

**TÜRKMENISTANYŇ YLYMLAR AKADEMIÝASY
MAGTYMGULY ADYNDAKY DİL WE EDEBIÝAT INSTITUTY**

TÜRKMEN DILINIŇ DÜŞÜNDIRIŞLI SÖZLÜGI

Gurbanguly Berdimuhamedowyň umumy redaksiýasy bilen

II tom

K-Z

Aşgabat
Türkmen döwlet neşirýat gullugy
2016

UOK 81.374.3 (038)

T 90

T90 **Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi.** Iki tomluk. II tom. K–Z. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy. 2016.

Düzüjiler: G. Kyýasowa, A. Geldimyradow, H. Durdyýew

Türkmen diliniň düşündirişli sözlügiň iki tomlugy Berkarar döwletimiziň bagtyýarlyk döwründe hormatly Prezidentimiziň howandarlyk etmeginde Garaşsyzlyk ýyllary içinde täze türkmen elipbiýinde ilkinji gezek çap edilýär. Sözlük häzirki zaman türkmen diliniň söz baýlygynyň aglaba bölegini öz içine alýar. Bu sözlük düzülende sözlük düzmekligiň dünýä tejribesine daýanyldy. Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi ene dilimiziň esasy gatlagyny, aýratynlyklaryny özünde jemlemek bilen, dilimiziň ösüş kanunalaýyklyklaryny açyp görkezýän özboluşly we düýpli derňewdir.

Sözlükde, takmynan, 50.000 töweregi baş söz, söz düzümi we frazeologik birlikler ýerleşdirilip, olaryň häzirki zaman türkmen dilinde ýazylyşy, aýdylyşy görkezilip, aňladýan manylaryna düşündiriş berilýär. Sözleriň ulanylyşynyň stilistik aýratynlyklary, bir manylylyk, köp manylylyk, göçme manylylyk häsiýetleri hormatly Prezidentimiziň dürdäne eserlerinden, halk döredijiliginden, aýratyn hem, atalar sözüdir nakyllardan, durnukly söz düzümlerinden, türkmen nusgawy edebiýatyndan, häzirki zaman ýazyjy-şahyrlarymyzyň eserlerinden alnan mysallar arkaly delillendirilýär. Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi häzirki zaman dil biliminiň, aýratyn-da leksikologiýa we leksikografiýa ylmynyň gazanan düýpli üstünlikleri nazara alnyp düzülen uly göwrümlü akademiki neşirdir.

Sözlük türkmen diliniň söz baýlygy bilen gyzyklanýanlara, ylmy jemgyýetçilige, döredijilik işgärlerine, türkologlara, ýokary we ýörite okuw mekdepleriniň mugallymlaryna hem-de talyplaryna, şeýle-de giň okyjylar köpçüligine niýetlenýär.

Kitabyň original maketi «Ylym» neşirýatynda taýýarlanyldy.

TDKP № 33, 2016

KBK 81.2 (Tü)–4

© Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasy,
Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat instituty, 2016

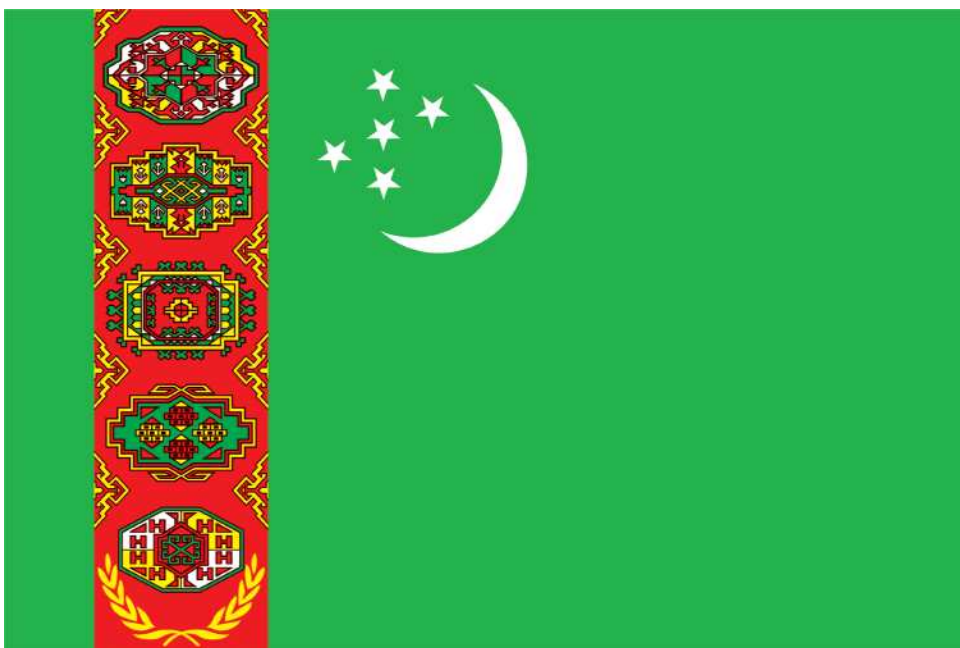

**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
GURBANGULY BERDIMUHAMEDOW**

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde.
Bitarap, garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň önünde.

Gaytalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaytalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

ŞERTLI GYSGALTMALAR

alkyş s. – alkyş sözi
anat. – anatomiýa degişli adalga
asman j. – asman jisimleri
bagl. – baglaýjy
balykç. – balykçylyga degişli sözler
b.e. – biziň eýýamymyz
çal. – çalyşma
d. ý. – demir ýol adalgasy
deňizç. – deňizçilik adalgasy
derm. – dermanlyk adalgasy
dil b. – dil bilimi adalgasy
däp-dess. – däp-dessura degişli söz
dipl. – diplomatik adalga
dokm. – dokmaçylyk adalgasy
durm. – durmuş ýagdaýy bilen bagly söz
edeb. – edebiýat adalgasy
ekeran. – ekerançylyk
filos. – filosofiýa adalgasy
fiz. – fizika degişli adalga
ga – gektar
geogr. – geografiýa adalgasy
geol. – geologiýa adalgasy
gepl.d. – gepleşik dili
göd. s. – gödek söz
göç.m. – göçme many
giriş s. – giriş sözi
gurl. – gurluşyk adalgasy
haýwanat d. – haýwanat dünýäsine degişli
 sözler
harb. – harby adalga
hasap. – hasap işlerine degişli söz
him. – himiýa adalgasy
hukuk – hukuk adalgasy
işl. – işlik
kg – kilogram
k.d. – kitap dili

köm. s. – kömekçi söz
kön. s. – könelişen söz
küş. – küştçülik adalgasy
l. – litr
lukmanç. – lukmançylyk
m. – metr
maliýe – maliýe işlerine degişli adalga
maldarç. – maldarçylyk
mat. – matematika adalgasy
min. – mineral
mukd. s. – mukdar san
oba h. – oba hojalygyna degişli söz
own. b. – ownuk bölek
ösüml.d. – ösümlük dünýäsine degişli adalga
s. – sahypa
sazç. – sazçylyk adalgasy
senetç. – senetçilige degişli söz
ser. – serediň
sözs. k. – sözsoňy kömekçi
sport. – sport adalgasy
s. ş. aňl. söz – ses we şekil aňladýan söz
sung. – sungat adalgasy
syp. – sypat
syýas. – syýasy adalga
şahyr. – şahyrana söz
t. – tom
taryh. – taryhy söz
teatr. – teatr adalgasy
teh. – tehnika degişli söz
tik. – tikiňçilik
ugrukd. – ugrukdyryjy söz
üml. – ümlük
we b. – we başgalar
we ş. m. – we şuna meňzeşler
ykd. – ykdysadyýete degişli söz
zergärç. s. – zergärçilige degişli sözler

TÜRKMEN ELIPBIÝI

A a	N n
B b	Ň ň
Ç ç	O o
D d	Ö ö
E e	P p
Ä ä	R r
F f	S s
G g	Ş ş
H h	T t
I i	U u
J j	Ü ü
Ž ž	W w
K k	Y y
L l	Ý ý
M m	Z z

K

K, Türkmen elipbiýiniň on üçünji harpy.

KA [ka:], Türkmen elipbiýiniň “K” harpynyň ady.

KABARDIN [kabardi:n], *at, ser. Kabardinler.*

KABARDINLER [kabardi:nler], *at.* Kabardin-Balkar awtonom respublikasynyň esasy ilatynyň bir bölegini düzýän halk.

KABUL [kavu:l], Makul, boljak. *Seniň aýdanyň kabul.*

♦ **Kabul bolsun** sadaka, hudaýýoly berlende “Alla kabul etsin” diýen manyda aýdylýan hoşniýetli dileg. **Kabul etmek** **1)** okuwa, işe we ş.m. almak, girizmek. *Aman 6 ýaşdan mekdebe kabul edildi.* **2)** gulluk wezipesi boýunça gelmäge rugsat etmek. *Ol sizi kabul edermi, edip bilmezmi, men ony aýdyp biljek däl* (B. Seýtäkow). **3)** köpçülik bolup ýa-da ýeke bolup bir maslahaty, pikiri makul tapmak, makullamak. **4)** bir işiň jogapkärçiligini öz üstüne almak, bir zady öz ygtyýaryňa geçirmek; bir zady birinden alyp ýerleşdirmek. *Hepdäniň anna güni men nobatçylygy kabul etdim. Täze hasyly kabul etmäge ýerimiz kössüz taýýar* (“Edebiýat we sungat”). **5)** myhman we ş.m. garşylamak, hezzet-hormat etmek. *Biziň şeýle kabul edişimiz ilkbada ony ýygrykadyran bolsa-da, soň derrew ýüzi açyldy* (N. Saryhanow). **6)** bir işi, çäräni gözden geçirmek, onuň ýerine ýetirilişini resmi ýagdaýda synlamak. *Şanly Garaşsyzlygymyza bagyşlanyp geçirilen dabaraly ýörişi kabul etmek.* **7)** derman we ş.m. içmek, atmak, däri-dermanlary peýdalanmak. *Derman kabul etmek.* **8)** düşünmek, özleşdirmek.

KABULHANA [kavu:lha:na], *at.* Döwlet edaralaryna işi düşüp gelyän adamlaryň kabul edilýän ýeri.

KABYLA [kavy:la], *at.* Tire, taýpa.

KADA [ka:da], *at.* **1.** Kanunlaşdyrylyp kabul edilen düzgün. *Dürs ýazuw kadasy.* **2.** Bir zady karar esasynda tertibe salýan düzgün, ýörelge. *Her bir zadyň öz kadasy bolmalydyr.* **3.** Ykrar edilen we endige öwrülen tertip-düzgün. *Ulyny sylamak türkmende kada bolupdyr.* **4.** Belli bir ýagdaý, boluş, hal. *Näme üçindir gojanyň ýagdaýy, özüni alyp barşy, belli bir kadada uzak durup bilmeýşi ony aladalandyryp başlapdy* (B. Seýtäkow). **5.** Kesgitlenen ölçeg.

♦ **Özüni bir kadada alyp barmak**, hemişe bir bolşuňy saklap ýörmek, üýtgäp durmazlyk, özüni durnukly alyp barmak. *Ol bir görseň-ä allanäme adamdyr; birdenem näme sebäpdendigini bilip bilmersiň, jykyrjygy tutup, özüni bir kadada alyp baryp bilmän, dargursak adama öwrüler duruberer.*

KADA-KANUN [ka:da-ka:nu:n], *at.* **1.** Döwlet tarapyndan belli bir maksat bilen çykarylýan kada hem kanun. *Kada-kanun hemmelere degişli.* **2.** Ýörelge bolup giden däp-dessur, düzgün, tertip, ýörelge.

KADALAŞDYRMAK [ka:dalaşdyrmak], *işl.* Belli bir tertibe salmak, belli bir düzgüne getirmek; düzgünleşdirmek, sazlamak. *Emma ol bokurdagyny arassalan kişi bolup, bir-iki gezek ardyndy-da, sesini kadalaşdyrdy* (B. Seýtäkow).

KADALAŞDYRYLMAK [ka:dalaşdyrylmak], *işl.* Belli bir tertibe salynmak, belli düzgüne getirilmek. *Häzir şol zatlaryň hemmesi kadalaşdyryldy* (K. Berdiýew).

KADALAŞMAK [ka:dalaşmak], *işl.* Belli bir tertibe girmek, kada laýyk bolmak, kadaly ýagdaýa gelmek. *Ulaglaryň gatnawy kadalaşdy.*

KADALY [ka:daly], *syp.* **1.** Tertipli, düzgünli, kada-kanuna dogry gelyän. **2.** Belli bir wagt aralygynda yzygiderli, wagtly-wagtynda gaýtalanyp durýan, gabat gelyän, hereket edýän.

KADALYLYK [ka:dalylyk], *at.* **1.** Kada-kanuna laýyklyk, düzgün-tertibe baplyk. *Gowaçalaryň ösüşiniň kadalylygy ony begendirdi.* **2.** Işiň, hereketiň ýagdaýynyň kadalygy, kadasynyň barlygy.

KADASYZ [ka:dasyz], *syp.* Düzgünsiz, tertipsiz, kada laýyk däl, kadasy ýok.

KADASYZLYK [ka:dasyzlyk], *at.* Kada laýyk bolmazlyk, kada laýyk dälilik, kadasy ýokluk.

KADMIÝ [ka:dmiý], *at.* Kümüşsow-ak, ýumşak metal, himiki element.

KADR [ka:dr] **I**, *at.* Düşürilen kinonyň, gepleşigiň, suratyň aýratyn bir bölek sahna şekili.

KADR [ka:dr] **II**, *at.* Edaranyň, kärhananyň we guramanyň taýýarlykly esasy iş düzümi birlihi.

KAFEDRA [ka:fedra], *at.* **1.** Ýokary okuw mekdeplerinde ylmyň belli bir pudagy boýunça mugallymlar toparynyň ýyganan ýeri, bölümi. *Taryh kafedrasy. Türkmen dili kafedrasy.* **2.** Leksiýa bermek, çykyş etmek ýa-da söz sözlemek üçin münber.

KAFEL [ka:fel], *at.* Bişirilen toýun palçygyndan ýüzi syrçalanyp taýýarlanylýan ýere ýazmak, diwara ýelmemek we ş.m. üçin dürli görnüşdäki gurluşyk materialy.

KAGYZ [ka:gyz], *at.* **1.** Agaçdan, gowaçadan, ýüpekden hem-de häzirki zaman ýokary tehnologiýalaryň

gazananlary esasynda we ş.m. zatlardan hat ýazmak, surat çekmek we beýleki işler üçin taýýarlanylýan dürli ölçegdäki material. *Kepbäniň ortarasynda goşa ýassyk, syýa gap, galam, dört-baş tagta kagyz ýatyrdy* (G. Kulyýew). **2. göç m.** Hat üsti bilen berlen habar, resminama, şeýle-de umuman golýazma. *Ondan soň hem, ine, siziň gol çekmeli bolan şu kagzyňyzda bu zatlaryň hemmesi ýazylygydy* (B. Seýtäkow).

♦ **Kagyz ýüzünde galmak** durmuşa ornaşdyrylmadyk iş, iş ýüzüne geçirilmän galmak, durmuşa geçmän galmak. **Kagyz pul** kagyzdan çap edilip ýasalýan pul.

KAGYZ-GALAM [ka:ğyz-ğalam], *at.* Ýazuw esbaplary. *Şahyr kagyz-galamyny ýygnaşdyrdy-da, golaýynda ýatan küti kitaby alyp, ýerinden turdy* (G. Kulyýew).

KAH-KAH, *s.ş.aňl.söz., köň.s.* Sesli, şadyýan gülki. *Elkyssa, Kerem bu sözleri diýenden soň, kenizler kah-kah güldüler* (“Asly–Kerem”).

KAK I, *at.* Paçagy, çigidi aýrylandan soň dilim-dilim edilip, serlip, guradylyp, gawundan taýýarlanylýan azyk önümi.

KAK II, *at.* Takyr ýerlerde suw ýygnaýan oý ýer. *Oýlara, kaklara, guýulara golaýlanda dürli jandar köpelerdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Kak suwy** ýagyş-ýagmyryň suwundan kaka ýygnaýan, toplanan suw. *Boz marallar kak suwundan içende, Ýaşyl ýaýlalara seýle çykardym* (B. Hudaýnazarow). **Kakyň oky** kaka tarap suw akyp gelýän suw ýodasy. *Kakyň okuny arçadylar*.

KAKA [ka:ka], *at.* 1. Maşgalada çaganyň iň ýakyn hossarynyň biri bolan erkek adam, ata. 2. Kakaň erkek doganyňa sylag, hormat hökmünde onuň adynyň soňuna goşulyp aýdylyan söz. *Baýram kaka*. 3. Oglana dakylýan *at.* 4. Ýer (oba, şäher we ş.m.) *ady*.

KAKABAŞ [kakawaş], *syp.* Öz ugruna giden, özbaşdak, erkin ösen; başyna giden, terbiýesiz ulalan. *Ýöne Tuwak o diýen mylaýym ýigit bolup çykmany, kakabaşrakdy* (H. Garabaýew).

KAKABAŞLYK [kakawaşlyk], *at.* Kakabaşyň ýagdaýy, başyna gidenlik. *Birneme akly goýalyşyp ugranda, onuň kakabaşlygy galar*.

KAKADYLMAK, *işl.* Açyk howada günün düşýän yerinde ýa-da kölegede bir zady sermek, çygyny almak, çekdirmek, guratmak. *Kakadylan balyk. Kakadylan gawun*.

KAKAMA, *iş ady.* Kakamak ýagdaýy.

KAKAMAK, *işl.* 1. Açyk howada, günün astynda guramak. *Şeker kakan sökleri ýygnamak bilen meşguldý* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Süňk bolup galmak, gaty horlanmak, arryk düşmek, syrkawlamak (adam, haýwan hakynda).

KAKAMAKLYK, *iş ady.* Kakamak ýagdaýy.

KAKAMAZLYK, *iş ady.* Kakap yetişmezlik, kakamak, guramak derejesine ýetmezlik.

KAKAO [kaka:wo], *at.* 1. Miwesinden şokolad ýasalýan tropik agaç. 2. Şol agajyň tohumyndan taýýarlanylýan poroşok. 3. Şol poroşokdan taýýarlanýan ýokumly içgi. *Naharhanada süýt, gaýmak, çay, kofe, kakao ýaly önümler hemişe bar*.

KAKAŞMAK, *işl.* Kem-kemden kakamak. *Serlen kişdelik erikler kakaşypdyr. Et kakaşypdyr*.

KAKATMAK, *işl.* 1. Açyk howada, güneş ýerde ýa-da kölegede bir zady serip guratmak. 2. *göç.m.* İňirdäp, igenip halys etmek, horlamak. *Igenip meni halys kakatdyň*.

KAKAÝYŞ, *iş ady.* Kakamak ýagdaýy.

KAKDYRMAK, *işl.* 1. Kakmak işini başga birine etdirmek; kakmaga mümkinçilik döretmek. *Çüý kakdyrmak. Gazyk kakdyrmak. Keçe kakdyrmak*. 2. Bir zady ikinji bir zada galtaşdyrmak, ýuwaşrak urdurmak, degirtmek. *Olary ata kakdyryp geçerdiler* (B. Seýtäkow). 3. *göç.m.* Kinaýa bilen ýañzytmak, birine gep kakdyrmak. *Maý tapsa, kemçiligi kakdyryp aýtmagy endik edinipdi* (B. Kerbabaýew).

KAKLAMA, *iş ady.* Kaklamak ýagdaýy.

KAKLAMAK, *işl.* 1. Eti pudarlamak, böleklemek, kesişdirip bölekler bölmek. *Şaralyk eti kesişdirip, kaklap otyrady* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Öldürmek, awlamak. *Duşmany kaklamak*.

KAKLAMAKLYK, *iş ady.* Kaklamak ýagdaýy.

KAKLAMAZLYK, *iş ady.* Kaklamak işini etmezlik.

KAKLANMAK, *işl.* 1. Et pudarlanmak, ýukajyk dilnip, kesilip goýulmak. *Soýlan goýnuň eti kaklandy we dürli naharlar taýýarlanmaga başlandy* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Ýok edilmek, öldürilmek.

KAKLAŞDYRMAK, *işl.* 1. Bir ýan ujundan kaklap çykamak, eti pudarlaşdyrmak, bölekler bölüşdirmek, bölek-bölek edişdirmek. *Çoluk galan etleri kaklaşdyryp duzlaşdyrdy*. 2. *göç.m.* Bir ýanyndan öldürüp, soýup başlamak, ýok edip başlamak (mal barada).

KAKLAŞMAK, *işl.* 1. Kaklamaga kömekleşmek. *Nahar bişirýänlere goýun etini kaklaşmak*. 2. Bilelikde kaklamak. *Olar et kaklaşyp otyrlar*.

KAKLATMAK, *işl.* 1. Kaklamak işini başga birine etdirmek, eti ýukajyk edip dildirmek, bölekletmek. *Goýnuň etini kaklatmak*. 2. *göç.m.* Ýok etdirmek, öldürtmek.

KAKLAÝYŞ, *iş ady.* Kaklamak ýagdaýy.

KAKLYŞDYRMAK, *işl.* 1. Bir zady ikinji bir zada degirmek, ýanaşyk goýmak, biri-birine galtaşdyrmak. *Aýna geçen ýazdaky düýphalysyny töre düşäp, Artyk*

bilen gol kaklyşdyryp otyrdy (B. Kerbabaýew). **2.** göç.m. Biri-birine çala degirmek, biri-birini urdurmak, çakýşdyrmak. *Maşynlary çala kaklyşdyrmak.*

KAKLYŞMAK, *işl.* **1.** Çala galap geçmek, gyltyz degmek, kakyp, degip geçmek. *Piliň ýüzi gapynyň ýokarky işigine degip, sapy özüne gyltyz kaklyşan ýigidi entetdi* (B. Kerbabaýew). **2.** Golaýlaşmak, ýakynlaşmak. *Kaklyşa garbap aljak.*

◊ **Göze kaklyşmak** göze çala ilmek, daşyndan görüp galmak. *Ol köpçüligiň içinde gözüne kaklyşdy.*

KAKMA, *iş ady.* **1.** Kakmak ýagdaýy. **2.** dokm. Tarada dessik bilen kakylp dokalýan gyňaçlyk ýa-da gulaçda gylç bilen kakylp dokalýan çuwallyk mata önümi. *Kakma çuwal. Kakma torba. Kakma gyňaç.*

KAKMAÇ, *at.* Ýukajyk kesilip dilnen et bölegi, sonuň ýaly-da onuň kakadylan, bişirilen görnüşi. *Bular ýanyp duran oduň közlerini bir gapdalyna ýazyp, üstüne kakmaç atýardylar* (A. Gowşudow).

◊ **Kakmaç bolmak** kösenip, gurap galmak, horlanmak.

KAKMAÇLAMA [kakmaşlama], *iş ady.* Kakmaçlamak ýagdaýy.

KAKMAÇLAMAK [kakmaşlamak], *işl.* Kakmaç etmek, kakmaç edip dilmek, böleklemek. *Çopan galan etleri duzlaşdyryp kakmaçlady.*

KAKMAÇLAMAKLYK [kakmaşlamaklyk], *iş ady.* Kakmaçlamak ýagdaýy.

KAKMAÇLANMAK [kakmaşlanmak], *işl.* Kakmaç-kakmaç edilmek, böleklenmek. *Çylka etler kakmaçlandy.*

KAKMAÇLATMAK [kakmaşlatmak], *işl.* Kakmaçlamak işini başga birine etdirmek, kakmaç-kakmaç etdirip böldürmek, dildirmek. *Etleri kakmaçlatmak.*

KAKMAÇLYK [kakmaşlyk], *syp.* Kakmaç üçin niýetlenen ýa-da kesilip alnan (çylka et hakynda). *Kakmaçlyk et aljak bolsaň, goýnuň buduny al.*

KAKMAK, *işl.* **1.** Bir zady: çüýi, gazygy, tebläni we ş.m. zatlary depesinden çekip bilen urup, ýere çüýlemek, kakmak. *Uly gurluşyklaryň ilkinji gazygyny kakmak.* **2.** Gapyny ýa penjiräni tyrkyldadyp, gelýändigini duýdurmak, aňlatmak, tarkyldatmak. *Gapyny kakyp, içerik girdi.* **3.** Bir zady yzygiderli silkip, tozandan, çañdan arassalamak. *Palas kakmak. Keçe kakmak. İçeriniň düşeklerini kakmak.* **4.** Silkeläp, yralap, hasylyny, miwesini we ş.m. ýere gaçyrmak. *Igde kakmak. Erik kakmak.* **5.** Bir zady tizlik bilen silkip, duýdurman çalt almak. *Şol demde ýerdäki telpegini kakyp aldy-da, başyna geýdi* (B. Seýtäkow). **6.** Urmak, çalmak. *Perman Tarhanyň egnine batly kakdy* (G. Kulyýew). **7.** Bir zady ikinji bir zadyň ýüzüne germek, ýüzünden asmak. *Ol suraty diwara kakdy.* **8.** Bir zat başga bir zady ýa-da

birini çala galtamak, başga bir zada ýa-da birine degmek. *Maşyn kakmak.* **9.** Dokmanyň argajyny darak bilen urmak. *Halyçylaryň kakýan daraklarynyň sesi bir topar at aýagynyň sesini ýadyňa salýar.* **10.** Sowuk urmak, sowuk urup süllertmek (ösümlik hakynda). *Türkmen hasaby bilen indi basym mizanyň ýa hazanyň şemaly kakyp, ekinleriň sowuk uraryna garaşylýardy* (N. Esenmyradow). **11.** *gepl.d.* Biriniň zadyny her hili ýol bilen almak, öz adyňa geçirmek, ogurlamak.

KAKMAKLYK, *iş ady.* Kakmak ýagdaýy.

KAKMALAŞDYRMAK, *işl.* **1.** Eýlesine-beýlesine seredip, kakyp düzetmek, bejermek. *Sähelçe kakmalaşdyrsaň-a, pyçaga meňzäýse-de ahmal.* **2.** Etiň eýlesinden-beýlesinden kesip, çapyp, çylkasyny almak. *Kakmalaşdyrsaň, kebablyk et almak boljak.*

KAKNUS [kaknu:s], *at.* Göýä müň ýyl ýaşap, özüni oda ýakyp, küle öwrülýän mifiki guş; rowaýata görä şol külden geljekde kaknus guşuny döredýän ýumurtga peýda bolýarmyş.

KAK-SOK: kak-sok etmek 1) çalarak urmak, heder etdirmek üçin bir-iki gezek çalmak, kakmak. *Ine, şu oturan inimiz kellesiniň gyzgynyna ýasawulyň üstüne topulyp, ony kak-sok eden boldy* (B. Seýtäkow). **2)** bir zadyň eýlesinden-beýlesinden azda-kände kesip, bölüp almak. *Etiň eýlesinden-beýlesinden kak-sok edip, bir naharlyk kesip aldy.*

KAK-SÖK, *at.* Kakyň we söküň umumy ady.

◊ Kak-sök etmek paçagy, çigidi aýrylandan soň dilim-dilim edilip, serlip, guradylyp, gawundan taýýarlanylýan azyk önümi we çigidi aýrylan gawun-garpyzyň goýalyança gaýnadylan lötüne gowrulan un hem künji goşulyp, tokgalanyp, taýýarlanylýan azyk önümi. Söki güne sermek.

KAKUW, *at, sazç.* Eliň dutaryň kädisiniň üstünde aşak-yokaryk edýän hereketi.

◊ **Kakuw çemçeleri** saza depgin (ritm) bermek üçin ýörite niýetlenen agaç çemçe. *Kakuw çemçeleriniň sapy adaty çemçeleriňkiden gysga, kädisi bolsa süýnmegräk bolýar.*

KAKYLMAK, *işl.* **1.** Gazyk, teble, çüý we ş.m. zatlar depesinden urlup, bir ýere çüýlenmek, kakylmak. *Çüý kakylady.* **2.** Miweli agaçlaryň miwesi silkilip, urlup gaçyrylmak. **3.** Haly, keçe, kilim ýaly zatlar silkilip, tozany aýrylmak. *Keçe kakylmak.* **4.** Içerdäkilere biriniň gelendigi bildirilmek, duýdurulmak üçin, köplenç, gapy çalaja urulmak, tyrkyldadylmak. *Gapy kakylady.*

◊ **Kakylp çalynýan saz gurallary** el bilen kakylp çalynýan dep, tebil, deprek ýaly saz gurallarynyň umumy ady.

KAKYM, *at, dokm.* Çitimden ýa-da baslyk geçirilenden soň darak bilen urulýan urgy, kakuw.

♦ **Kakymyna gelmek** näme-de bolsa bir zat çemine, gabadyna, kakuwyna gelmek. *Kakyma gelende bolsa ony men özüm bir zat ederin* (B. Kerbabaýew).

KAKYN, *at.* Tutgaý keseli.

♦ **Kakyny tutmak 1)** tutgaý keseli gozgap, al-dym-berdime salmak. **2)** *göç.m.* ýaramaz täsir sebäpli özüne erk edip bilmän, gygyryp ugramak.

KAKYNJYRAMAK, *işl.* Üst-başyňy, egin-eşigiňi kakşdyrmak. *Hanguly gaýyn atasynyň kömegi bilen täriminiň aşagyndan kakynjyrap çykdy* (N. Saryhanow).

KAKYNLAMAK, *işl.* Tutgaýly bolmak, kakyn-silkin keseli bilen kesellemek.

KAKYNLY, *syp.* Kakyn keseli ýolugan, kakyn degen. *Kakynly adam.*

KAKYNLYLYK, *at.* Kakyn kesellilik, kakyn keseli barlyk. *Muňa beýle kakynlylyk nireden ýolukdyka?*

KAKYNMAK I, *işl.* **1.** Bir zatdan gorkmak, öz-özünden wehim tapmak sebäpli tutgaý keselli ýaly bolmak, tutgaý keseline ýolukmak. **2.** Urnup, çabalanyň ýatmak.

KAKYNMAK II, *işl., gepl.d.* Ýelin, göwüs çişip, süydi çekilmek, gatamak, demrikmek. *Gelniniň göwsi kakynypdyr, oguljygyny doýurmaýar.*

KAKYNMAK III, *işl.* **1.** Öz geým-gejiminiň kakmak, silkişdirmek. **2.** Özüň üçin erikdir alma kakmak. –*Eliňe kiçijik bedräni al-da, öýüň ýeňsesindäki erik agajyndan işjek erigiňi kakynyp gel.*

KAKYN-SILKIN, *at, ser.* **Kakyn.**

KAKYN-SILKINLI, *syp., ser.* **Kakynly.**

KAKYŞ, *iş ady.* Kakmak ýagdaýy.

KAKYŞDYRMAK, *işl.* **1.** Bir ýanyndan, bir ujundan kakyp çykamak, yzly-yzyna kakmak. *Bujaýlaryň ýetmez ýerlerini bejerişdirdiler, çüýlerini kakşadyrdylar* (B. Seýtäkow). **2.** Çaňyny, gumuny we ş.m. zatlary kakyp, silkip aýryşdyrmak. *Ol bir gapdalda ýatan telpegini alyp, kakşadyryp, başyna atdy, aýak üstüne galdy* (G. Kulyýew). **3.** Kakyp, silkeläp gaçyrmak, düşürmek, kakyp çykamak. **4.** Birnäçe zady gerip, asyp çykamak. *Halyny diwara kakşadyrmak.*

KAKYŞMAK, *işl.* **1.** Kakmaga kömekleşmek. *Gyzy ejesine keçe kakşady. Ol ýadan halyçy jorasyna darak kakşady.* **2.** Birden köp bolup bilelikde kakmak. *Çagalar erik kakşyp ýörler. Gyzlar keçe kakşyp durlar.*

KALENDAR [kalenna:r], *at.* **1.** Ýyl içindeki günleriň hasabyny ýöretmegiň usuly, ýyl hasaby (*ser. Senenama*). *Milady (grigorian) kalendary.* **2.** Ýyl içindeki ähli günleriň sanawy görkezilen ýylnama, sene-nama ýa-da kitapça (her hili maglumatlar bilen birlikde). *Ýyrtma kalendar. Stolüsti kalendar.*

KALIÝ [ka:liý], *at.* Kümüşsow-ak reňkli tiz ereýän metal, himiki element.

KALORIÝA [kalo:ryýa], *at.* **1.** Ýylylyk mukdarynyň ölçeg birlihi (adatça, *kilokaloriýa* ulanylýar). **2.** Ýymitiň ýokumlylygyny kesgitleýän, şertlendirýän ölçeg birlihi.

KALP, *at, şahyr.* Ýürek; göwün.

KAMAR, *at, k.d.* **1.** *Aý. Sähra degresinde duran gül kamar, Ýaşyl geýen al boýuňa döneyin!* (Kemine). *Şöhle salyp, älem üzre dolup sen, Kuýaşmy sen, kamarmy sen, näme sen!* (Mollanepes). **2.** Gyza dakylýan at.

♦ **Kamar ýüzli** ýüzi aý ýaly, owadan, görmegeý (gelin-gyz hakynda). *Bolsun hassa janym ýoluňda gurban, Kamar ýüzli lälezarym, gaýt indi* (Halk aýdymyndan).

KAMARY I: kamary ýyl hasaby Aýyň dogýan we ýaşýan wagty boýunça ýöredilýän ýyl hasaby (*ser. Hijri: hijri-kamary*).

KAMARY II, *syp.* Goňur öwüşginli garaköli bagana. *Kamary bagana.*

KAMAT [ka:mat], *at.* Syratly uzyn boý. *Yşk elinden çekdim pygany-nala, Elip dek kamatym ogşady dala* (Halk aýdymyndan).

KAMATLY [ka:matly], *syp.* Syratly, uzyn boýly.

KAMBOJALY [kambo:jaly], *syp. ser.* **Kambojalylyar.**

KAMBOJALYLAR [kambo:jalylyar], *at.* Günorta-Gündogar Aziýada ýerleşýän Kamboja döwletiniň ilatynyň, ýerli halkynyň ady.

KAMYS, *at.* Ýukajyk ak nah mata. *Kamys tuty. Ak kamysdan tikilen köýnek.*

KANADALY [kana:daly], *syp. ser.* **Kanadalylar.**

KANADALYLAR [kana:dalylyar], *at.* Demirgazyk Amerikada ýerleşýän Kanadanyň ýaşajylary.

KANAGAT [kanağat], *at.* **1.** Özüňde bar zat bilen oňnut etmek, berlenine kaýyl bolmak, razy bolmak hem-de gowy zatlara garaşyp bilmek, sabyr etmek duýgusy. **2.** *Kanagat* sözünden soň *etmek (etmezlik)* işligi gelip, täze many öwüşginli düzümlü işlik ýasalyar: **Kanagat etmezlik** kanagatly bolmazlyk. *Öz ryzkyna hiç kanagat etmedik, Gözün diker, kişi aşyna zar bolar* (Magtymguly).

KANAGATLANARLY [kanağatlanarly], *syp.* **1.** Ýeterlik derejede gowy, edilýän talaby kanagatlandyryan. *Pagta kabul etmekde kanagatlanarly işlenildi.* **2.** Ýokary okuw mekdeplerinde goýulýan üçlük baha. *Ol kanagatlanarly baha aldy.*

KANAGATLANDYRMAK [kanağatlan-nymak], *işl.* Kimdir biriniň talaplaryny, isleglerini ýerine ýetirmek, berjaý etmek. *Hayyşy kanagatlandyrmak.*

KANAGATLANDYRYLMAK [kanağatlannrylmak], *işl.* Kimdir biriniň talaplary, islegleri ýerine ýetirilme, berjaý edilmek. *Oba ilatynyň islegleri doly kanagatlandyryldy.*

KANAGATLANMA [kanağatlanma], *iş ady.* Kanagatlanmak ýagdaýy.

KANAGATLANMAK [kanağatlanmak], *işl.* Bir zatdan göwnüň bitmek, razy bolmak, göwnüňe jaý bolmak.

KANAGATLANMAKLYK [kanağatlan-maklyk], *iş ady.* Kanagatlanmak ýagdaýy.

KANAGATLANMAZLYK [kanağatlanmazlyk], *iş ady.* Kanagatlanyp bilmezlik, göwnüňe jaý bolmazlyk.

KANAGATLANYŞ [kanağatlanyş], *iş ady.* Kanagatlanmak ýagdaýy.

KANAGATLY [kanağatly], *syp.* Kanagaty bar, sabyrly, kanagatsyz däl. *Kanagatly adam.*

KANAGATLYLYK [kanağatlylyk], *at.* Kanagatly bolmaklyk, kanagaty barlyk, sabyrlylyk, kanagatsyz dällik. *Bu görnüş oglanlaryň her biriniň ýüreginde uly begenç, kanagatlylyk döretdi* (A. Gurbanow).

KANAGATSYZ [kanağassyz], *syp.* Kanagaty ýok, kanagatly däl, sabysyz. *Kanagatsyz oglan.*

KANAGATSYZLYK [kanağassyzlyk], *at.* Kanagaty ýokluk, kanagatly dällik, kanagatsyz bolmaklyk, sabysyzlyk. *Ol kanagatsyzlygyndan az kösenmeýärdi.*

KANAL [kana:l], *at.* 1. Süýji we zeý suwlaryny akdyrmak üçin gazylyan uly emeli desga. 2. Telewideniýede özbaşdak enjamlaryň, tehniki hem-de döredijilik işgärleriň kömegi bilen işledilýän aragatnaşyk ýaýlymy (*ser. Ýaýlym*). *Türkmen telewideniýesiniň dördünji kanaly.*

KANDA, *çal., k. d.* "Niredе?" "haýsy ýerde?" diýen manyda ulanylýan sorag çalyşmasy.

KANDIDAT [kandi:da:t], *at.* Ylmy dissertasiýa goralanda dakylýan alymylyk derejesi. *Filologiya ylymlarynyň kandidaty. Taryh ylymlarynyň kandidaty.*

KANDIDATLYK [kandi:da:tlyk], 1. *at.* Kandidatyň ylmy derejesi we ýagdaýy. 2. *syp.* Ylymlaryň kandidaty alymylyk derejesini almak üçin ýazylan. *Kandidatlyk dissertasiýa.*

♦ **Kandidatlyk minimumy** alymylyk derejesine dalaşgär adamyň dissertasiýany goramazynan ön bilimlerini kesgitlenen möçberinde tabşyrmaly synaglary. *Kandidatlyk minimumlaryny tabşyrmak.*

KANDIDATURA [kandidatu:ra], *at.* Kandidat hökmünde ady görkezilen, teklip edilen adam, dalaşgär.

KANSLER [ka:nsler], *at.* Germaniýada hökümetiň başlygy.

KANUN [ka:nu:n] I, *at.* 1. Döwlet häkimiýetiniň ýokary guramasy tarapyndan kesgitlenen hukuk güýji bolan karar. 2. Kabul edilen, ýörelgä öwürilen düzgün, adat, döp. *Kabul edilen kanuny ýerine ýetirmek her bir raýatyň borjudy.* 3. Her bir işiň düýp, asyl manysy bilen bagly bolan esasy kada, düzgün. *Çagalara gowy terbiýe*

bermek her bir terbiýeçi üçin kanundyr. 4. Barlygyň hadysalarynyň arasyndaky hökmany, tebigy baglanyşyk we olaryň biri-birine baglylygy. *Aýsyz dury asmanyň ýyldyzlary öz kanunlary boýunça asudalyk bilen balkyldaşýardy* (B. Kerbabaýew).

KANUN [kanu:n] II, *at, kön.s.* Al-Faraby tarapyndan IX asyrdaky oýlanyp tapylan kirisli saz guraly. *Ýanynda mutrup çalyyp, tambur, kanun birle näý* (Andalyp).

KANUNALAÝYK [ka:nu:nola:ýyk], *syp.* Kanuna bap gelýän, kanuna dogry bolan. *Kanunalaýyk hereket.*

KANUNALAÝYKLYK [ka:nu:nola:ýyklyk], *at.* Kanuna bap gelmeklik, kanuna dogry, laýyk gelmeklik. *Kanunalaýyk hereket.*

KANUNÇY [ka:nu:nçy], *at.* 1. Kanuny dogry ýöredýän, kanundan çykmaýan, kanunlary gowy bilýän adam. 2. *göç.m.* Hakykatçy, kanuna ýüzlenegen, bir zady subut etjek bolanda kanuna ýapyşýan, kanuny tutaryk ediniýän adam. *Ol gaty kanunçydyr; bikanun hereket edeniniň üstünden barmarsyň.*

KANUNÇYLYK [ka:nu:nçyluk], *at.* 1. Kanun çykaryjylyk. 2. Döwlet tarapyndan kabul edilen, çykarylan kanunlar. *Düzgün-nyzamlylygy, tertip-düzgüni we kanunçylygy örän dogry berjaý etmelidir* ("Türkmenistan").

KANUNLAŞDYRMAK [ka:nu:nloşdurmok], *işl.* Belli bir kanuna salmak, kanun güýjüni bermek, kada-kanuna laýyk etmek. *Toýjan öz bahanasyny kanunlaşdyrmaga näçe çalyssa-da, ussa oňa ynanmady* (B. Kerbabaýew).

KANUNLAŞMAK [ka:nu:nloşmok], *işl.* 1. Kanun esasynda çözülmek, kanun esasynda açylysmak. *Özüňiz hem kanunlaşyp aýrylyşdyňyz* ("Edebiyat we sungat"). 2. Ýöredilýän belli bir kada-kanuna eýerip başlamak, kanun esasynda düzgünleşmek.

KANUNLYLYK [ka:nu:nluluk], *at.* Kanuna eýermeklik, kanuna esaslanmaklyk.

KANUNSYZ [ka:nu:nsuz], *syp.* Kanuny ýok; kanuna eýermeýän, kanuna ters gelýän, kanuna sygmaýan, bikanun, kada-kanuna laýyk däl. *Men onuň kanunsyz hereketlerine sowukganlylyk bilen seredip bilmeyärin* (B. Pürliýew).

KANUNSYZLYK [ka:nu:nsuzluk], *at.* 1. Kanunyň ýoklugy. 2. Kada-kanuna terslik, kanuna laýyk dällik, kanuny bozmaklyk, bikanunçylyk.

KANUNY [ka:nu:ny], *syp.* Kanuna dogry gelýän, kanuna esaslanýan, kanuna daýanyan; hakyky, tüýs. *Bu ýagdaýyň tebigydygyna, kanunydygyna hiç bir söz bolup bilmez* ("Edebiyat we sungat").

KANUNYLYK [ka:nu:nuluk], *at.* Kanuna baplyk, kanuna laýyk gelijilik. *Ýerine ýetirilen işleriň kanunylygy görnüp dur.*

KANY, *çal., k.d.* "Hany?", "niredede?" diýen manyda ulanylan sorag çalyşmasy.

KAŇKAMA, *iş ady.* Kaňkamak ýagdaýy, hereketi.

KAŇKAMAK, *işl.* Biderek, işsiz-pişesiz entäp ýörmek, ykmak, belli bir maksatsyz ykmandalyk etmek.

KAŇKAMAKLYK, *iş ady.* Kaňkamak ýagdaýy.

KAŇKAMAZLYK, *iş ady.* Kaňkap ýörmezlik.

KAŇKAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup bile kaňkamak.

KAŇKATMAK, *işl.* Birini biderek, işsiz-pişesiz aýlap, ykdyryp ýörmek.

KAŇKAÝYŞ, *iş ady.* Kaňkamak ýagdaýy.

KAPAS, *syp.* 1. Dem almasy kyn, dymyk, petiş, howasy ýok. *Tamyň kömür gatyşykly kapas howasy gapydan gireniňden burnuňa kükäp urýardy* (G. Kulyýew). 2. *at, göç.m.* Bendilik; türme, zyndan. *Kapas içre galyp, eýlerem nala, Andalybam, gülgüzarym ýok meniň* (Kätibi).

KAPASA, *at.* 1. Daşy gözenekli gap şekilinde ýasalan guş saklanýan ýer. *Olar kapasadan ýaňyja sypan ýaly agaçdan-agaja, şahadan-şaha ganat kakyp, gürrüleşip, wagtyhoşluk bilen bökjekleşýärler* (G. Kulyýew). 2. Adam göwresiniň gapyrgalardan we onurgadan durýan süňk esasy. *Döş kapasasy.*

KAPASLYK, *at.* Petişlik, dymyklyk. *Howanyň kapaslygy, onuň dem almasyny kynlaşdyrýardy.*

KAPITAN [kapita:n], *at.* 1. Uly leýtenantdan soň berilýän serkerdelik derejesi. 2. Gäminiň serkerdesi, başlygy. *Gäminiň kapitany.* 3. Sportda bir toparyň ýolbaşçysy, baştutany. *Futbolçylar toparynyň kapitany.*

KAPITANLYK [kapita:nlyk], *at.* Kapitan derejesi, kapitan bolmaklyk, kapitan bolup işlemeklik. *Özüniň kapitanlyk derejesine çykarylanyny hem şonda eşitdi* (A. Gowşudow).

KAPRON [kapyro:n], *at.* Emeli süýümiň bir görnüşi, şeýle-de şol süýümden dokalan mata, işilip taýýarlanan sapaklar we öndürilen başga önümler. *Kapron jorap. Kapron köýnek. Kapron sapak.*

KAPYR [ka:pyr], *syp.* 1. Yslam dinine uýýanlaryň dinsizlere we başga dine uýýanlara berýän ady; dini başga. *Kapyra – musulmança* (Atalar sözi). 2. Gazaply, ýowuz, rehim-şepagatsyz, ýagşylyk etmegi unudan. *Sen-ä bir kapyr ekeniň, rehim-şepagatyň ýok.*

KAPYRLYK [ka:pyrlyk], *at.* Gazaplylyk, ýowuzlyk, rehim-şepagatsyzlyk. *Beýle-de bir kapyrlyk bolarmy?*

KAPYÝA [ka:pyýa], *at, edeb.* Şygyr setirleriniň soňundaky sözleriň sazlaşygy. *Magtymguly kapyýa meselesine-de aýratyn üns beripdir* ("Edebiýat we

sungat"). *Rubagy ýazylmaz kapyýa üçin. Gazetde bir gezek çapyýa üçin. Eger-de çyn bolsa rubagylygy – Ýürekde çap bolar bakyýa üçin* (K. Gurbanpesow).

KAPYÝALAŞDYRMAK [ka:pyýalaşdyrmak], *işl.* Goşgy setirlerini kapyýa getirmek, salmak, sazlaşdyrmak. *Ol dörtlemäniň başdan üç setirini kapyýalaşdyrdy.*

KAPYÝALAŞMAK [ka:pyýalaşmak], *işl.* Goşgy setirleriniň ahyryndaky aýry-aýry sözleriň aýdylyşy taýdan biri-biri bilen sazlaşmagy.

KAPYÝALY [ka:pyýaly], *syp.* Kapyýasy ýerbe-ýer, kapyýalaşyp gelýän, kapyýa salnan. *Kapyýaly goşgy setirleri.*

KAPYÝASYZ [ka:pyýasyz], *syp.* Kapyýasy ýok, setiriň ahyrky sözleri sazlaşyksyz. *Bu goşgy kapyýasyz ýazylypdyr.*

KARAM [kara:m], *at.* Oýunda we ş.m. düzgünden çykylyp edilýän aldaw, hile, mekirlik. *Ol küşte karam göçüm etdi.*

KARAMÇYL [kara:mçyl], *syp.* Karam edýän, hile salýan, mekirlik edip aldaýan. *Seniň bilen oýnasym gelenok, sen gaty karamçyl.*

KARAMÇYLYK [kara:mçylyk], *at. ser.* Karamlyk.

KARAMLYGYNA [kara:mlygna]: **karamlygyna** (**haramlygyna**) **guzlamak** wagtyndan ön buga gelip guzlamak (ýaş sygryň ilkinji garny hakynda).

KARAMLYK [kara:mlyk], *at.* Oýunda we ş.m. edilýän aldawçylyk, hilegärlik, mekirlik. *Çapyksuuaryň görnetin karamlygynyň üstüne-de jarçylaryň şol ýokanç gkylyklary bezzatlaryň degnasyna degdi* (B. Kerbaýew).

KARAR [kara:r] **I**, *at.* 1. Döwlet edaralary tarapyndan ýörite berjaý edilmek üçin çykarylýan görkezme, buýruk. 2. Ýygnaclarda we ş.m. ýerlerde köpçülik tarapyndan gollanylanda, oňlanylanda çykarylýan ündeýji häsiýetli geln netije.

♦ **Karara gelmek** bir zat barada gutarnykly belli bir netijä gelmek.

KARAR [kara:r] **II**, *at.* Sabyr, takat, aram, kanagat, ynjalýk. *Goldan aldyň kararymy, Gelip sen nägehan, pyrak* (Magtymguly). *Ýene öýden çykýar tapman karary, Gidýär Aýnalara ünsüniň bary* (M. Seýidow).

♦ **Karar tapmazlyk** ynjalmazlyk. *Märeke karar tapman, iki ýana elenýärdi* (A. Gowşudow).

KARARGÄH [kara:rğä:h], *at, harb.* 1. Harby güýçleriň ähli görnüşlerine degişli bölümlerde, birikmelerde we ş.m. goşuny dolandyryan edara. *Türkmenistanyň Ýaragly Güýçleriniň Baş karargähi.* 2. Bir zada ýolbaşçylyk edýän edara.

KARARLY [kara:rly], *syp.* Sabyrly, çydamly, takatly.

KARARNAMA [kara:rna:ma], *at, ser.* **Ykrarnama.**

KARARSYZ [kara:rsyz], *syp.* Sabyr-takatsyz, kanagatsyz, ynjalyksyz. *Ýa kararsyz meň ýoluma garaýarmyň?* (B. Kerbabaýew).

KARARSYZLYK [kara:rsyzlyk], *at.* Sabyr-takat-syzlyk, kanagatsyzlyk, ynjalyksyzlyk.

KARDIOGRAF [kardiýo:gyraf], *at.* Ýüregiň urşuny, işleýşini çyzgylar arkaly ýazýan enjam.

KARDIOGRAFIÝA [kardiýo:gyra:fiýa], *at. sagl. g.* Kardiograf arkaly ýüregiň urşuny, işleýşini, ýagdaýyny görkezýän ýazgy.

KARDIOGRAMMA [kardiýo:gyra:mmma], *at.* Ýüregiň urşuny, işleýşini, ýagdaýyny görkezýän çyzykly ýazgy. Ýürek urgusynyň çyzgylar arkaly ýazgysy.

KARDIOLOG [kardi:o:log], *at.* Ýürek kesellerini bejerýän lukman, hünärmen. *Ol kardiolog bolup işleýär.*

KARDIOLOGIÝA [kardiýolo:giýa], *at.* Lukmançylykda ýüregiň we damarlaryň gurluşyny, işleýşini, kesellerini öwrenýän hem-de olary bejermegiň usullaryny işläp düzýän ýörite bölüm. *Ol kardiologiýanyň meseleleri bilen gyzyklanylýar.*

KARDON [kardo:n], *at.* Galyň we gaty kagyz.

KARKARA, *at.* 1. Durna meňzeş, alkymynyň aşagy gara guş. 2. Şol guşuň horazynyň gyz tahýasyna dakylýan owadan ýelegi. *Saz eýleşir karkaraň, seýle çyksaň bezenip, Men tapmadym bahana, birje barmana, dilber* (Mollanepes). *Tawus gerdenlidir, toty dillidir; Başy karkaraly, zülpi tellidir* (Talyby). 3. Gyza dakylýan at.

KART, *at.* Ýüzi san bellikli we suratly kiçiräk gaty kagyzlar (köplenç, şol kagyzlaryň kömegi bilen oýun oýnalýar ýa-da pal atylýar).

KARTA, *at.* 1. Ýeriň üstki şekiliniň çyzgysy. *Geografiýa kartasy.* 2. Ekin ekmäge niýetlenen ýa-da ekin ekilen giň meýdan. *Bugdaý ekilen karta.*

KARTALAMA, *işl.* Kartalamak ýagdaýy.

KARTALAMAK, *işl.* 1. Ýeriň üstki şekilini çyzgylar, belgiler arkaly karta geçirmek, ýeri kartada sekillendirmek. 2. Ýeri tekizläp, kartalara bölmek.

KARTALAŞDYRMAK, *işl.* 1. Ýeriň şekilini çyzgy arkaly karta geçirşirmek. *Daglyk ýerleri kartalaşdyrmak.* 2. Ýeri karta-karta edip tekizleşdirmek, kartalara bölüşdirmek. *Ekiljek ýeri kartalaşdyrmak.*

KARTALATMAK, *işl.* Kartalamak işini başga birine (edara, hünärmene) etdirmek. *Pagta ekiljek ýerleri kartalatmak.*

KARTALAYÝŞ, *iş ady.* Kartalamak ýagdaýy.

KARTOGRAFIÝA [kartogra:fiýa], *at.* Geografiýa kartalaryny düzmek baradaky ylym, şonuň ýaly-da kartalary düzmek işi.

KARTOŞKA [karto:ška], *at.* Köki miweli birýyllyk gök ekin we onuň nahara atylýan, bişirilip iýilýän hasyly, ýeralma.

KARY [ka:ry] **I**, *at.* Gurhany ýatdan okaýan adam.

KARY [ka:ry] **II**, *at.* Gözi batyl, kör, görmeýän. *Agsak aýra düşse, agaçsyz galsa, Ýol aňlamaz kary hemrasyz bolsa* (Magtymguly).

KARZ [karyz], *at.* Soň gaýtaryp bermek şerti bilen alynýan ýa-da berilýän pul, zat. *Döwlet karzy.*

KARZDAR [karyzza:r], *at.* Birinden pul ýa-da zat alan bergidar, bergili, bergisi bolan.

KARZDARLYK [karyzza:rlyk], *at.* Bergidarlyk, bergililik.

KARZ-KOWAL [karyz-kowol], *at. ser. Karz.* *Bary-ýogy bir ýyl mundan ozal karz-kowal alyp, Abdýllany öýeripdi* (G. Kulyýew).

KASAM, *at.* Ýokary döwlet derejesinde geçirilýän çärelerde Watana, ýurduň Ýaragly Güýçlerine, lukmançylyk käriňe janyň-teniň bilen wepalydygyň haýynda dabaraly söz bermeklik. *Bitarap Türkmenistanyň mukaddes Watançylyk Kasamy.*

♦ **Kasam etmek** beren wadaň we ş.m. üçin äht etmek.

KASAS, *at.* Ar, öç; hun.

♦ **Kasas kyýamata galmaz** “ar, öç kyýamata, o dünýä galýan däl” diýen manyda ulanylýan aňlatma.

KAŞT [kas(s)], *at.* Betpällik bilen edilýän hereket, öňünden oýlanylan bet niýet, hyýanat. *Şol ajap güllerden ýigrenji ýylan, Ynsanyň kastyna zäher döredýär* (M. Seýidow).

♦ **Kaşt etmek** betpällik bilen ýüregine düwen ýaman niýetini amala aşyrmak üçin hereket etmek, biri-ne ýamanlyk etmek. **Kasty bar ýaly** öçli ýaly, ary köýen ýaly.

KASYDA [kasy:da], *at. edeb.* Biriniň şanyňa düzülýän her bendi iki setirli, gazal görnüşinde kapyýalaşýan öwgüli goşgy, tarypnama. *Baýram han Türkmen birnäçe kasyda ýazypdyr.*

KASYT [ka:syt], *at. k.d.* Habarçy, hat gatnadyjy, çapar. *Kasyt gerek bu ýollarda ýörmäge* (“Saýatly – Hemra”).

KAŞ, *at.* 1. Ters, jet. *Hoş mylaýym boluň, kem suhan olmaň, Menden zynhar, ilin bilen kaş bolmaň!* (Magtymguly). 2. Duşman, ýagy.

KAŞAŇ, *syp.* Uludan owadan, gelşikli, bezegli.

KAŞAŇLAMA, *iş ady.* Kaşaňlamak ýagdaýy.

KAŞAŇLAMAK, *işl., gepl.* Owadanlamak, bezeg bermek, bezemek.

KAŞAŇLAMAKLYK, *iş ady.* Kaşaňlamak ýagdaýy.

KAŞAŇLANMAK, *işl.* Kaşaň görnüşe gelmek. *Jaýlaryň daş görnüşini bezäberseň, gütigiçe kaşaňlanýar.*

KAŞAŇLAÝÝŞ, *iş ady.* Kaşaňlamak ýagdaýy.

KAŞAŇLYK, *at.* Ululyk, giňlik, owadanlyk, görmegeýlik, bezeglilik. *Obanyň kaşaňlygy göreni haýran galdyryrdy.*

KAŞAR, *at.* Öri meýdanlarynda mallary saklamak we çopan goş-golamlary üçin salnan jaý. *Ot-ýimler mallaryň gysladyljak kaşarlaryna daşaldy.*

KAŞGALDAK [kaşgallak], *at.* haýwanat d. Barak, sakarbarak.

KAŞLYK, *at.* 1. Terslik, jetlik. *Alyp “almadym” diýip edýär kaşlygy* (Ç. Gurbangylyjow). 2. Duşmanlyk, ýagylyk.

KAŞŞAK, *at.* kön. s. Garyp, ýoksul, mätäç. *Näme bizleri aç kaşşagyň ogly hasaplaýarmyň? (“Görogly”). Bul kör turur; men hem kaşşak tururmen... (Andalyp).*

KAŞYK, *at.* gepl. d. Çemçe. *Bir bedre süýdi bir kaşyk nebit bilen zaýalap bolýar; gyzym* (G. Muhtarow).

KAT(D) I, *at.* Boý, syrat, kamat. *Magtymguly, ýok bu sözüň hatasy, Pelek elip katdym duta eýledi* (Magtymguly). *Katdy ýylan dek towlanyl, Ýar onda aglar; men, munda* (Andalyp).

KAT(D) II, *at.* Bir zadyň kadaly çägi, derejesi, serhedi, çäk. *Ýüregi ýarylar katdyna ýetipdi* (A. Nazarow).

KATDY-KAMAT [katdy-ka:mat], *at.* Boý-syrat, daş sypat, syrat. *Jygaly beg agtygynyň katdy-kamatyna guwanyp, şat bolup, joşup baş keleme söz aýdýar* (“Görogly”).

KATRA [katyra], *at.* Damja. *Bir katra ýaşyň hem dammasyn.*

KATRA-KATRA [katyra-katyra], *at.* Köp sanly damja, damja-damja.

KATRANLAMAK [katyranlamak], *işl., gepl.d.* It-pişik degen gaplar, namazlyk we ş.m. zatlar suw bilen ýedi gezek ýuwulmak, suw ýok ýerinde gum bilen arassalanmak. *Ol pişik degen jamy katranladý.*

KAWKAZLY [kavka:zly], *syp. ser. Kawkazlylar.*

KAWKAZLYLAR [kavka:zlylar], *at.* Kawkazyň ýerli ýaşajylary.

KAÝAN [kaýa:n], *çal., k.d.* “Nirä? haýsy tarapa? haýsy ýana?” diýen manylarda ulanylýan sorag çalyşmasy. *Sen kaýan barar sen, Dön, gyz, gaýt indi* (“Saýatly – Hemra”).

KAÝSY, *k. d.* “Haýsy?” diýen manyda ulanylýan sorag çalyşmasy. *Dost kaýsy, duşman kaýsy, Parhyn edip bilmez men* (Magtymguly).

KAÝYL [ka:ýyl], *syp.* Her bir zadarazy. *Ol sögül-se-de, urulsa-da kaýyl bolup otyrды* (N. Saryhanow).

KAÝYLLYK [ka:ýyllyk], *at.* Her bir zadarazylyk, kaýyl bolmaklyk. *Ol oňa kaýyllyk bilen gulak salýardy* (A. Gurbanow).

KAZA [kaza:], *at.* 1. Alla tarapyn ynsana berlen ömrüň hökümi, buýrugy. 2. Täleý, ýazgyt, takdyr. *Azyp gelen kazany taňry sowsun* (Nakyl).

◊ **Kazasy dolmak** sanaglysy dolmak, berlen ömür müddeti gutarmak, ömür peýmanaň ahyrlamak, dünýäden gaýtmak. *Sizler bilen zowky-sapa sürensoň, Arman galmaz, dolsa kaza, Seyidi!* (Zelili). **Kazaňy almak** öň okaman goýberen namazyň belli bir wagtda berjaý etmek, öwezini dolmak.

KAZY [ka:zy], *at.* 1. Kazyýete gelýän işleri onuň mejlislerinde garamak arkaly çözüň wezipeli adam. 2. *taryh.* Şerigata esaslanyp, dawa çözüň adam.

KAZYÇYLYK [ka:zyçylyk], *at. ser. Kazylyk.*

KAZYLAŞMA [ka:zylaşma], *iş ady.* Kazylaşmak ýagdaýy.

KAZYLAŞMAK [ka:zylaşmak], *işl.* Kazyýete ýüz tutup, biri bilen bolan dawany kanuny esasyda çözdürmek.

KAZYLYK [ka:zylyk], *at.* 1. Kazynyň ýerine ýetirýän wezipesi. *Men näçe okasam hem kazylyga ýetişmejegimi bilýän* (A. Gowşudow). 2. Kaza degişli bolan. *Kazylyk işim ýok.*

KAZYÝET [ka:zyýet], *at.* 1. Raýatlaryň dawalaryny çözmek, jenaýat işlerine seretmek işini alyp barýan döwlet guramasy. *Etrap kazyýeti. Şäher kazyýeti.* 2. Şol guramanyň ýerleşýän jaýynyň ady.

◊ **Ýaraşdyryjy kazyýet** dawalaşýan, jedelleşýän taraplaryň arasynda ylalaşykly gatnaşyklary ýola goýmaga degişli.

KEBAP [keva:p], *at.* Közüň üstünde daglanyp bişirilýän et.

◊ **Kebap bolmak** bir zadyň ugrunda ýanyp-bişmek, kösenmek, heläk bolmak. *Meniň ýarym suw içinde sonadyr, Gören aşyk kebab bolup ýanadyr* (“Saýatly – Hemra”). **Kebap etmek** birini kösemek, horlamak, ýandyryp-bişirmek. *Jismim kebab etmiş aýralyk ody, Ýürekler gan bolup, gözde ýaş galdy* (Magtymguly).

KEBAPÇIŞ [keva:pçi:ş], *at.* Kebab bişirmek üçin et düzülýän uzyn syh, çiş.

KEBAPÇY [keva:pçy], *at.* Kebab bişirip satýan adam. *Ol kebabçy bolup işleýär.*

KEBAPHANA [keva:pha:na], *at.* Kebab bişirilýän, iýilýän ýer, kebab bişirilip satylýan jaý. *Ol kebaphana işe ýerleşdi.*

KEBAPLYK [keva:plyk], *syp.* Kebab üçin öňünden garylýp niýetlenen, kebab etmek üçin taýýarlanan (et). *Kebablyk et.*

KEBELEK [kevelek] **I**, *at.* 1. Iki jübüt ganatly dürli reňkdäki mör-möjekler toparyna degişli uçýan jandar. 2. *zergärç.s.* Ýaşuly aýallaryň kümüşden ýasalyp, ýüzüne pöwrize, aýna gaşlary oturdylan we alyn daňlaryna tikip dakynýan kebelek şekilli maňlaý şaýy.

3. Halylaryň älemine kebelege meňzedilip salynýan owadan nagys ady.

♦ **Kebelek bolmak** biriniň daşynda çyn ýürekden pyrlanmak, aýlanmak, hozanak bolmak *Iýjegiňi, geýjegiňi taýýar edip, enem ikimiz daşynda kebelek bolmaly hem bolsa boljak* (A. Durdyýew).

KEBELEKLEME [keveleklemek], *iş ady*. Kebeleklemek ýagdaýy.

KEBELEKLEMEK [keveleklemek], *işl. 1. gepl.d.* Gaýmalamak, gaýyp düşmek, pelpellemek (gar we ş.m. hakynda). *Gar kebelek-läp ýagýardy. 2. göç.m.* Biriniň daşynda pyrlanmak, hozanak bolmak. *Kebelek-läp oglanlaryň daşynda, Gaýgy-gam ýok bu gün onuň başynda* (A. Kekilow). **3. göç.m.** Gözüň öňi dumanlamak, ümezlemek, gözüň önünde salgym emele gelmek. *Gözümiň öňi ümezleýär, kebelekleyär.*

KEBELEKLEMEKLIK [keveleklemeklik], *iş ady*. Kebeleklemek ýagdaýy.

KEBELEKLEÝIŞ [kevelekleyiş], *iş ady*. Kebeleklemek ýagdaýy.

KEBŞIR [kevşi:r], *at. 1.* Mis, kümüş, бүрүнч ýaly metallaryň belli bir mukdardaky garyndylaryndan alynýan ergin. **2.** Kebşir arkaly tutdurylan, seplen ýer. **3. göç.m.** Sepleşik, arabaglanyşyk. *Hany, Seyit jan, çäýneklere seret, çay gürrüňiň kebşiridir* (B. Seytäkow).

KEBŞIRLEME [kevşi:rleme], *iş ady*. Kebşirlemek ýagdaýy.

KEBŞIRLEMEK [kevşi:rlemek], *işl. 1.* Şaý-sepiň böleklerini, metallary biri-birine kebşir arkaly seplemek, tutdurmak. *Zergär gülýakanyň göbegini kebşirledi. – Wyşkanyň kebşirlemeli ýeri bar diýipdiňiz, goý, Küle şony bitirsin* (N. Baýramow). **2. göç. m.** Jaýba-jaý goýmak; ýerbe-ýer aýtmak; ýerine düşürmek, ýerini bilip sözlemek, timarlamak, syntgylamak. *Şeýle köp märekelik ýygnaýda sözlemäge adatlanmany üçin, oňa aýtjak bolýan zadyny kebşirlemek aňsat däl* (B. Kerbabaýew).

KEBŞIRLEMEKLIK [kevşi:rlemeklik], *iş ady*. Kebşirlemek ýagdaýy.

KEBŞIRLEMEZLIK [kevşi:rlemelik], *iş ady*. Kebşirlemek işini ýerine ýetirmezlik.

KEBŞIRLENMEK [kevşi:rlemek], *işl. 1.* Şaý-sep bölekleri, metal bölekleri biri-birine kebşir arkaly seplenmek. **2. göç.m.** Iki zat biri-birine laýyk getirilmek, gabat getirilmek. *Bu iki derwezäniň kebşirlenip gurluşy-da bir meňzeşdi* (A. Gowşadow).

KEBŞIRLEŞMEK [kevşi:rleşmek], *işl. 1.* Kebşirmäge kömekleşmek. *Ol apbasynyň gulpuny kebşirleşdi. 2.* Bilelikde kebşirlemek. *Ussalar turbalaryň sepini kebşirleşip otyrdylar.*

KEBŞIRLETMEK [kevşi:rletmek], *işl.* Kebşirmek işini başga birine etdirmek. *Gönjügiň aralyk bezegini ussa kebşirletmek.*

KEBŞIRLEÝIŞ [kevşi:rleýiş], *iş ady*. Kebşirlemek ýagdaýy.

KEBŞIRLEÝJI [kevşi:rleýji], *at.* Şaý-sepiň böleklerini, metallary biri-birine sepleýji, tutduryjy, birikdiriji. *Tiz wagtdan kebşirleýjiler işe başladylar* (B. Pürliýew).

KEBŞIRLÄBERMEK [kevşi:rlä:vermek], *işl.* Kebşirmäge girişmek, başlamak; kebşirmek işini dowam etdirmek.

KEBŞIRLI [kevşi:rlı], *syp. 1.* Kebşir bilen seplen, tutdurylan. *Kebşirli saçlyk. 2. göç.m.* Söze çeper, ýerbe-ýer aýdylan, syntgylanan, öz ýerinde aýdylan manyly söz. *Ol ýene: – Bā, her ýerde kebşirli söze çeper adamlar bar-ow – diýip, kellesini yralap tassyklady* (A. Durdyýew).

KEBZE [kebbe], *at.* Goluň arka tarapda gutarýan ýerindäki kepjä meňzeş ýasy süňki, pilçe. *Kebzände göterip her gysyň garyn, Agyr ýüki dokuz aýlap saklaýan* (M. Seyidow).

KEÇ, *syp. 1.* Öz diýenini edýän, kesir, keçjal. **2.** Ugruna bolmadyk, ters gelýän, ters. *Işim kejjine boldy-ow* (“Görogly”). *Kaýan çekdi keç ykbalyň, Nirelerden düşdi ýoluň* (Ç. Aşyrow). **3. gepl.d.** Ýaramaz, biderek. *Ýer ýüzünde beýle-de bir keç ýer bolar ekeni* (Ş. Borjakow).

♦ **Kejjine gaýtmak (gitmek)** biriniň tersine gitmek, diýenini makul tapman, garşylyk görkezmek. **Kejjine tutmak. 1)** öz diýeniňi tutup durmak. **2)** beterine tutmak (howa ýagdaýy hakynda). *Harasat barha kejjine tutýardy.*

KEÇAMMYR, *at.* Gyzgyn demri gapjap tutmak üçin ulanylýan uzyn saply gural, ammyr.

KEÇE, *at.* Gül basylyp ýa-da gül basylan, goýnuň yününden ýörite usul bilen taýýarlanýan öý düşegi. *Gül keçe.*

♦ **Keçe basmak** gamşa dolanan, suwy gidýänçä garşylyklaýyn çekilen, keçe halyna geleňkirlän, keçeligi bilekläp basmak. *Gollaryny çyzgap, dokma dokardy, keçe basardy* (N. Pomma). **Keçe bişirmek** täze, köp düşelmedik ýa-da könelişip güýe düşen keçäniň süňňünü täzelemek we hilini gowulandyrmak üçin üstünden yün kirini guýup, bilekläp basmak. **Keçe çekmek** gamşa salnyp düýrlenen keçäniň iki yerinden uzyn yüp salyp, iki ýana çekip togalamak (şeýle edilende yün baslygyp, keçe halyna öwrülýär. Çekilýän keçäniň üstünden suw guýlup durulýar).

Keçe düýrmek gamşyň üstünde gül basylyp taýýarlanan keçäni gamyş bilen birlikde düýrlemek,

dolamak (gamşa düýrlenen keçe daşyna ýüp oralyp, az-azdan suw guýlup çekilýär). **Keçe salmak** saýylyp, daralyp taýýarlanan goýun ýüňüni gamşyň ýüzüne ýazyp, gül basyp, keçe etmek üçin taýýarlamak.

KEÇE-KEÇE, *at.* Gizlenen zadyň kimdedigini bilmek üçin iki tarap bolup oýnalýan milli oýun, ýüzük bukdy, çeke-çeke oýny.

KEÇE-KIZ [keçe-ki:z], *at, gepl. d., ser.* **Keçe we Kiz.** *O zamanlar ýazynara keçe-kizem tapylmazdy.*

KEÇELIK, *syp.* Keçe eder ýaly, keçe etmäge ýaraýan, bir keçaýeterlik ýüň. *Keçelik ýüň saýmak.*

KEÇGERT [keçgert], *at.* Miweli agaçlaryň çybygy kesilýän orak.

KEÇJAL [keçja:l / ketja:l], *syp., ser.* **Keç 1.** *Käte küýli ýaly, duran bir laldyr; Ýeňsesin tüňnerder, gaty keçjaldyr* (A. Kekilow).

KEÇJALLYK [keçja:llyk / ketja:llyk], *at, ser.* **Keçlik.** *Sen şu häzir hem keçjallyk edip durmukaň diýýäriň* (H. Ysmaýylyow).

KEÇJE [keçe / ketje], *syp. 1.* Özdiýenli, öz ynanjyna gulluk edýän, köpçüligiň tersine gidýän keçjal adam. *Aşyr şol oýlardan soň, öz niýetini bütinleýin keçe diýip düşündi* (B. Kerbabaýew). **2.** Keç, ters.

KEÇJELIK [keçjelic / ketjelic], *at. 1.* Hötjetlik, terslik, nädogrulyk, keçlik. **2. ser.** **Keçjallyk.**

KEÇLIK [keçlik], *at, ser.* **Keçjelic.** *“Bu derýa meniň ölmeli ýerim boldy” diýip, pelegiň keçligine, bagtynyň şumlugyna ýanyr erdi* (“Zöhre – Tahyr”).

KEFAL [kefa:l], *at.* Ýasy kelleli, gerşi gara, daşy teňňeli, eti gylçyksyz ownuk deňiz balygy.

KEJEBE [kejebe], *at. 1.* Gelin alnanda, gelni atasy öýünden mündürüp alyp gaýtmak üçin niýetlenen gelnalyjy, atbaşçy maşyn. *Kejebe maşyn geldi. 2. kön. s.* Gelin alnanda, gelni atasy öýünden mündürüp alyp gaýtmak üçin düýäniň howudynyň üstünde jaýlaşykly oturar ýaly bezelip gurnalan ýörite çadyr. *Kejebäni çekmäge ak maýa gerek* (Halk aýdymyndan). *Ýene bir günem akmaýaň üstünde ak kejebe gurap, gelnalyjy bilen atbaşçy geldi* (N. Pomma). **3. kön.s.** Töwerek-daşy arpa ýa-da bugdaý sypalyndan örülýän aşagy bekli, depesi ýapgyt odur-budur, goş salynýan desga. **4.** Köý-negiň ýakasyna, hala salynýan kejebe görnüşli nagys. *Ol köýneginiň ýakasyna kejebe nagşyny saldy. 5. gepl. d.* Köplenç, üsti, töweregi ýapyk, içiniň meýdany giň bolmadyk orun, kabina. *Maşynyň kejebesinde sürüji bilen ýene iki adam bardy.*

♦ **Kejebäň darykmak (garyşmak)** pursatlyk gaharyň gelmek, bir zat üçin dünýäň darykmak.

KEJEBEGÖL [kejeveğö:l], *at.* Hala salynýan kejebe meňzeş owadan gölün ady.

KEJEBELEME [kejeveleme], *iş ady.* Kejebelemek ýagdaýy.

KEJEBELEMEK [kejevelemek], *işl. kön. s. 1.* Düýäň üstünde kejebe gurnamak. **2. ösüml. d.** Güllemek, gül çykarmak (tohumlyk sogan hakynda).

KEJEBELEMEKLIK [kejevelemeklik], *iş ady.* Kejebelemek ýagdaýy.

KEJEBELEÝIŞ [kejeveleýiş], *iş ady.* Kejebelemek ýagdaýy.

KEJELEŞMEK [kejeleşmek], *işl.* Biriniň kejebe gaýtmak, tersine gitmek, biri bilen jedelleşmek, dawalaşmak.

KEJEŇEK, *syp. ser.* **Kesir 1.**

KEJEŇEKLİK, *at, ser.* **Kesirlik.** *Kejeňekliği üçin, kakam oňa pent bermegi ýüregine düwýär* (H. Garabaýew).

KEJEŞMEK, *işl., ser.* **Kejeleşmek.**

KEJI, *at.* Pile çekilip, ýüpek alnandan soň galan galyndy, ýüpegiň pes hili.

KEJIGIBERMEK [kejiğivermek], *işl.* Kejigip ugramak, kejikmäge başlamak, öjeşbermek.

KEJIGIŞMEK [kejiğişmek], *işl.* Her tarap öz diýenini gögertmek üçin, ýaňkalaşmak, öjügişmek, keçjallyk edişip durmak.

KEJIKME, *iş ady.* Kejikmek ýagdaýy.

KEJIKMEK, *işl.* Kesirlik etmek, öz diýeniňi tutup durmak, keçjallyk etmek. *Annatuwagyň çendan ýersiz-ýere kejiğýäni ony geňirgendirýärdi* (B. Kerbabaýew).

KEJIKMEKLIK, *iş ady.* Kejikmek ýagdaýy.

KEJIKMEZLIK, *iş ady.* Kesirlik etmezlik, öz eňeňiňe tutmazlyk, keçjallyk etmezlik.

KEJIR, *syp., ser.* **Kesir I.** *Ol diýseň ynanmazak hem keji adam eken* (A. Nazarow).

KEJIRLIK, *at, ser.* **Kesirlik.** *Durdymyrat kejiirlik bilen doganynyň diýenini etmezdi* (B. Seýtäkow).

KEKEÇ I, *at.* Horazyň, towugyň we ş.m. guşlaryň depesindeki üsti kert-kert ýasyja gyzyly ösüntgi, täç. *Gyzyl kekeç horazlar harmandadyr ýar-ýar* (“Monjugatdy”).

KEKEÇ II, *syp., gepl. d.* Geplände sakynýan, sakaw. *Kekeç çaga.*

KEKEÇLEK [kekeşlek], *syp.* Kekeji uly bolan. *Kekeçlek horaz.*

KEKEÇLEME [kekeşleme], *iş ady.* Kekeçlemek ýagdaýy.

KEKEÇLEMEK [kekeşlemek], *işl., gepl. d.* Sakynyp geplemek, sakawlamak. *Emma kekeçläp geplemegi Nurberdi aganyň gaty gaharynyň gelenliginiň alama-ty bolandygyny oba adamlarynyň hemmesi bilýärdi* (A. Gowşudow).

KEKEÇLEMEKLIK [kekeşlemeklik], *iş ady.* Kekeçlemek ýagdaýy.

KEKEÇLEÝIŞ [kekeşleýiş], *iş ady.* Kekeçlemek ýagdaýy.

KEKENE, *at.haýwanat d.* Hyýar, gawun ýaly ekinleriň pazylyny iýýän arkasy ýaşylymtyl ýa-da gyzyl meneklije möjejik.

KEKIL, *at. 1. ser. Käkil. 2.* Adam ady.

KEKIRDEK, *at.* Kekirdewügiň bogazda gutaran ýeri, emenjek çukuryň ýokary başy; bokurdak, bogaz. *Azat sen-men ýok, onuň kekirdeginden ýapyşdy* (A. Nazarow).

KEKIRDEKLEMEK, *işl., gepl.d.* Kekirdege ýetmek, kekirdege çenli bolmak. *Eger suw mes bolsa, onda meni kekirdeklärdi, mes bolmasa, meniň egnimden bolardy* (“Edebiýat we sungat”).

KEKIRDEWÜK [kekirdöwük], *at.* Öýkenden kekirdege çenli aralygy birleşdirýän bogun-bogun dem alyş ýoly.

KEKRE [kekre], *at.* Ownuk çalymtyk ýaprakly, güli gotaz ýaly, tagamy aýy ot. *Ajysy kekre bilen burç-a beýlede dursun, zakgundanam aýdy* (N. Pomma). *Käte dilim bala degýär; Käte degýär aýy kekrä* (K. Gurban-nepesow).

◊ **Kekre ýaly 1)** örän aýy. *Agzymyň içi edil kekre ýaly. 2)* yzgytsyz, hyrsyz.

KEL, *1. at.* Adamyň kellesinde döreýän kesmekli ýokanç kesel. *2. syp.* Şol kesel ýokuşan (adam). *3. syp.* Saçy doly düşen, saçy bitmeýän (adam). *4. syp., göç.m.* Selçen däneli (mekgejöweniň golçury hakynda). *Ol ýetişendir diýip, bir mekgejöweni gaňyrdy weli, ol kel ekeni.*

◊ **Keliň saçy ýaly** örän seýrek, selçen, gür däl. **Kel tokly** zordan sürä eýerýän, horja, zordan sana goşulýan tokly.

KELAM [kela:m], *at, k.d. 1.* Söz, gürrüň, söhbet. *Güneşli ülkämden salamly geldim, Kalbym doly alkyş, kelimly geldim* (K. Gurban-nepesow). *2. ser: Kelamylla.* *Hojam aga, siz taňrynyň kelamyny köp okaýan adamsyňyz* (B. Kerbabayew).

◊ **Kelam agyz söz** bir-iki agyz söz. *Ol kelam agyz söz aýtmady.*

KELAMYLLA [kela:mylla:], *at.* Gurhan. *Kelamylla açyp, ykbal garanlar; Tapmady derdine derman, Çowdur han* (Magtymguly).

KELÇERMEK, *işl., ser. Kilçermek.* Sözle sözüň seljerip, *Her zat diýme kelçerip* (Halk döredijiliginden).

KELÇIK, *syp., gepl.d., ser. Kilçik.* *Eger bolsun diýseň ýeňil agyrlar; Kelçik sözläp agyrtmagyl bagyrlar* (Magtymguly).

KELÇIKLEMEK, *işl., gepl. d., ser. Kilçiklemek.* Kilçiklik etmek. *Ýeri, ulyny-kiçini sylaman, kelçikläp durmasana!*

KELÇIKLIK, *at, ser. Kilçiklik.* Bular ýaly zatlary onuň kelçiklik hasaplaýandygy ýadyna düşdi.

KELÇ-KÜLÇ, *syp.* Kilçege mahsus bolan ýuwan hereket. *Onuň hem sebäbi kakamyň kelç-külç edip ýörmän, işine jür bolmagy bolsa gerek* (H. Garabayew).

KELEBAGAJY [kelewağajy], *at.* Ýüpegi, ýüplügi keleplemek üçin ýörite taýýarlanýan ağaç gural, enjam.

KELEGAÝ [keleğa:ý], *at, yerli g., ser. Ýelýyrtan.*

KELEK, *syp.* Şahy ýok, şahy bolmadyk, şahy döwlen. *Kelek geçi. Kelek sygyr.*

◊ **Kelek baş bugdaý** baş gylçyksyz ýa-da dänesiz bugdaý.

KELEKBAZ [kelekba:z], *syp.* Oýunçy, pyrryldakçy, aldawçy.

KELEKBAZLYK [kelekba:zlyk], *at.* Oýunçylyk, pyrryldakçylyk, aldawçylyk.

KELEM, *at. 1.* Özeniniň daşyna ýapraklary dolanyp, kelleläp hasyl getirýän birýyllyk gök ekin. *Atyzlaryň, joýalaryň gyralaryna kelem, käşir ekildi. 2.* Şol ekininiň hasyly. *Onuň bir elinde kartoşkadan, diýp sogandan, almadyr pomidordan, kelemden hyryn-dykyn bolan tory bardy* (B. Annageldiýew).

KELEME I, *at, taryh.* On iki sagatlyk suw nobaty, dört suw. *Bir keleme suwuň bolsa, Iki ýylda baý bolarsyň* (Ç. Aşyrow).

KELEME II, *at. 1. ser. Kelam söz.* *Jygalýbeg agtygynyň katdy-kamatyna guwanyp, şat bolup, baş keleme söz aýdýar* (“Görogly”). *2.* Gurhanyň musulmanlyk şertini kesgitleýän bir süresi we onuň ady.

◊ **Kelemäni çöwürmek, gaýtarmak (öwürmek)** musulmanlygyňy ykrar etmek üçin Gurhan süresini sesli aýtmak.

KELEMENLEME, *iş ady.* Kelemenlemek ýagdaýy.

KELEMENLEMEK, *işl. 1.* Eliňi aşak-ýokaryk, eýläk-beýläk galgatmak. *Geplände eliňi kelemenläp durmanda bolmaýarmy? 2.* Ýokardan aşaklygyna galgap gaýtmak.

KELEMENLEMEKLIK, *iş ady.* Kelemenlemek ýagdaýy.

KELEMENLEMEZLIK, *iş ady.* Kelemenläp hereket etmezlik.

KELEMENLETDIRMEK, *işl. 1.* Elini aşak-ýokaryk, eýläk-beýläk galgatyrmak. *2.* Ýokardan aşaklygyna galgatyryp gaýtdyrmak.

KELEMENLETMEK, *işl.* Eliňi aşak-ýokaryk, eýläk-beýläk galgatmak.

KELEMENLEÝIŞ, *iş ady.* Kelemenlemek ýagdaýy.

KELEP, *at.* Kelebagaja ýa-da leklekä saralyp alnan belli mukdardaky ýüpek sapak ýa-da ýüplük. *Ak köýnekli ýüpekçi gyz, Kelebini sarap gelýär* (M. Seyidow).

◇ **Kelebiň ujuny ýitirmek** ugruňy ýitirmek, näme edip, näme goýýanyňy, näme etjegini bilmän durmak, gaty aljyramak.

KELEPÇE, *at. ösümlik d.* Ýasy ýaprakly, ýapragynyň uýy tikenli, ýylmanajyk däneli ot. *Olar göýül, kelepçe, däljemäs, sersepil ýaly meýdan otlaryny-da şu güne çenli bilmeýär ekenler* (N. Esenmyradow).

KELEPLEME, *iş ady.* Keleplemek ýagdaýy.

KELEPLEMEK, *işl.* Ýüplügi, ýüpegi keleple görnüşine getirmek, keleple agajyndan geçirmek, leklekä sarap, keleple etmek. *Ýüpek keleplemegi ol derrew öwrendi, özi ýalyly bilen deňleşdi* (K. Berdiýew).

KELEPLEMEKLIK, *iş ady.* Keleplemek ýagdaýy.

KELEPLEMEZLIK, *iş ady.* Leklekä, keplebagaja ýüplügi, ýüpegi saramazlyk, keleple görnüşine getirmezlik.

KELEPLENMEK, *işl.* Keplebagajy, leklemi arkaly kelepledilmek.

KELEPLEŞMEK, *işl.* 1. Birine ýüplügi, ýüpegi we ş.m. keleplemäge kömek etmek. *Ýüpek kelepleşmek*. 2. *Bilelikde keleplemek. Iki gelin gerlen gat-gat ýüpden uj alyp, elleri keplebagajyly iki-baka gatnap, ýüplük kelepleşip ýördüler.*

KELEPLETMEK, *işl.* Ýüpegi, ýüplügi we ş.m. başga birine keleple etdirmek. *Ýüpek kelepletmek.*

KELEPLEÝIŞ, *iş ady.* Keleplemek ýagdaýy.

KELEPLEÝJI, *at.* Ýüpegi, ýüplügi kelepleýän, keleplemek hünäriň eýesi bolan aýal-gyz. *Pile kelepleýji*

KELEPLEÝJILIK, *at.* Kelepleýjiniň hünäri, käri, ýagdaýy. *Ol ýüpek kelepleýjilik hünäri ele aldy* ("Edebiýat we sungat").

KELEPLÄBERMEK [keleplä:vermek], *işl.* Kelepleläp başlamak; keleplemek işini dowam etdirmek.

KELESAŇ, *sy.* Ugursyz hereket edýän, saňsar.

KELESAŇLYK, *at.* Kelesañ mahsus bolan häsiýet, saňsaryň özüni alyp barşy, kemaklylyk.

KELETEN, *at.* Ýelkenli gämide ýelkeniň içine ýel düşer ýaly ýokary galdyryp, aşak goýberip durar ýaly ortasy demir halkaly uzyn togalak agaç. *Keleteni çekip, galdyryp durar ýaly onuň uzyn ýüpi bolýar. Keletenimiz bolsa suwa gaçypdyr; Tamynyň gapdaly jaýryk açypdyr* (A. Kowusow).

◇ **Keleten atma** güýçli gaýly howada nawuň oňat yklamagy üçin keletene bendil daňylyp, suwa taşlamak.

KELEW [kelöw], *sy., ser.* Kelesañ, kemakyl.

KELEWLETMEK [kelöwletmek], *işl., gepl. d.* Bir zady eliňde aýlamak, kelemenletmek, galgatmak, bulamak, öwürüp eýläk-beýläk pyrlamak. *Emma taýagyny kelewledip, başyny aşak salyp, gaty ýöräp,*

öňünden çykan Çerkez agsak onuň ünsüni çekdi (B. Seýtäkow).

KELEWLIK [kelöwlik], *at, ser.* Kelesañlyk, saňsarlyk. *Ol ýene-de kelewligini etdi.*

KELLEAYAK [kellaýak], *at, ser.* Kellebaşayak.

KELLE, *at.* 1. Adamyň ýa-da haýwanyň beýnisini gurşaýan göwrümlü süňkden ybarat agzasy, baş. 2. Bir zadyň esasy bölegi, başy, ýokary ýa ön tarapy. *Otlaryň kellesi. Çüýüň kellesi. Tudun kellesi.* 3. *göç. m.* Akyl, huş, paýhas, aň. *Bu zatlar onuň bedenini gowşatsa-da, kellesine täsir edip bilmändi* (B. Seýtäkow). 4. *göç. m., gepl. d.* Baştutan, ýolbaşçy (adam hakynda). *Her kimiň bir kelle bolup, öz täleýini özi çözüň döwri geçdi* (B. Seýtäkow).

◇ **Kelle bermek** agajy pudap, ujundaky esasy öslerini goýup, şaha ýaýradar ýaly etmek. *Çybyklaryny kesip, üzüme kelle berdiler. Kelle döwmek (agyrtnak)* bir zadyň üstünde köp oýlanmak, pikir öwürmek, uzak pikir etmek. *Kellesine taýak degen ýaly saňsar ýaly bolmak. Kellesini hyzlandyrmak* Kellesini kesmek. **Kelle ýaýkamak** 1) bir zada haýran galmak, geň galmak, agzyňy açmak. 2) bir işe ahmyr etmek, ökünmek. *Emma onuň kelläni ýaýkamakdan başga alajy ýokdy* (K. Berdiýew). **Kellä gelmek (gelmezlik)** bir zat ýada düşmek, huşa, hakyda gelmek; ýatlamak, pikirine gelmek. *Şundan maňa zeper ýeter diýip, ýatsam-tursam kelläme gelenokdy* (T. Gurbanow). **Kelläň çişmek** pikir edip ýadamak, oýlanyp beýniň ýadamak. *Okap-okap kelläm çişdi. Kelläňe turşy çykmak* aklyň çaşmak, aňkaň aşmak, bilýän zadyňy derrew ýadyňdan çykarmak. **Kelläň göçmek** şowhun-şagalaňa göterilmek, bir zada keýpiň göterilmek. *Hatda kelleleri göçen küştçüleri hem şol wehim dagatdy* (A. Gowşudow). **Kelläň gyzmak** bir işe ýa-da bir zada gyzykmak, bar oý-pikiriň bilen bir zada berilmek; bir zatda aş gitmek. *Biraz kellesi gyzandan soň, ol myhmanlaryny unutdy. Kelläni etegiňe salmak* bir iş üçin janyňdan geçmek, näme bolsa, şol bolsun etmek. **Kelläň işlemek** etjek işiňi gowy bilmek, ederiňi bilmek, her bir zada göz ýetirmek.

KELLEBAŞAYAK [kellebaşayak], *at.* Öldürilen malyň kellesi, aýaklary we ondan taýýarlanylýan naharyň ady. *Bibisoltan eje hamyry ýugrup bolansoň, gazan ataryp, kellebaşayagy asdy* (H. Garabaýew).

KELLEÇANAK [kelleça:nak], *at.* Oňurgalylarda kelläniň gaty esasyny emele getirýän süňkler. *Kelleçanak süňkleri.*

KELLEGOÇAK [kelleğöçök], *at.* Gyňajyň gyrasyna salynýan iri, golçurlary uly nagys, goçak. *Kellegoçak nagysyny salmak.*

KELLEK, *at.* 1. Düýä taýlanyp urlan çuwallaryň ortasyna, howudyň üstüne goýulýan bogdak, serwer. 2. Maldan boşadylan arabanyň arşynyň ýokary galdyrylyp goýulýan görnüşi.

KELLEKESER, *at.* Adam öldürmekden gaýtmaýan, ganojak, jellat.

KELLEKI I, *at.* Atyň, eşegin kellesine salynýan gaýyş nogta. *Ol atynyň kellesine kelleki saldy.*

KELLEKI II, *at.* Bir tarapy deşilip, içi gyrlan, gawun paçagyna dykylan kakyň tokga bölegi. *Ol baş kelleki kak etdi.*

KELLEKILEME, *iş ady.* Kellekilemek ýagdaýy.

KELLEKILEMEK, *işl.* Ata, eşege kelleki salmak. *Ol atyny kellekiledi-de, idip ugrady.*

KELLEKILEMEKLIK, *iş ady.* Kellekilemek ýagdaýy.

KELLEKILENMEK, *işl.* At, eşek ýaly mallara kelleki salynmak, geýdirilmek. *Atlar kellekilendi.*

KELLEKILETMEK, *işl.* At, eşek ýaly mallara kelleki saldyrmak, geýdirtmek. *Ol eşegini kellekilettdi.*

KELLELI, *syp.* 1. Kellesi bar bolan. 2. *göç.m.* Paýhasly, aňly-düşünjeli, akylyly. *Ol kelleli ýigitdir.*

KELLELILIK, *at.* Paýhaslylyk, pähimlilik, aňly-düşünjelilik, akylylyk.

KELLEPOŞ [kelpepo:ş], *at, yerli g.* Kellä geýilýän zatlaryň umumy ady.

KELLESIZ, *syp.* 1. Kellesi ýok, kellesi aýrylan. *Kellesiz läş.* 2. *göç. m.* Akyl-paýhassyz, pähimsiz, akylysyz.

KELLESIZLIK, *at.* Akyl-paýhassyzlyk, pähimsizlik, akylysyzlyk.

KELLIK, *at.* Kel bolmaklyk, keliň ýagdaýy. *Kellik adamy görkden gaçyrýar.*

KELPEŇ, *syp.* Ýuwnuksyz, kilçik, çylkasyz, batnyksyz. *Kelpeňe syr aýtsaň, içde ýatyrmaz, Syrda şolma, ýyrak eýle özüňni* (Magtymguly).

KELPEŇLEMEK, *işl.* Kelpeňlik etmek, kemakyllyk etmek, ýeňilkellemek, samsyklyk etmek. *Ýeri, kelpeňläp durma-da, ugra!*

KELPEŇLIK, *at.* Ýuwnuksyzlyk, batnyksyzlyk, çylkasyzlyk, kelpezlik, ýeňilkellemek. *Gulamaly han kelpeňlik bilen gomparyp, ýasama güldi* (T. Taganow).

KELPEZ, *syp., ser.* Kelpeň.

KELPEZE, *at, kön. s.* Hažzyk. *Bedasyl götermez baş gün mesligi, Kelpezä ýutdurmaz aždar maslygy* (Magtymguly).

KELPEZLIK, *at, ser.* Kelpeňlik. *Aýjahan ilkbada onuň bu gylygyny kelpezlik hasap etdi* (B. Gulow).

KELTE, *syp, gepl.d.* 1. Uzyn däl, ortaça ölçegden gysga. 2. *göç. m.* Ýetmez, kemter, ýeterlik däl. *Onuň akyly entek keltejik-de bolsa, özi örän düşbüdi* (B. Kerbabaýew).

◊ **Kelte bazar** *gepl.d.* hepdäniň dördünji günü (penşenbe) bolýan kiçi bazar. **Kelte gaýtmak** bir işi ýetmez etmek, doly ýerine ýetirmän goýmak, bir zady doly anygyna ýetmän etmek, bärden gaýtmak. *Ine, Meydan aganyň kelte gaýdyan ýeri* (T. Gurbanow).

KELTEKÇE, *at, gepl. d.* Ýüňli deriden edilen ýa-da içine pamyk salnyp syrdalan güpbi.

KELTELDIŞMEK, *işl., gepl. d.* Bir zadyň boýuny gerekli derejä çenli gysgaltmaga kömek etmek.

KELTELIK, *at, gepl. d.* Adaty uzynlygyndan, bolmalysyndan gysgalyk. *Agajyň kelteligi. Turbanyň kelteligi.*

◊ **Keltelik etmek** bir işi oýlap, doly akyl ýetirmän etmek, bärden gaýtmak, çig etmek. *Belki, men düşünyňän däldirin, men keltelik edýändirin.*

KELTELIŞ, *iş ady., gepl.d.* Keltelmek ýagdaýy.

KELTELIŞMEK, *işl., gepl.d.* Öňküsine garanda keltelmek, gysgalmak

KELTELME, *iş ady., gepl. d.* Keltelmek ýagdaýy.

KELTELMEK, *işl., gepl. d.* 1. Belli bir derejede gysgalmak. 2. Uzynlygyny ýitirmek, girmek. *Köýnek bir ýuwlandan soň keltelipdir.*

KELTELMEKLIK, *iş ady., gepl. d.* Keltelmek ýagdaýy.

KELTELMEZLIK, *iş ady. gepl. d.* Öňküsinden gysga bolmazlyk, gysgalmazlyk.

KELTELTMEK, *işl., gepl. d.* Bir zadyň uzynlygyny kemeltmek, gysgaltmak, uzynlygyndan aýyrmak.

KEM, *syp.* 1. Bolmaly derejesinden az, belli bir möçberden egsik, ýetmez. *Lezzeti kem bolar, söz bolsa uzak* (Misgingylyç). 2. Üpjüncilik ýa-da guramaçylyk taýdan ýetmezçilik edýän, ýetmez. *Oraz ýagdaýyny bilýär her kimiň, Kömegin ýetirýär bolsa bir kemiň* (A. Kekilow). 3. Güýç taýdan asgyn, pes. *Habar alsaň birekden, Özün kem saýmaz döwden* (Magtymguly). 4. Jan saglykda bolan ýetmezlik, sagat dälilik.

◊ **Kem bolmazlyk** oňat bolmak, erbet bolmazlyk, ýerine düşmeklik. *Aýtjak sözüňi oýlabrak aýtsaň, kem bolmaz!* (B. Kerbabaýew). **Kem däl** deňeşdirilýän zatlaryň, deňsirilýän pikirleriň we ş.m. biri beýlekisinden pes däl, erbet däl. **Kem etmesin!** “Hudaý hiç bir zatda ilden kem etmesin” diýen manyly dileg sözi. **Kem galmazlyk (oturmazlyk)** bir zat barada bäsdeşlik etmek, birine deňleşjek bolmak, pes durmazlyk. *Bike hem ondan kem oturmady* (R. Gelenow). **Kem görmezlik** bir zady ýerlikli hasaplamak, makul bilmek, oňat hasaplamak. – *Belet ýerimi men özümem kem görmedim* – diýip, elindäki kagyzyňy uzatdy (A. Gowşudow). **Kemi galmazlyk** oňat ýerine ýetirilmek, makullarlyk ýagdaýda edilmek, kemsiz ýerine ýetirilmek. *Oglum, taýyň kem-ä galmandyr* (“Görogly”). **Kemini goýmazlyk 1)** bir

zady doly ýerine ýetirmek, kanagatlanar ýaly derejede amal etmek. *Arkaýyn bol, hemmesini ýerbe-ýer ederis, kemini goýmarys* (B. Pürliýew). **2)** bir zadyň hezilini, hözirini görmek, göwün solpudan çykmak. *Hawa, olar saz-söhetini kemini goýmandyrlar* (N. Pomma). **Kemi ýok** oňat, gowy, göwnejaý. *Onuň ýigit kemi ýok*. **Kem ýaramazlyk** göwnünden turmak, hoş ýakmak, gowy görmek. *Ol sözünü bölenini halamasa-da, oňa şol söz kem ýaramady* (B. Kerbabaýew).

KEMAKYL, *syp.* Akyly doly däl, gelip-gitmeleräk, akyl-paýhasynda kemi, ýetmezi bolan.

KEMAKYLLYK, *at.* Kemakyl bolmaklyk. *Oglum, sen kemakyllyk etme!*

KEMAKYLLYLYK, *at, ser.* **Kemakyllyk.** *Men ýaşlyk, kemakyllyk edip, okuwymyň arasyny kesip, uly ýalňyşlyk etdim.*

KEMAL [kema:l], *at.* **1.** Kämil, ýetişen. *Kemlik eýle, kemal bar, Menlik etme, zowal bar* (Magtymguly). **2.** Oglana dakylýan at.

♦ **Kemala gelmek 1)** kämillik ýaşyna ýetmek, ýetişmek, göze görünmek (gyz hakynda); ýigit çykmak, jahyl çykmak (oglan hakynda). **2)** hasyla durmak, bişmek, ýetişmek. *Kemala gelen hasyly ýygnamaklyga ilkinji günlerden guramaçylykly girişdiler.* **3)** ösmek, taplanmak. **Kemala getirmek 1)** terbiýeläp ýetşdirmek, jemgyýetiň abraýly, görnükli adamsy, agzasy hataryna goşmak. **2)** ýüze çykarmak, döretmek. **Kemal etmek** kämillige ýetirmek, hasyl etmek.

KEMALLY [kema:lly], *syp.* **1.** Oňly, ugurly, derekli, oňat. *Pessaylap ösýän şemal gök çöpleri kemally gozgap bilmese-de, topalaklaryň, selmeleriň başlaryny yralaýardy* (B. Kerbabaýew). **2.** Doly, ýetik, emelli-başly. *Bir ýar bergil etli-ganly, Dil bilen, akly kemally* (Magtymguly). *Onuň belli işleýän ýeri hem ýokdy, kemally bilýän zady hem ýokdy* (H. Ysmaýyłow).

KEMALLYLYK [kema:llylyk], *at.* Ugurly-dereklilik, oňlulyk, emelli-başlylyk.

KEMALSYZ [kema:lsyz], *syp.* Ugursyz, dereksiz, oňly däl, ugur-utgasyz.

KEMALSYZLYK [kema:lsyzlyk], *at.* Ugursyzlyk, dereksizlik, ugur-utgasyzlyk.

KEMAN [kema:n], *at.* **1.** Ýaý. *Kirpikleri okdur, gaşy kemandyr* (Magtymguly). **2.** *gepl.d.* Oglanlaryň toýnuga rezin dakyp, göjek, daş atýan ýaýy. *Agaly kemany jübüsine salman, güne çalaja solup başlan maýkasynyň ýakasyndan içine taşlady* (A. Gurbanow).

KEMANÇA [kema:nça], *at, ser.* **Kemençe.** *Heý golaý-goltumda kemançany gyjaga süýkäp bilýän yokmy?* (“Edebiýat we sungat”).

KEMANÇY [kema:nçy], *at.* Keman atmaga türgen adam; ýaý atyjy, ýaýçy.

KEMANLAMA, *iş ady.* Kemanlamak ýagdaýy.

KEMANLAMAK [kema:nlamak], *işl., gepl.d.* Keman bilen atmak, ýaýlamak. *Sen ony kimiň kemanlandygyny bilmediňmi?* (A. Gurbanow).

KEMANLAÝYŞ [kema:nlaýyş], *iş ady.* Kemanlamak ýagdaýy.

KEMBAHA [kemmaha], *syp.* Ýeterlik baha berilmeyän, ähmiýeti az hasaplanýan.

KEMÇILIK, *at.* Işde we ş.m. bolýan ýetmezçilik.

KEMÇILIKLI, *syp.* Ýetmezçiligi bar, kemçiliksiz däl.

KEMÇILIKSIZ, *syp.* Kemçiligi ýok, kemçilikli däl, birkemsiz. *Bir aýypsyz gözəl bolmaýşy ýaly, bir kemçiliksiz iş hem bolmaýar.*

KEMÇILIKLILIK, *syp.* Kemçiligi barlyk, kemçiliksiz dällik.

KEMÇILIKSIZLIK, *at.* Kemçiligi ýokluk, kemçilikli dällik.

KEMÇIN, *at.* Wepasyz, päklik tarapdan özüni nädogry alyp barýan aýal, egrilik edýän aýal, ahlaqsyz aýal, bihaýa.

KEMÇINLIK, *at.* Wepasyz, zenan päkligini ýitiren ýagdaýynda bolmaklyk, biwepalyk. *Kemçinlik eýleşip, ýygan puluny, Düzedip özüne daka başlady* (Magtymguly).

KEMDEST [kemdes], *hal, k.d.* Goly ýuka, ýoksul, garyp. *Kyn boldy güzeran, düşdük bir hala, Kemdest bolduk niçe başyň içinde* (Zelili).

KEMDESTLIK [kemdeslik], *at.* Goly ýukalyk, ýoksullyk, garyplyk. *Kimse galdy kemdestligiň dagyna, Düşmedik dünýäniň gara-agyna* (Zynhary).

KEMELDIJI, *at, mat.* Bir sanyň ujundan bölüp aýyryýan san, kemeldýän san.

KEMELIBERMEK [kemelivermek], *işl.* Kemelip ugramak, kemelip başlamak.

KEMELIJI, *at, mat.* Ujundan bölünip aýrylýan san, kemelýän san.

KEMELIŞ, *iş ady.* Kemelmek ýagdaýy.

KEMELIŞMEK, *işl.* Kem-kemden kemelmek, dura-bara azalmak. *Soňra gabagyny haýal galdyryp, şöhesi kemelişen eserdeň gözlerini Begenje dikdi, gülmüsiräp söze başlady* (G. Kulyýew).

KEMELME, *iş ady.* Kemelmek ýagdaýy.

KEMELMEK, *işl.* **1.** Dura-bara azalmak, möçberi, mukdary azalmak. **2.** Günden we ş.m. düşýän ýagtylyk peselmek. *Oduň howry gitdigiçe kemelýärdi.*

KEMELMEKLIK, *iş ady.* Kemelmek ýagdaýy.

KEMELMEZLIK, *iş ady.* Öňki derejesinden kem bolmazlyk, dura-bara azalmazlyk, mukdary azalmazlyk, möçberi egsilmezlik.

KEMELTDIRMEK, *işl.* Möçberini, mukdaryny azaltdyrmak.

KEMELTMEK, *işl.* 1. Bir zadyň mukdaryny, möçberini azaltmak. 2. Öňki derejesinden peseltmek, gowşatmak. *Gün gijigip, ýandyryjy güýjüni kemeldenden soň, adamlar öýüň daş işigine üýşýärdiler* (A. Gowşudow).

KEMEN, *at, ser. Kement.* *Boýnumga baglap sen kemen, Ykbalym keç, bagtym ýaman* (Mollanepes).

KEMENÇE, *at.* 1. Gyjak çalmak üçin atyň guýruk gyly berkidilen sähelçe egriräk, inçejik, uzyn çybyk, taýajyk. 2. Süýkelip çalynýan saz guraly.

KEMENT, *at.* 1. Uly syrtmakly ýogyn ýüp. *Döwletim boýnuma gyl kement atmyş* (Magtymguly). 2. *göç. m.* Saç (söýgülisiniň saçy hakda). *Dal gerdene kement bolsun* (“Gül – Senuber”).

KEMENTBAZ, [kementba:z], *at.* Kement bilen tutmaga türgenleşen adam, kement oklaýjy adam. *Kementbazlar, kementbazlyk bilen boluň!* (“Görogly”).

KEMENTBAZLYK, [kementba:zlyk], *at.* Kement-bazyň işi, wezipesi.

KEMER, *at.* 1. Gaýyş guşak, biliňe daňmak üçin gaýyş bag. *Kemeriňi guşamyşyňa bir seret, başgalaryňka-da bir seret* (A. Durdyýew). 2. Dagyň gaýasyndaky aýlaw-aýlaw basgançak şekilli gurşawlar, zolak-zolak gat. *Sowukdan hem başga zatdan goranmak üçin, amatly ýer hasaplap, bir beýik gaýanyň kemerleriniň birinde düşüpdirler* (A. Gowşudow). 3. *gepl. d.* Goranmak maksady bilen salnan galanyň diwarynyň iç ýüzündäki ýöremek üçin edilen basgançak.

KEMIBERMEK [kemivermek], *işl.* Kemip ugramak, kemip başlamak.

KEMINE [kemi:ne], *syp. 1.* Garyp, pukara; ejiz. –*Bu kemine hyzmatkäriňize ne emriňiz bar? – diýdi* (“Zöhre–Tahyr”). *Peseldip, özüňi tutgul kemine, Musulmanlyk şerti – saklama kine* (Zelili). 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Kemine göwün** bir zat üçin durmuşdan nadyl, närazy. *Men bir biçäre men, göwnüm kemine* (Halk aýdymyndan).

KEMIS, *syp. 1.* Dogmaly wagtyndan öň dünýä inen (çaga hakynda). *Kemis dogan çaga.* 2. *gepl. d.* Näsağ, nähoş. *Ol bir kemis tapynandy, bolmasa işe gelderdi.*

KEMISLIK, *at.* Näsağlyk, nähoşluk. *Men ertir ugramda-da, kemisligimiň baryny duýupdym* (B. Kerbabaýew).

KEMIŞ, *iş ady.* Kemmek ýagdaýy.

KEMIŞ-KEMIŞ: *kemiş-kemiş etmek ser. Kemşermek.* *Şu mahal onuň dodaklary kemiş-kemiş edýärdi* (N. Saryhanow).

KEMJE-KERDEM: *kemje-kerdem däl* “pylan zat bolaýsa gowy, oňat bolardy” diýen manyda ulanylýan söz düzümi. *Be, şu wagt çay bolaýsa-ha kemje-kerdem däl* (H. Meläýew).

KEM-KEM, *hal.* Dura-bara, barha, ýuwaş-ýuwaş, gitdigiçe, kem-kemden, assa-ýuwaş. *Boýnuma alan işimiň kem-kem ugruna çykdy* (A. Kekilow).

KEM-KEMDEN, *hal.* Dura-bara, ýuwaş-ýuwaşdan, barha, gitdigiçe, wagt geçdigiçe.

KEM-KÄS [kem-kä:s], *hal.* 1. Sähelçe, birneme, biraz, azda-kände, belli bir derejede. *Maşgalam kän bolmany üçin, kem-käs tygşytlan pulum ýok däl* (B. Kerbabaýew). 2. Az-owlak, käbir, ýek-tük, ýek-ýarym (kemçilik, ýetmezçilik hakynda). *Pürli aga, kem-käs ýerini törpüleşen, saz ganat açarmyka diýýän* (“Edebiýat we sungat”).

KEM-KÄSLEÝIN, [kem-kä:sleýin], *hal.* Bölekleýin, başbitin däl-de, bölek-bücek, ýarpy-ýalta.

KEM-KÖST, [kem-kö:s(s)]. Bir zadyň ýetmezçiligi, kemi, kösti. *Öz işinde zähmet çekip, kem-kössüni goýman, ussatlygyňy görkezmek gerek* (A. Gowşudow).

KEMLIK, *at.* Gerekli derejeden, mukdar-möçberden azlyk, ýetmezlik; haýsydyr bir babatdan peslik, asgynlyk. *Hemişeki ýaly nepis nagyşlar çekmäge görejiniň nury kemlik edýärdi* (G. Kulyýew).

♦ **Kemlik bilmek** bir zady öz mertebäňden pes bilmek, kiçilik bilmek. **Kemlik dereje** *dil b.* sypatlaryň soňuna -ymtyk, -imtik, -umtyk, -ümtik, -mtyk, -mtik; -mtyl, -imtil, -gylt, -rak, -räk we ş.m. goşulmalaryň goşulmagy bilen ýasalyan we many taýyndan goşulýan sözüne kemlik ýokundysyny berýän sypat derejesi. *Meselem: Ak – agymtyl, gök – gögümtik, sary – sarymtyl, turşy – turşumtyk, süýji – süýjümtik, göni – gönüräk, gyzykly – gyzyklyrak, gorkak – gorkagrak, gyzykly – gyzykly.*

KEMME, *iş ady.* Kemmek ýagdaýy.

KEMMEK, *işl.* Umumy bir zadyň göwrümini, agramyny, möçberini, bahasyny, derejesini we ş.m. azaltmak, kem etmek, egsik etmek, aşaklatmak.

KEMMEKLIK, *iş ady.* Kemmek ýagdaýy.

KEMMEZLIK, *iş ady.* Öňki derejesinden kemeltmezlik.

KEMPAÝ [kempa:ý], *at, gepl. d.* Adamyň, haýwanyň arka tarapy, arkasy.

KEMPERIŞ, *iş ady.* Kempermek ýagdaýy.

KEMPERME, *iş ady.* Kempermek ýagdaýy.

KEMPERMEK, *işl.* Dişleriň dökülmegi sebäpli, agzyň töweregi içine ýykylyp, eňegiň öňe gitmek. *Eňekleri kemperip, durşuna dym-ak tüý bolan garry salamyny aldy* (A. Salyh).

KEMPERMEKLIK, *iş ady.* Kempermek ýagdaýy.

KEMPERTMEK, *işl.* Kempik hala getirmek. *Ol agzyny kemperdip, bir zat çeyneýän ýaly bolup otyrdy.*

KEMPIK *syp.* Dişleriň dökülmegi sebäpli, agzyň töweregi içine ýykylan, eňegi öňe giden.

KEMPIR, *at.* 1. Garry aýal, ýaşy bir çene ýeten aýal. *Ol ilki bilen ýarty bedre suwy zordan göterip barýan alt-*

myş ýaşlaryndaky bir kempire gabat geldi (Ö. Abdyllaýew). **2. gepl.d.** Aýal, keýwany. *Onuň öýündäki kempirinden gaýry hiç ýerde, hiç hili hossary ýok* (N. Pomma).

KEMPIRLIK, *at.* Öte garrylyk; kempiriň ýagdaýy. *Ol kempirlik ýaşyna ýetipdi.*

KEMPUT [kempu:t], *at.* Daşy owadan kagyzyly we kagyzsyz dürli görnüşdäki süýji tagamly konditer önüminiň ady. *Soňra Sabyr eje kagyzyň üstüne kempüt we köke döküp, oglanjygyň önünde goýdy* (H. Ysmaýylov).

KEMRYSYGAL [kemyrysɣal], *syp.* Rysgaly kem, güni-güzerany pes, bolaýmaly zatlardan hem nesibesi bolmadyk, nesip etmedik.

KEMRYSGALLYK [kemyrysɣallyk], *at.* Rysgaly kemlik, rysgalsyzlyk, nesibesizlik, nesibesi ýokluk.

KEMSIDILME, *iş ady.* Kemsidilmek ýagdaýy.

KEMSIDILMEK, *işl.* Biriniň göwnüne, mertebesine degilmek, raýy ýykylymak, göwni ýetmän äsgerilmezlik, sanda görülmezlik.

KEMSINDIRMEK [kemsinnirmek], *işl.* Bir zattan nägile etdirmek, göwni çökgünlik halyna salmak.

KEMSINIŞ, *iş ady.* Kemsinmek ýagdaýy.

KEMSINME, *iş ady.* Kemsinmek ýagdaýy.

KEMSINMEK, *işl.* Haýsydyr bir zadyň özünde ýokdugyna, şol zada ýetip bilmeýändigine we ş.m. zat üçin öz ýanyndan gynanmak. *Olaryň şeýle üýşmekde ýokdugyna kemsindim* (R. Gelenow).

KEMSINMEKLIK, *iş ady.* Kemsinmek ýagdaýy.

KEMSITMEK, *işl.* Her hili ýaramaz söz ýa-da hereketiň bilen başga biriniň mertebesini peseldip, ony gynandyrmak.

KEMSITMEZLIK, *iş ady.* Göwne degmezlik, agyr-agramly söz aýtmazlyk.

KEMSIZ, *syp.* **1.** Bolmalysyndan hem ýokary derejede, birkemsiz, kemsiz-kössüz. *Bir kemsiz gözle bolmaz* (Nakyl). **2.** Gutarnykly, doly, aňryýany bilen. *Sen onuň bilen kemsiz dost bolsaň hem, sen näme üçin oňa basalga bolaňok?* (B. Kerbabaýew).

KEMSIZ-KÖSSÜZ [kemsiz-kö:ssüz], *syp.* Hiç kemsiz, kemi-kössi ýok, ýerbe-ýer. *Iş kemsiz-kössüz ýerine ýetirilipdir.*

KEMSIZ-KÖSSÜZLIK [kemsiz-kö:ssüzlük], *at.* Hiç hili kemi bolmadyk, kemi-kössi ýokluk, ýerbe-ýerlik. *Işiň kemsiz-kössüzligi onuň göwnünden turdy.*

KEMŞERILMEK, *işl.* Dodaklaryňy münküldedip, aglajak-aglajak ýaly bolmak, kemiş-kemiş etmek.

KEMŞERİŞ, *iş ady.* Kemşermek ýagdaýy.

KEMŞERİŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup kemşermek, dodaklaryňy aglajak-aglajak ýaly etmek. *Çagalar ejelerini görüp kemşerişdiler.*

KEMŞERME, *iş ady.* Kemşermek ýagdaýy.

KEMŞERMEK, *işl.* Aglajak ýaly edip, dodaklaryňy münküldetmek, kemiş-kemiş etmek, naýynjar aglamjyramak. *Birdenem kemşerip, maňa seretdi* (N. Baýramow).

KEMŞERMEKLIK, *iş ady.* Kemşermek ýagdaýy.

KEMŞERTMEK, *işl.* Dodaklaryňy münküldedip, aglajak-aglajak bolýan ýaly etmek. *Tä aglap-aglap gam basan ýüregini gowzadyança, bokurdagyny dolduryp, dodaklaryny kemşerdip, hiç gepläp bilmändir* (N. Pomma).

KEMTER, *syp.* **1.** Bolmaly derejesinden azrak, ýetmez, pes. *Toý harajadyny kemter etmeli däl.* **2. göç.m.** Gowşak, doly kanagatlanarly däl, edilýän talapdan pes. *Okuwçylaryň her biriniň düzen meýilnamasynyň kemter ýerlerini mugallym düzedýär* (“Mugallymlar gazetini”).

◊ **Kemter gaýtmak** bir işi etmekde bärden gaýtmak, göwnejaý etmezlik, makul etmezlik, bolmaly derejesinden pes ýerine ýetirmek.

KEMTERLIK, *at.* Bolmaly derejesinden azlyk, peslik, ýetmezlik. *Indi pagta ýygýan maşynlarymyz kemterlik edenok.*

KEMTIK, *syp.* Kem, az, kemter, ýetmez. *Önünde göýä bir aldyrmaz gala, Güýjüň kemtik bolsa, salar howsala* (A. Kekilow).

KENAR [kena:r], *at.* **1.** Deňziň, derýanyň, kölüň we ş.m. gyrasy, erňegi, ýakasy. **2.** Bir zadyň gyrasy, gutarýan ýeri. *Halynyň kenary gyşyk çykypdyr.* **3. göç.m.** Gyra, çet, töwerek. *Akly barlar tartdy özüň kenara, Garyp düşüp galdy çykmaz azara* (Magtymguly).

KENARA [kena:ra], *at.* Gyňaja we ş.m. salynýan gyra nagşyň ady.

KENARALY [kena:raly], *syp.* Gyralary nagyşly, nagyş salnan. *Kenaraly gyňaç.*

KENARÝAKA [kena:ýaka], *at.* Kenaryň boýy, kenara iň ýakyn ýerleşýän ýerler. *Kenarýaka ýurtlaryň ýolbaşçylarynyň duşuşygy.*

KENDIR [kennir], *at.* **1.** Süýümi dokmaçylykda çig mal hökmünde ulanylýan ösümlük. *Kendir ekilen meýdan.* **2.** Şol ösümlük süýümünden işilen ýüp, tanap. *Indi ol aýagy çarykly, başy şypyrmary, bili kendir guşakly çopan ýok* (“Edebiyat we sungat”).

KENDIRIK [kennirik], *syp.* Üstünde un elemek, hamyr ýugurmak, öýmek üçin ýörite syk dokalan galyňrak kamys mata. *Nurjahan unaşyny gazanyň içine atansoň, gapagyňyň ununy kendiriginiň üstüne kakdy* (B. Kerbabaýew).

KENDIRIKLIK [kenniriklik], *at.* Kendirik etmek üçin (ýörite syk dokalan galyňrak kamys mata).

KENEK, *at.* **1.** Aşyk oýnunda aşyklara atylyp oýnalyan, jikge tarapy gyrdalyp, agyrylyk üçin gurşun guýlan saldamly aşyk. *Garrynyň bu sözlerine Tahyr gulak salman, aşygyny dikip, elindäki gurşun guýlan kenegini atyp goýberdi* (“Zöhre – Tahyr”).

◇ **Kenek ýaly** guýlan ýaly, agrasja, ýeňles däl (çaganyň häsiýeti hakynda).

KENEP, *at. ser. Kendir. Kenep ekilen meýdanlar.*

KENEPLIK, *at. Kenep ekilen ýer. Keneplik meýdan.*

KENEŞIR [keneşi:r], *at. Agajyň ortasyny oýýan sürgi, rendäniň bir görnüşi.*

KENGURU [kenğuru:], *at. Öň aýaklary gysga, art aýaklary uzyn, bökjekläp ýöreyän, Awstraliýada ýaşayan süýdemdiriji haýwan.*

KENIZ [keni:z], *at. taryh. Köşkdäki hyzmatkär gyz. Hanyň gzy seýle çykar, Kenizler şadyýan kakar (Kemine).*

KENIZEK [keni:zek], *at. Ýaş keniz, hyzmatkär.*

KENIZLIK [keni:zlik], *at. Keniziň ýagdaýy, ýerine yetirýän işi.*

KENT I, *at. Oba. Bagşy aga, mundan gitseň öňüňden bir gumluk çykar, onuň aňyrsy bir kentdir, kendiň aňyrsy ýene gumlukdyr (“Nejep oylan”). Bentden-ä, bentden, sesi geler kentden, çünki polatdan, sakgaly etden (Matal).*

KENT II, *at, gepl. d. Şepe, dost.*

KENTLEWÜK [kentlövük], *at. 1. Agyz boşlugynyň ýokarky ýüzi, digir-digir ýeri. Käbir sesleriň emele gelmeginde kentlewügiň hyzmaty bardyr. 2. Dişiň düýbi. Näzik eje dişi gaçan kentlewügiň görkezip ýylgyrdy-da, oglunyň saçyndan sypalap ýalbarmaga başlady (B. Öwezow).*

KEPBE, *at. Ýylgyn, hyşa, gamyş ýaly zatlardan örülip dikeldilýän wagtlaýyn öý. Ussanyň bu dükany ön daşy suwalan kepbe tamdy (A. Gowşudow).*

KEPBEGÖWEN [kepbegöwön], *at. Baldaklarynda şepbik, sakgýç bolan tikenli ösümlik we ondan alynýan şepbik. Kepbegöwen sakgyjy.*

KEPDERI, *at. 1. Alkymy pökgeribräk duran, ýelegi dürli reňkli owadan guş. Asmanda uçup ýören bir kepderi, garynjanyň bu ýagdaýyny görüp, oňa rehim inip, kömek etmekçi bolupdyr (“Türkmen halk ertekileri”). Eldeki kepderi. Ýabany kepderi. 2. Parahatçylygyň nyşanyňy görkezýän guş.*

KEPDIRIŞ, *iş ady. Kepdirmek ýagdaýy.*

KEPDIRME, *iş ady. Kepdirmek ýagdaýy ýa-da kepdirmezlik ýagdaýy.*

KEPDIRMEK, *işl. Birneme çalykdyrmak, yzgaryny almak, ölüni, çygyny çekdirmek, kepetmek. Agşamky gury ýel bolsa ýeriň yzgaryny has hem kepdirdi (A. Gowşudow).*

KEPDIRMEKLIK, *iş ady. Kepdirmek ýagdaýy.*

KEPDIRMEZLIK, *işl. ady. Yzgaryny, ölüni, çygyny çalykdyrmazlyk, kepetmezlik.*

◇ **Gözüniň ýaşyny kepdirmezlik (kepetmezlik)** hemişe aglamaga mejbur etmek, agladyp ýörmek, aglamyjrap ýörmek.

KEPEK, *at. Un elenende galýan ownuk däne gaýyklary. Bu gapdaky näme-de bolsa, suwa gaýnan kepege meñzeş bir zatdy (A. Gowşudow).*

KEPEME, *iş ady. Kepemek ýagdaýy.*

KEPEMEK, *işl. 1. Azda-kände guramak, çalykmak, çygy, yzgary aýrylmak. Günün aşagynda kepeýän gök ýorunjanyň bugy we bedäniň ýympyk ysy gatyşyp burnuňa urýardy (A. Gowşudow). 2. Yssy howada, köp işläp, gaty ylgap horlananynda, gyzanynda we ş.m. ýagdaýlarda suwsuzlykdan agzyň guramak katdyna ýetmek, tebsirmek, ganyň gatamak. Suwsuzlykdan göni ýanyp, agzy kepäp durdy.*

KEPEMEKLIK, *iş ady. Kepemek ýagdaýy.*

KEPEN I, *at. ser. Köpün. Adam iň soňky ýoluna ugradylanda dolanýan 12 metrlik biz mata. Talyby diýr, mähribanym, Kepen boldy geýen donum (Talyby).*

KEPEN II, *at. Hyrlynyň gülesini dolamak üçin ulanylýan içýaga eýlenen biz, ýörite esgi.*

KEPENLIK, *syp. Kepen üçin niýetlenen, kepen bolar ýaly ýeterlik möçberdäki ak biz mata. Kepenlik biz.*

KEPEŞMEK, *işl. Dura-bara çalykmak, kem-kemden guramak, gurap başlamak. Ýoldaşym kepeşen doklaryny ýalaşdyrdy-da, agzyny şapbyldadyp, söze başlady (T. Gurbanow).*

KEPETMEK, *işl. Suwsuzlykdan guramak katdyna ýetirmek, gaty suwsamak. Jokrap duran yssy gün bolsa dodagyny kepedip, aşgar ýaly ötüp, süýr depäni deşäýjek bolýan ekeni (N. Pomma).*

KEPEÝIŞ, *iş ady. Kepemek ýagdaýy.*

KEPGIR, *at. Palawy agdarmak, et gowrulanda garmak üçin we beýleki naharlar bişirilende ulanylýan uzyn saply, el tutulýan ýeri agaçdan, kepjä görä tegelegräk ýa-da süýnmegräk deşik-deşik gural. Gyzyňy kepgiriň sesi eşidilýän ýere ber (Atalar sözi).*

KEPIL [kepi:l], *at. 1. Şaýat, güwä. Onuň dogrulygyna biz kepil geçýäris (“Edebiýat we sungat”). 2. Biriniň ygtyýaryna bermek.*

KEPILLENDIRMEK [kepi:llennirmek], *işl. Bir zada güwä geçmek, şaýatlyk etmek.*

KEPILLIK [kepi:llik], *at. 1. Bir zada şaýatlyk, güwälik. Meniň birje arzuwym bar, ol-da siz meniň üçin kepillik etseňiz diýýäriň! (B. Gurbanow). 2. Biriniň ygtyýaryna bermek. Siz ol ikisini maňa kepillige beräýiň (B. Seýtäkow).*

KEPILNAMA [kepi:l̩na:ma]. *at.* Haýsy-da bolsa bir zada kepil geçýän resmi hat, resminama.

KEPIR, *at.* Ýalpak süýji suwlarda ýaşaýan oňurgaly balyk. *Tutýaryn men doky, kepir, köp balyk, Ýurdumyň baýlygy göge galsyn diýp* (Ş. Borjakow).

KEPIRÇEKGE, *at.* Kiçi kepir balygy.

KEPJE, *at.* Ýeňilräk laý işlerinde, haşal otlary çapmakda, otag otamakda ulanylýan uzyn saply, ýokarsy ýaý şekilli ýeňil piliň bir görnüşi. *Bu kepjeleriň entek ýumruk ýaly demirkä körügiň üstünde lowurdaýşy hem Zynharynyň ýadyndady* (“Edebiýat we sungat”).

KEPJEBAŞ [kepjevaş], *at.* haýwanat d. Örän zäherli, kellesini galdyranda seslenip çişýän, ýogyn, arkasy menekli awuly gara ýylan. *Adaty kepjebaşlaryň zäher mázleri gözünüň ýeňsesinde ýerleşendir.*

KEPIŞ, *iş ady.* Kepmek ýagdaýy.

KEPME, *iş ady.* Kepmek ýagdaýy.

KEPMEK, *işl.* 1. Kepmek, guramak. 2. Köp aglamakdan gözün ýaşy kesilmek. *Ýürek sowuk öýde karar tapmady, Ertiri, agşamy gözýaş kepmedi* (A. Kekilow).

KER, *syp.* Eşitmekden mahrum; sesi çala eşidýän, gulagy agyr. *Ker bilen hylwat söz gurma, Ýola girme kör biläni* (Magtymguly).

♦ **Depme ker, dürtme ker** düýbünden ses eşitmeýän, asla eşitmeýän ker.

KERAMAT [kera:mat], *at.* 1. Mukaddes güýç, gudrat, halat. *Men indi siziň keramatyňyzyň zorlugyny iki gözüm bilen gördüm* (N. Saryhanow). 2. Hyýaly güýç, bir zadyň alamaty.

KERAMATLY [kera:matly], *syp.* 1. Mukaddes, halatly, gudratly. 2. Adatdan daşary güýji bolan.

KERAMATLYLYK [kera:matlylyk], *at.* 1. Mukaddeslik, halatlylyk, gudratlylyk. 2. Keramaty barlyk, adatdan daşary güýje eýelik.

KERÇ, *at.* Käselenen gawunyň, garpyzyň ýa-da böleklenen kädiniň bir bölegi. *Ol adam garpyzyň birini ýaryp, Kelewe bir kerç beripdir* (“Türkmen halk ertekileri”).

KERÇELEME, *iş ady.* Kerçelemek ýagdaýy.

KERÇELEMEK, *işl.* Bir ýan ujundan yzly-yzyna kerçemek, kerçem-kerçem etmek, dogram-dogram etmek.

KERÇELEMEKLIK, *iş ady.* Kerçelemek ýagdaýy.

KERÇELEDIRMEK, *işl.* Bir ýanyndan kerçeläp çykamak, yzly-yzyna kerçelemek, dogramak. *Duza basyljak kelemi kerçeledirmek.*

KERÇELEŞMEK, *işl.* 1. Kerçemäge kömekleşmek. 2. Bilelikde kerçelemek. *Olar mala beriljek paçaklary kerçeleşip otyrlar.*

KERÇELETMEK, *işl.* Kerçelemek, dogramak işini birine etdirmek; kerçelemäge mümkinçilik bermek. – *Kaka, paçaklary maňa kerçeledäýsene.*

KERÇELEÝIŞ, *iş ady.* Kerçelemek ýagdaýy.

KERÇELÄBERMEK [kerçelä:vermek], *işl.* Kerçeläp ugramak, kerçem-kerçem, bölek-bölek, dogram-dogram edibermek. *Gawuny kerçeläberdi.*

KERÇELMEK, *işl.* Kerçem-kerçem edilmek, bölek-bölek, dogram-dogram edilmek. *Sogan kerçelipdir.*

KERÇEM, *at, ser.* Kerç.

KERÇEME, *iş ady.* Kerçemek ýagdaýy.

KERÇEMEK, *işl.* Oty, ýorunjany maýda-maýda çapmak, kerçem-kerçem etmek. *Bir paltaly girägeden kerçäberjek ýalydy* (A. Nazarow). *Maldarlar mekgejöwen palajyny kerçeyän kombayn aldylar.*

KERÇEMEKLİK, *iş ady.* Kerçemek ýagdaýy.

KERÇEMEZLIK, *işl. Ady.* Kerçemek işini etmezlik.

KERÇEM-KERÇEM, *syp.* Dogram-dogram, bölek-bölek.

KERÇEŞDIRMEK, *işl.* Bir zady bir ýan ujundan kerçäp, çapyp, bölekläp çykamak, hemmesini kerçemek, dogramak. *Çoluk saljak odunynyň pürlerini palta bilen kerçeşdirip üýşürdi.*

KERÇEŞMEK, *işl.* 1. Kerçemäge kömekleşmek. 2. Bilelikde kerçemek.

KERÇETMEK, *işl., ser.* Kerçeletmek.

KERÇEÝIŞ, *iş ady.* Kerçemek ýagdaýy.

KERÇ-KERÇ, *syp.* Birnäçe bölekden ybarat.

KERÇLEME [kerşleme], *iş ady.* Kerçlemek ýagdaýy.

KERÇLEMEK [kerşlemek], *işl.* Käselenen, dilimlenen gawuny, garpyzy kerç-kerç edip böleklemek. *Käselenen gawunlary kerçledi.*

KERÇLEÝIŞ [kerşleýiş], *iş ady.* Kerçlemek ýagdaýy.

KEREM I, *at.* Gezek, sapar, ýola, gaýta, keren. *Ertirden bäri iki-üç kerem duşuşdyk.*

KEREM II, *at.* 1. Rehim, şepagat, merhemet; sahylyk. *Kerem eýläň gamly gula, Derdimiň dermany gyzlar* (“Kasym oylan”). *Ýar, bäri gel kerem birle, Meý bergil jamy-jem birle* (Kätibi). 2. Oglana dakylýan at.

KEREMARA, *hal.* Haýalrak, howlukman hereket etmek. *Ertesi hem keremara oýanyp, daş çykanynda, Bibi ejäniň şindem ýatanyny gördi* (T. Gurbanow).

KEREMLI, *syp.* Rehim-şepagatly, merhemetli; sahy. *Keremli dag, gahrymanlaň ýaragy, Seň gudratyň haýrany men, haýrany* (M. Seýidow).

KEREN, *at, ser.* Kerem I. *Maňa nygtap aýdan atalyk sözi mün keren dogry ekeni* (B. Kerbabaýew).

KEREP, *at.* 1. Möýüň, leňkebudyň we ş.m. saraýan tory. 2. Üzüme, ýorunja we ş.m. ösümlüklere çolaşyp ösýän haşal sary sapak görnüşli zyýanly çyrmaşyk ösümlük. *Üzüme düşen kerep ony бүрүр atypdyr.* 3. Ýata suwuň, suwuklygyň köp durmagyndan onuň

ýüzünde emele gelyän zeň pisint gyrpak. *Ýata suwy kerep basypdyr*. 4. göç. m. Bir zada gurulyän duzak, tor, çykgynsyz ýagdaý. *Nadanlyk kerebi adamlary çykgynsyz güne salyp bilýär*.

KEREPEME, *iş ady*. Kereplemek ýagdaýy.

KEREPEMEK, *işl.* 1. Kerep baglamak, kerep tutmak, kerep bilen örtülme. *Ol jaýyň burçunyň kereplän ýerlerini sübeledi*. 2. Kerebe meňzeş sary çyrmaşýan zyýanly ösümlik düşüp kesellemek, kerep bilen örtülme, kerep düşmek. *Kereplän üzümi saplamak üçin dürli dermanlar sepdiler*. 3. Ýata suwuň, suwuklygyň ýüzi zeň pisint gyrpak bilen örtülme, gyrpak emele gelme. *Kakyň suwy kerepläpdir*.

KEREPEMEKLIK, *iş ady*. Kereplemek ýagdaýy.

KEREPEÝIŞ, *iş ady*. Kereplemek ýagdaýy.

KEREPLI, *syp*. Kerebi bar bolan, kerep bilen örtülen, kerep tutan. *Kerepli suw. Kerepli üzüm*.

♦ **Kerepli sakyrta** ekinlere zyýan beriji sakyrta.

KEREPLILIK, *at*. Kerebi barlyk.

KEREŞME, *at*. Näz, näzirgame, göz süzüp ýyl-gyrys. *Kereşmedir aşyklaryň hüňäri, Golaýyma sen gel-meseň, kim geler* (Mätäji).

KERGEDEN [kergeden], *at, ser. Kerk*. Pilden kergedenden, döwden, periden, Taýpar çekip ýan bermer sen, Orazym! (Kemine).

KERK, *at*. Afrikada we Günorta-Gündogar Aziýada ýaşayan maňlaýy bir şahly uly haýwan, kergeden. *Pil pişige döner, kerk sesin aňsa* (Mollanepes).

KERKAW [kerka:w], *at*. 1. Dagda gögerýän berk, gaty agaç. 2. Oglana dakylýan at.

KERKI, *at*. 1. *ser. Külüň*. Gural ady. *Dagyň göwsün kerki bilen gazanok, Gyzylyzli, sary murtly ussalar* (B. Hudaýnazarow). 2. Oglana dakylýan at.

KERKILEME, *iş ady*. Kerkilemek ýagdaýy.

KERKILEMEK, *işl., ser. Külüňlemek*.

KERKILEMEKLIK, *iş ady*. Kerkilemek ýagdaýy.

KERKILEŞMEK, *işl., ser. Külüňleşmek*.

KERKILETDIRMEK, *işl., ser. Külüňletdirmek*.

KERKILETMEK, *işl., ser. Külüňletmek*.

KERKILEÝIŞ, *iş ady*. Kerkilemek ýagdaýy.

KERLEÇ, *syp*. Çala ker, kerräk. *Ol garry kümäniň çykalgasynyň iň soňky basgançagynda hasasyna söýenip durup, töweregine gözi ýetdiginden seretdi hem-de kerleç diň saldy* (N. Saryhanow).

KERLEW [kerlōw] *syp., ser. Kerrew*. Bagşy dälde, sazandady, kerlewdi, Zordan eşiderdi çalyň sazyny (B. Hudaýnazarow).

KERLIK, *at*. Gulagy agyrylyk, gowy eşitmezlik. *Ol kerliginden kösenýärdi*.

KERMEN, *syp., ser. Kerleç*.

KERNAÝ [kerna:ý], *at*. 1. Üflenip çalynýan saz guralynyň bir görnüşi. *Otuz iki sazy gurupdyrlar: kernaý, surnaý, balaman, gyjak, dutar, çinñerebap we nagara* ("Görogly"). 2. *gepl.d.* Semawaryň ot çykýan turbasy. *Semawaryň kernaýynyň erñegi içine ýemrilipdir*.

KERPIÇ, *at.1.* Toýun palçykdan ýa-da garylan sementden galyplanyp guýulýan, ini gysga, boýy uzynrak gurluşyk materialy. *Her biri bir gujak inedördül kerpiçler heniz hem bütinleýin dagamadyk Gäwürgalada asmanda seleňleýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. *dokm.* Hala, tahýa we ş.m. salynýan on iki burç nagys.

KERPIÇÇI [kerpişçi], *at*. Kerpiç guýýan işçi. *Kerpiçiler jaý gurmak üçin kerpiç guýýardylar*.

KERPIÇLI [kerpişli]: **kerpiçli ildirgiç zergärç**. aşagy şelpeli, ýokarsy kerpiç-kerpiç şekilli, börüğe dakylýan alyn şaý. – *Aýu, kakasy, saňa diýýän, maňada bir kerpiçli ildirgiç alyp bersene!* (B. Kerbabaýew). **Kerpiçli maňlaýlyk zergärç**. gelinleriň kümüşden ýasalyp, ýüzüne gyzyly çäýylan, aýna gaşlary oturdylyan alyn şaýy.

KERREW [kerrōw], *syp*. Çala eşidýän, zordan eşidýän, eşidişi çala, kerlew, kerleç. *Gulagy ýok – kerrew, gözi ýok – sokur* (Nakyl).

KERRI, *syp*. Kerlewräk, gulagy çüri goýun. *Kerri goýun giç ürker* (Nakyl).

KERSEN, *at*. Agaçdan içi köwlep ýasalan, hamyr ýugrulýan sekirtmezsiz uly gap. *Daşardan uly kersenler bilen nahar çekýärler* (N. Jumaýew). *Tawusyň ejesi ullakan gök syrçaly küýzedden kersene çal guýdy* (N. Baýramow).

KERSENGÖTI [kersengötü], *at*. Üst örtügi güberçek, aşagy tekiz, kiçijik ayakly, tomzaga meňzeşräk mör-möjek. *Haýatyň düýbünden tomzak, eşekýassyk, kersengöti ýaly hapysa jandarlar köp çykýar*.

KERSENLEMEK, *işl.* Kerseni dolduryp almak. *Onuň dilen kakyny garry aýaly kersenläp göterip, çöpüň üstünde serýärdi* (B. Kerbabaýew).

KERSENLEÝIŞ, *iş ady*. Kersenlemek ýagdaýy.

KERSIREMEK, *işl.* Eşitmedik bolan bolmak, eşitmediksiremek, özüni ker ýaly görkezjek bolmak.

KERT I, *at*. Dagýň, suw gazan jaryň we ş.m. gyrasy,erñegi, uçut ýeri.

KERT II, *at*. Dik ösýän, ak gülli, ýumşak baldakly ot.

KERTDIRMEK, *işl.* Kertmek işini başga birine etdirmek. *Ol taýagyny kertdirip, bellik etdirdi. Ol kendirigini syçana kertdiripdir*.

KERTIK, *at, syp*. 1. Bir zat bilen edilen gädik, kesilip, kertilip edilen kiçijik çapyk. *Aş pyçagyň ýüzi kertikdi*. 2. Bir zadyň ýüzüne kertilip edilen bellik. *Aý, inim, ony senden gizläp näme edeýin, barmak*

ýogynlygyndaky taýaga her uly mal üçin bir kertik edýän (B. Kerbabaýew).

KERTIK-KERTIK, *syp.* Bir zadyň ýüzüne köp sanly kertik edilen. *Diňe munuň ak süňkden sapý kertik-kertik edilen çyzykdan doldurylypdyr* (A. Gowşudow).

KERTIKLI, *at.* Ýeriň ýüzüne ýazylyp ösýän ysmanaga meňzeş ot.

KERTILIŞMEK, *işl.* 1. Dura-bara iýilmek, az-owlak kertilip başlamak, üzülere gelmek. *Öten ýyl бүkdүri-len sallançak ýüpiüniň agaja saralan ýeri kertilişipdir.* 2. Uzak durmagy sebäpli epininden gidip ugramak, gýalary kertilip gitmek. *Durdy epinleri kertilişen, hatlary biraz öçüşen, kagyzy saralan gazet bölegini goz-galaň bilen okady* (B. Kerbabaýew).

KERTILMEK, *işl.* 1. Kertik, bellik etmek üçin taýagyň we ş.m. zadyň ýüzi ýiti zat bilen çalaja oýulmak. 2. Alyn dişleri bilen ýolnup alynmak; üzülmek. *Ken-dirigiň gyrasyny nämäň kertenini-hä bilemok, özi-hä kertilipdir.* 3. Bir zadyň yzygiderli degmegi, sürtülmegi netijesinde iýlip (*ser. Iýilmek 2*) ýolunmak; eplenen epininden bölünmek. *Keteni köýnegiň epinleri kertilipdir.*

KERTIM, *iş ady, at.* Kertilende galýan yz, kertik.

KERTIM-KERTIM, *syp.* Köp sanly kertim, kertik-kertik. *Iki ýa üç arka aýlanýan palasyň erňekleri gemrilen bolsa, göwresi çapgy ýassygy ýaly kertim-kertimdi* (B. Kerbabaýew).

KERTIŞ, *iş ady.* Kertmek ýagdaýy.

KERTIŞDIRMEK, *at.* Kertik-kertik edip çykamak.

KERTIŞMEK, *işl.* Kertik etmäge kömekleşmek.

KERTME, *iş ady.* Kertmek ýagdaýy.

KERTMEK, *işl.* 1. Kertik, bellik etmek üçin taýagyň we ş.m. zadyň ýüzünden ýiti zat bilen çalaja oýmak. 2. Alyn dişleri bilen ýolup almak, üzmek. *Ol agzyna salan sapagynyň ujuny dişi bilen kertdi.* 3. Bir zat ikinji bir zadyň ýüzünde yz galdyrmak. *Onuň şpyrmasynyň tüýi düşen erňegi maňlaýyny kertýärdi.*

KERTMEKLIK, *iş ady.* Kertmek ýagdaýy.

KERWEN [kerwön], *at.* 1. Bir ýerden ikinji ýere ýük äkitmek, argyş etmek üçin biri-biriniň yzyna tirkelen düýeleriň hatary. 2. *göç.m.* Yzly-yzyna barýan maşynlaryň hatary. *Watan ammarlaryna galla daşayan maşyn kerwenleri entegem yzy üzülmän gelip dur* ("Türkmenistan"). 3. Oglana dakylýan at.

♦ **Kerwen çekip gitmek** tirkeşip ötmek, geçmek. *Günler biri-biriniň yzından kerwen çekip gitdi* ("Edebiyat we sungat").

KERWENBAŞY [kerwönmaşy], *at.* 1. Kerweniň başyny çekiji, kerwençileriň ýolbaşçysy. 2. *göç.m.* Bir hereketiň, tutumyň başyny başlaýjy, öz göreldesine eýerdiji. *Döwürdeş, dünýäniň kerwenbaşy sen, Bak, yzdan sogup gelyň hatara* (B. Hudaýnazarow).

KERWENÇI [kerwönçü], *at.* Kerwene gatnaşýan adam. *Kerwençiler guýyň başynda düşlemekçi boldular* (B. Kerbabaýew).

KERWENGYRAN I [kerwöngyran], *at, asman j.* Gün Äleminiň başinji we iň uly saýýarasy (Ýupiter planetasy).

KERWENGYRAN II [kerwöngyran], *at.* Ýowşana meňzeş we ýazyna-güýzüne gülleýän zäherli ösümlik.

KERWENSARAY [kerwönsaray], *at.* Kerwene goşulan düýeler hem kerwençiler üçin ýörite salnan jaý, kerwençileriň düşleýän ýeri.

KES: *her kes* her adam, her kişi, her kim. *Içer bolsa her kes şerap, Galarmyş huşdan, dogrusy* (Magtymguly).

KESANASYNA [kesa:nasyna]: **kesanasyna tutmak** hak berip, belli bir möhlete çenli işletmek, kireýne tutmak, *Men seniň kesanasyna tutan bagşyňmydym?* ("Görogly").

KESAPAT [kesa:pat], *at.* Zyýan, zeled. *Ýaman hatyn başa bir ýaman goňşy, Kesapaty ýeter, mähneti artar* (Aşyky).

KESATYM, Sap ýüpekden ýa-da nah gatyşykly ýüpekden tarada dokalýan we aýal köýnekligi üçin ulanylýan matanyň bir görnüşi. *Kesatym matasy erşi gyzy, argajy gara we gyzy sapagyň iki gezek çalşyrylyp geçirilmegi bilen dokalýar.*

KESDIRMEK [kessirmek], *işl.* 1. Bitin, bitewi zady ýiti ýarag we ş.m. zat bilen bölmek, bölketmek. *Ol gawundan bir dilim kesdirdi-de, dadyp gördi.* 2. Bir ýaraga teniň bir ýerini dildirmek, ýaratlamak, gyýdyrmak. *Aýna döwüğine elimi kesdirdim. Eliňi pyçaga kesdirmek.* 3. *gepl.d.* Mal öldürtmek, soýdurmak. *Ol inisini çagyryp, goýun kesdirdi.* 4. Tene, bedene ýarag urduryp, operasiýa etdirmek. *Köriçegäni kesdirmeli boldy.* 5. Gepläp durany sözünü bölmäge mejbur etmek. *Oturanlar onuň sözünü kesdirdi.* 6. Akyp duran zadyň (suwuň, çägäniň) hereketini saklamak, duruzmak. *Gulakdaky suwy kesdirmek.*

KESE, *syp.* 1. Dik däl, göni, ýanyň. *Ondan soň ol žurnalyň okuwdan galanlary bellige alynýan ýerine galamyny pugta basyp durdy-da, kese çyzyk çyzdy* (N. Sa-ryhanow). 2. Başga, özge, ýat, del. *Keseden gelen bir maşgala, biz bilen sulhy alyşjakmy-ýokmy, belli däl* (B. Kerbabaýew). 3. Bir ýeriň gyrasy, çeti, daşy. *Olar Bäherden (häzirki Baharly) ili bilen hoşlaşyp, olara hoşwagt günleri arzuw edip, ýoldaşlary bilen bir topar atly bolup, şol tükenmez çölün kesesinden giripdiler* (N. Pomma).

♦ **Kese agaç 1)** dokma ýüwürdilende daşyndan eriş aýlanýan iki sany kese agaç ýa-da demir. 2) hatabyň iki tarapyna berkidilýän we çemmer baglanýan agaç, ýanagaç. **Kese çyzyk** ýazuwda uzynja çyzyk görnüşinde goýulýan belgi (—). **Kesede durmak** bir işe

garyşman-gatyşman, özüni saklamak, gyrada durmak. *Bu işde öz bähbidiniň bardygyna garamazdan, ol kesede durdy. Kesä çekmek* aýdylan söze göni manysynda däl-de, erbet manysynda düşünmek. *Aýsoltan ejesiniň pikirine keçe düşünmese-de, ony synap görmek üçin, onuň sözünü kesä çekdi* (B. Kerbabaýew).

KESEJE, *at.* Eşegiň gaňňasy öňe süşmezlik üçin, art aýaklarynyň ýokary başyna berkidilýän agaçjyk. *Emma kesejeli gaňňa Çerkezi howatyrсыз, howpsuz ynýtman saklaýardy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Ýüzüni eşegiň kesejesi ýaly etmek** öýkeli şekilde ýüzüni sowmak.

KESEK, *at.* Topragyň kiçiräk tokga bölegi. *Çapar onuň gapdalyndaky ullaň kesegiň üstünde jaýlaşyp oturandan soň, oňa şeýle jogap berýär* (B. Seýtäkow).

♦ **Kesek atmak** birine şyltak atmak, ýamanlyk etmek. *Rehimsiz zalymlar bagry daş bolar; Barar ýere kesek atyjy bolma* (Magtymguly). **Kesek ýeter aralyk** zyňlan kesek ýeter ýaly aralyk, daşlyk; ýakyn aralyk.

KESEKI, *at.* 1. Ýat, bigäne, nätanys, del. *Tagan sesini çykarman otyrды, daşyndan göräýmäge ol keseki adam ýalydy* (“Edebiýat we sungat”). 2. Özünden başga biri, özge. *Kesekiniň zadyna göz gyzdyrmak gabahatdyr.*

KESEKLEME, *iş ady.* Keseklemek ýagdaýy.

KESEKLEMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada kesek atmak, kesek zyňmak, kesek salmak.

KESEKLEMEKLIK, *iş ady.* Keseklemek ýagdaýy.

KESEKLEMEZLIK, *iş ady.* Birine ýa-da bir zada kesek atmazlyk, kesek zyňmazlyk.

KESEKLENMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada kesek atylmak, kesek zyňylmak. *Gelnalyja gatnaşan atlylar keseklendi.*

KESEKLEŞMEK, *işl.* 1. Biri-biriňi keseklemek. *Çagajyklar iki topara bölünip, ondan-oňa bukulyşyp kesekleşýärdiler.* 2. Bilelikde keseklemek. *Oglaňlar ekin giren düýeleri kesekleşip duran ekenler.*

KESEKLETMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada kesek atdyrmak, kesek zyňdyrmak.

KESEKLEÝIŞ, *iş ady.* Keseklemek ýagdaýy.

KESEL, *at.* 1. Adam agzalarynda ýa-da haýwanda, ösümliklerde döreýän näsazlyk, dert. *Öýken keseli bilen kesellän adam güýçli üsgürmäni çykarýar* (“Türkmenistan”). 2. *gepl. d.* Keselli, näsag, syrkaw, nähoş. *Ol kesel halyna näme üçin geldikä?* (B. Seýtäkow).

♦ **Kesel bolmak** bir zat ýoň bolmak, ýörelgä öwürülmek, nysak bolmak (şeýlebir halanmaýan täzelik hakynda). *Soňky döwürde gelnalyja gidýän maşynlaryň sanyny köp etmek kesel bolupdyr.*

KESELBENT [keselvent], *syp.* Keselden açylman ýören, kesel büren, keselli.

KESELBENTLIK [keselventlik], *at.* Keselbent halda bolmaklyk, keselden açylman ýörmeklik, kesellilik, sagat dällik.

KESELÇILIK, *at.* Keselli ýagdaýynda bolmaklyk; syrkawçylyk. *Emma keselçilik horlaýar* (B. Seýtäkow).

KESELEÝIN, *syp., ser.* **Keseligine.** *Üç sany agaç gerekdi: iki agajy ýanaşyk dikmelidi, birini-de olaryň üstüne keseleýin atmalydy* (G. Kulyýew).

KESELIGINE [keseliğne] *hal.* Keseleýin, ýanyňlygyna, gytaklaýyn, gyýa. *Bassyrmanyň gap bilinden keseligine togalak agaçlar goýlupdyr.*

KESELLEME, *iş ady.* Kesellemek ýagdaýy.

KESELLEMEK, *işl.* Kesel degmek, kesel ýolukmak, syrkawlamak, nähoşlamak, näsaglamak.

KESELLEMEKLIK, *iş ady.* Kesellemek ýagdaýy.

KESELLEMEZLIK, *iş ady.* Kesel degmezlik, kesel ýolukmazlyk, kesele uçramazlyk.

KESELLETMEK, *işl.* 1. Kesel ýokuşdyrmak, keselli etmek. *Mör-möjek diýdi, ilki ota düşdi, soňam gowaça düşüp, onam keselletdi.* 2. *göç.m.* Bir zat diýip, biriniň ýüregine düşmek, irizmek, bizar etmek, igletmek. *Eden işim janyna ýaramady, inñildäp, inñirdäp, halys keselletdi.*

KESELLEÝIŞ, *iş ady.* Kesellemek ýagdaýy.

KESELLI, *syp.* Kesel ýolugan, näsaglan, syrkaw, hassa. *Her bir kesellä gowy seretmeklik lukman üçin kanundyr.*

KESELLILIK, *at.* Keseli barlyk, keselli ýagdaýynda bolmaklyk, näsaglyk, hassalyk. *Uzak kesellilik ony halys tapdan düşürpdi.*

KESEMEN: **kesemen çörek** çöregiň ep-esli bölegi, ýartydan azrak, uly döwüm çörek. *Bir gezek men elim bir kesemen çörekli Nurulara ylgap gitdim* (T. Gurbanow).

KESER, *at.* 1. Haly dokalanda her bir çitimden soň artyk ýüpi kesmek üçin gural. *Artele baranymda boş barmazlyk üçin, günortana çenli birnäçe keser ýasaýyn* (A. Durdyýew). 2. *Egdi. Ýiti keser.*

♦ **Keseri ýok** bir iş edende başaraňlygy ýok, emelsiz; geplände ýitiligi, ötgürligi ýok. *Ol bir zat etmeli diýjek bolanda-da hynny-mynny edip dur, hiç keseri ýok.*

KESERILMEK, *işl.* 1. Keserip, gyşaryp ýatmak. *Ol keserilip, ýassygy tirsekledi.* 2. *gepl. d.* Öýkeli, kineli ýaly gyşarylmak.

KESERME, *iş ady.* Kesermek ýagdaýy.

KESERMEK, *işl.* 1. Kese ýatmak ýa-da durmak, kese görnüşde bolmak. *Keserip ýatan gara daglar dumanlap görünýärdi* (B. Gulow). 2. Gyşarmak, bir zady tirsekläp kese, ýanyn ýagdaýda ýatmak, süýnmek. *Kuly öýlänler tamyň kölegesinde ýazlygy düşegiň üstünde keserip, tirsegini ýassyga diräp, Ogulbike bilen çay içýärdi* (A. Durdyýew).

KESERMEKLIK, *iş ady.* Kesermek ýagdaýy.

KESERTMEK, *işl.* 1. Kese goýmak ýa-da kese ýatymak. *Ol her toparyň önüne geçip, ýabysyny keserdip durdy...* (B. Kerbabaýew). 2. Bir ýana sowmak, kesä bakmak (ýüz hakynda). – *Şu zatlara-da düşüňip, biraz pikir etmek gerek! – diýip, ýüzüni keserdip oturdy* (H. Deryaýew).

♦ **Keserdip goýmak** bir meseläni, sowaly biriniň önünde anyk, göni goýmak.

KESESINDEN [kesesinnen], *hal.* Ýanyndan däl-de, ep-esli aradaşlykda, daşyndan, gapdalyndan. *Men onuň bilen ýüzbe-ýüz bolan adam-a däl, bir mahallar kesesinden-ä bir görüpdim.*

KESEWI, [kesöwü], *at.* Tamdyrda, ojakda we ş.m. ýerlerde ot gorsalýan, ölçerilýän agaç ýa-da agaç saply demir. *Tamdyryň goruny kesewi bilen biraz garyşdyran ejem birden dikeldi* (H. Garabaýew).

♦ **Kesewi ýaly** inçeden uzyn hem gara (el, aýak hakynda). **Kesewisi gögermek** işi rowaçlanmak, bagty getirmek, arzuwy hasyl bolmak.

KESGIÇ, [kesgiç], *at.* Demir we ş.m. kesmek üçin polat gural.

KESGIN, [kesgin], *syp.* 1. Pert, çürt-ýoluk, güm-mi-sümmüsiz, göni, gutarnykly. *Mesele şeýle kesgin goýlupdy* (A. Nazarow). *Şirin kesgin jogap berdi* (B. Pürliýew). 2. Çapgyn, içinden geçip barýan, ýalap geçýän. *Gündogardan kesgin sowuk şemal öwsüp başlady.*

KESGIN-KESGIN [kesgin-kесgin], *syp.* Biri-biri bilen seplesip, kesişip, utgaşyp gidýän ýollar, baýyrlar, daglar we ş.m. *Kesgin-kесgin ýoluň geçer* (Magtymguly).

KESGIR [kesgir], *syp.* 1. Gaty ýiti, ýalaw ýaly, ötgür. *Ol öz agtygyna mert adamlar, kesgir gylyçlar hakda gürrüň bererdi* (B. Seýtäkow). 2. göç.m. Berk täsir edýän, ötgür, ýiti (söz hakynda). *Kesgir sözli bolmak.*

KESGIRLIK [kesgirlik], *at.* 1. Ötgürlük, ýalaw ýalylyk, ýitilik. *Gylyjyň kesgirlingine haýran galdylar.* 2. göç. m. Ýitilik, täsirlilik. *Ol öz sözünüň kesgirlingine ynanyardy.*

KESGIT [kesgit], *at.* Anyk çözgüt, anyk netije. *Ýalandygynyň, dogrudygynyň kesgidini bize goýuň.*

KESGITLEME [kesgitleme/kesgi:tleme], 1. *iş ady.* Kesgitlemek ýagdaýy. 2. Bir waka, hadysa we ş.m. gysgaça berilýän takyk düşündiriş, gelnen netije; kada.

KESGITLEMEK [kesgitlemek/kesgi:tlemek], *işl.* 1. Bir zady anyklamak, takykklamak; netijä gelmek. 2. Çözmek, çözgüdini bermek, aýgydyny belli etmek. *Iki sany möhüm işiň ykbalyny kesgitleýän mesele orta çykdy-da duruberdi, şonuň üçin-de maslahat uzaga çekdi.*

KESGITLEMEKLIK [kesgitlemeklik / kesgi:tlemeklik], *iş ady.* Kesgitlemek ýagdaýy.

KESGITLENMEK [kesgitlenmek / kesgi:tlenmek], *işl.* Anyklanmak, takykklanmak, belli bir netijä gelinmek.

KESGITLETMEK [kesgitletmek / kesgi:tletmek], *işl.* Başga birine anyklatmak, takyklatmak. *Suwuň düzümini kesgitletmek. Nebitiň düzümini kesgitletmek.*

KESGITLEÝIŞ [kesgitleýiş / kesgi:tleýiş], *iş ady.* Kesgitlemek ýagdaýy.

KESGITLEÝJI [kesgitleýji / kesgi:tleýji], *syp.* 1. Bir zadyň mukdaryny, möçberini, düzümini we ş.m. anyklaýjy, takyklaýjy. 2. Esasy, çözüji, aýgytlaýjy. *Ýyg-nagyň kesgitleýji karary.*

KESGITLI [kesgitli/ kesgi:tli], *syp.* Anyk, açyk, belli: çürt-kesik, çürt-ýoluk, gutarnykly. *Ol maňa kesgitli bir zat aýtmady.*

KESGITLILIK [kesgitlilik / kesgi:tlilik], *at.* Anyk-lyk, açyklyk, aýgytlylyk, gutarnyklylyk. *Sazanda soňky sözüni örän kesgitlilik bilen aýtdy-da, geýinmäge durdy we nira ýör diýilse gidibermäge taýýar boldy-da, dutaryny ýeňillik bilen çalmaga oturdy* (N. Saryhanow).

KESIK, *at.* 1. Bir zat bilen kesilen, bitewi däl, bölek. *Kesik agaç. Kesik ýüp.* 2. Bir zat bilen kesilip, ýonulyp edilen bellik. *Onuň sapynda kesik bolmalydyr.*

KESIK-KESIK, *syp.* 1. Bölek-bölek, üzük-ýoluk. *Kesik-kесik ýüp.* 2. Çapyk-çapyk, kesigi köp.

KESIKLIK, *at.* Ýoluklyk, üzüklük, bitewi dällik. *Ýüpüň kesikligi.*

KESILIŞ, *iş ady.* Kesilmek ýagdaýy.

KESILME, *iş ady.* Kesilmek ýagdaýy.

KESILMEK, *işl.* 1. Bitewi zadyň ýiti enjam bilen bölünşi, bölünip aýrylmagy. *Hudayýoly paylanjak çö-rekler derrew kesilip taýyn edildi.* 2. Gerekejege ýiti enjam bilen çapylyp, çyrpylyp aýrylmak, pudalmak. *Kesilen çybyklary bogmak. Üzümler kesilip bolundy.* 3. *gepl.d.* Janly soýulmak (goýun-guzy we ş.m. hakynda). 4. Tene ýarag urlup kesel bejerilmek, operasiýa edilmek. 5. Teniniň bir ýeri gyýylmak, tyg ýarasy düşmek. *Men elimiň nädip kesilenini hem bilmän galdym.* 6. Zaya-lanmak, çüýremek. *Gatyk basyrylan süýt kesilipdir.* 7. Haýsydyr bir gymyldy-herketiň (gatnaw, gatnaşyk, baryş-geliş, salamlaşmak we ş.m.) bes edilmegi. *Olaryň gatnawy kesilen eken.* 8. Bir zadyň sesiniň eşidilmesi galmak, sem bolmak. *Aýdym sesi birdenka kesildi* (B. Kerbabaýew). *Agy sesi kesildi.* 9. Haýsydyr bir zat-dan mahrum edilmek; mahrum bolmak. *Goýunlaryň gök otdan kesilenine ep-esli wagt bolan bolsa gerek. Agyr hassa iýmek-içmekden kesilipdir.* 10. Dokalyp gutarylmak. *Dokalyp kesilen halylaryň sany bir çene ýetendir. Dokan dokmamazyň kesileni ýaňy dälmi näme?* 11. Bölünmek, çäk goýulmak, serhet çekilmek.

KESILMEKLIK, *iş ady.* Kesilmek ýagdaýy.

KESIM, *at.* 1. Bir zadyň bölegi, dilim. *Bir kesim gawun.* 2. *mat.* Göni çyzykda A we B iki nokadyň arasynda ýerleşip, şolary hem öz içine alýan nokatlaryň köplügi.

KESIM-KESIM, *symp.* Birnäçe kesimden durýan, bölek-bölek, kesik-kesik, dilim-dilim.

KESINDI [kesinni] **I**, *at.* 1. Bitewi zadyň kesilip aýrylan bölegi, gyrkyndy, gyýkyndy. *Mata kesindisi. Demir kesindisi.* 2. Tarada dokalan mata kesilenden soň galýan we syk dokaljak matanyň erşine ulamak üçin galyndy. *Kesindiniň ujuna täze erşi uladylar we täze dokma ýüwürtdiler.*

KESINDI [kesinni], *at.* Ojakda uýy ýanyp duran agaç bölegi, uýy otly uly taýak.

KESIP-BIÇMEK, *işl.* 1. Kesmek, biçmek. 2. *göç.m.* Bir zady ýerine ýetirmek üçin köp pikir etmek, anygyna ýetmek.

KESIR I, *symp.* Diňe öz diýenini bilýän, kejeňek, il maslahatyny unamaýan, keçjal, keşir. *Özüne göwni ýetýänje, kesirje bir oylan Myradyň gaňryşyna gaýdyp, onuň sözlerini ýaňsa alýar* (B. Kerbabaýew).

KESIR II, *at, mat.* Birlik sanyň böleklerinden emele gelýän san.

KESIRLIK, *at.* Öz diýenini edijilik, kejeňeklik, il maslahatyna gitmezlik.

KESIŞ, *iş ady.* Kesmek ýagdaýy.

KESIŞDIRMEK, *işl.* Kesim-kesim edip çykamak, baryny kesip çykamak, bölek-bölek edişdirmek; dograşdyrmak. *Ol aşhanada käşirleri kesişdirdi.*

KESIŞMEK, *işl.* 1. Kesmäge, kesip aýyrmaga, böleklemäge kömekleşmek. *Agaç kesişmek. Pişme kesişmek.* 2. Bilelikde kesmek. *Ussalar agaç kesişip dur.* 3. Biri-biriniň üstüni kesip geçmek, çatryk, atanak emele gelmek. *Olar ýollaryň kesişýän ýerinde duşuşdylar.*

KES-KELLÄM [kes-kellä:m], *symp.* Düýpden, asla, bütinleýin, çürt-kesik. *Gylyç bir ýana eňnit edenden soň, ony kes-kelläm gaýtaryp bolmaýany onuň gözünüň öňüne geldi* (B. Kerbabaýew).

KESME, 1. *iş ady.* Kesmek ýagdaýy. 2. *at.* Inçeden uzyn ýaprakly, süle görnüşli däneleýän ösümlik.

KESMEK I, *işl.* 1. Bitewi zady ýiti ýarag bilen bölüp almak, böleklemek. *Çörek kesmek.* 2. Gerekmejek çybyklary we ş.m. çyrypyp, çapyp aýyrmak, pudamak. *Diňe düýn, ol tut kesip duran wagty gapdalyndaky ýol bilen geçip gidipdirler* (A. Gowşudow). *Üzüň kesmek.* 3. *gepl.d.* Janly soýmak (goýun-guzy we ş.m. hakynda). 4. Tene ýarag urup bejermek, operasiýa etmek. *Köriçegäni kesmek.* 5. Bir zady gyýmak, dilmek, ýaralamak. *Onuň elini aýna kesipdir.* 6. Zaýalamak, çüýretmek. *Hapa degen tabak süýdi kesipdir.* 7. Haýsydyr bir hereketi (gatnawy, gatnaşygy, ba-

ryş-gelşi, salamlaşmagy we ş.m.) bes etmek. *Şondan soň Baba aga köp wagtlaý Berdilere gelmesini kesdi* (N. Esenmyradow). *Ol biz bilen baryş-gelşini bireýýäm kesdi. Soňky döwürde ol menden salamyny kesdi.* 8. Haýsydyr bir zatdan mahrum etmek. *Mallary otdan kesmek. Çörekden kesmek.* 9. Dokap gutardym edip aýyrmak. *Dokmany kesmek.* 10. Bölmek, çäk goýmak, serhet çekmek. 11. *Kesmek kömekçi işliginden ön baha, nyrh ýaly sözler gelip, düzümlü işlikler ýasalýar: Baha kesmek* bahasyny aýtmak, bahalamak; bahasyny bellemek. *Nyrh kesmek* nyrhyny bellemek, nyrhyny kesgitlemek.

KESMEK II, *at.* 1. Süýt, palaw we ş.m. bişirilende, gazanyň düýbünde galýan gatlak, ýanyk. *Palawyň kesmegi.* 2. Ýaranyň ýüzünde emele gelýän gaty gatlak. *Ýaranyň kesmegini syppjymak.*

KESMEKLEMEK, *işl.* 1. Süýt, palaw we ş.m. bişirilende gazanyň düýbünde kesmek emele gelmek. *Palaw bişirilen gazanyň düýbi kesmekläpdir.* 2. Ýaranyň we ş.m. ýüzünde gaty gatlak, kesmek emele gelmek. *Ýaraň basym gutulsa gerek, ýüzi kesmekläpdir.*

KESMEKLETMEK, *işl.* 1. Gazanyň düýbünde kesmek emele getirmek. *“Emelsiz gelin gazanyň düýbünü kesmekleder” diýip, gaýyn enesi hüňürdeýärdi.* 2. Ýaranyň we ş.m. ýüzünde gaty gatlak emele getirtmek. *Sen ýaraň kesmekledipsiň!*

KESMEKLIK, *iş ady.* Kesmek ýagdaýy.

KESMIK, *at.* Gaçak malyň boýnundan ön aýaklarynyň arasyna girip, ony saklamak üçin asylyan agaç. *Kesmikden boşadylan mähnet sary sygryň gaba ýelni satanyň arasyna sygmaýşy ýaly, öýkeli ýaly göwünsiz gadam urup baryardy* (B. Kerbabaýew).

KESP, *at.* Adamyň käri, hünäri, kesp-kär. *Ata kesbi oglala halal* (Nakyl).

KESP-KÄR [kesip-kä:r], *at.* 1. Meşgullanylyan iş, kär, hünär. *Ana, onuňam kesbi-käri çopançylykdy* (A. Nazarow). 2. *göç. m.* Edähet, ýörelge; gylyk-häsiýet. *Ömürboýy bu garryň kesbi-käri şeýledi, Gyzy bolan ýaş enä nazaryny aýlady* (M. Seýidow).

KEST [kes(s)]: *kestiň ýetmek* zyýanyň, zeletiň ýetmek. *Çagalara bir kestim ýetmesin!* (N. Hojageldiýew).

KEŞ I, *at.* Hatar ekilen gowaça we ş.m. ekinleriň arasyndaky joýa; ýer süründe azalyň geçip giden yzy.

KEŞ II, Käbir sözüň soňuna goşulyp, goşulan sözünüň manysy bilen baglylykda kär aňladýan söz ýasaýjy goşulma. *Meselem: arabakeş, düýkeş, çilimkeş, peýdakeş we ş.m.*

KEŞARA [keşa:ra], *at.* Iki keşiň arasy, keşleriň aralygy. *Gowaça meýdanlaryny keşme-keş däl-de, diňe keşara suwarmagy dowam etdirýärler.*

KEŞAŞA [keşa:şa], *at.* Bir keş aşyryp, başaşa keş. *Keşaşa suwarmak.*

KEŞDE, *at.* Owunjak sanjylýan sanjym görnüşinde salnan nagyş. *Saýy täze syrylan kellesinde yz goýup giden keşdesi iri gaýalan tahýasyny gozgady* (N. Baýramow).

◇ **Keşde çekmek** keşdeläp nagyş etmek, bir zada keşde salmak. *Näzik onuň-munuň halysyny dokap, gaýmasyny gaýap, keşdesini çekip, el hünäri bilen hyzmat edýärdi* (A. Gowşudow). **Keşde iňňe** keşde çekmek üçin inçejik we gysga iňňe. *Biri keşde iňňe alyp, ýüregime çalaja sançýan ýaly* (“Edebiýat we sungat”). **Keşde sapak** her dinine aýratynlykda tow berlip işilen sapak. *Gözel keşde sapagyny taýynlap goýdy.*

KEŞDEÇI, *at.* Keşde çekmegi başaryan, keşde etmäge ökde, keşdeçilik bilen meşgullanýan gelin-gyz. *Keşdeçi gyzlar.*

KEŞDEÇILIK, *at.* Keşde çekmek, nagyş sungaty bilen meşgullanmaklyk. *Biziň halkymyzyň aýdym-saz, keşdeçilik sungaty asyrlardan bäri belli.*

KEŞDELEME, *iş ady.* Keşdelemek ýagdaýy.

KEŞDELEMEK, *işl.* Keşde bilen nagyş salmak. bejergi etmek, keşde çekmek.

KEŞDELEMEKLIK, *iş ady.* Keşdelemek ýagdaýy.

KEŞDELENMEK, Keşde çekilmek, keşde bilen bezelmek. *Bezemen geýnipdi, egninde täzeje gyrmazy don, ýakasy nepis keşdelenen ýüpek köýnek, başynda silkme telpik, aýagynda gonjy lowurdap duran gara ädik bardy* (G. Kulyýew).

KEŞDELEŞDIRMEK, *işl.* Keşdeläp çykmak, keşde salýşdyrmak.

KEŞDELEŞMEK, *işl.* 1. Keşde çekişmek, keşde salmaga kömekleşmek. 2. Bilelikde keşdelemek. *Gelinler köýnek ýakalaryny keşdeleşip otyrdylar.*

KEŞDELETMEK, *işl.* Keşdelemek işini başga birine etdirmek. *Aýna köýneginiň ýakasyny gelnejesine keşdeledipdir.*

KEŞDELEÝIŞ, *iş ady.* Keşdelemek ýagdaýy.

KEŞDELIK, *at.* Keşde çekmäge ýaramly, keşde üçin niýetlenen (keteni hakynnda). *Şu tüýs keşdelik keteni bolmaly.*

KEŞDI, *at, kön. s.* Gämi, gaýyk. *Ýigitlik paslyny gyşa ýetirdim, Kämilik keşdisin derya batyrdym* (Magtymguly).

KEŞER, *at, gepl. d.* Ikiýaşar erkek düýe.

KEŞIK I, *at.* Biri ýa-da özüň üçin edilýän aladalaryň, hysyrdylaryň tutuşlygyna hemmesi. *Ene agyr keşikden basylmady.*

◇ **Keşigini çekmek** ahli hyzmatyny etmek, bar yüküni öz gerdeniňde götermek. *Maşgalanyň keşigini çekmek.*

KEŞIK II, *at.* Erkegiň (düýäniň) goltugynda sürülmeden emele gelýän ýara (öň aýagyňyň iç ýüzi döşüni sürtýär).

KEŞLEME, *iş ady.* Keşlemek ýagdaýy.

KEŞLEMEK, *işl.* Keş çekmek, joýa gazmak, suwarmak üçin joýalap çykmak. *Kelem ekiljek ýerleri keşläp ýören adamlar görünýärdi. Gowaça ýerini keşlemek.*

KEŞLEMEKLIK, *iş ady.* Keşlemek ýagdaýy.

KEŞLENMEK, *işl.* Keş, joýa çekilmek, gazylmak. *Käşir ekiljek ýerler keşlenipdir.*

KEŞLEŞDIRMEK, *işl.* Keşläp çykmak, bir ýanyn-dan keşläp başlamak. *Ol gök ekin ýerlerini keşleşdirip ýördi.*

KEŞLEŞMEK, *işl.* Keş çekmäge kömekleşmek.

KEŞLETDIRMEK, *işl.* Ekin ýerlerine keş çekdirtmek.

KEŞLETMEK, *işl.* Keşlemek işini başga birine etdirmek, ekin ýerlerine keş çekdirmek.

KEŞLEÝIN, *hal.* Keşler boýunça, keşläp, her keşe aýry-aýrylykda. *Gowaçalar keşleýin suwarylýar.*

KEŞP, *at.* 1. Biriniň ýüzüniň görnüşi, ýüz sypaty. 2. Biriniň ýa-da bir ýeriň daş görnüşi, şekili. *Ýurdumyzyň keşbi görülmelik derejede özgerýär* (“Watan”).

KEŞT I: keşt eýlemek: aýlanmak, görmek, gezmek, gezenleşmek etmek. *Keşt eýledim, gezdim yşkyň dagyndan, Ne beladyr, kimse çeker bu derdi?* (Magtymguly).

KEŞT II: keştin çekmek (almak) işdän almak, bir zat etmäge isleg döremek. *Keşdiň çekýän zat.*

KET, *at, gepl. d.* Üstünde ýatmak üçin ýasalýan uly agaç desga, enjam.

KETDE, *syp., gepl. d.* 1. Uly, beýik. 2. Uly wezipeli (adam).

KETDELIK, *at, gepl. d.* 1. Ululyk, beýiklik. 2. Ýokary wezipelilik, uly işde işlemeklik. *Onuň ogly ketdelige ýetişipdir diýýärler.*

KETEK, *at.* 1. Guş, towşan we ş.m. jandarlar üçin ýörite salnan kiçijik jaý. 2. *gepl. d.* Çalamydar salnan jaý, kiçiräk sümelge, küme, jaýjagaz. *Duşman bolsa indi ketegine sümüldi* (“Görogly”).

KETEN, *at.* Yzgar geçirmeyän galyň, syk dokalan mata. *Keten ädik.*

KETENI, *at.* Aýal köýnekligi üçin tarada dokalýan gyrasaryly ýüpek mata. *Keten köýnek onuň ýüzünüň öňküsinden bir hili agrak, peşeneliräk edip görkezdi* (B. Pürliýew).

KETEW [ketöw], *at.* Ýabynyň, eşegiň bogaz we burun boşlugynda emele gelýän kesel.

KETEWLEME [ketöwlömö], *iş ady.* Ketewlemek ýagdaýy.

KETEWLEMEK [ketöwlömök], *işl.* Ketew keseli degmek, ketew keseli bilen kesellemek. *Demini iki temeginden goýberip, ketewlän at kimin horguryp, iki burnuny arçaýardy* (“Edebiyat we sungat”).

KETEWLEMEKLIK [ketöwlömöklük], *iş ady.* Ketewlemek ýagdaýy.

KETEWLEMEZLIK [ketöwlömözlük], *iş ady.* Ketew keseli degmezlik.

KETEWLEÝIŞ [ketöwlöýüş], *iş ady.* Ketewlemek ýagdaýy.

KETGEN, *at, ser. Ketigen.* Oglanlar ketgeniň köp biten ýerine düýelerini sürdüler.

KETHUDA [kethuda:], *at.* Baştutan, ýaşuly, geňeş-maslahat beriji, birnäçe adamyň aksakaly.

KETHUDALYK [kethuda:lyk], *at.* Baştutanlyk, ýaşululyk, aksakgallyk. *Kethudalyk endişesin, Kylaýyn diýseň, öýlengin* (Magtymguly).

KETIGEN [ketigen], *at.* Topbak ösýän, ýapragy kiçijik, ownuk tikenli, baldaklary ýumşak ot. *Ol ýerde gyrtçy, ketigen ýaly otlar bardy.*

KETIGENLIK [ketigenlik], *at.* Ketigeniň köp biten ýeri.

KEÝE, *at.* Arabanyň tigriniň daşky aýlawy bilen topuny-güpjegini birleşdirýän agaçlar.

◊ **Keýe derek** deregiň töweregine şaha ýaýradyp ösýän görnüşi.

KEÝERILMEK, *işl.* Üşerilip töwerek-daşyňa garamak. *Owlak keýerildi-de, bir gapdala towsup gitdi.*

KEÝERIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup töwerek-daşyňa seretmek, üşermek. *Geçidir owlaklar keýerişip durdular.*

KEÝERJEKLEME, *iş ady.* Keýerjeklemek ýagdaýy.

KEÝERJEKLEMEK, *işl.* Bir zatdan howatyr edip ýa-da geň galyp garanjaklamak, gulaklaryňy gerip üşerilmek (adam we mal hakynda). *Ol edil maral owlakly ýaly keýerjekläp durdy* (B. Seýtäkow). *Yzy owlakly boz jereniň kenarda keýerjekläp duranyňy göreňde kim guwanmajak?!* (“Edebiyat we sungat”).

KEÝERJEKLEMEKLIK, *iş ady.* Keýerjeklemek ýagdaýy.

KEÝERJEKLEŞMEK, *işl.* Köpçülikleýin keýerjeklemek, birnäçe bolup keýerjeklemek. *Olar keýerjekleşip diň salanlarynda, şonuň ýaly şyrtardy günbatardan hem eşidildi* (B. Kerbabaýew). *Olar esgerleri gören batlaryna bolsa bir ýere üýşüp keýerjekleşdi* (A. Nazarow).

KEÝERJEKLETDIRMEK, *işl.* Keýerjeklemek derejesine ýetirtmek.

KEÝERJEKLETMEK, *işl.* Keýerjekläp duran ýagdaýda bolmak. *At gulagyny keýerjekletdi.*

KEÝERJEKLEÝIŞ, *iş ady.* Keýerjeklemek ýagdaýy.

KEÝERJEKLÄBERMEK [keýerjeklä:vermek], *işl.* Keýerjekläp ugramak.

KEÝERIS, *iş ady.* Keýermek ýagdaýy.

KEÝERME, *iş ady.* Keýermek ýagdaýy.

KEÝERMEK, *işl.* Üşerilip garanjaklamak, haýran galyp üşerilmek (adam we keýik, owlak we ş.m. haýwan hakynda). *Ol keýerip, töweregine garanjaklady* (“Edebiyat we sungat”).

KEÝERMEKLIK, *iş ady.* Keýermek ýagdaýy.

KEÝERTMEK, *işl.* Gulagyňy üşertmek, bir sebäbe görä gulagyňy gabartmak. *Şol tarapa bakan gulaklaryny keýerdip seretdi. Gara ýylan kellesini keýerdip, uzyn dilini ýalmandyryp barýar* (B. Kerbabaýew).

KEÝFUT [keýfu:t], *at.* Nawda ýaşalýan otag. *Keýfuta ukym tutmaýar* (Balgyzyl). *Yolagçylar keýfuta ýerleşdiler.*

KEÝGIM [keýgim], *giriş s., gepl. d.* Ulular tarapyndan ýaşy kiçi aýal-gyzlara ýüzlenilip aýdylýan söz. *Wah, keýgim, men hem siziň ýaly işli adam* (A.urdyýew). *Maral, keýgim, käýinme!* (“Edebiyat we sungat”).

KEÝIGALMA [keýigalma], *at, ösüml.d.* Daglyk ýerlerde bitýän inçe ýaprakly, ownuk alma getirýän agaç.

KEÝIGOKARA [keýigokoro], *at, ösüml.d.* Baldaklarynyň bognundan okara görnüşinde ýaprak çykarýan uzyn boýly dag, çöl ösümligi.

KEÝIGOTY [keýigoty], *at, ösüml.d.* Ýere ýazylyp ösýän owunjak ýaprakly dermanlyk ot.

KEÝIK, *at. 1.* Çölde we dagda ýaşaýan süýdemdiriji haýwan, jeren, maral. *Keýikler boz başly belent daglaryň düýbündäki çeşmä gelip, eňeklerini basyp, suw içipdirler* (“Edebiyat we sungat”). **2.** Gyza dakylýan at.

◊ **Keýik syrtyňa gurt düşdi** howlukmaçlyk, gys-sanmaçlyk; eýläk-beýläk elewreme. *Men-ä oýlap görýän weli, indi keýik syrtyňa gurt düşdi bolarmyka diýip gorkýan* (B. Kerbabaýew).

KEÝIKBÖWREK [keýikböwrök], *at, ösüml.d.* Dag eteklerinde, baýyryklarda ösýän kösükliler maşgalasyna degişli baldaksyz, köpyýlyk ot.

KEÝIKBÖREK [keýikbörök], *at, ösüml.d., ser. Keýigalma.*

KEÝIKBURÇA [keýikburço], *at, ösüml.d.* Dag eteklerinde, gumda bitýän 20-25 sm çenli ösünlikdäki insiz ýaprakly ot.

KEÝKERILMEK, *işl.* Howsalaly gulak üşerdip ýa-da dikgerilip görünmek.

KEÝKERIŞ, *iş ady.* Keýkermek ýagdaýy.

KEYKERİŞMEK, *işl.* Howatyr edişip üşerilişmek, bilelikde keykermek.

KEYKERME, *iş ady.* Keykermek ýagdaýy.

KEYKERMEK, *işl.* Howatyrly üşermek, howsalaly gulak üşertmek ýa-da dikgerip durmak. *Keykerip duran at.*

KEYKERMEKLIK, *iş ady.* Keykermek ýagdaýy.

KEYKERTMEK, *işl.* Howatyrly gulak üşertdirmek ýa-da dikgerilip durmak. *Bir zat gören ýaly, gulagyny keykertdi* (B. Seýtäkow).

KEYP [keýip], *at.* 1. Adamyň içki ruhy ýagdaýynyň derejesi. *Keypler nähili? Keýp niçik?* 2. *göç.m.* Isleg, bir zada bolan meýil, küýseg, howeseklik. *Onuň çay-nahar bilen keýpi ýokdy.* 3. *Keýp* sözüniň soňundan etmek kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalyar: **Keýp etmek** keýpli halda bolmak, höwes etmek, hezil etmek. *Goja bu sapar keýp edip güldi-de, ýanyndaky çaganyň başyny sypady* (B. Kerbabaýew).

♦ **Keýp çekmek** oturylyşyk, gezelenç we ş.m. edip, wagtyňy hoş geçirmek, lezzet alyp, keýpi-sapada bolmak. **Keýpden çykmak** bir zatdan doly kanagatlanmak, bir zadyň hezilini görmek, gönenmek. **Keýpiatlanmak** has keýpli bolmak, keýpi has-da kökelmek. *Iki adamyň urşup duranyňy görse ýa-da biriniň gybaty edilse, onuň keýpi atlanardy.* **Keýpi bozuk** şat däl, tukat. *Keýpimiň bozuk wagtynda sen meni güldürdiň* (G. Muhtarow). **Keýpi kök** şat, ruhy ýagdaýy galgyn; ünji-aladasyz, gaýgysyz-gamsyz. *Keýpiniň kök mahallary ol käte aýdyma hem hiňlenerdi* (A. Gowşudow). **Keýpine düşmek** bir zadyň höwesine kowalaşmak, yşkyna düşmek. **Keýpine sogan dogramak ser. Keýpini bozmak.** Şowsuzlyklar olaryň keýpine sogan dograýardy. **Keýpine şarik** geçirilýän çärä, işe özüniň dahyly bolman, diňe daşyndan tomaşaçy hökmünde gatnaşýan (adam hakynda). *Onuň beýle zatlar bilen işi bolmaz, ýöne bir keýpine şarik adamdyr.* **Keýpini bozmak** ruhy dünýäsine galagoplyk aralaşdyrmak, gamlandyrmak, tukatlandyrmak. *Şol söz onuň keýpini betor bozjagyny aňlany üçin göwünlik berdi* (B. Kerbabaýew). **Keýpini gaçyrmak ser. Keýpini bozmak.** *Bu nämälim howsalaly ýagdaý adamlaryň keýpini bozdy* (B. Seýtäkow). **Keýpini uçurmak ser. Keýpini bozmak.** *Abadanyň çay başynda beren gürrüňleri çopanyň keýpini uçurdy* ("Edebiýat we sungat"). **Keýpini görmek** bir zadyň lezzetinden hezil etmek. **Keýpiňi köklemek (sazlamak)** bir zatdan doly kanagatlanmak, göwün solpusyndan çykmak, göwnüňi hoşlamak. *Ýolagçylar çay-suwdan keyplerini köklediler.* **Keýpiň kellände** öz meýliňe görä, öz eliň, öz ýakaň, ygtyýar özüňde. *Haýsy okuwa gitseň, şoňa git, keýpiň kellände.*

KEYP-AHWAL [keýip-ahwa:l], *at.* Hal-ýagdaý, keýp we ahwalat. *Olar keýp-ahwal soraşyp, esli salym durdular.*

KEYPÇIL [keýipçil], *syp.* Keýp çekmegi, oturyşmagy gowy görýän, keýpe gyzygýan. *Ol keýpçil adamdy.*

KEYPIÇAG [keýpiça:g], *syp.* Keýpi kök, keýpi ýerinde.

KEYPIÇAGLYK [keýpiça:glyk], *at.* Keýpi kök ýagdaýda bolmaklyk.

KEYPIHON [keýpiho:n], *hal.* Öz islegine görä, meýletin, öz islegi bilen, özi keýp edip.

KEYPIHONLYK [keýpiho:nluk], *at.* Öz islegine görälik, meýletinlik, öz islegine baglylyk. *Ol keýpihonyk bilen kakasynyň ýanyna çoluk bolup gitdi.*

KEYPINE, *hal.* Ýöne ýere, işsizlikden. *Aý, şu gün keýpine bazarlap gelsem diýýärim – diýip, jogap berdi* (H. Ysmaýylov).

KEYPI-SAPA [keýpi-sapa:], *at.* Lezzetli ýagdaý, aýşy-eşret, şatlyk, hezil durmuş. *Ol galan ömrüni keýpi-sapada geçirmekçidi* (B. Seýtäkow).

KEYPI-SAPALYK [keýpi-sapa:lyk], *at.* Lezzetlilik, aýşy-eşretlik, şatlyk, hezillik. *Ýagdaýym, durmuşym gowy, günüm keýpi-sapalykda geçýär.*

KEYPLENDIRMEK [keýiplennirmek], *işl.* Biriniň keýpini götermek, ruhy taýdan galkyndyrmak, şatlandyrmak. *Ol habar ertirden bäri gamlanyp oturan gojany keyplendirdi.*

KEYPLENMEK [keýiplenmek], *işl.* 1. Keýpiň göterilmek, ruhy taýdan galkynmak. *Ol keyplenip işläp başlapdy.* 2. *göç.m.* Serhoş bolmak, iýip-içip keýpiňi götermek. *Ol sähelçe keyplenmäni endik edinipdi.*

KEYPLI [keýipli], *syp.* 1. Şat, begençli, gam-gusasyz, keýpi kök, höwesli. *Bu gün ol has-da keýpli görüňärdi.* 2. Lezzetli, sapaly. *Zyňyldy dykysy ilki çüýşäniň, Başlanýar şowhuny keýpli gijäniň* (A. Kekilow). 3. *göç.m.* Serhoş, azrak içgili. *Oturylyşykdan soň birneme keýpli öýe gaýtdy.*

KEYPLILIK [keýiplilik], *at.* 1. Keýpi barlyk, keýpli ýagdaýda bolmaklyk.

KEYPSIZ [keýipsiz], *syp.* 1. Keýpi bolmadyk, keýpi ýok, keýpi bozuk. *Ol bu gün ylaýta-da ýadaw, ylaýta-da keýpsizdi* (B. Kerbabaýew). 2. Lezzetsiz, gyzyksyz. *Agşam keýpsiz geçdi.*

KEYPSIZLENDIRMEK [keýipsizlennirmek], *işl.* Biriniň keýpini gaçyrmak, halyny teň etmek. *Ol habar adamlary keýpsizlendirdi.*

KEYPSIZLENMEK [keýipsizlenmek], *işl.* Bir zat sebäpli keýpiň gaçmak, halyny teň bolmak. *Ol sähel zada keýpsizlenip oturmagy özüne uslyp bilmedi.*

KEYPSIZLIK [keýipsizlik], *at.* 1. Keýpi ýokluk, keýpsiz bolmaklyk, keýpi bozuklyk. *Okuwyň ertir irden birinji sagadyny ol özüniň şol bir keýpsizligi bilen geçirdi* (N. Saryhanow). 2. Lezzetsizlik, gyzyksyzlyk.

KEÝTIK, *syf.* Aýagynda ýetmezi bolan, sähelçe agsaýan, bir aýagyna ýempeýän. *Oňa keýtik ady ýöne ýerden berilmändi.*

KEÝTIK-KEÝTIK, *s. ş. aňl. söz.* Keýtikläp ýörelende döreyän şekil. *Ol keýtik-keýtik edip, obadan arany açdy.*

KEÝTIKLEME, *iş ady.* Keýtiklemek ýagdaýy.

KEÝTIKLEMEK, *işl.* Bir aýagyňy ýempedip ýöremek, agsamak. *Kä ogryn, kä dogryn keýtikläp ýöräp barşyna öz-özi bilen gürleşýärdi* (B. Seýtäkow).

KEÝTIKLEMEKLIK, *iş ady.* Keýtiklemek ýagdaýy.

KEÝTIKLEŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup agsaklap ýöremek.

KEÝTIKLEÝIŞ, *iş ady.* Keýtiklemek ýagdaýy.

KEÝWANY [keýwa:ny], *at, gepl.d.* Erkek adamyň öz aýalyňa ýüzlenip aýdýan sözi.

KEZZAP [kezza:p], *syf.* Ýalançy, aldawçy, ygrarsyz, mekir, hilegär. *Bir ykrarsyz kezzap adam, Guýruk-syz gylýala meňzär* (Zelili). *Belli kezzap nyrhda durmaz* (Misgingylyç).

KEZZAPÇYLYK [kezza:pçylyk], *at, ser.* Kezzaplyk.

KEZZAPLYK [kezza:plyk], *at.* Ýalançylyk, aldawçylyk, ygrarsyzlyk. *Ýusup agalarynyň kezzaplygyny ýüzlerine aýdýar* (“Ýusup – Züleyha”). *Kezzaplygyny sana galdyran kimkä?* (B. Pürliýew).

KÄ [kä:] **I**, Gezekleşigi görkezýän baglaýjy kömekçi. *Käkilik kä onda, kä munda gonup, tilkini ýa-nyna golaý baranda, tazylar tilkini görüp kowmaga başlanlar* (Halk ertekisinden).

KÄ [kä:] **II**. **1.** *Wagt, bir ýaly sözleriň önünden gelip, ýasalyan goşma sözüň manysyna nämälimlik ýokundysyny berýän söz ýasaýjy goşulma. Meselem: käwagt, käbir, kähalat.* **2.** Haýsydyr bir, käbir, anyk belli bolmadyk. *Kä kişi geplemse bolýar. Kä ýeriň adamlary myhmansöýer bolýar.*

KÄ [kä:] **III**, *ser.* Käte **1.**

KÄBE [kä:ve], *at.* **1.** Musulmanlaryň Mekgedäki keramatly jaýy. *Alty aýlyk ýola – Käbä gidenler, Hajy bolup geldi, bular gelmedi* (Magtymguly). *Käbä zyýarat etmegiňiz hem şol tarapa zyýarat etmäge mümkinçilik döredip bermegiňiz, o dünýe-bu dünýe ýalkanjagynyzyň alamatydyr* (“Watan”). **2.** Soňuna degişlilik goşulmasy goşulyp, “käbäm” görnüşinde çagalaryň öz enesine, şonuň ýaly-da gowy görölüp “janym, jigerim” manysynda enäniň çagalaryna ýüzlenip aýdýan sözi. *Ak süýdüň emdiren käbäm, Menden hoş indi, hoş indi* (Hatam şahyr). **3.** Adam ady.

KÄBIR [kä:vir], *çal.* Haýsydyr bir, näbelli (adam, zat hakynda). *Käbir zatlar barada gürrüň bereýin.*

KÄBIRI [kä:vi:ri], *çal.* Köpüň içinden haýsydyr biri, käsi, birnäçesi. *Olaryň käbirini atlandyrmak hem bolar.*

KÄDAÝYM [kä:da:ým], *hal, gepl. d.* Hemişe däl-de, aram-aram, käwagt, kämahal, käýarym, herda-ým. *Kädaým ýaşlyk hyjuwy, joşguny saklatman, ýagdaýlaryň çylşyrymlaşmazlygy, ýitileşmezligi üçin näme etmeli?* (“Watan”).

KÄDI [kä:di], *at.* **1.** Pazyly we ýapraklary uly bakja ekini. *Olar kädi, garpyz ekmek üçin hem ýerleri ekişe taýýarladylar.* **2.** Şol bakja ekininiň hasyly. *Çorba kädi atyp bişirmek.* **3.** Tamdyranyň we gyjagyň içi köwölüp agaçdan edilyän we ses, owaz çykarmak üçin hyzmat edýän esasy bölegi (gyjagyň kädisi suw kädiden hem edilyär). *Kimsi oňa goşmaça perde ýelmedi, kim kädisini süýri etdi, kim gapagyny goşalady* (“Edebiyat we sungat”). **4.** *gepl.d.* Nas guýulýan kiçik gap (ol sözüň nas kädi görnüşi hem bar). *Soňra kädisini ýanyndakylara uzatdy* (B. Seýtäkow). **5.** *göç. m.* Baş, kelle. *Meniň kädimde beýnimden başga nämäm bar?* (B. Kerbabaýew).

♦ **Kädä ýel düşen ýaly** hüňür-hüňür edip, tükeniksiz gürläp oturan adam barada ulanylýan meňzetme. *Kädä ýel düşen ýaly, şol hüňürdäp otyr. Kädi bulamak* ownuk dogralyp, gaýnadylan kädiniň üstüne ýag guýlup taýýarlanýan nahar.

KÄHALAT [kä:ha:lat], *hal.* Käwagt. *Kähalatda aýdan-diýeniň ýerine ýetmän hem galýar.*

KÄHI [kä:hi], *hal, kön. s.* Käte. *Kähi leblerinden, kähi tilinden, Öpsem – öldürerler, öpmesem – ölem* (“Asly – Kerem”).

KÄHUDA [kä:huda:], *syf., ser.* Kethuda. *Kähuda ediner ýakyn-daşlaryň* (Baýly şahyr).

KÄKELEME [kä:keleme], *iş ady.* Käkelemek ýagdaýy.

KÄKELEMEK [kä:kelemek], *işl.* **1.** Ýumurtgalajak bolup “kä-kä” edip seslenmek (towuk hakynda). *Käkelän towuk ýumurtgalaman dynmaz* (Nakyl). **2.** *göç.m.* Bir zady etdirmek üçin gaýtalap-gaýtalap aýtmak, bir zady diliňden düşürmän gaýtalamak. *Agtygyň sizi göresi gelýär, birsyhly ata diýip käkeleýär* (B. Kerbabaýew).

KÄKELEMEKLIK [kä:kelemeklik], *iş ady.* Käkelemek ýagdaýy.

KÄKELEŞMEK [kä:keleşmek], *işl.* Birnäçe bolup käkelemek. *Towuklar ketegine gözlerin aýlap, Käkeleşýär ýatjak ýerlerin peýläp* (Ç. Gurbangylyjow).

KÄKELEÝIŞ, *iş ady.* Käkelemek ýagdaýy.

KÄKIL [kä:kil], *at.* **1.** Süýr depede goýlup ösdürilýän saç, kekil. *Käkileriň towlansyn, burmasy telli bolsun, Gel, wadaňy birge goý, ykraryň belli bolsun* (Talyby). **2.** Atyň maňlaýyna dökülip duran ýal. *Bir bedew hanazat bolar syýaksyz, Guýrugy, käkili, ýaly bolmasa* (Magtymguly). **3.** Adam ady.

KÄKILIK [kä:kilik], *at.* 1. Kepderiden tokgarak, çalyntykdan owadan reňkli, çünki gyzyl guş. *Bir käkilik aldyrsa körpe balasyn, Saýraý-saýraý yzlamayan bolarmy?* (Magtymguly). 2. Gyza dakylýan at.

KÄL [kä:l], *at.* Bir wagtlar suw akymynyň ugry bolan giň jar.

KÄMAHAL [kä:mahal], *hal, ser. Kāwagt.*

KÄMIL [kä:mi:l], *syp.* Doly suratda kemala gelen, ýetişen, hemme tarapdan taplanan.

KÄMILLEŞDIRILMEK [kä:mi:lleşdirilmek], *işl.* Öňküsinden-de kämil edilmek. *Hemme tarapdan kämilleşdirilen maşyn.*

KÄMILLEŞDIRMEK [kä:mi:lleşdirmek], *işl.* Bir zady has kämil etmek, hil taýdan oňatlaşdyrmak, taplanan görnüşe getirmek.

KÄMILLEŞME [kä:mi:lleşme], *iş ady.* Kämilleşmek ýagdaýy.

KÄMILLEŞMEK [kä:mi:lleşmek], *işl.* Kämillik derejesine ýetmek, has-da kämil bolmak; timarlanmak, syntgylanmak.

KÄMILLEŞMEKLIK [kä:mi:lleşmeklik], *iş ady.* Kämilleşmek ýagdaýy.

KÄMILLIK [kä:mi:llik], *at.* 1. Durmuş, iş we ş.m. taýdan tejribeli, bişişen, mahlasý, kämil bolmaklyk. *Okuwyny gutaryp ylym aldy hem tejribe işlerinde bolup, kämillige ýetişişip, obalaryna gaýtdy* (A. Gowşadow). 2. Kemala gelmeklik, oglanlykdan saýlanyp, uly adam hataryna girmeklik. *Gaýda-gaýda oglanlygynyň raýyndan, Ýetip geldim kämilliğiň paýyndan* (Magtymguly).

♦ **Kämilik ýaşy** adamyň beden we ruhy taýdan ýetişen, raýatlyk hukugyny alan ýaşy. *Gepiň keltesi, ol indi kämillik ýaşyna ýetdi* (“Edebiýat we sungat”).

KÄN [kä:n] **I**, *hal, syp.* 1. Mukdar, san taýdan köp. *Hyraýyňy, salgydyňy kän berip, Gezdiň köp işiňe ýarap, hoş indi* (Seýdi). 2. Wagt taýdan uzak, dowamly. *Zöhre kän eglenmän gaýtdy* (T. Gurbanow). 3. göç. m. Şeýle bir, o diýen, köp.

KÄN [kä:n] **II**, *at.* Ýerasty magdan baýlygy we onuň çykýan, gazylyp alynýan ýeri; hazyňa, baýlyk. *Gaşlaryň gylçdyr, gözleriň jellat, Bahaňa pul ýetmez käne ogşyr sen* (“Görogly”).

KÄNBIR [kä:nmir], *çal.* Onçakly köp bolmadyk, o diýen.

KÄNELIŞ [kä:neliş], *iş ady.* Känelmek ýagdaýy.

KÄNELME [kä:nelme], *iş ady.* Känelmek ýagdaýy.

KÄNELMEK [kä:nelmek], *işl., gepl. d., ser. Köpelmek.*

KÄNELMEKLIK [kä:nelmeklik], *iş ady.* Känelmek ýagdaýy.

KÄNELTDIRMEK [kä:neltdirmek], *işl.* San, mukdar taýdan köpeltirmek.

KÄNELTMEK [kä:neltmek], *işl. ser. Köpeltmek* **I**. Şeýle alkyşlar bilen gelyänler barha känelýärdi (N. Pomma).

KÄNLİK [kä:nlik], *at, ser. Köplük* **I**. Onuň aljyramasy diňe bir adamyň känliginden däl di (Edebiýat we sungat”).

KÄPILLE [kä:pille], *hal, gepl. d. Kāwagt. Ýolagçy çekýän otly bu duralgada käpille bolaýmasa, köplenç durman geçýär* (N. Pomma).

KÄR [kä:r] **I**, *at.* 1. Okamak, tälim almak netijesinde öwrenilýän hünär, meşgullanylýan iş, pişe. *Onuň käri mugallymçylykdy.* 2. göç. m. Öwrenilen endik, edim-gylm. – *Bu käre haçan baş urduň ? – diýip, ol sorady* (“Edebiýat we sungat”).

KÄR [kä:r] **II: kär etmezlik** täsir etmezlik, täsiri ýetmezlik; peýda bermezlik. *Gylyç galkana kär etmez, Tüpeň degse, daşdan geçer* (“Görogly”). *Biakyla akyl berseň kär etmez, Ezip gursagyna guýmak biläni* (Zelili).

KÄRDERI [kä:rderi], *at.* Inerden gaýan, arwanadan bolan inen düýe. *Bir zat diýsem, kärderi mal ýaly arkan gaýdyşyp durlar* (O. Akmämmedow).

KÄRDEŞ [kä:rdeş], *at.* Bir kärde bile işleşýän, käri, hünäri bir bolan, bir käredekiler.

♦ **Kärdeşler arkalaşygy** belli bir kesp-käredeki işgärleriň, işçileriň birleşigi.

KÄRENDE [kä:renne], *at.* Wagtlaýyn peýdalanmak üçin kireýne alnan ýa-da berlen (ýer, jaý we ş.m.).

KÄRENDEÇI [kä:renneçi], *at.* Ekin ýerini we ş.m. kärendesine alan adam.

KÄRENDEÇILIK [kä:renneçilik], *at.* Kärendeçi bolup işlemeklik.

KÄRHANA [kä:rha:na], *at.* Önüm öndürmek bilen meşgullanylýan, çig mal önümlerini maşyn arkaly işläp çykarýan senagat önümçilik pudagy.

♦ **Hususy kärhana** fiziki şahs tarapyndan onuň karary esasynda we özüniň eýeçilindäki emlägi peýdalanmak bilen döredilen ýuridik şahs (hususy kärhana fiziki şahsyň başga hususyýetçilere degişli kärhanany satyn almagy netijesinde hem döredilip bilner).

KÄRIZ [kä:riz], *at.* Ýerasty suwlardan peýdalanmak üçin, dag eteklerinde guýy gazyp, aralary söw arkaly birikdirilen guýular topary.

KÄRIZÇI [kä:rizçi], *at, ser. Kärizgen. Kärizçileriň ýerine ýetirýän işi aňsat iş däl.*

KÄRIZGEN [kä:rizgen], *at.* Käriz gazýan ussa, kärizçi. *Kärizgenler örän agzybir işleýärler.*

KÄRIZLIK [kä:rizlik], *at.* Käriziň köp ýeri. *Ol kärizligiň arasyna urup, gözden ýitdi* (R. Gelenow).

KÄRSİZ [kä:rsiz], *syp.* 1. Hiç bir hünäri bolmadyk, käri ýok, hünärsiz. *Kärsiz yetginjek.* 2. *gepl. d.* Bikär gezip ýören, hiç bir iş bilen meşgullanmaýan.

KÄRSİZLIK [kä:rsizlik], *at.* 1. Hünärsizlik, käri, kesbi ýokluk. *Ýaş wagtynda hünär öwrenmänim üçin kärsizlik gaty köseýär.* 2. *gepl. d.* Işsizlik, bikärlilik. *Ýatan çöpi galdyranok, kärsizlikden irmeýärmikä?*

KÄSE [kä:se], *at.* 1. Çay içmek üçin agzy ýaýbaň, düýbi çürüräk jäjem gap, pyýala. *Şahyr käsesine gyzgyn çay guýdy* (G. Kulyýew). 2. Gawun-garpyz ýarylanda, onuň böleklenen üç-dört böleginden biri. *Ertir irden bir käse gawun iýdi.*

KÄSELEME [kä:seleme], *iş ady.* Käselemek ýagdaýy.

KÄSELEMEK [kä:selemek], *işl.* 1. Gawun-garpyz ýarylanda, üç-dört bölüp, käse-käse edip kerçlemek. *Ol basyrylgı gawunlardan birini ýardy-da, käseläp gzyň önüne süýşürdi* (T. Gurbanow). 2. Käse bilen ölçemek, guýmak. *Tüwini käseläp ölçedi.*

KÄSELEMEKLIK [kä:selemeklik], *iş ady.* Käselemek ýagdaýy.

KÄSELEMEZLIK [kä:selemezik], *iş ady.* Käseläp kesmezlik.

KÄSELENMEK [kä:selenmek], *işl.* 1. Käse-käse edilip dilinmek, bölünmek. 2. Özüň üçin käselemek. *Men gawun käselendim.*

KÄSELEŞDİRMEK [kä:seleşdirmek], *işl.* Gawuny, garpyzy käse-käse edişdirmek, käseläp çykmak. *Ol ullakan gawunlary käseleşdirdi.*

KÄSELEŞMEK [kä:seleşmek], *işl.* 1. Gawuny kesip, käse-käse etmäge kömekleşmek. *Ol myhmanlaryň önünde goýuljak gawunlary käseleşdi.* 2. Bilelikde käselemek. *Adamlar saçakda goýuljak gawunlary käseleşip otyrdylar.*

KÄSELETMEK [kä:seletmek], *işl.* Gawuny dilim-dilim kesip, käse-käse etdirmek.

KÄSELEÝİŞ [kä:seleýiş], *iş ady.* Käselemek ýagdaýy.

KÄSI [kä:si], *çal.* Käbiri, birnäçesi, köp zadyň arasyndan biri. *Olaryň käsi bürenjeginiň çetinden, käsi omrakaý ýaşmagynyň üstünden, käsi bolsa ýüzüne tutan iki eliniň arasyndan garaýardy* (B. Kerbabaýew). *Bu gülleriň käsinin ysy diýseň ýakymly.*

KÄSIP [kä:si:p], *at, k. d.* Kesp ediji, bir iş bilen meşgul bolýan adam.

KÄŞGÄ [kä:şgä:], Sözlemdäki işlige “ýogsa-da, iň bolmanda, bolmanda” diýen many ýokundysyny berýän söz. *Käşgä, Nepes bir ylymly adam bolsa, onda başga gürrüň* (A. Gowşudow). *Käşgä özi gelip haýyş eden bolsa, möhümini bitirerdim. Käşgä artyk pulum bolan bolsady, seni boş goýbermen ahyry.*

KÄŞİR [kä:şir], *at. ösüml.d.* 1. Köki kösük ýaly süýri, ownuk ýaprakly gök ekin. 2. Şol ekinini gyzyl, sary öwüşýän süýjümtik tagamly, iýilýän önümi. *Gawun, pomidor, käşir ýaly gök ekinleri gyşa saklamagy, gyzdan çykarmagy-da başarypdyr* (K. Berdiýew).

KÄŞKI [kä:ški], *ser. Käşgä.* Käški adam bu dünýäge gelmeşe, Gelenden soň ömür sürse, ölmese (Magtymguly). *Käški ol söwda etmegi oňaryan bolaýsady, ony hem oňarmazdy* (A. Durdyýew).

KÄTE [kä:te], *hal.* 1. Käwagt, kämahal, çendan, seýrek, aram-aram, wagtal-wagtal. *Ol käte aýdym hem aýdýar.* 2. Deňdeş agzalaryň arasynda gelip, gezekleşigi aňladýar. *Käte ýagyş ýagýar, käte Gün çykýar.*

KÄTE-KÄTE [kä:te-käte], *hal.* Aram-aram, wagtal-wagtal, herdaýym, käbir wagtda. *Käte-käte kenaryň bölegi opurylanda, pagşyldy eşidilýärdi* (N. Jumaýew).

KÄTIP [kä:ti:p], *at.* Wezipesine görä hat-ýazuw işlerini alyp barýan adam, mürze. – *Meniň oglum Sol-tannyýaz begiň kätibi – diýip, özüni asmana çykarma – diýip, gyjالات beripdir* (N. Pomma).

KÄTIPLIK [kä:ti:plik], *at.* Kätibiň kesp-käri, wezipesi. *Ol ýygnaýda kätiplik etdi.*

KÄTMEN [kä:tmen], *at.* Ýer bejermek, ekinleriň düýbünü ýumşatmak, otag etmek üçin ulanylýan, agzy aşak bakyp duran, uzyn saply oba hojalyk guraly. *Ynha, bu ýyl bolsa ol gowaçalary atanaklaýyn bejerip, agyr kätmeden dyndardy* (B. Öwezow).

♦ **Kätmen urmak** kätmen bilen ýeri kätmenlemek. *Ol kätmen urup ýören bir oglanyň ýanyna bardy* (Ö. Abdyllyýew).

KÄTMENÇE [kä:tmençe], *at.* Kiçijik, çaklaňja kätmen. *Ol kätmençe bilen şitilleriň düýbünü ýumşadýardy.*

KÄTMENÇI [kä:tmençi], *at.* Kätmen bilen işleýän, kätmen urýan adam. *Kätmençiniň sanan atlaryny derrew belläp aldy* (Ö. Abdyllyýew).

KÄTMENLEME [kä:tmenleme], *iş ady.* Kätmenlemek ýagdaýy.

KÄTMENLEMEK [kä:tmenlemek], *işl.* Kätmen bilen ekini, ekin ýerini bejermek, ýumşatmak. *Kätmenledik, ýekeledik, Kesip zyňdyk haşal otun* (D. Agamämmedow).

KÄTMENLEMEKLIK [kä:tmenlemeklik], *iş ady.* Kätmenlemek ýagdaýy.

KÄTMENLENMEK [kä:tmenlenmek], *işl.* Kätmen bilen ekiniň düýbi, ekin ýeri bejerilmek, ýumşadylmak. *Gowaça hatarlary kätmenlendi.*

KÄTMENLEŞDIRMEK [kä:tmenleşdirmek], *işl.* Birnäçe ýeri kätmenläp çykmak. *Hyýar ekilen ýerleri kätmenleşdirip çykdylar.*

KÄTMENLEŞMEK [kä:tmenleşmek], *işl.* 1. Kätmenlemäge kömekleşmek. *Ol agasyňa gowaça kätmenleşdi.* 2. Bilelikde kätmenlemek. *Dayhanlar ekin yerleriniň içini kätmenleşip ýördüler.*

KÄTMENLETMEK [kä:tmenletmek], *işl.* Kätmenlemek işini başga birine etdirmek; kätmenlemäge ýol bermek. *Dayhanlara gowaçanyň hatar aralaryny kätmenletmek.* – *Kaka, üzümiň içini maňa-da kätmenledäýsene!*

KÄTMENLEÝİŞ [kä:tmenleýiş], *iş ady.* Kätmenlemek ýagdaýy.

KÄWAGT [kä:wagt], *hal.* Mahal-mahal, aram-aram, hemişe däl-de, kähalatlarda. *Özara jedeliň käwagtlarda has gyzysýan wagtlary hem bolýar* (“Edebiýat we sungat”).

KÄYARYM [kä:ýa:rym], *hal, ser.* **Käwagt.** *Uçar käýarym iki ýana yraň atýar-da, ýene gönelp gidip barýar* (K. Berdiýew).

KÄYELMEK [kä:ýelmek / kä:ýýelmek], *işl.* Ýaramaz, bolgusyz hereket üçin ýazgarylmal. *Uzak gitmän bu garry, garşy-garşy köwlendi, Ýüzüne-de almady käýelenni, kowlanny* (M. Seýidow).

KÄYEME [kä:ýeme / *gepl.d.:* kä:ýýeme], *iş ady.* Käýemek ýagdaýy.

KÄYEMEK [kä:ýemek / *gepl.d.:* kä:ýýemek], *işl.* Ýaramaz, bolgusyz hereketi, işi üçin birini ýazgarmak, köteklemek; gaharlanyp öwürmek.

KÄYEMEKLİK [kä:ýemeklik / *gepl.d.:* kä:ýýemeklik], *iş ady.* Käýemek ýagdaýy.

KÄYEŞDIRMEK [kä:ýeşdirmek / *gepl.d.:* kä:ýýeşdirmek], *işl.* Birnäçe adama käýäp çykmak.

KÄYETMEK [kä:ýetmek / *gepl.d.:* kä:ýýetmek], *işl.* Ýaramaz, bolgusyz hereket, iş edeni üçin ýazgartmak. *Kakaň gelse, oňa käýederin. Bolgusyz iş edip, atam-enemi käýetdim.*

KÄYINÇ [kä:ýinç], *at.* 1. Birine käýelip, ýazgarylyp aýdylyan igeňç. *Käýinç eşitmek.* 2. Bir işi, tabşyrgy ýaramaz ýerine ýetirenligi üçin gurama, edara tarapyndan berilýän temmi, çäre. *Käýinç bermek.*

KÄYINDIRMEK [kä:ýinnirmek], *işl.* Birini zeyrendirmek, biriniň janyny ýakmak, käýedip ýörmek. *Indi sizi käýindirmejek bolaryn* (A. Nazarow).

KÄYINJEŇ [kä:ýinjeň], *syp.* Nägile bolup igenegen, köplenç, käýinip, igenip ýören; nägilelik bilen inirdegen.

KÄYINJEŇLIK [kä:ýinjeňlik], *at.* Käýinjeň bolmaklyk, käýinjeň gylyk-häsiýetlilik. *Käýinjeňlik hem gowy häsiýet däl.*

KÄYINJIREMEK [kä:ýinjirmek], *syp.* Nägilelik bilen öz-özüne çalarak käýinmek; çala zeyrenmek. *Ine, men ondan tarap ertirden bäri käýinjiräp otyryn*

(N. Saryhanow). *Akja keçeden olduryk kesip oturan Gulgeldi ýene käýinjiräp ugrady* (N. Hojageldiýew).

KÄYINMEK [kä:ýinmek], *işl.* Birine ýa-da bir ýaramaz herekete öz ýanyndan nägilelik bildirmek. *Akyllyň işinden göwnüň söýüner, akmagyň işinden pähimň käýiner* (Nakyl).

KÄYIŞ [kä:ýiş], *iş ady.* 1. Käýemek ýagdaýy. 2. Bir zatdan edilýän igeňç. *Akmaklar özüni saýyr bir kişi, Özgeler üstüne kylar käýişi* (Kätibi).

KÄYIŞME [kä:ýişme], *iş ady.* Käýişmek ýagdaýy.

KÄYIŞMEK [kä:ýişmek], *işl.* Biri-biriňe gaty-gaýrym söz diýmek. *Ýa-da biri bilen käýişdiňmi?* (J. Akyýew).

KÄYITDIRMEK [kä:ýitdirmek], *işl.* Özünü başga biriniň käýinjine ucratmak, käýelmek derejesine eltme.

KÄYITMEK [kä:ýitmek], *işl.* 1. *gepl. d.* Käýinçli sözi başga birine diýdirmek, käýetmek. *Men seniň eden işiň üçin kakama käýiderin.* 2. Birini zeyrendirmek, käýindirmek, igeňçli inirdetmek; biriniň zehinini ýakmak. *Ýöne weli bagyşla sen, Käýidenmi çendan, enem* (M. Seýidow).

KI, Eýerjeňli goşma sözlemlerde baglaýjylyk hyzmatyny ýerine ýetirýän baglaýjy. *Magtymguly aýdar: sözlerim hakdyr, Emma ki hak söze ten beren ýokdur* (Magtymguly).

KIBI [kivi], *köm. s., ser.* **Kimin.** *Häkim bolsaň halky Gün kibi çoýgul, Akarda suw, ýa öserde ýel bolgul* (Magtymguly).

KIBIRDEME [kivirdeme], *iş ady.* Kibirdemek ýagdaýy.

KIBIRDEMEK [kivirdemek], *işl.* Kibirt-kibirt edip owranyp, seslenip durmak. *Kibirdäp duran külçe.*

KIBIRDEMEKLİK [kivirdemeklik], *iş ady.* Kibirdemek ýagdaýy.

KIBIRDETMEK [kivirdetmek], *işl.* Kibirt-kibirt ses çykartmak, kibirdili seslendirmek. *Oglanjyk kökäni kibirdedip iýýärdi.*

KIBIRDEWÜK [kivirdöwük], *syp.* Kibirdäp duran, kibirdili ses döredýän. *Kibirdewük köke.*

KIBIRDI [kivirdi], *at.* Gar, ýukajyk buz gatlagy we ş.m. owrananda, gaty, gury iýmit iýlende çykýan sesiň ady. *Onuň iýýän kökesiniň kibirdisi eşidilip durdy.*

KIBIRT [kivirt], *s. ş. aňl. söz.* Gar, ýuka buz gatlagy we ş.m. owrananda, gaty, gury iýmit iýlende bir gezek çykýan ses. *Her gezek kökäniň ujundan dişlände kibirt edýärdi.*

KIBIRT-KIBIRT [kivirt-kivirt], *s.ş.aňl.söz.* Gar, ýuka buz gatlagy we ş.m. owrananda, gaty, gury iýmit iýip durka yzly-yzyna çykýan sesler. *Kibirt-kibirt edip iýmek.*

KIBIT [kivit], *at.* 1. Adamyň egni, gerdeni, iki omzunyň üsti. 2. *göç.m.* Gara öýüň, çatmanyň we ş.m. gerşi, umumy durky.

♦ **Kibitiňi gysmak** 1) “bilemok” diýen manyda ýşarat etmek. 2) *ser.* **Egniňi gysmak.**

KIÇELDILMEK, *işl.* 1. Öňküsine görä kiçi edilmek. *Onuň penjegi kiçeldilipdir.* 2. Öňki derejesinden peseldilmek. *Ol özüniň wezipesiniň kiçeldilmegine cydam edip otyrdy.*

KIÇELIŞ, *iş ady.* Kiçelmek ýagdaýy.

KIÇELME, *iş ady.* Kiçelmek ýagdaýy.

KIÇELMEK, *işl.* 1. Öňki derejesinden, göwrüm, möçber taýdan kiçi bolmak, belli bir derejeden kem bolmak. 2. Bir zadyň täsiri bilen girmek, daralmak (eşik, geým hakynda). *Onuň keteni köýnegi bir ýuwlardan soň kiçelipdir.* 3. Garrylyk, näsaglyk zerarly göwräniň eti-gany geçmek, sykylmak, horlanmak. *Uzyn, daýaw göwresi öňküsine garanda kiçelen ýalydy.* 4. Aşak düşmek, peselmek (wezipe hakynda). *Ol öňki kârinden kiçelipdir.* 5. *göç.m.* Ruhy taýdan peselmek, özüni pes tutmak. *Köp ýerde kiçelmeli, boýun burmaly boldy* (B. Seýtäkow).

KIÇELMEKLIK, *iş ady.* Kiçelmek ýagdaýy.

KIÇELMEZLIK, *iş ady.* Öňki boluş ýagdaýyndan, ululygyndan kiçi, pes bolmazlyk.

KIÇELTDIRMEK, *işl.* Öňki derejesinden, möçber, göwrüm taýyndan kiçi etdirmek.

KIÇELTMEK, *işl.* 1. Öňki derejesinden, göwrüm, möçber taýdan kiçi etmek, belli bir ölçegden kemeltmek. *Olaryň gözleriniň agy köpelip, garasy kiçelen ýalydy* (B. Seýtäkow). 2. Gysgaltmak, kelteltmek. *Jalbary kiçeltmek.* 3. Bir zady kiçi edip görkezme, ähmiýetini peseltmek. *Edilen işleri kiçeltmäň!* 4. Aşak düşürmek, peseltmek (wezipe, iş hakynda). *Onuň gulluk wezipesini kiçeldipdirler.* 5. *göç.m.* Ruhy taýdan mertebesini peseltmek, kemsitmek. *Özüň ýaly adamyň ýanynda özüňi kiçeltmek.*

KIÇEŇRÄK [kiçeňrä:k], *syp.* Kiçiräk, çaklaň, uly bolmadyk. *Güýzde däne ekilmedik ýer juda bir köpem däl. Esasan, täze açylan ak ýerlerdi, kiçeňräk hemem suw çykmany kynrak par pellerdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”). *Olaryň içi üzümli kiçeňräk howlasy, üç otagly jaýlary bardy* (“Edebiýat we sungat”).

KIÇEŇSI, *syp., ser.* **Kiçeňräk.** *Ol agaç daşdan kiçeňsi görünýär.*

KIÇI, *syp.* 1. Uly däl, göwrüm taýdan çaklaň. 2. Gereкли derejeden dar, gysby, kelte. *Saňa ol çäkmeniň egnem kiçi, özem gysga.* 3. Az sanly, san, mukdar taýdan az. *Dutarçylaryň kiçi topary.* 4. Ýaş, ýaşy az bolan; boýy

pes bolan. *Ol oba baryp, kiçi ogluny görmek üçin edara sowuldy* (A. Durdyýew). 5. Adam ady.

♦ **Kiçi çille** gyşyň soňky ýigirmi güni. **Kiçi dil** bokurdakda ýerleşýän kiçijik dil. *Çaganyň kiçi dili ýykylypdyr.* **Kiçi dilden bärde aýtmak (sözlemek)** tüýs ýürekden aýtmazlyk.

KIÇI-GIRIM [kiçi-ği:rim]: **kiçi-girim däl** kiçi, maýda, ownuk-uşak zat däl; ep-esli, göwrüm taýyndan uly. *Täze ýylda biziň öňümüzde duran wezipeler kiçi-girim däl* (“Edebiýat we sungat”).

KIÇIGÖWÜNLİ [kiçigöwünlü], *syp.* Göwni ýokary bolmadyk, pes pälli, sähelçe zat üçin göwni bitýän. *Ol kiçigöwünlü ýigit.*

KIÇIGÖWÜNLILIK [kiçigöwünlülük], *at.* Göwni ýokary däl, päli peslik, az zada göwni bitijilik. *Kiçigöwünlilik bilen haýyş etmek.*

KIÇIJIK, *syp.* Gaty kiçi.

KIÇILIK, *at.* 1. Uly bolmazlyk, göwrüm taýdan çaklaňlyk. *Otagyň kiçiligine garamazdan, onuň içi ýagtydy.* 2. Keltelik, darlyk. *Köýnek saňa kiçilik edýär.* 3. Ýaş taýdan ýaşlyk, ýaşy kiçi bolmaklyk. *Ýokary okuw jaýyna girmäge ýaşy kiçilik edip duranok-la.*

♦ **Kiçilik bilmek (saýmak)** özüne uslyp görmezlik, öz mertebäňden pes hasaplamak, saýmak. *Ol aýal maşgala bilen ýakalaşyp durmagy özüne kiçilik bildi.*

KIKIRDEME, *iş ady.* Kikirdemek ýagdaýy.

KIKIRDEMEK, *işl.* Pessejik ses bilen assaja gülmek, kikir-kikir edip gülmek. *Haý, ukyňy bimaza etdim-ow – diýdi-de, kikirdäp goýberdi* (T. Gurbanow).

KIKIRDEMEKLIK, *iş ady.* Kikirdemek ýagdaýy.

KIKIRDEŞMEK, *işl.* Kikir-kikir edişip bilelikde gülmek. *Oturandar onuň gürrüňine kikirdeşip güleşdiler.*

KIKIRDEÝIŞ, *iş ady.* Kikirdemek ýagdaýy.

KIKIRDI, *at.* Kikir-kikir edip assaja gülnende çykýan sesiň we ýuwaşja gülniň ady. *Çaganyň kikir-disi.*

KIKIR-KIKIR, *s. ş. aňl. söz.* Pessejik ses bilen assaja gülnýärkä dowamly çykýan sesler.

KILÇERIŞ, *iş ady.* Kilçermek ýagdaýy.

KILÇERME, *iş ady.* Kilçermek ýagdaýy.

KILÇERMEK, *işl.* Kilçiklik edip, aýtmaly-aýtmasyz zady seljermän aýtmak, kelçermek. *Ýat adamyň ýanynda beýdip kilçerip otursaň, gelşikli bolmaz.*

KILÇIK, *syp.* Aýtmaly-aýtmasyz zady kelpenlik edip aýdýan, suwumsyz. *Onuň kilçik dældigine, hiç kimi aldamaýanyňa, özgäniň işine goşulmaýanyňa cynlakaý üns berdi* (B. Kerbabaýew).

KILÇIKLEMEK, *işl.* Kilçiklik etmek, kilçermek.

KILÇIKLIK, *at.* Kilçe mahsus bolan häsiýet.

KILE [ki:le], *at, gepl. d., ser.* **Kilogram.**

KILELIK [ki:lelik], *syp.* Bir kilograma deň bolan (daş hakynda).

KILEŇ, *syp.* Bary, tükel, bütünleý; uçdantutma, başdan-aýak, ýalaň. *Kileň ýaş ýigitler.*

KILIM, *at.* Haly ýaly ýüwürdilip, öýdelip dokalýan düşek ýa-da gapy üçin tuty. *Kireýsiz kilim kakylmaz, ojaksyz öýe bakylmaz* (Nakyl).

KILISE, *at.* Hristianlaryň ybadathanasy. Öwladyl-ehtun gyzlary şol ýerdäki kilisä geler *erdiler* (“Asly – Kerem”).

KILK [kilik], *at, ser.* **Kilt I.** Demir kilk bilen petle satyn aldy.

KILKLEME [kilikleme], *iş ady.* Killemek ýagdaýy.

KILKLEMEK [kiliklemek], *işl., ser.* **Kiltlemek.** Bahar turdy-da, açyk işigini çekip, içinden kilkledi (A. Gowşudow).

KILKLEMEKLIK [kiliklemeklik], *iş ady.* Killemek ýagdaýy.

KILKLEMEZLIK [kiliklemezlik], *iş ady., gepl.d., ser.* **Kiltlemezlik.** Ol gapyny içinden kilklemeň eken.

KILKLENMEK [kiliklenmek], *işl., gepl.d., ser.* **Kiltlenmek.** Gapy kiltlenipdir.

KILKLEŞDIRMEK [kilikleşdirmek], *işl., gepl.d., ser.* **Kiltleşdirmek.** Ol äpişgeleri kilkleşdirdi.

KILKLETMEK [kilikletmek] *işl., gepl. d., ser.* **Kiltletmek.** Ol agtygyna gapyny kilketdi.

KILKLEÝIŞ [kilikleýiş], *iş ady, ser.* **Kiltleýiş.**

KILO [kilo:], *gepl.d., ser.* **Kilogram.** Kyrk kilo ser urdy ýygnanan şaýlar (B. Kerbabaýew).

KILOGRAM [kileğyra:m], *at.* Ölçeğ ulgamynda 1000 grama deň bolan agyrylyk birligi.

KILOGRAMLYK [kileğyra:mlyk], *syp.* Agramy kilograma deň, barabar bolan (ölçeğ, çeküw daşy). *Bir kilogramlyk daş.*

KILOLYK [kilo:lyk / ki:lelik], *at,gepl.d., ser.* **Kilogramlyk.**

KILOMETR [kilame:tir], *at.* 1000 metre deň bolan uzynlyk ölçeğ birligi.

KILOMETRLIK [kilame:tirlik], *syp.* Bir kilometr aralyk, daşlygy bir kilometre deň. *Sekiz kilometrlik ýol.*

KILT [kilit] **I**, *at.* Gapyny ýapmak üçin ildirgiç, gulplamak üçin demir halka.

◊ **Kiltiňi dikmek (sokmak)** bir zat etmegiň hyýalynda bolmak.

KILT [kilit] **II**, *at.* Ýeňse damary çekmek hem-de kelläni arkan gaýşartmak ýaly alamatly howply çağa keseli.

KILTLEME [kilitleme], *iş ady.* Kiltlemek ýagdaýy.

KILTLEMEK [kilitlemek], *işl.* Kiltini ildirmek, ildirgijini, zülpesini ildirip ýapmak. *Işigi kiltlemek.*

KILTLEMEKLIK [kilitlemeklik], *iş ady.* Kiltlemek ýagdaýy.

KILTLEMEZLIK [kilitlemezlik], *iş ady.* Kiltini ildirip ýapmazlyk.

KILTLENMEK [kilitlenmek], *işl.* Kilti, ildirgiji ildirilmek.

KILTLEŞDIRMEK [kilitleşdirmek], *işl.* Kiltini ildirişdirmek, ildirgijini, zülpesini ildirip ýapyşdyryp çykamak.

KILTLETMEK [kilitletmek], *işl.* Kiltlemek işini başga birine etdirmek.

KILTLEÝIŞ [kilitleýiş], *iş ady.* Kiltlemek ýagdaýy.

KILTLI [kilitli], *syp.* **1.** Kildi, ildirgiji bolan. *Gabsanyň kiltli tarapyny petlä tarap oturdypdyrlar.* **2.** Gulply, gulplanan, ildirilgi, bekle. *Gapy içinden kiltlidir.*

KILTSIZ [kilissiz], *syp.* **1.** Kildi, ildirgiji ýok, kilt oturdylmadyk. *Kiltsiz gapy.* **2.** Ildirilmedik, bekle däl. *Gapy kiltsizdir; göni bar-da giriber.*

◊ **Içi kiltsiz** göwni, ruhy päkize, ýüregi arassa, hiç hili ýamanlygy bolmadyk, kitüwsiz.

KILWAN [kilwa:n], *at.* Degirmende un üwemek işinde işleýän işçi, degirmençi. *Ol degirmende kilwan bolup işleýärdi.*

KILWANÇYLYK [külwa:nçylyk], *at, ser.* **Kilwanlyk.**

KILWANLYK [kilwa:nlyk], *at.* Kilwanyň kesp-käri.

KIM, *çal.* **1.** Adama degişli, adam ady bilen baglanyşykly ulanylýan sorag çalyşmasy; biriniň kimdigini anyklamak üçin berilýän sowal. *Kim saňa atlary taýýarla diýdi?! (H. Derýaýew).* **2.** Sorag we ýüzlenme sözlemlerinde “haýsy adam?” manysynda. *Eý ýaranlar, kim yetişer dadyma? Başym çykmaz ne gowgaýa sataşdym (Magtymguly).* **3.** Garşylykly many aňladýan sözlemlerde her sözlemiň önünden gaýtalananda: “biri, beýlekisi, birnäçesi, galany” manysynda ulanylýar. *Kim nan tapmaz iýmäge, Kim ýer tapmaz goýmaga (Magtymguly).* **4.** *göç. m.* Kowum-garyndaş, howandar, hemaýatçy. *Ejiz menem, senden özge kimim bar, Öz beren janyňa jebr etme, Jepbar (Magtymguly).* **5.** Biri-birine garşy goýulýan sözlerden soň gelip, gopbamlyk ýa-da göwnüýetmezlik manysyny nygtaýjy söz. *Sen kim, meniň bilen sanaşmak kim? (B. Kerbabaýew).*

◊ **Kim bilýär** bilýän adam ýok, näbelli; bilip bolmaz. *Kim bilýär, belkem, ertir hut şol tanyş gözler suw ýolunda ýa-da derýa kenarynda ikiçäk duşuşarlar! (G. Kulyýew).* **Kimdir biri** kim-de bolsa bir adam,

näbelli biri. *Kimdir biri gapdaldan meçew berdi* (G. Kulyýew).

KIMBILMEŞEK [kimmilmeşek], *at.* 1. Jogaby oýlanyp tapylmaly çaga oýny, matala meñzeş oýun. *Çagalar kimbilmeşek oýnaýardylar.* 2. Goşgy bilen ýazylyan matal.

KIMIN [kimi:n], *köm. s. Ýaly, kibi, dek, deýin* ýaly sözlere we *meñzeş* sözüne manydaş ulanylýan sözsoňy kömekçi.

KIMLIK, 1. *syp.* Kime degişli, kim bilen baglanyşkly. *Siziň kimlik işiňiz bar?* 2. *hal.* Kimiň tarapynda, kimiň ýarany. *Siz futbol oýnunda kimlik bolduňyz?*

KIMDE-KIM, *at.* Kim hem bolsa, kimdir biri.

KIMSE, *çal.* Biri, näbelli bir adam. *Kimse aglar, kimse güler, Gün çykar çäşden, dogrusy* (Magtymguly).

KINAÝA [kina:ya], *at.* 1. Kakdyрма, ýaňsy äheňinden duýulýan närazylyk. *Ol kinaýa bilen seretdi.* 2. Ýaňsly äheňde ýazylyan kiçijik kyssa, goşgy.

KINAÝALAMA [kina:ýalama], *iş ady.* Kinaýalamak ýagdaýy.

KINAÝALAMAK [kina:ýalamak], *işl.* Kinaýa alyp, kakdyryp sözlemek, gürelemek, aýtmak. *Hon-ha, götergilenýän adamyň, gör, näme iş edýär? –diýip, kinaýalap güldi* (A. Gowşudow).

KINAÝALAMAKLYK [kina:ýalamaklyk], *iş ady.* Kinaýalamak ýagdaýy.

KINAÝALAYÝŞ [kina:ýalayış], *iş ady.* Kinaýalamak ýagdaýy.

KINAÝALY [kina:ýaly], *syp.* Kinaýa bilen aýdylýan, kakdyrylyp aýdylýan.

KINAÝALYLYK [kina:ýalylyk], *at.* Kinaýaly ýagdaýda bolmaklyk, kinaýa etmeklik, ýaňsa alyjylyk. *Beýle kinaýalylyk nämä gerek?*

KINDIWAN [kinniwa:n], *at.* Örän kiçi, kiçijik, nakysja. *Kindiwanja körpe ýatyr gundagly, Çeper eliň çeken suraty ýaly* (B.Hudaýnazarow).

KINE [ki:ne], *at.* Bir zat sebäpli döreýän öýke, göwün galma.

KINE-KITÜW [ki:ne-kitüw], *at, ser. Kine.*

KINELI [ki:neli], *syp.* Öýkeli, nägile, kinesi bolan, göwni döwlen. *Tahyrdan göwni kineli, Aşyklardan arly daglar* (Halk aýdymyndan).

KINELILIK [ki:nelilik], *at.* Kinesi barlyk, öýkelilik, nägilelik. *Kinelilik paýhasly adama gelişmeýär.*

KINESIZ [ki:nesiz], *syp.* Kinesi ýok, öýkesiz. *Adam diýeniň ownuk-uşak zady göwnüne almasa, kinesiz bolsa gowy bolýar.*

KINO [ki:no:], *at.* 1. Durmuş wakalary ýörite sahnalaşdyrylan janly kinoşekiller arkaly beýan edilýän

sungat eseri. *Sesli kino. Sessiz kino. Kino artisti.* 2. *gepl. d.* Kinofilm, ekranda görkezilýän film. *Gyzykly kino.*

KINOFILM [kinofi:lim], *at.* Görkezmek üçin niýetlenen kino lentasy.

KINOTEATR [kinotiýa:tyr], *at.* Köpçülik önünde kinofilmleri görkezmek üçin ýörite jaý, kino görkezilýän teatr. *Olar topar bolup, kinoteatra gidýärler.*

KIP I, *at.* Aşagynda ot ýakylyp, çay suwy gaýnadylmak üçin ulanylýan uly gap, güp.

KIP II, *at.* Taraplary gönüburçlyk şekilinde boglan saman, bede. *Bir kip ýorunja bedesi. Bir kip saman.*

KIPARLAMA [kipa:rlama], *iş ady.* Kiparlamak ýagdaýy.

KIPARLAMAK [kipa:rlamak], *işl.* Diñere, dynara ýakynlamak, gowşamak, peselmek (ýagys, çabga we ş.m. hakynda). *Daň atmaga az galandyr diýlip çaklanýardy, çabga kiparlady* (A. Gowşudow).

KIPARLAMAKLYK [kipa:rlamaklyk], *iş ady.* Kiparlamak ýagdaýy.

KIPARLAMAZLYK [kipa:rlamazklyk], *iş ady.* Kiparlaman ýagmaklyk.

KIPARLAÝÝŞ [kipa:rlayış], *iş ady.* Kiparlamak ýagdaýy.

KIR, *at.* 1. Geýime, tene ýokan hapa, ýok, çyrşak, galçak. *Kagyrlarynyň gyrasy ýyrtyk-ýyrtyk, sahypalaryna el kiri düşüp, yz galdyryp gidipdir* (N. Saryhanow). 2. *göç. m.* Hapa, kir bolan geým-gejim. *Ol aýal daşarda kir ýuwup otyr.*

♦ **Kiri ýüzüne almak** kiri mese-mälim bildirip durmak, derrew kiri ýüzünde görnüp durmak. *Köýnegimiň matasy kiri ýüzüne alagan mata eken.*

KIRBEŇKE [kirbeňke], *at.* 409,5 grama deň bolan agyrylyk ölçegi.

KIRBEŇKELEMEK [kirbeňkelemek], *işl.* Bir kirbeňke möçberinde edip ölçemek.

KIRBEŇKELEMEKLIK [kirbeňkelemeklik], *iş ady.* Kirbeňkelemeklik ýagdaýy.

KIRBEŇKELEMEZLIK [kirbeňkelemezlik], *iş ady.* Kirbeňkeläp ölçemezlik.

KIRBEŇKELIK [kirbeňkelik], *at.* Bir kirbeňke zat çeker ýaly agramy kirbeňkä deň bolan çeküw daşy.

KIREŇ, *at.* 1. *ser. Kir I.* *Ol düýbünden kireň degmedik owadan halynyň ýüzünü dyrmaýardy.* 1. *göç. m.* Erbet niýet, närazylyk, nägilelik. *Göwnünde çigit ýaly kireň bolmadyk Hoşgeldi bolsa öňki oturyşyny üýtgetmän, bu boluşlara perwaýsyz garap otyrdy* (A. Gowşudow).

KIREŇSIZ, *syp.* 1. Kir ýoky bolmadyk, kirkimirsiz, arassa. *Ol ýigidiň sadap ýaly kireňsiz ak dişleri ýýldyrdy* (A. Gowşudow). 2. *göç. m.* Päk, ýamanlyksyz. *Ol kireňsiz ýüregini açyp başlady.*

KIREÝ, *at.* Ulanylmaga wagtlaýyn alnan jaý, ulag üçin eýesine berilýän hak, töleg.

◊ **Kireýine almak** birinden hakyny töläp, wagtlaýynça ulag, jaý almak. **Kireýine bermek** hak almak maksady bilen birine mal, jaý bermek. **Kireýsiz bilim kakmazlyk** hak alman hiç iş etmezlik, sähelçe iş üçin pul talap etmeklik.

KIREÝÇI, *at, ser.* **Kireýkeş.**

KIREÝKEŞ, *at.* Öz maly bilen kireý edýän adam, kireýine iş edýän adam.

KIREÝKEŞLIK, *at.* Kireýkeşiň kesp-käri, ýerine ýetirýän işi. *Ol galla daşap, kireýkeşlik edýär.*

KIRIGIŞ [kiriğiş], *iş ady.* Kirikmek ýagdaýy.

KIRIKDIRMEK, *işl., ser.* **Kirjikdirmek.**

KIRIKME, *iş ady.* Kirikmek ýagdaýy.

KIRIKMEK, *işl., ser.* **Kirjikmek.** *Men bu jaýda ýeke dälдим, ýanaşyk krowatyň aýagujunda kirigen tor maýka asylgy durdy* (T. Gurbanow).

KIRIKMEKLIK, *iş ady.* Kirikmek ýagdaýy.

KIRIŞ, *at.* 1. Dutar, gyjak ýaly saz gurallaryna dakylýan, ýüpekden işilen ýa-da polat simden edilen tar. *Çünki ol gazana garanjaklap oturýan, orta pul düşmese, dürli bahanalar tapyp hezil bermeyän, dutarynyň kirşini üzyän bagşylardan dälди* (N. Saryhanow). 2. Ýaýyň iki ujuna daňylýan we oky saklamak üçin örme, işme ýüp. *Ýaýyň kirşi.* 3. Jaýyň düýbi tutulanda ölçemek, kerpiji göni örmek üçin çekilýän ýüp, sapak. *Ol kerpiji kiriş tutup öryärdi.*

KIRIŞLEME, *iş ady.* Kirişlemek ýagdaýy.

KIRIŞLEMEK, *işl.* 1. Kiriş etmek, kiriş dakmak (dutara, ýaýa). *Dutary kirişlemek.* 2. Kiriş tutmak, kiriş çekmek (gurluşykda). *Kirişläp kerpich örmek.*

KIRIŞLEMEKLIK, *iş ady.* Kirişlemek ýagdaýy.

KIRIŞLENMEK, *işl.* Kiriş tutulmak, kiriş çekilmek. *Dutar kirişlendi. Kirişlenmän örülen diwar göni çykmandyr.*

KIRIŞLETMEK, *işl.* Kirişlemek işini başga birine etdirmek, kiriş tutdurmak, kiriş çekdirmek. *Dutary kirişletmek.*

KIRIŞLEÝIŞ, *iş ady.* Kirişlemek ýagdaýy.

KIRIŞLI, *syp.* Kiriş dakylýan, kiriş dakylýp çalýnýan. *Kirişli saz gurallarynyň, üflenip çalýnýan we kakylyp çalýnýan saz gurallarynyň sazlaşygy gerek* (“Watan”).

KIRJIKDIRMEK, *işl.* Sähelçe kirletmek, çala kir ýokdurmak, azrak kirletmek. *Köýnegiň ýakasyny bir gün geýende kirjikdiripsiň.*

KIRJIKME, *iş ady.* Kirjikmek ýagdaýy.

KIRJIKMEK, *işl.* Sähelçe, azrak kirlemek, kirläp başlamak. *Egniňdäki eşikleriňi çalşyrmaly bolupdyr, olar meýdanda işläniňde kirjigipdir.*

KIRJIKMEKLIK, *iş ady.* Kirjikmek ýagdaýy.

KIR-KIMIR, *at.* 1. Bir zada degen ýok, çyrşak, gara, hapa, çaň, tozan. *Işiň gyzgalaňly gidýänini, kir-kimirden gaçmaýanyňy egniňdäki eşigiň hem tassyklaýar* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Nägilelelik, närazylyk. *Ola-ryň göwnünde kir-kimir ýokdy* (“Edebiýat we sungat”).

KIRLEGEN [kirleğen], *syp.* Tiz-tizden kirläýän, kiri yüzüne alagan, kirlegiç.

KIRLEGIÇ [kirleğič], *syp., ser.* **Kirlegen.**

KIRLEME, *iş ady.* Kirlemek ýagdaýy.

KIRLEMEK, *işl.* Kir bolmak, hapa ýokuşmak, garagöz bolmak. *Gara saçlary bulaşypdyr, kirläpdir* (B. Kerbabaýew).

KIRLEMEKLIK, *iş ady.* Kirlemek ýagdaýy.

KIRLEMEZLIK, *iş ady.* Kirlemek katdyna ýetmezlik.

KIRLEŞMEK, *işl.* Kirläp ugramak. *Köýnegiň ýakasy kirläpdir.*

KIRLETDIRMEK, *işl.* Kir, hapa ýokdurtmak, garagöz etdirmek.

KIRLETMEK, *işl.* Kir ýokuşdyrmak, hapalamak, garagöz etmek. *Köýnegiň ýakasyny kirläpdiş.*

KIRLEÝIŞ, *iş ady.* Kirlemek ýagdaýy.

KIRLI, *syp.* Çyrşakly, hapa bolan, kirlän, gäzli, galçakly. *Onda çekilen suratyň biri agzy çörekli, ýüzi kirlä, bir aýagy ýalaňaç, bir aýagy gaply oglandy* (H. Ysmaýylov).

KIRLIK, *at.* 1. Ýaş çaga üçin ýörite tikilýän ýeňsiz, iki ýanyndan çäk açylan geým, nagyşlanyp tikilýän kürte. 2. Çaga naharlananda boýnundan asylýan ýakalyk, öňlük.

KIRLIKLIK, *syp.* Kirlik etmäge ýaraýan, kirlik tikmek üçin niýetlenen. *Kirliklik mata.*

KIRLILIK, *at.* Kirlän ýagdaýda bolmaklyk, hapalyk, çyrşaklyk, gäzlilik. *Kirlilik gowy zat däl.*

KIRPI, *at.* Bedeniniň arka tarapy tikenli bolan we düýrlenip bilýän jandar. *Kirpiler, esasan, her dürli mör-möjekler, maýda oňurgalyklar, şol sanda ýylanlar, az-kem ösümlük bilen iýmitlenýär.*

KIRPIGÜL [kiriğül], *at.* Boýy 40-50 sm ýetýän köpýyllyk ýabany derman ot.

KIRPIK, *at.* Gabagyň gyrasyna çykýan gysgadan gaty gyl.

◊ **Kirpigiň kaklyşmazlyk** uzak wagtlaýyn uklap bilmezlik ýa-da uklamazlyk. *Enäniň kirpikleri biri-birine kaklyşmady.*

KIRPIKMEN, *syp.* Uzyndan gür kirpikli. *Meret aganyň döşüni ýapyp duran sakgaly, kirpikmen gözleriniň üstüne kölege salyp duran ösgün gaşlary bardy* (A. Gurbanow).

KIRSABYN [kirsɑ:vyn], *at.* Düzümi ýaglardan we aşgarlardan durýan ýuwujy gaty ýa-da ergin görnüşli madda.

KIRSIZ, *syp.* 1. Arassa, päkize. *Kirsiz köýnek.* 2. *göç.m.* Arassa, açyk, bulutsyz. *Kirsiz asmana göterilen gün jümle jahany özüniň kümüş nury bilen gark edýärdi* (“Edebiýat we sungat”).

KIRSIZLIK, *at.* Kiri ýokluk, arassalyk, päkizelik, tämizlik. *Asmanyň kirsizligi aýnany ýada salyp durdy.*

KIRŞEN, *at.* 1. Torç edilen ýoldaky toprakdan ýa-da gumdan emele gelýän örän maýda tozan, çañ, toz. 2. *göç.m.* Tozan, bulut, tot-tozan. *Käýerde gezmeläp ýören topbajyk bulutlar diýäýmeseň, asmanda kirşen ýokdy* (T. Gurbanow).

KIRŞENLI, *syp.* Çañly, tozanly, gertli. *Kirşenli ýol.*

KIRŞENSIZ, *syp.* 1. Kirşeni, tozany bolmadyk, çañsyz, tozsuz. 2. *göç. m.* Tozansyz, tozsuz, açyk, bulutsyz. *Aý aýdyň aýazly gys gijesi, kirşensiz asmanyň ýüzünde ýyldyzlar ýyldyraşýar* (A. Gowşudow).

KIRTILDETMEK [kirtilletmek], *işl.* Kirt-kirt edip çeynemek. *Olar otlary kirtildedip ýörüşlerine guýa ýakynlaşdylar* (“Edebiýat we sungat”).

KIRTILDI [kirtilli], *at.* Owlak-guzy ter ot, paçak we ş.m. iýende çykýan sesiň ady. *Gök ýorunjany işdämen iýýän guzynyň kirtildisi eşidilýärdi.*

KIRT-KIRT, *s. ş. aňl. söz.* Owlak-guzy ter ot, paçak we ş.m. iýende çykýan sesler. *Owlajyk kirt-kirt edip terje palaç çeyneýärdi.*

KIRÝA, *at. senetç.* Inçe uzyn sim almak üçin kümüş sozulýan ululy-kiçili deşikli, ýasy, galyň demir, simkeş.

KIRÝUWAN [kirýuwon], *at.* Kir ýuwmak üçin taz, kir ýuwulýan gap, legen. *Kirýuwana eşik salyp, paşyrdadyp oturan gyz, Çepbesine gyýa garap, tawus ýaly owsunýardy* (K. Gurbannepesow).

KISE [ki:se], *at.* 1. *gepl. d.* Egin-eşikde pul, ow-nuk-uşak zat salmak üçin oturdylyan jübi. *Ussat garma donunyň kisesinden ullakan gülli ýaglygyny alyp, derini arkaýyn süpürdi* (A. Nazarow). 2. *ýerli g.* Goş-golam, azyk we ş.m. salmak üçin halta. *Bir kise un.*

♦ **Kisände (jübiňde) it uwlamak** pulsuz kösenmek, sowalgasyz, harjysyz galmak.

KISLOROD [kislɑrɔ:t], *at.* Howanyň düzümine girýän, dem almak üçin zerur bolan, wodorod bilen birleşende suw emele getirýän reňksiz we yssyz gaz, himiki element. *Tohumlaryň ösmegi üçin kislorod zerur.*

♦ **Kislorod ýassygy** dem almak üçin içi kislorodly ýassyk, lukmançylyk enjamy.

KISLOTA [kislɑtɑ], *at.* Düzüminde wodorod bolup, adatça turşy tagamly we lakmus kagyzyny gyzyň reňke öwürýän himiki birleşme.

KIŞDE, *at.* Guradylan erik, ülje, alma ýaly miweler, pomidor we ş.m. gök önümler. *Henize çenli kişiniň ýekeje kişdesini hem gozgan dälidir* (B. Kerbabaýew). *Erik kişdesi. Pomidor kişdesi.*

KIŞDELİK, *syp.* Kişde eder ýaly, kişde etmäge ýararly (miweler). *Kişdelik erik.*

KIŞEN, *at.* Tussagyň, gaçgagyň aýagyna salynýan gandal, zynjyr.

KIŞENLEMEK, *at.* Tussagyň ýa-da gaçgagyň aýagyna kişen salmak. *Aýagym kişenläp, baglasaň elim...* (Talyby).

KIŞENLENMEK, *işl.* Tussagyň aýagyna kişen salynmak.

KIŞENLETMEK, *işl.* Tussagyň aýagyna kişen saldyrmak.

KIŞI, *at.* 1. Adam, ynsan. *Orta ýaşan bir kişi köçe bilen parahat barýardy. Gara öýüň ortasyndaky ojakda alawlap ýanýan otdan nazaryny sowman oturan ýaşy el-li çemesi, süňkbaşy iri, ýüzi nurana kişi egnine ýasgyn-jak atynan possunynyň ýakalaryny çekişdirip, syýyny ýygnap, has-da tijendi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”). 2. *Özge, başga biri. Kişi ýerine ağaç ekseň, biwagt palta sesini eşidersiň* (Nakyl). *Öz ryzkyna hiç kanagat etmedik, Gözüň diker, kişi aşyna zar bolar* (Magtymguly).

KIŞILIK, *syp., at.* 1. Adama mynasyp, mertlik, edermenlik, gaýratlylyk. *Tüweleme, kişilik iş edipsiň.* 2. Bir adama ýeterlik ýa-da birnäçe adama bolarlyk. *Gymmat baha matadan dört kişilik goýmaklygyny buýurýar.* 3. *göç. m.* Erkeklik. *Ýagşy, ýer titrände gelni bilen çagasyny aldyrany azmydy, onuň üstesine, özüniň hem kişiligini ýitirenmişin* (B. Kerbabaýew).

♦ **Kişilik satmak** men-menlik etmek, ýerliksiz öwünmek, batyrlyk etmek.

KIŞMIR, *at. haýwanat d.* Uzyn aýakly, togalak kelleli möjejik. *Jan howpundan bolar akyly haýran, Ýylan kişmir görse öler bigüman* (Magtymguly). *Osalny aňtan kişmir, Mur ýanynda bellidir* (Zelili).

KIŞMIRI, *ser. Kişmir.*

KIŞMIŞ, *at.* Bişen üzümünden serlip guradylan tagamly önüm, iýmit.

KIŞMIŞI, *syp.* 1. Üzümiň ownuk, dānesiz hasyl getirýän görnüşi. *Kişmişi üzüm agajy.* 2. *Şol üzümiň dānesiz hasyly. Gowy kişmiş kişmişiden bolýar.*

KIŞNEME, *iş ady.* Kişnemek ýagdaýy.

KIŞŇEMEK, *işl.* Hokranyp ses etmek (gylýallar hakynda). *Gygyryp kişňeşine, Annaň keýpi kökelýär* (A. Alamyşow). *Dordepel agyzyrygyny çeynäp kişňedi* (A. Gowşudow).

KIŞŇEMEKLİK, *iş ady.* Kişňemek ýagdaýy.

KIŞŇEMEZLIK, *iş ady.* Kişňäp seslenmezlik.

KIŞŇEŞMEK, *işl.* Köpçülikleýin kişňemek, bir-näçe bolup kişňemek. *Atlar kişňeşip, sygyrlar molaşýardy.*

KIŞŇETMEK, *işl.* Gylýal malyny hokrandyryp seslendirmek. *Gyr atyny kişňedip, geldi bir gün öýmüze* (B. Kerbabaýew).

KIŞŇEÝIŞ, *iş ady.* Kişňemek ýagdaýy.

KIŞŞIK-KIŞŞIK, *s.ş. aňl.söz.* Bäbek ýa-da ýaşajyk çaga güýmelende, çaganyň ünsüni çekmek üçin aýdylýar. *Ol gundagly çagany kişşik-kişşik edip güýmeýärdi.*

KIŞŞIKLEME, *iş ady.* Kişşiklemek ýagdaýy.

KIŞŞIKLEMEK, *işl.* 1. Kişşik-kişşik edip güýmemek, çagaň ünsüni çekmek üçin kişşik-kişşik etmek. *Çagany kişşikläp güýmemek.* 2. *göç. m.* Ýaranjaňlyk etmek, gülüm-ýalym etmek. *Seniň geleňsizligiň zerarly, men niçesar goňşy-golamyň maşgalasyny kişşikläýin!* (B. Kerbabaýew).

KIŞŞIKLEMEKLIK, *iş ady.* Kişşiklemek ýagdaýy.

KIŞŞIKLENMEK, *işl.* Kişşik-kişşik edilmek. *Ol iki arada kişşiklenen ýaly, bir gezek Çarynyň ýüzüne, bir gezek Gözeliň ýüzüne seretdi* (A. Durdyýew).

KIŞŞIKLETMEK, *işl.* Kişşik-kişşik etdirmek. *Ol çagasyny gyzyňa kişşikledip, özi öý işlerine meşgullanmaga başlady.*

KIŞŞIKLEÝIŞ, *iş ady.* Kişşiklemek ýagdaýy.

KIŞŞÜW [kişşüw / kişşüw], *üml.* Dowary we käbir beýleki jandary kowmak üçin aýdylýar.

KIŞŞÜWLEME [kişşüwlömö], *iş ady.* Kişşüwlemek ýagdaýy.

KIŞŞÜWLEMEK [kişşüwlömök], *işl.* Dowar we käbir beýleki jandar kowlanda, gaýtarylanda kişşüw edip seslenmek. *Kyrk ýyl kişşüwläp goýun bakanyň dilegi duş gelermiş diýýärler* (H. Derýaýew).

KIŞŞÜWLEMEKLIK [kişşüwlömöklük], *iş ady.* Kişşüwlemek ýagdaýy.

KIŞŞÜWLEMEZLIK [kişşüwlömözlük], *iş ady.* Kowmak üçin kişşüw-kişşüw etmezlik.

KIŞŞÜWLEÝIŞ [kişşüwlöýüş], *iş ady.* Kişşüwlemek ýagdaýy.

KIŞŞÜWLÄBERMEK [kişşüwlävermek], *işl.* Kişşüwläp başlamak.

KIT, *at.* Daş görnüşi balyga meňzeş, iri süýdemdiri-j di deňiz haýwany, läheň.

KITAP [kita:p], *at.* 1. Içi tekstli ýa-da golýazmaly kagyz tagtalary daşlanan, sahaplanan görnüşindäki çap eseri. *Kitap bilen dostlaşyp, heniz ondan zyýan çeken ýok* (Jürdekow T. Ata arzuwyny amala aşyran Agtyk). 2. Köp sanly baplardan ybarat bolan edebi eseriň bölümi. *Romanyň birinji kitaby.* 3. Ýazgylar üçin daşlanan arassa ýa-da öý-jük-öýjük çyzykly kagyz tagtalary. *Hasaphana kitaby.*

◊ **Kitap açmak** köp kitap okamak ýa-da bir zady anyklamak üçin her hili kitaplary okap, agtaryp çykmak. *Kitap açyp, ança dine duş bolup, Yslam haýsy, gurhan haýsy, bilmedim* (Magtymguly).

KITAPÇA [kita:pça], *at.* Göwrüm taýdan kiçiräk kitap, kiçijik kitap.

KITAPHANA [kita:pha:na], *at.* Çap bolup çykan kitaplary, gazet-žurnallar saklanan we okyjylar köpçüliginiň olary okamagy üçin mümkinçilik döredýän edara.

KITAPHANAÇY [kita:pha:naçy], *at.* Kitaphanada işleýän adam, kitaphananyň işgäri.

KITAPHON [kita:pho:n], *at, ser.* **Kitapsöýüji.**

KITAPSÖYÜJI [kita:psöýüji], *at.* Kitap okamagy gowy görýän, onuň gadyr-gymmatyny bilýän, kitapçyl.

KITAPSÖYÜJILIK [kita:psöýüjilik], *at.* Kitap okamagyň gadyr-gymmatyny bilijilik, kitapçylyk. *Onuň kitapsöýüjiligi çeniň-çakyň dälär.*

KITIR, *at.* Çay gaýnatmak üçin jüründikli demir tüňnür, gap.

KITIRDEME, *iş ady.* Kitirdemek ýagdaýy.

KITIRDEMEK, *işl.* Agza gant ýa-da ş.m. gaty zat atylyp çeynelende kitirdili ses çykmak.

KITIRDEMEKLIK, *iş ady.* Kitirdemek ýagdaýy.

KITIRDETDIRMEK, *işl.* Kitirdili ses çykartdyrmak.

KITIRDETMEK, *işl.* Gaty zady kitirt-kitirt edip iýmek. *Owlajyk gökje ter otlary kitirdedýärdi.*

KITIRDEWÜK [kitirdöwük], *syp.* Kitirdili ses çykarýan, kitirdäp duran. *Kitirdewük köke.*

KITIRDEÝIŞ, *iş ady.* Kitirdemek ýagdaýy.

KITIRDI, *at.* Mal ter ot, bede ýa-da adam gaty zat iýende çykýan sesiň ady. *Körpe ýorunja iýip duran guzynyň kitirdisi eşidilýärdi.*

KITIR-KITIR, *at, ser.* **Kitirt-kitirt.** *Guzuzyk terje oty çeynäp, kitir-kitir edýärdi.*

KITIRT-KITIRT, *s. ş. aňl. söz.* Mal ter ot, bede ýa-da adam gaty zat çeynände çykýan sesler.

KITÜW, *at.* Bir zat sebäpli ýürekde galýan kine, öýke; öç. *Içinde näme kitüwiň bolsa, dök-de, dyn!*

KITÜWLI [kitüwli], *syp.* Ýüreginde kitüw galan. *Ol ondan kitüwli ýalydy. Ol birnäçe wagt mundan ozal ölen towugyny Japbaktardan görüp, olardan ýaña içi kitüwli di* (B. Kerbabaýew).

KITÜWLILIK [kitüwlülük], *at.* Kitüwi barlyk, kitüwsiz dälilik.

KIZ [ki:z], *at.* Keçe. *Adam bardyr, körpe ýanyň agyrdar, Adam bardyr, şal, kiz ýanyňa degmez* (Magtymguly).

KLARNET [klarne:t], *at.* Üflenip çalyňýan saz guraly.

KLARNETÇI [klarne:tçi], *at.* Klarnet çalyň sazanda. *Çagalar öýünde terbiýelenýänleriň arasynda zehinli klarnetçiler hem bar.*

KLAS [kla:s], *at.* 1. Ýere her tarapy üç öýden, jemi alty öýden ybarat dörtburçluk çyzylyp, bir aýakda towsaklap, ýasyja daş ýa-da gutujyk aýagyň ujy bilen bir öýden ikinji öýe geçirilip oýnalýan çaga oýny. *Olar tekizje ýerde klas oýnaýardylar.* 2. Bir işde hünäriň, taýýarlygyň derejesi. *Üçünji klas sürüjisini taýýarlaýan okuw açyldy.* 3. Sazçylyk mekdeplerinde aýratyn bölüm. *Dutarçylar klasy.* 4. *taryh.* Şol bir okuw ýylynyň okuwçylar topary, synp. *Altynjy klasda okaýan Şaguly dagy orlan bugdaý başlaryny tagarlara, çuwallara salyp, majarda* döwege çekýärdiler. Ikinji, üçünji klaslaryň oganlary harmanda işleýärdiler* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”). *Körpe jigim ak hek alyp eline, Klas tagtasyna adyny ýazdy* (M. Seýidow).

KLASSYK [kla:ssyk], *at.* Nusga bolarlyk eserleri hemmeler tarapyndan ykrar edilen ylym, sungat we edebiýat işgäri. *Türkmen klassyklary.*

KLASSYKY [kla:ssyky], *syp., taryh.* Klassyklar tarapyndan döredilen, nusgawy. *Türkmen klassyky edebiýaty.*

KOD [ko:t], *at.* Telefonda, telegrafda, radioda we ş.m. maglumatlary almak-bermek üçin şertli belgileriň ýa-da ýsaratlaryň ulgamy. *Telegraf kody.*

KODLAŞDYRMA [ko:tloşdurmo], *iş ady.* Iberilýän habarlary kodlara öwürme (maglumatlar bir ýere iberilende, gaýtadan işlenende we saklananda ulanylýar).

KOFE [ko:fe], *at.* 1. Kofe agajy adyny alan tropik ösümliğin däneleri. 2. Şol däneler üwelip taýýarlanýan içgi.

KOK, *at.* Ys, ys-kok. *Mazudyň koky burnuňa urýar.*

KOKAMA [kokomo], *iş ady.* Kokamak ýagdaýy.

KOKAMAK [kokomok], *işl.* Ys ýaýramak, kükemek.

KOKAŞMAK [kokoşmok], *işl.* 1. Köp ýerden ys gelmek, ys ýaýratmak, kükeşmek. 2. *gepl. d* Guraşmak, *Onuň yüz-gözleri kokaşyp durdy.*

KOKAÝYS [kokoýys], *iş ady.* Kokamak ýagdaýy.

KOKUN, *at.* Gurban baýramda we Oraza baýramynda goňşy-golamlara çapady, byzmyk paýlap berilýän sadaka.

KOLBASA [kalvasa], *at.* Howa geçirmeýän içegä ýa-da emeli içege pisint ýörite gaba üwelgi et dykylyp taýýarlanan azyk önümi. *Görkezip goýlan kolbasalaryň, kemptlaryň emendiriji görnüşi onuň agzyny suwardy* (N. Jumaýew).

KOLHOZ [kalho:z], *at, taryh.* Kollektiw hojalyk (daýhanlaryň iri oba hojalyk önümçiligini bilelikde ýöretmek üçin kooperatiw birleşigi). *Şol gün günortan bolsa kolhoz harmantoý berdi. Ol ýeke-täk esasy ýol üç kolhoza bölünýän bu obanyň içinden geçip gidýär, çöle çykýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”).

KOLLEJ [kolle:j] *at.* Ýörite orta bilim berýän mekdepleriň bir görnüşi.

KOMBAÝN [kamba:ýyn], *at.* Birnäçe maşynyň işini bir wagtda ýeke özi ýerine ýetirýän çylşyrymly maşyn. *Däne ýygnaýan kombayn.*

KOMBAÝNÇY [kamba:ýynçy], *at, syp.* Kombayn sürýän adam. *Kombaynçy ýigit.*

KOMBAÝNÇYLYK [kamba:ýynçylyk], *at.* Kombaynçy bolmaklyk, kombayn sürüjilik käri. *Talyplara sürüjilik, kombaynçylyk kärlerini hem öwredýärler.*

KOMEDIÝA [kome:diýa], *at.* 1. Gülküli sýužetli drama eseri we şol eseriň esasynda sahnada goýlan oyun. 2. *göç. m.* Gülküli waka, tomaşa. *Kakamyň bu sözlerine ejem jyzzyk bolýar, ana, ondan soň komediýa başlanýar* (A. Annaberdiýew).

KOMMUNIKASIÝA [kommunika:siýa], *at.* 1. Gatnaw ýollary, howa ýollary. 2. Energiýa, gaz, ýylylyk we suw üpjünçilik ulgamlary. 3. Aragatnaşygyň görnüşi (mysal üçin, telegraf, radio, telefon).

KOMPANIÝA [kompa:niýa], *at.* Ýuridik we fiziki şahslaryň, telekeçileriň bilelikde önümçilik, söwda, maliýe ýa-da başga bir ykdysady işi amala aşyrmak üçin birleşigi.

KOMPAS [ko:mpas], *at.* Dünýäniň taraplaryny görkezýän enjam (içindäki magnitli dili hemişe demirgazygy görkezýär).

KOMPOT [kampo:t], *at.* Suwda gaýnadylan miwelerden taýýarlanylýan süýji içgi.

KOMPOZITOR [kampazy:tyr], *at.* Saz eserini döredýän sazanda.

KOMPÝUTER [kompýu:ter], *at.* Elektron-hasaplaýjy maşyn, salnan programma laýyklykda işleýän gurluş.

◊ **Kompýuter wirusy** kompýuter programma-syndaky koduň öz-özünden köpelmäge we başga kompýuterlere geçmäge ukyply, şeýle-de kompýuteriň kadaly işlemegini bozmaga niýetlenen bölegi.

KOMPÝUTERÇILIK [kompýu:terçilik], *at.* Kompýutere degişli. *Kompýuterçilik tehnologiýa. Kompýuterçilik okuwy.*

KONGRES [kongire:s], *at.* 1. Halkara gurultaýy. 2. ABŞ-da kanun çykaryjy organ, parlament.

KONDITER [kandite:r], *at.* 1. Süýji önümleri taýýarlaýan hünärmen. 2. Süýji tagamly önümleriň önümçiligine we olaryň söwdasyna degişli. *Konditer önümleriniň dükany. Konditer fabrigi.*

KONSEPSIÝA [konse:psiýa], *at.* Ol ýa beýleki hadysa bolan garaýyşdan gelip çykýan özara baglanyşykly garaýyşlaryň sistemasy. *Ylmy konsepsiýa. Konsepsiýany işläp düzmek.*

KONSERN [konse:rn], *at.* Köp sanly senagat, maliýe we söwda kärhanalarynyň birleşigi (birleşige girýän kärhanalaryň her biri özüniň ýuridik şahs bolmak hukugyny saklap, maliýe taýdan birleşigiň tabynlygyn-da işleýär).

KONSERT [kanse:rt], *at.* Bagşy-sazandalaryň jemagatyň önünde edýän çykyşy.

KONSERWATORIÝA [konserwato:riýa], *at.* Ýokary sazçylyk mekdebi.

KONSTITUSIÝA [konstitu:siýa], *at.* Döwletiň esasy kanuny ýa-da esasy kanunlarynyň jemi. *Türkmenistanyň konstitusiyasy.*

KONSULTANT [konsulta:nt], *at.* Konsultasiýalar berýän hünärmen; öz hünäri boýunça konsultasiýa berýän hünärmen.

KONSULTASIÝA [konsulta:siýa], *at.* 1. Haýsydyr bir iş, mesele boýunça hünärmenleriň geçirýän maslahaty. *Ýuristleriň maslahatyny çagyrmak.* 2. Hünärmen tarapyndan berilýän maslahat. *Konsultasiýa almak. Konsultasiýa bermek.* 3. Hünärmenleriň maslahaty bilen ilata kömek edýän edara. *Ýuridik konsultasiýa. Çagalar konsultasiýasy.* 4. Mugallymyň okuwçylar bilen geçýän goşmaça sapaklary. *Synagdan öň bolýan konsultasiýa. Fizikadan konsultasiýa gatnaşmak.*

KONÝUNKTURA [konýunktu:ra], *at.* Emele gelen ýagdaý. *Türkmenistanyň halkara sebit guralaryna gatnaşmak mümkinçiligi howul-hara syýasy konýunktura arkaly däl-de, bileleşigiň uzak möhletleýin maksada laýyklygy hem-de ykdysady geljegi bilen kesgittenilýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

KOSMETIKA [kosme:tika], *at.* Emeli ýol bilen ýüze we bedene gözellik, görk, terlik bermek üçin ulanylýan dürli görnüşdäki serişde. *Bejergi kosmetikasy. Kosmetika dükany.*

KOSMONAWT [kasmana:vt], *at.* Älem gämilerinde kosmosy, älemi öwrenmek üçin uçýan adam;

kosmosa uçujy. *Kosmonawtlaň ýoly ýaly uzasyn, Taraňyzdan akýan dürli matalar* (M. Seyidow).

KOSMOS [ko:smos], *at.* Älem.

KOSTÝUM [kassu:m], *at.* Erkek adamyň (penjek we balak) ýa-da aýal maşgalanyň (penjek we ýubka, penjek we balak) daşky eşigi.

KOSTÝUM-BALAK [kassu:m-balak], *at, gepl.d., ser. Kostýum.*

KOWAHAT, *at.* Musulmançylykda kabul edilen umumy düzgün, ýörelge, dessur. *Beýle ýagdaýlar türkmen kowahadyna sygmaz* (B. Kerbabaýew).

KOWALAMA [kowolomo], *iş ady.* Kowalamak ýagdaýy.

KOWALAMAK [kowolomok], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady tutjak bolup yzyndan ylgamak. *Obanyň ähli itlerem, bir ýagy kowalaýan ýaly, wagyrdaşyp yzmyza düşdi* (B. Gulow). 2. *göç. m.* Bir zadyň ugrunda bolmak.

KOWALAMAKLYK [kowolomokluk], *iş ady.* Kowalamak ýagdaýy.

KOWALAMAZLYK [kowolomozluk], *iş ady.* Tutjak bolup, yzyndan ylgamazlyk

KOWALANMAK, *işl.* Bir zadyň yzyndan ýetjek bolup ylganmak.

KOWALAŞMAK, *işl.* 1. Biri-biriňi kowalamak. 2. *göç. m.* Bir zadyň yşgyna düşmek, bir zadyň ugrunda selpemek. 3. Ýakynlamak, golaýlamak, alkymlap barmak (ýaş hakynda). *Ol altmyşa kowalaşyp baryardy* (B. Seytäkow).

KOWALATMAK, *işl.* Biriniň yzyndan ýetmek üçin ylgatmak, kowdurmak.

KOWALAYYŞ, *iş ady.* Kowalamak ýagdaýy.

KOWÇUM, *at.* 1. Uzak, ýakyn dogan-garyndaş, kowum. *Oňa olar edil öz ýakyn kowçumyna ynanýan ýaly iç syrlaryny ynynýardylar* (N. Jumaýew). 2. Topar, toplum, üýşmek. *Tüweleý dargadan pişge ýaly dagynyk işleri-de bir kowçuma toplap, towy ýeten ýüp ýaly bükdürerlik ynam bardy* (B. Kerbabaýew).

KOWÇUM-KOWÇUM, *at.* 1. Uzak-ýakyn dogan-garyndaşlar topary, kowumlar; topar-topar, toplum-toplum, üýşmek-üýşmek. *Yzda galdy kowçum-kowçum menziller* (K. Gurbannepesow).

KOWDURMAK, *işl.* Birini bir ýerden gider ýaly etdirtmek, çykartmak, boşatdyrmak.

KOWGUÇY [kowğuçy], *at.* Biriniň yzyndan ýetip tutmak üçin kowujy, kowga gatnaşýan adam ýa-da topar. *Kowguçylar ýyndam ata atlanyp häzirlenip durdular* (B. Kerbabaýew).

KOWGY [kowgy], *at.* Biriniň yzyndan ýetip tutmak üçin iberilen adamlar.

KOWHA-KOW [kowha:-kow], *at.* Başly-barat kowgy, ýerli-ýerden kowalaýyş. *Ol kowha-kowda-da özüni ýitirmedir* (B. Kerbabaýew).

KOWMA [kowmo], *iş ady.* Kowmak ýagdaýy.

KOWMAK [kowmok], *işl.* 1. Biriniň yzyndan ýetmek üçin ylgamak, söbügini sydyrdyp ylgamak. *Menem onuň yzyndan kowdum* (“Edebiýat we sungat”). 2. *göç.m.* Bir ýerden (öýden, işden we ş.m.) çykarmak, boşatmak. 3. Yzyna eýermek, yzyna eýerip goşup çalmak (saz hakynda). *Diňe öz aýdymyny kowardy* (“Edebiýat we sungat”). 4. Bir zady sürmek, sürüp äkitmek; bir ýerden ikinji ýere geçirmek. *Sürini islän tarapyňa kowmak*. 5. *göç.m.* Talagyny bermek, nikany bozmak, boşatmak.

KOWMAKLYK [kowmokluk], *iş ady.* 1. Kowmak ýagdaýy. 2. Biriniň yzyndan ýetjek bolup gidilmek; ýöriş edilmek. *Olaryň yzlaryndan kowuldy.*

KOWUM, *at.* Adamlaryň nesil we garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Asylkysyny aýdanda, eger seniň duluňda hemme esbaplary bilen üpjün ala tow hyrlyň asylgy duran bolmasa ýa-da duluňda päkize jöwher gylyjyň tärimiň başyndan asylgy bolup, işigiňde-de kişňäp duran atyň bolmasa, seniň gapyňda daýhançylyk esbabynyň müňüsi üýşsün, harwar-harwar jöwen, bugdaý, arpa hasyl al, tapawudy ýok, dir gürrüňçilikde birden sen gatyrak güläýseň, ilki bilen öz kowumyňdan biri: “Sen näme gürläýän, bar çäýriňy çap” diýer* (A. Gowşudow).

KOWUMDAŞ [kowumdoş], *at.* Bir kowumdan, nesilden bolan, kowumy bir (adamlar). *Olaryň asly kowumdaş. Kowumdaş halklar.*

KOWUMDAŞLYK [kowumdoşluk], *at.* Kowumy birlik, kowum, nesil taýdan garyndaşlyk. *Olaryň kowumdaşlygy örän uzakdan başlanýar.*

KOWUM-GARDAŞ [kowum-ğardaş], *ser. Kowum-garyndaş.* *Saklady içinde çykarman daşa, Diýme-di dost-ýara, kowum-gardaşa* (A. Kekilow).

KOWUM-GARYNDAŞ [kowum-ğarynnaş], *at.* Bir nesilden bolan adamlar, ýakyn we daşgyn garyndaşlar, ilen-çalan.

KOWUM-GARYNDAŞLYK [kowum-ğarynnaşlyk], *at.* Kowum-garyndaşlaryň nesil gatnaşygynyň ýagdaýy, ata-baba bir nesle degişlilik. *Olaryň kowum-garyndaşlyk gatnaşygy bar.*

KOWUM-HYŞ [kowum-hy:ş], *at, ser. Kowum-garyndaş.*

KOWUS, 1. *at, k. d.* Ýaý. 2. *at.* Ýyldyz ady. 3. Şemsî ýyl hasabynda dokuzynjy aýyň ady. 4. Oglana dakylýan at.

KOWUŞ, *iş ady.* Kowmak ýagdaýy.

KOWUŞMAK [kowuşmok], *işl.* 1. Bir ýerden başga bir ýere kowmaga kömekleşmek. 2. Bilelikde kowmak.

KOÝ, *at, kön. s.* Goýun. *Mertler jeňde, toý içinde, Aç börüler koý içinde* (Magtymguly). *Çörde san bar, onda san ýok, Geçileri-koýlary bar* (K. Gurbannepesow).

KÖÇE [köçö], *at.* Ulagly gatnamak, ýöremek üçin giň ýol, daş ýol, gara ýol.

◊ **Köçe gürrüňi** ugursyz, bolgusyz gürrüň. *Köçe gürrüňini ýaýradyp ýörmezler! Köçä sygmazlyk* özüňi hondanbärsi saýmak, çişmek, gomparmak.

KÖCEME-KÖÇE [köçömö-köçö], *at.* Köçe yzyndan köçe (aýlanyp görme, garama, çykma).

KÖH [kö:h]: **köhi gelmek** *ser. Göhi gelmek.* *Şeýle bir bolmasy waka bolaysa, ondan soň obanyň gepçi aýallarynyň köhi gelýär* (A. Gowşudow).

KÖJE [kö:jö], *at.* Et, sogan goşulyp, jöwenden bişirilýän, taýynlanýan nahar. *Ýetim aşy ýarma köje, ol hem bişer ýary gije* (Nakyl). *Parh bilmeze ýarma-da bir, köje-de* (Nakyl).

KÖJELIK [kö:jölük] **I**, *syp.* Köje üçin ýararly, köje bişirer ýaly. *Köjelik jöwenimizem öz ýanymyzdan öndi* (A. Gowşudow).

KÖJELIK [kö:jölük] **II**, *at.* Köşüklü, däneli şorja mal oty.

KÖJELMEK [köjölme], *işl.* Köjemek işi ýerine ýetirilmek. *Agzy köjelen çuwallar.*

KÖJEME [köjömö], *iş ady.* Köjemek ýagdaýy.

KÖJEMEK [köjömök], *işl.* Çuwalyň, horjunyň we ş.m. agzyny köji bagy bilen baglamak, gözemek. *Doly horjunyň agzyny köjemek.*

KÖJEMEKLİK [köjömöklük], *iş ady.* Köjemek ýagdaýy.

KÖJEMEZLIK [köjömözlük], *iş ady.* Köjemek işi ýerine ýetirilmezlik, edilmezlik.

KÖJEŞDIRMEK [köjösürmek], *işl.* Bir ýanyn-dan köjap çykamak, yzly-yzyna köjap gutarmak. *Ol horjunlary köjeşdirdi.*

KÖJEŞMEK [köjösme], *işl.* 1. Köjemäge kömekleşmek. *Horjunlary köjeşmek.* 2. Bilelikde köjemek. *Adamlar içi bugdaýly çuwallaryň agzyny köjeşip durdular.*

KÖJI [köjü], *at.* Çuwalyň, torbanyň, horjunyň agzyny köjemek üçin ulanylýan ýüp. *Ejem çäý üç kāsä guýup, olary sowatmaga goýdy-da, horjunyň köji bagyny çözmäge durdy* (H. Garabaýew).

KÖJÜG [köjüg], *at.* Argyş çuwalyň, horjunyň agzyny köjemek üçin, agzynyň gýralaryna berkidilen halkalar. *Ol horjunyň köjüglерinden ýüp geçirirdi.*

KÖJÜLIK [köjülük], *syp.* Köji bolar ýaly, köji etmäge ýararly (ýüp). *Köjülik ýüp.*

KÖJÜME [köjümö], *at.* Köplenç, sanjylp nagys edilýän tikiniň bir görnüşi.

KÖK I, *at. 1.* Ösümligiň ýerden ýokumly maddalary hem-de yzgar alýan ýerasty damarlary. *Çynaryň köki. 2.* Bir zadyň özeni, düýbi, esasy. *Türkmenlere özleriniň beýik taryhy köklerini ýada salmak, özlerini dünýä jemgyýetçiliginiň doly hukukly we hormatly agzalary hökmünde ykrar etdirmek üçin örän az wagt gerek boldy* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”). *3. mat.* Derejä göterilende täze san berýän ululyk.

♦ **Kök urmak 1)** gögermek, gögerip çykamak, düýp almak. **2)** dürli ugurlar boýunça berkemek, çuň ornamak. *Şeýle çuň kök uran dostluk-doganlygy biz her ädimde syzdyk* (“Edebiýat we sungat”). **Köküne palta urmak** ösmez ýaly etmek, aýnalmaz ýaly etmek.

KÖK II, *at. 1.* Biçilen eşiğiň bölekleri süşmez ýaly, iri-iri sanjylan wagtlaýyn tikin. *Ol köýnegiň ýeňiniň, ýanynyň köküni sökdi. 2.* Deşilen tärimleri biri-birine baglaýan, çig hamdan edilen iki ujy düwünli gysgajyk tasma. *Ol gorkuly gözlerini töweregine aýlanda, tärimiň kökleri onuň görejine gülle bolup gezeldi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Kök atmak** iri-iri sanjyp berkitmek, mata böleklerini tikmezden ön süşmez ýaly etmek. *Ol çakgyjygyny çykaryp, haltaň agzana kök atylan sapaklaryny kesmäge başlady* (A. Gowşudow).

KÖK III, *syp.* Wagty hoş, oňat, gowy, gurgun. *Onuň keýpi kök, ökjesi ýeňildi* (A. Durdyýew).

KÖK IV, *at, gepl. d.* Öz önünden gelen sözüň san, mukdar taýdan köpdüginini görkezip gelýän söz. *Obada ýigit köki gyt däl welin, şonuň ýaly abraýlysy kän ýok ýaly-la* (T. Gurbanow).

KÖKE [kö:kö], *at. 1.* Tamdyra ýapylyp bişirilýän kiçijik tegelek çörejik. *Saçak doly kökejik, men iýmäge köke ýok* (Matal). **2.** Süýji, süýt we ş.m. zatlar garylýp, süýji önümçiliginde taýynlanýan önüm.

KÖKELIŞ [kökölüş], *iş ady.* Kökeltmek ýagdaýy.

KÖKELME [kökölmö], *iş ady.* Kökeltmek ýagdaýy.

KÖKELMEK [kökölmök], *işl. 1.* Keýpiň kök bolmak, keýpiň göterilmek. *Onuň şeýle bir keýpi kökeldi, hatda begenjinden şol gije ukusy hem tutmady* (A. Gowşudow). **2. gepl. d.** Näsaglykdan açylyp daýanmak, gowulanmak, oňatlaşmak.

KÖKELMEKLIK [kökölmöklük], *iş ady.* Kökeltmek ýagdaýy.

KÖKELMEZLIK [kökölmözlük], *iş ady.* Keýpiň kök bolmazlyk.

KÖKELTMEK [kököltmök], *işl.* Keýpiň kök etmek, keýpiň götermek. *Ýaňky gürrüň onuň keýpini kökeltdi.*

KÖKEN [kökөн], *at. 1.* Owlak-guzy kökermek üçin uzyn ýüpe berkidilen halkaly bag(lar). *Eger sen*

şony hem äkidip, gyzyldan ahyr, kümüşden köken edip, ýagşy saklasaň, men seniň bilen gideýin – diýipdir (Halk ertekisinden). **2.** Baş barmaga dakylýan ýüzükleriň arasyny birleşdirýän zynjyr bag. *Onuň barmaklarynda köken bilen berkidilen ýüzük bardy. 3. göç. m.* Zynjyr, bent.

KÖKENEK [kökөнөк]: **kökenek bolmak (germek)** çaganyň ýa-da başga biriniň ugrunda janyňy paralamak, bar zatdan penalajak bolmak, kükreğini germek. *Ol çagam diýip kökenek bolýardy.*

KÖKENLEME [kökөnlөmө], *iş ady.* Kökenlemek ýagdaýy.

KÖKENLEMEK [kökөnlөmөk], *işl. 1.* Kökene baglamak, kökene daňmak, kökermek. *Bibi owlak-guzularyny kökenläp ýördi. 2.* Baş barmaga dakylýan ýüzükleriň arasyny köken, zynjyr bilen birleşdirmek.

KÖKENLEMEKLIK [kökөnlөmөklük], *iş ady.* Kökenlemek ýagdaýy.

KÖKENLENMEK [kökөnlөnmөk], *işl.* Owlak-guzular kökene baglanmak. *Süriniň içindäki goýundyr geçiler kökenlenipdi.*

KÖKENLEŞMEK [kökөnlөshmөk], *işl.* Owlak-guzyny kökene baglaşmak. *Ol owlak-guzulary kökenleşip ýördi.*

KÖKENLETDIRMEK [kökөnlөtdürmөk], *işl.* Kökene baglatdyrmak, bir ýan ujundan kökene düzdürtmek (owlak-guzy hakynda).

KÖKENLETMEK [kökөnlөtmөk], *işl.* Owlak-guzulary kökene baglatmak, düzdürmek. *Owlaklary kökenletmek.*

KÖKENLEÝIŞ [kökөnlөýüş], *iş ady.* Kökenlemek ýagdaýy.

KÖKENLI [kökөnlü]: *at. zergärç. s. kökenli ýüzük* gyz-gelinleriň baş barmagynyň başisine dakylýan, ýerligi kümüşden, ýüzüne gyzyly çäýylan, hakyk, pöwrize ýa-da aýna gaşlary oturdylan, kökenler arkaly birleşýän, ýokarsy goşara dakylýan inçejik bilekseli bezeg şaýy. *Porhan oňa ýüzi gaşly kökenli ýüzügi çykaryp, barmaklaryna ötürdi* (N. Pomma).

KÖKERILMEK [kökörülmök], *işl.* Owlak-guzular we ş.m. kökene baglanmak.

KÖKERIŞ [kökörüş], *iş ady.* Kökermek ýagdaýy.

KÖKERIŞDIRMEK [kökörüşdürmөk], *işl.* Kökene düzüşdirmek, bir ýan ujundan kökermek. *Goýunlary kökerişdirmek.*

KÖKERIŞMEK [kökörüşmөk], *işl.* Kökene düzüşmek, baglaşmak. *Owlak-guzy kökerişmek.*

KÖKERME [kökörmө], *iş ady.* Kökermek ýagdaýy.

KÖKERMEK [kökörmөk], *işl. 1. ser. Kökenlemek.* *Her kim ýerli-ýerden goýunlary kökerip sagmaga başladylar* (H. Derýaýew). **2. göç.m.** Bendi etmek, aýrylyp gitmez ýaly etmek, baglap goýmak.

KÖKERMEKLIK [kökormöklük], *işl. ady.* Kökermek ýagdaýy.

KÖKERMEZLIK [kökormözlük], *işl. ady.* Kökerme işi edilmezlik. *Ol goýunlary henizem kökermändir.*

KÖKERTMEK [kökörtmök], *işl.* Owlak-guzulary kökerip goýdurmak, baglatmak.

KÖKLEME [köklömö] **I, II**, *işl. ady.* Köklemek ýagdaýy.

KÖKLEMEK [köklömök] **I**, *işl. I.* Biçilen geým-gejimiň we ş.m. böleklerini iri-iri sanjyp, biri-birine birikdirmek, kök atmak. **2.** Öýüň tärim agaçlaryny deşiklerinden tasma geçirip birleşdirmek. *Ol tärim agaçlaryny kökläp, bir ganat tärim taýýarlady.*

KÖKLEMEK [köklömök] **II**, *işl.* Bir zatdan lezzet alyp, keýpiňi götermek, keýpiňi çaglamak. *Gök çaydan keýpiňi köklemek.*

KÖKLEMEKLIK [köklömöklük] **I, II**, *işl. ady.* Köklemek ýagdaýy.

KÖKLENMEK [köklönmök] **I**, *işl. I.* Kök atylmak. *Köýnek köklendi.* **2.** Tasma bilen birikdirilmek. *Tärim köklendi.*

KÖKLENMEK [köklönmök] **II**, *işl.* Keýpiň köklemek, keýplenmek. *Çaydan soň onuň keýpi has köklendi.*

KÖKLEŞMEK [köklöşmök], *işl. I.* Tikilýän geýime kök atyşmak. *Ýorgan kökleşmek.* **2.** Tärimleri tasma bilen berkidişmek. *Tärim kökleşmek.*

KÖKLETMEK [köklötmök], *işl. I.* Tikilýän geýime kök atdyrmak. *Maşynda tikiljek eşikleri kökletmek.* **2.** Tasma (inçe uzyn edilip gyýlan gaýyş ham) bilen berkitdirmek. *Tärimleri kökletmek.*

KÖKLEÝİŞ [köklöýüş] **I, II**, *işl. ady.* Köklemek ýagdaýy.

KÖKLÜK I, *syp. I.* Kök atar ýaly, kök atmaga ýararly (sapak). *Köklük sapak.* **2.** Tärimleri berkider ýaly çig hamdan uzyn edilip kesilen tasmasy (gaýyş, ham). *Köklük tasma taýýarlamak.*

KÖKLÜK II, *at.* Wagty hoşluk, keýpi çaglyk. *Keýpiniň köklüğinden ýaňa ol aýdym hem aýtdy* (A. Gowşudow).

KÖKÜŞ, *at. köň. s.* Hindi towugy.

KÖL [kö:l], *at.* Bir çetinden akar suw gelip goşulýan, giň meýdany tutup ýatan suw.

KÖLÇE [kö:lçö], *at. I.* Suw ýygynanan sähelçe ýer, içi suwly oý ýer, kiçijik köl. *Howlynyň içinde, käbir ýerinde erän garyň suwundan kiçijik kölçe emele gelip, mal derisiniň zeňi çykan sary suwlar tegelenip ýatyrady* (A. Gowşudow). **2. gepl. d.** Ekin ekilýän we daşyna pel çekilen oýtajyk ýer.

KÖLE [kö:lö], *at.* Nikasyz doglan çaga, çöpdüýbi. *Huda buýrugyndan aýrylan juwan, Oýnaşyndan haram köle getirmiş* (Magtymguly).

KÖLEG [kö:lög], *at.* Deňizde kenar ýakasynda takmynan adam boýy beýiklikde bolýan tolkun. *Pelek güýçli, aýrylmady daşymdan, Naw bozuldy, köleg aşdy başymdan* (Hatam şahyr).

KÖLEGE [kölögö], *at. I.* Ýagtylyk sebäpli her bir zadyň bir ýere düşýän saýasy, şekili. *Mesenäniň üstüne bolsa güň söwüt kölege salýardy* (B. Kerbabaýew). **2.** Her bir zadyň Gün düşmeýän tarapyndaky saýaly ýeri, saýa. *Gün batyp baryardy, kölege uzaýardy* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Kölege salmak** bir alada, gam alamaty duýulmak, keşbinde, sypatynda tutuklyk bildirmek. *Aýgüliň düşüňjeli gözleri sahna garasa-da, çala süýnmegräk dury ýüzüne nämäniňdir aladasy kölege salýardy* (B. Kerbabaýew). **Kölegesi ýaly (bolmak)** elmydama biriniň ýanyndan aýrylmaýan, nirä gitse, şonuň bilen bile gidýän, bile bitişen ýaly (adam hakynda). **Kölegäňçe görmezlik** birini özüňden pes saýmak, adam hasap etmezlik, kemsitmek.

KÖLEGELEME [kölögölömök] *işl. ady.* Kölegelemek ýagdaýy.

KÖLEGELEMEK [kölögölömök], *işl. I.* Saýa salmak, kölege düşmek. *Öýlän jay kölegelänsoň, kölegä düşek atyp geçeris.* **1.** Kölegede dynç almak, salkyn ýerde demiňi dürsemek, saýalamak. *Ol kölegelemek üçin erigiň saýasyna sowuldy.* **3. göç. m.** Kölege salar ýaly derejede ýerden gögerip çykmak, ösmek (gawun, garpyz ýaly ekinler hakynda). *Ekilen gawunlar kölegeläp otyr.*

KÖLEGELEMEKLIK [kölögölömöklük], *işl. ady.* Kölegelemek ýagdaýy.

KÖLEGELEMEZLIK [kölögölömözlük], *işl. ady.* Kölegede oturyp salkynlamazlyk, dynç almazlyk.

KÖLEGELEŞMEK [kölögölöşmök] *işl.* Ekilen käbir ekinleriň kölegesi düşer ýaly bolup ösüşip oturmak. *On baş gün mundan ozal oturdylan şitiller kölegeleşip otyrlar.*

KÖLEGELETMEK [kölögölötmök], *işl.* Ýiti ysykdan, günden goranmak üçin kölege etmek, kölege düşürmek.

KÖLEGELEÝİŞ [kölögölöýüş] *işl. ady.* Kölegelemek ýagdaýy.

KÖLEGELI [kölögölü], *syp.* Kölegesi bar, kölegesiz däl, saýaly. *Kölegeli agaçlar.*

♦ **Kölegeli gürrüň etmek** aýdylyjak bolunýan sözi gönüläp aýtmazlyk. *Kölegeli gürrüň edilenden, gönüläp aýdylsa ýagşy.*

KÖLEGELIK [kölögölük], *at.* Kölegesi köp bolan, saýalyk. *Gayanyň düýbi giden kölegelikdi.*

KÖLEGESIZ [kölögösüz], *syp. I.* Kölegesi ýok, saýasyz. *Kölegesiz agaç.* **2. göç. m.** Ýüzi çypar, saç-sakgaly, gaş-kirpigi sarymtyl ak (adam hakynda).

KÖLEGESİZLİK [kölögösüzlük], *at.* 1. Saýalara ýeri ýokluk, düşlemek üçin kölegesi bolmazlyk. 2. *göç. m.* Çyparlyk.

KÖLJERMEK [köl:ljörmök], *işl.* Kiçijik köl ýaly suw ýygnanmak, suw dökülip ýygnanmak. *Aýnabat çäýnegine seredende, töwereginiň köljerip gidenini saýgardy-da, taňkasyny ýere gütle dip goýdy* (B. Kerbabaýew).

KÖLJERTMEK [köl:ljörtmök], *işl.* Köl ýaly etmek, suw döküp öljertmek. *Küýze duran ýerini köljerdipdir.*

KÖMEÇ [kömöç], *at.* Döwlen, ownuk dogralan et ýa-da jirdek salnyp bişirilen ýagly gömme çörek. *Nejep hem olaryň yzyndan garama-gara gidip, kerwenleriň her gezek düşen ýerlerinde küliň aşagyny agtaryp, ýary ýanan, ýary çig kömeji tapyp mydar edip, birniçe gün ýol ýöredi* (“Nejep oglan”).

KÖMEK [kömök], *at.* Birine berilýän ruhy, maddy goldaw, edilýän ýardam, goltgy, hemaýat.

♦ **Kömek (hemaýat) puly** adamlaryň hal-ýagdaýyny gowulandyrmak üçin döwlet tarapyndan berilýän pul.

KÖMEKÇI [kömökçi], *at.* 1. Birine goldaw, hemaýat beriji, kömekleşiji, kömek edýän adam. *Olar bir aý çemesi gallaçylara kömekçi boldular.* 2. Bir işde, gullukda biriniň orunbasary, wezipeli ýolbaşça kömek edýän ýörite bellenen işgär.

♦ **Kömekçi işlik** *dil b.* Esasy sözüň yzyndan gelip, özüniň hakyky manysyny doly ýa-da kem-käsleýin ýitirýän işlik (*etmek, bolmak* ýaly işlikler). **Kömekçi sözler** *dil b.* Sözlemde sözleri baglaşdyrýan (*we, hem, emma* ýaly) baglaýjylar.

KÖMEKÇILIK [kömökçülük], *at.* Birine kömek, goldaw berijilik, hemaýat edililik. *Hany, özüň nähili, kömekçilikden ireňokmy?* (Ş. Borjakow).

KÖMEKLEŞMEK [kömöklöşmök], *at.* Birine bir işi etmek üçin kömek etmek, goldaw bermek, hemaýat, goltgy bermek. *Onda bize duýdur – kömekleşeris* (B. Kerbabaýew).

KÖMEKSİZ [kömöksüz], *syp.* Kömegi bolmadyk, ýardam edere goldawy bolmadyk.

KÖMELEJIK [kömöljök], *at.* Iň ýönekeý ösümlik mikroorganizmi. *Heň kömelejigi. Hamyrturşy kömelejigi. Gönezlik kömelejigi.*

KÖMELEK [kömolök], *at.* Ýaz paslynyň başynda ýeriň astyndan güberip çykýan, şeýle hem iýmit üçin ýöriteleşdirilen jaýlarda ösdürilip ýetişdirilýän ösümlik.

KÖMELEKLEMEK [kömöklömek], *işl.* Ýerden güberilip galmak, pökgerip durmak, zömmermek. *Ýagyşdan soň gapaklan gämikler kömelekläp çykypdyrlar.*

KÖMÜR, *at.* 1. Ösümlikden emele gelen we gazylyp alynýan gaty ýangyç. *Daş kömür.* 2. Gandym,

sözen ýaly gaty ağaçlar ýakylyp taýýarlanan ýangyç. *Tanyş ýerim bolmany üçin, kömrümi, ýüňümi alanyňka myhman bolup düşdüm* (N. Saryhanow).

♦ **Kömür çemçe** demir ussasyň körükdäki ody, kömri ölçerýän çemçesi.

KÖMÜRÇI [kömürçi], *at.* 1. Kömür kâninde işleýän işçi. 2. Gandym, sözen, sazak kömrüni satýan söwdagär. *Ozallar gumdan kömürçiler gelerdiler.*

KÖMÜRDAN [kömürda:n], *at.* Körügiň kömür guýulýan we ýakylýan ýeri. *Körügiň kömürdanyna agajyň ýonusgalaryny salyp, onuň üstünden kömür guýup, kökürt çakyp otlady* (N. Pomma).

KÖNE [kö:nö], *syp.* 1. Köp ulanylyp dargan, çagşan, ýyrtylan, derde ýaramayan, sandan çykan (zat we ş.m. hakynda). *Köne keçe.* 2. Häzirki däl, öňki, täze däl-de, owalky, geçen wagtky, gadymky. 3. Täsirini ýitiren, möwriti geçen, häzir ulanmakdan galan, durmuşy däl. 4. *göç. m.* Öň ýaşap geçen; köp ýaşan, garry (adam hakynda). *Men könelerden, ötenlerden, aksakgallardan eşidýärdim* (“Görogly”).

♦ **Köne heňine tutmak** şol öňki aýdan-diýeniňi gaýtalap durmak. **Köne saman sowurmak (agtarmak)** köne öýke-kinäni ýatlamak, ýatdan çykarylmalý zady agzamak.

KÖNEÇE [kö:nöçö], *hal.* 1. Tazä uýgunlaşman, könä laýyk, täzelige daýanman. *Dogry, täzeçe terbiýäniň netijesinde ýaşuly nesle köneçe pikirlenýän adamlar hökmünde baha berlen wagty hem boldy* (“Watan”). 2. Öňki, hemişeki, geçen döwürdäki.

♦ **Köneçe ýazylan hat** arap elipbiýinde ýazylan hat.

KÖNEÇIL [kö:nöçül], *syp.* Könä uýýan we ony goldaýan, könäniň tarapdary, täzäniň täsirine düşmeýän.

KÖNEÇILLIK [kö:nöçüllük], *at.* Könä uýujlyk, könäniň tarapdary bolmaklyk.

KÖNEDEN [kö:nödön], *hal.* Önden, ozaldan, gadymdan, geçmişden. *Biziň köneden galan gowy döp-dessurlarymyz bar.*

KÖNEKI [kö:nökü], *syp.* Mundan owalky, ozalky, öňki wagtdaky. *Köneki bolşuňdan oba göçüpdir* (A. Kekilow).

KÖNEKILER [kö:nökülör], *at.* Gadym wagtda ýaşanlar, bu döwürden ozal ýaşap geçenler (adam hakynda). *“Köp ber-de, gözəl at” diýip, könekiler aýdypdyr-la* (R. Gelenow).

KÖNE-KÜŞÜL [kö:nö-küşül], *at.* Könelen, sandan galan, köne-sana, ýyrtyk-ýirik. *Dogrudan hem, Ogulgerek bu gün ýadady, ol ertirden bari özüniň köne-küşül zatlaryny ýygnamakdan dynmady* (N. Saryhanow).

KÖNELDILMEK [könöldilmek], *işl.* Geýlip, ulanylyp köne edilmek. *Geýlip köneldilmek.*

KÖNELER [kö:nölör], *at, ser.* Könekiler.

KÖNELİK [kö:nölük], *syp.* Köne ýagdaýda bolmaklyk, könelen halda bolmaklyk.

KÖNELİŞ [kö:nölüş], *iş ady.* Könelmek ýagdaýy.

KÖNELİŞMEK [kö:nölüşmök], *işl.* 1. Köp ulanmagy, köp wagtyň geçmegi sebäpli dargap başlamak, ýyrtylyşmak, çagşap başlamak. *Daşy könelişip giden depderçe.* 2. Ýaşy gaýdyşmak, ýaşy bir çene barmak (adam hakynda). *Kakam könelişen garry adam, sen bolsaň ondan hem betor gorkak bolupsyň* (A. Gowşudow). 3. Wagty geçişmek, ýatdan çykyşmak, könelmek. *Könelişen gürrüň.*

♦ **Könelişen göz** gowy görmeýän, kütelişen göz. *Könelişen gözleriniň nury öçügsidi. Könelişen söz ulanyşdan galyp barýan söz.*

KÖNELME [kö:nölmö], *iş ady.* Könelmek ýagdaýy.

KÖNELMEK [kö:nölmök], *işl.* 1. Wagıt geçmegi, ulanymagy sebäpli köne bolmak, täzeligi aýrylmak, sary gitmek; dargap, çagşap başlamak. *Onuň egnindäki penjegi könelipdir.* 2. Şöhlesi öçmek, kütelmek. *Indi gözlerem könelip ýör, daşdaky zatlary seljermejek bolýar.* 3. Köp wagıt geçip, ýatdan çykyşmak (biriniň ölümi bilen bagly).

KÖNELMEKLIK [kö:nölmöklük]; *iş ady.* Könelmek ýagdaýy.

KÖNELMEZLIK [kö:nölmözlük], *iş ady.* Geýleni ýa-da ulanylany bilen köne ýagdaýa geçmezlik, köne bolup ugramazlyk. *Bir ýa iki geýeniň bilen köýnegiň könelmez, arkaýyn geýiber.*

KÖNELTDIRMEK [kö:nöltürmök], *işl.* Başga birine geýdirip ýa-da ulandyryp, köne etdirmek. *Köwşi ýoldaşyňa geýdirip köneltdiripsiň.*

KÖNELTMEK [kö:nöltmök], *işl.* Bir zady geýip, ulanyp, täzeligini ýitirmek, saryny gidermek, köne etmek, könelik derejesine ýetirmek. *Men täze köýneklerimiň hemmesini köneltdäýipdirin.*

KÖNE-SANA [kö:nö-sa:na], *syp.* Köne-küşül. *Bu asyl köne-sanasyndan el çekmän geçjek* (A. Gowşudow).

KÖNE-SÖNE [kö:nö-sö:nö], *syp., ser.* Köne-sana. *Ol köne-söne geýimlerini geýindi* (B. Seýtäkow).

KÖNÜL, *at, ser.* Göwün. *Allatagala ýerdäki raýatlaryny ýalkajak bolsa, olaryň içinden pygamber sypatly, parasatly, köňli giň ynsany ýaradarmysyn* (“Watan”).

KÖP, *syp., hal.* 1. San, mukdar taýdan kän, möçber boýunça ýeterlik, bol. *Bu çäreleriň köp bölegi şu mahal durmuşa geçirilýär* (“Edebiýat we sungat”). 2. Wagıt taýdan uzak, dowamly. *Köp ýatdyk, ýaranlar, turulsyn imdi!* (Seýdi). 3. Ýygy-ýygdydan, çalt-çalt, tiz-tiz. *Olar köp duşuşýarlar. Köp görşüp durmak gerek.* 4. *at, göç. m.* Köpçülik, köp adam, jemagat, il. *Köpüň dilegi köl bolar* (Nakyl).

♦ **Köp bilmek** 1) köp zat hakynda bilmek. 2) mekirlik edip, şeýle hereket etmek, şeýtmek. *Ol gaty köp bilýär; ýönelige biz bilen gidenok. Köp çarşenbäni başyndan geçiren* birtopar kynçylygy, şatyny, muşakgaty gören, uly durmuş tejribeli. **Köp gar basan** köp ýaşan, kän zady başyndan geçiren (adam). **Köp gepli** gepi-gürrüňi köp edýän, pikirinden üýtgäp duran. *Köp gepli adam. Köp görmek* biriniň ýeten derejesine görüplik, içgaralyk etmek, bir zady birine rowa görmezlik. **Köpi gören** köp wakany başdan geçiren, durmuşyň aýy-süýjüsini dadan, wakalaryň içinde gaýnap, tejribe toplan (adam hakynda). **Köpi geçip (ötüp), azy galan** ömrüniň köpüsi geçen, garrylyk ýaşyna ýeten (adam). **Köpi gözläp, azdan galmak** nebsiňe haý diýmän, azyrganyp aç galmak, ýeten derejäňe kanagat etmezlik. **Köp nokat dil b.** Gutarylmadyk sözlemdeň, sözlerden soň goýulýan “we şuna meňzeşler, beýlekiler” diýen many aňladýan dyngy belgi. *Eger-de sözlem gysgaldylyp alynsa, onda gysgaldylan ýerinde köp nokat (...) goýmaly bolýar. Köp sözüň başyna ýetmek (başyny agyrtmak)* köp gürelemek, öňki-soňkyny agzamak.

KÖPBILMIŞ, *syp.* Köp zat bilýändirin öýdýän; mekir, hilegär.

KÖPBILMIŞLIK, *at.* Köp zat bilýändirin öýtmeklik; hilegärlik, mekirlik. –*Ýene suw gerekmi? – diýip, Mährijemal oglunyň köpbilmişligine, diýňki serçäniň bu gün enesine jürküldemäni öwretjek bolşuna gatyrganyp, bedresine ýapyşdy* (N. Esenmyradow).

KÖPBILMIŞSIREMEK, *işl.* Özüni köpbilmiş hasaplamak, bilimsirän kişi bolmak. *Ne beýle köpbilmişsirän bolýarsyň!*

KÖPBURÇLUK [köpburçluk], *at, mat.* Köp burçly geometrik şekil. *Köpburçluk çyzmak.*

KÖPÇÜLIK [köpçülük], *at.* 1. San taýdan köplük, üýşen adamlar topary, märeke, mähelle, üýşmeleň, jemagat, halaýyk. 2. Jemgyýetçilige degişli, jemgyýet bilen baglanyşykly. *Ol köpçülik işinde işseňňirlik görkezýär.*

KÖPÇÜLIKLEÝİN [köpçülöklöýün], *syp., hal.* 1. Köpçülik bolup, köp bolup, köplük bolup, köp adam bolup. *Biz nahal oturtmaga köpçülikleýin girdik.* 2. Tutuşlygyna, örän köp.

KÖPEK [köpök], *at.* 1. Erkek jynsly it. *Arkaly köpek gurt alar* (Nakyl). 2. Oglana dakylýan at.

KÖPELDILMEK [köpöldülmök], *işl.* San, mukdar taýyndan artdyrylmak.

KÖPELEGEN [köpölögön], *syp., ser.* Köpelgiç.

KÖPELEGENLIK [köpölögönlük], *at, ser.* Köpelgiçlik.

KÖPELGIÇ [köpölgüç], *syp.* 1. San taýdan artýan, barha köpelyän, köpelegen. *Çekirtge biçak köpelgiçdir.*

2. *gepl. d.* Çişip ýa bişip, göwrüm taýdan ulalýan, suwy köp çekip çişýän (tüwi, mäs we ş.m. hakynda). *Bu tüwi gaty köpelgiç ekeni.*

KÖPELGIÇLIK [köpölğüşlük], *at.* Köp bolaganlyk, köpelegenlik.

KÖPELIŞ [köpölüş], *iş. ady.* Köpelmek ýagdaýy.

KÖPELIŞMEK [köpölüşmök], *işl.* Kem-kemden artp başlamak, dura-bara köpelmek.

KÖPELME [köpölmö], *iş. ady.* Köpelmek ýagdaýy.

KÖPELMEK [köpölmök], *işl.* San taýdan artmak, mukdar, möçber taýdan belli bir derejä ýetmek, köp bolmak. *Bagsynyň diňçisi durdugyça köpelip, ägirt çynaryň saýasy bütin töweregi bilen dolupdy* (B. Kerbabaýew).

KÖPELMEKLIK [köpölmöklük], *iş. ady.* Köpelmek ýagdaýy.

KÖPELMEZLIK [köpölmözlük], *işl. ady.* San taýdan artmazlyk, mukdar, möçber taýdan belli bir derejä ýetmezlik, köp bolmazlyk.

KÖPELTDIRMEK [köpöltürmök], *işl.* San, mukdar taýyndan artdyrtmak.

KÖPELTMEK [köpöltmök], *işl.* 1. San we mukdar taýdan artdyrmak, köp etmek. 2. *hasap.* Bir sany köpeldijiniň mukdaryna laýyk artdyrmak. *Dördi başe köpeltseň, ýigrimi bolýar.*

KÖPELTMEZLIK [köpöltmözlük], *iş. ady.* Sany, möçberini artdyrmazlyk.

KÖPEME [köpömö], *iş. ady.* Köpemek ýagdaýy.

KÖPEMEK [köpömök], *işl.* Ýorgan, howut kimin galyň, küti zatlary kök atan ýaly edip tikinleriň aralaryny açyp tikmek. *Ol kölegede howut köpöp otyrды.*

KÖPEMEKLIK [köpömöklük], *iş. ady.* Köpemek ýagdaýy.

KÖPEN [köpön], *at.* Peşeňe ok salnanda (peşeň oklananda) däri bilen seçmäniň arasyna we peşeňiň agzyna dykylp goýulýan keçe bölejigi.

KÖPENMEK [köpönmök], *işl.* Özi, hojalygy üçin ýorgan, howut we ş.m. köpemek.

KÖPEŞMEK [köpöşmök], *işl.* 1. Ýorgan, howut köpemäge kömekleşmek. 2. Bilelikde köpemek.

KÖPEÝIŞ [köpöýüş], *iş. ady.* Köpemek ýagdaýy.

KÖPGYRAŇLYK, *at.* Köp gyraňly geometrik şekil.

KÖPLEME [köplömö], *iş. ady.* Köplemek ýagdaýy.

KÖPLEMEK [köplömök], *işl.* 1. Köp bolup, üşüş, bir zat etmek, hereket etmek. *Şonuň üçin-de köpläp, agyz birikdirip, bu işiň hötdesinden gelmegimiz gerek* (B. Seýtakow). *Siz köpläp, meniň daşymy çürüzziklediňiz* (R. Allanazarow). 2. *göç. m.* Birini köp bolup urmak, daşyna geçmek, ýekelemek.

KÖPLEMEKLIK [köplömöklük], *iş. ady.* Köplemek ýagdaýy.

KÖPLENÇ [köpölönç], *hal.* Köp halatlarda, hemişe diýen ýaly, aglaba, galaba; adatça.

KÖPLEÝIŞ [köplöýüş], *iş. ady.* Köplemek ýagdaýy.

KÖPMANYLY [köpma:nyly], *syp.* Manysy köp bolan. *Köpmanyly sözler.*

KÖPMEK [köpmök], *işl.* 1. Hamyr alyp, galyp ugramak. *Hamyr köpüpdur.* 2. Ýellenmek, çiş ýöremek. *Saňa näme boldy, ýüzüň köpüp dur-la ýa ýatyp ukyňy almanyňmy?*

KÖPMILLETLI, *syp.* Köp milletden, halkyýetden durýan, san taýdan köp millet girýän. *Köpmilletli ýurt.*

KÖPREME [köpürömö], *iş. ady.* Köpemek ýagdaýy.

KÖPREMEK [köpürömök], *işl., ser.* Köpürjiklemek. *Saça çalnan sabyn köprüp başlady.*

KÖPREMEKLIK [köpürömöklük], *iş. ady.* Köpemek ýagdaýy.

KÖPRETMEK [köpürötmök], *işl.* 1. *ser.* Köpürjikletmek. *Onuň arak sabyny köpredip ýuwunmaga başlanam şoldy welin, daşardan bir çaganyň aglaýan sesi eşidilip ugrady* (B. Annageldiýew). 2. *göç. m.* Gaharly ýagdaýda agzynda köpürjik, ýeljik emele getirmek. *Biri agzyny köpredip gepledi* (B. Kerbabaýew).

KÖPRI [köprü], *at.* Derýalaryň, demir ýollaryň we ş.m. üstünden geçmek üçin gurulýan geçelge. *Men jybarlap duran ýagşyň aşagynda selpäp barsyma iň soňky maşyn geçýän köprü ýetdim* (T. Gurbanow).

♦ **Köprüde galtasan ýeri yok** aňyrdabärde hiç hili garyndaşlygy, ilteşigi yok.

KÖPTARAPLY, *syp.* 1. Her taraply, köp gapdaly, tarapy bolan. *Köptaraply burç.* 2. Birnäçe meseläni, ugry öz içine alýan. *Köptaraply mesele.*

KÖPÜÇIŞ [köpüçi:ş], *at.* Howudy tikmek, köpemek üçin ulanylýan 25-30 sm uzynlykdaky, gözünden ýüp ötürülýän çiş. *Köpüçiş demirden, şonuň ýaly-da, gaty agaçdan hem ýasalýar.*

KÖPÜKI, *at.* 1. Bişirilýän süýdün, naharyň we ş.m. ýüzüne çykýan köpürjik. *Naharyň köpügini aýyrmak.* 2. Esreýän erkegiň, uzak çapylýan atyň agzynda emele gelýän köpürjik. *Gyşyň çillemes erkekleri dişlerini çalşyp, agyzlaryny ak köpük edişip, biri-birine kükreşýärdi* (N. Pomma).

KÖPÜK II, *at. taryh.* Hümmeti manadyň yüzden bir bölegine deň bolan iň ownuk pul birligi.

KÖPÜKLEME [köpüklömö], *iş. ady.* Köpüklemek ýagdaýy.

KÖPÜKLEMEK [köpüklömök], *işl.* Gaýnaýan zadyň yüzünde köpük emele gelmek. *Nahar gaýnamanka köpükläp başlaýar.*

KÖPÜKLEMEKLIK [köpüklömöklük], *işl. ady.* Köpüklemek ýagdaýy.

KÖPÜKLEMEZLIK [köpüklömözlük], *işl. ady.* Köpük emele gelmezlik.

KÖPÜKLETMEK [köpüklötmök], *işl. 1.* Gaýnaýan zadyň ýüzüne köpük galdyrmak, köpüklemek derejesine ýetirmek. **2. göç. m.** Belli bir sebäbe görä agyzda ýeljik, köpük emele getirmek. *Gaty gyssaly p sürleni sebäpli at agzyny köpükledip geldi.*

KÖPÜKLEÝIŞ [köpüklöýüş], *işl. ady.* Köpüklemek ýagdaýy.

KÖPÜN, *at.* Ölen adamyň jesedi dolanýan ýeňsiz, ýakasyz ak mata, kepen. *Köpün tikmek. Köpün biçmek.*

KÖPÜNLEME [köpünlömö], *işl. ady.* Köpünlemek ýagdaýy.

KÖPÜNLEMEK [köpünlömök], *işl.* Ölen adamyň jesediniň daşyna köpün dolamak, köpün geýdirmek, kepenlemek. *Ine, şonuň üçin aty ölensoň, eýesi ony köpünläp gömüpdür diýip eşiderdik* (B. Annageldiýew).

KÖPÜNLEMEKLIK [köpünlömöklük], *işl. ady.* Köpünlemek ýagdaýy.

KÖPÜNLEÝIŞ [köpünlöýüş], *işl. ady.* Köpünlemek ýagdaýy.

KÖPÜNLIK [köpünlük], *syp.* Köpün üçin, köpün bolar ýaly. *Köpünlik biz.*

KÖPÜRJIK [köpürjük], *at. 1.* Sabyn bilen geýim we ş.m. ýuwlanda döreýän ak ýeljik, köpük. *Sabynly suwdan doly bedräniň gögümti köpürjigi erňeginden syrygýardy. 2.* Suw tolkunynyň ýüzünde emele gelýän akjymak ýeljik.

KÖPÜRJIKLEMEK [köpürjüklömök], *işl. 1.* Sabyn we ş.m. bilen geýim-gejim ýuwlanda köpürjik emele gelmek. **2.** Suw tolkunlary netijesinde suwuň ýüzünde ak ýeljik emele gelmek. **3.** Käbir bişirilýän naharyň ýüzünde gaýnamy çykmanka ýeljik emele gelmek. *Palaw bişirmek üçin, gazana salan ýagy ýanyp-ýanmanka etini atdy, ýag köpürjikledi* (B. Seýtäkow).

KÖPÜRJIKLETMEK [köpürjüklötmök], *işl.* Köpürjiklemek derejesine ýetirmek.

KÖPÜÝÜP, *at.* Howudy köpemek üçin işilip taýýarlanýan inçe ýüp.

KÖPÝYLLYK, *syp. 1.* Köp ýyla niýetlenen, köp ýylda ýerine ýetirmek üçin düzülen. *Ol özüniň köpýyllyk meýilnamasyny ýolbaşçysyna hödürledi. 2.* Bir ýyl ekilenden soň, indiki ýyllarda-da özi gögerýän, köp gezek hasyl berýän (ösümlük hakynda). *Köpýyllyk ösümlük.*

KÖR [kö:r] **I**, *syp. 1.* Görmekden mahrum, gözi görmeýän, batyl. *Kör hasasyny bir aldyrar* (Nakyl).

2. göç.m. Düşünjesiz, hiç zat bilmeýän. *Okamasañ, senem men ýaly kör galarsyň.*

◊ **Kör abraý** şowuna düşen, aňsat üstünlik, sähel zat üçin gelen abraý. *Agdaryşdyrýaryn hem-de türkmen edebiýatyna degişli şol delilnamany tapsam, bir kör abraý bolsa-da ähtimal diýip, içimi gepledyärim* ("Edebiyat we sungat"). **Kör alaka** kürümini ekerançylyk meýdanynda gazýan, ösümlükleriň kökünü iýýän gözi kiçijik gara alaka. *Kör alaka ekine uly zyýan ýetirýär. Kör bolaýyn (bol, bolsun)* başarmasam, özüm günäkär, näme bolsam, şol bolaýyn, kynçylygy özüm göreýin. *Başarsam-a öz başymy özüm çaraýyn, başarmasam kör bolaýyn!* (G. Kulyýew). **Kör bolmak 1)** suw çykmasy kesilmek, akması galmak (çeşme, gözbaş hakynda). *Ol ýerde kör bolan çeşme bardy. 2)* göwsün, ýelniň gözi bitmek, süýt gelmesi kesilmek. *Sygryň bir emjegi kör bolupdyr. Kör düýesi köprüden geçen* öýlenen, öýli-işikli bolan. **Köre hasa** belli, hiç kim üçin gümürtik däl, hemmä mälim, görnüp dur. **Köre hasa bolmak** göze dürtülip durmak, äşgär bolmak, aç-açan, belli bolmak. **Kör hasasyny bir aldyrar** adam bir gezek özüni aldatdyrar, emma ikinji gezek aldatdyrmaz. **Kör etmek** bir zady owarram etmek, başyňdan aýlap urmak, taşlamak. *Men-ä seniň çakylygyny eşidip, gyssagly işlerimi-de kör edip geldim* (N. Pomma). **Köre zekat beren ýaly** biri eden ýagşylygyny bilmedik ýagdaýynda aýdylýar. **Kör galmak** sowatsyz, okuwsyz, bilimsiz galmak, nadan galmak. **Kör iýip, köse gägirmek** alan-aldy etmek, çem gelen alyp dargatmak. **Kör keýp** az wagtlyk keýp, bolar-bolmaz lezzet. **Kör mydar** ýykma-ýykylma gün görýän, zordan gününü aýlaýan. *Kör mydar ýagdaý. Kör nebis* zada bolan doýmaz-dolmaz isleg, meýil, baýlyga gymza. **Körüň eline büre düşen ýaly** berk, mäkäm, ähtibarly saklamak, tutmak.

KÖR [kö:r] **II**, *at.* Iş, iş-alada, özüňe degişli iş-dert.

◊ **Körüň bilen bolmak** öz iş-derti bilen meşgul bolmak. *Öz körüň bilen bolarlar, gep diýip kaňkap ýörmezler. Körüň ýok* seniň ol ýerde işiň ýok. – *Olarda körüň ýok, aýagyňam sekäýme!*

KÖRAMANÇYLYK [kö:rama:nçylyk], *at.* Gün-güzeran, durmuş, güzeran dolandyрма. *Ýanyňy alyp oturayyn diýsem, meniňem öz köramançylygym özüme ýetik* (N. Pomma).

KÖREGSI [kö:rögsü], *syp. 1.* Ýagtyny çala berýän, körek, öçük ýanýan, şöhesi az. *Köregsi ýanyp duran çyranýň peltesini galdyrdy* (N. Saryhanow). **2.** Doly tutaşman, köremän, tüsseläp ýanýan. *Ot ojakda köregsi ýanýardy.*

KÖREK [kö:rök] **I**, *at.* Gowaçanyň açylman galan gozasy, ösüşden galan goza. *Körek arassalaýjy*

maşyn. Ikinji ýola zyňlan körek gelip egnime degdi (H. Garabaýew). Goza hem körek açýanlaryň-da gulgyna ýakymсыз söz ýetiren adam bolmady (N. Pomma). Körek ýygýjy maşyn. Çöpi çapylmadyk, köregi doly çöplenmedik gowaçalar.

KÖREK [kõ:rõk] **II**, *syf.* Ýagtysy az, tutuk, öçük şöhle berýän. *Ol körek çyranyň ýagtysyna okap, gözüni zaýalapdyr.*

KÖREKEN [kõ:rõkõn / kõ:rõkõn], *at.* Durmuşa çykan gyzyň adamsynyň gyzyň ata-enesine, agalaryna we ş.m. hossarlaryna bolan garyndaşlyk gatnaşygy, giýew. *Hatda gyzyň berenden soň hem körekeni bilen açyk sözleşip bilenok* (B. Kerbabaýew).

KÖREKLEME [kõ:rõklõmõ], *iş ady.* Köreklemek ýagdaýy.

KÖREKLEMEK [kõ:rõklõmõk], *işl.* Kem-kemden şöhlesi gaçmak, öçügsi bolmak, şöhlesi tutulmak. *Çyra kem-kemden körekledi-de, ahyry hem söndi.*

KÖREKLEÝIŞ [kõ:rõklõýüş], *iş ady.* Köreklemek ýagdaýy.

KÖRE-KÖR [kõ:rõ-kõ:r], *hal.* Hiç bir zada daýanman, düşünmän, esaslanman; aňsyrman. *Köre-kör hereket etmek.*

KÖRE-KÖRLÜK [kõ:rõ-kõ:rlük], *at.* Hiç zada daýanmazlyk, düşünmezlik, esaslanmazlyk.

KÖREME [kõ:rõmõ], *iş ady.* Köremek ýagdaýy.

KÖREMEK [kõ:rõmõk], *işl.* Tutaşyp ýanyp başlamak. *Gandym kömri köräp, dumly-duşa uçganaklap syçraýardy* (A. Gowşudow).

KÖREMEKLIK [kõ:rõmõklük], *iş ady.* Köremek ýagdaýy.

KÖREŞMEK [kõ:rõşmõk], *işl.* Hemmesi köräp, başlamak. *Ojakdaky kömürler körügiň ýeline köreşip başlady.*

KÖRETMEK [kõ:rõtmõk], *işl.* Körär ýaly etmek, tutaşdyrmak. *Ojagyň oduny, körügiň kömrünü köretmek.*

KÖREÝIŞ [kõ:rõýüş], *iş ady.* Köremek ýagdaýy.

KÖRIÇEGE [kõ:riçegẽ], *at. 1.* Ýogyn içegäniň başlanýan ýerinde ýerleşýän barmak şekilli ösüntgi. *Adamyň iç goşundaky köriçegäni kesip aýyrmak mümkin. 2. gepl.d.* Şol içegäniň zaýalanmagyndan döreýän kesel. *Köriçege bolup, keselhana düşmek. Lukman onuň köriçegedigini kesgitlep bildi.*

KÖR-KÖPÜK [kõ:r-kõpük], *hal.* Hiç zat, ujypsyz pul. *Kör-köpügiň bolmazlyk.*

KÖRLEÇ [kõ:rlõç], *hal. 1.* Köre ýakyn, gözi oňly zat saýgarmaýan. *2. göç.m.* Tejribesi, ukyby az, zat seljermeyän, saýgarmaýan.

KÖRLEME [kõ:rlõmõ], *iş ady.* Körlemek ýagdaýy.

KÖRLEMEK [kõ:rlõmõk], *işl.* Ilki sanjymyň ujuny basdyryp, sypmaz ýaly tikmek. *Ol keteni köýneginiň tikişiniň ujuny kördi.*

KÖRLEMEKLIK [kõ:rlõmõklük], *iş ady.* Körlemek ýagdaýy.

KÖRLERÇE [kõ:rlõrçõ], *hal.* Öz paýhasyna, pähimiňe geňşmän, oýlap-çenläp görmän, köre-körlük bilen.

KÖRLÜK [kõ:rlük], *at. 1.* Görmekden mahrumlyk, gözi görmezlik; körüň ýagdaýy. *Ol körlük bilen öwrenişen adamdy. 2. göç. m.* Nadanlyk, durmuş meselelerinden baş çykaryp bilmezlik.

KÖRMÜŞ [kõ:rmüş] **I**, *at.* Öýlerde, ammarlarda ýaşayan gemriji kör syçan.

KÖRMÜŞ [kõ:rmüş] **II**, *syf.* Gözüniň görşüniň ugry bolmadyk, köre ýakyn. *Täç gyssap körmüş kempirini yzyna tirkäp gapydan girdi* (N. Pomma).

KÖRPE [kõrpõ] **I**, *at. 1.* Maşgaladaky iň kiçi, iň soňky çaga. *Onuň körpe ogly. 2.* Ösüp barýan nesil, ýaş. *3. syf.* Iň kiçi. *Otursyn orpa gelin, Oýnasyn körpe gelin* (Halk döredijiliginden). *4. syf.* Heniz kemala gelmedik, täze ekilen, ýaş, berkişmedik, ösüp barýan (ösümlik we ş.m. hakynda). *Köçäniň iki tarapyny ýaşyl öwsüp oturan körpe çynarlar bezejär. 5.* Adam ady.

KÖRPE [kõrpõ] **II**, *at, gepl.d.* Ustünde oturmak üçin kiçijik düşekçe. *Pereňi çitden dokuz gat körpe düşedi* (“Nejep oğlan”). *Adam bardyr, körpe ýanyn agyrdar, Adam bardyr, şal, kız ýanyna degmez* (Magtymguly).

KÖRPE [kõrpõ] **III**, *at.* Täze ekilen ýaş ýorunja. *Men saňa ýýdirdim körpe, Bedewler içinde türpe* (“Görogly”). – *Barganyň ýagdaýy şunuň ýaly, körpäniň ýagdaýy şunuň ýaly – diýip, bugdaý ekinçiligi barada gürrüň gyzygyp başlady* (A. Gowşudow).

KÖRPEÇ [kõrpõç], *at.* Owlak-guzy salmak üçin ýerden gazylyp ýa-da agaçdan taýýarlanýan ýatak.

KÖRPEÇE [kõrpõçõ], *at, ser.* **Körpe.** *Ol körpeçäniň üstünde gýşardy.*

KÖRPELIK [kõrpõlük], *hal.* Ýaş, kiçi, ýetişmedik, kemala gelmedik ýagdaýda bolmaklyk.

KÖRSYÇAN [kõ:rsyçan], *at. 1.* Alaňnyrtlar maşgalasyna degişli gemrijileriň bir urugy. *2. gepl. d.* Ýarganat. *Lors, körsyçan ýaly haýwanlaryň san-sajagy yok.*

KÖRÜGIŞ [kõ:rügüş], *iş ady.* Körükmek ýagdaýy.

KÖRÜK [kõ:rük], *at. 1.* Demirçi ussalaryň, zergärleriň metal gyzdyrmak, eretmek üçin ýönekeý usulda ýel berip, kömri körükdirýän desgasy. *Körügiň kömürdanyna agajyň ýonuşgalaryny salyp, onuň üstünden kömür goýup, kökürt çakyp otlady* (N. Pomma). *2.* Tamdyryň, ojagyň içine ýel urar ýaly, tüsse çykar ýaly aşak başynda goýulýan deşik. *Tilki bir tamdyryň körüginden ullakan bir tegelek ýagly külçe tapypdyr* (Halk ertekisinden). *3. göç. m.* Bir zadyň başlanýan, tutaşýan ýeri, ojagy. *Urşuň körüginden geçen bu adam*

ruhdan düşmedi, uruş ony ýeňip bilmedi (“Edebiyat we sungat”). *Belanyň körügi*.

♦ **Körüğine ýel bermek** bir işi etmek üçin birini küşgürmek, gep berip, bir işe itermek, meçew bermek.

KÖRÜKÇI [kö:rükçü], *at.* 1. Ussahanalarda demirçi ussanyň körük basýan kömekçisi. 2. Körük ýasaýan ussa. *Baş-alty sany körükçi ussany getirdi* (“Görogly”).

KÖRÜKDİRMEK [kö:rükdürmek], *işl.* Ody tutaşdyrmak üçin üfläp, ýel berip köretmek. *Ol tütäp duran kesewi ýaly agaçlary biri-biriniň üstünde goýup körükdirdi*.

KÖRÜKME [kö:rükme], *iş ady.* Körükmek ýagdaýy.

KÖRÜKMEK [kö:rükmek], *işl., ser.* **Köremek.** *Uzak wagt geçmänkä, ol uçgun körükdü* (“Edebiyat we sungat”).

KÖRÜKMEKLIK [kö:rükmeçlik], *iş ady.* Körükmek ýagdaýy.

KÖRZEHI [kö:rzehi:n], *syp.* Aň-düşünjesi çäkli, zehini gowşak, ýady kütäk.

KÖRZEHIHLIK [kö:rzehi:nlik], *at.* Aň-düşünjesi çäklilik, gowşak zehinlilik, kütäklilik. *Durmuşa körzehinlik bilen garamak bolmaz.*

KÖSE [kö:sö], *syp.* 1. Aslynda sakgal-murt çykmadyk ýa-da örän seýrek sakgal-murtly. 2. *göç. m.* Hiç bir zat gögermedik, ösümlük bitmedik, ýalçy, ýalazy (dag, baýyr). *Müňlerçe ýyllaryň geçmegi bilen hem-de ýeliň we gaýry tebigy täsirleriň netijesinde uly Balkanyň sürtelen ýaly köse gaýalary görnüp başlady* (“Edebiyat we sungat”). 3. Oglana dakylýan at.

KÖSELEÇ [kö:sölöç], *syp.* Sakgal-murty seýrek, kösä ýakyn, köseräk. *Goja köseleç sakgalyny sypalady* (B. Kerbabaýew).

KÖSELIK [kö:sölük], *at.* Kösäniň ýagdaýy, selçen sakgal-murtlylyk.

KÖSELMEK [kö:sölmek], *işl.* Oda tutulmak, daşy çirkizilmek, gorsalmak (kellebaşayak we ş.m. hakynda). *Ol, oda köselen goýun aýagyna meňzeýärdi* (A. Gowşudow).

♦ **Ýüz-gözi oda köselen ýaly** ýüz-gözi gara çowlam, gara ýanyk. *Ýüz-gözi oda köselen ýaly suwçular günortanyň tüp yssysynda meýdan düşelgesine gelip ugradylar.*

KÖSEME [kö:söme] **I, II, iş ady.** Kösemek ýagdaýy.

KÖSEMEK [kö:sömek] **I, işl.** Birine azap ýamanyň bermek, heläk etmek, kyn ýagdaýa salmak, kösendirmek.

KÖSEMEK [kö:sömek] **II, işl.** Oda çirkizmek, gorsamak, oda tutup ütmek, ot çabratmak (kellebaşayak we ş.m. hakynda). *Goýnuň aýaklaryny oda kösäp, arassalap başladylar.*

KÖSEMEKLIK [kö:sömeçlik] **I, II, iş ady.** Kösemek ýagdaýy.

KÖSEMEZLIK [kö:sömezlik], *işl., ady.* Birine hiç hili azap bermezlik, heläk etmezlik, kösendirmezlik.

KÖSEN [kö:sön]: **gara kösen bolmak** bir zat sebäpli gaty kösenmek.

KÖSENÇ [kö:sönç], *at.* Bir işi kösenip, horluk bilen ýerine ýetirmeklik, azap edip, güzap baryny görüp etmeklik, kynçylykly ýagdaý. *Kösenç çekilmese, zadyň gadyry bolmaz.*

KÖSENÇLI [kö:sönüşlü], *syp.* Kösenilip ýerine ýetirilýän, edilyän.

KÖSENÇSIZ [kö:sönüşsüz], *syp.* Kösenilmän ýerine ýetirilýän, edilyän, hiç hili azapsyz, güzapsyz, kynçylyksyz. *Men ol işi hiç hili kösençsiz ýerine ýetirdim. Kösençsiz iş yok.*

KÖSENDİRMEK [kö:sönnürmek], *işl.* Birini heläk etmek, kyn ýagdaýa salmak, kösemek. *Her gezek açary alyp gaýdýaň-da kösendiräýýäň!*

KÖSENIŞ [kö:sönüş], *iş ady.* Kösenmek ýagdaýy.

KÖSENME [kö:sönmö], *iş ady.* Kösenmek ýagdaýy.

KÖSENMEK [kö:sönmek], *işl.* Bir zat sebäpli özüň kyn ýagdaýa düşmek, bir zadyň ugrunda horlanmak, azap görmek.

KÖSENMEKLIK [kö:sönmekçilik], *iş ady.* Kösenmek ýagdaýy.

KÖSENMEZLIK [kö:sönmözlik], *iş ady.* Bir zat sebäpli özüň kösençli ýagdaýa düşmezlik, bir zadyň ugrunda azap görmezlik.

KÖSEÝIŞ [kö:söýüş], **I, II, iş ady.** Kösemek ýagdaýy.

KÖSSE [kö:ssö], *at, gepl.d.* Polatdan, jowherden ýasalýan türkmen egri gylyjy. *Şu kössäniň gyny gitse, üç urpyýam zaýa gider* (Baýly şahyr). *Şonda onuň eline degen daýhançylyk guraly bolman, ýigrimi alty ýyl mundan ozal, bilinden aýryp, duldandan asan köne kössesi bolup çykdy* (A. Gowşudow).

KÖSSEK [kö:ssök], *at.* Ýabynyň ýa-da eşeğiň bir ön we bir art aýagyny biri-birine baglaýan iki ujy hal-kaly duşak görnüşli ýüp, bag. *Eşegiň aýagyna hem duşak, hem kösse saldylar.*

KÖSSEKLEME [kö:ssöklöme], *iş ady.* Kössekleme ýagdaýy.

KÖSSEKLEMEK [kö:ssöklömek], *işl.* 1. Aty ýa-da eşegi kösse bilen baglamak. 2. *göç. m.* Birini ýa bir zady öz ugruna goýbermän saklamak, bent etmek, baglamak, daňmak. *Çagany kössekläp saklap bolmaz.*

KÖSSEKLEMEKLIK [kö:ssöklömeçlik], *iş ady.* Kössekleme ýagdaýy

KÖSSEKLEMEZLIK [kössöklömözlük], *iş ady.* Kösseklemek işini etmezlik, kössek salmazlyk, kössek bilen baglamazlyk.

KÖSSEKLENMEK [kössöklönmek], *işl. 1.* Kössek bilen bağlanmak. *Ol ýaby obanyň gyrasyndaky sonarlyga kösseklenip goýberilipdir. 2. göç. m.* Öz ugruna goýberilmezlik, aýagy bağlanmak.

KÖSSEKLEŞDIRMEK [kössöklöşdürmek], *işl.* Birnäçe ýabynyň ýa-da eşeğiň aýagyny kösseklemek, kössek salyp çykmak. *Ol myhmanlaryň ýabylaryny kössekleşdirip ýördi.*

KÖSSEKLEŞMEK [kössöklöşmek], *işl. 1.* Kössek bilen bağlamaga kömekleşmek. *Ol ýabylary kössekleşdi. 2.* Bile kösseklemek. *Olar atlary kössekleşip durdular.*

KÖSSEKLETMEK [kössöklötmek], *işl. 1.* Kössek bilen bağlatmak, kössek bilen daňdyrmak. *Eşegi kössekletmek. 2. göç. m.* Öz ugruna goýbermezlik, aýagyny bağlatmak. *Kakaň gelsin bakaly, men oňa seniň aýagyňy kösseklederin.*

KÖSSEKLEÝİŞ [kössöklöýüş], *iş ady.* Kösseklemek ýagdaýy.

KÖS [kö:s], *at, sazç.* Ýörite ýasalan tokmajyklar arkaly kakylp çalýnýan saz guraly. *Kös kakylp çalýnýan saz gurallarynyň iň ulusydyr.*

KÖST [kö:s(s)], *at. 1.* Bir zatda, işde bolýan kemçilik, ýetmez, ýetmezçilik. *Onuň eden işiniň kösti bolmaz. 2.* Zyýan, zeled, zeper. *Onuň üstüne-de, bütün ile kösti ýetdi* (B. Kerbabaýew).

KÖSTLI [kö:slü], *syp.* Kemi, ýetmezi bar, köstsüz, kemçiliksiz däl.

KÖSTSÜZ [kö:ssüz], *syp.* Hiç bir kemçiliksiz, ýetmezi bolmadyk, kemsiz gowy. *Ekişe köstsüz taý-ýarlandyk.*

KÖSÜK, *at. 1.* Gumda bitýän, düýbi hem ýapragy käşiriňkä meňzeş, düýbi iýilýän ýabany ösümlik. *2.* Noýba, künji ýaly ösümliklerde hasyl emele gelýän hana. *Onuň reňki saralypdyr, kösükleriniň agzy çala ýyrşaryp görünýär* (B. Kerbabaýew).

♦ **Kösük ýaly (kimin) barmak** inçeden uzyn, owadan barmak. **Kösük ýaly çişmek** gaty çişmek. *Ýykylyp agyrdan aýagy kösük ýaly çişen eken.*

KÖSÜKLEME [kösüklömö], *iş ady.* Kösüklemek ýagdaýy.

KÖSÜKLEMEK [kösüklömek], *işl. 1.* Düýbünde kösük emele gelmek, hasyla durup başlamak. *2.* Noýba, künji ýaly ekinleriň hasyly görünüp başlamak.

KÖSÜKLEMEKLIK [kösüklömöklük], *iş ady.* Kösüklemek ýagdaýy.

KÖSÜKLI [kösüklü], *syp.* Kökünde hasyl emele gelýän ösümlik (käşir, şugundyr we ş.m.). *Kösükliler maşgalasy käşir, şugundyr ýaly ekinleri öz içine alýar.*

KÖSÜKLEÝİŞ [kösüklöýüş], *iş ady.* Kösüklemek ýagdaýy.

KÖŞE [kö:şö] **I**, *at, kön. s.* Burç, çet, künjek, tarap. *Her köşede nyýaz ornun gizlegin* (Magtymguly).

KÖŞE [kö:şö] **II**, *at.* Çuwalyň ýa-da torbanyň iki gapdalyndan ýüp geçirmek ýa-da el bilen tutup götermek üçin goýulýan halka. *Düýeleri ýygnaşdyryp, çuwallaryň köşelerine bagyny ilteşdirdi* (A. Gowşudow).

KÖŞEK [kö:şök], *at. 1.* Düýäniň alty aýdan uly bolmadyk çagasy. *Akmaýa aldyrsa elden köşegin, Bagryn bozup, bozlamaýan bolarmy?* (Magtymguly). *2.* Söylüp, oňat görüp çagalara, oğlanlara aýdylýan söz. *Şonuň ýaly, köşegim, men özüm dogumly ýigitleri gowy görýärim* (N. Saryhanow). *3.* Oglana dakylýan at.

♦ **Köşekli düýe tamakin dälilik** uly zat soramak niýeti ýokluk, uly sylaga garaşmazlyk. *Ol senden köşekli düýe tamakin dälidir.*

KÖŞEMEK [köşömek], *işl., gepl. d., ser.* **Köşes-mek.** *Amanyň gahary köşedi.*

KÖŞEŞDIRMEK [köşöşdürmek], *işl. 1.* Birini bir tär bilen ýuwaşatmak, teselli berip rahatlandyrmak, basalyk bolup, ýüregini düşüsdirmek, aram tapdyrmak. *Köşesdirjek bolup, teselli berjek bolup, azara galmaň* (A. Nazarow). *2.* Märekäniň, adamlaryň sesini, gowruny ýatlamak.

KÖŞEŞMEK [köşöşmek], *işl. 1.* Ýüregiň düşüşmek, aram tapmak, ynjalyk aralaşmak; gaharyň ýatysmak. *2.* Ýagnyň ýagmasy, ýeliň ösmesi ýaly zatlar ýatysmak, peselişmek, diňişmek. *Ýagyş biraz köşesdi, howa açyljak ýaly etdi* (B. Kerbabaýew). *3.* Märekäniň, üýşen adamlaryň sesi, gowry ýatysmak.

KÖŞETMEK [köşötmek], *işl. 1.* Teselli berip rahatlandyrmak, ynjaltnak, ýuwaşatmak, köşesdirmek. *Ýaplanylýan oturan kepbesine oýkanyp, ýagyrynysynyň gijisini köşetdi* (H. Derýaýew). *2.* Gep-gürriňi, galmagaly we ş.m. ýuwaşatmak, ýatymak, peseltmek.

KÖŞEÝİŞ [köşöýüş], *iş ady.* Köšemek ýagdaýy.

KÖŞK [köşük], *at. 1.* Ýurduň baştutanynyň bolýan jaýy. *2.* Gurluşyk, binaçylyk aýratynlygy bilen tapawutlanýan jemgyýetçilik maksatly uly jaý, ymarat. *Ol mundan beýläk ruhy we medeni merkeze öwrülüp, halka hyzmat eder* (“Watan”). *Ruhyýet köşgi.*

KÖTEGARABA [kötoğarava], *at, gepl.d.* Tigriniň daşy demir gurşawly araba.

KÖTEK [kötok], *at. 1.* Urgy, ýumruk, bir zadyň depesinden inderilýän agyr zat. *Kötek güýçli bolsa, ýüň gazyk ýere girer* (Nakyl). *2. göç. m.* Berilýän igenç, iňirdi; tankyt.

♦ **Kötek iýmek** urulmak, ýenjilmek, käýelmek, igenç eşitmek.

KÖTEKLEME [kötöklömö], *iş ady.* Köteklemek ýagdaýy.

KÖTEKLEMEK [kötöklömök], *işl.* Ýazgarmak, inirdemek, igenmek; tankyt astyna almak.

KÖTEKLENMEK [kötöklönmök], *işl.* Kötek iýmek, igençli käýelmek. *Geçen ýygnakda ol gaty köteklenipdir.*

KÖTEKLEŞMEK [kötöklönmök], *işl.* Biri-biriňi köteklemek.

KÖTEKLETMEK [kötöklötmök], *işl.* Igenç, käýinç azabyny çekdirtmek.

KÖTEKLEÝIŞ [kötöklöýüş], *iş ady.* Köteklemek ýagdaýy.

KÖTEL [kötöl], *at.* 1. Ýoluň kem-kemden beýgelyň ýeri, ýapy ýokary galýan, çykmary agyr ýol. *Olar atlaryny käte ýorgaladyp, käte säpjedip, daglaryň jülgelerini syrpy, belent-belent kötellerden geçipdirler* (N. Pomma). 2. *göç. m.* Kynçylyk, azap, agyr ýagdaý.

KÖTELLI [kötöllü], *syp.* Ýapy ýokary galýan, kötel ýerli. *Kötelli ýollar.*

KÖTELLIK [kötöllük], *at.* Kötel ýer.

KÖW, *at.* Suwuň gitmegi, toplanmagy sebäpli köwlen ýer. *Murgap derýasynyň aýagy ýagşy guma girip giden ýerinde Garaçuňňul atly bir köw bardy* (H. Derýaýew).

KÖW: **köw salmak** gara bermek, bir ýerde görnemek, köwlemek. *–Dagy-duwara biziň gapymyza köw salaysaň, heziliňi alaryň – diýip, onuň yzyndan hemle urdy* (A. Gowşudow).

KÖWDÜRMEK [köwdürmök], *işl.* Bir ýeri ýa-da bir zadyň düýbünü birine oýdurmak. *Köne jaýyň diwarynyň aşagyny köwdürmek.*

KÖWEJEKLEMEK [köwöjöklömök], *işl.* Howatyrly garanyp, bir zadyň töwereginde aýlanyp ýörmek. *Ol Jumagülüň öýüniň töwereklerinde köwejekläp ýördi.* (“Edebiýat we sungat”). *Nalaç bolup, içerden çykyp gitdi bu garry, Köwejekläp, yzyna bakyp gitdi bu garry* (M. Seýidow).

KÖWEJEKLEŞMEK [köwöjöklöşmök], *işl.* Köp bolup köwejeklemek. *Okuwyna gijä galan çagalar mekdebiň töwereginde köwejekleşip ýördüler.*

KÖWEJEŇLEMEK [köwöjöňlömök], *işl., ser.* Köwejeklemek.

KÖWEJEŇLEŞMEK [köwöjöňlöşmök], *işl., ser.* Köwejekleşmek.

KÖWEK [köwök], *at.* 1. Agaçlarda, köne haýatларыň düýbünde we ş.m. ýerde gazylan hin, çukurlyk. *Selbi göz açyp-ýumasy salymda güjümiň köweginde gizlendi* (N. Jumaýew). 2. Daglarda, depelerde we ş.m. ýerde tebigy suratda emele gelen gowak. *Aýagy gapanly ýyrtýjy özüni köwege atypdyr-da, şol ýerde ýatypdyr.*

3. *at, göç.m.* Oýnalyp ýören, oýnatgy, aňkaw, mah, boş, akylsyz. *Sen-ä bir köwek ekeniň.*

KÖWEKLIK [köwöklük], *at.* 1. Köwek köp ýer. 2. Oýnatgylyk, köwegiň gylyk-häsiýeti. *Köwekliginden peýdalanyň, ony her kim bir ugra küşgürýär.*

KÖWELIŞ [köwölüş], *iş ady.* Köwelmek ýagdaýy.

KÖWELIŞMEK [köwölüşmök], *işl.* Hinleriň we ş.m. agzy köwek ýaly bolup, haňlap durmak. *Toplaryň nilleriniň agzy köwelişip dur* (“Edebiýat we sungat”).

KÖWELME [köwölmö], *iş ady.* Köwelmek ýagdaýy.

KÖWELMEK [köwölmök], *işl.* Biriniň ýa bir zadyň gapdalynda gomalyp ýörmek, köwejeklemek, aýak üstünde galgamak.

KÖWELMEKLIK [köwölmöklük], *iş ady.* Köwelmek ýagdaýy.

KÖWELTMEK [köwöltmök], *işl.* 1. Bir zadyň içine ýel düşüp gübermek, gallamak. *Ol ilki öýünden çykyp batly ugranynda jiltgesini ýel köweltdi* (A. Durdyýew). 2. Köwek ýaly edip, agzyny giňden açmak. *Agzyny köweltdip, ile geplemäge ýol bermedi.*

KÖWERJEKLEMEK [köwörjöklömök], *işl., ser.* **Köwejeklemek.** *Itiden gorkanyň bolşy ýaly, birnäçe gezek yzyna garanjaklap, köwerjekläp gitdi* (B. Kerbabaýew).

KÖWERJEKLEŞMEK [köwörjöklöşmök], *işl., ser.* **Köwejekleşmek.**

KÖWLEME [köwlömö] **I, II**, *iş ady.* Köwlemek ýagdaýy.

KÖWLEMEK [köwlömök] **I**, *işl.* Bir ýa birnäçe zadyň düýbünü dowamly köwmek, köwüp goparmak. *Olar töňneleri köwläp aýyrmagy, ýeri sürüp, oňa gowaça ekmegi karar etdiler. Käşir köwlemek.*

KÖWLEMEK [köwlömök] **II**, *işl.* Ara köp wagt salman gelmek, aýlanmak; gijä galman gelmek, wagtynda yzyňa dolanmak. *Ynha, bir aý dagy boldy welin, şol yzyny köwlemän gidişi* (H. Derýaýew). *Toýa gitseň git weli, öýüňize wagtynda köwläweri.*

KÖWLEMEKLIK [köwlömöklük] **I, II**, *iş ady.* Köwlemek ýagdaýy.

KÖWLENMEK [köwlönmök] **I**, *işl.* Bir zadyň, diwaryň düýbi oýulmak; köwüp aýrylmak.

KÖWLENMEK [köwlönmök] **II**, *işl.* 1. Ara ep-esli wagt salyp, yzyňa dolanmak. *Aýdogdy ir bilen turup gidişine, öýe gün öýleden agansoň köwlendi* (T. Gurbanow). 2. Aýlanyp, tovlanyp akmak; pyrlanyp, aýlanyp gitmek. *Ol köwlenip, ümdüzine giden tüweleýiň yzyndan seredip galdy.*

KÖWLEŞDIRMEK [köwlöşdürmök], *işl.* Bir ýanyndan köwläp çykamak. *Itgyzganyň düýbünü köwleşdirmek.*

KÖWLEŞMEK [köwlöšmök], *işl.* 1. Köwlemäge kömekleşmek. *Ol agasyňa töňňe köwleşdi.* 2. Bilelikde köwlemek. *Oglanlar käşir köwleşip ýördüler.*

KÖWLETMEK [köwlötmök], *işl.* Köwlemek işini başga birine etdirmek. *Agajyň düýbünü köwletmek.*

KÖWLEÝIŞ [köwlöýüş], **I, II**, *iş ady.* Köwlemek ýagdaýy.

KÖWME [köwmö], *iş ady.* Köwmek ýagdaýy.

KÖWMEK [köwmök], *işl.* Bir ýeri, bir zadyň ýüzünü ýa-da düýbünü, aşagyny oýmak, gazmak. *Ahyrynda göterim edilen ýoluň dört-bäş metr möçberinde aşagyny köwdüler* (B. Kerbabaýew).

KÖWMEKLIK [köwmöklük], *iş ady.* Köwmek ýagdaýy.

KÖWMEZLIK [köwmözlük], *iş ady.* Köwmek işini etmezlik.

KÖWRE [köwrö], *at.* Siliň oýup giden ýeri. *Ol köwre güzere niye düşüp sen* (Magtymguly).

KÖWREKAK [köwrökak], *at.* Guradylan gyr çomuýy. *Köwrekak iýeniň ygynnda ýatma* (Nakyl).

KÖWREÝIK [köwröýük], *at.* Gumda, şorlukda, dagda gögerýän gaty baldakly, püri bogun-bogun köp ýyllyk ösümlük. *Meýdan titir, köwreýik, şora, ýowşan bilen basyrylgy* ("Edebiýat we sungat").

KÖWSAR [köwsa:r], **köwsar urmak.** *ser.* **Köwsarlamak.** Köwsar urýan ýeller, suwly ýagşylar, Çyn söýginiň odun söndürmeýärler (R. Seýidow).

KÖWSARLAMA [köwsa:rlama], *iş ady.* Köwsarlamak ýagdaýy.

KÖWSARLAMAK [köwsa:rlamak], *işl.* Aýlanyp öwürmek, aşyrym-aşyrym ösmek, belli bir tarapdan däl-de, dürli tarapdan öwürmek (ýel, şemal hakynda). *Heniz ugrukmadyk şemal köwsarlap, tezek ysyny, tüsse ysyny, düýeleriň gäwüş ysyny getirýärdi* (B. Kerbabaýew).

KÖWSARLAMAKLYK [köwsa:rlamaklyk], *iş ady.* Köwsarlamak ýagdaýy.

KÖWSER [köwsör], *at.* Hyýaly jennet çeşmesi. *Köwsere ýuwupdyr ýar syýa saçyn, Agyz diýen etmez, tilden uýalar* (Mollanepes).

KÖW-SÖW: köw-söw etmek bir ýerde aýlanyp, aýlanjyrap ýörmek, işli-işsiz gezelenç etmek. *Ol ekiniň golaýynda köw-söw edip ýördi.*

KÖWÜK I, *at.* Ýabany pişige meňzeş ýyrtyjy haýwan. *Gumuň käbir ýerlerinde köwürkler we alajagözenler hem ýaşaýarlar.*

KÖWÜK II, *syp.* Köwek bolup duran, köwlen (ýer). *Agajyň bir gapdaly adam giräýmeli köwürki.*

KÖWÜLMEK [köwülmök], *işl.* Bir zadyň, jaýyň we ş.m. düýbi oýulmak, gazylmak. *Köne jaýyň düýpleri köwülüp, üstüne ýykyljak bolup dur.*

KÖWÜM-KÖWÜM, *syp.* Köp ýer köwlen. *Alaňnyrtlar mal ýatagyň töweregini köwüm-köwüm edipdir.*

KÖWÜNMEK [köwünmök], *işl.* Özüň üçin köwmek, köwläp almak. *Men gumda kösük köwündim.*

KÖWÜŞ I, *at.* Aýaga geýilýän gonçsuz aýak-gaplaryň umumy ady. *Ol mele mesisiniň taýly gezek sypalaşdyryp, köwüşlerini golaýyna getirip goýdy* (B. Seýtakow).

KÖWÜŞ II, *iş ady.* Köwmek ýagdaýy.

KÖWÜŞÇI [köwüşşü], *at.* Köwüş tikýän, köwüş ýamaýan, aýakgap bejerýän ussa. *Köwüşçä ädigimiň ökjesine nal kakdyrdym.*

KÖWÜŞDIRMEK [köwüşdürmök], *işl.* Birnäçe ýeri köwüp çykmak, köwüm-köwüm edip gazyşdyrmak. *Elleri kiçijik pillije çagajyklar jaýyň töweregini köwüşdirip çykypdyr.*

KÖWÜŞLEMEK [köwüşlömök], *işl., gepl. d.* Köwüş bilen urmak. *Onuň agzyny köwüşlemeli bolupdyr.*

KÖWÜŞLIK [köwüşlük], *syp.* Köwüş tiker ýaly, köwüş tikmek üçin niýetlenen. *Köwüşlik teletin.*

KÖWZEME [köwzömö], *iş ady.* Köwzemek ýagdaýy.

KÖWZEMEK [köwzömök], *işl.* 1. Bugdaýyň, künjiniň we ş.m. dänelerini gaba salyp, silkeläp aras-salamak. *Ol bugdaýy köwzäp arassalady.* 2. Soka salyp, gabygyny döwmek, aýyrmak.

KÖWZELMEK [köwzölmök], *işl.* 1. Bugdaýyň, künjiniň we ş.m. däneleri gaba salnyp, silkelenip arassalanmak. 2. Soka salnyp, gabygy döwürmek, aýrylmak.

KÖWZEMEKLİK [köwzömöklük], *iş ady.* Köwzemek ýagdaýy.

KÖWZESDIRMEK [köwzöşdürmök], *işl.* Köwzäp çykmak, köwzäp arassalaşdyrmak. *Ol bugdaýy, künjini köwzeşdirdi.*

KÖWZEŞMEK [köwzöšmök], *işl.* 1. Köwzemäge kömekleşmek. *Bugdaý köwzeşmek.* 2. Bilelikde köwzemek. *Aýallar bugdaý köwzeşip durdular.*

KÖWZETMEK [köwzötmök], *işl.* Köwzemek işini başga birine etdirmek.

KÖWZEÝIŞ [köwzöýüş], *iş ady.* Köwzemek ýagdaýy.

KÖÝ [kö:y], *at.* Pikir-hyýal, oý; küý. *Günde ýüz köý geler-geçer bu başa, Agyrta, sözümi ýykmagyl, oglum* (Magtymguly). *Tapmadym, nädeýin, ýok eken öýde, Galdym şol wagtda tükenmez köýde* (A. Kekilow).

KÖÝDÜRIŞ [köýdürüş], *iş ady.* Köýdürmek ýagdaýy.

KÖÝDÜRME [köýdürmө], *iş ady.* 1. Köýdürmek ýagdaýy. 2. *at.* Gyzgyn unaşyň, belkäniň üstüne agaran guýlup taýýarlanýan nahar.

KÖYDÜRMEK [köýdürmök], *işl.* 1. Bir zady otda öte gowurmak, ýakyp zaýalamak. *Ol tamdyra ýapan çörekleriniň birnäçesini gülläpdir, ody köp salyp köýdüripdir.* 2. *göç. m.* Biriniň janyny ýakmak, çykgynsyz ýagdaýa salmak, bagryny ýakmak. *Näz bilen köýdürme bizi, Gyz juwan, suw ber içeyli* (“Görogly”). 3. *göç. m.* Puluň hümmetine görä düşýän harydy alman, ony biderek zada harç etmek, biderek zada sowmak, ýerliksiz harçlamak. *Maňa bir eden zadyňam bolmaz-da, diňe şol puly köýdürersiň* (B. Kerbabayew). 4. *göç. m.* Pul çalşygynda bar bolan pullaryňy bellenen möhletde täze pula öwürmän, olaryň köýmegine sebäp bolmak, ýerine täze pul alyp bilmezlik. *Şu aýyň içinde pullaryňy täze pula çalyşmasaň, hemmesini köýdürersiň.*

KÖYLENMEK [kö:ýlönmök], *işl.* Bir zadyň pikir-hyýalyny etmek, oýa batmak. *Ol näme oýlanýar; näme aýlanýar; Ol näme köýlenýär; näme küýlenýär?* (N. Pomma).

KÖÝME [köýmö], *iş ady.* Köýmek ýagdaýy.

KÖÝMEK [köýmök], *işl.* 1. Gyzgyn zadyň täsiri netijesinde ýanmak, ýanyp bişmek. – *Ah, elim köýdi, goýber! – diýdi* (“Zöhre – Tahyr”). 2. Köp ulanylyp ýa-da gaty gyzyp zaýalanmak. *Lampa köýüpdur.* 3. *göç. m.* Bir zadyň ugrunda janyňy ýakmak, bagryňy ýakmak. 4. *göç. m.* Zähmetiň biderek gitmek, çeken azabyň reýgan bolmak, ýerine düşmezlik. 5. Pul çalşygynda çalşylmadyk pul dolanyşykdan galmak. 6. *gepl. d.* Puluň satyn alyş hümmeti örän aşak düşmek, peselmek.

KÖÝMEKLIK [köýmöklük], *iş ady.* Köýmek ýagdaýy.

KÖÝMET [köýmöt], *at.* Aýallaryň pişmedir çapady bişirip, toýa eltyän sowgatly saçagy. *Her gün saçak, pişme-köýmetli gelen aýallar oglany ýüzüne sylýarlar* (A. Gowşudow).

KÖÝNEK [köýnök], *at.* Her hili matadan tikilýän, egne geýilýän ýuka geýim. *Onuň egninde keteni köýnegi, mahmal kürtesi bardy* (G. Kulyýew). *Köýneginiň jübüsinden eplengije depder-kagyzyňy çykardy-da, epinlerini ýazyşdyrdy* (K. Berdiýew).

KÖÝNEKÇE [köýnökçö], *hal.* 1. Egni diňe köýnekli, köýnegiň daşyndan hiç zat geýmedik. *Ertirine we agşamyna köýnekçe... gezmek mümkin däl* (N. Esenmyradow). 2. *at.* Atyň eýeriniň üstüne atmak üçin haly ýaly dokalýan ýa-da palas ýaly öýdelyän gyrasy seçekli esbap, jul. *Köýnekçäni agdygrak saldy* (“Görogly”).

KÖÝNEKLIK [köýnöklük], *at.* Köýnek bolar ýaly, köýnek tikmäge niýetlenen (mata). *Men ertir bazardan gelşime iň gymmatbaha ýüpek köýneklik alyp bererin* (N. Saryhanow).

KÖÝÜK, *at.* Ýanyk, ýanan zat. *Birdenkä köýük ysy gelip başlady* (“Edebiýat we sungat”).

KÖYÜP-BIŞMEK, *işl., ser. Köýmek 3.* Oňa ene süýdünü emdirmänligine köýüp-bişýärdi (G. Kulyýew).

KÖYÜŞ, *iş ady.* Köýmek ýagdaýy.

KÖZ [kö:z], *at.* 1. Ýanyp, küle ýa-da kömre öwürülmedik ot bölegi, tokga ot. *Gazanyň gapdalýndaky ojakda diňe köz gyzaryp ýatyrady* (B. Seýtäkow). 2. *göç. m.* Köz ýaly, közüň täsiri ýaly. *Eşitseň ýaman söz ýagşy dostuňdan, Ýanar durar, ýüreğiňde köz bolar* (Seýdi).

KÖZEME [kö:zömö], *iş ady.* Közemek ýagdaýy.

KÖZEMEK [kö:zömök], *işl.* Köze öwürlmek. *Ýanyp duran ojar oduny soňabaka közöp başlady.*

KÖZEŞMEK [kö:zöşmök], *işl.* Bir ýanyndan közöp ugramak. *Ojakdaky omçalar közeşip ugranda, çopan gara kündügi közüň içine süssürüp oturdy.*

KRATER [kyra:ter], *at.* Ýanardagyň (wulkanyň) çür başynda ýerleşýän we içinden ot, gyzgyn läbik, kül atylyp çykýan deşik.

KREMASIÝA [kirema:siýa], *at.* Aýratyn peçlerde ölen adamyň jesedini ýakmaklyk. *Kremasiýa etmek.*

KREMATORIÝ [kiremato:riý], *at.* Kremasiýa etmek üçin ýörite abzallaşdyrylan jaý.

KREMNIÝ [kire:mniý], *at.* Metal ýaly ýalpyldyly garamtyl-çal kristallar, himiki element.

KRISTAL [kirista:l], *at, him.* Bölejikleri (atomlary, ionlary ýa-da molekulalary) belli bir yzygiderlilikde gaýtalanýan tertipde ýerleşen (gaty ýa-da suwuk) jisim.

KROKODIL [kyrakady:l], *at.* Tropik ýurtlarda suwda ýaşayan galyň hamly süýreniji haýwan.

KROWAT [kyrava:t], *at.* Üstünde ýatmak üçin agaçdan ýa-da metaldan ýasalan dört aýakly, bir adamlyk ýa-da iki adamlyk öý goşy, mebel.

KUB [ku:p], *at.* 1. *mat.* Bir sanyň üçünji derejesi. 2. Göwrüm ölçeg birligi.

KUBOK [ku:bok], *at, sport.* Sport ýaryşlarynda berilýän baýrak. *Hormatly Prezidentimiziň gysga döwürde Halkara karate federasiýasy tarapyndan gara guşagyň iň ýokary 6-njy danyňa, Aziýanyň Olimpiýa geňeşiniň ordenine, Halkara awtomobil federasiýasynyň we “Ýüpek ýoly 2009” rallisiniň guramaçylyk komitetiniň ýokary Kubogyna mynasyp bolmagy milli Liderimiziň halkara ykrarnamasyna eýe bolýandygyny aňyryňy bilen subut edýär* (“Saglyk”).

KUHHA-KUHHA [kuhho-kuhho]: **kuhha-kuhha** etmek *ser. Kühhe-kühhe* etmek

KUWWAT [kuwwa:t], *at.* 1. Güýç, gujur, gurbat, gurp, gaýrat. 2. Elektrik energiýasynyň güýjüni häsiýetlendirýän ululyk. *Elektrik togunyň kuwwaty.* 3. Og-lana dakylýan at.

KUWWATLANDYRMAK [kuwwa:tlannymak], *işl.* 1. Bir zadyň güýjüni artdyrmak, gurbuny köpeltmek,

kuwwat bermek. *Gulam Seydi şahyra nan-suw berip, ony birnemejik kuwwatlandyrypdyr* (N. Pomma). **2.** Ykdysady, harby, tehniki taýdan güýçlendirmek, güýjüni köpeltmek, artdyrmak. *Ýurduň goranyş ukybyny kuwwatlandyrmak.*

KUWWATLANMAK [kuwwa:tlanmak], *işl.* Bir ugurdan güýçli bolmak, güýçlenmek. *Parahatlyk saýasynda, Ös, kuwwatlan, ganatlan!* (A. Kowusow).

KUWWATLY [kuwwa:tly], *syp.* **1.** Kuwwaty bar, beden taýdan gujurly, güýçli. *Kuwwatly gol.* **2.** Ykdysady, harby, tehniki taýdan güýçli, hemme tarapdan ösen.

KUWWATLYLYK [kuwwa:tlylyk], *at.* **1.** Fiziki taýdan güýçlülük, kuwwaty barlyk, kuwwatsyz dällik. *Pälwanyň goşarynyň kuwwatlylygy daşyndanam bildirip durdy.* **2.** Ykdysady, harby, tehniki taýdan güýçli, ösen ýagdaýda bolmaklyk.

KUWWATSYZ [kuwwa:ssyz], *syp.* **1.** Kuwwaty ýok, kuwwatly däl, güýçsüz. *Ol kuwwatsyz gollary bilen kakasynyň boýnundan asyldy.* **2.** Ykdysady, harby we tehniki taýdan gowşak.

KUWWATSYZLANDYRMAK [kuwwa:ssyzlan-nyrmak], *işl.* Birini kuwwatdan gaçyrmak, kuwwatsyz ýagdaýa salmak, güýçsüzlendirmek. *Kesel ony kuwwatsyzlandyrypdyr.*

KUWWATSYZLANMAK [kuwwa:ssyzlanmak], *işl.* Güýçden galmak, kuwwaty gaçmak, gurpdan düşmek. *Ol kesel zerarly ýyl-ýyldan kuwwatsyzlanýar.*

KUWWATSYZLYK [kuwwa:ssyzlyk], *at.* Kuwwatsyz halda bolmaklyk, güýçsüzlük, gurpsuzlyk; ygynsyzlyk. *Soňky gezek göreş tutanda, pälwanyň kuwwatsyzlygy bildirdi.*

KUYAŞ [kuýoş], *at, şahyr.* Gün (togalak şekilli örän gyzgyn asman jisimi). *Husnuňa tap bermez kuýaşyň nury, Ýüzüň meňzär mahy-tabana, gözeli* (Kemine).

KUYUN, *at.* Tüweleý. *Köýüňde kuýun deý awara bolsam* (Mollanepes).

KÜÇEN [küçön], *at.* Düýe ýa ýaby bilen ýer süründe malyň boýnunyň sürtülmezligi üçin, boýunturugyň astyndan, samaçawlaryň aralygyndan togalanyp, düýrlenip goýulýan köne keçe we ş.m. zat. *Alaşa boýnuna küçen salnyp, boz agta ýanaşdyrylanda haýkyrdy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Küçen ýaly** düýrlenlen ýaly, togalanan ýaly, бүкүлөн ýaly. *Ol küçen ýaly bolup бүкүлүп ýatyrdy.*

KÜÇENLIK [küçönlük], *syp.* Küçen eder ýaly, küçen etmäge ýaramly, küçen etmäge niýetlenen. *Küçenlik köne güpbi.*

KÜDE [küdü], *at.* **1.** Bir ýere basylan bed, ýandak we ş.m. üýşmegi, küt. *Ot küdeleri.* **2.** göç.m. Tertipli-tertipsiz baslygyp ýatan zatlaryň toplumu. *Içi gyrlyp*

taşlanan pelleler, baýryň bir bölegi ýaly, küde bolup ýatyr (B. Kerbabaýew).

KÜDE-KÜDE [küdü-küdü], *syp.* Üýşürilip goýlan birnäçe küde; üýşmek-üýşmek, topbak-topbak. *Otlar küde-küde edilip üýşürilipdir.*

KÜDELEME [küdelömö], *iş ady.* Küdelemek ýagdaýy.

KÜDELEMEK [küdelönmök], *işl.* Bedäni, ýandagy küde edip basmak, desselerden ýa petdelerden küde etmek. *Bede küdelemek işi tamamlanyp barýar.*

KÜDELEMEKLIK [küdelömlük], *iş ady.* Küdelemek ýagdaýy.

KÜDELEMEZLIK [küdelömlözlük], *iş ady.* Küde edip basmazlyk.

KÜDELENMEK [küdelönmök], *işl.* Ot we ş.m. zatlar küde-küde edilmek. *Ýatyrylan ýandak küdelendi.*

KÜDELEŞDIRMEK [küdelöşdürmök], *işl.* Bedäni, ýandagy we ş.m. bir ýanyndan küde edip başlamak, küde edip çykmak. *Ol ýatan petdeleri küdeleşdirip çykdy.*

KÜDELETMEK [küdelötmök], *işl.* Küdelemek işini başga birine etdirmek, bedäni, ýandagy we ş.m. küde-küde etdirmek. *Onda-munda görüňän desseleri küdeletdi.*

KÜDELEÝİŞ [küdelöýüş], *iş ady.* Küdelemek ýagdaýy.

KÜDELEÝJI [küdelöýjü], *at.* Bede ýa-da ýandak we ş.m. küde edýän, küde basmakda ulanylýan maşyn.

KÜDÜŇ, *at.* **1.** Geýimiň ýygrydyny ýazmak üçin ulanylan ýylmanak daş. *Ol bukjadan çykaran ketenisiniň epin tutan ýerlerinden küdüň ýöretdi.* **2.** Harsaň keseklerini owradyp, gaty toprakly ýerleriň ýüzünü tekizlemek üçin ulanylýan gural. – *Eý, joçga, kesekleri ýörite küdüň* bilen owratmaly* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”, 105 s.).

KÜFGAR [küfğa:r], *at, kön.s.* Kapyrlar. *Ýalançyny küfgar alsyn, oz diniňe pugta bol* (Aýtgy).

KÜHHE-KÜHHE [kühhö-kühhö]: **kühhe-kühhe etmek** kesellilik zerarly içiňe zor salyp üsgürmek, yzly-yzyna üsgürmek. *Ol içini çekip, eginlerini silkip, kühhe-kühhe edip, birnäçe gezek üsgürdi.*

KÜJI [küjü], *at.* Dokalýan dokmanyň erşine bat berýän, erişleriň ornuny çalşyryň halka görnüşli ýüp.

♦ **Küji agajy** daşyna küji ýüpi aýlanýan, dokmanyň erşini ýokary göterýän, dokmanyň ini bilen deň togalak agaç. **Küji galdyrgyç** küji agajynyň iki ujunyň aşagynda goýulýan, palçykdan edilen dikeç, küji ýassyk. **Küji susmak** küji dokmanyň erşine gyrađeň barmadyk wagtynda el bilen eltme. **Küji ýassyk** ser. **Küji galdyrgyç.** **Küji ýüp** küji etmek üçin ýörite бүкүдүрilen ýüp.

KÜJÜLEME [küjölömö], *iş ady.* Kujülemek ýagdaýy.

KÜJÜLEMEK [kujölömök], *ışl.* Dokma ýüwürtmekde erişleri küjüden geçirmek; küji etmek. *Dokmanyň erşini küjülemek.*

KÜJÜLEMEKLIK [kujölömöklük], *ış ady.* Küjülemek ýagdaýy.

KÜJÜLENMEK [kujölönmök], *ışl.* Dokmanyň erşi küjüden geçirilmek.

KÜJÜLEŞMEK [kujölöşmök], *ışl.* 1. Küjülemäge kömekleşmek. 2. Bilelikde küjülemek.

KÜJÜLETMEK [kujölötmök], *ışl.* Küjülemek işi ni başga birine etdirmek.

KÜJÜLEÝIŞ [kujölöýüş], *ış ady.* Küjülemek ýagdaýy.

KÜKEDIŞMEK [küködüşmök], *ışl.* Birnäçe bolup çilim tüssesini küketmek. *Çilim kükedişip durmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

KÜKEME [kükömö], *ış ady.* Kükemek ýagdaýy.

KÜKEMEK [kükömök], *ışl.* Dürli ys gelmek, ýakymly-ýakymsyz ys ýaýramak, burnuňa urmak. *Päki-ze geýimleriň, dürli atyrlaryň ysy kükeýärdi* (B. Kerbabayew).

KÜKEMEKLİK [kükömöklük], *ış ady.* Kükemek ýagdaýy.

KÜKEŞMEK [küköşmök], *ışl.* Birnäçe zadyň ysy ýaýrap durmak, gelip durmak. *Dürli gülleriň ysy kükeşýärdi.*

KÜKETMEK [kükötmök], *ışl.* Ys ýaýratmak, ys döretmek.

KÜKEÝIŞ [küköýüş], *ış ady.* Kükemek ýagdaýy.

KÜKREK [kükürök], *at.* Adamyň ýa-da haýwanyň döşi, göwsi.

♦ **Kükrek germek** bir maksat, iş üçin gaýduwsyz durmak, jan gaýgyrmazlyk. *Sen meni ösdürdiň, kükregiň gerip, Arslan yürek gahrymanyň asly sen* (A. Kekilow).

KÜKREME [kükürömö], *ış ady.* Kükremek ýagdaýy.

KÜKREMEK [kükürömök], *ışl.* 1. Lummur-lummur edip seslenmek, agzyny ak köpük edip esremek (erkek, iner hakynda). *Kükrap bugra dek dalaşan, Ýolbars gaplaň, şiri bardyr* (“Görogly”). *Aý gider Aýa garşy, Ner kükrap maýa garşy* (Halk döredijiliginden). 2. *göç.m.* Meslikden gaharlanylýp, biriniň üstüne haýbat atyp sürünmek, küpürsemek. *Onuň üstüne birsyhyly sürnüp kükreýärdi* (A. Nazarow).

KÜKREMEKLİK [kükürömöklük], *ış ady.* Kükremek ýagdaýy.

KÜKREŞMEK [küküröşmök], *ışl.* Düýe mallar birnäçe bolup esröp, kükrap durmak (erkekler hakda). *Gyşyň çillemes erkekleri dişlerini çalşyp, agyzlaryny ak köpük edişip, biri-birine kükreşýärdi* (N. Pomma).

KÜKREÝIŞ [küküröýüş], *ış ady.* Kükremek ýagdaýy.

KÜKÜRT, *at.* 1. Gazylýp alynýan sary reňkli mineral, himiki element. 2. *gepl.d.* Otluçöp.

KÜKÜRTLİ [kükürtlü], *syp.* Düzümünde kükürdi bolan. *Kükürtli suw.*

KÜL, *at.* Oduň we ş.m. zatlaryň ýanyp gutarandan soňky galan külke çal galyndysy. *Perzent bolmasa düýbüňden, Gam-gussa basar gün-günden, Kim ogulsyz ölse mundan, Ojagynda küller galmaz* (Seýdi).

♦ **Kül bolmak** 1) kül-uşak bolmak, döwölüp bölek-bölek bolmak. *Ýere gaçyran käsesi kül bolupdyr.* 2) güýçli derejede şikes ýetmek, gaty zaýalanmak. *Maşyn heläkçiliginde “Toýotasy” kül bolupdyr.* 3. Sowup gutarylmak, bary harçlanmak. *Belli bir alan zadymam ýok weli, baş günüň içinde toplanja pullarymyň bary kül boldy.* 4) syzlap gaty agyrmak. *Köp işläp ýadapdyryn öýdýän, elim, aýagym kül bolupdyr; agyrysyna çydamajak bolýan. Kül dökmedik ýeri ýok* belli bir ýerde, işde ýerlemän, bir ýerde uzak durman, ondan-oňa göçüp-gonup ýören (adam). **Küle dönmek.** *ser: Kül bolmak.* Ümmülmez ýogyn agaçlar gara ýanyk bolup, küle dönüpdir (A. Gowşadow). **Kül etmek** 1) kül-uşak etmek, döwüp bölek-bölek etmek. *Elindäki çäýnekleri ýere gaçyryp, kül etdi.* 2) güýçli derejede şikes ýetirmek, gaty zaýalamak. *Maşynyny degrip, kül eden eken.* 3. Sowup gutarmak, baryny harçlamak. *Pul boldy – kül boldy. Külünü göge sowurmak* ýok etmek. **Bagtyň küle çökmek** durmuşyň ugruna bolman, bulaşmak, edeniň ugruna bolman, ters düşmek; işiň gaýtmaq. *Bagtyň küle çökmegin.*

KÜLAL [küla:l], *at.* Küzegär.

KÜALTAMDYR [küla:ltamdyr], *at.* Küzegärleriň ýasaýan tamdyry.

KÜLATAR, *at.* Ojagyň küli syrylyp, toplanyp dökülýän susak.

KÜLBE [külvö], *at.* 1. Ýaşamak üçin sümelge, ýaşamak mümkin bolan bolgusyzja küme, kepbe. 2. *gepl.d.* Ýaşayş jaýy, öý. *Sen öz külbäni niredede bolsa, suwuň kenarynda dikgin* (“Edebiyat we sungat”).

♦ **Külbesini arkasyna daňmak** kowmak, göçürüp goýbermek.

KÜLBIKE [külvike], *at.* Eliň ýa-da aýagyň barmaklarynyň iň kiçisi, başam barmakdan soň dördünji barmak.

KÜLÇE [külcö], *at.* Un, ýag, ýumurtga goşulyp, süýde ýugrulýp, ýörite bişirilýän kiçijik tegelek çörek, köke.

KÜLDAN [külla:n], *at.* Çilimiň küli kakylýan, galyndysy taşlanýan gap, guty.

KÜLE [külö], *symp.* 1. Guýrugy kesik, kelte guýrukly; jonnuk, gysga, kelte. *Küle köpek art penjeleri bilen ýer döwür, ýüzüni nobura bakan tutup hyňranýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Oglana dakylýan at.

KÜLEÇE [külöçö], *at.* Daşyna begres, mahmal we ş.m. daşlyk çekilen gysga aýal içmegi. *Ejemden galan küleçäni hökman geýerin, kaka!* ("Edebiýat we sungat").

KÜLEMBIBI [külömmi:vi], *at, ser.* **Külbike.**

KÜLEMBIKE [külömmi:ke], *at, ser.* **Külbike.** *Kirişleriň goşulyp gaýdýan perdesine külem barmagyny basyp durdy-da, dutaryň gapagyny basdy* (N. Saryhanow).

KÜLJERMEK [küljörmek], *işl.* 1. Küle öwürlip başlamak. *Ussa aga bolmasa-da, körükde küljerip ýatan kömrüň ýap-ýaňyja-da körändigine gözümi ýetirdim* (R. Gelenow). 2. Ýüzi ýagtylygyny ýitirip, öçügsi görnüşe geçmek. *Näme ýüzüň küljerip dur?*

KÜLJÜMEK [küljümök], *symp.* Küle çalymdaş reňkli, kül reňkliräk. *Onuň asly bugdaý reňk ýüzi gandy kömrüniň tozany bilen küljümek bolupdyr* (A. Gowşudow).

KÜLKE [külkö] **I**, *symp.* Bir zadyň owranyyp maýda bolan bölekleri, iri bolmadyk, bolmalysyndan ownuk, maýda. *Külke çay.*

KÜLKE [külkö] **II**, *at.* Takgaz balyklar maşgalasyna degişli ownuk balyk. *Külke balygy.*

KÜLKELEME [külkölömö], *iş ady.* Külkelemek ýagdaýy.

KÜLKELEMEK [külkölömök], *işl.* Bir zady owratmak, maýdalamak, döwür ownuk etmek. *Iri kömürleri külkelemek.*

KÜLKELEMEKLIK [külkölömöklük], *iş ady.* Külkelemek ýagdaýy.

KÜLKELENMEK [külkölönmök], *işl.* Külke, maýda, ownuk edilmek.

KÜLKELEŞMEK [külkölöşmök], *işl.* 1. Külkelemäge kömekleşmek. *Duzy külkeleşmek.* 2. Bilelikde külkelemek.

KÜLKELETMEK [külkölötmök], *işl.* Külkelemek işini başga birine etdirmek. *Saruny külkeletmek.*

KÜLKELEÝIŞ [külkölöýüş], *iş ady.* Külkelemek ýagdaýy.

KÜL-KÜLÜNE [kül-külünö]: **kül-külüne düşmek** bir zadyň hyýalyňa, arzuwyna, ýygyna düşmek. *Durdujygam Gülnary garşylamanyň kül-külüne düşdi* (A. Gurbanow).

KÜLLI [küllü], *symp.* Ähli, hemme, bütün. *Küllü gözelleriň hany* (Magtymguly).

KÜL-OWRAM [kül-owrom], *hal.* 1. Dyr-pytrak, bölek-bölek, tike-tike, kül-uşak. *Elimdäki käse ýere gaçyp, kül-owram boldy.* 2. Owlan ýaly, soka salnan ýaly

(endam, beden hakynda). *Dört günläp kerpiç guýdum weli, endam-janyň kül-owram bolupdyr.* 3. Derbi-dagyn, kül-peýekun.

KÜL-PAGYŞ [kül-pağyş], *hal.* Duw-dagyn, kül-uşak, owram-owram.

KÜL-PEÝEKUN [kül-peýeku:n], *hal.* Derbi-dagyn, kül-uşak, dyr-pytrak, ýer bilen ýegsan. *Şeýdip, nämäniň-nämedigini aňşyrmankalar, olary kül-peýekun ediris* (B. Seytäkow).

KÜLPET [külpöt], *at.* Bir zat sebäpli çekilýän ejir, azap, görülýän horluk, kynçylyk; sütem, zulum. *Garrylyk yetişdi mün külpet bilen, Mizan ýetdi, hazan geldi, gys galdy* (Magtymguly).

KÜL-TALHAN, *hal, gepl. d.* Kül ýaly, talhan ýaly, owram-owram, kül-uşak. *Sen nädip meniň dişimi kül-talhan etjek?* (G. Kulyýew).

KÜLTEK [kültök]: **köne külte** köneniň tarapdary, täzelik bilen ylalaşmaýan, köneçil. *Ol gaty köne külte adamdy.*

KÜLTEM [kültöm], *symp.* 1. Külderlenen halka görnüşli toplanyp daňlan (ýüp, sim we ş.m. zat). *Çep işkde iki kütem gara ýüp asylygy durdy* (B. Kerbabaýew). 2. *at, göç.m.* Bir zadyň yzygiderli dowamy. *Pikir kütemleri ony haýsydyr bir döwürlere alyp bardy* ("Edebiýat we sungat").

KÜLTEMEK [kültömök], *işl.* Toplamak, ýygnaamak, (esasan, iriň hakynda). *Ýara iriň kültäpdir.*

KÜLTER [kültör], *at, ser.* **Kütem.** *Eýeriň gaşyna ildirilen irişme bagy alyp, küterini çözmäge durdy* (H. Derýaýew).

KÜLTERLEME [kültörlömö], *iş ady.* Külderlemek ýagdaýy.

KÜLTERLEMEK [kültörlömök], *işl.* 1. Uzyn ýüpi bir elni bilen ujundan tutup, beýleki elni bilen çalarak ýumulgy elni içinde saklap, goluň kütemiň möçberine, ululygyna baglylykda aýlamak arkaly kütem görnüşinde ýygnaap daňmak, berkitmek. *Bedraniň bolsa ýüpüni küterläp, Annagulyňnyň eline berdi* (A. Durdyýew). 2. *göç.m.* Uzak ýoly durman geçmek. *Otly ýoluň tanapyny küterläp barýardy.*

KÜLTERLEMEKLIK [kültörlömöklük], *iş ady.* Külderlemek ýagdaýy.

KÜLTERLEMEZLIK [kültörlömözlük], *iş ady.* Kütem-kütem etmezlik.

KÜLTERLENMEK [kültörlönmök], *işl.* 1. Külder-külder, kütem-kütem edilmek. *Ol arkasyndaky boş kädini düşürmäni unudyp, bagy küterlengi bedresini elinde tutup durdy* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Yzly-yzyna geçip durmak. *Aýlar, ýyllar şol küterlenip geçip dur.*

KÜLTERLEŞDIRMEK [kültörlöşdürmök], *işl.* Ýaýrap ýatan ýüpi, simi bir ýanyndan kütem görnüşinde ýygnaşdyrmak. *Ol bulaşyp ýatan ýüpleri küterleşdirdi.*

KÜLTERLETMEK [kültörlötmök], *işl.* Ýüpi we ş.m. külter-külter etdirmek. *Çopan ýüpleri çoluklara külterletdi.*

KÜLTERLEÝİŞ [kültörlöýüş], *iş ady.* Külterlemek ýagdaýy.

KÜL-UŞAK [kül-uşok], *hal.* Bölek-bölek, kül-owram, kül-pagyş; derbi-dagyn, dyr-pytrak. *Käse ýere gaçyp, kül-uşak boldy*

KÜLÜN, *at.* Gaty ýa-da daşlyk ýerleri gazmak üçin ulanylýan bir uýj çiş, beýleki uýj ýasyrak agyzly demir gural. *Daş asyýa bolmaz külün urmasaň, Hiç iş kemal tapmaz, köňül bermeseň* (Talyby).

KÜLÜNLEMEK [külünlömmök], *işl.* Külün bilen gazmak, külün urmak. *Piliň almadyk gaty ýerini külünlemek.*

KÜLÜNLENMEK [külünlönmök], *işl.* Gaty, daşly ýere külün urulmak. *Gaty ýerler külünlendi.*

KÜLÜNLEŞMEK [külünlöşmök], *işl.* 1. Birine külünlemäge kömekleşmek. *Külünleşäýmeseň, bu ýer maňa gazdyrjak däl.* 2. Bilelikde külünlemek. *Olar gaty ýeri külünleşip durlar.*

KÜLÜNLETMEK [külünlötmök], *işl.* Külünlemek işini başga birine etdirmek, külünlemäge mejbur etmek. *Daşly ýeri külünletmek.*

KÜLÜNLEÝİŞ [külünlöýüş], *iş ady.* Külünlemek ýagdaýy.

KÜME [kümö], *at.* Mal-gara saklamak, goş-golam we ş.m. zatlary goýmak, şeýle hem wagtlaýyn ýaşamak üçin, köplenç, agaçdan dikilen çatma.

KÜMEÇİLİK [kümöçülük], *at.* Köp küme dikilen ýer, kümäniň köp ýeri. *Biz oba ýetmänkäk, gawun kümeçiligi çykyp ugrady.*

KÜMMET [kümmöt], *at.* Mazaryň üstünde salynýan, ýokarsy gümmmezli bina, gümmmez. *Janyň barlygyn-da haýyr gazansaň, Rahat ýatjak ýeriň - kümmet ýagşydyr* (Magtymguly). *Sen indi Bezirgeniň mazarynyň üstüne kümmet galdyr* ("Görogly"). *Uzak çölde äpet kümmet, Durdy köp asyrdan bəri* (Ç. Aşyrow).

KÜMPÜÇ, *at.* Adamyň, haýwanyň oňurgasynyň gutarýan tarapy; türre, syrt.

KÜMSÜK, *syp.* Ýaman niýet bilen gizlinlikde biriniň garşysyna hereket edýän (adam hakynda). *Men seniň ýaly kümsük adamy heniz gören däldirin.*

KÜMSÜKLİK [kümsüklük], *at.* Misinsokarlyk, saman astyndan suw goýberenlik; köpbilmişlik.

KÜMŞÜLDEME [kümşüllömmö], *iş ady.* Kümşüldemek ýagdaýy.

KÜMŞÜLDEMEK [kümşüllömmök], *işl.* Iýmiti alyn diş bilen iýmek, gäwüşemek, agzyňy münküldedip iýmek. *Gelinligi bolsa sumkasyndan odur-budur çykaryp, kümşüldedýärdi* (T. Gurbanow).

KÜMŞÜLDEMEKLIK [kümşüllömmöklük], *iş ady.* Kümşüldemek ýagdaýy.

KÜMŞÜLDETMEK [kümşüllötmök], *işl.* Alyn dişleriň bilen bir zat iýip, agzyňy kümşül-kümşül etdirmek.

KÜMŞÜLDEÝİŞ [kümşüllöýüş], *iş ady.* Kümşüldemek ýagdaýy.

KÜMÜŞ, *at.* zergärç. s. 1. Çalymtyk ak reňkli gymmatbaha metal, himiki element. *Zelili Hatyjanyň on barmagy üçin ýasan on ýüzügin, bukaw, gupba, sümsüle ýaly kümüş şaýlaryny Seydiden iberipdir* (N. Pomma). 2. Gyza dakylýan at.

◊ **Som kümüş bolup durmak** köp sanly kümüş şaý-seplerini dakynmak. *Üsti-başy som kümüş bolup duran gelin dähedem-dessemleýp ýöräp barýardy.*

KÜMÜŞÇI [kümüşşü], *at.* zergärç. s. Kümüşden şaý-sep ýasaýan ussa, kümüş ussasy, zergär. *Kümüşçi ussanyň ýüzüge oturdan gaşyna söýgi, guwanç bilen bakyşy ýaly, Nepes hem öz eden işine göwnüýetijilik bilen seretdi* (B. Seýtäkow).

KÜMÜŞ-GYZYL [kümüş-ğyzyl], *at.* Kümüşdir gyzlyň bilelikde ady. *Kümüş-gyzlyň könesi bolmaz, ata-enäniň - bahasy* (Nakyl).

KÜMÜŞLEÇ [kümüşlöç], *syp.* Kümüş reňkli, kümşe çaly m edýän. *Kümüşleç öwşün atyp, gök salyp oturan düzlük.*

KÜMÜŞLEME [kümüşlömmö], *iş ady.* Kümüşlemek ýagdaýy.

KÜMÜŞLEMEK [kümüşlömmök], *işl.* Kümüş bilen bezemek, nagyşlamak. *Ol eýeriň gaşyny kümüşledi.*

KÜMÜŞLEMEKLIK [kümüşlömmöklük], *iş ady.* Kümüşlemek ýagdaýy.

KÜMÜŞLENMEK [kümüşlönmök], *işl.* Kümüş bilen bezelmek. *Nas kädiniň daşy kümüşlenipdir.*

KÜMÜŞLETMEK [kümüşlötmök], *işl.* Kümüş böleklerini berkitdirip, çaýdyryp timarlatmak, bezemek. *Gyrma köwşüni kümüşledipdir.*

KÜMÜŞSÖW, *syp.* Kümüş öwüşginli. *Kümüşsöw reňk.*

KÜNÇ, *at.* 1. ser. **Künjek 1.** *Gyrak-bujakda, tamyň künjünde, aşakdaky şyrlap akýan suw boýunda gelin-gyzlar-da köpeldi* (B. Kerbabaýew). 2. ser. **Künjek 2.** *Dünyäniň dört künjün çekip oturmyş* (Magtymguly).

KÜNDE [künnö] I, *at.* Ýer sürülýän azalyň ýerdemir geýdirilýän bölegi, omaç. *Gadymdan galan kündäniň ýeri dörüşiniň hem mazasy ýok* (B. Kerbabaýew).

KÜNDE [künnö] II, *at.* taryh. Jenaýat edenleriň aýagyna salynýan agaç gandal. *Zynjyr, künde bilen saklarlar seni* (Magtymguly).

KÜNDELEMEK [künnölömök], *işl.* Tussagyň aýagyna künde salmak, künde bilen baglamak. *Ýa kündeläp, meni çaýa salar sen* (Magtymguly). *Takdyr-hudadyr çekmegim gerek, Aýagym kündeläp, baglasaň elim* (Talyby).

KÜNDELENMEK [künnölönmök], *işl.* Tussagyň aýagyna künde salynmak. *Onuň aýaklary kündelenipdir.*

KÜNDELEŞMEK [künnölöşmök], *işl.* Tussagyň aýagyna künde salyşmak, baglaşmak.

KÜNDELETMEK [künnölötmök], *işl.* Tussagyň aýagyna künde saldyrmak. *Onuň aýagyny kündeletdiler.*

KÜNDÜK [künnük], *at.* El-ýüz ýuwmak, çaý gaýnatmak we ş.m. üçin misden ýasalyan ýa-da çöýundan guýlan gulply, jüründikli suw guýulýan gap. *Üýşmek közüň gapdalyndaky gara kündügi özüne çeken Gulmyrat aga gürrüňi başga ýana sowdy* (R. Gelenow).

KÜNJARA [künja:ra], *at.* 1. Künji, kenep we ş.m. däneleriniň ýagy alnandan soň galan galyndysy, gemresi. 2. Pagta çigidiniň ýagy alnandan soň galan galyndysy, sarun.

KÜNJEK [künjök], *at.* 1. Tamyň, otagyň, jaýyň bir burçy. 2. Bir ýeriň, ýurduň merkezden uzak ýeri, burçy, çeti.

KÜNJI [künjü], *at.* 1. Gür baldakly, ownuk däneli günorta ýurtlarda ösýän ösümlik. 2. Şol ösümliğin ýag alynýan ownuk dänesi.

♦ **Künji ekmäge gitmek** aradan çykmak, ölmek, ýogalmak.

KÜNJÜLIK [künjülük], *at.* Künjiniň köp ekilen ýeri. *Künjülik meýdan.*

KÜNJÜPAYA [künjüpa:ýa], *at.* Dänesi kakylýp alnan künjiniň çöpi.

KÜNT: künt bolmak saňsar bolmak, kelläň işlemeden galmak, aňyň kütelmek, aňkaň aşmak, akylyň çaşmak; halys bolmak. *Saňa aýdyp-aýdyp künt boldum. Künt etmek* aňyny küteltmek, aňkasyny aşyrmak; halys etmek. *Mydam ah çekersiň, zehin künt eder, Gündizki hyýalyň gündiz düýş bolar* (Magtymguly).

KÜNRE [künrö], *at.* 1. Howlynyň diwarynyň üstünden gurulýan diş-diş kiçijik sütünjikler. 2. Howlynyň burçlarynda, derwezesiniň ýanynda gurulýan içi basgançakly, töwereginde atyşhana bolan diň. 3. Köý-neginiň ýakasyna, çaga tahýasyna salynýan diş-diş gaýma nagys.

KÜŇRÜLT, *syp.* Solak, öçük; küljümek, tutuk. *Ol işige arkasyny daýap, küñrült agaran kepje sakgalyny ýogyn barmaklary bilen darap, bir salym syn edip oturdy* (B. Kerbabayew).

KÜPE [küpö] **I**, *at.* Ýolagçylar otlusyndaky wagonlarda iki ýa-da dört orunlyk ýer.

KÜPE [küpö] **II**, *at.* 1. Arka, ýagyryny; pilçäniň üsti, küpeç. 2. göç. *m.* Bir zadyň üsti, yokarsy, depesi.

♦ **Küpesine bermek (ýapmak)** arkasyna, ýagyrynsyna urmak.

KÜPÜR: küpür geplemek gep-sözde öte geçmek, uly geplemek, ýalňyş, nädogry, öte zatlar diýişdirmek. *Küpür geplemeg-ä gowy zat dälär welin, şol ýylky ýaly ýüz gys gelse-de, indi zaýaçylyk, heläkçilik bolmaz* (“Edebiyat we sungat”).

KÜPÜRSEK [küpürsök] **I**, *syp.* Küpürsöp gepleýän, batly, uly gürläýän, küpür gürläýän.

KÜPÜRSEK [küpürsök] **II**, *syp.* Gumak, ýumşak, küpürsöp ýatan (ýer hakynda). *Küpürsek ýol. Küpürsek ýer.*

KÜPÜRSEME [küpürsömö] **I, II**, *iş ady.* Küpürsemek ýagdaýy.

KÜPÜRSEMEK [küpürsömök] **I**, *işl.* Mes bolup ýa-da bir zada gahar edip, biriniň üstüne sürünmek, haýýarlyk edip gygyrmak, dogry-nädogry zatlar diýişdirmek.

KÜPÜRSEMEK [küpürsömök] **II**, *işl.* Gumak bolmak, ýumşak bolmak, içi boş ýaly bolmak (gumak ýer, ýol we ş.m. hakynda). *Küpürsöp duran dersiň üstüne çäge yazdylar.*

KÜPÜRSEMEKLIK [küpürsömöklük] **I, II**, *iş ady.* Küpürsemek ýagdaýy.

KÜPÜRSEŞMEK [küpürsöşmök], *işl.* Birnäçe bolup batly, uly gürlmek. *Aýallar, gyz-gelinler toýa gelen ýaly bolup, ýerli-ýerden küpürseşip başladylar.*

KÜPÜRSEÝIŞ [küpürsöýüş] **I, II**, *iş ady.* Küpürsemek ýagdaýy.

KÜR, *üml.* Eşek, kürre kowlanda, ýörediljek bolnanda aýdylýar.

KÜRE [kürö], *at.* Kerpiç bişirilýän peç, kerpiç bişirmek üçin ýörite jaý.

KÜREÇI [küröçü], *at.* Kerpiç bişirilýän küräniň işçisi, kürede işleýän adam; küre gurýan ussa. *Ortanjy weziriňem asly kerpiç bişirýän küreçi bolsa gerek* (A. Salyh).

KÜREK [kürök], *at.* 1. Kiçiräk motorsyz gaýyklary sürmek üçin boýy iki metrden uzynrak, ujy ýasy enjam. *Elimdäki küregim garşy suwuň ýüzünden taýyp gitdi* (A. Atajanow). 2. Tutuş agaçdan ýonulyp harman atmak, gar we ş.m. artmak üçin pil görnüşli ýasy, uzyn saply gural. *Ol atylan harmanyň gyzylyny kürek bilen bir ýere toplady.* 3. *gepl. d.* Degirmeniň un ahryryndan, çuwaldan we ş.m. un, bugdaý susup alynýan gysga saply susuç.

KÜREKÇI [kürökçü], *at.* Kürek bilen gaýyk sürýän, küregi işledýän adam.

KÜREKLEME [küröklömö], *iş ady.* Küreklemek ýagdaýy.

KÜREKLEMEK [küröklömök], *işl.* 1. Kürek bilen gaýyk sürmek, gaýygy küregiň kömegi bilen ýöretmek. *Men yzmyza kürekläp ugradym* (T. Gurbanow). 2. *gepl. d.* Kürek bilen artmak, toplamak. 3. Kürek bilen uny, bugdaýy we ş.m. gapgarmak, guýmak.

KÜREKLEMEKLIK [küröklömöklük], *iş ady.* Küreklemek ýagdaýy.

KÜREKLENMEK [küröklönmök], *işl.* 1. Kürek bilen gaýyk sürülmek. *Olar deňziň içindäki küreklenýän gaýyga meňzeýärdi* (A. Nazarow). 2. Kürek bilen ardylamak, toplanmak. *Işikdäki gar küreklendi.*

KÜREKLEŞMEK [küröklöşmök], *işl.* 1. Küreklemäge (1-nji we 2-nji manylarynda) kömek etmek. *Ol ikinji küregi aldy-da, gaýykça kürekleşip başlady.* 2. Iki ýa birnäçe bolup küreklemek (1-nji we 2-nji manylarynda). *Ikisi iki ýerden gaýyklaryny kürekleşip, bir salymdan ep-esli ýol geçdiler.*

KÜREKLETMEK [küröklötmök], *işl.* Küreklemek (1-nji we 2-nji manylarynda) işini başga birine etdirmek. *Gary kürekledip toplatmak. Ol gaýygy ýaş, gujurly oglana kürekletdi-de, beýleki kenara ugrady.*

KÜREKLEÝIŞ [küröklöýüş], *iş ady.* Küreklemek ýagdaýy.

KÜREKLI [küröklü], *syp.* Kürek bilen sürülýän. *Kürekli gaýyk.*

KÜREMEZ [kürömöz], *at.* Goýun, geçi süýdi turşy çalyň, gatygyň üstüne guýlup ýasalýan içgi. *Çopanyň ýanlygynda sowuk küremez bardy.*

KÜREN [kürön], *syp.* 1. Köp öýden ybarat, esli meýdany tutup, hatar gurap oturan, topar, topbak. *Namart çaşyr, küren ile baş bolsa, Aýbyn açar öz ilinden daş galsa* (Magtymguly). *Küren oba.* 2. Dag ady. 3. Oglana dakylýan at.

KÜRK, *at.* Towugyň ýumurtga guzlamasyny kesip, ýumurtga basyp ugraýan wagtyndaky ýagdaýy. *Gaz edinmek maksady bilen kürk bolan towuklaryň aşagyna gaz ýumurtgalaryny atdylar* (B. Öwezow).

♦ **Kürk bolmak** towugyň ýumurtga basmak wagty gelmek. *Kürk bolan towuk. Kürk towuk ýaly* haýal deprenýän, haýal hereket edýän (adam hakynda). *Emma aşagy ýumurtgaly kürk towuk ýaly galyp bilmän oýkandy* (B. Kerbabaýew).

KÜRKÜLDEME [kürküllömö], *iş ady.* Kürküldemek ýagdaýy.

KÜRKÜLDEMEK [kürküllömmök], *işl.* Kürk-kürk etmek, kürk-kürk edip ses çykarmak. *Kürk towuk kürküldeyärdi.*

KÜRKÜLDEŞMEK [kürküllöşmök], *işl.* Birnäçe kürk bolan towuk kürk-kürk etmek. *Kürk towuklar kürküldüşýärdi.*

KÜRKÜLDEÝIŞ [kürküllöýüş], *iş ady.* Kürküldemek ýagdaýy.

KÜRMEK [kürmök], *at.* Şalynyň içinde gögerýän gara danelije ösümlik we onuň dänesi, çigin, çetnik.

KÜRRE [kürrö], *at.* 1. Müngä ýaramaýan, bir ýaşyň içindäki eşek çagasy. *Kürresi elinden gitse*

eşegiň, Telmirip dört ýana gözläř uşagyn (Magtymguly).

2. Oglana dakylýan at.

KÜRRELEME [kürrölömö], *iş ady.* Kürrelemek ýagdaýy.

KÜRRELEMEK [kürrölömmök], *işl.* Kürresi bolmak. *Eşek kürreläpdir.*

KÜRRELEÝIŞ [kürrölöýüş], *iş ady.* Kürrelemek ýagdaýy.

KÜRS, *at, k. d.* Asmanyň sekizinji gaty.

KÜRSEMEK [kürsömmök]: **kürsäp girmek (urmak)** bir ýere säginmän girmek, bir zatdan howatyr edip çalt girmek, haýal etmän sümülmek. *Ol säginmän diýen ýaly öz howlusynyň içine kürsäp girdi* (H. Ysmaýyłow).

KÜRSEŞMEK [kürsöşmök], *işl.* Birnäçe bolup säginmän, çalt sokulyşyp girmek. *Olar jaýa kürseşip girdiler.*

KÜRSI [kürsü], *at.* Iki gapdaly tirsek goýar ýaly, arkasy ýaplanar ýaly bir adamlyk ýumşak oturgyç.

KÜRŞERILMEK [küřşörölmök], *işl.* Nägile, närazy bolup, ýüz-gözüni бүрүşdirmek, sortdurmak.

KÜRŞERIŞMEK [küřşörüşmök], *işl.* Birnäçe bolup kürşermek. *Oturanlar kürşerişdiler.*

KÜRŞERME [küřşörmö], *iş ady.* Kürşermek ýagdaýy.

KÜRŞERMEK [küřşörmök], *işl.* Nägile, närazy halda ýüz-gözüň бүрүşmek. – *Şomuka, şo dälmi kä? – diýip, bir ýylgyryp, bir kürşerip, jüregi gürs-gürs urýardy* (A. Durdyýew).

KÜRŞERMEKLIK [küřşörmöklük], *iş ady.* Kürşermek ýagdaýy.

KÜRŞERTMEK [küřşörtmök], *işl.* Ýüz-gözüni çytmak, ýüzüni turşatmak, sortdurmak, бүрүşdirmek. *Ol jüzünü-gözünü kürşerdip, temegini ýokary tutup jogap berdi* (G. Kulyýew).

KÜRŞÜK, *syp.* 1. Yüzi-gözi çytyk, gasyňly, ýüzi-gözi бүрүşük. 2. Oglana dakylýan at.

KÜRT, *at, ser.* **Kürtler.** *Kürt dili.*

KÜRTDÜRIŞMEK [küřtdürüşmök], *işl.* Birnäçe bolup küřtdürüp durmak. *Olar bu elhenç sesi eşidip, birden küřtdürüşip durdular.*

KÜRTDÜRMEK [küřtdürmök], *işl.* Bir zatdan heder edip, birden aýak çekmek, üşenip ýa-da seresaplyk edip saklanmak; näme etjegini bilmän oýurganmak, ýaýdanmak, çekinip durmak.

KÜRTE [küřtö], *at.* 1. Ýerligi gyzyň ýa-da ýaşyl keteniden bolup, ýakasyna, etegine, ýeniniň agzyna keşdelenip nagyş salnyp bejerilen ýeňli başatgyç. 2. Goltugynyň aşagy etege çenli dilik, bagjyk bilen daňylýan nagyşly çaga geýimi.

◇ **Gyzyl kürte** yerligi gyzyl keteniden bolup, çykýan gyzýň başyna atmak üçin bejerilen kürte. **Ýaşyl kürte** yerligi ýaşyl keteniden bolup, gelinler tarapyndan toýlarda başa atylýan ýa-da kähalatda geýilýän kürte.

KÜRTEKÇE [kürtökçö], *at.* Daşky geýimiň içinden geýilýän, ýeňsiz geýim, golsuzja. *Onuň kürtekçesini egnine geýdirdim.*

KÜRTGÜN, *at. dokm.* Käbir halynyň älemine salynýan “saryganat” nagşyň içine çitilýän küşt tagtasy görnüşindäki ownuk nagş.

KÜRTI [kürtü]: **kürti goýun** uzyn, salpy guýruk gara goýnuň bir tohumy.

KÜRTLER [kürtlör], *at.* Alynky Aziýada, dünýäniň birnäçe ýurdunda ýaşayan halk.

KÜRTÜK, *at.* Eti gaýnadylyp bişirilenden soň, çorbasyna atylan jöwen belkesi çykarylyp, üstüne gaýnan et böleklenip goýlup, çorbasy aýratyn içilýän nahar. *Akmaýa aşagy belkeli, üsti üwmek etli kürtük alyp geldi* (B. Kerbabaýew).

KÜRÜM, *at.* 1. Atýalmanyň, alakanyň we ş.m. içinden gum çykaran ýerasty hini. *Edil şol ýerde atyň sag aýagy syçanyň kürümüne gitdi* (B. Seýtäkow).

KÜRÜMGURADAN [kürümğu:rodon], *at.* Meýdanda, ekin arasynda ýaşayan küljümek reňkli ullakan syçan. *Bir kürümguradan öten agşam onuň düýsüne girdi.*

KÜRÜŞGE [kürüşgö], *at.* Suw guýmak, suw içmek üçin ulanylýan bulgur şekilli gulply gap. *Bir kürüşge suw içenden soň, ol özüne geldi* (T.Gurbanow).

KÜRÜŞGELEME [kürüşgölömo], *iş ady.* Kürüşgelemek ýagdaýy.

KÜRÜŞGELEMEK [kürüşgölömo], *işl.* Kürüşge bilen guýmak, dökmek, ölçemek. *Soňra bolsa ol şitiliň düýbüne kürüşgeläp suw guýmaga durdy* (N. Esenmyradow).

KÜRÜŞGELEMEKLIK [kürüşgölömo], *iş ady.* Kürüşgelemek ýagdaýy.

KÜRÜŞGELEÝIŞ [kürüşgölöýüş], *iş ady.* Kürüşgelemek ýagdaýy.

KÜŞ, *üml.* Käbir haýwanlar ýa-da guşlar kowlanda ulanylýar.

KÜŞAT [küša:t], *syp., k.d.* Ugruna, şowuna, şowly. *Şu müşgil işlerim, gel, küşat eýle, Senden galsyn bu, bir ýagşy at eýle* (Şabende). *Agamyzyň söwdasy küşatmyka?*

KÜŞGÜRILMEK [küşgürülmök], *işl.* 1. It öjükdirilip, biriniň üstüne sürülmek. *Garly öz yzyndan ýarak itiň küşgürilenini aňdy* (A. Gowşudow). 2. *göç. m.* Meçew berlip öjükdirilmek.

KÜŞGÜRME [küşgürmö], *iş ady.* Küşgürmek ýagdaýy.

KÜŞGÜRMEK [küşgürmök], *işl.* 1. Ýardyrmak, datlamak üçin iti öjükdirip, biriniň üstüne sürmek. *Duran-duran ýerimizden itleri küşgürüp ylgaýarys* (B. Annageldiýew). 2. *göç. m.* Öjükdirmek, meçew bermek. *Hally mirabyň küşgürüp goýberen adamlarynyň edip giden çykgynsyz işi günubirin oba jar boldy* (B. Kerbabaýew).

KÜŞGÜRMEKLIK [küşgürmöklük], *iş ady.* Küşgürmek ýagdaýy.

KÜŞGÜRMEZLIK [küşgürmözlük], *iş ady.* Iti öjükdirip, biriniň üstüne sürmezlik.

KÜŞTI, *at.* 1. Ini-boýy deň, jemi 64 öýjüklü tagtada 32 mal (ak we gara) bilen oýnalyan oýun. *Olar dünýäden bihabar bolup, küşt oýnaýardylar.* 2. Şol oýun üçin gerek bolan ýörite tagta we mallar. 3. Küşt oýnunda: bir mal ýa-da pyýada bilen şanyň üstüne hüjüm edilende aýdylýan söz. *Sen çykarmajak bol, menem çykarjak bolayyn. Özüňem tur küştiden!* (N. Pomma).

◇ **Küşdün çatmak (çatmazlyk)** bir zady ýerine ýetirmek, başarmak üçin gurbuň, güýjüň ýetmek (ýetmezlik). *Men küşdüm çatmajak bolsa, ederin, ýerine ýetirerin diýip aýtmazdym. Küşdün pyýadasy ýaly bolmak* durmuşda tutýan orny pes we müçesi kiçi bolmak (adam hakynda aýdylýar). *Küşdün pyýadasy ýaly bolup, sendenem dynmadyk. Küşti berilmek* biri işinden, wezipesinden kowulmak, eýeleýän ornundan pyzylmak. *Küşti berlende bolsa, elpe-şelpeli güni sypdyrasy gelmän, elinden gelen pyrryldaga ýüz urýar* (“Edebiýat we sungat”). **Tur küştiden** küşdün şasyna edilen hüjümden “sowul, aýryl” diýen manyda aýdylýan aňlatma.

KÜŞT II: küşt depmek küştdepdi oýnuny, tansyny ýerine ýetirmek.

KÜŞTÇI [küştçü], *at.* Küşt oýnaýan, küşt oýnamağa ökde (adam hakynda).

KÜŞTÇÜLIK [küştçülük], *at.* Küşt oýnuna ökdilik; küşt oýnuna gyzyklanmaklyk, küşt oýnuny söýüjilik. *Onuň küştçüligini diýip-aýdar ýaly dälär.*

KÜŞTDEPDI, *at.* 1. Toýlarda, dört setir goşgy aýdylýp, oglan-gyzlaryň bilelikde ýerine ýetirýän aýdysykly tansy. 2. *edeb.* Halk döredijiliginiň bir görnüşi.

KÜŞÜL, *syp.* Könelip sandan galan. *Küşül eşikli.*

KÜT, *at.* Üşürilip goýlan bölek, küde. *Sanly salym içinde, “Ak altyny” küt edýär* (B. Kerbabaýew).

KÜTEK [kütök], *syp.* 1. Ýüzi gaýdyp kütelen, ýiti, kesgir däl, ötmezek (pyçak, päki, gylç we ş.m. ýarag, gural hakynda). *Kütek gyrklyk. Kütek orak.* 2. *göç. m.* Akyl-paýhas taýdan çakli, gözýetimi dar, zehini ýiti däl, körzehin. *Şunuň zehininiň kütelkedigini-ýitidigini, akyllydygyny-akmakdygyny bileýin* (“Görogly”). 3. *göç. m.* Nury oçen, görgürligi kemelen, gowy görmeýän. *Kütek göz.*

KÜTEKLİK [kütöklük], *at.* 1. Kesgir dällik, ötmezeklik, ýiti dällik. *Oragyň kütekligi onuň tut kesmek işini uzaga çekdirdi.* 2. *göç.m.* Paýhas-pähimi çäklilik, düşünjesi darlyk, körzehinlik, zehinsizlik. *Durmuş kämil dälmi? / Ýa-da adamlar?! Ýygnaklarda orta atylsa tekliþ, Ähli ýitilikleň örküne / agzy Synan palta bolup urýar küteklilik* (G. Ezizow). 3. *göç. m.* Nury öçüklük, kütelen ýagdaýda bolmaklyk (göz hakynda). *Onuň gözünüň kütekligi inçe iş etmäge mümkinçilik bermeyärdi.*

KÜTELİŞ [kütölüş], *iş ady.* Kütelmek ýagdaýy.

KÜTELİŞMEK [kütölüşmök], *işl.* 1. Kem-kemden kütäk bolmak, gylawy gitmek, dura-bara kütelmek, ýüzi galňaşmak (pyçak, gural hakynda). *Pyçak kütelişipdir.* 2. *göç. m.* Dura-bara, kem-kemden körzehin bolmak, akyl-paýhas kemelişmek. – *Aý, gartaşyberseň, ýatkeşligiňem kütelişiberyär – diýip güldi* (Ş. Borjakow). 3. *göç. m.* Şöhlesi gaçyşmak, nury öçüşmek. *Ol kütelişip ugran gözleri bilen seretdi.*

KÜTELME [kütölmö], *iş ady.* Kütelmek ýagdaýy.

KÜTELMEK [kütölmök], *işl.* 1. Kütäk bolmak, gylawy gitmek, ýitiligi kemelmek (pyçak, gural hakynda). *Ol kütelen pyçagy çalgydaşa çaldy.* 2. *göç.m.* Zehini könelmek, akyl-paýhasy gidenkirlemek, ýatkeşligi kemelmek. *Indi onuňam ýatkeşliginiň küteleni bildirýär.* 3. *göç.m.* Görşi kemelmek, görejiň güýji gaçmak, gözün nury öçmek.

KÜTELMEZLIK [kütölmözlük], *iş ady.* Kütelmek derejesine ýetmezlik.

KÜTELMEK [kütölmök], *işl.* 1. Kütäk etmek, gylawyny gaçyrmak. *Ertiri ertire sepläp, galamymyň ujuny küteldýän wagtlarym az däl* (“Edebiýat we sungat”). 2. *göç. m.* Zehinini kemeltmek, akyl-paýhasyny peseltmek. *Onuň niýeti hüsgärligi kütelmekden ybaratdyr.* 3. *göç.m.* Görüş ukybyny ýitirmek, gözün nuruny öçürmek. *Köp okap, gözünü küteldipdir.*

KÜT-KÜT, *syp.* 1. Köp sanly küt, küde. *Obanyň deňine baranyňda küt-küt bedelere, ýandaklara gözün düşýär.* 2. Gaty köp, örän köp, petde-petde. *Hökümet-de sylar kân hasyl berseň, Küt-küt bolar şonda puly daýhanyň* (A. Köpekmergen).

KÜTI [kütü], *syp.* Galyň, ýuka bolmadyk. *Indi dikan gaýralarynda howalanyşyp oturan göm-gök daglaryň önüni küti bulut büräpdi* (A. Gurbanow).

KÜTI-KÜTI [kütü-kütü], *syp.* Biri beýlekisinden küti, galyň-galyň (köp zat hakynda). *Elinde küti-küti kitaplary bar* (B. Pürliýew).

KÜTÜLEŞMEK [kütölüşmök], *işl.* Barha küti bolmak, galňap başlamak.

KÜTÜLIK [kütülük], *at.* Galyňlyk, ýuka dällik; gabalyk. *Kitabyň kütüligi. Dodagyň kütüligi.*

KÜÝ, *at.* Hyýal; oý-pikir. *Tamdyra küýüni beren ejem meniň hereketimi görmedik bolara çemeli* (H. Garabaýew).

◊ **Küýüni bermek** yüregiňe düwmek, niýet edinmek. *Küýüni berseň, sen derrew inlis dilini öwrenersiň.* **Küýüni dikmek ser.** **Küýüni bermek.** *Görýän weli, balam, sen oňa küýüni dikipsiň* (B. Kerbabaýew).

KÜÝDEŞ [küýdöş], *syp.* Pikirdeş, oýy-hyýaly meňzeş.

KÜÝKERILMEK [küýkörölmök], *işl.* Biliňi bükmek, gaty egilmek. *Beýdip küýkerilip durma.*

KÜÝKERİŞMEK [küýkörüşmök], *işl.* 1. Kem-kemden küýkermek. Dura-bara bili bükülmek. *Onuň bili birneme küýkerişipdir.* 2. Bilelikde küýkerip barmak. *Elleri hasaly garryja aýallar ýoda bilen küýkerişip barýardylar.*

KÜÝKERME [küýkörmö], *iş ady.* Küýkermek ýagdaýy.

KÜÝKERMEK [küýkörmök], *işl.* Biliňi bükülmek, küýki halda bolmak. *Küýkeren ýagyrnysyny tüňnerdip, baş keleme söz aýdar* (“Görogly”).

KÜÝKERMEKLİK [küýkörmöklük], *iş ady.* Küýkermek ýagdaýy.

KÜÝKERTMEK [küýkörtmök], *işl.* Biliňi, ýagyrnyňy, arkaňy tüňnertmek. *Ol bilini küýkerdip barýardy.*

KÜÝKI [küýkü], *syp.* Bili bükük, ýagyrnysy tüňneren, arkasy tüňni. *Kim küýkini söýer, kim gaýkyny* (Nakyl).

KÜÝ-KÖÇE [küý-köçö], *at.* Oý-pikir, hyýal; niýet. *Onuň küý-köçesi okuwdy.*

KÜÝKÜLIK [küýkülük], *at.* Küýkiniň ýagdaýy, küýki bolmaklyk. *Ony küýkülük köseýärdi.*

KÜÝLENDIRMEK [küýlönürmök], *işl.* Oý-pikire batyrmak, hyýala mündürmek. *Dowlanyň soňky sözleri Ahmedî çyndan küýlendirdi* (G. Kulyýew).

KÜÝLENIŞ [küýlönüş], *iş ady.* Küýlenmek ýagdaýy.

KÜÝLENIŞMEK [küýlönüşmök], *işl.* Oý-pikire, hyýala batyşyp oturmak. *Ýeri, siz niräk ugrasak diýip küýlenişip dursuňyz?*

KÜÝLENME [küýlönmök], *iş ady.* Küýlenmek ýagdaýy.

KÜÝLENMEK [küýlönmök], *işl.* Bir zady, çäräni amala aşyrmagy hyýal etmek, bir zat barada oýlanmak, hyýallanmak. *Diňe ol şonda bir gobsunyp, nirädir gitmäge küýlendi* (B. Kerbabaýew).

KÜÝLENMEKLİK [küýlönmöklük], *iş ady.* Küýlenmek ýagdaýy.

KÜÝLİ [küýlü], *syp.* Küýüne gelsine, özüniň pikir edip bilşine görä hereket edýän (birde eýleligine, birde beýleligine üýtgap duran adam hakynda). *Sözlän sözüň bolsun bir aýly-saýly, Ile-de seretgin, bolmagyn küýli* (Baýly şahyr). *Ol bir küýli adamdyr; bolýan zadam boldurman biler, bolmaýan zadam seniň peýdaňa çözüp biler.*

KÜÝLÜLIK [küýlülük], *at.* Küýli ýagdaýda bolmaklyk. *Aý, onuň şol küýlülügi bar bolsun!*

KÜÝ-PIKIR, *at.* Pikir-hyýal, edilýän oý-pikir. *Onuň küýi-pikiri küşt dedi* (A. Gowşudow).

KÜÝSEG [küýsög], *at.* Küýsemek, göresiň gelmek islegi.

KÜÝSEME [küýsömö], *iş ady.* Küýsemek ýagdaýy.

KÜÝSEMEK [küýsömök], *işl.* Birini göresiň gelmek, bir zady göwnüň islemek.

KÜÝSETMEK [küýsötmök], *işl.* Birini ýa bir zady arzuw etdirmek, isletmek. *Heý-de, bu ýeriniň hoştap howasy maňa özge ýeri küýseder öýdýärmiň?*

KÜÝSEÝİŞ [küýsöýüş], *iş ady.* Küýsemek ýagdaýy.

KÜÝZE [küýzö], *at.* Toýun palçykdan ýasalyp bişirilýän, içi syrçaly ýa-da syrçasyz, gulply, bokurdakly gap.

♦ **Küýze ýykylan ýaly** lykyr-lykyr edip, üzüksiz gülýän adam barada ulanylýan meňzetme. *Bir gülüp başlasa, edil küýze ýykylan ýalydy. Suw küýzä ýel düşen ýaly* başlan gürrüňini gutarar ýerde gutarmaýan adam hakynda ulanylýan meňzetme.

KÜÝZEGÄR [küýzöğä:r], *at.* Küýze ýasap bişirýän, küýze ýasaýan adam, küýze ussasy, külal.

KÜÝZEGÄRÇILIK [küýzöğä:rçilik], *at, ser.* Küýzegärlik.

KÜÝZEGÄRLIK [küýzöğä:rlik], *at.* 1. Küýze ussasyň hünäri, käre. 2. Küýze ýasamak senedi. *Ýogsa-da, küýzegärlik sungaty türkmenlerde gaty irki sungatlaryň biri* (“Edebiýat we sungat”).

KÜÝZEJIK [küýzöjük], *at.* 1. Kiçijik küýze. 2. İçine sähelçe ders, topur atylýp, şitil ýetişdirilýän gap.

KYBAP [kyva:p], *at.* Birine, bir zada laýyk, bap.

KYBAPDAŞ [kyva:pdaş], *syp.* Biri-birine meňzeş, çalymdaş, bap, laýyk. *Gözüne ilişen sähelçe hereketi onuň hereketine kybapdaş getirmäge çalyşýardy* (B. Seýtäkow).

KYBAPDAŞLYK [kyva:pdaşlyk], *at.* Meňzeşlik, biri-birine çalymdaşlyk, bapdaşlyk, laýyklyk. *Göýä diýersiň göwündeşleriň göwnüne kybapdaşlyk isleýän ýaly, häliden bulaşýan jahan ýene ýagtylyp başlady* (B. Kerbabaýew).

KYBLA [kyvla], *at, geogr.* 1. Günorta-günbatar tarap. *Baryp kybla derwezesinden girdi* (“Görogly”). 2. Yslam dinine uýýanlaryň namaz okaýan wagty ýüzüni öwürüp durýan tarapy, Käbäniň ýerleşýän ugry.

♦ **Kyblaýy älem** “merhemetli, adalatly” manysynda patyşalara, ulamalara ýüzlenilip aýdylýan söz.

KYBLAGÄH [kyvlağä:h], *at, k.d.* Iň bir gadyrly adama, ataňa-eneňe ýüzlenilip aýdylýan söz. *Eý, kyblagähim, men bu welaýatda galmaly boldum* (“Zöhre – Tahyr”). *Mürewwetli kyblagähim, Ýüz tutdum diwana garşy* (Şabende).

KYBLANAMA [kyvlana:ma], *at.* İçindäki magnitli dili kybla tarapy görkezýän enjam.

KYLMMA, *iş ady, kön. s.* Kylmak ýagdaýy.

KYLMMAK, *işl., kön.s.* Etmek, eýlemek. *Gargyşym daşlarny mum deý erider; Pür-pudak ýaýradar alkys kylanym* (Magtymguly).

KYLMAKLYK, *iş ady, kön. s.* Kylmak ýagdaýy.

KYLU-KAL [kylu:-ka:l], *at, kön.s.* Bir zatda döreyän kynçylyk, agyr ýagdaý, çykgynsyz ahwal, galmagal, goh. *Her kişiniň iki bolsa aýaly, Gije-gündiz işi kylu-kal bolar* (Magtymguly). *Pelek saldy meni tükenmez hala, Dünýäde ugradym ýüz kylu-kala* (Zelili).

KYLYŞ, *iş ady, kön. s.* Kylmak ýagdaýy.

KYN [ky:n], *syp.* 1. Aňsatlyk bilen ýerine ýetirip bolmaýan, köp güýç, zähmet talap edýän; kynçylykly. *Kyn iş.* 2. Aňsatlyk bilen çözüp, ýüze çykaryp bolmaýan, köp bilim, düşünje talap edýän. *Kyn sowal. Çözmesi kyn mesele.* 3. Agyr, müşgil. *Kyn ýagdaý. Ol maňa kyn günlerimde kömek etdi.*

KYNALMA [ky:nalma], *iş ady.* Kynalmak ýagdaýy.

KYNALMAK [ky:nalmak], *işl.* Gitdigiçe kyn bolmak. *Ylym, bilim ösdügiçe, şol ugurlarda işlemegem kynalýar.*

KYNALTMAK [ky:naltmak], *işl.* Haýsydyr bir zady etmegi, amala aşyrmagy kynlaşdyrmak, agyrlaşdyrmak. *Güýçli ýel bilen ýagýan gar dar dag geçelgelerinden geçmegi has-da kynalttdy.*

KYNALYŞMAK [ky:nalyşmak], *işl.* Dura-bara kyn bolmak, agyrlaşmak, çylşyrymlaşmak.

KYNÇYLYK [ky:nçylyk], *at.* Bir işi ýerine ýetirmekde çekilýän azap, görgi, kynlyk.

KYNÇYLYKLY [ky:nçylykly], *syp.* Kynçylygy bolan, agyr, azaply. *Kynçylykly günler yzda galdy.*

KYNLAŞDYRMAK [ky:nlaşdyrmak], *işl.* Bir işi, gymyldy-hereketi ýerine ýetirmegi agyrlaşdyrmak, çetleşdirmek, çylşyrymlaşdyrmak. *Derýanyň üstünden öwürýän sowuk şemal dem almagy kynlaşdyrýardy* (B. Seýtäkow).

KYNLAŞMAK [ky:nlaşmak], *işl.* Bir işi ýerine ýetirmek işi agyrlaşmak, kyn bolmak.

KYNLYK [ky:nlyk], *at.* Bir işi ýerine ýetirmekde, bir zatdan baş çykarmakda ýüze çykýan çetinlik, çylşyrymlylyk, agyrlyk.

♦ **Kynlyk bilen** zordan; zoraýakdan, göwnemän. *Ol kynlyk bilen haýyşymy bitirmegi boýun aldy.*

KYNRAK [kynra:k], *syp.* Bolmalysyndan az-da-kände kyn. *Güýzde däne ekilmedik ýer juda bir köpem dälidi. Esasan, täze açylan ak ýerlerdi*, kiçeňräk hemem suw çykması kynrak par pellerdi** (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”, 99 s.).

KYRK [kyryk], *san.* 40 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany, mukdary. *Gulzумы gyr sanyp, kyrk ýol geçer men, Eger ki meýl etse, ýar bizim sary* (Magtymguly).

KYRKAYAK, *at.* Köpaýaklylar maşgalasyna degişli, süýrüge bedenli, köp ayakly, sary reňkli möjejik.

KYRKBOGUN [kyrykboğun], *at.* Baldagy inçe, köp bogunly, gyzgylt, ýere ýazylyp ösýän haşal ot. *Suwkyrk-bogunlary güllän wagtynda çemenligi emele getirýärler.*

KYRKÇILLE [kyrykçille], *at.* 1. Gyşyň örküji, gyş paslynyň iň sowuk, garly günleri (takmynan 25-nji dekabrdan 5-nji fewrala çenli). *Gaymalap ýagmasa kyrkçille gary, Diýerler: baharyň mazasy bolmaz* (A. Kekilow). 2. Tarada dokalýan keteni, göwderi ýaly matalaryň inini we hilini kesgitlemekde ulanylýan söz. *Kyrkçille bilen dokalan örän syk matadan tikilen köýnek.*

KYRKGARYN [kyrykgaryn], *at.* Gat-gat gasyňly, tokgaja kiçi garyn. *Goýnuň kyrkgarny.*

KYRKGÜNLÜK [kyrykgünlük], *at.* Gawunyň iň ir bişýän sary togalak görnüşi; dilim-dilim görnüşli, ysly, kiçijik gawun.

♦ **Kyrkgünlük jöwen** kyrk güňüň dowamynda bişýän, egribaş jöweniň bir görnüşi. **Kyrkgünlük erik** erigiň ir bişýän görnüşi.

KYRK-KYRK [kyryk-kyryk], *at.* Suwda gark bolýan adamyň sesini, dem alşyny aňladýan söz. *Ol suwa özüni urandan, kyrk-kyrky sanap başlady.*

KYRKLYK [kyryklyk], *at.* 1. 40 sany, mukdary görkezýän *at.* 2. Käbir zatlaryň ölçegini, belgisini aňladýan söz. *Kyrklyk sapak.*

KYRKY, *at.* Aradan çykan adamy ýatlap, onuň ýakyn hossarlarynyň degsin edýän kyrkynjy günü.

KYRKYNJY, *san.* 40 sanyndan ýasalan tertip san. *Kyrkynjy jaý. Kyrkynjy sahypa.*

KYSMAT, *at.* Ýazgyt, täleý, takdyr, ykbal. *Nädeýin, kysmatym ýaman, Bu gamlardan gutar meni* (“Görogly”).

KYSSA, *at.* 1. *edeb.* Şygry bilen däl-de, gürrüň görnüşinde ýazylýan eser. 2. Dessanyň gürrüň görnüşli bölegi. 3. *gepl. d.* Gündelik durmuş ýa-da geçmiş barada söhbet, gürrüň; hekaýat, rowaýat. *Gelýär gadymdan bäre, ine, şeýle bir kyssa: Şa önüne bilbili getirýärler kaptasda* (M. Seýidow).

KYSSAÇY, *at.* 1. Kyssa bilen eser ýazýan ýazyjy. 2. *gepl. d.* Gürrüňçi, söhbetçi.

KYSYM, *at.* 1. Aýratynlygy, umumylygy tarapdan bir meňzeş bolan topar, bölek. 2. Belli bir görnüş. *Muham aga dürli kysymdaky traktorlary, gurallary mähirlilik bilen synlady* (B. Öwezow).

KYSYMLY, *syp.* Belli bir kysymda, görnüşde bolan, kysymdaş.

KYÝAMAT [kyýa:mat], *at.* Ahyrzaman, dünýäniň soňy; ahýret, o dünýä. *Magtymguly aýdar, geler şu işler, Kyýamat gün gullar görse gerekdir* (Magtymguly).

♦ **Kyýamat ahyr bolmak** kyýamat günü gelmek, ahyrzaman bolmak. **Kyýamat günü goňşudan** “başyňa agyr iş düşende goňşyň ýagşylyk edip biler” diýen manyda ulanylýan aňlatma.

KYÝAMATLYK [kyýa:matlyk], *at.* Ebedilik, müdimilik, kyýamata çenli. *Aglamagyn kyýamatlyk perzendim, Gözyaşyň döküşini aldy janymy* (“Görogly”).

♦ **Kyýamatlyk dogan okaşmak** özüň ýaly biri bilen ömürlük dogan, gardaş bolup ýaşamaklyga ant içmek.

L

L, Türkmen elipbiýiniň on dördünji harpy.

LA [la:], Käbir atlaryň önünden gelip, -syz, -siz goşulmasynyň manysyny aňladýar. *Barçanyň perwerdigäri patyşahy la-mekan* (Şeýdaýy).

LABYR [la:vyr], *at.* 1. Deňizde, derýada gämini, gaýygy bir ýerde saklamak üçin suwuň düýbüne taşlanýan zynjyrly, gaňyrçakly agyr demir. 2. *göç.m.* Agram, agyrylyk, agyr yük. *Nädiş göterýärkän ol, Gerdenne ýüklenen munça labyry?* (I. Nuryýew). 3. Tahýa salýnýan labyr görnüşindäki nagys.

♦ **Labyryňy atmak** biriniň üstüne öz garamatyňy atmak.

LABYRDAMA [lavyrdama], *iş ady.* Labyrdamak ýagdaýy.

LABYRDAMAK [lavyrdamak], *işl.* Labyrdyly ýanmak.

LABYRDAMAKLYK [lavyrdamaklyk], *iş ady.* Labyrdamak ýagdaýy.

LABYRDAMAZLYK [lavyrdamazlyk], *iş ady.* Labyrdap ýanmazlyk.

LABYRDAŞMAK [lavyrdaşmak], *işl.* Labyrdyly ýanmak (ýanyan köp zat hakda). *Tamdyrdan lowlaýan tüsseli ýalyn, gapylarda hatara ýanyan ojaklar, şol şapak bilen bäsleşýän ýaly labyrdaşýardylar* (B. Kerbabaýew).

LABYRDATMAK [lavyrdatmak], *işl.* Labyrdyly, ýalynly ýakmak. *Ýandagy labyrdadyp ýakmak.*

LABYRDAÝYŞ [lavyrdaýyş], *iş ady.* Labyrdamak ýagdaýy.

LABYRDEPEN [la:vyrdepen], *at.* Gaýyk suwuň gyrasyna ýetende, ýere çiş çümdürüp, gaýygy saklaýan adam.

LABYRDY [lavyrды], *at.* Ot kemsiz tutaşyp, ýalyňly ýananda emele gelýän sesiň ady. *Ýalaňy odunyň labyrdysy.*

LABYR-LABYR [lavyr-lavır], *s. ş. aňl. söz.* Kemsiz tutaşyp, ýalyňly ýanýan oduň sesi.

◊ **Labyr-labyr etmek ser. Labyrdamak.**

LABYZ [lavyz], *at.* 1. Ýakymly, mylaýym äheňde çykýan ses, owaz. *Meniň oglum hem dutary edil seniň ýaly şirin labyzda çalyrdy, ol hem sen duşly oglandy* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Sözüň aýdylyş ähehi. *Labzy şeker, hoş güftarly amanny?* (Zelili).

◊ **Labzy ajamak** biri bilen hyrsyz, ýakymсыз sözleşmek. *Nämedendigini-hä bilemok weli, soňky döwürde seniň labzyň-a ajapdyr.*

LABYZLY [lavyzly], *syp.* Ýakymly owaz bilen, labyz bilen. *Onuň dutaryny Şükür bagşy ýaly gümmüredip, labyzly çaldy* (N. Pomma).

◊ **Labyzly okamak** sözleri aňladýan manylaryna laýyk gelýän äheň bilen çeper okamak.

LABYZLYLYK [lavyzlylyk], *at.* 1. Labzy barlyk, labyzly bolmaklyk. *Sazyň labyzlylygy.* 2. Sözleşmäge, gepleşmäge mylakatlylyk, ýakymlylyk, mylaýymlyk.

LABYZSYZ [lavyssyz], *syp.* 1. Labzy ýok, owazy ýakymсыз, gulaga ýakmaýan. *Labyzсыз aýdylan aýdym.* *Goşgyny labyzсыз okamak.* 2. göç. *m.* Hyrsyz, ýakymсыз, mähir-mylakatsyz, labzy aý. *Pahyr labyzсыз adam eken.*

LABYZSYZLYK [lavyssyzlyk], *at.* Labyzсыз bolmaklyk, labzy ýokluk, labyzly dälilik.

LAÇYN [la:çyn], *at.* 1. Ýeňsesi gögümtil ýa-da çalymtyl-gök, arkasy çalymtyl-goňur, aw awlamak üçin ýörite eldekileşdirilýän algyr guş. *Garry güýçden galar; ýigitler huşdan, Saýyat awdan galar; laçynlar guşdan* (Magtymguly). 2. Gyza dakylýan at.

LAGAR [lağar], *syp.* Arryk, hor.

◊ **Lagar düşmek** garrap, sandan galmak, hor düşmek, laşamak. *Lagar düşdüm, awum alyp bilmeýän* (A. Salyh). *Garraýaňmy, ýaman lagar düşüpsiň?* (G. Ezizow).

LAGYL [lağyl], *at.* Gyzyly reňkli gymmatbaha daş. *Deken käni, Jahangiriň almazy, Badahşan magdany – lagly siziňdir* (Magtymguly).

◊ **Lagly-leb** gyp-gyzyl dodak. *Eý lagly-lebi göwher* (Magtymguly).

LAGNAT [lağnat], *at, k.d.* Nälet, gargyş. *Ýow günü gaýrata gatlan, Lagnat goýma riş üstünde* (Magtymguly).

LAGNATKERDE [lağnatkerde], *syp., k.d.* Nälet edilen, gargyş siňen, näletlenen, näletkerde. *Ýagşy oguldan rahmet arygy akar, Lagnatkerde ogul boldy, bolmady* (Magtymguly).

LAGNATLAMAK [lağnatlamak], *işl., k.d.* Nälet etmek, gargyş etmek, näletlemek. *Oglum, seniň kakaň pahyr jan berende, şolaryň neslini lagnatlap gitdi* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew).

LAGNATLANMAK [lağnatlanmak], *işl.* Lagnat edilmek, näletlenmek.

LAGNATY [lağnaty], *syp., k. d.* Näletlenen, gargalan, gargyş alan, nälet siňen. *Magtymguly, ýigit dogsa lagnaty, Möhümiň bitirmez, goýar minneti* (Magtymguly). *Lagnaty perzendiň ýokdur paýamy, Birniçe öртеýip, gynaydyr jany* (Zynhary).

LAGŞAMA [lağşama], *iş ady.* Laşamak ýagdaýy.

LAGŞAMAK [lağşamak], *işl.* 1. *gepl.d., ser.* **Çağşamak.** 2. *göç.m.* Garrap sandan galmak, güýjüň, gujur-gaýratyň gaçmak, süňňüň gowşamak. *Ýaşynyň könelişmegine, göwresiniň laşşamagyna garaman, ýigitlik kuwwaty bilen ylgady* (B. Kerbabaýew).

LAGŞARMAK [lağşarmak], *işl., ser.* **Laşamak.**

LAGŞAŞMAK [lağşaşmak], *işl.* Garrylyk sebäpli sandan galyp ugramak, gujur-gaýraty gaçmak, süňňi gowşamak. *Onuň laşşaşan süňkleri şakyrdaş gitdi* (G. Kulyýew).

LAGŞAÝYŞ [lağşaýyş], *iş ady.* Laşamak ýagdaýy.

LAGTA [lağta], *at.* Tokga tutan, lokga-lokga bolan, goýalyp gatan (gan hakynda). *Gan lagtasy.*

LAGTA-LAGTA [lağta-lağta], *at.* Köp tokga tutan, lokga baglan, lokga-lokga bolan, lakga-lakga (gan hakynda). *Men senden başga baksam, Gan gusaý lagta-lagta* (Halk döredijiliginden).

LAGTALANMAK [lağtalanmak], *işl.* Lagta-lagta bolmak, tokga tutmak, goýalyp lagta görnüşe geçmek.

LAGYM [lağym], *at.* 1. Depäniň, beýikligiň aşagyndan suw geçirmek üçin gazylýan ýerasty aryk, suw ötügi. 2. Arassa ýa-da hapa suwlary akdyrmak üçin ýerasty geçirijileriň ulgamy.

LAGYRDAMA [lağyrdama], *iş ady.* Lagyrdamak ýagdaýy.

LAGYRDAMAK [lağyrdamak], *işl.* 1. Bagyryp lagyrdyly ses çykarmak. *Bu Hally şahyryň lagyrdap duran göherdine dönükdir* (N. Pomma). 2. *göç. m.* Lagyr-lagyr edip hüňürdemek. *Nahar sähel gijä galsa, onsoň ýagryna degilýän göhert ýaly, şol lagyrdar oturur* (N. Hojageldiýew).

LAGYRDAMAKLYK [lağyrdamaklyk], *iş ady.* Lagyrdamak ýagdaýy.

LAGYRDAMAZLYK [lağyrdamazlyk], *iş ady.* Lagyrdap oturmazlyk, lagyr-lagyr etmezlik.

LAGYRDAŞMAK [lağyrdaşmak], *işl.* Birnäçe erkek bilelikde lagyrdamak. *Käte goýunlary suwa ýakanda, suw çekýän erkekler lagyrdaşýardy* (Ç. Gurbangylyjow).

LAGYRDATMAK [lağyrdatmak], *işl.* Lagyrda-maga sezewar etmek, lagyrdar ýaly etmek. *Garry düýäni lagyrdatmak.*

LAGYRDAÝYS [lağyrdaýys], *iş ady.* Lagyrdamak ýagdaýy.

LAGYRDY [lağyrdy], *at.* Düýe bagyranda lagyrdyly ses etmek, lagyr-lagyr etmek, bagyrmak (düýe hakynda).

LAGYR-LAGYR [lağyr-lağyr], *s.ş. aňl.söz.* Düýe bagyranda çykyan sesler.

◊ **Lagyr-lagyr etmek** *ser. Lagyrdamak.*

LAHAT, *at, k. d.* Gör, gabyr; lähet, gabryň içki öýi. *Şahyr Baýly, al nesihat, Ahyry jaýyňdyr lahat* (Baýly şahyr).

LAHZA, *hal, k.d.* Göz ýumup-açasy salym, az wagt, şol wagt, şol pursat, birsalym, biraz. ... *Hüýrlukga öz dogany Hüýrzagpyranyň eden işine gahary gelip, bir lahzada sansyz müň leşger ýygnap, Hüýrzagpyranyň üstüne geldi* (“Hüýrlukga – Hemra”).

LAK: lak açmak *ser. Lak bolmak.* Otursa-tursa dilini yetirip duran adam menden almytyny alandan soň lak açady. **Lak bolmak** dymmak, sem bolmak. “Men-ä, inim Myrat, seniň bilen guda bolaly! “ *diýip geldim diýeninden, Myrat kel lak boldy* (A. Durdyýew). **Lak etmek** birini geplemez ýaly etmek.

LAK [la:k] **I: lak atmak** söz gatmak, birine bir zat diýmek. *Lak atamda myssyk gülgün, Assa ýöräp bärlik gelgin* (Halk döredijiliginden). *Enebaý eje bu goh-galmaga oýanyp, ýorganlarynyň üstünde oýaly-ukuly gözlerini owkalap oturan Aba bilen Ýusupberdä: – Balalam, ogul jigiňiz boldy – diýip, lak atdy-da, täze dogan çaganyň sesi çasly çykyan tama tarap döndi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”, 10 s.). *Ýigitkäm gyzlara bakman bilmedim, Ýöne lak atmagy hökman bilmedim* (G. Daşgynow).

LAK [la:k] **II, at, ser. Laklar.**

LAKAM, *at. 1.* Ýazyjydyr şahyrlaryň kabul eden edebi ady, tahallus. *Magtymgulynyň edebi lakamy Pyragydyr. 2.* Adamyň gylyk-häsiýetine, keşbine, kärene we ş.m. görä dakylýan at.

LAKAMLY, *syp.* Lakamy bar, lakamy bolan.

LAKAŞA, *syp. 1.* Könelip sandan çykan, könelip dargan (gural hakynda). *2. göç. m.* Peýdasy degmeýän, özüni oňarmaýan, diňe yük bolup bilýän (adam). *Ýany bilen gelenlerem-ä birtopar lakaşa.*

LAKGA I, at. Süýji suwda ýaşayan, bedeni teňňe ýerine ýumşak deri bilen örtülen, ýasy kelleli uly balyk, ýaýyn. *Onuň çöreginiň owuntyklaryny bolsa hemişe bir lakga balyk iýer eken* (“Türkmen halk ertekileri”).

LAKGA II: lakga ýuwutmak birden ýuwutmak, birbada ýuwudyp goýbermek, lak-luk atmak. *Uly balyklar kiçijik balyklary lakga ýuwudyrdy.*

LAKGA-LAKGA, *at, gepl. d., ser. Lagta-lagta.*

LAKGY, *syp.* Boş, ugursyz gürrüň edip ýören, gepiniň-sözünüň ugry-utgasy bolmadyk ýaňra. *Bir lakgy çasyrar ol küren ili* (Magtymguly). *Öňde bir ýuwaşdan bendäň öýüne bir lakgy myhman gelipdir* (Ý. Mämmediýew).

LAKGYLDAMA [lakgyllama], *iş ady.* Lakgyldamak ýagdaýy.

LAKGYLDAMAK [lakgyllamak], *işl.* Bolgusyz zatlar hakynda köp gürelemek, biderek ýaňramak. *Ol gülmesiz zada gülip, özünden soralmadyk zatlar hakynda lakgyldajak boldy* (N. Pomma).

LAKGYLDAŞMAK [lakgyllaşmak], *işl.* Iki ýa-da birnäçe bolup, bilelikde lakgyldamak. *Şony seniň bilen maslahatlaşmaly hem-de ýaşuly bilen birazajyk lakgyldaşaly diýip geldik* (B. Seýtakow).

LAKGYLDATMAK [lakgyllatmak], *işl.* Birini bolgusyz güreletmek. *Gowusy, şoňa habar gatyp lakgyldatmasana!*

LAKGYLDY [lakgyly], *at.* Bolgusyz zatlar hakynda edilýän boş gürrüň. *Şular ýaly jogapkärsiz lakgyldylar netijesinde geçen ýyl edilmeli iş ýene yza galýar* (B. Kerbabaýew).

LAKGYLYK, *at.* Lakgy gylyklylyk, biderek ýaňramaklyk, ýaňrallyk. *Lakgylygyň zyýandan başga peýdasy bolmaz.*

LAKLAR [la:klar], *at.* Dagystanyň ýerli ilatynyň bir bölegini düzýän halkyýet.

LAK-LUK: lak-luk atmak (etmek, ýuwutmak) nebsewürlik bilen çalt iýmek, hapyr-hupur etmek, şol durşuna ýuwutmak. – *Şonça salam bermedik bolsaň, seni lak-luk atardym – diýipdir* (“Türkmen halk ertekileri”).

LAKMUS [la:kmus], *at.* Gök reňkli ösümlik boýagy: onuň reňki siňdirilen kagyz kislotanyň täsiri bilen gyzyl reňke, aşgarlaryň täsiri bilen bolsa ýene öňki gök reňkine geçýär. *Lakmus kagzy.*

LAKYRDAMA, *iş ady.* Lakyrdamak ýagdaýy.

LAKYRDAMAK, *işl. 1.* Gaty gaýnanda lakyrdyly seslenmek, lakyr-lakyr edip gaýnamak. *Aradan ýarym sagat wagt geçmänkä, oturdylan gara kündük lakyrdap gaýnady* (N. Saryhanow). *2.* Tigriň okunyň durýan ýeri iýlip, lakyrdyly seslenmek. *Arabanyň tigri lakyrdap başlapdyr.*

LAKYRDAMAZLYK, *iş ady.* Lakyrdap gaýnamazlyk.

LAKYRDAŞMAK, *işl.* Çay gaýnadylyan gaplaryň ençemesi bile lakyrdamak. *Gaynan semawarlar lakyrdaşyrdy.*

LAKYRDATMAK, *işl. 1.* Gaty gaýnatmak. *2.* Çagşatmak, gowşatmak (teker hakda). *Arabanyň tigirlerini lakyrdadyp taşlapdyrlar.*

LAKYRDAÝYS, *iş ady.* Lakyrdamak ýagdaýy.

LAKYRDY, *at.* 1. Gaýnaýan suwuklykdan çykýan sesiň ady. *Gaýnap duran gazanyň lakyrðysy kesildi.* 2. Okuň durýan ýeri giňän ýagdaýynda çykýan, peýda bolýan sesiň ady (araba, tigrir we ş.m.). *Gitdigiçe tigrin lakyrðysy artdy.*

LAKYR-LAKYR, *s. ş. aňl. söz.* Suwuklyk yzygiderli gaty gaýnanda çykýan yzygiderli sesler.

◊ **Lakyr-lakyr etmek ser. 1. Lakyrdamak.** *Şol mahal taňka lakyr-lakyr edip gaýnap çogdy* (N. Pomma).

LAKY-TAK [la:ky-ta:k], *hal.* Halys, alaçsyz, ygynsyz, halys bolan. *Şol gelüwine gumdan çykman, eşegi laky-tak durdy* (“Görogly”).

◊ **Laky-tak bolmak** halys bolmak (birine bir zady gaýtalap-gaýtalap aýdyp düşündirjek bolanynda aýdylýar). *Saňa aýdyp-aýdyp laky-tak boldum.*

LAKY-TAKLYK [la:ky-ta:klyk], *at.* Laky-tak halda bolmaklyk, halys bolmaklyk, ygynsyzlyk, gaty ýadawlyk.

LAL [la:l], *syp.* Doga kerligi sebäpli geplemekden mahrum, gepläp bilmeýän (adam). *Maýň göwni ýazlarda, Lalyň göwni sözlerde, Meniň göwnüm sendedir, Seniň göwnüň düzlerde* (G. Ezizow).

◊ **Lal bolmak (açmak)** sesiňi kesmek, sesiňi çykarman, geplemän oturmak, sem bolmak. *Gargasaň gyşyň bar, ýalkasaň ýazyň, Bilbiller lal bolar eşidip owazyn* (A. Kekilow).

LAL-JIM [la:l-ji:m], *hal, ser Lam-jim.* Çopan agyr ahwalaty aýdyp gutaransoňam, köpçülik dili tutulan ýaly, bir salym lal-jim bolup oturdy (“Edebiýat we sungat”).

LALLYK [la:llyk], *at.* Geplemekden mahrumlyk, dilsiz-agyzsyzlyk, gepläp bilmezlik. *Dil lallyk alamaty däl-de, iki gürründeşiň ruhy halyny biri-birine mälüm edýän derwaýys bir ýarag ahyry* (B. Kerbabaýew).

LAM-JIM [la:m-ji:m]: **lam-jim bolmak** ses-seda çykamazlyk, geplemezlik, dil ýarmazlyk; sem bolmak, sessiz-üýnsüz oturmak, geplemän durmak. *Ol gepläp bilmän, lam-jim bolady.*

LAMINAT [lamina:t], *at.* Ýaşayş jaýlarynda ýere ýazmak üçin berk materialdan ýasalan dürli reňkdäki we galyňlykdaky emeli gurnama düşeklik.

LAMPA I, *at.* Her hili gurluşdaky yşyk, ýylylyk berýän elektrik çyrasy.

LAMPA II: özüňi lampa aşak goýbermek birden oturmak.

LAŇ: laň bolmak (durmak) halys ýadamak, lütün çykamak, örän ýadamak. *Uzak wagt seni gözläp laň boldum.*

LAŇŇA, *hal.* Birden, çalasynlyk bilen. *Annaturwak onuň sözünüň soňuny eşitmek islemän, laňňa yerinden galdy* (B. Kerbabaýew).

LAŇŇARA, *at, gepl.d.* Dep, deprek. – *Seniň öz ogluň toýunda-da laňňara bardy – diýip, bir ýigit märekeden seslendi* (“Edebiýat we sungat”).

◊ **Laňňara kakmak 1)** dep, deprek çalmak. *Laňňara kakylp, tar hem çalyndy* (“Garagum”). 2) el-aýagyň hereketlendirip begenmek, şatlanmak, heşelle kakmak.

LAŇŇASY, *syp., gepl.d.* Ýañrap, laňnyldap ýören. *Laňňasy adam.*

LAŇŇYLDAMA [laňnyllama], *iş ady.* Laňnyldamak ýagdaýy.

LAŇŇYLDAMAK [laňnyllamak], *işl.* Lakgyldamak.

LAŇŇYLDASMAK [laňnyllaşmak], *işl.* Köpçülikleýin laňnyldamak.

LAŇŇYLDATMAK [laňnyllatmak], *işl.* Birini laňnyldamaga mejbur etmek.

LAŇŇYLDAYÝŞ [laňnyllaýyş], *iş ady.* Laňnyldamak ýagdaýy.

LAŇŇYLDY [laňnylly], *at.* Lakgyldy. *Laňnyldyňy bes et!*

LAP [la:p]: **lap urmak** biderek ýere öwürmek, boş güplemek, magtanmak, çişmek, paňlamak. *Ýüregim sap erer diýp urmagyl lap* (Sopy Allaýar). **Lap etmek** hakyky bolşundan ulaldyp aýtmak, çişirmek. *Çöl ýerde göwre galdyрма, Ol-da hoşdur, syr bildirme, Lap edip, dahan doldurma, Jeň nan degil diş üstünde* (Magtymguly). *Lap edip aýtdygym däl, kitap tapsa, oňa çöregem gerek däl* (Jürdekow T. Ata arzuwyny amala aşyran Agtyk, 29 s.). *Indi biziň obamyz tanalmaz ýaly boldy diýip, lap etmän aýtmak bolar* (“Türkmenistan”).

LAPBA: lapba gyzmak birden, birbada, çalt, tiz gyzmak. *Gorkusyndan gözleri petredi, endam-jany tamdyra tutulan dek lapba gyzdy* (G. Kulyýew).

LAPLAMA [lapylama], *iş ady.* Laplamak ýagdaýy.

LAPLAMAK [lapylamak], *işl.* 1. Ýalynlap sesli ýanmak, lap-lap edip ýanmak. *Ot laplap ýandy.* 2. *göç.m.* Gyzmak, gyzgynlygy ýokarlanmak, galmak. *Ýeriň ýüzi laplap gyzdy.*

LAP-LAP, *s. ş. aňl. söz.* Ot bir peselip, birdenem güýçlenip laplap ýananda çykýan sesler we gyzaryp emele gelýän şekiller.

◊ **Lap-lap etmek 1)** laplamak. *Ojakdaky ot lap-lap edip ýanyrdy.* 2) gaty gyzdyrmak, ýanyp barmak (beden gyzgynlygy hakynda). *Onuň gyzgynlygy ýaňa endam-jany lap-lap edýärdi.*

LAPYKEÇ [la:pykeç], *syp.* Keýpi bozulan, ruhdan düşen. *Ol lapykeç bolup kellesini ýassyga goýdy.*

◊ **Lapyny keç etmek** biriniň keýpini gaçyrmak, keýpini bozmak, janyny ýakmak. *Onuň bu ýoknasyzlygy hemmelerini lapyny keç etdi.*

LAPYKEÇLIK [la:pykeşlik], *at.* Lapykeç ýagdaýda bolmaklyk, keýpi bozuklyk.

LARKARMAK, *işl.* Giňligi üçin aýakdan gaçjak, sypjak ýaly bolmak. *Uly köwüş aýagyna giň bolup larkaryp durdy.*

LARKY, *syp., gepl.d.* 1. Goram-gowşak, bedenine erk edip bilmeýän. *Larky adam.* 2. Giňliginden aýakdan gaçjak bolup duran. *Larky köwüş.*

LARKYLDAMAK [larkyllamak], *işl.* Lark-lark edip durmak, larkyldysy bolmak. *Gapy larkyldap dur.*

LARKYLDY [larkylly], *at.* Araba bijaý ýoldan ýöründe, petlesi gowşak gapy açylyp-ýapylanda we ş.m. çykýan sesiň ady.

LARK-LARK, *s.ş.aňl.söz.* Bir zat giň bolanda, ýerine barmadyk ýagdaýynda çykýan sesler.

◊ **Lark-lark etmek** larkyldamak.

LARSA: larsa galmak. 1) birden pökgermek, şol bada gaty çişmek (ten hakynda). *Wüş kel köýnegini ýokaryk çekip, ýagyrynysyny görkezdi, taýagyň degen ýeri larsa galyp, ýol bolup durdy* (A. Gowşudow). 2) göç. *m.* Birden ösmek. *Gyrtyçlar goýnuň kirpigi ýaly larsa galdy* (“Edebiýat we sungat”).

LARSA-LARSA: larsa-larsa galmak endamyň birnäçe ýeri çişmek (ten hakynda). *Endamynyň käýeri larsa-larsa galypdyr* (A. Gowşudow).

LARS-LARS, *s. ş. aňl. söz.* Goýy zat zyzgiderli gaýnanda çykýan ses.

◊ **Lars-lars etmek** gaýnadylyan goýy zadyň ýüzünde uly-uly düwmeler döräp, larsyldap gaýnamak. *Agyrlaş lars-lars edip gaýnaýan toşabyň reňki öwrülipdir* (B. Kerbabaýew).

LARSYLDAMA [larsyllama], *iş ady.* Larsyldamak ýagdaýy.

LARSYLDAMAK [larsyllamak], *işl.* Lars-lars edip gaýnamak. *Goýalyp başlan toşap larsyldap gaýnap dur.*

LARSYLDASMAK [larsyllaşmak], *işl.* Köpçülikleýin lasyrdamak. *Toý ýerinde ýarma bişýän äpet gazanlar larsyldasyp gaýnaýardy.*

LARSYLDATMAK [larsyllatmak], *işl.* Larsyldyly gaýnatmak. *Larsyldadyp toşap gaýnatmak.*

LARSYLDAÝYŞ [larsyllaýyş], *işl.* Larsyldamak ýagdaýy.

LARSYLDY [larsylly], *at.* Bişirilýän zat gaýnap goýalanda çykýan sesiň ady. *Gaýnap duran mürepbäniň larsyldysy eşidilýärdi.*

LASYRDAMAK, *işl.* Lasyrlyly ses bilen gaty gaýnamak, lasyr-lasyr etmek *Soňra lasyrdap duran tüňçäni göterip, bir çetde goýdy* (G. Kulyýew).

LASYRDAŞMAK, *işl.* Köpçülikleýin lasyrdamak. *Gazanlar lasyrdasyp gaýnap dur.*

LASYRDATMAK, *işl.* 1. Lasyrlyly gaýnatmak. 2. göç. *m.* Gaty gyzdymak, ýakyp barmak (gün hakynda). *Beýnileri lasyrdadýan güniň gyzgyndan beter; gumuň petiş howry ýürege urýardy* (B. Kerbabaýew).

LASYRDAÝYŞ, *iş ady.* Lasyrdamak ýagdaýy.

LASYRDY, *at.* Bişirilýän nahar lasyr-lasyr edip gaty gaýnanda çykýan sesiň ady.

LASYR-LASYR, *s.ş.aňl.söz.* Goýy suwuklyk, nahar gaty gaýnanda yzly-yzyna çykýan sesler.

◊ **Lasyr-lasyr etmek ser. Lasyrdamak.** *Çopanyň gazanjygy lasyr-lasyr edip gaýnaýardy* (B. Kerbabaýew).

LATYN [laty:n]: **latyn dili** Gadymy Rimde ýaşan halkyň dili. **Latyn elipbiýi** 1) latyn diliniň elipbiýi; 2) latyn elipbiýine esaslanýan elipbiý.

LATYNÇA [laty:nça], *hal.* 1. Latyn dilinde. *Latynça ýazgy.* 2. Latyn elipbiýinde, latyn harpynda ýazylan.

LATYNLAŞDYRMAK [laty:nlaşdyrmak], *işl.* Latyn elipbiýiniň esasynda elipbiý döretmek.

LATYŞ [laty:ş], *at, ser. Latyşlar.*

LATYŞLAR [laty:şlar], *at.* Latwiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

LAÝ [la:ý] **I**, *at.* 1. Suwag üçin ýörite edilen palçyk. *Özi bolsa laý edip, ojakdyr tamdyr ýasady* (“Edebiýat we sungat”). 2. Suwuň köp ýatan ýerinde emele gelen palçyk, lüýk we olaryň syçrantgysy. *Ýap-ýaňyja geýimlerini geýdirip goýberipdim welin, eýýäm laý edipdir* (Ö. Abdyllyaw). 3. Jaý, haýat salmak, kerpiç guýmak üçin toýundan taýynlanan, agdarylyp eýlemi ýeten ýörite palçyk. *Bagyň daşyna laýdan üç pagsa haýat çekilipdi* (“Garagum”). 4. Dury bolmadyk, bulanyk. *Al şeraba el uzatdym, emendim, Durusyn içmişler, laýa sataşdym* (Magtymguly).

◊ **Laýa batmak** çykgynsyz ýagdaýa düşmek, heläk bolmak. *Ömür saýy laýa batar, Günbe-günden derdi artar* (Magtymguly).

LAÝ [la:ý] **II: bir laý** boýdan-başa, başdan-aýak; bir ýola, bir gezek. *Maşynyň töwereginde öwelişip duran bize bir laý göz gezdirdi* (R. Gelenow). **Bir laý** (geým hakynda) geýilýän eşiklerden bir sanysy. *Çalşyrgyzy zady bolmaz, ähli geýimi ýeke laýdy* (K. Gurbanpesow). *Ol inisine bir laý kostýum-balak satyn aldy.*

LAÝÇY [la:ýçy], *at.* Laý edýän adam, laý işi bilen meşgul bolýan işçi. *Ärnazar işan hem şol wagt ak sakgalyny sypap, bagana possunyny ýelbegeý alyp, laýçylaryň ýanynda tomaşa edip ýördi* (“Türkmen halk ertekileri”).

LAÝYK [la:ýyk / yla:ýyk], *syp.* 1. Biçimi bap gelýän, dogry gelýän. *Wepanyň özüne laýyk tikilen bir laý araçäkçi esgerleriň egin-başyny, papagyny, ädigin sylag berdi* (A. Gowşudow). *Her käriň özüne laýyk täri bar* (A. Kekilow). 2. Gabat gelýän, jüpleşip duran, biri-birine şap bolýan. 3. Bir zadyň başga bir zat bilen özara gatnaşygy deň, dogry, sazlaşykly, kybapdaş. *Döwürüň talabyna laýyk işlemeli. Her bir zady kanuna laýyk getirmeli.* 4. Dogry, göni, edil, doly. *Ondan bäri laýyk dört ýyl geçdi.*

LAYÝKLAMA [la:ýyklama], *iş ady*. Layýklamak ýagdaýy.

LAYÝKLAMAK [la:ýýklamak], *işl.* 1. Deň getirmek, laýyk etmek, barabar etmek, deňlemek. *Ülňä laýýklap kesidirmek*. 2. Dogry getirmek, gönülemek, dogrulamak. *Dürbini öz gözüne laýýklap, eýläk-beýläk gezdiren Annak seslenenini duýman galdy* (B. Kerbabaýew).

LAYÝKLAÝÝŞ [la:ýýklaýýş], *iş ady*. Layýklamak ýagdaýy.

LAYÝKLYK [la:ýýklyk], *at.* 1. Deňşdirilýän zadyna laýyk ýagdaýda bolmaklyk. 2. Biri beýlekisine ýaraşyp durmaklyk, mynasyplik, baplyk. *Ol, belki, onuň Aýgüle laýýklygy barada hiç bir zat göwnüne getirmän, diňe işeňnirligini, düşünjesini, ukybyny öwýändir?* (B. Kerbabaýew).

LAYÝKLYKDA [la:ýýklykda], *hal*. Görä.

LAZER [la:zer], *at.* Belli bir ýygylykdaky elektromagnit şöhlelenmesiniň öran ýiti we çalasyn häsiýetli ýagtylyk şöhlesini almak üçin enjam. *Lazer şöhlesi*.

LAZYM [la:zym], *hal, k.d.* Derkar, zerur, gerek. *Bir posa talap kyldym, "Lazymdyr ölüm" – diýdi* (Mollanepes). *Lazym olsa, wah diýmerin, bu janym bergeý saňa* (A. Atabaýew).

LE, *bagl., k.d.* Bilen, bile. *Söweşmegil, Garajaoglan, pelek le, Gunça düşmez aşyklara dilek le, Gelin-gyzlar ýaýyk ýayar bilek le, Sallanyýor kümüş halhal golunda* (Garajaoglan).

LEB [lev], *at, şahyr.* 1. Dodak. *Lebi şeker, agzy gunça, Ol zülpi tardan aýryldym* (Magtymguly). *Leblerinden bal akar, Şadyýan läle kakar* (G. Ezizow). 2. *k. d.* Gyra, ýaka, boý, kenar (deňiz, derýa we ş.m. hakynda). *Kepderiler bir silkinip, perizat boldular we kapasy serhowzuň lebinde goýdular* ("Hüýrlukga – Hemra"). *Derýa lebi otluk, suwluk, ajap çemenlik bir ýer erdi* ("Gül – Bilbil").

LEBBEÝIK [lepbeýik], *kön. s.* "Hawa, men taýyar, men häzir, men bar; buýrugyňyza men taýyn" diýen manydaky giriş söz. *Mejnun bu sözi eşidip, "Lebbeýik" diýdi* ("Leýli – Mejnun").

LEBIZ [leviz], *at.* Bir zat hakynda berlen wada, söz, ygrar, äht.

◊ **Lebiz etmek** bir zady etmeklige söz bermek, boýun bolmak, wada bermek. *Gijeler ýatmaga bolmaz kararym, Lebiz edip men, bir wadada duraryn* ("Şasenem – Garyp"). **Lebziňde durmak** beren sözüni ýerine ýetirmek, wadaňda tapylmak, ygrarly bolmak. *Arap at meýdanda ýörär, Är bolan lebzinde durar* ("Görogly"). **Lebziňden dänmek** *ser.* **Lebziňi ýuwutmak**. *Sähet aga özüniň lebzinde dänmejegini aýdýar* ("Edebiyat we sungat"). **Lebziňi ýuwutmak**

eden wadaňda tapylman, ähdiňi bozmak, lebziňden dänmek, ygrarsyz bolmak.

LEBIZLI [levizli], *syp.* Eden wadasynda tapylýan, beren sözünde durýan, durnukly, ygrarly. *Lebizli ýigit*.

LEBIZLILIK [levizlilik], *at.* Lebzi barlyk, ygrarlylyk.

LEBIZSIZ [levissiz], *syp.* Lebzi ýok, beren sözünde durmaýan, ygrarsyz. *Lebizsiz adam*.

LEBIZSIZLIK [levissizlik], *at.* Lebzi ýokluk, ygrarsyzlyk.

LEBIZ-YGRAR [lebiz-ygra:r], *at, ser.* **Lebiz**. *Lebzine-ygraryna garap, adama baha bermelidir* (H. Derýaýew).

LEÇ: leji çykmak1 ýadap halys bolmak, haýy gaçmak, aryp tapdan düşmek, ysgyndan-kuwwatdan gaçmak. *Bize bir dem ber, halys lejimiz çykdy* (N. Pomma). 2) *ser.* **Lenç etmek**. *Leji çykan jümleler*.

LEÇEK *at, kön. s.* 1. Gyňaç, ýaglyk. *Başyňyzda elwan leçek, Biliňizde tylla pyçak* ("Görogly"). 2. *gepl. d.* Ýaşmak, ýaşmaklyk; börügiň aşagyndan aýlanyp alynýan sary ýa-da gyzyl reňkli ýüpek mata.

LEGEN, *at.* Kir ýuwulýan ýa-da hojalykda başga maksatlar üçin ulanylýan ýuka metal gap, taz.

LEGENDA [leže:nda], *at.* Taryhy waka ýa-da adam hakynda aýdylýan şahyrana hekaýa, rowaýat. *Siz bolsa, şöhratly legendany ýok etjek bolýarsyňyz* ("Edebiyat we sungat"). *Ertekiler, legendalar halkyň arasynda köp ýaýrapdyr*.

LEGENDAR [leženda:r], *syp.* 1. Ady legenda öwrülen. *Legendar gahryman*. 2. Haýran ediji, beýlekilerden üýtgeşik, görnüp-eşidilmedik, geň.

LEGLEK [leğlek], *at.* Aýagy, boýny uzyn, uly ak guş.

LEGSAN [legsa:n]: **legsan etmek** basgylaşdyryp, üzüp-ýolup weýran etmek, basalap ýere sokmak, torç etmek, zaýalamak (ekin hakynda). *Her kim her zat diýse-de, arpany legsan eden zadyň nämedigini bilen bolmady* (B. Kerbabaýew).

LEGZAN [leğza:n]: **legzan etmek** bir zadyň yzynda ýa-da ugrunda kösemek, sergezdan etmek. **Legzan urmak** hars urup ýörmek, ýetişiksiz ýagdaýda elewremek. *Legzan urup nireden gelyärsiň?*

LEJIKDIRMEK, *işl.* Irizmek, ýadatmak. *Günüň-gününe şol bir zady iýseň, kimem bolsaň lejikdirýän eken*.

LEJIKME, *iş ady*. Lejikmek ýagdaýy.

LEJIKMEK, *işl.* Halys bizar bolmak, lejiň çykmak, irmek, ýadamak. *Gurban bu ýumuşlardan lejigenden soň, baýyň aýalyňa we ogluna ýüzlenip: – Zol Gurban bolup dur-la?! – diýip zeyrendi* (A. Durdyýew).

LEJIKMEKLIK, *iş ady.* Lejilmek ýagdaýy.

LEK, *at, köň.s.* Ýüz müň adamdan ybarat goşun bölümi. *Elgaraz, ýedi lek goşun jem boldy* (“Saýatly – Hemra”).

LEK [le:k], *at.* Albaniýanyň pul birligi.

LEKIN, *kön. s.* Emma, ýöne. *Özi açyp girjek boldy, lekin gapysyny açyp bolmady* (“Görogly”)

LEKLEKI, *at.* Taraçylykda ýüpek, ýüplük ke-leplenende daşyna kelep saralýan el guraly.

LEKSIKA [le:ksika], *at, dil. b.* Diliň düzümine girýän sözleriň jemi; awtoryň eserleriniň sözlük düzümi ýa-da durmuşyň belli bir ugrunda ulanylýan sözleriň jemi.

LEKSIÝA [le:ksiýa], *at, Mugallymyň haýsy hem bolsa bir temany ýa-da ýörite sapagy ýatdan, dil üsti bilen beýan etmegi.*

LELLERIŞMEK, *işl.* Köpçülik bolup, bilelikde lellermek.

LELLERMEK, *işl.* Suslanmak, ysgynsyzlanmak, gowşamak, başarnyksyz bolmak.

LELLERIŞ, *iş ady.* Lellermek ýagdaýy.

LELLIM, *syp.* Agzyny öweldip ýören, örän gowşak, başarnyksyz, nalajedeýin. *Bilýän bolsaň, hiç wagtda lellim bolmagyn!* (B. Kerbabaýew).

LELLIMLIK, *at.* Lellime mahsus gylyk-häsiýet, lellim bolmaklyk. *Sizem şu işde lellimlik etmäh* (G. Kulyýew).

LEMMER, *at.* Üsti-üstüne toplanan, üýşen, toplum. *Lemmer bulutlar haýal süýşýärdi* (“Edebiýat we sungat”).

LEMMER-LEMMER, *syp.* Has köp, gat-gat, topbak-topbak, toplum-toplum. *Lemmer-lemmer möwç uran, Ol derýalar galmazlar* (Magtymguly).

LEMMERLENIŞ, *iş ady.* Lemmerlenmek ýagdaýy.

LEMMERLENMEK, *işl.* Lemmer-lemmer bolmak, üsti-üstüne üýşmek, gat-gat bolmak. *Asmanda bulutlar lemmerlenýärdi.*

LEMMI-LEMMI: lemme-lemme etmek agzyn go-wuşmaýan ýaly bolgusyz hem köp geplemek, ugursyz gürläp oturmak. *Hemmesi hem seniň özüňdendir, le, baran ýeriňde lemme-lemme edip oturansyň, häli men gitsem, boş gelmejegim-ä bilýän* (A. Durdyýew).

LENÇ: lenç bolmak bizar bolmak, irmek, ýadamak, halys bolmak. *Aladadan ýaña lenç bolmak. Lenç etmek* bir aýdylan zady gaýtalap durmak, gaýtalap ýürege düşmek, halys irizmek, ýagyr etmek. **Lenç edilmek** 1) basgylanyp torç edilmek, depelenmek. *Hüjüm edip çar tarapdan kân ýagy, Lenç edildi depeleriň topragy* (A. Kekilow). 2) Öň gaty köp ýüzlenilen, ýazylan. *He-käýa lenç edilen tema bagyşlanydyr.*

LENTA [le:nta / lente], *at. 1.* Insiz zolak mata. 2. Her hili materialyň insizje zolagy. *Kagyz lentasy. Kino lentasy.*

LEŇ, *syp., k. d.* Agsak, keýtik. *Biliň buruk, aýagyň leň* (Zynhary).

LEŇKE, *at.* Köplenç, düşekçe we ş.m. tikilýän zolakly berk nah mata.

LEŇKEBUT [leňkevu:t], *at.* Aýaklary uzyn, göwresi tokgaja, kerepden tor ýasaýan, siňek awlap ýaşaýan möýe meňzeş mör-möjek.

LEŇKILDEME [leňkilleme], *iş ady.* Leňkildemek ýagdaýy.

LEŇKILDEMEK [leňkillemek], *işl.* Leňk-leňk edip ýöremek, keýtiklemek; towsaklaýan ýaly edip çaltrak ýöremek.

LEŇKILDEŞMEK [leňkilleşmek], *işl.* Köp bolup leňkildemek. *Süriniň agsak-towsaklary leňkildeşip, süýrenişip barýardy.*

LEŇKILDETMEK [leňkilletmek], *işl.* Leňkildär ýaly sürmek, leňkildemäge mejbur etmek. *Kel hem batyr agsak ýabyny leňkilledip:–Hany biz näme iş bitirýäris! – diýip ugrady* (“Türkmen halk ertekileri”).

LEŇKILDEÝIŞ [leňkilleyiş], *iş ady.* Leňkildemek ýagdaýy.

LEŇKILDI [leňkilli], *at.* Leňk-leňk edip ýörelende döreýän şekiliň ady.

LEŇK-LEŇK, *s. ş. aňl. söz.* Leňk-leňk edip ýörelende döreýän şekil.

LEŇNEÇ, *at.* Sekiz aýakly, gysgyç agyzly, uzyn murtly, iki tarapyna hem ýöreýän, suwda ýaşaýan jandar. *Deňiz leňneçleri.*

♦ **Leňneç ýaly** ugur-utgasyz, gepinde-sözünde belli bir ugur bolmadyk (ýaramaz adam hakynda). *Ol edil leňneç ýalydyr; ilki bir zat diýer; zyndanam başga zat diýer.*

LEŇNER, *at. 1. gepl.d.* Bir zadyň agramy. *Gara dag gara ýeriň leňneri* (Nakyl). *Ýeliň zarby hem onuň öz leňneri wyskany iki-baka näçe yrasa-da, güýçli traktorlar onuň ýykylmagyna maý bermeýärdi* (B. Kerbabaýew). *Garry ene: “Torbanyň-a agram, leňneri ýok eken, özümem äkidip biljek” diýdi. 2.* Bir zadyň mäkäm durmagy üçin agramlyk daş ýa-da başga bir zat. *Degirmen daşynyň üstünde goýulýan leňner agyr goýulsa, un maýda üwelyär; ýeňil goýulsa, un irimçik bolýar.*

♦ **Leňner atmak** agramyna yranyp durmak. *Gämi deňizde leňner atyp durdy.*

LEPBERILMEK, *işl, ser. Lepbermek. Lepberilip oturan ýeriňden bize nobat bermän, gürrüň edip otursaň näderdik?! (N. Pomma).*

LEPBERIŞ, *iş ady.* Lepbermek ýagdaýy.

LEPBERME, *iş ady.* Lepbermek ýagdaýy.

LEPBERMEK, *işl.* Ýapyrylyp oturmak, biliňi бүкүп, eplenlen ýaly bolup oturmak, ýapbaşyp oturmak. *Ol giç öýlä çenli lepberip oturdy.*

LEPBEÝ, *ugrukd.* “Hyzmatyňa taýýar, gulluk, bolýar” diýen ýaly manyda birinji şahs tarapyndan aýdylýan söz. *Sen ýöne biziň diýenjigimizi et-de, näme buýursak, “lepbeý” diý-de, işledejik ýör* (A. Durdyýew).

LERZAN [lerza:n]: **lerzana gelmek** güýçli zarba sebäpli titremek, elenmek, sandyramak. *Zemin jünbüş eýläp, geldi lerzana* (Magtymguly). *Gopup çaganyň ýüregi, ýaş süňni lerzana geldi* (Ç. Aşyrow). **Lerzan urmak** *ser. Lerzana gelmek.* *Süýeklerim lerzan urar sözüňden, Jisminiň şährine talaň salan ýar* (Halk aýdymyndan).

LEŞGER [leşger], *at.* 1. Goşun. *Han babamyň gaşyna men baraýyn, Agyr hazyna, bol leşger alayyn* (“Kitaby dedem Gorkut”). *Soňra weziri bilen leşgerlerini alyp, atlanyp, oganlarynyň önünden çykdy* (“Hüýrlukga – Hemra”). 2. *göç. m.* Nöker, biriniň yzyna eýerýän adamlar topary.

LEŞGERBAŞY [leşğervaşy], *at.* Leşgeriň ýolbaşçysy, leşgeriň serdary.

LET: **let iýmek** birinden käýinmek, azar-ýamanyny görmek. *Şol çagadan tarap halys let iýdim.*

LETDE, *at.* Esgi, jinde, köne-sana, ýyrtyk-ýyrtyk zatlar. *Eliniň ýagyny letde bilen süpürdi* (O. Akmämmedow). *Nebit siňen letdäniň aýymtyk ysy burnuňa urýardy* (Ý. Durdyýew).

LEÝIS, *syp.* Dagap ýatan, pytrap ýatan (köp zat hakda).

◊ **Leýis bolmak** köp mukdarda dagap, çaşyp ýatmak, bol bolmak, dökün bolmak. *Her ýerde gawun, her ýerde garpyz leýis bolup ýatyrdy* (B. Kerbabaýew). *Leýis bolup ýatyr gulanyň eti* (A. Salyh). **Leýis etmek** köp sanlysyny ýere ýazmak, dagytmak.

LEÝLISAÇ, *at. ösüml.d.* Söwüdiň inçe ýaprakly çybyklarynyň ýere sallanyşyp duran görnüşi.

LEÝMUN [leýmu:n], *at. kön.s., ser. Limon.* *Narynjy, turunjy, leýmun, almalar; Bir abadan бага düşdüm, ýaranlar* (Magtymguly).

LEÝTENANT [leýtena:nt], *at. harby.* Goşunda kiçi serkerdelik at ýa-da dereje we şol at berlen adam. *Kiçi leýtenant. Uly leýtenant.*

LEÝTENANTLYK [leýtena:ntlyk], *at.* Leýtenantyň gulluk ýagdaýy, harby derejesi. *Oňa tazelikde leýtenantlyk berildi.*

LEÝZANGÜL [leýza:ngül], *at. gepl.d.* Halk döredijiliginiň aýal-gyzlar tarapyndan ýerine ýetirilýän läle görnüşli bir žanry. *Daglara gar düşüpdür, leýzangül, Ýadyma ýar düşüpdür, leýzangül* (Halk döredijiliginden).

LEZGI [lezgi], *at. ser. Lezgiler.* *Lezgi dili. Lezgi edebiýaty.*

LEZGILER [lezgiler], *at.* Dagystanda hem-de Azerbaýjanyň käbir ýerinde ýaşayan kawkazly halkyýet.

LEZGINKA [lezginka], *at.* Kawkaz halklarynyň haýallyk bilen ýerine ýetirýän tansy we onuň sazy.

LEZZET, *at.* 1. Iýilýän, içilýän zatlardan alynýan keýp, maza. *Togsan dürli tagam bolsa gaşynda, Ne lezzet içinde duz hem bolmasa* (Magtymguly). 2. Döreyän kanagatlanma duýgusynyň aňrybaş derejesi. *Dutaryň owazyndan alynýan lezzete deň geljek zat ýok.*

LEZZETLENIŞ, *iş ady.* Lezzetlenmek derejesi.

LEZZETLENMEK, *işl.* Lezzet almak.

LEZZETLI, *syp.* 1. Lezzet berýän, mazaly, süýji, tagamly. *Lezzetli nahardan soň çay içdik.* 2. *göç. m.* Keýpli, eşretli, ýakymly. *Şol geçen lezzetli pursatlar, günler indi diňe ýaşar ýörer hyýalda* (I. Nuryýew).

LEZZETLILIK, *at.* 1. Lezzetli bolmaklyk, lezzeti barlyk, lezzetsiz dälilik.

LEZZETSIZ [lezzessiz], *syp.* 1. Lezzeti ýok, mazasy bolmadyk, süýji däl, tagamsyz, mazasyz. *Lezzetsiz tagam. Lezzetsiz nahar.* 2. *göç. m.* Lezzeti bolmadyk, lezzet bermeýän, tolgundyрмаýan. *Käbir goşgular juda lezzetsizdi.*

LEZZETSIZLIK [lezzessizlik], *at.* Lezzetsiz bolmaklyk, lezzeti ýokluk, lezzetli dälilik.

LÄ [lä:], *sazç.* Saz ses hatarynyň altynjy sesi we şol sesi aňladýan saz belgisi.

LÄBIK [lä:vik], *at.* 1. Suwuk palçyk, lüýk, laý, laýly suw. 2. Ýanardag (wulkan) atylanda onuň ýokarsyndan ýeriň üstüne eräp çykýan mineral jisimler.

LÄGIRIŞ [lä:ğiriş], *iş ady.* Lägirmek ýagdaýy.

LÄGIRIŞMEK [lä:ğirişmek], *işl.* 1. Birden köp bolup uzyn-uzyn çirkin ses etmek, bilelikde lägirmek (geçi hakynda). *Owlaklar lägirişdiler.* 2. Gorkudan ýaňa gaty gygyryşmak, çirkin aglaşmak, gaty ses bilen gygyryşmak (çaga, adam hakynda). *Çagalar lägirişip, ýerlerinden galdylar.*

LÄGIRME [lä:ğirme], *iş ady.* Lägirdäp durmak ýagdaýy.

LÄGIRMEK [lä:ğirmek], *işl.* 1. Uzyn-uzyn çirkin ses etmek, gygyrmak (geçi hakynda). *Geçi ýene lägirdi.* 2. *gepl. d.* Gorkudan ýaňa gaty gygyrmak, çirkin aglamak, gaty ses bilen gygyrmak, wägirmek (çaga, adam hakynda). *Duran yerinden agzyny hatap ýaly açyp: Wä-ä, wä-ä! – diýip lägirdi* (A. Durdyýew).

LÄGIRTMEK [lä:ğirtmek], *işl.* 1. Uzyn-uzyn ses etdirmek, lägirmäge mejbur etmek, gygyrtmak (geçi hakynda). *Owlagy lägirtmek.* 2. *gepl. d.* Gorkuzyp gaty gygyrtmak, çirkin aglamaga, gaty ses bilen gygyrmaga mejbur etmek (çaga, adam hakynda). *Çagany lägirtmek.*

LÄHEŇ, *at.* 1. Deňizde ýaşayan süýdemdiriji, iň uly jandar, kit. *Gämige labyrdyr, derýa läheňdir* (Magtymguly). 2. *syp., göç. m.* Äpet, mähnet, ägirt, uly. *Şeýle beýiklikdäki tolkun dyňzap ugranda, göwnümize bolmasa, dagyň läheň daşlary dargap kenar gaýra süýşäýjek ýaly boldy* (“Edebiyat we sungat”).

LÄHET, *at. k. d., ser. Lahat.* Sen bilen lähede bile, Gírerin senden aýrylman (“Görogly”).

LÄKEME [lä:keme], *at.* Kürek bilen herekete getirilýän, 500-600 put ýüki göterýän gaýygyň bir görnüşi.

LÄLE [lä:le] **I**, *at.* Gyzlaryň üşüp ýa-da ýekelikde sazsyz aýdýan aýdymy (halk döredijiliginiň bir görnüşi).

◊ **Läle kakmak** belli bir heňde läle aýtmak.

LÄLE [lä:le] **II**, *at.* 1. Gyzyl reňkli gül. *Ýaňagyň misli läledir, Bakýsyň jany aladyr* (“Şasenem – Garyp”). *Açlydy zemin lälesi, Üşbu dünýä reýhan bu gün* (Magtymguly). *Zeminiň lälesi, asmanyň aýy, Dünýäniň göwheri-käni, Ogulbeg* (Kemine). 2. *göç. m.* Söýgüli gyz (esasan birinji şahsyň deňişlik goşulmasyny kabul edýär). *Emma, düşin, läläm, şeýle gün dogar: Saçlaryň nur bolup, üstüme ýagar* (G. Ezizow). 3. Gyza dakylýan at.

◊ **Läle ýaly** kir-kimiri aýrylyp, reňki gowy açylan (ýuwan eşik hakynda).

LÄLE-REÝHAN [lä:le-reýha:n], *at. ser.* Läle we Reýhan.

LÄLEZAR [lä:leza:r], *syp., at.* Läle gülüniň köp gögerip oturan ýeri, meýdany. *Lälezar çemenli düzlerim galdy* (Seýdi). *Asman lälezardyr, Toprak – tenekar* (K. Gurbanpesow).

◊ **Lälezar bolmak** al-elwan gül biten ýaly bolmak.

LÄLEZARLYK [lä:leza:rlyk], *at.* Gülzarlyk, gül-çiçemenli meýdan. *Öňki tozan çölüstan giň lälezarlyga öwrüldi* (“Watan”). *Men bu gün säher oýanyp, çykdyň lälezarlyga, Depäm üste ümmülmez gümmeze gözüm düşdi* (G. Ezizow).

LÄLIK [lä:lik], *syp.* Edenine däl diýilmän, aýnadylyp saklanan, eziz görüp ulaldylan, söýlüp ösdürilen. *Nartäç ejesi-kakasy tarapyndan lälik saklanan gyzdy* (A. Gowşudow). *Lälik saklanypdyr, ýok okan ýeri, Bilini agyrdyp dökmändir deri* (A. Kekilow).

LÄLIKLIK [lä:liklik], *at.* Lälik bolmaklyk, läligiň bolşy, gylık-häsiýeti, özüni alyp barşy. *Ýadyňyzdamy, okaýarkak hem onda läliklik, öz-özünden göwni bitginlik duýulýardy* (B. Pürliýew).

LÄLIKSIREME [lä:liksireme], *iş ady.* Läliksirmek ýagdaýy.

LÄLIKSIREMEK [lä:liksirmek], *işl.* Aýnan bolmak, lälik bolan bolmak, aýnadylan çağa ýaly bolan bolmak. *Lälik gülüm läliksiräp, ajap lälik basyşyň Aşyk awça al salar sen, tez maral deý böküşiň* (“Türkmen halk döredijiligi”).

LÄLIKSIREŞMEK [lä:liksireşmek], *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde läliksirmek. *Näme beýle lälik-sireşýärsiňiz!*

LÄLIKSIRETMEK [lä:liksiretmek], *işl.* Lälik etmek. *Ejeň ony läliksiredip ösdürdi* (“Garagum”).

LÄLIKSIREÝIŞ [lä:liksireýiş], *iş ady.* Lälik-sirmek ýagdaýy.

LÄLIRGEMEK [lä:lirgemek], *işl., gepl.d.* Lälik-sirmek.

LÄŞ [lä:ş], *at.* Jansyz göwre, jeset, maslyk. *Magtymguly, jan myhmandyr, göwre – läş* (Magtymguly).

◊ **Läş bolmak** ölmek, maslyk bolmak. *Topragynda läş bolup, guma garyldy duşman, Geçirdiň ganymlary nayzadan, çişden, Watan* (A. Kekilow).

LÄŞEKI [lä:şeki], *at.* Iýmäge ýaramsyz gawun, garpyz. *Edil dagyň daşy ýaly, Biýarada läşeki kän* (K. Taňrygulyýew).

LIDER [li:der], *at.* Syýasy partiýanyň, jemgyýetçilik-syýasy hereketiň, guramanyň we ş.m. baştutany, ýolbaşçysy.

LIGIN [liğin], *at.* Gömlüp, üsti suwalyp goýlan saman we ş. m. tümmekleri. *Meýdançada saman ligin edilip suwalypdy* (N. Hojageldiýew). *Käýerde-käýerde gömülen saman liginleri kiçeňräk depelere meňzeş bolup ýatyrdy* (“Edebiyat we sungat”).

LIGIRDEME [liğirdeme], *iş ady.* Ligirdemek ýagdaýy.

LIGIRDEMEK [liğirdemek], *işl.* Gözleri oýnaklap durmak. *Gözleri ligirdäp durdy.*

LIGIRDEŞMEK [liğirdeşmek], *işl.* Iki ýa-da ondan artyk göz ligirdemek.

LIGIRDETMEK [liğirdetmek], *işl.* Gözlerini oýnaklatmak.

LIGIRDI [liğirdi], *at.* Göz oýnaklap duranda emele gelýän şekiliň ady.

LIKBEZ [likbe:z], *at, taryh.* Uly ýaşlylara we ýetginjeklere sowat öwredilen mekdep.

LIMON [limo:n], *at.* 1. Hemişe gök öwüsýän, hasyl berýän sitrus agajy. 2. Şol agajyň galyň gabykly, dilim-dilim görnüşli, turşumtyk tagamly miwesi.

◊ **Limon kislotasy** limonyň miwesinden we käbir beýleki ösümlüklerden alynýan kislota.

LIMONLY [limo:nly], *syp.* Düzümünde limon garyndysy bolan; limon atylan. *Limonly çay. Limonly suw.*

LINGWISTIKA [lingvi:stika], *at.* Dil hakyndaky ylym, dil bilimi.

LIÑKILDEME [liñkilleme], *iş ady.* Liñkildemek ýagdaýy.

LIÑKILDEMEK [liñkillemek], *işl.* Agsaklap, keýtikläp çalt-çalt ýöremek, liñk-liñk edip ýöremek.

LIŇKILDETMEK [liŋkilletmek], *işl.* Agsaklap, keýtikläp çalt-çalt ýöretmek, liňk-liňk etdirip ýöretmek. *Ol bir aýagy agsak eşegini liňkilledip baryardy.*

LIŇKILDEÝIŞ [liŋkilleyiş], *iş ady.* Liňkildemek ýagdaýy.

LIRIK [li:rik], *at.* Liriki eserleriň awtory, liriki şahyr. *Türkmen lirik şahyrlarynyň döredijiligi.*

LIRIKA [li:rika], *at.* Epos we drama bilen bir hatarda çeper edebiyatyň esasy üç görnüşiniň biri bolmak bilen, hakykat awrotyň çuňňur içki duýgularynyň üsti bilen şöhlelendirilýän şahyrana eser, şeýle görnüşdäki şygyr, goşgy. *Söýgi lirikasy. Halyl Kulyýewiň, Italmaz Nuryýewiň lirikasy.*

LIRIKI [li:riki], *syp.* Lirika degişli, irizme ýugrulan. *Liriki goşgy. Liriki poeziýa. Liriki setirler.*

♦ **Liriki yza çekilme** çeper eseriň, ýagny romanyň, powestiň, hekaýanyň we ş.m. sýužetiniň yzygiderli ösüşiniň arasy kesilip, awtoryň pikirlerini we duýgularyny aňladýan bölegi.

LISEÝ [lise:y], *at.* Belli bir ugur boýunça bilim berýän ýörite orta okuw mekdebi.

LITR [li:tir], *at.* Metr ölçeg birliginde 1000 kub.sm barabar göwrüm we şol ölçegdäki suwuklyk. *On litr suw.*

LITRLIK [li:tirlik], **1.** *syp.* İçine bir litr suwuklyk sygýan. *Litrlik çüýşe.* **2.** Litrlük gap. *Litrliğin bolsa, çaly şona guýaýaýyn.*

LITWALY [litwa:ly], *syp, ser.* **Litwalylyar.** *Litwa respublikasy. Litwa dili. Litwa halky.*

LITWALYLAR [litwa:lylar], *at.* Litwanyň esasy ilatyny düzýän halk.

LIWAN [liwa:n], *at, ser.* **Liwanlylyar.** *Liwan halky.*

LIWANLYLAR [liwa:nlylar], *at.* Liwanyň esasy ilatyny düzýän halk.

LOGALA [loğolo], *at.* Un bilen däne garylyp tokgalanan iým. *Kakasy her düýäniň agzyna ep-esli logala tutdurdy* (“Garagum”).

LOGIKA [lo:ğika], *at.* **1.** Pikirlenişin kanunlary we görnüşleri hakyndaky ylym. **2.** Pikir yzygiderliligi.

LOGIKI [lo:ğiki], *syp.* Logika degişli, logikanyň kanunlaryna laýyk gelýän; kanunalaýyk.

♦ **Logiki basym** *dil.b.* aýdylyşda manysy boýunça esasy söze düşýän basym.

LOH-LOH, *s.ş.aňl.söz.* Ýogyn ses bilen gülnende çykýan sesler.

♦ **Loh-loh etmek** loh-loh edip agras gülmek. *Peşeneli ýaşuly şey diýdi-de, loh-loh edip güldi* (“Edebiyat we sungat”).

LOKGA [lokgo], *syp.* **1.** Bir tutuş bölek, tokga, togalak. *Lokga palçyk.* **2.** göç. *m.* Etli-ganly, semiz, doly, dolmaç. *Ol orta boýly, inedördül, ullakan kellesi iki egniniň üstüne boýunsyz berkidilen ýaly lokga adamdy* (“Garagum”).

LOKGALAMA [lokgolomo], *iş ady.* Lokgalamak ýagdaýy.

LOKGALAMAK [lokgolomok], *işl.* Lokga-lokga etmek, bölüşdirip lokga etmek, tokga-tokga etmek, tokgalamak.

LOKGALANMAK [lokgolonmok], *işl.* Lokga tutmak, tokgalanmak.

LOKGALAŞMAK [lokgoloşmok], *işl.* Lokgalamaga kömekleşmek, tokgalaşmak. *Logala lokgalaşmak.*

LOKGALATMAK [lokgolotmok], *işl.* Lokga-lokga etdirmek, tokgalatmak. *Düýä bermek üçin logala lokgalatmak.*

LOKGALAYÝŞ [lokgoloýuş], *iş ady.* Lokgalamak ýagdaýy.

LOKGA-LOKGA [lokgo-lokgo], *syp.* Birnäçe lokgalara bölünen, lokga tutan, tokga-tokga (köp zat hakynda). *Ýaýmak üçin lokga-lokga hamyr bölünip goýuldy.*

LOKGULDAMA [lokgullomo], *iş ady.* Lokguldamak ýagdaýy.

LOKGULDAMAK [lokgullomok], *işl.* Lok-lok edip gülmek, ýogyn ses bilen gaty gülmek. *Hatda onuň diňe bir sözüne däl, hereketine çenli üns berýän başlyk ýogyn ses bilen lokguldap güldi* (B. Kerbabaýew).

LOKGULDAŞMAK [lokgulloşmok], *işl.* Bilelikde, köp bolup lokguldap gülmek.

LOKGULDAÝÝŞ [lokgulloýuş], *iş ady.* Lokguldamak ýagdaýy.

LOKGULDY [lokgully], *at.* Lok-lok edip gülnende çykýan sesiň ady.

LOK-LOK, *s.ş.aňl.söz.* Ýogyn sesli gülnende çykýan sesler (*ser.* **Loh-loh**). – *Arman, saçyň irräk çalarypdyr-da – diýip, aýalyňa degdi-de, lok-lok edip güldi* (“Garagum”).

LOKGY-LOKGY [lokgu-lokgy], *at,gepl.d., ser.* **Nokgy-nokgy.** *Goýsana sen beri lokgy-lokgyňy, Gömül ýeriňe, az et hykgy-pykgyňy* (A. Kekilow).

LOKURDAMA [lokurdomo], *iş ady.* Lokurdamak ýagdaýy.

LOKURDAMAK [lokurdomok], *işl.* Lokur-lokur edip ses çykarmak, lokurdyly seslenmek. *Tokurtga lokurdap suw gidýärdi.*

LOKURDATMAK [lokurdotmok], *işl.* Lokur-lokur etdirmek, özüňe sorup, lokurdyly ses çykarmak. *Ullakan çilim elden-ele geçýär, her kim öz gezeginde lokurdadyp sorýar* (A. Gowşudow).

LOKURDAÝÝŞ [lokurdoýuş], *iş ady.* Lokurdamak ýagdaýy.

LOKURDY, *at.* Suw tokurtga ýa-da bir hine, deşi-ge we ş.m. gidende çykýan sesiň ady.

LOKUR-LOKUR, *s. ş. aňl. söz.* Suw güýçli akyp, tokurtga, deşi-ge ýa-da hine gidende çykýan sesler.

LOM [lo:m], *at.* Ýer işlerinde ýeri gazmak, daş goparmak we ş. m. üçin ullakan taýak ýaly uýj çiş demir. *Ýabyň düýbüniň buzuny lom bilen döwýärler* (B. Seýtäkow).

LOMAÝ [lomoý], *syp.* Köp sanda, köp mukdarda, tutuş, tutuşlaýyn, durşuna. *Lomaý söwda etmek.*

LOMAÝLYGYNA [lomoýlužno], *hal.* Lomaý görnüşde, tutuşlygyna, bitewüligine, tutuşlaýyn. *Lomaýlygyna söwda etmek.*

LOŇK: loňk etmek duran ýeriňden başga ýere ýeňil towusmak, bir ýerden ikinji ýere bökmek (guş hakynda). *Ol loňk edip eýläme geçdi, beýläme geçdi, iň soňunda meni ölüdir hasap etdi* (B. Kerbabayew).

LOŇK-LOŇK, *s. ş. aňl. söz.* Maýdalyňa ylganyňda ýa-da bökübräk gaty ýöräniňde emele gelýän hereketiň şekili.

♦ **Loňk-loňk etmek**, *ser. Loňkuldamak.* *Ilki ýüzüni sallap, soň loňk-loňk edip, hojaýynyň alnynda dikilgazyk boldy* (A. Nazarow).

LOŇKUDYK-LOŇKUDYK [loňkuduk-loňkuduk], *s. ş. aňl. söz.* Eşegiň zygyderli loňkuldap ýöreyşiniň bir görnüşi.

LOŇKULDAMA [loňkullomo], *iş ady.* Loňkuldamak ýagdaýy.

LOŇKULDAMAK [loňkullomok], *işl. 1.* Loňk-loňk edip maýdalyňa ylgamak ýa-da bökübräk gaty ýöremek, loňkudyk-loňkudyk edip gitmek. *Bir gezek eline çekijini alyp, bir gezek gysajyny alyp, körügi bilen sandalynyň arasynda iki ýana loňkuldap ugrady* (A. Gowşudow). **2.** Arabanyň ýa-da haýsy hem bolsa bir ulagyň üstünde aşak-ýokary galyp, loňk-loňk edip oturmak. *Onuň göwnüne ol köp wagt bari arabanyň üstünde loňkuldap gelýän ýalydy.* **3. göç. m.** Biriniň öňünden ylgamak, biriniň göwnünden turjak bolup çalyşmak, ýaranjaňlyk etmek. *Nogtaň haýsy ýana silksem, senem şol tarapa loňkuldap gidersiň* (N. Pomma).

LOŇKULDAŞMAK [loňkulloşmok], *işl.* Köp bolup, bilelikde loňkuldamak. *Daýaw ýabylyr bir sydyrgyn loňkuldaşyp barýardylar* (B. Gulow).

LOŇKULDATMAK [loňkullotmok], *işl.* Loňkuldylý sürmek, loňk-loňk etdirip ýöretmek. *Töweregine höwes bilen garap, agta ýabysyny loňkuldady barýardy* (G. Kulyýew).

LOŇKULDAÝÝŞ [loňkulloýuş], *iş ady.* Loňkuldamak ýagdaýy.

LOŇKULDAWUK [loňkullowuk], *syp.* Loňkuldap ýöreyän, loňk-loňk edýän (at, eşek hakynda). *Loňkuldawuk ýaby.*

LOŇKULDY [loňkully], *at.* Maýdalyňa ylgananda ýa-da bökübräk gaty ýörelende emele gelýän hereketiň şekiliniň ady.

LOPBUŞ, *syp.* Semiz, ýasy, pökgi (ýüz hakynda). *Ol uzyn boýly, lopbuş ýüzli, garynlak, semiz adamdy* (G. Kulyýew).

LORS, *at.* Suwda ýaşaýan zähersiz ýogyn ýylan. *Kelpeze aýdarmyş: – Menem aňdarha, Lors ýylan özüni saýarmyş ýuwha* (“Görogly”).

LOTEREÝA [lotere:ýa], *at.* Bilet boýunça geçirilýän haryt, pul utuşly oýun.

LOTULYK [lotuluk], *at.* Lotynyň özüni alyp baryş ýagdaýy, lotynyň gylyk-häsiýeti.

♦ **Lotulyk satmak** bolgusyz eli açyklyk etmek, gopbamsyrap jomartlyk etmek.

LOTY, *at, gepl. d. 1.* İş edende haýal gymyldaýan, ýalta, hasy, äwmezek adam. **2. gepl. d.** Oturyp-turushmagy oňat görýän; zadyny gaýgyрмаýan, jomart. *Ol göwnünden turan adamyň üstüne ak öý dikmegi başaryan loty.*

LOWLAMA [lowlomo], *iş ady.* Lowlamak ýagdaýy.

LOWLAMAK [lowlomok], *işl. 1.* Güýçli ýalyn döredip ýanmak, kemsiz ot alyp ýanmak, tutaşyp ýalynly ýanmak. **2. göç. m.** Gaty gaharlanmak, janyň ýanyp durmak. *Magtymgulynyň gany ot kimin gyzdý, ýüregi lowlap ýandy* (G. Kulyýew). **3. göç. m.** Gaty gyzyrmak, gyzygynyň galmak. *Çaga uzyn gijäni ot içinde lowlap geçirdi.*

LOWLAŞMAK [lowloşmok], *işl.* Köp zat lowlap ýanmak. *Hyşalar lowlaşyp ýanyrdy.*

LOWLATMAK [lowlotmok], *işl. 1.* Lowlap ýanar ýaly etmek, güýçli ýakmak, gyzyly ot edip ýakmak. *Lowladyp ot ýakmak.* **2. göç. m.** Bir zadyny ýiti tagamy, ajysy güýçli täsir etmek, ýakmak. *Burç gaty ajy eken, agzymyň içini beýle lowladar öýtmändigim.*

LOWLAÝÝŞ [lowloýuş], *iş ady.* Lowlamak ýagdaýy.

LOWURDAMA [lowurdomo], *iş ady.* Lowurdamak ýagdaýy.

LOWURDAMAK [lowurdomok], *işl. 1.* Güýçli lowurdyly ýanmak, uly ýalynly ýanmak, tutaşyp gaty ýanmak. *Lowurdap ýanyp duran oduň üstüne suw guýlan ýaly boldy.* **2.** Şöhle saçmak, öwşün atmak, nur saçmak, ýalpyldamak.

LOWURDAŞMAK [lowurdoşmok], *işl. 1.* Bilelikde utgaşykly lowurdap ýanmak. *Çopan goşunda ýakylan otlar lowurdaşyp ýanyrdy.* **2.** Öwşün atyşyp durmak, ýalpyldaşmak. *Lowurdaşyp düwmeler, uzaklardan görüner* (M. Seýidow).

LOWURDATMAK [lowurdotmok], *işl.* Bir zady lowurdar ýaly edip ýakmak. *Lowurdadyp göwher kimin çyrasyn, Birleşdirýär şäher, obaň arasyn* (N. Pomma).

LOWURDAÝÝŞ [lowurdoýuş], *iş ady.* Lowurdamak ýagdaýy.

LOWURDAWUK [lowurdowuk], *syp.* Lowurdap, ýalpyldap, şöhle saçyp duran, öwşün atyp duran, ýiti ýalpyldyly.

LOWURDY, *at.* 1. Lowurdap ýanýan oduň sesiniň ady. 2. Ýaldyrap görünýän şöhle, ýalpyldy, öwüşgin. *Goy, ak altynyň lowurdysy biziň toýumyza-da bezeg bersin!* (B. Kerbabaýew).

LOWUR-LOWUR, *s. ş. aňl. söz.* Ot lowurdap ýananda çykýan sesler ýa-da ýiti öwüşginli zat ýalpyldap şöhle saçanda emele gelýän şekiller.

LÖDERE [lödörö], *at.* Suwuklygyň düýbüne çökýän çökündi. *Gazandaky lödere ýaga jazlanýan irimçik gara etleri demine dartasy geldi* (B. Kerbabaýew).

LÖKGE [lökge], *at, gepl.d.* Ýeňil maşyn.

LÖKGEBAÝ [lökgeboý], *at, gepl.d.* Ýeňil maşyn, lökge. *Çapak-çapak noguly, Seçip gidiň, ýar-ýar. Lökkebaýa mündürüp, Geçip gidiň, ýar-ýar* (“Türkmen halk döredijiligi”).

LÖKÜDIKLEME [löküdüklömö], *iş ady.* Löküdiklemek ýagdaýy.

LÖKÜDIKLEMEK [löküdüklömek], *işl.* Löküdik-löküdik edip ýöremek, uly göwresini tagaşyksyz hem-de gelşiksiz hereketlendirip ýöremek, ylgaşlamak.

LÖKÜDIKLEŞMEK [löküdüklöşmek], *işl.* Köp bolup, bilelikde löküdiklemek. *Adamlar löküdikleşip, yzdan barýardylar.*

LÖKÜDIKLETMEK [löküdüklötmök], *işl.* Löküdik-löküdik edip ýöremäge ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

LÖKÜDIK-LÖKÜDIK [löküdük-löküdük]: **löküdik-löküdik etmek ser. Löküdiklemek.**

LÖNK-LÖNK: **lönk-lönk etmek ser. Loňk-loňk.** *Loňk-loňk edip barmak.*

LÖNKÜLDEME [lönküllömö], *iş ady.* Lönküldemek ýagdaýy.

LÖNKÜLDEMEK [lönküllömek], *işl., ser. Loňk-kuldamak.* *Düýe gözleýän ýaly bolup, ol lönküldäp gelýän kim?* (“Garagum”).

LÖNKÜLDEŞMEK [lönküllöşmek], *işl.* Köp bolup, bilelikde lönküldemek.

LÖNKÜLDETMEK [lönküllötmök], *işl.* Birini lönküldäp ýörär ýaly etmek.

LÖNKÜLDEÝIŞ [lönküllöýüş], *iş ady.* Lönküldemek ýagdaýy.

LÖNKÜLDI [lönküllü], *at, ser. Loňkuldý.*

LÖP-LÖP: **löp-löp etmek** agyr ýöremek, tagaşyksyz ýöremek, aýagyny göterip bilmeýän ýaly haýal ýöremek. *Ol iki ýana ýaýkanyp, löp-löp edip gelýärdi.*

LÖT, *at.* Üzümiň, kăşiriň, almanyň we ş.m.suwy alnandan soň galýan galyndy.

LUH I, *syp.* Çendenaşa serhoş. *Ol luh bolup ýatyr.*

LUH II, *at, ösüml.d.* Ýekeniň başy, ýeken ösümliginiň ortasyndaky göni gamyşpisint çybygynyň başynda emele gelýän 20-25 sm uzynlykdaky ujy, tohumy.

LUKMA [lukmo], *at.* Bir agyz, bir ýuwдум, bir bölek, döwüm, tike (tagam, çörek). *Hemra diýer, gaýnap ýüregim joşmaz, Ataşy bolmasa, lukmasy bişmez* (“Saýatly – Hemra”). *Halal lukma ýagtylyk biýr gözlere* (Magtymguly).

LUKMAN [lukma:n], *at.* 1. Adamlaryň keselini bejerýän ýokary bilimli hünärmen, hekim. 2. Ady rowaýata öwürülen gadymy bilimdar tebig, hekim. *Tapsam, başym gurban bolsun mertlere, Lukman çäre tapsyn gelen derterlere* (Magtymguly). 3. *göç.m.* Bir işe suwara, ussat, hôtde gelip bilýän adam, başaryp bilýän adam. *Onda näme üçin: “Bu traktoryň lukmany mendirin” diýdiň?* (N. Pomma).

♦ **Maşgala lukmany** işleýän saglyk öýüniň ýerleşýän ýerinde öz adyna bellenen öýlerde ýaşaýan adamlara hyzmat edýän lukman.

LUKMANÇYLYK [lukma:nçylyk], *at.* 1. Lukmanyň kesp-käri. *Ol obada lukmançylyk edýär.* 2. Adamyň saglygyny gorap saklamaga we berkitmäge, onuň ýaşyny uzaltmaga hem-de keselleriň önüni almaga we olary bejermäge gönükdirilen ylmlar hem-de amaly işler ulgamy, medisina. *Lukmançylyk hünärinde meni onuň aýratynlygy gzyklandyrdy* (Gurbanguly Berdimuhamedow). “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

LUMMURDAMA [lummurdomo], *iş ady.* Lummurdamak ýagdaýy.

LUMMURDAMAK [lummurdomok], *işl.* 1. Lummur-lummur edip sesli esremek (erkek hakynda). *Ýatakdaky erkek lummurdap başlady.* 2. *göç.m.* Lummur-lummur seslenmek, lummurdyly ses çykarmak; lokurdamak (suw, suw çilimi hakynda). *Başy serpinjekli mähnet çilim elden-ele gezdi, yzly-yzyna lummurdap seslendi* (B. Kerbabaýew).

LUMMURDAŞMAK [lummurdoşmok], *işl.* Köp erkek bilelikde lummurdap esremek. *Erkekder inerler lummurdaşyp, guýruklaryny çyrpýardy.*

LUMMURDATMAK [lummurdotmok], *işl.* 1. Lummurdyly esretmek. *Ol inerini lummurdadyp geçip gitti.* 2. Lokurdatmak, lummur-lummur etdirip ses çykartmak, lummurdyly seslendirmek (suwuklyk hakynda).

LUMMURDY, *at.* Erkek, iner esrände, suw gaty akanda we ş.m. çykýan sesiň ady. *Ýer bilen gök arasynda ýeke burunnygym bardy, onuň lummurdysyna guwanýardym* (B. Kerbabaýew).

LUMMUR-LUMMUR: **lummur-lummur etmek** dowamly lummurdyly ses çykarmak.

LUTF: **lutf etmek (eylemek)** ýagşylyk etmek; kömek etmek; rehim etmek. *Dessury-zaman budur, mazhlumlara lutf etgil* (Magtymguly).

LUW, *at, ser. Balyk.*

♦ **Luw ýyly** müçe hasaby boýunça başınjy ýylyň ady. *Altmyş ýaşda nowruz güni luw ýyly, Turdy ajal, ýolun tutdy atamyň* (Magtymguly).

LÜKGE [lükgö], *at, gepl.d. 1.* Topbak, tutuş, lomaý. *Toý üçin ýaglygy lükgesi bilen satyn aldym. 2. ser. Lökge.*

LÜKGELEME [lükgölömö], *iş ady.* Lükgelemek ýagdaýy.

LÜKGELEMEK [lükgölömek], *işl.* Bir ýere toplamak, üşürmek, jemlemek, ýygnamak. *Senem şujagaz zatlaryňy pul edipjik lükgeläýseň, bir zat bolar-da duruberer!* (A. Durdyýew).

LÜKGELETMEK [lükgölötmök], *işl.* Bir ýere toplatmak, üşürtmek.

LÜKGELEÝIŞ [lükgölöýüş], *iş ady.* Lükgelemek ýagdaýy.

LÜKGELIGINE [lükgölügnö], *hal.* Tutuşlygyna, şol durşuna, bütinleýin.

LÜL, *syp.* Alkogolly içgi içip serhoş bolan. *Lül bolmak.*

LÜLE [lülö], *at, ser. Turba.*

LÜLEKEBAP [lülökeva:p], *at.* Döwlen ýa-da üwelen ete duz, burç goşulyp, lüle şekilinde çişe düzülip, közüň howruna bişirilýän kebab.

LÜLGAMMAR [lülgammār], *syp.* Gaty serhoş, lül pyýan. *Lülgammār bolmak.*

LÜŇ, *at.* Ýer paýlaşygynda araçäge goýulýan bellik, gum üşmegi. *Çukuryň bir gapdalynda beýijek lüň etdi* (A. Gowşudow).

LÜŇLEME [lülñlömö], *iş ady.* Lülñlemek ýagdaýy.

LÜŇLEMEK [lülñlömök], *işl.* Lülñ basmak, lülñ arkaly bölmek, lülñ edip çykamak. *Giň meýdany lülñläp, iki böldüler* (A. Gowşudow).

LÜŇLEŞMEK [lülñlöşmök], *işl.* Lülñ basmaga kömek etmek.

LÜŇLETMEK [lülñlötme], *işl.* Lülñ basdyrmak.

LÜŞI [lüşü], *at.* Agajy ülje agajyna, miwesi itüzüme meňzeş ösümlük.

LÜT: **lüt bolmak** halys bolmak. *Olar uzynly gün gezýärler; lüt bolup ýadaýarlar* (Halk ertekisinden). **Lüt galmak** bar zadyňy utdurmak, utulmak. **Lüt düşmek** maddy taýdan tozmak, halys dagamak, hiç zatsyz galmak, bütinleý harjyň gutarmak. **Lütüň çykamak** gaty ýadamak.

LÜTJEK [lütjök], *at, gepl.d.* Nöker. *Lütjekleri serkerdeleriniň buýrugy boýunça biziň ellerimizi arkamyzda daňdylar* (A. Gowşudow).

LÜTI [lütü], *at, ösüml.d.* Jülgelerde ýere ýazylyp ösýän ot.

LÜÝK, *at.* Suwuk palçyk. *Ýagan ýagyşdan soň, köçe lüýk bolup ýatyrdy* (B. Kerbabayew).

LYBAS [lyva:s], *at. 1.* Egin-eşik, eginbaş, geýim. *Täze milli lybasa geýnen gelin-gyzlar toýa barýardy. 2. göç.m.* Bezeg, zynat. *Bu gün Aşgabat toý lybasyny geýip otyr.*

LYGYRDAMA [lygyrdama], *iş ady.* Lygyrdamak ýagdaýy.

LYGYRDAMAK [lygyrdamak], *işl.* Çala, ýuwaşja lygyr-lygyr edip seslenmek, lygyrlyly ses çykarmak.

LYGYRDAŞMAK [lygyrdaşmak], *işl.* Oduň üstünde goýlan tünçelerdäki, kitiirlerdäki suw, atarylan nahar çalaja gaýnap durmak. *Tünçeler lygyrdaşyp gaýnaýardy.*

LYGYRDATMAK [lygyrdatmak], *işl.* Lygyrlyly seslendirmek. *Çekdirmäni lygyrdadyp, howlukman bişirmeli.*

LYGYRDAÝYŞ [lygyrdaýyş], *iş ady.* Lygyrdamak ýagdaýy.

LYGYRDY [lygyrdy], *at.* Suwuk ýa-da goýurak zat siňňin, ýuwaş gaýnadylanda çykýan sesiň ady.

LYGYR-LYGYR [lygyr-lygyr], *s.ş. aňl. söz.* Oduň üstünde goýlan tünçelerdäki, kitiirlerdäki suw, atarylan nahar çalaja gaýnap durka çykýan sesler. *Suwly tünçe lygyr-lygyr gülende, Tüýdügini dolap goýdy ýaşuly* (M. Myşşyýew).

♦ **Lygyr-lygyr etmek ser. Lygyrdamak.** *Lygyr-lygyr edip gaýnamak.*

LYKYRDAMA, *iş ady.* Lykyrdamak ýagdaýy.

LYKYRDAMAK, *işl.* Lykyr-lykyr edip seslenmek, lykyrlyly ses çykarmak. *Haçan-da küýzäniň agzyndan suw girip lykyrdamaga başlady, Tilki: – Gap sesiňi, öljegiňe gülyärmiň? – diýipdir* (“Türkmen halk ertekisi”).

LYKYRDAŞMAK, *işl.* Bilelikde lykyrdamak.

LYKYRDATMAK, *işl.* Lykyrlyly seslendirmek. *Küýzäniň suwuny lykyrdadyp dökmek.*

LYKYRDAÝYŞ, *iş ady.* Lykyrdamak ýagdaýy.

LYKYRDY, *at.* Suwuk zat agzy dar gapdan dökülende lykyr-lykyr edip çykýan sesiň ady.

LYKYR-LYKYR, *s.ş.aňl.söz.* Suwuklyk agzy dar gapdan ýuwaş dökülende çykýan ses.

LYP-LYP, *ser. Lyrp-lyrp.* Çyra lyp-lyp edip öcjek bolýar.

LYRK-LYRK, *s.ş. aňl. söz.* Bokurdagy dar küýzeden, çüýseden suwuklyk dökülende çykýan ses.

LYRP-LYRP, *s.ş. aňl. söz.* Sönjek bolup duran çala ýanýan otdan ýa-da pelteli çyradan yzly-yzyna çykýan sesler, lyp-lyp.

LYRPYLDAMAK [lyrpyllamak], *işl.* Sönjek bolup duran çala ýanýan ot ýa-da pelteli çyra lyp-lyrp etmek.

M

M, Türkmen elipbiýiniň on başynjy harpy.

MADDA, *at.* Fiziki we himiki jisimlerden ybarat barlyk, älem-jahanda bar bolan ähli zatlar. *Aýry-ýury görnüşdäki ösümlükler özünde reňkli maddalary saklaýar.*

MADDA [ma:dda], *at.* *hukuk.* Käbir kanun ýygyndylarynyň, resminamalaryň san bilen görkezilýän aýratyn bölegi.

MADDY, *syf.* Üpjünçilige, ykdysady ýagdaýa degişli. *Maddy hal-ýagdaý.*

MADY-MADY, *s.ş. aňl. söz, ser. Madyr-madyr.*

MADYRDABERMEK [madyrda:vermek], *işl.* Madyr-madyr edip başlamak, madyrdap ugramak, madyrdyly gurlap başlamak.

MADYRDAMA, *iş ady.* Madyrdamak ýagdaýy.

MADYRDAK, *işl.* Çalt-çaltan ýogyn ses bilen gatyrap gürlemek.

MADYRDAŞMAK, *işl.* Madyr-madyr edip gürleşmek, birnäçe bolup madyrdamak. *Turuň, madyrdaşyp oturmaň!*

MADYRDAÝYŞ, *iş ady.* Madyrdamak ýagdaýy.

MADYRDY, *at.* Çalt-çaltan ýogyn ses bilen gatyrap gürlenende çykýan sesler.

MADYR-MADYR, *s.ş. aňl. söz.* Çalt-çaltan ýogyn ses bilen gatyrap gürlenende çykýan sesler, wadyr-wadyr. *Indi madyr-madyr etmäňiz näme?*

MAGALLAK [mağallak], *at.* **1.** Beýik, belent, ýokary. **2.** *kön.s.* Başaşak. *Magallakdyr tamakiniň imany, Niçe serpaý egin-başy gerekmez* (Zynhary).

MAGALLAKLAMA [mağallaklama], *iş ady.* Magallaklamak ýagdaýy.

MAGALLAKLAMAK [mağallaklamak], *işl.* Beýleki zatlardan ýokarda seleňläp görünmek, galgamak, belentde saýlanyp durmak. *Gadym bir döwürde bag-bakjasyz ýalazy meýdanda oturan şu obanyň ortarasynda haýbatly beýik gala magallaklaýardy* (A. Gowşudow). *Çakym çak bolsa, ortarada magallaklap görüňän jaý mekdep bolmaly* (R. Gelenow).

MAGALLAKLAŞMAK [mağallaklaşmak], *işl.* Köp sanly beýik zatlar bilelikde magallaklamak. *Onuň uka meýil eden gözünüň önünde Köpetdagyň beýik gaýalary magallaklaşýardy* (A. Gowşudow).

MAGALLAKLAÝYŞ [mağallaklaýýş], *iş ady.* Magallaklamak ýagdaýy.

MAGARYF [mağa:ryf], *at.* Aň-bilim berijilik, aň-bilim. *Birinji sentýabrda-da mekdebiň dabaraly açylyşy boldy. Oňa raýondan, Aşgabatdan magaryf ugrunyň wekilleri geldi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”).

MAGARYFÇY [mağa:ryfçy], *at. kön.s.* Magaryf işgäri, bilim işgäri.

MAGAT [mağat], *at.* Anyk, açyk, äşgär.

MAGDAN [mağda:n], *at. geol.* Düzümünde metaller, metallara meňzeş minerallar bar bolan gazylyp alynýan tebigy çig mal. *Magdan kärhanalary.*

MAGDANÇY [mağda:nçy], *at.* Magdan işleri bilen meşgul bolýan işçi, magdan senagatynyň hünärmeni. *Salam saňa, işçi naharhanasy, Magdançyňa duz-tagamyn dadaly* (B. Hudaýnazarow).

MAGDANÇYLYK [mağda:nçylyk], *at.* **1.** Magdan senagaty. **2.** Magdan işleri bilen meşgullyk.

MAGLUM [mağlu:m], *syf., ser. Mälim.* *Meňzeyir sen uny giden sanaja, Mojuklygyň maglum boldy Halaja* (Zynhary).

MAGLUMAT [mağlu:ma:t], *at.* **1.** Bir zat hakynda berilýän habar. **2.** Bir iş hakynda toplanan sanlar, deliller, tutaryk. *Ol gerekli maglumatlary tapmak ugrunda meşguldy* (A. Gowşudow).

MAGLUMATLY [mağlu:ma:tly], *syf.* **1.** Bir zat, iş hakynda habary bar bolan, habarly, habardar. **2.** Bir iş hakynda elinde ýeterlik delilleri bar bolan. **3.** *göç. m., gepl.d.* Aň-düşünjeli, bilimli, köp zatdan habarly. *Ol her bir zatdan maglumatly adam.*

MAGLUMATNAMA [mağlu:ma:tna:ma], *at.* Belli hakyky maglumatlar ýazylyan sanaw. *Töleg maglumatnamasy.*

MAGLUMATSYZ [mağlu:ma:ssyz], *syf.* **1.** Hiç zatdan habarsyz, habar eşitmedik. **2.** Hiç hili ýeterlik delili, subutnamasy bolmadyk.

MAGNIT [mağni:t], *at.* Käbir demir we polat zatlary özüne çekýän we özünden itekleşýän jisim.

◊ **Magnit meýdany fiz.** magnitiň ýa-da elektrik togunyň töwereginde özüniň täsirini jisime ýetirip bilerlik ýagdaýda döreýän giňişlik. *Eger simden elektrik togy geçýän bolsa, onda simiň töwereginde magnit meýdany döreýär. Magnit ýaly göç.m. özüne çekiji.*

MAGNITLEMEK [magni:tlemek], *işl.* Bir jisime magnitiň häsiýetini bermek. *Demri magnitlemek.*

MAGNITOFON [magnitafo:n], *at.* Elektromagnit usuly bilen sesi ýazmak we eşdirmek üçin ýörite gural, enjam.

MAGNIÝ [ma:ğniý], *at.* Ak ýalynly lowlap ýanýan kümüşsow-ak reňkli ýumşak hem ýeňil metal, himiki element.

MAGRAÇ [mağra:ç], *at, k.d.* Gök, asman. *Luw ýyly an hazret Magraja çykdy, Ol Semadan arslan ýüzügin aldy* (“Nejep oylan”).

MAGRUP [mağru:p], *syf.* Meşhur, belli.

MAGRUPLYK [mağru:pluk], *at.* Meşhurlyk, belililik. *Dostlar, dört gözeliň waspyn sözlesem, Dördüsi-de magruplykda bellidir* (Şabende).

MAGRUR [maǵru:r], *syp., k.d.* 1. Tekepbir, ulumsy. *Magrur olup, gezme ömrüň gülüne, Saralar sen bir gün hazan ýeline* (Magtymguly). 2. Aldanan. *Magrur olma pany dünýä, Gezekli nobata meňzär* (Magtymguly).

MAGRYP [maǵry:p], *at, kön.s.* Günbatar, Gününň ýaşýan, eňýän tarapy, aşak tarap. *Onuň husnunyň owa-zasy Kapdan Kaba, Magrypdan Maşryga, asmandan Zemine ýetişişip, älem-jahana doldy* (“Zöhre – Tahyr”).

MAGŞAR [maǵşar], *at.* Kyýamat, ahyret. *Magşar günü bolmasaň sen maňa dalda, Ýa reb, niçik bolar halym şo günde* (Magtymguly).

MAGŞUK [maǵşu:k], *at.* Ýigidiň söýýän gyzy, söýgülişi, aşyk gyzy. *Magşuk üçin çyn aşyklar, Hasratyndan kakmaç bolar* (Zelili).

MAGŞUKLYK [maǵşu:kluk], *at.* Magşugyň ýagdaýy, magşuk bolmaklyk, magşugyň haly. *Aşyklykdan-magşuklykdan, Nuh döwründe dynan kempir, “Men adaglyň!” diýen bolup, Oýun salýaň aç başyma* (K. Gurbannepesow).

MAGTABERMEK [maǵta:vermek], *işl. gepl.d.* Magtap, öwüp başlamak, taryp edip ugramak.

MAGTALMAK [maǵtalmak], *işl., gepl.d.* Biri tarapyndan taryplanmak, öwürmek.

MAGTAMA [maǵtama], *iş ady, gepl.d.* Magtamak ýagdaýy.

MAGTAMAK [maǵtamak], *işl., gepl.d.* Gowy tarapyňy aýdyp öwmek, taryp etmek, taryplamak. *Haryň işi hardyr, dostlar, Müň magtasaň, atça bolmaz* (Magtymguly).

MAGTAMAKLYK [maǵtamaklyk], *iş ady, gepl.d.* Magtamak ýagdaýy.

MAGTANÇ [maǵtanç], *at., gepl.d.* Öwgi, taryp. *Magtanjy göterinmek gerek.*

MAGTANMA [maǵtanma], *iş ady., gepl.d.* Magtanmak ýagdaýy.

MAGTANMAK [maǵtanmak], *işl., gepl. d.* Öz-özüňi öwmek, öwürmek, öz tarypyňy ýetirmek. *Magtanarlar ile “sopy men” diýip, Emma weli, gözlerinde nem bolmaz* (Zelili).

MAGTANMAKLYK [maǵtanmaklyk], *iş ady, gepl.d.* Magtanmak ýagdaýy.

MAGTANYŞ [maǵtanyş], *iş ady, gepl.d.* Magtanmak ýagdaýy.

MAGTANYŞMAK [maǵtanyşmak], *işl., gepl.d.* Birnäçe bolup öwürmek, öwnüşmek. *Olar-a ýöne magtanyşyp otyrlar!*

MAGTAW [maǵtow], *at., gepl.d.* Öwgi, taryp. *Sen onuň magtawyny ýetirdiň.*

MAGTAWLY [maǵtowly], *syp., gepl.d.* Öwgüli, taryply. *Magtawly serkerdelerinden Şasepit serdaryny sansyz ýygyn bilen Çandybile ugratdy* (“Görogly”).

MAGTAÝYŞ [maǵtaýyş], *iş ady, gepl.d.* Magtamak ýagdaýy.

MAGUN [maǵu:n], *at, gepl.d.* Wagon. *Ol oturan adamlaryň üsti bilen halkyň iň gymmatbaha dürdänelerini toplap, magun dolduryp alyp gidenine ol adamlar üns bermediler* (B. Kerbabaýew).

MAH, *ser. Mahaw.*

MAH [ma:h], *at, k.d.* Aý. *Arzymny diňlemez şahym, Batdy asmandaky mahym* (Magtymguly).

MAHABAT [maha:vat], *at.* Öwgi, taryp. *Obadaşlarynyň we şägirtleriniň bu aýdýan sözleri oňa ýönekeý bir howaýy mahabat däl di* (“Edebiyat we sungat”).

MAHABATÇY [maha:vatçy], *at.* Öwüji, taryp ediji, taryplaýjy.

MAHABATLAMA [maha:vatlama], *iş ady.* Mahabatlamak ýagdaýy.

MAHABATLANDYRMAK [maha:vatlannymak], *işl.* Öwmek, taryplamak; öwüp arşa çykarmak, dabaralandyrmak.

MAHABATLANMAK [maha:vatlanmak], *işl.* Öwürmek, taryplanmak; öwlüp arşa çykarylmak, dabaralandyrylmak.

MAHABATLAÝYŞ [maha:vatlaýyş], *iş ady.* Mahabatlamak, öwüp arşa çykarmak ýagdaýy.

MAHABATLY [maha:vatly], *syp.* Öwgüli, taryply.

MAHAL, *at.* Ölçeği belli bolmadyk wagt, pursat; döwür, zaman.

MAHAL-MAHAL, *hal.* Käwagt, kämahal, wagtal-wagtal, aram-aram; käte. *Annagylyç mahal-mahal haýatyň üstüne çykyp oturardy* (B. Gulow).

MAHAW [mahow], *syp.* 1. Agzyny öweldip ýören, aňkaw. *Sen-ä mahaw ekeniň, köpi görmänsiň* (“Edebiyat we sungat”). 2. “Aňkaw, mahluk” manysynda nägilelik bilen aýdylýan söz.

MAHAWLYK [mahowluk], *at.* Mahaw halynda bolmak, agzyny öweldip ýörmeklik, aňkawlyk. *Mahawlyk etmedik bolsaň, beýle bolmazdy.*

MAHBUP [mahbu:p], *at, k.d.* Söýgüli ýar, magşuk. *Ýigidiň maksady: mahbup, ýarag, at, Il derdine namys getir bigaýrat* (Magtymguly). *Atdyr ýigidiň başdaşy, Bir jenan – mahbup ýoldaşy* (Magrupy).

MAHLASY, *giriş s.* “Gepiň gysgasy, umuman alanynda” diýen manyny aňladýan söz.

MAHLUK [mahlu:k], *at.* 1. Ynsan we ähli jan-darlaryň umumy ady, ýaradylanlar. *Halk üçin häkim adalat eýlegeý, Barça mahluga şefagat eýlegeý* (Azady). 2. *gepl.d.* “Mahaw, aňkaw, samsyk, aňsyz” manysynda aýdylýan söz. *Dünýä gadryn bilmez nadan mahluk men, Akly gidip, başlar aglar halyma* (Magtymguly).

MAHMAL, *at.* 1. Ýüzi tüýjümek, galyň, ýumşak, ýüpek ýa-da nah mata, halynyňka kybapdaş gytyk çitimleri ýüzüne çykan mata. 2. Mahmaldan tikilen don. *Garaňky gije men golumy sundum, Bu golumga ildi mahmalýň çeti* (Mollanepes). 3. Gyza dakylýan at.

◊ **Mahmal owaz** mylaýym, ýakymly ses. *Bagşynyň mahmal owazy. Mahmal rewolýusiýasy* gan döküşiksiz, düýpli garşylyksyz, asuda geçen öwrülişik. **Mahmal toprak** örän ýumşak, mylaýym ýer, toprak. *Aňrsyna gözýetmez mahmal toprak küpürsäp ýatyrdy* (B. Kerbabaýew). **Mahmal ýaly** ýumşak, mylaýym; ýakymly. *Mahmal ýaly mylaýym meýdan.*

MAHMALLYK, *syp.* Don tikiner ýaly (mahmal).

MAHRUM [mahru:m], *syp.* Bir zada bolan erk-ygtyýary alnan, giden, ygtyýary bolmadyk, ygtyýarsyz. *Sen özüň, näme, söýgüden mahrummy?* (B. Kerbabaýew).

◊ **Mahrum bolmak** bir zada bolan erk-ygtyýary gitmek; isleg-meýlinden kesilmek. *Ol şol gije iýmek-içmekden, enesi bilen şirin-şirin sözleşmekden hem mahrum boldy* (B. Kerbabaýew). **Mahrum etmek** bir zada bolan erk-ygtyýaryny almak.

MAHRUMÇYLYK [mahru:mçuluk], *at, ser.* **Mahrumlyk.**

MAHRUMLYK [mahru:mluk], *at.* Bir zatdan erk-ygtyýarsyz galmaklyk, bir zada bolan ygtyýardan kesilmeklik.

MAHSUS [mahsu:s], *syp.* Häsiýetli, has, degişli, laýyk; mynasyp.

MAHY [ma:hy], *at.* Balyk. *Ahylarym, ahylarym, Suwda gezen mahylarym* (“Nejep oglan”).

MAHY-TABAN [ma:hy-ta:va:n], *at.* 1. Dolan Aý, nur saçýan Aý. *Eger görse, jemalyňny, nigärim, Uýalar gökdäki ol mahy-taban* (Gaýyby). 2. göç.m. Ajaýyp, owadan, gözəl. *Tagapyl eýläňler habar soralyň, Eý, mahy-tabanyň, ýene geldiňmi?* (Halk aýdymyndan).

MAKALA [maka:la], *at.* Žurnallarda, gazetlerde, ýygtyndylarda we ş.m. çap edilýän kiçi göwrümlü ylmy ýa-da syýasy-jemgyýetçilik ähmiýetli habar, ýazgy. *Bu deräniň gözelligini taryp etjek bolsaň, ýörite bir makala ýazmaly* (“Edebiýat we sungat”).

MAKET [make:t], *at.* 1. Jaýyň, zawodyň we ş.m. önünden ýasalyp goýlan kiçi ölçegli nusgasy. 2. Kitabyň, žurnalyň köpçülikleýin neşir edilmezinden ön ýasalan nusgasy.

MAKRO [ma:kyro]... “Uly, uly ölçegli” manyly sözleriň birinji düzümlü bölegi.

MAKROYKDYSADY [ma:kyroykdysa:dy], *syp.* Makroykdysadyýet bilen baglanyşykly; makroykdysadyýete mahsus, oňa häsiýetli.

MAKROYKDYSADYÝET [ma:kyroykdysa:dyýet], *at.* Ykdysady ylmyň umumylaşdyrylan görkezijileriň esasynda ykdysadyýeti bitewüligine öwrenýän bölümi.

MAKSAT, *at.* 1. Bir işi, arzuwy we ş.m. amala aşyrmak üçin edilýän matlap, niýet, maksat-myrat. 2. Oglana dakylýan at.

MAKSATDAŞ, *syp.* Maksatlary bir meňzeş, bir maksatly, bir matlaply, niýeti bir.

MAKSATLY, *syp.* Maksady, arzuwy, niýeti bar bolan, belli bir maksada eýerýän. *Aýdan aýdyň maksatly meň Aýlarym* (B. Kerbabaýew).

MAKSATLYLYK, *at.* Maksady, niýeti barlyk, ýüregiňde bir matlap beslemeklik.

MAKSAT-MYRAT [maksat-myra:t], *at, ser.* **Maksat**

MAKSATNAMA [maksatna:ma], *at.* Geljekde amala aşyrylmaly döwlet ähmiýetli işleriň yzygiderli ýazgysy, durmuşa geçirilmeli milli, syýasy, ylmy, edebi, medeni, ykdysady çäreleriň beýany. *Maksatnama iş ýüzünde ýerine ýetirildi* (“Türkmenistan”).

MAKSATSYZ [maksassyz], *syp.* Maksady bolmadyk, maksady ýok, belli bir maksada gulluk etmeýän. *Manysyz, maksatsyz hereket üstünlik getirmez.*

MAKSATSYZLYK [maksassyzlyk], *at.* Maksady, niýeti bolmazlyk, belli bir maksat tutmazlyk, maksady ýokluk, maksatly dälilik. *Maksatsyzlyk işde eli sowuklyga eltýän zatlaryň biridir.*

MAKUL [ma:ku:l], *syp., hal.* Göwnejaý, dogry, ýerlikli, tassyklarlyk. *Ol meniň maslahatymy makul görüpdir* (H. Derýaýew).

MAKULLAMA [ma:ku:llomo], *iş ady.* Makullamak ýagdaýy.

MAKULLAMAK [ma:ku:llomok], *işl.* Makul bilmek, göwnejaý tapmak, dogry tapmak, ýerlikli hasaplamak, tassyklamak, oňlamak, goldamak. *Bu teklibi hemmämiz makulladyk.*

MAKULLANMAK [ma:ku:llonmok], *işl.* Biri tarapyndan makul bilinmek, makul tapylymak, tassyklanmak, oňlanmak. *Meýilnama dolandyryş edarasynyň ýolbaşçylary tarapyndan makullandy.*

MAKULLATMAK [ma:ku:llotmok], *işl.* Birine makul diýdirmek, makul bilinmegini gazanmak, oňlatmak. *Ol pikiri köpçülige makullatmak gerek.*

MAKULLAYÝŞ [ma:ku:lloýuş], *iş ady.* Makullamak ýagdaýy.

MAL [ma:l] **I**, *at.* 1. Oba hojalygyndaky ownukly-irili haýwanlar, dowarlar we iri mallar. 2. Küşdüň çöpleriniň umumy ady. *Küşdüň mallarynyň atlarynyň gelip çykyşy örän gyzyklydyr.*

◇ **Maldan el ýuwmak** malsyz galmak, maldan çykmak. **Mal doktory** *gepl.g.* weterinariýadan ýokary hünärli hünärmen. **Mal janly** mal saklamagy we ony idetmegi halaýan. *Türkmen halkynyň ata-babalary hem mal janly bolupdyr* (“Türkmenistan”). **Mal ýaly** nadan, üşüksiz, kütek.

MAL [ma:l] **II**, *at.* 1. Birine degişli bolan haryt, önüm. 2. Baýlyk, emläk. *Goç ýigit mal tapsa, hümeti artar; Namart peýda tapsa, köňlün dar eýlär* (Magtymguly). *Bu dünýä maly diýip, geçmän ýagşydan, Ýyrak otur muhabbetsiz kişiden* (Zelili).

MALA [ma:la], *at.* 1. Sürlen ýeriň ýüzüni tekizlemek we kesegini döwmek üçin öküze, ata ýa-da traktora tirkelip işledilýän agaç gural (esasan, topragy owardyp, tekizläp barýan mala hem-de boýuntyryga ýa-da traktora tirkelýän mala bolýar). Malanyň *dişli mala*, *dişsiz mala*, *borona* ýaly görnüşleri bar. *Soňra künde, boýuntyryk, ýerdemir, mala hem-de beýleki şaýlary howlynyň ortasyna çykaryp, bir laý elden geçirdiler* (B. Seýtäkow). 2. *zergärç*. Kümüş şaý-sep önümleriniň ýüzüne gyzyly birsydyrgyn çalmak üçin uýy ýasyja, agaç saplyja biz şekilli senet.

MALAH [malah], *at, k.d., ser. Çekirtge*. *Ol tygly malahdyr; jöwen ganymy, Gürlär; howa galar; sar sesin aňsa* (Zelili).

MALALAMA [ma:lalama], *iş ady*. Malalamak ýagdaýy.

MALALAMAK [ma:lalamak], *işl.* Mala basyp, ýeriň bejergi işlerini geçirmek.

MALALAMAKLYK [ma:lalamaklyk], *iş ady*. Malalamak ýagdaýy.

MALALAMAZLYK [ma:lalamazlyk], *işl.* Mala basmazlyk.

MALALANMAK [ma:lalanmak], *işl.* Mala basylmak, mala bilen tekizlenmek. *Sürlen ýerler malalandy*.

MALALAŞMAK [ma:lalaşmak], *işl.* Mala basmaga kömekleşmek. *Sürlen ýerleri malalaşmak*.

MALALATMAK [ma:lalatmak], *işl.* Birine mala basdyrmak. *Sürlen ýerler malaladylan bolsa oňat bolardy*.

MALALAYYŞ [ma:lalaýyş], *iş ady*. Malalamak ýagdaýy.

MAL-BAŞ [ma:l-vaş], *at, ser. Mal-gara*. *Düşseň men guluň eline, Mal-başym hudaý ýoluna, Seni bermen ýüz geline* (Zelili).

MALDAR [ma:lla:r], *at.* Maldarçylyk bilen meşgullanýan adam. *Maldarlar mallary gyslatmak işine göreldeli taýýarlandylar*.

MALDARÇYLYK [ma:lla:rçylyk], *at.* Oba hojalygynyň mal ösdürip ýetişdirýän pudagy. *Maldarçylyk hojalygy. Maldarçylyk instituty*.

MALDAÝY [ma:llaýy], *at.* Erşi 4 gara, 20 gyzy, 2 ak we 20 gyzy edilip ýüwürdilýän, argajy sap gyzy ýüpekden kakylp, tarada dokalýan çabytlyk ýüpek mata. *Olaryň eginlerinde täze sowsany köýnek, börüklü kellelerine-de maldayı çabyt atylgydy* (A. Gowşudow).

MAL-GARA [ma:l-ğara] *at.* Ownukly-irili öý haýwanlary. *Meret mal-gara seretmek işi bilen meşgul boldy*.

MALIÝE [ma:liýe], *at.* Halk hojalyk dolanyşygynyň düzüm bölegi hökmünde pul serişdeleri.

MALIÝEÇI [ma:liýeçi], *at.* Maliýe amallaryny ýöredýän hem-de maliýe ylymlaryndan hünärmen.

MALIÝELEŞDIRME [ma:liýeleşdirme], *iş ady*. Maliýeleşdirmek ýagdaýy.

MALIÝELEŞDIRMEK [ma:liýeleşdirmek], *işl.* Halk hojalygyny pul serişdeleri bilen üpjün etmek. *Kärhanalary maliýeleşdirmek. Nebit-gaz pudagyny maliýeleşdirmek*.

MALIÝELEŞDIRMEKLIK [ma:liýeleşdirmeklik], *iş ady*. Maliýeleşdirmek ýagdaýy.

MALLANMAK [ma:llanmak], *işl., gepl.d.* Mal-gara edinmek, mally bolmak. *Pakýra aňna ýat bolar; Mallansa, ýat ýara döner* (Magtymguly).

MALLY [ma:lly], *syp.* 1. Maly-garasy bar, eýeçiliginde ownukly-irili mal saklaýan (adam hakynda). *Mallylar howul-hara ýarar goşlaryny aldylar* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Baý, emläkli, mally-mülkli, barly-barjamly, gurply.

MAL-MÜLK [ma:l-mülk], *at.* Biriniň eýeçiligindäki bar zatlar, emläk, baýlyk, mal we ekerançylyk meýdany.

MAL-MÜLKLI [ma:l-mülklü], *syp., ser. Mally 2.*

MALSYZ [ma:lsyz], *syp.* 1. Maly ýok, ownukly-irili maly bolmadyk. *Ýelsiz gol bolmaz, malsyz – il* (Nakyl). 2. Baýlyksyz, emläksiz, mal-mülksüz. *Ol malsyzlardan däl di*.

MALSYZLYK [ma:lsyzlyk], *at.* 1. Ownukly-irili mal saklamazlyk, eýeçiliginde maly ýokluk. 2. Barly-barjamly dällik, mal-mülksüzlik. *Derwüşlere ýolsuzlygy, Ýigitlere malsyzlygy, Hudaýym aýalsyzlygy, Görkezmesin musulmana* (Magtymguly).

MAMA [ma:ma] **I**, *at.* 1. Ejeň ejesini aňladýan söz. – *Haly ata-babalarymyzyň, enelerimiziň, mamlarymyzyň ýüregine sygmadyk arzuwlarydyr* (“Türkmenistan”). 2. Garry aýallara ýüzlenilende sylanyp aýdylýan söz. *Garry mama, geliň, men size ýer bereýin*. 3. Gyza dakylýan at.

MAMA [ma:ma] II, *at.* Adamyň derisinde döreyän iriňli ýokanç ýara. *Soňabaka ýüzündäki mamanyň galdyran yzlary-da derden dolup, hünji ýalyjak bolup ýyldyraşyp başladylar* (B. Seýtäkow).

◊ **Mama dişän (ýüz)** mama keseliniň çukurjyk-çukurjyk yzy galan (ýüz).

MAMAMÇÖKÜLLIK [ma:mamçöküllük], *ser.* Mamamçörek.

MAMAMÇÖREK [ma:mamçörök], *at.* Mamamçörekler maşgalasyna degişli kiçijik tegelejik ak gülli, ýere ýazylyp ösýän ösümlik we onuň hasyly.

MAMAMJÄJEK [ma:mamjä:jek], *at.* Goýunlaryň agzynda döreyän kesel.

MAMAMKÖKE [ma:mamkö:kö], *at, ser.* Mamamçörek.

MAMLA [ma:mla], *syp., hal.* Dogry, dürs, hak, hakykata laýyk. *Dost – dost, mamla – rast* (Nakyl).

MAMONT [ma:mont], *at.* Demirgazyk ýarym şaryň tundrasynda ýaşap, mundan birnäçe müň ýyl öň ölüp-ýitip giden pillere kowumdaş haýwan.

MANAT, *at.* 1. Türkmenistanda hereket edýän pul birligi. 2. Şol gymmatly kagyz ýa-da metal pul.

MANATLYK, *at.* 1. Bahasy, nyrhy belli bir möçberdäki manada deň. *Bazardan otuz manatlyk üzüm, elli manatlyk garpyz alypdyryn, jemi sowan pulum segsen manada barýar.* 2. Dürli gymmatlykdaky pul birligi. *On manatlyk. Ýüz manatlyk.*

MANDALA [mannala], *at.* Esasan, jalbar, balak tikilýän ýokary hilli ýylmanak galyň ýüň mata. *Arçyn mandala jalbarynyň dyzyny dyrmap, jambörüginini ýaňy syrylan kellesiniň maňlaýyna süýşürdi-de, gürrüňe başlady* (B. Kerbabaýew).

MANDARIN [mandari:n], *at.* 1. Günorta ýurtlarda bitýän hemişe gök salyp oturan sitrus agajy. 2. Şol agajyň iýilýän miwesi.

MANDOLIN [mandali:n], *at.sazç.* Dört sany tarly, ýasy, ýarym aýlaw görnüşli çirtilip çalynýan saz guraly.

MANDOLINÇI [mandali:nçi], *at.* Mandolin çalyan sazanda.

MANDY [manny], *at.* Sürümde sürülmän galan dilkaw ýer, sürülmedik zolak. *Öz süren ýerinde mandy galyp-galmanyny seljerip bilmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

MANOMETR [mano:me:tir], *at.* Gazyň ýa-da suwuklygyň basyşy ölçelýän gural. *Ýapyk gapdaky gazyň ýa-da buguň basyşyny ölçemek üçin manometrler ulanylýar.*

MANSUR [mansu:r], *at, k.d.* 1. Ýeňiji, ýeňilmezek. 2. Oglana dakylýan at.

MANTY, *at.* Ýuka ýaýylan hamyr börekden ulurak görnüşde kesilip, içine üwelen, kerçelen et, sogan

ýaly zatlar salnyp бүкүлenden soň, ýörite ýasalan mantygazanda buglanyp bişirilýän nahar. *Taýýar bolan manty tabaga çykarylady.*

MANTYGAZAN [mantyğa:zan], *at.* Manty bişirilýän ýörite gazan.

MANTYK, *at, kön.s.* Pikirlenişin kanunlary hem-de görnüşleri hakyndaky ylym (*ser.* Logika).

MANY [ma:ny / ma:ny:], *at.* 1. Bir zadýň akyl ýetirip bolýan içki mazmuny, paýhaslanmak, oýlanmak arkaly bir zatdan çykarylýan netije, sözüň, hereketiň maňzy, özeni. *Aňlabilmez söz manysyn seçmegen* (Magtymguly). 2. göç.m. Oý, pikir. *Onuň düşbi gözlerinde many bardy.*

◊ **Mana düşmez 1)** aýdylýan, eşidilen zatdan netije çykarardan ýaş (çaga hakynda). **2)** aýdylan-diýlene aklyly ýetmeýän, paýhasy kütäk, nadan. *Diňe mana düşmez nadan adamlar, Ony gazanç hazynasy hasaplar* (M. Seýidow). **Many saçmak** manyly, pähimli geplemek. **Manysy bolmaz (ýok)** ýeňil amal edilýän, başaryan üçin etmesi kyn bolmadyk (iş hakynda). *Bular ýaly ýigidiň ýanynda işiň manysy boljak däl oguşýan* (R. Gelenow).

MANYDAŞ [ma:nydaş / ma:ny:daş], *syp.* Manylary meňzeş. *Manydaş sözler.*

MANYLY [ma:nyly / ma:ny:ly], *syp.* 1. Manysy, mazmuny bar bolan, mazmunly, paýhasa-pähime eýe, özenli. *Ähli soraglaryna pähimli, düşnükli, manyly jogap gaýtardy* (B. Seýtäkow). 2. Öwüt-nesihatly, täsirli, pikirli. *Onuň ýüregi manyly sözleriň hazynasy* (A. Gowşudow).

MANYLYLYK [ma:nylylyk / ma:ny:lylyk], *at.* 1. Manysy, mazmuny barlyk, özenlilik. 2. Öwüt-nesihatlylyk, täsirlilik.

MANYSYZ [ma:nysyz / ma:ny:syz], *syp.* 1. Mazmuny, manysy bolmadyk, mazmunсыз, maňzсыз. *Gurt özüniň gürrüňini manysyz aýtmaýardy* (A. Gowşudow). 2. Ähmiýetsiz, peýdasыз, biderek, täsirсiz. *Indi garşylyk görkezmek manysyz diýjek ýaly etdi* (A. Gowşudow). 3. Hiç zat aňlatmaýan, biperwaý, sowuk-sala, hiç esassыз; ýöne. *Garry gürrüşlerini ýokary göterdi, Täzegülüň ýüzüne manysyz seretdi* (B. Seýtäkow).

MANYSYZLAŞDYRMAK [ma:nysyzlaşdyrmak / ma:ny:syzlaşdyrmak], *işl.* Manysyny, mazmunyny, ähmiýetini kemeltmek, manysyny ýitirmek. *Munuň özi bolsa şol hadysalary ýoýmaklyga, manysyzlaşdyrmaga alyp barýar.*

MANYSYZLAŞMA [ma:nysyzlaşma / ma:ny:syzlaşma], *iş ady.* Manysyzlaşmak ýagdaýy.

MANYSYZLAŞMAK [ma:nysyzlaşmak / ma:ny:syzlaşmak], *işl.* Many-mazmundan mahrum bolmak, manysyny, ähmiýetini ýitirmek.

MANYSYZLYK [ma:nysyzlyk / ma:ny:syzlyk], *at.* 1. Manysy, mazmuny ýokluk, mazmunsyzlyk. *Hekaýanyň manyssyzlygy.* 2. Ähmiýetsizlik, peýdasyzlyk, täsirsizlik.

MAÑ, *at.* Dört ýaşyndaky goýun. *Käbir maňy bolsa guýrugyndan gop berip galdyrmaly* (B. Kerbabaýew).

MAŇGYRSAK [maňñyrsak] **I**, *at.* Dört ýaşdan ýokary geçen erkek.

MAŇGYRSAK [maňñyrsak] **II**, *at.* Itüzümler maşgalasyna degişli köpýýlyk zäherli ösümlik.

MAŇKA I, *at, gepl.d.* Burundan gelýän goýy suwuklyk, sümük. *Ýeri how, maňkaňy oňaraňok weli, zol Gurban diýip dursuň-la!* (A. Durdyýew).

MAŇKA II, *at, maldarç.* Haýwanlara degýän ýokanç kesel. *Mallarda maňka, agsyl keselleri duş gelýär.*

MAŇKALABERMEK [maňkala:vermek], *işl.* Maňka keseli ýokuşyp başlamak.

MAŇKALAMA, *iş ady.* Maňkalamak ýagdaýy.

MAŇKALAMAK, *işl., maldarç.* Maňka keseli degmek, maňka keseli bilen kesellemek. *Goýunlaryň birnäçesi maňkalapdyr.*

MAŇKALAMAKLYK, *iş ady.* Maňkalamak ýagdaýy.

MAŇKALAÝYŞ, *iş ady.* Maňkalamak ýagdaýy.

MAŇLAÝ, *at.* 1. Adamyň kellesiniň gaş bilen saçynyň, haýwanyň göz bilen şah çykar ýeriniň aralygyndaky ýer, alyn. *Maňlaýy bir garyş, bolsun at ýüzli...* (*Magtymguly*). *Ylaýta-da onuň giň maňlaýy, mydama ýylgyrmaga taýyn duran mylaýym ýüzi oňa ýarady* (B. Seýtäkow). 2. Käbir zadyň oň ýüzi, alyn tarapy. *Jaýyň maňlaýyndaky mähnet sagadyň peýkamlary dokuza golaýlaýany üçin, tamyň ikinji gatyna çalasyn dyrmaşýardylar* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Bagt, ykbal, ýazgyt, täleý.

♦ **Maňlaýa ýazylmak (çyzylmak)** geljeginiň önünden belli edilip goýulmak, täleýde bar bolmak. *Näme-de bolsa maňlaýa ýazylandyr, ondan gaçyp gutulmak bolmaz* (B. Seýtäkow). **Maňlaýdakyny görmek** ykbalyňa kaýyl bolmak, ýazgydyňa gelenini başdan geçirmek. *Ahyry bolmasa, senem maňlaýdakyny gör* (“Görogly”). **Maňlaý deriini saçmak** der döküp zähmet çekmek, köp işlemek. **Maňlaý işi** bagt, täleý, ýazgyt işi. *Áý, bu zatlar maňlaý işi-dä!* **Maňlaýy açylmak** biri bilen durmuş gurmak, bagtyň açylmak. **Maňlaýy gara** bagsyz, işi şowuna düşmeýän, şor maňlaý. **Maňlaýy gaty** *ser.* **Maňlaýy gara.** **Maňlaýy kessir bermek** göni maňlaýyna urmak. **Maňlaýyna ýelmemek 1)** açık aýtmak, diýmek, aýbyny, etmişini göni ýüzüne diýmek. **2)** bir zady gaharly eltip bermek, üstüne zyňmak. *Şol kagyzynam maňlaýyna ýelmäp gaýtsana!* **Maňlaýyndan çykmak** biri ýa-da bir zat duş gelmek, ýazgyda görä sataşmak, duçar bolmak

(köplenç, durmuş gurmaly bolan äriň ýa-da aýalyň ha-kynda). **Maňlaýyndan diremek** kömek etmek, ýardam bermek, kyn günde goldamak, alnyndan diremek; kyn ýagdaýda hossar çykmak, hemaýat etmek. **Maňlaýyň ak (açyk) bolsun!** “bagtly bol, alnyň-bagtyň açık bolsun” diýen manydaky alkyş. **Maňlaýyňa sylmak (sürtmek)** ýagşy niýeti, gowy zady özüň üçin arzuw etmek, “bize-de ýetirsin” diýen umytda bolmak. **Maňlaýyňa urmak** *ser.* **Maňlaýyňy ýumruklamak** – *Al gerek bolsa saňa! – diýip, maňlaýyna urdy-da, oturgyja özüni goýberdi* (H. Derýaýew). **Maňlaýyňy çytmak 1)** bir zada närazy bolmak, närazylyk bildirmek, razylaşman nägile bolmak. **2)** bir zady kyn görmek. *Hakykatdan-da, şol sözi eşiden gelniň maňlaýy biraz çytylyp, gözleri buldurup görüldi* (B. Kerbabaýew). **Maňlaýyňy diremek** hemaýat üçin bir ýere yüz tutmak, goldaw bolar diýen umyt bilen bir ýere, biriniň ýanyna baryp synanyp görmek. **Maňlaýyňy ýumruklamak** bir zat üçin ökünmek, gaty gynanmak, ahmyr etmek, öz-özünü köteklemek. **Maňlaýy şor** *ser.* **Maňlaýy gara.** *Ýöremedi, şum maňlaýym şor boldy* (M. Garryýew). **Maňlaýy ýok** bagsyz, betbagt. *Áý, asyl meniň maňlaýym ýok eken!*

MAŇLAÝLAK, *syp.* Uly, giň we tüňni maňlaýly. *Maňlaýlak adam.*

MAŇLAÝLY, *syp.* Işi ugur alýan, bagtly, bagty gelen, ýazgydy, täleýi gowy. *Ol bir maňlaýly adam.*

MAŇLAÝLYK, *at, zergärç. s.* Aýallaryň börügininiň ýüzüne dakynýan, ýüzüne gyzyň çayylan kümüşden ýasalan, köplenç, üç, baş, ýedi ... gaşly bezeg saýy.

MAŇLAÝLYLYK, *at.* Işi şowlulyk, bagty gelenlik, bagtlylyk, oňat täleýlilik, ykbaly gowulyk. *Maňlaýlylyk hemme kişä ýetdirýän zat дәl.*

MAŇLAÝSYZ, *syp.* Maňlaýy gara, bagsyz, işi şow almaýan.

MAŇLAÝSYZLYK, *at.* Maňlaýy garalyk, bagsyzlyk, işi şow almazlyk.

MAÑ-MAÑ, *s.ş. aňl. söz.* Sowuklap burnuň biteni üçin burnuňa salyp gepläniňde çykýan güňlejräk sesler.

♦ **Mañ-mañ etmek** *ser.* **Maññyldamak.** *Näme mañ-mañ edip dursuň, gaty üşediňmi?*

MAÑŇAL I, *at.* Ot ýygmak üçin uzyn saply, ýüzi dişelmedik oba hojalyk guraly, çalgy, aňňal. *Mañňal bilen ot ýatyrmak.*

MAÑŇAL II, *at.* 1. Bedre ýa-da bedre ýaly demir gabyň böwri deşilip, içi kerpiçlenip, suwalyp edilýän ojagyň bir görnüşi. *Mañňalda goýlan kitir lakyrdaý gaýnady.* 2. Çişlik bişirilýän ýörite enjam. 3. *gepl.d.* Ullakan legen. 4. Bugdaý, arpa ormak, ot ýatyrmak üçin ulanylýan uzyn saply dik durup orulýan oba hojalyk guraly, aňňalyň ulurak görnüşi. *Nury bolsa haýdaý mañňalyny işledýärdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”).

Muny çalgı, aňňaldyr maňňal bilen orup bolanokdy (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”).

MAÑÑALÇA, *at.* Kellesi uly, arkasy çypar, lakga balyga meňzeş kiçiräk balyk.

MAÑÑYLDAMA [maňňyllama], *iş ady.* Maňňyl-damak ýagdaýy.

MAÑÑYLDAMAK [maňňyllamak], *işl.* Burnuň dy-kylyp, bir hili günleş geplemek, sowuk degip, maň-maň etmek. *Näme maňňyldaýarsyň, sowukladyňmy?*

MAÑÑYLDAMAKLYK [maňňyllamaklyk], *iş ady.* Maňňyldamak ýagdaýy.

MAÑÑYLDAYYŞ [maňňyllaýyş], *iş ady.* Maňňyl-damak ýagdaýy.

MAÑÑYLDY [maňňylly], *at.* Sowuklap burnuň salybrak günleş sözleýiş ýagdaýy.

MAÑRAMAZ, *at.* Bäs ýaşyndaky goýun.

MAÑYZ I, *at.* 1. Hoz, pisse, badam, erik we ş.m. şägininiň içindeki tagamly, iýilýän ýagjymak özen. *Garpyz çigidiniň maňzy. Badam maňzy.* 2. Çöregiň we ş.m. zadyň içki ýumşak bölegi. *Ol gyzgyn çöregiň maňzyny owmaç edinip iýdi.* 3. *göç.m.* Many, mazmun, netije. *Ol gorkusyna gören we eşidenleriniň esasy maňzyny hemmä aýan etdi* (N. Saryhanow).

MAÑYZ II, *at, köň.s.* Beýni.

♦ **Maňzyňa batmak (oturmak, dammak)** göwnüňe ýaramak, göwnüňe jaý bolmak, ýüregiňe jüňk bolmak. *Meniň bu sözlerim onuň maňzyna batan bolara çemeli.*

MAÑYZLY, *syp.* 1. İçinde maňzy bolan. *Maňyzly şänik.* 2. *göç.m.* Manyly.

MAÑYZLY-MAÝALY [maňyzly-ma:ýaly], *syp.* Goýazy, synasy ýerbe-ýer, dolmuş, göze doly. *Käwagt öz işi bilen daş çykyp-iç girýän, etli-ganly, maňyzly-maýaly, otuz bäs ýaşlar çemeli görmegeý aýal, edýän hereketleri bilen özüniň şu çagalaryň enesidigini aňladýardy* (A. Gowşudow).

MAPRAÇ [mapyraç], *syp.* Etli-ganly, dolmuş. *Göwüslek mapraç aýal Aýyň ýagtysyna altyn çaýylan egmesini ýalpyldadyp çykdy* (N. Pomma).

MAR [ma:r], *at, k.d.* 1. *ser.* Ýylan. *Aždarhadyr, marlarydyr güwlener, Aýrak goç, ak maral munda suwlanar* (Misgingylyç). 2. Köplenç, nusgawy ede-biýatda gyzyň saçy ýylana meňzedilip ulanylýan şahyrana meňzetme. *Illere meşhur edip, indi gözden salypdyr, Çyn owsunjy-şahyrym, syýa saçy mar meni* (Zelili).

MARAL, *at.* 1. Ene keýik ýa-da towşan. *Maral towşan.* 2. Gyza dakylýan at.

MARDOP [mardo:p], *syp., gepl.d.* Goýy gyzyly-goňrumtyl reňk.

MARGIR [ma:rği:r], *at, k.d.* Ýylan tutýan adam, ýylançy. *Aşyk ýansa ol ýar üçin, Margir ýörse şamar*

üçin, Ýigitler namys-ar üçin, Ata çykar merdanadyr (Magtymguly).

MARKA [ma:rka / marka], *at.* 1. Poçta we beýleki käbir döwlet ýygymlarynyň töleg birliğini görkezýän, ýüzi suratly we bahasy görkezilen kiçijik dörtburç kagyzyk. 2. Önümiň, harydyň ýüzüne onuň çykan ýerini, kärhanasyny, hilini we ş.m. görkezmek üçin ýelmenýän belgi. 3. Ýewropa birleşiginde ýewro puluna geçilmezinden öň Germaniýada, Finlýandiýada hereket eden pul birligi.

MARKALAMA, *iş ady.* Markalamak ýagdaýy.

MARKALAMAK, *işl.* Bukjalara, önümlere marka ýelmemek, marka, belgi goýmak. *Önümleri markalamak.*

MARKALAMAKLYK, *iş ady.* Markalamak ýagdaýy.

MARKALAYYŞ, *iş ady.* Markalamak ýagdaýy.

MARS, *at.* Göwrümi Ýeriň göwrüminiň altydan birine we massasy Ýeriň massasynyň dokuzdan birine golaý bolan, Günden uzaklygyna görä dördünji orunda ýerleşýän, seýrek atmosferaly planeta.

MARŞ, *at.* 1. Hatarda nyzam bilen ýöreýiş täri. *Ýaňlandy aýdymly saz, Hem marş bilen etdik ýöriş* (B. Kerbabaýew). 2. Hatarda nyzam bilen dabaraly ýö-reýiş äheňine sazlaşykly ýazylan saz eseri. *Orkestriň çalyň marşyna aýaklaryny goşup, gyzzlar meýdançanyň bir çetinden girip ugradylar* (T. Gurbanow).

MARŞAL [ma:rşal], *at.* Ýokary goşun düzümindäki harby gullukçylara goşun generaly derejesinden soň berilýän harby at.

MARŞALLYK [ma:rşallyk], *at.* Marşalyň harby derejesi, ady.

MARŞAW [ma:rşow], *at, zergärç.* Kümşe meňzeş demirsow ak reňkli garyndyly metal.

MART, *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň üçünji aýy. *8-nji mart gelin-gyzlaryň halkara baýramydyr.*

MAS: mas ýüklemek kän ýüklemek, ýeterlik basyp ýüklemek, ýükläbileniňi ýüklemek. *Her sapar Rahym ýylma atyny mas ýükläp gelende, Ýaban bir ölüp bilmezdi* (O. Ödäýew).

MASGARA [masğara], *syp.* 1. Biabraý, abraýsyz, ile gülki, betnam, wejera. *Bu gürrüň Baharyň hem gulagyna ýeten bolsa, men masgaranyň hem masgarasy bolupdyryn* (A. Gowşudow). 2. Uýalmaýan, bihaýa, utançsyz (adam).

♦ **Masgaranyň aýry mazary ýok** masgara bolmak ilde ýok zat däl.

MASGARABAZ [masğarava:z], *at.* 1. Sirk hokga-çysy. *Sirkdäki masgarabazyň adamlary güldürmäge ökdedigini gören bolsaň, senem haýran galardyň.* 2. *gepl.d.* Ýomak atyp ýören, oýunbaz, wäşi. 3. *göç.m.*

Masgaraçylykly hereketleri edýän. *Özüniň pitige mün-dürilendigidinden we märeke, meýlis halkasynda masgarabaz hökmünde oýnadylýanyndan Pökgeniň habary ýokdy* (A. Gowşudow).

MASGARABAZÇYLYK [masğarava:zçylyk], *at. ser. Masgarabazlyk.*

MASGARABAZLYK [masğarava:zlyk], *at. Masgarabazyň gylyk-häsiýeti; masgarabazyň ýagdaýy, hünäri, işi.*

MASGARAÇYLYK [masğaraçylyk], *at. ser. Masgaralyk.*

MASGARALAMA [masğaralama], *iş ady. Masgaralamak ýagdaýy.*

MASGARALAMAK [masğaralamak], *işl. Birini masgara etmek, biabraý etmek, aýbyny ile ýaýmak, ile gülki etmek, abraýdan düşürmek.*

MASGARALAMAZLYK [masğaralamazlyk], *iş ady. Masgara etmezlik.*

MASGARALANMAK [masğaralanmak], *işl. Biri tarapyndan masgara edilmek.*

MASGARALATMAK [masğaralatmak], *işl. Biri-ne özüni ýa başga birini masgara etdirmek.*

MASGARALAYÝŞ [masğaralayış], *iş ady. Masgaralamak ýagdaýy.*

MASGARALYK [masğaralyk], *at. Ile gülkülik, abraýsyzlyk, abraýdan düşmeklik. Beg aga, munça masgaralyk görmändig* (B. Seýtäkow).

MASLAHAT, *at. 1. Il-halk, döwlet derejesindäki meseleleri maslahatlaşmak, çözmek üçin geçirilýän uly ýygnaç. Ýaşulularyň Maslahaty. 2. Pikir alyşmak, bir meseläni çözmek üçin geçirilýän özara gürrüň, geňeş, sala. Gysgajyk maslahatdan soň, bu ikisi bir karara geldi* (A. Gowşudow). **3. Hökümetleriň, jemgyýetçilik, partiýa, ylmy we beýleki guramalaryň wekilleri tarapyndan dürli-dürli meseleleri ara alyp maslahatlaşmak we çözmek üçin geçirilýän ýygnaç. 4. Öwüt, nesihat; görkezme.**

♦ **Maslahat salmak (soramak)** bir iş hakynda birine akyl, nesihat sorap ýüz tutmak, sala salmak, geňeşmek.

MASLAHATÇY, *at. Maslahat salynýan adam, maslahat berýän, geňeşilýän adam. Göroglynyň maslahatçysy Sapar Märemdir* (“Görogly”).

♦ **Maslahatçy ses** her hili meseleler ara alyp maslahatlaşylanda çözüji ses hukugy bolmadyk ses. *Maslahatçy ses hukukly wekil.*

MASLAHATDAR [maslahatda:r], *at. ser. Maslahatçy. Ol özüne ýakyn, mähriban, maslahatdar adamy tapdy* (N. Saryhanow).

MASLAHATDAŞ, *at. ser. Maslahatçy. Maslahatdaşlaryna Suhan gatynyň aýdan sözlerini ýeke-ýeke aýdyp berdi* (H. Derýaýew).

MASLAHATLAŞMA, *iş ady. Maslahatlaşmak ýagdaýy.*

MASLAHATLAŞMAK, *işl. Meseläniň çözgüdi hakynda pikir alyşmak; biri bilen geňeş etmek, sala salyp pikir alyşmak. Ondan soňra meniň-de maslahatlaşmaly işlerim bar* (B. Seýtäkow).

MASLAHATLAŞYK, *at. Geçirilýän maslahat, geňeş, maslahat salynýan ýygnaç.*

MASLAHATLAŞYKLY, *syp., ser. Maslahatly. Näme diýerkä, näme diýse-de, aýaly bilen maslahatlaşykly bir zady diýer* (N. Saryhanow).

MASLAHATLAŞYLMAK, *işl. Biri bilen maslahat edilmek, geňeşilmek.*

MASLAHATLAŞYŞ, *iş ady. Maslahatlaşmak ýagdaýy.*

MASLAHATLY, *syp. Maslahat, geňeş edilip, belli bir netijä gelnen, geňeşli, ylalaşykly. Maslahatly biçilen don gysga bolmaz* (Nakyl).

MASLAHATLYLYK, *at. Öňünden maslahatly bolmaklyk, geňeşlilik, maslahatsyz dälilik. Maslahatlylyk gowy zat.*

MASLAHATSYZ [maslahassyz], *syp. Öňünden maslahat, geňeş edilmedik, geňeşsiz, köpçülik bolup çözülmelik. Biz olardan maslahatsyz bir iş edäýsek, olar ömür boýy biziň ýüzümüzizi görmezler* (A. Durdyýew).

MASLAHATSYZLYK [maslahassyzlyk], *at. Öňünden maslahat edilmezlik, geňeşsizlik, maslahatly dälilik.*

MASLYK, *at. 1. Ölen haýwanyň läşi; adamyň meýdi, jesedi. Ol guşlar gelip, öküziň maslygyny iýipdirler* (“Türkmen halk ertekileri”). *Kelpeza ýuwutdyrmaz aňdar maslygy* (Magtymguly). **2. göç.m. Köp ýatagan, ýalta. Sen-ä bir maslyk ekeniň, düşekden turmany bileňok.**

MASLYKÇY, *at. 1. Maslyk iýýän guş. 2. Maslyk iýýän uly guşlaryň umumy ady. Haram ölen sygryň läşine maslykçylar iýýdüler.*

MASSA [ma:ssa], *at. 1. fiz. Materiýanyň häsiýetlerini kesgitleýän esasy häsiýetnamalaryň biri bolan fiziki ululyk. 2. Hamyr görnüşli goýy jisim, bir zadyň goýy ýa-da ýarym suwuk garyndysy. Şol ergine bolsa biz aýna massasy diýýäris* (“Edebiyat we sungat”).

MAŞAL, *syp. gepl.d. Ýüzi, maňlaýy ak (goýun hakynda). Maşal goýnumyz ekiz guzlady.*

MAŞGALA [maşgala], *at. 1. Bir hojalykda ýaşayan ene-atanyň we oguldyr gyzlaryň jemi, rysgaly bir adamlar. Döwletli maşgala. Gurply maşgala. 2. Aýal adam, gyz, gelin. Gapynyň agzynda özi ýaly maşgalanyň ýylgyryp duranlygyny görüp köşeşdi* (G. Kulyýew). **3. Özbaşdak hojalyk, öý. Obada iki sany dost maşgala**

ýaşayardy (A. Gowşudow). **4. göç.m.** Bir kârdäki adamlardan durýan in ýakyn garyndaşlyk birleşigi. *Balykçylar maşgalasy. Mugallymlar maşgalasy.* **5. biol.** Haýwanlar we ösümlükler ulgamynda: gurluşlary boýunça meňzeş we gelip çykyşlary boýunça özara ýakyn birnäçe jynslaryň topary. *Pişikler maşgalasy.*

◊ **Maşgala gurmak** öýli-işikli bolmak, öýlenmek ýa-da durmuşa çykmak.

MAŞGALABAŞY [maşgalavaşy], *at.* Maşgala baş bolýan, maşgalanyň garamatyny çekýän, maşgalanyň eklenjini, abraýyny we ş.m. goraýan, maşgala jogap beryän adam.

MAŞGALABAŞYLYK [maşgalavaşylyk], *at.* Maşgalabaşynyň ýagdaýy, maşgalabaşy bolmak borjy.

MAŞGALALY [maşgalaly], *syp.* **1.** Ogully-gyzly, çaga-çugaly, öýli-işikli. *Ol agyr maşgalaly adam bolup gidipdir.* **2.** Aýally, öýlenen ýa-da durmuşa çykan.

MAŞGALALYLYK [maşgalalylyk], *at.* Maşgalasy barlyk, maşgalaly bolmaklyk (*ser. Maşgala: 1 we 2* manylary boýunça).

MAŞGALASYZ [maşgalasyz], *syp.* Maşgalasy ýok, maşgalaly däl (*ser. Maşgala: 1 we 2* manylary boýunça).

MAŞGALASYZLYK [maşgalasyzlyk], *at.* Maşgalasyz ýagdaýda bolmaklyk, maşgalaly dällik, maşgalasy ýokluk. (*ser. Maşgala: 1 we 2* manylary boýunça).

MAŞK [maşyk], *at.* Açyk howada ýerine ýetirilýän beden hereketleri.

◊ **Maşk etmek** beden hereketlerini ýerine ýetirmek.

MAŞRYK [maşryk], *at. köň.s.* **1.** Gündogar, ýokary tarap, garşylykly manyly antonimi: magryp. *Magrypdan maşryga ýeten erenler, Aşyk maşrugyna ýetişermikän?* (“Saýatly – Hemra”). **2.** Oglana dakylýan at.

MAŞŞARMA, *iş ady.* Maşşarmak ýagdaýy.

MAŞŞARMAK, *işl., gepl.d.* Agram düşüp ýepbeşmek, ýemşermek, maşşyk görnüşe geçmek.

MAŞŞARMAKLYK, *iş ady.* Maşşarmak ýagdaýy.

MAŞŞARTMAK, *işl., gepl.d.* Agram salyp, agramyňy atyp we ş.m. hereketler edip ýemşertmek; aşak çökmek. *Maşyn aşagynda galan tüňňüri maşşardypdyr.*

MAŞŞARYLMAK, *işl., gepl.d., ser. Maşşarmak.* *Bedre maşynyň tigriniň aşagynda galdy-da maşşaryldy.*

MAŞŞARYŞ, *iş ady.* Maşşarmak ýagdaýy.

MAŞŞYK, *syp.* Maşşaryp, ýemşerip duran, ýepbeşen. *Maşşyk burunly adam.*

MAŞŞYKLYK, *at.* Maşşyk, ýemşik bolmaklyk, ýemşiklik.

MAŞYN [maşy:n], *at.* **1.** Bir peýdaly işi amala aşyran çylşyrymly mehanizm ýa-da mehanizmleriň jemi. *Kir ýuwulýan maşyn. Gap ýuwulýan maşyn.*

Tikin maşyny. **2. gepl.d.** Awtoulag. *Uçaryň ýanyna her tarapyndan birnäçe maşyn gelip daýanyar* (“Türkmenistan”).

MAŞYNLY [maşy:nly], *syp., hal.* **1.** Maşyny bar. *Maşynly öz maşynyna mündi.* **2. gepl.d.** Maşyna münüp, maşyn bilen, awtoulagly. *Ol Marydan maşynly gelipdir, ota münmändir.*

MAŞYNKA [maşy:nka], *at.* **1.** Hat ýazmak üçin ulanylýan mehaniki gural. *Maşynkada çap etmek.* **2.** Dellekçiniň saç bejeryän ýa-da syrýan guraly. *Maşynka bilen saç syrmaq.*

MAŞYNKAÇY [maşy:nkaçy], *at.* Maşynkada hat ýazýan adam.

MAT [ma:t]: **mat bolmak 1)** ölmek, ýok bolmak. *Dostlarymyz şat bolsun, duşmanymyz mat bolsun* (Alkys-dileg). **2)** intizar bolmak, gamly-gussaly bolmak. *Magtymguly zar aglapdyr mat bolup, Kaýda watan tutduň, gardaş Abdylly* (Magtymguly). **3)** küşt oýnunda: utulmak, ýatmak. **Mat etmek (eýlemek) 1)** öldürmek, ýok etmek. *Gamgyn bolma gözöl şahym, şol duşmany mat eýlär men* (“Görogly”). **2)** küşt oýnunda: utmak, şasyny ýatyrmak.

MATA [mata:], *at.* Geým-geým üçin dokalan ýüň, ýüpek, nah önüm. *Çäýnegiň bolsa her sapar içini-daşyny ýuwup, arassa mata bilen süpürmelidi* (B. Seýtakow). *Onuň egninde ýüň matadan tikilen keltekçe, mahmal jiltge bardy* (G. Kulyýew).

MATAL, *at.* Türkmen halk döredijiliginde manysyny pikirlenip tapmaly soragly tapmaça.

◊ **Matal otarmak 1)** matal aýdyşyp, manysyny pikirlenip tapmak. *Hangulularyň öýlerine üýşerdik, erteki aýdyşardyk, matal otarardyk* (N. Saryhanow). **2)** ýerliksiz zatlary aýdyp oturmak, bolar-bolmaz zady samramak, takal okamak, biderek gürrüň edip wagt geçirmek. *Akmaýa, seniň söz urşuň matal otaran ýaly bir hili güürttik* (B. Kerbabaýew).

MATALYK [mata:lyk], *syp.* Mata dokar ýaly, mata dokamak üçin gerekli. *Matalyk ýüplükler.*

MATAM [ma:tam], *at.* Ölüm-ýitim bilen baglanyşykly gynançly, gussaly ýagdaý, ýas. *Gandym awçynyň söýgüli agtygy Myradyň frontda dereksiz ýitendigi hakyndaky habar onuň maşgalasynyň ähli agzalaryny çuňňur matama batyryar* (A. Gowşudow).

◊ **Matam tutmak (baglamak)** ýasly bolmak, gara geýnip ýas baglamak, ýas tutmak. *Matam tutup, gara geýnip, Urunma sen iki ýana* (Ç. Aşyrow).

MATA-MARLAK [mata:-marlak], *at. ser. Mata.* *Girdeji paýlananda mata-marlak hem-de gök önümler ýetdi* (A. Gowşudow).

MATAMHANA [ma: tamha: na], *at, k.d.* Ölüm-ýitimli, ýasly, matamly ýer, ýas tutulýan öý. *Bu köňlüm takat bermez matamhana saraýda* (Mollanepes).

MATAMLY [ma: tamly], *syp.* Ölüm-ýitimli, ýasly; ýas, matam tutýan. *Matamly ýagdaý. Matamly bolmak.*

MATAMSARAY [ma: tamsaraý], *at, k. d., ser. Matamhana.* Bilerem, ezelden beýledir takdyr; Bu biwepa dünýe matamsaraýdyr (Andalyp).

MATEMATIKA [matema: tika], *at. 1.* Ululyklaryň, sanlaryň mukdar gatnaşygyny hem-de giňişlik görnüşlerini öwrenýän ylmlaryň jemi. *2.* Orta, ýokary okuw mekdeplerinde okadylýan sapak, ders.

MATEMATIKAÇY [matema: tikaçy], *at.* Matematika hünärmen.

MATERIAL [matyrá: l], *at.* Bir zat ýasamak üçin ulanylýan zatlar, çig mal. *Gurluşyk materiallary.*

MATERIK [materi: k], *at, geogr.* Daş-töweregini deňiz we ummanlar ýuwyýan uly gury ýer giňişligi.

MATERIÝA [mate: riýa], *at, filos.* Älem-jahanda bar bolan ähli zatlar, jisimler.

MATLAP, *at, ser. Maksat.* Aman aga sözümi böldi-de, öz matlabyny aýtdy (T. Jürdekow, “Ata arzuwyny amala aşyryýan Agtyk” 163 s.). – *Ol näme üçin oglum? – diýip, onuň matlabyny düşünmezlige saldy* (G. Kulyýew).

MATLAPLY, *syp., ser. Maksatly.*

MATLAPLYLYK, *at, ser. Maksatlylyk.*

MATLAPSYZ, *syp., ser. Maksatsyz.*

MATLAPSYZLYK, *at, ser. Maksatsyzlyk.*

MAW [ma: w], *s.ş.aňl.söz.* Pişigiň mawlaýan sesi. *Pişik “maw” edip, çatmanyň agzyna geldi.*

MAWARMAK [ma: wormok], *işl.* Mawy reňke öwürlmek, mawy bolmak. *Asman mawaryp başlady. Asmanyň bulut syrylan ýeri mawaryp görüňýärdi.*

MAWARTMAK [ma: wortmok], *işl.* Mawy reňke öwürmek, mawy reňk çalmak.

MAWARYŞ [ma: woruş], *iş ady.* Mawarmak ýagdaýy. *Asmanyň kem-kemden mawaryşyny synlamak gyzyklydy.*

MAWLAMA [ma: wlomo], *iş ady.* Mawlamak ýagdaýy.

MAWLAMAK [ma: wlomok], *işl.* “Maw-maw” edip seslenmek (pişik hakynda). *Pişik dogumlanýar; artyar hyýaly, Ol mawlap başlady, üýtgedi päli* (P. Körpäýew).

MAWLAMAKLYK [ma: wlomokluk], *iş ady.* Mawlamak ýagdaýy.

MAWLAMAZLYK [ma: wlomozluk], *iş ady.* Mawlap seslenmezlik.

MAWLAŞMAK [ma: wloşmok], *işl.* Ýerli-ýerden mawlamak, birnäçe bolup mawlamak. *Pişikler mawlaşýardylar.*

MAWLATMAK [ma: wlotmok], *işl.* “Maw-maw” etdirmek, “maw-maw” etdirip gygyrtmak. *Pişigi mynç-gap mawladyp oturmasana!*

MAWLAÝYŞ [ma: wloýuş], *iş ady.* Mawlamak ýagdaýy.

MAWUJA [ma: wujo], *at. 1.* Deňiz suwlaryndaky kükürt kislotasynyň käbir duzunyň ady. *2.* Bejermek maksady bilen tene çalynýan ýasyl reňkli spirtli suwuklyk.

◊ **Mawuja basylan ýaly bolmak** bir zadyň güýçli täsirine çydaman, hereketi artmak. *Edil mawuja basylan ýaly diriň-diriň bökdüribermezmi?* (N. Pomma).

MAWUMTYL [ma: wumtul], *syp.* Çala mawy owüsýän (reňk hakynda). *Çala mawumtyl öwüsýän garamtyl gözleri enaýy oýnaýardy* (B. Kerbabaýew).

MAWUMTYLRAK [ma: wumtulura: k], *syp.* Mawumtyl reňke ýakynrak, mawumtyl öwüsýän.

MAWUT [ma: wut], *at.* Syk dokalan, ýüz tarapy tüýjümek galyň ýüň ýa-da ýarym ýüň mata. *Öýländen bari elde tikilen küti mawut çäkmenini başyna büräp ýatan Seydi çopan ukudan oýandy* (B. Gurbanow).

MAWY [ma: wy], *syp. 1.* Ýiti açyk gögümtil reňkli. *Ak bulut, mawy asman, ýasyl beýewan sazlaşýar* (“Türkmenistan”). *2.* Oglana dakylýan at.

◊ **Mawy ýangyç** ýangyç üçin ulanylýan tebigy gaz.

MAÝ, *at. 1.* Belli bir wagt aralygy, salym, pursat. *Garaşyp oturmaga maý ýokdy. 2.* Çeme, tagaşyk, maýaç. *Ol iki ýana urnup, özüniň gollaryny giň germäge maý gözleýärdi* (G. Kulyýew). *3.* Amatly ýagdaý, mümkinçilik.

◊ **Maý almak** pursat aramak, bat almak, çemelenmek. *Garawul hem ogryn basyp, tamyň düýbüni syrýp, aralykdan boýnuny uzatjak adamyny peýläp, bir ädim ara goýup maý aldy* (A. Gowşudow). **Maý bermezlik** mümkinçilik bermän, öňüni böwetlemek, amatly ýagdaý, pursat döretmezlik. *Bahar oňa öwünmäge maý bermedi* (A. Gowşudow). **Maý tapmak** çemesini, amatly ýagdaýyny, pursatyny tapmak, wagt taýdan amatyna salmak. *Käýarym hem bilini ýazmaga maý tapdy* (R. Gelenow).

MAÝ [ma: ý], *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň başinji aýy.

MAÝA [ma: ýa] **I**, *at. 1.* Bugradan gaýan, arwanadan bolan inen düýe. *Kyrk ýyl maýa gezinçäň, bütin bir ýyl ner gezgin* (Mollanepes). *Bahar bolsa çarwadarlar çykarlar, Otlagynda ner-maýalar bakarlar* (Misgingilyç). *2.* “Gyzym, köşegim” manysynda maýam görnüşinde aýdylýan söz. *3.* Gyza dakylýan at.

◊ **Maýa ýaly (dek)** owardan, görmegeý, etli-ganly aýal maşgala. *Orta ýaşly, gara saç, Salyhatly, mähirli, Maýa ýaly bir aýal* (O. Täçnazarow). **Maýa oty** dermanlyk ösümlik.

MAÝA [ma:ýa] **II**, *at.* Köpeltmek üçin goýulýan gor, tygşytlanan pul, emläk, baýlyk.

◊ **Maýa goýujy** maýa goým taslamalaryna maýa goýumlaryny goýmagy amala aşyrýan ýuridik ýa-da fiziki şahs. **Maýa goýumlary** telekeçilik işiniň hem-de başga görnüşdäki işleriň obýektlerine goým edilip goýulýan, şonuň netijesinde hem peýda alynýan ýa-da durmuş ähmiýetli netije gazanylýan emläk, oňa intellektual gymmatlyklaryň ähli görnüşi hem degişlidir.

MAÝA [ma:ýa] **III**, *at.* Towugyň guzlaýan ýerini üýtgetmezligi, hürri guzlamazlygy üçin ketegine atylýan ýumurtga. *Ketege maýa atmak.*

MAÝA [ma:ýa] **IV**, *at.* Gönezlik, hamyrmaýa ýaly turşadyjy, aldyryjy jisimler, maddalar.

MAÝA [ma:ýa] **V**, *at.* Bir zadyň düýp özeni, esasy. *Hemme zadyň maýasy saglyk.*

MAÝA [ma:ýa] **VI**, *at.* Dyrnagýň et bilen bile birleşýän ýeri. *Tiken dyrnagymyň maýasyna urupdyr.*

MAÝAÇ, *at. ser. Maý.* –Olaryň birini maýaja getirendirin – diýip goýberdi (A. Gowşudow).

MAÝADAR [ma:ýada:r], *at.* 1. Uly baýlygy, mülki, köp puly bar adam, uly mal, pul eýesi. 2. Maýa goýýan, maýa ýatyrýan pul eýesi (adam, bank we ş.m.). *Daşary ýurtly maýadarlary.*

MAÝADARLYK [ma:ýada:rlyk], *at.* 1. Uly maýa eýesiniň ýagdaýy. 2. Maýa goýmaklyk, maýa goýmak işi.

MAÝADÄNE [ma:ýadä:ne], *at.* Atanak güllüler maşgalasyna degişli ösümlikleriň bir urugy.

MAÝAK [ma:ýa:k], *at.* Uçarlara, gämilere we ş.m. ýol salgy bermek üçin ses, ýagtylyk, radiotolkunlar arkaly duýdurýş beriji serişdeler bilen abzallaşdyrylan enjam. *Soňra şol ýerde maýak gurlupdyr; boýy ýüz metr* (A. Atajanow).

MAÝALY [ma:ýaly] **I**, *syp.* Mally-mülkli, emläkli, pully, barly, gory bar bolan.

MAÝALY [ma:ýaly] **II**, *syp.* Maýa, gönezlik, hamyrmaýa ýaly zatlar goşulan.

MAÝALYK [ma:ýalyk] **I**, *syp.* Maýa hökmünde goýlan (pul, goým).

MAÝALYK [ma:ýalyk] **II**, *syp.* Towugyň ketegine atmak üçin niýetlenen (ýumurtga).

MAÝALYK [ma:ýalyk] **III**, *syp.* Ajatmak, turşatmak üçin niýetlenen (gönezlik, hamyrmaýa ýaly zatlar).

MAÝALYLYK [ma:ýalylyk], *at.* Maýasy barlyk, barjamlylyk, gorrulyk.

MAÝAPETIR [ma:ýapeti:r], *syp.* Hamyrmaýa goşulan, emma doly aldyrylmadyk hamyrdan ýüzi dürtülip bişirilýän tamdyr çörek.

MAÝASYZ [ma:ýasyz] **I**, *syp.* Malsyz-mülksüz, pulsuz, emläksiz, gory bolmadyk.

MAÝASYZ [ma:ýasyz] **II**, *syp.* Maýa, gönezlik, hamyrmaýa atylmadyk.

MAÝASYZLYK [ma:ýasyzlyk], *at.* Maýasy, gory ýokluk.

MAÝDA, *syp.* Kiçi, ownuk, uşak. *Maýda daşlar.*

◊ **Maýda gezer** atyň ýöreyşiniň bir görnüşi. *Artyk atyny maýda gezerine sürüp, yzyna garanjaklaýardy* (B. Kerbabayew). **Maýda söwda** lomaý däl söwda, harytlaryň az-azdan satylýan söwdasy, ownuk söwda.

MAÝDA-ÇÜÝDE [maýda-çüýdö], *syp.* Ownuk-uşak, bölek-bücek. *Maýda-çüýde zat.*

MAÝDAÇYL, *syp., gepl.d.* **Ownukçyl.** *Maýdaçyl adam.*

MAÝDAL, *hal.* 1. Adamyň, haýwanyň kadaly hereket ýagdaýy, aram, aralyk tizlikdäki asuda hereket; howlukman, arkaýyn. *Alaşanyň başyny öz maýdalyna goýberip, hemmäniň önünden baryardy* (B. Seýtäkow). 2. Hereketiň, wakanyň gidiş, baryş derejesi, depgini. *Öňki maýdal bilen gidip, sürümi, döküni güýçlendirip, ýokary hasyl almak hakynda pikir edýärdi.*

MAÝDALAMA, *iş ady.* Maýdalamak ýagdaýy.

MAÝDALAMAK, *işl.* 1. Bir zady bölek-bölek etmek, kiçi bölcelere bölmek, owratmak, uşatmak. *Çagly maýdalamak.* 2. *göç.m.* Owratmak, ownutmak, hyrdalamak, bölmek (iri pul hakynda).

MAÝDALAMAKLYK, *iş ady.* Maýdalamak ýagdaýy.

MAÝDALAMAZLYK, *iş ady.* Bölcelere bölmezlik, owratmazlyk.

MAÝDALANMAK, *işl.* Ownuk, uşak, bölek görnüşe getirilmek, bölcelere bölünmek.

MAÝDALAŞMAK, *işl.* Birine maýdalamaga kömekleşmek.

MAÝDALATMAK, *işl.* Birine bitin zady böldürmek. *Iri puly maýdalatmak.*

MAÝDALAWJY [maýdalowjy], *at. mat.* Tutuş bir sanyň näçä deň bölünýändigini görkezýän san.

MAÝDALAÝÝŞ, *iş ady.* Maýdalamak ýagdaýy.

MAÝDA-MAÝDA: maýda-maýda bolmak çym-pytrak bolmak, kül-uşak bolmak, bölek-bölek bolmak. **Maýda-maýda etmek** bölek-bölek etmek.

MAÝKA [ma:ýka], *at.* Köýnegiň içinden geýilýän ýeňsiz içki geýim.

MAÝLAMA, *iş ady.* Maýlamak ýagdaýy.

MAÝLAMAK, *işl.* 1. Maýyl bolmak, ýylamak, maýyllyk aralaşmak. *Howa maýlady.* 2. *göç.m.* Gowulyk bolmak, rahatlyk aralaşmak, keýpiň göterilmek, göwnüň açylmak. *Sen ýylgyrsaň, bütin jahan maýlaýar; Gaşyň çytsaň, gyş gamçysyn aýlaýar* (M. Seýidow).

MAÝLAMAZLYK, *iş ady.* Howa maýyl bolmazlyk, maýylganlyk aralaşmazlyk.

MAÝLANMAK, *ışl.* Maý almak, çemelenmek, amatly pursat, wagt aramak. *Ol mazaly maýlanyp, soňra onuň üstüne bökd.*

MAÝLAŞMAK, *ışl.* Maýyl bolup başlamak, dura-bara maýlamak. *Howa indi birneme maýlaşýar.*

MAÝLAÝYS, *ış ady.* Maýlamak ýagdaýy.

MAÝMYN, *at.* 1. Bedeniniň gurluşy boýunça adama meňzeşräk, jeňňellikde, tokaýda ýaşayan süýdemdiriji haýwan. 2. *gepl.d.* Betgelsik, maýmynpisint adam.

◊ **Maýmyn ýaly** çalasyn hereket edýän, alyp-ýolup baryan, bir minut hem dek durmaýan, ýyrtyjy ýaly (adam hakynda).

MAÝMYNLYK, *at.* Maýmyna meňzeşlik, maýmyn ýalylyk. *Maýmynlygyny etmesene.*

MAÝOR [maýo:r], *at.* Kapitandan soňra berilýän harby at.

MAÝORLYK [maýo:rluk], *at.* Maýoryň gulluk wezipesi; maýor derejesi.

MAÝRYK, *syp.* Belli bir sebäbe görä aýagyna, ýanbaşyna, biline şikes ýeten, maýyp bolan, maýrylan, maýtyk (adam, haýwan we ş.m. hakynda).

MAÝRYKLYK, *at.* Maýryk ýagdaýda bolmaklyk, maýrygyn ýagdaýy. *Maýryklygy oňa goldaşmaga-da mümkinçilik bermeyärdi.*

MAÝRYLMAK, *ışl.* 1. Agyr zähmetden, keselden ýa-da başga zatdan aýagyňa, biliňe zeper ýetip maýryk bolmak. 2. *göç.m.* Agyr durmuş, gaýgy, gam-gussa sebäpli saglygyny ýitirmek. *Nätsin, ömür hemrasyndan aýryldy, Aglaý-aglaý dert astynda maýryldy* (G. Gylyjow).

MAÝRYS, *ış ady.* Maýyrmak ýagdaýy.

MAÝSA, *at.* 1. Başlamadyk galla ekinleriniň körpe gök ösümligi, heniz başlamadyk arpa-bugdaý. *Gök maýsalar gowy boý alyp, birgeňsi penjeläp otyr* ("Türkmenistan"). 2. Gyza dakylýan at.

MAÝSALYK, *at.* Ýaş arpa-bugdaý gögerip oturan meýdan, başlamadyk ak ekinlik ýer. *Ol ýazyň sap howasyny demine darta-darta, gök maýsalyga göz gezdire-gezdire, öz ýanyndan göwün ýüwürtdi* (B. Kerbabaýew).

MAÝŞARMAK, *ışl.* Üstüne düşýän agyr yük sebäpli egilmek, maýýşmak, agyrykdan ýegşermek. *Eşek näçe daýaw bolsa-da, uzak ýolda agyr yük astynda maýşaryardy.*

MAÝŞARTMAK, *ışl.* Aşak maýýşdyrmak, agram salyp ýegşertmek. *Agyr yük ony maýşartdy.*

MAÝŞARYLMAK, *ışl.* Maýşyp ýegşerilmek.

MAÝTYK, *syp.* Ýörände aýagyny süýräp alýan. *Maýtyk goja. Maýtyk göle.*

MAÝTYKLAMAK, *ışl.* Maýtyk-maýtyk edip ýöremek, ýörände aýagyny süýräp almak. *Aýagyna ot*

basylan ýaly bolup, togalanyp galdy-da, işige garşy maýtyklyp ugrady (H. Derýaýew).

MAÝYL, *syp.* Sowuk däl, ýyly, mylaýym, aram (howa hakynda). *Toý günü howa maýyl boldy.*

MAÝYL [ma:ýyl], *hal.* Birine ýa-da bir zada meýilli, biriniň ýa-da bir zadyň höwesinde bolan, höwesgäri bolan. *Owaldan maýyldym bir ýagşy ada, Neýläýin, ýetmedim maksat-myrada* (Zynhary).

MAÝYLGANLYK [maýylganlyk], *at.* Maýyl howa. *Togsan dolup, daş-töweregi maýylganlyk gurşap aldy. Şähre gitjek bolsaň, maýylganlykda gitmeli ekeniň.*

MAÝYLLYK, *at.* Sowuk dällik, ýylylyk, mylaýymlyk, aram ýagdaýda bolmaklyk (howa hakynda). *Howanyň maýyllygy meýdan işlerini ýenilleşdirdi.*

MAÝYLLYK [ma:ýyllyk], *at.* Birine ýa-da bir zada maýyl bolmaklyk, biriniň ýa-da bir zadyň ýesiri bolmaklyk.

MAÝYP [ma:ýyp], *syp.* Kesellilik ýa başga bir sebäpden synasyna zeper, şikes ýetip, işden-güýçden galan. *Arap maýyp atynyň ýanyna geldi* ("Görogly").

MAÝYPÇYLYK [ma:ýypçylyk], *at, ser.* Maýyplyk.

MAÝYPLYK [ma:ýyplyk], *at.* Maýybyň hal-ýagdaýy, işe ýarawsyzlyk, synasy şikeslilik. *Dursun iki bäsdeşden Garýagdyny saýlapdy, emma agyr ýara, maýyplyk Garyagdyny umytsyzlyga salýardy* (H. Ysmaýylov).

MAÝYP-MÜJRÜP [ma:ýyp-müjürüp], *syp., ser.* Maýyp.

MAÝYRMA, *ış ady.* Maýyrmak ýagdaýy.

MAÝYRMAK, *ışl.* 1. Agyr zähmet, kesel ýa-da başga zat sebäpli aýagyna, biline zeper ýetirmek, maýryk etmek. 2. *göç.m.* Agyr durmuş, gaýgy, gam-gussa sebäpli saglygyna zeper ýetirmek, sandan çykarmak.

MAÝYŞGAK [maýyşgak], *syp.* Aňsatlyk bilen eplenip, бүкүlip, iki ýana ýaýkanyp bilýän, döwülmezek, çeýe, ýaý berýän.

MAÝYŞGAKLYK [maýyşgaklyk], *at.* Maýyşgak ýagdaýda bolmaklyk, maýyşgak häsiýetlilik, çeýelik.

MAÝYŞMAK, *ışl., ser.* Maýşarmak.

MAZA [maza:], *at.* 1. Bir zatdan alynýan lezzet, keýpi-sapa, hezillik, eşret. *Seniň mazaňy bermez bagyň engury, dilber* (Mätäji). 2. Bir zat bilen baglanyşykly ýüze çykýan ynjalyk, dynclyk, rahatlyk. *Öň sorkuldap mazamy alar durardy, indi janym hezil edinäýdi* (B. Pürliýew).

◊ **Mazasy gaçmak 1)** bir ýeriň, ýurduň ýa-da bir zadyň ugry, gyzygy, lezzeti gaçmak, erbetleşmek. *Ötdi aýrallyk yzasy, Gaçdy Hywanyň mazasy* (Zelili). 2) biriniň bir zat sebäpli ugry bolmazlyk, sussy peslik etmek, keýpi uçmak, ynjalygy gaçmak. **Mazasy ýokluk**

1) bir zadyň ugry ýokluk, gowy dällik, ýaramazlyk. *Bu ýyl howaň mazasy ýok* (“Edebiyat we sungat”). 2) saglyk taýdan ugry ýokluk, sagat dällik, ýaramazlyk, hezili ýokluk, ynjalýgy ýokluk. *Syrkawyň soňky günler mazasy ýokdy*.

MAZALY [maza:ly] **I**, *syp.* 1. Maza, lezzet berýän, şypaly, sapaly, eşretli. *Kaddy şemşat erur serwi mysaly, şekerden her sözi, belki, mazaly* (Şabende). 2. Oňat, gowy, asylly, edep-ekramly. *Annaguly içinden: “Öz-ä mazaly maşgala ekeni” diýip, gaýta-gaýta syn etdi* (A. Durdyýew). 3. Tagamly, süýji. *Lebleri şekerden mazaly geldi* (Magtymguly). 4. “Oňat boldy”, “hernä” ýaly manylarda ulanylýan giriş sözi. *Mazaly, özüň geläýdiň*.

MAZALY [maza:ly] **II**, *syp.* Bir kemsiz, ýeterlik, düýpli, doly. *Mazaly pikir et. Irgözin ýatyp, mazaly ukymy alypdyryn*.

MAZALYJA [maza:lyja], *at, ser. Mazaly. Onsoňam Abadana gezek gelende mazalyja gürlegin* (T. Gurbanow).

MAZALYLYK [maza:lylyk], *at.* 1. Mazasy barlyk, lezzetlilik, şypalylyk, sapalylyk, eşretlilik. *Howanyň mazalylygy onuň göwnüni göterýärdi*. 2. Oňatlyk, gowulyk, asyllylyk, edep-ekramlylyk. 3. Tagamlylyk, süýjülik.

MAZAM [ma:zam], *at.* Güjeňleme, magtama.

MAZAMLAMA [ma:zamlama], *iş ady.* Mazamlamak ýagdaýy. *Sen ony mazamlama kemini goýmadyň*.

MAZAMLAMAK [ma:zamlamak], *işl.* Köplenç, başga kişide bolman, özünde bar zady taryplamak, öwür arşa çykarmak arkaly güjeňlemek. – *Ýagşy gül, ýagşy gül – diýip, güllerini mazamlayar* (N. Pomma).

MAZAMLANMAK [ma:zamlanmak], *işl.* Köplenç, başga kişide bolman, özünde bar zat taryplanmak, öwür arşa çykarylmak arkaly güjeňlenmek.

MAZAMLAŞMAK [ma:zamlaşmak], *işl.* Birnäçe bolup ýerli-ýerden mazamlamak.

MAZAMLATMAK [ma:zamlatmak], *işl.* Bir zady birine öwürmek, taryp etdirmek.

MAZAR [maza:r], *at.* Ýogalan adamyň jesedi jaýlanan ýer; gubur, gonam. *Biz mazardaky bu ýazgyny gaýta-gaýta okadyk* (A. Nazarow).

MAZARÇYLYK [maza:rçylyk], *at.* Ölen adamlaryň jesetleri jaýlanan ýer; gonamçylyk, öwlyä. *Ol yzlar mazarçylygyň içi bilen dolanyp, obanyň demirgazyk çetindäki uly köçä baryp girdi* (A. Gowşudow).

MAZARLYK [maza:rlyk], *at, ser. Mazarçylyk.*

MAZARYSTAN [maza:ryssa:n], *at, ser. Mazarçylyk.* Öten aýyň içinde bir mazarystanlykdan geçdiňmi? (“Görögly”).

MAZASYZ [maza:syz], *syp.* 1. Ýaramaz, keýpsiz-sapasyz, lezzetsiz. *Başyny galdyрман барсына mazasyz dünýäni näletleýärdi* (G. Kulyýew). 2. Ugursyz, bolgusyz, ýakymсыз, durnuksyz. *Ol bir mazasyz adam eken*. 3. Tagamsyz, süýji däl.

MAZASYZLYK [maza:syzlyk], *at.* 1. Mazasy ýokluk, mazaly dällik, bolgusyzlyk. 2. Lezzetsizlik, şypasyzlyk.

MAZLUM [mazlu:m], *at, kön.s.* 1. Zulum çekýän, ezilen, kemsidilen, zuluma sezewar bolan, horlanýan, garyp; ýuwaş. *Dessury-zaman budur, mazlumlara lutf etgil* (Magtymguly).

MAZMUN [mazmu:n], *at.* 1. Bir zadyň – ýazgynyň, eseriň we ş.m. esasy manysyny düzýän gysgaça beýany. *Hatyň mazmuny. Hekaýanyň mazmuny*. 2. *ser. Many.*

MAZMUNLYLYK [mazmu:nluluk], *at.* Baý mazmuny barlyk, çuň mazmuna, mana eýelik.

MAZUT [ma:zu:t], *at.* Nebitden benzin, kerosin, gazolin gaýtadan işlenip alnandan soň galýan ýagjymak galyndy.

MAZUTLY [ma:zu:tly], *syp.* Mazut garyndyly, düzüminde mazut bolan.

MAZY [ma:zy], *at.* 1. Hoşboý ysly, togalak, çala bildirýän çyzmykly, sary, kiçijik kyrkgünlüğe meňzeş ysgalýan dessemmaýa. *Dogry ol ilki-ilkiler gözüme mazy ýaly yslyja, bägül ýaly owadanja göründi* (“Edebiyat we sungat”). 2. *gepl.d.* Gowy görüp aýdylýan söz, eýjejik. *Ýeri, mazyjygym, sen bu ýerde näme işleýärsiň!* (B. Pürliýew).

ME, Bir zady bermek, hödürlemek üçin “al” diýen manyda aýdylýan ümlük. *Me, saňa hat!* (A. Durdyýew).

◊ **Me saňa gerek bolsa** gördüňmi, nähili bolup çykdy (duýdansyzlykda, garaşylmazdan ýüze çykan waka, ýagdaý hakynda aýdylýar). *Me saňa gerek bolsa, indi tä gaý ýatynça garaşmaly bolduk*.

MEBEL [me:bel], *at.* Stol, stul, şkafl, diwan ýaly içerde goýulýan öý goşlary.

MEÇEW [meçöw]: **meçew bermek** gylaw bermek, birini götergiläp, başga biriniň üstüne küşgürmek, öjükdmek, gižzelemek.

MEDAL [meda:l], *at.* Işde, okuwda, sportda özüni görkezen adama ýa-da bir taryhy sene mynasybetli sylag berilýän, ýüzi ýazgyly, şekilli, metaldan ýasalan nyşan. *Onuň döşüni “Gayrat” medaly bezeyär*.

MEDENI, *syp.* 1. Medeniýete degişli. *Bu ýerde ýaşlaryň arasynda medeni işleri geçirmäge ähli mümkinçilikler bar*. 2. *göç.m.* Ýabany däl, ekilip ösdürilip ýetişdirilýän. *Medeni ekinler*.

◊ **Medeni zona 1)** ekin ekilýän, özleşdirilýän ýer. 2) oturymly ýerler.

MEDENIÝET [medenýet], *at.* 1. Adamzadyň önümçilikde, jemgyýetçilik we ruhy durmuşynda aň-dü-

şünjelilik bilen gazanan üstünlikleriniň jemi. **2.** Haýsy hem bolsa bir hojalyk pudagynyň ýa-da akyl işiniň ösüş derejesi. *Ýer işleriniň medeniýeti. Dil medeniýeti.* **3.** Nusga bolup galan ýörelge, kabul edilen kada-kanunlar.

◊ **Medeniýet ojagy** medeniýetiň gülläp ösýän yeri. **Medeniýet öýi** her hili medeni-köpçülik çäreleri, işleri geçirilýän ýörite jaý.

MEDENIÝETLEŞDIRMEK [medenýetleşdirmek], *işl.* Medeniýeti ornaşdyrmak, medeniýetli etmek. *Olar çagany zamana görä terbiýelemek, aň-bilim bermek, medeniýetleşdirmek isleýärler* (B. Kerbabaýew).

MEDENIÝETLEŞMEK [medenýetleşmek], *işl.* Medeniýetli bolmak, düşünjeliligi, medeniýeti artyp başlamak.

MEDENIÝETLI [medenýetli], *syp.* **1.** Medeni, ylmy derejesi ösen, medeni durmuşy ýokary, medeniýete eýe bolan. *Medeniýetli halk.* **2.** Edep-ekramly, terbiýeli, sypaýy. *Medeniýetli ýigit.*

MEDENIÝETLILIK [medenýetlilik], *at.* Medeniýetli bolmaklyk (*ser.* **Medeniýetli: 1** we **2** manylary boýunça).

MEDENIÝETSIZ [medenýessiz], *syp.* **1.** Medeni, ylmy derejesi ösmedik, medeni durmuşy pes. **2.** Edep-ekramsyz, terbiýesiz, sypaýyçylyksyz. *Medeniýetsiz adam.*

MEDENIÝETSIZLIK [medenýessizlik], *at.* Medeniýetli dälik, medeniýeti ýokluk (*ser.* **Medeniýetsiz: 1** we **2** manylary boýunça) *Medeniýetsizligimiz üçin welin sag bol aýtmazlar* (A. Nazarow).

MEDET, *at.* **1.** Kömek, goldaw, kuwwat, ýardam. *Düýä “haýt” diýmek hem medetdir* (Nakyl). *Bir ejiz men, kim eşider bu dadym? Meger, medet berse pirim, ussady* (Mollanepes). **2.** Oglana dakylýan at.

MEDETKÄR [medetkär], *at, k.d.* Kuwwat, güýç, kömek beriji. *Görogly aýdar ýa jepbar, şahymerdan bol medetkär* (“Görogly”).

MEDETKÄRLIK [medetkärlik], *at, k.d.* Medet berijilik, kömek, güýç berijilik.

MEDISINA [medisi:na], *at, ser.* **Lukmançylyk** **2.** Köpden bäri lukmançylyk bilen meşgullanmaýandygyma garamazdan, häzirkizaman lukmançylygynyň özüňlikler, medisina tehnologiýalary bilen tanşyp durmagy dowam etdirýärin (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

MEDIWAN [meduwa:n], *at, gepl.d.* Myhmany kabul edýän öý eýesi.

MEDIWANLYK [meduwa:nlyk], *at, gepl.d.* Mediwanýň ýagdaýy.

MEDRESE [medirese], *at.* Musulmanlaryň orta we ýokary bilim berýän dini mekdebi; şol mekdebiň jaýy.

MEGER [međer], “Belki”, “ähtimal”, “ahmal”, “mümkin”, “megerem” ýaly many aňladýan ugrukdyryjy söz. *Älemi ýandyrrar bilbiliň zary, Meger, bäs eýlemiş gyzyl gül bile* (Kemine).

MEGEREM [međerem], *ser.* **Meger.** *Megerem, bize bu gün enem geler.*

MEGES [meęes], *at, k.d., ser.* **Siňek.** *Bu eýýamda deň bolupdyr, Meges, peşe pil biläni* (Zelili).

MEHANIK [meha:nik], *at.* Maşynlaryň, mehanizmleriň işleýşine, bejerilişine esewan bolýan, mehanizmlerden başy çykýan hünärmen.

MEHANIKA [meha:nika], *at.* Fizikanyň jisimleriň giňişlikdäki hereketini öwrenýän bölümi.

MEHANIKI [meha:niki], *syp.* Mehanizmler arkaly hereket edýän.

MEHANIZM [meha:nizim], *at.* Maşynlary, enjamlary herekete getirýän içki gurluşlar.

MEHANIZMLEŞDIRME [meha:nizimleş-dirme], *iş ady.* Mehanizmleriň ýagdaýy.

MEHANIZMLEŞDIRMEK [meha:nizimleşdirmek], *işl.* Zähmetiň el bilen işlenýän serişdelerini mehanizmler we maşynlar bilen çalyşmak, adamyň dürli ugurlarda alyp barýan işine tehniki serişdeleri ornaşdyrmak.

MEJAL [meja:l], *at.* Ysgyn, güýç-kuwwat, ragbat. *Gelene garşy çyk, bolsa mejalyň, Ýagşy tutawergil niýetiň-päliň!* (Magtymguly). *Nurgeldiniň bolsa urnup-urnup, ysgyny gidip, agzy-burny gurap, geplemäge mejaly galmandyr* (A. Durdyýew).

MEJALSYZ [meja:lsyz], *syp.* Mejaly bolmadyk, güýçsüz, kuwwatsyz, gurpsuz, ragbatsyz. *Ukusyzlykdan bolsa gerek, gojanyň kellesi güwläp, başy aýlandy, özüni mejalsyz duýdy* (O. Ödäýew).

MEJALSYZLYK [meja:lsyzlyk], *at.* Mejaly ýokluk. *Ol aýalynyň sagat dældigini, mejalsyzlygyny bilýär* (G. Kulyýew).

MEJBUR [mejvu:r], *hal.* Çykgynsyzlyk, bialaçlyk, alaçsyzlyk, çäresizlik, çykalgasyzlyk sebäpli döreýän ýagdaý.

◊ **Mejbur etmek** bir hereketi, işi mejbury suratda etdirmek. *Onuň bu sözi myhmany oýlanmaga mejbur etdi* (B. Pürliýew).

MEJBURLYK [mejvu:rluk], *at.* Mejbury bolmaklyk, alaçsyz, çäresiz, çykgynsyz ýagdaýda bolmaklyk.

MEJBURY [mejvu:ry], *syp.* Hökmany, çäresiz, alaçsyz, çykalgasyz ýagdaýda. *Mejbury iş.*

MEJBURYÝET [mejbu:ryýet], *at, k.d.* Mejbury, hökmany ýagdaý, zerurlyk. *Hamana diýeli, mejburyýet hem bolman, ýönekeý – size şeýle hödürleýäris diýilse, soňa nähili gararsyňyz?* (B. Kerbabaýew).

MEJIME, *at.* Üstünde nahar goýmak üçin ullakan ýalpak gap.

MEJLIS [mejli:s / mežli:s], *at.* 1. Ýurduň iň ýokary kanun çykaryjy edarasy, guramasy, parlamenti. 2. Edaranyň ýa-da guramanyň, kärhananyň bir meseläni ara alyp maslahatlaşmak maksady bilen geçirýän ýygnaýy, maslahaty. 3. *ser.* **Meýlis**. *Birniçe deň-duş ýigitleri Hemra bilen bir mejlisde saz-söhbet edip oturar erdiler* (“Saýatly – Hemra”). *Magtymguly aýdar, ýigitler başy, Mejlisde köp bolar onuň syrdaşy* (Magtymguly).

MEJLISLIK [mejli:slik / mežli:slik], *syp.* Mejlise deňişli, dahylly, mejlisde ara alyp maslahatlaşmaga deňişli. *Bu mesele diňe mejlislik meseledir, ony ýeke bolup çözmek bolmaz.*

MEJNUN [mejnu:n / mežnu:n], *syp.* 1. Däli, diwana, telbe. *Haýran, mejnun bolup çyksam çöllere, Baryp mesgen tutsam sizi, daglar, hey* (Magtymguly). 2. *at, göç.m.* Yşk ýoluna düşen aşyk. *Meýdandaky gülälekň daşynda, Pyrlanyp ýör mejnun bolan perwana* (M. Seýidow). 3. Oglana dakylýan *at.*

MEJNUNLYK [mejnu:nluk / mežnu:nluk], *at.* 1. Däli-diwanalyk, telbelik. 2. *göç.m.* Yşk ýoluna düşenlik, aşyklyk, bir zadyň yşkynda bolmaklyk. *Şunuň ýaly mejnunlykda, Ötdi niçe ýaşyň seniň* (Ç. Aşyrow).

MEKAN [meka:n], *at.* 1. Ýaşalýan ýer, ýurt, watan. 2. *göç.m.* Bir zadyň dörän ýeri: köp, bol ýeri. 3. Oglana dakylýan *at.*

♦ **Mekan tutmak** 1) belli bir ýerde oturymlýaşamak. *Çandybile baryp tutaryn mekan, Duşman garşylaşsa, bermerin aman* (“Görogly”). 2) belli bir ýerde, kârde orun alyp işlemek, ornaşmak, ýerleşmek.

MEKANLY [meka:nly], *syp.* 1. Mekany, ýurdy, ýaşaýan ýeri bar bolan. *Menikli, mekanly agzybir dogan, Ilimde tanyml, işde bekişen* (N. Pomma). 2. *göç.m.* Ugry bar bolan, ugurly, subutly. *Ol mekanly zat aýtmady.*

MEKANSYZ [meka:nsyz], *syp.* 1. Mekany, ýaşaýan ýeri, ýurdy bolmadyk. 2. *göç.m.* Ugursyz, biderek.

MEKDEP, *at.* 1. Ýaş nesillere hat-sowat öwredýän, umumy bilim we terbiýe berýän okuw jaýy, sowat berilýän ýer, şonuň ýaly-da onuň binasy. 2. *göç.m.* Durmuşy wakalary öwrenmek netijesinde gazanylan endik, başarnyk, tejribe; görelde alarlyk nusga. *Gurluşyk ýaşlar üçin uly synag mekdebi boldy*. 3. Kesp, kâr, hünär öwrenilýän ýörite okuw jaýy. *Sazçylyk mekdebi. Çeperçilik mekdebi.*

MEKDEPDEŞ, *at.* Bile bir mekdepde okaýanlar ýa-da okanlar, bir mekdepden bolan. *Ol meniň mekdepdeş ýoldaşym.*

MEKEJIN, *at.* Ýabany ene doňuz, doňzuň urkaçysy. *Bir güýçli duşmana duşsa mekejin, Jojugyny gizlemeýen bolarmy?* (Magtymguly).

MEKGE I, *at.* 1. *gepl.d., ser.* **Mekgejowen**. *Bu ýyl, şükür, gowaçalaryň hem mekgäniň rejesi oňat* (T. Gurbanow). 2. Musulmanlaryň zyýarata gidýän şäheriniň ady. 3. Oglana dakylýan *at.*

MEKGE II: mekgesine münmek biriniň yzyndan kowalamak, söbügini sydyrdyp kowalamak, ökjesine münmek. *Men ogurlyk edeniň mekgesine mündüm.*

MEKGEJÖWEN [mekgejowön], *at.* 1. Däneli ekinler maşgalasyna girýän, ýognas uzyn çişrikli, bir ýyllyk medeni, däneli ösümlük; mekge. 2. Şol ösümligiň sary, togalak dānesi, hasyly.

MEKGEJÖWENÇI [mekgejowönçü], *at.* Mekgejowen ösdürip ýetişdirýän, mekgejowençilik boýunça hünärmen.

MEKGEJÖWENÇILIK [mekgejowönçülük], *at.* Oba hojalygynyň mekgejowen ösdürip ýetşdirmeklik bilen meşgullanýan pudagy.

MEKGEJÖWENLIK [mekgejowönlük], *at.* Mekgejoweniň köp ekilen ýeri, mekgejowen meýdany.

MEKIR, *syp.* Hile gurýan, hilebaz, hilegär; sapalakçy.

MEKIRÇILIK, *at, ser.* **Mekirlik**.

MEKIRLEÇ, *hal.* Mekirlik bilen; mekirlerçe. *Endigi boýunça elini maňlaýyna ýetirdi-de, başlyga mekirleç garady* (“Garagum”).

MEKIRLIK, *at.* Içi pikirlik, köpbilmişlik, hilebazlyk, hilegärlik, mekirçilik, sapalakçylyk. *Ýene-de gaharyny bildirmän, mekirlik bilen Myrat aganyň içine-daşyna, geçip, ony razy etjek boldy* (H. Derýaýew).

MEKRU [mekiru:], *at.* Din, şerigat boýunça rugsat edilmegi şeýle bir oňlanmaýan zat.

MELAL [mela:l], *at.* 1. Gaýgy, gam, gussa, gam-gussa, hasrat. *Mejnun diýr, janynga düşdi köp melal, Jepbar kysmatymny hijran eýledi* (Andalyp). 2. Şek, şübhe, münkürlük, güman. *Şonuň üçin onuň göwnüne melal getirmeli däl-de, oňa gop bermek gerek* (B. Kerbabaýew).

MELALSYZ [mela:lsyz], *syp.* Şek-şübhesiz, gümansyz, hiç hili göwne getirilmesiz.

MELAMAT [mela:mat], *at.* 1. Töhmət, garalyk. *Ýalandan melamat etmek Gybat eden dile meňzär* (Zelili). 2. Garamat.

♦ **Melamatyny atmak** birine durmuşa çykmak; garamatyny biriniň üstüne ýüklemek. *Gyz maşgala diýeniň bir çene baranson, melamatyny biriniň başyna atsa gowy bolar.*

MELAMAT [mela:mat], *at.* Töhmət, garamat, garalyk. *Onuň melamaty biziň başymyza düşdi.*

MELAMATLY [mela:matly], *syp.* Töhmətli, garamatly, garalykly. *Bize melamatly gürrüň gerek däl.*

MELAMATSYZ [mela:massyz], *syp.* Töhmetsiz, garamatsyz, garalygy bolmadyk. *Näme-de bolsa melamatsyz bolsun.*

MELAYÝK [mela:ýyk], *at, k.d.* Perişdeler, melekler. *Hüýr periler, melaýyklar, Uzlar daş galdy, daş galdy* ("Saýatly – Hemra"). *Melaýyk suratly mähriban babam, Kaýsy pasly-nowbahardan bolar sen?* ("Kasym oglan").

MELE, *at. 1.* Sarymtyl goňras reňk. *Mele çägelik. 2.* Oglana dakylýan at.

MELEK, *at. 1.* Perişde, melaýyk. *Ýarysy melekden, ýarysy jyndan, Mijewürsiz bolmaz üsti atamyň* (Magtymguly). *2.* Gyza dakylýan at.

MELEMTIL, *syp.* Mele reňke ýakyn, meleräk, mele öwüsýän. *Melemtil çäge.*

MELEWŞE, *at. 1.* Gögümtil yaşyl reňk. *Çöpboýa gyzy, melewşe, sarymtyl, goňur, çal reňkleri berýär. 2. gepl.d.* Jümjüme. *Olar bu gürrüňleriň münüsinden ysmanak hakyndaky, melewşe hem bägül hakyndaky ýa-da şolara meňzeş gül bilen bilbil hakyndaky rowaýatlary gowy görýärler* (A. Gowşudow). *3.* Gyza dakylýan at.

MELGUN [melğu:n], *at.* Hilegär, mekir, şeytan. *Munuň özi toýy bulamak üçin kimem bolsa bir melgun tarapyndan guralan hile diýip pikir edýäriň* (B. Öwezow).

MELGUNÇYLYK [melğu:nçuluk], *at, ser.* **Melgunlyk.** *Onuň eden melgunçylygy ýatdan çykar ýaly däl.*

MELGUNLYK [melğu:nluk], *at.* Melgunyň gylk-häsiýeti, hilegärlik, mekirlik, şeytanlyk.

MELHEM, *at. 1.* Em; däri-derman. *2.* Çyban, beze we ş.m. ýara ýapylýan ýapy, çalynýan derman serişde. *Ýara tazeliginde melhem etmek gerek, könelişse aňsat düşmez* (H. Derýaýew).

MELLEK, *at.* Hususy hojalykda peýdalanmak üçin bölünip berilýän ýer, jaý gurmak we ekmek üçin ölçelip berilýän ýer.

MELLEKÇI, *at, kön.s.* Ýeri kärendesine, ylaşyga görä, ýarpasyna alyp ekýän adam. *Mellekçä ýer berseň, ýer eýesini ýerden çykarar* (Nakyl).

MELLEKLIK, *syp.* Mellek üçin niýetlenip goýlan (ýer hakynda).

MELUL [melu:l], *syp., hal, k.d. 1.* Näsag görnüşde bolan, ysgynsyz, ýarawsyz. *Hassa melul halym kim gelip sorar* (Talyby). *2.* Gaýgyly, hasratly, tukat. *Melul bolma hyrydarym gitdi diýp, Gelerin, guçaryň inçe billeriň* (A. Kowusow). *3.* Bir zadyň täsiri sebäpli keýpli, serhoş.

MELULLYK [melu:lluk], *at. 1.* Melul halda bolmaklyk (*ser. Melul 1. we 2.*). *Görogly, melul bolmagyn,*

melullyk muhannes işidir ("Görogly"). *3.* Bir zadyň täsiri netijesinde döreýän keýplilik, humarlylyk, serhoşluk.

MEMLEKET, *at, kön.s. 1.* Ýurt, ülke, döwlet. *–Menden soňra täjime we memleketime eýe bolar ýaly bir pikir kylmasaň, özümi heläk kylar men! – diýdi* ("Asly–Kerem"). *2.* Gyza dakylýan at.

MEMMER, *at.* Metjidiň ýanyndaky üstüne çykylyp azan aýdylýan diň, münber.

MEN, Gepleyän şahsyň birlik sanyny aňladýan at çalyşmasy (*Men* sözüniň düşümlerde ulanylyşy: *men, meniň, maňa, meni, mende, menden*). *Kasdyň nedir bu jana, eý ýary mahy-taban, Men çekmişem bu jebriň, çekmesin hiç musulman* (Mollanepes).

◊ **Menden saňa barýança** el ujundan edilen, howlulgyp ýerine ýetirilen, başdansowma edilen. *Işi menden saňa barýança etmek bolmaz. Men diýen özüne göwni ýetýän, ýüni ýeten, kämillige ýetişen; gowy, ýokary derejeli. Meni urany, hudaý ursun 1)* nalajedeyin, elinden iş gelmeýän, hiç zatdan başy çykmaýan, başarnyksyz. *2)* pukara, mysapyr. **Men näme diýýän, dutarym näme diýýär** aýdylýan gürrüňe, meselä baglanyşykly bolmadyk bir zat aýtmak, biri-birinden habarsyz bolmak.

MENÇELLEŞMEK, *işl., gepl.d.* Biri bilen jedelleşmek, ýaňkalaşmak, çekeleşmek, harçaňlaşmak. *Git-digiçe gyzyň başlar, mençelleşer, yöne bu bihepbelere gep düşündirip bolýarmy näme...* ("Garagum").

MENEK, *at.* Bir zadyň ýüzüne düşen nokat, tegelejik tegmil. *Onuň endamy gara menekler bilen örtülgedi.*

MENEK-MENEK, *syp.* Köp sanly menek bolup duran, tegmil-tegmil, nokat-nokat. *Näzli gelin, bir bäreňi gözlegin, Guwanaýyn menek-menek hallara* (Mätäji). *Meňli gyzyň menek-menek halyny, Magtymguly çykarmady ýadyndan* (G. Seýitliýew).

MENIK, *at.* Başarnyk, eden işini oňaryş, edenlilik. *– Bir talaply ugra ýüzlen, menik başyny tut – diýip, hamana aga hökmünde bolup, nesihat berýän adam boldy* (A. Gowşudow).

MENIKLENMEK, *işl.* Dogumlanmak, ekezlenmek, edenli bolmak. *Çünki ol hemişe zähmetden başga zada düşünmeýän ýalydy we: – Men başlygyň aýalydyryn – diýip, meniklenmek onuň ýadyna-da düşmeýärdi* (A. Gowşudow).

MENIKLI, *syp.* Eden işini oňaryan, eli eden işine geliýän, başarnykly, başarjaň, edenli. *Berkeli düşlem wagtyňa çenli galan wagty menikli peýdalanmak, Bossanyň ýaňky hereketini ýene gaýtalamak küýüne düşdi* (B. Kerbabaýew).

MENIKLILIK, *at.* Menikli bolmaklyk, başarjaňlyk, edenlilik. *Ol özüniň menikliligi, guramaçylyklylygy bilen beýleki çagalardan tapawutlanýar* (H. Ysmaýylov).

MENIKSIZ, *syp.* Başlan işini gutaryp bilmeýän, peýdaly işiň başyny tutmaýan, menikli däl, başarnyksyz, edenli däl.

MENIKSIZLIK, *at.* Menikli dällik, menigi ýokluk, başarjaň, edenli dällik, başarnyksyzlyk.

MENLIK, *at.* 1. Meniň ýaranym, tarapdarym. *Sen bir menlik bol ahyry!* (N. Pomma). 2. Maňa degişli, men bilen baglanyşykly. *Menlik işiňiz barmy?* 3. *dil b.* Degişlilik, ýöňkeme görkezilende birinji şahsyň birlik sanynyň ady. *Menlik ýöňkemäniň goşulmasy.*

♦ **Menlik satmak** men-men diýip gursagyňa kakyp, hondanbärsi bolmak (*ser.* **Men-menlik: men-menlik satmak (etmek).** *Aýallara menlik satan sopular, Eglenmez, süpürler, pir sesin aňsa* (Zelili).

MEN-MENLIK, *at.* Özüni ulumasy tutmaklyk, uly göwünlilik, gopbamlyk, öwünjeňlik. *Men-menlikde gezer käsi, Günbe-günden bolar asy* (Zelili).

♦ **Men-menlik satmak (etmek)** özüni ulumasy tutmak, öwünjeňlik etmek, özüni hondanbärsi görkezmek. *Owal akan ýerden akarmyş aryk, Men-menlik edeniň tanapy çüýrük* (Magtymguly). *Ahyry bolar sen ýerge barabar, Köňlünde men-menlik satyjy bolma* (Magtymguly).

MENZIL, *at.* 1. *ser.* **Mezil.** *Ulug atlar üç menzilden gaýytsa, Süýremäge zor hossarlyk gerekdir* (Kä-tibi). 2. *ser.* **Mekan** 1. *Niçe gün gudukda menzil eýledim, Günbe-gün halymny tebdil eýledim* (Andalyp). 3. Düşelge, gonalga, duralga. *Köňül açmaga hoş menzil, şatlyga baý eken bu jay* (Andalyp). 4. *ser.* **Wokzal.** *Demir ýol menzili.* 5. *ser.* **Howa: howa menzili.**

MENZILGÄH [menzilgä:h], *at, k.d.* Dynçalynýan, oturylýan oňat ýer, düşlenýän ýer, düşleg; düşelge. *Bilbil uçup, menzilgähim çöl oldy* ("Saýatly – Hemra"). *Menzilgähi bagy-bossan, Almaly nardan aýryldym* (Magtymguly).

MENZILLIK, *at.* Bir aralyga, menzile ýeterlik, soňa laýyk. *Japbaktaryň bir gün menzilligi tükendi* (B. Kerbabaýew).

MENZIL-MEKAN [menzil-meka:n], *at, ser.* **Mekan** 1. *Hoş geldiň, Garybym, sapa gelipsiň, Gutly bolsun menzil-mekan, Garybym!* ("Şasem – Garyp").

MENZILSIZ-MEDENESIZ, *syp.* Öýsüz-öwzarsyz, mekansyz, mesgensiz. *Menzilsiz-medenesiz adam diýip, maňa töhmet atýaň* (A. Gowşudow).

MEŇ I, *at.* Adamyň endamynda, ýüzünde bolýan zyýansyz tebigy gara tegmil, nokat. *Eli meňli işe ýakyn, agzy meňli – aşa* (Nakyl). *Arkasy meňli – arzyly, garny meňli – görgüli* (Aýtgy).

MEŇ II, *at.* Hindi kenebiniň enelik gül topbagynyň bölüp çykarýan şepbiginden alynýan neşe jisimi.

MEŇ III, *at.* 1. Kābir jandarlary aldap tutmak üçin gapana, çeňnegiň ujuna dakylýan et, gurçuk we ş.m. zatlar. 2. *göç.m.* Hile, aldaw.

MEŇDIWANA [meňdi:wa:na], *at.* Düýbünden birnäçe baldak urup çykýan, günebakaryň güli ýaly gülleýän, gara dāneli derman ösümlük.

MEŇIZ, *at, k.d.* Adamyň ýüzi, yüz keşbi. *Bularyň gül kimin meňzini soldurmayýn, kişä zahyr etmäýin – diýip, çykyp gitdi* ("Zöhre – Tahyr"). *Gudaçylyk habaryny eşidip, Şiriniň meňzi saralyp ugrady* (B. Pürliýew).

MEŇJAGAZ, *at.* Kiçijik meň. *Hawa, onuňam burnunyň gapdalynda siziň kakaňzyňky ýaly garaja meňjagaz bardy* (B. Kerbabaýew).

MEŇKEŞ, *at.* Meň çekýän, meň çekmegi endik edinen adam.

MEŇKEŞLIK, *at.* Meňkeşiň baş goşan ýaramaz kări.

MEŇLI, *syp.* 1. Bedeninde, ýüzünde meňi, haly bolan. 2. Oglana we gyza dakylýan at.

MEŇZEDILMEK, *işl.* Birine, bir zada meňzeş görülmek, meňzeş hasaplanmak. *Bu goşguda mert ýigitler, gör, näçe zada meňzedilýär* ("Edebiyat we sungat").

MEŇZEME, *iş ady.* Meňzemek ýagdaýy.

MEŇZEMEK, *işl.* Başga birine, bir zada ýa-da herekete çalyň etmek, edil şol zat ýaly bolup görünmek, birnäçe zatlara laýyk, bap gelmek. *Ol özüniň ähli bolşunda mugallyma meňzeýärdi* (B. Seýtakow).

MEŇZEMEZLIK, *iş ady.* Bir zat başga bir zada meňzäp durmazlyk, meňzeş bolup görünmezlik. *Çaga ejesine meňzemändir, agyn kakasy.*

MEŇZEŞ, *syp.* Ähli alamatlary biri-birine gabat gelýän, biri beýlekä çalyň edýän, çalymdaş, kybapdaş. *Gyzlar meňzeş geýnirdiler.*

♦ **Ile meňzeş bolmak** adam syra bolmak, edep-ilekramly bolmak.

MEŇZEŞLIK, *at.* Biri-birine meňzeş, çalymdaş bolmaklyk, çalymdaşlyk, kybapdaşlyk.

MEŇZETME, 1. *iş ady.* Meňzetmek ýagdaýy. 2. *edeb.* Bir zadyň ikinji bir zada deňeşdirilýändigini, meňzedilýändigini aňladýan adalga. *Şahyryň timsallary, meňzetmeleri adatdan daşary çeper çykýardy.*

MEŇZETMEK, *işl.* Biri, bir zat we ş.m. ikinji bir özüne kybapdaş zada meňzeş diýip hasap etmek. *Men seni Amana meňzetdim weli, ýalňyşan ekenim.*

MEŇZEÝIŞ, *iş ady.* Meňzemek ýagdaýy.

MERDAN [merda:n], *at.* 1. *ser.* **Merdana.** 2. Oglana dakylýan at.

MERDANA [merda:na], *syp.* Mert, batyr, edermen, gaýduwsyz, çydamly, merdan. *Ýurt Garaşsyzlygymyza eye bolanymyzdan soň merdana halkymyzyň bol suw*

hakyndaky arzuw-dilegleri hasyl boldy (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

MERDANALYK [merda:nalyk], *at.* Mertlik, batyrlyk, edermenlik, gaýduwsyzlyk, çydamlylyk. *Dostum, ýadamazdan işle sen her gün, Hiç gowşatman merdanalyk badyňy* (A. Kowusow).

MERDEKI, *syp., gepl.d.* Çagalykdan saýlanyp, özüni oňaryp ugran (oglan hakynda). *Merdeki oglan.*

MERDEKILENMEK, *işl., gepl.d.* Çagalykdan saýlanyp, özüni oňaryp ugramak.

MERDEM, *syp., gepl.d.* Mert, çydamly, dözümlü. *Seydi onuň ähli okan takalyny püçege çykaryp, oňa örän merdem jogap beripdir* (N. Pomma).

MERDEMLENMEK, *işl., gepl.d.* Öňkä görä mert, dözümlü, çydamly bolmak, mert häsiýete eýe bölmek. *Indi welin meniň goňurjam ulalypdyr, merdemlenipdir* (B. Annageldiýew).

MERDEMLIK, *at., gepl.d.* Mertlik, çydamlylyk, dözümlilik.

MERDEMSI, *syp.* Çydamlyrak, dözümliräk hereket edýän, batyrgaý.

MERDEMSILENMEK, *işl.* Merdems bolmak, dogumlanmak, merdems bolup başlamak.

MERDEMSILIK, *at., ser.* Merdemlik. *Gyz merdemsilik bilen pert-pert jogap berdi.*

MERDEMSIREMEK, *işl.* Mert, çydamly, dözümlü bolan bolmak, özüni merdems görkezmäge çalyşmak. *Emma näçe merdemsirese-de, dagdy bolan kalbyna ygtyýar edip bilmedi* (N. Pomma).

MERDIKÄR [merdikä:r], *syp.,kôn.s.* Edermen, batyr. *Kyrk müňi merdikär, galaň bozdurur* (“Görogly”).

MERDIWAN [merduwa:n], *at.* Beýiklige çykmak ýa-da beýiklikden düşmek üçin basgançakly enjam, basgançak.

MERDIWANLYK [merduwa:nlyk], *syp.* Merdiwan bolar ýaly, merdiwan etmäge ýararly, merdiwan üçin. *Merdiwanlyk nawlar.*

MEREZ, *at.* 1. *lukmanç., ser.* Merezýel. 2. *gepl.d.* “Bela, zäher” diýen manyda ulanylýan sögünç sözi.

MEREZÝEL, *at., lukmanç.* Köplenç, jyns gatnaşygy arkaly geçýän ýokanç kesel.

MERGEN [mergen], *at.* 1. Tüpeň, ýaý atyp aw awlamaga, nyşanany urmaga ussat adam. *Mergendigiňizi-hä bilýärdim welin, juda beýlesiniňiz öýdemokdym* (A. Nazarow). 2. Oglana dakylýan at.

MERGENÇILIK [mergençilik], *at., ser.* Mergenlik. *Mergençilik bolsa-da, ilin önüne çykyp geplemeli bolsa-da, ýene nämeler bolsa-da, gaýra durman, baryna goşulybergin* (N. Saryhanow).

MERGENLIK [mergenlik], *at.* Tüpeňi, ýaýy gönü atyp bilmeklik ukyby, nyşanany urmaga ussatlyk.

Çarwa aganyň mergenligine söz bolup bilmez, ol uraýyn diýse, guşuň gözünden urýan adamdyr (B. Gurbanow).

MERGI [mergi], *at.* 1. Köpçülikleýin degýän howply ýokanç kesel. 2. *gepl.d.* Sögünç hökmünde ulanylýan gödek söz.

MERHABA [merhava:], *at., k.d.* 1. *ser.* Berekella. – *Oglan, bagşy bolan ekeniň, merhaba, ussadyňa rahmet – diýdi* (“Nejep oglan”). 2. “Hoş geldiňiz” diýen manyny aňladýar.

MERHEMET, *at.* Rehim, şepagat. *Bir dileg eýleseň, möhümiň bitmez, Dostuň yhlas bilen merhemet etmez* (Magtymguly).

MERHEMETLI, *syp.* Rehimli, şepagatly. *Belki, eli merhemetli lukmanlarymyz bu batyl gözleriň ýagty jahana täzededen nazar aýlamagyny gazanarlar* (“Edebiýat we sungat”).

MERHEMETLILIK, *at.* Merhemetli bolmaklyk, merhemeti barlyk, rehimlilik, şepagatlylyk.

MERHUM [merhu:m], *at.* Aradan çykan, ölen, wepat bolan. *Merhum ýazyjy.*

MERJEN, *at.* 1. Deňiz düýbünde topbak bolup ýaşaýan hereketsiz jandarlar. 2. Şol jandarlaryň çökündilerinden emele gelyän açyk gyzyň ýa-da ak reňkli gymmatbaha daş. *Ýa ýakutmyň, ýa merjenmiň, dürmi sen? Ýa cyragmyň, ýa rowşenmiň, näme sen?* (Magtymguly). 3. Gyza dakylýan at.

MERJIMEK, *at., ösüml.d.* Kösükliler maşgalasyna degişli ösümlükleriň bir urugy.

MERK, *at.* “Ajal, ölüm” manysynda ulanylýan sögünç sözi.

◊**Merkini bermek** berk gaýtawul bermek, çygynsyz ýagdaýa salmak, emini bermek, hötdesinden gelmek.

MERKEZ, *at.* 1. Bir zadyň ortasy. *Uçastogyň merkezindäki öz iş tamyna gelip ýetdi* (B. Pürliýew). 2. Haýsydyr bir zadyň möhüm nokady, bir zadyň, wakanyň we ş.m. jemlenýän ýeri. *Medeniýet merkezi. Ylym merkezi.* 3. Ýurduň dolandyryş edaralarynyň ýerleşýän ýeri, paýtagty. *Ol merkezde bir edarada işleýär.* 4. *mat.* Taraplaryň deň aralykda kesişýän nokady. *Töwewegiň merkezi.*

MERKEZI, *syp.* Merkez bolup hyzmat edýän, merkezde duran. *Merkezi seýil bagynyň sport meýdançasý adaman doludy* (T. Gurbanow).

◊**Merkezi hüjümçi** futbol, hokkeý ýaly sport oýunlarynda esasy, baş hüjümçi.

MERKURIÝ [merku:riý], *at., asman j.* Ýere iň golaý planeta we Gün sistemasyndaky uly planetalaryň iň kiçisi.

MERMER, *at.* Düzümi kalsitiň dänelerinden ybarat bolan kristal görnüşli dag jynsy (heýkeltaraşlyk we binaçylyk işlerinde ulanylýan gymmatly gaty daş).

MERT, *syp.* 1. Çydamly, dözümlü. *Olar Watan ugrunda mert durup göreşipdi.* 2. Dogumly, gaýratly, batyr, edermen. *Merde ýalbarsaň – peseler, namarda ýalbarsaň – eseler* (Nakyl). *Işiň düşende bir merde, Ýaman günde gala bolar* (Magtymguly).

MERTEBE [merteve], *at.* 1. Abraý, hatyra, dereje. 2. *gepl.d.* Jaýyň gaty. *Ikinji mertebedäki myhman jaýy tämiz süpürilip, bezelip goýlupdyr* (G. Kulyýew). 3. *gepl.d.* Gezek, ýola, sapar. *Üç mertebe atyny töwereginden aýlady* (“Görögly”).

MERTEBELEMEK [mertevelemek], *işl.* Hatyrasyny tutmak, hormatlamak, derejesini götermek. *Garly “başlyk” sözünü ýörite mertebeläp aýtdy* (N. Jumaýew).

MERTEBELI [merteveli], *syp.* 1. Abraýly, hatyraly, hormatly, derejeli. 2. *gepl.d.* Birnäçe gatly, gat-gat. *Ýaşayş jaýlary baş mertebeli edilip salyndy.*

MERTEBELILIK [mertevelilik], *at.* Abraýlylyk, hatyralylyk, hormatlylyk, derejelilik. *Şeýle atanyň ogly bolmagy uly mertebelilik bilýär* (“Görögly”).

MERTLERÇE, *hal.* Dogumlylar, gaýratlylar ýaly; batyrlarça, edermenlerçe. *Ol özüni mertlerçe saklap, beýlekilere-de basalyk bolýardy* (B. Kerbabaýew).

MERTLIK, *at.* 1. Çydamlylyk, dözümlilik. *Aýsoltan ejesi sojanda, mertlik bilen ýuwdunyp, ony köşetmäge çalyşdy* (B. Kerbabaýew). 2. Batyrlyk, edermenlik, dogumlylyk. *Mertlik görkezmek.*

◊ **Mertlige salmak** çydajak bolmak.

MERTSIREME [merissireme], *iş ady.* Mertsirmek ýagdaýy.

MERTSIREMEK [merissiremek], *işl.* 1. Çydamly, dözümlü bolan bolmak. *Ol ýarasynyň agyrysyny bildirmejek bolup mertsiredi.* 2. Batyr, dogumly, edermen, gaýratly bolan bolmak. *Ol mertsiräp gepledi.*

MERTSIREMEZLIK [merissiremezlik], *iş ady.* Mert bolan bolmazlyk.

MERTSIREÝIŞ [merissireýiş], *iş ady.* Mertsirmek ýagdaýy.

MERWANA [merwa:na], *at, k.d.* Gep gezdirip, adam arasyny bozýan, içigara, melgun, arabozar. –*Çek menden eliňi, merwana – diýip, oňa garşylyk görkezdi* (N. Pomma).

MERWANALYK [merwa:nalyk], *at, k.d.* Ara bozuýlyk, gep gezdirijilik, arabozarlyk.

MERWER, *at, ser.* **Merwerit.** Hiç ýerde görmändim beýle şöhläni, Zenanyň merweri görkemen geçdi (Kerim Garaja).

MERWERIT [merweri:t], *at, mineral.* Bezeg hökmünde ulanylýan gymmat bahaly daş, dür.

MERZ [meriz], *at.* Tekiz ýeriň ortasynda tümmegräk bolup gidýän zolak beýiklik. *Hol bir gyrasynda köne gala merz bolup ýatyrdy* (A. Gowşudow).

MES, *syp.* 1. Keýpi kök, jany sag, sag-gurgun ýaşap ýören. *Bir gün ýaşasaň-da, mes ýaşa* (B. Seýtakow).

2. Ot-ıymden hor bolmaýan, semiz, daýaw (mal hakynda). *Oslagsyz takyrdy mes gatyrlary ürküzdi* (B. Kerbabaýew). 3. Gurply, barly, baý. *Ol hojalyk mes ýaşayan hojalygyň biridi.* 4. *gepl.d.* Serhoş, melul, lül.

◊ **Mes suw** joşgunly suw, joşup akýan bol suw. **Mes ýer** bol hasyl berýän, köpden bäri ekilmän ýatan minerallara baý, gurply ýer.

MESAÑA, *syp.* Mese-mälim, aýdyň, aýan, äşgär.

MESAWY [mesa:wy]: **mesawy gürrüň** peýwagtyna özara edilýän asuda gürrüň, mesaýy gürrüň. *Soňra olar çay başynda mesawy gürrüň etdiler* (H. Garabaýew).

MESAWYLYK [mesa:wuluk], *at.* Mesawy ýagdaýda bolmaklyk, mesawy häsiýetde bolmaklyk, peýwagtynalyk, mesaýylyk. *Gürrüňiň mesawylygy ony haýran galdyrdy.*

MESAÝY [mesa:ýy] *ser.* **Mesawy.**

MESÇILIK, *at, ser.* Meslik. *Oba-il mesçilikmidir?*

MESELE, *at.* 1. Amala aşyrylmagyny, çözülmegini talap edýän iş, wezipa. *Ilaty ýaşayş jaý bilen üpjün etmek meselesi ileri tutulýan meseleleriň biridir.* 2. *mat.* Belli bir pikir ýöretmeler hem-de hasaplamalar esasynda çözülýän gönükmeler. *Mesele çözmek.*

MESELEM, Bir zat düşündirilende, sanalanda “mysal üçin, mysal hökmünde” diýen manyda ulanylýan giriş sözi, adatça, ol sözden soň düşündiriş häsiýetli sözler gelýär. *Ynha, meselem, özüňden mysal al* (B. Kerbabaýew).

MESELIŞ, *iş ady.* Meselmek ýagdaýy.

MESELME, *iş ady.* Meselmek ýagdaýy.

MESELMEK, *işl.* 1. Mes, gurply bolup başlamak, maddy taýdan gowulaşmak. *Ýaran argyşa gideli bäri örän meselipdir.* 2. Hasylylygy ýokarlanmak, artmak (ýer hakynda). *Pagta ekiljek ýerler dökün dökülensoň örän meselipdir.* 3. Suwy köpelmek, artmak, joşmak, hanasy dolmak (ýap, derýa hakynda). *Suw indi meseldi ahyry* (B. Kerbabaýew).

MESELTMEK, *işl.* 1. Mes, gurgun, gurply etmek, maddy durmuşyny gowulandyrmak. 2. Hasylylygyny ýokarlandyrmak, artdyrmak. *Ýorunja ýeri meseldýär.* 3. Suwuny artdyrmak, köpeltmek, joşdurmak, öňki derejesinden galdyrmak. *Ýagýan ýagyn derýanyň suwuny meseltdi.*

MESE-MÄLIM [mese-mä:lim], *syp.* Görnüp duran, aýan, aýdyň, äşgär, mälim. *Onuň düşüňjeli ýigitdigi mese-mälimdi.*

MESENE, *at.* Degirmeniň suwuny batly indermek üçin ýeri beýgeldip, üstünden ýap geçirilýän beýiklik, sow. *Elin-ýüzün ýuwmaga, Kilwan mesenä çykdy* (A. Alamyşow).

MESGE [mesge], *at.* Süýt-den, gatykdan ýaýylyp alynýan ýag. *Süýt, mesge, ýumurtga, ýüň tabşyrmakda-da biz planymyzy artygy bilen doldurdyk* (A. Gowşudow).

◊ **Mesgeden ýugrulan** örän mylaýym, ýumşak häsiýetli. *Ol bir mesgeden ýugrulan süňksüz ýigitdir:*

MESGEN [mesgen], *at.* 1. Oturymly ýaşalyan ýer, ýurt, mekan. *Möwlam, ýetir mesgenime, ýurduma, Ýüzüm düşsün arslanyma, gurduma* (Magtymguly). 2. Bir zadyň dörän, köp bolýan, ýaşayan, ösýän ýeri, ýurdy. *Ol topraklar inçe süýümlü pagtanyň mesgenidir:*

◊ **Mesgen tutmak** bir ýerde oturymly ýaşamak, özüne ýurt edinmek.

MESGENLI [mesgenli], *at.* Belli bir mesgeni, mekany bar bolan, ýerli-ýurtly.

MESGENLILIK [mesgenlilik], *at.* Mekanlylyk, ýerli-ýurtlylyk.

MESGEN-MEKAN [mesgen-meka:n], *at.* Ýer-ýurt, mekan, mesgen, ýurt, ýer. *Bu toprak biziň ata-babadan gelyän mesgen-mekanymyzdyr:*

MESGEN-MEKANSYZ [mesgen-meka:nsyz], *syp., ser.* **Mesgensiz.**

MESGENSIZ [mesgensiz], *syp.* Belli bir mesgeni, mekany bolmadyk, ýersiz-ýurtsuz.

MESGENSIZLIK [mesgensizlik], *at.* Belli bir mesgeni, mekany, ýer-ýurdy ýokluk.

MESI, *at.* Ýumşak we ýuka gaýyşdan (mişiden) ädik görnüşli, ökjesiz tikilýän we galoş bilen geýilýän aýakgap. *Ol mele mesisini taýly gezek sypalaşdyryp, köwüşlerini golaýyna getirip goýdy* (B. Seýtäkow).

MESI KMEK, *işl., ser.* **Meselmek.** *Amyderýa mesigen deý mysaly, Şaglaýar, ses edýär, uly heň gurýar* (R. Seýidow).

MESILIK, *syp.* Mesi tikmek üçin ýaramly, mesi tikmäge niýetlenen.

MESIRGEME [mesirgeme], *iş ady.* Mesirgemek ýagdaýy.

MESIRGEMEK [mesirgemek], *işl.* 1. Meslik etmek, mes bolmak. 2. Joşup, köpelip, suwy artyp başlamak. *Bu günler Amyderýanyň mesirgäp joşýan möwsümi* ("Mugallymlar gazeti"). 3. *göç.m.* Joş almak, möwç almak, joşmak. *Agzyndan köpük saçyp, mesirgän iner ýaly esredi* (B. Kerbabaýew).

MESIRGEMEKLİK [mesirgemeklik], *iş ady.* Mesirgemek ýagdaýy.

MESIRGEŞMEK [mesirgeşmek], *işl.* Birnäçe bolup mesirgemek.

MESIRGETMEK [mesirgetmek], *işl.* Mesirgemegine ýol bermek, mesirgemäge mümkinçilik döretmek. *Oňat durmuş ony mesirgedipdir:*

MESIRGEÝIŞ [mesirgeýiş], *iş ady.* Mesirgemek ýagdaýy.

MESLEK, *at, kön.s.* Bir pikire, ugra, akyma bolan ynam, garaýyş.

MESLEKDEŞ, *at, kön.s.* Bir pikire, ugra, akyma birmeňzeş garaýyşda bolan, pikirdeş.

MESLIK, *at.* 1. Maddy taýdan gurplulyk, ykdysady taýdan üpjünlik, barlylyk; dokluk, gün-güzerany gaty gurgunlyk. *Bedasyl götermez baş gün mesligi* (Magtymguly). *Ýolagçylaryň biri: – Mesligiň etdirýänidir-dä – diýdi* (H. Derýaýew). *Meslikden azaşýanlar az дәl.* 2. Şadyýanlyk, keýpiköklük, keýpiçaglyk. 3. Keýplilik, serhoşluk, göçgünlilik. *Kimler mesliginden zowlatdy heňe* (N. Pomma). 4. Guratlyk, sagdynlyk, daýawlyk. *Meslikden jylaw çeynäp ýüwrük at, Basan ýerin köwläp, gumdan ýol açýar* (N. Pomma). 5. *gepl.d.* Saglyk, saglyk-amanlyk, gurgunçylyk. *Il-gün meslikmidir?*

◊ **Meslige çydap bilmezlik** *ser.* **Mesligi göterip (göterinip) bilmezlik.** *Mesligine çydap bilmän, kükräp başlady. Mesligi göterip (göterinip) bilmezlik* gurlulyga, barlylyga çydam edip, asuda ýaşap bilmezlik, bir bolşuňy saklap bilmän, göterinmän azmak. *Diýmäýin diýsem, il içinde azgynlar köp, mesligi göterinip bilenoklar* (B. Kerbabaýew).

MESNEWI [mesnöwü], *at, edeb.* 1. Özara kapyýalaşýan iki setirli beýtlerden düzülen şygry žanry.

MESSAN [messa:n], *hal.* Saýhally hem haýbatly. *Özi bir dana gözel, sallanyp messan gezer, Waspyňny illerge aýtsam, haýsy aşyklar ýazar* (Gaýyby). *Basyşyň messan, messan...* (G. Seýitliýew).

MESSEP, *at.* 1. *ser.* **Mezheb.** *Hany seň messebiň, hany seň diniň, Masgaralaýar bolşuň il, Amangeldi* (Baýly şahyr). 2. Lebiz, ygrar, äht.

MESSEPLI, *syp.* Lebizli, ygrarly, ähtinde tapylýan, messebi bar. *Adam diýeniň messepli bolsa ýagşy.*

MESSEPLILIK, *at.* Lebizlilik, ygrarlylyk, ähtinde tapylýjylyk, messebi barlyk.

MESSEPSIZ, *syp.* Lebizsiz, ygrarsyz, ähtinde tapylmaýan, messebi ýok.

MESSEPSIZLIK, *at.* Lebizsizlik, ygrarsyzlyk, ähtinde tapylmazlyk, messebi ýokluk. *Ol messepsizlik etdi.*

MESWÄK [meswä:k], *at.* Bir uýy gyýçak kertik-kertik edilip, zeýtun, dagdan agajyndan boýy 15 sm çemesinde ýasalýan, diş synçalýan taýajyk.

MEŞGUL [meşgu:l], *hal.* Bir iş, bir zat bilen gümra bolýan, işli.

MEŞGULLANMA [meşgu:llonmo], *iş ady.* Meşgullanmak ýagdaýy.

MEŞGULLANMAK [meşgu:llonmok], *işl.* Bir iş ýa-da bir zat bilen meşgul bolmak. *Biz sport bilen meşgullanýarys.*

MEŞGULLANMAZLYK [meşgu:llonmozluk], *iş ady*. Bir iş ýa-da bir zat bilen meşgul bolmazlyk. *Köpden bäri lukmançylyk bilen meşgullanmaýandygyma garamazdan, häzirki zaman lukmançylygyndaky özgerişlikler, medisina tehnologiýalary bilen tanşyp durmagy dowam etdirýärin* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söymek bagtdyr”).

MEŞGULLYK [meşgu:lluk], *at.* Meşgul bolmaklyk, gümrälyk; işlilik.

MEŞHUR [meşhu:r], *syp.* Ady belli, şöhrat gazanan, şöhratly, dabarasý dag aşan. *Magtymguly meşhur türkmen şahyrydyr.*

MEŞHURLYK [meşhu:rluk], *at.* Ady bellilik, şöhratlylyk. *Türkmen halylary dünýäde uly meşhurlyk gazandy.*

MEŞIK, *at.* Suw we ş.m. guýmak üçin geçiniň derisinden edilen gap, tulum. *Her haýsynyň meşiginiň düýbünde-de ýeke içerlik suwlary galypdy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Meşik ýaly** semiz, çişik. *Meşik ýaly adam.*

MEŞIKÇI, *at, gepl.d.* **1.** Geçi derisinden meşik taýýarlaýan adam. **2.** Arkasy meşikli aýlap suw satýan adam.

MEŞIKLIK, *syp.* Meşik etmäge ýarar ýaly, meşik bolar ýaly (deri).

METAL [meta:l], *at.* Ýylylyk, elektrik geçiriji häsiýetli, sozulýan, ýalpyldyly ýönekeý himiki element. *Okuwçylar metal böleklerini ýygnadylar.*

♦ **Metal pul** köplenç, misden, bürünçden, dýuralýuminiden zikgelenip ýasalýan ownuk pul.

METALLURGIÝA [metallu:rğiýa / metallur:gi:ýa], *at.* Ylmyň hem tehnikanyň, seýle-de senagatyň magdanlardan ýa-da beýleki materiallardan metal almak bilen meşgullanýan pudagy. *Bu metallurgiýa kärhanasynyň önümçilik kuwwaty her ýylda 160 müň tonna önüme deňdir* (“Türkmen dünýäsi”).

METBE, *at,kön.s.* Neşirleri çap etmek işini alyp barýan edara, çaphana; tipografiýa.

METBUGAT [metbu:ğat], *at.* Döwürleýin çap edilýän neşirler (gazetler, žurnallar we ş.m.).

METDE, *at.* Arap elipbiýinde elibiň üstünde goýulýan we uzyn [a:] sesini aňladýan belgi.

METDELI, *syp.* Üstünde metde bolan, metde goýlan. *Üsti metdeli bolsa, [a] sesidir.*

METDESIZ, *syp.* Üstünde metde bolmadyk, metde goýlmadyk. *Üsti metdesiz bolsa [e] sesi bolar.*

METEORIT [meteori:t], *at, asman j.* Älem giňişliginden Ýeriň atmosferasyna düşüp, onda dargap, pytrap ýetişmedik kosmiki jisim.

METEOROLOGIÝA [metorolo:gyýa], *at.* Ýeriň atmosferasy, onuň düzümi, häsiýeti we onda geçýän fiziki hadysalar hakyndaky ylym.

METGI, *at, gepl.d.* Masgara, ryswa, wejera. *Siz meni metgi etdiňiz.*

METGI-MASGARA [metgi-masğara], *at, ser.* **Metgi.**

METJIT [metji:t], *at.* Musulmanlaryň baş wagat namazyny okap, ybadat edýän jaýy.

METR [me:tir / mi:tir], *at.* **1.** Ýüzsantimetre deň bolan uzynlyk ölçeg birligi. *Üç metr mata.* **2.** Bir zady ölçemek üçin ulanylýan, santimetrler bölünen 100 sm uzynlykdaky agaç ýa-da metal gural. *Satyjy metrini eline alyp, mata ölçemäge durdy.*

METRLIK [me:tirlik / mi:tirlik], *syp.* Metre deň, metre barabar, metr ölçeginde. *Ol dükandan baş metrlik halyny satyn aldy.*

METRO [metiro:], *at.* Şäheriň ýerasty elektrik demir ýoly, şäher ýol ulgamynyň bir görnüşi.

METROLOGIÝA [metiralo:ğiýa], *at.* Ölçeşler we tereziler hakyndaky ylym.

MEÝ, *at.* Üzüň şeraby, çakyry. *Getirdi sakysy kim jam ile meý* (Abdysetdar Kazy).

MEÝDAN [meýda:n], *at.* **1.** Düz ýer giňişligi, boş, takyr ýer, boşluk ýer. *Ynha, ýazyň seýle gözəl görnüşli paslynda, al-ýaşyl gülälekli giň meýdanyň ortasynda ýaşyl donuny ýapynan depäniň üstünde bir ýigit otyrdy* (H. Derýaýew). **2.** Belli bir iş, söweş we ş.m. alnyp barylýan ýa-da ýörite niýetlenen ýer. **3.** *gepl.d.* İçeri däl, daşary, daş; üstü örtülmedik, daşy gabalmadyk ýer. *Meýdan örän yssy, durar ýaly däl. Bu ýer bolsa gaty salkyn we örän süýji suwly ýer* (“Türkmen halk ertekileri”). **4.** *göç.m.* Çygyr, ugur, çäk, älem. *Şygyr meýdany. Sungat meýdany.* **5.** Oglana dakylýan at.

♦ **Meýdana gitmek (çykmak)** aýakýoluna gitmek, buşukmaga gitmek, täret etmäge gitmek. **Meýdan düşelgesi** ekin ekilýän, hasyl ýygnaýan ýerlerde adamlaryň arakesme wagtynda düşleýän, nahar edinýän, dynç alýan ýeri, bassyrma. *Gowaça meýdanlaryndaky meýdan düşelgeleri hem örän giň edilipdir* (B. Pürliýew). **Meýdan etmek** aýakýoluna oturmak, täret etmek.

MEÝDANÇA [meýda:nça], *at.* Belli bir maksat üçin boş goýlan uly bolmadyk ýer, bir çäre geçirmek üçin abzallaşdyrylan, ýörite bejerilen meýdan. *Futbol meýdançasý.*

MEÝDANLYK [meýda:nlyk], *at.* Giden düzlük, giňişlik, giň meýdan. *Biz şol ýöräp oturyşymyza gijara meýdanlyga ýetdik.*

MEÝHANA [meýha:na], *at, k.d.* Şerap, çakyry, içgi içilip, keýp çekilýän jaý, ýer. *Meýhanada gülgün şerap içiler; Meý mest olup gezen çagdan aýryldym* (Mollanepes).

MEÝHANAÇY [meýha:naçy], *at, k.d.* Meýhanada işleýän, meý satýan, meý guýup berýän adam.

MEÝIL, *at.* Bir zada bolan isleg, höwes, arzuw, niýet.

MEÝILDEŞ [meýilleş], *at.* Meýilleri birmeňzeş, höwesleri, islegleri, arzuwlary meňzeş.

MEÝILDEŞLIK [meýilleşlik], *at.* Meňzeş meýillilik, höwesleri, arzuwlary, islegleri birlik.

MEÝILLENDIRME [meýillennirme], *iş ady.* Meýillendirmek ýagdaýy.

MEÝILLENDIRMEK [meýillennirmek], *işl.* Birinde meýil döretmek, isleg oýarmak, höwes döretmek.

MEÝILLENMEK, *işl.* Bir zada meýil etmek, göwün beslemek, hyýallanmak, höweslenmek. *Mülki gol-laryny ýazyp, ogluny gujaklamaga meýillendi* ("Edebiýat we sungat").

MEÝILLENİŞ, *iş ady.* Meýillenmek ýagdaýy.

MEÝILLEŞDIRMEK, *işl., ser.* **Meýilnamalaşdyrmak.**

MEÝILLI, *syp.* Bir zada meýli, islegi, höwesi, hyýaly bar.

MEÝILLILIK, *at.* Meýli barlyk, meýilli bolmaklyk, höweslilik.

MEÝILNAMA [meýilna:ma], *at.* Durmuşa geçirmek üçin bellenen işleriň, çäreleriň senenama laýyklykda yzygiderli tertibi. *Anyk düzülen meýilnama esasynda iş alyp barýarys.*

MEÝILNAMALAŞDYRMAK [meýilna:malaşdyrmak], *işl.* Belli bir döwrüň içinde ýerine ýetirilmeli işiň meýilnamasyny düzmek.

MEÝILNAMALAÝYN [meýilna:malaýyn], *syp.* Meýilmamalaşdyrylyp ýerine ýetirilýän, meýilnama görä işlenýän. *Meýilnamalaýyn iş.*

MEÝILSIZ, *syp.* Meýli ýok, meýilli däl. *Kim meýilsiz bolsa, galyp biler!*

MEÝILSIZLIK, *at.* Meýli ýokluk, meýilsiz bolmaklyk, meýilli dälilik.

MEÝIT, *at. 1.* Ölen adamyň göwresi, läşi, jesedi. *2.gepl.d.* Gödek, sögünç söz (aýal maşgalalar tarapyndan ulanylýar).

MEÝITHANA [meýitha:na], *at.* Wagtlaýyn meýit saklanýan jaý.

MEÝLETIN [meýleti:n], *hal.* Öz islegi boýunça, keýpine, peýwagtyna, keýpion, mejbury däl, zorluk görmän. *Biz şenbe güni meýletin ýowar geçirdik.*

MEÝLETINÇI [meýleti:nçi], *at.* Meýletinlik bildiriji, meýletin hereket ediji, meýletinlere goşulan.

MEÝLETINÇILER [meýleti:nçiler], *at.* Meýletinlerden, isleg, höwes bildirenlerden düzülen, meýletin bir iş edýänleriň topary.

MEÝLETINLIK [meýleti:nlik], *at.* Öz islegiňe laýyklykda hereket etmeklik, mejbury dälilik. *Wepa*

derrew meýletinlik bilen urşa gitmäge arza berdi (A. Gowşudow).

MEÝLIS, *at. 1.* Dostlukly, şatlykly geçirilýän köpçülikleýin duşuşyk, ýygmanyşyk, oturylyşyk; toý-to-maşa. *Çopana meýlis haram* (Nakyl). *2.* Oglana dakylýan at.

◊ **Meýlis gurmak** deň-duşlaryňy ýygnap, oturylyşyk etmek. *Gyzyň bu talabam ýetdi ýerine, Uly toý meýlisi guruldý ýene* (Ý. Nasyrly).

MEÝLISHANA [meýlisha:na], *at.* Meýlis, oturylyşyk geçirilýän jaý, ýer. *Ýigitler meýlishanada toý gurýardylar.*

MEÝMENEK, *at.* Howudyň syrty somalyp duran ýeri, çomy.

MEÝMIREME, *iş ady.* Meýmirmek ýagdaýy.

MEÝMIREMEK, *işl.* Belli bir zadyň täsiri netijesinde ymyzganmak, irkiljiremek, oýaly-ukuly ýagdaýda bolmak. *Ol çep tirsegini ýassyga berip, meýmiräp gýşardy* (B. Seýtäkow).

MEÝMIREŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup meýmirmek, ymyzganmak. *Meniň sesimi diňlän adamlar süýji uky basan ýaly meýmireşýärdiler.*

MEÝMIRETMEK, *işl.* Meýmirmek derejesine ýetirmek, bir zadyň ymyzgandyryjy täsiri ýetmek, süýji irkiljiretmek. *Bir burçdan, tutynyň aňyrsynda ýuwaş, meýmirediji saz çalyp başlandy* (B. Seýtäkow).

MEÝNE, *at.* Sarlar maşgalasyna degişli we çünki hem aýaklary sarymtyl-goňur guş.

MEZHEB [mezhep], *at.* Yslam dininde bölünýän ugur, şaha.

MEZIL, *at.* Orta hasap bilen ýarym günlük ýola barabar aralyk, kerweniň yük ýazdyrýan aralygy, menzil. *Aýgören Marydan bir mezil ýoldy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Mezilini çekmek** birine hyzmat etmegi öz üstüne almak. *"Meniň ilkiň çagasynyň mezilini çekip ýörmäge ýagdaýym ýok" diýdi. Mezilini atmak* biriniň öýüne baryp, özüň hakyndaky aladany üstüne ýüklemek.

MEZILLIK, *at.* Bir mezile deň daşlyk, bir yük ýazdyrar ýaly uzaklyk. *Şondan gündogarrak bir mezillikde ýene bir guýy bolýsa, has ýagşy bolardy* (B. Kerbabaýew).

MÄ [mä:], *s.ş. aňl. söz.* Owlak-guzy, goýun-geçi ýaly ownuk mal mälände çykýan ses.

MÄDE [mä:de], *at. 1.* Adamyň we haýwanyň iýmit siňdiriji agzasy, aşgazany. *Sowuk suwdan mädese ganaw janawar küdä bakan dyzady* (G. Kulyýew). *2. gepl.d.* Işdä, nahar-şam küýsegi.

◊ **Mädese iri 1)** nahar dannamaýan, horan, gören zadyny ýalmap barýan. *Asla onuň bilen tabakdaş bolmaga-da mädäň iri bolmaly.* *2)* namysy-ary bilmeýän, zady ýüzüne almaýan, biperwaý. *Bä-ä, her ýerde mädese*

iri ýigitler bar-ow (B. Kerbabaýew). **Mädäňe degmek** ýüregiňe degip, işdäň kesilmek, tutulmak (nahaň hakynda).

MÄDEMÄZ [mä:demä:z], *at, lukmanç.* Aşgaza-nasty mäs.

MÄHEK, *at. 1.* Gyzylyň hilini barlamak üçin ulanylyan gaty dag jisimi. **2.** Gyza dakylýan at.

♦ **Mähek ýaly** düşbi, akylyly, pähimli. *Ol oglan duran bir mähek, bir sözli hem düşbi. – Hawa, eje, men ol gyzy gaty gowy tanaýan, onuň akyly-huşy mähek ýaly – diýip, Hoşgeldi jogap berdi* (A. Gowşudow).

MÄHEKDAŞ [mähekda:ş], *at. 1. ser. Mähek. 2. göç.m.* Düşbi, akylyly, pähimli adam. *Syr saklaýan mähekdaş, Zer ýanynda bellidir* (Magtymguly).

MÄHELLE, *at, ser. Märeke.* Agyr mähelle ony sowhun-şagalaň bilen garşy alypdy (G. Kulyýew).

MÄHETDEL, *hal.* Teklip, mürähet edilen dessine. *Bossan mürähede mähetdel öýüň oňaly ýerine geçdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Mähetdel etmek** birini garaşdyrmak, bendiwan etmek. *Näme uly ili mähetdel edip otyrsyň* (H. Derýaýew).

MÄHIR, *at.* Birine ýa-da bir zada bolan söýgi, gowy görmek duýgusy.

♦ **Mähri ganmak 1)** mähir duýgusyndan doýmak, bir zada bolan islegi ýerine düşmek. *Goý, olar wagtlaýyn aýraçylykdan ozal ertiriň tämiz howasynda biri-biriniň joşgunly mährinden ganyşsynlar* (B. Kerbabaýew). **2)** suwsuzlygyň, teşneligiň ganmak, içip kanagatlanmak. *Ýabynyň suwdan birneme mähri gandy* (“Görogly”).

MÄHIRLI, *syp.* Mähir bilen, ýakymly, mylaýym. *Myhmanlar diýseň mähirli garşylandy.*

MÄHIRLILIK, *at.* Mähirli bolmaklyk, mähir duýgusy barlyk, mylaýymlyk, ýakymlylyk. *Bu alada garry enäniň çagalara mähirliliginiň alamatydy* (A. Gowşudow).

MÄHIR-MUHABBET [mähir-muhopbet], *at, ser. Mähir we Muhabbet.*

MÄHIRSIZ, *syp.* Mähir duýgusy bolmadyk, mylaýym däl, mähirli däl, mährewsiz.

MÄHIRSIZLIK, *at.* Mähir duýgusy ýokluk, ýakymly däl, mylaýym däl, mährewsizlik.

MÄHNET I, *syp.* Örän ullaň, gabarasy uly, ägirt uly, äpet. *Japbaklar aňyrsy birnäçe günüň içinde mähnet döle gazdylar* (B. Kerbabaýew).

MÄHNETII, *at. 1.* Çekilýän zähmet, iş; zähmet azaby. *Kişi mähnet bilen mal gazanmasa, Gelen döwletiniň paýany bolmaz* (“Şasenem – Garyp”). **2.** Azap, kynçylyk, jebir. *Beladan, mähnetden gutulmaz başym, Ne niýetim bardyr, bilmen ne pälim* (Talyby).

MÄHNETLIK, *at.* Uly, gabarasy äpet halda bolmaklyk, äpetlik. *Üstüne abanyp duran gaýanyň mähnetligi sussaňy basýar.*

MÄHRAP [mähra:p], *at.* Metjitde ymamnyň namaza durýan ýeri, namaz okaýan ýeri. *Arka bermiş mähra, Ýüzün bermiş kitaba* (Magtymguly).

MÄHREM, *syp. 1. ser. Mähriban.* Mährem ene. **2.** Ýakyn, golaý; syrdaş, dost. *Kitap aňly-düşünjeli adamnyň iň mährem ýoldaşydyr. 3.* Oglana dakylýan at.

MÄHREMLEŞDIRMEK, *işl.* Mähirli gatnaşygy ýola goýmak.

MÄHREMLIK, *at.* Ezizlik, mähribanlyk; syrdaşlyk, dostluk, mähirli ýakynlyk. *Ondan özüme her dem mähremlik duýýaryn.*

MÄHREW [mähröw], *at, ser. Mähir.* Şol göreçde hiç bir mährew ýokdy (B. Kerbabaýew).

MÄHRIBAN [mähriva:n], *syp. 1.* Mähirli, mylakatly, mährem. *Gülendam hem mähriban, hem salykatly* (“Görogly”). *Parahatlyk söýýän iller mähriban* (Aýdym). **2.** Gadyrly, gadyrdan, söýgüli, eziz. **3.** Gyza dakylýan at.

MÄHRIBANLYK [mähriva:nlyk], *at. 1.* Mähirlilik, mylakatlylyk, mähremlik. *Öz adamlaryna mähribanlyk bilen seretdi* (B. Seýtäkow). **2.** Gadyrlylyk, gadyrdanlyk, ezizlik.

MÄJUM [mä:ju:m], *hal.* Owradylyp, mynçalanyp gatyşdyrylan, gatym-garym edilen, ezilen, ýugrulan. *Mäjum edip ýumşadylan topraga daýhanyň seretdigiçe seredesi gelýär.*

MÄJUMLAMA [mä:ju:mlomo], *iş ady.* Mäjumlamak ýagdaýy.

MÄJUMLAMAK [mä:ju:mlomok], *işl.* Mäjum etmek, mynçap gatym-garym etmek, ýugurmak, garuwy bilinmez ýaly etmek, garyşdyrmak. *Onuň adatlanan elleri suw bilen uny sanly salymda mäjumlady-da, güýçli, çalasyn ýumrugy hamyryň eýini ýetirdi* (B. Kerbabaýew).

MÄJUMLAMAKLYK [mä:ju:mlomokluk], *iş ady.* Mäjumlamak ýagdaýy.

MÄJUMLANMAK [mä:ju:mlonmok], *işl.* Biri tarapyndan garym-gatym edilmek; mäjum bolamk, goşulyp-garylmak. *Öňler bu ýerde suw bilen nebit mäjumlanyp ýatardy.*

MÄJUMLATMAK [mä:ju:mlotmok], *işl.* Birine garym-gatym etdirmek, mynjyratdyrmak, ownutdyrmak.

MÄJUMLAÝYŞ [mä:ju:mloýuş], *iş ady.* Mäjumlamak ýagdaýy.

MÄKÄM [mä:kä:m], *hal. 1.* Durnukly, üýtgemeyän, tutanýerli. *Onuň bilen ýüzbe-ýüz duraýmak üçin nähili berk ýürek, mäkäm ruh gerekdir* (G. Kulyýew). **2.** Pugta, berk, gaýym, jebis. *Onuň duran ýeri örän mäkämdi. Meniň aýdanlarymy mäkäm ýadyňda sakla.*

MÄKÄMLEME [mä:kä:mleme], *iş ady.* Mäkämlemek ýagdaýy.

MÄKÄMLEMEK [mä:kä:mlemek], *işl.* 1. Mäkäm etmek, gaýym etmek, pugtalamak, berklemek, bir zady bir ýere berkitmek. *Dalbarlyk üçin diken pürslerimizi mäkämledik.* 2. Pugta, gymyldamaz ýaly jebis yapmak, berklemek, açylmaz ýaly baglamak. *Derwezeban derwezäni mäkämlejek wagty menem urup, gala girdim* (A. Gowşudow). 3. *göç.m.* Bir zady ýadyňdan çykamaz, unutmaz ýaly etmek, pugta tabşyrmak, berk sargamak, berklemek.

MÄKÄMLEMEKLIK [mä:kä:mlemeklik], *iş ady.* Mäkämlemek ýagdaýy.

MÄKÄMLEMEZLIK [mä:kä:mlemelik], *iş ady.* Mäkäm etmezlik.

MÄKÄMLENMEK [mä:kä:mlemek], *işl.* Biri tarapyndan mäkäm ýagdaýa getirilmek, berklenmek. *Derwezeler mäkämledi.*

MÄKÄMLEŞDIRMEK [mä:kä:mleşdirmek], *işl.* Barysyny, ählisini mäkämläp ýapyşdyrmak, berkleşdirmek, berkläp çykmak.

MÄKÄMLEŞMEK [mä:kä:mleşmek], *işl.* 1. Mäkäm ýagdaýa getirişmek, berklemäge kömekleşmek. *Derwezäni mäkämleşmek.* 2. Dura-bara berkişmek, pugta bolup başlamak, sagdynlaşmak. *Ýurdumyzyň ykdy-sadyýeti gün-günden ösýär we mäkämleşýär.*

MÄKÄMLETMEK [mä:kä:mletmek], *işl.* Birine bir zady mäkäm etdirmek, berk baglatmak, berk durar ýaly etdirmek.

MÄKÄMLEÝIŞ [mä:kä:mleýiş], *iş ady.* Mäkämlemek ýagdaýy.

MÄKÄMLIK [mä:kä:mlik], *at.* Pugtalyk, berklik, gaýymlyk.

MÄKI [mä:ki], *at, dokm.* 1. Erşiň arasyndan argaç geçirmek üçin ulanylýan, iki uýy süýnmek, ortasy oýuk, içine naýça salynýan uly bolmadyk gural. *Taranyň iki baka argaç geçirýän mäkisi bolmaly* (B. Kerbabaýew). 2. Tikin maşynlarynda aşaky sapagyň ýerleşýän ýeri. *Ussa tikin maşynyň mäkisini çalşyrdy.*

MÄKIGÖL [mä:kiğö:l], *at.* Hala salynýan mäki görnüşli göl.

MÄKIÝAN [mä:kiý a:n], *at.* Ýumurtga guzlaýan towuk, guş. *Mäkiýan sülgün. Mäkiýan käkilik.*

MÄLEME [mä:leme], *iş ady.* Mälemek ýagdaýy.

MÄLEMEK [mä:lemek], *işl.* “Mä-ä” edip seslenmek (geçi, goýun hakynda). *Haywanam çagyrsaň, juda bolmasa mäleýändir, yňraljyraýandyr* (B. Kerbabaýew).

MÄLEMEKLIK [mä:lemeklik], *iş ady.* Mälemek ýagdaýy.

MÄLEMEZLIK [mä:lemelik], *işl.* “Mä-ä” edip seslenmezlik, mäläp durmazlyk.

MÄLEÝIŞ [mä:leýiş], *iş ady.* Mälemek ýagdaýy.

MÄLEMEZ [mä:lemiz], *at.* Alty ýaşly goýun.

MÄLEMEZLIK [mä:lemelik], *iş ady.* Mälemek hereketini etmezlik, mälemek ýaly ýagdaýda bolmak.

MÄLEŞMEK [mä:leşmek], *işl.* Birnäçe bolup ýerli-ýerden mälemek. *Hoş howaly ýaýlalarda Mäleş-ýärler goýun-guzy* (A. Kowusow).

MÄLETMEK [mä:letmek], *işl.* Mälemäge mejbur etmek. *Goýny mäletmek.*

MÄLIM [mä:lim], *at.* Aýan bolup duran, aýdyň, äşgär, belli.

MÄME [mä:me], *at, gepl.d.* Aýal maşgalalarda süýt mäzi; göwüs. *Ak mämäne çybyn gondy oglankaň, Ulalaňda, yzy mälim, Akmeňli* (Halk aýdymyndan). *On üç bilen on dört ýaşyň arasy, Tözlenip galyşar ýar, mämeleriň* (Kemine).

MÄMIŞI [mä:mişi], *syp.* Sarymytl gyzył reňk. *Ünsüni başga ýana sowup, mämishiň ýerine sary çitip, göge derek ak sapyp oturanlar azmy näme?* (“Edebiyat we sungat”).

MÄREKE [mä:reke], *at.* Bir ýere köp toplanan, üýşen adamlar, jemende, mähelle. *Toýçy märeke dym-dyrs boldy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Märeke gaýtarmak** toýa gelen köp sanly adama hyzmat edip, toý sowmak. *Toýda giden märekäni gaýtarýmak aňsat zat däl.* **Märeke gören** köpçüligiň arasynda köp bolup, köp zatlary öwrenen, oturylyşygyň we ş.m. abyny-tabyny bilýän. *Duran ýigitler bu adamynyň ozal märeke gören şorta adamdygyny dessine tanadylar we degişme gürriňlere başladylar* (A. Gowşudow).

MÄREKEÇI [mä:rekeçi], *syp.* Märekäni, adamlaryň oturylyşygyny gowy görýän, söýýän, oňa gatnaşýan adam, märekesöýer, märekeman. *Ol märekeçi adamdy, köpçülik üýşen ýerde ol ýatlaýan adamdy.*

MÄREKEÇIL [mä:rekeçil], *ser.* **Märekeçi.**

MÄREKEMAN [mä:rekema:n], *syp., gepl.d., ser.* **Märekeçi.** *Ol gaty märekeman adam eken.*

MÄREKESÖYEN [mä:rekəsöýön], *syp., ser.* **Märekeçi.** *Çaňly şahyrçylyk we at seýişçilik edip, märekesöýen adam bolupdyr* (“Aşyk Çaňly”).

MÄREKESÖYER [mä:rekəsöýör], *syp., ser.* **Märekeçi.** *Märekesöýer Zybanyň göwni hemişe şagalaň-şugalaň, oýny, geň-enaýy zatlary isleýärdi* (Ý. Mämmediýew).

MÄŞ [mä:ş], *at.* 1. Süwürje ýaprakly, pessejik boýly kösüklü ösümlik. *Mäş ekilen atyzlar.* 2. Şol ösümligiň togalajyk melemtil dänesi, hasyly. 3. *ser.* **Mäşewe.** *Men mäş içip heziller edindim.*

◊ **Mäşi bişişmezlik** agzybirlikde ýaşamazlyk, sözi alyşmazlyk, oňuşmazlyk, jyny jynkyryşmazlyk. *Iň beteri-de, näme üçindir, garry awçynyň çagalar bilen mäşi bişişmeýärdi* (B. Gurbanow).

MÄŞBÜRÜNÇ [mä:şvürünç], *syp.* Ýaňy agaryp başlan sakgalyň reňki. *Onuň eňeginde mäşbürünç bolan selçeňräk sakgaly bardy* (N. Pomma).

MÄŞE [mä:şe], *at.* 1. Tüpeň, sapança we ş.m. ýa-raglaryň atmak üçin barmak bilen yza çekilýän egrije demri. *Ol tüpeňiň mäşesini gysdy.* 2. Hyrlynyň açylyp, eplenip, ýere direlýän ätişgir görnüşli aýagy.

MÄŞEWE [mä:şewö], *at.* Ýanan ýaga sogan, sähelçe un atyp, gowrulandan soň üstüne suw guýup, mäs atylyp, gaýnadylyp bişirilýän nahar, çalkama, mäs. *Öz yssyja mäşewäňize ýetseňiz, niçik bolarka?* (“Görögly”).

MÄŞIRIK [mä:şirik], *at. dokm.* Dokma ýüwürtmek üçin ýörite бүкдүрilen ериşден saralan süýri ýumak. *Ejem mäşirik бүкдүrip otyrды.*

MÄTÄÇ [mä:tä:ç], *syp.* 1. Maddy taýdan ýetmezçilik, mätäçlik çekýän, gytçylykda ýaşayan; garyp-gasar. 2. Bir zada garaşly, bagly, zar. *Men seniň kömegiňe mätäç.*

MÄTÄÇLIK [mä:tä:şlik], *at.* 1. Maddy taýdan ýetmezçilik, mätäç bolmaklyk, ýoksulluk; garyplyk. 2. Bir zada garaşlylyk, baglylyk, zarlyk.

MÄZ [mä:z], *at.* Adamyň ýa-da haýwanyň ýaşayşy üçin gerekli maddalaryny işläp çykaryp, gana berýän ýa-da bedeniniň daşyna çykarýan agzasy. *Süýt mázleri. Ýag mázleri. Tüýkülik mázleri.*

MÄZBAŞY [mä:zva:şy], *at.* Adamyň alkymyna, boýnunyň ýüzüne çykýan başly ýara; inçekeseliň bir görnüşü.

MÄZJIMEK [mä:zjimek], *syp.* Mäze meňzeş, mäs görnüşli. *Mäzjimek öýjükler.*

MÄZLEŞIK [mä:zleşik], *syp.* 1. Gubarlap, ýaşaryp duran (göz hakynda). *Kirpikleri selçeňläň gözleriniň symgylyt garasynyň ornuny birsalyň mäsleşik ak eýeledi* (B. Kerbabayew). 2. Şepbeşik duran, şepbeşik, süýgeşik. *Ol ýabyň içine böküp girende, şykgy gatyşykly mäsleşik laý onuň aýagynyň aşagynda moýmuldady* (B. Öwezow).

MÄZLEŞIŞ [mä:zleşiş], *iş ady.* Mäsleşmek ýagdaýy.

MÄZLEŞME [mä:zleşme], *iş ady.* Mäsleşmek ýagdaýy.

MÄZLEŞMEK [mä:zleşmek], *işl.* Gubarlap, ümezläp, ýaşaryp durmak (göz hakynda). *Onuň mäsleşen gözleri, naýynjar garaýşy meniň ýüregimden parran geçdi* (R. Gelenow).

MÄZLEŞMEKLIK [mä:zleşmeklik], *iş ady.* Mäsleşmek ýagdaýy.

MÄZLI [mä:zli], *syp.* Mäzi bar, gänli (*ser. Gän*). *Mäzli et.*

MÄZOTY [mä:zoty], *at.* Boýy 15-40 sm ýetýän köpýllyk ýabany derman ösümlik.

MI [mi:], “Do” bilen başlanýan saz gammasynda üçünji ses we şol sesi aňladýan nota belgisi.

MIGRASIÝA [migyra:siýa], *at.* Ilatyň ýurduň içinde we daşynda göçmegi ýa-da bir ýerden başga ýere geçip, bolýan ýerini üýtgetmegi. *Migrasiýa gullugy.*

MIKRO [mi:kyra]..., 1. Başlangyç birlikleriň milliondan bir ülsüne deň bolan fiziki ululyklary aňladýan birlikleriň atlarynyň birinji düzüm bölegi (mysal üçin, *mikrometr*). 2. Juda kiçi ölçegli zatlar, nämendir bir zadyň çäkli tarapyna degişli kiçiligi aňladýan goşma sözleriň birinji düzüm bölegi (mysal üçin, *mikroorganizm*).

MIKROB [mikiro:p], *at.* Diňe mikroskop arkaly görmek mümkin bolan bir öýjükli örän kiçijik organizm.

MIKROB [mikiro:p], *at.* Diňe mikroskop arkaly görmek mümkin bolan öýjükli örän kiçijik mikroorganizmleriň umumy ady.

MIKROFON [mikyrafo:n], *at.* Ses tolkunlaryny elektrik tolkunlaryna öwürýän we sesleri uzak aralyga bermek üçin ýa-da güýçlendirmek üçin hyzmat edýän enjam.

MIKROSKOP [mikyrasko:p], *at.* Göze görünmeýän zatlar has ulaldyp görkezýän optik enjam.

MIKROYKDYSADYÝET [mi:kyraykdysa:dyýet], *at.* Ykdysady ylmyň ykdysadyýeti aýry-aýry ykdysady birlikler (pudak, firma, öý hojalygy we ş.m.), şeýle-de anyk bazarlar, nyrhlar, harytlar, hyzmatlar görnüşinde derňeýän bölümi.

MIKROYKDYSADY [mi:kyraykdysa:dy], *syp.* Mikroykdysadyýet bilen baglanyşykly, mikroykdysadyýete häsiýetli, degişli, mahsus.

MIL [mi:l], *at.* Dürli ýurtlarda dürli hili bolan uzynlyk ölçegi (deňiz mili – 1852 metr, geografik mil – 7440 metr).

MILADY [mila:dy], *at.* 1. *kön.s.* Hristianlaryň ýyl hasaby, Isa pygamber doglaly bäri ýöreyän senenama. 2. Häzirki grigorian sene hasaby.

MILLET, *at.* 1. Taryhy ösüşiň barşynda adamlaryň diliniň, ýaşayan ýeriniň, ykdysady durmuşynyň umumylygynyň hem-de milli bähbide laýyklykda emele gelýän şol halka häsiýetli milli medeniýetiniň esasynda ýüze çykan durnukly bitewüligi. 2. Halk, ilat. 3. *gepl.d.* Mähelle, jemende, köpçülik, adamlar. *Toýa millet bary üýşdi.* 4. *gepl.d.* Adam, ynsan (yzyndan inkär ediji “däl” sözi gelen halatynda ulanylýar). *Ol-a millet däl eken, ne-hä salamyňy alýar, ne-de adam ýaly gürleşýär.*

MILLETARA [milleta:ra], *syp.* Milletler arasyn-daky.

MILLETÇI, *at.* Milletçiligiň tarapdary, milletçili-e eýeriji, milletparaz; öz milletini beýlekilerden ileri tutýan.

MILLETÇİLİK, *at.* Milletparazlyk, milletparaz-cylyk.

MILLETPARAZ, *at, ser.* Milletçi.

MILLETPARAZÇYLYK, *at, ser.* Milletçilik.

MILLETPARAZLYK, *at, ser.* Milletçilik.

MILLI [milli:], *syp.* 1. Milletiň jemgyýetçilik-sy-ýasy we medeni durmuşyna degişli. 2. Şol bir ýurda, millete, döwlete degişli.

MILLIARD [milýa:rt], *san.* 1 000 000 000 belgisi-niň ady we onuň aňladýan sany.

MILLIARDER [milýarde:r], *at.* Milliardlarça pu-luň, baýlygyň eýesi.

MILLIARDLARÇA [milýa:rtlarça], *hal.* Birnäçe milliarddan ybarat, bir ýa-da birnäçe milliarda barabar.

MILLIGRAM [milli:gyra:m], *at.* Gramyň müňden bir bölegi.

MILLILEŞDIRILMEK [milli:leşdirilmek], *işl.* Biri tarapyndan ýa bir ýöredilýän syýasat netijesinde döwlet eýeçiligine geçirilmek.

MILLILEŞDIRMEK [milli:leşdirmek], *işl.* Döw-let eýeçiligine geçirmek. *Senagat kärhanalaryny mil-lileşdirmek.*

MILLILEŞME [milli:leşme], *iş ady.* Millileşmek ýagdaýy.

MILLILEŞMEK [milli:leşmek], *işl.* 1. Hususy eýeçilikden döwlet eýeçiligine geçmek. 2. Milli häsiýete geçmek, milli häsiýetli bolmak.

MILLILEŞMEKLIK [milli:leşmeklik], *iş ady.* Millileşmek ýagdaýy.

MILLILIK [milli:lik], *at.* Milli özboluşlylyk.

MILLIMETR [milli:me:tir], *at.* Metriň müňden bir bölegine deň uzynlyk ölçeg birligi.

MILLION [milýo:n], *at.* 1 000 000 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany; müň gezek müňe deň san.

MILLIONER [milýone:r], *at.* 1. Millionlarça puluň, uly baýlygyň eýesi. 2. Girdejisi million ýa-da birnäçe milliona ýeten hojalyk. *Millioner daýhan birlesigi.*

MILLIONLARÇA [milýo:nlorço], *hal.* Birnäçe milliondan ybarat, millionlap-millionlap. *Halkyň sagly-gyny goramak üçin millionlarça pul harçlanýar.*

MILT, *at.* Bir işiň hötdesinden gelmek niýeti, hyýaly; gaýrat. *Kimiň milti bolsa gelibermeli.*

◊ **Milt etmek** hyýal etmek, synanmak, het etmek. *Gyza lak atмага milt etmek.*

MINA [mi:na], *at.* 1. Ýeriň, suwuň aşagynda go-ýulýan partlaýjy ýarag. *Suwasty mina. Pyýada goşuna garşy ulanylýan mina. Tanka garşy mina.* 2. Minomýot-dan atylýan partlaýjy ok.

MINAÇY [mi:nacy], *at.* Minalamak işi we mina-lary aýyrmak boýunça hünärmen.

MINAGÖZLEÝJI [mi:nagözleýji], *at.* Topragyň astynda, suwuň düýbünde gurlup goýlan minalary agtaryp tapmak üçin ulanylýan göçme elektromagnit enjamy.

MINALAMA [mi:nalama], *iş ady.* Minalamak ýagdaýy.

MINALAMAK [mi:nalamak], *işl.* Bir zady part-latmak, ýarmak we gorag üçin mina goýmak.

MINALANMAK [mi:nalanmak], *işl.* Biri tarapyndan mina goýulmak.

MINALAYYŞ [mi:nalayış], *iş ady.* Minalamak ýagdaýy.

MINALY [mi:naly], *syp.* Mina goýlan, minalanan.

MINARA [mina:ra], *at.* Metjidiň ýanynda gurulýan diň şekilli uly binaçylyk desgasy. *Batyp baryan Günün ýiti naýzalary Hywanyň sansyz kän minaralarynyň çür depelerine düşüp, gadymy şäheri ertekilerdäki bir gijede emele gelen köşklere meňzedýärdi* (B. Seýtäkow).

MINE, *at.* Ýüpek gurçugynyň ýapragyny iýen tut çybyklary. *Öýüň işgingäki minede ýek-tük pile görün-ýärdi.*

MINERAL [minera:l], *at.* Ýer gatlagynyň düzü-mine girýän peýdaly magdan hökmünde gazylyp alyn-ýan tebigy himiki jisim.

MINERALLY [minera:lly], *syp.* Düzümünde mine-ral bolan. *Minerally suw.*

MINIATÝURA [miniýatýu:ra], *at.* 1. Gadymy gol-ýazmalarda, kitaplarda berilýän reňkli surat. 2. Nepis çekilen kiçi göwrümlü surat.

MINISTR [mini:stir], *at.* Ministrlige ýolbaşçylyk edýän adam. *Daşary işler ministri. Bilim ministri.*

◊ **Ministrler Kabineti** ýurduň ýerine ýetiriji häkimiýetiniň we dolandyryşyň ähli edaralaryna ýolbaşçylygy amala aşyran hökümet edarasy.

MINISTRLIK [mini:stirlik], *at.* 1. Döwlet dolan-dyryşynyň bir pudagyna ýolbaşçylyk edýän merkezi döwlet edarasy. 2. Ministr bolup işlemeklik. *Ministrlik agyr iş.*

MINNET, *at.* 1. Birine eden ýagşylygyňy diliňe çolaýyş, gyjالات, teýene. *Ýüz müň minnet bilen berlen aşdan, lyseň tagam ýakmaz dahana ýagşy* (Halk aýdy-myndan). *Zelili, bar zatdan ölümdir gaty, Ölümden-de gaty kişi minneti* (Zelili). 2. Öz başyňy özüň çarama, başga birine yük bolmazlyk, garaşly bolmazlyk. *Men minneti ýeke gulak pilden çekýärim.*

MINNETDAR [minnetda:r], *syp.* Birine eden ýagşylygyň üçin bergidarlyk, borçlulyk duýgusy bil-dirilip aýdylyan söz, hoşallyk sözi. *Annatagan aga, kyn ýagdaýda goldanyň üçin, men size çyn ýürekden minnetdar* (B. Kerbabaýew).

MINNETDARÇYLYK [minnetda:rçylyk], *at, ser.* **Minnetdarlyk.**

MINNETDARLYK [minnetda:rlyk], *at.* Edilen iş, ýagşylyk üçin hoşallyk, borçlulyk duýgusy.

MINNETLI, *syp.* Minneti bolan, gyjالاتly, teýeneli, minnet edilýän. *Tarhanyň minnetli söz çekmän, özüni erjel alyp barmagy ony her sapar dälilik hetdine ýetirýärdi...* (G. Kulyýew).

MINNETSIZ [minnessiz], *syp.* Göwne degiji däl, kemsidiji däl, igenç-gyjالاتsyz, minnet edilmeýän. *Berlentagam minnetsiz bolanda janyňa siňer.*

MINNETSIZLIK [minnessizlik], *at.* Minneti ýokluk, minnetli dälilik, minnetsiz ýagdaýda bolmaklyk. *Minnetsizligem ynsanyň bezegleriniň biri bolup biler.*

MINOMÝOT [minemýo:t], *at.* Mina oklaryny atýan hyrsyz nilli top.

MINOMÝOTÇY [minemýo:tçy], *at.* 1. Minomýot bölüminiň harby gullukçysy. 2. Minomýot atýan atyjy.

MINUT [minu:t / mint], *at.* 1. Sagadyň altmyşdan bir bölegine deň ýa-da 60 sekuntadan ybarat bolan wagt ölçegi. *Her çykyş takmynan on baş minuta dagy çekdi.* 2. Gysga wagt aralygy, pursat, sähelçe wagt. *Şu minutda geliň! Bu waka minutyň dowamynda bolup geçdi.* 3. Minuta deň, minut bilen ölçelýän (wagt). *Alty bolmaga on baş minut wagt galdy.*

MINUTLAP [minu:tla:p], *hal.* Minutyň dowamynda (sözünň öňünden san gelen ýagdaýynda şonça minutyň dowamyndalygyny aňladýar). *Ýyljak ürgün çägäniň endama ýakymly täsirinden otuz minutlap lezzet almak mümkin* (“Saglyk”).

MINUTLYK [minu:tluk], *syp.* 1. Bir minut dowam edýän, bir minuta çekýän. *Minutlyk dym-dyrşlyk.* 2. Az salymlyk, gysga möhletlik, az wagtlyk. *Olar bir minutlyk dymşyp, bir-birlerini bagyrlaryna gysyşdylar we ogşadylar* (A. Gowşudow).

MINUTMA-MINUT [minu:tmo-minu:t], *hal, ser.* **Minutsaýyn.**

MINUTSAÝYN [minu:ssa:ýyn], *hal.* Her minutda, minut geçdigiçe, minutma-minut. *Palta gatlakdan gatлага geçende, sagatsaýyn däl, minutsaýyn garşylyga garaşýarsyň* (B. Kerbabaýew).

MIRAP [mi:ra:p], *at.* 1. Suwly ekerançylyk sebitlerinde suw paýlamak, suw nobatyna we suw tutmaly wagta gözegçilik edýän adam. 2. *gepl.d.* Oturylyşykda, toýda meý paylaýjy, saky.

MIRAPÇYLYK [mi:ra:pçylyk], *at, ser.* **Miraplyk.**

MIRAPLYK [mi:ra:plyk], *at.* Mirabyň käri, wezi-pesi, mirapçylyk. *Miraplyk sapynyň saňa yetip ýörenine men-ä haýran* (O. Ödäýew).

♦ **Miraplyk etmek** 1) mirap bolup işlemek. 2) *gepl.d.* toýda, oturylyşykda şerap paýlamak.

MIRAS [mi:ra:s], *at.* 1. Esasan, nesilden-nesle geçýän mal, mülk, baýlyk. *Mirasdan ýumruk ýetse-de, hakyňy al* (Nakyl). *Bu ýer meniň atamdan galan miras ýerdir* (“Türkmen halk ertekileri”). 2. Öňki döwürlerden, öň ýaşap geçen nesillerden galan ylmy, medeni, durmuşa degişli we ş.m. baýlyklar, ýadygärlikler, tejribeler, usullar, döp-dessurlar, ýörelgeler.

MIRASDAR [mi:ra:ssa:r], *at.* 1. Miras galan zady alan ýa-da miras almaga hukugy bolan adam, mirasdüşer, mirasgär. 2. Öňden gelýän bir işi, pikiri dowam etdiriji. *Biz halkymyzyň iň oňat däpleriniň mirasdarlarydyrys.*

MIRASDARLYK [mi:ra:ssa:rlyk], *at.* Mirasa eýe bolmaklyk. *Mülke mirasdarlyk etmek.*

MIRASGÄR [mi:ra:sgä:r], *at.* 1. *ser.* **Mirasdar.** 2. Milli mirasy öwreniji.

MIRASDÜŞER [mi:ra:ssüşör], *at, ser.* **Mirasdar.**

MIRI [mi:ri], *at, kön.s.* Owňuk şaýy pul birligi.

MIRŞIKÄR [mi:rşikä:r], *at, kön.s., ser.* **Mürüşgär.** *Mirşikärler ele almaz her guşy* (Kemine).

MIS [mi:s], *at.* 1. Gyzylyt reňkli sozulagan ýumşak metal, himiki element. *Mis sim.* 2. Därrä ot düşürmek üçin peşeniň düýbüne oturdylyan içi çalt ot alýan jam. *Peşeniň misi.*

♦ **Misiň gyzmak** bir işe gyzyşmak, haýdap işlemek. *Onuň misi gyzydyr, daş-töwereginden habary ýok.* **Misiň ýarylmak** sabyr käsäň dolmak, gaharyň gelmek. *Bu habara onuň misi ýaryldy.*

MISGÄR [mi:sgä:r], *at.* Misden her hili zatlar ýasaýan ussa. *Misgäriň kellesi bolandan, zergäriň aýagy bol* (Nakyl).

MISGÄRÇILIK [mi:sgä:rçilik], *at, ser.* **Misgärlik.**

MISGÄRLIK [mi:sgä:rlik], *at.* Misgäriň käri, misgär bolup işlemeklik, misgärçilik.

MISGIN [misgi:n], *syp., k.d.* Garyp, pukara, mätäç. *Eger misgin, eger baýdyr, Gelene hyzmaty gerek* (Magtymguly).

MISGINLIK [misgi:nlik], *at, k.d.* Misgin bolmaklyk ýagdaýy, garyp-pukaralyk, mätäçlik.

MISGINSOKAR [misgi:nsokor], *syp.* Assyrynlyk bilen hereket edýän, ýuwaşlyk bilen etjegini edýän, mekir, müsminsokar.

MISGINSOKARLYK [misgi:nsokorluk], *at.* Misginsokar bolmak ýagdaýy.

MISILSIZ, *syp., kön.s.* 1. Şübhesiz, şeksiz, kynçylyksyz, hökman. *Ol bu ýumşy misilsiz başarar.* 2. Çendenaşa, çakdanaşa, uçursyz, deňsiz-taýsyz. *Misilsiz gowy adam.*

MISLI, “Ýaly, kimin, dek, edil” diýen manylarda ulanylyan kömekçi söz. *Biri bardyr misli maya, bir görmeseň ömrüň zaýa* (Kemine).

MISREN [misiren], *at.* Daşly ýerleri gazmak, daşy we ş.m. zady galdyrmak, goparmak, owratmak üçin ulanylýan boýy 1,5 metr çemesindäki bir uýy çiş, beýleki uýy ýasyja, togalak ýogyn demir gural (lom).

MIŞE, *at. k.d.* Tokaý, jeňnel. *Mişäniň peleňi, daglaryň gurdy* (“Zöhre – Tahyr”).

MIŞI [mi:şi], *at.* Gaty gowy eýlenip bejerilen geçi derisi, ýukajyk gön. *Oglanjygnyň aýagyndaky mişiden tikilen ädigi örän gelşiklijedi.*

MIWE [mi:wö], *at.* **1.** Käbir uly we gyrymsy agaçlaryň getirýän hasyly, ir-iýmişi. **2.göç.m.** Bir zadyň netijesi, önümi. **3.** Gyza dakylýan at.

MIWEÇILIK [mi:wöçülük], *at.* **1.** Miwäniň, ir-iýmişiň köp ýeri. **2.** Oba hojalygynyň miwe berýän ösümlikleri ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy. *Miweçiligi ösdürmekde köp işler edilyär.*

MIWELEME [mi:wölömö], *iş ady.* Miwelemek ýagdaýy.

MIWELEMEK [mi:wölömök], *işl.* Miwe getirmek, miwe düwmek. *Erik agajy miweläpdir.*

MIWELEMEKLIK [mi:wölömöklük], *iş ady.* Miwelemek ýagdaýy.

MIWELI [mi:wölü], *syp.* **1.** Miwe berýän, miwe getirýän, miwesi bolan. *Miweli agaç nahallary.* **2.** Miwelerden taýýarlanylýan, miwelerden edilyän. *Miweli suwlar.*

MIWESIZ [mi:wösüz], *syp.* Miwe getirmeýän, miwe bermeýän, hasyly bolmadyk, hasylsyz. *Miwesiz agaçlar.*

MIÝANA [miýa:na], *syp., k.d.* Orta, ara. *Uzyn-gysganyň arasy, Orta-miýana söwdügi* (Kemine).

MIÝESSER: miýesser bolmak (gelmek, etmek) **1)** sezewar bolmak, duçar bolmak, gabat gelmek, duşmak. *Özüň ýaly her sözi ýüz oýlap, bir aýdýan salyhathly maşgala her kime miýesser gelesi ýok ahyry* (B. Kerbabaýew). **2)** nesip etmek, mümkin bolmak. **3)** Gyza dakylýan at.

MIZAN [mi:za:n], *at.* **1.** Şemsi ýyl hasabynyň ýedinji aýynyň ady. **2.** Milady sene hasabynda: 23-nji sentýabr bilen 22-nji oktýabr aralygy. *Mizanda urmasa, hazanda-da urmaz* (Nakyl). **3.** *asman j.* Ýyldyz ady. **4. kön.s.** Terezi. *Magşar meýdanynda gurulsa mizan* (“Zöhre – Tahyr”).

♦ **Mizan terezi 1)** dini düşünelere görä ölen adamyň sogabydyr günäsi ölçelýän terezi. **2)gepl.d.** zergärleriň gyzylyň, kümşüň agramyny ölçelýän terezisi.

MIZEME [mi:zeme], *iş ady.* Mizemek ýagdaýy.

MIZEMEK [mi:zemek], *işl.* Üýtgemek, zaýalanmak, şikes ýetmek. *Käsäni elimden gaçyrdymam weli, mizän ýeri ýok.*

MIZEMEKLIK [mi:zemeklik], *iş ady.* Mizemek ýagdaýy.

MIZEMEZLIK [mi:zemezlik], *işl.* Hiç ýerine şikes ýetmezlik, hiç ýeri döwürmezlik. *Elinden gaçan çäýnek mizemändir.*

MIZEMEZ [mi:zemez], *syp.* **1.** Sarsmaz, berk, pugta. *Bu gün halkymyz Türkmenistanyň Konstitusýasynda kesgitlenen mizemez hukuklaryna daýanyp, Magtymguly Pyragynyň agzybir, parahat, oňşukly ýaşamak baradaky ündewlerine ygrarlydygyny subut etdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky sömek bagtdyr”). **2. göç.m.** Egsilmez, ummasyz, örän köp, depseň deprenmez. *Mizemez baýlyk.*

MIZEMEZLIK [mi:zemezlik], *işl.* Üýtgemezlik, zaýalanmazlyk, şikes ýetmezlik. *Jamyň bir ýeri hem mizemändir.*

MO [mo:], *s.ş.aňl.söz.* Sygyr molanda çykýan ses.

MODEL [mode:l], *at.* Nusga; galyp. *Demokratiýa barada aýdylanda bolsa, bu näzik substansiýany taýýar daşary ýurt modellerini ulanyp ornaşdyryp bolmaýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky sömek bagtdyr”).

MOH-MOH, *üml.* Düýe ýanyňa çagyrylanda aýdylýar. *Çopan: “Moh-moh” diýip, kärderi düýäni ýanyna çagyrdy.*

MOJUK, *syp.* **1.** Erbet, ýaramaz, ugursyz, gelşiksiz. *Sen näme üçin şeýle mojuk ýalňyşlara ýol berdiň?* (B. Kerbabaýew). *Şol mahal daşaryk çykan Myrat işiň mojukdygyny dessine aňdy* (A. Gowşudow). **2.** Gödek, zoňtar, ýakymсыз. *Şeýle çalt sürüp barýarkalar kimdir biriniň: – Waý, batyr, men atdan aýryldym! – diýen mojuk sesi eşidildi* (A. Gowşudow).

MOJUKLYK [mojukluk], *at.* Mojuk häsiýetli bolmaklyk (*ser. Mojuk: 1-nji we 2-nji* manylary boýunça). *Mojuklykda ýakaňy tanatmak.*

MOLAMA [mo:lomo], *iş ady.* Molamak ýagdaýy.

MOLAMAK [mo:lomok], *işl.* “Mo-o” edip seslenmek (sygyr hakynda). *Sygyrlar ýogyn ses bilen howany ýaňlandyryp molaýardylar* (B. Kerbabaýew).

MOLAMAKLYK [mo:lomokluk], *iş ady.* Molamak ýagdaýy.

MOLAMAZLYK [mo:lomozluk], *işl.* “Mo-o” edip ses çykarmazlyk (sygyr hakynda).

MOLAŞMAK [mo:loşmok], *işl.* Birnäçe bolup ýerli-ýerden molamak. *Sygyrlar molaşyp, başga bir tarapa gaçýardy* (H. Ysmaýyłow).

MOLAÝYŞ [mo:loýuş], *iş ady.* Molamak ýagdaýy.

MOLDAWAN [maldava:n], *at., ser.* **Moldawanlar.**

MOLDAWANLAR [maldava:nlar], *at.* Moldawanyň esasy ilatyny düzýän halk.

MOLLA [mo:llo], *at. 1.* Medresäni, musulman dini mekdebinä gutaran sowatly adam. *2.* Dini mekdepde sowat öwredýän mugallym. *3.* Oglana dakylýan at.

MOLLAÇAR [mo:lloçor], *syp. 1.* Mollaçylyga ýetişip barýan sowatly adam. *Bir mollaçara jynaza okadyp, demirgazyk ýanlaryndaky mazarlykda Aşyr öz kakasyny öz eli bilen jaýlady* (B. Kerbabaýew). *2.* Molla sypat, molla meňzeýän.

MOLLAÇYLYK [mo:lloçuluk], *at, ser. Mollalyk.* *Seniň göwnüň daýhançylykdamy, batrakçylykdamy ýa mollaçylykda?* (“Görogly”).

MOLLALYK [mo:lloluk], *at.* Mollanyň käri, ýagdaýy. *Ol mollalyk okuwynda üç-dört ýyl okady.*

MOLLASUMAK [mo:llosumok], *at.* Körsowatlygyna garamazdan, mollaçylyk edip ýören, mollasyraýan adam, çalasowat molla.

MOLLATORGAÝ [mo:llotorgoý], *at.* Serçeler toparyndan bolan hüpüklije saýrak guş, torgaý. *Meniň adym mollatorgaý, Bir lukmajyk etim bolgaý* (Halk döredijiliginden).

MONÇA [mo:nço]: **monça bolmak** bir zadýň täsiri netijesinde hoşwagt bolmak, şat bolmak, göwnüň galkynmak. *Ýigit sesine ses goşulýandygyny görüp monça boldy* (G. Kulyýew).

MONÇASYRAMAK [mo:nçosuromok], *işl.* Monça bolup ýörmek, özüňden göwnühoş bolmak, iş bitiren kişi bolan bolmak. *Bu habary eşidip monçasyrap ýörünt*

MONGOL [maŋgo:l], *at, ser. Mongollar.*

MONGOLLAR [maŋgo:llor], *at.* Mongoliýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

MONJUGATDY [mo:njuğatdy], *at. 1.* Nowruz baýramynda türkmen gelin-gyzlarynyň öz bagtyny synamak üçin monjuk çykaryp oýnaýan sanawaçly oýny. *Gyzlar otagalaryny ykjadyp, monjugatdydaky ýaly özleriniň bagty, söýşen ýigitleri barada sanawaç aýdysyp, toýdan gelýär ekenler* (N. Pomma). *2. edeb.* Türkmen halk döredijiliginiň bir görnüşi, žanry.

MONJUK [mo:njuk], *at.* Çüýseden, gymmatbaha daşlardan we ş.m. dürli görnüşde ýasalyp, sapaga düzülip, boýna, saça dakylýan bezeg. *Áýnabadyň as-malygy, saç monjudy, saç ujundaky düwmeleri otursatursa şaňňyrdy bilen ses etdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Göz monjudy** göz degmezlik üçin boýna dakylýan, diwardan asylýan ýaşylymtyl-gök reňkli monjuk, göz-dil monjudy. **Göz monjudy ýaly** eýjegik, görmeklije, gelşiklije, gözleri ligirdäp duran (çagajyk hakynda).

MONJUK-MONJUK [mo:njuk-mo:njuk], *at.* Damja-damja, düwme-düwme, burçak-burçak, köp sanly ýaş düwmeleri. *Özüniň geçen günleri hem ýadyna düşdi-de, birden onuň gözünden monjuk-monjuk ýaş dökülmäge başlady* (A. Gowşudow).

MONITOR [monito:r], *at. teh. 1.* Ekran arkaly seretmek, görmek üçin gurnalýan çylşyrymly gözegçilik enjamy. *Telewizoryň monitory. 2.* Ýüzüne teksti we grafiki maglumatlary çykarmak üçin kompýuteriň ekrany.

MONITORING [monito:ring], *at.* Hemişelik alnyp barylýan gözegçiligiň netijesinde haýsydyr bir tebigy ýa-da durmuşy obýektde we ş.m. bolup geçýän özgermelere berilýän bahalaryň çaklamalaryň ulgamy, sistemasy.

MONTY, *at.* Ak üzümiň togalak iri görnüşi. *Gelinbarmak, monty üzümiň tüýsi, Miweler bol bitýär biziň ýerlerde* (A. Salyh).

MONTÝOR [mantyýo:r], *at.* Elektrik abzallaryny gurnamak, oturtmak we ş.m. boýunça hünärmen.

MOR [mo:r], *syp.* Gyzgylt-goňur reňk. *Mor sakgally adam.*

MORTA [morto], *syp.* Duýdansyz hem gödek, birden, çürt-kesik, zoňtar, gönümel. *Men Sara morta sorag berdim* (N. Baýramow).

MORULYK [mo:ruluk], *syp., gepl.d.* Mory eder ýaly, mory etmäge ýaramly.

MORUK [mo:ruk], *at,gepl.d.* Jaýyň diwarynyň içinden geçirilen tússeçykar.

MORY [mo:ry], *at, gepl.d.* Jaýlaryň diwarynyň içinden, burçundan tüsse çykar ýaly ýasalýan ojak, otýakar.

MOTAL [motel], *at, gepl.d.* Gatan duzly peýniriň owradylp, uzak wagtlap sanaçada süýt bilen saklanan görnüşi.

MOTOR [mato:r], *at. 1.* İçinden ot alýan ýa-da elektrik güýji arkaly herekete gelýän hereketlendiriji (dwigatel). *Az salymdan soň motor sesi eşidilip başlady* (K. Berdiýew). *2. gepl.d.* Iki, üç tigirli aýagulag, motosikl. *Motor dünýäni alagalmagal edip, bir salymyň içinde merkezden saýlandy* (T. Gurbanow).

MOWZUK, *at, köň.s.* Eseriň, gazetiň, žurnalyň bir bölümüniň ýokary başynda görkezilýän ady. *Çalasowat Pökgen esewan bolan hem bolsa, makalalarynyň we başgalarynyň diňe baş mowzuklaryny zordan okady* (A. Gowşudow).

MOÝ [mo:y], *at.* Çäýnek-käse ýaly gaplarda urgy netijesinde emele gelýän çat, döwür çyzygy. *Hum çäýnegiň moýy bar.*

♦ **Moý açmak** çat açmak, çat emele gelmek, jaýrylmak. *Moý açan käse.*

MOÝLY [mo:ýly], *syp.* Moýy bolan, çat açan. *Moýly käse.*

MOÝMULDAMA [moýmullomo], *iş ady.* Moýmuldamak ýagdaýy.

MOÝMULDAMAK [moýmullomok], *işl.* Gaz ýörişini edip ýöremek, ikibaka yranyp ýöremek, ýuwaş, agyr ädimlemek. *Ol pyşdyl hereketi bilen moýmuldap gelip, olaryň ýanynda durdy* (B. Kerbabaýew).

MOÝMULDAMAKLYK [moýmullomokluk], *iş ady.* Moýmuldamak ýagdaýy.

MOÝMULDAŞMAK [moýmulloşmok], *işl.* Bir-näçe bolup moýmuldamak. *Gazlar boýunlaryny uzadyşyp, moýmuldaşyp gaçdylar* (H. Ysmaýylow).

MOÝMULDATMAK [moýmullotmok], *işl.* Biliň-den aşagyny tagaýksyz hereketlendirip ýöremek.

MÖ, [mö:], *üml.* Göle mölände çykyan ses.

MÖÇBER [möçvör], *at.* 1. Bir zadyň ululyk ölçegi, göwrümi, gabarasy, sygymy. *Gabyň möçberi.* 2. Bir zadyň mukdary, sany. *Ylmy işiň ýerine ýetirilmeli möçberi.* 3. Töweregi, çemesi, çenli, çakly, takmyn, golaý. *Meniň daýhançylyk edip ýörenime kyrk-elli ýyl möçberi boldy* (N. Saryhanow). 4. Çäk, aýтым, çygyr. *Pagta öndürmekde etrap möçberinde biziň daýhan birleşigimiz öňdeligi eýeledi.*

MÖÇBERLI [möçvörlü], *symp.* Ululygy, göwrümi belli bir möçberde bolan, möçberi taýýndan kesgitlenen. *On litr möçberli bedre.*

MÖÇBERSIZ [möçvörsüz], *symp.* Çensiz-çaksyz, sansyz-sajaksyz, çendenaşa köp. *Bu gowak obasy göçen beýik galanyň möçbersiz giň derwezeleri ýaly haňlap ýatyrady* (A. Gowşudow).

MÖÇBERSIZLIK [möçvörsüzlük], *at.* Çensiz-çaksyzlyk, aşa köplük, belli bir ölçegde, möçberde dällik. *Işiň möçbersizligi ony oýlandyryady.*

MÖÇÜGIŞ [möçüğüş], *iş ady.* Möçükmek ýagdaýy.

MÖÇÜKDİRME [möçükdürme], *iş ady.* Möçük-dirmek ýagdaýy.

MÖÇÜKDİRMEK [möçükdürmek], *işl.* Biriniň bir ýerine gaty urup, mazaly agyrtmak, awundymak, içikdirmek. *Sen meni möçükdirjek bolup bilgeşländen uransyň!* (B. Kerbabaýew).

MÖÇÜKDİRMEKLIK [möçükdürmeklik], *iş ady.* Möçükdirmek ýagdaýy.

MÖÇÜKMEK [möçükmök], *işl.* Bir zadyň gaty degmegi, urulmagy sebäpli bir ýeriň gaty agyrmak, şikes ýetmek, zeper ýetmek; awunmak.

MÖHLET [möhlöt], *at.* 1. Bir işi ýerine ýetirmek üçin belli bir wagt aralygy, pursat, müddet. 2. *gepl.d.* Salym, sellem. *Tebip bir möhlet oýa batdy.*

MÖHLETLEYIN [möhlötleyün], *symp.* Belli bir möhlete, wagta çaklanan, kesgitli bir müddet bilen çäklenýän, möhlet bilen kesgitlenýän. *Uzak möhletleyin hyzmatdaşlyk.*

MÖHLETLEYINLIK [möhlötleyünlik], *at.* Wag, pursat taýdan çäklilik, belli bir möhlete çenlilik. *Şertnamanyň möhletleyinligi.*

MÖHLETLI [möhlötlü], *symp.* Belli bir wag, pursat bilen çäklendirilen, möhlet goýlan, möhleti kesgitlenen. *Alty aýlyk möhletli okuw.*

MÖHLETSIZ [möhlössüz], *symp.* Belli bir möhlet, müddet bilen çäklendirilmedik, wagty kesgitlenmedik. *Möhletsiz pasport.*

MÖHLETSIZLIK [möhlössüzlük], *at.* Belli wagta bagly dällik, müddetsizlik, wag taýdan çäksizlik.

MÖHRE [möhrö], *at.* Suw degirmeninde: mese-neden degirmen daşyň aşagyndaky pere batly suw indirmek üçin daşdan örülen turba, suw ötügi. *Harazyň ýykylyp giden möhresine seretdi* (R. Gelenow).

MÖHÜM, 1. *symp.* Gaýragoýulmasyz, wajyp, ähmi-ýetli, zerur. 2. *at.* Ýerine ýetirilmegi biri tarapyndan haýyş edilýän ýumuş. *Ýüz möhüm et, biriň ýerine ýetmez, Akly bolan kişä hyýanat etmez* (Baýly şahyr).

♦ **Möhüm bitirmek** biriniň haýyşyny, ýumşuny ýerine ýetirmek. *Bahyla ugramaň, güler yüz bermäň, Möhüm bitirmäge kipaýat ýagşy* (Magtymguly).

MÖHÜMLI [möhömlü], *hal.* Birinden haýyşly, bitirilmeli ýumuşly. *Siz onuň ýanyna möhömlü bardyňyzmy?*

MÖHÜR, *at.* 1. Ýuridik ýa-da fiziki şahsyň doly ady görkezilen tekstiň şekiliniň basma harplary ýa harplaryň arasy (düşegi) oýulyp ýasalýan hem-de kagyzyň we ş.m.ýüzüne basylýan enjam. 2. Bir zadyň goýup giden yzy, sudury, tagmasy. *Onuň ýüzünde ýyllaryň salan möhüri görünýär.* 3. *göç.m.* Bir zatdan galan täsir, duýgy, ýatlama. *Halkyň aňynda ol öçmez möhür galdyrypdy* (“Edebiýat we sungat”).

MÖHÜRDAR [möhürda:r], *at, taryh.* Köne döwürde möhür saklaýan wezipeli adam. *Ähli emeldarlar, miraplar; möhürdarlar gala ýygandy* (B. Seýtäkow).

MÖHÜRDARLYK [möhürda:ryk], *at, taryh.* Möhürdaryň kesp-käri, ýagdaýy.

MÖHÜRLEME [möhürlöme], *iş ady.* Möhürlemek ýagdaýy.

MÖHÜRLEMEK [möhürlömek], *işl.* 1. Möhür basmak, möhür goýmak, möhür bilen tassyklamak. *Resminamany möhürläp tassyklamak.* 2. Möhür basyp beklemek, baglamak. *Ammaryň agzyny möhürlemek.*

MÖHÜRLEMEKLIK [möhürlömeklik], *iş ady.* Möhürlemek ýagdaýy.

MÖHÜRLENMEK [möhürlönmök], *işl.* 1. Biri tarapyndan möhür basylmak, möhür goýulmak, möhür bilen tassyklanmak. *Çapardan iberiljek hat möhürlendi.* 2. Möhür basylyp beklenmek, baglanmak. *Dükanyň agzy möhürlendi.*

MÖHÜRLETMEK [möhürlötmök], *işl.* Möhürlemek işini başga birine etdirmek (*ser. Möhürlemek 1 we 2*).

MÖHÜRLEÝİŞ [möhürlöýüş], *iş ady.* Möhürlemek ýagdaýy.

MÖHÜRLI [möhürlü], *syp.* **1.** Möhürlenen, möhür basylyp tassyklan. *Möhürli hat.* **2.** Tagmaly, bellikli, alamatly, nyşanly.

MÖHÜRLILIK [möhürlülük], *at.* Möhürli bolmaklyk, möhüri barlyk.

MÖHÜT, *at, gepl.d.* Töhmät, myjabat. *Ýelli özüniň hile we mekirligi bilen ýok ýerden toslan möhüdiniň bitiren işine şatlandy* (A. Gowşadow).

◊ **Möhüt etmek** töhmät atmak, myjabat etmek, garalyk ýapmak. *Şonuň üçin: “Belki, bu ýigide möhüt edýändirler” diýen oý bilen biraz pikire gitdi* (B. Kerbabaýew).

MÖJEJIK [mö:jöjuk], *at.* Owunjak jandar, mör-möjek. *Howanyň ýüzünde kiçik möjejikler gaýyşyp ýördi.*

MÖJEK [mö:jök], *at.* **1.** Daş sypaty ite meňzeş ýyrtýjy, wagşy haýwan, gurt, böri, gelegurt. *Bu tilki aýgyp gezip ýörkä, onuň önünden bir towşanyň zyndan öler ýaly bolup, kowup gelyän möjek çykypdyr* (“Türkmen halk ertekileri”). **2.** Mör-möjek, möjejik. **3.** Oglana dakylýan at.

MÖLE [mö:lö], *syp.* Mölerip duran, alaryp duran, gözüň agy-garasy saýlanyp duran, uludan ala (göz hakynda). *Gözleri uludy, möledi* (B. Seýtäkow).

MÖLELIK [mö:lölük], *at.* Uly ala gözlülük, gözüniň agy köplük. *Onuň gözüniň möleligi gyz aýaramady* (“Edebiýat we sungat”).

MÖLEMEK [mö:lömek], *işl.* “Mö-ö” edip seslenmek (göle hakynda). *Gölejek birden möledi.*

MÖLERDIŞMEK [mö:lördüşmek], *işl.* Birnäçe bolup, ýerli-ýerden gözlerini mölertmek. *Gözlerini mölerdişip, günäli ýaly, beýle taraplaryna bakýardylar* (B. Seýtäkow).

MÖLERILMEK [mö:lörülmök], *işl.* Gözüňi giňden açyp, bir zada aňkarylyp durmak, gözleriňi elek-çelek edip, geňirgenip seretmek. *Mikola onuň näme üçin beýle diýenligine düşünmän, mölerilip seretdi* (H. Ysmaýyłow).

MÖLERIŞMEK [mö:lörüşmek], *işl.* Birnäçe bolup mölertmek. *Çagalar mölerişdiler.*

MÖLERMEK [mö:lörmök], *işl.* Bir zada aňkaryp, gözüň agyny köpeldip seretmek, aňk bolup galmak, mönlük bilen garamak.

MÖLERTMEK [mö:lörtmek], *işl.* Gözüň agyny köpeltmek, gözüňi giňden açyp seretmek.

MÖLEŞMEK [mö:löşmek], *işl.* Birnäçe bolup, ýerli-ýerden mölemek. *Oba aralaşan sygyrlara gözi düşen daňylgy göleler gazyklarynyň daşynda aýlanmak bilen möleşýärdiler* (B. Kerbabaýew).

MÖLTEK [mö:ltök], *syp., ser.* **Mön.** *Ol ilki iş gelende mölte bir oglandy.*

MÖLTEKLIK [mö:ltöklük], *at, ser.* **Mönlük.**

MÖLTERMEK [mö:ltörmök], *işl., ser.* **Mölermek.** *Ol ilki gelende ýuwaşja mölterip, gören we eşiden zatlaryna haýran galyp duran oglandy* (N. Saryhanow).

MÖMIN [mö:müýn], *at.* **1.** Hakyň ýoluny tutýan adam, şerigatyň kada-kanunlaryny berjaý edýän musulman. **2.** Oglana dakylýan at.

MÖMINLIK [mö:müýnlük], *at.* Hakyň ýoluny tutujylyk, dine ynanyjylyk, dinçilik.

MÖMINSIREMEK [mö:müýnsürömek], *işl.* Dinçi adam bolan bolmak.

MÖN [mö:n], *syp.* Sada, ýönekeý, türk, türkana. *Çerkezi näçe gyssasalar-da, hiç bir zady boýun almadý, gaýta ol özüni mön görkezmäge çalyşdy* (B. Kerbabaýew).

MÖNLÜK [mö:nlük], *at.* Sadalyk, ýönekeýlik, türklük, türkanalyk.

◊ **Mönlüğe salmak** mönsüremek, hilegärligini ýaşyrmak, bilmezlige salmak.

MÖNSÜREME [mö:nsüröme], *iş ady.* Mönsüremek ýagdaýy.

MÖNSÜREMEK [mö:nsürömek], *işl.* Bir zady bilmediksirän bolmak, bilmezlige salmak, mekirlilik edip, aňkaw bolan bolmak.

MÖNSÜREMEKLIK [mö:nsürömeklik], *iş ady.* Mönsüremek ýagdaýy.

MÖNSÜREŞMEK [mö:nsüröşmek], *işl.* Ýerli-ýerden mönsüremek, birnäçe bolup, bilelikde mönsüremek.

MÖNSÜREÝİŞ [mö:nsüröýüş], *iş ady.* Mönsüremek ýagdaýy.

MÖÑÑÜRME [möññürme], *iş ady.* Möññürmek ýagdaýy.

MÖÑÑÜRMEK [möññürmek], *işl.* Gaty sesli aglamak. *Ol saklanyp bilmän, möññürmäge başlady* (Ö. Abdullaýew).

MÖÑÑÜRMEKLIK [möññürmeklik], *iş ady.* Möññürmek ýagdaýy.

MÖR-MÖJEK [mö:r-mö:jök], *at.* Bogun bedenli oňurgasyz kiçik möjejikler, owunjak jandarlar. *Ýazyň çykmagy bilen çölde ýylan, içýan, möý ýaly mör-möjekler hem görnüp başlaýar.*

MÖR-MÖJEKLIK [mö:r-mö:jöklük], *at.* Mör-möjegin köp ýeri.

MÖWÇ, *at, şahyr.: möwç almak (urmak)* möwjemek, hyjuwlanmak, güýçlenmek, joşmak. *Lemmer-lemmer möwç uran, Ol derýalar galmazlar* (Magtymguly).

MÖWJEME [möwjömö], *iş ady.* Möwjemek ýagdaýy.

MÖWJEMEK [möwjömök], *işl.* Möwç almak, güýji artmak, güýçlenmek, joşmak, joş urmak. *Gajaryň ýüreginde düşnüksiz täsin bir galagoply duýgy möwjeýärdi* (N. Jumaýew).

MÖWJEÝIŞ [möwjöýüş], *iş ady.* Möwjemek ýagdaýy.

MÖWLA [möwla:], *at, k. d., ser.* **Mowlam** 1. *Ýarganat diýr: Ýa Möwla, Saldyň meni bu ýola...* (Magtymguly).

MÖWLAM [möwla:m], *at. 1. dini.* Allanyň bir ady. *Möwlam, ýetir mesgenime, ýurduma, Ýüzüm düşsün arslanyma, gurduma* (Magtymguly). 2. Oglana dakylýan at.

MÖWRIT [möwrüt], *at.* Her bir zadyň bolmaly wagty, döwri. *Herki zadyň öz möwriti bar eken* (R. Gelenow). *Möwriti geçen zatlar.*

MÖWSÜM, *at. 1.* Pasy, gyş, ýaz, tomus we güýz pasyllaryny görkezýän döwür, wagt aralygy. *Bahar möwsümi ýetende, Dag başynda siller galmaz* (Seýdi). 2. Ýylyň dürli pasyllarynda wagty ýeten, gaýragoýulmasyz iş we onuň dowam edýän döwri. 3. *göç.m.* Adam ömrüniň belli-belli pursatlary, belli-belli ýaşlary içine alýan ömür menzilleri. *Ýigitlik möwsümi.*

♦ **Möwsümiňi sowmak** 1) bir zatda gezegiňi geçirmek, haýsydyr bir edilýän işi edip dynmak. 2) öylendirmek, durmuşa çykarmak we ş.m. borçlaryňy ýerine ýetirmek. *Sen ýöne tizräk şunuň ugruna çyk, şunuň bir möwsümini sowaly* (A. Durdyýew). **Möwsüm sowan etmek** tutan tutumly işiňi el ujundan etdim adyny edip ýerine ýetirmek.

MÖWSÜMARA [möwsüma:ra], *syp.* Iki möwsümiň aralygyna degişli. *Möwsümara ýer işleri.*

MÖWSÜMLEÝIN [möwsümlöýün], *syp.* Belli bir möwsümde ýerine ýetirilýän, möwsüm boýunça amala aşyrylýan. *Olar bejeriş işlerine möwsümleýin iş hökmünde garaýarlar.*

MÖWSÜMLIK [möwsümlük], *syp.* Bir möwsüme degişli, belli bir wagta çekýän; möwsümleýin.

MÖÝ [mö:ý], *at.* Köplenç, kerepde ýaşayan zäherli hem zähersiz bognaýakly mör-möjek.

♦ **Möý okan ýaly** yzyny üzmän gürleýän, samyrdaýan, dyngysyz iňirdeýän, bir zady heçjykläp ýürege düşýän. *Bu heleý-ä möý okan ýaly okap, meniň başymy çasyrdy* (A. Durdyýew). **Möý pytran (dargan) ýaly bolmak** her kim bir tarapa duw-dagyn bolmak, başly-barat dargamak. *Mundan soň dostlary onuň ýanyndan möý pytran ýaly bolup dagadylar.*

MÖÝLI [mö:ýlü], *syp.* 1. Möý ýaşayan, möý bar bolan. *Möýli küme.* 2. Möý dahylly, möýe degişli, möý

bilen baglanyşkly. – *Soň siziň möýli gürrüňiňiz nähili gutardy?*

MÖÝLÜK [mö:ýlük], *at.* Möý köp duşýan (ýyl, ýer we ş.m.). *Şu ýyl gaty möýlük boldy.*

MUAMMA [muwamma], *at, edeb.* Şahyrana şygyr sungatynyň gizlin manyly bir görnüşi.

MUGALLYM [muğollum], *at.* Mekdepde, ýokary we ýörite okuw mekdeplerinde we ş.m. okadýan, sapak berýän, ders berýän hünärmen.

MUGALLYMÇYLYK [muğollumçuluk], *at. 1.ser.*

Mugallymlyk. *Ol on baş ýyldan bäri bir mekdepde mugallymçylyk edýärdi* (R. Alyýew). 2. *syp.* Mugallymlary taýýarlaýan, mugallym hünärini berýän, mugallym ýetişdirýän. *Mugallymçylyk instituty.*

MUGALLYMLYK [muğollumluk], *at.* Mugallymyň käri, wezipesi. *Ol mugallymlygynyň daşyndan döredijilik işi bilen hem meşgullanýar.*

MUGT [muğut], *syp., hal.* Hiç hili çykajysyz, pulsuz, hak-heşdek tölenmän. *Mugt almak. Mugt bermek.*

♦ **Mugtuň bäri ýany** örän arzan, gaty arzan. *Ýangyç we jemgyýetçilik ulaglarynda gatnamak üçin tölegler mugtuň bäri ýany bolmagynda galar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

MUGTHOR [muğutho:r], *syp., at.* Biriniň hasabyňa ýaşayan, kesekiniň zähmetiniň mürdüni çürtýän, mugtiýen.

MUGTHORÇULYK [muğutho:rçuluk], *at, ser.* **Mugthorluk.**

MUGTHORLUK [muğutho:rluk], *at.* Biriniň hasabyňa, kesekiniň zähmetine ýaşamaklyk.

MUGTIÝEN [muğtiýen], *syp., ser.* **Mugthor.**

MUGTUNA [muğtuno], *syp., hal., ser.* **Mugt.**

MUGYR [muğuýr]: **mugyra getirmek** syndyrmak, gözünüň oduny almak.

MUHABBET [muhopbet], *at, şahyr.* Ýakyn aragatnaşyk, dostlukly söýgi, mähir. *Rakyp bolsa, arasynda dostlaryň, Bir-birine muhabbeti az olar* (Kätibi).

MUHABBETLI [muhopbetli], *syp.* Muhabbeti bar bolan, söýgüli, dostlukly, mähirli. *Şatlyk ýaşy düw-melände gözlerde, Muhabbetli garaş bardy ýüzlerde* (A. Kekilow).

MUHAMMES [muhommes], *at. 1.* Bäş setirden ybarat bolan şygyr bendi. *Naçar ondan soň zar-zar aglap: “Dilberimden aýryldym!” diýip, pelekden şikayat edip, bir muhammes aýtdy* (“Zöhre – Tahyr”). 2. Goşgy düzülişiniň bir görnüşi, başleme.

MUHANNES [muhonnes], *at.* Namart, bigaýrat, gorkak. *Muhannesiň bolmaz namysy, ary* (Magtymguly).

MUHURMAK [muhurmok], *işl, gepl.d.* Iýmek, symyşlamak; sygnamak. *Ol uzyn günläp pagta*

meýdanynda işläňsoň, işşek goýnuň tagamly etini işdä bilen muhuryardy.

MUKADDES [mukotdes], *syp.* 1. Keramatly. *Mukaddes ýerler.* 2. Ähmiýeti boýunça örän uly we hormatly, iň ýokary, iň gymmatly. *Mukaddes raýatlyk borjy.* 3. Iň eziz, iň ýakyn, has arzyly. *Mukaddes duýgy. Mukaddes ene pend.*

MUKADDESLIK [mukotdeslik], *at.* Mukaddes hasaplanýan zat, saýylýan zat, mukaddes görülýän zat. *Watanyň mukaddeslikleri.*

MUKAM [muka:m], *at, sazç.* Şahyrlaryň sözlerine döredilmän, diňe özbaşdak (sözsüz) eser hökmünde döredilen köp bölümlü saz eseri. *Goňurbaş mukamy. Gökdepe mukamy. Erkeklik mukamy. Aýralyk mukamy. Mukamlar başy. Berkeli çokaý mukamy. Şadilli mukamy.*

♦ **Mukam saz** mukam orkestriniň ýerine ýetirmegi üçin niýetlenen saz.

MUKAMÇY [muka:mçy], *at.* 1. Mukam saz eserini döredýän sazanda. 2. Mukam çalyan sazanda.

MUKAMLYK [muka:mlyk], *syp.* Mukama mynasyp, mukam döredere esas bolarlyk, mukama laýyk.

MUKDAR [mukda:r], *at.* 1. San ululygyny, möçberi, göwrümi görkezýän söz. *Her bir sagylyan sygyrdan alynýan süýdüň mukdary dört esse diýen ýaly köpeldi.* 2. *filos.* Daşky dünýäniň zatlaryny we hadysalaryny göwrüm, san, ösüş derejesi taýdan häsiýetlendirýän birlik. *Mukdar üýtgeşmeleri.*

♦ **Mukdar sanlar** sanalmada zatlaryň mukdaryny, sanyny aňladýan sanlar.

MUKYM [mukuým], *at.* 1. Bir ýerde oturymly ýerleşen, jaýlaşan, bir ýerde mesgen tutan. *Mukym işini tutan myhmana nazar eýle* (Magtymguly). 2. Oglana dakylýan at.

MUKYT [mukuýt], *syp.* Jür, berk, mäkäm, pugta. *Mukyt adam.*

♦ **Mukyt bolmak** jür bolmak, berk bolmak, mäkäm bolmak, pugta bolmak.

MUKYTLYK [mukuýtluk], *at.* Jürlük, berklik, mäkämlik, pugtalyk. *Mukytlygy çaga ýaşdan öwretmeli.*

MUM [mu:m], *at.* 1. Bal arylarynyň işläp çykarýan we öýjük ýasamak üçin material hökmünde ulanylan maddasy, şeýle-de şoňa meňzeş ösümlük maddasy. 2. Ädik, possun we ş.m. tikmek işlerinde berklik üçin sapaga çalyňan serişde.

MUM-HELM [mu:m-heli:m]: **mum-helim bolmak ser. Mum-helime dönmek (öwürlmek).** *Gör, indi mum-helim bolşuna seret. Mum-helime dönmek (öwürlmek)* 1) ýumşamak, gaty owranmak, gumak bolup gitmek, mum-helim bolmak. *Gayrasy gum, ilersi dag, düz meýdan, Depelenip, mum-helime dönüpdür* (A. Kekilow). 2) *göç.m.* ýuwaşamak, ýumşamak, myla-

ýym, salyhatly bolmak. *Iru-giç düşersiň meniň elime, Şonda öwürülersiň muma-helime* (D. Baýmyradow).

MUMLAMA [mu:mlomo], *iş ady.* Mumlamak ýagdaýy.

MUMLAMAK [mu:mlomok], *işl.* Mum çalmak, mum sürtmek. *Sapagy mumlamak.*

MUMLAMAKLYK [mu:mlomokluk], *iş ady.* Mumlamak ýagdaýy.

MUMLANMAK [mu:mlonmok], *işl.* Mum çalynmak, mum sürtülmek. *Ädikçi mumlanan sapaklary üýşürüp goýdy.*

MUMLAŞMAK [mu:mloşmok], *işl.* 1. Kimdir birine mumlamaga kömekleşmek. 2. Iki ýa birnäçe bolup sapaga mum çalmak.

MUMLATMAK [mu:mlotmok], *işl.* Mumlamak işini başga birine etdirmek. *Garry ussa sapaklary, köplenç, agtygyna mumladardy.*

MUMLAÝYŞ [mu:mloýuş], *iş ady.* Mumlamak ýagdaýy.

MUMLY [mu:mly], *syp.* Mumlanan, mum çalnan, mum sürtülen. *Ana, bir dükanda ädikçiler, ayakgapçylar iki dyzlarynyň arasyndaky gönlerden mumly sapaklary eýläk-beýläk çaltlyk bilen çekýärler* (B. Kerbabaýew).

♦ **Mumly ýüplüge dönmek** bir wakadan, ýagdaýdan soň ýuwaşamak, mylaýym, mylakatly, salyhatly bolmak (adamyň häsiýeti hakynda). *Ol häzir mumly ýüplüge dönüpdür* (B. Pürliýew). **Mumly ýüplük ýaly bolmak ser. Mumly ýüplüge dönmek.** *Ynha, äri bir gelsin bakaly, asyl mumly ýüplük ýaly bolarlar* (H. Derýaýew).

MUMYÝA [mu:muýa], *at.* Dagyň kert gaýasynyň jaýrygyndan çykýan, tebipçilikde ulanylyan, köplenç, garamtyl-goňur reňkli tebigy jisim. *Şol döwügi seýiklärlik tebip tapyljagyna, şol döwügiň sepini kebşirlejek mumyýa el ýetjegine onuň aklyly çatmandy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Mumyýa tüpeňlän ýaly** ýerine ýetirmesi örän kyn, çetin (iş, mesele hakynda).

MUNAZARA [muna:zara], *at, kön.s.* 1. Gadymy çeper edebiyatda sygyr düzülişiniň bir görnüşi. 2. Jedel, çekişme.

MUNÇA [munço], *hal.* 1. Şeýle köp, şeýle mukdardaky, şunça, şeýle sandaky. *Munça adam nireden ýygandyka?* (B. Seýtäkow). 2. Munuň ýaly, beýle, şeýle derejede. *Ok degende munça akmandy ýaýyň, Aga begim, geňeşdarym, näme boldy?* (“Görogly”).

MUŇSY: çala muňsy çala mydar, çala başy gowşan. *Çala muňsy jaýjagaz salan bolupdyrlar.*

MUŇSARMAK [muňsormok], *işl., gepl.d.* Gaýgy- lanmak, gamlanmak. *Seyliň agyr güne galyp, muňsaryp durşuna dözmedik Nepes aga oňaysyz ýagdaýa düşdi* (“Garagum”).

MUR [mu:r], *at, k. d., ser. Garynja. Süleýman sen, mura bir gulak goýgul, Sözüni diňlegil, jogabyn aýgyl* (Magtymguly).

MURDAR [murda:r], *syp., gepl.d., ser. Myrtar.*

MURT, *at. 1.* Erkek adamlarda ýokarky dodak bilen burnuň aralygyna çykýan gyllar; syrylman goýberilýän şol gyl ösüntgileri. *Kirpikleri syh-syh ullakan gözlerini töweregine gezdiren Ýagşy äwmezlik bilen ýene murtlaryny sypalady* (B. Kerbabaýew). *Murt çykmak. 2.* Käbir haýwanlaryň, mör-möjekleriň tumsugynyň üstünde ösýän uzyn gyllar, tüýler. *3.* Käbir ösümlikleriň baldaklarynyň ujundaky towlam-towlam çyrmaşýan inçejik sapak şekilli ösüntgiler.

♦ **Murta bat bermek** sypanjyrap haýbatlanmak, hondonbärsi bolan bolmak. **Murtuňy neşe bilmek** haýbatly görmüşe girmek, murtuňa guwanmak. **Murty garalan** ýigit çykan. **Murty palta kesmez** kämillik ýaşyna ýeten, men diýen ýigit çykan. *Sen bu gün sandan galan, unudyňan çaga bolsaň, ertir murtuňy palta kesmez jahyl bolarsyň* (B. Kerbabaýew). **Murty tabamak** ýigitlik ýaşyna ýetip, mazaly murt çykmak, jahyl çykmak, ýetişmek. *Ýagmyr ol wagtlar ýaňy murty taban ýaş ýigitdi* (G. Kulyýew).

MURTLAK [murutlok], *syp. Uly, uzyn murtly. Murtlak pyýada bir gapdalda ýatan dutara elini uzatdy* (G. Kulyýew).

MUSALLAT [musollot], *at. Başa düşen bela, bela-beter, töhmet. Men bilmeyän siňipmidir gargyşlar, Geldi bir musallat, dagyldy başlar* (Zelili).

MUSKUL [mu:skul], *at. Bedeniň gysylmaga ukyply dokumalary, myşsa. Adamyň eti gatapdyr diýlende muskullar göz önünde tutulýar.*

MUSKULATURA [muskulatu:ra], *at. Organizmdäki muskullaryň jemi, muskul sistemasy. Taýlary gezim etmegiň we ýöreýşiň ähli görnüşlerine weriş etdirmek olaryň bedenini taplamak, muskulaturasyny ösdürmek, islendik wezipäni batyrgaýlyk bilen ýerine ýetirmegi öwretmek üçin zerurdyr* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Ahalteke bedewi – biziň buýsanjymyz we şöhratymyz”).

MUSULMAN [musulma:n], *at. Yslam dinine eýerijileriň, uýýanlaryň umumy ady.*

♦ **Musulman dini** b.e. VII asyrynda Hezreti Muhammet pygamber tarapyndan esaslandyrylan yslam dini.

MUSULMANÇYLYK [musulma:nçylyk], *at, ser. Musulmanlyk.*

MUSULMANLYK [musulma:nlyk], *at. Musulman dinine uýmaklyk, musulmançylyk. Musulmanlyk şerti – saklama kine* (Zelili).

MUSURMAN [musurma:n], *at, gepl.d., ser. Musulman.*

MUSYJA [mu:suýjo], *at. Gumrular maşgalasyndan bolan goňrumtyl-çal reňkli guş. Musyja diýr: gider men, Geldim, bildim – öter men...* (Magtymguly).

MUŞAKGAT [muşokgot], *at. Bir işi amala aşyrmakda çekilýän kynçylyk, azap, azar, görgi, zähmet. Bu iki juwanyň beýik umytlardan doly arassa durmuşyndaky muşakgatlar diňe şondan soň başlandy* (T. Gurbanow).

♦ **Muşakgat (baryny) ýagdyrmak** haýsy-da bolsa bir ýagdaýy, bir zady we ş.m. bolşundan beter, agyr edip görkezmek, kynçylyklary has agyrlaşdyrmak, agzy ýellilik edip ulaltmak. *Hemmesi gelip sorap durasy ýok-la, senem muşakgat baryny ýagdyrýarsyň* (A. Durdyýew).

MUŞAKGATÇY [muşokgotçy], *syp. Muşakgat baryny ýagdyrýan, dowulçy.*

MUŞAKGATÇYL [muşokgotçul], *syp., ser. Muşakgatçy.*

MUŞAKGATLY [muşokgotly], *syp. Kynçylykly, görgüşi köp, azaply, agyr. Diňe şeýle agyr muşakgatly peýdasyz zähmetden soň, Garly ussa arkaýynlandy* (A. Gowşudow).

MUŞAKGATSYZ [muşokgossuz], *syp. Kynçylyksyz, azapsyz, görgüsiz, ýeňil. Işiň muşakgatsyzy bardyr öýdemok.*

MUŞDAK [muşdok], *syp. Meýilli, höwesli, arzuwly, güýçli söýýän, intizar, zar; aşyk. Gel, Tahyrym, bir dem görem jemalyň, Seniň didaryňa muşdak olup men* (“Zöhre – Tahyr”).

MUŞDAKLYK [muşdokluk], *at. Muşdak bolmaklyk ýagdaýy, höweslilik.*

MUŞT, *at, k.d., ser. Ýumruk. Asly han hem tomaşaga çykdy, emma ony zalym gaýyn enesi gelip, bir muşt urup alyp gitdi* (“Asly-Kerem”). Sözläňde agzyňa must bilen ursa, şonda biweçligini duýar dilazar (Zynhary).

MUTYG [mutuýg] *syp., k.d. 1.* Boýun egen, tabyn. *Her ýandan arzuw eýläp, mutyg olan ilin bar, Sen özüň ogşayyr sen, hökümlü hana, Názli* (Seýdi). *2.* Wepaly.

MUWAPYK [muwa:pyk], *syp., k.d. 1.* Mynasyp, deň, laýyk. *Eý Hemra, sen adamzat, men perizat, adamyň ömri gysga bolar, adamzat bize muwapyk däl* (“Hüýrlukga – Hemra”). *2.* Häsiýetli, mahsus, has ýaraşýan, gelişýän. *Tur, beýdip ýatmak goç ýigide muwapyk iş däl* (“Aşyk Çañly”).

MUWAPYKLYK [muwa:pyklyk], *at, k.d. 1.* Mynasyplyk, deňlik, laýyklyk. *2.* Häsiýetlilik, mahsuslyk, ýaraşykly ýagdaýda bolmaklyk.

MUZD, *at. Ýerine ýetirilen ownuk hünärmentçilik işler üçin berilýän pul, zähmet haky, hyzmat tölegi. Ussa muzduny ber-de, gyssa* (Nakyl).

MUZDLY [muztly], *syp.* Muzdy bolan, muzdy bellenen, hak tölenýän, tölegli.

MUZDSUZ [muzutsuz / muzussuz], *syp.* Muzdy bolmadyk, hak tölenmeýän, tölegsiz.

MUZDUR [muzzur], *at, k.d.* Hakynatutma işçi, batrak, günlükçi, hakyna tutulan adam. *Agzy gowşak muzdur ärler, Zen söziüne uýar gider* (Misgingylyç).

◊ **Muzdur bolmak** müýnli ýaly egniňi gysyp oturmak, tukat bolmak. *Sen näme muzdur bolup otyrýsýň?*

MUZEÝ [mu:zeý], *at.* Taryhy ähmiýeti bolan sungat ýadygärliklerini, her hili zatlary, ýagny hünärmentçilik eserlerini, ylmy açyşlaryň nusgalaryny, ýaşaýşa, durmuşa degişli senetleri, gurallary we ş.m. ýygnaýan, saklaýan, sergi guramak bilen meşgullanýan edara we şol edaranyň ýerleşýän jaýy. *Haly muzeýi.*

◊ **Janly muzeý** *gepl.d.* Haýwanat bagy. **Jansyz muzeý** Adamlaryň, haýwanlaryň mumdan ýasalan şekilleri ýerleşdirilen muzeý.

MUZEÝLIK [mu:zeýlik], *syp.* Muzeýde goýar ýaly, muzeýde görkezilmäge, saklanmaga degişli, muzeý zady bolmaga ýaramly. *Muzeýlik esbaplar.*

MUZEÝÝEN, *syp., k.d.* Bezelen, zynatlan. *Hoş muzeýýen oldy älem, lälezar oldy ýene* (Gaýyby).

MÜBÄREK [müvä:rek], *syp.* 1. Gowy niýet aňladýan alkyş sözi, gutlag sözi. *Baýramyň mübärek, gahryman enem* (R. Seýidow). 2. *göç.m.* Mukaddes, bagtyýar. 3. *göç.m.* Nurana, ýakymly. *Wah, dolan Aý ýaly mübärek ýüzüne gurban bolayyn...* (N. Pomma).

◊ **Mübärek bolsun** “şowly bolsun, haýyrlý bolsun, gutly bolsun” diýen manyda aýdylýan gutlag sözi. *Toýuňyz mübärek bolsun, gadyrly dostlar!*

MÜBÄREKLEME [müvä:rekleme], *iş ady.* Mübärekleme ýagdaýy.

MÜBÄREKLEMEK [müvä:rekleme], *işl.* 1. Alkyslamak, gutlamak. 2. *k.d.* Taryp etmek, wasp etmek, taryplamak. *Oglan, mün atyňa, özüni mübärekläp bir nama diý* (“Görogly”).

MÜBÄREKLEMEKLIK [müvä:rekleme], *iş ady.* Mübärekleme ýagdaýy.

MÜBÄREKLEMEZLIK [müvä:reklemezlik], *iş ady.* Gutlamazlyk, alkyş aýtmazlyk.

MÜBÄREKLEÝIŞ [müvä:rekleýiş], *iş ady.* Mübärekleme ýagdaýy.

MÜBTELA [müvtela:], *hal, k.d.* Derdeser, başagaý, bagly, gümra. *Goç ýigit münse çamana, Wehm ile mübtela bolar* (Magtymguly). *Mübtela yşkyň elinde, Bolup men hary-zar, dilber* (Talyby).

MÜÇE [müçö] **I**, *at.* Biriniň ýa-da bir zadyň garasy, göwresi. *Sen şujagaz müçäň bilen meniň şu göwräme hökümetmä utanaňokmy?* (B. Kerbabaýew).

MÜÇE [müçö] **II**, 1. *at.* On iki ýyla deň bolan wagt aralygy. *Ol öz gürrüňinde hem özüni ýaş görkezjek bolup dyrjaşýardy we ýyl hasaplaşardy, müçe sanaşardy* (A. Gowşudow). 2. Adam ömrüniň on iki ýyla barabar bolan bölegi. *Ýara ýaraşar üç müçe ...* (Magtymguly).

MÜÇENAMA [müçöna:ma], *at.* Müçe hasaby.

MÜÇENEK [müçönök], *at.* Sakgal-murty ýolup timarlamak üçin ulanylýan jübtäk şekilli agzy ýasyja gural, ýolguç.

◊ **Müçenek ýaly** gabylyja, düşbüje. *Müçenek ýaly çaga.*

MÜÇENEKLEME [müçönöklömö], *iş ady.* Müçeneklemek ýagdaýy.

MÜÇENEKLEMEK [müçönöklömök], *işl.* Müçenek bilen ýolmak, müçenek bilen timarlamak, ýoluşdurmak.

MÜÇENEKLEMEZLIK [müçönöklömözlük], *iş ady.* Müçenek bilen ýolmazlyk, timarlamazlyk.

MÜÇENEKLEÝIŞ [müçönöklöýüş], *iş ady.* Müçeneklemek ýagdaýy.

MÜDERRIS [müdürrüýs], *at, kön.s.* Medresäniň mugallymy, medresede sapak berýän adam.

MÜDERRISLIK [müdürrüýslük], *at, kön.s.* Müderrisiň käri, wezipesi.

MÜDIMI [müdüýmü], *syp.* Wagt taýdan tükeniksiz, baky, hemişelik, mydamalyk, ebedi, ömürlük. *Arça müdimi ýaşyl öwsüp oturýar.*

◊ **Müdimi (baky) uka gitmek** aradan çykmak, ýogalmak, aýrylmak, ölmek. *Esgeri usul bilen tamyň gündogar ýüzüne getirdiler, emma ol eýýäm müdimi uka gidipdir* (A. Gowşudow).

MÜDIMILIK [müdüýmülük], *at.* Mydamalyk, bakylyk, ömürlük, hemişelik, ebedilik.

MÜDIR [müdüýr], *at.* 1. Edarany, kärhanany dolandyryjy. *Dükanyň müdiri.* 2. Orta okuw mekdebine ýolbaşçylyk edýän wezipeli adam. *Mekdep müdiri.*

MÜDIRLIK [müdüýrlük], *at.* 1. Müdiriň käri, wezipesi. *Ony mekdep müdirliğine bellediler.* 2. *syp.* Müdire degişli, müdir bilen baglanyşykly. *Müdirlik işim bar.* 3. Bir pudagyň iri dolandyryş edarasy.

MÜDIRIÝET [müdüýrüyet], *at.* 1. Guramaçylyk-ýolbaşçylyk işini alyp barýan edara. 2. Käbir dolandyryş edaralarynyň ýolbaşçy edarasy.

MÜFLIS [müflüýs], *at, k.d.* Halys garyp düşen, tozan, eleşan. *Ýeri sazdyr, hassa bolan sagalar, Arryk, müflis garyp bolan oňalar* (Magtymguly).

◊ **Müflisi çykmak** tozmak, garyp düşmek. *Ýyl-ba-ýyldan meniň müflisim çykar* (Kemine).

MÜFTI [müftü], *at, kön.s.* Ýokary musulman ruhanylarynyň dini taglymatlaryny, şerigat kanunlaryny düşündirmek bilen meşgullanýan wekil.

MÜFTÜLİK [müftülük], *at, kõn.s.* 1. Müftiniň käri we ýagdaýy. *Ol müftülük edýärdi.* 2. Müftiniň dolandyryýan, edara edýän ýeri, guramanyň jaýy.

MÜJE [müjə], *at, gepl.d.* Ýekeje däne üzüm, üzümiň bir dānesi.

MÜJERRET [müjörrot], *syp.* Ýeke, ýalňyz, maşgalasyz.

◊ **Müjerret geçmek (ötmek)** öýlenmän ýa-da durmuşa çykman, ömrüni ýalňyz, ýeke geçirmek.

MÜJEWÜR [müjewür], *at.* Öwlüýäniň başynda ýaşap, oňa gözegçilik edýän adam.

MÜJEWÜRLI [müjewürlü], *at.* Müjewüri bar bolan.

MÜJEWÜRLİK [müjewürlük], *at.* Müjewüriň käri, ýagdaýy.

MÜJEWÜRSIZ [müjewürsüz], *syp.* Müjewüri bolmadyk, müjewüri ýok. *Ýarysy melekden, ýarysy jyndan, Müjewürsiz bolmaz üsti atamyň* (Magtymguly).

MÜJI [müji], *at.* Keýik owlagynyň, owlagyň, çebşiň, guzynyň aşygy.

◊ **Müji (aşygy) ýaly** örän kiçik, kiçikden gelşikli. *Artyk gazygynyň daşynda aýlanyan alaşanyň lowurdaýan endamyna, müji aşygy ýaly kellesine, ýanyp duran gözlerine syn etdi* (B. Kerbabaýew).

MÜJRÜP [müjürüp], *syp., ser.* **Maýyp-müjrüp.** Adamlary müjrüp bolmakdan halas ederis (B. Pürliýew).

MÜLEMMÄ [mülemma:], *syp.* Birgiden, tutuş, bütin. *Otsuzlyk, iýmsizlik zerarly obada mal mülemma gyrylýardy* (B. Kerbabaýew).

MÜLHIT [mülhüt], *syp., gepl.d.* Ezenegini agdyryp, özüni oňarman ýören, ehti agan, sölpü. *Men Hojaguly diýilýän mülhidi tanamok, emma atasyna belet* (B. Kerbabaýew).

MÜLHITLIK [mülhütlik], *at, gepl.d.* Ezenegi agan ýagdaýda bolmaklyk, sölpülik, ehti aganlyk. *Onuň henizem şol öňki mülhitligi.*

MÜLK [mülük], *at.* 1. Biriniň hususy eýeçiligindäki ýer-suw, ymarat, baýlyk, mal, binalar. 2. Jemgyýetçilik eýeçiligine deňişli ýer, çäk, jaý, bag-bakjalar. 3. *göç.m.* Ýer-ýurt, ülke, mekan, mesgen. *Bu azat mülkümiň degre-daşyny, Gorayarsyň, barha tijäp badyňy* (A. Omarowa).

MÜLKDAR [mülükdar:], *at.* Mülk eýesi, ýer eýesi.

MÜLKDARLYK [mülükdarlyk], *at.* Mülki, emlägi barlyk, mülkdaryň ýagdaýy.

MÜMKIN [mümkün], 1. Bir hereketiň, wakanyň bolmagynyň ähtimaldygyny, şeýle hem bir işi amala aşyryp bolýandygyny, bir zadyň ikuçludygyny görkezýän ugrukdyryjy söz. *Şu gün ýygnap bolmagy mümkin.* 2. “Rugsatmy, bolýarmy; hawa” diýen manyda gelyän giriş sözi. “*Girmek mümkinmi?*” “*Mümkin*”.

MÜMKINÇILIK [mümkünçülük], *at.* Bir zady, işi amala aşyrmak üçin amatly ýagdaý.

MÜMKINGADAR [mümkünğadar], *hal.* Mümkin boldugyça, ýagdaýy tapyldygundan, aňrujy, mümkin bolsa. *Olaryň hemmesi hasyly mümkingadar çalt hem ýitgisiz ýygnap, döwlete tabşyrmak hyjuwy bilen joşyar.*

MÜMKINLIK [mümkünlük], *at, ser.* **Mümkinlik.** *Şeýle çuň burawa bolsa, şol gatlaklardaky bozuklyk mümkinlik döretjek däl* (B. Kerbabaýew).

MÜNBER [mümmör], *at.* 1. Köpçülik önünde çykyş edilýän, sözlenýän ýörite ýer. 2. Sport meýdançasýnda köpçüligiň oturýan hatar-hatar ýerleri.

MÜNDER [münnör], *hal.* Biri-biriniň üstüne munderlenip goýlan, üsti-üstüne basylyp goýlan, gat-gat, gatbar-gatbar. *Birnäçe ýassyk munder bolup durdy.*

MÜNDERLEME [münnörlömö], *iş ady.* Munderlemek ýagdaýy.

MÜNDERLEMEK [münnörlömek], *işl.* Biri-biriniň üstünde goýmak, üsti-üstüne, gat-gat edip basmak. *Münderläp goýmak.*

MÜNDERLEMEKLIK [münnörlömeklik], *iş ady.* Munderlemek ýagdaýy.

MÜNDERLEMEZLIK [münnörlömezlik], *iş ady.* Munderläp goýmazlyk.

MÜNDERLENMEK [münnörlönmök], *işl.* Munder-munder edilip goýulmak. *Gap böwürde, ýüpek ýorganlar munderlenen galaýy nagyşly sandyk bardy* (Magtymguly).

MÜNDERLETMEK [münnörlötmök], *işl.* Munder-munder edip goýdurmak, munderlemek işini etdirmek.

MÜNDERLEÝIŞ [münnörlöýüş], *iş ady.* Munderlemek ýagdaýy.

MÜNDER-MÜNDER [münnör-münnör], *hal.* Birnäçe munder edilen, gat-gat, biri-biriniň üstüne munderlenen, gatbar-gatbar goýlan. *Tamyň bir dulundaky ýüzi owadan, nepis nagyşly mary sandygynyň üstüne munder-munder edilip ýorganlar, per ýassyklar galdyrylypdyr* (A. Gowşudow).

MÜNDÜRMEK [münnürmek], *işl.* 1. Ulagyň üstünde oturtmak, ulagy gezdirmek, ulagyň üstüne atarmak. *Ony araba mündürüp, köp wagtlap obanyň aralaryna aýlady* (B. Seýtäkow). 2. Bir zadyň üstüne çykarmak, gop berip, bir zadyň üstüne götermek. *Artygy gop berip, alma agajyna mündürdiler* (N. Jumaýew). 3. *göç.m.* Bir zadyň nyrhyny ýokarlatmak, bahasyny artdyrmak, öňki derejesinden galdyrmak, gymmatlatmak.

MÜNEJJIM [münötjüm/münöçjüm], *at.* 1. Asman ýagtyltygyçlaryny öwreniji, astronom. 2. Ýyldyzlara garap pal atýan, täleý garaýan, geljegi kesgitleýän

adam, astrolog. *Patyşa dessine münejjimlerini, gur-randazlaryny ýygnady* ("Görogly"). *Münejjimler kitap açdylar, gurraçylar gurra taşladylar* ("Hüýrlukga – Hemra"). *Bu hazanyň sarsary, gurutdy ömrüm bagyny, Ýa münejjim, ber bu gün, pasly baharymdan habar* (Kätibi).

MÜNEJJIMLIK [münötjümlük/münöçjümlük], *at.* 1. Münejjimiň käri. 2. Ýyldyzlara garap pal atmak bilen meşgullanmaklyk.

MÜNGI [münğü], *at.* Münmeklik, münmäge ýaraýan, üstüne münüp gitmeklik öwredilen (esasan, ulag hakynda). *Müngä bolmaz ýaz aýynda bakmasaň, Üzeňniň üzüler, gaýyş dakmasaň* (Durdy Gylyç).

MÜNME [münmö], *iş ady.* Münmek ýagdaýy.

MÜNMEK [münmök], *işl.* 1. Atyň, eşegiň, maşynyň we ş.m. ulagyň üstünde oturmak; atlanmak. *Kenara bardym-da, gaýyga mündüm* ("Edebiyat we sungat"). 2. Bir zadyň üstüne dyrmaşmak, çykmak, ýarmaşyp çykmak. *Olar alaňdan alaňa münüp, ýelejiräp, gidip baryşlaryna Uzak aýratyn ýelmik-ýuwaly ýere duş geldi* (H. Derýaýew). 3. *göç.m.* Bir zadyň bahasy galmak, ýokarlamak, gymmatlamak.

MÜNMEKLIK [münmöklük], *iş ady.* Münmek ýagdaýy.

MÜNÜŞ [münüş], 1. *iş ady.* Münmek ýagdaýy. *Atasy oglunyň ata münüşine guwandy.* 2. *ser.* **Müangi.** *Münüş öwredilen taý.*

MÜŇ [müň], *san.* 1000 sanynyň ady we onuň mukdary. *Mert ýigitler atar, salar gyljyny, Müň namart bolsa-da, bir merde sanmaz* (Magtymguly).

MÜŇBAŞY [müňmaşy], *at, taryh.* Müň esgere, müň nökere ýolbaşçylyk edýän serkerde. *Ol bize müňbaşy bolup gitti* (B. Kerbabaýew).

MÜŇBAŞYLYK [müňmaşylyk], *at.* Müňbaşynyň wezipesi, işi; derejesi. *Ol goşunda müňbaşylyk edýärdi.*

MÜŇDEBIR [müňdövi:r], *san.* Doly, бүтінleý, örän köp. *Men senden müňdebirrazy.*

MÜŇDEKLEME [müňdöklömö], *iş ady.* Müňdeklemek ýagdaýy.

MÜŇDEKLEMEK [müňdöklömmök], *işl.* Ýatan ýeriňden ýa-da eglip süýseneklemek; bagryňy ýere berip, tagaşyksyz öňe omzamak. *Ol zat müňedeklöp-eme-deklöp baryp, geçiniň aşagyna girdi* ("Görogly").

MÜŇDEKLEMEKLIK [müňdöklömmöklük], *iş ady.* Müňdeklemek ýagdaýy.

MÜŇDEKLEŞMEK [müňdöklöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden müňdeklemek, köp bolup müňdeklemek. *İki sany pyşbaga müňdekleşip ýör.*

MÜŇDEKLEÝIŞ [müňdöklöýüş], *iş ady.* Müňdeklemek ýagdaýy.

MÜŇDEKLÄBERMEK [müňdöklä:vermek], *işl.* Müňedeklöp başlamak, müňedek-müňedek edip ugramak.

MÜŇK-MÜŇK: **müňk-müňk etmek.** *ser.* **Müňküldemek.** *Onuň ýüregi müňk-müňk edýärdi.*

MÜŇKÜLDEME [müňküllömö], *iş ady.* Müňküldemek ýagdaýy.

MÜŇKÜLDEMEK [müňküllömmök], *işl.* Müňk-müňk etmek, gymyldamak, tirpildemek. *Aýgülüň näzik dodaklary müňküldedi* (B. Kerbabaýew).

MÜŇKÜLDEMEKLIK [müňküllömmöklük], *iş ady.* Müňküldemek ýagdaýy.

MÜŇKÜLDETMEK [müňküllötmök], *işl.* Herekete getirmek, gymyldatmak, tirpildetmek (dodak hakynda). *Men kepäp baryan dodaklarymy müňküldedip, bir zat diýmek isledim* (Ý. Durdyýew).

MÜŇKÜLDEÝIŞ [müňküllöýüş], *iş ady.* Müňküldemek ýagdaýy.

MÜŇKÜLDI [müňkülli], *at.* Häsiýete täsir ediji käbir ýagdaý sebäpli emele gelýän hereket, tirpildi, gymyldy. *Onuň gyzgylt ýañaklary, uý çowlurak burny rahat bolsa-da, çala çöwrülýän dodaklarynda biraz müňküldi syzylýardy* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Bir ýagdaý sebäpli döreýän tolgunma, iňkis, alada, ünji. *Şol habardan soň kalbyma bir müňküldi aralaşdy.*

MÜŇKÜR, *syp.* Bir zada ýa-da birine doly ynam etmeýän, şübhelenip ýören, göwni iňkisli, betgüman. *Müňküriň könlünden gitmez gümany* ("Saýatly–Hemra"). *Telbe bolup, düşdi halkyň gözünden, Bez-bez boldum müňkürleriň sözünden* (Seýdi).

MÜŇKÜRÇILIK [müňkürçülük], *at, ser.* **Müňkürlük.** *Müňkürçilik etmek.*

MÜŇKÜRLENMEK [müňkürlönmök], *işl.* Müňkür bolmak, bir zat hakynda gümürtik pikirde bolmak, betgümanlyk etmek. *Onuň indi özi hem hatyň güýjüne müňkürlenip, keýpi bozuldy* (N. Saryhanow).

MÜŇKÜRLIK [müňkürlük], *at.* Müňkür bolmaklyk, betgümanlyk, şübhelilik. *Şol gidip baryşlaryna Agaýunusyň göwnüne bir müňkürlük gitti* ("Görogly").

MÜŇLERÇE [müňlörçö], *syp.* Birnäçe müňden ybarat bolan.

MÜŇŇÜRT, *at.* Balygyň bir görnüşi.

MÜŇÝYLLYK, *at.* 1000 ýyl aralygyndaky, içindeki döwür, wagt, on asyrylyk döwür.

MÜŇZEME [müňzömö], *iş ady.* Müňzemek ýagdaýy.

MÜŇZEMEK [müňzömmök], *işl.* Güýç bilen öňe hereket etmek, öňe omzamak, ümzügiňi öňe tarap edip dyzamak. *Traktor müňzäp ugrady.*

MÜŇZEMEKLİK [müñzömöklük], *iş ady.* Müñzemek ýagdaýy.

MÜŇZEŞMEK [müñzöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden müñzemek, köp bolup omzamak.

MÜŇZETMEK [müñzötmök], *işl.* Öňe tarap omzamak, uly güýç bilen dyzlamak. *Ol ýene traktory müñzetti.*

MÜŇZEÝIŞ [müñzöýüş], *iş ady.* Müñzemek ýagdaýy.

MÜRÇE-MIÝAN [mürçö-miýa:n], *at, k.d.* Garynja billi, inçe billi (gelin-gyzlaryň bili hakynda). *Mürçe-miýan bil.*

MÜRÄHET, *at.* Edilýän hödür, hödür-kerem, hormat.

♦ **Mürähet etmek** teklip etmek, hödürlemek, hödür-kerem etmek, hormat etmek. **Mürähede ýakyn** hödür-kerem edilerine mähetdel, suw meýilli, çagyrybildigi bes, göwünjeň.

MÜRÄHETSIZ [mürähessiz], *syp.* Çagyryşa, hödür-kereme, hormata garaşman; mürähet edilmezden. *Işiginde durdy-da, Mürähetsiz ätlemän, Salam berdi ardynyp, Golun gowşuryp durman* (O. Täçnazarow).

MÜREPBE [müröpbö], *at.* Şeker goşulyp gaýnadylan miwe önümi. *Erik mürepbesi. Şetdaly mürepbesi.*

MÜREWET [müröwwet], *at, k.d.* Rehim-şepagat, rehimdarlyk, ýagşylyk; nurbat, aman. *Bir mürewet eýläň bize, Köňlümniň armany, gyzlar* (“Kasym oglan”). *Duşmanyň hem düşer bolsa goluňa, Owwal başda bir mürewet gerekdir* (Magtymguly).

MÜREWETLI [müröwwetli], *syp.* Müreweti bolan, mürewet edýän, rehim-şepagatly. *Meni mundan alyp gitdi, Mürewetli jaýa eldi* (“Görogly”).

MÜREWETLILIK [müröwwetlilik], *at.* Müreweti, rehim-şepagaty barlyk, mürewete eýelik.

MÜRIT [mürüýt], *at, dini.* Piriň şägirdi, pire gol beren, sopy. *Pir azman, mürit azmaz* (Nakyl). *Altmyşymda pire mürit bolmuşam, Pygamber ýaşyny ýaşan günlerim* (Magtymguly).

MÜRRELIŞ [mürrolüş], *iş ady.* Mürrelmek ýagdaýy.

MÜRRELIŞMEK [mürrolüşmök], *işl.* Kem-kemden mürrelmek; dura-bara mürrelmek, gysylyp, sykylýp mürürk bolmak. *Mürrelişen narjagazlar heniz hem sallanyşyp dur* (G. Kulyýew).

MÜRRELME [mürrolmök], *iş ady.* Mürrelmek ýagdaýy.

MÜRRELMEK [mürrolmök], *işl.* 1. Doly boýuny alman, mürürk, mürşük bolmak, ýygyrt-ýygyrt bolmak, mürşermek, mürüşmek, ýüzi ýygyrt-ýygyrt bolmak.

MÜRRELMEKLİK [mürrolmöklük], *iş ady.* Mürrelmek ýagdaýy.

MÜRRELTMEK [mürroltmök], *işl.* Mürürk ýagdaýa getirtmek, mürrelmäge mejbur etmek. *Uky mürreldip barýan bolsa ýatyber.*

MÜRÜRÜK, *syp.* Kadaly ösmändigi sebäpli boýuny alman mürrelen, mürşük (gawun-garpyz, miwe hakynda). *Hem hoz gerek, hem hozuň mürrügi* (Nakyl).

MÜRŞERIŞ [mürşörüş], *iş ady.* Mürşermek ýagdaýy.

MÜRŞERIŞMEK [mürşörüşmök], *işl.* Dura-bara mürşermek, birnäçe zat mürşermek.

MÜRŞERME [mürşörmök], *iş ady.* Mürşermek ýagdaýy.

MÜRŞERMEK [mürşörmök], *işl., ser.* **Mürrelmek.** *Garpyz güldüýbüleriniň bir-iki sanysy saralyp, mürşerip başlapdyr* (N. Esenmyradow).

MÜRŞERMEKLİK [mürşörmöklük], *iş ady.* Mürşermek ýagdaýy.

MÜRŞERTMEK [mürşörtmök], *işl.* Mürşük ýagdaýa getirmek. *Ol göwnüne deglen ýaly, ýüzünü mürşerdip, naýynjarlyk bilen egnini gysdy* (N. Jumaýew).

MÜRŞIT [mürşüýt], *at.* Pirleriň, sopularyň ýolbaşçysy. *Bir mürşit goluny tutmasam bolmaz* (“Şasenem – Garyp”).

MÜRŞITLIK [mürşüýtlük], *at.* Mürşidiň käri, wezipesi.

MÜRŞÜK, *syp.* Ýygyrt-ýygyrt bolan, gasyn-gasyn, mürşen. *Ýüzi mürşük adam. Mürşük alma.*

MÜRT: mürdüni iýmek (çürtmek) iň oňat zatlary öz şahsy bähbidiň üçin peýdalanmak, gülünü çirtmek.

MÜRTÜK, *syp.* Göýdük. *Mürtük tokly.*

MÜRÜŞGÄR [mürüşgä:r], *at.* Aw öwredilýän guşlaryň seýsi, aw guşlary bilen meşgullanýan. *Mürüşgärler guş edinjek bolanlarynda, eger olar höwürtgeden elguşuň ýumurtgasyny tapasalar, ony düýe ýüňüne dolap, biline daňýarlar* (“Watan”).

MÜRÜŞDIRMEK [mürüşdürmök], *işl.* Mürşük ýagdaýa getirtmek, mürşük etmek. *Ol gelşiksiz ýüzünü mürüşdirdi.*

MÜRÜŞME [mürüşmök], *iş ady.* Mürüşmek ýagdaýy.

MÜRÜŞMEK [mürüşmök], *işl.* Ýygyrt-ýygyrt bolup mürrelmek, mürşermek, ýygrylmak. *Ukynyň derdinden ýüzi mürüşükdir, gasyn-gasyn bolupdyr.*

MÜRZE [mürzö], *at.* 1. Edaranyň ýazuw işlerini alyp barýan işgär, kätip. 2. Oglana dakylýan at.

MÜSMINSOKAR [müsmüýnsokor], *syp., ser.* **Misginsokar.**

MÜSÜR: müsür turmak bol hasyl bermek.

MÜSÜRLI [müsürlü], *at, ser.* **Müsürliler.**

MÜSÜRLİLER [müsürlölör], *at.* Müsürin esasy ilaty.

MÜŞGİLÇİLİK [müşgüylçülük], *at, k.d. ser.* Müşgillik.

MÜŞGILLİK [müşgüyllük], *at, k.d.* Müşgil ýagdaý, agyr ýagdaý, kynlyk, kynçylyk, müşgilçilik.

MÜŞK [müşük], *at, k.d.* Keýigiň belli tohumynyň göbeginden, şeýle hem käbir ösümlikleriň kökünden, tohumyndan alynýan ýiti ysly madda. *Saçyna sepdigim müşk ile anbar* (“Saýatly – Hemra”). *Saçy müşk ysly yufar, sünbüli-reýhan, bâri gel!* (Mollanepes).

MÜŞKI-ANBAR [müşkü-ammār], *at, ser.* Müşk. *Müşki-anbar sepilen sümmül saçyňa* (Mollanepes).

MÜTDET [mütdöt], *at. 1. ser.* Möhlet. *Geler müt-detinden ötüp baradyr* (“Görogly”). **2.** Wagt, pursat, halat. *Ynha, bu mütdet her günde diňe iki gezek gaýtalanýardy* (H. Derýaýew).

MÜTGEL [mütgöl], *at, gepl.d., ser.* Mytgal. *Egnim-däki mütgel köýnegim hem öl-myžžyk* (B. Öwezow).

MÜTI [mütüý], *syp., gepl.d.* Özüne berk, tutanýerli, ýerlikli, pugta, düşbi. *Müti oglan*

MÜTIJE [mütüýjö], *syp., gepl.d.* Özüne berkje, ýerliklije, pugtaja, düşbüje. *Mütije çaga göreniňden tanadýar.*

MÜTRÜK [mütürük], *at.* Haýwanlara, guşlara düş-ýän goňrumtyl reňkli sakyrta görnüşli möjejik.

♦ **Mütrük ýaly** ýapysyp, ýelmeşip ýatan (adam hakynda).

MÜTRÜKLEME [mütürüklömö], *iş ady.* Mütrüklemek ýagdaýy.

MÜTRÜKLEMEK [mütürüklömök], *işl.* Mütrük düşmek, mütrük ýapysmak. *Köşek mütrükläpdir.*

MÜTRÜKLEMEZLIK [mütürüklömözlük], *iş ady.* Mütrük düşmezlik.

MÜTRÜKLETMEK [mütürüklötmök], *işl.* Mütrük ýapysmagyna ýol bermek, mütrük düşürmek. *Wagtynda esewan etmän, köşegi mütrükledipsiň-dä.*

MÜTRÜKLEÝIŞ [mütürüklöýüş], *iş ady.* Mütrüklemek ýagdaýy.

MÜWESSA [müwössä:] *syp., kön.s. 1.* Ýerlikli, maksadalaýyk, dogry, göwnejaý. *Bular oýlap-ölçerişenlerinden soň ikisi iki ýerden hereket edip, barar ýaly ýere barmaly, nahak işiň bolmagyna ýol bermeli däl diýen karara geldiler we gijikdirmän, ertir ugruna çykmagy müwessa bildiler* (A. Gowşudow). **2. syp.** Laýyk, amatly. *Bu bize tüýs müwessa ulag eken.*

MÜÝN, *at. 1.* Aýyp, ýazyk, etmiş, kemçilik. *Ol henizem özünde müýn bardyr öýdenok* (A. Durdyýew). **2.** Edilen etmiş sebäpli döreyän utanç, çekinjeňlik, ýygralyk. *Ýaş ýigidiň ýüzünden müýn perdesi syryldy* (G. Kulyýew).

MÜÝNLI [müýnlü], *syp.* Müýni bar, kemçiligi bar bolan, aýyply, ýazykly, etmişli. *Nurjan öz töwereginde*

hiç kime gözi ilmänsoň, birhili müýnli ýaly daýandy (B. Kerbabaýew).

MÜÝNLÜLIK [müýnlülük], *at.* Müýni barlyk, müýnli bolmaklyk, müýnsüz dällik. *Wüşi kel müýnlülük bilen gaňrylyp, gapa seretdi* (A. Gowşudow).

MÜÝNSÜZ, *syp.* Müýni bolmadyk, müýni ýok, müýnli däl. *Bir müýnsüz gözəl bolmaz diýen ýaly, belki, bir kemçiliksiz adam hem azdyr* (B. Kerbabaýew).

♦ **Bir müýnsüz bolup** özüni bir kemsiz hasaplap. *Töre geçen aýal maşgala bir müýnsüz bolup, töweregine serenjam beryärdi.*

MÜÝNSÜZLIK [müýnsüzlük], *at.* Müýnsüz bolmaklyk, müýnli dällik.

MÜÝNÜRGEME [müýnürgömö], *iş ady.* Müýnür-gemek ýagdaýy.

MÜÝNÜRGEMEK [müýnürgömök], *işl.* Ýerliksiz aýdan sözüň, bolgusyz hereketiň we ş.m. ýadyňa düşüp, özüni günäli duýmak.

♦ **Müýnürgäýin diýmezlik** edenje ýaramaz hereketi ýadyna düşüp dursa-da, özüniň günälidigini boýun almazlyk, müýnürgejek bolmazlyk. *Edeni-hä edeni weli, asyl müýnürgäýinem diýenok.*

MÜÝNÜRGEMEKLİK [müýnürgömöklük], *iş ady.* Müýnürgemek ýagdaýy.

MÜÝNÜRGEMEZLIK [müýnürgömözlük], *iş ady.* Ýerliksiz aýdan sözüň, bolgusyz hereketiň we ş.m. üçin özüni günäli duýmazlyk.

MÜÝNÜRGESMEK [müýnürgöşmök], *işl.* Birnäçe bolup müýnürgemek.

MÜÝNÜRGETMEK [müýnürgötmök], *işl.* Biriniň özüni müýnli saýmagyna sebäp bolmak, müýnürgemäge mejbur etmek. *Olar jakgyldaşyp gülüşdiler, Ogulgözeli müýnürgetdiler* (B. Kerbabaýew).

MÜÝNÜRGEÝIŞ [müýnürgöýüş], *iş ady.* Müýnür-gemek ýagdaýy.

MÜZZERILMEK [müzzörülmök], *işl., ser.* Müz-zermek. *Bu sözi eşidip, ol müzzerildi.*

MÜZZERIŞ [müzzörüş], *iş ady.* Müzzermek ýagdaýy.

MÜZZERIŞMEK [müzzörüşmök], *işl.* Iki ýa birnäçe bolup müzzermek. *Näme, müzzerişip dursuňyz!*

MÜZZERME [müzzörmö], *iş ady.* Müzzermek ýagdaýy.

MÜZZERMEK [müzzörmök], *işl. 1.* Müýnürgäp ýygryljyramak, egniňi gysmak, kiçelmek. *Ol baş minut geçenden soň, müzzermesini bütünleý taşlady-da, ýakymсызлык etmäge başlady* (A. Durdyýew). **2.** Bir zatdan basylyp namartlamak, sussupeslik etmek; ejizlik etmek. *Owadan müzzerdi, ejizledi* (Ý. Durdyýew).

MÜZZERMEKLİK [müzzörmöklük], *iş ady.* Müzzermek ýagdaýy. *Onda müzzermeklikden nam-nyşan galmady.*

MÜZZERTMEK [müzzörtmök], *işl.* Birini müz-zermäge mejbur etmek. *Ýeňine ak matadan ýama ýamalan don, baglary süýnüp giden şalkyldawuk çepek ony ýygrykdyrýan we müzzerdýän ýaly görkezýärdi* (N. Saryhanow).

MYÇMAK, *işl., gepl.d.* 1. Gaty tizlik bilen gitmek, çalt ýöremek (maşyn, otly we ş.m. hakynda). *Tep-tekiz gara ýollarda dürli maşynlar iki ýana myçýardy.* 2. Nyşana çenemän atmak, nyşana alman, mäsäni gysyp goýbermek. *Mergen tisginip, tüpeňini myçyp goýberipdir* ("Türkmen halk ertekileri"). 3. *göç.m.* Gara-ýapa degirmän ýalan sözlemek, çypdyrmak, ýalan-ýaşryk toslamak. *Ýalan sözlemäniňem bir çeni-çaky bar, ýöne myçyp oturmasana!*

MYDAM [myda:m], *hal.* Hemme wagt, hemişe, elmydam, mydama. *Iş-pişesiz mydam bürenip ýatmak, Bir bidert sagat jana ýaraşmaz* (Baýly şahyr).

MYDAMA [myda:ma:], *hal, ser.* **Mydam.**

MYDAMALAÝYN [myda:ma:laýyn], *hal, ser.* **Mydamalyk.**

MYDAMALYK [myda:ma:lyk], *syp.* Hemme wagtlaýyn, mydamalaýyn, hemişelik, bakylyk, elmydamalyk. *Adamlar dutarçylaryň çykyşynyň mydamalyk müşdagy.*

MYDAR [myda:r], *at.* 1. Güýç, kuwwat, gurbat, ysgyn-deramat. *Şol sapar Wepa agyr ýaralandy, onuň ýöremäge mydary galmandy* (A. Gowşudow). 2. Sa-byr, karar, takat, kanagat. *Dat eder men, ýok mydarym, Mähribanym, tur ýeriňden!* ("Görogly"). *Aýalsyza mydar bolmaz, Dönseň hökmi-Süleýmana* (Magtymguly). 3. *ser.* **Mydara.** *Japbaklar Doýdugyň gapy-syny terk edenlerinden soň, olaryň mydary has-da kynaldy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Mydar etmek** ýagdaýa görä gün geçirmek, oňşuk etmek, oňnut etmek.

MYDARA [myda:ra], *at.* Gün-güzeran, ykdysady hal-ýagdaý, oňnut, oňşuk.

MYDYRDAMA, *iş ady.* Mydyrdamak ýagdaýy.

MYDYRDAMAK, *işl.* Ýuwaşjadan geplemek, çala gürlmek, mydyr-mydyr etmek. *Ol kagyzlary birin-birin okap, öz içinden mydyrdady.*

MYDYRDAMAKLYK, *iş ady.* Mydyrdamak ýagdaýy.

MYDYRDAMAZLYK, *iş ady.* Mydyr-mydyr edip geplemezlik.

MYDYRDAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden mydyrdamak, birnäçe bolup mydyrdamak.

MYDYRDAYYŞ, *iş ady.* Mydyrdamak ýagdaýy.

MYDYRDY, *at.* Mydyrdap geplenende çala eşidilýän sesiň ady.

MYDYR-MYDYR, *s.ş. aňl. söz.* Ýuwaşjadan gürlenip otyrka çykýan sesler.

MYDYRT: mydyrt etmek [mydyrt^detmek] biri ýa-da bir zat hakynda çala agzaw etmek, agzamak, dil ýarmak. *Özi ýatlamasa, şol hakda mydyrt hem etme.*

MYGYLDY [mygyly], *at.* Köpçülikleýin gymyldy, hereket. *Hiňňildigiň daşy adamdan mygyldy bolup durdy.*

MYH [my:h], *at.* Atyň toýnagyna nal kakylanda ulanylýan ýörite ýasalan çüý.

◊ **Myh ýaly** örän berk, örän pugta.

MYHAK [my:hak], *at.* Dänesi derman hökmünde ulanylýan, ýakymly ysly, gülli ýabany ösümlik.

MYHLAMA [my:hlama], *iş ady.* Myhlamak ýagdaýy.

MYHLAMAK [my:hlamak], *işl.* Myh kakyp berkitmek, myh urmak, çüýlemek.

MYHLAMAKLYK [my:hlamaklyk], *iş ady.* Myhlamak ýagdaýy.

MYHLAŞMAK [my:hlaşmak], *işl.* 1. Myhlamaga kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup myh urmak, myh kakmak.

MYHLATMAK [my:hlatmak], *işl.* Başga birine myh urdurmak, myh kakdyrmak.

MYHLAÝYŞ [my:hlaýyş], *iş ady.* Myhlamak ýagdaýy.

MYHMAN [my:hma:n], *at.* 1. Biriniň öýüne görme-görşe, gezelenje gelen adam, gonak; bir sebäp bilen biriniň öýünde düşlän adam. *Mert çykar myhmana güler ýüz bile, Namart özün gizlär; myhman ýoluksa* (Magtymguly). 2. Ýygnaga, maslahata we ş.m. başga ýerden çagyrylan adam. 3. Bir ýere seýrek gelip-gidýän adam. *Ol hemişe öýüne myhmandy, mydama iş saparynda bolýardy.*

◊ **Myhman almak 1)** başga ýerden gelen bir adamy bir-iki günlük onuň haýysyna görä wagtlaýynça öýünde saklamak. 2) *göç.m.* ölen adamy dürli sebäplere görä ölen günü jaýlaman, ertire çenli saklamak. **Myhman bolmak** biriniň öýünde belli bir möhlete çenli galmak, wagtlaýyn düşlemek. **Myhman gelmek** durmuşa çykýan gyzy äkitmäge gelnalyjy gelmek. **Taňry myhmany** tötänden gelen myhman.

MYHMANÇYL [my:hma:nçyl], *syp., ser.* **Myh-mansöýer.** *Aksakgal gaty myhmançyl hem şahandaz adam bolupmyş* (N. Pomma).

MYHMANÇYLYK [my:hma:nçylyk], *at.* 1. *ser.* **Myhmanlyk.** *Gadym wagtlarda bir adam öz dogany-nyňka myhmançylyga düýeli gelipdir* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Biriniň öýünde geçirilýän oturylyşyk, üşüşip edilýän söhbetdeşlik. *Öten agşam myhmançylykda bolup, öýüne gijäniň bir wagtlary dolanyp gelipdi* (B. Seýtäkow).

MYHMAN-GARA [myhma:n-ğara], *at.* Myhman adam, bir öýe gelen goňşy-golam ýa-da ýat adam. *Toý sowlan dessine toý ýerinde myhman-gara görünmedi.*

MYHMANHANA [my:hma:nha:na], *at.* Başga yerlerden gelyän myhmanlar wagtlaýynça ýaşar ýaly ýörite gurnalan köp otagly jaý.

MYHMANLAMAK [my:hma:nlamak], *işl.* Öýüňe gelen myhmana hezzet-hormat etmek; myhman hökmünde garşylamak. *Çaňly salamdan soň, özüniň ötegidigini, eger mümkinçiligi bar bolsa, bir myhmanlap, çay-suw bermegini sorady* (“Aşyk Çaňly”). *Bu gije ony özüniň myhmanlamak isleýänini aýtdy* (B. Seytäkow).

MYHMANLYK [my:hma:nlyk], *at.* 1. Myhman bolmaklyk, myhman bolup barmaklyk; myhmanyň ýagdaýy. 2. Myhmana degişli, dahylly. *Myhmanlyk işim bar.*

MYHMAN-MEDIWAN [my:hma:n-meduwa:n], *at, ser.* **Myhman we mediwan.**

MYHMANPARAZ [my:hma:nparaz], *at, syp., ser.* **Myhmansöýer.**

MYHMANPARAZLYK [my:hma:nparazlyk], *at, ser.* **Myhmansöýerlik.**

MYHMANSÖÝER [my:hma:nsöýör], *syp.* Myhmana gowy hezzet-hormat edýän, myhmanyň sarpasyny tutýan, myhmanyny sylaýan, myhmançyl.

MYHMANSÖÝERLIK [my:hma:nsöýörlük], *at.* Myhmansöýer bolmaklyk, myhmançy, myhmanyň sarpasyny tutmaklyk, myhmanparazlyk.

MYHMANSÖÝÜJILIK [my:hma:nsöýüjülük], *at, ser.* **Myhmansöýerlik.** *Biz ähli yerlerde myhman-söýüjiligi, mähremligi, ýürekdeşligi gördük* (“Edebiýat we sungat”).

MYJABAT [myja:vat], *at.* Nähak ýere ýöňkelen günä, töhmet, şyltak.

MYJABATÇY [myja:vatçy], *at.* Töhmet atyjy, şyltakçy, ýersiz ýere birine aýyp ýöňkeýji.

MYJABATÇYLYK [myja:vatçylyk], *at.* Töhmet atyjylyk, şyltakçylyk, aýyp ýöňkeýjilik.

MYŽŽARMA, *işl. ady.* Myžžarmak ýagdaýy.

MYŽŽARMAK, *işl.* Suwy, şiresi çykyp durmak, ezilip, owlup, zaýalanyp myžžyk bolmak. *Çelekdäki üzümler birnäçe gün geçenden soň myžžaryp başlady,*

MYŽŽARTMAK, *işl.* 1. Myžžyk etmek, ezip, basyp, suwuny, şiresini çykarmak. *Erän gurşun ýaly ürgün çäge onuň dabanyynyň astynda myžžaryp, yzynda hatara çukanak galdyryýardy* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Myžžygyny çykarmak, mynjyratmak.

MYŽŽYK, *syp.* Suwa mazaly ezilen, öl bolan, öl-suw, sykybermeli. *Derlemekden ýaña onuň köýnegi myžžyk boldy* (N. Jumaýew).

♦ **Myžžygyny çykarmak** birini mazaly urmak, suwasalma edip urmak, gaty urmak.

MYKRAZ [mykya:z], *at.* Sakgal, murt bejermek üçin ulanylýan kiçijik gaýçy. *Meret mykraz haltany alyp, tamyň güneş ýüzüne çykdy* (A. Durdyýew).

MYLAKAT [myla:kat], *at.* Hoşamaýlyk, mylaýymlyk, ýakymlylyk, mähir, ýüzi açyklyk. *Är öýüne är ger, mylakat görse, Ýüz tapmasa, gelmez çagyrmak bilen* (Zelili).

MYLAKATLY [myla:katly], *syp.* Mylakaty bar bolan, mylaýym, ýakymly, hoşamaý. *Müdir pessay ses bilen mylakatly sözledi* (B. Kerbabaýew).

MYLAKATLYLYK [myla:katlylyk], *at.* Mylakatly bolmaklyk, ýakymlylyk, mylaýymlyk, hoşamaýlyk.

MYLAKATSYZ [myla:kassyz], *syp.* Mylakaty bolmadyk, ýakymсыz, mylaýym däl, hoşamaý däl.

MYLAKATSYZLYK [mylakassyzlyk], *at.* Mylakaty bolmazlyk, mylakaty ýokluk, mylakatly dällik, mylaýym dällik, hoşamaý dällik, ýakymсыzlyk.

MYLAÝYM [myla:ým], *syp.* 1. Jana hoş ýakýan, göwne ýaramly, ýakymly. *Onuň gyýyk gaşlarynyň astynda mylaýym bakyşly, kän gülmezek, dolan Ay ýaly tegelenip duran dury mawy gözleri bardy* (T. Gurbanow). 2. Maýyl, salkyn, ne yssy, ne-de sowuk, hoştap, aram. *Alabaharyň mylaýym güni Garaguma ölçeşsiz nuruny döküp başlady* (B. Kerbabaýew). 3. Birneme ýyly, dişi döwlen, ne gyzgyn, ne sowuk. *Mylaýym suw.* 4. *göç.m.* Açyk göwünli, hoş gylykly, hoşgylaw, ýakymly, mylakatly, sypaýy. *Mylaýym gyz.* 5. Gyza dakylýan at.

MYLAÝYMLANMAK [myla:ýymlanmak], *işl.* 1. Mylaýym bolmak, maýlamak, ýylamak. *Howa mylaýymlandy.* 2. *göç.m.* Mylaýym häsiýete eýe bolmak. *Ol derrew mylaýymlanýardy.*

MYLAÝYMLAŞMAK [myla:ýymlaşmak], *işl., ser.* **Mylaýymlanmak.** *Howa ertirden soň mylaýymlaşdy.*

MYLAÝYMLYK [myla:ýymlyk], *at.* Mylaýym halda bolmaklyk.

MYLAÝYMSYRAMAK [myla:ýymsyramak], *işl.* Özüni mylaýym görkezjek bolmak, mylaýym bolan bolmak, mylakatly, sypaýy bolan bolmak. *Göz-görtele mylaýymsyramak bilen gyzlaryna uzakdan gep aýlap, maksadyny aňdymaga başlady* (N. Jumaýew).

MYLKARMA, *işl. ady.* Mylkarmak ýagdaýy.

MYLKARMAK, *işl.* Mylkyk bolmak, ýumşap tulkarmak, tultuk bolmak. *Üzüm mylkarypdyr.*

MYLKARMAKLYK, *işl. ady.* Mylkarmak ýagdaýy.

MYLKARYŞ, *işl. ady.* Mylkarmak ýagdaýy.

MYLKY, *syp.* Semizlik sebäpli mylkaryp, mylkyldap duran. *Ol mylky göwresini zordan tutýardy.*

MYLKYK, *syp.* Mylkyldap duran, myltyk. *Mylkyk üzüm.*

MYLKYLDAMA [mylkyllama], *işl. ady.* Mylkyldamak ýagdaýy.

MYLKYLDAMAK [mylkyllamak], *işl.* Ýumşaklyk sebäpli mylkaryp durmak. *Ak elleriň mylkyldaýan aýasy gatap yetişmändir.*

MYLKYLDY [mylkyly], at. Mylkylamak neti-jesinde emele gelýän ýagdaý we onuň ady.

MYLLARMA, *iş ady*. Myllarmak ýagdaýy.

MYLLARMAK, *işl.* Bir zat sebäpli süllermek, gowşamak, ysgynsyzlanmak (adam hakynda). *Sen näme beýdip myllaryp otyrsyň, dogumlyrak bolarlar.*

MYLLARMAKLYK, *iş ady*. Myllarmak ýagdaýy.

MYLLYK, *işl.* 1. Gowşak, bedeni berkemedik, goram-gowşak. 2. Emelsiz, ebeteýi yok.

MYLLYKLYK, at. 1. Gowşaklyk, bedeni berke-medik ýagdaýda bolmaklyk. 2. Emelsizlik, ebeteýi ýokluk. *Myllýklygy bilen-de oňuşsa boljak welin, ol özbaşyna bir hili adam.*

MYLTYK I, *syp.* Myssyk, myssaran. *Mylytk üzü.*

MYLTYK II, *syp., gepl.d., ser.* Tüpeň.

MYLTYKLYK, at. Myssaran şekilde bolmaklyk, myssyklyk. *Üzümiň bu myltyklygy bilen ony ýerläp biläýseň ýagşy.*

MYMAN [my:ýma:n] at, *gepl.d., ser.* Myhman. *Gum iline düşdüm myman, Saçak açdy gumly gelin* (K. Gurbanepesow).

MYMYJAK [my:ýmyjak], *syp., ser.* Mymyk. *Sen bujagaz mymyjak eliň bilen meniň gulagymy agyrdasyň ýok* (B. Pürliýew).

MYMYK [my:ýmyk], *syp.* 1. Örän mylaýym, hoştap, ýakymly. *Mymyk şemal öwürýärdi.* 2. Pagta ýaly ýumşak; näzik. *Mymyk el.*

MYMYLDAMA [my:ýmyllama], *iş ady*. Mymyl-damak ýagdaýy.

MYMYLDAMAK [my:ýmyllamak], *işl.* Endigan yrgyldap durmak, emäý bilen gymyldamak, assaja ýaýkanmak.

MYMYLDAŞMAK [my:ýmyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup ýerli-ýerden mymyldamak.

MYMYLDAÝYŞ [my:ýmyllaýyş], *iş ady*. Mymyl-damak ýagdaýy.

MYMYLDY [my:ýmyly], at. Endigan yrgyldyly hereket, birsydyrgyn siňňin gymyldy we onuň ady.

MYNAJAT [myna:jat], at. Ýekelikde hudaýa ýalbaryp, doga okap edilýän dileg. *Mejnun, gul sen, haka eýle mynajat, Derdiň aýdyp ýygla, dilegil hajat* ("Leýli – Mejnun"). *Şasenem atasyny tanap, utanyp, hudaýa mynajat edip, bir gazal aýtdy* ("Şasenem – Garyp").

MYNASYBET [myna:sy:vet], at. Bir zat bilen bolan baglanyşyk; bir zada bolan gatnaşyk. *Özige hiç munus tapmaý ýörer erdi, keýikler birle mynasybeti ýok erdi* ("Ýusup Hoja").

MYNASYBETLI [myna:sy:vetli], hal. Bir zadýň hormatyna bagyşlanan, bir sene, waka bilen baglanyşygy bolan.

MYNASYP [myna:sy:p], *syp.* 1. Biri-birine laýyk, deň, barabar, taý. *Men seniň özüňe mynasyp ýigide*

miýesser bolmagyňy isleýän (B. Kerbabaýew). 2. Bir zada degişli, gelşikli; degerli, laýyk.

◊ **Mynasyp bolmak** biri-birine laýyk bolmak.

MYNASYPLYK [myna:sy:plyk], at. Mynasyp bolmaklyk, laýyk, taý gelmeklik.

MYNÇGALAMA [mynçgalama], *iş ady*. Mynçgalamak ýagdaýy.

MYNÇGALAMAK [mynçgalamak], *işl.* Yzly-yzyna mynçgalamak, mynjamak. *Akjağül ýene-de ýogyn saçynyň tarlaryny mynçgalap başlady* (B. Seýtäkow).

MYNÇGALAMAKLYK [mynçgalamaklyk], *iş ady*. Mynçgalamak ýagdaýy.

MYNÇGALANMAK [mynçgalanmak], *işl.* Eliň içi bilen yzly-yzyna mynçgalmak, mynjalmak, mynjyradylmak. *Mynçgalanan möhürli kagyz şahyryň elinden gaçdy* ("Edebiýat we sungat").

MYNÇGALAÝYŞ [mynçgalaýyş], *iş ady*. Mynçgalamak ýagdaýy.

MYNÇGAMA [mynçgama], *iş ady*. Mynçgalamak ýagdaýy.

MYNÇGAMAK [mynçgamak], *işl.* Bir zadý eliň içi bilen mynjamak, owkalamak, owmak, mynçgalamak, mynçgalap mynjyratmak. *Ol elindäki gazetini gahar bilen mynçgap gysdy, onuň gözünde gazap uçgunlary ýalpyldady* (N. Jumaýew).

MYNÇGAMAKLYK [mynçgamaklyk], *iş ady*. Mynçgalamak ýagdaýy.

MYNÇGAÝYŞ [mynçgaýyş], *iş ady*. Mynçgalamak ýagdaýy.

MYNDY-MYNDY [mynny-mynny]: **myndy-myndy etmek** pert bir zat diýmän, agzy gowuşmaýan ýaly, manysyz bir zatlar aýdyp oturmak. – *Näme diýjek bolsaň, düşnükliäk aýt, ýöne myndy-myndy edip otyrsyň?!*

MYNJAMA, *iş ady., gepl.d.* Mynjamak ýagdaýy.

MYNJAMAK, *işl., gepl.d. ser.* Mynçgalamak.

MYNJYRAMA, *iş ady*. Mynjyramak ýagdaýy.

MYNJYRAMAK, *işl.* Daşky güýjüň güýçli täsiri netijesinde üstünden basylyp owulmak, pytramak, ezilmek. *Erik mynjyrapdyr.*

MYNJYRATMAK, *işl.* Agyr zat üstünden düşüp owmak, pytratmak, ezmek.

MYŇK: **myňk etmek** biri ýa-da bir zat hakynda dil ýarmak, gürrüň etmek, sesiňi çykarmak, hyňk-myňk etmek. *Şu günki gören zatlaryň hakynda myňk edäýseň, özüňe-de gowy bolmaz.*

MYŇŇYLDAMAK [myňňyllamak], *işl.* 1. Burnuňa salyp geplemek, myňňy-myňňy edip geplemek, maňňyldamak. *Myňňyldama-da, düşnükliäk edip aýtsana!* 2. Semizlikden ýaňa tenesi ýup-ýumşak bolup durmak, tulkulap durmak. *Myňňyldap duran goýun.*

MYŇŇYLDY [myňňylly], *at.* Burna salyp gep-lenende çykýan ses.

MYRAT [myra:t], *at.* 1. Ýürekde beslenen arzuw, isleg, niýet, maksat. *Ýigidiň myrady atdyr* (“Görogly”). 2. Oglana dakylýan at.

MYRLAMA, *iş ady.* Myrlamak ýagdaýy.

MYRLAMAK, *işl.* 1. Myrryldyly ses çykarmak, myr-myr etmek (pişik hakynda). *Pişik maňa ýakynlaşyp myrlap başlady.* 2. Çalaja hor çekip, süýji ukuda ýatmak. *Çagajyk ylgap ýadan bolsa gerek, şol myrlap ýatyşy.*

MYRLAŞMAK, *işl.* Birnäçe adam myrlamak. *Myhmanlar myrlaşyp ýatyrtdylar* (B. Kerbabaýew).

MYRLAÝYŞ, *iş ady.* Myrlamak ýagdaýy.

MYRRYH [myrry:h] **I**, *at.* Nejis, haramzada, ýig-renji, ýaramaz; şer arayan.

◊ **Myrryhyň atlanmak** gaty gaharyň gelmek, jynyň atlanmak. **Myrryhyň tutmak** *ser.* **Myrryhyň atlanmak.**

MYRRYH [myrry:h] **II**, *at.* *asman j.* Göwrümi Ýeriň gowrümünüň altydan birine we agramy Ýeriň agramynyň dokuzdan birine golaý bolan, Günden uzaklygyna görä dördünji orunda ýerleşýän, seýrek atmosferaly Mars planetasy (saýýara). *Aý-Gün batyp, gökde Myrryh göründi, Bulutlar boldular baran, Çowdur han* (Magtymguly).

MYRRYHLYK [myrry:hlyk], *at.* Şer gözleýän ýag-daýda bolmaklyk, ýigrenji häsiýetlilik. *Onuň henizem şol myrryhylygy eken.*

MYRRYLDAMAK [myrryllamak], *işl., ser.* **Myrlamak.**

MYRRYLDAŞMAK [myrryllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden birnäçe bolup myrryldamak.

MYRRYLDY [myrrylly], *at.* Pişik myrlanda ýa-da adam süýji uka gidende agyz-burun boşlugyndan çykýan sesiň ady. *Pişigiň myrryldysy.*

MYRTAR [myrta:r], *syp.* Erbet, ýaramaz, myrdar. *Zelili, sygyn Jepbara, Uýma her ýeten myrtara* (Zelili). *Sen, myrtar gyrnak, it aýagyny iýen ýaly ygýarsyň!* (B. Kerbabaýew).

◊ **Myrtaryňy aşyrmak** betgelsik görnüşde bolmak, pisiňi aşyrmak, ýaramaz, nejis görünmek, mysalaňy üýtgetmek. *Näme myrtaryňy aşyryp ýatyrsyň, tur-da gazanyň astyna ot ýak* (A. Gowşudow).

MYRTARLANMAK [myrta:rlanmak], *işl.* Myrtar bolmak, ýaramaz bolmak, erbetleşmek, pis bolmak.

MYRTARLYK [myrta:rlýk], *at.* Myrtar gylyk-häsiýetlilik, ýaramazlyk, erbetlik, pislik.

MYRTARLAŞMAK [myrta:rlaşmak], *işl., ser.* **Myrtarlanmak.**

MYSAL [mysa:l], *at.* 1. Bir zat düşündirilende, tas-syklanjak bolnanda, subut edilende getirilýän delil, subut-nama, tassyklaýjy nusga, meselem. 2. *mat.* Sanlar bilen işlenýän matematiki aňlatma, gönükme. *Mysal işlemek.*

◊ **Mysal almak** görelde, tälim almak, öwrenmek üçin nusga getirmek. **Mysal üçin** bir zat düşündirilenden soň “mysal bolar ýaly, mysal hökmünde, meselem” diýen manyda aýdylýan giriş sözi.

MYSALA [mysa:la], *at.* Daşky görnüş, sypat, görk-görmek, keşp; ýüz. *Dogrusy, mysalasyny görüp, inim jümşüldäp gitdi* (“Edebiýat we sungat”).

MYSALY [mysa:ly], 1. *Ýaly, kimin, dek, misli, göýä kömekçileriniň manysynda gelip, deňeşdirmegi aňladýan sözsoňy kömekçi. Söýgüsi ýoguň ýüregi mysaly daşa meňzär* (Aýdymdan). *Baba hem ýap gazýar jahyl mysaly* (N. Pomma). 2. Nusga bolarlyk, takmyny. *Okuw ýylynyň mysaly meýilnamasy taýýarlandy.*

MYSAPYR [mysa:pyr], *syp.* 1. Başga ýerden, ýurt-dan gelen. 2. Garyp, pukara, biçäre, goldawsyz, kömege mätäç, ejiz. *Köp gallaçlyk çekdim mysapyr bolup* (Kerim Garaja).

MYSAPYRÇYLYK [mysa:pyrçylyk], *at, ser.* **My-sapyrlyk.**

MYSAPYRLYK [mysa:pyrlyk], *at.* 1. Mysapyr ýagdaýynda bolmaklyk. *Ýat illerde mysapyrlyk çeken-den, Ursa, sökse, horlasa-da il ýagşy* (Magtymguly). 2. Garyplyk, pukaralyk, biçärelilik, goldawsyzlyk. *Mysa-pyrlykda göwün açyşmak üçin men olar bilen gürrüňdeş boldum* (B. Kerbabaýew).

MYSAPYRSYRAMAK [mysa:pyrsyramak], *işl.* Özüni mysapyr görkezmäge, mysapyra meňzemäge çalyşmak, mysapyr bolan bolmak. *Sen hem mysapyrsyran bolma* (B. Seýtäkow).

MYS GAL [mysgɑ:l], *at.* 1. 4,26 grama deň bolan agyrlyk ölçegi. 2. *göç.m.* Sähelçe, dynnym ýaly, az mukdarda, ujypsyzja. *Tüýs kelpen ekeni, munuň kel-lesinde bir mysgal-da aklyly ýok eken* (A. Durdyýew).

◊ **Bir mysgal bolmak** gaty bezenmek, kaşaň geýinmek.

MYS GALLYK [mysgɑ:llyk], *syp.* Mysgala deň, mysgala barabar. *Seniň kellände mysgallygam akyl ýok.*

MYS GALLAMAK [mysgɑ:llamak], *işl.* Mysgal-mysgal edip çekmek, bölmek, mysgallara deň etmek. *Olar alan zatlaryny mysgallap böldüler.*

MYS-MYS: **mys-mys gülmek** ýuwaşja, sessiz, mylaýym gülmek.

MYSSA: **myssa ýylgyrmak** mylaýym ýylgyrmak, birden ýuwaşja ýyrşarmak. *Altyn myssa ýylgyryp, dzyynyň üstünden işini aýryp, gapdalynda goýdy* (A. Durdyýew).

MYSSARMA, *iş ady.* Myssarmak ýagdaýy.

MYSSARMAK, *işl.* 1. Myssyk bolmak, terligi gitmek, ýumşamak (ir-iýmiş, miwe hakynda). *Güne ýatan gawunlar myssarypdyr.* 2. Içi howadan, suwuklykdan doly zatlar gowzamak, dykyzlygy gaçmak, ýe-

lini goýberip ýumşamak. **3. göç.m.** Solgun we öçgün görünmek, peti gaçmak, durulygy gitmek, süllermek. *Gözi ýaşly ýellenipdir gabaklar, Ýgyrt atyp, myssarypdyr ýañaklar* (A. Kekilow).

MYSSARMAKLYK, *iş ady.* Myssarmak ýagdaýy.

MYSSARTMAK, *işl.* Myssyk ýagdaýa getirmek, terligini gidermek.

MYSSARYŞ, *iş ady.* Myssarmak ýagdaýy.

MYSSARYŞMAK, *işl.* Myssaryp, ýumşasyp başlamak, terligi gaçyşmak (ir-ýemişler, miweler hakynda).

MYSSYK, *syp.* 1. Terligi giden, myssaran, ýumşan. *Myssyk gawun.* 2. Ýaňy bişen, täze, ýumşak, içi öýjük-öýjük (çörek hakynda). *Pagta ýaly myssyk bişen çörekde, Juwan gelniň ussat golnuň zory bar* (M. Myssyýew). **3. göç.m.** Näzik, ýumşajyk, enaýy, ýakymly. *Jelilow öz adyny aýdyp, onuň pamyk ýaly myssyk elini gysdy* (N. Jumaýew).

MYSSYLDAMA [myssyllama], *iş ady.* Myssyldamak ýagdaýy.

MYSSYLDAMAK [myssyllamak], *işl.* Myssyldyly ses çykarmak.

MYSSYLDATMAK [myssyllatmak], *işl.* Ýuwaşja ses bilen demiňi burnuňdan goýbermek ýa-da burnuňdan dem almak, myssyldyly ses çykarmak. *Maýsajyk burnuny myssyldatdy* (B. Kerbabaýew).

MYSSYLDAYÝŞ [myssyllaýyş], *iş ady.* Myssyldamak ýagdaýy.

MYSSYLDY [myssyly], *at.* Asuda alynýan dem, burnuňdan dem alnanda ýa-da goýberilende çykýan ýuwaş sesiň ady. *Süýji ukuda ýatanlaryň myssyldysyndan başga zat eşidilmeýärdi.*

MYSYLAAMA, *iş ady.* Mysylamak ýagdaýy.

MYSYLAMAK, *işl., ser.* **Myssyldamak.** *Sal-kyn bilen ugraly diýip, heniz hem mysylap ýatyrmyň?* (N. Pomma).

MYSYLAMAKLYK, *iş ady.* Mysylamak ýagdaýy.

MYSYLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup mysylamak, ýerli-ýerden bir wagtda mys-mys etmek.

MYSYLAŞYŞ, *iş ady.* Mysylaşmak ýagdaýy.

MYSYLAÝÝŞ, *iş ady.* Mysylamak ýagdaýy.

MYŞ, *at, ser.* **Myş-myş.** *Hergiz myş habar tiz ýaýraýar.*

MYŞLAMAK [myşylamak], *işl.* Burnuňdan sesli dem almak. *Iki sany gara sygyr myşlap ýatyr* (N. Sa-ryhanow). *Mapbagyň burny myşlady* (B. Kerbabaýew).

MYŞLAMAKLYK [myşylamaklyk], *iş ady.* Myşlamak agdaýy.

MYŞLAŞMAK [myşylaşmak], *işl.* Birnäçe bolup myşlamak, ýerli-ýerden myşlamak. *Mallar myşlaşyp, köliň gyrasyna çykdylar.*

MYŞLAÝÝŞ [myşylaýyş], *iş ady.* Myşlamak ýagdaýy.

MYŞ-MYŞ, *at.* Il arasyna ýaýraýan ýalan habar, toslama, çaklama, myş.

MYŞ-MYŞLY, *syp.* Ýalan, ýalan-ýaşryk, nädogry. *Şeýdip, her hili myş-myşly rowaýatlar döreýär* (A. Atajanow).

MYŞSA [my:şsa], *at, ser.* **Musku.**

MYTARA [myta:ra], *at.1.* Ýanyň bilen göterilýän kiçijik suw gaby. *Ol mytarasyndan kürişgelere bir zat guýýardy* (A. Gowşudow). 2. Teletinden ýa-da deriden edilen suw gaby. *Mytaradaky suw yslandyrdy* (“Görogly”).

MYTDYLDABERMEK [mytdylla:vermek], *işl.* Mytdyl-mytdyl edip ýöräbermek; mytdyldyňy dowam etdirmek.

MYTDYLDAMA [mytdyllama], *iş ady.* Mytdyldamak ýagdaýy.

MYTDYLDAMAK [mytdyllamak], *işl.* Örän ýuwaş ýöremek, haýal gitmek. *Şol wagt ýol bilen Mergen aga mytdyldap gelýärdi* (A. Durdyýew).

MYTDYLDASHMAK [mytdyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup assa, ýuwaş ýöremek. *Mytdyldasyp gelýän sygyrlar bir ýana sowuldy.*

MYTDYLDATMAK [mytdyllatmak], *işl.* Örän ýuwaş ýöretmek, haýal ýöretmek. *Annaguly ýabysyny mytdyldadyp guýa bardy* (A. Durdyýew).

MYTDYLDAYÝŞ [mytdyllaýyş], *iş ady.* Mytdyldamak ýagdaýy.

MYTDYLDY [mytdyly], *at.* Mytdyl-mytdyl edip ýöreýiş we şol ýöreýiş ady.

MYTDYL-MYTDYL, *s.ş. aňl. söz.* Haýal, haýal-ýagal, assa, ýuwaş ýörelende emele gelýän şekil. *Mytdyl-mytdyl edip ýöremek.*

MYTGAL [mytga:l], *at.* Nah matanyň bir görnüşi. *Ak mytgaldan tikilen balagyň dyzlary ýyrtykdy* (B. Seýtäkow).

MYZAHAR [myza:ha:r], *at, k.d.* Mätäç, zar, zelil. *Men dünýä maýyna myzahar dälidirin* (“Türkmen halk ertekileri”).

MYZAGA [myza:ga]: **myzagasyna däl** piňine däl. *Aýdanyň, aýtmanyň bir, myzagasyna däl.*

MYZAPYR [myza:pyr], *syp., ser.* **Mysapyr 2....** *Gepläp bilmän duran Gutlymyrat: – Gandym aga, bu gulaty galada heleýleriň arasynda meniň ýaly myzapylaryň üstüne çişmäge batyrdy...– diýdi* (A. Gowşudow).

MYZAÝYK [myza:ýyk], *at.* Kynçylyk.

◊ **Myzaýyk etmezlik** zähmet bilmezlik, kyn görmezlik, göwnüňe almazlyk, göwün-kine etmezlik. *Düýeler uzak ýoly myzaýyk etmän, äwmezlik bilen gadam urýardylar* (B. Kerbabaýew).

N

N, Türkmen elipbiýiniň on altynjy harpy.

NABAT [nava:t], *at.* 1. Ergin şekerden gaýnadylyp taýýarlanýan süýji. *Olaryň önünde bir tamdyr çörek, diş-diş nabat, aý demlenen çay goýdy* (B. Seýtäkow). 2. Gyza dakylýan at.

NAÇAR [na:ça:r], *syp.* 1. Ejiz, biçäre, betbagt, görgüli. *Naçar ene.* 2. Alaçsyz, bialaç, çäresiz, çykalga tapmaýan. 3. *göç.m.* Aýal, gyz maşgala. *Indem ol naçaryň öňki adamsy gününe goýmaýarmyş* (G. Ezizow).

NAÇARLABERMEK [na:ça:rla:vermek], *işl.* Ejizläp ugramak, naçarlap başlamak.

NAÇARLAMA [na:ça:rlama], *iş ady.* Naçarlamak ýagdaýy.

NAÇARLAMAK [na:ça:rlamak], *işl.* Ejizlemek, özüni çäresiz ýagdaýda duýmak, ejizlemek. – *Wah, beýdäýersiň öýtmändim – diýip naçarlady.*

NAÇARLANMAK [na:ça:rlanmak], *işl.* Naçar ýagdaýda bolmak, ejizlemek.

NAÇARLATMAK [na:ça:rlatmak], *işl.* Birini ejizletmek, naçarlyk etdirmek.

NAÇARLYK [na:ça:rlýk], *at.* Naçar ýagdaýda bolmaklyk, ejizlik, biçärelilik. *Gülzar özüniň jigerbendine iň soňky gezek naçarlyk bilen göz gýýtagyny aýlady* (B. Soltannyýazow).

NADAN [na:da:n], *syp.* 1. Medeniýetden yza galan, däbi-dessury bilmeýän, düşüňjesi az, gaflat ukusynda ýatan. 2. Sowatsyz, okuwsyz. 3. Akysyz, akmak, biakyl, edep-ekramsyz, terbiýesiz. *Duşdum üm bilmez nadana, Bir gadrym bilen islärin* (Magtymguly).

NADANÇYLYK [na:da:nçylyk], *at, ser.* **Nadanlyk.**

NADANLYK [na:da:nlyk], *at.* 1. Medeniýetden yza galaklyk, urp-adyty bilmezlik, aň-düşüňjesi azlyk. *Sowatsyzlyk we nadanlyk göýä bir tümlükdir* (“Türkmenistan”). 2. Sowatsyzlyk, okuwsyzlyk. 3. Akysyzlyk, akmaklyk, edep-ekramsyzlyk. *Onuň umumy keşbinde nadanlyk syzylýardy* (G. Kulyýew).

NADARA [nadara:], *syp.* Bihaýalyk bilen gykylyk, galmagal turuzýan, şerçi, haýýar, şermende. *Nadara aýal.*

NADARAÇYLYK [nadara:çylyk], *at, ser.* **Nadaralyk.**

NADARALYK [nadara:lyk], *at.* Bihaýalyk bilen gykylyk, galmagal turuzmaklyk, haýýarlyk, şermendelik. *Nadaralyk edip symparsyň!*

NADYL [na:dyl], *hal.* Bir zatdan göwni galan, göwnüne deglen, närazy, nägile. *Şükür, biriçe bar paýym, Nadyl bolmaga hakym ýok* (G. Daşgynow).

NADYLLYK [na:dyllyk], *at.* Bir zatdan göwni galan halda bolmaklyk, närazylyk, nägilelik. *Goja Ýunus onuň nadyllygynyň düýpdendigini aňdy* (S. Myradow).

NAGARA [nağara], *at.* Ýüzüne çig deri çekilen, çanagy uly suw kädinden ýasalan we kakylýp çalyňýan saz guraly, depregiň bir görnüşi. *Gümmür-gümmür nagaralar uruldy* (“Kitaby dedem Gorkut”).

◊ **Nagaraň dökmek** birine aýňy pürkmek, teýene etmek, käýinip gaharlanmak. *Sen meniň üstüme nagaraň dökjek bolýarsyň* (N. Pomma).

NAGARAÇY [nağaraçy], *at.* Nagara kakýan adam.

NAGDALY [nağda:ly], *at, zergärç.* Dörtburç, kejebe görnüşli dört ýa-da baş gaşly, ýüzüne altyn çayylan bezeg şaýy.

NAGMA [nağma], *at.* 1. Owaz, aýdym, heň. *Göýä murgy-säherdir, şeb suhan eýlär agaz, Bag içre bilbil olup, okyr nagma, hezar saz* (Magtymguly). 2. Dutarda ýerine ýetirilýän tilsim.

NAGRA [nağra] **I**, *at.* Ýaragynyň salan ýarasynyň yzy, tyg ýarasyndan galan kesik, ýaryk, nähre. *Göwnüme bolmasa, onuň ýüzünde ganhor Çingiziň peýkamynyň yzy, Nasreddin şanyň okunyň salan nagrasy görünýärdi* (A. Gowşudow).

NAGRA [nağra] **II: nagra çekmek (tartmak)** haýbatly, elhenç ses edip gygyrmak, nalamak. *Magtymguly, habar ber, ol kim, derýaga girdi? Her dem nagra çekende, derýany tupan kылды* (Magtymguly). *Gazap bilen nagra çekdi* (M. Seýidow).

NAGT [nağyt], *at.* 1. Nesýä goýman berilýän pul (edilýän söwda hakynda). *Söwdanyň nagty ýagşy* (Nakyl). 2. *göç.m.* Taýýar, häzir; soňa goýmazdan, derrew. *Tagsyr, siz muny nagt etdiňiz-ow* (“Görogly”).

◊ **Nagt pulsuz** nagt pul tölemezen geçirilýän söwda hasaplaşygy.

NAGTÇYL [nağytçyl], *syp.* Nagt söwda etmegi gowy görýän, nesýe söwda etmeýän. *Nagtçyl söwdagär.*

NAGYL [nağyl] **I**, *at, kön.s.* Nal. *Bedewlere nagyl kakýň* (Seýdi).

NAGYL [nağyl] **II: nagyl okamak** ýerliksiz öwüt-nesihat berjek bolmak, köp zady bilýän kişi bolan bolup gürläp oturmak (*ser.* **Nakyl: nakyl okamak**). – *Men ony baş ýüz manada beremok! – diýip, meniň başyma nagyl okaýar* (B. Kerbabayew).

NAGYM [nağym], *at.* 1. Bukulmak üçin gazylan garym. *Gyzlar şol gazylan nagym bilen gidip, patyşadan öňürti baryp, öz ýerlerine geçip, uklan bolup ýatdylar* (“Türkmen halk ertekileri”). *Çuň gazynan nagymymda oturyp, Yene bir salam hat ýolladym saňa* (A. Kowusow). 2. Oglana dakylýan at.

NAGYŞ [nağyş], *at.* Hala, egin-eşiğe salynýan bezeg, çeper şekil, bejergi. *Bu halynyň näzik çitimi ýönekeý, hemişeki çitimden iki esse gürr, nagyşlary-da nepis* (A. Gowşudow).

NAGYŞÇY [nağyşşy], *at.* Nagyş edýän, nagyş salýan adam.

NAGYŞLAMA [nağyşlama], *iş ady.* Nagyşlamak ýagdaýy.

NAGYŞLAMAK [nağyşlamak], *işl.* Nagyş bilen bezemek, nagyş salmak, nagyş çekmek, nagyş etmek. *Ýadygär ýaglygña meniň adymy, Nagyşlap ýazyşyň ýadyma düşdi* (A. Kowusow). *Nagyşlap ýolladym ol gahrymana, Ýönekeý sylagjyk, ýene bir ýaglyk* (K. Işanow).

NAGYŞLANMAK [nağyşlanmak], *işl.* Nagyş edilmek. *Onuň çokaýy nagyşlanypdy* (B. Seýtäkow).

NAGYŞLATMAK [nağyşlatmak], *işl.* Nagyş saldyrmak, nagyş etdirmek. *Köýnegiň ýakasyny nagyşlatmak.*

NAGYŞLAŞMAK [nağyşlaşmak], *işl.* Nagyş edişmek, nagyş etmäge kömekleşmek.

NAGYŞLY [nağyşly], *syp.* Nagyş bilen bezelen, nagyş çekilen, nagyş salnan, nagyş bilen bejerilen. *Diwarlaryň, haýatlaryň ýüzleri halyçalar, dürli nagyşly el senetleri bilen bezelgidi* (“Edebiýat we sungat”).

NAH, *syp.* Pagta süýüminden edilýän (ýüplük, mata). *Nah mata. Nah sapak.*

NAHAL, *at.* Erik, alma we ş.m. agaçlaryň ekmek üçin ýörite ösdürilip ýetişdirilen kökli çybygy. *Olar nahal oturtmaga girişdiler.*

NAHALHANA [nahalha:na], *at.* Agaç nahallary ösdürilip ýetişdirilýän ýörite ýer. *Sanly günlerde mekdebiň ýanynda kiçeňräk nahalhana emele geldi.*

NAHAR, *at.* Dürli görnüşde bişirilip taýýarlanylýan etli ýa etsiz, süýtli, ýagly iýmit, damak. *Nahar iýlip bolandan soň, Hanguly iki sany ýassygy goltugynyň aşagyna dykyp gysardy* (Ö. Abdyllyäwew).

◊ **Nahar duzy** iýmite atylýan ýörite duz.

NAHARÇYL, *syp.* Nahary işdämenlik bilen iýýän, iýermen, naharsow.

NAHARHANA [naharha:na], *at.* Köpçülik üçin nahar taýýarlanylýan we nahar iýilýän stolly, enjamly ýörite jaý.

NAHARLAMA, *iş ady.* Naharlamak ýagdaýy.

NAHARLAMAK, *işl.* Nahar, damak bermek, nahar iýdirmek (adam hakynda). *Ussalary çaylap, naharlap iş sal* (B. Seýtäkow).

NAHARLAMAKLYK, *iş ady.* Naharlamak ýagdaýy.

NAHARLANMAK, *işl.* Nahar edinmek, nahar iýmek. *Gijöýlänler ger-käbe naharlanypdym-da, aşşam şamynyň idegine-de çykmandym* (T. Gurbanow).

NAHARLAŞDYRMAK, *işl.* Naharlap çykmak.

NAHARLATMAK, *işl.* Birine nahar berdirmek, nahar iýdirmek. *Myhmanlary naharlatmak.*

NAHARLY, *syp.* 1. Nahar edinen, nahar iýen, aç däl, dok. *Naharly okaralar myhmanlaryň önüne çekilip başlandy.* 2. İçine nahar guýlan. *Işdäm ýok, men naharly.*

NAHARLYK, *syp.* Nahar etmäge ýeterlik, nahar bolar ýaly (et, ýag, önüm we ş.m.). *Bir naharlyk et.*

NAHARLYLYK, *at.* Naharly, dok ýagdaýda bolmaklyk, aç dälilik.

NAHARSOW, *syp., ser.* **Naharçyl.**

NAHARSYZ, *syp.* Dok däl, nahar iýmedik; aç. *Olar naharsyz galdylar.*

NAHARSYZLYK, *at.* Naharly dälilik, nahar iýmedik halda bolmaklyk, dok dälilik.

NAHLY, *syp.* Nah garyndyly, nah gatyşykly. *Nahly ýüň mata.*

NAJAGAÝ [najağay], *syp., gepl.d.* Başagaý. *Bu ýere najagaý bolup gelen artistleriň wagty bilen gurrasy duşmady* (“Edebiýat we sungat”).

NAJAGAÝLYK [najağaylyk], *at.* Başagaýlyk.

NAJAT [naja:t]: **najadyňy garamak (görmek)** öz ýagdaýyňa görä hereket etmek, öz aladaňy özüň etmek, çäre agtarmak, öz günüňi özüň görmek. *Edýän oýunlary şu bolsa, najatlaryny özleri görsünler* (S. Myradow).

NAJYRAMA, *iş ady.* Najyramak ýagdaýy.

NAJYRAMAK, *işl.* Bol-elin ýaşamak, tagamly nahar iýip hezil etmek, iýip-içip keýpden çykmak.

NAJYRAŞMAK, *işl.* Köp bolup iýip-içip mes bolmak, köp bolup hezil etmek; gönemek.

NAJYRATMAK, *işl.* Biriniň mes bolmagyna mümkinçilik döretmek, gönendirmek. *Eý, biziň ýaňyrak gaýdan ýerimizdäkiler aç otyrka, seni bu taýda najyratmarys ahyry.*

NAŽDAK, *at.* Metal we ş.m. önümleri ýylmamak, arassalamak üçin yüzüne ownuk mineral çayylan kagyzy; çalgydaş.

NAŽDAKLAMA, *iş ady.* Naždaklamak ýagdaýy.

NAŽDAKLAMAK, *işl.* Naždak bilen ýylmamak, naždak bilen arassalamak. *Sajy naždaklap arassalamak.*

NAŽDAKLAMAKLYK, *iş ady.* Naždaklamak ýagdaýy.

NAŽDAKLAŞMAK, *işl.* Naždak bilen arassalamaga kömekleşmek.

NAŽDAKLATMAK, *işl.* Naždak bilen arassalamak, ýylmatmak.

NAŽDAKLAÝYŞ, *iş ady.* Naždaklamak ýagdaýy.

NAKGAŞ [nakga:ş], *at.* Suratçy, surat çekýän, nagyş bilen bezeýji. *Men bir ilin nakgaşyýam* (Talyby).

NAKGAŞLYK [nakga:şlyk], *at.* Suratçylyk, nagyşçylyk käri.

NAKYL, *at.* Öwüt beriji gysgajyk halk pähimi (halk döredijiliginiň bir görnüşi). “*Düýä haýt diýmek medet*” diýen *nakyl bar* (A. Gowşudow).

◊ **Nakyl okamak** sözüniň arasy bilen *nakyl* aýdyp, öwüt bermek

NAKYLÇY, *at.* *Nakyl* köp ulanýan, *nakyl* köp bilýän adam. *Ol nakylçy adam.*

NAKYS, *syp.* 1. Näzikden ejiz, çepiksi, kiçjik. 2. Suwumsyz, ugunsyz, biderek. *Goýsana, nakys gürrüňi!*

NAKYSLYK, *at.* 1. Näziklik, ejizlik, çepiksilik. 2. *Nakys* gylyklylyk. *Sen şu nakyslygyňy haçan goýjak!*

NAKYSRAK [nakysra:k], *syp.* *Nakysa* ýakyn, *nakysa* meňzeşräk (*ser. Nakys* 2). *Bu pikir, megerem nakysrak* (G. Ezizow).

NAL [na:l], *at.* *Atyň* toýnagyna, aýakgabyň ökjesine, burnuna kakylýan ýarym aýlaw demir. *Atyň naly.*

NALA [na:la], *at.* Bir zada çendenaşa gaty gynanylyp çekilýän *nalys*, gam-gussa duýgusy gaplap alan agy hem zaryn ses, ahy-nala. *Aglayr bilbil mydam älemge ýaýyp nalasyn* (Magtymguly). ...*Bulutlar durdular nala, Seýdi* (Zelili).

◊ **Nala çekmek** başyňa düşen agyr ýagdaýa çydam etmän, döz gelmän zaryn-zaryn aglamak, ejizlikden nalamak, ah urmak. *Gamda giden garyp ýeňňeň ýat edip, Köp nala çekişni aldy janymy* (“Görogly”).

NALAÇ [na:la:ç], *hal.* Hiç hili alaç tapman, çykalgasyz, alaçsyz, çäresiz, bialaç. *Ýaňky ikisi nalaç bolup, gaçan ýerlerine geldiler* (“Görogly”).

NALAÇLYK [na:la:çlyk], *at.* Alaçsyzlyk, çäresizlik, bialaçlyk. *Jemal nalaçlykdan doňup galdy* (“Edebiýat we sungat”).

NALAJEJEÝIN [na:la:jedeýin], *syp.* Hiç zatdan başy çykmaýan, ederini-goýaryny bilmeýän, bihepbe, gowşak, emelsiz, başarnyksyz.

NALAJEJEÝINLIK [na:la:jedeýinlik], *at.* Hiç zadyň alajyny, çäresini tapmazlyk, hiç zatdan başy çykamazlyk, bihepbelik, gowşaklyk, emelsizlik, başarnyksyzlyk. *Nalajedeýinlik bilen hereket etmek.*

NALAMA [na:lama], *iş ady.* Nalamak ýagdaýy.

NALAMAK [na:lamak], *işl.* 1. Agyry, syrkawlyk, ejizlik, horluk, zulum we ş.m. zerarly dat etmek, nala çekmek. *Meniň saglygymdan nalaýan ýerim ýok* (“Edebiýat we sungat”). 2. Biri ýa-da bir zat haknyda gaty närazylyk bildirmek, köp zeýrenmek.

NALAMAKLYK [na:lamaklyk], *iş ady.* Nalamak ýagdaýy.

NALAMAZLYK [na:lamazlyk], *iş ady.* Nalap ýörmezlik. *Durmuşyndan nalamazlyk.*

NALAŞMAK [na:laşmak], *işl.* Köp bolup nalamak, ýerli-ýerden nalamak. *Bir ýola towşanlar ýygnanyşyp, öz durmuşlaryndan nalaşyp başlapdyrlar* (“Türkmen halk ertekileri”).

NALATMAK [na:latmak], *işl.* Birine nala çekdirmek; ejizledip zeýrendirmek. *Bu gyzyň özüni nalandan bardyr-da, ondan nalan ýokdur* (“Türkmen halk ertekileri”).

NALAYÝŞ [na:laýýş], *iş ady.* Nalamak ýagdaýy.

NALÇY [na:lçy], *at.* *Nal* ýasaýan we *atyň* aýagyna *nal* kakýan ussa.

NALLAMAK [na:llamak], *işl.* *Nal* kakmak, *nal* urmak, *nal* goýmak. *Atyň aýagyny nallamak. Aýakgabyň ökjesini nallamak.*

NALLAMAKLYK [na:llamaklyk], *iş ady.* Nalamak ýagdaýy.

NALLANMAK [na:llanmak], *işl.* Biri tarapyndan *nal* kakylmak, *nal* urulmak.

NALLAŞMAK [na:llaşmak], *işl.* 1. *Nal* kakmaga kömekleşmek. 2. Iki ýa birnäçe bolup nallamak.

NALLATMAK [na:llatmak], *işl.* *Nal* kakdyrmak, *atyň* aýagyna, köwşüň ökjesine *nal* urdurmak. *Seýis ussanyň ýanyna atyny nallatmaga getirdi.*

NALLY [na:lly], *syp.* *Nal* kakylan, aýaklaryna *nal* urlan. *Atyň nally aýaklary doň ýere degip, edil dokma daragyň sesi ýaly ses eşidilýärdi* (B. Seýtäkow).

NALSYZ [na:lsyz], *syp.* Aýagyna *nal* urulmadyk, *nal* kakylmadyk. *Nalsyz aýak daşa dözümsiz bolar.*

NALYŞ [na:lyş], *at.* Zaryn ses, zeýrenilip çekilýän ahy-nala, nala, zeýrenç. *Wenger obasynda ol wepat boldy, Eşidildi garry enäň nalyşy* (M. Seýidow).

NALYŞLY [na:lyşly], *syp.* Zaryn sesli, ahy-nalaly, zeýrençli. *Onuň nalyşly sözüne gulak asmadý.*

NALYŞSYZ [na:lyşsyz], *syp.* Ahy-nalasyz, zeýrençsiz, zaryn sessiz.

NAM [na:m], *at.* At, şöhrat. *Ýigit öler, namy galar; at öler, naly galar* (Nakyl).

NAMA [na:ma] **I**, *at, kön.s.* Aýdym, heň. *Görogly namasyny aýaklaýança, Arabyň aty saň gaty bolupdyr* (“Görogly”). – *Gaydarman myhmanlara bir baş keleme nama aýdyp berseň bolar – diýdi* (“Nejep oglan”).

NAMA [na:ma] **II**, *at.* 1. Hat, salam haty; beýan, ýazgy. *Galam alyp, namany gönderdigim bilmezmiň?* (Magtymguly). *Gözel patyşa bize nama gönderdi, Şanyň ordasyna bar, Jygaly ogly* (“Görogly”). 2. *dil b.* Kâbir sözlere goşulyp, goşulan sözleriniň manysyna laýyk täze manyly goşma söz ýasaýar. *Meselem: şertnama, ähtnama, borçnama, beýannama, maksatnama, meýilnama.* 3. *hukuk.* Döwlet edaralarynyň, kärhanalarynyň we guramalarynyň, şeýle-de wezipeli adamlaryň hem-de raýatlaryň hukuk kadalaryny berjaý etmek, ýerine ýetirmek we ulanmak bilen baglanyşykly kanunylyk ýörelgesine esaslanýan hereketleri. 4. Değişli hukuk netijesini döretmek üçin amala aşyrylýan hukuk hereketleri, mysal üçin: hukuk gatnaşyklarynyň

ýüze çykarylmagy, üýtgedilmegi ýa-da ýatyrylmagy. 5. Haýsydyr bir ýuridik fakt hakynda resminamalar, protokollar. 6. Özüni alyp barmagyň düzgünlerini kesgitleýän we kanun, perman, karar, tabşyryk we ş.m. görnüşinde aňladylýan kada döredijilik işiniň netijesi.

NAMART [na:ma:rt], *syp.* Mert bolmadyk, bigaýrat. *Namart duşman görse, gussadan öler* (Magtymguly).

NAMARTAÝ, *at.* Uly ýaşly adamlaryň biriniň hereketine nägilelik bildirip aýdýan sözi. *Goyup otur, namartaý, oba baryny berer welin, ony alyp geler* (N. Saryhanow).

NAMARTÇYLYK [na:ma:rtçylyk], *at, ser.* **Namartlyk.**

NAMARTLAMA [na:ma:rtlama], *iş ady.* Namartlamak ýagdaýy.

NAMARTLAMAK [na:ma:rtlamak], *işl.* 1. Namart bolmak, namartlyk etmek, bigaýratlap başlamak. 2. Sözüňden dänmek, sözüňde tapylmazlyk, sözüňde durmazlyk. *Ol ilki söz berdi, soň namartlap başlady.*

NAMARTLAMAKLYK [na:ma:rtlamaklyk], *iş ady.* Namartlamak ýagdaýy.

NAMARTLAMAZLYK [na:ma:rtlamazlyk], *iş ady.* Namart ýaly hereket etmezlik; ejizlemezlik.

NAMARTLARÇA [na:ma:rtlarça], *hal.* Namartlaryň edişi ýaly, namartlaryň edähedine görä.

NAMARTLAŞMAK [na:ma:rtlaşmak], *işl.* Namart bolubermek, kem-kemden, barha namartlamak, namarda öwrülip başlamak.

NAMARTLAÝYŞ [na:ma:rtlaýyş], *iş ady.* Namartlamak ýagdaýy.

NAMARTLYK [na:ma:rtlyk], *at.* 1. Namart bolmaklyk, mert dällik, bigaýratlyk. 2. Sözüňden dänmeklik, sözüňde tapylmazlyk, sözüňde durmazlyk. *Ol beren sözünde tapylmady, namartlyk etdi.*

NAMAZ [nama:z], *at.* Musulmanlaryň günde baş wagtna dogra okap edýän ybadaty.

♦ **Namaz arka** kyblanyň garşysyndaky tarap. *Yzlar iki ýabyň birigen ýerinden çykyp, namaz arka bakan gitdi* (B. Kerbabaýew).

NAMAZHON [nama:zho:n], *syp.* Şerigat ýoluny tutmak maksady bilen günde baş wagat namazyny sypdyrman okaýan, namaz okamaga endik eden (adam).

NAMAZHONLYK [nama:zho:nluk], *at.* Namazhon adamyň ýagdaýy, sypdyrman namaz okamaklyk.

NAMAZLYK [nama:zlyk], *at.* Ak ýüňden basylan, ýüzi nagyşly, üstünde diňe namaz okalýan, bir tarapy ýarym aýlawly keçe ýa-da halyça. *Haýatyň ýüzüne namazlyk halyça gerilgi durdy* (“Edebiyat we sungat”). *Namazlyk tapmasa garryja eneň, Çabdyny özüne namazlyk edýär* (K. Gurbannepesow).

NAMAZLYKLYK [nama:zlyklyk], *syp.* Namaz okamaga ýarar ýaly, namazlyk edip ulanar ýaly (don, çäkmen, mata we ş.m.). *Namazlyklyk mata.*

NAMAZLY-TÄRETLI [nama:zly-tä:retli], *syp.* Namaz okaýan, päkize bedenli.

NAM-NYŞAN [na:m-nyşa:n], *at.* Bir zatdan galan alamat, derek, yz, at-sor. *Olarda tukatlykdan nam-nyşan ýok.*

NAM-NYŞANSYZ [na:m-nyşa:nsyz], *syp.* At-syz-sorsuz, dereksiz, hiç hili alamatsyz. *Geçen uruşda nam-nyşansyz ýiten adamlaryň sany ýokdur.*

NAMUT [na:mu:t], *syp.* Umydy üzülen, näumyt, tamasyz; boş. *Namut etme, şepagatdan, rahmetden* (Magtymguly).

NAMYRAT [na:myra:t], *hal.* Maksat-myradyna ýetmedik, maksady hasyl bolmadyk, armanly. *Namyradam neýleýin men, namys-ar elden gider* (Mätäji). *Şol gyz bolmanda-da, namyrat geçesiň ýok* (Ý. Mämmediyew).

NAMYS [na:mys], *at.* 1. Şahsyýetiň borçlulyk düşünjesi bilen baglylykda ýüze çykýan duýgusy, ýokary mertebä eýe bolan ahlaklylyk, wyždanlylyk duýgusy. *Ol öz namysyny gorap bilýän aýal* (“Edebiyat we sungat”). 2. Ar, utanç, haýa-şerim bilen baglanyşykly duýgy, meretebe. *Namysdan ýaña ýere giräýjek boldum* (“Türkmenistan”).

♦ **Namys bilmek (etmek)** özüňe, adyňa laýyk bilmezlik, pes hasap etmek, aýyp hasaplamak, kemlik bilmek. **Namys getirmek** biriniň ýa köplügiň abraýdan düşmegine sebäp bolmak, biabraýçylyga sezewar etmek. *Olar ýaly adam ähli ilata namys getirer* (H. Derýaýew). **Namysyna degmek 1)** abraýdan düşmegine sebäp bolmak, mertebesini pese gaçyrmak, biabraý etmek, kemsitmek. **2)** gyz maşgala el degirmek, el garmak, zorlamak. **Namysyny depelemek 1)** mertebesini peseltmek, biabraý etmek. **2)** zorlamak.

NAMYS-AR [na:mys-a:r], *at, ser.* **Ar-namys.**

NAMYSJAŇ [na:mysjaň], *syp.* Sähelçe zady namys bilýän, namysyny arassa saklamaga çalyşýan, arjaň.

NAMYSJAŇLYK [na:mysjaňlyk], *at.* Namysjaňa mahsus bolan gylyk-häsiýet, namysjaňyň ýagdaýy, namysjaň bolmaklyk.

NAMYSLY [na:mysly], *syp.* Namysy, wyždany bar, wyždanly, arly, arjaň.

NAMYSLY-ARLY [na:mysl(y)-a:rlly], *syp., ser.* **Ar-namysly.**

NAMYSLYLYK [na:myslylyk], *at.* Namysy barlyk, wyždanlylyk, arlylyk, arjaňlyk.

NAMYSSEZ [na:myssez], *syp.* Namysy bolmadyk, wyždansyz, utanç-haýasyz, binamys, arsyz.

NAMYSSYZLYK [na:myssyzlyk], *at.* Namysy ýokluk, wyždansyzlyk, utanç-haýasyzlyk, binamyslyk, arsyzlyk. – *Şu namysyzlygyňy indi taşla, ýogsa-da sen bizden git! – diýip berk aýtdy* (A. Gowşudow).

NAN [na:n], *at.* 1. *şahyr.* Undan hamyr ýugrulyp bişirilýän çörek. *Beren nanyň saýa bolsa gerekdir* (Magtymguly). *Ak süýt emdiň, ulaldyň, heý aglar sen, nan gerek* (Magtymguly). Bugdaý nanyň bolmasa, bugdaý sözün ýokmudy (Atalar sözi). *Ýoklukda kem bolsa suprada nany, Goç ýigit gam çeker mydama, begler* (Kätibi). 2. *gepl.d., ser. Çörek.* Senden maşgala nan beren bolmaz.

NANBAÝ [na:nma:ý], *at, kön.s.* Çörek bişirýän adam.

NANLY [na:nly], *syp., ser. Çörekli.*

NAPAGA [napağa], *at, gepl.d.* Peýda, haýyr, nep. *Onuň saňa napagasy degermikä?*

NAR [na:r] **I**, *at.1.* Açyk, gyzyll gülli, ownuk ýaprakly, günorta ýurtlarda bitýän ağaç. 2. *Şol agajyň daşy gabykly, içi gyzyll däneli togalak miwesi. Süýji nar.*

NAR [na:r] **II**, *at. 1.* Adamyň bedeninde döreýän gyzyll menek, tegmil. 2. Gyza dakylýan at.

NAR [na:r] **III**, *at, k.d.* Ot. *Bir ýaramaz näkes sözi, Barabardyr nar biläni* (Halk aýdymyndan). *Daşdan bişdim, içden köýdüm, köz boldum, Ki nar kaýsy, kebab kaýsy, bilmedim* (Magtymguly). *Ýanyp duran nar men, sönmenem, begler!* (Seýdi).

NARBAN [narva:n], *at, ser. Merdiwan.* Narban baryny gurşap bu daga narbanly çykmaýy diýipdirler (“Görogly”).

NARDÄNE [na:rdä:ne], *at.* Gülyaka, dagdana we ş.m. bezeg şaýlaryna goýulýan goýy gyzyll reňkli gaş, naryň dänesine meňzeş gaş. *Nardäne gaşly maňlaýlyk.*

NARLY [na:rly], 1. Endamynda, bedeninde nary, gyzyll tegmili bolan. 2. Oglana dakylýan at.

NARLYK [na:rlyk], *syp.* Nar agajynyň köp biten ýeri. *Narlyk jülge.*

NARPYZ, *at. 1.* Dodak güllüler maşgalasyna degişli süýrüge ýaprakly, baldagynyň ujunda gülgün-melweşe reňkli gül topbajygy bolan ysly köpýyllyk ot. *Ýylanyň ýigrenini narpyz, ol hem hininiň agzynda gögerer* (Nakyl). 2. *göç.m.* Gerekejek ýerde görünýän, ýürege düşgünç, suwjuk adam. *Ýöne aramyzda gögerdi narpyz, Saýgarman söýgüde belendi-pesi* (A. Omarowa).

NARPYZAK, *at.* Boýy 10-30 sm ýetýän bir ýyllyk otjumak ösümlik.

NARPYZLY, *syp.* Narpyz gögerip oturan; narpyz goşulan, narpyz garylan. *Allanäme narpyzly kempudam tapypsyň* (Ö. Abdyllyawew).

NARPYZLYK, *at.* Narpyzyň köp biten ýeri, bol ýeri.

NARYNÇ [na:rynç], *syp.* Naryň reňkine meňzeş, nar reňkli. *Narynç ýalyn lowlap, asmana göterildi* (H. Ysmaýyłow).

NARYNJY [na:rynjy], *at, ser. Narynç.*

NAS, *at.* Temmäkä kül, hek, ýag we ş.m. garylýp taýýarlanýan we keýp üçin diliň aşagyna atylýan ýaşyl reňkdäki garyndy.

◊ **Nas etmek 1)** urup, ýenjip mynjyratmak, gaýdyp garşylyk görkezmez ýaly etmek. **2)** hötdesinden gelmek, kemini goýman başarmak, hek etmek, daş etmek, ökdelik bilen ýerine ýetirmek. *Ol işi men başarman kim başarsyn, tabşyryň-da göräýiň, nas ederin. Nas kädi bili inçe, düýbi togalak, ujy süýri görmüşli nas salynýan kiçijik kädi.*

NASÇY, *at, gepl.d.* Nas taýýarlaýan ýa-da satýan adam, naspuruş.

NASKEŞ, *syp.* Nas atýan adam.

NASKEŞLIK, *at.* Nas atmak endigi, naskeş bolmak ýagdaýy.

NASPURUŞ, *at, kön.s.* Nasçy, nas satýan.

NAŞTA [na:šta], *at.* Nahar. *Hoş temizli beg oglunyň naştasyn Sygyr ýatagynda kylmak ýaraşmaz* (Magtymguly).

◊ **Našta bolmak** ýürekse bolmak.

NAŞY [na:şy], *syp.* Tejribesiz, bilimsiz, düşüncesiz. *Magtymguly, çölde gezen naşyny, Bilik sorma köp sürdi diýp naşyny* (Magtymguly). *Galynça bir merdiň naşy zürýady, Il içinde galsa ýegdir hup ady* (Aşyky).

NAŞYJA [na:şyja], *syp.* Kiçiden gelen enaýy, eýjejik, nakysja, owadanja, gelsikli. *Men naşyja owlagyň arkasyny sypalajak bolup egildim* (“Edebiýat we sungat”).

NATUWAN [na:tuwa:n], *syp., k.d.* Güýcsüz, başarnyksyz, kuwwatsyz, biçäre, ejiz, naçar. *Bagty gara natuwany neýlär sen? Rehm etmezmiň Mahym janyň halyna!* (Mollanepes).

NATUWANLYK [na:tuwa:nlyk], *at.* Natuwan, başarnyksyz, emelsiz ýagdaýda bolmaklyk, iş başarmakda ejizlik.

NAW [na:w] **I**, *at.* Jaýyň üstüne we ş.m. goýmaga, çyra, radio simlerini geçirmek üçin dikmäge ýaraýan uzyn hem ýylmanak, göni ağaç, pürs.

◊ **Naw ýaly** uzyn boýly, syrdam, daýaw. *Görsem, ynha dokmaçylaryň arasynda naw ýaly syratly bir gyz bar* (A. Durdyýew).

NAW [na:w] **II**, *at.* Deňizde balyk tutmak, yük daşamak, söwda aragatnaşygyny etmek üçin uly göwrümlü, 4000-4500 put göterýän ýelkenli gaýyk. *Deňizler sal urdy, bozuldy nawum, Gudratym ýetmedi zalyma meniň* (Hatam şahyr).

NAWÇY [na:wçy], *at.* 1. Naw ýasaýan ussa. 2. Naw süýşän adam.

NAWÇYLYK [na:wçuluk], *at.* Nawçynyň käri, ýagdaýy. *Nawçylyk hünäri.*

NAWLY [na:wly], *syp.* Nawuň kömegi bilen, naw arkaly. *Ýüki nawly getirmek. Nawly gelmek.*

NAÝ I, *at.* Gargydan we ş.m. ýasalýan tüýdügiň bir görnüşi, saz guraly. *Şol barmana niredendir naýyň zaryn sesi eşidildi* (G. Kulyýew).

NAÝ II, *at.* Suw çilimiň sorulýan, çekilýän tarapy, müşdügi. *Surawy çilimniň naýy gözəl sen* (Magtymguly).

NAÝ III, *at.* deňizç. Ýelkenli nawuň burnundaky öňe çykyp duran ýogyn togalak agaç.

◊ **Naý bogaldak** naý ýelkeni çekilýän bogaldak. **Naý keleten** naý ýelkeni ýokary götermek üçin ýörite pürs. **Naý pälwan** naý bogaldagy gapdalyndan, önünden saklaýan ýüpler. **Naý ýelken** gäminiň hereketini çaltlandyrmak üçin in önünden çekilýän kiçijik ýelken.

NAÝBAŞY [naývaşy], *at.* 1. Owadan, görmegeý, syratly. *Bular biziň ilimiziň naýbaşy adamlary* (B. Kerbabaýew). 2. In gowy, saýlama, aňrybaş.

◊ **Naýbaşy kubok** sport ýaryşlarynda ýeňijilere gowşurylýan in ýokary baýrak.

NAÝBAŞYLYK [naývaşylyk], *at.* Naýbaşy derejä mynasyplyk, saýlama ýagdaýda bolmaklyk. *Hemme kişä naýbaşylyk, elbetde, ýetdirmez.*

NAÝÇA I, *at.* dokm. 1. Erşiň arasyndan argaç geçirmek üçin daşyna sapak saralyp, mäkiniň içine salýnan barmak boýy gamyşdan ýasalýan tara guraly. *Naýçalaryna sapak sarap, Sapaklaryny sazlaşdyrýar* (B. Kerbabaýew). 2. Tikin maşynlarynda daşyna sapak saralan tegelejek enjam, tegek. 3. *deňizç.* Gäminiň ön tarapyndan çekilýän naý ýelkenini berkitmek, gaýymlamak üçin gäminiň göwresinden öňe tarap uzalyp çykyp duran pürs. 4. Agzyndan doldurylýan tüpeňlerde mis oturdylýan ýer.

NAÝÇA II, *at.* Käbir bakja ekinleriniň gülüniň düýbündäki ýaňy düwen düwünçegi, täze düwen miwesi; güldüýbi. *Sapa goluň ikinji ýapragy hem birinjisi ýaly ilki murt çykaryp, soňra-da naýça görkezzer diýip çak edipdi* (N. Esenmyradow).

NAÝÇALAMAK, *işl.* Naýça emele gelmek, ýaňy düwüp, miwe görkezip başlamak. *Melejäniň öz önünden gelyän kölegesi ýaňyja naýçalan eriklere, üljelere dyrmaşýardy* (B. Kerbabaýew).

NAÝÇALY, *syp.* Naýçasý bolan, naýça bilen işleýän. *Naýçalý maşyn.*

NAÝÇALYK, *at.* Naýça bolar ýaly, naýça etmäge ýaramly. *Naýçalýk gamyş getirsene.*

NAÝYNJAR [na:ýynja:r], *syp.* 1. Ejiz, görgüli, gözgyny (adam). *Bu naýynjar ýarym adamyny aldamak*

mümkin däl (B. Seýtäkow). 2. Ýürek awadyjy, zaryn, aýylganç. *Ataly-ogul gözlerinden boýur-boýur ýaş döküp, şeýle bir naýynjar garadylar* (S. Myradow). 3. Göwnüçökgün, umytsyz, bialaç. *Olar özleriniň adatdaky ulumsylyklaryny ýitirip, naýynjar görnüşe eýe bolupdyr* (B. Kerbabaýew).

NAÝYNJARLYK [na:ýynja:rlyk], *at.* 1. Ejizlik, gözgynylyk. *Naýynjarlyk etmek örän haýypdyr, Maňa päsgel bermek senden aýypdyr* (B. Kerbabaýew). 2. Zaryn, ýürek awadyjy halda bolmaklyk. 3. Umytsyz halda bolmaklyk, göwnüçökgünlik.

NAÝYNSAP [na:ýynsa:p], *syp.* 1. Ynsapsyz, ynsabynyň çägin bilmeýän, wyždansyz, bolgusyz. 2. Bihaýa, haýasyz, gödek. *Beýle naýynsap işe meniň elim barmaz* (B. Kerbabaýew). 3. Käýinç hökmünde ulanylyan söz.

NAÝYNSAPLYK [na:ýynsa:plyk], *at.* 1. Ynsapsyzlyk, wyždansyzlyk. *Şonça ýalbarsa-da gulak salman, şeýle naýynsaplyk etdim* (A. Salyh). 2. Bihaýalyk, haýasyzlyk.

NAÝZA, *at.* 1. Ujy inçe, uzyn, sanjylýan demir çiş, sowuk ýarag. *Senden şu naýzaňy diläp, alyp bermäge geldim* (“Görogly”). 2. Tüpeňiň niline ugurdaş berkidilýän sowuk ýarag. *Olar ýaglyklaryny tüpeňleriniň ujundaky naýzalaryna berkidip, bärliğine tarap tirkeşip gaýtдылар* (Ý. Mämmediýew). 3. *sport.* Daş aralyga zyňylýan ujy demir çişli taýak.

◊ **Naýza boýy** naýzanyň boýuna deň, naýza uzynlygy aralyk. *Bu pälwan naýza boýy atylýp gitdi* (“Görogly”). *Gün naýza boýy galypdy.*

NAÝZADAR [naýzada:r], *at.* Naýza bilen ýaraglanan esger, naýzaly urşujy.

NAÝZADARLYK [naýzada:rlyk], *at.* Naýzadaryň ýagdaýy, wezipesi.

NAÝZALAMA, *iş ady.* Naýzalamak ýagdaýy.

NAÝZALAMAK, *işl.* Naýza sançmak, naýza dürtmek, süňçmek.

NAÝZALAMAKLYK, *iş ady.* Naýzalamak ýagdaýy.

NAÝZALANMAK, *işl.* Naýza sanjylmak.

NAÝZALAŞMAK, *işl.* Iki bolup ýa iki tarap bolup biri-biriňe naýza salmak, biri-biriňi naýzalamak. *Iki tarap hem naýzalaşmaga taýýardylar.*

NAÝZALATMAK, *işl.* Naýza bilen ýaratlamak; birine naýza sançdyrmak.

NAZAR, *at.* 1. Birine ýa-da bir zada bakyş, garaýyş, serediş. 2. Oglana dakylýan at.

◊ **Nazara almak** göz önünde tutmak. **Nazardan salmak (düşürmek)** ünsden düşürmek, gözden salmak, göz-gulak bolmazlyk. **Nazarda tutmak ser.** Nazara almak. *Şu ýyl mallar üçin köp mukdarda ýoronja*

bedesini taýýarlamaklyk nazarda tutulýar. Nazar salmak (etmek) 1) Birine ýa-da bir zada yhlasly seretmek, içgin syn etmek. Belent ýere çykyp, töwereğine nazar saldy. 2) göz-gulak bolmak, garaşyk etmek, kömek bermek, gözden salmazlyk. Nazaryňy dikmek dikanlap seretmek, göni bakmak. Onsoň ýoldaşlaryna soragly nazaryny dikdi (A. Nazarow).

NAZARKERDE, *syf. 1. Özüne çekiji, syratly, görmegeý. Oglum siz bir nurana, nazarkerde ýigit ekeniňiz* (“Edebiyat we sungat”). **2. Edenli, edermen, başarjaň, gaýratly. Mejnun nazarkerdedir, onuň herne dilegi kabul bolýandyr (“Leýli – Mejnun”).**

NAZARKERDELİK, *at. 1. Özüne çekijilik, syratlylyk, görmegeýlik. 2. Edenlilik, gaýratlylyk, başarjaňlyk.*

NAZARLAMAK, *işl. 1. Birine ýa-da bir zada seretmek, göz aýlamak, nazar salmak, syn etmek. Olar göni obany nazarlap gelýärdi. 2. Garawula almak, nyşana almak, çenemek. Ol nyşanany ýagşy nazarlap atdy. 3. göç.m. Ymtylmak, gönükmek, meýillenmek. Geljege nazarlamak.*

NAZARLANMAK, *işl. Garaýşyňy birine gönük-dirmek; biri tarapyndan nyşana alynmak, göz astyna alynmak. Özüne nazarlanyp duran adamlara seretdi* (“Edebiyat we sungat”).

NAZARYÝET, *at. 1. Bir zada bolan garaýyş. 2. Haýsy-da bolsa bir ylmy ýa-da onuň bölümlerini emele getirýän umumylaşdyrylan düzgünleriň, kanunlaryň, kanunalaýyklyklarynyň jemi. Edebiýatyň nazaryýeti.*

NAZBOÝGÜL [na:zvo:ýgöl], *at, ser. ösüml.d. Reýhan. Dodakgüllüler maşgalasyna degişli ýarym gyrymsy ýa-da gyrymsy agaçlaryň bir görnüşi; sümmül şekilli topbak gülli, ýakymly ysly birýyllyk ösümlük, reýhan. Aýnabat çäýnekleri süpürüp arassalaýança, kakam nazboýgöl ekilen kölçäniň ýakasynyndaky elýuwguçdan el-ýüzüni, boýunlaryny howlukman ýuwdy* (H. Garabaýew).

NAZYM, *at. Sazlaşykly çykýan ýakymly ses, owaz, mylaýym ses. Porhan ýene-de nazym bilen gygyryp “jynlaryny” ugratdy* (Halk ertekisinden).

NAZYMLY, *syf. Sazlaşykly çykýan mylaýym owazly, ýakymly sesli. Garrynyň nazymly sesi eşidildi.*

NAZYMLYLYK, *at. Owazlylyk, ýakymlylyk, hoşlabyzlylyk. Onuň sesiniň nazymlylygy özüne çekijidi.*

NAZY-NYGMAT [na:zy-nygmat], *at. Dürli nahar, ir-iýmiş, tagamlar (ser. Näzi-nygmat).*

NE, **1. Ýokluk görkezýän baglaýjy kömekçi. Ne ýowuz ýerde ýat, ne ýowuz düş gör** (Halk döredijiliginden). **2. Güýçlendiriji kömekçi. Ne gözəl maşgala!** **3. Näme?, nähili?** diýen sorag çalyşmasynyň gysgalan görnüşi (*ser. Nä*). *Eý mähribanyň, saňa ne boldy?*

NEBELA [nevela:], *syf. Nätüýsli, nähili, neneňsi. Bohow, sesi nebela eken-ow!* (“Görogly”). *Bu yssy nebela?*

NEBERE [nevere], *at. Bir ata-babadan önenler, kowum-garyndaş; maşgala. Günbe-günden öňäp barýar neberäň* (A. Atabaýew).

NEBI [nebi:], *at. Pygamber. Niçe resul gitdi, niçe müň nebi* (Magtymguly).

NEBIR [nevir], *syf. Nähili ajaýyp, nähili oňat, ne gözəl, birgeňsi.*

NEBIS [nevis], *at. Maddy üpjünçilige ymtlyş, köp zada eýe boljak bolmak islegi, islegi kanagatlandyrmak meýli, şahsy peýdaňy bilmek islegi.*

◊ **Nebse çapmak** nebsewürlik, açgözlülük etmek, öz hususy bähbidiňi aramak, zat diýip çarp urmak. **Nebsiň agyrmak** ýüregiň awamak, rehimiň inmek, haýpyň gelmek. **Nebsiňe buýurmak** öz islegiňi, arzuwyňy çäklendirip bilmek, özüne erk edip bilmek, nebsiňe haý diýmek. **Nebsiňe haý diýmek ser. Nebsiňe buýurmak. Nebsiň guly bolmak** ýeke öz peýdaň üçin ýaşamak, diňe öz haýryňy gözlemek, nebsiň ugruna gitmek. **Nebsiňi şaglatmak** nebsewürlik etmek, nebsiňe haý diýip bilmezlik, nebsiň guly bolmak, nebsiň öňüne böwet bolup bilmezlik. *Japbaklar nebsini şagladýanlardan, köpi gözläp, azdan galýanlardan dälendirler* (B. Kerbabaýew). **Nebsiň oýanmak (otukmak)** bir zada islegiň, höwesini artmak, öz peýdaňy bilmek.

NEBISJEŇ [nevisjeň], *syf. Nebsi gereginden artyk, nebsi üçin ylgaýan, nebsewür, betnebis. Nebisjeň dünýäni ýuwutsa-da doýmaz* (G. Kulyýew).

NEBISJEŇLIK [nevisjeňlik], *at. Nebisjeň bolmaklyk, betnebislik, nebsewürlik. Nebisjeňlik etmek.*

NEBISLI [nevisli], *syf. Nebsi bar, nebsini bilýän.*

NEBISLILIK [nevislilik], *at. Nebsi barlyk, nebsli bolmaklyk, nebsiňi ileri tutmaklyk, nebisjeňlik.*

NEBISSIZ [nevissez], *syf. Nebsi bolmadyk, nebsi ýok, nebsini çäklendirip bilýän.*

NEBISSIZLIK [nevissezlik], *at. Nebsi ýokluk, nebsli dälilik, nebisiz bolmaklyk, nebsi öňüne düşmezlik, nebsiňe buýrup bilmeklik.*

NEBIT [nevit], *at. 1. Ýeriň çökündi gatlagynda ýaýran gazylyp alynýan möhüm baýlyklaryň biri; çig mal hökmünde dürli önümler (kerosin, benzin, wazelin, parafin we ş.m.) almak üçin peýdalanylýan garamtyl-göňür ýa-da gara reňkli, ysly ýanyjy ýagjymak suwuklyk. 2. Nebitiň gaýtadan işlenmegi esasynda alynýan suwuk ýangyç. Çyranýň nebiti gutarypdyr.*

NEBITÇI [nevitçi], *at. Nebit senagatynyň işgäri, nebit boýunça hünärmen.*

NEBITÇILIK [nevitçilik], *at. Nebitçiniň hünäri, käri, wezipesi. Ol ençeme ýyl bäri nebitçilik edýär.*

NEBITDAKYL [nevitdakyl], *at, min.* Ýag, çalgı ýagy we ş.m. taýýarlamak üçin ulanylýan, dürli agyr molekulaly parafinleriň garyşyp gatamagyndan emele gelen madda, dag mummy.

NEBSAGYRYJYLYK [nebsa:gyryjylyk], *at.* Bir zada gynanyjylyk, nebsiň agyrmaklyk ýagdaýy. *Ol ýigdekçä nebsagyryjylyk bilen garady.*

NEBSEWÜR [nevsöwür], *syp. 1. ser. Nebisjeň. 2.* Işdämen, iýmekde uly islegi bolan, işdäli, işdäsi oýanan, halys iýesi gelip duran. *Ol nahara nebsewür garady.*

NEBSEWÜRLIK [nevsöwürlik], *at. 1. ser. Nebisjeňlik. 2.* Işdämenlik, işdäsi açyklyk. *Ol bedräniň ýanyna baryp, bir kürüşge suw alýar-da, nebsewürlik bilen içýär* (N. Jumaýew).

NEÇJAR [neçja:r / netja:r], *at.* Agaç ussasy. *Öz döwründe Nuh pygamber, Neçjar işin tutup geçdi* (Magtymguly).

NEÇJARLYK [neçja:rlyk / netja:rlyk], *at.* Neçjaryň käri, ýagdaýy. *Ol demirçilik hem ederd, neçjarlyk-da* (N. Pomma).

NEÇJARÇYLYK [neçja:rçylyk / netja:rçylyk], *at, ser. Neçjarlyk.*

NEDEN, *hal.* Tas, birden, tasdan. *Olar neden atdan agypdylar.*

NEDIR, *1.* “Näme?” manysyndaky *ne?* diýen sorag çalyşmasynyň soňuna *-dir* kem işligi goşulan görnüşi. *Ýüňi ýeten goç ýigidiň ýanynda, Altmyş nedir, ýetmiş nedir, ýüz nedir!* (Magtymguly). *2.* Oglana dakylýan at.

NEFER, *at, k.d.* Adam, şahs. *Kyrk müň nefer atlandylar, ardyna düşdüler* (“Kitaby dädem Gorkut”).

NEGADA [neğa:da], *hal.* Käbir wagtda, kämahal, käwagt, käte, käýarym. *Ol mamasynyň diş-dyrnak bolup, azap baryny siňdirip geýdiren bu egin-eşigini negada bir toýda-tomguda geýip çykarýardy* (A. Gowşudow).

NEJASAT [neja:sat], *at.* Adamyň, haýwanyň ýogyn içege arkaly daşyna çykarýan tezegi. *Nejasatdyr mydam iýýän höregi* (Kemine).

NEJAT [neja:t], *at.* Çykalga, çäre, alaç, najat. *Menem ertir adamlarym bilen öz nejadymy görerin* (H. Derýaýew).

NEJIS [neji:s], *syp. 1.* Ýürek bulandyryjy, keşdiň çeker ýaly däl, erbet, ýaramaz, pis. *2. göç.m.* Haýyn, ýigrenji.

NEJISLIK [neji:slik], *at. 1.* Ýürek bulandyryjylyk, keşdiň çeker ýaly däl, erbetlik. *2.* Haýynlyk, ýigrenjilik.

NEK, *syp.* Ýaramaz, nekdogdy, nekgende. *Atadan ogul köp dogar, içinde biri nek dogar* (Nakyl).

NEKDOGDY [nekdogdy], *syp.* Naýynsap, ynabyň ýuwudan; galandar, ykmanda, nekgende.

NEKGENDE [nekgenne], *syp., ser. Nekdogdy.*

NEKIRT: **nekirt etmek** sürümi, ekişi, orak ormagy, täze ýurda göçmegi, ekerançylygyň belli, jogapkärli pursatlaryny sähetli gün başlap goýbermek. *4-nji sentýabry sähetli gün hasaplap, şol gün kolhozyň dördünji brigadasynda nekirt etdiler* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”).

NEM, *at.* Yzgar, çyg, öl. *Arly gys bulutlaň nemini soran ýer jana geldi.*

◊ **Nem syzmazlyk** bilýän zady hakynda hiç zat aýtmazlyk.

NEME, *çal.* Köplenç, ýada düşmedik jyns ýa-da has atlaryň ýerine ulanylýan nämälim çalyşma.

◊ **Neme etmek** *gepl.d.* köplenç, näme etmelidigi diliňe gelmedik halatynda haýsy-da bolsa bir işlik *neme etmek* bilen çalyşyrylyp ulanylýar. *Şu gazygy şu ýere neme edip goýbereli.*

NEMEK, *at.* Duz-çörek, iýmek-içmek. *Şum rakypdyr iýdi nanu-nemegin* (“Şasenem – Garyp”).

NEMES [ne:mes/ ne:mis], *at, ser. Nemesler. Nemes dili. Nemes medeniýeti.*

NEMESLER [ne:mesler / ne:misler], *at.* Germaniýanyň esasy ilatyny düzýän ýerli halk.

NEMJIREMEK, *işl.* Yzgar çekmek, çyg çekmek.

NEMJIRETMEK, *işl.* Bir ýeri çygjartmak, neme basdyrmak. *Bug aýnany nemjiretdi.*

NEMLEME, *işl.* Nemlemek ýagdaýy.

NEMLEMEK, *işl.* Yzgar çekmek, çyg çekmek, öl çekmek, nemli bolmak.

NEMLENMEK, *işl.* Yzgar almak, yzgarlamak, ölenmek. *Ýagyş suwundan kemsiz nemlenen meýdan ýaşyl mahmal bürendi.*

NEMLI, *syp.* Çyg çeken, yzgar alan, yzgarly, çygly. *Niredendir bir ýerden üstüne ýagyş sepelän gury syzanyň, şor garaganyň şoruntlyk nemli ysy şemala aralaşyp gelýärdi* (A. Gowşudow).

NEMLILIK, *at.* Çyg, yzgar alanlyk, yzgarlylyk, çyglylyk.

NEMSIZ, *syp.* Yzgarsyz, çygсыз, nem çekmedik, gury.

NEMSIZLIK, *at.* Yzgarsyzlyk, çygсызlyk, öl däl, gurulyk.

NEMUNA [nemu:no], *at, k.d.* Nusga.

NENEN, “Nähili, nätüýsli, neneňsi” ýaly manylary aňladýan sorag çalyşmasy. *Berdi aga, şol ogluň üçin gelmäge ýüzüň-gözüň neneň çydaýar?* (A. Durdyýew).

NENEN-NIÇIK: **neneň-niçik bolmak** belli bolmak, bir ýañalyk bolmak, belli netijä gelinmek. *Men neneň-niçik bolandygyny düşündirdim.*

NENENŞI, *çal., ser. Neneň. Begenjimden neneňsi öýe gelenimi hem bilmedim* (R. Gelenow).

NENES [ne:nes], *at, ser.* **Nenesler.**

NENESLER [ne:nesler], *at.* Russiýada Kola ýarym adasyndan Ýeniseý derýasyna çenli aralykda ýaşayan halk.

NEOLIT [neýoli:t], *at, arheol.* Daş asyrynyň has soňky döwri, täze daş asyry.

NEP, *at.* Peýda, haýyr. *Şu dermanyň nepi degäýdi.*

NEPAGA [nepağa], *at, kön.s.* Nep. *Munuň içki, aýratyn-da aşgazan agyrysyna nepagasy kän* (“Saglyk”).

NEPES, *at, kön.s.* 1. Dem. *Ellerinden dür dökülýän baharyň, Nepesi durlady çygly howasy* (G. Ezizow). 2. Oglana dakylýan at.

◊ **Nepesiňi dürsemek, durlamak** demni dürsemek, durlamak, özüni rastlamak, ynjalyk tapmak. *Ol alňasaklyk bilen elindäki işini bir gapdala taşlap, nepesini dürsedi* (“Edebiýat we sungat”).

NEPIS [nepi:s], *symp.* Çeper ýerine ýetirilen, dokalan. *Nepis haly.*

NEPISLIK [nepi:slik], *at.* Owadanlyk, näziklik, ajaýyplyk, inçelik. *Biziň halyalarymyz nepisligi bilen göreni haýran galdyryar.*

NEPÝAG [nepýa:ğ], *at, gepl.d.* Çyra guýulýan ýangyç, nebit. *Gara çyraň peltesinden, Nepýagjyk-da ýokuşdyrdym* (K. Gurbannepesow).

NER, *at.* Bugra bilen arwanadan bolan erkek düýe iner. *Hatarda ner bolsa, yük ýerde galmaz* (Nakyl). *Ner düýäniň örküji ýünlek bolar, ýar-ýar* (Toý aýdymyndan).

NERESSE, 1. Yetginjeklik ýaşyna ýetmedik, kemala gelmedik, ýetişmedik; ýaşajyk, gögele. *Neresse çaga.* 2. *göç.m.* Biçäre, görgüli, görjegini görüp ýetişmedik (köplenç, ýaş ýogalan adam hakynda aýdylýar). *Neresse zor sazandady.*

NERKES, *at.* Ak ýa-da sary gülli ösümlik, gül.

◊ **Nerkes göz** owadan göz.

NERME, *at.* Döwek döwlede harmanyň daşyna halkalaýyn aýlanan däne gatysykly saman üşmegi, döwölüp, atmaga taýýar edilen ak ekin. *Ýel güýçli bolmany üçin, nermäni olar örän ýokary zyňýardylar* (B. Kerbabaýew).

◊ **Nerme näzik** sähel zada öýkeläp duran, sähel zady göwnüne alýan. *Ne beýle nerme näzik bolupsyň.* **Nermeden doýan ýaly** özüni hondanbärsi saýýan, gopbamsy (adam).

NERREK, *at.* Kümüş we beýleki gymmat bahaly zatlardan ýasalýan bezeg şaýlaryň ýüzüne her hili görnüşde deşik deşmek üçin ulanylýan gural.

NERRIK I, *at.* Dowaryň guzlamazlyk keseli.

NERRIK II, *at.* Hamyň iç ýüzünde döreýän agyrysyz düwün.

NERW [ne:rv], *at, anat.* Kelle we oňurga ýülüginden ähli agzalara ýaýraýan we özboluşly ulgam

emele getirýän hem-de bedeniň işleýşini dolandyryýan örän inçe gan damarlar ulgamynyň jemi.

NESIBE [nesi:ve], *at.* Kysmat, ykbal; näme-de bolsa bir zatdan ýetýän paý, rysgal. *Seni nesibäň getirdi, Indi ýurduň daşdyr, Öwez* (“Görogly”).

◊ **Nesibäň atylmak (atylmazlyk)** *ser.* **Nesibäň çekmek. Nesibäň çekmek (dartmak)** miýesser bolmak, bir sebäp bilen bir ýere barmak ýa-da gelmek, duşmak, duş bolmak. *Köp aglar men, ýarym bilmez, Nesip dartmaz, gülüp gelmez* (Mollanepes).

NESIBELI [nesi:veli], *symp.* Nesibesi bar; ykbally, ýazgytly. *Aý, onsoňam gyz maşgala diýeniň myhman bolýar, iru-giç öz nesibelisine gowuşmaly* (T. Gurbanow).

NESIL, *at.* 1. Asly bir ata-babadan bolanlar, kowum-garyndaşlar, arkama-arka gelýän garyndaşlyk. 2. Bir maşgalada önüp-ösen ogul-gyz, zürýat. *Her bir adamyň maksady özünden nesil galdyrmak.* 3. *göç.m.* Bir döwürde ýaşayanlar, döwürdeşler. *Altyn asyryň altyn nesli.*

◊ **Ýaş nesil** ýaş össürimler, ýaş yetginjekler, ýaşlar.

NESILME-NESIL, *hal.* Arkama-arka, nesilden-nesle, nesilsaýyn.

NESILSAÝYN [nesilsa:ýyn], *hal, ser.* **Nesilme-nesil.**

NESILSIZ, *symp.* Nesil önmeýän, nesli bolmadyk, ogul-gyzsyz, zürýatsyz, perzentsiz. *Dünyäden nesilsiz ötmek.*

NESIP [nesi:p], *at, ser.* **Nesibe.**

◊ **Nesip bolsa** “ykbal, kysmat şoňa ýetirse” diýen manyda ulanylýan aňlatma. *Nesip bolsa, Çandybile baraly, Agaýunus, Göroglyny göreli* (“Görogly”). *Nesip bolsa, türkmen raýatlaryna, nesillerine Altyn asyr ýar bolar* (“Türkmenistan”). **Nesip etdiginden** nesip edişine görä. *Gel, nesip etdiginden çay içeli. Nesip etsin* “hözirini gör, nepi degsin, deregiňe ýarasyn” diýen manyda aýdylýan alkyş. *Tüweleme, nesip etsin, gazygynda garrasyn* (B. Kerbabaýew). *Ýaşamak nesip etsin, jay kemi yok* (B. Pürliýew).

NESIHAT [nesi:hat], *at.* Birine bir mesele, iş hakynda berilýän öwüt-ündew, maslahat.

NESIHATÇY [nesi:hatçy], *at.* Nesihat, öwüt berýän adam, maslahatçy. *Men seni nesihatçy bagşy diýip eşitdim* (“Görogly”).

NESIHATLY [nesi:hatly], *symp.* Öwüt-ündewli, maslahatly.

NESTEREN, *at, kön.s.* Ýabany bägül; itburun. *Ýa reb, ol gülgün ýaňagyň gülmüdir ýa nesteren* (Şah Ysmaýyl).

NESÝE, *at.* Belli bir möhlete çenli bahasy, puly berilmän alnan, puly nagt berilmedik, nyrrhy tölenmedik. *Myraly goýunlaryny nesýe satjagyny aýdypdyr* (“Myraly”).

◇ **Nesýä geçmek** nesýe almak, ynamyny ödemek, nagt tölemän almaga mynasyp bolmak; alyş-berişde ygtybarly hasaplanmak.

NESÝE-NOWGAN [nesýe-nowğa:n], *hal, ser.* **Nesýe.** *Çykarman ol hem sesini, Nesýe-nowgan kömek etdi* (Ç. Aşyrow).

NEŞDER, *at.* 1. Ujy ýiti dilkaw pyçajyk, gan almak üçin ulanylýan pyçajyk. *Ol tenine neşder urlan ýaly tisingindi.* 2. *gepl.d.* Ary, möý ýaly käbir mör-möjekleriň çakýan ýiti inñesi. *Şol zarbada bat alyp, Çakdy neşderin dürtüp* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Şöhle. *Günüň neşderleri depäni deşip baryar* (B. Hudaýnazarow).

NEŞE, *at.* 1. Tirýek, meň ýaly saglyk üçin zyýanly bolan humarlandyryjy jisimleriň umumy ady. *Hemmeler neşe nogsanyna garşy aýaga galmaly* ("Türkmenistan"). 2. Tirýek, meň çekmek, arak, çakyr içmek we ş.m. zatlar netijesinde adamda ýüze çykýan ýelgin, keýp. *Biz olaryň ýanynda maşyny sakga durzup, olaryň neşesini uçurdyk* (N. Pomma). 3. *göç.m.* Ýykgyt edilýän zat, ýoň, nysak, ýörelge. *Soňky döwürde gaty köp maşynly gelin getirmek neşe bolupdyr.*

◇ **Neşe bilmek** bir zady dereje hasaplamak, öz artykmaçlygyny görkezýän alamatdyr öýtmek, mertebe saýmak. *Öňde-de biri sapançasynyň boş gabynyň içine daş hem aňry-bäri dykyp, biline guşanar eken, şony hem özüne neşe biler eken* (A. Gowşudow). **Neşän gaçmak (uçmak)** keýpiň bozulmak, keýpiň gaçmak. *Waheý, bar neşämi gaçyrdyň-la, gyz* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew). **Neşän ýetmek** mazaly keýplenmek.

NEŞEBENT [neşevent], *at, ser.* **Neşekeş.** Tirýekkeş, neşekeş, neşä erkini aldyran adam.

NEŞEBENTLIK [neşeventlik], *at.* Tirýekkeşlik, neşekeşlik.

NEŞEKEŞ [neşekeş], *at.* Tirýek çekmäge endik eden adam, tirýekkeş.

NEŞEKEŞLIK [neşekeşlik], *at.* Tirýekkeşlik, neşebentlik. *Neşekeşlik diýilýän zat uly betbagtçylyk* ("Türkmenistan").

NEŞELI [neşeli], *syp.* 1. Neşeden keýp alan, keýpli. *Neşeli ýagdaý.* 2. Keýpli, gyzykly, lezzetli. 3. *göç.m.* Özüne çekiji, timar berlen, owadan, kaşaň. *Ol hem neşeli köwüşleri geýmegi gowy görýär* (N. Pomma).

NEŞELILIK [neşelilik], *at.* Neşeli ýagdaýda bolmaklyk, neşesi barlyk; kaşaňlyk.

NEŞIR, *at.* 1. Çap edilip çykarylan kitaplar, žurnallar we ş.m. gollanmalar. 2. Çap edip çykarmak bilen baglanyşykly. *Neşir işleri.* 3. *Neşir* sözünden soň etmek kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Neşir etmek** çap edip çykarmak.

NEŞIRÝAT [neşirýa:t], *at.* Kitap, kitapça, gazet-žurnal we ş.m.-leri neşir etmek bilen meşgullanýan edara. *Ýene iki ýygyny neşirýata çap etmäge hödürlendi.*

NEŞIRÝATÇY [neşirýa:tçy], *at.* Çap edip çykarmak işi bilen meşgullanýan neşirýat senagatynyň işgäri, çap edip çykarýan adam.

NETIJE [neti:je], *at.* 1. Bir mesele, iş we ş.m. boýunça gelinýän in soňky pikir, çözgüt. 2. Edilen işden gelýän peýda, görülýän haýyr. *Islendik işiň jemleri ahyrky netije bilen kesgitlenýär* ("Türkmenistan"). 3. "Ahyr soňunda, in soňunda" diýen manyly giriş sözi. *Netijede, öýleriň ýene-de 50 müňüsine gaz berildi* ("Türkmenistan").

◇ **Netije çykarmak** sapak edinmek, iş üçin belli karara gelmek.

NETIJELI [neti:jeli], *syp.* Netije berýän, netijesi bar bolan.

NETIJESIZ [neti:jesiz], *syp.* Netijesi ýok, netije bermeýän, biderek, boş. *Netijesiz iş.*

NETIKAZA [netikaza:], *syp.* Özdiýenli, öz diýenini edýän. *Netikaza adam. Ol tüýs netikaza eken.*

NETIKAZALYK [netikaza:lyk], *at.* Netikaza häsiýetlilik. *Netikazalyk halanmaýan gylyk.*

NEÝLEMEK, *işl., gepl.d.* "Näme etmek?, näme işlemek?" manylarynda ulanylýan söz. *"Bir belasy bolmasa, guýruk munda neýlesin" diýip oýlanyndyr* ("Türkmen halk ertekileri"). *Dost ilinden awaraýam, Gel, gör, meni yşk neýledi* (Yunus Emre).

NÄ [nä:], 1. Sözüň önünden goşulyp, ýoklugy aňladýan goşulma. *Meselem: näbelli, nädogry* we ş.m. 2. *Nähili?, niçik?* ýaly sorag çalyşmasynyň manysyny aňladýar. *Seniň nä işiň, özi islänini etsin.*

◇ **Nä körün bar?** näme işiň bar, işiň ýok, barmak derkar däl. *Olarda nä körün bar? Öýde bol.*

NÄBELET [nä:velet], *syp.* Belet däl, tanyşlygy ýok, nätanyş. *Sen maňa näbeletmi?*

NÄBELETÇILIK [nä:veletçilik], *at, ser.* **Näbeletlik.**

NÄBELETLIK [nä:veletlik], *at.* Belet dällik, belet bolmadyk, tanyş dällik, nätanyşlyk. *Şähere näbeletlik.*

NÄBELETSIREMEK [nä:velessiremek], *işl.* Belet bolmadyksyramak, bilmediksiremek; nätanyşsyramak, näbelet bolan bolmak.

NÄBELLI [nä:velli], *syp.* Belli däl, açyk, anyk bilinmeýän; nätanyş. *Tokaýdan näbelli guşlaryň hüw-wüldili owazy gelýardi* (N. Jumaýew).

NÄBELLILIK [nä:vellilik], *at.* Belli dällik, belli bolmadyk, açyk bilinmezlik, açyk dällik; nätanyşlyk.

NÄÇE [nä:çe], *çal.1.* Bir zadyň bahasyny, sanyny, mukdaryny we ş.m. bilmek üçin ulanylýan sorag çalyşmasy. *Onuň näçe ýaşanyny bilýän adam ýokdy* (B. Seýtäkow). 2. Köp, köp gezek; isledigiňçe. *Gowaça şeýle bir ösümlik, şeýle bir ekin, muny näçe taryplasaň, ýene az* (B. Kerbabaýew).

NÄÇENJI [nä:çenji / nä:çinji], *çal.* Soralýan zadýň tertip boýunça ornuny görkezmäge hyzmat edýän sorag çalyşmasy. *Sen pellehana näçenji bolup geldiň? Näçenji sahypany okap gutardyň?*

NÄDOGRULYK [nä:doğruluk], *at.* 1. Hakykata dogry gelmezlik, dogry dällik, ýalanlyk. 2. Ýalňyslyk, hakyky dällik. *Meseläniň goýluşynyň nädogrulygy ýüze çykdy.*

NÄDOGRY [nä:dogry], *syp.* 1. Hakykata dogry gelmeýän, dogry däl, dürs däl, ýalan, galp. 2. Ýalňys. *Biz meseläni nädogry çözüpdiris.*

NÄGEHAN [nä:geha:n], *hal.* 1. *kön.s.* Duýdansyz, birden, birdenkä, tötänden. *Bir kerwen gelerdi Müsürden Şama, Nägehan geldiler üşbu mekana* (Magtymguly). *Nägehandan gelen betbagtçylyk ol maşgalanyň süýji durmuşyny bulady* (B. Soltannyázow). 2. *göç.m.* Garaşylmazdan inen bela, betbagtlyk, abanan howp. *Beýle nägehan ynsanyň başyna inmesin.*

NÄGILE [nä:gi:le], *syp.* Bir zatdan ýa-da birinden göwni galan, närazy bolan, nadyl. *Men siziň hiç biriňizden hiç wagtda nägile bolmadym* (B. Kerbabaýew).

NÄGILEÇILIK [nä:gi:leçilik], *at, ser.* **Nägilelik.**

NÄGILELIK [nä:gi:lelik], *at.* Birinden ýa-da bir zatdan göwnüň galmaklyk, närazy bolmaklyk, nadyllık, razy dällik.

NÄHAJAT [näha:jat], *at.* Nämä geregi bar, nämä gerek, nämä derkar, geregi, hajaty ýok, ne hajat. *Ederini bilmeze ýagy nähajat!* (Nakyl).

NÄHAK, *syp.* 1. Dogry däl, nädogry, hak däl. *Adama nähak gara sürtmeli däl.* 2. Hiç bir sebäpsiz, biderek, ýerliksiz.

NÄHEŇ, *at, k.d.* Kit, akula. *Jeyhun derýasynyň Nili-näheňi* (Magtymguly).

NÄHILI [nä:hi:li], *çal.* “Neneňsi, nätüýsli, niçik” ýaly manydaky sorag çalyşmasy. *Sen bagt diýen zada nähili düşüňärsiň?*

NÄHOŞ [nä:hoş], *syp., ser.* **Näsag.**

NÄHOŞLAMAK [nä:hoşlomok], *işl., ser.* **Näsaglamak.** *Ol ýaman nähoşlany üçin hassahana düşdi.*

NÄHOŞLUK [nä:hoşluk], *ser.* **Näsaglyk.** *Enesiniň nähoşlugy hakynda telegramma aldy.*

NÄJÜRE [nä:jürö], *çal., ýerli g., ser.* **Nähili.**

NÄKES [nä:kes], *syp.* Ugursyz, bolgusyz (adam). *Söziň parhyny bilmez bir näkes üçin bizden öýkelemän!* (“Edebiyat we sungat”).

NÄKESLIK [nä:keslik], *at.* Hiç zadýň alnyndan dällik, binamyslyk, sansyzlyk, bihepbelik.

NÄLAÝYK [nä:la:ýyk], *syp.* 1. Mynasyp däl, deň gelmeýän, taý gelmeýän, laýyk däl. 2. *göç.m.* Nädogry, ýalňys. *Nälaýyk hereketler.*

NÄLAÝYKLYK [nä:la:ýyklyk], *at.* 1. Laýyk dällik, mynasyp bolmazlyk, deň gelmezlik. 2. *göç.m.* Nädogrulyk, ýalňyslyk. *Edilýän hereketleriň nälaýyklygy. İşde bolýan nälaýyklyklar.*

NÄLER [nä:ler] **I**, *çal., gepl.d.* *Nämeler* sözüniň (çalyşmasynyň) gysgalan görnüşi. *Seyil edeliň bu jahana, Jahanda näler görüner* (Magtymguly).

NÄLER [nä:ler] **II**, *çal.* Her näçe, şunça, köp gezek, her edip, hesip edip. *Men näler çydajak boldum-la.*

NÄLET [nä:let], *at.* 1. Ýüzügaralyk, biabraýlyk, lagnat. 2. Gargyş, sögünç aňladýan söz. *Patýsa kiçi gyzyna nälet aýdyp, bir gatyryhana saldyrdy* (Halk ertekisinden).

◊ **Nälet getirmek** ýüzügara etmek, biabraý etmek. **Nälet okamak** gargyş etmek, gargamak.

NÄLETI [nä:leti], *syp., ser.* **Näletkerde.**

NÄLETKERDE [nä:letkerde], *syp.* Nälet, ysnat getirýän, näleti. *Sen-ä näletkerde oglan bolduň.*

NÄLETLEME [nä:letleme], *iş ady.* Näletlemek ýagdaýy.

NÄLETLEMEK [nä:letlemek], *işl.* Nälet aýtmak, pislemek; gargyş etmek. *Ähli halklar näletleyär urşy* (A. Kowusow).

NÄLETLEMEKLIK [nä:letlemeklik], *iş ady.* Näletlemek ýagdaýy.

NÄLETLENMEK [nä:letlenmek], *işl.* Biri ýa köpçülik tarapyndan nälet okalmak, gargyş edilmek. *Erbet hereketler üçin näletlenmek.*

NÄLETLI [nä:letli], *syp.* Nälet siňen, nälet aýdylan, näletlenen, nälet eýesi bolan.

NÄMAKUL [nä:ma:ku:l], *hal.* Makul däl, maksada laýyk däl, göwnejaý däl, makullanmaýan. *Onuň çykyşyna dogry diýenem tapyldy, ony nämakul bilenem tapyldy. Siziň şu maslahatyňyz nämakul däl.*

NÄME [nä:me], *çal.* Atlaryň ornuna gelýän sorag çalyşmasy. – *Näme beýle gijä galdyň? – diýip, söze başlady* (H. Derýaýew).

◊ **Nämäň alnyndan** “pylany kimmişin, ol hiç kim, elinden geljek zat bolmaz” diýen manyda ulanylýan aňlatma. *O nämäň alnyndan, ondan hiç kim gorkanak.*

NÄMEJAL [nä:meja:l], *syp.* Mejalsyz, ysgynsyz. *Açyk gapydan içeri giren nämejäl, ejiz göwreli, ýigirmi iki-ýigirmi bir ýaşlaryndaky ýigitdi* (A. Gowşadow).

NÄMEJALLYK [nä:meja:llyk], *at.* Ysgynsyzlyk, mejaly, kuwwaty, güýji ýokluk.

NÄMÄHREM [nä:mährem], *syp.* 1. Ýat, keseki. *Magtymguly, dostdan syryň gizleme, Biwepadyr, nämähremi gözleme* (Magtymguly). 2. Mähirsiz, rehimsiz, yzgytsyz. *O şol hatyn ki, nämährem nazardyr* (Sopy Allaýar).

NÄMÄHREMLİK [nä:mähremlik], *at.* Mähirli gatnaşykda дәллик, kesekilik. *Onuň garaýşynda nämähremlik duýulýardy.*

NÄMÄLİM [nä:mä:lim], *syp.* 1. Mälim дәл, belli, aýan bolmadyk, gümürtik; düşnüksiz. 2. Tanyş дәл, tnalmaýan, nätanyş.

◊ **Nämälim çalyşma dil b. Biri, pylany, neme** ýaly sözlerden ybarat bolup, köplenç atlaryň ýerine ulanylýan sözler.

NÄMÄLIMLIK [nä:mä:limlik], *at.* 1. Mälim, belli дәллик, aýan bolmazlyk, gümürtiklik. *Ýüreginde turan howsala, gorky, nämälimlik barha güýjeýärdi* (B. Seýtakow). 2. Tanyş дәллик, nätanyşlyk.

NÄNE [nä:ne], *at.* Ýapragy we baldagy gyzylymtyl, ýiti narpyz ysly, iýilýän ot.

NÄRAHAT [nä:ra:hat], *syp.* Rahat дәл, ynjalysyz, rahady ýok, rahatsyz, galagop. *Närahat ýürek. Närahat orun.*

NÄRAHATLYK [nä:ra:hatlyk], *at.* Rahat дәллик, ynjalysyzlyk, rahady ýokluk, rahatsyzlyk; galagoplyk. *Onuň derde dözümlü kalby närahatlyk bilen urýardy* (G. Kulyýew).

NÄRAZY [nä:ra:zy / nä:ra:zy:], *syp.* Birinden ýa-da bir zatdanrazy bolmadyk,razy дәл.

NÄRAZYÇYLYK [nä:ra:zyçylyk / nä:ra:zyçylyk], *at, ser. Närezylyk. Iki tarapda hem närazyçylyk bolmasyn..*

NÄRAZYLYK [nä:ra:zylyk / nä:ra:zy:lyk], *at.* Birinden ýa-da bir zatdanrazy bolmazlyk,razy дәллик, makul bilmezlik, göwnejaý дәллик. *Ýoldaşlarynyň ýüzüne närazylyk bilen seretdi.*

NÄRSE [nä:rse], *ser. Zat. Ol ne gözdür, kirpigi ýok, gaşy ýok? Gözlülerden ýagşy närseler görmüş* (Magtymguly).

NÄSAG [nä:sag], *syp.* Sag дәл, kesele duçar bolan, nähoş, syrkaw. *Hekim näsagyň ýagdaýyny bilenden soň, uludan demini aldy.*

NÄSAGÇYLYK [nä:sagçylyk], *at, ser. Näsaglyk. Onuň gürrüň bermegine görä, näsagçylyk ilerki obalara-da ýaýrapdyr* (G. Kulyýew).

NÄSAGLAMA [nä:saglama], *iş ady.* Näsaglamak, ýarawsyzlyk ýagdaýy.

NÄSAGLAMAK [nä:saglamak], *işl.* Kesele duçar bolmak, ýarawsyz bolmak, syrkawlamak, hassalamak, nähoşlamak. *Birhili, bagrym sançýar, ýüregimiň ugry ýok, näsaglap ýörün öýdýän* (“Edebiyat we sungat”).

NÄSAGLAMAKLYK [nä:saglamaklyk], *iş ady.* Näsaglamak ýagdaýy.

NÄSAGLAÝYŞ [nä:saglaýyş], *iş ady.* Näsaglamak ýagdaýy.

NÄSAGLYK [nä:saglyk], *at.* Sag дәллик, kesele duçar bolmaklyk, syrkawlyk, nähoşluk, ýoňlulyk. *Ha-pačylyk näsaglygyň sebäbidir.*

NÄSAZ [nä:sa:z], *syp.* 1. Agzybirliги bozulan, agzala. *Iki dostuň arasy näsazdy.* 2. Dogry işlemeýän, bozulan, ýaramaz, bozuk. *Maşynyň motory näsaz işleýär.* 3. Saz дәл, birsydyrgyn дәл, kadaly дәл. *Ýüregiň näsaz urmagy.*

NÄSAZLYK [nä:sa:zlyk], *at.* 1. Arasy bozuklyk, agzalalyk, agzybirliги ýokluk. *Bularyň arasyna bir näsazlyk düşdi* (A. Gowşudow). 2. Nädogrulyk, bozuklyk, ýaramazlyk. *Näsazlyk ýüze çykarylan badyna ony düzedýärler.* 3. Saz дәллик, kadaly дәллик, kadasyzlyk. *Ýüregiň urşunyň näsazlygy ýüze çykdy.*

NÄŞAT [nä:ša:t], *syp.* Şat дәл, şadyýan дәл, tukat, keypsiz. *Magtymguly, bimyradam, Iller hoşdur, men našadam* (Magtymguly).

NÄŞATLYK [nä:ša:tlyk], *at.* Şat дәллик, şadyýan дәллик, tukatlyk, keypsizlik.

NÄTAKYK [nä:ta:ky:k], *syp.* Takyk дәл, dürs дәл; belli edilmedik, gümürtik. *Nätakyk mesele. Nätakyk jogap.*

NÄTAKYKLYK [nä:ta:ky:klyk], *at.* Takyk дәллик, anyk, belli дәллик, gümürtiklik. *Öňki bar bolan käbir nätakyklyklar düzedilipdir* (“Edebiyat we sungat”).

NÄTANYŞ [nä:tanyş], *syp.* Tanyş дәл, keseki, biri-birini tanamaýan, ýat, bigäne. *Nätanyş adam.*

NÄTANYŞLYK [nä:tanyşlyk], *at.* Tanyş дәллик, biri-biriňi tanamazlyk, ýatlyk, bigänelik.

NÄTEŇENÄLET [nä:teňenä:let], *hal.* Bolşy nähili erbet, ýaramaz.

NÄTEŇET [nä:teňet], *hal, gepl.d., ser. Näteňenälet.*

NÄTJEK, *işl., gepl.d.* Näme etjek? diýen söz düzüminiň gysgalan şekili (“Näme alaç etjek, nähili çäre tapjak, edip biljek zadyň ýok” diýen manyda ulanylýar). *Biziň obamyzda asyl çäge bolmasa nätjek?* (B. Kerbabaýew).

NÄTMEK [nä:tmek], *işl., gepl.d.* Näme etmek diýen söz düzüminiň gysgalan şekili.

NÄTMEKÇI [nä:tmekçi], “Näme etmek hyýalynda bar, näme etmek meýliň bar?” manylarda ulanylýan sorag sözi.

NÄTÜÝSLI [nä:tüýslü], *çal.* “Nähili, neneň, niçik, näzeýilli, neneňsi” diýen ýaly manyda ulanylýan sorag çalyşmasy. *Aýuw, seniň bolşuň nätüýsli, toba-tagsyr!* (A. Durdyýew).

NÄUMYT [nä:umuýt], *syp.* Umytsyz, tamasyz. *Adybeg yzy binyşan gitdi diýip, men näumyt bolup ýördüm* (“Görogly”).

NÄUMYTLYK [nä:umuýtlyk], *at.* Umytsyzlyk, tamasyzlyk. *Onda näumytlyk duýgusy oýandy.*

NÄWAGT [nä:waýt], *çal.* Haýsy wagt, haçan. – *Biz kärhanada näwagt işläris? – diýipdir* (Ö. Abdyllyawew).

NÄWAGT-BIWAGT [nä:waýt-bi:waýt], *hal.* Her bir wagt, haçan diýseň, islendik-islenmedik wagt. *Näwagt-biwagt diýmän, bar bileni-biteni işdir.*

NÄWAGT-NÄZAMANA [nä:waýt-nä:zama:na], *hal.* Bilip bolmaz, nähili döwür boldy, bu nä zamana. *Näwagt-näzamana, ýüregiňde besläň ýagşylyklaryňy uzaklaşdyrman edip dynsaň gowy.*

NÄZ [nä:z], *at.* 1. Esasan, aýal-gyzlaryň öz gadyryny artdyrmak maksady bilen ýakymly, mylaýym duýguly näz-kereşmesi; göz-gaş kakysy, garaýşy. *Ol gözlerini güldürip, näz bilen ýylgyryp seretdi* (N. Pomma). 2. Arzylatmak, gerekletmek üçin tykyran bolup oturma. *Gyzy baryň näzi bar* (Nakyl).

♦ **Näziňi artdyrmak** arzyňy artdyrmak, özüňe ýalbartmak, näziňi çekdirmek. *Näziňi artdyrmasana, ozal gürlleşipdik ahyry.*

NÄZENIN [nä:zeni:n], *syp.* Göze ýakymly, mylaýym, ajaýyp, gözəl (ýaş aýal maşgala hakynda).

NÄZENINLIK [nä:zeni:nlik], *at.* Näz-kereşmelilik, näzi köplük. *Beýle näzeninlik hemme gyzlara mahsus däldir.*

NÄZEÝILLI [nä:zeýilli], *çal, gepl.d., ser.* Nähili. *Aýdaweri, oglum, atynyň reňki näzeýilli?* (“Görogly”).

NÄZIK [nä:zik], *syp.* 1. *ser.* **Nepis.** 2. Ýaşajyk, terje. *Otuň näzik ýapraklary бүрşерip görüňärdi* (B. Kerbabaýew). 3. Gowşajyk, inçejik, horja, çepiksije. *Çerkez arkan dolanmakçy bolanda, gurply penje onuň näzik çiginden ýapyşdy* (B. Kerbabaýew). 4. Mähirli, mylaýym, ýakymly, ýumşajyk. *Dutaryň näzik owazy.* 5. Berk däl, port, sagdyn däl; ejiz, gowşak. *Näzik baldak. Näzik gül.* 6. *göç.m.* Sähel zady ýüzüne alýan, ynjuk, öýkelek, nermenäzik. *Näzik gelin. Näzik adam. Näzik bolmak.* 7. Gyza dakylýan at.

NÄZIKLIK [nä:ziklik], *at.* 1. *ser.* **Nepislik.** 2. Ynjyklyk, köp zähmet, esewanlygy talap edililik. *Gowaçanyň näzikligi näzenin gyzyňkydan hem öteräk* (B. Kerbabaýew). 3. Mähirlilik, ýakymlylyk. *Tebigy näzikligine ýürekden gadyr goýýardy* (G. Kulyýew). 4. Berk dälilik, portluk, ejizlik. *Metalyň näzikligi.* 5. *göç.m.* Ynjyklyk, öýkeleklik.

NÄZIKSIREME [nä:ziksireme], *iş ady.* Näzik-siremek ýagdaýy.

NÄZIKSIREMEK [nä:ziksiremek], *işl.* Näz-kereşme eden bolmak, näziňi çekdirjek bolmak, näzik bolan bolmak. *Ol wagtyhoşluk bilen güldi, näziksiredi.*

NÄZIKSIREMEKLIK [nä:ziksiremeklik], *iş ady.* Näzik-siremek ýagdaýy.

NÄZIKSIREŞMEK [nä:ziksireshmek], *işl.* Ýerli-ýerden, birnäçe bolup näzik-siremek.

NÄZIKSIRETMEK [nä:ziksiretmek], *işl.* Näzik ýagdaýda boldurmak, näzik-siremäge ýol bermek; aýnatmak.

NÄZI-NYGMAT [nä:zi-nygmat], *at.* Her hili iýmitler, her tüýsli tagamlar, nazy-nygmat. *Näzi-nygmat görüp, iýip-içmedim* (Kemine).

NÄZIRGEME [nä:zirgeme], *iş ady.* Näzirgemek ýagdaýy.

NÄZIRGEMEK [nä:zirgemek], *işl.* 1. Näz-kereşme etmek, näzli bolmak, näziňi çekdirmek. *Ol ýigidiň saçyny sypap näzirgedi.* 2. Lälilik bolmak, läliksiremek, näziňi bildirmek. *Ol kakasynyň boýnundan asylyp näzirgedi* (G. Kulyýew).

NÄZIRGENMEK [nä:zirgenmek], *işl.* Näz etmek, näzlidigini bildirmek. *Gelin näzirgenip, gözünü süzdü* (“Edebiyat we sungat”).

NÄZIRGEŞMEK [nä:zirgesmek], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde näzirgemek. *Gyzlar näzirgeşip otyrdylar.*

NÄZIRGEÝIŞ [nä:zirgeýiş], *iş ady.* Näzirgemek ýagdaýy.

NÄZ-KEREŞME [nä:z-kereşme], *at.* Näz etmeklik, göz-gaş oýnatma, özüne çekiji mylaýymlyk, näzlilik. *Agaýunus ýüz-müň näz-kereşme bilen gözlerini güldürdi* (“Görogly”).

NÄZLI [nä:zli], *syp.* 1. Näz bilen, mylaýym, mähirli, näz-kereşmeli. *Onuň aýaly näzli güldi* (B. Kerbabaýew). 2. Adam ady.

NIÇE, *çal.* Näçe, ençe, birnäçe, birentek. *Türkini oňarmaz niçe mollalar, Arap tilin, diwan hatyn näbilsin* (Magtymguly).

NIÇESAR [niçesa:r], *hal.* Haçana çenli, haçana deňiç, näçe wagt. *Seniň geleňsizligiň zerarly, men niçesar goňşy-golamyň maşgalasyny kişsikliäýin!* (B. Kerbabaýew). *Niçesar saňa aýdyp etdirmeli!*

NIÇEZAR [niçeza:r], *hal., ser.* **Niçesar.** *Men niçezar saňa taýýar aw getirip berer ýörer öýdäň* (Halk ertekisinden).

NIÇIGSI [niçiğsi], *gepl.d.* Niçik, neneň, neneňsi, nähili. *Men sensiz niçigsi arman çekmäýin.*

NIÇIK, *gepl.d., ser.* **Neneň.** *Niçik lak atjagyn bilmeýän ýaly, Ogryn-ogryn galpyldaýar azajyk* (B. Kerbabaýew).

NIÇIKSI [niçiğsi], *ser.* **Niçigsi.**

NIDERLANDIÝALY [niderla:ndiýa:ly], *syp., ser.* **Niderlandiýalylar.**

NIDERLANDIÝALYLAR [niderla:ndiýa:lylar], *ser.* **Gollandlar.**

NIGÄR [niğä:r], *at.* 1. Gözel, söýgüli, ýar. *Könlüňni istäp, eý nigär, men barмышsam ýoldan-ýola, Berdim ki sowt-u namyňny jan birle her goldan-gola* (Magtymguly). 2. Surat, nagyş, haşam. 3. Gyz ady..

NIGÄRLI [niğä:rlı], *syp.* Bezelen, nagyşly. *Elleri bileğinden hynaly, barmaklary nigärli, mahbub kafyr gyzlary galyň oguz beglerine sargan süzüp içirlerdi* (“Kitaby dädem Gorkut”).

NIJE, *çal, ser.* **Niçe**. *Diýdim: “Ýa reb, kethudalyk nijedir”* (Magtymguly).

NIKA [nika:], *at.* Är-aýallyk gatnaşygyny düzgünleşdirmek däbi, kanuna laýyklykda nikalamak düzgünü. *Nika hakyndaky kanun.*

♦ **Nika gyýmak** adata, dessura görä täze öýlenenleriň är-aýallygyny resmileşdirmek, nikalamak. *Nika gyýyp, tutynyň aňyrsyna salanlarynda gyz uludan bir demini alan* (A. Salyh). **Nikany bozmak** biri bilen resmi är-aýal bolup ýaşamaklygy bes etmek, aýrylyşmak. *Men adamym bilen nikamy bozmagy göwnüme düwdüm* (A. Nazarow). **Nika suwy** maşgala gurýanlara nika gyýlanda toýçulara paýlanýan, olaryň süýjülikde ýaşasamaklaryny dileg etmek üçin berilýän süýji suw. **Nika ýaşyna ýetmek** durmuş gurmaga, kanun boýunça nikalaşmaga ýaşy ýetmek, kämillik ýaşyna ýetmek.

NIKALAMA [nika:lama], *iş ady.* Nikalamak ýagdaýy.

NIKALAMAK [nika:lamak], *işl.* Nikaly etmek, nika gyýmak. *Meni Öweze nikalap berseňiz, men myradyma ýeterdim* (“Görogly”).

NIKALAMAKLYK [nika:lamaklyk], *iş ady.* Nikalamak ýagdaýy.

NIKALANMAK [nika:lanmak], *işl.* Biri bilen nikaly ýagdaýda bolmak, birine nikalanyp berilmek.

NIKALAŞMAK [nika:laşmak], *işl.* Biri bilen nikaly ýagdaýa geçmek, kanuny är-aýal bolmak. *Ýaş çatynjalar toý günü nikalaşdylar.*

NIKALATMAK [nika:latmak], *işl.* Birine nika gyýdyrmak, nikalaşdyrmak.

NIKALAÝYŞ [nika:laýyş], *iş ady.* Nikalamak ýagdaýy.

NIKALY [nika:ly], *syp.* Nikada duran, nikalaşan; başy boş däl.

NIKASYZ [nika:syz], *syp.* Nikaly däl, nikada durmaýan.

NIKASYZLYK [nika:syzlyk], *at.* Nikasy ýokluk, nikada durmazlyk.

NIL [ni:l] **I**, *at.* Goýy gök reňk.

♦ **Nile ýatyrmak** nil reňkinden taýýarlanan suwuklyga boýaljak ýüpi atyp goýmak. **Nili azan (üýtgan)** adamkärçilik häsiýetlerini ýitiren. **Nili birmeňzeş** pikirli, bir ugurdan gopýan, pikirdeş. *Diýmek, ikisiniň hem nili bir* (H. Ysmaýylov).

NIL [ni:l] **II**, *at.* Ok atylýan ýaragyň (tüpeň, sapança, top we ş.m.) okunyň geçýän, çykyp gidýän turba görnüşli bölegi.

NILGÄR [ni:lğä:r], *at.* Boýag-nil gaýnadýan adam, boýagçy. *Olaryň biri bagban, beýlekisi nilgär eken* (“Türkmen halk ertekileri”).

NILGÄRLIK [ni:lğä:rlık], *at.* Nilgäriň käri, ýagdaýy.

NIRE [ni:re], “Haýsy ýer, haýsy orun, haýsy ugur?” diýen manyny aňladýan sorag çalyşmasy. *Sen nireden gelyärsiň?* (B. Seýtakow).

♦ **Nirede oturtjagyňy bilmezlik** çendenaşa hormatlamak, uly hezzet etmek, hormat bilen myhman almak. *Ol jorasyňy nirede oturtjagyny bilmedi.*

NIRELI [ni:reli], *syp.* Haýsy ýerli, haýsy ýurtly. *Siz nireli borsuňyz?* (“Edebiýat we sungat”).

NIÝET, *at.* Bir zady, işi etmäge öňünden döreýän isleg, hyýal, meýil.

♦ **Niýetiňe düwmek** bir işi amala aşyrmagy maksat edinmek, niýet etmek. **Niýetiňi bozmak** ýaman niýete, ýaman hyýala münmek, bozuk pikire gulluk etmek, ýaman päle gitmek. *Soltansöýüniň niýetiniň bozulanyňy ony häzir çagyryjagyny mälim edýär* (“Myrally”).

NIÝET-ARZUW, *at.* Ýürekde beslenýän, aňynda göz önüne getirilýän niýet we arzuw.

NIÝETLENILMEK, *işl.* Biri tarapyndan bir zat, iş göz önünde tutulmak, maksat, hyýal edilmek, göwne düwürmek. *Çopanlary çöl ýollary üçin ýörite niýetlenilen maşynlar gatnadýarlar* (“Türkmenistan”).

NIÝETLEME, *iş ady.* Niýetlemek ýagdaýy.

NIÝETLEMEK, *işl.* Bir zady kimdir birine bermegi göz önünde tutmak, ýüregiňe düwmek, maksat edinmek. *Men bu gyzy kyýamatlyk oglum Öwez jana niýetläp alyp gaýtdym* (“Görogly”).

NIÝETLEMEKLIK, *iş ady.* Niýetlemek ýagdaýy.

NIÝETLENMEK, *işl.* Haýsydyr bir zady kimdir birine bermek göz önünde tutulmak, ýürege düwürmek.

NIÝETLEÝIŞ, *iş ady.* Niýetlemek ýagdaýy.

NOBAT [no:vot], *at.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň gezekli-gezegine, yzly-yzyna gelip durmagy, gezek. 2. Bir zat almak, görmek üçin düzülen hatar. *Nobata durmak.* 3. Oglana dakylýan at.

NOBATÇY [no:votçy], *at.* Öz gezegine belli bir wagtda gulluk ýa-da jemgyýetçilik borjuny ýerine ýetirýän adam.

NOBATÇYLYK [no:votçuluk], *at.* 1. Nobatçynyň käri, wezipesi, işi. 2. Nobat borjuny ýerine ýetirmeklik, gezegine nobatçy bolmaklyk. *Düýn nobatçylykdan soň geçelgede işlemeli boldum.*

NOBATDAKY [no:votda:ky], *syp.* 1. Nobatda duran. *Nobatdaky adamlar.* 2. Belli bir yzygiderlilikde bolup durýan, çykýan. *Gazetiň nobatdaky sany. Nobatdaky maslahat.*

NOBATLAÝYN [no:votloýun], *hal, ser.* **Nobatma-nobat.**

NOBATMA-NOBAT [no:votmo-no:vot]. Nobat boýunça, gezeginiň ýetişine görä, gezekli-gezegine. *Göröglynň ýigitleri nobatma-nobat garawulçylyk eder diler* (“Görögly”).

NOBATSYZ [no:vossuz], *syp.* Nobata durman, binobat, gezezsiz.

NOBUR [no:vur], *at.* Uly ýap. *Köpek art penjeleri bilen ýer dörip, ýüzüni nobura bakan tutup hyňranýardy* (B. Kerbabaýew).

NOGAÝ [noğoy], *at, ser.* **Nogaýlar.**

NOGAÝLAR [noğoylor], *at.* Stawropol ülkesinde, Dagystanda, Garaçay-Çerkez respublikasynda ýaşayan türki dilli halk.

NOGSAN [noğsa:n], *at.* Zyýan, zeled, kemçilik.

NOGSANLYK [noğsa:nlyk], *at.* Kemçilik, ýetmezçilik, zyýanly hereket.

NOGTA [noğto], *at.* 1. Ýaşajyk göleleriň, köşekleriň we ş.m. mallaryň kellesine kelleki görnüşinde salyp, itmek, daňmak üçin ýüpden edilen enjam. *Häzir gölämize nogta eder ýaly ýüp işdirýän* (A. Durdyýew). *Atyny bir giň ýola salyp, nogtasyny arabanyň gorumyna ildirip ýatdy* (A. Ahundow-Gürgenli). 2. *göç.m.* Erk, ygtyýar. *Öz nogtasyny öz enesine tabşyrýan ýigitden men-ä näme tama edip boljagyny bilýän dälidirin* (B. Kerbabaýew).

♦ **Nogta salmak** erk-ygtyýaryny elinden almak, öz ugruna gidermezlik. **Nogtasyny başyna oramak** näme bolsa, şo bolsun etmek, öz ugruna goýbermek, çäklendirilmedik ygtyýar bermek. **Nogtasyny ele almak** özbaşdak hereket etmekden mahrum etmek, erk bermezlik, ygtyýaryny almak. **Nogtasyny eline bermek** erk bermek, özbaşdak hereket etmäge ygtyýar bermek.

NOGTALAMA [noğtolomo], *iş ady.* Nogtalamak ýagdaýy.

NOGTALAMAK [noğtolomok], *işl.* 1. Nogta salmak. *Ol eşegi nogtalap mündi.* 2. *göç.m.* Erk-ygtyýaryny ele almak, ugruna goýbermän, özüne garaşly etmek. *Iki ýüregi biri-birine baglan güýji nogtalamak kyndy.*

NOGTALAMAKLYK [noğtolomokluk], *iş ady.* Nogtalamak ýagdaýy.

NOGTALANMAK [noğtolonmok], *işl.* 1. Nogta salynmak. *Onuň joşgunly höwesi birbada nogtalanman tez mal ýaly suslandy* (B. Kerbabaýew). 2. Erki elinden alynmak, garaşly edilmek, örüsi daraldylmak. *Ol özüniň nogtalanyny soň bilip galdy.*

NOGTALAŞMAK [noğtoloşmok], *işl.* 1. Nogta salmaga kömekleşmek. *Öküçäni nogtalaşmasaň, maňa başardanok.* 2. Bilelikde nogtalamak. *Oglanlar köşeklerini nogtalaşyp durdular.*

NOGTALATMAK [noğtolotmok], *işl.* Nogtalamak işini başga birine etdirmek, nogta saldyrmak. *Göläni nogtalatmak.*

NOGTALAÝYŞ [noğtoloýuş], *iş ady.* Nogtalamak ýagdaýy.

NOGTALY [noğtoly], *syp.* 1. Nogta salnan, nogtalan. *Nogtaly göle.* 2. *göç.m.* Erk-ygtyýary alnan, erksiz, ygtyýarsyz.

NOGTASYZ [noğtosuz], *syp.* 1. Kellesine nogta salynmadyk. 2. *göç.m.* Erk-ygtyýary alynmadyk, hereketi çäklendirilmedik.

NOGUL [noğul], *at.* Köplenç, içi miwe huruşly togalak süýji. *Gartaň aýallar aňyrdan gelýän adamlaryň üstünden pişme, nogul, nabat seçýärdiler* (B. Kerbabaýew).

NOGUL-NABAT [nogul-naba:t], *at.* Dürli görnüşdäki süýjüleriň, noguldyr nabadyň umumy ady. *Nogul-nabat seçdi alyp tabagy, Ene arzuw edip ýagşydan ýagşy* (M. Myşyýew).

NOHUT, *at.* Köşüklü birýyllyk ösümlik, şeýle hem onuň togalajyk dānesi, hasyly. – *Biz suwly ýerden künji alyp bilemizok, sen künjini, nohudy düme ýerden aljak bolýaň – diýip, oturan ýerinden hümrüdedi* (A. Gowşudow).

NOKAT [nokot], *at.* 1. Kiçijik tegelejik tegmil. *Ýapragyň ýüzi kiçijik nokatlardan doludy.* 2. *dil b.* Habar sözleminiň we käbir gysgaldylyp ýazylan sözleriň soňunda goýulýan dyngy belgi. *Habar sözleminiň soňunda nokat goýulýar.* 3. Algebrada, nota ýazuwynda, telegraf kodunda, geografik kartalarda, meýilnamalarda we ş.m. şertli belgi hökmünde hyzmat edýän bellik. 4. *mat.* Matematikada, şeýle hem mehanikada ölçegi, çägi bolmadyk çyzygyň kesişýän ýeri. 5. Giňişlikdäki ýa-da bir zadyň üstündäki belli bir ýer, çäk. 6. *fiz.* Maddanyň bir haldan başga bir hala geçişinde temperatura çägi. *Gaynama nokady. Ereme nokady. Doňma nokady.* 7. Bir zat üçin niýetlenen ýa-da bir alamaty bilen tapawutlanýan ýer. *Sowda nokady.*

♦ **Nokat goýmak** biri ýa-da bir zat bilen baglanyşykly bolan ähli işi gutarmak, tamamlamak.

NOKATLAMAK [nokotlomok]: **gep nokatlamak** birsyhly gaýtalap, heçjkläp durmak. *Öz başyna ýaňrap, gep nokatlap duran şübhelı adam: – Özüňiz bilersiňiz! – diýip çykyp gitdi* (A. Gowşudow).

NOKATLY [nokotly], *syp.* Nokat goýlan, nokat bilen bellenen.

◊ **Nokatly otur dil b.** esasan, düzmeli goşma sözlemlerde ulanylyp, ýönekeý sözlemleriň arasynda goýulýan dyngy belgi (;).

NOKATMA-NOKAT [nokotmo-nokat], *hal.* Bolşy-bolşy ýaly, başdan-aýak, boýdan-başa, sözme-söz; anyk, dogry. *Tabşyrylan ýumşy nokatma-nokat aýdyp bermek.*

NOKGY-NOKGY [nokgu-nokgy], *at.* Biri tarapyndan goýar ýerde goýulman edilýän gürrüň.

◊ **Nokgy-nokgy edip oturmak** üýtgeşik gürrüň edýändirin öýdüp, goýar ýerde goýman gürläp oturmak.

NOL [no:l], *mat.* 1. Ululygyň ýokdugyny aňladýan belgi: 0. *Köpetdagyň futbolçylary myhmanlary 1:0 hasaby bilen utdy.* 2. Howanyň we ş.m. gyzgyn-sowuklygy ölçelýän şertli belgi, mukdar-möçberini derejesi. *Şu gün Aşgabatda nol gradus boldy.*

NOL-NOL [no:l-nol], 1. Deňme-deň. *Oýun nol-nol hasaby bilen tamamlady.* 2. Sagadyň näçedigi aýdylýp, yzyndan *nol-nol* sözi gelende, “ylaýyk” diýen manyny aňladýar, mysal üçin: *sagat on iki nol-nol* “sagat ylaýyk on iki”.

NOMER [no:mer / no:mur], *at, gepl.d.* 1. Bir meňzeş zatlaryň tertibini, yzygiderliligini görkezýän belgi ýa-da san (*ser.* **Belgi** we **San: tertip san belgisi**). *Ol haýsydyr bir nomeri sorady* (A. Gowşudow). 2. Geým, aýakgap we ş.m. zatlaryň san bilen bellenen ölçegi. *Egnindäki on alty nomer ýeke nil tüpeňiniň nili gatý yokarda somalyp görünüýärdi* (A. Gowşudow). 3. Belli bir tertip, san bilen yzygiderliligi bellenen zat. *Mekdeplerde diwar gazetleriň nomerleri yzygiderli çykarylýar.* 4. Myhmanhanada, hammamda we ş.m. aýratyn otag, jaý. 5. Konsertiň we ş.m. ýerine ýetirilýän, görkezilýän aýratyn bir görnüşi. *Konsertiň nomerleri biri-birinden gyzkyldy* (B. Annageldiýew). 6. *göç.m.* Bir maksat bilen edilýän iş, pyrryldak. *Seniň ol nomeriň geçmedi.*

◊ **Nomere goýmak** *gepl.d.* bir işi bitirerin diýip bitirmän ýa bolmasa, başga bir zat edip, oňaysyz ýagdaýda goýmak.

NOMERLEME [no:merleme / no:murlomo], *iş ady.* Nomerlemek ýagdaýy.

NOMERLEMEK [no:merlemek / no:murlomok], *işl., gepl.d.* Bir zada yzygiderli tertipde nomer goýup çykamak, tertip sanlar bilen bellemek, san belgisi bilen belgilemek.

NOMERLEMEKLIK [no:merlemeklik / no:murlomokluk], *iş ady.* Nomerlemek ýagdaýy.

NOMERLENMEK [no:merlenmek / no:murlonmok], *işl., gepl.d.* San bilen bellemek, nomer goýulmak.

NOMERLEŞMEK [no:merleşmek / no:murloşmok], *işl., gepl.d.* Nomer goýmaga, yzygiderli nomerlemäge kömekleşmek.

NOMERLETMEK [no:merletmek / no:murlotmok], *işl., gepl.d.* Nomer goýdurmak, yzygiderliligini san belgisi bilen belgilemek.

NOMERLEÝIŞ [no:merleýiş / no:murloýuş], *iş ady, gepl.d.* Nomerlemek ýagdaýy.

NOMERLEÝJI [no:merleýji / no:murloýjy], *at, gepl.d.* Nomerini, san belgisini goýujy (gural ýa-da adam).

NOMERLI [no:merli / no:murly], *syp., gepl.d.* Yzygiderli tertipde nomer goýlan, sanlar arkaly belgilenen.

NOMERLIK [no:merlik / no:murluk], *syp., ser.* **Nomerli.** *Sekiz nomerlik galoş.*

NOMERLILIK [no:merlilik / no:murluluk], *at, gepl.d.* Nomeri, tertibi barlyk, yzygiderli ýagdaýda bolmaklyk.

NOMERSIZ [no:mersiz / no:mursuz], *syp., gepl.d.* Yzygiderli tertipde nomer goýulmadyk, tertibi sanlar bilen bellenilmedik.

NOMERSIZLIK [no:mersizlik / no:mursuzluk], *at, gepl.d.* Nomeri ýokluk, san bilen yzygiderliligi bellenilmedik.

NOŞ [no:ş] I, Düwnen çaganyň arkasyna, ýeňsesine el bilen kakylýp aýdylýan ümlük. *Ol, “noş, noş” diýip, oglanjygyň ýeňsesine ýuwaşja şapbatlady.*

NOŞ [no:ş] II: **noş bolsun!** nesip etsin, janyňa siňsin, janyňa ýarasyn. *Çaýyň iç, çöregiňi iý, janyňa noş bolsun!* (B. Kerbabaýew).

NOŞY [no:şy], *at, gepl.d.* Soganyň ýaşı, ýaşy gök sogan.

NOTA [no:to] I, *at, sazç.* 1. Saz sesiniň, owazynyň şertli çyzykly belgisi. 2. Şertli çyzykly belgiler bilen ýazylan saz eseriniň ýazgysy; sonuň ýaly-da ýazgylardan ybarat kitap, depder.

NOTA [no:to] II, *dipl.* Bir döwletiň hökümetiniň başga bir döwletiň hökümetine resmi diplomatik hat bilen ýüzlenmesi.

NOWA [nowo], *at.* 1. Mallary suwa ýakmak üçin ağaçdan ýasalan süýri gap. *Nowalara suw guýdum, Daşdy gitdi ýar-ýar* (Toý aýdymyndan). 2. Maşynyň, arabanyň we ş.m. ýük goýulýan, ýüklenýän ýeri.

NOWA [nowa:], 1. Akyl, paýhas, aň, düşünje. *Başda nowaň bolsa beýdip ýörmezdiň, Her günde birine göwün bermezdiň* (M. Seýidow). 2. Ujypsyz zat. *Janyňa ýakymly azat howasy, Bizde bolmaz din, adatyň nowasy* (N. Pomma).

NOWASYZ [nowa:syz], *syp.* Akylsyz, ýeňilkele, aňsyz. *Ol bir nowasyz oglan eken.*

NOWBAHAR [nowvahar / nowwahar], *at.* 1. Ýazyň, baharyň ilki başlanýan döwri, täze bahar; alabahar. *Zar-zar çün ebri-nowbahar ýygldy* (“Zöhre – Tahyr”). 2. *gepl.d.* Ilkinji bolan çaga, ogul, gyz. *Boýun görüp, guwananyň daşyndan, Nowbaharym – Haýdar, körpäm – Mirhesen* (Seýdi). 3. Gyza dakylýan at.

NOWÇA [nowço] **I**, 1. *syp.* Sagdyn, ýaş. *Nowça gyzlar*. 2. Gyza dakylýan at.

NOWÇA [nowço] **II**, *at.* Degirmende möhreden gelyän suwuň batly çykmagy üçin edilen deşik.

NOWELLA [nove:lla], *at.* Çözülişi garaşylmadyk ýagdaýda tamamlanýan uly bolmadyk hekaýa; kyssa görnüşli gysgajyk eser.

NOWELLAÇY [nowe:llaçy], *at.* Nowella ýazýan ýazyjy.

NOWGÜL [nowgül], *at.* 1. Täze gül, täze, ýaňy açylan gül. 2. Söýgüli ýar, gözəl gyz-gelin. *Başym gurban täze gelen nowgüle* (Aýdymdan). 3. Gyza dakylýan at.

NOWHA [nowho], *at.* Agyly derdinme görnüşindäki aýdym. *Aşyk bolan jandan umydyň üz, Gijeler dynmaýyn nowhalar düzer* (“Şasem – Garyp”).

NOWHANA [nowha:na], *at.* Derýadan baş, saka alýan giň uly ýap. *Tejen derýasynyň özeni bolan nowhana örän çuňňurdy* (B. Kerbabaýew).

NOWJUWAN [nowjuwa:n], *syp.* Ýaş ýigit; ýaş gyz. *Eý soltan, bir nowjuwan, Bize otlar saldy gitdi* (“Görogly”). *Aýyp kylman, eý ýaranlar, nowjuwan elden gider* (Mätäji).

NOWRUZ, *at.* 1. Käbir Gündogar ýurtlarynyň hasaby boýunça täze ýyl çalşygy, täze ýyl çalşygynyň ilkinji güni, täze gün. *Nowruzyň garyna bäsdeşlik edip oturan pagta synym oturmanam durmady* (H. Garabaýew). 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Nowruz baýramy** Alynky Aziýada, Ýakyn we Orta Gündogarda, Orta Aziýada, şol sanda Türkmenistanda we Zakawkazýede ýazyň gelmegi bilen bellenýän baýram.

NOWRUZGÜL [nowruzgül], *at.* 1. *ösüml.d.* Baldagy şahasyz we ýapraksyz, gülleri sary, gülgün, gyzyl reňkli köpyýlyk ösümlik. 2. Gyza dakylýan at.

NOÝABR [noýa:vyr], *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň on birinji aýy.

NOÝBA [no:ývo], *at.* Uzyn kösükli birýyllyk ösümlik, şeýle hem onuň süýri däneli hasyly. *Noýba hasylyny ýygnamak*.

NOÝBALY [no:ývoly], *syp.* Noýba goşulan, noýba atylan, noýba garylyp bişirilen. *Noýbaly unaş*.

NÖKER [nökör], *at, taryh.* 1. Öňki döwürde hanyň, begiň we ş.m. garamagynda gulluk edýän adam, urşujy. *Ol serdaryň hökümini nökerlere geçirdi. Ol nira ýüzlense, garşysyndan duşman nökeri peýda bolýardy*

(B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Biriniň tarapdary, daýanjy, ynamdar adamy. 3. *gepl.d.* Tirkeşilýän oglan, ýoldaş. 4. Oglana dakylýan at.

NÖKERBAŞY [nökörbaşy], *at.* Nökerleriň serkerdesi.

NÖKERLIK [nökörlük], *at.* Nökeriň wezipesi, ýagdaýy.

NÖWERT [nöwört], *at, dokm.* Tara guralynda daşyna dokalan mata oralýan kese agaç ýa-da turba görnüşindäki enjam.

♦ **Nöwert agajy ýaly** ýylmanak. *Bir gezek...keteni, alaça dokamagy kesp edinen Aýjan eje sakgalyny takyr edip syran ýigitleriň birine “Eňegiňi nöwert agajy ýaly edäýipsiň-ä” diýdi* (“Türkmen dili” gazetini).

NÖWERTLIK [nöwörtlük], *syp.* Nöwert eder ýaly, nöwert etmäge ýaramly. *Nöwertlik agaç*.

NUKDAÝNAZAR, *at.* Bir zat hakynda pikir, düşünje, bir zada bolan garaýyş. *Her bir raýatyň belent watançylyk nukdaýnazary bolmalydyr*.

NUH [nu:h], *at.* Adam Atadan soňky pygamberleriň biri.

♦ **Nuh eýýamy (döwri)** 1) Nuh pygamberiň pygamberlik edip geçen döwri. 2) atam (babam) döwri, gadym eýýam, örän gadymy döwür. **Nuhuň gämisi** dünýäni suw-sil alanda janly-jandarlaryň, ösümlikleriň iki jynsyndan hem jübütme-jübüt edilip ýüklenen gämi. *Nuhuň gämisin dartan atamyzdan galandyr* (Kemine). **Nuhuň tupany** Nuh pygamberiň döwründe dünýäni suw-sil aldyran tupan. *Şeýle tupan boldu ki, göýä hazret Nuhuň tupany dek, köp adamlar derýanyň içinde we ýakasynda heläk boldular* (“Zöhre – Tahyr”).

NUN [nu:n], *at.* Arap elipbiýiniň ýigrimi başınjy harpynyň ady.

NUR [nu:r], *at.* 1. Ýagty, şöhle, yşyk, ýalkym. *Ýaňy dogan Gün jandara lezzet beriji göwher nuruny dünýä saçdy* (B. Gurbanow). 2. Adama dakylýan goşma adyň birinji ýa ikinji taýy: *Nurýagdy, Nurgözel, Allanur*.

NURANA [nu:ra:na], *syp.* 1. Şöhle, nur saçyp duran, ýalpyldap duran, mylaýym hem açyk. 2. *göç.m.* Açyk göwünli, mähirli, nurly, yüz keşbi owadan, mylaýym garaýyşly. *Ol ýigidiň ýüzi nurana* (T. Gurbanow). 3. Adam ady.

NURBAT [nurvot] **I**, *at.* 1. Haraý, rehim, aman; mürewwet. *Pakrylara magşarda nurbat etgen Alla seni* (Magtymguly). *Amandyr, nurbatdyr, myhman al, Garja* (Halk aýdymyndan). *Nurbat! – diýip galdy duşmanyň goly, “Ýeňilmez goşuna” güldük, dostlarym!* (Ç. Aşyrow). 2. Oglana dakylýan at.

NURBAT [nurvot] **II**, *at, teh.* Aýlaw-aýlaw hyrly çüý.

NURLANDYRMAK [nu:rlonnurmok], *işl.* Nur çäymak, yüzüni ýagtyltmak. *Gurtgeldi aganyň ak ýüregi onuň yüzüni nurlandyrdy* (B. Seýtakow).

NURLANMAK [nu:rlonmok], *işl.* Ýagtylmak, nur çäýylmek. *Ýusup aga gözi düşende, onuň ýüzi nurlanyp gitdi* (B. Seýtäkow).

NURLY [nu:rly], *syp.* 1. *ser.* **Nurana**. 2. Oglana dakylýan at.

NUSGA [nusgo], 1. Deňşdirmek, kesgitlemek, bilmek üçin alnan önüm, zat. *Nusga üçin alnan nebiti çüýşejige guýduk*. 2. Nusgalyk nagyş. *Üýtgeşik goçagyň nusgasy. Keşdäniň nusgasy*. 3. Görelde bolar ýaly hereket. *Onuň janyny gaýgyrman zähmet çekişi hemmämiz üçin nusga bolup biler*.

NUSGAÇY [nusgoçy], *at.* Nusgadan hünärmen, haly, geým we ş.m. zatlaryň nusgalyk şekilini çekiji. *Türkmenistanyň ýaş eşik nusgaçysy abraýly ýörite diplom bilen gaýdyp geldi* ("Türkmenistan").

NUSGAÇYLYK [nusgoçuluk], *at.* Nusga boýunça hünärmeniň wezipesi, işi.

NUSGALYK [nusgöluk], *at.* Nusga bolar ýaly, meňzedip eder ýaly zadyň asyl bolşy. *Nusgalyk nagyş. Nusgalyk ýazuw*.

NUSGAWY [nusgowy], *syp.* Nusga bolmaga mynasyp, nusga bolar ýaly; nusgawy edebiyata degişli, klassyky. *Nusgawy edebiyat*.

NUTUK, *at.* Köpçüligiň önünde çykyş edilip sözlenýän söz, çykyş.

NYGMAT [nygmat], *at.* Iýmit, tagam, nahar. *Dürli-dürli nygmat goýup, Sylady ol tüýs ýürekden* (Ş. Borjakow).

NYGMATLY [nygmatly], *syp.* Tagam, iýmek-içmek bar bolan, nygmaty bolan. *Bu toý – müň nygmatly saçak başynda, Ýygananan ýüzlerçe şägirdiň toýy* (K. Gurbanepesow).

NYGTALMAK [nygtalmak], *işl.* Aýratyn bellenilmek, nygtalyp geçilmek. *Ýaşlaryň arasynda aň-bilim işini işeňnirleşdirmek gerek diýip nygtaldy* ("Türkmenistan").

NYGTAMAK [nygtamak], *işl.* Aýratyn belläp geçmek, tekrarlamak.

NYKAP [nyka:p / nika:p], *at.* Ýüze tutulýan perde, ýüz örtgüsi. *Ýüze nykap çekip, bardy toýhana, Edep, hormat bilen ýüzlendi hana* (Ý. Nasyrly).

NYRH, *at.* Harydyň, önümiň, zadyň gymmaty; çekilen zähmet üçin baha.

♦ **Nyrhyny soran bolmazlyk** ýüzüne seredilmezlik, kimsiň-nämesiň diýilmezlik, üns berilmezlik, pisint edilmezlik. *Baran ýerinde onuň nyrhyny soran bolmady*.

NYRHNAME [nyrhna:ma], *at.* Önüm birliginiň ýa-da ýerine ýetirilen işiň durýan nyrhynyň, bahasynyň hasaby çykarylyp ýazylan sanaw ýazgysy.

NYSAK [nysa:k], *at.* Belli bir döwrüň içinde aýry-aýry adamlaryň arasynda ýoň bolan ýörelge, düzgün. *Men ilde ýok nysak çykarmadym* (B. Kerbabaýew).

NYŞAN [nyşa:n], *at.* 1. Bir zady ýa-da bir ýagdaýy aňladýan alamat, belgi. *Türkmen halysy halkymyzyň milliliginiň ajaýyp nyşanydyr* ("Türkmenistan"). 2. Birinden galan ýadygärlik, hatyralamak üçin zat. *Kimden näme nyşan galar bu dünýä* (A. Atabaýew). 3. Bir zat mynasybetli berilýän, döşe dakylýan ýüzi şekilli tegelejek ýa-da ýasy görnüşli nyşanjyk. 4. Döwleti tapawutlandyryň Baýdak, Sena, Tugra ýaly aýratynlyklar.

NYŞANA [nyşa:na], Ok atmak, çenemek üçin ýörite goýlan, dikilen zat, bellik. *Olaryň nyşana ok atyşyandyklaryny gördi* (H. Derýaýew).

NYŞANALAMAK [nyşa:nalamak], *işl.* Nyşana almak, nyşana dogrulamak, çenemek.

NYŞANALANMAK [nyşa:nalanmak], *işl.* Nyşana alynmak.

NYŞANALATMAK [nyşa:nalatmak], *işl.* Nyşana aldyrmak, çenäp atdyrmak, çenetmek.

NYŞRAT [nyşyrat], *at.k.d.* Sypat, keşp, ýüz-göz. *Nyşratyň mojudyr, aýrana meňzeş* (Zynhary).

NYÝAZ [nyýa:z], *at, k.d.* 1. Mätäçlik, zerurlyk. 2. Haýyş etme, ýalbarma. 3. Wada, söz berme. 4. Sowgat, serpaý; sadaka. *Halal-haram saýlamaz, nyýaz diýip alarlar* (Misgingylyç). 5. Oglana dakylýan at.

NYZAM [nyza:m], *at.* 1. Tertip-düzgün, kada. *Ol ýerde zähmet nyzamynyň berkleşendigi bellidi*. 2. Tertipli durlan hatar, sap. *Esgerler nyzama durdular*.

♦ **Nyzam etmek** nyzam bilen ýöremek, maşk etmek, türgenleşmek. *Ol bir topar nyzam edip ýörenleri görüp, haýran galyp durdy* (A. Durdyýew).

NYZAMLY [nyza:mly], *syp.* 1. Tertipli, düzgünli, kadaly. *Iş hereketi nyzamly gidýärdi*. 2. Tertipli, hatara, nyzama duran.

NYZAMLYLYK [nyza:mlylyk], *at.* Tertiplilik, düzgünlilik, kadalylyk.

NYZAMSYZ [nyza:msyz], *syp.* Nyzamy ýok, düzgünsiz, tertipsiz, kadasyz; başly-barat.

NYZAMSYZLYK [nyza:msyzlyk], *at.* Nyzamsyz ýagdaýda bolmaklyk, nyzamly dälilik.

Ň, Türkmen elipbiýiniň on ýedinji harpy.

Türkmen dilinde "ň" sesi bilen başlanýan söz ýok. "Ň" sesi sözüň ortasynda (*aňry, deňiz, teňňe...*) we soňunda (*aň, äň, heň, äheň, öleň...*) gelip bilýär.

O

O [o:] **I**, Türkmen elipbiýiniň on sekizinji harpy.

O [o:] **II**, Geň galmagy, begenji, haýran galmagy aňladýan ümlük. *O, gör bize kim gelyär!*

O, *çal, gepl.d., ser. Ol. O näme diýýär?*

♦ **O diýen däl** bolmalysyndan, hemişekisinden pes derejede. *Töwregiň ýagtylygy o diýen däl* (B. Gurbanow). **O dünýe, bu dünýe** ömürbaky, hemişe, ylahym. *Siziň hossarçylygyňyzy o dünýe, bu dünýe ýatdan çykarman* (B. Seýtäkow). *Olar şeýle bir gaty tersleşipdirler; o dünýe, bu dünýe ýüz görşer ýaly bolmandyrlar.*

OBA [o:vo], *at.* Daňhançylyk, maldarçylyk we ş.m. bilen meşgullanylýan ilatly ýer.

♦ **Oba göçmek** ýat bolmak, düýpgöter özgermek, ýok bolup gitmek. *Indi o döwürlerden oba göçdi. Oba hojalyk* ösümlikçilik we maldarçylyk önümlerini almak maksady bilen medeni ekinleri öndürmek, maldarçylygy ösdürmek, senagat üçin çig mal öndürmek boýunça maddy önümçiligiň esasy pudaklaryndan biri.

OBAÇYLYK [o:voçuluk], *at.* 1. *ser. Obalyk* 1, 2. *Şahyr nazaryny obačylyga bakan sowdy* (G. Kulyýew). 2. Oba ilatyna, oba durmuşyna mahsus däp-dessur, häsiýet, ýagdaý. *Aý, obačylykdyr-da, gardaş, bu ýerleriň edim-gylmyna, bolşuna şäherliniň gözi bilen garama.*

OBADAŞ [o:vodoş], *at.* Bir obada doglan, bir obada öňüp-ösen, bir obadan bolan adamlaryň ýurtdaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Obadaşlarym meniň üçin mähribandy, tapylgysyzdy* (“Edebiýat we sungat”).

OBADAŞLYK [o:vodoşluk], *at.* Bir obadan bolmaklyk, obadaş bolmaklyk. *Obadaşlyk hatyrasyna sen meni mundan artyk gynama!* (B. Kerbabaýew).

OBA-GARA [o:vo-ğara], *at, gepl.d.* Oba hem onda ýaşaýan adamlar. *Oba-garalar gurgunmy?*

OBA-IL [o:vo-i:l], *at.* Oba we onuň halky, ilaty. *Bütün oba-il bolup toý tutduk.*

OBALY [o:voly], *syp.* 1. Obada ýaşaýan, obanyň ýaşaýjysy. *Obaly oglan.* 2. Oba bilen bagly, oba dahylly. *Ýygnakda oba hakynda kän gürrüň edilipdir diýýärler; ahýrynda obaly gürrüň näme bilen gutardyka?*

OBALYK [o:voluk], *at.* 1. Oba ýeri, oba bolup oturylan ýer, oba bar bolan ýer, obačylyk, obaly ýer. *Tilkijik ýola düşüp gidip barýarka, duşundan bir obalyk çykýar* (Halk ertekisinden). *Obalykda jarçynyň sesi ýaňlandy* (A. Gowşudow). *Onuň bir uýy ilerki gum eteginden başlap, gaýraky obalyklaryň eteginde gutaryardy* (B. Seýtäkow).

OBAMA-OBA [o:vomo-o:vo], *hal.* Gezek-geze-gine hemme obalara, ol obadan beýleki oba. *Onuň ýol*

boýy obama-oba sowlup, öz dostlarynyň ýanyna baryp, ine şu hem gelşi eken (A. Gowşudow). *Şatlykly habary obama-oba aýdyp çykdyk.*

OBA-OBA [o:vo-o:vo], *hal, ser.* **Obama-oba.** *Aýlansaň-da oba-oba, Taýmaz ýaly bälçik baba Tapaymarsyň, tapaymarsyň...* (K. Gurbannepesow).

OBA-ŞÄHER [o:vo-şäher], *at.* Oba hem şäher. *Oba-şäherlerimizde abadançylyk işleri güýçli depgin bilen alnyp barylýar.*

OBLAST [o:blast], *at, taryh.* TSSR döwründe iri baş sany administratiw-çäk birlihi. *Aşgabat oblasti, Mary oblasti, Daşhowuz oblasti, Çärjew oblasti, Krasnowodsk oblasti. Berdimuhamet Annaýew on ýyldanam gowrak wagt mundan öň, Aşgabat oblast magaryň bölüminiň ýollamasy bilen şu oba mekdep direktory bellenipdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”).

OBRAZ [o:buroz], *at.* Çeper eseriň gahrymanynyň häsiýeti, keşbi. *B. Kerbabaýewiň “Aýgytly ädim” romanynyň baş gahrymany Artygyň obrazy.*

OBURMA [o:vurmo], *iş ady.* Oburmak ýagdaýy.

OBURMAK [o:vurmok], *işl.* Bir zadyň içini, ýüzünü, gyrasyny oýmak; goparmak. *Güýçli gelen suw derýanyň hanasynyň gyralaryny oburypdyr. Çukuryň gyrasyny oburmak. “Näme, haýatyň düýbüni oburyp çykdyňyz?” diýip, çagajyklaryň ejesi gatyrgandy.*

OBURMAKLYK [o:vurmokluk], *iş ady.* Oburmak ýagdaýy.

OBURTMAK [o:vurtmok], *işl.* Bir zadyň içini, ýüzünü, gyrasyny oýdurmak, oýular ýaly, gopar ýaly etdirmek.

OBURYLMAK [o:vurulmok], *işl.* Bir zadyň içi, ýüzi, gyrasy oýulmak, gopup aýrylmak. *Haýatyň käbir jeri oburylypdyr.*

OBURYLŞMAK [o:vuruluşmok], *işl.* Belli derejede, birneme oburylmak.

OBURYŞ [o:vuruş], *iş ady.* Oburmak ýagdaýy.

OBURYŞMAK [o:vuruşmok], *işl.* 1. Oburmaga kömek etmek. 2. Bilelikde oburmak. *Çagajyklar elleri kiçijik pilli haýatyň düýbüni oburyşyp durdular.*

OÇERK [o:çerk], *at, edeb.* Durmuşy wakany beýan edýän uly bolmadyk edebi eser. *Ylaýta-da türkmen nebitçileriniň durmuşyndan hekaýalary we oçerkleri köpräk çap etmek gerek* (“Watan”).

ODA [o:do] **I**, *at, edeb.* Taryhy wakanyň ýa-da belli şahsyň hormatyna dabaraly äheňde ýazylan sygyr, waspnama.

ODA-KÖZE [o:do-kö:zö]: **oda-köze düşmek** ynalygyň gaçyp, iki ýana urunmak, howsalaly ýagdaýa düşmek, gyssanmak. *Ogulnur bu habary eşidip, oda-köze düşdi* (H. Derýaýew).

ODANMA [o:donmo], *iş ady.* Odanmak ýagdaýy.

ODANMAK [o:donmok], *işl.* Bir zada gynanmak, bir zadyň ugrunda oda-köze düşmek. *Onuň sözleri Garlynyň gahar bilen odanyň ýüregini sowadyp bilmedi* (N. Jumaýew). *Gyzlar näçe odansalaram, mundan artyk anyklap bilen zatlary bolmady* (“Edebiýat we sungat”). *Sygyrlar, gök ýorunja gözleri düşüp, odanyň başladylar.*

ODANMAKLYK [o:donmokluk], *iş ady.* Odanmak ýagdaýy.

ODANYŞ [o:donuş], *iş ady.* Odanmak ýagdaýy.

ODANYŞMAK [o:donuşmok], *işl.* Bilelikde bir-näçe bolup odanmak.

ODUGYBERMEK [o:duğuvermek], *işl.* Hyjuwy artybermek, öjügi bermek, gyzybermek.

ODUGYŞ [o:duğuş], *iş ady.* Odukmak ýagdaýy.

ODUK-BUDUK, *at.* Aňry-bäri, ojuk-bujuk zat. *Bar, mamaňa aýt, iýmäge-de oduk-buduk taýynlasyn* (G. Kulyýew). *Horjuna oduk-buduk salyşdyr* (A. Nazarow).

ODUKDYRMAK [o:dukdurmok], *işl.* Odugar ýaly etmek, odukmak derejesine ýetirmek. *Perman ony has-da odukdyrmak üçin, ýüzüni bir gapdala sowup, çalaja ýylgyrdy* (A. Gowşudow). *Şol gürrüňler Aýnany büs-bütün odukdyrdy* (B. Kerbabaýew).

ODUKDYRYJY [o:dukduruýy], *syp.* Hyjuwyny artdyryjy, öňküden hem beter gazabyny artdyryjy, öjükdiriji. *Olaryň ikisi-de sap söýginiň odukdyryjy güýjüni diňe indi duýup galdy* (G. Kulyýew).

ODUKMA [o:dukmo], *iş ady.* Odukmak ýagdaýy.

ODUKMAK [o:dukmok], *işl.* Hyjuwy has artmak, öňküden hem beter gyzmak, öjükmek. *Sagjak ýaly edip aşagyndan geçmekçi bolanda, ota odugyp duran düýe ony depip goýberipdir* (N. Pomma).

ODUKMAKLYK [o:dukmokluk], *iş ady.* Odukmak ýagdaýy.

ODUN [o:dun], *at.* Ýangyç üçin böleklenen, owradylan ojar, çeti-çerkez ýaly agaçlar. *Oduny ýygana ýakdyr, maly gazanana bakdyr* (Nakyl).

ODUN-ÇÖP [o:dun-çöp], *at, ser. Odun.* Olam ag-şama çenli odun-çöp ýygyp, çay-çörek taýýarlamalydy (B. Annageldiýew).

ODUNÇY [o:dunçy], *at.* Odun taýýarlamak bilen meşgul bolýan adam, odun ýygýan adam. *Ýetim gözi çemçede, odunçyňky omçada* (Nakyl).

ODUNÇYLYK [o:dunçuluk], *at.* Odunyň, odun-çöpüň köp ýeri, odunyň bol ýeri.

ODUNLY [o:dunly], *syp.* Oduny bar bolan, oduny bol.

ODUNLYK [o:dunluk], *syp.* 1. Odun üçin ulanylýan, ýakylýan (agaç). *Odunlyk agaç.* 2. *at.* Odunyň bol ýeri. *Odunlyk meýdan.*

ODUNLYLYK [o:dunluluk], *at.* Oduny barlyk.

ODUNSYZ [o:dunsuz], *syp.* Oduny ýok, oduny bolmadyk.

ODUNSYZLYK [o:dunsuzluk], *at.* Odunsyz bolmaklyk, oduny ýokluk.

ODUNHANA [o:dunha:na], *at.* Odun saklanýan jaý, tam.

ODUR-BUDUR [odur-vudur], *at.* Aňry-bäri, oduk-buduk, ojuk-bujuk, ownuk-uşak. *Ol eli sypynan wagty odur-budur ýasamak bilen meşgullanýardy* (“Edebiýat we sungat”).

OFISER [ofise:r], *at, taryh.* Ýaragly Güýçleriň ýolbaşçylar düzümine girýän harby gullukçy (*ser. Serkerde*). *Serhetçi esgerler, ofiserler-de, Gelip myhman bolardylar bu ýerde* (M. Seýidow).

OGAR-OGAR [oğor-oğor], *at, çagalaryň biri-biriniň yzyna hatara düzülip oýnaýan oýny.*

◊ **Ogar-ogar oýnamak** biri-biriniň yzyna hatara düzülip oýnamak. *Ogar-ogar oýnaýas diýsene* (G. Muh-tarow, G. Seýitliýew). **Ogar-ogar bolup ýörmek** söw-söw syrysyp ýörmek, işsiz aýlanyşyp ýörmek, toparlanyşyp, bikär gezmek. *Henizlerem gidip baryan ogar-ogar, togar-togar* (K. Gurbannepesow).

OGLAN [oğlon], *at.* 1. Erkek jynsly çaga, ogul çaga. *Oglanlary kemala gelenlerinden soň, ikisi çopan-çoluk bolup gitdi, biri talabançylyk edip başlady* (A. Gowşudow). 2. *gepl.d., ser. Çaga.* Oglan howlugar, tudana wagtynda bişer (Nakyl). *Oglana ýumuş buýur, yzyndan özüň ýüwür* (Nakyl). 3. Yetginjek, ýigdekçe, ýigit; ýaş. *Gözenekden bakma, oglan, Göz-gaşyňy kakma, oglan* (Halk döredijiliginden). 4. *göç.m.* Yetginjeklere, ýaş ýigitlere, köplenç, gyzlar, ýaş gelinler tarapyndan ýüzlenilende aýdylýan söz. *Ýeri, oglan, sen bu ýerde näme işleýärsiň?* (B. Kerbabaýew).

◊ **Oglanlaryň ejesi** erkek adamlaryň öz aýalynyň adynyň deregine käwagtlar ulanýan aňlatmasy. *Geçen ýyl oglanlaryň ejesi çagalary bilen mellegimizi dyrmaşdyryp tohum atdy, ine ep-esli bugdaý çykdy duruberdi* (A. Gowşudow). **Oglanlaryň kakasy** aýal maşgalalaryň öz adamsynyň adynyň deregine käwagtlar ulanýan aňlatmasy.

OGLANLY [oğlonly], 1. *syp.* Oglany, çagasy bar. *Oglanly öý – bazar, oglansyz öý – mazar* (Nakyl). 2. Oba ady.

OGLANLYGYNA [oğlonluğno], *hal.* Entek oglan-ka, oglan wagtynda. *Ol oglanlygna surat çekmegi arzuw edip başlapdy.*

OGLANLYK [oğlonluk], *at.* Çagalyk, yetginjeklik ýaşyna çenli bolan döwür, kiçilik. *Bularyň üçüsi-de şu obada öňüp-ösen, oglanlykdan bile gezen deň-duşlardy* (A. Gowşudow).

◇ **Oglanlyk etmek** ýaşlygy, tejribesizligi sebäpli kemter hereket etmek. **Oglan ýaly** ýaşy oglanlykdan geçen-de bolsa, hereketi, edim-gylymy, pikirleniş oglanyňka meňzeş bolan, sada. *Adam çykypsyň, oglan ýaly bolmasana.*

OGLANLYLYK [oğlonluluk], *at.* Erkek oglany bar bolmaklyk, oglanly bolmaklyk.

OGLAN-OGLANJYK [oğlon-oğlonjuk]: **oglan-oglanjyk däl** ýaş däl, çaga däl, zat görmedik däl, tejribesiz däl.

OGLANSYRAMA [oğlonsuromo], *iş ady.* Oglansyramak ýagdaýy.

OGLANSYRAMAK [oğlonsuromok], *işl.* Özüni ýaş oglan ýaly alyp barmak.

OGLANSYRAMAKLYK [oğlonsuromokluk], *iş ady.* Oglansyramak ýagdaýy.

OGLANSYRAÝYŞ [oğlonsuroýuş], *iş ady.* Oglansyramak ýagdaýy.

OGLANSYZ [oğlonsuz], *syp.* Ogly, oglany ýok, çagasyz.

OGLANSYZLYK [oğlonsuzluk], *at.* Oglansyz bolmaklyk.

OGLANTAK [oğlontok], *syp.* Entek ýaş, kämillige ýetmedik, oglanrak. *Seni oglantak wagtynda görenim ýadynda.*

OGLAN-UŞAK [oğlon-uşok], *at.* Ýaş çagalar, bala-çagalar, kiçijik çagalar. – *Goýun gelýä! – diýen gykylyk bilen aýal-erkek, oglan-uşak barysy, goýnuň öňünden çykyp, sürüli goýun-guzyny ýaňky Garaçuňňula gabadylar* (H. Derýaýew).

OGRAŞ [oğroş], *at, syp., göd. s.* Oýnaş.

OGRAŞLYK [oğroşluk], *at, göd. s.* Özüni ýeňles alyp barmaklyk, ahlak taýdan bozuklyk, orramsylyk.

OGRUÇYLYK [oğruçuluk], *at, ser.* **Ogrulyk.**

OGRULYK [oğruluk], *at, 1.* Ogrynyň kesbi.

2. Ogurlanan zat. *Eziz atly iberip, ogrulyk yönkel-ýän ýigidi getirdi* (B. Kerbabaýew).

OGRY [oğry], *at.* Ogurlyk edýän adam, ogurlyk bilen meşgul bolýan adam. *Ýalançy ýarymaz, ogry baýymaz* (Nakyl).

◇ **Ogry syrty gowşak** nädogry iş edeni üçin müýnürgeýän, batyrgaý deprenmeýän. *Kelekbäýiň hoşallyk bilen razy bolanyny gören märeke: “Hä, ogry syrty gowşak bolýan eken” diýip düşündi* (B. Kerbabaýew).

OGRY-JÜMRI [oğru-jümrü], *at, ser.* **Ogry.**

OGRY-KEZZAP [oğru-kezza:p], *at.* Ogry we hilegär, mekir, kezzap. *Ogry-kezzap bilen obadaş bolma, Malyňdan aýyryp, aç eder seni* (Magtymguly).

OGRYN [oğruýn], *hal.* Ýaşyrynlyk bilen, gizlin, bildirmän, duýdurman. *O-da iller ýaly ätiýaç etdi, Kän gezek galpyldap ogryn seretdi* (A. Kekilow).

OGRYNÇA [oğruýnço], *hal.* Gizlinlik bilen, ýaşyrynlyk bilen, assyrynlyk bilen, ýuwaşlyk bilen, bildirmän, gizlin, ýaşyryn. *Ol ogrynça kellesini öwürüp, Anton aganyň ýüzüne assyrynlyk bilen seretdi* (H. Ysmaýyłow).

OGRYN-DOGRYN [oğruýn-noğruýn], *hal.* Kä gizlin, käte-de açyk, ýaşyryn hem aýdyň, bildirip hem bildirmän. *Ogryn-dogryn baksam gyza-geline, şonda-da gelmezmiň ýigitlik çagy* (Kemine).

OGRYN-DOGRYNLYK [oğruýn-noğruýnlyk], *at.* Gizlinlik hem açyklyk, ýaşyrynlyk hem aýdyňlyk, bildirip hem bildirmän. *Ogryn-dogrynlyk bilen iş gör-ýänlere çäre görülyär.*

OGRYNLYK [oğruýnlyk], *at.* Bildirmän gizlinlik bilen bir zat etmeklik. *Emma weli, ogrynlyk bilen Gözele seretmesini kesmeýärdi* (A. Durdyýew).

OGRYNLYKDA [oğruýnlykdo], *hal, ser.* **Ogrynça.**

OGRYN-OGRYN [oğruýn-oğruýn], *hal.* Birsyhly, yzly-yzyna gizlin ýagdaýda, gizlinlik bilen. *Ogryn-ogryn gözleýşiň, Ot saldy jana söwdügam* (Kemine). *Mekdep müdiriniň ünjüsi bardy, Ogryn-ogryn oň ýüzüne garayardy* (A. Kekilow).

OGŞABERMEK [oğşa:vermek], *işl.* Ogşap ugramak, öpübermek, posa alybermek.

OGŞALMAK [oğşolmok], *işl.* Biri tarapyndan posa alynmak, öpülmek.

OGŞAMA [oğşomo] **I, II, iş ady.** Ogşamak ýagdaýy.

OGŞAMAK [oğşomok] **I, işl.** Gowy görýändigini bildirmek üçin birine dodaklaryňy degirmek, öpmek. *Gülendam Göroglynyň daşyndan üç mertebe aýlanyp, maňlaýyndan ogşady* (“Görogly”).

OGŞAMAK [oğşomok] **II, işl., şahyr.** Meňzemek, meňzeş bolmak. *Hay-hay seniň ýörişiň, arslana sire ogşar; Halka-halka zülpleriň kemendi dara ogşar* (Kemine).

OGŞAMAKLYK [oğşomokluk] **I, II, iş ady.** Ogşamak ýagdaýy.

OGŞAŞDYRMAK [oğşoşdurmok], *işl.* Ogşap çyk-mak, birin-birin öpüp çykamak, öpüşdirmek.

OGŞAŞMAK [oğşoşmok], *işl.* Bir-biriňi ogşamak.

OGŞATMAK [oğşotmok] **I, işl.** Başga biriniň ogşamagyna ýol bermek, öpdürmek. *Al ýaňakdan kä ogşadyp, kä ogşap, Ýüz-gözüňi synlarmykam, Artyk jan!* (B. Kerbabaýew).

OGŞATMAK [oğşotmok] **II, işl., şahyr.** Birine, bir zada meňzetmek. *Elip dek kamatyň ogşatma dala, Gurban olam serwi kaddy nahala* (Mollanepes).

OGŞAÝYŞ [oğşoýuş] **I, II, iş ady.** Ogşamak ýagdaýy.

OGŞUK [oğşuk] **I, at. 1.** Iki ýaşar düýe. *Şokurdap il ürküzer, ogşuk bahaly içmek* (Kemine). **2.** Oglana dakylýan at.

OGŞUK [oğşuk] **II**, *at.* Birine ýa-da bir zada söýgi, mähir bildirilip alynýan posa. *Daşdan ogşuk zyňýar, gülýär, degişýär.*

OGUL [oğul], *at.* 1. Ene-atanyň erkek çagasy, erkek perzent, dogma, zürýat. *Ata kesbi ogla halal* (Nakyl). 2. Nätanyş, keseki adamlaryň ýaş ýigitlere “ýigit, jigi we ş.m.” diýen manyda ýüz tutanlarynda aýdýan sözi. *Sen, oglum, häzir näçe ýaşyňda?* (B. Kerbabayew). 3. Ene-atalaryň öz ogluna ýüzlenende ulanyňan sözi. *Oglum, bar mallary suwa ýak*. 4. *gepl.d.* Çaga, perzent.

♦ **Ogul agtyk 1)** öz ogluňdan bolan çaga, öz ogluň çagasy. 2) öz ogluň erkek çagasy. **Ogul ýaşı uzyn bola (bolsun) !** ogly, ogul agtygy bolan adamlara ýüzlenilip aýdylýan gutlag, ýagşy arzuw, niýet, alkyş.

OGULBOLDY [oğulvolly], *at.* 1. Çagasy bolan öýüň diwaryndaky halydyr çuwallaryň ýüzüne ak pagtadan edilýän her hilije güller. *Gyzlar, gelinler pagtadan gunda edip, onuň öýüniň içini ogulboldy bilen bezeyärdiler*. 2. Goýundy geçiniň iç ýagynda bolýan içi suwluja haltajyk, suwly barda. 3. Gyza dakylýan *at.*

OGUL-GYZ [oğul-ğy:z], *at.* Nesliň dowamy bolan çagalar, perzent, zürýat. *Ataň-enäň göwni ogulda-gyzda, ogluň-gyzyň göwni dag bilen düzde* (Nakyl). *Ogul-gyzyň köp bolsun! Olaryň eýgiligini gör* (B. Seýtäkow).

OGULHAJAT [oğulha:jat], *at.* 1. Külembikäniň ýanyndaky barmagyň ady, dördünji barmak. *Onuň ogulhajadyndaky gyrmazy gaşly ýüzügiňiň ýylpyldysy şindi hem gözümiň önünden gidenok* (T. Gurbanow). 2. Gyza dakylýan *at.*

OGULLY-GYZLY [oğullu-ğy:zly], *syp.* Ogly-gyzy bar bolan, çagaly-çugaly, perzentli. *Hawa, ol hem ogully-gyzly adamdy* (A. Gowşudow).

OGULLYK [oğulluk], *at.* 1. Öweý ogul. 2. Ogul deregine kabul edilen çaga, hakyky öz perzendiniň hökmünde kanuny alnan çaga. *Görogly özüne mynasyp ogullyk gözleýär* (“Görogly”).

♦ **Ogullyk etmek** hakyky ogul ýaly hyzmat etmek, ogul ýerini tutmak, ogul dereginde durmak. *Öwezjan, eşitseň Göroglyň sözün, Bize bir ogullyk etmegiň gerek* (“Görogly”).

OGULLYLYK [oğulluluk], *at.* Ogully bolmaklyk, ogly barlyk.

OGULSYZ [oğulsuz], *syp.* Ogly bolmadyk, ogly ýok, zürýatsyz. *Kim ogulsyz ölse mundan, Ojagynda küller galmaz* (Aýdym).

OGULSYZ-GYZSYZ [oğulsuz-ğy:ssyz], *syp.* Ogul-gyzy bolmadyk, perzentsiz.

OGULSYZLYK [oğulsuzluk], *at.* Ogluň ýokluk, zürýatsyzlyk.

OGURLABERMEK [oğurla:vermek], *işl.* Kesekiniň zadyna el garybermek, ogurlyk edibermek.

OGURLAMA [oğurlomo], *iş ady.* Ogurlamak ýagdaýy.

OGURLAMAK [oğurlomok], *işl.* Kesekiniň zadyny bildirmän almak, özgäniň zadyna el garmak, bir zady gizlinlik bilen almak, ogurlyk etmek. *Ogurladym üç gyzyň-da suratyn, Ýazdym arkasyna ýadygär hatyn* (K. Gurbannepesow).

OGURLAMAKLYK [oğurlomokluk], *iş ady.* Ogurlamak ýagdaýy.

OGURLAMAZLYK [oğurlomozluk], *iş ady.* Ogurlyk etmezlik.

OGURLANMAK [oğurlonmok], *işl.* Ogurlap alynmak, ogurlyk edilip alynmak.

OGURLAŞMAK [oğurlaşmok], *işl.* 1. Birine ogurlamaga kömek etmek. 2. Birnäçe bolup ogurlamak.

OGURLATMAK [oğurlotmok], *işl.* 1. Ogurlamak işini başga birine etdirmek. *Ondan soň ýer astyn-danadam iberip, onuň goýnundan ogurlatmaga başlady* (“Görogly”). 2. Öz zadyny ogurlanmagyna ýol bermek, zadyny aldyrmak, gidermek. *Ýitirdiňizmi ýa-da ogurlatdyňyzmy?* (A. Durdyýew).

OGURLAÝYŞ [oğurloýuş], *iş ady.* Ogurlamak ýagdaýy.

OGURLYK [oğurluk], *at, syp.* Ogurlamak netijesinde ele salnan, ogurlanyp alnan (zat). *Ogurlyk goýun. Biziň arkamyzdakylar ogurlyk däl, öz zadymyz ahyry* (A. Gowşudow) (*sypat*). *Ogurlyk eden uýalmaz, üstüne gelen uýalar* (Nakyl) (*at*).

OGURLYK-JÜMÜRLIK [oğurlyk-jümürlik], *at.* Edýän işiň iliniň zadyny ogurlamaklyk, ogry ýa jümri bolmaklyk.

OGUŞYA [oğuşya:], “Eken, şeýle eken, şeýlemiş” manysynda ulanylýan kem işlik. *Inerden, elbetde, ýurdağydar göherdem dogýan oğuşya-da?* (B. Kerbabayew).

OGUZ [oğuz], *at, ser.* **Oguzlar.**

OGUZLAR [oğuzlor], *at.* Merkezi we Orta Aziýada ýaşan türki dilli taýpalaryň, şol sanda türkmenleriň, azerbeýjanlaryň, türkleriň, gagauzlaryň ata-babalary.

OH, 1. Ökünji, gynanjy, ahmyr çekmegi aňladýan ümlük. *Oh, ol-a bolmandyr*. 2. *ser.* **Oho.** – *Oh, oglum!* – *diýip, Berdi aga ikilenç Annaguly bilen ýene görüşdi* (A. Durdyýew).

OHAW [oho:w], Birine ýa-da märekä ýüzlenilip aýdylýan ýütutma sözi. *Ohaw, adamlar, bir gulak goýuň* (“Edebiýat we sungat”).

OHO, Geň galmagy, haýran galmagy, aňka-taňka bolup galmaklygy aňladýan ümlük. – *Oho! – edip, Bayramow mölerilip bakdy-da, rejäniň geň dældigini aňyp, onuň ýanyndan aýryldy* (H. Ysmaýlow).

OJAGAZ-BUJAGAZ [ojağaz-vujağaz], *at, ser.* **Odur-budur.**

OJAK [o:jok], *at.* 1. Palçykdan, kerpiçden, demirden ýasalan ýa-da ýerden gazylyp, içinde ot ýakylýan, çay-nahar taýýarlamak üçin niýetlenen hojalyk enjamy. *Ojagyň başynda çommalyp oturdy-da, elini oduň üstüne tutdy* (B. Seýtäkow). 2. *göç.m.* Bir zadyň merkezi, dörän, ýüze çykan ýeri; bir zadyň ýaýran ýeri. *Medeniýet ojagy*. 3. *gepl.d.* Öý, öý-içeri, hojalyk. *Bir armanym galdy, zürýat diýmedim, Ojagyn göç basan, kör Jygaly ogly* (“Görogly”). *Her bir maşgala ojagyna agzybirlik, arzuw edýäris.*

OJAKBAŞY [o:jokbaşy], *at.* Öýüň duluna, aýallaryň oturýan gap böwrüne, ojagyň başyna düşmek üçin dokalýan kiçiräk haly. *Gap dula çaklaňrak ojakbaşy saplaşyp duran bolsa, Zybanýň ýanyndan tä Atanyýazyň namaz okap duran ýerine çenli aralyga düýphaly görk berýär* (Ý. Mämmediýew).

OJAKBAŞYLYK [o:jokbaşylyk], *syp.* Ojakbaşy dokamak üçin gerekli (serişdeler).

OJAKGÖMME [o:jakgömmö], *at, gepl. d., ser. Gömme.*

OJAKKILIM [o:jakkilim], *at, gepl. d., ser. Ojakbaşy.*

OJAKSA [o:jokso], *at, gepl. d.* Öýüň içindäki ojagyň daşyna aýlanan pessejik aýlaw tagtasy, aýmança.

OJAR [ojor], *at.* 1. Gumda bitýän, çalymtyl reňkli, ownuk pürli sazak, gara sazak. 2. Oglana dakylýan at.

OJARGARAK [ojorğarak], *at.* Selmeler maşgala-syndan bolup, şorlukda ösýän gyrymsy agaç ösümligi.

OJARLYK [ojorluk], *at.* Ojaryň köp biten ýeri, ojaryň bol ýeri. *Bir salymdan soň, çagalar depäniň önündäki ojarlyga ýygnydylar.*

OJUK-BUJUK, *at, ser. Odur-budur.* Men bazardan alan ojuk-bujuk zatlarymy alyp, öýe girdim (R. Gelenow).

OK I, *at.* 1. Ýaýdan atylýan, ujy peýkamly, kirşe ildirilýän ýeri kertikli we ýelekli uzyn göni çybyk görnüşli peýkam. –*Oksuz galdy golda ýaýym, Batdy meniň günüm, aýym* (Magtymguly). 2. Tüpeňden atmak üçin içi dārili, seçmeli peşeň, doly peşeň. 3. Atylan okuň degen ýerinde galýan gurşun bölegi.

♦ **Oka düzmek** köp adamy atyp öldürmek, ok atyp gyrmak. **Oka gelmezlik** hilegärlik, mekirlik edip, ele düşmezlik, işiň üstünde tapylmazlyk. *Terslin-oňlyn böker-de, ol sap atar, Oka gelmez, gözlerine çöp atar* (Ý. Pirgulyýew). **Oka tutmak** ok atyp başlamak, ok ýagdyrmak. **Ok bolup degmek** güýçli täsir etmek, çendenaşa gynandyrmak. *Ol habar Dursuna ok bolup degdi* (B. Kerbabaýew). **Ok bolup geçmek** *ser. Ok bolup degmek.* *Diýen sözleri içimden ok bolup geçdi.* **Okdan geçirmek** atyp öldürmek, tüpeňläp öldürmek. **Okdan ötürmek** *ser: Okdan geçirmek.* **Oky nyşana**

gelende atmak bir zadyň çemini gözlemek, maýyny tapmak, ýeri gelerine garaşmak, her işi ýeri gelende etmek. **Ok ýaly 1)** göni. *Annagulynyň ýüregine Altynyň ok ýaly kirpikleri sanjylan ýaly boldy* (A. Durdyýew). 2) örän çalt, batly. *Itler ok ýaly bolup topuldylar* (H. Derýaýew). *Indi guş edil ok ýaly bolup, göni aşaklygyna gaýtdy* (H. Ysmaýyłow).

OK II, *at.* 1. Iki ujuna tigr geýdirilýän uzyn demir. 2. Azal, araba we ş.m. ýaly gurallarda boýunturugyň ortasyna dakylýan uzyn göni agaç. *Azalyň oky ýerinde bolsa-da, tutawajy çykypdyr, demri poslapdyr* (B. Kerbabaýew). 3. Dörtburçluk şekilinde salnan binanyň, desganyň bir tarapy, ganaty. *Haýatyň oky. Peliň oky.* 4. Juwazyň sokusynyň içinde aýlanyp, künjiniň, çigidiň ýagyny çykarýan agaç. 5. Çelpek ýaýmak we ýaýylan çelpegi daşyna orap, gazana ýazgyn taşlamak üçin ulanylýan inçe agaç, oklawyň bir görnüşi.

OKABERMEK [oka:vermek], *işl.* Ýazylan bir zady sesli ýa-da içinden okap başlamak.

OKADYLMAK [okodulmok], *işl.* Okatmak işi amal edilmek. *Çagalar obanyň ilersindäki mekdepde okadylýar.*

OKADYŞ [okoduş], *iş ady.* Okatmak ýagdaýy.

OKADYŞMAK [okoduşmok], *işl.* Okatmaga kömek etmek.

OKALGA [okolgo], *at.* Kitaplardyr gazet-žurnallary okamak üçin ýöriteleşdirilen jaý. *Bahar bir gapdaldaky okalga jaýyndan gazet alyp çykdy* (A. Gowşudow). *Dolar okalgalar, bolmaz boş ýeri, Her kim talap eder dürli eseri* (A. Kekilow).

OKALMAK [okolmok], *işl.* Ýazylan, çap edilen haty, gazet, eseri we ş.m. sesli ýa-da içinden okap, mazmunyna düşünmek.

OKAMA [okomo], *iş ady.* Okamak ýagdaýy. *Onuň ilin hatyny okamasy birhili.*

OKAMAK [okomok], *işl.* 1. Ýazylan zady sesli beýan etmek ýa-da içinden sessiz gözden geçirmek, tanyşmak. *Magtymguly dikelip oturdy-da, ýaňyja tamamlan setirlerini penjirä bakan tutup, howlukman dykgat bilen okamaga durdy* (G. Kulyýew). 2. Sowat, bilim almak, ylymly, bilimli bolmak üçin okuw mekdebinde tälim almak. 3. Dem salmak, doga sanamak. 4. Aýtmak, diýmek. *Biçäre Dilaram derdini beýan kylyp, bir gazal okady* (“Melike–Dilaram”). *Gurhan okamak. Aýat okamak.* 5. *göç.m.* Biri ýa-da bir zat hakynda birine birsyhly gep bermek.

♦ **Namaz durmak** namazlygyň üstüne geçip, namaz okamaga başlamak. **Namaz okamak** musulmanlarda: baş wagt namaz parzyny günde baş wagtyna namaza durup, aýat okap eglip-galmak arkaly berjaý etmek. *Ertir namazyny okamak. Öýle namazyny okamak. Ikindi*

namazyny okamak. Agşam namazyny okamak. Ýassy namazyny okamak.

OKAMAKLYK [okomokluk], *iş ady.* Okamak ýagdaýy.

OKAMAZLYK [okomozluk], *işl.* Okamak işini berjaý etmezlik, ýerine ýetirmezlik, okaman durmak, okaman oturmak.

OKARA [okoro], *at.* Nahar iýilýän kiçiräk agaç gap. *Bar, okaram, gel, okaram, barmasaň, gelmeseň, ara ýolda döwiň, okaram* (Sanawaç).

♦ **Okaraňy getir süýt bereýin** kekene. **Okara ýaly** ullakan, balkyldap duran (göz hakynda). *Onuň okara ýaly owadan gözleri bardy.*

OKARALAMA [okorolomo], *iş ady.* Okaralamak ýagdaýy.

OKARALAMAK [okorolomok], *işl.* Bir zat al-nyp-berlende ölçeg hökmünde okarany ulanmak, okara bilen almak, bermek, ölçemek.

OKARALAYÝŞ [okoroloyuş], *iş ady.* Okaralamak ýagdaýy.

OKARA-OKARA [okor(o)-okoro], *at.* Birnäçe okara, köp sanly okara. *Okara-okara agaran içeňde gaňşyrawugyňy tütedýän gorly çal Amanyň agzyna has-da ýakymlyrak degýärdi* (B. Kerbabaýew).

OKARYK [oka:ryk], *at.* Keşlere suwy gyradeň goýbermek üçin keşleriň gapdalyndan keseligine gazylýan ýap.

OKAŞDYRMAK [okoşdurmok], *işl.* Okap çyk-mak, hemmesini okamak.

OKAŞMAK [okoşmok], *işl.* 1. Bir haty we ş.m. okamaga kömek etmek. *Men oňa köne golýazmany okaşdym.* 2. Birnäçe bolup, bilelikde okamak. *Olaryň hemmesi Rejebniň ýoldaşlary, agşamlaryna bile kitap okaşan, işleşen çagalarydy* (H. Ysmaýyłow). *Og-lan-gyzlar okaşyp ýör garyşyp, Yhlas bilen ylym alýar ýaryşyp* (N. Annagylyjow). 2. Çalt we çeper okamak-da ýaryşmak. *Iki dost oglan biri-birinden ökde çykjak bolup, goşgy okaşdylar.*

OKATDYRMAK [okotdurmok], *işl.* 1. Kitaby, ha-ty we ş.m. başga birine okatmak. *Ejem onuň ýazan hat-laryny tapyp, okatdyryp eşidýärdi.* 2. Möý, ary, içýan, ýylan çakanda biler-bilimsege doga okatmak.

OKATMAK [okotmok], *işl.* 1. Okamak işini başga birine etdirmek. *Şahyr ýaňyja ýazan goşgusyny okatmak üçin dostuna uzatdy.* 2. Birine sowat öwretmek, bilim bermek. 3. Okamaga mümkinçilik bermek, rugsat etmek. *Ol gyzyny uniwersitetde okadýar.*

OKAÝYŞ [okoýuş], *iş ady.* Okamak ýagdaýy. *Onuň goşgyny labyzly okaýşy oturan adamlara ýarady.*

OKAÝJY [okoýjy], *at.* Çap etmek üçin ýyg-nalan ýazgyny okaýan, asyl nusgasy bilen barlap, deňeşdirýän çaphana, neşirýat, metbugat işgäri.

OKÇY, *at.* 1. Ýaýyň okuny atmaga ökde mergen. 2. Mergen. – *Eý, Saýat han, okçy bolsaň, şu almany urgul – diýdi* (“Saýatly – Hemra”).

OKDAN [okda:n], *at, harby.* 1. Ok gutusy, oklaryň ýerleşýän gaby; sagdak. 2. Seçme, dări salynýan teletin gap.

OK-DÄRI [ok-dä:ri], *at.* Ok hem dări, ot açýan ýaragy atmak üçin gerek bolan serişdeler.

OKDURYLMA [okdurulmo], *iş ady.* Okdurylmak ýagdaýy.

OKDURYLMAK [okdurulmok], *işl.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň üstüne hyjuwly, çalasyn topulmak. *Möjegiň kellesine gözi düşen badyna Perman atyna baka okduryldy* (A. Gowşudow). 2. Çalt hereket etmek, okgunly gitmek. *Akar suw täzeräk arçalan ýabyň içi bilen yňdarylyp, aşaklygyna bakan okduryldy* (Ý. Mämmediýew).

OKDURYLMAKLYK [okdurulmokluk], *iş ady.* Okdurylmak ýagdaýy.

OKDURYLYŞ [okduruluş], *iş ady.* Okdurylmak ýagdaýy.

OKEAN [okiýa:n / akiýa:n], *at.* Ýeriň materikleri we adalary gurşap alýan suw örtügi, materikleriň arasyndaky suw giňişligi.

♦ **Dünýä okeany** Ýer togalagynyň 70,8 %-ini tutýan suw giňişligi (*ser. Umman 2*).

OKGÖZI [okgözü], *at.* Hala we el işlerine salynýan, burçlary birleşýän üç bölek ownuk nagys.

OKGUN, *syp.* Güýçli meýil, hyjuw, hyruç, okgunlylyk. *Okgun ýürek bolsa, ok hem kâr etmez* (B. Kerbabaýew).

OKGUNLY, *syp.* 1. Örän çalt, çalasyn, hyjuwly, batly, güýçli hereket edýän; hyruçly. 2. göç.m. Ýiti, täsirli, berk. *Okgunly sözleri, örüm saçlary, Tor bolupdyr Akmyradyň daşyna* (A. Kekilow). *Ol gele-gelmäne oturanlara okgunly nazaryny dikip, bir salym içki işikde durdy* (T. Gurbanow).

OKGUNLYLYK [okgunluluk], *at.* 1. Örän çalasyn hereket edijilik, çalasynlyk, hyjuwlylyk, batlylyk. *Şu ýaşlaryň şowhuny, gülküsi, işe okgunlylygy maňa-da birneme täsir edýär öýdýän* (N. Baýramow). 2. göç.m. Ýitilik, täsirlilik, berklik.

OKGUÝAR [okguýor], *at.* Gülle guýulýan galyp.

OK-GYLYÇ, *at.* Palasyň gyrasyna salynýan gözenek şekilli nagys.

OKKESDIRME [okkessirme]: **okkesdirme geçmek** toý-tomaşada märekäniň önünden gaty çalasynlyk bilen at çapdyryp geçmek. *Boldy uly şowhun, tä oba gelýänçä saz çalyp, aýdym aýtdylar, at çapyp okkesdir-me geçdiler* (“Görogly”).

OKLABERMEK [okla:vermek], *işl.* Bir zady bir ýerden başga bir ýere zyňbermek, oklap başlamak.

OKLAMA [oklomo] **I, II**, *iş ady.* Oklamak ýagdaýy.

OKLAMAK [oklomok] **I**, *işl.* Bir zady bir ýerden başga bir ýere zyňmak, taşlamak. *Jübüsindäki petde kagyzy patladyp, onuň önüne oklady* (B. Kerbabaýew). *Gaçyran köwşüni aldy-da, “päheý” diýip, iş işige gowuşgynsyz oklap goýberdi* (H. Derýaýew).

OKLAMAK [oklomok] **II**, *işl.* 1. Ot açýan ýaraglaryň agzyna ok sürmek. 2. Peşeniň içine däridir seçme, gülle salyp taýýarlamak.

OKLAMAKLYK [oklomokluk] **I, II**, *iş ady.* Oklamak ýagdaýy.

OKLANMAK [oklonmok] **I**, *işl.* Biri ýa-da bir zat nirdir bir ýere zyňylmak, taşlanmak. *Itiň önüne uly bir omaça oklandy.*

OKLANMAK [oklonmok] **II**, *işl.* Ýaraga ok sürmek, salynmak. *Tüpeňler oklandy.*

OKLAŞDYRMAK [okloşdurmak] **I**, *işl.* Oklap çykamak, hemmesini taşlaşdyrmak, zyňşdyrmak. *Çöregiň ýeke-ýekeden arkasyny gazaşdyryp, saçagyň üstüne oklaşdyrdy* (A. Durdyýew).

OKLAŞDYRMAK [okloşdurmak] **II**, *işl.* Ot açýan ýaraglara ok sürüp çykamak; gülle bilen gülleläp çykamak.

OKLAŞMAK [okloşmok] **I**, *işl.* 1. Zyňmaga, oklamaga kömekleşmek. *Jaý salýan ussa kerpiç oklaşmak.* 2. Bilelikde oklamak. *Adamlar garpyzlary biri-birine oklaşyp, derrew maşyna ýüklediler.*

OKLAŞMAK [okloşmok] **II**, *işl.* Birine peşeniň içine däridir seçme salýmak.

OKLATMAK [oklotmok] **I**, *işl.* Zyňmaga, oklamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek, mejbur etmek.

OKLATMAK [oklotmok] **II**, *işl.* Ýaraga ok sürdirmek; peşeni ok-däri bilen doldurtmak.

OKLAW [oklow], *at.* Hamyr ýaýmak üçin ulanylyan, çybyk şekilli edilip, agaçdan ýasalyan bir uýy iççemik aşhana guraly.

♦ **Oklaw ýaly** gös-göni, dos-dogry, hiç ýana gysarman. *Oklaw ýaly köçeler.* **Oklaw (agaç) ýuwdan ýaly** dim-dik bolup duran, dikeli duran, doňan ýaly bolup duran. *Ol oklaw ýuwdan ýaly bolup, dim-dik bolup durdy.*

OKLAÝYŞ [okloýuş] **I, II**, *iş ady.* Oklamak ýagdaýy.

OKLUK, *at.* Ok gaby; sagdak.

OKLUKIRPI, *at.* Gemrijiler maşgalasyndan bolan, bedeni syh-syh, ala uzyn tikenli süýdemdiriji haýwan.

OKLY, *syp.* Ok sürülen, içinde oky bolan (tüpeň hakynda).

OKLY-GÖKLI [oklu-ğöklü], *hal, gepl.d.* Biri bilen gatnaşygy aňrybaş derejede erbet, gaty ters. *Okly-gökli bolmak.*

OKSUZ, *syp.* Ok sürülmedik, okhanada oky bolmadyk.

OKSUZLANDYRMAK [oksuzlonnurmok], *işl.* Ot açýan ýaragyň okuny çykarmak, aýyrmak.

OKTYABR [oktyýa:vyr], *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň onunjy aýy.

OKUMA [okumo], *at.* Eliň barmaklarynyň bog-nundan çykýan ýiti agyryly çykw.

OKUMYŞ [okumuş], *at.* 1. Bilimli, ylymly, köp okan adam. *Asyl okumyş adamynyň sözleri bir başga, ap-aýry bolayýar* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Köp bilmişlik, mekirlilik edýän, köpbilmiş, mekir, hilegär. *Serwijan özüni okumyş bilip ýördi* (“Görogly”).

OKUMYŞLYK [okumuşluk], *at.* Okumyşyň ýagdaýy, okumyş bolmaklyk.

OKUNMAK [okunmok]: **duşman okunmak** özüňe duşman bilmek, duşman saýmak, duşmandyr öýtmek. *Biderek ýerden duşman okunmak nämä gerek* (A. Gowşudow).

OKURYK [okuruk], *at.* Juwazyň yüküni (leňnerini) malyň boýny bilen birleşdirýän agaç.

OKUW, *at.* 1. Bilimi, taglymaty, endigi özleşdirmek, türgenleşdirmek, ele almak üçin geçirilýän çäre. 2. Aýry-aýry derslere bagyşlanan sapak. 3. *gepl. d.* Okuw jaýynda berilýän hünär. *Hoşgeldi, ýogsa-da, seniň gutaran okuwýň haýsy ugurdandyr* (A. Gowşudow).

OKUWÇY, *at.* 1. Başlangyç, orta, ýörite orta, hünärment mekdeplerinde okaýan oglan, gyz.

2. Biriniň ýolbaşçylyk etmeginde ylym alyp, onuň taglymatlaryny dowam etdirýän adam, şagirt. *Beýik alymyň okuwçysy.* 3. Bir hünäri, senedi öwrenýän öwreniji.

OKUWÇYLYK [okuwçuluk], *at.* Okuwçynyň ýagdaýy, okuwçy bolup okamaklyk. *Bu sowal oňa okuwçylyk döwründe-de ynjalyk bermeyärdi* (B. Seýtäkow).

OKUWLY, *syp.* Okap sowat alan, bilimli, ylymly. *Ol okuwly hem örän görmegeý adamdy* (H. Derýaýew).

OKUWLYLYK [okuwluluk], *at.* Okuwy barlyk, okuwly bolmaklyk.

OKUWSYZ [okuwsuz], *syp.* Ýörite bilim almadyk, bisowat.

OKUWSYZLYK [okuwsuzluk], *at.* Okuwly dälilik, okuwy ýokluk, sowatsyzlyk, bilimsizlik. *Okuwsyzlyk görer göze körlükdir, Tä ölýänçäň öz janyňa horlukdyr* (Mollamurt).

OKYJY [okujy], *at.* 1. Çeper, ylmy we ş.m. eserleri okaýan, okamak bilen meşgullanýan adam. 2. Jemgyýetçilik kitaphanalaryna, okalgalara gatnap,

kitap okaýan adam. *Etrap merkezinde ýerleşen kitaphana okyjylara göreldeli hyzmat edýär.*

OKÝAP [okýa:p], *at.* Esasy göni ýap. ...*Ol okýabyň boýy bilen gowaça meýdanynyň ortasyna baka ýöräp ugrady* (Ö. Abdyllyawew).

OK-ÝARAG [ok-ýarağ], *at.* Uruşda, söweşde ulanylýan ýaraglaryň jemi.

OK-ÝAÝ [ok-ýa:ý]. *at.* 1. Irki döwürlerde ulanylan, uýy peýkamy agaç ok atýan ýarag, ok we ýaý, keman. *Jygaly beg agtygyna bir ok-ýaý ýasap berdi* ("Görogly"). *Galandar, şu galada bir ok-ýaý barmysyn* ("Görogly"). 2. *zergärç.s.* Erkek oglanyň kürtesiniň, donunyň arkasyna dakylýan okly ýaý görnüşindäki aşagy şelpeli, düwmeli bezeg şaýy.

OKÝETIM, *at.* Ýakyn aralyk, atylan ok ýeter ýaly aralyk. *Depämisde okýetim belentlikden durnalar gurruldaşyp, toýnuk gurap uçuşyp barýarlar* ("Edebiýat we sungat").

OKÝYLAN [okýyla:n], *at.* Okdurylyp gaty, çalt hereket edýän, uzyn inçe ala ýylan. *Garaguşa kakdyraýma, Gara möýe sokduraýma, Okýylana çakdyraýma, Töweregiňe gara, köşek* (M. Garryýew).

OL, *çal.* 1. Üçünji adamyň adyna derek ulanylýan şahs görkeziji at çalyşmasy (*ol* sözüniň düşümlerde ulanylyşy: *ol, onuň, oňa, ony, onda, ondan*). *Belki, ol hem seniň bilen göwündeşdir* (B. Kerbabaýew). 2. Birini ýa-da bir zady görkezmek üçin ulanylýan görkezme çalyşmasy. *Ol kitap – "Görogly" kitabydy* (A. Gowşudow).

OLAR [olor], Üçünji şahsyň köplük sanyndaky at çalyşmasy. *Ýaşululara aýratyn sarpa goýmak, her bir işde olara geňeş etmek, türkmeni tapawutlandyryan häsiýetleriň biridir* ("Watan").

OLARÇA [olorço], *hal.* 1. Olaryň pikirçe, olara görä. *Olarça biziň pikirimiz nädogrumyş.* 2. Olar ýaly, olaryň derejesinde. *Bizem olarça işläp bileris.*

OLARLYK [olorluk], *at.* 1. Olaryň tarapynda bolmaklyk, olaryň tarapdary. *Sizem olarlyk bolduňyzmy?* 2. Olara dahylly, olara degişli. *Biziň olarlyk işimiz çykdy.*

OLARYŇKYÇA [oloruňkuço], *hal, ser.* **Olarça** 1.

OL-BU [ol-vu / ol-vü], Dürli zatlardyr ahwalatlaryň, işlerdir gürrüňleriň we ş.m. sanawyna derek ulanyp bolýan tirkeş söz. *Gelnime ol-bu işleri tabşyrasym gelýär* (O. Ödäýew).

OLDURYK [olluruk], *at.* Aýakgabyň içine laýyk edilip goýulýan keçe ýa-da deri bölegi, petek. *Akja keçeden olduryk kesip oturan Gulgeldi ýene käýinjiräp ugrady* (N. Hojageldiýew).

♦ **Olduryk ýaly** azajyk. *Maňa olduryk ýaly zadyňam dözen dälisin.*

OLDURYKLAŞMAK [ollurukloşmok], *işl.* 1. Olduryklamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde olduryklamak.

OLDURYKLATMAK [olluruklotmok], *işl.* Birine aýakgabyň içine olduryk saldyrmak. *Çokaýy olduryklatmak.*

OLDURYKLYK [ollurukluk], *at.* Olduryk etmäge ýaramly keçe, deri bölegi, peteklik. *Ata köne keçeden olduryklyk kesindi.*

OLIMPIA [olimpiý:a], *at. kön.s.* Olimpiadanyň ilkinji geçirilen şäheriniň ady.

OLIMPIADA [olimpiýa:da], *at.* 1. Gadymy greklerde Olimpiýa şäherinde geçirilen sport ýaryşlary. 2. Olimpiýa oyunlarynyň dört ýyldan bir gezek geçirilýän halkara sport ýaryşy.

OLJA [oljo], *at.* 1. Duşmandan üstün çykylanda ýa-da bir oba, ýurt talananda alynýan zatlar. 2. *göç.m.* Aňsatlyk bilen düşen zat, gazanç, ýeňil düşewünt. –*Bu oljany bize hudaý berdi, Görogly – diýip, Köse zaňnar telpegini atyp-atyp ýere urýar* ("Görogly"). *Molla Kemine, sen-ä bir oljanyň üstünden barypsyň öýdýän* (Keminäniň adyna aýdylýan şorta sözlerden).

♦ **Oljasy oňmak** oňat düşewünt düşmek, bir zady ele salmak; işiň bitip, keýpiň kök bolmak. *Onuň aýdym sesini eşidenler: – Sary körüň oljasy oňupdyr-ow! – diýşerdiler* (A. Gowşudow).

OLMAK [olmok], *işl., kon.s., ser.* **Bolmak.** Söz bile için açyp, gabyz olup dolan könlüm (Magtymguly).

OLTA, *at, gepl.d.* Müňnürt balyklar tutulýan iň kiçijik çeňňegiň bir görnüşi.

OLTAŇ [oltoň], *at.* Aýakgabyň aşagyna ýamalýan, kakylýan, ýelmenýän gön, teletin ýama.

OLTAŇLAMA [oltoňlomo], *iş ady.* Oltaňlamak ýagdaýy.

OLTAŇLAMAK [oltoňlomok], *işl.* Çokaýyň we ş.m. aşagyna gön, teletin tikmek, oltaň ýamamak. *Ol çatmada çokaýyny oltaňlap otyrды.*

OLTAŇLATMAK [oltoňlotmok], *işl.* Başga birine oltaň tikdirmek.

OLTARMA I, II, *iş ady.* Oltarmak ýagdaýy.

OLTARMAK I, *işl.* Pikirlenmek, oýlanmak; öz ýanyňdan toslamak, toslap tapmak, oýlap tapmak, toslama gürrüňler aýtmak. *Özüni mahabatlap, gürrüň baryny oltardy* (R. Gelenow).

OLTARMAK II, *işl., gepl.d., ser.* **Oltaňlamak.** *Ol hem ýa çagalarynyň aýakgabyny ýamardy, ýa öz çokaýyny oltarardy, ýa çat açan çanaklaryny çeňklärди, ýa iş gurallarynyň ýetmezini düzediştirди* (N. Hojageldiýew).

OLTARTMAK Pikirlendirmek, oýlandyrmak.

OLTARYŞ I, II, *iş ady.* Oltarmak ýagdaýy.

OLTARYŞMAK, *işl.* Oltaň salmaga kömekleşmek. *Aýakgaplary oltaryşmak.*

OLUM I, *at.* Akýan suwuň geçilýän ýalpak we mallaryň suwa inýän ýeri; güzer, geçelge. *Golun sallap maral gabak periler; Iner olumyndan däli Gürgeniň* (Magtymguly). *Şol sese sabyrsyz garaşýan Garaja ýapa dyrmaşanda, süriniň agramy çeşmäniň olumyna eňdi* (R. Gelenow).

OLUM II: olumyny almak biriniň gylyk-häsiýetini, göreldesini almak. *Gyzy hem ejesiniň olumyny alypdyr.*

OMAÇ [omoç], *at.* 1. Ýer sürülýän ýönekeýje azalyň ýerdemir geýdirilýän bölegi, ýogyn agaç. *Jykyr bilen suw çekýän, omaç bilen ýer ekýän beşir daýhany dälmi?* (“Edebiýat we sungat”). 2. *göç.m.* Ujy tommaýly taýak.

OMAÇA [omoço], *at.* But ýa-da gol süňküniň bişirilen bir bölegi. *Ýüz tomaşadan bir omaça* (Nakyl). *Men hem şol toýdan bir okara palaw bilen ullakan bir omaça alyp gelyärdim* (Halk ertekisinden).

OMADAKLAMA [omodoklomo], *iş ady, gepl.d.* Omadaklamak ýagdaýy.

OMADAKLAMAK [omodoklomok], *işl., gepl.d.* Elleriňi ýere berip, dört aýak bolup ýöremek, emedeklemek. *Eňňitden omadaklap gelmek.*

OMÇA [omço], *at.* Sazagyň, ojaryň ýogyn ýeri, düýbi.

OMMUGRAK [ommuğra:k], *syp.* Biraz, sähel ommuk.

OMMUK, *syp.* Başy, ujy, жүрүндиги döwlüp aýrylan, omruk. *Küýzegär ommukdan suw içer* (Nakyl). *Ommuk çäýnek.*

OMONIM [omo:ni:m], *dil.b.* Sözleriň aýdylyşy we ýazylyşy meňzeş bolan aýry-áýry manyly sesdeş sözler. (meselem: *çal* [ça:l]1 reňk ady, *çal* [ça:l]2 içilýän süýt önümi).

OMPA [ompo]: **ompa oturmak 1)** otyrýeriňi ýere birden goýberip oturmak. *Ilarysynda “aw önünde ompa otursa, ýaragyňy taşlamalymys” diýen gürrüň bar.* 2) başaşak, aşagy ýokaryk, ýokarsy aşak bolup durmak, oturmak. *Atylan dört aşygyň biri ompa oturdy.* **Ompa oturtmak** birini gepde, sözde, jedelde we ş.m. basmak, ýeňmek. —...*Goçmyradyň öýünde bir maýor bilen duşuşdym, şol ýigit gaty ylymly bolara çemeli, asyl menem ompa oturdy – diýip gürlledi* (A. Gowşadow).

OMRAKAY [omrokoý], *hal.* 1. Bol, köp, ep-esli. *Agzyndakyny ýuwudyp, ýagdan omrakay aldy* (B. Kerbabaýew). 2. Ýokarrakdan, burnuň üstünden ýaşynmak (ýaşmak hakynda). *Birdenkä bolsa aljyraňnylyga düşüp, ýaşmagyny omrakay ýaşyndy* (B. Kerbabaýew). 3. Ýogyn, togalak (düwün döwluşi hakynda). *Çyplak eýerlenen ulaglaryň guýruklary*

omrakay döwölüp, uýanlary gaňtarylyp goýulýardy (B. Kerbabaýew).

OMRUBERMEK [omruvermek], *işl.* Iki bölüp, döwüp aýrybermek, döwürbermek.

OMRUGRAK [omruğra:k], *syp.* Biraz, sähel omruk.

OMRUK, *syp.* Erňegi uçan, döwlen (*ser.* **Ommuk**). *Omrük küýze.*

OMRULMAK [omrulumok], *işl.* Döwölüp aýrylmak, döwürlemek, uçmak. *Elbetde, iki goç götinläp, zarba bilen baş uranda, biriniň ýa şahy uçmaly ýa-da oňurgasy omrulumaly bolýar* (H. Derýaýew).

OMRULYŞMAK [omruluşmok], *işl.* Köpüsi, bary omrulumak. *Görsem, käýerdäki baglaryň äpet şahalary omrulyşyp ýatan eken* (R. Gelenow).

OMRUŞ, *iş ady.* Omurmak ýagdaýy.

OMRUŞDYRMAK [omruşdurmok], *işl.* Hemmesini döwürşdirmek, ýykyşdyrmak, ýumruşdyrmak, omurmak. *Ala sygyr agaçlaryň şahalaryny omruşdyrypdyr.*

OMRUŞMAK [omruşmok], *işl.* 1. Omurmaga kömek etmek. *Agajyň guran şahalaryny omruşmak.* 2. Bilelikde omurmak. *Olar ýogyn ojarlary omruşyp ýördi.*

OMURDAN [omurdon], *at.* 1. Goluň bedene birigýän ýeri, çigin. *El uzadanyň goluny omurdanyndan omrup taşlaryn* (B. Kerbabaýew). 2. Egin-eşigiň ýeňiniň omza birigen ýeri. *Biriniň jalbary elhal syrdambitin bolsa, köýnegi omurdanyndan düşüp, çigni gyzaryp durdy* (H. Derýaýew).

OMUR-JOMUR: omur-jomur etmek güýç talap edýän bir işi derrew ýerine ýetirmek, çalt hötdesinden gelmek. *Ýaşulyňyň edenli ogly bar, suw tutmalam bolsa, ýer depmelem bolsa, ýandak ýatyr Malam bolsa, önünde iş duranok – edil ýöne omur-jomur edip barýar.*

OMURMA [omurmo] I, *iş ady.* Omurmak ýagdaýy.

OMURMA [omurmo] II, *at, ser.* **Goşa.** *Şeýle çus bolsa-da, oslagsyz oturan pyýada omurmasyna ok salýança, çöl guşy asmana göterildi* (“Edebiýat we sungat”).

OMURMAK [omurmok], *işl.* Iki bölmek, döwüp aýyrmak, döwmek.

OMURMAKLYK [omurmokluk], *iş ady.* Omurmak ýagdaýy.

OMURTDYRMAK [omurtdurmok], *işl.* Bir zady birine omurtmak.

OMURTMAK [omurtmok], *işl.* Omrular ýaly etdirmek. *Howludaky ýogyn ojar Atamyrat aga omurdar öýdemok.*

OMUZ, *at.* 1. Bedeniň boýun bilen gol aralygyndaky bölegi, egin, omurdan. *Özüniň güýçli bilegine, omuzlaryna daýanyp, garşydaşynyň bilini alardy* (Ý. Mämmedi-

ýew). **2.** Egin-eşiňiň ýakasy bilen ýeňiniň aralygyndaky bölegi. *Onuň çep omzunda nämelerdir bir zatlar ýazylygy tegelek demir bardy* (“Edebiýat we sungat”).

OMUZLAGRAK [omuzlogra:k], *syp.* Biraz omuzlak.

OMUZLAK [omuzlok], *syp.* Ýasy çiginli, eginlek, gerdenlek. *Bu on baş ýaşly omuzlak ýigitdi* (A. Atajanow).

OMUZLAMA [omuzlomo], *iş ady.* Omuzlamak ýagdaýy.

OMUZLAMAK [omuzlomok], *işl.* Türkmen göreşinde biri-biriňe omzuňy diräp tutluşmak. *Pälwanlar biri-birini omuzlap, gaçarak saklanyşyp, eýläk-beýläk itnişip, tegelegiň içinde öwürüm etdiler* (“Edebiýat we sungat”).

OMUZLAŞMAK [omuzloşmok], *işl.* Biri-birine omuz direşmek, biri-birini omuzlamak. *Aýdurdyň erkegi birden kellesini sydyryp, Ýagmyryň erkegi bilen omuzlaşdy* (N. Pomma).

OMUZLAÝÝŞ [omuzloýuş], *iş ady.* Omuzlamak ýagdaýy.

OMYN [o:muýn], *at.* “Alla kabul etsin, goý şeýle bolsun” diýen manyda ulanylýan söz. *Baryň, ýoluňyz ýagty, maňlaýyňyz açyk bolsun! Omyň!* (G. Kulyýew).

◊ **Omyň diýip galmak** ekilen ekinler gowy gögermek, ösmek. **Omyň etmek** aýat-töwwir etmek, töwwir galdyryp bermek; töwwir galdyrmak.

OMZABERMEK [omza:vermek], *işl.* Omzap ugramak.

OMZAMA [omzomo], *iş ady.* Omzamak ýagdaýy.

OMZAMAK [omzomok], *işl.* **1.** Güýç bilen öňe dyzamak, öňe süýşmäge çalyşmak. öňe sürünmek. *Dyknyşyga düşen ýigit bar güýji bilen omzap, jaýyň daşyna çykmak isledi.* **2.** Oturan ýerinden birine tarap golaý süýşmek, sürünmek. *Oturan ýeriňe suw çykdymy, ýöne maňa baka omzap gelýäň?!*

OMZAMAKLYK [omzomokluk], *iş ady.* Omzamak ýagdaýy.

OMZAŞMAK [omzoşmok], *işl.* Birnäçe bolup, öňe omzamak. *Olar ony ykjam diňlemek üçin ileri-ileri omzaşdylar* (A. Nazarow).

OMZATMAK [omzotmok], *işl.* Bar güýji bilen uzatmak. *Ol üzeňňili aýagyny ilerräk omzadyp, arkan gaýýşdy* (B. Kerbabaýew).

OMZAÝÝŞ [omzoýuş], *iş ady.* Omzamak ýagdaýy.

ON [o:n], *san.* 10 belginiň ady we onuň aňladýan sany. *Halysynyň kenary, on barmagynyň hünäri* (Hüwdüden).

◊ **On iki synaň gowşamak** tutuş bedeniňde gowşaklyk duýmak, lagşamak, ysgynsyzlanmak. *Onuň on iki synasynyň bary birden gowşady, endamyny sowuk der gaplap aldy* (B. Kerbabaýew).

ONBAŞY [o:nmaşy], *at.* **1.** *taryh.* On esgeriň serkerdesi. **2.** Oglana dakylýan at.

ONBAŞYLYK [o:nmaşylyk], *at.* Onbaşynyň wezipesi, ýagdaýy.

ONBEGI [o:nmeği], *at.* **1. ser.** **Onbaşy.** *Onbegi nämäniň nämedigine diňe şonda düşünip galdy* (Ý. Pirgulyýew). **2.** Adam ady.

ONBEGILIK [o:nmeğilik], *at.* Onbeginiň ýagdaýy.

ONBIRATAR [onmi:ratar], *at.* Daragyna on bir ok ýerleşýän tüpeň.

ONBIRÇILLE [onmi:rçille], *at.* Tara daragynyň syklygyny we inini, şonuň ýaly-da dokalan matanyň inini aňladýan ölçeg birligi.

ONÇA [onço], *çal.* **1.** Onuň ýaly ýagdaý, beýle ýagdaý. *Ol işi bitirmi, bitirmezmi, onçasyny bilemok* (B. Seytäkow). **2.** Onuň ýaly köp mukdardaky. *To-ba! Toba! Onça puly nätket?* (A. Nazarow). **3.** Göz önünde tutulýan adamça, onuň ýaly, onuňça, biriçe. *Men, näme, onça ýokmy, onuň başaranyny başarmaz öýdýärmiň?* **4.** Deňeşdirilýän zatça. *Bu matany-ha onça görecek.*

ONÇAKLY [onçokly], *hal.* O diýen, şeýle bir, beýle. *Biz şol işi wagtynda onçakly başarmadyk* (H. Derýaýew).

ONÇA-MUNÇA [onço-munço], *syp.* Onuň ýaly, munuň ýaly, eýle-beýle. *Onça-munça zatlary geňläp oturasy iş ýok.*

ONÇA-ONÇA [onço-onço], *syp.* Şolar ýaly, olar ýaly, şonuň ýaly, onuň ýaly, ol hili. *Onça-onça kynçylyga döz geljek bolmaly.*

ONÇILLE [o:nçille], *syp.* Tarada dokalýan matanyň ini on çilleden ybarat (*ser.* **Çille**). *Onçille keteni.*

ONDA [onno], *hal.* Soňky ýagdaýda, indiki ýagdaýda. *Okasyň gelmeýän bolsa, onda näme işlejek?*

ONDA-MUNDA [onno-munno], *çal.* **1.** Her ýerde, käbir ýerlerde. *Häli-şindi, onda-munda raketalar atylyp, gijäni gündizlige öwürýärdi* (H. Ysmaýylov). *Daň ýyl-dyzy ýokary galdygyça, aşagy agaryp, onda-munda gögerişip oturan çöp-çalamlar görnüşip, töwerek giňän ýaly bolup başlady* (H. Derýaýew). **2.** Her hili geňlenäýmegi mümkin ýerde. *Saňa onda-munda görün-ýärmiş diýýärler, şol aýdylýanlar ugrunda barmy?*

ONDAK-MUNDAK [onnok-munnok]: **agzyňy ondak-mundak urmak** birine diliňe gelen hapa sözleri aýtmak. *Sen agzyňy ondak-mundak uran bolma.*

ONDAN-MUNDAN [onnon-munnon], *çal.* O ýerden – bu ýerden, her ýerden, nirelerdendir bir ýerden, eýleden-beýleden. *Ýelli ondan-mundan eşiden sözlerini ýadyna saldy* (A. Gowşudow). *Iki goja şeydip, ondan-mundan söz açyp, ýerlerinden turman işlediler* (G. Kulyýew).

ONDAN-OŇA [onnon-oŇo], *çal.* Bir ýerden başga bir ýere, ol ýerden başga bir ýere, iki ýana. —...*Buşluk!* – *diýip, habar berýän çagalar oba arasynda ondan-oňa ylgaşýardylar* (B. Kerbabaýew). *Tüsseleç bulut bölekleri ondan-oňa asuda göçüp-gonup ýör* (“Edebiýat we sungat”).

ONGÜNLÜK [o:nğünlük], *at.* 1. Aýyň üçden biri, on günün içindäki wagt. *Aýyň birinji ongünlüğinde howa maýyl boldy.* 2. On gün möhlet bilen dowam edýän medeni çäre. *Bu kitap türkmen edebiyatynyň we sungatynyň golaýda geçiriljek ongünlüğine gabatlanyp çykarylady.*

ONKOLOG [onko:lok], *at.* Onkologiya boýunça hünärmen (lukman).

ONKOLOGIÝA [onkolo:giýa], *at.* Lukmançylygyň çişleriň ýüze çykmagynyň sebäplerini, olaryň ösüşini, şeýle-de çişli keselleriň döremeginiň önüni almagy we olary bejermegi öwrenýän bölümi.

ONLAMA [o:nlomo], *at, edeb.* Goşgy düzülişiniň on setirden durýan görnüşi.

ONLARÇA [o:nlorço], *syp.* Ençeme ondan ybarat.

ONLUK [o:nluk], *at.* 1. 10 belgini görkezýän sanyň ady. *Olaryň gözündäki onluk, ýüzlük, baş ýüzlük nomerleri seljerdi* (B. Kerbabaýew). 2. On manatlyk kagyz ýa-da gyzyl metal pul. *Ol jübüsinden bir onluk çykaryp berdi.* 3. Oýnalýan on gülli kart. *Kim bilýär bankçy oňa näme biýr, Onluk gelip düzelermi ýigrimbir* (A. Kekilow). 4. Käbir zatlaryň ölçegini kesgitläýän, görkezýän san. *Ol ýanyp duran onluk çyranyň ýagtysyna kitap okaýardy* (A. Gowşudow).

ONSON, *hal, ser. Soňra.*

ONSUZ, *hal.* Ol ýok bolsa, ol bolmasa, ol bolmadyk halatynda. *Onsuz günümüz geçmez.*

ONUNJY [o:nunjy], *san.* 10 sanyndan ýasalan tertip san.

ONY-MUNY [onu-muny], *çal.* Kim-de bolsa birini, haýsydyr bir zady (*ser. O-bu*). *Ony-muny soramak.*

ONÝANÇA [onýa:nça:], *hal.* Hereketiň amala aşmaly wagtyňyň oň ýany, oňinçäsi. *Onýança kepbäniň ilersinden at aýagynyň sesi eşidildi* (H. Derýaýew). *Ol basym gelmeli bolsa, onýança men şu ýerde garaşayayn.*

ONÝYLLYK [o:nýyllyk], *at.* On ýyl üçin niýetlenen.

OŇ I, *syp.* Haýyrly, şowly, ugruna, oňat, peýdaly. *Ykballynyň ugran işi oň görner, Dünýä ýüzi ele girse, taň görner* (Magtymguly). *Şu oň işi düzetmek hakynda maňa kömek ber!* (A. Gowşudow).

♦ **Oň bolsun!** şowly, haýyrly, başlanan işiň şowly, ugruna bolmagy arzuw edilip aýdylyan alkyş sözi.

OŇ II, *syp., köň.s.* Sag, çep däl.

OŇALGA [oňolgo], *at.* Oňnut, gün-güzeran, ýaşayyş üçin azyk önümleri.

OŇALGALY [oňolgoly], *syp.* Oňnut, günema, ýaşayyş üçin zerur serişdesi bar bolan.

OŇALGALYK [oňolgoluk], *syp.* Oňnut etmek üçin ýeterlik zat.

OŇALGASYZ [oňolgosuz], *syp.* Oňnut, günema, ýaşayyş üçin zerur serişdesi bolmadyk.

OŇALGASYZLYK [oňolgosuzluk], *at.* Oňalgasy ýokluk, oňalgasy bolmazlyk.

OŇALMA [oňolmo], *iş ady.* Oňalmak ýagdaýy.

OŇALMAK [oňolmok], *işl.* 1. Düzgüne girmek, gowulaşmak, oňatlaşmak. *Orsgeldiniň durmuşy, ýagdaýy oňalyp başlady* (A. Gowşudow). 2. Sagalmak, gurplanmak, dayanmak, aýňalmak. *Ýeri sazdyr, hassa bolan sagalar, Arryk müflis, garyp bolan oňalar* (Magtymguly). 4. Biriniň gylk-häsiýeti düzelmek, gowulanmak.

OŇALMAKLYK [oňolmokluk], *iş ady.* Oňalmak ýagdaýy.

OŇALMAZLYK [oňolmozluk], *işl.* Biriniň gylk-häsiýeti düzelmezlik, gowulanmazlyk. *Senem ulaly oňalmadyklaryň biri bolupsyň-da!?*

OŇALTMAK [oňoltmok], *işl.* Oňalar ýaly etmek.

OŇALYŞ [oňoluş], *iş ady.* Oňalmak ýagdaýy.

OŇALYŞMAK [oňoluşmok], *işl.* Dura-bara oňalmak (*oňalmak* sözünüň ähli manylary boýunça).

OŇA-MUŇA [oňo-muňo], *çal.* O ýere, bu ýere, eýlesine-beýlesine. *Dükana girenler oňa-muňa seredişip, esli durdular.*

OŇARMA [oňormo], *iş ady.* Oňarmak ýagdaýy.

OŇARMAK [oňormok], *işl.* 1. Bir işi başarmak, ýerine ýetirip bilmek, hötdesinden gelmek. 2. Bir zady düzetmek, bejermek. *Soňundan bolsa men oňaraýyn, soňunyň çigit ýaly pikirini çekme* (H. Derýaýew). 3. *gepl.d.* Ýerinde diýmek, wagtynda aýtmak; duzlamak. – *Sen, bolsa-da, ony oňardyň!* – *Päheý, sen-ä oňardyň-ow!* – *diýip, keýp edip güldi.*

OŇARMAKLYK [oňormokluk], *iş ady.* Oňarmak ýagdaýy.

OŇARMAZLYK [oňormozluk], *at.* Bir zady oňaryp, başaryp, ýerine ýetirip bilmezlik.

OŇAR-OŇMAZ [oňor-oňmoz], *syp.* Gün-güzernyny ýetde-gütdelekde geçirýän, bir garny aç, bir garny dok. *Oňar-oňmaz güzeran.*

OŇARTDYRMAK [oňortdurmok], *işl.* Oňarmak işini başga birine etdirtmek.

OŇARTMAK [oňortmok], *işl.* Oňarmak işini birine etdirmek. *Kätmeni ussa äkidip, oňartmak gerek.*

OŇARYLMAK [oňorulmok], *işl., gepl.d.* Bir zat tertibe salynmak, bejerilmek, düzedilmek. *Okaberseňiz, işläberseňiz özi oňarylar gider* (H. Ysmaýylov).

OŇARYŞ [oňorus], *iş ady.* Oňarmak ýagdaýy.

OŇARYŞDYRMAK [oŇoruşdurmak], *işl.* Birnäçe zady bir ýanyndan oňaryp çykamak.

OŇARYŞMAK [oŇoruşmak], *işl.* Oňarmaga, bejermäge, düzetmäge kömekleşmek.

OŇAT [oŇot], *syp.* Hil taýdan gowy, ýagşy.

OŇATÇYLYK [oŇotçuluk], *at, ser.* **Oňatlyk.**

OŇATLANDYRMAK [oŇotlonnurmok], *işl.* Gowulandyrmak, öňküsinden gowy etmek. *Işi mundan hem has oňatlandyrmak üçin diňe bir ýol bar* (N. Pomma).

OŇATLANMAK [oŇotlonmok], *işl.* Oňat bolmak, gowulanmak, düzelmek. *Öýüň içi oňatlanan, ýagtylan ýaly boldy.*

OŇATLAŞMAK [oŇotloşmak], *işl.* Gowy bolup başlamak, gowulaşmak, ýagşylaşmak.

OŇATLAŞYBERMEK [oŇotloşuvermek], *işl.* Gowulaşyp başlamak, ýagşylaşybermek.

OŇATLYK [oŇotluk], *at.* Gowulyk, ýagşylyk, erbet dällik. *Her zadam bolsa, bolan gep-gürriňi oňatlyga ýormaga çalyşdy* (“Edebiýat we sungat”).

OŇAÝ [oŇoý], *syp.* 1. Bir işi etmegiň täri, ugry, ýoly, usuly, çeme. *Her bir zadyň oňaýyny bilmek.* 2. Jaýlaşykly, ynjalykly. *Oňaýym ýok.*

OŇAÝLY [oŇoýly], *syp.* 1. Amatly, çemeli, gowy, oňat. 2. *gepl.d.* Jaýlaşykly, ynjalykly, ornaşykly. *Kerimiň ýerleşen ýeri oňaýlydy* (Ý. Mämmediýew).

OŇAÝLYLYK [oŇoýluluk], *at.* 1. Amatlylyk, çemelilik, gowulyk. 2. *gepl.d.* Jaýlylyk, jaýlaşyklylyk, ynjalyklylyk, ornaşyklylyk.

OŇAÝSYZ [oŇoýsuz], *syp.* 1. Amatsyz, çemesiz, ýaramaz. *Oňaýsyz ýagdaýa düşenini bildirmezlik üçin, soragynyň yzyny ýetirdi* (“Edebiýat we sungat”). 2. *gepl.d.* Jaýlaşykly däl, ynjalyksyz, ornaşykly däl. *Haly düşek üstüne adatlanmadyk oňaýsyz aýaklary sandyrady* (B. Kerbabaýew).

OŇAÝSYZLYK [oŇoýsuzluk], *at.* Oňaýsyz bolmaklyk, onaýly dällik, onaýy ýokluk. *Şu pursatyň özünde bir hili oňaýsyzlyk peýda bolýar* (B. Seýtäkow). *Ol bir hili oňaýsyzlyga düşen ýaly boldy.*

OŇDURMAK [oňdurmak], *işl.* Oňmaga mejbur etmek, oňşuk üçin zerur zatlary çäklendirmek. *Gyşda mallary nädip ýataksyz oňdurjak?*

OŇLAMA [oňlomo], *iş ady.* Oňlamak ýagdaýy.

OŇLAMAK [oňlomok], *işl.* Haýsydyr bir işi, başlangyjy makul bilmek, dogry hasaplamak, makullamak. *Onuň sözünü hemmämiz oňladyk. Il oňlasa, atyňy soý* (Nakyl).

OŇLAMAKLYK [oňlomokluk], *iş ady.* Oňlamak ýagdaýy.

OŇLAMAZLYK [oňlomozluk], *at.* Makul bilmezlik, makullamazlyk. *Kakasy oglunyň işden çykjak diýen sözünü oňlamandyr.*

OŇLANMAK [oňlonmok], *işl.* Makul görülmek, makul tapylmak. *Metbugatda oňlanyşy ýaly, bu eser maňa-da ýarady.*

OŇLAÝYŞ [oňloýuş], *iş ady.* Oňlamak ýagdaýy.

OŇLUK, *at.* Gowy zatlar, ýagşy zatlar, oňlulyk, eýgilik. *Oňluk bolsun, Aman jan!* (R. Seýidow). *Men-menlik hiç haçan hem oňluga eltmeyär* (N. Jumaýew).

OŇLULYK [oňluluk], *at, ser.* **Oňluk.** *Bu ýerde bulara hiç hili oňlulyk garaşmadyr* (B. Seýtäkow).

OŇLURAK [oňlura:k], *syp.* Biraz, az-kem oňly, birneme gowurak.

OŇLY, *syp.* 1. Gowy, oňat, göwnejaý, kadaly. *Gijelikde gözüm oňly görenok.* 2. Tertipli, edepli. *Ejesi kiçi ogluna: “Oňly bol!” diýip gygyrdy.*

OŇMA [oňmo], *iş ady.* Oňmak ýagdaýy. *Naharyň duzuny dadyp oňmaňa birhileräk ýa diýbünden işdäň ýokmudy?*

OŇMAK [oňmok], *işl.* 1. Bolanynarazy bolup, başga zat islemelik, islegiňi çäklendirmek. *Gazsyz, toksuz oňup boljagyna göz ýetirip bilemok. Iki çuwal bugdaý berseler oňaňmy?* 2. Oň bolmak, ugruna bolmak, şowly bolmak, şowuna düşmek. *Wüşijän, alan gelniň gutly bolsun, aýagy düşümlü bolsun, bu örän oňan iş!* (A. Gowşudow). 3. *göç.m.* Sözüňi bes etmek, gutarmak, bir zatlar aýdyp çäklenmek. *Merdanyň kakasy: – Hawa şeýle! – diýdi-de oňady.*

OŇMAKLYK [oňmokluk], *iş ady.* Oňmak ýagdaýy.

OŇMAZLYK [oňmozluk], *işl.* 1. Özüňde bolanyny başga ýene islemek. *Kakasynyň ogluna gahary gelip: “Berenim bilen oňmasaň – doňay” diýdi.* 2. Işiň ýol almazlyk, ugruna bolmazlyk. *Işimiz-ä oňmady, enesi.*

OŇŇUT, *at.* Maddy taýdan oňşuk, oňalga.

OŇŇUTLYK [oňňutluk], *ser.* **Oňalgalyk.**

OŇON, *at.* Geçmişde adamlaryň garyndaşlyk gatnaşygy bolan toparynyň arasynda sežde edilen haýwan, ösümlük, bir zat ýa-da tebigat hadysasy, şonuň ýaly-da, şol toparyň nyşany.

OŇRUBERMEK [oňruvermek], *işl.* Oňrup başlamak, oňurmak hereketini dowam etdirmek.

OŇRULMAK [oňrulmok], *işl.* Gaňrylyp bogundan ýazdyrylmak. *Türkmen bolsa, kesekä boýun egen-den, boýnunyň oňrulanyny ybaly görýän halk!* (B. Kerbabaýew).

OŇRUŞ, *iş ady.* Oňurmak ýagdaýy.

OŇŞUK, *at.* 1. *ser.* **Oňalga.** *Tüweleme, indi ýigidiň oňşugy erbet däl* (B. Seýtäkow). 2. Agzybirlik, ylalaşyk, arkalaşyklyk. *Oňşugy bolmaz goňşy bilen-de, Senem özi bilen dawagär eýlär* (Baýly şahyr). *Gurt öz içinden:*

“Bu adam bir oňşuk ederçe adam barmyka?” diýip pikir etdi (A. Gowşudow).

OŇŞUKLY, *syp.* Agzybirligi saklaýan, ylalaşykly, agzybir. *Bu gün halkymyz Türkmenistanyň Konstitusiyasynda kesgitlenen mizemez hukuklaryna daýanyp, Magtymguly Pyragynyň agzybir, parahat, oňşukly ýaşamak baradaky ündewlerine ygrarlydygyny subut etdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

OŇŞUKLYLYK [oňşukluluk], *at.*, Oňşukly bolmaklyk, agzybirlilik, ylalaşyklylyk, arkalaşyklylyk. *Maşgala arasynda oňşuklylyk bolsa gowy.*

OŇŞUKSYZ [oňşuksuz], *syp.* Oňsugy ýok, oňşukly däl. *Kim bilýär; belki hem meniň özüm oňşuksyz murdardyryn* (B. Kerbabaýew).

OŇŞUKSYZLYK [oňşuksuzluk], *at.* Oňsugy ýokluk, oňşukly dällik.

OŇUBERMEK [oňuwermek], *işl.* Bolşuna görä mydar edibermek, oňşuk edibermek.

OŇULMAK [oňulmok], *işl.* Özünde bar zat bilen mydar edilmek, oňşuk edilmek. *Öň oňlan bolnup ýörlüşine haýran galýarsyň* (“Edebiýat we sungat”).

OŇURGA [oňurgo], *at.* Adamlarda, käbir haýwanlarda: göwräni kelle bilen birikdirýän içi ýilikli süňk. *Oňurga süňkleri.*

OŇURGAGÖL [oňurgoğö:l], *at.* Halyalaryň gölüne salynýan oňurga görnüşli nagyş.

OŇURGALYLAR [oňurğolulor], *at.* Köpsanly oňurgaly haýwanlar toparynyň ady.

OŇURMA [oňurmo], *iş ady.* Oňurmak ýagdaýy.

OŇURMAK [oňurmok], *işl.* Gaňryp boglundan ýazdyrmak, gaňryp döwmek, omurmak.

OŇURMAKLYK [oňurmokluk], *iş ady.* Oňurmak ýagdaýy.

OŇURTMAK [oňurtmok], *işl.* Oňurmak işi baştartmak, oňurmaga hötdе gelmek. *Eti pudarlap oturan adam oňurga özüne oňurdar öýtse-de, ony eli bilen ýazdyryp bilmedi.*

OŇUŞ, *iş ady.* Oňmak ýagdaýy. *Az iýip oňşuna haýran galdym.*

OŇUŞDYRMAK [oňuşdurmok], *işl.* Biri-biri bilen oňşar ýaly etmek, ylalaşdyrmak.

OŇUŞMAK [oňuşmok], *işl.* 1. Biri-biri bilen oňşuk etmek, oňşukly bolmak, arkalaşykly, agzybir bolmak. *Şeýle gylykly adam bilen oňuşmak elbeide, aňsat düşmez* (B. Kerbabaýew). 2. Oňnut etmek, mydar etmek, razylaşmak, ylalaşmak, kanagatlanmak. *Sowuk bilen hem oňuşmak boljakdy weli, ony ýatyrmadyk zat pikirdi* (B. Seytäkow).

OŇUŞMAZLYK [oňuşmozluk], *at.* Biri bilen oňşukly bolmazlyk, arkalaşykly, agzybir bolmazlyk.

OŇYN [oňuýn], *syp.* Ýerlikli, şowly, peýdaly, oňat, gowy.

OŇYNLYGYNA [oňuýnluğno], *hal, ser.* Oňyn.

OŇYNLYK [oňuýnluk], *at.* Oňyn zat, bir zadyň oňyn netijesi.

OPERA [o:pera], *at, sazç.* 1. Sahnada sazly-şahy-rana keşpler janlandyrylan sazly drama eseri.

2. Opera degişli drama eser. 3. Drama eseriniň goýulýan, sahnalaşdyrylýan ýeri, edarasy. *Ozaldan garaşylyşy ýaly, operanyň görkezilişi şowly geçdi* (“Edebiýat we sungat”).

OPERASIÝA [opera:siýa], *at.* 1. Käbir kesellerde, doga ýetmezçiliklerde we şikes ýeten halatynda dokumalara we beden agzalaryna hirurgiýa ýoly bilen täsir etmek arkaly ýerine ýetirilýän gaýragoýulmasyz bejergisi, kömegi. 2. *ser.* Amal.

◊ **Operasiýa etmek** dokumalara we beden agzalaryna hirurgiýa ýoly bilen täsir etmek arkaly bejergi işini amala aşyrmak.

OPERATOR [opera:tor], *at.* 1. Haýsydyr bir enjamyň işlemegini ýola goýýan we oňa hyzmat edýän hünärmen. 2. Kinofilmi surata düşürýän hünärmen.

OPERETTA [opere:tta], *at, sazç.* Kiçi sazly drama eseri (tans, aýdym we gepleşik bilen geçýän gülki häsiýetli sazly drama eseri).

OPMA [opmo], *iş ady.* Opmak ýagdaýy.

OPMAK [opmok], *işl.* Yzgar çekmegi sebäpli ýykylmak, aşak çökmek, hopmak. *Haýatyň aşagy opupdyr.*

OPMAKLYK [opmokluk], *iş ady.* Opmak ýagdaýy.

OPTIKA [o:ptika], *at.* Fizikanyň aýry-aýry ýagdaýlarda ýagtylygyň ýaýraýşyny we onuň başga jisimler bilen özara täsirini öwrenýän bölümi. 2. Optiki enjamlaryň we sistemalaryň umumy ady. *Optika önümçiligi.*

OPTIKI [o:ptiki], *syp.* Optika degişli. *Optiki enjamlar.*

OPUBERMEK [opuwermek], *işl.* Opup ýumruly bermek, opurylyp çökü bermek.

OPURMA [opurmo], *iş ady.* Opurmak ýagdaýy.

OPURMAK [opurmok], *işl.* 1. Goparyp aýyrmak, oýup goparmak, ýykmaq. *Ýagan güýçli ýagyş derýanyň hanasynyň gyzalaryny opurypdyr.* 2. *göç.m.* Ýok etmek, ýüz öwürmek. *Gadymy zyýanly pikirleri opuryp taşlajak, täze pikirler döretjek, täze düşüňjeler öwretjek, täze göräldeler görkezjek biz dälmidiris* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Haýsydyr bir ýerde ýygynçylyk edip, gal-maz ýaly zyýan ýetirmek, opurylyşyga alyp barýan hereketleri etmek.

OPURMAKLYK [opurmokluk], *iş ady.* Opurmak ýagdaýy.

OPURTMAK [opurtmok], *işl.* Opurylmak derejesine ýetmegine ýol bermek, opurylmagynyň önüni almazlyk.

OPURYLMAK [opurulmok], *işl.* Gopup aýrylmak, oýulyp çykmak. *Dag opurylyp, onuň äpet daşlary, Biziň baryň ýolumyzy bekläp dur* (M. Seýidow).

OPURYLYŞYK [opurluşuk], *at.* Işde bolýan bulaşyklyk, zyňanleşlik, ýykgynçylyk.

OPURYŞ [opuruş], *iş ady.* Opurmak ýagdaýy.

OPURYŞMAK [opuruşmok], *işl.* 1. Opurmaga kömek etmek. 2. Bilelikde opurmak.

OPUŞ, *iş ady.* Opmak ýagdaýy.

OR [o:r], *gepl.d.* Hemişelik ekilýän ekin ýeriň arasyndaky beýleki ýerlere garanda pes, çöket ýer, çöketlik.

ORA I: ora bilen aşaklyk bilen, osmakladyp, assyrynlyk, gizlinlik bilen, aýlawly, göçme manyly söz bilen. *Nejep jan öz-özüne: – Gel, men ora bilen şol gelniň aslyny soraýyn – diýdi* (“Nejep oglan”).

ORA II, *at.gepl.d., ser.* Ury.

ORABERMEK [ora:vermek], *işl.* Ýüpdür simi we ş.m. bir zadyň daşyna aýlabermek, sarabermek, dolabermek.

ORAÇA [oroço], *at.* Tärimsiz, diňe uklary ýere dikilip gurnalan öý. *Oraça bor, öýde ýok bolsa tärim, Ahaldadyr garyndaşym, hossarym* (Baýly şahyr).

ORAÇALY [oroçoly], *at.* Darajyk oraçada ýaşayan adam, oraçanyň eýesi. *Oraçalyň töri özüniňki* (Atalar sözi)

ORAGATDY [oroğatdy], *at.* Utulanyň utana öz ýygan otuny bermek şerti bilen orak atylyp oýnalýan çagalar oýny.

ORAGRENDE [orağirenne], *at.* Agajyň gabygyny gyryp aýyrmak, arassalamak üçin ulanylýan iki tarapy saply, ýaý şekilli gural, senet.

ORAK [orok], *at.* 1. Galla ekinlerini ormak ýa-da ot ýygmak üçin ulanylýan agaç saply, egri demir tygy dişli oba hojalyk guraly. – *Bolýar uýam – diýip, Çoýan derrew oraklary aldy* (R. Seýidow). 2. Galla hasyly ýygnalýan möwsüm, ýygym döwri. *Türkmen gallaçylary galla oragynda geçen ýyldakysyndan iki hepdä golaý öňde baryňlar* (“Watan”). 3. Oglana dakylýan at.

♦ **Orak hasaby** orak düşen we düşmeli wagtyndan alnyp barylýan aý-gün hasaby. *Orak hasaby boýunça gyşyň togsany öten agşam doldy* (A. Gowşudow). **Orak salmak** sähetli gün oraga başlamak. *Işiň düşümliligi, şowlulygy üçin ýaşululara orak başladylyr. Aňňal orak* ullahan egri agyzly orak. **Bugdaý orak** bugdaý orulýan ullahan orak. **Dil bilen orak ormak** dilde işi aňsat etmek, emgenmezlik.

ORAKÇY [orokçy], *at.* Orak orýan adam, orak ormak bilen meşgullanýan adam. *Ata, aga mährin görjek wagtymyz, Dagda orakçydyk, çöllerde çoluk* (K. Gurbannepesow).

ORAKÇYLYK [orokçuluk], *at.* Orakçynyň käri, ýagdaýy, orakçy bolup işlemeklik. *Öňler bir obadan ikinji bir oba orakçylyga gidilerdi.*

ORAKDIŞ [orokdi:ş], *at.* Hala we beýleki el işlerine diş-diş görnüşinde keseräge-de salynýan gyýçak nagyş.

ORAL [orol], *symp.* Ýaşy birçene baran, ortadan agan (aýal maşgala hakynda). *Meň ýaly oral heleýiň gülýaka nämesine derkar* (Ý. Mämmediýew).

ORALAMA [orolomo], *iş ady.* Oralamak ýagdaýy.

ORALAMAK [orolomok], *işl.* Gaýta-gaýta oramak (*ser. Oramak I*). *Mämmetweli ýuka gabygyny galdyryp, sakgaljygyny barmagyna oralady* (B. Kerbabaýew).

ORALAMAKLYK [orolomokluk], *iş ady.* Oralamak ýagdaýy.

ORALÁÝYŞ [oroloýuş], *iş ady.* Oralamak ýagdaýy.

ORALGY [orolgy], *symp.* Bir zadyň daşyna saralan, dolanan.

ORALMAK [orolmok], *işl.* Bir zadyň daşyna saralmak, dolanmak. *Biline gowanyň bagy oralan ýogyn pürs durdugyça batlanyp aýlanýardy* (A. Gowşudow).

ORAMA [oromo], *iş ady.* Oramak ýagdaýy.

ORAMAK [oromok] **I**, *işl.* 1. Ýüpi, simi we ş.m. bir zadyň daşyna aýlamak, saramak. *Ol şol hemişeki ak donuny geýnip, biline hem uzyn ak guşagyny birnäçe sapar orapdyr* (A. Gowşudow). 2. Bir zadyň daşyny gabamak, daşyna gabaw etmek, daşyna aýlaw etmek, egelemek.

ORAMAK II, *at.ýerli g.* Gyňaç, başbogy. *Birlän-ikilän ak oramakly aýallar käte adamlaryň arasynda göze ilip gidýärdiler* (B. Seýtäkow).

ORAMAKLYK [oromokluk], *iş ady.* Oramak ýagdaýy.

ORAMÇY [oromçy], *at. kön.s.* Kerep örýän, köp aýakly, çakmaýan möjejik, düşdüş, leňkebut. *Oramçy dek hemişe tor eder sen* (Sopy Allaýar).

ORANMAK [oronmok], *işl.* 1. Köplenç, gyňajy kellän daşyndan aýlap saramak. *Keten köýnek egniňde, başa öýme oranyp, Saz eýleýir karkaraň, seýle çyksaň bezenip* (Mollanepes). 2. Çekmek üçin kagyzyň içine temmäki salyp dolamak. *Paşy ýene çilim oranmaga durdy* (B. Hudaýnazarow).

ORAŞAN [oroşa:n], *symp., at.* Aç-açan, aýdyň, açyk, anyk; aýdyň görnüş, boljak zat, waka (röwşen sözünüň gadymy şekili, görnüşi). *Öten agşamky gören düýşüm oraşan geldi* (H. Derýaýew). *Garry ene oraşanyň*

gören eken, ertesi agtygy uruşdan sag-aman gaýdyp gelyär.

ORAŞDYRMAK [oroşdurmak], *işl.* Orap çykamak, köp oramak, dolaşdyrmak. *Kakasy-da aýagyna oraşdyran ýüplerini çözleşdirdi* (A. Durdyýew).

ORAŞMA [oroşmo], *iş ady.* Oraşmak ýagdaýy.

ORAŞMAK [oroşmok], *işl.* 1. *gepl.d.* Çolaşmak. 2. Bir zady oramaga kömek etmek. 3. Birnäçe bolup oramak.

ORAŞMAKLYK [oroşmokluk], *iş ady.* Oraşmak ýagdaýy.

ORATDYRMAK [orotdurmak], *işl.* 1. Oramak işini başa bardyrmak. *Bu sim bize agajyň daşyna oratdyrsa-da biri, özi-hä gaty ýogyn eken.* 2. Oramaga mejbur etmek, oramak işini başga birine etdirmek.

ORATMAK [orotmok], *işl.* Birine bir zady oramaga ýol bermek; oramaga mejbur etmek. *Gaýyny gelniniň başyna gñaç oradasy ýok, başyna ýaglyk atynsa-da bolar diýýär.*

ORAYANY [ora:ýa:ny], *syp.* Goňras gyzyň reňk. *Çylgym-çylgym ýylgynlar orayany gyzyň güller bilen bezenip otyrýdy* (B. Kerbabaýew). *Şarkyň gyzy orayany ýaglygy, Sypap-sypap maňlaýyna daňypdyr* (M. Seýidow).

ORAZA [ora:za], *at.* 1. Musulman ýyl hasaby boýunça ýylyň dokuzynjy aýynyň ady, remezan. 2. Agyz beklemek däbi.

♦ **Oraza baýramy** musulmanlaryň metjitlere ýa-da öwlüýälere ýygnanyp baş pitre, sadaka bermek, köpçülik bolup namaz okamak bilen geçirilýän, orazanyň 30-njy güni aňşam başlanýan baýramy. **Oraza tutmak** yslam dininde: oraza aýynda gündizine hiç zat iýip-içmän agyz beklemek.

ORDA [o:rdo], *at.* 1. *taryh.* Orta asyrlar döwründe käbir döwletleriň ady, şonuň ýaly-da olaryň häkiminiň mesgeni, ýerleşýän ýeri. 2. Ýyrtýjy haýwanlaryň sürüsi. *Möjek ordasy.* 3. *göç.m.* Duşman leşgerleri. *Çingiziň ordasy gözeli şaheri haraba halyna aýlandyrypdy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Ordasy bilen barmak (gelmek)** toýa-tomga üýşüp barmak, köp bolup barmak (oňlanmaýan äheň bilen aýdylýar). *Olar-a toýa ordasy bilen geläýendir.*

ORDEN [o:rden], *at.* Zähmetde, gullukda we ş.m. görkezilen ajaýyp hyzmat üçin sylag berilýän ýörite tapawutlandyryş nyşany.

ORDURMAK [ordurmok], *işl.* Başga birine oramaga bermek, ormak işini etdirmek. *Bugdaý ordurmak. Ýorunja ordurmak.*

ORFOEPIÝA [orfoe:piýa], *at, dil.b.* Edebi dilde dürs aýdylyşy kesgitleýän kadalar ulgamy, dürs aýdylyş.

ORFOGRAFIÝA [orfogyra:fyýa], *at, dil.b.* Her bir diliň sözleriniň umumy kabul edilen ýazylyş kadalar ulgamy, dürs ýazuw.

ORGAN [o:rğon], *at.* Jemgyýetçilik durmuşynyň aýry-aýry ugurlarynda kesgitli wezipeleri ýerine ýetirýän gurama, edara. *Türkmenistanda kanun çykaryjy organlara yzygiderli geçirilýän saýlawlar demokratiýanyň berjaý ediliýändigine şübhe döretmeýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

ORKESTR [arke:stir], *at.* Dürli saz gurallaryndan düzülen sazandalar topary.

ORLABERMEK [orla:vermek], *işl.* Gaty ses bilen aglabermek.

ORLAMA [orlomo], *iş ady.* Orlamak ýagdaýy.

ORLAMAK [orlomok], *işl.* Gaty ses bilen aglamak.

ORLAMAKLYK [orlomokluk], *iş ady.* Orlamak ýagdaýy.

ORLAŞMAK [orloşmok], *işl.* 1. Birden köp bolup, köpçülik bolup orlamak, bile orlamak. 2. *göç.m.* Uly goh turuzmak, zenzele etmek.

ORLAŞYK [orloşuk], *at.* Köpçülikleýin agy (ýas ýerinde).

ORLAÝYŞ [orloýuş], *iş ady.* Orlamak ýagdaýy.

ORMA [ormo], *iş ady.* Ormak ýagdaýy.

ORMAÇ, *at,gepl.d.* Süýt, ýag salynýan iki ýa-da dört guply küýze; golça. *Aýhanym bir görseň süýt sagylýan ormajy elinden gaçyrýar, bir görseň suw kädisini gaçyrýar* (B. Seýtäkow).

ORMA [ormo], *iş ady.* Ormak ýagdaýy. *Oglankak orak ormany hem gördük, ýandak ýatyrmany hem.*

ORMAK [ormok], *işl.* Hasylyny almak üçin bugdaý, arpa ýaly ak ekinleri orak we ş.m. bilen ýygmak. *Her kim öz ekenini orar* (Nakyl). *Ýumruksyz ýüzer sen, ýüpsüz asar sen, Oraksyz orar sen, tygsyz keser sen* (Magtymguly).

ORMAKLYK [ormokluk], *iş ady.* Ormak ýagdaýy.

ORNABERMEK [orna:vermek], *işl.* Bir ýerde orun tutubermek, ornaşybermek.

ORNADYLMAK [ornodulmok], *işl., ser.* **Ornaşdyrylmak.**

ORNAMA [ornomo], *iş ady.* Ornamak ýagdaýy.

ORNAMAK [ornomok], *işl.* 1. Bir ýerde ýer almak, orun almak, ýerleşmek. 2. Bir ýerde berkemek, kök urup gitmek. 3. *göç.m.* Täsir etmek, degmek, ýetmek; siňmek. *Ak köýnegine gök syrkyňyň reňki ornapdyr* (B. Annageldiýew). *Ajaýyp manyly ajaýyp sözler, Süňňüňe şeýle bir ornaýar başdan* (K. Gurbannepesow).

ORNAMAKLYK [ornomokluk], *iş ady.* Ornamak ýagdaýy.

ORNAŞDYRMAK [ornoşdurmok], *işl.* 1. Bir ýerde orun bermek, orun tutdurmak, ýerleşdirmek. 2. *Demokratiýa barada aýdylanda bolsa, bu näzik substansiýany taýýar daşary ýurt modellerini ulanyp ornaşdyryp bolmaýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”). 3. Aňyna ýetirmek, aňyna siňdirmek, girizmek, düşündirmek. *Elbetde, beýle sygyrlary halkyň beýnisine ornaşdyrmak kyn meselelerdi* (H. Derýaýew).

ORNAŞDYRYLMAK [ornoşdurulmok], *işl.* Iş ýüzüne geçirilmek, ulanylyşa girizilmek. *Täze teklipleriň ornaşdyrylmagy netijesinde önüm öndürilişi artýar.*

ORNAŞMAK [ornoşmok], *işl.* 1. Bir ýerde kem-kemden ýer almak, ýerleşmek, mesgen tutmak, orun baglamak. *Olar sag-aman gelip, öňki ýurtlarynda ornaşdylar* (A. Gowşudow). 2. Iş ýüzüne geçmek, ýaýramak, girmek. *Kuwwatly tehnika önümçilige gitdigiçe ornaşýar.* 3. Bir ýerde kök urmak, orun tutmak, berkeşip galmak. *Ýöne ýüregimiň gizlin ýerinde ornaşan syrmy bu gezek hem açyp bilmändim* (R. Gelenow). 4. Reňki çykmak, siňmek. *Köýnegime gyrmyzdonyň reňki ornapdyr.* 5. *göç.m.* Aňyňa ýetmek, aňyňa siňmek, ýerleşmek, girmek. *Bu pikir onuň beýnisine pugta ornaşdy* (B. Seýtäkow).

ORNAŞYK [ornoşuk], *at.* Jaýlaşykly ýerleşiş, oňaly, amatly ýerleşiş.

ORNAŞYKLY [ornoşukly], *hal.* Jaýlaşykly, ynjaýlykly, oňaly, ýerleşikli. *Ýigit dolanyp öýe girdi-de, stoluň başynda ornaşykly oturdy* (B. Soltannyýazow).

ORNAŞYKLYLYK [ornoşukluluk], *at.* Jaýlaşykly, ornaşykly ýerleşiş ýagdaýy.

ORNATMAK [ornotmok], *işl.* Ornar ýaly etmek.

ORNUKLY, *syp., gepl.d.* Öz ornuny bilýän, ýerlikli, tutanýerli. *Ornuukly adam.*

ORRAMSY [orromsy], *at.göd. s.* Ahlak taýdan bozulan, azgyn, haramy adam, pes gylykly adam. *Ogry hem özüni osar – orramsy hem* (Nakyl).

ORRAMSYLYK [orromsuluk], *at.* Ahlak taýdan bozuklyk, azgynlyk, haramylyk, pes gylyklylyk.

♦ **Orruk:** orruk orta arasy ortasy, merkezi. *Obanyň orruk orta arasynda iki gat ak jaý bardyr.*

ORTA [orto], *at.* 1. Bir zadyň merkezi, bir zady deň ikä bölýän aralyk ýer. *Obany iki bölüp, ortasyndan ýap geçýärdi.* 2. Uzyn bilen gysganyň aralygy. *Orta boýly ýigit.* 3. Bir zadyň başlanýan ýeri bilen ahyrynyň aralygy, adamyň ömrüniň ýarysy. *Orta ýolda atyň ölmesin, orta ýaşda – aýalyň* (Atalar sözi). 4. Bir zadyň hiliniň kanagatlanarlyk derejesi. 5. Köpçüligiň, märekaniniň we ş.m. içi, aralyk. *Gün batyp, garaňky düşenden soň, bagşy orta geldi* (B. Seýtäkow).

♦ **Orta almak 1)** töweregine aýlanmak, daşyna üýsmek. 2) ýerli-ýerden käýemek, daşyna geçmek, tankyt etmek. **Orta asyr** gadymyýetiň taryhynda soňky, ýagny V asyryň ahyryndan tä XVII asyryň ortalaryna çenli dowam eden bütindünýä taryhyny öz içine alýan döwür. **Orta atmak 1)** bir meseläni maslahata goýmak, bir meseläni köpçüligiň garamagyna, geňeşine goýmak. *Kim bilýär, belki, ol üçünji bir teklibi orta atsa-da atar!* (N. Saryhanow). 2) baryňy köpçülige bagyşlamak. *Seniň üçin öz barmyzy orta atýarys* (N. Saryhanow). **Orta barmak ýaly** birkemsiz, köstüsüz, örän oňat, syratly, owadan. **Orta bilim** orta mekdebi, ýörite orta okuw mekdebini gutaryp alynýan bilim. **Orta çykmak 1)** zähmetde özüni görkezmek, işde tapawutlanmak, saýlanmak. 2) harajadyňy jemläp, toý we ş.m. etmek, köpçüligi ýygnap, önünde durmany başarmak. 3) göreşmek üçin göreş meýdanyna çykmak. **Orta goýmak ser.** **Orta atmak.** **Orta hasap bilen** takmynan, ortaça. *Orta hasap bilen her zähmet güne baş manat pul düşdi.* **Orta mekdep** umumy bilim berýän onýyllyk mekdep. **Orta ýolda** orta ýaşa baraňda.

ORTABAGYŞ [ortovağyş], *at.* Gara öýüň tärimleriniň öýüň töründe birleşdirilip daňlan ýeri.

ORTAÇA [ortoço], *hal.* 1. Orta hilli, orta derejede, orta ýagdaýda, aralyk. 2. Orta hasap bilen, takmynan.

ORTAK [ortok], *syp.* 1. Hemmelere degişli, ortalyk, aralyk. *Ortak zatlar.* 2. Hemmeler üçin düşnükli. *Ortak dil.*

♦ **Ortak işlik dil b.** edilýän gymyldy-hereketiň haýsy zamandadygyny bildirip, baglanýan sözlerini sypatlandyryp gelýän işlik şekili.

ORTAKLAŞMA [ortokloşmo], *iş ady.* Ortaklaşmak ýagdaýy.

ORTAKLAŞMAK [ortokloşmok], *işl.* Bir zady köpçülik bolup, birleşip ýerine ýetirmek, orta goýup amala aşyrmak.

ORTAKLAŞYŞ [ortokloşuş], *iş ady.* Ortaklaşmak ýagdaýy.

ORTAKY [ortoky], *syp.* Ortada, arada duran, oturan, ýerleşen, ortadaky. *Olaryň ortakysy beýleki ikisinden has belentdi* (B. Seýtäkow). *Tomsuň ortaky aýy.*

ORTALABERMEK [ortola:vermek], *işl.* Bir zadyň ortasy golaýlabermek, iş ýarpylabermek, orta bolubermek.

ORTALAMA [ortolomo], *iş ady.* Ortalamak ýagdaýy.

ORTALAMAK [ortolomok], *işl.* Bir işiň, ýoluň, wagtyň ýarysyny beýlä atmak, geçmek, ýarysyna ýetmek, ortasyna barmak, ýarpylamak. *Remezany agajyly ortalandan soň aýak çekdi* (B. Seýtäkow).

ORTALAMAKLYK [ortolomokluk], *iş ady.* Ortalamak ýagdaýy.

ORTALANMAK [ortolonmok], *işl.* Bir zadyň, işiň we ş.m. ortasyna ýetilmek, barylmaq.

ORTALATMAK [ortolotmok], *işl.* Bir zadyň, işiň we ş.m. ortasyna ýetmäge ýol bermek, mümkinçilik döretmek, ortasyna ýetirmek.

ORTALAYYŞ [ortoloýuş], *iş ady.* Ortalamak ýagdaýy.

ORTALYK [ortoluk], *at.* 1. Iki aralyk, iki tarapyň arasy, aralyk. 2. *ser.* **Ortak** 1.

ORTA-MIÝAN [orto-miýa:n], *ser.* **Orta-miýana.** *Orta-miýan, agaç et adam.*

ORTA-MIÝANA [orto-miýa:na], *syp.* Orta uzynlykdaky, orta boýly. *Uzyn-gysganyň arasy, Orta-miýana, söwdügi* (Kemine).

ORTANJY [ortonjy], *syp.* Ýaş taýyndan ortaky, araky (ogul, gyz hakynda). *Ortanjy ogly mugallym, iň kiçi ogly bolsa hasapçy bolup işleýär.*

ORTARA [orta:ra], *at.* Bir zadyň, meýdanyň, giňişligiň edil ortasy, merkezi. *Howlynyň ortarasynda Baba esgeriň ata-babasyndan galan garaja öý otyrdy* (A. Gowşudow). *Doýduk ortara süýşdi-de, boýnuny öňe uzatdy* (Ş. Geldiýewa).

ORUBERMEK [oruvermek], *işl.* Orup başlamak. *Indi ak ekinler orubermeli bolupdyr.*

ORULGY [orulgy], *syp.* Orlup goýlan, orlup gutarylan.

ORULGYLYGYNA [orulguluğno], *hal.* Orlan görnüşinde.

ORULMAK [orulmok], *işl.* Orak bilen ýygylmak. *Jigim ikimiz orlan ýorunjalary çekmäge başladyk.*

ORUM, *at.* Ösüp ormaly bolan ýagdaýyndaky orluş. *Ýorunjanyň başinji orumy.*

♦ **Oruma gelmek** ösüp ormak derejesine ýetmek, ormaly bolmak.

ORUN, *at.* 1. Oturmak, ýerleşmek üçin ýer, jaý. *Olaryň orny birinji hatarda bolany üçin, perde açylmanka oturmaga ýetişdiler* (B. Kerbabaýew). 2. Birine derek, biriniň ýerine. *Ol ata hem ene ornunda durup, inilerine hossarlyk etdi.* 3. *göç.m.* Wezipe, gulluk. 4. Biriniň ýa-da bir zadyň özüniň alyp barýan işiniň düzgünlerine laýyklykda tutýan ýeri, ýagdaýy. *Dokma senagaty pudagyny öňdäki orunlara çykarmak.* 5. *Sport.* Ýaryşda eýelenen ýer. *Birinji orny türkmen küştçüsi eýeledi.*

♦ **Orun baglamak** gowy ýerleşip gitmek, ýerli-ýurtly bolmak. *Ol oba gidip, şol ýerde orun baglady, yzyna gaýdyp geleyin diýenok.* **Orun doldurgyjy** *dil b.* “kimde?, nämede?, niredede?” diýen soraglara jogap bolup, sözlemde aňladylýan pikiriň ornuny görkezýär.

ORUNBASAR [orunmasar], *at.* Edarada, kärhanada başlykdan soňky wezipe; başlygyň wezipeli kömekçisi. *Ol ýigit başlygyň orunbasarydy.*

ORUNBASARLYK [orunmasarlyk], *at.* Orunbasaryň wezipesi, käri, ýagdaýy. *Ol özüniň orunbasarlyk edýän döwründe zähmetsöýer adam hökmünde özüni tanadypdy.*

ORUNLY, *syp.* Ýolagçy ulaglarynda, tomaşa jaýlarynda we ş.m.-lerde ýeri, orny bolan.

ORUNLYK [orunluk], *syp.* Bir ýa-da birnäçe orun üçin niýetlenen (awtoulag, uçar, gämi we ş.m.).

ORUNSYZ [orunsuz], *syp.* 1. Orny bolmadyk, orny bellemmedik, ýersiz. *Biletleri elime alyp seretsem, olar orunsyz biletler eken* (“Edebiýat we sungat”). 2. *göç.m.* Ähmiýetsiz, biderek, ýerliksiz. *Olaryň başlaryndan başly-barat pikirleri şemal degen akbaş tozgasy ýaly tozady, orunsyz ökünçler sowuldy* (B. Kerbabaýew).

ORUNSYZLYK [orunsuzluk], *at.* 1. Orny ýokluk, ýersizlik. 2. *göç.m.* Derege alynmazlyk, sana goşulmazlyk, sansyzlyk.

ORUŞ, *iş ady.* Ormak ýagdaýy.

ORUŞMAK [oruşmok], *işl.* Ormaga kömek etmek. *Tomus döwründe daýhan birleşigine orak oruşdyk.*

OSAL [osol], *hal.* Ahmal, bilmän, bilmezden. *Osal bolsaň asarlar, ýuwaş bolsaň basarlar, orta-miýana bolsaň, il agasy ýasarlar* (Nakyl). *Geçen ýylky osal edilen işler indi gaýtalanmaz* (G. Kulyýew).

OSETIN [oseti:n], *at, ser.* **Osetinler.**

OSETINLER [oseti:nler], *at.* Demirgazyk Osetiýanyň we Günorta Osetiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

OSLAGSYZ [osloğsuz], *syp.* Garaşylmadyk ýerden, birden, duýdansyz. *Nar ýaly ýaňaklaryndan syrygýan monjuk-monjuk deri ýeňi bilen syrды-da, kaka-syna oslagsyz sorag berdi* (G. Ezizow).

OSLAMA [oslomo], *iş ady.* Oslamak ýagdaýy.

OSLAMAK [oslomok], *işl.* Bir zadyň, edilen hereketiň we ş.m. aňyrsynda kimdir biri bardyr öýtmek.

OSLAMAKLYK [oslomokluk], *iş ady.* Oslamak ýagdaýy.

OSLAMAZLYK [oslomozluk], *işl.* Bir zadyň, edilen hereketiň we ş.m. aňyrsynda kimdir biri bardyr öýdüp çaklamazlyk, pikir etmezlik. *Ondan beýle zady oslamaýardy.*

OSLANMAZLYK [oslonmozluk], *işl.* 1. Bir zadyň, edilen hereketiň we ş.m. aňyrsynda kimdir biri bardyr öýdülip çaklanmazlyk. 2. Bolar öýdülmedik, garaşylmadyk. *Wah, bu bir oslanmadyk iş boldy* (H. Derýaýew).

OSLAYYŞ [osloýuş], *iş ady.* Oslamak ýagdaýy.

OSMA [osmo], *iş ady.* Osmak ýagdaýy.

OSMAK [osmok], *isl.* Özi ýalydyr öýtmek, özi ýaly hasaplamak, özüne meňzetmek, deňemek. *Ogram özüne osar, orramsam* (Nakyl).

OSMAKÇY [osmokçy], *at.* Guda bolunmazýndan öň, gyzyň ýa-da oglanyň maşgala ýagdaýyny, gylyk-häsiýetini bilmek üçin ýörite iberilýän adam. *Nurgözel daýzalar Berdilere osmakçy ugradypdyr.*

OSMAKLADYŞ [osmokloduş], *iş ady.* Osmaklatmak ýagdaýy.

OSMAKLATMAK [osmoklotmok], *isl.* Biljek bolýan zady hakynda hiç zat gürlämän, gürründeşini ugruna goýberip, gepinden, gep urşundan bilesi gelýän zadyny aňjak bolmak. *Wepa bu syry osmakladyp bilmekçi bolup, ahyry okuwyň iň soňky güni aňlady* (A. Gowşudow). *Keminäniň myhman bolan ýerine gelip, olaryň oglanjyklaryndan osmakladyp: –Heý, et iýdiňizmi? – diýip sorayar* (Keminäniň adyna aýdylýan şorta sözlerden).

OSMAKLYK [osmokluk], *iş ady.* Osmak ýagdaýy.

OSMUKLATMAK [osmuklotmok], *işl., ser. Osmaklatmak.* Beýdip osmukladyp oturma-da, bilesiň gelýän zadyny gönüläp soraber.

OT, *at.* Inçe gök baldakly uly bolmadyk ösümlik. *Ýaz oty. Haşal otlar. Dermanlyk otlar.*

OT [o:t], *at.* Ýanýan zatdan çykýan alaw, ýalyn.

♦ **Oda basan ýaly** bir zady gyssanmaç, howlугyp hereket edýän adam hakynda ulanylýan durnukly aňlatma. **Oda düşmek.** *ser. Oda-köze düşmek.* *Zynda bir oda düşüp ýöreni bar bolsa gerek* (Ý. Mämmediyew). **Oda gaçmak** haýsydyr bir harydyň bahasy gaty ýokary galmak, gaty gymmatlamak, ot bilen ýalyn bolmak. **Oda-köze düşmek** bir zadyny ugrunda howsalaly, aljyraňny ýagdaýda bolmak, aňasamak, howsala düşmek. **Oda salsaň tütemez** hor-homsy gün görýän, halys lüti düşük (adam hakynda). **Ody bilen girip, küli bilen çykmak** tüýs ýürekden hyzmatynda durmak, hyzmatyny etmek. *Goý, odum bilen girip, külüm bilen çyksyn* (B. Seýtäkow). **Oduna çoýunmak** birinden bir zady gaty gymmat bahadan satyn almak. *Ol ak bazara çykyp bilmänsoň, hemişe obalaryndaky bir süýthoryň oduna çoýunmaly bolýardy.* **Oduny ölçermek** biriniň derdini gozgamak, janyňa batmaýan köne gürrüni ýatlamak. **Ot açmak (sowurmak) 1) ser. Ot gorsamak. 2)** birsyhly ok atyp durmak, yzyny kesmän gülle, ok ýagdyrmak. **Ot almak 1)** ýanmak, otlanmak. *Ýandak küdesi ot alypdyr. 2)* öz garaşyşy ýaly bolmansoň, sabyr-takatyny ýitirip, gaty öjükmek, ýüregini eline almak. *Ol bu sözleri eşidip, ot alady* (“Edebiýat we sungat”). **Ot basylan ýaly** gaty täsirli, galjaňlyk döredýän (duýgy, täsir we ş.m. hakynda). *Olaryň aýagyňa edil ot basylan ýalydy* (B. Seýtäkow). **Ot bermek 1)** bir ýan ujundan otlamak.

2) meçew bermek, öjükdirmek, küşgürmek, gyzdymak.

3) gyzykdymak, isleg döretmek; odukdymak. *Bu mata gyzlara ot berdi. Ot bilen ýalyn* örän gymmat, nyrhy öte ýokary. **Ot bolup geçmek (ötme)** jaslady parran geçmek, ýüregini gobsundymak; kalbyňa ornamak. *Gözleri içimden ot bolup geçdi, Gözel görki ýüregimde ýer tutdy* (A. Kekilow). **Ot-da gara gan bolmak** ýetişiksiz gara günde iki-baka ylgaşlamak, bir işi çalt edip gutarjak, bitirjek bolmak. *Ot-da gara gan bolup, her näçe haýdasam-da, işimi bolup bilemok. Ot gorsamak 1)* betlik, bezzatlyk, ýakymсыzlyk etmek, ulukjyn açdyrmak, dek oturmazlyk, guduz açmak. *Ol oglan gaty bet, uzynly gün ot gorsady. 2)* alyp-ýolup barmak, hars urup, işläp gazanç etmek. *Iliň seniň ýaly ýigit ýeten ogullary ot gorsayarlar* (A. Durdyýew). **Ot-elek bolmak** gyssagly hereket etmek, gyssanmak, howlukmak, galagoplyga düşmek. *Ýeri, siz ne beýle aldyranyňyz bar ýaly ot-elek bolýarsyňyz?! Ot sowurmak 1) ser. Ot açmak 2)* ýakymсыzlyk, bezzatlyk etmek, goh turuzmak. *Çagalar iki ýana ylgaşyp ot sowurayarlar. 3)* çendenaşa gymmak, ýakyp-ýandymak, bişirip barmak. *Ýene birki sagatdan soň, gün ot sowrup başlajak* (A. Gowşudow). **Otdan alyp, suwa salmak** beterinden beterini etmek. *Bu duýgy ony bir begendirýärdi, bir gynandyrýardy, otdan alyp, suwa salýardy. Otdan-suwdan gaýtmazlyk* her bir işiň hötdesinden gelip bilmeklik, hiç bir zatdan heder etmezlik, dogumlyk. *Seniň ýanyňdakylar seniň üçin otdan-suwdan gaýtmazlar* (B. Seýtäkow). **Ot ýakdyrmazlyk** ynjalyk bermezlik, günüňe goýmazlyk, rahatlyk bermezlik. *Bu zaňnar ot ýakdyrmaýar* (“Görogly”). **Ot ýaly 1)** gaty gyzgyn. *Ol içi ot ýaly çorbaly tabagy önüne çekdi. 2)* iş başarjaň, dogumly, edenli. *Hawa, oganlar biri-birinden kem dälidir. Baram ot ýalydyr* (“Edebiýat we sungat”). **Basan ýerinden ot çykmak** gaty dogumly hereket etmek (*ser. Basmak*).

OTABERMEK [ota:vermek], *işl.* Otap başlamak; otamak işini dowam etdirmek. *Şu ýerden başla-da, aňyrlыgyna tarap otaber.*

OTAG [otoğ] **I**, *at.* Ýaşalyan jaýdaky birnäçe tamyň biri. *Iki otagyň arasyndaky gapyda gabsa deregine ýaşyl perde asylgydy* (“Edebiýat we sungat”).

OTAG [otoğ] **II**, *at.* Ekiýän ekinleriň düybüni ýumşadyp, haşal otlardan arassalaýyş işi. *Höwes bilen bejeryäris pagtany, Yhlas edip, jan çekýäris otagda* (A. Salyh).

OTAGA [otoğ] , *at.* Şaýly tahýanyň gupbasyna oturdylýan, düýebaşlyklara dakylýan per, jyga. *Başynda karkara, zerrin otaga, Şasenem sypatly gyzlary bardyr* (Magrupy). *Kümüş gupba güňes nury degende, Otagalalar oýnar ýeller içinde* (R. Seýidow).

OTAGALY [otoğoly], *syр.* Otaga dakylan, jygaly.

OTAGÇY [otoğçy], *at.* Otag edýän adam. *Aňyrakda bolsa otagçylar otag otap ýördüler.*

OTALMAK [otolmok], *işl.* Otag edilmek.. *Gowaçalaryň içi gaýtadan otalady.*

OTAMA [otomo], *iş ady.* Otamak ýagdaýy. *Otag otaşyn-a otag otamany bilmeyäniňkä meňzeyär.*

OTAMAK [otomok], *işl.* Ekinleriň içini haşal otlardan arassalamak. *Olar atyzda gowaça otaýarlar.*

OTAMAKLYK [otomokluk], *iş ady.* Otamak ýagdaýy.

OTAR [otor], *at, gepl.d., ser.* **Otag.** *Oglanlardan biri: “Şu gün otarda gezip ýörkäm, bir aýagy döwür towşan gördüm, arman tutup bilmedim” diýdi (A. Gowşudow).*

OTARMA [otormo], *iş ady.* Otarmak ýagdaýy.

OTARMAK [otormok], *işl.* Malý meýdana goýberip bakmak, mallary örüde otlatmak. *Birden aşak seretse, baýyň inerlerini otaryp ýörene gözi düşýär (“Türkmen halk ertekileri”).*

OTARMAKLYK [otormokluk], *iş ady.* Otarmak ýagdaýy.

OTARTMAK [otortmok], *işl.* Otarmaga mümkinçilik bermek. *Mallary otartmak.*

OTARYBERMEK [otoruvermek], *işl.* Mallary örüde otladybermek.

OTARYLMAK [otorulmok], *işl.* Mallar örä goýberilip otladylmak. *Mallar otarylyp getirildi.*

OTARYŞ [otoruş], *iş ady.* Otarmak ýagdaýy.

OTAŞDYRMAK [otoşdurmak], *işl.* Ähli ýeri otamak, köp ýeri otap çykmak.

OTAŞMAK [otoşmok], *işl.* 1. Otamaga kömek etmek. 2. Birnäçe bolup otamak. *Adamlar gowaça ekilen meýdanda otag otaşyp ýördüler.*

OTATMAK [ototmok], *işl.* Otamaga mejbur etmek; otamak işini başga birine etdirmek, birine otamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Kaka, maňa-da otag otatsana! Kelem otatmak. Sogan otatmak.*

OTAÝYŞ [otoýuş], *iş ady.* Otamak ýagdaýy. *Otag otaýyşyň nähili?*

OTBAŞ [o:tba:ş], *at.* Adamyň, köplenç, boýnunda döreýän ýara, gijilewükli baş.

OT-ÇÖP, *at.* 1. Her hili ösümlikler, otlar. *Ot-çöpem baharda jana gelyär (B. Annageldiýew).* 2. Mal üçin iýmlik ot-iým. *Gyşda mal iýer ýaly ot-çöpümiz ýeterlik.*

OTÇULYK [otçuluk], 1. *at, ser.* **Otluk** 1. 2. *syp.* Ot taýýarlamak bilen meşgullanýan, ot-iým taýýarlaýan iş ugry. *Maldarlarymyzyň we otçulyk toparynyň agzalarynyň bütin güýji häzir şu işe gönükdirildi.*

OT-ELEK [o:d-elek]: **ot-elek bolmak** ýetişiksiz günde iki-baka ylgaşlamak.

OT-EPGEK [o:d-epgek], *syp.* Yssy. Ot-epgegiň içinde beýdip horlanyp ýörmezler.

OT-IÝM, *at.* Mallar iýer ýaly iýmitiň umumy ady. *Kimse goluny çermäp, gapyda odun aýyrýardy, kimse mal-gara ot-iým berýärdi (G. Kulyýew).*

OT-IÝMLIK, *syp.* Mallara iým bolarlyk, mal iýmitlendirmek üçin gerekli. *Ot-iýmlik üçin üýşürilip goýlan saman.*

OTLAG [otloğ], *at.* Mal bakylyan otluk ýer, öri meýdan, öri, otar. *Bahar bolsa çarwadarlar çykarlar; Otlagynda ner, maýalar bakarlar (Misgingylyç). Goý indi gül öwüssin çölüň, otlagyň (R. Seyidow).*

OTLAMA [otlomo], *iş ady.* Otlamak ýagdaýy.

OTLAMA [o:tlomo], *iş ady.* Otlamak ýagdaýy.

OTLAMAK [otlomok], *işl.* Meýdanda ot iýip iýmitlenmek, ot iýmek. *Düýe aýdar otlar men, Otlar ýerim ýatlar men (Magtymguly).*

OTLAMAK [o:tlomok], *işl.* 1. Ot bermek, ot aldyrmak, ýakmak, ýandyrmak. *Juda bir gyssag işi çykaýmasa, tüsseli çyraýygyňy otlap, nebit hem sarp etmeyärdi (A. Gowşudow). Tokaý otla, at gazan (Nakyl).* 2. Herekete getirmek, işletmek, ýöretmek (içinden ot alýan hereketlendirijiler hakynda). *Sürüji maşyny otlady.* 3. Atmak, tüpeňlemek.

◊ **Otlap goýbermek** harydy hakyky nyrhyndan has gymmat satyp, biriniň işini görmek, jürüni dikmek, çürkemek. *Olar-a seni ýene otlap goýberipdir, alan zadyň beren puluňa degenok ahıry?!*

OTLAMAKLYK [o:tlomokluk], *iş ady.* Otlamak hereketi.

OTLANMAK [o:tlonmok], *işl.* 1. Öz-özünden ot almak, ýanmak, tutaşmak. *Öl bedäni küde bassaň, öz-özünden otlanan.* 2. Biri tarapyndan ot berilmek, ýakylmak. 3. Çekjek çilimiňi otlamak. *Çilim otlanmak.* 4. Hereket edip, işläp başlamak. *Men açary ýarym öwürüm towlanyndan, maşyn otlandy.*

OTLAP-SUWLAMAK [otla:p-suwlomok], *işl.* Bir ýerde ýaşamak. *Onuň niredede otlap-suwlaýanyňy alla bilýär (B. Kerbabaýew).*

OTLAŞDYRMAK [o:tloşdurmak], *işl.* Otlap çykmak, ýakyşdyrmak, bir ýanyndan otlamak. *Peçleri otlaşdyrmak.*

OTLAŞMAK [otloşmok], *işl.* Bary, hemmesi otlap ýörmek. *Bu giň meýdanyň göwsünde geçi, goýun, düýe, sygyr ýaly mallar mydama ýaýraşyp, otlaşyp ýörerdiler (H. Derýaýew).*

OTLAŞMAK [o:tloşmok], *işl.* 1. Otlamaga kömek etmek. *Üýşürilen saplyk-süplükleri otlaşmak.* 2. Bilelikde otlamak. *Olar meýdandaky hapa-hupalary otlaşyp ýördüler.*

OTLATMAK [otlotmok], *işl.* Otlamaga mümkinçilik bermek, otlamaga goýbermek. *Mahal-mahal düşläp, düýelerini otladyp, olar alty gün ýörediler* (“Edebiyat we sungat”).

OTLATMAK [o:tlotmok], *işl.* Otlamaga ýol bermek; otlamaga mejbur etmek.

OTLAÝYŞ [otloýuş], *iş ady.* Otlamak ýagdaýy.

OTLAÝYŞ [o:tloýuş], *iş ady.* Otlamak ýagdaýy.

OTLUÇÖP [o:tluçöp], *at.* Ot ýakmak üçin ulanylan bir uýy ýanyan jisimli inçejik çöpjagaz, kükürt.

OTLUK, *at.* Otuň köp ýeri, otly meýdan, çemenlik. *Bular gidip baryarkalar, bir otluk ýer tapypdyrlar* (Halk ertekisinden).

OTLUK [o:tluk], *at.* Semawaryň turbasynyň düýbündäki gözenekli ot ýanyan ýeri.

OTLUKLY [o:tlukly]: **otlukly ýaly** darsyldap edilýän dogumly hereket. *Ýöräniňde otlukly ýaly ýöräp, geplände şänik döwlen ýaly etmelisň* (A. Durdyýew).

OTLUK-SUWLUK, *at.* Oty we suwy bol ýer, bag-bakjaly lälezar ýer. *Bu ülkede otluk-suwluk ýerler köp.*

OTLY [o:tly] **I**, *at, gepl.d.* Demir ýol bilen hereket edýän tirkegli ýük we ýolagçy ulag düzümi. *Gatbar-gatbar jaýlar ýoluň ýeňsesi, Uzakdan eşidilýär otlynyň sesi* (A. Kekilow).

OTLY [o:tly] **II**, *syp.* 1. Ujunda, aşagynda, içinde ot ýanyp duran. *Ol ýanyp duran otly kesindini eline aldy.* 2. Örän gyzygyn, howurly, jöwzaly, gaty yssy. *Otly tomusdan soň jomart güýz geldi.*

♦ **Otly köýnek geýmek** kalbyňa howul düşmek, howsala düşmek, başyňy nirä urjagyňy bilmezlik. *Gitdiler, indi men yzlarynda otly köýnek geýip otyryn* (H. Derýaýew). **Otly tagana atarmak** oda atmak, ýakmak, ýandymak, gynamak, ejir çekdirmek. *Aýna näme bolanyňy bilmän, otly tagana ataryljagyma gözüm ýetse-de, men ony taşlap gitmen* (B. Kerbabaýew).

OT-OJAK [o:d-o:jok], *at.* Ot ýakylýan ojak. *Ýigitleriň birnäçesi ot-ajak gazmak işi bilen meşgul boldular.*

OTSÖNDÜRGİÇ [o:ssönnürgüç], *at.* Ýangyn söndürilýän ýörite enjam.

OTUGYBERMEK [otuğuvermek], *işl.* Otugyp başlamak, özbaşdak ot iýip başlamak.

OTUGYŞ [otuğuş], *iş ady.* Otukmak ýagdaýy.

OTUKDYRMAK [otukdurmok], *işl.* Otlamagy öwretmek, ot-iým iýmegi öwretmek. *Täze bolan göläni otukdyrmak.*

OTUKMA [otukmo], *iş ady.* Otukmak ýagdaýy.

OTUKMAK [otukmok], *işl.* Otlamagy öwrenmek, ot-iým iýmegi öwrenmek, ot-iým iýip başlamak. *Oglum, tanaň otugandyr* (“Görogly”).

OTUKMAKLYK [otukmokluk], *iş ady.* Otukmak ýagdaýy.

OTUR, *at.* Belli bir kada boýunça sözlemdäki sözleriň arasynda goýulýan dyngy belgi (,).

OTURA [oturo], *syp.* Aýagy ysmaz, şel bolup ýerinden galyp bilmeýän, maýyp. *Ol onuň otura bolanlygyny bileninden soň, öz-özünden derdiniňmege oturdy* (N. Saryhanow). *Goja kyn düşse-de ýöremäge çalyşýardy, ýöremese, aýakdan galyp, otura bolaryn öýdýärdi.*

OTURAN [oturor], *at, gepl.d.* Neşekeş bolan adam. *Gynançly ýeri, olam oturanyň biri.*

OTURDAŞ [oturdoş], *at.* Kazyýetde raýat ýa-da jenaýat işlerine garamaklyga gatnaşmak üçin kanun boýunça saýlanan wekil.

OTURDAŞLYK [oturdoşluk], *at.* Oturdaşyň wezipesi, ýagdaýy.

OTURDYLMAK [oturdulmok], *işl.* 1. Nahal, agaç ekilmek. *Tohum sepilmeli we nahal oturdylmaly ýerler çuň sürüldi, tekizlenildi.* 2. Bir zat nirädir bir ýere dykylmak, gurulmak, goýulmak. *Gülýakany owadanlaýan esasy serişde bolsa oňa oturdylyan gaşlardyr* (“Edebiyat we sungat”).

OTURGYÇ [oturğuç] **I**, *at.* Oturmak üçin agaçdan, demirden we ş.m. ýasalýan enjam.

OTURGYÇ [oturğuç] **II**, *at, dokm.* Kujini göterip, saklap durmak üçin toýun palçykdan galdyrgyç.

OTURMA [oturmo], *iş ady.* Oturmak ýagdaýy.

OTURMAK [oturmok], *işl.* 1. Iki dyzyňy epip, bir ýerde ornaşmak, bir ýerde ýerleşmek. *Wepa bilen Kelje bolup duran wakany synlap, bir gapdalda oturdylar* (A. Gowşudow). 2. Bir ýerde ýerleşip ýaşamak. *Olar Garagöl obasynda oturýardylar* (B. Kerbabaýew). 3. *gepl.d.* Neşä özüni aldyrmak, barypýatan neşekeş bolmak. 4. Ýerleşmek. *Galanyň ileri günbatar gapdalynda bir garaja oraça otyrdy* (A. Gowşudow). 5. Hal işligiň -yp, -ip, -up, -üp, -p goşulmasyny kabul eden işlikden soň *oturmak* kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Gülüp oturmak** oturan ýerinden dowamly gülmek. **Gidip oturmak** gitmegini dowam etdirmek.

OTURMAKLYK [oturmokluk], *iş ady.* Oturmak ýagdaýy.

OTURSA-TURSA [oturso-turso], *hal.* Hemişe, elmydama, häli-şindi, birsyhly. *Enäniň otursa-tursa bar aladasy ogludy.*

OTURTMA [oturtmo], 1. *iş ady.* Oturtmak ýagdaýy. *Ony ýeňsede oturtmaň-a birhili.* 2. *syp.* Düýbi oturdylyp ekilen. *Oturtma sogan.*

OTURTMAK [oturtmok], *işl.* 1. Oturmagyňy haýyş etmek, oturmaga kömek etmek ýa-da mejbur etmek.

2. Ösümligi köki, düýbi bilen ýere ekmek, sançmak, dürtmek. 3. Bir zady bir ýerde berkidip, gurup goýmak. *Jaýyň üstünde çanak antenna oturtmak.*

OTUR-TUR, *at.* Ownuk is, içeriňiň hysyrdyly ojuk-bujuk işi. *Ol girdi-çykdy, otur-tur bilen özüni ýadatdy* (B. Soltannyazow).

OTURYBERMEK [oturuvermek], *işl.* Iki dyzyňy epip, bir ýerde ornaşybermek.

OTURYLMAK [oturulmok], *işl.* 1. Belli bir ýerde ýerleşip ýaşalmak, mesgen tutulmak. *Öňler bu ýerlerde-de oturylýardy.* 2. Uzak oturmak, bir ýerde oturyp galmak, köp bolmak. *Myhmançylykda köp oturylaýypdyr.*

OTURYLYŞYK [oturuluşuk], *at.* Ýygnanyşyk, üýşmeleş, kiçeňräk toý, oturyşma. *Biz baranymyzda oturylyşyk mazaly gyzan eken* (G. Kulyýew).

OTURMYLY [oturumly], *syp.* Göçüp-gonup ýörmeýän, hemişe bir ýerde ýaşayan, ýerli. *Oturumly ilat.*

OTURMYLYLYK [oturumluluk], *at.* Hemişe bir ýerde ýaşamaklyk, oturmly bolmaklyk, ýerlilik.

OTURYP-TURMAK [oturup-turmok], *işl.* 1. Ilki aýagyňy epip, soňundan dik durmak. 2. Gymyldydan galmazlyk, adam üçin zerur hereketleri edip bilmek. *Bu ýaşdan soň oturyp-turmaga ýarasam oňýan-la.*

OTURYS [oturus], *iş ady.* Oturmak ýagdaýy. *Onuň oturyşy gaty arkanyň görünüär.*

OTURYSMAK [oturuşmok], *işl.* 1. Kem-kemden oturmak, ýerleşmek. *Goçmyrat we başgalar geçip oturyşdylar* (A. Gowşudow). 2. Oturylyşyk etmek, üýşmeleş, ýygnanyşyk etmek, kiçeňräk toý etmek, gellebäri (gelbäri) etmek.

OTURYP-TURUŞ [oturup-turuş], *at.* Edep-ekram, özüňi alyp baryş. *Bir ýigidiň aslyn bileý diýseňiz, Märekede oturup-turuşyň görüň* (Magtymguly). *Onuň häsiýeti, oturyp-turşy edil atasyňa çekipdir.*

OTURYP-TURUŞMAK [oturşup-turuşmok], *işl.* Biri bilen baryş-geliş etmek, ýakyn aragatnaşyk saklamak, biri-biriň bilen gatnaşmak. *Onuň atasy atly-abraýly adamlar bilen oturyp-turşan adam.*

OTURYSYK [oturuşuk], *at, ser.* **Oturylyşyk.**

OTURYW [oturuw]: **oturyw ýok** elmydama işli, dynç alara wagt ýok. *Maňa azajyk wagt hem bolsa oturyw ýok* (A. Gowşudow).

OTUZ, 1. *san.* 30 belginiň ady we onuň aňladýan sany. *Otuz ýaşa barynça, göýä bir algyr şir sen, Dünýä gamy başynda, göýä ýügrüp alýr sen* (Magtymguly). 2. *at.* Oglana dakylýan at.

♦ **Otuz ikisini owratmak** agzynyň üstüne mazaly urmak, ýelmemek, dişini uşatmak.

OTUZLYK [otuzluk], *at.* 1. Belli bir ugur boýunça gatnaýan awtobusyň, trolleýbusyň 30 belgi bilen aň-

ladylýan ady, ýagny: *otuzlyk awtobus – otuzlyk. Otuzluga münmek. Otuzluga köp garaşmak.* 2. Käbir zatlarda ölçeg birlihi. *Gapydan giren ýeriňde, otuzlyk ...çyra parlap ýanyp dur* (N. Pomma). *Otuzlyk tigr.*

OTUZYNJY [otuzunjy], *san.* 30 sanyndan ýasalan tertip san.

OTYRÝER [otuýrýer], *at.* Adamyň syrty. *Käýerde otyrýeri bilen süýşüp yz edip gitdi* (“Görogly”).

OT-ÝALYN [o:t-ýalyn], 1. *at.* Ýalynlap ýanýan ot; ot hem ýalyn. 2. *göç.m.* Söweş, uruş. *Ot-ýalyndan, okdan ötüp gelipdir* (A. Atajanow).

OWA [owo], *at.* Gözüň almasynyň ýerleşýän okarasy. *Gözüniň owasyny ýaşdan dolduryp, onuň aýagyndan çokaýyny çykardy* (O. Ödäýew).

OWADAN [owodon], *syp.* 1. Sypaty, daş görnüşi gelşikli, göze ýakymly, görmegeý. 2. Gyza dakylýan at.

OWADANLAMA [owodonlomo], *iş ady.* Owadanlamak ýagdaýy.

OWADANLAMAK [owodonlomok], *işl.* Bezemek, owadan görmüş bermek, gözeltmek, gelşikli etmek. *Gapysynda täze tam, Owadanlap bejerlen* (O. Täç-nazarow).

OWADANLAMAKLYK [owodonlomokluk], *iş ady.* Owadanlamak ýagdaýy.

OWADANLANMAK [owodonlonmok], *işl.* Owadan bolmak, gelşigine gelmek, görmegeý bolmak. *Häzir görseň ol daýanyppdyr, owadanlanypdyr* (R. Alyýew).

OWADANLAŞMAK [owodonloşmok], *işl.* 1. Birine bir zady owadanlamaga kömek etmek. 2. Owadan bolup başlamak, durdugyça gelşikli, görmegeý bolup ugramak. *Onuň ýaňagy gyzaryp, has hem owadanlaşdy* (R. Allanazarow).

OWADANLATDYRMAK [owodonlotdurmok], *işl.* Owadanlamak işini birine etdirtmek.

OWADANLATMAK [owodonlotmok], *işl.* Birine bir zady owadan bolar ýaly etdirmek. *Diwarlaryň ýüzüni owadanlatmak.*

OWADANLAÝYŞ [owodonloýuş], *iş ady.* Owadanlamak ýagdaýy.

OWADANLYK [owodonluk], *at.* 1. Daş görnüşi bilen özüne çekijilik, daş görnüşi göze ýakymlylyk, görmegeýlik, gelşiklilik, görklülük. *Onuň syraty diýermin, owadanlygy diýermin – edil bolsady ekilen ýaly* (B. Kerbabaýew). *Daşdan görüp söýýänim, Ýeke owadanlygyň däl* (A. Alamyşow). 2. Timarlylyk, rejelilik, bezeglilik, gözellik. *Tüweleme, köçeleriň owadanlygyna gözün gidýär.*

OWAL [owol], *hal, ser.* 1. Ozal, öň, ilki. *Owal aldap biýr sen baly, dünýä heý!* (Magtymguly). 2. Geçmiş,

köne döwür, gadym zaman. *Owalda, ahyrda eýäm gözlese, Garyp biçäräniň paýy gözel sen* (Magtymguly).

♦ **Owaly bilen** ozaly bilen, öňi bilen, ilki bilen, ilki, başda. *Owaly bilen yhlasly zähmet çekmeli.*

OWAL-AHYR [owol-a:hyr], *hal.* Haçan-da bolsa bir wagt, öňde-soňda, heran-haçan, ahyr soňunda. *Söýgi biziň ýolumyzda gurlup goýlan sessiz gapan, Barmyka, heý, owal-ahyr şol gapana düşmän geçen* (M. Seýidow).

OWALKY [owolky], *syp., ser. Ozalky.*

OWALKYLYGYNA [owolkuluġno], *hal.* Owalky bolşuna, öňki halynda, öňki bolşundan üýtgetmän. *Owalkylygyna galdyrmak.*

OWALYNDA [owolunno], *hal, ser. Ozalynda.*

OWAN, *at, gepl.d.* Üzümiň gysa saklanýan görnüşi.

♦ **Owan etmek** güýz paslynda ýygılan üzümi uzak wagtlap saklamak üçin öýüň, döläniň we ş.m. içki diwarlaryndan çekilen ýüpdür çilbirde, simde hoşalaýyn asyşdyryp goýmak. *Men şu ýylky üzümlerimiň ýaryny diýen ýaly gys üçin owan edip goýdum.*

OWARRA [oworro], *at.* Daş, uzak ýer, uzak aralyk, gaty daş aralyk.

♦ **Owarra bol!** “ýok bol, gümüňi çek, gözüme görünme” manysyndaky sögünç söz. **Owarra git!** nirä gitseň şoňa git, gözüme görünme. **Owarra et!** ýok et, gümüni çek, göze görünmez ýaly et. **Owarrasyny tapmak** ýok bolup gitmek, güm bolup gitmek.

OWARRAM [oworra:m], *hal.* Goý, zyýany ýok, aýby ýok, bolsa bolsun. *Maşyna guýmaga suw ýok, maşyn owarram diýseň, içmäge-de suw gutardy* (K. Berdiýew).

♦ **Owarram etmek** näme bolsa, şol bolsun etmek.

OWAZ [owa:z], *at.* 1. Bogaz perdeleriniň titremegi netijesinde emele gelýän ses. *Magtymguly, sözüň bilene sözdür, Bilmedik adama gury owazdyr* (Magtymguly). 2. Aýdym-sazyň ýakymly labzy, sesi. *Jeren gopuzynyň owazyna görä, kä çalt, kä sadaja dem alyp çalyardy* (H. Ysmaýylov). 3. göç.m. Bir zat hakyndaky habar, ses, gep, gürrüň. *Elkyssa, bu owaz şähre ýaýrady* (“Melike – Dilaram”). *Öwez jan, owazyň tutdy älemi* (G. Ezizow).

OWAZA [owa:za], *at.* Şöhrat, dabara, at-abraý, şan-şöhrat. *Owazaň Çyn-Maçyn, daglar aşasy, Seni görenleriň akly çasasy* (Magtymguly).

OWAZLANDYRMAK [owa:zlannymak], *işl.* Owaz çykarmak.

OWAZLANMA [owa:zlanma], *iş ady.* Owazlanmak ýagdaýy.

OWAZLANMAK [owa:zlanmak], *işl.* Owazly ses çykamak, ýaňlanmak. *Märekäniň gopgun-gowgasy çar tarapa owazlanyp gidýär* (G. Kulyýew).

OWAZLANMAKLYK [owa:zlanmaklyk], *iş ady.* Owazlanmak ýagdaýy.

OWAZLANYŞ [owa:zlanyş], *iş ady.* Owazlanmak ýagdaýy.

OWAZLATMAK [owa:zlatmak], *işl., ser. Owazlandyrmak.* *Murtlak pyýada goşa kirşi başardygyça sazlaşykly owazladyp, üç-dört heň gaçyrdy* (G. Kulyýew).

OWAZLY [owa:zly], *syp.* Owazy bar bolan, hoş ýakýan sesli, ýakymly, mylaýym, şirin sesli, labyzly. *Hoş owazly bilbilimden, şirin güftardan aýryldym* (Magtymguly).

OWAZLYLYK [owa:zlylyk], *at.* Owazy barlyk, owazly bolmaklyk. *Bu dutaryň owazlylygy beýlekiden gowy eken.*

OWDURMAK [owdurmak], *işl.* Birine bir zady owkalap, mynçgalap ýumşatdyrmak. *Gurt owdurmak.*

OWF, *üml.1.* Bir zatdan allaniçigsi bolup, howpur-ganynda aýdylýar. *Owf, heý beýle-de bir yssy bolarmy?* 2. Agyryny, ýadawlygy, darykmagy, ynjalysyzlygy we ş.m. aňladýar.

OWGAN [owğa:n], *ser. Owganlar.*

OWGANLAR [owğa:nlar], *at.* Owganystanyň ýerli ilaty.

OWHAL [owha:l], *at, gepl.d.* Hal, ýagdaý. *Ýatsam, sen-sen owhalym, Tursam golumda sazým, Köýen dertli ýürekden, Çyksyn otly beýazým* (Mollanepes).

OWJUN, *at.* Boýuntyrygyň aşagyndan goýulýan keçe. *Owjun goýmasaň, öküziň boýnuny boýunturuk ýara edýär.*

♦ **Owjun ýüp** azalyň okuny boýuntyryga daňmak, berkitmek üçin ýüp.

OWKALABERMEK [owkola:vermek], *işl.* Owkalap başlamak; eliň bilen gysyşdyryp owubermek.

OWKALAMA [owkolomo], *iş ady.* Owkalamak ýagdaýy.

OWKALAMAK [owkolomok], *işl. 1.* Bedeniň bir ýerini el bilen gysyşdyryp basyşdyrmak. *Enebaý eje bu goh-galmaga oýanyp, ýorganlarynyň üstünde oýaly-ukuly gözlerini owkalap oturan Aba bilen Ýusupberdä: – Balalam, ogul jigiňiz boldy – diýip, lak atdy-da, täze dogan çaganyň sesi çasly çykýan tama tarap döndi* (Gurbanguly Berdimuhamedow). “Älem içre at gezer” 10 s.). *Elleri bilen ýüzüni owkalap pallady-da, “hak-ýeý toba” diýip, ýerinden turup, tamyna ýüzlen-di* (A. Durdyýew). 2. Bir zady eliň aýasyna salyp mynjyratmak, eliň bilen gysyşdyryp owratmak, owmak. 3. Eýini ýetirmek üçin çekişdirip ýumşatmak, el bilen owmak (eýlenýän deri hakynda).

OWKALAMAKLYK [owkolomokluk], *iş ady.* Owkalamak ýagdaýy.

OWKALANMAK [owkolonmok], *işl.* Biri tarapyndan mynçgalanmak. *El-aýagy kemsiz owkalananyr kawyň jany aram tapdy.*

OWKALAŞDYRMAK [owkoloşdurmak], *işl.* Owkalap çykamak, öwran-öwran owkalamak. *Tumar agyran goşarlaryny taýly sapar owkalaşdyrды-da, haýdap ýola düşdi* (T. Gurbanow).

OWKALAŞMAK [owkoloşmok], *işl.* 1. Owkalamaga kömek etmek. 2. Birnäçe bolup owkalamak.

OWKALATDYRMAK [owkolotdurmak], *işl.* Başga birine owkalatmak. *Eýlenen derini owkalatdyrmak.*

OWKALATMAK [owkolotmok], *işl.* Owkalamak işini başga birine etdirmek, owkalamaga mejbur etmek; owkalamaga ýol bermek. *Arkaňy maňa owkaladaý.*

OWKAT [owka:t], *at.* 1. Gün-güzeran, eklenç. *Me-ni öňki owkadymdan aýrarsyň* (“Görogly”). 3. *gepl.d.* Nahar. *Olar owkady dadanlaryndan soň, pälwan ýigit topraga elini urup, ýüzüne sylýardy* (“Edebiýat we sungat”).

♦ **Gün-owkat bermezlik ser. Gün bermezlik.**

OWLAK [owlok], *at.* 1. Geçiniň, keýigiň entek alty aý ýaşamadyk çagasy. *Bir jeren aldyrsa elden owla-gyn, Mäleý-mäleý gözlemeyen bolarmy?* (Magtymguly). 2. Gyza dakylýan at.

OWLAK-GUZY [owlok-guzy], *at.* Owlak hem guzy, ownuk mal, dowar. *Meniň owlak-guzy bakýan oglan wagtymdy* (B. Kerbabaýew).

OWLAKLAMA [owloklomo], *iş ady.* Owlaklamak ýagdaýy.

OWLAKLAMAK [owloklomok], *işl.* Guzlamak (geçi, keýik hakynda).

OWLAKLAMAKLYK [owloklomokluk], *iş ady.* Owlaklamak ýagdaýy.

OWLAKLAÝYŞ [owlokloýuş], *iş ady.* Owlaklamak ýagdaýy.

OWMA [owmo], *iş ady.* Owmak ýagdaýy.

OWMAÇ [owmoç], *at.* Ýaňy bişen gyzgyn çörek dogralyp, üstüne ýag guýlup, owlup, mynçgalyp taý-ýarlanylýan iýmit. *Unumy tükeden unaş, ýagymy tükeden – owmaç* (Aýtgy).

OWMAÇLABERMEK [owmoşla:vermek], *işl.* Mynjyradýbermek, mum-helim edibermek, owubermek.

OWMAÇLAMA [owmoşlomo], *iş ady.* Owmaçlamak ýagdaýy.

OWMAÇLAMAK [owmoşlomok], *işl.* Owmak, mynjyratmak, mum-helim etmek.

OWMAÇLAMAKLYK [owmoşlomokluk], *iş ady.* Owmaçlamak ýagdaýy.

OWMAÇLANMAK [owmoşlonmok], *işl.* Owulmak, mynjyradylmak, mum-helim edilmek. *Bir ýandan ýag bilen owmaçlanan gyzgyn çöregiň ysý geldi.*

OWMAÇLATMAK [owmoşlotmok], *işl.* Owmaçlamagy başga birine etdirmek.

OWMAÇLAÝYŞ [owmoşloýuş], *iş ady.* Owmaçlamak ýagdaýy.

OWMAK [owmok], *işl.* 1. Gurdy owkalap ezmek, ýumşadyp ýazmak. – *Hawa, tagsyr, sen gurduňy owup ýetişdirseň, men köjäni döwüp ýetişerin – diýýär* (Kemin). 2. *gepl.d.* Mazaly urmak, ýençmek, endam-janyňy kül etmek. 3. Keçe bişirilen mahalynda ony ezip, aýak bilen iki ýana itelemek, düýrleşdirip basmak.

OWMAKLYK [owmokluk], *iş ady.* Owmak ýagdaýy.

OWNABERMEK [owna:vermek], *işl.* Ownap başlamak, ownuk bolup başlamak.

OWNAMA [ownomo], *iş ady.* Ownamak ýagdaýy.

OWNAMAK [ownomok], *işl.* 1. Ownuk böleklere bölünmek, owranmak, maýdalanmak, külke bolmak. 2. Kiçelip galmak, kiçelmek. 3. *göç.m.* Gylyk-häsiýet taýdan jinnekçi bolmak, ownukçyl bolmak. *Men näme üçin beýle ownadymkam?* (B. Seytākow). 4. *göç.m.* Ähmiýeti geçmek, ugry bolmazlyk. *Pahay, gürrüňimiz-ä juda ownad-ow* (A. Gowşudow).

OWNAMAKLYK [ownomokluk], *iş ady.* Ownamak ýagdaýy.

OWNAŞMAK [ownoşmok], *işl.* 1. Gylyk-häsiýet taýdan kem-kemden maýdaçyl bolup başlamak. 2. Kiçelip, ownuk bolup başlamak. *Adamlar gitdigiçe ownaşýan ýaly.*

OWNATDYRMAK [ownotdurmak], *işl.* Ownar ýaly etdirmek, böleklere böldürtmek, külkeletdirmek.

OWNATMAK [ownotmok], *işl.* Ownar ýaly etmek, böldürmek, külkeletmek.

OWNAÝYŞ [ownoýuş], *iş ady.* Ownamak ýagdaýy.

OWNUK, *syp.* 1. Gabarasy, müçesi iri bolmadyk, uly däl. 2. Maýda, uşak, kiçi. *Aýsoltanyň näzik doklary bolsa, endigan ownuk dişlerini güjeňläp, näz ediji, özüne çekiji bir ýagdaýda ýylgyrýar* (B. Kerbabaýew). 3. Düzümindäki sany köp bolmadyk, kiçi. 4. *göç.m.* Möhüm, wajyp bolmadyk, ähmiýetsiz; bolgusyz, ugursyz.

♦ **Ownuk adam** ownukçyl, jinnekçi, bolgusyz adam. **Ownuk mal** goýun, geçi ýaly mallar, dowar.

OWNUKÇYL [ownukçul], *syp.* Sähelçe zada üns berýän, ownuk zatlara baş agyrdýan, maýdaçyl, jinnekçi. *Men seniň ownukçyl, diňe öz peýdasyna çapyp ýören adam daldigiňi bilýärin* (B. Seytākow).

OWNUKÇYLLYK [ownukçulluk], *at.* Sähelçe zada üns berijilik, maýdaçyllyk, jinnekçilik. *Söwdada ownukçyllyk edip durmazlar.*

OWNUKLAMA [ownuklomo], *iş ady.* Ownuklamak ýagdaýy.

OWNUKLAMAK [ownuklomok], *işl.* 1. Ownap başlamak, maýdalanmak, kiçelmek. *Iri damjalar barha ownuklap, hakyky siňňitli ýagşa öwrüldi.* 2. *göç.m.*

Ownukçyl bolmak, jinnekçi, bolgusyz, maýdaçyl bolmak, ownuk-uşak zada üns bermek.

OWNUKLAYÝŞ [ownukloýuş], *iş ady*. Ownuklamak ýagdaýy.

OWNUKLY-IRILI [ownukl(y)-i:rili], *syp. 1*. Uly we kiçi gatysyk, ululy-kiçili, beýikli-pesli. *Şol mahal hem ownukly-irili keyik sürüsi ökje göterip, gözden ýitip gidýär* (A. Gowşudow). **2. göç.m.** Uly ähmiýeti bolmadyk, ownuk-uşak ähmiýetli, ownuk häsiýetli, uly bolmadyk. *Ownukly-irili kemçilik bolsa, günübirin düzetmeli.*

OWNUKLYK [ownukluk], *at. 1*. Iri dälilik, maýdalyk, kükelik. *Tüwiniň ownuklygy hiç. 2. ser. Ownukçyllyk.*

OWNUK-UŞAK [ownuğ-uşok], *syp. 1*. Her hili, uly bolmadyk, bölek-bücek, maýda-cüýde. *Ownuk-uşak agaç ýonuşgalaryny, çöp-çamlary bir ýere ýygnaşdyran bolýardy* (B. Seýtäkow). **2. Kiçi ýaşly.** *Ownuk-uşak çaga görmedim-le!?* Onçakly ähmiýeti bolmadyk, kiçi-kirim, ikinji derejeli. *Ownuk-uşak meseläňiz bolsa aýdyberin.*

OWRADYLMAK [owrodulmok], *işl. 1*. Biri tarapyndan ownuk böleklere bölünmek. *Odun owradylyp goýlupdyr.*

OWRADYŞDYRMAK [owroduşdurmok], *işl. 1*. Bir ýan ujundan owradyp çykmak, döwürdirmek. *Ol sazaklary owradyşdyryp goýdy.*

OWRADYŞMAK [owroduşmok], *işl. 1*. Bir zady owratmaga kömek etmek. **2.** Bilelikde owratmak.

OWRAM [owrom]: **kül-owram bolmak** döwülüp çym-pytrak bolmak. *Ümmülmez ýogyn agaclar gara ört bolup küle dönüpdür, kül-owram bolup pytrapdyr* (A. Gowşudow).

OWRAM-OWRAM [owrom-owrom], *hal. 1*. Birnäçe bölek, köp bölek. *Agajy owram-owram etmek.*

OWRANMA [owronmo], *iş ady*. Owrannamak ýagdaýy. *Daşyň owranmasy.*

OWRANMAK [owronmok], *işl. 1*. Gaty zat ownuk böleklere bölünmek, owram-owram bolmak, döwürlemek, pytramak, kül bolmak. *Balalary owranan tüýnügini tigirläp, hataryň ikinji çetindäki tama eltip urupdy* (B. Kerbabaýew). **2. göç.m.** Syzlap gaty agyrmak. *Köp ýöräp, gaty ýadapdyryn öýdýän, ayaklarym owranyp barýar.*

OWRANMAKLYK [owronmokluk], *iş ady*. Owrannamak ýagdaýy.

OWRANYBERMEK [owronuvermek], *işl. 1*. Gaty zat owranyp ugramak, owram-owram bolubermek.

OWRANYŞ [owronuş], *iş ady*. Owrannamak ýagdaýy.

OWRATDYRMAK [owrotdurmok], *işl. 1*. Birine gaty zady ownuk böleklere böldürmek. – *Gapyňy owratdyrmajak bolsaň aç! – diýip gaharlandy* (H. Derýaýew).

OWRATMAK [owrotmok], *işl. 1*. Gaty zady ownuk böleklere bölmek, maýdalamak, döwürlemek, kül etmek. *Wüşi kel sazak owradyp salmakda Hoşgeldä kömek bermäge başlady* (A. Gowşudow). *Daş owratmak. 2. gepl.d.* Iri puly bölmek. *Ýüzlügi owradyp biljekmi?*

OWSAR [owsor], *at. 1*. Düyäniň kellesine salynýan demir dişli nohta.

◊ **Owsar salmak** erkini eliňe almak, boýun egdirmek, tabyn etmek, garaşly etmek. **Owsaryny başyna atmak (oramak)** näme bolsaň şol diýip, erk-ygtyýaryny özüne bermek.

OWSARLAMA [owsorlomo], *iş ady*. Owsarlamak ýagdaýy.

OWSARLAMAK [owsorlomok], *işl. 1*. Düyä owsar salmak. *Şanyýaz üsti howutly düýeleriň ýanyna geldi-de, olary bir ýandan owsarlady* (Ý. Mämmediýew). **2. göç.m.** Biriniň ygtyýaryny öz eliňe almak, boýun egdirmek, tabyn etmek, garaşly etmek.

OWSARLAMAZLYK [owsorlomozluk], *iş ady*. Düyä owsar salmazlyk.

OWSARLANMAK [owsorlonmok], *işl. 1*. Düyä owsar salynmak. *Düýeler owsarlandy. 2. göç.m.* Biri tarapyndan boýun egdirilmek, tabyn edilmek.

OWSARLAŞMAK [owsorloşmok], *işl. 1*. Düyäni owsarlamağa kömek etmek. *Men ýoldaşymyň adamçy düýesini owsarlaşdym. 2.* Birnäçe bolup owsarlamak. *Oglanlar düýelerini owsarlaşyp durdular.*

OWSARLATMAK [owsorlotmok], *işl. 1*. Owsarlama işini başga birine etdirmek; owsarlamağa mümkinçilik döretmek, mümkinçilik bermek. – *Kaka, şu düýäni maňa owsarladaýsana! – Näbileýin-dä saňa owsarladaýsa.*

OWSARLAÝÝŞ [owsorloýuş], *iş ady*. Owsarlajak bolmak ýagdaýy. *Düýäni owsarlaýýşyň maňzyna batanok.*

OWSUN, *at. 1*. Möý, ýylan-içýan we ş.m. çakanda okalýan doga. **2. göç.m.** Biriniň ýa-da bir zadyň özüne çekiji güýji, jady, gudraty, täsiri. *Mehinliniň owsuny şol niýetini bir bada goşatdy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Owsun atmak** möwç almak, batlanmak, haýbatlanmak. *Dag, dereler lerzan urar, Owsun atyp, sil biläni* (Magtymguly).

OWSUNÇY, *at. 1*. Owsun atyjy, owsun bilen özüne çekiji, bendi ediji. *Örüm-örüm saçlaryň owsunçy mara ogşar, Nagt bereýin puluňy, bir-birden sana zülpuň* (Kemine). *Ylgadym görmäge gözəl ýarymy, Ak ýüzde owsunçy zülpi-tarymy* (A. Kekilow).

OWSUNLAMA [owsunlomo], *iş ady*. Owsunlamak ýagdaýy.

OWSUNLAMAK [owsunlomok], *işl.* Owsun almak, möwç almak, batlanmak, haýbatlanmak, galkynmak. *Şol oýunçy gözler ony özüne bakan owsunlaýardy* (B. Kerbabaýew).

OWSUNLANMAK [owsunlonmok], *işl.* Owsuna düşmek, owsuna uçramak.

OWSUNLATMAK [owsunlotmok], *işl.* Owsuna düşürmek, jadylap özüne çekmek. *Ol ony özüne bakan owsunladýardy.*

OWSUNLAÝÝŞ [owsunloýuş], *iş ady.* Owsunlamak ýagdaýy.

OWSUNLY, *syp.* Özüne çekiji, jadylaýjy, täsirli. *Bagşy bir gulakdan düzülen üç dutaryň owazyna özüniň owsunly sesini goşup aýdyp başlady* (“Edebiýat we sungat”).

OWSUNMA [owsunmo], *iş ady.* Owsunmak ýagdaýy.

OWSUNMAK [owsunmok], *işl.* 1. Möwç almak, batlanmak, haýbatlanmak, güýçlenmek. *Deňiz tolkunlary owsunyp, kenara urulýardy.* 2. Galkynmak, islemek, höwes etmek. *Çaga kakasyna barjak bolup owsunýar.*

OWSUNMAKLYK [owsunmokluk], *iş ady.* Owsunmak ýagdaýy.

OWSUNYBERMEK [owsunuvermek], *işl.* Owsunup ugramak, batlanybermek; galkynybermek.

OWSUNYŞ [owsunuş], *iş ady.* Owsunmak ýagdaýy.

OWŞANAKLAMA [owşonoklomo], *iş ady.* Owşanaklamak ýagdaýy.

OWŞANAKLAMAK [owşonoklomok], *işl.* Aýaklaryň arasyny giň açyp hereket etmek, ýöremek. *Ileri tarapdan bir adam owşanaklap geňýärdi.*

OWŞANAKLATMAK [owşonoklotmok], *işl.* Owşanak-owşanak edip ýöretmek.

OWŞANAKLAÝÝŞ [owşonokloýuş], *iş ady.* Owşanaklamak ýagdaýy.

OWUÇ, *at. ser. Ýanowuç.* Aslyň owuç gumdur, dem bir nepesdir, Özüňe bir dolan, işiň hebesdir (Magtymguly). *Bir owuç däne.*

OWUÇLABERMEK [owuşla:vermek], *işl.* Owujyňy dolduryp alybermek.

OWUÇLAMA [owuşlomo], *iş ady.* Owuçlamak ýagdaýy.

OWUÇLAMAK [owuşlomok], *işl.* 1. Owujyňy dolduryp almak ýa-da bermek. *Owuçlap duz almak.* 2. Owujyň bilen bir zady, mysal üçin, sakgaly gysymlamak.

OWUÇLANMAK [owuşlonmok], *işl.* Owujyň doldurylyp alynmak, berilmek.

OWUÇLATMAK [owuşlotmok], *işl.* Owuç bilen aldyrmak, berdirmek.

OWUÇLAÝÝŞ [owuşloýuş], *iş ady.* Owuçlamak ýagdaýy.

OWULMAK [owulmok], *işl.* Owkalanyp, mynçgylanyp ezilmek, ýenjilen ýaly bolmak. *Saçlary dagynykdy, tozan siňen solgun ýüzi çytkdy, gamçy degen, symsyklanan göwresi owlupdy* (B. Kerbabaýew).

OWUNJAK [owunjok], *syp.* Örän ownuk.

OWUNTYK [owuntuk], *at.* Bir zadyň ownuk bölejigi. *Bir damja suwy, bir owuntyk iýmiti şol ölçelen ryskdan artyk-da, kem-de iýibem bolmaz, içibem* (H. Derýaýew).

OWURT, *at.* 1. Iki ýañagyň iç we daş ýüzi. *Owurtlary içine gidip, çekgeleri tümmeripdir* (R. Gele-now). 2. Agyz boşlugy, agyz. *Siz küýzäni göterip, ilki owurtlanyňyza el ýaly gaýmak owurdyňyzy doldurur* (H. Ysmaýylov).

◊ **Owurdyna suw alan ýaly** gürlemän, geplemän oturan (adam hakynda).

OWURTLABERMEK [owurtla:vermek], *işl.* Suwy, suwuk zady owurtlap içip başlamak.

OWURTLAMA [owurtlomo], *iş ady.* Owurtlamak ýagdaýy.

OWURTLAMAK [owurtlomok], *işl.* Suwy, suwuk zady owurdyňa alyp içmek. *Ol iki owurtlanda, içi çally käsäni boşatdy.*

OWURTLANMAK [owurtlonmok], *işl.* Owurdyňa suwuklyk alnyp içilmek.

OWURTLATMAK [owurtlotmok], *işl.* Birine bir zady owurtlap içmäge mümkinçilik bermek.

OWURTLAÝÝŞ [owurtloýuş], *iş ady.* Owurtlamak ýagdaýy.

OWUŞ, *iş ady.* Owmak ýagdaýy.

OWUŞMAK [owuşmok], *işl.* 1. Birine owmaga kömek etmek. *Gurt owuşmak.* 2. Köpçülik bolup owup oturmak.

OWUZ, *at.* Täze guzlan malyň ilkinji sagymynyň süýdünden bişirilen iýmit.

◊ **Owuz süýdi** täze guzlan malyň ilkinji sagymynyň süýdi. *Owuz süýdünü halaýar, Garagolja gölejik* (M. Garryýew).

OÝ [o:ý] **I**, *at.* Pes ýer, çöket, çöketlik, peslik. *Marynyň golaýynda, Amaşanyň oýunda, Murgabyň boýunda mydama göge bürenip oturan bir uly oba bar* (H. Ysmaýylov).

OÝ [o:ý] **II**, *at.* Biri ýa-da bir zat hakynda edilýän pikir, küý. *Bu gaflat ukusyna gidip baky dynçlyga batan guburlar adamyny oýa gark edýär* (T. Gurbanow).

◊ **Oýa batmak** çuň pikire gitmek, biri ýa-da bir zat hakynda köp pikir etmek. **Oýa çümmek** *ser.* **Oýa batmak.** *Çuňňur oýa çümdi Çoýan, Bir ýagty ýyldyza bakyp* (R. Seýidow). **Oýa gitmek** *ser.* **Oýa batmak.**

– *Şeýle diýsene – diýip, Öwezmyrat batyr oýa gitdi* (A. Gowşudow). **Oý kölüne batmak (gark bolmak)** pikir kölüne gark bolmak, bar zatdan bihabar pikir edip oturmak.

OÝA [oýo], *syp.* Ukuda däl, uka gitmedik, uklaman ýatan. – *Oýa nämişlesin, samraýa-la – diýip, kakasy bil-mediksirän boldy* (A. Durdyýew).

OÝ-ALADA [o:ý-alada], *at.* Oý-pikir, ünji. *Ýa-da başga aýratyn oý-aladasy barmydy?* (B. Kerbabaýew).

OÝALYK [oýoluk], *at.* Ukuda dällik, oýa halda bolmaklyk, uklaman ýatmaklyk. *Bilmen oýalykda, bilmen düýşümde, Pereňde Gyratyň owazy geldi* (“Görogly”).

OÝALY-UKULY [oýol(y)-ukuly], *hal.* Alasarmyk ýagdaýda, ýarym ukuda, kä oýa, kä ukuly. *Öýüň gapysynda Gurban oýaly-ukuly ýatyr* (A. Durdyýew).

OÝAN-BUÝAN [oýa:n-muýa:n], *hal.* 1. Eýläk-beýläk, ol tarapa, bu tarapa, iki ýana. *Oýan-buýan urunýar; Dözmeýärdi malyna* (A. Alamyşow). *Şol ýerde biraz durup, Oýan-buýan garadym* (A. Kekilow). 2. Eýle-beýle, ol zat – bu zat, ol-bu. *Bir salym oýan-buýan, durmuş-dünýä gürrüňinden söz açyp, gürläşip oturdylar* (A. Gowşudow).

OÝANDYRMAK [oýonnurmok], *işl.* 1. *ser.* **Oýarmak.** Horazlaryň sesi olary ir oýandyrdy. 2. *göç.m.* Gözüni açmak, janlandyrmak, döretmek, oýarmak. *Şol duşusyk Aýsoltanyň kalbynyň näzik ýerinde bir duýgy oýandyrdy* (B. Kerbabaýew).

OÝANMA [oýonmo], *iş ady.* Oýanmak ýagdaýy.

OÝANMAK [oýonmok], *işl.* 1. Ukudan açylmak. *Waka şu ýere ýetende, Göwher hopugyp oýandy* (T. Taganow). 2. *göç.m.* Ýüze çykmak, peýda bolmak, janlanmak, döremek.

OÝANMAKLYK [oýonmokluk], *iş ady.* Oýanmak ýagdaýy.

OÝANYŞ [oýonuş], *iş ady.* Oýanmak ýagdaýy.

OÝANYŞMAK [oýonuşmok], *işl.* Birnäçe adam oýanmak. *Adamlar oýanyşdy öýdýän.*

OÝARMA [oýormo], *iş ady.* Oýarmak ýagdaýy.

OÝARMAK [oýormok], *işl.* 1. Ukudan açmak, turuzmak. *Näzli ýar erkin ýatandyr; Oýarmaga gyýmaz gözüm* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Ýüze çykarmak, janlandyrmak, döretmek. *Bu ýeňiş adamlarda täze zähmet joşgunyny oýardy.* 3. *göç.m.* Janlandyrmak, oýandyrmak. *Gara gýşyň sowlup, ýazyň gelmegi dumly-duşy oýardy.*

OÝARMAKLYK [oýormokluk], *iş ady.* Oýarmak ýagdaýy.

OÝARYBERMEK [oýoruvermek], *işl.* Uklap ýatanlary oýaryp başlamak.

OÝARYŞ [oýoruş], *iş ady.* Oýarmak ýagdaýy. *Ýatan adamy ukusyndan oýaryşyň gaty gödek-le, eliň bilen egnine eliňi degrip, çalaja yralaýmazlarmy?!*

OÝATDYRMAK [oýotdurmok], *işl., ser.* **Oýartmak.** *Otla ýetişäýer ýaly edip oýatdyrarn* (“Edebiýat we sungat”).

OÝATMAK [oýotmok], *işl., ser.* **Oýarmak 1, 2.** *Süýji ukuda ýatany oýatmaga ýürek edip bilmedi* (B. Seýtäkow). *Ah, juwan gyz, onuň yşkyn oýadan, Sen dälmiň bagryn gana boýadan?* (M. Seýidow).

OÝDURMAK [o:ýdurmok], *işl.* Oýular ýaly, oý bolup durar ýaly etdirmek.

OÝ-HYÝAL [o:ý-hyýa:l], *at, ser.* **Oý-pikir.**

OÝJARYLMAK [o:ýjorulkok], *işl.* Hondanbärsi bolup, ornaşykly oturmak (köplenç, aýallar hakynda). *Bossan mürähede mähetdel, öýüň oňaly ýerine geçdi, oýjarylyp oturdy* (B. Kerbabaýew).

OÝKABERMEK [oýka:vermek], *işl.* Bir zady başga bir zada sürtübmek, süýkäbermek, oýkalaber-mek.

OÝKALAMAK [oýkolomok], *işl., ser.* Yzly-yzyna oýkamak, dowamly oýkamak.

OÝKALAŞDYRMAK [oýkoloşdurmok], *işl.* Oýkalap çykmak, ählisini oýkalamak. *Kerim agzyny Zybanyň gulagynyň ýanyna eldi-de, burnuny onuň gürsaçlaryna oýkalaşdyrdy* (Ý. Mämmediýew).

OÝKALMAK [oýkolmok], *işl.* 1. Bir zat başga bir zada degridip süýkelmek. 2. Bir zadyň ýüzüne başga bir zat sürtülmek, çalynmak, çyrşalmak.

OÝKAMA [oýkomo], *iş ady.* Oýkamak ýagdaýy.

OÝKAMAK [oýkomok], *işl.* 1. Bir zady başga bir zada degrip süýkemek. *Ýadymda, eje jan, ýadymda bary, Donuny bagryňa oýkan günleriň* (Ý. Durdyýew). 2. Bir zadyň ýüzüne başga bir zady sürtmek, çalmak, çyrşamak. *Ejesi ogluna: “Ýüzüňe, gözüňe gazanyň garasyny oýkap geldiňmi?” diýdi.*

OÝKAMAKLYK [oýkomokluk], *iş ady.* Oýkamak ýagdaýy.

OÝKANJYRAMAK [oýkonjuromok], *işl.* 1. Eýläk-beýläk gymyldap oturmak, oýkanyp oturmak, yn-jalyksyz oturmak. *Ýerinden galmaga gurbatynyň çatyp-çatmajagyny synap görýän ýaly, iki-bakan oýkanjyrady* (G. Kulyýew). 2. Bir işi ýerine ýetirmegi kyn görmek, kyn görüp ýaýdanmak, ýaltalyk edip ikerjiňlenmek. *Düşmezlige salyp, oýkanjyrap otýr zaňňar* (“Görogly”).

OÝKANJYRAŞMAK [oýkonjuroşmok], *işl.* Bir-näçe bolup oýkanjyramak. *Oýkanjyrap oturmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

OÝKANMA [oýkonmo], *iş ady.* Oýkanmak ýagdaýy.

OÝKANMAK [oýkonmok], *ışl.* 1. Arkaňy ýa-da bedeniň başga bir ýerini bir zada degrip oýkamak, süýkäp gaşamak. *Dor alaşa dähedem-dessem golaý geldi-de, Artyga oýkanmakçy boldy* (B. Kerbabaýew). *Ýaplanyp oturan kepbesine oýkanyp, ýagyrynysynyň gijisini köşetdi* (H. Derýaýew). 2. Näme etjegini bilmän, ýaýdanyp oýkanjyrap durmak. *Umsagül ýerinden gal-makçy boldy, emma aşagy ýumurtgaly towuk ýaly galyp bilmän oýkandy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Oýkanyp oturmak** oýkanjyrap ýerinden galman oturmak. *Näme oýkanyp otýrsyň, tur-da, işiň bilen bol!*

OÝKANMAKLYK [oýkonmokluk], *ış ady.* Oýkanmak ýagdaýy.

OÝKANYŞ [oýkonuş], *ış ady.* Oýkanmak ýagdaýy.

OÝKANYŞMAK [oýkonuşmok], *ışl.* Köp bolup, birnäçe bolup oýkanyp oturmak. *Oýkanyşyp oturma-lyň-da, işli-işimize başlaýlyň!*

OÝKATMAK [oýkotmok], *ışl.* Birini bir zady oýkamaga mejbur etmek, oýkamaga ýol bermek, mümkinçilik bermek.

OÝKAÝYŞ [oýkoýuş], *ış ady.* Oýkamak ýagdaýy.

OÝLAMA [o:ýlomo], *ış ady.* Oýlamak ýagdaýy.

OÝLAMAK [o:ýlomok], *ışl.* 1. Pikir etmek, oýuňda aýlamak, bir zada ünsüni gönükdirmek, pikirlenmek. *Ol ep-esli oýlap, sowan çayyny owurtlandan soň, dostuna sowal berdi* (B. Kerbabaýew). 2. Çak etmek, çaklamak, güman etmek. *Şol arzuwyma ýetdim diýip oýlady* (B. Kerbabaýew).

♦ **Oýlap tapmak** döredijilikli işläp, täze bir zat döretmek, oýlap çykarmak, täzelik girizmek.

OÝLAMAKLYK [o:ýlomokluk], *ış ady.* Oýlamak ýagdaýy.

OÝLANDYRMAK [o:ýlonnurmok], *ışl.* Birini oýlanmaga mejbur etmek, oýa batyrmak. *Şol çakylyk ony, elbetde, oýlandyrypdy* (B. Kerbabaýew).

OÝLANJYRAMAK [o:ýlonjuromok], *ışl.* Oýlanyp sagynyp durmak, ýaýdanyp durmak. *Myhman oýlanjyrap biraz durdy.*

OÝLANMA [o:ýlonmo], *ış ady.* 1. Oýlanmak ýagdaýy. 2. Kyssa bilen ýazylyan şygyr. *Liriki oýlanma.*

OÝLANMAK [o:ýlonmok], *ışl.* Öz ýanyňdan bir zat hakynda pikirlenmek, pikir ýöretmek, bir zadyň pikirini etmek (*ser.* **Oýlamak I.**)

OÝLANMAKLYK [o:ýlonmokluk], *ış ady.* Oýlanmak ýagdaýy.

OÝLANYBERMEK [o:ýlonuvermek], *ışl.* Pikir edibermek, oýuňda aýlabermek, pikirlenibermek.

OÝLANYLMAK [o:ýlonulmok], *ışl.* Pikir edilmek, oý edilmek.

OÝLANYŞ [o:ýlonuş], *ış ady.* Oýlanmak ýagdaýy. *Bu sowal welin oýlanyşa-da, agtaryşa-da, gözleđe mätäç däl* (“Edebiýat we sungat”).

OÝLANYŞMAK [o:ýlonuşmok], *ışl.* 1. Birnäçe bolup oýlanmak. *Olar etmeli işleri hakynda oýlanyşyp otýrdylar.* 2. Birsellem oýlap, ölçerip görmek. *Seniň eden teklibiň hakynda az-kem oýlanyşyp göreýin.*

OÝLANYŞYKLY [o:ýlonşukly], *syp.* Oýlanyp ölçerilen, mazaly we hertaraplaýyn pikirlenilen. *Oýlanyşykly hereket etmek.*

OÝLANYŞYKLYLYK [o:ýlonşukluluk], *at.* Oýlanyp ölçerilen, pikirlenilen ýagdaýda bolmaklyk.

OÝLANYŞYKSYZ [o:ýlonşuksuz], *hal.* Oýlanyp ölçerilmedik, hertaraplaýyn pikirlenilmedik.

OÝLANYŞYLMAK [o:ýlonşulmok], *ışl., ser.* **Oýlanyşmak.**

OÝLAP-ÇENLEMEK [o:ýla:p-çenlemek], *ışl.* Jikme-jigine çenli oýlanyp, pikirlenip görmek. *Ol näme etmelidigini oýlap-çenläp kän pikir etdi.*

OÝLAÝYŞ [o:ýloýuş], *ış ady.* Oýlamak ýagdaýy.

OÝLUK [o:ýluk] **I**, *at.* Oý ýer, pes ýer, çöket ýer, peslik, çöketlik. *Onýança bir belentlige çykanymyzda, aşakda günüň şöhesi düşüp, agaryp ýatan bir oýluga gözüm düşdi* (Ş. Borjakow).

OÝLUK [o:ýluk] **II**, *at.* Çopan-çoluklaryň sowukdan goranmak üçin egne atynýan, keçeden edilen ýapynjasy. *Ol çadyryň içinde çopanlaryň oýlugyna girip gýşaryp uklapdyr* (A. Gowşudow).

OÝLUKMAK [o:ýlukmok], *ışl.* Bir zatdan çekin-ýän ýaly üşerilmek, çeke durmak. *Gapyda oýluggyp durma-da, giriber.*

OÝMA [o:ýmo], *ış ady.* Oýmak ýagdaýy.

OÝMAK [o:ýmok] **I**, *ışl.* 1. Gazyp, köwüp çukur etmek, oýuk etmek.

OÝMAK [o:ýmok], *at.* Tikin tikilende iňňe barmaga çümmez ýaly, süýem barmaga geýdirilýän metal esbap, enjam. *Körpe gelin otursyn, eline oýmak ötürsin* (Halk döredijiliginden).

OÝMUDYKLABERMEK [oýmudukla:vermek], *ışl.* Oýmudyklap ugramak.

OÝMUDYKLAMAK [oýmuduklomok], *ışl., ser.* **Oýmuldamak.** *Düýe derrew oýmudyklap, çökmek bilen boldy* (H. Ysmaýyłow).

OÝMUDYKLAŞMAK [oýmudukloşmok], *ışl.* Birnäçe bolup oýmudyklamak. *Oýmudyklaşyp ýöräp gitmek.*

OÝMULDABERMEK [oýmulla:vermek], *ışl.* Oýmul-oýmul edip ýöräbermek, oýmudyklabermek.

OÝMULDAMA [oýmullomo], *ış ady.* Oýmuldamak ýagdaýy.

OÝMULDAMAK [oýmullomok], *ışl.* Oýmul-oýmul edip ýöremek, oýmudyklap, çaykanjyrap hereket etmek (*ser.* **Moýmuldamak**). *Oýmuldap bardy-da, aýnanyň akja tutusyny birýana syryp, jyklap, daşaryk seretdi* (N. Pomma).

OÝMULDAMAKLYK [oýmullomokluk], *iş ady*. Oýmuldamak ýagdaýy.

OÝMULDAŞMAK [oýmulloşmok], *işl.* Birnäçe bolup oýmuldamak (*ser.* **Moýmuldaşmak**). *Semiz-se-miz gazlar oýmuldaşyp ýör* (“Edebiýat we sungat”).

OÝMULDAÝYŞ [oýmulloýuş], *iş ady*. Oýmuldamak ýagdaýy.

OÝMUL-OÝMUL: **oýmul-oýmul etmek** *ser.* **Oýmuldamak**. *Ol edil ördek ýaly, petekesini gaýşardyp, oýmul-oýmul edip, gaýynymyň öýüne girdi* (A. Durdyýew).

OÝMUR-OÝMUR [o:ýmur-o:ýmur], *at.* Oý bolup duran, oýulyp duran, çukanak-çukanak bolup duran. *Keçeleriň-de haýsy döwürňkidigi mälim bolman, diňe oýmur-oýmur deşikleri, tüýjeren ýüňleri saýgarylýardy* (B. Kerbabaýew).

OÝNABERMEK [oýna:vermek], *işl.* Oýnap ugramak; oýnamagy dowam etdirmek. *Çagalar, topuňyzy şu giňçilikde oýnaberin.*

OÝNAG [oýnoğ], *at.* 1. Edilýän iş, pişe, iş salşylyan hünär. *Şondan soň meniň-ä oýnagym gyjak boldy* (“Edebiýat we sungat”). 2. Güýmenje, oýnalýan zat. *Elenen ak çäge bolsun oýnagym* (Aýdym). 3. *göç.m.* Oýnalyp ýörlen, oýnatga öwrülen adam, çaga. *Olaryň oýnaglary men boldum*

OÝNAKLADYBERMEK [oýnokloduvermek], *işl.* Gözüni her hili hereketler etdirip oýnadybermek, gözüni oýnadyp, yşarat etmek.

OÝNAKLAMA [oýnoklomo], *iş ady*. Oýnaklamak ýagdaýy.

OÝNAKLAMAK [oýnoklomok], *işl.* 1. Her hili oýunlar edip bökjekläp durmak, oýun etmek. *Ýaby wagtal-wagtal oýnaklap, öňňürdikläp barýardy.*

2. Çalt hereket etmek, möwç alyp hereket etmek. *Tolkunlar yzly-yzyna oýnaklap, düýrlenip kenara gelýär.* 3. *göç.m.* Eýläk-beýläk hereket edip durmak, her tarapa hereket etmek (göz hakynda). *Onuň gözleri şatlyk bilen oýnaklaýardy.*

OÝNAKLAŞMAK [oýnokloşmok], *işl.* Birnäçe bolup, köpçülikleýin, bilelikde oýnaklamak. *Owadan tohum atlar boýunlaryny talawladyşyp, kellelerini dik tutuşyp, oýnaklaşyp barýardylar* (A. Gowşudow).

OÝNAKLATMAK [oýnoklotmok], *işl.* 1. Her hili hereketler etdirmek, bökjekletmek, oýunlar etdirmek. *Ýaşajyk taýçanagy oýnaklatmak.* 2. Eýläk-beýläk hereket etdirmek, her tarapa aýlamak. *Gözlerini mekirlilik bilen oýnakladyp, oňa ýiti-ýiti garady* (G. Kulyýew).

OÝNAKLAÝYŞ [oýnokloýuş], *iş ady*. Oýnaklamak ýagdaýy.

OÝNALMAK [oýnolmok], *işl.* 1. Oýun geçirilmek; sahnada goýulmak, ýerine ýetirilmek. *Bu oýun köp gezek oýnaldy.* 2. Birine deglip, üstünden gülünmek.

Öz oýnalandygyna jany ýansa-da, ony bilmezlige saldy (“Edebiýat we sungat”).

OÝNAM [oýnom], *san.* 1. Dört. *Aklym alan şol gaýtarma, Ini-boýy oýnam sere, Tilki baýyň keýwanysyn, Aýlap-aýlap çaldy ýere* (K. Gurbannepesow). 2. Dört sany. *Oýnam çaga. Oýnam aşyk.*

◊ **Iki oýnam** sekiz, sekiz sany. *Iki oýnam pişme.*

OÝNAMA [oýnomo], *iş ady*. Oýnamak ýagdaýy, hereketi.

OÝNAMAK [oýnomok], *işl.* 1. Her hili oýun bilen meşgullanmak. *Ýaňyja oýnap ýadadyk-da, goýry kölege-de bir salym seleňläýin diýip otyryn* (B. Kerbabaýew). 2. Bir roly ýerine ýetirmek. *Artistleriniň oýnaýan rollary.* 3. Birine degip, bälçiräp üstünden gülme, birini aldap, oýnap gülüşmek. *Näme, adamyny oýnajak bolýarmyň? – diýip, Suhan gaty gaharlandy* (H. Derýaýew). 4. Eýläk-beýläk hereket etmek, iki-baka garamak (göz hakynda). *Wepa entek kiçijikdi, onuň gözleri oýnap durýardy* (A. Gowşudow). 5. *sport.* Lotereýa we ş.m. oýunlara gatnaşmak.

OÝNAMAKLYK [oýnomokluk], *iş ady*. Oýnamak ýagdaýy.

OÝNAMLAMA [oýnomlomo], *iş ady*. Oýnamlamak ýagdaýy.

OÝNAMLAMAK [oýnomlomok], *işl.* Oýnam bilen sanamak, ölçemek, oýnam-oýnam edip sanamak, dört-dörtünden sanamak.

OÝNAMLAMAKLYK [oýnomlomokluk], *iş ady*. Oýnamlamak ýagdaýy.

OÝNAMLANMAK [oýnomlonmok], *işl.* Oýnamlap sanalmak..

OÝNAMLATMAK [oýnomlotmok], *işl.* Oýnamlap sanatmak. *Aşyklary oýnamladyp sanatmak*

OÝNAMLAYYŞ [oýnomloýuş], *iş ady*. Oýnamlamak ýagdaýy.

OÝNAŞ [oýnoş], *at.* Aýal bilen nikasyz ýaşayan erkek adam ýa-da erkek bilen nikasyz ýaşayan aýal.

OÝNAŞDYRMAK [oýnoşdurmak], *işl.* Eliňe alyp oýnap oturmak. *Artyk Aýnanyň zülmaýy barmaklaryny oýnaşdyryp, haşylaşyp dem aldylar* (B. Kerbabaýew).

OÝNAŞLYK [oýnoşluk], *at.* Oýnaş bolmaklyk, oýnaşyň ýagdaýy, pişesi.

OÝNAŞMAK [oýnoşmok], *işl.* Köp bolup oýnap ýörmek. *Belent çynarlaryň öňüne üýşüp, Şadyýan çagalar oýnaşyp ýörler* (A. Atajanow).

OÝNATGY [oýnotgy], *syp.* Özünü oýnadyp ýören, üstünden gülünýän, oýnalýan adam. *Saňa oýnatgy akmak diýerler* (A. Gowşudow). *Toba tagsyr, sen-ä oýna-çyna düşünmeýän tüýs bir oýnatgy ekeniň* (N. Pomma).

OÝNATGYLYK [oýnotguluk], *at.* Oýnatgy bolmaklyk, oýnatgynyň ýagdaýy, bolşy.

OÝNATMAK [oýnotmok], *işl.* 1. Oýna güýmemek, oýun etdirmek, oýnamaga mümkinçilik bermek. *Bir pyýada at üstünde çagajygyny oýnadyp, onuň eýjejik ýüzüni mähir bilen synlaýardy* (G. Kulyýew). 2. Bir zady hereket etdirmek. *Garry bagşy barmaklaryny näçe oýnatdygyça, mukam şonça ýakymly ýaňlanýar* (A. Gowşudow). 3. Üstünden güldürmek. *Men özümi oýnadýan dälidirin*.

OÝNAWAÇ [oýnowa:ç], *at.* 1. Çagalar oýnamak üçin ýasalan gurjak we ş.m. her dürli zatlar. *Dürli oýnawaçlar oýnap öz-özi, Käte bir zat diýip kesýärdi sözi* (A. Kekilow). 2. *göç.m.* Başga biriniň erki boýunça hereket edýän adam, oýnatgy adam. *Meni oýnawaç hasaplaýarmyka?* (A. Nazarow).

OÝNAÝYŞ [oýnoýuş], *iş ady.* Oýnamak ýagdaýy.

OÝ-PIKIR [o:y-pikir], *at.* Pikir, paýhas, küý, paýhaslanyş; oý-hyýal. *Berdi şol oturan ýerinden ullaňan oý-pikire gitdi* (H. Derýaýew).

OÝTAK [o:ýtok], *syp.* 1. Birneme pesrāk, oýrak, çökedrāk (ýer hakynda). *Myrat öz güjügin iň soňunda gürr ýandagynyň içindeki oýtak bir ýerden tapdy* (B. Kerbabaýew). 2. *at.* Sil, ýagşy suwy bilen doldurylyp, tagta gelensoň sürlüp, düme gawun ekilýän oý ýer. *Oýtak gawuny süýji bolýar*.

OÝTAKLYK [o:ýtokluk], *at, ser.* Oýtak 2.

OÝTARMA [o:ýtormo], *iş ady.* Oýtarmak ýagdaýy.

OÝTARMAK [o:ýtormok], *işl.* 1. Oý bolup durmak, pesrāk, çukurrak bolup durmak. 2. *göç.m.* Üşerilmek, töweregiňe diň salyp, ýaltak-ýultak etmek, garanjaklamak, oýturaklamak (*ser.* Oýlukmak).

OÝTARMAKLYK [o:ýtormokluk], *iş ady.* Oýtarmak ýagdaýy.

OÝTARYBERMEK [o:ýtoruvermek], *işl.* Oý bolup, oýulyp başlamak.

OÝTARYŞ [o:ýtoruş], *iş ady.* Oýtarmak ýagdaýy.

OÝTARYŞMAK [o:ýtoruşmok], *işl.* 1. Oý bolup galmak, pesrāk, çukurrak bolup galmak. *Çopan çatmalarynyň ýerleri oýtaryşyp galypdyr* (K. Berdiýew). 2. *göç.m.* Bilelikde oýtarmak.

OÝTUM [o:ýtum], *at.* Pes, oý ýer, çukur ýer. *Dagyň gamyşly-gargyly çygjaryp görüňän topbak çöpli oýtumynda suw bar bolmaga çemeli* (B. Soltannyýazow).

OÝTURAKLAMA [o:ýturaklama], *iş ady.* Oýturaklamak ýagdaýy.

OÝTURAKLAMAK [o:ýturaklamak], *işl., ser.* Oýtarmak 2. *Ol ýanyma gelensoň, golaýrakda oýturaklap durdy*.

OÝTURAKLAŞMAK [o:ýturaklaşmak], *işl., ser.* Oýtaryşmak 2. *Aýal-gyzlar hem ony görenlerinde oýturaklaşyp geçýärler* (N. Pomma).

OÝTURAKLAÝYŞ [o:ýturaklaýyş], *iş ady.* Oýturaklamak ýagdaýy.

OÝUK [o:ýuk], *syp.* 1. Oý edilen, oýulan, gazylan; oý, çöket (ýer). *Oýuklary gum döküp düzlemek*. 2. Deşik emele gelen, ullaňan deşigi bolan, deşik, ýyrtk. *Ortasy oýuk keçe*.

OÝUK-OÝUK [o:ýug-o:ýuk], *syp.* 1. Köp sanda oýy, oýugy bolan, köp oýukly. 2. Deşik-deşik, köp ýerinde ýyrtgy, deşigi bolan. *Gurçuklar ýapraklary oýuk-oýuk edip iýipdirler*.

OÝULMAK [o:ýulmok], *işl.* Oý bolmak, oý emele gelmek. *Olar gaýdyp ýürekden-ýatdan çykmaýar, oýulyp daşa ýazylan gadymy hatlar kimi ömürlük galýar* (A. Atajanow).

OÝULYBERMEK [o:ýuluvermek], *işl.* Oý bolup başlamak, oý emele gelip başlamak.

OÝUN, *at.* 1. Adamlaryň aýratyn tertipde, düzgünde boş wagtlary iki tarap ýa-da köpçülik bolup gurýan tomaşalary. *“Kim bilmeşek”, “Wellem-şaha” oýnunda, Guw kimin ýüzüşiň ýadyma düşdi* (A. Kowusow). 2. Sahnada oýnalýan tomaşa, spektakl. *Olaryň köpüsi ol oýny telim sapar gaýtalap-gaýtalap görüpdirler* (“Edebiýat we sungat”). 3. Degişme, bälçireşme. *Oýun bir, maza iki* (Nakyl). 4. Belli bir maksady arap, bilkastdan guralýan hileli hereketler, pyrryldaklar, betpäl pirimler.

◊ **Oýnuň deň gelmezlik** iş salyşşan, baş dalaşjak bolýan adamyň özüňden ökde çykamak. *Üstün çykaryň oýdyp, onuň bilen gidişme, oýnuň deň gelmez*. **Oýun etmek** birine çynyň bilen däl-de, ýalandan bir zat etmek, degişmek üçin bir zat diýmek. *Oýun etse, ogly ýeňer, çynyrgatsa – atasy* (Nakyl). **Oýun görkezmek** başyna itiň gününü salmak, her hili aldawlara duçar etmek, her hili pyrryldaklar etmek, başyny aýlamak. *Indi biz Nyşapur patyşasynyň eden emelinden ökderäk oýun görkezäýmesek, onuň dişinde et galar-da, birsyhyly üstümize sürner durar* (“Görogly”). **Oýun götermek** degişmede gaty görmezlik, oýna çydamak, oýna-çyna düşünmek. **Oýun salmak** *ser.* **Baş. Oýun turuzmak** *ser.* **Oýun görkezmek**. **Oýunlyga salmak** degişmä salyp, diýjegini diýmek, oýun eden bolup, aýtjak zadyňy aýtmak

OÝUNBAZ [oýunma:z], *at, ser.* Oýunçy.

OÝUNBAZLYK [oýunma:zlyk], *at.* Bälçiklik, degişgenlik, alçaklyk.

OÝUNÇY, *at.* 1. Oýun oýnaýjy, oýna gatnaşyjy. *Oýunçy utulanyny bilse ýagşy* (Nakyl). 2. *syp.* Bälçik, degişgen, alçak, şöň, oýunbaz.

◊ **Oýunçy utulanyny bilse ýagşy** döwüň pesdigine düşünmek, ýeňlenligini boýun almak.

OÝUN-ÇYN, *at.* Oýundan ýa-da çyndan aýdylyan söz, edilýän hereket. *Ol oýna-çyna düşüňän ýigidir. Onuň oýnuny-çynyny bilip bolmaz*.

OÝUNDAN-ÇYNDAN [oýunnon-çynnan], *hal*. Oýunlyga salyp ýa-da çynyň bilen, hiç haçan, hiç hili ýagdaýda. *Oýundan-çyndan jigiňe azar beräýme.*

OÝUNJAK [oýunjok], 1. *at, ser. Oýnawaç. Onda näme bir oýunjak alsaň, ýejeje özüň oýna diýýärdiň* (B. Pürliýew). 2. *syp., göç.m. Aňsat, ýeňil, ýönekeý. Ussa aga, elbetde, bu iş bir oýunjak iş däl* (A. Gowşudow).

OÝUN-OÝUNJAK [oýun-oýunjok], *syp., ser. Oýunjak* 2. *Ol öz eden işiniň oýun-oýunjak zat daldigini bilip hopukdy.*

OÝUN-TOMAŞA [oýun-tomoşo], *at. Şadyýanlyk, hezillik, şadyhorramlyk. Hany, Aman poşçy, bu gün agşam täze oýun-tomaşalar görmezmiň?* (A. Gowşudow).

OÝURGANDYRMAK [o:ýurğonnurmok], *işl.* Oýa çümdürmek, oýa batyrmak, pikirlendirmek.

OÝURGANMA [o:ýurğonmo], *iş ady.* Oýurganmak ýagdaýy.

OÝURGANMAK [o:ýurğonmok], *işl.* Oýa çümek, oýa batmak, oýlanmak; pikirlenmek. *Teklip duýdansyz bolanlygy üçin ol ýerinden turup, biraz oýurgandy* (G. Ezizow).

OÝURGANMAKLYK [o:ýurğonmokluk], *iş ady.* Oýurganmak ýagdaýy.

OÝURGANYBERMEK [o:ýurğonuvermek], *işl.* Oýurganyp ugramak, oýa batyrmak, pikirlenibermek.

OÝURGANYS [o:ýurğonus], *iş ady.* Oýurganmak ýagdaýy.

OÝUŞ [o:ýuş], *iş ady.* Oýmak ýagdaýy.

OÝUŞDYRMAK [o:ýuşdurmok], *işl.* Birnäçe ýeri oýup çykamak, köwläp oýuk-oýuk etmek, gazyp çykamak. *Oýuşdyryp çykamsoň, Bir-birine sepläber* (M. Garryýew).

OÝUŞMAK [o:ýuşmok], *işl.* 1. Oýmağa kömekleşmek. 2. Bir zady bilelikde oýmak.

OZA [ozo], *syp., kön.s.* Çendenaşa, öte, has. *Oza saklyk – gorkaklyk* (Nakyl).

OZAK [ozok], *syp.* Çapyşykda, ylgaşykda, ýaryşda ozýan, hemişe öňe çykýan. *Kimiň galak, kimiň ozakdygyny ýaryş görkezer.*

OZAKLYK [ozokluk], *at.* Ozak bolmak ýagdaýy.

OZAL [ozol], *hal.* 1. Birnäçe wagt mundan öň, öňki wagtlar. 2. Ilki, ilki bilen, ilki başda.

OZAL-EBET [ozol-evet], *ha l.* Hemişe.

OZALDAN [ozollon], *hal.* Öňden, su wagta çenli. *Okajak bolsa, ozaldan aladasyňy etmeli eken.*

OZALKY [ozolky], *syp.* Öň bolup geçen, owalky.

OZALY [ozoly]: **ozaly bilen** öňi bilen, ilki, öňürti.

OZALYNDA [ozolunno], *hal.* Aslynda, ilki başda, ozal başda, owal başda.

OZAN [ozon], *at.* 1. Gadym zamanlarda türki halklarda saz çalyşyp, goşgy aýdýan şahyr, bagşy. 2. Ilden öňe saýlanýan önbaşy, parasatly adam, uly şahsyýet. Ile döwlet geler bolsa, Bagşy bilen ozan geler (Nakyl).

OZDURMAK [ozzurmok], *işl.* 1. Öňe geçirmek, öňe geçmäge ýol bermek, öňe düşürmek. *Gyzym, ol nähili beýle boldy? Bu gün özüňden ozduraýdyňmy?* (G. Gurbansähedow). 2. *gepl.d.* Güni gelmek, diýeni bolmak, islegi amala aşmak. *Ol bu wagtlar ozdurandyr, gözi ýer görmez.*

OZMA [ozmo], *iş ady.* Ozmak ýagdaýy.

OZMAK [ozmok], *işl.* Işde, ýaryşda we ş.m. ýagdaýlarda birinden öňe geçmek.

OZMAKLYK [ozmokluk], *iş ady.* Ozmak ýagdaýy.

OZMAZLYK [ozmozluk], *işl.* Öňe geçmezlik, ozup geçmezlik.

OZUBERMEK [ozuvermek], *işl.* Ozup başlamak, öňe saýlanybermek, öňe geçibermek.

OZUŞ, *iş ady.* Ozmak ýagdaýy.

OZUŞMAK [ozuşmok], *işl.* Biri-birinden ozmak. *Atlar kä ozuşyp, kä galyşyp, gözden ýitdiler.*

Ö

Ö [ö:], Türkmen elipbiýiniň on dokuzynjy harpy.

ÖÇ [ö:ç], *at.* Birinde galan ar, birine bolan ahmyrly gahar-gazap duýgusy.

♦ **Öç almak** birinde köýen aryňy ýerine salmak üçin gazap bilen hereket etmek. **Öç etmek** öçli etmek. *Aralykda bir şum rakyp bar bolsa, Ýagşy dostuň bilen öç eder seni* (Magtymguly).

ÖÇEŇKIRLEMEK [öçöňkürlömök], *işl.* 1. Öçmäge, sönmäge ýakynlaşmak, ýanyp gutaraňkyrlamak. *Şem öçeňkirläp başlapdyr.* 2. Öçüp başlamak, öçmäge ýakynlamak (hat hakynda). *Kitabyň kagyzy saralyp, haty öçeňkirläpdir.* 3. Nury, şöhlesi azalyp başlamak.

ÖÇGÜN [öçgün], *syp.* Şöhlesi, ýalkymy onçakly ýiti bolmadyk, ölügsi, öçügsi. *Häzir onuň gözlerinde ýigitlik çagynyň ýitiligi galmadyk bolsa hem, şöhlesi öçgün däl* (A. Gowşudow).

ÖÇGÜNLİK [öçgünlük], *syp.* Ölügsi, öçügsi ýagdaýy.

ÖÇGÜNRÄK [öçgünürä:k], *syp.* Şöhlesi, ýalkymy bolmalysyndan öçgün, ölügsiräk, öçügsiräk. *Şemiň öçgünräk şöhlesi ýylpyldap görünýärdi.*

ÖÇLİ [ö:şlü], *syp.* 1. Birinde ary galan, ahmyrly. 2. Gahar-gazaply, gaharly. *Adama erjeşýän ýa-da gündizine aw aňtaýan gaplaň hökman öçli bolarmyş.*

ÖÇLÜLİK [ö:şlülük], *syp.* 1. Birinde aryň, ahmyrly bar bolmagy. *Ýüregindäki hyjuwly öçlülige basyp,*

özünü yönekey bir sypatda saklamaga jan edýärdi (A. Gowşudow). 2. Gahar-gazaplylyk, gaharlylyk.

ÖÇME [öçmö], *iş ady.* Öçmek ýagdaýy. Gyzygyp kitap okap otyrkam çyranýň öçmesi keýpimi gaçyrdy.

ÖÇMEK [öçmök], *işl.* 1. Sönüp galmak, ýanyp gutarmak, sönmek. Çyralar bir wagt öçüpdi (B. Pürliýew). 2. Görünmez ýaly bolmak, süpürilip aýrylmak. Ýazylan hat öçüpdir. 3. Motorynyň (hereketlendirijisiniň) işlemesi kesilip, ýatyp galmak, durmak, sönmek (ulag hakynda). Awtoýus birden öçüp galdy. 4. Gözüň nury, şöhesi öçmek, peselmek. Onuň hiç birine-de mejaly ýetmän, gözleriniň şöhesi öçdi-de gabaklary örtülip galdy (B. Kerbabaýew). 5. *gepl.d.* Esasan, işligiň buýruk şekilinde ulanylyp, “geplemäni bes et, lal bol, sesiňi kes, sem bol” ýaly manyny aňladýar. Öç, gygyrma, aýryl, ýapyşma, gapyňy ýap! (A. Durdyýew).

ÖÇMEKLIK [öçmöklik], *iş ady.* Öçmek ýagdaýy.

ÖÇMEZ [öçmöz], *syp.* Hiç haçan öçmeýän, hemişe ýalkymyny, nuruny saçyp duran, parlak.

ÖÇMEZLIK [öçmözlik], *işl.* Sönmezlik.

ÖÇMEZ-ÝITMEZ [öçmöz-ýitmez], *syp., ser.* Ölmez-ýitmez. Öçmez-ýitmez şöhrat.

ÖÇÜBERMEK [öçüvermek], *işl.* Öçüp başlamak; öçenkirlemek. Ojakdaky ot öçüberipdir.

ÖÇÜGRÄK [öçügrä:k], *syp.* 1. Yşygy, şöhesi bolmalysyndan pesräk. 2. Reňki pesräk. Onuň egninde öçügräk reňkli köýnegi bardy.

ÖÇÜGSI [öçügsü], *syp.* 1. Nury, şöhesi az bolan, çala yşyk, ýagty berýän. Öçügsi köz. 2. Soluk, solgun, reňki gaçan. Ýapraklar adatdaky ýaly göwüň göteriji ýaşyl reňkli däl, olaryň öçügsi kül reňki bardy, soluk görüýärdi (B. Seytākow).

ÖÇÜGSILENDIRMEK [öçügsülönnürmek], *işl.* Ýitilgini gaçyrtmak, ähmiýetini peseltmek.

ÖÇÜGSILENMEK [öçügsülönmök], *işl.* 1. Nury, şöhesi gaçmak, öçügsi bolmak. 2. Ýitilgi, ähmiýeti peselmek.

ÖÇÜGSILIK [öçügsülük], *at.* 1. Nury, şöhesi azlyk, ýagtylygy peslik. 2. Soluklyk, solgunlyk, reňki gaçan halda bolmaklyk. Maňa matanyň öçügsiligi ýaramady. 3. Ýitilgi, ähmiýeti peslik.

ÖÇÜGSIRÄK [öçügsürä:k], *syp.* Nury, şöhesi azrak, ýagtysy, yşygy pesräk.

ÖÇÜK, *syp.* 1. Öçen, sönen; yşygy, şöhesi ýiten. İçki jaýdaky çyra öçük duran eken. 2. Reňki solgun, ýiti reňkli däl. Bu matanyň reňki öçük. 3. *göç.m.* Reňki gaçan, gany giden, gan-pet galmadyk. Onuň ozaldan öçük ýüzi öňküsinden-de agardy.

ÖÇÜKLIK [öçüklük], *syp.* 1. Öçük ýagdaýda bolmaklyk, yşygy, şöhesi ýiten ýagdaýda bolmaklyk. 2. Reňki soluklyk, solgunlyk.

ÖÇÜRIBERMEK [öçürüvermek], *işl.* Bir ýanyndan öçürüp başlamak. Indi çyralary öçüriber.

ÖÇÜRILMEK [öçürülmök], *işl.* 1. Öçer ýaly edilmek, öçmek derejesine ýetirilmek, söndürilmek. Çyralar öçürildi. 2. Bozulyp aýrylmak, üstünden çyzylmak. Bu goşgynyň soňky iki setiri öçürilipdir. 3. Togtadylmak, ýatrylmak (işläp duran ulag hakynda).

ÖÇÜRİŞ [öçürüş], *iş ady.* Öçürmek ýagdaýy.

ÖÇÜRİŞDIRMEK [öçürüşdürmek], *işl.* Ugurdaş, meňzeş zatlary bir ýanyndan yzly-yzyna öçürmek, öçürüp çykamak. Çyralary öçürişdirdim.

ÖÇÜRİŞMEK [öçürüşmök], *işl.* 1. Söndürmäge kömek etmek. Biz Myrada ody öçürişmäge kömek etdik. 2. Birnäçe bolup bilelikde söndürmek. Howa ýagtylansoň, olar çyralary öçürişdirdiler.

ÖÇÜRME [öçürmө], *iş ady.* Öçürmek ýagdaýy.

ÖÇÜRMEK [öçürmök], *iş.* 1. Ýanyp duran zady söndürmek. Kömek ýüzüniň ugruna ody aýagy bilen basyp öçürdi (N. Jumaýew). 2. İşläp duran ulagyň we ş.m. hereketini ýatyrmak, duruzmak. Ol traktory öçürdi. 3. Sürtüp bozmak, bozup aýyrmak (hat, ýazgy hakynda). Ýalňyş sanlary öçürüp, dogrusyny ýazaýan-da näme bor? (N. Jumaýew). 4. Üstünden çyzmak, çyzyk çekmek. Sanawda görkezilen adyny öçürmek.

ÖÇÜRMEKLIK [öçürmöklik], *iş ady.* Öçürmek ýagdaýy.

ÖÇÜRMEZLIK [öçürmözlik], *işl.* Öçürmek işini etmezlik.

ÖÇÜRTMEK [öçürtmek], *işl.* Öçürmek işini başga birine etdirmek. Ol ojakdaky ody öçürttdi. Tagtanyň ýüzündäki ýazgylary öçürtmek.

ÖÇÜŞ, *iş ady.* Öçmek ýagdaýy. Çyranýň gerekli wagty öçüş birhili.

ÖÇÜŞMEK [öçüşmök], *işl.* 1. Dura-bara sönmek, sönüsmek, sönüp başlamak. Meýdandaky ýanyň çyralaryň yşygy bir-biriniň yzyndan öçüşdi (B. Gurbanow). 2. Nury, şöhesi peselişmek, şöhesiniň ýitilgi kemelişmek. Ýyldyzlar kem-kemden öçüşip, asmanyň ýüzünden ýitýärdiler. 3. Güýji azalmak, täsiri ýitişmek. Günün howry biraz öçüşipdi.

ÖDELMİK [ö:dölmök], *işl.* 1. Bildirilen ynama, maksada laýyk iş edilmek. 2. Çykarylan harajatyň ýeri, öwez doldurylmak. Biderek ýerden tama edilenok, ol ödeljegini bilip tama edýär (“Edebiýat we sungat”).

ÖDEME [ö:dömmө], *iş ady.* Ödemek ýagdaýy. Harjatlaryň özüni ödemesine ödär weli, näme peýda görüp biljegini bilemok.

ÖDEMEK [ö:dömmök], *işl.* 1. Ynanylan bir zada, ada we ş.m. mynasyp bolmak, islendik maksada laýyk iş etmek. Meniň ýagşylygym sizden alan sag bolsunymy ödeýän bolsa, men gatyrazy bolardym (H. Derýaýew).

2. Ýerini tutmak, çykan harajatyň we ş.m. öwezini doldurmak. *Kim ödäp bilmese, berlen nany, Çekelesin ony goý öz wyždany* (A. Kekilow). *Satyn alan harytlarym özüni ödärmikä ýa-da alan ýerime geçse-de oňaýmaly bolarmyka?*

ÖDEMEKLIK [ö:dömöklük], *işl. ady.* Ödemek ýagdaýy. *Ynamy ödemeklik – bu ullakan zat. Ol seniň iş başarjaňlygyňa kepil geçýär.*

ÖDEMEZLIK [ö:dömözlük], *işl.* Ödäp bilmezlik.

ÖDEŞMEK [ö:döşmök], *işl.* Çykan harajatyň öwezini doluşmak, birnäçe bolup ödemek.

ÖDETMEK [ö:dötmök], *işl.* Ýerini tutdurmak, çykan harajatyň öwezini doldurtmak, ödemäge mejbur etmek. *Ol hut öz ulagynyň hem bökençsiz işlemegini talap etdi we özüniň şol talabyny oňa ödedip bildi* (B. Gurbanow).

ÖDEÝİŞ [ö:döýüş], *işl. ady.* Ödemek ýagdaýy.

ÖGEME [ö:gömö], *işl. ady.* Ögemek ýagdaýy. *Ögeme ýüregiň bulanyp, gaýtarjak bolmagyň esasy alamatlarynyň biridir.*

ÖGEMEK [ö:gömök], *işl.* Ýüregiň bulanyp, gusjak, gaýtarjak bolmak. *Onuň ýüregi agdar-dünđer bolup, yzly-yzyna ögedi* (Ý. Mämmediýew).

ÖGEMEKLİK [ö:gömöklük], *işl. ady.* Ögemek ýagdaýy.

ÖGEŞMEK [ö:göşmök], *işl.* Birnäçe adam ögemek (şol şekildäki sözüň soňundan *durmak, oturmak*, käbir ýagdaýda hem *yörmek* kömekçi islikleri gelýär). *Ogeşip oturmak.*

ÖGETMEK [ö:götmök], *işl.* Ögemäge mejbur etmek, ögemegine sebäp bolmak. *Ýakymysz ys adamlaryň burnuna urup, salymyny bermän ögedip başlady.*

ÖGEÝİŞ [ö:göýüş], *işl. ady.* Ögemek ýagdaýy.

ÖGÄBERMEK [ö:gä:vermek], *işl.* Ögäp başlamak. *Ol ýakymysz ysa ögäberýän bolarly.*

ÖGI [ö:gü], *at.* Ýüregiň bulanyp, gaýtarasyň gelmeklik, ögemek islegi peýda bolan ýagdaý.

♦ **Ögiň tutmak** ögäsiň gelmek.

ÖJEME [ö:jömö], *işl. ady.* Öjemek ýagdaýy.

ÖJEMEK [ö:jömök], *işl., ser.* **Öjükmek.** *Emma aýalynyň gitdigiçe öjemegi ony ýatyrmaýy* (R. Gelenow).

ÖJEŞDIRMEK [ö:jöşdürmek], *işl., ser.* **Öjükdirmek.**

ÖJEŞMEK [ö:jöşmök], *işl., ser.* **Öjükmek.**

ÖJÜGIBERMEK [ö:jügüvermek], *işl.* Birine ýa-da bir zada gahar-gazaby artyp, öjügip başlamak.

ÖJÜGIŞ [ö:jügüş], *işl. ady.* Öjükmek ýagdaýy.

ÖJÜGIŞMEK [ö:jügüşmek], *işl.* Biri-biriňe öçli bolmak. *Siz hem bular bilen öjügişmäň, eger öjügişseňiz, olary özüňizden daşlaşdyrarsyňyz* (A. Durdyýew).

ÖJÜKDİRMEK [ö:jükdürmek], *işl. 1.* Birini başga birine küşgürmek, biriniň garşysyna gižzelemek. *Görogly köne duşmanlaryny onuň garşysyna öjükdirmegi maslahat berýär* (“Görogly”). **2.** Gaharyny getirmek.

ÖJÜKME [ö:jükmö], *işl. ady.* Öjükmek ýagdaýy.

ÖJÜKMEK [ö:jükmök], *işl.* Birine ýa-da bir zada, gahar-gazabyň güýjemek, öjeşmek. *Beýle gyjytlara çydaman, Maman aglardy, joralary bolsa öjügerdiler* (T. Gurbanow).

ÖJÜKMEKLİK [ö:jükmöklük], *işl. ady.* Öjükmek ýagdaýy.

ÖKDE [ökdö], *syp.* Bir käriň, işiň, oýnuň we ş.m. tärini, syryny ele alan, gowy bilýän, ussat. *Görogly ok atmaga şeýle bir ökdedi* (“Görogly”). *Myllý aga ökde sazanda bolan adam* (“Nesil”).

♦ **Ökde gelmek** üstün çykmak, ýeňmek. *Aýsoltanyň oňa sussy ökde geldi* (B. Kerbabaýew).

ÖKDELEME [ökdölömö], *işl. ady.* Ökdelemek ýagdaýy.

ÖKDELEMEK [ökdölömmök], *işl.* Ökde bolmak, bir käriň, işiň, oýnuň we ş.m. tärini, syryny ele almak, bir zady gowy bilmek, ussat bolmak, türgenleşmek. *Ol oglan at münmäge örän ezber bolupdyr, birnäçe ululardan hem ökdeläpdir* (A. Gowşudow).

ÖKDELEMEKLİK [ökdölömmöklük], *işl. ady.* Ökdelemek ýagdaýy.

ÖKDELEMEZLIK [ökdölömmözlük], *işl. ady.* Bir käriň, işiň, oýnuň we ş.m. tärini, syryny ele alyp bilmezlik.

ÖKDELEŞMEK [ökdölöşmök], *işl.* Birneme ökdelemek, bir käriň, işiň, oýnuň we ş.m. tärini, syryny ele alyp başlamak, gowy bilip başlamak, türgenleşip başlamak. *Ol şeýdip, keşde çekmäge ökdeleşip gitdi.*

ÖKDELETMEK [ökdölötmök], *işl.* Biriniň bir käre, işe, okuwa, oýna ökdeläp gitmegine kömek etmek, tärini, syryny ele aldyrmak.

ÖKDELEÝİŞ [ökdölöýüş], *işl. ady.* Ökdelemek ýagdaýy.

ÖKDELÄBERMEK [ökdölävermek], *işl.* Bir käre, işe, oýna ökdeläp başlamak, tärini, syryny ele alyp ugramak. *Ol kem-kemden işine ökdeläberdi.*

ÖKDELIK [ökdölük], *at.* Ökde bolmaklyk, gowy bilijilik, türgenlik, ussatlyk.

ÖKDEM [ökdöm], *syp.* Tekepbir, rüstem. *Ökdem ýürek ganly eder* (Nakyl).

ÖKDEMSIREMEK [ökdömsürömmök], *işl., ser.* **Ökdesiremek.**

ÖKDESIREMEK [ökdösürömmök], *işl.* Ilden ökde bolan bolmak, özüni esassyz ýere ökde saýmak.

ÖKJE [ökjö] **I, at. 1.** Dabanyň yzky tarapy, dabanyň topukdan aşaky etlek, ýumşak bölegi. *Bir ýodada*

ökjāmi tiken syppjyrdy diýip, men indi başga ýollary terk edäýmelimi? (B. Kerbabaýew). **2.** Aýakgabyň yz tarapyny beýgeltmek üçin onuň aşagyna berkidilýän teletin ýa-da rezin bölekleri. *Men ýaş wagtymda oňat eşikler we ökjesi beýik köwüşler geýip işe giderdim* (N. Pomma). *Ädigimiň ökjesine nal kakdyrdym.*

◊ **Ökje götermek** gaçyp gitmek, aýagaldygyna gaçmak. *Çory şol ýerden yzyna bakan ökjäni göterdi* (“Nejep oglan”). **Ökje ogurlamak** birinden ýörite yza galyp başlamak, ýuwaş-ýuwaşdan yza galmak. *Wüşel ädim ätmegini haýalladyp, ökje ogurlamaga jan edýär* (A. Gowşudow). **Ökjesine düşmek (münmek)** yzyndan kowalamak. **Ökjesine sabyn urmak** eglenmezlik. **Ökje sydyrtmak** biriniň yzyndan galman ýöremek. **Ökjesi ýeňlemek 1)** çalt ýöremek, çalasyn hereket etmek. **2)** aýak üstünde gezip ýörkä şahdi açyk görünmek, keýpi kökelmek. *Onuň ökjesi ýeňläpdir, bir gowulygyň üstünden bardymyka diýýän.* **Ökjesi ýere degmezlik (ilmezlik)** bir zada begenip, şadyýan bolmaklyk, çalasyn hereket etmeklik.

ÖKJE [ökjə] **II**, *at.* Gazy-haşar işiniň gutaran ýeri, aýagujy.

ÖKMEK [ökmök], *at.* zergärç. Aýallaryň gursagyna dakynýan şaý-sepi.

ÖKÜNÇ, *at.* Edilen iş, hereket üçin çekilýän ahmyr, puşman, bildirilýän gynanç. *Olaryň kimsi ökünç bilen, kimsi gahar bilen biri-biriniň ýüzlerine seredişdiler* (Ý. Mämmediyew).

ÖKÜNÇLI [ökünüşlü], *syp.* Ahmyrly, puşman edijilikli. *Ussanyň sesi ökünçli çykdy* (H. Garabaýew).

ÖKÜNÇLILIK [ökünüşlülük], *at.* Ahmyrlylyk, puşman edijilik.

ÖKÜNDIRMEK [ökünnürmök], *işl.* Birini eden nädogry hereketi, işi üçin ökünmäge mejbur etmek, ahmyr etdirmek.

ÖKÜNIBERMEK [ökünüvermek], *işl.* Edilen nädogry iş, hereket üçin ökünip başlamak, ahmyr edibermek, puşman edip başlamak.

ÖKÜNILMEK [ökünülmök], *işl.* Nädogry edilen işe, herekete puşman edilmek. *Inim, indi nälere ökünilýändir, yzyndan ýetip bilemok* (A. Durdyýew).

ÖKÜNIŞ [ökünüş], *iş ady.* Ökünmek ýagdaýy. *Eden ýalňyş işine onuň ökünüşi ýaly ökünene gabat gelmändim.*

ÖKÜNIŞMEK [ökünüşmök], *işl.* Nädogry edilen işe, herekete birnäçe bolup ökünmek, puşman etmek.

ÖKÜNME [ökünmө], *iş ady.* Ökünmek ýagdaýy. *Ökünme näme işlesin, ol-a özüni günäkärdirinem öýdenok.*

ÖKÜNMEK [ökünmөk], *işl.* Nädogry eden işiň, hereketiň üçin ahmyr, puşman etmek, gynanmak. *Men ulagsyz gaýdanyma ökünýän* (G. Kulyýew).

ÖKÜNMEKLIK [ökünmөklük], *iş ady.* Ökünmek ýagdaýy.

ÖKÜNMEZLIK [ökünmөzlük], *iş ady.* Eden işiň, hereketiň üçin ahmyr çekmezlik, puşman etmezlik, gynanmazlyk.

ÖKÜZ, *at.* Iri şahly gara malyň erkegi. *Ýer gaty bolsa, öküz öküzden görer* (“Nakyl”). *Ýatan öküze iým yok* (“Nakyl”).

◊ **Öküz ýaly** irimçik, tagaşyksyz, gödek adama igenç, teýene hökmünde aýdylýan söz.

ÖKÜZÇE [öküzçө], *at.* Iki yaşar öküz, iki yaşyndaky öküz. *Gurplurak adamlar tapdygyndan gatanç diýip, kimsi dowar, kimsi öküzçe eltdiler* (“Görogly”).

ÖKÜZGÖZ [öküzgөz], *at.* asman j. Ýarygijeler dogýan iki sany meňzeş ýyldyz.

ÖL [ö:l], *syp.* **1.** Tutuşlygyna yzgar çeken, suwy sarykmadyk, gury däl. *Ol diýn-öňki kesilen öl üzüm cybyklaryny ýandak bilen garyp, gazanyň aşagyna dykýardy* (A. Gowşudow). *Öl ýer. Öl odun. Öl eşik.* **2.** göç.m. Iýmit, ýyly nahar, suw. *Garraňda bogazyňa öl damdyrjak perzent gerek.*

◊ **Öl etmek** bir zada öl degirmek. *Kitabyňy öl edipsiň.* **Bokurdagyndan öl ötmezlik (geçmezlik)** hiç zat iýip bilmezlik. **Bokurdagyndan öl ötmeýän ýaly** hiç zat iýip-içmeýän ýaly (gaty hor adama aýdylýar). *Ol bokurdagyndan öl ötmeýän ýaly, gaty hor görünýär.*

ÖLÇEG [ölçөг], *at.* **1.** Bir zadyň ululyk-kiçilik möçberi. *Şol ýeriň özünde-de ussa biziň ölçegimizi ýa-zyp alyp, sargydymyzy kabul etdi* (“Edebiýat we sun-gat”). **2.** Bir zadyň agyrylyk-ýeňillik derejesi, mukdary. *Agyrlyk ölçegi.* **3.** Bir zadyň sygymy, göwrümi; gabarasy. **4.** edeb. Şygyr setirleriniň, onuň bogun sanynyň möçberini kesgitleýän birlik. **5.** Çen, çak, çäk. *Herki zadyň ölçegi ýagşy* (A. Gowşudow).

◊ **Ölçegi özi bilen** ölen adamyň boý-syraty, akyl-paýhasy diri gezip ýören adam bilen deňeşdirilen ýagdaýynda gulagy saňladylandygy üçin ondan ötünç soramak manysynda aýdylýan söz (*ser.* **Gulak: gulagy göründen ýaña**).

ÖLÇEGAGAÇ [ölçөгаgач], *at.* Ýer ölçemekde ulanylýan esbap, atanak.

ÖLÇEGDES [ölçөгdөs], *syp.* Ölçegi deň bolan, bir ölçegde bolan, ölçegi boýunça bir-birine deň gelýän.

ÖLÇEGDESLIK [ölçөгdөslük], *at.* Ölçegdes bolmaklyk, bir ölçegde bolmaklyk, ölçegi boýunça biri-birine laýyk gelmeklik.

ÖLÇEGIÇ [ölçөгүч], *at.* Tizligi ölçemek üçin gural, ölçeýji enjam.

ÖLÇEGLI [ölçөглү], *syp.* **1.** Belli ölçegi bar bolan, ölçegi kesgitlenen. *Ölçegli mata.* **2.** Çakli. *Biziň wagtymyz ölçegli.*

ÖLÇEGLİJE [ölçöglüjə], *syp.* Sähelçe, azajyk, çäklige. *Şonuň üçin, oğlanlaryň hukuklarynyň serhedi bolman, gyzlaryňky örän ölçeğlijedi* (B. Kerbabaýew).

ÖLÇEGLİLİK [ölçöglülük], *at.* 1. Belli ölçeği bar bolmaklyk, ölçeği kesgitlenen ýagdaýda bolmaklyk, ölçeği barlyk. 2. Çäklilik. *Wagtymyň ölçeğliligi bilenem öwrenişip gidipdirin.*

ÖLÇEKSİZ [ölçögsüz], *syp.* 1. Belli ölçeği bolmadyk, ölçeği kesgitlenmedik. *Ölçeksiz baýlyk.* 2. Çendenaşa güýçli, çensiz-çaksyz, çäksiz. *Meniň diýenim bolýan bolsa, siziň ýüregiňizde meni söýmäge ölçeksiz söýgi dörederdim* (H. Derýaýew).

ÖLÇEKSİZLİK [ölçögsüzlük], *syp.* Belli ölçeği bolmazlyk, ölçeksiz bolmaklyk, ölçeği ýokluk, ölçeği dällik.

ÖLÇELIP-BIÇILMEK [ölçölüp-biçilmek], *işl.* Hertaraplaýyn pikirlenilip, oýlanylyp görülmek, önli-soňly ölçerilip görülmek.

ÖLÇELMEK [ölçölmök], *işl.* Bir zadyň gabarasy, agramy, uzynlygy kesgitlenmek.

ÖLÇEME [ölçömö], *iş ady.* Ölçemek ýagdaýy.

ÖLÇEMEK [ölçömek], *işl.* 1. Ölçegini almak, agramyny, gabarasyny, uzynlygyny we ş.m. kesgitläp bilmek, çekmek. *Onuň agramyny ölçemäge şu älemiň daglarynyň daşlary-da ýetmejek ýalydy* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Bir zat hakynda pikirlenip, oýlanyp görmek, kelläňde aýlap görmek. *Men bir düzme ýazdym durmuş barada, Gymmatyn ölçemek wezipäň seniň* (G. Ezizow).

ÖLÇEMEKLİK [ölçömeçlik], *iş ady.* Ölçemek ýagdaýy.

ÖLÇEMEZLİK [ölçömezlik], *işl.* Bir zadyň agramyny çekip görmezlik, uzynlygyny uzynlyk ölçeği birleşiminiň kömegi bilen kesgitlenmezlik.

ÖLÇENMEK [ölçönmök], *işl.* 1. Özi üçin ölçemek, ölçäp almak. *Duran top matanyň ujundan özüme iki köýnekkilik ölçendim.* 2. *ser.* **Ölçelmek.** Her bir sahna oýunlary döredijilik işiniň gymmaty bilen ölçenýän bolsa gerek.

ÖLÇERIBERMEK [ölçörüvermek], *işl.* Ölçerip ugramak (*ölçermek* sözünüň 1-nji we 2-nji manylary boýunça).

ÖLÇERILMEK [ölçörülmek], *işl.* 1. Çala ýanýan ağaç bölekleri kesewi bilen gorsalyp, gowy ýanar ýaly edilmek. *Ot gowy ýanyp bolandan soň, onuň közi bir yerik ölçerildi* (B. Annageldiýew). 2. *göç.m.* Derdiň tüzelenmek. 3. *göç.m.* Bir zady hyýalynda saldarlap ölçäp-biçmek. *Ähli işler ölçerilip görülyärdi.*

ÖLÇERIP-DÖKMEK [ölçörüp-dökmök], *işl.* Pikirlenip, oýlanyp görmek, bir meseläniň aňyrsyna-bärsine göz ýetirjek bolmak.

ÖLÇERİŞ [ölçörüş], *iş ady.* Ölçermek ýagdaýy.

ÖLÇERİŞMEK [ölçörüşmek], *işl.* 1. Ölçermäge kömek etmek. *Gyzym, ody ölçermäni bilmeseň, getir, men ölçerişeyin.* 2. Birnäçe bolup, birnäçe ýerde ölçermek. *Toýuň naharyny bişirýän naharçylar atarylgy gazanlaryň aşagynyň oduny ölçerişip ýördüler.*

ÖLÇERME [ölçörmö], *iş ady.* Ölçermek ýagdaýy.

ÖLÇERMEK [ölçörmök], *işl.* 1. Gowy ýanmagy üçin ody gozgaşdyrmak, çala ýanýan ağaç böleklerini gowy ýanar ýaly etmek. *Bireýýäm nowany suwdan dolduryp goýan Ýazly çoluk gaýnamy synyşan tüňçeleriniň oduny ölçerdi* (B. Gurbanow). 2. *göç. m., ser.* **Ölçemek** 2. *Görogly öz içinden bir salym ölçerdi, dönderdi, ugur tapmady* ("Görogly"). *Ýoldaşlary dürli tarapdan ölçerip, iň soňunda oňladylar* (H. Derýaýew).

ÖLÇERMEKLİK [ölçörmöçlük], *iş ady.* Ölçermek ýagdaýy. *Adamyň derdini tazeläp, oduny ölçermeklig-ä gowy däl.*

ÖLÇERMEZLİK [ölçörmöçlük], *iş ady.* Ölçermek işi ýerine ýetirilmezlik.

ÖLÇERTMEK [ölçörtmek], *işl.* Ölçermek işini başga birine etdirmek.

ÖLÇEŞMEK [ölçöşmek], *işl.* 1. Ölçemäge kömek etmek. 2. Bilelikde ölçemek. *Olar mellek ýerelerini ölçeşip ýördüler.*

ÖLÇETMEK [ölçötmök], *işl.* 1. Ölçemek işini başga birine etdirmek. *Jaýyň düýbi tutuljak yeri us-salara ölçetmek.* 2. Ölçemäge mümkinçilik bermek. *Razy bolmazmyka diýýärdim weli, olam depen yerlerini ölçetdi.*

ÖLÇEÝİŞ [ölçöýüş], *iş ady.* Ölçemek ýagdaýy. *Ölçeýiş-ä bolanok.*

ÖLÇEÝJI [ölçöýjü], *at.* Bir zady ölçemek bilen meşgullanýan adam. *Edarada bar bolan kärleriň atlaryny birin-birin sanaşdyryp çykdy: operator, ölçeýji, elektrik bilen kebşirleýji* (Ş. Borjakow).

ÖLÇÄBERMEK [ölçä:vermek], *işl.* Ölçäp başlamak.

ÖLÇÄP-BIÇMEK [ölçä:p-biçmek], *işl.* Hertaraplaýyn pikirlenip, oýlanyp görmek, önli-soňly ölçerip görmek. *Ol hemme zady oýlanyp, ölçäp-biçip görenden soň, şeýle şertleri goýupdyr* (B. Seýtäkow).

ÖLDÜREK [öllürök], *at, ösüml.d.* Boýy 20-30 sm. ýetýän köpýyllyk ýarym gyrymsy zäherli ösümlik.

ÖLDÜRIBERMEK [öllürüvermek], *işl.* Bir ýa-nyndan öldürip başlamak.

ÖLDÜRILMEK [öllürülmek], *işl.* 1. Ýaşayşdan mahrum edilmek, ölüme sezewar edilmek. 2. Mal soýulmak. *Daşarda bolsa söwüş öldürilýärdi, gazanlar atarylýardy* (A. Gowşudow).

ÖLDÜRİŞ [öllürüş], *iş. ady.* Öldürmek ýagdaýy.

ÖLDÜRİŞMEK [öllürüşmök], *işl. 1.* Öldürmäge kömek etmek. Birnäçe bolup mal soýmak. *Adamlar goýun öldürişip durdular.*

ÖLDÜRMEK [öllürmök], *işl. 1.* Janyny almak, ölüme sezewar etmek, ýaşayşdan mahrum etmek. *Zynhar düşmäň namartlaryň goluna, Öldürseň-de nähak ganyna degmez* (Magtymguly). **2.** Mal kesmek. **3.** göç.m. Halys etmek, horlamak. *Meni garaşdyryp öldürdiň.*

ÖLDÜRMEKLIK [öllürmöklik], *iş. ady.* Öldürmek ýagdaýy.

ÖLDÜRMEZLIK [öllürmözlük], *işl.* Janyny almazlyk, ölüme sezewar etmezlik; mal soýmazlyk.

ÖLDÜRTMEK [öllürtmök], *işl. 1.* Öldürmek işini başga birine etdirmek. *Gassaba goýun öldürtmek.* **2.** Ölüme sezewar etmek, ölüme uçratmak. *Her ýetene baýtal berip, ony öldürdip bolmaz* (B. Kerbabaýew).

ÖLEMEN [ölömön], *syp.* Barypýatan, tüýs, bir zadyň ygşyna düşüp, ölüp-öçüp barýan. *Ol agaç ussa-sydy hem ölemen awçydy* (H. Ysmaýylyow). *Ol aýdym-sazyň ölemen aşygydy* ("Edebiýat we sungat").

ÖLEN [ölön], *syp.* Hiç zat elinden gelmeýän, sansyz, nalajedeýin. *Sen-ä bir ölen ekeniň.*

ÖLEN-ÝITEN [ölön-ýiten], **1.** *syp.* Ölüme, ýitgä sezewar bolan. *Ikinji biri: "Ölen-ýiten bolmadyk bolsa ýagşy" diýip, sorag hökmünde gürledi* (A. Gowşudow). **2.** *at.* Ölen ýa-da ýiten adam. *Bu gün kyrk sekiziň ýer titremesinde ölen-ýitenleriň hatyrasyna sadaka berilýär.*

ÖLEŇ [ölöň] **I, at. 1.** Otluk meýdan, çemenlik ýer; ýaýla. *Ter öleňli, gyzyl gülli, Bilbilli, bossanly daglar* ("Görogly"). *Illeri bar, diňli-diňli, Sowuk suwly, ter öleňli* (Magtymguly). **2. k.d.** Batgalykda bitýän ot. *Öleň özüň bag saýar* (Magtymguly).

ÖLEŇ [ölöň] **II, at.** Halk döredijiliginiň dört setirli goşgy görnüşi, toý aýdymy. *Haý-haý, öleň, haý, öleň, Haýdyr bu gün ýar-ýar; Agy-gyzyl reňbe-reň, Toýdur bu gün ýar-ýar* (Öleňlerden).

ÖLEŇLIK [ölöňlük], *at.* Gök otluk, giden öleňli meýdan.

ÖLERMEN [ölörmön], *syp., ser.* **Ölemen.** *Onuň bir goňşusy ölermen awçydy* (N. Jumaýew).

ÖLI [ölü], *syp. 1.* Jany çykan, diri däl, ölen, jansyz. *Öli arslandan – diri syçan* (Nakyl). **2.** Merhum. *Öli aýatdan doýmaz, diri – hezzetden* (Nakyl). **3.** göç.m. Hereketsiz, jansyz. *Enjamy ele alan adamlar bolmasa, enjam ölüdir.*

♦ **Öli diller** gepleşikde ulanylmadan galan, ýazuw ýadygärliklerinde duş gelýän diller. **Öliň sargydyňy sargamak** köp zat sargamak. *Men oňa öliň sargydyňy sargadym, atanyň ogla bolan mähri bilen ýalbardym* (B. Kerbabaýew). **Öliň soragyny soramak (bermek)**

köp zat soramak, bir zat hakynda çingtäp-çingtäp soramak, ýok soraglary bermek. **Ýüzüne öliň reňki urmak** ýüzüne öli adamyň reňki çykmak, ýüzi ak tam bolmak, ýüzüniň gany gaçyp, gaty agarmak.

ÖLINÇÄ [ölünçä:], *hal.* Tä dünýäden ötýänçä; tä ölüm pillesi tutýançä, ömür boýy. *Ýaryndan aýrylan ýedi ýyl aglar, ýurdundan aýrylan – ölinçä* (Nakyl). *Tä ölinçä hak ýolunda ýat edem, Seni görüp, gamly göwnüm şat edem* ("Görogly").

ÖLJERIBERMEK [ö:ljörüvermek], *işl.* Öljerip ugramak.

ÖLJERIŞ [ö:ljörüş], *iş. ady.* Öljermek ýagdaýy.

ÖLJERIŞMEK [ö:ljörüşmök], *işl.* Bir zadyň birnäçe ýeri öl bolmak birnäçe ýerinde öl görünmek. *Içine gök önümler salnan gabyň aşagy öljerişip dur.*

ÖLJERME [ö:ljörmö], *iş. ady.* Öljermek ýagdaýy.

ÖLJERMEK [ö:ljörmök], *işl.* Çala öl bolmak, sähel öl görünmek. *Gaty kesekleriň arasy ilki öljerip, birdenem şildiräp akmaga durdy* ("Edebiýat we sungat").

ÖLJERMEKLIK [ö:ljörmöklik], *iş. ady.* Öljermek ýagdaýy.

ÖLJERMEZLIK [ö:ljörmözlük], *iş. ady.* Öljerip durmazlyk.

ÖLJERTMEK [ö:ljörtmök], *işl.* Çala öl etmek.

ÖLJÜMEK [ö:ljümök], *syp.* Çala öl, ölräk. *Öljümeke çäge.*

ÖLLEME [ö:llömö], *iş. ady.* Öllemek ýagdaýy.

ÖLLEMEK [ö:llömök], *işl. 1.* Öl etmek, suw degirmek. *Üstünde köp oýnamakdan kä yerleri süzülen matany suwa ölläp ýere ýazýarlar* (A. Gowşudow). **2. gepl.d.** Çalarak suwarmak, suw çäýdyrmak, suw bermek. *Elim degmänsoň, ekin eken kölçelerini ölläbem bilemok.*

♦ **Eliňi öllemek** *gepl.d.* Eliňi çalak-çulak ýuwmak. *Nahar äberilýänçä elimi ölläp geleşin.*

ÖLLEMEKLIK [ö:llömöklik], *iş. ady.* Öllemek ýagdaýy.

ÖLLEMEZLIK [ö:llömözlük], *iş. ady.* Öl etmezlik, suw degirmezlik.

ÖLLENMEK [ö:llönmök], *işl. 1.* Öl edilmek, suw degridmek; suwa sokulyp çykarylmak. *Mekdep jaýy okuw gutaran dessine arassalanmalydyr, esbaplar her gün irden öllenen esgi bilen süpürilmelidir* ("Mugallymlar gazeti"). **2.** Çala suw içip, ýer öl bolmak, çala çäýdyrylyp suwarylmak. *Ekinli kölçe öllenen bolsa bolýa-la.*

ÖLLEŞMEK [ö:llöşmök], *işl.* Bilelikde öllemek..

ÖLLETMEK [ö:llötmök], *işl.* Öllemek işini başga birine etdirmek, öllemäge mejbur etmek, öllemäge mümkinçilik döretmek. *Ol hasany maňa öletdi.*

ÖLLEYIŞ [ö:llöýüş], *iş. ady.* Öllemek ýagdaýy.

ÖLLÄBERMEK [ö:llä:vermek], *işl.* Ölläp ugramak, öl edibermek.

ÖLLÜGINE [öllüğünö], *hal*. Öl görnüşinde. *Onda hem onuň üstüne suw guýup söndürýärler we öllügiene eltip gowaça dököýärdiler* (B. Gurbanow).

ÖLLÜK [ö:llük], *syf*. Öl görnüşinde bolmaklyk, öli barlyk, gury dällik.

ÖLME [ölmö], *iş ady*. Ölmek ýagdaýy.

ÖLMEK [ölmök], *işl*. 1. Jany çykmak, dünýäden ötmek, aradan çykmak, ýogalmak, gaýtmak, aýrylmak, amanadyny tabşyrmak. *Iki at depişer; arasynda eşek öler* (Nakyl). 2. Ýok bolup gitmek, dowam etmegini bes etmek, ýitip gitmek. *Näme üçin biziň käbirlerimiz bir eýýäm ölüp giden adaty süýreýäris* (N. Pomma). 3. *gepl.d.* Solmak, guramak (ösümlik hakynda).

♦ **Öler ada galar at** “diri wagtyň bir gowy, gerekli iş etmeklik” diýen manyda ulanylyan aňlatma. **Öler jany** (şahs goşulmalarynyň hemmesini-de kabul edip bilýär) iň gowy görýän zady, ölemen gowy görýän zady. *Onuň öler jany diýe çalydy*. **Öler ýaly** örän gaty, çendenäşä. *Öler ýaly gorkmak*. **Öler ýaly aýymak**. **Ölöp barmak** 1) ölümi golaýlamak. 2) bir zady gaty islemek, gowy görmek. *Pul diýip ölüp barmak*.

ÖLMEKLIK [ölmöklük], *iş ady*. Ölmek ýagdaýy.

ÖLMEZLIK [ölmözlük], *işl*. 1. Diri galmaklyk, janyň çykmazlyk, ýogalmazlyk. 2. *ser*. **Ölmezödi**. *Ýaşajak bolsaň, ölmezlik bir zat garbanmaly-da*. 3. Bir işe, bir zada howlukmaklyk, ýuregiňi eliňe almazlyk. *Ölmesene, oýundan gijä galasymyz yok-la*.

ÖLMEZÖDI [ölmözö:dü], *at*. Ölmän saklanar ýaly, ölmezlik üçin gerek bolan azajyk iýmit.

ÖLMEZÖDÜLIK [ölmözö:dülük], *syf*. Ölmezödi bolar ýaly azajyk (iýmit).

ÖLMEZ-ÝITMEZ [ölmöz-ýitmez], *syf*. Adamlaryň aňynda hemişelik galýan, ömürlük öçmejek. Ölmez-ýitmez şöhrata eýe bolmak.

ÖL-MYŽŽYK [ö:l-myžžyk], *syf*, *ser*. **Öl-suw**. *Onuň üsti-başy öl-myžžyk bolupdyr*.

ÖL-SUW [ö:l-suw], *hal*. Üsti-başy gaty öl, gaty ezilen, bütinleý öl bolan, öl-myžžyk. *Ol dagyň çür depesine, şol görünüň oglanyň ýanynda baranynda, derden ýaňa endam-jany öl-suwdy* (A. Gurbanow).

ÖLŞÜK [ölşük], *at*. 1. Gandöküşikli uruş, biri-biriňi öldürmeklik, gyrlyşyk. *Ölşük şunuň ýaly zadyň üstünde bolýar ahyry* (A. Gowşudow). 2. *gepl.d.* Dawa-jenjel, dawalaşyk, basa-baslyk. *Dükana gaty arzan harytlar goýberilipdir, ýöne golaýyndan barar ýaly däl, olaryň üsti öleşük eken*.

ÖLÜGSI [ölügsü], *syf*. 1. Ýagtysy, ysýgy ýiti däl, çala ysýk berýän, çala ýanýan. *Ýek-tük ýyldyzlar ölügsi şöhle salýar*. 2. Şöhlesi giden, nury gaçan, şöwketi giden, kütelişen (göz hakynda). *Onuň ölügsi gözleri ýaldyrady, gowşan göwresi sandyrady, sesi garyllyk çykdy*

(B. Kerbabaýew). 3. Suwsuz sülleren, solgun (ösümlik hakynda). *Tozanyň arasyndan ölügsi otlar ysýgysyz görünüýärdi* (Ý. Mämmediyew). 4. Çala çykýan, zordan eşidilýän, ysýgysyz (ses hakynda). *Bu ölügsi sesiň çadyrdan çykýanyny oturanlaryň hemmesi aňladylar* (A. Gowşudow).

ÖLÜGSIJE [ölügsüjə], *syf*. Tutuksyja, has öçügsi. *Çyranyň ölügsije ysýgy*.

ÖLÜGSILENIŞ [ölügsülönüş], *iş ady*. Ölügsilenmek ýagdaýy.

ÖLÜGSILENME [ölügsülönmө], *iş ady*. Ölügsilenmek ýagdaýy.

ÖLÜGSILENMEK [ölügsülönmөk], *işl*. 1. Ýagtysy azalyp başlamak, ölügsi bolup başlamak. *Asmanyň ýiti ýyldyzlary kem-kemden ölügsilenip, gündogardan göterilen daň şapagy dünýä ýüzüne çalymtlyk çäkmen bolup ýaýylyrdy* (B. Kerbabaýew). 2. Dura-bara şöhesi gitmek, nury gaçmak, şöwketi gitmek, kütelişmek (göz hakynda).

ÖLÜGSILENMEZLIK [ölügsülönmözlük], *iş ady*. Ýagtysy azalmazlyk, şöhesi kütelmezlik.

ÖLÜGSILIK [ölügsülük], *syf*. Ölügsi ýagdaýda bolmaklyk, ýagtysy azlyk.

ÖLÜLIK [ölülük], *at*. Diri dällik, öli halda bolmaklyk, jansyzlyk.

ÖLÜM, *at*. Ýaşayşyň gutarmagy, ömür tanapyň kesilmegi, wepat boluş. *Bir ölüm, bir aýrallyk, Hiç biri bolmasady* (Halk döredijiliginden)

♦ **Ölümiň gyrasy iş** aňrybaş derejede adamy abraýdan düşürýän iş. *Bu ölümiň gyrasy işdir; muňa näme diýip – näme aýdarsyň* (A. Durdyýew). **Ölümiň öýünde** zordan, örän kynlyk bilen, köp horluklar görüp, azar ýamanyny görüp. *Ol ýolda ýagşyň aşagynda galyp, ölümiň öýünde özüni oba atdy*. **Ölüm jezasy** iň ýokary jeza çäresi. *Garasysz, hemişelik Bitarap Türkmenistan ölüm jezasy ulanylmayan ýurtdur*. **Ölüm pillesi tutmak** ölmeli bolmak, ölmek katdyna ýetmek. **Ölüm ýassygynda ýatmak** ölüm howply bolmak, agyr kesel zerarly ölümlü halda bolmak.

ÖLÜMLI [ölümlü], *syf*. Ölüm howply, ölüm howpy bolan. *Ol derman ençeme gezek ölümlü ýürek agyrydan halas edipdi* (T. Gurbanow).

ÖLÜMSIZ [ölümsüz], *ser*. **Ölüm-ýitimsiz**. *Näme, siz uruş ölümsiz, ýitimsiz bolar öýdärmediňiz, näme, ol iberenleriňizi toýa ugradypmydyňyz?* (A. Gowşudow).

ÖLÜM-ÝITIM, *at*. Heläkçilik, gyrgynçylyk zerarly ýüz berýän ölüm hem-de ýitgi. *Mallary ölüm-ýitimden goramaly*.

ÖLÜM-ÝITIMSIZ, *syf*, *hal*. Ölüm-ýitimden halas, ýitgisiz. *Mallary gyşdan ölüm-ýitimsiz çykararys. Ölüm-ýitimsiz ýagday*.

ÖLÜP-ÖÇMEK [ölüp-öçmök]: **ölüp-öçüp bar-mak** 1) aşa söymek, örän gowy görmek. *Onuň üstünde ölüp-öçüp barýardylar.* 2) gaty howlukmak, örän alňasamak. *Aý, turmaga rugsat edäýenlerinde-de ölüp-öçüp barjak däl* (“Edebiýat we sungat”).

ÖLÜŞMEK [ölüşmök], *işl.* 1. Urşup biri-birini öldürmek. *Ölşeris weli, şu tūmmeg-ä bermeris* (A. Durdyýew). 2. *gepl.d.* Köpçülik bolup basa-baslyk etmek, dawa-jenjel etmek. *Seniň bilen deň durup, bir yerde ölüşjek* (“Görogly”). 3. *göç.m.* Solmak, guramak (ösümlük hakynda).

ÖMRÜZAYÁ [ömrüza:ýa], *at, asman j.* Günorta tarapda ir dogup, günorta-günbatarda ir ýaşýan ýyldyz. *Gül ýüzüni görmegenler, Ömrüzaýa meňzeýär, Kırpigi ok, gaşlary misli ýaýa meňzeýär* (Halk aýdymyndan).

ÖMRÝLLA [ömrýlla:], *hal.* Hiç haçan, hiç wagt, düybünden. *Sen biziň gören görgimizi birje gün gören bolsaňdyň, ömrýlla agzyňa şerap almazdyň.*

ÖMÜR, *at.* 1. Biriniň ýaşayyş döwri, müdreti. *Ömür öwreder, zähmet baýadar* (Nakyl). *Atanazar aga ömrüniň köpüsini miraplykda geçirdi* (H. Ysmaýyłow). 2. *hal, göç.m.* Hiç haçan, asla. *Olar sen diýip gelmeýärler, olar men diýip gelyärler, olar ömürem seniň gapyňdan garajak adamlar däl* (H. Derýaýew). 3. *hal, gepl.d.* Hemişe, mydama, elmydama. *Ol ömür maňa geňeşip iş edenok. Arça ömür gök öwsüp oturýar.* 4. Ulanmak möhleti. *Şu matadan tikilen köýnegiň ömri uzak eken.*

♦ **Ömrüňe bereket!** Harman alyp duran adama “çäjiňe bereket!” diýlende, onuň minnetdarlyk bildirip aýdýan jogaby. **Ömrüňi kül etmek** biri ýa-da bir zat üçin köp azap çekmek. **Ömrüň uzak bolsun!** Biriniň uzak ömür sürmegi arzuw edilip aýdylyan alkyş. **Ömür sürmek** ýaşamak, ýaşamagy dowam etmek. *Adam ogly dünýä gelen, Ömür sürse rahat bilen* (Mätäji). **Ömür tanapy kesilmek (üzülmek, gyrylmak)** ýogalmak, aradan çykmak.

ÖMÜR-AHYR [ömür-a:hyr], *hal, ser. Ömürbaky.* *Yşkyň bilen men dat eýläp, Öwrenip men, adat eýläp, Ömür-ahyr perýat eýläp, Ýetmez lahat boýlaryňa* (Magtymguly).

ÖMÜRBAKY [ömürva:ky], *hal.* Hemişe, elmydama, ömürlük, ebedi; ömürboýy. *Seniň bu eden ýagşylygyňy ömürbaky unutman.*

ÖMÜRBOÝY [ömürvoýy], *hal, ser. Ömürbaky.*

ÖMÜRLİK [ömürlük], *hal.* 1. *ser. Ömürbaky.* 2. *Ömürlük mülk.* 2. *göç.m.* Berk, pugta. *Ökde ussanyň elinden çykan zat ömürlükdir.*

♦ **Ömürlük uka gtmek** ölmek, dünýäden ötmek, ýogalmak. **Ömürlük ýoldaş** ár bilen aýalyň ömrüniň ahyryna çenli bile ýaşamak ýagdaýy. *Mollanepes Bossantäç atly gyzy söýüpdür we onuň bilen ömürlük ýoldaş bolupdyr.*

ÖMÜR-ÖTE, *hal.* Hiç haçan, asla, ömür. *Hany äber, saç bagymyň ujuna pugta daňaryn, ömür-öte gaçasy ýok* (A. Durdyýew).

ÖNDÜM [ö:nnüm], *at.* İş öndürijiligi, işi öndürüp biliş derejesi. *Yhlasly, tutanyerli işlense, öndümi köp bolýar.*

ÖNDÜMLI [ö:nnümlü], *hal, ser. Öndürijilikli.* *Maldarçylygy ösdürmek üçin mundan beýläk-de öndümlü işläris.*

ÖNDÜMLILIK [ö:nnümlülük], *syp., ser. Öndürijilikliklik.*

ÖNDÜMSIZ [ö:nnümsüz], *syp, ser. Öndürijiliksiz.*

ÖNDÜRIBERMEK [ö:nnürüvermek], *işl.* 1. Önüm öndürüp başlamak; önüm öndürmegi dowam etdirmek. – *Siz köpräk pagta öndüriberiň – diýdi* (“Nesil”). 2. Çaga ösdürip yetiştiribermek.

ÖNDÜRİJI [ö:nnürüjü], *syp.* Önüm işläp çykaryjy, önüm beriji. *Öndüriji güýçler.*

ÖNDÜRİJILIK [ö:nnürüjülük], *at.* Belli mukdarda önüm işläp çykaryjylyk, önüm berijilik, öndümlilik. *Kärhananyň öndürijiligi pes ýagdaýda.*

ÖNDÜRİJILIKLI [ö:nnürüjülüklü], *syp.* Önüm köp işläp çykaryan, köp önüm berýän, öndümlü. *Öndürijilikli işlemek.*

ÖNDÜRİJILIKSIZ [ö:nnürüjülüksüz], *syp.* Gerekli mukdarda önüm işläp çykarmazlyk, öndümsiz. *Öndürijiliksiz işlemek.*

ÖNDÜRILMEK [ö:nnürülmök], *işl.* Haýsydyr bir önüm ýasalmak, taýýarlanmak. *Öndürilen galla önümleri.*

ÖNDÜRIP-ÖSDÜRMEK [ö:nnürüv-össürmök], *işl.* Dünýä indirip, ekläp-saklamak, terbiýeläp yetiştir-mek, bakyp-bejerip ulaltmak. *Ony öz süýdi, maňlaýy-nyň deri bilen öndürip-ösdüren mähriban ene hany?* (B. Kerbabaýew).

ÖNDÜRİŞ [ö:nnürüş], *iş ady.* Öndürmek ýagdaýy.

ÖNDÜRİŞMEK [ö:nnürüşmök], *işl.* Birine önümi işläp çykarmaga, hasyl almaga kömekleşmek.

ÖNDÜRME [ö:nnürmө], *iş ady.* Öndürmek ýagdaýy.

ÖNDÜRMEK [ö:nnürmök], *işl.* 1. Önüm işläp çykarmak, önüm bermek, hasyl almak. *Önüm öndürýänler we telekeçiler yzygiderli höweslendiriler* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söymek bagtdyr”). 2. Çaga dogurmak, dünýä indirmek. *Ýöne, her zadam bolsa, olam ene-dä, garabagy, öndüripdir, ekläpdir-saklapdyr, onsoň oňa-da maslahat salaýaly diýýäs-dä* (H. Derýaýew).

ÖNDÜRMEKLIK [ö:nnürmөklük], *iş ady.* Öndürmek ýagdaýy. *Ilki bilen, kärhanada gant öndürmekligi ýola goýmaly.*

ÖNDÜRMEZLIK [ö:nnürmözlük], *iş ady.* Önüm öndürmek işi amal edilmezlik, yerine ýetirilmezlik.

ÖNDÜRTMEK [ö:nnürtmök], *işl.* Önümi işläp çykarmak işini başga birine etdirmek.

ÖNELGE [ö:nölğö], *at.* 1. Çaga öndürüp bilijilik. 2. Ene-atasyndan önen çaga.

ÖNELGELI [ö:nölğölü], *syp.* Önelgesi bolan.

ÖNELGESIZ [ö:nölğösüz], *syp.* Çaga öndürüp bilmeýän, göwresinde çaga galmaýan. *Önelgesiz aýallaryň 50-60 %-i jyns organlarynyň sowuklamasyndan ejir çekýär* (M. Annamow).

ÖNELGESIZLIK [ö:nölğösüzlük], *syp.* Önelgesi ýokluk, önelgesi bolmazlyk. *Ol bir ýa birnäçe keseliň organizme ýetiren zeperi* (M. Annamow).

ÖNJEÝLI [ö:njöýlü], *syp.* Esli, ep-esli, netijeli, degerli, ugruly. *Durmuşymyzyň öňe gitmegine önjeýli goşant goşmaly.*

ÖNJEÝLILIK [ö:njöýlülük], *at.* Netijelilik. *Meňiň häzirki iş önjeýliligimize göwnüm ýetenok* (A. Gowşudow).

ÖNME [ö:nmö], *iş ady.* Önmek ýagdaýy.

ÖNMEK [ö:nmök], *işl.* 1. İş kadaly barmak, iş ýöremek, iş bitmek, edilýän işiň netijesi görnüp durmak. *Iş öňýän bolsa, oňa ýetesi näme bar?! 2.* Hasyl bermek, önüm bermek, bitmek. *Mele suwdan ganany ýerden eg-silmez ak pagta öňýär. 3.* Nesil döremek, perzent bolmak, dogmak. *Ondan öňde-soňda ýeke perzent öndi. Her kim özünden önen çaganyň ýamanlygyny görmek islemeýär.*

ÖNMEKLIK [ö:nmöklik], *iş ady.* Önmek ýagdaýy.

ÖNMEZLIK [ö:nmözlük], *işl.* Önüp durmazlyk.

ÖNÜBERMEK [ö:nüvermek], *işl.* Önüp başlamak, köpelibermek.

ÖNÜM [ö:nüm], *at.* 1. Belli bir wagt içinde kärhananyň, senagatyň belli bir pudagyň ýa-da ýurduň halk hojalygy tarapyndan öndürilýän zatlaryň jemi, önümçilikde öndürilýän zatlar. 2. Akyl zähmetiniň döredýän zatlary. *Ýazyjy öz önümini halkyň arasynda giňden ýaýradýar.*

ÖNÜMÇILIK [ö:nümçülük], *at.* 1. Senagatyň, oba hojalygynyň önüm öndürilýän pudagy. *Şunda diňe bir içerki islegiň üpjün edilmegi we eksportyň artdyrylmagy däl, eýsem täze nebit-himiýa önümçiliklerini ösdürmegiň ugurlary hem nazarda tutulýar* ("Türkmenistan"). 2. Jemgyýetiň ýaşamagy we ösmegi üçin zerur maddy baýlyklary döretmek işi. *Önümçilik ösdügiçe, adamlaryň islegleri artýar* ("Edebiýat we sungat").

ÖNÜMÇILIKÇI [ö:nümçülükçi], *at.* Önümçilige gönüden göni gatnaşýan, önümçilikde işleýän adam. *Gowy önümçilikçi, janypkeş, zamanabap, ak ýürekli adamlar gerek* ("Edebiýat we sungat").

ÖNÜMLI [ö:nümlü], *syp.* Önümi köp berýän, hasylyly, öndürilijilikli. *Watan önümlü işlemekligi talap edýär* (A. Durdyýew).

ÖNÜMLILIK [ö:nümlülük], *at.* Köp önüm önmeklik, önümi artmaklyk, önümi köp berijilik, öndümlilik. *Mallaryň önümliligi artýar.*

ÖNÜP-ÖSMEK [ö:nüp-ösmök], *işl.* Dünýä inmek we kemala gelmek, ulalmak. *Bir obada önüp-ösen Garyagdy bilen Muhat duşuşdylar* (H. Ysmaýylov).

ÖNÜŞ [ö:nüş], *iş ady.* Önmek ýagdaýy.

ÖÑ, *hal.* 1. Biriniň, bir zadyň alyn, ýüz tarapy we şol tarapdaky ýer, giňişlik, meýdança. *Jaýyň öňi. Myhmanyň öňünde saçak ýazyldy. 2.* Häzirki wagtdan ozal. *Meniň bilen gitjek bolsaň, öň näme işlediň, ýatladaysaň bolmaýmy? 3.* Beýlekilerden ilki. *Onuň aty ýaryşa goşulan beýleki atlardan at gaýtarym öň geldi.*

♦ **Öňe düşmek (çykamak)** ýolbaşçylyk etmek, ýol görkezmek. **Öňe sürmek** teklipl etmek, üýtgeşiklik girizmek. *Medeniýet işleriniň has giňelmegi üçin möhüm çäreler öňe sürüldi. Öňünde durmak* hötdelip bilmek. *Adam gören ýaly-ha bolajarsyň weli, men munuň öňünde nähili durarkam? (B. Seýtäkow). Öňünden çykamak 1) ýoluna çykyp garşylamak, garşy almak. *Çagalar kakalarynyň öňünden çykdylar. 2)* gaýtawul bermek. *Indi onuň öňünden çykjak tapylarmyka? Öňünden gaçmak* irgöziň gamyny iýmek, öňünden taýynlanmak. *Arman, sen öňünden gaçdyň, ýogsa bu ýumşa sen gitmelidiň. Öňünden geçmek* ussatdan pata almak, özbaşdak işläp ýaly ygtyýar almak. **Öňüni almak** amala aşmazlygy üçin öňünden çäresini görmek, öňünden döremek mümkinçiligini ýok etmek, bir zadyň bolmagyna ýol bermezlik. **Öňüni başlamak** bir işe ilkinji bolup girişmek, başyny başlamak.*

ÖÑALDY [öňally], *at.* 1. Takyrda suw ýygnanmagy üçin, onuň akyp gitjek ugruna basylyan bent. 2. Oba ady.

ÖÑATLY, *at.* Gelin alynmaga gidilende we gaýdylanda gelnalyjylaryň öňünden gelyän atlylar, atbaşçy. *Sona zatdan bihabar, Muňa öňatly geldi* (A. Alamyşow). *Öňatly gidiljek yeriniň goňşy obamyzdadygyny eşiden dessimize gürrüňiň agramy şol ýana agdy* (R. Gelenow).

ÖÑBARAK [öňmarak], *at.* Gelin toýunda bellenen pellehana "öň gelmeşek" edilip gurulýan çapysyk. – *Öňbaragyň bir semiz toklusy bar – diýip, jar çekdirdi* (B. Kerbabaýew).

ÖÑBAŞÇY [öňbaşçy], *at.* 1. Bir hereketiň, aky-myň, guramanyň, edaranyň we ş.m. başynda durup, oňa ýolbaşçylyk edýän adam. 2. Öz yzy bilen alyp baryjy (köplenç, haýwanlar hakynda). *Goyunçy köpek okdurlyp barşyna çöpleriň düýbüne bukdaklaşyp gelyän möjekleriň öňbaşçysynyň üstüne özüni oklady*

(A. Gowşudow). 3. Öñdebaryjy. *Olar tutuş ýurdumyz boýunça ýygymda öňbaşçy bolmagyň hötdesinden gelyärler* ("Nesil").

ÖŇBAŞÇYLYK [öňbaşçylyk], *hal.* Öňbaşçy bolmaklyk, ýolbaşçylyk etmeklik. *Ýaşlar toparynyň öňbaşçylyk hyzmatyny ýokarlandyrmaly.*

ÖŇBAYRAK [öňmaýrak], *at.* At çapyşygynda toýhana ilki gelene berilýän serpaý.

ÖŇDEBARYJY [öñdövaryjy], *at.* Önümçilikde zähmet öndürijiligi bilen beýlekilerden tapawutlanýan adam.

ÖŇDELIK [öñdölük], *at.* Öñde baryjylyk, öñde bolmaklyk, öñe gidijilik. *Gayratam ediris, pagtanam ýygarys, öñdeligi-de elde saklarys.*

ÖŇDE-SOŇDA [öñdö-soñdo], *hal.* 1. Iru-giç, haçan hem bolsa, birwagt, ahyrsoňy. *Öñde-soñda bilinmän galjak zat bolmaz.* 2. Hiç haçan, hiç wagt. *Men öñde-soñda şondan başga ýalan sözlemedim* (A. Gowşudow).

ÖŇI-ARDY [öñü-a.rdy], *at.* Öñi we yzy, başy-aýagy. *Çyksa goşun öñi-ardy bilinmez* (Magtymguly).

♦ **Öñi-ardy gelmezlik** bir işiň gutarýan wagty, netijesi belli bolmazlyk. *Seniň bu başlan işiň öñi-ardy gelmedi-le.*

ÖŇINÇÄ [öñüýnçä:], *hal.* 1. Öñi bilen, ilki, öñ, öñürti. *Öñinçä jaý salynjak ýere kerpiç çekeliň.* 2. Öñ ýany, biraz öñ, öñüsyry. *Ol ýygnak başlanmazdan öñinçä geldi.*

ÖŇI-SOŇY [öñü-soňy], *hal.* 1. *ser.* **Öñde-soñda.** 2. *ser.* **Öñi-ardy.**

ÖŇKI [öñkü], *syp.* 1. Öten döwürdäki, geçenki, owalky, ozalky. *Öñki adamlar sada bolupdyrlar.* 2. Öñde baryan, öñde gelyän, öñde duran, öñdäki. *Goşunyň öñki hatary baýdaklydy.* 3. Öten aşşam, öten gije däl-de, ondan aňyrdaky (aşşam, gije). *Bagşy aga, seniň täze düzen aýdymyňy höwes bilen diňlänimiz öñki aşşam dälmi?! (B. Kerbabaýew).*

ÖŇKI-ÖŇKÜLIK [öñk(ü)-öñkülük], *at.* Üýtgän zat ýok, şol bir ýagdaý, öñki ýagdaý, öñküsi ýaly, hemişekisi ýaly, öñkülik. *Birnäçe wagt geçenden soň, ýene-de öwrenişip gitdiler, ýene-de öñki-öñkülik boldy* (B. Seýtakow).

ÖŇKI-SOŇKY [öñkü-soňky]: **öñki-soňky görmedigini görkezmek** kynçylyklara sezewar etmek, kösemek. *Wagtlaryň başlyk diýip bellediler weli, başlyksyrap, işgärlerine öñki-soňky görmedigini görkezdi.*

ÖŇKÜLIK [öñkülük], *at.* 1. Biriniň özüni öñki duýuş ýagdaýy. *Onuň öñküligi bolmady, ...gaşlary çytyldy* (B. Gurbanow). 2. *ser.* **Öñki-öñkülik.**

ÖŇKÜSI [öñküsi] **I: öñküsi gün** geçen belli bir günün öñünden gelyän gün. *Ol şäherden öñniň däl-de, öñküsi gün geldi.*

ÖŇKÜSI [öñküsi] **II, çal.** 1. Öñ nähili bolsaň, şonuň ýaly boluş (I, II, III şahslaryň goşulmasyny kabul eden halatynda ulanylýar: *öñkim, öñkiň, öñküsi* we ş.m.). *Öñküsi ýaly bolsun-da gezibersin.* 2. *gepl.d.* Biriniň öñki aýaly ýa-da adamsy. *Onuň öñküsi biziň obadaşymyzdy.*

ÖŇLIN-SOŇLYN [öñlin-soňlyn], *hal.* Birde öñünden, bir-de soñundan, käwagt biri, ygym-sagym. *Çakylyga öñlüýn-soñluýn gelmek bu obanyň adamlarynyň endik eden gylygydy.*

ÖŇLI-SOŇLY [öñlü-soňly], *hal.* 1. Başdan-aýak, öñde-soñda, jikme-jik, takyk. *Dilewarlyk edip-etmän, biziň hem öñli-soňly bilýän zadymyz ýok!* (G. Kulyýew). 2. Ymykly, hemişelik. *Don biçerler ýeñli-ýanly, dost tutarlar öñli-soňly* (Nakyl).

ÖŇLÜK, *at.* Geýen eşiğiň öñ ýüzünü hapadan goramak üçin öñe tutulýan ýörite tikilen eşiklik. *Sähragül elini öñlügine süpürüp, bärki otaga girip gelşine seslendi* (N. Jumaýew).

ÖŇLÜKLIK [öñlülük], *syp.* Öñlük eder ýaly (mata we ş.m.).

ÖŇŇE [öññö], *çal., ser.* **Özge.** Birniçe adam bar, ýygar teňňäni, Özüne taý görmän, gezer öñňäni (Magtymguly). *Gün düşende ýalkym salýar maňlaýynyň egmesi, Bir seni gördüm jahanda, sençe ýokdur öñňesi* (Baýly şahyr). *Ertir oýansam, öýümdäkileriň birinden öñňesi işe giden eken* (H. Garabaýew).

ÖŇŇEREKLEMEK [öññöröklömök] *işl., gepl. d.* 1. *ser.* **Öñürdiklemek.** *Eşek öññerekläp çapyp baryardy.* 2. *göç.m.* Ýaranjak bolup, biriniň öñünde iki-baka ylgaşlamak, selpemek, ylgamanyň bəri ýany gaty-gaty ýöräp, hyzmatyny etmek.

ÖŇŇIL [öññüýl / öññüýyl], *hal.* Geçen ýyl däl-de, ondan öñki ýyl. *Biziň öññil gyssananymyz ýadynda barmy?* (B. Kerbabaýew).

ÖŇŇILKI [öññüýlkü / öññüýylky], *hal.* Geçen ýylky däl-de, ondan öñki ýylky. *Onsoň-a mallarymyz sowukda öññilki ýaly heläk bolaymasa gerek* (N. Pomma).

ÖŇŇIN [öññüýn / öññu:n], *hal.* Düýn däl-de, ondan öñki gün. *Bilýämiň, meni düýn däl, öññin goşunçylyga çagyrdylar* (A. Durdyýew).

ÖŇŇINKI [öññüýnkü / öññu:nky], *hal.* Düýn däl-de, ondan öñki günki. *Meniň ony öññinki görşüm.*

ÖŇŇÜÝYL [öññüýyl], *hal, ser.* **Öññil.**

ÖŇÜNDE [öñünnö], *köm.s.* Alnynda, garşysynda. *Oba hojalyk işgärleriniň öñünde durýan wezipeler.*

ÖŇÜNDEŇ [öñünnöŇ], *hal.* Hereketiň amala aşmazyndan birnäçe wagt öñ. *Onuň oba gidendigini maňa öñünden aýtmaly ekeniň, eşiden bolsam, menem bile giderdim.*

ÖŇÜRDIBERMEK [öñürdüvermek], *işi., ser.* **Öñürtiläbermek.**

ÖNÜRDİK [önürdük / öññürdük], *hal.* Atyň, eşegiň ön ayaklaryny yzly-yzyna gezekli atyp, ortaça çapysynyň, gidişiniň bir görnüşi. *Takyrjak ýerde dikgirdedip bolmaýan eşek-de, önürdigini ýazman ylgady* (B. Kerbabaýew). *Meret ýabynyň önürdigini ýazdyrman, bir sagatlap sürdi* (A. Durdyýew).

ÖNÜRDİKLEME [önürdiklömö / öññürdiklömö], *iş ady.* Önürdiklemek ýagdaýy.

ÖNÜRDİKLEMEK [önürdiklömök/öññürdiklömök], *işl.* 1. Önürdigine çapmak, önürdigine gitmek. *Eşek şol önürdikläp barsyna märekäniň gapdalyna gelip ayak çekýär* ("Edebiýat we sungat"). *At önürdiklemäge başlady.* 2. *göç.m.* Ýaranjak bolup, biriniň önünde byzbydyklamak. *Onuň önünde önürdikläp hem, ýalbaryp hem ýaranyp bilmedi* (N. Pomma).

ÖNÜRDİKLEMEZLIK [önürdiklömözlük / öññürdiklömözlük], *iş ady.* Önürdigine çapmazlyk, önürdigine gitmezlik.

ÖNÜRDİKLEŞMEK [önürdiklöşmök], *işl.* 1. Köpçülik bolup önürdigine çapmak, önürdigine gitmek. 2. Ýaranjak bolup biriniň önünde byzbydyklaşmak.

ÖNÜRDİKLETMEK [önürdiklötme], *işl.* Birine aty, eşegi önürdigine çapmaga, önürdigine sürmege mejbur etmek. *Gezerine süreýinmi ýa-da önürdikledýinmi?* (B. Soltannyázow).

ÖNÜRDİKLEÝIŞ [önürdiklöýüş/öññürdiklö-yüş], *iş ady.* Önürdiklemek ýagdaýy.

ÖNÜRDIKLÄBERMEK [önürdiklä:vermek], *işl.* 1. Önürdikläp başlamak. 2. Ýaranjak bolup, biriniň önünde byzbydykla bermek.

ÖNÜRDIŞ [önürdiş], *iş ady.* Önürtmek ýagdaýy.

ÖNÜRTDIRMEK [önürtdirmök], *işl., ser.* Önürtiletmek.

ÖNÜRTI [önürtü], *hal.* Ilki, ozal, ön. *Ol ýatmazyndan önürti daş çykyp, howanyň ýagdaýyny synlamak isledi* (A. Gowşudow).

ÖNÜRTILEME [önürtülömö], *iş ady.* Önürtilemek ýagdaýy.

ÖNÜRTILEMEK [önürtülömök], *işl.* Bir işi, hereketi beýlekilerden ön, ilki etmek, başgalardan önünçä yerine ýetirmek. *Indi sen bizden önürtilediň, näme maslahat sorasaň soraber* (A. Durdyýew).

ÖNÜRTILEMEZLIK [önürtülömözlük], *iş ady.* Bir işi, hereketi beýlekilerden ön etmezlik, yerine ýetirmezlik.

ÖNÜRTILETMEK [önürtülötmök], *işl.* Önürtilemäge ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

ÖNÜRTILEÝIŞ [önürtülöýüş], *iş ady.* Önürtilemek ýagdaýy.

ÖNÜRTILÄBERMEK [önürtülä:vermek], *işl.* Bir işi, hereketi başga birinden ön başlamak.

ÖNÜRTME [önürtmө], *iş ady.* Önürtmek ýagdaýy.

ÖNÜRTMEK [önürtmök], *işl., ser.* Önürtilemek. *Olar biri-birinden önürtjek bolup, ýerli-ýerden gepläp başladylar.*

ÖNÜRTMEKLIK [önürtmөklük], *iş ady.* Önürtmek ýagdaýy.

ÖNÜRTMEZLIK [önürtmөzlük], *iş ady., ser.* Önürtilemezlik.

ÖNÜSYRA [önüsy:ra], *hal.* Bir wakanyň ýa-da bir zadyň edil ön ýanynda, sähelçe wagt ozal (köplenç halatda degişlilik goşulmasyndan soň ýöneliş düşümde getirilip ulanylýar).

ÖNÝETEN, *at.* Özüňçe bar-ýok, bolar-bolmaz, bolgusyz (adam hakynda). *Öňýetene özüni oynadyp ýörseň, sagmyka beri diýerler.*

ÖPDÜRMEK [öpdürmök], *işl.* Posa bermek, ogşatmak, öpmäge ýol bermek.

ÖPME [öpmө], *iş ady.* Öpmek ýagdaýy. *Iliň arasynda söýgülisini öpmesi oňa geñräk göründi.*

ÖPMEK [öpmök], *işl.* Posa almak, ogşamak. *Onuň dodaklaryndan öpesi geldi* (B. Kerbabaýew).

ÖPMEKLIK [öpmөklük], *iş ady.* Öpmek ýagdaýy.

ÖPMEZLIK [öpmөzlük], *iş ady.* Posa almazlyk, ogşamazlyk.

ÖPÜBERMEK [öpüvermek], *işl.* Posa alyp başlamak, ogşabermek.

ÖPÜLMEK [öpülmök], *işl.* Posa alynmak, ogşalmak.

ÖPÜŞ, 1. *iş ady.* Öpmek ýagdaýy. *Mähir bilen perzendini öpüşi şeýle bir mylaýym, şeýle bir süýji* ("Edebiýat we sungat"). 2. Posa, ogşuk, öpüşik. *Artyk soňky öpüşden soň gyssanmaç sorady: – Aýnam, wadamyz – wadamy?* (B. Kerbabaýew).

ÖPÜŞMEK [öpüşmök], *işl.* Biri bilen ogşasamak, biri-biriňi ogşamak. *Aýna kimin yüzler bilen öpüşmeşek oynagaly* (Kemine).

ÖR [ö:r]: **ör boýuňa galmak** 1) dik durmak, dikelmek. 2) *ser.* **Ör-gökden gelmek.** **Ör-gökden gelmek** oslanmadyk, garaşylmadyk ýagdaýa gaty geň galmak, haýran galmak, allaniçigsi bolmak. – *Ýok, ýok – diýip, Rahym ör gökden geldi* (O. Ödäýew). **Ör turmak (galmak)** oturan ýeriňden galyp, dik durmak, dikelip durmak, ayak üstüne galmak. *Garly ussa aňk bolup, ör turan ýerinde iki elini uýlugyna urdy* (A. Gowşudow).

ÖRÇ: örç almak barha güýjemek, barha möwç almak. *Ol ýene-de örç alyp geldi.* **Örç bolmak** biri bilen gyr-tut bolmak, birini özüňe duşman saýmak.

ÖRÇELEŞMEK [ö:rçölöşmök], *işl.* Biri bilen dikelmek, oturman, dik duran ýeriňden sanaşmak, birine gaýtargy bermek. *Özüňden uly bilen örçeleşip durmak gelşikli däl.*

ÖRDEK [ö:rdök], *at.* Köplenç, suwda ýaşaýan ýasy çüňkli, boýny we aýaklary gysga guş.

ÖRDEKBURUN [ö:rdökburun], *at.* Köplenç, Awstraliýada duş gelyän, burny ördegiň burnuna meňzeş, ýumurtga guzlaýan, suwda we kenarda ýaşaýan haýwan.

ÖRDÜRMEK [ö:rdürmök], *işl.* 1. Örmek işini başga birine etdirmek; örmäge mejbur etmek; örmek işini buýrup ýerine ýetirtmek. *Ýüň jorap ördürmek. Jigim gulpajygyny gelnejesine ördürdi. Kerpiç ördürmek.* 2. Örmäge mümkinçilik döretmek. *Kaka, maňa-da kerpiç ördürsene.*

ÖRE [ö:rö] **I**, *at.* 1. Çatma gurlanda dikilýän esasy direg, sütün, daýanç. – *Aý oglum, ne bela boldy bu näme etdigiň – diýip, bu-da çatmanyň artky öresinden gaýym ýapypdy* (“Görögly”). 2. Jykyryň dik dikilýän sütüni. *Gül-düräp suwny akar-da, öresi lerman jykyr* (Andalyp). 3. Harmanyň ortasyna dikilýän agaç. 4. Oglana dakylýan at.

ÖRE [ö:rö] **II**, *at.* Juwazyň oky.

ÖREDAS [ö:röda:ş], *at.* Eýwanyň dik sütüniniň aşagyna goýulýan ýasy, galyň daş.

ÖRÄN [örä:n], “Juda, gaty, has” manysyndaky güýçlendiriji kömekçi söz. *Durdy örän çalasyn hem ýyndamdy* (H. Derýaýew).

ÖRGÜN [ö:rün], *at.* Käbir ýokanç keseller zerarly bedende we nemli bardada döreyän owunjak düwürtikler. *Garahassalyk örgüni. Gyzamyk örgüni.*

ÖRGÜNLI [ö:rünli], *syp.* 1. Örgün bilen geçýän. 2. Endamyna örgün ören adam.

ÖRI [ö:rü], *at.* 1. Mal bakylýan otluk ýer, meýdan, ýaýla. 2. Gidýän ýeri, gezyň ýeri. *Daş örüsi öýden ses ýetimlik ýer boldy* (“Edebiýat we sungat”). 3. *göç.m.* Gerim, aýtylm. *Ol döredijilik örüsini giňeltmäge çalyşýar.*

♦ **Örüsi daralmak** baryş-geliş edýän ýeri azalmak. *Ýok goşunyň hiç aňyrsy-bärisi, Barha daralýardy hanyň örüsi* (A. Köpekmergen). **Örüsi giňemek 1)** baryş-geliş edýän ýeri artmak, gatnaşyk edýän ýeri köpelmek. *Örimiz giňedi ýuwaş-yuwaşdan, Biziň üçin barha obamyz dardy* (K. Gurbannepesow). 2) dünýäsi giňemek, aladasy, hasraty azalmak, asudalyk aralaşmak. *Onuň örüsi giňemek bilen, durmuşa bolan talaby-da artdy* (B. Kerbabaýew).

ÖRJEMEK [örjömök], *işl., ser.* **Möwjemek.**

ÖRK [örük], *at.* 1. Mal-gara örklenýän bagly gazyk, teble we ş.m.. *Sygrymyzyň örküni tazeläp gel.* 2. *göç.m.* Biriniň dogduk mekany, ýerligi, asly. “*Örki şu ýerde bolsa, munuň özge ýurda gidesi ýok*” diýip, kyrk gije-gündiz toý başlady (“Nejep oylan”).

♦ **Örküni üzmek 1)** daýanjyňy ýitirmek, ýerden arany açmak. *Şol barmana bir tümmejikden aşan maşyn ýerden örküni üzüp, süýnüp gitdi* (B. Kerbabaýew). 2) Dogduk mekandan gidip, onuň bilen aragatnaşygyňy

kesmek, ýitirmek. *Kimiň göbek gany siňen ýerden örküni üzesi gelyändir öýdýän?!*

ÖRKLEME [örüklömö], *iş ady.* Örklemek ýagdaýy.

ÖRKLEMEK [örüklömök], *işl.* 1. Sygyr, at ýaly maly otluk ýerde uzyn ýüpe gazyga baglap goýmak. *Mallary suwa ýakyp, sygry örklemek meniň paýyma düşdi. Ol bir uly çynaryň üstünden bardy we onuň saýasynda atyny örkäp, dynç almakçy boldy* (“Türkmen halk ertekileri”). 2. *göç.m.* Duýgy taýdan baglamak, bent etmek.

ÖRKLEMEKLIK [örüklömöklük], *iş ady.* Örklemek ýagdaýy.

ÖRKLEMEZLIK [örüklömözlük], *iş ady.* Örklemek işi ýerine ýetirilmezlik.

ÖRKLENMEK [örüklönmök], *işl.* Otladylmak üçin otluk ýerde daňylmak. *Sygyr suwly ýabyň boýunda örklenipdir.*

ÖRKLEŞMEK [örüklöşmök], *işl.* 1. Örklemäge kömekleşmek. *Sen jigiňe sygyrlary örkleş.* 2. Bilelikde örklemek. *Olar mallaryny örkleşip yör.*

ÖRKLETMEK [örüklötmök], *işl.* Örklemek işini birine etdirmek.

ÖRKLÄBERMEK [örüklä:vermek], *işl.* Örkäp başlamak.

ÖRKLI [örüklü], *hal.* 1. Otlamak üçin otly ýerde baglanyp goýlan, daňlyp goýlan. *Bir ýigit örkli duran iş ýabylaryndan birini münüp, gala bakan ýüzin salyp gidýär* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Bendiwan; ýüpsüz daňlan, bagly, golgarama. *Nirä gitsem, çekip dursuň erşimden, Ömürboýy örkli saňa ýüregim* (M. Seýidow).

ÖRKLÜLIK [örüklülük], *at.* 1. Örklenilip goýlan halda bolmaklyk. 2. Garaşlylyk, baglylyk, golgaramalyk.

ÖRKÜÇ, *at.* 1. Düýäniň arkasyndaky ýag gatlagyndan emele gelyän gerşi. *Dogrudan hem, ýükçi arwanalaryň yük çekmekden ýaña örküjiniň gapdallary ýagyr bolardy* (A. Gowşudow). 2. Dagyň, suw tolkunlarynyň, depäniň we ş.m. beýgelyň ýeri, gerşi. *Syrgyn süren gar depeleriniň kesmir-kesmir örküçleri Garagumuň ürgün gum depelerini ýadyňa salýardy* (B. Gurbanow). 3. *göç.m.* Bir döwürüň, paslyň ýa-da wakanyň çürbaşy, depesi, aýgytly wagty. *Gyşyň örküjinde güpläp, agyr gar düşýär.*

ÖRKÜÇLEK [örküşlök], *syp.* 1. Uly örküçli, örküji uly. *Örküçlek düýe.* 2. Gerşi uly bolan, örküji has belent bolan. *Ol örküçlek gaýanyň ýüzünden towsup, Sumbara düşdi* (B. Soltannýazow).

ÖRKÜÇLEME [örküşlömö], *iş ady.* Örküçlemek ýagdaýy.

ÖRKÜÇLEMEK [örküşlömök], *işl.* Tolkun sebaşpli suwuň yüzünde uly-uly geriş emele gelmek. *Şe-mal turup, örküçläp ugran gomlar birneme howatyr etdirýärdi.*

ÖRKÜÇLEYİŞ [örküşlöýüş], *iş ady.* Örküçlemek ýagdaýy.

ÖRKÜÇLÄBERMEK [örküşlä:vermek], *işl.* Örküçläp başlamak (tolkun hakynda)

ÖRKÜÇLİ [örküşlü], *syp.* 1. Örküji bar bolan. *İki örküçli düýe.* 2. Tümmärip duran genişli, beýgelip, saýlanyp duran. *Onuň örküçli burnunyň ýanyndaky duluklary ýiti gözlerini has kiçeldip görkezýärdi.*

ÖRLÜK [ö:rlük], *at.* Gäminiň ortasyndaky ýelken çekilýän uzyn agaç.

ÖRME [ö:rme], 1. *iş ady.* Örmek ýagdaýy. 2. *at, ser.* **Örüm** 1. Gözüňe sürme ýaraşar, Biliňe tirme ýaraşar, Saçyňa örme ýaraşar, Saçlary şamar Hatyja (Seýdi). 3. Örülip taýýarlanan, örülen. *Beýle gapdalymyzda çägesow kenar boýunda örme kepbe bardy.*

ÖRMEGAMÇY [ö:rmöğamçy], *at.* Gaýyşdan örülen gamçy. *Bizde-de örme gamçy bardy.*

ÖRMEGAPY [ö:rmöğapy], *at.* Gamyşdan, hyşadan, teletinden örülip, yssyny, sowugy geçirmeýän gapy. *Güýçli ýel kaşaryň örmegapysynam böwsüp taşlady* (G. Şamyýew).

ÖRMEK [ö:rmök] **I**, *işl.* 1. Ýörite çişler ýa-da örüji maşyn arkaly ýüplükden, ýüpden önüm taýýarlamak. *Gyzlar jorapdyr ellik öryärler.* 2. İlkibaşdan örjek saçyňy, köplenç, üçe bölüp, her bölegini barmaklaryň uýy bilen berk tutagada, beýleki böleginiň üstüne atmak arkaly biri-biriniň içinden geçirip, örüm görnüşine getirmek. 3. Sebet we ş.m. ýasamak üçin ösümlik baldaklaryny biri-biriniň arasyndan geçirip birleşdirmek. *Sebet örmek.* 4. Biri-biriniň üstüne tertipli goýup galdyrmak. *Çeleklari üstü-üstüne örmek. Ýorgan-düşekleri sandygyň üstünde örüp goýmak.* 5. Daşdan, kerpiçden jaý galdyrmak üçin arasyna palçyk guýup, kerpiçleri biri-biriniň üstünde ýerleşdirmek, goýmak. *Kerpiç örmek.*

ÖRMEK [ö:rmök] **II**, *işl.* 1. Gögerip çykmak, gögermek. *Men bolsa doguldym alabaharda, Dogupdyryn otlar ýaňy örende* (B. Hudaýnazarow). *Güýz ýagşyndan soň, depe-düzlere gök ot ördi.* 2. Bedende, tende her hili düwürtik, örgün peýda bolmak. *Çagajygyň bedenine örgün örüpdir.* 3. Köpçülükleýin ayak üstüne galmak, ýerinden turmak, turup bir ýana gönükmek. *Ýatan goýunlar şagallardan ürküp, tapyrdaşyp öryärdiler* ("Edebiýat we sungat"). *Toýa gelen adamlar nahar iýenlerinden soň agzybirlik bilen ördi.* 4. Ukudan soň ýerinden galmak, turmak, ýatyp turmak. *Ine, şol gün obanyň çagalary önküsinden hem ir ördüler* (H. Ysmaýyłow). *Sag-aman ördüňizmi?*

ÖRMEKLIK [ö:rmöklük] **I, II**, *iş ady.* Örmek ýagdaýy.

ÖRMEZLIK [ö:rmözlük], *işl.* Örmek hereketi amala aşmazlyk.

ÖRÑEDILMEK [örñödülmök], *işl.* Köpeldilmek (mal hakynda).

ÖRÑEME [örñömö], *iş ady.* Örñemek ýagdaýy.

ÖRÑEMEK [örñömök], *işl.* Sany köpelmek; sany artmak. *Maldarçylyk ösýär bizde, Goýun-guzy örnäp düzde* (A. Salyh). *Meniň malym hem örnäp başlapdyr* (H. Derýaýew).

ÖRÑEMEZLIK [örñömözlük], *iş ady.* Köpelmmezlik.

ÖRÑETMEK [örñötmök], *işl.* Sanyny köpeltmek, artdyrmak. *Toklularymyzyň galanjalaryny bolsa örne-deris* (B. Öwezow).

ÖRÑEÝİŞ [örñöýüş], *iş ady.* Örñemek ýagdaýy.

ÖRÑÄBERMEK [örñä:vermek], *işl.* Örnäp başlamak, köpelig ugramak.

ÖRT: **ört almak** oda çawlanyp ýanmak, köymek. *Ört alan gamşyň ýalny onuň arasyndaky çygar gyzganyň hem pudaklaryny köýdürjekdi* (B. Kerbabaýew). **Ört bermek** oda çawlap ýakmak, köýdürmek. *Bütün töweregi ört berlen ýaly garaldyp taşlady.* **Gara ört bolmak** gara ýanyk bolmak. *Günüň aşagynda işläňsoň, onuň ýüz-gözi gara ört bolupdyr.*

ÖRTDÜRMEK [örtdürmök], *işl.* Örtmek işini başga birine etdirmek.

ÖRTEME [örtömö], *iş ady.* Örtmek ýagdaýy.

ÖRTEMEK [örtömök], *işl.* Gaty gynandyrmak, bagryny ýakmak, janyňy ýakmak, ýakmak. *Serwi daragt boýly peri, Seni hijran örtedi* (Magtymguly).

ÖRTEMEKLIK [örtömöklük], *iş ady.* Örtmek ýagdaýy.

ÖRTEMEZLIK [örtömözlük], *iş ady.* Gaty gynandyrmazlyk, bagryny ýakmazlyk, janyňy ýakmazlyk, ýakmazlyk.

ÖRTENDIRMEK [örtönnürmök], *işl.* Gaty gynandyrmak, janyňy ýakmak, ýakmak.

ÖRTENİŞMEK [örtönüşmök], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde örtlenmek.

ÖRTENMEK [örtönmök], *işl.* Gaty gynanmak, ýanmak, janyňy ýakmak. *Pyrakynda örtlenip, geldim zybana, dilber* (Mollanepes). *Derdim güýçli, men örtlenmän nädeýin, Gowga köpdür syna-başyň içinde* (Zelili).

ÖRTEÝİŞ [örtöýüş], *iş ady.* Örtmek ýagdaýy.

ÖRTÄBERMEK [örtä:vermek], *işl.* Birini örtäp başlamak.

ÖRTGI [örtgü], *at.* 1. Aýal-gyzlaryň başyna örtünmek, bürenmek üçin niýetlenen ýaglyk. 2. Bir zadyň üstüni, yüzüni, daşyny örtmek, ýapmak üçin ulanylýan zat. *Otaga giren ýerinde üsti ak örtgi ýapylan stol dur* (A. Gowşudow).

ÖRTGÜLİ [örtgülü], *syp.* Örtgüsi bolan, örtgi atylan, örtgi çekilen.

ÖRTGÜLIK [örtgülik], *syp.* Örtgi üçin niýetlenen, ulanylýan (mata we ş.m. zat).

ÖRTGÜN, *at, köň.s.* Arpa-bugdaý gabygy.

ÖRTI [örtü], *at, ser.* **Örtgi.** Çep böwürde örtüsi ýyrtylyşan köne kürsi durdy (G. Kulyýew).

ÖRTME [örtmō], *iş ady.* Örtmek ýagdaýy.

ÖRTMEK [örtmök], *işl.* 1. Üstüni ýapmak, üstüni büremek. *Çagajyk süýtli küýzäniň agzyny akja mata bilen örtidi.* 2. Yüzüne ýazylyp ýatmak, üstüni basyrmak, yüzüni tutmak. *Depe-düzi gar örtüpdür.* 3. Öňüni tutmak, öňüne gabat bolmak, yüzüne perde bolmak. *Lemmer-lemmer gara bulutlar tutaşyp, asmanyň yüzüni örtüpdü* ("Edebiýat we sungat"). 4. göç.m. Ýaşyrmak, gizlemek, bassyr-bussur etmek. *Hakykatyň üstüni örtmek ýagşy däl.*

ÖRTMEKLIK [örtmōklük], *iş ady.* Örtmek ýagdaýy.

ÖRTMEN [örtmōn] *at.* 1. Ýüke ýapmak, yüküň üstüni örtmek, dula germek üçin öýdelip dokalýan haly önümi. 2. Gelinleriň gýňaç daňynmagyň ýerine başyna atynýan ýaglygynyň, gýňajynyň umumy ady, örtgi.

ÖRTMEZLIK [örtmōzlük], *işl.* Üstüni ýapmazlyk, büremezlik, öňüni tutmazlyk.

ÖRTÜBERMEK [örtüvermek], *işl.* Üstüni ýapmaga, büremäge, öňüni tutmaga başlamak.

ÖRTÜK, *at, ser.* **Örtgi** 1, 2. *Örtügi ýaşyldyr, geýdigi ala, Boýy Selbä meňzär, kamaty tala* ("Saýatly – Hemra"). *Tamýň demir örtüğine degýän ýagşy damjalary onuň beýnisinde şatyrdaýana döndi* (B. Kerbabaýew).

ÖRTÜKLI [örtüklü], *syp., ser.* **Örtgüli.** *Ol öýe girip, üsti örtüklü stoluň başyna geçip oturdy* (B. Soltannyázow).

ÖRTÜLGI [örtülgi], *syp.* Üsti bir zat bilen ýapylan, üstüne bir zat bürenen, örtülen. *Onuň gözüne ak mata bilen örtülgi tegelek stoluň üstünde duran owadan güldandaky bir desse çemen seçelenip göründi* (N. Pomma).

ÖRTÜLI [örtülü], *syp., ser.* **Örtgüli.** *Otaga giren yerinde üsti ak örtüli kürsi dur* (A. Gowşudow).

ÖRTÜLIK [örtülük], *syp.* Örti, örtgi üçin ulanylýan (mata we ş.m. zat).

ÖRTÜLMEK [örtülmök], *işl.* 1. Üsti ýapylmak, bürelmek. *Ýeke depeler däl, meýdanlaryň hemme ýeri hem gar bilen örtülipdi. Ýol taýgançak buz bilen örtüldi.* 2. Öňi tutulmak, öňüne gabat bolmak, yüzüne perde bolmak. *Duýdansyzlykda ýel turdy, bütin asman hem bulut bilen örtüldi.* 3. Ýaşyrylmak, bassyr-bussur edilmek, gizlenilmek.

ÖRTÜNJE [örtünjō], *at.* Örtünmek, ýapynmak üçin örtgi, ýaglyk, gýňaç, ýapynja. *Adamlar örtünjelerini başlaryna bürenişip, yklaryny bakysyp, döwüm-dişlem çörek ýdiler* (A. Gowşudow).

ÖRTÜNJEK [örtünjōk], *at.* 1. Aýallaryň başyna atýan uly gýňajy, örtünje, ýapynja. 2. Howut ýyrtylmazlyk üçin onuň üstünden atylýan deri ýa-da keçe bölegi.

ÖRTÜNMEK [örtünmök], *işl.* Öz üstüni ýapmak; başyňa atmak, bürenmek. *Ukladpyr düýürülenip ikijigi-de, Üstlerine örtünip köne jiltge* (A. Atajanow).

ÖRTÜŞ, *iş ady.* Örtmek ýagdaýy.

ÖRTÜŞDIRMEK [örtüşdürmök], *işl.* Köp zadyň üstüni örtüp çykamak, hemmesini örtmek.

ÖRTÜŞMEK [örtüşmök], *işl.* 1. Bir zadyň üstüni örtmäge kömekleşmek. *Ol öýüň töründe duran gapyrjaklaryň üstüni örtüşdi.* 2. Bilelikde örtmek.

ÖRÜBERMEK [ö:rüvermek], *işl.* Örüp başlamak, örüp ugramak.

ÖRÜJI [ö:rüjü], *at.* Örmek işini ýerine ýetirýän adam. *Obada kerpiç örüjileri, agaç ussalaryny taýýarlamak örän möhümdir.*

ÖRÜJILIK [ö:rüjülük], *at.* Örmek arkaly önüm taýýarlaýyş käri, hünäri.

ÖRÜLEME [ö:rülmō], *iş ady.* Örümek ýagdaýy.

ÖRÜLEMEK [ö:rülmōk], *işl.* Örüde gezmek, örüde otlamak. *Aşyň içen derlesin, Süriň gumda örülesin* (Halk döredijiliginden).

ÖRÜLEMEZLIK [ö:rülmōzlük], *iş ady.* Örüde otlamazlyk, örä goýberilmezlik.

ÖRÜLEYİŞ [ö:rülöýüş], *iş ady.* Örümek ýagdaýy.

ÖRÜLETMEK [ö:rülmōtmök], *işl.* Mallary örüde gezdirmek, bakdyrmak. *Gyş aýlarynda sürini solar ýaly oýlukda örüledýärin.*

ÖRÜLMEK [ö:rülmök] *işl.* 1. Aýak üstüne galynmak. *Tomusda ir örülip, yssy düşmänkä ähli işlerden dynylýar.* 2. Ýatyp turulmak.

ÖRÜM [ö:rüm], *at.* 1. Örmek şekili. *Goşa örüm saç. Jorabyň örümi.* 2. Guýy gazylanda diwary opurylmazlyk üçin iç yüzüne örülen sözen, ýylgyn.

ÖRÜMLIK [ö:rümlük], *syp.* Guýa örüm etmek üçin niýetlenen (sözen, ýylgyn we ş.m. zat)

ÖRÜNMEK [ö:rünmek], *işl.* Özüň üçin örmek. *Gelnejem özüne düýe ýüňünden ýeňsiz örünýär.*

ÖRÜŞ [ö:rüş], *iş ady.* Örmek ýagdaýy.

ÖRÜŞMEK [ö:rüşmök] I, *işl.* 1. Örmäge kömekleşmek. 2. Bilelikde örmek (jorap, saç hakynda). *Men ejeme jorap örüşýärin. Gyzlar saçlaryny örüşip oturdylar.*

ÖRÜŞMEK [ö:rüşmök] II, *işl.* 1. Endamyňa, teniňe her hili düwürtikler örüp başlamak. 2. Köpçülikleýin aýak üstüne galmak, yzly-yzyna turup başlamak. *Ýatan goýunlar örüşdi.*

ÖRÜZIBERMEK [ö:rüzüvermek], *işl.* Örüzip başlamak. *Sen goýunlaryňy örüziber, onýança menem süýdi basyraýyn.*

ÖRÜZİLMEK [ö:rüzülmök], *işl.* 1. Biynjalyk edilmek, gozgalaňa salynmak. *Bimahal eşidilen at ayaklarynyň sesine bütün oba örüzildi.* 2. Ukudan oýarylmak, ýatanlar turzulmak.

ÖRÜZİŞMEK [ö:rüzüşmök], *işl.* Örüzmäge kömek etmek, ukudan oýaryşmak. *Sen ataňa sürini örüzüş, ynha menem bararyn.*

ÖRÜZME [ö:rüzmö], *iş ady.* Örüzmek ýagdaýy.

ÖRÜZMEK [ö:rüzmök], *işl.* 1. Ayak üstüne galdyrmak. *Ýöne, çykanyňyzdan at salyp, obany örüzäýmän!* 2. Ukudan oýarmak, ýatanlary turuzmak. *Ol daňdanyň ümüň-tamşynda örüzän sürüsine gözünü aýlady* ("Edebiýat we sungat"). 3. Üstüne goýbermek, küşgürmek. *Ýaşuly hem itleri örüzip goýberdi.*

ÖRÜZMEKLIK [ö:rüzmöklük], *iş ady.* Örüzmek ýagdaýy. *Atam maňa sürini daň atan badyna örüzmekligi tabşyryp gitdi.*

ÖRÜZMEZLIK [ö:rüzmözlük], *iş ady.* Ayak üstüne galdyrmazlyk, turuzmazlyk.

ÖSDÜRIBERMEK [össürüvermek], *işl.* 1. Ösdürüp başlamak, ösdürüp ugramak. 2. Ösdürmegi şu tarzda dowam etdirmek. *Saýaly hem miweli agaçlary şeýdip ösdüriberseň, ilin alkyşyny alarsyň.*

ÖSDÜRILMEK [össürülmök], *işl.* 1. Ekin, agaç we ş.m. ekilip ýetişdirilmek. 2. Ekläp-saklanylmak, terbiýelenmek, kemala getirilmek. 3. Köpeldilmek, artdyrylmak. *Maldarçylyk ösdürilýär.* 4. Kämilleşdirilmek, ýaýbaňlandyrylmak, gowu-landyrylmak, güýçlendirilmek, giňeldilmek.

ÖSDÜRMEK [össürmök], *işl.* 1. Ekin, agaç we ş.m. zatlary ekip ýetişdirmek. *Her kim öz öýüniň töwereginde ir-iýmişli bag ösdürüp ýetişdirdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Ekläp-saklap ulaltmak, terbiýeläp ýetişdirmek, kemala getirmek. 3. Köpeltmek, artdyrmak. *Bizde hojalygyň ähli pudaklaryny ösdürmäge giň ýollar açyldy* (N. Jumaýew). 4. Bir pikiri, ugry kämilleşdirmek, ýaýbaňlandyrmak, şol hakdaky düşüňjani giňeltmek, çuňlaşdyrmak. *Kemine öz döredijiliginde beýik şahyr Magtymgulynyň pikirlerini döwrüne görä ösdüripdir.* 5. *göç.m.* Biriniň derejesini, wezipesini galdyrmak.

ÖSDÜRMEKLIK [össürmöklik], *iş ady.* Ösdürmek ýagdaýy.

ÖSDÜRMEZLIK [össürmözlük], *iş ady.* Ösdürüp ýetişdirmezlik, ösmeginiň öňi alynmak, ösmez ýaly etmek.

ÖSDÜRTMEK [össürtmök], *işl.* Ösdürmek işini başga birine etdirmek; ösmek üçin mümkinçilik döretmek.

ÖSER [ösör], *at.* Ösümligiň dik ösýän göni baldagy.

ÖSGÜN [ösgün], *syp.* Has ösen, gytyk däl. *Ösgün ýorunja.*

ÖSGÜNLİK [ösgünlük], *at.* Boýy uzynlyk, boýy ýeten ýagdaýda bolmaklyk. *Sakgal-saçynyň ösgünligine garamazdan onuň ýüzüni-gözünü ýagtyltdy* (N. Pomma).

ÖSME [ösmö], *iş ady.* Ösmek ýagdaýy.

ÖSMEK [ösmök] **I**, *işl.* 1. Gögerip boý almak. *Pisse agajy gaty haýal ösýär eken.* 2. Terbiýelenip ulalmak, kemala gelmek, ýetişmek. *Olar bile oýnap, bile ösenmiş, Nirä gitse, bile ayak basanmyş* (M. Seýidow). 3. Sany artmak, köpelmek. *Daýhan hojalygy bu ýyl geçen ýyldakysyndan iki esse ösdi.* 4. Kuwwaty artyp berkemek, gülmek, pajarlamak. *Biziň pikirimizçe, mogollar imperiýasynyň ösmeginde Baýram han Türkmeniň ägirt uly goşandy bar* ("Türkmenistan"). *Biziň Bitarap döwletimiziň ösmegi, gülmegi halk döredijiligine hem täsir etdi* ("Nesil"). 5. Kämilleşmek, öňe gitmek. *Türkmen edebiyaty ýyl geldikçe ösýär; kämilleşýär* ("Edebiýat we sungat"). 6. Düşünjäň artmak, aňly-düşünjeli bolmak, medeniýetiň artmak. 7. *göç.m.* Derejäň galmak, ýokary wezipä çekilmek.

ÖSMEK [ösmök] **II**, *işl., ser.* Öwürmek. *Epegek ösüp, ýeri gyzgyn gora dönderdi* ("Edebiýat we sungat").

ÖSMEKLIK [ösmöklik] **I, II**, *iş ady.* Ösmek ýagdaýy.

ÖSÑEMEK [ö:sñömök], *işl., ser.* Örňemek.

ÖSSÜRİM [össürüm], *at.* Ýaşlar, ösüp gelýän nesil, ýetginjekler. *Ýaş össürimlerden edilýän tama uly.*

◊ **Össürimine almak** puly, maly soň belli bir derejede artdyryp bermek şerti bilen almak. **Össürimine mal alyp idetmek.** **Össürimine bermek** puly, maly soň belli bir derejede artygy bilen, üstüne goşup almak şerti bilen bermek.

ÖSÜBERMEK [ösüvermek], *işl.* Ösüp başlamak.

ÖSÜMLİK [ösümlük], *at.* Toprakdaky hem-de howadaky jansyz maddalar bilen iýmitlenip ösýän organizm. *Medeni we ýabany ösümlükler.*

ÖSÜMLİKÇILİK [ösümlükçülük], *at.* Ekilýän oba hojalyk ekinlerini ösdürüp ýetişdirmek hakynda ylým we şeýle ösümlükleri ösdürüp ýetişdirmek işi, ekerançylyk.

ÖSÜNTGI [ösüntgü], *at.* 1. Ösümligiň gögerip başlan bölegi, şinesi, sonuň ýaly-da, gögerip oturan agajyň, käbir ösümligiň düýbünden çykýan çybygy. *Gowaçanyň çigitleriniň ösüntgileri.* 2. Bedeniň bir ýerine artyk çykan zat.

ÖSÜŞ, **1.** *iş ady.* Ösmek ýagdaýy. *Ekilen ekinleriň ösüşi gowy.* 2. Bir ýagdaýdan has kämil ýagdaýa, ýönekeý ýagdaýdan çylşyrymly ýagdaýa, pes ýagdaýdan ýokary ýagdaýa geçiş derejesi. *Size hemişe ösüşler ýar bolsun.*

ÖSÜŞMEK [ösüşmök], *işl.* Birneme boý almak. *Otlar ösüşip ugrady.*

ÖT [ö:t], *at.* 1. Bagyrdan bölünip çykýan sarymtyl-ýaşyl reňkli aýy suwuklyk. *Öt haltasy.* 2. *gepl.d.* Şol aýy suwuklyk ýerleşýän barda şekilli haltajyk. *Ol ödüni kesdiripdir.*

♦ **Öt ýaly** örän aýy. *Gowy diýip alanyňm öt ýaly bolayýar* (B. Seýtäkow). **Ödüni ýarmak** örän gaty gorkuzmak. *Gaty gygyryp, çagajygyň ödüni ýaraýma.*

ÖTE [ötö], *syp.* Çakdanaşa, hetdenaşa, artyk, aş, gaty, gereginden artyk. *Doganoglan doga ýat, ondan önen öte ýat* (Nakyl).

♦ **Öte degmek** ýaman täsir etmek, erbet täsir galdyrmak. *Öz obadaşlaryndan şeýle gürrüni eşitmek oňa ýüzükessir berlenden has öte degdi* (Ý. Mämmediyew). **Öte eşitmek** ýalňyş, nädogry eşitmek, aýdylan zada ters düşünmek. *Öte eşiden öý ýykar, çala eşiden – çatma* (Nakyl). **Öte geçmek** hetden aşmak, ýeterlik derejesinden geçmek, çenden çykmak. *Öte geçmegim mümkin, emma men şeýle deňeşdirmäni getirmän saklanyp biljek däl* ("Edebiýat we sungat"). **Öte gitmek ser.** **Öte geçmek.** *Hatda kellesiniň gyzgynyna öteräk gidýän wagtlary hem bolýardy* (B. Kerbabaýew).

ÖTEĞÇİ [ötöğçü], *at.* Geçip, gidip barýan adam, ýolagçy, geçegçi. *Öteğçi myhman.*

ÖTELGE [ötölğö], *at.* Geçer ýaly, öter ýaly ýer, geçit, güzer, geçelge. *Ötelgeden geçilen ýerde bir topar adam eýýäm çadyr dikip, çay gaýnadyp, nahar ataryp, başagaýdy* (G. Kulyýew).

ÖTEN [ötön], 1. *işl.* Öň geçip giden, öň bolup geçen, öňki, ozalky. *Bulary alyp giden ulaglar öten aşşamky barlyp gaýdylan oba bakan barýardy* (A. Gowşudow). 2. *at, syp.* Bu dünýäde ýaşap geçen adam. *Ol ötenlerini, geçenlerini ýatlap sadaka berdi.*

♦ **Öten zaman** *dil b.* gymyldy-hereketiň geplenip durlan wagtyndan öň bolup geçendigini bildirýän, aňladýan işlik zamany.

ÖTEN-GEÇENLER [ötön-geçenler], *at.* Bu dünýäden öten adamlar, ata-babalar.

ÖTÄGITMEK [ötä:ğitmek / ötä:ýtmek], *işl.* 1. Gidibermek; zyýna gitmek, gaýtmak. *Ýer taýyn edildi, ýatyň-da ertir irden ötägidiň* (B. Kerbabaýew). 2. Kömekçi işlik hyzmatynda ulanyp, baglanyp gelýän işligi bilen birlikde hereketiň bada-bat berjaý bolýandygyny aňladýar. *Halk aýdymalaryny aýdanda welin, saplaşýar ötägidiýar* ("Edebiýat we sungat").

ÖTÄÝTMEK [ötä:ýtmek], *işl., ser.* **Ötägitmek.**

ÖTGÜN [ötgün], *syp.* 1. Güýçli, çasly, batly, gaty (ses hakynda). *Dor alaşa ötgün bir ses bilen kişnedi.* 2. *göç.m.* Gaty ýiti, görgür. *Onuň müji ýaly kiçijik kellesiniň çowly gulaklary, uçganakly ötgün gözleri onda aýratyn bir gujur bardygyny mälüm edýärdi* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Berk, täsirli. *Ol belki, ötgün-*

räk jogap gaýtarardy (B. Kerbabaýew). 4. *göç.m.* Ýiti, güýçli, ýakyp barýan. *Güneşiň ötgün şöhesi.*

ÖTGÜR [ötgür], *syp.* 1. Gowy kesýän, ýiti, kütäk däl. *Daglardan kuwwatly, derýa haybatly, Ötgür almaz dişli, näheň sypatly* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Batly, gaty, çasly, ötgün. *Onuň sesi nähili pessaý bolsa-da, Aýna ol bir hili ötgür, bir hili kuwwatly bolup eşidildi* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Berk, kesgitli, hiç hili sypaýyçylyk etmän. *Ol ýene-de bir zatlar aýtmak isledi, emma has ötgür jogap berler öýdüp gorkdy* (G. Kulyýew). 4. *göç.m.* İçinden geçip barýan ýiti, täsirli. *Ol ötgür gözleri bilen garady.* 5. *göç.m.* Gowy eşidýän, sähelçe sesi syzýan, aňsyrýan, ýiti. *Ol şemalsyz, gymyldysyz, asuda garaňkynyň içinde näçe diňirgese-de, onuň ötgür gulagyna ses-de gelmedi, çybsyldy-da eşidilmedi* (B. Kerbabaýew). 6. *göç.m.* Ýaman azar çekdirýän, awundyryjy, agyryly. *Odum ötgür, derdim köp, Hoşwagt bolup gülmez men* (Magtymguly).

♦ **Ötgür degmek** berk täsir etmek, örän agyr degmek.

ÖTGÜRLİK [ötgürlük], *at.* 1. Gowy kesijilik, kütäk dällik, ýitilik, kesgirlik. *Bu pyçagyň ötgürligi çakyň däl.* 2. *göç.m.* Çakdanaşa täsirlilik, berk täsir edijilik, ýiti manylylyk. *Aňyň ötgürligi.* 3. *göç.m.* Gowy görüjilik, ýitilik, görgürlük. *Gözüň ötgürligi.* 4. *göç.m.* Gowy eşidijilik, sähelçe sesi syzyjylyk, aňsyrjylyk, ýitilik. *Gulagyň ötgürligi.*

ÖTGÜSİZ [ötgüsüz], *syp.* Bagyşlap bolmaýan, ötülip-geçilmeýän, bagyşlanylmaýan. *Ötgüsiz ýazyk – başa horluk* (Nakyl).

ÖTHALTA [ö:thalta], *at.* Bagryň aşagynda öt ýyg-nanýan haltajyk.

ÖTLE [ö:tlö], *at.* Öthalta sowuklamasynda az wagtylyk içinden tutýan güýçli sanjyly agyry. *Birimizi ötle tutup ýatyr* (B. Seýtäkow).

ÖTLEM [ötlöm], *syp.* 1. *ser.* **Ötlem-ötlem 1, 2.** *Ol ony öz maşgalalarynyň ýaşayan ötlem tamlarynyň birinde ýatyrdy* (B. Kerbabaýew). *Dag ötlemeleri.*

ÖTLEM-ÖTLEM [ötlöm-ötlöm], *syp.* Biri-biriniň içinden geçilýän birnäçe otagdan ybarat; birnäçe ötlem (tam hakynda). *Häzir ötlem-ötlem otagly jaý.*

ÖTME [ötmö] **I**, *iş ady.* Ötmek ýagdaýy.

ÖTME [ötmö] **II**, *iş ady.* Ötmek, awuşamak ýagdaýy.

ÖTME [ötmö] **III**, *iş ady.* Ötmek, kesip bilijilik ýagdaýy.

ÖTMEK [ötmök] **I**, *işl.* 1. Deňinden, duşundan, üstünden we ş.m. geçip gitmek, geçmek. *Ýol üstünde ölsen, ýola atsalar, Razy men üstümden basyp ötseler* (Magtymguly). 2. Geçmek, geçip gitmek (wagt hakynda). *Ýagşy günler müň ýyl geçse, az görner, Ýaman günler az hem bolsa, ötmez hiç* (Magtymguly). *Müň ýyl ötüp, ýene döräp, şol şahyr, Aşyk, dayhan bolup*

dowam ederin (G.Ezizow). *Öten ýyl ilkinji, / Bu ýyl ilkinji, Soň ýene ilkinji müdimi, garym!* (G. Ezizow). **3. gepl.d.** Bagyşlamak. *Men seniň günäleriňi ötyärin.* **4. göç.m.** Ýaşap geçmek, ölüp gitmek. *Pederim Azady ötdi, galmady kábäm enem* (Magtymguly). *Söýüşdiler, uruşdylar – ötdüler, Menem seni söýüp, öterin, daglar!* (G. Ezizow). **5. gepl.d.** Ýerlenmek, geçmek. *Ötmän oturan gyzymyz ýok.*

ÖTMEK [ötmök] **II**, *işl.* Bedeniňi awuşatmak, bedeniňe ýiti täsir etmek, agyrtmak. *Ýod ýara ötyär. Sogan arassalananda ajsy gözüňe ötyär.*

ÖTMEK [ötmök] **III**, *işl., gepl.d.* Kesip bilmek, gowy kesmek.

ÖTMEKLIK [ötmöklük] **I, II, III**, *iş ady.* Ötmek ýagdaýy; awuşamak ýagdaýy; kesmek ýagdaýy.

ÖTMEZLIK [ötmözlük] **I, II, III**, *iş ady.* Deňinden, duşundan geçmezlik; gözüňi we ş.m. awuşatmazlyk, agyrtmazlyk; kesip bilmezlik, kesmezlik. *Pyçak şeýle bir kütelpdir weli, salan zadyňa ötenok.*

ÖTRI [ötürü] **I**, “Sebäpli, zerarly, görä, üçin” ýaly manyda ulanylýan kömekçi söz. *Ol sizi synamakdan ötri aýtdy* (“Görogly”).

ÖTRI [ötürü] **II**, *köm. s., k.d.* Garşy, ýüzbe-ýüz, gabat. *Durar köňlüm aha ötri, barar eşkim bolup ju-ju* (Andalyp).

ÖTÜBERMEK [ötüvermek], *işl.* Deňinden, duşundan, üstünden geçip gidibermek, geçibermek.

ÖTÜK, *at.* Bir zadyň aşagyndan, düýbünden geçýän köwek, deşik, ötelge, geçelge. *Şonluk bilen, howlynyň daşyna aýlanyp, ahyr bir ýerde suw akan ötügi tapyp, бага girdi* (Halk ertekisinden).

♦ **Ötügiňden ötmek** derrew ýadyňdan çykmak. *Saňa aýdylan zat derrew ötügiňden ötäýýär öýdýän.*

ÖTÜLMEK [ötülmök], *işl.* **1.** Deňinden, duşundan, üstünden geçilmek. **2.** Bäsleşikde, ýaryşda ozulmak, üstün çykylymak. **3. gepl.d.** Günäsi geçilmek, bagyşlanylmak. *Bir pire gol bersem: Günämiň ötülmegine, ýalkanmagyma sebäpkär bol diýip, ýalbarsam diýýän* (“Myraly”).

ÖTÜMLI [ötümlü], *syp.* Berk, täsirli. *Ýagşa ýakymly bolsun, ýamana ötümlü bolsun* (H. Derýaýew).

ÖTÜN: **ötünini almak** bir zadyň rugsadyny almak.

ÖTÜNÇ, *at.* Günäň ýa-da bir ýalňyşlygyň we ş.m. geçilmegini, ötlümegini sorap edilýän haýys, towakga. – *Meniň günämi öt, atam – diýip, ol kakasyndan ötüňç sorady* (T. Taganow).

ÖTÜNMEK [ötünmök], *işl.* Ötüňç soramak, eden ýalňyşlygyň bagyşlanmagyny soramak.

♦ **Uzur** ötünmek *ser.* **Uzur.**

ÖTÜRILMEK [ötürülmök], *işl.* Bir zadyň içinden geçirilmek. *Iňňä sapak ötürilmek.*

ÖTÜRIMINE [ötürümünö]: **ötürimine botlamak** ýylda bir gezek botlamak (bolmalysy ýyлаша). *Düýämiz ötürimine botlady.*

ÖTÜRINMEK [ötürünmök], *işl.* Bir zady özüň üçin ötürmek, öz bir zadyňy ötürmek. *Ol iliklerini ötürinip, daşaryk çykdy. Ene iňňä sapak ötürinip, tikiň-çatyn işlerine bilen gümra boldy.*

ÖTÜRİŞMEK [ötürüşmök], *işl.* **1.** Ötürmäge kömekleşmek. *Gyzy ejesine iňňe sapak ötürişdi.* **2.** Birden köp bolup bilelikde ötürmek. *Olar äýneklerini ötürüşip, Magtymgulyňnyň kitabyny okaşyp otyrdylar.*

ÖTÜRME [ötürmök], *iş ady.* Ötürmek ýagdaýy.

ÖTÜRMEK [ötürmök], *işl.* **1.** Bir zadyň içinden, üstünden geçirmek. *Ol ertir irden ejesi we kakasy bilen hoşlaşyp, düwünçekli ýaglygyna taýagy ötürip egnine atdy* (A. Durdyýew). **2.** Dakynmak. *Äýnegini ötürip, köne kagyzlary agtarmaga başlady* (A. Gowşudow). **3.** Dakmak, geýdirmek, ildirmek. *Gyzyň barmagyna ýüzük ötürmek.* **4.** Belli bir pursady geçirmek. *Ýalançyny hasrat bilen ötürmäh* (Magtymguly). *Ötürip men ýigitligiň baharyn, Gutulmak ýok garrylygyň gysyndan* (Magtymguly). *Men bütün ömrümi ussaçylyk bilen ötürdim* (H. Derýaýew). **5.** Geçirip goýbermek, bir zadyň içi, üsti we ş.m. bilen alyp geçmek, äkitmek.

ÖTÜRMEZLIK [ötürmözlük], *işl.* Ötürmek işini yerine ýetirmezlik.

ÖTÜŞ I, *iş ady.* Ötmek ýagdaýy. *Ýoduň ötüşi güýçli.*

ÖTÜŞ II, *iş ady.* Ötmek, awuşamak ýagdaýy. *Ýaraňa çalnan dermanyň ötüşi nähili?*

ÖTÜŞ III, *iş ady.* Ötmek, kesmek ýagdaýy.

ÖTÜŞMEK [ötüşmök], *işl.* **1.** Bir zadyň wagty, möhleti, pursady geçenkirlemek. *Ýaş ötüşip, paltañ ýüzi gaydanson, Çöpem oňa aňsat özün çapdyrmaz* (M. Seýidow). **2.** Öte bişmek, gaty bişip zaýalanyp başlamak. *Bu garpyz birneme ötüşipdir.* **3.** Beterlemek (kesel hakynda). *Bu kesel haýdan-haý aýrylmaz, sebäbi ötüşipdir.*

ÖWDAÝ [öwda:ý], *at, ser.* **Öwzaý.** *Myratjan, gaty seresap bolaweri, onuň öwdaýy bozukmys* (B. Seýtäkow).

ÖWDÜRMEK [öwdürmök], *işl.* Öwmäge mejbur etmek, başga biriniň öwmegini gazanmak, magtatmak.

ÖWEÇ [öwöç], *at.* Üç ýaşyna giden, üç ýaşyň içindäki goýun. *Men seniň üçin iki sany semiz öweç daňyp goýdum* (T. Taganow).

ÖWEÇLEDILMEK [öwöşlödülmök], *işl., gepl.d.* Dowaryň art aýagy galdyrylyp, iki ön aýagyňyň üstünde ýöredilip alnyp gidilmek.

ÖWEÇLEME [öwöşlömö], *iş ady.* Öweçlemek ýagdaýy.

ÖWEÇLEMEK [öwöşlömök], *işl., gepl.d.* Dowary art aýagy galdyryp, ony iki ön aýaklarynyň üstünde ýöredip alyp gitmek. *Işşegi öweçläp alyp gitmek.*

ÖWEÇLETMEK [öwöşlötök], *işl.* Öweçlemek işini birine etdirmek. *Ol goýunlary öweçledip alyp gitdi.*

ÖWEÇLEÝIŞ [öwöşlöýüş], *iş ady.* Öweçlemek ýagdaýy.

ÖWELEK [öwölök], *syp.* 1. Agzyny öweldip ýören. *Öwelek oglan.* 2. Oglana dakylýan at.

ÖWELIBERMEK [öwölüvermek], *işl.* Öwelip başlamak.

ÖWELIŞ [öwölüş], *iş ady.* Öwelmek ýagdaýy.

ÖWELIŞMEK [öwölüşmök], *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde öwelmek. *Maşynyň töwereginde öwelişip duranlar bize bir laý göz gezdirdi* (R. Gelenow).

ÖWELME [öwölmö], *iş ady.* Öwelmek ýagdaýy.

ÖWELMEK [öwölmök], *işl.* Geňirgenmek bilen birine ýa-da bir zada aňkarylýp durmak. *Owelip durmaň nämäniň alamaty?*

ÖWELMEZLIK [öwölmözlük] *iş ady.* Aňkarylýp seretmezlik.

ÖWELTMEK [öwölmök]: **agzyňy öweltmek** haýran galmak, aňkarmak. *Ol çaga ýaly agzyny öweldýärdi* (N. Jumaýew).

ÖWERLI [öwörlü], *syp., ser.* **Öwerlik.** Haçan berseňem bolarý welin, şu mahal meniňem ýagdaýym öwerli däl (T. Gurbanow).

ÖWERLIK [öwörlük], *syp.* Öwgä mynasyp, taryp ederlik, öwerlikli, öwerli, öwer ýaly. *Onuň ýüzüniň hyýrsyz bolşy ýaly, häsiýeti hem öwerlik däl* (G. Gurbansähadow).

ÖWERLIKLI [öwörlüklü], *syp.* Öwerlik, öwer ýaly, öwgä mynasyp. *Sen öwerlikli iş ýazmansyň.*

ÖWEÝ [öwöý], *syp.* 1. Hakyky enesi, atasy däl-de, enelik, atalyk edýän. *Men sowugy bilmedim, yssyny bilmedim, enesi öweý diýdirmejek bolup, ody özüme basdym* (B. Kerbabaýew). 2. Ogullyga, gyzlyga alnan. *Öweý ogul. Öweý dogan..*

ÖWEÝLIK [öwöýlük], *syp.* Maşgala gatnaşygyn-da öweýiň ýagdaýy.

ÖWEZ [öwöz], *hal.* 1. **ser.** **Öwezine.** 2. Oglana dakylýan at.

◇ **Öwezini dolmak** alan zadyň ýerine şonça gymmaty bolan başga zat bermek, ýerinde goýmak. *Näsazlyklary aradan aýyrmak üçin, çykdaýlaryň öwezini dolmak boýunça borçnamany öz üstüne alýar* (“Türkmenistan”). **Öwezini çykarmak** hutma-hut bolmak, ýerine salmak, haklaşmak. *Olar göýä aýrallyk günleriniň öwezini çykarmak isleýän ýaly, kän wagtlap bir jan, bir ten bolup, aýak üstünde gujaklaşyp durdular* (B. Seytäkow). **Öwez ogluny bersin!** ýaş çaga aradan çykanda, onuň deregine “Allatagala ýene-de ogul bersin” diýlip aýdylýan dileg.

ÖWEZ ALAMAN, *at.* Köne döwürde ýesir düşen adamlary, sürlüp äkidilen mallary yzyna gaýtarmak maksady bilen ýörite gurnalýan çozuş.

ÖWEZINE [öwözünö], *hal.* Biriniň ýa-da bir zadyň deregine, ornuna, ýerine.

ÖWGI [öwğü], *at.* Biri ýa-da bir zat hakyndaky magtanç, taryp, mahabatly söz. *Öwgä mynasyp adam. Öwgüsini ýetirmek.*

ÖWGÜLI [öwgülü], *syp.* Öwgä mynasyp bolan, taryply. *Öwgüli ýigit. Öwgüli söz.*

ÖWH, *üml.* 1. Endamyňa sowuk suw, sowuk howa birden, duýdansyz täsir edende aýdylýar. – *Öw-heý, daşaryň sowugy içinden-bagryňdan geçip baryar* (A. Durdyýew). 2. Gynanç, gam-gussa, ýadawlyk ýaly duýgular basmarlanda aýdylýar. *Akjagül “öwh” çekip turanyny özi-de duýman galýardy* (A. Gowşudow).

ÖWHA [öwha:], *üml., ser.* **Öwh.** Öwez diýip, etdim *öwhany, Aglama Gyrat, aglama!* (“Görogly”).

ÖWHÜLDEME [öwhüllömö], *iş ady.* Öwhüldemek ýagdaýy. *Ol duýdansyz eşidilen öwhüldemä tisginip gitdi.*

ÖWHÜLDEMEK [öwhüllömek], *işl.* Öwh çekmek, “öwh” edip dem almak, öwhüldemek ýagdaýy. *Öwhüldäp dem alanda, agzyndan tütün çykdy* (B. Kerbabaýew).

ÖWHÜLDEMEZLIK [öwhüllömezlik], *iş ady.* Öwhüldäp dem almazlyk.

ÖWHÜLDEŞMEK [öwhüllöşmek], *işl.* Birnäçe ýa-da köp bolup öwhüldemek. *Sus oturan jemende birden öwhüldeşip ýerinden galdy*

ÖWHÜLDEÝIŞ [öwhüllöýüş], *iş ady.* Öwhüldemek ýagdaýy. *Garry enäniň ahmyrly öwhüldeýşi bagryňy dilip baryardy.*

ÖWHÜLDÄBERMEK [öwhüllä:vermek], *işl.* Öwhüldäp dem alybermek.

ÖWHÜLDI [öwhüllü], *at.* “Öwh-öwh” edilende çykýan sesiň ady. *Onuň öwhüldisi eşidilip durdy.*

ÖWHÜLDILI [öwhüllülü], *syp.* Öwhüldi bilen ýüze çykýan. *Daň atýança onuň öwhüldili üsgülewügi ýatmady.*

ÖWLAT [öwla:t], *at.* 1. Könedan gelýän düşüňjä görä, asly yslam dininiň keramatly wekillerinden gaýdýan etnik topar. 2. Nesil. *Alla janlarym, bu oglan ýöne-möne kişiniň öwladynyň däl eken* (“Görogly”). 3. Çaga, perzent, ogul-gyz. *Gyz-gözelden mahbup istär hem öwlat* (Magtymguly). *Öwladnyň ýas tutar üç gün ýol garap, Tabydyň şaýarlar sel-sele orap* (Kemine).

ÖWLATLYK [öwla:tlyk], *at.* Öwlat bolmaklyk, öwlat nesline degişlilik. *Garaçydan öwlatlyga ýetişse, seniň başga näme armanyň bar!* (B. Kerbabaýew).

ÖWLÜÝÄ [öwlüýä:], *at.* 1. Ölen adamlaryň jaýlanýan ýeri, gonamçylyk, mazarystan. 2. Keramatly hasaplanýan ýer. – *Wah, öýde näme günä bar, öý öwlüýä diýlenidir* (A. Gowşudow). 3. *k.d.* Allatagala ýakyn adamlar.

◇ **Öwlyýä kessin** öz mamlalygyň subutnamasy hökmünde aýdylyan söz.

ÖWLÜÝÄÇILIK [öwlyýä:çilik], *at.* Gonamçylyk, mazarçylyk, mazarystan. *Salym geçip-geçmän, olar öwlyýäçiligiň çetinden girdiler* (G. Kulyýew).

ÖWME [öwmö], *iş ady.* Öwmek ýagdaýy.

ÖWMEK [öwmök], *işl.* Birini, bir zady ýa-da bir ýeri taryp etmek, magtamak, biriniň adyna öwgüli sözler aýtmak. *Ökde senetkär diýip türkmenleriň gelini, Dagystanda öwdüler, läläm, seniň elini* (M. Seýidow).

◇ **Öwüp arşa çykarmak** çendenaşa öwmek, gaty taryplamak. *Ol ony öwüp arşa çykardy* (N. Saryhanow).

ÖWMEKLIK [öwmöklük], *iş ady.* Öwmek ýagdaýy.

ÖWMEZLIK [öwmözlük], *iş ady.* Taryp etmezlik, öwgüli söz aýtmazlyk.

ÖWNERLIK [öwnörlük], *syp., at.* Öwner ýaly, öwünmek üçin. *Ol pahyryň-da öwnerlik ýagdaýy ýokdy* (R. Alyýew).

ÖWNÜBERMEK [öwnüvermek], *işl.* Öwnüp ugramak; öwünmegi dowam etdirmek. *Beýle-de bir öwnübermek bolarmy?*

ÖWNÜŞMEK [öwnüşmek], *işl.* Birnäçe bolup öwünmek.

ÖWRANMA-ÖWRAN [öwra:nma-öwra:n], *hal, ser.* **Öwran-öwran.** *Oturdy biz bilen ýaşajyk myhman, Öpdük ýaňagyndan öwranma-öwran* (K. Gurbanpesow).

ÖWRAN-ÖWRAN [öwra:n-öwra:n], *hal.* Hereketiň birnäçe gezek gaýtalanýandygyny aňladýan söz, gaýta-gaýta, yzly-yzyna, zol-zol, birnäçe gezek. *Ol garry atasynyň: “Illeriň ýygşyna syn ederler” diýen sözlerini makullap, içinden öwran-öwran gaýtalady* (G. Gurbansähedow).

ÖWRE [öwrö], **1. syp.** Ýoluň ugrunda däl-de, ýoldan sowarak ýerleşýän (jaý, öý, oba we ş.m. hakynda). *Size barmak kynrak, ýaşayan ýeriňiz öwre bolýar*. **2. hal.** **Öwran-öwran.** *Ol bujagaz haty üç-dört öwre okady* (“Edebiýat we sungat”).

ÖWREDIBERMEK [öwrödüvermek], *işl.* Öwredip başlamak; öwretmegi dowam etdirmek.

ÖWREDIŞ [öwrödiş], *iş ady.* Öwretmek ýagdaýy. *Onuň dil öwredişi-hä gaty gowy.*

ÖWREDIŞMEK [öwrödişmek], *işl.* Öwretmäge kömek bermek; bilelikde öwretmek.

ÖWRENDEKLI [öwrönnöklü], *syp.* Bir zady endik edinen, endik bolup galan. *Görüp otursak, ol janawar öwrendekli eken* (T. Gurbanow).

ÖWRENIBERMEK [öwrönüvermek], *işl.* Öwrenip başlamak, zygiderli öwrenmek. *Ilki sap ene dilinde gürlämäni oňarsyn, soň gerek bolsa özge halkyň on dilini öwrenibersin* (“Türkmen dili”).

ÖWRENILMEK [öwrönülmök], *işl.* **1.** Okamak arkaly göz ýetirilmek, okuw geçilip özleşdirilmek; elýeterli ýollaryň hemmesinden peýdalanylyp, başarnyk, endikler ele alynmak. *Türkmen dili öwrenilmek. Senet öwrenilmek.* **2.** Ylmy derňew ýoly bilen barlanylmak. **3.** Ünsli synlamak arkaly göz ýetirilmek. *Ýagdaýlar öwrenilýärdi.*

ÖWRENİŞ [öwrönüş], *iş ady.* Öwrenmek ýagdaýy. *Seniň daşary ýurt dilini öwrenişini maňa ýarady.*

ÖWRENİŞDIRMEK [öwrönüşdürmek], *işl.* **1.** Birini özüňe ysnyşdyrmak, öwrendekli etmek. **2.** Endikli etdirmek. *Ýekelik bilen-de öwrenişdi Gözel* (A. Kekilow). **3.** Täze ýagdaýa, durmuşa uýgunlaşdyrmak. *Ony täze ýagdaýa öwrenişdirmek gaty bir kynam bolmady.*

ÖWRENİŞIBERMEK [öwrönüşüvermek], *işl.* Ýuwaş-yuwaşdan öwrenişip başlamak. *Bular biri-birine öwrenişiberipdirler. Ýat ýere öwrenişibermek birbada aňsat düşmeýär.*

ÖWRENİŞILMEK [öwrönüşülmök], *işl.* **1.** Bir zada öwrenişip, ysnyşyp gitmek. **2.** Endik edilmek. *Ýekelik bilenem öwrenişilip gidilipdir.* **3.** Täze ýagdaýa, durmuşa uýgunlaşmak.

ÖWRENİŞME [öwrönüşmө], *iş ady.* Öwrenişmek ýagdaýy.

ÖWRENİŞMEK [öwrönüşmek], *işl.* **1.** Yuwaş-yuwaşdan ysnyşmak, ysnyşyp başlamak. *Şeýdip, ikisi öwrenişdi-de gidiberdi. Ol saňa, çagalaryňa öwrenişen eken.* **2.** Endik edip başlamak, öwrendekli bolup başlamak. *Ýekelik bilen öwrenişmek.* **3.** Täze ýagdaýa, durmuşa uýgunlaşmak. *Ol indi Türkmenistan bilen kemsiz öwrenişdi.*

ÖWRENİŞMEKLIK [öwrönüşmөklük], *iş ady.* Öwrenişmek ýagdaýy.

ÖWRENİŞMEZLIK [öwrönüşmөzlük], *iş ady.* Ysnyşmazlyk, öwrenişip bilmezlik.

ÖWRENJELIK [öwrönjölük], *at.* Öwrenje bolmaklyk.

ÖWRENME [öwrönmө], *iş ady.* Öwrenmek ýagdaýy.

ÖWRENMEK [öwrönmök], *işl.* **1.** Okamak arkaly göz ýetirmek, okuw geçip özleşdirmek; elýeterli ýollaryň hemmesinden peýdalanylyp, başarnygy, endikleri, bir käri, senedi ele almak. *Aýdym-saz öwrenmäge ýykgyň edýänlere ýolbaşçylyk edýärdim* (T. Taganow). *Inlis dilini öwrenmek. Matematikany öwrenmek. Aýdym-saz öwrenmek. Köwüş tikmegi öwrenmek.* **2.** Ylmy-derňew ýoly bilen barlamak. *Eflatunyň, Firdöwsiniň, Nyzamynyň, Nowaýynyň eserlerini-de ylham alyjylyk bilen öwrenipdi* (G. Kulyýew). **3.** Ünsli synlamak arkaly göz ýetirmek. *Ýagdaýlary öwrenýärdi.* **4.** Endik etmek, werdiş etmek,

öwrendekli bolmak. *Hemişe köpçüligiň gürrüňçiligine öwrenen Garly ussanyň ýüregi gysdy* (A. Gowşudow).

♦ **Öwreneni ýaman** kimdir biri hakynda gürrüň baryarka “endigi gowy dal” diýen manyda ulanylýan aňlatma. *Ejesi ogluna: “Öňünde nahar goýuldygy, öwreneniň ýaman, gijisi alyp baryan ýaly, göz-ýüzüni sypap ugrayan” diýdi.*

ÖWRENMEZLIK [öwrönmözlük], *iş ady*. Bilimiňi, düşünjäni artdyrmazlyk, senedi ele almazlyk.

ÖWRETME [öwötmö], *iş ady*. Öwretmek ýagdaýy. *Mugallym öwretmesine-hä gowy öwredýär.*

ÖWRETMEK [öwrötmök], *işl.* 1. Bilim bermek, biriniň bir käre, hünäri, senedi öwrenmegini gazanmak, düşüňjesini artdyrmak. *Nemes we fransuz dillerini çuňlaşdyryp öwredýäris* (“Türkmenistan”). 2. Endik etdirmek, türgenleşdirmek. *Azda-kände işlemegi öwrenenden soň, gymz oňa hammalçylyk etmekligi öwredipdir* (Halk ertekilerinden). 3. Nesihat bermek, akyl bermek, ündemek. *Şu günki serçe diýňki serçä jyk-jyk etmegi öwreder* (Nakyl).

ÖWRETMEKLIK [öwrötmöklük], *iş ady*. Öwretmek ýagdaýy.

ÖWRETMEZLIK [öwrötmözlük], *iş ady*. Bilim bermezlik, okatmazlyk.

ÖWRÜLIP [öwrülüp], *hal*. Mundan beýläk, da-gy-duwara, indikide, indikile, dolanyp, gaýdyp. *Öwrülip, garasyny görkezse, nädersiň!*

ÖWRÜLIŞIK [öwrülüşik], *at*. Ösüş döwründäki düýpli taryhy özgeriş.

ÖWRÜLMEK [öwrülmök], *işl.* 1. Bir görnüşden başga görnüşe geçmek. *Gyzgyn suw buga öwrüldi.* 2. Biriniň ýa-da bir zadyň daşyna aýlanmak, daşyny gurşap almak. *Ýaş oganlar gürrüňçi garrynyň daşyna öwrüldiler.* 3. Bir zadyň görnüşini üýtgetmek, täze görnüşe salmak. 4. Beýleki ýüzüne agdarylmak, dönderilmek. 5. Hereketiňi, ýüzüni we ş.m. öňki ugrundan başga ugra gönükdirmek; zýyňa aýlanmak, zýyňa gaýtmak, dolanmak. *Magtymguly oňa tarap öwrülip, edeplilik bilen salam berdi* (T. Taganow). *Maşyn öwrülip geldi.*

ÖWRÜM, *at*. 1. Göni ýoluň gyşaryp, ugruny üýtgedýän ýeri, aýlawy. *Oklaw ýaly gönüdir, bolmaz onuň öwrümi, Ýuregmiz dek bu köçäň gaty giňdir göwrümi* (M. Seýidow). 2. Dolanyşyk, aýlaw, yzly-yzyna geçip duran ýagdaý, waka. *Ondan bäri ýyllar gör näçe gezek öwrüm edipdir.* 3. göç.m. Tär, ýol. *Indi ol sazyň ähli öwrümini öwrendim diýsemem boljak.*

♦ **Öwrüm etmek** bir ýere aýlanyp, dolanyp gelmek. *Uçar obamyzyň üstünden bir gezek öwrüm edip, derrew gonmak üçin gyýalap, aşaklygyna gaýdyp başlady.*

ÖWRÜMLI [öwrümlü], *syp.* 1. Öwrümi bar bolan. Öwrümlü köçe. 2. göç.m. Syrly, aýlawly. *Men erşimi*

egrip, mäsirigimi бүkdүрүяңçәм, ol beg beslenyānça, batyr basarlaryny edip oturyberdi – diýip, öwrümlü jogap berdi (N. Pomma).

ÖWRÜMLILIK [öwrümlülük], *at*. 1. Birnäçe öwrümi barlyk, egrem-bugramlyk. 2. Syrlylyk, tilsimlilik; aýlawlylyk. *Men onuň gürrüňiniň öwrümliligine düşündim.*

ÖWRÜMLIRÄK [öwrümlürä:k], *syp.* 1. Öwrümi azrak, öňküden öwrümi kemräk. *Ol öwrümliräk köçelerden haýdap baryardy.* 2. göç.m. Syrlyrak, azrak tilsimli.

ÖWRÜM-ÖWRÜM, *syp.* Birnäçe öwrümlü, aýlawly, aýlaw-aýlaw, egrem-bugram. *Deryanyň bu goşandy birnäçe öwrüm-öwrüm şahajyklara bölünip, adajyklary emele getirýärdi.*

ÖWRÜP-ÇÖWÜRMEK [öwrüp-çöwürmök], *işl.* 1. Mazalyja oýlanyp görmek, oýlanyp saldarlap görmek. *Ol diýňki myhman dostunyň ýarygijä çenli beren gürrüňlerini içinden öwrüp-çöwürip gördi* (“Edebiyat we sungat”). 2. *gepl.d.* Peýda görmek, gazanç etmek maksady bilen arzan haryt alyp, gymmat satmak, söwda etmek, söwda-satyk etmek. *Senem, bolmasa, söwda-satyk et, iller-ä ony-muny öwrüp-çöwürip, gurplanýar gidiberýär.*

ÖWRÜŞ, *iş ady*. Öwürmek ýagdaýy. *Maşyny öwrüşiň-ä bolanok, seresabrak bolmaly bor-da.*

ÖWRÜŞMEK [öwürüşmök], *işl.* Birine bir zady öwürmäge kömek etmek.

ÖWSAÝY [öwsa:ýy], *syp.* Hiç zatdan habarsyz ýaly, hiç zat bilmeýän ýaly. *Ata özüni örän öwsaýy görnüşde görkezip, salam berip geldi* (B. Gurbanow).

ÖWSELE [öwsölö], *at*. Öý goşlary; hojalykda gerek bolan senetler, enjamlar, abzallar, öwzar. *...Öýünde öwselesi bolmasa-da, elmydama öýi uly üýşmeleň eken, şorta söz aýdyşar, ýomak atyşar, gülşer-oýnaşar ekenler* (A. Gowşudow).

ÖWSER [öwsör], *at*. Dänäni gylçygyndan aýyrmak, ýelejiredip, öwsüp saplamak üçin agaç ýa-da galaýydan ýasalan telper gap. *Häkim bolsaň, halky gün kibi çoygul, Akarda suw, ýa öwserde ýel bolgun* (Magtymguly).

ÖWSÜBERMEK [öwsüvermek], *işl.* Öwsüp başlamak.

ÖWSÜLMEK [öwsülmök], *işl.* Öwsüp arassalanmak.

ÖWSÜM, *at*. 1. Telper gapda öwsülip arassalanan gallanyň belli bir mukdary. *Bir öwsüm jöwen.* 2. Bir gezek seçerlik toý pişmesi. – *Saçagy her hili nygmatlardan dolduryp toýuna bardym, ýöne ol bir öwsüm toý pişmesinem saçagyňa salmandyr – diýip, orta ýaşly aýal toý eden goňşusyndan zýýrendi.* – *Özüne aýtsaňam, wah, men gura, ýadymdan çykarayandyryn – diýer.* 3. Bir goşawuç, bir gysym däne, tohum.

ÖWSÜN, *at, ser.* **Öwşün** we **Öwüşgin**.

♦ **Öwsün atmak** *ser.* **Öwşün atmak**. *Bagana her hili reňkde öwsün atýar.*

ÖWSÜNÇE [öwsünçö], *at.* Suwa gelyän guşlary awlamak üçin suwuň başynda çöp-çalamdan gurulýan buky, öýsün.

ÖWSÜNMEK [öwsünmök], *işl.* Meýil etmek, hyýallanmak, hyjuwlanmak. *Akgül eje aýak üstüne galdy-da, özüne baka öwsünip, böküp duran çagajygy gujagyna aldy* (A. Gowşudow).

ÖWSÜŞ, *iş ady.* Öwürmek ýagdaýy.

ÖWSÜŞMEK [öwsüşmök], *işl.* 1. Köp bolup dürli reňkde öwşün atmak, ýalpyldamak. 2. Birine bugdaýyň, künjiniň we ş.m. döwlen dänelerini bir gapda aşak – ýokaryk silkäp, hapasyny aýryşmak. 3. *göç.m.* Üýtgäp durmak, durnuklylygyny ýitirmek. *Adam diýeniň sözünde durmaly bolar-da, hemmähizem edil dil birikdiren ýaly, ýöne öwsüşip dursuňyz.*

ÖWŞÜN, *at.* Ýagtylyk, şöhle düşmegi sebäpli emele gelyän ýalpyldy, dürli reňkdäki görnüş.

♦ **Öwşün atmak** dürli reňkde öwürmek, ýalpyldamak, ýaldyramak. *Dünyäniň ýüzi goşa şöhle bilen: ýaňy dogan günün nury we agşamky azajyk ýagşyň tämizligi bilen öwşün atýardy* (H. Ysmaýylov).

ÖWŞÜNLENMEK [öwsünlönmök], *işl.* Öwşün atmak, ýalpyldamak, dürli reňkler bilen öwürmek. *Onuň düýbi, diwarlary ýaşyl mermer daşlary bilen bezelip, ýagtynyň, günün şöhlesine öwşünlenip görünüýärdi* (G. Kulyýew).

ÖWÜÇ, *at.* Bir zadyň iň ýokary nokady, ýokary başy, belentlik. *Ýigitlik öwjünde heniz hyýalym* (Magtymguly).

♦ **Öwüç almak**, möwç almak, barha güýjemek, gitdigiçe batlanmak. *Ösdükçe öwüç alar dünýäniň ýeli* (Magtymguly).

ÖWÜÇLI [öwüşlü], *syp.* Hyjuwly, joşgunly, möwç alan. *Ak ýüzli, mele saçly, Işine ol öwüçli* (N. Pomma).

ÖWÜLMEK [öwülmök], *işl.* Taryp edilmek, öwgüsi ýetirilmek, taryplanmak, magtalmak. *Goy, dostum toýda öwülsin.*

ÖWÜNJEŇ [öwünjöh], *syp.* Öwünmegi halaýan, özüni özi öwýän, öwnüp gürleýän, güpleýän, magtanjaň. *Beýleki ussalaram öwünjeňdir weli, olar bu ussanyň öwnüşini görýärler-de, ümsüm ýanyndan turuberyärler* (A. Durdyýew).

ÖWÜNJEŇLIK [öwünjöhlik], *syp.* Öwünjeňiň ýagdaýy, öwünmegi halaýjylyk, magtanjaňlyk. *Onuň öwünjeňligi Orazyň keýpini büs-bütün bozdy* (B. Kerbabaýew).

ÖWÜNJEŇRÄK [öwünjöhürä:k], *syp.* Birneme öwünjeň.

ÖWÜNMEK [öwünmök], *işl.* Öz-özüni öwmek, öz-özüni taryp etmek, magtanmak. *Aman, umuman, öň hem buýruk bermegi, güpülöp öwünmegi ýaman görmeýärdi* (G. Gurbansähedow).

ÖWÜR-ÇÖWÜR: **öwür-çöwür etmek** alyş-çalyş etmek, zat alyp, zat satmak, söwda etmek, öwürüp-çöwürmek.

ÖWÜRME [öwürmө], *iş ady.* Öwürmek ýagdaýy.

ÖWÜRMEK [öwürmök], *işl.* 1. Kelläni, ýüzüni bir tarapa aýlamak. *Ogryňça kellesini öwürip, onuň ýüzüne assyrynlyk bilen seretdi* (H. Ysmaýylov). 2. Bir ugra, tarapa gönükdirmek, ýoluny üýtgetmek. *Sürüji maşyny saga öwürdi* (“Edebiýat we sungat”). 3. Bir ýagdaýdan başga bir ýagdaýa geçirmek, öňki görnüşini üýtgedip, täze görnüşe salmak. *Dostluk, doganlyk, agzybirlik, adalatlylyk, parahatçylyk ýoly bilen ýöräp, Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistany kuwwatly, beýik döwlete öwürmekde mähriban halkyma bil baglaýaryn* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”). *Suwy buga öwürmek*. 4. Beýleki tarapyna agdarmak; bir ýüzünden beýleki ýüzüne geçirmek. *Ol kagyzy beýleki ýüzüne öwürdi-de, nämendir bir zatlary okady*. 5. *gepl.d.* Alyş-çalyş, söwda-satyk bilen meşgullanmak, söwda etmek, alyş-çalyş etmek. *Mallary pula öwürmek*.

ÖWÜRMEKLIK [öwürmөklük], *iş ady.* Öwürmek ýagdaýy.

ÖWÜRMEZLIK [öwürmөzlük], *iş ady.* Öwürmek hereketi, işi amal edilmezlik.

ÖWÜRTMEK [öwürtmök], *işl.* 1. Öwürmek işini başga birine etdirmek. *Maşyny saga öwürtmek*. 2. Çalşyrtmak, deregine başga zat almak. *Manady dollara öwürtmek*.

ÖWÜSDIRMEK [öwüssürmök], *işl.* 1. Aty atlydyryp-atyldyryp sürmek (*ser.* **Atylmak** 9). *Gury säpjiň ýörişine salyp, öwürdirip galybersin* (“Görogly”). *Ýaş ýigitleriň birnäçesi atlaryny öwürdirip, giň köçäniň ortasy bilen sürýärdiler* (A. Gowşudow). 2. Dürli reňkde öwşün atdyrmak, ýalpyldatmak. 3. *göç.m.* Kowmak.

♦ **Öwürdirip goýbermek** yzyna it salmak, gümini çekmek. **Öwürdirip ýörmek** iş etmän gezip ýörmek, ygyp ýörmek.

ÖWÜSGIN [öwüsgin], *at.* 1. Ýuwaşjadan öwüşýän şemal, wagtal-wagtal öwüşýän, kä güýjap, kä ýuwaşjadan şemal. *Şol wagt turan öwüsgin howanyň totuny biraz syrды* (B. Kerbabaýew). 2. Dürli hili öwşün atýan, öwüşýän ýalpyldy. *Ýaşyl öwüsgin berýän köýnegini geýen Aýgül aýnanyň garşysynda durdy* (B. Kerbabaýew). 3. Birsydyrgyn gidiş, ýöreýiş. *Ak sorlugyň bir çetinden gelip girenine çenli öwüsmini gowşatmady* (G. Gurbansähedow).

ÖWÜSME [öwüsmö], *iş ady.* Öwürmek ýagdaýy.

ÖWÜSMEK [öwüsmök], *işl. 1.* Şemal turmak, ýel bolmak. *Gün ýokary galdygyça, ýañky öwsüp duran ýuwaşja şemal biraz güýçlendi* (H. Derýaýew). **2.** Dürli reňkde öwşün atmak, ýalpyldamak. *Agaçlaryň solup başlan ýapraklary çala sarymytl öwürse-de, ýagyş olaryň tot-tozanyňy kemsiz ýuwany üçin, bir hili altyn çayýlan ýaly ýalpyldaýardy* (B. Kerbabaýew). **3.** Bugdaýyň, künjiniň we ş.m. dänelerini bir gapda aşak-ýokaryk silkäp hapasyny aýyrmak. **4.** göç. *m.* Üýtgäp durmak, durmuklylygyny ýitirmek. *Sözleşen her ýana öwser bu tiller; Ýel urpakdan aşsa, şowlar şemallar* (Magtymguly).

ÖWÜSMEKLIK [öwüsmöklük], *iş ady.* Öwürmek ýagdaýy.

ÖWÜSMEZLIK [öwüsmözlük], *iş ady.* Öwsüp durmazlyk.

ÖWÜŞGIN [öwüşgün], *at, ser. Öwşün.* Munuň özi, türkmenleriň ajaýyp Altyn asyrynyň müň dürli gözle reňkiniň bir öwüşginidir (“Türkmenistan”).

ÖWÜŞGINLI [öwüşgünlü], *syp.* Öwüşgin atýan, öwşün atýan, ýalpyldaýan. *Ýöne türkmen halky köşkler-de ýaşan döwürlerinde has köp dürli, köp öwüşginli geýnen bolmaly* (“Nesil”).

ÖWÜŞGINLIRÄK [öwüşgünlürä:k], *syp.* Öwüşgini çalarak, çala öwüşgin atýan.

ÖWÜT, *at.* Berilýän maslahat, nesihat. *Öwüt ber öwüt alana, syr berme gybat çalana* (Nakyl). *Nesihat eder men kim gulak salsa, Çoh dertden gutular, öwüdim alsa* (Seýdi).

ÖWÜTÇI [öwütçü], *at.* Öwüt-nesihat beriji, öwüt-nesihat berýän adam. *Polat hem çemesi gelende, öwütçä öwüt bermän saklanyp bilmedi* (N. Jumaýew).

ÖWÜTLI [öwütlü], *syp.* Öwüt beriji, nesihat ediji. *Şahyryň öwütli sözleri adamlary oýlandyrýar.*

ÖWÜT-NESIHAT [öwüt-nesi:hat], *at, ser. Öwüt.* Ene özüniň perzendine öwüt-nesihat berdi.

ÖWÜT-ÜNDEW [öwüt-ünnöw], *at, ser. Öwüt-nesihat.* Onuň çuň manyly, öwüt-ündew bilen ýugrulan goşgy-gazallary tä Hywa, Buhara çenli külli türkmen meşhurdy (G. Kulyýew).

ÖWZAR [öwza:r], *at. 1. ser. Öwsele.* Öýem gerek däl, öwzar hem (B. Kerbabaýew). **2. ser. Öý-öwzar.**

ÖWZAY [öwza:y], *at.* Päl, niýet, hyýal, öwdaý. İçerdäkileriň öwzaýy bozuk görünüär (B. Seýtäkow).

ÖÝ, *at. 1.* Esasan, dört, alty ganatdan ybarat bolup, ýokarky bölegi uk we tüýnük arkaly birleşýän, üsti üzük bilen örtülýän tegelek görnüşli ýaşaýyş jaýy. *Ýel garaja öýüň uklaryny şatyrdadyp çaykyp başlady* (B. Kerbabaýew). **2.** Ýaşaýyş jaýy, tam, otag. **3.** *gepl.d.*

Haýwanlaryň, mör-möjekleriň hini, süreni, ýaşaýan ýeri. *Çybyk bilen aryňň öýüni gorjama. 4. göç.m.* Maşgala, hojalyk. **5. göç.m.** Bir hereketiň, aň-düşünjäniň, duýgynyň we ş.m. jümmüşi, içi. *Sepil boldum, jümle jahany yöriüp, Gapyl galdym, gam öýünde sargaryp* (Magtymguly). **6. göç.m.** Ýöriteleşdirilen jemgyýetçilik binasy; medeni-aň-bilim, ylmy, durmuşy we ş.m. döwlet edarasy we şol edaranyň ýerleşýän jaýy. *Nebitçiler öýüniň önündäki aýymçada adam has hem kändi* (B. Kerbabaýew). *Medeniýet öýi. Demirýolçular öýi.*

♦ **Öý eýesi** öýe hojaýynlyk edýän adam, öý hojalygyny dolandyryýan, alyp barýan adam. *Häzir öý eýesi geler. Öý hojalykçy aýal* jemgyýetçilik işinde işlemän, diňe öý, hojalyk işi bilen meşgullanýan aýal. **Öýi arkasynda, çemçesi bilinde** mesgen tutmaýan, ykmanda, öýsüz-öwzarsyz. *Onuň hemişe öýi arkasynda, çemçesi bilindedi. Öýi köýen* öýi ýanan kezzap. *Şondan peýdalanyp, öýi köýen, doýup galjak-da* (R. Allana-zarow). **Öý işi 1)** hojalykda ýerine ýetirilýän dürli häsiýetli işler, hysyrdy. **2)** öýde ýerine ýetirmek üçin mugallym tarapyndan okuwça tabşyrylýan ýumuş. **Öýüni towuga ýükläýmeli** zatsyz, malsyz, baryp ýatan garyp. **Öý ýarmak (urmak)** ogurlyk etmek, biriniň öý goşlaryny, zatlaryny ogurlamak. **Öýüni ýykmak** maşgalany dargatmak, çykgynsyz, elhenç ýagdaýa salmak.

ÖÝÇI [öýçü], *at.* Öý ýasaýan ussa. *Ol öz hyýalynda öýçi ussa sekiz ganat öý buýurdy* (A. Gowşudow).

ÖÝDEÇI [öýdöçü], *at. 1.* Öýderäk bolmagy halaýan, öýden çykman oturýan adam. *Soňky döwürlerde sen öýdeçi bolupsyň. 2.* Elde, öý hojalygynda saklanýan, eldeki (goýun-geçi hakynda). *“Öýdeçimi-düzdeçi” diýip soraýmasaň, düşünmegem aňsat däl* (B. Kerbabaýew). *Olar öýdeçi mal sürüleridi.*

ÖÝDELMEK [öýdölmök] **I**, *işl.* Palas, düýpli gyňaç dokalanda erşiň daşyndan dürli-dürli sapak aýlanyp, geçirilip, nagys salynmak. *Öýdelip dokalan palas. Öýdelip dokalan düýpli gyňaç.*

ÖÝDELMEK [öýdölmök] **II**, *işl.* Üstünde iki elin ýöredilip, hereketlendirilip, üýsüp ýatan zadyň içinden irileri saýlanmak.

ÖÝDEME [öýdömö] **I, II**, *iş ady.* Öýdemek ýagdaýy. *Sen gyňaç öýdemäni gowy öwrenipsiň.*

ÖÝDEMEK [öýdömök] **I**, *işl.* Palas, düýpli gyňaç dokalanda erşiň daşyndan dürli-dürli sapak aýlap, nagys salmak.

ÖÝDEMEK [öýdömök] **II**, *işl.* Üstünde iki elin ýöredip, hereketlendirip, üýsmek ownuk zadyň içinden irilerini saýlap almak. *Samanyň iriräklerini halta öýdäp guý.*

ÖYDEMEKLIK [öydömöklük] **I, II**, *iş ady.* Öýdemek ýagdaýy.

ÖYDEMEZLIK [öydömözlük], *iş ady.* Öýdemek işini etmezlik.

ÖYDENİÇER [öydönçör], *at.* Kesekiniň gapy-synda öý hyzmatlaryny edip gün görýän hyzmatçy, hyzmatkär. *Bir bar eken, bir ýok eken, gadym zamanda bir baýyň öýdeniçer gapy guly bar eken* (“Türkmen halk ertekileri”).

ÖYDENİÇERLIK [öydönçörlük], *at.* Öýdeniçeriň ýagdaýy, öýdeniçer bolmaklyk, hyzmatkärlik.

ÖYDEŞMEK [öydöşmök], *işl. 1.* Öýdemäge kömekleşmek. **2.** Bile öýdemek. *Iki gelin iki ýerden palas öýdeşip otyrды.*

ÖYDETMEK [öýdötmök], *işl.* Öýdemek işini başga birine etdirmek.

ÖYDEÝIŞ [öýdöýüş] **I, II**, *iş ady.* Öýdemek ýagdaýy. *Gyzynyň düýpli gyňaç öýdeýişine ejesiniň göwni ýetdi.*

ÖYDÄBERMEK [öýdä:vermek], *işl.* Öýdäp başlamak.

ÖYDÜBERMEK [öýdüvermek], *işl.* Öý edibermek, pikir edibermek, hasap edibermek.

ÖYDÜLMEK [öýdülme], *işl.* Çak edilmek, “şeýledir” diýip pikir edilmek.

ÖYDÜM, *at, dokm.* Palas, düýpli gyňaç öýdelende yerine ýetirilýän bir gezekki tilsim.

ÖYDÜME [öýdümö], *at, dokm.* Palasyň, torbanyň ýa-da tarada dokalýan nagysly gyňajyň dokalyş usuly. *Öýdume palas. Öýdume gyňaç.*

ÖYDÜRMEK [öýdürmök], *işl.* Birine hamyryň bölegini kendirigiň üstünde eliniň aýasynda eýletmek.

ÖYDÜŞ, *iş ady.* Öýtmek ýagdaýy.

ÖYDÜŞMEK [öýdüşmök], *işl.* Birnäçe bolup bir zady güman etmek, çak etmek. *Geler öýdüşip, oňa kân garaşdylar.*

ÖYERIBERMEK [öýörüvermek], *işl.* Öýli-işikli edibermek. *Enesi, ogluňy öýeribermeli bolupdyr, gapdalýndan gyz geçse, gözümi aýraýynam diýenok.*

ÖYERILMEK [öýörülmök], *işl.* Gelin alnyp berilmek, öylendirilmek. *Öýerilýän ýigit.*

ÖYERİŞ [öýörüş], *iş ady.* Öýermek ýagdaýy.

ÖYERİŞMEK [öýörüşmök], *işl.* Birine gelin alyp bermäge, öýli-işikli etmäge kömek etmek.

ÖYERME [öýörmö], *iş ady.* Öýermek ýagdaýy.

ÖYERMEK [öýörmök], *işl.* Öýli-işikli etmek, gelin alyp bermek, maşgalaly etmek, öylendirmek. *Ene ogluny öýermek meselesini orta atdy* (A. Durdyýew).

ÖYERMEKLIK [öýörmöklük], *iş ady.* Öýermek ýagdaýy.

ÖYERTMEK [öýörtmök], *işl.* Birini öýli-işikli etdirmek, gelin aldyrmak, maşgalaly etdirmek. *Oglumyz öýerdäýse-de biri, entek öýlenjek däl diýse näme etjek?*

ÖYGAMYŞ [öýğamyş], *at.* Gara öýüň durlugynyň daşyndan tutulýan örme gamyş. *Öýgamyş örmek.*

ÖY-İÇERI, *at.* Öý, öý hojalygy; maşgala. *Ol öý-içeriniň hysyrdysy bilen meşgullanyp ugrady* (B. Seýtäkow).

ÖY-IL [öý-i:l], *at.* Il-gün, Watan, hossar, dogan-garyndaş. *Öý-il gerek, ýorgan-düşek, Perzent bentdir; aýal – duşak* (Magtymguly).

ÖYİN-ÖYİN [öýüýn-öýüýn], *hal.* Öýleriň hemmesine, gapyma-gapy, öý goýman, birin-birin, öýme-öý. *Öýin-öýin aýlanmak. Öýin-öýin baryp, habarly etmek.*

ÖY-IŞIK [öý-i:şik], *at, ser.* **Öý-içeri.**

◇ **Öý-işik bolmak** durmuş gurmak, öýlenmek, maşgalaly bolmak.

ÖY-IŞIKLI [öý-i:şikli], *syp., ser.* **Öýli-işikli.** *Seniň bilen deň-duşlar eýýäm öýlenip, öý-işikli boldular* (A. Gowşudow).

ÖYJÜK, *at. 1.* Bir ýerde daşy germelen birnäçe jaýjagazlaryň biri; kiçijik jaýjagaz, ýer, orun. *Ýaş göleleri aýry-aýry öýjüklere saklamak gerek. 2.* Inedördül bölünen belli bir çäk, gözenek. *Küşt tagtasynyň öýjüklere. 3. biol.* Özbaşdak ýaşamaga, öz-özünden köpelmäge ukyply bolan ýönekeý janly beden. *Köp wagtlap uklamazlyk beýniniň duýgy öýjüklere ejizlemegine eltip biler. 4.* Bir zadyň toplanan, jemlenen ýeri, bir zadyň köp ýeri, ojagy, öýi, merkezi. *Ol duran bir akylyň öýjügidir. 5.* Arylaryň bal hem-de ýumurtgajyk taşlamak üçin mumdan ýasaýan meňzeş ölçegdäki öýjagazlarynyň biri.

ÖYJÜKLI [öýjüklü], *syp.* Öýjüklere ybarat, öýjüklere bölünen. *Öýjüklü telefon.*

ÖYJÜK-ÖYJÜK, *syp.* Birnäçe öýjükdən ybarat.

ÖYKE [öýkö], *at.* Birinden göwnüň galmagy sebäpli döreýän närazylyk, nägilelik duýgusy, kine. *Iki sany gumry ýaly söýgüleriň arasynda öýke bolarmy?* (G. Muhtarow).

◇ **Öýke etmek** *ser.* **Öýkelemek.** *Biz hiç kimden öýke etmeyäris. Öýkesini ýazmak (açmak, ýatyrmak) nägilelik, närazylyk duýgusyny aýryp, aram derejä getirmek, rahatlandyrmak. Ýüzün duman alyp, tutulan günün, Öýkesi ýazyldy, şöhesin saldy* (Ş. Kekilow).

ÖYKE-KINE [öýko-ki:ne], *at, ser.* **Öýke.**

ÖYKE-KINELI [öýkö-ki:neli], *syp.* Öýkeli.

ÖYKELEGEN [öýkölögön], *syp., ser.* **Öýkelek.**

ÖYKELEGRÄK [öykölögrä:k], *syp.* Az zat üçin öýkeleýän, birmeme öýkelek.

ÖYKELEK [öykölök], *syp.* Sähel zat üçin öýkeleýän, sähelçe zady göwnüne alýan, ujypsyz zat üçin öýke-kine edýän. *Bu şeýle bir öýkelekdir welin, heý, sen goýaý, asyl bolgusyz zatlara-da öýkeläp oturandyr* (A. Gowşudow).

ÖYKELEKLIK [öykölöklük], *at.* Öýkelek adamyň gylygy, öýkelegiň bolşy, ýagdaýy. *Onuň öýkelekligi haçan galarka?*

ÖYKELEME [öykölömö], *iş ady.* Öýkelemek ýagdaýy. *Onuň bolgusyz zat üçinem öýkelemesi bar-da.*

ÖYKELEMEK [öykölömök], *işl.* Birinden öýke etmek, birinden göwnüň galyp kine etmek, birinden nägile bolmak.

ÖYKELEMEZLIK [öykölömözlük], *iş ady.* Öýke etmezlik.

ÖYKELEŞIK [öykölöşük], *at.* Birek-birekden öýkeleme, göwün galma, öýke etme. *Çekişmäniň soňy käýişe, öýkeleşige geçdi* (B. Gurbanow).

ÖYKELEŞMEK [öykölöşmök], *işl.* Biri-biriňden göwnüň galmak, biri-biriňden öýkeli bolmak. *Häzir öýkeleşip durmaga wagt ýok* (N. Jumaýew).

ÖYKELETMEK [öykölötmök], *işl.* Biriniň göwnüne degip öýkelär ýaly etmek, biriniň göwnünü ýyk-mak, birini nägile etmek. *Ýöne men ony bir sapar gaty öýkeletdim* (B. Gulow).

ÖYKELEYİŞ [öykölöýüş], *iş. ady.* Öýkelemek ýagdaýy.

ÖYKELÄBERMEK [öykölä:vermek], *işl.* Öýkeläp başlamak. *Degişmä-de düşüneňok-la, gyz, sen derrew öýkeläberýän.*

ÖYKELI [öykölü], *syp.* Birinden öýkeläp, öýke-kine edýän, kine saklayan, birinden nägile, göwni galan, kineli. *Onuň sesi geplän-de öýkeli çykdy* (Ý. Mämmediýew).

ÖYKELI-KINELI [öykölü-ki:neli], *syp., ser.* Öýke-kineli.

ÖYKELILIK [öykölülük], *hal.* Öýkeli halda bolmaklyk, öýkeli hal-ýagdaý.

ÖYKELIRÄK [öykölürä:k], *syp.* Azda-kände öýkeli.

ÖYKEN [öykön], *at.* Adamlaryň we oňurgaly haýwanlaryň dem alyş agzasy. *Howa arkaly alnan kislorod ilki bilen öýkene barýar.*

♦ **Öýken keseli 1**) üşemek, sowuklamak netijesinde goýun, geçi ýaly ownuk mallaryň öýkeninde emele gelyän üsgülewükli kesel. *Goýunlaryň näçesi öýken keseline duçar bolupdy* (G. Gurbansähedow). **2)** adamyň öýkeninde döreýän ýokanç kesel, inçekesel.

ÖYKENLEMEK [öykönlömök], *işl.* Öýken keseli bilen kesellemek, öýken keseline uçramak, sezewar bolmak. *Dowarlar öýkenläpdir.*

ÖYKENLI [öykönlü], *syp.* **1.** Öýken keseli bilen kesellän, öýken keselinden dert çekýän, öýken keseline uçran. *Öýkenli geçi.* **2. gepl.d.** Inçekeselli.

ÖYKESIZ [öykösüz], *syp.* Öýkesi bolmadyk, öýkeli däl, öýke-kine saklamaýan, kinesiz. *Agysyz ölüm bolmaz, öýkesiz – toý* (Nakyl).

ÖYKESIZLIK [öykösüzlük], *at.* Öýke-kine ýokluk, öýke-kine saklamazlyk, kinesizlik.

ÖYKÜNDIRMEK [öykünnürmök], *işl.* Biriniň bolşuna, hereketine, sözüne öýküner ýaly etmek. *Bagşynyň agzyna öýkündirmek.*

ÖYKÜNIBERMEK [öykünüvermek], *işl.* Öýkünip başlamak.

ÖYKÜNILMEK [öykünülmök], *işl.* Biriniň bolşy, hereketi şonuňka meňzedilip gaýtalanmak.

ÖYKÜNIŞ [öykünüş], *iş ady.* Öýkünmek ýagdaýy.

ÖYKÜNIŞMEK [öykünüşmök], *işl.* Biri-biriňe ýa-da birnäçe bolup bilelikde başga birine öýkünmek. *Beýdişip, biri-birimiziň agzamyza öýkünişip dursak, biz oňly zadyň üstünden barmarys* (B. Seýtakow).

ÖYKÜNJEŇ [öykünjöh], *syp.* Öýkünmäge endik bolan, başga biriniň bolşuny, hereketini hut özüne meňzedip öýkünegen. *Ol ýomakçylygynyň daşyndan hem gaty öýkünjeň adamdy.*

ÖYKÜNJEŇLIK [öykünjöhlik], *syp.* **1.** Öýkünjeň bolmaklyk, öýkünjeň häsiýetlilik. *Öýkünjeňlik gowy görüýän gylyk däl.* **3.** Öňden bar bolan nusga öýkünmeçlik, şoňa meňzedip eser döretmeçlik. *Çagalar üçin ýazan ilkinji eserlerinde öýkünjeňlik äheňi göz-görtele duýulýar* (“Edebiýat we sungat”).

ÖYKÜNME [öykünmö], *iş ady.* Öýkünmek ýagdaýy.

ÖYKÜNMEK [öykünmök], *işl.* **1.** Biriniň eden zadyna meňzetjek bolmak. **2.** Biriniň bolşuny, hereketini, sözüni we ş.m. meňzedip gaýtalamak. *Ol agzyna öýkünýändir öýdüp hiňlenmesin tapba goýdy* (A. Gowşudow). **3.** Öňden bar bolan nusga öýkünip her hili eser döretmek, aýdym aýtmak. *Kompozitor halk sazларыna öýkünip bir saz eserini döredipdir.*

ÖYKÜNMEKLIK [öykünmöklük], *iş ady.* Öýkünmek ýagdaýy.

ÖYKÜNMEZLIK [öykünmözlik], *iş ady.* Öýkünmek hereketini etmezlik.

ÖYLE [öylö], *at.* **1.** Gün ortadan agandan soňky wagtyň ady. *Olar gün öýleden agyp, çala salkynlyk aralaşandan soň, giň bir aýtymda pökgi oýnaýardylar*

(B. Kerbabaýew). *Gün öýle boldy. 2.* Yslam dininde parz hasaplanýan baş wagt namazyň ikinjisiniň okalýan wagtynyň we şol namazyň ady. *Ýaşulular öýle namazy-na durdular. Ol öýlesini okady.*

ÖÝLENDIRMEK [öýlönürmek], *işl.* Birini maşgalaly etmek, gelin alyp bermek, öýermek. *Görogly, seni öýlendiris, illendiris, gaýgy etme* (“Görogly”).

ÖÝLENIBERMEK [öýlönüvermek], *işl.* Gelin alyp, öýli-işikli bolubermek.

ÖÝLENİŞ, *iş ady.* Öýlenmek ýagdaýy. *Maksadyň öýleniş toýy gaty gyzykly geçdi.*

ÖÝLENME [öýlönmö], *iş ady.* Öýlenmek ýagdaýy. *Gyz çykman, ýigit öýlenmän galmaz.*

ÖÝLENMEK [öýlönmök], *işl.* Gelin alyp, öýli-işikli bolmak, maşgala durmuşyny gurmak. *Men-ä öýlenjek, söýleseň meniň bilen bol, söýlemeseň gapdalymda otur* (A. Durdyýew).

♦ **Tomus öýlenen gul ýaly** tomus wagty tomsuna geýilmeýän don, telpek we ş.m. geýen erkek adama aýdylýar.

ÖÝLENMEKLIK [öýlönmöklik], *iş ady.* Öýlenmek ýagdaýy.

ÖÝLENMEZLIK [öýlönmözlük], *iş ady.* Öýli-işikli bolmazlyk. *Oglunyň ep-esli ýaşabam öýlenmezligi ejesini ynjalysyzlandyryýardy.*

ÖÝLÄN [öýlä:n], *hal.* Günürtanyň soň ýanyndaky wagt, günün ikinji ýarymyndan giç öýlä çenli wagt, öýle çagy. *Gerdişi keç gahba pelek elinden, Ertiri şat bolan öýlän gülmedi* (Magtymguly). *Şol gün giç öýläne çenli Garly ussa şahdaçyk, süňni ýeňillik bilen işledi* (A. Gowşudow).

♦ **Giç öýlän** öýle wagtynyň ikinji ýarymy, ikindiniň oň ýanlary. *Men oba gitmek üçin giç öýlän ýola düşdüm.*

ÖÝLÄNÇI [öýlä:nçi], *at. 1.* Öýle wagtlyry ýagyp, derrew hem diňýän güýçli ýagyş. *Ynha älemgoşar parlar asmanda, Bahar wagty biziň Türkmenistanda, Şunuň ýaly waka köp üns biýrler, Muňa biz tarapda “öýläňçi” diýrler* (A. Kekilow). **2.** *gepl.d.* Günürtan başlanýan (okuw, iş we ş.m. hakynda).

♦ **Öýläňçi gelmek** öýlänler az wagtlyk güýçli ýagyş ýagmak.

ÖÝLÄNKI [öýlä:nki], *syp.* Öýlän bolup geçen, öýlän dowam eden. *Düýn öýläňki ýagyş henizem dynman ýagyp dur.*

ÖÝLÄNLIK [öýlä:nlik], *at.* Öýlän wagtlyry iýilýän ýa-da öýlän iýer ýaly nahar.

♦ **Öýünde öýlänlik ýok** öýünde iýer-içer ýaly zat ýok. *Ertirligini tapsa, öýlänliginiň aladasyny edenok.*

ÖÝLI [öýlü], *syp. 1.* Öýi bar. *Garaňky gatyşanson, öýli öýüne dagady. 2.* Maşgalaly, öýlenip maşgalaly bolan. *Öýli oglum bar. 3.* Öýüň eýesi we şol öýüň

ýaşajylary. *Köne ýurduň gaýrasynda ýeke öýliden başga yns-jyns ýokdy.*

ÖÝLI-IŞIKLI [öýl(ü)-i:şikli], *syp.* Maşgala durmuşyny guran, öýlenen, aýally. *Onuň iň uly ogly bir mahal öýli-işikli boldy.*

ÖÝLI-IŞIKLILIK [öýl(ü)-i:şiklilik], *at.* Öýli-işikli ýagdaýda bolmak, öýlenenlik, maşgalalylyk.

ÖÝME [öýmö] **I**, *at.* Aýal hem gelinleriň başyna atynýan hem daňynýan gülli ýuka ýüpek gyňajy. *Otyr ýarym, syýa zülpün daranyp, Darap boldy, başa öýme oranyp* (Mollanepes). *Ol börtügin ykjam daňyp,...öýmesini onuň üstünden goýberdi* (B. Kerbabaýew). *Ýaşyl öýme. Gyzyň öýme.*

♦ **Çilleli öýme** içinden dürli sapaklar geçirilip dokalan öýme. **Pişik öýme** adatça, ýerligi ýuka gyzyň ýa-da sary öýme.

ÖÝME [öýmö] **II**, *iş ady.* Öýmek ýagdaýy.

ÖÝMEK [öýmök], *işl.* Hamyr bölegini kendirigiň üstünde, eliň aýasynda togalap eýlemek. *Hamyry öýmek.*

♦ **Gan öýmek ser. Gan.**

ÖÝMEKLIK [öýmöklik], *iş ady.* Öýmek ýagdaýy.

ÖÝMELI [öýmölü], *at.* Başy öýme bilen daňlan, başyna öýme atynan. *Gireninde üç-dört sany adam bilen egni keteni köýnekli, başy ýüpek öýmeli, saçy guşaklygyna düşüp duran gyza gözi düşdi* (A. Durdyýew).

ÖÝME-ÖÝ [öýmö-öý], *hal.* Bir ýanyndan başlap, öýleriň hemmesini, öýin-öýin. *Özüniň önüp-ösen obasyny hut şu gün birinji gezek görýän ýaly, ony öýme-öý gözden geçirdi* (B. Gurbanow).

ÖÝMEZLIK [öýmözlük], *iş ady.* Hamyry eýlemezlik.

ÖÝ-ÖWSELE [öý-öwsölö], *at, ser. Öý-öwzar.*

ÖÝ-ÖWZAR [öý-öwza:r], *at.* Ýaşajyş jaýy we içeriňiň ähli goş-golamy, öý üçin gerekli zatlary. *Olar gijelerini gündiz edip, ahyr soňy öý-öwzar edinipdiler* (B. Seýtäkow).

ÖÝSÜN, *at, ser. Öwsünçe.*

ÖÝSÜZ, *syp.* Öýi, maşgalasy ýok, öýli däl. *Bujagaz gününi bulama, öýlükäň öýsüz galarsyň* (N. Pomma).

ÖÝSÜZLIK [öýsüzlik], *syp.* Öýi, maşgalasy ýokluk.

ÖÝSÜZ-ÖWZARSYZ [öýsüz-öwza:rsyz], *syp.* Öýi-öwzary ýok, öýli däl. *Men bir eýesiz-idegsiz, öýsüz-öwzarsyz ýetim* (“Türkmen halk ertekileri”).

ÖÝSÜZ-ÖWZARSYZLYK [öýsüz-öwza:rsyzlyk], *at.* Öýi-öwzary ýokluk, öýli dälilik.

ÖÝTME [öýtmö], *iş ady.* Öýtmek ýagdaýy.

ÖÝTMEK [öýtmök], *işl.* Pylanydyr ýa-da bir zatdyr diýip pikir etmek; oý etmek, oýlamak.

ÖYTMERLIK [öytmöklük], *iş ady.* Öýtmek ýagdaýy.

ÖYTMERLIK [öytmözlük], *iş ady.* Pylanydyr ýa-da bir zatdyr diýip pikir etmezlik.

ÖYÜBERMEK [öýüvermek], *işl.* Hamyryň bölegini kendirigiň üstünde, eliň aýasynda eýlemäge başlamak, eýlemek işini dowam etdirmek. *Sen hamyry öýüber, menem tamdyra odun taýynlaýyn.*

ÖYÜLMEK [öýülmök], *işl.* Eliň aýasy bilen togalanyp eýlenmek (hamyr hakynda).

ÖYÜŞ, *iş ady.* Öýmek ýagdaýy.

ÖYÜŞMEK [öýüşmök], *işl.* Birine hamyr bölegini eýleşmek.

ÖYÝÜP, *at.* Gara öýüň (oraçanyň) tüýnüginden asylan ýüp.

ÖZ [ö:z] **I**, Haýsydyr bir zadyň, hereketiň göz önünde tutulýan adamyň hususylygyna degişlidigini aňladýan gaýdym çalyşmasy.

♦ **Öz agyňy aglamak** najatyňy garamak, öz aladaňy özüň etmek. **Öz agyran ýeriňi tutmak** özüňi biynjalyk edýän zat hakynda aladalanmak, öz derdiň bilen bolmak. **Öz arabaňy tigirlemek** öz işiň, günüň we ş.m. bilen bolmak, öz günüňi özüň görmegi başarmak. *Sen maňa gep öwretjek bolma, git-de öz arabaňy tigirläber* (B. Gulow). **Öz aýagyňa özüň palta urmak (salmak)** özüňe, öz derejäňe, öz mertebäňe özüň zyýan ýetirmek. *Beýle adamlary öýe golaýlaşdyrmaweri, öz aýagyňa özüň palta salmaweri.* **Öz aýdanyňy (diýeniňi) tutmak** diýeniňden, diýen-aýdanyňdan dänmän durmak. – *Onyň dogry-la welin, ýöne mundan hiç bir çykjak netije ýok-da! – diýip, öz aýdanyňy tutdy* (T. Taganow). **Öz başyňy (özüň) çaramak** öz güýjüň bilen oňup bilmek; öz-özüňi oňarmak, öz günüňi özüň görüp bilmek (*ser.* **Baş: başyňy çaramak**). **Öz bitniňi özüň iýmek** gaty gysganç bolmak, husyt bolmak. **Öz diýenini etmek** öz aýdyşy ýaly etmek, öz ýüregindäkini etmek, öz pikiri boýunça hereket etmek. **Öz diýeniňi gögertmek** öz islegiňe görä amala aşyrtmak, etdirmek. **Öz diýenli** öz diýenini edýän, aýdany – aýdany, diýeni – diýeni. *Ol öz diýenli adamdy.* **Öz eliň – öz ýakaň** erk-ygtyýaryň öz eliňde. **Öz emeliňe özüň çolaşmak** *ser.* **Öz gazan çukuryňa özüň düşmek.** **Öz eňegiňe tutmak** öz pikiriňden dänmän durmak. *Birisi bilen tilpunda gürlleşýär; öz eňegine tutup, onuň bilenem heçjikleşýär* (A. Gowşudow). **Öz gabryňy özüň gazmak** öz kysmatyň ters çözülmegine özüň ýardam etmek, özüň şoňa sebäpkär bolmak. *Birine çawuş çakyp, birini dürtüp, Hem özgäniň, hem öz gabryň gazýarsyň* (B. Kerbabaýew). **Öz gamyňy özüň iýmek** *ser.* **Öz başyňy özüň çaramak.** *Göroglynyň*

özi bir är, Öz gamyňy özi iýer (“Görogly”). **Öz garyňa görä ölçemek** özüňçe düşünmek, baha bermek. *Her kim bir hili düşünýär; her kim öz garysyna görä ölçeyär* (B. Kerbabaýew). **Öz gazan çukuryňa özüň düşmek (ýykylmak)** öz eden emeliňe özüň çolaşmak, öz pyssy-pyjurlygyň üçin özüň kösenmek. **Öz göbegiňi özüň kesmek** öz ykbalyňy özüň çözmek, öz güýjüňe daýanyp iş etmek. *Olaryň ikisi-de ýetimlik bilen kemala gelip, öz göbegini özleri kesipdiler.* **Öz gününe goýmazlyk** birine azar berip durmak, gün bermezlik. *Gezip ýören adamyny berin öz gününe goýsana – diýip, Häsiýet eje meniň tarapymy çaldy* (S. Ataýew). **Öz günüňi özüň görmek** öz başyňy özüň çaramak, öz-özüňi oňarmak; öz güzeranyňy özüň dolandyrmak. **Özi kül üstünde, göwni kap dagynda** özüniň ýagdaýynyň pesligini bilmän, amala aşyryp bilmejek zatlary hakynda hyýal edýän adam hakynda aýdylýar. **Öz maýdalyna** gaty bir howlulukman, assa-ýuwaş, öz hereket edişine görä, öz ugruna. **Öz ugruna goýbermek** hiç bir tarapdan päsgel bermezlik, doly erk-ygtyýar bermek; edenine däl diýmezlik. *Muny öz ugruna goýberip ýeňäýmeseň, başga heý edip biljek zadyň barmy?* (B. Kerbabaýew). **Özünden bilmek** bir zady başga adam täsir etmezden, özüň aňyp etmek. **Özünden gitmek** agyr hassalyk ýa-da başga bir güýçli täsir sebäpli huşuny ýitirmek, özüni bilmän ýatmak, çaşmak. **Özüne gelmek 1)** huşuny ýitiren adam akylyna aýlanyp, özüni bilmek, özüniň diridigini duýmak. *Çümdi, ýüzdi, pikir deňzin boýlady; Özüne gelen dek gözün aýlady* (Ç. Gurbangylyjow). **2)** özüňi dürsemek, dykgatyňy, ünsüňi, pikiriňi öňki hala getirmek. *Ol bu sözden soň bir hili özüne gelen ýaly boldy* (B. Seýtäkow). **Özüne getirmek 1)** huşuna getirmek. *Gül suwuny sepip gül dek ýüzüne, Getiripdiler ony şol dem özüne* (Andalyp). **2)** dykgatyny, ünsüni öňki halyna getirmek; özüňi dürsemek. *Muny gören üsgüren bolup, ony özüne getirdi* (B. Seýtäkow). **Özüne bat bermek** hemme babatda haýbatly görünmäge çalyşmak, honanbärsi bolan bolmak. *Görogly murtuny towlap, özüne bat berdi* (“Görogly”). **Özüne ýesir etmek** özüňe çekmek, özüňe bent etmek, özüňe maýyl etmek. *Onuň ýürekden joşup çykýan sözleri köp adamyny özüne ýesir etdi* (G. Kulyýew). **Özüňe buýurmak** özüňe erk edip bilmek. **Özüňe çekmek 1)** aýdylýan her bir söz özüňe degişlidir öýtmek, hasap etmek. *Her bir sözi özüňe çekip durmazlar.* **2)** *ser.* **Özüňe ýesir etmek.** *Altynyň bu görnüşi ony özüne çekdi* (A. Durdyýew). **Özüňi osmak** özi ýalydyr öýtmek. *Ogram özüni osar – orramsam* (Nakyl). **Özüňe ýer tapmazlyk** aljyraňňy halda bolup, näme etjeğini bilmezlik. *Sorama dogan jan! Şu gün*

ertirden bəri birsyhly içim gysyp, özümə yer tapamak (T. Taganow). **Özüni ak guş saýmak** özüni günäsiz hasaplamak, özünde günä goýmazlyk. *Ýalňyşmaz adam bolmaz, men özümi ak guş hasap edemok* (B. Kerbabaýew). **Özüni aldyrmak** hemmeleriň hormatyna eýe bolmak, hemmelere özüni halatmak, gowy gördürmek. *Ol uly-kiçä özüni aldyryp ugrapdyr. Özüni alyp bilmezlik* essiňe gelip bilmezlik, haldan düşmeklik, aýňalmazlyk. **Özüni atmak (oklamak)** bir ýere zordan ýetmek, kynlyk bilen ýetmek. **Özüni bilmek 1)** öz bähbidiňi göz önünde tutmak, öz haýryňa çapmak. **2)** kemala gelmek, durmuşa düşüňip başlamak, agy-garany saýgarp başlamak. **Özüni bilmezlik** bihuş (beýhuş) bolup ýatmaklyk, akylyňy ýitirmeklik. **Özüni dürsemek** özüňe gelmek, özüni ele almak, ynjalmak. **Özüni ele almak** özüňe erk edip ugramak. **Özüni elden bermek** erkini gidermek, özüňe erk edip bilmezlik. *Kebzäm gyzyp, ragbat galman bu tende, Erkim gidip, elden berdim özümi* (Ý. Pirgulyýew). **Özüni görkezmek** belli bir tarapdan özüni tanatmak. **Özüni oda urmak** kynlygyna garamazdan, bir zadyň ugrunda jan çekmek, hereket etmek. **Özüni oňarmak. ser: Öz başyňy (özün) çaramak.** *Keliň iň ýuwaşy hem köpriniň aşagynda ýatyp, düýe ürküzýär welin, biziň kelimiz bolsa, özüni oňarman, aşyk ýaly oynadyp ýörýär* (A. Gowşudow). **Özüni raslamak ser: Özüni dürsemek.** *Orazsoltan eje biçäre, çalajadan demini alyp, kem-kemden özüni rastlady* (H. Derýaýew). **Özüni tutmak 1)** güýç ýygnamak, kuwwatlanmak, güýç-kuwwatyň artmak, berkemek. *Ertir, agşam iými näçe iýse, gaýgyrman beriň. Goý, ol basym özüni tutsun* (B. Kerbabaýew). **2)** gurplanmak, ykdysady taýdan berkleşmek, baýlaşmak. **Özüni tutup bilmezlik** rahatlygyňy ýitirip, sandyr-sandyr edip durmak. **Özüni uly tutmak** ulumsylyk etmek, özüňden başgalara göwnüýetmezçilik etmek. *Bolup barşy nähili? Uly tutýar özüni* (A. Alamyşow). **Özüni ýitirmek** aljyramak. *Ol az salym özüni ýitirip durandan soň, Pälwan aga bir zat diýjek ýaly çenendi-de, ýene sesini çykarmady* (T. Taganow). **Özüni ýokary tutmak ser: Özüni uly tutmak.** *Ol özüni bizden ýokary tutýar ahyry* (N. Saryhanow). **Bir özi ser: Bir: bir özi.** *Toýa öýlerinden bir özi barypdyr. Ýeke özi. ser: Ýeke: ýeke özi.* *Gorkman ýeke özüň geldiňmi?*

ÖZ [ö:z] II, at. Bugdaýda, unda bolýan süýjümtik tagam, süýji şire, özleşik.

ÖZAKYMLAÝYN [ö:zakymlaýyn], syp. Öz aky-my boýunça, özbaşdak, guramaçylyksyz, dolandyrylmaýan.

ÖZAKYMLY [ö:zakymly], syp., ser: **Özakymlaýyn.**

ÖZAKYMLYLYK [ö:zakymlylyk], at. Özakymly halda bolmaklyk.

ÖZARA [ö:za:ra], syp. Özleriniň arasynda bolup geçýän, biri-birleriniň arasynda, biri-birleri bilen. *Özara gürrüň. Özara duşuşyklar.*

ÖZBAŞDAK [ö:zvaşdak], syp., hal. 1. Hiç kim bilen bile däl-de, bir özi, ýeke özi, diňe özi, aýratyn. *Özbaşdak ýaşamak. Biz halyny özbaşdak hem dokap bilerdik.* 2. Aýry, özbaşyna gurlan. *Özbaşdak oturan tam.* 3. syp. Hususy, şahsy. *Özbaşdak mellek ýeri.*

ÖZBAŞDAKLYK [ö:zvaşdaklyk], at. 1. Hiç kime bagly däl, özgelerden aýrylyk, özbaşyna bolmaklyk, garaşsyzlyk. *Magtymguly öz goşgularynda erkinlik, özbaşdaklyk ýaly pikirleri öňe sürüpdir.* 2. Özüňe hereket edijilik, özüňçe iş görmeklik, özdiýenlilik, öz pikirine eýerijilik.

ÖZBAŞYNA [ö:zvaşyna], hal. 1. Aýratynlykda, ýeke özi. 2. Özbaşdak, aýratyn özi. *Ýaşulular belent alaňyň üstünde özbaşlaryna söhbet gurap otyrdylar.*

ÖZBEK [özvök], at, ser. **Özbekler.**

ÖZBEKÇE [özvökçö], hal. Özbek dilinde.

ÖZBEKLER [özvöklör], at. Özbekistanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ÖZBOLUŞLY [ö:zvoluşly], syp. Aýratyn bir häsiýetli; özüne mahsus gylykly.

ÖZBOLUŞLYLYK [ö:zvoluşluluk], at. Özboluşly häsiýetlilik; özüne mahsus gylyklylyk.

ÖZDIÝENLI [ö:zziýenli], Öz diýenini edýän; diýeninden dänmeýän, özgeleriň diýenini hasaba almaýan, özbaşdaklyk edýän. *Ol örän özdiiýenli ýigit.*

ÖZDIÝENLILIK [ö:zdiýenlilik], at. Öz diýenini edijilik, diýeninden dänmeýän häsiýetli bolmaklyk.

ÖZDIÝENLIRÄK [ö:zdlýenlirä:k], syp. Azda-kände özdiiýenli.

ÖZELENDIRMEK [özölönnürmök], işl. Birine janygyp soratdyrmak, ýürekden haýyş etdirmek, ýalbartmak. *Çagany beýle özelendirip oturma!*

ÖZELENIBERMEK [özölönüvermek], işl. Özele-nip başlamak.

ÖZELENIŞ [özölönüş], iş ady. Özelenmek ýagdaýy.

ÖZELENIŞMEK [özölönüşmök], işl. Birnäçe bolup özelenmek.

ÖZELENME [özölönmö], iş ady. Özelenmek ýagdaýy.

ÖZELENMEK [özölönmök], işl. Birinden bir zat haýyş edilende, dilenende janygyp ýalbarmak. *Ol gyzy-ny köşşedirjek bolup özelendi.*

ÖZELENMEKLIK [özölönmöklük], *iş ady.* Özelemek ýagdaýy.

ÖZEN [özön], *at.* 1. Agajyň içki gaty bölegi. *Miweli baglaryň özeni.* 2. Dömuş çykýan ýaralaryň jerheti, içinden çykýan ganly iriň. 3. *göç.m.* Bir zadyň düýp manysy, esasy bölegi, merkezi.

ÖZERKLI [ö:zerikli], *syp.* Öz erki, ygtyýary elinde bolan.

ÖZERKLILIK [ö:zeriklilik], *at.* Özerkli bolmaklyk, özerkli häsiýete eýe bolujylyk.

ÖZERKLIRÄK [ö:zeriklirä:k], *syp.* Azda-kände özerkli.

ÖZGE [özgö], *hal.* 1. Başga, aýry. *Gögerse dynaklar, alarsa gözler, Imandan özgesi hiçdir, ýaranlar* (Magtymguly). 2. Keseki adam, başga kişi. *Özgäň gapysynyň önünde ýaýdanyp durmagam bir hili* ("Edebiyat we sungat").

ÖZGERDIJI [özgördüjü], *at.* Bir zady öňki görnüşinden, bolşundan, ýagdaýyndan başga hala, has amatly, peýdaly görnüşe geçirýän adam. *Çöli özgerdijiler.*

ÖZGERDILMEK [özgördülmök], *işl.* Bir görnüşden, boluşdan başga hala geçirilmek, görnüşü üýtgedilmek.

ÖZGERIŞ [özgörüş], *iş ady.* Üýtgeýiş, üýtgeýişlik. *Her işgär ýagşy niýet bilen işlese, ol öz işinde düýpli özgeriş döredip biler* (B. Seýtäkow).

ÖZGERIŞLIK [özgörüşlük], *at.* Bir görnüşden, boluşdan, ýagdaýdan başga bir hala geçişlik, üýtgeşiklik, täzelik. *Bu özgerişlige ýetmek üçin köp zähmet çekildi.*

ÖZGERME [özgörmö], *iş ady.* Özgermek ýagdaýy.

ÖZGERMEK [özgörmök], *işl.* Bir görnüşden, boluşdan, ýagdaýdan we ş.m. başga bir hala geçmek, öwürlmek; ozalky görnüşinden has gowy tarapa üýtgetmek.

ÖZGERMEKLIK [özgörmöklük], *iş ady.* Özgermek ýagdaýy.

ÖZGERMEZLIK [özgörmözlük], *iş ady.* Bir görnüşden, boluşdan başga ýagdaýa geçmezlik, görnüşini üýtgetmezlik.

ÖZGERTME [özgörtmö], *iş ady.* 1. Özgertmek ýagdaýy. 2. *at.* Düýpli üýtgetme, reforma. *Eger biz adamlara mynasyp durmuşy üpjün etmegi, olaryň maddy-hal ýagdaýyny ýokarlandyrmagy başarsak, munuň özi ähli ugurda özgertmelere has netijeli itergi berer* (Gurbanguly Berdimuhamedow. "Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr").

ÖZGERTMEK [özgörtmök], *işl.* Ozalky bolşundan başga hala, ýagdaýa geçirmek, ozalky bolşundan has gowy tarapa üýtgetmek, düýpli üýtgeşiklik girizmek.

Mekdeplerde dili öwrenmegiň meselelerini çözmekde bilim özgertmesiniň häzirki döwründe täzeçe çemeleşiş gerek diýip, döwlet baştutany öz çykyşynda aýratyn belläp geçipdi ("Türkmenistan").

ÖZLEŞDIRIBERMEK [ö:zlöşdürüvermek], *işl.* Özleşdirip ugramak; özleşdirmegi dowam etdirmek, özleşdirmek işini tamamlamaga ýakynlamak. *Dayhanlar täze ýerleri eýýäm özleşdiriberipdirler.*

ÖZLEŞDIRILMEK [ö:zlöşdürülmök], *işl.* Özleşdirmek işi durmuşa geçirilmek. *Täze ýerler özleşdirilýär. Geçilen sapak özleşdirilipdir.*

ÖZLEŞDIRIŞ [ö:zlöşdürüş], *iş ady.* Özleşdirmek ýagdaýy.

ÖZLEŞDIRME [ö:zlöşdürmө], *iş ady.* Özleşdirmek ýagdaýy. *Biziň herimiz bir ýazyjynyň eserini okap özleşdirmeli, soňra bolsa biri-birimize gürrüň bermeli edipdik.*

ÖZLEŞDIRMEK [ö:zlöşdürmök], *işl.* 1. Bir zady öwrenip, oňat bilmek, doly derejede bilmek; tärini ele almak. *Inlis dilini özleşdirmek okuwçylara agyr düşmeýär.* 2. Işläp, bejerip peýdaly etmek, ulanar ýaly etmek, dolanyşyga girizmek, ýaramly etmek.

ÖZLEŞDIRMEZLIK [ö:zlöşdürmөzlük], *iş ady.* Özleşdirmek işi amal edilmezlik.

ÖZLI [ö:zlü], *syp.* Kynlyk bilen ýolunýan hamyr. *Özli hamyr.*

ÖZLI-ÖZI [ö:zl(ü)-ö:zü], *çal., ser.* **Öz-özleri.**

ÖZLÜLIK [ö:zlülük], *syp.* Özli bolmaklyk, özi barlyk, özsüz dälilik, özleşiklilik (hamyr hakynda).

ÖZ-ÖZI [ö:z-ö:zü], *çal.* 1. Diňe özi, bir özi. *Onuň öz-özi hiňlenýärdi.* 2. Özbaşdak, başga güýjüň täsiri ýetmezden. *Öz-özi işlemek.*

ÖZ-ÖZÜNDEN [ö:z-ö:zünnön], *çal.* 1. *Guradylman basylan bedde öz-özünden ot alyp bilýär.* 2. Ýöne ýerden, tötänden, duýdansyz. *Üstünligiň öz-özünden gelmeýändigini düşnükli.*

ÖZSÜZ [ö:ssüz], *syp.* Özli däl, özlilik häsiýeti bolmadyk, özi yok (hamyr hakynda). *Özsüz hamyr.*

ÖZSÜZLIK [ö:ssüzlük], *syp.* Özli dälilik, özlilik häsiýeti bolmazlyk, özi yokluk.

ÖZÜÇE [ö:züçö], *hal.* Öz pikiri boýunça, öz düşünişine görä, öz çaklamasy boýunça. *Oňa her kim özüçe düşünyärdi.*

ÖZYGTYÝARLY [ö:zygtyýa:rlý], *syp.* Özbaşdak hereket edýän, garaşsyz, ygtyýary öz elinde bolan. *Özygtyýarly döwlet.*

ÖZYGTYÝARLYLYK [ö:zygtyýa:rlýlyk], *at.* Özbaşdaklyk, garaşsyzlyk. *Türkmen halky özygtyýarlylygyny we garaşsyzlygyny gorap saklamagy başardy.*

P

P, Türkmen elipbiýiniň ýigriminji harpy.

PAÇ [pa:ç], *at.* Bir ýurda getirilýän ýa-da başga ýurda äkidilýän harytlardan alynýan salgyt, hyraç, gümrük haky.

PAÇAK, *at.* Gawun, garpyz we ş.m. bakja ekinleriniň daşky gaty gabygy. *Paçagy gatamadyk terne.*

PAÇ-HYRAÇ [pa:ç-hyra:ç], *at, ser.* **Paç.**

PADA [pa:da], *at, gepl.d.* Sygyr sürüsi.

PADYMAN [pa:dyma:n], *at.* Sygyr çopany. *Sygyr bakar padyman, Tüýdük çalar şadyman* (Halk döredijiliginden). *Padymanyň gyzyna gün ýaşansoň iş geler* (Atalar sözi).

PADYMANLYK [pa:dyma:nlyk], *at.* Sygyr çopanynyň, padymanyň käri, ýagdaýy.

PAG [pağ], *s. ş. aňl. söz.* 1. Suwuklygyň birbada zogdurylyp akmagy netijesinde çykýan ses. 2. *gepl.d.* Şowly, şowuna; işiň ugruna. *Dört bolsaň pag-da* (Aýtgy).

PAGGYLDAMA [pağğyllama], *iş ady.* Paggyldamak ýagdaýy.

PAGGYLDAMAK [pağğyllamak], *işl.* Suwuklyk paggyldyly ses çykaryp, batly akyp durmak.

PAGGYLDAŞMAK [pağğyllaşmak], *işl.* Birnäçe ýerde paggyldyly ses çykaryp batly akmak. *Çeşme-bulaklar paggyldaşyp akyp dur.*

PAGGYLDATMAK [pağğyllatmak], *işl.* Suwuklygy birden batly guýmak, akdyrmak, paglatmak. *Olar suwy palçygyň üstüne paggyldadyp guýdular.*

PAGGYLDAÝÝŞ [pağğyllaýýş], *iş ady.* Paggyldamak ýagdaýy. *Suwuň paggyldaýýşy.*

PAGGYLDY [pağğylly], *at.* Suwuklyk dowamly, batly, çalt akanda çykýan sesiň ady.

PAGLAMA [pağlama], *iş ady.* Paglamak ýagdaýy.

PAGLAMAK [pağlamak], *işl.* Birden batly akmak, guýulmak, dökülme. *Bedredäki süýt paglap gitdi* (“Edebiýat we sungat”).

PAGLAŞMAK [pağlaşmak], *işl.* Birbada birnäçe ýerden paglap akmak, dökülme.

PAGLATDYRMAK [pağlatdyrmak], *işl.* Pagladyp guýdurmak, dökürmek (suw hakda).

PAGLATMAK [pağlatmak], *işl.* Gapdaky suwy köp möçberde akdyrmak, birden batly akdyrmak, dökme, guýmak. *Onsoň deňziň şor suwuny bedre bilen üstünden pagladyp guýýarlar* (S. Annasähedow).

PAGSA [pağsa], *at.* Palçykdan salnan tamlaryň, haýatlaryň beýikligi 60-70 santimetr möçberindäki her aýlawy, gory. *Dokuz pagsa gala, üç dört pagsa ýykylan bir gädigi bar eken* (“Görogly”).

PAGSYLDAMA [pağsyllama], *iş ady.* Pagsyldamak ýagdaýy.

PAGSYLDAMAK [pağsyllamak], *işl.* 1. Bir zat suwa batly urlanda, suw çar tarapa sýçrap, pagsyldyly ses çykamak. *Ol pagsyldap, suwuň içine düşüpdür* (“Türkmen halk ertekileri”). 2. Çym-pytrak bolup döwürlemek, bir ýere batly urlup ýa-da degip, bölek-bölek bolmak (çüýşe, aýna, jäjem, küýze gaplar hakynda). *Pagsyldap çym-pytrak bolmak.*

PAGSYLDAMAKLYK [pağsyllamaklyk], *iş ady.* Pagsyldamak ýagdaýy.

PAGSYLDAŞMAK [pağsyllaşmak], *işl.* 1. Birnäçe bolup suwy pagsyldadyp düşmek. *Çagalar suwly ýabyň içinde pagsyldaşyp, suwa düşýärdiler.* 2. Birnäçe ýerden pagsyldyly ses çykamak (köplenç, batly zyňlyp, gaty zada urlup degen aýna, çüýşe hakynda).

PAGSYLDATMAK [pağsyllatmak], *işl.* 1. Köplenç, eliň, aýagyň bilen suwa batly urup ýa-da oňa başga bir zady degrip, sesli sýçratmak. 2. Bir ýere batly urup ýa-da degrip bölek-bölek etmek, kül-uşak etmek.

PAGSYLDY [pağsyly], *at.* Suwuň güýçli tolkunyndan ýa-da bir zadyň çym-pytrak bolup döwürmeginden, kül-uşak bolmagyndan döreýän ses.

PAGTA [pağta], *at.* 1. Gowaçanyň hasyly, pamyk. *Daýhan birleşiginde pagta arassalaýjy, söwda-önümçilik kärhanalary hem halkyň hyzmatynda* (“Türkmenistan”). 2. *gepl.d.* Gowaça. *Pagta ekmek. Pagta meýdany. Gowaça meýdany.*

♦ **Pagta bilen damagyny çalmak** birini sypaýy-çylykly, mylaýym, süýji dil bilen öz diýeniňe boýun etmek, razy etmek. **Pagta ýaly** ýumşak adam.

PAGTABAŞ [pağtavaş], *at.* Köşükliler maşgalasyna degişli köpýyllyk ösümlik.

PAGTABENT [pağtavent], *at.* 1. Seçme, gülle de-regine dăriniň üstünden pagta, keçe, esgi bölekleri dykylan peşen.

♦ **Pagtabent atylan ýaly bolmak** boş ýañran ýaly bolmak, güplän ýaly bolmak. *Meniňki bolsa pagtabent atylan ýaly gury ses bolýa galyberýär* (B. Seýtäkow).

PAGTAÇY [pağtaçy], *at.* Gowaça ösdürip ýetşdirmek bilen meşgul bolýan daýhan, gowaça ösdürip ýetşdirmek boýunça hünärmen. *Ýurdumyzyň pagtaçylary ýygymyň depginini günsaýyn güýçlendirýärler.*

PAGTAÇYLYK [pağtaçylyk], *at.* 1. Oba hojalygynyň gowaça ösdürip, pagta hasylyny alýan pudagy. *Pagtaçylykda-da gowy netijeler gazanan kärendeçiler az bolmady* (“Türkmenistan”). 2. Gowaça ekilen meýdan, giden pagta meýdany, pagtalyk. *Biz pagtaçylyga aýlanyp gördük.*

PAGTALY [pağtaly], *syp.* 1. İçine pagta salnan, dykylan. *Olar pagtaly ganaryň üstünde oturyp, bir sa-*

lym gürrüñ etdiler (B. Kerbabaýew). **2.** Pagta salnyp tikilen. *Gylyç Mergen gyşyna pagtaly don geyerdi* (A. Gowşudow).

PAGTALYK [paġtalyk], *at. 1. ser. Pagtaçylyk. Pagtalyk meýdan.* **2.** Bahasyny pagta ýetişeninden soň üzülişmek şerti bilen nesýe alynýan zat; soňra gaýтарыlyp berilýän bergi. *Seniň dükanyňdan zat alsak, pagtalyk diýip aldyk* (A. Gowşudow).

PAGTAZARLYK [paġtaza:rlyk], *at.* Gowaça ekilen meýdan, giden pagta meýdany, pagtalyk (dabaraly ýokary äheň bilen aýdylyan söz). *Biziň alnymyzda ýene bir pagtazarlyk göründi* ("Edebiýat we sungat").

PAGYŞ-PAGYŞ [paġyş-paġyş], *s.ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çykýan pagşyldyly sesler. *Nawyň kütäk burny tolkuna degip, pagyş-pagyş edip suwy bölýärdi* (Ş. Borjakow).

PAGYŞ-PARA [paġyş-pa:ra]: **pagyş-para bolmak** çym-pytrak bolmak, çym-pytrak bolup dagamak, döwürlemek. *Çüýşe pagyş-para bolup pytrady. Pagyş-para eremek (eretmek)* **1)** eremek, suwuklyga öwürilmek, suw bolup akmak. *Şeýdip lowlap gelýärkä okeanyň deňinden, Doňup ýatan okean bugarypdyr deminden. Ýuwaş-yuwaş bugaryp, pagyş-para eräpdir. Şeýdip dünýäň ýüzünde birden Tomus döräpdir* (K. Gurbannepesow). *Gar gün çogunyň astynda pagyş-para eredi.* **2)** özüni ýitirmek, süňni gowşap, ygtyýary gitmek. *Öz eziziniň dilinden aýdylan bu sözler Göwheri pagyş-para eretdi* (A. Gurbanow).

PAH, *üml.* Haýran bolmagy, geň galmagy, ahmyr etmegi we ş.m. aňlatmak üçin aýdylýar. *Pah, munuň bilijiligine bir seretsene!* (A. Gowşudow).

PAHAÝ, *üml., ser. Päheý.* *Pahay, ejemiň aýdýany-na sered-ä!* (A. Durdyýew).

PAHNA, *at. 1.* Owratmagy kyn bolan töňneleri jaýyrmak üçin ulanylyan bir tarapy ýogyn, beýleki tarapy inçelip gidýän demir ýa-da agaç bölegi, şine. **2.** Çekijiň, paltanyň sapy gymyldamaz ýaly berklik üçin kakylýan bir ujy inçeldilen ýasyja agaç bölegi ýa-da demir, şine. *Paltanyň sapyna pahna kakmak.* **3.** Sütüniň üstünden goýulýan agaç ýassyk. **4.** Serhet ýakasyndaky sürlen ýer.

◊ **Pahna urmak** agzalalyk döretmek, närazylyk döretmek.

PAHNALAMA, *iş ady.* Pahnalamak ýagdaýy.

PAHNALAMAK, *işl. 1.* Pahna kakmak, pahna kakyp jaýyrmak, ýarmak. **2.** Çekijiň, paltanyň sapyna pahna, şine urmak, kakmak.

PAHNALAMAZLYK, *işl.* Pahna kakylmazlyk.

PAHNALANMAK, *işl.* Pahna kakylmak, şine urulmak.

PAHNALAŞMAK, *işl.* Pahnalamaga kömekleşmek, şine kakýşmak.

PAHNALATMAK, *işl.* Pahnalamak işini başga birine etdirmek.

PAHYR [pahy:r], *sy. 1.* Barly däl, eli ýuka, gursuz, garyp, pukara. *Ol pahyr ýarlykly garypdy* ("Türkmen halk ertekileri"). **2.** Biçäre, görgüli, betbagt, ejiz. *Hesel pahyr näme etjegini bilmän, gyrgyň eline düşen guş ýaly çugutdyryp otyr* ("Edebiýat we sungat"). **3.** Ölen, ýogalan, aradan çykan.

◊ **Pahyr bolmak** ölmek, ýogalmak, aradan çykmak.

PAHYRLYK [pahy:rlyk], *at. 1.* Barly dälilik, eli ýukalyk, gursuzlyk, garyplyk. **2.** Biçärelilik, betbagtlyk, ejizlik.

PAHYR-PUKARA [pahy:r-pukora:], *sy., ser. Pahyr.*

PAJARLAMA [pa:jarlama], *iş ady.* Pajarlamak ýagdaýy.

PAJARLAMAK [pa:jarlamak], *işl., gepl.d.* Ersip galmak, ersmek, möwç alyp ösmek, möwjemek.

◊ **Pajarlap ösmek ser. Gülläp ösmek.**

PAJYGA [pa: jyġa], *at.* Örän agyr, örän ýaramaz ýagdaý, ýuregi lertzana getiriji betbagtçylykly waka, hadysa. *Gör nähili pajyga!* (B. Kerbabaýew).

PAJYGALY [pa: jyġaly], *sy.* Gaýgy-hasrata ýugrulan, ýuregi lertzana getiriji, elhenç wakalar. *Meniň gözümiň önüne aýratyn pajygaly wakalar gelýär* (B. Kerbabaýew).

PAJYGALYLYK [pa: jyġalylyk], *at.* Pajygaly bolmaklyk.

PAJYMAN [pa: jyma:n], *at, k.d.* Salgyt, paç ýygnamak bilen meşgullanýan adam, salgytçy.

PAŽ, *s. ş. aňl. söz.* Sygyr, geçi saglanda, suwa bökülende, suw tolkun atyp, gyra, kenara uranda paž-žyldap çykýan ses.

PAŽŽYLDAMA [pažžyllama], *iş ady.* Pažžyldamak ýagdaýy

PAŽŽYLDAMAK [pažžyllamak], *işl.* Pažžyldyly ses çykarmak, seslenmek. *Pyžžyldaýan suw Çaryýara Eşitdirmedi aýak sesin* (Ç. Aşyrow).

PAŽŽYLDAMAZLYK [pažžyllamazlyk], *iş ady.* Pažžyldap ses çykarmazlyk.

PAŽŽYLDAŞMAK [pažžyllaşmak], *işl.* Yzly-yzy-na pažžyldyly ses çykarmak.

PAŽŽYLDATMAK [pažžyllatmak], *işl.* Suwda pažžyldyly ses çykarmak. *Birden oň ýanynda bir balyk bir guýrugy bilen suwy pažžyldatdy* (A. Annaberdiýew).

PAŽŽYLDAÝYŞ [pažžyllaýyş], *iş ady.* Pažžyldamak ýagdaýy.

PAŽŽYLDY [pažžylly], *at.* Sygyr, geçi saglanda, suwa bökülende, suw tolkun atyp, gyra, kenara urlanda, paž edip çykýan sesiň ady. *Pažžyldy eşidildi, aşak oturdyk* (N. Pomma).

PAK, *syp.* 1. İçinde dok maňzy ýok, boş, maňzysyz. *Aýyplaşmaň, köp hozuň içinde bir sany pak çykýanam bolýar ahyry* (“Edebiýat we sungat”). 2. *göç.m.* Puç, biderek, boş, netijesiz, gury gürrüň.

PAKGARÇAK, *at.* Ýer depmekden eliňe ýa-da gyzgyn zadyň dökülmeği netijesinde teniňe suw ýyg-nanyp, pakgaran ýeri, gabarçak. *Elimden gidenok pakgarçak yzy* (Baýly şahyr).

PAKGARÇAKLY, *syp.* Pakgaryp, gabaryp duran. *Pakgarçakly el.*

PAKGARMA, *iş ady.* Pakgarmak ýagdaýy.

PAKGARMAK, *işl.* 1. Bedeniň bir ýeri çişmek, çiş, gabarçyk emele gelmek, pökgermek. *Pakgaryp, dili hiç zada öwrülmeýäni üçin sesi çykmaýardy* (B. Ker-babaýew). 2. *gepl.d.* Öwnüp gürmek, güplemek.

PAKGARMAZLYK, *iş ady.* Pakgaryp çişmezlik, gabarçak emele gelmezlik.

PAKGARTMAK, *işl.* Bedeniň bir ýerini çişirmek, pökgertmek, çiş döremegine sebäp bolmak.

PAKGARYŞ, *iş ady.* Pakgarmak ýagdaýy.

PAKGARYŞMAK, *işl.* 1. Köp ýeri pakgarmak. *Wah, endamym gyzyly ary çakan ýaly pakgaryşyp duran-dyr* (N. Pomma). 2. Birnäçe bolup bilelikde pakgarmak. *Näme, beýdip ýersiz ýere pakgaryşan bolup otyrsyňyz?*

PAKGY, *syp.* Pökgerip duran, pakgaryp duran. – *Haý, zaňnar, pakgy gulak! Gör nähili ýeser eken-ow! – diýip, gaýta-gaýta kellesini ýaýkady* (B. Gurbanow).

PAKGYLDAMA [pakgyllama], *iş ady.* Pakgyl-damak ýagdaýy.

PAKGYLDAMAK [pakgyllamak], *işl.* Agzyň zarply açylyp-ýumulmagy netijesinde pakgyldyly ses çykamak, pakgyldyly seslenmek.

PAKGYLDAŞMAK [pakgyllaşmak], *işl.* Yzly-yzy-na pakgyldamak.

PAKGYLDATMAK [pakgyllatmak], *işl.* Agzyň zarply açyp-ýumup, pakgyldyly ses çykarmak, pakgyldyly ses emele getirmek. *Agzyň pakgyldatmak.*

PAKGYLDAÝYŞ [pakgyllaýyş], *iş ady.* Pakgyl-damak ýagdaýy.

PAKGYLDY [pakgyly], *at.* Howanyň agyzdan zarply çykmagy sebäpli emele gelýän sesiň ady.

PAKLAMA [pakylama], *iş ady.* Paklamak ýagdaýy.

PAKLAMAK [pakylamak], *işl., ser.* **Parkyldamak.** *Ýumurtgany oda gömdüm, paklap ýarylyp gitdi* (Sanawaçdan).

PAKLAMAKLYK [pakylamaklyk], *iş ady.* Pakla-mak ýagdaýy.

PAKLAÝYŞ [pakylaýyş], *iş ady.* Paklamak ýag-daýy.

PAKLAW [paklow], *syp.* İçiniň özeni bolmadyk, içi çüýrän, boşap giden (agaç, gabarçyk ýara we ş.m.). *Paklaw agaç. Elimniň içi paklaw, paklaw çişipdir.*

PAKYR [paky:r], *at, ser.* **Pahyr.** *Kemine diýr, daň atar alla maňa ýar bolsa, Özge çatma gerekmez, pakyr çatma bar bolsa* (Kemine). *Gurban aga pakyr, düňk-düňk edip, şol sokuda dări döwerdi* (A. Gowşudow). *Atam pahyr: “Az geplän-de, käň diňläň” diýerdi* (“Edebiýat we sungat”).

PAKYRDAMA, *iş ady.* Pakyrdamak ýagdaýy.

PAKYRDAMAK, *işl.* Köp bolup, birden sesli gülmek. –...*Annaguly sölpä Berdi ogly iki ýarym gün – diýeninden, hemmesi pakyrdap gülişdiler* (A. Dur-dyýew).

PAKYRDAŞMAK, *işl.* Köp bolup gaty gülmek. *Olar pakyrdaşyp gülişdiler.*

PAKYRDATMAK, *işl.* Pakyrdyly ses çykarmak.

PAKYRDAÝYŞ, *iş ady.* Pakyrdamak ýagdaýy.

PAKYRDY, *at.* Gaty çykýan köpçülikleýin gülki.

◊ **Pakyrda bermek** köpçülik bolup, birden gaty gülişmek. *Märeke birden pakyrda berdi* (B. Öwezow).

PAKYRLYK [paky:rlyk], *at, ser.* **Pahyrylyk.** *Istese deň-duşlar başa altyn täç, Pakyrylyk mülkünde maňa bergin paç* (Magtymguly).

PAL [pa:l], *at.* Daş, gumalak we ş.m. zatlar arkaly geljegi we geçeni bilmek usuly, ýoly, täri. *Ýada hem näz etmek, öýke – gardaşa, Pala, gurra uýmak, ynanmak diýişe, Dogaça – utanmak, gahar – derwüşe, Nebis üçin il gezmek pire ýarasmaz* (Zelili).

◊ **Pal atmak** geçeni we geljegi bilmek üçin täleýe garamak.

PALAÇ, *at.* Jöwen, mekgejöwen ýaly ekinleriň çişrigi. *Şeker palajynyň goşulyp ysy, Düşnüksiz bir tagam beýnime urdy* (K. Gurbannepesow).

◊ **Palaç ýatyran ýaly etmek (ýatýrmak)** bir ýan ujundan gyrmak, seljermän öldürişdirmek.

PALAK, *syp.* İçi zaýаланан, içi düşen (ýumurtga hakynda). *Palak ýumurtgadan jüýje çykamaz* (H. Der-ýaýew).

PALAN, *at.* 1. Gaňna ýerine, köplenç, eşege sa-lynýan, içi ýekenden, samandan doldurylan, daşy ki-limden, keçeden edilen esbap. – *Ýör, gideli! – diýip, ol eşeginiň palanyna ýapyşdy* (B. Soltannyázow). 2. Ýük daşamak üçin hammalyň arkasyna atýan esbapy.

PALANA, *at.* Käriziň söwi ýykylmaz ýaly aýlaw edilip örülen agaç, egri guýma daş beton.

PALANÇAÝYR, *at.* Däneliler maşgalasyna degişli bolan süýri ýaprakly, penje gülli köpýyllyk ösümlik.

PALANLAMA, *iş ady.* Palanlamak ýagdaýy.

PALANLAMAK, *işl.* 1. Eşegini üstüne palan atyp berkitmek, palan salmak. 2. *göç.m.* Çykgynsyz güne salmak, birini garaşly etmek, özüňe boýun etmek.

PALANLAMAKLYK, *iş ady.* Palanlamak ýagdaýy.

PALANLANMAK, *işl.* Üstüne palan salynmak, palan atylmak. *Ol palanlanan eşegi sütiüne daňyp goýdy.*

PALANLAŞMAK, *işl.* Üstüne palan salmaga kömekleşmek.

PALANLATMAK, *işl.* Üstüne palan saldyrmak, palan atdyrmak.

PALANLAÝYŞ, *iş ady.* Palanlamak ýagdaýy.

PALAN-PISMIDAN [pala:n-pismida:n], *çal, gepl.d., ser.* Pylan-pismidan.

PALAS [pala:s], *at.* Reňkli ýüplerden nagyşlar salnyp, öýdelip dokalýan uly düşek. *Gyzkly geçýändir türkmeniň toýy, Halydan, palasdan bezeýär öýi* (A. Kekilow). *Süpürilip, arassalanyp hemme ýerine haly, palas, keçe düşelipdir* (B. Seýtäkow).

♦ **Palas haky** döp-dessura görä, çykjak gyzyň ýa-nynda oturanlary palasdan düşürmek üçin, köplenç, öýlenýän ýigidiň ýakyn hossarlarynyň palasa münen aýallara paýlaýan puly.

PALASLYK [pala:slyk], *syp.* Palas dokamak üçin gerekli. *Palaslyk ýüp.*

PALAW [palow], *at.* Ýagda gowrulan etiň üstüne sogan, käşir dograp, suw guýlup, tüwi atylyp, buglanyp bişirilýän nahar. *Gury sözden palaw bolmaz, ýag bilen tüwüsi bolmasa* (Nakyl). *Boşapdy baş sany palawly çanak...* (K. Gurbannepesow).

PALÇY [pa:lçy], *at.* Pal atmak bilen meşgullanýan adam. *Palçy – ýalançy* (Nakyl).

PALÇYK, *at.* 1. Ýagşyň ýa-da suwuň täsiri netijesinde emele gelen laý. *Şykgy palçyk ýöremegi kynlaşdyrýar* (A. Durdyýew). 2. Toprak bilen suw garylyp, gurluşyk işlerinde peýdalanylýan laý. *Onuň howlusynyň daş-töweregine aýlanan diwary palçykdan galdyrylan galyň haýatdy* (A. Gowşudow).

PALÇYKLAMA, *iş ady.* Palçyklamak ýagdaýy.

PALÇYKLAMAK, *işl.* Palçyk çalmak; daş-töweregi palçyk etmek. *Arynyň öýüni palçyklamak. Aýagyňyz bilen palçyk getirip, eýwany palçyklar durmaň!*

PALÇYKLAMAKLYK, *iş ady.* Palçyklamak ýagdaýy.

PALÇYKLANMAK, *işl.* Palçyk çalynmak.

PALÇYKLAÝYŞ, *iş ady.* Palçyklamak ýagdaýy.

PALÇYKLYK, 1. *at.* Ýagşyň ýa-da suwuň täsiri netijesinde palçyga öwrülen ýer. 2. *syp.* Palçyk etmek üçin gerek bolan. *Palçyklyk gum.*

PALÇYLDAMA [palçyllama], *iş ady.* Palçyldamak ýagdaýy.

PALÇYLDAMAK [palçyllamak], *işl.* Ýere batly geçmek, gaty ýykylymak, palçyldyly ses çykmak. *Garpyz gaty ýere palçyldap geçyp, çym-pytrak boldy.*

PALÇYLDAMAKLYK [palçyllamaklyk], *iş ady.* Palçyldamak ýagdaýy.

PALÇYLDAŞMAK [palçyllaşmak], *işl.* Yzly-yzy-na ýere geçmek.

PALÇYLDATMAK [palçyllatmak], *işl.* 1. Ýere batly geçirmek, taşlamak, eliňden geçyryp, kül-uşak etmek. 2. *göç.m.* Ýumruk salmak, eliň bilen urmak. *Elini salgap, ýüzüne palçyldadyp goýberdi.*

PALÇYLDAÝYŞ [palçyllaýyş], *iş ady.* Palçyldamak ýagdaýy.

PALÇYLDY [palçylly], *at.* Ýere gaty ýykylymak, ýere batly geçmek we ş.m. sebäpli çykýan sesiň ady.

PALÇYLYK [pa:lçylyk], *at.* Palçynyň käri, ýagdaýy.

PALLAMA [pa:llama], *iş ady.* Pallamak ýagdaýy.

PALLAMAK [pa:llamak], *işl.* Ýadawlykdan ýa-da ukyn tutmagy sebäpli agzyňy giň açyp, ilki howany içiňe sorup, soňundan hem daşyňa çykarmak. *Çagajyk uludan pallady.*

PALLAMAKLYK [pa:llamaklyk], *iş ady.* Pallamak ýagdaýy.

PALLAŞMAK [pa:llaşmak], *işl.* Birnäçe bolup pal-lap oturmak. *Çagalar pallaşyp başlady.*

PALLATMAK [pa:llatmak], *işl.* Pallamak derejesine ýetirmek. *Çagalary wagtynda ýatraysaň bolma-ýarmy, ýöne palladyp otyrsyň.*

PALLAÝYŞ [pa:llaýyş], *iş ady.* Pallamak ýagdaýy.

PALMAN [pa:lma:n], *at, kön. s., ser.* **Palçy.** *Gurran-dazlar gurra saldy, müneçjimler kitap açdy, palmanlar pal garady* (“Görogly”).

PALTA, *at.* 1. Çapmak üçin taplanyp ýasalan, kes-ýän tarapy ýasy, çüwdeli, ýiti ýüzli, saply gural; sowuk ýarag. *Maňa bir palta ýasap bermegi ýadyňdan çykarma* (A. Gowşudow). 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Paltaň daşa degmek** bir işi amala aşyrmakda uly garşylyga duçar bolmak, etjek işiň başa barmazlyk.

PALTALAMA, *iş ady.* Paltalamak ýagdaýy.

PALTALAMAK, *işl.* Palta bilen çapmak.

PALTALAMAKLYK, *iş ady.* Paltalamak ýagdaýy.

PALTALANMAK, *işl.* Palta bilen çapylmak.

PALTALAŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe zady palta bi-len çapyp çykamak.

PALTALAŞMAK, *işl.* 1. Paltalamaga kömek etmek. *Kakama goparyp aýyrmak üçin guran erigiň kö-küni paltalaşdym.* 2. Biri-biriňi paltalamak, biri-biriňe palta salmak. *Öjügişmäňem çeni-çaky bardyr, indi bes etmejek bolsaňyz, size indi diňe paltalaşaymak galýar.*

PALTALATMAK, *işl.* Palta bilen çapdyrmak, bölekletmek.

PALTALAÝYŞ, *iş ady.* Paltalamak ýagdaýy.

PALTATUMŞUK, *at.* Guşlaryň serçeler bölümüne degişli, kellesiniň üsti, boýun, arka we döş ýelekleri gara, garny we guýruk ýelekleri gögümtil-sary, ganat ýelekleri goňras-gara reňkli guş.

PALTUN [paltu:n], *at.* Etegi dyzyňa ýetip ýa-da dyzyňdan geçip duran ýyly gys eşigi, palto.

PAMYK [pa:myk], *at.* 1. İşlenip taýýarlanan pagta süýümi. 2. Gyza dakylýan at.

PANAR, *at.* Agaçdan kesilip alnan ýukajyk gatlar biri-birine atanaklaýyn ýelimlenip ýasalan gurluşyk materialy.

PANUS [pa:nu:s / pa:nys], *at.* Çüýşeli çyranyň elde göterilýän görnüşi.

PANY [pa:ny], *syp.* Hemişelik däl, ýalançy, wagtlaýyn (şu dünýä hakynda). *Magtymguly, dünýä panydyr, pany* (Magtymguly). *Käsi sessiz-üýnsüz gidipdir uka, Käsi yüz tutupdyr panydan baka* (A. Kekilow).

♦ **Panydan geçmek (ötmek)** aradan çykmak, wepat bolmak, ölmek. *Dosty-ýaran, deňim-duşum, Bu panydan ötüp barmyş* (Magtymguly). **Panydan gaýtmak (ötmek)** ölmek.

PANYLYK [pa:nylyk], *at.* Pany bolmaklyk, baky dällik (dünýä hakynda).

PANYÝET [pa:nyýet], *at.* Dünýä, bu dünýä. *Gök çäýiň başynda gyzyşdy gürrüň, Gürlendi panyýet, bakyýet hakda* (K. Gurbannepesow).

PAŇ, *syp.* Paňlap ýören, öwünjeň, güplemegi gowy görýän. *Ol-a bir barypýatan paňdyr.*

PAŇK, *s. ş. aňl. söz.* Paňkyldawuk oýnunda elin bilen ýere batly urlan palçykdan çykýan ses.

PAŇKARMA, *iş ady.* Paňkarmak ýagdaýy.

PAŇKARMAK, *işl., ser. Paňlamak.*

PAŇKARMAKLYK, *iş ady.* Paňkarmak ýagdaýy.

PAŇKARYŞ, *iş ady.* Paňkarmak ýagdaýy.

PAŇKARYŞMAK, *ser. Paňlaşmak.*

PAŇKELLE, *syp.* Boş kelle, samsyk, akmak. *Bu sandan galan paňkellä serediň!* (A. Gowşudow).

PAŇKELLELIK, *at.* Paňkellä mahsus bolan gylyk-häsiýet, samsyklyk, akmaklyk. *Paňkellelik etmek.*

PAŇKYLDAMA [paňkyllama], *iş ady.* Paňkyldamak ýagdaýy.

PAŇKYLDAMAK [paňkyllamak], *işl.* Paňkyldyly ses çykarmak, paňkyldyly ses döretmek.

PAŇKYLDAWUK [paňkyllowuk], *at.* Çagalaryň palçygy tegeläp, ortasyny çukurrak edip ýukaldyp, ony ýere uranda, ýer bilen palçygyň arasynda galan howa ýarylyp, paňkyldyly ses çykarýan oýnunyň ady. *Olar palçykdan paňkyldawuk oýnaýardylar* (K. Jumaýew).

PAŇKYLDAÝYŞ [paňkyllaýyş], *iş ady.* Paňkyldamak ýagdaýy.

PAŇKYLDY [paňkyly], *at.* Ýer bilen palçygyň arasynda galan howa ýarylanda çykýan sesiň ady.

PAŇLAMA, *iş ady.* Paňlamak ýagdaýy.

PAŇLAMAK, *işl.* Öwnüp batly-batly gürelemek, çişmek. *Sähel bir zat bolsa, men-menlik satyp, paňlar eken* (“Türkmen halk ertekileri”).

PAŇLAMAKLYK, *iş ady.* Paňlamak ýagdaýy.

PAŇLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde paňlamak. *Paňlaşyp oturmaň-da, işiňiz bilen boluň.*

PAŇLAÝYŞ, *iş ady.* Paňlamak ýagdaýy.

PAŇ-PAŇ: paň-paň etmek *ser. Paňlamak. Sözüňe gulak salyndygy paň-paň edip başlaýaň?*

PAPA [pa:pa], *at.* Rim katolik ybadathanasynyň iň ýokary derejeli baştutany. *Rim papasy.*

PAPAK, *at.* Ýerligi, köplenç, matadan bolup, maňlaýyna gaş oturdylyp tikilýän we erkek adamlar tarapyndan geýilýän başgap.

PAPAKÇY, *at.* Papak tikmek bilen mesgullanýan ussa.

PAPAKLYK, *syp.* Papak tikmek üçin niýetlenen, gerekli (mata we ş.m. zatlar). *Papaklyk mata.*

PAPIROS [papiro:s / papyru:s], *at.* Uç tarapyň içine temmäki dykylan ýukajyk kagyz turbajykly çilim.

PAPKA [pa:pka], *at.* İçine kagyz salmak üçin gaty kagyzdan ýa-da gaýyşdan edilen daşlyk. *Perman papkany açdy-da, hemme zatdan öňürti onuň terjimehalyny okamaga durdy* (T. Taganow).

PAR, *syp.* Öňki ýyl sürlüp, üstünden ýyl aşan (ýer hakynda). *Güýzde däne ekilmedik ýer juda bir köpem dälde. Esasan, täze açylan ak ýerlerdi, kiçeňräk hemem suw çykmary kynrak par pellerdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”).

PARA [pa:ra] **I**, *at.* Kürtä, ýaka salynýan nagys. 1. Bölek. *Ystyhanym altmyş para etdiler* (Magtymguly). *Aýyň parasy ýaly gyz.* 2. *kön. s. Şaýylyk pul.* 3. *zergärç.* Ortasy güberçek gaşly, töweregi nokat-nokat, çybyk nagysly, dört tarapy gulpluja, süýnmegräk bezeg şaý. 4. Bikanun edilen işiň, hereketiň üstüni ýapmak ýa-da bikanun iş etdirmek niýeti bilen berilýän ýa-da alynýan pul, zat, berim, para-peşgeş. 5. Oglanlaryň tegelejik gursuny ýüňi seçelenip duran deri bölejiginiň aşagyna berkidip oýnaýan oýny.

PARAGRAF [para:gyraf], *at.* Babyň, bölümiň içinde § belgisi bilen aňladylýan belgi we şol belginiň ady.

PARAHAT [para:hat], *syp.* 1. Uruşsyz, dawasyz, asuda, dynç. *Parahat durmuş. Parahat ýaşaýyş.* 2. Ýuwaş, ümsüm. *Deňiz parahatka synla bir meýdan – Ruhuň deňiz bilen hezil ediner* (G.Ezizow.) 3. Rahat, arkaýyn, erkin. *Iňrik garaldy-da, ýyldyzlar ýandy, Hemme zat parahat dem alýar indi* (G. Ezizow). 4. Adam ady.

PARAHATÇYLYK [para:hatçylyk], *at, ser. Parahatlyk.* 1. *Dostluk, doganlyk, agzybirlik, adalatlylyk,*

parahatçylyk ýoly bilen ýöräp, Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistany kuwwatly, beýik döwlete öwürmekde mähriban halkyma bil baglaýaryn (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

PARAHATÇYLYKLY [para:hatçylykly], *syp.* Parahatçylygy ileri tutýan, parahatçylyga esaslanýan. *Parahatçylykly syýasat.*

PARAHATLANMA [para:hatlanma], *iş ady.* Parahatlanmak ýagdaýy.

PARAHATLANMAK [para:hatlanmak], *işl.* Rahatlanmak, asuda ýagdaýa geçmek, ynjalmak, rahatlyk tapmak, köşeşmek. *Görogly Agaýunusyň bu sözünden soň biraz parahatlandy* (“Görogly”).

PARAHATLYK [para:hatlyk], *at.* 1. Uruşsyz, asuda, dawa-jenjelsiz, ylalaşykly ýaşayyş, parahatçylyk. 2. Üsmülik, asudalyk, dynçlyk. *Mukaddes daragt, bütin töwerek dym-dyrs parahatlykdy* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Rahatlyk, arkaýynlyk. *Jar çekilensoň, märekä parahatlyk aralaşdy* (H. Garabaýew).

PARAHOR [pa:raho:r], *syp.* Para alýan (adam).

PARAHORLYK [pa:raho:rluk], *at.* Kanun tarypyndan jenaýat jogapkärçiligine çekilýän para almak hereketi (*ser.* **Para 1.**); para almak bilen meşgullanmak gylygy, parahor bolmaklyk, para almaklyk.

PARALAMA [pa:ralama], *iş ady.* Paralamak ýagdaýy.

PARALAMAK [pa:ralamak], *işl.* 1. Bölek-bölek etmek, tike-tike etmek. *Öldür meni hanjar birle paralap* (“Melike – Dilaram”). *Magtymguly, ilden-ile aralar, Hijran tygy bilen bagrym paralar* (Magtymguly). *Döşüni paralap duşman güllesi, Watan howp astynda durýan pillesi, Merdem bol, ene jan, bes et ahyňy, Men halkyň perzendi, döşüni ahyry* (G. Ezizow).

♦ **Janyny paralamak** janygyp aýtmak, janyndan syzdyrmak, tüýs ýürekden aýtmak. *Ejegül janyny paralap aýtdy* (A. Durdyýew).

PARALAMAKLYK [pa:ralamaklyk], *iş ady.* Paralamak ýagdaýy.

PARALANMAK [pa:ralanmak], *işl., ser.* Bölek-bölek bolmak. *Dert baryny çeken agyryly ýürek, ýene paralandy öňküden beter* (A. Kekilow).

PARALATMAK [pa:ralatmak], *işl., ser.* Bölek-bölek etdirmek, parçalamak.

PARALAYYŞ [pa:ralaýyş], *iş ady.* Paralamak ýagdaýy.

PARALLEL [paralle:l], *at.* 1. *geom.* Şol bir tekizlikde ýatan we biri-biri bilen hiç haçan kesişmeýän göni çyzyklaryň her haýsýsy. *Seniň ýoluň / ýolumyza parallel! Paralleller kesişmeýär hiç haçan* (G. Ezizow).

Parallel çyzyklar. 2. *geogr.* Ýer togalagynyň üstüniň ekwatora parallel bolan tekizlik bilen kesişme çyzygy (bir parallelde ýatan nokatlaryň hemmesi meňzeş geografik giňişlige degişlidir).

PARAMA [pa:rama], *iş ady.* Paramak ýagdaýy.

PARAMAK [pa:ramak], *işl.* Düýtmek. *Saňa paran zat bolarmyka? Aýagy edil aranyl ýaly, oňa köwüş paran dälidir.*

PARAMAZLYK [pa:ramazlyk], *iş ady.* Çydamazlyk, düýtmezlik. *Saňa-da eşik paranok.*

PARA-PARA [pa:ra-pa:ra], *hal.* Birnäçe bölek, bölek-bölek; kesim-kesim. *Gara-gara bulutlar,*

Para-para bolupdyr (G. Ezizow).

PARA-PEŞGEŞ [pa:ra-peşgeş], *at, ser.* Para.

PARASAT [parasa:t], *at.* Aň düşünje, pähim-paýhas, akyly. *Parasat kyl bakyp akla, Goç ýigidiň sözün hakla* (Magtymguly).

PARASATLY [parasa:tly], *syp.* Aňrybaş derejede paýhasly, akyly, giň düşünjeli, pähimli, bilimli we tejribeli. *Aýak däl-de, parasatly baş bilen Ýeňse ogul – gözün rahat ýumup git* (K. Gurbannepesow).

PARASATLYLYK [parasa:tlylyk], *at.* Parasatly bolmaklyk, sagdyn düşünjelilik, akylylyk, paýhaslylyk, pähimlilik. *Her bir zatda parasatlylyk gerek.*

PARAWUZ, *at.* Don, çäkmen, içmek ýaly eşikleriň daş ýa-da iç ýakasyna, gyrasyna, etegine owadanlyk üçin tutulýan insizje donluk ýa-da çepbetow mata. *İçmege parawuz tutmak.*

PARAWUZLAMA [parowuzlomo], *iş ady.* Parawuzlamak ýagdaýy.

PARAWUZLAMAK [parowuzlomok], *işl.* Käbir daşky eşiklere parawuz tutmak. *İçmegi parawuzlamak.*

PARAWUZLANMAK [parowuzlonmok], *işl.* Käbir daşky eşikleriň gyrasyna parawuz tutulmak. *Märekaniniň bir tarapynda gyrasy parawuzlanan bagana içmegi egnine ýasgynjak alan, gysga boýly, emma gapak ýaly ýasy döşli, agras gara yüz, gürr sakgally bir adam durdy* (A. Gowşudow).

PARAWUZLAŞMAK [parowuzloşmok], *işl.* 1. Parawuzlamaga kömekleşmek. *Gyzy ejesine çäkmen parawuzlaşdy.* 2. Birnäçe bolup bilelikde parawuzlamak (*parawuzla-* ýasama işligine hal işliginiň -yp goşulmasy goşulandan soň *otur-* kömekçi işligi getirilip ulanylýar). *Eneli gyz bazara çykarylmalý çäkmenleri parawuzlaşyp otyrdy.*

PARAWUZLATMAK [parowuzlotmok], *işl.* Parawuzlamak işini başga birine etdirmek. *Ýaşuly tiken içmegini gyzyna parawuzlatdy.*

PARAWUZLAYYŞ [parowuzloýuş], *iş ady.* Parawuzlamak ýagdaýy.

PARAWUZLYK [parowuzluk], *syp.* Parawuz etmek üçin niýetlenen, parawuz eder ýaly (donluk mata, çepbetow mata).

PARAÝYŞ [pa:raýyş], *iş ady.* Paramak ýagdaýy.

PARÇ: parç bolmak boý alyp ösmek, pajarlap ösmek. **Parç gülli** al-ýaşyl, gök öwüsýän ösümlik şekili çekilen gülli (mata hakynda).

PARÇAI, *at.* 1. Bitewi zatdan kesilip ýa-da bölünip alnan bölek, bitin, tutuş zadyň bölegi. *Durdy çopan sürä baryp, ozaldan et üçin niýetlenip ýörülen goýunlardan birini tutup soýupdyr we möjekler bilen dişleşen itleriň her haýsyna bir parça guýruk beripdir* (A. Gowşudow). 2. Gyza dakylýan at.

PARÇA II, *at.* Owadan gülli ýüpek mata. *Parça geýse, gyz-oglaňa syn bolar* (Magtymguly). *Sandyklaryň ýüpek parçadan doly* (K. Gurbannepesow).

PARÇALAMA, *iş ady.* Parçalamak ýagdaýy.

PARÇALAMAK, *işl.* 1. Böleklere bölmek, bölek-bölek etmek, tike-tike etmek, böleklemek. *Tenimi parçalan ol gara penjän / Eýesi / Kimdiğin bilebil-mändigim. Ortasynda gök pürçüklü ýorunjaň Yüzin ýazlyp, gaýdyp galabilmändigim* (K. Gurbannepesow). *Ýabany doňuzlar bişip ugran gawunlarymyzy parçalap çykypdyr*. 2. Çapawullyk edip gymmak, öldürmek.

PARÇALAMAKLYK, *iş ady.* Parçalamak ýagdaýy.

PARÇALANMAK, *işl.* 1. Bölek-bölek edilmek, tike-tike edilmek, böleklenmek. 2. Öldürilmek, gymmak.

PARÇALAŞDYRMAK, *işl.* Bir ýanyndan parçalap çykamak.

PARÇALAŞMAK, *işl.* Parça-parça, bölek-bölek, tike-tike edişmek, bökleşmek.

PARÇALATMAK, *işl.* Parçalamaga mejbur etmek; parçalamaga ýol bermek, parçalamaga mümkinçilik döretmek.

PARÇA-PARÇA, *syp.* Bölek-bölek, tike-tike. *Ýap-raklaryň parça-parça, Ygşyldaşar ak jöwenim* (M. Garryew).

PARH [paryh], *at.* Iki zadyň arasyndaky tapawut, meňzeş dälilik, hil, sypat, görnüş we ş.m. taýdan üýtgeşiklik, tapawutly alamat.

♦ **Parh etmezlik** tapawutlanmazlyk. *Bu ýolda parh etmez begler, soltanlar, Ýa gaýyplar – dogry ýola eltenler* (Magtymguly). **Parhyna dälilik** azaryna dälilik, piňine dälilik, gaýgysy dälilik. *Onuň hiç zat parhyna däldi*.

PARHLANDYRMAK [paryhlannymak], *işl.* Hil taýdan tapawutlandyrmak, parhyny, üýtgeşik alamatyny, meňzeş däl ýerini anyklamak, parh goýmak.

PARHLANMAK [paryhlanmak], *işl.* Hil taýdan tapawutlanmak, parh etmek.

PARHLANMAZLYK [paryhlanmazlyk], *iş ady.* Parh etmezlik, tapawut etmezlik.

PARHLY [paryhly], *syp.* 1. Hil, baha, agram we ş.m. taýdan parhy bolan, tapawutly. 2. Akyl, pähim, gylyk we ş.m. taýdan tapawutly, paýhasly, pähimli; artykmaç, geçirimli. *Özüň parhly bolup, günäsini geçäýmeli ekeniň-dä*.

PARHLYLYK [paryhlylyk], *at.* 1. Biri-birinden parhy, tapawudy barlyk (zat hakynda). 2. Akyl, pähim, gylyk we ş.m. taýdan tapawutlylyk; geçirimlilik. *Güljahan onuň näme diýjek bolýandygyna dodagy gymyldanda düşünse hem parhlylyk edip dymdy* (N. Pomma).

PARHSYZ [paryhsyz], *syp.* 1. Tapawutsyz. 2. Perwaýsyz, biperwaý. *Melike töweregine parhsyz göz gezdirdi* (G. Kulyýew).

PARHSYZLYK [paryhsyzlyk], *at.* 1. Parhy ýokluk, tapawutsyzlyk. 2. Perwaýsyzlyk, biperwaýlyk. *Ol sowuk-salalygy, parhsyzlygy halanok* (“Edebiýat we sungat”).

PARK I, *at.* 1. Dürli güller, agaclar ekilen hem-de dynç alar, gezelenç eder ýaly seýil bagy.

PARK II, *s.ş. aňl. söz.* Bir zat parkyldanda çykýan ses.

PARK-PARK, *s.ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çykýan parkyldyly sesler. *Kimisi işikde eli paltaly park-park edip, odun aýyryrdy* (A. Durdyýew).

PARKET [parke:t], *at.* Ýörite ýasalan kiçijik berk tagta bölejiklerinden gurnalyp ýa-da ýelmenip nagys görnüşli edilip düşelen pol.

PARKYLDAMA [parkyllama], *iş ady.* Parkyldamak ýagdaýy.

PARKYLDAMAK [parkyllamak], *işl.* 1. Parkyldyly ses çykamak, parkyldyly seslenmek. 2. Atylyp gitmek, ýarylmak.

PARKYLDAMAKLYK [parkyllamaklyk], *iş ady.* Parkyldamak ýagdaýy.

PARKYLDAŞMAK [parkyllaşmak], *işl.* Yzly-yzyna parkyldyly ses çykaryp ýarylmak. *Daňdanlar ter waharmanlar parkyldaşýardylar*.

PARKYLDATMAK [parkyllatmak], *işl.* 1. Parkyldyly ses çykartmak, parkyldyly ses etdirmek. 2. Atyp goýbermek, ýarmak. *Ol elindäki şarlaryny yzly-yzyna parkyldatdy*.

PARKYLDAÝYŞ [parkyllaýyş], *iş ady.* Parkyldamak ýagdaýy.

PARKYLDY [parkylly], *at.* Bir zadyň (köplenç, çüýşäniň, çyra çüýşesiniň, bulguryň) birtaba ýarylmagyndan, döwürmeginden we ş.m. döreýän zarply sesiň ady.

PARLAK, *syp.* Ýalpyldap nuruny saçýan, ýagty ýşyk berýän, parlap duran. *Parlak Gün. Parlak ýyldyz*.

PARLAMAK, *işl.* 1. Ýalpyldap nur saçmak, ýagty ýşyk bermek. *Onuň ak ýüzünde balkyldaýan gara gözleri parlap duran bagt ýyldyzy ýaly duýuldy* (B. Kerbabaýew). 2. Öwşün atyp durmak. *Ebedilik ot şol gahrymanlaryň janly ýadygärligi bolup parlaýar* (“Edebiýat we sungat”). 3. Şemala, ýele galgamak, pasyrdamak, pasyrdyly seslenmek. 4. Giň gerim almak, ýaýbaňlanmak, ösmek. *Ýurdumyz gün-günden parlap ösýär.*

PARLAŞMAK, *işl.* 1. Ýalpyldaşyp, nur saçyşyp durmak, ýagty berşip durmak, öwşün atyşyp durmak. *Gyzyl güller, gülälekler parlaşyp, açylyşyp dur.* 2. Şemalyň, ýeliň ugruna pasyrdaşmak, ses edişmek.

PARLATMAK, *işl.* 1. Ýalpyldadyp nur saçdyrmak, ýagty ýşyk berdirmek, öwşün atdyrmak. 2. Şemalyň, ýeliň ugruna pasyrdyly seslendirmek.

PAR-PAR, *s.ş. aňl. söz.* Bir zat parryldan wagtynda çykýan ses. *Onuň par-par hor çekişi gowagyň içinde ýatanlaryň horrudysyna goşulyp gidýär* (S. Annasähedow).

PARRAN [parra:n], *hal.* Gös-göni, içinden böwsüp, deşip (geçme). *Maşynyň ýiti çyrasy tümlügi parran kesip geçýär.*

PARRYKLATMAK, *işl., ser. Parryldatmak.* Ol tanapyny süýrüp, burnuny parrykladyp, ondan-oňa dazyrdap ýördi (B. Kerbabaýew).

PARRYLDAMA [parryllama], *iş ady.* Parryldamak ýagdaýy.

PARRYLDAMAK [parryllamak], *işl.* Parryldyly ses etmek, parryldyly ses çykmak. *Onsuz-da daşardan eşidilip duran horrudly has açygrak parryldady* (B. Kerbabaýew).

PARRYLDAŞMAK [parryllaşmak], *işl.* Köpçülik bolup, parryldyly ses çykaryşmak.

PARRYLDATMAK [parryllatmak], *işl.* Parryldyly ses çykarmak, parryldyly seslenmek.

PARRYLDY [parrylly], *at.* Burnuňdan batly dem alyp, dem çykarylanda, burun boşlugynda döreýän sesiň ady. *Atlaryň burunlarynyň parryldysy eşidildi.*

PARS [pa:rs], *at, ser. Parslar.*

PARSAH, *at, k.d.* 6,5-7,5 kilometre barabar uzynlyk ölçeg birligi. *Leýli ýoly maňa münň parsah erdi, Hak munça müşgülim asan eýledi* (“Leýli – Mejnun”).

PARSLAR [pa:rslar], *at.* Eýranyň esasy ilaty.

PARSY [pa:rsy], *syp.* Parsça. *Bay-bay, onuň parlaýşyny, Parsy bilen sözläýşini* (Tapmaçanyň manysy: dutar)

PARSYLAMAK [pa:rsylamak], *işl., gepl.d.* 1. Pars dilinde geplemek, parsça, parsy geplemek. *Perman gaýtadan:– Benişin!– diýip, parsylady* (G. Kulyýew).

2. *göç.m.* Düşnüksiz dilde geplemek. *Ýeri, parsylan kişi bolup, diliňi aýnatma-da, gönülesene!* (B. Kerbabaýew).

PARSYLATMAK [pa:rsylatmak], *işl., gepl.d.* Başga birini parsça gürl etmek, gepletmek.

PARSYLDAMAK [parsyllamak], *işl.* Parsyldap ýarylmak, parsyldyly seslenmek.

PARSYLDAŞMAK [parsyllaşmak], *işl.* Pars-pars edip, yzly-yzyna ýarylmak.

PARSYLDATMAK [parsyllatmak], *işl.* Parsyldyly ses çykarmak, parsyldyly ses etmek.

PARSYLDY [parsylly], *at.* Ýel berlen zat birden ýarylanda döreýän sesiň ady.

PARTA, *at.* Oturgyjy bilen birleşdirilen üsti ýapgyt mekdep stoly. *Synp otagynda ýigrimi parta goýlupdyr.*

♦ **Prezident partasy** iň ökde okuwçy oturdylyan ön hatardaky parta.

PARTAW [partow], *syp.* Ekilmedik, özleşdirilmedik, boz (ýer hakynda). *Partaw ýer.*

PARTIÝA [pa:rtyýa], *at.* 1. Haýsy hem bolsa bir dünýä garaşyň öňde baryjy işeň bölegi bolup durýan, onuň bähbitlerini goraýan syýasy gurama. 2. Hor, orkestr üçin ýazylan saz eserleriniň aýratyn bölümi. *Çeper höwesjeňlerden gelen Annagülem şonda Zöhräniň partiýasyny aýdypdy* (“Edebiýat we sungat”).

PARTLADYLMAK, *işl.* Partladyjy jisim (däri, dinamit we ş.m.) bilen ýarylmak.

PARTLAMA, *iş ady.* Partlamak ýagdaýy.

PARTLAMAK, *işl.* 1. Partyldyly ses çykaryp, güýçli ýarylmak, gaty atylmak. 2. Darka ýarylmak, bölünmek (köplenç, gawun hakynda).

PARTLAMAKLYK, *iş ady.* Partlamak ýagdaýy.

PARTLAŞMAK, *işl.* Yzly-yzyna partlamak, ýarylmak, bölünmek (köp zat hakynda).

PARTLATDYRMAK, *işl., ser. Partlatmak.*

PARTLATMAK, *işl.* Bir zady gaty güýçli ýarmak.

PARTLAWUK [partlowuk], *at.* 1. Güýçli ýarylýan, partlap ses çykarýan. 2. *ser. Partlaýjy.*

PARTLAÝJY, *at.* Partlap ýarylýan, partlap atylýan, partlamak häsiýetine eýe bolan.

PARTLAÝYŞ, *iş ady.* Partlamak ýagdaýy.

PARZ, *at, dini.* 1. Yslam dininde hökmany ýerine ýetirilmeli iş. *Kyýamat gün güwämiz - sünnet bilen parz dälmi?* (Magtymguly). 2. Hökmany ýerine ýetirilmeli iş, hökmany düzgün. *Ýagşyny görmek parz* (Nakyl).

PARZY-WAJYP [parzy-wa:jy:p], *at.* Yslam diniň düzgünlerine görä hökman ýerine ýetirilýän işler. *Ýagşylar yzynda ýörsem dowamat, Parzy-wajyp, terk etmesem hem sünnet* (Magtymguly).

PASLY-BAHAR, *at.* Bahar aýlary, ýaz wagty, bahar wagty.

PASMANDA [pasmanna], *syp., gepl.d.* Hiç işi başarmayan, emelsiz. *Özüm pasmanda bolsam-da, göwnüm asmanda* (Aýtgy).

PASPORT [pa:sport], *at.* 1. Eýesiniň şahsyýetini we raýatlygyny tassyklaýan resminama. 2. Maşynyň, hojalyk abzallarynyň, gurallarynyň hasaba alyş resminamasy.

PASYBAN [pa:syva:n], *at, köň.s.* Garawul, sakçy. *Işigiňde gije-gündiz pasyban oldum ýene* (Şah Ysmaýyl).

PASYK [pa:syk], *syp.* Bozuk, ýaramaz (adam hakynda).

PASYL, *at.* 1. Ýylyň ýaz, tomus, güýz we gýş möwsümleriniň birini öz içine alýan, üç aýdan ybarat bolan wagt, döwür. *Gýş pasly sähra merdanlary üçin has jogapkärli möwsüm* (“Türkmenistan”). 2. Belli bir wagt aralygyny öz içine alýan wagt, salym, mütdet. *Baharda açylan reňbe-reň güller, Bir pasyl açylar, ýaza myhmandyr* (Magtymguly).

PASYLLAÝYN, *hal.* Her bir pasylda bolup geçýän, pasylma-pasyl bolup durýan, paslyň dowamynda ýerine ýetirilýän. *Pasyllaýyn iş.*

PASYRDAMA, *iş ady.* Pasyrdamak ýagdaýy.

PASYRDAMAK, *işl.* 1. Ganat kakmak, ganat kyp uçmak (guş hakynda). *Symrug bolsa pasyrdap, asmana galýar* (“Türkmen halk ertekileri”). 2. Ýeliň, şemalyň ugruna galgap, pasyrdyly ses emele gelmek, seslenmek (baýdak we ş.m. hakynda).

PASYRDAMAKLYK, *iş ady.* Pasyrdamak ýagdaýy.

PASYRDAŞMAK, *işl.* Köpçülikleýin pasyrdamak, birnäçesi bilelikde pasyrdamak. *Guşlar pasyrdaşyp uçup gitdiler. Jaýlaryň depesindäki baýdaklar şemala pasyrdaşýardy.*

PASYRDATDYRMAK, *işl., ser.* Pasyrdatmak.

PASYRDATMAK, *işl.* Şemalyň ugruna galgatmak. *Bedenterbiýeçiler ellerindäki baýdaklaryny pasyrdadyp, deňimizden geçip gitdiler.*

PASYRDY, *s.ş. aňl. söz.* Baýdak, gelin-gyzlaryň uzyn keteni köýnegi, başyndaky öýmesi, gyňajy we ş.m. ýeliň ugruna galganda, guş ganatyny kakanda çykýan sesiň ady. *Asuda asmanda ýaşyl baýdagyň pasyrdysy uzakdan eşidilýär.*

PASYR-PASYR, *s.ş. aňl. söz.* Uly mata bölegi güýçli şemalyň ugruna galganda, guş ganatyny kakanda yzly-yzyna çykýan sesler. *Pasyr-pasyr etmek.*

PAŞ [pa:ş]: **paş etmek** köpe aýan etmek, äşgär etmek, mälim etmek.

PAŞMAK I, *at.* 1. Sygyr, goýun we ş.m. mallaryň syňrakly gaty dabany. 2. *gepl.d.* Köwüş. *Pökgen ýatan paşmagy aýagyna sokup, daşary çykdy* (A. Gowşudow).

PAŞMAK II, *işl., gepl.d.* Iş ugruna bolmak, başa barmak, amala aşmak. *Biz ony goldasak, onuň işi paşar* (“Edebiýat we sungat”).

PAŞMAZLYK, *işl.* Işiň ugruna bolmazlyk. *Etjek bolýan zadym paşmasa, oňa diňe men günäkärmi?*

PAŞŞARMA, *iş ady.* Paşşarmak ýagdaýy.

PAŞŞARMAK, *işl.* Paşşyk hala geçmek, ýasy görnüşe eýe bolmak, paşşyk, ýasy bolmak. *Ujy paşşaryan burnunyň iki gapdaly oýtak bolup, ýanak süňkle-ri ýumralyşyp durdy* (B. Kerbabaýew).

PAŞŞARMAKLYK, *iş ady.* Paşşarmak ýagdaýy.

PAŞŞARTMAK, *işl.* Ýasy görnüşe salmak, paşşyk etmek.

PAŞŞARYLMAK, *işl.* Paşşyk hala geçilmek, ýasy görnüşe eýe bolmak.

PAŞŞARYŞMAK, *işl.* Azda-kände paşşyk görnüşe gelmek.

PAŞŞYK, *syp.* Depesinden, ýokarsyndan, üstünden basylan ýaly görnüşde bolan, ýasy görnüşli. *Orazgeldi paşşyk burnuny çekip, eli bilen sypalady.*

PAŞŞYLDAMA [paşşyllama], *iş ady.* Paşşyldamak ýagdaýy.

PAŞŞYLDAMAK [paşşyllamak], *işl.* Käbir maşynyň bug, ýel goýbermegi sebäpli paşşyldyly ses çykamak, paşşyldyly seslenmek.

PAŞŞYLDASMAK [paşşyllaşmak], *işl.* Paşşyldyly ses çykaryşmak, paşşyldyly seslenişmek.

PAŞŞYLDATMAK [paşşyllatmak], *işl.* Paşşyldyly ses çykarmak, paşşyldyly seslendirmek.

PAŞŞYLDAYÝŞ [paşşyllaýyş], *iş ady.* Paşşyldamak ýagdaýy.

PAŞŞYLDY [paşşylly], *at.* Käbir maşynyň bug, tigriň ýel goýbermegi sebäpli çykýan sesiň ady.

PAŞYRDAMAK, *işl.* Ter önüm iýlende paşyrdyly ses çykamak, paşyrdyly ses döremek (esasan, gök, ter önüm hakynda). *Paşyrdap duran hyýar.*

PAŞYRDAŞMAK, *işl.* Yzly-yzyna paşyrdyly ses çykamak.

PAŞYRDATMAK, *işl.* Paşyrdyly ses çykarmak. *Paşyrdadyp terne iýmek.*

PAŞYRDAWUK [paşyrdowuk], *syp.* Paşyrdap duran (esasan, gök, ter önüm hakynda).

PAŞYRDY, *at.* Ter gök önüm iýlende çykýan sesiň ady.

PAT [pa:t], *at.* Küşt oýnunda oýuncynyň öz şasyny howp astynda goýup göçmeli bolýan ýagdaýy.

PAT, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat ýere gaçanda çykýan ses. *Pat etdi, tabak gaçdy* (Halk döredijiliginden).

PATA [pa:ta:], *at.* 1. Ata-ene we halypa tarapyndan aýdylýan alkyş sözi, dileg (*ser.* **Ak pata bermek**). 2. Yogalan, aradan çykan adamyň patasy alynýan ýer. 3. Gurhanyň birinji Al-hamd (fatiha) süresi.

◇ **Pata almak** belli bir hünäre, käre başlamaga, ýola düşmäge biriniň ýa-da köpçüligiň razylygyny, ygtyýaryny, ýagşy niýetini, alkyşyny almak, dogra okap ýola salmak. **Pata bermek** *ser.* **Ak pata bermek.** **Patasyňy almak** uruşda, uzak bir ýerde ölen adama merhuma edilyän sadakany etmek. **Ak pata bermek** *ser.* **Ak.** *Ol kişi Bilbile ak pata berdi* (“Gül – Bilbil”).

PATAÇY [pa:ta:çy] *at.* Öleniň öýüne pata barýan adam.

PATALLAK, *at.* Burnuň aşagyndaky çukurlyk. *“Ady ýok” diýip, başdan sowma edýänlere burnuň aşagyndaky çukurlyga patallak, aşaky dodagyňdaka bolsa tibit diýilýändigini ýatladasymyz gelyär* (“Watan”).

PATANAKLAMA, *iş ady.* Patanaklamak ýagdaýy.

PATANAKLAMAK, *işl.* 1. Iki ön aýaklarynyň hersini bir ýere basyp gitmek, patyrdyklamak (düýe hakynda). 2. *gepl.d.* Aýagaldygyna atan-satan bolup ylgamak, ýüwürmek.

PATANAKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup patanaklamak. *Köşekler patanaklaşyp gitdiler.*

PATARRAKY, *at.* Biderek, ugursyz samyrdy, boş, ugursyz gürrüň. *Gylyç hem agzyna gelen patarrakysyny urýar* (A. Gowşudow). *Şaýadyň patarraka uranyňy aňlan sülçi gürrüňi başga ýana sowdy* (B. Kerbabaýew).

PATDA: patda kakmak duýdurş, ysarat üçin duýdansyz patladyp urmak. *Ýoldan geçip barýanyň biri Begenjiň egnine patda kakdy* (B. Kerbabaýew).

PATDYK-PUTDUK: patdyk-putduk etmek 1) aýaklaryny çayşyk basyp ýöremek, zordan ýöremek. *Bilmedim, enesin saldymy ýada, Patdyk-putduk edip, ýene şol bada, Gapyny nazarlap öňe süründi* (A. Kekilow). 2) zordan, çala (okamak, geplemek hakynda). *Dili çolaşyp, patdyk-putduk geplänine özem düşünmedi* (“Edebiýat we sungat”).

PATDYLDAMAK [patdyllamak], *işl.* 1. Bir zat ýokardan gaçanda patdyldyly ses çykmak. 2. Ýaňy aýak biten çaga ýaly aýagyňy pat-pat edip ýere urup, zordan ýöremek. *Patdyldap barmak.*

PATDYLDAŞMAK [patdyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup patdyldap ýöremek.

PATDYLDATMAK [patdyllatmak], *işl.* Aýagyňy, açyk elniň iç ýüzünü we ş.m. ýere urup, patdyldyly ses çykmak.

PATDYLDY [patdyly], *at.* Ýörelende, bir zat ýokardan ýere urlanda we ş.m. ýagdaýda çykýan sesiň ady.

PATLAK, *at.* Baldagy ýaprakly, çal reňkli ösümlik.

PATLAMAK [patylamak], *işl.* Agyr ýa-da gaty zat zarp bilen başga bir zada urlanda, ýere gaçanda ş.m. ýagdaýda patdyldyly ses çykmak, patdyldyly seslenmek. *Kem-kemden bir tarapa agyp ugran göwre ahryr patlap düşdi* (N. Jumaýew).

PATLAŞMAK [patylaşmak], *işl.* Ýere gaçýan bir-topar zatdan patdyldyly ses çykmak. *Agaçdaky almalar patlaşyp gaçdy.*

PATLATMAK [patylatmak], *işl.* 1. Agyr ýa-da gaty zady zarp bilen urup, gaçyryp, patdyldyly ses çykmak, patdyldyly ses etdirmek. *Kepje bilen bir gayra böwediň önüne patlatdy* (“Edebiýat we sungat”). 2. *gepl.d.* Urmak. *Onuň arkasyna eli bilen patladyp goýberdi.*

PATRAK [patyrak], *at.* Gowrulanda patraşyp, gowy açylan mekgejöwen dänesi. *Etmekçidim patrak, Boldy bary çetrek* (Halk döredijiliginden). *Men saňa häzirjik patrak edip bereýin* (G. Seýitmadow).

PATRAMAK [patyramak], *işl.* Patrak ýaly açylmak, ýagty şöhle saçmak, ýalpyldamak. *Gozalar patrap açylypdyr.*

PATRAŞMAK [patyraşmak], *işl.* Patrak ýaly agaryşmak. *Ynha, derýa hiç darykman akyp dur, Ýyldyzlar patraşyp, maňa bakyp dur* (N. Pomma).

PATY-PUTY, *at.* Ownuk-uşak öý goşy, goş-golam, odur-budur. *Düýämiziň üstüne paty-putymyzy atdym* (“Edebiýat we sungat”).

PATYRDAMA, *iş ady.* Patyrdamak ýagdaýy.

PATYRDAMAK, *işl.* Dowamly, patyrdyly ses çykmak, patyrdyly seslenmek.

PATYRDAMAZLYK, *iş ady.* Patyrdyly ses çykarmazlyk.

PATYRDAŞMAK, *işl.* Yzly-yzyna patyrdyly ses çykmak, patyr-patyr edip durmak.

PATYRDATMAK, *işl.* Patyrdyly ses çykartmak, patyrdyly seslendirmek.

PATYRDAÝYŞ, *iş ady.* Patyrdamak ýagdaýy.

PATYRDY, *at.* At çapylanda, yzly-yzyna ýarag atylanda we ş.m. döreyän dowamly sesiň ady. *Itler düýeleriň patyrdysyna hasanaklaşyp turýarlar.*

PATYRDYK, *at, ser.* **Patyrdy.** *Şol düýäniň patyrdysyna ürken beýleki düýeler hem patyrdyk urdy* (B. Kerbabaýew).

PATYRDYKLAMAK, *işl.* Aýagaldygyna atan-satan bolup gaty gitmek, ylgamak, ýüwürmek. *Patyrdyklap, oýun edip, Gezyär torum-köşekler* (B. Kerbabaýew).

PATYRDYKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe düýe bilelikde patyrdyklamak. *Meydanda mes düýeler eýläk-beýläk patyrdyklaşýardylar.*

PATYR-PATYR, *s.ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna patyrdap çykýan ses.

PATYŞA [pa:tyşa:], *at.* Käbir ýurtlarda döwleti ýeke-täk özi dolandyryan adam, şa.

PATYŞALYK [pa:tyşa:lyk], *at.* 1. Patyşa wezipesinde bolmaklyk, şalyk. 2. Patyşa tarapyndan dolandyrylýan döwlet. *Oňa sen çopan goşy diýmersiň, uly bir*

patyşalygyň saldyran köşgi diýersiň! (“Edebiyat we sungat”).

♦ **Patyşalyk emläk** patyşa deňişli emläk.

PATYŞAÝY [pa:tyşa:ýy], *at.* Sary, gyzyň, ýaşyl gatyşykly ykyrdap duran ýüpek mata, şahy.

PAUZA [pa:wuza], *at, dil b.* 1. Sözleşiş intonasiýasyny emele getirýän serişdeleriň biri, üznüksiz sözleşiş wagtlaýyn kesilýän ýeri, sözleşiş pursatyndaky iki sintagmanyň ýa iki frazanyň arasyndaky bölünen, sesiň yrgyldysy bolmaýan boşluk ýeri, gürrüňiň arasynda dyngy berilýän ýeri. Mysal üçin: *Ol – dag. Jeren – mugallym.* 2. *sazç.* Çalynýan sazyň arasynda edilýän dyngyny we nota ýazgysynda pazany bildirýän belginiň ady. 3. Sahna eserlerinde arakesmäniň ady.

PAÝ [pa:ý], *at.* 1. Bir zat paýlaşylanda her kime ýetýän hak, zat. 2. Umumy işde her bir gatnaşyjynyň ýerine ýetirmeli işi. 3. Toý-tomaşada berilýän, paýlanýan zat. *Toý paýyny bolsa gelin gelensoň elterin* (“Edebiyat we sungat”).

PAÝ, üml, ser. Päheý. – *Paý, gorkak, towşan ýürek! – diýip, maňa gülyär hem öz hyrlysyny doldurýar* (A. Gowşudow).

PAÝA [pa:ýa], *at.* 1. Söýget üçin miweli agaçlara we ş.m. urulýan haçjaly agaç, direg. 2. *kön.s.* Bir zadyny etegi, aşak tarapy. *Gaplaň gürlär gaýasynda, Jeren gezer paýasynda* (Mollanepes). 3. Çüýşeli çyranýň aşagynda goýulýan çyra götergiç.

PAÝAÇY [pa:ýaçy], *at.* Nowanyň, dommalyny kenara gelen wagty ýörite taýýarlanylýan gazygyny (paýasyny) ýere dikip, bendili daňýan adam.

PAÝAKES [pa:ýakeş], *at.* Hyzmatkär, gul. *Paýakeş çilim getirdi* (“Görogly”).

PAÝALAMAK [pa:ýalamak], *işl.* Paýa söýmek, paýa urmak, paýa diremek, direg urmak. *Miweli agaçlary paýalamak.*

PAÝALANMAK [pa:ýalanmak], *işl.* Paýa direlmek, paýa urulmak, paýa bilen söýget edilmek, direg urulmak. *Her paslyň her işi bar: ýazda üzüm paýalanýar* (N. Baýramow).

PAÝALAŞMAK [pa:ýalaşmak], *işl.* Paýa urmaga kömekleşmek, paýalamaga kömek etmek. *Dayhana üzüm paýalaşmak.*

PAÝALATMAK [pa:ýalatmak], *işl.* Paýalamak işini başga birine etdirmek. *Üzümleri paýalatmak.*

PAÝALYK [pa:ýalyk], *syp.* Paýa etmek üçin niýetlenen. *Ol agaçlar ýapragy gurçuga berlen tut çybyklaryndan paýalyk üçin saýlanyp alnan pytanakly taýajyklardy* (A. Gowşudow).

PAÝAN [pa:ýa:n], *at.* Soň, ahyr, yz. *Agalar, dünjäniň paýany bolmaz* (Magtymguly).

PAÝAPYL, *at.* Ýabyň üstünden pyýada geçmek üçin keseligine goýulýan agaç, galyň tagta.

PAÝAW [paýow], *at.* Suwuň öňi beklenenden soňky syrygyp akýan suw.

♦ **Paýaw bolmak** paýawlap barmak, tamamlanyp barmak, gutaraňkyrlamak.

PAÝAWLAMAK [paýowlomok], *işl.* Ahyrna ýetip barmak, gutaraňkyrlamak. *Men indi ýüz ýigrimi ýaşymy paýawladym* (“Görogly”). *Akmyrat aga, otumyz paýawlap baryar* (A. Gowşudow).

PAÝAWLANMAK, *işl.* Gutarmak, soňlamak, tamamlanmak. *Yssy tomusy paýawlanyp, hoştap howaly güýz gelipdi* (G. Gurbansähedow).

PAÝÇY [pa:ýçy], *at.* Bileleşigiň agzasy bolup, paý tölegini töläň, paý eýesi.

PAÝDAR [pa:ýdar], *at.* 1. Paýnamalaryň eýesi, paýnamalaryň esasynda işleýän kärhana gatnaşyjy, onuň şarikli eýesi. 2. Paýnamalara deňişli bolan, paýnamalara esaslanýan.

♦ **Paýdarlar jemgyýeti** paýdarlar jemgyýetine gatnaşyjylaryň paýdarlar jemgyýeti babatdaky borçnamalaýyn hukuklaryny tassyklaýan, paýnamalaryň belli bir sanyna bölünen, fiziki ýa-da ýuridik şahslaryň goýumlarynyň esasylyk maýasyna birleşen kärhana.

PAÝDAŞ [pa:ýdaş], *at.* Paýlanlyýan zadynyň bir böleginiň eýesi, şarik.

PAÝEKE [pa:ýeki], *at, kön.s., taryh.* Hyzmatkär. *Çaýpuruşlar çay äkeldi, – aşbazlar nahar äkeldi, paýekisi çilim äkeldi* (“Görogly”).

PAÝENDAZ [pa:ýenna:z], 1. *at, kön.s.* Aýak aşagynda düşelýän düşek. *Atyň aýagyňyň teýine mahmaldan paýendaz düşäýinmi?* (“Görogly”). 2. *göç.m.* Gurban, sadaga.

PAÝENDE [pa:ýenne], *hal, k.d.* 1. Müdimi, hemişelik, baky. *Bilbil paýende arzuwlar, Täze gunça, gül-de seni* (Magtymguly). 2. Berkarar. *Hak size ýaman getirsin! Döwletiniz paýende olsun, hanym, heý!* (“Gorkut ata”).

PAÝENDEKE [paýenneki], *at.* Gyşa saklanýan gawunyň bir görnüşi. – *Azyp dagy paýendeki bor öýdýärmiň* (A. Salyh).

PAÝHAS, *at.* Dury akyl, sagdyn düşünje, pähim, parasat. *Adamzat öz paýhasyna, eliniň işine guwanyp biler* (“Edebiyat we sungat”).

PAÝHASLANMAK, *işl.* Aňly-düşünjeli bolmak, pähimlenmek, akyl ýetirmek. *Tagan heniz hem özüne bu işi etdireniň nämeligini paýhaslanyp bilmeýärdi* (B. Soltannýazow).

PAÝHASLY, *syp.* Aňly-düşünjeli hereket edýän, pähimli, paýhas edýän.

PAÝHASLYLYK, *at.* Paýhasy barlyk, akyllylyk. *Onuň syraty, onuň akly-huşy, paýhaslylygy terezide ölçärden agyrdy* (“Edebiyat we sungat”).

PAÝHASSYZLYK, *at.* Paýhasly dälilik, paýhasy ýokluk.

PAÝHYN: **paýhyn etmek** *ser.* **Paýhynlamak 1,2.** *Mallar ýorunjany paýhyn edipdir.*

PAÝHYNLAMA, *iş ady.* Paýhynlamak ýagdaýy.

PAÝHYNLAMAK, *işl. 1.* Weýran etmek, haraplamak, zaýalamak. *Ýüpden boşan mallar gök ekini paýhynlapdyr. 2. göç.m.* Gyrgyna bermek, gyryp gutarmak, gyrmak; öldürmek, ýok etmek.

PAÝHYNLAMAKLYK, *iş ady.* Paýhynlamak ýagdaýy.

PAÝHYNLANMAK, *işl. 1.* Harap edilmek, weýran edilmek, zaýalanmak. *2. göç.m.* Köpçülikleýin gyrylmak, gyrylyp gutarmak.

PAÝHYNLATMAK, *işl. 1.* Paýhynlamagyna ýol bermek, harap etdirmek, weýran etdirmek, zaýalatmak. *Malyň ugruna seretmän, ekinleri beýle paýhynladaýmak bolarmy? 2. göç.m.* Paýhynlamaga mejbur etmek, köpçülikleýin gyrdyrmak, gyrdyryp gutartmak, paýhyn etdirmek. *Obalary paýhynlatmak.*

PAÝHYNLAÝÝŞ, *iş ady.* Paýhynlamak ýagdaýy.

PAÝLAMA [pa:ýlama], *iş ady.* Paýlamak ýagdaýy.

PAÝLAMAK [pa:ýlamak], *işl. 1.* Her kime ýetdik paýyny bölüp bermek. *Paýdarlara düşewüntden ýetýän puly paýlamak. 2.* Köpçülige dargatmak, ile ýaýratmak, ýetirmek. *Toý çakylygyny paýlamak. Toýy gutlamaga gelenlere eýýaglyk paýlamak.*

PAÝLAMAKLYK [pa:ýlamaklyk], *iş ady.* Paýlamak ýagdaýy.

PAÝLANMAK [pa:ýlanmak], *işl. 1.* Her kime ýetdik paýy bölünip berilmek. *2.* Köpçülige ýaýradylmak, adamlara berilmek.

PAÝLANÝŞYK [pa:ýlanşyk], *ser.* **Paýlaşyk.**

PAÝLAŞDYRMAK [pa:ýlaşdyrmak], *işl.* Birnäçe zady bir ýan ujundan adamlara paýlap çykmak; birnäçe ýere bölüşdirmek.

PAÝLAŞMAK [pa:ýlaşmak], *işl.* Öz aralarynda paýlamak. *Soňra sakyrta, göle we geçi harmany paýlaşypdyrlar* (“Türkmen halk ertekileri”). *2. göç.m.* Biriniň hasratyny, kynçylyklaryny deň çekişmek. *Şatlygy, gaýgyny bile paýlaşdyk* (A. Kowusow).

PAÝLAŞYK [pa:ýlaşyk], *at.* Paýlaşmaklyk, üleşik, paýlanyşyk. *Şeýlelikde, oňa düşmedi diýende paýlaşykdan hem elli-altmyş manat pul düşýär* (N. Poma).

PAÝLATMAK [pa:ýlatmak], *işl.* Paýlamak işini başga birine etdirmek, paýlamaga mejbur etdirmek, paýlamaga mümkinçilik bermek. *Pul paýlatmak. Ýer paýlatmak. Çakylyk paýlatmak.*

PAÝLAÝJY [pa:ýlaýjy], *at.* Paýlanýan zady bölüji, üleşdiriji.

PAÝLAÝÝŞ [pa:ýlaýýş], *iş ady.* Paýlamak ýagdaýy.

PAÝNAMA [pa:ýna:ma], *at.* Kärhananyň tertip-nama (esasnama) gaznasyna belli bir mukdarda goýlan goýuma güwä geçýän we onuň eýesine şol kärhananyň işlerine we girdejilerine gatnaşmaga hukuk berýän gymmatbaha kagyzy.

PAÝPYLDAMA [paýpyllama], *iş ady.* Paýpyldamak ýagdaýy.

PAÝPYLDAMAK [paýpyllamak], *işl.* Yranyp, ag-ras ädimläp ýöremek, paýpyl-paýpyl edip ýöremek.

PAÝPYLDAMAKLYK [paýpyllamaklyk], *iş ady.* Paýpyldamak ýagdaýy.

PAÝPYLDAŞMAK [paýpyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup paýpyllap ýöremek.

PAÝPYLDAÝÝŞ [paýpyllaýýş], *iş ady.* Paýpyldamak ýagdaýy.

PAÝPYL-PAÝPYL: **paýpyl-paýpyl etmek** *ser.* **Paýpyldamak.** *Ýeri, garga dost, halklar saňa: “Paýpyl-paýpyl ýörişli, ýany gara gylyçly” – diýip, matal düzüpdirlir diýdi* (“Türkmen halk ertekileri”).

PAÝ-PYÝADA [pa:ý-pyýa:da], *at, ser.* **Pyýada 1.** *Paý-pyýada gezdi uly diýary, Baryp ýatan hakykatçy ýigitti* (M. Seýidow).

PAÝRAMA, *iş ady.* Paýramak ýagdaýy.

PAÝRAMAK, *işl.* Her biri bir ýana seçelenip ýaýramak, dargap gitmek, pyramak. *Çabga ýaly eňýän açmaňyz gyzy bugdaýlar aýaklarynyň töwereklerine paýrap düşdi* (B. Kerbabaýew).

PAÝRAMAKLYK, *iş ady.* Paýramak ýagdaýy.

PAÝRAŞMAK, *işl.* Seçelenişip ýaýramak, dargamak, pytraşmak. *Bagy üzülen hünjüler paýraşyp ýatyrdy.*

PAÝRATMAK, *işl. 1.* Paýrap gider ýaly etmek, pytratmak, dargatmak. *2.* Yzyny üzmän atmak, üzüksiz atmak. *Paýradyp atmak.*

PAÝRAÝÝŞ, *iş ady.* Paýramak ýagdaýy.

PAÝTAGT [pa:ýtağyt], *at.* Bir döwletiň baş şäheri, ýurduň merkezi.

PAÝTAGTLY [pa:ýtağytly], *syp.* Paýtagtda, merkeзде ýaşaýan.

PAÝTUN [paýtu:n], *at.* Üsti açylyp ýapylýan, saýawanly, at goşulyp münülýän ýeňil araba. *Paýtuna goşulan atlaryň jyňnyrdysy eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew).

PAÝTUNÇY [paýtu:nçy], *at.* Paýtun sürýän adam, paýtun sürüji. *Meret paýtunça rugsat berip, ýabysyna gamçy basdy* (A. Durdyýew).

PAÝYRDAMA, *iş ady.* Paýyrdamak ýagdaýy.

PAÝYRDAMAK, *işl. 1.* Sesli sepelenip dökülme, gaçmak. *2.* Birden ýyrtylmak, tikini sökülüp, sesli ýyrtylmak.

PAÝYRDAMAKLYK, *iş ady*. Paýyrdamak ýagdaýy.

PAÝYRDAŞMAK, *işl.* 1. Paýyrdap dökülme (köpsanly ownuk zat hakynda). 2. Paýyrdyly seslenişmek.

PAÝYRDATMAK, *işl.* 1. Sesli sepelendirip dökmek, gaçyrmak. 2. Birden ýyrtmak, sesli ýyrtyp goýbermek. 3. Paýyrdyly ses çykaryp atmak.

PAÝYRDAYYŞ, *iş ady*. Paýyrdamak ýagdaýy.

PAÝYRDY, *at*. Alma, erik ýaly miweler kakylanda, at çapylanda we ş.m. paýyrdap çykýan sesiň ady.

◊ **Paýyrdak bermek** 1) köpçülik bolup at çapmak. 2) dyr-pytrak bolup gaçmak.

PAÝYR-PAÝYR, *s.ş. aňl. söz, ser. Paýyrdy*.

PAÝYŞ [pa:ýyş], *at*. Birine gahar bilen aýdylyan medeniýetsiz hapa, gödek, ýaramaz söz. *Paýyş söz*.

PAZA [pa:za], *at*. Azalyň ujundaky ýere girýän ýiti ýasy demri. *Paza biriniň aýagyna düşdi* (H. Derýaýew).

PAZLAMA [pazylama], *iş ady*. Pazlamak ýagdaýy.

PAZLAMAK [pazylamak], *işl.* Birbada paz edip ýanmak, birden tutaşmak, ot almak.

PAZLAŞMAK [pazylaşmak], *işl.* Paz-paz edip seslenişmek. *Ojaklarda ýakylan gazlar pazlaşyp ýanýardylar*.

PAZLATMAK [pazylatmak], *işl.* Pazlar ýaly edip işletmek, herekete getirmek. *Derrew ussa aganyň garşysyna geçdim, körügi pazladyp başladym* (R. Gelenow).

PAZYL [pa:zyl], *at*. Gawun, garpyz, kadi, hyýar ýaly bakja ekinleriniň gol atyp ýaýran ýaprakly baldagy, biýara. *Öýleriň töweregindäki gawun-garpyzyň pazylary solupdy* (H. Garabaýew).

PAZZA: **pazza ýanmak** derrew ot almak, çalt ýanmak.

PAZZYLDAMA [pazzyllama], *iş ady*. Pazyldamak ýagdaýy.

PAZZYLDAMAK [pazzyllamak], *işl.* Dowamly pazyldyly ses çykamak, pazyldyly seslenmek.

PAZZYLDAŞMAK [pazzyllaşmak], *işl.* Yzly-yzy-na pazyldyly ses çykamak.

PAZZYLDATMAK [pazzyllatmak], *işl.* Pazyldyly ses çykarmak, pazyldyly ses etdirmek.

PAZZYLDAÝYŞ [pazzyllaýyş], *iş ady*. Pazyldamak ýagdaýy.

PAZZYLDY [pazzyly], *at*. Gaz, ownuk odun, otluçöp we ş.m. ýananda ýa-da odun üstüne suw dökülende we ş.m. çykýan sesiň ady.

PE [pe:], Türkmen elipbiýiniň “P” harpynyň ady.

PEÇ, *at*. Jaýy gyzdyrmak, nahar bişirmek we ş.m. üçin kerpiçden örülen ýa-da demirden ýasalan enjam.

PEÇAN [peça:n]: **peçan bolmak** masgara bolmak, ile gülki bolmak. *Seniň derdiňden ile peçan bolduk-la!* **Peçan etmek** masgara etmek, il gülküsi etmek.

PEÇEK, *at*. Çyrmaşyklar maşgalasyna degişli, inçeden uzyn baldakly, ýere we başga ösümliklere çyrmaşyp ösýän köpýyllyk ot.

PEÇIZ [peçi:z], *at*. 1. Ýedi sany ýylanbaş atylyp oýnalýan milli oýun. 2. Peçiz oýnunda aty ýigrimi baş öý göçmäge mümkinçilik (baş ýylanbaş dükgä, iki ýylanbaş jikge düşse, peçiz bolýar).

PEDER, *at, k.d.* Ata, kaka. *Pederim Azady ötdi, galmady käbäm enem* (Magtymguly).

PEDERNÄLET [pedernä:let], *syp.* “Ataňa, kakaňa nälet” diýen manyda aýdylyan sögünç söz.

PEKGE, *syp.* Aýdylan sözi ýatda saklap bilmeýän; gepe-söze düşünmez, kelesañ.

PEKGELIK, *at*. Aýdylan sözi ýatda saklap bilmezlik; gepe-söze düşünmezlik, kellesaňlyk.

PEKGI, *syp, ser. Pekge. Pekgi adam*.

PEL, *at*. 1. Ekin ekmek üçin töweregi çillenen dört burç görnüşli ýer, atyz. *Güýzde däne ekilmedik ýer juda bir köpem daldı. Esasan, täze açylan ak ýerlerdi, kiçeňräk hemem suw çykmary kynrak par pellerdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. «Döwlet guşy»). 2. Suw saklamak üçin peliň dört töweregine galdyrylan gum, raýyş, çil.

PELEK, *at*. 1. *k.d.* Gök, asman. *Pil burnun pelege tutar* (Magtymguly) 2. Ykbal, täleý. *Almany göge zyň, ýere düşýänçä ýa pelek* (Nakyl).

◊ **Pelek tutmak (urmak)** işiň gaýtmak, şowsuzlyga, betbagtçylyga uçramak. *Indi saňa ne pelek urdy* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew).

PELEŇ, *at*. Pişikler maşgalasyndan bolan güýçli, ýyrtýjy haýwan, bars.

PELESAŇ: **pelesañ urmak (kakmak)** iki baka hars urmak, iki ýana urunmak, alakjamak.

PELESAŇLAMAK, *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň ugrunda hars urmak, alakjamak, pelesañ urmak.

PELÄKET [pelä:ket], *at*. Şum, ýaramaz, bezzat, pelit. *Heý peläket, urjakmy, ýok* (S. Myradow).

PELIT [peli:t], *syp.* 1. Hapa, nejis; pis. *Ol pelitler kylmagay erdi uruşnyň adyny* (Magtymguly). 2. Sögünç sözi.

PELLE I, *at, ser. 1. k.d.* Basgançak; dereje, iň ýokary dereje. *Luw ýylynda düşdi magrac gullasyna, Byrag münüp çykdy arş pellesine* (Magtymguly). 2. **Pellehana**. *Her kim pellä golaýlaşýan atlaryň tomaşasyndan galyp barýan ýaly, ileri süýşýärdiler* (G. Kulyýew). 3. *ser. Pille*. *Arada dyngy berlen wagty Guwanç oňa: – Häzir hem bir pelle! – diýdi* (A. Gowşudow).

PELLE II, *at*. Deň iki kesilen garpyzyň, gawunyň bir bölegi. *Içi gyrlyp taşlanan pelleler baýryň bir bölegi ýaly küde bolup ýatyr* (B. Kerbabaýew).

PELLEHANA [pelleha:na], *at.* Dürli görnüşli sport ýaryşlarynda (ylgamakda, at çapdyrylanda, maşyn, motosikl, tigr ýaryşlarynda we ş.m.) iň soňky barylmalý ýer, pelle; toýhana. *Atlar pellehana golaýlaşypdyrlar* (Ý. Mämmediýew).

PELLIK, *at.* Gawun, garpyz we ş.m. gök önümleriň pazylyndan, biýarasyndan ýolnup aýrylýan ýerindäki düýbi, sapagy.

PELPELLEME, *iş ady.* Pelpellemek ýagdaýy.

PELPELLEMEK, *işl.* 1. Howada dowamly ganat germek, ganat kakyp durmak. *Laçynlar pelpelläp galar asmana* (Magtymguly). 2. Galgamak, ýelkildemek. 3. *gepl.d.* Ynjalyksyz, aladaly ýagdaýda biriniň ýa-da bir zadyň daşynda pyrlanmak, oda-köze düşmek, kebelek bolup aýlanmak. *Ene uzyn ömrüne çagalarynyň daşynda pelpelläp, ahyry olary adam edip yetiştirdi.*

PELPELLEŞMEK, *işl.* 1. Birnäçe guş howada pelpellemek. *Torgaýlar pelpelleşýärler.* 2. *gepl.d.* Birnäçe bolup daşynda pyr-pyr aýlanmak, perwaz urmak.

PELPELLETMEK, *işl.* Pelpellemek derejesine ýetirmek; pelpellemäge mümkinçilik döretmek, ýol bermek, pelpellär ýaly etmek.

PELPELEYİŞ, *iş ady.* Pelpellemek ýagdaýy.

PELSEPE, *at.* Tebigatyň, jemgyýetiň we pikirlenmäniň ösüşiniň esasy kanunlary hakyndaky ylym, filosofiýa.

◊ **Pelsepe otarmak** akyl satyp, esassyz pikir ýöretmek.

PELSEPEWI [pelsepewü], *ser.* **Pelsepeçilik.**

PELSEPEÇILIK [pelsepeçilik], *syp.* Pelsepe ylmyna degişli, pelsepä has, mahsus.

PELTE, *at.* 1. Çyra, şem we ş.m. yşyklandyryjy enjamlarda ýüplükden işilip, örülip ýa-da dokalyp ýasalan ýüp. *Ömrüň şugla ursa, ýürek ýagyňdyr, Ýag tükener, peltäň söner; öçer sen* (Magtymguly). 2. Çakmaksyz tüpeňlerde därä ot düşürmek üçin ulanylýan pagta bölegi. *Gow bilen ot aldy we ony pagtadan edilen peltä düşürdi* (A. Gowşadow).

◊ **Peltesine ot bermek (ýag damdyrmak)** derdini gozgamak, meçew bermek, öjükirmek. *Köşeşdirmegini ýerine, sen onuň peltesine ýag damdyrýarsyň* (B. Pürliýew).

PELTEK, *syp.* Käbir sesi dogry aýdyp bilmeýän. *Ogrudan baý bolmaz, peltekden – bagşy* (Baýly şahyr).

PELTEKLEME, *iş ady.* Pelteklemek ýagdaýy.

PELTEKLEMEK, *işl.* Käbir sesleri nädogry aýdyp geplemek, bolşundan üýtgedip aýtmak. *Çary hem zol-zol Aşyryň sözlerini gaýtalap, peltekledi durdy* (“Edebiýat we sungat”).

PELTEKLEMEKLIK, *iş ady.* Pelteklemek ýagdaýy.

PELTEKLEŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup pelteklemek.

PELTEKLETMEK, *işl.* Güýçli ruhy ýa-da başga täsir netijesinde diliňi pelteklemek derejesine ýetirmek. *Ol dilini peltekledip, sakynyp gepledi* (G. Kulyýew).

PELTEKLEÝİŞ, *iş ady.* Pelteklemek ýagdaýy.

PELTEKLIK, *at.* Peltek bolmaklyk, käbir sesleri dogry aýdyp bilmezlik, peltegiň ýagdaýy.

PELTELI, *syp.* 1. Pelte arkaly ýanýan, peltesi bar bolan. *Sona çay-nahar taýynlamak bilen boldy, pelteli çyrany otlady* (G. Ezizow). 2. Peltäniň kömegi bilen atylýan, göçýän (tüpeň hakynda). *Pelteli tüpeň.*

PENA [pena:], *at.* 1. Bir zatdan goranar ýaly ýer, buky. 2. *göç.m.* Hossar, arka, daýanç, arkadag. *Dogan dogana penadyr* (“Görogly”). *Iki söýgüli ýagşylyk edip, pena beren ol goňşy indi ýokdy* (A. Gowşadow). 3. Bir zadyň öňüne tutulýan gorag, taşa, padar. *Ol (sazak) howa bulaşanda, mallar üçin pena bolýar, çopanlara ýakmaga ýaraýar* (“Edebiýat we sungat”). 4. Oglana dakylýan at.

PENAKÄR [pena:kä:r], *at.* Pena bolýan, goldaw edýän, gorag edýän. *Olar aýdym mirasynda, Waspedermiş penakäri* (M. Seyidow).

PENAKÄRLIK [pena:kä:rlik], *at.* Penakär bolmaklyk, arka, arkadaýanç, hossar bolmaklyk.

PENALAMA [pena:lama], *iş ady.* Penalamak ýagdaýy.

PENALAMAK [pena:lamak], *işl.* 1. Gorag ýa-da görünmezlik üçin bir zadyň arkasyna dolanmak, pena edinmek. *Keyik owlajygy enesini penalap durdy.* 2. *göç.m.* Arka tutmak, hossar edinmek, arka tutunmak. *Annadurdy murt rejäniň geň dälidini bilip, derrew bizi penalady* (N. Pomma).

PENALAMAKLYK [pena:lamaklyk], *iş ady.* Penalamak ýagdaýy.

PENALANMAK [pena:lanmak], *işl.* 1. Goranyp saklanmak, görünmezlik üçin bir zady pena edinmek, bir zada bukulmak. *Penjirämiň öňünde ösüp oturan goja tuda penalandy* (“Edebiýat we sungat”). 2. *göç.m.* Birini özüne pena edinmek, arka edinmek.

PENALATDYRMAK [pena:latdyrmak], *işl., ser.* **Penalatmak.**

PENALATMAK [pena:latmak], *işl.* Goranyp saklanmak, görünmezlik üçin bir zady pena etdirmek.

PENALAYÝŞ [pena:layýş], *iş ady.* Penalamak ýagdaýy.

PENALY [pena: ly], *syp.* Arka daýançly, goldawly.

PENALYK [pena:lyk], *at.* Hossarlyk, arkadaýançlyk. – *Şahyr, bilýärmisiňiz, siziň penalyk eden adamyňyz kim? – diýip, kiçijik gözlerini güldürip sorady* (G. Kulyýew).

PENALYLYK [pena:lylyk], *at.* Penaly bolmaklyk, penasyz dällik.

PENASYZ [pena:syz], *syp.* Penasy ýok, penaly däl.

PENASYZLYK [pena:syzlyk], *at.* Penasy ýokluk, penaly dällik, penasyz bolmaklyk.

PENDIGÖL [penniğö:l], *at.* Pendi halysyna salynýan ullakan göl.

PENJE, *at.* 1. Barmaklary bilen birlikde tutuş elin iç ýüzi. 2. Kābir haýwanlaryň, guşuň dyrnakly aýaklary. 3. Penjelenip alnan mukdardaky zat, şol zadyň ölçegi. *Her penjesi bir gadak, Tiz ganaryň doldurýar* (A. Kekilow).

♦ **Bir penje (gysym) bolmak** horlanmak. **Penjesine düşmek** biriniň girisine düşmek, özüni tutdurmak, tutulmak. *Düşdi duşman penjesine, Ýaş Jemile bilen çaga* (Ç. Aşyrow).

PENJEGOÇAK [penjeğöçök], *at.* Çyrpa, kürtä, halynyň gyrasyna salynýan tegelek ýaýraň goçak.

PENJEK, *at.* Serpme ýakaly we öňüniň iki syýyna çenli açyk ýeri iliklenýän kurtka – kostýum-balagyň ýokarky bölegi bolan eşik. *Nury iki elini penjeginiň jübüsine sokup, açyk aýnadan howlynyň içine seretdi* (B. Seýtäkow).

PENJELEME, *iş ady.* Penjelemek ýagdaýy.

PENJELEMEK, *işl.* 1. Penje bilen gysymlamak, tutmak, penjesine salmak. *Ýerden bir gysym topragy penjeledi-de, ony eliniň aýasynda saklap, gözünü aýyрман, uzak wagtlap oňa seredip durdy* (“Edebiýat we sungat”). 2. Penje urmak, penje salmak; ýolmalamak. *Aýyryk derýada ýüzüp baryp, uklap ýatan balykçyny penjelemeli* (“Edebiýat we sungat”).

PENJELEMEKLIK, *iş ady.* Penjelemek ýagdaýy.

PENJELENMEK, *işl.* 1. Penje bilen gysymlanmak, tutulmak. *Indi ol ussa aganyň ýanyna baranda, penjelenjek ýaly busulmady* (R. Gelenow). 2. Penje urulmak, ýapysylmak, ýolmalanmak.

PENJELEŞDIRMEK, *işl.* Bir zady birnäçe gezek penjelemek, penje urmak, penjeläp çykmak.

PENJELEŞMEK, *işl.* Biri-birine penje urmak, biri-birine penje salmak.

PENJELETMEK, *işl.* 1. Penje bilen gysymlatmak, tutdurmak. 2. Penje urdurmak, ýapyşdyrmak, ýolmalatmak.

PENJE-PENJE, *at.* Birnäçe penje, birnäçe bölekden ybarat, topbak-topbak. *Oglanjyk gölejige penje-penje ýorunja berdi.*

PENJIRE, *at.* 1. Äpişge. *Otagyň penjiresi.* 2. Pel-teli çyranyň bokurdagyndaky çyra çüýşesini saklaýan deşik-deşik tegelek demir. *Ol çyra nebit guýdy, penjiresini arassalap, çüýşe oturttdy.*

PENSIONER [pensiýone:r], *at.* Pensiýa alýan adam. Pensiýa çykan adam.

PENSIÝA [pe:nsiýa], *at.* Garrylyk, maýyplyk we ş.m. boýunça maddy taýdan üpjün etmek üçin tölenýän yzygiderli pul tölegi. *Beýik Watançylyk urşunyň weteranlarynyň, olaryň ýanyoldaşlarynyň we tylda zähmet çeken weteranlaryň pensiýalarynyň aýda iň ýokary möçberini 638 manat möçberinde bellemeli* (“Türkmenistan”).

PENŞENBE [penşemme], *at.* Hepdäniň dördünji gününüň ady.

PENT, *at.* Birine berilýän nesihat, öwüt, tabşyryk, edilýän wesýet. *Sözleri pent bolup galdy tillerde...* (Magtymguly).

♦ **Pent almak** berilýän pendini kabul etmek, berjaý etmek. *Söz sorana diýrem aklym ýetenden, Pent alana biýrin zehnim tutandan, Tä ölinçä aýyrmasyň watandan Hiç bir bendesini huda, Seýidi!* (Zelili). *Atanyň pendini alan goç ogul...* (K.Gurbannepesow).

Pent bermek, 1) nesihat etmek, wesýet etmek, öwüt bermek. *Gapynyň agzynda ak saçly ene, Pent berip otyrdy perzentlerine: «Eýläk pyrlansaň – Başyň aýlanar; Beýläk pyrlansaň – Düzeler ýene* (K.Gurbannepesow). 2) kimdir birine ejir çekdirmek, horlamak. *Pent berýän oguldan özi saklasyn.*

Pent tutmak berilýän pendini ýatdan çykarman berjaý etmek. *Onuň özi şeýle-de etdi, meniň muňa näderejede hötde gelip bilendigimi bilemok, ýöne şu pendini tutmaga yhlas edýärin* (Ahmet Gurbannepesow).

PER I, *at.* 1. Guşlaryň uly ýeleginiň aşagyndan ösýän näzik ýelejik. 2. *gepl.d.* Ýelek, ganat.

PER II, *at.* Suw degirmenini, gämileri we uçarlary herekete getirýän çarh şekilli enjam.

PER III: per bermezlik boýun egmezlik, guýruk tutdurmazlyk, eýgertmezlik. *Men size per bermerin.*

PERDE I, *at.* 1. Sahnanyň önüne tutulýan uly tuty. *Sahnanyň önüni baglap duran perde-de syryldy* (T. Taganow). 2. Gapa, penjirä tutulýan tuty (bu manyda seýrek ulanylýar). 3. Drama eseriniň bir bölegi, bölümi. *Dört perdeli komediýa.* 3. *anat.* Örtük, ýuka gabyk, gaýganak. *Gulak perdesi. Öýken perdesi.* 4. *göç.m.* Gelin-gyzlaryň ýuka matadan ýüzüne tutýan örtgüsi, nykap. *Bir zaman perdäni syrsaň ýüzüňden, Ak ýüzünde hally juwan islärin* (“Görogly”). 5. Tuwak. 6. Gyza dakylýan at.

PERDE II, *at.* sazç. Kirişli saz gurallarynyň sapynyň sim bilen boglup goýulýan ýeri. *Baş perde. No-waýy perdesi. Ýokarky perde. Baş perde. Aşaky açyk (orta) perde. Şirwan perdesi.*

♦ **Bir perdeden gopmak** umumy dil tapmak, ylaşmak.

PERDELEME, *iş ady.* Perdelemek ýagdaýy.

PERDELEMEK I, *işl.* 1. Tuty tutmak, perde tutmak. *Aýnalary perdelemek.* 2. Nykap çekmek, örtgi örtmek. 3. *göç.m.* Ýaşyrmak, gizlemek, üstüni basyrmak.

PERDELEMEK II, *işl., sazç.* Kirişli saz guralarynyň sapyna perde etmek. *Dutary perdelemek.*

PERDELEMEKLIK, *iş ady.* Perdelemek ýagdaýy.

PERDELEMEZLIK, *işl.* Perde tutmazlyk; ýaşyrmazlyk.

PERDELENMEK I, *işl.* 1. Tuty tutulmak, perde tutulmak. 2. *göç.m.* Ýüzi örtülme, üsti basyrylmak, gizlenmek, ýasyrylmak.

PERDELENMEK II, *işl., sazç.* Kirişli saz guralarynyň sapyna perde edilmek. *Perdelenip goýlan dutarlar.*

PERDELEŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe aýna, gapa perde tutup çykmak, tuty tutuşdyrmak. *Aýnalary perdeleşdirmek.*

PERDELEŞMEK, *işl.* Perde, tuty tutmaga kömekleşmek.

PERDELETMEK I, *işl.* Perdelemek işini başga birine etdirmek; perdelemäge ýol bermek; perdelemäge mejbur etmek.

PERDELETMEK II, *işl.* Kimdir birine dutar we ş.m. saz guralarynyň sapyna perde goýdurmak. *Dutary perdeletmek.*

PERDELI, *syp.* 1. Tuty tutulan; perde asylan, perde gerlen. *Perdeli penjire.* 2. *teatr.* (Bir ýa birnäçe) bölümden durýan, bölümden ybarat. *Üç perdeli drama.* 3. Ýüzi nykap bilen örtülen, ýapylan. 4. Tuwakly. 5. Adama dakylýan at.

♦ **Ýüzi perdeli doglan çağa 1)** özüniň hakykat ýüzünde erbet adamdygyny gizläp saklaýan (adam hakynda). 2) utançly, haýaly, sypaýy.

PERDELIK, *syp.* Tutulyk, tuty etmek üçin, tuta niýetlenen. *Perdelik mata.*

PERDIWAL [perdi:wa:l], *at.* Tama pürs atylandan soňra goýulýan ýarym gor.

PERENJE, *at, ser.* **Bürenjek.** Başy göwşüldän perenjeli, egni sowsany köýnekli çal saç bir aýaldy (B. Kerbabaýew).

PEREÑ, *at.* Pyçagyň bir görnüşi.

PERGANAT [perga:nat], *at, ser.* **Dikuçar.** Dikuçara peri ganatnyň hyzmatyny ýerine ýetiyändigini üçin perganat diýýänler hem bar.

PERI, *at.* 1. Ertekilerde, hyýaly eserlerde: owadan gyz. *Bilgiçler:* – *Eý köşegim, bu bag perileriň bagydyr – diýdiler* (“Saýatly – Hemra”). 2. *göç.m.* Gözel, owadan.

PERIK, *at.* 1. Daşyna keleplenen ýüplük geýdirilip çözenýän ýa-da ýumaga, tütä saralan sapaklar kelepedilýän tара guraly. 2. Suw degirmeniniň çarhy. *Indi*

negada bir gün diýäýmeseň perigiňem, suwuňam sesi eşidilenokdy (R. Gelenow).

PERI-PEÝKER, *at.* Peri keşpli, peri surat. *Ol peri-peýker sypatly ýary gördüm, şondadyr* (Magtymguly).

PERIŞAN [peri:şa:n], *syp.* 1. Gamgyn; erbet, ýaramaz. *Köňlüm perişandyr, sähwim derazdyr* (Magtymguly). *Altynyň halynyň perişan bolup oturanyny aňlaýanlar bardy* (N. Saryhanow). *Aýdyp otur, neçün halýň perişan?* (G. Ezizow). 2. Dagynyk, bulaşyk, tertipsiz. *Onuň perişan saçlary eginlerine dökülipdir* (“Edebiýat we sungat”).

PERIŞANLYK [peri:şa:nlyk], *at.* Perişan halda bolmaklyk. *Ýüzümiň perişanlygy we onuň geljegi meni köp narahat edýär* (A. Gowşudow).

PERIŞDE [peri:şde], *at.* Dini düşüňjä görä hudaý tarapyndan ýaradylan we asmanda ýaşayan juda görmegeý hem-de gowy häsiýetli melek. *Olar:* – *Sen ynsmysyň, jynsmysyň, almyň ýa-da perişde miň? – diýip soradylar* (“Türkmen halk ertekileri”).

♦ **Perişde ýaly** arassa, päkize, päk. *Perişde ýaly garry. Peýdasyz perişde* her näçe gowy hem bolsa, başga kişä peýdasy degmeýän, haýry ýetmeýän adam. *Peýdasyz perişdeden aşna döw ýagşy* (Atalar sözi).

PERIZAT [peri:za:t], *at.* 1. Adamyň gözüne görünmeýän, görke, husna baý bolan periden doglan peri çagasy. *Birazdan soň bolsa bir perizat köşkden gizlinlik bilen sallanyň düşýär* (“Türkmen halk ertekileri”). *Mejnun Leyli perizady Söýen dek söýmüşem seni* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Görmegeý, gözəl, näzenin.

PERMAN [perma:n], *at.* 1. Döwlet baştutanynyň kadalaşdyryjy hukuk häsiýeti ýa-da kanun güýji bolan namasy. *Türkmenistanyň Konstitusiasynyň 54-nji maddasyna laýyklykda Türkmenistanyň Prezidenti Türkmenistanyň bütün çäginde hökmanylyk güýji bolan permanlary çykaryar* (Türkmenistanyň Konstitusiasy). 2. Oglana dakylýan at.

PERPENDIKULÝAR [perpendikulýa:r], *at, geom.* 1. Şol bir göni çyzyk ýa-da tekizlik bilen 90° burçy emele getirýän göni çyzyk. 2. Perpendikulýar bolan. *Perpendikulýar çyzyk.*

PERRAÇ [perra:ç], *at, kön.s.* Nöker, esger. *Nazar perraç oňa başgaça düşündi* (A. Gowşudow).

PERS, *at, kön.s.* Görnüş, şekil, boluş, keşp; durk. *Eli palçyga batan ýaly hemişe bulaşyp oturmak gelşikli öýüň persini bozjak* (B. Kerbabaýew).

♦ **Ýüzüniň persi üýtgemek** ýüzüniň keşbi üýtgap gitmek.

PERSALA [persa:la], *syp.* Çyzym-çyzym edilen, çylgym-çylgym ýara salnan, ýaralanan. *Demirtiken, gyzgan, ýandak ýaly tikenli çöpler aýagyny pers-ala etse-de, azasyny duýmady* (H. Derýaýew).

PERT, *hal.* Buýtar-suýtar etmän, örän düşnükli görnüşde. *Bu şonuň işi diýip pert aýtdy* (N. Baýramow). *Pert jogap bermek.*

PERT-PERT, *hal.* Yzly-yzyna pert görnüşde. *Birdenkä-de başyny galdyryp, edil ýygnakda gürrüň edýän ýaly, pert-pert sözledi* (B. Kerbabaýew).

PERWANA [perwa:na], *at.* 1. Kebelek. *Senem bilen aýralygyň oduna, Perwana dek ýana-ýana gelemen* (“Şasenem – Garyp”). 2. Gyza dakylýan at.

♦ **Perwana bolmak** biriniň yşkyna düşmek, biri diýip ýanyp köymek, däl-diwana bolmak, daşynda kebelek bolmak. **Perwana dek (ýaly) pyrlanmak** gowy görünjek bolup, daşynda kebelek bolup aýlanmak. *Ol seniň daşynda perwana dek pyrlanýar* (“Edebiýat we sungat”).

PERWAY [perwa:ý], *at, köň.s.* Alada, gorky, gaýgy, azar, ünji.

♦ **Perwayyna däl** azaryna däl, piňine däl. *Ol seretdimi, seretmedi, Amanlynyň perwayyna däl* (N. Pomma).

PERWAYSYZ [perwa:ýsyz], *syp.* Hiç bir zadyň pikirini etmeýän, bolup duran zatlara üns bermeyän, biperway. *Ol hiç diýdi-de, perwayсыз jogap berdi* (“Edebiýat we sungat”).

PERWAYSYZLYK [perwa:ýsyzlyk], *at.* Perwayсыз bolmaklyk, biperwaylyk. *Perwayсызlyk etmek.*

PERWAZ [perwa:z], *at.* 1. Jaý basyrylanda pürsleriň üstünden goýulýan gysgajyk tagta(lar). 2. Agajyň ýapraklarynyň sygyrdysy, guşuň ganatlarynyň hereketi netijesinde döreýän ses. *Bilbil perwaz eder gunça güllerde* (“Saýatly – Hemra”).

♦ **Perwaz eýlemek** uçmak, ganat kakmak. *Perwaz eýläp, seýran etdim dünýäni* (Magtymguly). **Perwaz urmak (bolmak)** uçganaklap, daşyndan aýrylmazlyk, oda-köze düşmek, biriniň göwnüni awlajak bolmak, kökenek bolmak, perwazlamak. *Perwaz urup kân aýlandym daşynda* (A. Salyh).

PERWAZLAMAK [perwa:zlamak], *işl., gepl.d.* Aýrylyp bilmän, biriniň daşynda aýlanmak.

PERÝAT [perýa:t], *at.* 1. Ýangynly, gynançly agy, dady-perýat, ahy-nala. – *Bilbil, ýagty jahany görse, bir perýat urar – diýdi* (“Hüýrlukga – Hemra”). 2. Arz, nalyş. *Ol perizat perýadymy aňmazmy?* (G. Muhtarow).

♦ **Perýat kylmak** kömek sorap perýat etmek, dat etmek.

PERZENT, *at.* Çaga, zürýat. *Dogan doganyň daşy, Perzent ýüregiň başy* (Nakyl). *Perzent perzent bolar, ata-da ata* (G. Ezizow).

PERZENTLIK, *at.* Perzende degişli, perzende laýyk. *Perzentlik borjymy berjaý etmesem bolmaz.*

PERZENTSIZ [perzenssiz], *syp.* Perzendi ýok, perzendi bolmadyk. *Perzentsiz adam.*

PERZENTSIZLIK [perzenssizlik], *at.* Perzentsiz ýagdaýda bolmaklyk, çagasyzlyk, zürýatsyzlyk. *Perzentsizlik zaryn çekdim* (“Görogly”).

PERZI, *at.* Küşt oýnunda mallaryň iň güýçlüsi, şadan soňky ikinji esasy mal. *Uly malyndan-da ikisini gideripdi, hatda perzisiniň-de göçeri azalýardy* (B. Kerbabaýew).

PES, 1. *syp.* Boýy ýeterlik derejededen gysga, kelte. *Selim şyh pes boýlurak gatý gujurly adam* (Ç. Aşyrow). 2. Çöket ýer, oý. *Pis pisi tapar, suw – pesi* (Nakyl). 3. Kanagatlanarly däl, ortadan aşak, orta derejä ýetmedik, bellenen hilden ýaramaz, bellenen möçberden kem, az. *Gelin, onyň dogry welin, meniň beýleki halylarym hiç bir halydan pes däl* (A. Gowşudow). 4. Adamkärçilik, gylyk-häsiýet taýdan ýaramaz. *Ol pes adam eken.*

♦ **Pese düşürmek** peseltmek. *Sen öz dostlaryň önünde abraýyňy nähili pese düşürpisiň* (B. Pürliýew). **Pese gaçmak (düşmek)** öňki derejesinden peselmek, aşak düşmek. *Dünýä biržasynda gyzylyň bahasy pese gaçypdyr. Pes göwünli* özüni kiçi tutýan, sada, pes pälli.

PESELIŞMEK, *işl.* Kem-kemden peselmek, dura-bara peselmek, az-kem peselmek, birneme peselmek (*peselmek* işliginiň 1-5 manylary boýunça).

PESELME, *iş ady.* Peselmek ýagdaýy.

PESELMEK, *işl.* 1. Boýy kemelmek, pes bolmak. *Üstünden köp wagt geçensoň, gala birneme peselen ýaly görünýär.* 2. Aşak düşmek, aşaklamak, azalmak. *Suwuň meseleni bilen peseleniniň onçakly tapawudyny hem bilip duramok* (B. Kerbabaýew). 3. Keseliň, syr-kawyň ugry gaçyp başlamak, ýagdaýy agyrlaşmak, ýaramazlaşmak, erbetleşmek. 4. Nyrhy, gymmaty kemelmek, pese düşmek, arzanlamak. *Harytlaryň nyrhy peselmek.* 5. Gowşamak, ýuwaşamak, haýallamak. *Saz kä peselip, kä batlanýar.*

PESELMEKLIK, *iş ady.* Peselmek ýagdaýy.

PESELMEZLIK, *iş ady.* Pes bolmazlyk, pese gaçmazlyk, aşak düşmezlik.

PESELDIRMEK, *işl., ser.* **Peseltmek.** *Eýsem, ýerasty suwlaryň derejesini nähili peseltmeli... – munuň hem çözgüdi tapyldy* (“Türkmenistan”).

PESELTMEK, *işl.* 1. Boýuny kemeltmek, peseltmek, gysgaltmak. 2. Aşak düşürmek. 3. Ýagdaýyny, halyny erbetleşdirmek, ýaramazlaşdyrmak. 4. Bahasy, gymmatyny azaltmak, kemeltmek, arzanlatmak. 5. Gowşatmak, ýuwaşatmak, haýallatmak. *Ol basym sesini peseldip, hemişeki parahat gürrüňine öwürdi* (A. Gowşudow).

PESEŇ, 1. *syp.* Pesrāk. 2. *at.* El terezisiniň iki tarapyny deňlemek üçin ýeňil tarapyna dakylýan agramlyk daş.

PESINDEN [pesinnen], *hal.* Hiç bolmanda, iň bolmanda, azyndan.

PESINE [pesi:ne], *at.* Galoşyň apgyrdynyň içinden tikilýän gaýyş.

PESLEMEK, *işl.* Pes oturmak, ýuwaşamak. *Olam-a peslär ýaly däl, eden işini oňarýar.*

PESLIK, *at.* 1. Pes ýer, çöketlik, oý ýer. 2. Gysgalyk, keltelik. *Onuň boýy birneme peslik edýär.* 3. Adamkärçiligi, gylygy ýaramaz bolmaklyk. *Göripçilik etmek peslik dälmidir?*

PESPÄL [pespä:l], *syp.* Adamkärçilikli, göwni pes, ulumsy bolmadyk. *Pespäl adam.*

PESPÄLLIK [pespä:llik], *at.* Kiçi göwünlilik, päli peslik, men-menlik etmezlik, gopbamsy dällik.

PESPÄLLILIK [pespä:llilik], *at. ser.* **Pespällik.**

PESSAY [pessa:y], *syp., hal.* Ýuwaşlyk bilen, ýuwaşjadan, çalaja (ýel hakynda). *Pessay şemal gelen wagty, Gozganýar agaç depesi* (R. Seýidow). *Ol pessay hiňlenip ugrady.*

PESSAYLAMA [pessa:ýlama], *iş ady.* Pessaylamak ýagdaýy.

PESSAYLAMAK [pessa:ýlamak], *işl.* 1. Ýuwaşap ugramak, gowşamak (esasan, şemal, ýel hakynda). *Pessaylap öwürýärdi ýazyň şemaly* (A. Kekilow). 2. Kem-kemden aşaklamak, pese inmek, aşak inmek. *Kä belentläp uçdum, käte pessaylap* (K. Gurbanpesow).

PESSAYLAMAKLYK [pessa:ýlamaklyk], *iş ady.* Pessaylamak ýagdaýy.

PESSAYLAŞMAK [pessa:ýlaşmak], *işl.* 1. Kem-kemden pessaylap ugramak, gowşamak. *Şemal pessaylaşdy.* 2. Ýuwaşlyk bilen aşak inmek, kem-kemden aşaklamak, pese düşmek. *Pessaylaşyp uçup barýan guşlara gözüm düşdi.*

PESSAYLATMAK [pessa:ýlatmak], *işl.* 1. Ýuwaşadyp ugratmak, gowşatmak. 2. Ýuwaşlyk bilen aşak indirmek, kem-kemden aşaklatmak.

PESSAYLYK [pessa:ýlyk], *at.* Ýuwaşlyk, mylaýymlyk (ýel hakynda). *Ýaz şemaly pessaylyk bilen ösýärdi.*

PESSAY-PESSAY [pessa:y-pessa:y], *hal.* Ýuwaş-ýuwaşdan, kem-kemden, usullyk bilen, assa-assa, emay bilen. *Aýlanyp-aýlanyp, bizi tapmansoň, Pessay-pessay aşak inip başlady* (Ş. Kekilow). *Onuň giden yzy bilen Pessay-pessay gadam urdy* (Ç. Aşyr).

PESSEWE [pessöwö], *at. kön.s.* Gadym zamanlarda atly gezyňan hanyň, harby ýolbaşçynyň attutary. *Görse bu sapar munuň ýanynda diňe pessewesinden başga adam ýok* (A. Gowşudow).

PEŞ I, *at.* Köplenç, ak reňkli uzyn in matadan kellä oralýan selle, çalma. *Aýagy çepekli, kellesi peşli, Pete-pet çykandyr, ýadaw bir fellah* (K. Gurbanpesow).

PEŞ II, *at.* Gyzgyn çägede gowrulan mekgejöwen dänisiniň açylany.

PEŞE, *at. ser.* Çybyn. *Duşmanyň peşeçe bolsa, pilçe gör* (Nakyl). *Hiç-haçan deň gelmez pil bilen peşe, Garaňkylyk dyza çöker hemişe* (A. Kekilow).

◊ **Peşeden pil ýasamak** ujypsyz zady ulaltmak, çendenäşe çişirmek.

PEŞEHANA [peşeha:na], *at.* Çybyndan, ayakçydan goranmak üçin hasadan tikilen çadyr.

PEŞEHORDA [peşeho:rdo], *at.* Awuly çybynlaryň çakmagy sebäpli adamyň bedenine çykýan hem-de, köplenç, ýere ilkinji gyraw düşýänçä gutulmaýan agyrysyz baş, ýara. *Onuň sag dulugynda peşehordanyň yzy bildirýärdi* (A. Gowşudow).

PEŞEMEK, *işl.* Aýaklary bilen ýeri dörmek, dörjelemek, oýmak. *Horaz bolsa eşegiň üstünde aýaklary bilen peşäp, küli tozadyp gelýär, ýakyn geldigiçe hem tozany köpeliär* ("Türkmen halk ertekileri").

PEŞENE, *at.* Görk-görmek, owadanlyk, gelşik, syrat, sypat.

PEŞENELI, *syp.* Ýüz keşbi gelşikli, owadan, görmegeý, syratly. *Şol wagt köpçüligiň içinden peşeneli bir ýaşuly saýlanyp orta çykýar* (G. Ezizow).

PEŞENELILIK, *at.* Peşeneli görnüşde bolmaklyk, görmegeýlik, syratlylyk.

PEŞEŇ, *at.* Düýbündäki deşijegine mis oturdylyan we içine däri, seçme, gülle salynýan demirden ýa-da gaty kagyздan edilen turbajyk şekilli partladyjy guty, gap.

PEŞEŞDIRMEK, *işl.* Köp ýeri peşäp çykamak.

PEŞEŞMEK, *işl.* Bilelikde yzly-yzyna peşäp durmak.

PEŞETMEK, *işl.* Öň aýaklary bilen ýeri dördürmek, dörjeletmek, oýdurmak, peşäp durmagyna ýol bermek, peşemeginiň öňüni almazlyk.

PEŞEW [peşöw], *at.* Böwrek üsti bilen bölünip, siýdiklik arkaly çykýan suwuklyk; siýdik.

◊ **Peşew etmek** buşukmak, siýmek.

PEŞEWHALTA [peşöwhalta], *at.* Siýdik ýygnanýan beden agzasy, siýdikhalta.

PEŞGEŞ [peşgeş], *at.* Sylag, sowgat hökmünde mugt berilýän zat.

PEŞMEK, *at.* Düýbi inçe, ýokarsy gaba, telpekläp ösýän ýabany ot we onuň guran görnüşü.

◊ **Peşmek ýaly 1)** ýeňil; **2)** gabarasyna görä agramy ýok.

PEŞŞAP [peşşa:p], *at. taryh.* Şalaryň, hanlaryň saklaýan gullukçy hyzmatkäri, ýasawul. *Sen bu ýerde*

kän durma, biziň peşşaplarymyz seni görseler, öldürerler (“Görogly”).

PEŞŞERILMEK, *işl.* Pezzerişmek, hüžzerişmek.

PEŞŞERMEK, *işl.* Pezzermek, çişmek, hüžžermek.

PEŞŞERTMEK, *işl.* Pezzermek, hüžžertmek.

PET I, *at, kö.n.s.* Ýüz.

◇ **Petine gar ýagmak** işi gaýtmak, şowsuzlyga uçramak, erbet ýagdaýa düşmek.

PET II, *at.* Matany petlemek üçin suwa un goşup, ýörite taýýarlanylýan suwuklyk.

PETDE I, *at.* Ýandak, ýowşan we ş.m. ösümlükleriň ýyglyp, depelenip üýşürilen üşmegi, topbagy. *Ullakan petde etdim-de, suwuň önüni basjak boldum* (B. Japarow).

PETDE II, *at, ser.* Toraňňy.

PETDELEME, *iş ady.* Petdelemek ýagdaýy.

PETDELEMEK, *işl.* Ýandak, ýowşan we ş.m. otlar ýyglandan soň, olary depeläp, petde görnüşine getirmek, petde etmek. *Ýandak petdelemek.*

PETDELEMEKLIK, *iş ady.* Petdelemek ýagdaýy.

PETDELEMEZLIK, *iş ady.* Petde etmezlik. *Ýandagy petdelemän üýşürmek.*

PETDELENMEK, *işl.* Petde görnüşine getirilmek, petde edilmek. *Petdelenen ýandaklary bir ýere basyp goýmak.*

PETDELEŞDIRMEK, *işl.* Bir ýan ujundan petde-petde edip çykmak, petde-petde edişdirmek (köpsanly petde hakynda).

PETDELEŞMEK, *işl.* 1. Birine petdelemäge kömekleşmek. 2. Birnäçe adam bir wagtda bilelikde petdelemek. *Olar ýatyrylan ýandaklary petdeleşip ýördüler.*

PETDELETMEK, *işl.* Depeläp, petde görnüşine getirtmek, petde-petde etdirip goýdurmak; petdelemäge mümkinçilik döretmek, ýol bermek. – *Aşyr, ýygan ýandaklaryňy maňa petdeledäý, men senden gowurak petdelärin.*

PETDE-PETDE, 1. *at.* Köpsanly petde. *Petde-petde ýandaklar meýdanda ýaýrap ýatyrdy.* 2. *gepl.d.* Daňy-daňy (köp sanly daňy). *Petde-petde pul bermek.*

PETEK, *at.* Aýakgabyň içine düşmek üçin ýörite kesilen keçe bölegi, olduryk. *Köwşüň petegi.*

PETEKE, *at.* 1. Guşlaryň döşüniň iç yüzünde iýmit ýygnaýan ýeri. 2. Kükregiň ýokarky gapyrgadan döş süňküniň gutarýan ýerine çenli bolan aralygy, kükrek.

◇ **Petekesinden otlamak** golaý aralykdan atmak, döşünden çenäp atmak. **Petekesini gaýşartmak** özüni hondan bārsi saýmak, ulumsylyk, gopbamsylyk etmek, eýemsiremek. *Hil bir iş bitiren ýaly bolup, petekesini gaýşartdy* (R. Gelenow).

PETEKLEMEK, *işl.* Köplenç, keçe bölegini laýyklyk kesip, köwşüň içine petek etmek; köwşüň içine petek salmak.

PETEŇ: **peteň etmek** bizar etmek, ýürege düşmek, irizmek, ýadatmak. *Ol özüniň guduzlygy bilen ähli obany Peteň edipdi* (Ç. Aşyr).

PETEŇ-BIZAR [peteň-miza:r]: **peteň-bizaryny çykarmak** biriniň halys ýüregine düşmek, kimdir birini bizar etmek, halys irizmek. *Wagtynda hiç zadýň etmän azaryň, Tanyş-bilişleriň Peteň-bizaryň Çykarypdy, sorap kömek bermegin* (A. Kekilow).

PETE-PET, *hal.* Ýüzbe-ýüz, garşyma-garşy, gabatma-gabat. *Öwürimde ol ikimiz Pete-pet geldik.*

PETIGARA [petiğara], *syp.* Işi gaýdan, bagtsyz, gara maňlaý, biçäre, görgüli. *Bu peti garany öldüren bolaýmaýyn diýip gorkdy* (A. Gowşudow).

PETIGULY [petiğuly]: **petigulusyny bermek** kesgitli jogap bermek, gaýtargysyny bermek, geplemez ýaly etmek, ikini islemeý ýaly etmek.

PETIK, *at.* Bent edilen, öňi baglanan, beklenen, ýapylan.

PETIKLEME, *iş ady.* Petiklemek ýagdaýy.

PETIKLEMEK, *işl.* Öňüni baglamak, bentlemek; dyky we ş.m. zat bilen beklemek, ýapmak, dykmak. *Işini bitiren dessine-de deşigi köne pagta bilen petikläpdir* (R. Gelenow).

PETIKLEMEKLIK, *iş ady.* Petiklemek ýagdaýy.

PETIKLENMEK, *işl.* Öňi baglanmak, dyky we ş.m. zatlar bilen dykylp beklenmek, ýapylmak.

PETIKLEŞDIRMEK, *işl.* Ähli ýerini ýapyp, bekläp çykmak.

PETIKLEŞMEK, *işl.* Petiklemäge, ýapmaga, dykmaga kömekleşmek.

PETIKLETDIRMEK, *işl.* Birine öňüni baglatmak, dyky dykyp bekletmek, ýapdyrmak.

PETIKLETMEK, *işl.* Petiklemek işini başga birine etdirmek, petiklemäge mejbur etmek.

PETIKLEÝIŞ, *iş ady.* Petiklemek ýagdaýy.

PETIR [peti:r], *at.* Tutuş ýüzi, köplenç, ik bilen dürtülip, hamyry aldyrylman bişirilýän çörek. *Meniň jigim gerekli, Eli petir çörekli* (Hüwdüden).

◇ **Petir bezelen ýaly** deşik-deşik, dürtük-dürtük. *Ýeriň ýüzi petir bezelen ýaly çukanak bolup görünýärdi* (B. Kerbabaýew).

PETIŞ, *syp.* Dymyk, dymyljyk, demikdiriji, kapas (şemalsyz yssy howa hakynda). *Agşamlaryna dymyk hem petiş bolýardy* (A. Gowşudow).

PETIŞLENMEK, *işl.* Petiş bolmak, dymyk bolmak, demikdiriji, tutuk bolmak, kapaslanmak (howa hakynda). *Gijara ýel turjak ýaly, howa totlandy-da petişlendi* (B. Kerbabaýew).

PETLE [petile/petle], *at.* Gabsadyr äpişgäni çarçuwa, söýä berkitmek üçin içine eplenýän ýasy demir enjam.

PETLELEME [petleleme], *iş ady.* Petlelemek ýagdaýy.

PETLELEMEK [petlelemek], *işl.* Petle kakmak, petle oturtmak.

PETLELEMEKLIK [petlelemeklik], *iş ady.* Petlelemek ýagdaýy.

PETLELEMEZLIK [petlelemezlik], *iş ady.* Petle oturtmazlyk.

PETLELENMEK [petlennenmek], *işl.* Petle oturdymak. *Täze salnan jaýlaryň gapylary petlennenipdir.*

PETLELEŞDIRMEK [petleleşdirmek], *işl.* Petle oturdyp çykamak.

PETLELEŞMEK [petleleşmek], *işl.* 1. Petle oturtmaga kömekleşmek. *Agama täze jaýlarynyň gapylaryny petleleşdim.* 2. Birnäçe bolup petlelemek. *Agaç ussalary mekdebiň täze jaýynyň äpişge-gapylaryny petleleşip durdular.*

PETLELETMEK [petleletmek], *işl.* Petle oturtmak işini başga birine etdirmek. *Gapydyr äpişgeleri petleletmek.*

PETLELEÝIŞ [petleleýiş], *işl ady.* Petlelemek ýagdaýy.

PETLEME, *iş ady.* Petlemek ýagdaýy.

PETLEMEK, *işl.* Erişlik, argaçlyk ýüpegi, ýüplügi boýalandan soň petli suwa batyryp çykarmak, pet bermek.

PETLEMEKLIK, *iş ady.* Petlemek ýagdaýy.

PETLEMEZLIK, *iş ady.* Petli suwa batyryp, pet bermezlik.

PETLENMEK, *işl.* Petiň içine salnyp çykarylmak, pet berilmek. *Erişleriň-de girjegi girip, petlenjegi petlendi* (N. Pomma).

PETLEŞDIRMEK, *işl.* Ýüpek sapaklary, ýüplükleri bir ýan ujundan petläp çykamak.

PETLEŞMEK, *işl.* 1. Birine petlemäge kömekleşmek. *Ýüplük petleşmek.* 2. Birnäçe bolup, bilelikde petlemek. *Aýallar ýüplük petleşip otyrды.*

PETLETDIRMEK, *işl., ser.* **Petletmek.** *Köýnegiň ýakasyny petletmek.*

PETLETMEK, *işl.* Petlemek işini başga birine etdirmek, petlemäge mejbur etmek, petlemäge ýol bermek.

PETLI, *syp.* Pete ýatyrylan, pet berlen. *Petli mata.*

PETREDIŞMEK [petiredişmek], *işl.* Birnäçe adam bir wagtyň içinde gözünü petretmek.

PETREMEK [petirmek], *işl.* Gözi hanasyndan çykaýjak ýaly mölrmek, alarmak (göz hakda). *Ýyldyz*

sanayan ýaly, ýüzünü diň göge tutup, gözünü petredip dur (N. Pomma). *Gözüni petredip seretmek*

PETREŞMEK [petireşmek], *işl.* 1. Gözleri hanasyndan çykaýjak ýaly bolup durmak. *Ýyldyzlar petreşip ýüzüne bakýar, Göýä söýgüli ýar gaşyny kakýar* (A. Kekilow). 2. Açyk, aýdyň görnüşi durmak, ýal-dyraşmak. *Ýyldyzlar örän aşakdan petreşip görünjärdiler* (B. Seýtäkow).

PETRETMEK [petiretmek], *işl.* Gözlerini hanasyndan çykarýjak ýaly etmek. *Ol gözlerini petredip, daş-töweregine garanjaklady.*

PEÝ: peýini tapmak ser. Peýlemek. *Günleriň bir gününde peýini, ebeteyini agtaryp, öz sözünü aýdyp goýdy* (B. Kerbabaýew).

PEÝAN [peýa:n], *at.* 1. *k.d.* Ykrar, durnuk, haýyr, peýda. *Panydyr, hiç kime peýany bolmaz* (Magtymguly). 2. Peýda, haýyr. *Jepasyny çekmeseň, peýany bolmaz* ("Görogly").

♦ **Peýan bermezlik** ynamy ödemezlik, tamany ödäp bilmezlik, wepa bermezlik, haýyr etmezlik.

PEÝANSYZ [peýa:nsyz], *syp.* Ykrarsyz, durnuksyz, wepasyz. *"Ah, peýansyz dünýä inenler!" diýip, elimi silkip goýberdim* (R. Gelenow).

PEÝANSYZLYK [peýa:nsyzlyk], *at.* Peýany ýokluk, ygrarsyzlyk, durnuksyzlyk.

PEÝDA [peýda:] **I**, *at.* 1. Oňaýly netije, haýyr, nep. *Seniň maslahatyň peýdasy bolarmyka?* 2. Ýardam, kömek. *Ol maňa uly peýda berdi* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Peýdasy degmek** peýdasy bolmak, peýdaly bolmak, haýyr etmek. *Şu dermanyň kellagyryma peýdasy degermikä?*

PEÝDA [peýda:] **II: peýda bolmak** ýüze çykamak, görünmek, gelmek; döremek. *Kerwenleriň içinde wagtyhoşluk peýda boldy* ("Hüýrlukga – Hemra").

PEÝDAKEŞ [peýda:keş], *at.* 1. Haýyr görmek üçin alyş-çalyş, söwda-satyk bilen meşgul bolýan ownuk söwdagär. *Bizler peýdakeş däl, çarwa adam* ("Görogly"). 2. *gepl.d.* Haýryna, peýdasyna çapyjy.

PEÝDAKEŞLIK [peýda:keşlik], *at.* Peýda, haýyr görmek maksady bilen alyp satmaklyk, peýdakeşiň käri.

PEÝDALANMAK [peýda:lanmak], *işl.* 1. Öz gere-gine ulanyp bilmek, işletmek. 2. Bir zatdan haýyr, nep, peýda görmek, düşewünt düşürmek.

PEÝDALY [peýda:ly], *syp.* Netijesi gowy, haýyrly, nepli. *Peýdaly iş.*

PEÝDALYLYK [peýda:lylyk], *at.* Peýdasy barlyk, peýdaly bolmaklyk, peýdasyz dälilik.

PEÝDASYZ [peýda:syz], *syp.* Peýdasy bolmadyk, peýdasy ýok, haýyrsyz. *Peýdasyz perişdeden aşna döw ýagşy* (Nakyl).

PEÝDASYZLYK [peýda:syzlyk], *at.* Peýdasy ýokluk, peýdaly dälik, peýdasyz bolmaklyk.

PEÝKAL [peýka:l], *at.* 1. Çarhyň içinden geçip, degirmen daşyny aýlaýan dik sütüniň aşaky çiş uýy. 2. Bir bölek ekin meýdany. *Garawekiliň jaryna düme ekilen bir peýkal ýerde bugdaýdyr künjüden özlerine zähmet günü hökmünde lomaýja paý ýeter öýdüpdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. «Döwlet guşy»). *Bir gün ýandak çapýarlar, bir gün bugdaýa suw tutýarlar, atyzlary giňeltmek, birleşdirmek üçin beýigräk ýerleriň gumuny jara döküp gelmek işinde işleýärler, garasaý, kolhoz näme iş buýursa, dannawsyz edip ýör, arasynda dümeçiligimizdäki peýkalymyza barybam işläp gaýdýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. «Döwlet guşy»).

PEÝKAM [peýka:m] **I**, *at.* 1. Ýaý okunyň ujuna geýdirilýän uýy çiş demir. *Ilki gören zady ok bilen peýkam* (K. Gurbannepesow). 2. *gepl. d.* Ýaýyň oky. *Peýkam aldy çep gözünü, Kör arçyndy soňky ady* (Ç. Aşyrow). 3. *gepl. d.* Sagadyň dili. *Sagadyň peýkamalary on ikini görkezýärdi* (B. Kerbabaýew).

◊ **Peýkam nagşy** el işlerine salynýan, ýaý okunyň ujundaky peýkama meňzeş nagş.

PEÝKER *at., k.d.* Beden, ten; şekil, surat, keşp (*ser. Peri-peýker*).

PEÝLEME, *iş ady.* Peýlemek ýagdaýy.

PEÝLEMEK, *işl.* Bir zadyň amatyny tapmak, maýyny agtarmak, çemini gözlemek.

PEÝLEÝİŞ, *iş ady.* Peýlemek ýagdaýy.

PEÝMAN [peýma:n], *at.* Berlen söz, edilen äht, wada. *Ol ne kimse ötendir, äht ile peýmany dört* (Magtymguly). *Seniň her bir sözüň, her bir arzuwyň, Mukaddes peýman dek ýerine ýeter* (A. Kekilow).

PEÝMANA [peýma:na], *at., k.d.* 1. Berlen ömür, müddet, pursat. 2. Käse, pyýala.

◊ **Peýmanasy dolmak** sanaglysy dolmak, aradan çykamak, ölmek, ýogalmak, dünýäden gaýtmak. *Ajal ýetip, peýmanamyz dolmasa, Ýygлама, Senem gyz, gitsem gelermen* (“Şasenem – Garyp”). *Toba jamyn noş kyl ol peýmana dolmazdan burun* (Magtymguly).

PEÝMEN, *at.* Galla salmak üçin ýörite dokalýan alty-ýedi putluk çuwal. *Uşakgöz elekden geçirilen künjüleri ýörite peýmenlere salarlar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. «Döwlet guşy»). *Bir hepdäniň dowamynda taýýarlanylýan künjüli, çowdaryly peýmenleri, sarganlary, kaklary, sökleri maşyn bilen araba mas ýüklärdiler* (Gurbanguly Berdimuhamedow. «Döwlet guşy»).

◊ **Peýmen etmek** önen dänäni daýhan bilen ýer eýesiniň peýmene salyp bölüşmegi.

PEÝNI, *at.* Palasa, kilime salynýan ownuk gara nagş.

PEÝNIR [peýni:r], *at.* Dowar süýdünden ýörite uýadylyp, sykylp taýýarlanylýan iýmit.

PEÝNIRMAÝA [peýni:rma:ýa], *at.* Peýnir taýýarlamakda ulanylýan maýa.

PEÝŞIN [peýşi:n], *at.* Öýle wagtyndan ikinä çenli bolan wagt aralygy, günün öýleden agan wagtlyry. *Asmana seretdim, gün eýýäm peýşin* (K. Gurbannepesow).

PEÝWER [peýwör], *at.* Bagşylaryň biriniň beýlekisine eýerip ýerine ýetirýän aýdysyk aýdymy. *Ikisi peýwer aýdyşdy* (“Görogly”).

PEÝWAGTYNA [peýwağtyna], *hal.* Iş bilen däl-de, öz erkine. *Obadaşlar! Men siziň ýanyňyza öz peýwagtyma, ýönekeý gelemek* (B. Kerbabaýew).

PEÝWENDI [peýwönnü], *syp.* Sapylyan, peýwent edilen (miweli agaçlar hakynda). *Olaryň bari ýanynda iki sany uly peýwendi tut garalyp otyr* (K. Jumaýew).

PEÝWENT: **peýwent etmek** miweli agajyň hilini gowulandyrmak üçin onuň gabygyny ýaryp, oňa ikinji bir miweli agajyň gözünü berkitmek arkaly täze ösüntgi almak, sapmak.

PEZZERILMEK, *işl.* Gabarylmak, hüžzerilmek.

PEZZERIŞMEK, *işl.* Gabarylyşyp, hüžzerişip durmak.

PEZZERME, *iş ady.* Pezzermek ýagdaýy.

PEZZERMEK, *işl.* Gabarmak, tike-tike bolmak (saç, murt, sakgal hakynda). *Onuň gözleri uçganaklady, murty pezzerdi, gollaryny çyzgap, ellerini owkalaşdyrdy* (B. Kerbabaýew).

PEZZERTMEK, *işl.* Gabartmak, hüžzertmek. *Murtuny pişge ýaly pezzerden dilmaç geldi* (B. Kerbabaýew).

PEZZIK, *syp.* 1. Gabaryp duran, hüžzerip duran. 2. Ýalaňy odun ýakanyňda köz galmaýan çöp-çalam. *Pezzik ýowşan.*

PÄH, *üml., ser.* Päheý.

PÄHEÝ, *üml.* Haýran galmagy ýa-da makul bilmezligi aňladýar. *Päheý! Çagalar üçin dil öwrenmek kyn zatmy?* (H. Ýsmaýyłow).

PÄHIM, *at.* Aň-düşünje, paýhas, akyl. 2. Pähimli, parasatly sözler.

◊ **Pähim etmek** akyl ýetirmek, aňmak, göz ýetirmek. *Kimse pähm etmez bu derdim, bolmuşam dermanda men* (Magtymguly). *Mähri! Sen öz hatyň nähili günlere hiç bir oslanylmadyk ýerden maňa gelip ýetişenini bir pähim edip gör* (A. Gowşudow). **Pähimi ýetmek** düşünişmek, aň ýetmek, aklyly çatmak. *Akyl äriň pähmi ýeter bu söze* (Magtymguly).

PÄHIMDAR [pähimda:r], *syp., ser.* Pähimli. *Pähimdar adam.*

PÄHIMDARLYK [pähimda:rlyk], *at, ser.* Pähimlilik.

PÄHIMLENMEK, *ışl.* Akylyňy durlap paýhaslanmak, pähim etmek, paýhaslanmak, oýlanmak.

PÄHIMLI, *syp.* Akyl ýetirýän, pähim edýän, paýhasly, pähimdar. *Mert oldur ki, bolsa köňli rehimli, Göwresi giň gerek, özi pähimli* (Magtymguly).

PÄHIMLILIK, *at.* Bir işi oýlanyp etmeklik, akyl ýetirmeklik, pähimli bolmaklyk, paýhaslylyk, pähimdarlyk.

PÄHIM-PARASAT [pähim-parasa:t], *at, ser.* **Pähim-paýhas.** *Ata-babalarymyzyň pähim-parasady.*

PÄHIM-PAÝHAS, *at, ser.* **Pähim.**

PÄHIMSIZ, *syp.* Oýlanyp iş etmeýän, pähim etmeýän, paýhassyz. *Pähimsiz adam.*

PÄHIMSIZLIK, *at.* Pähimi ýokluk, pähim etmezlik, paýhassyzlyk.

PÄK [pä:k], *syp.* 1. Tämiz, päkize, arassa, dury, hapa bolmadyk. 2. *göç.m.* Sap wyždanly, hoşniýetli, açyk göwünli.

PÄK-ARASSA [päğ-arassa], *syp.* Hemme tarapdan arassa. *Päk-arassa adam.*

PÄKI [pä:ki], *at.* Saç-sakgal syrmak üçin çakgy kysmy bir ýüzli ýiti gural. *Ol sakgalynyň aşagyny hem päki bilen syrşdyrdy* (A. Durdyýew).

♦ **Päki ýaly** örän ýiti, kesgir.

PÄKIBAŞ [pä:kivaş], *at.* “Aşgabat, Ahal” nusgaly tekegöl nagşy salnan halyda gölün başlanýan we gutarýan ýerindäki açylan päki şekilli nagyş.

PÄKILEME [pä:kileme], *ış ady.* Päkilemek ýagdaýy.

PÄKILEMEK [pä:kilemek], *ışl.* Päki bilen syrmak, päki bilen aýyrmak.

PÄKILEMEKLIK [pä:kilemeklik], *ış ady.* Päkilemek ýagdaýy.

PÄKILENMEK [pä:kilenmek], *ışl.* Päki bilen syrlymak, päki bilen aýrylmak.

PÄKILETMEK [pä:kiletmek], *ışl.* Päki bilen syrдыrmak, päki bilen aldyrmak, aýyrtmak (saç, sakgal hakynda).

PÄKILEÝIŞ [pä:kileýiş], *ış ady.* Päkilemek ýagdaýy.

PÄKIZE [pä:ki:ze], *syp.*, 1. Arassa, tämiz, hapa däl. 2. Sap wyždanly, hoşniýetli, açyk göwünli.

PÄKIZELEME [pä:ki:zeleme], *ış ady, ser.* **Päkizleme.**

PÄKIZELEMEK [pä:ki:zelemek], *ış ady, ser.* **Päkizlemek.** *Olaryň üstüne päkizelenen çäýnekler bilen çay çekildi* (N. Saryhanow).

PÄKIZLEME [pä:ki:zleme], *ış ady.* Päkizlemek ýagdaýy.

PÄKIZLEMEK [pä:ki:zlemek], *ışl.* Päkiz etmek, arassalamak, tämizlemek.

PÄKIZLEMEKLIK [pä:ki:zlemeklik], *ış ady.* Päkizlemek ýagdaýy.

PÄKIZLENMEK [pä:ki:zlenmek], *ışl.* Päkiz edilmek, arassalanmak, tämiz edilmek.

PÄKIZLEŞMEK [pä:ki:zleşmek], *ışl.* Päkizlemäge kömekleşmek. *Gyzy ejesine çäýnek-käseleri päkizleşdi.*

PÄKIZLETMEK [pä:ki:zletmek], *ışl.* Päkizlemek işini başga birine etdirmek.

PÄKLEMEK [pä:klemek], *ışl.* Arassalamak. *Ýaňymdan aýrylsa, ogluň ýoklar men, Gülap suwun berip, ýüzün päklär men* (“Saýatly – Hemra”).

PÄKLENMEK [pä:klenmek], *ışl.* Päkizlenmek.

PÄKLETMEK [pä:kletmek], *ışl.* Päkizletmek.

PÄKLIK [pä:klik], *at, ser.* **Päkizlik.**

PÄL [pä:l], *at.* Adamyň hyýaly, maksady, niýet-pikiri. *Seniň päliň nedir, ne hyýaldadyr?* (Halk aýdymyndan).

♦ **Päl däl** 1) niýet däl, isleg däl. 2) gabahat, gaty erbetlik. *Onuň ýüzünü görmegeň päl däl*. **Päli azan** erbet, bozuk pikirli, bozuk niýetli. *Päli azan tilki hinine bakyp uylar* (Nakyl). **Päli bozuk** niýeti erbet, ters hyýala münen, ters ugra giden. **Päline jyzar bolmak** päliinden tapmak, eden ýaramaz işine görä jezasyny çekmek. **Päliňden el çekmek** *ser.* **Päliňden gaýtmaq.** **Päliňden gaýtmaq** edýän ters hereketiňden, niýet-hyýalyňdan dänmek, toba etmek, päliňden el çekmek. **Päliňden tapmak** niýetiňe görä erbetlige uçramak, ýamanlygyň üstünden barmak, päliňe görä tapmak. **Päliňe görä tapmak** *ser.* **Päliňden tapmak.** **Päli pes** bespäl, hoşniýetli, isleg-maksady arassa, adamkärçiligiň çäginde çykmaýan päk hyýally. **Päli ýaman** erbet niýetli, ýaramaz pikirli, betniýet, betpäl. *Buz üstünde tozan arayan päli ýamana bahana gerekdi* (A. Nazarow).

PÄLE [pä:le], *at, taryh.* Patyşa Russiýasy döwründe işçi batalýony görnüşinde uruş döwri üçin guralan iş. *Patyşa ýerli-ýerden tyl işine päle almaga başlady* (K. Işanow).

PÄLEÇI [pä:leçi], *at, taryh.* Pälä gidýän adam, pälede işleýän adam.

PÄLEÇILIK [pä:leçilik], *at, taryh, ser.* **Pälelik.** *Emma Gulman arçyn ol ikisini hem öz doganlarynyň ýerine päleçilige iberipdir* (A. Gowşudow).

PÄLELIK [pä:lelik], *at, taryh.* Päleçi, işçi bolup işlemeklik, päläniň ýagdaýy, päleçilik. *Ol bir ýyl ömrüni pälelikde geçirse, indi ýarym ýyl bäri dul gezip ýör* (B. Kerbabaýew).

PÄL-NIÝET [pä:l-niýet], *at, ser.* **Päl.** *Her kimiň päli-niýeti öz ýoldaşy bolsun* (Dileg).

PÄLWAN [pä:lwa:n] **I**, *at.* 1. Göreş bilen meşgullanýan, göreş tutuýy türgen. *Göreş köpe çekdi, pälwanlar ýadady* (Ç. Aşyrow). 2. *göç.m.* Güýçli, daýaw, batyr,

edermen, zor. *Pälwan syratly ýigidiň raýyny ýykmaýy* (H. Garabaýew). **3.** Oglana dakylýan at.

PÄLWAN [pä:lwa:n] **II**, at. Nawyň bogaldaklary dört tarapyndan berkidilýän urgan. *Pälwanlar seslenýär, üýrýär it ýaly, Şemal güýjap ugran wagty mazaly* (Ş. Borjakow).

PÄLWANÇYLYK [pä:lwa:nçylyk], at, ser. **Pälwanlyk**. *Seniň pälwançylyk bilen işiň ýok ýaly-la?* (“Görogly”).

PÄLWANLYK [pä:lwa:nlyk], at. Edermenlik, batyrlyk, işjeňlik, juda güýçlülük, zorluk. *Her ädimi edende, gudratyňy duýsunlar, Pälwanlykda kemi ýok, tüýs atasy diýsinler* (M. Seýidow).

PÄSGEL [pä:sğel], at. Ýerine ýetmeli bir hereketiň, işiň öňe gitmegine böwet bolýan kynçylyk, garşylyk, bökdençlik.

PÄSGELÇILIK [pä:sğelçilik], at. **1. ser. Päsgele**. **2.** Sportuň dürli görnüşlerinde: tebigy ýa-da emeli päsgeleçilik desgasynyň üstünden badyňy gowşatman böküp, ylgap, ýöräp ýa-da çapyp geçmek.

PÄSGELÇILIKLI [pä:sğelçilikli], synp. Böwet bolýan, kynçylyk döredýän, päsgeleçilik berýän.

PÄSGELÇILIKSIZ [pä:sğelçiliksiz], synp. Päsgeleçiligi bolmadyk, bökdençsiz.

PÄSGELSIZ [pä:sğelsiz], synp. Garşylyksyz, bökdençsiz, kynçylyksyz, böwetsiz. *Päsgelesiz okap bilme.*

PÄÝENDEKI [päýenneki], at, ser. **Päýendeki**.

PÄÝNEK [pä:ýnek], at. **1.** Pyçagyň, gyljyň uýy deşmez ýaly gynyň ujuna berkidilýän galyň teletin ýa-da metal bölegi. *Günem lowurdadyr gyljyň päýnegin* (N. Pomma). **2. gepl.d.** Çäýnegiň jüründiginiň uýy döwlede, metaldan ýasalyp geýdirilýän jüründik.

PIANINO [piýani:no / piýany:na], at. Kirişleri dikligine çekdirilip dartylan, äpet gapyrjak görnüşli, barmaklar bilen basylyp çalýn ýan saz guraly.

PIANINOÇY [piýani:noçy / piýani:naçy], at. Pianino çalýan sazanda.

PIDA [pida:], at. Bir zat sebäpli ýa-da bir zat ugrunda gurban bolmaklyk, janyňy gurban etmeklik, ölüm. *Urşuň pidalary. Ýer titremesiniň pidalary. Adam pidalary bolan heläkçilik.*

♦ **Pida bolmak** janyňy gurban etmek, janyňy bermek, ölmek. **Pida etmek** biriniň ýa-da bir zadýň ugrunda öz janyňy gurban etmek, ömrüňi bagyşlamak.

PIDE: pide bolmak çüýräp owranmak, çüýräp gitmek, gurap owranmak, owranyp kül bolmak. *Ýandagy bassaň küde bolar, bedäni bassaň – pide* (Nakyl).

PIDUL [pidu:l], at. Içigara, içi ýaramaz pikirli adam. *Ol pidulyň kimdigini, Ahryr bildim mazaly* (Ç. Aşyrow).

PIDULÇYLYK [pidu:lçuluk], at, ser. **Pidullyk**.

PIDULLYK [pidu:lluk], at. Pidulyň käri, pişesi, arabozuýlyk.

PIKIR, at. **1.** Adamyň akyl ýetiriş ukybynyň netijesi, jemi. **2.** Bir zada bolan garaýyş, nukdaýnazar, düşünje. *Beýle pikirler durmuşyň talaplaryna gabat gelmeýär* (N. Jumaýew). **3.** Bir zat hakynda peýda bolýan niýet, hyýal.

♦ **Pikir alyşmak** bir iş, mesele hakynda belli bir netijä gelmek maksady bilen özara maslahatlaşmak, bir mesele dogrusynda biri-biriňe pikirini aýtmak. **Pikir basmak** ýüze çykan aladalar basmarlamak. **Pikir bermek 1)** üns bermek; alada etmek. **2)** üns berip diňlemek, gulak asmak. **Pikir derýasyna gark bolmak ser. Pikire batmak.** – *Sözlesene, Berdi, meniň pikir derýasyna gark bolanym ýeterlik dälmi?* (H. Derýaýew). **Pikir derýasynda (kölünde) ýüzmek** çuň pikire gitmek, köp pikir etmek. **Pikire batmak ser. Pikire gitmek. Pikire batmak** çuňňur oýlanmak, oýa batyp pikirlenmek. *Ol agyr pikirler batypdy* (B. Seýtäkow). **Pikire çümme ser. Pikire batmak. Pikire gelmek** belli bir karara gelmek, belli bir netijä gelmek. **Pikire gitmek** çuň pikir edip, bir zada bar ünsüňi gönükdirmek, pikire çümme, pikire batmak. *Meret çäýini içip bolup, dikeldi-de, pikire gitdi* (A. Durdyýew). **Pikiri bölmek** ünsüňi başga bir ýaña, başga tarapa sowmak. **Pikiriňi durlamak** payhaslanyp başlamak, gowy akyl ýetirip başlamak, aýdyň pikirde bolmak. **Pikir ýöretmek** bir zat hakynda bir pikiri öňe sürmek. **Pikir ýumagyny çözmek (çöşlemek)** ýadynda galan zatlary ýañadan payhasdan geçirmek, ýatlamalara gümra bolmak, bir ýan ujundan aňyňdan geçirmek. *Ol bu baradaky pikir ýumagyny näçe çözlese-de, onuň soňuna çykyp bilenokdy* (“Edebiýat we sungat”).

PIKIRDEŞ, synp. Pikirleri biri-biriniňkä meňzeş, bir pikirli, pikirleri deň gelyän.

PIKIRDEŞLIK, at. Biri bilen meňzeş pikirde bolmaklyk, pikirleri deň gelmeklik.

PIKIR-HYÝAL [pikir-hyýa:l], at, ser. **Pikir 3.** *Onuň endamynyň azarlarymy, ýaralarynyň azarlarymy ýa-da pikir-hyýal ony horlaýarmy, garaz, Gurduň gözüne uky gelmeýärdi* (A. Gowşudow).

PIKIRI-ZIKIRI, at. Bar pikiri, bar zikiri, ünsi, bar aladasy, küýi-köçesi. *Biziň pikirimiz-zikirimiz, işimiz-aladamyz, bütin ünsümüz gözle durmuşymyzy ýene-de gözellendirmek* (B. Kerbabaýew).

PIKIRLENE-PIKIRLENE, hal. Öwran-öwran pikirlenip, gaýta-gaýta pikir edip, oýlana-oýlana. *Pikir-lene-pikirlene, ahrynda: – Üçimiz hem bile gaçalyň! – diýipdirler* (“Türkmen halk ertekileri”).

PIKIRLENIŞMEK, işl. Bir mesele hakynda pikir alyşmak. *Şo daşyň üstünde dyzyňy epäý, bileje pikirlenişeli* (“Edebiýat we sungat”).

PIKIRLENME, *iş ady.* Pikirlenmek ýagdaýy.

PIKIRLENMEK, *işl.* Bir zat hakda oýlanmak, pikir öwürmek.

PIKIRLENMEKLIK, *iş ady.* Pikirlenmek ýagdaýy.

PIKIRLENMEZLIK, *işl.* Bir zat hakynda pikir etmezlik, oýlanmazlyk.

PIKIRLI, *syp.* 1. Pikirlenip hereket edýän, akyly, düşüneli. *Bu garyp hem gaty pikirli eken* (“Türkmen halk ertekileri”). 2. Aladaly, ünjüli. *Gözüniň gytagy bilen oglunyň azrak solgun, pikirli ýüzüne seretdi* (“Edebiýat we sungat”).

◊ **Içi pikirli** köpbilmiş, mekir.

PIKIRLILIK, *at.* Pikirli halda bolmaklyk; düşünelilik, paýhaslylyk.

PIKIRSIZ, *syp.* Pikiri bolmadyk, pikiri ýok, aladasyz. *Pikirsiz adam.*

PIKIRSIZLIK, *at.* Pikiri ýokluk, pikiri bolmazlyk.

PIL, *at.* 1. Uzyn holtumly we iki sany uzyn gyýakly äpet süýdemdiriji haýwan. *Düýeden uly pil bar* (Nakyl). 2. *küşt.* Küşt tagtasynda burçdan burça göçýän mal.

◊ **Piliň gulagynda uklamak** dünýäden bihabar galmak, töwerek-daşdaky wakalar hakda hiç zat bilmezlik. *Sakgaldaş, görýän weli, sen piliň gulagynda uklap galan bolara çemeli* (B. Seýtäkow).

PIL [pi:l], *at.* Ýer depmek ýa-da ýer gazmak üçin ulanylýan, demirden ýasalan ýasy, uzyn agaç saply gural.

◊ **Piliň gulagyndan çörek iýmek** daýhançylyk edip ýaşamak, ekerançylyk bilen meşgullanyp eklenmek. **Çepbekeý pil** *ser.* **Çepbekeý. Saglakaý pil** *ser.* **Saglakaý.**

PILÇE [pi:lçe], *at.* 1. Kiçijik pil, kepje. 2. *anat.* Goluň gutaran ýerindäki kiçijik pil görnüşli ýasy süňk.

PILDAR [pilla:r], *at, taryh.* Pil sürýän esger. *Dört müň pildary bar gala ýykardan* (Magtymguly).

PILE [pi:le], *at.* Yüpek almak üçin ýörite saklanýan ýüpek gurçugynyň saraýan kiçijik ýumurtga şekilli önümi.

◊ **Pile saramak** ýüpegini öz daşyna orap başlamak (ýüpek gurçugy hakynda).

PILEK, *at.* 1. El degirmeniniň bugdaý guýulýan deşiginiň içinde keseligine ýerleşýän, dänäni kadaly dökmek hem-de ýokarky daşy oka berkitmek üçin hyzmat edýän açaçyk. 2. Suw çiliminiň temmäki guýulýan, temmäki durýan ýeri.

PILIK, *at.* Suw çilimiň dykysy.

PILIS, *at.* Heň, zeň.

PILISLEMEK, *işl.* Heňlemek.

PILISLI, *syp.* Heňli.

PILLE, *at.* Bir zadyň bolup geçýän çagy, wagty, pursady, müdreti. *Häli hem bir pille, eý adam ogly* (Magtymguly). *Şol pis ýagdaýyň önüni almak üçin, şindiz hem bir pilledir* (B. Kerbabaýew).

◊ **Ölüm pillesi tutmak** öljek bolup ýatmak. *Ol ölüm pillesi tutup ýatyrdy.*

PINEK: pinek etmek az wagty ymyzganmak, irkilmek, gözün awusyny almak.

PINEKLEMEK, *işl.*, Keýpden ýaña özüni bilmän ýatmak, bihuş halda bolmak. *ser.* **Pinek etmek.**

PIŇ: piňine däl bir zadyň aladasyyny etmeýär, haýsydyr bir zada biperwaý. *Bolşuň nähili, basym synaglar başlanýar; seniň bolsa piňine-de däl.*

PIR [pi:r], *at.* 1. Garry, goja, ýaşuly. 2. Sopularyň başlygy, ýolbaşçysy, ýokary dini at. *Her kim güýçli bolsa, oňa pir diýrler* (Magtymguly). 3. *gepl.d.* Bir hünäriň, käreň düýbünü tutujy ussat, şol hünäri, käre belent derejä ýetiriji.

◊ **Pire gol bermek** sopy bolmak. **Pirini kädä gabamak** sypara ýer goýmazlyk.

PIRIM, *at.* Hile, aldaw.

PIRIMÇI, *at.* Hileçi, aldawçy, mekir, ýalançy, sapalakçy.

PIRIMLI, *syp.* Içi pikirli, sapalakçy, hilegär, mekir.

PIRIMLILIK, *at.* Içi pikirlik, sapalakçylyk, hilegärlik, mekirlik. *Pirimlik açyk göwünlik däl.*

PIRIMSIZ, *syp.* Hilesiz, mekir däl.

PIRIMSIZLIK, *at.* Pirimli dälik, pirimi ýokluk.

PIRLIK [pi:rlík], *at.* Piriň ýagdaýy.

◊ **Pirlik satmak** her bir zady öňünden bilen bolmak, welilik satmak.

PIS [pi:s], *syp.* 1. Myrtar, ýaramaz, erbet, ýaman. *Pis pisi tapar, suw – pesi* (Nakyl). 2. *lukmanç.* Reňkleýji maddanyň ýetmezçilik etmegi sebäpli onuň kâbir ýerleriniň agarmagy görnüşinde ýüze çykýan beden keseli.

◊ **Pis açmak** teniňi ak, ala edýän kesele duçar bolmak. **Pisiňi aşyryp ýörmek** piserilip ýörmek, gözden düşmek, ýigrenji görünmek.

PISAT [pisa:t], *syp., kön. s.* Myrtar, ýaramaz, erbet.

PISINT, *syp.* Daş görnüş, sypat, keşp. *Gaz pisint jisim.*

◊ **Pisindiň oturmak** bir zat göwnüňe jaý bolmak, pikirine dogry gelmek, maňzyňa batmak, birine göwnüň ýetmek. **Pisint etmezlik** biriniň bolşuna göwni ýetmezlik, biriniň bolşuny halamazlyk, äsgermezlik.

PISINTLI, *syp.* Sypatly, görnüşli, çalyň edýän, çalymdaş. *Üç gerçeğiň hersi Görogly pisintli ýigitlerdendi* (“Edebiýat we sungat”).

PISLEME [pi:sleme], *iş ady.* Pislemek ýagdaýy.

PISLEMEK [pi:slemek], Näletlemek, masgaralamak, gowy görmezlik. *Eger şeýtse, elbetde, ol aýaly uly il pislär ahyry, çünki Gurt hem onuň üçin söweşdi* (A. Gowşudow).

PISLEMEKLIK [pi:slemeklik], *iş ady.* Pislelemek ýagdaýy.

PISLENMEK [pi:slenmek], *işl.* Erbet görülmek, ýek görülmek, näletlenmek, maşgaralanmak.

PISLEŞMEK [pi:sleşmek], *işl.* Öňkiňden pis, erbet, ýaman bolup başlamak. *Ol ozalkysyndan-da pisleşipdir.*

PISLETMEK [pi:sletmek], *işl.* Biriniň pislemegine ýol bermek, biriniň pislemegini gazanmak.

PISLIK [pi:slik], *at.* Pis häsiýetli bolmaklyk, erbetlik, ýaramazlyk, nejislik.

PISSE, *at.* 1. Pisseler maşgalasyna degişli boýy 5-7 m ýetýän, ýaýraň köp şahaly, üç bölekden ybarat ýumurtgapisint dykyz ýaprakly ağaç ösümligi we onuň içi maňyzly, daşy gaty gabykly miwesi.

♦ **Pisse dahan** (*şahyr.*) pisse ýaly kiçi, gelşikli agyz. *Pisse dodak, inçe bil, alma ýañakly söwdügim* (A. Salyh). **Pisse dodak** ýukajyk, kiçiden süýnmek dodak.

PISSELİK, *at.* Pisse agajynyň köp sanlysynyň gögerip oturan ýeri, pisse agajynyň köp biten ýeri.

♦ **Bir pisselik** ujypsyz, azajyk. *Bir pisselik peýdan ýok.*

PIŞ, *üml.* Pişigi kowmak üçin aýdylýar.

PIŞE [pi:şe], *at, gepl.d.* Boş oturmaz ýaly, güýmener ýaly bir işjagaz.

♦ **Pişe etmek** bir iş bilen meşgullanmak.

PIŞEK I, *at.* Ýanlyk ýaýmak üçin atanak agaja dikleýin sap berkidilen gural. *Mama pişegini ýanlyga sokdy* (B. Kerbabaýew).

PIŞEK II, *at.* Aýagy maýyp, şikesli adamlaryň goltugynyň aşagyna direg, söýeg hökmünde ýöremek üçin ulanylan enjamy. *Şol barmana-da agramyny pişeklerine atyp, yerinden turdy* (R. Gelenow).

PIŞEKLEME, *iş ady.* Pişeklemek ýagdaýy.

PIŞEKLEMEK, *işl.* Ýanlyk ýaýylanda, pişek urmak, pişek bilen ýanlyk ýaýmak.

PIŞEKLENMEK, *işl.* Pişek bilen ýaýylmak.

PIŞEKLEŞMEK, *işl.* 1. Pişekläp ýanlyk ýaýmaga kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup pişeklemek. *İki sany daýaw aýal ertirden bəri ýanlyklaryny pişekleşip durdular.*

PIŞEKLETMEK, *işl.* Pişeklemek işini başga birine etdirmek, pişeklemäge mejbur etmek; pişeklemäge ýol bermek. *Seniň özüň ýaramasaň, ýanlygy kime pişekletjek? – Eje, ýanlygy maňa pişekledäý, başarmaz-a öýtme.*

PIŞEKLEÝİŞ, *iş ady.* Pişeklemek ýagdaýy.

PIŞEKLI, *syp.* Pişege daýanyp ýöreyän. *Pişekli adam.*

PIŞGE [pi:şge], *at.* Darakda daralyp, egirmäge taýýar edilip goýlan bir düýrüm ýüň.

♦ **Pişge murt** pezzerip duran murt. *Aly beg uzyn boýly, ağaç etli, ullakan burunly, pişge murt adamdy* (A. Gowşudow).

PIŞGELEME [pişgeleme], *iş ady.* Pişgelemek ýagdaýy.

PIŞGELEMEK [pişgelemek], *işl.* Ýüňi darap, pişge görnüşine getirmek.

PIŞGELEMEKLIK [pişgelemeklik], *iş ady.* Pişgelemek ýagdaýy.

PIŞGELENMEK [pişgelenmek], *işl.* Pişge görnüşine getirilmek.

PIŞGELEŞDIRMEK [pişgeleşdirmek], *işl.* Daran ýüňlerini birnäçe pişge edip çykamak.

PIŞGELEŞMEK [pişgeleşmek], *işl.* Ýüňi darap, pişge etmäge kömekleşmek. *Daralan ýüňi pişgeleşmek.*

PIŞGELETMEK [pişgeletmek], *işl.* Pişgelemek işini başga birine etdirmek.

PIŞIK, *at.* Süýdemdirijiler maşgalasyndan bolan ýabany hem öýdeçi haýwan (ýolbars, gaplaň hem şol maşgala degişlidir). *Pişikler syçanlary, alakalary ýok edýär. Pişigiň ýyndamlygy samanhana çenli* (Nakyl).

♦ **Pişik basyşyny etmek** emay bilen daraklygyňa basyp, ýuwaşja ýöremek. **Pişik yzy** pişigiň yzyna meňzedilip, halynyň gyrasyna salynýan ownuk nagyş. **Pişik ýuwnuşyny etmek** el-ýüzüni çala öllemek, çalak-çulak ýuwunmak.

PIŞIKDYRNAK, *at.* Baldagy tikenli, gülläp, miweläp ösýän, boýy 30-40 sm ýetýän, köpýyllyk ýabany ösümlük.

PIŞIKGUÝRUK, *at.* Däneliler maşgalasyna degişli ýasy uzyn ýaprakly ösümligiň bir görnüşi.

PIŞIM-PIŞIM [pişim-pişim], *üml., ser.* **Piş-piş.**

PIŞME, *at.* 1. Yaýylan hamyrdan dürli görnüşde gytak dörtbuç kesilip, ýagda bişirilýän iýmit, bogursak. *Görsem ejem gazanyň başynda oturyp, pişme bişirýärdi* (R. Gelenow). 2. Keçä salynýan pişmä kybapdaş bir gülün ady. 3. *zergärç.* Şaý-sepleriň ýüzüne salynýan nagyş ady.

PIŞ-PIŞ [piş-viş], *üml.* Pişigi çagyrmak üçin aýdylýar.

PITI I, *at.* Çoýundan, demirden, alýuminden ýasalan nahar bişirilýän agzy gapakly gap.

PITI II, *at. kön.s.* Nohut atylyp bişirilýän etli çorba. *Bir tabak piti getirip, oňa berdiler* (N. Saryhanow).

PITIK I, *at.* Başam barmagyň ujuny orta ýa-da süýem barmagyň ujuna diräp, barmaklary zarply açan ýagdaýynda döreyän urgy.

PITIK II, *at.* Gapanyň keçesine berkidilýän iki-üç kertiklije kiçijik demir ýa-da ağaç bölegi.

◇ **Pitige münmek** soňky hetde ýetmek, çözüde ýakynlamak. *Gudalar arasyndaky gürrüň gutaryp, mesele ýokarky pitige mündi* (B. Kerbabaýew).

PITIKLEME, *iş ady.* Pitiklemek ýagdaýy.

PITIKLEMEK, *işl.* Pitik bilen kakmak, pitik bilen urmak.

◇ **Pitikläp almak** köp zadyň içinden iň gowusyny saýlap almak.

PITIKLEMEKLIK, *iş ady.* Pitiklemek ýagdaýy.

PITIKLENMEK, *işl.* Pitik bilen urulmak, pitik bilen kakylmak. *Ol ertesi irden ýañagynyň ýuwaşjadan pitiklenmegine oýandy* (B. Soltannyázow).

PITIKLEŞDIRMEK, *işl.* Pitikläp çykamak, yzly-yzyna pitikläp görmek.

PITIKLEŞMEK, *işl.* Biri-biriň pitiklemek.

PITIKLETDIRMEK, *işl., ser.* Pitikletmek.

PITIKLETMEK, *işl.* Pitiklemek hereketini birine etdirmek, biriniň pitiklemegine ýol bermek. *Näme, ondan çekinýäňmi, ýöne maňlaýyňa pitikledip dursuň?!*

PITIKLEÝIŞ, *iş ady.* Pitiklemek ýagdaýy.

PITIRDEMEK, *işl.* Çüýremek, könelmek netijesinde owranmak, tüýdülmek (mata we ş.m. hakyn-da). *Ol ýama-da tutanok, tutan ýeriň pitirdäp barýar* (B. Kerbabaýew).

PITIWA [pitiwa:], **pitiwa etmezlik** biriniň haýsydyr bir hereketine, işine we ş.m. göwni ýetmän, oňa ähmiýet bermezlik. *Ol bu gürrüňlere çigit ýalyjagam pitiwa etmedi.*

PITJİN: pitjîn atmak birine göwnüň ýetmän, äsgermezçilik edip, gysyk sözler aýtmak, jort atmak.

PITNE, *at.* Döwlet häkimiýetine garşy dildüwşüklü ýaragly çykyş, gozgalaň.

PITRE [pitire], *at.* Yslam dini boýunça baş saglygy üçin mätäçlere berilýän belli bir möçberdäki bugdaý ýa-da berilýän bugdaýyň bahasyna barabar pul we ş.m.

POÇTA [po:çta/po:çuto], *at.* 1. Iberilýän hatlary, puly we ş.m. ýollaýan hem-de almaly adamsyna gowşurýan edara. 2. Şol edaranyň gowşurýan hatlary we beýleki zatlary.

POEMA [poýe:ma], *at, edeb.* Şygır bilen ýazylan iri göwrümlü eser. *Şeýdaýynyň “Oguzhan” poemasy.*

POL [po:l], *at.* Tamyň, jaýlaryň içine ýere ýazylýan dürli görnüşli düşeklik (tagta, parket, laminat, kafel, guýma düşek).

POLA [po:lo], *syp., gepl.d.* Goram-gowşak, gowuşgynsyz (çağa hakyn-da).

POLAT [polot], *at.* 1. Uglerodyň belli bir mukdarynyň demir bilen birleşmeginden emele gelen kümüşsow reňkli metal. 2. Oglana dakylýan at.

◇ **Polady berk adam** süňni sagat, bedeni berk adam. **Polady ýumşak adam** örän mylaýym, ýakymly adam. *Ol polady ýumşak, süýji dilli adamdy.*

POLISIÝA [poli:siýa], *at.* Jemgyýetçilik tertibini goramak we jenaýatçylyga garşy göreşmek boýunça döwlet gullugy.

POLÝUS [po:lýus]: **geografik polýuslar** (**Demirgazyk we Günorta**) Ýeriň we ýeriň üstüniň aýlanýan hyýaly okunyň kesişýän nokady. *Demirgazyk polýusy. Günorta polýusy. Geografik polýuslar.*

POLÝAK [polýa:k], *ser.* **Polýaklar.**

POLÝAKLAR [polýa:klar], *at.* Polşanyň esasy ilatyny düzýän halk.

POMIDOR [pamado:r], *at.* Birýyllyk gök ekin hem-de onuň dürli reňkdäki (gyzyl, sary, gök we ş.m.) we ululykdaky hasyly. *Näzik eje bir tabak gowurma, bir jamda dogralan pomidor; sogan, ýene bir tabakda hem üzüm getiridip goýdy* (A. Gowşudow).

POPUS, *syp.* Pökgi, etlek, semiz (ýüz hakyn-da). *Gajar onuň popuş gyzyl ýüzüne münkür seredip: – Ugruňyz nire?– diýdi* (N. Jumaýew).

PORHAN [porha:n], *at.* Dürli hereketler bilen adama täsir edip, kesel bejerýän adam.

◇ **Däli porhan bolmak** bir zadyň täsiri netijesinde gaty şatlanyp, çendenaşa gaty gürläp hem gülüp oturmak.

PORHANÇYLYK [porha:ñçylyk], *at, kön.s.* Dürli jadygöýlik bilen kesel bejermeklik, porhanlyk.

PORHANLYK [porha:nlyk], *at, ser.* **Porhançylyk.**

PORRUK, *at.* 1. Sogan düýp urup başlandan soň, onuň ortasyndan turbajyk şekilli ösüp çykýan hem-de tohum berýän gaty ýaşı, baldagy, sokarryk. 2. Ýegen ösümliginiň köki. 3. Gamşyň köki. 4. Çüýrük, boş, ýeňil, pak.

PORRUKLAMA [porruklo:mo], *iş ady.* Porruklamak ýagdaýy.

PORRUKLAMAK [porruklo:mok], *işl.* Sogan ýetişiberende ýaşlarynyň ortasynda baldak görnüşli porruk emele gelmek, sokarryk çykarmak (sogan hakyn-da). *Belki, olar soganlaryň porruklamagyna garaşýandyrlar* (“Edebiýat we sungat”).

PORRUKLATMAK [porruklotmok], *işl.* Porruk emele getirtmek, porruk çykarmagyna mümkinçilik bermek. *Soganlary ýygman porrukladypsýňyz.*

PORS: pors atmak gopbamsyramak, hondonbärsi bolup gomparmak. *Ylýas gaýsarylyp, “Gör, men nähili ýigit” diýip, pors atýan ýaly, gülümsiräp durdy* (G. Kulyýew).

PORSAMAK [porsomok], *işl.* 1. Ynjap, zaýalanyp, ýakymсыз ys çykarmak, yslanmak (esasan, et, balyk we ş.m. hakyn-da). 2. *gepl. d.* Birine paýyş, sögünç söz aýtmak, sögmek. *Özüňçe görmän, üstüne porsap durma.*

PORSAŇŇYZA [porsoňňuzo], *at.* 1. Ösümlikleriň saýawan güllüler maşgalasynyň çomuçlar urugyna

degişli bir görnüşi. 2. Şol ösümligiň şiresinden alynýan we derman hökmünde peýdalanylýan şepbigi.

PORSAŞMAK [porsoşmok], *işl.* 1. Zaýalanyp, yn-jap, yslynyşyp ýatmak, aňkaşmak (köp zat hakynda). 2. *göç.m.* Biri-biriňe paýyş, hapa söz aýtmak.

PORSATDYRMAK [porsotdurmok], *işl., ser.* **Por-satmak.**

PORSATMAK [porsotmok], *işl.* Zaýalanyp ýa-kymysyz yslandyrmak, ynjatmak, harap edip, erbet yslandyrmak. *Eti porsatmak.*

PORSUDERMAN [porsuderma:n], *at.* Tehnikada ulanylýan hem-de ýüň matalara, sütüklü derilere güýe düşmezlik üçin sepilýän ýiti ysly jisim, naftalin. *Gyş geýimlerine porsuderman sepip goýmak.*

PORSUJA [porsujo], *at.* 1. Ownuk ýumşak ýap-rakly, sary gülli dik ösýän porsy ot. 2. Adamyň dişiniň düýbünden, goýnuň syňragynyň arasyndan dömüp çykýan gabarçakly ýara.

PORSUKERT, *at.* Boýy 30-50 santimetre ýetýän köpýyllyk ýarym gyrymsy ösümlik.

PORSULYK [porsuluk], *at.* Ýakymysyz yslylyk, ynjamak sebäpli erbet ysy barlyk.

PORSY, *syp.* Ýakymysyz ýiti ysly, ynjam erbet ys berýän, aňkap duran. *Pişik agzy ýetmedigine porsy di-ýer* (Nakyl).

PORT I, *syp.* Berk däl, çydamsyz, ýolnup, üzülip, döwölüp duran, çüýräp başlan. *Alma agajy port bolýar* (K. Jumaýew).

PORT II, *at.* Gämilere yük urulýan, yük düşürilýän, olar bejerilýän ýörite abzallaşdyrylan ýer, gämi duralgasy.

PORTLAWUK [portlowuk], *at.* Ýasy, telegegräk ýaprakly ot.

PORTUGAL [portuğa:l], *at, ser.* **Portugallar.** *Portugal halky. Portugal dili.*

PORTUGALLAR [portuğa:llar], *at.* Portugaliýa-nyň esasy ilatyny düzýän halk.

POS, *at.* Demre kislorodyň täsir etmegi netijesinde onuň ýüzünde emele gelýän we iýlip gitmegine sebäp bolýan gyzylymtyl-goňur gatlak, pilis. *Pos aýyryýan suwuklyk.*

♦ **Pos bolmak** ähli zatlary ýüregiňe almak, içine salmak, bütün duýgularyňy gizlemek, islendik bir zat hakynda pikiriňi aýtmazlyk. **Yüregiň posuny dökmek** ynanyşyp ýüregiňdäki zatlaryň baryny aýtmak, ähli duýgularyňy beýan etmek, bir zat hakynda pikiriňi doly aýtmak.

POSA [po:so], *at.* Birini ýa-da bir zady söýýändigini, gowy görýändigini aňlatmak üçin, köplenç, yüz-gö-züne dodagyňy degirmeklik. *Sözlegen sözleri misli bal kimin, Ýañagyndan posa alasyň geler* (Magtym-

guly). *Bir posa talap kyldym, “Lazymdyr ölüm” diýdi* (Mollanepes).

POSALAK [posolok], *syp.* Etli-ganly, näzik, akja, gelşikli (çaga hakynda). *Ak posalak oglanjyk.*

POSLAMA [poslomo], *iş ady.* Poslamak ýagdaýy.

POSLAMAK [poslomok], *işl.* Ýüzüni pos basmak, pos bilen örtülme. *Bu demir poslapdyr.*

POSLAMAKLYK [poslomokluk], *iş ady.* Posla-mak ýagdaýy.

POSLAŞMAK [posloşmok], *işl.* Birnäçe demir bölegi we demirden ýasalan zatlar poslamak. *Poslaşyp ýatan demirler ony göreňde, edil Dawut pygamberi göreň ýalydy* (N. Pomma).

POSLATMAK [poslotmok], *işl.* Poslamak dereje-sine ýetirmek, poslamagyna ýol bermek. *Piliňi hara saklap, gaty posladypsyň.*

POSLAYÝŞ [posloýuş], *iş ady.* Poslamak ýagdaýy.

POSLULYK [posluluk], *at.* Posy barlyk, posly bolmaklyk.

POSLY, *syp.* Ýüzüni pos basan, ýüzi pos bilen örtülen. *Ýerde ýatan ...posly demirlere gözünü gezdirmäge başlady* (A. Durdyýew).

POSSUK, *at.* 1. Aldyrylmadyk hamyrdan sozulyp, ýagda bişirilýän tegelek görnüşli iýmit, byzmyk. *Ýoldaşy: – Ejeň possuk bişirip berer weli, sen oňa: “Eje, şunuň ýanynda üç bajym hem bolan bolsady, onda gaty go- wy bolardy diý!” – diýipdir* (“Türkmen halk ertekileri”).

♦ **Possuk ýaly** ýumşak, myssyk.

POSSUN, *at.* Goýun dersinden ýüň tarapy içine edilip tikilýän daşky eşik, içmek. *Ýalaňajy ursañ, pos-sunly gorkar* (Nakyl).

POSSUNÇY, *at.* Possun tikmek bilen meşgullan-ýan adam, içmek ussasy, içmekçi.

POSSUNLYK [possunluk], *syp.* Possun etmek üçin niýetlenen. *Bir possunlyk deri.*

POSSUZ, *syp.* Ýüzüni pos basmadyk, ýüzi pos bilen örtülmedik, poslamadyk.

POŞŞUBAŞY [po:şşuvaşy], *at, taryh.* 1917-nji ýyl-dan ön türkmenlerde atly goşunyň başlygy.

POŞŞUÇYLYK [po:şşuçuluk], *at, taryh, ser.* **Poş-sulyk.**

POŞŞULYK [po:şşuluk], *at, taryh.* Poşşy bolup gulluk etmeklik, poşşynyň ýagdaýy.

POŞŞY [po:şşy], *at, taryh.* 1917-nji ýyldan ön türk-menlerde atly goşunda gulluk eden jigit, esger. *Pökgen poşşy bolup köp ýyl gulluk etdi* (A. Gowşadow).

POTRAT [poturot], *at.* Borçnama boýunça kesgitli töleg bilen ýerine ýetirilýän iş.

POTRATÇY [poturotçy], *at.* Potratyna iş alyp işleýän ýa-da bir işi belli bir haka gepleşip, ýerine ýetirýän adam.

POTRATÇYLYK [poturotçuluk], *at.* Potratyna iş alyp işlemeklik.

POWEST [po:vest], *at.* Kyssa bilen ýazylan edebi eseriň bir görnüşi. *Powest ýazmak üçin, elbetde, ýazyjynyň belli derejede durmuş tejribesi, ýazyjylyk endigi bolmaly* (N. Pomma).

POZZAM [pozzom], *at.* Telpik we ş.m. depilip, urlup oýnalýan oýun we şol oýnuň ady. *Men bular bilen pozzam oýnajak däl ahyry* (“Görogly”).

♦ **Pozzam telpik** gyýkyndyk deriden tikilen gurnama telpik. *Birden öýüň ýeňsesinden pozzam telpik, mele göz, gap-gara adam gelip, Alymuhammede salam berdi* (B. Soltannyazow).

PÖK, *s.ş. aňl. söz.* Ýumşak ýere gatyrap zat batly urlanda çykýan ses.

PÖKGERILMEK [pökgörülmök], *isl.* Pökgerilip durmak, çişip durmak.

PÖKGERIŞMEK [pökgörüşmök] *isl.* Pökgerilişip durmak, çişişip durmak.

PÖKGERME [pökgörmö], *iş ady.* Pökgermek ýagdaýy.

PÖKGERMEK [pökgörmök], *isl.* 1. Näsaglyk zerarly ýellenip çişmek, çişip gübermek, ýellenmek. *Onuň gabaklary pökgerip, ýüzi ýellenip durdy* (“Edebiýat we sungat”). 2. Bir zadyň içi başga zatdan dolmak (ýel, iýilýän we ş.m. zatlar bilen). *Çaganyň garynjygy pökgerip dur.* 3. Garny ýognamak, garyn salmak. 4. *göç.m.* Çişip ölmek, ýogalmak. *Göjele iýen it ýaly birden pökgeräýmesem-de biri!* (N. Pomma).

PÖKGERMEKLIK [pökgörmöklük], *iş ady.* Pökgermek ýagdaýy.

PÖKGERTDIRMEK [pökgörtürmök], *isl., ser.* Pökgertmek.

PÖKGERTMEK [pökgörtmök], *isl.* 1. Çiş emele getirtmek, çişirmek. *Ary çakan ýerini pökgertdi.* 2. Gübertmek, pökgi etmek. 3. *göç.m.* Ýaşayşdan mahrum etmek, öldürmek. – *Edil genderewden doýan mal ýaly pökgerdäýýär – diýdi* (N. Pomma).

PÖKGI [pökgü] **I**, *at.* Çagalar oýnar ýaly ýa-da ýörite sport oýunlarynda oýnamak üçin içine ýel berlen we zyňlanda, depilende, böküp-böküp gidýän şar görnüşli, rezinden edilýän top.

PÖKGI [pökgü] **II**, *syf.* 1. Güberip duran, çişen, güberçek. 2. Çişik, ýogyn, semiz. *Pökgi adam.*

PÖKGÜLDEMEK [pökgüllörmök], *isl.* Pök-pök etmek, pökgüldili ses döremek.

PÖKGÜLDEŞMEK [pökgüllöşmök], *isl.* Pök-pök edişmek, pökgüldili ses emele getirişmek, pökgüldeşip seslenişmek.

PÖKGÜLDETMEK [pökgüllötmök], *isl.* Pök-pök etdirmek, pökgüldili ses emele getirmek, döretmek.

PÖKGÜLIK [pökgülük], *at.* Çişiklik, ýogynlyk, semizlik.

PÖK-PÖK, *s.ş. aňl. söz.* Ýumşak ýere gatyrap zat yzly-yzyna urlanda çykýan sesler. *Alan hamyryň üstünden el bilen urlanda, pök-pök edýär.*

PÖKÜRDEME [pökürdömö], *iş ady.* Pökürdemek ýagdaýy.

PÖKÜRDEMEK [pökürdörmök], *isl., gepl. d.* Gury, boş, biderek gürlmek, ýañramak, lakgyldamak. *Pökürdäp irizmek.*

PÖKÜRDEMEKLIK [pökürdörmöklük], *iş ady.* Pökürdemek ýagdaýy.

PÖKÜRDEŞMEK [pökürdöşmök], *isl., gelp. d.* Birnäçe bolup pökürdemek, ýañramak, lakgyldamak.

PÖKÜRDETMEK [pökürdötmök], *isl., gelp. d.* Biriniň pökürdemegine ýol bermek, biderek gürlmek, ýañratmak, lakgyldatmak.

PÖKÜRDEÝIŞ [pökürdöýüş], *iş ady.* Pökürdemek ýagdaýy.

PÖKÜRDI [pökürdü], *at, gelp. d.* Biderek boş gürrüň. *Ertirden bäri onuň pökürdisi tükenmedi.*

PÖKÜR-PÖKÜR: pökür-pökür etmek ser. Pökürdemek.

PÖRSÜLDEMEK [pörsüllörmök], *isl., ser.* Pösürdemek. *Elinden inňe pörsüldäp geçipdir.*

PÖSÜRDEME [pösürdömö], *iş ady.* Pösürdemek ýagdaýy.

PÖSÜRDEMEK [pösürdörmök], *isl.* Çiş, temen ýaly uýy ýiti zatlar ýumşak zada çümdürilende pösürdili ses çykamak.

PÖSÜRDETMEK [pösürdötmök], *isl.* Pösürdili ses çykartmak.

PÖSÜRDEÝIŞ [pösürdöýüş], *iş ady.* Pösürdemek ýagdaýy.

PÖSÜRDI [pösürdü], *at.* Çiş ýaly uýy ýiti zatlar ýumşak zada çümdürilende we ş.m. ýagdaýda çykýan sesiň ady.

PÖSÜRT, *s.ş. aňl. söz, ser.* Çiş ýaly uýy ýiti zatlar ýumşak zada çümdürilende çykýan ses. *Pösürt etmek.*

PÖT, *s.ş. aňl. söz, ser.* **Pat.**

PÖTLEME [pötülörmö], *iş ady.* Pötlemek ýagdaýy.

PÖTLEMEK [pötülörmök], *isl., gepl. d., ser.* **Patlamak.** *Pökgi onuň arkasyna pötläp degdi.*

PÖTLETMEK [pötülötmök], *isl., gepl. d., ser.* **Patlatmak.** *Pötledip urmak.*

PÖTLEÝIŞ [pötölöýüş], *iş ady.* Pötlemek ýagdaýy.

PÖWHE [pöwhö], *syf.* 1. Başarnyksyz, tagaşyksyz, iş oňarmaýan adam. 2. Boş, biderek.

PÖWHELİK [pöwhölük], *at.* Gabarasy uly bolup, elinden iş gelmezlik, başarnyksyzlyk, tagaşyksyzlyk, iş oňarmazlyk.

PÖWH-PÖWH: pöwh-pöwh etmek *ser.* Pöwhül-demek 1.

PÖWHÜLDEME [pöwhüllömö], *iş ady.* Pöwhül-demek ýagdaýy.

PÖWHÜLDEMEK [pöwhüllömök], *işl.* 1. Pöwhüldili ses etmek, gürpüldili ses çykmak (alan hamyr ha-kynda). 2. Boş-boş gürlemek, uly-uly geplemek.

PÖWHÜLDEMEZLIK [pöwhüllömözlük], *iş ady.* Pöwhüldäp ses çykmazlyk.

PÖWHÜLDEŞMEK [pöwhüllöşmök], *işl.* Pöwhüldili seslenişmek.

PÖWHÜLDETMEK [pöwhüllötmök], *işl.* Pöwhüldili ses çykarmak. *Jeren görse, guş görse, pöwhüldedip atardy* (M. Myşsyýew).

PÖWHÜLDI [pöwhüllü], *at.* 1. Tüpeň atylmak, suwa agyr, uly zat gaçmak netijesinde döreýän pagşyldyly, güwwüldili sesiň ady. 2. Boş-boş gürrüň.

PÖWRIZE [pöwrüýzö], *at.* Daşyň ýaşyna görä gögümtil reňkden açyk ýaşyl reňk aralygyndaky orta gymmat bahaly daş. – *Meňli, men saňa pöwrize gaşly, kökenli ýüzük ýasap getirdim – diýip, şahyr gyrmyzy donunyň goltugyndan ýüzüne gyzyly çäýylan kökenli ýüzük çykardy* (T. Taganow).

PRAKTIKA [pra:ktika], *at.* 1. Önümçilik işiniň dowamynda tebigaty we jemgyýetçilik aragatnaşygyny üýtgetmeklik, bir zady amala aşyrmaklyk üçin alnyp barylýan iş. 2. Bir işiň ýerine ýetiriliş usullarynyň, endikleriniň, adaty tärleriniň jemi, tejribesi. 3. Nazary ýol bilen alnan bilimleri iş ýüzünde peýdalanmaklyk, berkitmeklik.

PRAKTIKI [pra:ktiki], *syp.* 1. Praktika degişli bolan, praktika esaslanýan. 2. Praktika üçin zerur bolan.

PREZIDENT [prezide:nt], *at.* 1. Türkmenistanda Prezident döwletiň we ýerine ýetiriji häkimiýetiň baştutany. 2. Respublika gurluşly ýurtlarda belli bir döwre saýlanýan döwlet ýolbaşçysy. 3. Käbir jemgyýetçilik we ylmy edaradyr guramalaryň saýlawly ýolbaşçysy, başlygy. *Ýaponiýaly myhmanlar Türkmenistanyň Prezidentini bu hormatly sylag bilen gutlap, türkmen Liderine Federasiýanyň prezidenti Sasagawa Takaşiniň goly bilen tassyklanan degişli sertifikaty we ýörite kimonony gowşurdylar* (“Türkmen dünýäsi”).

PREZIDENTLIK [prezide:ntlik], *at.* Prezidentiň wezipesi, käre.

PROFESSOR [profe:ssor], *at.* Ýokary okuw mek-depleriniň mugallymlaryna, ylmy guramalaryň işgärlerine şol edaralaryň alymlar (ylmy-tehniki) geňesleriniň beren attestasiýa resminamalary boýunça berilýän ýokary alymlyk ady.

PROFESSORLYK [profe:ssorluk], *at.* Professoryň käre, wezipesi we ady.

PROGRAMMA [pyrağyra:mma], *at. ser.* **Maksatnama.** 2. Hasaplaýyş maşynlarynyň ýa-da ýörite programma arkaly işleýän mehanizmleriň hereketini üpjün edýän meýilnama, ýumuş; şeýle meýilnamanyň, ýumşuň ýerine ýetirilişiniň ýörite dilde ýazylan beýany.

PROGRES [progre:s], *at.* Ösüşiň has ýokary başgançagyna geçiş, gowulyga tarap özgerme, täze, öndebaryjy zatlaryň ösüşi. – *Sport – munuň özi gujur-gaýratyň, gözelligiň, sagdynlygyň we progresiň belentliklerine tarap ymtylyşyň janly beýanydyr* (Gurbanguly Berdimuhamedow).

PROGRESSIW [progre:ssiw], *syp.* 1. Güýçli depginde ösýän, öňe gidişli ösüşi amala aşyryýan, soňa ýetmäge çalyşýan. 2. Ösüşe, öndebaryjylyga ymtylýan, kem-kemden güýçlenýän, ýuwaş-ýuwaşdan ösýän, köpelyän, öňe gidişli.

PROKURATURA [purokuratu:ra], *at.* Kanunlaryň dogry berjaý edilişine gözegçilik edýän döwlet guramasy.

PROKUROR [purokuro:r / pürküro:r], *at.* 1. Kanunlaryň dogry ýerine ýetirilişine döwlet gözegçiligini edýän wezipeli adam. 2. Kazyýetde işe seredilýän döwürde işi kanuny esasyda ýerine ýetirýän hünärmen.

PROREKTOR [purore:ktor], *at.* Rektoryň orunbasary. *Okuw bölümi boýunça prorektor.*

PROSENT [pyrase:nt / gepl.d. piresent], *at.* 1. Bitewi hökmünde kabul edilýän sanyň ýüzden bir ulüşü (% belgisi bilen aňladylýar). 2. Birlik hökmünde kabul edilen hasydyr bir zadyň ýüzden bir ulüşlerinde ölçelýän mukdar. *Girdejiniň 100 prosentini.*

PROSES [pyrase:s], *at.* Belli bir netije almaga gönükdirilen hereketleriň jemi. *Okuw-terbiýeçilik prosesi. Önümçilik prosesi. Tehnologik proses.*

PROZA [puro:zo], *at. edeb.* Şygyr bilen däl-de, gürrüň, kyssa görnüşinde ýazylyýan eser.

PUBLISIST [publisi:st] *at.* Publisistik makala, eser ýazýan ýazyjy.

PUBLISISTIKA [publisi:stika] *at. edeb.* Çeper edebiýatyň bir görnüşi bolup, jemgyýetiň gündelik durmuşynyň wakalaryna, hadysalaryna işjeň seslenýän žanr (onuň makala, oçerk, pamflet, feleton görnüşleri bolýar).

PUÇ [pu:ç], *syp.* Biderek, boş, ugursyz, hiç zat. *Al gerek bolsa! Onda, mundan öňki sözleriň bary puç-da?!* (B. Kerbabaýew).

♦ **Puç bolmak** biderek bolmak, netijesiz bolmak. *Senden edýän tamalarym puç bolmady* (B. Japarow). **Puja çykmak ser. Puç bolmak.**

PUÇLAMAK [pu:şlomok], *işl.* “Ýüzük” oýnunda “sen boş” diýip aýtmak, puç etmek. *Meni puçlasaň, edil agzyňa zäk atylan ýaly ederin* (B. Kerbabaýew).

PUÇLANMAK [pu:şlonmok], *işl.* Puç bilinmek, hasapdan çykarylmalık, boş hasaplanmak.

PUÇLATMAK [pu:şlotmok], *işl.* Puç etdirmek, boş hasaplatmak.

PUÇLUK [pu:şluk], *at.* Bidereklik, boşluk. *Wada-synyň puçlugyny bildik.*

PUDAK [pu:dok], *at.* 1. Ösümligiň, agajyň owunjak pürli şahasy, baldagy, çybyk. 2. Bir işiň, ylmyň, önümçiligiň aýratyn bir ugry. 3. Keçäniň arka ýüzüne basylyan ýaprakly çybyk şekilli nagyş. 4. Oglana dakylýan at.

PUDAKLAMA [pu:doklomo], *iş ady.* Pudaklamak ýagdaýy.

PUDAKLAMAK [pu:doklomok], *işl.* Pudak çykaryp başlamak, pudak ösüp başlamak.

PUDAKLAÝYN [pu:dokloýun], *hal.* Pudaklar, ugurlar boýunça.

PUDAKLAÝYŞ [pu:dokloýuş], *iş ady.* Pudaklamak ýagdaýy.

PUDALMAK [pu:dolmok], *işl.* Pudaklary kesip ýylmalmak, pudaklary çapşdyrylyp aýrylmak, çapylmak. *Onuň diňe başyndaky topbaja pudagyndan başga şahalary pudalan bolmaga çemeli, ol goýy gara dumanyň arasynda käbir wagt salgym atyp görüňärdi* (A. Gowşudow).

PUDAMA [pu:domo], *iş ady.* Pudamak ýagdaýy.

PUDAMAK [pu:domok], *işl.* Artyk pudaklaryny kesip ýylmamak, pudaklaryny çapyp aýyrmak. *Göýä gurçuk üçin pudalan tuduň, Kellesi ýalydy ýumrugnyň hersi* (K. Gurbannepesow).

PUDAMAKLYK [pu:domokluk], *iş ady.* Pudamak ýagdaýy.

PUDARLAMA [pu:dorlomo], *iş ady.* Pudarlamak ýagdaýy.

PUDARLAMAK [pu:dorlomok], *işl.* Bölek-bölek edip kesmek, böleklere bölüşdirmek (et hakynda). *Ke-rim ýeňini çermäp, bir salymyň içinde goýny pudarlady* (Ý. Mämmediýew).

PUDARLAMAKLYK [pu:dorlomokluk], *iş ady.* Pudarlamak ýagdaýy.

PUDARLANMAK [pu:dorlonmok], *işl.* Bölek-bölek edilip kesilmek, böleklenmek. *Goýnuň eti pudarlanyp, ýüpden asyldy* (“Edebiýat we sungat”).

PUDARLAŞDYRMAK [pu:dorloşdurmok], *işl.* Pudarlap çykamak (et hakynda).

PUDARLAŞMAK [pu:dorloşmok], *işl.* 1. Pudarlamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde pudarlamak. *Adam-lar öldürilen sygryň etini pudarlaşyp otyrdylar.*

PUDARLATMAK [pu:dorlotmok], *işl.* Pudarlamak işini başga birine etdirmek.

PUDARLAÝYŞ [pu:dorloýuş], *iş ady.* Pudarlamak ýagdaýy.

PUDAŞMAK [pu:doşmok], *işl.* 1. Pudamaga kömek etmek. 2. Birnäçe bolup pudamak. *Adamlar ýoluň gyrasyndaky agaçlary pudaşyp ýör.*

PUDATMAK [pu:dotmok], *işl.* Pudamak işini başga birine etdirmek, ýylmatmak. *Bu giden bagy kime pudatsam diýýäň?*

PUDAYYŞ [pu:doýuş], *iş ady.* Pudamak ýagdaýy.

PUDRA [pu:dra], *at.* Kosmetikada ýüze çalmak üçin giňden ulanylýan un görnüşindäki hoşboý ysly gözelligi serişdesi.

PUDRALAMAK [pu:drolomok], *işl.* Pudra çalmak.

PUGTA [puğto], *syp.* 1. Mäkäm, berk, ykjam. *Onuň ellerinden pugta tutup, owadan gözlerini äriňiň gözüne dikdi* (B. Seýtäkow). 2. Berk, gowy, mazaly, oňat, doly. *Aýdanlarymy pugta ýadynda sakla.* 3. Özüne bek, etjegini bilýän. *Ol gaty pugta adamdyr.*

PUGTALAMA [puğtolomo], *iş ady.* Pugtalamak ýagdaýy.

PUGTALAMAK [puğtolomok], *işl.* 1. Mäkämlemek, berkitmek, berkleşdirmek, pugta etmek. 2. Geplemeli, geplemesiz, etmeli, etmesiz zatlary gulagyna guýup, öz diýşiň ýaly etmelidigini duýdurmak, agzyna berk bolmagyny tabşyrmak, berklemek. *Ýoldaşyňy pugtalaweri, ýogsam aýtmasyz zatlary aýdybermesi bardyr.*

PUGTALAMAKLYK [puğtolomokluk], *iş ady.* Pugtalamak ýagdaýy.

PUGTALANDYRMAK [puğtolonnurmok], *işl.* Mäkämleşdirmek, berkleşdirmek.

PUGTALANMAK [puğtolonmok], *işl.* 1. Has mäkäm edilmek, berkidilmek. 2. Has mäkäm bolmak, berkemek.

PUGTALATMAK [puğtolotmok], *işl.* Pugtalamaga başga birine etdirmek, mäkämletmek, berkitdirmek.

PUGTALAÝYŞ [puğtoloýuş], *iş ady.* Pugtalamak ýagdaýy.

PUGTALYK [puğtoluk], *at.* 1. Berklik, mäkämlik. 2. *göç.m.* Özüňe pugta bolmaklyk, durnuklylyk.

PUGTAMA [puğtomo], *iş ady.* 1. Pugtamak ýagdaýy. 2. Aýal köýneginiň ýakasy, begres, çabyt, geýim, don, çäkmen, jübüleriniň agyzlary we ş.m. jäheklenenden ýa-da balakýüpi tutulanyndan soň, gýralaryna, agzyna berklik üçin, dürli reňkdäki sapak bilen edilýän sanjym nagşy.

PUGTAMAK [puğtomok], *işl.* Köýnegiň ýakasyna, donuň, çabydyň jübüsiniň agzyna, geýimiň etegine we ş.m. berklik üçin jähegiň ýa-da balakýüpüniň ýüzünden pugtama nagşyny salmak.

PUGTAMAKLYK [puġtomokluk], *iş ady.* Pug-tamak ýagdaýy.

PUGTAŞMAK [puġtoşmok], *işl.* 1. Pugtamaga kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup pugtamak. *Joralary çykjak gyzyň jäheklenip bolnan eşiklerini pugtaşyp otýr.*

PUGTATMAK [puġtotmok], *işl.* Pugtamak işini başga birine etdirmek. *Ejesi köýneginin ýakasyny gyz agtygyna pugtady.*

PUGTUK [puġtuk], *at.* Aýal geýiminiň balak ýüpüniň sag we çep tarapyny berkitmek üçin salynýan nagş.

PUGTUMA [puġtumo], *at, ser.* **Pugtama 2.**

PUHARY [puhory], *at.* Jaýyň diwarynyň iç ýüzünden, burçundan ýasalýan ojak.

PUKARA [pukora:], *syp.* 1. Barly däl, garyp, ýoksul. *Bize şa gyzy-da, geda gyzy-da gerek däl, bize özümiň ýaly pukara gyz gerek* (S. Myradow). 2. *göç.m.* Biçäre, görgüli. *Ýeri, pukarany munça azara goýup, ondan näme çykdy diýsene?* (A. Gowşudow). 3. *göç.m.* Gepsiz-gürrüňsiz, sesi-üýni ýok, ýuwaş. *Gyzyň kakasy Musa öz bagbançylygy bilen mydar edip ýören bir pukarady* (B. Soltannyázow).

PUKARAÇYLYK [pukora:çylyk], *at, ser.* **Pukaralyk.** *Gurban aganyň aýaly Jumagül köp pukaraçylygy başyndan geçiren daýaw, eli-aýagy işe gelşip duran garaýagzyň görmeklisidi* (A. Durdyýew).

PUKARALYK [pukora:lyk], *at.* Pukaranyň hal-ýagdaýy. *Ol öz pukaralygyna garaman, il bähbidi bardyr öýden ýerinde janyny aýamaýardy* (B. Kerbabaýew).

PUKARASYRAMAK [pukora:syramak], *işl.* Pukara bolan bolmak, özüni pukara edip görkezjek bolmak. *Dogrusy, daşyndan göräýmäge süýji dilli pukarasyran bolup ýören bu türkana garry ýeser adamdy* (T. Gurbanow).

PUKARASYRAŞMAK [pukora:syraşmak], *işl.* Biräçe bolup pukarasyramak.

PUL, *at.* 1. Harytlaryň bahasynyň ölçegi hem-de töleg serişdesi bolan metal şaýylyklar we kagyz belgileri. 2. Baýlyk; maýa.

♦ **Pula gyzmak** pula nebsiňi şaglatmak, pul diýip ölüp barmak. **Puluň ýesiri** pula erkini aldyran, puldan başga zady bilmeýän.

PULDAR [pullar:], *syp., ser.* **Pully.** *Puldar baýlar pul berýär* (“Görogly”).

PULDARLYK [pulla:rlyk], *at.* Köp pullulyk, köp puluň eýesi bolmaklyk.

PULLANMAK [pullonmok], *işl.* Puluň köpelmek, pully bolmak, baýlaşmak. *Akja palçy oglunyň çöle gidip, pullanyp gelmeginiň sebäbini düşündirdi* (N. Baýramow).

PULLULYK [pulluluk], *at.* Puly köplük, puly barlyk, puldarlyk.

PULLY, *syp.* 1. Puly kân, puldar. *Pully adamyň gepi-sözem üýtgeşik bolýar.* 2. Mugt däl, pul tölenýän, puluna. 3. İçine pul salnan. *Pully gapjyk.* 4. Pula dahylly, pula degişli, pul bilen baglanyşykly, pul hakyndaky. *Soň pully gürrüň näme bilen gutardy, gürrüňiň şol ýeri gyzykly.*

PULSUZ, *syp.* 1. Pully däl, mugt. 2. Puly bolmadyk, puly ýok, kör-köpüksiz. *Pulsuz bazara barandan, kepensiz göre giren ýagşy* (Nakyl).

PULSUZLYK [pulsuzluk], *at.* Puly ýokluk, puly bolmazlyk.

PURSAT [pursot], *at.* 1. Wagt, möhlet, çag, müddet, purýja. 2. Gysga wagt aralygy, amatly wagt. *Pursat bir guşdur, elden sydyrsaň, uçar gider; ony gaýdyp tutmak bolmaz* (A. Gowşudow). 3. Bir zadyň maýy, ýagdaýy, çemi. *Pursat tapan mahaly, it gaçjak bolup, bar güýji bilen özüni bir tarapa baka oklady* (A. Gowşudow).

PURSATLAÝYN [pursotloýun], *syp.* Belli bir pursatda, pursat içinde bolup geçýän, wagtlaýyn, möhletleýin. *Pursatlaýyn iş.*

PURYJA [puruýjo], *at, ser.* Pursat, möhlet. *Sizlere ertire çenli purýja bereýin* (“Görogly”).

PUŞDA [puşdo], *at, gepl.d.* Joýalaryň aralygyndaky zolak ýer, iki joýanyň arasy. *Murtuny towlap, goluny ýaýyp, puşdanyň üstüni basyp, biri-birine ýetipdir* (N. Pomma).

PUŞMAN [puşma:n], *at.* Nädogry, galat edilen işe soňundan edilýän ökünç, ýalňyşlyk bilen bolan işe çekilýän ahmyr, arman. *Garyp köşken çykyp gaýdansoň, Şasennem öz eden işine puşman etdi* (“Şasennem – Garyp”). *Puşmanda men eden-etmiş kärimden, Biperwaýam bolan-bolmuş barymdan* (Magtymguly).

♦ **Puşmana getirmek** toba etdirmek, amana getirmek, edenine ökündirmek. **Puşmana töleg** töleg tertip-düzgünü bozulanda tölegiň yza çekdirilen her bir güni üçin üstüne mündürilip alynýan üste pul, töleg.

PUŞT, *at, kön.s.* Deri, ham. *Nesimi dek puştun nähak soýdular, Seniň ogluň iki gözün oýdular* (“Hüýrlukga – Hemra”).

PUT, *at.* 16 kilograma deň agyrlyk ölçegi. *Her gezekde putdan agyr çygly gum gaçyň gapdalyna güpläp düşýärdi* (B. Kerbabaýew).

PUTLAÝYN [putloýun], *hal.* Put-putdan, put-put görnüşinde.

PUTLUK, *at.* 1. Bir puta deň. *Ol baş putluk haltany göterdi.* 2. Agramy puta deň bolan agyrlyk ölçeg daşy.

PÜÇEK [püçök]: **püçege çykarmak** adam sanyna goşmazlyk, ýagşy-ýamanyny gömmek, sansyz hasaplamak; puja çykarmak, biderek etmek, zaýalamak. *Älhepus, meni püçege çykardyň-aý! Bir püçek etmek (bolmak) biderek hasaplamak. Sen-ä ony bir püçek etdiň-de oturyberdiň?!*

PÜF, üml. Ýakymсыз ys alnanda aýdylyan söz.

PÜFFÜLDI [püffüllü], *at.* Üflemekden çykýan sesiň ady.

PÜR I, *at.* Ýylgyn, sazак, çerkez, çeti, arça ýaly käbir agaçlaryň iňňe şekilli inçejik ýapraklary.

PÜR II, *syp., köň.s.* Akyly, akyly-başly. *Är ogul balasy bara pür bolar; Gamçysy elinde, ýaman zor bolar* (Magtymguly).

PÜRÇÜK, *at.* Seçegiň we ş.m. ujunda seçelenip duran ýüpek sapaklar.

♦ **Gyzyl pürçük bolmak** ýiti reňkli eşik geýmek, al-ýaşyl geýinmek. *Gyzyl pürçük bolup gelyän gyz-gelinler gyz çykýan öýe tarap yöneldiler.*

PÜRDELEMEK [pürdölömek], *işl.* Yzygiderli pürdemek.

PÜRDEME [pürdömö], *işl. ady.* Pürdemek ýagdaýy.

PÜRDEMEK [pürdömök], *işl.* 1. Agajyň gapdal ownuk pudaklaryny, pürlerini çapyp, kesip aýyrmak. *Pürslük kesilen agaçlary pürdemek. Üzümi çyryp diýsem, ähli çybyklaryny pürdäýipsiň-le?* 2. *göç.m.* Uçdantutma gyrmak, zaýalamak, ýoklamak. *Bu iki çaga gülleri pürdemäge başladylar* (A. Gowşadow).

PÜRDEMEKLIK [pürdömöklük], *işl. ady.* Pürdemek ýagdaýy.

PÜRDEMEZLIK [pürdömözlük], *işl. ady.* Pürdäp çykmazlyk.

PÜRDEŞMEK [pürdöşmök], *işl.* 1. Pürdemäge kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup, bilelikde pürdemek.

PÜRDETMEK [pürdötmök], *işl.* Pürdemek işini başga birine etdirmek, pürdemäge mejbur etmek; pürdemäge ýol bermek. *Üzümleri beýle-de bir pürdetmek bolarmy, ähli üzüm getirýän çybyklaryny hem aýrypydylar.*

PÜRE-PÜR [pürö-pür], *hal.* 1. Gabyň ernëgiňe çenli guýlan, dos-doly, ernëgi bilen deňleşen (suwuklyk hakynda). 2. *göç.m.* *Sabyr käsäm püre-pür boldy.*

PÜRE-PÜRLEMEK [pürö-pürölömek], *işl.* Ernëgiňe çenli doldurmak, püre-pür edip guýmak, doldurmak. *Aralyk käsäni püre-pürlep doldurdylar* (G. Şamyýew).

PÜRE-PÜRLENMEK [pürö-pürölönmök], *işl.* Gabyň ernëgiňe çenli dolmak, gyra-gyrma bolmak. *Olaryň aýmança okarajyklary-da ýagyş suwundan püre-pürlendi* (Ý. Durdyýew).

PÜRE-PÜRLETMEK [pürö-pürölötmek], *işl.* Püre-pür etdirmek, gabyň ernëgiňe çenli doldurtmak.

PÜRKA [pürka:r], *at.* Pürküp, jybarlap ýagýan ýagyş.

PÜRKAU [pürka:w], *at, ser.* **Pürkar.**

PÜRKDÜRMEK [pürkdürmök], *işl.* Pürkgüç we ş.m. enjam bilen ýa-da agzyna suw aldyryp sepeletmek, sepeledip dökdürmek. *Güllere suw pürkdürmek.*

PÜRKGÜÇ [pürükgüç], *at.* Suw ýa-da suwuklyk sepmek, pürkmek üçin bedre görnüşli, jüründigi deşik-deşik enjamly gap.

PÜRKMEK [pürkülmök], *işl.* 1. Pürkgüç we ş.m. bilen ýa-da agzyňa suw alyp sepelemek, sepmek. 2. agyş owunjak damjalap ýagmak. *Daşarda ýagyş pürküp dur.*

PÜRKÜLMEK [pürkülmök], *işl.* Owunjak damja görnüşinde syçrap sepelenmek (suwuklyk hakynda).

PÜRKÜŞMEK [pürküşmök], *işl.* 1. Pürkmäge kömek etmek, sepelemäge kömekleşmek. 2. Biri-biriňe pürkmek, biri-biriň üstüne sepmek, sepişmek. *Çagalar biri-birine suw pürküşip, üst-başlaryny öl-myžžyk etdiler.*

PÜRLEK [pürlok], *syp.* Pür bilen örtülen, durşuna pür bolup duran, pürli.

PÜRLI [pürli], *syp.* 1. Ýaprak ýerine püri bolan. 2. Oglana dakylýan at. Sazanda Pürli Saryýew.

PÜR-PUDAK [pür-pu:dok], *at.* 1. Agajyň pürleri, pudagy, şahasy. *Erik, alma, şetdaly, Mekdep daşyn bezeýär, Göýä bäsleşýän ýaly, Pür-pudagy uzaýar* (N. Omadow). 2. *göç.m.* Nesil. *Pür-pudak ýaýradar alkyş kylanym* (Magtymguly).

PÜRRELEME [pürrolöme], *işl. ady.* Pürrelemek ýagdaýy.

PÜRRELEMEK [pürrolömek], *işl.* 1. Hemmesini kesişdirmek, döwüşdirmek (ösümlük hakynda). 2. Barysyny ýolup almak. *Gawuny ýygmalı bolupdyr diýip ýördüm weli, menden önürtiläp, pürreläp gidipdirler.* 3. *göç.m.* Bir ýan ujundan ýok etmek, bir ýan ujundan gyrmak, öldürmek.

PÜRRELEŞMEK [pürrolöşmök], *işl.* 1. Pürrelemäge kömek etmek. 2. Birnäçe ýa-da köp bolup pürrelemek (*pürrelemek* sözüniň 1-3 manylary boýunça).

PÜRRELETMEK [pürrolötmök], *işl.* 1. Pürrelemek işini başga birine etdirmek. 2. *göç.m.* Bir ýan ujundan ýok etdirmek, bir ýan ujundan gyrdyrmak, öldürtmek.

PÜRRELEÝIŞ [pürrolöýüş], *işl. ady.* Pürrelemek ýagdaýy.

PÜRS, *at.* Gapdaldan çykan pudaklary aýrylyp ýylmanan uzyn agaç.

PÜRSLÜK [pürüslük], *syp.* Pürs etmek üçin niýetlenen, pürs eder ýaly. *Pürslük agaç.*

PÜWDÜRILMEK [püwdürilmök], *işl.* Zogdurylyp batly akyp çykmak, zarply akyp başlamak.

PÜWDÜRMEK [püwdürmök], *işl.* Zogduryp bat bilen akdyryp çykarmak.

PYÇAK, *at.* Bir zat kesmek üçin metaldan ýasalan gezlik, sowuk ýarag.

♦ **Pyçak arka** azajyk, birneme, sähelçe aradaşlyk. **Pyçak syrmak** eli pyçakly howp salmak, öldürjek

bolmak, pyçak gezemek. **Pyçak ýalamak** *gepl.d.* pyçaklamaga meýilli bolmak, pyçakly haýbat atmak.

PYÇAKLAMA, *iş ady.* Pyçaklamak ýagdaýy.

PYÇAKLAMAK, *işl.* Bedene pyçak sokmak, pyçak urmak.

PYÇAKLAMAKLYK, *iş ady.* Pyçaklamak ýagdaýy.

PYÇAKLAMAZLYK, *iş ady.* Bedene pyçak sokmazlyk, pyçak urmazlyk.

PYÇAKLANMAK, *işl.* Bedene pyçak sokulmak, pyçak urulmak.

PYÇAKLAŞMAK, *işl.* Biri-birini pyçaklamak.

PYÇAKLATMAK, *işl.* Pyçaklamaga mejbur etmek, pyçaklanmagyna mümkinçilik döretmek, ýol bermek.

PYÇAKLAÝYŞ, *iş. ady.* Pyçaklamak ýagdaýy.

PYGAMBER [py:ğammer] *at.* Allanyň buýruklaryny we habarlaryny ynsanlara ýetirýän şahs.

◊ **Pygamberler ýorgudy bolsun!** “düýş ýorýan adamyň ýorgudy çyn bolsun, hakykat bolsun” diýen manyda aýdylýan dileg.

PYGAMBERLIK [py:ğammerlik], *at.* Pygamberiň derejesi, pygamberiň ýagdaýy.

PYGAN [pyğa:n], *at, kön.s.* Ahy-nala, agy, yzlaşyk. *Bilbil hüjüm eýlän howaly baglar, Bilbil senden geçer; pygan eglenmez* (Magtymguly).

PYGYL [pyğyl], *at.* Ýaramaz pikir, erbet niýet, ýaman päl. *Onuň pygyl gowy däl.*

PYGYLly [pyğylly], *syp.* Ýaramaz pikirli, erbet niýetli, ýaman pälli. *Käbir bet pygylly adamlary paş etmeli* (R. Allanazarow).

PYKYRDAMA, *iş ady.* Pykyrdamak ýagdaýy.

PYKYRDAMAK, *işl.* Pykyrдыly gülmek, pykyr-pykyr etmek. *Gelin-gyzlar pykyrdap güldüler.*

PYKYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup pykyr-pykyr etmek. *Ýoldaşlary gülesleri gelmese-de, onuň göwni üçin pykyrdaşyp güleşdiler* (N. Pomma).

PYKYRDAWUK [pykyrdowuk], *syp.* Pykyrдыly ses çykarmak häsiýeti bar bolan, pykyrdap duran.

PYKYRDAÝYŞ, *iş ady.* Pykyrdamak ýagdaýy.

PYKYRDY, *at.* Pykyr-pykyr edip gülnende çykýan sesiň ady.

PYKYR-PYKYR, *s.ş. aňl. söz.* Pykyrdap gülnende çykýan sesler.

◊ **Pykyr-pykyr etmek** *ser. Pykyrdamak.*

PYLAN [pyla:n], Haýsydyr bir näbelli zady, wagty, orny aňladýan çalyşma. *Pylan kişi. Pylan adam. Pylan zat. Pylan wagt. Pylan ýerde.*

PYLANÇA [pyla:nça], *çal.* Näçe? diýen soraga jogap bolýan sözleriň ýerine ulanylýan çalyşma. *Pylança adam. Pylança wagt.*

PYLANKES [pyla:nkes], *çal, ser. Pylany.* *Ertir pylankeslere, pylankeslere telefon etmeli* (H. Ysmaýyłow).

PYLAN-PISMIDAN [pyla:n-pismida:n], *çal., ser. Pylan.* *Pylan-pismidan diýip, halys bizar petegimi çykardyňyz* (A. Nazarow).

◊ **Pylan zat diýip bilmezlik** biri, bir zat hakynda belli bir kesgitli zat aýtmazlyk, gowy ýa erbet diýip bilmezlik. *Men onuň ogluna pylan zat diýip biljek däl.*

PYLANY [pyla:ny], *çal.* Adamyň adynyň ýerine ulanylýan söz, pylan adam. *Pylany bilen ýoldaş boldum.*

PYLÇALMAK, *işl.* Biri tarapyndan ýokaryk gal-dyrylyp, ýere urulmak.

PYLÇAMAK, *işl.* Biriniň göwresini ýokaryk gal-dyryp, aýlap, ýeriň ýüzüne ýazmak, çalmak. *Göreş tutýanlaryň biri beýlekisiniň aýagyny ýerden üzägede, pylçap goýberdi.*

◊ **Pylçap urmak** ýere ýykamak, ýere ýazmak. *Biriniň aty ürküp, üstünde oturan eýesini pylçap urdy* (H. Derýaýew).

PYLÇAMAKLYK, *iş ady.* Pylçamak ýagdaýy.

PYLÇATMAK, *işl.* Pylçamagyna ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Göreşde ýykylan özüni garşydaşyna nädip pylçadandygyna düşünip bilmedi.*

PYLÇAYYŞ, *iş ady.* Pylçamak ýagdaýy.

PYNHAN [pynha:n], *syp.* Ogryn, gizlin, ýaşyryn; hiç kime duýdurman. *Garawullar bir pynhan ýerde garap durdular* (“Saýatly – Hemra”). *Emma jülgelerniň içine girseň, Çagyrrar özüniň iň pynhan öýne* (K. Gurbannepesow).

PYNHANLYK [pynha:nlyk], *at.* Pynhan ýagdaý, gizlinlik, ogrynlyk, ýaşyrynlyk.

PYNTYK, *at.* Agaçlaryň ýaprak, çybyk çykarýan gözi. *Pyntyga jan beren sähramyň ýeli* (G. Ezizow). *Alabaharyň mährine pyntyk ýaran daragtlaryň arasy bilen ýörediler* (N. Jumaýew).

PYNTYKLAMA, *iş ady.* Pyntyklamak ýagdaýy.

PYNTYKLAMAK, *işl.* Pyntyk ýarmak, pyntyk çykarmak. *Pyntyklap üzüm,allar; Gülläpdir erik-al-malar* (Ç. Aşyr).

PYNTYKLAMAKLYK, *iş ady.* Pyntyklamak ýagdaýy.

PYNTYKLAŞMAK, *işl.* Pyntyk ýaryp başlamak, pyntyk çykaryp başlamak (bir topar agaç hakynda). *Agaçlar pyntyklaşyp başladylar* (B. Soltannyýazow).

PYNTYKLAÝYŞ, *iş ady.* Pyntyklamak ýagdaýy.

PYŇKYRMA, *iş ady.* Pyňkyrmak ýagdaýy.

PYŇKYRMAK, *işl.* Saklanyp bilmän; birden batly gülüp goýbermek. *Men pyňkyranymy duýmandyryn* (B. Hudaýnazarow).

PYŇKYRTMAK, *işl.* Pyňkyrmaga mejbur etmek.

PYŇKYRYŞ, *iş ady.* Pyňkyryşmak ýagdaýy.

PYŇKYRYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup pyňkyryp gümek, özara pyňkyryp gülüşmek. *Çagalar ýene pyňkyryşdylar* (B. Kerbabaýew).

PYRGUN [pyrġu:n] **I**, *at, taryh.* Gadymy Müsürde patyşa, faraon. *Pyrgun patyşa.*

PYRGUN [pyrġu:n] **II**, *at, gepl.d.* Ata, düýä tirkelip sürülýän dört tigrirli araba. *Ol obanyň gyrasyna geleninden pyrgundan towsup düşdi-de, tüssäniň içinde gözden ýitdi* (H. Ysmaýylov).

PYRKA, *at, k.d.* Topar, partiýa. *Adamzadyň kaýsy pyrka, kowmy sen?* (Zynhary).

PYRKAT *at, k.d.* Aýrallyk. *Şum pelekde ýok utanç, saldy-la pyrkat hilesin* (Magtymguly).

PYRKYLDAMA [pyrkyllama], *iş ady.* Pyrkyldamak ýagdaýy.

PYRKYLDAMAK [pyrkyllamak], *işl.* Bir zat çala täsir edende pyrk edip ýarylmak ýa-da döwürmek. *Pyçagyň uýy çala galtaşan dessine waharman pyrkyldap çylgym jaýryk atdy. Çyra çüýşesini seresap saklamasaň, birden pyrkyldap gider.*

PYRKYLDAMAKLYK [pyrkyllamaklyk], *iş ady.* Pyrkyldamak ýagdaýy.

PYRKYLDATMAK [pyrkyllatmak], *işl.* Burnunyň içini arassalamak üçin arasyny kesip-kesip, batly howa çykarmak. *Burnuna gar kepegi girip, Meleguş temegini pyrkyldadýardy* (B. Kerbabaýew).

PYRKYLDAÝÝŞ [pyrkyllaýýş], *iş ady.* Pyrkyldamak ýagdaýy.

PYRKYLDY [pyrkyly], *at.* Bir zat döwlen, ýarylan wagtynda pyrk edip çykýan sesiň ady.

PYRLAMA, *iş ady.* Pyrlamak ýagdaýy.

PYRLAMAK, *işl.* 1. Bir zady (mysal üçin, igi) elin bilen bat berip, öz okunyň daşynda aýlamak. *Ýaňy igini eline alyp, pyrlamaga başlan Nabat ümsümligi bozdy* (A. Gowşudow). 2. Ýelgamagy şemala tutup ýa-da saklap durkaň öňe tarap ylgap pyrlandyrmak. *Ýelgamagy pyrlamak.* 3. Çaganyň iki elinden tutup, ýerden ýokarda öz daşyndan aýlamak. *Çagany daşynda pyrlamak.*

PYRLAMAKLYK, *iş ady.* Pyrlamak ýagdaýy.

PYRLAMPAÇ [pyrlampa:ç], *at.* 1. Çagalaryň biri-biriniň elinden tutup, gezekme-gezek aýlap oýnaýan oýny. 2. Üstüne münlup, aýlanylyp uçulýan enjam.

PYRLANDYRMAK [pyrlannyrmak], *işl.* Aýlap hereket etdirmek.

PYRLANMAK, *işl.* 1. Bir zat (mysal üçin, ik) okunyň daşynda aýlanmak. *Onuň öwrendekli elinde ik pyrlanyp ugrady* (A. Atajanow). 2. Öňünden urýan şemalyň, ýelin täsiri bilen ýelgamagy aýlamak. 3. Duran ýerini üýtgetmän, töwerek şekilinde aýlanmak. *Gyzjagaz iki elini gerip, ýýkylman pyrlanyp durdy.* 4. göç.m. Gowy görünmek, ýaranmak üçin birine öte hyzmat

etmek, daşynda hozanak bolmak, pyr-pyr aýlanmak. *Äriniň daşynda onuň ýaly pyrlanýan aýal az-azdyr.*

PYRLANYŞMAK, *işl.* Yzygiderli pyrlanyp durmak (birnäçe pyrlanýan zat, adam hakynda).

PYRLAŞMAK, *işl.* 1. Pyrlamaga kömek etmek. 2. Birnäçe bolup, bilelikde pyrlamak. *Garry aýallar ellerindäki iklerni pyrlaşyp, ik egirýärdiler.*

PYRLATMAK, *işl.* Pyrlamak işini başga birine etdirmek. *Oglanjyklar ellerindäki ýelgamaklaryny pyrladyp, iki-baka at salýardylar.*

PYRLAWAÇ [pyrlowa:ç], *at, ser.* **Ýelgamak.** *Çagalar pyrlawaçlaryny ýele tutup ylgaşýardylar.*

PYRLAÝÝŞ, *iş ady.* Pyrlamak ýagdaýy.

PYR-PYR: pyr-pyr aýlanmak 1) çalt-çalt, yzly-yzyna aýlanmak. 2) yhlasly hyzmat etmek. *Biçäre Gülaýym Ärhasanyň daşyndan pyr-pyr aýlandy ("Görogly").*

PYRRA: pyr-ra öwürlmek (aýlanmak) dessine, basym, çalt, derrew, birden yzyňa dolanmak ýa-da aýlanyp başlamak. *Aman yzyňa pyr-ra öwürildi.*

PYRRYK, *syp., gepl.d.* Biderek azap. *Işler-ä paşmady, bar edenimiz pyrryk boldy.*

PYRRYLDAK [pyrryllak], *at.* Sapalak, hile, pirim.

PYRRYLDAKÇY [pyrryllakçy], *at.* Sapalakçy, hilegär, pirimçi, pyrryldak gurýan adam. *Ol tüýs baryp ýatan pyrryldakçy eken.*

PYRTYKAL [pyrtyka:l], *at.* 1. Tropik we subtropik howaly ýerlerde bitýän sitrus agajy. 2. Şol agajyň çala gyzył öwüşýän sary reňkli, turşumtyk-süýji tagamly, ýumşak gabykly miwesi.

PYS, *s.ş. aňl.söz.* Köplenç, tigris ýelini goýberip, pyssaranda we başga ýagdaýlarda ýuwaşlyk bilen çykýan ses.

◊ **Pys bolmak** puç bolmak, puja çykamak, netijesiz bolmak; ugry gaçmak, ýaramazlaşmak. **Pys geçmek** puç geçmek, boş geçmek, sowa geçmek, degmezlik. *Atylan ok pys geçdi.*

PYSSARMA, *iş ady.* Pyssarmak ýagdaýy.

PYSSARMAK, *işl.* 1. Ýeli gitmek, ýeli boşamak. *Maşynyň tigri pyssardy.* 2. Bir zatdan basylyp ejizlemek, ruhdan düşmek, müzzermek. *Mellegi gowy tanaýanlar bolsa onuň häzirki zemzen ýaly çişişiniň deşilen tulum ýaly pyssarjagyny gowy bilýärdiler* (B. Kerbabaýew). 3. *gepl.d.* Myssarmak.

PYSSARMAKLYK, *iş ady.* Pyssarmak ýagdaýy.

PYSSARTMAK, *işl.* Bir zady pyssarar ýaly etmek.

PYSSARYŞ, *iş ady.* Pyssarmak ýagdaýy.

PYSSARYŞMAK, *işl.* Birnäçe zat pyssarmak. *Gawunlar ýumşap pyssaryşypdyr.*

PYSSYLDAMA [pyssyllama], *iş ady.* Pyssyldamak ýagdaýy.

PYSSYLDAMAK [pyssyllamak], *işl.* Pyssyldyly ses çykmak, pyssyldyly seslenmek. *Ok hem tüpeňden çykan badyna unly halta degen ýaly bolup, pyssyldaýdy* (“Edebiýat we sungat”).

PYSSYLDATMAK [pyssyllatmak], *işl.* Pyssyldyly ses çykarmak.

PYSSYLDAÝYŞ [pyssyllaýyş], *iş ady.* Pyssyldamak ýagdaýy.

PYSSYLDY [pyssylly], *at.* Ýel berlende, ýel çykanda we ş.m. arkaly ýuwaşjadan çykýan sesiň ady.

PYSSY-PYJURLYK [pyssy-pju:rluk], *at.* Agzalalyk döretmek bilen meşgullyk, gara ýürekliik, ýaramazlyk. *Näme, seniň edip ýören pyssy-pyjurlygyny il bilmeýämişi?* (“Edebiýat we sungat”).

PYSYRDAMA, *iş ady.* Pysyrdamak ýagdaýy.

PYSYRDAMAK, *işl.* Guşjagaz çalt-çaltan ganatlaryny kakanda pysyrdyly ses çykmak, pysyrdyly seslenmek, pysyr-pysyr etmek. *Guşjagazyň-da çüňkiünden tutup, aşak sallasaň, pysyrdaýar* (A. Durdyýew).

PYSYRDAMAKLYK, *iş ady.* Pysyrdamak ýagdaýy.

PYSYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe ýa-da köp guş pysyrdamak. *Serçeler guma agynaşyp pysyrdaşýardylar.*

PYSYRDATMAK, *işl.* Ganatlaryny pysyrdyly seslendirmek. *Çaga kepderiler uçup bilmän, ganatlaryny pysyrdadýardy.*

PYSYRDAÝYŞ, *iş ady.* Pysyrdamak ýagdaýy.

PYSYRDY, *at.* Guşlaryň ganatynyň pysyrdama-gyndan we ş.m. sebäpli çykýan sesiň ady. *Guşlaryň pysyrdysy eşidilýär.*

PYSYR-PYSYR, *s.ş. aňl.söz.* Guşjagaz çalt-çaltan ganatlaryny kakanda çykýan sesler.

◊ **Pysyr-pysyr etmek** *ser. Pysyrdamak.* *Çaga guş uçup bilmän, pysyr-pysyr etdi.*

PYŞBAGA [pyşba:ğa], *at.* Üstki çanagy güberçek, aşaky çanagy ýasy buýnuz gabykly, gysga aýakly süýreniji jandar. *Pyşdyl, pyşdyl, pyşbaga, Pyşdylap gider daga* (Sanawaç).

PYŞDYL, *at. gepl.d., ser. Pyşbaga.*

PYŞDYLDAMA, *iş ady.* Pyşdyldamak ýagdaýy.

PYŞDYLDAMAK [pyşdyllamak], *işl.* Aýaklaryny ýuwaş basyp ýöremek. *Aňyrdan elini arkasyna tutup, pyşdyldap gelen Näzik eje onuň edýän işlerini synlady* (B. Öwezow).

PYŞDYLDAŞMAK [pyşdyllaşmak], *işl.* Birnäçe adam, at aýaklaryny ýuwaş basyp ýöremek. *Öz maýdalyna pyşdyldaşyp gelýän ýabylar gumuň ýapysyna dyrmaşyp başlady* (“Edebiýat we sungat”).

PYŞDYLDAÝYŞ [pyşdyllaýyş], *iş ady.* Pyşdyldamak ýagdaýy.

PYŞDYLDY [pyşdyly], *at.* Aýaklary ýuwaş basyp ýörelende çykýan sesiň we emele gelýän şekiliň ady.

PYŞDYLÝAKA, *at.* Gartaşan adamlaryň köynekleriniň ýakasynyň iki egniň üstünden açylyşynyň bir görnüşi. *Ol içki syrny töweregindäkilere duýdurmazlyk niýeti bilen pyşdylýaka köýnegini ýelpedi* (B. Kerbabaýew).

PYŞGYRMA [pyşgyrma], *iş ady.* Pyşgyrmak ýagdaýy.

PYŞGYRMAK [pyşgyrmak], *işl.* 1. Sowuklanynda we ş.m. ýagdaýda agyz boşlugyndan, burundan zarp bilen her hili nem gatyşykly howa çykarmak. *Birden ol tarapdan hokranan atyň, pyşgyran düýäniň sesi eşidildi* (B. Soltannyýazow). 2. *gepl.d.* Bir zat hakynda ýañzytmak, aýtmak, diýmek. *Mergen onuň sebäbini sorap durmady-da, ilki bilen onuň özüniň pyşgyraryna garaşdy* (“Edebiýat we sungat”).

PYŞGYRMAKLYK [pyşgyrmaklyk], *iş ady.* Pyşgyrmak ýagdaýy.

PYŞGYRTMAK [pyşgyrtmak], *işl.* 1. Agyz boşlugyndan, burnundan zarp bilen her hili nem gatyşykly howa çykartmak. 2. *gepl.d.* Bir zat hakynda ýañzytdyrmak, aýtdyrmak, diýdirmek.

PYŞGYRYŞ [pyşgyryş], *iş ady.* Pyşgyrmak ýagdaýy.

PYŞGYRYŞMAK [pyşpyryşmak], *işl.* Birnäçe adam bilelikde pyşgyrmak. *Üşediňizmi, baryňyz pyşgyryşyp otyrsyňyz?*

PYŞŞYK, *syp., ser. Paşşyk.* Burny pyşşyk adam.

PYŞŞYLDAMA [pyşşyllama], *iş ady.* Pyşşyldamak ýagdaýy.

PYŞŞYLDAMAK [pyşşyllamak], *işl.* Yzly-yzyna paşşyldyly seslenmek. *Agyr ýük astynda galan ýaly pyşşyldady.*

PYŞŞYLDATMAK [pyşşyllatmak], *işl.* Agyr dem alnanda, burnuň hyşşyldatmak.

PYŞŞYLDY [pyşşylly], *at.* Agyr dem alnanda çykýan hyşşyldyly sesiň ady.

PYŞT, *at.* 1. Ata-baba nesli taýdan garyndaşlyk, arka, tohum-tiç. 2. Guzlaýan towugyň tohumy.

◊ **Ýedi pyşdyna ýetmek** tohum-tijine sögmek.

PYŞYRDAMA, *iş ady.* Pysyrdamak ýagdaýy.

PYŞYRDAMAK, *işl.* Örän ýuwaş gürlmek, pysyr-pysyr edip geplemek. *Ol ýoldaşynyň gulagyna bir zatlar pysyrdady.*

PYŞYRDAMAKLYK, *iş ady.* Pysyrdamak ýagdaýy.

PYŞYRDAŞMAK, *işl.* Biri bilen bile pysyrdap gürlaşmek.

PYŞYRDATMAK, *işl.* Pysyrdyly ses çykarmak.

PYŞYRDAÝYŞ, *iş ady.* Pysyrdamak ýagdaýy.

PYŞYRDY, *at.* Gaty ýuwaş geplenende çykýan sesiň ady. *Göýä diýersiň çawuş çakýan ýaly, pyşyrdy bilen sözledi* (B. Kerbabaýew).

PYŞYR-PYŞYR, *s.ş. aňl. söz.* Gaty ýuwaş geplenende çykýan we eşidilýän sesler. *Pyşyr-pyşyr edip oturma-da, eşitdirip gürläber.*

PYT, *s.ş. aňl. söz.* Kiçiräk zat ýere gaçanda çykýan ses. *Pyt edip ýere gaçan zat kiçijik gutyň ekenmi?*

PYTANAK, *at.* Käbir agaçlaryň şahalaryna çykýan ujy ýiti ösüntgi.

PYTANAKLY, *syp.* Pytanak-pytanak bolup duran, pytanagy bar bolan. *Pytanakly agaç.*

PYTDYLDAMAK [pytdyllamak], *işl.* 1. Pyt-pyt edip ýöremek (aýak bitip ugran çaga hakynda). *Pytdyldap ýöremek.* 2. *ser. Mytdyldamak.*

PYTDYLDY [pytdylly], *at.* Pytdyldap ýörelende çykýan aýak sesi.

PYTDY-SYTDY, *at.* Bolgusyz, biderek güm-mi-süm-mi, ugursyz gep, gürrüň. *Pökgen oýan-buýan, pytdy-sytdy sebäpler görkezdi* (A. Gowşudow).

PYT-PYT, *s.ş. aňl. söz.* 1. Kiçiräk zatlar yzly-yzy-na ýere gaçanda çykýan sesler. *Bir zatlaryň pyt-pyt edip ýere gaçanyňy aňdym.* 2. Ýaňy aýak bitip ugran çagajyk aýagyny yzly-yzy-na ýere basanda çykýan sesler. *Çagajyk aýaklaryny pyt-pyt edip ýere basyp ýöräp ugrady.*

PYTLAMAK [pytylamak], *işl.* Kiçiräk bir zat pyt edip ýere gaçmak. *Keçän üstüne pytlap düşen zat näme?*

PYTRAMA [pytyrama], *iş ady.* Pytramak ýagdaýy.

PYTRAMAK [pytyramak], *işl.* 1. Bitin zat ownuk böleklere bölünip dargamak. *Ýekedaban bilen üstünden urlan daş bölegi pytrap gitdi.* 2. Meňzeş zatlardan durýan tutuş zat bir täsir bilen seçelenip gitmek, ýaýrap gitmek. *Düzüm monjugyň sapagy üzülip, monjuklaryň her haýsy bir ýere pytrap gitdi.* 3. Üýşüp duran adamlaryň her haýsy bir tarapa gitmek, dagamak. *Çagalar ertir ýene gizlenpeçek oýnamaga ýygnanyşmagy wadalaşyp pytradylar.*

PYTRAMAKLYK [pytyramaklyk], *iş ady.* Pytramak ýagdaýy.

PYTRAMAZLYK [pytyramazlyk], *iş ady.* Pytramak hereketi amala aşmazlyk (*pytramak* sözüniň 1, 2, 3 manylary boýunça).

PYTRAŇŇY [pytyraňňy], *syp., at.* 1. Her haýsy bir tarapa pytrap giden, ýaýrap ýatan, selçeň, dagynyk. 2. Dogan-garyndaş, ilen-çalan, tohum-tiç. *Onuň pytraňňysy köpdür, ýeke dälir.*

PYTRAŇŇYLYK [pytyraňňylyk], *at.* Pytraňňy ýagdaýda bolmaklyk, dagynyklyk, selçeňlik.

PYTRAŞMAK [pytyraşmak], *işl.* Birnäçe zat, birtopar adam pytramak. *Ýere gaçan salkymyň üzüm däneleri pytraşyp ýatyr. Çagalar pytraşyp gitdi.*

PYTRATMAK [pytyratmak], *işl.* Her haýsyny bir tarapa dagadyp goýbermek, ýaýratmak, seçelendirmek, dargatmak.

PYTRAÝYŞ [pytyraýyş] *iş ady.* Pytramak ýagdaýy.

PYÝADA [pyýa:da], *syp., hal.* 1. Gatnaw serişdesiz barýan, ulagsyz. *Zynhary eşegine-de münmän, pyýada ýola düşdi* (“Edebiýat we sungat”). 2. *gepl.d.* Erkek adam. *Bu pyýadanyň beden gurluşynda, hereketinde berklik, zähmetsöýerlik, çydamlylyk görnüp durdy* (H. Derýaýew). 3. Küşdün iň kiçi ähmiýetli çöpüniň ady. *Ol oýnuň başynda pyýadasyny mugt berdi.*

PYÝADAKAZY [pyýa:daka:zy], *at.* Nika gyýlanda, gyz bilen ýigidiň nika razylygyny alýan adam, nika şaýady. *Bellediler goşa pyýadakazy, Gitdi solar gyzdan almaga sözi* (B. Kerbabaýew).

PYÝADALAMAK [pyýa:dalamak], *işl.* Ulagdan peýdalanman, öz aýagyň bilen ýöremek.

PYÝALA [pyýa:la], *at.* Käse. *Bir pyýala suw.*

PYZDYRMAK [pyzzyrmak], *işl.* 1. El ýa-da aýak bilen pyzmaga mejbur etmek, pyzmagyny gazanmak; pyzmaga ýol bermek. 2. Birini işinden, wezipesinden aýyrtmak, kowdurmak. *Seni işiňden pyzdyrýaryn.*

PYZMA, *iş ady.* Pyzmak ýagdaýy.

PYZMAK, *işl.* 1. Bir zady ýatan ýerinden galdyрман, ýeriň ýüzi bilen itmek. *Babaly eliniň tersi bilen kagyzy yzyna pyzdy* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Işden boşatmak, işinden aýyrmak, kowmak.

PYZMAKLYK, *iş ady.* Pyzmak ýagdaýy.

PYZYLMAK, *işl.* 1. Bir zat duran ýerinden itilmek. *Aýagyndan sypan galoşy pyzylp, arkan entän Äşebibi ýykylman, köwşüni çalasyn geýdi-de, ýumrugyny gezedi* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* İşinden boşadylmak, aýrylmak, kowulmak.

PYZYŞ, *iş ady.* Pyzmak ýagdaýy.

PYZYŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe zady pyzyp çykamak.

PYZYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup pyzmak. *Gezek-me-gezek ylgaşyp çykyp, telpik pyzyşardylar* (A. Gowşudow).

PYZZYLDAMA [pyzzyllama], *iş ady.* Pyzzyldamak ýagdaýy. *Öl odunyň pyzzyldamasy galmady.*

PYZZYLDAMAK [pyzzyllamak], *işl.* Gyzgyn zada, oda suw syçranda, öl odun ýakylanda we ş.m. ýagdaýda pyzzyldyly ses çykyp ýanmak.

PYZZYLDATMAK [pyzzyllatmak], *işl.* Pyzzyldyly ses çykarar ýaly etmek. *Pyzzyldadyp ýakmak.*

PYZZYLDAÝYŞ [pyzzyllaýyş], *iş ady.* Pyzzyldamak ýagdaýy. *Çary agaň köne maşynyň pyzzyldaýyş traktoryňkydan hem beterd.*

PYZZYLDY [pyzzylyly], *at.* Gyzgyn zada, oda suw syçranda, öl odun ýakylanda we ş.m. ýagdaýda döreyän sesiň ady.

R

R, Türkmen elipbiýiniň ýigirmi birinji harpy.

RABAT [yrava:t], *at, köň.s.* Gala, berkitme. *Tahyr üçin kanda rabat salarlar* (“Zöhre – Tahyr”).

RADAR [rada:r], *at.* Radiotolkunlar arkaly giňişlikdäki zatlaryň ýerleşýän ýerini anyklamak we ulaglaryň tizligini kesgitlemek üçin ulanylýan enjam.

RADIO [yra:dyýo / yra:dyýa], *at.* **1.** Elektromagnit tolkunlarynyň kömegi bilen sesleri we belgileri aradaşlyga bermek we kabul etmek usuly. **2.** Şol usul bilen ses kabul edýän enjam.

RAFYK [yrafy:k], *at, k.d.* Ýoldaş, ülpet. *Söýeni söý, söýene sen bol rafyk, Söýmedikden yrak eýle özüňni* (Magtymguly).

RAGBAT [yrağvat], *at.* Hereket edip bilmäge mümkinçilik berýän ysgyn, güýç, kuwwat, tap, mejal. *Köp geplemäge ragbatym ýokdy* (H. Meläýew).

RAGBATSYZ [yrağvassyz], *syp.* Ragbaty bolmadyk, ysgynsyz, güýçsüz, kuwwatsyz. *Ol ragbatsyz ýagdaýda bir elini ýere direýşine doňup galdy* (H. Derýaýew).

RAGBATSYZLYK [yrağvassyzlyk], *at.* Ragbaty ýokluk, ysgynsyzlyk, güýçsüzlük, kuwwatsyzlyk.

RAGNA [yrağna:], *at.* **1.** *ösüml.d.* Ýakymly ys ýaýradýan gülün ady. *Eý ýaranlar, bir ýüzi gül Aýa aşyk bolmuşam, Barçalar maksudy – gül ragnaýa aşyk bolmuşam* (Magtymguly). **2.** *göç.m.* Owadan, görmegeý, syratly. *Aldy janyň ýüzi enwer, kamaty ragna ýigit* (“Zöhre – Tahyr”). **3.** Gyza dakylýan at.

RAGNALYK [yrağna:lyk], *at, k.d.* Owadanlyk, görmegeýlik, syratlylyk.

RAHAT [yra:hat], *syp.* **1.** Asudalyk, parahatlyk. *Rahat durmuş. Gijäňiz rahat bolsun* (Dileg). **2.** Ynjalykly, ümsüm, arkaýyn ýagdaýy. *Rahat uka gitmek. Rahat ýatyp-turanyň nämä degmeýär. Rahat oturyň.* **3. ser.** Rahatlyk. *Biakyllar heňnam gurar, Eşret isläp rahat bile* (Magtymguly).

RAHATLANDYRMAK [yra:hatlannymak], *işl.* Rahatlanar ýaly etmek, köşeşdirmek, birahatlygynyň ýok etmek, aýyrmak. *Onuň sözleri meni rahatlandyrdy.*

RAHATLANMA [yra:hatlanma], *iş ady.* Rahatlanmak ýagdaýy. *Lukmanyň eminden rahatlanma tapan nähoş uka gitdi.*

RAHATLANMAK [yra:hatlanmak], *işl.* Rahat bolmak, ynjalmak, köşeşmek. *Deňiz birneme rahatlandy.*

RAHATLANMAKLYK [yra:hatlanmaklyk], *iş ady.* Rahatlanmak ýagdaýy.

RAHATLANMAZLYK [yra:hatlanmazlyk], *iş ady.* Rahatlanyp bilmezlik.

RAHATLANYŞ [yra:hatlanyş], *iş ady.* Rahatlanmak ýagdaýy. *Ýüreginden önen balasynyň rahatlanysyny gören enäniň ýüzi ýagtylyp gitdi.*

RAHATLAŞMAK [yra:hatlaşmak], *işl.* Birneme rahatlanmak, ýuwaş-ýuwaşdan rahatlyk aralaşmak.

RAHATLYK [yra:hatlyk], *at.* **1.** Asuda ýagdaý, goh-galmagal ýokluk, ümsümlik, dynçlyk. **2.** Ruhy taýdan rahat, gorky-ürküsiz ýagdaý, arkaýynlyk. *Biriniň rahatlygyny bozmak. Jany rahatlyk tapan çaga ertire çenli ýatdy.*

RAHATSYZ [yra:hassyz], *syp.* Rahady ýok, birahat.

RAHATSYZLANMAK [yra:hassyzlanmak], *işl.*

Birahat bolmak, rahadyň gaçmak, ynjalyksyzlanmak.

RAHATSYZLYK [yra:hassyzlyk], *at.* Rahady ýok, birahat ýagdaý. *Ýaşayyş şertleriniň rahatsyzlygy aradan aýryldy.*

RAHMAN [yrahma:n], *syp.* **1.** Rehimli, rehim edýän. **2.** Alla Tagalanyň bir ady. *Rahman aýdar: “Nebis umydyň üzegoy”* (Magtymguly). **3.** Oglana dakylýan at.

RAKETA [rake:ta], *at.* **1. teh.** Öz massasynyň bir bölegini taşlan wagtynda ýüze çykýan reaktiw güýjüň hasabyna hereket edýän uçujy apparat. **2. harb.** Silindr şekilli, uç tarapy çowly reaktiw söweş topy, snaryad.

RAKS [yrakys], *at, k.d.* Oýun, tans.

◊ **Raks etmek** tans etmek; oýnamak. *Magtymguly, ol mekanda meks etdi, Şyhlar turdy, ýigitler deý raks etdi* (Magtymguly).

RAKYP [yraky:p], *at.* **1.** Duşman, keseki, ýat. *Rakyp duýsa, bizi kylar äşgärä, Melamat köp bolar, tow düşer ara* (“Zöhre – Tahyr”). **2. göç.m.** Mähirli, rehimli, mähriban, rehimdar. *Eje! Heý dünýäde senden eziz, senden rakyp adam barmyka?* (T. Gurbanow).

RALLI [yra:lly], *at, sport.* Ýörite taýýarlanylýan awtoulaglarda, motosikllerde geçirilýän köp günlük sport ýaryşlary. *...“Ýüpek ýoly – 2009” rallisiniň gurmaçylyk komitetiniň ýokary Kubogyna mynasyp bolmagy milli Liderimiziň halkara ykrarnamasyna eýe bolýandygyny aňyryňany bilen subut edýär* (“Saglyk”).

RAM [yra:m], *at.* Öwrenilen endik

◊ **Ram bolmak** endige öwrülme. **Ram etmek** endik etmek.

RAS [yra:s], *gepl.d., ser.* **Rast.**

RASLAMA [yra:slama], *iş ady.* Raslamak ýagdaýy.

RASLAMAK [yra:slamak], *işl.* Özüni dürsemek, demiňi-dynjyňy almak. *Aljyran gyzymyz özüň raslap, Aýlawly bir jogap tapyldy toslap* (A. Kekilow).

RASLAMAKLYK [yra:slamaklyk], *iş ady.* Raslamak ýagdaýy.

RASLAMAZLYK [yra:slamazlyk], *iş ady.* Özünü dürsemezlik.

RASLATMAK [yra:slatmak], *işl.* Raslamaga mümkinçilik bermek.

RAST [yra:s], *hal.* Dogry, çyn. *Nadan köňli ýalغان söze rast diýr* (Magtymguly).

◊ **Rast gelmek** gabat gelmek, dogry gelmek, miýesser bolmak.

RASTLAMAK [yra:slamak], *işl.* 1. Ýürege, göwne jaý etmek, anyklamak. *Rastlap aýtmak. Rastlap gürrüň bermek.* 2. Dogry gönükdirmek, dogrulamak, gönülemek. *Mawynyň nyşanadan rastlap atan soňky oklary biderek hem geçmedi* (B. Kerbabaýew). *Nyşana rastlap atmak. Akgyz rastlap onuň ýagyrynysyna depdi* (“Edebiýat we sungat”).

RAWY [yra:wy], *at, köň.s.* Geçmişde bolup geçen wakalar hakda rowaýatlar aýdýan adam, gürrüňçi, hekaýa aýdyjy, hekaýaçy, rowaýatçy. *Rawylar andag rowaýat kylarlar kim, gadym zamanda Müsür welaýatynda Hysraw diýen bir patyşa bar erdi* (“Hüýrlukga – Hemra”).

RAÝ [yra:ý] **I**, *at.* Bir zada bolan isleg, niýet, göwün, meýil, pikir. *Aşyk bolan maşşuk raýyny ýykmaz* (Magtymguly). *Ol atynyň başyny çekip, raýyna goýberdi.*

◊ **Raýyny ýykmazlyk** göwnüni ýykmazlyk, göwnüni syndyrmazlyk. *Çaganyň raýyny ýykmaň.*

RAÝ [yra:ý] **II: raý bolmak** çasmak, bihuş bolmak, huşuňy ýitirmek, özüňden gitmek. *Raý bolan çaga ýaly, çiş arkan gaýşdy* (“Edebiýat we sungat”).

RAÝAT [yra:ýat], *at.* Belli bir döwletin resmileşdirilen ýaşajysy, bir döwletin raýatlygyndaky adam.

◊ **Raýat jemgyýeti** azat raýatlaryň we meýletin dörän guramalaryň döwlet bilen bilelikde ösen hukuk gatnaşyklaryny döredýän jemgyýeti.

RAÝATLYK [yra:ýatlyk], *at.* Bir döwletin raýaty bolmaklyk.

RAÝDAŞ [yra:ýdaş], *syp.* Belli bir mesele, iş, hereket boýunça pikirdeş, meslekdeş, duýgudaşlyk bildirýän. *Kärdeşleri alymyň ylmy pikirlerine raýdaşlygyny bildirdiler.*

RAÝDAŞLYK [yra:ýdaşlyk], *at.* Raýdaş ýagdaýda bolmaklyk, ylalaşykly gatnaşyk, biri-biriňe bolan duýgudaşlyk, pikirdeşlik. *Işgärleriň özara raýdaşlygy myhmanda içki guwanç duýgusyny döredýär.*

RAÝON [yra:ýo:n], *at, taryh.* TSSR döwründe oblastlaryň içindäki kiçi administratiw-çäk birligi. *Ol kimdir birine ýardamynyň degjegini bilse, raýon merkezine, hatda Aşgabada gidip gelmäge-de ýaltanmaýar, garaňky düşensoň bolsa, daşyna adamlary üý-*

şürüp, türkmeniň geçmişinden gyzyklydan-gyzykly wakalary gürrüň berýär (Gurbanguly Berdimuhamedow. Döwlet guşy).

RAÝYŞ [yra:ýyş], *at.* Ýap gazylanda iki tarapa oklanyp çykarylýan gum, üşürilen gum seňneri. *Gatlanyň raýyşy.*

RAÝYŞLY [yra:ýyşly], *syp.* Gyrasyna, kenaryna raýyş galdyrylan. *Belent raýyşly ýap.*

RAZ [ra:z], *at, k.d.* Gizlin gürrüň, syr.

◊ **Raz aýdysmak** ikiçäk gürlleşip, içki syryňy äşgär etmek. *Çölde gezdi raz aýdysyp halyk bile* (Magtymguly).

RAZY [yra:zy], *hal.* 1. Bir zada özüniň razylygyny bildirýän, razyçylyk berýän, ylalaşýan. *Kimde-kim şol teklibe razy bolsa, goluny galdyrsyn* (B. Kerbabaýew). 2. Birinden göwni hoş bolan, hoşal. *Men senden razy.*

RAZYÇYLYK [yra:zy:çylyk], *at, ser.* **Razylyk.** *Guda bolmaga razyçylyk berdi.*

RAZYLAŞDYRMAK [yra:zy:laşdyrmak], *işl.* Biri-birinden närza adamlary ylalaşdyrmak. *Dawagärleri razylaşdyrmak.*

RAZYLAŞMA [yra:zy:laşma], *iş ady.* Razylaşmak ýagdaýy.

RAZYLAŞMAK [yra:zy:laşmak], *işl.* 1. Razy bolmak, razylyk bildirmek, razylyk bermek, ylalaşmak. *Ol ahyry pikirim bilen razylaşdy.* 2. Ölümlü hassa “razy bol” diýip hoşlaşmak.

RAZYLAŞMAKLYK [yra:zy:laşmaklyk], *iş ady.* Razylaşmak ýagdaýy.

RAZYLAŞMAZLYK [yra:zy:laşmazlyk], *iş ady.* Razy bolmazlyk, ylalaşmazlyk; hoşlaşmazlyk (agyr hassa bilen).

RAZYLAŞYK [yra:zy:laşyk], *at.* Bir mesele, pikir hakda özara ylalaşyk. *Ýagşysy, razylaşyk etmek gerek* (“Görogly”).

RAZYLAŞYS [yra:zy:laşys], *iş ady.* Razylaşmak ýagdaýy. *Bu razylaşysyň çig, ak göwünden razylaş.*

RAZYLYK [yra:zy:lyk], *at.* 1. Razy bolmaklyk, razyçylyk. *Men oňa öz razylygym bilen gelyňimi beýan etdim* (“Görogly”). 2. Bir zatda göwni hoşluk, bir zat üçin minnetdarlyk, hoşallyk. *Ol razylyk bilen başyny atdy.*

RE [re:] **I**, *at.* Saz ýazgysyndaky ikinji ses.

RE [re:] **II**, *at.* Türkmen milli elipbiýiniň ýigrimi birinji harpynyň ady.

REAKTIW [reakti:v], *syp., teh.* Hereketlenýän jisime şol jisimden çykyp, onuň ugrunyň tersine hereket edýän jisim akymynyň (gaz, bug we ş.m.) yza depýän güýjüniň täsiri netijesinde döreýän herekete degişli. *Reaktiw hereket. Reaktiw hereketlendiriji (motor). Reaktiw uçar.*

REDA [reda:], *at, k.d.* Ruhanylaryň geýýän dony. *Hygenim awy sandym, geýgenim reda bildim. Şunça köýdüm, ýar-dostlar, örtendim, eda boldum* (Magtymguly).
2. Derwüşleriň omuzlaryna atýan, gerek ýerinde namazlyk we ýorgan deregine ulanýan ýüň matasy.

REDAKSIÝA [ireda:ksyýa], *at. 1.* Çap etmek üçin biri tarapyndan tertibe salnan, düzedilen iş. **2.** Neşir ediljek işleri çapa taýýarlaýan edara we onuň jaýy.

REDAKTOR [ireda:ktyr], *at. 1.* Neşir, çap ediljek işleri gözden geçirip, tertibe salýan, redaktirleýän adam. **2.** Gündelik metbugatyň, gazetiniň, žurnalyň jogapkär ýolbaşçysy.

REFORMA [refo:rma], *at.* Haýsydyr bir zady (oba hojalygyny, bilim ulgamyny we ş.m.) özgertmeklik, üýtgedip gurmaklyk.

REHIL [irehil], *at, kön.s.* Üstünde kitap goýup okamaga hyzmat edýän açylyp-ýapylýan ganat şekilli tagta.

REHIM [irehim], *at.* Biriniň agyr, gözgyny halyna, ýagdaýyna, çekýän gam-gussasyna, hasratyna bildirilýän duýgudaşlyk, şepagat. *Hany seniň enä bolan rehimiň?* (B. Kerbabaýew).

♦ **Rehimi inmek (gelmek)** biriniň agyr ýagdaýyna nebsiň agyryp, dözmezlik etmek. *Garry onuň bolup oturyşyny görüp, oňa nebsi agyrdy hem-de rehimi indi* (N. Saryhanow). *Kim bilsin, ne pikir geçýär başyndan, Emma rehmiň gelýär, görseň daşyndan* (A. Kekilow).

REHIMDAR [irehimda:r], *syp.* Kalby rehinden doly, rehimli.

REHIMDARLYK [irehimda:rlyk], *at.* Kalby rehinden dolulyk, rehimlilik.

REHIMLI [irehimli], *syp.* Birine ýa-da bir zada rehimi gelýän, rehim edýän, ýüregi ýuka, şepagatly, rehimdar. *Rehimli adam.*

REHIMLILIK [irehimlilik], *at.* Rehimi barlyk, rehimli bolmaklyk, rehimdarlyk, rehim-şepagatlylyk. *Rehimlilik etmek.*

REHIMSIZ [irehimsiz], *syp.* Hiç zada rehimi gelmeýän, rehim etmeýän, rehim-şepagatsyz, birehim. *Rehimsiz zalymlar bagry daş bolar, Barar ýere kesek atyjy bolma* (Magtymguly).

REHIMSIZLENMEK [irehimsizlenmek], *işl.* Rehimsiz bolup başlamak, birehim bolmak. *Rehimsizlenip başlamak.*

REHIMSIZLIK [irehimsizlik], *at.* Rehimsiz bolmaklyk, rehimi ýokluk, rehimli dällik, rehim-şepagatsyzlyk, birehimlik.

REHIM-ŞEPAGAT [irehim-şepa:ğat], *at.* Rehim we hemaýat.

REHIM-ŞEPAGATSYZ [irehim-şepa:ğassyz], *syp.* Rehim-şepagaty ýok. *Rehim-şepagatsyz adam.*

REHIM-ŞEPAGATSYZLYK [irehim-şepa:ğassyzlyk], *at.* Rehim-şepagaty ýokluk, rehim-şepagatsyz bolmaklyk.

REHMET [irehmet], *at, k.d. 1.* Ýuka ýüreklik, mähirlilik. **2.** *göç.m.* Peýdaly ýaguş. *Asmanam, goý, rehmetsurunu saçsyn* (A. Atabaýew).

REHNET [irehnet], *at.* Bir zatdan görülýän eşret, lezzet, maza. *Zähmet soňy – rehnet* (Nakyl).

REHNETLI [irehnetli], *syp.* Rehneti bar bolan, eşretli. *Ol sazlaryň hemmesinde-de rehnetli zähmet wasp edilýär.*

REJE [ireje], *at. 1.* Boluş, ýagdaý. *Howanyň rejesi gowy däl* (G. Kulyýew). **2.** *göç.m.* Niýet, hyýal, pikir. *Olaryň öz çüri üçekli öýlerine gaýtmak rejesi ýokdy* (“Edebiýat we sungat”). **3.** Tertip, düzgün. *Reje bilen edilen, içine at keçesi düşelen teläriň goýry kölegesi bardy* (B. Kerbabaýew).

REJELEMEK [irejelemek], *işl. 1.* Tertibe salmak, tertipli etmek, tertipleşdirmek. *Indi olar reňklemek, suwamak, rejelemek işlerini özbaşdak amala aşyrýarlar.* **2.** Ýerli-ýerinde, ýerbe-ýer edip goýmak, jaýlaşykly ýerleşdirmek. *Ýorgan-düşeklerini rejeläp ýygnaşdyrýardy* (B. Seýtäkow). **3.** Timar bermek, gelşikli etmek, taramlamak, timarlamak, ýylmamak.

REJELENMEK [irejelenmek], *işl.* Tertibe salynmak, ýerli-ýerinde goýulmak. *Kitaplar rejelenip goýlupdyr.*

REJELEŞDIRMEK [irejeleşdirmek], *işl.* Rejeläp çykamak. *Düzedişdirmek gerek bolmasa-da, düşekleri rejeleşdirdi* (R. Gelenow).

REJELEŞMEK [irejeleşmek], *işl. 1.* Rejelemäge kömek bermek. **2.** Biri bilen ýa-da birnäçe bolup bilelikde rejelemek.

REJELETMEK [irejeletmek], *işl.* Rejelemek işini başga birine etdirmek. *Oduny rejeledip basdyrmak.*

REJELI [irejeli], *syp.* Tertibe salnan, tertipli; gelşikli; talabalaýyk. *Tebigy serişdeleri rejeli peýdalanmak.* **2.** Ýerbe-ýer edilip goýlan, ýerli-ýerinde goýlan, jaýlaşykly. *Jaýdan üç sany halyny çykaryp, rejeli ýazdy* (A. Nazarow).

REJELILIK [irejelilik], *at.* Tertibe salnan ýagdaýda bolmaklyk, tertiplilik, ýerbe-ýerlik, gelşiklilik. *Öýüň içiniň rejeliligine göwnüň ýetmezçe däl* (B. Kerbabaýew).

REJESIZ [irejesiz], *syp.* Tertibe salynmadyk, tertipsiz, bulam-bujar. *Ol özüniň tegelenip duran bugdaý-reňk yüzündäki rejesiz ösen gara sakgalyny sypalap goýberdi* (B. Pürliýew).

REJESIZLIK [irejesizlik], *at.* Rejelenmedik, rejesi ýokluk, rejeli dällik.

REJEÝÜP [irejeýüp], *at.* Gurluşykda diwaryň, haly dokalanda gyrasynyň dogrulygy olaryň daş ýüzünden çekilip barlanýan ýüp.

REŽISSÝOR [režisso:r], *at.* Teatr, kino we telewizion, radio oýunlaryny we gepleşiklerini goýýan çeper ýolbaşçy, guramaçy.

REKLAMA [rekla:ma], *at.* Adamlarda harytlara, sun-gat eserlerine we dürli görnüşli hyzmatlara isleg döretmek maksady bilen, olaryň häsiýetli alamatlary barada berilýän anyk maglumat. *Söwda reklamasy. Teatr reklamasy.*

REKTOR [re:ktor / re:ktor], *at.* Ýokary okuw mekdebiniň ýolbaşçysy.

RELS [re:ls], *at.* Demir ýollarda şpallara berkidilen, üstünden otlynyň tigirleri ýöreyän insizje polat ýol.

REMEL [iremel], *at, şahyr:* Goşgy düzmegiň aruz ölçeginiň bir görnüşü.

REMEZAN [iremeza:n], *at.* 1. Hijri-kamary aýlarynyň dokuzynjysy, Oraz aýy. *Remez an aýynda on tör-di gije, Gözeller üýşerler, bir zyban kakar* (Mollanepes). 2. Oglana dakylýan at.

RENÇ [irenç], *at.* Biriniň ýa-da bir zadyň ugrunda görülyän görgi, çekilyän jepa, azap. *Näler çekdim biwepanyň renjini, Rakyplar emmesin lebiň gandyny* (“Saýatly – Hemra”).

RENÇLI [irenşli], *syp.* Jebirli, azaply; görgüli. *Rençli iş.*

RENDE [irenne], *at.* Agaç ussasynyň agaç, tagta ýonmak, ýylmamak üçin ulanyan el guraly, sürgi. *Olagaç ýonulanda rendäni nähili tutmalydygyny öwredýärdi.*

RENDELEME [irenneleme], *iş ady.* Rendelemek ýagdaýy.

RENDELEMEK [irennelemek], *işl.* Rende bilen ýonmak, ýylmamak, sürgülemek.

RENDELENMEK [irennelemek], *işl.* Rende bilen ýonulmak, ýylmanma, sürgülenmek. *Rendelenip ýonulan agaç.*

RENDELEŞDIRMEK [irenneleşdirmek], *işl.* Rendeläp çykamak, sürgüläp çykamak, hemmesini rendelemek. *Tagtalary rendeleşdirmek.*

RENDELEŞMEK [irenneleşmek], *işl.* 1. Rendelemäge kömek bermek. *Agaç ussasyna tagta rendeleşmek.* 2. Bilelikde rendelemek. *Agaç ussalary gapy ýasaljak agaç-tagtalary rendeleşip durdular.*

RENDELETMEK [irenneletmek], *işl.* Rendelemek işini başga birine etdirmek; rendelemäge ýol bermek. *Tagtalary maňa rendeletjekmi?*

RENDELEYIŞ [irenneleýiş], *iş ady.* Rendelemek ýagdaýy.

RENTGEN [rentge:n], *at.* 1. Şöhlemenäniň ölçeg birlihi. 2. Rentgen şöhleleri arkaly beden agzalaryny surata düşürýän enjam, gural, abzal.

REŇBE-REŇ [ireňme-reň], *syp.* Dürli reňkde bolan, her hili reňkli. *Baharda açylan reňbe-reň güller, Bir pasyl açylar, ýaza myhmandyr* (Magtymguly).

REŇBE-REŇLIK [ireňme-reňlik], *at.* Dürli reňklilik, her hili reňklilik, dürli reňkde bolmaklyk. *Baydaklaryň reňbe-reňligi älemgoşary ýadyňa salýar.*

REŇGI-ROÝ [ireňhi-ro:ý], *at, k.d.* Ýüzüň reňki. *Ol seniň üçin reňgi-roýum saraldyp, sabyr-karardan aýryldy* (“Görogly”). *Hemra diýer, reňgi-roýum saraldy, Ýana-ýana bagrym başy küň boldy* (“Saýatly – Hemra”).

REŇK [ireňk], *at.* 1. Boýamak, reňklemek işinde giňden ulanylýan madda, boýag. 2. Bir zadyň tebigy öwüşgini. *Oglum, ol atyň reňki, sypaty nähili?* (“Görogly”). *Gündogarda bolsa dürli reňk bilen boýalan älemgoşar peýda bolupdy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Reňk açmak** reňki durlanmak, reňki gowulanmak, owadanlanmak, ýalpyldamak. *Körleç gyzgyt şöhle durdugyça reňk açýardy* (A. Gowşudow). **Reňki durlanmak** 1) bişip başlamak, süýjöp başlamak. 2) daýanyňp, ýüzüň nurlanmak. **Reňki (ebti) agmak** gaty ýadamak, gorkmak we ş.m. ýagdaýlar sebäpli ýüzüň üýtgemek, ysgynyň gaçmak. **Reňkiň gaçmak** kesele duşup, tapdan düşmek. *Syrkawyň reňki gaçypdyr. Reňkiň öçmek* kesellilik ýa-da güýçli gorky sebäpli, ýüzüň gany gaçmak, reňkiň üýtgemek. **Reňkiň saralmak** näsaglyk, iglilik sebäpli reňki öçmek, horlanmak.

REŇKDAR [ireňkda:r], *syp.* Gowy reňkli. *Men hiç wagt şeýle uly hem reňkdar güli görmändim.*

REŇKDEŞ [ireňkdeş], *syp.* Meňzeş reňkli, reňki meňzeş, bir meňzeş reňkde bolan. *Reňkdeş mata.*

REŇKLEME [ireňkleme], *iş ady.* Reňklemek ýagdaýy.

REŇKLEMEK [ireňklemek], *işl.* 1. Reňke ýatryyp boýamak, reňk aldyrmak. *Halynyň ýüpüni özümi reňkledik.* 2. Ýüzüne reňk çalmak, ýüzünü reňk bilen örtmek. *Maşyny reňklemek.*

REŇKLEMEKLIK [ireňklemeklik], *iş ady.* Reňklemek ýagdaýy.

REŇKLEMEZLIK [ireňklemeklik], *iş ady.* Reňklemek işini etmezlik.

REŇKLENMEK [ireňklenmek], *işl.* Reňke ýatrylyp boýalmak.

REŇKLEŞMEK [ireňkleşmek], *işl.* 1. Reňklemäge kömek bermek. *Goňşusyna gapylary reňkleşdi.* 2. Bilelikde reňklemek. *Aýallar uly gazanda mata reňkleşip durdular.*

REŇKLETMEK [ireňkletmek], *işl.* Reňklemek işini birine etdirmek. *Ýüpek reňklemek. Solak matany reňklemek.*

REŇKLI [ireňkli], *syp.* 1. Haýsydyr bir reňke boýalan ýa-da belli bir reňkdäki, agam däl, gara-da. *Bu gyzyň reňkli güllerden, gör, nähili çemen baglap boljak* ("Edebiýat we sungat"). 2. Dürli reňkdäki (*ser. Dürli: dürli galam*). *Reňkli galam.*

♦ **Reňkli film** dürli reňkde surata düşürilen film. **Reňkli metallar** mis, galaýy, alýuminiý, nikel, sink, gurşun we käbir beýleki metallar.

REŇKLILIK [ireňklilik], *at.* Reňki barlyk, reňksiz dällik.

REŇK-PET [ireňk-pet]: **reňk-petine gelmezlik** gaty gorkmak, gaharlanmak sebäpli, ýüzüniň adaty reňki galmazlyk. *Reňkine-petine gelmän, ýüzi birhili sargylyt öwürdi* (B. Kerbabaýew). **Ýüzünde reňk-pet galmazlyk** horlanmak sebäpli ýa-da ýakymсыz habaryň täsiri netijesinde ýüzi ak tam bolmak, reňki agarmak.

REŇKSIZ [ireňksiz], *syp., hal.* 1. Reňk, boýa ýok ýagdaýynda. *Men dükandan reňk almandyryn, indi reňksiz nähili boýaýyn?* 2. Reňk çalynmadyk, reňklenmedik, reňke boýalmadyk. *Reňklenmedik gapy.*

REŇKSIZLIK [ireňksizlik], *at.* 1. Reňk ýok ýagdaýy. 2. Reňkli dällik, reňki ýokluk, boýalan ýagdaýda dällik.

REPIDE [irepi:de], *at.* Tamdyra çörek ýapylanda, eliňi ýakmazlyk üçin we üstüne hamyr goýmak üçin galyň matadan syrdalyp tikilen, ele geýdirilýän tegelek esbap. *Ejem gyzan tamdyra hamyry çalt ýapyp, repidäni maňa tarap oklap goýberdi-de, sorag berdi* (H. Garabaýew).

RESIM [iresim], *at.* Däp, adat, däp-dessur, adaty düzgün-tertip. *Ony söýmek bize gadymdan resim* (K. Işanow).

RESMI [iresmi:], *syp.* 1. Döwlet işlerini ýerine ýetirmek bilen baglanyşykly bolan, hökümet, ýolbaşçylyk tarapyndan bellenen. *Resmi sapar.*

♦ **Resmi habar** döwlet edaralarynyň habar beriş serişdeleriniň üsti bilen ýaýradýan ýörite habary.

RESMILEŞDIRMEK [iresmi:leşdirmek], *işl.* Resmi görnüşde ýerine ýetirmek, kanunlaşdyrmak.

RESMILIK [iresmi:lik], *at.* Resmi görnüşde bolmaklyk, resmi ýagdaý. *Duşuşugyň resmiliği.*

RESMINAMA [iresmina:ma], *at.* Bir delili ýa-da bir zada bolan hukugy tassyk edýän iş bilen baglanyşykly resmi güýje eýe bolan kagyz. *Ylalaşyk Türkmenistanyň işeňňir ykdysady hyzmatdaşlary bolup durýan ýurtlaryň köpüsi bilen gol çekilen ikitaraplaýyn resminamalaryň*

toplumyna girýär ("Türkmenistan"). *Işe, okuwa girmek üçin zerur bolan resminamalary tabşyrmaly.*

RESPUBLIKA [respu:blika], *at.* 1. Ýokary häkimiýet edaralary belli bir möhletlik saýlanýan döwlet dolandyryş görnüşi. 2. Şol hili häkimiýeti bolan ýurt.

RESUL [iresu:l], *at.* 1. *kön.s.* Ilçi. 2. Allanyň ibereni, pygamber. 3. Oglana dakylýan at.

RET [iret]: **ret etmek** bir zady inkär etmek; bir zatdan boýun gaçyrmak; bir pikir we ş.m. bilen razylaşmazlyk.

REWOLÝUSION [revolýusiýo:n], *syp.* Rewolýusiýa degişli, rewolýusiýanyň ideýalaryny aňladýan. *Rewolýusion göreş.*

REWOLÝUSIÝA [revolýu:siýa], *at.* Jemgyýetçilik-syýasy gatnaşyklarda düýpli öwrülişik.

REÝGAN [ireýga:n], *syp.* Biderek, puç, netijesiz. *Gaýgy-gamda eziz ömrüm solduryp, Şum pelek azabym reýgan eýledi* (Magtymguly). *Azabyň reýgan bolmak.*

REÝHAN [ireýha:n], *at.* *ösüml.d.* 1. Ýakymly ysly, süýrýe ýapragynyň gyrasy kertik-kertik, gögümtil gyzyň öwürşginli iýilýän ot. *Gark bolmuş reýhana çöli türkmeniň* (Magtymguly). 2. Gyza dakylýan at.

REÝIS [ireýis], *at, k.d.* Başlyk. *Ol ýeriň reýsi: – Eý şazada, zemistan wagtydyr, Arzyrum sowuk bolar – diýdi* ("Asly – Kerem").

REZIN [irezi:n/irzi:n], *at.* Süýnmäge ukyply, maýyşgak jisim.

REZOLÝUSIÝA [rezolýu:siýa], *at.* Haýsydyr bir meseläniň ara alnyp maslahatlaşylmagy netijesinde kabul edilen karar (gurultaýda, ýygnaýda we ş.m.). *Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasynyň 1995-nji ýylyň 12-nji dekabryndaky "Türkmenistanyň hemişelik bitaraplygy" Rezolýusiýasy dünýäniň syýasy jemgyýetçiliginde, halkara syýasatynda täze bir sahpany açdy.*

RÄHNET, *at, ser. Rehnet.* Birewge beripdir gaýgy-gam, mähnet, Ömründe bir zaman görmedi rähnet (Magtymguly).

RIŞBENT [iri:şvent], *at, kön.s.* Goraýjy geýim. *Olaryň ikisi-de rişbende degip, yzyna syçrap gitti* ("Görogly").

RIŞDE [irişde], *at.* 1. Sapak, eriş, ýüp, bag, baglanyşyk. *Şiwe birle, gözelim herdem bakyp gyýa sen, Goluňa hanjar alyp, jan rişdesin gyýa sen* (Talyby). 2. Unaş.

♦ **Rişdäni üzmek** bir zat bilen bagly edýän tamaňdan el çekmek, isleýşiň ýaly bolmajagyna göz ýetirmek.

ROL [yro:l / uro:l], *at.* Aktýoryň sahna eseriniň haýsydyr bir gahrymany bolup janlandyran keşbi. *Aktýoryň ýerine ýetiren rollary.* 2. Maşynyň roly.

ROMAL [yroma:l], *at, kön.s.* Ýaglyk; elýaglyk. *Söwdügiene romal atar her biri* (“Zöhre – Tahyr”).

ROMAN [yrama:n], *at, edeb.* Halkyň jemgyýetçilik durmuşynyň möhüm meselesine bagyşlanan uly göwrümlü kyssa eseri. *Roman ýazmak. Gyzykly roman.*

ROMANS [yrama:ns], *at, sung.* Gahrymanyň içki duýgularyny beýan edýän kiçiräk aýdym.

ROWA [yrowa:], *hal.* Bir zada mynasyp, laýyk. *Men sen ýaryň yşkynda ölmekligim rowadyr; Mähriňe dawagär men, iki gözüm güwädir* (Mollanepes). *Arz eýleşem, rowadyr keremli soltanyma* (Talyby).

♦ **Rowa görmek (bilmek, kylmak, eýlemek)** mynasyp bilmek, laýyk bilmek. *Asly toprakdan bolan adama özüni näme rowa görýärsiň?* (“Görogly”). *Awy salma meniň içen aşyma, maňa aýrallykny rowa eýleme?* (Andalyp). *Aşygyň öldürmäge neçün rowa kyla sen?* (Dosmämmet).

ROWAÇ [yrowa:ç], *syp.* Sow, şowly, oňaly, oňuna. *Bar onda, keygim, işiň rowaç bolsun!* (T. Gurbanow).

♦ **Rowaç almak (bolmak)** sow almak, şowuna bolmak, ugruna bolmak, rowaçlanmak. **Rowaç tapmak** *ser. Rowaç almak. Rowaç tap, işleriň, tutumlaryň şowly bolsun.*

ROWAÇLANDYRMAK [yrowa:şlannymak], *işl.* Rowaçlanmak derejesine ýetirmek. *Hojalygyň işini rowaçlandyrmagyň giň maksatnamasy düzülipdir.*

ROWAÇLANMA [yrowa:şlanma], *iş ady.* Rowaçlanmak ýagdaýy.

ROWAÇLANMAK [yrowa:şlanmak], *işl.* Rowaç almak, şowly bolmak, oňuna bolmak, üstünlikli ýaýbaňlanmak. *Işiňiz has-da rowaçlansyn.*

ROWAÇLANMAKLYK [yrowa:şlanmaklyk], *iş ady.* Rowaçlanmak ýagdaýy.

ROWAÇLANMAZLYK [yrowa:şlanmazlyk] *iş ady.* Rowaç bolmazlyk. *Işleriniň rowaçlanmazlygy telekeçini ruhdan düşürmedi.*

ROWAÇLANYBERMEK [yrowa:şlanyvermek], *işl.* Rowaçlanyp başlamak; rowaçlanmagyny dowam etdirmek. *Onuň işi ahyry rowaçlanyberdi.*

ROWAÇLANYŞ [yrowa:şlanyş], *iş ady.* Rowaçlanmak ýagdaýy.

ROWAÇLYK [yrowa:şlyk], *at.* Rowaç bolmaklyk, şowlulyk. *Rowaçlyk arzuw etmek.*

ROWANA [yrowa:na]: **rowana bolmak** bir ýere ugramak, ýola düşmek, bir ýana gitmek. *Elgaraz, Hemra sözüni tamam edip, ýarag-esbabyny taýýarlap, ýolga rowana boldy* (“Saýatly – Hemra”). *Ýüzün tutup ummana, Aşyk ýigit ýoluna bolanmyşyn rowana* (K. Gurbannepesow).

ROWAÝAT [yrowa:ýat], *at.* Geçmiş hakynda halk arasynda ýaýran, nesilden-nesle, dilden-dile geçen gürrüň. *Baba aga käwagt oňat maslahatlar berýärdi we şolara degişli rowaýatlar aýdyp güllüsdirmegi oňaryardy* (N. Esenmyradow).

ROWAÝATÇY [yrowa:ýatçy], *at.* Rowaýat aýdýan adam, hekaýaçy. – *Sakgaldaş! – diýip, ol ýaňky rowaýatçy ýaşula ýüzlenýär* (B. Hudaýnazarow).

ROÝ [yro:ý], *at, k.d.* Ýüz, meňiz. *Ak ýüzünde haly taýly, Şirin sözli, hoş roýly, Uzyn boýly, göwsi jayly, Gelinler geçen ýoldur bu* (Zelili).

ROYAL [yraýa:l], *at, sung.* Doly sesli, uzyn kirişleri, uly gapyrjagy bolan klawişli saz guraly.

ROZA [yro:zo], *at, ser. Oraz.* Ömür az, döwran deraz, ne roza bar, ne namaz (Magtymguly). *Roza namazlaryňyz kabul bolsun!* (Dileg).

ROZUGÄR [uro:zuğär:], *at. 1.* Ýaşaýyş, durmuş. *Bipaýan perzende ýörme, guwanma, Indi maňa özge rozugär olmaz* (“Hüýrlukga – Hemra”). *2.* Gün-güzeran. *Magtymguly niçik geçse rozugär, Haka şükür et, barma namarda, zynhar* (Magtymguly). *Narly, tüweleme, zor, hemişe rozugäriň aladasy bilen* (O. Ödäýew).

ROZY-MAGŞAR [uro:zy-mağşar], *at.* Ahyret, kyýamat. *Mähribanlyk babydan dilber, maňa rehm eýleşen, Rozy-mağşarda saňa lutf eýlegeý perwerdigär* (Gaýyby).

RÖWŞEN [üröwşön], *at. 1.* Ýagtylyk, nur. *Gitdi gözlerim röwşeni, ol şirin jandan aýrylyp* (Magtymguly). *2.* Ýagty, parlak. *Röwşen geljegimiz. 3.* Oglana dakylýan at.

RÖWÜŞ [üröwüş], *at. 1.* Ýagdaý, görnüş, hal. *Bu röwüşde köp wagtlar geçdi* (“Zöhre – Tahyr”). *2.* Ýol, ýörelge, usul, tär. *Suratkeşiň öz garaýşy ileri tutýan röwüşleri kem-kemden aýyl-saýyl bolup başlaýar* (“Edebiýat we sungat”).

RUBAB [uruba:p], *at, sazç.* Kiriş kakar bilen çalynýan gadymy saz guraly. *Saz eýlese gyjagu-dutar, çeň birle Rubab, Hoş owaz geýendeli, bir destan istär köňül* (Seýdi).

RUBAGY [uruba:gy], *at, edeb.* Bir bentde gutarnykly many aňladýan dört setirli goşgy.

RUBAÝY [uruba:ýy], *at, edeb., ser. Rubagy.*

RUDYPAÝ [uru:dupa:ý], *at.* Adam şekilli hyýaly jandar. *Göroglynyň nesihatyn almadyň, Owat neçüýn rudypaýdan gaýtmadyň... Barjamyzy ýakyp oda, Biz rudypaýa uçradyk* (“Görögly”).

RUGSAT [uruğsot], *at. 1.* Bir zady amala aşyrmak üçin ygtyýar. *2.* İşleýän, okaýan adama ýylda bir sapar dynç almak üçin berilýän wagt. *Öten ýyl rugsadymyň köpüsini Tejende geçirdim* (A. Gurbanow).

RUGSATLY [uru:ṣotly], *syp.* Rugsat berlen. *Rugsatly okuwçy. Rugsatly gelmek.*

RUGSATSYZ [uru:ṣossuz], *syp.* Rugsady ýok, rugsady bolmadyk, birugsat.

RUH [uru:h] **I**, *at.* 1. Akyl, aň arkaly emele gelýän içki duýgy. *Durmuşa göz ýetirýän adamyň ruhy hem belent bolýar.* 2. Ölen adamyň hyýaly ruhy. *Adam ölse-de, ruhy gezer ýörremiş.* 3. Jismi däl, bedensiz mahluk, perişde.

♦ **Ruhdan düşmek** sustuň pes bolmak, bir zada bolan ynamyň gaçyp, göwnüçökgün ýagdaýa düşmek. *Bize ruhdan düşmek gelişmeýär.* **Ruhuny götermek** galkyndyrmak, gylawlandyrmak, keýpini götermek. *Bu ýagdaý biziň ruhumyzy göterdi* (“Edebiýat we sungat”). **Ruhy öçmek** gaty horlanmak ýa-da gaty gorkmak zerarly ýüzünde gan-pet galmazlyk, ýüzüň nury gaçmak. **Ruh bolup galmak** eti-gany dökülip, gaty horlanmak. *Oňa näme bolýarka, ruh bolup galaýypdyr.* **Ruha dönmek** *ser.* **Ruh bolup galmak.**

RUH [uru:h] **II**, *at.* Küşdün ýokarsy tegelek görnüşli esasy maly. *Agaçdan ýonup perzi, pil, ruh, şa, at ýasapdyrlar* (A. Gowşudow).

RUHANY [uru:ha:ny], *at.* Dine hyzmat edýän adam (molla, ahun).

RUHANYLYK [uru:ha:nylyk], *at.* Ruhanyň käri.

RUHLANDYRMAK [uru:hlonnurmok], *işl.* Ruhuny götermek, ruhuny galkyndyrmak, ylham bermek, ruhy taýdan güýç-kuwwat bermek.

RUHLANDYRYJY [uru:hlonnurujy], *syp.* Ylham beriji, güýç-kuwwat beriji, ruhuny göteriji, galkyndyryjy. *Ruhlandyryjy sözler.*

RUHLANMA [uru:hlonmo], *iş ady.* Ruhlanmak ýagdaýy.

RUHLANMAK [uru:hlonmok], *işl.* Ruhy göterilmek, ylham almak, galkynmak, ruhy taýdan joşmak.

RUHSUZ [uru:hsuz], *syp.* Ruhy bolmadyk, ruhdan düşen, göwnüçökgün, sussupes.

RUHUBELENT [uru:huevelent], *syp.* 1. Ruhy, göwni göterilen, galkynan, keýpi kök. *Sen özüňi ruhubeleň tut.* 2. Daşoguz welaýatynda bir etrabyň ady.

RUHUBELENTLIK [uru:huevelentlik], *at.* Ruhubeleň halda bolmaklyk.

RUHY [uru:hy], *syp.* Adamyň içki dünýäsi bilen baglanyşykly, adam ruhuna degişli.

RUHYÝET [uru:hyýet], *at.* Adamyň ruhy dünýäsi bilen baglanyşykly düşüňjeleriň jemi.

RUMYN [rumy:n], *at, ser.* **Rumynlar.**

RUMYNLAR [rumy:nlar], *at.* Rumyniýanyň esasy ilatyny düzýän halk we şol halkyň wekilleri.

RUPYÝA [uru:pyýa], *at.* Hindistanyň pul birliginiň ady.

RUS [rus/orus], *at, ser.* **Ruslar.**

RUSLAR [ruslor/oruslor], *at.* Russiýa Federasiýasynyň esasy ilatyny düzýän halk we şol halkyň wekilleri.

RÜSTEM [ürüssöm], *syp.* 1. Başarnygy taýdan kim-de bolsa birinden artyk, ökde, üstün çykýan, asgyn däl. *Mesele çözmekde Aman synpda iň rüstemidi* (“Edebiýat we sungat”). 2. Oglana dakylýan at.

RÜSTEMLIK [ürüssömlük], *at.* Güýji ökdellik, asgyn dällik.

♦ **Rüstemlik satmak** uly-uly, gopbamsy gürlmek, batyrlyk satmak.

RYSGAL [ryrsğal], *at.* Taňrynyň beren paýy, rysk (ilki-ilkiler azyk, iýilýän-içilýän zatlar hakynda ulanylyp, soň-soňlar baýlyk, mal-mülk bilen baglanyşykly manyda-da gelip ugrapdyr). *Baýguşuň rysgaly agzyna geler* (Nakyl).

RYSGALLY [ryrsğally], *syp.* Rysgaly köp bolan, rysgaly bar bolan. *Bolsa-da, rysgally ýigit eken.*

RYSGALLYLYK [ryrsğallylyk], *at.* Rysgaly barlyk, rysgally bolmaklyk.

RYSGALSYZ [ryrsğalsyz], *syp.* Rysgally däl, rysgaly ýok, kemrysgal. *Rysgalsyz adam.*

RYSGALSYZLYK [ryrsğalsyzlyk], *at.* Rysgally bolmazlyk, rysgalsyz bolmaklyk, rysgaly ýokluk, rysgally dällik, kemrysgallyk.

RYSK [ryrisk], *at, ser.* **Rysgal**

♦ **Ryskyny aýyrmak** öýüni aýyrmak, özbaşdak hojalyk etmek (öýlenen ýigit hakynda). **Rysky daş ýarmak** işi şowuna, edeni oňuna bolup durmak. *Seniň ryskyň daş ýarýar eken* (R. Gelenow).

RYSWA [ryrswa:], *syp.* Ýaman atly, masgara, betnam, biabraý. *Ýa-da meniň gizlin syrym paş bolup, ile ryswa bolarmykam, ala göz* (Baýly şahyr).

RYSWALYK [ryrswa:lyk], *at.* Ryswa bolmaklyk, ýaman atlylyk, masgaralyk, betnamlyk, biabraýlyk. *Halk bolsa onuň ryswalygy hakynda gürrüň edişip, bizi gezer ýaly etmedi* (“Türkmen halk ertekileri”).

RYÝAL [ryýa:l], *at.* Käbir Gündogar ýurtlarynyň pul birliginiň ady.

RYZK [ryryzk], *at, ser.* **Rysgal.** *Öz ryzkyna hiç kanagat etmedik, Gözüň diker, kişi aşyna zar bolar* (Magtymguly). *Guş-gumrular hem öz ryzklaryny çöpläp, iýişip ýörler* (H. Derýaýew).

S

S, Türkmen elipbiýiniň ýigrimi ikinji harpy.

SABA [sava:] **I**, *hal, şahyr*. **1.** Irden, ir-ertir, säher. *Her saba gelerdim mekdep ýoluna, Garamazdym sagy bilen soluma* (Andalyp). **2.** Geljekki gün, indiki gün, ertir. *Saba bolar, tagt üstüne han çykar* (“Asly–Kerem”).

SABA [sava:] **II**, *at, şahyr*. Mylaýym ýel, ýakymly ösýän şemal. *Säher çagy ösen saba, Neýleý indi nara döndi* (Magtymguly). *Eý, saba, zarym meniň arz ile jananymga aýt* (“Zöhre – Tahyr”).

SABAMA [sa:vama], *iş ady*. Sabamak ýagdaýy.

SABAMAK [sa:vamak], *işl.* **1.** Zat galman tükenmek, gutarmak, boşamak. *Ýollardaky hereket sabapdy*. **2.** Bir zadýň galyndysyndan, hapasyndan arassalanmak, saplanmak. **3.** Keselden gutulmak, açylmak, sagalmak. *Hudaýyň meniň gözýaşyma rehim gelip, keselden sabar ýaly, saňa gujur-gaýrat bermegini dileýän* (“Edebiyat we sungat”).

SABAMAKLYK [sa:vamaklyk], *iş ady*. Sabamak ýagdaýy.

SABAMAZLYK [sa:vamazlyk], *iş ady*. Bir zatdan saplanmazlyk.

SABAŞMAK [sa:vaşmak], *işl.* **1.** Birnäçe adam, zat, ýer sabamak (*sabamak* sözüniň **1-nji**, **2-nji**, **3-nji** manylaryna hem degişli). **2.** Belli derejede aýrylmak, sabamaga golaýlamak (kesel hakynda). *Ýolukman geçen, wagt-wagt sabaşan hem bolýardy, ýöne ýene duýman durkaň burup başlaýardy* (T. Gurbanow).

SABATDYRMAK [sa:vatdyrmak], *işl.* Sabar ýaly etdirmek.

SABATMAK [sa:vatmak], *işl.* Sabamak derejesine ýetirmek. *Kesellileri keselinden sabatmak ýeňil iş däl.*

SABAÝYŞ [sa:vaýyş], *iş ady*. Sabamak ýagdaýy.

SABRY-KANAGAT [savry-kanağat], *at*. Sabyrlylyk hem-de kanagatlylyk, takat (*ser: Sabyr we Kanagat*). *Göterlip mähri-şepagat, Gidipdir sabry-kanağat* (Seýdi).

SABRY-KARAR [savry-kara:r], *at*. Sabyr edip, kanagat edip oturmak duýgusy. *Bu durmuşa Hemranyň sabry-karary galman, bir söz diýdi* (“Saýatly – Hemra”). *Obada ol gyzy göreli bäre, Gaçypdy ol ýigdiň sabry-karary* (A. Kekilow).

SABYN [sa:vyn], *at*. Ýag we aşgardan taýýarlanýan, suwda ereýän gaty bölek ýa-da goýy önüm (kir, el-ýüz ýuwmak üçin ulanylýar). *Onuň sabyn gaýnadýan kärhanasy bardy* (“Edebiyat we sungat”).

♦ **Sabyn garasyny görmezlik** köp wagtdan bäri sabynly ýuwmazlyk, suwa düşmezlik.

SABYNLABERMEK [sa:vynla:vermek], *işl.* Sabyn çalyň başlamak. *Ol ýuwup oturan eşiklerini sabynlaberdi.*

SABYNLAMA [sa:vynlama], *iş ady*. Sabynlamak ýagdaýy.

SABYNLAMAK [sa:vynlamak], *işl.* Ýuwmak üçin sabyn çalmak. *Soň elini, ýüzünü sabynlap ýuwdy* (K. Jumaýew).

SABYNLAMAKLYK [sa:vynlamaklyk], *iş ady*. Sabynlamak ýagdaýy.

SABYNLAMAZLYK [sa:vynlamazlyk], *iş ady*. Sabyn çalmazlyk.

SABYNLANMAK [sa:vynlanmak], *işl.* **1.** Sabyn çalynmak. **2.** Öz el-ýüzüni, endamyňy sabynlamak.

SABYNLAŞMAK [sa:vynlaşmak], *işl.* **1.** Sabynlamaga kömekleşmek. *Gel, şu ýüňleri sabynlaş.* **2.** Birnäçe bolup bile sabynlamak (hal işligiň -yp goşulmasyny kabul eden *sabynlaşmak* işliginden soň *durmak*, *oturmak* işligi getirilip ulanylýar). *Sabynlaşyp durmak. Sabynlaşyp oturmak.*

SABYNLATMAK [sa:vynlatmak], *işl.* Birine sabyn çaldyrmak, sabynlamak işini başga birine etdirmek.

SABYNLAÝYŞ [sa:vynlaýyş], *iş ady*. Sabynlamak ýagdaýy.

SABYNPEZ [sa:vynpez], *at, kön.s.* Sabyn ýasaýan adam. *Görse, birisi bir şäherde sabynpeziň sabynyny gaýnadýan bolup işleýän ekeni* (“Türkmen halk ertekileri”).

SABYR [savyr], *at*. **1.** Çydam edip garaşmak ukyby, takat. *Sabyr soňy – sap altyn* (Nakyl). *Sabryň bolsa subhan ýeter dadyňa, Jeňni-jedel laýyk dälidir adyňa* (Magtymguly). **2.** Adam ady.

♦ **Sabryň gaçmak** garaşyp halys bolmak, garaşara takat galmazlyk. **Sabyr etmek (eýlemek)** sa-byrlylyk bilen garaşmak, çydamak, howlukmazlyk, gyssanmazlyk. **Sabyr käsän dolmak** bir zada garaşyp, sabyr edip halys bolmak, garaşyp garaşmaz bolmak.

SABYRLY [savyrly], *syp.* **1.** Sabyr edýän, takatly, gyssanman garaşmagy başaýan. *Sabyrly ýigit aşa ýeter* (Nakyl). **2.** Gyza dakylýan at.

SABYRLYLYK [savyrlylyk], *at*. Sabyrly bolmaklyk, sabry-karary barlyk, sabysyz dällik, takatlylyk.

SABYRLYRAK [savyrlyra:k], *syp.* *Azda-kände sabyrly. Göwiin islegiňe ýetmek üçin sabyrlyrak bolmaly.*

SABYRLYSYRAMAK [savyrlysyramak], *işl.* Sabyrly, takatly bolan bolmak, çydamly bolan bolmak. *Onda-da äheňini üýtgetmän, sabyrlysyrap gepledi* (G. Kulyýew).

SABYRSYZ [savyrsyz], *syp.* Sabry bolmadyk, sabry ýok, sabyrly däl. *Possunyny geýip üşemez ýaly, Basgylap garlary, baryar sabysyz* (N. Pomma). *Sabysyz adam.*

SABYRSYZLYK [savyrsyzlyk], *at*. Sabysyz bolmaklyk, sabry ýokluk, takatsyzlyk. *Ol Zyba sabysyzlyk bilen garaşdy* (Ý. Mämmediýew).

SABYRSYZRAK [savyrsyzyra:k], *syp.* Azda-kände sabyrsyz.

SABYR-TAKAT [savyr-ta:kat], *at.* Sabyr etmek, takat etmek duyğusy. *Mahym gyzda sabyr-takat galmaý, gün-günden derdi artyp, ýüzleri zagpyran dek saralar erdi* (“Zöhre – Tahyr”).

SAÇ, *at.* Adamyň kellesine çykýan tüýler, gyl örtügi we olaryň bejerilen, örülen we ş.m. şekildäki görnüşi. *Gözüňe sürme ýaraşar, Biliňe tirme ýaraşar, Saçyňa örme ýaraşar, Saçlary şamar Hatyja* (Seýdi). *Aýşanyň kömür ýaly şar gara, ýogyn saçy-da beýleki gyzlarda juda seýrekdi* (S. Myradow). *Gür saç. Gara saç. Ak saç. Dört örüm saç. Iki örüm saç. Saç örmek. Saçy hynalamak.*

♦ **Saç bagy** saçyň örüminiň uç tarapyňyň pugta durmagy üçin örümiň gap bilinden başlap saç bilen bile örülip, onuň ujragynda bir-iki gezek aýlap daňylýan reňkli ýüp. **Saç ýaýmak** saçyň örümini çözüp, ýas tutup aglamak. *Ýaka ýyrtyp, saçyn ýaýyp ýüzüne, Gelin-gyzlar, ança juwan aglaşar* (Misgingylyç).

SAÇ [sa:ç], *at.* İçinde gutap, et, heýgenek we ş.m. zat gowrulyýan, bişirilýän tegelek ýalpak gap. *Saçda heýgenek bişirmek.*

SAÇAK, *at.* 1. Nahar iýlende ýazylýan, içine çörek dolanýan ýörite tutulan mata; supra, desserhan. *Onuň saçagynda bu gün nany bar, Onuň hemme ýerde beýik sany bar* (R. Seýidow). 2. İçine çörek, pişme, gant we ş.m. zatlar salnyp, toý ýerine eltilýän sowgat. *Her gün saçak, pişme-köýmetli gelýän aýallar oglany ýüzüne sylýarlar* (A. Gowşudow). 3. *göç.m.* Mukaddes zat, mukaddeslik.

♦ **Saçagyňyz egsilmesin!** rysgalyňyz egsilmesin, horluk görmän diýlip aýdylýan alkyş. **Saçakly gatnaşmak** iki maşgalanyň agzalary biri-biri bilen ýakýndan gatnaşmak. *Aýsoltan eje olar bilen saçakly gatnaşyk ederdi* (N. Pomma).

SAÇAKÇY, *at.* Tapan iýmitini iýýän gara-goňur reňkli, uzyn murtly, göni ganatly mör-möjek, tarakan. *Gara saçakçy. Kiçijik saçakçy.*

SAÇAKDAŞ, *syp.* Biri bilen bir saçakda iýip-içýän (adam). *Saçakdaş bolmak.*

SAÇAKLYK, 1. *syp.* Saçak etmek üçin niýetlenen (mata). 2. *at.* Toýa gidilende saçağa salmak üçin alynýan köke, süýji we ş.m. zatlar.

SAÇAKTORBA [saçakto:rvo], *at. kö.n.s.* Öňki wagtlarda toýa, hudaýýola gidilende iki, üç saçak salnyp äkidilýän torba.

SAÇALAMAK, *işl.* Saçyp durmak, ýaýradyp durmak. *Güller müşk-anbar ysyny gyşganman, dumly-duşa saçalaýar* (H. Derýaýew).

SAÇALANMAK, *işl.* Yzygiderli saçmak. *Ýaradan gan saçalandy.*

SAÇBAG [saçva:ğ], *at. ser.* **Saç: saç bagy.** *Saçbagyň ujunyň simdir işmesi, Üstünden ýol düşse kyndyr aşmasy* (Magtymguly).

SAÇDYRMAK [saşdyrmak], *işl.* Dökdürmek (köplenç, der, gan hakynda). *Derini saçdyrmak. Ganyňy saçdyrmak.*

SAÇLAGRAK [saşlağyra:k], *syp.* Saçy adatdakysyndan, bolmalysyndan gürräk, ösgünräk. *Ol gara-ýagyzydan saçlagrak oglandy.*

SAÇLAK [saşlak], *syp.* Gür, ösgün saçly. *Saçlak, süňkbaşy iri, mylaýym adam bular içeri girenden ýerinden turdy* (B. Seýtäkow).

SAÇLY [saşly], *syp.* 1. Saçy düşmedik, saçy bar. 2. Saç goýberden, saçyny ösdürip goýberen, saçyny syrдыrmadyk. 3. Gyza dakylýan at.

♦ **Gara saçly molla** *gepl.d.* aýal maşgala, aýal.

SAÇLYK [saşlyk], *at, zergärç.* Saçyň üsti bilen goýberilýän, uýy şelpeli ýa-da düwmeli, gaşly, gyzyllanan, köplenç, kerpiç-kerpiç, bölekleri biri-birine halkajyklar bilen birleşdirilen bezeg şaýy.

SAÇLYRAK [saşlyra:k], *syp.* Biraz saçly.

SAÇMA, *iş ady.* Saçmak ýagdaýy.

SAÇMAK, *işl.* 1. Syçratmak. *Mest iner dek ak köpükler saçypdyr; Oglan, alla ýaryň, bargyl diýdiler* (Magtymguly). 2. Dökmek. *Der saçyp işlemek. Ýüz-gözünden ganyňy saçmak.* 3. Ýaýratmak. *Şöhle saçmak. Nur saçmak.*

SAÇMAKLYK, *iş ady.* Saçmak ýagdaýy.

SAÇMONJUK [saçmo:njuk], *at, zergärç.* Iki setir edilip düzülen, arasy gulply, gýranly, saçyň aralaryny çatmak üçin dakylýan bezeg şaýy.

SAÇPAÝ [saçpa:ý], *at.* Durmuşa çykan gyzyň saçy arkasyna atdyrylanda, baş salnanda gaýynlary tarapyndan saçyna dakmak üçin berilýän serpaý.

SAÇUJY [saçu:ýy], *at, zergärç.* s. Saçbagy bilen berkidilip, saçyň ujuna dakylýan düwmeli ýa-da şelpeli bezeg şaýy.

SAÇUZYŇ [saçuzuýn], *at.* Oňurganyň iki tarapyndan uzap gidýän gyzylymtyl-sary damar, siňir.

SAÇYBERMEK [saçyvermek], *işl.* Saçyp başlamak; saçmagy dowam etmek.

SAÇYLMAK, *işl.* Dökülmek. *Gyzlydan gyrgyz ganlar, Saçylar meýdan içinde* (“Görogly”).

SAÇYŞ, *iş ady.* Saçmak ýagdaýy.

SAÇYŞMAK, *işl., gepl.d.* Birnäçe bolup bilelikde saçmak, pytratmak, dagatmak. *Näme bulary töwerege saçyşyp otyrsyňyz.*

SAÇÝOLDY [saçýolly]: **saçýoldy oýnamak** biri-biriň saçyny ýolup uruşmak, ýolmalaşmak.

SAÇÝUWLUK, *at, ser.* Başýuwluk.

SAÇYÜZİ [saçýüzü], *at, zergärç*. Saçbaga düzülip, saçyň örümleriniň arasyndan çykarylýan ýüzi gaşly ýa-da gaşsyz, kümüşden ýasalan bezeg saýy.

SADA [sa:da], *syp.* 1. Türkana, ýönekeý, hilegär däl, mekir däl. 2. Düşünmesi kyn däl, aňsat, ýeňil, düşnükli, aýdyň. *Til bilmez bela duş etme, Sada dil bolsun türkana* (Magtymguly). 3. Onçakly zynat, haýbat berilmedik, ýönekeý, dabaraly däl. *Ony sada görnüşli bir garryja aýal menzile çenli ugratdy* (A. Gowşudow). 4. Gurluşy, ýasalyşy, edilişi boýunça ýönekeý, çylşyrymly bolmadyk, tilsimsiz. *Bu maşyn ýönekeý, sada maşyn däl, Beýlekiler ýaly ýörese-de ýol* (A. Kekilow). 5. Örän ýüzleý, çuň däl, aňly-düşünjeli däl, dar, ýönekeý. *Salay ekäniň dünýä garaýşy sadady, çylşyrymly däl* (B. Seýtäkow).

♦ **Sada habar (sada eýe, sada aýyrgyç)** *dil b.* diňe bir sözden bolan habar (diňe bir sözden bolan sözlem agzasy).

SADAGA [sadağa], *at.* Pida, gurban. *Özge gözəl ähli soňa sadaga, Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin* (“Görogly”). *Kaşyk gamym Zöhre jana sadaga* (“Zöhre–Tahyr”).

SADAJA [sa:daja], *syp.* Sada we göze gelimli.

SADAKA, *at.* Hudaýyň ýoluna aýdylýp berilýän hudaýýoly.

♦ **Sadakada san ýetmez** ugursyz.

SADALAÇ [sa:dalaç], *syp.* Sadarak, azda-kände sada.

SADALAŞDYRMAK [sa:dalaşdyrmak], *işl.* Sada görnüşe getirmek, ýeňilleşdirmek.

SADALAŞMA [sa:dalaşma], *işl.* 1. Sadalaşmak ýagdaýy. 2. *dil. b.* Sözleriň fonetik özgermelere sezewar bolup, bir sada, ýönekeý söze öwürlmek hadysasy. Mysal üçin, *bilek ýüzük* sözi fonetik sadalaşmanyň netijesinde *bilezik* diýen ýeke-täk söze öwürülipdir.

SADALAŞMAK [sa:dalaşmak], *işl.* Has sada görnüşe gelmek, ýönekeýleşmek. *Maşynyň çylşyrymly gurluşy sadalaşypdyr.*

SADALAŞMAKLYK [sa:dalaşmaklyk], *işl.* Sadalaşmak ýagdaýy.

SADALYK [sa:dalyk], *at.* 1. Sada bolmaklyk, türkanalyk, ýönekeýlik. *Permanyň sadalyk bilen sereýän gözleri dileg ediji nazar bilen oňa dikilip durdy* (T. Taganow). 2. Düşünmesi kyn däl, aňsatlyk, düşnükçilik, aýdyňlyk, ýeňillik. *Eseriň dili örän sadalygy bilen tapawutlanýar.* 3. Gurluşy, ýasalyşy, edilişi boýunça ýönekeýlik, çylşyrymly däl.

SADAP, *at. zergärç. s.* 1. Şaý-sepleriň ýüzüne gaş edip oturdylyan sary reňkli orta gymmatbaha daş. *Täze helal ogşar ýaryň gaşyna, Sadaplar reşk eýlär göwher dişine* (Talyby). 2. Deňziň düýbünden alynýan balykgulaklaryň içinde emele gelýän dür. *Sadapda saklanan damja dür bolar* (Aýtgý). 3. *gepl.d.* Ilik, düwme. *Köýnegiň sadaby.* 4. Gyza dakylýan at.

♦ **Sadap ýaly (dek)** ak reňkli, ýalpyldap duran. *Hasapçy gyz ýylgyranda, onuň sadap ýaly ak dişleri ýaldyrap görüldi* (N. Jumaýew).

SADARAK [sa:dara:k], *syp.* Az-kem sada. *Sadarakdan agrasrak bolmak – gelin-gyzlara mahsus häsiýetleriň biridir.*

SADASYRAMA [sa:dasyrama], *işl.* Sadasyramak ýagdaýy.

SADASYRAMAK [sa:dasyramak], *işl.* Sada, türkana bolan bolmak, sada bolmasa-da, özüni sada häsiýetli edip görkezmäge çalyşmak. *Onuň alkymyna baragada, sadasyrap söz gatdy.*

SADASYRAMAKLYK [sa:dasyramaklyk], *işl.* Sadasyramak ýagdaýy.

SADASYRAŞMAK [sa:dasyraşmak], *işl.* Birnäçe adam sadasyramak, özleri sada bolmasalar-da, sada adam ýaly görünmäge çalyşmak, sada bolan bolmak.

SADASYRAÝYŞ [sa:dasyraýyş], *işl.* Sadasyramak ýagdaýy.

SADRANÇ [sadyranç], *at, köns.* Küşt. *Hemranyň agalary hem şu gyz patyşa bilen sadranç oýnardylar* (“Hüýrlukga – Hemra”).

♦ **Sadranch ýaly** dim-dik bolup duran, direnip duran (esasan, dogumly hem syrdam ýaş ýigitler hakynda). *Sadranch ýaly bolup gersiň üstüne çykdylar* (A. Gowşudow). *Dem salym durdular, gürrüňleşdiler, Daýaw ýigit bolsa misli bir sadranç* (K. Gurbanpesow).

SADYK [sa:dyk], *syp.* 1. Tüýs ýürekden berlen, wepaly, wepadar. *Yşk ähli bolmaýyn yşkynda sadyk bolmasam* (Baýram han Türkmen). 2. Oglana dakylýan at.

SADYKLYK [sa:dyklyk], *at.* Sadyk häsiýetlilik, wepalylyk. *Abdylmejit han sadyklyk bilen baş egdi* (G. Kulyýew).

SADYLLA [sa:dylla]: (**sary**) **sadylla bolmak** köp garaşmak, intizar bolmak. (**sary**) **sadylla etmek** köp garaşdyrmak, intizar etmek.

SADYR [sa:dyr], *syp.* Porsap giden, ýaramaz, hapa, köne (ýata suw hakynda). *Suw hem bir ýerde köp ýatsa, sadyr bolýar* (B. Seýtäkow). *Obanyň erkekler topary bolsa: “Wepadan beýle sadyr iş çykmaz, munuň bir emmasy bardyr” diýip goýdular* (A. Gowşudow).

♦ **Sadyr atmak** ýata suw hapalanyp yslanmak.

SAG [sağ] **I, 1.** *syp.* Saglygy gowy, oňat, sagat, sagdyn, keselli däl. *Sag ýatsa ýaman, syrkaw – gezse* (Nakyl). – *Näme, oglum, janyň sag dälmi? – diýip sorady* (B. Kerbabaýew). *Jany saga bu işler işem däl.* 2. Aklyly ýerinde (adam hakynda).

♦ **Sag bol! 1)** hoşlaşylanda birek-birege saglyk arzuw edilip aýdylýan edep aňlatmasy. *Hoş, sag bol! 2)* eden ýagsylygy, kömegi üçin minnetdarlyk, hoşallyk bildirilip aýdylýan edep aňlatmasy. *Kömek edeniň üçin sag bol.*

SAG [sağ] **II**, *at.* Soluň, çepiň garşylykly tarapy. *Sag aýak. Sag göz. Sag tarap. Köçäniň sagy bilen gidiber.*

♦ **Sag el** iň ýakyn kömekçi, geňeşde, maslahatda, işde iň ýakyn adam (degişlilik goşulmasy goşulyp ulanylýar). *Ol müdiriň sag elidir.*

SAGADRAK [sağadyra:k], *syp.* Saglygy az-owlak kadaly. *Ol ýere sagadrak bolup gitmeseň, ýarawsyz adamlar ol ýola çydamaz.*

SAGALDYJY [sağaldyjy], *at.* Saglygyny gowulandyryjy, dikeldiji, ýagdaýy oňatlaşdyryjy, daýandyryjy, gurplandyryjy.

SAGALDYŞ [sağaldyş], *iş ady.* 1. Sagaltmak ýagdaýy. 2. Saglygy gowulandyryň, dikeldýän, saglyk ýagdaýyny oňatlaşdyrmaga, gurplandyrmaga hyzmat edýän. *Sagaldyş öýleri.*

SAGALMA [sağalma], *iş ady.* Sagalmak ýagdaýy. *Şu dermany içirseň, elinden çekilen ýaly kem-kemden sagalma bilen boluberer.*

SAGALMAK [sağalmak], *işl.* Saglygyň gowulanmak, keselden açylmak. *Beýtme gyz, beýtme gyz, ýylgyr-da assa, Rehim et ýigide, sagalsyn hassa* (R. Seýidow).

SAGALMAZLYK [sağalmazlyk], *iş ady.* Saglygy gowulanmazlyk, keselden açylmazlyk.

SAGALTMAK [sağaltmak], *işl.* Biriniň sagalmagyny gazanmak. *Her zat etmeli weli, ony sagaltmaly* (B. Seýtäkow).

SAGALYBERMEK [sağalyvermek], *işl.* Saglygy gowulanybermek, sagalyp başlamak.

SAGALYŞ [sağalyş], *iş ady.* Sagalmak ýagdaýy.

SAGALYŞMAK [sağalyşmak], *işl.* 1. Dura-bara saglygy gowulaşmak. *Sagalyşan bolsaň bolýar.* 2. Bir-näçe adam bilelikde sagalmak. *Hassalar derrew sagalyşyp gitdi.*

SAG-AMAN [sağ-ama:n], *hal.* Sag-gurgun, sag-salamat, aman-esen. *Gullukdan sag-aman geldiňizmi?*

SAG-AMANLYK [sağ-ama:nlyk], *at, ser.* **Saglyk-amanlyk.**

SAGAN [sağan], *at, ösüml.d.* Ketigene meňzeş, reňki sarymtyl, kiçijik tikenli gytyk boýly ösümlik.

SAGANA [sağana], *at.* Içi otag ýaly, kerpiçden örülen mazar gümmezi. *Bu ýer – sagananyň içi eken* (N. Jumaýew).

SAGAŇKYRLAMAK [sağañkyrlamak], *işl.* Süýdüni sagyp bolaňkyrlamak.

SAGA-SOLA [sağa-so:lo], *hal.* Hem saga, hem çepe, ikibaka, eýläk-beýläk. *Ol bir zatdan howatyr edýän ýaly, saga-sola seredip gelyärdi.*

♦ **Saga-sola sowurmak** (pytratmak) puly, baýlygy we ş.m. bisarpa tutmak, biderek harçlamak.

SAGAT [sağat], *syp.* 1. Saglygy gowy, keselsiz, sagdyn. *Ol süňni sagat adam. Yüregi sagat. On iki*

synasy sagat. 2. *gepl.d.* Harap bolmadyk, döwülmedik, gurat, abat. *Bu maşyn gaty sagatdyr.*

♦ **Sagadyna çykmak** keselinden saplanyp, sagat bolmak. *Ol köp wagtlap iňňelik iýen ýaly bolup gezdi, ýöne indi her näme bolsa-da, sagadyna çykypdyr. Sagadyna (magadyna) ýetmek* bir zadyň anygyna ýetmek, hak ýa-da nähakdygyny anyklamak. *Men bu gürrüňiň sagadyna ýetdim* (A. Durdyýew).

SAGAT [sa:ğat], *at.* 1. Bir gije-gündiziň çäginde wagty ölçemek üçin enjam, mehanizm. *Asma sagat. Elektron sagat. Goşar sagady. Jaňly sagat. Diwar sagady. Jübi sagady.* 2. Altmyş minuta deň bolan wagty aralygy. *Men saňa bir sagatdanam köp garaşdym.* 3. Günüň ýarymyndan ýa-da ýarygijeden başlap hasaplanýan 60 minuta barabar möhlet. *Öylän sagat üç. Aşşam sagat ýedi. Gije sagat iki.* 4. Okuw mekdeplerinde okadylýan sapaga berilýän wagty. *Meniň mekdepde iki sagat okuwym bar.* 5. *gepl.d.* Umuman wagty. *Ol aýdan sagadyň taýýardy.*

SAGATÇY [sa:ğatçy], *at.* 1. Sagat bejerýän ussa. *Sagatçy äýnegini maňlaýyna goýup, sagadyň içine sereýär* (B. Kerbabaýew). 2. Wagty belleýji, wagty ölçeyji. 3. *taryh.* Suw paýlaşygy döwründe her kime düşýän suwy sagatma-sagat bölüp goýberýän ýörite bellenen adam, mirap.

SAGATLANMAK [sağatlanmak], *işl.* Keselden açylmak, sagalmak.

SAGATLAP [sa:ğatla:p], *hal.* Sagadyň içinde, sagadyň dowamynda. *Annaguly käwagtlar bir hana sogrup, lap edip aýtdygym däl, hut üç düýp gowaçanyň daşyndan bir sagatlap aýrylmady* (A. Durdyýew). *Bir-näçe sagatlap. Iki sagatlap. Üç sagatlap.*

SAGATLAŞMAK [sağatlaşmak], *işl.* Saglygyň öňküsinden gowulaşmak, keselden açylyşmak, sagalyp başlamak. *Birneme sagatlaşanyndan soň işe çykaryn.*

SAGATLAÝYN [sa:ğatlaýyn], *hal.* Dowamlylygy sagat bilen ölçelýän. *Sagatlaýyn iş.*

SAGATLY [sa:ğatly], *syp.* 1. Sagat dakylan; sagat goýlan. *Ol sagatly elini uzatdy. Üsti sagatly stol.* 2. Sagatlaýyn. *Sagatly iş.*

SAGATLYK [sağatlyk], *at.* Sagat bolmaklyk, sagdynlyk, jany saglyk, hiç hili keseli ýokluk. *Sagatlyk hemme kişä ýetdirýän zat däl.*

SAGATLYK [sa:ğatlyk], *syp.* Dowamlylygy bir sagada çekýän, bir sagadyň içinde ýerine ýetirip bolýan. *Bir sagatlyk arakesme. Bir sagatlyk iş.*

SAGATMA-SAGAT [sa:ğatma-sa:ğat], *hal.* 1. Gymlydyr-hereketiň amala aşan her bir sagady boýunça. *Seniň işe gelen, işden gaýdan wagtlaryň sagatma-sagat, hatda minutyna çenli belläp goýdum.* 2. Her sagatda, yzygiderli, yzyny üzmän. *Şemal çäge depelerini emay bilen sagatma-sagat, minutma-minut süýşürüp barýandy.*

SAGATSAÝYN [sa:ğassa:ýyn], *hal.* Sagat yzyn-dan sagat geçdiğiçe. *Ýazyň ilki aýlarynda howa sagatsaýyn üýtgeýärdi, birden bulutlaşyp, şemal turýardy* (B. Kerbabaýew).

SAGBOLLAŞMAK [sağvolloşmak], *işl.* Biri bilen hoşlaşmak, sag bol diýişmek. *Eýsem, şol hoşlaşykda il-halky bilen sagbollaşyp, özi ýaly gerçeklere baş bolup, Watan goragyna meýletin giden ýigit kim?* (“Edebiyat we sungat”).

SAGBOLLAŞMAZLYK [sağvolloşmozluk], *iş ady.* Biri bilen “sag bol” diýişmezlik. *Onuň bilen sagbollaşman gidip biljek däl.*

SAGDAK [sağdak] **I**, *at.* Ýaýyň oky salnyp, heýkelleýin asylyan gap. *Atam altyn sagdagym, enem unly bogdagym* (Nakyl). *Sagdagymda segsen okum bar, biri hata gitmez!* (“Saýatly – Hemra”).

SAGDAK [sağdak] **II**, *at, dokm.* Gölçäniň ortasyna, halynyň gyra nagşyna salynýan sekiz ýaprakly, bir ýa-da dört sany açylan güle meñzeş nagyş. *Sagdak salnan gölçe.*

SAGDYN [sağdyn], *syp.* **1. ser. Sagat 1.** *Sagdyn adam.* **2.** Güýçli, daýaw, gujurly. *Sagdyn gollar.* **3. göç.m.** Bolgusyz pikirlere gulluk etmeýän, arassa, sap. *Sagdyn pikirli adam.*

SAGDYNLAŞDYRMAK [sağdynlaşdyrmak], *işl.* Ýagdaýy, gatnaşygy gowulandyrmak.

SAGDYNLAŞMAK [sağdynlaşmak], *işl. ser.* **1. Sagatlaşmak.** *Ol öňküsinden-de sagdynlaşdy.* **2.** Ýagdaý, durmuş, gatnaşyk gowulaşmak, berkleşmek.

SAGDYNLYK [sağdynlyk], *at. 1. ser. Sagatlyk.* **2.** Ruh-yahlak taýdan arassalyk. *Jemgyýetde goňşusyna kömek etmek duýgusy höküim sürýän bolsa, onda bu milletiň ahlak taýdan sagdynlygyna şaýatlyk edýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

SAGDYNRAK [sağdynyra:k], *syp.* Az-kem sagdyn.

SAGDYRMAK [sağdyrmak], *işl. 1.* Sagmak işini başga birine etdirmek. *Sygyr sagdyrmak.* **2.** Süýt bermek, süýdüni kesmezlik. *Sygyr ýedi-sekiz aýa çenli sagdyrýar.* **3. göç.m.** Baýlygyň ep-esli bölegini iýdirmek, eliňden aldyrmak, ütdürmek. *Ol işiňi bitirdim, bu işiňi etdim diýip aldap ýören kezzaba, baý, sagdyransyň-a.*

SAG-GURGUN [sağ-ğurğun], *hal, ser. Sag-aman.* *Olar hernä sag-gurgun gezişip ýörendirler-dä?* (“Edebiyat we sungat”).

SAG-GURGUNÇYLYK [sağ-ğurğunçuluk], *at, ser. Sag-amanlyk.* – *Sag-gurgunçylykmy? – diýip sorady* (B. Seytākow).

SAG-GURGUNLYK [sağ-ğurğunluk], *at, ser. Sag-amanlyk.*

SAGLAK [sağlak], *syp., ser. Saglakaý.*

SAGLAKAÝ [sağlakaý], *syp. 1.* Çep eline garanda sag eli bilen, ýer depende bolsa, tersine, sag aýagy bilen däl-de, çep aýagy bilen piliň çep gulagyna basyp

has gowy işläp bilýän. **2.** Sag eli, ýer depilende bolsa sag aýagy bilen däl-de, çep aýagy bilen işleýänler üçin ýasalan. *Saglakaý orak. Saglakaý pil.*

SAGLAMAK [sağlamak], *işl.* Anygyna, magadyna ýetmek, anyklamak. *Her zadyň aslyny saglamak gerek* (Baýly şahyr).

SAGLAŞMAK [sağlaşmak], *işl., gepl.d.* Ugradylanda ýa-da wagtlaýyn aýrylyşylanda “sag bol” diýişmek, sagbollaşmak, hoşlaşmak. *Ol kim bilen hoşlaşjagyna, kim bilen saglaşjagyna-da akyly ýetmän, ýeňsesini öwürdi* (B. Kerbabaýew).

SAGLAÝYN-SOLLAÝYN [sağlaýyn-so:lloýun], *hal.* Hem sagdan, hem soldan, hem sagyndan, hem çepinden. – *Dogryňy aýtmasaň, ynha, şu gamçy keb-zände oýnar – diýip, biçäräni saglaýyn-sollaýyn saý-gylamaga durdy* (G. Kulyýew).

SAGLYK [sağlyk], *at. 1.* Jany sagatlyk, guratlyk, gurgunlyk, keselli dällik, sagdynlyk. *Saglyk bolsa, beglik bolar* (Nakyl). *Saglygym – baýlygym* (Nakyl). **2.** Aman-esenlik, sag-salamatlyk.

◊ **Saglygy goraýyş** ilatyň saglygyny goramaklyk we arassaçylyk düzgünlerini berjaý etmekligi durmuşa geçirmeklik. **Saglyk öýi** dürli hünärli lukmanlaryň (hekimleriň) gözegçilik etmeginde gatnalyp kesel bejerdilýän edara. **Saglyk ýoly** adamlaryň dynç günleri saglyklaryny berkitmek üçin dagdan geçýän ýoly. *Talyplar säher bilen saglyk ýoluna çykdylar.*

SAGLYK-AMANLYK [sağlyğ-ama:nlyk], *at.* Aman-esenlik, sag-gurgunlyk, gurgunçylyk.

◊ **Saglyk-amanlyk soraşmak** salamlaşylandan soň biri-biriň saglygyny soramak. *Olar saglyk-amanlyk soraşdylar.*

SAGLYK-ESENLIK [sağlyğ-esenlik], *at, ser. Saglyk-amanlyk.* *Saglyk-esenlik soraşmak.*

SAGLYK-SALAMATLYK [sağlyk-sala:matlyk], *at, ser. Saglyk-amanlyk.* *Saglyk-salamatlyk soraşdyk biz ön* (A. Kowusow).

SAGMA [sağma], *iş ady.* Sagmak ýagdaýy.

SAGMAK [sağmak], *işl. 1.* Malyň emjegini gysyp, süýdüni almak. *Her kim ýerli-ýerden goýunlary kökerip, sagmaga başlady* (H. Derýaýew). *Sygyr sagmak. Düýe sagmak.* **2. göç.m.** Aldaw, zorluk we şuna meñzeş ýol bilen birinden ep-esli zat almak, ýonmak. *Ol seni sagaymasa, işiňi bitirer öýdemok.*

◊ **Sag asmana süýdüňi** eliňden gelenini aýama.

SAGMAKLYK [sağmaklyk], *iş ady.* Sagmak ýagdaýy.

SAGMAZLYK [sağmazlyk], *iş ady.* Sagmak işini ýerine ýetirmezlik.

SAGRAK [sağrak], *at, kön.s.* Meý kasesi, meý jürdegi. *Duşmanyň düşegine barmasyň, olaryň sagra-gyny sürmäsiň* (“Kitaby dädem Gorkut”).

SAGRAK [sağyra:k], *syp.* Saglyk ýagdaýy gowurak, sagdynrak.

SAGRY [sağry], *at.* Uly malyň bilinden guýrugyna çenli bolan aralyk. *Näbelet atyň sagrysyny sypalama* (Nakyl). *Sypalap goýberseň, sagryňdan öter, Tursaň saçyň ýere deger, Akmeňli* (Kemine).

◊ **Sagry ädik** uly malyň sagrysynyň eýlenen derisinden tikilen ädik.

SAG-SALAMAT [sağ-sala:mat], *hal.* Aman-esen, sag-gurgun.

SAG-SOL [sağ-so:l], *at.* Sag hem çep gapdal, tarap. *Saga-sola garanjaklap oturmak.*

SAGT [sağyt], *at.* Adam bedeniniň guruwy, durky, ýasalysy (*ser. Inçesagt*).

SAGYBERMEK [sağyvermek], *işl.* 1. Sagyp ugramak; sagmak işini dowam etdirmek. 2. *göç.m.* Köplenç, aldaw bilen biriniň zadyny alybermek.

SAGYLMAK [sağylmak], *işl.* 1. Saglyp süýdi alynmak. *Saglan süýt.* 2. Aldawçylyk bilen biriniň zady, puly we ş.m. alynmak. *Ol aldawa düşüp, mazalyja saglanyny soň bilip galdy.*

SAGYM [sağym], *at.* 1. Maldan bir ýola saglyp alnan süýdün mukdary. *Sygryň ertirki sagymy.* 2. Mallardan süýt önümi saglyp alynýan döwür, wagt. *Sagym golaýlaşýardy.*

◊ **Sagymyna bakmak** biriniň malynyň süýdünü sagyp, özüň üçin peýdalanmak maksady bilen bakyp bermek. *Sygyrlary sagymyna bakmak.*

SAGYMÇY [sağymçy], *at.* Sagymçylyk işi bilen meşgullanýan, sygyr, düýe, goýun, geçi sagýan aýal-gyz.

SAGYMÇYLYK [sağymçylyk], *at.* Süýt sagyp almak işi, käri, sagymçynyň ýagdaýy. *Ol on ýyl bäri sagymçylyk edýär.*

SAGYMLYK [sağymlyk], *syp.* Saglyp süýdi alynýan, sagyp süýdünü almaga niýetlenen. *Sagymlyk düýe almak.*

SAGYNAKLABERMEK [sa:ğynakla:vermek], *işl., gepl.d.* Sagynaklap başlamak. *Kakasyny görenden sagynaklaberdi.*

SAGYNAKLAMA [sa:ğynaklama], *iş ady.* Sagynaklamak ýagdaýy.

SAGYNAKLAMAK [sa:ğynaklamak], *işl., gepl.d.* Bir zada garaşýan ýaly ýaýdanjyramak, belli netijä, karara gelip bilmän ýaýdanmak, ikerjiňlenmek.

SAGYNAKLAMAKLYK [sa:ğynaklamaklyk], *iş ady.* Sagynaklamak ýagdaýy.

SAGYNAKLAŞMAK [sa:ğynaklaşmak], *işl.* Birnäçe bolup sagynaklamak.

SAGYNAKLATMAK [sa:ğynaklatmak], *işl.* Bir zatdan ýaýdandyrmak, ikerjiňletmek, çekindirmek. *Onuň hyrsyz ýüzi, mähirsiz gözi gyzy biraz sagynaklatdy.*

SAGYNAKLAÝYŞ [sa:ğynaklaýyş], *iş ady.* Sagynaklamak ýagdaýy.

SAGYNÇ [sa:ğynç], *at, gepl.d.* 1. Az wagtlyk aýak çekme, ýaýdanyp saklanma, togtayyş, duruş, egleniş. *Jaya girmän, sagynç etdi.* 2. Belli karara, netijä gelmekden az-kem saklanma, ätiýaç etme, birden aýgtyly karara gelmän ýaýdanyş.

SAGYNÇLY [sa:ğynyşly], *syp.* 1. Ýaýdanar ýaly güne düşen, ýaýdançly. *Gaýguly är gojalar, sagynçly är saralar* (Nakyl). 2. *hal.* Sagynç bilen, ýaýdanma duýgusynyň astyndan çykyp bilmän, ýaýdançly. *Garry ene sagynçly gepledi* (“Edebiyat we sungat”).

SAGYNÇSYZ [sa:ğynşyz], *syp.* Sagynman, hiç zat üçin ýaýdanman, derrew. *Myrat bolsa hiç bir sagynçsyz: – Kaka, biz ol ýerimizi tagtdan çykaryp bilmeris – diýdi* (A. Gowşudow).

SAGYNDYRMAK [sa:ğynnyrmak], *işl.* Sagynmaga mejbur etmek.

SAGYNJAŇ [sa:ğynjaň], *syp.* Sagynagan, ýaýdanagan, ýaýdanjaň. *Sagynjaň adam.*

SAGYNJAŇLYK [sa:ğynjaňlyk], *at.* Sagynjaň häsiýetlilik.

SAGYNJYRAMAK [sa:ğynjyramak], *işl.* 1. Sagynyp, saklanyp durmak, ýaýdanjyramak, az-kem garaşmak. *Ol birneme sagynjyrady.* 2. Belli karara, netijä gelmekden ätiýaç etmek, çekinjirmek, ýaýdanjyramak.

SAGYNMA [sa:ğynma], *iş ady.* Sagynmak ýagdaýy.

SAGYNMAK [sağynmak], *işl.* Süýdi özi üçin sagmak.

SAGYNMAK [sa:ğynmak], *işl.* 1. Bir zada ýaýdanyp, az-owlak saklanmak, garaşmak, säginmek. *Sag sagynança, däli ogluny iki öýerer* (Nakyl). *Soňun gözläp, sagynp sözlär, her işinde zyýan görse* (Magtymguly). 2. Belli karara, netijä gelmekden çekinmek, bada-bat näme etjegini bilmän saklanmak, oýlanmak.

SAGYNMAKLYK [sa:ğynmaklyk], *iş ady.* Sagynmak ýagdaýy. *Ol meniň soragyma sagynmaklyk bilen jogap berdi.*

SAGYNMAZLYK [sa:ğynmazlyk], *iş ady.* Sagynyp durmazlyk, ýaýdanmazlyk.

SAGYNYBERMEK [sa:ğynyvermek], *işl.* Sagynyp durmak, sagynyp başlamak.

SAGYNYLMAK [sa:ğynylymak], *işl.* Bir zatdan ýaýdanyp, çekinip durulmak.

SAGYNYŞ [sa:ğynyş], *iş ady.* Sagynmak ýagdaýy.

SAGYNYŞMAK [sa:ğynyşmak], *işl.* Birnäçe boup sagynmak. *Sagynyşyp durmaň-da ýola düşüň!*

SAGYNYŞYK [sa:ğynyşyk], *at.* Sagynyp durmaklyk, ýaýdanjaňlyk, ýaýdanyşyk. *Sagynyşyk esli wagta çekdi.*

SAGYR [saɣy:r], *at, k.d.* Kiçi, ýaş çaga; ejiz. *Sagyr erdik, kebir etdiň bizi sen* (Azady).

SAGYR, *at, kön.s.* Gulagy agyr, ker. *Ýoluksa gözüňe gün-u sagyrlar, Olaryň halyna gülüji bolma* (Magtymguly).

SAGYŞ [saɣyʃ], *iş ady.* Sagmak ýagdaýy.

SAGYŞMAK [saɣyʃmak], *işl.* 1. Sagmaga kömekleşmek. *Gyzy ejesine sygyrlaryny sagyşdy.* 2. Bilelikde sagmak. *Sagymçylar gara daňdandan sygyr sagyşyp ýördüler.*

SAHABA [saha:va], *at.* Muhammet pygamberiň ýaranlary we egindeşleri. *Hemme sahaba serweri, Meni ýetir perizada* (“Görogly”).

SAHAP [saha:p], *at.* Kitabyň, depderiň we ş.m. galyň daşy, daş, jilt.

SAHAPLABERMEK [saha:pla:vermek], *işl.* Kitabyň ýa-da depderiň daşyny sahaplamaga, daşlamaga başlamak.

SAHAPLAMA [saha:plama], *iş ady.* Sahaplamak ýagdaýy.

SAHAPLAMAK [saha:plamak], *işl.* Kitabyň, depderiň we ş.m. daşyna sahap etmek, daşlamak, jiltlemek.

SAHAPLAMAKLYK [saha:plamaklyk], *iş ady.* Sahaplamak ýagdaýy.

SAHAPLAMAZLYK [saha:plamazlyk], *iş ady.* Kitabyň, depderiň daşyny daşlamazlyk.

SAHAPLANMAK [saha:planmak], *işl.* Kitabyň ýa-da depderiň daşy jiltlenmek, daşlanmak. *Sahaplaman golýazma.*

SAHAPLAŞMAK [saha:plaşmak], *işl.* 1. Sahaplamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde sahaplamak.

SAHAPLATMAK [saha:platmak], *işl.* Sahaplamak işini başga birine etdirmek.

SAHAPLAYÝŞ [saha:plaýýş], *iş ady.* Sahaplamak ýagdaýy.

SAHAWAT [saha:wot / saha:wat], *at.* Eli açyklyk, sahylyk, jomartlyk. *Ýagşylaryň ýagşylygyny aýt, sahawat gelsin, ýamanlaryň ýamanlygyny aýt, pälinden gaýtsyn* (Nakyl). *Halaýykda görelde ýok, görüm ýok, Baýlarynda sahawat ýok, berim ýok* (Magtymguly). *Baý bolsaň kылgyl sahawat, Mal goldan gitmezden burun* (Şeýdaýy).

SAHAWATLY [saha:wotly / saha:watly], *syp.* Sahawat edýän. *Sahawatly adam.*

SAHAWATLYLYK [saha:wotluluk / saha:watlylyk], *at.* Sahawaty barlyk, sahawatly bolmaklyk.

SAHAWATLYRAK [saha:wotlura:k/saha:watlyrak], *syp.* Belli derejede sahawatly. *Biraz sahawatlyrak bolsaňyz, hudaýyň özi sizi penasynda saklar.*

SAHNA, *at.* 1. Oýun görkezilýän, çykyş edilýän ýörite ýer. 2. *göç.m.* Teatr; oýun goýmak sungaty. *Onuň uzyn ömri diýen ýaly sahna bilen baglanyşyklydyr. Sahna*

eseri. 3. Romanda, pýesada, filmde suratlandyrylýan wakadan bir bölek. 3. *göç.m.* Üýtgeşik bir waka, goh-galmagal. *Kyýas bu sahnany görüp, ellerini daldalatdy* (N. Jumaýew).

◊ **Sahnada goýmak** pýesany (drama eserini, komediýany, tragediýany) sahnada görkezmek üçin oýun guramak, oýun taýynlamak, sahnalaşdyrmak.

SAHNALAŞDYRMA, *iş ady.* Sahnalaşdyrmak ýagdaýy. *Baýramçylyk çykyşlaryny sahnalaşdyrma işleri.*

SAHNALAŞDYRMAK, *işl.* Çeper eseri teatr sahnasynda goýmak. *Pýesany sahnalaşdyrmak.*

SAHNALAŞDYRMAKLYK, *iş ady.* Sahnalaşdyrmak ýagdaýy. *Oýny sahnalaşdyrmaklyk işi.*

SAHNALAŞDYRMAZLYK, *iş ady.* Pýesany sahnada goýmazlyk.

SAHNALAŞDYRYLMAK, *işl.* Sahnada goýulmak. *Nurymowyň “Epegeiň tepbedi” eseri şowly sahnalaşdyryldy* (“Edebiýat we sungat”).

SAHNALAŞDYRYŞ, *iş ady.* Sahnalaşdyrmak ýagdaýy. *Režissýoryň pýesany sahnaladyryşynda ussatlygy ýüze çykýar.*

SAHT, *syp., k.d.* Berk, gaty, pugta. *Deryadan baý nedir, daşdan saht nedir* (Magtymguly).

SAHY [sahy: / sahy], *syp.* 1. Eli açyk, gysganç däl, jomart, sahawatly. *Sahylar şat bolar myhman gelende* (Magtymguly). 2. Oglana dakylýan at.

SAHYLYK [sahy:lyk], *at.* Eli açyklyk, gysganç dällik, jomartlyk. *Emma Mähri bu sahylygyny yzynyň bir çöpüniň bardygyny aňlady* (A. Gowşudow).

SAHYP [sa:hy:p], *at, k.d.* 1. Eýe, hojaýyn; uly wezipeli adam. *Bu çarbagda birnäçe sahyplar, şa ogly şazadalar, beg ogly begzadalar seýil edip ýörer erdiler* (“Zöhre – Tahyr”). 2. Dost-ýar.

SAHYPA [sahy:pa], *at.* Kitabyň, depderiň we ş.m. kagyzlarynyň bir ýüzi, bir tarapy. *Onsoň onuň sahypalaryny göwünsizlik bilen agdaryşdyrmaga oturdym* (N. Saryhanow).

SAHYPALABERMEK [sahy:pala:vermek], *işl.* Sahypalap başlamak.

SAHYPALAMA [sahy:palama], *iş ady.* Sahypalamak ýagdaýy.

SAHYPALAMAK [sahy:palamak], *işl.* 1. Kitabyň, žurnalyň we ş.m. her bir sahypasyna yzygiderli san belgisini ýazyp çykmak. *Ol elýazmany sahypalap otyrды.* 2. *gepl.d.* Kitaby we ş.m. sahypama-sahypa açyp agdarmak, okamak. *Beýik akylدارlaryň arap, pars, çagataý dillerinde ýazan eserlerini ...juwanlyk höwesi bilen sahypalapdy* (G. Kulyýew).

SAHYPALAMAKLYK [sahy:palamaklyk], *iş ady.* Sahypalamak ýagdaýy.

SAHYPALAMAZLYK [sahy:palamazlyk], *iş ady.* Sahypalamak işini ýerine ýetirmezlik.

SAHYPALANMAK [sahy:palanmak], *işl.* Kitabyň sahypalaryna yzly-yzyna tertip boýunça san belgisi ýazylmak.

SAHYPALAŞMAK [sahy:palaşmak], *işl.* 1. Sahypalamaga kömek etmek. 2. Bilelikde sahypalamak

SAHYPALATMAK [sahy:palatmak], *işl.* Sahypalamak işini başga birine etdirmek, sahypa goýdurmak.

SAHYPALAYÝŞ [sahy:palayýş], *iş ady.* Sahypalamak ýagdaýy.

SAHYPAMA-SAHYPA [sahy:pama-sahy:pa], *hal.* Sahypa yzarlap, her sahypa boýunça, her bir sahypasyny aýratynlykda. *Kitaby sahypama-sahypa agdaryp başladym.*

SAHYPJEMAL [sa:hy:pjema:l], *syp., k.d.* 1. Gőzelligiň eýesi, owadan, gözel. *Gören göz aýýrmaz, sahypjemaldir, Gel, Seydim, ýara seýle gideli* (Zelili). 2. Gyza dakylýan at.

SAHYPKEREM [sa:hy:pkerem], *at, k.d.* Sahy, eli açyk. *Döwletli sahypkerem, soltana arzym aýdaýyn* (Kemine).

SAHYRAK [sahy:ra:k], *syp.* Eli açygrak, jomardrak.

SAK, *syp.* Çendenaşa ünsli, gaty seresap, hüşgär, eserdeň. *Ol ukusyna diýseň sakdy* (“Edebiýat we sungat”). *Gaty sak bolmasaň, ekinleri mal-garadan goramak başartmasa gerek. Sak it. Sak adam.*

SAKA, *at.* 1. Ýabyň, akaryň, derýanyň suwunyň bölünip, ikinji bir ýere akdyrylýan ýeri, teraz. *Derýanyň sakasy.* 2. *göç.m.* Bir zadyň esasy, başlanýan ýeri, gözbäşy.

SAKAK, *at.* 1. Uýanyň, kellekiniň we ş.m. alkym gaýşy, alkymsa. *Ol atyň uýanyňnyň sakagyndan berk tutdy.* 2. Telpek, papak kellä geýlende geçmaz ýaly aýlanýan bagjyk. 3. Aýallaryň alkymynyň aşagyndan geçirilýän we börügin saklaýan zolak mata. *Müşki-anbar sepilmiş, simu sakaklaryňdan, Bir nokta ger bar bolsa, özüň ymarat eýle* (Talyby).

SAKAKLAMA, *iş ady.* Sakaklamak ýagdaýy.

SAKAKLAMAK, *işl.* 1. Sakak dakmak. 2. Sakagyndan tutmak, alkym ýüpünden tutmak. *Atyňyzy sakaklap duruň* (A. Gowşudow).

SAKAKLAMAZLYK, *iş ady.* 1. Sakak dakmazlyk. 2. Sakagyndan tutmazlyk. *Atlary sakaklamaň.*

SAKAKLANMAK, *işl.* 1. Sakak dakylmak. 2. Sakagyndan tutulmak. *Atlar sakaklandy.*

SAKAKLAŞMAK, *işl.* 1. Sakaklamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde sakaklamak.

SAKAKLATMAK, *işl.* Sakaklamak işini başga birine etdirmek.

SAKAKLAÝÝŞ, *iş ady.* Sakaklamak ýagdaýy.

SAKAKLYK, *syp.* Sakak üçin niýetlenen.

SAKANAKLAMAK, *işl., gepl.d., ser.* **Sakaw-lamak.** – *Başa näme gelse çydamaly, çekmeli – diýip, sakanaklady* (A. Gowşudow).

SAKAL, *at, ser.* **Sakgal.**

SAKAR I, *syp.* 1. Maňlaýy ak depelli (haýwanlar hakynda). *Çep gulagy alykly, sag gulagy toýnuk tagmalý sakar işşekden-de derek tapmandy* (B. Kerbabaýew). *Aly sakar dor alaşa.* 2. *gepl.d.* Maňlaý saçy düşen, takyr (adam hakynda). *Onuň saçy depesine çenli ýygrylan sakar maňlaýy ýalpyldaýardy* (B. Kerbabaýew). 3. Ýer-ýurt ady.

SAKAR II, *at, kön.s.* Dowzah, tamy, jähennem. *Yşkyň ody misli sakar, janynga düşmüş* (Gaýyby).

SAKARBALAK [sakarvalak], *at, ser.* **Sakarbarak.** *Bular Garaguma täze gelen ördekler, gazlar, sakarbalaklar hem bu ýaňky suw guşlarydy* (K. Berdiýew).

SAKARBARAK [sakarvarak], *at.* Maňlaýy sakar, ak reňkli suw guşy, barak.

SAKARGYŞYK [sakarğy:şyk], *at.* Halynyň gyrasyndaky gözenek çyzyklaryň içine, dürli el işlerine salynýan garşylykly üçburçluklar we şolaryň aralygyndaky “T” harpyna meňzeş nagş.

SAKARSİNEK, *at.* Maňlaýy ak, dişlek uly siňek. *Aýnadaky sakarsinek wazyrdap, äpişgäniň tä ýokarsyna çenli ýetip, şol ýerden özüni aşak goýberýärdi* (H. Ysmaýylov).

SAKARTORSUK, *at.* Maňlaýy sakar, endamy zolak-zolak tüýli, uly bolmadyk ýabany ýyrtýy haýwan, torsuk.

SAKARÝORUNJA [sakarýorunjo], *at.* Ýabany ýorunja.

SAKAW [sakow], *syp.* Sakynyp gepleýän. *Sakaw adam.*

◊ **Sakawyň soňuna seret** gürrüniň netijesine garaş, diňle, aýdylýan zadyň netijesine seret.

SAKAWLABERMEK [sakawla:vermek], *işl.* Birendkä sakawlap başlamak.

SAKAWLAMA [sakawlomo], *iş ady.* Sakawlamak ýagdaýy.

SAKAWLAMAK [sakawlomok], *işl.* Howa geçiş ýolunyň birden baglanmagy sebäpli, sözleri sakynyp aýtmak. *Sakawlap geplemek.*

SAKAWLAMAKLYK [sakawlomokluk], *iş ady.* Sakawlamak ýagdaýy.

SAKAWLAMAZLYK [sakawlomozluk], *iş ady.* Sakynyp, sakawlap gürlomezlik. *Ol ýagdaýy göreňsoň, sakawlamazlyk aňsat-aňsat başardanok-da.*

SAKAWLAŞMAK [sakawloşmok], *işl.* Bile sakawlamak. *Olar belli bir zat aýdyp bilmän, sakawlaşyp durdular.*

SAKAWLATMAK [sakowlotmok], *işl.* Sakawlamak magajbur etmek.

SAKAWLAÝYŞ [sakowloýuş], *iş ady.* Sakawlamak ýagdaýy.

SAKAWLYK [sakowluk], *at.* Sakynyp geplemeklik ýagdaýy. *Sakawlygyňy goýjak bol!*

SAKAWRAK [sakowra:k], *syp.* Az-kem sakaw.

SAKÇY [sakçy / sakjy], *at.* Bir zada gözegçilik edýän, saklaýan, goraýan adam, garawul.

SAKÇYLYK [sakçylyk / sakjylyk], *at.* Sakçynyň käri, ýerine ýetirýän işi, garawullyk.

SAKÇYÇYLYK [sakçyçylyk / sakjyçylyk], *at, ser.* **Sakçylyk.** *Sakçyçylyk, beýleki diýýänlerine hem barasym gelenok* (R. Gelenow).

SAKGA I, *hal.* Garaşylmaýan halatda, birden, dessine. *Gapdalymyzdan geçip baryan adamlar sakga aýak çekdiler.*

SAKGA II, *at.* Ýülmenip, içine gurşun guýlup, aşyk oýnalýan uly kenek. *Onuň sakgasy goýy gyzyl reňke boýalyp gurşunlanypdy.*

SAKGAL [sakgal / sakal], *at.* Çekgä, duluga, eňege çykýan tüý örtügi.

♦ **Sakgaldan alyp, murta goýmak (ýelmemek)** ýerliksiz iş etmek, peýdasyz iş etmek, işi bolmalysy ýaly etmezlik. **Sakgalyndan hiňňildik uçmak** erkek kişiniň erk-ygtyýaryny eňne almak, diýeniňi etdirmek (aýal maşgala hakynda). **Sakgalyňy agartmak** köp azar, ezýet bermek, ejir baryny görkezmek, janyny ýakmak. *Şol jayyň ugrunda sakgalyňy agaryp gitdi. Sakgalyňy sallamak* uly göwresini kiçeltmek.

SAKGALDAŞ [sakgallaş / sakallaş], *at.* 1. Ýaşlary birçene ýeten, ýaşlary deň bolan erkek adamlar, sakaldaş. *Ol sakgaldaşyna ýüzlendi.* 2. Ýaşytdaşlaryň biri-birine ýüzlenip, ýüz tutup aýdýan ýüz tutma sözi. *Bah-ow, sakgaldaş, bu ýaşdan soňam bir ýerde oturasyň gelenok öýdýän* (Ş. Borjakow).

SAKGALLAK [sakgallak / sakallak], *syp.* Sakgaly gür çykan, gür sakgally. *Olaryň biri sakgallak bolup, beýlekisi köseddi* (B. Kerbabaýew).

SAKGALLY-SARMYKLY [sakgally-sarmykly / sakally-sarmykly], *syp.* Sakgal goýberden (orta ýaşly erkek adam hakynda). – *Wıý, ussa aga, siziň aýalyňyz, ogluňyz bar ahryr. Özüňiz hem sakgally-sarmykly adam* (A. Durdyýew).

SAKGALSAPY [sakgalsapy / sakalsapy], *at.* Sakgalyň çekge saçy bilen birleşip gidýän ýeri. *Onuň aşak sallanan murtlary, sakgalsapysy timarsyz sakgalyňa gatyşýardy* (B. Kerbabaýew).

SAKGAL-SARMYK [sakgal-sarmyk / sakal-sarmyk], *at, ser.* **Sakgal.**

SAKGYÇ, *at.* 1. Kepbegöwen, garnaýyç ýaly ösümlikleriň süýtli şiresi we ondan alynýan hem-de çeýnelýän önüm. 2. Çeýnemek üçin ýörite ýasalýan önüm. 3. *göç.m., gepl.d.* Ýañra, manysyz köp gepleýän.

SAKGYÇLAMAK [sakgyşlamak], *işl., gepl.d.* Bir zady ýanjap, gaýtalap oturmak.

SAKLABERMEK [sakla:vermek], *işl.* Saklap başlamak; saklap ýörmek. *Entek olary eliňde saklaber.*

SAKLAMA, *iş ady.* Saklamak ýagdaýy.

SAKLAMAK, *işl.* 1. Eliň bilen tutup durmak, eliňde tutmak. *Käte-käte penjireden yşyklyp, Otyr kitabyňy elinde saklap* (B. Hudaýnazarow). 2. Duruzmak, togtatmak, hereketini ýatyrnak. *Sürüji maşyny saklady.* 3. Öz eklenjiňde, garamagyňda ýaşatmak, eklemek; idetmek. *Mal saklamak.* 4. Bek bellemek, unutmazlyk. *Şu aýdanlarymy hergiz ýadyňda sakla.* 5. Goramak. *Ýüpegi saklamasaň ýüň bolar, aýaly saklamasaň – güň* (Atalar sözi). *Bendesini bela-beterlerden hudaýyň özi saklasyn.* 6. Daýanç, direg bolup hyzmat etmek. *Ýykyljak tamy ýeke kerpiç saklamaz* (Atalar sözi). 7. Birini goýbermän eglemek, bir zada güýmäp, işinden, ýolundan goýmak. *Saklamasaň, gitsem dogry ýol bilen, Ýeterdim maksada, kábäm atam jan!* (A. Kekilow). 8. Wagtynda bermezlik, wagtynda ýerine ýetirmezlik. *Arada gyzymyň kätmenini sapla diýip eltdim, şonam üç-dört gün saklady* (A. Durdyýew). 9. Gizlemek, ýaşyrmak. *Kem-käs ýalbaraýyn-da, etjek işimi öz ýaňymda saklaýyn* (B. Kerbabaýew). 10. Tussag etmek, tutmak. *Jenaýatkäri saklamak.*

SAKLAMAKLYK, *iş ady.* Saklamak ýagdaýy.

SAKLAMAZLYK, *iş ady.* Aýawly tutmazlyk, aýamazlyk.

SAKLANMAK, *işl.* 1. Özüňi saklamak, özüňe erk edip bilmek, özüňe buýurmak. *Her niçik-de bolsa, mugallym saklanyp: – Käýinmek gerek däl! – diýip ýüzlendi* (N. Pomma). 2. Aýak çekmek, durmak, daýanmak. *Ol yzyna seredip saklandy.* 3. Bir ýerde az-kem eglenmek. *Gelen myhman başlygyň kabulhanasynda birneme saklandy. Men köpräk saklanaydym öýdýän, indi beri gaýdaýyn.* 4. Idedilmek, eklenmek. *Dynç alyş öýündäki çagalar gowy saklanýar.* 5. Bar bolmak, bolmak. *Zyýanly duzlaryň toprakda köp mukdarda saklanýandygy tejribe üsti bilen barlandy.* 6. Ýygnalyp goýulmak, aýalyp goýulmak. *Gymmatly golyazmalar ýörite jaylarda saklanýar. Tohumlyk bugdaýlar ýörite ammarlarda saklanýar.* 7. Önünde durup bilmek, çydam etmek. *Bent sil suwunyň önünde saklanaýsa ýagşydyr.* 8. Ýerine ýetirilme, berjaý edilmek. *Işde tertip-düzgün saklanýar.* 9. Ýygnakda garşy bolubam, tarapdar bolubam ses bermezlik. *Şu*

meseläni kabul etmeli diýen teklibe garşy, saklanan barmy? **10.** Goralmak. *Goraghanalar berk saklanýar.* **11.** Zaýalanman durmak, gowy durmak, üýtgemezlik. *Ýapan hyýarlarym gowy saklanypdyr.* **12.** Garrylygyna garamazdan, bedeni, durky, guruwy gaty üýtgemezlik. *Ol garrar ýaly däl, gaty gowy saklanypdyr.*

SAKLAŞMAK, *işl.* 1. Saklamaga kömekleşmek. *Baş öwredilýän atyň jylawyndan tutup saklaşdy. Çaga saklaşmak.* 2. Bilelikde saklamak, saklap durmak. Agyr zady elinizde saklaşyp durmaň, ýerde goýuň.

SAKLATMAK, *işl.* Saklamak işini başga birine etdirmek; saklamaga mejbur etmek; saklamaga mümkinçilik bermek, saklamaga ýol bermek. *Puly bankda saklatmak. Kitaplary ýerde goýdurma, az wagtlyk elinde sakladaý.*

SAKLAW [saklow], *at.* Gorap saklamak üçin goýlan topar, gorag. *Olaryň daşlarynyň saklawlary öňküsinden gowşamaýardy* (A. Gowşudow).

SAKLAWLY [saklowly], *syp.* Saklawy bar bolan, goragly. *Oýuň töweregi saklawlydy* (Ý. Mämmediýew).

SAKLAWSYZ [saklowsuz], *syp.* Goralyp saklanmaýan, goragsyz. *Gawun ekilen oýtagy saklawсыz goýmak bolmaz.*

SAKLAÝYŞ, *iş ady.* Saklamak ýagdaýy.

SAKLYK, *at.* Sak häsiýetlilik, eserdeňlik, hüşgärlik.

SAKMAN, *at.* Guzuly goýunlar topary. *Guzuly goýunlar uly sakmana, kiçi sakmana, kämahallar orta sakmana bölünýär.*

SAKSYZ, *syp., gepl.d.* Sakçysyz, saklanmaýan.

SAKY [sa:ky], *at.* Meýlislerde arak-şerap guýup berýän adam. *Gurup eşret üçin mejlis, pyýala tutdy sakylar* (Gaýyby). *Şeýle ajap saky ol, şowhun berýär giň jaýa, Oň aksakgal bolşuny diýsem, uly hekaýa* (M. Seýidow).

SAKYLYK [sa:kylyk], *at.* Sakynyň käri, ýagdaýy; saky bolmaklyk.

SAKYNDYRMAK [sakynnyrmak], *işl.* Sakynmaga mejbur etmek, sakynmagyna sebäp bolmak, sakynmak katdyna ýetirmek. *Ol adamyň hyrsyz keşbi oglanjygy sakyndyrdy.*

SAKYNJYRAMAK, *işl.* Sakynybrak geplemek. *Ol ýýlnandan soň, bu wagtlar näme üçin gelendigini howlukman, käýerde sakynjyrap, käýerde sözleri gaýtalap, ýaşula gürrüň berdi* (B. Seýtäkow).

SAKYNMA, *iş ady.* Sakynmak ýagdaýy.

SAKYNMAK, *işl.* Gepläp durkaň birden sözüň arasyny bölüp-bölüp aýtmak. *Zordan goşa bardy, ak tamdy ýüzi, Haşylap sakynýar, sakaw dek özi* (Ç. Gurbangylyjow).

SAKYNMAKLYK, *iş ady.* Sakynmak ýagdaýy.

SAKYNMAZLYK, *iş ady.* Sakynyp geplemezlik.

SAKYNYBERMEK [sakynyvermek] *işl.* Sakynyp ugramak..

SAKYNYS, *iş ady.* Sakynmak ýagdaýy.

SAKYNYSMAK, *işl.* Bilelikde sakynmak (birden köp bolup). *Kimden gorkýarsyňyz, ýöne sakynyşyp dursuňyz.*

SAKYRDABERMEK [sakyrdavermek], *işl.* Sakyrda ugramak.

SAKYRDAMA, *iş ady.* Sakyrdamak ýagdaýy.

SAKYRDAMAK, *işl.* Dyngysyz gürelemek, arasyny üzmän köp geplemek; ýaňramak. *Men sakyrdaý, seni güýmäp durmaýyn.*

SAKYRDAMAKLYK, *iş ady.* Sakyrdamak ýagdaýy.

SAKYRDAMAZLYK, *iş ady.* Sakyrda oturamazlyk, köp güremezlik. *Oglanlar, ozalam kelläm agyryp dur, sakyrdaman otursaňyzlaň.*

SAKYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup sakyrdamak. *Şonuň üçin ol bular bilen kän sakyrdaşyp oturmady.*

SAKYRDATMAK, *işl.* Sakyrdamaga mümkinçilik bermek. *Näme ony sakyrdadyp otyrsyň?*

SAKYRDAÝYŞ, *iş ady.* Sakyrdamak ýagdaýy.

SAKYRDY, *at.* Dyngysyz gürrüň, yzy üzülmeyän, gutarar ýerde gutarmaýan manysyz gürrüň. *Elini salgady-da, onuň sakyrdisyna gulak asman, ýüzüniň ugruna ýöräp gitdi* (B. Kerbabaýew). *Diýdi: – Dogan, sakyrdyň, Halys ýüregime düşdi* (M. Garryýew).

SAKYR-SAKYR: sakyr-sakyr etmek ser. **Sakyrdamak.** *Ýaňky adam pil diýip gelipdir-de, sakyr-sakyr edip, gulak etimi iýdi* (B. Seýtäkow).

SAKYRTGA, *at.* Mallaryň bedenine ýapyşyp, gan sorup ýaşaýan köp ayaklyja möjejik. *Sähelçe hapaçylyk bolsa, sakyrta peýda bolýar* (K. Berdiýew). *Günleriň birinde bir göle, bir geçi we bir sakyrta şarikli ekin ekmäge çykanlar* (“Türkmen halk ertekileri”).

◊ **Sakyrta dönmek** mydama biriniň ýanyndan aýrylman ýöremek. *Edil sakyrta döndi, ýapyşdy, aýrylmady. Sakyrta sykan ýaly önümsiz. Sakyrta ýaly bolup* dynnym ýaly bolup, dynnym ýaly halyna. *Sakyrta ýaly bolup, iş diýip ýapyşyp ýatyr.*

SAKYRTGALABERMEK [sakyrta:vermek], *işl.* Sakyrta düşüp başlamak. *Hapa ýatakda janawarlar sakyrta alaberdi.*

SAKYRTGALAMA, *iş ady.* Sakyrtaalamak ýagdaýy.

SAKYRTGALAMAK, *işl.* Sakyrta düşmek, sakyrta basmak. *Ýaş köşekler sakyrta alapdyr.*

SAKYRTGALAMAKLYK, *iş ady.* Sakyrtaalamak ýagdaýy.

SAKYRTGALAMAZLYK, *iş ady.* Sakyrta düşmezlik.

SAKYRTGALATMAK, *işl.* Sakyrtdalamagyna ýol bermek, sakyrtdga düşer ýaly etmek. *Düýeleriň ýatagyna seretmän, olary sakyrtdgaladypdyrlar.*

SAKYRTGALAYÝŞ, *iş ady.* Sakyrtdalamak ýagdaýy.

SAKYZ, *at.* Kepbegöwen, garnaýyç ýaly käbir ösümliklerden alynýan ýa-da olardan çykýan we senagatda ulanylýan şepbeşik önüm. *Şükür bazar günü çayhanadaky bagşynyň gyjakçysyndan kemençä çalar ýaly sakyz diledi* (“Edebiýat we sungat”)

SAL [sa:l] **I**, *at.* 1. Gapanýň iki ýaý görnüşli agzyny gysyp durýan ýasy polat ýaýjyk. *Gapan ýazypdyr, emma onuň üsti boşdy; gapanýň salyndan diňe bir zat sallanyp durdy welin, ol oda köselen goýun aýagyna meňzeýärdi* (A. Gowşudow). 2. Işilen sapagyň we ş.m. zadyň bir dini, gaty.

♦ **Saly gowşak** tapdan düşen, özüne gurp edişi pes. **Salyna (taryna) kakmak** gürrüň üsti bilen biriniň pikirini ýa-da bir zady aňlajak bolmak, synap görmek, barlap görmek.

SAL [sa:l] **II**, *at.* Suwda ýüzmek, suwdan geçmek üçin biri-birine berkidilip ýasalan birnäçe agaç. *Ýolagçylar teriň suwda, Kä “naw, taýmyl, sal” diýip aglar* (Zelili).

♦ **Salyň agmak** ýagdaýyň agyrlaşmak, halyň harap bolmak. **Saly (jany) suw üstünde** galagoply ýagdaýda, howatyrly halda, gorky astynda. *Ol kömek etmekden-ä geçen, özüniň saly suw üstündedi.*

SAL [sa:l] **III**, *at, k.d.* Ýyl; ýaş. *Ömür saly artar alkış alanyň* (Magtymguly). *Güýç-kemala ýetişdiň, bardyň ýigrimi sala* (Aşky).

SALA [sala:], *at.* Geňeş, maslahat. **Sala salmak** geňeş etmek, maslahat salmak. *Ýaşululara sala saldyk. Sala salşyk* döwlet durmuşynyň haýsydyr bir möhüm meselesi boýunça ähliahk ses berlişiği.

SALAJYN: agzyňy salajyn goýberme “agzyňa gelenini aýdyp, paýyş sözläp durma” diýen manyda ulanylýan aňlatma.

SALAM [sala:m], 1. *at.* Birine duşanyňda saglyk-amanlyk soramak üçin aýdylýan ýüzlenme sözi (*ser: Salawmaleýkim*). *Salam, mugallym. Salam, okuwçylar!* 2. Dostluk duýgusyny aňladýan dabaraly gutlag sözi. *Bäsleşige gatnaşyjylara ýalkymly salam!*

♦ **Salam (salamyny) almak** özüňe salam beren adamyň salamyna “Salam” diýip, gaýtargy bermek. **Salam bermek** öňünden çykan ýaşula, tanşyňa we beýleki duşan adama “Salam!” diýip aýtmak. **Salam haty** uzak ýerden öz ýagdaýlaryň bilen tanyşdyrmak we salam iberýän adamyň hal-ýagdaýyny soramak üçin iberilýän hat. **Salam ibermek** başga birinden öz tanaýan ýakyn adamlaryňa salam sözünü ýollamak. – *Salam*

iberenem, salam getirenem sag bolsun. Salam getirmek (gowşurmak) aýdylan salamy iberilen adama dil üsti bilen ýetirmek.

SALAMAT [sala:mat], *hal.* 1. Aman-sag, sag-gurgun, aman-esen, sag-aman; parahat. *Istär ki gözel ýary, gördüm ki salamatdyr* (Mollanepes). 2. Oglana dakylýan at.

SALAMATLYK [sala:matlyk], *at.* Aman-saglyk, sag-gurgunlyk, aman-esenlik, sag-amanlyk; dynçlyk, parahatlyk. *Saglyk, salamatlyk bir-bir sordular, Durmaň, ulug jaýa Jörgül diýdiler* (Magtymguly).

SALAMÄLIK [sala:mä:li:k], *at.* Aýal maşgalanyň özünden ululara berýän salamy. *Gartaşan aýal: – Salamälik! – diýip, öýe girdi.*

SALAM-HELİK [sala:m-heli:k], *at.* Biri bilen duşulanda alşylýan salam, salamlaşma. *Garry ene: “Indiki ýaşlaryň birentegi salam-heligi-de bilenok” diýip zeyrendi.*

SALAMLAŞMA [sala:mlaşma], *iş ady.* Salamlaşmak ýagdaýy.

SALAMLAŞMAK [sala:mlaşmak], *işl.* Birine salam bermek, salamyny almak; saglyk-amanlyk soramak.

SALAMLAŞMAZLYK [sala:mlaşmazlyk], *iş ady.* Salam alyşmazlyk, sag-gurgunlyk soramazlyk.

SALAMLAŞYBERMEK [sala:mlaşyvermek], *işl.* Salamlaşyp başlamak. *Sen ol otagdakylar bilen salamlaşyber, menem häzir yzyňdan bararyn.*

SALAMLAŞYŞ [sala:mlaşyş], *iş ady.* Salamlaşmak ýagdaýy.

SALAMNAMA [sala:mna:ma], *at, k.d., ser: Salam: salam haty.* *Mejnunyň atasy oňa salamnama ýazdyrdy we ony bir adamdan iberdiler* (“Leýli – Mejnun”).

SALATY, *syp.* Ýurtýykan, bozuk, ýaramaz (aýal hakynda).

SALATYN [sala:ty:n], *at, kön.s.* Soltan, patyşa; hökümdar, häkim.

♦ **Salatyn boýly** uzyn, görmegeý, syratly. *Bir salatyn boýlym sallanyp geldi* (“Saýatly – Hemra”).

SALAWAT [salowa:t], *at.* 1. Alkış. *Münen aty ýer böwsen, Geýen dony gül öwsen, Gidende çapar atly, Gelende salawatly* (Halk döredijiliginden). 2. Oglana dakylýan at.

SALAWMALEÝKIM [salowma:leýkim], *at.* Erkek adamlaryň biri-birine duşanda berýän salamy. *Diňe Nurulla golaý gelip: – Salawmaleýkim, Magtymguly aga! – diýip, ýylgyryp, elini uzadandan soň, tanyş sypat huşuna geldi* (G. Kulyýew).

SALÇY [sa:lçy], *at.* Sal sürýän adam.

SALDAM [sallam], *at.* 1. El bilen göterilip görlede duýulýan agram, agyrylyk. *Daşyna solak gyzyl*

güllü çit çekilen galyň kitap ellerine saldam berip dur (N. Saryhanow). **2.** Agyrlygýň öz-özünden salýan agramy. *Agyr gozalar öz saldamyna yranýardy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Saldamyna goýbermek** öz ugruna, öz badyna, öz hereketine goýbermek. *Sen byçgyny öz saldamyna goýbereňok!* (B. Kerbabaýew).

SALDAMLAMAK [sallamlamak], *işl., ser.* **Saldarlamak.** *Sen şol towugy maňa ber, men bir saldamlap göreýin – diýipdir* (“Türkmen halk ertekileri”).

SALDAMLY [sallamly], *syp.* **1.** Ele saldam berýän, agram salýan, agramy duýulýan. *Şol ýükler onçakly gaba bolmasa-da, örän saldamly görünýärdi* (B. Kerbabaýew). **2.** *göç.m.* Paýhasly, salyhatly, ýerlikli (ýöreýiş, sözleýiş, hereket we ş.m. hakynda). **3.** Önjeýli, ep-esli. *Saldamly goşant.*

SALDAMLYLYK [sallamlylyk], *at.* **1.** Saldamly bolmaklyk, saldamy barlyk. **2.** *göç.m.* Agraslyk, salykatlylyk, ýerliklilik (ýöreýiş, sözleýiş, hereket we ş.m. hakynda). *Ol örän saldamlylyk bilen söze başlady.*

SALDAMLYRAK [sallamlyra:k], *syp.* Bolmaly-syna sereďeňde agramlyrak, agramy köpräk.

SALDAR [sallar]: **saldar almak** çyban, beze ýaly cykuwlar zarbygyp, sorkuldap agyryp ugramak.

SALDARLABERMEK [sallarla:vermek], *işl.* **1.** Agramyny çaklap görübermek. **2.** *göç.m.* Öz pikiriňde aýlap görübermek.

SALDARLAMA [sallarlama], *iş ady.* Saldarlamak ýagdaýy.

SALDARLAMAK [sallarlamak], *işl.* **1.** Ele alyp, agramyny çaklamak, bir zady eliňe alyp, agramyny barlap görmek. *Näme diýjegini bilmän, gawuny eline alyp, saldarlap gördi* (H. Garabaýew). **2.** *göç.m.* Öz pikiriňde aýlap görmek, dogrulygy, nädogrulygy hakda oýlanyp, paýhas edip görmek.

SALDARLAMAKLYK [sallarlamaklyk], *iş ady.* Saldarlamak ýagdaýy.

SALDARLAMAZLYK [sallarlamazlyk], *iş ady.* Saldarlap görmezlik.

SALDARLANMAK [sallarlanmak], *işl.* **1.** Agramy barlanyp görülmek. **2.** *göç.m.* Oýlap-ölçäp görülmek.

SALDARLAÝÝŞ [sallarlaýýş], *iş ady.* Saldarlamak ýagdaýy.

SALDYRMAK [sallyrmak], *işl.* Salmak işini başga birine etdirmek, salmaga mümkinçilik döretmek, ýol bermek. *Isgender, Jemşit saldyran, Beýik binalar görner* (Magtymguly). *Patyşa şäherden sesýetim uzakda, görnükli ýerde belent minara saldyrypdyr* (“Myraly”). *Indi ýumruk ýaly çagalara kesek saldyryňmy?*

SALGABERMEK [salğa:vermek], *işl.* Salgap ugramak. *Aty görenden ýaglygyny salgaberdi.*

SALGAMA [salğama], *iş ady.* Salgamak ýagdaýy. *El salgama nämä gerek, özi gördi ahıry.*

SALGAMAK [salğamak], *işl.* **1.** Eliňi ýa-da eliňdäki zady howada bulaýlamak, galgatmak, hereket etdirmek. *Märekäniň aňry çetinde duran bir adam maňa elini salgap, ýanyňa çagyrdy.* **2.** Eliňi ýa-da eliňdäki gamçyny, taýagy urulmakçy bolunýan adama, ata we ş.m. tarap gönükdirip bulaýlamak. *Maňa eliňi salgarça sen kimmişň?! Gamçyny ata salgamak.* **3.** “Diýilýän zada pitiwa edemok, ony oňlamok, kabul edemok” diýen manyda eliňi yzlygyna bulap goýbermek. *“Işine gaty ökde diýilýän adam siz bilen işleýärmí?” diýip soradym weli, ol ýüz-gözünü бүрүşdirip, elini salgap goýberdi.*

SALGAMAKLYK [salğamaklyk], *iş ady.* Salgamak ýagdaýy.

SALGAMAZLYK [salğamazlyk], *iş ady.* Elini ýa-da elindäki zady howada bulaýlamazlyk, galgatzamazlyk.

SALGAŞMAK [salğaşmak], *işl.* Biri-birine tarap ellerini galgatmak. *Olaryň biri-birine ellerini salgaşyp, janygyp sözleşmekleri hem şony tassyklaýardy* (B. Kerbabaýew).

SALGATMAK [salğatmak], *işl.* Salgamaga ýol bermek. *Oňa özüňe elini salgadyp durma (salgamak sözüniň 3-nji manysy boýunça).*

SALGAÝÝŞ [salğayýş], *iş ady.* Salgamak ýagdaýy.

SALGY [salgy], *at.* **1.** Ugur ýa-da bir ýer soralanda berilýän maglumat, ugur görkezme. **2.** Biriniň ýa-da bir zadyň ýerleşýän ýeriniň nyşany, aýratynlygy, bellär ýaly alamaty. *Onuň täze gala, kimiňkä gidenini salgy alyp, Gandym aksakal şol tarapa at goýdy* (A. Gowşudow). **3.** Poçta üsti bilen iberilýän hatyň we beýleki zatlaryň ýüzüne barjak ýeriniň we iberilýän zady aljak adamyň, edaranyň we ş.m. ady görkezilen ýazgy. **4.** Ýaşalýan ýeriň, jaýyň ýa-da edaranyň, kärhananyň, guramanyň ýerleşýän ýeri.

SALGYHANA [salgyha:na], *at.* Adamlaryň ýaşayan we edaralardyr guramalaryň ýerleşýän ýeri hakynda maglumat berýän ýörite edara.

SALGYLANMA [salgyylanma] **1.** *iş ady.* Salgyylanmak ýagdaýy. **2.** *at.* Köplenç, ylmy işlerde bir pikiri delillendirmek, anyklamak üçin gorkezilýän başga bir çeşme.

SALGYLANMAK [salgyylanmak], *işl.* Köplenç, ylmy işlerde bir pikiri delillendirmek, anyklamak üçin başga bir çeşmä ýüzlenmek. *Birnäçe mysallara salgyylanalyň!*

SALGYLANMAKLYK [salgyylanmaklyk], *iş ady.* Salgyylanmak ýagdaýy.

SALGYLANMAZLYK [salgyylanmazlyk], *iş ady.* Anyklamak üçin ikinji bir zada ýüzlenmezlik. *Statistiki maglumatlara salgyylanmasaň hem ak mermerli Aş-*

gabadyň keşbini görüp, haýran galýarsyň (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

SALGYLANYLMAK [salgylanylmak], *işl.* Anyklamak üçin beýleki bir zada ýüzlenmek. *Işde görnükli alymlaryň işlerine salgylanylypdyr.*

SALGYLANÝŞ [salgylanyş], *iş ady.* Salgylanmak ýagdaýy.

SALGYM [sa:lğym], *at.* 1. Köplenç, günortanyň tüp yssy wagty gözýetimiň aňyrsynda ýok ýerden giden suwly ýeriň suduryňyň görünmegi arkaly ýüze çykýan hyýaly şekil. 2. Bir zadyň ýalan, bolup bilmejek alamaty.

♦ **Salgyma çapmak (kowalaşmak)** bir zadyň anygyna ýetmän hereket etmek, biderek selpemek, zähmet çekmek. **Salgym atmak** salgymlap çala görünmek, ümezläp görünmek. *Öýleriň hemmesi salgym atyp görüldi* (N. Saryhanow). *Alys ýerden salgym atyp gözəl jaý, Diýdirýär hiç ýerde ýokdur muňa taý* (A. Kekilow).

SALGYMLAMA [sa:lğymlama], *iş ady.* Salgymlamak ýagdaýy.

SALGYMLAMAK [sa:lğymlamak], *işl.* Salgym atyp görünmek, daşdan çala görünmek, ümezläp görünmek. *Oba salgymlap görüňär.*

SALGYMLAMAKLYK [sa:lğymlamaklyk], *iş ady.* Salgymlamak ýagdaýy.

SALGYMLANMAK [sa:lğymlanmak], *işl.* Daşdan çala görünmek, salgymlap görünmek. *Üç-dört sany ot küdesi çala salgymlanyp görüňärdi* (G. Kulyýew).

SALGYMLAÝÝŞ [sa:lğymlaýýş], *iş ady.* Salgymlamak ýagdaýy.

SALGYT [salğyt], *at.* 1. Döwletiň kanun tarapyndan kesgitlenen düzgünlere laýyklykda kärhanadan, edaradan, adamlardan alýan hökmany ýygymy. *Girdeji salgydy. Goşmaça gymmat salgydy.* 2. Gyzyň hossary tarapyndan gelin edinjek tarapa gyz üçin talap edilýän töleg, galyň. *Sawçylar gyzyň salgydyny soranda, Gül şu aşakdakylary sanapdyr* (“Myraly”).

SALGYTÇY [salğytçy], *at.* Salgyt, ýygym ýygnamak işini alyp barýan adam.

SALHAM-SAJAK [salham-sa:jak] *ser.* **Sallam-sajak.**

SALKYM, *at.* Üzümiň bir sapakda ýerleşen topbagy, hoşasy. *Bir salkymyň datmadyk, Çeker arman, halyly* (M. Garryýew).

SALKYN I, *syp.* Mylaýym, aram, sergin howa. *Yssy günler her kim salkyn ýeri agtarýar* (A. Gurbanow).

♦ **Salkyn düşmek** howanyň yssysy sowlup, mylaýym, sergin howa peýda bolmak. *Agşam salkyny düşdi.*

SALKYN II, *at.* Ertirden günorta, öýleden Gün ýaşyança wagt aralygy, günüň birinji ýarymy ýa-da günüň ikinji ýarymy. *Ata bu salkynda ondan göni iki kilogram pagtany artyk ýygypdyr* (B. Pürliýew).

SALKYNLABERMEK [salkyn-la:vermek], *işl.* 1. Salkyn bolup başlamak. 2. Salkyn ýerde dem-dynç almaga başlamak. *Sen şu ýerde otur-da, salkynlabet.*

SALKYNLAMA, *iş ady.* Salkynlamak ýagdaýy. *Gün öylä saýdygy howa salkynlama bilen boluberyär.*

SALKYNLAMAK, *işl.* 1. Salkyn bolup başlamak, salkyn howa aralaşmak, salkyn düşmek. *Howa salkynlap başlady.* 2. Salkyn ýerde, salkyn howada dem almak. *Salkynlaýyn diýip düşek atdym* (“Görogly”).

SALKYNLAMAZLYK, *iş ady.* Salkyn bolup başlamazlyk.

SALKYNLAŞMAK, *işl.* Dura-bara salkynlamak, birneme salkyn howa aralaşmak, serginleşmek. *Gündiziň gyzgyn howry sowlup, gije salkynlaşypdy* (B. Kerbabaýew). *Günem ýaşdy, Aý nur saçdy, Salkynlaşdy Aşgabat* (R. Seýidow).

SALKYNLATMAK, *işl.* Howany öňküsinden salkyn etmek. *Ýagan ýagyş howany birneme salkynlatdy.*

SALKYNLAÝÝŞ, *iş ady.* Salkynlamak ýagdaýy.

SALKYNLYK I, *at.* Salkyn ýagdaýda bolmaklyk, aramlyk, serginlik. *Gyzgyn howanyň deregine salkynlyk aralaşdy.*

SALKYNLYK II, *syp.* Ertirden günortana, öýländen Gün ýaşyança wagt aralygy (iş hakynda). *Bir salkynlyk iş.*

SALKYNRAK [salkynyra:k], *syp.* Biraz salkyn. *Salkynrak ýer.*

SALLABERMEK [salla:vermek], *işl.* Sallap başlamak, ýokardan aşaklygyna goýberip başlamak. – *Indi sallabereýinmi? – diýip, ýokardan gygyrды.*

SALLAH, *syp.* Aýaly bolmadyk, aýalsyz.

SALLAHÇYLYK, *at, ser.* **Sallahlyk.**

SALLAHLYK, *at.* Sallahyň ýagdaýy, aýalsyzlyk. *Ol iş-alada bilen özüniň sallahlygyna-da onçakly parh goýmaýardy* (B. Kerbabaýew).

SALLAMA, *iş ady.* Sallamak ýagdaýy.

SALLAMAK, *işl.* 1. Bir zady ýüpe baglap, ýokardan aşaklygyna goýbermek. *Gowany guýa sallamak.* 2. Adamyň elinden ýa aýagyndan tutup, ýa-da eline, aýagyna ýüp daňyp, asyl-asyl edip goýmak; aşaklygyna goýbermek. *Başaşak sallamak. Çuň çukura sallamak. Gaýadan aşaklygyna sallamak.*

SALLAMAKLYK, *iş ady.* Sallamak ýagdaýy.

SALLAMAZLYK, *iş ady.* Sallamak işini etmezlik.

SALLAM-SAJAK [sallam-sa:jak], *hal.* Sallanyşyp duran, sal-sal bolan, eleşan, salham-sajak. *Ol başy bürüklü, gňajyny horazyň guýrugy ýaly sallam-sajak edip ýördi* (A. Durdyýew).

SALLANÇAK, *at.* 1. İçine yaş çaga salnyp üwrel-ýän enjam. *Gülzar aglap başlan ogluny sallançakdan aldy, ýassyga gysaryp ýanap başlady* (B. Soltannyázow). 2. *gepl.d.* Hiňňildik, bat. *Ol gyz-da sallançak uçýar welin, goltugyndan şaýlar goýurt-goýurt ediberen* (“Türkmen halk ertekileri”).

◊ **Sallançagyny üwrän ýaly** äsgermezlik, özüçe görmezlik. **Sallançak bagy** sallançagy üwremek üçin nagyş salnyp örülen ýa-da işilen inçe ala ýüp. **Sallançak kilim** sallançak etmek üçin ýörite nagyşlanyp dokalýan kilim. **Sallançak ýüpi** sallançak gurmak üçin işilen ýa-da örülen ala hem ýogyn ýüp.

SALLANJYRABERMEK [sallanjyra:vermek], *işl.* Sallanjyrap başlamak.

SALLANJYRAMA, *iş ady.* Sallanjyramak ýagdaýy.

SALLANJYRAMAK, *işl.* Sallanybrak, ýüzüni aşak salyp ýöremek, süňnüp-sarkyp näzli ýöremek. *Onuň aý ýaly ýüzi, sallanjyrap ýöreyşi Soltansöýnüň bütin durmuşyny özüne çekipdir* (“Myraly”).

SALLANJYRAMAKLYK, *iş ady.* Sallanjyramak ýagdaýy.

SALLANJYRAŞMAK, *işl.* Bilelikde sallanjyramak. *Gyz-gelinler giň köçe bilen sallanjyraşyp barýardylar.*

SALLANJYRAÝYŞ, *iş ady.* Sallanjyramak ýagdaýy.

SALLANMA, *iş ady.* Sallanmak ýagdaýy.

SALLANMAK, *işl.* 1.Ýokardan aşaklygyna goýberilmek. 2. Özüni beýik ýerden aşak goýbermek. *Ol erik agajynyň berdaşly şahasyndan sallanyp ýere düşdi.* 3. Çala ýere bakybrak, aýagyňy ýuwaşlyk bilen ýerden göterip ýöremek. *Bag içine ýar sallanyp girende, Bilbiller saýramaz, haýrana galar* (Mollanepes). 4. Sallangy ýagdaýda bolmak, asylp durmak. *Bişen iri-iri armytlar sapagyndan sallanyp, şahalarynyň başyny aşak egipdir.*

SALLANYŞ, *iş ady.* Sallanmak ýagdaýy.

SALLANYŞMAK, *işl.* 1. Köp zat sallanyp durmak. *Käsi suw kădi, käsi süýt kădi sypatynda dürli reňkdäki armytlar şahalarda sallanyşyp görünýär* (B. Kerbabayew). 2. Birnäçe bolup sallanyp ýöremek (*ser. Sallanmak* 3).

SALLAŞMAK, *işl.* Sallamaga kömek etmek. *Guýa gowa sallaşyp, suw çekişmek.*

SALLATMAK, *işl.* Sallamak işini başga birine etdirmek. *Guýa bedre sallatmak.*

SALMA I, *iş ady.* Salmak ýagdaýy.

SALMA II, *at.* Ekin ýerlere suw tutmak üçin ene ýapdan bölünip gidýän kiçi ýap, aryk.

SALMAK, *işl.* 1. Jaý, ymarat we ş.m. bina etmek, gurmak. *Bu görünyän owadan jaýlaryň köpüsini şol*

salypdy (B. Pürliýew). 2. Bir zadyň içinde goýmak, içinde, iç ýüzünde ýerleşdirmek, gapgarmak. *Gap böwürde Akgyz köne horjuna çay, çörek, tünçe, käse salyp, garabaşyna gaý bolup otyrdy* (G. Kulyýew). 3. Işe, okuwa, bir wezipä we ş.m. ýerleşdirmek, kabul etdirmek. *Ony ol ýerdäki pagta arassalaýan kärhana eltip işe saldym* (B. Seytäkow). 4. Bir zady ikinji bir zada geýdirmek, dakmak. *Ýabynyň rişmesini salyp, aýagyny çözdü* (A. Durdyýew). 5. Bir zady bir tarapa batly zynmak, taşlamak. *Çagalar ellerine gar tokgalap, oňa salýardylar* (A. Gowşudow). *Onuň yzyndan kesek saldy.* 6. Nyşan, bellik etmek. *Tagma salmak.* 7. Ýazmak, düşek atmak. *Düşek salyň, ýatalyň.* 8. Ötürmek, içine girizmek. 9. Toý ýerine eltilen sowgat üçin onuň gaýtargysy hökmünde bir zat bermek. *Gelin toýuna köýneklik, ýüň gyňaç äkitdim, yzyna bir öwsüm pişme bilen ýüň ýaglyk salypdyrlar.* 10. Kömekçi işlik hyzmatynda öňünden gelýän isimleriň manysy bilen baglanyşykly hereketi aňladýar: **At salmak** çapmak, gaty ylgamak. *Bedew ölse, meýdan galar armanly, Hak yşkyna at sal meýdan ýoluksa* (Magtymguly). **Diň salmak** biriniň ýa-da bir zadyň sesini eşitjek bolup ünsli diňlemek. **Gulak salmak** biriniň aýdýan zadyny eşitmek üçin diňlemek. **Maslahat salmak** biriniň maslahatyny isläp, oňa ýüz tutmak. *Ýoldaşyma maslahat saldym.* **Nazar salmak** Allanyň nazary eglenip, nury çaylymak. *Biziň ýurdumyz Allanyň nazar salan ýurdudyr.*

SALMAKLYK, *iş ady.* Salmak ýagdaýy.

SALMAZLYK, *iş ady.* Salmak işini ýerine yetirmezlik.

◊ **Göz salmak** ser salmak, göz aýlamak. *Ýarsyzlykdan ýaman iş yok, Göz salyp gezsem her ýana* (Magtymguly). **Gözden salmazlyk** ünsden düşürmezlik, göz-gulak bolup durmak. *Halayyklar gözden salmaz jaşyny, Tanyşar, soraşmaz kowmy-hyşyny* (Magtymguly).

SALPARMA, *iş ady.* Salparmak ýagdaýy.

SALPARMAK, *işl.* Belli bir sebäbe görä aşak sallanyp durmak, gowşamak. *Atlaryň bilçekileri salparypdyr.*

SALPARMAKLYK, *iş ady.* Salparmak ýagdaýy.

SALPARMAZLYK, *iş ady.* Salparyp durmazlyk. *Çekiniň salparmazlygy üçin onuň bilinden berk aýlap daňdy.*

SALPARTMAK, *işl.* Salparyp durar ýaly etmek. *Ýabysy näçe gulagyny salpartdygyça keýpi şonça kökdi* (A. Durdyýew).

SALPARYBERMEK [salparyvermek], *işl.* Salparyp başlamak. *Näme birden gulagyň salparyberdi-le?*

SALPARYŞ, *iş ady.* Salparmak ýagdaýy.

SALPARYŞMAK, *işl.* Birnäçe zat salparyp durmak. *Atlaryň çekileri salparyşyp durdy* (B. Seytäkow).

SALPAÝAK, *syp.* Ugursyz sölpüldäp ýören, kärsiz, işsiz. *Bu naýza her gezip ýören salpaýaga başartmaz* (“Görogly”).

SALPY, *syp.* Aşak sallanyp, halka atyp duran, salparyp duran. *Onuň mähnet dor aty salpy gulaklaryny üşerdip, toýnagy bilen gum peşedi* (B. Kerbabaýew).

SALPYRAK [salpyra:k], *syp.* Birneme salpy.

SAL-SAL [sa:l-sa:l], *syp.* Ýyrtylyp sallanyşyp duran, ýyrtyk-ýyrtyk, eleşan. *Bu aralykda geýimi sal-sal bir adam geldi* (B. Seýtäkow).

SALŞYKLY: **salşykly çemçe** gezekleşikli durmuş, bir adamyň üstünde durmaýan ýagdaý. *Aglama, balam, aglama! Bu dünýä salşykly çemçedir* (B. Kerbabaýew).

SALT, *syp.* 1. Ýaş çagasy bolmadyk, çagasyz (aýal). 2. Guzusy, owlgy ölen (dowar).

SALTYK, *syp.* 1. Çagasyz, çagasy ýok (aýal). *Pudak bagşy özüniň ýeňi ýoluk garypdygyny, bir dutary bilen Artyknyýaz diýen saltyk aýalyndan başga hiç zadynyň ýokdugyny aýdypdyr* (N. Pomma). 2. Guzlamaýan, guzusy (goýun). *Saltyk goýunlaryň sürüsi*.

SALYBERMEK [sa:lyvermek], *işl.* Salyp ugramak, salyp başlamak.

SALYHAT [saly:hat], *at, ser.* Salykat.

SALYK: **ýüzi salyk** tukat halda, gaýgy-gussaly. *Otyr, ýüzi salyk, ynha jorasy, Bilýärdi, gelmäge ýokdy çäresi* (A. Kekilow). *Onuň ýüzi salyk, gaşlary çytkdy* (B. Pürliýew).

SALYKAT [saly:kat/saly:hat], *at.* Edep-ekram, adamkärçilik, sypaýyçylyk.

SALYKATLANMA [saly:katlanma / saly:hatlanma], *iş ady.* Salykatlanmak ýagdaýy.

SALYKATLANMAK [saly:katlanmak / saly:hatlanmak], *işl.* Edep-ekramly bolmak, adamkärçilikli, sypaýyçylykly bolmak.

SALYKATLANMAZLYK [saly:katlanmazlyk / saly:hatlanmazlyk], *iş ady.* Edep-ekramly bolmazlyk.

SALYKATLANYBERMEK [saly:katlanyvermek], *işl.* Salykatly bolubermek.

SALYKATLANYŞ [saly:katlanyş / saly:hatlanyş], *iş ady.* Salykatlanmak ýagdaýy.

SALYKATLY [saly:katly / saly:hatly], *syp.* Edep-ekramly, adamkärçilikli, sypaýyçylykly. *Ýöne men şeýle bir salykatly gyza birden bir zat diýmäge utanyan* (A. Durdyýew). *Ýuregi açykdy, örän sadady, Gaty salykatly, asylzadady* (A. Kekilow).

SALYKATLYLYK [saly:katlylyk / saly:hatlylyk], *at.* Edep-ekramlylyk, adamkärçilikli bolmaklyk, sypaýyçylyklylyk. *Aňkar kim – beýle salykatlylyk kim?* (B. Kerbabaýew).

SALYKATLYRAK [saly:katlyrak / saly:hatlyrak], *syp.* Biraz salykatly. *Salykatlyrak hereket etseň, özüňe-de, töweregiňdäkilere-de gowy bolar*.

SALYKATLYSYRAMAK [saly:katlysyramak / saly:hatlysyramak], *işl.* Salykatly bolan bolmak, özüňi salykatly görkezjek bolmak. *Salykatlysyran bolsa-da, onuň elinden köp zat gelýändir*.

SALYM, *at.* Uzak bolmadyk wagt, pursat, möhlet. *Howa bijay yssydy, az salym daşarda galsaň, essň aýylýardy* (T. Gurbanow).

◊ **Salym bermezlik** ara wagt salman hereket etmek. *Salymyny bermän, duşman bilen garpyşdylar* (H. Derýaýew). **Salym salmak** ara wagt salmak, wagty gijikdirmek, birneme wagtyňy uzaltmak. *Ol ara birnäçe salym salyp, meniň saglygymy soraşdyryp başlady*.

SALYNMAK, *işl.* 1. Özüň üçin salmak, gurmak. *Özüňe jaý salynmak*. 2. Bina edilmek, gurulmak. *Täze-täze ymaratlar salynýar*. 3. Gapgarylmak, bir zadýň içinde ýerleşdirilmek. *Goşlar sandyga salyndy*.

SALYR-SARYK [salyr-sa:ryk]: **salыр-saryk ýoly** Mary sebitleriniň bagşylarynyň aýdym aýdyş usuly. *Bagşyçylygyny bu ýoluna jukguldý, hümmüldi häsiýetlidir*.

SALYŞ, *iş ady.* Salmak ýagdaýy.

SALYŞDYRMAK, *işl.* Bir ýanyndan salyp, gurup, ýerleşdirip başlamak. *Nabat eje onuň düşeklerini öýüne salyşdyrdy* (A. Durdyýew).

SALYŞMAK, *işl.* 1. Salmaga kömek etmek. 2. Bile salmak. 3. *gepl.d.* Biri bilen dawalaşmak.

SAMAÇAW [samaçow], *at.* Boýunturuk agajynyň deşiklerinden sokulyp, malyň boýnunyň iki gapdalynan geçirilýän gysga agaç. *Eýsem-de bolsa, öz işini çig galdyrmazlyk üçin, boýunturugyň samaçawlaryny öküzlerniň alkymynyň aşagyndan daňypdyr* (B. Kerbabaýew).

SAMAHYLLABERMEK [samahylla:vermek], *işl.* Samahyllap başlamak, bolgusyz gürläbermek, ýañra-bermek. *Näme birden bolar-bolmaz zatlary samahylla-berdiň?!*

SAMAHYLLAMA, *iş ady.* Samahyllamak ýagdaýy.

SAMAHYLLAMAK, *işl.* Bolgusyz gürllemek, biderek, ugursyz gürrüň etmek, lakgyldamak, ýañramak. *Sen beýdip köp samahyllap oturma-da, tizräk ugra*.

SAMAHYLLAMAZLYK, *iş ady.* Bolgusyz gürlemezlik, lakgyldamazlyk.

SAMAHYLLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup samahyllamak, ýañramak, bolgusyz zatlary aýtmak. *Häzir iş wagty, samahyllaşyp durmaga pursat ýok* (B. Kerbabaýew).

SAMAHYLLATMAK, *işl.* Samahyllamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek, bolgusyz gürl etmek, lakgyldatmak.

SAMAHYLLAÝYŞ, *iş ady.* Samahyllamak ýagdaýy.

SAMAHYLLY, *at.* Ugursyz, bolgusyz, biderek gürrüň. *Nurjan onuň samahyllysyna çigit ýalyjak-da ähmiýet bermedi* (B. Kerbabaýew).

SAMAN [sa:man], *at.* Döwlen bugdaýyň, arpanyň we ş.m. owranan sypaly. *Gülälek ýapraklary бүршүп, solan otlaryň samany sargylt öwsüp, ayak astynda aýaz degen gar ýaly ykrydaýardy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Saman astyndan suw goýberen** baryp ýatan mekir, hilegär. *Ol saman astyndan suw goýbereniň biridir. Saman kelle* akylsyz, akmak. *Belki, öz deň-duş oganlary oňa: – Sen saman kelle – diýip igenerler* (B. Kerbabaýew).

SAMANHANA [sa:manha:na], *at.* Saman saklan-ýan jaý, tam, kepbe. *Pişigiň ýyndamlygy samanhana çenli.*

SAMMYK, *syp., gepl.d., ser.* **Samsyk.** *Özüň ýaly sammykdyr öýdärmiň?*

SAMMYKLABERMEK [sammykla:vermek], *işl.* Kimdir birine ugrunda ýok biderek sözleri aýdybermek. *Näme birden sammyklaberdiň?*

SAMMYKLAÇ, *syp.* Gepi-sözi ugursyz, sam-syklaç.

SAMMYKLAMA, *iş ady.* Sammyklamak ýagdaýy.

SAMMYKLAMAK, *işl.* Kimdir birine ugrunda ýok biderek sözleri aýtmak. *Bagyşlaň, men ýersiz-ýere sammyklaýdym öýdýän* (R. Gelenow).

SAMMYKLAMAKLYK, *iş ady.* Sammyklamak ýagdaýy. *Şol ýerde sammyklamaklyk nämä gerekdi.*

SAMMYKLAMAZLYK, *iş ady.* Ugrunda ýok biderek sözleri aýtmazlyk.

SAMMYKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup bilelikde sammyklamak. *Sammyklaşyp oturmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

SAMMYKLATMAK, *işl.* Sammyklamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Gowusy, ony sammyklatmaň!*

SAMMYKLAÝYŞ, *iş ady.* Sammyklamak ýagdaýy.

SAMMYKLYK, *syp.* Sammygyň gylyk-häsiýeti, samsyklyk. *Ene, aý ene! Amanyň sammyklygyna seret-le!* (B. Kerbabaýew).

SAMMYKSYRAMAK, *işl.* Sammyk bolan bolmak.

SAMMYLDABERMEK [sammylla:vermek], *işl.* Sammyldap başlamak, ugursyz gürrüň aýdybermek. *Agzyňa gelenini sammyldaberme-de, işiň bilen bol.*

SAMMYLDAMA [sammyllama], *iş ady.* Sammyldamak ýagdaýy. *Günüň ýaryny bolgusyz sammyldama bilen geçirdiň.*

SAMMYLDAMAK [sammyllamak], *işl.* Bolgusyz, ugursyz zatlar hakynda sözlemek, ugursyz-utgasyz gürlemek. *Iň gowusy sammyldama-da, gowy sür-de ugra!* (G. Muhtarow).

SAMMYLDAMAKLYK [sammyllamaklyk], *iş ady.* Sammyldamak ýagdaýy.

SAMMYLDAMAZLYK [sammyllamazlyk], *iş ady.* Ugursyz zatlary gürlemezlilik.

SAMMYLDAŞMAK [sammyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup sammyldamak. *Sammyldaşyp oturmakdan görýän peýdaňyz näme?*

SAMMYLDATMAK [sammyllatmak], *işl.* Kimdir birini bolgusyz gürletmek, sözletmek. *Şol oturany bir biderek sammyldatmaň, başlasa soňundan goýduryp bolmaz.*

SAMMYLDAÝYŞ [sammyllaýyş], *iş ady.* Sammyldamak ýagdaýy.

SAMRAMA, *iş ady.* Samramak ýagdaýy.

SAMRAMAK, *işl.* 1. Gaty gyzdýryp ýa-da düýşürgäp ýatan adamyň aýdýan her hili sözleri. *Belki ýatanda düýşünde-de şeýle sözler samraýandyr* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Bolgusyz, biderek gürrüň etmek, boş samahyllamak, ýañramak, sammyldamak. *Ýigit bardyr, sana geçmez, Samrar otыр, üýni ölçmez* (Mollamurt).

SAMRAMAKLYK, *iş ady.* Samramak ýagdaýy. *Gerekli-gereksiz samramaklygyň soňy abatlygyň üstünden eltmez.*

SAMRAMAZLYK, *iş ady.* Düýşünde alasarmyk sözler aýtmazlyk, biderek gürrüň etmezlik.

SAMRAŞMAK, *işl.* Köp bolup, bilelikde samramak.

SAMRATMAK, *işl.* Samramak derejesine ýetirmek, samramagyna sebäp bolmak, samramaga mejbur etmek. *Agыр gyzamyk çykarýan çagajygyň gyzgynynyň gaty galmagy ony samradyp ugrady.*

SAMRAÝYŞ, *iş ady.* Samramak ýagdaýy.

SAMSAM, *at.* Samsyk. *Samsam adam bilen oturma, turma* (Magtymguly).

SAMSAM [samsa:m], *at, kön.s.* Kesgir, ýiti gylyç. *Samsam gylyç bilen, düldül at bilen Tagty-sera degin bargan Alydyr* (Magtymguly).

SAMSYGRAK [samsygyra:k], *syp.* Aklyly kemräk; çalarak samsyk.

SAMSYK, *syp.* 1. Aklyly kemter, ugursyz, kelesaň. *Ýok, meniň özüm samsyk, size ynanyp, biriňize-de gözegçilik etmändirin* (“Edebiyat we sungat”). 2. Käýinlip aýdylýan söz, käýinç sözi.

♦ **Samsyk gürrüň** ugur-utgasyz aýdylan gürrüň, söz. *Munuň aýdýan samsyk gürrüňine seret-le!* (B. Kerbabaýew).

SAMSYKLABERMEK [samsykla:vermek], *işl.* Samsyklop başlamak.

SAMSYKLAÇ, *syp.* Aklyly kemräk, aklyly gelip gitmeliräk, kelesäňrak. *Onuň özüni samsyklaç alyp*

barşyna hem-ä gülkim tutdy, hem-de gaharlandym (H. Garabaýew).

SAMSYKLAMA, *iş ady*. Samsyklamak ýagdaýy.

SAMSYKLAMAK, *işl.* Akyly kemlikden bolgusyz zatlar aýdyşdyrmak.

SAMSYKLAMAKLYK, *iş ady*. Samsyklamak ýagdaýy.

SAMSYKLAMAZLYK, *iş ady*. Samsyklyk etmezlik.

SAMSYKLATMAK, *işl.* Birine samsyk gürrüň, hereket etdirmek.

SAMSYKLAÝYŞ, *iş ady*. Samsyklamak ýagdaýy.

SAMSYKLYK, *at.* Samsygyň bolşy, gylyk-häsiýeti. *Bir gezek samsyklyk etdim.*

♦ **Samsyklyga salmak** samsyk ýaly bolmak, özüni samsyk edip görkezmek, samsyksyramak. *Samsyklyga salyp, oňa sag adamyň aýdyp bilmejek sözünü aýdyp goýberipdir.*

SAMSYKSYRAMAK, *işl.* Özüni samsyklyga salan bolmak, samsyk ýaly görünjek bolmak.

SAMYR, *at.* Goňur sütüklü we gymmatbaha derili kiçiräk haýwan. *Samyr derisinden gulakçynymyň, Nemlenen bagjygy doňdy bada-bat* (B. Hudaýnazarow).

SAMYRDAMAK, *işl., ser.* Öz ugruna bir zatlar gürelemek, samramak. *Ol käýarym bir zatlar samyrdady.*

SAMYRDAŞMAK, *işl., ser.* **Samraşmak**. *Samyrdasyp oturmasaňyz-la!*

SAMYRDATMAK, *işl.* Birini samyrdamaga mejbur etmek. *Gyzgyn ýokary galyberse, adamy samyrdady.*

SAMYRDY, *at.* 1. Ugursyz-utgasyz ýaňrama, boş samahlyly gürrüň. 2. Huş ýitirilende ýa-da düýş göründe edilýän manysyz gürrüň.

SAMYR-SAMYR, *s.ş. aňl. söz.* Düşnüksiz samralyp oturylanda eşidilýän sesler. *Samyr-samyr edip, halys ýadatdyň-la.*

SAMYR-SUMUR, *at.* Düşnüksiz samyrdyly gürrüň. – *Bir azajyk ýataýyn, nahary soň iýerin – diýip, ukynyň alasarmyklygynda samyr-sumur etdi.*

SAMYRTORBA [samyrtorba], *at.* Guýy gazylanda gum çykarmak üçin ulanylýan berk dokalýan torba.

SAMYRURGAN [samyrugon], *at.* Guýy gazylanda gum çekmek üçin samyrtorba berkidilýän üç bükdürilip işlen berk ýüp. *Samyrugan uzynrak boldugyça işiň öndürijiligi hem artýar.*

SAMYR-SUMY, *at, ser.* **Samyr-sumur**. – *Tüweleme, aw ganly-da, tüweleme! – diýip, samyr-sumy etdi* (“Edebiyat we sungat”).

SAN [sa:n], *at.* 1. Bir zadyň hasabyny ýöretmek üçin mukdar düşünjesi, ululyk. *Bitin sanlar. Drob*

sanlar. Rasional sanlar. 2. Zatlaryň, hadysalaryň we ş.m. mukdaryny, tertibini aňlatmak üçin hyzmat edýän belgi. *Gazetiň soňky sanynda.* 3. *dil b.* Grammatikada: hasap-hesip işinde zatlaryň mukdaryny, tertibini aňladýan söz topary. *Mukdar we tertip bildirýän sözlere san diýilýär.* 4. *göç.m.* Hatarda, hasapda görülmeýän (adam hakynda). *Ol ýöne bir gury san.*

♦ **Sana geçmek (geçirmek)** belli bir derejede hasap edilmek, bir zadyň hataryna goşulmak. *Şeýdip, janlarym, illäp-günläp, kel gyzy äre beren ýaly, muny-da bir sana geçireliň* (A. Durdyýew). **Sana goşmak (salmak, getirmek)** 1) agyr hassany bejerip, adam etmek. *Baku şäherinde bir keselhana, Meredow Welini goşupdy sana* (B. Hudaýnazarow). 2) gowy adam edip ýetişdirmek, il hatarynda gowy terbiýe bermek. **Sana goşulmazlyk** adam hatarynda görülmezlik. *Hiç sana goşulmaz, bir göze ilmez, Her ýigidiň golda maly bolmasa* (Zelili). **Sana kowalaşmak** ýerine ýetirilýän işiň sanyny artdyryp, hiline üns bermezlik. *Bu işde sana kowalaşmaga ýol bermek bolmaz. San belgisi* kybapdaş, meňzeş zatlaryň içinde bir zadyň tertibini görkezýän san, nomer. *100-nji san belgili karar. 5-nji san belgili buýruk. Awtomobilniň san belgisi. San bolmak* 1) adamlaryň biri bolmak, adamlar hatarynda durmak. *Gezer erdim, il içinde san bolup, Gymmatdan düşüp men, derde hun bolup* (Magtymguly). 2) abraýly adamlar hatarynda bolmak. *Hyrka geýip, il içinde san bolsam* (Magtymguly). **San çalyşmasy** sözlemede, esasan, sanlaryň ýerine ulanylýan sözler. **Sandan aýrylmak** at-abraýlylar hataryndan çykamak. *Han hezretiň köňli bitdi, Biz weli sandan aýryldyk* (Seýdi). **Sandan çykan** 1) harap bolan, zaýаланан. *Sandan çykan araba.* 2) ters ýola düşen. *Düzelmeş, sandan çykan adam bolarsyň. Sandan galmak* 1) ulanmakdan galmak, halys könelmek. *Sandan galan içmek.* 2) zähmet ukybyny ýitirip iş-güýçden galmak, garramak, deregiň dagamak. *Ony açyp-ýapmak sandan galan adamlaryň birine ynanylsa-da, oňarlar* (“Edebiyat we sungat”). **San gara** elinden iş gelmeýän, iş oňarmaýan adam. *Oňa ýöne bir san gara diýäýmeseň, bary-ýogy deňdir, elinden iş gelyň dälir. San ýokluk* adam hatarynda görülmezlik.

SANABERMEK [sana:vermek], *işl.* Sanap başlamak. – *Men ony sanabereýinmi? – diýip, garşydaşynyň ýüzüne soragly bakdy.*

SANAÇ, *at.* Geçä ýaly öý haýwanlarynyň derisi eýlenip, bujaklary daňlyp ulanylýan deri gap. *Garry, sen menden bir sanaç uny köpräk iýensiň, sen ýagşa-ýama-na düşünmelisiň* (A. Durdyýew).

♦ **Sanajyna ýel bermek** her hili gürrüňler, sözler bilen ýüregini çişirmek.

SANADYLMAK [sa:nadylmak], *işl.* Kimdir birine jemini, mukdaryny hasaplatmak. *Şolaryň näçe gezek sanadylandygyndan habaryň barmy?*

SANAGLY [sa:nağly] **I**, *at.* **1. ser. Sanalgý** **2.** *Rubagy ýazýanlar sanagly bolar; Hemmesi-de ilde soragly bolar* (K. Gurbannepesow). *Sanagly günde baryp geldi.*

SANAGLY [sa:nağly] **II**, *at.* Adama berlen ömür.

♦ **Sanaglysy dolmak** ömür tanapy kesilmek, ajaly ýetmek, ölmeli wagty gelmek.

SANALGY [sa:nalğy], *at.* **1.** Önden sanalyp goýlan, hasaby çykarylan, sany belli edilen. **2. ser. Sanly 1.**

SANALMAK [sa:nalmak], *işl.* Sany sanamak arkaly belli edilmek, anyklanmak. *Onuň bakýan sürüsi sanaldy.*

SANAMA [sa:nama], **1. iş ady.** Sanamak ýagdaýy. **2. ser. Sanawaç 2.**

SANAMAK [sa:namak], *işl.* Bir zadyň sanyny, mukdaryny, jemini hasaplap bilmek, hasaplamak.

SANAMAKLYK [sa:namaklyk], *iş ady.* Sanamak ýagdaýy.

SANAMAZLYK [sa:namazlyk], *iş ady.* Bir zadyň sanyny, mukdaryny hasaplamazlyk.

SANAŞDYRMAK [sa:naşdyrmak], *işl.* **1.** Birnäçe zady sanap çykamak. **2.** Birnäçe zadyň adyny, sanyny yzly-yzyna aýtmak, diýmek. *Ol bir topar zatlaryň adyny sanaşdyryp başlady* (J. Akyýew).

SANAŞMAK [sa:naşmak], *işl.* **1.** Bir topar zady sanap çykamak. **2.** Biri bilen bir zadyň jemini hasaplamak. – *Iň gowusy, ýaş sanaşalyň, kimiň ýaşı uly bolsa, şol iýmeli – diýip, bir maslahat tapan* (“Türkmen halk ertekileri”). **3. göç.m.** Biri bilen gygyryşmak, sögüşmek, sene-mene edişmek. *Meniň bilen sanaşmaga geldiňmi ýa-da başga ýumşuň barmy?* (B. Seýtäkow).

SANAŞYK [sa:naşyk], *at, taryh.* Ýer, suw paýlanyşygynda sanawa girizmek düzüni. *Suw sanaşygynda, hada paýlanyşygynda, nobat aýlanyşygynda, seniň, asyl köpiňiziň agzyňyz mumly ýaly* (B. Kerbabaýew).

SANATMAK [sa:natmak], *işl.* Bir zadyň sanyny birine hasaplatmak. *Şolary bir-birden sanatdym.*

SANAW [sa:naw], *at.* Bir zadyň sany, jemi, möçberi, mukdary hakynda maglumat.

SANAWAÇ [sa:nowa:ç], *at, edeb.* Oýunda eşekçini, döwçini, kimiň çykyp, kimiň galýandygyny belli etmek üçin sanalýan, ýerine ýetirilýän şahyrana halk döredijiliginiň bir görnüşi. – *Ogul ýaşı uzyn bolsun! – diýip, tükeniksiz sanawaçlar sanarlar* (A. Gowşudow).

SANAWÇY [sa:nowçy], *at, mat., ser. Sanawjy.*

SANAWJY [sa:nowjy], *at, mat.* Drobuň üstündäki bölünýän san.

SANAÝYŞ [sa:naýyş], *iş ady.* Sanamak ýagdaýy.

SANÇDYRMAK [sanyşdyrmak], *işl.* **1.** Sanjym etdirmek. **2.** Ujy ýiti bir zady biriniň kömegi bilen dürtmek. **3.** Agaç nahalyny ekdirmek, şitili oturtdyrmak. **4. lukmanç.** Keseliň önüni almak üçin, ýörite iňňe bilen derman goýbertmek.

SANÇGY [sançğy] **I**, *at, lukmanç., ser. Sanjym.*

SANÇGY [sançğy] **II**, *at.* Balygy sanjyp tutmak üçin ujuna üç sany demir çiş berkidilen uzyn taýak.

SANÇMA, *iş ady.* Sançmak ýagdaýy.

SANÇMAK, *işl.* **1.** Ujy ýiti çiş, iňňäni we ş.m. bir zada çümdürmek, dürtmek, sokmak. **2.** Agaç nahalyny ekmek, şitil oturtmak. *Ýere sanjan zadyň hasyl berer.* **3. lukmanç.** Bedene ýörite iňňe arkaly derman goýbermek. *Towuklaryň bir ýanyndan ählisini sanjyp çykmaq Şüküre iki-üç gün iş boldy* (T. Gurbanow).

SANÇMAKLYK, *iş ady.* Sançmak ýagdaýy.

SANÇMAZLYK, *işl.* Sançmak işini etmezlik.

SANDAL [sannal], *at.* Demir, kümüş ussalarynyň üstünde demir we ş.m. süymek, ýençmek üçin aýratyn görnüşli uly demir ýassygy. *Ýekedaban bolsaň – urmak ýaraşar, Sandal bolsaň – çydap durmak ýaraşar* (K. Gurbannepesow).

SANDAŞ [sa:nnaş], *syp.* San taýdan deň. *Orta boýly bugdaýyň içinde egri oragy aýlap salýan orakçylar, selçeň gögeren günebakar bilen sandaşdy* (B. Kerbabaýew).

SANDYK [sannyk], *at.* **1.** İçine zat, goş salmak üçin agaçdan ýasalyp, köplenç, daşyna nagyşlanan demir çekilýän, gapakly, guply uly gapyrjak. **2.** Hala we kâbir el işlerine salynýan sandyk görnüşli dörtburç nagyş.

SANDYKGÖL [sannykgöl], *at.* Öýdume bilen dokalýan önümlere salynýan sandyk görnüşli göl. *Sandykgöl palas.*

SANDYRABERMEK [sannyra:vermek], *işl.* Sandyrap ugramak, titräbermek. *Gorkudan ýaňa sandyrabardi.*

SANDYRAK [sannyrak], *syp., ser. Sandyrak.*

SANDYRAKLABERMEK [sannyrakla:vermek], *işl.* Sandyr-sandyr edip başlamak. *Gorkusyndan ýaňa sandyraklabardi.*

SANDYRAKLAMA [sannyraklama], *iş ady.* Sandyraklamak ýagdaýy.

SANDYRAKLAMAK [sannyraklamak], *işl.* Sandyr-sandyr edip titremek, sandyrap durmak.

SANDYRAKLAMAKLYK [sannyraklamaklyk], *iş ady.* Sandyramak ýagdaýy.

SANDYRAKLAMAZLYK [sannyraklamazlyk], *iş ady.* Sandyr-sandyr edip durmazlyk. *Olaryň bolşuny göreňde sandyraklamazlyk asla mümkin däl.*

SANDYRAKLAŞMAK [sannyraklaşmak], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde sandyraklamak.

SANDYRAKLATMAK [sannyraklatmak], *işl.* Sandyraklamaga mejbur etmek, sandyraklamak katdyna ýetirmek.

SANDYRAKLAÝYŞ [sannyraklaýyş], *iş ady.* Sandyraklamak ýagdaýy.

SANDYRAMA [sannyrama], *iş ady.* Sandyramak ýagdaýy.

SANDYRAMAK [sannyramak], *işl.* Belli bir sebäbe görä süňňüne galpyldy aralaşmak, sandyr-sandyr etmek, titremek. *Sähet öz gaharyny gizläp bilmän sandyrady* (N. Jumaýew).

SANDYRAMAKLYK [sannyramaklyk], *iş ady.* Sandyramak ýagdaýy.

SANDYRAMAZLYK [sannyramazlyk], *işl.* Süňňünde galpyldy gopmazlyk, sandyr-sandyr etmezlik.

SANDYRAŞMAK [sannyraşmak], *işl.* Birnäçe bolup sandyramak, sandyr-sandyr etmek. *Şonuň pälwan ogullarynyň beýle ýagdaýyny görüp, onuň nökerleri sandyraşyp başladylar* ("Görogly").

SANDYRATMAK [sannyratmak], *işl.* Sandyramaga mejbur etmek, sandyrar ýaly etmek, sandyramak katdyna ýetirmek. *Ol elini kümüşçiniň eli ýaly sandyrady, ine, şeýle ýazdy* (N. Pomma).

SANDYRAWUK [sannyrowuk], *syp.* Sandyr-sandyr edýän, titröp duran, sandyraýan. *Onuň sesi hem diýseň sandyrawuk eşidilýärdi* ("Edebiýat we sungat"). *Sandyrawuk el.*

SANDYRAWUKLYK [sannyrowukluk], *at.* Sandyrawugyň ýagdaýy, sandyrawuk halda bolmaklyk, titrewüklik.

SANDYRAÝYŞ [sannyraýyş], *iş ady.* Sandyramak ýagdaýy.

SANDYR-SANDYR [sannyr-sannyr], *s.ş. aňl. söz.* Belli bir sebäbe görä süňňüne galpyldy aralaşyp, durky bilen titrände emele gelýän hereket.

♦ **Sandyr-sandyr etmek ser. Sandyramak.** *Onuň gaharynyň gelendigi hasam topbaran dodaklaryndan, sandyr-sandyr edip duran çekgelerinden aýandy* (T. Gurbanow). *Aýdylan paýyş söze gaty gahary gelip, nätjegini bilmedi, eli hem sandyr-sandyr edip başlady.*

SANDUWAÇ [sannuwa:ç], *at. 1. k.d.* Bilbil. *Sebze içre sandywaç, Ýüz dilde kylyp äheň* (Magtymguly). *2. gepl.d.* İçine suw guýlup çalynýan, üfleşen guş saýraýan äheňde ses çykaryan, guş görnüşindäki oýunjak.

SANDYZ [sannyz]: **sandyz ýaly** gaty, berk. *Al ýorga bir durşuny üýtgetmän, sandyz ýaly sanjylyp durdy* (B. Kerbabaýew). *Sandyz ýaly daňmak. Sandyz ýaly saramak.*

SANDYZLAMA [sannyzlama], *iş ady.* Sandyzlamak ýagdaýy.

SANDYZLAMAK [sannyzlamak], *işl.* Gatatmak, berkitmek; demrikdirmek. *Ýogsam guýynyň sandyzlan diwaryny suw hiý böwsüp bilermi?* (B. Kerbabaýew).

SANDYZLAMAKLYK [sannyzlamaklyk], *iş ady.* Sandyzlamak ýagdaýy.

SANDYZLAÝYŞ [sannyzlaýyş], *iş ady.* Sandyzlamak ýagdaýy.

SANGY [sa:nğy], *at, kön.s.* Pikir, oý, hyýal. *Köňle gelen herne käri, Sangy etmeý edejek sen* (Magtymguly). *Sangy etmän, ýygyp halal-haramy, Ahyr bir gün baryp, çasyr gider sen* (Zelili).

SANJABERMEK [sanja:vermek], *işl.* Sanjap başlamak. *Ýüreginiň güýçli sanjabermegi ony biynjalyk etdi.*

SANJAK I, *at.* Aýal geýimlerine salynýan üçburç şekilli dilkaw mata urundysy.

SANJAK II, *at, kön.s.* Baýdak.

♦ **Sanjak ýaly** syrdam boýly, gelşikli. *Sanjak ýaly yaş gelin ylgap geçdi köçeden* (K. Gurbannepesow).

SANJAMA, *iş ady.* Sanjamak ýagdaýy.

SANJAMAK, *işl.* Bir zat sünjülýän, dürtülýän ýaly bolup agyrmak, ýiti agyrmak. *Ýüregim sanjap agyrýar.*

SANJAMAKLYK, *iş ady.* Sanjamak ýagdaýy.

SANJAR, *at.* Uly deňiz haýwanlaryny, balyklary awlamak üçin işilen, gat-gat sim berkidilen naýza görnüşli metal ýarag.

SANJAŞMAK, *işl.* Bedeniň birnäçe ýeri sanjamak.

SANJAÝYŞ, *iş ady.* Sanjamak ýagdaýy.

SANJY, *at. 1.* Köplenç, göwräň iç yüzünde sanjylyp duýulýan ýiti agyry. *Bir gün sanjy tutdy Gülsün ejäni, Ah-wahlap geçirdi uzyn gijäni* (D. Baýmyradow). *2. göç.m.* Alada, ünji, gam-gussa. *Pökgeniň özünü gözläp gelmegi Ýelliniň böwründe sanjy bolup döredi* (A. Gowşudow).

SANJYBERMEK [sanjyvermek], *işl. 1.* Haýsydyr bir zady sanjyp başlamak. *2.* Nahal ekip, şitil oturdyp başlamak. – *Bulary şu ýere sanjybereýinmi?* – *diýip, mugallymyň ýüzüne seretdi.*

SANJYLAMAK, *işl.* Sanjap durmak, sanjyp-sanjyp agyrmak. – *Wepa, näme bir ýeriň sanjylaýarmy?* – *diýip seslendi* (A. Gowşudow).

SANJYLMAK, *işl. 1.* Ýiti bir zat çümmek ýa-da çümdürilmek. *Myssyjak gürrüň Orazlynyň tenine tiken bolup sanjyldy* (R. Gelenow). *2.* Nahal oturdylmak, ekilmek. *3.* Bedene iňňe bilen derman goýberilmek.

♦ **Sanjylyp oturmak** gözüne uky gelmän, dik oturmak.

SANJYM, *at. 1.* Tikin, keşde işlerinde iňňe bilen sanjylyp edilýän bir gezekki tikin. *Keşdesine iki sanjym kem berdi. 2.* Keseliň önüni almak ýa-da ony bejermek üçin onuň azajyk mukdaryny ýörite lukmançylyk

enjamy bilen bedene goýbermeklik. *Dümewe garşy sanjym etmek.*

SANJYŞ, *iş ady.* Sançmak ýagdaýy.

SANJYŞMAK, *işl.* 1. Sançmaga kömekleşmek. 2. Biri-biriňe sançmak. *Nayza, gylç her uzanda, Sanjyşmadyk namart bolsun* (“Görogly”). 3. Bilelikde sançmak. *Maldogtorlar keseliň önüni almak üçin goýunlary sanjyşyp ýör.*

SANLY [sa:nly] *syp.* 1. San bilen işleýän, san bilen aňladylýan. *Sanly telewideniýe.* 2. Käbir wagt aňladýan sözler bilen gelip, “sähel, azajyk, az” manysynda ulanylýan söz. *Uçar sanly sagatda Aşgabada gelip gondy.*

◊ **Az sanly** san taýdan az. *Az sanly adam.*

SANMA [sa:nma], *iş ady.* Sanmak ýagdaýy.

SANMAK [sa:nmak], *işl.* 1. *kön.s.* Bir zadyň deregine hasap etmek, bir zadyň hasabynda görmek, saýmak, hasaplamak. *Gulzумы gyr sanyp, kyrk ýol geçermen, Eger ki meýl etse, ýar bizim sary* (Magtymguly). 2. Ýetmek, barmak, bolmak. *Gün öýlä sananda, ol sürümiň hilini barlamak üçin jaryň ilersinde işleýänleriň ýanyna gitmekçi boldy* (R. Allanazarow).

SANMAKLYK [sa:nmaklyk], *iş ady.* Sanmak ýagdaýy.

SANMA-SAN [sa:nma-sa:n], *hal.* Sany boýunça, sanyna laýyk, sanyna görä, ýeke-ýekeden sanamak arkaly. *Senden alan zatlarymy sanma-san yzyňa gaýtaryp bererin.*

SANMAZLYK [sa:nmazlyk], *işl.* Bir zadyň deregine hasap etmezlik. *Görüň, messana basyp, bizleri sanmaz gelin* (Kemine).

SAN-SAJAK [sa:n-sa:jak]: **san-sajagy ýok** örän köp, san taýdan gaty köp, sansyz. *Aklyň gözbaşy ylym ojagy, Ýok munda okaýanyň sany-sajagy* (A. Kekilow).

SAN-SALA [sa:n-sala:], *at.* Sylanyşyk, hormat. *San-sala goýmadyň, ömrüm kül etdiň, Ýarym ýyldan geçdi, bendi – gul etdiň* (Baýly şahyr).

SANSYZ [sa:nsyz], *çal.* 1. Biçak köp, örän köp, ummasyz. *Ýetime-ýesire dözseň, mal berseň, Sansyz sogap dörär barsaň yzyndan* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Adam sanyna geçmeýän, hiç zat oňarmaýan, elinden iş gelmeýän. *Obada jeň tapsa, sansyz bidöwlet, Mert oglunyň depesinden muş döker* (Magtymguly).

SANSYZRAK [sa:nsyzra:k], *syp.* Azda-kände sansyz. *Ol oğlan sansyzrak bolaymasa?!*

SANSYZ-SAJAKSYZ [sa:nsyz-sa:jaksyz], *syp., ser.* **Sansyz 1.**

SANTIMETR [santime:tir], *at.* 1. Metriň ýüzden bir bölegine barabar uzynlyk birligi. *Hatarlaryň arasy 40 santimetr ekilen tohumlaryň üstüni 0,5 santimetr galyňlygynda çüýrüntgi bilen örtükdü* (“Mugallymlar

gazeti”). 2. Uzynlyk ölçemek üçin santimetrler bölünen çyzgýç. *Tikinçi eline santimetri alyp, matany biçmäge başlady.*

SANY [sa:ny], *at.* Meňzeş, kybapdaş zatlaryň biri (öňünden san görkezilip ulanylýar). *Baş sany kitap. Iki sany alma.*

SANYŞ [sa:nyş], *iş ady.* Sanmak ýagdaýy.

SANYETMEZ [sa:nýetmez], *syp., ser.* **Sansyz.**

SAŇ, *at, kön.s.* Daş.

◊ **Saň gaty bolmak 1)** doňan ýaly gatap galmak, daş ýaly bolmak. *Jany çykyp, saň gaty bolup ýatyr* (“Görogly”). 2) dim-dik bolmak, gatan ýaly bolup dik durmak. *Olar alyp gaçmak üçin ellerine göteren sebetlerini, ganarlaryny gaçyryp, reňklerini agardyşyp, saň gaty bolup durdular* (B. Seýtakow).

SAŇALMAK: saňalyp (saňalyşyp) durmak doňan ýaly bolup aňalyp durmak, aňk-taňk bolup dim-dik durmak. *Ol döläniň içinde iki ädim ätläp, saňalyp durdy* (A. Gowşudow).

SAŇALTMAK, *işl.* Kimdir birini aňk-taňk etmek. *Aýsoltan oturan adamlary öz hereketleri bilen saňaltdy.*

SAŇALYŞMAK, *işl.* Doňan ýaly aňalyşyp durmak, aňk-taňk bolşup durmak. *Näme saňalyşyp dursuňyz, işiňiz bilen boluň!*

SAŇKY, *syp.* Kellesine taýak degen ýaly, edeni-ni-goýanyň bilmeýän, ederini bilmeýän, özüni örän gowuşgynsyz alyp barýan. *Saňky adam.*

SAŇNY I, *syp.* Gyýalap çykan, gyşaryp duran (diş hakynda). *Saňny diş.*

SAŇNY II, *syp.* Titräp, sandyrap duran (adam hakynda).

SAŇNYLDABERMEK [saňnylla:vermek], *işl.* Saňnyldap başlamak, sandyrabermek, galpyldabermek. *Ol gorkusyndan ýaña saňnyldaberdi.*

SAŇNYLDAMA [saňnyllama], *iş ady.* Saňnyldamak ýagdaýy.

SAŇNYLDAMAK [saňnyllamak], *işl.* Belli bir sebäbe görä, saňnyl-saňnyl edip titremek, sandyramak, galpyldamak. *Annaguly edil buzuň üstünde ýalaňaç oturan ýaly saňnyldap otyrdy* (A. Durdyýew).

SAŇNYLDAMAKLYK [saňnyllamaklyk], *iş ady.* Saňnyldamak ýagdaýy.

SAŇNYLDAMAZLYK [saňnyllamazlyk], *iş ady.* Sandyramazlyk, galpyldamazlyk.

SAŇNYLDAŞMAK [saňnyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde saňnyldamak. *Onuň iki budy hem saňnyldaşyp titreyärdi* (A. Gowşudow).

SAŇNYLDATMAK [saňnyllatmak], *işl.* Titretmek, sandyratmak. *Ol ysgynsyz kellesini saňnyldatdy* (A. Gowşudow).

SAŇŇYLDAWUK [saňňylłowuk], *syp.* Sandyrap, titröp duran, sandyrawuk, saňňyl dap duran (adam, ses hakynda).

SAŇŇYLDAÝÝŞ [saňňyllaýýş], *iş ady.* Saňňyl-damak ýagdaýy.

SAŇŇYLDY [saňňylly], *at.* Bedende döreyän galpyldy, titreme, sandyrama. *Gandym aganyň bedesinde maýdaja saňňyl dy peýda boldy* (B. Pürliýew).

SAŇŇYL-SAŇŇYL: saňňyl-saňňyl etmek *ser.* Saňňyldamak. *Eý-ho! Men olara şu ýerden esedemde butlarym saňňyl-saňňyl edýär* (G. Kulyýew).

SAŇSAR, *syp.* Akylyna zeper ýeten, kelesaň, tentek.

◊ **Saňsar daşy** yslam dininiň düzgünlerine görä günäkäri öldürmek üçin oňa zyňylýan daş.

SAŇSARLYK, *at.* Saňsaryň ýagdaýy, kelesanlyk, tenteklik.

SAŇSYRAKLAMA, *iş ady.* Saňsyraklamak ýagdaýy.

SAŇSYRAKLAMAK, *işl.* Ukusyndan açylp bilmän, alasarmyk ýagdaýda tentirekläp hereket etmek, saňsar ýaly özüni alyp barmak. *Ünji-aladasynyň biçak agyrylygyndanmy ýa-da bütin gijäni saňsyraklap geçirenligindenmi, heniz hem süňni gowşakdy* (G. Kulyýew). *Ol itiň iýýrýän sesine oýanyp, saňsyraklap yerinden galdy-da, gapa tarap ýönelmekçi boldy.*

SAŇSYRAKLAMAKLYK, *iş ady.* Saňsyraklamak ýagdaýy.

SAŇSYRAKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup saňsyraklamak. *Gara daňdandan saňsyraklaşyp, bu yerde näme işleýärsiňiz?*

SAŇSYRAKLATMAK, *işl.* Saňsyraklamaga mejbur etmek. *Ony gara daňdandan saňsyrakladyp turuzdylar.*

SAŇSYRAKLAÝÝŞ, *iş ady.* Saňsyraklamak ýagdaýy.

SAP I, *at. 1.* Bir guralyň, enjamyň el bilen tutulýan tutawajy. *Ýene bir sapy çykyp duran köne çekicleri bardy* (B. Kerbabaýew). **2.** Dutaryň perdelenip, kädä berkidilýän bölegi. *Dutaryň sapy berk erik agyjyndan ýasalyar.*

◊ **Pil sapy** aşak ujy piliň gumhanasyna geýdirilip, onuň ýokary ýanyndan pugta pile berkidilýän ýogyn taýak şekilli agaç bölegi.

SAP II, *at, ser. Sapalak.* *Münde bir sapyndan peýdalanyan tilki aňsat atuwa gelmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

◊ **Sap atmak** aldaw bilen hereket etmek, pirim, hile bilen aldamak.

SAP III, *at, harb.* Goşunyň hatary, setiri. *Sap gurup, meýdanda dursa gerekdir* (Magtymguly).

SAP [sa:p], *syp. 1.* Hiç bir goşantsyz, garyndysyz, tüýs, hakyky. *Sabyr düýbi sap altyn* (Nakyl). **2.** Päk, arassa, hakyky, wyždanly. *Sap ýürekli adam.* **3.** Boýdan-başa, tutuş, uçdantutma. *Baýyrylga sap arça nahalyny oturtdyk.* **4.** Täميز, arassa. *Ertiriň sap howasynda uzakdan saňňyja bir ses ýaňlanyardy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Sap girdeji** önüm öndürmäge giden ähli çykdaýylardan soňky galýan girdeýji.

SAPA [sapa:], *at. 1.* Aýşy-eşret, keýpi-sapa, keýp, lezzet, şatlyk. *Seniň bilen sürjek bolup sapany, Kän garaşdym, görmedim hiç wepany* (M. Seýidow). **2.** Og-lana dakylýan at.

SAPAJAK, *at, ser. Sapalak.*

SAPAJAKLAMAK, *işl.* Bir zatdan sypjak bolup buýtar-suýtar etmek. *Ýumrugymy daş dek düwürp, Mündüm ýaňkyň söbügine, Sapajaklap ýetäýende, Köne jaryň läbigine* (K. Gurbannepesow).

SAPAJAKLATMAK, *işl.* Bir zatdan sypmak üçin yüz-gözüňi üýtgetmek, bir zady bildirmezlik üçin garşyňdaky adamdan yüzüňi gaçyrmak. *Özüne sere-dilýänini görüp, ýörişini bozdy-da, yüzüni sapajakladyp, biziň ýanymyza geldi* (N. Saryhanow).

SAPAJAK-SUPAJAK [sapajak-supajok]: **1)** **sapajak-supajak etmek.** *Soltuk sapajak-supajak edip, gaçmaga maý agtardy* (K. Jumaýew). **2)** **buýtar-suýtar etmek.** *Hiç haçan sapajak-supajak etmez, Görejiň içine dogry sereder şahyryň gözi* (K. Gurbannepesow).

SAPAK I, *at. 1.* Tikin tikmek üçin бүkdүрilen inçejik ýüplük. *Olaryň käsi üzülen sapaklary daňşdyrsa, käsi gurallaryň saz işleýşine gözegçilik edýär* (“Edebiyat we sungat”). **2.** Miwäni agajy, bakja ekinleriniň hasylyny biýarasy bilen birikdirýän inçejik baldak. *Sary gawun bişipdir, Sapagyndan düşüpdür* (Halk döredijiliginden). *Täniş sapagyndan düşýär Gülabynyň gök, sarysy* (R. Seýidow).

◊ **Sapak çekmek** ýigitden peşgeş almak üçin, üme edip oturan gelin-gyzlar tarapyndan onuň ýakasyna ýa eline sapak dakylmak. *Hemişe munuň ýaly ýere gelen ýigide gelin-gyzlar sapak çekerdiler* (A. Gowşudow).

SAPAK II, *at. 1.* Mekdeplerde aýry-aýrylykda okadylýan her bir ders. *Edebiyat sapagy. Taryh sapagy.* **2.** Aýry-aýry derslere berilýän okuw sagady. *Soňky sapak gutarmaga jaň boldy* (A. Kekilow).

◊ **Sapak almak 1)** hat-sowatly bolmak üçin birinden öwrenmek. *Myraly bilen Soltansöýün bir öýde, bir otagda ýaşap, bir molladan sapak alypdyrlar* (“Myraly”). **2)** görelde almak, tälim almak, öwrenmek. *Her bir aýdylýan sözden sapak alýardylar* (B. Seýtäkow). **3)** bir bolan zatdan ony geljekde gaýtalamazlyk üçin netije çykarmak, ony sapak edinmek. **Sapak bermek 1)** okatmak, okuw öwretmek, ders bermek. *Şu gün*

mekdepde ilkinji gezek okuwçylaryň önünde *sapak berdim*. **2)** göç.m. ters görelde görkezmek, nädogry öwüt-nesihat etmek. *Biwazylara sapak berýän asyl seniň özüň ekeniň!* (A. Gowşudow). **Sapak bişirmek** *gepl.d.* geçilen sapagy gowy özleşdirmek, doly bilmek, öwrenmek. *Ejesi ogluna: “Halys oýnasyň gelyän bolsa, sapagyňy gowy bişirip git” diýdi. Sapak bolmak* öň goýberen ýalňyşyňy soň gaýtalamazlyk üçin sebäp bolmak. *Zýany ýok, bu oňa-da, maňa-da sapak bolar* (A. Nazarow). **Sapak edinmek** her bir ýalňyşlykdan geljek üçin netije çykarmak. *Goýberen ýalňyşlyklarymyza ökünmeli, ony geljek ýyllardaky işlerimizde sapak edinmeli* (A. Gowşudow).

SAPAKDAŞ, *at.* Mekdepde biri bilen bile sapak geçýän okuwçy. *Olar sapakdaşdylar.*

SAPALAK, *at.* Bir zatdan sypmak, gutulmak we ş.m. maksatlar bilen edilýän hileli hereket, hile, pirim, sap, al.

♦ **Sapalak atmak** *ser. Sapalaklamak.* *Tilki näçe sapalak atyp gaçsa-da, satanlak ala köpek ony sydyrmandyr* (“Türkmen halk ertekileri”).

SAPALAKÇY, *syp.* Sapalak atýan, hile, pirim salýan adam.

SAPALAKLABERMEK [sapalakla:vermek], *işl.* Sapalaklap ugramak.

SAPALAKLAMA, *iş ady.* Sapalaklamak ýagdaýy.

SAPALAKLAMAK, *işl.* Sapalakly hereket etmek, sapalak, hile gurmak, sap atmak. *Ol ok-ýaýyny almaga ýetişmän, sapalaklap özüni jara atdy.*

SAPALAKLAMAKLYK, *iş ady.* Sapalaklamak ýagdaýy.

SAPALAKLAMAZLYK, *iş ady.* Sapalakly hereket etmezlik, hile gurmazlyk.

SAPALAKLATMAK, *işl.* Biriniň sapalak atmagyna ýol bermek.

SAPALAKLAÝYŞ, *iş ady.* Sapalaklamak ýagdaýy.

SAPALY [sapa:ly], *syp.* Göwün göterýän, eşretli, lezzetli, keýpli, hezil.

SAPALYLYK [sapa:lylyk], *at.* Sapasy barlyk.

SAPAN, *at.* Iki ýany işilen uzyn ýüpli, ortasy atyljak daş, kesek salynýan örme esbaply enjam.

♦ **Sapan atmak** daşy, golany sapanyň örme esbapynyň içine salyp, iki ýüpüniň ujyny bir eliň bilen tutup, başyňdan batly aýlap-aýlap, ýaňky aýlaw iň yokary derejä ýetende golanyň ýa daşyň atylýp gitmegi üçin ýüpüň biriniň ujuny eliňden sydyrmak, goýbermek. **Syrtyna sapan degen ýaly bolmak** bir sebäp bilen bir ýerden örän çalt gitmek.

SAPANÇA, *at.* Ýakyn aralyga ok atýan el ýaragy.

SAPANLAMA, *iş ady.* Sapanlamak ýagdaýy.

SAPANLAMAK, *işl.* Bir zady urmak üçin sapan atmak. *Sakçylar üzüme çozýan serçeleri, sarlary sapanlaýardylar* (A. Gowşudow).

SAPANLAMAKLYK, *iş ady.* Sapanlamak ýagdaýy.

SAPANLAMAZLYK, *işl.* Bir zady urmak üçin sapan atmazlyk.

SAPANLAŞMAK, *işl.* Biri-biriňe sapan atmak. *Oglanlar sapanlaşýardylar.*

SAPANLATMAK, *işl.* Kimdir birine sapan atdyrmak. *Üzüme çozýan serçeleri sapanlatsalar hem hezil bermeyärdi.*

SAPAR I, *köm.s.* Ýola, gezek. *Bir sapar hatardan çykypdyr Aly, Seyl üçin sähraga çykypdyr weli* (Magtymguly). *Bu sapar ol başga zat hakynda gürrüň etdi.*

SAPAR II, *at. 1.* Hijri kamary ýyl hasabynyň ikinji aýynyň ady. *Bisähet sapar aýy, Bezirgenim – ol ugrady* (Magtymguly). *Sapar aýynyň on dördüne, başine, Bu dagda bir maral ýaman zeyrendi* (“Saýatly – Hemra”). **2.** Adam ady.

SAPAR III, *at.* Syýahat, gezelenç, seýil.

♦ **Iş sapary** *ser. Iş.* *Ol on günlük iş saparyna gitdi.*

SAPDYRMAK, *işl.* Sapmak işini birine etdirmek. *Üljäni erik agajyna sapdyrmak.*

SAPLABERMEK [sapla:vermek], *işl.* Pil, kätmen we ş.m. gurallara sap oturdyp başlamak.

SAPLABERMEK [sa:pla:vermek], *işl.* Saplap başlamak, arassalabermek.

SAPLAMA, *iş ady.* Saplamak ýagdaýy.

SAPLAMA [sa:plama], *iş ady.* Saplamak, aras-salamak ýagdaýy.

SAPLAMAK, *işl.* Pile, kätmene we ş.m. sap oturtmak, sap etmek. *Ussa kätmeni taňk-taňk edip derrew bejerdide, ony saplamaga oturdy.*

SAPLAMAK [sa:plamak], *işl. 1.* Garyndylardan, goşantlardan arassalamak, tämizlemek. **2.** Halas etmek, gutarmak, bejermek. *Derman otlaryň güýji ony ähli kesellerden saplady. 3.* Ýygyp bolmak, ýygyp gutarmak, tamamlamak. *Uç-gyraksyz pagta meýdanyny saplap çykdyk.*

SAPLAMAKLYK, *iş ady.* Saplamak ýagdaýy.

SAPLAMAKLYK [sa:plamaklyk], *iş ady.* Saplamak ýagdaýy.

SAPLAMAZLYK, *iş ady.* Sap oturtmazlyk.

SAPLAMAZLYK [sa:plamazlyk], *iş ady.* Saplamak, arassalamak işini etmezlik.

SAPLANMAK, *işl.* Sap oturdylmak. *Kätmenler, piller saplandy.*

SAPLANMAK [sa:planmak], *işl. 1.* Arassalanmak, päkizelenmek; gutulmak. **2.** Haýsydyr bir zady ýygnap gutarmak. *Pagta meýdanlary pagtadan doly saplandy.*

3. Keselden halas bolmak, dynmak, gutulmak. *Men keselden saplandym.*

SAPLAŞMAK, *işl.* 1. Sap etmäge, sap oturtmaga kömekleşmek. *Ogly kakasyňa pil saplaşdy.* 2. Saplamak işini birnäçe bolup etmek. *Ussanyň şägirtleri taýýar pilleri saplaşyp otyrды.*

SAPLAŞMAK [sa:plaşmak], *işl.* Saplamaga kömek etmek.

SAPLATMAK, *işl.* Başga birine sap etdirmek, sap oturtdyrmak. *Dayhanlar hemişe özleriniň saplatmaga goýan pilleriniň yzyndan günün şu wagty gelyärdiler* (A. Gowşudow).

SAPLATMAK [sa:platmak], *işl.* Saplamak işini başga birine etdirmek.

SAPLAW [saplow], *at.* Suwuk nahary susup almak üçin ulanylýan uzyn saply susak.

SAPLAÝÝŞ, *iş ady.* Saplamak ýagdaýy. *Pilimi saplaýşyňa göwnüm ýetdi.*

SAPLAÝÝŞ [sa:plaýýş], *iş ady.* Saplamak ýagdaýy.

SAPLYK, *syp.* Sap eder ýaly, sap etmek üçin niýetlenen (agaç). *Saplyk söwüt agajy.*

SAPLYK [sa:plyk], *syp.* 1. Goşantsyzlyk, arassalyk, garnuwsyzlyk. *Nesliň saplygy.* 2. Akgöwünlilik, päklik. *Siziň saplygyňyzy, halys yürekden eden hyzmatyňyzy nazara alyp, men sizi bagşlaýaryn* (B. Kerbabayew).

SAPLYK-SÜPLÜK, *at.* Süpürilip, syrylyp alnan çöp-çalam, süplük. *Burugsap duran saplyk-süplügiň ajy tüssesi gözümi ýaşartdy.*

SAPMA, 1. *iş ady.* Sapmak ýagdaýy. 2. *syp.* Sapylan (nahal, agaç). *Özüniň ýetişdiren dürli görnüşli sapma almalaryny görkezdi.*

SAPMAK, *işl.* 1. İnňäniň gözünden sapak geçirmek, sapak ötürmek. 5. Bir ösümligiň cybygynyň gabygyny ýaryp, oňa ikinji bir ösümligiň gözünü berkitmek arkaly täze ösüntgi ýetişdirmek. 2. Iki zady, ýüpi we ş.m. biri-birine ulaşdyryp uzaltmak. *Tanapymyzyň ujuna birneme ýüp sapaymasak, odun bize çykatjak däl.* 3. Gürrüniň arasyny üzmän, başga bir gürrüňe, meselä ýazdyrmak. *Durdy gürrüniň yzyny halkara ýagdaýyna sapyp goýberdi* (N. Esenmyradow). 4. Çitim etmek, çitmek. *Ünsüni başga ýana sowup, mämisiň ýerine sary çitip, göge derek ak sapyp oturanlar azmy näme?* (“Edebiyat we sungat”). 5. İnňäniň gözünden sapak geçirmek. *Häli-hä ýagşy, ýogyn inňä sapagy kömekçisiz sapyp bilýän* (A. Gowşudow).

SAPMAKLYK, *iş ady.* Sapmak ýagdaýy. *Bagbanlar agajy bir-birine sapmaklyk işini alyp barýarlar.*

SAPMATUT [sapmatu:t], *at.* Sapmak arkaly ösdürilip ýetişdirilen tut.

SAPMAZLYK, *işl.* Sapmak işini amal etmezlik.

SAP-SAGDYN [sap-sağdyn], *syp.* Jany örän sag. *Dap-dayaw, sap-sagdyn, bili бүкүлmez, Göreş etse, duşmanyndan ýykylmaz* (A. Salyh).

SAP-SAP, *syp.* Hatar-hatar, setir-setir. *Bir ýerde top bile baýdak dikilsin, Goşun iki ýandan sap-sap çekilsin* (Seýdi).

SAP-SARY [sap-sa:ry], *syp.* Gaty sary, örän sary, jylk sary. *Sap-sary kagyz.*

SAPYLMAK, *işl.* 1. İnňä sapak ötürilmek. *Sapak sapylan inňäni eline aldy.* 2. *ösüml. d.* Sapmak arkaly döredilýän täze görnüşli ösümlük. *Sapylan pyntyklaryň kadaly ösmegine yzygiderli gözegçilik edýärler* (“Mugallymlar gazet”).

3. Çitim çitilmek. *Älem sapylp, gyra syrylýardy* (“Edebiyat we sungat”).

SAPYNMAK, *işl.* Özün üçin sapmak. *Gelin keşde inňesine sapak sapynyp, onuň ujyny düwdi.*

SAPYRAN [sa:pyra:n], *at, ösüml. d.* Elde oýnamak üçin daşy dilim-dilim, içi çigitli kädijik. *Bu wagtlar obanyň arçyny elindäki sapyranyň beýläk oklap, häliden bári içinden öwürüp oturan pikirini orta atdy* (H. Derýaýew).

SAPYŞ, *iş ady.* Sapmak ýagdaýy. *Inňä sapak sapyşyňa göz ilmeýärdi.*

SAPYŞDYRMAK, *işl.* Köp zady sapyp çykmak, ählisini sapmak. *Men olary sapyşdyryp hem gördüm, sapman-da gördüm* (N. Pomma).

SAPYŞMAK, *işl.* 1. Bir zady sapmaga kömekleşmek. 2. Bilelikde sapmak. *Gyzlar inňelere sapak sapyşyp otyrlar.*

SAR I, *at.* Serçeler maşgalasyna degişli bolan gara-ala ýekleli jok-joky pisint guş. *Ol tygly malahdyr – jöwen ganymy, Gürlär, howa galar, sar sesin aňsa* (Zelili).

SAR II, *at.* 1. Deriniň, içmegiň we ş.m. ýylmanak ýüzi. *Ertir turup seretsem – dag keyginiň derisi, Saryna ýagşy degen, hiç galmandyr sarysy* (Kemine). 2. Berklik, durk, gaýymlyk, çydam. *Köýnegiň sary gidendir, gaty juwsaň ýyrtylar.*

♦ **Sary gaçmak (gitmek)** geýlip, könelip ýyrtylyp başlamak, könelmek. *Şu aralykda onuň sary giden alaça köýneginiň jeňleri ýyrtyldy* (B. Seýtäkow).

SARABERMEK [sara:vermek], *işl.* Sarap başlamak. *Indi ýumaklary sarabermeli.*

SARAG [sarağ], *at, gepl. d.* Ýara ýa-da başga bir zadyň daşyna saramak üçin zolak mata, sargy, daňy. *Çapany bar egri dyzdan, Saragy bar gara bizden* (Ç. Aşyrow).

SARALDYBERMEK [sa:raldyvermek], *işl.* Saraldyp başlamak, saraldyp ugramak.

SARALDYLMAK [sa:raldylmak], *işl.* Reňki sary edilmek.

SARALMA, *iş ady.* Saralmak ýagdaýy.

SARALMA [sa:ralma], *iş ady.* Saralmak ýagdaýy.

SARALMAK, *işl.* Bir zadyň (naýçanyň, tütäniň, dükjäniň we ş.m.) daşyna oralmak. *Gazanlarda bök-jekleýän pileler tutguçlaryň kömegi bilen, göze çala ilýän sapaga öwrülip, beýle ýüzdäki leklekilere saralyp dur* (“Edebiýat we sungat”).

SARALMAK [sa:ralmak], *işl.* 1. Sary reňke öwürlmek, sary bolmak. *Garamtyl murtunyň towlanylýan duran ujy biraz saralypdyr*. 2. *göç.m.* Belli bir sebäbe görä reňkiň üýtgap horlanmak. *Ol çöp ýaly boldy, reňki saraldy, gözleri hanasynyň içine gitdi* (B. Seýtäkow).

SARALMAKLYK [sa:ralmaklyk], *iş ady.* Saralmak ýagdaýy.

SARALTMAK [sa:raltmak], *işl.* 1. Sary reňke öwürmek, sary etmek. *Ýüpi boýap saraltmak*. 2. Belli bir sebäbe görä horlatmak, igletmek. *Ilki Zylyhany ejesiniň ölümi saraltdy, soňam pahyr öýden ulukjyn aldy* (“Edebiýat we sungat”).

SARALY [sa:ra:ly], *at.* Garaly ýaly miwe getirýän agaç we onuň sary miwesi, saryluw. *Şu ýyl saralydyr garaly agaçlarynyň hasyly gowy boldy*.

SARALYP-SOLMAK [sa:ralyp-solmok], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň gaýgysyny, aladasyny edip horlanmak.

SARALYŞ, *iş ady.* Saralmak ýagdaýy.

SARALYŞ [sa:ralyş], *iş ady.* Sary bolmak ýagdaýy.

SARALYŞMAK [sa:ralyşmak], *işl.* Sary reňke öwürülmek, saralyp başlamak. *Agaçlaryň saralyşan ýapraklary ýere döküldi*.

SARAMA, *iş ady.* Saramak ýagdaýy. *Türkmenlerde bukjanyň daşyny alaja bilen sarama däbi bar*.

SARAMAK, *işl.* 1. Bir zadyň daşyna ýüp, sargy we ş.m. oramak, orap daňmak. 2. *Ýüpi, ýüplügi* bir zadyň daşyna oramak. *On barmaga synym düşdi, Naýça ýüpek sarap durka* (K. Gurbannepesow).

SARANMAK, *işl.* 1. Bir ýeriň sargy bilen saramak, daňmak. 2. *Özüň üçin sapak saramak*.

SARAŞDYRMAK, *işl.* 1. Sargy bilen sarap, orap çykmak, oraşdyrmak, daňşdyrmak. *Kim gamyş baglaryny, kim söýe baglaryny saraşdyrýardy* (“Edebiýat we sungat”). 2. *Ýüplükdir sapak ýaly zatlary ýumaga sarap çykmak.. Asman eje ýüplügin, Mäşirigine saraşdyrdy* (K. Gurbannepesow).

SARAŞMAK, *işl.* 1. Saramaga kömekleşmek. 2. *Bilelikde saramak. Iki sany gelin çarhda naýçalara argaçlyk ýüplükleri saraşyp otyrdy*.

SARATMAK, *işl.* Saramak işini başga birine etdirmek. *Ýumak saratmak. Naýça saratmak. Tüte saratmak*.

SARAY, *at.* 1. *k.d.* Köşk. 2. İçinde mal-gara daňylýan, saklanýan giden giň howly. *Sarayda atyny baglap, şanyň ýanyna salama bardy* (“Nejep oglan”). *Ol jaýyň içi edil sarayyň içi ýaly giňdi hem şaglap duran salkyndy* (A. Gowşudow). 3. *gepl.d.* Mal bazary.

SARAYJY, *at.* Kärhanalarda ýüpek, sapak saramak işini ýerine ýetirýän (işçi, gural we ş. m. hakynda). *Ol sarajy bolup işleýär*.

SARAYMAN [sarayma:n], *at, kön.s.* Saray sakçysy, saray garawuly. *Saraymanyň ogly bu guly äkidip, patyşanyň gyzyna alty yüz teňňä satdy* (“Türkmen halk ertekileri”).

SARAYYŞ, *iş ady.* Saramak ýagdaýy. *Garry enäniň ýumak sarayşyna ünsli seret, şeýtseň özüňem öwrenersiň*.

SARÇ, *syp.* Adama, ele öwrenişmedik, tez. *Sarç at onuň bilen gaty bir ugurdaşam gopaymady* (Ý. Mämmediýew).

SARÇLYK [sarşlyk], *at.* Sarç malyň ýagdaýy, tezlik.

SARDOBA [sardo:vo], *at.* Çöl içinde ýagşy-ýagmyryň suwy ýygnaýp saklanýan üsti ýapyk howuz.

SARGALMAK [sarğalmak], *işl.* 1. Bir ýumşy bitirtmek üçin haýş edilmek, sargyt edilmek, ýumuş buýrulmak, sarylmaq.

SARGAMA [sarğama], *iş ady.* Sargamak ýagdaýy.

SARGAMAK [sarğamak], *işl.* 1. Birine bir zady berk tabşyrmak. *“Geläýse bazara barsyn” diýip sargap gaýdan ekeniň* (H. Derýaýew). *Atasy ogullaryna hemişe: “Eliňizden gelse, adama ýagsylyk ediň” diýip sargardy*. 2. *gepl.d.* Biriniň bir zat alyp gelmegini sargyt etmek, sarmak. *Tapmadym men bazardan, Seniň sargan armydyň* (K. Taňrygulyýew).

SARGAMAKLYK [sarğamaklyk], *iş ady.* Sargamak ýagdaýy. *Gazet sargamaklyk üçin geldim*.

SARGAMAZLYK [sarğamazlyk], *iş ady.* Sargyt etmezlik.

SARGAN [sarğan], *at.* Owuz süýdünden bişirilip taýýarlanýan önüm. *Süýdünden sargan bolar, Ýüňünden urgan bolar* (Halk döredijiliginden). *Ak goýun süýdünden edilýän sary sarganyň tagamy nähili!* (B. Hudaýnazarow).

SARGARMAK [sarğarmak], *işl., k.d.* Saralmak. *Sepil boldum, jümle jahany yörüp, Gapyl galdym, gam öýünde sargaryp* (Magtymguly).

SARGARYP-SOLMAK [sarğaryp-solmok], *işl., ser.* **Saralyp-solmak.** *Seniň hasratyňdan sargaryp-soldum, Jebri-tygyň bilen bagrymy dildiň* (Halk aýdymyndan).

SARGAÝYŞ [sarğayış], *iş ady.* Sargamak ýagdaýy.

SARGY [sarğy], *at.* 1. Yara ýapylýan bejergi daňysy. *Ol ýaramyň sargysyny täzeledi*. 2. *Atyň keçesiniň*

üstünden bilini sarmak üçin öýdüme bilen owunjak nagyslar salnyp dokalýan insizje zolak. **3.** Dokmanyň kiçijik kelep ýaly edilip saralan argaçlyk ýüpi.

SARGYLT [sa:rğylt], *syp.* Sary öwüsýän, sarymtyl. *Ol enaýy saýraýan sargylt bilbili görmek niýeti bilen, ondan-oňa ylgaýardy* (B. Kerbabaýew).

SARGYT [sarğyt], *at.* **1.** Biriniň başga birine bir zady aýtmagy, tabşyrmagy, ýerine ýetirmegi hakynda edilýän haýyş, tabşyryk. **2.** Bir ýerden haryt, önüm we ş.m. almak üçin edilýän tabşyryk, buýurma ýumuş.

SARKDYRMAK [sarykdyrmak], *işl.* Syrykdyryp akdyrmak, syrykdyrmak. *Ýmek isleýärdi öwrenen garyn, Gyllygyn sarkdyryar süýt içen erin* (P. Körpäýew). *Ganyňny sarkdyrmak.*

SARKMA [sarykma], *iş ady.* Sarkmak ýagdaýy.

SARKMAK [sarykmak], *işl.* Syrygyp akmak, dökülme, dammak. *Oraga kesdiren elinden ýere gany sarkyp ugrady.*

SARKMAKLYK [sarykmaklyk], *iş ady.* Sarkmak ýagdaýy.

SARKYBERMEK [sarkyvermek], *işl.* Sarkyp başlamak.

SARKYNDY [sarkynny], *at.* **1.** Gazanyň düýbünde nahardan galan ýuwundy şekilli galyndy. **2.** *gepl.d.* Suw akan ýapdan syrygyp, ýygňanyp akýan azajyk suw.

SARKYRMA, *iş ady.* Sarkyrmak ýagdaýy.

SARKYRMAK, *işl.* Çäýnegiň düýbünde galan çäý syrykdyryp aýyrmak, dökme.

SARKYRMAKLYK, *iş ady.* Sarkyrmak ýagdaýy.

SARKYRMAZLYK, *iş ady.* Çäýnegiň düýbünde galan çäý syrykdyryp aýyrmazlyk, dökmezlik.

SARKYRTMAK, *işl.* Çäýnegiň düýbünde galan çäý syrygyp gutarýança aýyrtmak, sarkyrmaga mejbur etmek.

SARKYRYNMAK, *işl.* Iň soňky damjasyna çenli zat galdyrmak käsäňe guýunmak.

SARKYRYŞ, *iş ady.* Sarkyrmak ýagdaýy.

SARKYŞ, *iş ady.* Sarkmak ýagdaýy.

SARKYŞMAK, *işl.* Birnäçe ýerinden sarmak. *Ol ýagyş suwy sarkyşyp duran ýapynjasyny çykardy.*

SARLY, *syp.* **1.** Berk, pugta. *Sarly mata.* **2.** *göç.m.* Ýürege täsir edýän ýagdaýlara döz gelip, çydap bilýän. *Onuň ýüregi sarlymyka diýýän.*

♦ **Sarly tutmak** berk, pugta, ykjam tutmak, batyrgaý ýapyşmak.

SARLYRAK [sarlyra:k], *syp.* Birneme sarly, az-owlak sarly. *Maňa mundanam sarlyrak mata gerek.*

SARMAÇUWAL [sarmaçuwal], *at.* Öýdüme bilen dokalýan, däne, un guýulýan çuwal.

SARMAK **I**, *at.1.* Gulaç, dolak, çäkmenlik dokalanda ige atanaklaýyn saralyp, erşiň içinden geçirilýän argaç. **2. ser.** **Çüýke.**

SARMAK II, *işl.* Biriniň bir zat alyp gelmegini sargyt etmek, sargamak (2-nji manysy). Biriniň bir zat alyp gelmegini sargyt etmek, sarmak. *Ol bazara gidende her kim bir zat sarýardy.*

SARMAKLAŞMAK, *işl., gepl.d. ser.* **Sarmanaklaşmak.** *Oglan bagşy bilen esli sarmanaklaşdy* (“Edebiyat we sungat”).

SARMANAKLAŞMAK, *işl., gepl.d.* Biri bilen salyşmak, tutluşmak (urus, basalaşyk we ş.m. hakynda). *Bike eje meniň aýalym bilen ýaka tutuşyp, tasdan sarmanaklaşypdy* (N. Pomma).

SARMYK, *at.* Gerek uzynlykda ýazylygy eliň daşyndan saralan we bir uýy bilen emele gelen halkanyň gap bilinden bir gezek aýlap boglan ýüp.

SARNABERMEK [sarna:vermek], *işl.* Sarnap ugramak.

SARNALMAK, *işl.* Ugursyz gürrüň edilmek, boş samahyllanmak.

SARNAMA, **1.** *iş ady.* Sarnamak ýagdaýy. **2.** Many bermeýän söz utgaşmasy. *Bu goşgy setirleriň, göwnüme bolmasa, sarnama bolup çykypdyr.*

SARNAMAK, *işl.* Boş samahyllamak, bolgusyz, ugursyz gürrüň etmek, ýañramak. *Şonuň üçin pursatdan peýdalanyp, üsti-üstüne sarnap ugrady* (B. Kerbabaýew).

SARNAMAKLYK, *iş ady.* Sarnamak ýagdaýy.

SARNAŞDYRMAK, *işl.* Yzly-yzyna sarnamak. *Bagty bile gelewersin, Diýişdirip gaýta-gaýta, Ýetişdigime sarnaşdyrdym* (K. Gurbannepesow).

SARNAŞMAK, *işl.* Biri bilen uzak wagtlaý bolgusyz gürrüň edişmek. *Siz bilen sarnaşyp durmaga bir eli boş adam gerek.*

SARNATMAK, *işl.* Bolgusyz gürrüň etdirmek, ýañratmak.

SARNAÝYŞ, *iş ady.* Sarnamak ýagdaýy.

SARP: sarp bolmak harç bolmak, harçlanmak, ýoklanmak, sowlup tükenmek. *Olaryň köp wagty iliň işine sarp bolýar* (A. Gowşudow). **Sarp ediş** jemgyýetçilik önümini adamlaryň islegini kanagatlandyrmak üçin peýdalanma. **Sarp etmek** islegi kanagatlandyrmak üçin peýdalanmak; harçlamak.

SARPA, *at.* Birine goýulýan hatyra, hormat, sylag, gadyr-gymmat.

♦ **Sarpa goýmak** hormat goýmak, hormatlamak.

SARPALY, *syp.* **1.** Gadyr-gymmat goýulýan, hatyraly, hormatly, sylagly, sarpasy bar bolan. **2.** Tygşytly, aýawly. *Suwy sarpaly tutuň.*

SARPALYRAK [sarpalyra:k], *işl.* Gadyr-gymmaty deňeşdirilýäninäkä garaňda köpräk, hormatlyrak, hatyraly.

SARPASYZ, *syp.* Gadyr-gymmat goýulmaýan, hormatsyz, sylagsyz, hatyrasyz, sarpasy bolmadyk.

SARSA: *sarsa bolmak* çaganyň dogulmasy agyr bolmak, kynlyk bilen dogulmak.

SARSAK, *syp.*, *ser.* **Sarsaňňy.**

SARSAKLYK, *at.* Sarsagyň ýagdaýy, tenteklik. *Sarsaklyk etmäň!*

SARSAŇŇY, *at.* Edenini-goýanyny bilmeýän, saňsar bolan, tentek.

SARSDYRMAK [saryssyrmak], *işl.* 1. Titretmek, yrgyldy emele getirtmek. *Goşuň ileri burçunda ýatan iki adamyň horrudysy ýer sarsdyrýardy* (B. Seýtäkow). 2. *göç.m.* Alada goýmak; ýürek gopdurmak, elendirmek. *Bu sorag olaryň bütin durkuny sarsdyrdy* (“Edebiýat we sungat”).

SARSGYN [sarysgyn], *at.* Güýçli urgy, zarba we ş.m. netijesinde döreýän titreme, yrgyldy.

SARSMÄ [sarysma], *iş ady.* Sarsmak ýagdaýy.

SARSMÄK [sarysmak], *işl.* Sarsgyn, güýçli yrgyldy emele gelmek, titremek. *Kuwat-zorundan bütin kenar sarsyp gidýärdi* (B. Hudaýnazarow).

SARSMÄKLYK [sarysmaklyk], *iş ady.* Sarsmak ýagdaýy.

SARSMÄZ [sarysmaz], *syp.* Örän berk, pugta, mäkäm.

SARSMÄZLYK [sarysmazlyk], *iş ady.* Sarsgyn, yrgyldy emele gelmezlik, titremezlik.

SARSYBERMEK [sarysvermek], *işl.* Ýuwaş-ýuwaşdan sarsyp başlamak.

SARSYS, *iş ady.* Sarsmak ýagdaýy.

SARUN [sa:ru:n], *at.* Uly basyş bilen gysylyp, ýagy alnan pagta çigidiniň galyndysy.

SARWAN [sarwo:n], *at, k.d.* 1. Düýe çopany. *Adyň neder, ýigit? Diýdi: Ýa-da sen sarwanmy sen, çopanmy sen, bişikde galan doganjygyummy sen?* (“Kitaby dädem Gorkut”). 2. Kerweniň başyny idýän adam, düýekez. *Gidermen kerwen bolup, Kerwene sarwan bolup* (Halk döredijiliginden).

SARY [sa:ry] **I**, *syp.* 1. Altynyň, бүрүнjiň, misiň reňkine meňzeş reňkdäki. *Sary ýaprak.* 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Saryň gaýnamak** gyzylödegiň garyn bilen birleşýän ýerinde ýanyp barýan ýaly ýakymсыз duýgy döremek. *Şeýle bolanda, birden gäkiligiň azyp, saryň gaýnamagy mümkindir* (B. Kerbabaýew). **Sary sadylla bolmak** näme etjegini bilmän ýaýdanmak, intizar bolmak, garaşyp durmak. **Sary yüplüge dönmek** reňkiň saralyp, gaty horlanmak.

SARY [sa:ry] **II**, *k.d.* Tarap, ugur we ş.m. many aňladýan kömekçi söz. *Gulzумы gyr sanyp, kyrk ýol geçer men, Egerki meýl etse, ýar bizim sary* (Magtymguly). *Iş başynda ýatdan çykar gaýgy-gam, Boş bolsaň, sen sary urýar ol gadam* (A. Kekilow).

SARYBALYK [sa:ryva:lyk], *at.* Kiçijik, altynsow reňkli, teňňeli ýasyrak balyk.

SARYBAŞ [sa:ryvaş], *at, ser.* **Saryganat.**

SARYBURUK [sa:ryvuruk], *at.* Keçäniň gyrasyna sary ýünden basylýan “egrije” nagşyna meňzeş nagys.

SARYÇÖP [sa:ryçöp], *at, ösüml.d.* Boýag üçin ulanylýan dagda bitýän ot.

SARYÇYRMAŞYK [sa:ryçyrmaşyk], *at, ösüml.d.* Inçe sary baldak görnüşinde beýleki ösümlüklere çyrmaşyp, ýelmeşip, olaryň hasabyna ösýän ot.

SARYÇÝAN [sa:ryçýa:n], *at.* Halynyň gyrasyna we beýleki el işlerine salynýan köp aýlawly nagys.

SARYDIŞ [sa:rydi:ş], *syp.* Ýaşy bir çene baran, gartaşan (aýal maşgala hakynda). *Alsaň bir sarydiş garry aýaly, Oýnaşyp gülüşseň sapasy bolmaz* (Magtymguly).

SARYGANAT [sa:ryga:nat], *at.* Halynyň älemine salynýan ortasy goçakly, ganat şekilli nagys.

SARYGARYNJA [sarygarynja], *at.* Topar-topar bolup ýeriň üstünde we aşagynda, agaçlarda öýjük gurnup ýaşayan we jaýlara, agaçlara uly zyýan ýetirýän garynja meňzeşräk mör-möjek (onuň iň köp ýaýran ýeri subtropik we tropik howaly yerlerdir). *Öýüň üstüne goýlan pürsleri sarygarynja iýipdir.*

SARYGAÝMA [sa:rygaýma], *at.* Tahýanyň depe-sine salynýan dört sany üçburç, sary nagys.

SARYGETIRME [sa:rygetirme], *at, lukmanç.* Endamyňa sary ornamak, reňkiň saralmak bilen ýüze çykýan howply bagyr keseli.

SARYGOÇAK [sa:rygoçok], *at.* Nagysyň bir görnüşiniň ady.

SARYGULAK [sa:rygulo], *at.* Aýal geýimlerine keşde bilen salynýan, içi dört bölege bölünýän, aralary ownuk nagysly tegelek bejergi.

SARYGÜL [sa:rygül], *at.* 1. *ösüml. d.* Boýy 30-80 sm bolan, açyk sary reňkli gülli ösümlük. 2. Gyza dakylýan at.

SARYGYBERMEK [sarygyvermek], *işl.* Sarygyp başlamak.

SARYGYŞMAK [sarygyşmak], *işl.* Suwy çekilip, birneme guraşmak, çalygyşmak. *Öýlerine baryp, olaryň her haýsy bilen aýratyn maslahatlaşýar we ýerler sarygyşan badyna etmeli işlerini tabşyryşdyrýar* (A. Gowşudow).

SARYGYÝAK [sa:rygyýak], *at.* Sarysy agdyklyk edýän “gyýak” nagysy.

SARYJA [sa:rja] **I**, *syp.* 1. Reňki sary we göze ýakymlyja. 2. Oglana dakylýan at.

SARYJA [sa:rja] **II**, *at.* Türkmen goýnunyň ýüni ak, tegelek guýrukly bir tohumy.

SARYKDYRMAK, *işl.* Öl zadyň, ýeriň birneme suwuny çekdirip guratmak, çalykdyrmak.

SARYKMA, *iş ady.* Sarykmak ýagdaýy.

SARYKMAK, *işl.* Öl zadyň, ýeriň we ş.m. suwy bugaryp, birneme guraşmak, çalykmak. *Kimler kak serýär, kimler biraz saryganlaryny çata galdyrýarlar* (B. Kerbabaýew). *Ýerimiz sarygyp, taba gelipdir.*

SARYKMAKLYK, *iş ady.* Sarykmak ýagdaýy.

SARYKMAZLYK, *iş ady.* Sarygyp ýetişmezlik, guraşmazlyk, çalykmazlyk.

SARYLAMA [sa:rylama], *iş ady.* Sarylamak ýagdaýy.

SARYLAMAK [sa:rylamak], *işl.* El işlerine salynýan nagşyň sary sapak bilen goşmaça bejergisini etmek.

SARYLAMAKLYK [sa:rylamaklyk], *iş ady.* Sarylamak ýagdaýy.

SARYLANMAK [sa:rylanmak], *işl.* Nagşyň bejergisi sary sapak bilen edilmek.

SARYLAŞMAK [sa:rylaşmak], *işl.* 1. Sarylamaga kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup sarylamak.

SARYLATMAK [sa:rylatmak], *işl.* Nagşa sary reňkli sapak bilen bejergi etdirmek. *Nagşy sarylatmak gerek.*

SARYLYK [sa:rylyk], *at.* Sary reňkde bolmaklyk, sary görnüşde bolmaklyk.

SARYMAŇYZ [sa:rymaňyz], *syp.* Akyl-huş taýdan doly ýetişmedik, bişişmedik, ýaş.

SARYMEŇİZ [sa:rymeňiz], *syp., ser.* Saryýagyzy. *Sarymeňiz gyz.*

SARYMSAK, *at.* Ýiti ysly, ýiti tagamly, sogan görnüşli, düýbi diş-diş gök ekin. *Mellek owunjak pellere bölünip, sarymsak, sogan ýaly ekinler ekilipdir.*

SARYMTYL [sa:rymytyl], *syp.* Çala sary, sary öwüsýän, saryrak reňkli, sargylyt. *Gök gowaçanyň üstünden sarymytyl güller ülpüldeşýär* (B. Kerbabaýew).

SARYPAÇAK [sa:rypaçak], *at.* “Tekegöl” nagşy görnüşindäki sekizburçlugaň içine salnan dört sany peýkam şekilli nagşy.

SARYPOSALAK [sa:ryposolok], *syp.* Sarydan gelen pökgi, etli-ganly. *Saryposalak, dayaw gyz şol wagtda onuň bütün ünsüni özüne çekýärdi* (B. Kerbabaýew).

SARYRAK [sa:ryra:k], *syp.* Birneme öçügräk sary. *Bu mata öňkä görä saryrak.*

SARYSOLMAZ [sa:rysolmoz], *at.* Sary gülli ot.

SARYSYZA [sa:rysyza], *at.* Boýy 20-80 santimetr birýyllyk, otjumak ýabany ösümlük.

SARYTIKEN [sa:rytiken], *at.* Dagda bitýän miwesiz, tikenli gyrymsy agaç.

SARYÝAG [sa:ryýa:ğ], *at.* Mesge eredilip alnan ýag. *Ony ellärsiň welin, saryýagyň ysy hapylap burnuň urar* (B. Hudaýnazarow).

SARYÝAGYZ [sa:ryýa:ğyz], *syp.* Adamyň ýüzüniň hem saçynyň reňki sary, sary öwüsýän, sarymeňiz. *Onuň güne ýanan ýüzüniň asyl reňki saryýagyzy ýa-da bugdaý reňk, aýyl-saýyl eder ýaly däl* (A. Gowşudow).

SARYÝAGYZRAK [sa:ryýa:ğyzra:k], *syp.* Birneme saryýagyzy, az-kem saryýagyzy.

SATAN, *at.* Aýagyň çatalba çenli uzynlygy.

◊ **Satanynyň arasyndan geçmek** ýarymsaklyk, ýaranjaňlyk etmek.

SATANLAK, *syp.* Satanlary uzyn, uzyn satanly. *Satanlak gyr atynyň üç atlyk güýji bardy* (“Edebiýat we sungat”).

SATARLY, *syp.* Satmagy ýüregine düwen, satmagy hyýallanýan. *Ol täzeje maşynyňy satarly göründi. Ol düýesini satarly däl.*

SATARLYK, *at.* Satmaga ýarar ýalysy, satmaga ýaramlysy. *Üşürüp goýan garpyzlaryň güne ýatan ýa-da şikesli, köpüsiniň satarlygy ýok.*

SATARMAN, *syp.* Harydyny, malyny derrew satmakçy bolýan, satasy gelýän. *Gidip kimdendir bir satarmandan bir semiz öweji alyp gelip, gapysynda baglady* (A. Gowşudow).

SATAŞDYRMAK, *işl.* 1. Birini bir ýagdaýa we ş.m. duçar etmek, sezewar etmek, uçratmak. *Gahba pelek saldy hatarly jaýa, Meni sataşdyrdy sansyz beläýa* (Şeýdaýy). 2. Birini ikinji biri bilen duşurmak, tapyşdyrmak. *Ýagdaý bizi bir edarada sataşdyrdy* (“Edebiýat we sungat”).

SATAŞMA, *iş ady.* Sataşmak ýagdaýy.

SATAŞMAK, *işl.* 1. Bir zada duçar bolmak, uçramak, sezewar bolmak. *Säher wagty seýran edip gezer-käm, Ajap menzil, ajap jaýa sataşdym* (Magtymguly). 2. Biri bilen duşmak, gabat gelmek. *Şu gün köne dostuma sataşdym.* 3. göç.m. Biri bilen durmuş gurmak. *Şol ýeke çagam öz deňine-duşuna sataşsa bolýar* (H. Derýaýew).

SATAŞMAKLYK, *iş ady.* Sataşmak ýagdaýy.

SATAŞMAZLYK, *iş ady.* Birine duşmazlyk, gabat gelmezlik.

SATDYRMAK, *işl.* 1. Harydy degişli bahasyna berdirmek. 2. göç.m. Şugullamaga mejbur etmek.

SATLYK, *syp.* 1. Satmak üçin niýetlenen, satmaga çykarylan, satmaga degişli. *Satlyk haryt. Satlyk goýun.* 2. göç.m. Pula tutulan, pula satylan. *Satlyk adam.* 3. Oglana dakylýan at.

SATMA, *iş ady.* Satmak ýagdaýy. *Sagyp oturan sygryny satmasy bolanok.*

SATMAK, *işl.* 1. Harydy degişli bahasyna ýerlemek. *Hindistana bezirgenlik kylanlar, Malyn satyp geldi, bular gelmedi* (Magtymguly). 2. göç.m. Kimdir birini başga birine ýamanlamak, şugullamak; dönüklük etmek.

SATMAKLYK, *iş ady*. Satmak ýagdaýy.

SATMAZLYK, *işl.* 1. Harydy satlyga çykaryp ýerlemezlik. 2. *goç. m.* Birini başga birine ýamanlamazlyk, sugullamazlyk; dönüklük etmezlik.

SATUW, *at.* Öndürilen önümleri satmaklyk, satyş. *Satuwa çykarmak. Bölek satuw.*

SATYBERMEK [satyvermek], *işl.* Satmaga başlamak, satyp ugramak; satmagy dowam etdirmek. *Pomidorlary, hyýarlary ak bazaryň göteren yerinden satyber.*

SATYJY, *at.* Dükanlarda alyjylara haryt satýan söwda işgäri. *Mata dükanyň satyjysy.*

SATYJYLYK, *at.* Satyjynyň käri, ýagdaýy.

SATYLMAK, *işl.* 1. Belli bir möçberdäki pula berilmek. 2-3 *sagadyň içinde 100 müň manatlyk önüm satyldy.* 2. *göç.m.* Dönüklük edip, biriniň tarapyňa geçmek, haýynlyk etmek. *Arman, bularyň bu pirimini Mirhaýdara satylan Gaharguly han duşmana paş edipdir* (N. Pomma).

SATYN: satyn almak zat, pul berip, eýe bolmak.

SATYP-SOWMAK [satyp-sowmok], *işl.* Satyp ýoklamak, satyp harçlamak.

SATYŞ, *iş ady*. Satmak ýagdaýy.

SATYŞMAK, *işl.* 1. Satmaga kömekleşmek. *Men agama dowar satyşdym.* 2. Bilelikde satmak. *Ol gawun satyşyp duran adamlaryň her haýsynyň gawunyny bahaladyp gördi.*

SAWÇY [sa:wçy], *at.* 1. *kön.s.* Hoş habar aýdyjy. *Hüt-hüt aýdar: “Ilçiyem, Süleýmana sawçyýam”* (Magtymguly). 2. Gelin edinmek maksady bilen gyzyň ene-atasynyň üstüne söz aýtmak üçin iberilýän adam, söz aýdyjy. *Sawçylar baryp, ol gyzyň atasy bilen guda bolup gaýdypdyrlar* (“Türkmen halk ertekileri”).

SAWÇYLAMA [sa:wçulomo], *iş ady*. Sawçylamak ýagdaýy.

SAWÇYLAMAK [sa:wçulomok], *işl.* Gelin edinmek üçin gyzyň ene-atasynyňka gudaçylyga barmak, sawçylyk etmek.

SAWÇYLAMAKLYK [sa:wçulomokluk], *iş ady*. Sawçylamak ýagdaýy.

SAWÇYLATMAK [sa:wçulotmok], *işl.* Gudaçylyga ibermek, sawçylyga goýbermek.

SAWÇYLYK [sa:wçuluk], *at.* Sawçynyň ýagdaýy, sawçy bolup barmaklyk, söz aýdyjylyk. *Aşebibi ýaly häli-şindi sawçylyga gelýänler onuň gonjuna gor guýýardy* (B. Kerbabaýew).

SAÝ I, *at, kön.s.* 1. Uly jar, çaý. 2. *syp.* Çuň bolmadyk, ýalpak (suwly ýer bakda). *Ol ýüzüp bilmeyärdi, şonuň üçin-de, kenaryň saý yerinde suwa düşdi* (B. Seytākow).

SAÝ II, *syp., ser.* **Saýyrdyň.** Habar berlen mütdetinden saý atylaryň ýola çykjagy şübhesizdi (A. Gowşudow).

SAÝA [sa:ýa] **I**, *at.* 1. Öňüni agajyň, jaýyň we ş.m. tutmagy netijesinde gün şöhesi düşmeýän ýer, kölege. 2. Gorap saklaýan güýç, pena, arkadaýanç; goldaw.

◊ **Saýa salmak** gorag astyna almak, gorap saklamak, pena bolmak. **Saýasynda saýalamak** biriniň goragynda, garamagynda bolmak. **Saýa taýaklamak** gybat etmek.

SAÝA [sa:ýa] **II**, *at, tikiň.* Telpek, gulakçyn ýaly başgaplar tikilende, ýörite ülni boýunça biçilýän bir bölek. *Onuň telpegiňiň dört saýasy bardy* (“Edebiyat we sungat”).

SAÝAK, *at.* Del adam, ýat adam, nätanyş, keseki, saýry. *Öýünde saýak saklama* (Nakyl).

◊ **Saýak ýörmek (gezmek)** erbet gzmek, ahlak taýdan bozulmak, ýoldan çykmak. *Saýak ýörme, taýak bar, şindiden däl, baýak bar* (Nakyl).

SAÝALABERMEK [sa:ýala:vermek], *işl.* Kölegeleşbermek, kölege bolubermek.

SAÝALAMA [sa:ýalama], *iş ady*. Saýalamak ýagdaýy.

SAÝALAMAK [sa:ýalamak], *işl.* 1. Gögerip oturan agaç saýa salmak, onuň kölegesi düşmek. 2. Saýada, kölege bolmak, saýada, kölege oturmak, kölegelemek. *Sakçylar gündizlerine şol kümejikde saýalap, töweregine gözegçilik edýärdiler* (A. Gowşudow). 3. *göç.m.* Biriniň garamagynda, goragynda, penasynda bolmak.

SAÝALAMAKLYK [sa:ýalamaklyk], *iş ady*. Saýalamak ýagdaýy.

SAÝALAŞMAK [sa:ýalaşmak], *işl.* Birnäçe bolup, agajyň saýasynda kölegeläp oturmak.

SAÝALATMAK [sa:ýalatmak], *işl.* Saýada, kölege boldurmak, saýada, kölege oturtmak. *Munuň her bir düýbüniň astynda sürüli goýny saýalatmak mümkindi* (B. Kerbabaýew).

SAÝALAÝYŞ [sa:ýalaýyş], *iş ady*. Saýalamak ýagdaýy.

SAÝALY [sa:ýaly] **I**, *syp.* Saýa, kölege salýan. *Saýaly agaç.*

SAÝALY II, *at.* Ülni görnüşli saýa bilen biçilip tikilen.

SAÝALYK [sa:ýalyk], *syp.* Saýa bolar ýaly. *Saýalyk agaç.*

SAÝALYRAK [sa:ýalyra:k], *syp.* Azda-kände kölegeliräk, saýasy köpräk.

SAÝAWAN [sa:ýawa:n], *at.* Ýagyşdan, günden goranmak üçin kömelek görnüşli, ýazylyp-ýygnaýan enjam. *Ne-hä ellerinde saýawan bardy, ne-de bir dony* (K. Gurbannepesow).

SAÝDYRMAK [sa:ýdyrmak] **I**, *işl.* Golaýlatmak. *Günortanky çaýy öýläne saýdyryp içen çopanlardyr çoluklar göz baglanýança goýunlary bakmak bilen boldy* (“Edebiyat we sungat”).

SAÝDYRMAK [sa:ýdyrmak] **II**, *ışl.* Saýgyç bilen saýyp tüýtdürmek, ýazdyrmak. *Ýüň saýdyrmak.*

SAÝGAK [saýgak], *at.* Çölde ýaşayan goşa toýnakly, gäwüş gaýtarýan keýige meňzeş süýdemdiriji haýwan.

SAÝGARMA [saýgarma], *ış ady.* Saýgarmak ýagdaýy.

SAÝGARMAK [saýgarmak], *ışl.* 1. Çala görmek, aňşyrmak. *Ol ýoluny çala saýgarýardy.* 2. Aýyl-saýyl etmek, tanamak, bilmek, tapawutlandyrmak. *Ýagşyny, ýamany saýgarmak.*

SAÝGARMAKLYK [saýgarmaklyk], *ış ady.* Saýgarmak ýagdaýy.

SAÝGARMAZLYK [saýgarmazlyk], *ış ady.* Aýyl-saýyl etmezlik, bilmezlik.

SAÝGARTMAK [saýgartmak], *ışl.* Saýgarmak mümkin bolmak. *Depelikler çala sudur bolup, zordan saýgardýardy* (T. Gurbanow).

SAÝGARYLMAK [saýgarylmak], *ışl.* Görüp bolmak, saýgarmak mümkin bolmak. *Ol in soňky bir ýerde aýak çekip, yzyna garanda, mekdebiň çal demri çala saýgarylýardy* (B. Kerbabaýew).

SAÝGARYŞ [saýgaryş], *ış ady.* Saýgarmak ýagdaýy.

SAÝGYÇ [sa:ýgyç], *at.* Ýüň saýmak üçin ulanylan uzyn çeýe çybyk. *Ýylgyndan ýasalan saýgyç.*

SAÝGYÇLAMA [sa:ýgyşlama], *ış ady.* Saýgyçlamak ýagdaýy.

SAÝGYÇLAMAK [sa:ýgyşlamak], *ışl.* Keçe ediljek ýüňi saýgyç bilen urup ýazmak. *Ýüň saýgyçlamak.*

SAÝGYÇLAMAKLYK [sa:ýgyşlamaklyk], *ış ady.* Saýgyçlamak ýagdaýy.

SAÝGYÇLANMAK [sa:ýgyşlanmak], *ışl.* Keçe ediljek ýüň saýgyç bilen urlup ýazylmak.

SAÝGYÇLAŞMAK [sa:ýgyşlaşmak], *ışl.* 1. Saýgyçlamaga kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup ýüňi saýgyç bilen urup ýazmak.

SAÝGYÇLATMAK [sa:ýgyşlatmak], *ışl.* Saýgyçlamak işini başga birine etdirmek; saýgyçlamaga mümkinçilik döretmek, ýol bermek. *Munça ýüňi kime saýgyçlatjak?*

SAÝGYÇLAÝYŞ [sa:ýgyşlaýyş], *ış ady.* Saýgyçlamak ýagdaýy.

SAÝGYLABERMEK [sa:ýgyla:vermek], *ışl.* 1. Saýgylamaga başlamak. 2. *göç.m.* Söz bilen urubermek, teýeneli söz aýdyp käýäbermek.

SAÝGYLAMA [sa:ýgylama], *ış ady.* Saýgylamak ýagdaýy.

SAÝGYLAMAK [sa:ýgylamak], *ışl.* 1. Gamçy, çybyk we ş.m. zat bilen yzygiderli urmak, ýençmek. 2. *göç.m.* Teýeneli söz aýdyp käýemek, ýüzünü

almak, ýazgarmak, söz bilen urmak. *Öňki aýdanlary bilen çäklenmän, ony has hem beter saýgylassy geldi* (B. Kerbabaýew).

SAÝGYLAMAKLYK [sa:ýgylamaklyk], *ış ady.* Saýgylamak ýagdaýy.

SAÝGYLANMAK [sa:ýgylanmak], *ışl.* 1. Gamçy, çybyk we ş.m. bilen yzygiderli urulmak, ýenjilmek. 2. *göç.m.* Teýeneli söz aýdylp käýelmek, ýazgarylmak.

SAÝGYLAŞMAK [sa:ýgylaşmak], *ışl.* 1. Biri-birini saýgylamak (*saýgylamak* sozüniň 1-nji manysy boýunça). 2. *göç.m.* Birnäçe bolup teýeneli söz aýdyp, biriniň ýüzünü almak.

SAÝGYLATMAK [sa:ýgylatmak], *ışl.* 1. Başga birine gamçy, çybyk we ş.m. zat bilen urdurmak, ýençdirmek; öz saýgyylanmagyňa ýol bermek. *Özüň ýaly adama saýgyladyp durarlarmy?* 2. *göç.m.* Başga birine teýeneli söz aýtdyrmak, ýüzüni aldyrmak.

SAÝGYLAÝYŞ [sa:ýgylaýyş], *ış ady.* Saýgylamak ýagdaýy.

SAÝHAL, *at.* Saýhalla mahsus häsiýet, edim-gylym. *Sende saýhal diýen zatdan nam-nyşan yok.*

SAÝHALLABERMEK [saýhalla:vermek], *ışl.* Saýhallamaga başlamak. *Kitaplary saýhallamak.*

SAÝHALLAMA, *ış ady.* Saýhallamak ýagdaýy.

SAÝHALLAMAK, *ışl.* Tertip-düzgüne salmak, ýerli-ýerinde goýmak, tertipleşdirmek.

SAÝHALLAMAKLYK, *ış ady.* Saýhallamak ýagdaýy. *Kitaplary saýhallamaklyk köp wagtymy aldy.*

SAÝHALLAMAZLYK, *ış ady.* Ýerli-ýerinde goýup, tertip-düzgüne salmazlyk.

SAÝHALLANMAK I, *ışl.* Öňki bolşuna sere-deninde has saýhally bolmak. *Öň garagol bolanam bolsa, indi sahallanypdyr.*

SAÝHALLANMAK II, *ışl.* Ýerli-ýerinde goýlup, tertip-düzgüne salynmak.

SAÝHALLAŞMAK, *ışl.* 1. Saýhallamaga kömek etmek. 2. Birneme azalyşmak, köşeşmek. *Çalyan mukamlary hem göwnüňe saýhallaşan ýaly* (“Edebiyat we sungat”).

SAÝHALLATMAK, *ışl.* Saýhallamak işini başga birine etdirmek.

SAÝHALLAÝYŞ, *ış ady.* Saýhallamak ýagdaýy.

SAÝHALLY, *syp.* 1. Salykatly, edepli. *Ol howlukman, töweregine garanjaklap, saýhally ädimleýärdi* (“Mugallymlar gazeti”). *Saýhally adam bilen gürrüň edeniňde, ýüküň ýeňlän ýaly bolýar* (A. Annaberdýew). 2. Gelşikli, owadan; ýerbe-ýer. *Görgejin bitakat erdim, elhepus saýhally saçyň* (Mätäji).

SAÝHALLYLYK, *at.* Saýhally bolmaklyk, salykatlylyk, edeplilik. *Saýhallylyk adamy adamkärçilikli edýär.*

SAÝHALLYRAK [saýhallyra:k], *syp.* Deňeşdiril-ýän adamdan azda-kände saýhally, salykatlyrak. *Ulusy kiçisine görä saýhallyrak görünýär.*

SAÝHALSYZ, *syp.* Saýhaly ýok, saýhally däl. *Saýhalsyz adam.*

SAÝHALSYZLYK, *at.* 1. Saýhaly ýokluk, saýhally dällik. *Saýhalsyzlyk halanmaýan häsiýet.*

SAÝLAGYÇ [saýlağyç], *syp.* Bir zady saýlamagy, saýgaryp-seçip almagy oňat görýän.

SAÝLAMA I, *iş ady.* Saýlamak ýagdaýy.

SAÝLAMA II, *syp., at.* Hili, görnüşi boýunça beýlekilerden saýlanyp duran, saýlanyp aýrylan, seçilip alnan, iň gowusy. *Saýlama nagyşlar salyp, Seýdä tah-ýa-da eltipdir* (N. Pomma). *Saýlama gawun. Garpyz-laryň saýlamasy.*

SAÝLAMAK, *işl.* 1. Meňzeş zatlaryň içinden ýararlýsyny almak ýa-da peýdalanmak üçin aýryp goýmak. *Okamak üçin saýlan kitaplaryny gyrada goýdy. Gowy bişen torly gawunlary saýlady.* 2. Ses bermek arkaly saýlawly wezipä bellemek. *Saýlamaga we saýlanmaga bolan hukuk. Ony kärdeşler arkalaşygynyň ýerli guramasyna saýladyk.* 3. Nahary, iýmiti dandap iýmek (*aş saýlamak* durnukly söz düzümi bilen deňeşdir). *Aşgazany kemli bolansoň, ol nahary saýlap iýýär.* 4. Iň gowusyny almak, eýlesine geçirmek, saýlap-seçmek. *Tutdum bir seni baryndan saýlap, Lebleri şekerden mazaly geldi* (Magtymguly).

◊ **Aş saýlamak ser.** **Aş: aş saýlamak.**

SAÝLAMAKLYK, *iş ady.* Saýlamak ýagdaýy.

SAÝLAMAZLYK, *iş ady.* Saýlap-seçip almazlyk.

SAÝLAN [saýla:n], *at.* Keçä, hala, kürtä, we ş.m. salynýan aýlawly burma nagyş.

SAÝLANMAK, *işl.* 1. Meňzeş zatlaryň içinden ýararlýsy alynmak ýa-da peýdalanmak üçin aýrylyp goýulmak. 2. Ses bermek arkaly saýlawly wezipä bellemek. *Onuň saýlanmagyna men-ä iki elläp razy.* 3. Bir zadyň içinden iň gowusy seçilip alynmak. *Bu saýlanyp alnan tohum at.* 4. Köpçülikden ýa-da bir ýerden uzaklaşmak, araňy açmak, çetleşmek. *Olar ilki iki ýany gowaçylyk ýol bilen gitdiler, soňra ekinçilikden saýlanyp, ýoda çykdylar* (N. Esenmyradow). 5. Syraty, görk-görmegi, salykatlylygy bilen beýlekilerden tapawutlanmak. *Onuň märekede saýlanyp duran gelni bardy.* 6. Ýokary galyp başlamak. *Gögeren gämikler ýerden ýaňy saýlanypdy. Gyzaryp dogan gün ýaňy ýerden saýlanypdy.*

SAÝLANTGY, *syp.* Köp zadyň içinden seçilip, saýlanyp, seljerilip alnan, saýlama. *Ol saýlantgylaryň hataryna girdi.*

SAÝLANYLMAK, *işl.* Saýlanyp, seçilip alynmak.

SAÝLAP-SEÇMEK [saýla:p-seçmek], *işl.* Se-çip-seljerip saýlamak, iň gowusyny saýlap almak.

SAÝLAŞDYRMAK, *işl.* 1. Köp zadyň içinden gowusyny ýa-da erbedini saýlap çykmak. *Men oňa Çarynyň aýdanlaryny, özümiňkileri ýazyşdyryp, Baý-rama görkezeyin, ol maňa saýlaşdyryp şu zatlary alsaň bolar diýer* (A. Durdyýew). 2. Bir topar zadyň içinden gowusyny saýlap almak. *Ol maňa: "Saýlaşdyryp alsaň bolýar" diýdi.*

SAÝLAŞMAK, *işl.* 1. Bir topar zadyň arasyndan gowularyny saýlamaga kömekleşmek. *Dostum bilen bazara bile gidip, oňa garpyz saýlaşdym.* 2. Bilelikde saýlamak. *Iki dogan pazyllaryň arasynda aýlanyp, bişen garpyzlary saýlaşyp ýördüler.*

SAÝLATMAK, *işl.* 1. Saýlamak işini başga birine etdirmek. *Garpyz tanaýan adama baş sany bişenini saýlatsana!* 2. Saýlamaga mümkinçilik döretmek, ýol bermek. *Saýlap aljak weli, satyjy almalaryň gowusyny saýladarmyka?* 3. Saýlanmagyňy gazanmak. – *Şu we-zipä saýlanasyň gelyärmi?* – *Saýlasalar saýlatjak.*

SAÝLAW [saýlow], *at.* 1. Ses bermek arkaly (deputatlary, döwlet baştutanyny, wezipeli adamlary, guramalaryň agzalaryny) saýlamaklyk. 2. Saýlap alyş, seçip alyş. 3. Oglana dakylýan at.

SAÝLAWÇY [saýlowçy], *at.* Saýlawat gatnaşyp, ses bermäge hukugy bolan adam.

SAÝLAWLY [saýlowly], *syp.* Saýlaw, saýlamak arkaly bellenýän. *Saýlawly organ.*

SAÝLAÝYŞ, *iş ady.* Saýlamak ýagdaýy.

SAÝMA [sa:ýma], *iş ady.* Saýmak ýagdaýy.

SAÝMAK [sa:ýmak] **I**, *işl.* Hasap etmek, ha-saplamak, öýtmek. *Eşek özün egsik saýmaz bedewden, Gymmat etseň, at ýanynda bellidir* (Magtymguly).

SAÝMAK [sa:ýmak] **II**, *işl.* 1. Saýgyç bilen sa-ýyljak ýüni urup ýazmak, saýgylamak. *Ýorgana salmak üçin ýygnap ýören ýarym halta çüprek ýüňüni tüýdüp çykdy, ony saýdy* (A. Durdyýew). 2. Eline gamçy, taýak, we ş.m. alyp urmak, ýençmek. *Beýdip ogluňy saýma, bir ýerini möçükdirersiň, bes ederçe boldy.*

SAÝMAKLYK [sa:ýmaklyk], *iş ady.* Saýmak ýagdaýy.

SAÝMAZLYK [sa:ýmazlyk], *işl.* 1. Hasaplamazlyk, öýtmelizlik. 2. Saýgyç bilen urup ýazmazlyk. 3. Eline gamçy, taýak, we ş.m. alyp urmazlyk, ýençmezlik.

SAÝPAL: saýpal tapmak. ser. **Saýpallamak.**

SAÝPALLABERMEK [saýpalla:vermek], *işl.* Saýpallap başlamak.

SAÝPALLAMA, *iş ady.* Saýpallamak ýagdaýy.

SAÝPALLAMAK, *işl.* Selçenlemek, azalmak, saýpal tapmak, gutaraňkyrlamak. *Ýaz otlarynyň samany eýýäm saýpallapdy.*

SAÝPALLAMAKLYK, *iş ady.* Saýpallamak ýagdaýy.

SAÝPALLAMAZLYK, *iş ady.* Selçeňlemeçlik, azalmazlyk.

SAÝPALLAŞDYRMAK, *işl.* Birneme azaltmak, selçeňletmek. *Onsoň hem içeriňiň zatlaryny saýpallaşdyraýyn* (R. Gelenow).

SAÝPALLAŞMAK, *işl.* Dura-bara azalmak, azalyp başlamak. *Gün gijikdigi saýy olaryň önlerinden barýan bazarçylar saýpallaşýardy* (B. Seýtäkow).

SAÝPALLATMAK, *işl.* Azaltmak, gutaraňkyrlatmak. *Olar bazara satmaga getiren harytlaryny saýpallatdylar.*

SAÝPALLAÝYŞ, *iş ady.* Saýpallamak ýagdaýy.

SAÝRABERMEK [saýra:vermek], *işl.* Saýrap başlamak.

SAÝRAK, *syp.* 1. Owazly saýraýan, gowy we köp saýraýan. *Saýrak guşlar bilen gelen gözel ýaz, Aýdyp ber sen maňa, nähili heň bu?* (R. Seýidow). 2. *göç.m.* Çeper sözleýän, oňat aýdym aýdýan. *Şol bagty zehinli ýaşlarymyz saýrak dillerde wasp edýär* (“Edebiýat we sungat”).

SAÝRAMA, *iş ady.* Saýramak ýagdaýy.

SAÝRAMAK, *işl.* 1. Owazly, ýakymly ses çykarmak. *Säher-säher şirin saýran torgaýlar, jöwzaň günortany çöpe busupdyr* (“Edebiýat we sungat”). 2. *göç.m.* Çeper gürlemek; owazly aýdym aýtmak. *Ke-min ýazsam, dolý many çykanok, Gün bolupdyr, şindi saýran tillerim* (Şeýdaýy). – *Aýterek! – Günterek.* – *Bizden size kim gerek.* – *Saýrap duran dil gerek* (Halk döredijiliginden). 3. *göç.m.* Gorkuzylanyň üçin syryňy paş edip, bilýäniňi aýtmak.

SAÝRAMAKLYK, *iş ady.* Saýramak ýagdaýy.

SAÝRAMAZLYK, *iş ady.* Owazly ses çykarmazlyk.

SAÝRAŞMAK, *işl.* Köp bolup saýramak, hoş owazly ses edişmek. *Bilbiller saýraşýan hezil bagynda, Gyzyň gülleriňi tirmek isleýän* (A. Kowusow).

SAÝRATMAK, *işl.* 1. Owazly ses çykartmak. *Çal dutaryň, saýrat bagşy...* (Ş. Kekilow). 2. *göç.m.* Gorkuzyp dogrusyny aýdar ýaly etmek.

SAÝRAYYŞ, *iş ady.* Saýramak ýagdaýy. *Bilbilleriň saýrayyşy önän gowy.*

SAÝRY, *at.* Keseki ýerden gelen, gelmişek, keseki, ýat. *Beýle diýsem saýry saýýandyр öýdäýmäň* (R. Gelenow).

SAÝ-SEBÄP [saý-sewä:p]: **saý-sebäp** bilen nähilidir bir sebäp, bahana bilen, tötänden, oslanmadyk ýerden. *Saý-sebäp bilen tanyş bolduk* (B. Kerbabaýew).

SAÝT [saý:t], *at.* 1. Kompýuter sistemasynyň haýsydyr bir maglumatlar ýerleşdirilen bölegi. 2. Internet ulgamynda şu ulgamdan peýdalanyjy adama, gurama

ýa-da edara haýsydyr bir habary ýerleşdirmek üçin berilýän ýer. *Öz saýtyňy döretmek.*

SAÝY, *syp.* Iri, uly. *Alyn dişleri saýy, ak, sagdyn* (Ç. Aşyrow).

SAÝY [sa:ýy], *köm. s., ser.* **Saýyn.** *Gördük saýy, köňül sowar, Sabyrsyz, kararsyz ärdem* (Magtymguly).

SAÝYBERMEK [sa:ýyvermek], *işl.* Saýyp başlamak.

SAÝYL [sa:ýyl], *at, k.d.* Gedaý, dilegçi, mätäç; sergezdan, diwana. *Kimlerde altyn täçdir, Kimler saýyl mätäçdir* (Magtymguly). *Men bir diwana saýyl, Sen-sen soltany adyl* (Kätibi).

SAÝYLMAK [sa:ýylmak] **I**, *işl.* Saýgyç bilen urlup ýazylmak.

SAÝYLMAK [sa:ýylmak] **II**, *işl.* 1. Hasap edilmek, hasaplanmak. *Kemal baradaky myş-myşlar indi bireýýäm çyn saýylýar* (N. Jumaýew). 2. Degişli hasaplanýar, degişli edilýär. *Ýakýndan gatnaşsagam, ol bizden däl, pylanylara saýylýar.*

SAÝYM [sa:ýym], *syp.* Bir gezek saýmak üçin bölünip alnan ýüň, çöpür. *Iki saýym ýüň.*

SAÝYMLYK [sa:ýymlyk], *syp.* Bir gezek saýmak üçin üşürilen (ýüň). *Saýymlyk ýüň.*

SAÝYN [sa:ýyn], *Gitdigiçe, gördügiçe, golaýlaşdygyça* ýaly sözlerdäki -ça, -çe goşulmalarynyň manysynda we wagt bildirýän sözlere goşulyp, dowamlylygy aňlatmak üçin ulanylýan sözsoňy kömekçi. *Otly gitdigi saýyn badyny çaltlandyryýardy.*

SAÝYRDYŇ, *syp., gepl.d.* Iri, daýaw, deşli, saýlama, saýlantgy. *Syýlarynyň ujuny biline gysdyran ýaş ýigitler gaty saýyrdyň görüňýärdi* (B. Seýtäkow).

SAÝYŞ [sa:ýyş], *iş ady.* Saýmak ýagdaýy.

SAÝYŞDYRMAK [sa:ýyşdyrmak], *işl.* Saýymlyk ýüňleri saýyp çykamak, üşürilen ýüňleriň hemmesini saýmak.

SAÝYŞMAK [sa:ýyşmak], *işl.* 1. Saýgyç bilen saýmaga kömekleşmek. *Ejeme ýüň saýyşdym.* 2. Birnäçe bolup saýmak. *Aýallar şemal gelmeýän ýerde ýüň saýyşyp otyrlar.*

SAÝÝAR [saýýa:r], *at, k.d.* Seýil ediji, gezende. *Gähi saýýar men ýene* (Andalyp).

SAÝÝARA [saýýa:ra], *at.* Günün daşynda aýlanyp, ondan ýagtylyk we ýylylyk alyan asman jisimi, planeta.

SAÝÝAT [saýýa:t], *at, k.d.* 1. Awçy, aw awlaýan adam. *Okum hata geçmez, ursam alar men. Sagdagyna ok düzen saýýat bolar men* (“Görogly”). 2. *göç.m.* Bir zadyň hyrdary. *Wamyk kimin ýanyp bişen, şol jereniň saýýady men* (Talyby). *Men saýýadam, sen bir jeren, Ýele garşy sogup baran* (Mätäji).

SAZ [sa:z] **I**, *at.* Gür gamyş, çöp basan ýer. *Ol Birekden gorkusyna saza tarap gaçyp gitdi. Birek yzyna düşdi, kowa-kowa saza dykdy* (“Kitaby dädem Gorkut”).

SAZ [sa:z] **II**, *at.* 1. Bir ýa-da birnäçe sesiň, birnäçe äheňiň sazlaşykly utgaşdyrylmagy bilen içki duýgular, pikirler beýan edilýän sungat eseri. *Şirin sazlar göwünleri galkyndyrýar. Halk sazy. Klassyky saz.* 2. göç.m. Ses, owaz. *Dürli guşlaň gurýan şadyýan sazy, Wasp edýär bu bagyň gözeli görkünü* (R. Alyýew). 3. *kön.s.* Barmak bilen çirtilip çalynýan kirisli saz guraly (sazyň daşky gurluşy dutara meňzeş bolup, ol gaty agaçdan köwlüp ýasalýar, sapy kädisine birikdilib, 10 kirşi, 14 perdesi bolýar). *Garajaoglan diýip olaysa sözüň, Aýdaýyň astynda towapdyr ýüzüň. Garylmys perdesi, çalmyýr Sazym, Sazlar düzgün tutmaz, tarlar perişan* (Garajaoglan).

♦ **Saz belgisi** saz seslerini ýazmak üçin ulanylýan ýazgy, nota. **Saz etmek** dutar çalmak, dürli saz gurallarynda heňi ýerine ýetirmek.

SAZ [sa:z] **III**, *syp.* 1. Bozulmadyk, gurat, düzüw. *Sagat ýaly saz işleýär.* 2. Aralary bozuk bolmadyk, ylalaşykly, oňat, agzybir, dostlukly. *Olaryň ikisiniň arasy gaty saz.* 3. Keýpi kök. *Annatuwak bilen Amanýň keýpi nähili sazdy* (B. Kerbabaýew). 4. Göwnējaý, ýerlikli, dogry. *Az bolsun, saz (uz) bolsun* (Atalar sözi). *Soltanýaz begiň geňesinde hem ol az hem-de saz geplär ekeni* (N. Pomma). 5. *gepl.d.* Jebis. *Äpişge-gapyny saz ýapylar ýaly etmek.*

SAZAK [sa:zak], *at.* 1. Gumluk ýerlerde, çägeliklerde bitýän, gurakçylyga çydamly pürli agaç. 2. Og-lana dakylýan at.

♦ **Ak sazak** ösüp oturan sazak (antonimi: *ojar*).

SAZAKLYK [sa:zaklyk], *at.* Sazagyň köp gögerip oturan ýeri, sazakly ýer. *Gür sazaklyk.*

SAZAKÝARAN [sa:zakýa:ran], *at.* Gyşyň soňky aýlarynda ösýän sowuk şemal.

SAZANAKLABERMEK [sa:zanakla:vermek], *işl.* Çekinmekden, üsemekden ýaña zowzuldabermek, sa-zanaklamaga başlamak.

SAZANAKLAMA [sa:zanaklama], *iş ady.* Saza-naklamak ýagdaýy.

SAZANAKLAMAK [sa:zanaklamak], *işl.* Gorku-dan ýaña ýaýdanmak, ýaýdanjyramak. *Men birbada näme etjegimi bilmän, sazanaklap durdum.*

SAZANAKLAMAKLYK [sa:zanaklamaklyk], *iş ady.* Sazanaklamak ýagdaýy.

SAZANAKLAŞMAK [sa:zanaklaşmak], *işl.* Bir-näçe bolup sazanaklamak, ýaýdanmak. *Sazanaklaşyp duranymyz gözümiň önünden hiç gidenok* (R. Alla-nazarow).

SAZANAKLATMAK [sa:zanaklatmak], *işl.* Saza-naklar ýaly etmek, sazanaklamaga mejbur etmek.

SAZANAKLAÝÝŞ [sa:zanaklaýýş], *iş ady.* Saza-naklamak ýagdaýy. *Olaryň sazanaklaýşyna haýpyň gelyär.*

SAZANDA [sa:zanna], *at.* Dutarda saz çalmak bilen meşgul bolýan adam, sazandar, sazçy. *Sazanda ölse, ýer inäldär* (Türkmen pähimi). *Ol sazandady – diňe saz çalyardy. ...Ýöne welin onuň ady il içinde «Şükür sazanda» diýlip ýöredilmän, «Şükür bagşy» diýlip ýöredilerdi* (N. Saryhanow).

SAZANDALYK [sa:zannalyk], *at.* Saz çalyjynyň, sazandanyň käri, ýagdaýy. – *Kär sazandalykdyr; han aga – diýip, bagşy şol bir çök düşüp oturyşyna jogap berdi* (N. Saryhanow).

SAZANDAR [sa:zanna:r], *at, ser.* **Sazanda.** *Aradan salym geçmänkä bolsa saz gurallary peýda bolup, sazandarlar bilen bagşy orta geçdi* (B. Kerbabaýew).

SAZANDARLYK [sa:zanna:rlyk], *at, ser.* **Sazan-dalyk.** *Menem kä zergärlik, käte-de sazandarlyk, käte hem şahyrçylyk edýärin* (N. Pomma).

SAZARMAK [sa:zarmak], *işl., gepl.d.* Daň saz berip, günün dogýan ýeri agaryp başlamak. *Ýeňse kem-kemden sazaryp, agaryp, ýyldyzlary ýeke-ýekeden ýuwutmaga başlady* (H. Derýaýew).

SAZÇY [sa:zçy], *at, ser.* **Sazanda.** *Bagşymy sazçylar gelýär* (Ç. Aşyrow).

SAZÇYLYK [sa:zçylyk], *at.* Saz sungatyna degişli. *Sazçylyk mekdebi. Sazçylyk okuwy. Sazçylyk sungaty.*

SAZHON [sa:zho:n], *syp.* Saza höwesli, sazy gowy görýän.

SAZLABERMEK [sa:zla:vermek], *işl.* 1. Saz gurallaryny sazlap başlamak. *Kadyr dutaryň kirislerini sazlaberdi.* 2. Düzgüne getiribermek. 3. Biri bilen arasyny sazlap ugramak.

SAZLAMA [sa:zlama], *iş ady.* Sazlamak ýagdaýy.

SAZLAMAK [sa:zlamak], *işl.* 1. *sazç.* Saz gural-larynyň kirşini çekip, gerekli owaza gurmak. *Sazan-dalar dutarlaryny sazlap başladylar.* 2. Gerekli enja-myň işleýşini düzetmek. *Ol radionyň sesini sazladý.* 3. Biri bilen araň gowulandyrmak, dostlaşmak, ys-nyşmak. *Tejribeli miraplar bilen arasyny sazladý* (N. Pomma).

SAZLAMAKLYK [sa:zlamaklyk], *iş ady.* Sazla-mak ýagdaýy.

SAZLANMAK [sa:zlanmak], *işl.* 1. Saz guralla-rynyň kirşi çekilmek, düzülmek. *Ýetginjek sazandalar dutarlaryny sazlap, çalmaga başladylar* (A. Gowşu-dow). 2. Gerekli enjamyň işleýşi düzedilmek. *Motoryň işleýşi sazlandý.* 3. Biri bilen araň gowulanmak, dost-laşmak.

SAZLANÝŞ [sa:zlanyş], *iş ady.* Sazlamak ýagdaýy.

SAZLAŞDYRMAK [sa:zlaşdyrmak], *işl.* Sazlap çykamak.

SAZLAŞMAK [sa:zlaşmak], *işl.* 1. Sesler biri-biri bilen sazlaşykly çykamak. 2. Biri-biri bilen utgaşmak.

Ojak-tamdyrlardan çabrap çykyň ýiti ýalyn ikindiniň gyrgyzy şapagy bilen sazlaşyp, oba birhili geň-enäýy dabara beryärdi (G. Kulyýew).

SAZLAŞYK [sa:zlaşyk], *at.* Gurşap alan tebigatda aýry-aýry zatlaryň biri-biriniň üstüni ýetirmegi, goşulyşmagy arkaly özara utgaşmasy. **2. sazç.** Birnäçe sesiň bilelikde goşulyp utgaşmasy. *Dutardan çykyň sesleriň sazlaşygy.*

SAZLAŞYKLY [sa:zlaşykly], *syp.* **1.** Goşulyşyp, yzygiderli bir äheňde gidýän (ses hakynda). **2.** Utgaşykly. *Işler sazlaşykly alnyp barylýar.*

SAZLAŞYKLYLYK [sa:zlaşyklylyk], *at.* Sazlaşygy barlyk, sazlaşykly bolmaklyk.

SAZLAŞYKLYRAK [sa:zlaşyklyra:k], *syp.* Birne-me sazlaşykly.

SAZLAŞYKSYZ [sa:zlaşyksyz], *syp.* Goşulyşyp gitmeýän, sazlaşmaýan. *Dumly-duşdan guş-gumrularyň sazlaşyksyz owazy eşidilýär* (G. Kulyýew).

SAZLAŞYKSYZLYK [sa:zlaşyksyzlyk], *at.* Sazlaşygy ýokluk, sazlaşykly dällik.

SAZLATMAK [sa:zlatmak], *işl.* Sazlamak işini birine etdirmek. *Dutary sazlatmak.*

SAZLAÝJY [sa:zlaýjy], *at.* Sazlap işläri ýaly edýän, kemçiligi düzedýän adam. *Stanoklary sazlaýjy.*

SAZLAÝYŞ [sa:zlaýyş], *iş ady.* Sazlamak ýagdaýy.

SAZLY [sa:zly], *syp.* Saz bilen ýerine ýetirilýän, saz bilen berilýän, eşitdirilýän; gapdalyndan saz goşulýan. *Sazly arakesme. Sazly gepleşik. Sazly drama.*

SAZLYK [sa:zlyk] **I**, *at, gepl.d.* **1.** Giden gamyşlyk, hyşalyk ýer. *Sygry sazlygynyň içinden alyp geldiler.*

SAZLYK [sa:zlyk] **II**, *at.* Ylalaşykly, arkalaşykly ýagdaý, agzybirlik. *Durmuşyň lezzeti maşgala sazlygynnda ýüze çykyar.*

SAZLYK [sa:zlyk] **III**, *at.* Jebislik. *Önümçilikde takyklygy we sazlygy gazanmaly.*

SAZMYK [sa:zmyk], *syp.* Çalymtyl tüsse salgymyna, çal gubara meňzeýän. *Şu sazmyk görnüşiň içinde gara salgym bolup aýlanyp ýörenler Ýelli bilen Wüsi keldi* (A. Gowşudow).

SAZ-SÖHBET [sa:s-söhvöt], *at.* Aýdym-sazly söhbet, aýdym aýdyp, saz çalmaklyk, sazly-söhbetli meýlis. *Birniçe deň-duş ýigitler Hemra bilen... saz-söhbet edip oturar erdiler* ("Saýatly – Hemra").

SAZŞYNAS [sazşyna:s], *at.* Sazyň taryhyny we teoriýasyny öwrenýän hünärmen.

SAZŞYNASLYK [sazşyna:slyk], *at.* Sazyň taryhyny we teoriýasyny öwrenýän ylym.

SEBET [sevet], *at.* **1.** İçine zat salmak üçin inçe söwüt çybyklaryndan örülýän ululy-kiçili gap. *Bazardan gelyärin, Elimde sebet, Sebediniň içi – pomidor, kelem...*

(K. Gurbannepesow). **2.** Ýylgyndan, tutdan bedre şekilli edilip örülen balyk tutulýan enjam.

SEBÄP [se:vä:p], *at.* Bir hadysanyň ýüze çykmagyna, döremegine şert döredýän ýagdaý, esas döredýän zat (*näme üçin?* diýen soraga jogap bolýan söz). *Ýangynyň sebäbi. Urşuň turmagynyň sebäbi.*

◊ **Sebäp eýerjeň sözlemi** eýerjeňli goşma sözlemlerde: baş sözlemdeň aňlanyan pikirini sebäbini görkezýän eýerjeň sözlem.

SEBÄPKÄR [sevä:pkä:r], *at.* Bir zadyň, ýagdaýyň ýüze çykmagyna, döremegine sebäp bolýan (adam ýa-da zat). *Toýuň sebäpkäri.*

SEBÄPLI [sevä:pli], *syp., bagl.* **1.** Bir adam ýa-da bir zat bilen bagly, bir zat üçin, zerarly. *Sen sebäpli okuwdan gijä galdym. Ol ýarawsyzlyk sebäpli gelip bilmedi.* **2.** Bir sebäbe görä, esasly. *Okuwdan sebäpli galmak.*

SEBÄPSIZ [sevä:psiz], *hal.* Hiç bir sebäbi, delili bolmazdan. *Sebäpsiz çöp başy gymyldamaz* (Nakyl).

SEBIT [sevit], *at.* **1.** Belli bir ýer, etrap, töwerek. *Myhman Tejen sebitlerinden gelipdir diýýärler.* **2.** Dünýäniň aýratyn ykdysady-geografik we beýleki aýratynlyklary kybapdaş bolan ýanaşyk ýurtlar topary. *Türkmenistanyň halkara sebit guramalaryna gatnaşmak mümkinçiligi howul-hara syýasy konýunktura arkaly däl-de, bileleşigiň uzak möhletleýin maksada laýyklygy hem-de ykdysady geljegi bilen kesgitlenilýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow. "Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söymek bagtdyr").

SEBITARA [sevita:ra], *syp.* Düzümine birnäçe sebit girýän, sebitler arasyndaky. *Sebitara maslahat. Sebitara hyzmatdaşlyk forumy.*

SEBZEBAZ [sevzeva:z], *at, k.d.* Ýaşyl geýimli. *Tört atly geldiler, bary sebzebaz, Hasalary ýaşyl, aty teblebaz* (Magtymguly).

SEBZEPOŞ [sevzepe:ş], *syp., k.d.* Ýaşyl geýnen, gök örtünjeli. *Ol dördüň biri bar, mydam sebzepeş* (Magtymguly).

SEÇDIRMEK [seşdirmek], *işl.* Seçmek işini birine etdirmek. *Ol oglunyň galpak toýunda pişme seçdirdi.*

SEÇEK, *at.* Bir zadyň gyrasyna yüpekden, ýüplükden we ş.m. ýörite taýýarlanyp tutulýan, seçelenip duran bezeg. *Torbalaryň seçekleri.*

SEÇEKLEME, *iş ady.* Seçeklemek ýagdaýy. *Gyňajy seçekleme ýeňil iş däl.*

SEÇEKLEMEK, *işl.* Bir zadyň gyrasyna seçek tutmak, seçek etmek. *Ýaglygy seçeklemek.*

SEÇEKLEMEKLIK, *iş ady.* Seçeklemek ýagdaýy.

SEÇEKLEMEZLIK, *iş ady.* Bir zadyň gyrasyna seçek tutmazlyk, seçek etmezlik.

SEÇEKLENMEK, *ışl.* Bir zadyň gyrasyna seçek tutulmak, seçek edilmek. *Seçeklenen ýaglyk.*

SEÇEKLEŞMEK, *ışl.* 1. Seçeklemäge kömekleşmek. *Gyzy ejesine ýaglyk seçekleşdi.* 2. Bile seçeklemek. *Gelinler gyňaçlary seçekleşip otyrlar.*

SEÇEKLETMEK, *ışl.* Seçeklemek işini başga birine etdirmek; seçeklemäge ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Tutyny seçekletmek.*

SEÇEKLÄBERMEK [seçeklä:vermek], *ışl.* Seçekläp başlamak; seçeklemek işini dowam etdirmek. *Özüň seçekläbersene!*

SEÇEKLI, *syp.* 1. Seçek tutulan, seçek edilen. *Gyzyl seçekli ýaglyk.* 2. *at.* Seçekli gülli ýüň ýaglyk, gyňaç. *Alynyna täzeje ýaşyl seçeklini bir çalyň, Altyn gyz gelýärdi* (A. Durdyýew).

SEÇELEME, *ış ady.* Seçelemek ýagdaýy.

SEÇELEMEK, *ışl.* 1. Yzly-yzyna, birnäçe gezek seçmek. *Ol özüniň getiren sowgadyny dumly-duşa jomartlyk bilen seçeledi.* 2. Kāwagt bir damja ýere gaçmak, seçir-gaçyr ýagmak.

SEÇELEMEKLIK, *ış ady.* Seçelemek ýagdaýy.

SEÇELEMEZLIK, *ış ady.* Yzly-yzyna seçip goýbermezlik.

SEÇELENMEK, *ışl.* 1. Pytrap ýaýramak, pytrap gitmek. *Monjuklar ýagşy damjalary kimin ýylpyldaşyp, howzuň gyrasyna seçelenipdir* (N. Pomma). 2. Däne-däne bolup durmak, pytrap ýatmak. *Bişiren palawynyň tüwüleri seçelenip dur.*

SEÇGI [seçgi] **I**, *at.* Çaga ýa-da gelin toýunda seçilýän süýji, pişme we ş.m. zatlar. *Gelniň üstünden seçgi seçdiler.*

SEÇGI [seçgi] **II**, *at.* 1. *gepl.d.* Saýlaw. *Bu saparky boljak arçyn seçgisi hakynda her kim öz çenini aýdyp, gürrüň edişýärdiler* (A. Gowşudow). 2. Ösümlikleriň toplumyndan geljekde köpeltmek üçin gymmatly hojalyk bähbitli alamatlaty boýunça saýlama ösümlikleriň saýlanyp alynmagy, tohum saýlama işiniň esasy.

SEÇIBERMEK [seçivermek], *ışl.* Seçip başlamak.

SEÇILMEK, *ışl.* 1. Her ýere, her ýere düşer ýaly dagynyk sepilmek. *Çowlujagynyň depesinden, Nogul-nabat seçilip dur* (K. Gurbannepesow). 2. Saýladylmak, saýlanyp aýrylmak. *Seçilen goýunlary kökerdip, sagmaga başladylar* (H. Derýaýew). 3. Saýlanyp alynmak, saýlanmak.

SEÇIR-GAÇYR [seçir-gaçyr], *syp.* Selçeň, her ýerde biri. *Ýagşy damjalary seçir-gaçyr ýere gaçýardy. Sepilen tohumlar seçir-gaçyr çykypdyr.*

SEÇIŞ, *ış ady.* Seçmek ýagdaýy.

SEÇIŞMEK, *ışl.* 1. Seçmäge kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup bile seçmek. *Gelin alynýan ýerde aýallar pul, süýji-köke seçişip durdy.*

SEÇME I, *ış ady.* Seçmek ýagdaýy.

SEÇME II, *at.* Peşeňe salnyp atmak üçin gurşundan guýlan owunjak güllejikler.

SEÇMEDAN [seçmeda:n], *at.* 1. Seçme salnan gaýyş guty, seçme gaby. *Ol hataryny biline guşap, aw pyçagy bilen seçmedanyny hem dakyndy.* 2. Nili hyrsyz, seçme atylýan aw tüpeňi.

SEÇMEK, *ışl.* 1. Her ýere, her ýere düşer ýaly edip dagynyk sepmek. *Goňşy-golamlary ýygnap, dessine Patrak seçdiler ogluň üstüne* (A. Kekilow). 2. Köp zadyň içinden saýlap-seçip almak, saýlamak. *Men öz hünärimi seçip aldym.* 3. Süri malyň saglyýanyny, owlak-guzusyny saýlamak, saýlap aýyrmak. *Kimiň eli gaňrakly, kimiň eli pürli ýylgyn çybykly goýunlary seçmäge başladylar* (H. Derýaýew). 4. *gepl.d.* Saýlaw arkaly saýlamak. 5. *gepl.d., ser.* **Saçmak.** Kireňsiz asmanda aşak sallanan Gün, özüniň ýiti şöhesini seçýärdi (A. Gowşudow).

SEÇMEKLIK, *ış ady.* Seçmek ýagdaýy.

SEÇMEZLIK, *ış ady.* Seçmek işi, hereketi ýerine ýetirilmezlik.

SET [set], *san, k.d.* Ýüz. *Ýüregim set paradyr, belli tenimde ýara ýok* (Magtymguly).

SEDA [seda:], *at, şahyr.* Gulaga eşidilýän ses, ses-üýn. *Gulagyma geldi ýaryň sedasy, Hoş geldiň, Mejnunym, sapa gelip sen!* ("Leýli – Mejnun"). *Eger-eger olaryň birinden hem seda çykmaýy* (T. Gurbanow).

SEG [seğ], *at, k.d.* It. *Donum ýyrtar diýdim, sege ýalbardym, Ötmesin diýip ýaz günleri gaý bile* (Hatam şahyr).

SEGABY [seğa:vy], *syp.* Bagananyň bir görnüşi. *Onuň başynda segaby telpegi, aýagynda änsiz uly ädigi, uzyn uçgurlarynyň gotazy sallanyp duran jalbary bardy* (N. Jumaýew).

SEGRELMEK [seğrelmek], *ışl.* Bökülmek, bökjeklemek.

SEGREME [seğreme], *ış ady.* Segremek ýagdaýy.

SEGREMEK [seğremek], *ışl.* 1. Iki ön aýagyňy öňe atyp ýöremek, gorgunlamak (at hakynda). *Ürker ýaby taý göreňde, Bedew segräp läşden geçer* (Aşky). 2. Bökme, bökjeklemek. *Däli Garçar segräp baryp, suwa düşdi, büreler suwa akyp gitdi* ("Kitaby dädem Gorkut").

SEGREMEKLIK [seğremeklik], *ış ady.* Segremek ýagdaýy.

SEGREŞMEK [seğreşmek], *ışl.* Birnäçe at segremek.

SEGRETMEK [seğretmek], *ışl.* Bökdürmek, bökjekletmek. *Bu ýandan Bähram hunhor atyny segredip, meýdana çykdy* ("Kasym oğlan").

SEGREÝIŞ [seğreýiş], *ış ady.* Segremek ýagdaýy.

SEGRÄBERMEK [seğrä:vermek], *işl.* Segräp ugramak; dowamly segremek.

SEGSE [seğse], *at.* Gyrkylygyň sallynyňy birkidirýän iki uçly, ortasy tokgaja hem kiçijik ağaç bölegi.

SEGSEN [seğsen], *san.* 80 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Magtymguly, dostlar, garramaň beter; Ýetmiş, segseniň arasy ýeter* (Magtymguly).

SEGSENINJI [seğseninji], *san.* 80 mukdar sanýndan ýasalan tertip san.

SEŽDE: 1 *sežde etmek* namaz okalyan wagtynda alyny, el-aýaklary, iki dyzy we aýagyň barmaklaryny ýere degrip goýmak. *Metjidiň töweregi sežde etmäge gelen her hili geýimdäki musulmanlardan doly* (B. Seýtäkow). **2** *hudaýa sygnyp, aýat-töwwir etmek, doga okamak.*

SEKDIRME, **1.** *iş ady.* Sekdirmek ýagdaýy. **2.** *at.* Gaýma we keşde bilen edilýän nagyşlaryň arasyndaky inçe zolaklaryň içine gaýalýan dürli reňkli gaýma. *Ýokarsyna çyraz, iki gapdalyna sekdirmek edip, ortasyna-da älem saldy.*

SEKDIRMEK, *işl.* Bir ýere aýak basdyrmak, bardyrmak, getirmek (*sekdirmek* sözi sözlem içinde gelen ýagdaýynda soňundan inkärlik aňladýan söz getirilip ulanylar). – *Eziz Watana duşmanyň toýnagyny sekdirmeli däldiris – diýdi* (A. Gowşudow).

SEKDIRMEKLIK, *iş ady.* Sekdirmek ýagdaýy.

SEKDIRMEZLIK, *iş ady.* Bir ýere aýak basdyrmazlyk, bardyrmazlyk, getirmezlik. *Duşman aýagyny sekdirmezlik.*

SEKI, *at.* Üstünde düşek ýazyp oturmak, ýatmak üçin, köplenç, gumdan galdyrylan belent ýer.

SEKIL, *at.* Kābir atyň, owlaryň we ş.m. aýaklarynyň dyzyndan aşakdaky ak ýeri. *Meleguşuň akja sekiliniň yzyndan galýan inçejik tozan indi göge galman, aýagyna çolaşyp barýardy* (B. Soltannyýazow).

♦ **Sekil atmak** saça ak girip başlamak.

SEKILMEK, *işl.* Bir ýere aýagyň bilen ýöräp barylmal.

SEKIŞ, *iş ady.* Sekmek ýagdaýy.

SEKIZ, *san.* 8 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany.

♦ **Sekiz suw taryh.** bir giije-gündizlik, 24 sagatlyk suw nobaty, serkar.

SEKIZDOGAJYK [sekizzoğa:jk], *at.* Palasa salynýan “bossany” nagşynyň we gölçäniň içine salynýan sekiz sany üçburçluk görnüşli owunjak nagşlaryň ady. *Bu sekizdogajyk hala gowy öwürşgin beripdir.*

SEKIZGANAT [sekizğa:nat], *syp.* Tärimi sekiz bölek, sekiz bölek tärimli. *Sekizganat ak öýüň Ýaraşygy sallançak* (Hüwdi).

SEKIZGAÝŇAK [sekizğaýňak], *at.* Dörtburç çyzygyň daş-töweregine goçak aýlanyp, şeýle hem “gabsagöl halynyň” gölüniň ortasyna, ýüň jorabyň durkuna salynýan nagyş.

SEKIZGOÇAK [sekizgoçok], *at.* Hala, el işlerine salynýan dört sany garşylykly goçak.

SEKIZINJI, *san.* 8 mukdar sandan ýasalan tertip san. *Sekizinji gat. Sekizinji jay.*

SEKIZKEŞDE, *at.* Dört yaşyl, iki ak, iki sary gaýalyp, tahýa, hala, keça salynýan ýaprak görnüşli nagyş. *Eje, men-ä şu taýyk sekizkeşde salayjak* (Ý. Mämmediýew).

SEKIZLEME, *at.* Her bendi sekiz setirden ybarat bolan şygyr; goşgy düzmeğiň sekizleme görnüşi.

SEKIZLENJI, *san, gepl.d., ser.* **Sekizinji.** *Meret küle azajyk pikirlendi-de: – Sekizlenji gün bolsa gerek – diýdi* (N. Geldiýew).

SEKIZLIK, *at.* **1.** 8 bilen aňladylyan haýsydyr bir zadýň ady. *Awtobusyň ýoluna garap duran adamlaryň biri: – Hanha, sekizlik gelýär – diýip, begenjini daşyna çykardy.* **2.** *syp.* Kābir zatlaryň ölçegini görkezýän san. *Sekizlik galoş.*

SEKIZÝYLLYK, *at.* Sekiz ýyllap okuw okalyan doly däl orta mekdep.

SEKME, *iş ady.* Sekmek ýagdaýy.

SEKMEK, *işl.* Bir ýere öz aýagyň bilen barmak, aýak basmak. *Başda uslyp bilmän, aýagy çekmän, Gezipdi kân wagt bu öýe sekmän* (A. Kekilow). *Ýaşyryp nätjek, Ýazly, özüň habar etmedik bolsaň, gapyňdan sekjegem dälidim* (H. Garabaýew).

SEKMEKLIK, *iş ady.* Sekmek ýagdaýy.

SEKMEZLIK, *iş ady.* Bir ýere barmazlyk.

SEKUNT [seku:nt], *at.* Minutyň altmyşdan bir bölegine deň bolan wagt birligi. *Edil şol sekuntda kakasy-da başyny galdyryp, oglunyň ýüzüne seretdi* (A. Durdyýew).

SELÇEŇ, *syp., ser.* **Seýrek.** *Sähet bolsa özüniň arryk ýüzündäki selçeň sakgalyny yzly-yzyna sypalayardy* (A. Gowşudow).

SELÇEŇLEMEK, *işl., ser.* **Seýreklemek.** *Akmaýanyň gürrüni selçeňlände, oňa habar gatdy* (B. Kerbaýew).

SELÇEŇLENMEK, *işl., ser.* **Seýreklenmek.**

SELÇEŇLEŞMEK, *işl., ser.* **Seýrekleşmek.** *Garrynyň ýygirtlaşan gabaklarynyň, selçeňleşen kirpikleriniň arasyndan ýaş damdy* (B. Kerbaýew).

SELÇEŇLETMEK, *işl., ser. Seýrekletmek.* Şondan bári Pökgen aýdyma hiňlenmesini hem has selçeňletdi (A. Gowşudow).

SELÇEŇLIK, *at, ser. Seýreklik.*

SELÇEŇRÄK [selçeňirä:k], *syp., ser. Seýregräk.* Selçeňräk gögeren gowaçalar agşamýň şypaly şemalyňa başlaryny yraşyp otyrdylar.

SELEŇ, *syp.* Daş-töwereginden şemal, ýel, howa urup duran, açyklyk, giňlik (ýer, meýdan). Bizi seleň meýdanda hatara goýlan üsti näz-nygmatly stollaryň başyna getirdiler (“Edebiýat we sungat”).

♦ **Seleň şemal** salkyn, mylaýym şemal. Derýanyň üstünden gelýän seleň şemal argyn bedenlere dermandy.

SELEŇLEME, *iş ady.* Seleňlemek ýagdaýy.

SELEŇLEMEK, *işl. 1.* Açyk howa, giňişlik ýere çykyp, gezelenç etmek, dem-dynç almak, ýelejiremek, şemallamak. *Goyry kölegede bir salym seleňledik. 2.* Salgym atmak, howalanyp görünmek. *Soltan Sanjaryň gümmesi uzakdan seleňläp görüňýärdi* (B. Kerbabaýew).

SELEŇLEMEKLIK, *iş ady.* Seleňlemek ýagdaýy.

SELEŇLEMEZLIK, *iş ady.* Seleňläp görünmezlik.

SELEŇLEŞMEK, *işl. 1.* Birnäçe bolup giň ýere çykyp, gezelenç etmek. *2.* Uly-uly agaçlar uzakdan ýa-da ýokarda howalanyp görnüp durmak. *Ýapraklarynyň reňkleri biraz solgunlanan erik agaçlary ulumsylyk bilen seleňleşýärler* (B. Kerbabaýew).

SELEŇLEÝIŞ, *iş ady.* Seleňlemek ýagdaýy.

SELEŇLIK, *syp.* Daş-töweregi açyk, seleň, tämiz howaly (ýer, meýdan). *Nähili seleňlik! Adam şeýle seleňlikde ýaşasa, Hiý ömrülla garrarmy!* (G. Kulyýew).

SELEŇRÄK [seleňirä:k], *syp.* Daş-töweregi şemal-lyrak, şabadrak. *Seleňräk ýerde ýaşasaňdyň!*

SELÄLIK [selä:lik], *at.* Oraz aýynda agzyny bekleýänleriň dan atmazyndan ön iýýän nahary. *Kempir bilen ikisi gaýym selälik edindiler* (“Görogly”). *Selälige turmak.*

SELIN, *at.* Gumda bitýän topbak düýpli, çogdam çykýan, dik baldakly, uzynadan inçe ýaprakly köpýylyk ösümlik.

SELINLEME, *iş ady.* Selinlemek ýagdaýy.

SELINLEMEK, *işl.* Teläriň, kümäniň üstüne selin basyp ýapmak, guýynyň örüm bilen diwarynyň arasyna selin dykmak.

SELINLEMEKLIK, *iş ady.* Selinlemek ýagdaýy.

SELINLEŞMEK, *işl.* Teläriň, kümäniň üstünü selin bilen basyryşmak, selinlemäge kömekleşmek.

SELINLETMEK, *işl.* Selinlemegi başga birine etdirmek. *Teläriň üstünü selinletmek.*

SELINLEÝIŞ, *iş ady.* Selinlemek ýagdaýy.

SELINLI, *syp.* Selin gögeren ýer. *Selinli, sözenli oýda çekene bakardy.*

SELINLIK, *syp.* Selniň köp gögeren ýeri. *Biz bir selinlik ýerde düşlemeli bolduk.*

SELJERILMEK, *işl. 1.* Bir zat ikinji bir zatdan tapawutlandyrylmak, onuň hiliniň neneşidigi saý-garylmak. *Her kimiň eden işi seljerilmelidir. 2.* Analiz edilmek, derňlemek. *Seljerilen eser.*

SELJERIŞ, *iş ady.* Seljermek ýagdaýy.

SELJERME, *iş ady.* Seljermek ýagdaýy.

SELJERMEK, *işl. 1.* Bir zady ikinji bir zatdan tapawutlandyrmak, onuň hiliniň neneşidigini saý-garmak. *2.* Analiz etmek, derňemek. *Çeper eseri seljermek.*

SELJERMEKLIK, *iş ady.* Seljermek ýagdaýy.

SELJERMEZLIK, *iş ady.* Seljerip bilmezlik; seljeriş işini geçirmezlik.

SELJERTMEK, *işl.* Seljermek işini başga birine ýerine ýetirtmek.

SELKI, *syp.* Özüni oňarmaýan, hasy, ýalta, sölite. *Kemine diýr, selki hatyn, Alyn saçyň çym-ak eder* (Kemine).

SELKILDEME [selkillem], *iş ady.* Selkildemek ýagdaýy.

SELKILDEMEK [selkillemek], *işl. 1.* Iki baka yraň atmak, yranmak, galgamak (esasan, saç, sakgal hakynda). *Ikisiniň hem murtlary şemal degen tozga ýaly selkiledi* (B. Kerbabaýew). *2.* Ýersiz ýere iki baka alakjamak, selk-selk edip ýörmek. *Gowakdan çykyp selkildäp ýöredi* (“Görogly”).

SELKILDEMEKLIK [selkillemeklik], *iş ady.* Selkildemek ýagdaýy.

SELKILDEMEZLIK [selkillemmezlik], *iş ady.* Selkildäp ýörmezlik.

SELKILDEŞMEK [selkilleşmek], *işl.* Birnäçe zat ýa-da adam selkildemek. *Buýra saçlary şemala selkildeşip durdy. Olar indi şeýdişip selkildeşip ýörmelikä?*

SELKILDETMEK [selkillemek], *işl. 1.* Iki ýana yraň atdyrmak. *Ol saçyny selkildedip gepledi. 2.* Bide-rek ýere iki baka alakjamatmak, selkildär ýaly etmek, selkildemäge mejbur etmek. *Näme ony beýdip iki-baka selkildedip ýörsün?*

SELKILDEÝIŞ [selkilleyiş], *iş ady.* Selkildemek ýagdaýy.

SELKILDÄBERMEK [selkillä:vermek], *işl.* Selkildäp başlamak, selkildäp ugramak.

SELKILIK, *at.* Selkä mahsus gylyk-häsiýet, selkiniň bolşy. *Özüne seret, selkilik etme.*

SELKIRÄK [selkirä:k], *syp.* Azda-kände selki. *Onuň selkiräkdigini öňem bilýärdi.*

SELK-SELK: selk-selk etmek ser.Selkildemek.

SELLE, *at.* Kellä oralýan uzyn in mata, çalma.

SELLEM: bir sellem bir azajyk wagt, azajyk pursat, bir salym. *Mündüler, gyzlardan galmadym menem, Aý, näme, dynç günüm, gezjek bir sellem* (K. Gurbannepesow). *Bir sellem sözleşmän gitdiler bular, Derrew ýol aýyrdä ýetdiler bular* (Ç. Gurbangylyjow).

SELME, at. Çal reňkli, iri ýaprakly dik ösýän haşal ot. *Ýazyň ygaly bilen selme örç aldy.*

♦ **Ak selme** selmeler maşgalasyna degişli bolup, baldagynyň we ýapraklarynyň aşak ýüzi unjumak dänejikler bilen örtülen ot. *Ak selmäni bişirip, ondan gutap etdi. Gara selme* selmeler maşgalasyna degişli bolup, baldagy selçeň şahaly, ýapraklary ýumurtga görnüşli, gyralary kertik-kertik, baldagyň we ýapraklaryň aşak ýüzi unjumak dänejikler bilen örtülen ot.

SELPEME, iş ady. Selpemek ýagdaýy.

SELPEMEK, işl. 1. Loňkuldap haýaljakdan ylgamak. *Men jybarlap duran ýagşyň aşagynda selpäp barşyma iň soňky maşyn geçýän köprü ýetdim* (T. Gurbanow). 2. göç.m. Bir zadyň ugrunda alajak ýörmek, kaňkamak.

SELPEMEKLIK, iş ady. Selpemek ýagdaýy.

SELPEMEZLIK, iş ady. Selpäp ýörmezlik.

SELPEŞMEK, işl. Birnäçe bolup bilelikde selpemek. *Düýeler keýerjekleşdi, eýläk-beýläk selpeşdi* (B. Kerbabaýew).

SELPETMEK, işl. 1. Haýal loňkuldadyp sürmek. – *Heý, bir gün öň ugraýmanymyz! – diýip, bugrany selpedip ugrady* (B. Kerbabaýew). 2. göç.m. Birini selpemäge mejbur etmek. *Öz hususy ýumşy üçin ony dumly-duşa selpedýärdi* (A. Gowşudow).

SELPEÝİŞ, iş ady. Selpemek ýagdaýy.

SELPÄBERMEK [selpä:vermek], işl. Selpäp başlamak. *Ýüke werziş düýe burnuny ýellendirip selpäberdi.*

SEM: sem bolmak sesiňi kesmek, sesiňi goýmak. *Semhal sesi köp çykdy, şondan soň agamyň sesi sem boldy* (“Görogly”). *Bildigiňçe mydam ýagşy sözlegil, Ýagşy söz tapmasaň, otur sem bolup* (Magtymguly). **Sem etmek** sesini kesdirmek, sesini goýdurmak.

SEMAWAR [sema:wa:r], at. Suw gaýnatmak üçin içinde ot ýakylýan turbaly metal enjam. *Ol yzyna öwrülende, sözen kömrüni gaýgyrman atyp, semawaryň agzyny üfläp duran Hallygarany gördi* (S. Myradow).

SEMENDER [semenner], at, k.d. Köneden otda ýaşapdyr diýlip hasap edilen bir haýwan. *Çekdigim naladyr semender bile, Degirmen deý baňňyr men, semender deý ataşhor* (Magtymguly). *Semender deý sargaryp, öz-özümden tutaşsam* (Mollanepes).

SEMENI, at. Telper gabyň içinde üstüne suw sepilip gögerdilen bugdaý döwölüp, un çalyp, uly gazanda siňňin otda gaýnadylyp bişirilýän bulamak

görnüşli duzsuz iýmit. *Gaýnadarlar semeni, Dula dürtüň temeni; Bildim aýralyk eken, Hemme deriden ýamany* (Halk döredijiliginden).

SEMENT I, syp., k.d. Ýüwürük at. *Başa baglap diwanalyk kemendin, Segredip ýetişdim yşkyň semendin* (Magtymguly).

SEMENT II, at. Gyzdyrylan daş üwelip ýasalýan gurluşyk materialy.

SEMINAR [semina:r], at. Islendik tema boýunça okuwçylaryň, diňleýjileriň işeň gatnaşmagynda geçirilýän toparlaýyn sapaklaryň bir görnüşi.

SEMIT [semi:t], at, ser. **Semitler.** *Semit diller topary.*

SEMITLER [semi:tlər], at. Alynky Aziýada hem-de Demirgazyk we Gündogar Afrikada ýaşan (wawilonlylar, assiriýalylyr, finikiýalylyr, ýahudylar we ş.m.) halklar topary, şeýle hem häzir ýaşap ýören araplar, siriýalylyr, assiriýalylyr, ýewreýler, efioپیýalylyr we beýleki halklar.

SEMIZ, syp. Etli-ganly, semräp ýognan.

SEMIZLIK, at. Semiz halda bolmaklyk.

SEMIZRÄK [semizirä:k], syp. Az-owlak semiz, az-kem semiz.

SEMREME, iş ady. Semremek ýagdaýy. *Süýji keseliň ilkinji alamatlarynyň biri semreme, aşa köp suw içme we agyz guramadyr.*

SEMREMEK, işl. Gereginden artyk semiz hala gelmek, ýognamak. *Birnäçe gün iýdi-içdi semredi, Öz ýanyndan ony-muny samrady* (A. Salyh).

SEMREMEKLIK, iş ady. Semremek ýagdaýy. *Aşa semremeklik adamyň süňňüni gowşadýar.*

SEMREMEZLIK, iş ady. Semremek katdyna ýetmezlik.

SEMRETMEK, işl. Semremegine mümkinçilik döretmek, semrä ýaly etmek. *Toklulary semretmek.*

SEMREÝİŞ, iş ady. Semremek ýagdaýy.

SEMRÄBERMEK [semrä:vermek], işl. Çalt semräp başlamak.

SEMZEK, at, östüml.d. Köplenç, ekin aralarynda ýere ýazylyp ösýän ýumşak baldakly, kiçiräk ýaprakly galyň ot.

SEN, Ýaş taýdan özüňden kiçi ýa-da has ýakyn adamlara ýüzlenilende ulanylýan çalyşma (*sen* sözüniň düşümlerde üýtgeýşi: *sen, seniň, saňa, seni, sende, senden*). *Hawa, Myrat, men aýdyp ýörmesem-de öz ýanymdan seniň gadyryňy gaty bilýändirin* (H. Derýaýew).

♦ **Sen, men ýok** duýdansyz, birden. *Gelen adamlar ony gördüler-de, sen, men ýok, üstüne topuldylar.*

SENA [sena:], at. 1. Döwlet nyşany hökmünde kabul edilen dabaraly aýdym. *Türkmenistanyň Döwlet Senasy.* 2. Taryp, wasp. *Düşüpdür yşkyň howasy, Tilimden*

gitmez senasy, Çyn şähriniň kethudasy, Hup nyşanlar, hoş gal imdi (Şeýdaýy). **3.** Doga, alkyş. *Turaç tili senada, Ördek tili dogada* (Magtymguly). *Säher turup kyl senany, Hakdan taparsyň penany* (Baýly şahyr).

SENAGAT [sena:ğat], *at.* Halk hojalygynyň çig mallary işläp bejerýän pudagy.

SENAGATÇY [sena:ğatçy], *at.* taryh. Senagat kärhanasynyň eýesi.

SENAGATLAŞDYRMAK [sena:ğatlaşdyrmak], *işl.* Çig mal işläp çykarýan senagaty giňden ýaýbaňlandyrmak, senagat kärhanalaryny artdyrmak.

SENALY [sena:ly], *syp.* Dogaly, doga okaýan, şükür edýän, alkyş aýdýan. *Ýerden çykan agaçlar, Tili senaly guşlar* (Magtymguly).

SENE, *at.* Haýsydyr bir wakanyň, hadysanyň we ş.m. bolan ýylyny, aýyny, gününü görkezýän senenama wagty. *Oktýabr aýynyň 27-si türkmenler üçin mukaddes senedir.*

SENE I, *at.* But, butparazlaryň ýasama hudaýy. *Sernegun boldy senemler...* (Magtymguly).

SENE II, *at.* **1.** Magsuk, söýgüli ýar. *Badam gabak, alma ýañak, Bir zyba senem islärin* (Magtymguly). **2.** Gyza dakylýan at.

SENE-MENE, *at.* Bir zat sebäpli adamlar arasynda biri-biriňe gaty-gaýrym söz aýdyşma, mençelleşme. *Ol oglanlaryň käbiri bilen sene-mene etdi.*

SENENAMA [senena:ma], *at.* **1.** Ýörite alnyp barlan taryhy ýazgylar. **2.** Kalendar.

SENET, *at.* **1.** El hünäri. **2.** Enjam, gural, şaý. *Ýer sürülýän senetler. Kümüş ussasynyň senetleri. Tara dokamak üçin senetler.* **3.** göç.m. Inçe el işi, sungat.

SENETÇI, *at.* Bir senet bilen meşgul bolýan adam; el işlerinden hünärli adam.

SENETÇILIK, *at.* Bir senet bilen meşgullyk, hünärmentçilik.

SENETLI, *syp.* Hünärli, belli bir kärli, eli hünärli. *Şol hatynlaryň her biri, Senetli wezire meňzär* (Kemine).

SENJAP [senja:p], *at.* *k.d.* **1. ser.** *Awysyýdik.* **2.** Kül reňkli awysyýdigiň derisi. *Ussa Jepbar işi, senjap jüpbesi, Ysphyhanda gurlan ýaýy gözeli sen!* (Magtymguly).

SENTNER [se:ntner], *at.* 100 kilograma deň bolan agyryk ölçeg birligi.

SENTÝABR [sentýa:vyr], *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň dokuzynjy aýy.

SENUBER [senu:ver], *at.* **1.** Dik ösýän owadan agaç. **2.** göç.m. Gelşikli uzyn boý, syratly. *Senubere ogşar kaddy-nahaly, Müň tümen ýüzümiň bir jüre haly* ("Kasym oglan").

SEÑ I, *at.* *k.d.*, *ser.* **Sañ.** *Yşk elinden meniň halym teň erdi, Gözüimde ýaş, synam üzre seň erdi* (Andalyp).

SEÑIR, *at.* Ýeriň suwa süsňäp girýän ýeri, burun.

SEÑKILDEME [seňkilleme], *iş ady.* Seňkildemek ýagdaýy.

SEÑKILDEMEK [seňkillemek], *işl.* Loňk-loňk edip gitmek, seňk-seňk etmek (möjek, it we ş.m. haýwanlaryň hereketi hakynda). *Çerkez hemişeler şu ýerlerden gije geçende, birden onuň önünden dişlerini syrtardyp, seňkildäp baryan möjek çykardy* (B. Kerbabaýew).

SEÑKILDEMEKLIK [seňkillemeklik], *iş ady.* Seňkildemek ýagdaýy.

SEÑKILDEŞMEK [seňkilleşmek], *işl.* Köp bolup, birnäçe bolup seňk-seňk edip ýöremek (möjek, it we ş.m. haýwanlaryň hereketi hakynda). *Iki sany it seňkildeşip baryardylar.*

SEÑKILDETMEK [seňkilletmek], *işl.* Seňkildili hereket etdirmek, seňkildäp gider ýaly etmek. *Jarçy sesini uzyn sokduryp, ala ýabysyny seňkiledip geçip gitdi* (A. Gowşudow).

SEÑKILDEÝIŞ [seňkilleyiş], *iş ady.* Seňkildemek ýagdaýy.

SEÑKILDÄBERMEK [seňkillä:vermek], *işl.* Seňkildäp başlamak.

SEÑKILDI [seňkilli], *at.* Loňkuldylly ylgaw.

SEÑÑER, *at.* **1.** Ýörite garym gazylyp, gummy önüne üýsürlip edilýän berkitme. *Onuň önünden hem garym gazyp, seňñer gurapdyrlar* (A. Gowşudow). **2.** Uly, beýik üýsmek. *Bu hataryň töwereginde daşlaryna garym çekilen küde-küde ýandaklar dag ýaly seňñer alşyp durdy* (H. Derýaýew).

SEÑÑERLEME, *iş ady.* Seňñerlemek ýagdaýy.

SEÑÑERLEMEK, *işl.* **1.** Seňñer gurmak, seňñer etmek. *Okoby seňñerlemek.* **2.** Depe ýaly beýik bolmak, üýsmek bolup durmak, beýgelip görünmek. *Olar seňñerläp oturan gum depesiniň üstüne odun üýşürmäge başladylar* (A. Gowşudow).

SEÑÑERLEMEKLIK, *iş ady.* Seňñerlemek ýagdaýy.

SEÑÑERLENMEK, *işl.* Seňñer atyp beýgelip görünmek, seňñerläp görnüp durmak. *Üsti ýükden seňñerlenip duran maşynyňy saklady* (N. Saryhanow).

SEÑÑERLEŞMEK, *işl.* Depe ýaly bolşup durmak, beýgelişip görünmek, seňñer atysmak.

SEÑÑERLEÝIŞ, *iş ady.* Seňñerlemek ýagdaýy.

SEÑRIK, *at.* **1.** Burnuň iki gaşyň arasyna baryp bileşýän üst ýüzi. **2.** Gum, dag ýerlerinde uzalyp gidýän depe.

◊ **Señrigine kakmak** gaýtawul bermek, garşy çykamak. **Señrigini ýygymak** nägilelik bildirmek.

SEÑRIKMEN, *syp.* Burnuň üstü, seňrigi beýik, tünňi, uly. *Señrikmen adam tayhary gözlemegi teklipe etse-de, Çerkeziň çigninden ýapyşan penjäniň eýesi oňa göwnemedi* (B. Kerbabaýew).

SEÑSE, *at.* Güýçli zarba, urgy sebäpli huşuny ýitiren, huşsuz, saňsar bolan.

SEÑSELEDILMEK, *işl.* Seňse ýagdaýyna ýetirilmek.

SEÑSELEME, *iş ady.* Seňselemek ýagdaýy.

SEÑSELEMEK, *işl.* Seňse bolmak, huşuňy ýitirmek, özüňden gidip, beýhuş bolmak. *Gözläliň, bir ýerde eşekden ýykylyp, seňseläp ýatan bolmasyn* (A. Gowşudow).

SEÑSELEMEKLIK, *iş ady.* Seňselemek ýagdaýy.

SEÑSELEMEZLIK, *iş ady.* Huşuňy ýitirmezlilik, seňseläp, beýhuş bolup ýatmazlyk.

SEÑSELETMEK, *işl.* Urup seňse etmek, seňselär ýaly etmek. *Ýeňsesine degen daş ýaly ýumruk ony seňseletdi* (B. Seýtäkow).

SEÑSELEÝİŞ, *iş ady.* Seňselemek ýagdaýy.

SEPI, *at.* Bir zadyň biri-birine seplen, birleşdirilen ýeri. *Demir ýol biraz aşak epilen ýaly ýan berse-de, demirleriniň sepleri açylmandy* (B. Kerbabaýew).

SEP II, *at.* Durmuşa çykan gyza ene-atasynyň berýän goşy, geýimleri, bukjasy. *Öýlerine gelip iki-üç ýyl gezer, Haly, çuwal barça sepini düzer* (B. Kerbabaýew).

SEPDİRMEK, *işl.* Sepmek işini birine etdirmek. *Ders sepdirmek. Tohum sepdirmek. Howla suw sepdirmek.*

SEPELEME, *iş ady.* Sepelemek ýagdaýy.

SEPELEMEK, *işl.* 1. Suwy, külke, ownuk zatlary gaýta-gaýta, yzly-yzyna sepişdirmek. 2. Çala ýagyp başlamak, seçir-gaçyr ýagmak (ýagyş, gar we ş.m. hakynda). *Ýagyş sepeläp başlady.*

SEPELEMEKLIK, *iş ady.* Sepelemek ýagdaýy.

SEPELENMEK, *işl.* Gaýta-gaýta, yzly-yzyna sepiilmek.

SEPELEŞMEK, *işl.* 1. Sepelemäge kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup bilelikde sepelemek. *Ýaş oganlar ýeriň tozanyny ýapýrmak üçin gumagrak ýerlere suw sepeleşip ýördüler.*

SEPELETMEK, *işl.* Sepelemek işini başga birine etdirmek; sepelemäge mümkinçilik döretmek, ýol bermek. *Oglanlara ekin ekiljek ýerlere ders sepelet.*

SEPELEÝİŞ, *iş ady.* Sepelemek ýagdaýy.

SEPELÄBERMEK [sepelä:vermek], *işl.* Sepeläp başlamak; çala ýagybermek.

SEPGIT, *at.* 1. Bir ýeriň ikinji bir ýer bilen sepişýän ýeri, birleşýän nokady. 2. Iki paslyň ýa-da iki belli wagtyň birleşýän döwri. *Häzir tomus bilen güýzüň sepgidi bolmagyna garaman, howa örän maýyldy* (B. Kerbabaýew).

SEPII [sepi:l], *at.* Biriniň ýa-da bir zadyň ugrunda sergezdan, ser-sepil. *Sepil boldum, gezdim ol ýat illeri, Bagrym ýara etdi, batar aýralyk* (Garajaoglan).

SEPIILMEK, *işl.* 1. Sepelenip dökülme. *Daşaryk suw sepildimi?* 2. Ürgün çäge, gum, kül we ş.m. seplenip, ýeriň üstünde ýaýradylmak. *Ekin ekiljek ýere öňünden ders sepildi.* 3. Sepelenip ekilmek. *Kölçä sogan tohumy sepilip suwaryldy.*

SEPIILMEZLIK, *iş ady.* 1. Sepelenip dökülmezlik (suw, suwuk zatlar hakynda). 2. Ýeriň üstüne seplenmezlik (çäge, kül we ş.m.). 3. Sepelenip ekilmezlik. *Sepilmedik tohum gögermez* (Nakyl).

SEPINMEK I, *işl.* Öz üstüne atyr we ş.m. sepmek. *Atyr sepinmek.*

SEPINMEK II, *işl.* Sep edinmek (*ser. Sep*). *Çykjak gyz gowy sepinipdir.*

SEPIRJIK, *at.* Gapyrganyň iki tarapdan döşe gelip birleşýän ýerinde aşak çykyp duran bölejik.

SEPIŞ, *iş ady.* Sepmek ýagdaýy.

SEPIŞDIRMEK, *işl.* Sepip çykamak, baryny sepip gutarmak, birnäçe ýere sepmek. *Elindäki tohumy ýeten ýerine sepişdirip çykdy.*

SEPIŞIK, *at.* 1. Iki zadyň seplen ýeri, sepleşýän ýeri. *Pyçagyň sapy sepişiginden uçupdyr.* 2. Esasan iki paslyň, wagtyň biriniň gutaryp, ikinjisiniň başlanýan döwri, sepgit. *Güýz bilen gysyň sepişigi.*

SEPIŞMEK, *işl.* 1. Bilelikde sepmek. *Suw sepişip ýörmek!* 2. Sepmäge kömekleşmek. *Birine tohum sepişmek.* 3. Biri-biriň üstüne sepmek. *Gyzlar biri-birine suw sepişdiler.* 4. Bir zat ikinji bir zat bilen birikmek, bitişmek, bir zat ikinji zada seplenmek. 5. Bir zat ikinji zada utgaşyp gitmek. *Tutan işimiz güýz bilen sepişip gitdi.*

SEPIIT [sepi:t], *syp, k.d.* Ak. *Ýüzi aý dek, dişi sepit* (Magtymguly). *Syýa bagtym sepit boldy* (“Seýpelmelek – Methaljemal”).

SEPJE, *at, kö.n.s.* Ýüp, bagjyk, sapak. *Sepje kimin üzem ýezit başyny* (“Ýusup – Ahmet”).

SEPELEME, *iş ady.* Sepelemek ýagdaýy.

SEPELEMEK, *işl.* 1. Birikdirip berkitmek, birleşdirip tutdurmak. 2. Biri-birine utgaşmak, sepleşmek, goşulmak. *Ertiri ertire sepläp, galamymyň ujuny kü-teldýän wagtlyrym az däl* (“Edebiýat we sungat”).

SEPELEMEKLIK, *iş ady.* Sepelemek ýagdaýy.

SEPELEMEZLIK, *iş ady.* Bir zady beýleki zada birikdirip berkitmezlik.

SEPELEME-SEPELEME, *syp.* Birnäçe ýerinden seplen, sep-sep. *Sepele-mepelele ýüp.*

SEPLENMEK, *işl.* Bir zat beýleki zada birikdirilip berkidilmek. *Turbalary biri-birine seplemekçi bolanlarynda howanyň çytawunlygyna garaman, olardan aý der akýardy* (B. Kerbabaýew).

SEPLEŞDIRMEK, *işl.* Sepläp çykamak, ählisini seplemek. *Simiň üzülen ýerlerini sepleşdirdim.*

SEPLEŞMEK, *işl.* 1. Biri-biri bilen bitişmek, biri-birini berk tutmak. *Kerpiç daşlar sepleşýärler dessine* (A. Kowusow). 2. Biri-biriniň yzyndan gelmek, ulaşyp gitmek. *Mekgejöwen atyzlary hem seýrek tokaýlar biri-birine sepleşýärdi* (N. Jumaýew). 3. Seplemäge kömekleşmek. 4. Birnäçe bolup bilelikde seplemek. *Ussalar ülni boýunça kesilen demir böleklerini biri-birine sepleşip oturdylar.*

SEPLETMEK, *işl.* Seplemek işini başga birine etdirmek. *Zergäre zynjyrasynyň üzülen ýerini sepletdi.*

SEPLEYİŞ, *iş ady.* Seplemek ýagdaýy.

SEPLI I, *syp.* Aýry-aýry böleklerden biri-birine seplenip ýasalan. *Sepli pil. Sepli pürs.*

SEPLI II, *syp.* Şaý-sepi bar bolan, bukjaly; goşly, zatly. *Sebet-sebet üzümder; Çöpli bolýar ýar-ýar; Bizden size gyz gitse, Sepli bolýar ýar-ýar* (“Türkmen halk döredijiligi”).

SEPLI-SERPAÝLY [sepli-serpa:ýly], *at.* Sepi hem serpaýy bilen. *Gyzyňy sepli-serpaýly ugratsaň, oňa ýetesi näme bar!*

SEPME, 1. *iş ady.* Sepmek ýagdaýy. 2. Düýbi oturdylyp däl-de, tohumy sepilip ekilen. *Sepme sogan.*

SEPMEK, *işl.* Sepeläp dökmek, sepeläp ýaýratmak. *Tohumy çyglap sepdim.*

SEPMEKLIK, *iş ady.* Sepmek ýagdaýy.

SEPMEZLIK, *iş ady.* Sepmegi amala aşyrmazlyk.

SEP-SEP, *syp., ser.* Seplem-seplem.

SEPSIZ I, *syp.* Biri-birine seplenmedik, sepi bolmadyk. *Sepsiz pil. Sepsiz pürs.*

SEPSIZ II, *syp.* Şaý-sepi bolmadyk, şaý-sepsiz, bukjasyz, goş-golamsyz. *Gyz maşgalany sepsiz ugratmak bolmaz.*

SER, *at, k.d.* 1. Baş, kelle. *Turup, Magtymguly gözün açypdyr; Serine ne köýler gelip geçipdir* (Magtymguly). *Serimden geçer men, Gülden geçmenem, Ýarymyň habaryn aldym, gider men* (“Gül – Bilbil”). 2. Bir zadyň ýokarsy, üsti, başy. *Serinden dumany gitmez, Gorganly daglar görüner* (Halk aýdymyndan).

♦ **Serden geçmek** bir zadyň ugrunda başyňy gurban etmek, janyňdan geçmek. **Seri ýokluk** halynyň teňligi sebäpli, hiç zat bilen gyzyklanmazlyk. *Onuň dünýä bilen seri ýokdy. Ser salmak* göz aýlamak, göz gezdirmek, üns bermek, äňetmek, seretmek. *Ol diňşirgenip, daş-töweregindäki janly herekete ser saldy* (A. Gowşudow). **Ser urmak** belli bir wagta, ýaşa we ş.m. golaýlamak, ýeteňkirlemek. *Ol ýaşy segsenine ser uran adamdy.*

SERB [se:rp], *at, ser.* Serbler.

SERBAZ [serva:z], *at, k.d.* Nöker, esger. *Ýetip bardy ki serbaz ön sapydan* (Abdysetdar Kazy).

SERBER [server], *at.* Kesekli ýere mala basylanda, malanyň agramyny artdyrmak üçin onuň üstüne basylyan agramlyk ýük. *Mälikguly dagy baran günü azallary, boýuntyryklary, serberleri, boronalary düýä ýükläp, sürüm, ekiş geçiriljek atyza eltdiler* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”).

SERBESER [serveser], *at, k.d.* Erkin, azat. *Meniň jigim gül öwser; Gül içinde serbeser; Ballar bilen bakaýyn, Süýtde suwa ýakaýyn* (Hüwdi). *Könlüm, saňa nesihat, gezseň serbeser gezgin* (Mollanepes).

SERBLER [se:rpler], *at.* Serbiýanyň esasy ilatyny düzýän günorta slawýan halky.

SERÇE, *at.* Çal ýelekli kiçijik guş, çymçyk. *Bu günki serçe düýnki serçä “jik-jik” öwreder* (Nakyl). *Serçeden gorkan dary ekmez* (Nakyl).

♦ **Serçäniň gözünden urmak** göwnējaý iş etmek.

SERÇEMEN, *at.* Ot, gül gögerip oturan suwluk ýer, otluk meýdan. *Sapaly, serçemen ýaýla düzüňe, Mydam bahar gelyär; ýaz gelyär seýle* (R. Seýidow).

SERÇEMENLIK, *at.* Otluk we güllük meýdan, otluk-suwluk ýer.

SERÇEŞME, *at.* Sowuk suwly çeşmäniň çogup çykýan ýeri, çeşmäniň gözbaşy.

SERDAR [serda:r], *at.* 1. *taryh.* Uly bolmadyk toparyň serkerdesi, ýolbaşçysy. 2. Jemgyýetçilik hereketine syýasy taýdan ýolbaşçylyk edýän adam, lider. 3. Oglana dakylýan at. 4. Balkan welaýatynda bir etrap; şäher ady.

SERDARLYK [serda:rlyk], *at.* Serdar bolmaklyk, serdaryň ýagdaýy, käri. *Serdarlyk, köşegim, bazara baryp alar ýaly kişmiş dälidir* (B. Kerbabaýew).

SERDESSE, *at, k.d.* Sowuk ýarag hökmünde ulanylyan uýy tommaýly ýogyn taýak.

SERDIRMEK, *işl.* Sermek işini birine etdirmek, biriniň sermegini gazanmak. *Ýuwlan geýimleri ýüpüň üstüne serdirmek. Çyg çeken bugdaýy serdirmek.*

SERE I, *at.* Başam barmak bilen süýem barmagyň gerlen ýagdaýyndaky aralygy we şol aralyga barabar uzynlyk ölçegi.

♦ **Agsak sere** süýem barmak bilen külbikäniň gerlen ýagdaýyndaky aralygy we şol aralyga barabar uzynlyk ölçegi.

SERE II, *at.* Iň gowusy, naýbaşy, aňrybaşy. *Emeliň seresi – güýç* (Nakyl). *Dilber, sen-sen gözelleriň seresi, Melhem kyl, bitmedi synam ýarasy* (Kätibi). 3. Gyza dakylýan at.

SEREBOÝY [serevoýy], *at.* Bir sere uzaklykdaky aralygy, beýikligi, iniligi we galyňlygy aňladýan takmyn ölçeg.

SEREDIBERMEK [seredivermek], *işl.* Seredip başlamak.

SEREDILMEK, *işl.* 1. Bir zada ýa-da birine bakylmak, änedilmek. 2. Gowy saklanmak, idedilmek. *Bu goýunlara gowy seredilipdir.* 3. Nämedir bir zada göz-gulak bolmak. 4. Bir zat barlanyp görülmek. *Çap edilmeli makalalara gaýta-gaýta seredildi.* 5. Bir zat bejerilmek, düzedilmek, oňarylmak. *Otlanmansoň motora täzededen seredildi.*

SEREDIŞ, *iş ady.* Seretmek ýagdaýy. *Onuň gözüni aýyrman seredişini halamadym.*

SEREDIŞDIRMEK, *işl.* Bir zada seredip çykamak. *Birdenkä-de bir hata bar ünsüni berip seredişdirdi-de, sesli okady* (B. Kerbabaýew). *Serediştirip görse, Çalaja demi gelyär* (A. Alamyşow).

SEREDIŞMEK, *işl.* 1. Birnäçe bolup bilelikde seretmek. *Ýoldaşlary oňa uzakdan ogrynça seredişip, hezil edişip güllüşýärler* (Ö. Abdyllyýew). 2. Seretmäge kömekleşmek. *Men hem elimiň ýetdiginden çagalara seredişerin.*

SERENJAM [serenja:m], *at.* Iň gerekli, zerur bolan enjam, gerekli zatlar, goş, şaý. *Goşun serenjamyn, il serişdesin, Padyman ogluna bilmek ýarasmaz* (Magtymguly)

♦ **Serenjam bermek** tertip-düzgüne salmak, ýerli-ýerinde goýmak, tijemek. *Öýüň içiniň serenjam berlişi tämiz hem düşünjesi bar bolan bir aýalyň sypatyny gözün önüne getirýärdi* (A. Gowşudow).

SERENJAMÇY [serenja:mçy], *at.* Guramaçy; serediji, göz-gulak bolujy, baştutanlyk ediji.

SERENJAMLAMAK [serenja:mlamak], *işl.* 1. Gerekli enjam, goş we ş.m. bilen üpjün etmek. *Gerekli ýol goşlary bilen serenjamlap ýola saldylar.* 2. Serenjam bermek, tertip-düzgüne salmak, ýerli-ýerinde goýmak.

SERENJAMLANMAK [serenja:mlanmak], *işl.* Serenjam berilmek. *Öý goşlary serenjamlanan gara öýüň ortasynda ot ýanyýardy.*

SERENJAMLY [serenja:mly], *syp.* 1. Gerekli enjam, zat, goş bilen üpjün edilen. 2. Tertip-düzgüne salnan, serenjam berlen. *Ol arassa serenjamly öýdi.*

SERENJI: serenji çybyk gulaç dokalanda, dokmanyň inini gerip saklamak üçin dört-dörtünden eriş daňlan çybyk.

SERENT I, *at.* Dokmada dartynyň önüni açyp gidýän çybyk.

SERENT II, *at.* El degirmenini aýlamak üçin, onuň ýokarky daşynyň bir gyrasyndaky deşige sokulýan, geýdirilýän uzyn agaç (onuň ýokary başyna berkidilen ýüp üç tarapa çekilip daňylýar) *Serent ýüpi.*

SERENŇAM [sereňna:m], *at.* Balyk tutulýan esbaplary (tor, ak) serip guratmak üçin ýönekeý desga.

SERESAP [seresa:p], 1. *syp.* Döremegi mümkin bolan howpy göz önünde tutýan, ätiýaçly, ägä. *Seresap*

adam. 2. *hal.* Usul bilen, emay bilen, ýuwaşjadan. *Çaga uklandyr, seresap üwre.*

SERESAPLY [seresa:ply], *hal.* Seresaplylygy el-den bermän, seresaplylyk bilen, örän ätiýaçly bolup. *Şu inçe zatlara gaty seresaply ýapyşmak gerek* (B. Seýtakow).

SERESAPLYK [seresa:plyk], *at.* Örän ätiýaçlylyk, ägälik, eserdeňlik. *Ol häli-şindi duşman leşgerine seresaplyk bilen seredýärdi* (“Görogly”).

SERESAPLYLYK [seresa:plylyk], *at.* Seresaply bolmaklyk. *Güýçli gollar maşyny seresaplylyk bilen hereket etdirýärdi.*

SERESAPSYZ [seresa:psyz], *syp.* Seresaplylygyny ýitiren, seresapsyzlyk bilen, ätiýaçly bolman. *Işe seresapsyz ýapyşsaň, bir bolgusyzlygyň üstünden barmagyň mümkin.*

SERESAPSYZLYK [seresa:psyzlyk], *at.* Seresapsyz bolmaklyk, seresaply dälilik. *Özümiň seresapsyzlygym bilen onuň göwnüne degmäýin* (B. Pürliýew).

SEREŞLEME, *iş ady.* Sereşlemek ýagdaýy.

SEREŞLEMEK, *işl., gepl.d.* Açyp görkezmek, görer ýaly edip goýmak, ýaýradyp goýmak. *Hojamberdi penjesindäkini oňa sereşledi* (R. Gelenow).

SEREŞLEYİŞ, *iş ady.* Sereşlemek ýagdaýy.

SERETDIRMEK, *işl.* 1. Seretmek işini başga birine etdirmek; barlatmak; bejertmek. *Sen hi, lukmana baryp, gözüne seretdirýärmiň?* (A. Durdyýew).

SERETME, *iş ady.* Seretmek ýagdaýy.

SERETMEK, *işl.* 1. Birine ýa-da bir zada garamak, änetmek, göz dikmek, nazar salmak. *Ol oňa gözlerini mölerdip seretdi* (B. Kerbabaýew). 2. Garaşyk etmek. *Ýetim çagalara seretmek.* 3. Idetmek, bakmak. *Mallara gowy seredip bildiňizmi?* 4. Göz-gulak bolmak, esewan bolmak. *Bar, nahara seret!* 5. Barlap görmek. Lukman gözüme seredip, oňa näme bolandygyny anyklady. 6. Derňemek; seljermek. *Jenaýat işine seretmek.* *Iş toparynyň agzalary taslama seredip, öz pikirlerini aýtdylar.* 5. Ýygnaýyň, maslahatyň we ş.m. gün tertibine girizmek, garamak. *Ýygnaýda köp meselä seretmeli boldy.* 6. Bir zady bejermek, düzetmek, işläp ýaly etmek. *Maşynyma hemişe bir ussa seredýär.* 7. *Seretmek* işliginden soň *oturmak, durmak, ýörmek* kömekçi işlikleri gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Seredip oturmak** oturan ýeriňden dowamly seretmek. **Seredip durmak** dik duran ýeriňden dowamly seretmek. **Seredip ýörmek** ayak üstünde gezip ýörkäň daş-töwerekdäki zatlara dowamly seretmek.

SERETMEKLIK, *iş ady.* Seretmek ýagdaýy.

SERETMEZLIK, *iş ady.* Seretmek işi amal edilmezlik.

SERGEZDAN [sergezda:n], *at.* 1. Hiç hili iş bilen meşgullanman ygyp ýören ykmanda. 2. *göç.m.* Iki arada alaşyş galan, näme etjegini bilmän ýören. *Miraplaryň birnäçesi şol iki oýuň arasynda sergezdandan galypdylar* (B. Kerbabayew). 3. Bir zadyň ugrunda gezmek, ser-sepil bolmak. *Wahyt, menden habar sorsaň, Bir ýar üçin sergezdandan men* ("Zöhre–Tahyr").

SERGEZDANÇYLYK [sergezda:nçylyk], *at, ser.* **Sergezdanlyk.** *Seýilem bir seýil, sergezdandçylyk hem seýil* (Nakyl).

SERGEZDANLYK [sergezda:nlyk], *at.* Sergezdan halda bolmaklyk, sergezdanyň ýagdaýy.

SERGI [sergi], *at.* Köpçülige görkezmek üçin aýratyn jaýda, meýdanda jemlenip goýlan zatlaryň toplumu we olaryň goýlan ýeriniň ady.

♦ **Sergi bolup ýatmak** dargap, pytrap ýatmak, ýaýrap ýatmak. *Sergi bolup ýatyr gulanyň eti, Tilki bu boluşa şatlandy gaty* (A. Salyh).

SERGIN [sergin], *syp., ser.* Açyk ýerden ösýän salkyn howaly. *Gündogar tarapdan alabaharyň sergin şemaly öwürýärdi* ("Edebiýat we sungat").

SERGINLEMEK [serginlemek], *işl.* Sergin howada salkynlamak. *Tämiz howada serginläp geldim.*

SERGINLEŞMEK [serginleşmek], *işl.* Ýuwaş-ýuwaşdan sergin howa ösmek, salkynlaşmak. *Bular bir uklap oýanyňançalar, howa serginleşip, bir tarapdan ýuwaşraga-da şemal ösmäge başlapdyr* ("Türkmen halk ertekileri").

SERGINLETMEK [serginletmek], *işl.* İçeriniň howasyny täzelemek, ýelejiretmek, şemallatmak. *Öýleriň äpişgedir işiklerini açyşdyryp, serginledip goý!*

SERGINLIK [serginlik], *at.* Sergin ýagdaýda bolmaklyk. *Howanyň serginligi adamlaryň janyňa hoş jakýardy.*

SERGINRÄK [serginirä:k], *syp.* Birneme sergin.

SERGÜZEŞT [sergüzöšt], *at, k.d.* Başdan geçirilen waka. *Melike sergüzeştin owwaldan ahyrga çenli beýan kylyp bir söz diýdi* ("Melike – Dilaram").

SERHEŇ, *at, taryh.* Polkownik derejesi. *Ol zalym han olar bilen hiç barlyşman, ölen-ýiten serbazlarynyň, serheňleriniň, sertipleriniň öjüni Seýdiden çykarjak bolup gazaba münüpdür* (N. Pomma).

SERHET, *at.* 1. Ýanaşyk mülk ýerleriniň, welatlaryň ýerleriniň arasyň bölýän çyzyk, çäk. *Ýeriň ileri serhedi ýabyň raýyşyna baryp ýetýärdi* (B. Seýtäkow). 2. Ýanaşyk döwletler arasyndaky araçäk. *Serhedi goramak. Serhetden geçmek. Serhetden aşmak. Serhet yakasy ýerler.* 3. *göç.m.* Her bir zatda mümkin bolan ölçeg, çäk. *Her kim öz serhedini bilse ýagşy.*

SERHETÇI, *at.* Döwlet serhedini gorap saklaýan esger, araçäkçi.

SERHETDEŞ, *syp.* Ýerleri bir serhetde, bir çyzykda çäkleşýän, araçäkdeş. *Serhetdeş döwletler.*

SERHETDEŞLIK, *at.* Bir serhet çyzygy bilen çäkdeşlik, araçäkdeşlik.

SERHETLEŞMEK, *işl.* Serhetdeş bolmak.

SERHOŞ [serhoş / serho:ş], *syp.* 1. İçgi içip, keýpi kök bolan, keýpli. *Şerap içip, serhoş bolup segresem, Ganyň janyň gyým-gyým dograsam* (Magtymguly). 2. *k.d.* Şadyýan, şat, hoşal. *Hak nazaryň salan bir serhoş ýigit, Ynsan üçin sarp eýleýir aşyny* (Magtymguly). *Ölinçäň gezewer serhoş* (Magtymguly).

SERHOŞLYK [serhoşluk / serho:şluk], *at.* İçgiden we ş.m. zatdan keýpi köklük, keýplilik.

SERHOŞRAK [serhoşura:k], *syp.* Biraz serhoş.

SERHOWUZ, *at.* Töweregi bag-bakjaly uly howuz. *Ýolda Hemra olardan rugsat alyp, serhowuzda suwa düşüp duran wagtda, gözi baglara düşdi* ("Saýatly – Hemra"). *Nejep: "Şu ýerde bir dynjymy alayyn" diýip, serhowzuň başyna bardy* ("Nejep oglan").

SERIBERMEK [serivermek], *işl.* Bir zady guratmak, çalykdymak maksady bilen serip başlamak, sermäge girişmek.

SERILMEK, *işl.* 1. Bir zat guradylmak, çalykdyrylmak üçin ýaýradylp goýulmak. *Kenarda serlen haltalar, torlar, Agaryp görüňär tertipsiz çaşyp* (Ş. Borjakow). 2. *göç.m.* Läş çaşyp, sergi bolup ýatmak. *Baş gider, göwre läş bolar, Seriler meýdan içinde* ("Görogly"). 3. Çalam-çaş bolup, ýere ýazylyp ýatmak. *Güýçli degen ury zerarly özüne erk edip bilmän, serlip gitdi.*

SERINDI [serinni], *at.* Nah gatyşykly, tarada dokalýan ýüzi çyzmykly goňras mata. *Serindiden aýal köýnegi tikilýär.*

SERINMEK, *işl.* Özüň üçin bir zady guratmak, çalykdymak maksady bilen serip goýmak.

SERIŞ, *iş ady.* Sermek ýagdaýy.

SERIŞDE [seri:şde], *at.* 1. Bir işi ýerine ýetirmek, amala aşyrmak üçin gerekli gural, enjam, şaý. *Ussanyň ussaçylyk serişdesi bolmasa, ol näme edip bilsin.* 2. Ýaşayş, güzeran üçin gerekli bolan pul, maýa, mad-dy baýlyklar.

SERIŞDIRMEK, *işl.* Birtopar zady guratmak üçin ýazyşdyryp, asyşdyryp goýmak, serip çykmak. *Berdi gurtlary derrew teläriň üstüne serişdirip, soňra ýene-de gurt edişdirmäge oturdy* (H. Derýaýew).

SERIŞMEK, *işl.* 1. Sermäge kömek bermek. *Ol enesine kak serişdi.* 2. Birnäçe bolup, bilelikde sermek. *Ýap boýuna kir ýuwmaga baran gyzlar kir serişip durdular.*

SERŽANT [serža:nt], *at.* Goşunda, polisiýa gullugynda kiçi serkerdeler düzümine dakylýan harby at.

SERŽANTLYK [serža:ntlyk], *at.* Seržantyň käre, ýagdaýy. *Harby we syýasy taýýarlygyny ösdürenligi üçin oňa kiçi seržantlyk derejesini berdiler.*

SERKAR [serka:r], *at, taryh.* 24 sagatlyk möçberindäki suw tutmak nobaty. *Mirap hem ownuk-uşak harç üçin köpüň zadyndan ýene bir ýarym serkar satdy* (B. Kerbabaýew).

SERKARBAŞY [serka:rvaşy], *at, taryh.* Suw tutulşynyň düzgünine seredýän adam. *Her serkarbaşy aksakal öz serkarynyň hasaby bilen paýlaşyk meýdanyna geldi* (A. Gowşudow).

SERKE, *at.* Iki-üç ýaşly biçilen teke. *Serkäniň boýnundaky jaňnyň sesi eşidilýärdi.*

SERKEÇ, *at.* Ýola çykylanda käse salmak we onuň döwürmezligi üçin gaýyşdan, keçeden we ş.m. ýörite tikilýän gap, guty. *Teletinden tikilen başga birnäçe gapjagazlar, guty, serkeç ýaly zatlar guşagyndan asylgydy* (A. Gowşudow).

SERKERDE, *at.* 1. Harby ýolbaşçy. *Goşun bölüminiň serkerdesi.* 2. Goşunda we flotda ýolbaşçylyk ediji düzümdäki adam (leýtenant, polkownik we başgalar).

SERKERDELIK, *at.* Serkerdäniň käre, ýagdaýy.

SERMAGALLAK [sermağallak], *hal.* Başaşyr, kellesi aşaklygyna, yokardan aşak. *Kelekbay sanaja bakan topuldy, ýüzüniň ugruna entäp, sanajyň ustaşyry sermagallak bolup gitdi* (B. Kerbabaýew).

SERME, *iş ady.* Sermek ýagdaýy.

SERMEK, *işl.* 1. Guratmak, çalykdymak üçin yazyp, asyp goýmak, ýaýradyp goýmak. *Üç ýüz ýigrimi tonna üzüm tabşyrdyk, indi galanyňy hem kişmiş serýäris* (A. Gowşudow). 2. göç.m. Öldürmek. *Duşmanyň läşini sermek.*

SERMEKLIK, *iş ady.* Sermek ýagdaýy.

SERMELEME, *iş ady.* Sermelemek ýagdaýy.

SERMELEMEK, *işl.* Görüp durmaýan zadyňy eliň bilen gaýta-gaýta sermäp tapjak bolmak. *Azajyk arkaýynlanan Garly aýagynyň sydyrylan ýerini sermeleýärdi* (A. Gowşudow).

SERMELEMEKLIK, *iş ady.* Sermelemek ýagdaýy.

SERMELETMEK, *işl.* Bir zady birine eli bilen agtartmak, gözletmek, barlatmak.

SERMELEÝIŞ, *iş ady.* Sermelemek ýagdaýy.

SERMEME, *iş ady.* Sermemek ýagdaýy.

SERMEMEK, *işl.* Bir zady tapjak bolup eliň bilen gözlemek, agtarmak.

SERMEMEKLIK, *iş ady.* Sermemek ýagdaýy.

SERMENÇE, *at.* Nawyň ýük salnýan bölümüniň içine suw gitmezligi üçin 20-25 santimetr beýiklikde dört tarapyndan goýulýan açaç.

SERMENEKLEMEK, *işl., ser.* Sermelemek.

SERMENILMEK, *işl.* Bir zady tapjak bolup sermelip gözlenmek, agtarylmak. *Şol kitap diýibem az sermenilmedigini bilýänsiň-le.*

SERMENIŞMEK, *işl.* Köp bolup sermenmek.

SERMENMEK, *işl.* Özüň üçin bir zat gözlemek, agtarmak. *Bu ýerde munuň ýaly täze zatlary tapjak bolsaň, baý sermenersiň-ä!* (N. Baýramow).

SERMEST, *syp., k.d.* Başy humarly, keýpli. *Sermest gyzyň baryp gujagyna doldy* (“Görogly”). – *Şaapbas, sen özüň sermest, Biz dek kiçi gözge ilmez* (“Şasenem – Garyp”).

SERMEŞDIRMEK, *işl.* Tapjak bolup eliň bilen gözleşdirmek, agtaryşdyrmak, köp gezek sermemek. *Iki ýanyndaky düşegi sermeşdirdi: sagynda-da, solunda-da hiç kim ýokdy* (“Edebiýat we sungat”).

SERMEZLIK, Sermek işini etmezlik.

SERPAÝ [serpa:ý], *at.* Sylag, hormat üçin berilýän don, halat, geýim. *Eý Banu kenizim, köp-köp ýagşy şahana lybaslardan, serpaýlardan alyp gelgin!* (“Saýatly – Hemra”).

◊ **Serpaý ýapmak (etmek)** hormatlap don, halat we ş.m. zat sylag bermek, serpaýlamak. *Söýünjiläp baran ýigide... serpaý ýapdy* (“Görogly”). *Men size bahasyz serpaý ederin* (G. Ezizow).

SERPAÝLABERMEK [serpa:ýla:vermek], *işl.* Serpaý ýapyp ugramak. *Ol kimi gyňaç, kimi köýneklik bilen serpaýlaberdi.*

SERPAÝLAMA [serpa:ýlama], *iş ady.* Serpaýlamak ýagdaýy.

SERPAÝLAMAK [serpa:ýlamak], *işl.* Hormatlap don, halat, serpaý we ş.m. zat sylag bermek, serpaý ýapmak.

SERPAÝLAMAKLYK [serpa:ýlamaklyk], *iş ady.* Serpaýlamak ýagdaýy.

SERPAÝLAMAZLYK [serpa:ýlamazlyk], *iş ady.* Serpaý ýapmazlyk.

SERPAÝLANMAK [serpa:ýlanmak], *işl.* Serpaý alynmak, hormatlap halat, don ýapylmak.

SERPAÝLATMAK [serpa:ýlatmak], *işl.* Serpaý ýapdymak.

SERPAÝLAÝYŞ [serpa:ýlaýyş], *iş ady.* Serpaýlamak ýagdaýy.

SERPDIRMEK [seripdirmek], *işl.* 1. Hujumi yza gaýtartmak. 2. Serpmek işini başga birine etdirmek.

SERPIBERMEK [serpivermek], *işl.* Serpip başlamak; serpmegi dowam etdirmek.

SERPIK, *at.* Gara öýüň tüňügiň üstüne ýapylýan keçe, serpme. *Oguldursun baryp öýüň serpigini çekdi* (A. Durdyýew).

◇ **Serpigi çekilmek** ömri gutarmak, ölmek, aradan çykmak.

SERPIKBAG [serpikba:ğ], *at.* Öýüň serpigini açyp-ýapmak üçin bir ujy serpige berkidilen uzyn bag, ýüp.

SERPIKDIRMEK, *işl.* Yza öwürmek, yzyna gaýtarmak, yza tesdirmek.

SERPIKME, *işl.* Serpikmek ýagdaýy.

SERPIKMEK, *işl.* Yza öwürmek, yza çekilmek, yza tesmek. *Olar bada-bat serpikseler-de, peýda bolmady* (B. Pürliýew).

SERPIKMEKLIK, *işl.* Serpikmek ýagdaýy.

SERPIKMEZLIK, *işl.* Yza öwürmezlik, yza çekilmezlik, yza tesmezlik.

SERPILIBERMEK [serpilivermek], *işl.* Serpilip başlamak.

SERPILMEK, *işl.* 1. Bir zadyň bir çeti, bir tarapy, gapdaly bir tarapa açylmak, eplenmek. *Çadyryň serpilen gözeneginden mylaýym şemal gelyärdi* (B. Kerbabaýew). 2. Ýaýrap, pytrap gitmek, syçrap gitmek (külke zat, suw we ş.m. hakynda).

SERPINJE, *at.* Düýäniň howudynyň üstünden bezeg üçin atylýan mata.

SERPIŞ, *işl.* Serpmek ýagdaýy.

SERPIŞDIRMEK, 1. Serpip çykmak (*serpmek* işliginiň 1-nji, 2-nji manylary boýunça). *Bedreleriň düýbündäki suwy ýere serpişdirip goýber. Penjiräniň tutularyny gapdala serpişdiräý.*

SERPIŞMEK, *işl.* 1. Serpmäge kömek etmek. 2. Bilelikde serpmek.

SERPME [seripme], 1. *işl.* Serpmek ýagdaýy. 2. *syp.* Dik ýaka däl-de, yzlygyna serpilýän (ýaka hakynda). *Serpme ýaka köýnek.* 3. Bugdaý desselerini, saman we ş.m. daşamak üçin ýörite ýasalýan araba (onuň nowasyna derek köp desse ýerleşer ýaly iki gapdalyna we öňüne, yzyna lakaşadan beýik germew edilýär). *Dört tigriň üstünde duran nowa-lakaşa özi agdarylyp, öz ýüküni özi dökýär.* 4. *ser.* **Serpik.**

◇ **Serpmeden gaýdan ýaly bolmak** gaty ýokardan ýykylan ýaly bolmak, allaniçigsi bolmak.

SERPMEK [seripmek], *işl.* 1. Bat bilen sowrup dökmek (suwuk zat hakynda). *Sowan çayyn ýere serpip, Täzesinden käsä guýup, Özi duýman elin çarpyp, Alkymyna dyzap barýar* (K. Gurbannepesow). 2. Bir zadyň üstüni, öňüni tutup duran zady aýyrmak. *Ol penjiräniň tutusyny serpdä. Ýaş gelin başyndaky kürtesiniň syýlaryny egninden üstaşyr yza serpip, tamdyra çörek ýapmaga durdy.* 3. Yzyna gitmek, yza tesmek, serpikmek. *Yza serpmek.*

SERPMEKLIK [seripmeklik], *işl.* Serpmek ýagdaýy.

SERPMEZLIK [seripmezlik], *işl.* Aýryp goýbermezlik; döküp goýbermezlik.

SERRAÇ [serra:ç], *at, k.d.* Eýerçi, eýer ussasy.

SERRELIBERMEK [serrelivermek], *işl.* Diň arkan ýykylybermek, çalam-çaş bolup ýatybermek.

SERRELİŞ, *işl.* Serrelmek ýagdaýy.

SERRELİŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup bile serrelmek. *Serrelişip ýatmaň-da, işiňiz bilen boluň! Çommaltma degen towuklar serrelişip ýatyrdylar.*

SERRELME, *işl.* Serrelmek ýagdaýy.

SERRELMEK, *işl.* 1. Diň arkan ýykylyp, çalam-çaş bolup ýatmak, agdarylyp gitmek. *Onuň görejiniň önünde mähnet bir göwre serrelip ýatyrdy* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Arkan düşüp, ýazylyp, ýaýrap ýatmak.

SERRELMEKLIK, *işl.* Serrelmek ýagdaýy.

SERRELTMEK, *işl.* Ok atyp, daşlap ýa-da bir zat bilen urup ýykmak. *Gyltyzrak degen çarşak alakany serreltdi* (N. Esenmyradow). *Ýaýlap guşy serreltmek.*

SERSAGLYK [sersağlyk], *at.* Içgili dälilik, serhoş dälilik.

SERSEPIİL [sersepi:l] **I**, *at, ösüml.d.* Sersepiller maşgalasyna degişli, boýy 80-150 sm. ýetýän, keseligi-ne güýçli ösen baldakly, teňňe görnüşli ýaprakly, köp ýyllyk otjumak ösümlük (gülleri tutuk ýaşyl-sary reňkli, miwesi alty çigitli, gyzylyja, ownuk, togalajyk bolýar, özi-de tohumyndan köpeliýär).

SERSEPIİL [sersepi:l] **II**, *syp.* Biriniň ýa-da bir zadyň ugrunda, gözleginde alaklap ýören, sergezdan. *Sen ýaşlyk çagyňy salýarmyň ýada? Onlap oğlan sersepildi zyňda* (B. Hudaýnazarow).

◇ **Sersepil bolmak** bir zadyň gözleginde köp gezmek, gözläp entemek. *Ine, bu meniň gije-gündiz ýatman, zynda sersepil bolup ýören eserim* (N. Saryhanow).

SERSMEK [serismek], *işl., gepl.d.* Gopmak, ýarylan ýaly bolmak, sarsmak (ýürek hakynda). *Top sesleri ilki çykanda meniň ýüregim sersen bolsa-da, soň bütün duýgym ol ses bilen öwrenişdi* (A. Durdyýew).

SERTIFIKAT [sertifika:t], *at.* 1. Haýsydyr bir gymmat bahaly kagyzlara eýeçilik hukugyny tassyklaýan resminama (paýnamalar we ş.m.). 2. Ygtyýarly döwlet edarasy tarapyndan berilýän hem-de harydyň hilini, agramyny, gelip çykyşyny we beýleki alamatlaryny tassyklaýan resminama. 3. Dürli ugurly gysga möhletli okuwlary tamamlýan diňleýjilere berilýän şahadatnama.

◇ **Hil sertifikaty** harydyň hilini tassyklaýan resminama. *Ýaponiýaly myhmanlar Türkmenistanyň Prezidentini bu hormatly sylag bilen gutlap, türkmen Liderine Federasiýanyň prezidenti Sasagawa Takaşiniň*

goly bilen tassyklanany degişli sertifikaty we ýörite kimonony gowşurdylar ("Türkmen dünýäsi")

SERTIL [serti:l], *syp.* Özünüň egin-eşik geýşine örän ünsli garaýan, örän sypaýy, gelşikli geýinýän. *Ol gaty sertil zenandy.*

SERTIP [serti:p], *at, köň.s., harb.* General-majör. *Zalym han olar bilen barlyşman, ölen-ýiten serbazlarynyň, serheňleriniň, sertipleriniň öjünü Seydiden çykarjak bolup gazaba münükdir* (N. Pomma).

SERWER [serwör], *at. 1. k.d.* Baştutan, ýolbaşçy. *Mahbuplar serweri yklym hanym sen, Täji tagtym, zernigärim, hoş indi* (Şabende). **2.** Düyä taýlanyp urlan ýüküň üstünden goýulýan, urulýan goşmaça yük. *Harwaryny göteren, serwerinem göterer* (Nakyl).

SERWI [serwü], *at.* Günorta ýurtlarda ösýän, hemişe gök öwsüp oturan syrdam agaç. *Serwi daragt üstünde bilbiller saýraşanda, Periler бага girip, gözeller oýnaşanda...* (Kemine).

SES, *at. 1.* Yrgyldylaryň täsiri sebäpli döreýän we gulaga eşidilýän owaz. *At aýagyňyň sesi. 2. fiz.* Howanyň ýa-da başga tebigy gurşawyň yrgyldyly hereketi. *Sesiň tizligi. 3. sazç.* Galmagaldan tapawutlanýan belli bir belentlikdäki äheň. *Sazyň sesi. 4. dil b.* Geplenende, gygyrylanda, aýdym aýdylanda gep agzalarynyň hereketi netijesinde emele gelýän owaz. *Dymyk ses. Açyk ses. 5. göç.m.* Saýlawlarda ýa-da bir mesele çözülen özüň oý-pikiriňi beýan edýän hukugyňy aňladýş. *Çözüji ses. Köp ses almak. Deň ses almak. Az ses almak.*

♦ **Ses bermek** **1)** çagyrylanynda öz bardygyňy, eşidýändigini sesli bildirmek, seslenmek. **2)** geçirilýän saýlawlarda öz razylygyňy bildirip, raýatlyk hukugyňy berjaý etmek. **Ses etmek** ýas ýerinde sesli aglamak. **Sese goýmak** ýygnaýda we ş.m. ýerlerde meseläni köpçülige atyp, gol galdyrtmak, el galdyrtmak. **Ses göwrümi** saz guralynyň ýa-da aýdymçynyň iň pes sesinden has belent sesine çenli bolan aralygy aňladýan saz adalgasy, dýapazon. **Sesine suw sepilen ýaly bolmak** sessiz-ünsüz dymmak, ümsüm bolmak, geplemesini bes etmek. *Birden märekäniň sesine suw sepilen ýaly boldy* (B. Soltannyazow). **Sesiň bat bermek** gaharly, haýbatly bolup geplemek, gürlemek. **Sesiň çykarmazlyk** geplemän durmak, geplemän oturmak, jyňkyňy çykarmazlyk. *Ol märekäniň bir çetinde sesini çykarman otyrdy. Sesiň gapmak (kesmek)* geplemäni goýmak, sem bolmak. **Sesiň sandyratmak (titretmek)** gorkudan ýa-da gahardan ýaña birsydyrgyn gepläp bilmezlik, sesiň bozulmak. **Ses ýetim ýer** uzak bolmadyk aralyk, ses eşidiler ýaly aralyk.

SESLENDIRMEK [seslennirmek], *işl.* Ses döretmek. *Som kümşe beslenen ýaş gelin şaý-sepleriniň düwmelerini seslendirip, ýuwaşja ýöräp, daşaryk çykdy.*

SESLENIBERMEK [seslenivermek], *işl. 1.* Seslenip ugramak (*seslenmek* işliginiň 1-nji, 2-nji manylary boýunça). **2. göç.m.** Gazetde we ş.m. çykan tekliplik, çagyryş hakynda öz pikiriňi beýan edip çykyş edip ugramak

SESLENIŞ, *iş ady.* Seslenmek ýagdaýy.

SESLENIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup ýerli-ýerden seslenmek.

SESLENME, **1. iş ady.** Seslenmek ýagdaýy. **2. göç.m.** Gazetde we ş.m. çykan tekliplik, çagyryş hakyn-da öz pikiriň beýan edilip ýazylan çykyş. *Seslenme ýazan ýoldaşlar welin, sypyklyk etjek bolýarlar* ("Edebiyat we sungat").

SESLENMEK, *işl. 1.* Ses çykarmak. *Demir esbaplar biri-birlerine degip seslenýärdi* (B. Seýtakow). **2.** Eşidiler ýaly edip geplemek, bardygyňy aýtmak, ses bermek. *Gür jeňňelligiň içinden: "Niredede bolsaň, seslen" diýen sesler eşidildi. 3. göç.m.* Gazetde we ş.m. çykan tekliplik, çagyryş hakynda öz pikiriňi beýan edip çykyş etmek. *Çagyryşa seslenmek.*

SESLENMEKLIK, *iş ady.* Seslenmek ýagdaýy.

SESLENMEZLIK, *iş ady. 1.* Ses çykarmazlyk. **2.** Sesiň çykarmazlyk, ses bermezlik. **3.** Seslenme arkaly pikiriňi beýan etmezlik.

SESLI, **1.syp.** Seredeniňde hereket edýän şekiller bilen bir hatarda ses hem eşidilýän, gahrymanlary öz sesi bilen gepleýän, her hili ses çykýan. *Sesli film. 2. hal.* Ýanyndakylar eşider ýaly ses bilen, daşyndan. *Goşgyny sesli okamak. 3.syp.* Gowy ses çykarýan, owazly. *Sesli dutar.*

SESLIRÄK [seslirä:k], *syp.* Adatdakydan birneme sesi güýçlüräk, gatyrap. *Sesliräk okasana.*

SES-SEDA [ses-seda:], *at, ser. Ses-üýn. Saz çalyp gutarylýança, hiç kimden ses-seda çykmaýardy* ("Edebiyat we sungat").

SES-SELLEM, *at, ser. Ses-üýn. Ondan ses-sellem bolmady.*

SES-SEZA [ses-seza:], *at, ser. Ses-üýn. Nämä üçindir olaryň hiç birinden ses-seza çykmany* (N. Saryhanow).

SESIÝA [se:ssiýa], *at. 1.* Dürli wekilçilikli guramalaryň, edaralaryň döwürleýin mejlisi, şeýle hem şol mejlisiň geçýän döwri. *Birleşen Milletler Guramasynyň 65-nji sessiýasy. 2.* Ýokary we ýörite orta okuw jaýlarynda döwürleýin geçirilýän synaglar, sonuň ýaly-da şeýle synaglaryň geçýän döwri. *Tomusky sessiýa.*

SESSIZ, *syp. 1.* Geplemän, üm bilen. *Olar biri-birine golaýdan garap, sessiz sözleşerler* (G. Kulyýew). **2.** Sesi çala çykýan, ýuwaş sesli. *Sessiz tüpeň. 3.* Seredeniňde hereket edýän şekiller görünýän, hiç hili ses çykmaýan. *Sessiz film. 4. hal.* Ýanyndakylar eşitmez ýaly, içinden.

Çagalar, hiç kime päsgel bermez ýaly, sessiz okamany öwreniň. 5. Ýuwaş. Mugallym okuwçylara: “Sessiz oturyň” diýdi. 6. göç.m. Ýuwaş häsiýetli, il bilen işi ýok, hudaý diýen. Olar bir sessiz adamlardyr, adama başarsa ýagşylyk ederler, ýamanlyk çykmaz.

SESSİZ-ÜÝNSÜZ, syp. 1. Sesini çykarman, gep-lemän. *Sessiz-üýnsüz oturmak*. 2. Ýuwaşlyk bilen, bildirmän. *Ol sessiz-üýnsüz daş çykdy*.

SES-ÜÝN, at. Ses, ses-seda, ses-seza, ses-sellem.

♦ **Ses-üýnüni çykarmaýlyk** kalam agyz söz aýtmazlyk, hiç zat aýtmazlyk, diýmezlik. *Hallygara ses-üýnüni çykarman, birden turdy-da gidiberdi* (S. Myradow).

SESÝETIM, at. Ses ýeter ýaly aralyk, uzak bolmadyk ýer. *Indi geçelgä ýetmäge sesýetim ýol galdy* (A. Gowşudow).

SET I, san, k.d. Ýüz. *Leýlim gelip gitdi, ýel bolup ösüp, Bagrymny duzlady, set para kesip* (“Leýli – Mejnun”).

SET II, at, k.d. Adat, döp-dessur. *Ýamandan ýagşy set bolmaz* (Magtymguly). *Sebäbi şol adat Ahalda resmi edilipdi, set bolupdy* (A. Gowşudow).

SET III, at. Ýamanlyk, erbetlik. *Ýagşydan at galar, ýamandan – set* (Nakyl). *Är-ärden görelda alar, Päli ýamandan set galar, Öýi meýlishana döner, Hatyn biýgtýýar bolsa* (Talyby).

SETANDA-SEÝRANDA [seta:nna-seýra:nna], hal. Käwagt, käýarym, kämahal, negada bir. *Myrat kel ýanyna setanda-seýranda iş üçin gelýän Berdi aganyň derrew habaryny almaga başlady* (A. Durdyýew).

SETIK: setik basmak çağa çigrekände ýa-da oňa suwly ýara çykanda, gözi gamçawlanda onuň depesine çilim ýaly düýrlenip, uýy otlanan gök mata bölegini basmak.

SETIN [seti:n], at. 1. Syk dokalan ýüzi ýylmanak nah mata. *Bir top setin*. 2. Setin matadan tikilen. *Setin köýnek*.

SETIR I, at. 1. Tertipli düzülen hatar (ser. **Hatar** 1). *Birinji setirde otur*. 2. Sözleriň, harplaryň ýa-da başga belgileriň (mysal üçin, nota belgileriniň) bir çyzygyň ugrunda ýazylan hatary. *Kyrk mün setir goşgy döreden bolsam, Her harpyň içinde sensiň, sensiň, sensiň* (K. Gurbannepesow).

SETIR II: setir eýlemek örtmek, üstüni ýapmak, ýaşyrmak, gizlemek. *Setir eýle aýbym, Setdar* (Magtymguly).

SETIRBAŞY [setirvaşy], at. Setirdäki ýazgynyň harplary içginräk ýazylyp başlanýan täze setir, abzas.

SETIRME-SETIR, at. Her bir setire aýratynlykda, setirleriň her birine. *Ol oňa diňe setirme-setir göz gezdirdi, dodaklaryny münküldetdi* (B. Kerbabaýew).

SETIR-SETIR, hal. Setirler boýunça, setir görnüşinde; setir yzyna setir, köp sanly setir. *Setir-setir ýazmak. Setir-setir oturmak. Setir-setir ekmek. Setir-setir goşgy*.

SEÝIK, at. El ýa-da aýak süňki döwlende töweregine gamyş ýa-da ýasy tagtajak goýlup daňylýan daňy.

♦ **Seýik tutmak** döwlen süňküň seýiklenen ýeri berkemek, bitmek.

SEÝIKLEME, iş ady. Seýiklemek ýagdaýy.

SEÝIKLEMEK, işl. Eliň ýa-da aýagyň döwlen süňküni tutdurmak üçin gamyş ýa-da tagtajak goýup saramak.

SEÝIKLEMEKLIK, iş ady. Seýiklemek ýagdaýy.

SEÝIKLENMEK, işl. Eliň ýa-da aýagyň döwlen süňki teniň daşyndan gamyş ýa-da tagtajak goýlup saralmak. *Ol seýiklenen aýagyň gymydatman ýatyrdy*.

SEÝIKLEŞMEK, işl. 1. Seýiklemäge kömek etmek. *Men onuň elini seýikleşdim*. 2. Bilelikde seýiklemek.

SEÝIKLETMEK, işl. Seýiklemek işini birine etdirmek. – *Men elimi seýikletmäge gitjek – diýip, ak eşegini münüp, ussa Haýtyňka ugrady* (H. Derýaýew).

SEÝIKLEÝIŞ, iş ady. Seýiklemek ýagdaýy.

SEÝIKLÄBERMEK [seýiklä:vermek], işl. Seýiklemäge başlamak, seýikläp ugramak.

SEÝIL, at. Gezelenç, gezim, seýran. *Seýil edeliň bu jahana, Jahanda näler görüner* (Magtymguly). *Ak jeren, seýliňe düzlerim gurban, Gara gözleriňe gözlerim gurban* (M. Seýidow). *Seýil edemde bu jahanyň illerin* (G. Ezizow).

♦ **Seýil bagy ser. Seýilgäh**. Şäheriň köçeleri, seýil baglary baýramçylyk görnüşinde bezelipdir (“Edebiýat we sungat”).

SEÝILGÄH [seýilgä:h], at. Gezelenç edilýän ýer, dynç alynýan, seýil edilýän bagly, gülli-gülälekli ýer. *Dostum, biziň illerimiziň, Merdanadyr ýigitleri, Seýilgähli daglarymyzda, Hoş geçirýäs wagtlary* (Baýram şahyr).

SEÝIS, at. 1. Atyň ýagdaýyny oňat bilip, ony çapysyga, uzak ýola taýýarlaýan adam, atşynas. *Ol atşynas, uly seýis, olaryň hünärlerini öwrenmek gerek* (“Görogly”). *Ýyndam atlary ýetişdirmek ugrunda başga-da çorbasyny sowadýan seýisler az däl* (A. Gowşudow). 2. Oglana dakylýan at.

SEÝISÇILIK, at, ser. **Seýislik**. Meniň ökde kärim seýisçilik (“Görogly”).

SEÝISHANA [seýisha:na], at. Seýislenýän atlaryň bolýan jaýy. *Onuň at ýerinde aty, seýishana ýerinde seýishanasy bardy* (B. Seýtäkow).

SEÝISLEME, iş ady. Seýislemek ýagdaýy.

SEÝISLEMEK, *işl.* 1. Atyň abyny-tabyny bilip, ony çapysyga, uzak ýola taýýarlamak. 2. *gepl.d.* Iýjek-içjek zatlaryňy seljerip, saglygyňy berkitmek, özüňi duýuşyňy gowulandyrmak. *Bagşylar özlerini seýisläp otyrdylar* (“Edebiýat we sungat”).

SEÝISLEMEKLIK, *iş ady.* Seýislemek ýagdaýy.

SEÝISLEMEZLIK, *iş ady.* Seýislemek işini amal etmezlik.

SEÝISLENMEK, *işl.* Seýislemek işi amal edilmek. *Atlar seýislenýär.*

SEÝISLEŞMEK, *işl.* 1. Seýislemäge kömek etmek. 2. Bilelikde seýislemek.

SEÝISLETMEK, *işl.* Seýislemek işini başga birine etdirmek, seýislemäge mümkinçilik bermek, seýislemegini gazanmak.

SEÝISLEÝIŞ, *iş ady.* Seýislemek ýagdaýy.

SEÝISLÄBERMEK [seýislä:vermek], *işl.* 1. Atlary seýisläp başlamak, bir ýanyndan seýisläp ugramak. *Her kim düýe uruşdyrjak bolsa, düýesini, at çapysdyrjak bolsa, atyny seýisläbersin-le, haw!* (H. Derýaýew). 2. Iýjek-içjek zatlaryňy seljerip, saglygyňy berkidip başlamak, özüňi duýuşyňy gowulandyrmaga girişmek. *Indi özüňizi seýisläberiň, ýaryş ýakyn günlerde başlanar.*

SEÝISLIK, *at.* Seýsin käri, ýagdaýy. *Atlara seýislik edýän Aman poşşy garşylyk görkezse-de bolmady* (A. Gowşudow).

SEÝKIN: seýkin basmak aýaklaryny gezek-gezegini ýere basyp, sazlaşykly hem salyhatly ýöremek. *Seýkin basyp, sallanyp, beýewana çykar sen* (Baýly şahyr).

SEÝR: seýr etmek gzmek, gezelenç etmek, seýran etmek, seýil etmek. *Seýr eden dokuz pelek asmany sen-sen, eý peri* (Magtymguly).

SEÝRAN [seýra:n], *at, ser. Seýil.* *Seýran etsek niçe deňi-duş bile* (Magtymguly). *Ýedi yklyma seýran etsem* (Baýly şahyr).

SEÝREGRÄK [seýreğirä:k], *syp.* Adatdaky bolmalysyndan selçen, arasy açygrak. *Seýregräk arça agaçlary asmana gol gerşip otyrdylar* (A. Gowşudow).

SEÝREK I, *syp.* 1. Aralary biri-birinden açyk, her haýsy bir ýerde, gür däl, selçen. *Gyrasy seýrek tally ýabyň bäre ýüzündäki uly peli otamaga düýn ikindin şagalaň bilen girişdiler* (A. Durdyýew). 2. Käte bir gabat gelýän, gyt; selçen bolýan. *Juda seýrek bolarmyş bulutlaryň ýalňyşy, Bulut gezse asmanda, ýöne ýere gezmeýär* (K. Gurbanpesow).

SEÝREK II, *at.* Bir zadyň on altydan bir bölegi, çärýegin dördten bir bölegini aňladýan ölçeg birligi.

SEÝREKLEME, *iş ady.* Seýreklemek ýagdaýy.

SEÝREKLEMEK, *işl.* 1. Gürlük derejesi peselmek, azalmak, selçenlemek. *Onuň saçy seýrekläp,*

agaryp başlapdyr. 2. Wagt taýdan arasy açylmak. *Soňky wagta onuň atasy öýüne gitmesi hem seýrekledi.*

SEÝREKLEMEKLIK, *iş ady.* Seýreklemek ýagdaýy.

SEÝREKLEMEZLIK, *iş ady.* Aralary açylyşyp başlamazlyk, selçenlemezmlik; azalmazlyk, kemelip başlamazlyk.

SEÝREKLENMEK, *işl., ser. Seýreklemek we Seýrekleşmek.*

SEÝREKLEŞMEK, *işl.* Ýuwaş-ýuwaşdan seýreklemek. *Bu ýerler ön gara baglykdy, indi agaçlary seýrekleşipdir. Gýş düşeli bäre daşarda oýnaýan çagalaryň sesi seýrekleşdi.*

SEÝREKLETMEK, *işl.* Gürlük derejesini peseltmek, selçenletmek. *Jöwenleri seýrekletmek tabşyryldy.* 2. Gelip-gitmesini kemeltmek. *Soňky wagtlarda ol bize gelmesini has-da seýrekletdi.*

SEÝREKLEÝIŞ, *iş ady.* Seýreklemek ýagdaýy.

SEÝREKLÄBERMEK [seýreklä:vermek], *işl.* Seýrekläp başlamak.

SEÝREKLIK, *at.* Gür dällik, selçenlik, arasy açyklyk.

SEZA [seza:] **I**, *at, ser. Seda.* *Ýerden seza çykýar, kyrklardan ses çykmaýar* (“Görogly”). *Hiç haýsyndan seza çykmany* (B. Kerbabaýew).

SEZA [seza:] **II**, *at.* Sylzap agyryň agyry, awy-zerzaw. *Aýaklarym seza.*

SEZEWAR [sezewa:r]: **sezewar bolmak** bir zada uçramak, duçar bolmak, sataşmak. *Pähm ediň, her ýerde bir päli azan Ýowuz musallatga sezewar bolar* (Magtymguly). **Sezewar etmek** bir zada duçar etmek, uçratmak, sataşdyrmak.

SÄGINDIRMEK [sä:ğinnirmek], *işl.* Säginmäge mejbur etmek. *Birden çykan ses ony sägindirdi.*

SÄGINILMEK [sä:ğinilmek], *işl.* Hereket az wagtyk togtadylmak, ýöremän durulmak.

SÄGINIŞ [sä:ğiniş], *iş ady.* Säginmek ýagdaýy.

SÄGINIŞMEK [sä:ğinişmek], *işl.* Birnäçe bolup säginmek. *Nämä säginişip dursuňyz?*

SÄGINME [sä:ğinme], *iş ady.* Säginmek ýagdaýy.

SÄGINMEK [sä:ğinmek], *işl.* 1. Az wagtyk aýak çekmek, ýöremegi az wagtyk togtatmak, durmak. *Ýaşuly gürrüňini şindem dowam etdirjekdi, arman, maşyn soňky duralgada sägindi* (“Edebiýat we sungat”). 2. Aýtjak sözüňi aýdyp bilmän ýaýdanyp durmak. *Ol ilki bada näme jogap berjegini bilmän sägindi.*

SÄGINMEKLIK [sä:ğinmeklik], *iş ady.* Säginmek ýagdaýy.

SÄGINMEZLIK [sä:ğinmezlik], *iş ady.* 1. Az wagtyk säginip durmazlyk. 2. Aýtjak sözüňi ýaýdanman aýtmak. *Okuwçy mugallymyň soraglaryna säginmän jogap berdi.*

SÄGITME [sä:gitme], *at, sazç.* Dutarda ýerine ýetirilýän tilsim (bu kakuwy almak üçin dutarçy barmaklaryny “sägitmek” üçin gerek perdäniň üstünde saklaýar).

SÄHEL, *syp.* Az, köp däl, birneme, ujypsyz, azajyk.

SÄHELÇE, **1.** *syp.* Az-kem, ujypsyzja, birazajyk. *Sähelçe aýbyň bolsa, basyrylyp galjak däl. Sähelçe zat gerek. 2.* Az wagtyň dowamynda. *Sähelçe garaşan bolsaň, menem gelerdim.*

SÄHER, *hal.* Ir ertir, ir bilen, daňdan, gün dogmazynyň ön ýany. *Gije guma ýagyş ýagyp, säheriň howasy biçak arassa şahyranady* (B. Hudaýnazarow). *Säher bilen nirä barýaň?*

SÄHER-SÄHER, *hal.* Ir bilen, säher wagtlary (köp gezek) *Säher-säher şirin saýran torgaýlar, Jöwzaň günortany çöpe busupdyr* (“Edebiýat we sungat”). *Säher-säher turup, gyzlar-gelinler Açan bägüllerne seýle gelerler* (K. Gurbannepesow).

SÄHET, *at. 1.* Türkmenlerde könenen gelyän müneçjimçilik (astrologiýa) düşünjesine görä, ugralyýan tarapda, ýerde ýa-da asmanda ýyldyzyň yokdugyna esaslanlyp, bir işe başlamak, bir ýere ugramak (gelin getirmek, uzak ýola çykmak we ş.m.) üçin amatly diýlip hasaplanýan gün. *Eý, Hemra jan, siziň ýurduňyza hem aýyň, gününň sähedi bilen gidermiz* (“Saýatly – Hemra”). **2.** Oglana dakylýan at.

◇ **Sähet almak** gelin edinjek tarap gyz çykarjak tarap bilen ylalaşyp, olardan toýuň boljak gününü anyklamak. **Sähet bermek** gyzly tarap gelin edinjege gyzy durmuşa çykarjak gününü düzgüne görä anyklap bermek. **Sähet bellemek** gyz çykjak, gelin ediniljek günün sähedini kesgitlemek. *Şu gün oňa mal kesdirip, sähet bellejekdiris* (B. Kerbabaýew).

SÄHETLI, *syp.* Sähedini önünden bellenen (gün hakynda).

◇ **Sähetli gün** tutumly işe başlamak üçin amatly hasaplanýan gün.

SÄHNE, *at.* Akyl-huşy kemli, tentek, samsyk. *Sähne adam saz gadyryn näbilsin?* (Halk aýdymyndan).

SÄHRA [sähra:], *at. 1.* Gurak howaly giden giňişlik, giden giň ýer, gyr. **2.** Gyza dakylýan at.

SÄHRALYK [sähra:lyk], *syp.* Sähra ýer. *Sähralygyň göwnüni açýan arassa howasy bardy.*

SÄKDIRIŞ [sä:kdiriş], *iş ady.* Säkdirmek ýagdaýy.

SÄKDIRME [sä:kdirme], *iş ady.* Säkdirmek ýagdaýy.

SÄKDIRMEK [sä:kdirmek], *işl. 1.* Atyň iki ön aýagyny atdyryp sürmek. *Ballym, atyň säkdirme* (“Türkmen halk döredijiligi”). **2.** Maýyşgak taýagyň bir ujuny ýere bat bilen urup bökdürmek.

SÄKDIRMEKLIK [sä:kdirmeklik], *iş ady.* Säkdirmek ýagdaýy.

SÄM [sä:m], *syp.* Üşügi ýok, çendenäsa sada. *Säm adam.*

SÄMEME [sä:meme], *iş ady.* Sämemek ýagdaýy.

SÄMEMEK [sä:memek], *işl., gepl.d. 1.* Köwsarlap, birde güýjejek ýaly edip, birde-de çala ösmek (ýel, şemal hakynda). ... *Bahar şemaly sämeyär* (A. Gowşudow). **2.** Aýlandyrylyp goýberilen ýaly bolmak, başyň aýlanmak, kelläň bulaşmak.

SÄMEMEKLİK [sä:memeklik], *iş ady.* Sämemek ýagdaýy.

SÄMEŞMEK [sä:meşmek], *işl.* Birnäçe adamyň kellesi sämemek. *Kellämiziň sämeşip duran wagty işläp bilerdikä?!*

SÄMETMEK [sä:metmek], *işl.* Sämemek katdyna ýetirmek. *Kelläni sämedip durar ýaly sen näme oglan-oglanjykmy?*

SÄMEÝIŞ [sä:meýiş], *iş ady.* Sämemek ýagdaýy.

SÄMLİK [sä:mlik], *at.* Türkanalyk, sadalyk. *Ol sämlige salyp, etjegini edip ýör.*

SÄPJEME [sä:pjeme], *iş ady.* Säpjemek ýagdaýy.

SÄPJEMEK [sä:pjemek], *işl.* Batly gitmek (at, düýe we ş.m. hakynda). *Al ýorga noburyň boýundaky ýola düşdi-de, säpjäp ugrady* (B. Kerbabaýew).

SÄPJEMEKLİK [sä:pjemeklik], *iş ady.* Säpjemek ýagdaýy.

SÄPJETMEK [sä:pjetmek], *işl.* Batly gider ýaly etmek, ulagy batly sürmek (at,düýe hakynda). *Ynha, ol bärden ýabysyny säpjedip barýar* (G. Kulyýew). *Çolugymyz Sähet gök bugurçyny onuň garaba-garaba yzyndan säpjedip ugrady* (B. Annageldiýew).

SÄPJEÝIŞ [sä:pjeýiş], *iş ady.* Säpjemek ýagdaýy.

SÄPJÄBERMEK [sä:pjä:vermek], *işl.* Batly gidibermek, säpjäp başlamak.

SÄW [sä:w], *at.* Saý-sebäp, sebäp. *Otur-da çay iç, indi bir säw bilen gelipsiň* (A. Durdyýew).

SÄWLİK [sä:wlük], *at.* Ýalňyşlyk, atanlyk. *Mert ýigit säwlikde ýykylan ýigidiň üstüni basmaz* (“Görogly”).

SI [si:], *sazç.* “Do” bilen başlanýan saz gammasyndaky yedinji ses we şol sesi aňladýan nota belgisi.

SIGAR [siğa:r], *at.* Naýça şekilinde biri-biriniň daşyna berk togarlanan we çekmek üçin ulanylýan temmäki ýapraklary.

SIGARET [siğare:t], *at.* Müşdüksiz papiros.

SIGNAL [siğna:l], *at.* Belli bir aralyga haýsydyr bir maglumaty, habary bermek üçin şertli belgi.

SIGNALÇY [siğna:lçy], *at.* Signal beriji adam. *Signalçy matros.*

SIGNALIZASIÝA [siğnalyza:syýa], *at.* Signal beriji enjam. *Ýangyna garşy signalizasiýa oturtmak.*

SIKL [si:kl], *at.* Haýsydyr bir zadyň gutarnykly ösüş aýlawyny emele getirýän özara baglanyşykly

prosesleriň, işleriň, hadysalaryň jemi. *Leksiýalar sikli. Önümçilik sikli.*

SIL [si:l], *at.* Güýçli we köp ýagan ýagşy sebäpli emele gelýän suw akymy. *Geçme namart köprüsinden, goý aparsyn sil seni* (“Myraly”).

SILE [si:le], *at.* Balygnyň bir görnüşi.

SILEWE [si:löwö], *at.* Siliň akabasynda sil suwuna ekilip alynýan bakja ekinleri.

SILINDR [sili:ndir], *at.* 1. Matematikada: gönüburçlugaň öz taraplarynyň biriniň töwereginde aýlanmagy arkaly emele gelýän geometrik şekil. 2. Şeýle şekildäki predmet, zat (mysal üçin, masynyň silindri).

SILKDIRMEK [silikdirmek], *işl.* 1. Silkmek işini ýa-da hereketini başga birine etdirmek. *Çagalary erige mündürüp, onuň şahalaryny silkdiräýmesem, erigini ýygmak maňa kyn düşjek. Gyzyňa un haltasyny silkdiroweri.* 2. Silkmek derejesine ýetirmek. *Sürüji maşynyň silkdirip goýberdi.*

SILKELEME, *iş ady.* Silkelemek ýagdaýy.

SILKELEMEK, *işl.* Yzly-yzyna, gaýta-gaýta silkmek. *Ol semawary silkeläp, külini aýyrdy. Ony bir-iki gezek dözümlü silkeledi.*

SILKELEMEKLIK, *iş ady.* Silkelemek ýagdaýy.

SILKELEMEZLIK, *iş ady.* Bir zady gaýta-gaýta silkemezlik.

SILKELENMEK, *işl.* Dowamly, yzygiderli silklenmek. *Birdenkä onuň güýçli maşyny, Silkelendi degen okuň badyna* (Ç. Aşyrow).

SILKELEŞMEK, *işl.* 1. Silkelemäge kömek etmek. *Olar undan boşan haltalary silkeleşdi.* 2. Birnäçe bolup, bilelikde silkelemek.

SILKELETMEK, *işl.* Silkelemek işini ýa-da hereketini başga birine etdirmek; bir zady silkelemäge mümkinçilik döretmek, ýol bermek.

SILKELEÝIŞ, *iş ady.* Silkelemek ýagdaýy.

SILKELÄBERMEK [silkelä:vermek], *işl.* Silkeläp ugramak; dowamly silkelemek.

SILKEME, *iş ady.* Silkemek ýagdaýy.

SILKEMEK, *işl., gepl.d., ser.* **Silkmek.** *Ýaş nahallary silkeseň döwersiň.*

SILKEMEKLİK, *iş ady.* Silkemek ýagdaýy.

SILKEMEZLIK, *iş ady.* Silkemek hereketini etmezlik.

SILKEŞMEK, *işl.* 1. Silkemäge kömek etmek. 2. Bilelikde silkemek.

SILKETMEK, *işl.* Silkemek işini başga birine etdirmek; silkemäge ýol bermek.

SILKEÝIŞ, *iş ady.* Silkemek ýagdaýy.

SILKÄBERMEK [silkä:vermek], *işl.* Yzygiderli silkeläp başlamak.

SILKIBERMEK [silkivermek], *işl.* Silkip başlamak, silkmek işini dowam etdirmek.

SILKINDIRMEK [silkinirmek], *işl., göç.m.* Gün-güzeranyň gowulaşmagyna kömek etmek, galkyndyrmak.

SILKINIBERMEK [silkinivermek], *işl.* Gün-güzeran, durmuş ýagdaýyň gowulandyrybermek.

SILKINIŞ, *iş ady.* Silkinmek ýagdaýy.

SILKINIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup silkinmek.

SILKINJIREMEK, *işl.* 1. Üst-başyňy silkişdirmek, kakyşdyrmak. 2. Gaharly silkinip, ýeriňden galan bolmak, kakynjyramak. *Birdenkä-de, gyz silkinjiräp, ony güýç bilen iterdi* (“Edebiýat we sungat”). 3. *ser.* **Silkinmek.**

SILKINJIRÄBERMEK [silkinjirä:vermek], *işl.* Gaharly silkinjiräp başlamak.

SILKINMEK, *işl.* 1. Öz bedenini silkmek, titretmek. *At suwdan çykan dessine silkindi.* 2. Direnmek, dag ýaly bolup durmak. *Meniňem silkinip duran doganlarym bolan bolsa bolmaýarmy?! 3. göç.m.* Gurplanmak, özüni tutmak. *Bu ýyl eken ekinlerimiz gowy bolansoň, bizem gowuja silkindik.*

SILKINMEKLIK, *iş ady.* Silkinmek ýagdaýy.

SILKIŞ, *iş ady.* Silkmek ýagdaýy.

SILKIŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe zady silkip çykmak. *Ol eşikleriniň garyny silkişdirdi.*

SILKIŞMEK, *işl.* Köp bolup silkmek, bilelikde silkmek. *Un haltalaryň ununy silkişmek.*

SILKME [silikme] **I**, *iş ady.* Silkmek ýagdaýy.

SILKME [silikme] **II**, 1. *syp.* Burum-burum ösgün tüýli deriden tikilen (telpek hakynda). *Silkme telpek.* 2. Burum-burum ösgün tüýli deriden tikilen telpegin ady. *Ýaşy otuz bäşe baran, Gara silkme bar başynda* (Ç. Aşyrow).

SILKMEK [silikmek], *işl.* 1. Güýç bilen yzly-yzyna itip, iteläp yralamak. *Silkip alma gaçyrmak.* 2. Birden bat bilen özüne tarap dartmak, batly çekmek. *Ol ýaba gözünü alardyp, “haýt” diýip, rişmesini silkdi* (A. Durdýew). 3. Eýläk-beýläk çäykamak, öňe-yza yralamak. *Maşyn birden batly silkdi* (“Edebiýat we sungat”). 4. Keçäni, ýaglygy we ş.m. eliňde galgady, tozanyňy, hapasyny aýyrmak (*ser.* **Kakmak**). *Egin-eşigiňi silkme.*

SILKMEKLİK [silikmeklik], *iş ady.* Silkmek ýagdaýy.

SILLENMEK [si:llenmek], *işl., kön.s.* Sil bolup akmak. *Gözde ýaşy sillener* (Magtymguly).

SILTELEMEK, *işl.* Gaýta-gaýta, yzly-yzyna siltemek.

SILTELMEK, *işl., ser.* **Siltenlemek.**

SILTEME, *iş ady.* Siltemek ýagdaýy.

SILTEMEK, *işl. 1. gepl.d., ser. Silterlemek.* Atyň agzyndaky torbany siltäp aýyrdy (G. Kulyýew). **2.** Iki-baka çäykamak, gaty yramak, silmek. Çarkandak ýol arabanyň üstündäki adamlary silteýärdi. **3.** Eliň bilen bir ýerinden tutup, bat bilen eýläk-beýläk itmek. Ýumruk ýaly çagany beýdip siltäp durmaga utanaňokmy? **4. göç.m.** Ezýet bermek, horlamak. Onuň eline galsaň, siltän ýeri köp bolar.

SILTEMEKLIK, *iş ady.* Siltemek ýagdaýy.

SILTENJIREMEK, *işl.* Gaharly, kineli hereket etmek. Gelin gapyny siltenjiräp ýapyp gitti.

SILTENJIREŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup siltenjiremek.

SILTENJIREÝIŞ, *iş ady.* Siltenjiremek ýagdaýy.

SILTENJIRÄBERMEK [siltenjirä:vermek], *işl.* Gaharly, kineli halda siltenip hereket edip ugramak. Hergiz biriniň diýen zadyna öýkeläp siltenjiräbermegin, giňräk bolgun.

SILTENMEK, *işl. 1.* Durky bilen siltenjiremek. Ol gazap bilen siltendi. **2. ser. Silterlenmek 2.**

SILTERLEME, *iş ady.* Silterlemek ýagdaýy.

SILTERLEMEK, *işl.* Biriniň bir ýerinden pugta tutup, öňe-yza iteklemek, gaýta-gaýta siltemek. Batman onuň golundan tutup, ikibaka silterledi (N. Pomma).

SILTERLEMEKLIK, *iş ady.* Silterlemek ýagdaýy.

SILTERLEMEZLIK, *iş ady.* Silterläp durmazlyk.

SILTERLENMEK, *işl. 1.* Bat bilen siltelmek. **2.** Ezýet berilmek, horlanmak.

SILTERLEŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup bilelikde silterlemek; biri-biriň silterlemek. Özüňizden kiçileri silterleşip durmaňzy bes ediň.

SILTERLETMEK, *işl. 1.* Silterlemäge mümkinçilik bermek, ýol bermek. **2.** Özüňe ezýet berdirmek, özüňi horlatmak.

SILTERLEÝIŞ, *iş ady.* Silterlemek ýagdaýy.

SILTERLÄBERMEK [silterlä:vermek], *işl.* Silterläp ugramak. Az zat üçin birini silterläbermek bolarmy?

SILTEŞDIRMEK, *işl.* Baryny bir ýanyndan siltäp çykamak.

SILTEŞMEK, *işl.* Bir-biriň siltemek.

SILTETMEK, *işl.* Biriniň siltemegine ýol bermek, mümkinçilik döretmek. Men seni siltedip bilmerin.

SILTEÝIŞ, *iş ady.* Siltemek ýagdaýy.

SILTÄBERMEK [siltä:vermek], *işl.* Siltäp ugramak; dowamly siltemek. Sen-men ýok, ony siltäberdi.

SIM [si:m] **I**, *at, k.d.* Kümüş. Saçbagyň ujunyň simdir işmesi (Magtymguly).

SIM [si:m] **II**, *at.* Dürli ýogynlykda çybyk görnüşli metal önüm.

SIMAGAÇ [si:mağaç], *at, gepl.d.* Tok, telefon simlerini geçirmek üçin dikilen pürs.

SIMAP [si:ma:p], *at.* Kümüş reňkli suwuk metal, himiki element. Perwana ot görse, jan biýr, aýrylmaz, Simap gyzyl tapsa, meges bal tapsa (Magtymguly). Kümüş zäge mätäç, altyna simap (Mollanepes).

SIMKEŞ [si:mkeş], *at. zergärç. s.* Zergäriň kümüşi süymek üçin ulanylan ululy-kiçili köp deşikli ýasy guraly.

SIMLEME [si:mleme], *iş ady.* Simlemek ýagdaýy.

SIMLEMEK [si:mlemek] **I**, *işl.* Bir zady sim bilen berkitmek, sim orap daňmak.

SIMLEMEK [si:mlemek] **II**, *işl.* Azyp iriňlemek, azyp beterlemek (ýara, baş, diş we ş.m. hakynda). Ýara simläpdir.

SIMLEMEKLIK [si:mlemeklik] **I**, *iş ady.* Simlemek ýagdaýy.

SIMLEMEKLIK [si:mlemeklik] **II**, *iş ady.* Simlemek, azmak ýagdaýy.

SIMLEMEZLIK [si:mlemezlik] **I**, *iş ady.* Bir zady sim bilen berkitmezlik.

SIMLEMEZLIK [si:mlemezlik] **II**, *iş ady.* Azyp iriňlemezlik (ýara, baş we ş.m. hakynda). Dişiň simlemezligini isleseň, ýyly saklamaly.

SIMLEŞMEK [si:mleşmek], *işl.* Sim orap daňşmak.

SIMLETMEK [si:mletmek], *işl.* Azdyryp iriňletmek. Aýna dişini simledipdir.

SIMLEÝIŞ [si:mleýiş], *iş ady.* Simlemek ýagdaýy.

SIMLÄBERMEK [si:mlä:vermek], *işl.* Azyp iriňläp başlamak.

SIMTARAŞ [si:mtaraş], *at.* Atyň toýnagyny gymrak üçin ulanylan orak pisint ýiti gural. Atyň toýnagy simtaraş bilen gyrylýar.

SIMWOL [si:mvol], *at.* Belli bir düşünjani, ideýany, obrazy aňlatmak hyzmatyny ýerine ýetirýän nyşan, predmet we ş.m. Türkmen topragynda kemala gelen ahalteke bedewi tebigatda ynsanyň zähmeti, zehini bilen döredilýän güýjüň, sagdynlygyň we gözelligiň simwolydyr (Gurbanguly Berdimuhamedow).

SINTAKSIS [si:ntaksi:s], *at, dil. b. 1.* Grammatikanyň sözlemleriň düzülişini we sözlem içindäki söz düzümlerini öwrenýän bölümi. **2.** Bir dile mahsus bolan sözlemiň gurluşy we sözlemde sözleriň baglanyş ýollary.

SINDIRILMEK, *işl. 1.* İçine, gatyna siňer ýaly edilmek. Indi onuň goýun ýagy siňdirilen, her haýsy üç metr uzynlygynda üç sany ýogyn agajy bardy (B. Seýtäkow). **2. göç.m.** Sarp edilmek, güýç goýulmak. Ol ilki bu küdä siňdirilen zähmeti ölçedi.

SIŇDIRMEK, *isl.* 1. Iýilýän iýmiti aşgazan arkaly özleşdirmek. 2. Bir zadyň içine, gatyna siňer ýaly etmek. 3. Sarp etmek, güýç goýmak, bagyş etmek.

SIŇE: siňe seretmek bir zada dykgat bilen äňetmek, siňňin garamak. **Siňe syn etmek** pugta, içgin synlamak, seretmek. *Ähli hereketine assyrynlyk bilen syn edýärdi* (B. Gurbanow).

SIŇEK, *at.* Ýokanç keseller ýaýradýan iki ganatlyja mör-möjek. *Siňegem öl ýere gonar* (Nakyl).

♦ **Siňek tutjak gurbaga ýaly** aňkaragan, gören zadyna aňkaryp ýören. **Siňekläň it ýaly** ykmanda, öz öýünde oturmagy kyn görýän.

SIŇIBERMEK [siňivermek], *isl.* Kem-kemden siňip başlamak.

SIŇIR, *at.* Beden etiniň birleşdiriji sary çeýe damary. *Gördüm, jan hem “Alla” diýr; Et, siňir, gan içinde* (Magtymguly).

SIŇIRME I, *iş ady.* Siňirmek ýagdaýy.

SIŇIRME II, *at.* Üç sany çyzygyň birleşmesinden emele gelýän ýarty gözenegiň içine gaňyrçakly ýa-da gaňyrçaksyz çyzyjak edilip, hala, çuwala, el işlerine salýnan nagys. *Siňirme salnan tahýa*.

SIŇIRMEK, *isl., ser.* **Siňdirmek I.** *Allaberdi baý: “Meret ol haýatyň hasylyný ine-gana siňirmese gerek” diýdi* (A. Durdyýew).

SIŇIŞ, *iş ady.* Siňmek ýagdaýy.

SIŇIŞMEK, *isl.* 1. Iýilýän iýmit aşgazanda kem-kemden siňmek, özleşmek. *Iýen naharym birneme siňişsin!* 2. Bir zadyň içine, gatyna ýuwaş-ýuwaşdan syzyp geçmek. *Suw siňişdi*.

SIŇLI, *at.* ýerli g. Aýal dogan, uýa, bajy. *Agayunus peri bilen Gülşirin siňlisi haremhanada otyrdy* (“Görögly”).

SIŇME, *iş ady.* Siňmek ýagdaýy.

SIŇMEK, *isl.* 1. Iýilýän iýmit aşgazan arkaly özleşmek. *Iýeniň-içeniň siňmez janyňa, Perwaýsyz gararsyň hany-manyňa* (A. Kekilow). 2. Bir zadyň içine sorulyp geçmek (suwuklyk hakynda). *Oňa bir suw ýygandy welin, güýze çenli siňip ýetişmedi* (“Edebiýat we sungat”). 3. Bir ýa-da köp zadyň içine girip, aralaşyp gitmek, garyşyp gitmek. *Uçar bulutlaryň arasyna siňip gidi*. 4. *göç.m.* Sarp edilmek, harçlanmak. *Bar gazananyň şu oturan jaýymyza siňdi*.

SIŇMEKLIK, *iş ady.* Siňmek ýagdaýy.

SIŇŇIL, *at.* Köplenç, ele çykýan düwürtik şekilli gaty ösüntgi.

SIŇŇIN [siňňi:n], *hal.* 1. Üns bilen, dykgatly, içgin, siňe. *Magtymguly ýaş ýigidiň golundan tutup, ýüzüne siňňin garady-da: – Howlukma, oglum! – diýip maslahat berdi* (G. Kulyýew). 2. Birsydyrgyn, bir

boluşly, yzygiderli, asuda. *Suwuň siňňin akanyndan gork, ýigidiň ýere bakanyndan* (Nakyl).

SIŇŇINLIK [siňňi:nlik], *at.* 1. Dykgatlylyk, üns berijilik, içginlik. *Ol gapdalyndaky tümmege siňňinlik bilen seretdi* (A. Gowşudow). 2. Birsydyrgynlyk, bir boluşlylyk, yzygiderlilik, asudalyk.

SIŇŇITLI [siňňi:tli], *syp.* 1. Aşgazanda ýeňil özleşýän, basym siňip gidýän (iýmit hakynda). *Çaýy naharyň soňundanjyk içseň, endamyňa siňňitli bolýar* (B. Kerbabaýew). 2. Kem-kemden syzyp geçýän (suwuklyk hakynda).

SIŇREN, *at.* Gumda bitýän pürli, ýumşak baldakly, agymtyl-çal reňkli ösümlik.

SIR [si:r] **I**, *at, k.d.* Dok, doýan. *Bu jahanda doýmaz gözüň, sir bolmaz* (Magtymguly).

SIR [si:r] **II**, *at, taryh.* Suw bölünişiginiň 40-dan bir bölegi (bu bölünişik suwdan peýdalanýanlaryň sany köp bolanda ulanylypdyr).

SIRE: sire atmak tarada mata dokalanda, argajy bir mäki bilen atmak, bir mäki bilen dokamak.

SIRIÝALY [si:riýaly], *at, ser.* **Siriýalylar.**

SIRIÝALYLAR [si:riýalylar], *at.* Siriýanyň ýerli ilaty.

SIRKE I, *at.* 1. Nahara sepmek üçin hora üzüm sykylp, turşadylyp alynýan suwuklyk. *Sirke aýdar: Bal menem, Nebit özüň ýag saýar* (Magtymguly). 2. Önümleri, köplenç, aýna gaba salyp ýapmak we ş.m. üçin ulanylýan ýiti turşy tagamly suwuklyk.

SIRKE II, *at.* Hapaçylyk sebäpli adamda döreýän bitniň tohumy, onuň taşlaýan ýumurtgasy. *Bardyr gözöl, sirke basar saçyny, Artmaz-ýuwmaz tabagynyň daşyny* (Magtymguly).

SIRKELEME, *iş ady.* Sirkelemek ýagdaýy.

SIRKELEMEK, *isl.* Saçy sirke basmak, saçda sirke döremek. *Onuň saçy sirkeläpdir*.

SIRKELEMEKLIK, *iş ady.* Sirkelemek ýagdaýy.

SIRKELEMEZLIK, *iş ady.* Saçy sirke basmazlyk, saçda sirke döremezlik.

SIRKELETMEK, *isl.* Saçyňy sirkä basdyrmak.

SIRKELEÝIŞ, *iş ady.* Sirkelemek ýagdaýy.

SISTEMA [siste:ma], *at.* 1. Haýsydyr bir zadyň, hereketleriň ýerleşişindäki hem-de baglanyşygyndaky belli bir kesgitli tertip. 2. Nämedir bir zadyň guralyşynyň formasy, görnüşi. *Saýlaw sistemasy*. 3. Kanunalaýyk ýerleşen we özara baglanyşykly bölekleriň bitewüligi görnüşinde ýüze çykýan tutuş zat. *Diliň fonetik sistemasy. Diliň grammatik sistemasy. D. I. Mendeleýewiň elementleriň periodik sistemasy*.

♦ **Gün sistemasy** Gün we onuň daşyndan aýlanýan uly planetalar, olaryň hemralary, kometalar hem-de meteorlar.

SIŞENBE [si:şemme], *at.* Hepdäniň ikinji gününüň ady.

SIWILIZASIÝA [siviliza:siýa], *at.* 1. Jemgy-ýetçilik ösüşiniň we maddy-ruhy medeniýetiň ol ýa beýleki sosial-syýasy formasiýa häsiýetli başgançagy. *Türkmenistan gadymy siwilizasiýalaryň mekanydyr.* 2. Häzirki zaman dünýä medeniýeti (*medeniýet* sözünüň “adamzadyň önümçilik, sosial we intellektual babatlarda gazanan üstünlikleriniň jemi” manysynda).

SIÝDIK, *at.* Bökrekler arkaly bölünip, siýdikligiň üsti bilen çykýan suwuklyk, peşew. *Siýdik haltasy.*

◊ **Siýdik siňdiren gara keçe** özüne aýdylýan igençlere, käýinçlere ýagşydan-ýamandan gaýtargy bermän, giňlik edip bilýän, olary özüne siňdirip bilýän (adam).

SIÝDIKLIK, *at.* Siýdik ýygnaýan haltajyk, peşew haltasy. *Düýe çaly bagyr agyrma keselini we siýdiklik hem-de jyns agzalarynyň kesellerini bejermek üçin hem oňat dermandyr* (M. Abdyllyýew).

SIÝMEK, *işl., ser.* **Buşukmak.**

SIZ, 1. Ikinji şahsyň köplügiň görkezýän at çalyşmasy. 2. Birnäçe adama ýüzlenilende, birine ýüzlenende bolsa hormat goýlup ulanylýan söz.

SIZLIK, *syp.* 1. Siz bilen baglanyşykly, size dahylly. *Meniň sizlik bir işim bar.* 2. Gepleýän adamyň ýüzlenilýän adamyň tarapyny tutýandygyny aňladýan söz. *Olaryň hemmesi sizlik boldular.*

SIZIŇÇE, “Siziň pikiriniňize, siziň pikir edişiňize görä” ýaly manyny aňladýan giriş sözi.

SKRIPKA [iskiri:pka], *at.* Dört kirişli, perdesiz, kemeňçe bilen süýkelip çalyňan saz guraly.

SKRIPKAÇY [iskiripkaçy], *at.* Skripka çalyňan sazanda.

SLAWÝAN [yslawýa:n], *at, ser.* **Slawýanlar.**

SLAWÝANLAR [yslawýa:nlar], *at.* Rus, ukrain, belorus we beýleki halklaryň ata-babalary.

SLOWAK [yslaw:a:k], *at, ser.* **Slowaklar.**

SLOWAKLAR [yslaw:a:klar], *at.* Slowakiýanyň esasy ilatyny düzýän slawýan halky.

SLOWEN [slove:n], *at, ser.* **Slowenler.**

SLOWENLER [slove:nler], *at.* Sloweniýanyň esasy ilatyny düzýän slawýan halky.

SOGAN [soğon], *at.* Ýaşy gök hem uzyn, düýbi togalak, iýilýän aý gök ekin. *Oňa biraz duz atylsa, Sogan, gara burç gatylsa, Iýip-iýip doýmarsyň* (R. Seýidow).

◊ **Sogan soýan ýaly soýmak** her hili ýol bilen biriniň köp zadyny almak.

SOGANÇY [soğonçy], *at.* 1. Ýörite sogan ekýän ýa-da satýan adam. *Siziň ýaly giýewisi bolsa, Abdykerim sogançynyň başy asmana ýeter* (B. Seýtäkow). 2. Sogan iýmegi gowy görýän adam.

SOGAP [soğa:p], *at.* 1. Dogrulyk, dürslük. 2. Biri barada dogry iş hem-de hereket etmek, ýagşylyk. *Ýetime, ýesire garaşyk etmek sogapdyr.* 3. *gepl.d.* Eden ýagşylygyň üçin hudaý tarapyndan özüňe edilýän hormat-sylag. *Ýagşylyk edip, sogap gazanmak.*

◊ **Sogap iş etmek** oňlanylýan iş edip, sogap gazanmak.

SOGDURMAK [so:ğdurmak] **I**, *işl.* 1. Bogunlary, sesleri uzyn çekip, süýndürip, sokduryp geplemek, sozup aýtmak. *Jarçy sesini uzyn sogduryp, ala ýabysyny seňkildedip geçip gitdi* (A. Gowşudow). 2. Dowamly uzyn ses çykarmak.

SOGDURMAK [so:ğdurmok] **II**, *işl.* Sogup damar ýaly etmek, sogmak derejesine ýetirmek (goýy zat hakynda).

SOGDURMAKLYK [so:ğdurmokluk], *iş ady.* Sogdurmak ýagdaýy.

SOGLUŞ [soğluş], *iş ady.* Sogulmak ýagdaýy.

SOGMA [so:ğmo], *iş ady.* Sogmak ýagdaýy.

SOGMAK [so:ğmok], *işl.* 1. Süýgüp, sozulyp dammak, çalarak akmak (goýy zat hakynda). *Çemçeden bal sogup akýardy.* 2. Gözüni-gaşyny gerip, durky bilen emäý bilen hereketlenmek, süýnüp-sarkmak. *Bezemen gelin dünýäde özünden başga adam bardyr öýtmän, ýol bilen sogup barýardy.* 3. Yzly-yzyna tirkeşip süýnüp gitmek. *Köçelerden maşynlar sogup barýar.*

SOGMAKLYK [so:ğmokluk] **I**, *iş ady.* Sogmak ýagdaýy.

SOGRUBERMEK [soğruvermek], *işl.* Bir ýanyndan sogrup başlamak, sogrup ugramak; dowamly sogurmak.

SOGRULMAK [soğrulumok], *işl.* 1. Kakylan çüý, gazyk, dikilen ýa-da gögerip oturan agaç goparylyp aýrylmak, çekilip çykarylmal. *Birdenkä ýokardaky gazyk sogrudy* (N. Jumaýew). 2. *göç.m.* Adamlaryň içinden saýlanyp çykamak. *Ol köp atlynyň içinden sogrulyp, biziň yzymyzdan kowýar* (“Görögly”). 3. *gepl.d.* Dem almasy galmak, jany çykamak, ölmek.

◊ **Demi sogrulmak** ölmek. *Garry atasy: “Demim sogrulýança bedeberrewlige ýol bermen diýdi.*

SOGRUŞ [soğruş], *iş ady.* Sogurmak ýagdaýy.

SOGRUŞMAK [soğruşmok], *işl.* 1. Sogurmaga kömekleşmek. *Oňa ýere dikilen agajy sogruşdym.* 2. Birnäçe adam bolup sogurmak. *Adamlar guran agaçlary sogruşyp ýördüler.*

SOGUBERMEK [so:ğuvermek], *işl.* Süýgüp damybermek, çalarak akybermek (goýy zat hakynda).

SOGULJAN [soğulja:n], *at.* Adamyň we haýwanyň içegeleriniň içinde emele gelýän ýasy uzyn gurçuk.

SOGULMA [soğulmo], *iş ady.* Sogulmak ýagdaýy.

SOGULMAK [soğulmok], *işl.* 1. Suwy çekilmek, suwy azalmak (guýy, akar, çeşme we ş.m. hakynda). *Akar suwlar soguldy, Çöl ýerler guýa döndi* (Magtymguly). 2. İçine ýylan ýa-da başga bir hapa düşen guýynyň suwuny çekip çykarmak. *Guýynyň suwuny sogulmak.* 3. Süýdi çekilmek, azalmak (sagylýan mal hakynda). 4. Bir zat sebäpli eti-gany çekilmek, gitmek, horlanmak (köplenç, beden agzasy hakynda).

SOGULMAKLYK [soğulmokluk], *iş ady.* Sogulmak ýagdaýy.

SOGURMA [soğurmo], *iş ady.* Sogurmak ýagdaýy.

SOGURMAK [soğurmok], *işl.* Kakylan çüýi, gazygy, dikilen ýa-da gögerip oturan agajy goparyp aýyrmak, çekip çykarmak; bir zadyň içinden çekip almak. *Şu hanany soguraýsam, onsoň bu düýp gowaçanyň menden armany ýok* (A. Durdyýew).

SOGURMAKLYK [soğurmokluk], *iş ady.* Sogurmak ýagdaýy.

SOGURMAZLYK [soğurmozluk], *iş ady.* Dartyp goparmazlyk, çekip çykarmazlyk, çekip almazlyk.

SOGURTMAK [soğurtmok], *işl.* Sogurmak işini başga birine etdirmek; sogurmaga ýol bermek. *Şol gazygy maňa sogurtsana.*

SOGUŞ [so:ğuş], *iş ady.* Sogmak ýagdaýy.

SOGUŞMAK [so:ğuşmok], *işl.* 1. Birnäçe zatlaryň sogmagy, damyp durmagy. *Kak serlen süýji gawun dilimleriniň şiresi soguşyp durdy.* 2. göç.m. Yzly-yzyna tirkeşip, süýnüp gitmek.

SOJABERMEK [so:ja:vermek], *işl.* Ýadamak, aglamak, alňasap tolgunmak we ş.m. sebäpli çalt-çaltan dem alyp, sojap başlamak.

SOJAMA [so:jomo], *iş ady.* Sojamak ýagdaýy.

SOJAMAK [so:jomok], *işl.* Ýadamak we ş.m. sebäpli demiň demiňe ýetmän, kynlyk bilen dem almak. *Ol özüni lampa oturgyja goýberdi-de, sojap dem aldy* (B. Kerbabaýew).

SOJAMAKLYK [so:jomokluk], *iş ady.* Sojamak ýagdaýy.

SOJAMAZLYK [so:jomozluk], *iş ady.* Sojap dem almazlyk.

SOJAŞMAK [so:joşmok], *işl.* Birnäçe adam sojamak. *Hälden bäre sojaşyp duranlar bir-birine sag eliniň külbikelerini uzadyşyp, “palta gerekmi, gylyç?” edişdiler* (B. Annageldiýew).

SOJATMAK [so:jotmok], *işl.* Sojamaga mejbur etmek, sojamak derejesine ýetirmek. *Şol agyr ýyllar Şekeri çendan sojadýardy* (B. Kerbabaýew).

SOJAÝYŞ [so:joýuş], *iş ady.* Sojamak ýagdaýy.

SOKAK [sokok], *at, köň.s.* Köçe. *Sokakdan tä Harem içre girinçä* (Kutbeddin).

SOKARRYK [sokorruk], *at.* Soganyň tohum berýän baldagy, porruk.

SOKDURMAK [sokdurmok], *işl.* 1. Sokmak işini başga birine etdirmek; saldyrmak. 2. Çakyp zäherini bedenine goýbermegine ýol bermek. *Möýe sokdurmak.* 3. Egnine eşigini, aýagyna köwşüni geýdirmek. *Çagaň aýak ýalaňaç gezip ýör; aýagyna köwşüni sokdyraýsaň bolmaýarmy?*

SOKDURMAK [so:kdurmok], *işl., ser.* **Sogdurmak I.** *Köşejigiň sokduryp bozlaýan näzik sesi gulaga gelýärdi* (A. Gowşudow).

SOKGA [sokgo]: **sokga sormak 1)** zat goýman birden içmek, içip gutarmak. *Sygyr bir bedre suwy sokga sordy.* 2) derrew, çalt, tiz ýere siňip gitmek (suw hakda). *Toprak suwy sokga sordy.*

SOKJABERMEK [sokja:vermek], *işl.* Yzygiderli sokjap emibermek. *Gölejik boşadylanyna mähetdel enesini ysgaşdyrdy-da, işdämenlik bilen sokjaberdi.*

SOKJALABERMEK [sokjola:vermek], *işl.* Çalt-çalt sorup-sorup emibermek; dowamly sokjamak.

SOKJALAMA [sokjolomo], *iş ady.* Sokjalamak ýagdaýy.

SOKJALAMAK [sokjolomok], *işl.* Yzygiderli sokjap emmek.

SOKJALAMAKLYK [sokjolomokluk], *iş ady.* Sokjalamak ýagdaýy.

SOKJALAŞMAK [sokjoloşmok], *işl.* Birden artyk bolup sokjalamak, köp bolup sokjalamak.

SOKJALATMAK [sokjototmok], *işl.* Sokjalap emer ýaly etmek, sokjalap durmagyna ýol bermek.

SOKJALAYYŞ [sokjoloýuş], *iş ady.* Sokjalamak ýagdaýy.

SOKJAMA [sokjomo], *iş ady.* Sokjamak ýagdaýy.

SOKJAMAK [sokjomok], *işl.* Çekeläp emmek. *Köşek düýäň dört emjegindäki el degmedik bol süýtiden sorup, sokjap başlady* (B. Kerbabaýew).

SOKJAMAZLYK [sokjomozluk], *iş ady.* Sokjap emmezlik.

SOKJARMA [sokjormo], *iş ady.* Sokjarmak ýagdaýy.

SOKJARMAK [sokjormok], *işl.* Ýerliksiz ýere sokulyp barmak, her bir zadyň arasyna goşulmak, suwumsyz bolmak. *Jik-jik edip jikjerme, her bir ýere sokjarma* (Halk döredijiliginden).

SOKJARMAKLYK [sokjormokluk], *iş ady.* Sokjarmak ýagdaýy.

SOKJARMAZLYK [sokjormozluk], *iş ady.* Sokjaryp durmazlyk, ýerliksiz ýere sokulmazlyk, her bir zadyň arasyna goşulmazlyk.

SOKJARYBERMEK [sokjoruvermek], *işl.* Sokjaryp başlamak.

SOKJARYLMAK [sokjorulmok], *işl., ser.* **Sokjarmak**.

SOKJARYŞ [sokjoruş], *iş ady.* Sokjarmak ýagdaýy.

SOKJARYŞMAK [sokjoruşmok], *işl.* Birnäçe adam bolup sokjarmak. *Olar sokjaryşyp, öňe çykdylar.*

SOKJAŞMAK [sokjoşmok], *işl.* Bilelikde sokjamak. *Onuň gözi enelerini işdämenlik bilen sokjaşyp duran owlajyklara düşdi.*

SOKJATMAK [sokjotmok], *işl.* Sokjamagyna ýol bermek, emdirmek. *Enesi owlajygyna sokjatydy.*

SOKJAÝYŞ [sokjoýuş], *iş ady.* Sokjamak ýagdaýy.

SOKMA [sokmo] **I**, *iş ady.* **1.** Sokmak ýagdaýy. **2. at.** Gabsalaryň, derwezeleriň içinden sokulyp ýapylýan enjam. *Gapynyň sokmasyny süýşürdiňizmi?*

SOKMA [sokmo] **II**, *at.* Gämni yklatmazlyk üçin hyzmat edýän syryk.

SOKMAK [sokmok] **I**, *işl.* **1.** Bir zady ikinji bir ýere girizmek, salmak. **2.** Teniň bir ýerinden çakyp, zäherini goýbermek (möý hakynda). *Ony möý sokupdyr.* **3. gepl.d.** Aýakgap ýa-da eşik geýmek. *Ol sessiz-üýnsüz turup, çokaýyny aýagyna gowaldaň sokup, daşaryk çykdy* (A. Durdyýew). **4.** Aldap ýaramaz harydyňy satmak, ýelmemek.

SOKMAK [sokmok] **II**, *at, gepl. d.* Uly ýoldan gapdala sowulýan ýoljagaz, ýoda, ýodajyk.

SOKMAKLYK [sokmokluk], *iş ady.* Sokmak ýagdaýy.

SOKMAZLYK [sokmozluk], *iş ady.* Sokmak işini etmezlik.

SOKUBERMEK [sokuvermek], *işl.* Bir zady başga bir zadyň içine girizibermek, salybermek.

SOKUDAŞ [sokuda:ş], *at.* Sokynyň içine salnan zatlary owratmak, döwmek üçin uýy tommaýly süýri daş.

◊ **Sokudaş ýaly bolup oturmak** oturan ýerinden turman oturmak, turup gitmezlik (biriniň turup gitmegi islenen ýagdaýda aýdylýar). *Gidärmikä diýdik weli, asyl giderli däl, gymyldaman, edil sokudaş ýaly bolup otyr.*

SOKULMAK [sokulmok], *işl.* **1.** Bir zadyň içine girizilmek, salynmak. *Deşige agaç sokulypdyr.* **2.** Bir ýere sanjylmak, dürtülme. **3.** Aýakgap ýa-da eşik geýilmek. **4.** Bolgusyz ýere sokulyp barmak, goşulmasyz zada goşulmak, islenmeýän ýeriňe girmek. **5.** Golaý barmak, golaý oturmak, golaý durmak. *Beýdip sokulyp oturma-da, yzrak süýş.*

◊ **Öýe sokulyp oturmak** öýden çykman oturmak. *Haçan görseň, öýe sokulyp oturandyr, adam diýeniň daşarygam çykmaýly bolar-a.*

SOKULYK [sokuluk], *syp.* Soky etmek üçin niýetlenen (ýogyn, gysga agaç). *Bu töwerekde sokulyk söwüdem-ä ýok* (A. Gowşudow).

◊ **Sokulyk agaç ýaly** ýogynndan gelen gysgajyk, keltejik. *Munuň ýanynda bolsa sokulyk kesilen agaç ýaly bir aýal bar* (A. Durdyýew).

SOKUR, *syp.* Göz almasy, göz mäzi aýrylan. *Yhlas bilen aglasaň, sokur gözden ýaş çykar* (Nakyl).

SOKURLYK [sokurluk], *at.* Sokur körlük. *Sokurlyk körlükden hem başga, adamyň gelşigini gaçyrýar.*

SOKUŞ, *iş ady.* Sokmak ýagdaýy.

SOKUŞDYRMAK [sokuşdurmok], *işl.* Çem gelen ýere sokmak, sokup çykamak.

SOKUŞMAK [sokuşmok], *işl.* Sokmaga kömek etmek.

SOKY, *at.* İçinde galla we ş.m. zat owradar, döwer ýaly içi köwölüp aýrylan, köplenç, agaçdan, demirden, misden ýasalan hojalyk enjamy. *Onuň içinde hem ýogyn söwütdeň ýasalan ullakan soky oturdypdyr* (A. Gowşudow). *Eleğ diläp, soky diläp, Iş-pişeden sypyndygy, Mamşlara baran bordy* (K. Gurbannepesow).

◊ **Soka salnan ýaly bolmak** endam-janyň kül-uşak bolup agyrmak, mynçgalanan ýaly bolmak. *Bütün endamym soka salnyp ýenjilen ýalydy* (B. Seýtäkow).

SOL [so:l], *at.* Sagyň garşy tarapy, çep. *Ýüz ýaşayyp düşseň ajal eline, Sagyňdan soluňa bakança bolmaz* (Magtymguly).

SOL [so:l], *sazç.* “Do” bilen başlanýan saz gam-masynda başynjy ses we şol sesi aňladýan nota belgisi.

SOLAGAN [soloğon], *syp.* **1.** Reňki tiz solýan, tiz öçýän. *Solagan mata.* **2.** Gyzgyn howanyň täsiri bilen basym terligini ýitirýän, sülleregen. *Solagan gül. Solagan ýaprak.*

SOLAGRAK [soloğra:k], *syp.* Adatdakydan az-kem reňki öçügräk. *Reňki solagrak mata.*

SOLAK [solok], *syp.* **2.** Öçük reňkli, açyk reňkli däl. *Daşyna solak, gyzyl gülli çit çekilen galyň kitap ellerine sallam berip dur* (N. Saryhanow).

SOLAŇKYRLAMAK [soloňkurlomok], *işl.* Reňki gitmäge, öçmäge, süllermäge golaýlamak.

SOLAŇLAMAK [soloňlomok], *işl., ser.* **Solaňkyrlamak.**

SOLDURMAK [sollurmok], *işl.* **1.** Reňki solar ýaly etmek. *Gurjak diýdi: – Göz ýaşı Köýnegimi soldurar* (A. Kowusow). **2.** Terligini gaçyrmak, süllertmek, guratmak (ösümlik, gök-önüm hakynda).

SOLDURMAZLYK [sollurmozluk], *iş ady.* Reňkini soldurmazlyk, horlamazlyk.

SOLGUN [solğun], *syp.* Öçügsi görinýän, soluk, öçügsi. *Solgun mata. Ýüzi solgun.*

SOLGUNLYK [solğunluk], *at.* Reňki öçügsilik, öçük reňkililik, solaklyk. *Howpły bir zat ýadyna gelen ýaly, ýüzünde solgunlyk göründi* (B. Kerbabaýew).

SOLGUNRAK [solğunura:k], *syp.* Reňki öçügsiräk.

SOLMA [solmo], *iş ady.* Solmak ýagdaýy. *Sa-pagyn dan ýolnan gül derrew solma bilen boluberýär.*

SOLMAK [solmok], *işl.* 1. Reňki gitmek, reňki öçmek. *Şol matanyň solýandygyny ýa-da solma-ýandygyny barlap görmek gerek.* 2. Terligi gaçmak, süllermek, gurap gitmek (ösümlik, gök-önüm hakynda). *Ýaş agaçlaryň ýapraklary heniz solman, ýaşyl öwürýärdi* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Reňki öçmek, reňki saralmak, gaýgyly görünmek, horlanmak. *Her kim garyp, karzdar bolsa, Dert çekip, solana meňzär* (Zynhary).

♦ **Ýüzi solmak** *ser.* **Ýüz.** Kakasy ýaramaly bäri onuň ýüzi solaýypdyr.

SOLMAKLYK [solmokluk], *iş ady.* Solmak ýagdaýy.

SOLMAZLYK [solmozluk], *iş ady.* Reňki gitmezlik, reňki öçmezlik, terligi gaçmazlyk, süllermezlik, gurap gitmezlik.

SOLTAN [solta:n], *at, taryh.* 1. Ýokary häkimdar, şeýle hem şol baştutanlyga eýe bolan şahs. *Atasynyň bu sözünü kabul edip, Adybeg ýurda soltan boldy* (“Görogly”). 2. *göç.m.* Her bir zadyň iň oňady, seresi, gowusy. *Ähli pasyllaň soltany, Bahar geldi, bahar geldi* (A. Kowusow). 3. Adam ady.

SOLTANLYK [solta:nlyk], *at.* 1. Soltanyň derejesi, ýagdaýy, käri. 2. *taryh.* Başynda soltan durýan ýurt. *Deli türkmenleriniň soltanlygy.*

SOLUBERMEK [soluvermek], *işl.* 1. Dura-bara reňki öçübermek. 2. Terligi gaçybermek, sülleribermek (ösümlik, gök önüm hakynda).

SOLUGRAK [soluğura:k], *syp.* Reňki öçügsi görünýän, ýagty däl. *Solugrak reňk ony gamgyn görkezýär.*

SOLUGYŞ [soluğuş], *iş ady.* Solukmak ýagdaýy.

SOLUGYŞMAK [soluğuşmok], *işl.* Kem-kemden solup başlamak, ýuwaş-ýuwaşdan solmak. *Mülki öňe ýörese-de, onuň ýüregi reňki solugyşan gapynyň aňyrsynda galdy* (“Edebiýat we sungat”).

SOLUK, *syp., ser.* **Solgun.** 3. *göç.m.* Ýarawsyzlyk we ş.m. sebäplere görä, ýüzüniň reňki öçük, solgun, saralan. *Ýüzüň-ä gaty soluk görünýär* (“Edebiýat we sungat”).

SOLUKDYRMAK [solukdurmok]; *işl.* Reňkini kem-kemden soldurmak.

SOLUKLYK [solukluk], *at, ser.* Soluk görnüşli bolmaklyk, solgunlyk.

SOLUKMA [solukmo], *iş ady.* Solukmak ýagdaýy.

SOLUKMAK [solukmok], *işl.* Reňki kem-kemden öçmek, solup başlamak. *Onuň gözeli keşbi barha solugýan ýaly, tebigy dabarasy barha egsilýän ýaly duýulýardy* (G. Kulyýew).

SOLUKMAKLYK [solukmokluk], *iş ady.* Solukmak ýagdaýy.

SOLUŞ, *iş ady.* Solmak ýagdaýy.

SOLUŞMAK [soluşmok], *işl.* 1. Solmaga ýakynlamak, solaňkyrlamak, solaňlamak, solup barmak, reňki öçüşmek. *Gülly ýaglygy solşupdyr.* 2. Terligi gaçyşmak, süllerişmek (ösümlik hakynda).

SOM [so:m], *syp., kön.s.* Tutuş. *Agyr hylgat, müň tütünden şaýlaryn, Seniň süňňüň som gyzlydan eýlärin* (Şabende). *Eje, eger gyzlaryny som gyzyla çümdürüp, iner ýüki şaý-sepi bilen berseler hem sen olara barma* (A. Gowşudow).

♦ **Som kümüş bolup durmak** köpsanly kümüş şaý-seplerini dakynmak. *Üsti-başy som kümüş bolup duran gelin dähedem-dessemläp ýöräp barýardy.*

SOMALAK [somolok], *syp.* Dim-dik bolup somalyp duran, somalyp görünýän. *Bä, ol somalak zatlar nämekä?* (B. Kerbabaýew).

SOMALMA [somolmo], *iş ady.* Somalmak ýagdaýy.

SOMALMAK [somolmok], *işl.* 1. Dik durmak, dikelip durmak. Dim-dik bolup durmak, sömelmek. *Solra iç işikde somalyp duran ýaş ýigide çay getirmegi tabşyrdy* (G. Kulyýew). 2. Çykyp durmak. *Garaňkynyň içinde çatmanyň böwründe somalyp duran zadyň nämedigini saýgarmady.*

SOMALMAZLYK [somolmozluk], *iş ady.* 1. Dik durmazlyk, dikelip durmazlyk, dim-dik bolup durmazlyk, sömelmezlik. *Ýoldaşlarynyň önünde somalmaz ýaly, öz işini wagtynda ýerine ýetirmeli.* 2. Çykyp durmazlyk.

SOMALTMAK [somoltmok], *işl.* Dim-dik edip, dikeldip goýmak, sömeltmek. *Bir burçda hasasyny somaldyp, bir aksakgal otyrdy* (A. Gowşudow).

SOMALYBERMEK [somoluvermek], *işl.* Dim-dik bolup durubermek, sömelibermek. *Näme birden somalyberdiň-le, hany aşak otur.*

SOMALYŞ [somoluş], *iş ady.* Somalmak ýagdaýy.

SOMALYŞMAK [somoluşmok], *işl.* Birnäçe adam ýa-da birden köp taýak, tagta bölegi we ş.m. süýri zatlar somalmak. *Somalýşyp durmaň, işli-işiňiz bilen boluň.*

SOMLABERMEK [so:mla:vermek], *işl.* Somlap baslamak. *Zadyň bolany bilenem, ony somlabermek gelşikli zat däl.*

SOMLAMA [so:mlomo], *iş ady.* Somlamak ýagdaýy.

SOMLAMAK [so:mlomok], *işl.* Eliňdäki zady “ine, gör” diýen manyda öňe tarap uzatmak, hödürlemek.

SOMLAMAKLYK [so:mlomokluk], *iş ady.* Somlamak ýagdaýy.

SOMLAŞMAK [so:mloşmok], *işl.* Bilelikde somlamak, birnäçe bolup somlamak. *Oglanlar ellerindäki taýaklaryny somlaşyp durdular.*

SOMLATMAK [so:mlozmok], *işl.* Somlamaga mümkinçilik bermek; somlap durmaga mejbur etmek. *Olara ellerindäki taýaklaryny somladyp durma-da, kow ýanyndan. Elimdäki zatlary somladyp goýaýdyň-la, gaçyrmankam elimden alsana.*

SOMLAÝYŞ [so:mloýuş], *iş ady.* Somlamak ýagdaýy.

SOMSA [somso], *at.* İçine üwelen et, sogan we ş.m. hurş salnyp bişirilýän gutap. *Düýn ejem tamdyrda somsa bişirdi* (B. Seýtäkow).

SOM-SAÝAK [so:m-saýak], *hal.* Ibirtde-zibirt, bir-biriniň yzyndan pyýada, ulagly we ş.m. gitme. *Gün gijikdi, bazarçylar som-saýak gaýdyşýarlar* (H. Der-ýaýew).

SONA [sono], *at.* 1. Mäkiýan ördek. *Ýaşylbaş sonalar, gazlar garkyldar, Haly harap düşer, köli bolmasa* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Aýal-gyzlara ýüzlenilip aýdylýan hoşamaý söz. 3. Gyza dakylýan at.

SONAR [sonor], *at.* 1. Ülpüldäp oturan bol gök ot. 2. Gök otuň köp ýeri, otly ýer, otluk meýdan.

◊ **Sonaryňy iýdirmek** iň gowy iýmitler berip, hezzet-hormat etmek. *Oňa sonarymy iýdirendirin, o zatlaryň gadyr-gymmaty bolarmyka?*

SONARLABERMEK [sonorla:vermek], *işl.* Sonarlyk ýerde, otluk-suwluk ýerde otlap ýörmek, sonarlap ugramak.

SONARLAMA [sonorlomo], *iş ady.* Sonarlamak ýagdaýy.

SONARLAMAK [sonorlomok], *işl.* Sonarlykda otlap ýörmek. *Olardan has aňyrdä, obanyň çekenesi gök otlukda agyp-dönüp, sonarlap ýördi* (“Edebiýat we sungat”).

SONARLAMAKLYK [sonorlomokluk], *iş ady.* Sonarlamak ýagdaýy.

SONARLAŞMAK [sonorloşmok], *işl.* Sonarlykda otlaşyp ýörmek. *Örüde sonarlaşyp ýören mallar.*

SONARLATMAK [sonorlotmok], *işl.* Sonar ýerde, otluk-suwluk ýerde otlatmak. *Şu ýyl mallary sonarlatmaga ilerik süreliň.*

SONARLAÝYŞ [sonorloýuş], *iş ady.* Sonarlamak ýagdaýy.

SONARLYK [sonorluk], *syp.* Giň otluk ýer. *Sonarlykdan eşidilýär çopanyň şat aýdymy* (B. Hudaýnazarow).

SOŇ, 1. *at.* Bir zadyň gutarýan ýeri; ahyrky netijesi. *Filmiň soňy. Wakanyň soňy näme bilen gutardy?* 2. *at.* Belli bir wagtyň, möwsümiň, paslyň we ş.m. ahyrky pursady. *Gyşyň soňy.* 3. *at.* Harçlanman, satylan, geçmän galan bölegi. *Çaýyň soňy dostuňky* (Aýtgý). *Pulumyň soňuny saňa bermeli boldum.* 4. *hal, ser.* **Soňra.** *Bu zatlaryň gürrüňini soň ederis* (B. Seýtäkow).

◊ **Soňuna çykmak 1)** ahyryna ýetmek. *Üzüm ekilen ýer giden meýdan eken, ýöräp soňuna çykar ýaly däl.* 2) edip gutarmak, ýerine ýetirmek. *Tabşyrylan iş şeýle bir köp, soňuna çykyp bolarmyka diýdirýär.* 3) ýok etmek, aradan aýyrmak. *Yza galaklygyň soňuna çykmak.* **Soňuna sogan ekmek** bir zadyň hemmesini ýok etmek, gutarmak. **Soňuny görüp gelen ýok** bir zadyň soňunyň nähili bolup gutarjagy belli däl. **Soňuny saýmazlyk** soňunyň näme boljagyna seretmän, töwekgellik bilen bir iş etmek, näme bolsa, şol bolsun etmek. **Soňy gelmezlik** tamamlanmazlyk, soňky netijesi belli bolmazlyk. *Ol işiň soňy gelmedi-le?*

SOŇABAKA [soňovaka:], köm.s. Soňky wagtlarda, soň-soňlar, ahyrynda, durdugyça. *Soňabaka ýumruk ötmäge başlady* (“Görogly”).

SOŇALDYSYNDÄ [soňallysynna], *hal.* Belli bir wagtyň soňragynda, soňunda. *Tomsuň soňaldysynda ol dynç almaga gitdi.*

SOŇKUSYGÜN [soňkusuğun], *hal.* Birigünüň soň ýanyndaky gün. *Oýun birigün hem, soňkusyğun hem bolmaly.*

SOŇKY, *hal.* Ahyrky. *Soňky ýagan ýagyş.*

◊ **Soňky wagtlar** soňky döwürde. *Soňky wagtlar oňa ýolda-yzda-da duş gelemek. Soňky ýoluna ugratmak* merhumy jaýlamak, baka ýollamak.

SOŇLABERMEK [soňla:vermek], *işl.* Bir işi ahyryna çenli alyp barybermek, gutarybermek, tamamlabermek. *Indi-hä soňlaberensiň-le ol kitaby.*

SOŇLAMA [soňlomo], 1. *iş ady.* Soňlamak ýagdaýy. 2. *at, gepl.d.* Çeper eseriň pikiriniň, esasan jemlenýän ýeri. *Ol kitabyň soňlamasy gaty tolgundyryjy eken.*

SOŇLAMAK [soňlomok], *işl.* Bir işi ahyryna çenli alyp barmak, gutarmak, tamamlamak (köplenç, söz, gep, gürrüň hakynda). *Ol sözüni soňlady.*

SOŇLAMAKLYK [soňlomokluk], *iş ady.* Soňlamak ýagdaýy.

SOŇLAMAZLYK [soňlomozluk], *iş ady.* Bir işi ahyryna çenli alyp barmazlyk, gutarmazlyk, tamamlamazlyk.

SOŇLANMAK [soňlonmok], *işl.* Ahyryna çenli alyp barmak, gutarylmak, tamamlanmak. *Artyp onuň şöhraty, Ähli ilde ýaňlandy, Ertekimiz soňlandy* (M. Seýidow).

SONLAŞMAK [soňloşmok], *işl.* Biri bilen bilelikde işi, etmeli zady soňa goýmak. *Soňlaşyp durmaly-da, işiň galan bölegini hem edip bolajaly.*

SONLATMAK [soňlotmok], *işl.* Bir işi ahyryna çenli alyp bardyrmak, gutartmak, tamamlatmak.

SOŇLAÝYŞ [soňloýuş], *iş ady.* Soňlamak ýagdaýy.

SOŇRA [soŋro], *hal.* Birnäçe wagt geçenden soň, bir iş bolup gutaransoň, soňunda.

SOŇRAKY [soŋroky], *syp.* Soň bolup geçýän, soň bolýan ýa-da boljak, soňky. *Soňraky edilmeli işleriň aladasyny etmek.*

SOŇ-SOŇLAR [soň-soňlor], *hal.* Hazirki wagtdan köp ýa-da birnäçe wagt geçen soňky wagtlar. *Muny biz soň-soňlar bilip galdyk* (B. Gulow).

SOŇSUZ, *hal.* Soňy bolmadyk, tükeniksiz, çäksiz, gutarnyksyz, yzy üzülmeyän. *Aýsoltan ejesiniň soňsuz mysallaryna takaty ýetmän, onuň sözünü ýene kesdi* (B. Kerbabaýew).

SOŇUNDAN [soňunnon], *hal.* Bolup duran wakanyň yz ýanynda, soňra. *Sen onuň bilen sanaşyp durma, sebäbini soňundan aýdaryn.*

SOŇUSYRA [soňusy:ra], *köm.s.* Bir waka, bir iş bolup geçen badyna, yzysüre.

SOŇUSYRASYNDA [soňusy:rasynna], *hal.* Soň ýanynda. *Gyşyň soňusyrasynda.*

SOPBAÇ [sopboç], *at.* Depesi süýnmek demir başgap. *Nökerler demir sopbaçlaryny ýaldyradyp, naýzalaryny söweşe taýýarlap, oba baka at goýdular* (T. Taganow).

SOPBAŞ, *syp.* 1. Ýeke özi, ýeke, ýalňyz, bir özi. *Ol diňe özüniň sopbaş ýetimligini bilýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Ýatylanda geýilýän telpek, ýatys telpek.

SOP-SOWUK, *syp.* 1. Has sowuk, örän sowuk. *Daşary sop-sowukdy.* 2. *göç.m.* Parhsyz, göwünsiz, mähirsiz.

SOPUÇYLYK [so:puçuluk], *at.* 1. *ser.* **Sopulyk.** 2. Yslam dini ýaýran ýurtlarda VIII asyrdan dörän we ahlak kadalaryny dogry berjaý etmek, ruhuňy päklemek ýaly pikirleri öňe süren ugur, sufizm. *Hoja Ahmet Ýasawy sopuçylyk ideýalaryny ýokary derejä ýetiren şahsyýetdir.*

SOPULYK [so:puluk], *at.* Sopynyň ýagdaýy. *Sopulyk etjek, Soň Mekgä gitjek* (R. Seýidow).

SOPUSYRAMAK [so:pusuromok], *isl.* Sopy bolan bolmak, sopa mahsus häsiýetleri görkezmäge çalyşmak.

SOPY [so:py], *at.* 1. Işana, ahuna, pire dini taýdan gol beren adam. 2. Oglana dakylýan at

SORABERMEK [so:ra:vermek], *isl.* Bir zady bilmek, anyklamak üçin sorap başlamak.

SORAG [so:roğ], *at.* 1. Jogap, düşündiriş talap edilip berilýän sowal. 2. *dil b.* Soragy aňladýan, soragy bildirýän düşünje. *Sorag sözlemi. Sorag çalyşmasy. Sorag belgisi.*

♦ **Sorag etmek** bir zadyň anygyna ýetmek üçin yzygiderli sorag bermek, jogapçydan soraşdyrmak..

SORAGÇY [so:roğçy], *at.* Bir zadyň anygyna ýetmek üçin sorag berýän adam, sülçi. – *Ýeri, seni soragçy goýdularmy? – diýip, ol ýöwselläp ugrady* (A. Durdyýew).

SORAG-IDEĞ [so:roğ-i:değ], *at.* Birini ýa-da bir zady soraşdyryp aňtama, habar tutma, ideme. *Şekeriň başyna nähili iş düşdi diýip, gören-bilenden sorag-ideğ etmelimi?* (B. Kerbabaýew).

SORAG-JOGAP [so:roğ-joğa:p], *at.* Bir zady anyklamak üçin berilýän sorag we alynýan jogap.

SORAGLABERMEK [so:roğla:vermek], *isl.* Soraşdyryp agtarybermek, sorag-ideğ edip gözläbermek.

SORAGLAMA [so:roğlomo], *iş ady.* Soraglamak ýagdaýy.

SORAGLAMAK [so:roğlomok], *isl.* Soraşdyryp agtarmak, sorag-ideğ edip gözlemek, sorag salmak. *Günde biri gelyär seni soraglap* (A. Kekilow).

SORAGLY [so:roğly], *syp.* Soragy, şübhesi bar bolan. *Ol soragly garayys bilen seretdi.*

SORAGNAMA [so:roğna:ma], *at.* Üzüne soraglar ýazylan kagyz.

SORAGSYZ [so:roğsuz], *syp.* 1. Soragy ýok, sorag edilmeyän, jogap soralmaýan, anygyna ýetilmeýän. *Ýaşuly: “Elimden gelyär diýip, edeniňi edibermeli däl, hudaýyň ýanynda soragsyz zat ýokdur” diýdi.*

SORAGSYZ-IDEĞSIZ [so:roğsuz-i:değsiz], *syp.* Soraman-idemän. *Bular ýaly zatlary soragsyz-ideğsiz goýup bolmaz.*

SORALMAK [so:rolmok], *isl.* 1. Bir zady bilmek, anyklamak üçin sorag bermek. *Dogry, menden soralandan, men hem siziň pikiriňizi gaýtaladym* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zat haýys edilmek. *Ýagmyr agadan rugsat sorap, Tarhanyň yzyna düşdi* (G. Kulyýew). 3. Satlyga çykarylan mal, haryt belli bir nyrhdan dilenmek. *Sygryň soralyan jeri öňki çen-çakymdan pesrāk ýaly.*

SORAMA [so:romo], *iş ady.* Soramak ýagdaýy.

SORAMAK [so:romok], *isl.* 1. Bir zady bilmek, anyklamak üçin sowal bermek, sorag bilen yüz tutmak. *Bilmeyän zadyňy bilýän adamdan soramak gerek.* 2. Bir zady haýys etmek. *Rugsat soramak.* 3. Hökümni ýöretmek, agalyk etmek. *Ýurdy sorap oturmak.* 4. Satlyga çykarylan maly, zady dilemek. *Ol maşynyňy näçä sorady.*

SORAMAKLYK [so:romokluk], *iş ady.* Soramak ýagdaýy.

SORAMAZLYK [so:romozluk], *iş ady.* 1. Sorag bermezlik. 2. Haýys etmezlik. 3. Belli bir nyrhdan dilemezlik.

SORANJAŇ [so:ronjoň], *syp.* Sorag beregen, köp sorajan. *Oba adamlary soranjaň bolýar* (N. Saryhanow).

SORANJAŇLYK [so:ronjoňluk], *at.* Sorap köp zady biljek bolmaklyk. *Soňra ol: “Aý, soranjaňlyk hem bir gowy zat däl-de” diýip oýlandy* (Ö. Abdyllyýew).

SORAP-IDEMEK [so:ra:v-i:demek], *isl.* Soraşdyryp aňtamak, gözlemek. *Sorap-idäp, ahyry anygyna ýetdim.*

SORAŞDYRMAK [so:roşdurmok], *işl.* Bir zady birnäçe adamdan sorap çykmak ýa-da köp zat soramak. *Ol demini dürsänden soň, gören-eşiden zatlarymy ýañadandan soraşdyrdy* (Ý. Mämmediyew).

SORAŞMAK [so:roşmok], *işl.* 1. Birnäçe bolup, bilelikde soramak (*soramak* sözüniň 1-nji, 2-nji, 3-nji, 4-nji manylary boýunça). *Biz onuň durmuşy, iş ýagdaýy hakda soraşdyk. Hyrydarlar maşyny pylança soraşyp durdy.* 2. Biri-birinden saglyk-amanlyk soramak. *İki ýaşulyňyň biri beýlekisine salam berdi. Salam berlen onuň salamyňy alandan soň: “Soraşyň!” diýdi. Salam beren: “Sizdendir” diýip, onuň ýüzüne seretdi. Şeýlelik bilen olar kimiň ýaşyňyň uludygyny, kimiňkiň kiçidigini anyklamaga girişdiler.*

SORATMAK [so:rotmok], *işl.* Bir zady bilmek, anyklamak üçin sowal berdirmek.

SORAÝYŞ [so:roýuş], *iş ady.* Soramak ýagdaýy.

SORDURMAK [so:rdurmok], *işl.* 1. Dem arkaly içine çekdirmek. 2. Süýdi sormak arkaly aldyrmak. *Çaga emzikden süýt sordurmak.* 3. Suwuny sorujy nasos arkaly aýyrtmak. *Howzuň suwuny sordurmak.*

SORGUÇ [so:rğuç], *at.* Syýany özüne siňdirýän kagyzy; basgyç. *Ýazyp oturan hatyna daman syýany sorguç bilen sordurdy.*

SORK-SORK, *s.ş. aňl. söz.* Çyban ýaly çykuwly ýara, diş we ş.m. sorkuldap gaty agyranda yzly-yzyna syzylýan, duýulýan azar, agyry.

♦ **Sork-sork etmek ser: Sorkuldamak.** Çyban sork-sork edip agyrýardy.

SORKULDABERMEK [sorkulla:vermek], *işl.* Sorkuldap agyryp başlamak, yzygiderli sorkuldamak. *Onuň kellesi birden sorkuldaberdi.*

SORKULDAMA [sorkullomo], *iş ady.* Sorkuldamak ýagdaýy.

SORKULDAMAK [sorkullomok], *işl.* 1. Sork-sork edip agyrmak (ýara, kelle hakynda). 2. *gepl.d.* Hüňürdäp oturmak.

SORKULDAMAKLYK [sorkullomokluk], *iş ady.* Sorkuldamak ýagdaýy.

SORKULDAŞMAK [sorkulloşmok], *işl.* Sorkuldaly agyrmak, sork-sork edip agyrmak (birnäçe ýara hakynda). *Ýaralarym sorkuldaşyp agyrýar.*

SORKULDAÝYŞ [sorkulloýuş], *iş ady.* Sorkuldamak ýagdaýy.

SORKULDY [sorkully], *at.* Yzaly ýiti agyry (ýara, baş we ş.m. hakynda). *Ýaramyň sorkuldysy ýüregime düşdi.*

SORMA [so:rmo], *iş ady.* Sormak ýagdaýy.

SORMAK [so:rmok] **I**, *işl.* 1. Dem alyp, içine çekmek. *Birki ýola işdämenlik bilen sordy-da, tüssesini bir gapdala üfledi* (“Edebiýat we sungat”). 2. Dodaklary

bilen emzigi gysyşdyryp içine çekmek (emýän çaga hakynda). 3. Çekip özüne siňdirmek. *Suwuň kömegi bilen toprakdan azot, fosfor, kaliý hem başgalary sorup alýar* (A. Gowşudow).

SORMAK [so:rmok] **I**, *işl., ser.* **Soramak.** *Aryflar bar, başa baglap keçeler, İçgin-içgin sorsaň, many seçeler* (Magtymguly).

SORMAKLYK [so:rmokluk], *iş ady.* Sormak ýagdaýy.

SORMAZLYK [so:rmozluk], *iş ady.* Dem alyp, içine çekmezlik.

SORTDURMA [sortdurmo], *iş ady.* Sortdurmak ýagdaýy.

SORT, *at.* 1. Bir zadyň hiliniň derejesini görkeziji. *Almanyň birinji sorty.* 2. Miweleriň, gök we bakja önümleriniň görnüşi. *Gawunyň wahaerman sorty.*

SORTDURMAK [sortdurmok], *işl.* Gaharly ýa-da öýkeli görnüşde ýüzüni sallamak, nägile görnüşde bolmak. *Ol gyzynyň ýüzünü sortduryp duranlygyny görüp, ...gaşlaryny gerdi* (G. Kulyýew).

SORTDURMAKLYK [sortdurmokluk], *iş ady.* Sortdurmak ýagdaýy.

SORTDURYBERMEK [sortduruvermek], *işl.* Öýkeli ýa-da nägile halda ýüzüni sallap oturybermek.

SORTDURYLMAK [sortdurulmok], *işl.* Ýüzüni sortduryp durmak, oturmak. *Näme beýle sortdurylyp dursuň?*

SORTDURYŞ [sortduruş], *iş ady.* Sortdurmak ýagdaýy.

SORTDURYŞMAK [sortduruşmok], *işl.* Birnäçe bolup sortdurmak. *Ýüzüňizi sortduryşyp oturmaň.*

SORTLAMAK [sortlomok], *işl.* 1. Bir zady hiline görä toparlara bölmek. *Pomidorlary sortlap, gapyr-jaklara salmak.* 2. Saýlamak. *Ol tapanyňy iýýänlerden dälidir, her bir zady sortlap iýýändir.*

SORTMA [sortmo], *at.* Goýnuň bir duran ýerinden gymyldaman, bir-birine ýakynrak durmagy bilen ýüze çykýan kesel.

SORUBERMEK [so:ruvermek], *işl.* Bir zady içine, demine dartyp başlamak.

SORUJY [so:rujy], *at.* Howa arkaly sorup alyjy, demine çekiji. *Balyk sorujy turbany çalşyrmaklygy makul bildiler* (Ş. Borjakow).

SORULMAK [so:rulmok], *işl.* Bir zat demine çekilmek, demine dartylmak. *Ol ýer astyndan sorulyp alnýan suwdan emele gelýär* (B. Kerbabaýew).

SORUŞ [so:ruş], *iş ady.* Sormak ýagdaýy.

SORUŞMAK [so:ruşmok], *işl.* Bilelikde sormak.

SOSIAL [sosiýa:l], *syp.* Jemgyýetçilik; durmuşda we jemgyýetde adam gatnaşyklary bilen baglanyşykly. *Haýsydyr bir sosial, syýasy ýa-da ykdysady meseläni*

bir gezekde we hemişelik çözmek synanyşyklary diňe bulam-bujarlyga hem-de durnuksyzlyga getirýär (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

SOSIOLOG [sosiýo:log], *at.* Sosiologiýadan hünärmen.

SOSIOLOGIÝA [sosiýo:logiýa], *at.* Jemgyýetiň tutuşlugyna we aýry-aýry sosial ulgamlaryny düzüň taraplarynyň ösüşiniň we hereket edişiniň kanunalaýyklyklary hakyndaky ylym.

SOWA [sowo], *hal.* Göni üstünden däl, gapdalyndan, golaýyndan, sowaşyk. *Ok sowa geçmek. Ýolumyz sowa düşensoň, habaryňy oňa ýetirip bilmedim.*

SOWABERMEK [sowa:vermek], *işl.* Sowap başlamak, sowap ugramak.

SOWADYJY [sowodujy], *at.* 1. Ululy-kiçili sowadyjy enjam 2. Tiz zaýalanýan önümleri sowuk ýerde saklamak üçin desga. 3. Tiz zaýalanýan önümleri daşamak üçin sowadyjy enjamly awtomobil, beýleki ulag serişdeleri.

SOWAJAN [sowojon], *symp.* Puly köp sowýan, köp harçlaýan, sowagan. *Ol gaty sowajan, elinde pul duranok.*

SOWAL [sowa:l], *at, ser.* Sorag.

SOWALGA [sowolgo] **I**, *at.* Sowmak, harçlamak üçin pul, sowgut.

SOWALGA [sowolgo] **II**, *at.* 1. Haýsy hem bolsa uly ýoldan bir tarapa sowlup gidýän ýol. *Ýol bilen gelýän maşyn sowalga sowuldy.* 2. Möhreden 3-4 m ýokarda mesenäniň suw sowgudy (degirmende).

SOWALGA [sowolgo] **III**, *at.* Esasy meseleden sowulmak üçin delil, bahana. *Ol nähili-de bolsa bir sowalga tapyp, ejesini köşeşdirmelidi* (B. Kerbabaýew).

SOWAL-JOGAP [sowa:l-joğa:p], *at.* Garşylykly berilýän sorag we alynýan jogap. *Şol sowal-jogapdan soň, göwne gelmez bir ýagdaý ýüze çykdy* (B. Kerbabaýew).

SOWAMA [sowomo], *iş ady.* Sowamak ýagdaýy.

SOWAMAK [sowomok], *işl.* 1. Sowuk düşüp başlamak, howanyň gyzygynlyk derejesi aşak düşmek. *Noýabr aýynyň girmegi bilen howa hem birden gaty sowap başlady* (H. Ysmaýyłow). 2. Bir zadyň ýylylyk derejesi aşak düşmek. *Çaý bireýýäm sowapdyr.* 3. *göç.m.* Bir zada bolan höwesiň gaçmak. 4. Ara sowuklyk düşmek. *Ärden gitse ygtybarlar, Sowar ondan dosty-ýarlar* (Magtymguly).

SOWAMAKLYK [sowomokluk], *iş ady.* Sowamak ýagdaýy.

SOWAŇKYRLAMAK [sowoňkurlomok], *işl.* Bir zady sowup gutaryp barmak.

SOWAŞMAK [sowoşmok], *işl.* 1. Kem-kemden sowamak, sowap başlamak. *Azat sowaşan çäýyny*

birbada başyna çekdi (G. Kulyýew). 2. *göç.m.* Bir zada bolan höwesiň gaçyp başlamak, yhlassyz bolup başlamak. *Ol bu işden eýýäm sowaşyp gidipdi.* 3. *göç.m.* Birneme ynjalmak, gaharyň gaçmak, rahatlanmak. *Aýgüliň gyjydyndan ýañyjk sowaşan Nurjahany ejesiniň hüjümi has-da basmarlady* (B. Kerbabaýew).

SOWAŞYK [sowoşuk], *symp.* Biri-birine gabat däl, gabatma-gabat, ugurma-ugur bolmadyk, sowa. *Ol penjireden biraz sowaşyk ýere geçip oturdy.*

♦ **Ýoluň sowaşyk düşmek** ýolda-yzda biri-biriňe gabat gelmezlik.

SOWAT [sowot] **I**, *at.* Okalyp alynýan bilim, okuw, ýazyp-okap bilmeklik. *Altyn gowy gyz, emma sowady azrak* (A. Durdyýew).

♦ **Sowadyny çykmak** okap, ýazyp bilmegi öwrenmek.

SOWAT [sowot] **II**, *at.* Şäht, keýp.

♦ **Sowady açylmak** şahdi açylmak, keýpi kökelmek. *Ol sowady açylyp, gyzykly gürrüňler edip ugrady.*

SOWATDYRMAK [sowotdurmok], *işl.* Sowuk hala getirtmek.

SOWATLY [sowotly], *symp.* Ýazmagy we okamagy öwrenen, ýazyp, okap bilýän, bilimli.

SOWATLYLYK [sowotluluk], *at.* Hatly-sowatly bolmaklyk, sowady barlyk, sowatsyz dällik, ýazyp, okap bilmeklik.

SOWATMAK [sowotmok], *işl.* 1. Gyzgyn zady sowuk etmek, gyzgynlyk derejesini aşaklatmak. *Diýdi: – bagt toýy gutlanýan mahal, Sowatmaň nahary, käseler galsyn* (R. Seýidow).

♦ **Eliňi işden sowatmak** işlemek höwesiňi gaçyrmak (**El: eliň işden sowamak**). *Şeýle ýagdaýdaka Watanyň – Iliň, Niçik bor sowatsaň işiňden eliň?* (A. Kekilow).

SOWATSYZ [sowossuz], *symp.* Okap, ýazyp bilmeýän, hat-sowady bolmadyk, bilimsiz. *Annaguly ýaly sowatsyzlary sowatly etmäge jan edýärdiler* (A. Durdyýew).

SOWATSYZLYK [sowossuzluk], *at.* Ýazyp-okap bilmezlik, hat-sowady ýokluk, hatly-sowatly dällik. *Özüniň sowatsyzlygyny ýok etmek üçin okaýar* (A. Durdyýew).

SOWAÝYŞ [sowoýuş], *iş ady.* Sowamak ýagdaýy.

SOWDURMAK [sowdurmok], *işl.* 1. Bir zady harçlatmak, harçladyp gutarmak. 2. Ugruny-ýoluny üýtgetdirmek.

SOWGA [sowgo]: **sowga almak** garşylamak, öňünden çykmak. *Geldi Ýusup, Ahmet – iki gardaşym, Sowga alyň, gyzlar, agam geledir* (“Ýusup – Ahmet”).

SOWGAT [sowgot], *at.* Birine sylag-hormat üçin ýakyn-uzak ýerden getirilip berilýän zat, peşgeş.

SOWGATLYK [sowğotluk], *syp.* Sowgat üçin niýetlenen. *Sowgatylyk harytlar.*

SOWGUÇ [sowğuç], *at, fiz.* Bir güýji başga tarapa sowýan, başga ugra öwürýän. *Ýyldyrym sowguçlary uly öýlerde gurýarlar.*

SOWGUT [sowğut] **I**, *at, ser.* **Sowalga I, II 2.** *Beýle sowguda, harajada zat çydarmy? (“Görogly”).*

SOWGUT [sowğut] **II**, *at.* Ene ýapdan bir gapdala bölünip aýrylýan, bölünip gidýän ýap. *Sowgudyň suwy pesdi.*

SOWHOZ [savho:z], *at, taryh.* TSSR-de iri döwlet oba hojalyk kärhanasy.

SOWLUŞMAK [sowluşmok], *işl.* **1.** Sowulmaga golaýlaşmak, tamam bolup barmak (iş, waka we ş.m. hakynda). *Olar gelende toý sowluşypdy.* **2.** Öňünden aýrylyşyp ýol bermek, iki tarapa çekilişmek.

SOWMA [sowmo] **I**, *iş ady.* Sowmak ýagdaýy.

SOWMA [sowmo] **II**, *at.* Sil suwuny belli bir ugra gönükdirmek üçin çekilýän ýap.

SOWMAK [sowmok], *işl.* **1.** Sürýän ulagyňy başga tarapa öwürmek, barýan ugruňy üýtgetmek. *Maşyny çepe sowdy.* **2.** Puly harçlap gutarmak. *Düşenje pullary sowdum.* **3.** Guralýan çäräni, toýy, sadakany we ş.m. geçirmek, geçirip bolmak, geçirip dynmak. *Toýy gowy sowduňyzmy?*

SOWMAKLYK [sowmokluk], *iş ady.* Sowmak ýagdaýy.

SOWMAZLYK [sowmozluk], *iş ady.* Sowmak işini, hereketini etmezlik. *Maşynyny sowman, göni gitdi. Pullary sowman sakladym. Entek toýy sowamok.*

SOWRUBERMEK [sowruvermek], *işl.* Sowrup ugramak; sowurmak işini dowam etdirmek. *Harmany elime çarşak alyp sowruberdim. Eliňe düşen puly ýerliksiz sowrubermek bolarmy?*

SOWRULMAK [sowrulumok], *işl.* **1.** Ýele berlip hapasy aýrylmak. **2.** *göç.m.* Biderek sowulmak, bisarpa tutulmak, tygşysyz harçlanmak

SOWRUŞ, *iş ady.* Sowurmak ýagdaýy.

SOWRUŞDYRMAK [sowruşdurmok], *işl.* Hemmesini sowrup çykmak.

SOWRUŞMAK [sowruşmok], *işl.* **1.** Sowurmaga kömek etmek. **2.** Bilelikde sowurmak. *Ikisi iki ýerden bugdaýyň jaryny sowruşyp durdular.*

SOWSANY [sowsony], *at, dokm.* Erşi başaşa gyzyl we gara sapak bilen ýüwürdilýän, argajy iki gyzyly we iki gara sapagy gezekleşdirip kakmak arkaly dokalýan köýneklik mata.

SOWUBERMEK [sowuvermek], *işl.* Sowup ugramak, sowmagy dowam etdirmek, dowamly sowmak. *Pullary gerek wagty sowuber. Maşyn süreňde öňünden çarkandak çyksa, ýoluň tekizräk ýerine sowuber.*

SOWUK, *syp.* **1.** *at.* Howanyň pes temperaturasy. *Sowukdan ýaña titremek.* **2.** *at.* Pes temperaturaly howa. *Sowukda işlemek. Sowuga çydamly adam.* **3. *syp.* Pes ýa-da ortaça pes gyrgyznykdaky. *Sowuk çay. Sowuk suw. Sowuk çorba.* **4.** *syp., göç.m.* Parhsyz, perwaýsyz, mähirsiz, yhlassyz. *Ol bagşy bilen sowuk salamlaşdy (“Edebiýat we sungat”). Sowuk garayş.***

◇ **Sowuga daňlyp durmak** sowukda üşäp durmak. *Näme, sowuga daňlyp dursuň, öýe girseň bolmaýarmy?*

Sowuk urmak 1) howanyň gaty sowamagy sebäpli ösümlikleriň, ekinleriň ösüşi kesilmek. *Ýapraklary sowuk urupdyr.* **2)** üşäp dümewlemek, nähoşlamak, sowuklamak. *Ony sowuk urupdy.* **Sowuk uruş** döwletler arasyndaky ikitaraplaýyn duşmançylykly, barlyşyksyz syýasat. **Sowuk ýarag** garpyşma söweşlerde ulanylýan kesýän, çapýan, sünjülýän ýarag. **Sowuk dem almak** hasrat çekmek. **Sowuk uran palaç ýaly** ysgynsyz, sagdynlygy giden.

SOWUKGANLY [sowukga:nly], *syp.* Giň göwrümlü, parsatly, gyssanmaýan, howlukmaýan. *Sowukganly bolup, ýüregiňi ýerinde saklamak gerek (“Görogly”).*

SOWUKGANLYLYK [sowukga:nlylyk], *at.* Giň göwrümlilik, parsatlylyk.

SOWUKLAMA [sowuklomo], **1.** *iş ady.* Sowuklamak ýagdaýy. **2.** *at.* Sowuk degmegi sebäpli ýüze çykýan näsaglama ýoňy. *Lukman oňa sowuklamaň dermanyny berdi.*

SOWUKLAMAK [sowuklomok], *işl.* Sowuk degip näsaglamak, nähoşlamak. *Bir sagat daşarda oturyp, mazalyja sowuklapdyryn.*

SOWUKLAMAKLYK [sowuklomokluk], *iş ady.* Sowuklamak ýagdaýy.

SOWUKLAMAZLYK [sowuklomozluk], *iş ady.* Sowuk urmagy sebäpli näsaglamazlyk.

SOWUKLATMAK [sowuklotmok], *işl.* Sowuklap näsaglamak derejesine ýetirmek, sowuklamagyna ýol bermek. *Habardar bol, suw ýaly çagany sowukladarsyň.*

SOWUKLAÝYŞ [sowukloýus], *iş ady.* Sowuklamak ýagdaýy.

SOWUKLYK [sowukluk], *at.* **1.** Sowuk howa, sowuk bolmaklyk (*ser.* **Sowuk 1**). *Howanyň sowuklygy meýdan işlerinde işleýänlere her hili kynçylyklar döredýärdi.* **2.** *göç.m.* Perwaýsyzlyk, parhsyzlyk, mähirsizlik, yhlassyzlyk. *Onuň sowuklyk bilen ýylgyryşy myhmana ýaramady.* **3.** *göç.m.* Adamlar arasyna düşýän öýke-kine, göwün galma. *Ara az-kem sowuklyk düşdi, Ondan soň köp wagt geçdi (Ç. Aşyrow).*

◇ **Sowuklyk etmek** bolmalysyndan birneme sowuk bolmak. *Ýenjilýän demir birneme sowuklyk edýärdi.*

SOWUK-SALA [sowuk-sala:], *syp.* Gyzyklanman, perwaýsyz, parhsyz. *Işe sowuk-sala çemeleşmek bolmaz.*

SOWUK-SALALYK [sowuk-sala:lyk], *at.* Sowuk-sala halda bolmaklyk, perwaýsyzlyk, parhsyzlyk.

SOWULMAK [sowulmok], *işl.* 1. Sürulýän ulag başga tarapa öwrülme, barylýan ugur üýtgedilmek. *Maşyn saga sowuldy.* 2. Pullar harçlanyp gutarylmak. *Pullaryň hemmesi sowulupdyr.* 3. Guralýan çäre, toý, sadaka we ş.m. geçirilmek, geçirilip dynylmak. *Toý sowuldy.*

♦ **Howul bela, howul bela! Üstümizden sowul, bela!** Köplenç, gara tüweleý gelende aýallar tarapyndan aýdylýan aňlatma.

SOWULMAZLYK [sowulmozluk], *iş ady.* Ýoluň-ugruň üýtgetmezlik. *Şu ýol bilen hiç tarapa sowulman gidiber.*

SOWUNMAK [sowunmok], *işl.* Özüň üçin sowmak, özüňe harçlamak.

SOWURGYN [sowurğun], *at.* Güýçli aýazly şemal, ýel, syrgyn. *Köwsarlap urýan sowurgyn ussanyň ýüzünü ýalaýardy* (B. Kerbabaýew).

SOWUP-SOWURTLAMAK [sowup-sowurtlomok], *işl., gepl.d.* Biderek sowmak. *Kakaň gazanan pullaryny sowup-sowurtlap ýörme!*

SOWURMA [sowurmo], *iş ady.* Sowurmak ýagdaýy.

SOWURMAK [sowurmok], *işl.* 1. Ýeliň ygyna berip hapadan arassalamak (galla we ş. m. hakynda). *Bugdaý sowurmak.* 2. Ownuk, külke zatlary ýaýraň halda sepmek. *Bir gysym gum alyp, onuň üstüne sowurdy.* 3. *göç.m.* Puly dereksiz sowmak, biderek harçlamak. *Gazanjyňy saga-sola sowurmak.*

SOWURMAKLYK [sowurmokluk], *iş ady.* Sowurmak işi.

SOWURMAZLYK [sowurmозluk], *iş ady.* Sowurmak işini amal etmezlik.

SOWURTMAK [sowurtmok], *işl.* Sowurmak işini başga birine etdirmek; sowurmagyna ýol bermek. *Pullaryňy saga-sola sowurdyp ýörme-de, gowusy, ogluňa haý diýäý.*

SOWUŞ, *iş ady.* Sowmak ýagdaýy.

SOWUŞMAK [sowuşmok], *işl.* 1. Sowmaga kömek etmek. *Pulumy sowuşmaga kömekçi gerek däl, pul bolsa, özüm bir zat ederin.* 2. Bilelikde sowmak (sowmak işliginden soň ýörmek işligi getirilip ulanylýar). *Sowuşyp ýörmek.*

SOWUT, *at. kön.s.* Uruşda sowuk ýaragdan goranmak üçin geýilýän demir tor köýnek. *Ine, altyn ýakaly sowut, galkan, şemşer, aýpalta, tylla desseli gazma we başga şuna meňzeş ýaraglar* (“Görogly”). *Batyr bolan geýer sowut* (“Şasenem – Garyp”).

SOWUTGYÇ [sowutguç], *at.* Azyk önümlerini sowatmak, doňdurmak, zaýalaman saklamak üçin tehniki enjam.

SOÝ, *at. kön.s.* 1. Asyl, özen. *Ol Aýşa, Fatma soýdyr.* (“Kitaby dödem Gorkut”). 2. Urug, tire. *Her kimiň öz öýi, öz soýy* (Nakyl).

SOÝDURMAK [soýdurmok], *işl.* 1. Gabygyny aýyrtmak. *Agajyň gabygyny soýdurmak.* 2. Teniň, bedeniň sypjyrtmak, ýaratlamak. *Gazyga büdräp, dyzyny soýdurdy.* 3. Mal öldürtmek. 4. *göç.m.* Aldap, talap biriniň zadyny aldyrtmak, talatmak.

SOÝKA [soýko], *at. gepl.d.* Geýilýän egin-eşik. *Ol köne soýkasyny çykardy.*

SOÝMA [soýmo], *iş ady.* Soýmak ýagdaýy.

SOÝMAK [soýmok], *işl.* 1. Daşynyň derisini, gabygyny aýyrmak. *Deri soýmak.* 2. Bedeniň, teniň bir ýerini sypjyrmak, ýaralamak, hamynyň bir bölek ýerini goparmak. 3. Mal öldürmek. *Goýun soýmak.* 4. *göç.m.* Talap, aldap biriniň ýanyndaky puluny, gymmatly zatlaryny almak.

SOÝMAKLYK [soýmokluk], *iş ady.* Soýmak ýagdaýy.

SOÝMAZLYK [soýmozluk], *iş ady.* Soýmak işini ýerine ýetirmezlik.

SOÝNAK [soýnok], *at.* Esasan, eňsiniň gyrasyna, hala, el işlerine salynýan, garşylyklaýyn goýulýan iki sany “T” harpyna meňzeş nagyş. *Gyzlykda gyýak bilmedik eňside soýnak bilmez* (Nakyl).

SOÝUBERMEK [soýuvermek], *işl.* Soýup başlamak.

SOÝUK, *syp.* Daşy, gabygy soýlup aýrylan, soýlan. *Gabygy soýuk taýak.*

SOÝUK-SOÝUK, *syp.* Köp ýeriniň hamy bölek-bölek soýlan. *Güne ýanan ýüzi soýuk-soýukdy.*

SOÝULMAK [soýulmok], *işl.* 1. Daşynyň derisi, gabygy aýrylmak. *Deri soýulmak. Sogan soýulmak.* 2. Bedeniň, teniň bir ýeri sypjyrylmak, ýaralanmak, hamynyň bir bölek ýeri goparylmak. 3. Mal öldürilmek. *Goýun soýulmak.* 4. *göç.m.* Talap, aldap biriniň ýanyndaky puly, gymmatly zatlary alynmak.

SOÝUM-SOÝUM, *syp.* Teniniň ençeme ýeri soýlan, oýuk-soýuk. *Soýum-soýum bolmak. Soýum-soýum etmek.*

SOÝUNMAK [soýunmok], *işl.* 1. *kön.s.* Eşiklerini aýyrmak, çykarynmak. *Şol wagt Garameleğiň gyzy gyzlar bilen howuz başynda soýunup suwa girdi* (“Asly – Kerem”). 2. Maly özüň üçin öldürmek. *Goýun soýunmak.*

SOÝUŞ, *iş ady.* Soýmak ýagdaýy.

SOÝUŞMAK [soýuşmok], *işl.* 1. Soýmaga kömekleşmek. 2. Bilelikde soýmak. *Gassaplar goýun soýuşup durdular.*

SOZAN [sozon] **I**, *at.* Tüpeň.

SOZAN [sozon] **II**, *at.* Halta, köwüş tikilýän temen.

SOZANGUÝRUK [sozonguýruk]: **sozanguýruk bolmak** bir-biriniň yzyndan tirkeşip gitmek, uzyn hatar bolup gitmek. *Atylar sozanguýruk bolup, ýola düşdüler.*

SOZDURMAK [sozzurmok], *işl.* Bir zady süýn-dürtmek, uzaltdyrmak.

SOZMA [sozmo] **I**, *1. iş ady.* Sozmaq ýagdaýy. **2. synp.** Gowy we aňsatlyk bilen sozulýan. *Sozma polat.*

SOZMA [sozmo] **II**, *at.* Keltejik içmek.

SOZMAK [sozmok], *işl.* **1.** Bir zady çekip, ýenjip süýndürmek, uzaltmak, süýmek. *Biri çekijiniň astynda sozýan bolsa, beýlekisi oňa taýýarlan poladyny berýär.* **2. gepl.d.** Sözleri çekip, süýndürüp, süýkdürüp aýtmak.

SOZMAKLYK [sozmokluk], *iş ady.* Sozmaq ýagdaýy.

SOZUBERMEK [sozuvermek], *işl.* Sozup başlamak, sozup ugramak.

SOZULMAK [sozulmok], *işl.* **1.** Bir zat çekilip, ýenjilip süýndürilmek, uzaldylymak. *Ussa çekijini uranda, demir sozulýardy.* **2.** Sözleri süýndürilip aýdylymak. *Sesiň sozulyp çykýar-la?*

SOZUŞ, *iş ady.* Sozmaq ýagdaýy.

SOZUŞMAK [sozuşmok], *işl.* **1.** Sozmaga kömek etmek. **2.** Bilelikde sozmak.

SÖBÜK [so:vük], *at.* Ökjäniň ýokarsyndaky ýogyn damaryň duran ýeri.

♦ **Söbügine münmek (düşmek)** biriniň yzyndan kowmak, kowalamak.

SÖBÜKBASAR [sö:vükbasar], *at.* *gepl.d.* Orunbasar (ýaňsa almak üçin aýdylýar).

SÖGDÜRMEK [sö:ğdürmek], *işl.* **1.** Birine hapa, paýyş söz diýdirmek, sögüp durmagyna ýol bermek. *Özüne sögdürüp durma.*

SÖGME [sö:ğmө], *iş ady.* Sögmek ýagdaýy.

SÖGMEK [sö:ğmөk], *işl.* **1.** Birine hapa, paýyş söz aýtmak. **2.** Birine gaharly käýemek.

SÖGMEKLIK [sö:ğmөklük], *iş ady.* Sögmek ýagdaýy.

SÖGMEZLIK [sö:ğmөzlük], *iş ady.* Sögüp durmazlyk, gaharly käýemezlik.

SÖGÜBERMEK [sö:ğüvermek], *işl.* Sögüp ugramak, dowamly, yzyny üzmän sögmek.

SÖGÜLMEK [sö:ğülmөk], *işl.* **1.** Birine hapa, paýyş söz aýdylymak. **2.** Birine gaharly käýelmek.

♦ **Sөгүleniň bilen sökülmezlik** sögүleniň bilen hiç zat bolmaz. *Sөгүleniň bilen sökülmersiň, oňa gynanyp oturma.*

SÖGÜNÇ [sö:ğünç], *at.* Sөгүlip aýdylýan hapa, paýyş söz.

SÖGÜNJEŇ [sö:ğünjөň], *synp.* Hapa, paýyş sözleri aýtmaga endik eden, sögegen. *Ol sögünjeň adamdy.*

SÖGÜNJEŇLIK [sö:ğünjөňlük], *at.* Sөгünjeň bolmaklyk, sögegenlik. *Sen sögünjeňlik gylygýňy goý!*

SÖGÜNJIREME [sö:ğünjürөmө], *iş ady.* Sөгünjiremek ýagdaýy.

SÖGÜNJIREMEK [sö:ğünjürөmөk], *işl.* Öz ýanyňdan çalaja sögünmek.

SÖGÜNJIREMEKLIK [sö:ğünjürөmөklük], *iş ady.* Sөгünjiremek ýagdaýy.

SÖGÜNJIREMEZLIK [sö:ğünjürөmөzlük], *iş ady.* Öz ýanyňdan çalaja sögünmezlik.

SÖGÜNJIREŞMEK [sö:ğünjürөşmөk], *işl.* Biri-biriňe sögünjiremek.

SÖGÜNJIREÝIŞ [sö:ğünjürөýüş], *iş ady.* Sөгünjiremek ýagdaýy.

SÖGÜNJIRÄBERMEK [sö:ğünjürä:vermek], *işl.* Sөгünjiräp başlamak.

SÖGÜNMEK [sö:ğünmөk], *işl.* Öz ýanyňdan hüňürdäp gargynmak, bir zatdan zeyrenip käýinmek.

SÖGÜŞ [sö:ğüş], *iş ady.* Sögmek ýagdaýy.

SÖGÜŞMEK [sö:ğüşmөk], *işl.* Biri-biriňe hapa, paýyş söz diýmek, biri-biriňe göwne degiji söz aýtmak, käýişmek, tersleşmek. *Uruş, sögüş, emma ýarasmağa ýer goý (Atalar sözi). Beýdip ikiňiz sögüşip durmaň!*

SÖHBET [sөhvөt], *at.* **1.** Biriniň edýän gürrüňi. *Halypanyň söhbedi uzaga çekdi ("Edebiyat we sungat").* **2.** Oglana dakylýan at.

♦ **Sөhbet açmak (gurmak)** gürrüň edip başlamak, gürrüň etmek. *Döredijilik barada söhbet açylanda, morta bir zat aýtmagam kyn ("Edebiyat we sungat").*

SÖHBETDEŞ [sөhvөtdөş], *at.* Sөhbede, gürrüňe gatnaşýan adamlaryň her biri, söhbet edişýän adam, gürrüňdeş. *Sөhbetdeşimiň yüz-gözi ýagtyldy.*

SÖHBETDEŞLIK [sөhvөtdөşlük], *at.* Birnäçe bolup, üýşülip edilýän gürrüňdeşlik, üýşüp pikir alyşmaklyk.

SÖK, *at.* Gawun-garpyzyň çigidi aýrylan lötüne gowrulan un goşulyp, köp wagtlaп gaýnadylyp taýýarlanylýan önüm. *Sök gaýnatmak.*

SÖKDÜRMEK [sөkdürmөk], *işl.* **1.** Gurulgy abat zady bozdurmak, bölek-bölek etdirmek. *Ol çig kerpiçden salnan haýatyny sökdürip, bişen kerpiçden saldyrdy.* **2.** Tikilen zadyň tikişini sogrup aýyrtmak. *Köýneginiň ýakasyny sökdürip, täzedden bejertdi.* **3.** Köpýyllik ekinleriň ýerini sürüp agdartmak. *Ýorunja ýerlerini sökdürip, pagta ekdirdi.* **4.** Köp agtartmak, gözledip köp ýerleri aýlandyrmak. *Bütün obany sökdürdi, emma ol tapdyrmady.* **5.** Hukuk. Bir işi täzedden derňewe ibertmek, täzedden garatmak. *Ol özüniň işini sökdürdi.*

SÖKEL [sököl], *syp.* Sag däl, näsag, ýarawsyz, nähoş. *Men bilmedim sökeldigim, sagdygym, Kişi bilmez näçagdygym, çagdygym* (Seýdi).

SÖKELEME [sökölömö], *iş ady.* Sökelemek ýagdaýy.

SÖKELEMEK [sökölömök], *işl.* Külterlenen ýüpi, saralan ýumagy çözlemek. *Dokma ýüwürdyňler mäşirigi sökeläp başladylar.*

SÖKELEMEKLIK [sökölömöklük], *iş ady.* Sökelemek ýagdaýy.

SÖKELEMEZLIK [sökölömözlük], *iş ady.* Külterlenen ýüpi, saralan ýumagy çözlemeslik.

SÖKELENMEK [sökölönmök] *işl.* Külterlenen ýüp, saralan ýumak çözlenmek. *Mäşirik togalanyp, sökelenip gitdi.*

SÖKELEŞDIRMEK [sökölöşdürmök], *işl.* Külterlenen ýüpleri, ýumaklary çözleşdirip çykmak.

SÖKELEŞMEK [sökölöşmök], *işl.* Sökelemäge kömekleşmek.

SÖKELETMEK [sökölötmök], *işl.* Sökelemek işini başga birine etdirmek.

SÖKELEYİŞ [sökölöýüş], *iş ady.* Sökelemek ýagdaýy.

SÖKELÄBERMEK [sökölä:vermek], *işl.* Sökeläp başlamak; dowamly sökelemek.

SÖKELRÄK [sökölürä:k], *syp.* Keselbendräk, ýarawsyzrak, biraz nähoşrak.

SÖKME [sökmö], *iş ady.* Sökmek ýagdaýy.

SÖKMEK [sökmök], *işl.* 1. Gurulgy abat zady bozmak, böleklere bölmek. *Şu oturgyjy sökeli.* 2. Tikilen zadyň tikinini sogrup çykmak. *Köýnegiň ýeňini sökmek.* 3. Köpýyllyk ekinleriň ýerini sürüp agdarmak, bozmak. *Şu gys ýorunjalarymyzy sökmeli.* 4. Köp ýerlere aýlanyp, gözläp çykmak, agtaryp, uzak ýollary geçmek. *Buhara barýança söküpsiň baryn, Bizlere mynasyp bir ýar gördüňmi?* (Baýly şahyr). *Ýol sökmek.* 5. *Hukuk.* Bir işe täzeden garamak, seretmek, barlamak. 6. Endamyňy gowşatmak, goram-gowşak ýagdaýda bolmak. *Meni şypahananyň güýçli suwy sökdi öýdýän.*

SÖKMEK [sö:kmök], *işl., ser. Sögmek.* Ýat illerde aýraçylyk çekenden, *Ursa, sökse, horlasa-da, il ýagşy* (Magtymguly).

SÖKMEKLIK [sökmöklük], *iş ady.* Sökmek ýagdaýy.

SÖKMEZLIK [sökmözlük], *iş ady.* Sökmek işini amal etmezlik.

SÖKÜBERMEK [söküvermek] *işl.* Söküp başlamak, sökmegi dowam etdirmek.

SÖKÜLMEK [sökülmök], *işl.* 1. Gurulgy abat zat bozulmak. 2. Tikilen zadyň tikini gitmek. *Ýeňiň tikinleri sökülüp gidipdir.* 3. Köpýyllyk ekinleriň ýeri sürülme,

agdarylmak. *Ýorunja ýeri sökülip, pagta ekilipdir.* 4. Köp ýerlere aýlanyp çykylymak, uzak ýol geçilmek. *Sökülip çykylmadyk ýer galmady, emma ol tapylmady.* 5. *Hukuk.* Bir işe täzeden garalmak, seredilmek, barlanmak.

SÖKÜŞ, *iş ady.* Sökmek ýagdaýy.

SÖKÜŞDIRMEK [söküşdürmök], *işl.* 1. Bir ýa-nyndan söküp başlamak, söküp çykmak. *Gara öýi söküşdirdiler. Ýorunja ýerlerimizi söküşdirdik.* 2. Uzak ýollary geçmek. *Uzak ýoly söküşdirip, ahyry daglyga ýetdik.*

SÖKÜŞMEK [sökuşmök], *işl.* 1. Sökmäge kömek etmek. 2. Bilelikde sökmek. *Maşyn söküşmek.*

SÖLITE [sölüýtö], *syp.* İş oňarmaýan, başarnyksyz, gowşak (adam). *Sölite hatyndan, betlagam ärden, Eýesine yssy haýwan ýagşydyr* (Zelili).

SÖLITELIK [sölüýtölük], *at.* Sölitäniň ýagdaýy, sölite bolmaklyk.

SÖLITERÄK [sölüýtörä:k], *syp.* Az-kem sölite.

SÖLPİ [sölpü], *syp.* Sölpüldäp ýören, özüni oňarmaýan, nalajedeýin.

SÖLP-SÖLP [sölp-sölp], *s.ş. aňl. söz.* Sölpüldäp ýörelende emele gelýän şekil.

SÖLPÜRÄK [sölpürä:k], *syp.* Azda-kände sölpü.

SÖLPÜLDEME [sölpüllömö], *iş ady.* Sölpüldemek ýagdaýy.

SÖLPÜLDEMEK [sölpüllömök], *işl.* 1. Bedeniňi gatlaman gowşak ýöremek, sölp-sölp edip ýöremek. 2. *göç.m.* Belli bir işiň başyny tutman, bikär gezmek. *Baş-alty günden sölpüldäp, zyýna gelsiň.*

SÖLPÜLDEMEKLIK [sölpüllömöklük], *iş ady.* Sölpüldemek ýagdaýy.

SÖLPÜLDEŞMEK [sölpüllöşmök], *işl.* Birnäçe bolup, sölpüldäp ýörmek.

SÖLPÜLDEÝİŞ [sölpüllöýüş], *iş ady.* Sölpüldemek ýagdaýy.

SÖLPÜLDÄBERMEK [sölpüllä:vermek], *işl.* Belli bir işiň başyny tutman, bikär sölpüldäp gezip ýörmek.

SÖLTÜK, *syp.* Daş görnüşi gowşak, nalajedeýin, sölpü. *Garaýagy, söltük görnüşli biri ileri omzady.*

SÖM [sö:m], *hal, gepl.d.* Dik, dim-dik, somalyp duran.

SÖMELİŞMEK [sömölüşmök] *işl., ser. Soma-lyşmak.* Näme beýdip sömelişip dursuňyz?

SÖMELMEK [sömölmök], *işl., ser. Somalmak.* Sömelmeli bolmak. Sömelip durmak.

SÖMELTMEK [sömölmök], *işl., ser. Somaltmak.*

SÖMMEGRÄK [sömmögürä:k], *syp.* Sömmerib-räk duran, depesi çürüräk.

SÖMMEK [sömmök], *syp.* Depesi dik, ýokarsy çüri, sömelip duran, zömmek. *Sömmek ak keçe telpek.*

SÖMMERİŞ [sömmörüş], *iş ady.* Sömmermek ýagdaýy.

SÖMMERME [sömmörmö], *iş ady.* Sömmermek ýagdaýy.

SÖMMERMEK [sömmörmök], *işl.* Somalyp görnemek. *Uzyn inçejik diň sömmerip durdy.*

SÖMMERTMEK [sömmörtmök], *işl.* Somalyp görner ýaly etmek. *Köne telpegini sömmerdip sögünip otyr* (“Görogly”).

SÖMPI [sömpü], *syp., ser. Sölpi.* Ol bir nalajedeyin sömpi bolsa nätjek.

SÖMPÜLDEMEK [sömpüllörmök], *işl., ser. Söl-püldemek.* Ýene sömpüldäp, boş baraýmalymy?

SÖMPÜLDEŞMEK [sömpüllöşmök], *işl.* Birnäçe bolup sölpüldäp ýörmek.

SÖNDÜRILMEK [sönnürülmök], *işl.* Öçürilip goýulmak. *Ýangyn söndürildi. Ot söndürilmek. Çyra söndürildimikä?*

SÖNDÜRIŞDIRMEK [sönnürüşdirmök], *işl.* Bir ýan ujundan söndürüp çykmak. *Ojaklarda sönmedik ot bar bolsa, hemmesini söndürişdiriň.*

SÖNDÜRIŞMEK [sönnürüşmök], *işl.* 1. Ýanyp duran ody söndürmäge kömekleşmek. *Ýangyny söndürişmek.* 2. Birnäçe bolup, bilelikde söndürmek. *Ýangyn söndürişip durmak.*

SÖNDÜRMEK [sönnürmök], *işl.* Ýanyp duran ot, çyra we ş.m. zady öçürmek. *Çyrany söndürmek. Işläp duran maşyny söndürmek.*

SÖNDÜRTMEK [sönnürtmök], *işl.* Söndürmek işini başga birine etdirmek, söndürmäge mejbur etmek. *Ýangyn söndüriljilere ody söndürtmek.*

SÖNEŇKIRLEMEK [sönöňkürlörmök], *işl.* Sönüp barmak, sönmäge ýakynlamak, öçübermek.

SÖNME [sönmö], *iş ady.* Sönmek ýagdaýy.

SÖNMEK [sönmök], *işl.* 1. Ot, çyra we ş.m. zat ýanmagyny bes etmek, öçmek. *Tamdyrlar eýýäm sowapdy, ojaklar sönüpdi* (“Edebiyat we sungat”). 2. Bir zada bolan hyjuwyň, meýliň, arzuwyň öçmegi, sowamagy.

SÖNMEKLIK [sönmöklük], *iş ady.* Sönmek ýagdaýy.

SÖNMEZLIK [sönmözlük], *iş ady.* Sönmän durmak, öçmezlik.

SÖNÜBERMEK [sönüvermek], *işl.* Kem-kemden sönüp ugramak, öçübermek.

SÖNÜŞ, *iş ady.* Sönmek ýagdaýy.

SÖNÜŞMEK [sönüşmök], *işl.* Kem-kemden sönmek (köp zat hakynda).

SÖP, *at, haywanat d.* Süňmek kelleli, ownuk torçly balyk.

SÖRTÜK, *at.* Gündogar tarapdan öwüsýän ýakym-syz gyzgyn ýa-da sowuk şemal. *Sörtük şemal ösýärdi.*

SÖW, *at.* Käriz guýularynyň suwunyň akyp geçýän ýoly.

◊ **Söw sürmek** käriziň guýularyny birikdirmek üçin, olaryň arasyny keseligine gazmak.

SÖWDA [söwda:] **I**, *at.* Almak we satmak esasynda geçirilýän haryt dolanyşygy.

◊ **Söwda etmek** her hili hojalyk harytlaryny satmak, sowda-satyk bilen meşgullanmak. **Söwdany gyzdirmek** önünden dilleşip, biriniň aljak bolýan zadyna ýalandan hyrydar bolmak, özüni şol harydy aljak ýaly ýagdaýda görkezmek.

SÖWDA [söwda:] **II**, *Derdeserli waka, alada; söýgi, yşk.* *Ne hasap, ne hesip, ne belli san bar, Kişi bilmez, ne söwdaýa sataşdym* (Magtymguly). *Bilmen niçik gamdyr; bilmen ne söwda, Hazan urdy, bag-bossanym gelmedi* (Andalyp).

SÖWDAGÄR [söwda:gä:r / söwdögä:r], *at.* Zat alyp, zat satýan, söwda bilen meşgul bolýan adam.

SÖWDAGÄRÇILIK [söwda:gä:rçilik / söwdögä:rçilik], *at, ser. Söwdagärlik.* Bütün ömrüni diýen ýaly söwdagärçilik edip geçiripdi.

SÖWDAGÄRLIK [söwda:gä:rlük / söwdögä:rlük], *at.* Hususy söwda bilen meşgullyk, alyp satyjylyk, söwda-satyk, alyş-çalyş edijilik.

SÖWDALAŞDYRMAK [söwda:laşdyrmak], *işl.* Satýan bilen alýan adamyň harydyň nyrhy hakda ylalaşmagyny gazanmak.

SÖWDALAŞMA [söwda:laşma], *iş ady.* Söwdalaşmak ýagdaýy.

SÖWDALAŞMAK [söwda:laşmak], *işl.* Harydyň bahasy hakda gepleşip, belli bir nyrha gelmek. *Satyjy bilen alyjy söwdalaşyp bilmediler.*

SÖWDALAŞMAKLYK [söwda:laşmaklyk], *iş ady.* Söwdalaşmak ýagdaýy.

SÖWDALAŞMAZLYK [söwda:laşmazlyk], *iş ady.* Söwdalaşyp bilmezlik.

SÖWDALAŞYBERMEK [söwda:laşyvermek], *işl.* Söwdalaşyp başlamak.

SÖWDALAŞYLMAK [söwda:laşylmak], *işl.* Harydyň bahasy hakda gepleşilmek, belli bir nyrha gelinmek.

SÖWDALAŞYŞ [söwda:laşyş], *iş ady.* Söwdalaşmak ýagdaýy.

SÖWDALY [söwda:ly], *syp.* Galmagally, aladaly. *Men bilmenem ne söwdaly başyň bar; Ýyldyz dagy, neçün gitmez dumanyň* (“Görogly”).

SÖWDA-SATYK [söwda:satyk], *at.* Zat alyp, zat satma, aluw-satuw. *Söwda-satyk işi.*

SÖWDEK [söwdök], *at.* Gumda bitýän kiçijik baldakly ot.

SÖWDÜGIM [söwdügüm], *at, gepl.d.* Ezizim, söyënim, söygülim. *Söwdügim, takdyry-hakdyr aýyrgan bizden seni. Eý, söwdügim, Soňudagy, dagdanlydyr bilin seniň* (Magtymguly).

SÖWEDEN [söwödöň], *syp.* Uzyn, tagaşyksyz, çemesiz (adam). *Söweden pyýada.*

SÖWEDENLEME [söwödöňlömö], *iş ady.* Söwedenlemek ýagdaýy.

SÖWEDENLEMEK [söwödöňlömök], *işl.* Söw-söw edip ýörmek, boş aýlanyp ýörmek, işsiz ygyp ýörmek. *Söwedenläp ýörmek.*

SÖWEDENLEŞMEK [söwödöňlöşmök], *işl.* Bir-näçe bolup söw-söw syrpy ýörmek, boş aýlanyşyp ýörmek, işsiz ygysyp ýörmek. *Söwedenleşip ýörmän-de, bir käriň başyny tutuň!*

SÖWEDENLEÝIŞ [söwödöňlöýüş], *iş ady.* Söwedenlemek hereketi.

SÖWEDENLÄBERMEK [söwödöňlä:vermek], *işl.* Söw-söw edip başlamak.

SÖWELIŞ [söwölüş], *iş ady.* Söwelmek ýagdaýy.

SÖWELIŞMEK [söwölüşmök], *işl.* Dikelişip durmak, birnäçe bolup işsiz gezişip ýörmek. *Söwelişip durmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

SÖWELME [söwölmö], *iş ady.* Söwelmek ýagdaýy.

SÖWELMEK [söwölmök], *işl.* Dikelip durmak. *Näme söwelip dursuň?*

SÖWELMEKLIK [söwölmöklük], *iş ady.* Söwelmek ýagdaýy.

SÖWELTMEK [söwölmök] *işl.* Dik duruzmak. *Men ony seniň önünde söwelderin.*

SÖWER [söwör], *syp.* 1. In gowy görüýän, söygüli, eziz. *Aýyrdy söwer balamdan, Ýüregimni ýara kyldy* (Magtymguly). 2. Gyza dakylýan at.

SÖWEŞ [söwöş], *at, harby.* Bir-birine garşy iki tarapyň ýaragly çaknyşygy, uruş, jeň.

SÖWEŞDEŞ [söwöşdöş], *syp.* Bilelikde söweş eden, söweşde bile bolan. *Söweşdeş ýoldaş.*

SÖWEŞIBERMEK [söwöşüvermek], *işl.* Söweş edibermek, söweş alyp barybermek, urşubermek.

SÖWEŞILMEK [söwöşülmök], *işl.* Söweş alyp barylmaq, söweş edilmek, urşulmak.

SÖWEŞIŞ [söwöşüş], *iş ady.* Söweşmek ýagdaýy.

SÖWEŞJEŇ [söwöşşöň], *syp.* 1. Bir zat ugrunda jan aýaman söweşýän, göreşýän, jan çekýän. *Şol zamananyň söweşjeň ýigitleri kasam etdiler.* 2. *göç.m.* Möhüm, wajyp, ähmiýetli.

SÖWEŞJEŇLIK [söwöşşöňlük], *syp.* Söweşjeň bolmaklyk, göreşjeňlik.

SÖWEŞME [söwöşmö], *iş ady.* Söweşmek ýagdaýy.

SÖWEŞMEK [söwöşmök], *işl.* 1. Söweş etmek, söweş alyp barmak, uruşmak 2. *göç.m.* Durmuşda, işde bir zatdan üstün çykjak bolup çalyşmak, göreşmek. *Gay bilen söweşmek.*

SÖWEŞMEKLIK [söwöşmöklük] *iş ady.* Söweşmek ýagdaýy.

SÖWEŞMEZLIK [söwöşmözlük], *iş ady.* Söweş alyp barmazlyk.

SÖWEÝIN [söwöýün]: **gözüne söweýin** bir zat gowy ýa-da erbet görülen wagtynda içki joşgunyň ýüze çykarmak üçin aýdylýan aňlatma.

SÖW-SÖW: söw-söw syrpy ýörmek ser. **Söwedenlemek.** *Söw-söw syrpy ýörmek saňa gelişýän zat däl.*

SÖWÜŞ, *at.* Gelen myhmanyň hatyrasy üçin soýulýan mal, edilýän hormat. *Söwüş üçin baggoýun soýuldy.*

♦ **Söwüş etmek** mal soýup, hormat etmek. *Maňa söwüş edermisiňiz!* (“Myraly”). **Söwüş goýny** gelin edinýän adamyň toý üçin gyz öýüne eltip berýän goýny.

SÖWÜŞLIK [söwüşlük], *syp.* Söwüş üçin niýetlenen (mal). *Bazardan söwüşlik alyp geldik.*

SÖWÜT, *at.* Insiz süýri çal ýaprakly, çeýe şahaly agaç, tal.

SÖWÜTLIK [söwütlik], *at.* Söwüt agajynyň köp biten, gögerip oturan ýeri. *Söwütlikde salkynja şemal öwürýär.*

SÖÝ, *at.* 1. *kön.s.* Söz. *Ýüzün sowup, gep alyşmaz çyn ärler, Bir söý bilen ýagsy dosty çep bolsa* (Magtymguly). 2. *Saý-sebäp, sebäp.* *Bir söý bilen bäräk sowulmaly bolduk.*

SÖYDÜRMEK [söýdürmök], *işl.* Birinde özüne söýgi döretmek, özüni halatmak.

SÖYE [söýö], *at.* 1. Gapynyň aşaky we ýokarky işiklerini (bosagalaryny) birikdirýän we gabsa berkidilýän iki dik agaç. *Ol söýä ýaplanyp durdy.* 2. *göç.m.* Daýanç, arkadaýanç, arka.

SÖYEBAG [söýöva:ğ], *at.* Işigiň söýesi bilen tärimi birleşdirýän ýüp, bag.

SÖYEG [söýög], *at.* 1. Bir zady diräp saklamak üçin söýelip goýulýan direg, paýa. *Söyeg bilen duran ýerleri ýan bermedi.* 2. *ser.* **Söýe** 2. 3. Oglana dakylýan at.

SÖYELIŞ [söýölüş], *iş ady.* Söýelmek ýagdaýy.

SÖYELMEK [söýölmök], *işl.* Bir zat başga bir zada direlip, ýaplanyp goýulmak. *Haltalar bir-birlerine söýelip goýlupdyr. Dula söýelgi dutary eline aldy.*

SÖYEM [söýöm] **I**, *at.* Palasa salynýan “üýşürme” nagşyny deň ikä bölýän çyzyk, şeýle-de, bir nagşy emele getirmek üçin dogry çekilen çyzyk.

SÖYEM [söýöm] **II**, *at.* Düýebaşlygyň daş gyra-syna aýlanýan mata.

SÖYEME [söyömö], *iş ady.* Söyemek ýagdaýy.

SÖYEMEK [söyömök], *işl.* Bir zady başga bir zady-da diräp, ýaplap goýmak. *Ol gapdalynda ýatan pişegini ýerden galdyryp, diwara söýäp goýdy.*

SÖYEMEKLİK [söyömöklük], *iş ady.* Söyemek ýagdaýy.

SÖYEMEZLIK [söyömözlük], *iş ady.* Söyemek işini ýerine ýetirmezlilik.

SÖYENİŞMEK [söyönüşmök], *işl.* 1. Iki ýa-da birnäçe bolup bir-biriňe söýenmek. *Söýenişen – ýykylmaz* (Nakyl). 2. *göç.m.* Direnişmek. *Ol söýenişip duran dört çaryýardy; Maksadyň ne bolsa, sorgul diýdiler* (Magtymguly). *Onuň söýenişip duran dag ýaly doganlary bardy.*

SÖYENMEK [söyönmök], *işl.* 1. Bir zady ýaplanmak. *Ol gapa söýenip durdy.* 2. *göç.m.* Birine daýanmak, birini arka edinmek.

SÖYEŞDIRMEK [söyöşdürmök], *işl.* Birnäçe zady bir-birine söýäp çykmak. *Meniň wezipäm – daýymyň ýonan tagtalaryny äkidip, gün düşýän ýerde tama söýeşdirip goýmak* (“Edebiýat we sungat”).

SÖYEŞMEK [söyöşmök], *işl.* 1. Söýemäge kömekleşmek. 2. Bilelikde söýmek. *Olar doly çuwallary öýüň duhluna söýeşip durdy.*

SÖYETMEK [söyötmök], *işl.* Söýemek işini birine etdirmek.

SÖYÄBERMEK [söyä:vermek], *işl.* Bir zady beýleki bir zady söýäp goýubermek.

SÖYGET [söyğöt], *at.* 1. Söýenip, direnip, ýaplanyp, deňagramlylygyň saklamak üçin daýanç (agaç, hasa, oturgyjyň arkasy we ş.m.). 2. Ýardam, goldaw, kömek.

SÖYGETLEME [söyğötlömö], *iş ady.* Söýgetlemek ýagdaýy.

SÖYGETLEMEK [söyğötlönmök], *işl.* 1. Söýget, direg, söýe we ş.m. bilen berkitmek. *Söýgetläp goýlan diwarlar gaýşarylyp ýykylmaga az galypdyr.* 2. Birine söýget bolmak. *Göroglyny söýgetläp, haremhanadan alyp çykdylar* (“Görogly”).

SÖYGETLEMEKLİK [söyğötlömöklük], *iş ady.* Söýgetlemek ýagdaýy.

SÖYGETLENMEK [söyğötlönmök], *işl.* 1. Söýget edilmek. *Söýgetlenen jaýyň diwary sarsyňa berk durdy.* 2. Ýardam edilmek, kömek edilmek, goldanmak.

SÖYGETLEÝİŞ [söyğötlöýüş], *iş ady.* Söýgetlemek ýagdaýy.

SÖÝGI [söýgü], *at.* Başga birini ýa-da bir zady janyňdan ileri tutup, tüýs ýürekden gowy görmek duýgusy. *Watana söýgi. Çaga bolan söýgi. Gyza bolan söýgi.*

◊ **Söýgi meýi** söýginiň lezzeti.

SÖÝGÜLİ [söýgülü], *syf.* 1. Gowy görülyän, aşyk bolnan, söýülyän. *Söýgüli ýar.* 2. Gowy görülmäge mynasyp, sylanýan, hormat goýulýan. *Ol ilin in söýgüli aýdymçysy.*

SÖÝLEMEK [söýlömök] **I**, *işl., kön.s.* Sözllemek. *Aňlamaý söýleme: Tamda gulak bar; Iç syryň kişige aýdyjy bolma* (Magtymguly).

SÖÝLEMEK [söýlömök] **II**, *işl., gepl.d.* Makul bilmek, halamak; islemek. *Diýenimi etmejek bolsaň, söyläniňi ediber.*

SÖÝMEDIKSIREMEK [söýmödüksürömök], *işl.* Söýesi gelse-de, söýmedik bolan bolmak.

SÖÝMEK [söýmök], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady janyňdan ileri tutup, tüýs ýürekden gowy görmek. *Watanyňy söýmek. Il-günüňi söýmek.* 2. Mähir bilen garap, her hili gowy, hoşamaý sözler aýtmak. *Çagany söýmek.* 3. Bir zady gowy görmek, halamak. *Kitap okamagy söýmek.*

SÖÝMEKLİK [söýmöklük], *iş ady.* Söýmek ýagdaýy.

SÖÝMEZLIK [söýmözlük], *iş ady.* Birini ýa-da bir zady gowy görmezlik, halamazlyk.

SÖÝÜBERMEK [söýüvermek], *işl.* Söýüp başlamak, söýüp ugramak.

SÖÝÜLMEK [söýülmök], *işl.* Biriniň söýgüsine mynasyp bolmak, gowy görülmek. *Ol söýülyän ýigitdi.*

SÖÝÜNÇ, *at.* 1. Adamda döreýän guwanç, şatlyk, begenç. *Ýaş ýigit söýünçli habar berdi.* 2. Oglana dakylýan at.

SÖÝÜNJI [söýünjü], *at, ser.* **Buşluk.** *Birnäçe menzil ýol ýöräp, Müsüre ýakyn yetdiler we patyşaga söýünji diýip, adam iberdiler* (“Hüýrlukga – Hemra”). *Her kim Gülnüň mekanyňy tapsa, bir şäher söýünji berermen* (“Gül – Bilbil”).

SÖÝÜNJILEME [söýünjölömö], *iş ady.* Söýünjilemek ýagdaýy. *Söýünjileme ol ilge sen bu işni* (Abdysetdar Kazy).

SÖÝÜNJILEMEK [söýünjölönmök], *işl., ser.* **Buşlamak.** *Perizady getirýän bolsa, söýünjiläp gelgin!* (“Görogly”).

SÖÝÜNME [söýünmö], *iş ady.* Söýünmek ýagdaýy.

SÖÝÜNMEK [söýünmök], *işl.* Birinden ýa-da bir zatdan hoşal bolmak, şatlanmak, guwanmak, begenmek, söwünmek. *Her täze jaýyna köňül söýüner, Akmagyň işinden zehin käýiner* (Magtymguly).

SÖÝÜNMEKLİK [söýünmöklük], *iş ady.* Söýünmek ýagdaýy.

SÖÝÜNMEZLIK [söýünmözlük], *iş ady.* Söýnup hoşal bolmazlyk.

SÖÝÜŞ, *iş ady.* Söýmek ýagdaýy.

SÖÝÜŞMEK [söýüşmök], *işl.* Bir-biriňi söýmek, biri bilen halaşmak. *Olar öňden söýüşýärdiler.*

SÖZ, *at.* 1. Aýry-aýry düşünjeleri aňlatmak üçin hyzmat edýän dil birlihi. 2. Ýygnaçda, köpçüligiň önünde edilýän çykyş. *Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň BMG-niň Baş Assambleýasynyň 65-nji sessiýasynda sözlan sözi.* 3. Köpçüligiň önünde geplemek üçin berilýän hukuk, rugsat. *Söz azatlygy. Çykyş etmek üçin söz bermek.* 4. Pikir. *Sen hem öz sözüňi aýt, soň jemläýeliň!* 5. Berlen wada. *Ol öz sözünüň eýesidir.*

♦ **Söz açmak** bir mesele hakynda gürläp başlamak. **Söz almak** 1) sözlemäge, çykyp geplemäge rugsat almak. 2) birinden bir zat hakynda maglumat almak. **Söz aýtmak** biriniň gyzyny gelinlige soramak. *Şu gün goňşy obadan gelen sawçylar pylanynyň gyzyna söz aýdypdyrlar.* **Söz bermek** bir zady wada etmek, äht etmek. *Gowy okamaga söz bermek.* **Söz gatmak** sözleşmek üçin habar gatmak. **Sözi agzyna çeynär bermek** öwretmek. **Sözi bölmek** biriniň gürrüňini arasyna gürrüň goşmak. *Ogly onuň sözünü böldi.* **Sözi suw gysymylan ýaly** boş, düşnüksiz. **Sözi ýapa degmez ýalan.** **Sözi ýer almazlyk** aýdan zadyň makullanmazlyk. **Söz urmak** söz sözlemek, geplemek, söhbet etmek. *Menden idinsiz bir adamyň bir agyz söz urmaga haky yok* (“Edebiýat we sungat”). **Sözünden bal dammak** manyly we süýji sözlemek. **Sözünüň eýesi bolmak** *ser.* **Sözünde tapylmak.** **Sözün agzynda** biriniň gürrüňini, sözünü böljek bolanynda aýdylýan edepli ýüzleniş. **Sözün alyşmak** sözde, gürründe kybapdaş bolmak, ümmüldeşip gitmek; sulhuň alyşmak. *Asyl onuň bilen sözümiiz alyşdy ötägidi.* **Sözün azaşmak** agzalalyk döremek, tersleşmek. *Soňky wagtlarda olaryň sözi azaşdy.* **Sözünden dönmek (dänmek)** aýdan, beren sözünden boyun towlamak, boyun gaçyrmak. **Sözünde tapylmak** beren wadaňy, aýdan sözünü ýerine ýetirmek. *Söz berdiňmi, sözünde tapy!* **Sözünü syndyrmak** yüz tutup ýa-da maslahat berip aýdan sözün ýer almazlyk, ýerine ýetirilmezlik. **Sözünü zaýalamak** haýyş, maslahat we ş.m. maksat bilen aýdan sözün ýer almazlyk, aýdanyň biderek bolmak. *Ol tüýs it haýyr görmez adamy, gury sözünü zaýalanyň galar.* **Sözün ötmek** (geçmek) aýdan-diýeniň ýer tutmak, aýdan-diýeniň ýerine ýetirilme, diýeniň bolmak. **Sözün ýer almazlyk (tutmazlyk)** aýdanyň, diýeniň bolmazlyk, ýerine ýetmezlik.

SÖZÄÝDYJY, *at.* Biriniň gyzyny gelinlige dilemäge baryan adam, sawçy. *Olara sözäýdyjy geldi.*

SÖZBAŞY [sözbaşy], *at.* Eseriň, ylmy işiň önünden berilýän gysgaça giriş düşündirişi we onuň ady. *Bu barada sözbaşyda ýeterlik maglumatlar berilýär.*

SÖZEN [sözön], *at.* Gumda bitýän çalymtyl ýaprakly, dik ösýän gyrymsy agaç.

SÖZENEK [sözönök], *at, lukmanç.* Jyns agzasynda bolýan ýokanç kesel.

SÖZLEM [sözlöm], *at.* Gutaran oý-pikiri aňladýan bir söz, belli bir tertipde gelýän sözler toplumu, jümle. *Ýönekeý sözlem. Goşma sözlem. Eýerjeňli sözlem.*

SÖZLEME [sözlömö], *iş ady.* Sözlemek ýagdaýy.

SÖZLEMEK [sözlömök], *işl., ser.* **Geplemek** 1, 2. *Aryf akyl sözün sözlär; Namart-pisat rastyn gizlär (Magtymguly).*

SÖZLEMEKLIK [sözlömöklük], *iş ady.* Sözlemek ýagdaýy.

SÖZLEMEZLIK [sözlömözlük], *iş ady.* Sözlemän durmaklyk, sözlemän oturmaklyk.

SÖZLEŞIK [sözlöşük], *at, ser.* **Gepleşik.** *Şeýle sözleşikden soň köp pikirlendi.*

SÖZLEŞMEK [sözlöşmök], *işl., ser.* **Gepleşmek.**

SÖZLETMEK [sözlötmök], *işl., ser.* **Gepletmek.** *Sözledip bilseň, köp gürrüň berer.*

SÖZLEÝIŞ [sözlöýüş], 1. *iş ady.* Sözlemek ýagdaýy. 2. Pikiriňi sözler bilen aňlatmak usuly. *Gürrüň etdirmek sözleýiş dilini ösdürýär. Sözleýiş medeniýeti.*

SÖZLÄBERMEK [sözlä:vermek], *işl.* Sözläp başlamak, gürläp ugramak.

SÖZLÜK, *at.* 1. Bir dilde düşündiriş berlen ýa-da bir dilden başga bir dile terjime edilen sözleri elipbiý tertibinde öz içine alýan kitap. *Türkmen diliniň sözlügi.* 2. Bir dildäki ähli sözleriň ýa-da bir eserde ulanylan sözleriň jemi. *Diliň sözlük düzümi.*

SÖZLÜKLIK [sözlüklük], *at.* Sözlüğe girizilmeli edilen sözleri öz içine alýan sanaw, sözlügiň süňhi.

SÖZME-SÖZ [sözmö-söz], *hal.* Her bir sözün manyssyny laýyk getirip, *goşgyny sözme-söz terjime etmek.*

SÖZSOŇY [sössoňy], *at, edeb.* Köplenç, çeper, ylmy, jemgyýetçilik eserleriniň soňunda şol eseriň umumy mazmuny, ähmiýeti we ş.m. barada ýa-da eseriň awtory hakynda goşmaça maglumatlar berýän ýazgy.

♦ **Sözsoňy kömekçiler** degişli sözlerine täze many berýän sözler. *Meselem: üçin, kimin, ýaly, görä we ş.m.*

SPARTAKIADA [yspartakyá:da], *at.* Köpçülikleýin häsiýete eýe bolan toplumlaýyn sport ýaryşlary. *Bu Spartakiadanyň yglan edilmeginiň diýp maksady Türkmenistanda sporty ösdürmekden, halkymyzy köpçülikleýin sporta çekmekden, sagdyn, edepli hem arassa ahlakly nesil terbiýeläp ýetişdirmekden, çyn zehinleri ýüze çykaryp, olardan ussat türgenleri ýetişdirmekden hem-de sagdyn jemgyýeti kemala getirmekden ybarat (“Saglyk”).*

SPIRT [ispi:rt], *at.* Düzüminde gant ýa-da krahmal bolan jisimlerin bugundan alynýan suwuklyk.

SPIRTLİ [ispi:rtli], *syp.* Düzüminde spirt bar bolan. *Spirtili içgiler.*

SPORT [yspo:rt], *at.* 1. Bedenterbiýäniň düzümi bölegi bolup, adam organizmini ösdürmegi we berkitmegi, ony ahlak taýdan terbiýelemegi we ýaryşlarda onuň ýokary netijeler gazanmagyny maksat edinýan fiziki maşklar toplumu. – *Sport – munuň özi gujur-gaýratyň, gőzelligiň, sagdynlygyň we progresiň belentliklerine tarap ymtlylyşyň janly beýanydyr* (Gurbanguly Berdimuhamedow). 2. Şu maşklaryň toplumu boýunça ýaryşlary we okuw-türgenleşik sapaklaryny guramagyň hem-de geçirmegiň ulgamy. *Sport mekdebi.*

STADION [ystadiýo:n], *at.* Futbol we beýleki sport ýaryşlary, türgenleşik işleri üçin dürli meýdançalary, tomaşaçylar üçin tribunalary, goşmaça desgalary hem-de jaýlary bolan sport toplumu.

STANSIÝA [ysta:nsýa], *at.* 1. Demir ýollarda desgalary hem-de gulluklary öz içine alýan otly duralgasy. *Aşgabat demir ýol stansiýasy.* 2. Ýörite maksatly käbir edaralaryň, kärhanalaryň ady. *Telefon stansiýasy. Elektrik stansiýasy. Tohumçylyk stansiýasy. Ulaglara ýangyç guýýan stansiýa.*

STATISTIKA [ystati:stika], *at.* Jemgyýetçilik önümçiliginiň we jemgyýetiň ösüşiniň, olaryň özara gatnaşygynyň hem-de özgerişlikleriniň mukdar görkezijilerini işleýän we öwrenýän ylym; köpçülikleýin hadysalary mukdar taýdan hasaba alyş.

STATISTIK [ystati:stik], *syp.* Statistika degişli, statistikanyň kanunlaryndan gelip çykýan. *Statistik maglumatlara salgylanmasaň hem ak mermerli Aşgabadyň keşbini görüp, haýran galýarsyň* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

STATUS [ysta:tus], *at, ser.* **Hukuk: hukuk ýagdaýy.**

STIL [isti:l], *at, dil b.* 1. Haýsydyr bir ýazyja, edebi esere, ugra, žanra häsiýetli bolan dil serişdeleriniň ulanylyş tärleriniň, usullarynyň jemi, uslyp. *Romantik stil. On dokuzynjy asyryň ortalaryndaky rus romanlarynyň stili.* 2. Edebi diliň kadalaryna laýyklykda sözleşiş gurluşy, söz arkaly beýan etmegiň usuly. *Ýokary stil. Aralyk stil. Pes stil.* 3. Edebi diliň funksional görnüşi. *Resmi-iş stili. Gepleşik stili. Ylmy stil. Publisistik stil.* 4. Bir işiň usuly, täri, ugry. *Edaranyň ýolbaşçysynyň işleýiş stili.*

STOL [ysto:l], *at.* Aýaklarynyň üstünde durýan giňden tekiz tagta görnüşli mebel. *Dörtburç stol. Tegelek stol. Nahar stoly. Ýazuw stoly. Iş stoly. Stoluň başyna*

geçmek. Stoluň başyndan turmak. Otaga giren ýeriňde üsti ak örtgi ýapylan stol dur (A. Gowşudow). *Ýigit dolanyp öýe girdi-de, stoluň başynda ornaşykly oturdy* (B. Soltannyýazow). *Onuň gözüne ak mata bilen örtülgi tegelek stoluň üstünde duran owadan güldandaky bir desse çemen seçelenip göründi* (N. Pomma).

STUL [ystu:l / ysdu:l], *at.* Bir adam oturar ýaly dört aýakly we arkasy ýaplanar ýaly oturgyç, mebeliň bir görnüşi. *Okuwçylaryň stuly.*

SUBUT [suvu:t]: **subut etmek** bir zadyň dogry ýa-da nädogrudygyny tassyklap görkezmek.

SUBUTNAMA [suvu:tna:ma], *at.* Bir zady tassyklaýan esas, delil.

SUBUTSYZ [suvu:ssuz], *syp.* Esassyz, delilsiz.

SUBYTLY [suvuýtly / suwuýtly], *syp., gepl.d.* Derekli, derde ýarar ýaly, oňly. *Ýöne olaryň içinde subytly zat ýok öýdýän.*

SUBÝEKT [subýe:kit], *at, filos., logika.* 1. Belli bir zada, ýagny obýekte göz ýetirýän, pikir edýän we hereket edýän şahs; aň ýetirişiň obýekti bolan daşky dünýä garşy durýan mahluk; özi hakynda haýsydyr bir zat tassyklanýan ýa-da inkär edilýän predmet, zat, pikir ýöredişiniň predmeti. 2. Grammatikada sözlemiň eýesi.

SUDANLY [suda:nly], *at, ser.* **Sudanlylar.**

SUDANLYLAR [suda:nlylar], *at.* Sudanyň araplardan we beýleki milletlerden ybarat halky.

SUDUR [sudu:r], *at.* Bir zadyň çala görünýän daş görnüşi, şekili. *Günüň sudury görünmeýärdi.*

SUGŞURMA [suğşurmo], *iş ady.* Sugşurmak ýagdaýy.

SUGŞURMAK [suğşurmok], *işl.* 1. Gaba salynýan zatlary biri-birine degrip, gysyşdyryp, basyşdyryp, itişdirip goýmak. *Zatlaryňy sugşuryp salmasaň, çemedanyňa ýerleşmez.* 2. Jaýdar söz aýtmak. *Sözlerini yzly-yzyna sugşurdy.* 3. *gepl.d.* Bedeniniň bir ýerine jaýdar urmak, ýelmemek. *Ýeňsesine sugşuryp goýbermek.*

SUGŞURMAKLYK [suğşurmokluk], *iş ady.* Sugşurmak ýagdaýy.

SUGŞURTMAK [suğşurtmok], *işl.* Biriniň sugşurmagyna ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

SUGŞURYBERMEK [suğşuruvermek], *işl.* Sugşuryp başlamak.

SUGŞURYLMAK [suğşurulmok], *işl.* 1. Gaba salynýan zatlar biri-birine degridip, gysyşdyrylyp, basyşdyrylyp, itişdirilip goýulmak. 2. Jaýdar söz aýdylmak. *Yzly-yzyna sugşurylyp aýdylyan sözler onuň janyndan ötdi.* 3. *gepl.d.* Bedeniniň bir ýerine jaýdar urulmak, ýelmenmek.

SUGŞURYŞ [suğşuruş], *iş ady.* Sugşurmak ýagdaýy.

SUGŞURYŞDYRMAK [suğşuruşdurmok], *işl.* Yzly-yzyna sugşurmak, sugşuryp çykamak. *Jaydar setirleri sugşuryşdyrdy.*

SUGUN [su:ğun], *at.* Süýdemdirijiler maşgalasyn-dan bolan gäwüşeýän, goşa toýnakly, şahlak haýwan.

SUGUNÇY [su:ğunçy], *at.* Sugunlary ösdürip yetiştirýän adam.

SUGUNÇYLYK [su:ğunçuluk], *at.* Maldarçylygyň sugunlary ösdürip yetiştirmek bilen meşgul bolýan pudagy.

SUHAN, *at. k.d.* 1. Aýdylýan çeper söz, edilýän süýji gürrüň. *Sözlegende, hoş suhandyr bilbili-şeyda ýigit* (Mollanepes). 2. Oglana dakylýan at.

SUHANGÖÝ [suhangöý], *syp., k.d. ser. Suhanwer.* *Ony meniň kimin suhangöý, jadygöý alyp geler* (“Görogly”). *Suhangöýler – märekede, jomartlar aşda bellidir* (Zelili).

SUHANWER [suhanwör], *syp., k.d.* Söze çeper, dilewar. “*Suhanwer men*” diýen köpdür jahanda (Magtymguly).

SUHLABERMEK [suhla:vermek], *işl.* Bir ýanyn-dan suhlap başlamak.

SUHLAMA [suhlomo], *iş ady.* Suhlamak ýagdaýy.

SUHLAMAK [suhlomok], *işl., gepl.d.* 1. Sowuk ýarag bilen urup ýaralamak, pyçaklamak, sowuk ýaragy çümdürmek, bir yerinden sokmak. 2. Eli bilen, köplenç, gapdalyňdan gaýta-gaýta itmek, basmak. – *Bir zat aýtjak bolsaň, her gezek böwürümden suhlap dursuň, men ker däl-ä, ýöne aýdyber.*

SUHLAMAKLYK [suhlomokluk], *iş ady.* Suhlamak ýagdaýy.

SUHLATMAK [suhlotmok], *işl.* Biriniň suhla-magyna ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

SUHLAÝYŞ [suhloýuş], *iş ady.* Suhlamak ýagdaýy.

SUKUM, *at. gepl.d.* Bir agyz, bir azajyk. *Ýene bir sukumjyk iýsene.*

♦ **Bir sukum** azajyk zadyň möçberini aňladýan ölçeg (palaw, dograma we ş.m. nahar hakynda).

SULBAT [sulvot], *at. k.d., ser. Sulp.* Adam atanyň sulbaty ýedi ýeriň topragydyr (Magtymguly).

SULBA [sulvo], *at.* Ýyrtyk-ýirik egin-eşik, eleşan geým. *Egni ýyrtyk sulbaly.*

SULH: **sulhuň almak** birini ýa-da bir zady (mysal üçin, zenany) halamak, gowy görmek, ýuregiň almak. **Sulhuň alyşmak** gylyk-häsiýetleri gabat gelip, birek-biregi ýuregiň almak, biri beýlekisine ýaramak. *Onuň bilen sulhumyz alşyp gitdi.*

SULP, *at. k.d.* 1. Bil, bil oňurgasy. *Owal ataň sulbundan, Eneň mährine geldiň* (Zelili). 2. Biriniň asly, nesli.

SULUHMAK [suluhmok], *işl.* Halys bolmak, ýadamak. *Ol sulhup durdy.*

SULUW, *syp., kön.s.* Owadan, görmegeý, gözel. *Her kim suluw men diýr, ygtybar bolmaz, Sünbül saçy gylça bili bolmasa* (Magtymguly).

SULUWLYK [suluwluk], *at. kön.s.* Owadanlyk, görmegeýlik, gözellik. *Owadanlykda onuň taýy ýokdur, suluwlykda, hüýrlükde oňa hiç bir perizat ýetmez* (Şabende).

SUMAT [suma:t]: **sumat bolmak** bir ýana ýitirim bolmak, gürüm-jürüm bolup gözden ýitmek, ýok bolmak. *Olar sumat boldular.*

SUNGAT [sunğot], *at.* 1. Başarnygy, ussatlygy talap edýän inçe el işi. 2. Durmuşy, hakykaty çeper suratkeşlik arkaly döredijilikli şöhlendirmeklik. *Söz sungaty. Şekillendiriş sungaty. Sahna sungaty.*

SUNMAK [sunmok], *işl., kön.s.* 1. Uzatmak, hödürlemek, bermek. *Pyýala dolduryp, döwre berdiler; Maňa ýetgeç golum sundum, ýaranlar* (Magtymguly). *Leblerim teşne galdy, bir posa sunmaz gelin* (Kemine). 2. Egmek, boýun egmek, buýrugy ýerine ýetirmek. *Allanyň emrine sunup boýnuny* (Magtymguly).

SUŇSURMAK Agaç önümleriň ownuk böleklerini biri-birine laýyk kesip, oýup, jebis getirip geýdirmek. (suňsurylan bölekler agaç ýa-da demir çüý bilen çüýlenýär ýa-da ýelimlenýär). *Susagyň sapy käbir ýagdaýda aýratyn ýasalyp, susagyň arka ýüzüne kertilip suňsurylýar.*

SUPRA [supuro], *at.* Saçak. *Jomart ogly supra ýaýyp, aş döker* (Magtymguly). *Ýoklukda kem bolsa suprada nany, Goç ýigit gam çeker mydama, begler* (Kätibi).

SUR [su:r] I, *syp.* Goňur ýa-da çalymtyk altyn reňk öwürýän gymmat baha bagana. *Sur bagana.*

SUR [su:r] II, *at. k.d.* Şahdan ýasalan surnaý. *Ysrafil suruny çalsa gerekdir* (Magtymguly).

SURAT [su:rot], *at.* 1. Biriniň, bir zadyň çekilen ýa-da surat düşürilýän guralda alnan şekili. *Ol diwardaky surata seretdi.* 2. Göz önüne getirilýän şekil, waka we ş.m. zat. *Şol surat onuň göz önüne geldi.*

♦ **Surat ýaly** owadan, gelşikli. *Surat ýaly çaga.*

SURATÇY [su:rotçy], *at.* Surat almak, surat çekmek bilen meşgullanýan adam.

SURATÇYLYK [su:rotçuluk], *at.* Sungatyň surat çekmek ugry. *Suratçylyk sergisi.*

SURATDA [su:rotdo], *hal.* Ýagdaýda, görnüşde. *Oňa gyssagly suratda çykyşyny taýýarlamak tabşyryldy.*

SURATKEŞ [su:rotkeş], *at.* Galam ýa-da dürli ýagly reňkler, akwarel we ş.m. bilen surat çekýän adam.

SURATKEŞLIK [su:rotkeşlik], *at.* 1. Suratkeşiň käri, ýagdaýy. *Köňül gözgüsine ýaryň adyny, Suratkeş-*

lik edip çyzmaly boldum (Magtymguly). 2. Surat çekmek hünärine degişli. *Suratkeşlik mekdebi*.

SURATLANDYRMA [su:rotlonnurmo], *iş ady*. Suratlandyrmak ýagdaýy.

SURATLANDYRMAK [su:rotlonnurmok], *işl*. Çeper dil bilen suratyny çekmek, obrazly şekillendirmek.

SURATLANDYRMAKLYK [su:rotlannurmokluk], *iş ady*. Suratlandyrmak ýagdaýy.

SURATLANDYRMAZLYK [su:rotlonnurmозluk], *iş ady*. Çeper dil bilen suratyny çekmezlik, obrazly şekillendirmezlik; görkezmezlik.

SURATLANDYRYBERMEK [su:rotlonnuruvermek], *işl*. Suratlandyryp, görkezip başlamak.

SURATLANDYRYLMAK [su:rotlonnurulumok], *işl*. Çeper dil bilen suraty çekilmek, obrazly şekillendirilmek; görkezilmek. *Bu hadysa Magtymgulyňyň bir-näçe goşgusynda aýdyň suratlandyrylýar* ("Edebiýat we sungat").

SURATLANDYRYŞ [su:rotlonnuruş], *iş ady*. Suratlandyrmak ýagdaýy.

SURAYÝ [sura:ýy], *at, k.d*. Suw, şerap guýulýan uzyn bokurdakly owadan gap. *Surayý gerdende, bykyn-da, bilde* (Kemine).

SURNAÝ [surna:ý], *at*. Turba görnüşli, ýogyn sesli, misden ýasalan saz guraly. *Surnaý çalyň, nagra kakyp şadyýan, Dokuz gündür döwran sürdi köşgünde* (Mollanepes).

SURNAÝÇY [surna:ýçy], *at*. Surnaý çalyan adam. *Öňde baryan surnaýçy we deprekçi ýöriş sazyny çalyrdy*.

SURNUGYBERMEK [surnuğuvermek], *işl*. Surnugyp başlamak.

SURNUGYŞ [surnuğuş], *iş ady*. Surnukmak ýagdaýy.

SURNUGYŞMAK [surnuğuşmak], *işl*. Birnäçe adam surnukmak. *Uzak ýoldan surnugyşyp gelmek*.

SURNUKDYRMAK [surnukdurmok], *işl*. Surnukmak katdyna ýetirmek, surnukmaga mejbur etmek. *Uzak ýol, ine-gana iýip-içip bilmezligimiz bizi gaty surnukdyrdy*.

SURNUKDYRYJY [surnukdurujy], *syp*. Halys ediji, gaty ýadadyjy, güýçden gaçyryýan.

SURNUKMA [surnukmo], *iş ady*. Surnukmak ýagdaýy.

SURNUKMAK [surnukmok], *işl*. Aç-suwsuz halys bolmak.

SURNUKMAKLYK [surnukmokluk], *iş ady*. Surnukmak ýagdaýy.

SURNUKMAZLYK [surnukmozluk], *iş ady*. Gaty ýadamazlyk, halys bolmazlyk.

SUST, *syp*. 1. Göwnüçökgün, keýpsiz, gamgyn, tukat. *Sen sust görüňärsiň*. 2. göç.m. Sesini-üýnünü çykarman, ýuwaş, hiç zat täsir etmeýän görnüşde. *Ol sust görüňärdi*.

◊ **Sustuň basylmak** ruhy taýdan basyş astynda bolmak, gaty çekinmek. *Köpçülikden susty basylany üçin, sesini çykarman otyrdy. Işden sustuň basylmak*.

SUSAK [susok], *at*. Söwüt, garagaç ýaly gaty agaçlardan ýonulyp ýasalyan uzyn saply, uly çemçe görnüşli gural (suwuk nahar guýmak, susup almak üçin ulanylýar).

◊ **Susagyň sapy ýetmek** bir zadyň hojaýyny bolmak, erk-ygtyýaryny eliňe almak.

SUSAKLABERMEK [susokla:vermek], *işl*. Susak bilen susup alybermek, susak bilen susup guýubermek.

SUSAKLAMA [susoklomo], *iş ady*. Susaklamak ýagdaýy.

SUSAKLAMAK [susoklomok], *işl*. Susak bilen susup almak; susak bilen susup guýmak. *Çemçeläp ýygnanymy susaklap dökmeli boldy*.

SUSAKLAMAKLYK [susoklomokluk], *iş ady*. Susaklamak ýagdaýy.

SUSAKLAŞMAK [susokloşmok], *işl*. Birnäçe bolup susaklap almak, susak bilen almak.

SUSAKLATMAK [susoklotmok], *işl*. Susak bilen susup aldyrmak, susak bilen susup guýdurmak. *Suwy susakladyp guýdurdym*.

SUSAKLAÝYŞ [susokloýuş], *iş ady*. Susaklamak ýagdaýy.

SUSAWAÇ [susowa:ç], *at, gepl.d., ser: Susguç*.

SUSDURMAK [sussurmok], *işl*. Susak, susguç bilen susup aldyrmak.

SUSGUÇ [susguç], *at*. 1. Galla, un ýaly zatlary susup almak üçin tüneke demirden agaç sap oturdylyp ýasalyan enjam. 2. *teh*. Her hili mehanizmlerde susup almak üçin uly gap. *Ekskowatoryň susgujy*.

SUSGUÇLABERMEK [susguşla:vermek], *işl*. Susguç bilen susup alybermek.

SUSGUÇLAMA [susguşlomo], *iş ady*. Susguçlamak ýagdaýy.

SUSGUÇLAMAK [susguşlomok], *işl*. Susguç bilen susup almak.

SUSGUÇLAMAKLYK [susguşlomokluk], *iş ady*. Susguçlamak ýagdaýy.

SUSGUÇLAÝYŞ [susguşloýuş], *iş ady*. Susguçlamak ýagdaýy.

SUSLAÇ [susloç], *syp*. Birneme sus, keýpsiz görüňän, gamgyn, tukat. *Ol suslaç seslendi*.

SUSLANMAK [suslonmok], *işl*. Çökgün göwünli bolmak, keýpsizlenmek, tukatlanmak. *Ol suslandy*.

◊ **Suslanan ýaly bolmak** bar zadyň sesi galmak, dym-dyrslyk aralaşmak. *Töwerek suslanan ýaly boldy*.

SUSLAŞMAK [susloşmok], *işl.* 1. Belli bir dere-jede susluk aralaşmak, keýpiň gaçyp başlamak, tukatlyk aralaşmak. 2. *göç.m.* Ýuwaşap başlamak. *Biraz suslaşan hereket gaýnap başlady.*

SUSTLUK, *at.* Sus ýagdaýda bolmaklyk.

SUSMA [susmo], *iş ady.* Susmak ýagdaýy.

SUSMAK [susmok], *işl.* Susak, susguç bilen susup almak.

SUSMAKLYK [susmokluk], *işl.* Susmak ýagdaýy.

SUSMAZLYK [susmozluk], *iş ady.* Susup almazlyk.

SUSRAK [susura:k], *syp.* Birneme sus, azda-kände sus. Göwnüme bolmasa, goýnumyz susrak görünýär.

SUSSUPES, *syp.* Göwnüçökgün, şähdaçyk däl, keýpsiz, gamgyn, tukat.

SUSSUPESLIK, *at.* Sussupes ýagdaýly bolmaklyk. *Hiç mahal sussupeslik etmän.*

SUSUBERMEK [susuvermek], *işl.* Susup ugramak, susup başlamak.

SUSULMAK [susulmok], *işl.* Susak, susguç bilen susmak arkaly alynmak. *Gazandan iki ýola susulyp alnan nahar jamy doldurdy.*

SUSUŞ, *iş ady.* Susmak ýagdaýy.

SUSUŞMAK [susuşmok], *işl.* Birnäçe bolup susmak.

SUW, *at.* 1. Wodorodyň we kislorodyň himiki birleşmesi, reňksiz dury suwuklyk. *Suw akar; daş galar; ýat gider – garyndaş galar* (Atalar sözi). 2. Gök önümlerden, miwelerden sykylp alynýan suwuklyk. *Alma suwy. Kăşiriň suwy. Üzümiň suwy. Hyýaryň suwy. Şugundyryň suwy.*

◊ **Suwa girip, suwdan gury çykmak** her bir zatdan baş alyp çykyp bilmek. **Suwa salma etmek** pugta ýençmek, urmak. **Suwa söýenmek** biderek adama bil baglamak, ynanmak. **Suw bermek** pyçak, gylyç ýaly sowuk ýaraglar ýasalanda, taplananda olaryň berk bolmagy üçin gyzdyryp suwa, ýaga taşlamak usuly. **Suw ičen ýaly** ökde. **Suw içim salym (wagt)** örän az wagt, sähelçe wagt. *Suw içim salym geçmänkä, yzmyza dolandyk.* **Suw ogurlamak** ýara azy, içine iriň ýygnanmak, beterlemek. **Suw seňrikden agmak** boljak iş bolmak, bolup gutarmak. **Suw sepilen ýaly bolmak** galmagal, gürrüň birden ýatmak. **Suwuna degmek** 1) birine pugta käýemek, birini ýençmek, urmak. *Ol Geldiniň suwuna degdi.* 2) seýislemek maksady bilen aty suwa ýakyp, uzak bolmadyk aralyga çapdyrmak. **Suwuny almak** öň suw berlip ýasalan zady otda gyzdyryp ýumşadyp, soň işlemek, bejermek. **Suwy düzgün etmek** suwy pellere, joýalara akar ýaly etmek. **Suwy süýjemek** bişip ugramak. *Suwy süýjän üzüm.*

Suwy ters akdyrmak ökde, sowatly bolmak. **Suw ýaly çaga** örän ýaşajyk çaga. **Suw ýaly okamak** sakynman, örän gowy okap bilmek. **Suw ýaly ýarag** örän göni hem oňat atýan ýarag, hiç kemi bolmadyk ýarag. **Üzümiň suwy ýaly ser. Üzümiň.**

SUWABERMEK [suwa:vermek], *işl.* Suwap başlamak.

SUWAG [suwoğ], *at.* Saman, topur we ş.m. suw bilen garylyp, diwaryň ýüzüne çalynýan palçyk. *Tama suwag çekdi. Gara suwag. Şire suwag.*

SUWAGÇY [suwoğçy], *at.* Suwag işi bilen meşgullanýan gurluşykçy ussa.

SUWALMAK [suwolmok], *işl.* Diwaryň, jaýyň we ş.m. ýüzüne suwag çekilmek.

SUWAMA [suwomo], *iş ady.* Suwamak ýagdaýy.

SUWAMAK [suwomok] **I**, *işl.* Diwaryň, jaýyň we ş.m. ýüzüne suwag çekmek. *Ussadiwary gilmala bilen suwaýar.*

SUWAMAK [suwomok] **II**, *işl., ser. Suwgarmak.* Suwuk ýagdaýa geçmek, goýulygyny ýitirmek. *Ýarma suwapdyr.*

SUWAMAKLYK [suwomokluk], *iş ady.* Suwamak ýagdaýy.

SUWAMAZLYK [suwomozluk], *iş ady.* Suwamak işi ýerine ýetirilmezlik.

SUWARA [suwa:ra], *syp.* Gowy bilýän, ökde (dil hakynda).

SUWARMA [suwormo], *iş ady.* Suwarmak ýagdaýy.

SUWARMAK [suwormok], *işl.* 1. Ýere, ekine suw tutmak, suw goýbermek, suwa ýakmak. 2. Polatdan gyzdyrylyp ýasalýan pyçak, päki, palta, teşe ýaly zatlar taýýar bolandan soň, ýüzi gaýtmazlyk üçin olary ýokary derejede gyzdyryp, sowuk suwa ýa-da ýaga salyp goýmak.

SUWARMAKLYK [suwormokluk], *iş ady.* Suwarmak ýagdaýy.

SUWARMAZLYK [suwormozluk], *iş ady.* Suwarmak işini ýerine ýetirmezlik.

SUWARTMAK [suwortmok], *işl.* Suwarmak işini başga birine etdirmek.

SUWARYBERMEK [suworuvermek], *işl.* Suwaryp başlamak.

SUWARYLMAK [suworulmok], *işl.* Suw tutulmak, suw berilmek. *Suwarylan ekin. Suwarylan joýa.*

SUWARYM [suworum], *at.* Suwa ýakylma, suw berilme, suw goýberilme (ýer hakynda). *Şu tutýan suwuň gowaçanyň näçenji suwarymy?*

SUWARYMLY [suworumly], *syp.* Suwarylyp ekin ekilýän. *Suwarymly ýerler.*

SUWARYŞ [suworuş], *iş ady.* Suwarmak ýagdaýy.

SUWARYŞMAK [suworuşmok], *işl.* 1. Suwarma-ga kömek etmek. *Ol kakasyna kärende ýerini suwaryşdy.* 2. Bilelikde suwarmak. *Olar ýerlerini suwaryşyp ýör.*

SUWAŞDYRMAK [suwoşdurmok], *işl.* Birnäçe ýerini suwap çykmak. *Haýatyň ýykylan ýerlerini suwaşdyrmak.*

SUWAŞMAK [suwoşmok], *işl.* 1. Birine suwama-ga kömekleşmek. *Jayyň diwarlaryny suwaşmak.* 2. Bilelikde suwamak. *Adamlar jayyň daşyny suwaşyp durdular.*

SUWATMAK [suwotmok], *işl.* Suwamak işini başga birine etdirmek. *Indi jayyň diwarlaryny suwatmak galdy.*

SUWAÝYŞ [suwoýuş], *iş ady.* Suwamak ýagdaýy.

SUWBURÇY [suwvurçy], *at.* Dag eteklerinde we derya ýakalarynda öşýän, dermanlyk ösümlik.

SUWÇY, *at.* 1. Ýer suwarmak bilen meşgul bolýan adam. 2. *gepl.d.* Suw getirip berýän kömekçi. *Esli wagt traktorçynyň suwçusy bolup işledim* (“Edebiýat we sungat”). 3. *gepl.d.* Agyz suwuny getirip satýan adam. *Bize-de suw getireweri, suwçy.*

SUWÇULYK [suwçuluk], *at.* Suw tutýanyň, suwçynyň käri, ýagdaýy. *Men ýylyň başyndan aýagyna çenli suwçulyk edýärim.*

SUWGARMAK [suwğormok], *işl.* Goýy görnüş-den suwuk hala geçmek, suwuk bolmak.

SUWGUŞY [suwğuşy], *at.* Petekesi akja, uzyn inçe aýakly, suwda ýaşayan guş.

SUWJARMA [suwjormo], *iş ady.* Suwjarmak ýagdaýy.

SUWJARMAK [suwjormok], *işl.* 1. Sähelçe suwuklyk, nem çykyp durmak. *Ýarasy suwjaryp dur.* 2. *göç.m.* Suwjuklyk etmek, batnyksyz bolmak. *Uly adam suwjaryp dursa, gaty gelşiksiz görüňär.*

SUWJARMAKLYK [suwjormokluk], *iş ady.* Suwjarmak ýagdaýy.

SUWJARMAZLYK [suwjormozluk], *iş ady.* Suwjaryp durmazlyk.

SUWJARTMAK [suwjortmok], *işl.* Suwjuklyk, suwumsyzlyk etdirmek, batnyksyz boldurmak. *Sen gürrüňiňi gaty bir suwjartmasana.*

SUWJARYBERMEK [suwjoruvermek], *işl.* Suwjaryp başlamak.

SUWJARYLMAK [suwjorulmok], *işl.* Suwjuklyk, suwumsyzlyk edilmek, batnyksyz bolunmak. *Suwjarylmak bilen işiň bitmeýändigini siz menden gowurak bilýänsiňiz.*

SUWJARYŞ [suwjoruş], *iş ady.* Suwjarmak ýagdaýy.

SUWJUGRAK [suwjuğra:k], *syp.* Kilçigräk, batnyksyzrak. *Suwjugrak söz.*

SUWJUK, *syp.* Kilçik, batnyksyz. *Suwjuk geplemek. Suwjuk adam.*

SUWJUKLYK [suwjukluk], *at.* Suwjugyň ýagdaýy, suwumsyzlyk, kilçiklik. *Onda ne galmagal bar, ne-de suwjuklyk* (“Edebiýat we sungat”).

SUWKESER, *at.* Gäminiň, uly gaýygyň baş tamazyna ýüzi ýukaldylyp, dik berkidilen tagta.

SUWKÄDI [suwkä:di], *at.* İçine suw guýulýan kädi. *Gadym wagtlarda gyzlar suwkädisini egnine göterip, suwa gider ekenler.*

SUWKÜÝZE [suwküýzö], *at.* Suw guýmak üçin ulanylýan uly bolmadyk küýze. *Kerwenler üç günü geçirip, dördünji günü gitmekçi bolanlarynda, olaryň bir suwküýzeleriniň gulpy döwlüpdür* (“Türkmen halk ertekileri”).

SUWLABERMEK [suwla:vermek], *işl.* Suwlap başlamak, dowamly suwlamak. *Eliňe bedräni al-da, gapyny suwlaber.*

SUWLAK [suwlak], *at.* kön.s.Suwly, çeşmeli ýer. *Hem suwlagym, şikärgähim sen idiň* (“Ýusup – Ahmet”).

SUWLAMA [suwlomo], *iş ady.* Suwlamak ýagdaýy.

SUWLAMAK [suwlomok], *işl.* 1. Suw sepip ölemek, suw sepmek. *Töweregi suwladyk.* 2. *şahyr.* Suw içmek. *Serhowuzdan suwlamadan galypsyň, Hasabyň bolupdyr demden, araby* (Baýly şahyr).

SUWLAMAKLYK [suwlomokluk], *iş ady.* Suwlamak ýagdaýy.

SUWLAMAZLYK [suwlomozluk], *iş ady.* Suw sepip öllemezlik, suw sepmezlik.

SUWLANMAK [suwlonmok], *işl.* 1. Suw sepip öllenmek, suw sepilmek. *Gündizden suwlanyp, howlynyň meýdançasý arassalanypdyr.* 2. *göç.m.* Birneme daýanmak, ýüzi reňkine gelmek. *Onuň ýüzi suwlanana meňzeýär.* 3. Suw içip ganmak, suw içmek. *Aždarhadyr, marlarydyr güwleney, Aýrak, goç, ak maral munda suwlanar* (Misgingylyç). *Ýaz paslynda bezenersiň al-elwan, Suwlanar çeşmäňde ýüz dürli haýwan* (Baýly şahyr).

SUWLAŇ [suwloň], *syp.* 1. Suwuk (nahar hakda). *Nahar suwlaň bolupdyr.* 2. Heniz eti-gany berkäp ýetişmedik, suw ýaly (çaga hakda). *Suwlaň çaga.*

SUWLAŇJA [suwloňjo], *syp.* Ýaşajyk, näzijek. *Baýy ýaglykly, garagözelek, suwlaňja gyza gözi düşdi* (“Edebiýat we sungat”).

SUWLAŇRAK [suwloňura:k], *syp.* Suwugrak (nahar hakda).

SUWLAŞMAK [suwloşmok], *işl.* 1. Suwlamaga kömek etmek. 2. Birnäçe bolup suwlamak. *Gelinler daşaryny suwlaşyp ýörler.*

SUWLATMAK [suwlotmok], *işl.* Suwlamak işini başga birine etdirmek. *Bagyň aşagyny suwlatmak.*

SUWLAÝÝŞ [suwloýuş], *iş ady.* Suwlamak ýagdaýy.

SUWLUGYBERMEK [suwluğuvermek], *işl.* Ýeriň üstki gatlagynyň içi bilen süýnüp gidibermek (azal, plug hakynda).

SUWLUGYŞ [suwluğuş], *iş ady.* Suwlukmak ýagdaýy.

SUWLUK I, *syp.* Suwy bol, suwy köp, bol suwly. *Olaryň ýurdy suwluk ýurt.*

SUWLUK II, *at.* Uýanyň atyň agzyna salynýan halkaly demri, agyzyryk. *Meniň atymyň suwlugy çykypdyr* (“Görogly”).

SUWLUKMA [suwlukmo], *iş ady.* Suwlukmak ýagdaýy.

SUWLUKMAK [suwlukmok], *işl.* Ýeriň üstki gatlagynyň içi bilen süýnüp, ýumlugyp gitmek (azal, plug hakynda). *Suwlugyp barşyna, ýeri aňsatlyk bilen agdaryşyna guwandý.*

SUWLUKMAKLYK [suwlukmokluk], *iş ady.* Suwlukmak ýagdaýy.

SUWLUKTORBA [suwlukto:rvo], *at.* İçine iýer-içer ýaly zatlar we ş.m. salnyp, ýanyň bilen görilýän torba.

SUWLUKÝOL [suwlukýo:l], *at, gepl.d.* Uzak ýola gidilende – suw içmek üçin düşlenýän iki düşelgäniň aralygyny aňladýan aralyk, uzaklygyň takmyn ölçegi.

SUWLULANDYRMAK [suwlulonnurmak], *işl.* Ýap, howdan we ş.m. arkaly ýerlere suw eltmek, suw bermek, suw bilen üpjün etmek. *Etraby suwlulandyrmak hakynda edilen iş bijay köp.*

SUWLULANDYRMAZLYK [suwlulonnurmozluk], *iş ady.* Ýap, howdan we ş.m. arkaly ýerlere suw eltmezlik, suw bermezlik, suw bilen üpjün etmezlik.

SUWLURAK [suwlura:k], *syp.* Düzüminde suwy köpräk. *Şu almalaryň-a öňkülerden suwlurak.*

SUWLUŞ, *iş ady.* Suwulmak ýagdaýy.

SUWLY, *syp.* 1. Düzümindaki suwy ýeterlik, ter. *Hyýar örän ter; hem suwly bolýar.* 2. *göç.m.* Sowuk ýarag we ş.m. ýasalandan soň gyzdýrylyp, berk bolmagy üçin gyzygynlygyna sowuk suwa, ýaga batyrylyp taplanan, suw berlen.

♦ **Suwly äkidip, suwsuz getirmek** hilegärlik etmek, mekirlik edip, gaty aldamak, aldap işiňi görmek.

SUWOTY, *at.* Suwluk ýerlerde gögerýän uzyn inçe ýaprakly, başy seçelenip duran däneli ösümlik.

SUWÖLÇEÝJI [suwölçöýjü], *at.* Harçlanýan suwuň mukdaryny ýa-da onuň akys derejesini ölçemek üçin ulanylýan gural.

SUWSABERMEK [suwsa:vermek], *işl.* Suwsap başlamak, suwsap ugramak.

SUWSALMAK [suwsolmok], *işl.* Suw içesiň gelmek, suwsuzlygyň, teşneligiň duýulmak.

SUWSAMA [suwsomo], *iş ady.* Suwsamak ýagdaýy.

SUWSAMAK [suwsomok], *işl.* 1. Suw içesiň gelmek, suwsuzlygyň duýmak, teşneligiň duýmak. 2. Suwy kem bolmak, suw ýetmezlik etmek (ösümlik, ekin hakda).

SUWSAMAKLYK [suwsomokluk], *iş ady.* Suwsamak ýagdaýy.

SUWSAMAZLYK [suwsomozluk], *iş ady.* 1. Suw içesiň gelmezlik, suwsuzlygyň duýmazlyk, teşneligiň duýmazlyk. 2. Suwy kem bolmazlyk, suw ýetmezlik etmezlik (ösümlik, ekin hakynda).

SUWSAŞMAK [suwsaşmok], *işl.* 1. Bile suwsamak. *Olar meýdandan suwsaşyp geldiler.* 2. Suwy kem bolmak, suw ýetmezlik etmek (ösümlikler, ekinler hakda).

SUWSATMAK [suwsotmok], *işl.* 1. Suwsar ýaly etmek, suwsamak derejesine ýetirmek. *Gawun-garpyz pazyllaryny düwünçege durmazýandan oň az-kem suwsatsaň, hasyly gowy bolýar.*

SUWSAÝÝŞ [suwsoýuş], *iş ady.* Suwsamak ýagdaýy.

SUW-SIL [suw-si:l], *hal.* Bütün töwerege ýaýraýan bol suw. *Birdenem asman ähli suwuny döken ýaly, dünýäni suw-sil edip, çabga geldi...* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”). *Ýagan ýagyş töweregi suw-sil etdi.*

SUW-SÖL, *at, gepl.d.* **Suw.** Öýde suw-sölem ýok eken.

SUWSURAMAK [suwsuromok], *işl., ser.* **Suwsamak.** *Gawun pazyllary suwsurap, ýapraklaryny sallaşyp otyrlar.*

SUWSUZ, *syp.* 1. Düzüminde suwy, şiresi az, ter däl. *Suwsuz alma.* 2. Suwsaýan, suw isleýän. *Özüniň açdygyna, suwsuzdygyna garaman, ökjesi ýeňledi* (“Edebiyat we sungat”). 3. Suw içmän, suwa ýakylman, teşne. *Düýe bir hepdeläp suwsuz oňup bilýär.* 4. Suw akmaýan, guran. *Suwsuz ýap. Suwsuz guýy.*

SUWSUZLYK [suwsuzluk], *at.* Suw ýetmezlik, suwsamaklyk.

SUWSUZRAK [suwsuzura:k], *syp.* Azda-kände suwsuz.

SUWUDYLMAK [suwudulmok], *işl.* Goýy halýndan suwuk halyna getirilmek, suwly edilmek, suwgardylmak.

SUWUDYŞ [suwuduş], *iş ady.* Suwutmak ýagdaýy.

SUWUDYŞMAK [suwuduşmok], *işl.* Goýy halýndan suwuk halyna getirişmek, suw ýaly edişmek.

SUWUGRAK [suwğura:k], *syp.* Bolmalysyndan suwy köpräk.

SUWUK, *syp.* 1. Akmaga, guýulmaga ukyby bolan, ergin. *Biziň gözümüz ýody suwuk görnüşinde görmäge öwrenişipdir.* 2. Goýy däl, köp suw garylan. *Suwuk gatyk.* 3. *göç.m., ser.* **Suwjuk.** *Suwuk adam.*

◇ **Suwuk ýangyç** nebit önümleri. *Her gije-gündizde ýüzlerçe tonna suwuk ýangyç çykarylýar.*

SUWUKLYK [suwukluk], *at.* 1. Jisimiň aky, guýlup bilijilik ýagdaýy, erginlik. *Suwuklyk läbige öwrüldi.* 2. Suwuk ýagdaýda bolmaklyk, goýy dällik. *Laýyň suwuklygy.* 3. *göç.m., ser.* **Suwjuklyk.** *Suwuklyk ýaramaz gylyk.*

SUWULGAN [suwulğa:n], *at.* Hažzyk pisint uzynadan inçe guýrukly süýreniji.

SUWULMA [suwulmo], *iş ady.* Suwulmak ýagdaýy.

SUWULMAK [suwulmok], *işl.* Ýeriň yüzünden süýnüp gitmek. *Ýylan suwlup geçdi.*

SUWUMSYZ [suwumsuz], *syp., ser.* **Süwümsiz.**

SUWUMSYZLYK [suwumsuzluk], *at, ser.* **Süwümsizlik.** *Şunuň suwumsyzlygy aýryljak däl.*

SUWUMSYZRAK [suwumsuzura:k], *syp., ser.* **Süwümsizräk.**

SÜBSE [süvsö], *at.* Öý, düşek we ş.m. süpürmek üçin sübselikden we ş.m. boglup taýýarlanýan enjam.

◇ **Sübsse bogmak** haýsy hem bolsa bir mesele boýunça belli bir netijä gelmek. **Bogan sübsesi bolmazlyk** ýüze tutar ýaly iş bitirip bilmezlik, elinden zat gelmezlik. *Näçe öwünse-de, bogan sübsesi bolmady.*

SÜBSEGÄR [süvsöğä:r], *at, gepl.d.* Sübsse bilen ýer süpürp işleýän adam. *Sübsegär biziň üçinem alada etme kemini goýmady* (“Edebiýat we sungat”)

SÜBSEGÄRLIK [süvsöğä:rlık], *at, gepl.d.* Sübssegäriň ýagdaýy, käri.

SÜBSELEME [süvsölömö], *iş ady.* Sübsselemek ýagdaýy.

SÜBSELEMEK [süvsölömk], *işl.* Sübsse bilen süpürmek, sübsse çalmak. *Oturjak ýeriňi sübsseledi.*

SÜBSELEMEZLIK [süvsölömözlük], *iş ady.* Sübsse bilen süpürmezlik, sübsse çalmazlyk.

SÜBSELENMEK [süvsölönmök], *işl.* Sübsse bilen süpürilmek, sübsse çalynmak.

SÜBSELEŞMEK [süvsölöşmök], *işl.* 1. Sübsselemäge kömekleşmek. *Howlyny suwlaşdyk, sübsseleşdik.* 2. Birnäçe bolup sübsselemek. *Gyzlar howlyny sübsseleşip ýör.*

SÜBSELETMEK [süvsölötmök], *işl.* Sübsselemek işini başga birine etdirmek.

SÜBSELEÝIŞ [süvsölöýüş], *iş ady.* Sübsselemek ýagdaýy.

SÜBSELÄBERMEK [süvsölä:vermek], *işl.* Sübsseläp başlamak.

SÜBSELİK [süvsölük], *at.* Mekgejöwenler maşgalasyndan bolan, baş seçelenip duran däneli, uzyn-uzyn inçe baldakly sübsse edilýän ösümlük. *Sübselik ekmek.*

SÜDENEKLEMEK [südönöklömk], *işl., ser.* **Südürlemek.**

SÜDENEKLETMEK [südönöklötmök], *işl., ser.* **Südürletmek.** *Çyk, how, şu taýdan, ýeňsän-den südenekletmejek bolsaň* (“Edebiýat we sungat”).

SÜDÜRDİKLEME [südürdüklömö], *iş ady.* Südürdiklemek ýagdaýy.

SÜDÜRDİKLEMEK [südürdüklömk], *işl.* Itip, çekip ýöretmek, süýräp, iteläp äkitmek.

SÜDÜRDİKLEMEZLIK [südürdüklömözlük], *iş ady.* Itip, iteläp, öňe ýöretmezlik, öňe itermezlik.

SÜDÜRDİKLENMEK [südürdüklönmök], *işl.* Itilip, çekilip yöredilmek, süýrelip, itelenip äkidilmek.

SÜDÜRDİKLETMEK [südürdüklötmök], *işl., ser.* **Südürdiklemek.**

SÜDÜRDİKLEÝIŞ [südürdüklöýüş], *iş ady.* Südürdiklemek ýagdaýy.

SÜDÜRLEMEK [südürlömk], *işl., ser.* **Südürdiklemek.**

SÜDÜRLEMEZLIK [südürlömözlük], *iş ady.* Itip, çekip ýöretmezlik, süýrelip, itelenip äkitmezlik.

SÜDÜRLETMEK [südürlötmök], *işl.* Südürlemäge ýol bermek. *Südürletmejek bolsaň, garaň görünmesin.*

SÜDÜRLEÝIŞ [südürlöýüş], *iş ady.* Südürlemek ýagdaýy.

SÜLÇI [sülçü], *at.* Jenaýatlaryň üstünü açmak üçin deslapky derňew geçirýän wezipeli adam.

SÜLÇÜLIK [sülçülük], *at.* Sülçiniň käri, ýagdaýy.

SÜLE [sülö] **I**, *at.* Dänesi iým ýa-da ýarma üçin peýdalanylýan ýazlyk ak ekin. *Ekerançylar bugdaý, arpa, şaly, süle, jöwen ekýärler.*

SÜLE [sülö] **II: sülä gelmek (getirmek)** delil bolar ýaly etmek, delile getirmek. *Sülä geler ýaly edip aýdan bolsaň bolýar.*

SÜLEKEÝ [sülököý], *at.* Agyz, bokurdak mäsleriniň gatnaşmagynda döreýän suwuklyk.

SÜLELIK [sülölük], *at.* Süle ekilen meýdan.

SÜLGÜN [sülgün], *at.* 1. Towuklar maşgalasyndan bolan meýdan guşy, ýabany towuk. *Birdenkä, sülgün güstürdäp galdy.* 2. Gyza dakylýan at.

SÜLLERIBERMEK [süllörüvermek], *işl.* Süllerip başlamak.

SÜLLERIŞ [süllörüş], *iş ady.* Süllermek ýagdaýy.

SÜLLERIŞMEK [süllörüşmök], *işl.* Süllermek katdyna ýetmek (köp zat, köp adam hakynda).

SÜLLERME [süllörmö], *iş ady.* Süllermek ýagdaýy.

SÜLLERMEK [süllörmök], *işl.* 1. Suwsuzlyk, yssylyk sebäpli ösümlikleriň terligi gaçyp, ýapraklary sallanmak. *Günortanlar ýapraklar birneme süllerýärdi.* 2. *göç.m.* Güýçden, kuwwatdan gaçyp gowşamak, ysgyndan düşmek. 3. Keýpsizlik, ýarawsyzlyk zerarly ýüzüni sallamak. *Näme, beýdip süllerip otyrsyň?*

SÜLLERMEKLIK [süllörmöklük], *iş ady.* Süllermek ýagdaýy.

SÜLLERMEZLIK [süllörmözlük], *iş ady.* Süllermek katdyna ýetmezlik.

SÜLLERTMEK [süllörtmök], *işl.* 1. Suwsuzlyk, yssylyk sebäpli ösümlikleriň terligini gaçyrtmak. *Suw tutman, gowaçany süllerdipsiň!* 2. Güýçden, kuwwatdan gaçyryp gowşatmak, ysgyndan düşürmek.

SÜLLÜMBAÝ [süllümma:ý]: **süllümbaý bolmak (etmek)** 1) ýagşyn aşagynda galyp, boýdan-başa ezilmek, üsti-başyň öl-myžžyk bolmak. *Bärik giräýiň, ýogsa süllümbaý bolarsyňyz!* (“Edebiýat we sungat”). 2) agyr iş, näsaglyk zerarly derläp, öl-myžžyk bolmak. *Çaga süllümmaý bolup oýandy.*

SÜLMEK [sülmök], *işl.* Kenegi ýa-da sürpegaşygy başam hem-de süýem barmaklaryň bilen başga bir aşygy urmak üçin ýerden sürpöp oklamak.

SÜLMÜREME [sülmürömö], *iş ady.* Sülmüremek ýagdaýy. *Sülmüreme, näz-kereşme bilen ýigidiň ýüzüne garady.*

SÜLMÜREMEK [sülmürörmök], *işl.* Ýüzüni aşak salyp, geplemän asyly görnüşde süzülip, süýnüp-sarkyp oturmak.

SÜLMÜREMEKLIK [sülmürörmöklük], *iş ady.* Sülmüremek ýagdaýy.

SÜLMÜREMEZLIK [sülmürörmözlük] *iş ady.* Sülmüräp oturmazlyk.

SÜLMÜREŞMEK [sülmüröşmök] *işl.* Birnäçe bolup bilelikde sülmüremek. *Olar esli salym sülmüreşip oturdylar* (“Edebiýat we sungat”).

SÜLMÜRETMEK [sülmürötmök] *işl.* Sülmüre-mäge mejbur etmek, sülmürär ýaly etmek. *Aýdylan sözler ony sülmüretdi.*

SÜLMÜREÝIŞ [sülmüröýüş], *iş ady.* Sülmüremek ýagdaýy.

SÜLMÜRÄBERMEK [sülmürä:vermek], *işl.* Sülmüräp başlamak.

SÜLPERILMEK [sülpörölmök], *işl.* Geýlen geýim giň we uzyn bolup, ýerden süýrenip ýatmak, halparmak.

SÜLPERIŞMEK [sülpörüşmök], *işl.* Sülperip durmak (egin-eşikleriň birnäçesi hakynda).

SÜLPERME [sülpörmö], *iş ady.* Sülpermek ýagdaýy.

SÜLPERMEK [sülpörmök], *işl.* Geýlen geýim giň we uzyn bolup, ýerden süýrenip ýatmak, halparmak.

SÜLPERMEKLIK [sülpörmöklük], *iş ady.* Sülpermek ýagdaýy. *Halypa, sülpermeklik, ruhdan gaçmaklyk size gelşenok.*

SÜLPÜLDEME [sülpüllömö], *iş ady.* Sülpüldemek ýagdaýy.

SÜLPÜLDEMEK [sülpüllömök] *işl.* Uzyn, giň geýim geýip, tagaşyksyz ýöremek.

SÜLPÜLDEMEKLIK [sülpüllömöklük], *iş ady.* Sülpüldemek ýagdaýy.

SÜLPÜLDEMEZLIK [sülpüllömözlük], *iş ady.* Sülpüldäp ýöremezlik.

SÜLPÜLDEŞMEK [sülpüllöşmök], *işl.* Birnäçe bolup sülpüldäp ýöremek. *Sülpüleşip nireden geljärsiňiz?*

SÜLPÜLDETMEK [sülpüllötmök] *işl.* Sülpüldemek derejesine ýetirmek, sülpüldäp görnüşe getirmek.

SÜLPÜLDEÝIŞ [sülpüllöýüş], *iş ady.* Sülpüldemek ýagdaýy.

SÜLPÜLDÄBERMEK [sülpüllä:vermek], *işl.* Sülpüldäp ugramak, giň geýim geýip tagaşyksyz ýöräbermek.

SÜLSAT [sülsa:t], *at, kön.s.* Goşuna gerekli enjamlar.

SÜLÜK, *at.* 1. Haýwanlaryň agzyna, bogazyna ýapysyp, olaryň ganyny sorup ýaşaýan suw jandary. 2. Lukmançylykda adamyň hapa ganyny sordurmak üçin peýdalanylýan suw jandary. 3. *göç.m.* Süýthor, eziji.

♦ **Sülük barmak** inçeden uzyn barmak.

SÜLÜKLEME [sülüklömö], *iş ady.* Sülüklemek ýagdaýy.

SÜLÜKLEMEK [sülüklömök], *işl.* Esasan, malyň agzyna, bogazyna sülük ýapysmak, sülük düşmek. *Düýämiz sülükläpdir.*

SÜLÜKLEMEKLIK [sülüklömöklük], *iş ady.* Sülüklemek ýagdaýy.

SÜLÜKLEÝIŞ [sülüklöýüş], *iş ady.* Sülüklemek ýagdaýy.

SÜMDÜRMEK [sümdürmök], *işl.* Sümmäge mümkinçilik döretmek.

SÜMEK [sümök] **I**, *at.* Egirmek üçin pişgeden süýri görnüşde süýlöp goýlan ýün.

SÜMEK [sümök] **II**, *at, gepl.d.* Süňk.

♦ **Ite bir sümek bergisi bolmak** köp bergi etmek, berginiň aşagynda galmak.

SÜMELGE [sümölğö], *at.* 1. Sümüp geçilýän geçelge, deşik we ş.m. ýer. *Galanyň sümelgesi.* 2. *gepl.d.* Öý, tam, kepbe, çatma we ş.m.. *Her kim mal-garasyny ýatagyna salýar-da, öz sümelgesine gidýär.*

SÜMGÜRİNMEK [sümğürünmök], *ışl.* İki barmağyñ bilen burnuňy çalarak gysyp, onuñ deşiklerinden bat bilen howa çykarmak arkaly içini arassalamak. *Ol elýaglygyny çykaryp sümğürindi.*

SÜMGÜRİŞ [sümğürüş], *ış ady.* Sümğürmek ýagdaýy.

SÜMGÜRME [sümğürmö], *ış ady.* Sümğürmek ýagdaýy.

SÜMGÜRMEK [sümğürmök], *ışl.* Burundan batly howa çykaryp, dem alyş ýoluny arassalamak.

SÜMGÜRMEKLIK [sümğürmöklük], *ış ady.* Sümğürmek ýagdaýy.

SÜMGÜRMEZLIK [sümğürmözlük], *ış ady.* Sümğürüp durmazlyk.

SÜMGÜRTMEK [sümğürtmök], *ışl.* Sümğürmek hereketini etdirmek.

SÜMME [sümmö] **I: sümme tokaý** ýolsuz-ýodasyz, gür tokaý, jeñňel.

SÜMME [sümmö] **II**, *ış ady.* Sümme ýagdaýy.

SÜMME [sümmö] **III**, *at.* Demir deşmek üçin ulanylýan, uýy togalakdan inçe, ýokarsy ýognalyp gidýän polat enjam, gural.

SÜMMEK [sümmök], *ışl.* **1.** Sümelgeden ýa-da bir deşikden, aralykdan ýapyrylyp, eglip geçmek. **2. göç.m.** Bir zadyň içine girmek, içinde ýerleşmek, gizlenmek.

♦ **Sümere deşik tapmazlyk** gaçyp girere ýer tapmazlyk, çykalga tapmazlyk.

SÜMMEKLIK [sümmöklük], *ış ady.* Sümme ýagdaýy.

SÜMMEN [sümmön], *at.* Ýaş çaganyň gulaklaryny ýapyp duran gurama tahýasy. *Meniň ballym ýaşynda, Ýaşyl sümmen başynda* (Hüwdü).

SÜMMÜL I, *at.* Däneli ekinleriň boý alyp başa durmazynyň ön ýanyndaky görnüşi, tümmül.

SÜMMÜL II, *at.* Garpyzyň bişendigini bilmek üçin kesilip alynýan bölek. *Garpyzyň bir ýerinden sümmül almasaň, onuň içiniň nähilidigini bilip bolanok.*

SÜMMÜLLEME [sümmüllömö], *ış ady.* Süm-müllemek ýagdaýy.

SÜMMÜLLEMEK [sümmüllömmök], *ışl.* Garpyzyň bişendigini bilmek üçin böwründen ýa-da sapagynyň ýerinden (pelliginden, göweginden) pyçagy çümdürüp, bir bölejigini kesip almak.

SÜMMÜLLEMEKLIK [sümmüllömöklük], *ış ady.* Süm-müllemek ýagdaýy.

SÜMMÜLLEMEZLIK [sümmüllömözlük], *ış ady.* Süm-mül almazlyk.

SÜMMÜLLENMEK [sümmüllönmök], *ışl.* Süm-mül alynmak. *Sümmüllenen garpyz.*

SÜMMÜLLETMEK [sümmüllötmök], *ışl.* Süm-mül aldyrmak. *Garpyzy sümmülledip görmek.*

SÜMMÜLLEYİŞ [sümmüllöýüş] *ış ady.* Süm-müllemek ýagdaýy.

SÜMMÜLLÄBERMEK [sümmüllä:vermek], *ışl.* Süm-mülläp başlamak.

SÜMMÜLSUWY, *at, gepl.d.* Bugdaýa berilýän iň soňky suw. *Bugdaýyň sümmülsuwuny berdik.*

SÜMRE [sümrö]: **sümre geýmek** kellä geýilýän geýimi basyp, çümre geýmek. *Ol telpegini sümre geýip, daş çykdy.*

SÜMRÜBERMEK [sümrüvermek], *ışl.* Süm-rüp başlamak.

SÜMRÜLMEK [sümrülmök], *ışl.* Açgözlük bilen çalt-çaltdan iýilmek.

SÜMRÜŞ, *ış ady.* Sümürmek ýagdaýy.

SÜMRÜŞMEK [sümrüşmök], *ışl.* Köp bolup açgözlük bilen çalt-çaltdan iýilmek.

SÜMSÜLDEMEK [sümsüllömmök], *ışl., gepl.d., ser.* Süm-sünmek.

SÜMSÜLE [sümsülö], *at, zergärç.* Uly gyzlaryň we ýaş gelinleriň tahýalarynyň ýa-da bürükleriniň etegine dakynýan uzynja şelpe ýapraklyja düzme bezeg şaýy. *Sümsüleler jyňňyrdasar.*

SÜMSÜNİBERMEK [sümsünüvermek], *ışl.* Süm-sünip başlamak.

SÜMSÜNIŞ [sümsünüş], *ış ady.* Süm-sünmek ýagdaýy.

SÜMSÜNIŞMEK [sümsünüşmök], *ışl.* Birnäçe bolup oslanmaýan ýerde ysrganyp, kaňkap ýörmek.

SÜMSÜNME [sümsünmö], *ış ady.* Süm-sünmek ýagdaýy.

SÜMSÜNMEK [sümsünmök], *ışl.* **1.** Oslanmaýan ýerde ysrganyp, kaňkap ýörmek, sümüsgenmek. *Nirde näme barka diýip süm-sünip ýörme.*

SÜMSÜNMEKLIK [sümsünmöklük], *ış ady.* Süm-sünmek ýagdaýy.

SÜMSÜNMEZLIK [sümsünmözlük], *ış ady.* Süm-sünip ýörmezlik.

SÜMÜBERMEK [sümüvermek], *ışl.* Sümüp başlamak.

SÜMÜK, *at.* Burundan gelýän şepbeşik suwuklyk.

SÜMÜKLI [sümüklü], *syp.* **1.** Burundan sümügi akyp duran. *Sümükli çaga.* **2. göç.m.** Özünü oňarman ýören, nalajedeýin, lellim (oglan hakda). *Bu iş her bir sümükliniň elinden geljek zat däl.*

SÜMÜLMEK [sümülmök], *ışl.* **1.** Sümelgeden ýa-da bir deşikden, aralykdan ýapyrylyp, eglip geçmek. *Ol sümelgeden süm-lüp geçdi.* **2.** Bir zadyň içine girilmek, içinde ýerleşilmek, gizlenmek. **3.** Bir ýere, işe aralaşmak.

SÜMÜRME [sümürmö], *ış ady.* Sümürmek ýagdaýy.

SŪMŪRMEK [sümürmök] **I**, *işl.* Açgözlük bilen symyşlap iýmek, sygnamak. *Sümürüp oturmak.*

SŪMŪRMEK [sümürmök] **II**, *işl.* Başgaby çümre geýmek, üstünden basyp geýmek. *Sowukdan ýaña telpegini sümürüp geýipdir.*

SŪMŪRMEKLIK [sümürmöklük] **I**, **II**, *iş ady.* Sümürmek ýagdaýy.

SŪMŪRMEZLIK [sümürmözlük] *iş ady.* Açgözlük bilen symyşlap iýmezlik.

SŪMŪŞ, *iş ady.* Sümmeýmek ýagdaýy.

SŪMŪŞMEK [sümüşmök], *işl.* **1.** Birnäçe bolup sümelgeden ýa-da bir deşikden, aralykdan ýapyrylyp, eglip geçip başlamak. **2.** Bir zadyň içine yzly-yzyna sümmeýmek.

SŪNBŪL [sümmül], *at.* **1. ser.** Sümmül **I**. **2. k.d., göç.m.** Söýgüliniň saçı.

SŪNÇMEK [sünçmök], *işl., ser.* Sançmak.

SŪNJŪLMEK [sünjülmök], *işl.* **1.** Sünjülip goýulmak, sanjylyp goýulmak. *Iňňe ýumaga sünjülipdir.* **2. Çümmeýmek.** *Tiken sünjülmek.*

SŪNNET [sünnöt], *at.* **1.** Däp-dessur, adat, düzgün; Muhammet pygamberden galan dini däp, kada. *Kyýamat gün güwämiz – sünnet bilen parz dälmi?* (Magtymguly). *Pygamber sünnetin berjaý Kylaýyn diýseň öylengin* (Magtymguly). **2.** Musulmanlarda ýaşajyk oglanlaryň erkeklik agzasynyň pürçüginini kesip aýyrmak däbi.

♦ **Sünnete ýatyrmaq** Yslam dinine eýerýän halklarda oglanyň ujdynyň pürçüginini kesip aýyrmak. *Oglany sünnete ýatyrdylar.* **Sünnet toýy** çaganyň sünnete ýatyrylmagy mynasybetli geçirilýän toý.

SŪNNETLEME [sünnötlömö], *iş ady.* Sünnetlemek ýagdaýy.

SŪNNETLEMEK [sünnötlömök], *işl., ser.* Sünnet: sünnete ýatyrmaq.

SŪNNETLEMEKLIK [sünnötlömöklük], *iş ady.* Sünnetlemek ýagdaýy.

SŪNNETLENMEK [sünnötlönmök], *işl.* Sünnet edilmek, sünnete ýatyrylmak.

SŪNNETLETMEK [sünnötlötmök], *işl.* Sünnet etdirmek, sünnete ýatyrtnak.

SŪNNETLEÝIŞ [sünnötlöýüş], *iş ady.* Sünnetlemek ýagdaýy.

SŪNNÄLEME [sünnä:leme], *iş ady.* Sünnälemek ýagdaýy.

SŪNNÄLEMEK [sünnä:lemek], *işl.* Timarlap, nepis bejermek, tikmek. *Ol örän sünnäläp bejerilen akgaýma tahýady* (“Edebiýat we sungat”).

SŪNNÄLEMEKLIK [sünnä:lemeklik], *iş ady.* Sünnälemek ýagdaýy.

SŪNNÄLEMEZLIK [sünnä:lemezlik], *iş ady.* Sünnäläp ýerine ýetirmezlik.

SŪNNÄLETMEK [sünnä:letmek], *işl.* Sünnäli bolar ýaly, sünnälenen derejede bejertmek.

SŪNNÄLEÝIŞ [sünnä:leýiş], *iş ady.* Sünnälemek ýagdaýy.

SŪNNÄLÄBERMEK [sünnä:lä:vermek], *işl.* Sünnäläp ýerine ýetiribermek.

SŪNNÄLI [sünnä:li], *syp.* Sünnälenen, sünnälenip bejerilen. *Sünnäli iş.*

SŪNNI [sünnü], *at.* Yslam dininiň adybir mezhebinin tarapdary, sünnülige eýerýän musulman. *Bu hut Görogly sünniniň özüdir* (“Görogly”).

SŪŇI [süňü], *at, köň.s.* Naýza.

SŪŇK, *at.* **1.** Adam, haýwan bedeniniň daşyna et ören gaty süýekleri. **2. göç.m.** Beden, göwre.

♦ **Süňkbaşy iri** süňkleri iri, süňklek, daýaw, berdaşly (adam hakynda). *Gara öýüň ortasyndaky ojakda alawlap ýanýan otdan nazaryny sowman oturan ýaşı elli çemesi, süňk başy iri, ýüzi nurana kişi egnine ýasgynjak atynan possunyň ýakalaryny çekişdirip, syýyny ýygnap, has-da tijendi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”). **Süňk getirmek** malyň aýagy zarbygyp, ownuk süňklerine zyýan ýetip, süňk döremek. **Süňk hossary** adamyň ýakyn dogan-garyndaşlary. **Süňklerinden torba asaýmaly** örän hor, arryk düşen, süňkleri somalyşyp duran. **Süňk tapan it ýaly bolmak** bir zada begenmek, ýylgyrmak. **Süňk (süňňüni) yzarlamak** aslyna, gelip çykyşyna garamak.

SŪŇKLEGRÄK [süňklögürä:k], *syp.* Süňki iriräk.

SŪŇKLEK [süňklök], *syp.* Süňki iri, daýaw, daýanykly, süňk başy iri. *Ol süňklek oglandy.*

SŪŇKLI [süňklü], *hal, syp.* Süňki köpräk, eti azrak. *Alan etiň süňkli eken.*

SŪŇK-SAŇK, *at.* Süňkdür süňke meňzeş zatlar, süňk bölekleri. *Şol taýda süňk-saňklary gemrip ýörkäm, töweregime üýşen aç itler meni dalady* (“Myraly”).

SŪŇKSŪZ, *syp.* **1.** Süňki bolmadyk. *Süňksüz et.* **2. göç.m.** Örän gowy häsiýetli, mylaýym gylykly, ýumşak. *Süňksüz gowy adam.*

SŪŇKSŪZRÄK [süňksüzürä:k], *syp.* Süňki azrak.

SŪŇ(Ň) [süň(ň)], *at.* **1.** Adamyň bedeni, tutuş durky (düýp söze birinji, ikinji we üçünji şahsyň goşulmasy goşulyp ulanylýar. Meselem: *süňňüm, süňňüň, süňňi* we ş.m.). **2. göç.m.** Asly, gelip çykyşy. *Süňňi haramylar gaýtmaý raýyndan, Ýaşı gaýdyp, sakgal agarmak bilen* (Zelili).

♦ **Süňňi gagsamak** bütün durkuň bilen titremek sandyramak. *Şu ýerde süňňi gagsady.* **Süňňi gowşak** aslynda, bedeninde bir hili gowşaklyk bolan. **Süňňi sagat** sagdyn bedenli, jany sag. *Ol süňňi sagat adam.* **Süňňi yeňil** çalasyn hereket edýän, sagat. *Enäniň süňňi yeňildi.* **Süňňünden syzan** perzent. **Süňňünden**

syzdyryp aýtmak tüys ýürekden aýtmak. **Süňňüň agarmak** azap, ezyet, horluk görmek, zulum çekmek, halys bolmak. **Süňňüň gowşamak** bedeniňde bir hili gowşaklyk duýmak. **Süňňüň tutup bilmezlik** sowukdan, gahardan, gorkudan we ş.m. ýaňa özüni asuda saklap bilmän titremek, galpyldy aralaşmak. *Süňňüni tutup bilmän gagşady. Süňňüň syzmak* nämedir bir zadyň boljakdygyny öňünden duýmak, aňmak.

SÜŅŞÜK, *at.* Gaýma bilen ilki dörtten tutulyp, soň üç, iki, bir sanjylyp, aşakly-ýokarly gidýän tahýa we geýime salynýan nagys. *Tahýa salnan süňşik ýerbe-ýer düşüpdür.*

SÜŅÜLEMEK [süňülömök], *isl., köň.s.* Süňi (naýza) bilen urmak, süňi bilen süňmek. *Oloný süňüledi* ("Kitaby dedem Gorkut").

SÜŅÜLIK [süňülük], *at, köň.s.* Naýzanyň ujuna geýdirilýän demir. *Süňüligi Depegözüň gözüne eýle basdy, kim Depegözüň gözi heläk oldy* ("Kitaby dedem Gorkut").

SÜPLEME [süplömö], *1. iş ady.* Süplemek ýagdaýy. *2. ser. Süplük.*

SÜPLEMEK [süplömök], *isl. 1.* Syryp-süpürüp, bir ýere üýşürmek, toplamak (ýandagyň dökülen pürleri we ş.m. çöp-çalam hakynda). *2. göç.m.* Nebsewürlik bilen iýmek, syryp-süpürüp almak. *Bu günler sürüdüki goýunlar saman süpläp ýörenok.*

SÜPLEMEKLIK [süplömöklük], *iş ady.* Süplemek ýagdaýy.

SÜPLEMEZLIK [süplömözlük], *iş ady.* Süplemek işini ýerine ýetirmezlik.

SÜPLENMEK [süplönmök], *isl. 1.* Syryp-süpürüp bir ýere üýşürilmek, toplanmak. *Süplenip goýlan saman-sepiri towuklar aýaklary bilen peşeyärdiler. 2.* Nebsewürlik bilen iýilmek; syryp-süpürüp alynmak.

SÜPLEŞMEK [süplöşmök], *isl. 1.* Süplemäge kömek etmek. *2.* Bile süplemek. *Olar atylan harmanyň düýbünde galan harpyklary süpleşip ýördüler.*

SÜPLETMEK [süplötmök], *isl.* Süplemek işini başga birine etdirmek.

SÜPLEÝIŞ [süplöýüş], *iş ady.* Süplemek ýagdaýy.

SÜPLÄBERMEK [süplä:vermek], *isl.* Süpläp ugramak; süplemegi dowam etdirmek.

SÜPLÜK, *at.* Süpürilip, toplanyp goýlan ownuk çöp-çalam, saman-sepir. *Daş işigindäki ojaga süplük döküp ot berýär. Onuň aýaly süplükleri syrysdyryp ýördi.*

SÜP-SÜÝJI [süp-süýjü], *syp.* Örän süýji.

SÜPÜGRÄK [süpüğürä:k], *syp.* Azda-kände süpük.

SÜPÜK, *syp., gepl.d.* Araga ýa-da neşä özüni aldyran, arak içmän ýa-da nese etmän oňup bilmeýän. *Süpük arakkeş.*

SÜPÜRIBERMEK [süpürüvermek], *isl.* Süpürüp başlamak; süpürmegi dowam etdirmek.

SÜPÜRILMEK [süpürülmök], *isl. 1.* Öýüň içi, daşary sübse bilen arassalanmak, tämizlenmek. *Howlynyň içi suwlangy, süpürilgidi. 2.* Der, ýaş ýaly zatlar syrylyp aýrylmak.

SÜPÜRINMEK [süpürünmök], *isl.* Öz el-ýüzüni, endamyňy we ş.m. süpürmek.

SÜPÜRİŞ [süpürüş], *iş ady.* Süpürmek ýagdaýy.

SÜPÜRİŞDIRMEK [süpürüşdürmök], *isl.* Birnäçe ýeri ýa-da birnäçe zady süpürüp, tämizläp, arassalap çykamak, birnäçe gezek süpürmek. *Içerini-daşaryny süpürişdirdi.*

SÜPÜRİŞMEK [süpürüşmök], *isl. 1.* Süpürmäge kömek etmek. *Gyzy ejesine içerini süpürişdi. 2.* Bile süpürmek. *Iki jora daşaryny süpürişdirip ýör.*

SÜPÜRME [süpürmö], *iş ady.* Süpürmek ýagdaýy.

SÜPÜRMEK [süpürmök], *isl. 1.* Öýüň içini-daşaryny sübseläp arassalamak. *Jaýyň içini süpürüp çykdy. 2.* Der, ýaş ýaly zatlarý syryp aýyrmak. *Ol elýaglygy bilen gözlerini süpürdi.*

SÜPÜRMEKLIK [süpürmöklük], *iş ady.* Süpürmek ýagdaýy.

SÜPÜRMEZLIK [süpürmözlük], *iş ady.* Süpürmek işini etmezlik.

SÜPÜRTMEK [süpürtmök], *isl.* Süpürmek işini başga birine etdirmek. *Howlyny süpürtmek.*

SÜRBE-SÜR [sürvö-sür], *hal, gepl.d.* Bir zadyň yzy bilen, yzsüre, bada-bat. *Sürbe-sür onuň yzyna düşdi.*

SÜRÇEGRÄK [sürçöğürä:k], *syp.* Azda-kände sürçek.

SÜRÇEK [sürçök], *syp. 1.* Gar eräp, ýagys ýagyp doňan, taýgak, typançak (ýer). *Ol aýagyny sürçek ýere basanda, taýyp gitdi. 2.* Ýylmanak, ýüzi aýna ýaly. *Sürçek gara daş.*

◊ **Sürçegi çykamak** ulanylyp, geýlip haýy gaçmak, ýylmanyp, sürlüp könelp gitmek. *Sürçegi çykan teker. Sürçegi çykan köwüş.*

SÜRÇEKLIK [sürçöklük], *at.* Hemme ýer sürçek ýagdaýda bolmaklyk.

SÜRDÜRMEK [sürdürmök], *isl. 1.* Sürmek işini başga birine etdirmek, sürmek üçin mümkinçilik bermek. *Kaka, maşyny maňa sürdürseňem bolar; menem sürüjilik okuwyny okadym ahry. 2. göç.m.* Derman içip, içini ýörär ýaly etmek. *Içini sürdürmek.*

SÜRE [sürö], *at.* Gurhanyň aýry-aýry bölekleri.

SÜREK [sürök] **I**, *at, gepl.d.* Belli bir mukdardaky ölçegli wagt, ahyrky pelle, möhlet. *Başlyklyk süregi doldy.*

◇ **Süregiňe ýetdirmek** beren ähdiň, wadaň we ş.m. gutarmak. *Ýalan sözläp, süreklerine ýetdirdiler.*

SÜREK [sürök] **II**, *at.* Bir ýerden ikinji bir ýere kireýine sürülýän satlyk mal, ownuk janly, dowar.

SÜREKÇI [sürökçü], *at.* Bir ýerden ikinji bir ýere kireýine satlyk mal, ownuk janly sürüp barýan adam. *Sürekaçä näme berdiň?*

SÜREKÇILIK [sürökçülük], *at.* Sürekçiniň ýagdaýy, käri.

SÜREN [sürön], *at.* 1. Tilki, şagal ýaly haýwanlaryň ýer gazyp ýaşaýan hini. *Kerwenler hem hälki gulpy döwür küýzelerini tilkiniň süreniniň agzynda taşlap gidenler* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. *göç.m.* Ýasalýan öý, tünek.

SÜRESOKMA [sürösokmo], *syp.* Gaty gür, ýazylyan harplar, tikilýän tikinler biri-birine ýakyn, üst-üste.

SÜRGİ [sürgü] **I**, *at. ser. Sürgüç I.*

SÜRGİ [sürgü] **II**, *at.* İç sürýän derman.

SÜRGİ [sürgü] **III**, *at.* Guşlary (esasan, käkiligi) aldap tutmak üçin, ýüzüne dürli reňkli mata bölejikleri tikilen tuty, perde. *Awçynyň sürgüsi.*

SÜRGÜÇ [sürgüç] **I**, *at.* Agaç ýonmak üçin boýy 70-80 sm bolan ýörite gural, ýonguç, rende.

SÜRGÜÇ [sürgüç] **II**, *at.* Aňsatlyk bilen ereýän we doňýan, möhür basmak, çüýşe ýapmak we ş.m. üçin ulanylýan reňkli şepbik madda. *Möhürlemek üçin sürgüç taýýarlandy.*

SÜRGÜÇLEME [sürgüşlömö], *iş ady.* Sürgüçlemek ýagdaýy.

SÜRGÜÇLEMEK [sürgüşlömök] **I**, *işl.* Sürgüç bilen ýonmak, ýylmamak, rendelemek. *Piliň sapyny sürgüçläp ýylmamak.*

SÜRGÜÇLEMEK [sürgüşlömök] **II**, *işl.* Reňkli şepbik pisint jisimiň üstüne möhürçe basyp berkitmek. *Hat bukjasynyň üç ýerinden sürgüçläp berkitdi.*

SÜRGÜÇLEMEZLIK [sürgüşlömözlük] **I**, *iş ady.* Sürgüç bilen ýonmazlyk, ýylmamazlyk, rendelemezlik.

SÜRGÜÇLEMEZLIK [sürgüşlömözlük] **II**, *iş ady.* Reňkli şepbik pisint jisimiň üstünden möhürçe basyp berkitmezlik.

SÜRGÜÇLENMEK [sürgüşlönmök] **I**, *işl.* Sürgüç bilen ýonulmak, ýylmanmak, rendelenmek.

SÜRGÜÇLENMEK [sürgüşlönmök] **II**, *işl.* Sürgüçlemek işi amal edilmek.

SÜRGÜÇLEŞMEK [sürgüşlöşmök] **I, II**, *işl.* 1. Sürgüçlemäge kömek etmek. 2. Bilelikde sürgüçlemek.

SÜRGÜÇLETMEK [sürgüşlötme] **I, II**, *işl.* Sürgüçlemek işini başga birine etdirmek. *Pil sapyny sürgüçledip ýylmatmak. Bukjany sürgüçletmek.*

SÜRGÜÇLEÝİŞ [sürgüşlöýüş] **I, II**, *iş ady.* Sürgüçlemek ýagdaýy.

SÜRGÜN [sürgün], *at.* Jezasyny çekdirmek üçin uzak ýere iberip, jeza möhletini geçirtmegiň bir görnüşi.

◇ **Sürgün etmek** sürgüne ibermek.

SÜRGÜNÇI [sürgünçü], *at.* Sürgüne iberilen adam.

SÜRGÜNÇILIK [sürgünçülük], *at.* Sürgünde geçirilen döwür; gürgündäki ýagdaý.

SÜRI [sürü], *at.* Bile gezýän birmeňzeş haýwanlaryň, guşlaryň we ş.m. uly topary. *Meniň hemme döwletimde bolan atlarymyň we hemme ýylky sürüleriň ygtyýaryny seniň eliňe berdim* ("Görogly").

◇ **Sürä goşmak** idedip, terbiýeläp ulaltmak, adam hataryna goşmak. **Bir süri** (zat, adam) *gepl.d.* gaty köp (zat, adam). *Ogluňa bir süri zat getiräýipsiň-le, ony gaty gowy görýäň öýdýän. Ýol bilen bir süri oglan geçip gitdi.*

SÜRI-SÜRI [sürü-sürü], *syp.* 1. Birnäçe sürüden ybarat. *Ummasyz giň örülerde süri-süri goýunlarymyz bakylýar.* 2. Topar-topar, toplum-toplum. *Guşlar süri süri bolup uçýar.*

SÜRKEMEK [sürkömök], *işl., ser. Sürtmek.*

SÜRLENDIRMEK [sürlönnürmök], *işl.* Bir ýere toplamak, üýşürmek, bir ýere jemlemek.

SÜRLENIBERMEK [sürlönüvermek], *işl.* Bir ýere toplanybermek, üýşübermek, bir ýere jemlenibermek.

SÜRLENİŞ [sürlönüş], *iş ady.* Sürülenmek ýagdaýy.

SÜRLENİŞMEK [sürlönüşmök], *işl.* Bir ýere toplanyşmak, üýşüşmek, bir ýere jemlenişmek. *Towuklar sürlenişip ýer peşeyärler.*

SÜRLENME [sürlönmö], *iş ady.* Sürülenmek ýagdaýy.

SÜRLENMEK [sürlönmök], *işl.* Bir ýere toplanmak, üýşmek, bir ýere jemlenmek. *Çöllerde köl döwüp guşlar sürlendi* ("Edebiýat we sungat").

SÜRLENMEKLIK [sürlönmöklük], *iş ady.* Sürülenmek ýagdaýy.

SÜRME [sürmö] **I**, *at.* Deňziň has çuň ýerinde tor gurmak üçin ulanylýan enjam.

SÜRME [sürmö] **II**, *at.* Gaşy, kirpigi we ş.m. reňkleme, garaltmak üçin boýag. *Sürme çalyň gara göze, Bizden ki uýat eýleýir* (Magtymguly). *Gözüňe sürme ýaraşar, Biliňe tirme ýaraşar* (Seýdi).

◇ **Gözüne sürme çekilmek** görüp durmaly zady görmäniňde, basmasyz zady basyp geçeniňde aýdylýan sögünç häsiýetli aňlatma. *Gözüňe sürme çekildimi, demli çäýnegi ýykyp geçýäň.*

SÜRME [sürmö] **III**, *iş ady.* Sürmek ýagdaýy.

SÜRMEK [sürmök], *işl.* 1. Ýöredip herekete getirmek (maşyn, uçar, otly, tigir we ş.m. hakynda). *Maşyn sürmek. Otly sürmek. Tigir sürmek.* 2. Sürüsi bilen bir ugra kowup alyp gitmek. *Olar mallary sürüp äkitdiler.*

3. Dogduk mekandan zorluk bilen alyp gitmek. *Ikinji Jahan urşunda nemes basybalyjylary işe ýaraýan adamlary Germaniýa sürüpdirler.* 4. Itip ýerine eltme, itip süýşürmek; oklamak. *Tüpeňe ok sürmek.* 5. Ekin ekmek üçin topragyň ýokarky gatlagyny azal we ş.m. bilen agdaryp ekişe taýýarlamak. *Gowaça ekiljek ýerleriň hemmesini sürdüler.* 6. *gepl.d.* Biri bolmajak nädogry zat aýdan ýagdaýynda “ugra şu ýerden” diýen manyda düýp işlik şekilinde ulanylýan söz (*ser. Araba: arabaň daşda sür (tigirle!).* – *Seni gözüm görmesin, sür! – Sürsene-aý, aýdýan zatlaryň ýapa degenok ahyry.*

SÜRMEKI [sürmökü], *syp.* Bir gezek berilýän tagt suwundan soň, sürlüp joýasyz ekilýän (esasan, gawun, garpyz hakynda). *Sürmeki gawun.*

SÜRMEKLIK [sürmöklük], *iş ady.* Sürmek ýagdaýy.

SÜRMELEME [sürmölömö], *iş ady.* Sürmelemek ýagdaýy.

SÜRMELEMEK [sürmölömök], *işl.* Sürme bilen boýamak, reňklemek, sürme çalmak. *Göz-gaşyňy sürmelemek.*

SÜRMELEMEKLIK [sürmölömöklük], *iş ady.* Sürmelemek ýagdaýy.

SÜRMELENMEK [sürmölönmök], *işl.* Sürme bilen boýanmak, reňklenmek, sürme çalynmak. *Sürmelenen gaş.*

SÜRMELEŞMEK [sürmölöşmök], *işl.* 1. Birine sürme çalyşmak. 2. Bilelikde sürmelemek. *Ýaş gelinler gaşlaryny, kirpiklerini sürmeleşip otyrdylar.*

SÜRMELETMEK [sürmölötmök], *işl.* Sürme bilen boýatmak, reňklemek, sürme çaldyrmak. *Gytyk gaşyny sürmeletmäge oturany-da şoldy weli, bir gopgun turdy.*

SÜRMELEYİŞ [sürmölöýüş], *iş ady.* Sürmelemek ýagdaýy.

SÜRMELÄBERMEK [sürmölä:vermek], *işl.* Sürme bilen boýabermek, reňkläbermek, sürme çalybermek.

SÜRMEZLIK [sürmözlük], *iş ady.* Sürmek işini etmezlik.

SÜRNÜBERMEK [sürnüvermek], *işl.* Sürnüp ugramak, sürnüp başlamak.

SÜRNÜBILMEK [sürnüvilmek], *işl.* Sürnümegi başarmak.

SÜRNÜŞMEK [sürnüşmek], *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde sürünmek (*ser. sürünmek 2*).

SÜRPEK [sürpök], *at.* Aşyk oýnunda dikilgi oturan aşyklary sürpöp alyp gitmek üçin jikgesi we dükgesi sürpelen kenek, aşyk ýa-da ýylmanak daş.

◊ **Sürpegi çykmak** köp ulanmak, sürtülme netijesinde könelp gitmek. *Sürpegi çykan ayakgap.*

SÜRPELMEK [sürpölmök], *işl.* 1. Ýere degrip süýremek (geýim, ayakgap we ş.m. hakynda). 2. Daşa we ş.m. sürtüp, sürpek edilmek, ýylmanak bolmak.

SÜRPEME [sürpömö], *iş ady.* Sürpemek ýagdaýy.

SÜRPEMEK [sürpömök], *işl.* 1. Ýere degrip süýremek (geýim, ayakgap we ş.m. hakynda). *Ädigini sürpöp, yzyna dolandy.* 2. Daşa we ş.m. sürtüp, sürpek etmek, ýylmanak etmek. *Oglanlar aşyklaryny daşa sürpeýärdiler.*

SÜRPEMEKLIK [sürpömöklük], *iş ady.* Sürpemek ýagdaýy.

SÜRPEMEZLIK [sürpömözlük], *iş ady.* Sürpöp durmazlyk, sürpöp ýörmezlik.

SÜRPEŇÇEK [sürpönçök], *syp., ser. Sürçek.* *Sürpeňçek ýer.*

SÜRPEŇMEK [sürpönmök], *işl.* 1. Süýkenmek, degmek. *Araba käbir ýerde haýatlara sürpenip geçýärdi.* 2. Özün üçin daşa we ş.m. sürtüp, sürpek etmek, ýylmanak etmek. *Kenek sürpenmek.*

SÜRPEŞMEK [sürpöşmök], *işl.* 1. Birnäçe adam köwüşleriniň aşagyny ýere degrip süýremek (ayakgap we ş.m. hakynda). *Oglanlar ýörite edýän ýaly bolup, köwüşlerini sürpeşip baryardylar.* 2. Aşygy daşa we ş.m. sürtüp sürpek, ýylmanak etmäge kömekleşmek. *Kenek sürpeşmek.*

SÜRPEŇMEK [sürpötmök], *işl.* 1. Ýere degrip süýretmek (geýim, ayakgap we ş.m. hakynda). 2. Daşa we ş.m. sürtürüp sürpek etdirmek, ýylmanak etdirmek.

SÜRPEÝİŞ [sürpöýüş], *iş ady.* Sürpemek ýagdaýy.

SÜRPABERMEK [sürpä:vermek], *işl.* Sürpöp başlamak, sürpemegi dowam etmek.

SÜRREKLEMEK [sürreklömök], *işl., gepl. d, ser. Sürürlemek.*

SÜRREKLEŞMEK [sürreklöşmök], *işl.* Bir ýere bir topar bolup gitmek. *Sürrekleşip ýörmegiň geregi yok.*

SÜRRENEKLEŞMEK [sürrenöklöşmök], *işl.* Birnäçe bolup surreklöp gezmek, ýöremek, ylgamak, itenek-de-çomanak bolmak. *Sürrenekleşip nireden gel-ýäňiz?*

SÜRTDÜRMEK [sürtdürmök], *işl.* Sürtmek işini başga birine etdirmek.

SÜRTEÇ [sürtöç], *at.* Gap-gaç we ş.m. ýuwmak üçin sürteç kadiniň daşy arassalanan hasyly. *Gazany sürteç bilen ýuwaýmasaň, arassalanar ýaly däl.* 2. Otluçöpün sürtülýän ýeri.

◊ **Sürteç kâdi** çyrmaşyp ösýän uly ýaprakly ösümligiň süýri uzyn hasyly (gabygy aýrylandan soň sürteç hökmünde ulanylýar).

SÜRTEÇLEME [sürtöşlömö], *iş ady.* Sürteçlemek ýagdaýy.

SÜRTEÇLEMEK [sürtöşlömök], *işl.* Sürteç we ş.m. bilen sürtüp arassalamak. *Sürteçläp ýuwmak.*

SÜRTEÇLEMEKLIK [sürtöşlömöklük], *iş ady.* Sürteçlemek ýagdaýy.

SÜRTEÇLEMEZLIK [sürtöşlömözlük], *iş ady.* Sürteç bilen arassalamazlyk.

SÜRTEÇLENMEK [sürtöşlönmök], *işl.* Sürteç bilen sürtülip arassalanmak.

SÜRTEÇLEŞMEK [sürtöşlöşmök], *işl.* Sürteç bilen arassalamaga kömekleşmek.

SÜRTEÇLETMEK [sürtöşlötömök], *işl.* Başga birine sürteç bilen arassalamak. *Gazany sürteçletmek.*

SÜRTEÇLEYİŞ [sürtöşlöýüş], *iş ady.* Sürteçlemek ýagdaýy.

SÜRTEÇLÄBERMEK [sürtöşlä:vermek], *işl.* Sürteç bilen arassalap başlamak; sürteçlemegi dowam etmek. *Gazanlary şeýtda sürteçläber.*

SÜRTEÑIBERMEK [sürtönüvermek], *işl.* Sürtenip ugramak.

SÜRTEÑİŞ [sürtönüş], *iş ady.* Sürtenmek ýagdaýy.

SÜRTEÑME [sürtönmö], *iş ady.* Sürtenmek ýagdaýy.

SÜRTEÑMEK [sürtönmök], *işl.* 1. Bir ýere egniňi, bedeniňi degirmek, sürtmek, oýkamak. *Diwara sürtenseň, ak eder!* 2. *göç.m.* Birine bolgusyz, gyjytly söz aýtmak.

SÜRTEÑMEKLIK [sürtönmöklük], *iş ady.* Sürtenmek ýagdaýy.

SÜRTEWAÇ [sürtöwa:ç], *at, gepl.d.* Sürteç.

SÜRTEME [sürtmö], *iş ady.* Sürtmek ýagdaýy.

SÜRTEMEK [sürtmök], *işl.* 1. Bir zady ikinji bir zada süýkemek, süýkäp çalmak. *Ol şol tapan gara köpügini gözüne sürtüpdir weli, gözi gutulypdyr, endamyna sürtüpdir weli, endamy hem goturlykdan saplanypdyr* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Süýkäp ýakmak (otluçöp, çakmak we ş.m. hakynda). *Otluçöp sürtmek. Ol çakmak daşyny sürtüp ýakdy.* 3. Öz gazananyňy özüňe harç etmek. *Gazanjyňy ýeke özüňe sürtmek dogrumyka?*

SÜRTEMEKLIK [sürtmöklik], *iş ady.* Sürtmek ýagdaýy.

SÜRTEMEZLIK [sürtmözlik], *iş ady.* Sürtmek işini ýerine ýetirmezlik; sürtmek hereketini etmezlik.

SÜRÜBERMEK [sürüvermek], *işl.* Sürtüp başlamak; sürtmek işini dowam etdirmek.

SÜRÜLMEK [sürülmök], *işl.* 1. Bir zadyň başga zadyň ýüzüne süýkelmegi. 2. Otluçöp, çakmak ýaly zatlaryň sürtülip ýakylmagy.

SÜRÜŞ, *iş ady.* Sürtmek ýagdaýy.

SÜRÜŞMEK [sürüşmök], *işl.* 1. Sürtmäge kömekleşmek. 2. Bilelikde sürtmek.

SÜRÜBERMEK [sürüvermek], *işl.* Sürtüp başlamak, sürmek işini dowam etdirmek.

SÜRÜJİ [sürüjü], *at.* Traktory, kombaýny, maşyny ýöredýän, işledýän adam. *Olar ökde sürüji bolup ýetişdiler.*

SÜRÜLMEK [sürülmök], *işl.* 1. Ýöredilip herekete getirilmek (maşyn, uçar, otly, tigrir we ş.m. hakynda). *Maşyn sürmek. Otly sürmek. Tigrir sürmek.* 2. Birnäçe, birtopar mal, süri duran ýerinden başga ýere kowlup äkidilmek. *Bir süri goýun guma sürüldi.* 3. Dogduk mekandan zorluk bilen paý-pyýada alnyp gidilmek. *Sürüldiler il barysy eňşeşip* (Zelili). 4. Itip ýerine eltilmek, itip süşürilmek. 5. Ekin ekmek üçin topragyň ýokarky gatlagy azal bilen agdarylmak. *Sürülen ýerden bir tokga kesegi alyp owardyp gördi.* 6. Sürtülip ýukalmak. *Nagşy sürülen torba. Köwşümiň ökjesi sürüldür.*

SÜRÜM, *at.* Ekin ýerini sürüş, agdaryp bejeriş. *Sürüm wagty ýetip geldi.*

SÜRÜMÇİ [sürümçü], *at.* Ýer sürýän daýhan, sürüm işine gatnaşýan adam. *Sürümçiler sürüm işini gutardylar.*

SÜRÜNMEK [sürünmök], *işl.* 1. Özüň üçin sürmek (ekin ýeri hakynda). 2. Öňe tarap omzamak, öňe hereket etmek. *Sürnüp gelyänleriň hatary barha azalýardy.* 3. *göç.m.* Biriniň üstüne haýbat atmak, çöwjemek, haýbatly hereket etmek. *Onuň üstüne sürnüp durarmyň indi?*

SÜRÜŞ, *iş ady.* Sürmek ýagdaýy.

SÜRÜŞDIRMEK [sürüşdürmök], *işl.* 1. Birnäçe ýeri sürüp çykmak. *Gowaçadyr ýorunja ýerlerini sürüşdirip goýduk.* 2. Birnäçe zady pil we ş.m. bilen bir tarapa iteleşdirmek, itişdirmek. *Ol guýynyň düýbündäki süňkleri bir ýana sürüşdiripdir* ("Myraly").

SÜRÜŞMEK [sürüşmök], *işl.* 1. Sürmäge kömek etmek. *Goýun sürüşmek.* 2. Bilelikde sürmek. *Çopanlar goýunlaryny otly-suwly ýerlere sürüşüp baryrdy.* 3. *gepl.d.* Aýagyň taýyp gitmek, typmak, büdremek, ýykylyp-sürüşmek. *Çakan atyň gözi güne bolman, kä ýerde büdräp, kä ýerde sürüşüp galyberdi* ("Görögly").

SÜSDÜRMEK [süssürmök], *işl.* 1. Bir zady başga zat bilen kakdyrmak, çakyşdyrmak. 2. Eltip bir ýere sokmak, çykmaz ýaly ýa-da görünmez ýaly etmek, salmak. *Tüňçäni oduň içine süsdürdi.* 3. *göç.m.* Para bermek, pul sokmak.

♦ **Ýere süsdürmek** ýere sokmak, ýere gömmek. *Ýañky sözüňi ýene bir gezek gaýtalsañ, menden gatly görme, ýere süsdürerin.*

SÜSDÜRILMEK [süssürülmök], *işl.* Biriniň gaşyna, önüne has golaý barmak. *Süssürilip gelme-de, duran ýerinde duruber.*

SÜSEGRÄK [süsögrä:k], *syp.* Birneme süsek.

SÜSEK [süsök], *syp.* Süsmäge endik eden, süsýän, süsegen (mal hakynda). *Süsek sygyr.*

SÜSEKLIK [süsöklük], *syp.* Süsek bolmaklyk, süsek häsiýetlilik, süsegenlik (mal hakynda).

SÜSME [süsmö], *iş ady.* Süsmek ýagdaýy.

SÜSMEK [süsmök], *işl.* 1. Şahy, kellesi bilen bir zady batly urmak. *Göle ony süsdi, ol meniň ýanyma aglap gaýtdy* (“Edebiýat we sungat”). 2. Baryp bir zady batly urmak. *Badyny saklap bilmän, sütüni süsdi.*

SÜSMEKLIK [süsmöklük], *iş ady.* Süsmek ýagdaýy.

SÜSMEZLIK [süsmözlük], *iş ady.* Süsmek hereketini amal etmezlik.

SÜSÑEME [süsñömö], *iş ady.* Süsñemek ýagdaýy.

SÜSÑEMEK [süsñömök], *işl.* 1. Iki bölek ýeriň arasyndaky serhetden, aralyk çäkten az-owlak geçmek; öňe çykyp durmak. *Aralyga basan bedäň ýerimizi süsñäp duran ýaly-la?* 2. Bir ýere batly sokulyp girmek, sümülme, dykylmak. *Ol batly gelşine märekäň içine süsñäp urdy.* 3. Bir tarapa uzalyp baryp diremek ýa-da içine sokulyp gitmek. *Deňiz kä ýerde kiçijik aýlagy, kä ýerde bolsa süsñäp, çyrpynyp ýatan äpet aýlagy emele getirýär* (“Edebiýat we sungat”).

SÜSÑEMEKLİK [süsñömöklük], *iş ady.* Süsñemek ýagdaýy.

SÜSÑETMEK [süsñötmök], *işl.* Öňe çykarmak. *Dyzlaryny ilerik süsñedip oturdy.*

SÜSÑEÝİŞ [süsñöýüş], *iş ady.* Süsñemek ýagdaýy.

SÜSSENEKLEDILMEK [süssönöklödülmök], *işl.* Ildirdikledilip zor bilen alnyp gidilmek.

SÜSSENEKLEME [süssönöklömö], *iş ady.* Süsseklemek ýagdaýy.

SÜSSENEKLEMEK [süssönöklömmök], *işl.* Birden büräp, entirekläp ýöremek, entirekläp gitmek. *Maňlaýyny ýere berip, süssekkläp galdy* (“Görögly”).

SÜSSENEKLEMEZLIK [süssönöklömmözlük], *iş ady.* Birden büräp, entirekläp gitmezlik.

SÜSSENEKLEŞMEK [süssönöklöşmök], *işl.* Birnäçe bolup süsseklemek. *Bir haýukdan süssekleşip girdiler.*

SÜSSENEKLETMEK [süssönöklötmök], *işl.* Itkläp, entirekledip, idirdedip getirmek ýa äkitmek. *Ony süssekledip saldylar.*

SÜSSENEKLEÝİŞ [süssönöklöýüş], *iş ady.* Süsseklemek ýagdaýy.

SÜSÜBERMEK [süsüvermek], *işl.* Süsüp ugramak; süsmegini dowam etdirmek.

SÜSÜŞ, *iş ady.* Süsmek ýagdaýy.

SÜSÜŞMEK [süsüşmök], *işl.* 1. Biri-birini süsmek. *Köçeleriň ugrunda gölejikler, kürrejikler бүкүрdeşip ýa owlajyklar süsüşip, tozan turzuşyp ýördüler*

(H.Ysmaýylov). 2. *göç.m.* Iki taraplaýyn çakyşmak, garpyşmak (adam, maşyn we ş.m. hakynda).

SÜTEM [sütöm], *at.* Çekilýän zulum, görülýän jebir, horluk.

SÜTEMKÄR [sütömkä:r], *syp.,ser.* Sütem ediji.

SÜTEMKEŞ [sütömkeş], *syp.* Sütem, zulum edýän, zalym, zulumkeş, sütemkär.

SÜTÜK, *at.* Käbir haýwanyň çöpüriniň, guşuň ýeleginiň düýbünde emele gelýän mymyjak ýuň, tüý übtügi.

SÜTÜKLI [sütüklü], *syp.* Sütügi bolan. *Sütükli mata.*

SÜTÜN, *at.* Jaýyň diregi hökmünde ýa-da gelşiklik üçin dikeldilen desga.

◊ **Sütüniň süýnmek** çendenaşa ýadamak, halys bolmak.

SÜWMEN [süwmön], *at, gepl.d.* Ädigiň içinden geýmek üçin ýukarak keçeden tikilen ädik şekilli ayakgap.

SÜWÜMSIZ [süwümsüz], *syp.* Ýokna ýokmadyk, ýoknasyz, edepsiz. *Sen-ä bir tüýs süwümsiziň biri ekeniň, hödür edilmänkä saçaga topulyp baryañ.*

SÜWÜMSIZLIK [süwümsüzlük], *syp.* Süwümsiz häsiýetlilik, süwümsiz gylykly bolmaklyk. *Süwümsizlik edeniňi göräýmäýin.*

SÜWÜMSIZRAK [süwümsüzürä:k], *syp.* Birneme süwümsiz. *Süwümsizräk çağa.*

SÜÝBEK [süývek], *at.* El degirmeniniň aşaky daşynyň ortasyndaky deşige kakylan we ýokarky daşyň jykryjygynyň deşiginiň içinden geçýän barmak boýly agaç. *Göz görnügi gabakda, Degirmen erki süýbekde* (Nakyl).

SÜÝDEMDIRIJILER, *at.* Çagalaryny öz süýtleri bilen emdirip ulaldýan oňurgaly haýwanlar topary.

SÜÝDÜRMEK [süýdürmök], *işl.* Süýmek işini başga birine etdirmek.

SÜÝEK [süýök], *at, ser.* **Süňk.** *Bidöwlet, salpy aýagyň diýeni etinden ötüp, süýeginden ötüp, ýiligine ornady* (“Görögly”). *Süýeklerim lerzan urar sözünden, Jismimiň şährine talaň salan ýar* (Mätäji).

◊ **Süýegiň agarmak** köp azap çekmek, horluk görmek. *Bir ýere barýançaň agar süýegiň, Bikär durmaz eliň bilen aýagyň* (Durdy Gylyç).

SÜÝEM [süýöm]: **süýem barmak** başam barmak bilen orta barmagyň aralygyndaky barmak. *Süýem barmak süýt getirer* (Sanawaçdan).

SÜÝGEŞİK [süýgöşük], *syp.* Süýgüp duran, goýy. *Süýgeşik suwuklyk.*

SÜÝGEŞMEK [süýgöşmök], *syp.* Goýalyp süýgüp durmak.

SÜÝGÜP-SARKMAK [süýgüp-sarkmak], *isl., ser.* Süýnüp-sarkmak.

SÜÝJEME [süýjömö], *is ady.* Süýjemek ýagdaýy.

SÜÝJEMEK [süýjömök], *isl.* 1. Süýjüligi artmak; tagamy gowulandymak. *Ýagşyň nepi ýetendir, kenaryň suwy birneme süýjäpdir.* 2. *göç.m.* Bir zadyň gadyr-gymmaty artmak, gereklenmek.

SÜÝJEMEKLİK [süýjömöklük], *is ady.* Süýjemek ýagdaýy.

SÜÝJEMEZLIK [süýjömözlük], *is ady.* Süýjüligi artmazlyk.

SÜÝJEŞMEK [süýjöşmök], *isl.* Dura-bara süýjemek.

SÜÝJETMEK [süýjötme], *isl.* 1. Bir zadyň tagamyny gowulandyrmak, süýjüligini artdyrmak. *Şol howza ýygnaýan suw ýere siňip, guýa syzmalydy hem-de onuň suwuny süýjetmelidi* (“Edebiýat we sungat”). 2. Özüňde bar zadyň gereğini artdyrmak, gerekletmek, elýetmez zat ýaly görkezjek bolmak. – *Bir günlük gulakhalkaňy beräý diýdim weli, bermejek bolýaňmy, nämemi, süýjedip bildiň.*

SÜÝJEÝİŞ [süýjöýüş], *is ady.* Süýjemek ýagdaýy. *Onuň diliniň süýjeýişini bir görsene.*

SÜÝJÄBERMEK [süýjä:vermek], *isl.* 1. Süýjap ugramak. 2. Birek-birege bolan gadyryň artyp başlamak.

SÜÝJI [süýjü] **I**, *syp.* 1. Ýakymly tagamy bar bolan, tagamly. *Süýji suwlary tygşytlamak meselesine goşant goşdy* (“Edebiýat we sungat”). 2. *göç.m.* Lezzet berýän, ýakymly, mylaýym. *Süýji söz.*

♦ **Süýji içege** on iki barmak mal içegesiniň ýogyn içegä golaý iýilýän bölegi. **Süýji keseli** ganyň düzüminde gandyň köpelmegi bilen bagly döreýän kesel.

SÜÝJI [süýjü] **II**, *at.* Gant, kempt, nabat ýaly önümleriň umumy ady. *Hawa, hawa, şeýt, ol betbagtlaryň çäýy, nasy, süýjüsi hem adamyny maýyrjak* (A. Durdyýew).

SÜÝJÜDAN [süýjüda:n], *at., ser.* **Süýjügap.** *Aý-nagözel eje gantdyr nabatly süýjüdany hem getirip, çäýneginiň gapdalynda goýdy* (N. Baýramow).

SÜÝJÜGAP [süýjüga:p], *at.* Süýji salynýan gap.

SÜÝJÜLIK [süýjülük], *at.* 1. Süýji tagamlylyk. *Men bir gawunymyň süýjüligini görkezeyin.* (“Myraly”). 2. Lezzetlilik, ýakymlylyk, keýpi-sapalyk. *Özüniň dünýäden dadan aý we süýjüliklerini ýadyna düşürýärdi.* 3. İçine köke-süýji salnyp tikilen kiçijik haltajyk (gelin edinýän ýere toýa barýan aýallaryň atgulganyň ýany bilen eltyän köýmeti).

♦ **Süýjülik bilen gatnaşalyň** “birek-biregiň sylag-hormatyny saklap gatnaşalyň” diýen manyly alkys sözi. **Süýjülik suwy** gelin bilen ýigide nika gyýlanda gant eredilip dadyrylýan süýji suw.

SÜÝJÜMTİK [süýjümtük], *syp.* Çala süýji. *Süýjümtik suw.*

SÜÝJÜRÄK [süýjürä:k], *syp.* Azda-kände süýji tagamly.

SÜÝKDÜRMEK [süýkdürmek], *isl.* 1. Süýdürmek. *Nurjahan süýkdüren sümegini eline orady-da jogap berdi* (B. Kerbabaýew). 2. Sözi, gürrühi, sesi we ş.m. sokdurmak, uzaltmak, çekmek. – *Hä, şeý diýsene – diýip, sözüni süýkdüren soň, göwünlik berdi* (H. Garabaýew).

SÜÝKELMEK [süýkölmök], *isl.* Bir zat başga bir zada degip sürtülme. *Diwara süýkelmek.*

SÜÝKEME [süýkömө], *is ady.* Süýkemek ýagdaýy.

SÜÝKEMEK [süýkömök], *isl.* Bir zady ikinji bir zada sürtmek, oýkamak, syhamak. *Arkaňy diwara süýkäp durma! Kemençäni gyjagyň taryna süýkäp çalmak.*

SÜÝKEMEKLİK [süýkömöklük], *is ady.* Süýkemek ýagdaýy.

SÜÝKEMEZLIK [süýkömözlük], *is ady.* Süýkemek hereketini etmezlik.

SÜÝKENMEK [süýkönmök], *isl.* 1. Öz bir ýeriňi başga bir zada degirmek, oýkamak. *Gotur at çöpden-çöpe süýkenip, agaçdan-agaja oýkanyp galyberdi* (“Görogly”). 2. *göç.m.* Bir hyýal bilen birine lak atmak, degen bolmak. *Söýmedige süýkenme* (Aýtygy).

SÜÝKEŞ [süýköş]: **süýkeş çekimsizler** bir-birine ýakynlaşýan gep agzalarynyň döreden ysalarynyň arasyndan howanyň süýkeşip çykmagy bilen hasyl bolýan sesler. *Mysal üçin: s, f, h, ş we ş.m. süýkeş çekimsizlerdir.*

SÜÝKEŞMEK [süýköşmök], *isl.* Süýkemäge kömekleşmek.

SÜÝKETMEK [süýkötmök], *isl.* Süýkemegi birine etdirmek.

SÜÝKEÝİŞ [süýköýüş], *is ady.* Süýkemek ýagdaýy.

SÜÝKÄBERMEK [süýkä:vermek], *isl.* Süýkäp ugramak.

SÜÝKME [süýkmө], *is ady.* Süýkmek ýagdaýy.

SÜÝKMEK [süýkmök], *isl.* Sogup, süýnüp gitmek. *Nurjahan ony susak bilen ýokary galdyranda, emäý bilen süýgüp akýardy* (B. Kerbabaýew).

SÜÝME [süýmө], *is ady.* Süýmek ýagdaýy.

SÜÝMEK [süýmök], *isl.* Bir zady çekip, ýenjip süýndürmek, uzaltmak, sozmak. *Bular ýüplük süýmekde we egirmekde özara ýaryş çagyrdylar* (A. Durdyýew).

SÜÝMEKLİK [süýmöklük], *is ady.* Süýmek ýagdaýy.

SÜÝMEZLIK [süýmözlük], *is ady.* Bir zady çekip, ýenjip uzaltmazlyk, sozmazlyk.

SÜÝNDÜRMEK [süýnnürmek], *isl.* 1. Süýnýän zatlary, mysal üçin, rezini çekmek, dartmak. 2. Pişge

edilen ýüni süýmek. *Nurjahan pişgäni endigan süýndürip, bir sydyrgyn towlady* (B. Kerbabaýew).

3. Uzaldyp, sokduryp gürelemek, geplemek. *Ol sesini adatdan daşary süýndürip gepleýärdi* (N. Jumaýew).

4. göç.m. Urup ýere ýazmak, urup ýatyrmaq, urup ysgyndan düşürmek.

SÜÝNME [süýnmö], *iş ady.* Süýnmek ýagdaýy.

SÜÝNMEGRÄK [süýnmögürä:k], *syp.* Boýy inine görä uzynrak, süýrüräk.

SÜÝNMEK [süýnmök] **I**, *işl.* **1.** Boýuna ýa-da inine uzalmak; sozulyp uzalmak. *Rezini çekseň süýnýär. Mata inine süýnýär.* **2.** *gepl.d.* Çalt hereket edip gitmek. *Ýüwrüklikde deňi-taýy bolmadyk at, atylan ok ýaly süýnüp gaýdýar* (B. Seýtäkow). **3.** Uzynlygyňa, uzaboýuňa gyşarmak, uzalyp ýatmak. *Ol hiç kime seretmän, hemişeki ýatýan düşekçesine baryp süýndi* (O. Ödäýew).

SÜÝNMEK [süýnmök] **II**, *syp.* Boýuna uzalyp giden, süýri. *Akly, saryly, süýnmek, togalak garpyzlaryň her biri Köpetdagyň mähnet daşlary ýaly* (B. Kerbabaýew).

SÜÝNMEKLIK [süýnmöklük], *iş ady.* Süýnmek ýagdaýy.

SÜÝNMEZLIK [süýnmözlük], *işl.* Süýnüp durmazlyk.

SÜÝNÜBERMEK [süýnüvermek], *işl.* **1.** Süýnüp ugramak. **2.** Süýnüp ýatybermek. *Nahar iýmän, gelen dessiňe-de bir süýnübermek bolarmy?*

SÜÝNÜP-SARKMAK, *işl.* Näz-kereşmeli sülmüremek. *Ol howlukman, keremara ýerinden turdy, süýnüp-sarkyp çayyny içdi* (G. Gurbansähadow).

SÜÝNÜŞ, *iş ady.* Süýnmek ýagdaýy.

SÜÝNÜŞMEK [süýnüşmök], *işl.* Kem-kemden süýnmek (birnäçe zat hakynda).

SÜÝPENT [süýpent], *at.* Gaýygy desse arkaly saga, çepe öwürýän ýasy tagta.

SÜÝR: süýr depe bir zadyň depesi, ýokarsy, üsti, çür başy. *Belent dagyň süýr depesine çenli dyrmaşyp çykan daragtlar tebigatyň baky gözelligi bolup görünýärdi* (G. Kulyýew). **Süýr günortan** günün günortan bolan wagty, gün orta bolan çagy. *Tomsuň süýr günortany baş-alty oylan bolup ugradyk* (A. Gowşudow).

SÜÝREDILMEK [süýrödülmök], *işl.* Bir zadyň süýrelmegini gazanmak. *Diňe bir suwy, azygy däl, uzyn turbalar-da düýelere süýredilip çekdirilýän çaglary bolýardy* (B. Kerbabaýew).

SÜÝREG [süýrög], *at.* **1.** Süýreme, süýräp, tirkäp alyp gitme, çekme, tirkeg. *Aryp ýadan bolsaň, men seni süýrege alayyn* ("Görogly"). **2.** *göç.m.* Goldaw, hemaýat, kömek, ýardam, arka. *Süýregiň bolmasa, bitiren işiň görnügi ýok* (B. Gulow).

SÜÝREKLEME [süýröklömö], *iş ady.* Süýreklemek ýagdaýy.

SÜÝREKLEMEK [süýröklömök], *işl.* Süýräp, itekläp alyp gitmek.

SÜÝREKLEMEZLIK [süýröklömözlük], *iş ady.* Süýräp, itekläp alyp gitmezlik.

SÜÝREKLENMEK [süýröklönmök], *işl.* Süýrelip, iteklenip alnyp gidilmek.

SÜÝREKLEŞMEK [süýröklöşmök], *işl.* Birnäçe bolup süýreklemek.

SÜÝREKLETMEK [süýröklötmök], *işl.* Süýreklemek işini başga birine etdirmek.

SÜÝREKLEÝIŞ [süýröklöýüş], *iş ady.* Süýreklemek ýagdaýy.

SÜÝREKLÄBERMEK [süýröklä:vermek], *işl.* Süýrekläp başlamak.

SÜÝRELİBERMEK [süýrölüvermek], *işl.* Süýri görnüşe geçibermek, süýnmek bolubermek.

SÜÝRELİŞMEK [süýrölüşmök], *işl.* Süýri, süýnmek bolup başlamak.

SÜÝRELMEK [süýrölmök] **I**, *işl.* Süýri görnüşe geçmek, süýnmek bolmak. *Onuň çagajyk wagtynda saralan kellesi süýrelip durdy* (A. Gowşudow).

SÜÝRELMEK [süýrölmök] **II**, *işl.* **1.** Ýeriň ýüzi bilen çekilip alnyp gidilmek. **2.** Zorluk edilip alnyp gidilmek, güýç bilen çekilmek. *Urulyp, süýrelip atyň yzynda, Essi aýlyp, ysgyn ýokdy özünde* (N. Pomma). **3.** Köp geýlip köneldilmek. *Onuň keltekçesi süýrelip, takyry çykypdyr.* **3.** *göç.m.* Hemaýat edilmek, kömek berilmek, goldanmak, arka durulmak. **4.** *göç.m.* Bir iş üçin köp gatnadylmak, köp çagyrylmak. **5.** Zorluk bilen alnyp gaçylmak (gyz hakynda).

SÜÝRELMEKLIK [süýrölmöklük], *iş ady.* Süýrelmek ýagdaýy.

SÜÝRELMEZLIK [süýrölmözlük], *iş ady.* Süýri görnüşe eýe bolmazlyk, süýnmezlik.

SÜÝRELTMEK [süýrölmökmök], *işl.* **1.** Süýri görnüşe eýe boldurmak, süýnmek etmek. **2.** *gepl.d.* Öňe uzatmak (uzadyp bolýan zat hakda). *Soň ol elini süýreldip, baryp: – Salam, Çary mugallym, men seni görmändirin, bagyşlarsyň – diýdi, görüşdi* (A. Durdyýew).

SÜÝREME [süýrömö], *iş ady.* Süýremek ýagdaýy.

SÜÝREMEK [süýrömök], *işl.* **1.** Ýeriň ýüzi bilen çekip alyp gitmek. *Baş-alty adam Börini, onuň ýoldaşlaryny süýräp äkitdi* (B. Seýtäkow). **2.** Tirkege almak, tirkäp alyp gitmek, çekmek. *Arabany maşyn bilen süýräp, palçykdan çykardylar.* **3.** Köp geýip köneltmek. *Men bu köwşi köp süýredim.* **4.** *göç.m.* Hemaýat etmek, kömek bermek, goldamak, arka durmak. *Durmuşda birek-biregi süýremeli hem bolýar.* **5.** *göç.m.* Bir iş boýunça köp gatnatmak, ondan-oňa çagyrmak. *Ony*

üç aýlap süýränlerinden soň, pugta käýinç beripdirler. 6. kön.s. Zorluk bilen alyp geçmek (gyz hakynda). Bu gün gelip, obadan gyz süýreseler, ertir gelip, heleý süýrärler (H. Derýaýew).

SÜÝREMEKLIK [süýrömöklük], *iş ady.* Süýremek ýagdaýy.

SÜÝREMEZLIK [süýrömözlük], *iş ady.* Süýremek hereketini etmezlik.

SÜÝRENDIRMEK [süýrönnürmök], *işl.* Süýrenmäge mejbur etmek. *Aý, meniň işim haýyr weli, Sazagy şol süýrendirip yörşüň bilen onuň akylyna biraz kast edermikän öýdýän* (B. Kerbabaýew).

SÜÝRENIJILER [süýrönüjülör], *at.* Esasan, süýrenip, garynlaryny ýere berip hereket edýän oňurgaly haýwanlar topary (ýylan, suwulgan, hažzyk, krokodil, zemzen we beýlekiler).

SÜÝRENIŞMEK [süýrönüşmök], *işl.* Birnäçe bolup süýrenmek. *Bu ikisiniň yzda süýrenişini görüp, olaryň ýanlaryna bardy* (A. Durdyýew).

SÜÝRENJEŇ [süýrönjöl], *syp.* Işi wagtynda ýerine ýetirmeyän, asgynjaklyk edýän, yzda galýan, yzda süýrenýän. *Süýrenjeň işgär.*

SÜÝRENJEŇLIK [süýrönjölük], *at.* 1. Süýrenjeň bolmaklyk. 2. Hysyrdy, alada. *Ýola düşüp gidiberýänçä, süýrenjeňligi köp bolýar* ("Edebiýat we sungat")

SÜÝRENJEŇRÄK [süýrönjölüräk], *syp.* Az-kem süýrenjeň, yzagalagrak.

SÜÝRENMEK [süýrönmök], *işl.* 1. Garnyň ýere degrip, ýeriň ýüzi bilen süýşüp gitmek, süýseneklemek (haýwan, adam hakynda). *Esgerler ep-esli aralygy süýrenip geçdi.* 2. Yza galmak, yza galyp işlemek. *Öň hem yzagalaklyga ýol berip, ilin yzynda süýrenen dälidir.* 3. Uzyn saçy ýere degmek, öz boýundan hem uzyn bolmak. *Onuň gulaç gara saçlary ýerden süýrenip barýardy* (H. Derýaýew). 4. Uzak wagt aralygyny zordan, azaply geçirmek. *Süýrenip gysdan çykdy.*

SÜÝRENTGI [süýröntgü], *at.* 1. Süýrenilip geçilen yz. *Suwulganlaryň, syçanlaryň süýrentgi yzlarynyň arasynda towşanlaryň, tilkileriň irimçik yzlary hatara möhüm bolup görünýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. Gapana dakylýan çeňňek.

SÜÝREŞMEK [süýröşmök], *işl.* 1. Süýremäge kömekleşmek. 2. Bileleşip süýremek. 3. *göç.m.* Zorluk bilen alyp geçmäge ýardam bermek.

SÜÝRETMEK [süýrötmök], *işl.* Süýremek işini başga birine etdirmek; süýremäge mejbur etmek; süýremegine ýol bermek.

SÜÝREÝIŞ [süýröýüş], *iş ady.* Süýremek ýagdaýy.

SÜÝRÄBERMEK [süýrä:vermek], *işl.* Süýröp başlamak, süýremegi dowam etdirmek.

SÜÝRI [süýrü], *syp.* Süýnmek şekilli, süýnmek. *Süýri garpyz.*

SÜÝRÜJE [süýrүjө], *syp.* Süýrүden göze ýakymly (gowy görүlýän kiçijik zat hakynda). *Süýrүje terne.*

SÜÝSENEKLEME [süýşönöklömö], *iş ady.* Süýseneklemek ýagdaýy.

SÜÝSENEKLEMEK [süýşönöklömök], *işl.* Ýatyp ýa-da oturyp ýuwaşjadan bir tarapa süýsmek, süýşüp öňe hereket etmek.

SÜÝSENEKLEMEKLIK [süýşönöklömöklük], *iş ady.* Süýseneklemek ýagdaýy.

SÜÝSENEKLEMEZLIK [süýşönöklömözlük], *iş ady.* Ýatyp ýa-da oturyp ýuwaşjadan bir tarapa süýsmezlik, süýşüp öňe hereket etmezlik.

SÜÝSENEKLEŞMEK [süýşönöklöşmök], *işl.* Birnäçe bolup ýatyp ýa-da oturyp ýuwaşjadan bir tarapa hereket etmek.

SÜÝSENEKLETMEK [süýşönöklötmök], *işl.* Ýatryp ýa-da oturdyp ýuwaşjadan bir tarapa hereket etdirmek.

SÜÝSENEKLEÝIŞ [süýşönöklöýüş], *iş ady.* Süýseneklemek ýagdaýy.

SÜÝSENEKLÄBERMEK [süýşönöklä:vermek], *işl.* Süýsenekläp ugramak.

SÜÝSME [süýşmө], *iş ady.* Süýsmek ýagdaýy.

SÜÝSMEK [süýşmök] **I**, *işl.* 1. Garnyň ýere berip hereket etmek, süýseneklemek. *Serhetçi süýşüp ugrady.* 2. Ýeriň ýüzi bilen typyp gaýtmak. *Dagyň eräp ugran garlary süýşüp, ýoly baglady.* 3. Ýuwaşlyk bilen bir tarapa hereket etmek. *Ol ýuwaşja süýşüp gelýän gämileri gördi.* 4. Oturan ýerinden gozganmak, oturan ýerini azajyk üýtgetmek. *Azajyk gyrarak süýssene.* 5. Gaty köp adam gelmek, barmak. *Toýa aýal-erkek, uly-kiçi diýmän hemmesi süýşüp barypdyr.*

SÜÝSMEK [süýşmök] **II**, *işl.* Gereginden artp galmak, tygşytlanyp galmak. *Gaynag suwumyz süýsse, siziň hem çäýnegiňizi demläris! Pul süýsse, aljak zadym köp.*

SÜÝSMEKLIK [süýşmöklük] **I**, *iş ady.* Süýsmek ýagdaýy.

SÜÝSMEKLIK [süýşmöklük] **II**, *iş ady.* Süýsmek, artp galmak ýagdaýy.

SÜÝSMEZLIK [süýşmözlük], *iş ady.* Süýsmek hereketini etmezlik.

SÜÝSÜBERMEK [süýsüvermek], *işl.* Ýuwaşlyk bilen bir tarapa hereket edibermek, ýerinden gozga nybermek.

SÜÝSÜLMEK [süýsülmök], *işl.* Ýuwaşlyk bilen bir tarapa hereket edilmek.

SÜÝSÜRIBERMEK [süýsürüvermek] **I**, *işl.* Bir zady duran yerinden bir tarapa iteläp, gozgap, yerini üýtgedibermek, itibermek.

SÜÝŞÜRİBERMEK [süýşürüvermek] **II**, *işl.* Tygşytlap goýubermek.

SÜÝŞÜRILMEK [süýşürülmök] **I**, *işl.* 1. Bir zat itelenip, gozgalyp, onuň duran ýeri üýtgedilmek. *Maşynlar ýoluň gyrasyna süýşürildi.* 2. Geçirilýän bir çäräniň bolmaly wagty, işiň möhleti we ş.m. yza geçirilmek, yza çekilmek. *Ýygnak ertire geçirildi.*

SÜÝŞÜRILMEK [süýşürülmök] **II**, *işl.* Tygşytlanyp goýulmak.

SÜÝŞÜRINTGI [süýşürüntgü], *at.* Süýşürilip, art-dyrylyp goýlan pul we ş.m. zat.

SÜÝŞÜRIŞ [süýşürüş], *iş ady.* Süýşürmek ýagdaýy.

SÜÝŞÜRIŞDIRMEK [süýşürüşdürmök], *işl.* Bir-näçe zady bir tarapa süýşürüp çykmak, iteşdirmek, ýerinden üýtgedişdirmek, gozgaşdyrmak. *Gap-çanaklary bir çete süýşürişdirdi.*

SÜÝŞÜRIŞMEK [süýşürüşmök], *işl.* 1. Süýşürmäge kömek bermek. *Içi üzümli gapyrjaklary ýoluň gyrasyna süýşürişdi.* 2. Bilelikde süýşürmek. *Süýşürişip durmak.*

SÜÝŞÜRME [süýşürmök], *iş ady.* Süýşürmek ýagdaýy.

SÜÝŞÜRMEK [süýşürmök] **I**, *işl.* 1. Bir zady iteläp, gozgap, onuň duran ýerini üýtgetmek. *Kemine zürrük telpeğini maňlaýyna süýşürýär-de, eşege atlanýar* (Keminäniň adyna aýdylýan şorta sözlerden). *Maşynyňy eýleräk süýşür.* 2. Geçirilýän bir çäräniň bolmaly wagty, işiň möhletini we ş.m. yza geçirmek, yza çekmek. *Maslahaty başe süýşürmesek, adamlaryň hemmesi ýetişjek däl.*

SÜÝŞÜRMEK [süýşürmök] **II**, *işl.* Tygşytlap goýmak, harçlaman tygşytlamak. *Sygyr alar ýaly puljagaz süýşürmek hakynda oýlansaň, has gowy bolardy* (B. Kerbabaýew).

SÜÝŞÜRMEKLIK [süýşürmöklik] **I**, *iş ady.* Süýşürmek, gozgamak ýagdaýy.

SÜÝŞÜRMEKLIK [süýşürmöklik] **II**, *iş ady.* Süýşürmek, tygşytlamak ýagdaýy.

SÜÝŞÜRMEZLIK [süýşürmözlük], *iş ady.* Süýşürmek işini ýerine ýetirmezlik.

SÜÝŞÜRTMEK [süýşürtmök] **I**, *işl.* Süýşürmek işini başga birine etdirmek. *Ýük galdyrylýan sandygy diwara tarap süýşürtmek.*

SÜÝŞÜRTMEK [süýşürtmök] **II**, *işl.* Süýşürmäge mejbur etmek, süýşürmäge mümkinçilik döretmek, süýşürer ýaly etdirmek. *Pul süýşürtmek. Galla süýşürtmek.*

SÜÝŞÜŞ, *iş ady.* Süýşmek ýagdaýy.

SÜÝŞÜŞMEK [süýşüşmök], *işl.* Ýuwaşlyk bilen bir tarapa hereket etmek, ýerinden gozganmak (birnäçe adam ýa-da zat hakynda). *Bulutlar süýşüşýär; ýyldyrym çakýar.*

SÜÝT, *at.* 1. Çaga emdirmek üçin aýallaryň göwüs we süýdemdirijileriň ýelin mäszerinde döreyän ýokumly ak suwuklyk. *Dünyä inip agzyň süýde ýetende, Gyzgyn süýdün emdir ene jüregi* (M. Myşşyýew). 2. Sygyr, düýe, ýylky, goýun, geçi we ş.m. käbir haýwanlardan saglyp alynýan iýmitlik suwuk önüm. *Sygyr diňe alty aý süýt berýär.* 3. Käbir ösümlikleriň baldajyklaryndan çykýan ak ergin.

◊ **Süýtden aýyrmak** emýän çagany ene süýdünü emmekden kesmek. **Süýdüne galmak** çagasy süýtden aýrylmanka göwreli bolmak. **Süýdünü ýandyrmak** saglyp duran düýe, sygyr bir sebäbe görä sagdyrmazlyk, süýdünü kesmek. **Süýt haky** köne däbe görä, gyz çykarylanda, gyzyň ejesine emdiren süýdi mynasybetli guda tarapyndan belli bir mukdarda berilýän hak. **Süýt kadi** uly göwrümlü, içi boş, süýt sagylýan, suw daşalýan kadi. *Aýallar süýt kadilerini, kersen-çanaklaryny, gazanlaryny ýuwaşdyryp taýýarlapdyrlar* (H. Derýaýew). **Süýt kesilmek** belli bir sebäbe görä bişirilýän süýt çüýräp zaýalanmak. **Süýt kölüne batyrmak** köp, gowy zady wada bermek.

SÜÝT II: hal. süýdüne (göterimine) almak (bermek) belli bir mukdardaky puly birine berip, soň üstüne goýup almak ýa-da bermek. *Süýde berip, ýygnar maly* (Zelili).

SÜÝTÇI [süýtçü], *at.* 1. Süýt getirip satýan adam. *Her gün irden süýtçi süýt getirerdi.* 2. *gepl.d.* Süýt içmegi gowy gorýan (adam hakynda).

SÜÝTÇÜLIK [süýtçülük], *at.* Oba hojalygyny süýt öndürmek bilen meşgul bolýan pudagy.

SÜÝTDEŞ [süýtdöş], *syp.* Bir eneden, bir atadan bolan. *Süýtdes dogan.*

SÜÝTHOR [süýtho:r], *at.* Peýda görmek üçin pul, zat karz berýän peýdakeş.

SÜÝTHORÇYLYK [süýtho:rçuluk], *at, ser.* **Süýt-horlyk.**

SÜÝTHORLYK [süýtho:rluk], *at.* Süýthoryň käri, ýagdaýy.

SÜÝTLEŇŇIÇ [süýtlöňňüç / süýtlöňgüç] **I**, *at.* Dik baldakly, mawy gülli, ak şireli ösümlik, ot. *Süýtleňňiç ýaly biderek haşal otlardan başga bu ýerde hiç zat ýokdy* (A. Gowşudow).

SÜÝTLEŇŇIÇ [süýtlöňňüç / süýtlöňgüç] **II**, *at.* *haýwanat d.* Üstki güberçek okarajygy gara, gyzyl menekli, ganatlyja möjejik, okaraň getir süýt bereýin, kekene kysmy möjejik.

SÜÝTLI [süýtlü], *syp.* 1. Köp süýt berýän, süýdi köp sagdyrýan. *Bu gatý süýtli sygyrň tohumyndandyr* (A. Gowşudow). 2. İçine süýt guýlan. *Aknabat eje-de süýtli bedresini alyp öýüne girdi* (A. Durdyýew). 3. Hamyr ýugrulan suwa süýt goşulan, garylan. *Süýtli köke.*

◇ **Süýtli aş** *ser.* **Süýtli şüle** süýtdе gaýnadylyp bişirilýän tüwi. *Süýtli şüle bişirmek.*

SÜÝTLÜLIK [süýtlülük], *at.* Süýdi köplük, köp süýt berijilik. *Her bir sygryň süýtlüligi ozalkysyna garanynda artdy.*

SÜÝTLÜPEÇEK, *at.* Baldajygy süýt ýaly ak, şireli çyrmaşýan ot, akpeçek, çyrmaşyk.

SÜÝTLÜRÄK [süýtlürä:k], *syp.* Birneme süýtli.

SÜÝTSÜZ [süýssüz], *syp.* 1. *hal.* Süýdün ýoklugy. *Çagalar süýtsüz kösenýär.* 2. *syp.* Süýdi az berýän, süýtli däl. *Süýtsüz geçi.* 3. Süýt garyladyk. *Süýtsüz kofe.*

◇ **Süýtsüz mälemek** netijesiz gürlemek.

SÜÝTSÜZLIK [süýssüzlük], *at.* 1. İçmäge süýt bolmazlyk, süýt ýokluk. 2. Süýdi azlyk, az süýt berijilik. *Sygrymyzyň süýtsüzlügi köp zada täsir edýär.*

SÜÝTSÜZRÄK [süýssüzürä:k], *syp.* Süýdi azrak.

SÜÝÜBERMEK [süýüvermek], *işl.* Süýüp başlamak; dowamy süýmek.

SÜÝÜLMEK [süýülmök], *işl.* Ýün, pamyk we ş.m. zatlardan süýüm edilmek. *Bular pagtanyň süýülyän ýerinde, egrilyän ýerinde, dokalyän ýerinde işleşip, işde täze üstünlikler gazanýarlar* (A. Durdyýew).

SÜÝÜM, *at.* 1. Ösümlük dokumalaryndan, haýwanlaryň ýününden alynýan ýüplük görnüşli süýülyän önüm. *Pagtanyň ajaýyp süýümi bar.* 2. Ýünüň, pagtanyň soňundan egirmek üçin süýlup goýlan görnüş.

SÜÝÜMLI [süýümlü], *syp.* Süýümi bolan. *Uzyn süýümlü pagtaçylygy ösdürmekde ol köp işler etdi* (G. Gurbansähadow).

SÜÝÜMLIRÄK [süýümlürä:k], *syp.* Süýümi adadakydan gowurak.

SÜÝÜŞMEK [süýüşmök], *işl.* 1. Süýmäge kömekleşmek. 2. Bilelikde süýmek.

SÜZDÜRMEK [süzzürmök], *işl.* Süzmek işini başga birine etdirmek.

SÜZGEGRÄK [süzgögürä:k], *syp.* Birneme süzülibräk duran (göz hakynda).

SÜZGEK [süzgök], *syp.* 1. Birneme süzülip, kirkikleri biri-birine ýakynlap duran (göz hakynda). *Çynaryň guwançdan doly, şadyýan oýnaklaýan gözleri şol süzgek gözlerdedi* ("Edebiyat we sungat"). 2. Çala dokalan, syk däl. *Süzgek mata.*

SÜZGEKLEDİBERMEK [süzgöklödüvermek], *işl.* Gözüni süzübermek, süzgekledip başlamak.

SÜZGEKLEDİŞ [süzgöklödüş], *işl.* Süzgekletmek ýagdaýy.

SÜZGEKLETDİRMEK [süzgöklötdürmök], *işl.* Süzgekledip sereder ýaly etmek.

SÜZGEKLETME [süzgöklötmök], *işl.* Süzgekletmek ýagdaýy.

SÜZGEKLETMEK [süzgöklötmök], *işl.* Gözüni süzgeklemek katdyna ýetirmek, gözüni süzmek. *Ol agyr göwresini ilerräk omzadyp, ullakan ala gözlerini süzgekletdi.*

SÜZGEKLETMEKLIK [süzgöklötmöklük], *işl.* Süzgekletmek ýagdaýy.

SÜZGEKLETMEZLIK [süzgöklötmözlük], *işl.* Süzgekletmek ýagdaýy.

SÜZGI [süzgü], *at, ser.* **Süzgüç 1.**

SÜZGÜÇ [süzgüç], *at.* 1. Suwuklygy süzmek, arassalamak üçin ownuk gözli ýörite enjam. *Süýdi süzgüçden geçirip, gor küzä guýdy.* 2. Balyk tutmak üçin ulanylyan toruň bir görnüş.

SÜZGÜÇLIK [süzgüşlük], *syp.* Süzgüç etmek üçin gerekli (hasa). *Süzgüçlik hasa.*

SÜZME [süzmö], 1. *işl.* Süzmek ýagdaýy. 2. *at.* Goýy gatygyň suwy süzülip aýrylan galyndysy. *Nabat eje bir käsejik süzme getirip çal etdi* (A. Durdyýew).

◇ **Süzme çalmak** süzmäniň üstüne suw guýup garmak. **Süzme deri** içine gatyk guýlup, suwy süzülyän dowar derisinden edilyän gap. **Süzme derisi ýaly** gaty

derlek, derlegen (adam hakynda). **Süzme palaw** tüwüsi suwda aýratyn gaýnadylyp süzülenenden soň, aýratyn bişirilen eti-hurşy üstüne guýlup taýýarlanýan palaw. *Şüle, süzme palaw, ýahna her gün dokuz dürli tagamy häzir etdi* ("Görogly").

SÜZMEK [süzmök], *işl.* 1. Suwuklygy arassalamak üçin süzgüçden geçirmek. *Süýdi arassa hasanyň üsti bilen süzüp almak gerek.* 2. *göç.m.* Çayy we ş.m. ýuwaşlyk bilen howlukman, hezilini görüp içmek, lezzet alyp içmek. *Kakam bolsa eýwanda tirsekläp, gök çay süzyändir* ("Edebiyat we sungat"). 3. Kirkiklerini biri-birine ýakyn getirip seretmek. *Diýdim weli, gözün süzüp, Bir daýandy tirsegine* (K. Gurbannepesow). 4. Tor, süzgüç bilen balyk tutmak.

SÜZMEKLIK [süzmöklük], *işl.* Süzmek ýagdaýy.

SÜZMETOR [süzmötor], *at.* El güýji bilen süzüp balyk tutmak üçin tor.

SÜZMEZLIK [süzmözlük], *işl.* Süzmek işini ýerine ýetirmezlik.

SÜZÜBERMEK [süzüvermek] **I**, *işl.* Süzüp başlamak.

SÜZÜBERMEK [süzüvermek] **II**, *işl., gepl.d.* Bir sebäbe görä, biriniň ýanyndan ýumlugybermek, gidi-bermek, gaçybermek. *Gözünü alartdy welin, ol süzüberdi.*

SÜZÜGRÄK [süzügrä:k], *syp.* Az-owlak süzük, süzülgü, süzülen (göz hakynda).

SÜZÜK, *syp.* 1. Kirkikli gabaklar biri-birine ýakynlaşan, süzülen (göz hakynda). *Gollary hynaly,*

bendinde ýüzük, Edep bilen sözlär, gözleri süzük (“Görogly”). **2.** Ýukalyp ýyrtylara gelen, sary giden, könelişen (geým hakynda).

SÜZÜLİŞMEK [süzülüşmök], *işl.* **1.** Geýimiň dyzy ýa-da tirsegi ýukalyp ýyrtylara gelmek, sary gidip ugramak. *Penjegiň iki ýeňi hem süzülişip, ýyrtyljak bolup dur.* **2. göç.m.** Birnäçe bolup näzirgeşip oturmak, näzirgeşip durmak. *Gelindir gyzlar çay başynda süzülişip otyrdylar.*

SÜZÜLJIREME [süzüljürömö], *iş ady.* Süzüljirmek ýagdaýy.

SÜZÜLJIREMEK [süzüljürömmök], *işl.* Kirpikli gabaklaryňy biri-birine ýakynlaşdyryp, näzli garaýyş etmek. *Leyla enaýy bir gözellig bilen süzüljireýärdi* (G. Kulyýew).

SÜZÜLJIREMEKLIK [süzüljürömmöklük], *iş ady.* Süzüljirmek ýagdaýy.

SÜZÜLJIREMEZLIK [süzüljürömmözlük], *iş ady.* Süzüljirmek hereketini etmezlik.

SÜZÜLJIRETMEK [süzüljürötmök], *işl.* Süzüljirmek katdyna ýetirmek.

SÜZÜLJIREÝİŞ [süzüljüröýüş], *iş ady.* Süzüljirmek ýagdaýy.

SÜZÜLJIRÄBERMEK [süzüljürä:vermek], *işl.* Süzüljiräp başlamak.

SÜZÜLMEK [süzülmök], *işl.* **1.** Suwuklygy arassalamak üçin süzgüçden geçirilmek. *Süzülen suw arassa we dury bolýar.* **2.** Keýp alyp içilmek, lezzet alnyp içilmek. *Balyk gowruýar, gök çay süzülýär* (B. Seýtäkow). **3.** Gözüň ýumlup, kirpikleriniň biri-birine ýakynlaşmak, ukyň tutmak. *Oraz süzülip duran gara gözlerini ýalpa açdy-da, uludan dem aldy* (B. Pürliýew). *Ukyň tutýarmy, süzülip otyrýň?* **4.** Tor taşlap balyk tutulmak. **5.** Ýukalyp ýyrtylyp başlamak, sary gitmek, könelmek. *Egnindäki maldaý çabydyň tirsekleri süzülipdir* (K. Gurbanpesow).

SÜZÜŞ, *iş ady.* Süzmek ýagdaýy.

SÜZÜŞMEK [süzüşmök], *işl.* **1.** Süzmäge kömekleşmek. **2.** Bilelikde süzmek.

SYBYRGAÝ [syvyrgaý], *syp.* Ýaş çagasyz (aýal maşgala hakynda).

SYÇAN, *at.* Tumşugy inçe, murtluja, guýrukly gemriji jandar. *Pişik ýazu-gyş syçan tutarmyş, Diňe doýansoň, myrlap ýatarmyş* (R. Seýidow).

♦ **Syçan ýyly** müçe hasabynyň birinji ýylynyň ady.

SYÇANÇY, *at.* Ýyrtyjy guş, gyrgylar maşgalasyndan bolan mör-möjek iýýän guş.

SYÇANYZY [syçany:zy], *at.* Hala salynýan nagyşlaryň bir görnüşiniň ady.

SYÇRABERMEK [syçyra:vermek], *işl.* **1.** Damja-damja, däne-däne bolup, syçrap ýaýraberme. **2.** Ot, uçgun syçrap başlamak.

SYÇRAMA [syçyrama], *iş ady.* Syçramak ýagdaýy.

SYÇRAMAK [syçyramak], *işl.* **1.** Damja-damja bolup ýaýramak. *Biz ter otlardan syçrap, elimize, ýüzümize degýän damjalara keýp edip haýdaýarys* (“Edebiýat we sungat”). **2. gepl.d.** Çalt hereket etmek, böküp turmak, çalt ýerinden galmak. *Ol syçrap ýerinden turdy.* **3.** Ot bolejkleri, uçgun pyramak, ýaýramak. *Çalynýan pyçakdan uçgun syçraýardy.*

SYÇRAMAKLYK [syçyramaklyk], *iş ady.* Syçramak ýagdaýy.

SYÇRAMAZLYK [syçyramazlyk], *iş ady.* Syçrap durmazlyk.

SYÇRATGY [syçyratgy] **I**, *at.* Syçrap ýaýran suwuklyk damjalary. *Onuň etekleri hem syýlary syçratgy palçyklar bilen bezelipdir* (A. Gowşudow).

SYÇRATGY [syçyratgy] **II**, *at.* Dik baldakly, ýapragy baldagynyň düýbünde bolýan mawy gülli ot.

SYÇRATGY [syçyratgy] **III**, *at.* Esasan, çagalaryň ýüzüne çykýan, suwy degen ýerini ýara edýän suwlujä düwürtik.

SYÇRATMAK [syçyratmak], *işl.* **1.** Suwuklyk damjalaryny dumly-duşa pytratmak. **2.** Ot, uçgun ýaly zady ýalpyldap gider ýaly etmek.

SYDYRDYS, *iş ady.* Sydyrtmak ýagdaýy.

SYDYRGYN [sydyrgy:n]: **bir sydyrgyn** bir boluşda, bir ýagdaýda, zygyderli. *Onuň düwünleri ýumralan barmaklary näzik sapagy bir sydyrgyn towlady* (B. Kerbabaýew).

SYDYRTMA, *iş ady.* Sydyrtmak ýagdaýy.

SYDYRTMAK, *işl.* Bir zadyň ýüzünü çyzmak, sypjyryp yz galdyrmak.

SYGAN [syğa:n], *at, ser.* **Syganlar.**

SYGANLAR [syğa:nlar], *at.* Dünýäniň dürli ýurtlarynda ýaşayan halk, şonuň ýaly-da, şol halka degişli adamlar.

SYGAŇKYRLAMAK [sygaňkyrlamak], *işl.* Göwürümlü gabyň, zadyň içinde ýerleşenkirlemek, sygmaga golaýlaşmak.

SYGDYRMAK [syğdyrmak], *işl.* **1.** Göwürümlü gabyň, zadyň içinde ýerleşdirmek. *Ol ähli zadyny bir gaba syğdyrdy.* **2. göç.m.** Orun bermek, ylalaşykly, oňşuk eder ýaly ýagdaý döretmek, agzybirlik bilen bilelikde ýaşamak. *Ýalňyşmaýan bolsam, şeýle gylyk ony märekä syğdyrmaz* (B. Kerbabaýew).

SYGMA [syğma], *iş ady.* Sygmak ýagdaýy.

SYGMAK [syğmak], *işl.* Jaýyň, köýnegiň, köwüşüň we ş.m. içine ýerleşmek. *Aýagym beren köwüşüne sygarmyka? Munça adam jaýa sygar öýdýärmiň?*

SYGMAKLYK [syğmaklyk], *iş ady.* Sygmak ýagdaýy.

SYGMAZLYK [syğmazlyk], *iş ady.* 1. Göwrümlü zadyň içine ýerleşmezlik.

SYGNABERMEK [syğna:vermek], *işl.* Betnebislik bilen sygnap başlamak.

SYGNALMAK [syğnalmak], *işl.* Betnebislik bilen iýilmek, köp iýilmek, symyşlanmak.

SYGNAMA [syğnama], *iş ady.* Sygnamak ýagdaýy.

SYGNAMAK [syğnamak], *işl.* Betnebislik bilen iýmek, köp iýmek, symyşlamak. *Ine, bir gün welin mazaly aýygan pişik goşda goýlan etden gowy sygnapdyr* (B. Annageldiýew).

SYGNAMAZLYK [syğnamazlyk], *iş ady.* Betnebislik bilen iýmezlik, symyşlamazlyk.

SYGNAŞMAK [syğnaşmak], *işl.* Birnäçe adam sygnamak. *Başlaryny galdyрман, sygnaşyp otyrdylar.*

SYGNATMAK [syğnatmak], *işl.* Sygnamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek.

SYGNAÝYŞ [syğnaýyş], *iş ady.* Sygnamak ýagdaýy.

SYGNYBERMEK [syğnyvermek], *işl.* Sygnyp başlamak.

SYGNYLMAK [syğnylmak], *işl.* Keramatla ynanylyp, ondan kömek soralmak.

SYGNYŞ [syğnyş], *iş ady.* Sygynmak ýagdaýy.

SYGNYŞMAK [syğnyşmak], *işl.* Birnäçe adam sygynmak.

SYGSY [syğsy], *at.* Dokmanyň erşi gowşanda dokma agajy bilen gazyk arasynda kakylýan kiçijik ýasy agaç. *Sygsy kakýsy, oňa dokmanyň badyny sazlaşýardy* (N. Pomma).

SYGŞYKLY [syğşykly], *syp.* 1. Köp zat ýerleşer ýaly, ýerleşikli. *Ýygnap goýmaly zatlarymyz köpdür, sygşykly ýerleşdirjek bol.* 2. Köp adam sygar ýaly. *Sygşykly oturmasaňyz, adamlaryň sygmadygy bolar.*

SYGŞYKLYLYK [syğşyklylyk], *at.* Sygşykly bolmaklyk.

SYGYM [syğym], *at.* Bir göwrümlü gabyň öz içine sygdyryp biliş derejesi, göwrümi.

SYGYMLY [syğymly], *syp.* Köp zat sygýan, göwrümlü. *Sygymlý gap.*

SYGYMLYLYK [syğymlylyk], *at.* Köp zat sygmaklyk, göwrümi ululyk, göwrümlilik.

SYGYMLYRAK [syğymlyra:k], *syp.* Göwrümliräk, içine köpräk zat sygýan.

SYGYMSYZ [syğmysyz], *syp.* Köp zat sygmaýan, göwrümi kiçi. *Sygymsyz gap.*

SYGYMSYZLYK [syğmysyzlyk], *at.* Köp zat sygyşmazlyk, kiçi göwrümlilik.

SYGYNDYRMAK [syğynnyrmak], *işl.* Gudraty güýçli Alla Tagala, keramatlylara ynanyp, olardan kömek soratmak.

SYGYNMA [syğynma], *iş ady.* Sygynmak ýagdaýy.

SYGYNMAK [syğynmak], *işl.* Keramatlylara ynanyp, olardan kömek soramak, kömek islemek. *Sen sygyngyn erenlere, pirlere, Hünäri meýdanda belli Görogly* (“Görogly”).

SYGYNMAKLYK [syğynmaklyk], *iş ady.* Sygynmak ýagdaýy.

SYGYR [syğyr], *at.* Süýt berýän, uly göwreli, şahly, goşa toýnakly öý haýwany, gara mal. *Derrew gölesini goýberdi-de, sygryny sagdy* (A. Durdyýew).

♦ **Sygryň guýrugynda pyçak döwmek** bir işi gutarman goýmak, bir işi tamamlap barýarkaň taşlamak.

SYGYRDILI [syğyrdili], *at.* Boýy 30-60 santimetre ýetýän köpýyllyk ýabany ot.

SYGYRGUÝRUK [syğyrguýruk], *at.* Syrdam uzyn baldakly, süýnmek ýaprakly, sary gül getirýän ot.

SYGYRMA [sy:ğyrma], *iş ady.* Sygyrmak hereketi.

SYGYRMAK [sy:ğyrmak], *işl.* Ýumuk dodaklaryň ýa-da gysylan dişleriň arasy bilen öýkenden gelýän howany daşyna kowup, içinden geçip barýan ýiti, güýçli ses çykarmak, sykylyk atmak, sykylyklamak. *Ýedi ýaşan aty sygyryp suwa ýakma* (Nakyl).

SYGYRMAKLYK [sy:ğyrmaklyk], *iş ady.* Sygyrmak ýagdaýy.

SYGYRMAZLYK [sy:ğyrmazlyk], *iş ady.* Sykylyk atmazlyk, sykylyklamazlyk.

SYGYRSIÝDIK [syğyrsiýdik], *at.* Aýal eşiklerine, tahýa, keçä we ş.m. salnýan egrem-bugram görnüşli nagyş. *Sygyrsiýdik salnyp bejerilen ýaka.*

SYGYRTMAK [sy:ğyrtmak], *işl.* Sykylyk atdyrmak, sykylyklatmak.

SYGYRYBERMEK [sy:ğyryvermek], *işl.* Sygyryp ugramak.

SYGYRYLMAK [sy:ğyrylmak], *işl.* Sykylyk atylmak, sykylyklanmak.

SYGYRYŞ [sy:ğyryş], *iş ady.* Sygyrmak ýagdaýy.

SYGYRYŞMAK [sy:ğyryşmak], *işl.* Birnäçe bolup sygyrmak.

SYGYŞ [syğyş], *iş ady.* Sygmak ýagdaýy.

SYGYŞMAK [syğyşmak], *işl.* Birnäçe zat ýa-da adam bir zadyň içine, bir ýere sygmak.

SYGYŞMAZLYK [syğyşmazlyk], *iş ady.* Birnäçe adam ýa-da zat bir ýere ýerleşmezlik, bir ýere sygmazlyk. *Ýygnananlar barsalar, Sygyşmandyr içerik* (O. Täçnazarow).

SYH [sy:h], *at.* 1. Çişlik bişirmek üçin ulanylýan, uýy ýiti, ýasyja demir çiş. *Dogramçany syha düzüp goýdular.* 2. *gepl.d.* Umuman çybyk ýaly sim. *Birentek demir*

syhy hem taýýarlap, dym-gyzyl edip, ussalar Arabyn dabanyňyň teýine basyberdiler (“Görogly”). 3. Suwda ownuk balyk tutmak üçin ak gurlanda ulanylýan syryk.

SYHALABERMEK [sy:hala:vermek], *işl.* Syhap başlamak.

SYHALAMA [sy:halama], *işl. ady.* Syhalamak hereketi.

SYHALAMAK [sy:halamak], *işl.* Bir zady ikinji bir zada birnäçe gezek syhamak. *Pyçak bilen syhalap kesmek.*

SYHALAMAKLYK [sy:halamaklyk], *işl. ady.* Syhalamak ýagdaýy.

SYHALAMAZLYK [sy:halamazlyk], *işl. ady.* Yzly-yzyna syhamazlyk.

SYHALANMAK [sy:halanmak], *işl.* Bir zady ikinji bir zada birnäçe gezek syhamak.

SYHALAŞMAK [sy:halaşmak], *işl.* 1. Syhalamaga kömek etmek. 2. Bilelikde syhalamak.

SYHALATMAK [sy:halatmak], *işl.* Syhalatmak işini başga birine etdirmek.

SYHALAÝYŞ [sy:halaýyş], *işl. ady.* Syhalamak ýagdaýy.

SYHAMAK [sy:hamak], *işl.* Bir zady ikinji bir zada degrip süýkemek. *Ol ýüzüni kese sowup, gyjagyny syhap otyrdy* (“Edebiyat we sungat”).

SYHLABERMEK [sy:hla:vermek], *işl.* Syhlamaga başlamak.

SYHLAMA [sy:hlama], *işl. ady.* Syhlamak ýagdaýy.

SYHLAMAK [sy:hlamak], *işl.* Ujy ýiti çiş ýa-da syh bilen teniň bir ýerine sançmak, sünçmek, dürtmek. *Eşegi syhlamak.*

SYHLAMAKLYK [sy:hlamaklyk], *işl. ady.* Syhlamak ýagdaýy.

SYHLAMAZLYK [sy:hlamazlyk], *işl. ady.* Syhyny sançmazlyk, sokmazlyk.

SYHLANMAK [sy:hlanmak], *işl.* Syh bilen sanjylmak, sünjülme, dürtülme.

SYHLAŞMAK [sy:hlaşmak], *işl.* Syhlamaga kömek etmek; bilelikde syhlamak.

SYHLATMAK [sy:hlatmak], *işl.* Syhlamaga mejbur etmek; syhlamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

SYHLAÝYŞ [sy:hlaýyş], *işl. ady.* Syhlamak ýagdaýy.

SYH-SYH [sy:h-sy:h], *syp.* Ujy çiş, syh ýaly bolşup duran. *Oklukirpiniň tikenleri syh-syh bolup dur.*

SYK, *syp.* 1. Erşi ýygy bolup, argajy berk kakylyp dokalan, çal bolmadyk. *Syk mata.* 2. Inçe, gysby, ýogyn däl. *Bili syk, boýy deraz, Sagrysý meýdanly bedew* (Mätäji).

SYKAÇ, *at.* Miweleriň suwuny sykyp almak üçin gural, enjam.

SYKAJAK: **sykajaga salmak** käýemek, gysmak, daşyna geçmek, gyssamak. *“Päleli, päläni ugrat” – diýip, sykajaga salýarlar* (B. Kerbabaýew).

SYKALMA, *işl. ady.* Sykalmak ýagdaýy.

SYKALMAK, *işl.* Gitdigiçe syk bolmak.

SYKALMAZLYK, *işl. ady.* Syk bolmazlyk.

SYKALTMAK, *işl.* Syk görnüşe getirmek, syk bolar ýaly etmek.

SYKALYBERMEK [sykalyvermek], *işl.* Gitdigiçe syk bolmak.

SYKALYŞ, *işl. ady.* Sykalmak ýagdaýy.

SYKDYRMAK *işl.* Sykmak işini başga birine etdirmek. *Naryň suwuny sykdýrmak.*

SYKLYK, *at.* Syk bolmaklyk, çal dällik. *Halynyň syklygy onuň hilini gowulandyryr.*

SYKMA, *işl. ady.* Sykmak ýagdaýy.

SYKMAK, *işl.* 1. Gysyp suwuny çykarmak (ýuwan eşik hakynda). 2. Gysyp, mynçgap, suwuny almak (miwe hakynda). *Sykyp üzümiň suwuny almak.*

SYKMAKLYK, *işl. ady.* Sykmak ýagdaýy.

SYKMAN, *at.* Peýnir, sargan ýaly süýtlen taýýarlanýan iýmit.

SYKMAZLYK, *işl. ady.* Sykmak işini etmezlik.

SYKRAK [sykry:k], *syp.* Berkräk edip dokalan, dokalyşy gaty gowşak däl, azda-kände syk.

SYKYBERMEK [sykyvermek], *işl.* Sykyp başlamak.

SYKYLMAK, *işl.* 1. Bir zady gysyp, towlap şiresi, suwy çykarylmak. *Naryň suwy sykylýp alyndy. Ýuwan geýimler sykylýp serildi.* 2. *göç.m.* Inçelmek, arryklamak, horlanmak. *Göze dolmuş göwräň birneme sykylan ýaly boldy* (R. Gelenow).

SYKYLYK [sy:kylyk], *at.* 1. Gysylan, batly howa akymy arkaly agyz boşlugunda döreýän ýiti owaz. *Mawýň syklygyna-da bakman, ondan soň başyny aşak egip, dyzyny gaşamaga durdy* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Ýeliň, okuň we ş.m. hereketinden emele gelýän ses. *Oklaryň syklygynyň astynda düýrülip, ýygrylyp, hüwdülenen ýaly bolup uka gitdi* (H. Ysmaýyłow).

SYKYLYKÇY [sy:kylykçy], *at.* 1. Syklyk atmaga endik edinen (adam, çaga). 2. Ördegiň syklyk atýan ýaly ses çykarýan, mele reňkli, gursagy ak görnüşli.

SYKYLYKLABERMEK [sy:kylykla:vermek], *işl.* Syklyklyp başlamak.

SYKYLYKLAMA [sy:kylyklamaj], *işl. ady.* Syklyklamak ýagdaýy.

SYKYLYKLAMAK [sy:kylyklamak], *işl.* 1. Syklyk çalmak, syklyk atmak. *Ol aýdym bilme-de, legenini dep edinip, hiňlenip, syklyklan bolýar* (N. Pomma). 2. *gepl.d.* Syklyk çalyan ýaly şuwuldly ses etmek, ses döretmek. *Oklaryň syklyklaýan sesleri.*

SYKYLYKLAMAKLYK [sy:kylyklamaklyk], *iş* ady. Sykylyklamak ýagdaýy.

SYKYLYKLAMAZLYK [sy:kylyklamazlyk], *iş* ady. Sykylyk atmazlyk.

SYKYLYKLAŞMAK [sy:kylyklaşmak], *işl.* Biri-birine sykylyk atmak. *Olar tokaýyň içi bilen barýarkalar; kämahal bir sykylyklaşyp habarlaşýardylar.*

SYKYLYKLATMAK [sy:kylyklatmak], *işl.* Sykylyk atmaga mümkinçilik döretmek.

SYKYLYKLAÝYŞ [sy:kylyklaýyş], *iş* ady. Sykylyklamak ýagdaýy.

SYKYM, *at.* Gysym.

♦ **Bir sykym (gysym) bolmak** gaty horlanmak, inçelip galmak.

SYKYŞ, *iş* ady. Sykmak ýagdaýy.

SYKYŞMAK, *işl.* 1. Sykmaga kömek bermek. 2. Bilelikde sykmak. *Olar toşap gaýnadyjak üzümi sykyşyp otyrdy.*

SYLABERMEK [sy:la:vermek], *işl.* Birine sylag-hormat goýubermek, sarpa goýubermek.

SYLAÇA, *at.* Külbike (barmak).

♦ **Sylaça ýaly** kiçijik, keltejik (adam). *Sylaça ýaly gyzyň pikirini gowy gördüňiz?* (R. Gelenow).

SYLAG [sy:lağ], *at.* 1. Özüňden ula ýa-da kiçä goýulýan hormat, sarpa. 2. Bir işde, zähmetde gazanylan üstünlik üçin berilýän pul ýa-da gymmatbaha zat, sowgat.

SYLAGLABERMEK [sy:lağla:vermek], *işl.* Sylaglap başlamak; sylag bermegi dowam etdirmek.

SYLAGLAMA [sy:lağlama], *iş* ady. Sylaglamak ýagdaýy.

SYLAGLAMAK [sy:lağlamak], *işl.* Sylag bermek. *Meni ýokary sylag bilen sylagladylar.*

SYLAGLAMAKLYK [sy:lağlamaklyk], *iş* ady. Sylaglamak ýagdaýy.

SYLAGLAMAZLYK [sy:lağlamazlyk], *iş* ady. Sylag bermezlik.

SYLAGLANMAK [sy:lağlanmak], *işl.* Sylag berilmek. *Ol ençeme gezek sylaglanypdy.*

SYLAGLAŞMAK [sy:lağlaşmak], *işl.* Sylag berişmek.

SYLAGLATMAK [sy:lağlatmak], *işl.* Sylag berdirmek. *Ökde ýygymçylary gymmat bahaly zatlar bilen sylaglatdylar.*

SYLAGLAÝYŞ [sy:lağlaýyş], *iş* ady. Sylaglamak ýagdaýy.

SYLAGLY [sy:lağly], *syp.* 1. Sylag berilýän, sylaga degişli. *Sylagly orun.* 2. Hormat-sylag goýulýan, hormatly, sarpaly. *Garry molla obanyň sylagly adamsy* (G. Kulyýew).

SYLAGLYLYK [sy:lağlylyk], *at.* Sylagy, hormaty barlyk, hormatlylyk, sarpalylyk. *Ýaşlaryň arasynda sylaglylyk hem gowy zat.*

SYLAGLYRAK [sy:lağlyra:k], *syp.* Azda-kände sylagly; sylag-hormaty köpräk.

SYLAGSYZ [sy:lağsyz], *syp.* 1. Sylagy ýok, sylagy bolmadyk, sylag almadyk. 2. Hormat-sylag edilmeýän, hormatsyz, sarpasyz.

SYLAGSYZLYK [sy:lağsyzlyk], *at.* Sylagy ýokluk, sylagly dälilik, hormatsyzlyk, sarpasyzlyk.

SYLAMA [sy:lama], *iş* ady. Sylamak ýagdaýy.

SYLAMAK [sy:lamak], *işl.* 1. Birine sylag-hormat goýmak, sarpa goýmak. *Ony hemmeler sylaýar.*

2. *gepl.d., ser.* **Sylaglamak.**

SYLAMAKLYK [sy:lamaklyk], *iş* ady. Sylamak ýagdaýy. *Çagalara dogruçylygy, özüňden ulyny sylamaklygy ündemeli.*

SYLAMAZLYK [sy:lamazlyk], *iş* ady. Birine sylag-hormat etmezlik, hormat goýmazlyk.

SYLANMAK [sy:lanmak], *işl.* 1. Birine sylag-hormat edilmek, hormat goýulmak. *Ol gülküler sazanda gaty görýär diýlip, myhman sylanyp goýulýan-a bolmasyn* (N. Saryhanow). 2. *gepl.d., ser.* **Sylaglanmak.**

SYLAŞMAK [sy:laşmak], *işl.* 1. Biri-biriňi sylamak, biri bilen sylaşykly bolmak. *Ýeke özüň dälsein olaň diregi, Gowsy sylaşaly birek-biregi* (M. Seyidow). 2. Birnäçe bolup sylamak.

SYLAŞYK [sy:laşyk], *at.* Biri-biriňe goýulýan hormat, edilýän sylag-hormat, sarpa.

SYLAŞYKLY [sy:laşykly], *at.* Birek-birege sylaşyk edýän, biri-birini sylaýan. *Sylaşykly bolmak.*

SYLATMAK [sy:latmak] *işl.* 1. Sylamagyny gazanmak, sylar ýaly etmek, hormatlatmak. 2. *gepl.d., ser.* **Sylaglatmak.**

SYLAÝYŞ [sy:laýyş], *iş* ady. Sylamak ýagdaýy.

SYLGYM [sy:lğym]: **sylygymyny bermek** bolmaly zady, wakany bilşine görä çalaja duýdurmak.

SYLMA [sy:lma], *iş* ady. Sylmak ýagdaýy.

SYLMAK [sy:lmak], *işl.* 1. Esasan, ýüzüňi eliň iç ýüzi bilen süpürmek. *Eli bilen maňlaýynyň derini syldy* 2. “Bize-de miýesser etsin, oňat zat” diýip, eliňi ýa-da toý ýaglygyny ýüzüne, maňlaýyňa degirmek. – *Bir oňatja, aýyň bölegi ýalyjak gyz – diýip, ýüzüne sylypdyr* (A. Durdyýew). 3. Iki eliňi öňe uzadybrak açyk halnda iç ýüzünü täze dogan çaga, täze dogan aýa we ş.m. tarap tutup, soňundan hem iç tarapyny açylgylygyna maňlaýyňa degirmek (bu hereket yzly-yzyna birnäçe gezek gaýtalanýar). – *Işiňiz şow alsyn – diýip, olaryň giden ugruny ýüzüne syldy* (R. Gelenow).

SYLMAKLYK [sy:lmaklyk], *iş* ady. Sylmak ýagdaýy.

SYLYBERMEK [sy:lyvermek], *işl.* Sylap başlamak.

SYLYŞMAK [sy:lyşmak], *işl.* Köpçülik bolup sylmak. *Derläp gara suw bolan suwçular derlerini sylyşyp, düşelgä özlerini atdylar.*

SYMALY [sy:ma:ly], *syp.* Görkli, sypatly. *Maňlaýy bir garyş, bolsun at ýüzli, Tawus guş symaly, ütelgi gözli (Magtymguly).*

SYMGYLT [symgylt], *syp.* Öçügsi gyzyly reňk. *Göze görünmän ýaşan günün yzndaky symgylt bulut gyzygylt reňke aýlandy (B. Kerbabaýew).*

SYMRUG [symru:ğ], *at.* Erteki-dessan gahrymanlaryny agyr ýagdaýlardan halas edýän hyýaly guş. *Symrugyň ryzky ýetişen, Uçmaga mydarasy ýok* (“Nejep oglan”).

SYMSYK, *at.* Çalarak düwlen ýumrugyň barmaklar tarapy. *Ol onuň owurdyna ýumruklady, böwrüne symsyk urdy (B. Kerbabaýew).*

SYMSYKLABERMEK [symsykla:vermek], *işl.* Symsyklap başlamak.

SYMSYKLAMA, *iş ady.* Symsyklamak ýagdaýy.

SYMSYKLAMAK, *işl.* Biriniň böwrüne yzly-yzyna symsygyň bilen hürseklemek, urmak. *Ol meni bir syhly symsyklap otыр – diýip, aýtdy (A. Durdyýew).*

SYMSYKLAMAKLYK, *iş ady.* Symsyklamak ýagdaýy.

SYMSYKLAMAZLYK, *iş ady.* Biriniň böwrüne yzly-yzyna symsygyň bilen hürseklemezlik, urmazlyk.

SYMSYKLANMAK, *işl.* Symsyk urulmak.

SYMSYKLAŞMAK, *işl.* Biri-biriňi symsyklamak. *Olar biri-biriniň böwrüne symsyklaşyp, gülşüp otyrdylar.*

SYMSYKLATMAK, *işl.* Symsyklamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Sen näme özüňçe bara-ýoga symsykladyp otyrsyň?*

SYMSYKLAÝYŞ, *iş ady.* Symsyklamak ýagdaýy.

SYMYLJYK, *syp.* Ýürege düşüp, çala agyryp duran agyry. *Ýöne weli, içinden tutýan symyljyk agyry ony öz erkine goýmazdy (B. Kerbabaýew).*

SYMYLJYRAMA, *iş ady.* Symyljyramak ýagdaýy.

SYMYLJYRAMAK, *işl.* Bir hili symyljyk agyrmak. *Ertirden bári kelläm symyljyrap durandan soň, bir azajyk gýşaraýypdym (B. Kerbabaýew).*

SYMYLJYRAMAKLYK, *iş ady.* Symyljyramak ýagdaýy.

SYMYŞLABERMEK [symyşla:vermek], *işl.* Symyşlap başlamak.

SYMYŞLAMA, *iş ady.* Symyşlamak ýagdaýy.

SYMYŞLAMAK, *işl.* Gaty köp iýip oturmak, sygnamak. *Gara dere batyp, şol symyşlap otыр (B. Öwezow).*

SYMYŞLAMAKLYK, *iş ady.* Symyşlamak ýagdaýy.

SYMYŞLAMAZLYK, *iş ady.* Symyşlap iýip oturmazlyk.

SYMYŞLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup symyşlamak, sygnamak, sümürmek. *Iýmeli zat bolsa-ha Gurban ýadyňyza düşenok, ýeke özüňiz symyşlaşyp otyrsyňyz (A. Durdyýew).*

SYMYŞLAÝYŞ, *iş ady.* Symyşlamak ýagdaýy.

SYN [sy:n] **I**, *at, gepl.d., ser.* **Syý.** *Amanat don geýseň, synyňy silkeräk (Nakyl).*

◊ **Synyny suwdan saýlamak (çykarmak)** il hatary bolmak.

SYN [sy:n] **II**, *at.* **1.** Birini ýa-da bir zady her tarapdan gözden geçiriş. *Adamzady tanap bolmaz syn bilen (Magtymguly).* **2.** Bir işe, esere ýazuw üsti bilen berilýän ýazmaça baha. *Ýazan synyny okap berdi.* **3.** Özara baglanyşykly wakalar, hadysalar hakynda gysgaça habar. *Halkara ýagdaýyna syn.*

◊ **Synyň oturmak** göwnüň ýetmek, öz ýanyňdan oňat diýip baha bermek, halamak. *Dor atyň owadan syratyna syny oturdy.*

SYN [sy:n] **III**: **syn etmezlik** kemçilik hasap etmezlik, kemçilik saýmazlyk. *Yzzat, hormat syn etmegin, Görüm görülmegen ýerde (Magtymguly).*

SYNA [sy:na], *at.* Beden, göwre, ten. *Ýar, synaňa synam degdi, Goýnuň jennetdir gümana* (“Görogly”). *Könlümde ýanan otlar synamda sönmez gelin (Kemine).*

◊ **Syna sagat** beden agzalary sagat, sagdyn.

SYNABERMEK [sy:na:vermek], *işl.* Synap başlamak.

SYNAG [sy:nağ], *at.* **1.** Tejribe maksady bilen geçirilýän barlag, derňew. *Öz synagyny näme bilen başlaýagyny oýlanyp-çenlenip başlady (A. Gowşudow).* **2.** Gözden geçiriş, barlag. *Gurluşyk ýaşlar üçin uly synag mekdebi boldy.* **3.** Okuw dowamynda jemleýji barlag. *Soňky synpyň okuwçylary synaga taýýarlanýarlar.*

SYNAHOR [sy:nahor], *at.* Düýäniň aýagyna çykýan cykuw.

SYNALMAK [sy:nalmak], *işl.* Synag edilmek, barlanyp görülmek. *Özüniň synalýandygyndan habarsyz Ylyas Töre elindäki dürre gamçyny tekepbirlik bilen öýlere baka uzatdy (A. Gowşudow).*

SYNAMA [sy:nama], *iş ady.* Synamak ýagdaýy.

SYNAMAK [sy:namak], *işl.* Synag etmek, barlap görmek. *Seni synamak üçin oýun edip aýtdym (B. Kerbabaýew).*

SYNAMAKLYK [sy:namaklyk], *iş ady.* Synamak ýagdaýy.

SYNAMAZLYK [sy:namazlyk], *iş ady.* Synag etmezlik, barlap görmezlik.

SYNANMA [sy:nanma], *iş ady.* Synanmak ýagdaýy.

SYNANMAK [sy:nanmak], *işl.* Bir işi yerine yetirjek bolup synanyşyk etmek, çemeleşmek. *Bu aralykda biri derwezäni açjak bolup synandy* (B. Seýtäkow).

SYNANMAKLYK [sy:nanmaklyk], *iş ady.* Synanmak ýagdaýy.

SYNANMAZLYK [sy:nanmazlyk], *iş ady.* Bir işi yerine yetirjek bolmaga çemeleşmezlik.

SYNANYBERMEK [sy:nanyvermek], *işl.* Synanyp başlamak.

SYNANYLMAK [sy:nanylmak], *işl.* Bir iş yerine yetiriljek bolnup synanyşyk edilmek.

SYNANYŞMAK [sy:nanyşmak], *işl.* Synanyp görmek. *Ol ýene-de işlemäge synanyşdy.*

SYNANYŞYK [sy:nanyşyk], *at.* 1. Bir zady amala aşyrmak maksady bilen edilýän hereket. *Haýsydyr bir sosial, syýasy ýa-da ykdysady meseläni bir gezekde we hemişelik çözmek synanyşyklary diňe bulam-bujarlyga hem-de durnuksyzlyga getirýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”). 2. Ýaryslaryň käbir görnüşinde ýaryşa gatnaşyanyň birnäçe gezek synanyp gaýtalaýan çykyşy. *Ol üçünji synanyşykda iň ýokary netijäni gazandy.*

SYNAŇKYRLAMAK [sy:naňkyrlamak], *işl.* 1. Synmaga ýakynlamak, ýykylaňkyrlamak. 2. Gaýnap duran zadyň gaýnamasy kesilmäge, gaýnamasy galmaga golaýlamak.

SYNAŞMAK [sy:naşmak], *işl.* Birek-biregi synamak. *Adamzady tanap bolmaz syn bilen, Synaşmagan bilmez kişi kişini* (Magtymguly).

SYNATMAK [sy:natmak], *işl.* Synag etdirmek, barladyp gördürmek.

SYNAÝYŞ [sy:naýyş], *iş ady.* Synamak ýagdaýy.

SYNÇGABERMEK [synçga:vermek], *işl.* Synçgap ugramak.

SYNÇGALAMAK [synçgalamak], *işl., ser.* **Synçgamak.** *Otluçöpden bir til ýolup, Synçgylady dişlerini* (K. Gurbannepesow).

SYNÇGALANMAK [synçgalanmak], *işl.* 1. Dikilen, oturdylan agajyň we ş.m. düýbi agaç ýa-da demir çiş sünjülip yzly-yzyna berkidilmek. 2. Dişiň arasynda galan zatlar kiçijik çöp bilen arassalanmak.

SYNÇGAMA [synçgama], *iş ady.* Synçgamak ýagdaýy.

SYNÇGAMAK [synçgamak], *işl.* 1. Dikilen, oturdylan agajyň we ş.m. düýbünü agaç ýa-da demir çiş bilen gaýta-gaýta sokup berkitmek. *Hiňňildik üçin dikilen agaçlaryň düýbüne daşdyr gum guýup, synçgap berkitdiler.* 2. Esasan, dişiň arasynda galan zatlary inçejik çöp sokup aýyrmak, arassalamak.

SYNÇGAMAKLYK [synçgamaklyk], *iş ady.* Synçgamak ýagdaýy.

SYNÇGAMAZLYK [synçgamazlyk], *iş ady.* Synçgamak işi edilmezlik.

SYNÇGAŞMAK [synçgaşmak], *işl.* 1. Synçgamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde synçgamak.

SYNÇGATMAK [synçgatmak], *işl.* 1. Dikilen, oturdylan agajyň we ş.m. düýbünü agaç ýa-da demir çiş bilen gaýta-gaýta sokup berkitdirmek. 2. Dişiň arasynda galan zatlary inçejik çöp sokup aýyrtmak, arassalatmak.

SYNÇGAÝYŞ [synçgaýyş], *iş ady.* Synçgamak ýagdaýy.

SYNÇGYLAWUK [synçgylawuk], *at, ser.* **Hynçgylawuk.**

SYNÇGYRMA [synçgyрма], *iş ady.* Synçgyrmak ýagdaýy.

SYNÇGYRMAK [synçgyrmak], *işl.* Synçgylawuk tutmak. *Synçgyryp oturyşyna, suw guýjak bolýardy.*

SYNÇGYRTMAK [synçgyrtmak], *işl.* Synçgyrmaga mejbur etmek. *Näme üçindigini bilemok, synçgyrdyp başlady.*

SYNÇGYRYBERMEK [synçgyryvermek], *işl.* Synçgyryp başlamak.

SYNÇGYRYŞ [synçgyryş], *iş ady.* Synçgyrmak ýagdaýy.

SYNÇGYRYŞMAK [synçgyryşmak], *işl.* Birnäçe bolup synçgyryp durmak.

SYNÇY [sy:nçy], *at.* 1. Gelinlik gyza, öýlenjek ýigide syn etmäge gelýän adam. *Sen özüňi synlamaga synçy gelenini bilip dursuň, kelläňe telpegiňi geý* (A. Gowşudow). 2. Syn edip bilýän, ýiti, görgür. *Ýazyjy synçy bolmalydyr.* 3. Esasan, syýasy wakalara seslenip syn ýazýan ýa-da radio-telewideniýede çykyş edýän adam.

SYNÇYLYK [sy:nçylyk], *at.* Synlamaga ökdelik, syn edip, baha berip bilmek häsiýeti.

SYNDY [synny], *at.* Haly çitiminiň ösüntgi ýüpüni gyrkmak, halynyň ýüzünü tekizlemek üçin gaýça, gyrkylyga meňzeş uzyn demir gural. *Sen biziň syndylarymyzy çalyň ber* (A. Durdyýew).

SYNDYRMAK [sy:nnyrmak], *işl.* 1. Bütünleý heläkçilige uçratmak, ýykmaq. 2. Ruhdan düşürmek. 3. Gaýnap duran zadyň gaýnamasyny kesdirmek, gaýnamasyny galdyrmak. 4. *göç.m.* Biderek adam hasaplamak, gowularyň hataryna goşmazlyk. *Bir göreniňi öwme-de, syndyrma-da* (Atalar sözi).

SYNJA [synja:]: **synja gylmak** namaz okamak üçin iniňi arassalamak.

SYNLABERMEK [sy:nla:vermek], *işl.* Synlap ugramak.

SYNLAMA [sy:nlama], *iş ady.* Synlamak ýagdaýy.

SYNLAMAK [sy:nlamak], *işl.* Birine ýa-da bir zada içgin, her taraplaýyn syn etmek, gözden geçirmek. *Yzyna öwrüldi-de, Isgenderi siňe synlady* (B. Seýtäkow).

SYNLAMAKLYK [sy:nlamaklyk], *iş ady.* Synlamak ýagdaýy.

SYNLAMAZLYK [sy:nlamazlyk], *iş ady.* Birine ýa-da bir zada içgin, her taraplaýyn syn etmezlik, gözden geçirmezlik.

SYNLANMAK [sy:nlanmak], *işl.* Birine ýa-da bir zada içgin, her taraplaýyn syn edilmek.

SYNLAŞMAK [sy:nlaşmak], *işl.* 1. Synlamaga kömek, ýardam etmek. 2. Birnäçe bolup bilelikde synlamak. *Biri-biriniň bitiren işlerini synlaşdylar.*

SYNLATMAK [sy:nlatmak], *işl.* Syn etdirmek, gözden geçirtmek. *Men özümi synlatmaga gelemok* (B. Kerbabaýew).

SYNLAÝYŞ [sy:nlaýyş], *iş ady.* Synlamak ýagdaýy.

SYNMA [sy:nma], *iş ady.* Synmak ýagdaýy.

SYNMAK [sy:nmak], *işl.* 1. *ser.* **Döwürmek.** *Suw küýzesi suwda synar* (Nakyl). *Aýagynyň synmagyna seniň ynsabyň nähili çydar* (B. Kerbabaýew). 2. Bütinleý heläkçilige uçramak, ýykylmak. 3. Gaýnamy kesilmek, gaýnandan soň ýene sowap ugramak. *Aýallarynyň goýýan tüňçesi birnäçe mertebe gaýnap syndy* (A. Gowşudow). *Gaýnamy synmak.*

SYNMAKLYK [sy:nmaklyk], *iş ady.* Synmak ýagdaýy.

SYNP, *at.* Orta bilim berýän mekdebiň okuwçylar topary. *Bäşinji synpyň okuwçysy.*

SYNTGY [sy:ntgy], *at.* 1. Täze işilen ýüpüň, ýüplügiň, kirşiň daşyndaky übtükleri syrtyp aýyрма, towuny ýylmama. *Onsoň ýene-de kirşe syntgy berjek boldy* (N. Saryhanow). 2. *göç.m.* Ýalňyşlyklary, nädogry ýazylanlary düzetme, ýylmama, timarlama, taraşlama. *Emma onuň entek kämilleşmedik ylhamyndan döreýän setirler syntga mätäçdi* (“Edebiýat we sungat”).

SYNTGYLABERMEK [sy:ntgyla:vermek], *işl.* Syntgylap başlamak.

SYNTGYLAMA [sy:ntgylama], *iş ady.* Syntgylamak ýagdaýy.

SYNTGYLAMAK [sy:ntgylamak], *işl.* 1. Täze işilen ýüpüň, ýüplügiň, kirşiň daşyny öl zat bilen syhap towuny ýylmamak, düzlemek, üpür-çüpurini aýyrmak. *Ol sazyň kirşini ýaglygynyň ujuny ölläp, birnäçe gezek syntgylady.* 2. *göç.m.* Äheñini, ýalňyşlyklaryny düzedip ýylmamak, timarlamak, taraşlamak. *Käbir sözlemleri syntgylamaly.*

SYNTGYLAMAKLYK [sy:ntgylamaklyk], *iş ady.* Syntgylamak ýagdaýy.

SYNTGYLAMAZLYK [sy:ntgylamazlyk], *iş ady.* Syntgylamak işini ýerine ýetirmezlik.

SYNTGYLANMAK [sy:ntgylanmak], *işl.* 1. Täze işilen ýüpüň, ýüplügiň, kirşiň daşynyň towy öl zat bilen ýylmamak, düzlemek, üpür-çüpurini aýyrmak. 2. Ýetmezi düzedilip ýylmalmak, timarlamak, taraşlamak. *Syntgylanmadyk kiriş. Ýeterlik syntgylanmadyk jümleler.*

SYNTGYLAŞMAK [sy:ntgylaşmak], *işl.* 1. Syntgylamaga kömek etmek (*syntgylamak* işliginiň manylary boýunça). 2. Bilelikde syntgylamak (*syntgylamak* işliginiň manylary boýunça).

SYNTGYLATMAK [sy:ntgylatmak], *işl.* Syntgylamak işini başga birine etdirmek; syntgylamaga mümkinçilik döretmek (*syntgylamak* işliginiň manylary boýunça). *Adıkçi sapagyny şägirdine mum bilen pugta syntgylatdy. Bu sözlemleri mazaly syntgylatmaly.*

SYNTGYLAÝYŞ [sy:ntgylaýyş], *iş ady.* Syntgylamak ýagdaýy.

SYNYBERMEK [sy:nyvermek], *işl.* Synyp ugramak.

SYNYK [sy:nyk], *syp.* 1. Döwür, bölek-bölek bolan, döwlen. 2. Hapa bolaýmasyn diýip, dandap, seljerip iýýän (adam, çaga).

◊ **Synyk göwün** bir zatdan ynjan, kemsidilen göwün. *Synyk göwne seýik tapylmady.*

SYNYŞ [sy:nyş], *iş ady.* Synmak ýagdaýy.

SYNYŞMAK [sy:nyşmak], *işl.* Dura-bara synmak.

SYŇRAK, *at.* 1. Goýun, geçi, sygyr we ş.m. goşa toýnakly mallaryň toýnagynyň paşmakly ýeri. *Näzik syňraklary bilen gaty ýerden gum tozadýar* (B. Kerbabaýew). 2. Adamyň iki barmagynyň arasy. *Syňragy bilen ýerde ýatan ýüňjagazy ýokary galdyryp, eli bilen aldy-da tüýdüşdirdi* (A. Durdyýew). *Syňragyň bilen çöregi tutmak erbet gylyk hasaplanýar.*

SYŇSYRAKLAMA, *iş ady.* Syňsyraklamak ýagdaýy.

SYŇSYRAKLAMAK, *işl.* Biwagt gezip ýörmek.

SYŇSYRAKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup syňsyraklap ýörmek.

SYP: syp bermek duýdurman gaçyp gitmek. *Bolandyr teniniň awunan ýeri, Taşlap ýoldaşyny syp berdi biri* (A. Kekilow).

SYP [sypa:], *at.* Üstüne düşek düşäp oturmak, ýatmak üçin palçykdan, gumdan galdyrylan beýik ýer, seki. *Reýhan zaňňar bir beýik sypanyň üstünde harlap ýatyr* (“Görogly”). – *Şu ýere ýazaý – diýip, güjümiň aşagyndaky sypany görkezdi* (H. Garabaýew).

SYPABERMEK [sy:pa:vermek], *işl.* Sypap başlamak.

SYPAHY [sypa:hy], *at, k.d., ser.* **Sypaýy II.** *Ol, jemyg goşun sypahyny wezirler bilen şäherge gaýtardy* (“Asly – Kerem”).

SYPAHYLYK [sypa:hylyk], *at.* Sypahynyň kesp-käri. *Bilmedim, sen kaýsy bolduň, belli bir iş tutmadyň, Ne sypahylyk bile bolduň, ne mollalyk bile* (Magtymguly).

SYPAJAKLABERMEK [sypajakla:vermek], *işl.* Sypajaklap ugramak.

SYPAJAKLAMA, *iş ady.* Sypajaklamak ýagdaýy.

SYPAJAKLAMAK, *işl.* Kelläni, ýüzüni bir sebäbe görä eýläk-beýläk sowmak; syjyklyk etmek.

SYPAJAKLAMAZLYK, *iş ady.* Sypajaklamak hereketini etmezlik, sypajaklap dumazlyk.

SYPAJAKLATMAK, *işl.* Sypajaklamak katdyna ýetirmek. *Kempir kellesini eýläk-beýläk sypajaklatdy* ("Görogly").

SYPAJAKLAÝYŞ, *iş ady.* Sypajaklamak ýagdaýy.

SYPAL [sypa:l], *at.* Bugdaý, arpa we ş.m. ekinleriň iri baldagy ýa-da orlup alnandan galan düýbi.

SYPALABERMEK [sy:pala:vermek], *işl.* Sypalap ugramak; sypalamagy dowam etdirmek.

SYPALAMA [sy:palama], *iş ady.* Sypalamak ýagdaýy.

SYPALAMAK [sy:palamak], *işl.* Sypamak hereketini birnäçe ýola gaýtalamak. *Ol saçlaryny sypalady.*

SYPALAMAKLYK [sy:palamaklyk], *iş ady.* Sypalamak ýagdaýy.

SYPALAMAZLYK [sy:palamazlyk], *iş ady.* Sypalap durmazlyk.

SYPALANMAK [sy:palanmak], *işl.* Gaýta-gaýta sypalmak.

SYPALAŞDYRMAK [sy:palaşdyrmak], *işl.* Yzly-yzyna sypalap çykmak. *Ol sakgalyny sypalaşdyrdy-da, ýüzüne seretdi* (N. Saryhanow).

SYPALAŞMAK [sy:palaşmak], *işl.* Bilelikde sypalamak. *Ýaglyk bilen ýüzlerini sypalaşyp otyrlar* ("Görogly").

SYPALATMAK [sy:palatmak], *işl.* Sypalamaga mümkinçilik döretmek, ýol bermek.

SYPALAÝYŞ [sy:palaýyş], *iş ady.* Sypalamak ýagdaýy.

SYPALGA [sypalga], *at.* Sypmak, başyňy gutarmak üçin gaçalga, bahana, delil, sebäp. *Ejesiniň soragly gözüne garandan soň, ýene ýüzüni beýläk sowdy, sypalga agtardy* (B. Kerbabaýew).

SYPALMAK [sy:palmak], *işl.* Bir zadyň ýa-da bedeniň üstünden, ýüzünden elini ýeňillik, mylaýymlyk bilen geçirmek, gezdirmek.

SYPAMA [sy:pama], *iş ady.* Sypamak ýagdaýy.

SYPAMAK [sy:pamak], *işl.* 1. Bir zadyň ýa-da bedeniň üstünden, ýüzünden elini ýeňillik, mylaýymlyk bilen geçirmek, gezdirmek. *Şondan soň, Atahan oglunyň başyny sypady-da, nesihat berdi* (B. Kerbabaýew).

2. *göç.m.* Mylaýymlyk, mähirlilik etmek, sypaýyçylyk etmek. *Sylamaga puluň bolmasa, sypamaga diliň bolsun* (Nakyl).

SYPAMAKLYK [sy:pamaklyk], *iş ady.* Sypamak ýagdaýy.

SYPAMAZLYK [sy:pamazlyk], *iş ady.* Sypamak hereketini etmezlik.

SYPANDYRMAK [sy:pannyrmak], *işl.* Sypanmagyna ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

SYPANJAŇ [sy:panjaň], *syp.* Sypanmagy, özüne timar bermegi gowy görýän, ýylmanagan.

SYPANJAŇLYK [sy:panjaňlyk], *at.* Sypanjaň häsiýetlilik, ýylmanaganlyk.

SYPANJYRABERMEK [sy:panjyra:vermek], *işl.* Sypanjyrap başlamak.

SYPANJYRAMA [sy:panjyrama], *iş ady.* Sypanjyramak ýagdaýy.

SYPANJYRAMAK [sy:panjyramak], *işl.* Üst-başyňa, ýüz-gözüňe timar bermek, ýylmanmak. *Wüşi kel diwardan asylgy duran ullakan aýnaň öňüne bardy we öz ýüzüne seredip, sypanjyramaga durdy* (A. Gowşudow).

SYPANJYRAMAKLYK [sy:panjyramaklyk], *iş ady.* Sypanjyramak ýagdaýy.

SYPANJYRAMAZLYK [sy:panjyramazlyk], *iş ady.* Sypanjyrap durmazlyk.

SYPANJYRAŞMAK [sy:panjyraşmak], *işl.* Birnäçe bolup sypanjyramak.

SYPANJYRAÝYŞ [sy:panjyraýyş], *iş ady.* Sypanjyramak ýagdaýy.

SYPANMA [sy:panma], *iş ady.* Sypanmak ýagdaýy.

SYPANMAK [sy:panmak], *işl.* 1. Üst-başyňa, ýüz-gözüňe timar bermek, timarlanmak, ýylmanmak. 2. *göç.m.* Dolup akmak, püre-pür bolup akmak (ýap, derýa, jar hakda). *Ol jar owsunçly ýaly hemme suwy demine dartyp, püre-pür bolupdyr-da, daş-töweregi bilen sypanyp akýardy* (A. Gowşudow).

SYPANMAKLYK [sy:panmaklyk], *iş ady.* Sypanmak ýagdaýy.

SYPANMAZLYK [sy:panmazlyk], *işl. ady.* Sypanyp durmazlyk.

SYPANYBERMEK [sy:panyvermek], *işl.* Sypanyp başlamak.

SYPANYLMAK [sy:panylmak], *işl.* Üst-başyňa, ýüz-gözüňe timar berilmek, timarlanmak, ýylmanmak.

SYPANYŞ [sy:panyş], *iş ady.* Sypanmak ýagdaýy.

SYPANYŞMAK [sy:panyşmak], *işl.* Köp bolup sypanmak.

SYPAN-SERMEŇ [sy:paň-sermeň]: **sypaň-sermeň etmek** sypamak, sypaşdyrmak, o ýerine, bu ýerine elini degirmek.

SYPAŞDYRMAK [sy:paşdyrmak], *işl.* Birnäçe gezek sypamak, yzly-yzyna sypap durmak. *Gaşlaryny sypaşdyryp, uçjagazy gözüne gaýdyyp duran murtlaryny tolaşdyrdy* (A. Durdyýew). *Juda bolmasa, gozalary sypaşdyr* (B. Kerbabaýew).

SYPAT, *at.* 1. Bir zadyň ýa-da biriniň daş görnüşi, keşp, ýasaw. *Onuň daş sypaty kime çalyň edýär?* 2. *göç.m.* Gylyk-häsiýet, boluş, özüni alyp-baryş. *Tutanýerlilik onuň aýratyn sypatydy.* 3. *dil b.* Nähili?, nätiýsli?, neneňsi? diýen soraglara jogap bolup, bir zadyň hilini, häsiýetini we degişlilikini aňladyp, sypatlandyryp gelýän söz topary.

SYPATDAŞ, *syp.* Daş görnüşi, bolşy, sypaty meňzeş. *Olar sypatdaş adamlar.*

SYPATDAŞLYK, *at.* Bir meňzeşlik, sypaty, görnüşi deňlik, birlik. *Birnäçelerinde meňzeşlik, sypatdaşlyk bar.*

SYPATLANDYRMA [sypatlannyma], *iş ady.* Sypatlandyrmak ýagdaýy.

SYPATLANDYRMAK [sypatlannymak], *işl.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň daş görnüşi, sypatyny kesgitlemek. *Jaýyň daş görnüşi sypatlandyrmak.* 2. *göç.m.* Gylygyny-häsiýetini, bolşuny beýan etmek. *Eseriň gahrymanyny sypatlandyrmak.*

SYPATLANDYRMAKLYK [sypatlannymaklyk], *iş ady.* Sypatlandyrmak ýagdaýy.

SYPATLANDYRMAZLYK [sypatlannymazlyk], *iş ady.* Gylygyny-häsiýetini, bolşuny kesgitmezlik, beýan etmezlik.

SYPATLANDYRYBERMEK [sypatlannymaklyk], *işl.* Sypatlandyryp başlamak.

SYPATLANDYRYLMAK [sypatlannymaklyk], *işl.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň daş keşbiniň kesgitlenmegi. 2. *göç.m.* Gylyk-häsiýeti beýan edilmek.

SYPATLANDYRYŞ [sypatlannymaklyk], *iş ady.* Sypatlandyrmak ýagdaýy.

SYPATMAK [sy:patmak], *işl.* Bir zadyň ýa-da bedeniň üstünden, ýüzünden elini ýeňillik, mylaýymlyk bilen geçirtmek, sypatlamak. *Arkaňy sypatmak.*

SYPAÝY [sypa:ýy] **I**, *syp.* 1. Örän edepli, salyhatly, asylyly. *Ol özüni sypaýy alyp barýar.* 2. Göze gelüwli, gelşikli. *Onuň geýnişi sypaýdy – başyna gülli owadan ýaglyk atynypdyr* (“Mugallymlar gazeti”). *Ussat senetçiler örän sypaýy nah matalary dokapdyrlar.*

SYPAÝY [sypa:ýy] **II**, *at, köň.s.* Esger, serbaz. *Ol hat şeýle başlanýardy: “Maglum bolsun kim, Gowşut hanyň dilinden: – Eý Hemze Mürze, eý Gara sertib, eý şazada hem sypaýylar!”* (B. Kerbabaýew).

SYPAÝYÇYLYK [sypa:ýylyk], *at, ser: Sypaýylyk.* *Nurjahan sypaýyçylyk bilen sorady* (B. Pürliýew).

SYPAÝYÇYLYKLY [sypa:ýylykly], *syp.* Diýjek sözünü edep bilen aýdýan. *Ol sypaýyçylykly adamdyr.*

SYPAÝYÇYLYKLYRAK [sypa:ýylyklyra:k], *syp.* Azda-kände sypaýyçylykly. *Adam diýeniň sypaýyçylyklyrak bolsady.*

SYPAÝYÇYLYKSyz [sypa:ýylyksyz], *syp.* Sypaýyçylygy ýok, sypaýyçylygy bolmadyk. *Sypaýyçylyksyz adam.*

SYPAÝYÇYLYKSyzRAK [sypa:ýylyksyzra:k], *syp.* Sypaýyçylygy ýograk.

SYPAÝYLYK [sypa:ýylyk], *at.* Örän edeplilik, salyhatlylyk, asylylyk, sypaýyçylyk. *Sypaýylyk bilen gol gowşuryp bile barýardylar.*

SYPAÝYRAK [sypa:ýyra:k], *syp.* 1. Azda-kände sypaýy. 2. Ýönekeýden gelşikli (eşik hakynda). *Ol gelin sypaýyrak geýinmegi halayardy.*

SYPAÝYŞ [sy:paýyş], *iş ady.* Sypamak ýagdaýy.

SYPDYRMA, *iş ady.* Sypdyrmak ýagdaýy.

SYPDYRMAK, *işl.* 1. Tutup duran zadyňy elinden gidermek, goýbermek. *Sygryň tanapyny elimden sypdyrdym.* 2. *göç.m.* Birini kynçylykly ýagdaýdan halas etmek. 3. Bir zady görmezlikden, bilmezlikden aýyrmazlyk. *Bir-iki ýerde otur alamatyny hem sypdyrypdyryn* (J. Akyýew). 4. Bir gizlin syry aýtmasyz ýerde aýtmak, ile äşgär etmek. *Artykmaç sözi agzyndan sypdyrany üçin gorkdy.* 5. *gepl.d.* Birden artbujakdan ýel goýbermek.

SYPDYRYBERMEK [sypdyryvermek], *işl.* Sypdyryp goýbermek.

SYPDYRYLMAK, *işl.* 1. Tutup duran zadyň elinden goýberilmek. 2. *göç.m.* Halas edilmek, boşadylmak. *Sypdyrylmadyk bolsa, ele düşjekdi.* 3. Bir zat görmezlikden, bilmezlikden aýrylmazlyk. 4. Bir söz aýtmasyz ýerde aýdylmak, diliňden gaçyrylmak.

SYPJYGRAK [sypjygyra:k], *syp.* Birneme sypjyk.

SYPJYK, *syp.* Bir zady ýerine ýetirmekden boýun towlaýan, aňsat el bermeýän, sapalakçy. *Öz-ä suwgysymlan ýaly sypjyg-ow!* 2. Elde-aýakda durman, sypyp barýan, geçip barýan. *Bagt diýlen zat, gör, nähili sypjyk zat, ony tutdumykam diýseňem sypjap dur* (B. Kerbabaýew).

SYPJYKLABERMEK [sypjykla:vermek], *işl.* Sypjyklar başlamak.

SYPJYKLAMA, *iş ady.* Sypjyklamak ýagdaýy.

SYPJYKLAMAK, *işl.* Bir zatdan boýun gaçyrmak üçin bahana gözlemek, sapalak atmak.

SYPJYKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup sypjyklamak.

SYPJYKLAÝYŞ, *iş ady.* Sypjyklamak ýagdaýy.

SYPJYKLYK, *at.* Sy pjygyň gylyk-häsiýeti. – *Tarhan batyryň ýeke özi hem bir zat eder-le – diýip, sypjyklyk etdi* (G. Kulyýew).

SYPJYRDYLMAK, *işl.* Teniň bir ýeriniň hamynyň ýüzi soýulmak, sypyrylmak.

SYPJYRMA, *iş ady.* Sypjyrmak ýagdaýy.

SYPJYRMAK, *işl.* Teniň bir ýeriniň hamynyň ýüzüni soýmak, sypjyrmak. *Agaçlaryň şahalary, çöp-çamlar onuň el-ýüzüni sypjyrypdyr* (B. Pürliýew).

SYPJYRMAZLYK, *iş ady.* Bir zadyň ýüzüni sypjyryk etmezlik.

SYPJYRTMAK, *işl.* Bir zada degrip, teniň bir ýeriniň hamynyň ýüzüni soýdurmak, sypjyrtmak. *Eliňi agaja sypjyrtmak.*

SYPJYRYBERMEK [sypjyryvermek], *işl.* Sypjyryp başlamak.

SYPJYRYK, *at.* Teniň hamynyň sypjyrylan ýeri, soýuk. *Ýüzüniň sypjyrygy bildirip durmak.*

SYPJYRYK-SYPJYRYK, *at.* Köp sanly sypjyryk. *Endam-jany sypjyryk-sypjyryk bolan eken.*

SYPJYRYLMAK, *işl.* Teniň bir ýeriniň hamynyň ýüzi soýulmak, sypyrylmak. *Ol ýere ýykylsa-da, süňňüne zat bolman, diňe tirsegi sypjyrylypdyr* (B. Kerbabaýew).

SYPJYRYŞ, *iş ady.* Sypjyrmak ýagdaýy.

SYPMA, *iş ady.* Sypmak ýagdaýy.

SYPMAK, *işl.* 1. Elden ýa-da bir zatdan belli bir sebäbe görä gaçmak, düşmek. *Küýze elimden syppy.* 2. Birinden ýa-da bir zatdan bir tär, ýol bilen gutulmak, dynmak, boşamak.

SYPMAZLYK, *iş ady.* Sypmak hereketi amala aşmazlyk.

SYPYBERMEK [sypyvermek], *işl.* Sypyp başlamak.

SYPYNÇ: **sypynç bermezlik** ýol bermezlik, ganalga bermezlik, sydyrmazlyk, goýbermezlik. *Nätjek, enemiň höçjetligi, bir diýen ýerini depip durmagy maňa sypynç bermedi* (R. Gelenow).

SYPYNDYRMAK, *işl.* Iş-güýç arasynda ýa-da bir zatdan birneme boşatmak, maý tapdyrmak, eliňi boşatmak. *Sypyndyrman gaýgy-gam, Girdabyňa salypdyr* (A. Kekilow).

SYPYNMA, *iş ady.* Sypynmak ýagdaýy.

SYPYNMAK, *işl.* Işden birneme boşaşmak, iş arasynda maý tapmak, eliň boşamak.

SYPYNMAKLYK, *iş ady.* Sypynmak ýagdaýy.

SYPYNMAZLYK, *iş ady.* Maý tapmazlyk, eliň boşamazlyk.

SYPYNYLMAK, *işl.* Bir zatdan birneme boşaşylmak, maý tapylmak, eliň boşamak.

SYPYNYŞ, *iş ady.* Sypynmak ýagdaýy.

SYPYNYŞMAK, *işl.* Birneme boşaşmak, maý tapmak. *Iş-aladalardan sypynyşdyk.*

SYPYRMA, *iş ady.* Sypjyrmak ýagdaýy.

SYPYRMAK, *işl.* 1. Bir zadyň daş örtüğini, gabygyny we ş.m. soýup aýyrmak, soýmak. 2. *gepl.d.* Biriniň üstündäki, egnindäki zady zor bilen çykarmak. *Tarhan onuň egnindäki mele çäkmeni sypyryp aldy* (G. Kulyýew).

SYPYRMAKLYK, *iş ady.* Sypjyrmak ýagdaýy.

SYPYRMAZLYK, *iş ady.* Sypyryp durmazlyk, sypjyrmak hereketini etmezlik.

SYPYRTMAK, *işl.* Sypjyrmak işini başga birine etdirmek, sypjyrmaga ýol bermek.

SYPYRYBERMEK [sypyryvermek], *işl.* Sypyryp başlamak.

SYPYRYLMAK, *işl.* 1. Bir zadyň daş örtügi, gabygy we ş.m. soýlup aýrylmak, soýulmak. *Ol uzundan ýogyn, gabygy sypyrylmadyk pürsdi* (A. Gowşudow). 2. *gepl.d.* Biriniň üstündäki, egnindäki eşiginiň zor bilen çykarylýp alynmagy.

SYPYRYNMAK, *işl.* Öz eşiklerini sypjyrmak, çykarynmak. *Ol sypyryndy-da, içki balagyndan başga baryny orta atdy* (N. Saryhanow).

SYPYRYŞDYRMAK, *işl.* Bir ýan ujundan sypyryp çykamak.

SYPYRYŞMAK, *işl.* 1. Sypjyrmaga kömekleşmek. 2. Bilelikde sypjyrmak.

SYR I, *at.* Başgalardan gizlin saklanýan pikir, ýaşyryn zat. *Oglum, sen patyşanyň syrına ýetik däl ekeniň* (“Görogly”).

◊ **Syr saklamazlyk** bir zady aýtman, içiňde gizlin saklamazlyk, ýaşyrmazlyk. *Ine, syryp ýörüs köçeleň boýun, Bir-birimizi tanaman, nobata durus, Geliň, syr saklaman, alalyň boýun, Sol daşy näçämiz göterip ýörüs* (G. Ezizow).

SYR II, *at.* Hor malyň gapyrgasynyň daş-töweregindäki ýelmeşip duran ýargak.

SYRAMA I, II, *iş ady.* Syramak ýagdaýy.

SYRAMAK I, *işl.* Güýçli ýel sebäpli sowrulyp ýagmak, sowrulyp bir ýere üýşmek (gar, çäge we ş.m. hakynda). *Gar syraýardy, sowuk şemal degen ýerini kesip gelyärdi* (B. Seýtäkow).

SYRAMAK II, *işl.* Arasyňa pagtadyr ýüň salnan zadyň ýüzüni ýygy edip tikmek, çekmek. *Ýorgany syramak. Don syramak.*

SYRAT [sy:rat], *at.* Adamyň gelşikli, görmegeý daş keşbi, görki. *Onuň syratyny bir gezek görseň, ol saňa gündiz dynç, gije uky bermeyär* (B. Seýtäkow).

SYRAT [syrat], *at.* Dini düşünjä görä, jähennemiň üstündäki gyldan inçe, gylyçdan ýiti köpri. – *Syrat*

köprüsi gyldan inçe, gylyçdan hem ýitiräk – diýýär (Kemine).

SYRATLY [sy:ratly], *syp.* Daş görnüşi görmegeý, owadan, peşeneli, gelşikli. *Aýnanyň syratly göwresi nepis çekilen surata çalyň edýär* (B. Kerbabaýew).

SYRATLYLYK [sy:ratlylyk], *at.* Syratly bolmaklyk, syraty barlyk.

SYRATLYRAK [sy:ratlyra:k], *syp.* Azda-kände syratly. *Ýigitleriň has syratlyragy.*

SYRATMAK, *işl.* Syramak işini birine etdirmek.

SYRATSYZ [sy:rassyz], *syp.* Syraty ýok, syratly däl.

SYRATSYZLYK [sy:rassyzlyk], *at.* Syraty ýokluk, syratly dällik, syratsyz bolmaklyk.

SYRAÝYŞ, *iş ady.* Syramak ýagdaýy.

SYRÇA, *at.* 1. Daşdan, demirden ýasalan gaplaryň we ş.m. içine ýa bolmasa daşyna çalyňýan ýalpyldawuk reňk. *Içi ak syrça çalnan ýaşyl jamy nahardan dolduryp getirdi* (N. Pomma). 2. Dişiň daşynyň ýylpyldawuk örtügi. *Düýe çaly dişiň syrçasyna oňat täsir edýär.*

◊ **Syrçasy suw götermez** girrik.

SYRÇALABERMEK [syrçala:vermek], *işl.* Bir zada syrça çalybermek.

SYRÇALAMA, *iş, ady.* Syrçalamak ýagdaýy.

SYRÇALAMAK, *işl.* Syrça çalmak, syrça bilen örtmek. *Küýzäni suw syzmazlygy üçin syrçalaýarlar.*

SYRÇALAMAKLYK, *iş ady.* Syrçalamak ýagdaýy.

SYRÇALAMAZLYK, *iş ady.* Syrça çalmazlyk, syrça bilen örtmezlik.

SYRÇALANMAK, *işl.* Syrça çalynmak, syrça bilen örtülme.

SYRÇALAŞMAK, *işl.* 1. Syrçalamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde syrçalamak. *Ussalar küýzeleri syrçalaşyp otyrdy.*

SYRÇALATMAK, *işl.* Syrçalanmak işini başga birine etdirmek; syrçalamaga mümkinçilik bermek.

SYRÇALAYYŞ, *iş ady.* Syrçalamak ýagdaýy.

SYRÇALY, *syp.* Syrça çalnan, syrça bilen örtülen.

SYRDALMAK, *işl.* Syrdalyp goýulmak. *Ýorgan syrdaldy.*

SYRDAM [sy:rdam], *syp.* Uzyndan inçe, göni ösen, dik.

SYRDAMBITIN [syrdammiti:n], *syp.* Ýyrtlyk-ýirik ýeri bolmadyk, bitin (geýim-gejim hakynda). *Biriniň jalbary elhal syrdambitin bolsa, köýnegi omurdanyndan düşüp, çigni gyzaryp durdy* (H. Derýaýew). *Ol syrdam-bitin hem bolsa, mazaly geýlip, ozal suwy alnandy* (Ý. Mämmediýew).

SYRDAMAK, *işl., ser.* **Syramak II.** *Ýorgan syrdamak. Don syrdamak.*

SYRDAMLANMAK [sy:rdamlanmak], *işl.* Uzyn we göni boýly bolan ýaly bolmak, syratly bolmak. *Jemal öňküsinden syrdamlanypdy* (N. Saryhanow).

SYRDAMRAK [sy:rdamra:k], *syp.* Boýy uzynrak, dikräk.

SYRDANMAK, *işl.* Özüň üçin syrdamak.

SYRDAŞ, *at.* Biri beýlekisine syryny aýdýan, syralyp, syr berişýän, ýürekdeş. *Syrdaşym, başdaşym, ýaman günde ýoldaşym* (“Görogly”). *Magtymguly, aýdar; ýigitler başy, mejlisde köp bolar onuň syrdaşy* (Magtymguly).

SYRDAŞLYK, *at.* Syrdaş bolmaklyk, ýürekdeşlik.

SYRDAŞMAK, *işl.* Syrdamaga kömekleşmek.

SYRDATMAK, *işl.* Syrdamak işini başga birine etdirmek. *Don syrdatmak.*

SYRDYRMAK [sy:rdymak], *işl.* 1. Päki bilen düýbünden aýyrtmak (saç, sakgal hakynda). *Başyňy syrdymak.* 2. Öýüň içini, daşyny we beýleki ýerleri süpürdip arassalatmak. *Içerini syrmak.* 3. Açmak üçin aýyrtmak (tuty, perde hakda). *Perdäni syrdymak.* 4. Gynyndan, gabyndan sogurdyp çykartmak (pyçak, gylyç hakynda). 5. Ýoluň, ýabyň we ş.m. ugry bilen ýöretmek. *Ýabyň boýuny syrýp gitmek.* 6. İş etmän, boş aýlanyp, gezip ýörmek. *Näme beýdip köçe-köçe syrýp ýörsün?*

SYRGYN [syrgyn], *at.* Güýçli ýel bilen sowrulyp, syrýp ýagýan gar.

SYRGYN [sy:rğyn], *at.* Hatar bolup oturan (öý, jaý). *Uzyn syrgyn bolup oturan oba.*

SYRGYNLY [syrgynly], *syp.* Gar sowrulyp ýagýan,

SYRKAW [syrkaw], *at.* Keselläp ýaraman ýatan adam, hassa.

SYRKAWÇYLYK [syrkowçuluk], *at, ser.* **Syrkawlyk**

SYRKAWLAMA [syrkowlomo], *iş ady.* Syrkawlamak ýagdaýy.

SYRKAWLAMAK [syrkowlomok], *işl.* Keselläp ýaraman ýatmak, hassalamak. *Syrkawlap kän ýatdym ýoldaş mugallym, Okuwa yhlasym özüňe mälim* (A. Kekilow).

SYRKAWLAMAKLYK [syrkowlomokluk], *iş ady.* Syrkawlamak ýagdaýy.

SYRKAWLAMAZLYK [syrkowlomozluk], *iş ady.* Keselläp ýatmazlyk, ýaraman ýatmazlyk.

SYRKAWLATMAK [syrkowlotmok], *işl.* Birini syrkawlyk ýagdaýyna uçratmak, syrkawlamak katdýna ýetirmek. *Çagaňy berk dola, daşary sowuk, syrkawladarsyň!*

SYRKAWLAÝYŞ [syrkowloýuş], *iş ady.* Syrkawlamak ýagdaýy.

SYRKAWLYK [syrkowluk], *at.* Syrkaw bolmaklyk, hassalyk.

SYRKYN, *at.* Şor ýerde topbak ösýän, gür baldaklary suwluja bir ýyllyk ösümlik.

SYRKYNLYK, *at.* Syrkynyň köp gögerip oturan ýeri.

SYRKYRABERMEK [syrkýra:vermek], *işl.* Syrkýrap agyryp başlamak.

SYRKYRAMA, *iş ady.* Syrkýramak ýagdaýy.

SYRKYRAMAK, *işl.* Syzlap agyrmak. *Agýr ýoldanmy nämemi, endam-janyň syrgýrap durdy* (T. Gurbanow).

SYRKYRAMAZLYK, *iş ady.* Syzlap agyrmazlyk.

SYRKYRAŞMAK, *işl.* Endam-janyň syzlaşyp agyryp durmak.

SYRKYRAÝYŞ, *iş ady.* Syrkýramak ýagdaýy.

SYRLAŞDYRMAK, *işl.* Syrlaşyp durar ýaly etmek.

SYRLAŞMA, *iş ady.* Syrlaşmak ýagdaýy.

SYRLAŞMAK I, *işl.* Geýilýän geým darlyk edip, endamyň gysyp, ýapyşyp durmak. *Onuň köýnegi endamyna syrlaşyp durdy.*

SYRLAŞMAK II, *işl.* Syr alyp, syr berişmek. *Sözleşdim, syrlaşardym ýar bile, Yüregimde ýar hyýaly bar bile* (Magtymguly).

SYRLAŞMAKLYK, *iş ady.* Syrlaşmak ýagdaýy.

SYRLAŞMAZLYK, *iş ady.* Syrlaşyp durmazlyk.

SYRLY, *syp.* Gizlin pikiri ýa-da bir üsti açylmadyk syry bar bolan. *Ol syrly soraga sada jogap berdi.*

SYRLYLYK, *at.* Syrly bolmaklyk, syry barlyk.

SYRLYRAK [syrlýra:k], *syp.* Az-kem syrly.

SYRMA [sy:rma] **I**, *iş ady.* Syrmak ýagdaýy.

SYRMA [sy:rma] **II**, *at.* Jübiniň, ýakanyň, gapjygyň we ş.m. agzyny ýapmak üçin syrlyp açylýan hem ýapylýan iltegi sürme enjam.

◊ **Syrma gylç** ýalaňaç gylç. **Syrma sallah** hakyky sallah, tüýs sallah.

SYRMAK [sy:rmak], *işl.* **1.** Päki bilen düýbünden aýyrmak (saç, sakgal hakynda). *Ol oglunyn başyny syrды.* **2.** Bir zadyň üstüni, ýüzüni we beýleki ýerleri süpürmek, arassalamak, süpürip aýyrmak. *Içerini syrmak.* **3.** Süpürip almak. *Saman syrmak.* **4.** Ýazylygy düşekleri duran yerinden alyp gitmek. *Galtamanlar içerdäki düşekleriň derde ýararyny syrýp gidipdir.* **5.** Açmak üçin aýyrmak (tuty, perde hakda). *Bir zaman perdäni syrsaň ýüzüňden, Ak ýüzleri hally juwan islärin* (“Görogly”). **6.** Gynyndan, gabyndan sogrup çykarmak (pyçak, gylç hakynda). *Gylýjyny syrmak.* **7.** Ýoluň, ýabyň we ş.m. ugry bilen gitmek. *Olar kenar ýakasyny syrýp gittiler* (“Edebiýat we sungat”). *Ine, syrýp ýörüs*

köçeleň boýun, Bir-birimiz tanaman, nobata durus, Geliň, syr saklaman, alalyň boýun, Sol daşy näçämiz göterip ýörüs (G. Ezizow). **8.** Iş etmän, boş aýlanyp, gezip ýörmek. *Näme beýdip köçe-köçe syrýp ýörsüň?*

◊ **Çelpek syrmak** çelpek ýapylyarka gazandaky bişen çelpekleriň ep-esli bölegini syrýp alyp geçmek (däp).

SYRMAKLYK [sy:rmaklyk], *iş ady.* Syrmak ýagdaýy.

SYRMAZLYK [sy:rmazlyk], *işl.* Syrmak işini amal etmezlik.

SYRNYH [syrny:h], *at.* Gysganç, husyt, gysyk.

SYR-SÜPLÜK [sy:r-süplük], *at.* Syrlyp, süpürilip toplanan hapa, her hili galyndy.

◊ **Syr-süplük bolmak** hor güne düşmek, hor-homsy ýaşamak, gaty horukmak. *Kakalary uruşda galan çagalar syr-süplük boldular.*

SYRT, *at.* **1.** Bir zadyň ýa-da biriniň arka tarapy, arka ýüzi, arka. *Emma onuň syrtynda oturan oglanlardan birine ýşarat edip, gözüne ümledi* (B. Kerbabaýew). **2.** Beýik ýer, depe, alaň. *Gök öleňli beýik syrtylar, Salgym atyp, çöl inňildär* (Şeýdaýy).

◊ **Syrty bilen gürleşmek** biri bilen tersleşip, gürleşmegini kesmek. **Syrty bilen tiken alybermeli** horlanyp, gaty iglän çaga. **Syrty bogy tutmaz** gorkusyna bir zada ýapyşyp bilmedik, gorkak. **Syrtyna sapan degen ýaly bolmak** bir ýerden örän çalt gitmek. *Şeýle diýmek bilen ýigit, syrtyna sapan degen ýaly bolup, ylgap gitdi* (B. Seýtäkow). **Syrtyndan daş asylan ýaly** haýal gymyldaýan, ýalta, işýakmaz. **Syrty yer ysgamazlyk** oturmazlyk, işiň köp bolup gara başyňa gaý bolup ýörmek. **Syrty ýumakly ýaly** bir ýerde geregiçe yer tutup oturyp bilmezlik.

SYRTARMA, *iş ady.* Syrtarmak ýagdaýy.

SYRTARMAK, *işl.* Gelsiksiz bolup durmak (diş hakynda); dişiňi görkezip ýylgyryp durmak. *Öý ejesi ýylgyranda onuň dişleri syrtyryp göründi* (A. Gowşadow).

SYRTARMAKLYK, *iş ady.* Syrtarmak ýagdaýy.

SYRTARMAZLYK, *iş ady.* Agzyňy, dişiňi gelsiksiz açyp, yerliksiz ýyrşaryp durmazlyk.

SYRTARTMAK, *işl.* **1.** Birini syrtarmaga mejbur etmek. **2.** Dişini syrtyryp duran görnüşe getirmek. *Ala gaplaň gaharly Syrtardýar ak dişini* (A. Kowusow).

SYRTARYBERMEK [syrtaryvermek], *işl.* Syrtaryp başlamak.

SYRTARYLMAK, *işl.* Agzyň, dişiň gelsiksiz açylmak, yerliksiz ýyrşarylmak.

SYRTARYŞ, *iş ady.* Syrtarmak ýagdaýy.

SYRTARYŞMAK, *işl.* Agzyňy gelsiksiz açylyp, dişleriň somalyşyp durmak; gelsiksiz ýylgyryş bilen seredişmek.

SYRTLAN, *at.* Maslyk iýip oňňut edýän gerşi ýasy, möjek pisint ýyrtyjy haýwan. *Şagal-a kân welin, şu ýerlerde iki sany syrtlan hem görüňýär* (A. Gowşudow).

SYRTLASHMAK, *işl., ser.* **Artlaşmak**. *Ata syrtlaşyp münmek.*

SYRTMAK [sy:rtmak], *at.* Ýüpün bir ujuny halka edip, ikinji ujuny onuň içinden geçirip, syrylar ýaly edip daňylýan daňynyň bir görnüşi.

SYRTMAKLABERMEK [sy:rtmakla:vermek], *işl.* Syrtmak salyp daňybermek, baglabermek.

SYRTMAKLADYLMAK [sy:rtmakladylmak], *işl.* Syrtmak salyp daňylmak.

SYRTMAKLAMA [sy:rtmaklama], *iş ady.* Syrtmaklamak ýagdaýy.

SYRTMAKLAMAK [sy:rtmaklamak], *işl.* Syrtmak salyp daňmak. *O pille Ahmetjanow beýlekini syrtmaklap durdy* (A. Nazarow).

SYRTMAKLAMAKLYK [sy:rtmaklamaklyk], *iş ady.* Syrtmaklamak ýagdaýy.

SYRTMAKLAMAZLYK [sy:rtmaklamazlyk], *iş ady.* Syrtmak salyp daňmazlyk, baglamazlyk.

SYRTMAKLANMAK [sy:rtmaklanmak], *işl.* Syrtmak salnyp daňylmak, baglanmak.

SYRTMAKLAŞMAK [sy:rtmaklaşmak], *işl.* 1. Syrtmaklamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde syrtmaklamak.

SYRTMAKLATMAK [sy:rtmaklatmak], *işl.* Syrtmaklamak işini başga birine etdirmek, syrtmaklamaga mümkinçilik bermek.

SYRTMAKLAÝYŞ [sy:rtmaklaýyş], *iş ady.* Syrtmaklamak ýagdaýy.

SYRY [sy:ry] *at.* 16,2 gramdan bir gadaga çenli we ondan ýokary bolan agyrlyk ölçegi.

SYRYBERMEK [sy:ryvermek] *işl.* Syryp başlamak.

SYRYGAŇKYRLAMAK [sy:rygaňkyrlamak], *işl.* Syrygyp gutaraňkyrlamak.

SYRYGYŞ [sy:rygyş], *iş ady.* Syrmak ýagdaýy.

SYRYGYŞMAK [sy:rygyşmak] *işl.* 1. Aşaklygyna ýuwaşlyk bilen akyp durmak (ýagyş, gözýaş we ş.m. hakynda). 2. Bir meseläniň, pikirini kem-kemden bir ugra gönükmek.

SYRYK [sy:ryk], *at.* Öýüň serpigini açyp ýapmak we ş. m. üçin ulanylýan uzyn göni agaç. *Tärimiň başyndan syrygy alagada, serpigini suw ýygnanyşan ýerlerini ýokary galdyryşdyrdy* (N. Saryhanow).

SYRYKDYRMAK [sy:rykdyrmak], *işl.* 1. Aşaklygyna ýuwaşlyk bilen akdyrmak, indirmek. *Ol gözünden*

boýur-boýur ýaşyny göýberip, sakgalyndan syrykdyrdy (A. Durdyýew). 2. *göç.m.* Meseläni, pikiri bir zadyň üstüne atmak, bir zatdan görmek. *Esasy günäni ýerleriň ýaramazlygyna syrykdyrypdy.*

SYRYKMA [sy:rykma], *iş ady.* Syrykmak ýagdaýy.

SYRYKMAK [sy:rykmak], *işl.* 1. Bir zadyň ýüzünden damja ýa-da yzly-yzyna düzülen damjalar görnüşinde aşaklygyna ýuwaşlyk bilen inmek (suwuklyk hakynda). *Şaglap gelen der maňlaýyndan syrygyp gitti* (“Edebiýat we sungat”). 2. Öňi baglanyp, akması kesilen suwuň soňy, galak-gaçagy akyp gelmek. *Ýapdan syrygyp gelen suw hem şujagaz kölçäne ýetse gerek*. 3. Edilýän gürrüň, haýsydyr bir ugra gönükmek. *In soňunda gürrüň edebiýata syrykdy* (“Edebiýat we sungat”).

SYRYKMAKLYK [sy:rykmaklyk] *iş ady.* Syrykmak ýagdaýy.

SYRYLJAMAK, *işl.* Açlykdan kösenmek, halys bolmak, ugruň geçmek, surnukmak. *Men ajymdan syryljasam-da, kişi zadyna barmagymy uzadýan dälidirin* (B. Kerbabaýew).

SYRYLJAŞMAK, *işl.* Birden köp bolup syryljap oturmak.

SYRYLJATMAK, *işl.* Nahary iýmän, sowadyp goýmak. *Naharyň birçak tabaga guýlup goýuldy, näme ony syryljadyp goýduň?*

SYRYLJYRABERMEK [syryljyra:vermek], *işl.* Açlykdan, iýmit ýetmezçiliginden kösenibermek.

SYRYLJYRAMA, *iş ady.* Syryljyramak ýagdaýy.

SYRYLJYRAMAK, *işl., ser.* **Syryljamak**.

SYRYLJYRAMAKLYK, *iş ady.* Syryljyramak ýagdaýy.

SYRYLJYRAMAZLYK, *iş ady.* Syryljyrap oturmazlyk.

SYRYLJYRAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup syryljyramak.

SYRYLJYRATMAK, *işl.* Syryljyramak derejesine ýetirmek.

SYRYLJYRAÝYŞ, *iş ady.* Syryljyramak ýagdaýy.

SYRYLMAK [sy:rylmak], *işl.* 1. Päki bilen saç sakgal we ş.m. zatlaryň arassalanmagy. *Çygjaraň maňlaýyny, ýaňy syrylan kellesini rahatlanmak bilen sypalap çykdy* (B. Seýtäkow). 2. Bir zadyň ýüzüniň esgi, sübse we ş.m. bilen süpürilmegi. *Stoluň üsti esgi bilen syryldy*. 3. Bir zadyň üstüniň örtügi aýrylmak. *Birdenkä-de, şemal ýatyp, ýagyş diňip, bulut syrylyp, alabaharyň görnükli günü güllüp bakardy* (B. Kerbabaýew). 4. Pyçak, gylç we ş.m. zatlar sogrulyp, gynyndan çykarylmal. 5. Ýuwaşlyk bilen aşaklygyna inilmek, düşülme. *Ol atdan syrylyp düşdi. Ýüpdän syrylmak. Agaçdan syrylyp düşmek.*

♦ **Öý syrylmak** *gepl.d.* eýeçiligindäki zatlar elinden alynmak.

SYRYNMAK [sy:rynmak], *ışl.* Päki bilen öz sakgalyňy syrynmak.

SYRYNTGY [sy:ryntgy], *at.* 1. Syrygyp toplanan, üýşen suwuklyk. *Elindäki badadan şerap syryntgysy şatlykly göz ýaş ýaly damýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Iýilmän galan nahar.

SYRYP-SÜPÜRMEK [sy:ryp-süpürmek], *ışl.* 1. Syryp, süpürüp arassalamak, tämizlemek. *Ol çynaryň aşagyny syryp-süpüripdi.* 2. *göç.m.* Hemmesini, baryny ýygnap almak, zat goýman toplamak.

SYRYP-SÜPÜRTMEK [sy:ryp-süpürtmek], *ışl.* 1. Syryp-süpürüp arassalatmak, tämizletmek. *Myhman geljek diýip, howlyny syryp-süpürtdiler.* 2. *göç.m.* Hemmesini, baryny ýygnap aldyrmak, zat goýman toplatmak.

SYRYŞ [sy:ryş], *ış ady.* Syrmak ýagdaýy.

SYRYŞDYRMAK [sy:ryşdyrmak], *ışl.* 1. Päki bilen syryp çykmak, syryp gutarmak. *Saç-sakgalyny syryşdyrdy.* 2. Birnäçe ýeri syryp-süpürüp çykmak. *Kakaňa-da özüň belet diýip, ejesi sübse alyp, ojagyň başyny syryşdyrdy* (A. Durdyýew). 3. *göç.m.* Zat goýman baryny syryp çykmak, almak.

SYRYŞMAK [sy:ryşmak], *ışl.* 1. Syrmaga kömekleşmek. *Men içerini syryşdym.* 2. Birnäçe adam bilelikde syrmak. *İki sany adam oglanlaryň başyny syryp durdy.* 2. Birnäçe bolup boş, biderek aýlanyp ýörmek. *Gapy-gapy syryşyp ýörmän-de, öz işiňiz bilen boluň!*

SYTARA [syta:ra], *at.* 1. *zergärç.* Insizje matanyň ýüzüne berkidilip, çabydyň, jübiniň we ş.m. gyralaryna berkidilýän tegelejek ýa-da dörtburç kümüş şaý. *Başyna atynan maldaýy çabydynyň jübüleriniň agzyna hem sytaralar düzülgidi* (A. Gowşudow). 2. *şahyr.* Ýyldyz; ykbal, täleý. *Goç ýigidiň sytarasy, Açylar meýdan içinde* (“Görogly”).

SYÝ, *at.* Don, çäkmen, içmek ýaly açyk ýakaly geýimleriniň ön tarapky etegi, etegiň burçy. *Gara öýüň ortasyndaky ojakda alawlap ýanyan otdan nazaryny sowman oturan ýaşı elli çemesi, süňkbaşı iri, yüzi nurana kişi egnine ýasgynjak atynan possunyň ýakalaryny çekişdirip, syýyny ýygnap, has-da tijendi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”, 9s.). *Güjük han syýyndan çekilmegine mäheid el düşeksiz ýere özüni goýberdi* (B. Kerbabaýew).

SYÝA [syýa:], 1. *k.d.* Gara (reňk). *Aýryldym gunça gülümden, Syýa saçy sünbülümden* (Magtymguly). 2. Hat ýazmak üçin ulanylýan reňkli suwuklyk.

SYÝADAN [syýa:da:n], Syýa guýulýan çüýşe, gap.

SYÝAHAT [syýa:hat], *at.* Uzak ýerlere gezelenç. *Hindistanda geçiren dostluk syýahatymyzy piliň arkasynda tamamladyk* (T. Gurbanow).

SYÝAHATÇY [syýa:hatçy], *at.* Syýahat edýän adam. *Taryhçylaryň, syýahatçylaryň şol säheri wasp edýän eserlerini ol kän okapdy* (B. Kerbabaýew).

SYÝAHATÇYLYK [syýa:hatçylyk], *at.* 1. Uzak ýerlere ýa-da ýurtlara edilýän syýahat. 2. Ýurduň içine ýa-da daşyna syýahat edip, tebigaty, durmuşy öwrenmek, bilmek hem-de sport çärelerini geçirmek (pyýada ýa-da lyžaly ýöriş we ş.m.) bilen utgaşdyrylýan gezelençli dynç alyş. “Awaza” milli syýahatçylyk zolagy.

SYÝAK, *at.* *kön.s.* Syna. Döwlere meňzär syýagy, *Zor Bezirgene ugradym* (“Görogly”).

SYÝASAT [syýa:sat], *at.* 1. Döwlet häkimiýetiniň, jemgyýetçilik toparlarynyň döwletiniň içerki ýa-da daşary gatnaşygy boýunça bähbitlerini goramaklyga, dürli wezipeleri amala aşyrmaklyga gönükdirilen işi. 2. Jemgyýetçilik durmuşynyň içerki we halkara meseleleri we wakalary. 3. Adamlar aragatnaşygyny kesgitleýän, üstünlik gazanmak üçin gönükdirilen ýaşayyş hereket täri, ýoly. 4. Haybat, abaý-syýasat. *Elbetde, duşmana syýasat ýagşy* (Magtymguly).

SYÝASATÇY [syýa:satçy], *at.* 1. Syýasat meseleleri bilen meşgullanýan jemgyýetçilik işgäri. 2. *gepl.d.* Syýasat bilen gyzyklanýan adam, belli bir syýasaty wagyz edýän adam. *Ol diýseň syýasatçy diýýärler.*

SYÝASY [syýa:sy], *syp.* Syýasata esaslanýan, syýasata öwrülen, syýasaty amala aşyrmaklyga, syýasata degişli. *Syýasy kitaplar.*

SYZA, *at.* Dik ösýän maýda pürli ösümlik. *Üstüne agaç germeşdirip, syza, selin bilen basyryp suwaýardy* (A. Gowşudow).

SYZALYK, *at.* Syzanyň köp gögerip oturan ýeri. *Torgaýlar bir enaýyja jüýbüldeşip, al-asmandan syzalygyň içine inýärdi* (N. Baýramow).

SYZDYRMAK [syzzymak], *ışl.* 1. Birine bir zady çala mälüm etmek, duýdurmak. 2. Ýuwaş-yuwaşdan süzüp geçirmek. *Siz guýynyň aşagyndaky suwy syzdyryp goýberýäne çöwlük diýýänsiňiz* (B. Kerbabaýew).

SYZGY [syzgy], *at.* 1. Palasa salynýan “gönjük” nagşynyň daşyndaky dörtburçluk. 2. Bir nagşyň daşyna aýlanýan başga bir reňkdäki çyzmyk çitim.

SYZGYN [sy:zgyn]: **syzgyyny** (**sylgymyny**) **bermek ser.** **Sylgym.** *Ol bize syzgyyny berjek ýaly etdi.*

SYZGYR [syzgyr], *syp.* Daş-töwereginde bolup duran zatlary tiz duýýan, duýgur. *Sygyr örän syzgyr maldyr.*

SYZGYRLYK [syzgyrlyk], *at.* Tiz duýujylyk, duýgurluk.

SYZLABERMEK [syzla:vermek], *işl.* Ýiti agyry bermek.

SYZLAMA, *iş ady.* Syzlamak ýagdaýy.

SYZLAMAK, *işl.* Syrkyrap, awuşap agyrmak, yzygiderli aram sorkuldap agyrmak. *Uzynly gije ýeriň batgasyny eýlän aýaklarymyz syzlaýardy* (“Edebiýat we sungat”).

SYZLAMAKLYK, *iş ady.* Syzlamak ýagdaýy.

SYZLAMAZLYK, *iş ady.* Syrkyrap agyrmazlyk.

SYZLAŞMAK, *işl.* Bir ýeriň ýiti agyryp durmak. *Onuň penjesine ilen ten dalak ýaly gögerip, bütin hepde syzlaşyp durdy* (B. Kerbabaýew).

SYZLATMAK, *işl.* Syrkyrap agyrmagyna sebäp bolmak. *Ýeňsedan duýdansyz inderilen zarba heniz hem beýnisini syzladýardy, göwresini götermäge mejaly ýokdy* (G. Kulyýew).

SYZLAWUK [syzlowuk], *at.* Bedene çykýan ýiti agyryly düwürtik. *Syzlawuk örän agyryly bolýar.*

SYZLAÝYŞ, *iş ady.* Syzlamak ýagdaýy.

SYZMA, *iş ady.* Syzmak ýagdaýy.

SYZMAK, *işl.* 1. Bir zady çala aňmak, duýmak. *At bir zat syzýan ýaly gulaklaryny keýertdi.* 2. Ýuwaş-ýuwaşdan süzülip geçmek, akmak. *Şol howza ýyg-nanýan suw ýere siňip, guýa syzmalydy hem-de onuň suwuny süýjetmelidi* (“Edebiýat we sungat”).

SYZMAKLYK, *iş ady.* Syzmak ýagdaýy.

SYZMAZLYK, *iş ady.* Syzyp durmazlyk, syzyp bilmezlik.

SYZY I, *at.* Dyrnagýň et, ham bilen birleşýän iki gyrasy.

SYZY II, *at.* Çokaý, içmek ýaly zatlar tikilende, iki gyranyň arasyna goýlup tikilýän gaýyş ýa-da mawut. *Bagana içmek mawut syzy goýlup tikilipdir.*

SYZYBERMEK [syzyvermek], *işl.* Syzyp başlamak.

SYZYLAMA, *iş ady.* Syzylamak ýagdaýy.

SYZYLAMAK, *işl.* Syzy goýup tikmek.

SYZYLAMAZLYK, *iş ady.* Syzy goýup tikmezlik.

SYZYLANMAK, *işl.* Syzy goýlup tikilmek.

SYZYLATMAK, *işl.* Syzylamak işini başga birine etdirmek. *Çokaýy syzyladyp tikdirmek.*

SYZYLMAK, *işl.* 1. Bir zat aňylmak, duýulmak. *Ýüzünde ene mähirli gaýgy alamaty syzylady* (B. Kerbabaýew). 2. Ýuwaş-ýuwaşdan syzmak, kem-kemden geçip syrykmak.

SYZYŞ, *iş ady.* Syzmak ýagdaýy.

Ş, Türkmen elipbiýiniň ýigirmi üçünji harpy.

ŞA [şa:], *at.* 1. Käbir Gündogar ýurtlarda döwletiň hökümdary. *Müsürde şa bolandan Kenganda geda bol* (Nakyl). 2. Küşt oýnunda iň esasy malyň ady. *Agaçdan ýonup perzi, pil, ruh, şa, at ýasapdyrlar* (A. Gowşudow).

◊ **Şa perde** dutarda esasy, iň aşaky perde. *Sazanda şa perdeden tutup başlady.*

ŞABALYK [şa:va:lyk], *at.* Agymtyl sary reňkli, iri teňňeli balyk.

ŞABAZ [şa:va:z], *at.* 1. Laçyn, algyr. 2. *göç.m.* Batyr, edermen, gerçek, mert. *Ýigitler içinde iki şabazym, Biri Hasan erdi, biri Öwezim* (“Görogly”).

ŞABRAM [şavram], *syp.* Seçelenip, dökülip duran, şabrap duran, (saç, seçek we ş.m. hakynda). *Ir turup örseň, perim, şabram gara zülpiň darap, Aý ýüzüňni görmesem, bolýar meniň halym harap* (A. Salyh).

◊ **Şabram kakmak** barmaklaryň arasyny açyp dutar çalmak. *Şabram kakyp, şirin mukamlardan heň etdi* (H. Garabaýew).

ŞABRAMA [şavrama], 1. *iş ady.* Şabramak ýagdaýy. 2. Seçekleri şabrap duran atlatz, ýüpek ýaglyk.

ŞABRAMAK [şavramak], *işl.* Seçelenip dökülip durmak, seçelenmek (saç, seçek we ş.m. hakynda). *Onuň ýaglygynyň uzyn ýüpek seçekleri şabrap dur.*

ŞABRAMAKLYK [şavramaklyk], *iş ady.* Şabramak ýagdaýy.

ŞABRAŇ [şavraň], *syp., ser.* **Şabram.** *Mähriniň iki örüm şar gara şabraň saçlary partanyň üstüne düşüp durýardy* (A. Gowşudow).

ŞABRAŞMAK [şavraşmak], *işl.* Tutuşlygyna, hemmesi şabrap durmak. *Seçekleri şabraşyp duran ýüpek gýnaç.*

ŞABRATMAK [şavratmak], *işl.* Şabrap duran derejä ýetirmek, seçelendirmek. *Şar gara saçlaryny maýdaja örüp, garagotazyň bagy ýaly şabradyp, iki ýan çekgesinden goýberipdir* (N. Pomma).

ŞABYRDAMA [şavyrdama], *iş ady.* Şabyrdamak ýagdaýy.

ŞABYRDAMAK [şavyrdamak], *işl.* Şabyr-şabyr ses etmek, şabyrlyly seslenmek. *Ýagyş bolsa, şol bir şabyrdap ýagyp durdy* (A. Gurbanow).

ŞABYRDAŞMAK [şavyrdaşmak], *işl.* Bilelikde şabyrdamak, şabyrlyly ses etmek. *Üzüm agajynyň çygar çybyklary onuň geyiminden asylyşýardylar, şabyrdaşyp seslenýärdiler* (A. Gowşudow).

ŞABYRDATMAK [şavyrdatmak], *işl.* Şabyrdamak derejesine ýetirmek, şabyrlyly ses etdirmek. *Şabyrda-*

dyp şelpe kakýan eli kirşiň üstünde pelesañ urýar (N. Pomma).

ŞABYRDAÝYŞ [şavyrdaýyş], *iş ady*. Şabyrdamak ýagdaýy.

ŞABYRDY [şavyrdy], *at*. Şabyrdap güýçli ýagýan ýagyşdan, batly sepilýän suwdan çykýan sesleriň ady. *Ýagşyň şabyrdysyndan başga gögüň gübürdisi tama düşüp ýañlanýardy* (A. Gowşudow).

ŞABYR-ŞABYR [şavyr-şavyr], *s.ş. aňl. söz*. Şabyrdap güýçli ýagýan ýagyşdan, batly sepilýän suwdan çykýan sesler. *Şabyr-şabyr edip ýagýan ýagyş derrew töweregi suw-sil etdi*.

ŞADALAK [şa:da:lak], *at*. Gaýygyň, nawuň uzynlygyna berklik we durnuklylyk üçin goýulýan esasy pürsi.

ŞADESSAN [şa:dessa:n], *at, ser. Epos 1*.

ŞADÄNE [şa:dä:ne], *at*. Ýere ýazylyp ösýän ýaprakly, burçuň dänesi ýaly däneli ýaz oty.

ŞADYHORRAM [şa:dyhorrom], *syp*. Örän şat, keýpi juda kök, hiç bir aladasyz, şadyýan. *Bular ol бага baryp, säher çagynda otdan doýup, şadyhorram bolup ýör ekenler* ("Türkmen halk ertekileri").

ŞADYHORRAMLYK [şa:dyhorromluk], *at*. Şadyýanlyk, keýpi köklük, şadyýan ýagdaýda bolmaklyk. *Meniň günüm şadyhorramlykda geçýär* (B. Pürliýew).

ŞADYMAN [şa:dyma:n], *syp. 1. ser. Şadyýan*. 1. *Hemra şadyman bolup bir söz diýdi* ("Hüýrlukga – Hemra"). 2. Oglana dakylýan at.

ŞADYMANLYK [şa:dyma:nlyk], *at, ser. Şadyýanlyk*. *Ili şatlyk, şadymanlyk güldürse, Maňa hemra bolan ganly çykypdyr* (Magtymguly).

ŞADYÝAN [şa:dyýa:n], *syp. 1. Şat, keýpi kök, wagty hoş, şähdaçyk, şadyýana, şadyman. Toý lybasyn geýer garrylar, ýaşlar, Hemmeler şadyýan, belentdir başlar* (A. Kekilow). 2. *at, ser. Şatlyk 2. Nagra kakyp, surnay çalyň, şadyýan... Dokuz gündür döwran sürdi köşgünde* ("Zöhre – Tahyr").

♦ **Şadyýan kakmak** şadyýan çalmak. *Hanyň gzy seýle çykar, Kenizler şadyýan kakar* (Kemine).

ŞADYÝANA [şa:dyýa:na], *hal, ser. Şadyýan*. *Çaga şadyýana böküň oýnaýar*.

ŞADYÝANLYK [şa:dyýa:nlyk], *at*. Şatlyk, keýpi köklük, wagtyhoşluk. *On gije-gündizläp şadyýanlyk etdiler* ("Görögly").

ŞAGAL [şağal], *at. 1. Itler maşgalasyndan bolan, köplenç, maslyk bilen iýmitlenýän ýyrtyjy haýwan. Şagal awun şir iýmez* (Nakyl). *Gawunyň ýagşysyn şagal iýr bolsa, Namarda duş etdiň ýaryň ýagşysyn* (Magtymguly). 2. *göç.m. Mekir, hilegär, kezzap*.

♦ **Şagala şam bolmak** zähmetiň hözirini dahylsyz adam görmek. *Der döküp gazananyňy şagala şam*

etme. Şagal mesligi az wagtlyk dowam edýän şagalaň, oturylyşyk, keýp-sapa. Şagal mesligini etmek.

ŞAGALAŇ [şağalaň], *at*. Toý-tomaşanyň şowhuny, dabarasy. *Ol toý adamsy, şatlyk adamsy, şagalaň adamsy* (B. Kerbabaýew).

ŞAGALAŇÇY [şağalaňçy], *at*. Toý-tomaşany, şadyýanlygy gowy görýän, şadyýan adam.

ŞAGALAŇLY [şağalaňly], *syp*. Şatlykly, şowhunly, dabaraly. *Sen gözəl görnüşden, şagalaňly durmuşdan ýüz dönderip, nirä gitjek?* (B. Kerbabaýew).

ŞAGALAŇSYZ [şağalaňsyz], *syp*. Şatlyksyz, şowhunsyz, dabarasyz. *Toýsuz, şagalaňsyz, şatlyksyz ýa-şayşyň kime geregi bar?* (B. Kerbabaýew).

ŞAGGA [şağga], *hal*. Birden, birbada, batly (der bilen baglylykda ulanylýar). *Der şagga ýagyrynmyza çykdy* (N. Baýramow). *Şagga der gelmek. Şagga der inmek*.

ŞAGGYLDAMA [şağgyllama], *iş ady*. Şaggyldamak ýagdaýy.

ŞAGGYLDAMAK [şağgyllamak], *işl*. Şag-şag edip, şaggyldyly seslenip, şaglap, batly akmak. *Suw şaggyldap akýar*.

ŞAGGYLDAMAKLYK [şağgyllamaklyk], *iş ady*. Şaggyldamak ýagdaýy.

ŞAGGYLDAŞMAK [şağgyllaşmak], *işl*. Suw birnäçe ýerde şaggyldyly seslenip akmak. *Dag ýerindäki suwlar şaggyldaşyp akýar*.

ŞAGGYLDATMAK [şağgyllatmak], *işl*. Şaggyldyly seslendirmek.

ŞAGGYLDAÝYŞ [şağgyllaýyş], *iş ady*. Şaggyldamak ýagdaýy.

ŞAGGYLDY [şağgylly], *at*. Köp suwuň güýçli akmagy, aşak dökülmegi we ş.m. hereketler bilen baglanyşykly döreýän sesiň ady. *Niredendir günleç şaggyldy sesi eşidilýär* (A. Gowşudow).

ŞAGLA [şağla], *syp. 1. Ýuka, aňyrsy görnüp duran, syk däl. Bir mahal sapaklar köp üzülerdi, käte mata endigan çykmazdy, onuň kä ýeri hasa ýaly şaglarak bolardy* ("Edebiýat we sungat"). *Şagla perde. 2. Iri gözli (elek we ş.m. hakynda). Şagla elek*.

ŞAGLAMA [şağlama], *iş ady*. Şaglamak ýagdaýy.

ŞAGLAMAK [şağlamak], *işl. 1. Şag-şag edip seslenmek (köplenç, güýçli akýan suw hakda). Ol şaglap akýan çeşmäni höwes bilen synlap otyrdy. 2. Deňizde turan gaý sebäpli köp mukdarda kenara üýşmek (ownuk balyklar hakda)*.

ŞAGLAMAKLYK [şağlamaklyk], *iş ady*. Şaglamak ýagdaýy.

ŞAGLAŞMAK [şağlaşmak], *işl*. Birnäçe ýerde şaggyldyly seslenip akmak. *Suwlar akýar salmalardan şaglaşyp* (R. Seýidow).

ŞAGLATMAK [şağlatmak], *işl.* 1. Şaglar ýaly derejede bat bilen akdyrmak, ýokardan aşaklygyna dökmek. *Suw ýokardan şagladyp goýberdi.* 2. *göç.m.* Aýtmak, diýmek. *Taraplap şaglatgyn köňle geleniň, Senden soňkulara ýadygär bolar* (Magtymguly). 3. Tiz satyp gutarmak. *Ol bazarly harytlaryny bir ýanyndan şagladyp satyp gutardy.*

ŞAGLAWUK [şağlowuk], *at.* Suwuň ýokardan güýçli inýän akymy, şaggyldap inýän ýeri, şarlawuk. *Esli ýöränlerinden soň, Permanyň şol aşakdaky synlan şaglawuk çeşmesiniň gözbaşynyň ýanyndan çykdylar* (A. Gowşudow).

ŞAGLAÝYŞ [şağlaýyş], *iş ady.* Şaglamak ýagdaýy.

ŞAGRAMA [şağrama], *iş ady.* Şagramak ýagdaýy.

ŞAGRAMAK [şağramak], *işl.* 1. Gaty guramak, cygy galmazlyk. *Günde ýatan odunlar şagrapdyr.* 2. Gowy gurany üçin biri-birine degende şagyrdyly ses çykarmak. *Seren erikleriň-ä şagrap duran kişde bolupdyr.* 3. *göç.m.* Pytramak, pytraşyp ýatmak. *Şol ertirden bari atymy biýol sürüp gelşime, gumlarda-da, düzlerde-de şagrap ýatan küýze jäçleriniň, kerpiç döwürleriniň arasyndan saýlanyp bilmedim* (H. Derýaýew).

ŞAGRAMAKLYK [şağramaklyk], *iş ady.* Şagramak ýagdaýy.

ŞAGRAŞMAK [şağraşmak], *işl.* 1. Bir zadyň gaty gurap, şagrap durmagy (gamyş, ağaç şahalary we ş.m. barada). *Daşarda şagraşyp duran gury gamyşlar şuwuldaýardy.* 2. *göç.m.* Gaty gowy gurandygy üçin seçelenip durmak. *Ol şagraşyp duran erik kişdelerini halta guýup başlady.*

ŞAGRATMAK [şağratmak], *işl.* Şagyrdyly seslendirmek (**şagramak** sözüniň 2-nji manysy boýunça). *Kişdeleri şagradyp, gapyrjaga guýdy.*

ŞAGRAÝYŞ [şağraýyş], *iş ady.* Şagramak ýagdaýy.

ŞAG-ŞAG [şağ-şağ], *s.ş. aňl. söz.* Suw beýikden pese bat bilen akanda we ş.m. ýagdaýda çykýan sesler.

♦ **Şag-şag etmek ser. Şaglamak 1.**

ŞAGYRDAMA [şağyrdama], *iş ady.* Şagyrdamak derejesi.

ŞAGYRDAMAK [şağyrdamak], *işl.* Şagy-şagy etmek, şagyrdyly seslenmek. *Tamyň depesinden salanyşyp duran buz şelpeleri käýarym şagyrdap ýere gaçýardy* (P. Rejebow).

ŞAGYRDAMAKLYK [şağyrdamaklyk], *iş ady.* Şagyrdamak ýagdaýy.

ŞAGYRDAŞMAK [şağyrdaşmak], *işl.* Köpçülikleýin şagyrdamak. *Guran gamyşlar biri-birine degip şagyrdadylar.*

ŞAGYRDATMAK [şağyrdatmak], *işl.* Şagyrdyly seslendirmek. *Aýal şaýlaryny şagyrdadyp turdy* (B. Seýtäkow).

ŞAGYRDAÝYŞ [şağyrdaýyş], *iş ady.* Şagyrdamak ýagdaýy.

ŞAGYRDY [şağyrdy], *at.* 1. Gür ösen ağaçlaryň şahalary, gaty gury zatlar biri-birine degende döreýän sesiň ady. *Arka taraplarynda bir şagyrdy eşidilýän ýaly boldy* (A. Gowşudow). 2. Guralyň, enjamyň we ş.m. zatlaryň näsazlygyndan ýüze çykýan garyşyk sesleriň ady. *Birden radionyň içinde şagyrdy köpeldi.*

ŞAGYR-ŞAGYR [şağyr-şağyr], *s.ş. aňl. söz.* Gaty gury zatlar, ýuka demir bölekleri ýa-da ýuka metal gaplar biri-birine degende döreýän sesler.

ŞAGYRT [şağyrt], *s.ş. aňl. söz.* Gaty gury zatlar biri-birine degende döreýän ses. *Şagyrt etmek.*

ŞAH, *at.* Käbir haýwanlaryň kelle süňki bilen utgaşyp çykýan uzyn, ujy ýiti süňk; şaha-şaha bolup, çykýan buýnuz. *Ahyry geçijik möjegiň garnyndan şahyny ildirip silkipdir* (“Türkmen halk ertekileri”).

ŞAH [ša:h], *at, ser. Şa.*

ŞAHA [šaha] **I**, *at.* 1. Agajyň ýa-da ösümligiň esasy düýp baldagynyň gapdalyndan gögerip çykýan uly gollary, pudak. *Her şahadan ýüp salyp, Hiňňildik asaýmaly* (A. Kekilow). 2. Ylmyň, önümçiligiň we ş.m. bir ugry, bölümi, pudagy. 3. Bir zadyň bölünip gidýän ugry, gol.

ŞAHA [šaha] **II**, *at.* Derýadan ýa-da ýapdan baş alýan suw ýoly, goly. *Obanyň gyrasyndan Murgap derýasynyň bir şahasy akyp geçýär.*

ŞAHAÇA [šahaça], *at.* Bir zadyň böleginiň kiçi ugry, goly.

ŞAHADATNAMA [šaha:datna:ma], *at.* 1. Bir zady, biriniň şahsyýetini tassyklaýan resminama. *Şahsy şahadatnama. Dogluş hakynda şahadatnama. Sürüjilik şahadatnamasy.* 2. Orta mekdebi tamamlanlara berilýän resminama.

ŞAHALAMA, *iş ady.* Şahalamak ýagdaýy.

ŞAHALAMAK, *işl.* Şaha çykarmak, şaha ýaýratmak.

ŞAHALAMAKLYK, *iş ady.* Şahalamak ýagdaýy.

ŞAHALANMAK, *at.* Şaha çykaryp başlamak, şaha ýaýradyp ugramak.

ŞAHALAÝYŞ, *iş ady.* Şahalamak ýagdaýy.

ŞAHAMÇA, *at.* Ýuridiki şahs bolan bir edaranyň ýerleşýän yerinden başga yerde ýerleşýän we onuň ähli borçlaryny ýa-da borçlarynyň bir bölegini, şol sanda wekilçilik borçlaryny amala aşyýan bölümi.

ŞAHANA [ša:ha:na], *at, kö.n.s.* Şalara mynasyp, şalaryň geýýän lybaslary (egin-eşik). *Aşyk Ahmede şahana lybaslar geýdirip, ýolga rowana kyldylar* (“Saýatly – Hemra”). *Märeke bu ýigidi patyşa tagtyna çykaryp, şahana lybaslar geýdirip oturdanlar* (A. Salyh).

ŞAHANDAZ [ʃahanna:z], *syp.* Şowhunly märekäni, saz-söhbeti, oturylyşygy, meýlisi, gürrüňçiligi halaýan. *Mürçe gözelleri şahandaz bolar* (Kemine). *Şahandazdyr biziň iller* (G. Ezizow).

ŞAHANDAZLYK [ʃahanna:zlyk], *at.* Şahandaz häsiýetlilik, şahandaz bolmaklyk. *Ili-güni gülişdirip, keýpiköklük, şahandazlyk bilen gün geçirýän Japbaklar bihepbe däldiler* (B. Kerbabaýew).

ŞAHLAK, *syp.* Uly hem uzyn şahly. *Şahlak sygyr.*

ŞAHLY, *syp.* Şahy bolan.

ŞAHLYJA, **1.** *syp.* Kiçijik şahly. *Şahlyja owlak.*
2. at. Köpýyllyk, otjumak ýabany ösümlik.

ŞAHS, *at.* **1.** Adam. **2. ser.** Şahsyýet. *Türkmeniň iri-iri şahslary, ýönekeý pähimdarlary, garadan gaýtmaz gönümel ogullary baradaky rowaýatlary wagt biziň günlerimize alyp gelipdir* (B. Hudaýnazarow).

♦ **Fiziki şahs** hasaba alnan telekeçi, hukuk subýekti (*ser.* **Fiziki**), **Ýuridik şahs** hasaba alnyp, karhanalaryň, guramalaryň, edaralaryň sanawyna girizilen subýekt (*ser.* **Ýuridik**).

ŞAHSY [ʃahsy:], *syp.* Şahsa degişli; hususy, ýekebara.

ŞAHSYÝET, *at.* Haýsydyr bir alamaty, sypaty bilen tapawutlanýan şahs.

ŞAHSYÝETÇILIK, *syp.* Şahsyýete degişli. *Şahsyýetçilik garayyşlary henizem adamlaryň aňynda azu-köp saklanyp gelyär* (N. Jumaýew).

ŞAHSYÝETLEŞMEK, *işl.* Şahsyýete öwürmek, şahsyýet bolmak.

ŞAHSYÝETNAMA [ʃahsyýetna:ma], *at.* Bir şahsyň şahsyýetini kepillendirýän resminama.

ŞAHTA [ʃa:hta], *at.* Ýeriň aşagynda kömür we ş.m. magdanlar gazylyp alynýan ýer; uzap gidýän gowak şekilli ýer.

ŞAHTAÇY [ʃa:htaçy], *at.* Şahtada işleýän işçi.

ŞAHY [ʃa:hy], *at.* Dürli reňkdäki zolak-zolak, parça-parça gülli ýüpek mata, patyşaýy. *Uzuk gyrasyna çapraz-çaňna düzülen şahy çabydyny çykaryp berdi* (H. Derýaýew).

ŞAHYR [ʃa:hy:r], *at.* **1.** Goşgy, poema ýaly şahyrana eserleri döredýän adam.

ŞAHYRANA [ʃa:hy:ra:na], *syp., edeb.* Çeper dilde ýazylan. *Goý, şahyrana baharlar gaýtalanyp dursun* (B. Hudaýnazarow).

ŞAHYRANALYK [ʃa:hy:ra:nalyk], *at.* Şahyrana esere mahsus aýratynlyk. *Goşgularyň şahyranalyk derejesi.*

ŞAHYRÇYLYK [ʃa:hy:rçylyk], *at.* **ser.** Şahyrlyk. *Men özümiň şahyrçylyk kârimi, Saýlamadym hünärleriň içinden* (A. Kowusow).

ŞAHYRLYK [ʃa:hy:rlyk], *at.* Şahyryň kâri. *Adym Ata Salyh, şahyrlyk kârim* (A. Salyh).

ŞAHYT [ʃa:hyt], *at.* **k.d.** Şaýat. *Baryň kazy bilen müfti getirin, Wezir-wekil şahyt bolup oturyň* (“Şase-nem – Garyp”).

ŞAKÄKİL [ʃa:kä:kil], *at.* *zergärç.* Gyzlaryň tahýasynyň çekge tarapyndan asyp, saçlarynyň üstünden aşaklygyna goýberýän ýüzi uly gaşly, aşagy dört şelpeli we düwmeli gyzyň çäýylan bezeg şaýy. *Şakäkil dakynmak.*

ŞAKÄSE [ʃa:kä:se], *at.* Farfordan ýasalan we içine nahar guýlup iýilýän uly käse.

ŞAKGALAMAK, *işl., ser.* **Pudarlamak.**

ŞAKGALAŞMAK, *işl.* **1.** Şakgalamaga kömekleşmek. **2.** Bilelikde şakgalamak. *Düýäniň etini şakgalaşyp oturmak.*

ŞAKGALATMAK, *işl.* Şakgalamak işini başga birine etdirmek. *Goýnuň etini ur-tut şakgalatmak.*

ŞAKGA-ŞUKGA, *hal.* Hasyr-husur, ur-tut, şark-şurk, şakyr-şukur, derrew, tizlik bilen, eglenmän. *Asyl şakga-şukga gyz-da taparys, Çynymyzy etsek tiz-de taparys* (Ç. Gurbangylyjow).

ŞAKGYDYK-ŞAKGYDYK, *s.ş. aňl. söz.* Otly gaty ýörände tigrileriň demir ýola degip, yzly-yzyna çykarýan sesi. *Otly şakgydyk-şakgydyk edip gidip ugrady.*

ŞAKGYLDAMA [ʃakgyllama], *iş ady.* Şakgyldamak ýagdaýy.

ŞAKGYLDAMAK [ʃakgyllamak], *işl.* Şakgyldyly ses çykamak, şakgyldyly seslenmek.

ŞAKGYLDATMAK [ʃakgyllatmak], *işl.* Şakgyldyly ses çykartmak.

ŞAKGYLDAÝYŞ [ʃakgyllaýyş], *iş ady.* Şakgyldamak ýagdaýy.

ŞAKGYLDY [ʃakgyly], *at.* Galyň demir zatlaryň biri-birine yzygiderli degmegi netijesinde döreýän sesiň ady.

ŞAKYRDAMA, *iş ady.* Şakyrdamak ýagdaýy.

ŞAKYRDAMAK, *işl.* Her hili metaldan ýasalan zatlar we ş.m. gaty zatlar biri-birine bat bilen degip, şakyrdyly ses çykarmak, şakyrdyly seslenmek.

ŞAKYRDAMAKLYK, *iş ady.* Şakyrdamak ýagdaýy.

ŞAKYRDAŞMAK, *işl.* Köp ýerden şakyrdap ses çykamak. *Ol iki elini dyzyna diräp turanda, çagşan süňkleri şakyrdaşyp gitdi* (B. Seýtäkow).

ŞAKYRDATDYRMAK, *işl.* Şakyrdyly seslendir-mek. *Ol çagajyga oýunjagy şakyrdatdyrdy.*

ŞAKYRDATMAK, *işl.* Şakyrdyly ses çykartmak, şakyrdyly seslendirmek. *Kelew ketekçi şakyrdadyp gapyny açdy* (N. Pomma).

ŞAKYRDY, *at.* Her hili metaldan ýasalan zatlaryň we ş.m. gaty zatlaryň biri-birine bat bilen degende çykarýan sesiniň ady. *Bir ýerden arabanyň hem şakyr dysy eşidilip başlady* (B. Pürliýew).

ŞAKYRDYK, *at.* Köplenç, obada idegsiz gezip ýören mallary ürküzmek, gaçyp gider ýaly etmek üçin guýrugyna dakylýan döwük-ýenjik şakyrdaýan zat. *Sygryň guýrugyna şakyr dyk dakdyk.*

♦ **Şakyr dyk dakmak** gaçyp gitmäge mejbur etmek, masgaralap kowmak. *Ýeňsesine şakyr dyk dakylan, masgaralanyp kowlan ýigit kime gerek?! (B. Kerbabaýew).*

ŞAKYR-ŞAKYR, *s.ş. aňl. söz.* Her hili metaldan ýasalan zatlar we ş.m. gaty zatlar biri-birine yzly-yzyna bat bilen degende çykýan sesler.

ŞAKYR-ŞUKUR, *s.ş. aňl. söz.* 1. Şakyr dyly çykýan ses, şakyr dy, şakyr t-şukurt. *Sakyr-sukuryň näme, gap-gaçlary eliňde gaçyrdyňmy?* 2. *ser. Şakga-şukga, derrew. Ol şakyr-şukur işigi açdy.* 3. *göç.m.* Her-hili ownuk-uşak zatlar. *Şakyr-şukurlaryňy öýe getirme.*

ŞAKYRT, *s.ş. aňl. söz.* Birbada çykýan şakyr dyly ses. *Onýança-da işik şakyr t etdi (A. Nazarow).*

ŞAKYRT-ŞUKURT, *s.ş. aňl. söz, ser. Şakyr-şukur* 1, 2. *Telpeginini silkip kellesine geýdi we şakyr-şukur işigi açdy-da çykdy (A. Gowşudow).*

ŞAL [şa:l], *at.* 1. Aýallaryň başyna atynýan uly ýüň ýaglygy. – *Ýa bir kirmany şal bolsadym, Şasenem başyna orardy – diýip, Garyp bir gazal aýtdy (“Şasenem – Garyp”).* 2. Syk dokalmadyk irimçik mata. *Girip gezem ýoluňda, bir köne şala dilber (Kätibi).*

ŞALDYR [şallyr], *at.* Eşegiň ýöreýiş hereketini çaltlandyrmak üçin ujuna zynjyr berkidilen gysgarak taýak. *Mawy gök eşegiň üstünde şaldyryny oýnap, jaň ädýärdi (B. Kerbabaýew).*

ŞALGAM [şalgam], *at, ösüml.d.* Atanak güllüler maşgalasyna degişli bolup, boýy 0,5–1 m ýetýän, köp şahaly, ýumurtga şekilli ýaprakly, kartoşka pisint hasyl getirýän ösümlik.

ŞALK-ŞALK, *s.ş. aňl. söz.* Köplenç, sygyrlar gaty ýörände çykýan aýak sesi.

ŞALKYLDAMA [şalkyllama], *iş ady.* Şalkyldamak ýagdaýy.

ŞALKYLDAMAK [şalkyllamak], *işl.* 1. Ýörände şalkyldyly ses çykmak, şalkyldyly seslenmek (sygyr hakda). *Azathyga, örä çykmanlaryna garaman, düýeler öz aýaklaryny örän haýal-ýagal göterýärdiler; sygyrlaryň-da şalkyldaýan toýnaklary göwürsüz ädýärdi (B. Kerbabaýew).* 2. Adamyň güýçli şikes ýeten eli, aýagy sallanyp durmak. *Görseler, onuň aýagy şalkyldap ýatyrady (R. Gelenow).* 3. *göç.m.* Biderek dasyrdap ýörmek. *Köçede şalkyldap ýörmek aýypdyr.*

ŞALKYLDAMAKLYK [şalkyllamaklyk], *iş ady.* Şalkyldamak ýagdaýy.

ŞALKYLDAŞMAK [şalkyllaşmak], *işl.* 1. Birden köp zat şalkyldamak. *Onuň eli, aýagy şalkyldaşyp ýatyr.* 2. *göç.m.* Köpçülik bolup işsiz entemek. *Köçede şalkyldaşyp ýörmek gowy däl.*

ŞALKYLDATMAK [şalkyllatmak], *işl.* Şalkyldamaga sebäp bolmak.

ŞALKYLDAÝYŞ [şalkyllaýyş], *iş ady.* Şalkyldamak ýagdaýy.

ŞALKYLDY [şalkylly], *at.* Köplenç, sygyr gaty ýörände toýnagynadan çykýan sesiň ady

ŞALLAK, *at.* 1. Suwda kelläňe kakyp ýüzüp gaçyp oýnalyan oýun. 2. Gamçy ýaly urulýan zat *Halwany hekim iýer, şallagy – ýetim (Nakyl).*

ŞALLAKLAMA, *iş ady.* Şallaklamak ýagdaýy.

ŞALLAKLAMAK, *işl.* 1. Aýaklaryňy, elleriňi galgatmak, hereketlendirip ýatmak (adam hakda). *Çaganyň aýaklary şallaklaýardy.* 2. *gepl.d.* Art aýaklaryny deň hereketlendirip hyzzyn atmak (eşek hakda).

ŞALLAKLAMAKLYK, *iş ady.* Şallaklamak ýagdaýy.

ŞALLAKLAŞMAK, *işl.* Köpçülikleýin şallaklamak.

ŞALLAKLATMAK, *işl.* Aýagy, eli çalt-çaltdan hereketlendirmek, hereket etdirmek. *Çagajyk elini, aýagyny şallakladyp oýnap ýatyrady.*

ŞALLAKLAÝYŞ, *iş ady.* Şallaklamak ýagdaýy.

ŞALLAKY, *at.* 1. Ujuna üşgi ötürilip, demir, kümüş ýaly metal önümleri, şonuň ýaly-da agaç önümlerini deşmek, oýmak üçin ulanylýan örän ýönekeý gurluşly ussaçylyk guraly. 2. *gepl.d.* Şallaklap ýören, haýýarlyk edýän, bedasylylyk edýän. *Şallaky adam.*

ŞALPYLDAMA [şalpyllama], *iş ady.* Şalpyldamak ýagdaýy.

ŞALPYLDAMAK [şalpyllamak], *işl.* Şalpyldyly ses çykmak, şalpyldyly seslenmek. *Men şalpyldap, howuzdan çykyp başladym (“Edebiýat we sungat”).*

ŞALPYLDAMAKLYK [şalpyllamaklyk], *iş ady.* Şalpyldamak derejesi.

ŞALPYLDAŞMAK [şalpyllaşmak], *işl.* Köp bolup şalpyldamak. *Çagalar suwda şalpyldaşyp oýnaýardylar.*

ŞALPYLDATMAK [şalpyllatmak], *işl.* Şalpyldyly ses çykartmak. *Suwy şalpyldadyp dökmek.*

ŞALPYLDAÝYŞ [şalpyllaýyş], *iş ady.* Şalpyldamak ýagdaýy.

ŞALPYLDY [şalpylly], *at.* Suwuklykda edilýän hereket, tolkun zerarly döreýän sesiň ady. *Suwuň şalpyldysy. Tolkunlaryň şalpyldysy.*

ŞALPY-ŞARAŇ, *syp.* Üsti-başyna suw sýçrap, dökülip öl-myžzyk bolunmak. *Üsti-başymyz şalpy-şaraň boldy.*

ŞALPY-ŞARAŇLYK, *at.* Şalpy-şaraň ýagdaýda bolmaklyk.

ŞALTAK, *at.* 1. Maýyp, agsak. *Şaltak düýe.* 2. *göç.m.* Käbir mallaryň guýruk tarapyndaky gatap galan hapasy, çañňalak.

ŞALT-PALT: **şalt-palt bolmak** derrew oňa-muňa harçlanyp gutarmak, sowulmak. *Alan aýlygymam baş günün içinde şalt-palt boldy. Şalt-palt etmek* derrew oňa-muňa harçlap gutarmak, sowmak. *Puluňy iki günün içinde şalt-palt edäýmegin.*

ŞALT-ŞALT, *hal, ser.* **Şaltyldy.** *Sygyrlar şalt-da-şalt ýöreşýärdiler. Göleler dyzaşyp garaşýardylar* (Ç. Gurbangylyjow).

ŞALTYLDY [şaltylly], *at.* Käbir toýnakly mal ylganda çykýan sesiň ady.

ŞALY [şa:ly], *at.* 1. Ýere yzygiderli bol suw goýberilip ýetişdirilýän däneli ekin. *Şaly suwsuz bolmaz, palaw – bugsuz* (Nakyl). 2. Şol ekiniň daşy arassalanmadyk dänesi.

ŞALYK [şa:lyk], *at.* 1. Şanyň dolandyryň döwleti, patşalyk edilýän ýurt; şanyň hökümi ýöreyän ýer. *Parfiýa şalygy.* 2. Şa, patyşa bolmak derejesi, ýurtda iň yokary wezipe. *Şalyk sürmek.*

Şalyk sürmek 1) şa hökmünde ýurdy dolandyrmak. 2) *göç.m.* bir zadyň höküminiň ýöremegi, agdyklyk etmegi. *Daşarda mylaýym hem asuda hindi gijesi şalyk süryärdi* (T. Gurbanow).

ŞALYLYK [şa:lylyk], *at.* Şaly ekilen ýer, şaly meýdany. *Şalylyk meýdan.*

ŞAM [şa:m], *at, k.d.* 1. Agşam, iňrik garalan çagy, giçlik. *Şam giderdim Leyli bile, Gol tutuşyp, güle-güle* (“Leyli – Mejnun”). 2. Nahar, iýmit. *Sürüden saýlanan goýun gurda şam bolar* (Atalar sözi). *Sürüden saýlanan goýnuň gurda şam bolýanynda unudamok* (B. Kerbabaýew). 3. *kön.s.* Siriýanyň gadymy ady.

ŞAMAN [şa:ma:n], *at.* 1. Esasan, demirgazykda ýaşaýan halklarda: jadygöý tebib.

♦ **Şaman ody** köne döp-dessura görä “günäňi dökmek” üçin üstünden bökülýän ot. *Biz şaman otdan böküşip oýnadyk* (B. Gulow).

ŞAMAR [şa:ma:r], *at, k.d.* 1. Jadyly ertekilerde şekillendirilýän köp kelleli, uly hyýaly jandar; ýylanlaryň şasy. *Şu gün şamar bilen söweş gurar men, Ölse, eýe boluň siz läşe, begler!* (Şabende). 2. *göç.m.* Ýogyn uzyn saç. *Saçaňa örme ýaraşar, Saçlaryň şamar; Hatýja* (Seýdi). *Gara saçaň garly dagyň şamary, şol sebäpli boldum yşkyň bimary* (Mätäji).

ŞAMA-ŞAÝYRDY, *at.* 1. Biderek, ugur-utgasyz boş gürrüň, dereksiz gybat. *Ol ýüzüni aşak salyp, sözünü şama-şayırdy urdy* (H. Garabaýew). 2. Eden-etdilik, bulam-bujarlyk, tertipsiz hereketler.

♦ **Şama-şayırdy gitmek** dargadylmak, tozdurylmak, sowrulamak, biderek harçlanmak.

ŞAMA-ŞAÝYRDYLYK, *at.* 1. Boşluk, bidereklik, netijesizlik (gürrüň hakynda). 2. Eden-etdilik, bulam-bujarlyk, tertipsizlik, düzgünsizlik.

ŞAMÇYRAG [şa:mçyra:ğ] **I**, *at.* Gijelerine çyra ýaly yşyk berýän owadan reňkli, ýyldyrawuk şöhle saçýan gymmatbaha daş. *Bularyň biri gyzy, biri göwher, biri-de şamçyrak eken* (“Türkmen halk ertekileri”).

ŞAMÇYRAG [şa:mçyra:ğ] **II**, *at.* Gije ýakylýan ýiti şöhleli çyra. *Giň haremhananyň penjiresiniň önünde hindi ussasyň eli bilen ýylanmak ak daşdan ýasalyan şamçyrak ýanyp durdy* (“Edebiyat we sungat”).

ŞAMLAMAK [şa:mlamak], *işl.* 1. Giç dogmak (Aý hakynda). *Şamlan aý ýañyja dogup, galyp başlady* (A. Gowşudow). 2. Agşam, şam wagty otlamak (mal hakynda).

ŞAMLATMAK [şa:mlatmak], *işl.* Mallary garaňky düşänçä otlatmak. *Dowarlary şamladyp geldim.*

ŞAMLYK [şa:mlyk], *at.* Agşamlyk nahar, giçlik nahary. *Şamlyk bişipdir.*

ŞAMPUN [şampu:n], *at.* Suwuklyk ýa-da krem görnüşindäki ýuwujy serişde. *Maşyn ýuwulýan şampun. Saç ýuwulýan şampun. Çaga şampuny.*

ŞAMU-SÄHER [şa:mu:-säher], *at, k.d.* Ertir-agşam, hemişe. *Arzuwyň çeker men şamu-säherde* (“Saýatly – Hemra”). *Şamu-säher perýadymy, Hüýrlukga jana ýetir* (“Hüýrlukga – Hemra”).

ŞAN [şa:n] **I**, *at.* Kimdir biriniň ýa-da taryhy wakanyň özi hakynda, hatyrasyna. *Magtymguly, aşyk mestan, Bagladym şanyna destan* (Magtymguly).

ŞAN [şa:n] **II**, *at.* Mala degýän ýokanç kesel. *Şan keseli, köplenç, tomus aýlarynda ýüze çykýar.*

ŞAN [şa:n] **III**, *at.* Käbir tutlar ýapraklamazyndan ön olarda bolýan tudana meňzeş tozga.

ŞANA [şa:na], *at, k.d.* Saç daralyan darak, başdarak. *Ýerden, gökden göterlipdir kararym, şana alyp, syýa zülpün daranyň* (Kemine). *Säher tursa golunda, şirmaýydan daragy, Şana urup zülpüne, çözle gara göz gelin* (Mätäji). *Saçda şana söwdügim, Golda hyna söwdügim* (Dosmämmet).

ŞANLAMA [şa:nlama], 1. *iş ady.* Şanlamak ýagdaýy. 2. Mallara degýän howply sary getirme keseli.

ŞANLAMAK [şa:nlamak], *işl.* Şan keseli bilen kesellemek, şan keseli degmek (mallar hakynda). *Goýun şanlapdyr.*

ŞANLAMAKLYK [şa:nlamaklyk], *iş ady.* Şanlamak ýagdaýy.

ŞANLATMAK [ʃa:nlatmak], *işl.* Şan keseli bilen keselletmek.

ŞANLAÝYŞ [ʃa:nlaýyş], *iş ady.* Şanlamak ýagdaýy.

ŞANLY [ʃa:nly], *syp.* Dabaraly, şöhratly, hatyraly, mertebeli, beýik.

ŞANOTY [ʃa:noty], *at.* Köpýyllyk ýabany ösümlik, tilkisumaý.

ŞAN-ŞÖHRAT [ʃa:n-şöhra:t], *at.* At-abraý, dabara, meşhurlyk.

ŞAN-ŞÖHRATLY [ʃa:n-şöhra:tly], *syp.* At-abraýa eýe, meşhur, dabaraly. *Sawçy bolup söz aýtsyn säherler, Bir obanyň san-şöhratly gyzyna* (G. Ezizow). *Biziň halkymyzyň san-şöhratly geçmişi bolupdyr.*

ŞAN-ŞÖHRATLYLYK [ʃa:n-şöhra:tlylyk], *at.* Şan-şöhrata eýelik, şan-şöhratly bolmaklyk.

ŞAŇ I, *s.ş. aňl. söz.* Adamyň öz gulagynyň içinde eşidýän sesi.

◊ **Şaň etmek** bir gezek saňlamak.

ŞAŇ II: şaň bolmak içip-içip, hiç zady bilmez ýaly bolmak.

ŞAŇK-ŞAŇK, *s.ş. aňl. söz.* Metal zatlar yzly-yzyna biri-birine bat bilen degende çykýan sesler.

ŞAŇKYLDAMA [ʃaňkyllama], *iş ady.* Şaňkyldamak ýagdaýy.

ŞAŇKYLDAMAK [ʃaňkyllamak], *işl.* Metal zatlar biri-birine bat bilen degende şaňkyldyly seslenmek. *Çekiç agaja degip gütleýärdi, käte, demre degip şaňkyldady* (B. Kerbabaýew).

ŞAŇKYLDAMAKLYK [ʃaňkyllamaklyk], *iş ady.* Şaňkyldamak ýagdaýy.

ŞAŇKYLDATDYRMAK [ʃaňkyllatdyrmak], *işl.* Şaňkyldatmagyna ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

ŞAŇKYLDATMAK [ʃaňkyllatmak], *işl.* 1. Şaňkyldyly ses çykarmak, şaňkyldyly seslendirmek. *Demir zatlary şaňkyldadyp durmasana.* 2. *gepl.d.* Soraga jaýdar jogap bermek. *Mugallymyň maňa beren soraglarynyň barysyny şaňkyldadandyryn.*

ŞAŇKYLDAÝYŞ [ʃaňkyllaýyş], *iş ady.* Şaňkyldamak ýagdaýy.

ŞAŇKYLDY [ʃaňkyly], *at.* Metal zatlar biri-birine bat bilen degende çykýan sesiň ady.

ŞAŇLAMA, *iş ady.* Şaňlamak ýagdaýy.

ŞAŇLAMAK, *işl.* 1. Gulagyň içinde şaňnyldyly ses eşidilmek. *Haýsy gulagym şaňlady, hany biljek bol, meni kim agzaýarka?* 2. *göç.m.* İçinde ses ýaňlanmak, şaňnyldap durmak (uly täze giň jaýyň içi ha-kynda). *Şaňlap duran ýedi sany, Ýedi ganat öýleri bar* (K. Gurbanpesow).

◊ **Gulagy şaňlamak** kimdir biri agzamak, ýatlamak (adamyň gulagynyň şaňlamagy bilen baglanyşykly aýdylyan aňlatma).

ŞAŇLAMAKLYK, *iş ady.* Şaňlamak ýagdaýy.

ŞAŇLATMAK, *işl.* Şaňnyldyly ses etdirmek.

ŞAŇLAÝYŞ, *iş ady.* Şaňlamak ýagdaýy.

ŞAŇLAWUK [ʃaňlowuk], *syp., ser. Şaňňy.* *Agşam-ymyň agramyny hut şol şaňlawuk sese garaşyp geçirmänmidi näme?* (G. Kulyýew).

ŞAŇŇY, *syp.* Çakyr, ýiti, mylaýym däl (ses ha-kynda). *Şaňňy ses.*

ŞAŇŇYLDAMA [ʃaňňyllama], *iş ady.* Şaňňyldamak ýagdaýy.

ŞAŇŇYLDAMAK [ʃaňňyllamak], *işl., ser. Şaňňyrdamak.*

ŞAŇŇYLDAMAKLYK [ʃaňňyllamaklyk], *iş ady.* Şaňňyldamak ýagdaýy.

ŞAŇŇYLDASMAK [ʃaňňyllaşmak], *işl.* Bilelikde şaňňyldamak, ýerli-ýerden şaňňyldap durmak.

ŞAŇŇYLDATMAK [ʃaňňyllatmak], *işl.* Şaňňyldyly ses çykartmak, şaňňyldyly seslendirmek.

ŞAŇŇYLDAÝYŞ [ʃaňňyllaýyş], *iş ady.* Şaňňyldamak ýagdaýy.

ŞAŇŇYLDY [ʃaňňyly], *at, ser. Şaňňyrdy.* *Gyzlaryň sümsüleleriniň şaňňyldysy eşidilýärdi.*

ŞAŇŇYRDAMA, *iş ady.* Şaňňyrdamak ýagdaýy.

ŞAŇŇYRDAMAK, *işl.* Kümüş şaý-seplerden şaňňyrdyly ses çykamak, şol zatlar şaňňyrdyly seslenmek, şaňňyr-şaňňyr etmek. *Teňňe etegine şaňňyrdap düşdi* ("Görogly").

◊ **Şaňňyrdap oturan** ýaňy edinilen ýaş gelin. *Gaty howlugaň-la, näme, öýde şaňňyrdap oturanyň barmy?*

ŞAŇŇYRDAMAKLYK, *iş ady.* Şaňňyrdamak derejesi.

ŞAŇŇYRDAŞMAK, *işl.* Köpçülikleýin şaňňyrdamak, ýerli-ýerden şaňňyrdamak.

ŞAŇŇYRDATMAK, *işl.* Şaňňyrdyly ses etdirmek. *Kelje batyr hem geçiň derisini geýip, döwüň tamynyň üstüne çykyp, düwmelerini şaňňyrdatdy* ("Türkmen halk ertekileri").

ŞAŇŇYRDAWUK [ʃaňňyrdowuk], *syp.* Şaňňyrdyly ses çykarýan, şaňňyrdap seslenýän. *Şaňňyrdawuk şaýly gelinler, gyzlar, Özbaşlaryna syrykdylar bir ýana* (B. Kerbabaýew).

ŞAŇŇYRDAÝYŞ, *iş ady.* Şaňňyrdamak ýagdaýy.

ŞAŇŇYRDY, *at.* Metal we ş.m. zatlar, bezeg şaýlary biri-birine batly degende, ýere gaçanda döreýän sesiň ady. *Gulagyna kakylady, Bir ýuwaşja şaňňyrdy* (A. Alamyşow).

ŞAŇŇYR-ŞAŇŇYR, *s.ş. aňl. söz.* Metal we ş.m. zatlar, bezeg şaýlary biri-birine batly degende, ýere gaçanda döreýän sesler.

ŞAŇŇYR-ŞUŇŇUR, *s.ş. aňl. söz, ser. Şaňňyrdy-şuňňyrdy.*

ŞAŇRUK [şaŋru:k], *at.* 1. Burnuň üstki gaty bölegi. 2. Burun keseli sebäpli burnuna salyp gepleýän geňzew adam.

ŞAP: **şap bolmak** laýyk bolmak. *Köwüş aýagyma şap bolaýdy. Köýnek maňa şap bolaýdy. Şap etmek* urmak (çaga gepleşiginde).

ŞAPADAŇLAMA, *iş ady.* Şapadaňlamak ýagdaýy.

ŞAPADAŇLAMAK, *işl.* Böküp, elleriňi butlaryňa urup ylgamak. *Myratgeldi bolsa “bolýa, eje” diýip, şapadaňlap, kakasynyň zyndan gitdi* (A. Durdyýew).

ŞAPADAŇLAMAKLYK, *iş ady.* Şapadaňlamak derejesi.

ŞAPADAŇLAŞMAK, *işl.* Bilelikde şapadaňlamak, köp bolup şapadaňlamak. *Olaryň has ekabyrraklary suwuň gös-göni önünden şapadaňlaşyp gaçýardylar* (Ý. Mämmediýew).

ŞAPAK, *at.* Gün dogmazyndan öň ýa-da ol ýasandan soň, onuň dogýan hem ýaşýan ýerinde emele gelýän gyzyl reňkli ýaýraň tebigy ýalkym. *Gündogardan göterilen daň şapagy dünýä ýüzüne çalymtyk çäkmen bolup çaýylyardy* (B. Kerbabaýew). *Gyzyl şapak ýanýar inňän uzakda, Häzir Gün dogmanka ýygymçy geler* (B. Hudaýnazarow).

ŞAPALAK, *at, gepl.d., ser. Şapbat.* Başy agyran şapalak iýer, garny agyran – topalak (Nakyl).

ŞAPBA, *hal.* Duýman durka, şarpa, birden, duýdansyz, garaşylmazdan. *Tilki gargalaryň birini şapba tutupdyr* (“Türkmen halk ertekileri”).

ŞAPBA-ŞAPBA, *hal.* Öwran-öwran, yzly-yzyna şapladyp-şapladyp. *Şapba-şapba ogşamak.*

ŞAPBA-DA-ŞUPBA [şapba-da-şupbo], *hal.* Biri-birini ýitirip tapan ýaly, ara maý salman, dessine, derrew, çalt, çaltlyk bilen. *Bular çagalaryny ellerine alyp, şapba-şupba ogşap, towusdyryp, söýüp, öýlerine tarap gitdiler* (A. Durdyýew). *Şapba-şupba görüşmek.*

ŞAPBAT [şapba:t], *at.* 1. Eliň açyk ýagdaýyndaky iç ýüzi. 2. Eliň açyk iç ýüzi bilen urulýan zarply urgy, şarpyk, şapbyk. *Myradyň ýanyna baryp, dulugyna şapbat bilen çalyň, elinden tutdy-da, diýbe itekläp goýberdi* (A. Durdyýew). 3. göç. m., *ser.* 4. **Şarpyk** Ýaşlykdan durmuşyň şapbadyny datdy (“Edebiýat we sungat”).

♦ **Şapbat ýaly** ýuka hem kiçijik. *Ojagymda şapbat ýalyjak Gyzdyrmagjyk bişirindim* (K. Gurbannepesow).

ŞAPBATLAMA [şapba:tlama], *iş ady.* Şapbatlamak ýagdaýy.

ŞAPBATLAMAK [şapba:tlamak], *işl.* Şapbat bilen urmak, kakmak, şarpyk çalmak. *Iň soňunda göwnühoş güliň, döşüne şapbatlady* (N. Jumaýew).

ŞAPBATLAMAKLYK [şapba:tlamaklyk], *iş ady.* Şapbatlamak ýagdaýy.

ŞAPBATLATMAK [şapba:tlatmak], *işl.* Şapbatlamak işini birine etdirmek.

ŞAPBATLAÝYŞ [şapba:tláýyş], *iş ady.* Şapbatlamak ýagdaýy.

ŞAPBYK, *at, ser. Şapbat 2.* Şapbyk çalmak. *Şapbyk iýmek.*

ŞAPBYLDAMA [şapbyllama], *iş ady.* Şapbyldamak ýagdaýy.

ŞAPBYLDAMAK [şapbyllamak], *işl.* Şapbyldyly ses çykamak, şapbyldyly seslenmek. *Ol nahar iýende agzy şapbyldar durardy.*

ŞAPBYLDAMAKLYK [şapbyllamaklyk], *iş ady.* Şapbyldamak ýagdaýy.

ŞAPBYLDATMAK [şapbyllatmak], *işl.* Çeýnäp oturan çöregini her ýuwutjak bolanda dodaklaryny biri-birine ýetirip, agzyndan şapbyldyly ses çykarmak. *Çaşçy Çaman palawy üznüksiz çarşaklan barmaklaryny şapbyldadyp ýalady* (A. Gowşudow).

ŞAPBYLDAÝYŞ [şapbyllaýyş], *iş ady.* Şapbyldamak ýagdaýy.

ŞAPBYLDY [şapbylly], *at.* Nahar iýlende, ogşasylanda we ş.m. dodaklaryň biri-birine ýapyşyp aýrylmagyndan döreýän zarply sesiň ady. *Dodaklaryna erigiň şepbigi çalnan ýaly, garalary görünmäkä, şapbyldysy eşidilýär* (“Edebiýat we sungat”).

ŞAPLAMAK [şapylamak], *işl., gepl.d., ser. Şaplaşmak.*

ŞAPLAŞMAK [şapylaşmak], *işl.* Şap bolmak, laýyk bolmak, şaplamak. *Halk lakam goýýan adamsynyň göwresine, sypatyna, gaýratyna şaplaşyp duran lakam goýýan eken* (N. Pomma).

ŞAPLATMAK [şapylatmak], *işl.* 1. Birine bir zady haýdan-haý, derrew aýtmak. *Bolan wakany Mätä ýerli-ýerden şapladyp habar berýärler* (T. Gurbanow). 2. göç. m. Batly urmak, çalmak. *Ýel gumuň iri dänelerini ýüzüne şapladyp urýardy* (B. Kerbabaýew).

ŞAP-ŞAP, *s.ş. aňl. söz., ser. Şapba-şapba.* Ogluny dyzynyň üstünde dik durzup, şap-şap ogşap, bagryna basdy (A. Durdyýew).

ŞAP-ŞUP: **şap-şup etmek** bir zady çaltlyk bilen iýmek, lak-luk atmak.

ŞAPYRDAMA, *iş ady.* Şapyrdamak ýagdaýy.

ŞAPYRDAMAK, *işl.* Şapyrдыly ses çykamak, şapyrдыly seslenmek. *Ol şapyrdap başlan el çarpyşygy elini daldalap saklady* (B. Kerbabaýew).

ŞAPYRDAMAKLYK, *iş ady.* Şapyrdamak ýagdaýy.

ŞAPYRDAŞMAK *işl.* Bilelikde şapyrdamak, şapyrдыly ses etmek. *Daňdan namaz wagtlary birden üç sany kepderi şapyrdaşyp, çeşmäniň başyndaky çynara gondy* (“Türkmen halk ertekileri”).

ŞAPYRDATMAK, *işl.* Şapyrdyly ses çykarmak, şapyrdyly seslendirmek. *Ýel serilgi geýimleri şapyrdadyardy.*

ŞAPYRDAÝYŞ, *iş ady.* Şapyrdamak ýagdaýy.

ŞAPYRDY, *at.* Suwuň içi bilen çalt ýörelende, ýagşy iri damjalap ýaganda, seçekli zatlar ýel degende we ş.m. ýagdaýlarda döreyän sesini ady. *Güýçli ýagýan ýagşyň şapyrdysy bulary oýardy* (Ç. Aşyrow).

ŞAPYRDYK, *at, gepl.d., ser.* **Şabrama 2.** Şapyrdyk ýaglyk.

ŞAPYR-ŞUPUR, *hal, ser.* **Şapba-şupba.** Ol köne dosty bilen şapyr-şupur görüşi.

ŞAR [şa:r] **I**, *at. 1.* Togalak geometrik şekil. *Şaryň üsti. 2.* Şonuň ýaly görnüşli zat. *Bilýardyň şary. 3.* İçine ýel berlip uçurylýan zat. *Asmana şar uçurmak.*

ŞAR [şa:r] **II**, Gara diýen sypatyň önünden gelip, sypatyň artyklyk derejesini ýasaýan ownuk bölek. *Dürli lybas geýip gelinler-gyzlar, Saçlary şar gara, ýüzi gunduzlar* (A. Kekilow). *Gyzyň şar gara saçlary şu ölügsi ysýga ýalp-ýalp edýardi* (T. Gurbanow).

ŞARA, *at.* Ýuka dilnen bölek-bölek edilip duzlanan etden, balykdan közüň üstünde ýa-da saçda daglanyp bişirilýän nahar. *Oglanlaryň biri onuň bagryndan, ýüreginden, art bududyr guýrugyndan alaga-da, şara etdi* (Ý. Mämmediýew).

ŞARAMA [şa:rama], *iş ady., gepl.d.* Şaramak ýagdaýy.

ŞARAMAK [şa:ramak], *işl., gepl.d.* Küşt oýnunda at göçülende iki mala düşmek. *Altynjy göçümde onuň aty şarady.*

ŞARATDYRMAK [şa:ratdyrmak], *işl., gepl.d.* Şaratmak işini birine etdirmek.

ŞARATMAK [şa:ratmak], *işl., gepl.d.* Şaramak ýagdaýyna düşürmek. *Aty şaradyp, mugt mal almak.*

ŞARAÝYŞ [şa:raýyş], *iş ady., gepl.d.* Şaramak ýagdaýy.

ŞARF, *at.* Boýna oramak, dakmak üçin dokalan (örülen) mata zolagy. *Çaşçyň egninde köneräk gara kostýumy bardy, boýnuna ala şarf atynypdy* (A. Gowşudow).

ŞARK I, *at, k.d.* Gündogar. *Şarkyň gyzy orayıny ýaglygy, Sypap-sypap, maňlaýyna daňypdyr* (M. Seyidow).

ŞARK II, *s.ş. aňl. söz.* Demir we demirden ýasalan zatlar biri-birine batly degende döreyän ses.

ŞARKA, *hal.* Bat bilen, birden, duýdansyz, batly. *Şyçan girdigi, gapyrjagyň agzy şarka ýapylýandyr* (G. Gurbansähedow).

ŞARK-ŞARK, *s.ş. aňl. söz.* Demir we demirden ýasalan zatlar gaýta-gaýta biri-birine batly degende döreyän ses. *Şark-şark maşyn sesi, Biri-birine garyşýar* (A. Nyýazow).

ŞARK-ŞURK, *hal.* Çaltlyk bilen, ur-tut, bada-bat, şart-şurt, birden, derrew, dessine, çalt. *Horasan tilkisi ýuwaşlyk bilen gapany goýberjek bolýar weli, şark-şurk gapana düşýär galyberýär* ("Türkmen halk ertekileri").

ŞARKYLDAMA [şarkyllama], *iş ady.* Şarkyldamak ýagdaýy.

ŞARKYLDAMAK [şarkyllamak], *işl.* Demir we demirden, gaty agaçdan we ş.m. ýasalan zatlar biri-birine batly degende şarkyldyly seslenmek. *Jaýyň gapysy şarkyldap açyldy. Edil şol demde gara öýüň baş ädim önündäki daş tamyň gapysy şarkyldap açyldy-da, işiň eňsisi serpilen gara öýüň bosagasynda Enebaý ejäniň äpet göwresi peýda boldy* (Gurbanguly Berdimuhamedow. "Älem içre at gezer", 9 s.).

ŞARKYLDAMAKLYK [şarkyllamaklyk], *iş ady.* Şarkyldamak ýagdaýy.

ŞARKYLDASMAK [şarkyllasmak], *işl.* Bilelikde şarkyldamak, şarkyldyly ses etmek, yzly-yzyna şarkyldamak.

ŞARKYLDATDYRMAK [şarkyllatdyrmak], *işl.* Şarkyldatmak hereketini etdirmek.

ŞARKYLDATMAK [şarkyllatmak], *işl.* Şarkyldyly ses çykartmak, şarkyldyly seslendirmek. *Kesmikden boşan açmaňyz sygyrlar toýnaklaryny şarkyldadyp ondan-oňa hars urýarlar* (B. Kerbabaýew).

ŞARKYLDAÝYŞ [şarkyllaýyş], *iş ady.* Şarkyldamak ýagdaýy.

ŞARKYLDY [şarkylly], *at.* Demir, tagta zatlaryň biri-birine batly degmegi, ýere batly gaçmagy netijesinde döreyän sesini ady. *Gapynyň şarkyldysy.*

ŞARLAMA, *iş ady.* Şarlamak ýagdaýy.

ŞARLAMAK, *işl.* Şarryldyly seslenmek, şarryldy döremek, şar-şar etmek (suw hakynda). *Obanyň ortasyndan geçýän ýapdan durý suw şarlap akýardy* (B. Gurbanow).

ŞARLAMAKLYK, *iş ady.* Şarlamak ýagdaýy.

ŞARLAŞMAK, *işl.* Birnäçe ýerde şarlap akmak. *Suwlary akdy şarlaşyp, Dumly-duşdan sil turdy* (Ş. Kekilow). *Ýolda suwlar şarlaşyp, Akyp gelýär dere-den* (A. Alamyşow).

ŞARLATMAK, *işl. 1.* Şarryldyly ses çykardyp akdyrmak. *Suwy şarlady akdyrmak. 2.* Ýalan-ýaşryk zady gürlmek. *Şarladyp ýörmek.*

ŞARLAÝYŞ, *iş ady.* Şarlamak ýagdaýy.

ŞARLAWUK [şarlowuk], *at. 1.* Beýik ýerden bat bilen aşaklygyna gaýdýan suw akymy. *2.* Oba ady.

ŞARŇYLDAMAK [şarňyllamak], *işl. 1.* İç beýik, giň hem howaly bolmak. – *Bize şarňyldap duran jaýyň içinde oturmaşam miýesser etjek eken. 2.* Demir zatlar biri-birine degende, käbir gurallar işlände we ş.m. ýagdaýlarda şarňyldyly ses çykamak.

ŞARŇYLDASMAK [şarňyllaşmak], *işl.* 1. Köp zatdan şarňyldap ses çykmak. 2. Köp jaýyň içi şarňyldap durmak. *Şarňyldasyp duran otaglar.*

ŞARŇYLDATMAK [şarňyllatmak], *işl.* Şarňyldyly ses çykartmak, şarňyldyly seslendirmek.

ŞARŇYLDAÝYŞ [şarňyllaýyş], *iş ady.* Şarňyldamak ýagdaýy.

ŞARŇYLDY [şarňylly], *at.* Demir zatlar biri-birine degende, käbir gurallar işlände we ş.m. ýagdaýlarda döreýän sesiň ady. *Agaç kesýän maşynlaryň şarňyldysy, bu ýerde gije ümsümligini janlandyryjy owaz bolup durmuşa ornaşdy* (K. Berdiýew).

ŞARP, *s.ş. aňl. söz.* Birbada, bir gezek şapbat we ş.m. degende çykýan ses, şarpyldy.

ŞARPA, *hal.* Birden, duýdansyz, bada-bat. *Ol özüniň jöwher pyçagy, göze ilmez eli bilen her bir derdi ynsanyň bedeninden şarpa kesip, ömürlük ýok edýär* (G. Muhtarow, G. Seyitliýew).

ŞARP-ŞARP, *s.ş. aňl. söz.* Üznüksiz, zygiderli şarpyldap çykýan ses, şarpyldy.

ŞARP-ŞURP, *hal, ser. Şart-şurt.*

ŞARPYK *at. 1. ser. Şapbat 2. Oglanyň çekgesine bir şarpyk urdy, südürläp goýberdi* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Kötek, käýinç, temmi, urgy. *Birinji gezek degen şarpyk Pökgeniň janyňa iňňän gaty degen bolmaga çemeli* (A. Gowşudow).

♦ **Şarpyk datmak (iýmek) 1)** urulmak. *Erigiň ýekeje şahasyny atanlykda döwenim üçin, kakamdan şarpyk dadanym ýadymda* (“Edebiýat we sungat”). 2) köteklenmek, käýelmek, temmi berilmek. 3) azap görmek, görgi görmek, zulum çekmek. *Ýowuz urşuň şarpygyny dadanlar!* (B. Hudaýnazarow).

ŞARPYLDAMA [şarpyllama], *iş ady.* Şarpyldamak ýagdaýy.

ŞARPYLDAMAK [şarpyllamak], *işl.* 1. Şarpyldyly ses çykmak, şarpyldyly seslenmek. *Iki sany duşman buzun üstünden taýýan ýaly şarpyldap ýykyldy* (A. Durdyýew). 2. Iriňläp ugran uly ýara, teniň pyçak kesen ýeri şarp-şarp edip gaty agyrmak. *Oraga kesdiren eli şarpyldap agyryp ugrady.*

ŞARPYLDAMAKLYK [şarpyllamaklyk], *iş ady.* Şarpyldamak ýagdaýy.

ŞARPYLDAŞMAK [şarpyllaşmak], *işl.* Köp ýerden şarpyldyly ses çykmak.

ŞARPYLDATMAK [şarpyllatmak], *işl.* Şarpyldyly ses çykartmak, şarpyldyly seslendirmek.

ŞARPYLDY [şarpylly], *at.* Bir zadyň bir ýere batly degmeginden, urulmagyndan, suwda batly hereket edilmeginden döreýän sesiň ady. *Gamçynyň şarpyldysy yzly-yzyna gaýtalanýardy* (B. Kerbabaýew).

ŞARRYLDY [şarrylly], *at.* Suwuň ýokardan güýçli dökülmegi, aşak batly inmegi, gurallaryň, enjamlaryň dowamly hereketi sebäpli döreýän sesiň ady. *Uzyn gije turbadan akýan suwuň şarryldysy kesilmedi.*

ŞART, *s.ş. aňl. söz.* Gaty agajyň döwürmegi, ýogyn ýüpün üzülmegi netijesinde çykýan batly ses, şartyldy. *Şol arada şart bolup, guraksyrap duran bir towly ýüpün üzülen sesi eşidildi* (A. Gowşudow).

ŞARTA, *hal.* Birden, bada-bat, çalasynlyk bilen (ýüpün ýolnuşy, üzülişi hakynda). *Ýüpi şarta üzmek.*

ŞART-ŞURT, *hal, ser. Şark-şurk.*

ŞARTYLDAMA [şartyllama], *iş ady.* Şartyldamak ýagdaýy.

ŞARTYLDAMAK [şartyllamak], *işl.* Döwlen şahadan, üzülen ýogyn ýüpdan şartyldyly ses çykmak. *Uly şaha miwesini göterip bilmän, şartyldap aşak gaýtdy.*

ŞARTYLDAMAKLYK [şartyllamaklyk], *iş ady.* Şartyldamak ýagdaýy.

ŞARTYLDAŞMAK [şartyllaşmak], *işl.* Birnäçe döwlen şaha, üzülen ýogyn ýüp şartyldamak.

ŞARTYLDATMAK [şartyllatmak], *işl.* Şartyldyly ses çykartmak. *Agajy şartyldadyp döwdüler.*

ŞARTYLDAÝYŞ [şartyllaýyş], *iş ady.* Şartyldamak ýagdaýy.

ŞARTYLDY [şartylly], *at.* Ýogyn ýüp üzülen, şaha döwlen we ş.m. ýagdaýda çykýan sesiň ady. *Agajyň uly şahasy şartyldap aşak gaýtdy.*

ŞASUPA [şa:supo], *at, k.d.* Daşarky gapynyň iki tarapynda ýa-da howlynyň, bagyň içinde oturmak üçin daşdan, palçykdan galdyrylan uly, giň seki. *Eý, Hemra jan, ýör serhowzuň başyndaky şasupalara tomaşa edeli* (“Saýatly – Hemra”).

ŞASUWAR [şa:suwa:r], *at, k.d.* At çapmaga ökde. *Sen şasenem, men şasuwar...* (Kemine).

ŞAŞKA [şa:ška], *at.* Küst tagtasynyň üstünde tegelejik ak we gara çöp goýlup, belli bir düzgün boýunça oýnalýan oýun. *Şaşka oýny boýunça ýaryş geçirildi.*

ŞAŞKAÇY [şa:škaçy], *at.* Şaşka oýnaýan oýunçy.

ŞAT [şa:t], *syp. 1.* Keýpi kök, şadyýan, hoşal. *Bu obanyň daýhanlary biziň baranymyza çäksiz şat boldular* (N. Saryhanow). 2. Abadan, bagtly, ajaýyp. *Şat watanyň halklary, ter gülünden ysgaýar* (Ş. Kekilow).

ŞATDADA-ŞATDA, *hal.* Çalasynlyk bilen basalaşmak, biri-birini itekleşmek, zomaşmak. *Hemmäňiz ýöne şatdada-şatda uruşýarsyňyz* (H. Derýaýew).

ŞATDYLDAMAK [şatdyllamak], *işl.* 1. Döwür ýarka şatdyldyly ses çykmak, şatdyldyly seslenmek. *Port sazaklar şemalyň zarbyna yzy üzülmän, şatdyldap döwürýärdi* (B. Seýtäkow). 2. *gepl.d.* Pert-pert gürlemek,

dogumly, gujurly hereket etmek. *Ol gyzjagaz maňa şatdyldap jogap berdi.*

ŞATDYLDAŞMAK [şatdyllaşmak], *işl.* Şatdyldyly sesler çykamak.

ŞATDYLDATMAK [şatdyllatmak], *işl.* Bir zady döwýärkä şatdyldyly ses çykarmak. *Ussa atagzy bilen simleri şatdyldadyp kesýär. Şatdyldadyp şänik döwmek.* Pert-pert gürlap jogap bermek, şatlatmak. *Ol gyzjagaz maňa şatdyldadyp jogap berdi.*

ŞATDYLDAÝYŞ [şatdyllaýyş], *iş ady.* Şatdyldamak ýagdaýy.

ŞATDYLDY [şatdyly], *at.* Gury agaç, tagta we ş. m zatlar ýananda ýa-da döwlende çykýan sesiň ady, şatyrdy. *Ýanyň töňňäň şatdyldysy eşidilýär.*

ŞATEREŇ /şa:tereň/, *at, ösüml.d., ser.* **Şaterne.** *Türkmenler ygşyn bilen şatereniň köküni çay deregine-de içýär ekenler* (N. Esenmyradow).

ŞATERNE /şa:terne/, *at, ösüml.d.* Gülälekler maşgalasyna degişli, boýy 5-30 sm-e ýetýän gök baldaklary örän inçe we ýumşakdan näzijek ýaprajyklar bilen örtülen bir ýyllyk ot.

ŞATÄRIM [şa:tä:rim], *at.* Gara öýüň işik söyesiniň iki tarapyndan gelip birleşýän iki alynky tärim. *Şatärim işiksöýä ýüp arkaly baglanýar.*

ŞATLAMA [şatylama] **I**, *iş ady.* Şatlamak ýagdaýy. **II**, *syp.* Doňduryp barýan çapgynly (sowuk, aýaz). *Garyň yz ýany bilen başlan şatlama aýaz gün ýazdyrmady* (H. Garabaýew).

ŞATLAMAK [şatylamak], *işl.* **1.** Şatdyldyly ses çykamak, şatdyldyly seslenmek, şat-şat etmek (agajyň şahasy döwlende, gaty agaç ýananda we ş.m. ýagdaýda çykýan ses hakynda). *Ýiti näýza salpy gulagy gyltyzyp geçdi, ýogyn pilçeden şatlap degdi* (G. Kulyýew). **2.** Güýçli aýaz, ýiti sowuk, doňaklyk bolmak. *Düňki aýazda biziň golaýymyzdaky köljagaz şatlap doňupdyr.*

ŞATLAMAKLYK [şatylamaklyk], *iş ady.* Şatlamak ýagdaýy.

ŞATLANDYRMAK [şa:tlannymak], *işl.* Birini şat etmek, begendirmek, şadyýan etmek. *Garryny şatlandyrmak we oňa mynasyp bir sowgat taýýarlamak hakynda Myrat hem pikir edýärdi* (B. Seýtäkow).

ŞATLANMA, [şa:tlanma], *iş ady.* Şatlanmak ýagdaýy.

ŞATLANMAK [şa:tlanmak], *işl.* Şat bolmak, şadyýan bolmak, begenmek, guwanmak, keýpiň göterilmek.

ŞATLANMAKLYK [şa:tlanmaklyk], *iş ady.* Şatlanmak ýagdaýy.

ŞATLANYŞ [şa:tlanyş], *iş ady.* Şatlanmak ýagdaýy.

ŞATLANYŞMAK [şa:tlanyşmak], *işl.* Bilelikde şatlanmak, köpçülik bolup şatlanmak. *Olar oda baryp*

görseler, ynha, ýedi sany möjek palaw bişirip, begenip, şatlanyşyp oturanlar ("Türkmen halk ertekileri").

ŞATLATMAK [şatylatmak], *işl.* **1.** Biriniň bedeniň bir ýerine batly urmak. *Ol elini aýlap, onuň böwrüne şatladyp goýberdi.* **2.** *gepl.d.* Dessine pert-pert jogap bermek, şaňkyldatmak.

ŞATLAWUK [şatylowuk], *syp.* Örän güýçli sowuk. *Towşanjyk şatlawuk, teniň kesip barýan aýazda-da arkayn gezyär.*

ŞATLAÝYŞ [şatylaýyş], *iş ady.* Şatlamak ýagdaýy.

ŞATLYK [şa:tlyk], *at.* **1.** Adamyň göwnüniň göterilen ýagdaýy, şadyýanlyk duýgusy, begenç, guwanç, şadyýanlyk. **2.** Üflenip çalynýan gadymy türkmen saz guraly (ol tut agajyndan içi köwlep ýasalyp, üstünde baş, aşagynda bir deşik edilýär, ujuna dilli tüýdugiň üfleneri müşduk hökmünde dakylýar) (*ser.* **Şadyýan 2**). **3.** Oglana dakylýan *at.* **4.** Ýer ady.

ŞATLYKLY [şa:tlykly], *syp.* Begençli, dabaraly, şadyýan, keýpli, guwançly.

ŞATLYKLY-ŞAGALAŇLY [şa:tlykly-şağalaňly], *syp.* Şadyýan, begençli, dabaraly, şowhunly. *Toý, diýseň, şatlykly-şağalaňly geçdi.*

ŞATLYK-ŞAGALAŇ [şa:tlyk-şağalaň], *at.* Şadyýanlykly, dabaraly, şatlyk-şowhunly, şatlyk-şüwelenli ýagdaý. *Toýda şatlyk-şağalaň asmana göterilýär.*

ŞATLYK-ŞOWHUN [şa:tlyk-şowhun], *at, ser.* **Şatlyk-şağalaň.** *Okuwçylar şatlyk-şowhunlary bilen köçäni dolduryp barýardylar* (A. Gowşudow).

ŞATLYK-ŞÜWELEŇ [şa:tlyk-şüwölöň], *at, ser.* **Şatlyk-şağalaň.** *Özboluşly ümsümligiň ýerini şatlyk-şüwelen gurşap aldy* ("Edebiyat we sungat").

ŞAT-ŞAT, *s.ş. aňl. söz.* Jaýryljak bolýan agaçdan we ş.m. yzly-yzyna çykýan sesler. *Ol haýwan özüne hüjüm edilendir öýdüp, ýyldyrym çaltlygy bilen beýleki tarapyna bökdi we özüne topulana gaýtawul bermek üçin dişlerini şat-şat edip gyjyrdady* (A. Gowşudow).

◊ **Şat-şat etmek** şatyrdamak, şatyrdyly ses çykarmak. *Ýaý berip ugran pürs birden şat-şat edip ugrady.*

ŞATUT [şa:tu:t], *at.* Ýasy ýaprakly uly tut agajy.

ŞATY, *at.* Kynçylykly agyr ýagdaý, jebir, sütem, görgi.

◊ **Şatyny görmedik** kyn ýagdaýy, görgini başdan geçirmedik. *Durmuş şatysyny görmedik heniz, Ýañy ak-garany saýgarýan ýaş gyz* (A. Kekilow).

ŞATYR, *at. I.* Hökümdaryň, begiň, hanyň ýanyndaky hyzmatkäri. *Hemdem wezir gelip, Öweziň önünden çykyp, atyny idip şatyr bolup gelyär* ("Görogly"). *Men özüň garry gulam, alnyňda bolsam şatyrlyň* ("Aly beg – Baly beg"). **2.** *syp.* Ähli işe cydamly, çeýe. *Şatyr oglan.*

ŞATYRDAMA, *iş ady.* Şatyrdamak ýagdaýy.

ŞATYRDAMAK, *işl.* Şatyrdyly ses çykmak, şatyrdyly seslenmek, şat-şat etmek. *Öý çaykanyardy, ukklar şatyrdayardy* (B. Kerbabaýew).

ŞATYRDAMAKLYK, *iş ady.* Şatyrdamak ýagdaýy.

ŞATYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe zat bir wagtyň özünde şatyrdyly seslenmek.

ŞATYRDATMAK, *işl.* Şatyrdamak katdyna ýetirmek, şatyrdyly seslendirmek. *Ýel garaja öýi şatyrdadyp, çaykap başlady* (B. Kerbabaýew).

ŞATYRDAYÝŞ, *iş ady.* Şatyrdamak ýagdaýy.

ŞATYRDY, *at.* Agaç döwlende, gaty yrgyldanda, otda ýananda we ş.m. ýagdaýda çykýan sesiň ady. *Ol ilkinji sürüme başlajak bolup durka, oň ýanynda, bugdaýyň içinde bir şatyrdy sesi peýda boldy* (A. Durdyýew).

ŞATYRDYLY, *syp.* Şatyr dysy bar bolan. *Şatyrdyly ses.*

ŞATYR-ŞALLAK, *syp.* Elem-tas, baş açyk, aýak ýalaň. *Saçyňy sallap, gowaçaň içinde şatyr-şallak ylgap ýörmek isleýärmiň?* (A. Durdyýew).

ŞATYR-ŞUTUR, *hal.* Derrew, dessine, şart-şurt. *Ol şatyr-şutur gazan atardy.*

ŞAÝ I, *at.* 1. Dakynmak üçin gymmat bahaly metaldan ýasalan her hili bezeg önümleri. *Watan üçin sarp bolsun, Meniň bezegim, şaýym* (A. Nyýazow). 2. Bir zat üçin gerekli bolan enjamlar, gurallar; goşlar, zatlar. *Soňra künde, boýuntýryk, ýerdemir, mala hem-de beýleki şaýlary howlynyň ortasyna çykaryp, birläý elden geçirdiler* (B. Seýtäkow). 3. Maşynyň, mehanizmiň, guralyň gerekli bölegi. *Gerek şaýlary tapylsa, ony gurnaşdyrsa-da bolardy* (H. Garabaýew).

♦ **Şaýyňy tutmak** bir işi etmek üçin taýýarlanmak, bir zada taýýarlyk görmek; goş-golamyňy jemlemek. – *Basymrak şaýyňy tut, men seni alyp gitmäge geldim – diýdim* (T. Gurbanow).

ŞAÝ II, *at, gepl.d., ser.* Şaýy.

ŞAÝAT [ša:ýa:t], *at.* Bir wakany, ýagdaýy gözi bilen gören, eşiden, gerek bolanda şaýatlyk edýän adam. *Men şol ýerde ýeke däldim, meniň ýedi sany şaýadym bar* (A. Gowşudow).

ŞAÝATLAŞMAK [ša:ýa:taşmak], *işl.* Jedelde, dawada, şaýat gözleşmek, şaýat tutuşmak. *Meniň pikirimçe, bu arada dawalaşyp, şaýatlaşyp ýörer ýaly zat ýok* (A. Gowşudow).

ŞAÝATLYK [ša:ýa:tlyk], *at.* Şaýat bolmaklyk.

♦ **Şaýatlyk etmek** şaýat bolmaklyk, şaýat bolmak, tassyklamak.

ŞAÝATNAMA [ša:ýa:tna:ma], *at.* Bir ýagdaýy, wakany we ş.m. tassyklamak üçin ýazylan hat.

ŞAÝLAMA, *iş ady.* Şaýlamak ýagdaýy.

ŞAÝLAMAK, *işl.* 1. Şaý dakmak, şaý bilen bezemek. *Kerpiç-kerpiç dogabaglar bilen atyň tä gulagyna çenli şaýlapdyr* (B. Kerbabaýew). 2. Şaýyny tutmak, taýýarlamak, gerekli zat bilen üpjün etmek. *Azygýň şaýla bu başda, Ýol uzakdyr, tut serişde* (Zelili). *Şat hoşlaşyp, gujaklaşyp, Ony ýola şaýlaýar* (R. Seýidow).

ŞAÝLAMAKLYK, *iş ady.* Şaýlamak ýagdaýy.

ŞAÝLANMAK, *işl.* 1. Şaý dakynyp bezenmek. *Aýlar gelýär aýlanyp, Gyzlar gelýär şaýlanyp* (Halk döredijiliginden). 2. Ugramak üçin ýol şaýyňy tutmak. *Hoş gal munda, hoş gal, gözəl Aşgabat, Ogullaryň bu gün ýola şaýlandy* (M. Seýidow).

ŞAÝLATMAK, *işl.* Gerekli şaý-sep bilen üpjün etdirmek.

ŞAÝOL [ša:ýo:l], *at.* Uly, giň, göni hem esasy ýol. *Gün dogaly bäre gaýraky şaýoluň gatnawy kesilmeyärdi* (B. Seýtäkow). *Garaşsyzlyk şaýoly. Magtymguly şaýoly. Bitaraplyk şaýoly. Görogly şaýoly.*

ŞAÝRATMAK, *işl.* Ýaramaz ýola düşmek, erbet gezmek. *Şaýradyp ýörmek.*

ŞAÝ-SEP, *at.* 1. Durmuşa çykýan gyza berilýän zatlar, bukja, öý goşy. *Gelniniň şaý-sepinden garrynyň göwni hoş boldy* (A. Gowşudow). 2. Gymmat bahaly metaldan ýasalan bezegler, şaýlar.

ŞAÝY, *at.* 1. *kön.s.* Agramy 0,75 grama deň bolan kümüş pul. *Ýüz tümenlik sözüň şaýa almazlar, Her kişiniň ygtybary bolmasa* (Magtymguly). 2. Gymmaty baş köpüğe barabar bolan metal pul. *Akly kämil bolan pendimi tutar, Akmaklar göwherin bir şaýa satar* (Hatam şahyr). *Almaly algymy bir şaýy galdyrman aldym diýip ýaz* (A. Gowşudow). *Üçlügini, manadyny, Şaýysyny, köpügni – Artdyranja puljagazyn Atdy şonuň içine* (K. Gurbannepesow).

♦ **Baş şaýy edinmek (gazanmak)** az-kem pul toplamak, ýygnamak. *Onuň bar arzuwy baş şaýy edinmekdi. Gara şaýa degenok hiç zada ýaranok; beren puluň köp, ýaramaz (hili pes zat hakda). Gara şaýy baş köpük (ser. Köpük II). Iki şaýy on köpük. On şaýy elli köpük. Üç şaýy on baş köpük.*

ŞAÝYLYK, *at.* Baş köpüklik metal pul. *Şeýle şaýylyklar birsyhly gabat gelip dur* (“Edebiyat we sungat”).

ŞAZADA [ša:za:da], *at.* 1. Şanyň nesli, patyşanyň ogly. *Onuň adyna şazada Mahmyt han goýdular* (“Asly – Kerem”). 2. Adam ady.

ŞE [şe:], Türkmen milli elipbiýiniň “Ş” harpynyň ady.

ŞEHIT [şehi:t], *at.* 1. Hak işiň ugrunda gurban bolan adam. 2. Öz ajalyna ölmedik adam (ýer titremesinde, çölde suwsuzlykdan we ş.m. pajygaly ýagdaýlarda heläk bolan).

ŞEHITLIK [şehi:tlik], *at.* Şehit bolmaklyk.

ŞEJER, *at. k.d.* Agaç, daragt. *Nowruz ötdi, pasly-bahar ýetişdi, şejerler gögermiş ýaz seni gözlär* (“Saýatly – Hemra”). *Şejer miweden owwal görkezzer gül* (Sopy Allaýar).

ŞEJERE, *at. 1.* Ata-baba nesli; nesil daragty. **2.** Bir urugyň nesilleriniň garyndaşlyk aragatnaşygynyň yzygiderligini beýan edýän hasap ýazgysy. *Hany, sen ol türkmen taryhynyň şejeresini nätdiň?* (B. Kerbabaýew).

ŞEK, *at. 1.* Birine ýa-da bir zada bolan şübhe, münkürlük, şek-şübhe. **2.** Birine ýöňkelyän günä, garaýlyk, şyltak, töhmet. *Meniň özümçe bar-ýoklar maňa şek getirjek bolsa, onda men beýle mejlise goşulmak islämok* (B. Kerbabaýew).

♦ **Şek ýetirmek** zyýan etmek, zelel getirmek, gara ýokdurmak, mertebesini peseltmek.

ŞEKER, *at. 1.* Gant şugundyryndan, şekerçiňrikden alynýan ýokumly, süýji önüm. **2.** *göç.m.* Lezzetli, şirin, süýji. *Lebi şeker, agzy gunça, Ol zülpi tardan aýryldym* (Magtymguly). *Aýt, haýsy bagyň bezegi bolup, Haýsy çeşmäň şeker suwundan içdiň* (M. Seýidow).

ŞEKERÇIŇRIK, *at.* Palajynyň şiresinden şeker alynýan ösümlük. *Birden ýoluň iki tarapyny hem ösgün şekerçiňrik tutýar* (S. Ataýew).

ŞEKEREK, *at.* Üzüm, igde ýaly käbir ir-iýmişleriň owunjak süýji görnüşi.

ŞEKERLI, *syp.* Düzüminde şeker bolan; şeker goşulan, şeker garylan. *Şekerli köke*.

ŞEKIL, *at. 1.* Biriniň ýa-da bir zadyň suraty. *Hala Magtymgulyynyň şekili çitilipdir*. **2.** Biriniň ýa-da bir zadyň meňzedilip ýasalan görnüşi, nusgasy. *Ol palçyklar-dan atlaryň şekillerini ýasaýarlar* (B. Seýtäkow).

ŞEKILJIK, *at.* Kiçi şekil.

ŞEKILLENDIRILMEK [şekillennirilmek], *işl.* Biriniň, bir zadyň daş görnüşi, sypaty suratlandyrylmak.

ŞEKILLENDIRIŞ [şekillenniriş], *iş ady.* Şekillendirmek ýagdaýy.

♦ **Şekillendiriş sungaty** heýkelçilik, suratkeşlik, çeper suratlandyryş sungatynyň umumy ady. *Türkmenistanyň Milli muzeýinde şekillendiriş sungatynyň ähli görnüşine degişli işler bar*.

ŞEKILLENDIRME [şekillennirme], *iş ady.* Şekillendirmek ýagdaýy.

ŞEKILLENDIRMEK [şekillennirmek], *işl.* Şekillendiriş sungaty esasynda suratlandyrmak. *Halkyň deňiz ýaly giň çylşyrymly durmuşyndan bölekleri şekillendirip, gözünüň önüne getirýärdi* (A. Gowşudow).

ŞEKILLENDIRMEKLIK [şekillennirmeklik], *iş ady.* Şekillendirmek ýagdaýy.

ŞEKILLENIŞ, *iş ady.* Şekillenmek ýagdaýy.

ŞEKILLENME, *iş ady.* Şekillenmek ýagdaýy.

ŞEKILLENMEK, *işl.* Suratlanmak, belli bir sypatda, şekilde görkezilmek, belli bir şekile girmek. *Olaryň göwreleri salgym bolup boýdan-başa şekillen-yärdi* (A. Gowşudow).

ŞEKILLENMEKLIK, *iş ady.* Şekillenmek ýagdaýy.

ŞEKILLI I, *syp.* Owadan, görnükli, görmegeý, yşnakly. *Şekilli maşgala*.

ŞEKILLI II, “Ýaly, kimin, dek, görnüşli” diýen ýaly many aňladýan sözsoňy kömekçi. *Dokmaçylar hiç zat ýok ýerden egren şekilli bolup başlapdyrlar, soň olary ýüwürdişdirip bolupdyrlar* (“Türkmen halk ertekileri”).

ŞEKILLILIK, *at.* Owadanlyk, görnükçilik, görmegeýlik, yşnaklylyk. *Ahalteke atynyň şekilliligi görenleri haýran galdyryýar*.

ŞEKILSIZ, *syp., gepl.d.* Gelşiksiz, betgelşik.

ŞEKLI, *syp.* Şeki bar, şeksiz däl, şübheli. *Seniň şekli, şübheli zadyň maňa gerek däl*.

ŞEKLILIK, *at.* Şeki barlyk, seksiz dällik, şübhelilik.

ŞEKSIZ, *syp.* Şeki ýok, şekli däl, hiç bir şeki bolmadyk. *Şeksiz öle sen – diýdi, bir gaýry Watan iste* (Mollanepes). *Olar şeksiz özbaşyna bir kitap bolup biler* (A. Salyh).

ŞEKSIZLIK, *at.* Şeki ýokluk, şekli dällik, hiç bir şeki bolmadyk.

ŞEK-ŞÜBHE [šek-şühö], *at, ser.* Şek.

ŞEL, *at. 1.* Bedeniň bir agzasyny hereketden mahrum edýän kesel, ysmaz. **2.** Şol kesel bilen kesellän adam. *Yşkynda daglar gazaýyn, Bolmasam şel, jigi-jigi* (Seýdi).

ŞELAYYN [şela:ýyn], *syp.* Sypaýydan süýji sözli.

ŞELAYYNLYK [şela:ýynlyk], *syp.* Mylaýymdan süýji sözlülük. *Permanyň gaharyny, öýkesini ýazmak üçin hemişeki şelayynlygyna tutup başlady* (A. Gowşudow).

ŞELPE I, *at. 1. zergärç.* Türkmen aýal-gyzlarynyň dakynýan käbir kümüş, gyzył şaýlarynyň aşak etegindäki inçe uçly, ýokarsy guply, ýüzi güberçekli şaý. *Egine dökülip şelpe gotazlar; Gyzył gupba ýalpyldaýar başynda* (B. Kerbabaýew). **2.** Hala we beýleki el işlerine salynýan şelpe görnüşli nagys.

ŞELPE II, *at.* Saz çalmanda dutarda sag elde ýerine ýetirilýän tilsim. *Gözlerini süzübräk başardygyndan şelpe kakýardy* (“Edebiyat we sungat”).

ŞEM, *at. 1.* Ýagly jisimden taýajyk şekilinde ýasalan, içi ýüplük pelteli, ýagtylyk beriji enjam. *...Döläniň bir ýan gapdalynda şem ýanyp durdy* (A. Gowşudow). **2. gepl.d., ser.** Şemme.

ŞEMAL [şema:l], *at.* Çalaja öwüsýän ýel, öwüsgin. *Akar suwuň boýy bilen gelýän şemal bir durkuny saklaýardy* (B. Soltannýazow).

◇ **Şemal çalmak** howa täzelenmek, şemallamak, ýelejiremek, şemal degmek. *Gije uky gelmedi hiç gözlere, Daň şemaly çaldy güler ýüzlere* (A. Kekilow). **Şemal kakmak (çalmak)** sowuk urmak, sowuk urup syrkawlamak, dümewlemek. *Belki, ýolda şemal çalandyr.*

ŞEMALLAMA [şema:llama], *iş ady.* Şemallamak ýagdaýy.

ŞEMALLAMAK [şema:llamak], *işl. 1.* Howa çykmak, tämiz howadan dem almak, ýelejiremek. *Galaň burçuna çykyp, bir şemallaýan, soň öýümize gelýäriň* (A. Gowşudow). **2.** Howa täzelenmek, şemal çalmak. *Poluň aşagy şemallar ýaly tamyň düýbünde deşik goýulýar.*

ŞEMALLAMAKLYK [şema:llamaklyk], *iş ady.* Şemallamak ýagdaýy.

ŞEMALLATMAK [şema:llatmak], *işl. 1.* Bir zadý ýelejiretmek, şemally ýerde goýmak, howaly ýere çykarmak. *Seniň geýimlerini şemallatmak üçin daşaryk çykardym* (N. Pomma). **2.** Howasyny täzelemek, şemal çaldyrmak, ýelejiretmek. *Içerini şemallatmak.*

ŞEMALLAÝYŞ [şema:llaýyş], *iş ady.* Şemallamak ýagdaýy.

ŞEMDAN [şemda:n], *at.* Şem goýulýan, oturdylyan gap. *Ýadygäriň degresinde, Lowurdap dur sekiz şemdan* (K. Gurbannepesow).

ŞEMHAL [şemha:l], *at.* Agzyndan ok salnyp, gapdalyndan pelte bilen ot berlip atylýan aýakly, uzak aralyga atýan gadymy tüpeň. *Oglan derrew baryp, ýañky atyň birine münüp, şemhaly boýnundan asyp, gyljy biline baglady* ("Türkmen halk ertekileri").

ŞEMHALÇY [şemha:lçy], *at.* Şemhal atýan adam. *Bu sözi aýdandan soň: "Bu zaňňara hiç zat kär etmändir" diýip, şemhalçylar dagyň aňyrsyndan gaçyp, hol gitdiler* ("Görogly").

ŞEMME, *at.* Demlenen çäýnegiň düýbünde galýan çay ýapraklary, şem. *Kän durmaga sabry ýokdur, Şemmesini ýakar gök çay* (K. Gurbannepesow).

ŞEMPA [şempa:], *at. 1.* Sap ak goýun derisinden tikilýän owadan ak telpek. *Onuň başynda şempa telpegi bar. 2.* Inçe uzyn tüwi. *Her dänesi böwrek dek, özem şempa tüwüsinden, Saýlap-saýlap dogradyk käşirleriň gowsundan* (M. Seýidow).

ŞEMSI: şemsi ýyl hasaby: Günün dogýan we ýaşýan wagty boýunça ýöredilýän ýyl hasaby (*ser. Hijri: hijri-şemsi*).

ŞEMŞAT [şemşa:t], *at. 1.* Günorta ýurtlarda ösýän, örän berk, hemişe gök salyp duran agaç. *Haý-haý, boýuň tubydyr, kaddyň şemşada meňzär, Zyba-näzik boýlaryň müşgül gülşada meňzär* (Talyby). **2.** Gyza dakylýan at.

◇ **Şemşat ýaly** gelşikli, enaýy, görnükli, eýjeklik.

ŞEMŞIR [şemşi:r], *at, k.d.* Gylyç. *Tug göterip kyldyň söweş, Gol urup sen şemşire* (Magtymguly). *Şu meýdanda boýnuňyza şemşiri, Uraryn sizleri, urmasam bolmaz* (Şabende).

ŞENBE [şemme], *at.* Hepdäniň altynjy gününüň ady.

ŞEPAGAT [şepa:ğat], *at.* Rehim, mähir, duýgudaşlyk.

◇ **Şepagat uýasy** bejeriş edaralarynda orta düzüme degişli lukmançylyk işgäri.

ŞEPAGATLY [şepa:ğatly], *syp.* Rehim-şepagaty bar, mähirli, rehimli, rehimdar.

ŞEPAGATLYLYK [şepa:ğatlylyk], *at.* Rehim-şepagaty barlyk, şepagatly bolmaklyk.

ŞEPAGATSYZ [şepa:ğassyz], *syp.* Rehim-şepagaty ýok.

ŞEPAGATSYZLYK [şepa:ğassyzlyk], *at.* Rehim-şepagaty ýokluk, şepagatly dälilik, şepagatsyz bolmaklyk.

ŞEPBEŞIK, *syp.* Ýelmeşip, şepbeşip, süýgüp duran, ýelmeşegen. *Heniz onuň biri-birine ýelmeşen şepbeşik gaýmaklary hem gatamandyr* (B. Kerbabaýew).

ŞEPBEŞIŞ, *iş ady.* Şepbeşmek ýagdaýy.

ŞEPBEŞME, *iş ady.* Şepbeşmek ýagdaýy.

ŞEPBEŞMEK, *işl.* Ýelmeşmek, ýapysmak, ýelmeşip, süýgüp durmak. *Düýbüňdäki şepbeşip duran mele ýaglar günün howruna şypyljap, biraz aşaklygyna syrykdy* (N. Baýramow).

ŞEPBEŞMEKLIK, *iş ady.* Şepbeşmek ýagdaýy.

ŞEPBIK, *at. 1.* Käbir miweli agaçlaryň (šetdaly, erik, garaly we ş.m.) gabygyna şikes ýetende ýa-da olar kesellände peýda bolýan sarymytyl, goňrumtyl, garamtyl reňkli ýelmeşegen madda. *Erik agaçlarynda şepbik köp bolýar. 2.* Ýelmeşýän madda, şepbeşik. *Ir-iýmiş jygnamak bilen elleri şire, şepbik bolup duran adamlar degşip gülüşýärdiler* (A. Gowşudow).

ŞEPBIKLEME, *iş ady.* Şepbiklemek ýagdaýy.

ŞEPBIKLEMEK, *işl.* Şepbik çykamak, şepbik emele gelmek, tutmak. *Erik agajy şepbikläpdir.*

ŞEPBIKLEMEKLIK, *iş ady.* Şepbiklemek ýagdaýy.

ŞEPBIKLEÝIŞ, *iş ady.* Şepbiklemek ýagdaýy.

ŞEPE, *at, gepl.d. 1.* Ýaş erkek adamyň bile tirkeşýän ýakyn ýoldaşy. **2.** "Dost, ýoldaş, halypa, gardaş" diýen manyda erkek adamlara degişlilikde ulanylýan söz. *Bu akgaýma tahýajygy, Neneň görýäň, Taýmaz şepe* (K. Gurbannepesow).

ŞER, *at. 1.* Haýyrlý bolmadyk, haýyrsyz iş. *Agşamyň haýryndan ertiriň şeri* (Nakyl). *Namart haýyr işigin açmaz, Muhannes şer işden gaçmaz* ("Görogly"). **2.** Dawa, jenjel, dawa-jenjel, galmagal, goh-galmagal. *Şer bolsa, gözün açylaýýar öýdýän.*

◇ **Şer aramak** yrsaramak, dawa-jenjel gözlemek.

ŞERAP [şera:p], *at.* Köplenç, üzüm ajadylandan soň sykylyp arassa suwy alnyp ýasalan içgi, çakyr. *Şerabyň azy däri, köpi – öt* (Nakyl).

ŞERAPAT [şera:pat], *at. k.d.* 1. Abraý, hormat; mertebe, dereje. *Ýagşydan – şerapat, ýamandan – kesapat* (Nakyl). *Ylmyň şerapaty – kelamyň haky, Gören barmy, bilen barmy, ýaranlar* (Şabende). 2. Gyza dakylýan at.

ŞERBET [şervet], *at.* Miwäniň suwundan, şiresinden, şekerden, gantdan gaýnadylyp taýýarlanylýan içgi. *Otar idim seni bagyň gülünden, Suwlar idim seni şerbet balyndan* (“Görogly”).

ŞERÇI, *at. ser.* **Şermende** 1. Şer etmegi gowy görýän (adam). 2. *ser.* **Şermende** 2.

ŞEREBE [şereve], *at.* Köp duz atylan, aşa duzly suw. *Gijäp çydatmaýan bolsa, şerebe çalaýsak näderkä?* (N. Pomma).

◇ **Şerebäni pürkmek** göwne deger ýaly aýy, ýakymсыз söz aýtmak, duzlamak. *Ajsy bolmadygyň süýjüsi bolmajagy-da dogry weli, çem gelene jabjynyp, şerebäni pürkmek adamçylykdan däl ahyry* (B. Kerbaýew).

ŞEREBELEME [şereveleme], *iş ady.* Şerebelemek ýagdaýy.

ŞEREBELEMEK [şerevelemek], *işl.* 1. Şerebe çalmak, şerebä ýatyrmak. 2. *göç.m.* Göwne deger ýaly aýy, ýakymсыз söz aýtmak. *Eýsem-de bolsa, birnäçe günläp biri-biriňden ýüzüni sowuşmak, gepleşmezlik ýa-şayş lezzetini şerebeleşdi* (B. Kerbabaýew).

ŞEREBELEMEKLIK [şerevelemeklik], *iş ady.* Şerebelemek derejesi.

ŞEREBELENIŞ [şereveleniş], *iş ady.* Şerebelenmek ýagdaýy.

ŞEREBELENMEK [şerevelenmek], *işl.* Şerebä ýatyrylmak, şerebe çalynmak.

ŞEREBELETMEK [şereveletmek], *işl.* Şerebä ýatyrtnak, şerebede goýdurmak.

ŞEREBELI [şereveli], *syp.* 1. Duzly, şor, şerebe garylan. *Şerebeli noýba*. 2. *göç.m.* Göwne deger ýaly aýy, ýakymсыз. *Şerebeli söz*.

ŞEREKET, *at.* Deň hukukly gatnaşyjylardan düzülýän bileleşik, birleşik. *Önümçilik şereketi*.

ŞERH, *at. k.d.* Many, düşündiriş, beýan. *Magtymguly, sözüň gysga, şerhi köp* (Magtymguly).

ŞERIGAT [şeri:ğat], *at.* Yslam dininiň kada-kannalarynyň jemi.

ŞERIM, *at.* Utanç, haýa. *Şerim etmez sen, uýat gelmez ýüzüne, Hemme zatdan ýek görüner gözüne* (Zelili).

ŞERIMSIZ, *syp.* Utançсыз, haýasyз, bihaýa.

ŞERIMSIZLIK, *at.* Utançсызлык, bihaýalyk. *Haýasyзлык, şerimsizlik – geline, Oral garry aýal töre ýaraşmaz* (Zelili).

ŞERIM-HAÝA [şerim-haýa:], *ser.* **Şerim**. *Gözeliň bolmasa şerim-haýasy, Gurasyn didary, ýitsin garasy* (Misgingylyç).

ŞERMENDE [şermenne] **I**, *at.* Ujypsyz zat üçin haýýarlyk edýän, şerraýlyk edýän, nadaralyk edýän adam. *Onuň şermendedigini, çala eliňi degirseň: “Way, öldürdi” diýip gygyryp dur. Şermende-ahyry galar armanda* (Nakyl). *Şermendäniň şaýady ýanynda* (Nakyl). *Seniň nämäň artyk ötenleriňden, Şertin bozan, eý, şermende, pis duşman* (A. Kekilow).

ŞERMENDE [şermenne] **II**, *syp.* Okamagy hem ýazmagy bilmeýän, sowatsyz, gömük. *Elipden şermende*.

ŞERMENDELİK [şermennelik], *at.* Şermendä mahsus bolan gylyk-häsiýet, şermende bolmaklyk, şerraýlyk, haýasyзлык, haýýarlyk. *Gygyryp, daşdan delalat islemegi-de Uruk özüne şermendelik bildi* (H. Derýaýew).

ŞERMISAR [şermisa:r], *syp., k.d.* Masgara, ýüzügara, müýnli, utançly. *Allamyň gazaby düşdi başyma, Meniň dek hiç kişi şermisar bolmaz* (“Saýatly – Hemra”). *Kim dargatsa akyl bile huşuny, eder işin bilmez şermisar bolar* (Magtymguly).

ŞERRAÝ [şerra:ý], *syp., ser.* **Şermende I**.

ŞERRAÝÇYLYK [şerra:ýçylyk], *at. ser.* **Şerraýlyk**. *Uzuk şeýle agyrlyk astynda galan bolsa-da, bihuda, peýdasyз ýere şerraýlyk edip gygyрман, ýuwaş sesi bilen perýat etdi* (H. Derýaýew).

ŞERRAÝLYK [şerra:ýlyk], *at. ser.* **Şermendelik**. – *Siz meni öýümde-de goýjak dälmi?– diýip, ol şerraýlyga tutdy*.

ŞERT, *at.* 1. Durmuşyň, işiň bir ýa-da beýleki ugry boýunça bellenen, bir zadyň kadaly işlemegini üpjün edýän ýagdaý. 2. Iki tarapyň gepleşikli, ylalaşykly ortada goýýan wadasy, talaby. 3. Berlen wada, söz, edilen äht, kasam. *Günlerde bir gün Şasenem bilen Garyp ikisi şert etdiler* (“Şasenem – Garyp”). 4. Bir zadyň bolup geçmegi üçin mümkinçilik ýagdaýy.

◇ **Şertim şahyma etmek** sözüňde durmazlyk, ähtiňi bozmaklyk, wadada tapylmazlyk. *Men şertim şahyma edip, ýene-de dolanyp gelendirin* (“Edebiyat we sungat”).

ŞERTLENDIRILMEK [şertlennirilmek], *işl.* Şert goýlan, şert esasynda ýerine ýetirilmeli edilen.

ŞERTLENDIRMEK [şertlennirmek], *işl.* Şert döretmek, şert goýmak.

ŞERTLEŞIKLI, *syp., ser.* **Şertli**.

ŞERTLEŞILMEK, *işl.* Özara şert edilmek, wadalaşylmak. *Ol şertleşilen sagatda duşuşyk ýerine geldi*.

ŞERTLEŞİŞ, *iş ady.* Şertleşmek ýagdaýy.

ŞERTLEŞME, *iş ady.* Şertleşmek ýagdaýy.

ŞERTLEŞMEK, *işl.* Bir işi, meseläni ýerine ýetirmek, çözmek, amala aşyrmak üçin özara şert edişmek, wadalaşmak. *Dowul turuzmaly däl diýip, öňden şertleşipdik ahyry* (N. Jumaýew).

ŞERTLEŞMEKLIK, *iş ady.* Şertleşmek ýagdaýy.

ŞERTLEÝIN, *syp.* Belli şerte daýanýan, şerte bagly.

ŞERTLI, *syp.* Öňünden şert edişilen we şertiň nämeden ybaratdygyny bilýän üçin düşnükli. *Şertli gysgaltma. Şertli dil* (mysal üçin, *esperanto dili*). *Şertli belgi.*

ŞERTNAMA [şertna:ma], *at.* Iki taraplaýyn ýa-da köp taraplaýyn borçnamalar hakda, esasan, hat üsti bilen baglaşylýan ylalaşyk.

ŞEŞMER, *at, k.d.* Gamçy. *Ineriň ýagyrynysyna şeşmer bilen bir gondursam, inerem boýnuňy üzüp gidýä seniň* (“Görogly”).

ŞEŞPER, *at, kön.s.* Ujy diş-diş tommaýly, gysga sapy gol gaýyşly, demirden edilen sowuk ýarag. *Şeşper aýdar meniň işim, On iki paradyr başym* (“Görogly”).

ŞETDALY [şetda:ly], *at.* 1. Bägül güllüler maşgalasyndan bolan miweli agaç. 2. Şol agajyň şanikli, etlek, iri, süýji miwesi. 3. Şetdaly miwesinden gaýnadylan. *Şetdaly mürepbsi.*

ŞETDALYGÜL [şetda:lygöl], *at.* Şetdalynyň gülüne meňzedilip, el işlerine salynýan nagyş. *Menem sary keteniden “şetdalygül” nagyşly çyrpy edindim* (A. Gowşudow).

ŞETDAT [şetda:t], *at.* Kese agajyň gyrasyna berkidilip, agzyna işlenýän, ýasalýan önüm gysdyrylyp berkidilýän enjam, şetdat.

♦ **Şetdat ýaly** ykjam; düşbi. *Bahar şetdat ýaly gyz.*

ŞETDE, *kön.s.* Dutaryň birinji, üçünji we soňky başaşa perdeleriniň ady.

ŞEÝDA [şeyda:], *at, k.d.* Yşka düşen, söýgi ugrunda akyllyny aldyran aşyk. *Jahan doly, sen gapyl sen ýaryňdan, Ýa mestmi sen, ýa şeydamyň, näme sen?* (Magtymguly). *Gülün ysyn şeyda bilbil bilmeşe, Garga pahyr bilsin ony nireden?* (M. Seýidow).

ŞEÝDIP, *hal.* Şunuň ýaly görünüşde. *Ýaşuly agtygyna ýerin depilişini görkezip: “Indi senem şeydip depiber” diýdi.*

ŞEÝDIŞ, *iş ady.* Şeytmek ýagdaýy. *Ol seniň şeydişiňi ýadyndan çykarmasa gerek.*

ŞEÝDIŞMEK, *işl., gepl.d., ser.* Birnäçe bolup şeydip ýörmek, durmak. *Olar indi şeydişip selkildeşip ýörmelikä?*

ŞEÝHINLI: **şeyhinli terezi** leňnerli terezi. *Söwdagäriň ogly eýýäm şeyhinli terezisini gurup ýatyr* (B. Kerbabaýew).

ŞEÝKEL, *syp.* Kyn, kynçylykly; ýaramaz, pes; hata. *Işiň şeykel bolsa, wagtyň hoş bolanok* (B. Kerbabaýew).

ŞEÝKELLIK, *at.* Kynçylykly ýagdaý, şeykel bolmaklyk. *Umuman, şu şeykelligiň özi baş günden artyk wagt alar öýdemok* (B. Kerbabaýew).

ŞEÝLE, *çal.* 1. Şonuň ýaly, şuna meňzeş, şu hili. 2. Hiç bir maksatsyz, ýöne. *Ol bu suraty şeyle çekäýipdir.* 3. Soňundan -de baglaýjysy goşulanda şeyle manyda ulanylýar: *şonsuz hem, bolmanda-da, ýöne-de. Sen maňa azar berme, men şeyle-de aljyraýaryn.*

♦ **Şeýle bir** örän, gaty, juda. *Bu gawun şeyle bir süýji eken.*

ŞEÝLEKIN [şeyleki:n], *syp., gepl.d.* Diýseň, örän, şeyle bir. *Şeýlekin gowy zat eken.*

ŞEÝLELIKDE, *giriş s.* Şunuň ýaly, şeylelik bilen, şunuň netijesinde, netijede. *Şeýlelikde, baş-alty aýyň içinde özüň bir çekneli adam bolarsyň* (H. Derýaýew).

ŞEÝTAN [şeyta:n], *at.* 1. Adamlary aldap, azdyryp, ters ýola salýan hyýaly jandar, iblis, melgun. *Nebse uýma, şeytan raýyna gitme, Gyjalata goýar, bilgil bu işi* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Aldawçy, mekir, hilegär; ýeser. *Emma ony towlaýan bir ala şeytan bar* (A. Gowşudow).

♦ **Şeýtana sapak beren** örän hilegär, mekir, köp bilmiş. **Şeýtan deşikler** sazç. dutaryň owazynyň dury we ýakymly çykmagy üçin gapagynyň ýüzünden edilýän owunjak deşikler. **Şeýtan eşiği** sazç. dutaryň gulagy bilen şeytan perde aralygynda goýulýan eşek. **Şeýtan herrik** dutaryň kirişlerini kädä birikdirmek üçin goýlan enjam. **Şeýtan perde** sazç. dutaryň iň ýokarky perdesi. **Şeýtanyň sägirdi** dogrusyny aýtmaýan kezzap, ýalançy.

ŞEÝTANLYK [şeyta:nlyk], *at.* Aldawçylyk, mekirlilik, hilegärlilik, melgunlyk. *Ol şeytanlyk bilen garaýardy.*

ŞEÝTANYASSYK [şeyta:nýassyk], *at, sazç.* Durtarda baş perde bilen şeytan perdäniň aralygynda kirişleri göterip duran eşiğe meňzeş plastmassa bölek.

ŞEÝTEL, *at.* Aşyk, humar ýaly oýunda utan adamyň oýnaman oturan öz tarapdarlaryna berýän paýy, peşgeşi. *Maňa-da şeytel berjek diýdi* (A. Atajanow).

ŞEÝTME, *iş ady.* Şeytmek ýagdaýy.

ŞEÝTMEK, *işl., gapl.d.* Şeýle etmek, şunuň ýaly etmek, şuna meňzeş etmek. *Wah, şeydägede, munuň başyny bogup dynaýandan gowusy yokdy* (H. Derýaýew).

ŞEÝTMEKLIK, *iş ady.* Şeytmek ýagdaýy.

ŞÄGIRT [šä:girt], *at.* Ussadyň, ussanyň okuwçysy, tälim alýan, kär öwrenýän kömekçisi. *Şägirt halypadan ozdurmasy, kär ýiter* (Nakyl).

ŞÄGİRTLİK [şä:girtlik], *at.* Şägirdiň käri, işi, ýagdaýy, şägirt bolmaklyk. *Ýaşlaryň bir bölegi kärhanalardaky önümçilik ussalarynyň ýanyna şägirtlige giderler.*

ŞÄHDAÇYK, *syp.* Keýpi kök, şat, şadyýan, göwni hoş. *Dumly-duşdan gelen şähdaçyk, şadyýan adamlar şäheri hyryn-dykyn doldurýardy* (B. Kerbabaýew).

ŞÄHDAÇYKLYK, *at.* Keýpi köklük, göwnühoşluk. *Gidende yzynda şähdaçyklyk bilen ýyljyraklap galan agtygynyň ýagdaýyny bütinleý bozuk halda gördi* (B. Soltannyázow).

ŞÄHER, *at.* Dolandyryş söwda, senagat we medeni merkez, köp ilatly ýer.

ŞÄHERARA [şähera:ra], *syp.* Şäherleriň baglanyşygyny üpjün edýän, şäherler arasynda hereket edýän (aragatnaşyk, gatnaw we ş.m. hakynda). *Şäherara awtobus.*

ŞÄHERLEŞMEK, *işl.* Şähere öwrülip barmak, şähere meňzemek. *Bu oba şäherleşen obady* (A. Ahundow-Gürgenli).

ŞÄHERLI, *syp.* Şäherde ýaşaýan, şäheriň ýaşaýjysy. *Şäherli adamlarda onuň ýanyna, Getirdiler daýy-ýeňnelerini* (G. Ezizow).

ŞÄHT, *at.* Ruhy ýagdaý, keýp. *Tämiz ýaz şemaly öpýär ýüzüni, Aýlanynda çar tarapa gözüni, Şähdiň açýar janly görnüş her ýanda* (A. Kekilow).

ŞÄNIK [şä:nik], *at.* Käbir hasyl getirýän agaçlaryň gaty gabykly, içi tohumly, maňyzly dänesi (erik, şetdaly we ş.m.). *Aglama, jigim aglama, Şetdaly kakyp bereýin. Şetdalynyň şänigni, Boýnuňa dakyp bereýin* (Hüwdi).

♦ **Şänik döwlen ýaly etmek** bir işi başarjaňlyk bilen ýerine ýetirmek, meseläni çürt-kesik etmek, açyk-aýdyň etmek, kesgitli netijä gelmek. *Ýörände otlukly ýöräp, geplände şänik döwlen ýaly etmelisin* (A. Durdyýew).

ŞÄRIK [şä:rik], *at.* 1. Bileleşip ýerine ýetirilýän işiň netijesinde haky bar, hakly. 2. Deň esasda işlemek, hasyly deň paýlaşmak şerti bilen ekin ekýän adamlar, şarikli adam. *Türkmenler: “Ekine şarik bolman, duldegşir goňşy bolman, uzak ýola ýoldaş bolman, ýow güni synag etmän, adama baha berme” diýýär* (H. Derýaýew).

♦ **Ýata şarik** şarikli işiň özüne degişli bölegini berjaý etmeýän.

ŞÄRIKÇILIK [şä:rikçilik], *at.* 1. *ser.* **Şariklik.** Özüň şarikçilige goşuldyň, indi şarikçilikden dänme (N. Jumaýew). 2. Masgalada çagaly bolmaklyk, hem eje, hem kaka tapyndan maşgala gatylyp-garylmaklyk. *Çaga şarikçiligi.*

ŞÄRIKDEŞ [şä:rikdeş], *at.* Biri bilen bir zada şarik adam, degişli paýy bar adam. *Garry öz ýanyndan: “Onuň şarikdeşi bolup, ozaldan hasaplary bar bolaýmasyn” diýdi* (A. Gowşudow).

ŞÄRIKLEŞMEK [şä:rikleşmek], *işl.* Şarik bolmak, şarikli bolup bir zat almak, paýlaşmak. *Şarikleşip goýun almak.*

ŞÄRIKLI [şä:rikli], *syp.* Bilelikde alnan, bilelikde edilen. *Şarikli aşy it iýmez, iýse-de gözi agarar* (Nakyl). *Şolaryň aýdýan zatlary tapylaýsa, ikimiz şarikli bolaly* (A. Gowşudow).

ŞÄRIKLIK [şä:riklik], *at.* Şarik ýagdaýda bolmaklyk, düşdük paýyna haklylyk. *Onuň batyrgaý piki-rine şariklik bildirýänler-de ýok daldi* (G. Kulyýew).

ŞIBER [şiver], *at.* Akyp duran suwly ýara. *Bu çeşmäniň gözbaşyndan çogup çykýan ýympyk suwuň her damjasy, onuň merjen monjuklar kimin bulduraşýan sansyz düwmejikleri örgüniň, şiberiň, guragyryň, ýadawlygynyň bire-bir dermany diýlip hasaplanýar* (“Edebiyat we sungat”).

ŞIBIRDEME [şivirdeme], *iş ady.* Şibirdemek ýagdaýy.

ŞIBIRDEMEK [şivirdemek], *işl.* Şibirdili ses çykamak, şibirdili seslenmek. *Ýagys şibirdäp ses edýär.*

ŞIBIRDEMEKLIK [şivirdemeklik], *iş ady.* Şibirdemek ýagdaýy.

ŞIBIRDEŞMEK [şivirdeşmek], *işl.* Şibirdili ses edişmek. *Agajyň ýapraklary şibirdeşýär.*

ŞIBIRDETMEK [şivirdetmek], *işl.* Şibirdili ses çykartmak.

ŞIBIRDEÝIŞ [şivirdeýiş], *iş ady.* Şibirdemek ýagdaýy.

ŞIBIRDI [şivirdi], *at.* Ýagys pessaý ýaganda, ýaparak we ş.m. zatlar çala ösýän ýele yrgyldanda döreýän sesiň ady. *Suwuň özboluşly şibirdisine gulak salyp, iki ýigit keş ugruny syrýp gelýärdi* (“Edebiyat we sungat”).

ŞIBIT [şivit], *at.* Owunjak pür ýaprakly iýilýän bir ýyllyk ot.

ŞIKAYAT [şika:yat], *at.* Bir adamyň, edaranyň, guramanyň we ş.m. bikanun ýa-da nädogry hereketi hakynda ýazylan resmi arza; dilden bildirilýän närazylyk.

ŞIKAYATÇY [şika:yatçy], *at.* Şikayat edýän adam, arz ediji. *Patyşa rugsat berenden soň, şikayatçylar oňa mälüm edipdirler* (“Myrally”).

ŞIKES, *at.* Güýçli zarba, urgy we ş.m. sebäpli birine ýa-da bir zada ýeten zyýan.

ŞIKESLENMEK, *işl.* Şikes tapynmak; şikes ýetirmek. *Syrçanyň şikeslenmegi, adatça, dişiň kem-kemden harap bolmagyna sebäp bolýar* (“Saglyk”).

ŞIKESLI, *syp.* Şikes ýeten, şikesi bolan.

ŞIKESTE [şikesse], *syp., k.d.* 1. Azar gören, jebir çeken, njan, synyk, döwük. *Bir şikeste garyp men, sen ýetirgil wysala* (Talyby). 2. Arap hatynda: nastalykdan tapawutlylykda, harplaryň kadadan çykylyp, gysgaldylyp ýazylyan görnüşi. *Ol şikeste ýazylan setirleri ýene bir gezek dykgat eleginden geçirýärdi* (G. Kulyýew).

ŞIKÄR [şikä:r], *at, k.d.* Haýwanlary, guşlary awlamak maksady bilen gidilýän aw meýdany, aw. *Hindi-niň awçysy çyksa şikäre, Özge aw islemez, pil sesin aňsa* (Mollanepes). *Şikär eýläp, ýagşy tüpeň atardym, Sonaly, ördekli gazlarym galdy* (Seýdi).

ŞIKÄRGÄH [şikä:rğä:h], *at, k.d.* Aw ýeri, awlag. *Hem suwlagym, şikärgähim sen idiň* (“Ýusup – Ahmet”).

ŞILDIRDİ [şillirdi], *at.* Suw ýuwaşja akanda döreyän sesiň ady. *Salmajykdan akýan durý suwuň şildirdisi eşidilýärdi* (“Edebiyat we sungat”).

ŞILDIREME [şillireme], *iş ady.* Şildirmek ýagdaýy.

ŞILDIREMEK [şilliremek], *işl.* Suw ýuwaşja akanda şildirdili seslenmek. *Şildiräp akýan suw wagty bilen joýajyklary dolduryp bilmedi* (N. Esenmyradow).

ŞILDIREMEKLIK [şilliremeklik], *iş ady.* Şildirmek ýagdaýy.

ŞILDIREMEZLIK [şilliremezlik], *iş ady.* Şildir-şildir edip seslenmezlik.

ŞILDIREŞMEK [şillireşmek], *işl.* Şildir-şildir edip seslenişmek. *Suwlaryň şildireşýän seslerinden baş-ga ses-üýn yok.*

ŞILDIRETMEK [şilliretmek], *işl.* Şildir-şildir edip seslendirmek; çala akdyrmak. *Suwy ekinlere şildiredip goýbergin.*

ŞILDIREÝİŞ [şillireýiş], *iş ady.* Şildirmek ýagdaýy.

ŞILDIRIM [şillirim], *at.* Suwly ýapda suwa düşülende, suwdan iň ilki ýa soňky çykana suw sepilip oýnalýan çaga oýny. *Häzir şildirim atýan diýip, suwuň düýbüne çümdi* (H. Meläýew).

ŞILDIRIM-ŞIP [şillirim-şip], *at, ser.* **Şildirim.**

ŞILDIR-ŞILDIR [şillir-şillir], *s.ş. aňl. söz.* Şildiräp akyp duran suwuň sesi, şildirdi.

ŞILLIŇ, *syp.* Inçe uzyn, uzynndan gelen hor, arryk.

ŞINDI [şinni], *hal.* Şu çaka çenli, şu wagta deňiç, entek, häzir, heniz, şindiz. *Ogulahadyň dakynan gyrmzy gaşly ýüzügininiň ýylpyldysy şindi hem gözümüň önünden gidenok* (T. Gurbanow).

ŞINDIKI [şinniki], *syp.* Şu wagtky, häzirki; bolup duran. *Ol obadaşlarynyň şindiki bolup oturyşlary ýaly dymyp oturmak islemedi.*

ŞINDI-ŞINDILER [şinni-şinniler], *hal.* Entek-entekler, henize-bu güne çenli, henize çenli. *Onuň nurana ýüzi şindi-şindilerem gözümüň önünden gidenok.*

ŞINDIZ [şinni:z], *hal.* Häzir, häzir hem; entek. *Men şindiz hem aňk bolup, olaryň giden tarapyna seredip durdum* (A. Gurbanow).

ŞINE [ši:ne] **I**, *at.* Paltanyň, teşäniň we ş.m. gurallaryň sapyna berklik üçin kakylýan bir tarapy ýasyja agaç bölegi ýa-da demir. *Diýdi şine: – Çekiç dost, Başarmarsyň mensiz kär* (M. Garryýew).

ŞINE [ši:ne] **II**, *at.* Tohumyň gabygyny ýaryp ösüp başlan ilkinji ösüntgi.

ŞINELEME [ši:neleme] **I**, *iş ady.* Şinelemek ýagdaýy. **II**, *iş ady.* Şinelemek ýagdaýy.

ŞINELEMEK [ši:nelemek] **I**, *işl.* Paltanyň, teşäniň we ş.m. gurallaryň sapyna berklik üçin şine kakmak, şine kakyp berkitmek, pahnalamak.

ŞINELEMEK [ši:nelemek] **II**, *işl.* **1.** Şine ýaryp başlamak, gögerip başlamak. *Bahar ýagşyndan soň, ýerdäki tohum şineleýär.* **2.** *göç.m.* Döremek, ýüze çykamak. *Onuň aňynda çeper eseriň mazmuny şineleýärdi.*

ŞINELEMEKLIK [ši:nelemeklik] **I, II**, *iş ady.* Şinelemek ýagdaýy.

ŞINELEMEZLIK [ši:nelemeklik] **I**, *iş ady.* Şine ýarmazlyk. **II**, *iş ady.* Şine kakmazlyk.

ŞINLENMEK [ši:nelenmek], *işl.* Şine urulmak, şine kakylmak. *Çekiçdir paltalaryň saplary şinelendi.*

ŞINELEŞMEK [ši:neleşmek], *işl.* Şinelemäge kömekleşmek.

ŞINELETMEK [ši:neletmek], *işl.* Şine kakdyrmak.

ŞINELEÝİŞ [ši:neleýiş] **I, II**, *iş ady.* Şinelemek ýagdaýy.

ŞIPJERMEK, *işl., gepl.d.* Özüne göwnüýetijilik bilen öte suwjaryp geplemek (aýallar tarapyndan ulanylýan söz). – *Beydip şipjerip oturmasana, gyz!*

ŞIPJEW [şipjow], *at, gepl.d.* Öte suwjaryp gepleýän aýal (aýallar tarapyndan ulanylýan söz). – *Pylany barypytatan şipjew eken.*

ŞIR [ši:r], *at.* **1.** Pişikler maşgalasyndan bolan, boýny tüýlek, galan ýeri gytyk sary tüýli, iri, wagşy, süýdemdiriji haýwan, arslan. *Şiriň şirligi – dişi bilen dyrnagy* (Nakyl). *Çöl ýerlerde tazy görmän tilkiler, Hyýal eder ýatan şiri atmaga* (Magtymguly). **2.** Oglana dakylýan at.

♦ **Şir ýaly** güýçli, daýaw. **Üstüne şir bolmak** özünden rüstem bolmak (ýüzüne azgyrylýan, gygyrylýan ýagdaý bilen bagly ulanylýar). *Şu gün-ä hem-mäñiz, ony ýuwaş gördüňizmi, nämemi, üstüne şir bolduňyz.*

ŞIRAZY [ši:ra:zy], *syp.* Çal garaköli bagananyň bir görnüşi.

ŞIRÇAY [ši:rça:y], *at.* Demlenen çay bilen süýt garylyp, saryýag ýa-da mesge goşulyp taýýarlanýan ýokumly içgi. *Maňa ...şirçay içirýärdiler* (M. Hydyrow).

ŞİRE [ʃi:re] **I**, *at.* Miweli ağaçlarda, olaryň miwelerinde we ş.m. emele gelýän ýelmeşegen şepbik suwuklyk.

◊ **Şire suwag** gara suwagyň üstünden suwalýan ýuka suwag.

ŞİRE [ʃi:re] **I**, *at, ser.* **Şireje.**

ŞİREJE [ʃi:reje], *at.* Ekine, miweli ağaçlara düşüp, zyýanly kesel döredýän möjejik. *Şireje diýermiň, kekene-sarytýýli diýermiň, çyrmaşyk diýermiň, garaz, ekininiň mün dürli ýagysy bardyr* (N. Esenmyradow).

ŞİREKE [ʃi:reke], *at.* Içirginiň üstünden, eýeriň aşagyndan ýazylyan, dürli nagyşlar salnyp dokalýan seçekli at julunyň bir görnüşi.

ŞİRELEME [ʃi:releme], *iş ady.* Şirelemek ýagdaýy.

ŞİRELEMEK [ʃi:relemek], *işl.* Ekine, miweli ağaçlara şire düşmek, şire degmek. *Hyyarymyz şireläpdir.*

ŞİRELEMEKLIK [ʃi:relemeklik], *iş ady.* Şirelemek ýagdaýy.

ŞİRELEMEZLIK [ʃi:relemezlik], *iş ady.* Şire degmezlik.

ŞİRELEÝİŞ [ʃi:releýiş], *iş ady.* Şirelemek ýagdaýy.

ŞİRELI [ʃi:reli], **1.** Şire ýelmeşen, şire ýokan, şire degen. *Oglum, şireli elni bilen hiç zat elleme.* **2.** Tagamly, lezzetli, süýji. *Mähnet gazandaky palawy aşpez, kepgir bilen agdardy, olardan göterilýän şireli bug atbaşçylaryň burnuna urdy* (B. Kerbabaýew). **3.** Üýtgeşik täsirli, täsin. *Ýazyjy şireli sözleri ulanmagy başaryar.*

ŞİRELILIK [ʃi:relilik], *at.* Şireli bolmaklyk.

ŞİREM [ʃi:rem], *at.* **1.** Iki deräniň arasyndaky ýer. **2.** Dagyň ýüzündäki dikligine çykylyan pyýada ýol.

ŞİRE-ŞEPBİK [ʃi:re-şepbik], *at.* Ýelmeşýän şire, şepbik ýaly zatlar. *Ir-iýmiş ýygnamak bilen elleri şire-şepbik bolup duran adamlar degişýärdiler we gültüşýärdiler* (A. Gowşudow).

ŞİRE-ŞEPİR [ʃi:re-şepir], *at, gepl.d.* Her hili miweler, gawun-garpyz. *Heniz şire-şepirem çykyp baranok.*

ŞIRGUÝRUK [ʃi:rǵuýruk], *at.* Köpýyllyk, otjumak ýabany ot.

ŞİRIN, *syp.* **1.** Süýji, tagamly, lezzetli. *Şirin şerbet. Şirin çakyr.* **2. göç.m.** Ýakymly, mylaýym, jana ýaramly, labyzly. *Şirin söz. Şirin mukam. Şirin saz.* **3.** Gyza dakylýan at.

ŞİRINLIK, *at.* **1.** Süýji tagamlylyk, lezzetlilik. **2. göç.m.** Ýakymlylyk, mylaýymlyk, jana ýaramlylyk, labyzlylyk.

ŞİRIN-ŞEKER, *syp.* Süýji tagamly, lezzetli, örän süýji. *Tylla reňkli gülabymyz, şirin-şeker tagamy*

agzyňdan gitmeýän ter waharmanymyz barada gürrüň berdim ("Edebiýat we sungat").

ŞİRIN-ŞERBET [ʃirin-şerwet], *syp., ser.* **Şirin-şeker.**

ŞİRLEME, *iş ady.* Şirlemek ýagdaýy.

ŞİRLEMEK, *işl.* Şirildili ses etmek, şirildili seslenmek, şirildemek, şildirmek (akýan suw we ş.m. hakynda). *Çeşmeler şirläp täsin ses edýär.*

ŞİRLEMEKLIK, *iş ady.* Şirlemek ýagdaýy.

ŞİRLEMEZLIK, *iş ady.* Akýan wagty şirildäp seslenmezlik.

ŞİRLEŞMEK, *işl.* Şirildili ses edişmek.

ŞİRLETMEK, *işl.* Şirlär ýaly edip akdyrmak.

ŞİRLEÝİŞ, *iş ady.* Şirlemek ýagdaýy.

ŞİRMAÝY [ʃirma:ýy], *syp.* Pil süňkünden ýasalan önüm (başdarak, pýçagyň sapy we ş.m.). *Şirmaýydan ýasalgan darakyňa muştagam, Ertir-agşam sypasam, zülpün uzar, Aýperi (Mätäji). Dutaryň şirmaýy bar perdesinden, Watan sözi mähir bilen ýaňlanýar* (A. Kowusow).

ŞİRPILDEME [ʃirpilleme], *iş ady.* Şirpildemek ýagdaýy.

ŞİRPILDEMEK [ʃirpillemek], *işl.* Suw ýa-da suwuk zatlar azajykdan içilende şirpildili ses çykmak.

ŞİRPILDEMEKLIK [ʃirpillemeklik], *iş ady.* Şirpildemek ýagdaýy.

ŞİRPILDEMEZLIK [ʃirpillemezlik], *iş ady.* Şirp-şirp etmezlik, şirpildili seslenmezlik.

ŞİRPILDETMEK [ʃirpilletmek], *işl.* Suw ýa-da suwuk zatlar azajykdan içilende şirpildili ses çykar-mak, şirp-şirp etmek, şirpildili seslendirmek. *Muhat aga käsesindäki çayyndan şirpildedip owurtlady* (N. Pomma).

ŞİRPILDEÝİŞ [ʃirpilleýiş], *iş ady.* Şirpildemek ýagdaýy.

ŞİRPILDI [ʃirpilli], *at.* Suw ýa-da suwuk zatlar azajykdan sesli içilende çykyan sesiň ady.

ŞİRP-ŞİRP, *s.ş. aňl. söz.* Suw ýa-da suwuk zatlar azajykdan sesli içilende çykyan sesler.

ŞİRRILDEME [ʃirrilleme], *iş ady.* Şirildemek ýagdaýy.

ŞİRRILDEMEK [ʃirrillemek], *işl., ser.* **Şirlemek.** *Şonuň emedekläp baryan ýerinde semawaryň jüründiginden dökülýän ýaly, ujypsyzja suwjagaz hem şirriledýärdi* (B. Kerbabaýew).

ŞİRRILDEMEKLIK [ʃirrillemeklik], *iş ady.* Şirildemek ýagdaýy.

ŞİRRILDEMEZLIK [ʃirrillemezlik], *iş ady.* Şirildili seslenip akmazlyk.

ŞİRRILDEŞMEK [ʃirrilleşmek], *işl.* Köp ýerden şirildili ses çykaryp akmak.

ŞIRRILDETMEK [şirriletmek], *işl.* Şirrildili ses döretmek.

ŞIRRILDEÝİŞ [şirrileýiş], *iş ady.* Şirrildemek ýagdaýy.

ŞIRRILDI [şirrilli], *at.* Beýikden pese, ýokardan aşak çalaja akýan suwuň sesiniň ady.

ŞITDE, *at, k.d.* Bezelen guşak. *Meni şitde kimin ora, Biliňe gurban bolayyn* (“Nejep oğlan”).

ŞITDET, *at, k.d.* Güýç, zarba, kynçylyk, agyr, howp. *Neýleý şitdetinden gahba pelegiň, Bu gün meni söwer ýardan aýyrdy* (“Şasenem – Garyp”).

ŞITIL, *at.* Oturdyp ekmek üçin ýörite ösdürilip ýetişdirilýän ýaş nahal. *Ogulaý goparan şitillerini endigan goýuşdyrdy* (R. Gelenow).

ŞITILEMEK, *işl., gepl.d.* 1. Bir ýeri uçmak, çalarak döwürlemek, çat açmak, moý açmak (çäýnek-käse ýaly döwlegen zatlar hakynda). *Käsäniň sitilän ýeri ýok.* 2. Heläk bolmak, ölmek.

ŞITILEMEZLIK, *iş ady.* Zaýa bolmazlyk; döwürmezlik. *Aňzakda basyrylyp goýlan pomidorlaryň şitiläni ýok.*

ŞITILHANA [şitilha:na], *at.* Şitil ösdürilip ýetişdirilýän ýörite gurlan desga, jaý.

ŞITIRDEME, *iş ady.* Şitirdemek ýagdaýy.

ŞITIRDEMEK, *işl.* Şitirdili ses çykamak, şitirdili seslenmek (ýagys we ş.m. hakynda). *Ýagys çala şitirde-se, goýy damjalar irigöz elekden geçen bugdaý ýaly ýagýardy* (B. Kerbabaýew). *Şol wagt ýagys şitirdemäge başlan ekeni* (“Myraly”).

ŞITIRDEMEKLIK, *iş ady.* Şitirdemek ýagdaýy.

ŞITIRDEMEZLIK, *iş ady.* Şitirdäp ýagmazlyk.

ŞITIRDEŞMEK, *işl.* Şitir-şitir seslenişmek (köp-sanly ýagys damjasy hakda). *Şitirdeşip ýagýan ýagşyň sesi eşidilýärdi.*

ŞITIRDETMEK, *işl.* Şitir-şitir etdirmek.

ŞITIRDEÝİŞ, *iş ady.* Şitirdemek ýagdaýy.

ŞITIRDI, *at.* Çala ýagys ýaganda, guran ýaprak we ş. m. zatlar çala gorjаланanda çykýan sesiň ady.

ŞITIR-PITIR, *at.* Ýagşyň az wagtlaп damjalap ýagmasy, şyтыr-pытыр. *Şitir-pitiriň soňy çabga ýazdy.*

ŞIWE [ši:wö] I, *at, dil b.* Umumy milli diliň bir sebitde, etrapda ýaşaýan ilat üçin häsiýetli gepleýiş aýratynlyklary; ýerli gepleşik. *Ol özüniň asly gepleýän şiwesini üýtgetjek bolup şunça jan etdi welin, ol oňa peýda bermedi* (A. Gowşudow).

ŞIWE [ši:wö] II, *at, k.d.* Näz-kereşme, näzirgeme; owadanlyk, gözellig. *Çyn aşyk men, namysym ýok, zarym bar, şu gün saňa şiwe bilen näzim bar* (“Görogly”). *Huplaryň şiwesi gara göz bolar* (Kemine).

ŞKAF [yşğa:p], *at.* İçine zat salyp saklamak üçin niýetlenen gapyly mebel. *Kitap şkafy. Şkafyň agzy açyk*

galypdyr. Şkafyň gapysyny gulplamak. Şkafyň içini zatdan doldurmak.

ŞOGAP [şoğa:p], *at.* Derýa akymynyň bölünmegi bilen suwuň ortasynda galan zolak gury ýer. *Derýanyň ozalrak taşlap giden şogaplary gür jeňňellik bolupdyr* (M. Hydyrow).

ŞOH [şo:h], *syp.* Degişgen, bälçik, alayaz. *Ýigit ýa şoh gerek, ýa –ýok* (Nakyl).

ŞOHLANMAK [şo:hlonmok], *işl.* Şohluk etmek, ruhy göterilmek, keýpi kökelmek. *Annataganyň meň-zetmeleri bilen şohlanan Gubaýdullin oňa soragly göz bilen çişerildi* (B. Kerbabaýew).

ŞOHLUK [şo:hluk], *at.* Degişgenlik, wäşilik, bälçiklik, alayazlyk. *Derýaguly aga şohluk bilen ýuw-marlamaga çalyşdy* (N. Jumaýew).

ŞOKURDAMA [şokurdomo], *iş ady.* Şokurdamak ýagdaýy.

ŞOKURDAMAK [şokurdomok], *işl.* Şokur-şokur etmek, gatap, şokurdyly ses çykarmak, şokurdyly seslenmek. *Eden işim bilmedim, aklym başymdan çaşdy, Şokurdap il ürküzer, ogşuk bahaly içmek* (Kemine).

ŞOKURDAMAKLYK [şokurdomokluk], *iş ady.* Şokurdamak ýagdaýy.

ŞOKURDAŞMAK [şokurdoşmok], *işl.* Şokurdyly ses edişmek.

ŞOKURDATMAK [şokurdotmok], *işl.* Şokurdyly ses etdirmek, şokurdy döretmek. *Şeý diýdi-de içmegin, şokurdadyp başlady* (M. Seýidow).

ŞOKURDAWUK [şokurdowuk], *syp.* Şokurdap duran, şokurdyly ses çykarýan, şokurdyk. *Aýagyňa bir şokurdawuk mesini geý* (“Görogly”).

ŞOKURDAÝYŞ [şokurdoýuş], *iş ady.* Şokurdamak ýagdaýy.

ŞOKURDY, *at.* Gaty deriden, kirläp gatan geým-gejimden we ş.m. çykýan sesiň ady. *Gaty deriniň şokurdysy. Köne içmegiň şokurdysy.*

ŞOKURDYK [şokurduk], *syp., ser.* Şokurdawuk. *Ol şokurdyk ak possunyňy jeňlenip, myhmanlaryň atyny tutuşdy, getiren söwüşlerini daňşmaga kömek etdi* (N. Pomma).

ŞOL, Bir şahsy, bir zady we ş.m. görkezmek hyzmatyny ýerine ýetirýän görkezmä çalyşmasy (*şol* sözüniň düşümlerde ulanylyşy: *şol, şonuň, şoňa, şony, şonda, şondan*).

ŞONÇA [şonço], *hal.* Şol derejede, şoňa barabar, şonuň ýaly. *Ýabysy näçe gulagyny salpardyp barsa, onuň şonça hem keýpi kökdi* (A. Durdyýew). *Säher turup, syl ýüzüne çagaňy, Päkligiňde bolup bilseň sonça bol* (G. Ezizow).

ŞONLUGYNA [şonluğna], *hal.* Şol durşuna, bolşy ýaly, durşy ýaly, öňkiligine. *Gürriň şonlugyna galdy.*

ŞOR, *at.* Derlemek netijesinde köýnege we ş.m. ýere çykýan ak eñez, duz.

ŞOR [šo:r], *syp.* 1. Tagamy duzly, duzy köp, duzy artyk düşen, duzy agdyk (nahar hakynda). 2. Duzy ýüzüne çykyp, agaryp ýatan (ýer hakynda). *Şor doňmaz, ýaman oňmaz* (Nakyl). *Şor ýer.*

◊ **Şor maňlaý** bagtsyz, hemişe işi şowsuz, işi oňmaýan. **Şor toýnak** baran ýerinde bereket gaçýan, aýagy düşmeýän, kemrysgal, gaty toýnak. **Şory depesine çykan** erbet, bihaýa. **Şor ykbal** täleýi ters gelen, gara maňlaý, bagtygara, bagtsyz.

ŞORA [šo:ro], *at.* Şorlukda bitýän pür ýaprakly we baldagy şorumtyk suwlujy gyrymsy ösümlik. *Ol bu gün däri ýasamak üçin şora ýygмага gidipdi* (A. Gowşudow).

ŞORALYK [šo:roluk], *at.* Köp şora gögeren ýer, şora bilen örtülen ýer. *Ol wagt bu şäheriň giň meýdany her ýerde bir düýp garagan hem gyrymsyja şoralyk düzdi* (B. Gurbanow).

ŞORÇAÝYR [šo:rçaýyr], *at.* Gyrtyçlar maşgalasynda degişli, esasan, suwsuz ýatan şor meýdanda bitýän, iri we gaty baldakly, ýere ýazylyp ösýän haşal ot.

ŞORJA [šo:rjo], *syp.* Şorrak, duzlurak. *Birje çemçe şorja serçe çorbasy* (Ýaňyltmaç).

ŞORLAMA [šo:rlomo], *işl.* Şorlamak ýagdaýy.

ŞORLAMAK [şorlomok], *işl.* Günün aşagynda işläp derlemek netijesinde geýimiň ýüzüne aý der çykmak. *Ol şorlan köýnegini çykardy.*

ŞORLAMAK [šo:rlomok], *işl.* Bir zadyň sory ýa-da duzy ýüzüne çykmak, şor döremek, şor çykmak. *Ýollaryň iki tarapy-da zeyläp, ýüzi şorlap ýatan meýdanlyk* (B. Seýtäkow).

ŞORLAMAKLYK [şorlomokluk], *işl.* Şorlamak ýagdaýy.

ŞORLAMAKLYK [šo:rlomokluk], *işl.* Şorlamak ýagdaýy.

ŞORLAMAZLYK [şorlomozluk], *işl.* Geýimiň ýüzüne aý der çykmazlyk.

ŞORLAMAZLYK [šo:rlomozluk], *işl.* Ýeriň sory ýüzüne çykmazlyk.

ŞORLANMAK [šo:rlonmok], *işl.* Şory çykmak. *Ýerleriň şorlanmagynyň önüni almak üçin köp çäreler durmuşa geçirilýär.*

ŞORLATMAK [şorlotmok], *işl.* Günün aşagynda işläp derlemek netijesinde geýimiň arkasyna aý der çykarmak, şorlamak derejesine ýetirmek. *Endamynyň aýy deri köýnegini şorladýardy* (B. Kerbabaýew).

ŞORLATMAK [šo:rlotmok], *at.* Şoruny ýüzüne çykarmak. *Topragy şorlatmak.*

ŞORLAÝYŞ [šo:rlouş], *işl.* Şorlamak ýagdaýy.

ŞORLUK [šo:rluk], *at.* 1. Giden şor toprakly meýdan, şor bilen örtülen ýer. 2. Tagamy şor bolmaklyk, duzy agdyk bolmaklyk, duzlulyk. *Deňiz suwunyň şorlugu.*

ŞORPULDAMA [şorpullomo], *işl.* Şorpuldamak ýagdaýy.

ŞORPULDAMAK [şorpullomok], *işl.* Çorba, unaş we ş.m. içilende, şorpuldyly ses çykmak.

ŞORPULDATMAK [şorpullotmok], *işl.* Bir zady içeniňde şorpuldyly ses çykarmak. *Şorpuldadyň aş içmek gelşiksizdir.*

ŞORPULDAÝYŞ [şorpulloyuş], *işl.* Şorpuldamak ýagdaýy.

ŞORPULDY [şorpullu], *at.* Suwuk nahar iýlende, çay we ş.m. içilende, agyz boşlugynda döreýän sesiň ady. *Şol gürrüňler arasynda çekdirmäniň şorpuldysy hem dowam etdi* (B. Kerbabaýew).

ŞORSAW [šo:rsow], *syp.* 1. Tagamy şor bolan, duzy agdygrak düşen. *Şorsaw tagamly çorba.* 2. Topragy birneme şor bolan, şorrak ýer, şortaň. *Şorsaw yerler.*

ŞORSURAMA [šo:rsuromo], *işl.* Şorsuramak ýagdaýy.

ŞORSURAMAK [šo:rsuromok], *işl.* Şor tagamly zatlary küýsemek, şorja etli nahar iýesiň gelmek. *Bir gün ikisi: “Gel, şu gün bir guýrujak gözläli, şorsuradyk” diýişip, maslahat edip, ýola düşüp ugrapdyrlar* (“Türkmen halk ertekileri”).

ŞORSURAMAKLYK [šo:rsuromokluk], *işl.* Şorsuramak ýagdaýy.

ŞORSURAMAZLYK [šo:rsuromozluk], *işl.* Şorsurap durmazlyk.

ŞORSURAŞMAK [šo:rsuroşmok], *işl.* Birnäçe bolup şorja etli nahar iýesiň gelmek.

ŞORSURAÝYŞ [šo:rsurouş], *işl.* Şorsuramak ýagdaýy.

ŞORSUW [šo:rsuw], *at.* 1. Gowrulyp ýaga durmadyk etiň şor suwy. *Şorsuw bilen etden gerk-gäbe doýdular* (N. Pomma). 2. *ser. Börtme.*

ŞORTA [şorto], *syp.* Wäşi, degişgen, alçak, soh.

◊ **Şorta söz** esasy wakany gülküli, täsin beýan edýän gysgajyk çeper kyssa. *Bu häsiýet, ylaýta-da, Keminäniň, Aldarkösäniň, Esenpoladyň, Japbaklaryň ady bilen baglanyşykly döran şorta sözlerde ýiti duýulýar* (“Mugallymlar gazet”).

ŞORTAŇ [šo:rtoň], *syp., ser. Şorsaw.* Aňyrsyna göz ýetmeýän şortaň düzde wyşkalar hatarlanyp galýança, ençeme kynçylyklar, aýylganç howplar bukup ýatyrdy (B. Kerbabaýew).

ŞOTLANDIÝALY [şotla:ndiýaly], *syp., ser. Şotlandiýalylyr.*

ŞOTLANDIÝALYLAR [ʃotla:ndiýalyɫar], *at.* Şotlandiýanyň ýerli halky.

ŞOW I, *at.* Işiň gerekli ýa-da islenýän netijesi, üstünlik. *Her bir zat şow işidir.*

◊ **Şow almak** rowaçlanmak, ugruna bolmak, oňat netije bermek, üstünlik getirmek, şowuna düşmek. – *Işiňiz şow alsyn – diýip, olaryň giden ugruny ýüzüne sylady* (R. Gelenow). **Şowuna düşmek (bolmak)** *ser.* **Şow almak.** *Bu gezek olaryňky turuwbaşdan şowuna boldy* (“Edebiýat we sungat”).

ŞOW II, *syp.* Göni, düz, tekiz. *Şow akýan ýapdaky gamyş mysaly, Titreýärdi degip yşkyň şemaly* (A. Kekilow).

ŞOW III, *at.* Suw degirmeniniň suwuny sowmak üçin ulanylýan kese ýap. *Men suw harazynyň şowuna, köne obamyza tarap omuz berip, golaý bardym* (R. Gelenow).

ŞOWA [ʃowo], *syp.* 1. Bir gapdala gysaryp duran, egri. *Onuň baýtaly akýal, gözleri çakan, guýrugy bolsa şowady* (B. Kerbabaýew). 2. Gözi daşdan gowy görmeyän. *Şowa gözli.*

◊ **Şowa kör** uzakdan görmeyän, dar düşünjeli, gözyetimi dar.

ŞOWALYK [ʃowoluk], *at.* Şowa bolmaklyk.

ŞOWHUN, *at.* Joşgunly, hyjuwly ses, dabara. *Görogly dagyuly şowhun bilen gelýändirler* (“Görogly”). *Ýatmazak şeyda bilbiller şowhun edip, baglarda bazar gurdular* (B. Soltannyázow).

ŞOWHUN-DABARA [ʃowhun-davara], *at.* *ser.* **Şowhun.**

ŞOWHUNLANMA [ʃowhunlonmo], *iş ady.* Şowhunlanmak ýagdaýy.

ŞOWHUNLANMAK [ʃowhunlonmok], *işl.* Şowhun artyp başlamak, şagalaňly ýagdaýa öwürmek. *Meniň göwnüme bolmasa, häliden dymyk otagyň içi birdenkä şowhunlanyp başlana döndi* (“Edebiýat we sungat”).

ŞOWHUNLANMAKLYK [ʃowhunlonmokluk], *iş ady.* Şowhunlanmak ýagdaýy.

ŞOWHUNLANYŞ [ʃowhunlonuş], *iş ady.* Şowhunlamak ýagdaýy.

ŞOWHUNLY, *syp.* Joşgunly, hyjuwly, dabaraly; şagalaňly. *Saz bolsa gitdigiçe şowhunly ýaňlanýardy* (“Edebiýat we sungat”).

ŞOWHUNLYK [ʃowhunluk], *at.* *ser.* **Şowhunlylyk.** *Durmuşy hoş geçirmek, şadyýanlyk, şowhunlyk, gülüşmek, oýnaşmak, söýüşmek – biziň döwrümüziziň hakly talaby* (B. Kerbabaýew).

ŞOWHUNLYLYK [ʃowhunluluk], *at.* Dabaralylyk, şagalaňlylyk.

ŞOWHUN-ŞAGALAŇ [ʃowhun-ʃagalaň], *at.* *ser.* **Şowhun.** *Myhmanlary şowhun-şagalaň bilen garşy aldyk.*

ŞOWK, *at.* *k.d.* Keýpi-sapa, lezzet, hezillik, wagty-hoşluk. *Şowkuň şerabyndyn bolmuşam däli, Bilmen niçik geçer çästim hem şamym* (Magtymguly).

ŞOWLAMA [ʃowlomo], *iş ady.* Şowlamak ýagdaýy.

ŞOWLAMAK [ʃowlomok] **I**, *işl.*, *ser.* **Şowwuldamak.** *Sözleş, her ýana öwser bu tiller, Ýol urpakdan aşsa, şowlar şemallar* (Magtymguly).

ŞOWLAMAK [ʃowlomok] **II**, *işl.* Şowuna düşmek, bir iş, hereket ugruna bolup başlamak, şowly bolmak. *Bu gün-ä işimiz şowlaýsa-da ahmal.*

ŞOWLAMAKLYK [ʃowlomokluk] **I**, *iş ady.* Şowlamak ýagdaýy.

ŞOWLAMAKLYK [ʃowlomokluk] **II**, *iş ady.* Şowlamak, şowuna düşmek ýagdaýy.

ŞOWLAŞMAK [ʃowloşmok], *işl.*, *ser.* **Şowwuldaşmak.**

ŞOWLAÝYŞ [ʃowloýuş], *iş ady.* Şowlamak ýagdaýy.

ŞOWLULYK [ʃowluluk], *at.* Şowly bolmaklyk, şowuna, ugruna bolmaklyk, oňat netijelilik. *Bu şowlulygy her kim öz beren kömeginiň netijesi diýip düşündirýärdi* (B. Gurbanow).

ŞOWLY, *syp.* Şowuna düşen, ugruna bolan, oňat netijeli, üstünlikli. *Şeýle bolsa, ussa aga, işiň şowly bolsun, ýasaber!* (H. Ysmaýyłow).

ŞOWSUZ, *syp.* Şowly bolmadyk, şowuna düşmedik, ugruna bolmadyk. *Ozal hem Baýram bilen Selbiniň şowsuz söýgüsi hakyndaky myş-myş onuň gulagyna çalarak ilipdi* (N. Jumaýew).

ŞOWSUZLYK [ʃowsuzluk], *syp.* Şowly dälilik, şowuna düşmezlik, ugruna bolmazlyk, oňat netije bermezlik. *Emma nätjek, uly işde şowsuzlyklara hem döz gelmeli bolýar* (Ş. Borjakow).

ŞOWURDAMAK [ʃowurdomok], *işl.* Ýörän wagty peti gitmedik dik duran keteni köýnegi şowurdyly seslenmek. *Köçämizden gyz geçende şowurdap, Ýüregimde ýandy atas lowurdap* (M. Seýidow).

ŞOWURDAMAKLYK [ʃowurdomokluk], *iş ady.* Şowurdamak ýagdaýy.

ŞOWURDAMAZLYK [ʃowurdomozluk], *iş ady.* Şowurdap seslenmezlik.

ŞOWURDAŞMAK [ʃowurdoşmok], *işl.* Dik duran keteni köýnekler şowurdyly seslenmek.

ŞOWURDATMAK [ʃowurdotmok], *işl.* Şowurdyly seslendirmek. *Bularyň önünden gyrmyzy köýnegini şowurdadyp pete-pet çykan Bahardy* (A. Gowşudow).

ŞOWURDAÝYŞ [şowurdoýuş], *iş ady*. Şowurdamak ýagdaýy.

ŞOWURDY, *at*. Ketenî ýaly käbir ýüpek matalardan tikilen geýimleriniň we ş.m. pasyrdamagy netijesinde döreýän sesiň ady.

ŞOWWULDAMA [şowwullomo], *iş ady*. Şowwuldamak ýagdaýy.

ŞOWWULDAMAK [şowwullomok], *işl., ser.* **Şuwwuldamak**. *Çalasyn salynýan orak sesi şowwuldap ses edýärdi* (B. Kerbabaýew).

ŞOWWULDAMAKLYK [şowwullomoklyk], *iş ady*. Şowwuldamak ýagdaýy.

ŞOWWULDAŞMAK [şowwulloşmok], *işl.* Şowwuldyly ses edişmek. *Gara ýoldan maşynlar şowwuldaşyp geçýärdi*.

ŞOWWULDAÝYŞ [şowwulloýuş], *iş ady*. Şowwuldamak ýagdaýy.

ŞOWWULDY [şowwully], *at*. Güýçli ýeliň ýa-da bir zadyň hereketiniň güýçli bady, ýelgini we ş.m. sebäpli döreýän sesiň ady, şuwwuldy. *Áýna synnysyny şowwuldadyp, çitimini gyra-deň gyrdy* (B. Kerbabaýew). *Güýçlenip başlan sowuk şemalyň badyna çaly-çetileriň şowwuldysyny eşidýärdiler* (A. Gowşudow).

ŞÖHLAT [şöhla:t], *at*. Ownuk dogralan bagröýke-ne we ete sogan, duz, burç garylyp, içýagyň ýa-da böweniň içine salnyp, ýörmelip, gaýnatma çorbasynda bişirilýän nahar.

ŞÖHLE, *at.1.* Ýagtylyk çeşmesinden we ş.m. düşýän ýagtynyň inçe zolaklary. *Kireňsiz asmanda aşak sallanan Gün özüniň ýiti şöhlesini seçýärdi* (A. Gowşudow). **2.** Bir zadyň ýalkymy, nury, ýagtysy. *Şiriniň hemrasy, Leyliniň taýy, Şöhläňden gizlener asmanyň Áýy* (Kemine). **3.fiz.** Bir jisim bölejiginiň ýa-da elektromagnit yrgyldylarynyň energiýasynyň akymy. *Munuň özi atomyň kömegi bilen has agyr keselleri şöhle arkaly bejermeklige hyzmat edýär* (K. Berdiýew).

♦ **Şöhle keseli** radioaktiw maddalaryň bedene, organizme täsiri bilen döreýän kesel.

ŞÖHLELENDIRMEK [şöhlölönmök], *işl.* **1.** Şöhle ýaýmak, ýagtylyk çäýmak, ýalkym salmak, ýagtylandyrmak. *Áýyň süýt ýaly ak ýagtysy giden çöli şöhlelendirdi* (N. Jumaýew). **2. göç.m.** Beýan etmek, suratlandyrmak. *Ýazyjy eserde şu günki günü dogruçyl şöhlelendirýär*.

ŞÖHLELENME [şöhlölönmö], *iş ady*. Şöhlelenmek ýagdaýy.

ŞÖHLELENMEK [şöhlölönmök], *işl.* **1.** Şöhle saçmak, ýagtylyk bermek, ýalkym salmak. *Körükden çykýan ýeliň zarbyna reňki öçügsi mele uçgunlar şöhlelenip, uçuşyp başlady* (B. Seýtäkow). *Simlerde güwleýän toguň badyndan, Şöhlelener Watanymyň*

geljegi (A. Kowusow). **2. göç.m.** Beýan edilmek, suratlandyrylmak.

ŞÖHLELENMEKLIK [şöhlölönmöklük], *iş ady*. Şöhlelenmek ýagdaýy.

ŞÖHLELENMEZLIK [şöhlölönmözlük], *iş ady*. **1.** Şöhle saçmazlyk. **2.** Suratlandyrylyp görkezilmezlik.

ŞÖHLELENIŞ [şöhlölönüş], *iş ady*. Şöhlelenmek ýagdaýy.

ŞÖHLELI [şöhlölü], *syp.* **1.** Şöhle saçýan, yşyk, ýagtylyk berýän. *Altyn şöhleli Günem çoguny ýazda imisalalyk bilen saçýar* (B. Annageldiýew). **2. göç.m.** Nurly, ýagty, ajaýyp, ýalkymly. *Onuň geljegi nähili şöhleli görünüýärdi* (B. Kerbabaýew).

ŞÖHLESIZ [şöhlösüz], *syp.* **1.** Şöhle saçmaýan, ýiti ýagtylyk bermeýän, öçügsi. *Şöhlesiz çyra*. **2. göç.m.** Nursuz, ýalkymsyz, nury gaçan, şöhlesi giden. *Şöhlesiz göreçler*.

ŞÖHRAT [şöhra:t], *at.* **1.** At-abraý. *Nepis türkmen halylarynyň şöhraty gün geldikçe artýar* (“Edebiýat we sungat”). **2.** Üstünlik gazanmak arzuw edilip aýdylýan alkyş sözi; gazanylan üstünligi, görkezilen mertlik mübäreklenip, gutlanyp aýdylýan ruhlandyryjy söz. *Watan üçin şirin janyny aýaman, Gaýduwsyz söweş edýän mertlere şöhrat!* (B. Kerbabaýew). **3.** Oglana dakylýan at.

ŞÖHRATLANDYRMAK [şöhra:tlannymak], *işl.* Şöhratyny dünýä ýaýmak.

ŞÖHRATLANMA [şöhra:atlanma], *iş ady*. Şöhratlanmak ýagdaýy.

ŞÖHRATLANMAK [şöhra:atlanmak], *işl.* Şöhrata eýe bolmak. *Onuň özi-de, birwagtlar gowy sportsmen bolup şöhratlanypdy* (R. Alyýew).

ŞÖHRATLANMAKLYK [şöhra:atlanmaklyk], *iş ady*. Şöhratlanmak ýagdaýy.

ŞÖHRATLANYŞ [şöhra:tlanyş], *iş ady*. Şöhratlanmak ýagdaýy.

ŞÖHRATLY [şöhra:tly], *syp.* Şöhrata mynasyp, şöhrat gazanan. *Gadamyňyz batly bolsun, şöhratly pagtaçylar!*

ŞÖHRATLYLYK [şöhra:tlylyk], *at.* Şöhraty barlyk, şöhrata mynasyp bolmaklyk, şöhrat gazanmaklyk.

ŞÖHRATPARAZ [şöhra:tparaz], *syp.* Şöhrata kowalaşýan, ada, derejä, wezipä çapýan. *Şöhratparaz adam*.

ŞÖHRATPARAZLYK [şöhra:tparazlyk], *at.* Şöhrata kowalaşmaklyk, ada, derejä, wezipä çapmaklyk. *Şöhratparazlyk gizläp bolýan gylyk däl-dä!* (N. Jumaýew).

ŞÖWKET [şöwköt], *at.* **1.** Dabara, mertebe, şan. *Süleýmandan artyk bolsa şöwketiň, Lerzana getirse gökni haýбатыň* (Magtymguly). **2.** Oglana dakylýan at.

ŞÖWÜR: şöwür çekmek 1) gijesine ýol geçmek, gije ýöremek, ilkaşamdan ertire çenli ýol ýöremek. *Agşam şöwür çeken, garny hepbik ýaly atlar darym edýärdi* (B. Kerbabaýew). 2) uklamazlyk. *Alley-alley aragy, Gül başynyň daragy, Gije şöwürler çeksem, Gündiz gözümiň çyragy* (Hüwdi).

ŞPAL, [şpa:l] *at*. Agaçdan ýa-da betondan relsleriň aşagyndan keseligine düşelýän ýasy düşeklik.

ŞPRIS [işpiri:s], *at*. Suwuklyklary pürkmek ýa-da sorup almak üçin porşenli we iňňeli silindrjik, kiçijik silindr.

ŞTANGA [yšta:nga / yşda:nga], *at, sport*. Agyr atletikada: iki gapdalyndaky dürli agramdaky tigrilegi ortadan gelyän 2 m-e çenli uzynlykdaky demir hada oturdylyan enjam.

ŞU, Ýakyn aralygy, wagty we ş.m. görkezmek üçin *bu* sözünüň manysynda gelyän görkezme çalyşmasy. *“Kim men?” Jogap tapman şu günlere çen, Seni söýüp, kimdigimi bildim men* (G. Ezizow).

ŞUBELA [şuvela: / şüvela:], *hal*. Jan edip; ençeme gezek, şunça, her näçe. *Horasan tilkisi şubela urundy weli, urundygyça gapan onuň aýagynda gaýymlandy* (Ertekiler). *Maşyn şubela arlasa-da, tigrileri diýen etmedi*.

ŞUGLA [şuğlo], *at, şahyr*: Şöhle, ýalkym, ýalpyldy, ýagty, lowurdy. *Görki – gün, şuglasy älemi ýakar, Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin* (“Görogly”). *Ýüzi aý dek şugla salar, Husny pelekden paç alar* (“Zöhre – Tahyr”).

ŞUGUL [şuğul] **I**, *at*. 1. Biri ýa-da bir zat hakynda ýerliksiz ýaýradylan gürrüň. *Şirin daýzanyň ogly Arslan hakda ýaýran şugul obanyň şugulçysy Mahmaldan başga hiç kimden çykmaz* (N. Jumaýew). 2. Şugulçy. *Kimde bolsa bir şugul baryp ony Gully jinnege habar beripdir* (A. Gowşudow).

ŞUGUL [şuğul] **II**, *at*. Gurluşykda jaýyň diwarlaryny, burçlaryny dogry, göni çykarmak üçin ujuna agyr zat dakylp, ýokardan aşak sallanýan eriş, kiriş.

ŞUGULÇY [şuğulçy], *at*. Biri hakda ýakymсыz, ýaramaz habar ýaýradýan adam, şugulçylyk bilen meşgullanýan adam, gepçi, şugul. *Şugulçy, gybatkeş arabozarlar, Doldurdy obany dürli “myş-myşdan”* (A. Kekilow).

ŞUGULÇYLYK [şuğulçuluk], *at*. Şugulça mahsus bolan gylyk-häsiýet, şugullyk. *Şu ýaşdan soň şugulçylyk edib-ä gün görjek däl* (B. Pürliýew).

ŞUGULLAMA [şuğullomo], *iş ady*. Şugullamak ýagdaýy.

ŞUGULLAMAK [şuğullomok], *işl.* Biri ýa-da bir zat hakynda bolan ýa bolmadyk wakany birine gizlin aýtmak. *“Her näme-de bolsa, dogany Hoşly molla muňa*

bir zat şugullandy, şonuň üçinem bu meni çagyrandyr” diýip, pikir etdi (A. Gowşudow).

ŞUGULLAMAKLYK [şuğullomokluk], *iş ady*. Şugullamak ýagdaýy.

ŞUGULLAMAZLYK [şuğullomozluk], *iş ady*. Bir zat hakynda başga birine aýtmazlyk, habar bermezlik.

ŞUGULLANMAK [şuğullonmok], *işl.* Biri hakynda şugul ýaýradylmak.

ŞUGULLATMAK [şuğullotmok], *işl.* Birine biri hakda şugul ýaýratdyrmak.

ŞUGULLAÝYŞ [şuğulloýuş], *iş ady*. Şugullamak ýagdaýy.

ŞUGULLYK [şuğulluk], *işl., ser.* **Şugulçylyk**. *Şugullyk etmek*.

ŞUGUNDYR [şuğunnur], *at*. 1. Selmeler maşgalasyndan bolan uzyn süýri ýaprakly gök ekin. 2. Şol ekinin kökünde emele gelyän iýilýän gyzyl togalak hasyly. *Bir düýp şugundyr. Şugundylar düýpläp başlapdyr*.

ŞUL, *at*. Göze sowuk degmegi netijesinde döreyän göz ýaşarma keseli, göz agyrydan galan kesel. *Gan guýlan ýaly onuň ýüzüne, Agyryp şul tapan göze meňzeýär* (Ş. Kekilow).

ŞULHA [şulho], *at*. Mal iými üçin pagta çigidiniň gabyklaryndan, galyndylaryndan taýýarlanylýan önüm. *Mallara gýşyna şulha, silos, sarun, kepek berilýär*.

ŞULLARMA [şullormo], *iş ady*. Şullarmak ýagdaýy.

ŞULLARMAK [şullormok], *işl.* Şully bolmak, agyry, kesellilik zerarly suwjaryp durmak (göz hakynda). *Şally bolsa eliniň aýasy bilen şullaran körmüş gözlerini syryp: “Çöregi bitin eken” diýdi* (“Edebiýat we sungat”).

ŞULLARMAKLYK [şullormokluk], *iş ady*. Şullarmak ýagdaýy.

ŞULLARTMAK [şullortmok], *işl.* Gözüni gyzardyp, suwjardyp ýörmek. *Gözüni şullardyp, dört tarapa hat ýazyp, zyňyp otyr* (A. Durdyýew).

ŞULLARYŞ [şulloruş], *iş ady*. Şullarmak ýagdaýy.

ŞULLY, *syp*. Şul keseli degen, şul keselli. *Ýaşuly oňa şully gözüniň gytagyňy aýlady* (B. Kerbabaýew).

ŞUM, *syp*. Erbet, ýaramaz, ýaman, pis. *Ogry şum, orramсы şum, belki, ol şumdan beter* (Kemine). *Ol şum habara ynanjagyňy-da bilmändir* (Ý. Durdyýew).

ŞUMJARMA [şumjormo], *iş ady*. Şumjarmak ýagdaýy.

ŞUMJARMAK [şumjormok], *işl.* Çala aglamjyramak, şumjarylmak. *Abdaryzagyň bolup durşy-da, aýdan sözi-de, ýeňsesine çalanda şumjaryp ötägitlek oylan daldigini açyk görkezip durdy* (B. Kerbabaýew).

ŞUMJARMAKLYK [şumjormokluk], *iş ady.* Şumjarmak ýagdaýy.

ŞUMJARTMAK [şumjortmok], *işl.* Şumjarmaga mejbur etmek.

ŞUMJARYŞ [şumjoruş], *iş ady.* Şumjarmak ýagdaýy.

ŞUMJARYŞMAK [şumjoruşmok], *işl.* Birnäçe bolup şumjarmak. *Näme, şumjaryşyp otyrsyňyz, turuň!*

ŞUMLUK, *at.* 1. Ýaman, agyr ýagdaý, kynçylyk, görgi. *Mal eýesine çekmese – şumluk* (Nakyl). 2. Erbetlik, ýaramazlyk, pislik. *Ol şumlukda aýyplanan şumroý garrynyň biridir* (N. Pomma).

ŞUMROÝ [şumro:ý], *syp.* Betnyşan, bedroý.

ŞUMROÝLYK [şumro:ýluk], *at.* Şumroý keşplilik, bedroýlyk, betnyşanlyk.

ŞUNÇA [şunço], *hal.* Şeýle derejede, köp, örän köp, juda kän. *Şunça pakyrlyga urdum özümi, Tilkilenip gezdim, adym gurt oldy* (Magtymguly). *Aşyklaryň, aýdymalaryň mekany, Şunça bakdym, senden gözüm doýmady* (M. Seýidow).

ŞUNLUKDA [şunlukdo], *giriş s.* Şunuň bilen birlikde, şunuň bilen, şeýlelikde. *Şunlukda, barmaly ýerimize birneme gijräk bardyk.*

ŞUNĖAR, *at, şahyr.* Aw awlaýan guş, laçyn. *Meňzäp şunĖara, humaýa, Albaýyma gelseň näder* (Zynhary).

ŞURRUK, *syp.* Suwuk, goýy däl (ýagsyz, içi huruşsyz çorba hakynda). *Şurruk çorba.*

ŞUWLAMA [şuwlomo], *iş ady.* Şuwlamak ýagdaýy.

ŞUWLAMAK [şuwlomok], *işl., ser.* **Şuwwuldamak.** *Ýalaňaç galan şahajyklar naýynjar şuwlady.*

ŞUWLAMAKLYK [şuwlomokluk], *iş ady.* Şuwlamak ýagdaýy.

ŞUWLAŞMAK [şuwoşmok], *işl., ser.* **Şuwwuldaşmak.**

ŞUWLAÝYŞ [şuwoýuş], *iş ady.* Şuwlamak ýagdaýy.

ŞUWWULDAMA [şuwwullomo], *iş ady.* Şuwwuldamak ýagdaýy.

ŞUWWULDAMAK [şuwwullomok], *işl.* Şuwwuldyly ses çykmak, şuwwuldyly seslenmek, şuwlamak. *Ýel misli bir gaýgyly heň çalyan ýaly şuwwuldaýardy.*

ŞUWWULDAMAKLYK [şuwwullomokluk], *iş ady.* Şuwwuldamak ýagdaýy.

ŞUWWULDAŞMAK [şuwwulloşmok], *işl.* Dumly-duşdan şuwwuldyly ses etmek. *Oklar şuwwuldaşyp geçýär.*

ŞUWWULDY [şuwwully], *at.* Güýçli ýeliň, atylýan okuň we ş.m. hereketi netijesinde çykyan örän zarply, çasly, gaty sesiň ady. *Bular böwürlerini diňşirgenip,*

gykylygyň haýsy ugurda çykanlygyny biljek boldular, şemalyň şuwwuldysyndan başga hiç hili ses eşidilmedi (A. Gowşudow).

ŞÜBHE [şüvhö], *at.* Biri ýa-da bir zat hakynda betgümanlyk, şek, müňkürlük, güman.

ŞÜBHELENDIRMEK [şüvhölönnürmek], *işl.* Şübhe döretmek, şübhelenmäge mejbur etmek. *Bularyň agşamky üýtgeşik hereketleri Bahary şübhelendirdi* (A. Gowşudow).

ŞÜBHELENME [şüvhölönmö], *iş ady.* Şübhellemek ýagdaýy.

ŞÜBHELENMEK [şüvhölönmök], *işl.* Birine ýa-da bir zada betgüman bolmak, şübhe etmek, müňkürlük, ynanmazlyk etmek. *Emma käbirleri bu işleriň ýerine ýetirip boljagyna şübhelenýän ýaly etdiler* (A. Gowşudow).

ŞÜBHELENMEKLIK [şüvhölönmöklük], *iş ady.* Şübhellemek ýagdaýy.

ŞÜBHELENMEZLIK [şüvhölönmözlük], *iş ady.* Şübhe etmezlik.

ŞÜBHELENIŞ [şüvhölönüş], *iş ady.* Şübhellemek ýagdaýy.

ŞÜBHELI [şüvhölü], *syp.* 1. Birine ýa-da bir zada gümanly, şübhesi bolan, betgüman, müňkür, ynanmazlyk edýän. – *Bu nämäniň şatlygy? – diýip, Guwanç onuň ýüzüne şübheli seredýär* (N. Jumaýew). 2. *göç.m.* Näbelli, nämälim, anyk bolmadyk, aýdyň däl, gümana. *Özüni ölümden gutaran adamyny tanamak, onda-da ozal diňe bir sapar özüni bir şübheli ýerde gören ýigidi tanamak we onuň bilen gürründeş bolmak arzuwy Gurt gartyň ýüreginde joşup tolgunýardy* (A. Gowşudow).

ŞÜBHELILIK [şüvhölülük], *at.* Şübheli bolmaklyk, betgümanlyk, müňkürlük. *Ol adam şübhelilik bilen göz aýlady.*

ŞÜBHESIZ [şüvhösüz], *syp.* 1. Şübheli däl, gümansyz, şeksiz. *Onuň şeýle boljagyna şübhesiz ynanýardy* (B. Pürliýew). 2. *göç.m.* Gümansyz, gürrüňsiz, ikuçsuz, hökmany. *Üsti şeýle hasylly topragyň astynyň-da gudratynyň känligi şübhesizdir* (B. Kerbabaýew).

ŞÜDÜGÄR [şüdügä:r], *at.* Ekin, hasyl ýygnalandan soň, sürlüp ýa-da agdarylyp goýlan ýer.

ŞÜDÜGÄRLEME [şüdügä:rleme], *iş ady.* Şüdügärlemek ýagdaýy.

ŞÜDÜGÄRLEMEK [şüdügä:rlemek], *işl.* Ekin, hasyl ýygnalandan soň, ýeri sürlüp ýa-da agdaryp goýmak, şüdügär edip goýmak. *Ozaldan suwarymly ýerleri şüdügärlemek gerek.*

ŞÜDÜGÄRLEMEKLIK [şüdügä:rlemeklik], *iş ady.* Şüdügärlemek ýagdaýy.

ŞÜDÜGÄRLENMEK [şüdügä:rlenmek], *işl.* Şüdügär edilmek. *Ol ýabyň aňyrsyndan şüdügärlenen meýdanlar uzalyp gidýär.*

ŞÜDÜGÄRLETMEK [şüdügä:rletmek], *işl.* Şüdügär etdirmek.

ŞÜDÜGÄRLEÝİŞ [şüdügä:rleýiş], *iş ady.* Şüdügärlemek ýagdaýy.

ŞÜDÜGÄRLİK [şüdügä:rlik], *at.* Şüdügär edilen yerler, şüdügär edilip goýlan meýdan, giden şüdügär ýer.

ŞÜKÜR, *hal.* **1.** Kaýyl,razy. *Şükür, indi ýar mekany görüldi, Gözüme düşdi sonam gezen ýerlere* (“Saýatly – Hemra”). *Hernä gözlerim abat galypdyr, şuňa-da şükür* (A. Gowşudow). **2.** Saglyk-amanlyk soraşylanda “gurgun, sag” diýen manyda ulanylýan söz. **3.** Oglana dakylýan at.

♦ **Şükür et!** “bolanyna, baryna razy bol” diýen manyda birine göwünlik bermek üçin ulanylýar. *Bu dünýäne mahsus ähli zatlaryň, Senden sowlup geç-meýänne monça bol* (G. Ezizow).

ŞÜKÜRLI [şükürlü], *syp.* Kanagatly, sabyrly, sabyr-kanagat edýän.

ŞÜLE [şülö], *at.* Ýagy azrak, suwy köpräk guýlup, tüwüden bişirilýän nahar.

♦ **Süýtli şüle** süýtde gaýnadylyp bişirilýän tüwi. *Süýtli şüle bişirmek.*

ŞÜWELEŇ [şüwölöň], *at.* **1.** Şowhun, şagalaň, gyzgalaň, keýp, hezillik. *Baýram bolsa işe şüwelen berip: “Boluň, haýdaň!” diýip, käwagt aýdyma gygyryp işleýärdi* (A. Durdyýew). **2.** Sungatyň, medeniýetiň dürli görnüşleri görkezilýän jemgyýetçilik baýramçylygy. *Kino şüweleni.*

ŞÜWELEŇÇI [şüwölöňçü], *at.* Şüweleni halaýan.

ŞÜWELEŇLI [şüwölöňlü], *syp.* Şowhunly, şagalaňly, gyzgalaňly. *Näme üçindir, bularyň dymyşmasy hem şüwelenli nahar iýmesi uzaga çekmedi* (N. Pomma).

ŞÜWLÜM, *at.* **1. ser.** **Şüwelenli.** **2.** Ýakym, ýaramlylyk. *Diliniň şüwölümüne görä, şahdi biraz açylyp başlan Aýgül oňa ýylgyryp garanda, ýene degjek ýaly görünse-de, sözi halys ýürekden çykan ýoldaşlarynyňkyça eşidilmedi* (B. Kerbabaýew).

ŞÜWLÜMLI, *syp.* Işdä bilen iýilýän, iýmäge ýakymlydan ýaramly. *Tutan awlaryny bişirip, çopanlar bilen şüwlümlü nahar iýip, deňnenä deň şärik edipdirler* (N. Pomma).

ŞWED [şive:t], *at, ser.* **Şwedler.** *Şwed dili.*

ŞWEDLER [şive:tler], *at.* Şwesiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ŞWEÝSARIÝALY [şiveýsa:riýaly], *ser.* **Şweýsariýalylar.**

ŞWEÝSARIÝALYLAR [şiveýsa:riýalylar], *at.* Şweýsariýanyň ýerli halklary, ýerli ilaty.

ŞYBGA [şyvğa], *at, gepl.d.* Iýerlik zat. *Ol gazananja pullarynyň bolgusyzlar üçin baş gün şybga bolanyny islänokdy.*

ŞYBYK [şyvyk], *at.* Baş tarapyndaky okarajygyna temmäki guýlup çilim çekilýän naýly enjam.

ŞYBYRDAMA [şyvyrdama], *iş ady.* Şybyrdamak ýagdaýy.

ŞYBYRDAMAK [şyvyrdamak], *işl.* Şybyrlyly ses etmek, şybyrlyly ses çykarmak, şybyrlyly seslenmek. *Dünýä çal çäkmenini geýnip, iňňäň uýy ýaly owunjak ýagyş şybyrdap başlady* (B. Kerbabaýew).

ŞYBYRDAMAKLYK [şyvyrdamaklyk], *iş ady.* Şybyrdamak ýagdaýy.

ŞYBYRDAŞMAK [şyvyrdaşmak], *işl.* Şybyrlyly seslenmek. *Gollaryny çar tarapa ýaýan hem başyny belent tutup oturan goçak agajyň eliň aýasy bilen kybapdaş ýapraklary öwürsýän ýuwasja şemala şybyrdaşýardy* (A. Nazarow).

ŞYBYRDATMAK [şyvyrdatmak], *işl.* Şybyrlyly ses döretmek, şybyrlyly ses çykarmak. *Şemal agaçlaryň ýapraklaryny şybyrdatdy.*

ŞYBYRDAÝYS [şyvyrdaýys], *iş ady.* Şybyrdamak ýagdaýy.

ŞYBYRDY [şyvyrly], *at.* Ýagyş ýaganda, şemal agaçlaryň, ösümlikleriň ýapraklaryny yrgyldadanda şybyrdap çykýan sesiň ady. *Asmandan inýän suwuň şybyrlysy, her hili gülleriň tolkun atyp gelýän yslary ýadyňa köp zatlary salýar* (B. Pürliýew).

ŞYBYR-ŞYBYR [şyvyr-şyvyr], *s.ş. aňl. söz.* Ýagyş ýaganda, şemal agaçlaryň, ösümlikleriň ýapraklaryny yrgyldadanda we ş.m. ýagdaýlarda döreýän ses. *Ýagyş ilkaşamdan şybyr-şybyr saz edip, agaçlaryň tylla ýapragyny ýuwdy.*

ŞYGAR [şyga:r], *at.* **1.** Esasy, baş pikiri, meseläni, syýasy talaby aňladýan gysga ýüzlenme, çagyryş. **2.** Ýüzlenme ýa-da çagyryş mazmunly ýazylyan wagyz.

ŞYGGYLDY [şyğğylly], *at.* Gaýnajak bolup duran suwuň, käbir zadyň hereketinde döreýän sesiň ady. *Uçar birneme silkinýär we ýygnalýan tigirleriň häsiýetli şyggyldysy eşidilip başlaýar* (“Watan”).

ŞYGLAMA [şyğlama], *iş ady.* Şyglamak ýagdaýy.

ŞYGLAMAK [şyğlamak], *işl.* Şyggyldyly ses etmek, şyggyldyly ses çykarmak, şyggyldyly seslenmek; gaýnamaga ýakynlamak (suw hakynda). *Elindäki sübsäni hol aňyrdä goýdy-da, ýaňy şyglap ugran güpüň oduny ölçerişdirdi* (“Türkmenistan”).

ŞYGLAŞMAK [şyğlaşmak], *işl.* Birnäçe kitir, semawar şyglamak. *Şyglap dur iki sany, Örän ullakan semawar* (Ç. Aşyrow).

ŞYGLATMAK [şyğlatmak], *isl.* Şyglamak derejesine ýetirmek, şyg-şyg etdirip seslendirmek. *Semawary şygladyp goýmak.*

ŞYGLAÝYŞ [şyğlaýyş], *iş ady.* Şyglamak ýagdaýy.

ŞYGRYÝET [şyğryýet], *at.* Şygyr bilen ýazylan eserler.

ŞYGYR [şyğyr], *at.* Belli bir ölçegde ýazylyan sahyrana çeper eser, goşgy. *Bir şygyr döretdim seniň yşkyňa, Ýene ýüz şygyrlyk sözlerim gurban* (M. Seýidow).

♦ **Ak şygyr** setirleriniň kapyýalaşmagy hökmany bolmadyk goşgy şekili.

ŞYGYRDAMA [şyğyrdama], *iş ady.* Şygyrdamak ýagdaýy.

ŞYGYRDAMAK [şyğyrdamak], *isl.* Şygyrlyly ses çykmak, şygyrlyly ses etmek, şygyrlyly seslenmek. *Şemala üzümiň ýapraklary şygyrdady.*

ŞYGYRDAMAKLYK [şyğyrdamaklyk], *iş ady.* Şygyrdamak ýagdaýy.

ŞYGYRDAŞMAK [şyğyrdaşmak], *isl.* Birnäçe, köp zat köpçülikleýin şygyrdamak. *Beýik erik agajynyň ýapraklary şygyrdaşyp seslenýär; şemalyň ugruna gaýyşyp düşýärdiler* (A. Gowşudow).

ŞYGYRDATDYRMAK [şyğyrdatdyrmak], *isl.* Şygyr-şygyr etdirmek.

ŞYGYRDATMAK [şyğyrdatmak], *isl.* Şygyrdamaga mejbur etmek, şygyrdamak katdyna ýetirmek, şygyrlyly ses döretmek. *Öwsen şemal guran gamyşlary şygyrdatdy.*

ŞYGYRDAÝYŞ [şyğyrdaýyş], *iş ady.* Şygyrdamak ýagdaýy.

ŞYGYRDY [şyğyrly], *at.* Bir zadyň başga bir zada degmegi, hereket, gymyldy we ş.m. sebäpli döreýän sesiň ady. *Gijeleri hem şol tamyň üstünde oturyp töweregine ser salýardylar, şygyrdylara gulak asýardylar* (A. Gowşudow).

ŞYH [şy:h], *at.* 1. Ýokary musulman ruhanylarynyň wekili, diniň taglymatçysy we kanunçysy. 2. Oglana dakylýan at.

ŞYHMÜTÜR [şy:hmütür], *at.* Daňlan, baglanan malyň ýüpi çolaşmazlyk üçin demirden ýasalan enjam (*ser. Jykyryk*). *Zynjyrlaryň şyhmütüri bolmasa, kä itleriň zynjyry towlap-towlap, ahmal edip goýmasy bardy* (“Edebiýat we sungat”).

♦ **Şyhmütürini towlamak** etmesiz zady gaýdyp etmez ýaly etmek. *Baý, men olaryň dilini tapyp, şyhmütürini towlamaga ökdedirin-ä – diýip, Nurbibi onuň egnine kakyp, jak-jaklap güldi* (N. Pomma).

ŞYKGY I, *at.* Düzümünde toýun garyndysy bolan gaty toprak, toýun. *Ýabyň içine böküp girende, şykgy gatyşykly mäsleşik laý onuň aýagynyň aşagynda moýmuldady* (B. Öwezow).

ŞYKGY II, *at.* Doly gatamadyk ýumşak pile.

ŞYKGYLDAMA [şykgyllama], *iş ady.* Şykgyldamak ýagdaýy.

ŞYKGYLDAMAK [şykgyllamak], *isl.* Bir zat ikinji bir zada çala degende, uly sagat ýörände we ş.m. ýagdaýda şykgyldyly ses çykmak.

ŞYKGYLDAMAKLYK [şykgyllamaklyk], *iş ady.* Şykgyldamak ýagdaýy.

ŞYKGYLDAŞMAK [şykgyllaşmak], *isl.* Birnäçe zadyň şykgyldyly ses çykarmagy.

ŞYKGYLDATMAK [şykgyllatmak], *isl.* Şyk-şyk edip ses döretmek. – *Garaz, bir zat hasaplasaň bolar-da – diýip, şykgyldadyp, çalt-çalt çot kakmaga başlady* (N. Jumaýew).

ŞYKGYLDAÝYŞ [şykgyllaýyş], *iş ady.* Şykgyldamak ýagdaýy.

ŞYKGYLDY [şykgyly], *at.* Bir zat ikinji bir zada çala degende, uly sagat ýörände we ş.m. ýagdaýda döreýän sesiň ady. *Gadymy asma sagadyň diliniň şykgyldydy.*

ŞYK-ŞYK-ŞYK, *s.ş. aňl. söz.* Uly sagat ýörände, çot kakylanda yzly-yzyna çykýan sesler. *Gazaply kazy deý mydam başymda, Sagat çot kakyp dur şyk-şyk-şyk* (G. Ezizow).

ŞYKYRDAMA, *iş ady.* Şykyrdamak ýagdaýy.

ŞYKYRDAMAK, *isl.* Şykyrdawuk zatlar ellenende, gutynyň içindäki gaty zatlar biri-birine degende ş.m. ýagdaýlarda şykyrlyly seslenmek. *Şol wagt gapynyň kiçijik gapygygy çalaja şykyrdady* (B. Kerbabaýew). *Şykyrdap duran onluk manat.*

ŞYKYRDAMAZLYK, *iş ady.* Şykyrlyly seslenmezlik.

ŞYKYRDAŞMAK, *isl.* Birnäçe zadyň şykyrlyly seslenmegi.

ŞYKYRDATDYRMAK, *isl.* Şykyrdatmaga ýol bermek.

ŞYKYRDATMAK, *isl.* Şykyrlyly ses döretmek. *Ol önünde duran çäýnegiň gapagyny oýnap, şykyrdadyp dymdy* (A. Gowşudow).

ŞYKYRDAWUK [şykyrdawuk], *syp.* Ellenende, deglende şykyrlyly ses edýän, şykyrdap duran. *Şykyrdawuk kagyzy.*

ŞYKYRDAÝYŞ, *iş ady.* Şykyrdamak ýagdaýy.

ŞYKYRDY, *at.* Şykyrdawuk zatlar ellenende, gutynyň içindäki gaty zatlar biri-birine degende we ş.m. ýagdaýlarda döreýän sesiň ady.

ŞYKYR-ŞYKYR, *s.ş. aňl. söz.* Şykyrdawuk zatlar ellenende, gutynyň içindäki gaty zatlar biri-birine degende we ş.m. ýagdaýlarda yzly-yzyna çykýan sesler.

ŞYKYRT, *s.ş. aňl. söz.* Gutynyň içindäki gaty zat başga bir gaty zada ýa-da gabyň özüne degende we ş.m. ýagdaýlarda çykýan ses. *Şaýylyk pul şykyrt edip ýere gaçdy.*

ŞYLHA, *at.* Sary gaçan, ýyrtylan, köne-sana, sal-sal (geým). *Kimden galan şylha sen, şeýle mazaly içmek* (Kemine).

ŞYLHA-ŞYLHA, *syp.* Ýyrtk-ýyrtk, sal-sal, eleşan bolan (geým).

ŞYLTAK, *at.* Birine nähak ýerden atylýan töhmet, ýalan günä. *Barlag geçirilenden Hoja ýapylan şyltaklar puç boldy* (K. Berdiýew).

ŞYLTAKÇY, *at.* Şyltak, töhmet atýan adam.

ŞYŇŇYRDAMA, *iş ady.* Şyňňyrdamak ýagdaýy.

ŞYŇŇYRDAMAK, *işl.* Gelin-gyzlaryň şelpe, düwme ýaly şaý-sepi biri-birine degende şyňňyrdyly seslenmek, şyňňyr-şyňňyr etmek. *Sümsüleler ikibaka yranyşyp, biri-birine çaknyşar-da, çala şyňňyrdaýar* (B. Kerbabaýew).

ŞYŇŇYRDAMAKLYK, *iş ady.* Şyňňyrdamak ýagdaýy.

ŞYŇŇYRDAMAZLYK, *iş ady.* Şyňňyrdyly ses çykarmazlyk.

ŞYŇŇYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe düwmeleriň, şelpeleriň şyňňyrdaşmagy.

ŞYŇŇYR-ŞYŇŇYR, *s.ş. aňl. söz.* Gelin-gyzlaryň şelpe, düwme ýaly şaý-sepleri yzly-yzyna biri-birine degende çykýan sesler.

ŞYŇŇYRT, *s.ş. aňl. söz.* Gelin-gyzlaryň şelpe, düwme ýaly şaý-sepi biri-birine degende çykýan ses. *Şyňňyrt etmek.*

ŞYPA [şypa:], *at.* 1. Janyňa ýakymly täsir. *Dostlukdan köňüller şypa tapýar.* 2. Edilýän emden gelýän haýyr, peýda. *Tebibiň olmasa duçar, Niçik şypa tapar bimar* (Seýdi).

ŞYPALY [şypa:ly], *syp.* Janyňa ýakymly, ýaramly, oňat täsir edýän, lezzetli. *Umuman, tebigatyň häzirki ýagdaýy ýaşamak üçin jana şypalydy* (H. Derýaýew).

ŞYPBYK, *at.* Gaýyş we ş.m. zatlardan tikilen apgyrtsyz ýeňil köwüş. *Áýagyndaky şypbyk köwüşlerini hem taşlap ylgapdyr* ("Myraly").

ŞYPBYLDAMA, *iş ady.* Şypbyldamak ýagdaýy.

ŞYPBYLDAMAK, *işl.* Şypbyldyly ses çykamak, şypbyldyly ses etmek, şypbyldyly seslenmek. *Áýnadan irginsiz damýan ýagşyň şypbyldysy eşidilýärdi* ("Nesil").

ŞYPBYLDAŞMAK, *işl.* Birnäçe zatdan şypbyldyly ses çykamak.

ŞYPBYLDATMAK, *işl.* Şypbyldyly seslendirmek.

ŞYPBYLDAÝYŞ, *iş ady.* Şypbyldamak ýagdaýy.

ŞYPBYLDY, *at.* Ýeňil aýakgaply, şypbyk köwüşli ýörelende ýa-da damja damanda döreýän sesiň ady. *Daş gapydan aýak sesiniň şypbyldysy eşidildi.*

ŞYP-ŞYP, *s.s. aňl. söz.* Ýeňil aýakgaply, şypbykly ýörelende, damja damanda we ş.m. ýagdaýlarda döreýän ses.

ŞYPYLJABERMEK [şypylja:vermek], *işl.* Şypyljap ugramak, şypyljap başlamak.

ŞYPYLJAMA, *iş ady.* Şypyljamak ýagdaýy.

ŞYPYLJAMAK, *işl.* 1. Ýüzi suwjaryp durmak. *Ýaranyň ýüzi şypyljap dur.* 2. Köp durup zaýalanyp ugramak (et hakynda). *Et şypyljapdyr.*

ŞYPYLJAMAKLYK, *iş ady.* Şypyljamak ýagdaýy.

ŞYPYLJAMAZLYK, *iş ady.* Şypyljamak katdyna ýetmezlik.

ŞYPYLJATMAK, *işl.* 1. Suwjartmak, suwjarar ýaly etmek (ýara hakynda). 2. Köp sakladyp zaýalatmak. *Eti ýyly ýerde şypyljatmak.*

ŞYPYLJAÝYŞ, *iş ady.* Şypyljamak ýagdaýy.

ŞYPYLJYK, *işl.* Şypyljap duran, ýapyşagan, ýelmeşegen. *Onuň üstünden gaýnag suw guýlan ýaly bolup, bütin bedeninden şypyljyk der indi* (H. Derýaýew).

ŞYPYRDAMA, *iş ady.* Şypyrdamak ýagdaýy.

ŞYPYRDAMAK, *işl.* Ýagyş ýagyp, ýere ýa-da başga bir zadyň üstüne gaçanda şypyrdyly ses çykamak.

ŞYPYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe zatdan şypyrdyly ses çykamak. *Gurap ýere gaçan ýapraklara ýagyş damjalary degende şypyrdaşyp ses edýärdiler.*

ŞYPYRDAÝYŞ, *iş ady.* Şypyrdamak ýagdaýy.

ŞYPYRDY, *at.* Ýagyş ýagyp, ýere ýa-da başga bir zadyň üstüne gaçanda çykýan sesiň ady. *Ýagşyň şypyrdysy.*

ŞYPYRMA, *at.* Etegi tüýli, depesiniň tüýi iç ýüzüne edilen, zommagrak görnüşde tikilýän telpek, ýatys telpegi. *Ol köne şypymasy bilen ýüzüniň tozanyny süpürdi* (B. Kerbabaýew).

ŞYPYRMALY, *syp.* Şypyrma geýen. *Indi ol aýagy çarykly, baýy şypymaly, bili kendir guşakly çopan ýok* ("Edebiýat we sungat").

ŞYR, *syp.* Hiç zat gögermedik, bitmedik (takyr ýer, adamyň kellesi hakynda). *Şyr takyr. Şyr kelle.*

◊ **Şyr päki** gowulygyna, erbetligine düşünp bolmaýan adam, birden beýleligine üýtgäp durýan, öwsüp duran adam. *Ol bir şyr päkidir, ýüptüniň üstünde odun goýup bolmaz. Şyry çykamak* gaty könelmek, köp geýlip, şylhasy çykamak. *Şyry çykan ädik.*

ŞYRDAK, *at.* Depesine mata tutulyp tikilýän bagana telpek. *Egesi baý gaharyna başyndaky şyrdagyny-da çykaryp, onuň öňüne bulap urdy* (N. Pomma).

ŞYRDAKLY, *syp.* Şyrdak telpekli, şyrdak telpek geýen. *Ol depesi solgun gyzyl şyrdakly, gytyk goňur telpegini goltugyna gysyp, yerinden galdy* (B. Kerbabaýew). *Olar ýandak petdelerini pil bilen çapysdyryp duran bir şyrdakly adamynyň ýanyna bardylar* (N. Pomma).

ŞYRKY, *syp.* Açyk sary (reňk).

ŞYRKYLDAMA [şyrkyllama], *iş ady.* Şyrkyldamak ýagdaýy.

ŞYRKYLDAMAK [şyrkyllamak], *işl.* Şyrkyldyly ses çykmak.

ŞYRKYLDAMAKLYK [şyrkyllamaklyk], *iş ady.* Şyrkyldamak ýagdaýy.

ŞYRKYLDAMAZLYK [şyrkyllamazlyk], *iş ady.* Şyrkyldyly ses çykarmazlyk.

ŞYRKYLDAŞMAK [şyrkyllaşmak], *işl.* Birnäçe zatdan şyrkyldyly ses çykmak.

ŞYRKYLDATMAK [şyrkyllatmak], *işl.* Şyrk-şyrk etdirip ses çykarmak. *Çalasynlyk bilen barmaklaryny şyrkyldatdy* ("Edebiýat we sungat"). *Gapyny şyrkyldadyp ýapdy.*

ŞYRKYLDAÝÝŞ [şyrkyllaýýş], *iş ady.* Şyrkyldamak ýagdaýy.

ŞYRKYLDY [şyrkyly], *iş ady.* Demir we ş.m. zatlar biri-birine degende, gapy ýaly zatlar açylyp-ýapylanda döreýän sesiň ady.

ŞYRLAMA, *iş ady.* Şyrlamak ýagdaýy.

ŞYRLAMAK, *işl.* Ýabyň düýbi bilen akýan suwuň şyryldyly seslenmegi, şyryldamak, şyr-şyr etmek (*ser. Şirlemek*). *Şyrlap akmak.*

ŞYRLAMAKLYK, *iş ady.* Şyrlamak ýagdaýy.

ŞYRLAŞMAK, *işl.* Az möçberdäki akar suwuň şyr-şyr edip seslenip akmagy. *Salmalardan şyrlaşyp akýan suwlar gawun joýalaryny doldurypdy.*

ŞYRLATMAK, *işl.* Az suw goýberip akdyrmak.

ŞYRLAÝÝŞ, *iş ady.* Şyrlamak ýagdaýy.

ŞYRPLYDAMA [şyrpyllama], *iş ady.* Şyrpyldamak ýagdaýy.

ŞYRPLYDAMAK [şyrpyllamak], *işl.* Mata, ýüp gaýçy, syndy bilen çalasyn gyrkylanda şyrpyldyly ses çykmak.

ŞYRPLYDAMAKLYK [şyrpyllamaklyk], *iş ady.* Şyrpyldamak ýagdaýy.

ŞYRPLYDAMAZLYK [şyrpyllamazlyk], *iş ady.* Şyrpyldyly hereket etmezlik.

ŞYRPLYDAŞMAK [şyrpyllaşmak], *işl.* Şyrp-şyrp edip kesmek, gyrkmak, gyrmak (köp sanly gaýçy, syndy hakynda). *Şyrpyldaşýan syndylaryň sesi eşidilýärdi.*

ŞYRPLYDATMAK [şyrpyllatmak], *işl.* Şyrpyldyly seslendirip, kesip goýbermek (matanyň bir bölegi, ýüp hakynda).

ŞYRPLYDAÝÝŞ [şyrpyllaýýş], *iş ady.* Şyrpyldamak ýagdaýy.

ŞYRPLYDY [şyrpyly], *at.* Bir zat başga bir ýere gaty degende, gaýçy bilen çalasyn gyrkylanda we ş.m. ýagdaýlarda çykýan sesiň ady.

ŞYRRYLDAMA [şyrryllama], *iş ady.* Şyrryldamak ýagdaýy.

ŞYRRYLDAMAK [şyrryllamak], *işl. ser. Şyrlamak.* *Suw şyrryldap akýar.*

ŞYRRYLDAMAKLYK [şyrryllamaklyk], *iş ady.* Şyrryldamak ýagdaýy.

ŞYRRYLDAMAZLYK [şyrryllamazlyk], *iş ady.* Akanda şyr-şyr etmezlik, şyrryldap seslenmezlik.

ŞYRRYLDAŞMAK [şyrryllaşmak], *işl.* Köp ýerde şyrryldyly seslenip akmak.

ŞYRRYLDATMAK [şyrryllatmak], *işl.* Şyr-şyr etdirip, çala akdyrmak.

ŞYRRYLDAÝÝŞ [şyrryllaýýş], *iş ady.* Şyrryldamak ýagdaýy.

ŞYRRYLDY [şyrryly], *at.* Suw çala akanda döreýän sesiň ady. *Ternawdan akýan suwuň şyrryldysy galmady.*

ŞYR-ŞYR, *s.ş. aňl. söz.* Suw aşaklygyna çala akanda döreýän ses. *Şyr-şyr edip akmak.*

ŞYTDYLDAMA [şytdyllama], *iş ady.* Şytdyldamak ýagdaýy.

ŞYTDYLDAMAK [şytdyllamak], *işl.* Üstünden düşýän agram sebäpli şytdyldyly ses çykmak, şytdyldyly seslenmek, şyt-şyt etmek. *Köne pürsler agrama çydaman şytdyldaýardy.*

ŞYTDYLDAMAKLYK [şytdyllamaklyk], *iş ady.* Şytdyldamak ýagdaýy.

ŞYTDYLDAŞMAK [şytdyllaşmak], *işl.* Birnäçe zatdan şytdyldyly ses çykmak.

ŞYTDYLDATMAK [şytdyllatmak], *işl.* Şyt-şyt etdirmek.

ŞYTDYLDAÝÝŞ [şytdyllaýýş], *iş ady.* Şytdyldamak ýagdaýy.

ŞYTDYLDY [şytdyly], *at.* Berk, gaty zatlar çat açanda, agaç ýaý berende we ş.m. ýagdaýlarda döreýän sesiň ady. *Ýanyp duran tut agaçlarynyň şytdyldysy galmady.*

ŞYTYRDAMA, *iş ady.* Şytyrdamak ýagdaýy.

ŞYTYRDAMAK, *işl.* Agram düşüp şytyrt etmek, şytyrdyly seslenmek. *Oglanjygyň münen şahasy çalaja şytyrdady.*

ŞYTYRDAMAKLYK, *iş ady.* Şytyrdamak ýagdaýy.

ŞYTYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe zatdan şytyrdyly ses çykmak.

ŞYTYRDATMAK, *işl.* Agaja, onuň şahasyna agramyňy salyp, şytyrdamak derejesine ýetirmek.

ŞYTYRDAÝÝŞ, *iş ady.* Şytyrdamak ýagdaýy.

ŞYTYRDY, *at.* Gury, gaty zat, odun-çöp döwlende, ýagys damjalanda we ş.m. ýagdaýlarda döreýän sesiň ady.

T

T, Türkmen elipbiýiniň ýigrimi dördünji harpy.

TABA [ta:va], *ser. Saç.*

TABAK [ta:vak], *at. 1. Nahar iýmek üçin ulanylýan okara, jam ýaly gaplaryň umumy ady. Aýrana gelen tabagyny gizlemez (Nakyl). 2. göç.m. Içi naharly gap. Ol tabak çekilýänçä, özüne bir giýmenje tapdy (B. Kerbabaýew). 3. Keçä salynýan tegelek nagys.*

TABAKDAŞ [ta:vakdaş], *at. Biri bilen bir tabakdan nahar iýýän, bile bir tabakdan naharlanýan (adam).*

TABAKLAMA [ta:vaklama], *iş ady. Tabaklamak ýagdaýy.*

TABAKLAMAK [ta:vaklamak], *işl. Tabaga salmak, tabak bilen almak.*

TABAKLAMAKLYK [ta:vaklamaklyk], *iş ady. Tabaklamak ýagdaýy.*

TABAKLAÝYŞ [ta:vaklaýyş] *iş ady. Tabaklamak ýagdaýy.*

TABAMA [ta:vama], *iş ady. Tabamak ýagdaýy.*

TABAMAK [ta:vamak], *işl. Ýañy ösüp başlamak, çykyp ugramak (sakgal, murt hakynda). Murty taban.*

TABAMAKLYK [ta:vamaklyk], *iş ady. Tabamak ýagdaýy.*

TABAÝYŞ [ta:vaýyş], *iş ady. Tabamak ýagdaýy.*

TABLISA [tavli:sa], *at. Maglumatlaryň we ş.m. sanawy, olaryň aýry-aýry grafalardaky ýazgysy.*

TABLISA [tavli:sa], *at. Belli bir sistema salnan san bilen baglanyşykly ýa-da beýleki maglumatlaryň grafalar boýunça ýerleşdirilen sanawy. Ligarifmler tablisasy. Nyrhlar tablisasy. Tablisa girizmek, goşmak. Mendeleyewiň tablisasy (D.I. Mendeleyewiň himiki elementleriň periodik sistemasy). Statistik maglumatlary tablisalara geçirmek. Köpeltmek tablisasy.*

TABŞYRMA [tavşyrma], *iş ady. Tabşyrmak ýagdaýy.*

TABŞYRMAK [tavşyrmak], *işl. 1. Biriniň üstüne bir zady ýerine ýetirmek borjuny ýüklemek, tabşyryk bermek. 2. Birine bir zady gaýta-gaýta aýtmak. Men saňa gijä galma diýip öwrän-öwrän tabşyrdym ahyry. 3. Öz ýerine ýetirýän işini başga birine bermek. Nobatçylygy tabşyrmak. 4. Bir zady eýesine bermek, gowşurmak. Kitaphanadan alan kitaplaryňy tabşyrmak. 5. Bilim derejäh anyklanýan synagdan üstünlikli geçmek. Hemme sapaklaryňy 5-lik baha tabşyrmak.*

TABŞYRMAKLYK [tavşyrmaklyk], *iş ady. Tabşyrmak ýagdaýy.*

TABŞYRMAZLYK [tavşyrmazlyk], *iş ady. Tabşyrmak işini amal etmezlik.*

TABŞYRTMAK [tavşyrtmak], *işl. Tabşyrmagy başga biriniň üstüne ýüklemek, tabşyrmaga mejbur etmek. Dayhanlara gök önümleri wagtynda tabşyrtmak gerek.*

TABŞYRYK [tavşyryk], *at. 1. Birine tabşyrylan iş, görkezme. 2. Birine berilýän nesihat, wesýet, maslahat. Bu bolsa jaşulularyň tabşyrygydy (A. Gowşudow). 3. Birine belli bir möçberde buýrulan ýumuş. Akmyrat, sen mugallymyň diýňki tabşyrygyny eýýäm ýadyňdan çykardyňmy? (A. Durdyýew). 4. Nädogry edilen iş, hereket üçin berilýän duýdurys, käýinç. Şeýle işleri üçin Pökgene birnäçe sapar berk tabşyryklar hem berlipdi (A. Gowşudow).*

TABŞYRYLMAK [tavşyrylmak], *işl. 1. Birine bir ýumuş, iş etmek, iş buýrulmak. Men tabşyrylan işi edip, hakymy alýaryn (B. Seýtäkow). 2. Nygtalyp aýdylmak, nesihat edilmek. Şondan soň gürrüň iş hakynda başlanda brigadirlerede edilmeli işler tabşyryldy (A. Gowşudow). 3. Bir zat berilmek, gowşurylmak, geçirilmek. Etrap boýunça bir günde ýyllyk borçnamanyň 2,3 göterimine barabar pagta tabşyryldy ("Türkmenistan"). 4. Birine bir zat ýüklenmek, borçly edilmek. Çagalar öýüniň birine ýolbaşçylyk etmeklik maňa tabşyryldy ("Nesil").*

TABŞYRYŞ [tavşyryş], *iş ady. Tabşyrmak ýagdaýy. Onuň okan derslerinden synag tabşyryşy köplere görelde bolsun.*

TABŞYRYŞDYRMAK [tavşyryşdyrmak], *işl. 1. Birnäçe işi, ýumşy ýerine ýetirmegi başga adamlara tabşyryp çykamak. Ol öz işgärlerine ertir pagta ýyg-maga gitmegi tabşyryşdyrdy. 2. Birnäçe zady eltmeli ýerine gowşurmak, kabul edýän edara bermek. Häzir Gözel eje birinji orny alyp, halylaryny tabşyryşdyrdy (A. Gowşudow).*

TABYN [ta:vy:n], *syp. 1. Boýun egen. 2. Garaşly bolan.*

TABYNLYK [ta:vy:nlyk], *at. 1. Tabyn ýagdaýda bolmaklyk.*

TABYRDAMA [tavyrdama], *iş ady. Tabyrdamak ýagdaýy.*

TABYRDAMAK [tavyrdamak], *işl., ser. Tapyrdamak. Akmaýa tabyrdap galan köşekden gorkusyna ýykyldy (B. Kerbabaýew).*

TABYRDAMAKLYK [tavyrdamaklyk], *iş ady. Tabyrdamak ýagdaýy.*

TABYRDAMAZLYK [tavyrdamazlyk], *iş ady. Tabyrdyly hereket etmezlik.*

TABYRDAŞMAK [tavyrdaşmak], *iş ady. Bile tabyrdamak, köp bolup tabyrdamak. Tabyrdaşyp galan taýçanaklar, göýä bir zatdan ürken ýaly, ümdüzine tutdurdylar.*

TABYRDATMAK [tavyrdatmak], *işl.* Tabyrдыly aýak sesini çykarmak.

TABYRDAYÝŞ [tavyrdaýyş], *iş ady.* Tabyrdamak ýagdaýy. *Atlaryň tabyrdaýyşy gulaga diýseň ýakymly eşidilýärdi.*

TABYRDY [tavyrды], *at.* Mal-gara goşulyşyp çapyşanda, tarsa ýerinden turanda we ş.m. ýagdaýda döreýän aýak sesiniň ady, tapyrды. *Mes atlaryň zarp bilen inýän ykjam toýnaklary tabyrды turuzýar* (B. Kerbabaýew).

TABYRDYK [tavyrдыk], *at.* Şahly iri mallara, dowarlara, düýelere degýän ýokanç kesel.

TABYT [ta:vyt], *at.* Üstünde öliniň jesedini goýup götermek üçin agaçdan ýasalan enjam. *Ýer goýmuna girdi münüp tabytlar; Magtymguly aýdar; deň-duş ýigitler* (Magtymguly). *Serwiden tabyt kylyp, gülden kepen etmek gerek* ("Myraly").

TAGA [tağa], *at, k.d.* Daýy. *Tagalarym, tagalarym, Hassa bolsam, sagalaram, Eşidiň beg-agalarym, Nejebe gurbana geldim* ("Nejep oglan").

TAGAÇJYP [tağaçjyp], *at, k.d.* Geň-enaýy, ajaýyp, täsin üýtgeşik. *Şerh eýleşem, şahym, biziň ýerleri, Gör, neneň tagačjyp illeri bardyr* (Magrupy). *Mamanyň uklaman, horlaman ýatmagy örän tagačjyp bir zatdy* (B. Kerbabaýew).

TAGALA [tağala:], *at, dini.* Beýik, belent, uly.

♦ **Hak tagala** beýik mertebeli Hudaý. *Hak tagala razy kyldy beýle hikmetni bizge* (Talyby). **Hudaý tagala ser.** **Hak tagala.**

TAGALLA [tağalla:], *at.* Bir zady berjaý etmek üçin edilýän hereket.

TAGAM [tağam], *at.* 1. Daşky ýedi duýgynyň agzyň nemli bardasy tarapyndan duýulýan görnüşi. 2. Naharyň, her bir iýilýän iýmitiň we ş.m. agzyň, diliň bilen duýulýan aýratynlygy. *Palawyň tagamy gaty gowy eken.* 3. *şahyr.* Nahar. *Tagam berseň, bergil aja, Daýangyn egri gylyja* ("Görögly"). 4. *göç.m.* Bir zatdan alynýan lezzet, dat, eşret. *Leb üstüne leb goýup sen, zerre tagam bilmediň* (Magtymguly).

TAGAM-LEZZET [tağam-lezzet], *at.* 1. Iýmitiň ýa-da ir-iýmişiň we ş. m. zadyň agzyňa ýaraýan tagamy, onuň lezzeti. *Bu hem çörek ornuna getirilen zat bolmaga çemeli, tagamy-lezzeti ýokdy* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Bir zatdan alynýan lezzet, eşret, dat.

TAGAMLY [tağamly], *syp.* Tagamy gowy, tagamy göwnüňe ýaraýan, datly. *Tagamly nahar.*

TAGAMLYLYK [tağamlylyk], *at.* Tagamy barlyk, tagamly bolmaklyk.

TAGAMNAMA [tağamna:ma], *at.* Naharlaryň atlary ýazylan sanaw kagyzy (naharhanalarda).

TAGAMSYZ [tağamsyz], *syp.* Tagamly däl. *Çorba Myradyň agzyňa tagamsyz, duzsuz ýaly degdi* (B. Kerbabaýew).

TAGAMSYZLYK [tağamsyzlyk], *at.* Tagamly bolmazlyk, tagamy, lezzeti ýokluk, datsyzlyk.

TAGAM-TAGSYR [tağam-tağsy:r]: **tagam-tag-syry ýok** tagamy, lezzeti ýok. *Asyl bu naharyň tagam-tag-syry ýok eken.*

TAGAN [ta:ğan], *at.* 1. Üstünde gazan, taňka we ş. m. goýlup, nahar bişirilýän üç aýakly demir enjam. *Tagan aýagy üç bolar; biri-birine güýç bolar* (Nakyl). 2. Oglana dakylýan at.

TAGANAYAK [ta:ğanaýak], *at.* *haywanat d.* Suwuň ýüzünde ýüzüp ýörýän, cybyna meňzeş möjejik. *Güzeriň ýüzünde taganayaklar okgunly gaýmalашýardy* ("Edebiyat we sungat").

TAGANÇA [ta:ğança], *at.* Kiçijik tagan. *Ojaklarda gazanlar atarylyp, tagançalarda taňkalar goýulýardy* (B. Kerbabaýew).

TAGAPYL [tağa:pyl], *at.* Kanagat, sabyr, çydam. *Tagapyl eýlegil, habar alayyn, Eý, mahy-tabanym, ýene geldiňmi* ("Görögly").

TAGAR [tağar], 1. Galla salynýan kiçeňräk gap. *Altynjy klasda okaýan Şaguly dagy orlan bugdaý başlaryny tagarlara, çuwallara salyp, majarda* döwege çekýärdiler. Ikinji, üçünji klaslaryň oganlary harmanda işleýärdiler* (Gurbanguly Berdimuhamedow. "Döwlet guşy"). 2. Tagar XIII–XIX asyrlarda ilatdan ýygnaýan däne görnüşli salgyt, ol harwaryň möçberine deňdir.

TAGARÇYK [tağarçyk], *at.* 1. Erkek (düýe) esrände, agzyndan çykýan böwenjik, süýrýe haltajyk. *Ullakan tagarçygyny çykaryp, haýbatly esreýärdi* (Ý. Mämmediýew). 2. *kön.s.* Sanaç. *Çopan tagarçygy çykardy*. ("Kitaby dädem Gorkut").

TAGAŞYK [tağaşyk], *at.* 1. Ulanylýan zadyň çemeliligi. 2. Bir zadyň maýy, oňaýy. 3. Ýol, tär. *Gür-rüňe başlaýmagyň tagaşygyny tapman otyrды.*

TAGAŞYKLY [tağaşykly], *syp.* Çemeli, jaýba-jaý, ýerbe-ýer, oňaýly. *Tagaşykly hereket.*

TAGAŞYKLYLYK [tağaşyklylyk], *at.* Tagaşykly ýagdaýda bolmaklyk, çemeliklik, oňaýlylyk.

TAGAŞYKSYZ [tağaşyksyz], *syp.* Tagaşykly däl, çemesiz, gödek, oňaýsyz. *Tut agajy tagaşyksyz yranyp, ýapraklarynyň üstünde günüň ysýgyna bulduraşyp duran damjalary aşak dököýärdi* (H. Ysmaýylov).

TAGAŞYKSYZLYK [tağaşyksyzlyk], *at.* Tagaşykly bolmazlyk.

TAGAT [ta:ğat], *at, ser.* **Takat.** *Tapysyk ýaşlygyň bagtly sagady, Tapysyk belläniň bolmaz tagady* (A. Kekilow).

◇ **Tagat çekmek** ýatman oturmak, oturyp geçirmek, gijäni ukusyzlykda geçirmek. *Hüwi ýaly bütün gijäni tagat çekip geçirýärdi* (N. Pomma).

TAGBYR [taǵvy:r], *at, k.d.* Ýorgut (görülen düş hakynda). *Bu düşüň tagbyryn bir-bir ýorayn, Sabyr eýlegil indi geler Ezberin* (“Şasenem – Garyp”).

TAGBYRÇY [taǵvy:rçy], *at, k.d.* Ýorgudyny aýdýan adam, ýorujy, manysyny düşündiriji (görülen düş hakynda). *Gören düşüňni aýdyber, menem tagbyrçydyryn* (“Görogly”).

TAGBYRÇYLYK [taǵvy:rçylyk], *at, k. d.* Tagbyrçynyň ýagdaýy, käri. *Öwez hem onuň tagbyrçylygyna ynandy* (“Görogly”).

TAGLYM [taǵly:m], *at, k. d.* Tälim, öwüt-ündew, maslahat, pikir. *Öwüt tutmaz öwüt berseň bir pese, Ýagşy taglym ýaman ýara ýaraşmaz* (Zelili).

TAGLYMAT [taǵly:ma:t], *at.* Bir waka, hadysa hakynda ylmy nukdaýnazardan esaslandyrylan kanunlaryň jemi.

TAGMA [taǵma], *at. 1.* Dowarlaryň, iri mallaryň haýsy hojalyga, şahsa degişlidigini bildirmek üçin gyzdyrylan sim, syndy ýaly zatlar bilen olaryň endamyna, gulagyna basylyp salýnýan nyşan, alamat, bellik. *2.* Bir zatda edilýän ýönekeý bir bellik. *Onuň daşyna öz tagmasyny bassyn, soň tanap alar ýaly* (B. Seýtäkow). *3. göç.m.* Çekilen ejirden, horlukly günden galýan yz, nyşan. *Dogrusyny dogry aýtsaň, Ahmedin endam-jany ýarag tagmasyndan ýaňa persalady* (A. Nazarow). – *Şol boýnundaky gyranyňy ber, keýgim – diýip, ejesi onuň ýüzünde özleriniň agyr durmuşlarynyň tagmasyny gördi* (H. Derýaýew).

TAGMALAMA [taǵmalama], *iş ady.* Tagmalamak ýagdaýy. *Ol mallary tagmalama işini wagtynda gutardy.*

TAGMALAMAK [taǵmalamak], *işl. 1.* Gyzdyrylan demri, çiş we ş.m. zatlary mallaryň bedenine basyp bellik etmek. *Düýäni tagmalamak. 2.* Bir zada bellik etmek, yz galdyrmak.

TAGMALAMAZLYK [taǵmalamazlyk], *iş ady.* Tagma basmazlyk.

TAGMALAŞDYRMAK [taǵmalaşdyrmak], *işl.* Birnäçe goýna, geçä we ş. m. tagma basyp çykmak. *Ownuk mallary tagmalaşdyrmak işi gutardy.*

TAGMALAŞMAK [taǵmalaşmak], *işl.* Tagmalamaga kömek etmek. *2.* Bilelikde tagmalamak. *Olar dowarlary tagmalaşyp ýör.*

TAGMALATMAK [taǵmalatmak], *işl. 1.* Tagmalamak işini başga birine etdirmek, tagmalamaga mümkinçilik bermek, tagmalamaga ýol bermek. *Sen hem goýunlaryňy ilinkä garyşmaz ýaly derrew tagmalat.*

TAGMALAÝYŞ [taǵmalaýyş], *iş ady.* Tagmalamak ýagdaýy.

TAGMALY [taǵmaly], *syp.* Tagmasy bar, tagma basylan. *Tagmaly mal.*

TAGMASYZ [taǵmasyz], *syp.* Tagmasy ýok, tagma basylmadyk. *Düýeleriň arasynda bir tagmasyz düýe bar.*

TAGNA [taǵna], *at, k.d.* Teýene, kinaýa, ýaňsy, şyltak, nähak ýüklenýän ýazyk, garalyk. *Rakybyň tagna sözleri Jana dert oldy, dert oldy* (“Görogly”). *Bir tagna söz üçin munça gaçar sen, Aşyk bolsaň, niçe ýanyp-öçer sen* (“Şasenem – Garyp”).

TAGNALY [taǵnaly], *syp.* Teýeneli, kinaýaly, töhmetli, myjabatly. *Onuň häzirki “han” diýeni Öweziň gulagyna kinaýa bilen aýdylyan sözler bolup degdi we tagnaly sözler bilen özi masgaralanýan şekilli göründi* (A. Gowşudow).

TAGSYP [taǵsy:p], *at, k.d.* Ar-namys. *Ýomut-gök-leň tagsyp edip özünden, Çykça goşun, öňi-ardy bilinmez* (Magtymguly).

TAGSYPLY [taǵsy:ply], *syp.* Arly-namysly. *Bir tagsyply goç ýigit, Är ýanynda bellidir* (Zelili).

TAGSYPSYZ [taǵsy:psyz], *syp.* Arsyz-namysly

TAGSYR [taǵsy:r] **I**, *at.* Günä, ýazyk, etmiş, kemçilik. *“Eý, şazada, biziň tagsyrymyzy geçgil! Sizi bigünä urduk” diýdiler* (“Asly – Kerem”).

TAGSYR [taǵsy:r] **II**, *at.* Belent derejeli adamlara (köplenç, işan-mollalara) ýüzlenilende hormat edilip aýdylyan söz. *Tagsyr, patyşamyz, biz siziň ýurduňyza Genji-Garabagdan gelipdik* (“Nejep oglan”).

TAGSYRLY [taǵsy:rly], *syp., k.d.* Günäli, ýazykly, etmişli, asy. *Her kim bolsa, şa ýanynda tagsyrly, Arz edip günäden ýuwsun diýdiler* (Şabende).

TAGT[taǵyt] **I**, *at.* Häkimiýet nyşany hökmünde ulanylyan aýratyn kürsi, şalaryň oturyan ýeri. *Derse han oglana beglik berdi, tagt berdi. Oglan tagta çykdy* (“Kitaby dädem Gorkut”).

◇ **Tagta mündürmek** patyşa etmek, häkimiýet başyna geçirmek. **Tagtdan düşürmek** häkimiýet başyndan aýyrmak, patyşalykdan mahrum etmek.

TAGT [taǵyt] **II**, *at.* Ýeriň suwarylyp, sürüme taýýar bolan yzgarlylyk ýagdaýy. *Ýer tagt däl. Suwarylandan soň, ýer tagta gelipdir.*

◇ **Tagtdan çykmak** sürüljek ýeriň yzgary gaçmak, gatamak. *Siz ýeri ertir süräýmeseňiz, tagtdan çykar.* **Tagta gelmek** tagt bolmak (ýer hakynda). *Suwarylandan soň, ýer tagta gelipdir.* **Tagta getirmek** tagt bolmak derejesine ýetirmek, tagt etmek. **Tagt suwy** sürüljek ýere öňünden tutulýan suw. *Tagt suwuny tutup ýören dayhanlaryň ýanyna bardyk.*

TAGTA [taǵta] **I**, *at.* Agaçdan, pürsden dürli galyňlykda, ýasy görnüşde kesilen agaç (gurluşyk materialy).

TAGTA [taġta] **II**, *at.* Hat ýazmak üçin belli bir ölçegdäki ýukajyk kagyz, list. *Bukjanyň içindäki üç tagta kagyz çykdy* (N. Saryhanow).

TAGTA [taġta] **III**, *at.* Baýryň, dagyň üstünde ekin ekmäge ýaramly düz, tekiz giden meýdan. *Şu beýik dagyň üstünde ýüzlerçe gektar meýdany bolan tagta bardy* (A. Gowşudow).

TAGTA [taġta] **IV**, *at.* Ýüzüne hek bilen hat ýazylýan okuw enjamy. *Annagözel tagtada "A"-nyň suratyny çekdi* (A. Alamyşow).

TAGTABITI [taġtawiti], *at.* Jandarlaryň gany, ösümlikleriň şiresi bilen iýmitlenýän mugthor mojejik.

TAGTAÇA [taġtaça], *at.* Üstünde oturmak, ýatmak üçin tagtadan edilen ýörite seki, meýdança.

TAGTALAMA [taġtalama], *iş ady.* Tagtalamak ýagdaýy.

TAGTALAMAK [taġtalamak], *işl.* Tamyň üstüni ýapmak, bir ýeriň daşyny baglamak we ş. m. üçin tagta çüýlemek, tagta kakmak. *Tamyň üstüni tagtalamak. Goyun ýatagynyň daşyny tagtalamak.*

TAGTALAMAZLYK [taġtalamazlyk], *iş ady.* Tamyň üstüni tagta bilen örtmezlik.

TAGTALANMAK [taġtalanmak], *işl.* Tamyň üstüni ýapmak, bir ýeriň daşyny baglamak we ş. m. üçin tagta çüýlenmek, tagta kakylmak. *Tamyň üsti tagtalandy.*

TAGTALAŞMAK [taġtalaşmak], *işl.* 1. Tagtalamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde tagtalamak. *Ussalar tamyň üstüni tagtalaşyp durdular.*

TAGTALATDYRMAK [tagtalatdyrmak], *işl.* Tagtalamak işini başga biriniň üstüne ýükledip etdirmek.

TAGTALATMAK [taġtalatmak], *işl.* Tagtalamak işini başga birine etdirmek.

TAGTALAÝYŞ [taġtalaýyş], *iş ady.* Tagtalamak ýagdaýy.

TAGTLABERMEK [taġytla:vermek], *işl.* Tagtlamaga girişmek.

TAGTLAMA [taġytlama], *iş ady.* Tagtlamak ýagdaýy.

TAGTLAMAK [taġytlamak], *işl.* Ýere suw tutup, tagt edip goýmak, tagta getirmek.

TAGTLAMAKLYK [taġytlamaklyk], *iş ady.* Tagtlamak ýagdaýy.

TAGTLAMAZLYK [taġytlamazlyk], *iş ady.* Tagt edip goýmazlyk.

TAGTLAÝYŞ [taġytlaýyş], *iş ady.* Tagtlamak ýagdaýy.

TAGTY-TÄÇ [taġty-tä:ç], *at, ser: Tagt I.*

TAGYRDAMAK [taġyrdamak], *işl.* Galtak we ş. m. eliň bilen itilip sürlende tagyrdyly ýöremek.

TAGYRDATMAK [taġyrdatmak], *işl.* Galtagy we ş. m. eliň bilen itip süreniňde tagyrdyly seslendirip ýöretmek.

TAGYRDY [taġyrdy], *at.* Galtak we ş. m. eliň bilen itilip sürlende tagyr-tagyr edip çykýan sesiň ady.

TAGYR-TAGYR [taġyr-taġyr], *s. ş. aňl. söz.* Galtak we ş. m. eliň bilen itilip tagyrdadylyp sürlende yzly-yzyna çykýan sesler.

TAGZYM [taġzy:m], *at.* Hormat, baş egmeklik. *Ol üç ýola tagzym kyldy* ("Zöhre – Tahyr"). *Ol iki ilçi gelip, Hojamberdi hanga tagzym bile salam berdi* ("Hojamberdi han").

◊ **Tagzym etmek** baş egip hormatlamak. *Görogly dagynyň yzyndan ýetip, tagzym edip, salam berdiler* ("Görogly").

TAGZYM-TOWAZYG [taġzy:m-towa:zyġ], *at, ser: Tagzym.* *Şol wagt Gara batyr Zöhräniň önüne geçip, tagzym-towazyg bilen arzy-halyny sözläp, Zöhrä garap, baş keleme söz diýdi* ("Zöhre – Tahyr"). *Mämet han patyşanyň gaşyna baryp, tagzym-towazyg bilen iki бүкүлip salam berdi* ("Saýatly – Hemra").

TAHALLUS [tahallu:s], *at, k. d., ser: Lakam.* *Ismim idi Nurmuhammet Garyp, Sözde tahallusym erdi Andalyp* (Andalyp).

TAHMYS [tahmy:s], *at.* Şygyr düzmegiň bir täri (başga bir şahyryň iki setirli gazalynyň önünden sonuň bilen kybapdaş üç setir goşup, muhammes (başleme) ýasama). *Andalyp Nowaýa öýkünip, birnäçe tahmys doredipdir.*

TAHYL, *at.* Stoluň we ş. m. zatlaryň ownuk zatlar salynýan çekeri. *Başlyk stoluň tahylyny çekip, ondan bir kagyz aldy.*

TAHYA, *at.* Gaýmalanyp hem-de keşdelenip tikilen baş gaby, böruk. *Gyzym, gyzlaryň hany, Gyzym tiker tahýany* (Hüwdi). *Kiçijik oglan kiçijik tahýa geýer* (Matal. Jogaby: barmak we oýmak). *Gyz tahýa. Oglan tahýa.*

TAHYAÇA, *hal.* Başy tahýaly. *Eýwanyň önündäki ak öýleriň işiginde kellesi tahýaça bir ýetginjek oglan durdy* (A. Gowşudow). *Beýle sowukda tahýaça gelmeli däl ekeniň, telpek geýmezlermi?*

TAHYALYK, *syp.* Tahýa tikmek üçin niýetlenen (mata). *Ynha size köýneklik hem tahýalyk getirin* (O. Täçnazarow).

TAKAL, *at.* Biderek söz, boş, ugursyz gürrüň.

◊ **Takal okamak** boş, ugursyz gürrüň etmek. *Gyzsoltan, men-ä saňa ýene biri ýaly takal okap, gürrüň aýlap oturjak däl* (T. Gurbanow).

TAKAT [ta:kat], *at.* Adamyň çydam, sabyr etmäge bolan ukyby, sabry, karary.

◇ **Takady gaçmak** bikarar bolmak, sabyr-karary gaçmak, çydamsyz, aljyraňny ýagdaýa düşmek, biynjalyk bolmak. *Bu sözi eşidip, Selbinyýazyň takady gaçdy* (“Saýatly – Hemra”).

TAKATLY [ta:katly], *syp.* Her bir ýagdaýa çydam, sabyr edip bilýän, sabry-karary ýetýän. *Kýýas hem edil kakasy ýaly, güler ýüzlüdi, alçakdy, giňdi, takatlydy* (N. Jumaýew).

TAKATLYLYK [ta:katlylyk], *at.* Takady, sabry-karary barlyk, sabryrlyk. *Ol takatlylyk bilen başlap, işini soňuna çenli alyp barmaklygy başaýar* (“Nesil”).

TAKATSYZ [ta:kassyz], *syp.* Takat edip bilmeýän, sabyr-kararsyz, tagapyl etmeýän. *Bahary garşy almaklyga takatsyz garaşýan Maýa garly gün uzalyp, sagat hem haýal hereket edýän ýalydy* (B. Gurbanow).

TAKATSYZLANMA [ta:kassyzlanma], *iş ady.* Takatsyzlanmak ýagdaýy.

TAKATSYZLANMAK [ta:kassyzlanmak], *işl.* Bir zat, mesele dogrusynda rahatsyzlanmak, aram-karary bolmazlyk. *Ol jorasynyň wagtynda gelmeýşine takatsyzlandy.*

TAKATSYZLYK [ta:kassyzlyk], *at.* Takaty ýokluk, sabyr-karary bolmazlyk, sabysyzlyk.

TAKDYR [takdy:r], *at.* Adamyň durmuşynda onuň erkine bagly däl ýagdaýda bolup geçýän ahwalat, ykbal, täleý, kysmat, ýazgyt. ...*Keýwanyň hem üçülenji tarapdan, Şolara baglyrak seniň takdyryň* (K. Gurbannepesow).

◇ **Takdyra ten bermek** başa gelenini görmek, her bir zada çydam etmek, döz gelmek.

TAKGA I, *at, gepl.d., ser. Tahýa.*

TAKGA II: takga jany çykmak birden ölmek.

TAKGAZ [takga:z], *at.* Bedeniniň uzynlygy 35-40 sm-e ýetýän teňňeli deňiz balygy. *Balykçylar bu ýyl taggaz balygyny tutmaklyga geçen ýylkysyndan ir çykdylar* (“Türkmenistan”).

TAKGYLDAMA [takgyllama], *iş ady.* Takgyl-damak ýagdaýy.

TAKGYLDAMAK [takgyllamak], *işl.* Tarkyldyly ses çykmak, takgyldyly seslenmek.

TAKGYLDAMAKLYK [takgyllamaklyk], *iş ady.* Takgyl-damak ýagdaýy.

TAKGYLDATMAK [takgllatmak], *işl.* Takgyldyly seslendirmek.

TAKGYLDAÝÝŞ [takgyllaýýş], *iş ady.* Takgyl-damak ýagdaýy.

TAKGYLDY [takgyly], *at.* Gaty zatlaryň biri-birine degmegi bilen döreýän sesiň ady. *Çekijiň takgyldysy.*

TAKLADYŞ [takyladyş], *iş ady.* Taklamak ýagdaýy.

TAKLAMA [takylama], *iş ady.* Taklamak ýagdaýy.

TAKLAMAK [takylamak], *işl. 1.* Gysgançlyk, husytlyk etmek, bar hem bolsa, ýok diýip oturmak. *Suhan gatynyň şunça zadyň arasynda taklap oturyşyna öz içinden gahary gelip: – Ýeri, Suhan aga, dünýäde näme gep-gürriň eşidýärsiňiz? – diýdi* (H. Derýaýew). **2. göç. m.,** Birden ölmek. *Taklap jany çykdy.*

TAKLAMAKLYK [takylamaklyk], *iş ady.* Taklamak ýagdaýy.

TAKLATDYRMAK [takylatdyrmak], *işl.* Gaty jisimleri biri-birine urup, takgyldyly ses çykartmak.

TAKLATDY [takylatdy], *at.* Iki setir edilip gazylan on iki sany çukurjygyň hersine dört sany gumalak salnyp, iki adam bolup oýnalýan oýun.

TAKLATMAK [takylatmak], *iş ady.* Gaty zat bilen başga bir gaty zady urmak.

TAKLAÝÝŞ [takylaýýş], *iş ady.* Taklamak ýagdaýy.

TAKMYN [takmy:n], *syp.* Çak bilen, çen bilen, takmynan. *Ol özüniň täze tanşyny kellesi bilen ümläp görkezdi we takmyn şeýle gürrüň berdi* (A. Durdyýew).

◇ **Takmyn sanlar** düýp sanlaryň yzyna -lar, -ler san goşulmasy, soňra bolsa -ça, -çe söz ýasaýjy goşulma goşulyp aňladylyan sanlar. *Meselem: onlarça, ýüzlerçe, müňlerçe.*

TAKMYNAN [takmy:na:n], *hal., ser. Takmyn. Är-heleý takmynan salgy alyp ýola düşdi* (N. Saryhanow).

TAKRAMA [takyrama], *iş ady.* Takramak ýagdaýy.

TAKRAMAK [takyramak], *işl., ser. Taňkyramak.* Ýap takrap gurap gidipdir.

TAKRAMAKLYK [takyramaklyk], *iş ady.* Takramak ýagdaýy.

TAKRAŞMAK [takyraşmak], *işl., ser. Taňkyraşmak.* Bedreleriň ählisi takraşyp ýatyr.

TAKRATMAK [takyratmak], *işl., ser. Taňkyratmak.* Çäýnegi takradyp goýmak.

TAKRAÝÝŞ [takyraýýş], *iş ady.* Takramak ýagdaýy.

TAKSI [taksy / ta:kys], *at.* Kireýne ýolagçy gatnadýan, yük daşýan maşyn.

TAKSIÇI [taksyçy / ta:kysçy], *at.* Taksi sürüji.

TAK-TAK, *s.ş. aňl. söz.* Takgyldyly ses..

◇ **Tak-tak etmek** takgyldyly ses çykarmak. *Tak-tak etdim, dalak iýdim, Pök-pök etdim, böwrek iýdim* (“Türkmen halk ertekileri”).

TAKWA [takwa:], *syp.* Dindar, namazhon, dini dāp-dessura uýýan. *Özüni takwaýy bilip, agýar bolgan sopular* (Misgingylyç).

TAKWALYK [takwa:lyk], *at.* Namazhonlyk, dindarlyk. *Ol aýalyň takwalygy, hudaýparazlygy, nämähreme ýüzüni görkezmeýäni hakynda dabara bilen gürrüň edişipdirler* (B. Kerbabaýew).

TAKWASYRAMA [takwa:syrama], *işl. ady.* Takwasyramak ýagdaýy.

TAKWASYRAMAK [takwa:syramak], *işl.* Takwa adam bolan bolmak, özüni takwa adam edip görkezjek bolmak. *Daşyndan göräýmäge takwasyrap gezip ýörendir weli, Garyagdy sopy her iş eder diýseler ynanýmalydyr* (A. Gowşudow).

TAKWASYRAÝYŞ [takwa:syraýyş], *işl. ady.* Takwasyramak ýagdaýy. *Men onuň takwasyraýyşyny halamadym.*

TAKYK, *at. 1. köň.s.* Towuk. **2.** Müçe hasabynda onunjy ýylyň ady.

TAKYK [ta:ky:k], *syp.* Has dogry, doly, anyk, hakyky. *Takyk maglumat.*

♦ **Takyk ylymlar** matematika esaslanýan ylymlar.

TAKYKLAMA [ta:ky:klama], **1.** *işl. ady.* Anyklamak, takyklamak ýagdaýy. **2.** *at.* Takyklaýjy düzediş. *Ol meselä takyklama girizmek gerek.*

TAKYKLAMAK [ta:ky:klamak], *işl.* Takygyna, anygyna ýetmek, anyklamak.

TAKYKLAMAKLYK [ta:ky:klamaklyk], *işl. ady.* Takyklamak ýagdaýy.

TAKYKLANMAK [ta:ky:klanmak], *işl.* Bir mesele, bir zat, waka anyklanmak, bilinmek. *Myhmanlaryň bu ýere geljegi-gelmejegi takyklandy.*

TAKYKLAŞDYRMAK [ta:ky:klaşdyrmak], *işl.* Ýüze çykan meseleleri anyklap çykamak.

TAKYKLAŞMAK [ta:ky:klaşmak], *işl.* Ýüze çykan meseläni, ýagdaýy anyklaşmak, anygyna ýetmek, çyn ýa ýalandygyny, dogry ýa nädogrudygyny bilmek işinde başga birine kömekleşmek.

TAKYKLATDYRMAK [ta:ky:klatdyrmak], *işl.* Birine bir meseläni, ýagdaýy anyklatdyrmak, anygyna ýetdirmek.

TAKYKLATMAK [ta:ky:klatmak], *işl.* Ýüze çykan meseläniň, ýagdaýyň dogry ýa nädogrudygyny, çyn ýa ýalandygyny birine anyklatmak, barlatmak.

TAKYKLAÝYŞ [ta:ky:klaýyş], *işl. ady.* Takyklamak ýagdaýy.

TAKYKLYK [ta:ky:klyk], *at.* Hakykata laýyklyk, anyklyk. *Önüňçilikde takyklygy we sazlaşygy gazanmaly* ("Türkmenistan").

TAKYR, **1.** *at.* Orta Aziýa çöllüklerindäki we ýarym çöllüklerdäki toýunsow, tekiz düzlükler. *Garagumda takyr ýerler kân.* **2.** Çitimsiz kakylp dokalan (palas hakynda). *Takyr palas.* **3.** *syp.* Düz, tekiz ýer, meýdan. *Takyr ýer.* **4.** *syp., göç.m.* Boş, hiç zatsyz. *Mekdebiň öňi eliň aýasy ýaly takyrdy.* **5.** *syp., göç.m.* Tüýsüz, saçsyz. *Takyr kelle.*

TAKYRDAMA, *işl. ady.* Takyrdamak ýagdaýy.

TAKYRDAMAK, *işl.* Takyrdyly ses döremek, takyrdyly ses çykamak, takyrdyly seslenmek. *Işik takyrdanda, Sapa garry enäniň heniz hem gapynyň daş ýüzünde duranyny aňlap, gapynyň kildini ýazdyrdy* (A. Gowşudow).

TAKYRDAMAKLYK, *işl. ady.* Takyrdamak ýagdaýy.

TAKYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe zat takyrdamak.

TAKYRDATDYRMAK, *işl.* Takyrdyly ses çykartdyrmak. *Boş bedräni ogluňa takyrdatdyrmasana.*

TAKYRDATMAK, *işl.* Bir zady takyrdamak derejesine ýetirmek, takyrdar ýaly etmek. *Ýanyndaky eýmenç sokyň Erñeginden ýapyşdy-da, Gara daşyn takyrdatdy* (K. Gurbanepesow).

TAKYRDAÝYŞ, *işl. ady.* Takyrdamak ýagdaýy. *Arabanyň takyrdaýyşy.*

TAKYRDY, *at. 1.* Gaty zatlaryň biri-birine degmegi sebäpli döreýän sesiň ady. – *Küşt! – diýen sesi tagtanyň takyrdysy bilen goşulýardy* (B. Kerbabayew). **2.** Üznüksiz atylýan tüpeň, pulemyot ýaly ýaraglaryň sesi.

TAKYRDYLY, *syp.* Takyrdap çykýan, takyrdy döredýän.

TAKYRDYSYZ, *syp.* Takyrdy döretmeýän, takyrdysy ýok. *Maşyn takyrdysyz gidip barýardy.*

TAKYRÄLEM [takyrä:lem], *at.* Suwulgandan kiçiräk hažžygyň bir görnüşi.

TAKYRJAK, *syp.* Kiçijik takyr (ýer). *Oratdy bolsa gapylarynyň öň ýanyndaky takyrjak ýerde bir ýalpyldawujak zady oýnap ýördi* (B. Annageldiýew).

TAKYRLYK, *at.* Giden takyr ýer, takyr ýerleri köp bolan giňişlik. *Uçar käte duş gelýän gumara takyrlyklary bireýýäm geçip, häzir Garagumuň birsydyrgyn gum depeleriniň üsti bilen barýardy* (B. Gurbanow).

TAKYR-TUKUR, *s. ş. aňl. söz.* Üzlem-saplam çykýan takyrdy. *Ondan-mundan takyr-tukur eşidildi.*

TAKYRÝORGA [takyrýorgo], *at.* Ýorgalap çalt ýöreýän guş. *Gezermen takyrýorgajyklar bir ýerden gymyldaman, ganatlaryny günüň öňüne gerip, jüýjesini penalaýardy* (B. Gurbanow).

TAKY-TULUM [ta:ky:tulum], *syp.* Hondanbärsi bolup duran, ulumsy, gopbamsy. *Görseň, bir oturan taky-tulumdyr, Özünden ýokara gülüm-ýalymdyr* (A. Salyh).

TAL I, *at.* Insiz, uzyn ýaprakly, ýaýraň, çeýe şahaly agaç, söwüt. *Jylawyny bir tala ildirdi* ("Kitaby dädem Gorkut"). *Ýap boýunda biten tallar, Al ýañakdan damar ballar* (Mätäji).

♦ **Ak tal** söwütler maşgalasyna degişli bu agaç öz daşky görnüşi boýunça söwürde meñzeş, ýöne bu agajyň reňki agymtyl, özem port. *Ak tal ösümligi, esasan, Lebap, Daşoguz welaýatlarynda köp ekilip, onuň*

gabygyndan taýýarlanan jöwher halk lukmançylygynda sowuklamanyň garşysyna we ödi arassalaýjy serişde hökmünde ulanylýar. Selbi tal.

TAL II, *at. deňizç.* Bogaldakdan gaýdýan dört sany ýüpüň ady.

TALA, *at. kön.s.* Horaz. *Hemme jüýje bir tala, o-da hudaý ýoluna* (Nakyl).

TALABAN [talava:n], *at. taryh.* Hakyna tutma işçi, batrak. *Olar talaban durup, goýun bakyp alan haklarynyň hem bir köpüginini sowman, kakasyna getirip tabşyrdylar* (A. Gowşudow).

TALABANÇYLYK [talava:nçylyk], *at.* Talabanlyk bilen meşgullyk, biriniň garamagynda bolup, oňa hyzmat etmeklik, hakyna tutulmaklyk.

TALABEDIJILIK [talavedijilik], *at.* Talap ediş derejesi.

TALAGAR [talağar], *syp.* Goýan ýerinde gymyl-daman rahat durmaýan (gap-gaç we ş.m. hakynda). *Talagar jam.*

TALAK, *at.* Nikanyň bozulýandygy hakynda erkek adam tarapyndan “boş” diýen manyda aýdylýan söz. *Siz menden talak! Talak! Siz menden talak! – diýip, üç gezek gygyryp aýda-aýda gitdi* (N. Saryhanow).

♦ **Talak haty** nikanyň bozulýandygyny tassyklaýan şahadatnama.

TALAMA [ta:lama], *iş ady.* Talamak ýagdaýy.

TALAMAK [ta:lamak], *işl.* Biriniň emlägin, zadyny güýç bilen, zorluk bilen elinden almak.

TALAMAKLYK [ta:lamaklyk], *iş ady.* Talamak ýagdaýy. *Birini talamaklyk gowy zadyň üstünden eltmez.*

TALANMAK [ta:lanmak], *işl.* Emlägi elinden güýç bilen zorluk edilip alynmak.

TALANT [tala :nt], *at.* Aýratyn zehin, özboluşly ukyp. *Her kim öz ugruna talantdyr, / talant!* (G. Ezizow).

TALANTLY [tala:ntly], *syp.* Talanty bar bolan. *Talantly ýazyjy.*

TALAŇ [ta:laň], *at.* Biriniň emlägin, zadyny güýç ulanyp, zor bilen basyp alyş. *Iki göç-de bir talaň* (Nakyl).

TALAŇÇYLYK [ta:laňçylyk], *at.* Talaň bilen meşgullyk, garakçylyk.

TALAŇÇYLYKLY [ta:laňçylykly], *syp.* Talaň salnyýan, talaňa düşýän.

TALAŇLY [ta:laňly], *syp.* Talaň salnan, talaň düşen. *Oňarman, iki eliňi burnuna sokup gelseň-de, başyň ölümlü, malyň talaňly* (B. Seýtäkow).

TALAP, *at.* 1. Hökmany ýerine ýetirmek şerti bilen edilýän berk buýruk. 2. Kanuny isleg. *Söwda işgärleri alyjylaryň ösen talabyny ödäp bilmelidir.* 3. İş, zähmet, gazanç. *Ol talap gözläp, nireleredir aýlap-ýyllap çykar giderdi* (N. Saryhanow).

♦ **Talap etmek 1)** tutanýerlilik bilen soramak. *Söz arasynda söz goşmazlygy, sözleýäne päsgel bermezligi*

talap edýärin (B. Kerbabaýew). 2) kireýne iş etmek, gazanç etmek. *Görogly düýn talap eder ýaly bir amatly ýer görüpdi* (“Görogly”).

TALAPKÄR [talapkä:r], *syp.* 1. Talap ediji. *Talapkär tomaşaçylar täze oýundan hoşal boldular.* 2. İş, zähmet, gazanç edýän. *Ol köp işleýän, talapkär; zähmetkeş adam.*

TALAPKÄRÇILIK [talapkä:rçilik], *at. ser.* **Talapkärlik.**

TALAPKÄRLIK [talapkä:rlik], *at.* Talap edijilik, talap bildirmeklik.

TALAPLY, *syp.* Zähmet çekip, işläp, gazanç edýän, gazançly. *Oglum, sen talaply ogul bolmaga çemeliň!* (“Görogly”).

TALAPLYLYK, *at.* Zähmet çekip, gazanç edip bilmeklik, gazançlylyk.

TALAPNAMA [talapna:ma], *at.* Birine ýa bir edara, kärhana bildirilýän, hödürlenýän talap haty.

TALAŞ, *at, şahyr.* İş-pişe, endik, dalaş. *El götergil beýle nähak talaşdan, Puluň köýer, janyň ýanar bu başdan* (Magtymguly).

♦ **Talaş etmek** elde baryny edip işlemek, jan etmek, dalaş etmek.

TALAŞMAK [ta:laşmak], *işl.* Bilelikde talamak, talamaga gatnaşmak.

TALATDYрмаK [ta:latdyrmak], *işl.* Biriniň öýüni, emlägin başga birine zorluk bilen aldyrmak.

TALATMAK [ta:latmak], *işl.* Talamaga mejbur etmek, talamaga ýol bermek.

TALAWLAMA [talowlomo], *iş ady.* Talawlamak ýagdaýy. *Ol taýagyyny talawlamasyny barha çaltlandyrdy.*

TALAWLAMAK [talowlomok], *işl.* Eýläk-beýläk bulaýlamak, salgamak.

TALAWLAMAZLYK [talowlomozluk], *iş ady.* Talawlamak hereketini etmezlik.

TALAWLAŞMAK [talowloşmok], *işl.* Bir zady (taýagy, gamçyny) bilelikde bulaýlamak, salgamak.

TALAWLATMAK [talowlotmok], *işl.* Eliňdäki taýagy we ş.m. dik galdyryp, eýläk-beýläk hereketlendirmek. *Eliňdäki taýagy talawlatmak.*

TALAWLAÝYŞ [talowloýuş], *iş ady.* Talawlamak ýagdaýy.

TALAÝYŞ [ta:laýyş], *iş ady.* Talamak ýagdaýy.

TALGAT [talğat], *at, k.d.* Görk, görmek, keşp. *Mahy talgat boldy gaýyp, nury iman kaýdadyr* (Allaguly Allahy).

TALGATLY [talğatly], *syp., k. d.* Görkli, görmekli. *Apytap talgatly husny meşhuryň, Bir şirin tilliniň dagy men, dagy* (“Şasenem – Garyp”).

TALH, *syp.* Ajy. *Talha döndi agzym baly, Ösdi aýrallyk şemaly* (“Şasenem – Garyp”). *Baraly, soraly, nedir ahwaly, Biziň üçin talhmy aby-zülaly* (Zelili).

TALHAN, *at.* Gowrulan una ýa-da gowurga ununa toşap garylýp taýýarlanýan iýmit. *Allaý-allay alhany, Bal goşulan talhany* (Hüwdüden). *Çörek çeyneý bilmez, talhandyr aşy, Dert ýamany garrylykdyr, ýaranlar!* (Magtymguly).

TALWAS [talwa:s], *at, ser.* **Telwas**. ...*Däli könlüm talwas eder güllere* (Kemine).

TALYP [ta:ly:p], *at, taryh.* 1. Orta dini bilim berýän medresäniň okuwçysy. *Egindeş talyplar bilen bilelikde tälim almak onuň ýetip bilmeýän arzuwydy* (G. Kulyýew). 2. Ýokary we ýörite orta bilim berýän dünýewi okuw jaýynda okaýan okuwçy. *Institutyň talyby*.

TALYPLYK [ta:ly:plyk], *at.* Talyp bolmaklyk, talybyň ýagdaýy. *Talyplyk ýyllary*.

TAM [ta:m], *at.* Gurluşyk enjamlaryndan ýaşayyş we hojalyk bähbitleri üçin salynýan kiçiräk jaý. *Tam üstünde tamymyz, Goşadyr eýwanymyz* (Halk döredijiliginden). *Ýykyljak tamy bir kerpiç daýamaz* (Nakyl). *Edil şol demde gara öýüň baş ädim önündäki daş tamyň gapysy şarkylap açyldy-da, işigiň eňsisi serpilgen gara öýüň bosagasynda Enebaý ejäniň äpet göwresi peýda boldy* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”, 9s.). *Ol ýüzüni aşak salyp, ýeňsesinden iterilen ýaly, göni tamyna gitdi* (A. Durdyýew).

◊ **Tamda gulak bar** “ätiýaçly bol, habardar bol, ýuwaşrak geple, gürrüniň eşdilmegi mümkin, başga biriniň diňlemegi mümkin” diýen manyda ulanylýan aňlatma.

TAMA [tama:], *at.* Bir zadyň berjaý bolmagyna, amala aşmagyna bolan umyt, isleg.

◊ **Tamaň çykmak** eden tamaň, umydyň ýerine gowuşmak, düşmek. **Tamaň puç bolmak** tamaň çykmazlyk, eden umyt-arzuwlaryň hasyl bolmazlyk. **Tamaň tala daňlan ýaly bolmak** бүтинleý, asla tama etmezlik. **Tamaňy üzmek (ýolmak)** tama etmegi bes etmek, umydyňy üzmek.

TAMAKIN [tama:ki:n] Tama edýän, hantama, umydygär. *Salamy alaryn, sorap almaryn, Bermeseler bolmarynam tamakin* (G. Daşgynow).

TAMAKINLIK [tama:ki:nlik] Tamakin bolmaklyk, umydygärlik, hantamaçylyk. *Şükür eýle, kanagat kyl berenne, Tamakinlik eýläp ýörmek ne derkar* (Çary Afzal).

TAMBUR [tambu:r], *at, ser.* **Tanbur**. *Şol sagat özüni toýhanaga ýetirip görese, tambur owazy gelyär* (“Asly – Kerem”).

TAMDYR, *at.* Çörek bişirmek üçin toýun palçykdan ýa-da kerpiçden depesi açyk gümmez şekilinde ýasalýan ojak. *Tamdyr gyzanda ýap* (Nakyl). *Gowrulan etiň*

ysy, tamdyrda bişýän çöregiň ysy bilen goşulyşyp burugsaýardy (A. Gowşudow).

◊ **Tamdyr suwy** tamdyrda çörek bişirilende tamdyryň howruny peseltmek, şeýle hem tamdyrdan ýaňy çykarylan çöregiň ýüzüne sepmek üçin ulanylýan suw. *Ejesi gyzyna: “Maňa tamdyr suwy getir!” diýip gygrydy*.

TAMDYRA, *at, sazç.* Iki kirişli türkmen milli saz guraly, dutar.

TAMDYRAÇY, *at.* Tamdyra çalyan sazanda.

TAMDYRÇY, *at.* Tamdyr ussasy.

TAMDYRLAMA, *at.* Nahar ady.

TAMDYRLAMAK, *işl.* Tamdyrda et, balyk, gutap ýaly zatlary bişirmek, taýýarlamak. *Balygy tamdyrlamak gerek*.

TAMDYRLAMAKLYK, *iş ady.* Tamdyrlamak ýagdaýy.

TAMDYRLAŞMAK, *işl.* Et, balyk, gutap ýaly zatlary tamdyrda bişirmäge kömek etmek.

TAMDYRLAYYŞ, *iş ady.* Tamdyrlamak ýagdaýy. *Onuň balygy tamdyrlaýyşy bilen bişirişi maňa ýarady*.

TAMDYRLY, *syp.* Tamdyry bar. *Tamdyrly öý – döwletli öý* (Nakyl).

TAMDYRLYK, *syp.* Tamdyrda bir gezek bişirer ýaly taýýarlanan ýa-da niýetlenen (hamyr, un, odun-çöp).

TAMDYRODUN [tamdyro:dun], *at.* Tamdyrtowy.

TAMDYRSYZ, *syp.* Tamdyry ýok. Tamdyrsyz oňmak.

TAMDYRSYZLYK, *at.* Tamdyry bolmazlyk, ýokluk. *Indi tamdyrsyzlykdan kösenmeýäris*.

TAMDYRTOWY, *at.* Çörek bişirmek üçin tamdyrda ýakar ýaly odun-çöp.

TAMDYRTOWULYK [tamdyrtowuluk], *syp.* Tamdyrtowy eder ýaly gerek bolan (odun-çöp). *Ol hamyr edensoň, tamdyrtowulyk taýýarlamağa durdy*.

TAMGA [tamga], *at, kön.s., ser.* **Tagma**.

TAMLYK [ta:mlyk], *at.* Tamyň köp salnan ýeri, birtopar tamly ýer. *Köne tamlyklar*.

TAMMAN [tamma:n], *at.* Balak.

TAMŞANDYRMAK [tamşannymak], *işl.* Tama-kin etmek, agzyny suwartmak. *Ol gowrulan etiň ysyny alyp, agzyny tamşandyrdy*.

TAMŞANJYRAMAK, *işl.* Az-kem tamşanmak. *Ol tamşanjyrap, birnäçe gezek suw owurtlady* (“Türkmenistan”).

TAMŞANMA, *iş ady.* Tamşanmak ýagdaýy.

TAMŞANMAK, *işl.* 1. Tamakin bolup, agzyňy suwartmak, ýuwdunmak. *Ol gyzjagazyň sebedini görende, işdämenlik bilen tamşandy* (B. Gurbanow). 2. Azajyk iýmek, garbanmak, döwüm-dişlem iýmek.

TAMŞANMAKLYK, *iş ady.* Tamşanmak ýagdaýy.

TAMŞANYŞ, *iş ady.* Tamşanmak ýagdaýy.

TAMŞANYŞMAK, *işl.* Birnäçe adam bolup tamşanmak.

TAM-TARSY [ta:m-tarsy], *at.* Tam, tamkepbe we ş.m.

TAMUG [tamu:ğ], *at, k d., ser. Tamy.* Behişt gaçyp çykmyş arşyň öýüne, Tamug gorkup inmiş ýeriň teýine (Magtymguly).

TAMY, *at.* Dini düşünjä görä, günäli adam ölensoň, onuň janyňyň o dünýäde jezalandyrylýan ýeri, dowzah, jähennem. *Jaýyň bolar tamy-dowzahy-sakar, Eger ýaman bolsa päl, Amangeldi* (Baýly şahyr).

♦ **Tamy ýaly** örän yssy, gyzygyn (jaýyň içi hakynda).

TANA [ta:na] **I**, *at.* Burnuň iki sany deşigi we deşigiň daş ýüzüniň galyp duran ýeri. *Bir namardyň maljagazy ösende, Tanasy ýellenip, özün tanamaz* (Şeýdaýy).

TANA [ta:na], *at, yerli g.* Göle. *Gyzym-gyzym gyz tana, Gyzyma geler ýüz tana* (Hüwdüden).

TANALMAK, *işl.* Biriniň kimdigi ýa bir zadyň nämedigi bilinmek, belli bolmak.

TANAMA, *iş ady.* Tanamak ýagdaýy. *Ony tanama gerekmi?*

TANAMAK, *işl. 1.* Biriniň özüne tanyşdygyny ýa-da bir zadyň özüňkidigini ýa başga biriniňkidigini ýüze çykarmak, bilmek. **2.** Biri ýa-da bir zat hakynda haýsydyr bir maglumatlar almak, gowulygyny ýa-da erbetligini öz ýanyndan bilmek. *Ýigidi dostundan tana* (Nakyl).

TANAMAKLYK, *iş ady.* Tanamak ýagdaýy.

TANAMAZLYK, *iş ady.* Tanap durmazlyk, tanap bilmezlik.

TANAP, *at. 1.* Ýünden, çöpürden, zygyr süýüminden, kendir soýkasyndan işilen gysgarak ýüp. *Taý-har tanapynyň ýetdiginden şol gelyän gara bakan urundy* (B. Kerbabayew). **2. kön.s.** Gektaryň başdan bir bölegine barabar bolan ýer ölçegi, ini-boýy 60 arçyna deň bolan ýer bölegi. *Kakasyndan galan bir tanap ýere Ýaban her ýyl bugdaý ekýär* (O. Ödäýew).

♦ **Tanap tutmak** ýeriň çägin, meýdanyny tanap bilen ölçäp takykklamak. **Tanapyndan çekmek** birine haý-küş etmek, öz ugruna goýbermezlik.

TANAPLAMA, *iş ady.* Tanaplamak ýagdaýy.

TANAPLAMAK, *işl.* Tanap bilen daňmak, baglamak.

TANAPLAMAKLYK, *iş ady.* Tanaplamak ýagdaýy.

TANAPLANMAK, *işl.* Tanap bilen daňylmak, baglanmak. *Eşek tanaplandy.*

TANAPLAŞMAK, *işl.* Tanap bilen mallary, zatlary daňyşmak, tanap bilen baglaşmak.

TANAPLATMAK, *işl.* Başga birine tanap bilen daňdyrmak. *Ol eşegini tanaplatdy.*

TANAPLAYYŞ, *iş ady.* Tanaplamak ýagdaýy.

TANATMAK, *işl. 1.* Biriniň kimdigini, bir zadyň nämedigini bildirmek; özüniň kimdigini aýtmak. **2.** Halk, il içinde özüni belli etmek. *Ýagşylykda ile özün tanadan, Alkyş alyp, derejesi zor bolar* (Magtymguly).

TANAYYŞ, *iş ady.* Tanamak ýagdaýy.

TANBUR [tanbu:r / tambu:r], *at, sazç.* Uzyn sapy, kiçijik kädisi, on alty-on dokuz sany perdesi, üç sany kirşi bolan gadymy saz guraly. *Tanbur alyp beýik nagra çaldyrsam, Ýa reb, habar bilerinmi, ýar, senden* (Magtymguly).

TANGYR [taŋyr], *syf.* Öň gören adamyny, zadyny soň gowy seljerip, tanap bilýän. *Tüweleme, sen-ä gaty tangyr ekeniň!* (A. Durdyýew).

TANGYRLYK [taŋyrylyk], *at.* Öň gören zadyň soň gowy tanap bilijilik, tangyr bolmaklyk. *Oňa tangyrylyk bilen ýiti-ýiti garady* (G. Kulyýew).

TANK [taŋk], *at, harby.* Top hem-de pulemyot bilen ýaraglandyrylan, tutuş demirden zynjyr tigril, ok geçmeýän söweş maşyny. *Derýanyň boýy bilen gelyän tank badyny sähel haýalladyp, güzere pagşyldap urdy* (N. Jumaýew).

TANKÇY [taŋkçy], *at, harby.* Tank goşunlarynyň esgeri, tank sürýän esger.

TANKYDY [tanky:dy / taŋkydy], *syf.* Tankyda degişli, tankyt häsiýetli, tankytly.

TANKYT [tanky:t / taŋky:t], *at. 1.* Birine ýa-da bir zada baha bermek üçin derňemek, ara alyp maslahatlaşmak. *Edebi tankyt. 2.* Kemçilikleri ýüze çykarmak üçin edilýän düýpli bellikler.

TANKYTÇY [tanky:tçy / taŋky:tçy], *at. 1.* Biriniň edýän işini, hereketini, özüni alyp barşyny tankyt edýän adam. **2.** Çeper eserlere tankydy göz bilen garaýan we baha berýän edebi işgär.

TANKYTÇYSUMAK [tanky:tçysumok / taŋky:tçysumok], *at.* Bolgusyz tankytçy, zoraýakdan tankytçy boljak bolýan adam. *Garýagdynyň dosty tüýs gybatçydy, tankytçysumakdy* (A. Kowusow).

TANKYTLAMA [tanky:tlama / taŋky:tlama], *iş ady.* Tankytlamak ýagdaýy.

TANKYTLAMAK [tanky:tlamak / taŋky:tlamak], *işl.* Tankyt etmek, biriniň ýa-da bir işiň kemçiliklerini, ýalňyşlaryny aýtmak.

TANKYTLAMAKLYK [tanky:tlamaklyk / taŋky:tlamaklyk], *iş ady.* Tankytlamak ýagdaýy.

TANKYTLANMAK [tanky:tlanmak / taŋky:tlanmak], *işl.* Tankyda sezewar bolmak, tankyt edilmek, ýazgarylmal. *Ýöne welin bu ýerde tankytlanan ýoldaşlar näderkäler* (B. Pürliýew).

TANS [tanys], *at.* 1. Sazly ýerine ýetirilýän sazlaşykly hereketlerden durýan sungat. *Ýaşlar tans edýärler.* 2. *gepl.d.* Köpçülikleýin tans edilýän ýer. *Ol joralary bilen tansa gitti.*

♦ **Tans edersiň** “etmäbilsen etme, etmejek bolubam gör” diýen manyny berýär. *Meniň diýenimi etmän tansam edersiň. Tans etmek* tansy ýerine ýetirmek.

TANSÇY [tanysçy], *at.* Tans oýnuny ýerine ýetirýän, ökde tans edýän adam. *Siz ilkinji suratda gyzlaryň tansçylar toparyndan birnäçesiniň hytaý tansyny ýerine ýetirişini görýärsiňiz* (“Nesil”).

TANSÇYLYK [tanysçylyk], *at.* Tans sungaty. *Tansçylyk mekdebi.*

TANYG [tanyg], *kön.s.* 1. *syp.* Mälim, belli, äşgär. 2. *at.* Şaýat.

TANYMAL, *syp.* Tanamaga ökde, tangyr.

TANYMAL [tany:mal], *syp.* Zähmetde, işde we ş.m. zatlarda özüni tanadan, ile belli, meşhur bolan.

TANYMALLYK [tany:mallyk], *at.* Zähmetde, işde we ş. m. ile bellilik, meşhur bolanlyk.

TANYŞ-BILIŞLIK [tanyş-vilişlik], *at.* Tanyşlyk, ýakyn gatnaşykda bolmaklyk.

TANYŞDYRMAK, *işl.* 1. Birini başga biri bilen tanyş etmek. *Men ony bir gyz bilen tanyşdyrdym. Men seni bir adam bilen tanyşdyraýyn* (B. Seýtäkow). 2. Birini bir zat, mesele, ýagdaý we ş.m. bilen tanyş etmek.

TANYŞLYK, *at.* 1. Bir iş, ýagdaý we ş. m. zat bilen öňden tanyş bolmaklyk. – *Radio bilen tanyşlygyň barmy? – diýip, ondan sorady* (A. Gowşudow). 2. Biri-birini tanaýan, tanyş adamlar arasyndaky gatnaşyk. *Hal Mergen bolsa häzirki tanyşlyga juda şatlanyp öz ýerinde galdy* (A. Gowşudow).

♦ **Tanyşlyk açmak** gatnaşygy ýola goýmak, tanyşmak. *Siziň bilen tanyşlyk açanyma örän şatdyryn.*

TANYŞMAK, *işl.* 1. Bir mesele, iş we ş.m. bilen tanyş bolmak. *Hem-ä gezim boldugy bor; hemem köp ýerler bilen tanşarsyň* (R. Gelenow). 2. Biri bilen tanyşlyk açmak. 3. *Tanyşmak* işliginden soň durmak kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Tansyp durmak** wagtal-wagtal tanyşmak; birsyhly tanyşmak. *Köpden bäri lukmançylyk bilen meşgullanmaýandygyma garamazdan, häzirki zaman lukmançylygyndaky özgerişlikler, medisina tehnologiýalary bilen tansyp durmagy dowam etdirýärim* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

TANYŞMAKLYK, *iş ady.* Tanyşmak ýagdaýy. *Bize onuň bilen tanyşmaklyk zerur gerek.*

TANŞYLMAK, *işl.* Biri-biriň bilen tanyşlyk açylmak. *Soraşyk-ideşik üsti bilen tanşylýar* (A. Gowşudow).

TAÑ [ta:ň] **I**, *syp.* Geň, täsin, üýtgeşik, ilde ýok zat. *Ataň eden işi älemge taňdyr, Häli saňa şadyr, magşar gedaňdyr* (Mollanapes). *Ger gözleşem, rakyplara taň bolur* (Mätäji).

TAÑ [ta:ň] **II: taň etmek** gowy etmek, oňarmak. *Ekipsiň, taň edipsiň, ol ýorunjany ata-baba ekilmän ýatan şor ýere ekmek nämä gerek, ýer gytmy?* (A. Gowşudow).

TAŇKA, *at.* Çay gaýnatmak üçin ýuka demirden ýasalan tüňçäniň, tüňňüriň bir görnüşi. *Ol eşeginiň içirgisini düşekçe edinip, çäkmeniniň syýy bilen taňkaň gulpundan tutup, düşekçede ornaşykly oturdy* (“Edebiýat we sungat”).

TAŇK-TAŇK, *s. ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çykýan taňkyldyly ses. *Ussa kätmeni taňk-taňk edip, derrew bejerdi-de, ony synlamaga durdy.*

TAŇKYLDAMA [taňkyllama], *iş ady.* Taňkyldamak ýagdaýy.

TAŇKYLDAMAK [taňkyllamak], *işl.* Taňkyldyly ses çykmak, taňkyldyly seslenmek (bat bilen demir demre degende çykýan ses hakynda). *Ussanyň çekijiniň sesi taňkyldap çykýardy* (“Watan”).

TAŇKYLDAMAKLYK [taňkyllamaklyk], *iş ady.* Taňkyldamak ýagdaýy.

TAŇKYLDATDYRMAK [taňkyllatdyrmak], *işl.* Başga birine taňkyldyly ses çykartdyrmak. *Üzüme gonan guşlary ürküzmek üçin ogluna bedräni taňkyldatdyrdy.*

TAŇKYLDATMAK [taňkyllatmak], *işl.* Bedräni we ş.m. urup, tüpeň atyp, taňkyldyly ses çykarmak. *Bedräni taňkyldatmak.*

TAŇKYLDAÝYŞ [taňkyllaýyş], *iş ady.* Taňkyldamak ýagdaýy.

TAŇKYLDY [taňkyly], *at.* Tüpeň atylanda ýa-da iki sany demir biri-birine batly degende çykýan sesiň ady. *Ol atlanyp depende, uzakdan tüpeň taňkyldysy hem eşidildi* (B. Kerbabaýew).

TAŇKYRAMA, *iş ady.* Taňkyramak ýagdaýy.

TAŇKYRAMAK, *işl.* Içi suwuklykdan boşap galmak, gabyň içinde suw, nem galmazlyk, takramak. *Taňkyrap ýatan jar.*

TAŇKYRATMAK, *işl.* Gapdaky suwy alyp gutarmak, gaby boşatmak, takratmak. *Iki owurtlanda jürdegi taňkyratdy.*

TAŇLA, *at.* 1. Ertir. *Bu gün geler çapar; azanda geler çapar; taňla geler çapar* (“Görogly”). *Bu gün munda ryzk eder sen özüňe, Taňla gara bolar roýuň çilimkeş* (Zelili). *Taňla ol magşar güni tarhany sen-sen bulagyň* (Mätäji).

TAŇŇYR, *at.* 1. Suwuklyk guýulýan bokurdakly demir gap, tüňňür. *Nebit taňňyry. Süýt taňňyry.* 2. Kir ýuwmak we ş. m. üçin ulanylýan legen.

TAŇŇYRDAMA, *iş ady.* Taňňyrdamak ýagdaýy.

TAŇŇYRDAMAK, *işl.* Taňňyrdyly ses çykmak, taňňyrdyly seslenmek, taňňyrdyly ses etmek. *Arabanyň üstündäki taňňyrlar biri-birine degip taňňyrdaýardy.*

TAŇŇYRDATMAK, *işl.* Gap-gaçlary, demirleri urup, taňňyrdyly seslendirmek. *Ol bedräniň düýbüne eli bilen kakyp, ony taňňyrdatdy.*

TAŇŇYRDAÝÝŞ, *iş ady.* Taňňyrdamak ýagdaýy.

TAŇŇYRDY, *at.* Taňňyr ýa-da demir gaplaryň biri-birine degmegi, urulmagy sebäpli çykyan sesini ady. *Birden gapdaldaky howludan taňňyrdy eşidildi.*

TAŇRY, *at.* Hudaý. *Bermezek taňrydan irmezek awçy alar* (Nakyl). *Taňry üçin bu sözümini, Ol gaşy kemana ýetir* (“Hüýrlukga – Hemra”).

♦ **Taňry ýalkasyn** minnetdarlyk, hoşallyk bildirilip aýdylýan alkys.

TAP [ta:p], *at.* 1. Ýagdaý, hal, saglyk derejesi. – *Bolýar-da, öz tabyňy özüň gowy bilýärsiň – diýip goýdy* (A. Gowşudow). 2. Ugur, ýol, usul. *Tapypdyr ol bejerginiň tabyny, Gumlaşdyryp gowaçanyň düýbünü* (A. Salyh). 3. Ýagdaý, reje. *Tohum alşymyzam, ekiniň häzirki taby-da oňat* (“Türkmenistan”). 4. Ýer suwarylandan soň topragyň ekmäge ýaramly bolan derejesi. *Taba gelen ýerleriň üstüni sypalap geçýän mylaýym bahar şemaly ýowşan, bozagan bilen garaganyň turşumtyk ysyny garyşdyryp getirýärdi* (A. Gowşudow).

♦ **Taba gelmek** ýer suwarylandan soň, sürüm ýagdaýyna gelmek. **Tapdan düşmek** ýagdaýy agyrlaşmak, güýçden geçmek. **Tap getirip bilmek** döz gelmek, çydamak, razy bolmak.

TAPAN-TUPAN: tapan-tupan zady tapan ähli zatlaryny, näme tapsa. *Garryja aýal bolsa tapan-tupan zadyny berip, toklusyny oňat semredipdir* (Ertekiler).

TAPAR-TAPMAZ, *syp.* Özünü oňarmaýan, mätäçlik çekýän. *Biz tapar-tapmaz däl, gelin edinmäge, toý gurmaga gurbumyz ýetýär* (B. Kerbabaýew).

TAPAR-TAPMAZLYK, *at.* Özünü zordan oňarmaklyk, pukaralyk.

TAPAWUT [tapa:wut], *at.* Bir zadyň ikinji bir zatdan aýratynlygy, parhy.

TAPAWUTLANDYRMAK [tapa:wutlonnur-mok], *işl.* Bir zady beýlekiden aýyl-saýyl etmek. *Kartalary biri-birinden tapawutlandyrmak kyn, olaryň uzynlygy-da, giňligi-de bir meňzeş* (“Türkmenistan”).

TAPAWUTLANMA [tapa:wutlonmo], *iş ady.* Tapawutlanmak ýagdaýy.

TAPAWUTLANMAK [tapa:wutlonmok], *işl.* Tapawut etmek, tapawutly bolmak, parh etmek, parhly bolmak. *Daşyndan göräýmäge bu adamyň beýleki adamlardan tapawutlanýan ýeri ýok ýalydy* (T. Taganow).

TAPAWUTLANMAKLYK [tapa:wutlon-mokluk], *iş ady.* Tapawutlanmak ýagdaýy.

TAPAWUTLANMAZLYK [tapa:wutlonmoz-luk], *iş ady.* Tapawut etmezlik.

TAPAWUTLANYŞ [tapa:wutlonuş], *iş ady.* Tapawutlanmak ýagdaýy.

TAPAWUTLY [tapa:wutly], *syp.* Beýlekilerden üýtgeşik, parhly, tapawut edýän. *Beýlekilerden tapawutly eser.*

TAPAWUTLYLYK [tapa:wutluluk], *at.* Tapawudy barlyk, beýlekilere meňzeş dälilik, üýtgeşikligi barlyk, parhlylyk.

TAPAWUTSYZ [tapa:wussuz], *syp.* Beýlekilerden üýtgeşik tapawudy bolmadyk, özgelerden parhly bolmadyk, tapawut etmeýän, meňzeş. *Atlar üçin bu ýol tapawutsyzdy* (A. Gowşudow).

TAPAWUTSYZLYK [tapa:wussuzluk], *at.* Tapawudy bolmazlyk, beýlekilerden üýtgeşik ýeri bolmazlyk, özgelerden parhy bolmazlyk, tapawut etmezlik, meňzeşlik.

TAPBA, *hal.* Birden, duýdansyz. *Bu sözlere gyzyň ýüzi nar ýaly gyzaryp, gawun iýmesini tapba kesdi* (T. Gurbanow).

TAPBAT [tapba:t], *at.* Eliň aýa tarapy, eliň iç ýüzi.

TAPBATLAMA [tapba:tlama], *iş ady.* Tapbatlamak ýagdaýy.

TAPBATLAMAK [tapba:tlamak], *işl.* Peliň, ýeriň, raýysyň we ş. m. ýüzüni piliň arkasy bilen urup endiganlamak, berkitmek. *Basylan böwedi ýene bir gezek tapbatlamagyň näme aýby bar* (B. Kerbabaýew).

TAPBATLAMAKLYK [tapba:tlamaklyk], *iş ady.* Tapbatlamak ýagdaýy.

TAPBATLANMAK [tapba:tlanmak], *işl.* Pel, raýys, böwet we ş. m. piliň arkasy bilen urlup berkidilmek.

TAPBATLAŞDYRMAK [tapba:tlaşdyrmak], *işl.* Birnäçe gezek tapbatlamak. *Ol peliň gyralaryny pil bilen tapbatlaşdyrdy.*

TAPBATLAŞMAK [tapba:tlaşmak], *işl.* Tapbatlamak işine kömekleşmek; bilelikde tapbatlamak.

TAPBATLATDYRMAK [tapba:tlatdyrmak], *işl.* Tapbatlamagy başga birine etdirmek. *Ol pelleri oglanlara tapbatlatdyrdy.*

TAPBATLATMAK [tapba:tlatmak], *işl.* Tapbatlap berkitdirmek. *Tapbatlatmak işi.*

TAPBATLAÝÝŞ [tapba:tlayış], *iş ady.* Tapbatlamak ýagdaýy.

TAPBYLDAMA [tapbyllama], *iş ady.* Tapbyldamak ýagdaýy.

TAPBYLDAMAK [tapbyllamak], *işl.* Tapbyldyly ses çykarmak, tapbyldyly ýöremek, tarpyldamak.

TAPBYLDAMAZLYK [tapbyllamazlyk], *iş ady*. Tapbyldyly hereket etmezlik.

TAPBYLDAŞMAK [tapbyllaşmak], *işl*. Birnäçe bolup tapbyldamak.

TAPBYLDATDYRMAK [tapbyllatdyrmak], *işl*. Ýörelende aýaklaryňy ýere gatyrap urup, tapbyldyly ses çykartdyrmak.

TAPBYLDATMAK [tapbyllatmak], *işl*. Duran ýa-da ýörän wagtyň aýaklaryňy ýere gaty urmak.

TAPBYLDAÝÝŞ [tapbyllaýýş], *iş ady*. Tapbyldamak ýagdaýy.

TAPBYLDY [tapbylly], *at*. Ýörelende aýak sesinden ýa-da urulmakdan çykýan güňleş ses, tarpylly. *Öýde otyrak daşarda bir tapbyldy eşidildi*.

TAPDYRMAK, *işl*. 1. Tapmaga mejbur etmek, tapar ýaly etmek, tapmak işini başga birine etdirmek. *Zat hemişe tapdyrar ahyryn!* (A. Gowşudow). 2. Tapmak mümkinçiligi bolmak, tapyp bolmak. *Emma, näme üçindir, uzakdaky öri meýdanlarynda olaryň biri hem tapdyрмаýar* ("Türkmenistan"). *Gözleýän kitabym tapdyrarmyka?*

TAPDYRTMAK, *işl*. Tapmak işini başga biriniň üstüne ýüklemek.

TAPGYR I, *syp*. Aňsatlyk bilen tapýan, tapagan. *Tüweleme, tapgyr ekeniň!*

TAPGYR II, *at*. 1. Iberilýän, gelýän-gidýän, bir ýerde okadylýan adamlaryň topary, toplum. *Ýakyn günlerde ýaşlarymyzyň ilkinji tapgyry Gazagystana ugrar* ("Türkmenistan"). 2. Bir zadyň ösüşinde, haýsydyr bir işde aýry-aýry pursatlar. 3. Gezek, ýola, sapar. *Obanyň horazlary bolsa bir tapgyr gygyryp goýdular* (A. Durdyýew).

TAPLAMA [ta:plama], *iş ady*. Taplamak ýagdaýy.

TAPLAMAK [ta:plamak], *işl*. 1. Gyzdymak arkaly çekiçläp, ýenjip ýiteltmek (pyçak, pil we ş. m. hakynda). *Ussa meniň kätmenimi taplaman, elime berdi* (A. Gowşudow). 2. Ýasalan metal önümleriniň berkligini artdyrmak üçin olary gaýtadan gyzdyryp, soňra suwa, ýaga sokup suw bermek. *Bu palta gowy taplanypdyr*. 3. *göç.m.* Durmuşda, zähmetde berkemek, bekemek, bişmek.

TAPLAMAKLYK [ta:plamaklyk], *iş ady*. Taplamak ýagdaýy.

TAPLAMAZLYK [ta:plamazlyk], *iş ady*. Taplamak işini etmezlik.

TAPLANMAK [ta:planmak], *işl*. 1. Gyzdyrylyp, ýenjilip ýüzi ýiteldilmek (pyçak, pil we ş. m. hakynda). 2. Metal önümler gaty berk edilmek üçin gyzarýança gyzdyrylyp suwa, ýaga sokulyp, suw berilmek. 3. *göç.m.* Berkemek, kämilleşmek, bişmek, terbiýelenmek. *–Biziň doganlarymyz otda bişip,*

suwda taplandy – diýip, Gajar seslendi (N. Jumaýew). 4. *göç.m.* Gurplanmak, daýanmak, güýje gelmek, taba gelmek. *Oňa birneme taplanýança wagtal-wagtal ýokumly naharlar gerek* ("Edebiýat we sungat"). 5. Taba gelmek (ýer hakynda).

TAPLAŞDYRMAK [ta:plaşdyrmak], *işl*. Birnäçesini ýa-da hemmesini taplap çykamak. *Ussa orak, pyçak, palta, pil ýaly gurallaryň hemmesini taplaşdyryp goýdy*.

TAPLATMAK [ta:platmak], *işl*. Taplamak işini başga birine etdirmek. *Işden gaýdyp gelen daýhanlar taplatmaga goýan pilleriniň yzyndan günün şu wagty gelýärdiler* (A. Gowşudow).

TAPLAÝÝŞ [ta:plaýýş], *iş ady*. Taplamak ýagdaýy.

TAPMAÇAI, 1. *at, ser. Matal*. 2. Jogaby oýlanylyp tapylmaly edilip düzülýän çylşyrymly oýun, kim bilmeşik. 3. *göç.m.* Manysy öwrümlü, göçme manyly söz, pikir, söz düzümi.

TAPMA, *işl*. Tapmak ýagdaýy.

TAPMAK, *işl*. 1. Gözläp ýa-da agtaryp, bir zady ele salmak. *Tapan begener, tanan alar* (Nakyl). 2. Pikirlenip, oýlanyň anygyny bilmek, anyklamak. 3. Hasap etmek, netije çykarmak. *Aýdylan bellikleri dogry tapmaly*.

TAPMAKLYK, *iş ady*. Tapmak ýagdaýy.

TAPSYZ [ta:psyz], *syp*. Taby, mejaly bolmadyk, taby gaçan, halsyz, güýçsüz. *Olar tapsyz garry däl ahyry*.

TAPSYZLYK [ta:psyzlyk], *at*. Tabyň bolmazlyk, taby ýokluk, mejalsyzlyk, halsyzlyk, güýçsüzlük.

TAPYLGYSYZ [tapylgysyz], *syp*. Deňi-taýy bolmadyk, artykmaç; gymmat bahaly.

TAPYLMAK, *işl*. 1. Agtarylyp, gözlenip ýüze çykarylmak. *Täze nebit ýataklary tapylly*. 2. Häzir bolmak, taýýar bolmak.

TAPYNDY [tapynny], *at*. Agtarylyp, gözlenip tapylan zat.

TAPYNMAK, *işl*. 1. Özüň üçin bir zat tapmak, bir zatly bolmak. *Bizem özüme ogul tapyndyk* ("Görogly"). 2. Duçar bolmak, uçramak, ýolukmak. *Bu gyzyň kakasy täze kesel tapyndy* (B. Pürliýew).

TAPYRDADYŞMAK, *işl*. Birnäçe ýa-da köp bolup yzygiderli tapyrdyly ses çykarmak. *Olar aýaklaryny tapyrdadyşyp, geçip gitdiler*.

TAPYRDAMA, *iş ady*. Tapyrdamak ýagdaýy.

TAPYRDAMAK, *işl*. Tapyrdyly ses çykamak. *Düýe tapyrdap yerinden galdy*.

TAPYRDAMAKLYK, *iş ady*. Tapyrdamak ýagdaýy.

TAPYRDAŞMAK, *işl*. Birnäçe bolup tapyrdamak. *Goýunlar bir zatdan ürküp, tapyrdaşyp ördüler*.

TAPYRDATMAK, *işl.* Aýaklaryň ýere urup tapyrdy döretmek. *Ol aýaklaryny tapyrdadyp ugrady.*

TAPYRDAÝYŞ, *iş ady.* Tapyrdamak ýagdaýy.

TAPYRDY, *at.* Düýe ýaly haýwan çaltlyk bilen yerinden galanda, aýagyň ýere batly urlup, başly-barat, sazlaşyksyz ýörelende we ş.m. ýagdaýda çykýan ses. *Itleriň sesine we süriniň tapyrdysyna ol hem derrew oýandy* (“Mugallymlar gazetini”).

TAPYR-TUPUR, *hal.* Çaltlyk bilen, örän tiz, des-sine, hasyr-husur, bada-bat. *Ol aýalynyň soraglarynyň birine-de jogap bermän, tapyr-tupur ýatdy* (N. Saryhanow).

TAPYŞDYRMAK I, *işl.* Birnäçe zady yzly-yzyna tapmak. *Gerekli zatlaryny tapyşdyrdy.*

TAPYŞDYRMAK II, *işl.* Durmuş gurmak üçin gyz bilen oglany düşürmek, sataşdyrmak.

TAPYŞMA, *iş ady.* Tapyşmak ýagdaýy.

TAPYŞMAK I, *işl.* Bir zady tapmaga kömek etmek.

TAPYŞMAK II, *işl.* 1. Biri-biriňi tapmak, biri-biriňe sataşmak. *Altyn bilen meniň şu gije şu ýerde tapyşmaly wadamyz bardy* (A. Durdyýew). 2. Birleşmek, birikmek, sepleşmek. *Obanyň aňyrsynda iki baýyr tapyşyp, olaryň arasy jülge bolup gidýär* (“Türkmenistan”). 3. Gyz birden ýylgyrdy, birdenem onuň gara gaşlary tapyşdy (“Edebiýat we sungat”). 4. Goşulyşyp durmuş gurmak, är-aýal bolmak. *Indi ikimize tapyşmaga wagt ýetdi* (A. Durdyýew).

TAPYŞMAKLYK, *iş ady.* Tapyşmak ýagdaýy.

TAPYŞYK, *at, ser.* **Duşuşyk.** Häzirki tapyşykda ol özüni bütin dünýäniň bagtly adamsy hasap etdi (B. Kerbabaýew).

TAR [ta:r], *at.* 1. Köp kirişli, uly kädili, kiriş kakar bilen çalyňan halk saz guraly. 2. Owaz döretmek üçin saz gurallaryna dakylýan inçe polat sim, çig ýüpek ýa-da haýwan içegelerinden taýýarlanýan kiriş. *Gyjakçylar çalsa elde baryny, Sen çekýärsiň tamdyranyň taryny* (N. Pomma). 3. *şahyr.* Saçyň, ýüplügiň we ş.m. bir gaty. *Baglanandyr boýnum taryna gzyň* (Mätäji).

♦ **Taryna kakmak** pikirini bilmek üçin birini barlap görmek.

TARA, *at.* Öý şertlerinde ýüpek, nah mata dokamak üçin gadymdan bäri ulanylýan dokmaçylyk guraly. *Dilmaç bolsaň, araçy ýaly munuň sözünü oňa, onuň sözünü bolsa muňa ýetirmeli, meňzedip aýtsam, taranyň ikibaka argaç geçirýän mäkisi bolmaly* (B. Kerbabaýew).

TARAÇ, *at, k. d.* Talaň. *Golumdaky şuňkar guşum uçurdym, Taraç aldy, maly-mülküň galmady* (“Şasenem – Garyp”).

♦ **Taraç etmek** talamak. *Pelek meni hasrat bile öldürip, Taraç etdi bu kerwenni sen eşit* (“Melike-Dilaram”).

TARAÇY, *at.* Tara guralynda dürli el matasyny dokaýan adam (esasan, aýal maşgala).

TARAKAN, *at, ser.* **Saçakçy.**

TARAKGA, *at.* 1. Gürpüldisi bilen duşmany gorkuzmak üçin, diňe däri doldurylan oksuz, pagtabent ýarag. *Ýüz adam seçeliň, tarakga çatladyň, oglany gorkuzyň!* (“Kitaby dädem Gorkut”). 2. Öýe myhman çagyrylanda görülyň taýynlyk. *Meniň üçin beýle tarakga gurjak bolmaň.*

TARAKGY, *at, köň. s.* Bezeg, timar. *Garyp gyzyny görki bilen, baý gyzyny tarakgysy bilen* (Nakyl). *Özüne tarakgy berip ýören gyz däl, şonda-da boýdaşlaryndan saýlamyp dur* (O. Ödäýew).

TARAP, *at.* 1. Bir zadyň belli bir ugrundaky ýer, giňişlik hem-de şol ugruň özi. 2. “Baka, garşy” manysynda ulanylýan sözsoňy kömekçi. 3. Gapdal, ýan. *Ol göz açyp-ýumasy salymda onuň beýle tarapyna towsup geçdi* (G. Kulyýew). 4. Biri-birine garşy durýan adam ýa-da adamlar topary. *Sen hem indi olaryň tarapyna geçdiňmi?* (B. Pürliýew). 5. Adamyň häsiýetine degişli bolan gylyk-häsiýet, sypat.

♦ **Tarapyny çalmak** biri-birine garşy durýanlaryň birini goldamak.

TARAPDAR [tarapda:r], *syp., at.* 1. Biriniň arkasyny çalyň, ony goldaýan. 2. Haýsydyr bir garaýyşlara, taglymatlara eýeriji; olary goldaýan, olara uýýan.

TARAPDARLYK [tarapda:rlyk], *at.* Tarapdar bolmaklyk.

TARAPGÖÝ [tarapgö:ý], *syp.* Biriniň ýa-da özüne ýakyn adamlaryň tarapyny tutýan, arkasyny çalyň. *Bular tüýs tarapgöý, görýärmiň, Bahar hem Täjigülüň arkasyny çalyň başlady* (A. Gowşudow).

TARAPGÖÝLIK [tarapgö:ýlük], *at.* Tarapgöý bolmaklyk, tarapgöý häsiýetlilik.

TARAPLAÝYN: hemme taraplaýyn hemme tarapdan, her tarapdan, doly, jikme-jik. *Barlag gelende iş hemme taraplaýyn barlandy. Her taraplaýyn ser.* **Hemme taraplaýyn.**

TARAPLY, *syp.* Tarapy bar bolan. *Köp taraply dörtburçluk.*

♦ **Bir taraply** doly däl, çäkli. *Hüjüm bir taraplydy. Köp taraply* dürli, birnäçe görnüşli. *Bu günler çagalaryň köp taraply işleriniň in bir möwç urýan pursady* (“Mugallymlar gazetini”).

TARAPYN [tarapy:n], *hal.* Tarapyndan. *Beýle zatlar Alla tarapyndyr.*

TARAŞ: taraş bermek pil bilen ýylmamak, endiganlamak, taraşlamak. *Tümün agzyňyň käbir yerlerini*

gyrdaşdyryp, ýylmamaga, taraş bermäge durdy (A. Gowşudow).

TARAŞKEPJE, *at.* Pagsany, gory tekiz gymak, ýylmamak üçin agzy ýasy pil, kepje.

TARAŞLAMA, *iş ady.* Taraşlamak ýagdaýy. *Indi diwaryň taraşlama işi galdy.*

TARAŞLAMAK, *işl. 1.* Pil, kepçe bilen ýylmamak, timarlamak, bejermek, endiganlamak. *Kä eline pilin alyp, taraşlardy joýasyny* (M. Seýidow). *Meret atyzlaryň arasyndaky çiljagazlary taraşlap ýördi* (B. Öwezow). **2.** Bir zada timar bermek, syntgylamak, sünnälemek. *Taraşlap şaglatgyn köňle geleniň, Senden soňkulara ýadygär bolar* (Magtymguly).

TARAŞLAMAKLYK, *iş ady.* Taraşlamak ýagdaýy.

TARAŞLANMAK, *işl.* Üsti, yüz tarapy pil, kepçe bilen ýylmanmak, rejelenmek, bejerilmek, timarlanmak, tekizlemek. *Gyralary mazaly taraşlanan ýabyň iç ýüzi kem-kemden derläp, çay içýän adamyň maňlaýy ýaly, derçigmäge başlady* (B. Öwezow).

TARAŞLAŞDYRMAK, *işl.* Taraşlap çykmak.

TARAŞLAŞMAK, *işl. 1.* Taraşlamaga kömekleşmek. **2.** Birnäçe bolup taraşlamak.

TARAŞLATMAK, *işl.* Taraşlamagy başga birine tabşyrmak; taraşlamaga mümkinçilik bermek. *Diwary taraşlatdy.*

TARAŞLAÝYŞ, *iş ady.* Taraşlamak ýagdaýy.

TARAŞMAN [taraşma:n], *at, gepl.d.* Laýdan, palçykdan salnan jaýyň diwarlaryny timarlaýan ussa.

TARAWA [tarawo], *at.* Her oraza aýynda (oraza gutarýança her gün) jemagat bolup, ýassy namazyndan soň we Witir namazyndan öň 20 gezek eglip galynýan namaz.

TARAZ [tara:z], *at.* Ýabyň, kanalyň, derýanyň suwunyň bölünýän ýeri, saka, teraz.

TARAZLAMA [tara:zlama], *iş ady.* Tarazlamak ýagdaýy.

TARAZLAMAK [tara:zlamak], *işl.* Suwy taraz arkaly bölmek.

TARAZLANMAK [tara:zlanmak], *işl.* Tarazlanyp bölünmek. *Suw ýaplara tarazlanyp akdyryldy.*

TARAZLAÝYŞ [tara:zlaýyş], *iş ady.* Tarazlamak ýagdaýy.

TARHAN, *at, syp. 1. köň.s.* Orta asyrlarda käbir türki halklarda salgyt ýenilliklerinden peýdalanýan adam. **2.** Islegine göre erkin hereket etmäge, ýaşamaga hukuk gazanan. *Bolýar, onda, sen tarhan, ötägit!* (Halk ertekisinden). *Sen bir tarhan adam, näme edesiň gelse edibermeli bolarsyň-da.* **3.** Oglana dakylýan at.

♦ **Tarhan haty** *kön. s.* birine ýurduň hökümdarynyň ýenilliklerini berilýändigini tassyklamak üçin beren haty.

TARHANDÖKER [tarhannökör], *at.* Çendenaşa eli açyk, jomart, sahy.

TARHANDÖKERLIK [tarhannökörlük], *at.* Çendenaşa jomartlyk, eli açyklyk, sahylyk.

TARHANLYK, *at. 1.* Tarhan bolmaklyk, islegine göre hereket etmäge haklylyk. *Tarhanlyk başga, işe geleňsizlik başga* (B. Kerbabaýew). **2. ser. Tarhandökerlik.** *Tarhanlyk etmek.*

TARHUN [tarhu:n], *at.* Kökünden we baldagyndan köpelyän kiçijik süýri ýaprakly iýilýän köpýyllyk ot. *Ol bazardan bir bogy tarhun satyn aldy.*

TARIF [tary:f], *at. 1.* Resmi taýdan bellenen ölçeg we haýsydyr bir zadyň bahalar (nyrhlar), tölegler sistemasy. *Demir ýol tarifi. Gümrükhana tarifi. Salgytlar tarifi. Aragatnaşyk tarifi.* **2.** Bir zat üçin kesilýän nyryň, tölemeli tölegleriniň sanawy. *Töleg puluny tarif bilen deňşdirip barlamak.*

TARK, *s.ş. aňl. söz.* Ýeke sapar tarkyldap çykýan ses, tarkyldy. – *Haw, sen ýalňyşýarsyň – diýip, Annaguly sözüni soňlamanka, tark edip atdy* (A. Durdyýew).

TARK-TARK, *s. ş. aňl. söz.* Agaja, demre gaty zat bilen urlanda yzly-yzyna çykýan sesler, tark-turk.

TARK-TURK, *s. ş. aňl. söz.* Tüpeň yzly-yzyna atylanda çykýan sesler. *Häliiden bäri käte bir çykýan tark-turkam ýatypdy* (A. Nazarow).

TARKYLDAMA [tarkyllama], *iş ady.* Tarkyldamak ýagdaýy.

TARKYLDAMAK [tarkyllamak], *işl. 1.* Agaja, demre gaty zat bilen urlanda tarkyldyly ses çykmak. **2.** Atylmak, göçmek (tüpeň hakynda). *Tüpeňler yzly-yzyna dört gezek tarkyldady* (B. Kerbabaýew).

TARKYLDAMAKLYK [tarkyllamaklyk], *iş ady.* Tarkyldamak ýagdaýy.

TARKYLDATMAK [tarkyllatmak], *işl. 1.* Agaja, demre gaty zat bilen urup, tarkyldadyp seslendirmek. *Ol pyýada derwezäniň bir tarapyna söýenip, derwezäni tarkyldatmaga durdy* (A. Gowşudow). **2.** Atmak, atyp goýbermek. *Seniň eliňe ýarag berseler, elbetde, tarkyldadarsyň* (B. Kerbabaýew).

TARKYLDAÝYŞ [tarkyllaýyş], *iş ady.* Tarkyldamak ýagdaýy.

TARKYLDY [tarkylly], *at. 1.* Gaty zatlar biri-birine degende çykýan sesiň ady. *Az salymdan soň gapynyň ýuwaşja kakylýan tarkyldysy ýene-de gaýtalandy* (N. Geldiýew). **2.** Tüpeň sesi. *Bir tarkyldy eşidildi.*

TARLAMA, *iş ady.* Tarlamak ýagdaýy.

TARLAMAK, *işl.* Traktor ýörände, motor işlände we ş.m. ýagdaýda çykýan tarryldyly ses.

TARLAMAKLYK, *iş ady.* Tarlamak ýagdaýy.

TARLAŇ, *at.* Laçyna meñzeş elguş. *Tarlaň kimin dalmanyp, akyl huşum alyp sen, Her kim görse jemalyň, janyňa ot salyp sen* (Mollanepes).

TARLAŞMAK, *işl.* Birnäçe zat tarlamak. *Olar gaty-gatydan tarlaşyp, pessejikden uçýardylar* (H. Ysmaýyłow).

TARLATDYRMAK, *işl.* Maşyn-motorlary tarryldyly seslendirmek, tarlatmaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

TARLATMAK, *işl.* Tarryldyly seslendirip sürmek. *Bu günem hemişeki ýaly motoryny tarladyp geler* (T. Gurbanow). *Ol traktoryny tarladyp gelýär.*

TARLAWUK [tarlowuk], *at.* ösüml.d. Göktorla meñzeş gawunyň bir görnüşi. *Akmaňyz tarlawuklar; garrygyzlar, gülabylyr ýylmanak endamlaryny tor bilen bezäp, münlerçesi dünäderilişip ýatyr* (B. Kerbabaýew).

TARLAÝYŞ, *iş ady.* Tarmak ýagdaýy.

TARP [taryp] **I**, *at.* Ekin ekilmän ýatan boz ýer.

TARP [taryp] **II**, *s.ş. aňl. söz.* Köwüşli aýagyň bilen batly ýörelende we ş.m. ýagdaýda çykýan ses.

TARPA-TAÝYN [tarpa-ta:ýyn], *hal.* Birdenkä, duýdansyz. *Tarpa-taýyn aradan çykmak.*

TARPDAN [tarypdan], *hal.* Dereginde hiç zat bolmazdan, düýpgöter täzeden.

TARPLYK [taryplyk], *at.* Tarp meýdanlar, tarp ýerler.

TARP-TARP, *s.ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çykýan tarryldyly sesler.

TARPYLDAMA [tarpyllama], *iş ady.* Tarpyldamak ýagdaýy.

TARPYLDAMAK [tarpyllamak], *işl.* Tarpyldyly ses çykmak, tarp-tarp edip ýöremek.

TARPYLDAMAZLYK [tarpyllamazlyk], *iş ady.* Tarpyldyly hereket etmezlik.

TARPYLDAŞMAK [tarpyllaşmak], *işl.* Birnäçe zat tarpyldamak.

TARPYLDATDYRMAK [tarpyllatdyrmak], *işl.* Tarpyldatmaga mejbur etmek, tarpyldadyp durmaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

TARPYLDATMAK [tarpyllatmak], *işl.* Duran ýa-da ýörän wagtyň aýaklaryňy ýere gaty urmak.

TARPYLDAÝYŞ [tarpyllaýyş], *iş ady.* Tarpyldamak ýagdaýy.

TARPYLDY [taryply], *at.* Ýörelende aýak sesinden ýa-da urulmakdan çykýan güňleş ses. *Böküşýär uly märeke, Çykýar gyklyk, tarpyldy* (Ç. Aşyrow).

TARRYLDAMA [tarryllama], *iş ady.* Tarryldamak ýagdaýy.

TARRYLDAMAK [tarryllamak], *işl., ser.* **Tarlamak.**

TARRYLDAMAZLYK [tarryllamazlyk], *iş ady.* Tarryldyly ses çykarmazlyk.

TARRYLDAŞMAK [tarryllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden bilelikde tarryldamak.

TARRYLDATMAK [tarryllatmak], *işl.* Tarryldyly seslendirip motor we ş. m. sürmek. *Ol köneje motoryny tarryldadyp geçip gitdi.*

TARRYLDAÝYŞ [tarryllaýyş], *iş ady.* Tarryldamak ýagdaýy.

TARRYLDY [tarrylly], *at.* Maşynlaryň işleýän wagty çykýan ses. *Motoryň tarryldysy.*

TARS-TARS [tarys-tarys], *s. ş. aňl. söz.* Ýürek, damar yzly-yzyna batly uranda eşidiler-eşidilmez derejede çykýan ses. *Ýüregim tars-tars edip urýar.*

TARSYLDAMA [tarsyllama], *iş ady.* Tarsyldamak ýagdaýy.

TARSYLDAMAK [tarsyllamak], *işl.* Tars-tars edip urmak, dünküldäp güýçli urmak (ýürek, damar we ş. m. hakynda). *Diňşirgäp kämahal birden durýardy, Ýüregi tarsyldap, batly urýardy* (A. Kekilow).

TARSYLDAMAKLYK [tarsyllamaklyk], *iş ady.* Tarsyldamak ýagdaýy.

TARSYLDAMAZLYK [tarsyllamazlyk], *iş ady.* Tars-tars edip durmazlyk.

TARSYLDAŞMAK [tarsyllaşmak], *işl.* Birnäçe ýeriniň damary tarsyldamak. *Elimiň, kellämiň damarlary tarsyldaşyp dur.*

TARSYLDATMAK [tarsyllatmak], *işl.* Ýüregiňi urdurmak, tars-tars etdirmek.

TARSYLDAÝYŞ [tarsyllaýyş], *iş ady.* Tarsyldamak ýagdaýy.

TARSYLDY [tarsylly], *at.* Ýürek tars-tars edende döreýän eşidiler-eşidilmez ses.

TARYH [ta:ry:h], *at.* **1.** Adamzat jemgyýetiniň geçmiş hakykatyny we dürli ýagdaýyny öwrenýän ylym. *Türkmenistanyň taryhy.* **2.** Geçmiş ýaşayş durmuşyna degişli ýagdaýlaryň, wakalaryň jemi, adamlaryň aňynda galan geçmiş. **3.** Tebigatyň, medeniýetiň, ylmyň yzygiderli ösüşini, üýtgeýşini öwrenýän ylym. *Sazyň taryhy. Diliň taryhy.* **4.** Biri ýa-da bir zat bilen baglanyşykly wakalaryň jemi. *Biz onuň taryhyny bilýärdik.*

◊ **Taryha girmek** taryhda yz galdyrmak. **Taryhyň çarhy** bolup durýan wakalaryň yzygiderli gelip-geçip durşy, zamananyň öwrülişi.

TARYHÇY [ta:ry:hçy], *at.* **1.** Taryh ylmy boýunça hünärmen. *Bu ses öz eýesini tanatdy, ol şol Ýelli üçin sawçy bolup, Pökgeniň ýanyna baran taryhçy Hojamyň sesidi* (A. Gowşudow). **2. gepl.d.** Taryh mugallymy.

TARYHY [ta:ry:hy], *symp.* Taryha esaslanan, taryha degişli. *Taryhy waka.*

TARYP [ta:ry:p], *at.* Biri ýa-da bir zat hakyndaky öwgi, wasp, mahabat. *Söwer ýaryň tarypyny aýdaly, Gitme, ak maraly, gel maňa garşy* (Kemine).

◊ **Taryp haty** okuwçylaryň oňat ýetişigi, işgäriň oňat işländigini üçin berilýän sylag haty.

TARYPÇY [ta:ry:pçy], *at.* Bir zadyň tarypyny edýän, waspyny ýetirýän.

TARYPLAMA [ta:ry:plama], *iş ady.* Taryplamak ýagdaýy.

TARYPLAMAK [ta:ry:plamak], *işl.* Birini ýa-da bir zady taryp etmek, wasp etmek, öwmek.

TARYPLAMAKLYK [ta:ry:plamaklyk], *iş ady.* Taryplamak ýagdaýy.

TARYPLAMAZLYK [ta:ry:plamazlyk], *iş ady.* Taryp etmezlik.

TARYPLANMAK [ta:ry:planmak], *işl.* Biri ýa-da bir zat taryp edilmek, öwürmek, öwgüsi ýetirilmek, adyna hoş söz aýdylmak, hoş söz bilen ady tutulmak.

TARYPLATMAK [ta:ry:platmak], *işl.* Özüni birine öwürmek, adyna öwgüli sözleri aýtdyrmak. *Ol dostuna ýygnakda özüni taryplatdy.*

TARYPLAÝYŞ [ta:ry:plaýyş], *iş ady.* Taryplamak ýagdaýy.

TARYPLY [ta:ry:ply], *symp.* Öwgüli. *Ilki Hoşgeldiniň Wüşi kel hakynda aýtjak taryply sözlerini isledi* (A. Gowşudow).

TAS I, *hal.* Birden, neden. *Her sapar çopanlaryň sargydyňy taýýarlamak dükança tas tutuş gün diýen ýaly iş bolýardy* (G. Gurbansähedow).

TAS II: tasa getirmek delile getirmek, delillendirmek. *Özüniň ýerliksizräk beren soragyny tasa getirmäge dyryşdy* (N. Pomma).

TAS [ta:s], *at.* 1. Tabak, gap. *Geldi Leyli bossana, tylla tasy golunda* (Talyby). 2. Legen (kir ýuwulýan uly mis ýa-da demir gap). *Suwa gitdim tas bilen, Suw aldym höwäs bilen* (Läleden).

TASAMA [ta:sama], *iş ady.* Tasamak ýagdaýy.

TASAMAK [ta:samak], *işl.* 1. Gorkup, ürküp gaçmak, baş bermän gitmek. *Tasan guzy ýaly ylgap gitdiler* (Ç. Aşyrow). 2. Aldyrany bar ýaly ylgamak, hasanaklamak; howlukmaç ýöräp, ylgap gelmek, gitmek. *Gyssanan günümde gelmedik tasap, "Dostduryn" diýeni bilmedim tanap* (G. Daşgynow). 3. Iki ýana yranmak, eýläk-beýläk ykjamak. *Towlanyp oýan-buýana, Tasar gara zülpiň seniň* (Halk aýdymyndan).

TASAMAKLYK [ta:samaklyk], *iş ady.* Tasamak ýagdaýy.

TASAMAZLYK [ta:samazlyk], *iş ady.* Tasap ýörmezlik.

TASANJYRAMAK [ta:sanjyramak], *işl.* Gaharlanyň siltenjiremek, öýke edip, çalt hereket etmek. *Onsoň ol gahar bilen tasanjyrap galdy* (N. Saryhanow).

TASAŞMAK [ta:saşmak], *işl.* Bilelikde tasamak. *Ýelli bilen Wüşi kel hem tasaşyp geldiler* (A. Gowşudow).

TASATDYK, *at, k. d.* Sadaka, hudaýýoly. *Diňle, mesgen tutan kişi çöllerde, Tasatdyk kemelse ulug illerde* (Magtymguly). *Käşgi görsem ýüzün, kyksam tasatdyk malymy* (Mollanepes).

TASATLYK, *at, gepl.d., ser.* **Tasatdyk.** *Öten-geçenlere tasatlyk bolsun!*

TASATDYRMAK [ta:satdyrmak], *işl.* Tasamaga maý bermek, ýol bermek, tasamaga mümkinçilik bermek.

TASATMAK [ta:satmak], *işl.* 1. Ürküzip göýbermek. 2. *göç.m.* Aýagaldygyna sürmek, örän gaty sürmek. *Ol ýorgasyny tasadyp gelyärdi.* 3. *göç.m.* Iki ýana ykdymak, galgarmak. *Gulpagyn tasadyp, hiç hili zadyň, Aladasyn etmän, böker ýözerdi* (A. Kekilow).

TASAÝYŞ [ta:saýyş], *iş ady.* Tasamak ýagdaýy.

TASDAN [tassan], *hal, ser.* **Tas.** *Aýgül tasdan "meniň bilen dikleşeninden habaryň ýokmy" diýip sorapdy* (B. Kerbabaýew).

TASLAMA, 1. *iş ady.* Taslamak ýagdaýy. 2. *at.* Agaçdan, demirden, daşdan ýasaljak bir şekiliň, suratyň bejerilip, çekilip gutarylmadyk nusgasy, sudury. *Suratlaryň taslamasyny çekmek.* 3. *at.* Kabul ediljek kararlaryň, permanlaryň, maksatnamalaryň, ylalaşyklaryň, beýannamalaryň ýazylan, taýýarlanan nusgasy.

TASLAMAK, *işl.* 1. El ujundan, başardygundan bir zady ýasamak. *Ol taslan oturgyjyna bir laý göz gezdirdi.* 2. Bir zadyň nusgasyny, suduryňy taýýarlamak. *Ussa demri ýenjip otyr, Ýenjip otyr ony taslap* (M. Seýidow).

TASLAMAKLYK, *iş ady.* Taslamak ýagdaýy.

TASLAMAZLYK, *iş ady.* Taslamak işini ýerine ýetirmezlik.

TASLANMAK, *işl.* Bir zadyň şekili, nusgasy bejerilip taýýarlanmak. *Bu tikilýän geýimler ilki biçimçilik bölümünde taslanýar* ("Nesil").

TASLAŞMAK, *işl.* 1. Taslamaga kömek etmek. 2. Birnäçe bolup taslamak.

TASLATMAK, *işl.* Bir zadyň şeklini, suduryňy taýýarlatmak.

TASLAÝYŞ, *iş ady.* Taslamak ýagdaýy.

TASMA, *at.* Inçeden uzyn edilip, gyýlyp alnan ham, gaýyş. *Tasma gamçy bolsa onuň ýagyrynysynda ýer edipdi* (B. Kerbabaýew).

◇ **Tasma almak** biriniň ýa bir jandaryň hamyndan bir bölek kesip almak. *Batrak baýyň ýagyrynysyndan bir tasma aldy* (“Türkmen halk ertekileri”).

TASSYK [tassy:k]: **tassyk etmek** 1) gutarnykly suratda bellemek, resmi suratda tassyklamak. *Meýilnamalary tassyk etmek. Wezipä bellenenligini tassyk etmek.* 2) bir zadyň dogrulygyny ykrar etmek, güwä geçmek, şaýatlyk etmek. *Muny nädip tassyk edip bolar? Goluň hakykylygyny tassyk etmek.*

TASSYKLAMA [tassy:klama], *iş ady.* Tassyklamak ýagdaýy.

TASSYKLAMAK [tassy:klamak], *işl.* 1. Makullamak, makul bilmek, kabul etmek. 2. Bir işe, wezipä bellemek, tassyk etmek. *Ony mekdebiň direktorlygyna tassykladylar.* 3. Subut etmek, şaýatlyk etmek. *Olar bu ýerde nebitiň bardygyny tassyklamalydylar* (Ş. Borjakow). 4. Tassyk etmek, resmileşdirmek. *Möhüriň ýazgysyny tassyklamak.*

TASSYKLAMAKLYK [tassy:klamaklyk], *iş ady.* Tassyklamak ýagdaýy.

TASSYKLANMAK [tassy:klanmak], *işl.* 1. Bir işe, wezipä, bellenmek, tassyk edilmek. 2. Makul bilinmek, makullanmak.

TASSYKLAŞMAK [tassy:klaşmak], *işl.* Biri-biriniň aýdanyňy makullamak, dogry diýip tapmak, makullaşmak, bilelikde tassyklamak. *Hawa, şeýlele – diýşip, ýerli-ýerden onuň gürrüni tassyklaşdylar* (A. Gowşudow).

TASSYKLATDYRMAK [tassy:klatdyrmak], *işl.* Bir zady tassyk etdirmek. *Öz aýdan sözlerini kim-de bolsa birine tassyklatdyrmak isläp: – Şeýle dälmi-aýt, Annamyrat? – diýdi* (B. Kerbabaýew).

TASSYKLATMAK [tassy:klatmak], *işl.* 1. Bir işe, wezipä belletmek, tassyk etdirmek. 2. Kabul etdirmek, makullatmak.

TASSYKLAÝYŞ [tassy:klaýyş], *iş ady.* Tassyklamak ýagdaýy.

TASSYKNAMA [tassy:kna:ma], *at.* 1. Bolup geçen bir hereketiň, edilen işiň netijesi hakynda ýazylan resmi hat. 2. Subutnama. *Bu sungat baýramçylygy iki ýurduň doganlygynyň aýdyň tassyknamasy boldy.*

TASYL, *at.* Bir zady etmegiň ugur-ýoly. *Meniň maşgalamyň içiniň iň bir bihepbesi, hiç zadyň usulyňy, tasylyňy bilmän ýöreni şu Gülükdir* (A. Gowşudow).

TAŞA, *at.* Mal-garanyň daşyna gorag üçin edilýän agyl, aýmança. *Ýylgynlardan kesip, mellekleriň gyrasyna taşa etmeklik karar edildi* (“Nesil”).

TAŞLAMA, 1. *iş ady.* Taşlamak ýagdaýy. *Eliňdäki işiňi ýere taşlamaňy bes et!*

TAŞLAMAK, *işl.* 1. Zyňyp goýbermek, oklamak. 2. Bir zady ulanmagy bes etmek, goýmak. *Men çilimi*

taşladym. 3. Galdyrmak, goýup gitmek. *Hiç kim obany taşlap göçmedi* (“Edebiýat we sungat”). 4. Ýazmak, düşemek. *Dört töweregine giň edip keçe taşlap, seleň ýer etdiler* (B. Seýtäkow). 5. Guzlamak, dogurmak. *Baýtalyň gün-sähedi dolup, tazyň çagasy ýaly bir zat taşlady* (“Görogly”). 6. Ýüz öwürmek, ýanynda ýaşamazlyk. *Imansyz atasýndan-a muňa rehnet bolmady, çagajykka taşlap gitdi* (T. Gurbanow).

TAŞLAMAKLYK, *iş ady.* Taşlamak ýagdaýy. *Edip oturan işiňi taşlamaklyk gowy däl.*

TAŞLAMAZLYK, *iş ady.* Zyňmazlyk ýagdaýy.

TAŞLANDY [taşlanny], *at.* 1. Ulanylyşdan galan zat, zyňlan, taşlanan zat, zir-zibil, zyňyndy. *Ol şol günleriň birinde oňa bir warak, taşlandy dutar satyn alyp berdi* (N. Saryhanow). 2. Peýdalanylmasý bes edilen, ulanylmaýan. *Garagumuň taşlandy guýularyny hem bihal görmeli däl* (“Edebiýat we sungat”).

TAŞLANMAK, *işl.* 1. Zyňylmak, oklanmak. 2. Galdyrylmak, goýlup gidilmek. 3. Düşelmek, ýazylmak.

TAŞLAŞDYRMAK, *işl.* Taşlap çykamak, birnäçe zady zyňşdyrmak, zyňşdyryp goýbermek, oklaşdyrmak. *Zatlary çem gelen ýere taşlaşdyryp gitmän.*

TAŞLATDYRMAK, *işl., ser.* **Taşlatmak.** *Ol Oraza çilimini taşlatdyrды.*

TAŞLATMAK, *işl.* Taşlamaga mejbur etmek, taşlar ýaly etmek; bes etdirmek.

TAŞLAÝYŞ, *iş ady.* Taşlamak ýagdaýy.

TATAR, *at, ser.* **Tatarlar.** *Tatar dili. Tatar edebiyaty.*

TATARLAR, *at.* Tatarystanyň ýerli halky.

TATYRDAMA, *iş ady.* Tatyrdamak ýagdaýy.

TATYRDAMAK, *işl.* Tatyrdyly ses etmek, tatyrdyly ses çykamak.

TATYRDAMAKLYK, *iş ady.* Tatyrdamak ýagdaýy.

TATYRDAŞMAK, *işl.* Köpçülikleýin tatyrdamak.

TATYRDATMAK, *işl.* Tatyrdyly seslendirip atmak; tatyrdyly seslendirip işletmek, sürmek. *Onuň köneje motoryny tatyrdadyp geçip barýanyňy göreň bar.*

TATYRDAÝYŞ, *iş ady.* Tatyrdamak ýagdaýy.

TATYRDY, *at.* Awtomat, pulemyot ýaly ot açýan ýaraglar yzly-yzyna atylanda ýa-da sesini basýan enjamy işlemeýän maşynyň motory otlananda döreyän ses.

TAWUS [ta:wus], *at.* 1. Sülgünler maşgalasyndan bolan owadan ýelekli uly guş. 2. Gyza dakylýan at.

TAWUŞ [ta:wuş], *at.* Ses, owaz. *Tawuşy erem bilbili* (Mollanepes). *Garyndaşyň tawuşy garaňkyda belli* (Nakyl).

TAÝ, *at.* Baýtalyň bir ýaşa çenli ýaşajyk gunany. *Hem daýımlara barýaryň, hem taýyma baş öwredýäriň* (Nakyl).

TAY [ta:y] **I**, *at.* 1. Iki sany meñzeş zadyň her biri, her haýssysy, jübüt zadyň biri. *Köwşüň taýy. Jorabyň taýy. Ekiz taýy.* 2. Deň gelyän, barabar, özi ýaly. *Göwher sepýän üstünden ýigit bilen geliniň, Sahylykda taýy ýok onuň açyk eliniň* (M. Seýidow). 3. Urulýan ýüküň bir gapdaly. *Ynha, iki taý ýük, göter haýssyny göterseň* (H. Derýaýew).

TAY [ta:y] **II**, *at.* Tarap, ugur, ýer. *Ol kümüş gynly gvyjynyň baljak taýyny özüne bakan öwürdi-de gobsundy* (B. Kerbabaýew). *O taýda näme işlemekçi?*

TAYAGATYM [taýagatym], *at.* Adamyň taýagy zyňyp bilýän aralygy. *Aralyk taýagatym ýaly ýerdi.*

TAYAK, *at.* 1. Goranmak we ş.m. maksatlar üçin ulanylýan düwünsiz, ýylmanak şaha bölegi. *Çopan taýagy.* 2. *ser. Hasa.* *Ol taýagyna söýenip, seredip durdy* (H. Ysmaýylow).

♦ **Tayak gelyänçä** – ýumruk bir zat bilen oňşuk etmek, bary bilen bazar eýlemek. **Tayak iýmek** pugta ýenjilmek, urulmak.

TAYAKDIKDIR [taýakdikdi:r], *at.* Birnäçe taýak dikilip oýnalýan çaga oýunlarynyň bir görnüşiniň ady. *Geliň, taýakdikdir oýnalyň!*

TAYAKLAMA, *iş ady.* Taýaklamak ýagdaýy.

TAYAKLAMAK, *işl.* 1. Taýak bilen urmak. *Oglanlar derrew daşlap, taýaklap, ýylany öldürdiler* (“Türkmen halk ertekileri”). 2. *göç.m.* Köteklemek, tankyt etmek, igenmek. *Her gün gelip, yüz müň taýaklap ursañ, Urduň diýip, hiç wagt namys-ar etmen* (Seýidi).

TAYAKLAMAKLYK, *iş ady.* Taýaklamak ýagdaýy.

TAYAKLAMAZLYK, *iş ady.* Taýak bilen urmazlyk.

TAYAKLANMAK, *işl.* 1. Taýak bilen urulmak. 2. *göç.m.* Tankyt edilmek, köteklenmek, käýelmek.

TAYAKLAŞMAK, *işl.* Biri-biriňi taýaklamak, taýak bilen urmak. *Olar taýaklaşyp uruşdylar.*

TAYAKLATDYRMAK, *işl., ser. Taýaklatmak.*

TAYAKLATMAK, *işl.* Taýaklamaga mejbur etmek.

TAYAKLAÝYŞ, *iş ady.* Taýaklamak ýagdaýy.

TAYAKÝETIM, *at, ser. Taýagatym.* *Hol, taýakýetim ýerde Päkizeler ýaşaýardy* (N. Jumaýew).

TAYBA-TAY [ta:yba-ta:y], *syp.* Taýly, taý-taý edilen, taýdaş. *Gara saçyň örülmiş, ak ýüzünde taýba-taý, Hal goýulmyş al ýañakda, däne-däne, jayba-jay* (Mollanepes).

TAYÇANAK, *at.* Bir ýaşynyň içindeki taý. *Uzak bir oýlukda dynman, ýadaman, Oýnap bir taýçanak göge bökýärdi* (R. Seýidow). *Taýçanak ýatan yerinden galjak bolup dyzardy, ýykylardy* (O. Ödäýew).

TAYDAN [ta:ýdan], “Nukdaýnazardan, jähetden” diýen ýaly many aňladýan sözsoňy kömekçi.

TAYDAŞ [ta:ýdaş], *syp.* Biri-birine taý gelyän, biri-birine mynasyp, barabar.

TAYDAŞLYK [ta:ýdaşlyk], *at.* Taýdaş, mynasyp bolmaklyk, taýdaş gelmeklik.

TAYDYRMAK [ta:ýdyrmak], *işl.* 1. Buzuň, garyň, suwuň üstünde typdyrmak. 2. *göç.m.* Wezipesinden boşatmak, işden çykarmak, kowmak.

TAYDYRYLMAK [ta:ýdyrylmak], *işl.* 1. Taýmak, taýyp gitmek. *Oglanjyk sürçek ýerde taýdyrylyp gitdi.* 2. *göç.m.* Wezipesinden boşadylmak, işden çykarylmal, kowulmak.

TAYGA [ta:ýga], *syp., ser. Taýgançak.* *Bu gün ýer gaty taýga, ahmal bolmaň!*

TAYGAK [ta:ýgak], *syp., ser. Taýgançak.* *Bu ýer taýgak.*

TAYGALYK [ta:ýgalyk], *syp., ser. Taýgançaklyk.* *Taýgalyk ýerden ýöreseň, aýagyň typyp ýykylmagyň mümkin.*

TAYGANÇAK [ta:ýgançak], *syp.* Aýagyň taýdyrýan, typançak, sürçek, taýga, taýgak. *Gorkma, biziň gapymyz taýgançak dälär* (B. Kerbabaýew).

TAYGANÇAKLYK [ta:ýgançaklyk], *at.* Typançaklyk, sürçeklik. *Taýgançaklyk böwrüňi diňledýärdi* (B. Kerbabaýew).

TAYHAR, *at.* Iki ýaşynyň içindeki eşek. *Muhat aga mele taýharyna münüp, ýola düşdi* (B. Pürliýew).

TAYLAMA [ta:ýlama], *iş ady.* Taýlamak ýagdaýy.

TAYLAMAK [ta:ýlamak], *işl.* Ýüküň we ş.m. iki taýyny, tarapyny deňlemek, sazlamak. *Terezini taýlamak.*

TAYLAMAKLYK [ta:ýlamaklyk], *iş ady.* Taýlamak ýagdaýy.

TAYLANMAK [ta:ýlanmak], *işl.* Deňlenen ýagdaýda bolmak, deňlenmek, sazlanmak. *Bugdaýly çuwallar taýlanyp, düýelere ýüklendi. Tereziniň iki tarapy-da taýlandy.*

TAYLAŞDYRMAK [ta:ýlaşdyrmak], *işl.* Hemmesini, baryny biri-birine taý edişdirmek. *Ol bugdaýly çuwallary taýlaşdyryp goýdy.*

TAYLAŞMAK [ta:ýlaşmak], *işl.* Taýlamaga kömek etmek, sazlaşmak.

TAYLATMAK [ta:ýlatmak], *işl.* Iki taýyny deň etdirmek, taý etdirmek.

TAYLAÝYN [ta:ýlaýyn], *hal.* Iki taraplaýyn, taýy bilen. – *Ynha, Magtymguly aga, şu tamda – diýip, iki taýlaýyn açyk gapyny görkezenden soň, ol başga howla girenligini duýup galdy* (G. Kulyýew).

TAYLAÝYŞ [ta:ýlaýyş], *iş ady.* Taýlamak ýagdaýy.

TAYLY [ta:ýly], *syp.* 1. Taýy bar bolan, iki tarapyna-da taý edilen. *Taýly çuwalý düýäniň üstüne at-da, idip*

ugra! (“Myraly”). 2. Yzly-yzyna, gezekme-gezek, iki gezek. *Taýly gezek ýaňagyndan ogşady* (A. Kekilow). 3. Ýeke däl, iki, goşa. *Taýly çyragyň söndi, Galdym weýran dünýäde* (Mätäji). *Ene taýly gözünden ýaş dökdü.*

TAÝLYLYK [ta:ýlylyk], *at.* Taýy barlyk, taýly bolmaklyk.

TAÝMA [ta:ýma], *iş ady.* Taýmak ýagdaýy.

TAÝMAK [ta:ýmak], *işl.* 1. Typançak, taýgançak ýerde aýagyň ýer tutman typmak, typyp gitmek. *Aýagyň taýyp ýyklydym, Ol söwer ýar üstüne* (Halk döredijiliginden). 2. *göç.m.* Wezipeden boşadylmak, pyzylmak.

TAÝMAKLYK [ta:ýmaklyk], *iş ady.* Taýmak ýagdaýy.

TAÝMAZLYK [ta:ýmazlyk], *iş ady.* Taýyp gitmezlik; typmazlyk.

TAÝMYL, *at, deňizç.* Iki başy çüri bir orunly kiçijik gaýyk.

TAÝMYLÇY, *at.* Taýmyl sürüji, taýmyl sürýän adam.

TAÝPA [ta:ýpa], *at.* Garyndaşlyk gatnaşygy, umumy dili bolan, bir ýerde ýaşayan adamlaryň bir topary.

TAÝPAÇYLYK [ta:ýpaçylyk], *at.* Taýpa bolup ýaşamak düzgüni.

TAÝPAR, *at.* Ýaňy münge öwredilen taý.

♦ **Taýpar çekmek** çekinmek. *Taýpar çekip, ýan bermer sen, Orazym* (Kemine).

TAÝPARMA, *iş ady.* Taýparmak ýagdaýy.

TAÝPARMAK, *işl.* Sakgal-murt, saç syrylyp, ýalpyldap durmak. *Onuň eňegi taýparyp durdy.*

TAÝPARMAKLYK, *iş ady.* Taýparmak ýagdaýy.

TAÝPARTMAK, *işl.* Sakgal-murtuňy syryp, ýüzüňi ýalpyldatmak. *Her gün irden turup, sakgal-murtuňy düýbi bilen gazap, taýpardyp goýýardy* (“Edebiyat we sungat”).

TAÝPARYŞ, *iş ady.* Taýparmak ýagdaýy.

TAÝPY, *at.* Alçysy we towhasy sürlüp, ýylmanan aşyk. *Taýpy aşyk.*

♦ **Taýpy (aşygy) ýaly** ýylmanak, ýalpyldap duran. *Onuň syrylan eňegi taýpy ýalydy.*

TAÝSYZ [ta:ýsyz], *syp.* 1. Taýy bolmadyk, jübüt däl, ýeke. *Taýsyz köwüş.* 2. *göç.m.* Deňi-taýy bolmadyk, özüne taý geljek adam ýok.

TAÝYN [ta:ýyn], *syp., ser.* **Taýýar.** Biz ýola gitmäge taýyn.

♦ **Taýyn aşyň eýesi bolmak** zähmetiň siňmedik zadyň eýesi bolmak.

TAÝYNLAMA [ta:ýynlama], *iş ady.* Taýynlamak ýagdaýy.

TAÝYNLAMAK [ta:ýynlamak], *işl., ser.* **Taýýarlamak 1-3.** *Ol günortanlyk üçin oduk-buduk taýynlady.*

TAÝYNLAMAKLYK [ta:ýynlamaklyk], *iş ady.* Taýynlamak ýagdaýy.

TAÝYNLANMAK [ta:ýynlanmak], *işl., ser.* **Taýýarlanmak 1, 3.** *Olaryň her biri bu şöhratly senä öz sowgatlary bilen barmaga taýynlanýar.*

TAÝYNLAŞDYRMAK [ta:ýynlaşdyrmak], *işl., ser.* **Taýýarlaşdyrmak.** *Olar zatlary taýynlaşdyryp boldular.*

TAÝYNLAŞMAK [ta:ýynlaşmak], *işl., ser.* **Taýýarlaşmak.**

TAÝYNLATMAK [ta:ýynlatmak], *işl., ser.* **Taýýarlatmak.**

TAÝYNLAÝYŞ, *iş ady.* Taýynlamak ýagdaýy.

TAÝYNLYK [taýynlyk], *at, ser.* **Taýýarlyk.**

TAÝYNLYKLY [ta:ýynlykly], *syp., ser.* **Taýýarlykly.**

TAÝYNLYKSYZ [ta:ýynlyksyz], *syp., ser.* **Taýýarlyksyz.**

TAÝYŞMAK [ta:ýyşmak], *işl.* 1. Bilelikde taýmak. *Olar buzuň üstünde taýyşyp ýör.* 2. Taýmakda ýaryşmak. *Biz oglanlar bilen buzuň üstünde özara taýyşdyk.*

TAÝÝAR [taýýa:r], *hal.* Taýyn edilen, taýyn bolan, häzirlenen.

TAÝÝARLAMA [taýýa:rlama], *iş ady.* Taýýarlamak ýagdaýy.

TAÝÝARLAMAK [taýýa:rlamak], *işl.* 1. Bir zady taýýar edip goýmak, häzirlmek, taýynlamak. *Ol myňman üçin derrew iýmek-içmek taýýarlamak bilen boldy.* 2. Bilim berip, terbiýeläp ýetişdirmek, ösdürmek. *Täze işgär taýýarlamak.*

TAÝÝARLAMAKLYK [taýýa:rlamaklyk], *iş ady.* Taýýarlamak ýagdaýy.

TAÝÝARLANMAK [taýýa:rlanmak], *işl.* 1. Taýýar edilmek, taýynlap bolmak, taýyn edilmek. *Ol atlaryň ýola taýýarlanandygyny aýtdy.* 2. Taýýarlyk görmek, taýynlamak. *Biz toýa taýýarlanýarys.* 3. Taýýarlykly işgär, işçi ýetişdirilmek. *Ýaş hünärmenler taýýarlanylma.*

TAÝÝARLAŞDYRMAK [taýýa:rlaşdyrmak], *işl.* Bir zady önünden taýýarlap goýmak, häzirlşdirmek, taýynlaşdyryp goýmak.

TAÝÝARLAŞMAK [taýýa:rlaşmak], *işl.* 1. Taýýarlamağa kömekleşmek. *Ol irgözinden öýe baryp, ejesine nahar taýýarlaşdy.* 2. Bilelikde taýýarlamak, taýýarlamağa gatnaşmak. *Gelin-gyzlar, ýaş ýigitler aýak üstünde durup, toý saçagyny taýýarlaşyp ýördüler.*

TAÝÝARLATDYRMAK [taýýa:rlatdyrmak], *işl., ser.* **Taýýarlatmak.** *Ol bu mesele dogrusynda gazete makala hem taýýarlatdyrypdy.*

TAÝÝARLATMAK [taýýa:rlatmak], *işl.* Taýýarlamak işini başga birine tabşyrmak. *Nahar taýýarlatmak.*

TAÝÝARLAÝJY [taýýa:rlaýjy], *at.* Bir zady taýýarlaýan, taýýar edýän adam. *Jaýyň suwagy üçin palçyk taýýarlaýjylar ýadadylar.*

TAÝÝARLAÝYS [taýýa:rlaýys], *iş ady.* Taýýarlamak ýagdaýy. *Olar häzir maşynlary ekişe taýýarlaýys işini geçirýärler.*

TAÝÝARLYK [taýýa:rlyk], *at.* 1. Bir işi amala aşyrmak üçin önünden görülyän taýynlyk. 2. Biriniň bilim alan döwründe öwrenen zatlary. *Onuň taýýarlygy oňat.*

TAÝÝARLYKLY [taýýa:rlykly], *syp.* 1. Taýýarlyk görülen, taýynlykly. *Şanly toýa taýýarlykly geldik.* 2. Taýýarlygy bar bolan, bilim baýlygy bolan. *Türkmenistanda taýýarlykly alymlaryň uly topary ösüp ýetişdi* (“Türkmenistan”).

TAÝÝARLYKLYLYK [taýýa:rlyklylyk], *at.* Taýýarlygy barlyk, taýýarlykly bolmaklyk.

TAÝÝARLYKSYZ [taýýa:rlyksyz], *syp.* 1. Taýýarlygy ýok, taýynlyk görülmedik, taýynlykly dälilik. *Sapagy taýýarlyksyz nähili geçjek.* 2. Taýýarlygy, bolmadyk, bilim derejesi pes.

TAÝÝARLYKSYZLYK [taýýa:rlyksyzlyk], *at.* Taýýarlygy ýokluk.

TAÝZARDYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup taýzardyp durmak.

TAÝZARMA, *iş ady.* Taýzarmak ýagdaýy.

TAÝZARMAK, *işl.* Jaýtaryp, ýokary galyp durmak, dim-dik bolup çykyp durmak, somalyp durmak. *Onuň murtlary taýzaryp durdy.*

TAÝZARMAKLYK, *iş ady.* Taýzarmak ýagdaýy.

TAÝZARTMAK, *işl.* Bir zady taýzartmak katdyna ýetirmek, taýzaryp durar ýaly etmek. *Murtuňy taýzartmak.*

TAÝZARYLMAK, *işl., ser.* **Taýzarmak.**

TAÝZARYŞMAK, *işl.* Birnäçesi taýzaryp durmak. *Onuň murtlary syh-syh bolup taýzaryşyp durdy.*

TAÝZYGOÇ [taýzygoç], *at.* Ýüňi gytyk goç. *Taýzygoçlaryň birini tutmaly.*

TAZY [ta:zy], *at.* Uzyn aýakly, tumsugy uzynndan inçe aw iti. *Her ýurduň tilkisini öz tazysy bilen awlarlar* (Nakyl). *Çölde, gyrda gezse, tazy görmese, Tilki eteklener, şiri tanamaz* (Zelili).

♦ **Taza dönmek** gaty horlanyp, inçelip galmak.

TAZYGUÝRUK [ta:zyguýruk], *at.* Halydyr keçä, gelin-gyzlaryň egin-eşigine salynýan gaňyrçak görnüşli nagys.

TAZYGYS [ta:zygys], *iş ady.* Tazykmak ýagdaýy.

TAZYGYSMAK [ta:zygysmak], *işl.* Birtopar goýun tazygyp gaçmak, gitmek. *Otlap ýören goýunlar bir zatdan ürküp tazygysdylar.*

TAZYKDYRMAK [ta:zykdyrmak], *işl.* Tazykmaga mejbur etmek, tazykmagyna sebäp bolmak, ürküzip gaçyrmak. *Goýunlary tazykdyrmak.*

TAZYKMA [ta:zykma], *iş ady.* Tazykmak ýagdaýy. *Goýunlaryň tazykmasy çopanyň aladasyňy köpeltidi.*

TAZYKMAK [ta:zykmak], *işl.* Ürküp gaçmak, ürküp baş bermän gitmek, ürküp gaçyp gitmek. *Aýlanmasak, goýunlar guzularyny yzyna tirkäp, haýsy-da bolsa bir tarapa tazygyp gidiberjekler* (“Türkmenistan”).

TAZYKMAKLYK [ta:zykmaklyk], *iş ady.* Tazykmak ýagdaýy.

TE [te:], Türkmen milli elipbiýiniň “T” harpynyň ady.

TEATR [tea:tr / tiýa:tyr], *at.* 1. Sahnada drama eserlerini görkezmek sungaty. 2. Sahnalaşdyrylýan oýunlar, şowhunly aýdym-sazlar goýulýan we görkezilýän jaý. *Teatra gitmek. Teatrly bina etmek.*

TEBÄHET [tevähet], *at.* Gylyk-häsiýet, boluş.

♦ **Tebähedi göçen (göterilen)** gylygy, bolşy düýbünden erbetlige tarap üýtgän; nebsine haý diýip bilmeýän (adam hakynda).

TEBÄREK [tevä:rek], *at.* Gurhanyň 67-nji süresiniň ady.

TEBIGAT [tevi:ğat], *at.* 1. Älemde bar bolan organiki we organiki däl ähli zatlar. 2. Şäherleriň, obalaryň we ş.m. daşyndaky, töweregindäki daglyk, tokaýlyk, baglyk, gözel ýerler, şäheriň daşy, açyk meýdan. *Saglyk ýolunyň özboluşly, täsin tebigaty bar.* 3. Organiki, organiki däl dünýäni öwrenýän ylym we şol hakdaky okuw dersi. 4. *göç.m.* Gylyk-häsiýet, asyl boluş. *Gyzlaryň tebigaty näzik bolýar* (“Myraly”).

TEBIGATÇY [tevi:ğatçy], *at.* 1. Tebigaty öwrenýän adam. 2. Tebigat dersini okadýan mugallym.

TEBIGY [tevi:gy], *syp.* 1. Tebigata degişli, tebigata esaslanan. *Hazaryň tebigy baýlyklaryny ýerlikli peýdalanmaly.* 2. Hakyky, hakyky özi, tüýs. *Ýokary hilli tebigy ýüpek almak üçin ýurdumyzda ýüpek gurçugynyň iň gowy tohumlary ösdürilip ýetişdirilýär.* 3. Ösüşiň barşy bilen şertlenen, kadaly, adaty. *Tebigy ösüş ýoluna düşmek.*

TEBIGYLYK [tevi:gylyk], Tebigy ýagdaýda bolmaklyk. *Onuň hereketlerinde tebigylyk bardy* (Watan).

TEBİL [tevil], *at, kön.s.* Deprek, laňnara. *Meydanda uruş teblini kakdylar* ("Saýatly – Hemra"). *Ertir bilen ýöriş teblini urup, leşgeri rowana ederler* ("Zöhre – Tahyr").

♦ **Tebil tapmak** gorkmak, ürkmek, ynjalyksyzlanmak, gozgalaňa düşmek, aladalanmak. *Goyun maly örän ynjk bolýar. Ol sähelçe bir zatdan-da tebil tapýar* ("Edebiyat we sungat").

TEBIP [tevi:p], *at.* Näsaga em edýän adam. *Bilmez tebib jan alar* (Nakyl).

TEBIPÇILIK [tevi:pçilik], *at, ser.* **Tebiplik**. *Çaý başynda gürrüň ilki tebibçilik hakynda gitdi.*

TEBIPGÄR [tevi:pgä:r], *at, k.d.* Tebibçilikden başy çykýan, tebibçilikden habary bolan, tebibçilik bilen meşgullanýan. *Ertir-agşam gerek bir adam huşýar; Aňlyly, usully, özi tebibgär* (Talyby).

TEBIPLIK [tevi:plik], *at.* Tebibniň käri, ýagdaýy.

TEBIPSUMAK [tevi:psumok], *at.* Bolar-bolgusyz tebib, zor aýakdan tebib.

TEBIT [tevit], *at.* Oduň, ýalnyň, howanyň we ş.m. ýakymсыз gyzgyny, howry. *Tebit alýan yssy howa.*

♦ **Tebit ýaly** örän yssy. *Jayyň içi tebit ýaly gyzypdyr.*

TEBITLEME [tevitleme], *iş ady.* Tebitlemek ýagdaýy.

TEBITLEMEK [tevitlemek], *işl.* Jazlap, ýagda daglamak, gyzgyn ýagda bişirmek (*käbir nahar taýýarlananda*). *Ysmanagy tebitlemek.*

TEBITLEMEKLIK [tevitlemeklik], *iş ady.* Tebitlemek ýagdaýy.

TEBITLENMEK [tevitlenmek], *işl.* Jazlap ýaga daglamak, ýagda daglap bişirilmek. *Ysmanak gaýnadylyp, tebitlenip goýuldy.*

TEBITLEŞDIRMEK [tevitleşdirmek], *işl.* Jazlap ýaga daglaşdyrmak, gyzan ýaga daglaşdyryp, taýýar edişdirip goýmak. *Dursun ysmanakdyr selmeleri tebitleşdirip, börek üçin taýýarlap goýdy.*

TEBITLETMEK [tevitletmek], *işl.* Tebitlemek işini birine tabşyrmak. *Ol gaýnadylan ysmanagy tebitletdi.*

TEBITLEÝIŞ [tevitleýiş], *iş ady.* Tebitlemek ýagdaýy.

TEBLE [teble] **I**, *at.* Mallaryň irişmesiniň ýüpüniň ujuna berkidilýän halkalyja uýy çiş, demir gazyk. *Ol atyndan çalt düşüp, atyň teblesini ýere kakdy.*

TEBLE [teble] **II**, *at, ser.* **Teblehana**. *Siz baryň Baýandyр hanyň teblesinden iki sany şabaz ýüwrük at getirin* ("Kitaby dädem Gorkut").

TEBLEBAZ [tebleva:z] *at.* Attutar. *Garçgaly teblebazly han ýigit, Ahuw gözli, şasuwarым sen ýigit* ("Melike – Dilaram").

TEBLEHANA [tebleha:na], *at.* At daňlyýan ýörite jaý, athana. *Ýaňky at tutan nöker baýyň atyny teblehana alyp gitdi.*

TEBSIR [tevsir], *at, k.d., ser.* **Tefsir**.

TEBSIREME [tevsireme], *iş ady.* Tebsiremek ýagdaýy.

TEBSIREMEK [tevsiremek], *işl.* 1. Suwsuzlykdan, teşnelikden ýaňa agzyň kepemek, guramak, suwsamak, suw islemek. *Seýdi diýer, iki çeşmim gurydy, Suw tapmady, tebsiredi dodagym* (Seýdi). 2. göç.m. Söýgi, isleg-arzuw duýgusy güýjemek. *Meniň suwsuzlykdan ýaňa agzym tebsiredi.*

TEBSIREMEKLIK [tevsiremeklik], *iş ady.* Tebsiremek ýagdaýy.

TEBSIREŞMEK [tevsireşmek], *işl.* Birnäçe bolup, köpçülikleýin tebsiremek, suwsamak.

TEBSIRETMEK [tevsiretmek], *işl.* Suwsatmak.

TEBSIREÝIŞ [tevsireýiş], *iş ady.* Tebsiremek ýagdaýy.

TEÇJAL [teçja:l / tetja:l], *at.* Harteçjal.

TEDBIR [tetbi:r], *at, k.d.* Alaç, çäre. *Sabyr eýlemek bile bitmez bu işiň, Tedbirin edere ýokdur hiç kimiň* ("Şasenem – Garyp"). *Häzir siziň öýüňizge baryp, bu işleriň tedbirini kylmagymyz gerek* ("Kasym oglan").

TEFSIR [tefsi:r], *at.* Haýsydyr bir tekste (kanunlara, kadalaşdyryjy namalara, kitabyň içinde her hili wakalara, adam atlaryna we ş.m.) berilýän düşündirişler.

TEG [teğ], *üml.* Owlagy kowmak üçin ulanylýan söz.

TEGBENT [teğvent], *at.* Hala, kürtä, gyňaja we beýleki eşiklere salynýan pişme şekilli nagyş.

TEGEK [teğek], *at.* 1. Daşyna sapak saralan tigr. 2. Daşyna nämedir bir zat saramak üçin agaçdan ýa-da metaldan bolan enjam.

♦ **Tegek bolmak** iýilýän zat aňry geçmän, bogazda galmak.

TEGELEK [teğelek], *at.* 1. Dürli ululykdaky halka görnüşli aýlaw. *Bir tegelek çörek. Tegelek aý.* 2. Hemme nokatlary merkezden deň derejede uzaklaşan bitewi töwerek. *Olar howlynyň daşynda uly tegelek gurupdyrlar.* 3. göç.m. Tutuş, bütün. *Men senden tegelek on ýaş kiçidirin.*

♦ **Tegelegi ters aýlanmak** ähli ýere baryp çykmak.

TEGELEME [teğeleme], *iş ady.* Tegelemek ýagdaýy.

TEGELEMEK [teğelemek], *işl.* 1. Tegelek görnüşine salmak, getirmek. *Ol demri tegeläp kesip, gazana gapak ýasady.* 2. göç.m. Doldurmak. *Guýruklaryny mazaly tegelän baggoýunlar kölegede ýatdyrdylar.* 3. Tutuş, bitin etmek. *Bölüp-büçüp oturma-da, bahasyny ýüze tegeläý.*

TEGELEMEKLIK [teğelemeklik], *iş ady.* Tegelemek ýagdaýy.

TEGELENIŞMEK [teğelenişmek], *işl.* Köp bolup aýlaw gurap oturmak, tegelenip oturmak. *Adamlar bagşynyň daşynda tegelenişip oturdylar.*

TEGELENMEK [teğelenmek], *işl.* Tegelek ýagdaýda bolmak. *Küştçüler soňabaka tegelenip oturan uly üýşmege öwrüldi.*

TEGELETMEK [teğeletmek], *işl.* Tegelemek işini başga birine tabşyrmak.

TEGELEÝİŞ [teğeleýiş], *iş ady.* Tegelemek ýagdaýy.

TEGE-TEGE [tege-tege], *üml.* Owlagy ýanyňa çagyrynynda aýdylyan söz.

TEGIN [tegi:n], *at, köň.s.* Han maşgalalarynyň kiçi wekillerine berilýän dereje, at.

TEGMIL [tegmil], *at.* 1. Bir zadyň degmeginden galýan yz, dürli reňkdäki menek. *Köýnekdäki tegmil.* 2. Ýüze düşýän menek. 3. *göç.m.* Yz, täsir.

TEGMILLI [tegmilli], *syp.* Tegmili bolan, tegmil bolup galan. *Ol indi geçmiş bolup galdy, özem tegmilli geçmiş* (“Garagum”).

TEH, *at, k.d.* Bir zadyň düýbi, asty, aşagy (*ser. Teý*). *Tamy gaçyp inmiş ýeriň tehine* (Magtymguly).

TEHNIKA [te:hnika], *at.* 1. Önümçilik gurallarynyň hem-de adam zähmetiniň ýokary öndürjiliginde gazanmak üçin ulanylýan serişdeleriň, enjamlaryň jemi. 2. Maşynlar, mehaniki gurallar, gurluşlar. *Tehnikany aýap saklamak. Oba hojalyk tehnikasy. Maşyn gurluşyk tehnikasy.*

TEHNOLOGIÝA [tehnolo:gyýa], *at.* 1. Materiallary gaýtadan işlemegiň usullaryny, önümleri ýasamagy, taýýarlamagy we şol işler bilen baglanyşykly bolup geçýän ýagdaýlary, ýüze çykýan hadysalary öwrenýän ylmy ugur. 2. Şol ylmyň nazaryýet esaslaryny özünde jemleýän okuw dersi. 3. *gepl.d.* Okuw dersiniň mazmuny beýan edilýän okuw kitaby. 4. Islendik bir işde, senetçilikde, sungatda ulanylýan usullaryň jemi.

TEJEGOR [tejeğor], *at.* Jaýyň diwarynyň ýokarsynda kese boýuna öňe çykyp duran haşamly bölegi, täjigor.

TEJRIBE [tejiri:ve], *at.* İş ýüzünde özleşdirilen tälim, synag, iş türgenligi, başarnygy. 2. Barlap görmek maksady bilen her hili şertlerde geçirilýän çäre, synag. *Bu geçirilen tejribe örän şowly bolup çykdy.* 3. Ylmy ýol bilen alnan bilimleri iş ýüzünde peýdalanmaklyk, berkitmeklik. *Talyplar tejribe geçdiler.*

TEJRIBEÇI [tejiri:veçi], *at.* 1. Tejribe, synag geçirýän adam. *Tejribeçiler synag meýdanyna geldiler.* 2. Belli bir ugur boýunça işlemäge başlamak maksady bilen, tejribe geçýän talyp; öz okaýan ugrundan öwrenýän ýaş hünärmen.

TEJRIBELI [tejiri:veli], *syp.* Tejribesi bar bolan, amaly iş usulyny, tärini oňat bilýän.

TEJRIBELIK [tejiri:velik], *syp.* Tejribe geçirmek üçin niýetlenen, tejribe eder ýaly. *Tejribelik enjam.*

TEJRIBELILIK [tejiri:velilik], *at.* Tejribe geçirmekte iş usulyny, tärini oňat bilijilik. *Işlerinde tejribelilik gerek.*

TEJRIBESIZ [tejiri:vesiz], *syp.* Tejribesi bolmadyk, amaly bilimsiz, iş usulyny, tärini bilmeyän; amaly bilimi ele alyp bilmedik. *Tejribesiz işgär.*

TEJRIBESIZLIK [tejiri:vesizlik], *at.* Tejribesi ýokluk. *Onuň tejribesizligini, ýaşlygyny nazara alyp, oňa kyn işleri tabşyrmakdan saklandyk.*

TEK, *at, gepl.d.* 1. Bir desganyň, gurluşygyň daýanç hökmündäki esasy, düýbi, binýady. *Olar otly ýolunyň tekini tutmaga girişdiler.* 2. *gepl.d.* Toplanan pul, gor. *Toý etmäge birneme tekiň barmy?*

TEKE, *at.* 1. Geçiniň, keýigiň erkegi. 2. Oglana dakylýan at.

TEKELTGI, *at.* Eýeriň aşagyndan salynýan ýüzi gaýyşdan, aşagy keçeden edilen ýona.

TEKEPBIR [tekepbir], *syp.* Özünü ulumsy tutýan, gopbam, hondanbärsi. *Tekepbir adam.*

TEKEPBIRLIK [tekepbirlik], *at.* Tekepbir häsiýetli bolmaklyk. *Bir bigaýrat ýigit ilde, Bakyň, tekepbirlik eýläär* (Magtymguly).

TEKER, *at, ser. Tigir* 1. Maşynyň tekeri.

TEKGE, *at.* Daýanç; birine berilýän kömek, goldaw. ♦ **Tekge bermek** söýget bermek, diräp goýmak.

TEKIZ [teki:z], *syp.* 1. Ýüzi, üsti endigan, düz; belentli-pesli bolmadyk. *Tekiz meýdan.* 2. Tutuş, endigan örtülen, ýaýran. *Suw pese tekiz ýaýrady.*

TEKIZLEME [teki:zleme], *iş ady.* Tekizlemek ýagdaýy.

TEKIZLEMEK [teki:zlemek], *işl.* Tekiz etmek, endigan etmek, düzlemek. *Häzir hojalyklarda ýerleri dökünlemek, tekizlemek, çil çekmek işleri gyzgalaňly alnyp barylýar.*

TEKIZLEMEKLIK [teki:zlemeklik], *iş ady.* Tekizlemek ýagdaýy.

TEKIZLEMEZLIK [teki:zlemezlik], *iş ady.* Tekiz etmezlik, düzlemezlik.

TEKIZLENMEK [teki:zlenmek], *işl.* 1. Tekiz edilmek, düzlenmek, endiganlanmak. *Beýikli-pesli ýerler tekizlendi.* 2. Tekiz örtülme, endigan ýaýylmak. *Gijara galyň bulut tekizlenip, asmanyň hemme ýerine ýazylyp gitdi.*

TEKIZLEŞDIRMEK [teki:zleşdirmek], *işl.* Tekiz edişdirmek, endiganlaşdyrmak, düzleşdirmek. *Ýerleri tekizleşdirip, soň süreris.*

TEKİZLEŞMEK [teki:zleşmek], *işl.* 1. Köp bolup tekizlemek, düzlemäge kömek etmek. 2. Ýuwaş-ýuwaşdan tekizlenmek, kem-kem tekizlenip gitmek, az-owlak tekiz bolmak. *Ýerlerimiz sürlüp, suwarylyp dura-bara tekizleşer.*

TEKİZLETDIRMEK [teki:zletdirmek], *işl.* Tekizletmek işini birine etdirmek. *Mugallym ýaryş geçiriljek meýdançany okuwçylara tekizletdirdi.*

TEKİZLETMEK [teki:zletmek], *işl.* Tekizlemek işini birine tabşyrmak, düzletmek, endiganlatmak. *Ol jaý salynjak ýeriň meýdanyny traktora tekizletdi.*

TEKİZLEÝİŞ [teki:zleýiş], *iş ady.* Tekizlemek ýagdaýy.

TEKİZLÄBERMEK [teki:zlä:vermek], *işl.* Tekizläp ugramak.

TEKİZLIK [teki:zlik], *at.* 1. Düzlik, endiganlyk derejesi. *Gör, ýeriň tekizliginiň peýdasyny: Gögeren pagtalaryň hemmesiniň boýy gyradeň!* 2. Tekiz meýdan, düz ýer. *Şu depäniň aňyrsy giden tekizlikdir.*

TEKJE, *at.* 1. Diwaryň ýüzünden oýulyp, gap-gaç, çyra, kitap we ş.m. goýmak üçin ýörite ýasalan ýer. *Baglarda, bakjalarda, Gül goýdum tekjelerde* (Halk döredilijiliginden). 2. Kitap, žurnal we ş.m. goýmak üçin, tagtadan ýasalan birnäçe orunly enjamyň bir gaty. *Kitaby tekjede goýdy.*

TEKLIP [tekli:p], *at.* Ara alnyp maslahatlaşylýan mesele, gürrüň boýunça girizilýän pikir.

TEKRAR [tekira:r], *at.* Gaýtalama, ýatlama. *Tä ölinçäm, ismini tilde tekrar eder men* (Dosmämmet).

TEKRARLAMA [tekira:rlama], *iş ady.* Tekrarlamak ýagdaýy.

TEKRARLAMAK [tekira:rlamak], *işl.* Bir zady, pikiri birnäçe gezek gaýtalap aýtmak. *Aýdan sözlerini ýene onuň özi tekrarlady.*

TEKRARLAMAKLYK [tekira:rlamaklyk], *iş ady.* Tekrarlamak ýagdaýy.

TEKRARLANMAK [tekira:rlanmak], *işl.* Gaýtalap-gaýtalap aýdylmak.

TEKRARLATDYRMAK [tekira:rlatdyrmak], *işl., ser.* Tekrarlatmak.

TEKRARLATMAK [tekira:rlatmak], *işl.* Aýdylan sözi, gepi, pikiri birnäçe gezek gaýtlatmak. *Mugallym okuwçynyň aýdyp duran pikirini ýene bir gezek oňa tekrarlady.*

TEKST [te:kist], *at.* Tutuşlygyna ýazgyny emele getirýän we tekstiň lingwistik dernewiniň obýekti bolup durýan yzygiderli belgiler ulgamy.

TEK-TEK, *at.* Arpagana meňzeş ot.

TEKÝE, *at, k.d.* Ýassyk. *Gelse, Arap zaňnar bir beýik sypanyň üstünde, ullaňan güjümiň teýinde dokuz gat çymylan taşlap, baş ujunda dokuz tekýe, aýak*

ujunda baş tekýe taşlap, arkan düşüp, horlap ýatyr (“Görogly”).

TEKÝEGÄH [tekýegä:h], *at, k.d.* Arkadaýanç, söýget. *Eý, patyşa, biçäreleriň tekýegähi sensiň? diýip, bir söz aýtdy* (“Zöhre – Tahyr”).

TEL I, *at, şahyr.* Saçyň tarlary. *Elleri-ýä, elli, Çekip baryar pelleri, Egnine dökülipdir Gulpagynyň telleri* (Hüwdi). *Hemra giriftardyr ýaryň özüne, Tel dökülmiş gerdenine, ýüzüne* (“Saýatly – Hemra”). *Başy karkaraly zülpi tellidir* (Talyby).

TEL II, *at, k.d.* Depe, baýyr. *Çykaryň toplary telge rowana* (Abdysetdar Kazy).

TELBE [telve], *syp.* Akylyndan azaşan, däli. *Telbeler dek özüm urdum her ýana* (Magtymguly).

TELBELEMEK [telvelemek] *işl.,gepl.d.* Telbe bolmak, akylyndan azaşmak, dälirmek. *Hassa köňlüm hyýalyndan daglara düşdi telbeläp* (Gaýyby).

TELBELIK [telvelik], *at.* Telbäniň ýagdaýy, akyldan azaşanlyk, dälilik. *Telbelikden bilmän ýagşy-ýamany, Diwana men, aky-l-huşum ýok meniň* (Kätibi).

TELBÄSLEŞIK [televä:sleşik], *at.* Telewizor gepleşikleri boýunça geçirilýän ýaryş, bäsleşik.

TELEÇI, *at.* Çapaga meňzeş kiçi balyk.

TELEDESGA [teledesga:], *at.* Telewideniýe gepleşigi bilen baglanyşykly gerekli, ulanylmagy zerur bolan enjamlar toplumu.

TELEGRAF [teleğyra:f], *at.* Telegrammalary ibermek, kabul etmek we eýesine gowşurmak işini amala aşyran ýöriteleşdirilen aragatnaşyk kärhanasy.

TELEGRAMMA [teleğyra:mma], *at.* Telegraf boýunça iberilýän habar.

TELEFAKS [telefa:ks, *at.* 1. Telefon aragatnaşygynyň üsti bilen ýazmaça maglumaty ugratmak we kabul etmek üçin çap ediji ýörite enjam. *Telefaksyň üsti bilen ugratmak.* 2. Şol enjamyň üsti bilen ugradylýan ýa-da kabul edilýän ýazmaça habar, maglumat. *Telefaks almak.* 3. Aragatnaşygyň şu görnüşinden peýdalanmak üçin abonentiň ýörite san belgisi.

TELEFON [telefo:n], *at.* Aradaşlyga gepleşik sesini, habary eşdirmek üçin ulanylýan tehniki gurluş, enjam, elektrik aragatnaşygynyň bir görnüşi, şeýle hem gepleşik enjamy.

TELEK, *syp.* Ýalňyş, nädogry. *Däliniň yüz gepi telek, bir gepi gerek* (Nakyl).

TELEKE, *at.* Bir zat hakynda edilýän iş-alada. – *Ir günümi giç etmäýin, ulag telekesini edeýin – diýip, örturdy* (“Edebiýat we sungat”).

TELEKEÇI, *at.* 1. Her bir zadyň aladasyny wagtynda edýän, her bir zady ýerbe-ýer edýän. *Ol maşgalasöýer we örän telekeçi adam bolupdyr.* 2. Söwda-

-satykdan, täjirçilikden we ş.m. haýyr, peýda görmek üçin meşgullanýan, iş alyp barýan, önüm öndürýän adam. *Önüm öndürýänler we telekeçiler yzygiderli höweslendiriler* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

♦ **Hususy telekeçi** döwlet salgyt gullugy tarapyndan ýaşaýan ýeri boýunça kanunda bellenen tertipde bellige alnan, ýuridik şahsy döretmezden telekeçilik işini amala aşyran fiziki şahs.

TELEKEÇILIK *at.* Telekeçiniň kesp-käri (2-nji many boýunça).

TELESKOP [telesko:p], *at.* Asman jisimlerine gözegçilik etmek üçin astranomiýa abzaly. *Ýıldyzlara teleskop arkaly syn etmek mümkin.*

TELETIN, *at.* Oňat edip bejerilen gön, gaýyş. *Teletin bölegi.*

TELEWIDENIÝE [televi:deniýe], *at.* 1. Her bir zadyň ýagtylyk şekilini elektrik signallaryna öwürmek ýoly bilen şekilleri ýakyn, uzak aralyklara ibermeklik. 2. Telewizion enjamlaryň kömegi bilen işleýän habar beriş ulgamy. *Türkmen telewideniýesi.*

TELEWIZION [televiziýo:n], *syp.* Telewideniýä degişli, telewideniýe arkaly görkezilýän. *Telewizion gepleşikler.*

TELEWIZOR [televi:zir], *at.* Telewizion gepleşikleri alyp görkezmek, eşitdirmek üçin ekranly tehniki enjam.

TELÄR [telä:r], *at.* 1. Öýüň işiginde, ekin meýdanynyň düşelge yerlerinde kölegeläp oturmak üçin, dört burçundan agaç dikeldilip, üsti gamyş-hyşa bilen örtülen bassyrma. *Gowusy, sen şu teläre çykaý* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Ýüpek gurçuk tutmak üçin agaçdan galdyrylan beýik bolmadyk seki. *Gurçuklar teläre çykaryldy.*

TELIM, *çal.* Birnäçe, ençeme, köp. *Ondan bäri telim ýyl geçdi.*

TELKERIŞ, *iş ady.* Telkermek ýagdaýy.

TELKERIŞMEK, *işl.* Köp ýeri telkermek, salparyşmak.

TELKERME, *iş ady.* Telkermek ýagdaýy.

TELKERMEK, *işl.* Giňemek, salparmak, süýnmek, gyşarmak. *Onuň geýip ýören köýnegi eýýäm telkeripdir.*

TELKERMEKLIK, *iş ady.* Telkermek ýagdaýy.

TELKERTMEK, *işl.* Gyşartmak, salpartmak.

TELKI, *syp.* Gereginden artyk; giň, uly. *Köýnegiň ýakasynyň tikilişi telki.*

TELLEMEK, *işl., gepl.d.* Bölmek. *Seniň baýragyňy telläp goýduk* ("Edebiýat we sungat").

TELLEMEKLIK, *iş ady.* Tellemek ýagdaýy.

TELLENMEK, *işl.* 1. Bölünip-bölünip goýulmak. *Et tellendi.* 2. *göç.m.* Hereketlenmek, eýläk-beýläk gymyldamak. *Ýol ýörände iki goluň tellener* (Kemine).

TELLEŞDIRMEK, *işl.* Bölek-bölek edişdirmek, bölüşdirmek, telläp çykmak. *Gassap sygryň etini derrew sekiz bölege telleşdirip çykdy.*

TELLEŞMEK, *işl.* 1. Tellemäge kömek etmek. 2. Bilelikde tellemek.

TELLETMEK, *işl.* Paýlatmak, böldürmek. *Eti telletmek.*

TELLEÝIŞ, *işady.* Tellemek ýagdaýy.

TELLI-PELLI, *hal.* Ýeter-ýetmez, ýykma-ýykylma, eýdip-beýdip. *Telli-pelli bilen mydar edip bolmaz.*

TELPEK, *at.* Her hili uzyn tüýli deriden, baganadan we ş.m. tikilip, kellä geýilýän gap. *Ak telpegiň deriden, Ýürek bagrym eriden* (Läleden).

♦ **Telpegi agan** ön bir gezek öýlenen, öýlenip dul galan. **Telpegi ters geýdirmek** almytyny bermek, emini bermek. **Telpegiňde dawam bar** ýersiz ýere, hiç bir sebäpsiz yrsaramak. **Telpegiňi göge zyňmak** gaty begenmek, şatlanmak, işiň ön bolmak. **Telpek goýmak** biriniň haýsydyr hereketine göwnüň ýetmek, edermenligine, her bir tarapdan başarnygyna haýran galmak.

TELPEKÇI, *at.* Telpek tikýän ussa.

TELPEKLEMEK: **telpek kakmak** iki metr çemesi belentlikde gazyga ildirilen telpegi ylgap gelip, ayak bilen kakyp gaçyrmak bilen baglanyşykly oyun. **Telpekläp oturmak** gol atyp başlamak, gol ýaýradýan ýagdaýynda bolmak (gawun pazyly hakynda). *Gawunlaryň telpekläp oturanlary hem, gol uzadanlary hem bardy* ("Edebiýat we sungat"). **Telpekläp ýagmak** tozgalap ýagmak (gar hakynda).

TELPEKLIK, *syp.* Telpek tikmek üçin gerek bolan (deri, bagana we ş.m. zatlar). *Telpeklik bagana.*

TELPER, *syp.* Çuň bolmadyk, ýalpak (gap-gaç hakynda). *Telper jam.*

TELPERLIK, *syp.* Ýalpaklyk, çuň dällik.

TEL-TAGT [tel-taýyt]: **tel-tagt bolmak** içi suwdan dolmak, suwa gark bolmak (suwarylýan ýer hakynda).

TELWAS [telwa:s], *at.* Isleg, höwes, arzuw, joşgun, hyýal, talwas. *Keş edip gezer men ilden-illere, Däli köňlüm telwas eder güllere* (Kemine). *Köňül telwas eder, Watanyň, seni* (Seýdi).

TEMA [te:ma], *at.* Ýöredilýän pikiriniň, beýan etmäniň we döredijiligiň esasy mazmyny, bagyşlanýan zady, predmeti. *Hekaýanyň temasy. Gürrüňiň temasyňy üýtgetmek.*

TEMBR [te:mbir], *at.* Sesiň häsiýetli öwüşgini (sesde we saz guralynda).

TEMEK, *at, gepl.d.* Burun.,

♦ **Temegiňi ýokary (dik asmana, göge) tutmak** ulumsylyk etmek, gözüň ýer görmezlik, gopbamsylyk etmek.

TEMEN, *at.* Galyň zatlar tikmek, syramak üçin uly gözli ýogyn iňňe. *Temeni haltada gizläp bolmaz* (Atalar sözi).

TEMENÇE, *at.* Bagyj deregine ulanylyan bir uýy ýiti, beýleki uýy ilgençekli, kellelije iňňe, iňňebagjyk.

TEMENLIK, *at.* Boýy 20-60 *sm* ýetýän birýyllyk ot.

TEMME, *at, gepl.d.* Gapy, derweze we ş.m. açylmazlyk üçin önünden, içinden direlip ýa sokulyp goýulýan agaç, kilt. *Toý-tomaşany sowup, kowdular hemmäni, urdular temmäni* (“Görogly”).

♦ **Temme baglamak (basmak)** ýapdan akýan suwuň önüni bogmak, bekleme.

TEMMELEMEK, *işl.* Gapa, derwezä temme urmak, temme sokup berk ýapmak.

TEMMELE, *syp.* Temme urlan, berkidilip ýapylan, temme bilen açylmaz ýaly edilen, kiltli. *Gapy içinden temmeli eken* (“Görogly”).

TEMMET, *at, k.d.* Tamam, soňy. *Gel, eý, nazym, bu kyssa boldy temmet* (Abdysetdar Kazy).

TEMMÄKI [temmä:ki], *at. 1.* Günebakaryňky ýaly uly we ýasy ýaprakly, şahalap ösýän ösümlik. *Temmäki ösüp ýetişse, onuň başynda güli bolýar. 2.* Şol ösümliğin ownuk-ownuk kerçelip guradylan baldagyndan, ýapragyndan çekmek, ysgamak üçin taýýarlanýan önüm.

TEMMI [temmi:], *at.* Birine eden etmişi, günäsi üçin berilýän jeza, käýinç, görülyän çäre.

TEN, *at, anat.* Adamyň ýa haýwanyň endamynyň islendik ýeri. *Ten mülküniň içinde jan turdy perwaz eýläp* (Magtymguly).

♦ **Ten bermek** razy bolmak, uýmak, boýun bolmak. *Magtymguly aýdar sözlerim hakdyr, Emma ki hak söze ten beren ýokdur* (Magtymguly). **Ten bilmez bolmak** ten agyryny, urgyny duýmazlyk. *Ten bilmez bolaýypdyryn, köwşümiň aýagyma degenini-de bilmändirin.*

TENDIRMEK [tennirmek], *işl.* Çala bişirmek.

TENE, *at, gepl.d.* Adamyň, haýwanyň eti-gany.

TENEÇIR I, *at.* Uzyn bedenli, goşa ganatly, çalt uçýan, ýyldyrawuk möjejik.

TENEÇIR II, *at, zergärç.* 1. Gulakhalka, ysyrğa. *Gyzjagazyň gulagynda gyzyl teneçir ýaldyraýardy. 2.* Gyzlaryň tahýanyň etegine dakyp, gulaklarynyň, dört örüm saçlarynyň üstünden goýberýän şelpeli şaýy.

TENEKAR [teneka:r], *at. 1.* Metal zatlary sepläp tutdurmak, kebsirlemek üçin ulanylyan ak un ýaly himiki jisim. *Gulag-a beýlede dursun, tagsyr, burnunyň ornuna tenekar sepip, burun goýýarlar* (“Görogly”).

2. *göç.m.* Dermanyň ornuny tutýan zatlar; derman, em. *Çorba adamyň jany üçin tenekardyr* (“Watan”).

TENELI, *syp.* Eti-gany ýerinde, gurat, semiz.

TENGİN [tenğin], *at.* Gyzgyn, yssylyk zerarly tene, bedene öryän owunjak düwürtik, örgün. *Çaganyň alkymyna tengin örüpdür.*

TENHA [tenha:], *hal.* Ýalňyz, tāk, ýeke, ýeke özi, bir özi. *Indi bolmady, Göroglynyň üstüne tenha özüm gideýin* (“Görogly”).

TENHALYK [tenha:lyk], *at.* Ýalňyzlyk, tāklik, ýekelik.

TENME, *iş ady.* Tenmek ýagdaýy.

TENMEK, *işl.* Gyzgyn, yssy zerarly teniň bişip, owunjak düwürtik örmek. *Onuň endamy doly tenipdi.*

TENNIS [te:nni:s], *at.* Ýörite meýdançada ýa-da stoluň üstünde kiçijik top we raketka bilen oýnalýan sport oýny.

TENTEK, *syp.* Akyly ýetmez, kelesañ, düşünjesi pes, akylyny aldyran. *Akmak öziň akyly diýr, Tentek öziň sag saýar* (Magtymguly).

TENTEKLİK, *at.* Tentek bolmaklyk, tentek häsiýetlilik. *Tenteklik edip okuwdan galma!*

TENTIREKLEMEK, *işl., gepl.d., ser.* **Entireklemek.** 1. *Garry serhoş ýaly bolup, tentirekläp, öýüne ugrapdyr* (Halk ertekisinden).

TEŇ, *syp.* Agyr, kyn (hal, mydar, durmuş we ş.m. hakynda). *Sözlemesem, gaýta işim teň bolur* (Mätäji).

TEŇLIK, *at.* Haly teň bolmaklyk. *Halymyň bu teňligin, egsilmez dükança aýt* (Magtymguly).

TEŇNE I, *at. 1. köň.s.* Ownuk kümüş pul. *Ol işläp-işläp ahyry baş yüz teňne gazanypdyr* (“Türkmen halk ertekileri”). *Birniçe adam bar, ýygar teňňäni, Özüne taý görmän, gezer öňňäni* (Magtymguly). 2. Milli manadyň ýüzden bir bölegine deň bolýan ownuk pul, köpük.

TEŇNE II, *at.* Balygyň we ş.m. käbir jandarlaryň apbasy görnüşli beden örtügi, ýuka gabygy. *Ol balygyň teňnelerini pyçak bilen gyrdap arassalady.*

TEŇNEBALYK [teňneva:lyk], *at.* Balygyň bir görnüşi, kepir. *Ol suwdan bir teňnebalık tutupdyr.*

TEORETIK [teýore:tik], *at.* Teoriýanyň meseleleri bilen meşgullanýan alym.

TEORETIKI [teýore:tiki], *syp.* Teoriýa esaslanýan, teoriýa degişli. *Teoretiki ylmy barlaglar.*

TEORIÝA [teýo:riýa], *at.* Praktiki tejribäni jemleýän we tebigatyň, jemgyýetiň, pikirlenişň kanunalaýyklyklaryny şöhlelendirýän taglymat, ylmy ýörelgeleriň, ideýalaryň sistemasy (çylşyrymly ulgamy).

TEPBET, *at.* Howurly gurak semal, epgek.

♦ **Tepbedini okamak** ýok etmek, gümüni çekmek, öldürmek.

TEPERRIK, *at.* Köplenç, dini adamlaryň zadyndan ýetýän paý, bölek, dadymlyk. *Allan-allan etdigim, Alladan diledigim, Eýäm beren teperrik, Seni allaladygym* (Hüwdi).

TER, *syp.* Ýaş, täze, myssyk däl, täzeligini ýitirmedik, solmadyk, süllermedik (ösümlük, miwe we ş.m. hakynda). *Gün düşmedik ter öleňli, Çeşmeli çaylar görüner* (Magtymguly). *Öpsem ki ýañagyndan, Ter alma, enardyr diýip* (Mollanepes).

TERBAŞ [tervaş], *at.* ösüml.d. Togalak, iri ak üzümniň bir görnüşi.

TERBIÝE [terviýe], *at.* Maşgalanyň, mekdebiň, jemgyýetiň we ýaşayşyň şahsy durmuşda döredýän gylyk-häsiýet endigi, görüm-görelde, edep-ekram.

TERBIÝEÇI [terviýeçi], *at.* 1. Terbiýe, görüm-görelde berýän, terbiýeleýän adam. 2. Mekdebe çenli çagalar edarasynnda, çagalar bagynnda, çagalara gözegçilik edýän, terbiýe berýän hünärmen.

TERBIÝEÇILIK [terviýeçilik], *at.* Gowy terbiýe, edep-ekram berijilik, terbiýeçiniň ýagdaýy, käri. *Ýurdumyzyň mekdeplerinde, çagalar bagynnda, ýokary okuw mekdeplerinde ýaşlaryň terbiýeçilik işlerine uly üns berilýär.*

TERBIÝELEME [terviýeleme], *iş ady.* Terbiýelemek ýagdaýy. *Bizde ýaşlary, ýetginjekleri terbiýeleme işine uly üns berilýär.*

TERBIÝELEMEK [terviýelemek], *işl.* Görüm-görelde edep-ekram öwretmek, terbiýe berip ösdürip ýetişdirmek.

TERBIÝELEMEKLIK [terviýelemeklik], *iş ady.* Terbiýelemek ýagdaýy. *Harby gulluga gelen ýaş esgerleri watançylyk ruhunda terbiýelemeklik.*

TERBIÝELENMEK [terviýelenmek], *işl.* Terbiýe berilmek, terbiýe, tälim berilmek.

TERBIÝELEŞMEK [terviýeleşmek], *işl.* Köp bolup terbiýelemek, terbiýelemäge gatnaşmak.

TERBIÝELETMEK [terviýeletmek], *işl.* Edep-ekram öwretmek, terbiýe berdirmek.

TERBIÝELEÝIŞ [terviýeleýiş], *iş ady.* Terbiýelemek ýagdaýy.

TERBIÝELI [terviýeli], *syp.* Gowy terbiýe alan, görüm-görelde, edep-ekramly, edepli.

TERBIÝELILIK [terviýelilik], *at.* Gowy terbiýe alanlyk, görüm-görelde, edep-ekramlylyk, edeplilik. *Hemmelere terbiýelilik derkadyr.*

TERBIÝESIZ [terviýesiz], *syp.* Terbiýe almadyk, edep-ekramsyz, edepsiz.

TERBIÝESIZLIK [terviýesizlik], *at.* Terbiýesi ýokluk, görüm-göreldesizlik, edep-ekramsyzlyk, edepsizlik.

TERÇEK, *syp., kön.s., ser.* **Ter 1.** *Amydan suw içen terçek nahallar, Sen elwanlap galar bolduň, hoş imdi* (Seýdi).

TERH, *at, k.d.* Şekil, görnüş. *Bozular ne ziba senemler terhi* (Aşky).

◊ **Terhi üýtgemek** (köplenç, ýüz hakynda) *gepl.d.* keselçilik ýa-da başga bir dartgynly ýagdaý sebäpli ýüzüniň şekili, görnüşi üýtgemek. *Oňa näme bolduka, ýüzüniň terhi üýtgäpdir?*

TERE, *at.* Dagyn derelerinde agaçlaryň arasynda ýaz wagty bitýän, uzyn-inçe ýaşyl yaprakly, boýy 20-25 sm, baldagy ak gülli iýilýän ot. *Ol dagdan kân tere ýygyp getirdi.*

TEREKE, *at.* 1. Miras bölünişi, miras galan mal-mülk paýlanyşygy. *Bir baý oghly Áraýy işany öz ölen atasynyň terekisini etdirmek üçin, öýüne çagyryr* (Keminäniň adyna aýdylýan şorta sözlerden). 2. *ser.* **Gez 2.**

TEREKELEME, *iş ady.* Terekelemek ýagdaýy.

TEREKELEMEK, *işl.* Miras galan emlägi tereke etmek, terekä salmak.

TEREKELENMEK, *işl.* Tereke edilmek, terekä salynmak. *Ölen bendäniň mal-mülki terekelendi.*

TEREKELETMEK, *işl.* Mirasy terekä saldyrmak, tereke etdirmek, mirasy böldürmek. *Ol kakasynyň mal-mülkini molla terekeletdi.*

TEREKELEÝIŞ, *iş ady.* Terekelemek ýagdaýy.

TEREŇ, *syp.* Çuň, çuňňur. *Bir tereň suw eken, salkynlaýyn diýip düşäýdim-dä* (“Görogly”).

TEREZI, *at.* 1. Agram ölçelýän, çekilýän gural, enjam. 2. *asman j.* Mizan ýyldyzlar topary. *Terezi ýyldyzlary tomsuna günorta tarapda görünýär.*

TEREZIBAN [tereziva:n], *at, kön.s., ser.* **Tereziçi.** *Açylar işigi dowzah üstünde, Tereziban halyn bildi, ýaranlar* (Magtymguly).

TEREZIÇI, *at.* 1. Terezide önüm, zat çekýän adam. 2. Bazarda terezini saklaýan we satyjylara terezi berýän adam.

TERHOS [terho:s], *at, k.d.* Towakga, haýyş. *Terhosym bar, nazar salsaň, Arzym bardyr, arzym alsaň!* (Magtymguly). *Atama terhos et mähriban enem, Gije-gündiz yşk odunda örtenem* (“Zöhre – Tahyr”). *Mätäji diýr başga bilen bolmanam, Ýüz ýalbarsa, terhosyny almanam* (Mätäji).

TERJIME, *at.* Bir dilden beýleki bir dile geçirilen söz, gürrüň, tekst, eser.

TERJIMEÇI, *at.* Bir dilden başga bir dile terjime etmek bilen meşgullanýan adam.

TERJIMEÇILIK, *at.* Terjime etmek hünäri, käri. *Terjimeçilik gyzykly hem jogapkärli iş.*

TERJIMEHAL [terjimeha:l] *at.* Adamyň öz durmuş, ýaşayş taryhynyň ýazgysy, beýany. *Sizi öz*

terjimehalym bilen tanyşdyrasym gelýär (“Edebiyat we sungat”).

TERK: terk etmek (eýlemek) ýüz döndermek, el çekmek, taşlamak. *Ölinçä terk etme haýry-yhsanyň* (Magtymguly). *Men niçik terk eýleýin Mahym güli-ruhsarymy* (“Zöhre – Tahyr”).

TERKIDÜNÝÄ [terkidünýä:], *syp.* Dünýäniň aýşy-eşretinden ýüz öwren, göwni çökgün.

TERKIDÜNÝÄLIK [terkidünýä:lik], *at.* Terkidünýä bolmaklyk, terkidünýäniň ýagdaýy, bolşy.

TERLENME, *iş ady.* Terlenmek ýagdaýy.

TERLENMEK, *işl.* Ter däl zat ter bolmak. *Ol esgä dolanan käşir terlenipdir.*

TERLIK, *at.* Ter halynda bolmaklyk. *Terligini saklamak.*

TERMIN [te:rm:in], *at, ser.* **Adalga.**

TERMINOLOGIÝA [ternimologýýa], *at.* Ylmyň, tehnikanyň, sungatyň we ş.m. haýsydyr bir ugrunda ulanylýan adalgalaryň (terminleriň) jemi, adalgaşynaslyk.

TERNAW [terna:w], *at.* Ýagyn suwlary akar ýaly tamyň üstüniň gyrasynda goýulýan ýarym turba şekilli enjam. *Tamlaryň ternawlaryndan şyr-şyr edip suwlar akýardy* (A. Gowşudow).

TERNE, *at.* Heniz ulalyp, bişip ýetişmedik gawun.

TERNELEME, *iş ady.* Ternelemek ýagdaýy. *Terne düwüp başlamak.*

TERNELEMEK, *işl.* Terne görkezip başlamak. *Tomsuň başlarynda gawun terneläp başlapdy.*

TERNELEMEKLIK, *iş ady.* Ternelemek ýagdaýy.

TERNELEÝIŞ, *iş ady.* Ternelemek ýagdaýy.

TERNE-TÜRNE [terne-türnä], *at.* Ownuk-uşak bişmedik her hili terneler. *Myrat melleginden bir halta terne-türnäni öýe getiripdi.*

TERRITORIÝA [territo:riýa], *at.* Serhetleri bolan ýeriň, içkerki we kenarýaka suwlarynyň, şeýle-de, olaryň üstündäki howanyň emele getirýän giňişligi, tutýan meýdany (*ser.* **Çäk 1**). *Ýurduň territoriýasy. Şäheriň territoriýasy.*

TERROR [terro:r], *at.* Syýasy we synpy garşydaşlaryňa zorluk ulanmak arkaly olary ýok etmektige baryp ýetýän göreşiň ýazgarylýan iň bir ýiti görnüşi. *Gazaply terror. Köpçülikleýin terror. Gyzyk terror.*

TERRORÇY [terro:rçy], *at.* Terror hereketiniň tarapdary we oňa gatnaşyjy adam.

TERRORÇYLYK [terro:rçylyk], *at.* Terrorçylaryň aýylganç işi, terrorçylaryň ýazgarylýan hereketi; terror syýasaty we onuň amala aşyrylyşy.

TERS, *syp.* 1. Nädogry, ýalňys. 2. Oňaýly bolmadyk, şowsuz. *Ykbalyň ters oýny.* 3. Bir zadyň arkasy, beýleki tarapy, çöwre ýüzi, tüzüw ýüzüniň garşylykly tarapy.

Ol eliniň tersi bilen ukuly gözlerini süpürdi. 4. Dostluk gatnaşygy bozulan ýagdaý. *Bularyň ikisi-de biri-biri bilen tersdi.*

◊ **Ters aýlanmak (öwrülme)** barjak ýeriňi tapman, gaty köp ýere barmak. *Men şu gün mumyýa gözläp, obany ters aýlandym* (“Saglyk”).

TERSA [tersa:], *at.* Özge dindäki, başga dine uýýan. *Ýüzüňi meňzetdim Aý bilen Güne, Bir tersa gyzydyr, hiç gelmez dine* (“Şasenem – Garyp”).

TERSIN [tersi:n], *hal.* Oňyn däl, tersine. *Aýdanym oňa tersin täsir etdi.*

TERSINE, *hal.* 1. Ters tarapa, ters ugra. *Ol akymyň tersine ýüzüp başlady.* 2. Garşy, garşysyna. *Ol göwnündäkini tersine gürlledi.* 3. Bir zat ýa-da biri bilen deňşdireniňde gapma-garşy, üýtgeşik bolan, meňzeş bolmadyk. *Onuň häsiýeti bütinleý munuň tersinedi.*

◊ **Tersine tutmak** ters hereket etmek, ters gürlmek; oňlamazlyk, garşy bolmak. *Men bir zat diýsem, derrew tersine tutýarsyňyz.*

TERSLEŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe adamy ýa iki adamy agzala etmek, olaryň arasyna çöp atmak, olary dawalaşdyrmak.

TERSLEŞIK, *at.* Terslik ýagdaýy, ara bozuklyk, dostluk, agzybirlik gatnaşygy ýokluk.

TERSLEŞME, *iş ady.* Tersleşmek ýagdaýy.

TERSLEŞMEK, *işl.* Biri bilen dostluk gatnaşygyňy, agzybirlik ýagdaýyňy bozmak.

TERSLEŞMEKLIK, *iş ady.* Tersleşmek ýagdaýy.

TERSLIK, *at.* Dostluk, agzybirlik gatnaşygy ýokluk, arasy bozuklyk.

TERSLIN-OŇLYN [tersli:n-oňluýn], *hal.* Hem öňe, hem yza, aňryk-bärik, eýläk-beýläk. *Iki tarapa çarhy terslin-oňlyn aýlamak.*

TERSMILLET, *syp., gepl.d.* Höcjet, keçjal, gepe düşmezek, dikdüşdi adam. *Aý sen-ä, tersmillet ekeniň, aýdylan gepe düşmän, meni bizar etdiň.*

TERSOKAN [tersoka:n], *at, gepl.d.* Doga okap, jadygöýlik edýän adam, jadygöý.

TERSOTUR, *at, dil b.* Deňdeş agzalaryň, goşma sözlemleriň arasynda, sözlem agzalary bilen grammatik taýdan baglanyşmaýan ýüz tutma, giriş, ümlük ýaly sözleriň yzyndan ýa öňünden goýulýan dyngy belgi, otur. *Sözlemiň deňdeş agzalarynyň arasynda tersotur goýulýar* (“Mugallymlar gazetini”).

TERSTOW [teristow], *at.* Ýüpün, sapagyň birinji towunyň tersine, garşysyna işilen tow.

TERTIP [terti:p], *at.* 1. Dogry kadalaşdyrylan, düzgünleşdirilen ýagdaý. 2. Bir zadyň yzygiderliligi, birsydyrgynlygy. 3. Kabul edilen içki düzgün, kada-kanun. *Ses bermek tertibi.* 4. Edep-ekram, terbiýe.

◇ **Tertibe salmak** tertipleşdirmek, ýerbe-ýer etmek.
Tertip san Tertip taýdan näçenjidigini görkezýän san (birinji, ikinji, we ş.m.).

TERTIP-DÜZGÜN [terti:p-düzgün], *at.* 1. Dogry ýola goýlan, kadalaşan ýagdaý. *Tertip-düzgün bar ýerinde üstünlik bar.* 2. Düzgün-nyzam, terbiýe, edep-ekram.

TERTIPLEME [terti:pleme], *iş ady.* Tertiplemek ýagdaýy.

TERTIPLEMEK [terti:plemek], *işl.* Tertibe salmak, ýerbe-ýer goýmak, jaýba-jaý etmek. *Ol köýneginiň ýakalaryny tertiplede.*

TERTIPLEMEKLIK, *iş ady.* Tertiplemek işi.

TERTIPLEŞDIRMEK [terti:pleşdirmek], *işl.* Tertibe salyp çykmak, ýerbe-ýer goýuşdyrmak, jaýba-jaý edişdirmek. *Kitaplary tertipleşdirmek.*

TERTIPLEŞMEK [terti:pleşmek], *işl.* 1. Bir zady tertibe, düzgüne salyşmak, ýerbe-ýer goýuşmak. 2. Tertip-düzgünü gowulaşmak, oňatlaşmak, kadalaşmak, düzgünleşmek. *Çagalar has-da tertipleşipdir.*

TERTIPLEÝIŞ, *iş ady.* Tertiplemek ýagdaýy.

TERTIPLI [terti:pli], *syf.* 1. Dogry düzgünleşen, jaýba-jaý, ýerbe-ýer edilen, düzgüne salnan. *Ol kitaplary tertipli ýerleşdirip goýupdyr.* 2. Özüni tertip-düzgünli, edepli alyp barýan. *Mugallym okuwçylardan tertipli oturmagy talap etdi.* 3. Düzgün-nyzamly; edepli. *Okuwçylar köçe bilen tertipli ýöräp barýardylar.*

TERTIPLILIK [terti:plilik] *at.* Tertibi barlyk, tertipsiz dällik, tertipli bolmaklyk. *Ol jaýlaryň arassalygyna, öý goşlarynyň tertipliligine seredip çykdy.*

TERTIPNAMA [terti:pna:ma], *işl.* Döwlet tarapyndan, jemgyýetçilik birleşigi ýa-da başga bir ýuridik şahs tarapyndan bellenen düzgünleriň toplumu, düzgünnama, esasnama.

TERTIP-NYZAM [terti:p-nyza:m] *at, ser.* **Tertip-düzgün.**

TERTIPSIZ [terti:psiz], *syf.* 1. Tertipli däl, jaýba-jaý, ýerbe-ýer edilmedik, düzgüne salynmadyk. *Tertipsiz goýuşdyrmak.* 2. Özüni bitertip alyp barýan, edepsiz. *Çagalar bagynda özüni tertipsiz alyp barýan çaga ýok.*

TERTIPSIZLIK [terti:psizlik] *at.* Tertibi ýokluk, tertipli dällik, tertipsiz bolmaklyk.

TERZ, *at.* Boluş, ýagdaý. *Bu sözi eşidip, Öwez han ol aýalyň terzine garady, görse ýamanlyk çykjak däl (“Görögly”).*

TES, *üml.* Düýe saglanda aýagyny yza çekdirmek üçin aýdylýan söz.

TESBI [tesvi], *at.* Musulmanlaryň gaýtalap sanaýan dogalarynyň hasaby ýöredilýän bir düzüm monjuk.

TESDIRILMEK [tessirilmek], *işl.* Yza çekdirilmek, gaýra goýulmak.

TESDIRME [tessirme], *iş ady.* Tesdirmek ýagdaýy.

TESDIRMEK [tessirmek], *işl.* 1. Yza gaýtarmak, yza çekiler ýaly etmek. *Ol atyny yzyna tesdirip, atlylaryň ýanyna baryp durdy.* 2. Gaýra goýulmak, gijä galdyrmak. *Işi gaýra tesdirmek.*

TESDIRMEKLIK [tessirmeklik], *iş ady.* Tesdirmek ýagdaýy.

TESELLI, *at.* Ynjalyk, rahatlyk, aram-karar. *Teselli tapmak.*

◇ **Teselli bermek** göwünlik bermek, göwnüni götermek, rahatlandyrmak, köşeşdirmek. *Ýöne başga bir zat oňa teselli berdi (“Edebiýat we sungat”).*

TESLIM [tesli:m]: **teslim bolmak** boýun bolmak, tabyn bolmak. **Teslim kylmak** tabşyrmak, bermek. *Leýli jan be hak teslim kылды (“Leýli – Mejnun”).*

TESME, *iş ady.* Tesmek ýagdaýy.

TESMEK, *işl.* 1. Yza hereket etmek, yza çekilmek, yza gaýtmak. *Bir ädim yza tesmek.* 2. Gaýra goýmak, yza çekmek. *Köňlün şikes bolup, raýyň öwrülse, Yşkyň gaýra tesser, içde dert galar (Zelili).*

TESMEKLIK, *iş ady.* Tesmek ýagdaýy. *Indi yza tesmeklik namartlyk bolar.*

TES-TEGELEK [tes-segelek], *syf.* Örän tegelek, has tegelek. *Tes-tegelek degirmen, Ortasynyň daşy bar, Ony bilen ýigidiň, Ýüz ýigrimi ýaşy bar (Matal. Jogaby: asman, Aý, Gün, ýyldyzlar).*

TESWIR [teswüýr], *at.* Söz bilen keşbini, suratyny çekme.

◇ **Teswir etmek**, *ser.* **Teswirlemek.** *Halk erteklerinde adamyň güýjüne ynanmak duýgusy teswir edilýär.*

TESWIRÇI [teswüýrçü], *at.* Söz bilen keşbini çekýän, suratlandyryýan adam.

TESWIRLEME [teswüýrlömö], *iş ady.* Teswirlemek ýagdaýy.

TESWIRLEMEK [teswüýrlömk], *işl.* Söz bilen keşbini, suratyny çekmek, teswir etmek.

TESWIRLENMEK [teswüýrlönmök], *işl.* Teswir edilmek. *Gözel paýtagtymyzyň waspy köp şahyrlar tarapyndan örän çeperçilik bilen teswirlenýär.*

TESWIRLETMEK [teswüýrlötmök], *işl.* Teswirlemek işini başga birine etdirmek.

TESWIRLEÝIŞ [teswüýrlöýüş], *iş ady.* Teswirlemek ýagdaýy. *Onuň bolan wakany dilden teswirleýşi oturanlara ýarady.*

TEŞE, *at.* Agaç ýonmak üçin ulanylýan egmek kese agyzly iş guraly, ýonguç. *Ol teşesini aldy-da, agaç ýonmaga başlady.*

TEŞELEMME, *iş ady.* Teşelemek ýagdaýy.

TEŞELEMMEK, *işl.* Agajy teşe bilen ýonmak. *Ol pil sapyny teşeläp timarlady. Dutaryň kädisini teşelemek.*

TEŞELEMMEKLIK, *iş ady.* Teşelemek ýagdaýy.

TEŞELENMEK, *işl.* Teşe bilen çapylmak, teşe bilen ýonulmak. *Ol tagta ilki teşelenipdir, soňra sürgüç bilen ýylmanypdyr.*

TEŞELETMEK, *işl.* Teşe bilen ýondurmak, bejertmek. *Ol pil sapyny teşeletdi.*

TEŞELEÝIŞ, *iş ady.* Teşelemek ýagdaýy.

TEŞNAW [teşna:w], *at, köň.s.* Jaýyň bir burçunda el-ýüz ýuwmak, üçin edilýän çukurjyk. *Öwez jan teşnawdan başga yzgar ýere basman oturan oglan, aýaklary monjuk-monjuk, hal-hal gabardy* (“Görogly”).

TEŞNE, *syp. 1.* Suw içesi gelýän, suwsan, tebsirän. *2. göç.m.* Islegi, höwesi bolan, muşdak, maýyl, bir zadyň ýesiri. *Meniň teşne gözlerim olaryň arasyndan ezizimi tapmaga howlukdy.*

TEŞNEK, *at.* Gawun-garpyzyň güllüje düwünçegi.

TEŞNEKLEMEK, *işl.* Ösmegini bes edip mürrelemek. *Gawun ternejigine el degirseň, yzyna gaýdyňanyň, teşnekleyänini eşidipdi.*

TEŞNELEMEK, *işl., şahyr.* Suw içesiň gelmek, suwsamak. *Teşneläp çölde ýatmaýan, Suwuň gadyryn näbilsin!* (“Görogly”).

TEŞNELIK, *at.* Suw içesiň gelmeklik, suwsuzlyk.

TEŞWÜŞ, *at, k.d.* Alada, ünji, gaýgy-gam. *Meniň jigim amaşa, Atyny baglar daşa, Özi gitse söweşe, Bizi goýar teşwüşe* (Hüwdi).

TEŞWÜŞLI [teşwüşlü], *syp.* Aladaly, ünjüli.

TETELLI, *syp.* Meňzeş, ýaly, kimin, zeýilli (öz halamaýan adamyň babatynda ulanylýar). *Siz tetellilerden irdim.*

TETÄRIK [tetä:rik], *at.* Gün-güzeran üçin goldaw, kömek bolar ýaly zat. *Garran wagtyňda tetärik bolar ýaly, ýaşlygyňda köpräk gazanmak gerek.*

TETI, *at, gepl.d.* Hiç zat oňarmaýan, elinden iş gelmeýän, sana goşulmaýan.

♦ **Teti gyz** elinden hiç zat gelmeýän, emelsiz gyz.

TEÝ I, *at. 1.* Bir zadyň düýbi, asty. *Ýer teýinde ýatan Mäti, şol öküziň gaşyndadyr* (Magtymguly). *2. göç.m.* Jümmüş, düýp, iç. *Ol öz ýüreginiň teýinde oňa bolan söýgüsini gizlin saklaýardy.*

TEÝ II, *hal.* Hiç, düýbünden, asla, asyl. *Şol waka teý ýadymdan çykmaz.*

TEÝ-AHYR [teý-a:hyr], *hal.* Ahyrsoňy, iň soňunda. *Olar teý-ahyr ýola düşdüler.*

TEÝENE, *at.* Bir zat üçin birine bildirilýän iğenç, aýdylyan iğençli söz.

TEÝENELI, *syp.* Iğençli, närazyçylykly, sözünde, gürründe teýene duýulýan. *Ol kakasynyň sözlerinden teýeneli äheňi duýdy.*

TEÝIM: teýim etmek 1) köplenç, eliňi topraga urup täret gylmak. *Adam görse sopy men diýp öterler,*

Täreti teýimdir, hasasy keçsiz (Magtymguly). **2)** ýitirim etmek, ýok etmek.

TEÝLI, *syp.* Iýeniňde doýurýan, güýçli, bereketli.

TEZ, *syp.* Adama öwrenişmedik, eldeki bolmadyk, sarç, bet. *Tez mal.*

TEZDIRMEK [tezzirmek], *işl.* Gaçyrmak, ürküzmek. *Goýny ozalky tezdirenimiz hem az däl.*

TEZEK, *at.* Haýwanlaryň nejasaty (at, eşek, düýe we ş.m. hakynda). *At tezegi. Eşek tezegi. Tezek çöplemek.*

♦ **At tezegini guratmazlyk** biriniň öýüne ýa başga bir ýere çalt-çaltdan baryp durmak.

TEZEKLEME, *iş ady.* Tezeklemek ýagdaýy.

TEZEKLEMEK, *işl.* Nejasady daşyna çykarmak, içini nejasatdan boşatmak (at, eşek, düýe we ş.m. hakynda).

TEZGEK [tezgek], *syp., ser. Tez.*

TEZGEKLIK [tezgeklik], *at, ser. Tezlik.*

TEZKIRE, *at, köň.s.* Bir ugruň alymlary, şahyrlary hakynda gysga maglumatlary özünde jemleýän ýygdyndy, diwan.

TEZLIK, *at.* Tez bolmaklyk, sarç bolmaklyk, sarçlyk. *Keyik tezlik etmedi.*

TEZME, *iş ady.* Tezmek ýagdaýy.

TEZMEK, *işl.* Ürküp gaçmak, ürkemek.

TEZMEKLIK, *iş ady.* Tezmek ýagdaýy. *Tüwäniň tezmekligine men sebäpkär boldum.*

TÄ [tä:], *sözs. k.* Çenli, deňiz sözsoňy kömekçileriniň hyzmatynda ulanylýar. *Tä Tejene baryňançam seni ýatladam.*

TÄBET [tä:vet], *at, köň.s.* Iýmäge höwes, işdä. *“Bu şaltagym, kırım bilen suw bersem, täbeti almaz” diýip göwnüme geldi* (“Görogly”).

TÄÇ [tä:ç], *at. 1.* Adamyň teninde gan öýen ýaly bolup döreýän gyzgylt, goňur reňkli hal. *Nartäjiň ak ýüzüniň gyzaryp duran ýaňaklarynyň sagynda täç bardy* (A. Gowşudow). **2.** Häkimlik nyşany hökmünde şanyň, häkimiň başyna geýýän bezegli başgaby. **3.** Adam ady.

TÄJIHORAZ [tä:jihoraz] **I.** *at.* Güli horazyň kekejine meňzeş dik ösýän gyzyl reňkli ösümlük.

TÄJIHORAZ [tä:jihoraz] **II.** *at.* Köplenç, çagalaryň bogazynda ak bardalar emele gelip yüze çykýan ýokanç kesel.

TÄJIK [tä:jik], *at, ser. Täjikler. Täjik edebiyaty. Täjik dili.*

TÄJIKLER [tä:jikler], *at.* Täjigistanyň ýerli halky, esasy ilaty.

TÄJIR [tä:jir], *at.* Uly söwdagär, hususy söwda kärhanasynyň eýesi.

TÄJIRLIK [tä:jirlik], *at.* Täjiriň kesp-käri, täjiriň ýagdaýy.

TÄK [tä:k], *syp.* 1. Goşa däl, ýeke, jübüt bolmadyk. 2. Diňe bir, ýeke, ýalňyz. 3. Taýsyz, deňsiz-taýsyz.

TÄKLIK [tä:klik], *at.* 1. Goşa ýa jübüt dälilik. 2. Ýalňyzlyk, ýekelik. 3. Taýsyzlyk, deňsiz-taýsyzlyk.

TÄKMEKLI [tä:kmekli], *syp.* Özünü birsydyrgyn, bir kadada alyp barman, üýtgäp duran, agyp-dönüp duran (adam häsiýeti hakynda). – *Bu baryp ýatan täkmekli adam* (A.Gowşudow).

TÄLEÝ [tä:leý], *at.* 1. Ykbal, kysmat, ýazgyt. *Jeren-jan, meniň çagam bolsa, onuň täleýi niçik bolarka..?* (G.Seýitliýew, G.Muhtarow). 2. Öňde, durmuşda görjegiň, gelejek.

♦ **Täleýiň açylmak** bagtyň gelmek, bagtly bolmak. – *Eý patyşam, bir ahwal gördüm, täleýiň açyldy – diýip, bir gazal aýtdy* (Mollanepes). **Täleýi ters gelmek** bagty gara bolmak, ykbalyň ters bolmak. *Täleýiň ters gelse, bagtyň şor bolsa, Paludanyň peri dişi syndyrar* (Magtymguly).

TÄLIM [tä:lim], *at.* Bir käriň, hünäriň we ş.m. syrlaryny ele almak ugrundaky okuw, terbiýe, göreldä. *Ussat bagşydan tälim almak.*

♦ **Tälim bermek** öwretmek, okatmak, terbiýe bermek. *Esgerlere harby taýdan tälim berilýär.*

TÄLKEW [tä:lköw], *at, gepl.d.* Dahyl, deňşililik, deňşli ýer. *Heý, şu zatlaň saňa tälkewi barmy?*

TÄLKEWLI [tä:lköwli], *at, gepl.d.* Birine dahylly, deňşli. *Sen tälkewlidigini bilen bolsam, piliňi ellemezdim.*

TÄMIZ [tä:mi:z], *syp., ser.* **Arassa 1, 2.**

TÄMIZLEME [tä:mi:zleme], *iş ady.* Tämizlemek ýagdaýy.

TÄMIZLEMEK [tä:mi:zlemek], *işl., ser.* **Arassalamak 1, 2.**

TÄMIZLEMEKLIK [tä:mi:zlemeklik], *iş ady.* Tämizlemek ýagdaýy.

TÄMIZLENMEK [tä:mi:zlenmek], *işl., ser.* **Arassalanmak.**

TÄMIZLEŞMEK [tä:mi:zleşmek], *işl.* Dura-bara tämiz bolmak. *Obamyz öňküden has tämizleşdi.*

TÄMIZLETDIRMEK [tä:mi:zletdirmek], *işl., ser.* **Arassalatdyrmak.**

TÄMIZLETMEK [tä:mi:zlemek], *işl., ser.* **Arassalamak.**

TÄMIZLEÝIŞ [tä:mi:zleýiş], *iş ady.* Tämizlemek ýagdaýy.

TÄMIZLIK [tä:mi:zlik], *at, ser.* **Arassalyk.**

TÄNDERDI [tä:nnerdi], *at.* Aşyklaryň birini ikinjisi bilen urup, jikgesine ýa-da tükgesine agdaryp almak şerti bilen oýnalýan oýun. *Ol tänderdi oýnunda utuldy.*

TÄNDERILMEK [tä:nnerilmek], *işl.* 1. Bir tarapyndan beýleki tarapyna öwürülen bolmak. 2. Baldagyndan ýolnup aýrylmak.

TÄNDERIŞ [tä:nneriş], *iş ady.* Tändermek ýagdaýy.

TÄNDERME [tä:nnerme] *iş ady.* Tändermek ýagdaýy.

TÄNDERMEK [tä:nnermek], *işl.* 1. Bir aşygy ikinji bir aşyk bilen urup, jikgesine ýa-da tükgesine agdaryp almak. *Ol kenegini atyp, aňyrdan duran aşygy dükgä tarapyna tänderdi.* 2. Sapagyndan ýazdyrmak, baldagyndan aýyrmak. *Güýz şemaly agaçlaryň sary ýapraklaryny sapagyndan tänderýärdi.*

TÄNDERMEKLIK [tä:nnermeklik], *iş ady.* Tändermek ýagdaýy.

TÄNDIRMEK [tä:nnirmek], *işl., ser.* **Tändermek.**

TÄNIŞ [tä:niş], *iş ady.* Tänmek ýagdaýy.

TÄNME [tä:nme], *iş ady.* Tänmek ýagdaýy.

TÄNMEK [tä:nmek], *işl.* 1. Urlan aşyk bir ýüzünden beýleki bir ýüzüne öwürlmek. 2. Sapagyndan ýazmak, baldagyndan üzölmek, üzölüp geçmek. *Bişen gawun sapagyndan tänipdir.*

TÄNMEKLIK [tä:nmeklik], *iş ady.* Tänmek ýagdaýy.

TÄP-TÄZE [täp-tä:ze], *syp.* Örän täze. *Täp-täze köýnek.*

TÄR [tä:r], *at.* Bir işi amala aşyrmak, berjaý etmek üçin ýol, usul, ugur, çäre. *Men onuň tärimini derrew taparyn.*

TÄRET [tä:ret], *at.* 1. Namaza durmazdan öň arassalanmaklyk. 2. *gepl.d.* Ýogyn içege arkaly çykýan nejasat.

♦ **Täret gylmak** namaza durmazdan öň arassalanmak düzgünini berjaý etmek.

TÄRIM [tä:rim], *at.* Gara öýüň daýanç merkezi, diwary bolup hyzmat edýän hem-de uklaryň aşaky uýy berkidilýän gözenek agaç enjam. *Öýleriň ikisiniň-de uklary gowşap, tärimleriniň köki gidipdir* (“Edebiýat we sungat”).

TÄRIMÝÜP [tä:rimýüp], *at.* Tärim gurnalanda daşyna saralýan ýüp.

TÄSELIM [tä:selim], *ser.* **Täterim.**

TÄSIN [tä:si:n], *syp.* Örän geň, üýtgeşik, enaýy.

TÄSINLIK [tä:si:nlik], *at.* Örän geňlik, örän üýtgeşiklik, enaýylyk. *Ol soňra kellesini birhili täsinlik bilen silkip goýberdi* (“Edebiýat we sungat”).

TÄSIP [tä:si:p], *at, k.d.* Gaýrat, ar-namys.

TÄSIPLI [tä:si:pli], *syp., k.d.* Gaýratly, ar-namysly. *Bir täsipli goç ýigit, Är ýanynda bellidir* (Zelili).

TÄSIR [tä:si:r], *at.* 1. Bir zady amala aşyrmak, birini ynandyrmak üçin birine ýa-da bir zada gönükdirilen hereket. *Adama ruhy taýdan edilýän täsir.* 2. İçilen gök

çaýyň, atylan dermanyň we ş.m. netijesi, haýry, peýdasy. *Dermanyň täsiri ýetdi.*

TÄSIRLI [tä:si:rli], *syp.* 1. Täsir edýän, sözi geçýän, abraýly. 2. Güýçli täsir galdyran.

TÄSIRLILIK [tä:si:rlilik], *at.* Täsiri barlyk, täsirli bolmaklyk.

TÄSIRSIZ [tä:si:rsiz], *syp.* Täsir edip bilmeýän, täsir galdyрмаýan, täsiri ýok.

TÄSIRSIZLIK [tä:si:rsizlik], *at.* Täsiri ýokluk, täsir edip bilmezlik, täsirsiz bolmaklyk.

TÄTERIM [tä:teri:m]: **täterime git** nirä gitseň, soňa git, güm bol!

TÄZE [tä:ze], *syp.* 1. Ilkinji gezek ýüze çykan, peýda bolan. 2. Heniz geýilmedik, heniz ulanylmadyk. *Täze geým.* 3. Ýaňy-ýakynda bolan, häzirki wagtda peýda bolan. *Yşk bilen açylan bir täze gül sen* (Magtymguly). *Täze ýylyň nowruzy, pasly bahary dilber* (Mätäji). 4. Ýaňy gelen, ýaňy bellenen, iň soňky. *Täze müdir.*

◇ **Täze küýzän suwy sowuk** täze zadyň mazasy başga, täze zat gowy.

TÄZEÇE [tä:zeçe], *hal.* Täze görnüşde, başgaça.

TÄZEÇIL [tä:zeçil], *syp.* Tazeligi gowy görýän, halaýan, täzeçe ýaşamagy, geýinmegi we ş.m. söýýän.

TÄZEÇILLIK [tä:zeçillik], *at.* Täzeçe düşünje, garaýyş, çemeleşiş, täzäniň tarapdary bolmaklyk.

TÄZEDEN [tä:zeden], *hal.* Ýañadan, gaýtadan, ýene bir gezek.

TÄZEDÖREME [tä:zedörömö], *at.* Çiş görnüşli rak keseli.

◇ **Çakli täzedöreme** çiş görnüşli täzedöreme. **Çäksiz täzedöreme** çiş görnüşli kanser häsiýetli täzedöreme.

TÄZELEME [tä:zeleme], *iş ady.* Täzelemek ýagdaýy.

TÄZELEMEK [tä:zelemek], *işl.* 1. Köne zady täze bilen çalşyrmak, durkuna üýtgeşiklik girizmek. 2. Üýtgetmek. *Ol gatnaşyk edýän adamlaryny täzeledi.*

TÄZELEMEKLIK [tä:zelemeklik], *iş ady.* Täzelemek ýagdaýy.

TÄZELENMEK [tä:zelenmek], *işl.* 1. Köne zat täze bilen çalşyrylmak, könäniň ýerine täze goýulmak. 2. *göç.m.* Bütinleý özgerdilen, üýtgedilen bolmak. *Tüweleme, ýüzüň-gözüň täzelenen ýaly bolaýypdyr.*

TÄZELENIŞ [tä:zeleniş], *iş ady.* Tazelenmek ýagdaýy.

TÄZELEŞDIRMEK [tä:zeleşdirmek], *işl.* 1. Köne zatlary täze zatlar bilen çalşyryşdyrmak. 2. *göç.m.* Üýtgedişdirmek, özgerdişdirmek. *Ol direktorlyga bellenensoň, mekdebiň umumy görnüşini, içki tertip-düzgünini täzeleşdirip başlady.*

TÄZELEŞMEK [tä:zeleşmek], *işl.* Könäniň ýerine täze goýuşmak, könäni täze bilen çalşyrmaga kömekleşmek.

TÄZELETDIRMEK [tä:zeletdirmek], *işl.* Täzeletmegi buýurmak, täzeletmegi amala aşyrtmak.

TÄZELETMEK [tä:zeletmek], *işl.* Täzelemek işini başga birine etdirmek. *Goňşymyz öýüniň gapysyny ussa täzeletdi.*

TÄZELEÝIŞ [tä:zeleýiş], *iş ady.* Täzelemek ýagdaýy.

TÄZELIK [tä:zelik], *at.* 1. Her bir täze dörän, dördilen zat. *Alymlarymyz ylma, hojalyga köp tazelik girizýärler.* 2. Üýtgeşiklik, özgerişlik. *Ol öz durmuşyndaky bu tazelik hakda jorasyna habar berdi.* 3. Täze, entek köpçülige ýaýramadyk habar. *Ol menden bir tazelik eşitse, soňrak ony ýene meniň özüme aýdardy.*

TÄZELIKÇI [tä:zelikçi], *at.* Täze, peýdaly usullary iş ýüzüne geçirýän adam, täzäniň tarapdary. *Ol ýüpek gurçugyny idetmekde tazelikçi boldy.*

TÄZELIKÇILIK [tä:zelikçilik], *at.* İşde täze, peýdaly usullary ýüze çykaryjylyk. *Häzir ýurdumyzda tehnikaňyň we tazelikçiligiň möwç urup ösýän wagty.*

TÄZELIKDE [tä:zelikde], *at.* Golaýda, ýaňy-ýakynda. *Ol tazelikde başga bir ajaýyp iş bitirdi.*

TIBIRDEME [tivirdeme], *iş ady.* Tibirdemek ýagdaýy.

TIBIRDEMEK [tivirdemek], *işl.* Teniň, bedeniň belli bir ýeri titremek, sandyramak. *Ökde ökdäni görende, aýagy tibirdär* (Nakyl).

TIBIRDEMEKLIK [tivirdemeklik], *iş ady.* Tibirdemek ýagdaýy.

TIBIRDETMEK [tivirdetmek], *işl.* Sandyratmak, gymyldatmak, titretmek. *Agyr ýatan syrkaw bir zat diýjek bolup, dodaklaryny çalarak tibirdetdi.*

TIBIRDEÝIŞ [tivirdeýiş], *iş ady.* Tibirdemek ýagdaýy.

TIBIT [tivit], *at.* Adamyň aşaky dodagynyň çukurja, oýja ýeri.

◇ **Tibidiňi dişlemek** näme-de bolsa bir zada ökünmek ýa-da ahmyr etmek. *Ol näme aýtjagyny bilmän, tibidini dişläp, ep-esli durdy.*

TIGIR [tiğir], *at.* 1. Öz okunyň daşynda aýlanyp, bir zady herekete getirmek üçin hyzmat edýän tegelek enjam. *Arabanyň tigri.* 2. Daşyna ýüplük, sapak ýa-da başga bir zat saralan tegek. *Onluk tigrir.* 3. *gepl.d.* Çarhy aýak bilen herekete getirilýän iki tigrirli ulag. *Ol tigrir jaryşyna gatnaşdy.* 4. Teker. *Maşyna tigrir oturtmak.*

TIGIRÇEK [tiğirçek], *at.* Kiçijik tigrir.

TIGIRLEK [tiğirlek], *at.* Çagalaryň simden ýörite ýasalan ýönekeýje enjamyň kömegi bilen tigrirläp oýnaýan tegelek demir tigrirçegi.

◇ **Tigirlek ýaly** ýeňil gopýan, tigirlenip ýören, ýumuş buýrsaň, derrew ýerine ýetirýän (çaga hakynda).

TIGIRLEME [tiɡirleme], *iş ady*. Tigirlemek ýagdaýy.

TIGIRLEMEK [tiɡirlemek], *işl.* 1. Tigirli ýa-da tegelek bir zady, tigirli arabany we ş.m. itip aýlanyp gider ýaly etmek, aýlandyryp goýbermek. 2. *gepl.d.* Işletmek, ýöretmek; aýlamak. 3. Dowam etmek.

◇ **Gün-güzeranyň tigirlemek** öýüň ykdysady ýagdaýynyň kadaly ýagdaýda bolmagyny gazanmak.

TIGIRLEMEKLIK [tiɡirlemeklik], *iş ady*. Tigirlemek ýagdaýy.

TIGIRLENMEK [tiɡirlenmek], *işl.* 1. Tegelek ýa-da tigirli bir zat aýlanyp gitmek. 2. *gepl.d.* işlemek, ýöremek. *Maşyn tigirlenýärmí?*

TIGIRLEŞDIRMEK [tiɡirleşdirmek], *işl.* Tigirleri ýa-da tegelek zatlary aýlanyp gider ýaly edişdirmek, aýlandyryp goýbermek. *Adamlar boşan çekekleri tigirleşdirip, maşyna golaý getirdiler.*

TIGIRLEŞMEK [tiɡirleşmek], *işl.* 1. Tigirlemäge kömek etmek. *Çekekleri tigirleşmek.* 2. Bilelikde tigirlemek. *Çagalar tigirlek tigirleşip ýördüler.*

TIGIRLETMEK [tiɡirletmek], *işl.* Tigirlenip gider ýaly etmek.

TIGIRLEÝIŞ [tiɡirleýiş], *işl.* Tigirlemek ýagdaýy.

TIJEME [ti:jeme], *iş ady*. Tijemek ýagdaýy.

TIJEMEK [ti:jemek], *işl.* 1. Bar bolan ähli güýç-gaýratyňy, başarnygyňy we ş.m. bir ýere jemlemek, toplamak. 2. Ýerbe-ýer edip goýmak, tertipleşdirmek. *Çerini tijemek.*

TIJEMEKLİK [ti:jemeklik], *iş ady*. Tijemek ýagdaýy.

TIJEMEZLIK [ti:jemezlik], *iş ady*. Tijemek işini etmezlik.

TIJENIŞMEK [ti:jenişmek], *işl.* Birnäçe bolup ýa-da köpçülikleýin tijenmek.

TIJENMEK [ti:jenmek], *işl.* Gaýrata galmak, taýýar bolup durmak, taýýarlyk görülmek. *Gara öýüň ortasyndaky ojakda alawlap ýanyýan otdan nazaryny sowman oturan ýaşy elli çemesi, süňkbaşy iri, ýüzi nurana kişi egnine ýasgynjak atynan possunynyň ýakalaryny çekişdirip, syýyny ýygnap, has-da tijendi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”, 9 s.).

TIJÄBERMEK [tijä:vermek], *işl.* Tijäp başlamak.

TIJEÝIŞ [ti:jeýiş], *iş ady*. Tijemek ýagdaýy.

TIKDIRME, *iş ady*. Tikdirmek ýagdaýy.

TIKDIRMEK, *işl.* Tikmek işini başga birine etdirmek, ýerine ýetirtmek. *Biz ýüň matadan don tikdirmekçi* (“Türkmenistan”).

TIKE, *at.* Döwlen zadyň kiçijik bölegi. *Gapa degip döwlen çäýnegiň her tikesi bir ýana uçdy.*

TIKEN, *at.* Ýandagyň, demirtikenin, bāgölün we ş.m. ösümlikleriň ýa-da agajyň uýy inçejik, ýitiye ösüntgisi. *Ýandagyň tikení.*

TIKENEK, *at.1.* Tikenli ösümlük we onuň tiken görnüşli ösüntgisi. *Bu töweregiň otlary tikeneklidir.* 2. Simiň uzyn ugruna uçlary ýiteldilip saralan sim bölekleri, tikenli sim. *Tikenek sim.*

TIKENEKLEME, *iş ady*. Tikeneklemek ýagdaýy.

TIKENEKLEMEK, *işl.1.* Tikenekli ösümlüklerde we ş.m. tikenek çykyp başlamak. *Demir tiken tikenekläp başlapdy.* 2. *göç.m.* Gorky, üşemek we ş.m. zerarly endamyň dyglap gitmek. *Bu sözi eşideninde, gyzyň endamy tikenekläp gitdi.*

TIKENEKLETMEK, *işl.* Endamyňy jümşüldetmek, teniňi çümmükleýän ýaly edip dygyrdatmak. *Daňdanyň çigregi iniňi tikenekledýärdi.*

TIKENEKLEÝIŞ, *iş ady*. Tikeneklemek ýagdaýy.

TIKENEKLI, *syp.1.* Tikenli, tikenegi bar bolan. *Tikenekli gül. Tikenekli sim.* 2. *göç.m.* Yürege, jana degýän, yerliksiz (söz hakynda).

TIKENEK-TIKENEK, *syp.* 1. Tikenleri somalyşyp duran, bar ýeri tikenden doly. *Biziň şu erigimiziň şahalary tikenek-tikenek.* 2. Dim-dik bolşup duran, syh-syh. *Onuň sakgal-murty tikenek-tikenekdi* (“Edebiýat we sungat”).

TIKENLI, *syp., ösüml.d.* 1. Tikenli bar bolan. *Tikenli çöpler. Tikenli agaç.* 2. *göç.m.* Duzly, ýiti. ötgür. *Dili tikenli.*

TIKE-TIKE, *hal.* Bölek-bölek. *Eý, Saýat han, kyrk taýak ursañ, bu baba tike-tike bolar* (“Saýatly – Hemra”).

TIKILMEK, *işl.* Tikin bilen berkidilip taýýarlanmak, sapakly iňňe bilen berkidilip, belli bir şekile getirilmek. *Biz matadan tikilen ezyýaka köýnek.*

TIKIM, *at,ser.* Tikin.

TIKIN, *at.1.* Tikin tikmek işi. 2. Mata-marlagyň sapakly iňňe bilen tikilen ýeri.

◇ **Tikin maşyny** tikin tikýän maşyn.

TIKIN-ÇATYN, *at.* Her hili tikin işleri. *Ene iňňä sapak ötürinip, tikin-çatyn işleri bilen gümra boldy.*

TIKINÇI, *at.* Tikin tikmek işi bilen meşgullanýan adam.

TIKINÇILIK, *at.* Tikin tikmek käri, tikinçiniň ýagdaýy. *Mekdepde tikinçilik hem ýola goýuldy.*

TIKINMEK, *işl.* Özün üçin tikmek. *Men şu wagt köýnek tikinýärin.*

TIKIŞ, *iş ady*. Tikmek ýagdaýy.

TIKIŞDIRMEK, *işl.* Bir ýanyndan tikip çykamak, tikip bolmak. *Çagalara köýnek tikişdirmek.*

TIKIŞMEK, *işl.* 1. Tikmäge kömek etmek. 2. Bir-näçe bolup bilelikde tikmek. *Gyzlar köýnek tikişip otyrdylar.*

TIKME, *iş ady.* Tikmek ýagdaýy.

TIKMEK, *işl.* Matany, derini bir-biri bilen iňňeli sapak arkaly birleşdirip, belli bir görnüşe getirmek. *Ekin ekdim darydan, İçmek tikdim ýarydan* (Läle).

TIKMEKLIK, *iş ady.* Tikmek ýagdaýy.

TIL I, *at. 1. şahyr.* Dil. *Toty kimin suhanwer, sözläp şirin tile gel* (Kemine). *Hiç unutman, janym çyksa bu tenden, Süýji sözlän tiller, galdyň, hoş indi* (Seýdi). 2. *gepl.d.* Telefon.

♦ **Til bermek** söz, wada bermek. *Özgelerge til berip, halym perişan etmegil* (Mollanepes).

TIL II: til kakmak telefon etmek, jaň etmek.

TILISGE [tilisge], *at.* Üzüm salkymyny emele getirýän birnäçe üzümli sapajyklar. *Bir tilisge üzüm.*

TILKI, *at. 1.* Itler maşgalasyndan bolan uzyn tumşukly, pişge guýrukly, süýdemdiriji ýyrtyjy haýwan. *Ajaly ýeten tilki hinine bakyp uylar* (Nakyl). 2. *göç.m.* Örän hilegär, sapalakçy, mekir.

♦ **Tilkiguýruk bolmak** daň saz bermek.

TILKIÇAY [tilkiça:y], *at.* Boýy 20-30 sm ýetýän köpýýllyk, ýarym gyrymsy ýabany ösümlik.

TILKILENMEK, *işl.* Mysapyr bolmak, sessiz-üýnsüz gezmek. *Şunça pakyrlyga urdum özümi, Tilkilenip gezdim, adym gurt oldy* (Magtymguly).

TILKILIK, *at.* Mekirlik, hilegärlik.

TILSIM, *at. 1. gepl.d.* Çala berkidilen, emel bilen edilen, çalaja ilteşip duran zat. *Gapa gulp diýip alan zadym yöne bir tilsim eken, iki gün geçmänkä zyňaýmaly boldy.* 2. Bir zadyň ýasalyşynyň inçeden çylşyrymly usuly. *Munuň nähili tilsimler bilen şeýle bolýanyny meniň bilesim gelýär.*

TILSIMLI, *syp.* Tilsimi bar bolan, emeli bar bolan. *Bujagaz açarlar şol tilsimli gapylary ozal hem birnäçe gezek açypdy.*

TIMAR [ti:ma:r], *at.* Bejerme, ýylmama, owadanlama, darama.

♦ **Timar bermek** *ser.* Timarlamak. *Daňdan turup, zülpuň darap, Timar bergin saçlaryňa* (Mätäji).

TIMARLAMA [ti:ma:rlama], *iş ady.* Timarlamak ýagdaýy.

TIMARLAMAK [ti:ma:rlamak], *işl.* Taraşlap görke getirmek, timar bermek.

TIMARLAMAKLYK [ti:ma:rlamaklyk] *iş ady.* Timarlamak ýagdaýy.

TIMARLANMAK [ti:ma:rlanmak], *işl.* Timar berilmek. *Olary göreninde, çaga elleriniň astyndan çykan iş diýip aýdar ýaly däl, örän gelşikli timarlanypdyr* ("Mugallymlar gazeti").

TIMARLAŞDYRMAK [ti:ma:rlaşdyrmak], *işl.* Bir ýanyndan timarlap çykmak.

TIMARLAŞMAK [ti:ma:rlaşmak], *işl.* 1. Timarlamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde timarlamak.

TIMARLATMAK [ti:ma:rlatmak], *işl.* Timarlamak işini başga birine etdirmek. *Öýümiziň içini gyzlara timarlatdyk.*

TIMARLAÝYS, *iş ady.* Timarlamak ýagdaýy.

TIMARLY [ti:ma:rlý], *syp.* Gowy timar berlen, gelşikli. *Terbaza şiweli, kākilik nagyşly, Tugun guş timarly, tarlan bakýşly* (Magtymguly).

TIMISGENIŞMEK [timisgenişmek], *işl.* Birnäçe bolup timisgenip ýörmek.

TIMISGENME [timisgenme], *iş ady.* Timisgenmek ýagdaýy.

TIMISGENMEK [timisgenmek], *işl.* Bir zady aňtap ýörmek, bir zadyň ugrunda ysyranyyp ýörmek. *Timisgenip ýörmek.*

TIMISGENMEKLIK [timisgenmeklik], *iş ady.* Timisgenmek ýagdaýy.

TIMISGENIŞ [timisgeniş], *iş ady.* Timisgenmek ýagdaýy.

TIŇKE: tiňkäni dikmek birine ýa-da bir zada dikanlap seretmek, jňkerilmek, bar ünsüni bir nokada gönükdirip, siňe seretmek.

TIŇNILDEME [tiňňilleme], *iş ady.* Tiňňildemek ýagdaýy.

TIŇNILDEMEK [tiňňillemek], *işl.* Tiňňil-tiňňil edip ses çykmak, tiňňildili seslenmek. *Dutarlar tiňňildeýärdi.*

TIŇNILDEMEKLIK [tiňňillemeklik], *iş ady.* Tiňňildemek ýagdaýy.

TIŇNILDETMEK [tiňňilletmek], *işl.* Tiňňildili saz çalmak. *Bagşy dutaryny eline alyp, tiňňildedip başlady.*

TIŇNILDI [tiňňilli], *at.* Kirişli saz gurallary ýuwaşjadan çalnanda çykýan sesin ady, tyňňyrdy.

TIŇNIRDEDIŞMEK, *işl.* Birden köp bolup tiňňirdetmek. *Men otaga girenimde, oganlar dutaryny başly-barat tiňňirdedişip otyrdylar.*

TIŇNIRDEMEK, *işl., ser.* Tyňňyrdamak. *Onuň dutarynyň tiňňirdäp çykýan ýakymly owazy heniz hem gulagymda ýaňlanyp duran ýaly.*

TIŇNIRDETMEK, *işl., ser.* Tyňňyrdatmak.

TIŇNIRDI, *at.* Tyňňyrdy, tyňňyldy.

TIŇNI-TIŇNI, *s.ş. aňl. söz.* Kirişli saz gurallar ýuwaşjadan çalnanda çykýan ses, tyňňy-tyňňy.

TIR [ti:r] **I**, *at.* Öwrenmek ýa-da türgenleşmek işini geçirmek üçin nyşana ok atylýan ýer, jaý.

TIR [ti:r] **II**, *at. köň.s.* Ýaýyň oky. *Ganym bilen tiri-keman atyşdym* ("Saýatly - Hemra"). *Kirpikleri okdur, gaşy kemandyr, Nyşan boldum atan tirine gyzyň* (Mätäji).

TIR [ti:r] **III**, *at.* Galla öwsülyän gap, öwser. “*Hemişeki galandarlarmyka*” diýip, ýyrtyk tirde bir gysym dary çykaryp berdiler (“Görogly”).

TIRANA [ti:ra:na], *at.* 1. Bekreler maşgalasyndan bolan burny uzyn, gymmatbaha balyk. 2. Geýime salynýan bir nagsyň ady.

TIRDİRMEK [ti:rdirmek], *işl., ser.* Ýygdyrmak. *Açylan gülleri tirdirmek.*

TIRE [ti:re], *at.* Urug, taýpa içindäki garyndaşlyk tarapyndan bölünen topar.

TIREBAŞY [ti:revaşy], *at.* Tiräniň aksakaly, ýaşulusy, öz tiresine kethudalyk edýän adam.

TIREBAŞYLYK [tirevaşylyk], *at.* Tirebaşy bolmaklyk, tirä kethudalyk etmeklik.

TIREBAZ [tireva:z], *syp., ser.* Tireparaz.

TIREBAZLYK [ti:reva:zlyk], *at, ser.* Tireparazlyk.

TIREÇILIK [ti:reçilik], *syp., ser.* Tirebazlyk.

TIREDEŞ [ti:redesh], *syp.* Bir tireden bolan, tireleri bir bolan, asly bir tireli.

TIREPARAZ [ti:reparaz], *syp.* Öz tiresiniň bähbidini has ileri tutýan, ony goldaýan, tirebaz, tireçi.

TIREPARAZLYK [ti:reparazlyk], *at.* Öz tiräň bähbidini has ileri tutmaklyk, ony goldamaklyk, tirebazlyk, tireçilik.

TIRE-TAÝPA [ti:re-ta:ýpa], *at, ser.* Tire we Taýpa.

TIRILMEK [ti:rilmek], *işl., ser.* Ýygylmak.

TIRIŞMEK [ti:rişmek], *işl., ser.* Ýygysmak.

TIRIŞ [ti:riş], *iş ady.* Tirmek ýagdaýy.

TIRJIN, *at.* Gamşa meňzeş uzyn boýly, baldagy cybyk ýaly gaty ösümlik. *Kuwwatlyrak ýylgyndan bir ýaý ýasady, tirjinden ok ýasady, ujunam peýkam etdi* (“Görogly”).

TIRJINMEK, *işl., gepl.d.* Biriniň golaý ýanyna baryp, dim-dik bolup durmak.

TIRKEG [tirkeğ], *at.* Bir zadyň yzyna tirkelyän ulag we onuň serişdeleri, enjamlary. *Traktorlaryň, ot ýatyrýan maşynlaryň we beýleki tirkeg gurallarynyň onlarçasy bar* (“Türkmenistan”).

◊ **Tirkege almak** öz maşynyň, ulagyň yzyna tirkemek. *Onuň maşynyňy tirkege aldyk.*

TIRKELMEK, *işl.* Bir zadyň yzyna berkidilmek, tirkeg edip goşulmak. *Maşyn traktoryň yzyna tirkeldi.*

TIRKEME, *iş ady.* Tirkemek ýagdaýy.

TIRKEMEKE, *işl.* 1. Bir zadyň yzyna berkitmek, tirkeg edip goşmak. *Maşyny maşynyň yzyna tirkäp getirmek.* 2. Yzyna düşürüp ýa-da ýanyň bilen alyp gitmek, gelmek. *Atasy agtygyny yzyna tirkäp, dükana gitti.*

TIRKEMEKLİK, *iş ady.* Tirkemek ýagdaýy.

TIRKEŞ, *syp.* 1. Biri-biriniň yzyndan tirkeşip gelyän. *Tirkeş sözler.* 2. Oglana dakylýan at.

TIRKEŞDIRMEK, *işl.* Biri-biriniň yzyna tirkemek, baryny tirkäp çykamak.

TIRKEŞİK, *at.* Biri-biriniň yzyna tirkelen, hatara düzülen janly we jansyz zatlar. *Olar dört tirkeşik bolup, atlaryny ýolsuz ýerden sürüp gtdiler.*

TIRKEŞMEK, *işl.* 1. Biriniň yzyna düşmek, biri bilen gezmek ýa-da köp bolup bile gezmek. *Biz üç bolup tirkeşip gelyäris* (“Edebiýat we sungat”). 2. Dost bolup gezmek, dostluk aragatnaşygyny saklamak.

TIRKETMEK, *işl.* Bir zadyň yzyna baglatmak, dakdyrmak. *Arabany maşyna tirkedip getirdik.*

TIRKEÝIŞ, *iş ady.* Tirkemek ýagdaýy.

TIRKIŞ I, *at.* Boýunturuga geýdirilip, tirkeg üçin ulanylýan ýüp. *Göle hamyndan edilen bir tirkiş asylgy durdy.*

TIRKIŞ II, *at.* 1. Biri-biriniň yzyna tirkelen düýeler. *Serhowuz boýunda goşa nerwanly, Tirkışı üzülmöz hatar kerwenli* (“Görogly”). 2. Oglana dakylýan at.

TIRLEME, *iş ady.* Tirlemek ýagdaýy.

TIRLEMEK, *işl.* Togalak ýa-da aýlanýan bir zady pyrlamak. *Ol elindäki dessemmaýany tirläp goýberdi.*

TIRLEMEKLİK, *iş ady.* Tirlemek ýagdaýy.

TIRLENDIRMEK [tirlennirmek], *işl.* Tirlenmäge mejbur etmek, tirlenip goýberilen bolmak.

TIRLENMEK, *işl.* Aýlanmak, pyrlanmak.

TIRLETMEK, *işl.* Pyrlandyryp goýbermek.

TIRLEÝIŞ, *iş ady.* Tirlemek hereketi, ýagdaýy.

TIRME [ti:rme], *iş ady.* Tirmek ýagdaýy.

◊ **Tirme guşak** iki ujy seçekli, tarada dokalan, gaýmaly ýüpek guşak. *Onuň bökdergisinde gyrgyzy don, ak telpek, tirme guşak we beýleki gerekli zatlary bar eken* (“Türkmen halk ertekileri”).

TIRMEK, [ti:rme], *işl., k. d., ser.* Ýygymak. *Bagyň içre bagban bolsam, Tirsem täze gülleriňi* (“Şasenem – Garyp”).

TIRMEKLİK [ti:rmeqlik], *iş ady.* Tirmek ýagdaýy.

TIRÑILDI [tirñilli], *s.ş. aňl. söz.* Tyrñyldy.

TIRPILDEME [tirpilleme], *iş ady.* Tirpildemek ýagdaýy. *Onuň ýüregi tirpildemesini güýçlendirdi.*

TIRPILDEMEK [tirpillemek], *işl.* Damaryň ýa-da teniň belli bir agzasy çala urup hereketlenmek, münküldemek. *Ýuka dodaklary bolsa ygtyýarsyz tirpildeýärdi* (“Edebiýat we sungat”).

TIRPILDEMEKLİK [tirpillemeklik], *iş ady.* Tirpildemek ýagdaýy.

TIRPILDEŞMEK [tirpilleşmek], *işl.* Birnäçesi üznüksiz tirpildäp durmak. *Onuň damarlary tirpildeşip durdy.*

TIRPILDETMEK [tirpilletmek], *işl.* Tirpildili hereket etdirmek, gymyldatmak, münküldetmek.

TIRPILDEÝIŞ [tirpilleýiş], *iş ady.* Tirpildemek ýagdaýy.

TIRPILDI [tirpilli], *at.* Ýüregiň ýa-da damaryň çala urmasy. *Damaryň tirpildisi.*

TIRSEK, *at.* 1. Goluň çigin süňki bilen bilek süňkleriniň birleşip epilýän ýeri. *Ol tirseğini güpjege berip gyşardy.* 2. Göni turbany başga ugra gönükdirmek üçin ulanylýan egri turba bölegi.

TIRSEKBOÝY, *at.* Eliň barmaklarynyň ujundan tirsege çenli aralyga barabar bolan uzynlyk ölçegi.

TIRSEKLEME, *iş ady.* Tirseklemek ýagdaýy.

TIRSEKLEMEK, *işl.* 1. Tirsegiňi ýassyga goýup gyşarmak, ýassygy tirsegiň aşagyna almak. *Öý eýesi saçagyň başyndaky ýassyklaryň birini tirsekläp, gapdala gyşardy* (“Edebiýat we sungat”). 2. *gepl.d.* Tirsegiň bilen birini kakmak; tirsegiňi çala degrip ýşarat etmek. *Ol gapdalyndaky oturany tirsekledi.*

TIRSEKLEMEKLIK, *iş ady.* Tirseklemek ýagdaýy.

TIRSEKLEŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup tirsegiňi ýassyga goýup gyşaryp ýatmak.

♦ **Tirsekleşip oturmak** biri-biriňe ýakyn, tirsegiňi tirsegine degrip oturmak.

TIRSEKLETMEK, *işl.* Tirseğini ýassyga söýetmek. *Enegül garry atasyna ýassyga tirsekledip, çay, nahar berdi.*

TIRSEKLEÝIŞ, *iş ady.* Tirseklemek ýagdaýy. *Onuň ýassygy tirsekleýşi ykjamdy, turarly däl.*

TIRSEMEK, *işl.* 1. Çala öwürlmek, bir ýana gyşarmak. *Gorpdan geçen ýeriňde ýoluň saga tirseýän ýerinde sakçynyň çatmasy bardyr.* 2. Tirsegiň bilen kakmak, tirseklemek. *Näme, beýdip meniň böwrüme tirsäp otyrsyň?*

TIRSILDEME [tirsilleme], *iş ady.* Tirsildemek ýagdaýy. *Onuň ýüreginde bir tirsildeme emele geldi.*

TIRSILDEMEK [tirsillemek], *işl., ser.* Tirpildemek. *Damar sähelçe tirsildeýär.*

TIRSILDEMEKLIK [tirsillemeklik], *iş ady.* Tirsildemek ýagdaýy.

TIRSILDEMEZLIK [tirsillemezlik], *işl.* Tirsildi döremezlik.

TIRSILDEŞMEK [tirsilleşmek], *işl.* Köp zat tirsildemek, birnäçesi tirsildemek.

TIRSILDETMEK [tirsilletmek], *işl.* Gymyldatmak, sandyratmak, tirs-tirs etdirmek.

TIRSILDEÝIŞ [tirsilleýiş], *iş ady.* Tirsildemek ýagdaýy. *Itiden gorkan çaganyň ýüreginiň tirsildeýşi gaty güýçlüdi.*

TIRSILDÄBERMEK [tirsillävermek], *işl.* Tirsildäp ugramak. *Ýüregi birden tirsildäberdi.*

TIRSILDI [tirsilli], *ser.* Tirpildi.

TIRT, *at.* Ownuk samana kepek, paçak we ş.m. zatlar garylyp edilýän mal ými. *Çebişlere tirt edip goýdy.*

TIRÝEK, *at.* Göknaryň gozasynyň çirtilip alynýan şiresinden taýýarlanýan neşe maddasy.

TIRÝEKHOR [tirýekho:r], *syp., ser.* Tirýekkeş.

TIRÝEKHORLUK [tirýekho:rluk], *at, ser.* Tirýekkeşlik.

TIRÝEKI, *syp., ser.* Tirýekkeş.

TIRÝEKILIK, *at, ser.* Tirýekkeşlik.

TIRÝEKKEŞ, *at.* Tirýek çekýän ýa-da atýan (adam), neşekeş, neşebent.

TIRÝEKKEŞLIK, *at.* Tirýekkeş bolmaklyk, tirýekden habarlylyk, neşekeşlik.

TISGINDIRMEK [tisginnirmek], *işl.* Duýdansyzlykda birden ziňkildetmek, gorkuzyp allaniçigsi etmek. *Şol habar diňe bir meni däl, beýlekileri-de tisingirdi.*

TISGINIŞ [tisginiş], *iş ady.* Tisginmek ýagdaýy.

TISGINIŞMEK [tisginişmek], *işl.* Birnäçe bolup tisginmek.

TISGINJIREMEK [tisginjirmek], *işl.* Duýdansyzlykda çalarak tisginmek. *Onuň dodaklary tisingjiredi.*

TISGINME [tisginme], *iş ady.* Tisginmek ýagdaýy

TISGINMEK [tisginmek], *işl.* Gorky-ürki we ş.m. sebäpli alaniçigsi bolmak. *Oglanjyk tisinginip gitdi.*

TISGINMEKLIK [tisginmeklik], *iş ady.* Tisginmek ýagdaýy.

TIŞI, *syp., kön.s.* Urkaçy (haýwanlar hakynda).

TITI [ti:ti], *syp., gepl.d.* Özüni öte arassa saklaýan, gowy, arassa geýinýän.

TITILLEMEK [ti:tillemek], *işl., gepl.d.* Üstüne-başyna serenjam berip, aladasyz gezmek, ýaşamak. *Onuň iş etsem diýen pikiri ýok, haçan görseň titilläp ýörendir.*

TITILLEŞMEK [ti:tilleşmek], *işl., gepl.d.* Bilelikde titillemek. *Iki jora titilleşip, seýilgähe tarap ugrady.*

TITIR, *at, ös.* Daglyk we çöllük ýerlerde ösýän gyrymsy köpýyllyk ösümlik.

TITIRDEMEK, *işl., ser.* Titremek.

TITIRDEŞMEK, *işl., ser.* Titreşmek.

TITIR-TITIR: titir-titir etmek gorky, üşütme, gahar we ş.m. sebäpli sandyrap titremek.

TITIREME [titireme], *iş ady.* Titremek ýagdaýy.

TITIREMEK [titiremek], *işl.* 1. Zarba ýa-da başga bir zadyň güýji, täsiri we ş.m. sebäpli yrgyldamak, yraň atmak. *Onuň sakgaly hem titreyärdi.* 2. Gorky, üşütme, gahar we ş.m. zerarly bedeniň galpyldamak, sandyramak.

3. Güýçli ýerasty sarsgyn sebäpli ýeriň üstki gatlagy yranmak. *Ýer titremek.*

TITREMEKLIK [titiremeklik], *iş ady.* Titremek ýagdaýy.

TITREŞMEK [titireşmek], *işl.* Köp zat bilelikde titremek.

TITRETMEK [titiretmek], *işl.* Bir zady sandyratmak, yrgyldatmak, titreme emele getirmek. *Ysyta onuň deşli göwresini titredýärdi.*

TITREWÜK [titiröwük], 1. *syp.* Titräp duran, sandyrawuk. *Titrewük ses.* 2. Köplenç, eli titräp duran adam.

TITREÝIŞ [titireýiş], *iş ady.* Titremek ýagdaýy. *Her gezek ýeriň titreýşi dürli bolýar.*

TIZ [ti:z], *hal.* Çalt, derrew, basym, dessine.

♦ **Tiz lukmançylyk kömegi 1)** gyssagly suratda ilkinji lukmançylyk kömegini bermek, şonuň ýaly-da heläkçilige uçranlary kesel bejeriş edaralaryna getirmek bilen meşgullanýan medisina gullugy. 2) heläkçilige uçran adamlary gyssagly suratda kesel bejeriş edaralaryna getirýän maşyn. **Tiz kömek ser. Tiz lukmançylyk kömegi.**

TIZDEN-TIZ [ti:zzen-ti:z], *hal.* Örän tiz, gaty çalt, derrew. *Tizden-tiz sorasyn, bikär ýatmasyn, Çyn ýagşynyň galyňyndan gaýtmasyn* (Çary Afzal).

TIZLEME [ti:zleme], *iş ady.* Tizlemek ýagdaýy.

TIZLEMEK [ti:zlemek], *işl.* Bir zadyň, işiň we ş.m. amal edilişini çaltlandyrmak. *Bu işi tizlemek üçin her kimiň ýerli-ýerden, güýjüniň ýetdiginden kömek bermegi gerek.*

TIZLEMEKLIK [ti:zlemeklik], *iş ady.* Tizlemek ýagdaýy.

TIZLENDIRMEK [ti:zlennirmek], *işl., ser.* Tizleşdirmek.

TIZLENME [ti:zlenme], *iş ady.* Tizlenmek ýagdaýy. *Otlynyň tizlenme hereketi sagatda 60 km barabar boldy.*

TIZLENMEK [ti:zlenmek], *işl.* Çaltlanmak, batlanmak, belli bir tizlige eýe bolmak.

TIZLEŞDIRILMEK [ti:zleşdirilmek], *işl.* Çaltlaşdyrylmak.

TIZLEŞDIRMEK [ti:zleşdirmek], *işl.* Bir işiň edilmegini çaltlandyrmak, depginini güýçlendirmek. *Onuň tutanýerli zähmeti gözleg işlerini tizleşdirýärdi.*

TIZLEŞMEK [ti:zleşmek], *işl.* Çaltlaşmak, depgini güýçlenmek, basym bolmak. *Näçe yhlasly işlense, köliň gurluşygy şonça-da tizleşer.*

TIZLEÝIŞ [ti:zleýiş], *iş ady.* Tizlemek ýagdaýy.

TIZLIK [ti:zlik], *at.* 1. Bir işiň, hereketiň çaltlyk derejesi. *Otlynyň tizligi.* 2. *fiz.* Wagt aralygyna laýyklykda jisimiň geçen ýoluna bolan gatnaşygy. *Orta tizlik. Haýal tizlik. Tizlik birligi.*

TIZLIKDE [ti:zlikde], *hal.* Ýakyn wagtda, uzaga çekdirilmän, tiz wagtyň içinde, ýakynda, golaýda.

TIZ-TIZ [ti:z-ti:z], *hal.* Çalt-çalt.

TIZ-TIZDEN [ti:z-ti:zzen], *hal.* Çalt-çaltadan, ara wagt salman, dessine, haýal etmän. *Onuň sesi başga daraklaryň sesinden has zarplyrak çykyp, kakymy tiz-tizden berilýärdi.*

TOBA [to:vo], *üml.* Puşman etme, päliňden gaýtma. – *Toba, toba! – diýip ýakasyna tüýkürdi.*

♦ **Toba etmek (eýlemek, kylmak)** päliňden gaýtmak, gaýtmysym etmek, puşman etmek. *Ýigitlikde kylsaň toba, köp derdiňe dowla bolar* (Magtymguly). **Toba getirmek** ýola salmak, tertibe salmak, eden işine ökündirmek.

TOBA-TAGSYR [to:vo-tagsy:r], *üml., ser.* **Toba.**

♦ **Uly söze toba tagsyr** “uly geplemäýin” diýen manyda ulanylýan aňlatma.

TOGALAK [toğolok], *syp.* 1. Top, pökgi görnüşindäki. 2. Oklaw şekilli, ýasy däl. *Togalak pürs.* 3. *göç.m.* Kelte boýly hem-de inedördül. *Togalak oglan.*

TOGALAMA [toğolomo], *iş ady.* Togalamak ýagdaýy.

TOGALAMAK [toğolomok], *işl.* 1. Bir zady togalak etmek, togalak görnüşine getirmek, togarlamak. 2. Oklaw, turba görnüşine getirmek. 3. Tigirläp goýbermek, togarlamak. *Olar gaýadan daş togaladylar.*

TOGALAMAKLYK [toğolomokluk], *iş ady.* Togalamak ýagdaýy.

TOGALANMAK [toğolonmok], *işl.* 1. Togalak bolmak. 2. Eýläk-beýläk agdarylmak, agynamak. *Iti boşanyp, ekiniň içinde togalanyp oýnapdyr.* 3. Ýokardan aşak aşyrylyp-aşyrylyp gitmek, togarlanmak.

TOGALANYŞMAK [toğolonuşmok], *işl.* Köp bolup togalanmak.

TOGALAŞDYRMAK [toğoloşdurmak], *işl.* Köp zady togalap çykamak. *Ol horjuna elini sokup, alma hem nar çykaryp, ogluna tarap togalaşdyrdy.*

TOGALAŞMAK [toğoloşmok], *işl.* 1. Togalamaga kömek etmek. 2. Birnäçe bolup bilelikde togalamak. *Adamlar dagdan daş togalaşyp durdular.*

TOGALATMAK [toğolotmok], *işl.* Togalamak işini başga birine etdirmek.

TOGALAYYŞ [toğoloýuş], *iş ady.* Togalamak ýagdaýy.

TOGAP [toğa:p]: **togap etmek** birini ýa-da bir zady mukaddes hasap edip, daşyndan aýlanmak, şoňa çokunmak, maňlaýyňa sylmak, degirmek. *Men togap edermen aýak tozlaryň* (“Şasenem – Garyp”).

TOGAR [toğor], *syp., at.* Kagyz, mata ýaly ýuka zatlaryň öz daşyna saralan bölegi, top. *Bir togar kagyz.*

TOGARLAMA [togorlomo], *iş ady.* Togalamak ýagdaýy.

TOGARLAMAK [toğorlomok], *işl., gepl.d.* Togalamak.

TOGARLANMAK [toğorlonmok], *işl., gepl.d.* Togalanmak. *Ol iki ýana togarlanýardy.*

TOGARLAŞMAK [toğorloşmok], *işl.* 1. Togarlamaga kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup bilelikde togarlamak. *Oglanlar üýşüp gar togarlaşdylar.*

TOGARLATDYRMAK [toğorlotdurmok], *işl., ser.* Togarlatmak.

TOGARLATMAK [toğorlotmok], *işl.* Togarlamak işini başga birine etdirmek. *Kakam howludaky pürsleri, çelekleri bize togarlatdy.*

TOGARLAÝÝŞ [toğorloýuş], *iş ady.* Togarlamak ýagdaýy.

TOGDARY [toğdory], *at.* Gazlar maşgalasyndan bolan uly aw guşy.

TOGSAN [toğson], *san.* 90 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany.

♦ **Togsan dolmak** gyşyň üç aýy, togsan güni tamamlanmak, gyş çykmak. *Togsan dolup, tamam bolsun gyşymyz* (Magtymguly).

TOGSANYNJY [toğsonunjy], 90 sanyndan ýasalan tertip san.

TOGTADYLMAK [toğtodulmok], *işl.* Hereketi bes edilmek, duruzulmak.

TOGTAMA [toğtomo], *iş ady.* Togtamak ýagdaýy.

TOGTAMAK [toğtomok], *işl.* 1. Hereketi durmak, ýatmak, saklanmak. *Harasat togtap, howa açylypdy.* 2. Aýak çekmek, durmak, ýöremegi bes etmek, saklanmak. *Olar uly erik agajynyň düýbünde togtadylar.*

TOGTAMAKLYK [toğtomokluk], *iş ady.* Togtamak ýagdaýy.

TOGTAŞMAK [toğtoşmok], *işl.* 1. Köp zadýň hereketi togtamak. 2. Birneme saklanmak, ýatysmak, az-owlak köşeşmek, duruşmak. *Köşekleriň bozlaşygy birneme togtaşdy.*

TOGTATMAK [toğtotmok], *işl.* Saklatmak, bökdetmek, duruzmak. *Düýnki ýagan gar gyzgalaňly barýan işi wagtlaýynça togtatdy.*

TOGTAW [toğtow], *at, gepl.d.* Hereketsiz ýagdaý.

TOGTAWSYZ [toğtowsuz], *syp.* Hemişe hereketde bolan, dynuwsyz, birsyhly, durman. *Dogry, otlynyň işi elmydama togtawsyz, köp hysyrdyly işdi.*

TOGTAÝÝŞ [toğtoýuş], *iş ady.* Togtamak ýagdaýy.

TOHUM, *at.* 1. Ekmek üçin niýetlenen saýlama däne, çigit. 2. Janly bedeni emele getirýän madda, döl. 3. Hili oňat (haýwan). *Tohum at.* 4. Nesil, nebere, tohum-tiç.

♦ **Tohum almak** tohumlar gögerip, düýp tutmak.

TOHUMÇYLYK [tohumçuluk], *at.* Oba hojalygynyň tohum taýýarlaýan pudagy.

TOHUMLAMA [tohumlomo], *iş ady.* Tohumlamak ýagdaýy.

TOHUMLAMAK [tohumlomok], *işl.* Tohum emele gelmek, tohumlyga ýetişmek. *Semzek tohumlapdyr.*

TOHUMLAMAKLYK [tohumlomokluk], *iş ady.* Tohumlamak ýagdaýy.

TOHUMLANDYRMAK [tohumlonnurmok], *işl.* Emeli usul bilen tohum goýbermek, tohum alar ýaly etmek (haýwan hakynda).

TOHUMLAÝÝŞ [tohumloýuş], *iş ady.* Tohumlamak ýagdaýy.

TOHUMLYK [tohumluk], *syp.* 1. Tohum üçin niýetlenen. *Tohumlyk ýorunja.* 2. Tohum mal hökmünde saklanýan. *Tohumlyk mal.* 3. Janly organizmi emele getirýän tohumyň ýygnaýan ýeri; erkeklik jynsy.

TOHUMSYZLYK [tohumsuzluk], *at.* Tohumy bolmazlyk, tohumy ýokluk.

TOHUM-TIÇ [tohum-ti:ç], *at.* Ata-baba, kowum-garyndaş.

TOK, *üml.* Towuk kowlanda aýdylyan söz. *“Tok!” diýip, towugy kowdy.*

TOK [to:k], *at, fiz.* Elektrik zarýadlarynyň geçiriji simdäki hereketi, elektrik energiýasy, elektrik güýji.

♦ **Tok urmak** endamyňa tok ýaýrap seňsetmek, öldürmek.

TOKA [toko], *at.* 1. Guşagyň, çekiniň ujuna berkidilýän demir halka, doka. 2. Jebis durmagy üçin guşaga geýdirilýän gaýyş halka, doka. 3. *zergärç.* Gaýyşdan ýasalyp ýüzi kümüş şaýlyklar, guşgöziler bilen bezelen guşagyň ujuna birikdirilýän baglaýjysy, aýyltokasy.

TOKAR [tokor], *syp.* 1. Beýlekilere garaňda ulurak, ekabyrrak (çaga hakynda). *Aramyzda iň tokarymyz Setdardy.* 2. Keýigiň çagasy. 3. Adam ady.

TOKAÝ [tokoý], *at.* Her hili ağaclar gögerip oturan, giden ağaçlyk meýdan. *Tokaýlaryň turajy, akar suwuň balygy* (Mätäji).

TOKAÝÇY [tokoýçy], *at.* Tokaý sakçysy, tokaý gözegçisi.

TOKAÝÇYLYK [tokoýçuluk], *at.* 1. *ser.* **Tokaýlyk.** *Bu daglaryň jülgesi giden tokaýçylyk.* 2. Tokaý hojalygy hakyndaky ylym.

TOKAÝLY [tokoýly], *syp.* Tokaý bar bolan, tokaý ösüp oturan. *Tokaýly meýdanlar.*

TOKAÝLYK [tokoýluk], *at.* Ağaçlaryň gür tokaý emele getirip oturan ýeri. *Ok atsaň geçmejek sümme tokaýlyk.*

TOKÇY [to:kçy], *at.* Tok çekmek işleri boýunça hünärmen. *Tokçy öýümize gelip, ysýgymyzy ýakyp berdi.*

TOKGA [tokgo], *syp.* 1. Togalak şekilli. *Bir tokga daş.* 2. Kelteden ýogyn, dolmuş, etli-ganly. *Tokga adam.* 3. Adam ady.

TOKGALABERMEK [tokgola:vermek], *işl.* Tokgalap ugramak.

TOKGALAMA [tokgolomo], *iş ady.* Tokgalamak ýagdaýy.

TOKGALAMAK [tokgolomok], *işl.* 1. Bir zady togalak, tokga etmek, tokga görnüşe salmak. *Palçygy tokgalamak.* 2. Ep-esli puly jemläp goýmak. *Bir million manady tokgalap goýdum.*

TOKGALAMAZLYK [tokgolomozluk], *iş ady.* Tokgalap goýmazlyk.

TOKGALAŞDYRMAK [tokgoloşdurmok], *işl.* Bir ýan ujundan tokgalap çykmak, köp zady tokgalamak.

TOKGALAŞMAK [tokgoloşmok], *işl.* 1. Tokgalamaga kömek etmek. 2. Bilelikde tokgalamak.

TOKGALATDYRMAK [tokgolotdymok], *işl.* Bir zady birine tokgalatmak.

TOKGALATMAK [tokgolotmok], *işl.* Bir zady başga birine tokga-tokga etdirmek.

TOKGALAYYŞ [tokgoloýuş], *iş ady.* Tokgalamak ýagdaýy.

TOKLUTAÝ, *at.* Ýelekleri çalymtyl-goňur, çalt ylgaýan, emma haýal uçýan uly guş.

TOKLY, *at.* Guzudan uly, alty aýlykdan bir ýaşyna çenli aralykdaky goýun maly.

TOKMAK [tokmok], *at.* 1. Bugdaý, arpa başlaryny we ş.m. döwmek üçin ulanylýan sokudaş görnüşli, saply, süýri agaç gural. 2. *göç.m.* Kötek, tankyt.

TOKMAKLAMA [tokmoklomo], *iş ady.* Tokmaklamak ýagdaýy.

TOKMAKLAMAK [tokmoklomok], *işl.* 1. Tokmak bilen döwmek, tokmak bilen owratmak. *Şu gara ýeri tokmaklasaň-da tokmaklamaly, tokmaklamasaň-da tokmaklamaly* (Ýañyltmaç). 2. *göç.m.* Köteklemek, käýemek, tankyt etmek.

TOKMAKLAMAKLYK [tokmoklomokluk], *iş ady.* Tokmaklamak ýagdaýy.

TOKMAKLANMAK [tokmoklonmok], *işl.* 1. Tokmak bilen döwürmek. *Howludaky bugdaý-da, dary-da tokmaklandy.* 2. *göç.m.* Tankytlanmak, köteklenmek.

TOKMAKLAŞMAK [tokmokloşmok], *işl.* 1. Tokmak bilen döwürmek. 2. *göç.m.* Bir-biriňi tankyt etmek.

TOKMAKLATMAK [tokmoklotmok], *işl.* 1. Tokmak bilen döwürmek. 2. *göç.m.* Tankytlatmak, kötekletmek.

TOKMAKLAÝYŞ [tokmokloýuş], *iş ady.* Tokmaklamak ýagdaýy.

TOKULATMAK [tokulotmok], *işl.* Bir zat bilen batly urmak, ýelmemek.

TOKURTGA [tokurtgo], *at.* Pele, atyza we ş.m. ýerlere suw akdyrmak, suwarmak üçin ulanylýan turba. *Ýabyň tokurtgasyny dykmak.*

TOL [to:l], *at.* Gaty kagyza garaýag siňdirilip ýasalýan we tamyň üstüne ýapmak üçin ulanylýan material.

TOLARSAK [tolorsok], *at.* Düýäniň, sygryň aýaklarynyň dyz hamy we ondan edilýän çaryk.

TOLAY [toloy], *syp., gepl.d.* Tutuş, lomaý (pul bilen baglylykda ulanylýar). *Oňa bir ýerden tolay pul düşüpdir öýdýän.*

TOLGUNDYRMAK [tolgunnurmok], *işl.* Biynjalyk ýagdaýa salmak, howsala salmak, rahatsyzlandyrmak. *Ol ýüregini tolgundyryp duran sözlerini maňa aýtdy.*

TOLGUNMA [tolgunmo], *iş ady.* Tolgunmak ýagdaýy. *Tolgunmadan ýaňa ol birbada şeýle pursatlar-da uzyn gije taýýarlanyp oturan etsem-petsemelerini-de ýadyndan çykardy* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”, 9 s.).

TOLGUNMAK [tolgunmok], *işl.* Biynjalyk ýagdaýa düşmek, rahatsyzlanmak, kalbyňda tolgunma döremek. *Onuň juwan kalby hiç haçan häzirkisi ýaly tolgunan dälidir.*

TOLGUNMAKLYK [tolgunmokluk], Tolgunmak ýagdaýy.

TOLGUNYŞ [tolgunuş], *iş ady.* Tolgunmak ýagdaýy.

TOLGUNYŞMAK [tolgunuşmok], *işl.* Köpçülikleýin tolgunmak, howsala düşmek, aladalanmak, biynjalyk bolmak. *Bir howpuň bardygyny aňlan goýunlar üşerilişip seredişdiler, tolgunyşyp bir tarapa gysyldylar.*

TOLKUN, *at.* 1. Ýel, şemal we ş.m. sebäpli suwuň ýüzünde emele gelýän örküçli hereket, suwuň ýüzüniň örküçli hereketi. 2. Fiziki maýyşgak şertlerde emele gelýän yrgyldyly hereket. *Sesiň howadaky yrgyldyly tolkuny.* 3. *göç.m.* Köpçüligiň möwç almagy bilen döreýän, ýüze çykýan köçe hereketi.

TOLKUNDYRMAK [tolkunnurmok], *işl.* Tolkun atdyrmak, tolkunly hereketi emele getirmek, tolkunlatmak. *Şol wagt bir tarapdan tüweleý turup, suwy tolkundyryp, suw içmäge baran ýañky garynjany suwa gaçyrypdyr* (“Türkmen halk ertekileri”).

TOLKUNJYRAMAK [tolkunjuromok], *işl.* Çalaja tolkun atyp başlamak, ýuwaş-ýuwaşdan tolkunmak.

TOLKUNLANMAK [tolkunlonmok], *işl., ser.* Tolkunmak.

TOLKUNLATMAK [tolkunlotmok], *işl., ser.* **Tolkundyrmak.**

TOLKUNMAK [tolkunmok], *işl.* 1. Tolkun atmak, herekete gelmek, çyrpynmak, çaýkanmak (suw, suwuklyk hakynda). *Giň meýdanda suwlar tolkunyp başlady.* 2. Yraň atmak, ygşyldamak. 3. *göç.m.* Möwç alyp herekete gelmek.

TOM [to:m], *at.* Eseriň aýratynlykdaky bir kitaby. *Ol kân tomlary elden geçirdi.*

TOMAGA [tomoĝo], *at.* Täze tutulan aw guşunyň kellesine ol tä eldeki bolýança geýdirilýän gaýyş gap.

TOMAGALY [tomoĝoly], *syp.* Kellesine tomaga geýdirilen. *Tomagaly humay kimin...* (“Şasennem – Garyp”).

TOMALANMAK [tomolonmok], *işl.,gepl.d.* Kelemenläp, düňderilip gaýtmak, togalanmak. *Eňkamsyz goja basgançakdan aşaklygyna tomalanyp gidýär.*

TOMAŞA [tomoşo], *at.* Nazaryňy, ünsüni özüňe çekýän, gyzyklandyryýan zat, gülküli, gyzykly oýun, şagalaňly waka.

♦ **Tomaşa etmek (eýlemek)** bir zada gyzyklanyp seretmek. *Tomaşa eýläp toýlarda, görenler ýagşy diýdi (Mätäji).*

TOMAŞAÇY [tomoşoçy], *at.* Bir zada tomaşa edýän adam. *Bu oýna örän köp tomaşaçy geldi.*

TOMAŞALY [tomoşoly], *syp.* Şagalaňly, şuwelenli. *Olar topar tutup, tomaşaly baglarda seýil edýärler.*

TOMMAK [tommok], *at.* Bir zadyň tommaryp, pökgerip duran ýeri, güberçek.

TOMMARMAK [tommormok], *işl.* Güberip, pökgerip durmak.

TOMMAÝ [tomma:y], *at.* Agajyň, taýagyň we ş.m. ujunyň ýogyn ýeri.

TOMMUK, *at.* 1. Gum üşürilen tümmejik, gum üşmejigi. 2. Ýykylmazlyk, gyşarmazlyk üçin jöwen, günebakar ýaly käbir ösümlikleriň düýbüne üşürilen gum.

TOMMUKLABERMEK [tommukla:vermek], *işl.* Tommuklap başlamak.

TOMMUKLAMA [tommuklomo], *iş ady.* Tommuklamak ýagdaýy.

TOMMUKLAMAK [tommuklomok], *işl.* Gawun-garpyz, hyýar, kädi, badamjan ýaly ekinleriň düýbünü ýumşak saklamak we ýykylmazlyklary üçin olaryň töweregine gum üşürmek.

TOMMUKLAMAZLYK [tommuklomozluk], *iş ady.* Tommuklamak işini ýerine ýetirmezlik.

TOMMUKLANMAK [tommuklonmok], *işl.* Düýbüne gum üşürilip tommuk edilmek. *Pomidorlar eýýäm tommuklanypdyr.*

TOMMUKLAŞDYRMAK [tommukloşdurmok], *işl.* Ýykylmazlyk, gyşarmazlyk hem-de töwereginiň gatamazlygy üçin pomidor, hyýar, kädi ýaly käbir ekinleriň düýbüne gum üşürşirmek. *Ol pomidorlaryň düýbünü tommuklaşdyryp çykdy.*

TOMMUKLAŞMAK [tommukloşmok], *işl.* 1. Tommuklamaga kömek bermek. 2. Bilelikde tommuklamak.

TOMMUKLATMAK [tommuklotmok], *işl.* Tommuklamak işini başga birine etdirmek. *Pomidorlaryň düýbünü tommuklatmaga adam tapjak bolýaryn.*

TOMMUKLAÝYŞ [tommukloýuş], *iş ady.* Tommuklamak ýagdaýy.

TOMOGRAFIÝA [tomogyra:fyýa], *at.* Barlag üçin rentgenografiýa usuly bilen beden agzasynyň aýry-áýry gatlaklarynyň kölege şekillerini almak.

TOMSUNA [tomsuno], *hal.* Tomus wagty. *Türkmenistanda tomsuna jöwzaly günler köp bolýar.*

TOMUS, *at.* Ýylyň ýaz bilen güýz aralygyndaky yssy pasly. *Tomus depesi gaýnamadygyň gyş gazany gaýnamaz (Nakyl).*

TOMUSKY, *syp.* 1. Tomus üçin niýetlenen. *Tomusky klub.* 2. Tomusdaky. *Ony tomsky görşüm.*

TOMZAK [tomzok] *at.* Gaty ganatlylar maşgalasyndan bolan mör-möjek.

TON [to:n], *at, gepl.d., ser.* **Tonna.**

♦ **Ýüzüňi ton ýarym edip oturmak** ýüzüňi agryljyradyp, agrassyrap gomparyp oturmak.

TONNA [to:nno], *at.* 1000 kg barabar agyrylyk ölçegi.

TONNALAMA [to:nnolomo], *iş ady.* Tonnalamak ýagdaýy.

TONNALAMAK [to:nnolomok], *işl.* Tonna hasaby bilen ölçemek, tonna-tonna edip bölmek. Köp tonna, tonna-tonna (hal işliginiň goşulmasy goşulan halatynda ulanylýar). *Ol şu ýyl eken ýerinden tonnalap bugdaý aldy.*

TONNALAÝYŞ [to:nnoloýuş], *iş ady.* Tonnalamak ýagdaýy.

TONNALYK [to:nnoluk], *syp.* Agramy tonna deň bolan. *On tonnalyk maşyn.*

TONNA-TONNA [to:nno-to:nno], *hal.* Köp tonnalap, tonnalap-tonnalap, köp tonna möçberinde. *Ýerden tonna-tonna hasyl almak.*

TOŇK, *s.ş. aňl. söz.* Içi boş demir gap gaty ýere gaçanda ýa-da şol gaba gaty zat bat bilen degende çykýan ses.

TOŇKARMA [toňkormo], *iş ady.* Toňkarmak ýagdaýy.

TOŇKARMAK [toňkormok], *işl.* Püri, şahasy kesilen görnüşde bolmak, şonuň ýaly-da saçy syrylan

ýa-da baýy açyk ýagdaýda bolmak. *Bir gün gelsem, kesilen tut agajy toňkaryp otyr.*

TOŇKARTMAK [toňkortmok], *işl.* Toňkaran ýagdaýa, görnüşe salmak. *Ol tahýasyny geýmän, syrylan kellesini toňkardyp otyrdy.*

TOŇKARYLMAK [toňkorulmok], *işl.* Toňkaryp durmak. *Çybyklary gyrkylan üzüm agaçlary keseden toňkarylyp görünyär.*

TOŇKATAR, *at.* Ýekenil tüpeň.

TOŇKULDAMA [toňkullomo], *iş ady.* Toňkuldamak ýagdaýy.

TOŇKULDAMAK [toňkullomok], *işl.* "Toňk!" edip ses çykarmak, toňkulydy ses çykamak. *Tüpeň sesi toňkuldap çykdy.*

TOŇKULDATMAK [toňkullotmok], *işl.* "Toňk!" edip ses çykartmak, toňkulydy ses çykartmak. *Ol awa gidende, ýekenil bilen toňkuldadyp guş atardy.*

TOŇKULDAÝÝŞ [toňkulloýuş], *iş ady.* Toňkuldamak ýagdaýy.

TOŇKULDY [toňkully], *at.* Içi boş demir gap gaty ýere gaçanda ýa-da şol gaba gaty zat bat bilen degende çykýan sesiň ady.

TOP I, *at.* İçine ýel berlip oýnalýan rezin ýa-da gaýyş pökgi. *Top oýnamak.*

TOP II, *at.* 1. Belli bir mukdardaky zatlaryň daňysy. *Bir top mata.* 2. Topar. *Garakçy topdan aýrylany sanjar* (Sopy Allaýar). *Olar topy bilen toýa ugrady.*

♦ **Top tutmak** bir ýere jemlenmek, üýşmek. *Ileri-gaýra dyzaşýan atlar top tutup durdular.* **Top urmak** ýalan sözlemek, aldamak, çypdyrmak; ýapa degmeýän söz aýtmak.

TOP III, *at.* harby. Ýogyn uzyn nilli we dürli ölçegli ot açýan ýarag. *Toplaryň gümmürdisi.*

TOPIV, *at.* 1. Suw degirmeniniň çarhynyň perlerini birleşdirýän ýogyn tegelek agaç. 2. İçinden arabanyň oky geçýän togalak agaç.

TOPALAK [topolok], *at.* ösüml.d. Suwluk ýerlerde ösýän düýbi garaja kösükli haşal ot.

TOPALAŇ [topoloň], *at.* Nägilelik sebäpli adamlaryň galmagally üýşmeleňi, gozgalaňy.

TOPALAŇÇY [topoloňçy], *at.* Topalaňa gatnaşyýy.

TOPAR [topor], *at.* 1. Adamlaryň bir ýere jemlenen üýşmegi, toplumy. *Kärendeçilikde ýaş össürimleriň uly topary işleýär.* 2. Bir maksat üçin, bir kär, iş boýunça toplanan adamlaryň jemi.

♦ **Topar tutmak** topar bolup birleşmek, bir topara üýşmek, jemlenmek. *Olar topar tutup, tirkeşip ugradylar.*

TOPARLANMAK [toporlonmok], *işl.* Topar bolup üýşmek. *Toparlanyp, dörtten-bäşden kölegede otyrdylar.*

TOPARLANÝŞMAK [toporlonuşmok], *işl.* Birnäçe bolup üýşmek, toparlanmak.

TOPAZ [topoz] **I**, *at.* Uly malyň aşygy.

TOPAZ [topoz] **II**, *at.* Degirmeniň aşaky daşynyň deşigine kakylýan togalak agaç.

TOPAZ [topoz] **III**, *at.* Gymmatbaha daş hökmünde ulanylýan sary reňkli gaty jisim.

TOPBAK [topbok], *at.* 1. Nämedir bir zadyň bir ýere jemlenen üýşmegi, topar. *Günbatardan bir topbak çal bulut kem-kemden süýşüp gelýärdi.* 2. *gepl.d.* Goşgynyň bir bendi. *Goşgynyň bir topbagyny ýat tutmak.*

TOPBAKLAMA [topboklomo], *iş ady.* Topbaklamak ýagdaýy.

TOPBAKLAMAK [topboklomok], *işl.* Topbak-topbak etmek.

TOPBAKLANMAK [topboklonmok], *işl.* Topbak-topbak edilmek. *Ýyglan otlar bir ýere topbaklandy.*

TOPBAKLAŞDYRMAK [topbokloşdurmok], *işl.* Topbak-topbak edişdirmek, bir ýere üýşürişdirmek, jemleşdirmek.

TOPBAKLAŞMAK [topbokloşmok], *işl.* Topbak etmäge kömekleşmek, üýşürişmek.

TOPBAKLATMAK [topboklotmok], *işl.* Üýşürtmek, ýygнатmak, jemletmek.

TOPBAKLAÝÝŞ [topbokloýuş], *iş ady.* Topbaklamak ýagdaýy.

TOPBAK-TOPBAK [topbok-topbok], *syp.* Birnäçe topbak, üýşmek-üýşmek bolup duran. *Topbak-topbak ýylgynlyk.*

TOPBARMA [topbormo], *iş ady.* Topbarmak ýagdaýy.

TOPBARMAK [topbormok], *işl.* Güberilip, tümmerip durmak, pökgermek. *Topbaryp duran ýaňak.*

TOPBARMAKLYK [topbormokluk], *iş ady.* Topbarmak ýagdaýy.

TOPBARTMAK [topbortmok], *işl.* Pökgertmek, gabartmak.

TOPBARYŞMAK [topboruşmok], *işl.* Köp zat, topbaryp durmak.

TOPBAŞ, *at.* 1. Boýy pessejik çopantelpök ösümligi. 2. Çiledäki çağa geýdirilýän başgap.

TOPBY, *at.* *gepl.d.* 1. Aýallaryň kellelerine geýýän börügi. 2. Üşemezlik üçin ýaş çagalaryň kellelerine geýdirilýän, pagta salnyp syralan gulakly başgaby.

TOPÇY, *at.* Top atyýy. *Topçular bölümi.*

TOPÇYBAŞY [topçuvaşy], *at.* Topçularyň ýolbaşçysy.

TOPHANA [topha:na], *at.* Ok-ýarag, top we ş.m. saklanýan ýer, saraý.

TOPLAMA [toplomo], *iş ady.* Toplamak ýagdaýy.

TOPLAMAK [toplomok], *işl.* Bir ýere üýşürmek, ýygnamak, jemlemek. *Sygyrlarymy toplap, ýüzümi oba tarap öwürdim.*

TOPLAMAKLYK [toplomokluk], *iş ady.* Toplamak ýagdaýy.

TOPLANMAK [toplomok], *işl. 1.* Ýygnanmak. *Gelnalyjy toplandy. 2.* Ýygnalmak, bir ýere üýşürilmek. *Bir gujak ýüň toplandy.*

TOPLANYLMAK [toplomulmok], *işl., ser.* **Toplanmak.**

TOPLANYŞMAK [toplonyşmok], *işl.* Bilelikde toplanmak, köp bolup üýşmek. *Ýowara gatnaşjaklar toplanýşdylar.*

TOPLAŞDYRMAK [toploşdurmok], *işl.* Birnäçe zady toplan bolmak; bilelikde toplanmak.

TOPLAŞMAK [toploşmok], *işl.* Ýygnaşmak, zatlary ýygnamaga kömekleşmek. *Edebi miraslary toplaşmak. Sürini toplaşmak.*

TOPLATMAK [toplotmok], *işl.* Üýşürtmek, ýygнатmak.

TOPLAÝÝŞ [toploýuş], *iş ady.* Toplamak ýagdaýy.

TOPLUM, *at. 1.* Üýşmeleş, topar. *Oglanlar toplumy bilen toýa ugradylar. 2.* Bir kitaba girizilen çeper eserleriň ýa-da resminamalaryň ýygnyndysy. *Ol öz goşgular toplumyny çap etdirdi. 3.* Birnäçe bölekden ybarat; köp bölek. *Binalar toplumy.*

TOPLUMGAÇAR [toplumgaçar], *at.* El topy bilen oýnalýan oýun.

TOPLUMLAÝYN [toplumloýun], *hal.* Köp, birnäçe zatlary, toparlary, işleri we ş.m. öz içine alýan.

TOPLUM-TOPLUM, *syp.* Topar-topar, birnäçe toplum, üýşmek-üýşmek. *Oglan-uşak toplum-toplum bolup üýşerdiler.*

TOPOGRAFIÝA [topogrya:fyýa], *at.* Haýsydyr bir ýeriň geografik we geometrik elementlerini sekillendirmegiň usullaryny öwrenýän ylmy ugur.

TOPOLOGIÝA [topologyýa], *at.* Matematikanyň geometrik figuralaryň has umumy häsiýetlerini, alamatlaryny öwrenýän bölümi.

TOPONIMIKA [toponi:mika], *at.* Dil biliminiň geografik has atlary öwrenýän bölümi.

TOPRAK [topurok], *at. 1.* Ýeriň üstki gatlagyny emele getirýän, hasyl berýän gum, topur. *2. göç.m.* Öňüp-ösülen ýer, ýurt. *Bu topragyň her bir künji – meniň Watanyym. 3. dokm.* Halynyň, palasyň başlanýan we gutarýan ýerindäki eriş kakylýan ýer. *Men halynyň ýaňy topragyňy kakdym.*

TOPUK, *at.* Aýagyň ökje bilen injik süňküniň birigýän ýerindäki iki tarapa tokgaryp çykyp duran süňk.

TOPUKLYK [topukluk], *at.* Topugyň ýerleşýän ýeri. *Meniň topuklygym agyrýar.*

TOPULDYRMAK [topullurmok], *işl.* Topulmaga mejbur etmek. *Çopan küşgürp itlerini topuldyrdy.*

TOPULMA [topulmo], *iş ady.* Topulmak ýagdaýy. *Onuň üstüne topulmaň näme?*

TOPULMAK [topulmok], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň üstüne okdurylmak, hüjüm etmek. *At salanda, doňuz kimin topulyp, Aýylyýyn asylyşy gerekdir (Magtymguly).*

TOPULMAKLYK [topulmokluk], *iş ady.* Topulmak ýagdaýy.

TOPULMAZLYK [topulmozluk], *iş ady.* Topulmak hereketini etmezlik.

TOPULYBERMEK [topuluvermek], *işl.* Topulyp başlamak. *It ýat adam görse topulyberýär.*

TOPULYŞMAK [topuluşmok], *işl.* Bile topulmak; biri-birine hüjüm etmek.

TOPUR, *at. 1. ser. Toprak 1.* Dogduk ýerimiň topuryňy gözüme sürtdüm. *2.* Topragyň toýun gatyşykly zire-zire bolup duran görnüşi, gum.

TOR, *at. 1.* Balyk, guş we ş.m. tutmak üçin inçe ýüpden ownuk gözenek-gözenek edilip örülen enjam. *2.* Gawunyň daşyndaky çyzmyklar. *3.* Zat salmak üçin ýüpden we ş.m. taýýarlanýan gözenekli hojalyk esbasy. *Onuň bir elinde kartoşkadan, düýp sogandan, almadyr pomidordan, kelemden hyryn-dykyn bolan tory bardy (B. Annageldiýew).*

♦ **Tora düşmek (düşmezlik)** birini ýa-da bir zady hile gurup ele salmak. *Laçynam, düşdüm toruňa, Arap gardaş, aman-aman! (“Görogly”). Tora salmak ser. Tora düşmek.* Gaç garry duşman ýanyndan, Tora salar al biläni (Mätäji). **Tor gurmak** birini ele düşürmek üçin hile duzagyny gurmak. *Pelek bize egri bakyp, Tor gurupdyr daşymyza (Magtymguly).*

TORAGAÇ [torağaç], *at.* Tor dokalanda (örülende) onuň gözleriniň deň bolmagy üçin ulanylýan agaç gural.

TORAŇNY [toroňny], *at. ösüml.d.* Derýa ýakalarynda, ýap boýlarynda ösýän agaç. *Derýanyň iki ýan kenarynda mähnet toraňnylar ösüp otyrý.*

TORAŇNYLYK [toroňnuluk], *syp.* Toraňnyň köp biten ýeri, toraňny jeňneli. *Olar toraňnylykda duşdular.*

TORBA [to:rvo] *at.* İçine dürli zat salmak üçin ulanylýan dokama ýa mata gap.

♦ **Torba sakgal** tegelenip duran uly sakgal. *Torba sakgal gojalar.*

TORBALAMAK [to:rvolomok], *işl.* Torba bilen almak, torbany dolduryp almak. *Torbalap käşir getirdim.*

TORBALYK [to:rvoluk], *syp.* Torba dokamak, tikişmek üçin gerek bolan (ýüp, eriş we ş.m. zatlar).

TORÇ I, *at.* Balygyň arkasynda çykyşyp duran gyýyk süňkjagazlar.

TORÇ II: torç bolmak köp basgylanmak, depelenmek (ýer hakynda). **Torç etmek** köp depgilemek, basgylamak, depeşek etmek. *Depäniň üsti basgylanyp, torç edilipdi.*

TORGAÝ [torgoý], *at.* Serçeler maşgalasyndan bolan, reňki ýeriň reňkine meňzeş, petekesi we döşi, köplenç, menekli guş; mollatorgaý. *Uzakdan joşgun bilen saýraýan torgaýlaryň jüýp-jüýbi eşidilýärdi.*

TORGAYLAMAK [torgoýlomok], *işl.* Iri-iri bolup ýagmak, petde-petde bolup tozgalap ýagmak (gar hakynda). *Gar torgaýlap ýagýardy.*

TORGUŞ [torguş], *at.* Eldeki edilen ýabany aw guşy. *Oturşyň torguşa meňzär, Seniň gözleriň gözleriň* (Halk aýdymyndan). *Tutdurmaz sen, torguşum, beýewana çykar sen* (Kemine).

TORLAMA [torlomo], *iş ady.* Torlamak ýagdaýy.

TORLAMAK [torlomok], *işl.* 1. Ýyrtygy, deşigi tor salyp tikmek, çatmak. *Ol horjunyň ýyrtylan ýerlerini mäkäm torlady.* 2. Bir zadyň daşyny tikip, tor bilen örtmek. *Esgi pökgini torlamak.* 3. Käbir bakja önümleriniň daşy tor çyzmyklar bilen örtülme. *Bu gawun çalaja torlap ugrapdyr.*

TORLAMAKLYK [torlomokluk], *iş ady.* Torlamak ýagdaýy.

TORLANMAK [torlonmok], *işl.* Ýyrtygy, deşigi tor salnyp tikilmek; daşy tikilip tor bilen örtülme. *Torlanan pökgi.*

TORLAŞDYRMAK [torloşdurmok], *işl.* Geýimiň, jorabyň, haltadyr ganaryň we ş.m. ýyrtyk, deşik ýerlerini tor salyp tikişdirmek.

TORLAŞMAK [torloşmok], *işl.* 1. Torlamaga kömekleşmek. 2. Bileleşip torlamak. *Ýüň joraplary torlaşyp oturmak.*

TORLATDYRMAK [torlotdurmok], *işl., ser.* Torlatmak.

TORLATMAK [torlotmok], *işl.* Torlamak işini başga birine etdirmek. *Ýyrtyk ganarlary torlatdyk.*

TORLAÝYŞ [torloýuş], *iş ady.* Torlamak ýagdaýy.

TORLY, *syp.* Ýüzi tor bilen örtülen (gawun hakynda). *Onýança sakçy eline bir torly gawun alyp, kümäniň içine girdi.*

TORSARMA [torsormo], *iş ady.* Torsarmak ýagdaýy.

TORSARMAK [torsormok], *işl.* Gaharlanyp, öýkeläp ýüz-gözüni çytmak, ýüzüni turşatmak, kineli görnüşe girmek. *Seniň bujagaz torsarmaň nämäniň alamaty?*

TORSARMAKLYK [torsormokluk], *iş ady.* Torsarmak ýagdaýy. *Torsarmaklyk saňa gelişmeýär.*

TORSARMAZLYK [torsormozluk], *iş ady.* Torsaryp durmazlyk.

TORSARTMAK [torsortmok], *işl.* Ýüz-gözüni üýtgetmek, turşatmak, egşitmek. *Ol ýüzünü torsartdy.*

TORSARYLMAK [torsorulmok], *işl., ser.* Torsarmak. *Dostum, sen näme beýle torsarylýarsyň?*

TORSARYLYŞMAK [torsorluşmok], *işl.* Birnäçe ýa-da köp bolup torsarylmak.

TORSARYŞ [torsoruş], *iş ady.* Torsarmak ýagdaýy.

TORSARYŞMAK [torsoruşmok], *işl.* Birnäçe bolup torsarmak.

TORSUK, *at.* Tumşugy ak zolakly, gysga aýakly ýabany haýwan, sakartorsuk. *Agsak keyik müň torskuga ýetdirmez* (Nakyl).

◊ **Torsuk ýaly** etli-ganly, semizje (çaga hakynda).

TORTEMEN, *at.* Tor örmek (dokamak) üçin ulanylýan agaç gural.

TORUM [to:rum], *at.* Alty aýdan bir ýaş aralygyndaky uly köşek. *Men öňünden baraýyn, Gyz toýuny göreýin, Gapy tutan gonaga, Torum pulun bereýin* (Hüwdi).

TOSAŇSYRAMAK [tosoňsuromok], *işl.* Nägile bolup, gaharlanyp torsarylmak, tosaň-tosaň etmek. *Ol gaharlanyp tosaňsyrap gitdi.*

TOSAŇSYRAŞMAK [tosoňsuroşmok], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde tosaňsyramak.

TOSAŇ-TOSAŇ [tosoň-tosoň]: **tosaň-tosaň etmek ser.** Tosaňsyramak.

TOSLAMA [toslomo], 1. *iş ady.* Toslamak ýagdaýy. *Töweregindäkiler onuň çyna berimsiz toslamasyny keypiköklük bilen diňleýärdiler* (“Edebiyat we sungat”). 2. Bir zat ýa biri hakynda oýlanyp tapylan ýalan gürrüň.

TOSLAMAK [toslomok], *işl.* Toslama, ýalan gürrüň tapmak, ýalan sözlemek, özüňden oýlap gep tapmak.

TOSLAMAKLYK [toslomokluk], *iş ady.* Toslamak ýagdaýy.

TOSLANMAK [toslonmok], *işl.* Toslama gürrüň tapylmak. *Toslanyp tapylan gürrüň.*

TOSLAŞDYRMAK [tosloşdurmok], *işl.* Birnäçe zady toslamak.

TOSLATMAK [toslotmok], *işl.* Ýalan gürrüň çykartmak.

TOSLAÝYŞ [tosloýuş], *iş ady.* Toslamak ýagdaýy.

TOSUN, *syp.* Iş görmedik, işe bişişmedik ýa-da köp wagtlap iş etmän, eli işden çykan. *Tosun pyýada basym ýadady.*

TOSUNLYK [tosunluk], *at.* Iş görmän, işe bişişmän ýa-da köp wagtdan bäri iş etmän, işden çykmaklyk ýagdaýy.

TOŞAP [toşop], *at.1.* Üzü, gawun, garpyz ýaly miwe hem bakja ekinlerinden suwy gaýnadylyp alynýan süýji, goýy önüm.

TOŞAPLY [toşoply], *syp.* Düzümünde toşap bolan, toşap goşulan. *Toşaply süýji.*

TOT, *at.* Howanyň ýüzüni gaplap alýan tozan, çañ.

TOTAM [totom], *at.* Öwlat hasaplanýan adamlaryň aýallarynyň hormat bilen tutulýan ady.

TOTLANMA [totlonmo], *iş ady.* Totlanmak ýagdaýy.

TOTLANMAK [totlonmok], *işl.* Tot bilen örtülme, tot emele gelmek, tot basmak. *Gijara ýel turjak ýaly edip, howa totlandy.*

TOTLY, *syp.* Tot gaplap alan, gurşap alan. *Garşyda seleňläp duran dagyň başy hem totludy.*

TOTUÝA [to:tuýo], *at, k.d.* Sürme, göze sürtülýän daş (rowaýata görä, ol gözüň görgürligini artdyrýar). *Adamlaryň asly birdir, biri-birinden parhyýa, Biri başyň agyrydyr, biri gözge totuýa (Nakyl). Kylaý men hem ýüzün köňlüm zyýasy, Gadam topragyň göz totuýasy (Sopy Allaýar). Totuýa eýleşem gadam tozundan (Kemine).*

TOTY [to:ty], *at.1.* Tropik ýurtlarda ýaşaýan we käbir aýdylan sözi gaýtalap bilýän dürli reňkli owadan tokaý guşy. *Toty, bilbil mesgen tutan, Howaly baglar görüner (Magtymguly). Toty kimin suhanwer, sözläp, şirin tile gel (Kemine).* **2.** Gyza dakylýan at.

TOW, *at. 1.* Bir zady towlamak netijesinde salynýan burgy. *Ýüpüň towy.* **2.** Açar bilen towlanyp, pružiniň ýetirilýän iş ýagdaýy (ol sagady ýa-da şoňa meňzeş bir enjamy herekete getirmek üçin peýdalanylýar). *Tow berilýän oýunjak.* **3.** göç.m. Nägilelik, öýke. *Gep ara tow düşürmän saklamakda bolsa gerek.*

TOWAKGA [towokgo], *at.* Birinden edilýän haýyş. *Towakga etmek.*

TOWAR [towor], *syp. 1.* Keýkerip duran. *Towar owlak.* **2.** Buýra-buýra, burum-burum. *Towar saçlyja gyz.* **3.** Gyza dakylýan at.

TOWARMAK [towormok], *işl., gepl.d.* Towly bolmak, buýralanmak.

TOWARTMAK [towortmok], *işl.* Towaryp duran görnüşe getirmek. *Ýaňyja boglan gulpagyňy towardyp oturan gyzjagaz öz bilýän zadyny aýtdy.*

TOWAR-TOWAR [towor-towor], *syp.* Towary köp bolan (saç hakynda).

TOWARYLMAK [toworulmok], *işl., ser.* Towarmak.

TOWAZZYG [towozzy:ğ], *at, k.d.* Kiçi göwünlilik, özüni kiçi tutmaklyk. *Tekepüre – tekepür, lowazzyga – towazzyg (Nakyl). Mämme han patyşanyň gaşyna baryp, tagzym we towazzyg bilen iki bükülip salam berdi (“Saýatly - Hemra”).*

TOWÇA [towço], *at.1.* Däridir seçmäniň üstünden peşeňe dykylýan keçe, mata we ş.m. zatlar. **2.** Gämmini jaýryklaryna dykylýan ýagly esgi we ş.m. zatlar. *Gämmini jaýryklary towça bilen dykyldy.* **3.** Ýörite urgan üçin işilen ýüpüň bir dini, bir gaty.

TOWHA [towho], *at.* Aşygyň alçydan beýleki eşek münen tarapy.

◊ **Alçy mündürrip, towha gopdurmak** birini oýnamak. *Gelin-gyzlar ony oýnap, alçy mündürrip, towha gopdurýarlar (A. Gowşudow).*

TOWHULDAMA [towhullomo], *iş ady.* Towhuldamak ýagdaýy.

TOWHULDAMAK [towhullomok], *işl.* Towhulduly güňleç ses çykmak, güňleç seslenmek. *Tüpeňň sesi towhuldap çykdy.*

TOWHULDAMAKLYK [towhullomokluk], *iş ady.* Towhuldamak ýagdaýy.

TOWHULDAŞMAK [towhulloşmok], *işl.* Köp zat towhuldamak. *Baýramçylyk agşamý tüpeň sesleri zarp bilen towhuldaşýardylar.*

TOWHULDATDYRMAK [towhullotdurmok], *işl., ser.* Towhuldatmak.

TOWHULDATMAK [towhullotmok], *işl.* Towhuldyly güňleç ses çykartmak, güňleç seslendirmek. *Ol towhuldadyp atyp goýberdi.*

TOWHULDAÝYŞ [towhulloýuş], *iş ady.* Towhuldamak ýagdaýy. *Toplar atylanda, olaryň towhuldaýyş daşdan eşidilýärdi.*

TOWHULDY [towhully], *at.* Tüpeň, top we ş.m. atylanda çykýan güňleç sesiň ady. *Towhuldy deräniň içini ýaňlandyrdy.*

TOWK, *at, k.d.* Duzak, halka, bent, tor. *Towk salar al biläni (Mätäji).*

TOWKY, *at.* Başa düşen bela, sütem, jebir, garamat.

TOWLABERMEK [towla:vermek], *işl.* Towlap başlamak.

TOWLAM [towlom], *at.* Bir zadyň towlanan bölegi. *Bir towlam kak.*

TOWLAMA [towlomo], *iş ady.* Towlamak ýagdaýy.

TOWLAMAK [towlomok], *işl.* Tow bermek, işmek, burmak.

TOWLAMAKLYK [towlomokluk], *iş ady.* Towlamak ýagdaýy.

TOWLAMAZLYK [towlomozluk], *işl.* Towlamak işini amal etmezlik.

TOWLAM-TOWLAM [towlom-towlom], *syp.* Köp ýerine tow düşen, bulaşyk, burum-burum bolan. *Eşegiň aýagyna daňylýan ýüp towlam-towlam bolupdyr, açar ýaly däl.*

TOWLANJYRAMAK [towlonjuromok], *işl.* **1.** Agyry we ş.m. zerarly eýläk-beýläk buruljamak. *Balam janyňa ýaranyp bilmän, towlanjyrap ýatyr (B. Kerbabaýew).* **2.** Näz-kereşme etmek. *Gyz towlanjyrap, ýüzüni aňryk öwürdi.* **3.** Nägilelik, närazylyk bildirmek.

TOWLANMAK [towlonmok], *işl.* **1.** Tow berilmek, burlan, işilen ýagdaýda bolmak. **2.** Agyry we

ş.m. zerarly eýläk-beýläk burulmak, бүкүлмек. *Aňkar gyzardy, towlandy, “wah-wah-ey!” diýip, böwrüni tutdy* (B. Kerbabaýew). **3. göç.m.** Nägilelik, närazylyk bildirilmek, boyun gaçyrmak. *Gelmädiň erkiňe özüň bu ýerik, Edersiň towlanman hyzmat içerik* (A. Kekilow).

TOWLANYŞMAK [towlonuşmok], *işl.* Burum-burum bolup durmak (köp zat hakynda). *Tapgyr-tapgyr ösýär bahar şemaly, Suwlar towlanyşyp, çasly akýardy* (N. Pomma).

TOWLAŞDYRMAK [towloşdurmok], *işl.* Tow berişdirmek, buruşdyrmak. *Gaşlaryny sypaşdyryp, murtlaryny towlaşdyrdy* (A. Durdyýew).

TOWLULYK [towluluk], *at.* **1.** Towy barlyk. **2. göç.m.** Närazylyk, öýkelilik; kinelilik.

TOWLURAK [towlura:k], *syp.* Az-kem towly.

TOWLY, *syp.* **1.** Tow berlen, towy bar bolan. *Üçünjisi – gözleri ýanyp duran, seňrigi tüňni, murty towly, sakgaly çotga ýaly, reňki öçük, inedördül bir adamdy* (B. Kerbabaýew). **2. göç.m.** Öykeli, närazy; kineli. *Biri-biriňe gaharly, towly gezip ýörmek gowy däl.*

TOWSAKLAMA [towsoklomo], *iş ady.* Towsaklamak ýagdaýy.

TOWSAKLAMAK [towsoklomok], *işl.* **1.** Duran ýerinde gaýta-gaýta ýokaryk towusmak, bökjeklemek. **2.** Bökjekläp öňe hereket etmek, towsup-towsup gitmek. *Şol wagt on ýaşlarynda bir gyz towsaklap gelip, eýwanyň daş ýüzüne serhet çekýän agaja ýapyşdy* (B. Kerbabaýew).

TOWSAKLAMAKLYK [towsoklomokluk], *iş ady.* Towsaklamak ýagdaýy.

TOWSAKLAMAZLYK [towsoklomozluk], *iş ady.* Towsaklap hereket etmezlik.

TOWSAKLAŞMAK [towsokloşmok], *işl.* Köp bolup towsaklamak, köp bolup bökjekleşmek. *Biz “Aýak bişdi, wäk-wäk!” diýişip, towsaklaşardy* (B. Gulow).

TOWSAKLATMAK [towsoklotmok], *işl.* Birini towsaklar ýaly etmek; bökdürmek, towusdyrmak.

TOWSAKLAÝÝŞ [towsokloýuş], *iş ady.* Towsaklamak ýagdaýy. *Men owlak-guzuýyklaryň towsaklaýşyny görüp, olara tomaşa edýärdim.*

TOWSULMAK [towsulmok], *işl.* Bir zadyň üstünden ýa-da bir zady aljak bolup ýokaryk bökülme. *Täze öý tutulanda tuýnükden ýaglyk asylyp towsulmak adaty türkmende gadymdan bäri dowam edýär.*

TOWSUŞMAK [towsuşmok], *işl.* Köp bolup towusmak, böküsmek. *Şol gün obanyň çagalary öňküsinden hem ir ördüler: towsuşdylar, ylgaşdylar, kowalaşdylar* (H. Ysmaýylov).

TOWŞAN [towşon], *at.* **1.** Gemrijiler maşgalasyndan bolan, gulaklary uzyn, mymyk tüýli

süýdemdiriji, ýabany haýwan. **2.** Müçe hasabynda dördünji ýylyň ady. **3.** Gyza dakylýan at.

◊ **Towşana dogduk depe** her kime öz doglan ýeri, önüp-ösen ýurdy eziz. **Towşana salaýmaly bolmak** gaty horlanmak, arryklamak, taza dönmek. **Towşan ýürek** gaty gorkak, sähel zada ziňkildäp duran.

TOWŞANDODAK [towşonno:dok], *at. ösüml.d.* Boýy 20-30 sm ýetýän köpýyllyk ýabany ot.

TOWUK, **1. at.** Ýumurtgasy, eti iýmit üçin peýdalanylýan, öýde saklanýan guşuň bir görnüşi. *Ak towuk, ala towuk, Daňdan gygyryan towuk, Biz ýara näme diýdik, Ýar jüzi bizden sowuk* (Monjugatdy). *Towuk ýedi hazynanyň biri* (Nakyl). *Ak towuk saman saçar, Öz aýbyny özi açar* (Nakyl). **2. ser. Takyk.**

◊ **Towugyna tok diýmezlik** birine ynjar ýaly, bähbidine zeled ýeter ýaly zat diýmezlik, edenin däl diýmezlik, edenine doly mümkinçilik bermek. **Towuk basyrmak** jüýje çykartmak üçin kürk bolan towugyň aşagyna ýumurtga goýmak.

TOWUKÇY, *at.* Towuk saklaýan, idedýän adam.

TOWUKÇYLYK [towukçuluk], *at.* Oba hojalygynyň öý guşlaryny ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan pudagy. *Daýhan işi Aýjägeje asylym ýat däl, onda-da towukçylyk* (T. Gurbanow).

TOWUSDYRMAK [towussurmok], *işl.* **1.** Towusmaga mejbur etmek; bökdürmek. *Çapyksuwar atyny päsgelçilikden towusdyryp geçdi.* **2.** Eliňde bökjekletmek. *Çagalaryny ellerine alyp, şapba-şapba ogşap, towusdyryp öýlerine tarap gitdiler* (A. Durdyýew).

TOWUSMA [towusmo], *iş ady.* Towusmak ýagdaýy.

TOWUSMAK [towusmok], *işl.* **1.** Bir ýerden ikinji bir ýere bökmek. *Söze salym yok, ol adam howlynyň içine towsup düşdi* (A. Gowşudow). *Ol obanyň gyrasyna geleninden pyrgundan towsup düşdi-de, tüssäniň içinde gözden ýitdi* (H. Ysmaýylov). **2.** Duran ýerinde bökmek. *Çagajyk enesini görende diriň-diriň towusdy.*

TOWUSMAKLYK [towusmokluk], *iş ady.* Towusmak ýagdaýy.

TOWUŞ, *at, k.d.* **1.** Ses, owaz. *Kim sen, janym menden habar sorar sen, Towuşyňny juda mazaly gördüm* (Andalyp). **2. göç.m.** Agy sesi.

TOWZA [towzo], *at.* Degirmende galla üwelende degirmençiniň alýan haky. *Kilwan dänäni çekende, Ýa-da towzasyn çykanda, Huşuny gaçyryp indi, Ýalňyşardy häli-şindi* (Ç. Aşyrow).

TOÝ, *at.* Biriniň ýa-da bir zadyň şanyna edilýän uly meýlis, şagalaň, dabaraly geçirilýän çäre. *Ogul toýy. Gelin toýy. Jaý toýy. Ýaş toýy.*

♦ **Toýa garramak ýok** toýuň gadyry gaçmaz, oňa soň görünseňem bolar. **Toýa gatnaşaly** *ser.* **Toýda duşuşaly.** **Toýdan soňra** – **tomaşa** etmeli wagty geçenden soň ediljek bolunýan iş, çäre hakynda aýdylýar. *Toýdan soňra* – *tomaşa, orakdan soňra* – *hoşa* (Nakyl). **Toýda duşuşaly 1)** toý ýerinde hoşlaşylanda aýdylýan arzuw. **2)** ýas ýerinde “indi şeýle ýerde duşuşmaly bolmasyn!” diýen manyda ulanylýan hoşniýetli arzuw. **Toýdan** – **topukça**” toýdan näme ýetse-de razy bolmaly, nägile bolmaly däl” diýen manydaky aňlatma. **Toýda tozsun** “mydama toýda geýip ýyrt, toýlara ýarasyn, toýda geý” diýen manydaky aňlatma. **Toý gatanjy** biri toý edende garyndaşlary, dost-ýarlary tarapyndan kömek hökmünde berilýän zat. **Toý gurmak 1)** toý etmek. **2)** şatlanyp meýlis etmek, şatlykly, şowhunly ýagdaýda oturşmak. *Ýigitler meýlishanada toý guryardylar.* **Toý paýy** toýda toýa gelenlere berilýän sowgat. **Toýuň başyny tutmak** toýy gurmak, toý edip ugramak. *Emma weli öz ataň toýuň başyn tutmasa, Beýle toýuň bir ýany kem bor eken, dostlarym* (K. Gurbanpesow). **Toý ýaglygy** toýa gelenlere içine toý paýy salnyp berilýän ýaglyk. **Toýuňda gaýtsyn!** “toýuňyza gatanç etmek bize-de miýesser etsin” diýen manyda ulanylýan aňlatma.

TOÝ-BAÝRAM [toý-waýram], *at.* Baýramçylyk, sagalaňlyk. *Goç ýigide toýdur baýram, Her iş gelse il biläni* (Magtymguly). *Şu günler, hudaýa şükür, ýöne toý-baýram bolup dur.*

TOÝÇULYK [toýçuluk], *at.* **1.** Toý geçirilýän ýer. **2.** Toý-tomaşanyň köp geçirilýän wagty. *Geçen ýyl toýçulyk ýyly boldy.*

TOÝÇY, *at.* **1.** Toýa gatnaşýan adam. *Sagda-solda toýçy ýaly üýşüp duran ýigitler “Bök-de bök!” boluşdylar* (A. Gowşudow). **2.** Tomzagyň çagasy, owunjak, kiçijik tomzak. **3.** Oglana dakylýan at.

♦ **Toýçy ýaly** eýläk-de-beýläk, gaýda-gaýmalasyk (köp adam hakynda). *Agyr mähelle giň howlynyň içinde ýerleşmedik bolara çemeli, howlynyň dört töwereginde-de adamlar toýçy ýalydy* (A. Gowşudow).

TOÝHANA [toýha:na], *at.* **1.** Toý edilýän, toý geçirilýän ýer, jaý. *Toýhananyň oduny, Ýylgynmysyn, ýar-ýar* (Toý aýdymyndan). **2.** At çapysygynda: pellehana. *Gyrğuş taýak basdyrym meýdan salyp, toýhana-nyň duşundan süýnüp geçdi* (A. Gowşudow).

TOÝLAMA [toýlomo], *iş ady.* Toýlamak ýagdaýy.

TOÝLAMAK [toýlomok], *işl.* **1.** Toý etmek, toý gurmak, toý geçirmek, toý bermek. *Biz täze ýylda täze jaýa göçüp baryp, goşa toýy toýladyk.* **2.** Kaýyl bolmak, şükür etmek. *Ol-a gowy eken. Oňa garanynda biziň diýýän adamymyz toýlaýmaly.*

TOÝLAMAKLYK [toýlomokluk], *iş ady.* Toýlamak ýagdaýy. *Onuň toýuny gaýra goýman toýlamaklyk maslahat bilindi.*

TOÝLAMAZLYK [toýlomozluk], *iş ady.* Toýy sowmazlyk; toý geçirmezlik.

TOÝLANMAK [toýlonmok], *işl.* Toý edilmek, geçirilmek. *Garaşsyzlyk toýy toýlanjak dabaraly güne uly taýýarlyk görülýär.*

TOÝLUK, *syp.* Toý üçin alnan, taýýarlanylýan, niýetlenen zat.

♦ **Toýluk bolsun!** bu dileg ýaş, jaý, gelin toýy tutýan adama aýdylýar.

TOÝLY, *syp.* **1.** Mydama toý ýagdaýynda bolan. **2. göç.m.** Göwreli, göwresinde çaga bar bolan (aýal). *Gelniňiz hem, tüweleme, toýly eken!* **3.** Oglana dakylýan at.

TOÝ-MEÝLIS, *at.* Toý-baýram, baýramçylyk. *Toý-meýlis gezen bagşylar, Ýary gördüňmi, gördüňmi?* (Halk aýdymyndan).

TOÝNAK [toýnok], *at.* **1.** Käbir süýdemdiriji haýwanlaryň aýaklarynyň gutaran yerindäki buýnuz gabyk. *At toýnagynyň dükürdisi.* **2. göç.m.** Aýak (nägile äheňde). *Öläymesem, bu öýe olaryň toýnagy düşmez* (B. Pürliýew).

♦ **Toýnagy düşmezlik** bir ýere baryp bilmezlik, gatnaşyk etmezlik. **Toýnagyny gyrkmak** biriniň bir ýere gelmegini, barmagyny bes etdirmek. **Toýnak salmak** depmek. *Ýaby gulagyny gypyp, birden goşa toýnagy saldy-da ýazzyny berdi* (A. Durdyýew).

TOÝNAKLY [toýnokly], *syp.* Toýnagy bolan. *Agyzla gapdyрма, toýnakla depdirme* (Nika gyýlanda edilýän arzuw).

TOÝNUK, *at.* **1.** Esasan düýä, eşege odun ýüklenende, ýüpi aňsatlyk bilen daňar we çözer ýaly ulanylýan, ýüpüň ujuna dakylýan haçjaly agaç. *Ýüp syrygar, toýnukdan geçer* (Nakyl). **2.** Uly mallaryň buduna, goýun ýaly ownuk mallaryň gulagyna toýnuk görnüşinde basylýan tagmanyň bir görnüşü. – *Budunyň jüzi toýnuk tagmaly üç ýaşar düýe gören-ä dälşiňiz? – diýip, menden sorady* (N. Geldiýew). **3.** Deriniň ýygrytlaryny ýazmak üçin gural. *Deri toýnuk bilen işlenýär.* **4.** Aşak uýy tutar ýaly edilip kesilen haçja (çagalar onuň iki ujuna rezin dakyp ýaý edinýärler).

♦ **Durnam – toýnuk!** Ýazyň günleri durna sürüsi toýnuk şekilini emele getirip, ýokardan uçup geçende, köplenç, çagalar tarapyndan gygyrylyp aýdylýan aňlatma.

TOÝ-TOMAŞA [toý-tomoşo], *at.* Toý we tomaşa. *Toý-tomaşa, märeke ýok, meýlis ýok, Köňül arzuw eýlä, Watanyň, seni* (Zelili).

TOÝ-TOMGY [toý-tomgy], *at, ser.* Toý we şoňa meňzeş üşmelenler. *Ol mamasynyň diş-dyrnak bolup, azap baryny siňdirip geýdiren bu egin-eşigini negada bir toýda-tomguda geýip çykaryardy* (A. Gowşudow).

TOÝUN, *at.* Topragyň ýelmeşegen özli görnüşi, şykgy. *Toýun palçyk.*

TOÝUNSOW, *syp.* Toýun garyndyly, toýun gatyşykly. *Toýunsow ýerler.*

TOZ [to:z], *at, ser.* **Tozan.** *At toýnagynyň tozy asmana galdy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Toz gopdurmak** bir zat üçin goh-galmagal etmek, gykylyk etmek.

TOZABERMEK [to:za:vermek], *işl.* Tozap başlamak.

TOZAGYÇ [tozoğuç], *syp.* Tozap duragan, tozap pytragyç. *Çäge tozagyç bolýar.*

TOZAMA [tozomo], *iş ady.* Tozamak ýagdaýy.

TOZAMAK [tozomok], *işl.* Tozan turmak, ýel, şemal we ş.m. sebäpli çäge, gum syrap durmak, sowrulamak.

TOZAMAKLYK [tozomokluk], *iş ady.* Tozamak ýagdaýy.

TOZAMAZLYK [tozomozluk], *işl.* Tozap durmazlyk.

TOZAN [tozon], *at.* Topragyň, çägäniň, kirşeniň howadaky ýa-da her hili zatlaryň üstüne ýygnanýan owunjak bölejikleri, çaň, toz. *Buz üstünde tozan arama* (Nakyl). *Eý, geçi, aňyrrakdan yöre, tozan edýärsiň* (“Türkmen halk ertekileri”).

♦ **Tozan turuzmak** alagalmagal etmek, goh, zenzele turuzmak.

TOZANJYRAMAK [tozonjuromok], *işl.* Az-owlak tozan turmak, wagtal-wagtal tozap durmak. *Tozanjyrap agşam düşdi, Hemişeki düşüşi dek* (Ç. Aşyrow).

TOZANLAMAK [tozonlomok], *işl.* 1. Tozan turmak, tozanly ýel öwürmek *Howa tozanlap dur.* 2. Tozan, çaň basmak. *Sekiniň üstündäki keçe tozanlap ýatyr.* 3. *gepl.d.* Çilim çekmek, tütetmek.

TOZANLANDYRMAK [tozonlonnurmok], *işl.* Gülüň tozgasyňy birinden beýlekisine geçirmek. *Bal arylary güllere gonup, olary tozanlandyrýar.*

TOZANLANDYRYLMAK [tozonlonnurulmok], *işl.* Gül tozgajyklary beýleki ösümligiň gül tozgasy bilen çakyşdyrylmak. *On-on baş gün gülleýän aýratyn tohum döretmeli, ol hem şu iki tohumyň tozanlandyrylmagyn-dan emele geljek* (A. Gowşudow).

TOZANLANMAK [tozonlonmok], *işl.* Gül tozgajyklary arkaly çakyşmak. *Erik gülleri tozanlanypdyr, gülleri dökülýär.*

TOZANLATMAK [tozonlotmok], *işl.* 1. Gül tozgajyklaryny ýaýratmak, gül tozgajyklary arkaly çakyşdyrmak. 2. Tozan etmek, tozan turuzmak, töwerege tozan ýaýratmak. *Ol maşynyny tozanladyp, tiz obadan çykdy* (G. Kulyýew).

TOZANLAÝYŞ [tozonloýuş], *iş ady.* Tozanlamak ýagdaýy.

TOZANLY [tozonly], *syp.* Tozan basan, tozany köp. *Tozanly ýol.*

TOZAŞMAK [tozoşmok], *işl.* Köp zat tozamak, ýerli-ýerden tozamak.

TOZATDYRMAK [tozotdurmok], *işl., ser.* **Tozatmak.**

TOZATMAK [tozotmok], *işl.* 1. Tozan turuzmak, howany çäge, gum bilen örtmek. 2. *gepl.d.* Bolmajak zady aýdyp goýbermek. *Ba-a! Sen nireleri baryp tozatdyň?* (B. Kerbabaýew).

TOZAYYŞ [tozoýuş], *iş ady.* Tozamak ýagdaýy.

TOZDURMAK [tozzurmok], *işl.* 1. Biriniň öýüni, malyny, emlägini zorluk bilen almak, talamak, emläksiz, mal-mülksüz goýmak, dargatmak, batyrmak. 2. *göç.m.* Geýip köneltmek, geýip ýyrtmak, dargatmak. – *Bar, inim, nesip etsin, toýda tozdur – diýdi* (H. Derýaýew).

TOZDURYLMAK [tozzurulmok], *işl.* Dargadylmak, talanmak. *Bu oba ozal faşistler tarapyndan tozdurylypdyr* (A. Gowşudow).

TOZGA [tozgo], *at, gepl.d.* 1. Tozgalaýan ösümlikleriň tozgalygynda ýerleşýän köp mukdardaky göze görünmeýän erkeklik jyns öýjükleri. *Eglišip oturan gamyşlaryň tozgasy suwa degäýjek-degäýjek bolýardy* (“Edebiýat we sungat”). 2. Boýy 20-30 sm ýetýän köpýyllyk ýabany süýtlenňijiň ýeliň ugruna uçup gidýän tohumly übtügi. 3. Bir zadyň ýeňiljek tozaýan übtügi. *Gar tozgasyn sepeläp, Ýanwar aýymyz geldi* (K. Gurbannepesow).

TOZGALAMA [tozgolomo], *iş ady.* Tozgalamak ýagdaýy.

TOZGALAMAK [tozgolomok], *işl.* 1. Tozgasy tozap uçmak, tozgasy şemala göterilip ýaýramak. 2. Şemal bilen garyşyp ýagmak (gar hakynda). *Gar tozgalamaga başlady.*

TOZGALAMAKLYK [tozgolomokluk], *iş ady.* Tozgalamak ýagdaýy.

TOZGALANMAK [tozğolonmok], *işl.* Gül tozgajyklar arkaly çakyşmak.

TOZGALAŞMAK [tozğoloşmok], *işl.* Köp zat tozgalap başlamak. *Toraňnyň tozgasy tozgalaşyp, ýerden asmana göterilýärdi.*

TOZGALATMAK [tozğolotmok], *işl.* Tozgasyňy dargatmak, tozgany töwerek-daşa ýaýratmak.

TOZGALAÝYŞ [tozğoloýuş], *iş ady.* Tozgalamak ýagdaýy, hereketi. *Akbaşyň tozgalaýşyny gördüm, edil gar ýagýan ýaly.*

TOZGUNÇYLYK [tozğunçuluk] 1, *at.* Dargap gidijilik, deregi ýitijilik, tozup gitmeklik.

TOZMA [tozmo], *iş ady.* Tozmak ýagdaýy.

TOZMAK [tozmok], *işl.* 1. Emläksiz, hiç zatsyz galmak, dargamak, söwdada batmak. 2. *göç.m.* Geýlip ýyrtylmak, dargamak. *Akyllynyň aty armaz, dony tozmaz* (Nakyl). 3. Weýran bolmak, dargap ýok bolup gitmek.

TOZMAKLYK [tozmokluk], *iş ady.* Tozmak ýagdaýy.

TOZMAZLYK [tozmozluk], *iş ady.* Tozmak katdyna ýetmezlik.

TOZ-TOPUR [to:z-topur], *at.* Topragyň, çägäniň we ş.m. zatlaryň garyntgyly ownugy. *Gurak meýdandan getirilen toz-topur göýä ümür-duman ýaly dünýäniň dört töweregini halkalaýyn gabap alypdy* (A. Gowşudow).

TOZUŞ, *iş ady.* Tozmak ýagdaýy.

TÖHMET [töhmöt] *at.* Birini masgaralamak üçin aýdylýan ýalan zat, ýalan gep tutaryk edinilip ýöňkelýän myjabat, garalyk, aýyp. *Ot belasyndan, suw belasyndan, töhmet belasyndan hudaýyň özi gorasyn!* (Dileg).

TÖHMETÇI [töhmötçü], *at.* Töhmet atýan, myjabat edýän, aýyp ýöňkeýän adam.

TÖHMETÇILIK [töhmötçülük], *at.* Töhmet edijilik, myjabat atyjylyk, aýyp ýöňkeýjilik.

TÖK, *at.* Tohumсыз (adam).

TÖLEG [tölög], *at.* Bir zada berilýän hak, tölenýän pul.

♦ **Töleg haty** belli bir mukdardaky pul kesgitlenen möhletde tölenenligi üçin berilýän resmi hat.

TÖLEME [tölömö], *iş ady.* Tölemek ýagdaýy.

TÖLEMEK [tölömök], *işl.* Satyn alan zadyň ýerine pul bermek; kireý hakyny, beýleki tölegleri we ş.m. pul bilen üzmek.

TÖLEMEKLIK [tölömöklük], *iş ady.* Tölemek ýagdaýy.

TÖLENMEK [tölönmök], *işl.* Satyn alnan zadyň ýerine pul berilmek; kireý haky; beýleki tölegler we ş.m. pul bilen üzülmek.

TÖLEŞDIRMEK [tölöşdürmök], *işl.* Bir ýan ujun-dan töläp çykmak.

TÖLEŞMEK [tölöşmök], *işl.* 1. Tölemäge kömekleşmek. 2. Birnäçe adam bolup tölemek.

TÖLETDIRMEK [tölötdürmök], *işl., ser.* Töletmek.

TÖLETMEK [tölötmök], *işl.* Tölemek işini başga birine etdirmek.

TÖLEÝIŞ [tölöýüş], *iş ady.* Tölemek ýagdaýy.

TÖŇŇE [töňňö], *at.* 1. Agajyň kesilen, çapylan bölegi. *Üzüm töňňesi. Öl töňňe. Gury töňňe.* 2. *göç.m.* Gatý garry adam. *Bar günä şu köne töňňedemikä diýýän* (B. Pürliýew).

TÖŇÜRTGE [töňürtgö], *at.* Guran töňňe, çakrap giden töňňe. *Maýagözel gazanyň aşagyndaky tutaşyp*

duran töňürtgeleri kakşadyryp, ody ulaltmaga başlady (N. Pomma).

TÖŇÜRTGELIK [töňürtgölük], *syp.* Töňürtgäniň köp ýeri. *Şol töwerek kä ýeri töňürtgelik, çendan ýeri, düýp-düýp çoganlyk, küpürsäp ýatan boz meýdandy* (B. Kerbabaýew).

TÖP I, *at.* Bir zadyň suwy, şiresi sykylyp alnandan soň galýan galyndysy.

TÖP II, *at.* Zagara balyklar maşgalasyndan bolan ýasy bedenli süýji balyk.

TÖR [tö:r], *at.* Öýüň düýp tarapy, öýüň hatyraly, hormatly hasaplanýan ýeri. *Otur geç, oglan, töre, Meniň-de halym sora* (Läleden). *Gelin oda çay goýdy, Anna-da töre geçdi* (A. Alamyşow).

TÖRE [törö], *at.* 1. Abraýly, uly derejeli, atly adam. *Beg, töre, aksakal ýurduň eýesi, Küren tutar gözeli ili türkmeniň* (Magtymguly). 2. Oglana dakylýan at.

TÖRELİK [törölük], *at.* Töräniň derejesi, ýagdaýy.

TÖRPI [törpü], *at.* Agaç ýylmanýan, timarlanýan iri dişli ýasy ige. *Elimize igedir törpi, çekiçdir isgene ýaly zatlary tutdurdylar* (R. Gelenow).

TÖRPÜLEME [törpülömö], *iş ady.* Törpülemek ýagdaýy.

TÖRPÜLEMEK [törpülömmök], *işl.* 1. Törpi bilen ýylmamak, ýonmak. *Piliň, pyçagyň we ş.m. sapyny törpülöp ýylmamak.* 2. *göç.m.* Käbir gowşak ýazylan edebi ýa-da saz eserleriniň ol ýerini, bu ýerini düzedip, timarlamak, düzetmek. *Kem-käs ýerini törpüleseň, saz ganat açarmykan diýýän* (“Edebiýat we sungat”).

TÖRPÜLEMEZLIK [törpülömmözlük], *iş ady.* Törpi bilen ýylmamazlyk, ýonmazlyk.

TÖRPÜLENMEK [törpülönmök], *işl.* Törpi bilen ýylmanmak, ýonulmak. *Pil sapý törpülendi.*

TÖRPÜLEŞDIRMEK [törpülöşdürmök], *işl.* Törpi bilen ýylmaşdyrmak, ýonuşdyrmak. *Ol pil saplaryny törpüleşdirip goýdy.*

TÖRPÜLEŞMEK [törpülöşmök], *işl.* 1. Törpülemäge kömekleşmek. 2. Bilelikde törpülemek. *Ussalar täze pil saplaryny törpüleşip otyrlar.*

TÖRPÜLETMEK [törpülötmök], *işl.* Törpülemek işini başga birine etdirmek.

TÖRPÜLEÝIŞ [törpülöýüş], *iş ady.* Törpülemek ýagdaýy.

TÖRPÜLÄBERMEK [törpülä:vermek], *işl.* Törpülöp başlamak.

TÖTEK [tötök], *at.* Jöwen unundan bişirilen çörek, zagara. *Uruş ýyllary jöwen unundan tegelejek tötök bişirilerdi.*

TÖTEKLIK [tötöklük], *syp.* Tötök etmäge niýetlenen, gerek bolan (jöwen uny).

TÖTÄNDEN [tötä:nnen], *hal.* Garaşylmaýan ýagdaýda, ýörite däl, birden. *Günleriň bir gününde tötänden gördüm seni* (A. Kekilow).

TÖTÄNLEÝIN [tötä:nleýin], *hal.* Garaşylmadyk ýagdaýda, duýdansyz bolan. *Bu iş geçen ýyl tötäňleýin bolupdy.*

TÖTÄNLIK [tötä:nlik], *at.* Tötänleýin ýagdaý.

TÖWEKGEL [töwökgöl], *at.* Hudaýa bil baglap, näme bolsa şol bolsun diýip, soňunyň näme bilen gutarjagyna garaman hereket edýän; soňy gowulyk bilen gutarar diýen umyt bilen çekinmän hereket edýän adam. *Namart bilen uzak ýola gitmegil, Baş goşawer bir töwekgel mert bilen* (Magtymguly). *Ol towekgel adamdy.*

TÖWEKGELLIK [töwökgöllük], *at.* Töwekgel adama mahsus bolan gylyk-häsiýet, töwekgelçilik.

TÖWEKGELÇILIK [töwökgölçülük], *at, ser.* **Töwekgellik.**

TÖWELLA [töwöllä:], *at.* Birine eýle bolma, beýle etme diýip, köşeşdirmek maksady bilen ýüz tutulyp edilýän haýyş. *Töwella etdi delmuryp, Rehm etmedim bagrym erip* (Mollanepes).

TÖWELLAÇY [töwöllä:çy], *at.* Töwella edýän adam, töwella ediji.

TÖWEREK [töwörök], *at.* 1. Her bir nokady merkezden deň daşlykda birleşýän bitewi aýlaw çyzyk, tegelek. *Töwerek boýunça deňölçegli hereket fizikanyň kanunydyr.* 2. Biriniň ýa-da bir zadyň daşyny gurşap alan giňişlik, ýakynyndaky ýerler. *Töwerekde dabara, şatlyk höküm sürýär.* 3. Ýakyn dost-ýar, dogan-garyndaş. *Ol öz töweregini ýygnap, iýşmeleş etdi.* 4. Çen, takmyn, çemesi. *Bu oturanlaryň ikinjisiniň kyrkyň töweregi ýaşy bardy* (A. Gowşudow).

TÖWEREKLEÝIN [töwöröklöýün], *hal.* Hemme taraplaýyn, ähli ugurlar boýunça, giňden. *Her bir işi ýerine ýetirjek bolanynda töwerekleýin pikir etmeli.*

TÖWIR [töwüýr], *at, ser.* **Töwwir.**

TÖWWIR [töwwüýr], *at.* Nahar iýlenden soň, naharyň hormatyna, hudaýyň adyna okalýan doga. *Nahar iýildi, töwwir galdyryldy.*

♦ **Töwwirini galdyraýmaly bolmak** *gepl.d.* bolar öýden zadyň bolmajagyna göz ýetirip, ondan rişdäni üzen wagtynda aýdylýar.

TÖWRA [töwra:], **bir töwra** özboluşly, üýtgeşik häsiýetli, bir hili gylykly. *Annaly aga bir töwra adamdy* (T. Gurbanow).

TÖWRAT [töwra:t], *at.* Ýahudylaryň keramatly dini kitaby. *Töwratny Musaga aýan getirdi* (Magrupy).

TÖZ [tö:z], *at.* Gulagyň arka ýüzündäki ýumralyp duran ýer, ýumry.

TÖZERMEK [tö:zörmök], *işl., ser.* **Tözlemek.**

TÖZLEME [tö:zlömö], *iş ady.* Tözlemek ýagdaýy.

TÖZLEMEK [tö:zlömök], *işl.* 1. Ýumralmak. 2. Çala çişip durmak.

TÖZLEMEKLIK [tö:zlömöklik], *iş ady.* Tözlemek ýagdaýy.

TÖZLENMEK [tö:zlönmök], *işl.* 1. Ýumralyp durmak. *On üç bilen on dört ýaşyň arasy, Tözlenip galyşar gyz mämeleri* (Kemine). 2. Çala çiş görnüşinde bolmak.

TÖZLEŞMEK [tö:zlöşmök], *işl.* Ýumralyşmak, ýumralyp başlamak.

TRAGEDIÝA [tyraže:diýa:], *at, edeb.* Dartgynly göreşi, garşylykly güýçleriň çendenäşe ýiti çaknysygyny suratlandyryýan we adaty gahrymanyň heläk bolmagy bilen gutarýan drama eseri *Klassyky tragediýa.*

TRAKTOR [tyra:ktyr], *at.* Ýer süründe we beýleki oba hojalyk işlerinde ulanylýan kuwwatly maşyn.

TRANSKRIPSİÝA [tyranskiri:psiýa], *at, dil.* b. Bir dildäki sözleriň aýdylyşyny harplaryň, kabul edilen ýörite belgileriň kömegi bilen görkezmeklik.

TRENAŽÝOR [tirenažyo:r], *at.* Türgenleşik işiniň netijeliligini ýokarlandyrmak we adam bedenini fiziki taýdan terbiýelemek ýa-da zerur bolan endikleri ele almak maksady bilen amatly şertleri döretmek üçin niýetlenen sport enjamy. *Şonuň üçin hem Türkmenistanda täze çagalar baglarynyň we bilim berýän edaralaryň taslamalary hökmany suratda häzirki zaman trenajyorlary bilen üpjün edilen sport zallaryny, basketbol we woleýbol meýdançalaryny, tennis kortlaryny, basseýnleri öz içine alýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Ahalteke bedewi – biiziň buýsanjymyz we şöhratymyz”).

TRIBUNA [tiribu:na], *at.* 1. Köpçüligiň önünde çykyş etmek üçin münber. 2. Stadionlarda, meýdanlarda tomaşaçylar we harby paradlary kabul edýän, demonstrasiýalary gutlaýan adamlar üçin biri beýlekisinden beýikde ýerleşýän oturgyçly hatarlardan durýan desga.

TRILLION [tirilýo:n], *san.* 1 000 000 000 000 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Müň milliarda barabar san bir trillion bolýar.*

TROLLEÝBUS [tyralleýbus], *at.* Elektrik togy arkaly hereket edýän awtobus görnüşli ulag, maşyn.

TROPIK [turo:pik], *at.* 1. Ekwatordan Demirgazyk hem-de Günorta tarapa 23° 27' uzaklykda ýerleşýän we ekwatora parallel bolan iki sany hyýaly tegelek. 2. Şol hyýaly tegelegiň we ekwatoryň aralygyndaky ýerler.

TROPIKI [turo:piki], *syp.* Tropiklere degişli. *Tropiki yssy. Tropiki guşaklyk. Tropiki siklon.*

TUG [tu:ğ], *at.* Baýdak.

TUGRA [tuğro], *at.* 1. *kön.s.* Nyşan, belgi. 2. Döwletiň tapawutlandyryş nyşany.

TUGUN [tu:ğun], *at.* Aw etmek üçin ulanylýan elguşuň bir görnüşi. *Garga salsaň, tugun bile depişer* (Magtymguly).

TUGÝAN [tuğýa:n]: **tugýan etmek** joşmak, gozgalaň tapmak, baş bermezlik. *Takat gerek her gep gelip geçmäge, Köňül tugýan eder göwher seçmäge* (Allaguly Allahy).

TUKAT [tuka:t], *syp.* Gaýgyly, gamly, keýpsiz, gamgyn. *Men hiç wagt tukat bolmaryn, munuň gepe çeperliginden, dilewarlygyndan hem öwrenerin* (B. Kerbabaýew).

TUKATLANDYRMAK [tuka:tlannymak], *işl.* Gaýgylandyrmak, gaýgy-hasrata batyrmak, keýpini gaçyrmak.

TUKATLANMAK [tuka:tlanmak], *işl.* Gaýgyly bolmak, gaýga batmak, gam çekmek, gamlanmak.

TUKATLYK [tuka:tlyk], *at.* Tukat halda bolmaklyk, gaýgylylyk, gamlylyk. *Daş-töwerek dym-dyrslık bolup, dünýäni tukatlyk basan ýalydy* (A. Gowşudow).

TULA [tulo], *at.* 1. Ganjyk güjük. 2. Ýoldan çykan aýal. *Ýagşy hezzet ýaman tula ýaraşmaz* (Nakyl).

TULKULDAMAK [tulkullomok], *işl.* Bir zadyň içindeki suwuklyk çäýkanyp ses etmek, julkuldamak, tulkuldyly ses çykmak.

TULKULDATMAK [tulkullotmok], *işl.* Bir zadyň içindeki suwuklygy çäýkap seslendirmek, julkuldatmak. *Ol suwly meşigi tulkuldady, arkasyna aldy.*

TULKULDY [tulkully], *at.* Bir zadyň içindeki suwuklyk çäýkananda çykýan sesiň ady. *Içi düşen garpyzyň tulkuldysy.*

TULLAMAK [tullomok], *işl., gepl.d.* Oklamak, zyňmak (*ser.* **Tyllamak**). *Hany bir çilim tulla.*

TULLANMAK [tullonmok], *işl., gepl.d.* Oklanmak, zyňylmak. *Aş göreňde, özüň atma tullanyp, Gerçe aç hem bolsaň, halka bellenip* (Magtymguly).

TULLUK, *at.* Hamdan, deriden edilýän suw gaby. *Ol tullugy suwdan doldurdy.*

TULPAR [tulpor], *at.* Gylýalyň tokgaja, kiçi müçeli tohumy. *Aty köp baksan tulpar bolar* (Nakyl).

♦ **Tulpar ýaly** tokgaja, etli-ganly. *Agzy ganjaryp duran bu tulpar ýaly gyza Işanyň göwni ýetdi* (S. Myradow).

TULPARMAK [tulpormok], *işl.* Tokgaja we posalajyk görnüşde bolmak, pökgerip durmak. *Onuň orta boýy, tulparyp duran alma ýañaklary bardy* (A. Gowşudow).

TULPARYŞMAK [tulporuşmok], *işl.* Tokgaryşyp durmak, pökgerişip görünmek. *Endamlary tüýli, sary behiler, güýz gyrawyny ýeňillik bilen başlaryndan*

geçirjekdiklerini habar berýän ýaly tulparýşyp durlar (B. Kerbabaýew).

TULTUK, *syp.* 1. Içi düşüp ýumşan. *Tultuk garpyz.* 2. Teniň, bedeniň kadaly ýagdaýy gidip gowşan (adam hakynda). *Tultuk bolmak.*

TULUM, *at.* 1. Suwuk zatlary saklamak üçin tüýi ütülen geçi derisinden taýýarlanylýan suw gaby, meşik. 2. *gepl.d.* Gopbam, ulumsy, özüni ilden ýokary saýýan, taky-tulum. *Tulum adam.*

TULUŇ, *at.* 1. Göz bilen gulak arasy, duluk. 2. Atyň kellesine geýdirilýän uýandaky bir halka.

TUMAK [tuma:k], *syp.* Ulumsy, gopbamsy, özüni hondanbärsi saýýan. *Tumak oglan.*

TUMAR [tumor], *at.* 1. *zergärç.* Aýal-gyzlaryň dakynýan bezeg şaýy. *Gyrmyzy bag, kümüş tumar; Tylladan heýkelli saçyň* (Mätäji). *Ol düwünçegini çözüp, içinden uly tumaryny çykardy-da, ortada goýdy* (H. Ysmaýylov). 2. Gyza dakylýan at.

TUMARÇA [tumorço], *at.* Tumara meňzeş kiçiräjik bezeg şaýy, kiçijik tumar.

TUMARGÜL [tumorgül], *at.* Haly-palasa, keça salynýan nagys, gül.

TUMAYAK [tu:maýak], *at.* Maşgalasyz-zatsyz galan biçäre.

TUMŞUK, *at.* 1. Haýwan kellesiniň agyz, burun ýerleşýän bölegi. *Möjek dost, ýañy men tumşugymy asmana tutup gördüm weli, asmandaky aýa gözüm düşäýdi* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. *göç.m.* Ýüz (adamyň ýüzi hakynda).

♦ **Tumşugyňy ýokary tutmak** özüni hondanbärsi saýmak, özüni ulumsy tutmak.

TUNISLI [tuni:sli], *syp., ser.* **Tunisli**.

TUNISLILER [tuni:sliler], Tunisiň yerli arap halky.

TUPAN [tupa:n], *at.* Güýçli ýel, harasat, gaý. *Eşek-de döz gelmän beýle tupana, Aýak aldygyna çapdy şol ýana* (A. Kekilow).

TURAÇ [tura:ç], *at.* 1. Käkilige meňzeş aw guşy. *Tokaýlaryň turajy, akar suwuň balygy* (Mätäji). *Guş salsaň, käkilik, turaç awlanar; Peleňdir, gaplaňdyr, şirdir bu daglar* (Misgingylyç). 2. Gyza dakylýan at.

TURAP [tura:p], *at, k.d.* 1. Gum, toprak. *Ahyry barçasý boldular turap, Bir medet kyl jümle-jahan haky üçin!* ("Melike – Dilaram"). 2. Oglana dakylýan at.

TURBA [turvo], *at.* Suw, suwuklyk, gaz, bug we ş.m. akdyrmak, geçirmek üçin niýetlenilen dürli ölçegdäki, galyňlykdaky içi deşik uzyn metaldan we beýleki materiallardan ýasalýan enjam.

TURMA [turmo], *iş ady.* Turmak ýagdaýy.

TURMAK [turmok], *işl.* 1. Oturan, ýatan ýerinden dik galmak, aýak üstüne galmak. 2. Ukudan oýanmak, ukudan oýanyp, ýerinden galmak. *Hemmelerden ir*

turup, çagalaryň çay-suwuny berişdirmeli we mekdebe ugratmaly. 3. Herekete gelip başlamak, döremek, yüze çykmak. Birden tozan turdy.

TURMAKLYK [turmokluk], *iş ady.* Turmak ýagdaýy.

TURMAZLYK [turmозluk], *iş ady.* Turmak hereketi amal edilmezlik.

TURP, *at. 1.* Uly, süýri ýaprakly ekin. **2.** Şol ekinin düýbi şugundyr ýaly ululykdaky ak, gyzyly, gara reňkli iýilýän hasyly.

TURPA [turpo], *syp., köň.s., ser. Türpe. Neçün olasen gamgyn, bir turpa jenan sen-sen* (Mollanepes). *Men şu gün waspyňny aýdaý turpa nyşanly bedew* (Mätäji).

TURPÇA [turupço], *at. 1.* Ýaşyl tegelek ýaprakly gök ekin, redisge. **2.** Şol ekinin düýbi hoz ýaly togalak ýa-da käşir ýaly süýnmek iýilýän hasyly.

TURŞAMA [turşomo], *iş ady.* Turşamak ýagdaýy.

TURŞAMAK [turşomok], *işl. 1.* Ajap, turşy bolmak, ajama ýagdaýyna geçip başlamak. **2.** Asyl bolşundan erbetlige üýtgemek. *Sen öňki süýtlügiňe galjakmy, gönözligiň ýetip uýajakmy ýa-da öteräk düşüp turşajakmy?* (B. Kerbabaýew).

TURŞAMAKLYK [turşomokluk], *iş ady.* Turşamak ýagdaýy.

TURŞAMAZLYK [turşomozluk], *iş ady.* Turşy halyna geçmezlik.

TURŞAŞMAK [turşoşmok], *işl. 1.* Ýaňy turşap başlamak, kem-kemden turşap başlamak. *Basyrylan gatyklar turşaşypdyr.*

TURŞATMAK [turşotmok], *işl. 1.* Turşy etmek, ajatmak. *Kelem, pomidor ýaly gök önümler gýş möwsümi üçin turşatmak, duzlamak arkaly saklanýar. 2. Yüz-gözüňi çytmak, egsitmek.*

TURŞAÝÝŞ [turşoýuş], *iş ady.* Turşamak ýagdaýy.

TURŞUJA [turşujo], *at, ösüml.d.* Uzyn ýasyja ýaprakly, turşy tagamly iýilýän ot.

TURŞULYK [turşuluk], *at. 1.* Turşy häsiýetlilik, turşy tagamlylyk. **2.** Turşulyk derejesi.

TURŞUMTYK [turşumtuk], *syp.* Turşy kakýan, çalarak turşy tagamly.

TURŞY, *syp.* Çalyň, gatygyň ýa-da çigraň miwäniňki ýaly özboluşly ýiti tagam. *Turşy çal.*

TURULMAK [turulmok], *işl. 1.* Oturan, ýatan ýerinden dik galynmak, aýak üstüne galynmak. **2.** Ukudan oýanyp, ýerinden galmak, örmek. *Belki, bu ýerde giç turulsa-da turulýandyr* (N. Saryhanow).

TURUNÇ, *at.* Pyrtykala meňzeş turşy miwe. *Biziň bagyň alma, nary, turunjy, Jan Hemrahym, siziň ilde näler bar?* (“Saýatly – Hemra”).

TURUŞMAK [turuşmok], *işl. 1.* Ýuwaş-yuwaşdan dik durmak, aýak üstüne galmak. **2.** Birnäçe adam, haýwan bir wagtda örmek, turmak. *Obadan getirilen itler hem ysyrwanyşyp, ýerinden turuşdylar* (A. Gowşudow).

TURUWBAŞDAN [turuwbaşdan / turuwbaşdan], *hal.* İlkibaşdan, ilki, ozaly bilen. *Biziň gürrüňimiz turuwbaşdan alşyp gitdi* (“Edebiýat we sungat”).

TURUZMAK [turuzmok], *işl. 1.* Oturan, ýatan ýerinden dik galdyrmak, dikeltmek, dik duruzmak. **2.** Ýatan adamy ukudan oýarmak. **3. göç.m.** Bolmasy zada, mysal üçin, dawa, jenjele başlamak. *Gykylyk turuzmak.*

TUSSAG [tussoğ], *at.* Gorag astynda, aýratyn şertlerde saklanylýan, azatlykdan, erkinlikden, raýatlyk hukuklaryndan kesilen adam.

TUSSAGHANA [tussoğha:na], *at, ser. Türme.*

TUSSAGLYK [tussoğluk], *at.* Tussagda bolmaklyk, azatlykdan mahrumlyk.

TUT [tu:t], *at.* Ýasy ýapragy ýüpek gurçugyna berilýän, tudana miweli, şahalary ýaýbaň, agajy gaty köpýyllyk ösümlik. *Şundan bir aý ozal, tut kesilýän günleridi* (A. Gowşudow).

♦ **Tut ýaly bolmak** sagalmak, sagadyňa çykmak. *Inerim, örän ýagşy, şu gün edil tut ýaly sagaldym* (A. Gowşudow).

TUTAÇ [tutoç], *at. 1.* Esasan, gyzgyn gazan, tabak we ş.m. zatlary tutmak, götermek üçin ulanylýan keçe bölegi, esgi we ş.m. zatlar. *Ol tutaç almaga hem howlугyp, ýeňi bilen tutdy-da, tünçäni derrew yza çekdi* (N. Pomma). **2. ser. Tutawaç.** *Tutajy bir eýýäm gopan portfeli, başyndaky şýapasy iki ýana zyňyldy* (B. Kerbabaýew).

TUTAKLAMA [tutoklomo], *iş ady.* Tutaklamak ýagdaýy.

TUTAKLAMAK [tutoklomok], *işl.* Ýapyşyp, tutup barmak, tutup ýöremek, tutup saklamak. *Nökerler bagşyny tutaklap düşürdiler* (N. Saryhanow).

TUTAKLAMAKLYK [tutoklomokluk], *iş ady.* Tutaklamak ýagdaýy.

TUTAKLANMAK [tutoklonmok], *işl.* Tutaklap saklanylmak, tutaklap ýöredilmek. *Onuň içinden tutaklanyp çykaryldy* (N. Saryhanow).

TUTAKLAŞMAK [tutokloşmok], *işl.* Biri-biriň bilen tutluşmak, biri-biriňe ýapyşmak, biri-biriň bilen tutluşyp durmak. *Garly hasyrdap ýerinden turdy we it bilen tutaklaşyp, urşup duran Myrady gördi* (A. Gowşudow).

TUTAKLATMAK [tutoklotmok], *işl.* Birine tutduryp ýöremek. *Garry aýal özüni ýaş oglana tutakladyp, ýoldan geçdi.*

TUTAKLAÝÝŞ [tutokloýuş], *iş ady.* Tutaklamak ýagdaýy.

TUTALGA [tutolgo], *at.* 1. *ser.* **Tutawaç**. *Başgan-çaklaryň tutałgasy*. 2. *göç.m.* Salgylanyp boljak esas, bahana bolup biljek delil, tutaryk. *Seniň tutałgaňa hormat goýýanlary üçin, meseläni gyssanmaç çözmelidiler* (B. Kerbabaýew).

TUTAM [tutom], *at.* Ýüp, taýak, örüm saç we ş.m. zatlar gysymlyanyp tutulanda dört barmagyň inini tutýan ýerine deň ölçeg birligi. *Bir tutam ýüp ýetmese, ýigidiň özünden* (Nakyl).

♦ **Bir tutam** *gepl.d.* çala, çalaja; gysga, gysgajyk (uzynlyk hem wagt taýyndan). *Gün ýerden bir tutam ýokary galypdyr. Gysyň güni bit tutam bolýar.*

TUTANÝERLI [tutonýerli], *syp.* Tutan maksadynda, bir diýen sözünde berk durýan, erjel.

TUTANÝERLILIK [tutonýerlilik], *at.* Tutanýerli bolmaklyk, erjellik. *Ýaşlaryň gaýratyna, gujuryna, tutanýerliligine sen näme näbeletmi?* (B. Kerbabaýew).

TUTAR [tutor], *at. ser.* **Tutawaç**. *Gapynyň tutaryny onuň elinden sydpdyr* (Ö. Abdyllyáew).

TUTARYK [tuta:ryk], *at.* Delil. *Sadabyň şübhe-lenmäge tutarygy ýok däl* (G. Kulyýew).

TUTARYKLY [tuta:rykly], *syp.* Tutarygy, tutałgasy bar bolan, delilli.

TUTARYKSYZ [tuta:ryksyz], *syp.* Tutarygy, bolmadyk, tutarygy ýok, delilsiz. *Tutaryksyz gürründen birnäçe gezek agzy bişipdi* (A. Durdyýew).

TUTARYKSYZLYK [tuta:ryksyzlyk], *syp.* Tutarygy ýokluk, delilsizlik.

TUTAŞDYRLYK [tutoşduýrluk], *at.* Ot tutaşdyrmak üçin gerek bolan ownuk gury ağaç, kagyz, çöpleme we ş.m. zatlar. *Öl ýandagyň aşagyna Tutaşdyrlyk dykşydyrdym* (K. Gurbannepesow).

TUTAŞDYRMAK [tutoşdurmok], *işl.* 1. Ody kem-kemden ýakyp güýçlendirmek, ýakyp başlamak. *Derrew muny tutaşdyryp ot ediň!* (“Görogly”). 2. *göç.m.* Agzalalyk döretmek, agzalalyga öjükdmek, ony güýçlendirmek.

TUTAŞDYRTMAK [tutoşdurtmok], *işl.* Tutaşdyrmagy birine etdirmek.

TUTAŞDYRYJY [tutoşdurujy], *at.* Bir zadyň başlanmagyna, bolmagyna meçew beriji, başyny başlaýjy, ot beriji.

TUTAŞMA [tutoşmo], *iş ady.* Tutaşmak ýagdaýy.

TUTAŞMAK [tutoşmok], *işl.* 1. Ot kem-kemden ýanyp ugramak. *Onýança ojakdaky tütäp duran odun hem tutaşdy* (B. Seytäkow). 2. Has güýjemek. *Bularyň dawalarynyň nämeden başlap, nähili tutaşandygynyň anygyna ýetdim* (N. Pomma).

TUTAŞMAKLYK [tutoşmokluk], *iş ady.* Tutaşmak ýagdaýy.

TUTAWAÇ [tutowa:ç], *at.* Bir enjamyň, guralyň el bilen tutar ýaly ýeri, tutgujy, tutałgasy, tutary. *Azalyň oky ýerinde bolsa-da, tutawajy çykypdyr, demri poslapdyr* (B. Kerbabaýew).

TUTAY [tutoý], *at. gepl.d.* Tutawaç. *Ol bir sagynjak ýaly etdi-de, tutaýa elini ýetirdi* (“Edebiýat we sungat”).

TUTÇULYK [tu:tçuluk], *at.* 1. *ser.* **Tutluk**. *Ejegzyň her elinde bir bedre, tutçulykdan bärlik saýlanandan, Merede bakyp ýylgyryp, bir yşarat etdi* (A. Durdyýew). 2. Oba hojalygyny tut ağaçlaryny ösdürüp ýetdirmek bilen meşgul bolýan pudagy.

TUTDA-BAS [tutdo-vas], *hal.* Başagaý, aljyraňny, howsalaly gaýda-gaýmalaşykly ýagdaý. *Tutda-bas bolşup ýörmek.*

TUTDA-BASLYK [tutdo-vaslyk], *at.* Howsalaly gaýda-gaýmalaşyk ýagdaýda bolmaklyk. *Siz bu tuda-baslygynyzy goýup, agzybir ýaşamajak bolsaňyz, Tyllagözel-de gapyňyzdan garamaz* (“Edebiýat we sungat”).

TUTDURMAK [tutdurmok], *işl.* 1. Bir zady el bilen saklatmak, el bilen tutduryp saklatmak. *Bir elde iki garpyz tutdurmaz* (Nakyl). 2. Ele saldyrmak, ele düşürmek, gabatmak, türmä saldyrmak. 3. Bir tarapa çaltlyk bilen ylgap gitmek, ökje götermek, ýüzüň ugruna gitmek.

TUTGUNLYK [tutgunluk], *at.* Çekinjeň, tutuk halda bolmaklyk.

TUTHA-TUT [tutha:-tut], *hal.* Köpçülikleýin tussag etme, basa-bas. *Tutha-tut gowy zadyň üstünden eltmeyär.*

TUTHA-TUTLUK [tutha:-tutluk], *at.* Köpçülikleýin tutmaklyk, köpçülikleýin azatlykdan mahrum etmeklik. *Otuz ýedinji, otuz sekizinji ýyl tutha-tutluk ýyllary bolupdyr.*

TUTLUK [tu:tluk], *syp.* Tut agajynyň köp biten ýeri, köp ekilen meýdany.

TUTLUŞMAK [tutluşmok], *işl.* 1. Göreşmek üçin biri-biriňi oňaly tutmak. *Tutluşanda iki pälwan, Märeke Çaryýara bakýar* (Ç. Aşyrow). 2. *göç.m.* Biri bilen garpyşmak.

TUTLUŞYK [tutluşuk], *at.* 1. Göreşmek üçin biri-biriňi oňaly tutmaklyk. 2. *göç.m.* Biri-biriň bilen garpyşmaklyk.

TUTMA [tutmo], *iş ady.* Tutmak ýagdaýy.

TUTMAK [tutmok], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady el bilen saklamak, ýapyşmak. *Elinden tutmak*. 2. Ele salmak, ele düşürmek. *Balyk tutmak*. 3. Eýelemek, örtmek, ýaýramak. *Onuň bütün kellesini baş tutupdyr*. 4. Bir zadyň ugruny başga tarapa öwürmek, gönükdirmek. *Öý eýesi çyrany içki öýe tutdy*. 5. Birini hakyna, kireýine işletmek. *Men çoluk tutup, ertesi guma*

ugradym. 6. Tussag etmek, azatlykdan mahrum etmek. 7. Bina etmek, gurmak, salmak, dikeltmek. 8. Bir zadyň ýüzüne, önüne nämedir bir zat germemek, asmak. *Penjirä tuty tutmak*. 9. Çenemek, gönülemek, gezemek. *Sapançasynyň nilini çekgesine tutdy*. 10. Dolmak, eýelemek, ýaýramak. *Şowhunly sesler giň meýdany tutdy*. 11. Orun almak, bir ýerde ornaşmak, ýerleşmek, ýaşamak. *Akylly är mesgen tutmaz, hulky söýülmegeň ýerde* (Magtymguly). *Ol bu işinde düýp tutdy*. 12. Biri-biri bilen birleşmek, sepleşmek, ýelmeşmek. *Ýelim tutmak*. 13. *k.d.* Hasap etmek, hasaplamak, saýmak. *Tut owwal dostuň süýt, iste – gaýmak* (Sopy Allaýar). 14. Goýalmak, uýamak; gatamak, doňmak (suwuk zat hakynda). *Gatyk tutupdyr. Derýa bu ýyl ir tutdy*. 15. Kabul etmek, dogry tapmak, ulanmak. 16. Iýen zadyň agyr düşüp, süňňüň gaty gowşamak. *Meni nahar tutdumy, nämemi, gözüm ukudan açylanok*.

♦ **Tutan guşy, bogan sübsesi bolmazlyk** belli bir bitiren işi, käri bolmazlyk. *Olar ýaly adamyň tutan guşy, bogan sübsesi bolmaz*. **Adyny (ismini) tutmak** biriniň adyny aýtmak, adyny agzamak. *Mätäji diýr, okyp ismiň tutaly, Ýogsa äşgär ola bilmez dillere* (Mätäji). *Indiden beýläk meniň adymy tutma!* **Gul tutmak** ogul çaga dünýä inmek, ogluň bolmak. – *Kaka, gutlap bilersiň, gul tutduk*. – *Ýaşy uzyn bolsun!* **Işiň başyny tutmak** bir zat üçin taýýarlyk görmek. **Ýerini tutmak** ornuny eýelemek, edýän işini alyp barmak. *Gäride meniň ýerimi tutjak adam bar*.

TUTMAKLYK [tutmokluk], *iş ady*. Tutmak ýagdaýy.

TUTMAZLYK [tutmozluk], *iş ady*. Tutmak işini amal etmezlik.

♦ **Gulagyny tutmazlyk** diňlemezlik, gulak salmazlyk. *Ilim-günüm, ýakyn özel gardaşym, Nije zar eýleşem, gulagyn tutmaz* (Magtymguly).

TUTUBERMEK [tutuvermek], *işl.* Tutup ugramak, tutmaga başlamak.

TUTUK, *syp.* 1. Açyk, dury däl, bulaşyk, gamaşyk, totly, bulutly. *Gün tutuk howanyň içinde çym-gyzyl gyzaryp görünyärdi*. 2. *göç.m.* Ýüzi salyk görnüşli, tukat, gaýgyly, gamgyn. *Ol öňküsi ýaly tutuk we tukat däl-de, şadyýandy*. 3. *kön.s.* Biçilen, agta.

TUTUKLANMAK [tutuklonmok], *işl., gepl.d., ser.* **Tukatlanmak**. *Gyzyň ýüzi tutuklandy*.

TUTUKLYK [tutukluk], *at.* 1. Açyk, dury däl, bulaşyklyk, totlulyk, bulutlylyk (howa hakynda). 2. Ýüzi salyklyk, gaýgylylyk, gamlylyk, tukatlyk. *Näsagda kämahal tutuklyk we tukatlyk peýda bolýardy*.

TUTUKSY, *syp., ser.* **Tutuk**. *Ol tutuksy gürledi*.

TUTULMAK [tutulmok], *işl.* 1. El bilen saklanmak. 2. Ele salynmak; azatlykdan mahrum edilmek. 3. Gu-

rumak, salynmak. *Demir ýoluň boýunda bir wagtky iki-üç sany daşdan tutulan tam bardy*. 4. Öňi örtülme, baglanmak.

TUTUM, *at.* 1. Bir zada görülyän taýýarlyk, bir zat üçin edilyän alada. 2. Sygym, göwürüm.

TUTUNMAK [tutunmok], *işl.* 1. Özün üçin tutmak, öz hajatlaryň üçin bir işi amala aşyrmak. 2. *gepl.d.* Haýyş bilen ýüz tutmak. *Gowusy, işiň biterini isleyän bolsaň, özüň tutunanyňdan gowusy ýokdur*.

TUTUŞ, 1. *iş ady*. Tutmak ýagdaýy. 2. Bitin, bitewiligi bozulmadyk. *Görseler, bir goýnuň tutuş guýrugy ýatyr eken* (“Türkmen halk ertekileri”). 3. Doly, tegelek, bütin. *Ondan bäri tutuş on iki ýyl geçdi*. 4. Daýaw, daýanykly. *“Men!” diýip, tutuş bir adam ýerinden galdy*. 5. Uçdantutma, birgiden.

TUTUŞLAÝYN [tutuşloýun], *hal*. Tutuş görnüşde, bitewilikde, baryny birden, tutuşlygyna, lomaý. Oňuşsak, harydyňy tutuşlaýyn almakçy.

TUTUŞLYGYNA [tutuşlužno], *hal*. Tutuş görnüşinde, bitewiligine, baryny. *Ol bendi tutuşlygyna okady*.

TUTUŞLYK [tutuşluk], *at.* Bölek-bölek däl, bitewilik, aýry-aýry däl.

TUTUŞMAK [tutuşmok], *işl.* 1. Tutmaga kömekleşmek. *Sarç goýunlary tutuşmasaňyz bolmaz*. 2. Bitelikde tutmak. 3. Biri-biriň bilen tutluşmak, uruşmak. *Her haçan bu meniň bilen tutuşjak adamyň işidir* (“Görogly”).

TUTY, *at.* Bir zadyň önüne tutulýan mata, perde. *Tutyň bir çeti göterildi. Gapa tuty tutmak. Penjirä tuty tutmak*.

TUWAK [tuwok], *at.* 1. Ýaňy bolan çaganyň ýüzündäki, daşyndaky perde. 2. Adam ady.

♦ **Ýüz tuwagy** ýüzüň nury, şöhesi. *Dag içiniň gowagy, Kakasy döwer döwegi, Gijeler tagat çeksem, Sen ýüzümiň tuwagy* (Hüwdi). **Ýüz tuwagy edinmek** birini gowy adam, gowy işgär we ş.m. hökmünde öňe tutmak, sizden kim bar diýlende, pylany bar diýip, şony görkezmek. *Onuň ýüz tuwagy ediniýäni ýeke sendiň*.

TUWULGA [tuwulgo], *at, harb*. Gadym döwürde urşujylaryň kellelerine geýen depesi çüri demir telpegi. *Duşman görse çykar syýasat bile, Tuwulga, çaraýna, boz sowut bile* (Zelili).

TUÝUG [tuýu:ğ], *at.* Türkmen sygyr sungatynyň gadymy goşgy düzüliş görnüşi.

TÜÇJAR [tüçja:r / tüčja:r], *syp.* Maly, zady örän köp bolan, mal-mülki çenden aşa köp, baý, döwletli. *Hatarlanyp, duran iner-maýalar, Agyr bezirgenler, tüçjar eýeler* (Magtymguly). *Tüçjar baý*.

TÜF, *üml.* 1. Tüýkürilende agyzdan çykýan ses. *Ol ýüzünü bir ýana sowdy-da “tuf” edip tüýkürdi*. 2. *göç.m.*

Gepleyän adamyň birine ýa-da bir zada ýigrençli garaýşyny aňladýan söz. *Ol: “Tüf, seniň ýüzüne!” diýip gaharlandy.*

TÜFDAN [tüfda:n], *at.* İçine tüýkürmek üçin gap.

TÜFLEMEK [tüflömök], *işl.* Agzyndaky zady ýa-da tüýküligeni tüýkürp goýbermek, tüf etmek.

TÜF-TÜF, *üml.* “Göz degmesin!” diýen manyda bir-iki gaýta tüýkülsiz çüflemek. *Tüf, tüf! Ýigit kemi yok, göz degmesin.*

TÜKEDİLMEK [tüködülmök], *işl.* Bir zat gutarylmak, hiç zat galdyrmazlyk.

TÜKEDIŞDIRMEK [tüködüşdürmök], *işl.* Baryny tüketmek, hemmesini gutarmak.

TÜKEL [tüköl] **I.** *çal.* Ähli, bütünleý, giden, bary, hemmesi. *Şagirtleri tükel ýaş-ýeleň oglanlardy.*

TÜKEL [tüköl] **II.** *hal.* San, mukdar taýdan doly, hemmesi ýerbe-ýer, ýerli-ýerinde. *Başy sagyň maly tükel* (Nakyl). *Hemmäñiziň sanyňyz tükelmi? – diýip, ýaşuly sorady* (A.Gowşudow). *Beýemçisiz tünegine, Başy tükel öýden geldi* (Ç. Aşyrow).

TÜKELLEME [tüköllömö], *iş ady.* Tükellemek ýagdaýy.

TÜKELLEMEK [tüköllömök], *işl.* 1. Gözden geçirmek, hasaplap görmek, barlamak. *Bu gün säher mahaly Görogly ýigitlerini tükellese, Mätel bilen Köse yok* (“Görogly”). 2. *göç.m.* Tamam etmek, gutarmak. *Ol etmeli işleriň agramyny tükelläp, myhmanlaryň ýanyna baryp oturdy.*

TÜKELLENMEK [tüköllönmök], *işl.* Barlanmak, gözden geçirilmek. *Sürüdüki mallar tükellenende, sany dogry çykdy.*

TÜKELLEŞMEK [tüköllöshmök], *işl.* Bilelikde tükellemek, barlaşmak. *Ol howlukman mallary tükelleşdi.*

TÜKELLETMEK [tüköllötmök], *işl.* Tükellemegi birine etdirmek.

TÜKELLEÝİŞ [tüköllöýüş], *iş ady.* 1. Tükellemek ýagdaýy. 2. Kärhananyň, edaranyň ähli emläginiň anyk we giňişleýin sanaw ýazgysyny düzmeklik. *Tükelleýiş işlerini geçirmek.*

TÜKELLİK [tüköllük], *at.* San, mukdar taýdan ýerbe-ýer bolmaklyk.

TÜKENIKSIZ [tükönüksüz], *syp.* Örän köp, sanysajagy yok, ummasyz, egsilmez.

TÜKENİŞ [tükönüş], *iş ady.* Tükenmek ýagdaýy.

TÜKENME [tükönmö], *iş ady.* Tükenmek ýagdaýy.

TÜKENMEK [tükönmök], *işl.* Hemmesi gutarmak.

TÜKENMEKLIK [tükönmöklük], *iş ady.* Tükenmek ýagdaýy.

TÜKENMEZ [tükönmöz], *syp., ser.* Tükeniksiz. *Tükenmez hazynam bolandan, uýalmaz ýüzüm bolsun*

(Nakyl). *Tükenmez derde ýanyp, bu janym kebab boldy* (Çary Afzal).

TÜKETDIRMEK [tükötdürmök], *işl.* Tükedip bilmek, gutartmak. *Gawuny şunça satdyrsagam, agşama çenli tüketdirip bilmedik.*

TÜKETMEK [tükötmök], *işl.* 1. Tükenmek derejesine ýetirmek. *Ol bedäni mallara berip tüketdi.* 2. Soňlamak, gutarmak, dowam etdirmän kesmek. *Bolgusyz gürrüñi tüketse.*

TÜKEZZYBAN [tüközyva:n]: **tükezybanyna tutmak** gutarmaz, tükeniksiz gürrüňe başlamak.

TÜKGE [tükgö], *at.* Aşygyň jikge tarapynyň yeňsesi, arkasy, aşygyň pökgerip duran tarapy, dükge.

◊ **Tükge (dükge) düşmek** ayaklaryňy ýygnap, ýüzüňi aşak edip tünñerip ýatmak. *Garry ortarada tükge düşüp aglady.*

TÜKGERILMEK [tükgörülmök], *işl.* 1. Tükge düşürilmek. 2. *göç.m.* Ok degmek zerarly ölmek, tünñermek.

TÜKGERMEK [tükgörmök], *işl.* 1. Tükge düşmek, ayaklaryňy ýygnap, ýüzüňi aşak edip ýatmak. *Ol ukusy gelip, düşeginde tükgeripdir.* 2. *göç.m.* Agyr kesel ýa-da başga bir sebäp bilen agdarylyp ýykylyp galmak, ölüp galmak.

TÜKGERTMEK [tükgörtmök], *işl.* 1. Tükge düştürmek. 2. *göç.m.* Atyp öldürmek.

TÜLLÜK, *at, gepl.d.* Bir zadyň mesgeni, jümmüşi, üýşen ýeri, köp ýeri.

TÜM I, *at.* 1. Gözedürtme garaňky. *Tüm garaňky.* 2. Goranmak üçin ýeriň aşagyndan gurlan buky. *Ýeriň aşagynda tümler gurlupdyr.*

TÜM II, *at.* Gum içinde gyr bilen alaňyň arasynda ýatan giden giň meýdan. *Gözledim, görmedim tümleri, düzi* (Mätäji).

TÜM III, *at, kön.s.* Dikligine gazylan çuň çukuryň gapdaly köwlüp gurulýan jaý. *Ol tümi ýerdöle şekilinde, agzyndan bir adam girip biler ýaly edip aşak gazypdyr-da, ony hem bir gapdala hüñüpdür* (A. Gowşudow).

TÜMEN [tümön], *at, kön.s.* 1. Hümmeti on gyrana barabar pul birligi. *Balykçy müñ tümenlik düýş görse, balygyna ýorar* (Nakyl). *Adam bar, müñ tümen ýydirseň azdyr* (Magtymguly). 2. *harb., taryh.* On müñ esgerden ybarat goşun bölümi.

TÜMENBEGI [tümönmeği], *at, taryh.* On müñ esgerden ybarat goşunyň serkerdesi.

TÜMENLIK [tümönlük], *syp.* Bahasy tümene barabar bolan. *Müñ tümenlik hatyramy bir deremge satmagyn* (Mollanepes).

TÜMLÜK, *at.* Gözedürtme garaňkylyk.

TÜMMEK [tümmök], *at.* Üýşmek gum we ş.m. görnüşindäki beýiklik. *Tümmegiň aňyrsyna aýlanmak.*

◇ **Köne tümmekler** geçmişden galan guburlar; kera-matly adamlaryň guburlary (adam kyn güne düşende “Köne tümmekler, yetişin” diýip aýdýar).

TÜMMEKLEME [tømmöklömö], *iş ady.* Tümmekleme ýagdaýy.

TÜMMEKLEMEK [tømmöklömmök], *işl.* 1. Gum, ders we ş.m. zatlary üýşürüp tümmek etmek. *Mal ýataklarynyň derslerini tümmekläp üýşürmek.* 2. Bir zady gaty doldurmak, agzyna çenli doldurmak. *Ýag küýzeden kiçiräk jamy ýagdan tümmekläp, onuň eline tutdurdy.*

TÜMMEKLEMEZLIK [tømmöklömmözlük], *iş ady.* Tümmek etmezlik.

TÜMMEKLENMEK [tømmöklönmök], *işl.* Tümmek edilip üýşürilmek.

TÜMMEKLEŞMEK [tømmöklöşmök], *işl.* 1. Tümmek etmäge kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup tümmeklemek.

TÜMMEKLETDIRMEK [tømmöklötdürmök], *işl., ser.* **Tümmekletmek.** *Sürüji maşyny çägeden tümmekletdirdi.*

TÜMMEKLETMEK [tømmöklötmök], *işl.* Tümmeklemek işini başga birine etdirmek, tümmek etdirmek, üýşürtmek.

TÜMMEKLEÝIŞ [tømmöklöýüş], *iş ady.* Tümmeklemek ýagdaýy.

TÜMMERILMEK [tømmörülmök], *işl., ser.* **Tümmermek.**

TÜMMERIŞMEK [tømmörüşmök], *işl.* Birnäçe zat galyp durmak. *Tümmerişip görüňän örküçler.*

TÜMMERME [tømmörmö], *iş ady.* Tümmermek ýagdaýy.

TÜMMERMEK [tømmörmök], *işl.* Pökgerip galyp durmak, tümmi bolup durmak, gübermek.

TÜMMERMEZLIK [tømmörmözlük], *iş ady.* Tümmi görnüşe gelmezlik, tümmერიp durmazlyk.

TÜMMI [tømmü], *at.* 1. *ser.* **Tümmek.** 2. *syp.* Pökgerip, galyp duran, güberip duran.

TÜMMÜL, *at.* 1. Däneleri doluşyp, ýaňy bişip başlan baş (däneli ekinler hakynda). *Tümmül bolup oturan bugdaý.* 2. Heniz doly gowrulman, şorsuw bolan (et hakynda). *Et tümmül bolupdyr, iýibermeli.*

TÜN, *at, köň.s.* Tümm, garaňkylyk, gije. *Mest bolup ýatyrtdym ukuda bir tün* (“Gül – Senuber”). *Bir gije ýatyrtdym tünüň ýarynda, Bir dört atly gelip: –“Turgul” diýdiler* (Magtymguly).

TÜNEK [tünök], *at,gepl.d.* Ýaşayş jaýy, öý. *Beýemçisiz tünegine, Baýy tüköl öýden geldi* (Ç. Aşyrow).

TÜNEKE [tünökö], *at.* Ýasy ýuka demir.

TÜNT, *syp., gepl.d.* Hiç zada düşünmeýän, kellesi işlemeýän, zehinsiz, kütök, tüntaw. *Düşbümikän öýdýädim weli, sen-ä bir barypýatan tünt ekeniň.*

TÜNTAW [tünta:w], *syp.,gepl.d., ser.* **Tünt.** *Onuň ýüzüne sereden iň bir tüntaw adam hem şonuň nämedigini aňlap biljekdi.*

TÜNTAWLYK [tünta:wlyk], *at, gepl.d., ser.* **Tüntlük.**

TÜNTLÜK, *at, gepl.d.* Tüntün gylyk-häsiýeti.

TÜŇ, *at.* Bokurdagynyň gapdaly uly tutarly, tüňçe görnüşli suw we süýt daşalyan hem-de guýulýan uly mis gap.

TÜŇÇE [tüňçö], *at.* Çay gaýnadylyan jüründiksiz, gulply gap. *Gojanyň kömekçisi diwaryň düýbünde duran tüňçäni alyp, çay gaýnatmak bilen boldy* (A. Gowşudow).

TÜŇŇELE [tüňňölö], *at.* Gazlar maşgalasyndan bolan garňy ak, arkasy gara bolan deňiz ördegi.

TÜŇŇERILIŞMEK [tüňňörlüşmök], *işl.* Köp zat tüňňerilmek. *Balyklaryň arkalary tüňňerilişip göründi.*

TÜŇŇERILMEK [tüňňörülmök], *işl.* Tüňňerip oturmak.

TÜŇŇERME [tüňňörmö], *iş ady.* Tüňňermek ýagdaýy.

TÜŇŇERMEK [tüňňörmök], *işl.* 1. Tüňňi bolmak, güberip durmak, galyp durmak. *Onuň birýan kebzesi tüňňerip durdy.* 2. *göç.m.* Kineli ýüz öwürüp ýörmek, öýkelemek. *Näme beýle tüňňerilýärsiň?* 3. *göç.m.* Ölüp galmak, ölmek.

TÜŇŇERTMEK [tüňňörtmök], *işl.* 1. Tüňňi etmek, tümmertmek, gübertmek. *Ýeňsesini tüňňerdip, agyzdyrygyny çeyneýän dor at toýnaklary bilen ýer peşedi.* 2. *göç.m.* Atyp öldürmek.

TÜŇŇI [tüňňü], *syp.* Tüňňerip duran, güberip, galyp duran. *Tüňňimaňlaý.*

TÜŇŇÜLIK [tüňňülük], *at.* Tüňňi halda bolmaklyk.

TÜŇŇÜMAŇLAÝ, *syp.* 1. Maňlaýy tüňňerip duran. 2. *at.* Maňlaýy güberçekläp duran uly ak balyk.

TÜŇŇÜR, *at.* Suwuklyk guýmak üçin demir gap. *Suwly tüňňür.*

TÜP: tüpyssy örän yssy, çydar ýaly däl, gaty yssy. *Günortanyň tüp yssysy.*

TÜPBOZAN [tüpbozon], *at.* Adamlaryň arasyny bozýan, bozgak adam. *Tüpbozan köpeldi, ýurt-bina tozdy, Dogan, dost bir-birin ütüp başlady* (Magtymguly).

TÜPEŇ [tüpöň], *at.* Ok, seçme atýan uzyn nilli ot açýan ýarag.

TÜPEŇLEME [tüpöňlömö], *iş ady.* Tüpeňlemek ýagdaýy.

TÜPEŇLEMEK [tüpöňlömök], *işl.* Tüpeň bilen atmak.

TÜPEÑLEMEKLIK [tüpöñlömöklük], *iş ady.* Tüpeñlemek ýagdaýy.

TÜPEÑLENMEK [tüpöñlönmök], *işl.* Tüpeñ bilen atylmak. *Guduzlan it tüpeñlendi.*

TÜPEÑLEŞMEK [tüpöñlöşmök], *işl.* Köp bolup tüpeñlemek.

TÜPEÑLETDIRMEK [tüpöñlötürmek], *işl., ser.* Tüpeñletmek.

TÜPEÑLETMEK [tüpöñlötümök], *işl.* Tüpeñläp öldürtmek.

TÜPEÑLEÝIŞ [tüpöñlöýüş], *iş ady.* Tüpeñlemek ýagdaýy. *Onuň guş tüpeñleýişini görüp haýran galdym.*

TÜRBET [türvöt], *at, k.d.* Guburyň üstüne galdyrylan gümmöz.

TÜRGEN [türgön], *syp.1.* Bir hünäri kemsiz ele alan, ökdälän. *Ol tüpeñ atмага gaty türgendi.* **2.** Sport bilen yzygiderli meşgullanýan adam, sportçy.

TÜRGENLEME [türgönlömö], *iş ady.* Türgenlemek ýagdaýy.

TÜRGENLEMEK [türgönlömök], *işl.* Hünäriňe ökdelemek, türgen bolmak.

TÜRGENLEMEKLIK [türgönlömöklük], *iş ady.* Türgenlemek ýagdaýy.

TÜRGENLEŞDIRMEK [türgönlöşdürmek], *işl.* Türgenleşmegini ýola goýmak.

TÜRGENLEŞIK [türgönlöşük], *at.* Haýsydyr bir ugurdan başarnygyňy, endigini ösdürmek üçin geçirilýän okuw sapagy. *Harby türgenleşik okuwlary türkmen goşunyňyň doly derejede goranyşa taýýardygyňy ýene bir gezek görkezdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

TÜRGENLEŞMEK [türgönlöşmök], *işl.* Hünäri ele alyp, ökdäläp başlamak. *Ol uzynlygyna we ýokarlygyna bökmäge gowý türgenleşdi.*

TÜRGENLIK [türgönlük], *at.* Hünäre, belli bir maşka we ş.m. ökdelik.

TÜRGENLEÝIŞ [türgönlöýüş], *iş ady.* Türgenlemek ýagdaýy.

TÜRK, *at. 1. ser. Türkler. 2. gepl. d.* Sada, ýönekeý, köpbilmiş däl (adam hakynda).

TÜRKANA [türka:na], *syp.* Häsiyeti, bolşy sada, ýönekeý (adam).

TÜRKANALYK [türka:nalyk], *at.* Sadalyk, ýönekeýlik.

TÜRKÇE [türkçö], *hal.* Türk dilinde. *Türkçe gepleşmek.*

TÜRKI [türküý], *syp.* Türk halklaryna degişli bolan. *Türki diller. Türki halklar.*

TÜRKLÜK [türklük], *at, ser. Türkanalyk.*

TÜRKLER [türklör], *at.* Türkiýäniň esasy ýerli halky.

TÜRKMEN [türkmön], *at, ser. Türkmenler.*

TÜRKMENÇE [türkmönçö], *hal.* Türkmen dilinde. *Olar türkmençäni gowý bilýärler.*

TÜRKMENÇELEMEK [türkmönçölömök], *işl.* **1.** Türkmen dilinde sözlemek, türkmençe geplemek. *Ol türkmençeläp bir zat diýdi.* **2.** Türkmenleriň edim-gylymyňa, edähedine laýyk hereket etmek, iş etmek. *Ogullaryny türkmençeläp – gudaçylyga sawçy iberip, malyny geçirip, sähedini alyp, gelnalyjylyp öýli-işikli etdiler.*

TÜRKMENÇELEŞMEK [türkmönçölöşmök], *işl.* Biri bilen türkmençe gepleşmek, bilelikde türkmençelemek.

TÜRKMENÇILIK [türkmönçülük], *at.* Türkmeniň durmuşyna, ruhuna, medeniýetine, häsiýetine we ş.m. laýyklykda dörän ýol-ýörelge. *Söwdanyň arasynda düşmek türkmençilikde gaty aýypdyr.*

TÜRKMENLER [türkmönlör], *at.* Türkmenistanyň esasy halky, ilaty.

TÜRKÜLEME [türkülömö], *iş ady.* Türkülemek ýagdaýy.

TÜRKÜLEMEK [türkülömök], *işl.* **1.** Türki dilleriň birinde geplemek, sözlemek. *Ol sözüniň arasynda türküläp gepleýärdi.* **2. göç.m.** Sypaýylyk bilen düşnükli, göni, anyk aýtmak. *Belki, hemmämiz düşüner ýaly türkülärsiň?!*

TÜRKÜLEMEKLIK [türkülömöklük], *iş ady.* Türkülemek ýagdaýy.

TÜRKÜLEÝIŞ [türkülöýüş], *iş ady.* Türkülemek ýagdaýy.

TÜRKÜŞYNAS [türküşyna:s], *at.* Türki halklarynyň dili, edebiýaty, taryhy, medeniýeti we ş.m. bilen iş salyşýan, olary öwrenýän alym.

TÜRKÜŞYNASLYK [türküşyna:slyk], *at.* Türki halklaryň dilini, edebiýatyny, taryhyny, medeniýetini we ş.m. öwrenýän ylym. *Soňky ýyllarda türküşynaslyk ylmynda düýpli işler edildi.*

TÜRME [türmö], *at.* Azatlykdan mahrum edilen adamlar saklanýan ýer, tussaghana, zyndan.

TÜRNÜK, *at.* Dik oturdylan iki sany direge kese berkidilen demir taýak görnüşindäki sport enjamy.

TÜRPE [türpö], *syp., k.d.* Gözel, owadan, ajaýyp, täze. *Saňa iýdirdim körpe, Bedewler içinde türpe* (“Görogly”).

TÜRPELIK [türpölük], *at.* Gözellik, owadanlyk, kaşaňlyk, ajaýyplyk.

TÜRRE [türrö], *at.* Oňurganyň çanaklyk süňki bilen birigýän ýeri.

TÜRŞEK [türşök], *at.* Biýarasy gawun pazylyna çalymdaş ösümligiň ternä meňzeş düwünçegi.

TÜSSE [tüssö], *at.* Bir zat ýananda, otlananda emele gelyän tütün. *Gije oda gitme, gündiz – tüssä* (Nakyl).

TÜSSEÇYKAR [tüssöçykar], *at.* Jaýlarda ýakyl-ýan peçleriň tüsse çykýan ýoly.

TÜSSELEÇ [tüssölöç], *syp.* Tüssäniň reňkine meňzeş, tüsse reňkli. *Tüsseleç goňur sakgal.*

TÜSSELEME [tüssölömö], *iş ady.* Tüsselemek ýagdaýy.

TÜSSELEMEK [tüssölösmök], *işl.* Tüsse çykamak, tüsse goýbermek, tütemek.

TÜSSELEMEKLIK [tüssölösmöklük], *iş ady.* Tüsselemek ýagdaýy.

TÜSSELEŞMEK [tüssölöşmök], *işl.* 1. Köp zat tüsselemek, tüsse çykarmak, burugsamak. 2. *göç.m.* Çilim çekişmek.

TÜSSELETMEK [tüssölötmök], *işl.* Tüsse çykartmak, tütetmek.

TÜSSELEYİŞ [tüssölöýüş], *iş ady.* Tüsselemek ýagdaýy.

TÜTE [tütö], *at.* Daşyna sapak saralýan içi deşik gargy ýa-da kagyzzan gatlanyp ýasalan bir garyş çemeli uzynlykdaky turbajyk.

TÜTEME [tütömö], *iş ady.* Tütemek ýagdaýy. *Oduň tütemesi galdy.*

TÜTEMEK [tütömök], *işl.* 1. Ýanman tüsseläp durmak, tütün bolmak, tüsselemek, burugsamak. 2. *göç.m.* Gynançdan, gahar-gazapdan we ş.m. ýaña ýuregi lowlap durmak. *Onuň içi bizden ýaña tütäp durandyr.* 3. *göç.m.* Gaňşyrawugyňa berk, ýiti täsir etmek.

TÜTEMEKLIK [tütömöklük], *iş ady.* Tütemek ýagdaýy.

TÜTEŞMEK [tütöşmök], *işl.* Ýanman tüsseläp durmak (ýakylýan odun-çöppler).

TÜTETMEK [tütötmök], *işl.* 1. Ýakyp bilmän, ýakman tüsseletmek. 2. *göç.m.* Ýiti täsir etmek, güýçli burnuňa urmak. *Gowy tutulan düýe çaly gaňşyrawugyňy tütedýär.*

TÜTÜN, *at.* 1. *ser.* Tüsse. 2. Temmäki, çilim.

TÜWDÜRIBERMEK [tüwdürivermek], *işl.* Tüwdürip ugramak.

TÜWDÜRILİŞMEK [tüwdürilüşmök], *işl., ser.* Tüwdürilmek. *Olar inişden aşak tüwdürilişip gitdiler.*

TÜWDÜRILMEK [tüwdürülmök], *işl.* Zynlyp gitmek. *Toýhana az galanda, at tüwdürilip gitdi.*

TÜWDÜRME [tüwdürmө], *iş ady.* Tüwdürmek ýagdaýy.

TÜWDÜRMEK [tüwdürmök], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady bat bilen ýykyp, atyp togalap goýbermek.

Märekä uran at bir oglany kakyp, tüwdürip goýberdi.

2. *göç.m.* İşden, gullukdan kowmak, çykarmak.

TÜWDÜRMEKLIK [tüwdürmөklük], *iş ady.* Tüwdürmek ýagdaýy.

TÜWDÜRMEZLIK [tüwdürmөzlük], *iş ady.* Tüwdürip goýbermezlik.

TÜWE [tүwө], *at.* Ikiýaşar urkaçy göle, gulajyn, açar.

TÜWELEME [tүwөлөmө], *üml.* Bir işi gowy ýerine ýetiren adamy öwüp ýa-da onuň eden işi makul görölüp aýdylyan alkyş sözi. *Tüweleme, uly iş bitirdiňiz!*

TÜWELEÝ [tүwөлөý], *at.* Köwsarlap, burum-burum bolup aýlanyp, dik ýokaryk galýan tozanly güýçli ýel.

♦ **Tüweley turuzmak 1)** gopgun, galmagal etmek. *Ol dükanyň içinde tüweley turuzýardy.* 2) tozan etmek, tozanlatmak. *Ýeňil maşyn gumak ýolda tüweley turzup baryar.* **Gara tüweley** ýerdäki gumlary we basga zatlary asmana göterýän güýçli tüweley.

TÜWELEK [tүwөлөk], *at, ser.* **Tüwlek.** *Biwepa pelek! Kän etdiň heläk, Ile gawun berdiň, Maňa – tüwelek* (Aýdym sanawaçlary).

TÜWLEK [tүwлөk], *at.* Gawun-garpyzyň düwünçegi. *Bir tüwlek terne. Köp wagtlap gawun-garpyzlar-ryna seredişsem-de, maňa bir tüwlegini hem hödürlemedi.*

TÜWI [tүwү], *at.* 1. Iýmit üçin ulanylyan ak, süýnmek däne, bürünç. 2. *gepl.d.* Palaw.

TÜÝ, *at.* 1. Adamlaryň we haýwanlaryň bedenine çykýan gyl. 2. Saç.

♦ **Tüýüňi täzelemek** täze geým, egin-eşik edinmek, egin-eşiğini täzelemek.

TÜYDÜBERMEK [tүýdүbermek], *işl.* Tüýdüp başlamak; tüýtmegi dowam etdirmek. *Ýüňi eliňe al-da, şeýdip tüýdüber.*

TÜYDÜK, *at.* Gamyşdan ýasalyp, üflenip çalyňan, dilli gadymy türkmen saz guraly. *Çopan tüýdügi. Tüýdük çalmak. Gamyşdan tüýdük ýasamak.*

♦ **Gargy tüýdük** gargydan ýasalyp, uzynlygy 750-800 mm, üst ýüzünde alty, aşagynda bir perde deşigi bolup, ujuna demir müşdük geýdirilip üflenýän tüýdük. **Dilli tüýdük** bir bogunly gamyşdan ýasalan tüýdük (dilli tüýdügiň üç-dört sany perde deşigi bolýar). **Goşa dilli tüýdük** tüýdügiň goşalandyrylan görnüşi. **Meşikli tüýdük** eýlenen geçi hamy meşik görnüşine getirilip, agzyna tüýdügiň özi birikdirilýän dört-baş perde deşikli saz guraly.

TÜYDÜKÇI [tүýdүkçү], *at.* Tüýdük çalyan sazanda.

TÜYDÜKLIK [tүýdүklük], *syp.* Tüýdük ýasamak üçin, tüýdük ýasar ýaly (gamyş). *Tüýdüklik gamyş.*

TÜYDÜLMEK [tüydülmök], *ışl.* 1. Ýaplygan ýüň çekilip-çekişdirilip, übtük-übtük edilmek. *Tüydülen ýüňi saýgyçdan geçirmek.* 2. Könelip, geýilip ýyrtylmak. *Seniň geýen eşigiň derrew düýdüläýýär-le?!*

TÜYDÜM, *at.* Ýüň, pagta, we ş.m. zatlaryň tüýdülen übtügi. *Bir tüýdüm ýüň.*

TÜYDÜM-TÜYDÜM, *hal.* Ýolum-ýolum, ýyrtk-ýyrtk bolan, dargan. *It telpegi tüýdüm-tüýdüm edip taşlady.*

TÜYDÜŞ, *ış ady.* Tüýtmek ýagdaýy.

TÜYDÜŞDIRMEK [tüydüşdürmek], *ışl.* Bölek-bölek, tüydüm-tüydüm etmek, bir ýanyndan tüydüp çykmak. *Ol ýerde ýatan galak-gaçak ýüňleri tüýdüşdirdi.*

TÜYDÜŞMEK [tüydüşmök], *ışl.* 1. Tüýtmäge kömekleşmek. *Gyzy ejesine ýüň tüýdüşdi.* 2. Birnäçe bolup bilelikde tüýtmek. *Aýallar ýüň tüýdüşip otyrdy.*

TÜÝJERIBERMEK [tüýjörübermek], *ışl.* Birden tüýjerip ugramak. *Gaty ýadadymy, nämemi, oglanjygyň ýüzi tüýjeriberdi.*

TÜÝJERIŞ [tüýjörüş], *ış ady.* Tüýjermek ýagdaýy.

TÜÝJERIŞMEK [tüýjörüşmök], *ışl.* Ýüzi üpür-çüpür bolup başlamak. *Çagalaryň ýüzleri tüýjerişip, eginleri ýygrylyşyp durdy.*

TÜÝJERME [tüýjörmö], *ış ady.* Tüýjermek ýagdaýy.

TÜÝJERMEK [tüýjörmök], *ışl.* 1. Ýüzündäki tüýler mese-mälim bildirişip durmak, çykyşyp durmak. 2. *göç.m.* Ýüzi tebigy reňkini ýitirip, diňe tüýleri aýyl-saýyl bolup durmak. *Tüýjerip durmak.*

TÜÝJERMEKLIK [tüýjörmöklük], *ış ady.* Tüýjermek ýagdaýy.

TÜÝJERMEZLIK [tüýjörmözlük], *ışl.* Tüýjerip durmazlyk.

TÜÝJERTMEK [tüýjörtmök], *ışl.* 1. Ýüzündäki bildirişip duran tüýleri aýyrmazlyk, görkezip durmak. *Ýüzüňi tüýjerdip durmak.* 2. Bir zadyň ýüzünü üpür-çüpür etdirip zaýalatmak. *Bilmän jalbarymyň ýüzüni gury ýandak degrip tüýjerdipdirin.*

TÜÝJÜK, *at. ser.* **Tüýjümek.**

TÜÝJÜMEK [tüýjümök], *syp.* Ýüzi tüýjerip duran, ýüzi üpür-süpür tüý bolup duran. *Tüýjümek mata.*

TÜÝKESME: **tüýkesme** **ogry** barypýatan ogry, aňrybaş ogry, tüýs ogry.

TÜYKÜLIK [tüýkülük], *at.* Adamyň agyz boşlugynda emele gelýän suwuklyk. *Soňky tüýkülük sakgal ezmez* (Nakyl).

TÜYKÜLIKLEME [tüýkülüklömö], *ış ady.* Tüýkülüklemek ýagdaýy.

TÜYKÜLIKLEMEK [tüýkülüklömök], *ışl.* Bir zada tüýkülük çalmak, bir zady tüýkülük bilen ölleme.

TÜYKÜLIKLEMEZLIK [tüýkülüklömözlük], *ış ady.* Tüýkülük bilen öllemezlik, tüýkülük çalmazlyk.

TÜYKÜLIKLETDIRMEK [tüýkülüklötdürmök], *ışl.* Başga birine tüýkülük bilen öletdirmek, tüýkülük çaldyrtmak.

TÜYKÜLIKLETMEK [tüýkülüklötmök], *ışl.* Başga biriniň tüýkülüklemegine mümkinçilik bermek, ýol bermek. *“Näme, üsti-başyňy tüýkülükledipsiň?!” diýip, ejesi ogluna käýedi.*

TÜYKÜLIKLEÝIŞ [tüýkülüklöýüş], *ış ady.* Tüýkülüklemek ýagdaýy.

TÜYKÜRIŞ [tüýkürüş], *ış ady.* Tüýkürmek ýagdaýy.

TÜYKÜRIŞMEK [tüýkürüşmök], *ışl.* Birnäçe bolup tüýkürmek.

TÜYKÜRME [tüýkürmö], *ış ady.* Tüýkürmek ýagdaýy.

TÜYKÜRMEK [tüýkürmök], *ışl.* 1. Agyz boşlugynda ýygnanan tüýkülügi tüflemek. 2. Yryma görä: “göz degmesin!” diýen manyda çüfläp, tüf-tüf etmek.

TÜYKÜRMEKLIK [tüýkürmöklük], *ış ady.* Tüýkürmek ýagdaýy.

TÜYKÜRMEZLIK [tüýkürmözlük], *ışl.* Tüýkülügi tüf-tüf edip, agzyňdan çykaryp dökmezlik.

TÜYKÜRTMEK [tüýkürtmök], *ışl.* 1. Tüýkülügi agyzdan daşaryk çykardyp taşlatmak. 2. Yryma görä: “göz degmesin” diýen manyda “tüf-tüf” etdirmek, çüfletmek.

TÜYLEK [tüýlök], *syp.* Ösgün we gür tüýli.

TÜYLEKŞORA [tüýlekşo:ro], *at.* Boýy 50-60 sm ýetýän bir ýyllyk ýabany ösümlik.

TÜYÑÜK, *at.* 1. Gara öýüň uklaryny birleşdirýän ýokarky tegelek bölegi. 2. *gepl.d.* Ýaşamak üçin jaý, öý. *Hemmämiz bir tüýnügiň astynda ýaşayarys.*

♦ **Tüýnükli ýaglyk** ortasy tegelek nagysly gyňaçlyk uly ýaglyk.

TÜYÑÜKÝÜP, *at.* Tüýnükden asylyp goýulýan owadan gotazly ýüp.

TÜYŞ I, *at.* Görnüş, keşp, sypat, boluş.

♦ **Tüýsi üýtgemek** belli bir sebäbe görä ýüz keşbi üýtgemek. *Agayunus Göroglynyň tüýsüniň üýtgänini bildi-de, öňki heňini birneme ýumşadyp ugrady* (“Görogly”).

TÜYŞ II, *syp.* Hakyky, barypýatan, edil, hut. *Ol meni tüýs wagtynda goldady.*

TÜYŞLI [tüýslü], *syp.* Görnüşli, hilli. *Gezip ýörseň, her tüýsli adamlara gabat gelýärsiň.*

TÜYTDÜRMEK [tüýtdürmök], *ışl.* Tüýtmek işini başga birine etdirmek.

TÜYTI-TÜYTI [tüýtü-tüytü], *üml.* Towugy ça-gyrmak üçin aýdylyan söz.

TÜYTMĖ [tüýtmö], *işl. ady.* Tüýtmek ýagdaýy.

TÜYTMĖK [tüýtmök], *işl. 1.* Ýaplygan ýüni, pagtany elin bilen çekişdirip, übtük-übtük etmek. *Ol ýorgana salmak üçin ýygnap ýören ýüni tüýdüp çykdy.*
2. Köp eşik ýyrtmak, köneltmek.

TÜYTMĖKLIK [tüýtmöklük], *işl. ady.* Tüýtmek ýagdaýy.

TÜYTMĖZLIK [tüýtmözlük], *işl. ady.* Tüýtmek işini etmezlik.

TÜYTMĖLEME [tüýtmölömö], *işl. ady.* Tüýtmek ýagdaýy.

TÜYTMĖLEMEK [tüýtmölömök], *işl. 1.* Tüýdüm-tüýdüm edip çykmak, bulaşygyny açmak. *Ýüň tüýtmelemek. 2. göç.m.* Azar bermek, ýolmalamak.

TÜYTMĖLEMEZLIK [tüýtmölömözlük], *işl. ady.* Tüýtmelemek işini etmezlik.

TÜYT-MÜYT: tüýt-müýt etmek 1) çalak-çulak tüýdüp çykmak. *Hany, galanja ýüňleri-de tüýt-müýt edeli. 2)* basa düşüp, gabyrt-guburt etmek, basmak. *Gelne baş salynýan jaýda bir daýaw aýal garşydaşyny derrew tüýt-müýt edip, baryp kürteli gelni gujaklady.*

TÜYTMĖLEÝİŞ [tüýtmölöýüş], *işl. ady.* Tüýtmelemek ýagdaýy.

TYG [ty:ğ], *at. 1.* Gylyç, pyçak, päki ýaly sowuk ýaragyň inçelip, ýukalyp gidýän ýiti tarapy, ýüz tarapy; durky, uzynlygy. **2.** Sowuk ýaraglaryň umumy ady. *Tyg ýarasy biter, dil ýarasy bitmez* (Nakyl).

TYGLAMA [ty:ğlama], *işl. ady.* Tyglamak ýagdaýy.

TYGLAMAK [ty:ğlamak], *işl.* Tyg bilen ýaralamak, tyg bilen kesmek. *Ýolugyşan duşmanyň bermese boýun, Oň tüpeňläp, soňra tyglamak gerek* (Baýly şahyr).

TYGLAMAKLYK [ty:ğlamaklyk], *işl. ady.* Tyglamak ýagdaýy.

TYGLAMAZLYK [ty:ğlamazlyk], *işl. ady.* Tyglamak hereketini etmezlik.

TYGLAÝYŞ [ty:ğlaýyş], *işl. ady.* Tyglamak ýagdaýy.

TYGSAMAK [tyğsamak], *işl.* Eti gaçmak, eti dökülme, horlanmak, ytygsamak. *Eti tygsamak.*

TYGŞYT [tyğşy:t], *at.* Bisarpa tutman, aýawly saklanan.

TYGŞYTLABERMEK [tyğşy:tlavermek], *işl.* Tygşytlap başlamak.

TYGŞYTLAMA [tyğşy:tlama], *işl. ady.* Tygşytlamak ýagdaýy.

TYGŞYTLAMAK [tyğşy:tlamak], *işl. 1.* Bisarpa tutman aýap saklamak; isrip etmän, yrýa etmän art-dyrmak, süýşürüp goýmak. **2. göç.m.** Düzgüne salmak, serenjam bermek, tertibe salmak.

TYGŞYTLAMAKLYK [tyğşy:tlamaklyk], *işl. ady.* Tygşytlamak ýagdaýy.

TYGŞYTLAMAZLYK [tyğşy:tlamazlyk], *işl. ady.* Tygşytlap goýmazlyk, tygşytly tutmazlyk.

TYGŞYTLANMAK [tyğşy:tlanmak], *işl.* Tygşytly saklanmak.

TYGŞYTLAŞMAK [tyğşy:taşmak], *işl.* Bilelikde tygşytlamak.

TYGŞYTLATDYRMAK [tyğşy:tlatdyrmak], *işl., ser.* Tygşytlatmak.

TYGŞYTLATMAK [tyğşy:tlatmak], *işl.* Bir zady tygşytly saklatmak.

TYGŞYTLAÝYŞ [tyğşy:tlaýyş], *işl. ady.* Tygşytlamak ýagdaýy.

TYGŞYTLY [tyğşy:tly], *syp. 1.* Aýawly, isripsiz. **2.** Tertipli, düzgünli, serenjamly.

TYGŞYTLYLYK [tyğşy:tlylyk], *at.* Tygşytly bolmaklyk.

TYGŞYTSYZ [tyğşy:ssyz], *syp.* Zady aýawsyz, bisarpa harçlaýan, bisarpa tutýan.

TYGŞYTSYZLYK [tyğşy:ssyzlyk], *at.* Tygşydy ýokluk, tygşytly dälilik, tygşytly bolmazlyk.

TYGYRDAMA [tyğyrdama], *işl. ady.* Tygyrdamak ýagdaýy.

TYGYRDAMAK [tyğyrdamak], *işl.* Tygyr-tygyr edip seslenmek, tygyr-tygyr edip hereket etmek (ýöräp barýan arabanyň, galtagyň tigriniň sesi hakynda).

TYGYRDAMAKLYK [tyğyrdamaklyk], *işl. ady.* Tygyrdamak ýagdaýy.

TYGYRDAMAZLYK [tyğyrdamazlyk], *işl. ady.* Tygyrdap ýöremezlik, hereket etmezlik.

TYGYRDAŞMAK [tyğyrdaşmak], *işl.* Birnäçe araba tygyrдыly ses çykaryp ýöräp barmak. *Arabalar tygyrдаşyp барýар.*

TYGYRDATDYRMAK [tyğyrdatdyrmak], *işl.* Tygyrдыly hereket etdirmek.

TYGYRDATMAK [tyğyrdatmak], *işl.* Tygyr-tygyr seslendirip ýöretmek, sürmek.

TYGYRDAÝYŞ [tyğyrdayış], *işl. ady.* Tygyrdamak ýagdaýy.

TYGYRDY [tyğyrdy], *at.* Hereketdäki arabanyň, galtagyň we ş.m. tygyrdap eşidilýän sesiniň ady. *Öýüň aňyrsyndan galtagyň tygyrдыsy eşidildi.*

TYGYRDYLY [tyğyrdyly], *syp.* Tygyrдыly hereket edýän.

TYGYR-TYGYR [tyğyr-tyğyr], *s. ş. aňl. söz.* Araba, galtag ýörände, sürlende çykýan ses.

TYKGYLDAMA [tykgyllama], *işl. ady.* Tykgyldamak ýagdaýy.

TYKGYLDAMAK [tykgyllamak], *işl.* Tykgyldyly ses etmek, tykgyldap seslenmek.

TYKGYLDAŞMAK [tykgyllaşmak], *işl.* Birnäçe zat bir wagtda tykgyldyly ses etmek.

TYKGYLDATMAK [tykgyllatmak], *işl.* Tykgyldyly ses çykartmak. *Gapyny tykgyldatmak.*

TYKGYLDAÝYŞ [tykgyllaýyş], *iş ady.* Tykgyldamak ýagdaýy. *Sagadyň tykgyldaýyşy.*

TYKGYLDY [tykgyly], *at.* Bir zadyň, başga bir zada çala degmegi netijesinde arasy üzülip çykýan sesiň ady.

TYKYRABERMEK [ty:kyra:vermek], *işl.* Tykrap başlamak.

TYKYRAMA [ty:kyrama], *iş ady.* Tykyramak ýagdaýy.

TYKYRAMAK [ty:kyramak], *işl.* Oňlaman, ikerjiňlenip, ýaýdanyp durmak; et diýlen zady etmejek bolup durmak. *Muhammet ahun tykrap durmady* (A.Gowşudow).

TYKYRAMAKLYK [ty:kyramaklyk], *iş ady.* Tykyramak ýagdaýy.

TYKYRAMAZLYK [ty:kyramazlyk], *iş ady.* Tykyrap durmazlyk.

TYKYRAŞMAK [ty:kyraşmak], *işl.* Birnäçe bolup tykyramak. *Olar bu gürrüňe tykyraşdylar.*

TYKYRATDYRMAK [ty:kyratdyrmak], *işl., ser.* Tykyratmak.

TYKYRATMAK [ty:kyratmak], *işl.* Tykyramak katdyna ýetirmek, tykyramagyna sebäp bolmak, tykyramagyna ýol bermek.

TYKYRAÝYŞ [ty:kyraýyş], *iş ady.* Tykyramak ýagdaýy.

TYKYRDABERMEK [tykyrdavermek], *işl.* Tykyrdap başlamak.

TYKYRDAMA, *iş ady.* Tykyrdamak ýagdaýy.

TYKYRDAMAK, *işl.* Tykyr-tykyr ses etmek, tykyrdyly ses çykamak, tykyrdy emele gelmek, döremek. *Birden gapy tykyrdady.*

TYKYRDAMAKLYK, *iş ady.* Tykyrdamak ýagdaýy.

TYKYRDAMAZLYK, *iş ady.* Tykyrdyly ses etmezlik.

TYKYRDAŞMAK, *işl.* Tykyrdyly seslenmek.

TYKYRDATDYRMAK, *işl.* Tykyrdyly sesleri döretdirmek.

TYKYRDATMAK, *işl.* Tykyrdyly ses döretmek, çykartmak. *Çagajyk elindäki oýnawajyny tykyrdatdy.*

TYKYRDAÝYŞ, *iş ady.* Tykyrdamak ýagdaýy. *Ýeliň badyna gapynyň üzüksiz tykyrdaýyşy bilen öwrenişmeli boldy.*

TYKYRDY, *at.* Gaty zatlar biri-birine degende çykýan sesiň ady. *Tigriň tykyrdysy. Daşarda bir zadyň tykyrdysy bar ýaly-la?*

TYKYRGANMAK [ty:kyrғанmak], *işl., ser.* **Tykyramak.** *Atam-enem göwnemez diýip tykyrganan boldum* (“Edebiýat we sungat”).

TYKYR-TYKYR, *s.ş. aňl. söz.* Gaty zatlar biri-birine degende çykýan sesler.

TYL [ty:l], *at.* Frontuň yz tarapy, uruş meýdanyndan yzda galan territoriýa. *Beýik Watançylyk urşunyň weteranlarynyň, olaryň ýanyoldaşlarynyň we tylda zähmet çeken weteranlaryň pensijalaryny aýda iň pesi – 966, iň ýokarysy – 1320 manat möçberinde bellemeli* (“Türkmenistan”).

TYLLA [tylla:], *at.* 1. Sary reňkli, lowurdaýan gymmat bahaly metal, gyzyly, altyn. *Mal üçin ynjydyyp gardaş-doganyň, Az bildiň tylladan satyp, sowanyň* (Magtymguly). *Tylla ýüzük.* 2. Adam ady.

TYLLAMAK, *işl., gepl.d.* Ýekirmek (köplenç, aýal-gyzlar tarapyndan ulanylýan söz). *Ýuwaş bolansoň, uly eltileri kiçi gelinlerini gaty tyllaýarlar.*

TYLLARLAMAK, *işl., ser.* **Tyllamak.**

TYMSAL [tymsa:l], *at.* Mysal hökmünde getirilýän, aýdylyan gysgajyk gürrüň.

TYŇKARMA, *iş ady.* Tyňkarmak ýagdaýy.

TYŇKARMAK, *işl.* 1. Doýup garny galyp durmak. *Körpe ýorunjadan doýan guzynyň garynjygy tyňkaryp dur.* 2. Semizlikden pökgerip durmak, dykyz eti-gany daşyna depmek. *Ýaňagy tyňkaryp durmak.*

TYŇKARMAKLYK, *iş ady.* Tyňkarmak ýagdaýy.

TYŇKARMAZLYK, *iş ady.* Tyňkaryp durmazlyk.

TYŇKARTMAK, *işl.* Tyňkarmak katdyna ýetirmek. *Garnyny tyňkartmak.*

TYŇKARYLMAK, *işl.* Tyňky görnüşe geçmek, tyňky bolmak.

TYŇKARYŞMAK, *işl.* Birnäçe zat tyňkaryp durmak. *Dok guzularyň garynjyklary tyňkaryşyp dur.*

TYŇKY, *syp.* Eti-gany ýetik, tyňzap duran, dykyz.

TYŇŇYLDAMA [tyňňyllama], *iş ady.* Tyňňyldamak ýagdaýy.

TYŇŇYLDAMAK [tyňňyllamak], *işl., ser.* **Tyňňyrdamak.** Tyňňyldyly ses etmek, tyňňyldyly ses çykamak, tyňňyrdamak. *Dutaryň kirisleri tyňňyldap, ýakymly ses tamyň içine ýaýrap girdi.*

TYŇŇYLDAŞMAK [tyňňyllaşmak], *işl.* Köp zat tyňňyldamak, tyňňyrdaşmak.

TYŇŇYLDATMAK [tyňňyllatmak], *işl.* Kirşine kakyp, tyňňyldyly ses çykarmak, tyňňyrdatmak. *Bagşy dutaryny tyňňyldadyp başlady.*

TYŇŇYLDAYYS [tyňňyllaýys], *iş ady*. Tyňňyldamak ýagdaýy.

TYŇŇYLDY [tyňňylly], *at*. Saz gurallarynyň kirşine kakylanda çykýan sesiň ady. *Öýden tyňňyldy eşidildi*.

TYŇŇYRDABERMEK [tyňňyrda:vermek], *işl.* Tyňňyrdap başlamak.

TYŇŇYRDAMA, *iş ady*. Tyňňyrdamak ýagdaýy.

TYŇŇYRDAMAK, *işl.* Kirşine kakylan dutardan tyrňyldyly ses çykamak.

TYŇŇYRDAMAKLYK, *iş ady*. Tyňňyrdamak ýagdaýy.

TYŇŇYRDAMAZLYK, *işl.* Tyňňyrdyly ses çykamazlyk.

TYŇŇYRDAŞMAK, *işl.* Kirşine kakylýan birnäçe dutardan çykýan ses.

TYŇŇYRDATMAK, *işl.* Tyňňyrdyly seslendirip çalmak.

TYŇŇYRDAYYS, *iş ady*. Tyňňyrdamak ýagdaýy.

TYŇŇYRDY, *at, ser.* Kirşine kakylan dutardan çykýan sesiň ady.

TYŇZAMA, *iş ady*. Tyňzamak ýagdaýy.

TYŇZAMAK, *işl.* 1. Içi suwuklykdan we ş.m. zatdan pugta doldurylandan soň ýaryljak ýaly bolup dyňzap durmak (meşik, ýanlyk we ş.m. hakynda). *Ýanlygyň garny tyňzap durdy*. 2. *göç.m.* Joşmak, möwç urmak, dyňzamak. *Tyňzap gelen gülki*.

TYŇZAMAKLYK, *iş ady*. Tyňzamak ýagdaýy.

TYŇZATMAK, *işl.* Dyňzar ýaly gaty doldurmak, dyňzatomak. *Ganary tyňzadyp doldurmak*.

TYŇZAYYS, *iş ady*. Tyňzamak ýagdaýy.

TYPANÇAK [ty:pançak], *syp., ser.* **Taýgançak**.

TYPANÇAKLYK [ty:pançaklyk], *at ser.* **Taýgançaklyk**.

TYPDYRMAK [ty:pdymak], *işl., ser.* **Taýdyrmak**. *Ol gyzjagazyň elinden tutup, buzuň üstünden typdyrdy*.

TYPMA [ty:pma], *iş ady*. Typmak ýagdaýy.

TYPMAK [ty:pmak], *işl., ser.* **Taýmak I**. Ýigitleriň aýaklaryndaky ädikleri, çokaýlary aýnanyň ýüzüne basylan ýaly typyp gidýärdi (B. Seýtakow).

TYPMAKLYK [ty:pmaklyk], *iş ady*. Typmak ýagdaýy.

TYPMAZLYK [ty:pmazlyk], *iş ady*. Typmak hereketine amal etmezlik.

TYPYBERMEK [ty:pyvermek], *işl.* Typmaga girişmek, typyp ugramak.

TYPYŞ [ty:pyş], *iş ady*. Typmak ýagdaýy.

TYPYŞMAK [ty:pyşmak], *işl., ser.* **Taýyşmak**.

TYRK-TYRK, *s.ş. aňl. söz*. Agaç, taýak we ş.m. kakylanda, biri-birine urlanda çykýan ses. *Birden onuň işigi tyrk-tyrk kakylady* (A. Gowşudow).

TYRKYLDAMA [tyrkyllama], *iş ady*. Tyrkyldamak ýagdaýy.

TYRKYLDAMAK [tyrkyllamak], *işl.* Gapy kakylanda we ş.m. ýagdaýda tyrkyldyly ses çykamak. *Aman şol oýlardan başyny saýlamanka, gapy tyrkyldady* (B. Kerbabaýew).

TYRKYLDAMAZLYK [tyrkyllamazlyk], *iş ady*. Tyrkyldyly ses çykamazlyk.

TYRKYLDAŞMAK [tyrkyllaşmak], *işl.* Köp ýerden tyrkyldyly ses çykamak.

TYRKYLDATMAK [tyrkyllatmak], *işl.* Tyrk-tyrk edip kakmak. *Ahyry ol elindäki gamçysynyň sapy bilen derwezäniň gapysyny tyrkyldatdy* (A. Gowşudow).

TYRKYLDAYYS [tyrkyllaýys], *iş ady*. Tyrkyldamak ýagdaýy.

TYRKYLDY [tyrkyllly], *at*. Tagtadan ýasalan zadýň ýüzüne çalarak urlanda, kakylanda çykýan sesiň ady. *Onuň gulagyna bir tyrkyldy eşidildi*.

TYRŇYLDAMA [tyrňyllama], *iş ady*. Tyrňyldamak ýagdaýy.

TYRŇYLDAMAK [tyrňyllamak], *işl.* Dartylan kiris kakylanda, yrgyldadylanda tyrňyldyly ses çykamak. *Näzijek barmaklar tutýar erşini, Tyrňyldap ýatladýar dutar kirşini* (Ç. Gurbangylyjow).

TYRŇYLDAŞMAK [tyrňyllaşmak], *işl.* Birnäçe dartylan kiris kakylanda, yrgyldadylanda tyrňyldaşmak bilen çykýan ses.

TYRŇYLDATMAK [tyrňyllatmak], *işl.* Dartylan kirisleri kakyp, tyrňyldyly seslendirmek. *Bagşy dutaryny tyrňyldatdy*.

TYRŇYLDY [tyrňylly], *at*. Dartylan kiris kakylanda çykýan sesiň ady. *Içerden dutaryň tyrňyldysy eşidilýärdi*.

TYRPMAK, *işl., ser.* **Typmak**. *Güle-güle ýene tyrpdym, Basyp duran kesegimden* (K. Gurbannepesow).

TYRRYK, *syp.* Gysga, kelte (geým hakynda).

TYRRYLDAMA [tyrryllama], *iş ady*. Tyrryldamak ýagdaýy.

TYRRYLDAMAK [tyrryllamak], *işl.* Kiçiräk motor ýa-da kiçi motorly mehanizmler işlände tyr-tyr edip ses etmek, tyrryldyly seslenmek. *Motor tyrryldap geçip gitti*.

TYRRYLDAŞMAK [tyrryllaşmak], *işl.* Birnäçe ýerde tyrryldamak.

TYRRYLDATMAK [tyrryllatmak], *işl.* Tyrryldyly ses çykartmak.

TYRRYLDAYÝŞ [tyrryllaýyş], *iş ady.* Tyrryldamak ýagdaýy.

TYRRYLDY [tyrrylly], *at.* Kiçiräk motor ýa-da kiçi motorly mehanizmler işlände çykýan sesiň ady.

TYRS-TYRS: tyrs-tyrs etmek ser. Tyrsyldamak. *Itiden gorkan çaganyň ýüregi tyrs-tyrs edip urýardy.*

TYRSYLDABERMEK [tyrsylla:vermek], *işl.* Tyrsyldap başlamak.

TYRSYLDAMA [tyrsyllama], *iş ady.* Tyrsyldamak ýagdaýy.

TYRSYLDAMAK [tyrsyllamak], *işl.* Tyrs-tyrs edip hereketlenmek, gymyldamak. *Çerkeziň gapana düşen towşan ýaly tyrsyldayanyňa gözleri düşenden soň, olar sorag berip başladylar* (B. Kerbabaýew).

TYRSYLDAMAKLYK [tyrsyllamaklyk], *iş ady.* Tyrsyldamak ýagdaýy.

TYRSYLDAMAZLYK [tyrsyllamazlyk], *iş ady.* Tyrsyldyly hereket etmezlik.

TYRSYLDASMAK [tyrsyllaşmak], *işl.* Köp zat tyrsyldamak. *Ýelliniň görüplik damarlary tyrsyldaşyp başlady* (A. Gowşudow).

TYRSYLDATMAK [tyrsyllatmak], *işl.* Bedeniň bir ýeri tyrs-tyrs etmek, gymyldamak. *Ol kinniwanja gara murtlarynyň uçlaryny tyrsyldadyp, topbuja ellerini maňa tarap uzadyp durdy* (T. Gurbanow).

TYRSYLDAYÝŞ, *iş ady.* Tyrsyldamak ýagdaýy.

TYRSYLDY [tyrsylly], *s.ş. aňl. söz.* Damaryň, ýüregiň we ş.m. tyrs-tyrs edip urmasy, tirpildi.

TYRYM-DYKYZ, *hal.* Içi dykylýp doldurylan ýaly bolan. *Gozalary tyrym-dykyz dolan pagtaň bolsa açylmazlyga çäresi ýokdur* (B. Kerbabaýew).

TYSSYLDY [tyssylly], *at.* Pişigiň gahar bilen çykarýan sesiniň ady.

TYS-TYS, *s.ş. aňl. söz.* Pişigiň gahar bilen yzly-yzyna çykarýan sesi.

◊ **Tys-tys etmek ser. Tyssyldamak.**

TYSSYLDAMAK [tyssyllamak], *işl.* Dowamly tyssyldyly ses etmek (pişik hakynda). **TYZLAMA**, *iş ady.* Tyzlamak ýagdaýy.

TYZLAMAK, *işl.* Bir hili nägile, gaharly görnüşde özüni alyp barmak (köplenç, çaga, ýaş oğlan hakynda).

TYZLAMAKLYK, *iş ady.* Tyzlamak ýagdaýy.

TYZLAYÝŞ, *iş ady.* Tyzlamak ýagdaýy.

TYZ-TYZ: tyz-tyz etmek ser. Tyzlamak.

TYZZYLDAMAK [tyzzyllamak], *işl.* Tyzzyldyly ses çykamak.

TYZZYLDY [tyzzylly], *at.* Tomzak ýaly mör-möjekler uçanda çykýan sesiň ady.

U

U [u:] **I**, Türkmen elipbiýiniň ýigirmi başınjı harpy.

U [u:] **II**, *bagl.* Tirkeş sözün birinji böleginiň yzyna goşulyp, “we” manysyny berýän ses. *Hem jilwe hem gamza, näzu-kereşme, Mekan tutmuş göz-gaşynda, gollarda* (Mollanepes).

UÇ [u:ç], *at.1.* Esasan, ýüpün, tanapyň haýsy hem bolsa bir tarapy; ösümligiň başy. **2.** Goýnuň ýuwlup guradylan ýaz ýüni daralanda, ilki çykýan uzyn ýün. **3.** Bir zadyň belli bir maksat üçin ýiteldilen başy. *Galamyň ujy. Galama uç çykarmak.*

◊ **Uç almak 1)** gaýnap duran pileden ýüpegiň ujuny tapmak. **2)** keçe basylanda, bişirilende, ol ujundan beýleki ujuna çenli düýrläp basmak, bileklemek. **3)** darakda ýün daralanda dokmanyň erşi üçin ýüňüň uzynlaryny aýratyn pişge etmek. **Uç tapmak** ýiten, ýitirim bolan zatdan ujypsyzja hem bolsa habar bilmek.

UÇAN [uçon], *at.* Ýelkenli gäminiň bir görnüşi.

◊ **Uçan gazan** nahar bişirilýän ullağan gazan. *Toý ýerinde on sany uçan gazan nahar ataryldy.*

UÇAR [uçor], *at.* Uçýan ulag. *Çykdyň depäň üstüne, Uçar geldi dessine* (Halk döredijiliginden). *Bir uçar uçýar, birisi gonýar, bir ýolagçy düşýär, beýleki münýär* (B. Hudaýnazarow).

◊ **Uçar meýdany** uçarlaryň gonýan, asmana galýan meýdany.

UÇARLY [uçorly], *hal.* Uçara münüp, uçar bilen. *Aşgabada uçarly gitjek.*

UÇARMAN [uçormon], **1.** Uçmakçy. *Ol birden Boiňg uçary bilen uçarman boldy.* **2.** Uçary sürýän hünärmen.

UÇDANTUTMA [u:şdontutmo], *hal.* Bir ýan ujundan, başdan-aýak, boýdan-başa, bary. *Uçdantutma hemmämiz ýowara çykdyk.*

UÇDURMAK [uşdurmok], *işl.* Uçmaga mümkinçilik bermek. *Hiňňildik uçdurmak.*

UÇGANAK [uçgonok], *at. 1.* Ýagýan garyň, ýanýan oduň syçraýan owunjak bölekleri. *Ol gözüne gar uçganaklarynyň gelip urmagyndan ätiýaç edip, aşak bakýar.* **2. göç.m.** Käbir halatda, belli bir sebäbe görä gözün önünde emele gelýän uçgun ýaly ýylpyldy. *Onuň ysgyny gaçyp, gözleriniň önünde uçganaklar peýda boldy.*

UÇGANAKLABERMEK [uçgonokla:vermek], *işl.* Uçganaklap başlamak.

UÇGANAKLAMA [uçgonoklomo], *iş ady.* Uçganaklamak ýagdaýy.

UÇGANAKLAMAK [uçğonoklomok], *işl.* 1. Köp sanly uçganak gaýmalamak, uçganak ýaýramak, uçganak-uçganak bolup syçramak. *Howada gar syrgynlary uçganaklaýardy* (B. Seýtäkow). 2. *göç.m.* Ot ýaly çalasyn hereket etmek, gymyldamak. *Uçganaklap duran ýigit. Olaryň gelni uçganaklap hyzmat edýärdi.* 3. *göç.m.* Şatlyk alamaty duýulmak, uçajjak ýaly bolmak. *Onuň ýüzündäki şatlyk uçgunynyň uçganaklany bildirdi* (H. Derýaýew). *Uçganaklap duran mele at.*

UÇGANAKLAMAKLYK [uçğonoklomokluk], *iş ady.* Uçganaklamak ýagdaýy.

UÇGANAKLAMAZLYK [uçğonoklomozluk], *iş ady.* Uçganaklap durmazlyk.

UÇGANAKLAŞMAK [uçğnokloşmok], *işl.* Uçganaklap gaýmalaşmak. *Daşarda gar bölejikleri uçganaklaşýardy.*

UÇGANAKLAÝYŞ [uçğonokloýuş], *iş ady.* Uçganaklamak ýagdaýy.

UÇGUN [uçğun], *at.* Ýanýan otdan ýalpyldap, syçrap gidýän owunjak ot bölejikleri. *Körükden çykýan ýeliň zarbyna reňki öçügsi mele uçgunlar şöhlelenip, uçuşyp başlady* (B. Seýtäkow).

♦ **Uçgun bolup ýapyşmak** janyňa degmek, ganyňy gyzdirmek. *Murtuň soňky soragy Möjege uçgun bolup ýapyşdy* (N. Pomma).

UÇGUR [uçgur] **I**, *at.* Balagyň çermeginiň içinden geçirilip daňylýan ýörite örülen bag; ýüp.

♦ **Uçguryňy oňarmazlyk** öz başyňy özüň çarap bilmezlik, gowşaklyk, lellimlik. *Uçguryňy oňaranok weli, “Gurban, Gurban!” diýip janymy alýar* (A.urdyýew).

UÇGUR [uçgur] **II**, *syp.* Oňat uçýan, gaty uçýan, çalt uçýan. *Şol pursatda asmanda kiçi hilli uçgur uçaryň sesi peýda boldy* (B. Gurbanow).

UÇ-GYRAKSYZ [uç-ğyraksyz], *syp., ser.* **Uçsuz-gyraksyz.** *Uç-gyraksyz bolýar ýaşlyk hyýaly* (A. Kekilow). *Uç-gyraksyz sährada-da onuň şaňlap duran tamam bar, aýdym-saz edip duran radiosam* (A. Nazarow).

UÇKY [uçky], *hal.* Ýerleşiş, duran ýeri boýunça bir uçdaky, gyradaky, çetdäki, gyraky, çetki.

UÇLAK [uçslok], *syp.* Ujy ýiti, ýiti uzyn uçly. *Uçlak pyçak.*

UÇLAMA [uçsloмо], *iş ady.* Uçlamak ýagdaýy.

UÇLAMAK [uçsломok], *işl.* 1. Gaýnap duran pileden uç almak, ýüpegiň ujuny almak, ujuny tapmak. *20 put uçlamagyň deregine 40 put pile uçlapdyr.* 2. Bir zadyň ujuny ellemek, ujundan tutmak. *Aksakgal sakgalyny uçlady.*

UÇLAMAKLYK [uçsломokluk], *iş ady.* Uçlamak ýagdaýy.

UÇLAŞMAK [uçsloşmok], *işl.* 1. Uçlamaga kömek etmek. 2. Bilelikde uçlamak.

UÇLATMAK [uçslozmok], *işl.* Gaýnap duran pileden uç aldyrmak.

UÇLAÝYŞ [uçsloýuş], *iş ady.* Uçlamak ýagdaýy.

UÇLY [uçsly], *syp.* Ujy bar, uç çykarylan. *Uçly galam.*

UÇMA [uçma:], *at.* 1. Dini düşüňjä görä, hudaýyň halan adamlarynyň ruhunyň o dünýäde eşretli döwrän sürmeli ýeri, jennet, behişt, uçmah. *Uruşda uçma bar, dalaşda – tama* (Nakyl). 2. *göç.m.* Bag-bakjalyk, sapaly ýer, eşretli ýer.

UÇMA [uçmo], *iş ady.* Uçmak ýagdaýy.

UÇMAH [uçmoh], *at, ser.* **Uçma.** *Bu sähra, bu uçmah bejeryär bizi* (G. Ezizow).

UÇMAHY [uçmohy], *syp.* 1. Dini düşüňjä görä, o dünýäde eşretli gün görjek adam, behişdi, uçma barýan, jennete düşýän. 2. *göç.m.* Päk-arassa, halalhon (adam). *Watan üçin baş goýan ýigitler uçmahydyr.*

UÇMAK [uçmok] **I**, *işl.* 1. Asmana göterilmek, ganat ýaýyp howada gaýmak (guş we ş.m. hakynda). *Dik depede uçup ýören zatlaryň hetdi-hasaby ýok diýýärler* (B. Hudaýnazarow). *Jöwenlikleriň ýokarsynda entek serçe sürüleri güsürdeşip uçýardy* (“Edebiýat we sungat”). 2. Uçara münüp, bir ýaña gitmek, ugramak. *Şyh guýusyna tarap uçup barýarys* (K. Berdiýew). *Iki sagat 45 minut uçduk* (“Edebiýat we sungat”). 3. Hiňňildige münüp, iki ýanlaýyn bat alyp hereket etmek. *Geçen gurbanlykda Merdan gelip hiňňildikde uçupdy* (Ç. Aşyrow). 4. *göç.m.* Suwsuzlykdan ýaña guramak, düýp tutup bilmän gurap gitmek. *Eken ýorunjamyz suwsuzlykdan ýaña uçupdyr.* 5. *göç.m.* Gaz halyna öwrülip, hiç zat galmazlyk. *Agzy açyk gapda saklanan spirt uçýar.*

♦ **Uçjak guş ýaly** bir zat sebäpli ynjalyksyz oturmak, galagop ýagdaýda bolmak.

UÇMAK [uçmok] **II**, *işl.* Bir zadyň ujy, gyrasy duýdansyz döwürlemek, döwlüp gaçmak. *Men bar agramymy atan wagtym, üç sany uguň başy jorta uçupdyr-da, aşak gaýdypdyr* (A. Gowşudow).

UÇMAKLYK [uçmokluk] **I**, *iş ady.* Uçmak ýagdaýy.

UÇMAKLYK [uçmokluk] **II**, *iş ady.* Uçmak, döwürlemek ýagdaýy.

UÇMALYK [uçma:lyk], *syp., ser.* **Uçmahy 1, 2.**

UÇMAZLYK [uçmozluk], *iş ady.* Uçup gitmezlik.

UÇRAMA [uçuromo], *iş ady.* Uçramak ýagdaýy.

UÇRAMAK [uçuromok], *işl.* 1. Gabat gelmek, duş gelmek, duşmak, sataşmak. *Uçradym Araz çayynda, men Bezirgene uçradym* (“Görogly”). 2. Sezewar bolmak, duçar bolmak, ýolukmak, sataşmak.

UÇRAMAKLYK [uçuromokluk], *işl. ady.* Uçramak ýagdaýy.

UÇRAMAZLYK [uçuromozluk], *işl. ady.* Sezewar bolmazlyk.

UÇRATMAK [uçurotmok], *işl.* 1. Duşurmak, sataşdyrmak. 2. Duçar etmek, sezewar etmek, sataşdyrmak, ýolukdyrmak.

UÇRAÝYŞ [uçuroýuş], *işl. ady.* Uçramak ýagdaýy.

UÇSUZ [u:şsuz], *syp.* 1. Uç çykarylmaýyk, uç edilmedik. *Uçsuz galam.* 2. Ujy ýok, ujy kütek, ujy ýiti bolmaýyk. *Uçsuz uk.*

UÇSUZ-GYRAKSYZ [u:şsuz-ğyraksyz], *syp.* Aňrasy-bärsi görünmän ýatan, gaty giň, uç-gyraksyz. *Onuň obasy günorta garap uzalyp gidýän uçsuz-gyraksyz Garagumuň alkymynda ýerleşýärdi* (B. Seýtäkow). *Oglan üçin uçsuz-gyraksyz bu şäher ummasyz täsinlikleri goýnunda gizläp, güwläp duran bir dünýä ýalydy* (“Edebiýat we sungat”).

UÇUK I, *at.* Gyzgyny ýokary galan ýa-da bir zatdan gorkan adamyň dodagyna çykýan suwlujy garbarçyk. *Endamy ot ýaly gyzýany üçin, dodajyklaryna uçuk gaýnapdy* (B. Kerbabaýew).

UÇUK I, *syp.* Uçup döwlen. *Olaryň iki sany ullakan gazany bardy. Olaryň biriniň gulagy döwürdi, biriniň erňegi uçukdy* (A. Gowşudow).

UÇUKLAMA [uçuklomo], *işl. ady.* Uçuklamak ýagdaýy.

UÇUKLAMAK [uçuklomok], *işl.* Uçuk çykamak, uçuk emele gelmek. *Birnäçeleriň agzy-burny uçuklapdyr.*

UÇUKLAMAKLYK [uçuklomokluk], *işl. ady.* Uçuklamak ýagdaýy.

UÇUKLATMAK [uçuklotmok], *işl.* Belli bir sebäbe görä agzyna uçuk çykar ýaly etmek. *Gorkuzyp agzyny uçuklatmak.*

UÇUKLAÝYŞ [uçukloýuş], *işl. ady.* Uçuklamak ýagdaýy.

UÇUR, *at.* Wagt, çen, mahal. *Ilki gelen uçurlarym bu ýere kän bir öwrenişmejek boldum.* 2. Töwerek, golaý ýerler, ugur, tarap. *Şu uçurlarda oba barmyka?*

UÇURMAK [uçurmok] **I**, *işl.* 1. Howada gaýdyrmak, uçmaga sezewar etmek. *Bilbili aýyрма näzenin gülden, Şuňkarym uçurma serimden, goldan* (Magrupy). *Çagalar batbörek uçurýar.* 2. Hiňildik ýaly zatlara mündürip, öňe-yza bat aldyrmak. *Biz saňa dürli oyun görkezzeris, hiňildik uçurarys* (B. Kerbabaýew). 3. göç.m. Suwsuzlykdan guratmak. *Ozallar ýerasty afj suw yokary galyp, ekinleri uçurýan eken* (“Edebiýat we sungat”). 4. göç.m. Ýitirim etmek, ýok etmek.

UÇURMAK [uçurmok] **II**, *işl.* Bir zadyň ujuny, gyrasyny duýdansyz döwmek, döwüp gaçyrmak. *Ozal hatardan çykan topuň ýene-de çep ganatyny duşmanyň top oky uçurdy* (P. Rejebow).

UÇURMAKLYK [uçurmokluk], *işl. ady.* Uçurmak ýagdaýy.

UÇURMAZLYK [uçurmozluk], *işl. ady.* Uçmak işini amal etmezlik; uçup gider ýaly etmezlik. *Bilbili aýyрма näzenin gülden, Şuňkarym uçurma serimden, goldan* (Magrupy).

UÇURSYZ [uçursuz], *syp.* Çensiz, çakdanaşa, has kän, juda, örän.

UÇURTMAK [uçurtmok], *işl.* Uçurmak işini başga birine etdirmek.

UÇURYLMAK [uçurulmok] **I**, *işl.* Asmana uçuryp goýberilmek. *Hemra Aýa tarap uçuryldy. Ertesi ikinji howa gämisi äleme uçuryldy* (“Edebiýat we sungat”).

UÇURYLMAK [uçurulmok] **II**, *işl.* Bir zadyň bir gyrasy, çeti we ş.m. döwürmek.

UÇURYM [uçurum], *at.* 1. Ýelegi ýeten, ganat baglan, uçmaga ýetişen (çaga guş hakynda). *Her ýyl garga çaga çykaryp, uçurym etjek bolan wagtlarynda ýaňky ýylan garganyň çagasyny gelip iýer eken* (“Türkmen halk ertekileri”). 2. Orta mekdebi, ýokary, ýörite orta okuw mekdebini, hünärmentçilik mekdebini tamamlan (ýaşlar hakynda). *Olar şu ýylky uçurymlaryň ylym-bilim derejesiniň has yokarydygyny bellediler* (“Türkmenistan”). *Siz haýsy mekdebiň uçurymy?*

UÇUŞ I, II, *işl. ady.* Uçmak ýagdaýy.

◊ **Uçuş-gonuş zolagy** uçarlaryň uçmagy we gonmagy üçin ýörite gurlan ýol.

UÇUŞMAK [uçuşmok], *işl.* 1. Birnäçe bolup howada uçup ýörmek. *Serçeler bökjekleşip жүrkүлдеş-ýärdiler, ondan-oňa uçuşýardylar* (B. Kerbabaýew). 2. Gaýmalaşmak, gaýyşyp ýörmek. *Harmanda pagta übtükleri uçuşýardy.* 3. Hiňildikde köp bolup yzly-zyzyna uçmak, gezekli-gezegine uçmak. 4. Uçmakda ýarysmak.

UÇUT, *at.* Beýik hem kert, belent we çuň kert gaýa. *Saz eşitmegiň deregine ýaý atanyny ýa-da uçut gaýalardan daş togalanyny ýagşy görerdi* (A. Gowşudow).

UF, *üml.* Ýadawlyk, gynanç, zeýrenç ýa-da içi-ýangynlylyk sebäpli uludan dem alnanda çykýan ses, owuf. *Ol “uf” edip, uludan demini aldy.*

UFLAMA [uflomo], *işl. ady.* Uflamak ýagdaýy.

UFLAMAK [uflomok], *işl.* Uludan demiňi alyp, “uf” edip ses çykarmak, “owuf” diýmek.

UFTADA [ufta:da], *hal, k.d.* 1. Ejiz, biçäre, garyp. *Biz kibi uftadalaryň derdine derman jykyr* (Andalyp). 2. Kiçi göwünli, göwnüni kiçi tutýan, päli pes. *Mübtela bolgan belalarga rahatsyz men bu gün, Derdi-gam uftadasy bolgan dowasyz men bu gün* (Andalyp).

UGRADYJY [uğrodujy], *at.* 1. Ýüki we ş.m. zady bir ýerden ikinji ýere ugradýan edara ýa-da şonuň bilen meşgul bolýan adam. *Taýýar önümler gutulara salnyp, ugradyjy bölüme geçirilýär.* 2. Biriniň ýa-da bir zadyň

ýany bilen gidýän adam. *Şol ugradyjylaryň arasynda Sähet aga hem bardy* (A. Gowşudow).

UGRADYLMAK [uğrodulmok], *işl.* Ýola salynmak, bir ýana iberilmek. *Wekiller mähirli ýagdaýda ugradyldy. Çopan-çoluklara kömek eder ýaly adamlar çöle ugradyldy.*

UGRADYŞDYRMAK [uğroduşdurmok], *işl.* Ählisini, hemmesini ugratmak, ugradyp çykmak. *Ahallylar sürini ugradyşyp, Saparlyny we Sähedi hormat bilen ýola saldylar* (B. Seýtäkow).

UGRADYŞMAK [ugroduşmok], *işl.* Ugratmaga kömekleşmek; bilelikde ugratmak. *Myhmanlary ugradyşmak.*

UGRALMAK [uğrolmok], *işl.* Bir ugra hereket edip başlamak. *Pellehanadan deň ugralypdy. Meýdanlara suw goýberilip ugraldy.*

UGRAMA [uğromo], *iş ady.* Ugramak ýagdaýy.

UGRAMAK [uğromok], *işl.* Ýola düşmek, bir ýana rowana bolmak, gitmek, ýönelmek. *Haýal etmeli däl, derrew ugramaly! – diýen sesler eşidildi* (H. Derýaýew). *Bu gün hem gaýgylý, hem şadyýan men, Uzak hem şöhratly ýola ugrayan* (H. Kulyýew).

UGRAMAKLYK [uğromokluk], *iş ady.* Ugramak ýagdaýy.

UGRAMAZLYK [uğromozluk], *iş ady.* Ugramak hereketini etmezlik, ýola düşmezlik.

UGRAŞMAK [uğroşmok], *işl.* Birnäçe bolup ýola düşmek, gidip başlamak.

UGRATMAK [uğrotmok], *işl.* Kimdir birini ýa-da bir zady ýola salmak, bir ýana ibermek. *Öwez oglum zynhar şerap içmesin! – diýip, tabşyryp ugratdy* (“Görogly”).

UGRAÝYŞ [uğroýuş] **I, II**, *iş ady.* Ugramak ýagdaýy.

UGRUBIR [uğruvi:r], *hal.* Derrew, ýüzüniň ugruna, şol bada. *Bar, ugrubir atyň eýer-esbabyny getir!* (B. Kerbabaýew).

UGRUGYŞ [uğruğuş], *iş ady.* Ugrukmak ýagdaýy.

UGRUKDYRMAK [uğrukduzmok], *işl.* 1. Belli bir tarapa, ugra gönükdirmek. *Goja olaram şol tarapa ugrukdyrdy.* 2. Iş-güýji we ş.m. ýola düşürmek, amala aşar ýaly etmek.

UGRUKDYRYJY [uğrukduzujy], *at.* Ýol görkeziji, dogry ýola gönükdiriji.

UGRUKDYRYLMAK [uğrukduzulmok], *işl.* Iş-güýç we ş.m. zatlar ýola salynmak, gönükdirilmek. *Ol duşuşyklaryň hersi bir maksada ugrukdyrylýar* (“Edebiýat we sungat”).

UGRUKMA [uğrukmo], *iş ady.* Ugrukmak ýagdaýy.

UGRUKMAK [uğrukmozluk], *işl.* 1. Belli bir ugra, tarapa gönükmek, dogrulanmak, ýola düşmek. *Goja*

olaram şol tarapa ugrukdyrdy (G. Kulyýew). 2. Ugra barmak, ýola düşmek, başa barmak, ugrugyp gitmek.

UGRUKMAKLYK [uğrukmozluk], *iş ady.* Ugrukmak ýagdaýy.

UGRUNDA [uğrunno], “Barada, üçin” ýaly manylary aňladýan sözsoňy kömekçi. *Öndeligi elden bermezlik ugrunda çalyşýarys. Olar hemişe halkyň bähbidi ugrunda alada edýärler.*

UGUÇ [u:ğu:ç], *at.* Göç wagtynda uklaryň uçlary döwürmez ýaly geýdirilýän seçekli, çitme ýa-da öýdüm bilen owunjak nagyslar salnyp dokalýan torba.

UGUJY [u:ğu:jy], *at.* Nagşyň bir görnüşiniň ady.

UGUR [uğur] **I**, *at.* 1. Uzalyp gidýän zadyň tutuş boýy, boýdan-başa uzynlygy. 2. Gidilýän ýol, tarap. *Barýan ugruna belet bolmasaň, ýoly-ýodany, ilerini-gaýrany seljermek-de aňsat däl diýip oýlanýardy* (B. Kerbabaýew). 3. Hojalygyň belli bir pudagy. 4. Garyndaşlyk topary, tarapy. *Ol biziň daýy ugrumyz bolmaly* (N. Pomma). 5. Jemgyýetçilik-ylmy akymlaryň belli bir pudagy. *Nähili kitaplar onuň okaýany, Bary bir ugurdan, emma kän sany* (A. Kekilow). 6. Keýp, maza (çaý hakynda); bir zadyň netijesi, deregi; hil taýdan göwne makullygy. *Kemter atsaň ugry bolmaz, Köp atsaň hem dogry bolmaz* (K. Gurbannepesow). *Bu çaklamamyzyň ugry bolmady.*

◊ **Ugra barmak** ugrukmak, ýola düşmek. *Aý, ugra baryp-barman näme, ol öz elimizdäki zat* (H. Derýaýew). **Ugruna bolmak** şowuna düşmek, şowly bolmak, arzuw-maksadyň ýerine ýetmek. *Meniňki ugruna boldy.* **Ugruna bolsun!** bir işi başlan adama, bir iş bilen ugran adama edilýän ýagşy dileg. **Ugruna çykmak** biriniň ýa-da bir zadyň aladasyňy etmek, gözleginde bolmak, soramak, agtarmak. – *Biz şu işiň ugruna çykmak, başga kim çyksyn? – diýip goýmady* (“Görogly”). **Ugruna goýbermek** edenine däl diýmezlik, towugyna tok diýmezlik, hiç zat diýmezlik. *Kakasy ogluna zat diýmän, ugruna goýberipdir.* **Ugruna kowmak ser.** **Ugruna sürmek** Bu örän owadan, owadanyň-da owadany diýip, onuň ugruma kowmagy meni has hem götergiledi. **Ugruna sürmek** özi bilen ugurdaş gopmak, göwnünden turaýjak sözler aýtmak. *Her näme-de bolsa, Hoşgeldi ony ugruna sürdi* (A. Gowşudow). **Ugruna ýykylymak** haýsy hem bolsa bir zady ýerine ýetirmek üçin jan etmek, ymtylmak. *Oglanlar başardyklaryndan aýdym-sazyň ugruna ýykyýarlar* (“Türkmenistan”). **Ugrundan turmak ser.** **Ugruny tapmak** 2. *Kuly onuň ugrundan turýardy* (A. Durdyýew). **Ugruny belertmek** bir zadyň nähili edilýändigini az-kem anyklamak. *Ugruny belertseň bolýar, işiň galanynyň özümiň oňararys.* **Ugruny tapmak 1)** bir zadyň tärini, ýagdaýyny, syryny bilmek; bir zady oňaryp, bejerip bilmek. *Heý, galmagyň ugry*

*tapylmazmyka? Ol derrew ugruny tapdy-da, maşyny işlediberdi. 2) biriniň göwnünden turmak, biri bilen umumy dil tapmak. “Nähili ýol bilen ugruny taparkam?” diýip, ol howlугýardy (B. Gulow). **Ugruň bolmazlyk 1)** saglygyň peselmek, ýaramazlaşmak. *Meniň şu gün ugrum bolmady (B. Pürliýew). 2) keýpiň bolmazlyk, gyzyklanmazlyk. Keljäniň bolsa aýdym bilen, goşgy bilen ugry bolmazdy (A. Gowşudow). **Ugruň ýitirmek** etjegini bilmezlik, aljyramak, özüni ýitirmek, ugruň gaçmak. **Ugruňyz ugur alsyn!** okuw, iş, söwda giden adamyň işiniň rowaç almagy arzuw edilip, onuň sag-aman dolanyp gelmegi üçin edilýän ýagşy dileg. **Ugry bar bolmak** aýdylýan, diýilýän zadyň dogry bolaýmagy mümkin bolmak, dogry çykmak, edilýän gürrüniň jany bar bolmak, delile dogry gelmek. *Dogry, siziň aýdanyňyzyň hem ugry bar. **Ugry gaçmak 1)** saglygy peselmek, ýaramazlaşmak, tapdan düşmek. *Syrkawyň gün-günden ugry gaçýar. 2) keýpiň bozulmak, göwünligöwünsiz ýagdaýa düşmek. *Oňa bir ýumuş buýursaň ugry gaçýar. **Ugry ýok 1)** öňküligi bolmazlyk. *Onuň iş bilen ugry ýok. 2) hal-ýagdaýy gowy dällik. **Ugur alla etmek** bir işi bolşuna görä etmek, öz akymyna goýbermek. **Ugur almak ser. Ugruna bolmak. *Ýöne welin iň ilki onuň özüni çagyryp getirsek, şonda iş örän ýagşy ugur alardy (N. Saryhanow). **Ugur haýyr bol-a! (bolsun!)** Nirä barýanlygy soralmak arkaly ugran ugrunda haýyr gör diýlen manydaky dileg. *Myrat olary görüp: “Ýeri dostlar, ugur haýyr bol-a!” diýdi (N. Pomma).**********

UGURDAŞ [uğurdoş], *syp. 1.* Bir ugurda ýerleşýän, bir ugurda; bir ugur boýunça gidýän. *Ugurdaş ýoldaş ýok, bir ýeke özi, Käte yza garap, alardýar gözi (A. Kekilow). 2. Çalymdaş, biri-biri bilen utgaşykly, kybapdaş.*

UGURDAŞLYK [uğurdoşluk], *at.* Bir ugurlylyk, ugry birlik, bir ugurdan bolmaklyk. *Ýolumyzyň ugurdaşlygy gowy boldy.*

UGUR-DEREK [uğur-derek], *at, ser. Ugur-utga.* *Onuň gürrüniň ugru-deregi ýokdur.*

UGURLAŞMA [uğurloşmo], *iş ady.* Ugurlaşmak ýagdaýy.

UGURLAŞMAK [uğurloşmok], *işl.* Bir mesele, söwda we ş.m. barada bir pikire gelmek, ylalaşmak, oňuşmak.

UGURLAŞMAKLYK [uğurloşmokluk], *iş ady.* Ugurlaşmak ýagdaýy.

UGURLAŞYK [uğurloşuk], *at.* Bir mesele, söwda we ş.m. barada bir pikire gelmeklik, iki taraplaýyn ylalaşyk, oňşuk.

UGURLAŞYŞ [uğurloşuş], *iş ady.* Ugurlaşmak ýagdaýy.

UGURLY [uğurly], *syp. 1.* Kemally, derekli, mazaly, suwytyly. *“Hany, bu gürrüňleri taşlap, öz ýagdaýyňyzdan bir ugurly habar bersene!” diýdi (R. Alyýew). Başga ugurly zadam edip bilmedim (R. Gelenow). 2. Oglana dakylýan at.*

UGURLY-UGRUNA [uğurl(u)-uğruno], *hal.* Her kim ugruna, öz gerek tarapyna, islän ýerine. *Adamlar ugurly-ugruna dargaşdylar.*

UGURSYZ [uğursuz], *syp. 1.* Biderek, ähmiýetsiz, manysyz, dereksiz, netijesiz, ýalan. *Kä günler aýalynyň ugursyz gepine gidip, goňşularyna-da unutgysyz sözüni aýdardy (A. Durdyýew). 2. göç.m.* Sözünde tapylmaýan, gepinde derek bolmaýan, bolgusyz. *Aryf gadryn bilmez ugursyz nadanlar, Müşgildir aýrylyp düşse dendanlar (Magtymguly).*

UGURSYZLYK [uğursuzluk], *at. 1.* Manysyzlyk, bidereklik, ähmiýetsizlik, dereksizlik. *2. Sözünde tapylmazlyk, gepinde-sözünde derek bolmazlyk, bolgusyzlyk. Bir söz bereniňden soň, ol işi etmeseň ugursyzlyk bolar.*

UGURSYZ-UTGASYZ [uğursuz-utgosuz], *syp.* Biderek, ugur-utgasyz, manysyz, ähmiýetsiz, netijesiz; ýalan. *Ugursyz-utgasyz samrap, başymy çişirdi (A. Gowşudow).*

UGURTAPYJY [uğurtapyjy], *at.* Her bir işde ugur-ýol bilýän, her bir ýagdaýdan çykalga tapýan adam.

UGURTAPYJYLYK [uğurtapyjylyk], *at.* Her bir işde ugur-ýol bilmeklik, her bir ýagdaýdan çykalga tapmaklyk.

UGUR-UTGA [uğur-utgo], *at.* Ugur, derek, many. *Ondan ugur-utga tapyp bolmaz. (A. Gowşudow). Okap görüň, heý bir ýazan zadynyň ugry-utgasy barmy? (A. Annaberdiýew).*

UGUR-UTGASYZ [uğur-utgosuz], *syp., ser. Ugursyz-utgasyz.*

UGUR-ÝOL [uğur-ýo:l], *at.* Bir işi etmegiň usuly, täri, ýoly.

◇ **Ugur-ýol bilmek 1)** nähili hereket etmelidigini bilmek. *2) bejermegiň azda-kände usulyny bilmek (tebip hakynda). Pylanam ugur-ýol bilýän tebipdir, aýagyň bir ýeri çykandyr öýdýän bolsaň, senem şonuň ýanyna äkidäýeli, sereder.*

UHHU-UHHO, *üml.* Küşt depilende her bendiň ahyrynda gaýtalanýan ses. *Gazalyň her bendiniň soňunda “uhhu-uhho”, “eýha-eý”; “küşt-küşt” diýip ýeri depip, elleri bilen hereket edipdirler (A. Jykyýew).*

UJA [u:jo], *at.* Oňurga süňküniň ujundaky egrije süňk, guýruk ýagynyň içindäki oňurga ujy, oňurga ösüntgisi, uç oňurga.

UJA [ujo], *symp.* Dageň beýik ýeri, beýik. *Uja dagdan aşyp geldim* (“Görogly”). *Düzli meýdan, uja daglar, Gudrat bile biten baglar* (Hatam şahyr).

UJAL [ujol], *at.1.* Ýer sürlende azalyň yzynda galýan insizje joýa meňzeş yz, zolak; tohum sepilende tohumyň ýere tekiz düşmegi üçin sürlen kölçeleri hatara bölýän yz. *Her ujalyň ugry bilen «Her bir dänäň müň bolsun!» diýip tohum sepilip başlanýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”, 466 s.). *Mukam aga pil bilen ujal düzläp ýören Bessiriň deňine bardy* (B. Öwezow). **2.** Uzap giden aňnatlyklaryň arasyndaky peslik, çöketlik.

UJALAŇ [ujoloň], *at, köns.1.* Töwerek-daşyndaky ýagdaý üýtgände, özüniň derisini şol ýagdaýa görä üýtgedip bilýän, yssy ýurtda ýaşayan süýreniji haýwan, hameleon. **2.** *symp., göç.m.* Ikiýüzli, agyp-dönüp duran (adam hakynda).

UJALLAMAK [ujollomok], *işl., oba h.* Tohum sepiljek ýere çäk çekmek, bellik goýmak. *Ujallap peliň başyna, Tohum goýbermän daşyna* (Mätäji).

UJALLANMAK [ujollonmok], *işl.* Ujal çekilmek. *Sürlüp çillenen atyzlar uzaboýuna pil bilen çapylyp ujallanýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Döwlet guşy”, 466 s.).

UJALLATMAK [ujollotmok], *işl.* Ujallamak işini birine etdirmek.

UJAŞ [u:joş], *hal.* Ýakyn, ýanaşyk, hatar, utgaşyk. *Uruş otur, ujaş otur* (Nakyl).

UJAŞMAK [u:joşmok], *işl.* Biri-biriň bilen arkalaşyp bir iş etmek, birek-birege hemaýat etmek. *Uruş-da uçma bar, ujaş-da – tama* (Atalar sözi). *Ýanaşyp öýler tutanym, Ujaşyp ojak gazanym, Egindeşim jan käbäm* (Agy).

UJUZY, *symp.* Gymmat däl, arzan, bahasy pes.

◊ **Ujuz daramak** çala daramak, çala degmek, käýemek, azgyrylmak, kemter gaýtmak. *Heniz hem Aýnur saňa ujuz darapdyr. Ujuz gutulmak* sypmak, aňsatlyk bilen sypmak, gutulmak, ýeňil sypmak, dynmak. *Duşmanlardan ujuz gutuldym* (“Türkmen halk ertekileri”).

UJYPLY [ujuýply], *symp.* Köp, artyk. *Wah, men bularдан ujyply kireý hem alamok-la.*

UJYPSYZ [ujuýpsuz], *symp.* Örän az, sähelçe, peýdasy az bolan. *Ýöne düýeçilikden girýän girdeji ujypsyzdy* (Ç. Matalow).

UJYPSYZJA [ujuýpsuzjo], *symp.* Gaty az, sähelçe. *Jay üçin ujypsyzja töleg tölenýär.*

UJYPSYZLYK [ujuýpsuzluk], *at.* Örän azlyk, bolelin dällik, azlyk.

UJYZ [ujuýz], *symp., ser.* **Ujuz.**

UK [u:k], *at.* Ýokarky uýy tüýnüge, aşaky uýy tärimе berkidilýän we öýüň üstki bölegini emele getirýän uzyn inçe agaç. *Öýüň uklaryny çalyşmaly bolupdyr.*

◊ **Uguny ýekelemek** götergilemek, ugruna kowup, gop bermek, göwnünden turan kişi bolup, öz tarapyňa çekmek, öwüp yrmak. *Ýelli ilki başlygyň uguny ýekeledi* (A. Gowşudow).

UKBAG [u:kba:ğ], *at.* Ugy tärimе berkitmek üçin uguň aşak ujundaky inçe ýüp, bag, ukbagjyk. *Öýüň ukbaglaryny daňysdyrmak.*

UKBAGJYK [u:kba:ğjyk], *at, ser.* **Ukbag.**

UKLABERMEK [u:kla:vermek], *işl.* Uklap başlamak.

UKLAMA [u:klomo], *iş ady.* Uklamak ýagdaýy.

UKLAMAK [u:klomok], **I**, *işl.* Ukuly ýagdaýda bolmak, uka giden halda bolmak, ýatmak, uka gitmek. *Ol nahar edinenden soň, aşagyna düşekçeleri ýazyp, hemme ýorganlary hem üstüne atyp uklamakçy boldy* (A. Gowşudow).

UKLAMAK [u:klomok], **II** *işl.* Ak öýüň uklaryny dakmak, düzmek.

UKLAMAKLYK [u:klomokluk], **I, II** *iş ady.* Uklamak ýagdaýy.

UKLAMAZLYK [u:klomozluk] **I**, *iş ady.* Ýatmazlyk, uka gitmezlik.

UKLAMAZLYK [u:klomozluk] **II**, *iş ady.* Uk dakmazlyk.

UKLAŞMAK [u:kloşmok] **I**, *işl.* Birnäçe bolup uklap ýatmak. *Çagalaryň hemmesi uklaşyp ýatyrtdylar* (“Edebiýat we sungat”).

UKLAŞMAK [u:kloşmok] **II**, *işl.* **1.** Uklamaga kömekleşmek. *Täze öýi uklaşmaga goňşular hem gelipdi.* **2.** Bilelikde uklamak.

UKLATDYRMAK [u:klotdurmok], *işl.* Uklamaga mümkinçilik bermek.

UKLATMAK [u:klotmok] **I**, *işl.* Uka gidermek, ýatyrmak. *Söýýän, ýaz gijesi, hemişe seni, Ukladyp ýelpеýäň salkyn ýel bilen* (R. Seýidow).

UKLATMAK [u:klotmok] **II**, *işl.* Uklamak işini başga birine etdirmek. *Ol öýüni eltisine uklatdy.*

UKLAÝYŞ [u:kloýuş] **I, II**, *iş ady.* Uklamak ýagdaýy.

UKRAIN [ukyraýi:n], *at, ser.* **Ukrainler.** *Ukrain edebiýaty.*

UKRAINLER [ukyraýi:nler], *at.* Ukrainanyň esasy ilatyny düzýän halk.

UKUÇYL [u:kuçul], *symp.* Ukyny gowy görýän, ukudan doýmaýan, köp uklaýan. *Ukuçyllar eýýäm hor çekip başladylar.*

UKUÇYLLYK [u:kuçulluk], *at.* Ukyny gowy görmeklik, ukudan doýmazlyk, köp uklaganlyk. *Ony ukuçylygy heläk edýär.*

UKULY [u:kuly], *syp.* Ukudan açylmadyk. *Ol ukuly gözlerini ses gelen tarapa dikdi.*

UKURYK [ukuruk], *at.* 1. Ýylky tutulýan uýy syrtmakly uzyn taýak. 2. Eşegi harazdan ýa-da harmanyň ortasyna dikilen agaçdan belli bir uzaklykda saklaýan agaç.

UKUSYZ [u:kusuz], *syp.* Ukusy tutmaýan, gözüne uky gelmeýän, uklap bilmeýän. *Ukusz gijeler, argyny günler, Hoş gal, juwanlygyň sapaly çagy* (H. Kulyýew).

UKUSYZLYK [u:kusuzluk], *at.* 1. Ukusy ýokluk, ukusz halda bolmaklyk. *Ol näçe gündür ukusyzlykdan kösenýärdi.* 2. Kesel ady.

UKY [u:ky] **I**, *at.* Belli bir wagt aralygynda doly ýa-da kem-käseýin huşunda bolman, yklap ýatmak ýagdaýy. *Ballym, ukyň bal bolsun, Bagtyň açyk gül bolsun* (G. Seýitliýew). *Ol ukusyna diýseň sakdy* (“Edebiýat we sungat”).

◊ **Uka batmak** uklamak, uklap ýatmak. **Uka gitmek** uklap ýatmak, uka batmak, uklamak, ýatmak. *Oýandyрмаň ballymy, Ýaňyja uka gidipdir* (Hüwdi). *Dagyň goýnundaky janly-janawer uka gidipdi* (B. Kerbabaýew). **Ukudan galmak** ukyňy alyp bilmezlik, bir sebäpden ýatmazlyk, uklamazlyk. *Ökde çopanlar malyň baş sanyny artdyrmak üçin, semizligini ýokary derejede saklamak üçin uzak gijeler ukudan galýarlar.* **Ukudan goýmak** uklatmazlyk, ýatymazlyk, ukusyny aldyrmazlyk. *Çyrlap ýatmadyk çaga enesini ukudan goýdy.* **Ukusy gaçmak** uklap bilmezlik, ukyň tutmazlyk, ýatyp bilmezlik. *Şeýle bolsa-da onuň garny çekildi, eti döküldi, ukusy gaçdy* (N. Saryhanow). **Ukusyna sak** uklaman saklanyp bilýän, ukusyna buýrup bilýän, erk edip bilýän. *Ol ukusyna diýseň sakdy* (“Edebiýat we sungat”). **Ukyň gelmek ser.** **Ukyň tutmak.** **Ukyň tutmak** uklassyň gelmek, ýatasyň gelmek. *Onuň ukusy tutýardy.* **Ukyň almak** gowy uklap turmak, ukudan doýmak. *Ir ýatyp, mazalyja ukymy alypdyryn.*

UKY [u:ky] **II**, *at.* Hudaýatylaryň tuduň, erigň şahalarynyň ýüzünde çagalary üçin ýasanýan höwürtesi.

UKYP [ukuýp], *at.* Bir zady, işi ýerine ýetirmeklige gerek bolan başarnyk, üşük, başarjaňlyk, zehin.

UKYPLY [ukuýply], *syp.* Ukyby bar bolan.

UKYPLYLYK [ukuýpluluk], *at.* Ukyby barlyk, ukyply bolmaklyk. *Her bir işi janypekşlik, ukyplylyk, guramaçylyk bilen ýerine ýetirmeli.*

UKYPSYZ [ukuýpsuz], *syp.* Ukyby ýok, ukyby bolmadyk. *Hamala hiç zada ukypsyz ýaly, Getirer basyna dürli hyýaly* (A. Kekilow).

UKYPSYZLYK [ukuýpsuzluk], *at.* Ukyby ýokluk, ukyby bolmazlyk. *Olaryň käbiri özüniň gowşaklygy, ukypsyzlygy sebäpli ýüregindäki howsalany daşyna çykarýýar* (A. Gowşudow).

ULABERMEK [ula:vermek], *işl.* Ulap başlamak. *Üzük sapaklary şeýt-de ulaber.*

ULAG [uloğ], *at.* Bir ýere gitmek, ýük daşamak we ş.m. üçin ulanylýan serişde: at, düýe, eşek, maşyn. *Ulag her bir ýurduň halk hojalyk toplumynyň in zerur toparlarynyň biridir* (“Türkmenistan”).

ULALDYLMAK [uloldulmok], *işl.* Ululygy, göwrümi artdyrylmak, giňeldilmek. *Ulaldylan daýhan birleşigi.*

ULALMA [ulolmo], *iş ady.* Ulalmak ýagdaýy.

ULALMAK [ulolmok], *işl.* 1. Göwrümi, gabarasy artmak, giňelmek, beýgelmek. *Wagtyň, ýyllaryň geçmegi bilen obalarymyz barha ulalýar.* 2. Ösüp ýetişmek, kemala gelmek. *Sen ön oglandyň-da, indi ulalaýdyňmy?* (A. Durdyýew). *Aýdylmaly sözler bilen ulalyp, Aýdylmadyk sözler bilen söýdüm men* (H. Kulyýew). 3. *gepl.d.* Wezipesi ýokarlanmak, derejesi artmak, uly işe bellenmek. *Arçynymyz ulaldy.* 4. *gepl.d.* Ulumsy bolmak, gopbamsy bolmak, özüni uly tutmak. *Asla ulalmak, kiçelmek diýen zadyň nämediginem bilenokdy* (A. Gurbanow).

ULALMAKLYK [ulolmokluk], *iş ady.* Ulalmak ýagdaýy.

ULALMAZLYK [ulolmozluk], *iş ady.* Uly hala geçmezlik, uly bolmazlyk.

ULALTMAK [uloltmok], *işl.* 1. Göwrümini, gabarasy uly etmek, artdyrmak. *Jaýy ulaltmak.* 2. Ösdürmek, kemala getirmek. *Hanha, allanäme, otyr öýünde, Ogluny ulaltmak diňe küýünde* (A. Kekilow). 3. Artdyryp aýtmak, üstüne goşmak, has artdyryp görkezmek. *Bolan wakany ulaldyp gürrüň berdi* (A. Gowşudow). *Gelenden soň bolsa, eden karzyny on esse ulaldyp, gykylyga başlardy* (B. Seýtäkow). 4. *gepl.d.* Uly wezipä bellemek, geçirmek.

ULALTMAKLYK [uloltmokluk], *iş ady.* Ulalmak ýagdaýy.

ULALYBERMEK [uloluvermek], *işl.* Ulalyp ugramak. *Çagalaram gününü sanap ulalyberdi.*

ULALYP-OŇALMADYK [uloluv-oňolmoduk], *syp.* Ulalsa-da, il hataryna goşulmadyk, akyllanmadyk, bihepbe, pekge.

ULALYŞ [uloluş], *iş ady.* Ulalmak ýagdaýy.

ULAMA [uloma:], *at.* 1. *k.d.* Alym, ylymy. *Ulama azsa, geň bolar* (Talyby). 2. *gepl.d.* Ylmy ýetik, akyly, parasatly, ile göreldede bolýan, ýaşuly. – *Bu ahwalaty ulamalar ýagşy bilerler – diýdi* (“Edebiýat we sungat”).

ULAMA [ulomo], *iş ady.* Ulamak ýagdaýy.

ULAMAK [ulomok], *işl.1.* Ýüpi, sapagy başga bir ýüpe, sapaga işip ýa-da pet, krahmal çalyyp, agajy biri-birine çüý bilen berkidip seplemek. *Ýüpe ulap duşagmyzy, Ýükläp odun alyp gelýäs* (K. Taňrygulyýew). **2.** Bir gürrüňiň yzyna başga gürrüň goşmak. *Gürrüňi gürrüňe ulamak.*

ULAMAKLYK [ulomokluk], *iş ady.* Ulamak ýagdaýy.

ULAMALYK [uloma:lyk], *at. 1. k.d.* Alymlyk, ylymlylyk. **2. gepl.d.** Ylmyň, sowadyň ýetik bolup, ilin öňüne düşmek derejesine ýetmek. *Ulamalyga ýetişmeklik.*

ULAMAZLYK [ulonmozluk], *iş ady.* Ýüpi, sapagy başga bir ýüpe, sapaga işip ýa-da pet, krahmal çalyyp seplemezlik.

ULANMA [ulonmo], *iş ady.* Ulanmak ýagdaýy.

ULANMAK [ulonmok], *işl.* Birinden ýa-da bir zatdan peýdalanmak, haýyrlanmak.

ULANMAKLYK [ulomnokluk], *iş ady.* Ulanmak ýagdaýy.

ULANMAZLYK [ulonmozluk], *iş ady.* Peýdalanmazlyk, haýyrlanmazlyk.

ULANYBERMEK [ulonuvermek], *işl.* Ulanyp başlamak.

ULANYLMAK [ulonulmok], *işl.* Gerekli ýerinde bir zatdan doly peýdalanmak, haýyrlanmak.

ULANYŞ [ulonuş], *iş ady.* Ulanmak ýagdaýy.

ULAŞDYRMAK [uloşdurmok], *işl. 1.* Birnäçe zady biri-birine sepleşdirmek, birleşdirmek, utgaşdyrmak. **2. göç.m.** Birini bir zada sezewar etmek, uçratmak, duçar etmek, düşürmek. *Pelek meni derde ulaşdyrypdyr* (Seýdi). *Sebäbi jogabym Ogulaýy başga pikirlerge ulaşdyrarmyka öýtdüm* (R. Gelenow). **3. göç.m.** Gürrüňi biri-birine baglaşdyrmak, sepleşdirmek.

ULAŞMAK [uloşmok], *işl. 1.* Ulamaga kömek etmek. **2.** Bilelikde ulamak. **2.** Yzly-yzyna utgaşmak, sepleşmek. **3.** Sezewar bolmak, duçar bolmak, uçramak, ýolukmak. *Telbe boldum, ýaman derde ulaşyp* (Zelili). *Dostum eger başyň ulaşa derde, Duşmanyňam bolsa ýüz tutgun merde* (M. Seýidow).

ULATDYRMAK [ulotdurmok], *işl.* Ulamak işini başga birine etdirmek.

ULATMAK, [ulotmok] *işl.* Ýüpi, ýüplügi, agajy we ş.m. biri-birine ulap uzaltmak. *Agaçlary biri-birine ulatsaň, jaýyň üstüne goýmaga ýetjek.*

ULGAM [ulgom], *at. 1.* Beýikli-pesli gum, baýyrylyk, daglyk ýerler. *Dag ulgamy.* **2.** Kadaly we özara baglanyşykly hereket edýän gurluş. **3.** Bir pudaga, ugra degişli edaralaryň jemi, sistema.

ULGAM-ULGAM [ulgom-ulgom], *hal.* Birnäçe ulgamyň utgaşmagyndan ybarat. *Uçar Garagumuň bir*

sydyrgyn gidýän ulgam-ulgam beýik gum depeleriniň üsti bilen baryardy (B. Gurbanow).

ULLAKAN [ulloka:n], *syp. 1.* Göwrümi, gabarasy, görnüşi, ölçegi ep-esli, uly. *Ullakan daş. Ullakan telpek.* **2.** Düýpli, ep-esli, möhüm (aýyklanýan sözün gowy ýa erbet manyly söz bolmagy mümkin). *Meniň ullakan eden işim şok.* **3. gepl.d.** Ululyk ýaşyna ýeten. *Olar indi ullakan adamlar.*

ULŇAMAK [ulňomok], *işl., gepl.d., ser.* Ulamak.

ULŇAŞMAK [ulňoşmok], *işl., gepl.d.* Ulaşmak. *Sakçylaryň kümelerinden çykýan tütünler biri-birine ulňaşyp gidýärdi.*

ULŇAŞYK [ulňoşuk], *syp.* Biri-biri bilen sepleşip, ulaşyp, birleşip, goşulyp giden. *Ulňaşyk salnan ýaşayyş jaýlary.*

ULTURAMA [u:lturomo], *iş ady.* Ulturamak ýagdaýy.

ULTURAMAK [u:lturomok], *işl.* Urulmak, ýenjilmek sebäpli birinden gaty awunmak; birinden çürkenip, aldanyp kösenmek.

ULTURATDYRMAK [u:lturotdurmok], *işl.* Bir sebäbe görä birini uwlundyrtmak.

ULTURATMAK [u:lturotmok], *işi.* Bir sebäbe görä birini uwlundyrmak, çürkemek. *Hiý, şeýle-de bir iş bolarmy, hiý, şeýle-de bir ulturatmak bolarmy?* (A. Durdyýew).

ULTURAYÝŞ [u:lturoýuş], *iş ady.* Ulturamak ýagdaýy.

ULUDAN-KIÇÄ [uludon-kiçä:], *at.* Uly-kiçi adamlar, hemmeler, bar adamlar. *Uludan-kiçä hemmesi gelsin.*

ULUG [uluğ], *syp., k.d.* Uly. *Ulug iller; dagar çaşar; Mert ärden hany bolmasa* (Magtymguly). *Peri-peýker; ulug günä kylmysam* ("Saýatly – Hemra").

ULUGYZ [uluğy:z], *at.* Kemala gelen, ýaşı ýeten, ýetişen gyz, heniz durmuşa çykmaryk gyz. *Ulugyzlar owsun atysyp, otagalaryny ykjadyşyp, ýaş gelinler bilen Gatakardan suw çekýärdi* (N. Pomma).

ULUGYZLYK [uluğy:zyk], *at.* Ulugyza degişli döwür, ulugyzyň ýagdaýy.

ULUKJYN [ulukjun]: **ulukjyn açdyrmak** betlik edip, ýakymсызлык edip, başgalaryň rahatlygyny bozmak, ýüregine düşmek. *Olar obany ulukjyn açdyryp ýörler.* **Ulukjyn bermek** halys bizar etmek, azar ýamanyny görkezmek, bizar-peteňini çykarmak. *Dursunyň oňa gözi düşenden bütin oba ulukjyn berip, aldap ýörşi ýadyna düşüp, tas gülüpdädi* (H. Ysmaýyłow).

ULULYK [ululuk], *at. 1.* Göwrümi, gabarasy, möçberi uly bolmaklyk. **2.** Ähmiýeti, zerurlygy boýunça wajpylyk. *Meseläniň ululygy sebäpli ýygnaç uzaga çekdi.* **3.** Ýaş taýdan tapawudy bolan aýratynlyk. *Onuň menden*

ululygy bolsa iki ýaşdyr. 4. Gulluk, weziye, abraý we ş.m. taýdan tapawutlylyk. Ol özüniň wezipesiniň ululygyna garamazdan, özüni kiçi göwünli alyp barýar.

ULULY-KIÇILI [ululu-kiçili], *syp.* İçinde ulusy-da, kiçisi-de bolan, uly-kiçi hemmesi garyşyk. *Ululy-kiçili garpyzlar.*

ULUMSY, *syp.* Özüni uly tutýan, hondanbärsi hasaplaýan, gopbamsy.

ULUMSYLANMA [ulumsulonmo], *iş ady.* Ulum-sylanmak ýagdaýy.

ULUMSYLANMAK [ulumsulonmok], *işl.* Ulum-sy häsiýete geçmek, ulumsy bolmak. *Garry meni şeýle hala salanyňa begenen bolsa gerek, ulumsylanyp ýylgyrdy* (N. Saryhanow).

ULUMSYLANYŞ [ulumsulonuş], *iş ady.* Ulumsylanmak ýagdaýy.

ULUMSYLYK [ulumsuluk], *at.* Ulumsy adama has bolan gylyk-häsiýet, hondanbärsilik, gopbamylyk, gedemlik. *Ulumsylyk erbet gylyk diýýärler. Beterräk diýseňem rastdyr, rast. Ýöne ulumsylyk etmejek bolup, Ýyrşaryp ýörmege gowy däldir, dost* (K. Gurban-nepesow).

ULUMSYRAMA [ulumsuromo], *iş ady.* Ulum-syramak ýagdaýy.

ULUMSYRAMAK [ulumsuromok], *işl.* Ulumsy bolan bolmak, hondanbärsi bolan bolmak. *Han ulum-syrap, arkan gaýşyp pallady* (N. Saryhanow).

ULUMSYRAMAKLYK [ulumsuromokluk], *iş ady.* Ulumsyramak ýagdaýy.

ULUMSYRAYYŞ [ulumsuroýuş], *iş ady.* Ulum-syramak ýagdaýy.

ULUŇ, *at.* Gawun, garpyz, kädi ýaly ösümlikleriň töweregine ýaýraýan gollary.

ULURAK [ulura:k], *syp.* Azda-kände uly, birneme uly. *Sapar dutar çalardy, özem bizden birneme ulurakdy* (“Türkmenistan”).

ULUS, *at.* 1. Uly il, halk, köpçülik, ilat. *Sen deýin görmedim ulusda-ilde* (Kemine). *Maňa tabşyr, balam, söwer ýaryňny, Ulus görmez ýerde pynhan eýläýin* (Mollanepes). 2. Ýurt, ülke. *Kaýsy ilden, kaýsy ulusdan bolar sen?* (“Görogly”).

ULUS-IL [ulus-i:l], *at, ser.* **Ulus 1** we **2**.

ULUSYRAMAK [ulusuromok], *işl.* Özüni uly tutmak, uly hökmünde görkezjek bolmak.

ULY, *syp.* 1. Ölçeği, gabarasy, göwrümi taýdan kiçiden has ullakan. *Uly kitap. Uly jay. Uly harp* (baş harp). *Uly gazan. Uly howly. Uly dalbar.* 2. Ýaşy ýokary, yaş taýdan uly. *Edebiň ýagşysy – ulyny syla* (Nakyl). *Jygalybegiň üç sany ogly bardy, iň uly oglunyň adyna Genjim beg diýerdiler* (“Görogly”). 3. Aýratyn ähmiýeti

bolan, has ähmiýetli. *Uly mesele.* 4. Çäksiz, köp, möç-bersiz. 5. *göç.m.* Ýaşuly, baştutan, ýolbaşçy işgär, jogapkär işgär. *Özümlüňyzyň ýanyňa baryp gepleşerin* (K. Berdiýew). 6. *göç.m.* Batly, güýçli, joşgunly. *Begeniň ýoldaşlary uly şowhun turzup, ony “hangöter” edip, daşaryk çykardylar* (G. Kulyýew).

◊ **Ula gitmek (goýbermek)** at çapyşygynda aty iň uly baýraga goýbermek, goşmak. **Ula turmak** göreşiň uly baýragyny almak üçin göreşmäge çykmak. **Ula ýatmak** ahyrky ukusyna ýatmak (ýüpek gurçugy hakda). **Uludan dem almak** bir zada gynanmak, ökünmek, ah-myrm çekmek. *Ol uludan demini alyp, jayyň içini gözden geçirdi* (B. Seýtakow). **Uly geplemek (gürlemek)** başarmajak işini ýerine ýetirerin diýip öwünmek, güplemek. **Uly göwräni kiçeltmek** öz mertebänden pes derejedäki görnüşe girmek, kiçelmesiz ýagdaýda kiçelmek. *Ol uly göwresini kiçeldip, etagat ediji bir ýagdaýda yzyna öwürülip durdy* (B. Kerbabaýew). **Uly ili bilen (aglamak, gygyrmak we ş.m.)** bogazyna sygdygyndan gaty ses bilen (aglamak, gygyrmak). *Bolşuň nähili, köpçüligiň içinde beýdip uly iliň bilen biriniň üstüne gygyryp durmak bolarmy? Uly okuw gepl.d.* Ýokary bilim berýän institut, uniwersitet. **Uly söze toba (toba-tagsyr)** aýdylýan sözün uly geplemek däldigini nygtamak üçin ulanylýan aňlatma.

ULY-KIÇI [ulu-kiçi], *at, syp.* 1. Uly we kiçi ýaşly adamlar, ahli adamlar, hemmeler. *Ýene-de diýdiler: “Ulamy-kiçä, Öljegni bilseň-de ýalbarma kişä!”* (K. Gurban-nepesow). 2. Ululy-irili, uzynly-gysgaly, ownukly-irili (zatlar). *Uly-kiçi demir bölekleriniň hemmesini bir ýere üýşüriň.*

ULY-ULY [ul(u)-uly], *syp.* 1. Hemmesi uly, köp zatlaryň her haýsy uly. *Uly-uly gaýalar.* 2. Örän köp, ummasyz. *Ümzükləri öňe bolan kärhananyň işgärlerine işlerinde uly-uly üstünlikler arzuw edäýmek galýar* (“Türkmenistan”).

UMGA [umgo], *at.* Dag goçy. *Gara bagrymny gan etdi, Umgaly, jerenli daglar* (“Görogly”).

◊ **Unga ýaly** uly, daýaw. *Unga ýaly goýun.*

UMMA [umma:]: **ummadan çykmak** gaty daşa, juda uzaga gitmek. *Gyş ýeňsäni berip, ummaga gaçdy* (A. Kekilow).

UMMAN [umma:n], *at.1.* Örän uly suwly giňişlik. *Guwwas bolup, bu ummana batmyşam* (Talyby). 2. *ser.* Okean. 3. *göç.m.* Ummasyz ägirt uly giňişlik.

UMMASYZ [umma:syz], *syp.* 1. Çendenaşa, biçäk, juda, örän, (köp, äpet, ägirt, giň). *Garagumda ummasyz giň köl emele geler.* 2. Biçäk uly, örän uly, köp. *Ol ummasyz baýlygyň eýesi bolupdyr.*

UMUMAN [umu:ma:n], "Esasan, aslyýetinde, jemläp aýdylanda" ýaly manylarda gelýän giriş sözi. *Ýol bar ugry bagly, derýaly-dagly, Umuman, saýlamak özüňe bagly* (G. Ezizow). *Umuman, bazar ykdysadyýetine geçmek ýeňil iş däl*dir ("Türkmenistan").

UMUMY [umu:my], *syp.* 1. Hemmeler üçin, hemmelere degişli, köpçülik üçin, köpçüligiň gatnaşmagynda bolan, ähli. *Ol diňe meniň şahsy düşünjäm däl, umumy halkyň islegi* (G. Kulyýew). *Hemmämiz üçin umumy häsiýet.* 2. Ýönekeý, mesawy, durmuşy. *Aslynda meniň umumy ýasama bezeglere nähili garaýanymy özüň gowy bilýärsiň* (A. Gowşudow). 3. Anyk bolmadyk. *Onuň boş, umumy gürrüň eden adamlara gahary geler eken* (Ö. Abdullaýew).

♦ **Umumy ýaşayş jaýy** içindäki ýaşayan otaglary aýry bolan köpçülikleýin ýaşalýan umumy jaý. *Talyplar üçin täze gurlan umumy ýaşayş jaýlary ulanmaga berildi.*

UMUMADAMZAT [umu:ma:damza:t], *at.* Ähli adamlara mahsus, degişli. *Umumadamzat gymmatlyklary. Umumadamzat medeniýeti.*

UMUMYBILIM [umu:muvilim], *at.* Ýörite däl-de, umumy bilim berýän.

UMUMYHALK [umu:muhalk], *syp.* Tutuş halk üçin umumy, ähliahalk. *Umumy halk meseleleri döwletimiziň sungatynda aýdyň, özboluşly çözgütlerini tapýar.*

UMUMYLAŞDYRMAK [umu:muloşdurmak], *işl.* 1. Bir zady umumy ýagdaýa getirmek, jemlemek. 2. Köpçülige degişli etmek. *Önümlilik kärhanalaryny umumylaşdyrmak.*

UMUMYLAŞDYRYLMAK [umu:muloşdurulmak], *işl.* 1. Bir zat umumy ýagdaýa geçirilmek, jemlenmek. 2. Köpçülige degişli edilmek.

UMUMYLYK [umu:muluk], *at.* Umumy birlik, meňzeşlik, ýakynlyk.

UMYDYGÄR [umuýdygä:r], *syp.* Birinden ýa-da bir zatdan umyt edýän, umyt baglaýan, tama edýän, umytly, tamakin. *"Bizden umydygärleriň alnyna barsyn" diýdi.*

UMYDYGÄRLIK [umuýdygä:rlik/umuýdygä:rluk], *at.* Umydygär bolmaklyk, umyt etmeklik, umytly, tamakin bolmaklyk. *Onynça Begenç gözüni çala açdy, ol Juma umydygärlik bilen garap, agaç kimin gatan dodaklaryny münküldetdi* (G. Kulyýew).

UMYT [umuýt], *at.* Bir maksadyň, pikirini, ýürekde bolan islegiň ýerine ýetmegine, amala aşmagyna bolan tama, arzuw, niýet.

♦ **Umytda bolmak** garaşylýan zadyň, niýet edilýän zadyň amala aşmagyna umytly bolup, dileg edip garaşmak. *Ondan ýaňa umydyň gyl ýuwdan*

ýaly bolsun (A. Durdyýew). **Umydyň gyl ýuwdan ýaly bolmak** umydyň üzülmek, asla umyt etmezlik, tamakin bolmazlyk. **Umydyňyň üzmek** umyt etmezlik, tama etmezlik, umydyň amala aşmajagyna, netije çykmajagyna göz ýetirmek. *Pähm eýlemez, ýol haýsydyr, yz haýsy, Umyt üzüp gaça bilmen, neýläýin?* (Magtymguly). **Umyt baglamak** birine ýa-da bir zady umyt bilen garamak, ynanmak, ynam bilen garaşmak, tama etmek. *Biz ýaşlara uly umyt baglaýarys.* **Umyt uçgunlary** arzuw-niýetiň amala aşmagyna bolan kiçijik tama. *Döwranda sagalmaga umyt uçgunlaryny oýardy* ("Watan").

UMYT-ARZUW [umuýd-arzuw], *at, ser.* **Umyt.**

UMYTLANDYRMAK [umuýtlonnurmok], *işl.* Bir işiň şowly çykmagy üçin birinde umyt, tama döretmek, umytly etmek. *Lukmanlar ony umytlandyrdylar* (A. Gowşudow).

UMYTLANMA [umuýtlonmo], *iş ady.* Umytlanmak ýagdaýy.

UMYTLANMAK [umuýtlonmok], *işl.* Maksadyň, arzuw-pikiriň ýerine ýetmegine, bir zadyň boljagyna umyt etmek, tama etmek, umyt baglamak. *Sadap hem Akmyradyň deminiň kä gidip, kä gelşine umytlanyp, pagtalyk bilen agzyna suw damdyryp otyrdy* (A. Durdyýew).

UMYTLANYŞ [umuýtlonuş], *iş ady.* Umytlanmak ýagdaýy.

UMYTLY [umuýtly], *syp.* 1. Umyt bilen, tama bilen, ynam bilen, tamaly, ynamly, umydy bar bolan. *Umytly guş – Käbä ýetmiş* (Nakyl). 2. Umyt baglanylýan, tama edilýän, ynam edilýän. *Şunda bolsa biziň uly umytly daýanjymyz atylar bolmalydy* (A. Gowşudow). 3. *gepl.d.* Göwreli, hamyla, ikigat, toýly. *Olaryň gelinleri umytlydy.*

UMYTLY-ARZUWLY [umuýtl(y)-arzuwly], *syp.* Hem umyt edýän, hem arzuw edýän, umydy hem arzuwy bolan.

UMYTLYLYK [umuýtluluk], *at.* Umydy barlyk, umytly bolmaklyk. *Umytlylyk bilen onuň ýüzüne seretdi* (A. Gowşudow).

UMYTSYZ [umuýssuz], *syp.* Umydy galmadyk, ynamy gutaran, näumyt, tamasyz, ynamсыз.

UMYTSYZLANMA [umuýssuzlonmo], *iş ady.* Umytsyzlanmak ýagdaýy.

UMYTSYZLANMAK [umuýssuzlonmok], *işl.* Umydyň gutarmak, umydyň üzülmek, näumyt bolmak. *Aýu kakasy, sen näme üçin umytsyzlanýarsyň!* (B. Kerbabaýew).

UMYTSYZLANMAKLYK [umuýssuzlonmokluk], *iş ady.* Umytsyzlanmak ýagdaýy.

UMYTSYZLANÝŞ [umýýssuzlonuŝ], *iş ady.* Umytsyzlanmak ýagdaýy.

UMYTSYZLYK [umuýssuzluk], *at.* Umyt, tama, ynam galmazlyk, umydy ýokluk, näumytlyk, tamasyzlyk, ynamсызлык. *Sen haçan beýle umytsyzlyga ýüz urduň?* (B. Kerbabaýew).

UN [u:n], *at.* Arpa, bugdaý, jöwen we ş.m. galla däneleriniň degirmende üwelip çykarylan önümi. *Un üweýän degirmenleriň sazlaşykly çykýan owazlary hamyr ýugurýan maşynlaryň sesi bilen goşulyp, adama özboluşly bir lezzet berýär* (“Türkmenistan”).

UNAHYR [u:na:hyr], *at.* Degirmende üwelen unuň toplanýan ýeri.

UNAMA [unomo], *iş ady.* Unamak ýagdaýy.

UNAMAK [unomok], *işl.* Dogry tapmak, makul bilmek, ýerlikli hasaplamak, oňlamak. *Ony başlyk bellemegi unaýan barmy?*

UNAMAKLYK [unomokluk], *iş ady.* Unamak ýagdaýy.

UNAMAZLYK [unomozluk], *iş ady.* Dogry, makul bilmezlik. *Olar toýy yza çekmegi unamadylar.*

UNAŞ [u:naŝ], *at.1.* Ýuka ýaýylan hamyrdan inçe-jik hem uzyn-uzyn kesilen hamyr zolajyklary, aş. **2.** Şol hamyr zolajyklary jazly ýa-da gaýnap duran duzly suwa atylp bişirilýän nahar. *Bugaryp durandyr gatykly unaş* (K. Gurbannepesow). *Men saňa bir burçluja unaş bişirip bereýin* (Ý. Mämmediýew).

UNAŞLYK [u:naŝlyk], *syp.* Unaş üçin hamyr ýugrar ýaly (un hakynda). *Unaşlyk unumyz şu ýylky ak bugdaýyň unundan.*

UNAŞMAK [unoŝmok], *işl.* Birnäçe bolup unamak.

UNATMAK [unotmok], *işl.* Başga birine dogry tapdyrmak, makullatmak. *Ilki bu işi müdirimize unatmaly.*

UNAÝÝŞ [unoýuŝ], *iş ady.* Unamak ýagdaýy.

UNIWERSITET [university:t], *at.* Dürli jemgyýetçilik, tebigat-matematika we beýleki bölümleri bolan ýokary okuw mekdebi we ylmy edara. *Uniwersitet ýyllary, hem aýy, hem süýji senden aýrylmak* (H. Kulyýew). *Magtymguly adyndaky Türkmen döwlet uniwersiteti. Uniwersitetde okamak.*

UNLABERMEK [u:nla :vermek], *işl.* Unlap başlamak.

UNLAMA [u:nlomo], *iş ady.* Unlamak ýagdaýy.

UNLAMAK [u:nlomok], *işl.* Un sepmek, un çalmak, una bulamak.

UNLAMAKLYK [u:nlomokluk], *iş ady.* Unlamak ýagdaýy.

UNLAMAZLYK [u:nlomozluk], *iş ady.* Un sepmezlik, una bulamazlyk.

UNLANMAK [u:nlonmok], *işl.* Bir zadyň üstüne, daşyna un sepilmek, una bulanmak. *Daglanjak balyklaryň daşy unlandy.*

UNLATDYRMAK [u:nlotdurmok], *işl.* Daşyna, üstüne un sepdirtmek.

UNLATMAK [u:nlotmok], *işl.* Daşyna un sepdirmek, una bulatmak.

UNLAÝÝŞ [u:nloýuŝ], *iş ady.* Unlamak ýagdaýy.

UNUDYLMAK [unudulmok], *işl.* Ýatdan çykarylmak, huşdan çykarylmak. *Unudylmasyn dost-ýar, dogan-gardaşlar* (B. Hudaýnazarow).

UNUDYŞ [unuduŝ], *iş ady.* Unutmak ýagdaýy.

UNUTDYRMAK [unutdurmok], *işl.* Ýatdan çykartmak, öwrülip ýadyna düşmez ýaly etmek. *Onuň häzirki ýagdaýy öňki pikirleriniň baryny unutdyrdy* (B. Kerbabaýew).

UNUTGYSYZ [unutgusuz], *syp.* Ýatdan çykarmak, gelşiksiz, ýaramaz (söz hakynda). *Aýrylmaz goňşyňa unutgysyz söz aýtma* (Nakyl).

UNUTMA [unutmo], *iş ady.* Unutmak ýagdaýy.

UNUTMAK [unutmok], *işl.* Ýatdan çykarmak, huşdan çykarmak.

UNUTMAKLYK [unutmokluk], *iş ady.* Unutmak ýagdaýy.

UNUTMAZLYK [unutmozluk], *iş ady.* Ýatdan çykarmazlyk.

UP-UZYN [up-uzuýn], *syp.* Ep-esli uzyn, has uzyn. *Tüweleme, up-uzyn bolayıpsyň, oglum* (“Edebiýat we sungat”).

URA [ura:], *üml. 1.* Esgerler aýgytly hüjüme geçende, hemmeleri ruhlandyran çagyryş. *“Ura!” seslerinden ýer titreýärdi...* (K. Işanow). **2.** Ruhlandyryjy şatlygy, begenji, ruhbelentligi we ş.m. aňladýan joşgunly ses. *Ura, gelnalyjy gelýär!*

URBA [urvo], *at.* Ýaýylyan hamyra sepmek üçin hemişe kendirikde galdyrylýan un. *Ununda bolan urbasynda-da bolar* (Nakyl).

◊ **Urba çalmak** gelin, mal, maşyn ýaly zatlar edinilende bagtlysy, düşümlisi bolsun diýen maksat bilen çalyňan, sepilýän un. *Oglan tarapy gyz almaga gelende gudalar biri-biriniň ýüzüne urba çalyarlar* (“Edebiýat we sungat”).

URBALAMA [urvolomo], *iş ady.* Urbalamak ýagdaýy.

URBALAMAK [urvolomok], *işl.1.* Urba sepmek, urba çalmak, urba bulamak. **2.** Artmak, köpelmek (mal hakynda). *Tüweleme, dowarlarymyz urbalap gidip otyr.*

URBALANMAK [urvolonmok], *işl.* Urba çalyňmak, urba sepilmek, urba bulanmak.

URBALATMAK [urvolotmok], *işl. 1.* Urbalamak işini başga birine etdirmek. **2.** Köpeltmek, sanyny artdyrmak (mal hakynda).

URBALYK [urvoluk], *at.* 1. Urba üçin goýlan un, kendirikde galýan un. *Ýöne welin, çuwalýň düýbünde galan urbalygymy kakyp-silkip, ýugrup bişiren bir tamdyr çöregime gynanýan* (A. Gowşudow). 2. Köpelmek üçin goýulýan tohumlyk urkaçy, inen mal. *Urbalyk galan ýekeje inen düýämiz bardy.*

URDURMAK [urdurmok], *işl.* Biriniň urulmagyna ýa-da urmagyna sebäp bolmak, ýol bermek. *Özüňden kiçilere urduryp ýörme. Urduran bolsaň, özüňden gör.*

◊ **Urduryp gelmek (girmek)** haýdap, çalasyn gelmek, gözi ýok ýaly bolup girmek.

URDURYLMAK [urdurulmok], *işl.* 1. Urulmagyna ýa-da urmagyna ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Bu çaga urdurylýan çaga dälidir.* 2. *ser. Urdurmak.*

URGAN [urğon], *at.* Ýünden, çöpürden, her hili süýümden işilip edilýän ýogyn, berk ýüp, tanap. *Başga zatlaryň gerek däl, maňa elli gulaç urgan tapyp beriň!* (“Türkmen halk ertekileri”).

URGY [urğy], *at.* 1. Güýçli sarsgyn, zarba, bir zadyň güýç bilen degmegi. *Güýçli urgudan ýaňa gapy sarsyp gitdi* (“Edebiýat we sungat”). 2. *göç.m.* Jebir, sütem, görgi. *Bu habar biziň üçin-de agyr urgy boldy.*

URHA-UR [urha:-ur], *hal.* 1. Alan-alady, talaň, özlerine degişli däl zady aralarynda paýlaşma. *Artygyň harmanyny her kim urha-ur edip towsa göterdiler* (B. Kerbabaýew). 2. Arak ýaly serhoş ediji içgileri içişlik.

URHA-URLUK [urha:-urluk], *at.* 1. Köpçülikleýin alan-aldylyk. 2. Birnäçe bolup çeniňi-çakyňy bilmän içmeklik.

URKAÇY [urkoçy], *sy.* Enelik jynsy bolan, ene jynsly (inen (düýe), maçy (eşek), ganjyk (it), mekejin (doňuz) we ş.m.

URLUK, *at.* 1. Gawun çigidiniň daşyndaky löti, *Tohumlygynda bolsa, urlugynda dadar* (Nakyl). 2. Tohum.

URMA [urmo], *iş ady.* Urmak ýagdaýy.

URMAK [urmok], *işl.* 1. Bir zada batly degip, agyry döretmek, urgy täsirini ýetirmek, urup birine şikes ýetirmek, ýençmek. *Ursa, sökse, horlasa-da il ýagşy* (Magtymguly). 2. Bir zady kakmak, bir zadyň üstünden kakmak. *Ikisi birden güpürdedip darak urdy.* 3. Atmak, atyp oky degirmek. *Hawa, atyp bilýän, men tüpeň atyp guş hem urdum* (A. Durdyýew). 4. *göç.m.* Tankyt etmek, kemçiligini aýtmak, günäsini, etmişini ýüzüne basmak, köteklemek. *Düýnki ýygnakda ony gaty urdular.* 5. Ýüklemek, basmak, salmak (yük hakynda). *Düýä yük urmak.* 6. *gepl.d.* Ýapmak, guplamak, beklemek, gurmak. *Çyrany söndüriň-de, gapyňy içinden urup oturyberiň.* 7. Urmak kömekçi işliginiň önünden atlar gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalar: **Azym urmak** azgyrylmak, haýbat atmak,

güýjüňi görkezmek, üstüne sürünmek. **Duşak urmak** duşaklamak. *Aýagyna at duşagyny uruň.* **Gadam urmak** dabaraly ýöremek, ädimlemek. **Kök urmak** kökünü ýeriň asagyna ýaýratmak. **Kürek urmak** gaýygy kürekläp, herekete getirmek. **Möwç urmak** möwjemek, güýçlenmek, ýokary derejä ýetmek. **Naýza urmak** naýzalamak. **Perwaz urmak** ganat kakmak, ýokarda uçmak; biriniň daşynda perwaz bolup uçmak. **Ýük urmak** yük ýüklemek. **Ýürek urmak** ýüregi işlemek. **Sowuk urmak** aýazly howada ösümliklere sowuk degip, ýapraklary jansyzlanyp guramak. **Zarba urmak** boýun egdirmek, agdarmak, ýumurmak, ýeňmek maksady bilen güýçli çozuşy amala aşyrmak, zabt etmek.

◊ **Urup aglamak** etjegini edip mönsüremek, haý-ýarlyga salmak, aýybyňy ýaşyrjak bolup gaçalak etmek, öňürtjek bolmak. **Urup çykamak** özüňi oňarmak, başyňy çaramak, kişi kömegine zar bolmazlyk. *Gör-de dur, seň gyzyň hem bir ýerden urup çykar* (N. Pomma). **Urup girmek** gözi ýok ýaly çalt girmek, hiç zadyň pikirini etmän, göni girmek. *Töweregine gözünü elek-çelek edip, ol çayhana urup girdi* (A. Geldiýew).

URNA [urno], *at.* 1. Tikilýän geýimlik mata azlyk edende urulýan bölek mata. *Begresiň çykmasa, özüne meňzeş matadan urna edäýerler.* 2. *göç.m.* Öňki işiň, aladaň üstüne goşulýan alada, iş. *Bu-da urna bolup, birleşse bary, Bagyşlaň, elbetde, men günäkäri* (A. Kekilow).

◊ **Urnanyň üstünde durna** artykmaç (dert, azar).

URNABERMEK [urna:vermek], *işl.* Urnap başlamak.

URNALMAK [urnolmok], *işl.* Tikilýän geýime urna urulmak.

URNALY [urnoly], *sy.* Köp urna urlan.

URNALYK [urnoluk], *sy.* Tikilýän geýime urna etmek üçin (bölek mata), urna üçin, urna bolar ýaly ýetne.

URNAMA [urnomo], *iş ady.* Urnamak ýagdaýy.

URNAMAK [urnomok], *işl.* 1. Tikilýän geýime urna etmek, urna urmak, urna urup tikmek. *Ýorgan daşlyga urna urnamak.* 2. *göç.m.* Öňkiniň üstüne goşmak, öňkiň üstüne birikdirmek, artdyrmak, *Üsti-üstüne urnap paýlasak, her kime ep-esli ýetjek.*

URNAMAKLYK [urnomokluk], *iş ady.* Urnamak ýagdaýy.

URNAMAZLYK [urnomozluk], *iş ady.* Urna urmazlyk.

URNAŞDYRMAK [urnoşdurmok], *işl.* Hemme-sine yzly-yzyna urnap çykamak, urna uruşdyrmak.

URNAŞMAK [urnoşmok], *işl.* 1. Urna uruşmak. 2. Öňkiň üstüne goşmaça bolmak. *Wagt geçmän, söz*

söze, setir setire urnaşyp, ilki beýtlar beýnide peýda bolupdy (G. Kulyýew).

URNAŞYK [urnoşuk], *at.* Yzly-yzyna, gezekli-gezegin baryş. *Pylanyň gowy gyzy barmyş, üsti uly urnaşyk diýýärler, sawçylaryň zýy üzülenokmyş.*

URNATMAK [urnotmok], *işl.* Urnamak işini başga birine etdirmek.

URNAÝYŞ [urnoýuş], *iş ady.* Urnamak ýagdaýy.

URP-ADAT [urp-a:dat], *at.* Jemgyýetçilik ahlagynyň hemmeler tarapyndan kabul edilen, gadyndan döp bolup galan tertip-düzgünü, döp-dessur.

URPAK [urpok], *at.* Küpürsöp ýatan çägedir topur gatyşykly ýumşak ýer. *Urpaklar sabap, maşyn düzlüge düşdi* (B. Gurbanow). *Ak urpaga berip ýanyň, Tüýdük çalyňar çopan oglan* (M. Seýidow).

URPAKLY [urpokly], *syp.* Urpakdan ybarat bolan. *Urpakly meýdan.*

URPAKLYK [urpokluk], *at.* Urpak topragyň köp ýeri, tutuş urpak bolup ýatan ýer. *Selinli, ownuk sazaky urpaklyk.*

URPAK-URPAK [urpoğ-urpok], *syp.* Köp urpakly, giden bölek-bölek urpakly ýer. *Olar ýene ýarym sagat çemesi ýöränlerinden soň, urpak-urpak gumsalt meýdana çykdylar* (B. Kerbabaýew).

URŞAGAN [urşoğan], *syp., gepl.d., ser.* **Uruşgan**

URŞAGANLYK [urşoğanluk], *at, ser.* **Uruşganlyk**

URŞUBERMEK [urşuwermek], *işl.* Urşup başlamak; urşa girişmek.

URŞUJY, *at.* Urşa, söweşe gatnaşyýy, söweşiji. *Ol ýaraly düşen urşujynyň sesidi* (A. Gowşudow).

UR-TUT, *hal.* Şol bada, salymyny bermän, haýdan-haý; ýüzüniň ugruna, birden, tiz, çalt. *Men Aýsoltanyň gyzy Ogulhallyny ur-tut gelin edinjek-de oturyberjek* (N. Saryhanow).

URUG [uru:ğ], *at.* 1. Bir ata-babadan, bir nesilden gelip çykan, döran adamlar topary. *Garyndaşym – gara gazanym, Urugym – unly çuwalym* (Halk döredijiliginden). 2. *taryh.* Adamzat ýaşayşynda özara gan garyndaşlygy bolan adamlardan ybarat ilkinji esasy birleşik.

URUGÇYLYK [uru:ğçuluk], 1. *at.* Adamzat ýaşayşynda irki döwürlerdäki uruglar arasyndaky gatnaşyk. 2. Uruglara mahsus bolan, häsiýetli bolan (döp, garaýyşlar we ş.m.).

URUGDAŞ [uru:ğdoş], *syp.* Bir urugdan bolan, urugy bir bolan. *Urugdaşlar hemme zatda bir-birlerine kömek bermeli bolupdyrlar.*

URUG-TAÝPA [uru:ğ-ta:ýpa], *at, ser.* **Urug-tire.** *Urug-taýpa gatnaşyklary.*

URUG-TIRE [uru:ğ-ti:re], *at.* Urug we tire, bir ata-babadan emele gelen nesiller, garyndaşlyk toparlary, urug-taýpa.

URULMAK [urulmok], *işl.* 1. Ýenjilmek, özüni ýençdirmek, urdurmak. *Söğülse-de, urulsa-da, kaýyl bolup otyrды* (N. Saryhanow). 2. Bir zat bilen tar-kyladyp kakylmak. *Gapynyň urluşyndan, Çerkeziň çasly sesinden haýygan Sazak işigi içki geýiminde gelip açdy* (B. Kerbabaýew). 3. Atylan ok degmek. *Görogly beg, saba söweş gurular, Ozal goç ýigidiň aty urular* (“Görogly”). 4. Ýük basylmak, ýüklenilmek. *...Kerweniň ýüki uruldy* (H. Garabaýew). 5. göç.m. Ogurlanmak, talanmak. *Gazna uruldy, öyi talandy, Ne anda bir akyl, ne-de huş galdy* (Magtymguly). 6. Bat bilen bir zada degmek. *Bürgüt baryp atyň kellesine uruldy* (O. Ödäýew). 7. göç m. Tankyt edilmek, ýazgaryl-mak. 8. Başga bir zadyň hasabyna geçirilip galplaşdyrylmak. *Satylan ýeralmalar çüýrän önümleriň hasabyna uruldy.*

URUNDYRMAK [urunnurmak], *işl.* 1. Güýçli agy-ry we ş.m. sebäpli çabalandyrmak, azap çekdirmek. 2. Bir sebäp bilen birini iki-baka elewretmek, aýlandyrmak. *Bergisi ony gapy-gapy urundyrды.*

URUNMAK [urunmok], *işl.* 1. Ýarawsyzlyk we ş.m. sebäpli çabalanmak, azap çekmek. *Gözüniň yzasyna çydap bilmän urundy* (O. Ödäýew). 2. göç.m. Bir işi ýerine ýetirmegiň ýa-da bir zady edinjek bolmagyň ugrunda howlukmaçlyk bilen çykalga tapjak bolup ylgamak, elewremek. *Onuň elinde açar bar eken, ol şykyrdadyp, açjak bolup urundy* (B. Seýtäkow).

URUPGAÇDY [urupgaşdy], *at.* Oglan-gyzlaryň garyşyp oýnaýan milli oýny. *Urupgaçdy kiçi ýaşly mekdep okuwçylary üçin niýetlenen çalt hereketli çaga oýunlarynyň biridir.*

URUŞ, *at.* 1. Söğüşmek, ýakalaşmak, ýumruklaşmak bilen ýüze çykýan dawa, gopgun, jenjel, uruş-söğüş. *Uruş, sögüş, ýaraşyga ýer goý* (Nakyl). *Bu gün uruş ýaman boldy* (“Görogly”). 2. Döwletler arasyndaky ýaragly söweş, jeň. *Geçen uruşda wepat bolanlaryň ählisi Türkmenistanyň milli Gahrymany diýlip yglan edildi* (“Türkmenistan”).

♦ **Urşuň geňesi ýok** işe girişbermeli, garaşmagyň geregi ýok, maslahatlaşmagyň näme hajaty bar. *“Urşuň geňesi ýok” diýipdirler, ir günümüzü gijikdirmän, bag ekmäge başlalyň!*

URUŞ-ÇYKYLYK [uruş-çy:kylyk / uruş-şy:kylyk], *at.* Uruş, uruş-jenjel. *Gülala günümüz bar, uruş-çykylyk bolmasa bolýar.*

URUŞDYRMAK [uruşdurmak], *işl.* 1. Iki adamy biri-biri bilen ýakalaşdyrmak. *Çagalary biri-birleri bi-len uruşdyrmak bolmaz.* 2. Döwletler arasynda ýaragly çaknyşyk döretmek. 3. Güýç synanyşdyrmak üçin garpyşdyrmak, süsüşdirmek (haýwanlar hakynda). *Itleri uruşdyrmak. Horazlary uruşdyrmak.* 4. Çem gelen zady

urup, döwüp, ýykyşdyryp çykmak. *Ol uruşdyryp gelşine, onuň çarygynyň apgyrdyndan basdy* (N. Saryhanow).

URUŞGAN [uruşgon], *syp.* 1. Uruşmaga ökde, urmagyň tilsimlerine ökdelen. *Bä, meň kakam şeýle uruşgan boldumyka?* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Uruşmaga, ýakalaşmaga endik eden. *Bir bezzat uruşgan adam bolupdyr* (A. Salyh).

URUŞGANLYK [uruşgonluk], *at.* 1. Uruşmaga ökdelik. *Şol söweşde biziň esgerlerimiziň uruşganlygyna haýran galypdyrlar.* 2. *gepl.d.* Uruşgan halda bolmaklyk, uruşmaga meýillilik, yrsarap urşasy gelip duraganlyk. *Oglum, uruşganlyk erbet gylykdyr.*

URUŞ-JENJEL, *at.* Adamlar arasynda närazylyk zerarly döreyän uruş we galmagal. *Ozal hem uruş-jenjel bilen ol janawerleriň örüsinä daraltdyk* ("Edebiýat we sungat").

URUŞ-JEŇ, *at. ser. Uruş 2.*

URUŞMA [uruşmo], *iş ady.* Uruşmak ýagdaýy.

URUŞMAK [uruşmok] **I**, *işl.* 1. Biri-biriňi urmak. *Iki adam uruşsa, öter ýaly ýol berme, Birisine gep berip, ol birine al berme* (Mollanepes). *Men hiç wagtda bularyň urşanlarynam göre mok, sögüşenlerinem eşide mok* (B. Kerbabaýew). 2. Goşun jemläp, başga bir döwletiň goşuny bilen ýaragly söweşmek, uruş etmek. *Gelip bir meýdan naýzalaşyp, gylyçlaşyp uruşdylar* ("Görogly"). 3. Garpyşyp biri-birini pugta çeynemek, dişlemek (it we ş, m. haýwan hakynda). *Itler dikleşip, uruşup başladylar.*

◊ **Urşup aýrylyşan ýaly** biri-biriniň ýüzüne se retmeýän, torsarylýan. *Ol urşup aýrylyşan ýaly ýüzüni kese sowup geçiberdi* (B. Öwezow).

URUŞMAK [uruşmok] **II**, *işl.* 1. Urmaga kömek etmek. *Atamyň ýeke özüne kyn bolansoň, düýesine ýük uruşdym.* 2. Bilelikde urmak. *Olar düýä ýük urşup durlar.*

URUŞMAKLYK [uruşmokluk] **I, II**, *iş ady.* Uruşmak ýagdaýy.

URUŞMAZLYK [uruşmozluk] **I, II**, *iş ady.* Urşup durmazlyk; uruş etmezlik.

URUŞPARAZ, *at.* Urşuň tarapdary, uruş isleýän, uruş meýilli. *Biziň halkymyz hiç haçanam uruşparaz halk bolmandyr.*

URUŞ-SÖGÜŞ [uruş-sö:ğüş], *at.* Adamlar arasynda närazylyk sebäpli döreyän uruş hem sögüş. *Oňa uruş-sөгüşini adam üçin gaty erbetdigini düşündirjek boldum* (N. Pomma).

URUŞSYZ [uruşsuz], 1. *hal.* Uruş etmezden. *Ol şeýle bir ýakymсыз, güni uruşсыз geçenok.* 2. *syp.* Uruş bolmadyk. *Uruşсыз ýaşaýş.*

URY, *at.* Bugdaý, arpa ýaly däne gömlüp saklanýan çukur. *Gallaň agyrlık etse, ury gazdyryp ýere göm!*

(B. Seytäkow). *Hatar-hatar urularyň, Suwamaga laý ýetmedi* (K. Gurbannepesow).

USLYP [usluýp], *syp.* Adamyň gylyk-häsiýetine, ahlagyna gelşikli, ýerlikli, ýaraşykly bolan. *Şu bolşuň uslypmydyr özüňe, Utançdan-haýadan hiç zat ýok sende* (A. Salyh).

◊ **Uslyp bilmezlik (görmezlik)** gelşiksiz, ýaraşyksyz hasaplamak, laýyk hasaplamazlyk, ýerliksiz hasap etmeklik. *Emma gojadan gaçmany özüne uslyp bilmäni üçin, öňki ýerinde oturdy, goja ýanyna gelende, salam berdi* (B. Kerbabaýew).

USLYPSYZ [usluýpsuz], *syp.* Gelşiksiz, ýerliksiz, ýaraşyksyz. *Uslypsyz aýdylan söz.*

USLYPSYZLYK [usluýpsuzluk], *at.* Uslyby ýokluk, uslypsyz bolmazlyk.

USSA [usso], *at.* 1. Önümçiligiň belli bir ugrundan hünäri bolan işçi. *Bu gün hem gün ikindi ýerine baran mahaly, obanyň orta gürpündäki demirçi ussanyň dükanynyň töwereginde janly hereket başlandy* (A. Gowşudow). 2. Oglana dakylýan at.

USSAÇYLYK [ussoçuluk], *at.* Ussanyň işi, käri, ýagdaýy. *Şol ýerde iki sany oglan ussaçylyk edýärdi* (B. Kerbabaýew).

USSAHANA [ussoha:na], *at.* Her hili senetçilige degişli zatlar ýasalýan, bejerilýän jaý, ussaçylyk edilýän ýer. *Magtymguly wagtynyň galanyny ussahanada, şonuň bilen bile işläp geçirýärdi* (G. Kulyýew).

USSALYK [ussoluk], *at.* 1. Ussanyň kesp-käri, hünäri. *Dursun ussalyk hünäriň, Başdan saýlap tutan käriň* (Nury Annagylyç). *Ýeri, ussalyga belläýsek, göwnärsiň gerek?* (Ş. Borjakow). 2. *syp.* Ussa dahylly, ussa bilen bagly. *Meniň ussalyk işim bar, pilimiň döwlen gulagyny bejertmeli.*

USSAT [ussa:t], *at.* 1. Hemme işi ökdelik bilen ýerine ýetirýän; ökde hünärmen. 2. *syp.* Başarnykly, ukyply, işine ökde. *Gurçuk tutmagy ussat aýallara tabşyrmaly* (A. Gowşudow).

USSATLARÇA [ussa:tlarça], *hal.* Ökdellik bilen, ukyplylyk bilen.

USSATLYK [ussa:tlyk], *at.* Her bir işe hötde gelip bilmeklik, işe ökdellik, iş başarjaňlyk.

USUL [usu:l], *at.* Bir işi etmekligiň täri, ugry, ýoly. *Gaýtalap ekmeklik topragy gurplandyrmagyň ygtybarly usullarynyň biridir.*

USUL: usul bilen ser. Usulyk bilen.

USULLY, *syp.* Bir iş edende başarnykly, başarjaňlygy bolan, ukyply, seresap gymyldaýan, seresap hereket edýän. *Usully maşgala.*

USULLYK [usulluk]: **usulyk bilen** ýuwaşja, emay bilen, seresaplyk bilen. *Garry gapa tarap usulyk bilen ýöredi* (N. Saryhanow).

USULLYLYK [usulluluk], *at.* Usuly barlyk, usully bolmaklyk.

USULSYZ [usulsuz], *syp.* Usuly ýok, usuly bolmadyk. *Usulsyz adam.*

USULSYZLYK [usulsuzluk], *at.* Usuly ýokluk, usully bolmazlyk, usully dällik, usulsyz bolmaklyk. *Sähel usulsyzlyk zerarly käsäni elinden gaçyryp döwdi.*

USULYÝET [usu:luýet], *at.* Bir zady ylmy taýdan derňemegiň ýa-da tejribe arkaly amala aşyrmagyň täri, usuly.

USULYÝETÇI [usu:luýetçi], *at.* Usulyýeti özleşdiriji, bir ders boýunça tejribeli, ussat tejribeçi. *Usulyýetçi mugallym.*

USURGABERMEK [usurğa:vermek], *işl.* Usurgap başlamak.

USURGAMA [usurğomo], *iş ady.* Usurgamak ýagdaýy.

USURGAMAK [usurğomok], *işl.* Dürli sebäbe görä, tapdan düşüp, ýarym ukuly ýatmak, surnugyp irkilmek, ýatmak. *Soňabakalar-a boglup üsgürmesem galdy, usurgap bir zatlar samramany çykardy* (R. Gelenow).

USURGAŞMAK [usurgoşmok], *işl.* Birnäçe bolup usurgamak.

USURGATMAK [usurgotmok], *işl.* Usurgar ýaly etmek, usurgamak katdyna ýetirmek. *Öýüň hysyrdyly işi ony usurgatdy.*

USURGAÝYŞ [usurgoýuş], *iş ady.* Usurgamak ýagdaýy.

UŞAK [uşok] **I**, *syp., ser.* **Ownuk.** *Goyun bolsa uşak malyň, Peýdasyna ýüň getirer* (Mätäji).

UŞAK [uşok] **II**, *at.* Çaga, bala, perzent *Kürresi elinden gitse eşegiň, Telmirip tört ýana gözlär uşagyn* (Magtymguly).

UŞAK-DÜŞEK [uşok-düşök], *syp.* **1. ser.** **Ownuk-uşak.** *Uşak-düşek kerpiç bölekleri.* **2.** Ähmiýetsiz, netijesiz, girdejisi uly bolmadyk (iş, kär hakynda). *Gapyl adam, gam astynda ýatyp sen, Ötdi ömrüň uşak-düşek kär bile* (Magtymguly).

UŞAKGÖZ [uşokgöz]: **uşakgözelek** ownuk gözli elek, syk elek.

UŞATMAK [uşotmok], *işl.* **1.** Döwmek, kül-uşak etmek, kül etmek, owratmak. *Magtymguly, halkdan syryn gizlese, Dişini uşadyň ýalan sözlese!* (Magtymguly). **2. gepl.d.** Iri puly bölmek, owratmak, ownutmak. *Onlgy uşatmak.*

UŞBU, *k.d.* “Bu, şu” manysyndaky görkezme çalyşmasy. *Gul Hoja Ahmet Ýasawynyň uşbu sözi, Ajap ermes bakyp birden görer gözi* (Hoja Ahmet Ýasawy).

UŞLYP [u:şluýp], *at.* Ýaz ýüňüniň uzyn süýüm-lilerinden egrilip taýýarlanan inçe ýüp, sapak. *Kimiň näçe getireni uşlyba düzülen monjuk ýaly hemmesiniň hasaby bardyr* (B. Kerbabaýew).

◊ **Uşlyp ýaly bolmak** horlanmak, iglemek. **Uşlyp ýaly** azajyk, sähelçe. *Öýünde bolsa uşlyp ýaly zadyny goýman, çuwala saldyryp, gaça-gaçlyk bolsa yza galjak gümany ýok* (A. Durdyýew). *Maňa uşlyp ýaly zadyňy-da rowa gören dälşiň.*

UTANÇ [utonç], *at.* **1.** Adamyň tebigatynda bolan çekinjeňlik, ýygralyk duýgusy, haýa, uýat, utanç-haýa. *Gyzyň ýüzi şatlykdanmy, utançdanmy, boz-ýaz bolupdy* (G. Kulyýew). **2.** Adamkärçilige sygmaýan, masgaraçylykly ýagdaý, aýyp. *Söz berip, sözüňde tapylmazlyk utanç dälmidir?!*

UTANÇ-HAÝA [utonç-haýa:], *at.* **1. ser.** **Utança 1. 2. ser.** **Utança 2.** *Sende utanç-haýa bolmazmy?*

UTANÇLY [utonuşly], *syp.* **1.** Utança iş eden, aýyp iş eden, aýyply. **2.** Adamkärçilige sygmaýan, masgaraçylykly, aýyply, gelşiksiz. *Onsoňam munuň özi bizi örän utançly ýagdaýda goýdy* (Ý. Mämmediýew).

UTANÇSYZ [utonuşsuz], *syp.* Utanjy bolmadyk, haýasyz, uýatsyz, ejapsyz. *Utançaşyz, haýasyz ol ýüzi gara, Hut özi kowanmyş gelen bendäni* (A. Kekilow).

UTANÇSYZLYK [utonuşsuzluk], *at.* Utanjy ýokluk, utançaşyz bolmaklyk. *Heý-de şeýdip durmak bolarmy, nähili utançaşyzlyk!* (N. Saryhanow).

UTANDYRMAK [utonnurmok], *işl.* Birini belli bir sebäbe görä uýaldyrmak, utandar ýaly etmek. *Ol gelen myhmany utandyrmak islemedi* (Ö. Abdyllyýew).

UTANJAŇ [utonjoň], *syp.* Ýygra, çekinjeň, uýaljaň. *Ol daşyndan utanjaň ýaly bolup görünse-de, märekemen, gepi-sözi ýerinde bolan adamdy* (B. Seýtäkow).

UTANJAŇLYK [utonjoňluk], *at.* Ýygralyk, çekinjeňlik, uýaljaňlyk. *Ol özüniň üstünden gülünýändir öýdüp, utanjaňlyk bilen ýere bakdy* (G. Kulyýew).

UTANJYRAMA [utonjuromo], *iş ady.* Utanjyramak ýagdaýy.

UTANJYRAMAK [utonjuromok], *işl.* Çalaja utanjyramak, çalajak uýalmak, ýygryljyramak. *Ikisi-de utanjyrap, Birden seretdiler ýere* (R. Seýidow).

UTANJYRAMAKLYK [utonjuromokluk], *iş ady.* Utanjyramak ýagdaýy.

UTANJYRAŞMAK [utonjuroşmok], *işl.* Köplük bolup utanjyramak, uýaljyraşmak. *Gyzlar utanjyraşyp, bir çetde durdular.*

UTANJYRAÝYŞ [utonjuroýuş], *iş ady.* Utanjyramak ýagdaýy.

UTANMAKLYK [utonmokluk], *iş ady.* Utanjyramak ýagdaýy.

UTANMAZ [utonmoz], *syp.* Utançsyz, utanjy bolmadyk, utanç perdesini ýüzünden syran.

UTANMAZAK [utonmozok], *syp.* Utanmaýan, utanç-haýany bilmeýän, uýalmazak. *Utanmazak oglan.*

UTANMAZLYK [utonmozluk], *iş ady.* Utanyp durmazlyk.

UTANYBERMEK [utonuvermek], *işl.* Utanyp başlamak, uýalybermek. *Bu ýerde utanyberer ýaly zat ýok.*

UTANYŞ [utonus], *iş ady.* Utanmak ýagdaýy.

UTANYŞMAK [utonusmok], *işl.* Birnäçe adam bilelikde utanmak. *Olar özleriniň ýalan sözleýändiklerine utanyşyp, biraz dymyp durdular.*

UTAŇKYRLAMAK [utoňkurlomok], *işl.* Utmaga golaýlamak, utmaga az galmak. *Men ony küştde utaňkyrlap baryardym.*

UTDURMAK [utdurmok], *işl.* 1. Oýunda utulyşa sezewar bolmak. *Myhmanlaryň oýunçylary 2:1 hasabynda utdurdylar.* 2. Göç.m. Şowsuzlyga sezewar bolmak, ýeňilmek. *Sen bu meselede utdurarsyň!*

UTDURYŞ [utduruş], *iş ady.* Utdurmak ýagdaýy.

UTGAMAK [utgomok], *işl.* 1. Bir zady ikinji bir zat bilen sepleşdirmek, birleşdirmek, goşmak. 2. Bir işi, meseläni ikinji bir zat bilen baglanyşdyrmak.

UTGAŞDYRMAK [utgoşdurmok], *işl.* Birikdirmek, birleşdirmek, sepleşdirmek, gabat getirmek. *Batyrlygy başarjaňlyk bilen utgaşdyrmak hem her kime ýetdirenok* (Ş. Borjakow). *Ylym bilen önümçilik utgaşmalydyr.*

UTGAŞDYRYJY [utgoşdurujy], *at.* 1. Bir zady ikinji zat bilen sepleşdirýän, birleşdirýän. *Adamlaryň kömek üçin ýüz tutmalary utgaşdyryjy toparlara ynamyň barha artýandygyna şaýatlyk edýär* (“Türkmenistan”). 2. Bir işi, meseläni ikinji bir zat bilen baglaýan.

UTGAŞDYRYLMAK [utgoşdurulmok], *işl.* Birikdirilmek, birleşdirilmek, sepleşdirilmek, dogry getirilmek. *Ýerleri tekizlemek we suwarmak utgaşdyrylyp alnyp barylýar.*

UTGAŞMA [utgoşmo], *iş ady.* Utgaşmak ýagdaýy.

UTGAŞMAK [utgoşmok], *işl.* Birikmek, birleşmek, gabat gelmek. *Heýkelleriň topary we baglar bilen utgaşyp gidýän suw çuwdürimleri durky täzelesen bu ýoly şäheriň ajaýyp künjegine öwürýär* (“Türkmenistan”).

UTGAŞMAKLYK [utgoşmokluk], *iş ady.* Utgaşmak ýagdaýy.

UTGAŞMAZLYK [utgoşmozluk], *iş ady.* Utgaşmak işi ýerine ýetirilmezlik,

UTGAŞYK [utgoşuk], *syp.* Biri-birine utgaşan, birigen, yzly-yzyna goşulan, birigip, goşulyp giden; ýanaşyk, degşir, degiş-degiş. *Biri-birine utgaşyk gurulýan belent binalar şäheriň görküne görk goşýar.*

UTGAŞYKLY [utgoşukly], *syp.* Utgaşygy bolan, sazlaşykly. *Gowaçalary kadaly iýmitlendirmek, suwarmak, bejermek işleri utgaşykly alnyp barylýar.*

UTGAŞYKLYLYK [utgoşukluluk], *at.* Utgaşykly ýagdaýda bolmaklyk.

UTMA [utmo], *iş ady.* Utmak ýagdaýy.

UTMAK [utmok], *işl.* 1. Oýunda, ýaryşda, göreşde, bäsleşikde we ş.m. garşydaşyňy ýeňmek, garşydaşyňdan ökde gelmek, üstün çykmak. *“Nähili ýol bilenem bolsa ut, emma utulma” diýip, käýinip öwür berdi* (A. Gowşadow). 2. Utuşly kagyzlara we ş.m. utuş düşmek. *Goýumçy utaryn diýen umyt bilen goýum goýýar.* 3. göç.m. Üstünlik gazanmak, ýeňmek.

UTMAKLYK [utmokluk], *iş ady.* Utmak ýagdaýy.

UTMAZLYK [utmozluk], *iş ady.* Utup bilmezlik, utmak miýesser etmezlik.

UTUK, *at.* 1. Oýunda, ýaryşda her tapgyrdaky gazanylyan ýeňiş, utuş. *Onuň utuk sany hem beýleki oglanlaryňkydan kändi* (K. Jumaýew). 2. Dürli ýaryşlarda gazanylyan üstünlige san birliginde berilýän baha. *Biziň oýunçylarymyz ýene bir utuk gazandylar. Ol on döwden on utuk gazanyp, birinjiligi eýeledi.*

UTULMAK [utulmok], *işl.* Oýunda, ýaryşda we ş.m. ýeňilmek. *Oýunçy utulanyňy bilse ýagşy* (Nakyl).

UTULMAZLYK [utulmozluk], *iş ady.* Oýunda, ýaryşda ýeňilmezlik.

UTULYŞYLMAZLYK [utuluşulmozluk], *iş ady.* Oýun ahyryna çenli taraplaryň hiç biriniň utmagyna getirmän tamamlanmak.

UTUN, *at.* Çarh oturtmak üçin guýynyň agzynyň iki gapdalyna dikilýän agaç.

UTUŞ, 1. *iş ady.* Utmak ýagdaýy. 2. Oýunda, ýaryşda we ş.m. gazanylyan ýeňiş. *Bu pagtaçy üçin uly utuşdyr* (“Edebiyat we sungat”). 3. Utuşly kagyzlar we ş.m. oýnalanda düşýän pul, zat. *Goýumçylar öz goýumlary boýunça uly utuş gazandylar.*

UTUŞDYRMAK [utuşdurmok], *işl.* Oýunda garşydaşlaryň hemmesini utup çykmak, ýeke-ýekeden ýeňmek, *Küştde öz garşydaşlaryňy utuşdyrmak.*

UTUŞLY, *syp.* Utmaga hukuk berýän, utmak mümkinçiligi bolan. *Utuşly goýum.*

UTUŞMAK [utuşmok], *işl.* Oýunda taraplaryň haýsy-da bolsa birine utmaga kömekleşmek.

UW, *üml.* Çydap bolmajak agyry sebäpli näsagdan, şeýle hem it, şagal, möjek ýaly haýwanlaryň dowamly gygyrmagy netijesinde ýüze çykýan ses.

UWJAMAK [uwjomok]: **eliňi uwjap oturmak** iş etmän, gol gowşuryp oturmak. *Eliňi uwjap oturaňsoň nalaç bolup, özleri edýändirler* (R. Allanazarow).

UWJUK, *at.* 1. Ownuk däneli jöweniň bir görnüşi. 2. Bişip ýetişmedik jöweniň başy. 3. Gallanyň galyndysy. 4. Tüwiniň ownugy.

UWLABERMEK [uwla:vermek], *ışl.* Uwlap başlamak. *Ol içini tutdy-da uwlaberdi.*

UWLAMA [uwlomo], *ış ady.* Uwlamak ýagdaýy.

UWLAMAK [uwlomok], *ışl., ser.* **Uwwuldamak.** *Dili bir garyş süýnen möjek uzyn gulaklaryny ýapyryp, naýynjar ses bilen uwlapdyr* (B. Kerbabaýew). **2. göç.m.** Zaryn aglamak, naýynjar ses bilen aglamak. *Ol ýüzüni çuwala berip, uly ili bilen uwlady* (B. Kerbabaýew). **3. göç.m.** Uwwuldylý ses etmek, uwwuldylý ses bilen ösmek (ýel we ş.m. hakynda). *Şemal göýä ähli aýazlary tamyň içine gapgarjak bolýan ýaly, özüni bat bilen penjirä urup, aýylganç ses bilen uwladydy* (B. Pürliýew). **4. göç.m.** Ökünmek, puşman etmek. *Ulynyň diýenini etmedik uwlar* (Nakyl).

♦ **Uwlap gitmek** giderilmek, ýeriksiz harç bolmak. *Satyn alan sygrym gurruk çykdy – oňly süýt bermeyän eken, şeýdip ýygnaňja pulumam uwlap gitdi.*

UWLAMAZLYK [uwlomozluk], *ış ady.* Uwlap ses etmek.

UWLAŞMAK [uwloşmok], *ışl.* **1. ser.** **Uwwuldaşmak.** *Tutçulykdan uwlaşýan şagallaryň sesi gelyärdi.* **2. göç m.** Köp bolup zarynlap aglamak.

UWLATMAK [uwlotmok], *ışl.* **1.** Uwwuldylý ses çykartmak, seslendirmek. **2. göç.m.** Birini zaryn sesli aglatmak.

UWLAÝÝŞ [uwloýuş], *ış ady.* Uwlamak ýagdaýy.

UWLUNDYRMAK [uwlunnurmok], *ışl.* Uwlunar ýaly etmek.

UWLUNMAK [uwlunmok], *ışl.* Urgy sebäpli bir ýeriňde güýçli agyry döremek.

UWULMA [uwulmo], *at.* Çagalaryň agzynyň nemli bardasynda emele gelýän ýaranyň bir görnüşi.

UWWULDAMAK [uwwullomok], *ışl.* Uwwuldylý ses etmek, uwwuldylý ses çykarmak.

UWWULDAŞMAK [uwwulloşmok], *ışl.* Birnäçe bolup uwwuldamak, köp bolup uwwuldamak. *Tokaýda möjekler uwwuldaşýady.*

UWWULDY [uwwully], *at.* Käbir haýwanlaryň (it, möjek, şagal we ş.m.) sesini sokduryp gygyrmagy netijesinde döreyän sesiň ady. *Şonuň içinden geçip baryardy weli, bir uwwuldy peýda boldy* (Ertekilerden).

UÝA [uýo], *at.* **1.** Aýal dogan. *Men ony uýam bolany üçin däl-de, sada, dogumly gyz bolany üçin öwýärin* (B. Kerbabaýew). **2.** Özüňden kiçi her bir aýal maşgala sypaýçylyk bilen ýüz tutulanda aýdylýan söz. *Bu ýerde bir gözəl aýdym bar bolsa, Ol aýdymam seniň özüňsiň, uýam* (H. Kulyýew).

UÝALDYRMAK [uýollurmok], *ışl., ser.* **Utandyrmak.** *Henizem yzdan gelyänleriň golaýlaşmagy ol gözleri biri-birinden uýaldyrdy* (R. Gelenow).

UÝALJAŇ [uýoljoň], *syp., ser.* **Utanjaň.**

UÝALJAŇLYK [uýoljoňluk], *at., ser.* **Utanjaňlyk.** *Onuň uýaljaňlyk bilen gülämsireýän gözlerine nazaryny dikdi* (G. Kulyýew). *Gylyjyň seredip duranyny gören gyz uýaljaňlyk bilen ýylgyrdy* (“Edebiyat we sungat”).

UÝALJYRAMAK [uýoljuromok], *ışl., ser.* **Utanjyramak.** *Döndi gysmyljyrap, uýaljyrap oturyar* (“Edebiyat we sungat”).

UÝALMA [uýolmo], *ış ady.* Uýalmak ýagdaýy.

UÝALMAK [uýolmok], *ışl., ser.* **Utanmak.** *Uýal-saň, ýüzüňi açma, Gel, Arzygöl, görüşeli* (Seýdi). *Baryny beren uýalmaz* (Nakyl).

UÝALMAKLYK [uýolmokluk], *ış ady.* Uýalmak ýagdaýy.

UÝALMAZ [uýolmoz], *syp., gepl.d., ser.* **Utanzmaz.** *Tükenmez hazynam bolandan, uýalmaz ýüzüm bolsun* (Nakyl). *Uýalmaz kişi dek zeyrenip ýörme* (Magtymguly).

UÝALMAZLYK [uýolmozluk], *ış ady.* Uýalyp durmazlyk.

UÝALYŞ [uýoluş], *ış ady.* Uýalmak ýagdaýy.

UÝALYŞMAK [uýoluşmok], *ışl., ser.* **Utanyşmak.**

UÝAMA [uýomo], *ış ady.* Uýamak ýagdaýy.

UÝAMAK [uýomok], *ışl.* Süýt halýndan gatyga öwürlmek.

UÝAMAKLYK [uýomokluk], *ış ady.* Uýamak ýagdaýy.

UÝAN [uýon], *at.* Atyň kellesine geýdirilýän agyz-zyrykly, uzyn goşa gaýyş bagly esbap. *Yabyny eýerläp, uýanyňy saldy.*

UÝANLABERMEK [uýonla:vermek], *ışl.,* Uýanlap başlamak.

UÝANLAMA [uýonlomo], *ış ady.* Uýanlamak ýagdaýy.

UÝANLAMAK [uýonlomok], *ışl.* Uýan geýdirmek, uýan salmak. *Aty uýanlamak.*

UÝANLAMAKLYK [uýonlomokluk], *ış ady.* Uýanlamak ýagdaýy.

UÝANLAMAZLYK [uýonlomozluk], *ış ady.* Uýan salmazlyk.

UÝANLAŞMAK [uýonloşmok], *ışl.* Uýan salmaga kömekleşmek; bilelikde uýanlamak.

UÝANLATDYRMAK [uýonlotdurmok], *ışl.* Uýan saldyrtmak.

UÝANLATMAK [uýonlotmok], *ışl.* Uýanlamak işini başga birine etdirmek.

UÝAT [uýot] *syp., ser.* **Utança.** *Meňli hanym golun dişläp, Bizden ki uýat eýleyir* (Magtymguly).

UÝAT-HAÝA [uýot-haýa:], *at, ser.* **Utança-haýa.** *Uýat-haýa, şerim gitdi ýüzümden* (Zelili).

UÝAT-HAÝALYLYK [uýot-haýa:lylyk], *at, ser.* **Utança-haýa.**

UÝATLY [uýotly], *syp.* Haýaly, asylly. *Asylly adam uýatly bolýar-da* (“Türkmenistan”).

UÝATMAK [uýotmok], *işl.* Bişen süýde gönezlik garyp, gatyga öwürmek.

UÝATSYZ [uýossuz], *syp., ser.* **Utançsyz.** Yssy beren köpek ýegdir, Uýatsyz, ykrarsyz ärden (Magtymguly).

UÝATSYZLYK [uýossuzluk], *at, ser.* **Utançsyzlyk.** Uýatsyzlyk, gödeklik bilen berlen bu sorag gojanyň gaharyny getirdi (B. Seýtäkow).

UÝAÝYŞ [uýoýuş], *iş ady.* Uýamak ýagdaýy.

UÝDURMAK [uýdurmok], *işl.* Birini öz garaýşyňa uýmak katdyna ýetirmek. *Ymgır çöli tabyn edip uýdurýar* (Ç. Gurbangylyjow).

UÝGUN [uýgun], *syp.* Bir şerte, ýagdaýa öwrenişmäge ukyply. *Uýgun adam.*

UÝGUNLAŞDYRMAK [uýgunloşdurmok], *işl.* Täze şertlere, täze ýagdaýlara öwrenişdirmek, uýgunlaşmak derejesine ýetirmek. *Täze ekilen nahallary biziň howamyzda uýgunlaşdyrmak ilkişada aňsat düşmedi.*

UÝGUNLAŞDYRYLMAK [uýgunloşdurulmok], *işl.* Täze şertlere, ýagdaýlara öwrenişdirilmek, uýgunlaşmak derejesine ýetirilme.

UÝGUNLAŞMAK [uýgunloşmok], *işl.* Täze şertlere, ýagdaýlara öwrenişmek. *Ýerli ýagdaýlara uýgunlaşmak.*

UÝGUR [uýgur], *at, ser.* **Uýgurlar.** *Uýgur dili.*

UÝGURLAR [uýgurlor], *at.* Esasan, Merkezi Aziýada, Hytaýda ýaşayan türki dilli halk.

UÝLUK, *at.* Buduň aşak ýüzi, iç ýüzi. *Myhmanyň ýüzüne seredip, agramyny beýleki uýlugynyň üstüne atdy* (N. Saryhanow).

UÝMA [uýmo], *iş ady.* Uýmak ýagdaýy.

UÝMAK [uýmok], *işl.* Biriniň garaýşyna ynanmak, yrylmak; bir zada ýüregiň bilen ynanmak, sygynmak.

UÝMAKLYK [uýmokluk], *iş ady.* Uýmak ýagdaýy.

UÝMAZLYK [uýmozluk], *iş ady.* Uýmak derejesine ýetmezlik, ynanmazlyk.

UÝULMAK [uýulmok], *işl.* Birine ýa-da biriniň şekiline ýüregiň bilen berilmek, ynanylmak.

UÝUŞ, *iş ady.* Uýmak ýagdaýy.

UZ [u:z], *syp.* 1. Gözel, owadan, edaly, sypaty sazlaşykly, ajap. *Seniň ejeň, hanym, uz owadan, daýaw gelindi* (B. Kerbabaýew). 2. Ýerbe-ýer, göwnejaý. *Az bolsun, uz bolsun* (Nakyl).

UZABERMEK [uza:vermek], *işl.* Uzap ugramak.

UZABOÝUNA [uzovoýna], *hal.* Uzynlygyna görä, uzynlygyna. *Ileri başdan başlap, uzaboýna ölçäp çykdy* (G. Şamyýew).

UZADYLMAK [uzodulmok], *işl.* 1. Bir zady başga birine bermek üçin eliň öňe göneldilmek, eliň bilen berilmek, eliň öňe gerilmek. *Hoşgeldi özüne uzadylan*

kagyzy aldy (A. Gowşudow). 2. *gepl.d.* Ugradylmak, ýola salynmak (myhman hakynda).

UZADYŞMAK [uzoduşmok], *işl.* 1. Bir zady biri-biriňe uzatmak. *Biri-birine sag eliniň külbikelerini uzadyşyp, “Palta gerekmi, gylyç” edişdiler* (B. Anna-geldiýew). 2. *gepl.d.* Ugradyşmak, ýola salyşmak (myhman hakynda).

UZAGYNDAN [uzoğunnon], *hal.* Ýakynda däl-de, uzak geljekde, ep-esli wagtdan soňky geljek günlerde.

◊ **Uzagyndan gatnaşalyň!** Baryş-gelşimiz, gatnaşgymyz has ulalsyn, uzak möhlete çeksin diýlip aýdylyan alkyş sözi.

UZAK [uzok], *syp.* 1. Ýakyn bolmadyk aradaşlykda ýerleşýän (giňişlik hakda) ýa-da bolup geçýän (wagt hakda), daş, alys. *Myhmanlar uzak ýerden geldiler. Ol ýurdumyzyň uzak sebitlerine baryp geldi.* 2. Wagt taýdan uzaga çekýän. 3. Bütün, uzyn, tutuş. *Ol syrkawyň ýanynda uzak gijäni çirim etmän geçirdi.*

UZAKÇYL [uzokçul], *syp.* 1. Uzaga çapýan ýa-da ylgap bilýän, uzak aralygy geçip bilýän (köplenç, at we adam hakynda). *Biziň atlarymyz gaty uzakçyl.* 2. Wagt taýdan uzaga çekýän zada garaşmagy başaryan, uzak wagtlap dowam edýän zada tagapyl edýän. *Ol diýseň uzakçyl adam, sabyrly adam, bir zada uzak wagtlap garaş diýseň-de, garaşyp bilýän adam.* 3. Gepi-gürrüňi we ş.m. wagtynda tüketmeýän, gutarmaýan, uzaga çekdirýän, süýndürüp oturan (adam hakynda). *Sen ýaly uzakçyly görmedim, “mus” diýip oturma-da “Mustapa” diýäý-dä.*

UZAKÇYLLYK [uzokçulluk], *at.* Uzakçyl bolmak ýagdaýy, uzakçyl bolmaklyk. *Onuň uzakçylylygyna haýran galaýmaly.*

UZAKDAKY [uzokdaky], *syp.* Daşdaky, alysdaky. *Uzakdaky obalar.*

UZAKLAŞDYRMAK [uzokloşdurmok], *işl.* 1. Arany, aralygy daşlaşdyrmak, uzak etmek. *Baryan otlymyz bizi şäherden has uzaklaşdyrýardy.* 2. Süýndürmek, uzaga çekdirmek. *Gürrüňi uzaklaşdyrma-da, gysgarak aýt.*

UZAKLAŞDYRYLMAK [uzokloşdurulmok], *işl.* 1. Ara daşlaşdyrylmak, uzak edilmek. 2. Süýndürilmek, uzaga çekdirilmek. *Bu iş uzaklaşdyrylsa bolmaz.*

UZAKLAŞMA [uzokloşmo], *iş ady.* Uzaklaşmak ýagdaýy. *Ol başga etraba göçüp, dogan-garyndaşdan uzaklaşdy.*

UZAKLAŞMAK [uzokloşmok], *işl.* 1. Ara daşlaşmak, ara açylmak, daşa, uzaga gitmek. *Onuň ayak sesi uzaklaşdy* (“Edebiyat we sungat”). 2. Köp wagta çekmek, wagty uzaga çekmek, möhleti uzaga gitmek. *Uzaklaşyp oturman, Dynaýyn men bir bada* (A. Kekilow).

UZAKLAŞMAKLYK [uzokloşmokluk], *iş ady.* Uzaklaşmak ýagdaýy,

UZAKLAŞMAZLYK [uzokloşmozluk], *işl. ady.* Daşlaşmazlyk, uzaga gitmezlik.

UZAKLAŞYŞ [uzokloşuş], *işl. ady.* Uzaklaşmak ýagdaýy.

UZAKLY [uzokly]: **uzakly gün** günün bütün dowamynda, ertirden agşama çenli. *Uzakly gün işläp ýadadym.*

UZAKLYK [uzokluk], *at.* Daş aralyk, alysylyk, ara ýakyn dällik, daşlyk. *Ýoluň uzaklygy bizi halys ýadatdy. Goýun sürüleri uzaklykda otlaşyp ýördüler.*

UZALDYLMAK [uzoldulmok], *işl. 1.* Öňküsinden uzyn edilmek. *Pellehana müň metr uzaldyldy. 2.* Wagty, möhleti artdyrylmak. *Iş saparynyň möhleti uzaldyldy.*

UZALMA [uzolmo], *işl. ady.* Uzalmak ýagdaýy.

UZALMAK [uzolmok], *işl. 1.* Uzynlygy öňki derejesinden artmak. *Onuň ötleme-ötlem bolup uzalyp gidýän gerişleri gök mahmala bürenipdir* (“Mugallymlar gazet”). *Ýol öňküliginden uzalypdyr. 2.* Köpe çekmek, köp wagt dowam edmek, uzamak. *Üç gün üç ýyldan-da beter uzalan ýaly boldy.*

UZALMAKLYK [uzolmokluk], *işl. ady.* Uzalmak ýagdaýy.

UZALTMAK [uzoltmok], *işl. 1.* Uzynlygyny, boýuny artdyrmak, öňküsinden uzyn bolar ýaly etmek. *Ýüpi ulap uzaltmak. 2.* Uzaga çekdirmek, köp dowam etdirmek. *Ol gürrüni uzaltmak islemedi. 3.* Möhletini artdyrmak, wagtyny yza çekmek. *“Gürrüň bergileriň möhletini uzaltmagyň ýönekeýleşdirilen mümkinçiligini döretmek barada gidýär” diýip, maliýeçi belledi* (“Türkmenistan”). *Adamyň ömrünü uzaltmak.*

UZALYBERMEK [uzoluvermek], *işl. ady.* Uzalyp ugramak.

UZALYŞ [uzoluş], *işl. ady.* Uzalmak ýagdaýy.

UZAMA [uzomo], *işl. ady.* Uzamak ýagdaýy.

UZAMAK [uzomok], *işl., ser Uzalmak.* Belentli-pesli, baýyrlý-jülgeli Köpetdag uly halyň kenaryna salnan nagys ýaly, Kesearkaçda gaýma bolup, ýüzlerçe kilometre uzaýardy (B. Kerbabaýew). *Göge uzan ýylçyr-ýylçyr gaýalar. Ýylçyr-ýylçyr gaýa bilen tapyşýar* (H. Kulyýew).

UZAMAKLYK [uzomokluk], *işl. ady.* Uzamak ýagdaýy.

UZAMAZLYK [uzomozluk], *işl. ady.* Adaty ýagdaýyndakysyndan uzalmazlyk.

UZANMAK [uzonmok], *işl. Süýnmek, uzaboýuna süňüp ýatmak.* *Uzanyp ýatmaga mydarym ýetmez, Günde müň kowlasam, baý ýere gitmez* (Kemine). *Ädiksiz uzandy bu gün ýatanda, Söweşler pälwany garry general* (G. Seýitliýew).

UZATDYRMAK [uzotdurmok], *işl. 1.* Uzatmak işini birine etdirmek. *Kitaby uzatdyrmak. Galamy uzatdyrmak. 2. gepl.d.* Ýola saldyrmak, ugratdyrmak. *Myhmanlary uzatdyrmak.*

UZATMAK [uzotmok], *işl. 1.* Bir zady başga birine bermek ýa-da birinden almak üçin eliňi öňe germek; birine bir zady eliň bilen bermek, äbermek. *Kitaby mugallyma uzatmak. 2. gepl.d.* Ugratmak, ýola salmak, *Uzadandan ýoldaş bolmaz* (Nakyl), *Mämmetsapa gitdi kömek bermäge, Uzadanlar geldi, bular gelmedi* (Magtymguly).

UZAÝYŞ [uzoýuş], *işl. ady.* Uzamak ýagdaýy.

UZUR, *at.* Edilen gabahat iş üçin ötünç sorama, ötünç. *Başa düşen işiň habaryn berip, Uzur bilen sözüň aýtdy, dostlar heý* (Magtymguly).

◊ **Uzur ötünmek** ötünç soramak. *Ol gele-gelmäne ýüzüni onuň gursagyna ýaplap, arzy-hal aýtmakçy, belki uzur ötünmekçi* (B. Kerbabaýew).

UZYŇ [uzuýn], *syp. 1.* Boýy, uzynlygy adatdakysyndan artyk, ortadan ýokary. *Ýabyň iki tarapy-da uzyn gök dereklikdi* (B. Seýtäkow). *Uzyn adam. 2. ser. Uzak. Uzyn ömrümde çöli köp söküpdim. 3. ser. Uzakly. Uzyn gün ekin otadym. Tolgunmadan ýaňa ol birbada şeýle pursatlarda uzyn gije taýýarlanyp oturan etsem-petsemelerini-de ýadyndan çykardy* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”, 9 s.).

◊ **Uzyn sözüň gysgasy (gepiň gysgasy)** gysgaça aýdanynda, jemläp aýdanynda, netijede.

UZYŇLY [uzuýnly]: **uzynly (uzakly) gün** günün bütün dowamynda, ertirden agşama çenli, gün dogandan gün ýaşýança bolan wagt aralygy. *Öz deň-duş oganlary çybykdan at edinip oýnasa, ol agaçdan dutar ýasanyp uzynly günü şony gazap geçirerdi* (N. Saryhanow).

UZYNAK [uzuýnok], *hal.* Boýy uzyn, uzyna ýakyn. *Galdawlygy keseden görnüp duran agajet uzynak ýigidi çagyryp, biz bilen tanyşdyrdy* (“Türkmenistan”).

UZYNGUÝRUK [uzuýnguýruk], *syp., gepl.d.* Guýrugy inçelip, uzalyp gidýän salpy guýruk garaköli goýun. *Uzynguýruk goýunlar.*

UZYŇLYGYNA [uzuýnluğno], *hal.* Uzyn boýuna, tutuş boýuna. *Matany uzynlygyna kesmek.*

UZYŇLY-GYSGALY [uzuýnlu-ğy:sgaly], *syp.* Uzyn hem gysga gatyşykly, içinde uzyny we gysgasy bolan. *Uzynly-gysgaly ýüpler.*

UZYŇLYK [uzuýnluk], *at. 1.* Bir ugurda ýatan çyzygyň, jisimiň we ş, m, iki gyra nokadynyň arasyndaky aralyk. *2.* Dil biliminde sesleriň uzyn aýdylyşyny aňladýan adalga we uzyn aýdylyan ses.

UZYŇ-UZYŇ [uzuýn-uzuýn], *syp. 1.* Biri-birinden uzyn, hemmesi uzyn. *Uzyn-uzyn derekler. 2.* Köp wagt alyan, gaty uzaga çekýän, yzy gelmeýän, gutarmaýan. *Uzyn-uzyn sözleşeli, söwdüğim* (Aýdym). *3.* Sozup-sozup, uzak, dowamly. *Çagajyk uzyn-uzyn pallap, ahyry uklap galdy. 4.* Uly-uly, gerimli, giň. *Ol ileri ýüzlerindäki çöpleriň içi bilen uzyn-uzyn ädimläp gitdi* (N. Saryhanow).

Ü

Ü [ü:], Türkmen elipbiýiniň ýigrimi altynjy harpy.

ÜBTÜK [üvtük], *at.* Pamyk, ýün, ýüpek we ş.m. zatlaryň sütük görnüşli bölejigi. *Sary maýaň sütügi, Gyrgyzy ýüpek übtügi* (Hüwdüden).

ÜBTÜJEK [üvtüjök], *at.* Has kiçijik übtük. *Pagtanyň bir übtüjeginem zaýa etmeli däl.*

ÜÇ, *san.* 1. 3 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *2. ser. Üçlük. Synagda fizikadan üç aldym.*

ÜÇBIR [üçvi:r], *hal.* Üç-üçden, üç bolup. *Bir salymdan ikibir, üçbir bolup gürrüňe başladylar.*

ÜÇBURÇ [üçvurç], *syp.* Üç burçdan ybarat, burçy üç bolan. *Üçburç kagyzlar ýatyr saralyp, Okady kâsini eline alyp* (A. Kekilow).

ÜÇBURÇLUK [üçvuruşluk], *at.* Üç sany göni çyzygyň kesişmegi netijesinde üç sany içki burç emele getirýän geometrik şekil, şeýle-de şonuň ýaly şekildäki her bir zat. *Göni üçburçluk.*

ÜÇEK [üçök], *at.* Üsti suwalan tamyň ýokarsy, üsti. *Çyk üçege, bak ýola, Daýyň geler wagtydyr* (Hüwdi). *Arzygöl çykar üçege, Ýalkymy düşer köçäge* (Seýdi).

ÜÇEM [üçöm], *at.* 1. Bir wagtyň özünde bir eneden bolan üç çaga. *Üçem çaga.* 2. Bir wagtyň özünde bir eneden bolan üç owlak, üç guzy. *Üçem owlak. Üçem guzy.* 3. Oglanlaryň üç sany aşygy sülüp oýnaýan oýny. *Oglankak üçemi köp oýnandyrýs.*

◊ **Üçem gelmek** oklanýan üç aşygyň üçüsi-de meňzeş ýatmak (üçüsi-de alçy gopmak ýa-da dükgе, ýa jikge ýatmak).

ÜÇGAT [üçgät], *at.* ösüml.d. Tegelek ýaprakly, ak-gyrgyzy gülli, kendire meňzeş gabykly gyrymsy agaç.

ÜÇGOŞMA [üçgoşmo], *at.* *gepl.d.* Bilezigiň üç hatar gaşly görnüşü. *Üçgoşma bilezik.*

ÜÇGYÝAK [üçgyýak], *at.* Gaýma we keşde bilen geýime salynýan üç bölek gyýaja nagys we onuň ady.

ÜÇI [üçü], *at.* Dünýäden öten adamyň jaýlananandan soň üçünji gününü bellemek däbi, degsin edilýän üçünji gün. *Gitdiň. Agladyk. Bu günem - üçüň. Diýmek, gideniňe bolupdyr üç gün* (K. Gurbannepesow).

ÜÇIN [üçüýn], *sözs. k.* Sebäpli, görä, zerarly, ötri ýaly many aňladyp, sebäp-maksat bildirýän kömekçi söz.

ÜÇLEME [üşlömö] **I**, *iş ady.* Üçlemek ýagdaýy.

ÜÇLEME [üşlömö] **II**, *at.* *edeb.* Goşgy düzüliş görnüşü.

ÜÇLEMEK [üşlömök], *işl.* 1. Bir hereketi üç adam bolup etmek. *Olar üçlemedik bolsalar, meni basyp*

bilmezdiler. 2. Gaýma gaýalanda üç gezek sanjyp, soňra ara goýup, gaýtalap gitmek.

ÜÇLEMEKLIK [üşlömöklük], *iş ady.* Üçlemek ýagdaýy.

ÜÇLEMEZLIK [üşlömözlük], *iş ady.* Üç bolup ýerine ýetirmezlik.

ÜÇLEŞMEK [üşlөşmök], *işl., gepl.d.* 1. Bir işi üç bolup ýerine ýetirmek. *Hiç kim onuň ýanyna gelip, üçleşmegi tekliп etmeýärdi.* 2. *gepl.d.* Üç bolup arak içmek.

ÜÇLÜK [üşlük], *at.* 1. Üçünji awtobus, trolleybus ýa-da belli bir kesgitli ýoldan gatnaýan taksi. *Üçlük gowy gatnaýar.* 2. Käbir zatlaryň ölçegini görkezýän san. *Üçlük galoş.* 3. Mekdepde kanagatlanarly baha. *Beýannamadan üçlük alypdym.* 4. Oýnalýan kartyň üç güllüsü. *Üçlük kerpiç. Üçlük haç.*

ÜÇÖTEN [üçötөн], *at.* Argajy üç gat edilip, tarada dokalýan mata.

ÜÇÜNJI [üçünjü], *san.* 3 sanyndan ýasalan tertip san.

◊ **Üçünji gün** *gepl.d.* Çarşenbe.

ÜÇÜNJILIK [üçünjülük], *at.* Dereje taýdan üçünji orunda bolmaklyk, eýelän orny boýunça üçünji ýerde durmaklyk. *Ýaryşda biziň bölümimiz üçünjiligi eýeledi.*

ÜÇÜRDİK [üçürdik], *at.* 1. Ýüp, sapak işmegiň, бүkdürmegiň bir görnüşü we onuň ady. *Üçürdik tow.* 2. Üç gat sapakdan işilen, бүkdürilen sapak. 3. Düyäniň ylgawynyň, çapuwynyň bir görnüşü.

ÜÇÜRDIKLEME [üçürdiklömö], *iş ady.* Üçürdiklemek ýagdaýy.

ÜÇÜRDIKLEMEK [üçürdiklömök], *işl.* 1. Üç gat sapagy, ýüpi birikdirip işmek, бүkdürmek. 2. Oraz aýynyň her ongünliginiň başky üç gününde agyz bekleme. 3. Üçürdigine gitmek, çapmak (düýe hakynda). 4. Atyň, düýäniň we ş.m. malyň iki ön aýagy we bir art aýagyň aralaryny duşak, kösseк bilen baglamak. *Atyň aýagyňy üçürdikläp, otluk meýdana kowduk.* 5. *göç.m.* Birine ýaranjaňlyk edip, hyzmatyna ylgamak. *Özünden pullurak hem gulluk wezipesi ulurak adamlary görende olaryň önlerinde üçürdikläp, üzeňnisinden üç geçýär* (N. Pomma). 6. *sport.* Bir bat alanyňda üç gezek bökmek. *Üçürdikläp bökmek.*

ÜÇÜRDIKLEMEKLIK [üçürdiklömöklük], *iş ady.* Üçürdiklemek ýagdaýy.

ÜÇÜRDIKLEMEZLIK [üçürdiklömözlük], *iş ady.* Üçürdiklemek hereketini etmezlik.

ÜÇÜRDIKLEŞMEK [üçürdiklөşmök], *işl.* 1. Üçürdiklemäge kömek etmek. 2. Bilelikde üçürdiklemek.

ÜÇÜRDIKLETDIRMEK [üçürdiklөtdürmök], *işl.* Üçürdikletmek.

ÜÇÜRDİKLETMEK [üçürdükletmök], *ışl.* Üçürdiklemek işini başga birine etdirmek. *Ol yüpüni üçürdikledip egirtti.*

ÜÇÜRDİKLEYİŞ [üçürdükleyüş], *ış ady.* Üçürdiklemek ýagdaýy.

ÜÇÜRDİKLÄBERMEK [üçürdüklä:vermek], *ışl.* Üçürdikläp başlamak.

ÜÇÜRİN [üçürüýn], *köm. s., gepl.d., ser. Üçin.*

ÜÇÝAŞAR, *syp.* Üç ýaşan, üç ýaşynyň içindeki (düýe, at, sygyr ýaly mallar hakynda). *Bayraklaryň beýlekisi iň oňat üçýaşar atlar üçin goýuldy.*

ÜÇÝYLDYZ, *at.* Ülkeriň yzyndan dogýan üç sany setir ýyldyz. *Şol wagt Üçýyldyzy yzyna tirkäp, Ülker dik depä galypdy* (B. Kerbabaýew).

ÜDEK [üdök], *at.* Örümsiz, içine örüm edilmedik guýy.

ÜFLEME [üflömö], *ış ady.* Üflemek ýagdaýy.

ÜFLEMEK [üflömök], *ışl.* Dodagyňy öňe süýreldip, agzyňdan bat bilen howa akymyny çykarmak. *Süýtdä agzy bişen suwy üfläp içer* (Nakyl).

ÜFLEMEKLIK [üflömöklük], *ış ady.* Üflemek ýagdaýy.

ÜFLEMEZLIK [üflömözlük], *ış ady.* Üflemek hereketini etmezlik.

ÜFLENILMEK [üflönülmök], *ışl., ser. Üflenmek.*

ÜFLENMEK [üflönmök], *ışl.* Biri tarapyndan üflenilmek, “üf” edilip, batly howa çykarylmak. *Şar üflenip çişirildi. Üflenip çalyňýan saz gurallary.*

ÜFLEŞDIRMEK [üflöşdürmök], *ışl.* Bir zady birnäçe gezek üflemek, yzygiderli üflemek. *Elini ýakyp barýan etleri üfleşdirip, ýetişibildiginden dogramaga başlady* (B. Seýtäkow).

ÜFLEŞMEK [üflöşmök], *ışl.* 1. Üflemäge kömek etmek. 2. Bilelikde üflemek.

ÜFLETDIRMEK [üflötdürmök], *ışl., ser. Üfletmek.* *Aşyr aga tüýdügi oghuna ýañadan üfletdirdi.*

ÜFLETMEK [üflötmök], *ışl.* Üflemek işini başga birine etdirtmek. *Ol aýal tutaşman duran oduny üfletmek üçin gyzyny çagyrdy.*

ÜFLEYİŞ [üflöýüş], *ış ady.* Üfletmek ýagdaýy.

ÜFLIS [üflüýs], *syp.* 1. Tumaýak; sandan galan, pese düşen. 2. Gözden düşen nejis, haramzada. *Tagamda tabakdaş bolma, üflis haramhor biläni* (Magtymguly). 3. Köne, köne-küşül, ýyrtyk-ýyrtyk, sallam-sajak. *Üflis geýimli.*

ÜHHE-ÜHHE: *ühhe-ühhe etmek* yzyny üzmän üsgürmek, köp üsgürmek, üsgürüp durmak.

ÜLE [ülö], *at.* Uly mal öldürilip paýlaşylanda, ýetýän belli bir mukdardaky bölek, paý. *Üleden düşen et.*

ÜLEME [ülömö], *ış ady.* Ülemek ýagdaýy.

ÜLEMEK [ülömök], *ışl.* Her kime ýetdik paýyny bermek.

ÜLEMEKLIK [ülömöklük], *ış ady.* Ülemek ýagdaýy.

ÜLEMEZLIK [ülömözlük], *ış ady.* Üle edip paýlamazlyk.

ÜLEN [ülön], *at, ösüml.d.* Keseligine ýaýraýan ýogyn kökli, dik ösýän baldakly, ýasy ýaprakly, çogdam goňras ýa-da gök gülli köpýyllyk otjumak ösümlük.

ÜLEŞDIRMEK [ülöşdürmök], *ışl.* Her kime ýetdik paýyny berişdirmek, bölüşdirmek, paýlaşdyrmak. *Üleşdirene üç gaz, o-da bolsa heniz az* (Nakyl).

ÜLEŞİK [ülöşük], *at.* Paýlaşyk, bölüşik. *Olar üleşikden artykmaç paý alandyrlar* (B. Kerbabaýew).

ÜLEŞMEK [ülöşmök], *ışl.* 1. Ülemäge kömek etmek; 2. Bilelikde ülemek. 3. Bileleşip paýlaşmak.

ÜLETDIRMEK [ülötdürmök], *ışl., ser. Ületmek.*

ÜLETMEK [ülötmök], *ışl.* Ülemek işini başga birine etdirmek.

ÜLEYİŞ [ülöýüş], *ış ady.* Ülemek ýagdaýy.

ÜLJE [üljö], *at.* 1. Bägül güllüler maşgalasyna degişli, boýy 3-10 metre ýetýän, gülleri ak ýa-da gyzgylyt reňkli, ýaýraň inçe şahaly agaç. 2. Şol agajyň togalajyk gymyzy, sary reňkli, içi şanikli, turşy tagamly miwesi.

ÜLKE [ülkö], *at.* 1. Kābir döwletlerde iri territorial birlik. *Stawropol ülkesi.* 2. Ata watan, dogduk mekan, ene toprak, ýurt.

ÜLKER [ülkör], *at.* Ýyldyzlar toplumu. *Ýokarda Ülker, Telpegin silker, Jana-jan dostum, Gelmäge gorkar* (Halk döredijiliginden).

ÜLNİ [ülñü], *at.* 1. Tikinçilikde, ussaçylykda biçilýän geýimiň, ýasalýan önümiň ölçeg şekili, galyby. *Süýndürilen polady ülnä deňän ussa işe başlady.* 2. Önümiň öz aýratynlyklary, häsiýetleri we hili boýunça edilýän talaplary kanagatlandyryan nusgasy.

♦ **Köne ülni** lenç edilen ýörelge, köre-körlük bilen eýerilýän ýol.

ÜLNÜLEME [ülñülömö], *ış ady.* Ülnülemek ýagdaýy.

ÜLNÜLEMEK [ülñülölmök], *ışl.* Biçmek üçin ülnä görä bellemek, belli bir şekile getirmek. *Ülnüläp geýim biçmek.*

ÜLNÜLEMEKLIK [ülñülömöklük], *ış ady.* Ülnülemek ýagdaýy.

ÜLNÜLEMEZLIK [ülñülömözlük], *ış ady.* Biçmek üçin bellik etmezlik.

ÜLNÜLENMEK [ülñülönmök], *ışl.* Biçmek üçin ülnä laýyk edilmek, belli bir şekile getirilmek. *Bu aýratyn matadan ülnülenip tikilen köýnek.*

ÜLNÜLEŞDIRMEK [ülñülöşdürmök], *ışl.* Hemmesini ülnüläp çykamak.

ÜLNÜLEŞMEK [ülñülöşmök], *işl.* 1. Ülni bo-
yunça biçmäge kömek etmek. 2. Bilelikde ülnülemek.

ÜLNÜLETDİRMEK [ülñülötdürmök], *işl., ser.*
Ülnületmek.

ÜLNÜLETMEK [ülñülötmök], *işl.* Ülnülemek işi-
ni başga birine ýerine ýetirtmek.

ÜLNÜLEYİŞ [ülñülöýüş], *iş ady.* Ülnülemek
ýagdaýy.

ÜLNÜLÄBERMEK [ülñülä:vermek], *işl.* Ülni
bilen biçip başlamak; ülnülemegi dowam etdirmek. *Biç-
jek jalbarlaryňy indi şeýt-de ülnüläber.*

ÜLNÜLIK [ülñülük], *syp.* Ülni, nusga etmek üçin
ýaramly; ülnä, nusga ýaraýan; ülnä niýetlenen (zat,
nugalyk).

ÜLPET [ülpöt], *at, gepl.d.* Dost, ýoldaş, syrdaş,
sepe. *Köňli gara bile bolmaňlar ülpet, Ýokar ondan
dürli-dürli kesapat* (Magtymguly). *Ol şol bolgusyz
göwnaçyklygyny eder-de, bir topar ülpetlerini yzyna
tirkäp geler* (G. Ezizow).

ÜLPÜDEME [ülpüllömö], *iş ady.* Ülpüldemek
ýagdaýy.

ÜLPÜDEMEK [ülpüllömmök], *işl.* Ýele, sähelçe
şemala ülp-ülp edip ýuwaşja galgamak. *Ýaşajyk otlar
ülpüldäp otyr.*

ÜLPÜDEMEKLIK [ülpüllömmöklük], *iş ady.* Ül-
püldemek ýagdaýy.

ÜLPÜDEMEZLIK [ülpüllömmözlük], *iş ady.* ülp-
püldäp oturmazlyk.

ÜLPÜDEŞMEK [ülpüllöşmök], *işl.* Hemmesi
köpçülikleýin ülpüldemek. *Maýsalar ülpüdeşip otyrlar.*

ÜLPÜDETMEK [ülpüllötmök], *işl.* Ýuwaşja
galgatkamak. *Gök gowaça ülpüdedip pamygyn, Gozalar-
dan sümeklerin sallady* (B. Kerbabaýew).

ÜLPÜLDEÝİŞ [ülpüllöýüş], *iş ady.* Ülpüldemek
ýagdaýy.

ÜLPÜLDÄBERMEK [ülpüllä:vermek], *işl.* Maý-
salar, otlar çalaja ülpüldände döreýän şekil.

ÜLPÜLDI [ülpüllü], *at.* Maýsalar, otlar çala
öwüsgine, asuda şemala ülpüldände döreýän hereket we
şekil.

ÜLÜŞ, *at.* 1. Käbir ösümlükleriň hasylynyň in kiçi
bölejigi. *Gozalar ýetişende çaňňalaklar açylýar, pagta
ülüşleri gowy çöşlenýär.* 2. Bölek. *Aýdymy arzuwlap
ýören ýigidiň ýürek arzuwynyň bir ülsüni amala
aşyrmaga mümkinçilik döredi* (“Edebiýat we sungat”).

ÜLÜŞLEME [ülüşlömö], *iş ady.* Ülüşlemek
ýagdaýy.

ÜLÜŞLEMEK [ülüşlömmök], *işl.* Ülüşlere bölmek,
paýlamak.

ÜLÜŞLENMEK [ülüşlönmök], *işl.* Ülüşlere bö-
lünmek.

ÜLÜŞLETMEK [ülüşlötmök], *işl.* Başga birine
ülüşlere böldürmek.

ÜLÜŞLEMEKLIK [ülüşlömmöklük], *iş ady.* Ülüş-
lemek ýagdaýy.

ÜLÜŞLEMEZLIK [ülüşlömmözlük], *iş ady.* Ülüş-
lere bölmezlik.

ÜLÜŞLEÝİŞ [ülüşlöýüş], *iş ady.* Ülüşlemek ýag-
daýy.

ÜLWEN [ülwön], *at. ösüml.d.* Itüzümler maş-
galasyna degişli ýogyn baldakly ikiýyllyk otjumak
ösümlük.

ÜM, *at.* Bir zady ýaşyryn duýdurmak üçin edilýän
göz, ýüz hereketi, yşarat, ümleme. *Aýna tördäki ýorgany
üm bilen görkezdi* (S. Myradow).

◇ **Üm bilmez** hiç zada doly düşünmeýän, ýaş,
gögele, tejribesiz. *Duşdum üm bilmez nadana, Bir gad-
rym bilen islärin* (Magtymguly). *Üm bilmez çagadyň,
bütün dünýäni Suw-sil alaysa-da habaryň ýokdy*
(K. Gurbannepesow). **Ümi alyşmak** biri bilen häsiýetiň
deň gelmek, gepiň, gürrüniň alşyp gitmek.

ÜMAŞAK [ümaşa:k]: **ümaşak adam** jemgyýetdäki
ornuna garamazdan, özüni pes pälli alyp barýan.
*Tümmege ýaplanyp ýatan ümaşak, murtlak bir ýigit
dikelp oturdy* (B. Kerbabaýew).

ÜMDÜZINE [ümdüzünö]: **ümdüzine tutdurmak**
(**gaçmak**) zzyňa garaman gaçmak, gaty daşa gaçmak,
bir tarapa, baka gaty ylgap gitmek. *Ol ondan-oňa selpäp,
aňy aşan sygyrlaryň birini gaýtarsa, beýlekisi ümdüzine
tutdurýardy* (B. Kerbabaýew).

ÜME [ümö], *at.* Durmuşa çykjak gyzyň eşiklerini
tikmek üçin gyz-gelinleriň ýowar şekilli ýygnaşygy.
*Aý geçip, ýyl geçip, gyz dokuz-on ýaşyna bardy, bir gün
goňşulary üme etdi* (“Türkmen halk ertekileri”).

ÜMEÇI [ümöçü], *at.* Ümä gatnaşygy. *Sapak çekilen
ýigit hem ümeçi gelin-gyzlara bir zat bagyşlamaga
borçly bolardy* (A. Gowşudow).

ÜMEDEKLEME [ümödöklömö], *iş ady.* Ümedek-
lemek ýagdaýy.

ÜMEDEKLEMEK [ümödöklömmök], *işl.* Aşak eg-
lip ýöremek, ýapyrylyp ýöräp barmak.

ÜMEDEKLEŞMEK [ümödöklöşmök], *işl.* Birnä-
çe bolup eglip ýöremek. *Çagalar görünmejek bolup,
ümedekleşip barýan ekenler.*

ÜMEDEKLETMEK [ümödöklötmök], *işl.*

Ümedekläp ýörär ýaly etmek.

ÜMEDEKLEÝİŞ [ümödöklöýüş], *iş ady.* Ümedek-
lemek ýagdaýy.

ÜMEDEKLÄBERMEK [ümödöklä:vermek], *işl.*
Ümedekläp başlamak.

ÜMEZ [ümöz], *at.* 1. Howanyň ýüzüni tutýan ýukajyk tozan, duman, tot. *Onuň görejiniň agy-garasy tapyşyp, görejiniň öňüni buz reňkli ümez aldy* (B. Kerbabaýew). 2. Gözüň görmek ukybyny peseldýän perde kysmy bulaşyklyk. *Onuň gözünüň öňi ümez bolup dur.* 3. *gepl.d.* Ümür.

ÜMEZLEME [ümözlömö], *iş ady.* Ümezlemek ýagdaýy.

ÜMEZLEMEK [ümözlömök], *işl.* 1. Howada duman peýda bolmak, asmanyň ýüzüni duman, tot tutmak. 2. Ümez sebäpli çala görünmek. *Dag uzaklardan ümezläp görünýär.* 3. Gözüň öňi ümez bolmak. *Onuň gözi ümezläp gitdi.*

ÜMEZLEMEKLIK [ümözlömöklük], *iş ady.* Ümezlemek ýagdaýy.

ÜMEZLEMEZLIK [ümözlömözlük], *iş ady.* Ümez tutmazlyk.

ÜMEZLENMEK [ümözlönmök], *işl.* Ümez tutmak, ümez bilen örtülmek. *Gahardan ýaňa gözünüň öňi ümezlenip gitdi* (G. Kulyýew).

ÜMEZLEŞMEK [ümözlöşmök], *işl.* 1. Howanyň ýüzüne ýuwaş-ýuwaşdan duman, tot ýaýramak, asmanyň ýüzüni ümez tutup başlamak. 2. Gözüň öňüni gubar tutup ugramak, ümez bolup ugramak. *Şu görnüşi gözden geçiren soň, gözünüň öňi ümezleşip gitdi* (R. Gelenow).

ÜMEZLETMEK [ümözlötmök], *işl.* Ümez etmek, ümez tutdurmak. *Göze ilmez çaltlykdaky hereket netijesinde suwdan çykýan çalymytyk bug giň jaýyň içini ümezledip durdy* ("Edebiyat we sungat").

ÜMEZLEÝIŞ [ümözlöýüş], *iş ady.* Ümezlemek ýagdaýy.

ÜMEZLÄBERMEK [ümözlä:vermek], *işl.* Ümezläp başlamak.

ÜMEZLI [ümözlü], *syp.* 1. Dumanly, totly (howa, asman hakynda). 2. Gözüniň öňüni ümez tutan, ümez baglan. *Ümezli gözler.*

ÜMEZLILIK [ümözlülük], *at.* Ümezi barlyk, ümezli halda bolmaklyk.

ÜMEZSIZ [ümössüz], *syp.* Ümezi ýok, ümezi bolmadyk. *Bu gün howanyň ýüzi ümezsiz, ap-arassa.*

ÜMEZSIZLIK [ümössüzlük], *iş ady.* Ümezi ýokluk, ümezsiz halda bolmaklyk, dumansyzlyk.

ÜMLEME [ümlömö], *iş ady.* Ümlemek ýagdaýy.

ÜMLEMEK [ümlömök], *işl.* Üm bilen aňlatmak, üm bilen ýşarat edip duýdurmak. *Göz ümledi, men düşdüm* (Mollanepes).

ÜMLEMEKLIK [ümlömöklük], *iş ady.* Ümlemek ýagdaýy.

ÜMLEMEZLIK [ümlömözlük], *iş ady.* Üm bilen duýdurmazlyk, ýşarat etmezlik.

ÜMLEŞMEK [ümlöşmök], *işl.* Biri bilen üm arkaly düşünişmek, biri-biriňe göz ümlemek. *Olar nämedir bir zat barasynda göz ümleşip gepleşýärdiler* (N. Pomma).

ÜMLEÝIŞ [ümlöýüş], *iş ady.* Ümlemek ýagdaýy.

ÜMLÜK, *at, dil b.* Grammatikada: gönüden-göni bir zadýň täsiri, içki duýgy netijesinde aýdylyan, üýtgemeyän söz. Meselem: *waý, wiý, wah we ş.m.*

ÜMMÜLDEŞMEK [ümmüllöşmök], *işl.* Biri bilen dostlukly ýagdaýda gürlleşip oturmak. *Dostlar nämedir bir zat hakynda ümmüldeşip otyrdylar.*

ÜMMÜLMEZ [ümmülmez], *syp.* Ägirt giň, aňyrsy-bärsi görünmeýän, gözýetmez.

ÜMSÜM, *syp.* Sessiz-üýnsüz, sessiz, ýuwaş. *Sözüm aňlan ýok diýip, ümsüm oturma, Jahan giňdir, çendan bilen-de bardyr* (Magtymguly). *Ýok zatlary göwnüňe Getirme-de, ümsüm gez!* (B. Kerbabaýew).

ÜMSÜMJE [ümsümjө], *syp.* Sessiz-üýnsüzje, ýuwaşja (belli bir adama ýüzlenilip aýdylanda nygtaýjylyk, talap edililik öwüşginine eýe bolýar). *Sen ümsümje otur. Ümsümje bol. Ümsümje çağa.*

ÜMSÜMLIK [ümsümlük], *at.* 1. Sessiz-üýnsüzlik, ýuwaşlyk, sessizlik. *Bir hili düşnüksiz ümsümlük başlandy* (A. Gowşudow). 2. Sessiz-üýnsüz asuda ýagdaý, parahatlyk, imi-salalyk, asudalyk. *Dükanyň içinde ümsümlük höküm sürýärdi* (A. Gowşudow).

◊ **Ümsümligi bozmak** asudalygy bozup, gürrüňe başlamak.

ÜMSÜMRÄK [ümsümürä:k], *syp.* Az-kem ümsüm, göräýmäge ümsüm, ümsüme ýakyn. *Ol daşyndan göräýmäge ümsümräkdir, emma etjegi içindedir.*

ÜMÜR, *at.* Bug bilen örtülen howa, duman gurşap alan tutuk howa, duman. *Ýagyşly, ýagmyrly, ümürli daglar, Siller senden gider, duman eglenmez* (Magtymguly). *Olar ylla diýersiň bahar pasly ýere çöken dumana, ümre meňzeýär* (G. Ezizow).

◊ **Ümürde ýörän ýaly etmek** düşnüksiz ýagdaýa salmak, alasarmyk ýagdaýda goýmak. *Sen meni ümürde ýörän ýaly etme-de, düşnükliäk aýt.*

ÜMÜRDUMAN [ümürduma:n], *at.* Dürli ýüpden owadan örülip, gotazlanyp, tüýnügiň çagarygyndan asylyan ýüp.

ÜMÜRLEME [ümürlömö], *iş ady.* Ümürlemek ýagdaýy.

ÜMÜRLEMEK [ümürlömök], *işl.* Howanyň ýüzüni ümür tutmak, duman gaplamak. *Bibat ýerde biten mymyk igdeler, Sen ümürläp galar bolduň, hoş imdi* (Seýdi).

ÜMÜRLENMEK [ümürlönmök], *işl.* Ümür bilen örtülmek.

ÜMÜRLEŞMEK [ümürlöşmök], *işl.* Ümür gelip başlamak, kem-kemden ümür tutmak. *Howa ertirden soň ümürleşip başlady.*

ÜMÜRLEÝIŞ [ümürlöýüş], *işl.* Ümürlemek ýagdaýy.

ÜMÜRLİ [ümürlü], *syp.* Ümür tutup duran. *Howa ümürlü, ýol görünmejek bolýar.*

ÜMÜRLİK [ümürlük], *at.* Umürlü howa. *Ümürlükde maşyn sürmek kyn bolýar.*

ÜMÜRLIRÄK [ümürlürä:k], *syp.* Birneme ümürlü, azda-kände ümürlü.

ÜMÜRSIN [ümürsün], *syp.* Gür gögeren, bol biten, köp ösüp oturan. *Ol ýerden beýleräkke agynara çägesi, inere güzeri, aňyrrakda bolsa ümürsin oty bardy* (N. Atdayew).

ÜMÜRSIZ [ümürsüz], *syp.* Ümür bilen örtülmedik, ümri ýok. *Howa ümürsiz, arkaýyn maşynly gidibermeli.*

ÜMÜŞ: ümüş mal guzusy, owlasy we s. m. ölen mal, dowar.

ÜMÜŞ-TAMYŞ, *at.* Agşam garaňky düşüp başlan ýa-da daň saz berip başlan wagty, alagaraňky.

ÜMÜŞ-TAMYŞLYK, *at.* Ümüş-tamyş wagty, alagaraňkylyk. *Rejep ümüş-tamyşlykda onuň Keyikdigini tanady* (B. Gulow).

ÜMZÜK, *at.* Ýüz tapary. *Zähmet bilen jogap bermegi maksat edinýänleriň ümzügi öňe* (“Türkmenistan”).

◊ **Ümzügiňi atmak** bir tarapa seredip, öňe omzajak ýaly etmek. *Owlajyk aýaklaryna galjak bolup delminýärdi, bize ümzük atýardy* (“Edebiýat we sungat”). *Nahar iýýän adama bakan ümzügiňi atyp oturma.*

ÜNDELMEK [ünnölmök], *işl.* Bir ugra gönükdirilmek.

ÜNDEME [ünnömö], *iş ady.* Ündemek ýagdaýy.

ÜNDEMEK [ünnömök], *işl.* 1. Bir işi etmäge çagyrmak, ynandyryjak bolmak, bir ugra gönükdirmek, ýol görkezmek. *Mugallym mekdep okuwçylaryny garrylara kömege ündeýärdi.* 2. Maslahat bermek, öwüt-nesihat etmek, nesihat bermek, ündew etmek. *Magtymguly öz sygyrlarynda Watany, topragy söýmekligi ündeýär.* 3. Söz ýa-da yşarat bilen barmaly, baryp oturmaly ýerini, girmeli jaýyny görkezmek, teklipl etmek, mürähet etmek. *Pökgen hem Wüşi keli öýe baka ündäp, hödür-kerem etmegi we onuň bilen gürrüňdeş bolmagy ýüregine düwdi* (A. Gowşadow).

ÜNDEMEKLIK [ünnömöklük], *iş ady.* Ündemek ýagdaýy.

ÜNDEMEZLIK [ünnömözlük], *iş ady.* Ündew etmezlik.

ÜNDEŞMEK [ünnöşmök], *işl.* Birnäçe bolup ündemek.

ÜNDETMEK [ünnötmök], *işl.* Ündemek işini başga etdirmek.

ÜNDEW [ünnöw], *at.* Maslahat, öwüt, nesihat, tabşyryk, pent.

ÜNDEWÇI [ünnöwçü], *at.* Öwüt-nesihat beriji, maslahat beriji, tabşyryjy.

ÜNDEÝIŞ [ünnöýüş], *işl.* Ündemek ýagdaýy.

ÜNDÄBERMEK [ünnä:vermek], *işl.* Ündäp başlamak.

ÜNJI [ünjü], *at.* Alada-gaýgy zerarly döreýän ynjalyksyzlyk, ynjalyk bermeýän pikir, alada.

◊ **Ünji etmek** alada batmak, iňkise gitmek, ynjalykdan aýrylmak.

ÜNJI-ALADA [ünj(ü)-alada], *at, ser.* **Ünji.** *Ol ünji-aladasyny bir bada ýadyndan çykardy.*

ÜNJI-AZAR [ünj(ü)-aza:r], *at, ser.* **Ünji.** *Gulpagyn tasady, ünji-azarsyz, Aýlar bökjekläniň saldy ýadyna* (B. Kerbabaýew).

ÜNJÜLENMEK [ünjölönmök], *işl.* Gaýgy-alada batmak.

ÜNJÜLI [ünjülü], *syp.* Ünjä batan. *Birden ýagtylandy ünjüli ýüzi, Ýatdy howsalasy, ynjalady özi* (A. Kekilow).

ÜNJÜSIZ [ünjüsüz], *syp.* Ünjüsi ýok, ünjüsi bolmadyk. *Ünjüsiz adam.*

ÜNS [ünüs], *at.* Bir zada gönükdirilen dykgat, bir zat hakynda edilýän oý, pikir, alada. *Ol barmaklaryny basyp, galdyryp, üns bilen sanady* (B. Kerbabaýew).

◊ **Üns bermek** bir zada pikir bermek, dykgat bilen nazar salmak, bir zadyň aladasyny etmek. *Sen onuň gürrüňlerini pugta üns berip diňle hem-de paýhas eleginden elemegi başar* (G. Seýitmadow). **Ünsüni çekmek 1)** biriniň pikirini, dykgatyny bir zada gönükdirmek, birini bir zat bilen gyzyklandyrmak. **2)** bir zat üçin alada etmek, bir zadyň ugrunda çalyşmak. *Häzir biziň ähli ünsümüz şu işe çekildi.*

ÜNSLI [ünüslü], *syp.* Her bir zada üns berýän, dykgatly. *Jumanyň gürrüňini çagalaryň hemmesi örän ünsli diňlediler* (N. Geldiýew). *Onuň sözünü ünsli diňleýşi hemmeleriň ünsüni özüne çekdi* (“Türkmenistan”).

ÜNSLÜLIK [ünüslülük], *at.* Her bir zada üns berijilik, dykgatlylyk.

ÜNSSÜZ [ünüssüz], *syp.* Hiç bir zada üns bermeýän, ünsüni jemlemeýän, dykgatsyz.

ÜNSSÜZLIK [ünüssüzlük], *at.* Hiç bir zada üns bermezlik, ünsi jemlemezlik, dykgatsyzlyk.

ÜNTÜŞIK [üntüşük], *at.* Oý-pikir, üns. *Onuň bar üntüşigi ýazýan zadyndady.*

◊ **Üntüşigini dikmek** bar ünsüni bir zada jemlemek, bileni-biteni bir zat bolmak. *Onuň bar üntüşigini dikýän zady – nireden näme gazanyp bolarka?*

ÜŇÜRS, *at.* Bir zady almaly bolanda saklanyp bilmezlik gylygy. *Onuň üňürsi ýokdur, hödür-kerem etseň, barsyny iýer oturyberer.*

ÜŇÜZ, *at. köň. s. 1.* Derýa. **2.** Akabanyň galdyran sudury, yzy galan derýa ugry.

◊ **Üñüz ýaly** köp süýt berýän, süýtli (sygyr hakyn-da). *Uzyn boýuň gamyşdan, Sakak bagyň kümüşden, Köp süýt sagar ejesi, Üñüz ýaly gäwmişden* (Hüwdi).

ÜPJÜN, *syp.* Hemme zady ýerbe-ýer, hiç bir zada mätäç bolmadyk, maddy hal-ýagdaýy oňat, ýeterlik derejede bolan.

◊ **Üpjün bolmak** hemme zady ýerli-ýerinde bolmak, gerekli zatlaryň hemmesi bolmak. **Üpjün etmek** gerekli zatlaryny tapyp bermek.

ÜPJÜNÇILIK [üpjünçülük], *at, ser.* **Üpjünlik**. *Çig mal bilen üpjünçilik meselesi hem oňat ýola goýulýar.*

ÜPJÜNLİK [üpjünlük], *at.* Üpjün ýagdaýda bolmaklyk, üpjünçilik.

ÜPÜL-SÜPÜL, *syp.* Giň, uzyn, sallam-sajak (geým hakynda). *Üpül-süpül geým.*

ÜPÜR-ÇÜPÜR, *at, ser.* **Üpür-süpür.**

ÜPÜRJIK, *at.* Matanyň ýüzündäki we gyralaryndaky çykyşyp duran sapaklar, ürpük, übtük uçlary, üpür-çüpürler. *Ýüzi üpürjik mata.*

ÜPÜRJIKLI, *syp.* Ýüzünde we gyrasynda üpürjigi bar bolan.

ÜPÜRJIKLIRÄK [üpürjiklirä:k], *syp.* Birneme üpürjikli, azda-kände üpürjikli.

ÜPÜRJIKSIZ, *syp.* Üpürjigi ýok, üpürjigi bolmadyk.

ÜPÜR-SÜPÜR, *at.* 1. Ýüzi endigan däl, üpürjikli, üpür-çüpür. 2. Taşlandy, zyňyndy, gyryndy (ýüp, pagta, köne-küşül we ş.m.).

ÜRÇ: ürç etmek bir işi irmän-ýadaman etmek, bir işi höwes bilen ýerine ýetirmek, bir işe yhlasly daraşmak. *Onuň eserleri ähli okyjylaryň ürç edip okaýan eserlerine öwrüldi.*

ÜRE, *at, fiz.* 1. Misiň galaýy we sink bilen birlikdäki ergini, gurşuna meňzeş çal metal. 2. Gurşun, galaýy we gaýry metallar eredilýän gap. 3. Gurşun, galaýy eredilenden soňky galan hapasy.

ÜRGÜN: ürgün çäge kwarsyň ýa-da başga bir gaty mineralyň biri-birine ýelmeşmeýän örän owunjak dänejikleri. *Ýyljak ürgün çägäniň endama ýakymly täsirinden otuz minutlap lezzet almak mümkin* ("Saglyk"). *Herrikgalanyň gaýrasynda ýerleşýän Saryköliň ürgün çägesini gysymyňa gysyp saklap bolmaýar; soňa görä-de irki döwürlerde çäge depeleriniň üstünde düme garpyzlar gowy biter eken.*

ÜRJEME, *iş ady.* Ürjemek ýagdaýy.

ÜRJEMEK, *işl.* Hereketi artmak, gatnawy köpelmek; güýjemek, gazaplaşmak.

ÜRJEMEZLIK, *iş ady.* Güýjemezlik, gazaplaşmazlyk.

ÜRJÄBERMEK [ürjä:bermek], *işl.* Ürjäp başlamak.

ÜRKEK [ürkøk], *syp.* Sähelçe zada tisginip duran, sähelçe zatdan ürküp duran, garaçy (mal hakynda). *Ürkek mal.*

ÜRKEKLIK [ürköklük], *at.* Ürkek ýagdaýynda bolmaklyk, ürkek bolmaklyk.

ÜRKME [ürükmö], *iş ady.* Ürkmek ýagdaýy.

ÜRKMEK [ürükmök], *işl.* Bir zatdan gorkup, üşerilip yza tesmek, tisginip geçmek (mal hakynda). *At ürken yerinden, är gorkan yerinden* (Nakyl). *Bakgal-laryň ürküp boşanan ýabylary bazaryň içinde iki baka daýyrdasýardylar* ("Görogly").

ÜRKMEKLIK [ürükmöklük], *iş ady.* Ürkmek ýagdaýy.

ÜRKMEZLIK [ürükmözlük], *iş ady.* Ürküp durmazlyk.

ÜRKÜBERMEK [ürküvermek], *işl.* Ürküp başlamak.

ÜRKÜÇ, *at.* Balygyň arkasyndaky ýüzgüji.

ÜRKÜŞ, *iş ady.* Ürkmek ýagdaýy.

ÜRKÜŞMEK [ürküşmök], *işl.* Birnäçe ýa-da köp bolup ürkmek. *Garkyldaşyp gazlar, ürküşip sona, Näge suw çaykansa, kölden aýypdyr* (Halk aýdymyndan).

ÜRKÜZIBERMEK [ürküzüvermek], *işl.* Ürküzip başlamak.

ÜRKÜZILMEK [ürküzülmök], *işl.* Biri ýa-da bir zat tarapyndan gorkuzylmak, tisingindirilmek, yza tesdirilmek. *Ürküzilen düýe patyrdyklap gitdi.*

ÜRKÜZMEK [ürküzmök], *işl.* 1. Bir zatdan ürker ýaly etmek. *Sary çekirtgäni ölüm bilen gorkuzmak, takyrdy bilen ürküzmek-de mümkin däl* (B. Kerba-baýew). 2. *göç.m.* Özüňden çetleşdirmek, daşlaşdyrmak.

ÜRKÜZMEZLIK [ürküzmözlük], *iş ady.* Ürküzip tisingindirmezlik, gorkuzmazlyk.

ÜRPEK [ürpök], *at.* Ýagyş sepeländen soňra gumuň, çägäniň ýüzünde emele gelyän gyrypak. *Ürpek gum.*

ÜSGÜLEWÜK [üsgülöwük], *at.* Dem alyş agzalarynyň sowuklamagy sebäpli wagtal-wagtal zarply çykýan ses.

ÜSGÜRIBERMEK [üsgürüvermek], *işl.* Üsgürüp başlamak.

ÜSGÜRINJIREMEK [üsgürinjürömök], *işl.* Çalaja üsgürinmek, bogazyňy arçamak. *Ol rahatsyzlyk bilen üsgürinjiredi* (A. Gowşudow).

ÜSGÜRINMEK [üsgürinmök], *işl.* Bogazyňy arassalamak üçin üsgürmek. *Gapylyarynyň ýanynda üsgürinen bolup, işigi açdym-da, salam berip, öýe girdim* ("Edebiyat we sungat").

ÜSGÜRIP-ASGYRMAK [üsgürüp-asgyrmak], *işl.* Üsgürmek we asgyrmak.

ÜSGÜRİŞ [üsğürüş], *iş ady.* Üsgürmek ýagdaýy.

ÜSGÜRME [üsğürmö], *iş ady.* Üsgürmek ýagdaýy.

ÜSGÜRMEK [üsğürmök], *işl.* Dem alyş ýollarynyň kesellemegi sebäpli demiň tutulyp döreyän gyryllyk ses. *Ikinjisi ýigitdi, emma sojalyardy, hasylyardy we üsgürýärdi* (A. Gowşudow). *Mydam ysgynsyz üsgürýär; Der gelderdi gijelerne* (Ç. Aşyrow).

ÜSGÜRMEKLIK [üsğürmöklik], *iş ady.* Üsgürmek ýagdaýy.

ÜSGÜRMEZLIK [üsğürmözlük], *iş ady.* Üsgürmän saklanmaklyk, üsgülewügiň tutdurmazlyk.

ÜSGÜRTMEK [üsğürtmök] *işl.* Üsgürer ýaly etmek, üsgülewügi tutdurmak.

ÜSSE [üssö], *at.* Bir zat satyn alnanda bahasynyň üstüne berilýän artykmaç pul. *Gel, sagadymyzy çalşaly, näçe diýseň üsse bereýin! Ol aýakgabyňy üsse berip alypdyr.*

ÜSSELEŞMEK [üssölöşmök], *işl.* Söwda-satykda birinden üsse almak ýa birine üsse bermek. *Başa-baş çalyşmasaňyz, üsseleşäýiň!*

ÜST, *at.* Bir zadyň ýokarsy, ýokary tarapy, ýokary ýüzi (*üst* sözi ilki deňişlilik (şahs) goşulmalaryny, soň düşüm goşulmalaryny kabul edip ulanylýar). *Tamýň üsti. Halynyň üstünde.*

♦ **Üsti açylmak** aýan bolmak, äşgär bolmak, ýüze çykmak, bilinmek. **Üstünde işlemek** haýsydyr bir mesele hakynda iş alyp barmak. **Üstünden barmak** bir zada sezewar bolmak, gabat gelmek, duçar bolmak. *Gidip barýarkalar, bir üsti guýrukly gapanyň üstünden barýarlar* (Halk ertekisinden). **Üstünden dökülmek** *ser.* **Üstünden düşmek** birine azar bermek, birini yzarlamak, bahana aramak. **Üstünden gülmek** birini ýañsa almak, birini kemsitmek, äsgermezçilik etmek. **Üstünden elt-mek** bir zada sezewar etmek, duçar etmek, uçratmak, sataşdyrmak. **Üstünden sowuk suw guýlan ýaly bolmak** duýdamsyz bir zatdan gorkmak, eýmenmek, tisginmek, sussuň basylmak. **Üstüne almak** bir işi etmäge boýun bolmak, bir işi boýun almak. **Üstüne atmak** birine bir işi ýerine ýetirmegi tabşyrmak, buýurmak. **Üstüne barmak** biriniň ýanyna barmak, öýüne barmak. **Üstüne çişmek** birine haýbat atmak, gygyrmak, heňkirmek, dazarylmak. **Üstüne gygyrmak** birine haýbat atmak, heňkirmek, dazarylmak. **Üstüne ýüklemek** 1) birine bir işi ýerine ýetirmegi tabşyrmak, buýurmak. 2) günäni biriniň ýa-da bir zadyň üstüne atmak, nähak ýerden birini günälemek. **Üstüni alyp durmak** gerek bolsa-bolmasa, biriniň ýanyna köp barmak, biriniň ýanyndan aýrylmazlyk, atalap durmak. **Üstüni basyrmak** 1) bir zadyň üstüni mata, keçe we ş.m. bilen örtmek. 2) syry, kemçiligi, günäni, ýalňyşlygy we. ş. m. gizlemek, ýaşyrmak. **Üstüni**

dolmak *ser.* **Üstüni ýetirmek.** **Üstüni gara basdyrmak** gorkunç düşler görmek, basyrganmak (*ser.* **Gara basmak**). **Üstüni ýetirmek** ýetmeýän zadyň üstüni doldurmak, üstüne goşmak.

ÜSTAŞYR [üssa:şyr], *hal. 1.* Biriniň ýa-da bir zadyň üstünden, ýokarsyndan, depesinden (geçýän, geçirilýän zatlar hakynda). *Äýneginiň üstaşyr bolsa, assyrynlyk bilen myhmanyň özüni synlady* (T. Gurbanow). *Ala gözüni haýpy gelijilikli gyryldady, adamlaryň üstaşyr nirädir daşlara dikdi* (Ý. Mämmediyew). **2.göç.m.** Sala salman, geňeşmän, habarly etmän. *Ol başlykdan üstaşyr arza gidipdir.*

♦ **Üstaşyr geçirmek** ýüki başga ýurduň içi bilen geçirmek. **Üstaşyr ýolagçy** başga ýurduň içinden geçip gidýän ýolagçy.

ÜST-BAŞ [üst-baş], *at.* Geým-gejim, daşky eşik, üstki geým. *Ol üst-başyna endigan timar berşi ýaly, içerini hem yhlas bilen arassa saklaýardy* (G. Kulyýew).

ÜSTESINE [üssösünö], *hal. 1.* Gaýtam ýene-de, ondan başga-da. *Üstesine-de howa diýseň yssydy. 2. ser. Üsse.*

ÜSTI-ÜSTÜNE [üssü-üssünö], *hal. 1.* Biri-biriniň üstüne, gat-gat, gatbar-gatbar. *Üsti-üstüne ýazylan düşekler. 2.* Yzly-yzyna, bassyr-bassyr, üznüksiz. *Şowsuzlyk üsti-üstüne boldy.*

ÜSTKI [üstkü], *syp.* Üstünde duran, üstünde ýerleşýän, ýokarsynda duran, daşky. *Ol öýden çykmanka üstki eşiklerine serenjam berdi.*

ÜSTÜN [üssün]: **üstün gelmek** *ser.* **Üstün çykmak.** **Üstün çykmak** ýeňiji bolmak, ökde gelmek, ezber gelmek, basmak.

ÜSTÜNLİK [üssünlük] **I**, *at.* İşde, okuwda we ş.m. gazanylýan ýeňiş; şowlulyk.

ÜSTÜNLİK [üssünlük] **II**, *at.* Odun, ot ýaly zatlar düýä, eşege ýüklenende, iki ýan astynlygyň üstünden goýulýan üjšmek ot, odun.

ÜSTÜNLİK [üssünlük] **III**, *at, gepl.d.* Degirmen daşynyň ýokarkysy. *Astynlygyny-da, üstünligini-de dişesin.*

ÜST-ÜSTE [üssüssö], *hal.* Biri-biriniň üstünde. *Ýassyklary üst-üste goý.*

ÜŞBU, *çal., ser.* **Uşbu.** *Açyldy zemin lälesi, // Üşbu dünýä reýhan bu gün* (Magtymguly). *Nepes diýer; hijriňden köydüm üşbu zamana, // Eý gözəl, sen dek gözəl gelermi bu jahana* (Mollanepes).

ÜŞEK [üşök], *syp.* Sowuga çydamsyz, sähelçe sowuga dözümsiz, üşegen. *Ol gaty üşekdir.*

ÜŞEKLIK [üşöklük], *at.* Sowuga çydamsyzlyk, sähelçe sowuga dözümsizlik, üşegenlik.

ÜŞEME [üşömö], *iş ady.* Üšemek ýagdaýy.

ÜŞEMEK [üşömök], *işl.* 1. Sowuga çydamsyz bolmak, sowuk howa bedeniňe täsir etmek. *Onuň elleri üşäp, duluklary nar ýaly gyzarypdyr* (A. Durdyýew). 2. Sowuklamak, sowuk howanyň öte täsiri netijesinde ýoňlamak. *Görýäriň welin siz gaty üşäpsiňiz öýdýän* (A. Gowşudow).

ÜŞEMEKLİK [üşömöklük], *iş ady.* Üşemek ýagdaýy.

ÜŞEMEZLIK [üşömözlük], *iş ady.* Sowuk howa bedene täsir etmezlik.

ÜŞERIBERMEK [üşörüvermek], *işl.* Üşerilip başlamak.

ÜŞERILIŞMEK [üşörlüşmök], *işl.* Birnäçe adam bilelikde üşerilmek. *Oturanlaryň bary ileri-ileri omzap üşerilişdiler* ("Edebiyat we sungat").

ÜŞERILMEK [üşörülmök], *işl.* Haýsy-da bolsa bir zada geň galyp, geňirgäp seredilmek. *Eger olar keyik bolsa, Çerkeziň duranyňy görüp, sakga durardylar, oňa bakan üşerilerdiler* (B. Kerbabaýew).

ÜŞERİŞ [üşörüş], *iş ady.* Üşermek ýagdaýy.

ÜŞERİŞMEK [üşörüshmök], *işl.* Birnäçe bolup geňirgenip seretmek. *Köçeden barýanlar allaniçigsi bolup üşerişdiler* (B. Kerbabaýew).

ÜŞERME [üşörmök], *iş ady.* Üşermek ýagdaýy.

ÜŞERMEK [üşörmök], *işl.* Bir zada geň galyp, gorkup, çekinip seretmek; gulak asmak. *Eýesini ysgap duran at üşerdi* (Ç. Aşyrow).

ÜŞERMEKLİK [üşörmöklük], *iş ady.* Üşermek ýagdaýy.

ÜŞERMEZLIK [üşörmözlük], *iş ady.* Üşerip seretmezlik.

ÜŞERTMEK [üşörtmök], *işl.* Bir zada geň galyp, gorkup, çekinip seretmek, diňşirgenmek, howatyr edip seretmek, çänerilip seretmek, diň salmak. *Hasasyna söýenen goja gözlerini üşerdip seretdi, emma salam beren oglany saýgaryp bilmän: – Kimdi bu? – diýip sorady* (B. Kerbabaýew). *Onuň taýhary gulaklaryny üşerdip, birdenkä hynçgyrmaga durdy* (B. Kerbabaýew).

ÜŞETME [üşötmök], *iş ady.* Üşetmek ýagdaýy.

ÜŞETMEK [üşötmök], *işl.* Biriniň üşemegine sebäp bolmak. *Çagany üşedipsiňiz.*

ÜŞETMEKLİK [üşötmöklük], *iş ady.* Üşetmek ýagdaýy.

ÜŞETMEZLIK [üşötmözlük], *iş ady.* Üşetmän saklamak. *Yssylatman, üşetmän, Gujagyna alsady* (B. Kerbabaýew).

ÜŞGI [üşgü], *at.* Agaç, demir deşmek üçin, şonuň ýaly-da metalyň ýüzünü oýmak üçin şallakynyň agzyna ötürilýän buraw görnüşli enjam.

ÜŞÜDIŞ [üşüdüş], *iş ady.* Üşütmek ýagdaýy.

ÜŞÜK, *at.* Duýgurlyk, aň, akyl; üns, dykgat. *Gepe kimler düşünmeyär, üşügiň bolsa üme düş* (B. Kerbabaýew).

ÜŞÜKLI [üşüklü], *syp.* Ünsli, aňly, dykgatly.

ÜŞÜKLILIK [üşüklülük], *at.* Üşügi barlyk, üşüklilik bolmaklyk. *Onuň üşükliligi bir gowy zat.*

ÜŞÜKSIZ [üşüksüz], *syp.* Ünsüz, aňsyz, duýgur däl. *Hyzmatkärleriň üşüksizligine gaharlanan şa Hudaýberdä sakçylyk eden iki ýigide azgyryldy* (S. Myradow).

ÜŞÜTME [üşütmök], 1. *iş ady.* Üşütmek ýagdaýy. 2. Üşütip gagsadýan kesel.

ÜŞÜTMEK [üşütmök], *işl.* Näsaglyk sebäpli bedeniň sowap gagsamak, sandyramak, titremek. *Mähriniň ini çümşüldäp, bir hili üşüdüýän ýaly boldy* (A. Gowşudow).

ÜŞÜTMEKLİK [üşütmöklük], *iş ady.* Üşütmek ýagdaýy.

ÜŞÜTMEZLIK [üşütmözlük], *iş ady.* Üşäp näsaglamazlyk.

ÜTDÜRMEK [ütdürmök], *işl.* 1. Ütmek işini başga birine etdirmek. *Kellebaşagy ütdürmek.* 2. *göç.m.* Hakyňy birine iýdirmek, almaly haknyň bir bölegini gidermek.

ÜTELGI [ütölgü], *at.* Laçynlar maşgalasyndan eldeki edilip awa salynýan guş. *Mydam garlydyr başlary, Ütelgi laçyn guşlary* (Kätibi).

ÜTME [ütmök], *iş ady.* Ütmek ýagdaýy.

ÜTMEK [ütmök], *işl.* 1. Kellebaşagy, guş we ş.m. tüýüni, ýelegini ýolup, oda çawlap arassalamak. 2. *gepl.d., göç.m.* Biriniň hakyny iýmek, birini aldap çürkemek.

ÜTMEKLİK [ütmöklük], *iş ady.* Ütmek ýagdaýy.

ÜTMEZLIK [ütmözlük], *iş ady.* Ütüp, ýolup, ýelegini, tüýüni aýyrmazlyk.

ÜTÜBERMEK [ütüvermek], *işl.* Ütüp başlamak.

ÜTÜJİ [ütüjü], *at, gepl.d.* Kesekiniň hakyny iýiji, aldaýy, ýolujy, çürkeýji.

ÜTÜK I, *at.* Matanyň, geýimleriniň ýygrydyny düzlemek, ýazmak üçin gyzdrylyp ulanylýan enjam. *Onuň eginbaşy mydama ýap-ýaňyja ütügiň astyndan çykan ýalydy* (A. Gelenow).

ÜTÜK II, *syp., gepl.d.* Tüýi, ýelegi ütülen, düşen. *Olaryň bir ütük towugy we altyn ýumurtgajygy bar eken* (N. Pomma).

ÜTÜKLEME [ütüklömök], *iş ady.* Ütükleme ýagdaýy.

ÜTÜKLEMEK [ütüklörmök], *işl.* Matanyň, geýiminiň we ş.m. ýygrydyny ýazmak üçin üstünden ütük çekmek, ütük ýöretmek. *Eje, meniň in oňat görýän köýnegim bilen jalbyrymy ütükläweri!* (A. Nazarow).

ÜTÜKLEMEKLİK [ütüklömlük], *iş ady.* Ütükleme ýagdaýy.

ÜTÜKLEMEZLIK [ütüklömlözlük], *iş ady.* Ütüketmezlik.

ÜTÜKLENMEK [ütüklönmök], *işl.* Üstünden ütük ýöredilip, ýygrydy ýazylmak. *Ýagşymyrat ütüklenen geýimlerini geýdi* (B. Seýtäkow).

ÜTÜKLEŞDIRMEK [ütüklöşdürmök], *ışl.* Mata, geým we ş.m. zatlary bir ýanyndan ütükläp çykmak. *Geýmleini ütükleşdirmek.*

ÜTÜKLEŞMEK [ütüklöşmök], *ışl.* 1. Ütüklemeğe kömekleşmek. 2. Bilelikde ütükleme.

ÜTÜKLETDIRMEK [ütüklötdürmök], *ışl., ser.* Ütükletmek.

ÜTÜKLETMEK [ütüklötmök], *ışl.* Ütükleme işini başga birine etdirmek. *Eşiklerimi gyz jigime ütükletdim.*

ÜTÜKLEÝİŞ [ütüklöýüş], *ış ady.* Ütükleme ýagdaýy. *Gelniniň eşik ütükleýşine gaýyn enesiniň göwni ýetdi.*

ÜTÜKLÄBERMEK [ütüklä:vermek], *ışl.* Ütükläp başlamak.

ÜTÜKLI [ütüklü], *sy.* Ütüklenen. *Ol ütükli eşiklerini geýdi.*

ÜTÜKSIZ [ütüksüz], *sy.* Ütüklenmedik, ütü edilmedik, ütük ýöredilmedik. *Ütüksiz darja jalbary, Ediljek egri dyzyndan* (Ç. Aşyrow).

ÜTÜLGI [ütülgü], *sy.* Ütülen, ýelegi ütülip aýrylan. *Ütügi jüyje.*

ÜTÜLMEK [ütülmök], *ışl.* 1. Ýelegi, tüýi ýolnup aýrylmak. *Maral ýelegi ütülen towugy ýuwup arassalady.* 2. *göç.m.* Hakyňy gidermek, hakyňy iýdirmek.

ÜTÜLMİŞ [ütülmüş], *at, gepl.d.* saçy ütülen, ütülen (kinaýa bilen aýdylyan söz). *Ah-eý, ol ütülmüş garry köpegiň sypaty nähili?* (N. Pomma).

ÜTÜNMEK [ütünmök], *ışl.* Özün üçin ütmek.

ÜTÜŞ, *ış ady.* Ütmek ýagdaýy.

ÜTÜŞDIRMEK [ütüşdürmök], *ışl.* Hemmesini bir ýanyndan ütüp çykmak. *Öldürilen horazlary ütüşdirmek.*

ÜTÜŞMEK [ütüşmök], *ışl.* 1. Ütmäge kömekleşmek. *Gyzy ejesine kelle ütüşdi.* 2. Bilelikde ütmek. *Gelinler palawa atyljak towuklary ütüşip otyrды.*

ÜWELMEK [üwölmök], *ışl.* 1. Un görnüşine getirilmek, un edilmek. *Bugdaý üwelmek.* 2. Ownadylmak, maýdalanmak. *Üwelen et.*

ÜWEME [üwömö], *ış ady.* Üwemek ýagdaýy.

ÜWEMEK [üwömmök], *ışl.* 1. Gallany, dänäni degirmenden geçirip, un görnüşine getirmek, un etmek. 2. Ýörite maşynlardan geçirip ownatmak, maýdalamak (dürli önümler hakynda). *Maşynda somsaýyk et üwemek.* 3. *gepl.d., göç.m.* Galyň üçin köp zat almak. *Mama Aýnany üwemek isleýär, meniň bolsa düýämi beräýmesem, başga zadym ýok* (B. Kerbabaýew).

ÜWEMEKLİK [üwömöklük], *ış ady.* Üwemek ýagdaýy.

ÜWEMEZLIK [üwömözlük], *ış ady.* Degirmenden geçirip, un etmezlik.

ÜWENMEK [üwönmök], *ışl.* Özün üçin üwemek, un etmek. *El degirmende jöwen üwenmek. Gutaplyk et üwenmek.*

ÜWEŞDIRMEK [üwöşdürmök], *ışl.* Ählisini üwemek, üwäp çykmak, üwäp gutarmak. *Galan bugdaýlary üweşdirip ýygnaşdyrmak gerek.*

ÜWEŞMEK [üwöşmök], *ışl.* 1. Üwemäge kömekleşmek. *Gyzlar gelnejelerine bugdaý üweşdiler.* 2. Bilelikde üwemek. *İki sany aýal el degirmende jöwen üweşip otyrды.*

ÜWETDIRMEK [üwötdürmök], *ışl., ser.* Üwetmek.

ÜWETME [üwötmö], *ış ady.* Üwetmek ýagdaýy.

ÜWETMEK [üwötmök], *ışl.* Üwemek işini başga birine etdirmek. *Bir gün baý ony iki bugdaýy üwetmek üçin Arkaja iberipdir* (A. Gowşudow).

ÜWEÝİŞ [üwöýüş], *ış ady.* Üwemek ýagdaýy.

ÜWMEÇ [üwmöç], *at.* Pomidory üwäp, degişli goşundylary garmak arkaly taýýarlanan iýmit önümi.

ÜWMEK [üwmök], *sy.* 1. Üsti doldurylyp, tümek edilip üşürilip goýlan. *Üsti üwmek etli palaw.* 2. Bir ýere üşüp duran, köp mukdarda toplanan.

ÜWMELEMEK [üwmölömmök], *ışl.* 1. Mazaly tümekläp goýmak, dolduryp guýmak, tümek edip guýmak. 2. Üşürüp, toplam goýmak.

ÜWMELETMEK [üwmölötmök], *ışl.* Üwmelemek işini birine etdirmek. *Okarany dogramadan üwmeledip alyp geldi.*

ÜWMELGI [üwmölgi], *sy.* Üwmek bolup duran üşürilip goýlan, üşürilgi.

ÜWREDIBERMEK [üwrödüvermek], *ışl.* Üwredip başlamak.

ÜWREG [üwrög], *at, gepl.d.* Sallançagyň bady. *Sallançagyň üwregi galdygy çaga oýanýardy.*

ÜWRELMEK [üwrölmök], *ışl.* Biri tarapyndan herekete getirilmek, yralanmak. *Sallançak üwreldi.*

ÜWREME [üwrömö], *ış ady.* Üwremek ýagdaýy.

ÜWREMEK [üwrömmök], *ışl.* Sallançagyň bagyndan çekip, iki ýana yzygiderli hereket etdirmek. *Sallançak üwremek.*

ÜWREMEKLİK [üwrömöklük], *ış ady.* Üwremek ýagdaýy.

ÜWREMEZLIK [üwrömözlük], *ış ady.* Sallançagyň bagyndan çekip yramazlyk, hereket etdirmezlik.

ÜWREŞDIRMEK [üweşdürmök], *ışl.* Hemmesini üwräp oturmak (birnäçe sallançak hakynda).

ÜWREŞMEK [üwröşmök], *ışl.* 1. Üwremäge kömekleşmek. *Gyzjagaz ejesine sallançak üwreşýärdi.* 2. Birnäçe bolup sallançak üwremek. *İçki otagda iki sany gelin sallançak üwreşip otyr eken.*

ÜWRETDIRMEK [üwrötdürmök], *ışl., ser.* Üwretmek.

ÜWRETMEK [üwrötmök], *isl.* Üwremek işini başga birine etdirmek. *Onuň gyzyny bolsa baýyň aýallary sallançak üwretmek üçin saklaýan ekenler* (Ertekiler).

ÜWRÄBERMEK [üwrä:vermek], *isl.* Üwräp başlamak; üwremegi dowam etdirmek. *Sallançagyň badyny ýatyrma-da üwräber.*

ÜWÜMLIK [üwümlük], *syp.* Üwemek üçin, üwär ýaly, üwärlük (däne, galla we ş.m. hakynda). *Bir üwümlük bugdaý.*

ÜÝ, *at.* Goşar, gol, aýak süňkleriniň birigýän ýeri, sepişi. *Durdynyň üýleri gurplandy* (B. Kerbabaýew).

ÜÝN, *at.* Ses. Sözlese har kimin belentdir üýni (Zynhary).

♦ **Üýn alyşdyrmazlyk** ala-zenzele edip, biri-biriň aýdanyňy eşitmez ýaly etmek. *Gijäniň garaňkylygynda ýañlanýan oba itleriniň sesi hem gorkunç bir üýn bolup eşidilýärdi* (A. Gowşudow).

ÜÝRDÜRMEK [üýrdürmök], *isl.* 1. Üýrer ýaly etmek, üýrmek hetdine ýetirmek. 2. *göç.m.* Jabjyndyrmak, heňkirtmek (adam hakynda).

ÜÝRME [üýrmö], *iş ady.* Üýrmek ýagdaýy.

ÜÝRMEK [üýrmök], *isl.* 1. Haw-haw, jöw-jöw, wow-wow etmek, hawwuldyly ses çykarmak (it, güjük hakynda). *It üýrer; kerwen geçer* (Nakyl). 2. *göç.m.* Edepsizlik edip, biderek ýere gygyrmak, azgyrylmak, jabjynmak, heňkirmek. *Sakçylary tutgur it dek üýrerler; Atbakar ýanyndan geçme towuşsyz* (Magtymguly).

ÜÝRMEKLIK [üýrmöklük], *iş ady.* Üýrmek ýagdaýy.

ÜÝRMEZLIK [üýrmözlük], *iş ady.* Üýrüp durmazlyk.

ÜÝRÜBERMEK [üýrüvermek], *isl.* Üýrüp başlamak.

ÜÝRÜŞ, *iş ady.* Üýrmek ýagdaýy.

ÜÝRÜŞMEK [üýrüşmök], *isl.* Birnäçe bolup üýrmek, bilelikde üýrmek. *Itler ýabşynyp-ýabşynyp üýrüşýärdiler* (Ý. Mämmediýew).

ÜÝŞENDIRIJI [üýşönnürüjü], *syp.* Sussuňy basyjy, çekindiriji, ätiýaç etdiriji. *Üýşendiriji ses.*

ÜÝŞENDIRMEK [üýşönnürmök], *isl.* Birini bir-neme çekindirmek, gorkuzmak, ätiýaç etdirmek.

ÜÝŞENIŞMEK [üýşönüşmök], *isl.* Birden köp bolup bilelikde üýşenmek.

ÜÝŞENIBERMEK [üýşönüvermek], *isl.* Üýşenip başlamak.

ÜÝŞENME [üýşönmö], *iş ady.* Üýşenmek ýagdaýy.

ÜÝŞENMEK [üýşönmök], *isl.* Birinden sussuň basylmak, ätiýaç etmek, çekinmek, birneme gorkmak. *Bir sözüň bar, diýe bilmen üýşene, Aýdaýnmy, aýtmaýnmy, ne diýr sen?* (“Saýatly – Hemra”). *Bir zatdan üýşenen ýaly, endamym jümşüldäp gitdi* (“Edebiyat we sungat”).

ÜÝŞENMEKLIK [üýşönmöklük], *iş ady.* Üýşenmek ýagdaýy.

ÜÝŞENMEZLIK [üýşönmözlük], *iş ady.* Çekinmezlik, gorky döremezlik.

ÜÝŞME [üýşmö] **I**, *iş ady.* Üýşmek ýagdaýy.

ÜÝŞME [üýşmö] **II**, *iş ady.* Üýşmek, toplanmak ýagdaýy.

ÜÝŞMEK [üýşmök] **I**, *isl.* 1. Bir ýere ýygnanmak, bir ýere jemlenmek, çogdamlanmak, toparlanmak (adam hakynda). *Adamlar ýygnağa üýşüp geldiler.*

♦ **Depe saçyň üýşmek** gorkmakdan ýa-da gynanmakdan ýaňa üstünden sowuk suw guýlan ýaly bolmak, gaty gorkmak.

ÜÝŞMEK [üýşmök] **II**, *at.* 1. Üýşürilip goýlan zat. *Ine, ummasyz pagta harmany, biz muňa ak altynyň üýşmegi diýýäris* (“Edebiyat we sungat”). 2. Birnäçe adamdan ybarat bolan ýygnaňsyz, märeke, mähelle; üýşüp duran, oturan adamlar. *Beýle ýandaky üýşmekde ýaşulularyň, ýaş-ýeleňleriň gürrüni gidýärdi* (R. Gelnow). 3. *gepl.d.* Üýşmeleş, kiçiräk toý. *Elimiz agzy-myza ýetse, bir kiçiräk üýşmek edäýsek diýýäs.*

ÜÝŞMEKLIK [üýşmöklük] **I, II.** *iş ady.* Üýşmek ýagdaýy.

ÜÝŞMEK-ÜÝŞMEK [üýşmök-üýşmök], *syp.* Birnäçe üýşmekden ybarat, köp üýşmek bolup duran, topbak-topbak. *Aşhananyň önünde hem odunlar üýşmek-üýşmek basylyp goýlan eken* (“Edebiyat we sungat”).

ÜÝŞMELEŇ [üýşmölöň], *at.* 1. Adamlaryň toplumlary, märeke, mähelle, jemende. *Wepa göýä şu üýşmeleşni geň görýän ýaly, syn edip durdy. Durdugyça üýşmeleş köpeliýärdi* (A. Gowşudow). 2. Adamlar çagyrylyp geçirilýän kiçiräk toý, gellebäri, oturylyşyk we ş.m. *Ýakyn günlerde ýaş çagalar üçin bizde üýşmeleş boljak* (B. Kerbabaýew).

ÜÝŞMEZLIK [üýşmözlük], *iş ady.* Bir ýere toplanmazlyk.

ÜÝŞÜBERMEK [üýşüvermek], *isl.* Bir ýere üýşüp, toplanyp başlamak.

ÜÝŞÜRIBERMEK [üýşürüvermek], *isl.* Bir ýere toplanyp, üýşürüp başlamak.

ÜÝŞÜRILMEK [üýşürülmök], *isl.* Üýşmek edilip goýlan. *Emma boglan desseler, üýşürilen harmanlar meýdanda galdy* (H. Ysmaýylov).

ÜÝŞÜRİŞDIRMEK [üýşürüşdürmök], *isl.* Birnäçe zady bir ýere toplaşdyrmak, üýşürüp, toplanyp çykarmak.

ÜÝŞÜRİŞMEK [üýşürüşmök], *isl.* 1. Üýşürmäge kömekleşmek. 2. Bilelikde üýşürmek.

ÜÝŞÜRME [üýşürmök], *iş ady.* 1. Üýşürmek ýagdaýy. 2. Palasa we öýdelip dokalýan zatlara salynýan topbak-topbak garşylykly goçaklar, nagys.

ÜYŞÜRMEK [üýşürmök], *işl.* Bir ýere toplan goýmak, jemläp, ýygnap goýmak, çogdamlamak, toplamak, tümmek edip goýmak. *Gara tüňçäniň düýbüne ot üýşürüp, güýmenjiräp oturan Leyla ýalt edip yzyna garady* (G. Kulyýew).

ÜYŞÜRMEKLIK [üýşürmöklik], *işl. ady.* Üýşürmek ýagdaýy.

ÜYŞÜRMEZLIK [üýşürmözlük], *işl. ady.* Bir ýere toplamazlyk, jemlemezlilik.

ÜYŞÜRTMEK [üýşürtmök], *işl.* Üýşürmek işini başga birine etdirmek.

ÜYŞÜŞMEK [üýşüşmök], *işl.* 1. Bir ýere üýşüp başlamak, kem-kemden üýşmek. *Bu wagt ýagyş biraz ýagjak ýaly etdi, goňşy aýallar üýşüşip, Orazsoltan ejäniň çatmasyna geldiler* (H. Derýaýew). 2. Birtopar bolup üýşmek. *Adamlar bolsa galanyň güneýinde ýa-da guzaýynda üýşüşip, gürrüňe meşguldylar* (A. Gowşudow).

ÜYTGEDIBERMEK [üýtgödübermek], *işl.* Bir ýanyndan üýtgedip başlamak.

ÜYTGEDIJI [üýtgödüji]: **söz üýtgediji** *dil b.* sözi ýöňkemedi, düşümde we ş. m. üýtgetmek hyzmatyny ýerine ýetirýän (goşulmalar hakynda). *Türkmen diliniň goşulmalary söz üýtgediji, söz ýasaýjy, şekil ýasaýjy goşulmalar diýen ýaly toparlara bölünýär.*

ÜYTGEDILMEK [üýtgödülmök], *işl.* 1. Öňki ýagdaýyndan başga ýagdaýa, görnüşe geçirilmek. 2. Biriniň ýa-da bir zadyň ýerine başga biri ýa-da bir zat goýulmak, çalşyrylmak.

ÜYTGEDIŞMEK [üýtgödüşmök], *işl.* Üýtgetmäge, başga ýagdaýa geçirmäge kömekleşmek.

ÜYTGEME [üýtgömö], *işl. ady.* Üýtgetmek ýagdaýy.

ÜYTGEMEK [üýtgömök], *işl.* 1. Öňki görnüşinden başga görnüşe, başga hala geçmek, özgerişe sezewar bolmak. 2. Zaýalanmak, harap bolmak. *Nahar üýtgäpdir.* 3. *göç.m.* Aradan çykmak, aýrylmak, ýogalmak, ölmek (çaga hakynda). 4. *göç.m.* Akyly çaşmak, ýeldirgemek. *“Neressejigiň akly üýtgäp ýören bolmasa-da biridir!” diýen howatyr bilen onuň sowalyňyň sebäbini soramady* (B. Kerbabaýew).

ÜYTGESIĞRÄK [üýtgöşügrä:k], *syf.* Ozalkydan birneme üýtgeşik, azda-kände üýtgeşik.

ÜYTGESIİK [üýtgöşük], *syf.* 1. Ozalkylardan tapawutly, öňkölere meňzeş däl, başga hili. *Pirguly aganyň ýer kümeleriniň beýlekilerden üýtgeşik ýeri ýokdy* (B. Seýtäkow). 2. Aýratyn, bir hili, geň, täsin, ajaýyp. *Dostumyň üýtgeşik häsiýeti bardy.*

ÜYTGESIİKLİK [üýtgöşüklük], *at.* Aýratynlyk, täzelik. *Şa gyzynyň häsiýetinde näme üýtgeşiklik aňlandygyny sorapdyr* (“Türkmenistan”).

ÜYTGESMEK [üýtgöşmök], *işl.* 1. Dura-bara üýtgemek. 2. Üýtgeşik görnüşe geçmek. *50-nji sahypadan soň kitabyň kagyrlarynyň reňki üýtgeşdi* (B. Seýtäkow).

ÜYTGETDIRMEK [üýtgötdürmek], *işl., ser.* Üýtgetmek işini başga birine etdirmek.

ÜYTGETMEK [üýtgötmök], *işl.* 1. Başga görnüşe salmak, üýtgeýşe sezewar etmek, ozalkysyndan başga hala geçirtmek. 2. Biriniň ýa-da bir zadyň ýerine başga birini ýa-da bir zady goýmak, çalşyrmak, täzelemek.

ÜYTGESIZ [üýtgöwsüz], *syf.* Bir durkuny ýitirmän, bir durşunda durýan, üýtgemeyän, berk, durnukly.

ÜYTGESIZLIK [üýtgöwsüzlük], *at.* Üýtgesiz ýagdaýda bolmaklyk.

ÜZDÜRMEK [üzzürmök] **I**, *işl.* Üzmek, ýolmak işini başga birine etdirmek, ýoldurmak.

ÜZDÜRMEK [üzzürmök] **II**, *işl.* Algylynyň hakyny berdirmek, karz alan zadyňy berdirmek.

ÜZÄRLİK [üzä:rlük], *at. ösüml.d.* Özboluşly ysly, ak gülli, togalajyk daneli otjumak derman ösümligi, ýüzärlük.

ÜZEÑÑI [üzöññü], *at.1.* At, eşek ýaly ulaglara aýagyňy basyp münmek we aýagyňy ildirip oturmak üçin eýere, gaňna gaýyş arkaly berkidilýän demir halkaly esbap. *Müňgä bolmaz ýaz aýynda bakmasaň, Üzeñniň üzüler gaýyş dakmasaň* (Durdy Gylyç). 2. *dokm.* Gülä berkidilip, sallanyp duran, taranyň erşiniň arasyny iki taraplaýyn açmak üçin gezekli-gezegine basylýan iki sany halka ýüp.

♦ **Üzeñnisinden üç geçmek** birine ýaranjak bolup çalyşmak, biriniň önünde ýaranjaňlyk edip hyzmat etmek, üçürdiklemek.

ÜZEÑÑILIK [üzöññülük] **I**, *syf.* Üzeñni etmek üçin niýetlenen (gaýyş).

ÜZEÑÑILIK [üzöññülük] **II**, *at.* Aýagyň daraklyk bilen ökje aralygyndaky oý ýeri.

ÜZEÑNISIZ [üzöññüsüz], *syf.* Üzeñnisi ýok. *Jan dyndarmaz gyjakçyň bolsa, ulagda üzeñnisiz oturan ýaly bor eken* (“Edebiýat we sungat”).

ÜZLEM-SAPLAM [üzlöm-saplam], *syf.* 1. Arasy üzülyän, zygyderli bolmadyk, baglanyşyksyz. *Bu üzlem-saplam sözleri aýdansaň, kempir aşak oturdy* (B. Soltannyázow). 2. Käwagt bir, seýrek, selçeň, bölek-bölek. *Käýerde üzlem-saplam bulutlar görünüýärdi.*

ÜZLEM-SAPLAMLYK [üzlöm-saplamlyk], *at.* Üzlem-saplam ýagdaýda bolmaklyk.

ÜZLEM-SAPLAMRAK [üzlöm-saplamyra:k], *syf.* Üzlem-saplama ýakynrak. *Onuň sowallara beren joga-by üzlem-saplamrak boldy.*

ÜZME [üzmö] **I, II**, *işl. ady.* Üzmek ýagdaýy.

ÜZMEK [üzmök] **I**, *işl.* 1. Ýolmak, arasyny bölmek. *Syçan ylgawyna gelip, ýolbars daňlan ýüpi dişi*

bilen kertip üzüpdür (Halk ertekisinden). **2.** Agajyndan, biýarasyndan ýolup, çirtip almak. *Baglaryňdan hoşsa üzüm üzenim* (K. Işanow). **3. gepl.d.** Sözüň, gürrüňiň arasyny bölmek. *Ol sözüniň arasyny üzdi.*

ÜZMEK [üzmək] **II**, *işl.* Algyly bilen hasaplaşmak, bergiňden dynmak, bergiňi berip gutarmak.

ÜZMEKLIK [üzmeçlik] **I, II**, *iş ady.* Üzmek ýagdaýy.

ÜZMEZLIK [üzmeçlik], *iş ady.* Üzmek işini amal etmezlik.

ÜZNÜKSIZ [üzüksüz], *syp.* Arasy üzülmeýän, birsyhly, dyngysyz, yzygiderli. *Üznüksiz çekilen zähmet öz miwesini berdi* (“Edebiýat we sungat”).

ÜZNÜKSIZLIK [üzüksüzlük], *at.* Üznüksiz hal-da bolmaklyk.

ÜZŇE [üzňö], *syp.1.* Biri-birinden arasy açyk, her ýerde biri. *Olar merkezden uzakda bolsalar-da, özerlerini bütin halkyň durmuşyndan üzňe duýmaýarlar.* **2.** Baglanyşygy bolmadyk, özbaşdak, baglanyşyksyz.

ÜZŇELEŞDIRMEK [üzňölöşdürmek], *işl.* Biri-birinden arasyny daşlaşdyrmak, baglanyşyksyz etmek, aýrybaşga etmek, aýyrmak.

ÜZŇELEŞMEK [üzňölöşmök], *işl.* Biri-biri bilen arasy üzülmek, daşlaşmak, arasy daş bolmak, baglanyşyksyz bolmak.

ÜZŇELIK [üzňölük], *at.* Üzňe ýagdaýda bolmaklyk. *Dostuna daýançly açyk göwünler, Aýrallyk, üzňelik duýmaýardylar* (A. Kekilow).

ÜZŇELIKDE [üzňölükde], *at.* Aýry-aýrylykda, aýratynlykda.

ÜZŇERÄK [üzňörä:k], *syp.* Azda-kände üzňe.

ÜZRE [üzrö], *at, k.d.* Üstünde, üst. *Synam üzre hijran dagy goýmagyl, Ýar meni söýmese, neçün baraýyn* (“Şasenem – Garyp”).

ÜZÜK I, *at.* Ak öýleriň uklarynyň üstüne ýapylýan keçe. *Ýöne öňki tüsseleriň düýdi ýüzbaşly köneje öýüň uklaryny, üzüklerini hüýt gara edipdi* (B. Kerbabaýew).

ÜZÜK II, *syp.* Arasy ýolnan, bitewi däl, kesik, üzülen, gyrlan (ýüp we ş. m. hakynda). *Üzük ýüp.*

ÜZÜKBAG [üzükba:g], *at.* Üzügi durlugyň üstü bilen tärimiň aşak etegine berkitmek üçin ýörite işilen ýa-da örülen ýüp. *Serpikbagyny daň, üzükbagyny berkle!* (A. Gowşudow).

ÜZÜKLIK [üzüklük] **I**, *syp.* Üzük üçin taýýarlanan (keçe).

ÜZÜKLIK [üzüklük] **II**, *at.* Üzük bolmaklyk (ýüp we ş. m. hakynda).

ÜZÜK-ÝOLUK, *syp. 1.* Bitewi däl, ýoluk-ýoluk, gyrym-gyrym, üzülen. *Üzük-ýoluk ýüpler.* **2.** Arasy üzülyän, yzygiderli bolmadyk, üzlem-saplam. *Ýene üzük-ýoluk çykdy sözleri, Näme üçindir ýere bakdy gözleri* (D. Baýmyradow).

ÜZÜLIŞMEK [üzülüşmök], *işl. 1.* Algyly bilen hasaplaşmak, algy-bergiňi doly hasaplaşmak, algy-bergiden dynmak. *Şony berseň, kemsiz üzülüşýäris* (A. Gowşudow). **2. göç. m.** Aryňy almak, aryňy gidermezlik. *Şunluk bilen gumrynyň kasasyny pilden üzülüşdiler* (“Türkmen halk ertekileri”).

ÜZÜL-KESIL, *syp.* Aýgytly, berk, açyk, aýdyň, gutarnykly, kesgitli. *Şunuň bilen gözagyry we başga ýokanç keselleri döredýän ýagdaýlar üzül-kesil ýok edilyär* (S. Karanow).

ÜZÜLMEK [üzülmök], *işl. 1.* Ýolunmak, arasy bölünmek. *Tylla ahyr bozuldy, Kümüş köken üzüldi* (“Türkmen halk ertekileri”). *Watan ammarlaryna galla daşayan maşyn kerwenleri entegem yzy üzülmän gelip dur* (“Türkmenistan”). **2. gepl.d.** Jany çykmak, dem almasy kesilmek.

♦ **Üzülip bilmezlik** demi gelip-gidip, ölüp bilmän ýatmak, demi sogrulmazlyk (agyr syrkaw hakynda).

ÜZÜLMEZ [üzülmöz], *at.* Gaýma we keşde bilen bejerilýän, egin-eşiklere salynýan, burçlary biri-biri bilen birleşip, yzy üzülmän gidýän kerpiç-kerpiç nagys.

ÜZÜM, *at. 1.* Çyrmaşagan çybykly miweli agaç. *Gol-aýagyň her ýan uzadyp üzüm, Ýat parahat başyň büräp, hoş imdi* (Seýdi). **2.** Şol agajyň salkym-salkym süýji miwesi. *Galany tüýs barypýatan gara üzümüň kişmişi - diýip, haltany silkeläp güjeňleýän ýaly görkezdi* (A. Gowşudow). **3.** Gyza dakylýan at.

♦ **Üzümiň suwy ýaly** näzik, içen suwy alkymyndan görüňän, owadan (ýaş gyz hakynda).

ÜZÜMÇI [üzümçü], *at.* Üzüm ýetişdirýän, üzüm ýygýan. *Üzümçiler üzümüň dürli görnüşlerini ösdürüp ýetışdirdiler.*

ÜZÜMÇILIK [üzümçülük], *at. 1.* Oba hojalygynyň üzüm ekip ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy. **2. ser. Üzümlük.**

ÜZÜMLIK [üzümlük], *at.* Üzüm ekilen meýdan, üzümüň köp ekilen ýeri, üzümçilik. *Derya bilen galanyň aralygy ýazylyp ýatan üzümlük, tutluk, ekerançylyk ekeni* (N. Pomma).

ÜZÜR: üzür ötünmek *gepl.d.* tüýs ýürekden ötünç soramak. *Şonuň üçin ol pysyrdy bilen üzür ötündi* (B. Kerbabaýew).

ÜZÜŞ I, II, *iş ady.* Üzmek ýagdaýy.

ÜZÜŞDIRMEK [üzüşdürmök] **I**, *işl.* Üzüp çykmak, ýolup çykmak, hemmesini üzmek, ýoluşdyrmak. *Ýüpleri üzüşdirmek.*

ÜZÜŞDIRMEK [üzüşdürmök] **II**, *işl.* Algydarlar bilen hasaplaşmak, bergilerini berip çykmak.

ÜZÜŞMEK [üzüşmök] **I**, *işl.* Üzmäge kömekleşmek.

ÜZÜŞMEK [üzüşmök] **II**, *işl.* Bergisini bermäge kömek etmek.

W

W, Türkmen elipbiýiniň ýigrimi ýedinji harpy.

WA [wa:], üml., k.d. Waý. *Wa-hasrata, göwün hoşum, Hemrahym* (“Saýatly – Hemra”). *Tilinde seniň adyň, wa, Leyli! diýip aýdardy* (Andalyp).

WA-A [wa’a:], üml. Etmeli zady etmändigini, diýmeli sözi diýmändigini we ş.m. birden ýadyňa düşen badyna aýdylýar.

WADA [wa:da], at. Bir zady ýerine ýetirmek üçin berilýän söz, äht. *Wadaňa wepaly bolmak. Wada bermek. Wada etmek.*

◊ **Wadaňda tapylmak (durmak)** beren sözüni ýerine ýetirmek. *Ol wadasynda tapylmak üçin, gaty jan edip işleýär. Wadaň ýuwutmak* beren sözünde tapylmazlyk, ähtiňden dänmek. *Ne üçin wadalar etdiň? Eden wadalaryň ýuwutdyň* (“Şasenem – Garyp”).

WADALAŞMA [wa:dalaşma], iş ady. Wadalaşmak ýagdaýy.

WADALAŞMAK [wa:dalaşmak], işl. Bir işi ýerine ýetirmek ýa-da ýerine ýetirmezlik we ş.m. üçin biri-biriňe söz bermek, wada etmek. *Biz onuň bilen ertiri wadalaşypdyk ahyry* (G. Kulyýew).

WADALAŞMAKLYK [wa:dalaşmaklyk], iş ady. Wadalaşmak ýagdaýy.

WADALAŞMAZLYK [wa:dalaşmazlyk], iş ady. Wada edişmezlik.

WADALAŞYBERMEK [wa:dalaşyvermek], işl. Wadalaşyp başlamak.

WADALAŞYK [wa:dalaşyk], at. Iki adamyň ýa-da taraplaryň arasynda edilen wada, äht, deslapky gepleşik. *Wadalaşygy ýatdan çykarmagyn.*

WADALAŞYLMAK [wa:dalaşylmak], işl. Wada edişilmek. *Ol hemişekisi ýaly, alayaz bolup, wadalaşylan ýere geler* (“Edebiyat we sungat”).

WADALY [wa:daly], synp. 1. Wada edilen, wadalaşylan, belleşilen. ... *paltosynyň ýakasyny galdyryp, Ýigdekçe barýardy wadaly jaya* (G. Ezizow). 2. Wada edişilen kimdir biri (köplenç, gyz maşgala). *Wadalyşy gelen adam garçygaý guş ýaly dalmynyp otyr* (“Görogly”).

WADALYLYK [wa:dalylyk], at. Wadasy barlyk, wadaly halda bolmaklyk.

WADARYG [wa:daryg], k.d. “Wah, arman” manysyndaky gynanjy bildirýän ümlük.

WADASYZ [wa:dasyz], synp. Wada edilmedik, söz berilmedik, äht edilmedik.

WADASYZLYK [wa:dasyzlyk], at. Wadasyz halda bolmaklyk, edilen wadasy ýokluk.

WADY-WADY, at, ser. **Wadyr-wadyr**.

WADYR-WADYR, s. ş. aňl. söz. Çalt-çaltdan ýogyn ses bilen gatyrak gürlenende çykýan sesler, madyr-madyr.

WADYRDABERMEK [wadyrda:vermek], işl. Wadyrdap başlamak.

WADYRDAMA, iş ady. Wadyrdamak ýagdaýy.

WADYRDAMAK, işl. Çalt-çaltdan ýogyn ses bilen gatyrak gürlap, ýaňrap oturmak, madyrdamak.

WADYRDAMAZLYK, iş ady. Çalt-çaltdan ýogyn sesli gatyrak gürlap, ýaňrap oturmazlyk, madyrdamazlyk.

WADYRDAŞMAK, işl. Çalt-çalt düşnüksiz sözleşmek, gürrüň edişmek.

WADYRDATMAK, işl. Kimdir birini wadyrdadyp gürlletmek.

WADYRDAÝYŞ, iş ady. Wadyrdamak ýagdaýy.

WADYRDY, at. Çalt-çaltdan ýogyn sesli gatyrak gürlenende çykýan sesiň ady. *Öýdäkileriň wadyrdysy gije ýarymdan soň hem ýatmady.*

WAG [wağ], s. ş. aňl. söz. 1. Köpçülikleýin gürrüň edilende döreyän şowhunly ses, wagyr, galmagal, gopgun. 2. Siňekler, arylar we ş.m. köpçülikleýin uçanda çykýan ses.

◊ **Wag bermek** 1) köpçülik bolup şowhunly gürrüňleşmek, topar bolup ýygnanyşyp, wagyr edip oturmak. *Daş-töweregimizde märeke wag berýärdi* (“Edebiyat we sungat”). 2) waggyldyly seslenmek (arylar, siňekler we ş.m. hakynda). *Öýjügi bozulan gara arylar dumly-duşda wag berýärdiler* (N. Hojageldiýew).

WAGALAŇ-ŞAGALAŇ [wağalaň-şağalaň], at. Toý-tomaşalyk, şadyýanlyk, üýşmeleş.

WAGGA [wağga], hal. Birden wag edip, waggyldyly ses bilen, gowur edip, köpçülik bolup.

WAGGYLDABERMEK [wağgylla:vermek], işl. Waggyldap başlamak.

WAGGYLDAMA [wağgyllama], iş ady. Waggyldamak ýagdaýy.

WAGGYLDAMAK [wağgyllamak], işl. 1. Waggyldyly ses etmek, waggyldyly ses çykmak. *Märekäniň waggyldaýan sesi asmana göterildi*. 2. göç.m. Galmagal etmek, şowhun etmek, goh etmek. *Sen waggyldamaňy goý!*

WAGGYLDAMAZLYK [wağgyllamazlyk], iş ady. Waggyldyly ses etmezlik, waggyldyly ses çykmazlyk; galmagal etmezlik, şowhun etmezlik, goh etmezlik.

WAGGYLDAŞMAK [wağğyllaşmak], *işl.* Köp bolup waggyldamak. *Waggyldaşyp durmaň-da, öýli-öýüňize dargaň.*

WAGGYLDATMAK [wağğyllatmak], *işl.* Waggyldyly ses çykartmak, waglatmak. *Suwy waggyldadyp akdyrdy.*

WAGGYLDY [wağğylly], *at.* Köp mukdardaky suwuň ýokardan aşak inendäki ýa-da üýşen märekäniň, köp guşuň galmagally çykýan güňleş sesiniň ady.

WAGLAMA [wağlama], *iş ady.* Waglamak ýagdaýy.

WAGLAMAK [wağlamak], *işl.* Wag-wag edip guýulmak, dökülme, akmak. *Sil suwy waglap akýardy.*

WAGLAMAKLYK [wağlamaklyk], *iş ady.* Waglamak ýagdaýy.

WAGLAMAZLYK [wağlamazlyk], *iş ady.* Waggyldyly seslenip guýulmazlyk, dökülmezlik, akmazlyk.

WAGLAŞMAK [wağlaşmak], *işl.* Birnäçe ýerden waglamak.

WAGLATDYRMAK [wağlatdyrmak], *işl.* Waglaýan ses çykartmak.

WAGLATMAK [wağlatmak], *işl.* Gapdaky suwy ýuwaşlyk bilen däl-de, waggyldyly seslendirip guýmak, dökme. *Suwy wagladyp guýmak.*

WAGLATMAZLYK [wağlatmazlyk], *iş ady.* Waglar ýaly etmezlik.

WAGLAÝYŞ [wağlaýyş], *iş ady.* Waglamak ýagdaýy.

WAGON [wağo:n], *at.* Ýolagçylary gatnatmak we ýük daşamak üçin relsiň üstünde öz tigrileri arkaly ýöreýän ulag serişdesi (*ser. Magun*). *Ýük wagony. Ýolagçy wagony.*

WAGŞY [wağşy / wağşy:], *syp.* 1. Haýwan etini iýip ýaşayan ýyrtyjy, ýabany (haýwan hakynda). *Onuň pikirçe, wagşy haýwanlaryň hemmesi otdan gaçar-myş* (A. Gowşudow). *Möjek hem öz ugruna örän hilegär wagşydyr* (B. Gurbanow). 2. *göç.m.* Ynsanlyk mertebesini ýitiren, zalym, haýyn, ganhor, ýyrtyjy. *Ah, wagşylar indi näderler meni* (A. Alamyşow).

WAGŞYÇYLYK [wağşy:çylyk], *at, ser. Wagşylyk.*

WAGŞYÇYLYKLY [wağşy:çylykly], *syp.* Ynsanlyk mertebesinden çykylyp edilýän, wagşyçylyga has bolan. *Wagşyçylykly hereket.*

WAGŞYLAŞMA [wağşy:laşma], *iş ady.* Wagşylaşmak ýagdaýy.

WAGŞYLAŞMAK [wağşy:laşmak], *işl.* Wagşylyk derejesine ýetmek.

WAGŞYLAŞMAKLYK [wağşy:laşmaklyk], *iş ady.* Wagşylaşmak ýagdaýy.

WAGŞYLAŞMAZLYK [wağşy:laşmazlyk], *iş ady.* Wagşylyk derejesine ýetmezlik.

WAGŞYLAŞYBERMEK [wağşy:laşyvermek], *işl.* Wagşylaşyp başlamak.

WAGŞYLAŞYŞ [wağşy:laşyş], *iş ady.* Wagşylaşmak ýagdaýy.

WAGŞYLYK [wağşy:lyk], *at.* Ynsanlyk mertebesinden çykylyp edilýän hereket.

WAGŞYÝANA [wağşyýa:na], *syp.* 1. Wagşylara mahsus bolan, wagşyçylyk bilen edilýän hereket, ýyrtyjylykly. *Olaryň wagşyýana birehimlik bilen atýan oklarynyň ýekejesi-de boş geçenokdy* (G. Kulyýew). 2. *göç.m.* Wagşy haýwan ýaly, elhenç. *Olaryň bogaz ýyrtyp, ýer ýumruklap, wagşyýana gygyryşlary howsala salyp, heziliňi gaçyryrdy* (“Edebiýat we sungat”).

WAGŞYÝANALYK [wağşyýa:nalyk], *at.* Wagşy häsiýete mahsus bolan hereket, wagşylyk, zalymlyk. *Faşistleriň wagşyýanalogy örän elhençdi.*

WAGT [wağyt], *at.* 1. *filos.* Barlygyň hereketi bilen jebis baglanyşykly ýagdaýda üznüksiz we yzygiderli dowam edýän ählumumy ýaşayyş şekili; zaman. *Hemme zat şerte, ýere we wagta baglydyr.* 2. Zamanýň asyrlar, ýyllar, günler, sagatlar we ş.m. bilen ölçelýän we ähli wakalaryň, ähli bolup geçýän zatlaryň ýaşayyş dowamlylygyny bildirýän akymy. 3. Sagatlaryň, günleriň, ýyllaryň yzygiderli çalyşýan dowamynyň ölçegi ýa-da ölçeg ulgamy. *Aşgabat wagty bilen sagat on. Ikindi wagty.* 4. Sagatlaryň, günleriň, ýyllaryň yzygiderli we dowamly çalyşygyndaky bolup geçýän, bir maksat üçin niýetlenen ýa-da bir maksat üçin peýdalanylmagy mümkin bolan müddet aralygy, pursat. *Wagtdan dogry peýdalanmak. Wagty elden bermezlik.* 5. Günüň, ýylyň dowamynda bir işiň, wakanyň, hadysanyň bolýan ýa-da bolup geçýän, ýaşayan belli bir möwriti, pursady. *Ağşam wagty. Ýagyşly wagt. Gündiz wagty.*

◊ **Wagty bilen** gelmeli, gitmeli, turmaly we ş.m. gymyldy-hereket etmeli wagtyndan geçirmän, wagtyndan gijikdirmän. *Başlygyň ýanyna girmekçidim weli, önümden giren adam wagty bilen turmady. Wagtyňy hoşlamak (çaglamak)* keýpiňi kökleme, şatlanmak, hezil etmek. *Jerem atym münüp, wagtyň çaglaýyp, Gijeler gowuşyp gülen yerlerim* (Seýdi).

WAGT-WAGT [wağyt-wağyt], *hal, ser. Wagtal-wagtal.* *Ýolukman geçen, wagt-wagt sabaşan hem bolýardy, ýöne ýene duýman durkaň burup taşlaýardy* (T. Gurbanow).

WAGTAL-WAGTAL [wağtal-wağtal], *hal.* Käwagt, kämahal, käte-käte, çendan-ýarym, wagt-wagt. *Deňiz üstünden wagtal-wagtal şemal ösýärdi.*

WAGTLAÝYN [wağytlaýyn], *syp., hal.* 1. Belli bir wagtda dowamynda bolýan, çäklenen bir müddetde hereket edýän, az wagtlyk. *Ol adamlar bu ýere wagtlaýyn gelipdirler.* 2. Belli bir wagtda, belli bir pursatda gelip-geçip duran, hemişelik däl, hemişelik bolmadyk. 3. Möwsümleýin, belli bir wagtda aralygynda ýerine ýetirilýän. *Wagtlaýyn iş.*

WAGTLAÝYNÇA [wağytlaýynça], *hal, ser.* **Wagtläýyn** 2. *Onuň işini-de wagtlaýynça meniň üstüme atdylar* (“Edebiýat we sungat”).

WAGTLY-WAGTYNDA [wağytly-wagtyнна], *hal.* Öňünden bellenen wagtda, barmaly wagtda, gijä galman, wagtda taýdan belli bir zygiderlilikde. *Wagtly-wagtynda iýip-ichmek. Wagtly-wagtynda ýatmak.*

WAGT-ORUN [wağt-orun]: **wagt-orun düşüm** dil b. kimde? nämede? niredede? diýen soraglara jogap bolýan, bir zadýň wagtyňy, ornuny aňladýan düşüm.

WAGTYNDA [wağtyнна], *hal.* Öňünden bellenen wagtda, barmaly wagtda, gijä galman. *Görogly bu gezek hem wagtynda ýetişýär* (“Görogly”).

WAGTYHOŞ [wağtyhoş], *syp.* Keýpi kök, keýpli, şadyýan, aladasyz, hoşwagt. *Wagtyhoş adam. Wagtyhoş ýaşamak.*

WAGTYHOŞLUK [wağtyhoşluk], *at.* 1. Keýpi köklük, keýplilik, aladasyzlyk. *Ol wagtyhoşluk bilen ýuwaşja hiňlenýärdi.* 2. Şadyýanlyk, şagalaňlyk, *Aý-dym-saz – wagtyhoşluk, imisalalyk üçin döredilen sungat* (“Edebiýat we sungat”).

WAGYR [wağyr], *s.ş. aňl. söz.* Köpçülik bolup geplenende, gürlenende, gülnende we ş.m. ýagdaýda emele gelýän ses. 2. *at.* Gykylyk, gopgun, goh, şowhun. *Şol wagtda golaýdan märekäniň wagry eşidildi* (G. Kulyýew). 3. *at, göç.m.* Gürrüň, gep, habar, myş-myş. *Ol Gyrmzyyny kowmady, kem-kemden obada-da wagyr ýatdy* (T. Gurbanow).

WAGYRDABERMEK [wağyrda:vermek], *işl.* Wagyr edip başlamak.

WAGYRDAMA [wağyrdama], *iş ady.* Wagyrdamak ýagdaýy, haly.

WAGYRDAMAK [wağyrdamak], *işl.* Wagyr etmek, galmagal, gykylyk etmek, gopgun, goh turuzmak.

WAGYRDAMAKLYK [wağyrdamaklyk], *iş ady.* Wagyrdamak ýagdaýy.

WAGYRDAMAZLYK [wağyrdamazlyk], *iş ady.* Wagyrdy etmezlik.

WAGYRDAŞMAK [wağyrdaşmak], *işl.* Köpçülikleýin wagyrdamak. *Gaty-gaty gepleşip, nämäniň nämedigine düşünmekçi bolup wagyrdaşdylar* (B. Seýtäkow).

WAGYRDATMAK [wağyrdatmak], *işl.* Wagyr etdirmek, galmagal, gykylyk etdirmek, gopgun, goh turuzmak.

WAGYRDY [wağyrdy], *at.* Köpçülik bolup geplenende, gürlenende, gülnende we ş.m. emele gelýän sesiň ady. *Gazma gabsaly ak öýüň içinden çykýan gülki gatyşykly wagyrdyny eşitdi* (B. Kerbabaýew).

WAGYR-ŞAGYR [wağyr-şağyr], *at.* 1. Şadyýana şowhunly gürrüň. *Olaryň wagyr-şagry ýatmady.* 2. *göç.m.* Wagtyhoşluk, keýpi-sapa üçin edilýän şagalaň, üşmeleş, oturylyşyk, kiçijik meýlis. *Wagyr-şagyr etmek.*

WAGYR-ŞAGYRLYK [wağyr-şağyrylyk], *at.* 1. Keýpi köklük, şadyýanlyk, şatlyk. *Gyzlar wagyr-şağyrylyk bilen geldiler* (A. Durdyýew). 2. *göç, m.* Şagalaňly oturylyşyk, meýlis, üşmeleş.

WAGYR-WAGYR [wağyr-wağyr], *s.ş. aňl. söz., ser.* **Wagyr.**

WAGYR-WUGUR [wağyr-wuğur], *s.ş. aňl. söz.* Itler urşanda, gemrişende yzly-yzyna eşidilýän sesler.

WAGYZ [wağyz], *at.* 1. Her hili garaýyşlary, ideýalary, taglymatlary, bilimlerini ýaýratmak we giňişleýin düşündirmek işi. 2. Giň halk köpçüligine öňe sürülýän ideýalar arkaly täsir etmek işi.

WAGYZÇY [wağyzçy], *at.* Wagyz edýän adam, wagyz-nesihat edýän adam, nesihatçy.

WAGYZ-NESIHAT [wağyz-nesi:hat], *at.* Bir pikiri, taglymaty, bilimi we ş.m. halk köpçüligine ýaýratmak maksady bilen edilýän gürrüň, nesihat, öwüt-ündew.

WAGYZ-NESIHATÇY [wağyz-nesi:hatçy], *at.* Köpçülik arasynda wagyz-nesihat işlerini alyp barýan adam, nesihat beriji adam.

WAH, *üml.* Bir zada gynanylanda we ş.m. ýagdaýda aýdylýar. *Wah, seniň diliň gursun, diliň!* (“Myraly”). *Wah, gelneje, men kakamy tanaýaryň ahyry* (B. Seýtäkow). – *Wah, jan doganlar, olar obada tüýs erkek ýokdugyny bilip gelipdirler* (H. Derýaýew. “Ykbal”, 10, 68 s.).

WAHA, *at, maldarç.* Gylýallaryň aýaklaryna düşýän ýelli çiş keseli. *Baytallaryň, ýabylaryň ýa art aýagy, ýa-da öň aýagy wahalydy* (N. Pomma).

WAH-ARMAN [wah-arma:n], *üml.* Ökünji, gynanjy, ahmyry aňladýan söz. *Wah arman! Aşyra miýesser gelen bolsam, men hem öz atylarym bilen Tejende galmagym mümkindi* (B. Kerbabaýew).

WAHARMAN [waharma:n], *at.* Saralyp bişýän daşy torly gawunyň bir görnüşi. *Ter waharman tapan, tultuk kyrkgünlik küýsemez* (G. Gurbansähedow).

WAHEÝ, *üml., ser.* **Wah-waheý.** *Waheý, edenim gursun, öň näme aýtmadyň?*

WAH-WAH, üml. Adamyň has gaty gynanjyny, ökünijini, ýadawlyk duýmak ýaly içki duýgusyny aňladýar.

WAH-WAHEÝ üml., ser. **Wah-wah**. *Wah-waheý, Leyli jan! Meni beladan gutarjak bolup, ýolbars agzyna özüň düşdünmi?* (G. Kulyýew). – *Wah-waheý, bilim uçup gelyär – diýip, ikinji bir ses zeyrenjiredi* (N. Hojageldiýew).

WAJYP [wa:jy:p], *syp*. Aýratyn uly ähmiýeti bolan, gaýragoýulmasyz, derwaýys, möhüm, zerur. *Galla oragynyň barşy şu günleriň iň wajyp meseleleriniň biri-dir* (“Nesil”).

WAJYPLYK [wa:jy:plyk], *at*. Ähmiýetlilik, derwaýyslyk, möhümlilik, zerurlyk. *Meseläniň wajpylygy. Habaryň wajpylygy.*

WAJYR-WAJYR: wajyr-wajyr etmek *gepl.d*. Çalt-çaltdan düşnüksiz gürlemek, geplemek. *Ol wajyr-wajyr edip, näme diýjek bolýar?*

WAJYR-WUJUR, *s.ş. aňl. söz, ser. Wajyr-wajyr.*

WAJYRDABERMEK [wajyrda:vermek], *işl.* Wajyrdap başlamak.

WAJYRDAMA, *iş ady.* Wajyrdamak ýagdaýy.

WAJYRDAMAK, *işl.* 1. Bir zadyň üstünden basylanda wajyrdyly ses çykmak, wajyrdyly seslenmek, wajyr-wajyr etmek. *Onuň aýagynyň aşagynda bir zat wajyrdap girdi.* 2. *gepl.d.* Çalt-çaltdan düşnüksiz gürlemek, geplemek. *Ol nämä wajyrdaýar?*

WAJYRDAMAZLYK, *iş ady.* Wajyrdyly ses çykarmazlyk; wajyrdyly gürlemezlik.

WAJYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup, çalt-çaltdan düşnüksizräk sözleşmek, wajyr-wajyr edişmek.

WAJYRDAŞYBERMEK [wajyrdaşyvermek], *işl.* Birnäçe bolup, wajyr-wajyr edip sözleşip başlamak.

WAJYRDATMAK, *işl.* Wajyrdyly ses çykartmak, wajyrdyly seslendirmek. *Üstünden basyp wajyrdatdy.*

WAJYRDA-WUJUR, *at.* Özara wajyrdaşyp edilýän düşnüksiz gürleşme. *Ozallar onuň ýanyna gelip bilmeýän çagalary indi “wajyrda-wujur” bolşup, daşyndan aýrylanoklar.*

WAJYRDAÝYŞ, *iş ady.* Wajyrdamak ýagdaýy.

WAJYRDY, *at.* 1. Käbir ýumşak zatlar basylyp mynjyradylanda we ş.m. ýagdaýda çykýan sesiň ady. 2. Özara çalt-çaltdan edilýän düşnüksiz gürleşme.

WAJYRT, *s.ş. aňl. söz.* Käbir ýumşak zatlar basylyp mynjyradylanda we ş.m. ýagdaýda çykýan ses. *Wajyrt etmek.*

WAJYRT-WAJYRT, *s.ş. aňl. söz.* Käbir ýumşak zatlar basylyp mynjyradylanda we ş.m. ýagdaýda yzly-yzyna çykýan sesler. *Wajyrt-wajyrt etmek.*

WAŽ, *s.ş. aňl. söz.* Ajadylan, turşadylan önümlerden, gazlandyrylan suwdan we ş.m. çykýan ses. *Gazly suw bulgura guýlanda waž edip ýokary galdy.*

WAŽYRDABERMEK [wažyrda:vermek], *işl.* Wažyrdap başlamak.

WAŽYRDAMA, *iş ady.* Wažyrdamak ýagdaýy.

WAŽYRDAMAK, *işl.* Waž edip ses çykmak, waž edip seslenmek.

WAŽYRDAMAZLYK, *iş ady.* Wažyrdy emele gelmezlik.

WAŽYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe zatdan wažyrdyly ses çykyp başlamak.

WAŽYRDATMAK *işl.* Wažyrdyly ses çykarmak.

WAŽYRDY, *at.* Ajadylan ýa-da turşadylan önümlerden, gazlandyrylan suwdan we ş.m. çykýan sesiň ady.

WAŽYRDYLY, *syp.* Wažyrdap duran.

WAŽYRDYSYZ, *syp.* Wažyrdysy ýok, wažyrdysy bolmadyk.

WAKA [wa:ka], *at.* Jemgyýetçilik durmuşynda ýa-da şahsy durmuşda ýüz beren garaşylmadyk hadysa, ýagdaý.

WAKGYLDABERMEK [wakgylla:vermek], *işl.* Wakgyldap başlamak.

WAKGYLDAMA [wakgyllama], *iş ady.* Wakgyldamak ýagdaýy.

WAKGYLDAMAK [wakgyllamak], *işl.* 1. Wak-wak etmek, wak-wak edip ses çykarmak (towuk hakyn-da). *Towuk wakgyldap ketege girdi. Towuklar wakgyldap başladylar.* 2. *göç.m., ser. Lakgyldamak.* *Oguldursun bimahal gygyran towuk ýaly wakgyldap gopgun turuzdy* (B. Gulow).

WAKGYLDAMAZLYK [wakgyllamazlyk], *iş ady.* Wak-wak etmezlik.

WAKGYLDAŞMAK [wakgyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden bilelikde wak-wak etmek. *Adamlar ogra gargynyrdylar; it üýrýärdi, towuklar wakgyldaşýardy* (“Edebiyat we sungat”).

WAKGYLDATMAK [wakgyllatmak], *işl.* Wak-wak edýän ses çykartmak.

WAKGYLDY [wakgylly], *at.* 1. Towuk ýa-da başga bir guşuň wak-wak edip çykarýan sesiniň ady. *Towuklaryň wakgyldysy ýatan çagalary oýardy.* 2. *göç.m.* Biderek, dereksiz boş gürleşme. *Seniňem biderek wakgyldyň gutarmady-la.*

WAKGYLDYSYZ [wakgyllysyz], *syp.* Wakgyldysy ýok, wakgyldysy bolmadyk. *Wakgyldysyz towuk bolmaz.*

WAKSINA [vaksi:na], *at*, *lukmanç*. Mikro-organizmlerden (bakteriýalardan, wiruslardan) ýa-da olaryň ýaşaýşy bilen bagly önümlerden alynýan we ýokanç keselleriň önüni alyş hem-de bejeriş maksatlary bilen adamlardyr haýwanlaryň şeýle kesellere garşy durnuklylygyny berkitmek üçin ulanylýan serişde.

WAK-WAK, *s.ş. aňl. söz*. Towuk wakgyldanda çykýan ses. *Horazlar wak-wak edýärdi*.

WAKYP, *at*, *k.d.* Köpçülik haýryna ömürlük bagyşlanan, berlen zat. *Wakyp ýer*.

◊ **Wakyp etmek** köpçüligiň haýryna bermek, bagyşlamak. *İki uly ýaby we Zöhräniň bagyny aşyklaryň ýoluna wakyp etdi* (“Zöhre – Tahyr”).

WAKYRDABERMEK [wakyrda:vermek], *işl.* Wakyrda başlamak, sesli gülüp başlamak.

WAKYRDAMA, *işl. ady*. Wakyrdamak ýagdaýy.

WAKYRDAMAK, *işl.* Şowhunly gülmek, gaty sesli, wakyrdyly gülmek. *Töwerekdäkiler muňa wakyr-dap gülüşdiler* (G. Kulyýew).

WAKYRDAMAKLYK, *işl. ady*. Wakyrdamak ýagdaýy.

WAKYRDAMAZLYK, *işl. ady*. Wakyrda başlamak, gülmezlik.

WAKYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup wakyrda başlamak, gülme. *Oturanlar wakyrdaşyp gülüşdiler* (G. Kulyýew).

WAKYRDAŞYBERMEK [wakyrdaşybermek], *işl.* Wakyrdyly gülüşüp başlamak. *Ependiniň ýomaklaryny eşidip oturan adamlar wakyrdaşyberdiler*.

WAKYRDATMAK, *işl.* Wakyrdyly güldürmek.

WAKYRDY, *at*. 1. Şowhunly, galmagally gülnende emele gelýän sesiň ady 2. Köpçülikleýin gülki.

◊ **Wakyrda bermek** bilelikde wakyrda başlamak, gülme. *Bulary görenler, içlerini tutuşyp berdiler wakyrda* (H. Derýaýew).

WAKYRRA: **wakyrra gülüşmek** birden wakyrda başlamak, gülme. *Hemmeler wakyrra gülşenlerini duýman galdylar*.

WAKYR-ŞAKYR, *at*. 1. Demir zatlaryň biri-birine degmeginden çykýan sesiň umumy ady. 2. Gerekli-gerekmez zatlar, şakyr-şukur.

WAKYR-WAKYR, *s.ş. aňl. söz*. Köpçülik bolup gülnende çykýan şowhunly ses. *Adamlar wakyr-wakyr gülüşdiler*.

WALA, *at*, *gepl.d.* Köp gepleýän, lakgy, ýaňra.

WALALAÝLABERMEK [walalaýla:vermek], *işl.* Walalaýlap başlamak.

WALALAÝLAMA, *işl. ady*. Walalaýlamak ýagdaýy.

WALALAÝLAMAK, *işl.* Sesine bat berip, ýerliksiz gürelemek. *Ol walalaýlap otyr*.

WALALAÝLAMAZLYK, *işl. ady*. Walalaýlap gürelemeklik.

WALALAÝLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup, wala-wala edişip oturmak. *Olar walalaýlaşyp, bir zatlar diýýärdiler*.

WALA-WALA, *at*. Sese bat berlip edilýän ýerliksiz gürrüň. *Onuň wala-walasy ýatmady*.

◊ **Wala-wala etmek** biderek ýañramak, samahyllap oturmak. *Nunna pälwan gürründeşine gözügidiçilik bilen seretdi-de, birden wala-wala edip, Gytja tarap ýöneltdi* (B. Hudaýnazarow).

WALEÝKIM [wa:leýkim], *ser*. **Waleýkimessalam**. *Waleýkim, gel, Berdi aga, düşek üstünde otur* (A.urdyýew).

WALEÝKIMESSALAM [wa:leýkimessala:m], *at*. “Salam”, “salawmaleýkim” diýip ýüzlenen adamyň salamy alnanda, “özüňize hem salam bolsun” diýen manyda aýdylýan söz. *Waleýkimessalam, gelen ýagşy!* (H. Ysmaýylow).

WALLA, Öz aýdýan zatlaryň dogrudygyny, mamladygyny nygtamak, ynandymak, şonuň ýaly-da biriniň sözünü tassyklamak üçin aýdylýan ümlük. *Ýa walla, keywany, şuny bildiň-ow!* (H. Ysmaýylow).

◊ **Walla kessin** *gepl.d.* özüniň mamladygyny, aýdýan zatlarynyň dogrudygyny subut etmek, tassyklamak, şonuň ýaly-da birine bir zadý ynandymak üçin aýdylýan aňlatma. *Walla kessin şu ýagdaýda, Oýun düşýär, seň ýadyňa* (K. Gurbannepesow).

WAL-WAL, *at*, *ser*. **Wala-wala**

WALY [wa:ly], *at*, *k.d.* Häkim. *Kylar men any walyýy Horasan* (Abdysetdar Kazy).

WAŇK-WAŇK, *s.ş. aňl. söz*. It urlanda we ş.m. ýagdaýda agyrysyna çydaman çykarýan zaryn sesi. *Waňk-waňk etmek*.

WAŇKYLDY [waňkylly], *at*. It urlanda we ş.m. ýagdaýda agyrysyna çydaman çykarýan zaryn sesi.

WAŇKYRMA, *işl. ady*. Waňkyrmak ýagdaýy.

WAŇKYRMAK, *işl.* It urlanda we ş.m. ýagdaýda agyrysyna çydaman, waňk-waňk edip çyňsamak. *Akbaý yzyndan, göýä diýersiň, kowgy gelýän ýaly, guýrugyny ýamzyna gysyp waňkyryp geldi* (B. Annageldiýew).

WAŇKYRMAZLYK, *işl. ady*. Waňk-waňk etmezlik.

WAŇKYRTMAK, *işl.* Urup waňkyrmak derejesine ýetirmek. *Ýakymysz oglan itiň böwrüne daş bilen urup waňkyrtady*.

WAŇKYRYBERMEK [waňkyryvermek], *işl.* Waňkyryp başlamak.

WAŇKYRYŞ, *işl. ady*. Waňkyrmak ýagdaýy.

WAŇKYRYŞMAK, *işl.* Birnäçe it waňkymak. *Şonda taýagyň jaýdar degenleri waňkryşyp, dyr-pytrak boldy* (R. Gelenow).

WAŇLAMA, *iş ady.* Waňlamak ýagdaýy.

WAŇLAMAK, *işl.* 1. Düýäň boýnuna dakylýan düňk waňnyldyly seslenmek. 2. *gepl.d.* Tükeniksiz gürläp oturmasy düňküň sesi ýaly ýaňlanyp eşidilmek. *Emma ejeligimiň dili hatardaky düňküň dili ýaly birsyhyly waňlap durýar* (B. Kerbabaýew).

WAŇNYR-WAŇNYR, *s.ş. aňl. söz.* Düýäniň boýnuna dakylýan düňkden we ş.m. çykýan ses.

WAŇNYRDABERMEK [waňnyrda:vermek], *işl.* Waňnyrdap başlamak.

WAŇNYRDADYBERMEK [waňnyrdadyvermek], *işl.* Waňnyrdadyp başlamak.

WAŇNYRDAMA, *iş ady.* Waňnyrdamak ýagdaýy.

WAŇNYRDAMAK, *işl.* Düýäniň boýnuna dakylýan düňk waňnyrdyly seslenmek.

WAŇNYRDAMAZLYK, *iş ady.* Waňnyrdyly ses çykarmazlyk.

WAŇNYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe zat waňnyrdamak. *Agama geljek gyzyň, Düwmesi waňnyrdaşar* (Läle). *Düýeleriň boýnundan asylan düňkler waňnyrdaşýardylar.*

WAŇNYRDATMAK, *işl.* Waňnyrdyly seslendirmek, waňnyr-waňnyr etdirip ses çykartmak, waňnyrdy döretmek.

WAŇNYRDY, *at.* Demir gaplaryň we ş.m. biri-birine degmeginden emele gelyän güňleç gaty sesiň ady.

WAŇ-WAŇ, *at.* Köplenç, misden ýasalan zatlar biri-birine degende, gaty zat bilen urlanda ýaňlanyp çykýan ses.

WARAK I, *syp. gepl.d.* Ulanylyşdan galan, könelen, zaýаланan, çagşan, döwük. *Oňa bir warak, taşlandy dutar satyn alyp berdiler* (N. Saryhanow).

WARAK II, *at. k.d.* Kitabyň, depderiň we ş.m. içindäki kagyzlarynyň biri, tagta kagyz, sahypa.

WARAKLAMA, *iş ady.* Waraklamak ýagdaýy.

WARAKLAMAK, *işl., köň. s.* Kitabyň, depderiň we ş.m. sahypalaryny agdaryşdyryp çykamak, gözden geçirmek. *Men derrew onuň sahypalaryny waraklap çykdy* (N. Saryhanow).

WARAKLAMAZLYK, *iş ady.* Waraklap çykarmazlyk.

WARAKLANMAK, *işl., gep. d.* Sahypalary ýekän-ýekän gözden geçirilmek, sahypalara ýekän-ýekän seredilip çykylmak.

WARAKLATMAK, *işl.* Kimdir birine kitabyň, depderiň sahypalaryny agdartmak.

WARAKLY, *syp.* Sahypaly. *Zer warakly, ýüzi gyzyly jezwelli, Okadygym kitap, gurban, gal indi* (Seýdi).

WARHAM, *at.* Bulaşyk, bulam-bujar. *Köp pakyrlyr aglaşyp, geler andan amana, Istäri bar az wagtdan warham bolsa zamana* (Magtymguly).

WARHAM-TARHAM: **warham-tarham etmek**, bulam-bujar etmek, görer ýaly etmezlik.

WARIANT [varyýa:nt], *at.* Haýsydyr bir zadyň üýtgeşik görnüşi.

WARIANTLAŞMA [varyýa:ntlaşma], 1. *iş ady.* Warýantlaşmak ýagdaýy. 2. *dil. b.* Biri-biriniň ýerine ulanylma. *Dürs aýdylyşdaky warýantlaşma. Sözleriň warýantlaşmasy. Stilistik warýantlaşma.*

WARIANTLAŞMAK [varyýa:ntlaşmak], *işl., dil. b.* Görnüşi üýtgemek; şol bir hyzmaty ýerine ýetirmek üçin bir sözün ýerine başga söz, ses, goşulma gelmek.

WARIANTLY [varyýa:ntly], *syp.* Warýanty bar bolan. *Warýantly aýdylyş.*

WARIANTLYLYK [varyýa:ntlylyk], *at, dil. b.* Warýanty barlyk, warýantly bolmaklyk. *Morfologik warýantlylyk.*

WARK-WARK, *s.ş. aňl. söz.* Gurbaganyň we käbir guşlaryň çykarýan sesi. *Gurbagalaryň wark-warky ýatýşdy.*

WARKYLDABERMEK [warkylla:vermek], *işl.* Warkyldap başlamak (gurbaga hakynda).

WARKYLDAMA [warkyllama], *iş ady.* Warkyldamak ýagdaýy.

WARKYLDAMAK [warkyllamak], *işl.* 1. Wark-wark edip seslenmek, warkyldyly ses çykarmak (gurbaga, kepderi, gögerçin we ş.m. hakynda). *Garaňky düşende gurbagalar warkyldap başlady.* 2. Wark-wark edip, gaty ses bilen gülmek.

WARKYLDAŞMAK [warkyllaşmak], *işl.* 1. Köp sanlysy warkyldamak. *Gijelerine gurbagalar warkyldaşýarlar.* 2. *gepl.d.* Köp adam bolup gaty gülmek. *Toýa gelen aýallar warkyldaşyp, ala-ýaz bolşup otyrdylar.*

WARKYLDY [warkylly], *at.* 1. Gurbaga we käbir guşlaryň çykarýan sesiniň ady. *Guşlaryň warkyldysy.* 2. Gaty çykýan gülki.

WARLABERMEK [warla:vermek], *işl.* Warlap başlamak. *Ol uçar duran ýerinde warlaberdi.*

WARLAMA, *iş ady.* Warlamak ýagdaýy.

WARLAMAK, *işl.* War-war edip seslenmek, warryldyly ses çykarmak. *Asmandan uçarlaryň warlaýan sesleri eşidilýärdi.*

WARLAMAZLYK, *iş ady.* Warlaýan ses çykarmazlyk.

WARRA-WURRA [warra-wurro], *at.* Düşnüksiz, gödek äheňde gepleýiş, düşnükli-düşnüksiz sözleýiş. *Bular-aýt, biri-birleriniň warra-wurrasyna özleri beri düşünýärmikäler?* (B. Kerbabaýew).

WARRYK, *syp.* 1. Gorkak, züwwetdin. *Ol gijelerine öýden çykyp bilmeýän barypýatan warrykdy.* 2. Ugursyz gürläp ýören.

WARRYKLABERMEK [warrykla:vermek], *ışl.* Warryklap başlamak.

WARRYKLAMA, *ış ady.* Warryklamak ýagdaýy.

WARRYKLAMAK, *ışl.* Warryk-warryk edip seslenmek, warryk-warryk edýän ses çykarmak. *Kölden gurbagalaryň warryklaýan sesi gelip durdy.*

WARRYKLAMAZLYK, *ış ady.* Warryk-warryk etmezlik.

WARRYKLAŞMAK, *ışl.* Ýerli-ýerden köpçülikleýin warryk-warryk etmek. *Gurbagalar warryklaşýardylar* (N. Jumaýew).

WARRYK-WARRYK, *s.ş. aňl. söz.* Gurbagalar dowamly saz-söhbet edende çykarýan sesi. *Kölde gurbagalaryň warryk-warrygyndan başga ses eşidilmeýärdi.*

WARRYLDABERMEK [warrylla:vermek], *ışl.* Warryldap başlamak.

WARRYLDAMA [warryllama], *ış ady.* Warryldamak ýagdaýy.

WARRYLDAMAK [warryllamak], *ışl.* War-war edip seslenmek, war-war etmek.

WARRYLDAMAZLYK [warryllamazlyk], *ış ady.* War-war etmezlik.

WARRYLDAŞMAK [warryllaşmak], *ışl.* Ýerli-ýerden bilelikde war-war etmek. *Olar warryldaşyp, ýüregimize düşdüler.*

WARRYLDATMAK [warryllatmak], *ışl.* War-war edýän ses çykartmak. *Ol ertirden bári traktoryny warryldadyp, ýer sürüp ýör.*

WARRYLDY [warrylly], *at.* Traktoryň, uçaryň we ş.m. motory işlän mahalynda emele gelýän günleç gaty sesiň ady. *Uzyn gijeläp traktoryň warryldysy ýatmady.*

WARSAKY, *at.* Biderek, boş, bolgusyz, ugursyz-utgasyz (gürrüň). *Ýönekeý warsaky gürrüňleriň söýgä, hakyky söýgä öwrülip gidenini özleri-de duýman galdylar* (B. Pürliýew).

◊ **Warsaky urmak** biderek, ugursyz gürrüň etmek. *Sen warsaky urmaly bolanda, diliňi kireýine alan ýaly* (B. Kerbabaýew).

WARSAKYÇY, *at.* Warsaky gürrüňler aýdýan adam.

WARSYLDAMA [warsyllama], *ış ady.* Warsyldamak hereketi.

WARSYLDAMAK [warsyllamak], *ışl.* Warsyldyly ses çykarmak, warsyldyly seslenmek (*ser.* **Pörsüldemek**). *Iňňe onuň elinden warsyldap çümdi.*

WARSYLDAMAZLYK [warsyllamazlyk], *ış ady.* Warsyldyly ses çykarmazlyk.

WARSYLDATMAK [warsyllatmak], *ışl.* Iňňäni, pyçagy teniň bir ýerine, garpyza we ş.m. sokup warsyldyly ses çykarmak. *Ol pyçagy garpyzyň böwriünden warsyldadyp sokdy.*

WARSYLDY [warsylly], *at.* Bedene iňňe, garpyza pyçak sünjülende we ş.m. ýagdaýda döreýän sesiň ady.

WAR-WAR: war-war etmek ýogyndan gaty ses bilen gürlmek.

WAS, *s.ş. aňl. söz.* Pökginiň we ş.m. ýeli çykýan wagtynda döreýän ses.

WASLAMAK [wasylamak], *ışl.* Was edip ses çykarmak.

WASP [wasyp], *at.* Taryp, öwgi. *Ylym gerek seniň waspyň ýazmaga* (Kemine).

WASPNAWA [wasypna:ma], *at, edeb.* Taryhy wakanyň ýa-da şahsyň hatyrasyna bagyşlanyp ýazylan şygry.

WASSYKLAMA, *ış ady.* Wassyklamak ýagdaýy.

WASSYKLAMAK, *ışl.* Ýel berýän we ýel alýan zatdan wassyk-wassyk edip, wassyldyly ses çykarmak. *Ana açyk bir eýwanda köruk wassyklap, kömürden al-ýaşyl ýalyn bulaýlanýardy* (B. Kerbabaýew).

WASSYKLAMAZLYK, *ış ady.* Wassyk-wassyk etmezlik.

WASSYKLAŞMAK, *ışl.* Ýel berýän we ýel alýan zatdan wassyklap ses çykarmak ýa-da çykarmak. *Ussahanada basylyan körukler wassyklaşyp, ojakdaky demirleri gyzdyrýardy.*

WASSYKLATMAK, *ış ady.* Wassyk-wassyk etdirip seslendirmek, wassyldyly ses çykartmak. *Körügi wassykladyp, ody mazaly güýçlendirdi.*

WASSYKLATMAZLYK, *ış ady.* Wassyk-wassyk etdirmezlik.

WASSYKLAÝYŞ, *ış ady.* Wassyklamak ýagdaýy.

WASSYLDAMAK [wassyllama], *ışl., ser.* Wassyklamak.

WASSYLDAŞMAK [wassyllaşmak], *ışl., ser.* Wassyklaşmak.

WASSYLDATMAK [wassyllatmak], *ışl., ser.* Wassyklatmak.

WASSYLDY [wassylly], *at.* Köruk işledilende çykýan sesiň ady.

WASSYK-WASSYK, *at.* Köruk basylanda waslap çykýan ýeliň sesi.

WAS-WAS, *syp.* Haýsydyr bir zat hakynda ýüregiňe dowul düşme arkaly ýüze çykýan psihiki kesel. *Was-was adam. Was-was bolmak. Was-was keseli.*

◊ **Was-wasa düşmek** aljyramak, başagaý bolmak, özüni ýitirmek, eliňi-aýagyňy ýitirmek. *Dayzam was-wasa düşüp ýören bolaýmasyn* (“Edebiýat we sungat”).

WAS-WASLYK, *at.* Was-was halda bolmaklyk.

WAS-WASY, *syp.*, *ser.* **Was-was.** *Şeýle bir was-wasy boldum, edil birden üstüme ýagy döküläýjek ýaly* (B. Öwezow).

WAS-WASYLYK, *at.* Was-wasy halda bolmaklyk.

WAS-WASYRAK [was-wasyra:k], *syp.* Azda-kände was-wasy. *Meniň göwnüme bolmasa, ol was-wasyrak.*

WASYRDABERMEK [wasyrda:vermek], *işl.* Wasyrdyly ses çykyp başlamak.

WASYRDAMAK, *işl.* Wasyr-wasyr edip seslenmek, wasyrdyly ses çykarmak. *Üstünden suw guýlan ot wasyrdap öçdi.*

WASYRDAMAZLYK, *işl. ady.* Wasyr-wasyr edip ses çykarmazlyk.

WASYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe ýerden wasyrdyly ses çykmak (üstüne suw guýlan köz, gor hakynda).

WASYRDATMAK, *işl.* Wasyr-wasyr etdirip seslendirmek, wasyrdyly ses çykartmak.

WASYRDY, *at.* Üstünden suw guýlan otdan, gordan we ş.m. çykýan sesiň ady.

WASYR-WASYR, *s.ş. aňl. söz.* Üstünden yzly-yzyna suw guýlan otdan, gordan çykýan sesler

WAŞYRDABERMEK [waşyrda:vermek], *işl.* Waşyrdap başlamak.

WAŞYRDAMA, *işl. ady.* Waşyrdamak ýagdaýy.

WAŞYRDAMAK, *işl.* Hyýar ýaly ter zat agzyňa salnyp çeynelende waşyr-waşyr edip ses çykmak (*ser.* Paşyrdamak).

WAŞYRDAMAZLYK, *işl. ady.* Waşyr-waşyr edýän ses çykmazlyk.

WAŞYRDATMAK, *işl.* Waşyr-waşyr edip ses çykartmak, waşyrdyly seslendirmek. *Turşy hyýaryny waşyrdadandan soň, Kelhanyň bogazy biraz giňedi* (B. Kerbabaýew).

WAŞYRDAÝYŞ, *işl. ady.* Waşyrdamak ýagdaýy.

WAŞYRDY, *at.* Ter gök önüm we ş.m. zatlar iýlende emele gelýän sesiň ady.

WAŞYR-WAŞYR, *s.ş. aňl. söz.* Ter gök önüm we ş.m. zatlar iýlende çykýan ses.

WATAN, *at.* **1.** Adamyň doglup-dörän ülkesi, önüp-ösen, özüni onuň raýaty hasaplaýan ýurdy; ata watan, ene toprak, dogduk mekan. **2.** Bir zadyň emele gelen ýeri, mekany. *Bu ýerler waharmanyň watany.*

◊ **Watan tutmak** mesgen tutmak, mydamalyk oturmly bolmak, ýurt tutmak. *Tutsam ol ýerde watan, ol ýer ki anyň ilidir* (Magtymguly). **Watan ogly** Watanyňa jany-teni bilen berlen, oňa hyzmat edýän ýigit, adam.

WATANÇY, *syp.* Öz watanyň söýýän, öz watanyň bähbidi ugrunda göreşiji, öz watanyňa, halkyna wepaly (adam). *Watançy ýaşlar.*

WATANÇYLYK, *syp.* Watançy bolmaklyk, öz watanyňa we halkyňa, watanyňa wepalylyk.

◊ **Watançylyk urşy** öz watanyň azatlygy we garaşsyzlygy üçin keseki ýurt basybalyjylaryna garşy alnyp barylýan adalatly uruş.

WATANDAŞ [watannaş], *at.* **1.** Biri bilen bir watanda, bir ýurtda doglup, önüp-ösen adamlar, ýurtdaş, ildeş. **2.** Bir watandan bolan adamlara ýüz tutulyp aýdylýan söz, resmi suratda ýüzlenme şekili. *Eziz watandaşlar, toýuňyz toýa ulaşsyn!*

WATANDAŞLYK [watannaşlyk], *at.* **1.** Watandaş bolmaklyk, bir watandan bolmaklyk, ýurtdaşlyk, ildeşlik. **2.** *syp.* Watandasha has bolan, watandasha degişli bolan. *Watandaşlyk borjy.*

WATANLY, *syp.* Watany bar bolan (adam hakynda).

WATANPARAZ, *syp.*, *ser.* **Watançy.**

WATANPARAZLYK, *at.*, *ser.* **Watançylyk.** *Döwlet nyşanlaryna söýgi-muhabbetiň arşa göterilmegi bolsa watanparazlygyň aňrybaş çägi* (“Türkmenistan”).

WATANPERWER [watanperwör], *syp.*, *ser.* **Watansöýüji.**

WATANSÖÝÜJI [watansöýüjü], *syp.*, *ser.* **Watançy.**

WATANSÖÝÜJILIK [watansöýüjülük], *at.*, *ser.* **Watançylyk.**

WATANSYZ, *syp.* Watany ýok (adam hakynda).

WAWWA [wa:wwo], *at.*, *gepl.d.* Esasan, çagalaryň dilinde gabat gelip, “agyry” diýen manyny aňladýar.

◊ **Wawwaňa duz basylan (sepilen) ýaly bolmak** oda-köze düşmek, ýanyp-bişip barmak. *Iki goragçynyň wawwasyna duz basylan ýaly boldy* (“Edebiýat we sungat”).

WAWWALY [wa:wwoly], *syp.* Agyryly, ýaraly.

◊ **Wawwaly ýerinden tutmak** biriniň asgyn, gowşak tarapyny aýtmak, kemçiligini ýüzüne aýtmak; derdini gozgamak. *Siz onuň wawwaly ýerinden tutduňyz.*

Wawwaly ýaly 1) seresaplyk bilen, emay bilen, ýuwaşlyk bilen. *Japbaklar wawwaly ýaly ýörediler* (B. Kerbabaýew). **2)** ynjk, näzik. *Ol edil wawwaly ýaly.*

WAWWASYZ [wa:wwosuz], *syp.* Wawwasy ýok, wawwasy bolmadyk.

WAÝ, *üml.* Bir zat garaşylyş ýaly bolmanda, etmelisi ýaly edilmände aýdylýar [wa’a:] ýaly aýdylýan ümlük hem şoňa meňzeşräk manyda ulanylýar). *Waý, bul-a bolmady-ow.*

WAÝ [wa:ý], *üml.* Adamda gaty agyry, gorky duýgusyny, haýran galmagy, geň galmagy, gynanjy, gaýgy-gamy, zeýrenji, ökünji aňladýar. *Ol ýarasynyň agyrysyna çydaman, waý diýip gygyrdy. Waý, ýetişiň!* (B. Seýtäkow). – Waý, balam! – diýip, Aýnabat jynssyz gygyrdy. (Çary Aşyrow). *Waý, Kaka bilen Duşagyň*

arasynyň daşdygyny. Obada biri ölse, “Way, kaka, way, dogan” diýip gygyrýarlar (“Türkmenistan”).

◊ **Way gününe!** biriniň agyr halyna, ýagdaýyna gynanylyp aýdylýan aňlatma; dat gününe. *Indi biziň way günümize!* (“Görogly”).

WAY-EÝ [wa:y-e:y], *üml.* 1. Biriniň bolşuna göwnüýetmezçilik edilip, aýal maşgalalar tarapyndan aýdylýar. *Way-eý, bolan bolşuna bir seret, özüm näme diýmän, ile göwni ýetenok.* 2. *Way-eý, endam-janym syrkyrap dur.*

WAYKYRMA, *iş ady.* Waýkyrmak ýagdaýy.

WAYKYRMAK, *işl.* “Way”, “way-way” diýip, gaty sesli aglamak, gygyrmak.

WAYKYRMAZLYK, *iş ady.* Gaty ses bilen waýkyryp aglamazlyk

WAYKYRTMAK, *işl.* Kimdir birini “way-way” diýdirip gygyrdyp aglatmak.

WAYKYRYŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden waýkyryp aglamak. *Oturanlar waýkyryşyp başladylar.*

WAYYRDY, *at.* Ter gök önüm iýlende emele gelýän sesiň ady.

WAYYRT-WAYYRT, *s.ş. aňl. söz.* Ter gök önüm yzly-yzyna dişlenip agzyňa salnanda, çeýnelende döreýän ses.

WAY-WAY, *üml., ser.* **Way.** Seniň way-wayyň ýatmady-la.

WAY-WAYLAMA, *iş ady.* Way-waylamak ýagdaýy.

WAY-WAYLAMAK, *işl.* Agyry, gorky, gynanç we ş.m. sebäpli way-way edip, naýynjar ses etmek, seslenmek *Hassa agyrysyna çydap bilmän, way-waylap ýatyrdy.*

WAY-WAYLAMAZLYK, *iş ady.* Way-waylap, naýynjar gygyrmazlyk.

WAY-WAYLAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden way-way edişip naýynjar gygyryşmak.

WAY-WAYLATMAK, *işl.* Way-way etdirip, naýynjar gygyrtmak.

WAZ, *s.ş. aňl. söz.* Mör-möjek çalt uçanda, maşyn gaty ýörände we ş.m. ýagdaýda döreýän ses.

◊ **Waz ýasamak** maşynly, motorly gyssanmaç, çalt, tiz gitmek, at salmak. *Biz oba waz ýasabermeli.*

WAZLABERMEK [wazyla:vermek], *işl.* Wazlap başlamak.

WAZLAMA [wazylama], *iş ady.* Wazlamak ýagdaýy.

WAZLAMAK [wazylamak], *işl.* 1. Wazzyldyly ses çykmak, wazyrdamak. 2. *göç m.* Gaty gitmek, çalt ýöremek, dazlap barmak. *Awtobus gara ýoldan wazlap barýardy.* 3. Hazlap girmek, hazlap geçmek, hazlamak

(ýel, sowuk we ş.m. hakynda). *Gapydan sowuk ýel wazlap girýär.*

WAZLAMAZLYK [wazylamazlyk], *iş ady.* Wazlap gitmezlik; hazlap girmeklik, hazlamazlyk.

WAZLAŞMAK [wazylaşmak], *işl.* Birnäçe maşyn wazlap gitmek. *Maşynlar wazlaşyp geçip dur.*

WAZLATDYRMAK [wazylatdyrmak], *işl.* 1. Wazzyldyly ses çykartmak. 2. Wazladyp sürdürmek (maşyn we ş.m. hakynda).

WAZLATMAK [wazylatmak], *işl.* 1. Wazzyldyly ses çykarmak. 2. Gaty, batly sürüp gitmek. *Ol Toyotasyny wazladyp geçip gitdi.*

WAZYR, *s. ş. aňl. söz.* Birden ýanýan zatlar ot alanda, ýanyp duran ýaga et we ş.m. atylanda, şonuň ýaly-da maşynlaryň çalt hereketinden we ş.m. çykýan ses.

WAZYRDABERMEK [wazyrda:vermek], *işl.* Wazyrdap başlamak.

WAZYRDAMA, *iş ady.* Wazyrdamak ýagdaýy.

WAZYRDAMAK, *işl.* Wazyrdyly ses etmek, wazyr-wazyr edip seslenmek, wazlamak. *Dazyrdap gelýän taýak onuň üstünden wazyrdap geçdi* (B. Kerbabaýew).

WAZYRDAMAZLYK, *iş ady.* Wazyr-wazyr etmezlik.

WAZYRDAŞMAK, *işl.* 1. Ýerli-ýerden wazyr-wazyr edişip sözleşmek. 2. Wazyrdaşyp gitmek (maşyn we ş.m. hakynda).

WAZYRDATMAK, *işl.* Wazyrdyly seslendirip gaty sürmek (maşyn hakynda).

WAZYRDY, *at.* Birden ýanýan zatlar ot alanda, käbir mehanizmler birden herekete getirilende, şonuň ýaly-da maşynlar ýokary tizlikde hereket edende we ş.m. ýagdaýda emele gelýän sesiň ady.

WAZYRTDA-WAZYRT, *s.ş. aňl. söz.* 1. Yzly-yzyna gapdalyňdan ýokary tizlik bilen geçip barýan maşynlardan çykýan sesler. 2. *göç.m.* Eýläkde-beýläk, çalasyn hereket.

WAZYRTDA-WUZURT, *s.ş. aňl. söz, ser.* **Wazyrt-da-wazyrt.** *Maşynlar wazyrt-da-wuzurt geçýärdiler.*

WAZYRT-WUZURT, *s.ş. aňl. söz.* 1. *ser.* **Wazyrt-wuzur.** *Olaryň wazyrt-wuzurdy ýatmady.* 2. *ser.* **Wazyrt-da-wuzurt.**

WAZYR-WUZUR, *at.* Çalt we düşnüksiz gepleýiş, sözleşiş. *Ol wazyr-wuzur edip, bir zatlar aýtdy-da gidiberdi.*

WAZZYK, *syp.* Sözünde ugur-utga bolmadyk, hazzyk, lakgy (adam).

WAZZYKLABERMEK [wazzykla:vermek], *işl.* Wazzyklap başlamak.

WAZZYKLAMA, *iş ady.* Wazzyklamak hereketi, ýagdaýy.

WAZZYKLAMAK, *işl.* Wazzy-wuzzy edip geplemek, wazzyk-wuzzuk edip gürlmek, düşnüksiz sözlemek. *Sen näme wazzyklaýarsyň?*

WAZZYKLAMAZLYK, *iş ady.* Wazzy-wuzzy edip gürlmezlik.

WAZZYKLAŞMAK, *işl.* Biri bilen wazzy- wuzzy edişip gürlüşmek. *Näme belli bir zat aýtman wazzyklaşyp otyrsyňyz!*

WAZZYK-WUZZUK, *at, ser. Wazzy-wuzzy.* *Dili agzyna sygmaýan ýaly, wazzyk-wuzzuk gepleýärdi.*

WAZZYLDABERMEK [wazzylla:vermek], *işl.* Wazzyldap başlamak.

WAZZYLDAMA [wazzyllama], *iş ady.* Wazzyldamak ýagdaýy.

WAZZYLDAMAK [wazzyllamak], *işl.* Wazzyldyly seslenmek, “waz” edip ses çykmak. *Sapa ilki güllerini arasynda uly zenzele edip, wazzyldap uçup ýören eşek arysyna meňzeş bir möjejigi gördi* (N. Esenmyradow).

WAZZYLDAMAZLYK [wazzyllamazlyk], *iş ady.*

Wazzyldyly ses çykmazlyk ýa-da çykarmazlyk.

WAZZYLDAŞMAK [wazzyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden wazzyldyly ses çykmak.

WAZZYLDATDYRMAK [wazzyllatdyrmak], *işl.* Wazzyldyly ses çykartmak.

WAZZYLDATMAK [wazzyllatmak], *işl.* Wazzyldyly ses çykarmak.

WAZZYLDY [wazzyly], *at.* Mör-möjek uçan mahalynda, primus we ş.m. zatlar işledilende çykýan sesiň ady.

WAZZYLDYLY [wazzylyly], *syp.* Wazzyldysy bar bolan.

WAZZYLDYSYZ [wazzylylsyz], *syp.* Wazzyldysy ýok, wazzyldysy bolmadyk.

WAZZY-WUZZURAK [wazzy-wuzzura:k], *hal.* Birneme wazzy-wuzzy. *Ol wazzy-wuzzurak gürlýändir.*

WAZZY-WUZZY, *at.* Diýjek zadyny açyk aýdyp bilmeýän adamyň ýa-da ýaş çaganyň düşnüksiz sözleýşi. *Wazzy-wuzzy gepläp, çöp döwür, ýer dyrmalady* (N. Pomma).

WE [we:], Türkmen milli elipbiýiniň “W” harpynyň ady.

WE, Ugurdaşlygy, deňdeş sözleri, sözlemleri baglanyşdyrmak üçin hyzmat edýän baglaýjy. *Ol ýerde ýazlyk bugdaýdan başga düme künji, nohut we gawun-garpyz ýaly ekinler-de emele gelýärdi* (A. Gowşudow).

WEBAL [weba:l], *at, k.d.* Günä, ýazyk, *Webalyňa men galaryn, gel pajyň bergin, Bezirgen* (“Görogly”). *Eger ol kyrk günden bärde öläýse, webaly seniň boýnuňa* (A. Gowşudow).

◊ **Webala galmak** zyýana galmak. *Ençe webala galan hunhora aşyk bolmuşam* (Baýly şahyr).

WEÇ, *at.* Derek, ugur, hiç bir jähetden. *Aýnanyň soragy Mama hiç bir weçden täsir etmedi* (B. Kerbabaýew).

◊ **Wejiň gaçmak** ugruň bolmazlyk, heziliň bolmazlyk.

WEHIM, *at.* Gorky duýgusy, ätiýaç etme, çekinme. *Müşgil sapar bolar ölüm sapary, Wehimi çoh bolar, köpdür hatary* (Magtymguly). *Halal işle, ahyretiden wehmiň bar* (Magtymguly).

◊ **Wehim etmek** gorkmak, ätiýaç etmek, çekinmek. *“Bir şum tapylaram, agtygymyň hemme syrny aýgär eder, bu gudaçylygam bozular” diýip, öz ýüreginden wehim edýärdi* (A. Gowşudow).

WEHIMLI, *syp.* Gorky duýguly, ätiýaçly, çekinip durýan. *Giň ýerde garga deý bolsun wehimli* (Magtymguly).

WEHIMLILIK, *at.* Wehimli bolmaklyk, wehimi barlyk, wehimsiz dällik.

WEHIMSIZ, *syp.* Gorkusyz, wehim etmän.

WEJERA [wejera:], *syp.1.* Biabraý, masgara. **2.** Aýyp, ýaramaz, bolgusyz, gödek mazmunly. *Men aýallaryň ýanynda wejera şorta sözleri aýtmaga çekinýärdim* (“Edebiýat we sungat”). **3.** Görki-görnüşi eleşan, sallam-sajak, betnyşan. *Bilmedim, palçyga bulanypmy, nämemi, wejera görnüşi bar.*

WEJERAÇYLYK [wejera:çylyk], *at, ser. Wejeralyk.* *Ol hiç bir wejeraçylykdan gaýtmaz.*

WEJERALYK [wejera:lyk], *at.* Wejere halda bolmaklyk, biabraýçylyk, masgaraçylyk. – *Hiý, beýle-de bir wejeralyk bolarmy?! – diýip, köşetjek boldy* (H. Derýaýew).

WEKIL [weki:l], *at. 1.* Belli bir tarapyň, ýurduň bähbidini göz önünde tutýan, garaýşyny beýan edýän, ynanylan adam. **2.** Bir halkyň, ýurduň bähbidini gorap, işi, döredijiligi bilen özüni tanadan adam. *Kemine zähmetkeş halkyň wekilidir. 3. göç.m.* Bir maksat bilen gurama, jemgyýet, edara we ş.m. tarapyndan iberilen adam. *Şol ýerde polisiýa bölümüniň wekili bolmaly* (“Türkmenistan”).

WEKILÇILIK [weki:lçilik], *at, ser. Wekillik.*

◊ **Wekilçilik etmek** wekil bolup iş alyp barmak.

WEKILHANA [weki:lha:na], *at.* Bir halkyň, ýurduň bähbidini gorap saklamak işini alyp barýan edara. *Birleşen Milletler Guramasynyň Aşgabatdaky wekilhanasynyň guran bu ýygnaýyňa ýurdumyzyň ministrlikleriniň hem-de edaralarynyň birnäçesiniň ýolbaşçylary gatnaşdy* (“Nesil”).

WEKILLIK [weki:llik], *at. 1.* Wekiliň wezipesini ýerine ýetirmeklik, wekil bolmaklyk. **2. ser.** Wekilhana.

WELAYAT [wela:yat], *at.* Düzümine birnäçe etrap girýän iri dolandyrys-çäk birligi. Türkmenistanda baş sany welaýat, ýagny Ahal, Balkan, Daşoguz, Lebap we Mary welaýatlary bar.

WELI, Garşylygy görkezýän baglaýjy. *Ýok, ezizim, ýadymdan çykanok weli, sen azajyk pikir edip gör* (T. Gurbanow).

♦ **Welisi bar** emmasy bar, anyk, açyk däl, gümürtik. *Onuň aýdýany hem dogrudyr, eje jan, emma hemmesiniň welisi bar.*

WELI [weli:], *at.* 1. Dini döp-dessurlary yhlas bilen berjaý edýän ýokary dini sowatly, keramatly adam. *Öwladýň itini bihal görme, olar welidirler* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Hemme zady öňünden bilýän, ähli zady öňünden görýän akyldar. *Özüni bilen weli* (Nakyl). – *Ol tüýs bir weli ahyryn – diýip, sözüniň üstüni ýetirdi* (“Edebiýat we sungat”). 3. Oglana dakylýan at.

♦ **Weli bolmasa, welije** ol bolmasa, başga biri, ol bolmasa beýlekisi. *Aýby ýok, weli bolmasa, welije ederis* (N. Pomma).

WELILIK [weli:lik], *at.* 1. Hudaýa ýakyn adam bolmaklyk, weli bolmaklyk. *Agam jan, hakykatyň welilige hajaty ýok* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Hemme zady öňünden bilijilik, ähli zady öňünden görüjilik, akyldarlyk. *Welilik bilen aýdylan söz.*

♦ **Welilik satmak** hemme zady öňünden bilýän kişi bolan bolmak. *Ol, hamala o dünýäni görüp gelen ýaly, töweregindäki aksakallara welilik satyp, gürrüň berýärdi* (N. Pomma).

WELIN [weli:n], *bagl., ser.* **Weli.**

WELISIREMEK [weli:siremek], *işl.* Weli bolan bolmak, özüni weli ýaly öňden görüji edip görkezjek bolmak.

WELOSIPED [welsepi:t], *at.* Tigirleri aýagyň bilen pedala (basgyja) basylyp hereket etdirilýän ulag (*ser.* **Tigir**).

WENA [ve:na], *at, lukmanç.* Beden agzalaryndan we dokumalardan ýürege gan akdyrýan gan damary.

WENEZZYNA [wenezzy:na:], *at.* Nikasyz doglan, nikasyz doglup kemala gelen, çöpdüýbi.

WENGER [venge:r], *at, ser.* **Wengerler.** *Wenger dili. Wenger sungaty.*

WENGERLER [venge:rler], *at.* Wengriýanyň esasy ilatyny düzýän halk, majarlar.

WEPA [wepa:], *at.* 1. Birine ýa-da bir zada bolan gatnaşygynda, borjuňy ýerine ýetirmekde durnuklylyk, sözüňden dänmezlik. *Päheý, wadada wepa gaty bolmalydyr* (H. Derýaýew). 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Wepasyny görmek** hözirini görmek, eşretini görmek. *Jepasyny çeken wepasyny görer* (Nakyl). *Bak, kim wepa görmüş biwepalardan* (Magtymguly).

WEPADAR [wepa:da:r], *syp., ser.* **Wepaly.** *Biz doganlyk dostluga ömürbaky wepadar* (J. Ilmyradow).

WEPADARLYK [wepa:da:rlyk], *at, ser.* **Wepalylyk.** *Öweziň Görogla we Çandybil halkyna bolan wepadarlygy görkezilýär* (“Görogly”).

WEPALY [wepa:ly], *syp.* 1. Wepasynda berk durýan, sözünde, wadasynda tapylýan, birine ýa-da bir zada tüýs ýürekden berlip, öz borjuny ýerine ýetirýän, ygtybarly, wepadar. 2. Oglana dakylýan at.

WEPALYLYK [wepa:lylyk], *at.* Wepaly bolmaklyk, wepasy barlyk.

WEPALYRAK [wepa:lyra:k], *syp.* Belli derejede wepaly.

WEPASYZ [wepa:syz], *syp.* Wepasy ýok, wepasy bolmadyk, biwepa. *Eger-de Jygalý beg wepasyz bolup çyksa, her wagt hem muny iline ýetirmän, başyny almaga wagt tapylar* (“Görogly”).

WEPASYZLYK [wepa:syzlyk], *at.* Wepasy ýokluk, wepaly dälilik, biwepalyk.

WEPAT [wepa:t]: **wepat bolmak** aradan çykmak, ölmek.

WERDIŞ, *at.* Türgenleşik endigi, endik, köp işlemek netijesinde gazanylan başarnyk. *Tur-otura ýarandan soň nätdiler? Ýumuş buýrup işe werdiş etdiler* (B. Kerbabaýew).

WESÝET, *at.* 1. Nesihat, tabşyryk. 2. Adamyň özüniň diri wagtynda mal-mülkünü maşgala agzalarynyň näme etmelidigini dilden ýa-da ýazmaça anyklap galdyran tabşyrygy.

WESÝETNAMA [wesýetna:ma], *at.* Ýazmaça wesýet. *Ol atasyndan galan wesýetnamany elinde saklap durdy.*

WESME, *at.* Ösümlikden alnan maddalar garyllyp ýasalýan we gaşa çalmak üçin peýdalanylýan gara reňk. *Saýat han hem gülgün lybaslar geýip, gaşlaryna wesme goýup, bag seýlige çykdy* (“Saýatly – Hemra”). *Ýüze gülap sürtüp, wesme gaşynda, Gyrmyz geýip dildarlyga ýeten gyz* (Mollanepes).

WESSALAM [wessala:m], Gürrün gutardy; tamam, soňy. *Wessalam, söz tamam!* (K. Gurbannepesow).

WESSE, *at.* Jaýyň pürsleriniň arasyna kese goýulýan gysga agaclar, perwaz. *Bu jaýyň wesseleri köp eken.*

WES-WEÝRAN [wes-weýra:n], *hal.* Bütinleý zaýаланan, doly harap bolan.

WES-WEÝRANÇYLYK [wes-weýra:nçylyk], *at, ser.* **Wes-weýranlyk.**

WES-WEÝRANLYK [wes-weýra:nlyk], *at.* Bütinleý weýran bolmaklyk, doly harap bolmaklyk.

WEŞEŇ-WEŞEŇ, *symp.* Üşşüp ýatan, näçe diýseň bar, gereginden artyk, bol, köp (pul hakynda). *Pul diýeniň weşeň-weşeň* (N. Pomma).

WETERAN [vetera:n], **1.** Urşa gatnaşan söweşiji. *Beýik Watançylyk urşunyň weteranlarynyň, olaryň ýanyoldaşlarynyň we tylda zähmet çeken weteranlaryň pensiýalaryny aýda in pesi – 966, in ýokarysy – 1320 manat möçberinde bellemeli* (“Türkmenistan”). **2.** Köp ýyllap zähmet çeken hormatly işgär. *Zähmet weterany.*

WETERINAR [veterina:r], *at.* Weterinariýadan ýokary hünärlü hünärmen (*ser. Mal doktory*).

WETERINARIÝA [veterinari:ýa], *at.* Haýwanlaryň kesellerini, şol keselleriň önüni almagyň we olary bejermegiň usullaryny öwrenýän ylymlar ulgamy.

WEÝ, Adamyň geň galmaklyk, haýran galmaklyk ýaly içki duýgularyny aňladýan ümlük. *“Weý” diýip sypbilmersiň, sen meniň soragyma jogap ber* (A. Durdyýew). *Weý, möjek dost, seniň habaryň ýokmy?* (“Türkmen halk ertekileri”).

WEÝ [we:y], *üml.* “Utan” diýen manyda geňlemegi aňladýan söz (köplenç, çagalaryň dilinde).

WEÝLEMEK [we:ýlemek], *işl.* Geňleşändigini aňlatmak üçin gollaryňy öňe uzadybrak iki eliňi içine ýumýan ýaly görünüşde çalarak galgatmak (köplenç, çagalaryň dilinde).

WEÝRAN [weýra:n], *hal.* Berbat bolan, harap bolan, ýumrulan, ýykylan, zaýаланan, çaşan. *Komandir dykgatly göz gezdirende, weýran edilen ýerleri görüpdi* (A. Kekilow).

WEÝRANÇYLYK [weýra:nçylyk], *at.* Ýaşalyan ýerlere, hojalyga, ykdysadyýete ýetirilen uly zyýan, zaýaýlyk, berbatlyk. *Eger şeýle itiň bolmasa, onda dogumly, hilegär möjek her gün süriňe çozuş eder, weýrançylyk salar* (B. Gurbanow).

WEÝRANHANA [weýra:nha:na], *at.* Weýran bolup galan köne şäher, ýumrulyp giden oba we ş.m. harabaçylyk. *Atasy Hemraga weýranhanada, mazarys-tanda we metjitde ýatmagyn diýip, üç sany wesýet edipdi* (“Hüýrlukga – Hemra”).

WEÝRANLYK [weýra:nlyk], *at, ser. Weýrançylyk.* *Agzalalyk weýranlyga, gedaylyga sebäp bolýar.*

WEÝ-WEÝ, *üml.* Bir zada öte geň galanyňda, haýran galanyňda aýdylýar. *Weý-weý, beýle zat bolmaz ahyry!* (B. Pürliýew).

WEÝ-WEÝ [we:y-we:y-], *üml.* Weýläp duran wagty çagalaryň yzly-yzyna aýdýan sözi.

WEÝ-WEÝ-EÝ, *üml.* Biliňi ýazmak üçin dyzyňy epeňde, oturjak bolup durkaň aýdylýar (köplenç, orta, ýokary ýaşlylar hakynda).

WEZIPE [wezi:pe], *at. 1.* Bir edarada, kärhanada bir işi, borjy ýerine ýetirmek bilen baglanyşykly gulluk. *Bu wezipe Annagulyňnyň depesini göge ýetirdi* (A. Durdyýew). **2.** Ýerine ýetirilmeli, berjaý edilmeli iş, borç. *Wezipäni berjaý etmek. 3.* Bir işi ýerine ýetirmegi, berjaý etmegi talap edýän mesele, hyzmat, tabşyryk, ýumuş.

WEZIPELI [wezi:pe:li], *symp.* Bir wezipä, işe, gulluga eýe bolan, wezipesi bar (adam). *Haýsy-da bolsa onuň ýokary wezipeli adamlardan biri bolup, jogapkärli orunda işleýäni bellidi* (A. Gowşudow).

WEZİPELİLİK [wezi:pe:lilik], *at.* Wezipesi barlyk, wezipeli bolmaklyk.

WEZIPEPARAZ [wezi:peparaz], *symp.* Wezipede ulalmagy söýýän, işde ösmäge dalaş edýän, uly wezipelerde bolmagy gowy görýän.

WEZIPEPARAZLYK [wezi:peparazlyk], *at.* Wezipeparazyň gylyk-häsiýeti.

WEZİPESİZ [wezi:pesiz], *symp.* Wezipesi ýok, wezipesi bolmadyk.

WEZİR [wezi:r], *at. 1. taryh.* Patyşanyň we hanlaryň köşgündäki ýokary wezipeli adam; şanyň ýakyn kömekçisi, maslahatçysy. *Patyşanyň weziriniň hem bir ogly bar erdi* (“Gül – Senuber”). *Wezir nadan bolsa, hiç erki bolmaz* (Magtymguly). **2.** Käbir Gündogar ýurtlarynda ministr. **3.** Oglana dakylýan at.

WEZİR-WEKİL [wezi:r-weki:l], *at.* Wezir-wekileriň jemi. *Patyşanyň wezir-wekilleri bilen her çen töwella etseler hem bolmady* (“Zöhre – Tahyr”).

WEZİRLİK [wezi:rlik], *at.* Weziriniň wezipesi, weziriniň gulluk derejesi. *Tahyryň kakasy Bahyr Babahan patyşa wezirlik edipdir* (“Zöhre – Tahyr”).

WÄ [wä:], *üml.* Bir zatdan gorkanyňda aýdylýar. *Ýaýlymlyk “wä” diýip gygyranyny-da duýman galdy* (B. Kerbabaýew).

WÄGIRIBERMEK [wä:ğirivermek], *işl.* Duýdanzyz ýagdaýda wägirip başlamak.

WÄGIRIŞMEK [wä:ğirişmek], *işl.* Ýerli-ýerden bilelikde wägirmek. *Çagalar garaňkyda itden gorkup wägirişdiler.*

WÄGİRME [wä:ğirme], *iş ady.* Wägirmek ýagdaýy.

WÄGİRMEK [wä:ğirmek], *işl.* Gorkudan ýaňa aýylganç ses edip gygyrmak. *Ýüregi ýarylan ýaly wägirip, äpişgeden kürsäp içeri girdi* (B. Gulow).

WÄGİRMEZLIK [wä:ğirmezlik], *iş ady.* Bir zatdan gorkusyna gygyrmazlyk.

WÄGİRTMEK [wä:ğirtmek], *işl.* Gorkuzyp, aýylganç gygyrtmak.

WÄH, *üml.* Gorkuzmak üçin aýdylýar. *Mysalaň gursun, “wäh” diýip, ýüregimi ýardýň!*

WÄ-IS, *üml.* Ýürek bulandyryjy hapa zady göreniňde aýdylýar.

WÄK [wä:k], *üml.* Birden bedeniň bir ýeri agyrdylanda, awunylanda, bir zada degende we ş.m. ýagdaýlarda aýdylýar.

WÄŞI [wä:ši / wä:ši:], *syp.* Wäşilik etmegi söýýän adam, deňişgen adam, bälçik adam. *Ol örän gürrüňçi hem wäşi adam eken.*

WÄŞIÇILIK [wä:şiçilik / wä:ši:çilik], *ser.* **Wäşilik.**

WÄŞILIK [wä:şilik / wä:ši:lik], *at.* Wäşi häsiýetli bolmaklyk, deňişgenlik, bälçiklik. *Ol wäşilige salyp, meniň sözümi kesdi.*

WÄŞISIREME [wä:şisireme / wä:ši:sireme], *iş ady.* Wäşisiremek ýagdaýy.

WÄŞISIREMEK [wä:şisiremek / wä:ši:siremek], *işl.* Özünü wäşi adam hökmünde görkezmek üçin wäşilik eden bolmak, wäşi bolan bolmak, wäşilige salmak.

WÄŞISIREMEZLIK [wä:şisiremezlik], *iş ady.* Wäşisiräp durmazlyk.

WÄŞISIREŞMEK [wä:şisireşmek], *işl.* Bilelikde wäşisiremek. *Adamlar wäşisireşýärdiler.*

WIRUS [vi:ru:s], *at.* *lukmanç.* Ösümlüklerde, haýwanlarda we adamda ýokanç keselleri dörediji.

◊ **Kompýuter wirusy** *ser.* **Kompýuter: kompýuter wirusy.**

WITAMIN [vitami:n], *at.* *lukmanç.* Adam we haýwan organizminiň kadaly işlemegini üpjün edýän organiki madda.

WIÝ, *üml.* 1. Bir zat ýatdan çykan ýagdaýynda aýdylýar. *Wiý, äýnegimi almandyryn.* 2. Geň galynanda, haýran galynanda aýdylýar. *Wiý, kakasy, ownuk-uşak zat üçin gatyrғанmaweri* (B. Kerbabaýew). *Wiý, ynha oglumyzam geläýdi!*

WOKZAL [wağza:l], *at.* Aragatnaşyk ýollarynda uly stansiýa, duralga. *Demir ýol wokzaly.*

WOLEÝBOL [waleýbo:l], *at.* *sport.* Düzgün boýunça topy el bilen ýa-da biden ýokarda bolan beden agzalarynyň kömegi bilen tordan geçirip, garşydaşyň meýdançasyna düşürmek ýa-da gondurmak maksady bilen oýnalýan sport oýny.

WOLEÝBOLÇY [waleýbo:lçy], *at.* *sport.* Woleýbol oýnuny oýnaýan oýunçy.

WOLFRAM [volfyra:m], *at.* Açyk-çal reňkli eremesi kyn agyr metal, himiki element.

WOW-WOW, *üml.* It üýrende çykýan ses.

◊ **Wow-wow etmek** üýrmek. *Garaja güjük wow-wow etdi. Sesi onuň gala ýetdi* (Matal).

WUJUT [wuju:t], *at.* *kön. s.* 1. Göwre, beden. *Wujudyňy bu köňlüm jan diýmişdir* (Şah Ysmaýyl).

◊ **Wujuda gelmek** döremek, emele gelmek.

WULKAN [wulka:n], *at.* *ser.* **Ýanardag.**

WÜŞI [wüşü], *syp., gepl.d.* Gözi şully, gözünüň kirpigi düşüp, çürşüp duran.

WYJYR-WYJYR: wyjyr-wyjyretmek *ser.* **Wyjyrdamak.**

WYJYRDABERMEK [wyjyrda:vermek], *işl.* Wyjyrdap başlamak.

WYJYRDAMA, *iş ady.* Wyjyrdamak ýagdaýy.

WYJYRDAMAK, *işl.* Çalt-çaltdan düşnüksiz geplemek, wyjyr-wyjyr edip gürelemek (çaga hakynda). *Ol enaýyja wyjyrdady.*

WYJYRDAMAZLYK, *iş ady.* Wyjyr-wyjyr edip gürelemelik.

WYJYRDAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden bilelikde wyjyrdamak. *Daşarda çagalaryň wyjyrdaşýan sesleri eşidilýärdi.*

WYJYRDY, *at.* Çalt-çaltdan düşnüksiz geplenende ýüze çykýan sözleýiş.

WYŹDAN [wyžda:n], *at.* Daş-töweregiňdäki adamlaryň, jemgyýetiň önünde özüni alyp barşyň babatynda ahlak jogapkärçiligi duýgusy.

◊ **Wyždanyňy satmak** wyždanyň tersine nädogry hereket etmek, adamkärçilik sypatyňy ýitirip, nädogry iş görmek, ynsabyňy ýitirmek.

WYŹDANLY [wyžda:nly], *syp.* Wyždany bar bolan.

WYŹDANLYLYK [wyžda:nlylyk], *at.* Wyždany barlyk, wyždanly bolmaklyk.

WYŹDANLYRAK [wyžda:nlyra:k], *syp.* Belli derejede wyždanly.

WYŹDANSYZ [wyžda:nsyz], *syp.* Wyždany ýok, wyždany bolmadyk.

WYŹDANSYZLYK [wyžda:nsyzlyk], *at.* Wyždany ýokluk, wyždansyz bolmaklyk.

WYSAL [wysa:l], *at.* Duşma, duşuşma, gowuşma (antonimi: *hijran* hem-de *pyrak*). *Ajy aýralyk ýamandyr; wysaly dilär göwnüm* ("Görogly"). *Wysala doýmak olmaz, hijrana dözmek olmaz* (Magtymguly).

◊ **Wysal bolmak** (olmak) duşmak, duşuşmak. *Ugradym Ylýasa, Hyzr oldy wysal* (Magtymguly).

WYZLAMAK [wyzylamak], *işl., ser.* **Wyzyl-damak.**

WYZLAŞMAK [wyzylaşmak], *işl., ser.* **Wyzyl-daşmak**

WYŞY-WYŞY, *at.* Pyşyrdalyp edilýän gürrüň; gulaga eşidilýän hyşy-wyşy. *Wyşy-wyşyňy goýsaňyzlaň.*

WYZYRDABERMEK [wyzyrda:vermek], *işl.* Wyzyrdap başlamak,

WYZYRDAMA, *iş ady.* Wyzyrdamak ýagdaýy.

WYZYRDAMAK, *işl.* Wyzyrdyly ses çykmak, wyzyr-wyzyr edip seslenmek (köplenç, siňek, ary we ş.m. uçan ýagdaýynda).

WYZYRDAMAZLYK, *işl. ady.* Wyzyrđap uçmazlyk.

WYZYRDAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden wyzır-wyzır edip uçmak.

WYZYRDY, *at, ser.* Wyzzyldy.

WYZYR-WYZYR: wyzır-wyzır etmek *ser.* Wyzýrdamak.

WYZ-WYZ: wyz-wyz etmek *ser.* Wyzzyldamak. *Bir siňek wyz-wyz edip gelipdir-de, Soltansöýüniň ýüzüne gonupdyr* ("Myraly").

WYZZYLDABERMEK [wyzzylla:vermek], *işl.* Wyz-wyz edip başlamak.

WYZZYLDAMA [wyzzyllama], *işl. ady.* Wyzzyldamak ýagdaýy.

WYZZYLDAMAK [wyzzyllamak], *işl.* Wyz-wyz etmek, wyz-wyz edip seslenmek. *Siňek wyzzyldayar.*

WYZZYLDAMAZLYK [wyzzyllamazlyk], *işl. ady.* Wyz-wyz etmezlik.

WYZZYLDAŞMAK [wyzzyllaşmak], *işl.* Köpçülikleýin wyz-wyz etmek. *Bal arylar gül üstünde wyzzyldaşýardylar.*

WYZZYLDY [wyzzyly], *at. 1.* Siňegiň we käbir mör-möjekleriň uçýan wagtynda ganatyny hereketlendirende çykýan sesiň ady. *2. göç.m.* Bolgusyz iňirdi. *Wyzzyldyňyzy bes ediň!*

Y

Y [y:], Türkmen elipbiýiniň ýigirmi sekizinji harpy.

YBADAT [yva:dat], *at.* Hudaýa gulluk etme, doga, namaz okama. *Dilaram hudaga şükür kylyp, ybadatga meşgul boldy* ("Melike – Dilaram").

◊ **Ybadat eýlemek** hudaýa gulluk etmek, namaz okamak.

YBADATHANA [yva:datha:na], *at.* Ybadat edilýän, Hudaýa tagzym edilýän, doga okalýan ýörite jaý. *Asly hany hammama äkidip, zynat berip, ybadathanaga alyp bardylar* ("Asly – Kerem").

YBALY [y:va:ly], *sy., ser.* **Ibaly.** *Türkmen bolsa, kesekä boýun egenden, boýnunyň oňrulanyny ybaly görýän halk!* (B. Kerbabaýew). *Men it sarkydyňy içip sagalanymdan, ölenimi ybaly görerin* (B. Kerbabaýew).

YBARAT [yva:rat], Bir ýa-da birnäçe zatdan durýan, bir topar zady öz içine alýan.

YBRAT [yvrat], *at. 1.* Görelde, öwüt-nesihat. *Siz şondan ybrat alyň, dowla düşmäň, näme karara gelseňiz, maslahat bilen geliň, müwessa goýuň!* (B. Kerbabaýew).

2. göç.m. Geň galma, haýran galma. *Her bir zähmetiň netijesine ybrat-görelde bilen bak* ("Edebiýat we sungat").

YGAL [yğal], *at.* Gar, ýagyş we ş.m. görnüşinde asmandan ýagýan ýagyn. *Şu ýylyň ýazy amatly geldi, ygalam ýeterlik ýagdy* ("Türkmenistan").

YGALLY [yğally], *sy.* Köp ýagynly, ýagmyrly.

YGALLYK [yğallyk], *sy.* Köp ýagynly, ýagmyrly, ýagyn köp ýagýan, ýere köp ygal düşýän, ygally. *Ygallyk ýyl.*

YGALSYZ [yğalsyz], *sy.* Gar-ýagmyr ýagmaýan, ýagynsyz, gurak. *Ygalsyz ýylda suw gelmeýäni üçin, jar taňkyrap galdy* ("Edebiýat we sungat").

YGLAN [yğla:n]: **yglan etmek** bir habary köpçülikleýin äşgär etmek, ýaýratmak, hemmeler biler ýaly etmek.

YGRAR [yğra:r], *at.* Bir zat barada berlen söz, wada, lebiz, messep, äht.

YGRARLY [yğra:rlı], *sy.* Ygrary bolan, sözünde durýan, messepli, lebizli. *Bu gün halkymyz Türkmenistanyň Konstitusıyasynda kesgitlenen mize-meş hukuklaryna daýanyp, Magtymguly Pyragynyň agzybir, parahat, oňsukly ýaşamak baradaky ündewlerine ygrarlydygyny subut etdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. "Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr").

YGRARLYLYK [yğra:rlılyk], *at.* Ygrary barlyk, lebizlilik. *Ygrarlylyk türkmen mahsus häsiýetdir.*

YGRARSYZ [yğra:rsyz], *sy.* Ygrary ýok, ygrary bolmadyk, messepsiz. *Ygrarsyz adam.*

YGRARSYZLYK [yğra:rsyzlyk], *at.* Ygrary ýokluk, messepsizlik.

YGŞYLDAMA [yğşyllama], *işl. ady.* Yğşyldamak ýagdaýy.

YGŞYLDAMAK [yğşyllamak], *işl.* Şemala ýuwaşja seslenip, kadaly yrgyldamak (köplenç, maýsa, bugdaý we ş.m. hakynda). *Yğşyldap oturan maýsalar.*

YGŞYLDAMAKLYK [yğşyllamaklyk], *işl. ady.* Yğşyldamak ýagdaýy.

YGŞYLDAŞMAK [yğşyllaşmak], *işl.* Köp zat yğşyldap seslenmek. *Ýapraklaryň parça-parça, Yğşyldaşar, ak jöwenim!* (M. Garryýew).

YGŞYLDATMAK [yğşyllatmak], *işl.* Yğşyldyly ses döretmek. *Ýuwaş öwüsýän ýumşajyk ýel ekinleri yğşyldadýardy* (R. Seýidow).

YGŞYLDAÝYŞ [yğşyllaýyş], *işl. ady.* Yğşyldamak ýagdaýy.

YGŞYLDY [yğşylly], *at.* Ýeliň we ş.m. täsiri sebäpli agaçdyr ösümlük ýapraklarynyň biri-birine degmegi netijesinde döreýän sesiň ady. *Bu sapar gelmedi ýaňky yğşyldy, Diýdim çöp-çalamlar edýär yğşyldy* (N. Pomma).

YGTYBAR [yğtyva:r], *at, ser. Ynam. Ärden gitse ygtybarlar, Sowar ondan dosty-ýarlar* (Magtymguly). *Diýgen sözlerime hiç kim ynanmaz, Il içinde ygtybarym ýok meniň* (Kätibi).

YGTYBARLY [yğtyva:rly], *syp. Ynamly, ynamdar, ygtybary bar bolan.*

YGTYBARLYLYK [yğtyva:rlylyk], *at, ser. Ygtybary barlyk, ygtybarsyz dälilik.*

YGTYBARSYZ [yğtyva:rsyz], *syp. Ygtybary ýok, ygtybary bolmadyk. Hak, pygamber, halk bizardy; Düybi ygtybarsyz ärden* (Magtymguly). *Ygtybarsyz pelek, biwepa dünýä, Saňa gelen Gylyç jany neýlediň?* (Talyby).

YGTYBARSYZLYK [yğtyva:rsyzlyk], *at, ser. Ygtybary ýokluk, ygtybarly dälilik.*

YGTYKAT [yğtyka:t], *at, k.d. Bir düşünjä bolan ynanç, ynam. Didaryň görmesem, tutarmen ýasyň, Ygtykadym bol, başyňa döneyin!* (Kätibi).

YGTYMAT [yğtyma:t], *at, k.d. Ynam, ynanç, da-yanç. Zerre ygtymatym galmady janda* (“Şasenem – Garyp”).

YGTYÝAR [yğtyýa:r], *at. 1. Bir zada bolan erk. Ol meseläni çözmäge meniň ygtyýarym ýok. 2. Rugsat, razylyk. Ygtyýar berseňiz, jogapdan öňürti bir soragym bar!* (“Myraly”).

YGTYÝARLY [yğtyýa:rly], *syp. 1. Bir zada hak-hukugy, ygtyýary bolan, erki bolan, hakly. Men erkli döwrüň ygtyýarly ýigidi bolup, näme üçin öz pikirimi, öz islegimi oňa mälüm edip bilemok?* (B. Kerbabaýew). *2. Rugsat edilen, rugsatly. Ygtyýarly bolsaňyz, бага girip bilersiňiz.*

YGTYÝARLYLYK [yğtyýa:rlylyk], *at. Ygtyýary, erki barlyk. Ol ruhy älemine ygtyýarlylyk etjek bolup synanyşdy, emma başarmady* (G. Kulyýew).

YGTYÝARSYZ [yğtyýa:rsyz], *syp. 1. Ygtyýary, erki ýok, ygtyýar berilmedik, erksiz. Ygtyýarsyzlyk onuň elini baglaýardy. 2. Öz erkine, ygtyýaryna bagly bolmadyk, biygtyýar. Myradyň gara gözlerinden ygtyýarsyz ýaş akdy* (B. Kerbabaýew). *3. Rugsatsyz, bidin, idinsiz, izinsiz. Ol okuwdan ygtyýarsyz galypdyr.*

YGTYÝARSYZLYK [yğtyýa:rsyzlyk], *at. Ygtyýary, erki, rugsady ýokluk, ygtyýarly dälilik, ygtyýarly edilmedik.*

YGYM-SAGYM [y:ğym-sa:ğym], *syp., hal. 1. Her ýerde biri. Ygym-sagym gara öýler; Kimi dagyň düýbünde* (A. Alamyşow). *2. Käwagt biri. Ýol bilen ygym-sagym barýanlar-a bar.*

YGYŞ [y:ğyş], *at. Ýeliň, şemalyň urmaýan ýeri, yk, ygysga.*

YGYŞAK [y:ğyşak], *at. Yk tarap, ýel degmeýän tarap, ygysga. Olar ullakan jaýyň ygysagynda otyrdylar.*

YGYŞGA [y:ğyşga], *at, gepl.d., ser. Ygyşak.*

YGYŞLAMA [y:ğyşlama], *iş ady. Ygyşlamak ýagdaýy.*

YGYŞLAMAK [y:ğyşlamak], *işl., gepl.d., ser. Yklamak.*

YGYŞLAMAKLYK [y:ğyşlamaklyk], *iş ady. Ygyşlamak ýagdaýy.*

YGYŞMAK [y:ğyşmak], *işl. 1. Ýeliň, şemalyň ugruna galgaşmak, gaýyp gitmek (birnäçe ýeňil zat hakynda). Gulpaklary iki gulagynyň üstüni ýapyp, ýele ygysyp durýardy* (B. Seýtäkow). *2. göç.m. Işsiz, bikär aýlanyşyp ýörmek, enteşip ýörmek.*

YHLAS [yhla:s], *at. Birine ýa-da bir işe bolan janypkeşlik, höwes, ak ýüreklilik bilen garaýyş.*

YHLASLY [yhla:sly], *syp. Birine ýa-da bir işe tüýs ýürekden ýapyşýan, işini janypkeşlik bilen ýerine ýetirýän. Yhlasly işlemek. Okuwyňa yhlasly ýapyşmak. Yhlasly adam.*

YHLASLYLYK [yhla:slylyk], *at. Yhlasy barlyk, yhlasly bolmaklyk. Işde yhlaslylyk öňe ýöredýär* (A. Salyh).

YHLASSYZ [yhla:ssyz], *syp. Yhlasy ýok, yhlasy bolmadyk. Işe yhlassyz ýapyşmak.*

YHLASSYZLYK [yhla:ssyzlyk], *at. Yhlasy ýokluk, yhlasy bolmazlyk.*

YHHYMMYL, *at, ser. Hymmyl. Ýaşkak yhhymmyl kakardy.*

YHSAN [yhsa:n], *at, k.d. Ýagşylyk, haýyr iş, haýyr-yhsan, haýyr-sahawat.*

◊ **Yhsan etmek (eýlemek)** ýagşylyk etmek. *Eýleşip yhsan, sogap algyl ujyz* (Azady).

YK [y:k] **I**, *at. Jaýyň, haýatyň we ş.m. ýel, şemal degmeýän tarapy. Dükanyň yk tarapynda bolsa gumuň üstünde suwa batyrylan küşt esgisi ýazylgydy* (A. Gowşudow).

◊ **Ygyndan turmak** düşünişmek.

YK [y:k] **II**, *at. Süriň başyny çekýän jaňly teke maly, serke.*

YKBAL [ykba:l], *at. 1. Kysmat, ýazgyt, täleý, takdyr. 2. Durmuş, ýaşayyş şertleri. Frontuň ykbaly halk kömegine baglydy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Ykbalyňa sogan dogramak** biriniň durmuşyna, bagtyna erbet zyýan ýetirmek. *Şol ses şol sekutda onuň ykbalyňa sogan dogrady* (B. Kerbabaýew).

YKBALDAŞ [ykba:llaş], *at. Ykbaly, ýazgydy bir-meňzeş, kysmatdaş. Ykbaldaş bolmak.*

YKBALDAŞLYK [ykba:llaşlyk], *at. Ykbaldaş bolmaklyk, ykballary meňzeş bolmaklyk.*

YKBALLY [ykba:lly], *syp. Ykbala eýe bolan, kysmatly.*

YKDYRMAK [y:kdyrmak], *işl.* 1. Ýeliň ugruna gaýdyryp goýbermek. 2. Ýeliň ugruna galgatkamak (saç we ş.m. hakynda). *Ýüpek gultpaklaryny ykdyryp ýele, Çagajyklar oýnaýarlar enaýy* (B. Seýtäkow).

YKDYSADY [ykdysa:dy], *syp.* Ykdysadyýete degişli.

YKDYSADYÝET [ykdysa:dyýet], *at.* 1. Jemgyýetçilik-ykdysady önümçilik gatnaşyklarynyň jemi. 2. Halk hojalygy, onuň ýagdaýy (ýurt, etrap we ş.m. boýunça). *Aragatnaşyk serişdeleriniň ykdysadyýeti.* 3. Önümçilik, hojalyk işleriniň bir pudagyny öwrenýän ylym, ders. *Ykdysadyýet okuwy.*

YKDYSATÇY [ykdysa:tçy], *at.* Ykdysadyýet boýunça hünärmen.

YKGYN [y:kgyn], *at.* Ýeliň ygyna ýygananan ow-nuk saman.

YKJAM, *hal.* 1. Örän ýerbe-ýer, jaýlaşykly; jebis, ynjalýkly. *Pökgen tirsegini ýassyga ykjam ornaşdyrdy-da, sag eli bilen murtlaryny sypalaşdyrmaga başlady* (A. Gowşudow). 2. Berk, pugta, mazaly. *Nebitçiler öz işlerini şeýle berk tutanlary, şeýle ykjam guranlary üçin, hiç bir hasarat olara päsgel berip bilmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

YKJAMA [y:kjama], *iş ady.* Ykjamak ýagdaýy.

YKJAMAK [y:kjamak], *işl.* 1. Ýeliň ugruna çalaja galgamak, ýelkildemek, pasyrdamak. *Onuň başyndaky ýaghygy şemala ykjaýardy.* 2. Bikär ykmak, biderek gezmek, söw-söw syrtyp ýörmek. *Eýläk-beýläk ykjamaňy azalt* (A. Badaýew).

YKJAMLAMA, *iş ady.* Ykjamlamak ýagdaýy.

YKJAMLAMAK, *işl.* Ykjam etmek, ýerbe-ýer etmek, tijemek. *Men bagt atyna jylaw saldym ykjamlap, indem ol aty nähili islesem, şon ýalam çapýan!* (“Edebiýat we sungat”).

YKJAMLAMAKLYK, *iş ady.* Ykjamlamak ýagdaýy.

YKJAMLANMAK, *işl.* Özüňi ykjam ýagdaýda tutmak. *Ähli güýjümi jemläp ykjamlandym* (R. Gelenow).

YKJAMLAŞMAK, *işl.* Ykjam bolup başlamak, tijenip başlamak. *Hojamuhammet arslan bu sözden soň ykjamlaşdy* (B. Seýtäkow).

YKJAMLAÝYŞ, *iş ady.* Ykjamlamak ýagdaýy.

YKJAMLYK, *at.* Ykjam ýagdaýda bolmaklyk.

YKJAŞMAK [y:kjaşmak], *işl.* Ýeliň, şemalyň ugruna çalaja galgaşmak. *Gowaçanyň depesinde bolsa ýaşyl güller ykjaşýar* (B. Kerbabaýew). *Ozal ýaşyl donly baýryň, depäniň, Ykjaşar şemala sary otlary* (A. Kekilow).

YKJATMAK [y:kjatmak], *işl.* Ýele, şemala çalaja galgatkamak. *Ýaz semaly ykjatdy Üstiündäki mawudyn* (K. Gurbannepesow).

YKJAÝYŞ [y:kjaýyş], *iş ady.* Ykjamak ýagdaýy.

YKLAMA [y:klama], *iş ady.* Yklamak ýagdaýy.

YKLAMAK [y:klamak], *işl.* 1. Bir zadyň ygyn-da durmak, yk ýerde bolmak. *Garakelle haýdan-haý süriniň o başyna ylgady-da, yklap gelýän goýunlary sürüşmäge başlady* (B. Annageldiýew). 2. Birini pena edinmek, hossar tutunmak, hemaýat isläp, biriniň ýanyna gelmek. *Ol daýylaryny yklap, goňşy obadan göçüp geldi.*

YKLAMAKLYK [y:klamaklyk], *iş ady.* Yklamak ýagdaýy.

YKLAŞMAK [y:klaşmak], *işl.* Yk, ýel düşmeýän ýerde üşüşip durmak. *Oglanlar jaýlaryň güneşinde yklaşyp durdular.*

YKLATDYRMAK [y:klatdyrmak], *işl.* Ýel düşmeýän ýerde, ykda saklatmak.

YKLATMAK [y:klatmak], *işl.* Ýel düşmeýän ýerde, ykda saklamak.

YKLAÝYŞ [y:klaýyş], *iş ady.* Yklamak ýagdaýy.

YKLYM [ykly:m], *at.* 1. Gadym zamanlarda Gündogar ýurtlarynyň ýaşalýan ýerleriniň şertli bölegi. *Yklym perizady sen, Gamgyn könlüm şady sen, Sen bir yşkyň ody sen, Men pakyr perwanasy* (Zelili). 2. Hemme tarapy ýa-da hemme tarapy diýen ýaly deňizler, okeanlar (ummanlar) bilen gurşalan örän uly gury ýer giňişligi. *Iki sany uly yklymyň – Aziýanyň we Ýewropanyň çatrygynda ýerleşen Türkmenistan asyrlaryň hem-de müňýyllyklaryň sepgidinde asudalygyň we durnuklylygyň gysarnyksyz utgaşmagy bilen tapawutlanýan döwlet düzgüniniň özboluşly nusgasyny dünýä görkezdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

◊ **Ýedi yklym** gadym zamanlarda Gündogar ýurtlarynyň ýaşalýan ýerleriniň ýedi sany şertli bölegi. *Pyragy diýr, ýedi yklym, çöl galar* (Magtymguly). *Iş bitiren adyňyz ýedi yklyma ýaýrandyr* (Mätäji).

YKMA [y:kma], *iş ady.* Ykmak ýagdaýy.

YKMAK [y:kmak], *işl.* 1. Ýeliň ugruna galgamak, gaýmalamak, hereket etmek. *Asmanda bölejik bulutlar ygýardy* (A. Gowşudow). 2. Biderek entäp ýörmek, söw-söw syrtyp ýörmek. *Ol okuw sagadyny gutarandan soň, gapyçy tazy ýaly ygýardy* (A. Gowşudow).

YKMAKLYK [y:kmaklyk], *iş ady.* Ykmak ýagdaýy.

YKMALAMAK [y:kmalamak], *işl., gepl.d.* Yuwaş ýöräp, gezim etmek, gezmelemek, iki-baka ýöremek. *Şol mahal öýden çykan bir gara salgym bolup, oýan-buýan ykmalady-da, bu ikisiniň yklap duran diwaryna ýakynlaşdy* (A. Gowşudow).

YKMALAŞMAK [y:kmalaşmak], *işl.* Gezim edişip, gezmeleşip ýörmek, onda-munda bilelikde gezim etmek.

YKMANDA [y:kmanna], *at.* 1. Öýsüz-öwzarsyz entäp ýören, sergezdan. *Ykmanda köpek.* 2. *gepl.d.*

Söw-söw syrýp ýören, biderek entäp ýören. *Biz siziň ýaly işsiz, ykmanda däl* (“Edebiýat we sungat”). **3. gepl.d.** Gezende, gezegen. *Beýle ykmanda bolma, wagtragynda öýüňe köwleneler.*

YKMANDALYK [y:kmannalyk], *at.* Ykmandanyň bolşy, ýagdaýy. *Belli bir käriň başyny tutman, ykmandalyk edip ýörmek bolmaz.*

YKRAR [ykyra:r], **ykrar etmek** **1)** dogry, hakyky diýip bilmek, tassyk etmek. *Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň juda kitaphon hem okumyş adamdygyny dünýä jemgyýetçiligi ykrar edýär* (T. Jürdekow Ata arzuwyny amala aşyrýan Agtyk). **2)** karar etmek, makul bilmek, makullamak. *Hatyjany Mömine bermegi ykrar edip, toýa başlapdyr* (N. Pomma).

YKRARLY [ykyra:rly], *syp., ser.* **Ygrarly.**

YKRARLYLYK [ykyra:rlylyk], *at, ser.* **Ygrarlylyk.** *Adamy wepalylyk, lebizlilik, ykrarlylyk duýgusy bezeýär.*

YKRARNAMA [ykyra:rna:ma], *at.* Ýygnaklarda ara alnyp maslahatlaşylmak netijesinde kabul edilen karar, kararnama.

YKRARSYZ [ykyra:rsyz], *syp., ser.* **Ygrarsyz.** *Yssy beren köpek ýegdir, Uýatsyz, ykrarsyz ärden* (Magtymguly).

YKRARSYZLYK [ykyra:rsyzlyk], *at.* Ykrary ýokluk, ykrarsyz bolmaklyk, ygrarsyzlyk. *Ykrarsyzlygyny görkezmek.*

YKRYK [ykyryk], *at.* **1.** Ösümliklerde bolýan garabaş keseli; **2.** Agajyň şahalarynda mör-möjekleriň ören içi gurçukly gozasy.

YKRYKLAMA [ykyryklama], *iş ady.* Ykryklamak ýagdaýy.

YKRYKLAMAK [ykyryklamak], *işl.* Ykryk keseli bilen kesellemek (ösümlik hakynda).

YKRYKLAMAKLYK [ykyryklamaklyk], *iş ady.* Ykryklamak ýagdaýy.

YKRYKLATMAK [ykyryklatmak], *işl.* Ykryk keselini ýokuşdyrmak.

YKRYKLAÝYŞ [ykyryklaýyş], *iş ady.* Ykryklamak ýagdaýy.

YKYRDAMA, *iş ady.* Ykyrdamak ýagdaýy.

YKYRDAMAK, *işl.* Ykyrdyly ses çykmak, ykyrdyly seslenmek (gar, gaty gowy ýuwan eşik hakynda). *Öz aýaklarynyň astynda ykyrdap ýatan doň garyň sesini eşidýärdiler* (A. Gowşudow).

YKYRDAMAKLYK, *iş ady.* Ykyrdamak ýagdaýy.

YKYRDAŞMAK, *işl.* Ykyrdyly seslenmek (gar, gaty gowy ýuwan eşik hakynda).

YKYRDATMAK, *işl.* Ykyrdap duran etmek, ykyrdyly ses çykartmak. *Şu sabynyň hili gowy eken, eşikleri ykyrdadaýypdyr.*

YKYRDAÝYŞ, *iş ady.* Ykyrdamak ýagdaýy.

YKYRDI, *at.* Ykyrdap çykyan sesiň ady.

YKYŞAK, *at.* Şemal degmeýän ýyly ýer.

YKYŞGA [y:kyşga], *at, ser.* **Ykyşak.**

YLAHY [yla:hy], *at.* “Hudaýym, Allam, Taňrym” diýen manydaky birine bir zat arzuw, alkyş edilende ulanylýan söz. *Ylahym, müň ýaşa çynar, Saýaňa gyzlar geleşdi* (“Görogly”). *Ylahy, aýalsyzlygy Görkezmesin hiç musulmana* (Magtymguly).

YLAHYM [yla:hy:m], *hal, gepl.d.* Hemişe, elmydama. *Ylahym ýamanlyk ýüzüni görmäsiň, eden ýagşylygyny hudaýdan gaýtsyn!*

YLAHYÝET [yla:hyýet], *at.* Hudaý hem-de din baradaky taglymat.

YLALAŞDYRMAK [yla:laşdyrmak], *işl.* **1.** Tersleşen adamlary ýaraşdyrmak. – *Biz oňşup bilmeýäris – diýende, Bahar oňa: – Bizi ylalaşdyraýsana – diýip ýalbarýar* (K. Jumaýew). **2.** Bir mesele boýunça iki tarapy ylalaşyga getirmek.

YLALAŞDYRYJY, *syp.* Ylalaşdyrýan, ylalaşdyrmagy guraýan. *Aşgabat – ylalaşdyryjy merkez, hemişelik Bitarap ýurduň paýtagty.*

YLALAŞMA [yla:laşma], *iş ady.* Ylalaşmak ýagdaýy.

YLALAŞMAK [yla:laşmak], *işl.* Biriniň pikirine goşulmak, biriniň pikiri bilen razylaşmak.

YLALAŞMAKLYK [yla:laşmaklyk], *iş ady.* Ylalaşmak ýagdaýy.

YLALAŞMAZLYK [yla:laşmazlyk], *iş ady.* Ylalaşyga gelmezlik.

YLALAŞYK [yla:laşyk], *at.* **1.** Bir mesele boýunça iki tarapyň barlyşygy, razylygy. **2.** Belli bir mesele boýunça özara baglaşylan şertnama.

YLALAŞYKLY [yla:laşykly], *syp.* Ylalaşyk gazanylan, ylalaşyga gelnen. *Ylalaşykly edilen iş gowy bolar.*

YLALAŞYKSYZ [yla:laşyksyz], *syp.* Ylalaşygy ýok, ylalaşygy bolmadyk. *Ylalaşyksyz öýüň gelni ogurlyk eder* (Atalar sözi).

YLALAŞYKSYZLYK [yla:laşyksyzlyk], *at.* Ylalaşygy ýokluk, ylalaşykly dällik, ylalaşygy bolmadyk.

YLALAŞYLMAK [yla:laşylmak], *işl.* Belli bir iş, ýagdaý, mesele we ş.m. hakynda razylaşmak.

YLAÝTA-DA [yla:ýta-da], “Aýratyn hem”, “has hem”, “aýratyn-da”, “has-da” diýen ýaly manyda ulanylýan söz.

YLAÝYM [yla:ýym], *at, ser.* **Ylahym.** *Ol günleriň geçdigi bolsun, ylaýym* (M. Seýidow).

YLAÝYK [yla:ýyk], *syp., gepl.d., ser.* **Laýyk.**

YLGAMA [ylgama], *iş ady.* Ylgamak ýagdaýy.

YLGAMAK [ylgamak], *işl.* **1.** Aýagyňy ýerden çalt-çaltan galdyryp, bir ugra çalasyn hereket etmek,

ýüwürmek, ýortmak. *Nedirguly ylgap baryardy* (N. Ju-maýew). **2. göç.m.** Bir işi bitirmek üçin jan çekmek, zähmet çekmek. *Seni adam edip ýetşdirmek üçin, baý, ugruňda ylgandyryn-a.*

YLGAMAKLYK [ylgʷamaklyk], *iş ady.* Ylgamak ýagdaýy.

YLGASLAMAK [ylgʷaslamak], *işl.* Kä ylgap, kä çalt ýöräp, öňe hereket etmek; ýakyn aralykda çalarak ylgamak. *Aman şol yzyň ugruny syrýp, ylgaslap başlady* (B. Soltannyýazow).

YLGASMAK [ylgʷasmak], *işl.* **1.** Bir topar bolup bilelikde ylgamak. *Ýakynrakda bolup eşiden adamlar ylgasyp gaýtsalar-da, wagtynda ýetişip bilmediler* (H. Derýaýew). **2.** Ylgamakda ýaryşmak. *Oglanlar biri-birinden ozjak bolup ylgasýdylar.*

YLGASYK [ylgʷasyk], *at.* Ylgamaklyk. *Ol aýal oglum ylgasyga gatnaşýar diýip öwünýär.*

YLGATDYRMAK [ylgʷatdyrmak], *işl.* Ylgatmaga mümkinçilik bermek, ýol berdirmek.

YLGATMAK [ylgʷatmak], *işl.* Ylgamaga mejbur etmek; ylgamaga mümkinçilik bermek. – *Bar-da eşe-gi suwa ýak! – diýip, Gurbany iki ýana ylgadýardy* (A. Durdyýew).

YLGAW [ylgʷow], *at.* **1.** Çalt ädimläp ylgama (adam hakynda). *Raýyşdan düşdi-de, ylgawyna gelip öýe girdi* (N. Pomma). **2.** Ylgasýk arkaly geçirilýän ýaryş.

♦ **Ylgawyňy ýazdyrmazlyk** säginmän, durman ylgap gitmeklik. *Ol oglan ylgawyny ýazdyrman, bularyň ýanyna gelip ýetdi* (B. Pürliýew).

YLHAM, *at.* Ruhý göteriliş, joşgun, hyjuw.

♦ **Ylham etmek** hyjuw bermek, joşgun bermek. *Ylham etdi möwlam maňa* (Magtymguly).

YLHAMLYLYK, *at.* Ylhamy barlyk, ylhamly bolmaklyk.

YLHANAT [ylha:nat], *at.* **1.** Nejis, ýigrenji, pis. *Olaryň biri burunlak, agzynda ýeke dişi ýok, kellesi saňnyldawuk, bir ylhanat kempir ekeni* (N. Pomma). **2. göç.m.** Gaty köne, egne geýer ýaly däl. *Kimden galan ylhanat, ogşuk bahaly içmek* (Kemine).

YLYRAMAK, *işl., gepl.d.* Näzirgemek, syrkaw-syramak, ýaramadyksyramak, eljiremek, jögülik etmek.

YLLA [ylla:], *kön. s.* Edil, hut, agyn, tüýs. *Wagtyň özi ylla bir uçup barýan guş ýaly, neneňsi geçenini-de aňsýryp bolmaýar* (A. Nazarow).

YLLAT, *at. k.d.* Kesel, dert. *Kanagat barça yllat-tyň dowasy* (Sopy Allaýar). *Bir gün bolar, yllat go-ýar janynda, Ömründe ugrasyp gezseň şum bilen* (Magtymguly).

YLMY, *syp.* Ylmyň ýörelgelerine esaslanýan, ylmyň talaplaryna laýyk bolan, ylma degişli. *Men ony size diňe bir tejribe bilen däl-de, ylmy deliller bilen*

tassyklaýaryn (B. Kerbabaýew). *Ylmy makala. Ylmy iş. Ylmy maslahat.*

YLMY-BARLAG [ylmy-wa:rlağ], *at.* Ylmy taýdan geçirilýän derňew, barlag, ylmy-derňew.

YLMY-DERÑEW [ylmy-derñew], *at. ser. Ylmy-barlag.* Umuman, pagta barasynda ylmy-derňew işleri kân geçirilýär (B. Kerbabaýew).

YLMYLYK [ylmy:lyk], *at.* Ylmyň ýörelgelerine esaslanmaklyk, ylmyň talaplaryna laýyklyk, ylmy häsiýetlilik.

YLYKDYRMAK, *işl., gepl.d.* Kimdir birini özüne gaty öwrenişdirmek.

YLYM, *at.* **1.** Tebigatyň, jemgyýetiň we pikirlen-mäniň ösüşindäki kanunalaýyklyklar hakyndaky bi-limler ulgamy we daşky dünýä täsir ediş ýollary, şeýle hem bilimleriniň aýry-áýry pudaklary. **2.** Adamyň okamak ýa-da durmuş tejribesi arkaly alan bilimi, sowady, düşünjesi. *Ylym almak – iňňe bilen guýy gazmak* (Atalar sözi).

YLYMDAR [ylymda:r], *syp., ser. Ylymly.* Ylymdar adam.

YLYMLY, *syp.* **1.** Bilim, ylym derejesi ýokary, bi-limli, ylymdar. *Ylymly adam.* **2.** Sowatly, düşünjeli. *Obanyň hemme gyzlarynyň Bahar ýaly ylymly bolmak-laryny arzuw etdiler* (A. Gowşudow).

YLYMLYLYK, *at.* **1.** Ylymy barlyk, ylymly bol-maklyk. **2.** Sowatlylyk. *Ylymlylyk adamyň dünýäga-raýşyny giňeldýär.*

YLYMSYZ, *syp.* Ylymy ýok, ylymy bolmadyk.

YLYMSYZLYK, *at.* Bilimi, ylymy ýokluk, ylymly dällik, bilimsizlik. *Ylymsyzlyk nadanlykdyr.*

YMAM [yma:m], *at.* **1.** Dine, şerigata ýolbaşçylyk edýän we metjitde namaz okaýanlaryň önünde durýan adam. **2.** Oglana dakylýan at.

YMAMLYK [yma:mlyk], *at.* **1.** Ymamýň wezi-pesi, ýagdaýy. *Sähet işanyň ymamlygynda hersi öz na-mazlygynda hatarlaýyn durup namaz okanlaryndan soň, özara her babatdan gürrüň ederdiler* (N. Pomma). **2.** Ymama dahyly bolan. *Meniň ymamlyk işim çykdy.*

YMARAT [yma:rat], *at.* Uly jaý, beýik bina.

YMGYR [ymğyr], *syp.* **1.** Ýaýlyp ýatan, aňyrsy-na-bärsine göz ýetmeýän, giden, uly, giň, çäksiz. *Küý-sedi ol gözel ýary, Ymgyr çölde ýok karary* (Ç. Aşyrow). **2.** Sansyz-sajaksyz, ummasyz. *Ymgyr köp zat.*

YMMAT, *at.* Bir dine, mezhebe uýýan adamlar, halk. *Muhammet Mustafa ymmaty özüm, Ýetişer günle-riň geldi, ezizim* (“Saýatly – Hemra”). *Mynajat dagyna çykan, Ymmatyň çyragyn ýakan, Pygamber hyrkasyn geýgen, Weýis hem ötdi ogulsyz* (“Hüýrlukga – Hemra”).

YMSYNDYRMAK [ymsynnyrmak], *işl.* Ymsyn-magyna sebäp bolmak, ymsynmagyna getirmek.

Gowurmanyň ýakymly ysy Kyýasy ymsyndyrdy (N. Jumaýew).

YMSYNMA, *iş ady*. Ymsynmak ýagdaýy.

YMSYNMAK, *işl.* Görüp duran zadyňy iýesin gelmek. *Süýji, şireli iýmte ymsynýany üçin, diňe doklaryny ýalaýardy* (B. Kerbabaýew). *Sen bir zatdan ymsynyp, basyk bolupsyň* (“Nesil”).

YMSYNMAKLYK, *iş ady*. Ymsynmak ýagdaýy.

YMSYNYŞ, *iş ady*. Ymsynmak ýagdaýy.

YMSYNYŞMAK, *işl.* Birnäçe adam bilelikde ymsynmak. *Ymsynyşyp oturmak*.

YMTYLMA, *iş ady*. Ymtylmak ýagdaýy.

YMTYLMAK, *işl.* 1. Bir zatdan hantama, tamakin bolup garaşmak, göz dikmek. *Daşarda ymtylp seredip otyr* (“Görogly”). 2. Bir zady göz önünde tutmak, amala aşyrmagy maksat edinmek, bir zady ýerine ýetirmäge çalyşmak. *Sen hemme aýdylan zady gönümel manysynda düşünmäge ymtylýarsyň* (B. Kerbabaýew).

YMTYLMAKLYK, *iş ady*. Ymtylmak ýagdaýy.

YMTYLYŞ, *iş ady*. Ymtylmak ýagdaýy.

YMTYLYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup ymtylmak.

YMYKLY, *syp.* Çynlakaý, düýpli, pugta, mazaly. *Ymykly işe girişmek. Oba gelmek ýüreginde bar bolsa, ymykly göçüp gel*.

YMYZGANMAK [ymyzganmak], *işl.* Az wagtlyk uklamak, çala irkilmek. *Dogrusyny aýdanda Nabat eje şol süýji hyýal bilen ymyzganypdy* (A. Gowşudow).

YNAM, *at.* Biriniň birine ýa-da bir zada bolan gatnaşygyna esaslanan, ak ýürekliligine, açyk göwünliligine, dogrucylygyna, ynsaplylygyna ýa-da bir zadyň dogrulygyna, nädogrulygyna bolan ynanç, esas, abraý.

♦ **Ynam bildirmek** ynanmak. **Ynam etmek** ynanmak. *Ynam etmeseňiz sözüme meniň, Görkezeyin, düşün ýzyňa meniň!* (A. Salyh).

YNAMDAR [ynamda:r], *syp.* 1. *ser.* **Ynamly** 1. *Ol özüne ynamdar adam gözleýärdi*. 2. *göç.m.* Berk, tutanýerli, gaýduwsyz, ygtybarly. *Jonnuk batyr ynamdar jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew).

YNAMDARLYK [ynamda:rlyk], *at, ser.* **Ynamlylyk**. – *Bu ýerde her haýsyňyzyň bitiren işiňiz aýnada görnen ýaly görkezilipdir – diýip, özüniň hasap kartasyna ynamdarlyk bildirmek bilen öňki ornunda oturdy* (A. Gowşudow).

YNAMLÝ, *syp.* 1. Ynam edilýän, ynam edip bolýan, janyňy ynanyp bolýan, ygtybarly, ynamdar. 2. Edýän hereketiniň dogrulygyna ynam bilen garaýan, ynanýan. *Işe ynamly ýapyşmak. Ynamly bolmak*.

YNAMLÝLYK, *at.* Ynama mynasyplyk, ynançlylyk, ähtibarlylyk, ynamdarlyk. *Şol tarapa ynamlylyk bilen ýöräp ugrady* (N. Jumaýew).

YNAMSYZ, *syp.* 1. Ynamy ýok, ynamy bolmadyk. *Durmuşda ynamсыз ýaşamak kyn*. 2. Ynama mynasyp bolmadyk, ynamy ödemeýän, ynam edip bolmaýan, ynanar ýaly däl. *Ol şol sekuntda Bossana ynamсыз гаран bolsa, häzir ol Bossanyň pikiri bilen razylaşdy* (B. Kerbabaýew).

YNAMSYZLYK, *at.* Ynamly dälik, ynamy ýokluk. *Seniň ynamсызлык bilen bakyşyň, beýle sözler aýdyşyň maňa agyr degýär* (B. Seýtäkow).

YNANÇ, *at, ser.* Bir zada bolan ynamly garaýyş, ynanmak duýgusy.

♦ **Ynanç haty** 1). Biriniň ynam bildirip, öz adyndan başga birine bir zat almak we ş.m. üçin beren resmi haty. *Eger mümkin bolsa, men şol ynanç hatyny görmekçi* (N. Geldiýew). 2). Bir ýurda bellenen ilçiniň şol ýurduň häkimiýetine gowşurýan resmi haty.

YNANÇLY [ynanyşly], *syp.* Bir zada, birine ynanjy bar, ynanýan. *Ynançly adam. Ynançly ýaşamak*.

YNANÇLYLYK [ynanyşlylyk], *at.* Ynanjy barlyk. *Ony siziňkiler alypdyr! – diýip, ynançlylyk bilen aýtdy* (B. Seýtäkow).

YNANÇSYZ [ynanyşсыз], *syp.* Ynanjy ýok, ynanjy bolmadyk.

YNANDYRMAK [ynannyrmak], *işl.* Biriniň bir zada ynammagyny gazanmak. *Sözüniň üstünde gaty berk durdy, Ahyrda ussany berk ynandyrdy* (Ý. Nasyrly).

YNANJAŇ, *syp.* Aýdylýan her bir zada aňsatlyk bilen ynanýan. *Ynanjaňyň kellesi – tereziniň pellesi* (Nakyl). *Mämmet sadaraga-da, deşli, ynanjaň adamdy* (A. Durdyýew).

YNANJAŇLYK, *at.* Ynanjaň bolmaklyk, ynanjaňyň gylyk-häsiýeti. *Pökgen, bu taýda seniň ynanjaňlygyňdan başga hiç bir günäň ýok* (A. Gowşudow).

YNANMA, *iş ady*. Ynanmak ýagdaýy.

YNANMAK, *işl.* 1. Bir zada, birine ynam etmek. *Gowulyk boljakdygyna ynanmak. Halka ynanmak*. 2. Haýsydyr bir zady hakykat hökmünde kabul etmek. *Dostunyň aýdan sözlerine ynandy*.

♦ **Janyňy ynanmak** biriniň özüň babatynda diňe adalatly hereket etjekdigine, özüne ýamanlyk etmejekdigine ynam etmek. *Onuň janyňy ynanýan ýekeje dosty bardy*.

YNANMAKLYK, *iş ady*. Ynanmak ýagdaýy.

YNANYLMAK, *işl.* Ynam edilmek, ynanç bildirilmek. *Amanat-da bolsa, bize ynanylyp, bize tabşyrylandyr* (H. Derýaýew).

YNANYŞ, *iş ady*. Ynanmak ýagdaýy.

YNANYŞMAK, *işl.* 1. Biri-biriňe ynanmak. *Bir gapydan örjek bolsaňyz, ynanyşmak hökmandyr*. 2. Birnäçe bolup bir zada ynanmak. *Emma hemmämiziň*

ynanyşymyz ýaly, peýdaly çekişmeler gurlar (“Edebiyat we sungat”).

YNHA [ynha:], “Ine” manysynda ulanylýan görkezme çalyşmasy.

YNJALMA [y:njalma], *işl. ady.* Ynjalmak ýagdaýy.

YNJALMAK [y:njalmak], *işl. 1.* Agyrydan, gahar-gazapdan, degen urgudan, tolgunmadan we ş.m. ýagdaýlardan soň rahatlanmak, köşeşmek. *Neneň, bir-neme ynjalýarmyň?* **2.** Birinden ýa-da bir zatdan arkaýyn bolmak, biri ýa-da bir zat hakynda alada, ünji etmäni goýmak. *Ene çagajygy bäri bakansoň, ynjalan ýaly boldy.*

YNJALTMAK [y:njaltmak], *işl.* Ynjalykly etmek. *Seniň gürrüňiň meni birneme ynjalttdy.*

YNJALYK [y:njalyk], *at.* Howsala ýokluk, aladasyzlyk, rahatlyk. *Göwni ynjalyk tapdy. Meniň ynjalygym ýok.*

♦ **Ynjalygyny gaçyrmak** rahatlygyny bozmak, aladaly ýagdaýa salmak, ünjä goýmak.

YNJALYKLY [y:njalykly], *syp. 1.* Ynjalygy bolan, ynjalyk tapan halda bolmaklyk **2.** Ýerleşikli, ornaşykly. *Çagalar ýerde ynjalykly oturyp, erteki diňleýärdiler* (A. Durdyýew).

YNJALYKLYLYK [y:njalyklylyk], *at.* Ynjalykly ýagdaý, ynjalygy barlyk, ynjalykly halda bolmaklyk, aladaly dällik, ünjüslük, rahatlyk. *Ynjalyklylyk okaýan, işleýän, döredýän adam üçin iň zerur zatdyr.*

YNJALYKSYZ [y:njalyksyz], *syp.* Ynjalygy ýok, ynjalygy bolmadyk. *Ynjalyksyz adam.*

YNJALYKSYZLANDYRMAK [y:njalyksyz-landyrmak], *işl.* Ynjalyksyz ýagdaýa salmak. *Siziň ähli teklipleriňizi diňlänimden soň, meni bir zat ynjalyksyzlandyryp başlady* (B. Seýtäkow).

YNJALYKSYZLANMA [y:njalyksyzlanma], *işl. ady.* Ynjalyksyzlanmak ýagdaýy.

YNJALYKSYZLANMAK [y:njalyksyzlanmak], *işl.* Howsalaly ýagdaýda bolmak, bir zady ünji edinmek, aladalanmak. *Ussa meniň ynjalyksyzlanýandygymy duýup, özüçe göwünlik berdi* (G. Kulyýew).

YNJALYKSYZLYK [y:njalyksyzlyk], *at.* Ynjalygy ýokluk, ynjalykly dällik, ynjalykly bolmazlyk. *Gapy her sapar açylyp-ýapylanda, Magtymguly başyny galdyryp, daşaryk ynjalyksyzlyk bilen garaýardy* (G. Kulyýew). *Ýeke galan Aman ynjalyksyzlyk zerarly krowatyň üstünde eýlesine-beýlesine agdarynanda, otagyň içi dym-dyrslýkdy, hiç ýerden ses-üýn eşidilmeýärdi* (“Garagum”).

YNJALYŞ [y:njalyş], *işl. ady.* Ynjalmak ýagdaýy.

YNJALYŞMAK [y:njalyşmak], *işl.* Ýuwaş-ýuwaşdan birneme ynjalmak, ynjalyk tapmak, az-kem

rahatlanmak. *Oglanlar-da gowurdysyny kesip ynjalyşypdylar* (B. Gurbanow).

YNJAMA I, II, *işl. ady.* Ynjamak ýagdaýy.

YNJAMAK I, *işl. 1.* Birinden göwnüň galmak, göwne degilmek. **2.** Ezýet çekmek, azap görmek, horlanmak. *Siziň maşgalaňyzyň azajyk ynjajak ýerinde men özüň hem razy däl* (H. Derýaýew).

YNJAMAK II, *işl.* Yslanyp, zaýalanyp başlamak (et, süýt, gatyk hakynda).

YNJAMAKLYK I, II, *işl. ady.* Ynjamak ýagdaýy.

YNJAŞMAK, *işl.* Biri-biriňi ynjatmak, göwnüni ýykamak. *Goňşymyz bilen ajaşan, ynjaşan ýerimiz ýokdur.*

YNJATMAK I, *işl.* Biriniň göwnüni ýykamak, göwnüne degip, azar bermek. *Sen meni şeýle bir ynjatdyň, şol yný uzak wagtlaý meniň ýadymdan çykar öýdemok* (B. Kerbabaýew).

YNJATMAK II, *işl.* Zaýalamak, yslandyrmak (et, gök önümler we ş.m. hakynda).

YNJAÝYŞ I, II, *işl. ady.* Ynjamak ýagdaýy.

YNJY, *at.* Birinden ynjamakdan ýürekde galýan ruhy nähre, azar, ezýet. *Melikäniň häzir ejesiniň göwnüne degesi gelenokdy, ynýsyny içinde saklajak bolup çalyşýardy* (G. Kulyýew).

YNJYDYLMAK, *işl.* Biriniň göwnüne deglip, azar berilmek.

YNJYK, *syp. 1.* Aýdylan gaty-gaýrym sözi götermeýän, göwnüne alagan. *Nar diýilýän agaç gaty ynýk ösümlükdir* (A. Gurbanow). **2.** Howanyň amatsyz şertlerine çydamsyz, näzik.

YNJYKLYK, *at. 1.* Ynýk häsiýetli bolmaklyk. *Ol sähelçe zada ynýklyk etmäge başlaýar. 2.* Howanyň amatsyz şertlerine çydamsyzlyk, näziklik. *Gowaçanyň ynýklygy hem çaganyňky ýalydyr.*

YNKY LAP [yňkyla:p], *at, taryh.* Bir synpyň häkimiýeti zorluk bilen ele almagyna alyp barýan jemgyýetçilik-syýasy gatnaşykdaýy düýpli agdarylyşyk, rewolýusiýa.

YNKY LAPÇY [yňkyla:pçy], *at, taryh.* Ynkylaba gatnaşyýy, rewolýusioner.

YNS [ynys], *at.* Adamzat, ynsan. *Ynsmysyň, jynsmysyň?* (“Türkmen halk ertekileri”).

YNSAN [ynsa:n], *at.* Umuman, adam nesli, adam.

YNSANÇYLYK [ynsa:nçylyk], *at, ser. Ynsanlyk.* *Ol ynsançylyk häsiýetini ýitirip, gapynyň agzynda nähili bolup duranyňy bilmeýärdi* (A. Durdyýew).

YNSANLYK [ynsa:nlyk], *at.* Ynsana mahsus bolan häsiýet, adamkärçilik. *Eger kalbynda bir ynsanlyk wyždany bar adam bolsa, beýle sözleri çekip çydamazdy* (A. Gowşudow).

YNSANPERWER [ynsa:nperwör], *at.* Adam mer-tebesine sarpa goýýan, ynsansöýer.

YNSANPERWERLIK [ynsa:nperwörlük], *at.* Ynsansöýüjilik, ynsany gowy görüjilik häsiýeti. *Ynsanperwerlik, açyklyk, din erkinligi, beýleki halklaryň medeniyetine sarpa goýmak ýaly ýörelgeler türkmen häsiýetiniň esasyňy düzýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garasyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

YNSANYÝET [ynsa:nýet], *at.* Adamzat, adam nesli.

YNSANYÝETÇILIK [ynsa:nýetçilik], *at, ser. Ynsanyýetlik.* Ýazyjy ynsanyýetçiligiň sypatyny öz gahrymanlarynyň hereketi arkaly gyzykly suratlandyrypdy (“Garagum”).

YNSANYÝETLIK [ynsa:nýetlik], *at.* Adamkärçilik, adama mahsus bolan gylyk-häsiýetlilik. *Haýyr-hümete gadyr goýmagam uly ynsanyýetlikdir.*

YNSAP [ynsa:p], *at.* Jemgyýetiň önünde ýa-da aýratyn halatda ahlak jogapkärçilik duýgusy, adalatly içki duýgy, wyždan. *Adamyň ynsaby sap bolmaly.*

♦ **Ynsap etmek** her bir zatda özüňden başga adamyň-da paýynyň bardygyny nazarda tutup, adalatlylyk etmek.

YNSAPLY [ynsa:ply], *syp.* Ynsap edýän, ynsaby bar bolan. *Ynsaply aşyny iýer, ynsapsyz – başyny* (Nakyl).

YNSAPLYLYK [ynsa:plylyk], *at.* Ynsaby barlyk, ynsap etmeklik; wyždanlylyk.

YNSAPSYZ [ynsa:psyz], *syp.* Ynsabyňy ýitiren, ynsaby bolmadyk. *Ynsapsyz – imansyz* (Nakyl).

YNSAPSYZLYK [ynsa:psyzlyk], *at.* Ynsaby ýokluk, ynsaply dällik, ynsapsyz bolmaklyk.

YNS-JYNS [ynys-jynys], *at.* 1. Ynsan we jyn. *Döw periniň, ynsyň-jynsyň patyşasy, Soltan bolan şa Süleýman, şypa ber?* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Adam-gara, janly-jandar; hiç kim. *Meýdanda yns-jyns ýokdy.*

YŇDARMA, 1. *iş ady.* Yňdarmak ýagdaýy. 2. *syp.* Biriniň nädogry sözüne ynanyň, gepine gidip, garaşylmadyk zat diýýän, käte bolsa bijaý hereket etmäge taýyn (adam hakynda). *Ol yňdarma adamdy.* 3. *göç.m.* Köp adam üýşen, mähellesi ýetik (ýer). *Yňdarma märekäniň daşyna bir aýlanýar* (“Watan”).

YŇDARMAK, *işl., gepl.d.* 1. *ser. Eňtermek.* *Ol gorsanyň, demlengi çäýnegi yňdaryp göýberdi.* 2. Bir zada ynandyrmak, yrmak. 3. Münüp barýan ulagy bilen eňmek, eňtermek. *Gülaýym hem gylyjyny syrýp, Gyraty onuň üstüne yňdardy* (“Görogly”).

YŇDARMAKLYK, *iş ady.* Yňdarmak ýagdaýy.

YŇDARMALYK, *at.* Yňdarma häsiýetli bolmaklyk. *Şu yňdarmalygym gursun* (N. Baýramow).

YŇDARYLMAK, *işl., gepl.d.* 1. Bir tarapa eňterilmek, ýykylmak, agdarylmak. *Eger Aýna oňa söýget berip durmadyk bolsa, ol ýene arkanlygyna yňdarylyp gitjekdi* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zada ynanylmak,

aýdylan gepe yrylmak. *Mama Umsagülün sözüne bütinleý yňdaryldy* (B. Kerbabaýew). 3. Bir tarapa ulagly çalt gitmek, eňmek. *Atlaryňy şaýlap, bular hem yzlaryndan yňdaryldylar* (“Görogly”). 4. *göç.m.* Güýçli bulanyp akmak, agdar-dünđer bolup akmak. *Suw yňdarylyp gitdi.*

YŇDARYŞ, *iş ady.* Yňdarmak ýagdaýy.

YŇMA, *iş ady.* Yňmak ýagdaýy.

YŇMAK, *işl., gepl. d.* Bir ugra gönükmek, eňmek, gitmek.

YŇMAZLYK, *iş ady.* Bir ugra gönükmeklik, eňmeklik, gitmeklik. *Söýdürsemem, söýen ýara yňmadym* (G. Şagulyýewa).

YŇŇY-DAŇŇY, *at.* Ýarawsyzlyk sebäpli aýdylýan zeýrenç. *Oglumyň yňňy-daňňysy galyp baranok-da, keselden saplanyp bilenok.*

YŇŇYL-ÇYŇŇYL *at, ser. Yňňyldy.* *Yňňyl-çyňňylyň bes et!*

YŇŇYLDAMA [yňňyllama], *iş ady.* Yňňyldamak ýagdaýy

YŇŇYLDAMAK [yňňyllamak], *gepl.d. işl.* 1. Närazylyk, nägilelik bildirmek, zeýrenmek, yňňyl-çyňňyl etmek, iňňillemek. *Ol yňňyldap, meni bizar etdi.* 2. *gepl.d.* Agyryňa çydaman, iňlemek. seslenmek. *Näsag bütin gijäni yňňyldap geçirdi.*

YŇŇYLDASMAK [yňňyllaşmak], *işl., gepl.d.* 1. Birnäçe bolup yňňyldamak, iňňildemek. 2. Birnäçe adam bilelikde iňlemek.

YŇŇYLDATMAK [yňňyllatmak], *işl., gepl.d.* Yňňyldar ýaly etmek, iňlemäge mejbur etmek.

YŇŇYLDAYYŞ [yňňyllaýyş], *iş ady.* Yňňyldamak ýagdaýy.

YŇŇYLDY [yňňyly], *at, gepl.d.* Närazylyk, nägilelik, agyry sebäpli çykýan sesiň ady, iňňildi.

YŇRAMAZ, *at.* Alty ýaşdan geçen goýun.

YP-YSSY, *syp.* Ýylylyk, gyzygynlyk derejesi ýokary, gaty yssy.

YRADA [yra:da], *at.* 1. Niýet, isleg, arzuw, meýil, erada. *Öňki eden yradasy bolmansoň, Gaýtdy gadam urup ýene yzyna* (R. Seýidow). 2. Höküm, buýruk, emir. *Allanyň yradasy bilen bolýan zatlar.*

YRA-DARA, *syp., ser. Yraň-daraň.* *Ol agyr keselden soň öý işlerine yra-dara gymyldap ugrady.*

YRAK, *syp.* Daş, uzak, alys. *Näzli dilber, bir dilegim bar saňa, Aýdaýyn arzymy yrakda durma* (Mätäji).

YRALAMA, *iş ady.* Yralamak ýagdaýy.

YRALAMAK, *işl.* Birini ýa-da bir zady eýläk-beýläk birnäçe gezek çalaja hereketlendirmek. *Demirgazykdan öwürýän mymyk şemal, gowaçalary çalaja yralaýardy* (Ö. Abdullaýew).

YRALAMAKLYK, *iş ady.* Yralamak ýagdaýy.

YRALAŞDYRMAK, *işl.* Birini ýa-da bir zady eýläk-beýläk birnäçe gezek yralap çykamak; hemmesini yralamak. *Dikilen sütünleri yralaşdyryp görmek.*

YRALAŞMAK, *işl.* Birini ýa-da bir zady yramaga kömekleşmek.

YRALATDYRMAK, *işl., ser.* Yralatmak.

YRALATMAK, *işl.* Yralamak işini başga birine etdirmek.

YRALAÝYŞ, *iş ady.* Yralamak ýagdaýy.

YRAMA, *iş ady.* Yramak ýagdaýy.

YRAMAK, *işl.* Birini ýa-da bir zady gymyldatmak, eýläk-beýläk hereket etdirmek. *Mýlaýym şemal gök otlaryň başlaryny çalaja yraýardy* (A. Nazarow).

♦ **Yrap görmek** biri bilen gepleşmek arkaly bir zady biljek bolmak, biriniň pikirini bilmäge çalyşmak.

YRAMAKLYK, *iş ady.* Yramak ýagdaýy.

YRANDYRMAK [yrannyrmak], *işl.* Iki ýana yraň atdyrmak, yralatmak.

YRANJYRAMAK, *işl.* Yraň atmak, wagtal-wagtal ýuwaşja yranmak, eýläk-beýläk çaykanjyramak. *Onýança şar gara murty burum-burum bolup duran pyýada yranjyrap içeri girdi* (G. Kulyýew).

YRANMAK, *işl.* 1. Ikibaka, eýläk-beýläk hereket etmek, ýaýkanmak. *Agaçlaryň başlary yranýardy.* 2. Titremek, sarsmak, goduklamak (ýer hakynda). *Kýrk sekizde ýer yrananda ol oglanjykdy.*

YRANYŞMAK, *işl.* Birnäçe zat eýläk-beýläk hereketde bolmak; ýaýkanyşmak, bilelikde yranmak. *Düýe üstünde yranyşyp barýanlar seýrekdi* (B. Kerbabaýew).

YRAŇ: yraň atmak *ser.* Yranmak. *Ýigit gözgyn yraň atyp barýardy, Gün öýle ýerine ýetip barýardy* (B. Hudaýnazarow).

YRAŇ-DARAŇ, *syp.* Ýuwaşlyk bilen, ýuwaşja, assa-ýuwaş, zordan, yra-dara. *Bakyýew yraň-daraň edip, zordan öýüne ýetdi* (G. Gurbansähadow).

YRAŇKYRLAMAK, *işl.* Yrmaga, razy etmäge golaýlamak, “yrdym” diýen ýaly edip goýmak. *Kömek aga bolsa aýaly bilen gepleşip, ony ahyrsoňy yraňkyrlady* (N. Saryhanow).

YRAÝYŞ, *iş ady.* Yramak ýagdaýy.

YRDYRMAK, *işl.* Birini bir zada razy etdirmek, boýun boldurmak. *Ol şeýle bir häsiýetli adamdy, yrdyrrar ýaly däl.*

YRGA [yrğa], *syp.* 1. Yranyp duran, gymyldap duran. *Daglaryň başy yrga, Doganym münere ýorga, Çyk içerden gelneje, Doganyma ýaglyk sarga* (Halk döredijiliginden). 2. *göç.m.* Messepsiz, tutanýerli däl, durnuksyz (gylyk-häsiýet hakynda). *Onuň ýüpüniň üstünde odun goýarlyk ýokdur, yrgadyr.*

YRGAÝ [yrğay], *at.* Dagda bitýän gyrymsy berk agaç. *Çeşmäniň ýakalary dagdan, garadolan, yrgaý, injir, nar, böwürslen ýaly gyrymsy agaçlardan doly* (Ç. Aşyrow).

YRGYLDAMA [yrğyllama], *iş ady.* Yrgyldamak ýagdaýy.

YRGYLDAMAK [yrğyllamak], *işl.* 1. Iki ýana çala gymyldamak, yranmak. *Öwsen şemala agaçlaryň başy yrgyldaýardy.* 2. Ýuwaşja hereket edip ýöremek. *Agyr ýükli otly yrgyldap gidip barýardy. Garryja adam gumak ýoluň gyrasy bilen yrgyldap gelýärdi.*

♦ **Yrgyldap ýörmek** ýuwaş-ýuwaş işläp, gezip ýörmek, gün-güzeran görmek.

YRGYLDAMAKLYK [yrğyllamaklyk], *iş ady.* Yrgyldamak ýagdaýy.

YRGYLDAŞMAK [yrğyllaşmak], *işl.* 1. Birnäçe zat bilelikde yrgyldamak. *Ösüp oturan beýik agaçlaryň başy şemala çalaja yrgyldaşýardy.* 2. Ýuwaşja hereket edişip ýöremek (birnäçe zat ýa-da adam hakynda). 3. *gepl.d.* Çalaja ýöräp gitmek. *Uzyndan hortap garry adamlar uly ýoluň boýuny syrpy, yrgyldaşyp barýardy.*

YRGYLDATMAK [yrğyllatmak], *işl.* Bir zady iki tarapa yralamak, ýaýkamak. *Bir gün bu agajyň düýbüne bir pil gelip, agaja oýkanyp, agajy yrgyldadypdyr* (“Türkmen halk ertekileri”).

YRGYLDY [yrğylly], *at.* Yranmak netijesinde emele gelýän hereket.

YRGYN [yrğyn]: **yrğyn atmak** iki baka çala yranmak. *Çybşyl, çybşyl, çybşyldap, Yrgyn atýar iki ýan* (B. Kerbabaýew).

YRLAMAK, *işl., gepl.d.* Kimdir birini, bir zady küýsäp, şony aýdym edinmek, zarynlamak, zeýrenmek. *Garry ene şäherde ýerlemän, obama – öýüme gitjek diýip, haçan görseň yrlap oturandyr.*

YRLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup yrlamak. *Yrlaşyp oturmak.*

YRMA, *iş ady.* Yrmak ýagdaýy.

YRMAK, *işl.* Birini bir zada ynandyryp, razy etmek, boýun etmek; öz tarapyňa çekmek. *Men gyza sala salaýyn, Hem özüm yrjak bolaýyn* (Ç. Aşyrow).

YRMAKLYK, *iş ady.* Yrmak ýagdaýy.

YRS [yrys], *at.* Az zady bahana edýän, barypýatan dannagyç, her bir zadyň aňyrsyna ýetýänçe seljerýän. *Men onuň ýaly yrs adamy henize çenli gören däl.*

YRSARAMA [yrsa:rama], *iş ady.* Yrsaramak ýagdaýy.

YRSARAMAK [yrsa:ramak], *işl.* Bir zatdan baha-na gözlemek, bahana aramak.

YRSARAMAKLYK [yrsa:ramaklyk], *iş ady.* Yrsaramak ýagdaýy.

YRSARAŞMAK [yrsa:raşmak], *işl.* Birnäçe bolup yrsaramak. *Awý oňmasa, awçy haly teň bolar, Yrsaraşyp, biri-birine jeň bolar* (Seýdi).

YRSARATMAK [yrsa:ratmak], *işl.* Biriniň yrsaramagyna ýol bermek, mümkinçilik bermek; yrsarar ýaly etmek. *Ýersiz ýere ony beýdip öz öýüň orruk ortarasyn-da yrsaradyp oturmasana.*

YRYLMAK, *işl.* 1. Bir zada, meselä razy bolmak. 2. Synyp, gowşap, ýykylyp başlamak.

YRYLMAZLYK, *iş ady.* 1. Yrylmak katdyna ýetmezlik. 2. Synmazlyk. *Döwletiniň yrylmasyn!*

YRYM, *at.* Bir zady, hereketi, alamaty ýagşylyga ýormak däbi. *Mähriban enäniň yrym edip beren gyrgyzy çäýnegi Aýna uzak ýollara hemra boldy* (“Türkmenistan”).

YRYMÇY, *at.* Yrym edýän, yryma ynanýan adam. *Gandym awçy yrymçylaryň gürrüni kesä çekdi* (A. Gowşudow).

YRYMÇYLYK, *at.* Yrym etmeklik, yryma ynanmaklyk. *Başga yrymçy aýallaryň ony görende yrymçylygy ýadyndan çykyp gidýärdi* (A. Durdyýew).

YRYSWA [yryswa:], *syp.* Masgara. *Kätibi diýr, galdyk ah bilen dada, Biz yryswa bolduk ýakyna-ýada* (Kätibi).

♦ **Ile yryswa etmek** ilin önünde masgara etmek.

YRYŞ, *iş ady.* Yrmak ýagdaýy.

YRYÁ [yrýa:], *at.* 1. Zaýa, isrip. *Nahary yrýa etmäh.* 2. Biderek, boş, netijesiz. *Çaklarsyň, göýä bir akyl derýasy, Aýdanda sözünüň bolmaz yrýasy* (A. Kekilow).

YRYÁSYZ [yrýa:syz], *syp.* Zaýasyz, isripsiz. *Şu günler bar bolan hasyly yrýasyz ýygnamak bilen geljek jylýň hasyly üçin hem alada edýäris* (“Türkmenistan”).

YS [y:s], *at.* 1. Maddanyň, jisimiň ysgamak arkaly kabul edilýän aýratynlygy. *Gülüň hoşboý ysy.* 2. *gepl.d.* Ölen adam ýatlanyp edilýän sadaka. *Ogullary her anna agşamy ene-atasyny ýatlap, gapysynda ys edýär.*

YSAÇ, *at.* Bir zady gapjap tutmak, gysmak üçin demirden ýasalan gysgyç, gysaç. *Eli ysachly biri gyzaran demri sandalyň üstünde goýup, taýly gezek eýlesine-beýlesine agdaryýardy* (B. Kerbabaýew). *Ol özüniň ullağan ysajy bilen bir düňelek demri körügiň üstünde goýup, körügi basýardy* (A. Gowşudow).

YSGALDYLMAK [y:sğaldylmak], *işl.* Bir zadyň ysy aldyrylmak, ys alar ýaly etmek. *Derman ysgaldylandan soň, Rahman ýerinden galyp, eýläk-beýläk gezmelemäge başlady* (“Edebiýat we sungat”).

YSGAMA [y:sğama], *iş ady.* Ysgamak ýagdaýy.

YSGAMAK [y:sğamak], *işl.* Bir zadyň ysyny almak üçin burnuň ýakynlaşdyryp dem almak.

YSGAMAKLYK [y:sğamaklyk], *iş ady.* Ysgamak ýagdaýy.

YSGAŞDYRMAK [y:sğaşdyrmak], *işl.* Bir ýanyn-dan ysgap başlamak, ysgap çykmak; köp zady yzly-zyz-na ysgamak. *It baryp şol çynaryň düýbündäki ýatan ýasy daşy we çynary ysgaşdyrdy* (A. Gowşudow).

YSGAŞMAK [y:sğaşmak], *işl.* Biri-birini ysgamak. *Atlar suwdan ganyp, bir-birini ysgaşyp başladylar* (B. Seýtäkow).

YSGATDYRMAK [y:sğatdyrmak], *işl.* Bir zady ysgap gördürmek.

YSGATMAK [y:sğatmak], *işl.* Birine bir zadyň ysyny aldyrmak. *Doktor wagtal-wagtal derman ysgatmagyny dowam edýär* (B. Kerbabaýew).

YSGAÝYŞ [y:sğaýyş], *iş ady.* Ysgamak ýagdaýy.

YSGYN [ysğyn], *at.* Güýç, kuwwat, gurbat, mejal. *Men ysgyna gelip ýetişmedik ellerimi mejalsyz uzatdym* (T. Gurbanow).

♦ **Ysgyny geçmek** güýji gitmek, halys ýadamak. *Ysgynym geçyp gysardym.*

YSGYN-DERAMAT [ysğyn-nera:mat], *at, ser.* Ysgyn.

♦ **Ysgyn-deramatyň geçmek** ysgynyň geçmek.

YSGYN-RAGBAT [ysğyn-yağvat], *at.* Ysgyn, ysgyn-deramat, güýç-kuwwat.

YSGYNSYZ [ysğynsyz], *syp.* Ysgyny ýok, güýji, gurbaty gaçan, güýçsüz, kuwwatsyz. *Tokar gelnejesiniň ýüzüne göni seredip bilmän, ysgynsyz gepledi* (B. Kerbabaýew).

YSGYNSYZLYK [ysğynsyzlyk], *at.* Ysgyny ýokluk, ysgynsyz halda bolmaklyk. *Ýokanç keseller bilen kesellenenden soňky ysgynsyzlykda düýe çaly içilse, keselliniň gyzgyny peselip, kadaly ýagdaýyna barýar* (M. Abdyllyýew).

YS-KOK [y:s-kok], *at.* Ýakymly ýa-da ýakymсыз täsir edýän her hili ys. *Onuň burny ys-kok syzmadý* (B. Kerbabaýew).

YSLAM [ysla:m], *at.* 1. B. e. VII asyrynda Muhammet pygamber tarapyndan esaslandyrylan din. 2. Oglana dakylýan at.

YSLANDYRMAK [y:slannymak], *işl.* Ys geler ýaly derejede dymyljatmak, zaýalamak, yslandmak katdyna ýetirmek.

YSLANMAK [y:slanmak], *işl.* Zaýalanmak, dymyljamak we ş.m. sebäpli ýakymсыз ys çykmak. *Mytaramdaky suw yslandyrdy* (“Görogly”).

YSLY [y:sly], *syp.* Ýiti, mylaýym ýa-da ýaramaz ys berýän, kükeýän. *Derdine tenekar dag çeşmesiniň mylaýym kükürt ysly suwundan adamlaryň ählisi müňde bir razy* (T. Gurbanow).

YSMA, *iş ady.* Ysmak ýagdaýy.

YSMAK, *işl.* Hereket etmäge, gymyldamaga, iş etmäge ukyby bolmak. *Elin ysmak.*

YSMAKLYK, *iş ady.* Ysmak ýagdaýy.

YSMANAK, *at.* Baýyrlyk, meýdan ýerlerinde ýaz aýlary gögerýän, kertik ýapraklary bişirilip iýilýän ot. *Sen ysmanak ýygмага gitjegiňi aýtdyň* (A. Gowşudow).

YSMAZ, *at.* Bedeniň, onuň bir agzasynyň nerw-damar keseline uçramagy we ş.m. sebäpli hereket etmek ukybyndan mahrum bolan ýagdaýy.

YSMAZLYK, *iş ady.* Adamyn eli, aýagy, dili hereket edip bilmezlik, gymyldamazlyk. *Onuň kellesine çalarak gan ineli bäre sag eli ysanok.*

YSNAT [ysna:t], *at.1.* Iş başarmaýan, sansyz. *Bu ysnat boýnuňa galar; Sen dek ýüzi gara bolmaz* (“Şasenem – Garyp”). **2.** Nalajedeýin, bigaýrat, bihepbe. *Tur ysnat, beýdip masgara bolup ýatma!* (N. Baýramow).

YSNYŞDYRMAK, *işl.* Biri-birine öwrenişdirmek, biri-birine ýakyn, ýürekdeş etmek, dostlaşdyrmak. *Hoş söz adamy ysnyşdyrýar.*

YSNYŞMAK, *işl.* Biri-biriňe öwrenişmek, biri-biriňe ýakyn, ýürekdeş bolmak, dostlaşmak.

YSNYŞYK, *at.* Biri-biriňe bolan ýakynlyk, ýürekdeşlik, dostluk. *Ikisiniň arasyndaky ysnyşygy hiç zat bilen deňär ýaly däl.*

YSNYŞYKLY, *syp.* Biri-birine gatnaşygy ýakyn, biri-birine ýürekdeş, dostlukly.

YSSY, *at. 1.* Howanyň gyzgyn ýagdaýy. *Gum depeleri gündiziň jöwzaly yssylaryndan soň agras dem alyp ýatyrdy* (B. Seýtäkow). **2. gepl.d.** Gyzgyn. *Ol ýeke dikrarny elini yssy suwa sokdurman, ese-boýa galdyrdy, adam edip ýetişdirdi.*

◊ **Yssyny-sowugy görmek** her hili kynçylygy, horlугy başdan geçirmek.

YSSYLAMA, *iş ady.* Yssylamak ýagdaýy.

YSSYLAMAK, *işl.* Yssynyň täsirini duýmak, yssy howa sebäpli bedeniň gyzmak. *Halmyrat birneme yssylap, penjegini çykaryp, eline alypdy* (A. Gurbanow).

YSSYLAMAKLYK, *iş ady.* Yssylamak ýagdaýy.

YSSYLATMAK, *işl.* Yssylar ýaly etmek, yssy, gyzgyn howanyň täsirini ýetirip kösemek. *Sen bizi kapasa ýaly jaýa salyp yssylatdyň!*

YSSYLAÝYŞ, *iş ady.* Yssylamak ýagdaýy.

YSSYLYK, *at.* Howanyň ýokary derejesindäki gyzgynlyk. *Salkyn kölegede, hatda jaýyň içinde-de yssylyk derejesi otuz dokuzy ýa-da kyrky görkezýärdi* (A. Gowşudow).

YSTYHAN [ystyha:n], *at. 1. k.d.* Süňk, süýek. **2. Anat.** Beden süňkleriniň biri-birine birleşen tutuş görnüşi.

YSYRGA [ysyrğa], *at, zergärç. 1.* Aýal maşgalalaryň gulagyna dakynýan bezeg şaý-sepi, gulakhalka. **2. Zergärç.** Bezeg üçin burna dakylýan tegelek kümüş ýa-da gyzył şaý.

YSYRGAMA [y:syrğama], *iş ady.* Ysyrgamak ýagdaýy.

YSYRGAMAK [y:syrğamak], *işl.* Ys aljak bolup birnäçe gezek yzly-yzyna ysgamak.

YSYRGAMAKLYK [y:syrğamaklyk], *iş ady.* Ysyrgamak ýagdaýy.

YSYRGANMAK [y:syrğanmak], *işl. 1.* Ys almak, bir zady ysgap, ysyny duýmak. *Dor alaşa çygly ýerden bir zat ysyrganyp, burnuny ýokaryk tutdy* (B. Kerbabaýew). **2. göç.m.** Bir zat hakynda syr biljek bolmak, syr aňjak bolmak. *Emma olar näçe ysyrgansalaram anyk bir zat aňlap bilmediler* (A. Gowşudow).

YSYRGANYŞMAK [y:syrğanyşmak], *işl. 1.* Biri-birini köp gezek ysgamak (haýwanlar hakynda). *Şol mahal obadan getirilen itler ysyrganyşyp, ýerlerinden turdular* (A. Gowşudow). **2. göç. m.** Bir zat biljek, aňjak bolşup ýörmek. *Birnäçeleri bolsa, ýaňky küdeleriň içinden zat gözleýän ýaly ysyrganyşyp, aýlanyşyp ýördüler* (H. Derýaýew).

YSYŞ, *iş ady.* Ysmak ýagdaýy.

YSYTMA, *at.* Iniňi tikenekledip, üsedip, gyzgynyň ýokary galmagy bilen ýüze çykýan kesel, gyzzyma. *Mergi, gyrgyn, mama, garahassalyk, ysytma ýaly ýokanç keselleriň soňuna çykyldy* (“Saglyk”).

YŞ, *at. 1.* Bir zat deşilmek, jaýrylmak, iki zadyň arasy açylmagy netijesinde emele gelýän yşgalaň. *Görse, ejesi daş çykanda gapy gowy ýapylman, yş galypdyr* (B. Annageldiýew). **2. gepl.d.** Bir işiň bitmegi üçin gerekli çykalga, azajyk esas. *Onuň umydy ymtylýan ýalňyz yşy galypdy* (T. Gurbanow).

YŞALGA [yşalga], *at, gepl.d., ser: Yş.* Gözel tapdy yşalga, Garaňkyda dyrmanyp (O. Täcnazarow).

YŞANMA, *iş ady.* Yşanmak ýagdaýy.

YŞANMAK, *işl., gepl.d., ser: Ynanmak.* Meniň jigim yşansyn, Turup bilin guşansyn, Müň tümenlik aty bar, Duşman ondan üýşensin (Hüwdi).

YŞANMAKLYK, *iş ady.* Birine ynanmak ýagdaýy.

YŞANYŞ, *iş ady.* Yşanmak ýagdaýy.

YŞARAT [yşa:rat], *at. 1.* Içki duýgyňy aňlatmak üçin ýüz, göz, el we ş.m. bilen edilýän üm. *Gyz ikinji göwrä elin uzatdy, Serediň diýen dek yşarat etdi* (A. Kekilow). **2. gepl.d.** Ýigrenji, nejis (köplenç, gyzlar oglana sögenlerinde aýdýarlar). *Bar gid-ä, yşarat!* (“Edebiyat we sungat”).

◊ **Yşarat kylmak (etmek)** ümlemek. *Tagt üstünde maňa kyldy yşarat* (Magtymguly).

YŞGALAŇ [yşğalaň], *at, ser: Yş.* Ýaňky ýerkümaniň bir ýerinde azrak yşgalaň galyp, şol ýerden gün düşen eken (“Görogly”).

YŞGALAŇLY [yşğalaňly], *syp., dil. b.* Süýkeş sesler (watan, wepa, wada, waharman sözlerindäki [w] sesi tegelek yşgalaňly, abraý, abat, abadan, oba sözlerindäki b harpy bilen ýazylýan [v] sesi ýasy yşgalaňly çekimsizlerdir).

YŞGYN [yşgyn], *at.* Gumda bitýän tegelek hem ýa-sy ýaprakly ösümlik. *Türkmenler ýşgyn bilen şatereňň köküni çay deregine-de içýär ekenler* (N. Esenmyradow).

YŞK [yšyk], *at.* Birine ýa-da bir zada bolan içki söýgi duýgusy, söýgi, mähir. *Yşk başga, höwes başga* (Nakyl). *Bir ýşk düşse adam serne, Uky gaçyp, köňül urna* (Magtymguly).

◊ **Yşk hanjary** yşkyň, aşyklygynyň, söýginiň täsirli, ýiti duýgusy. *Yşk hanjaryn tiz eýläp, Sen ýene hynzyr eýläp* (Magtymguly). **Yşk ody** yşkyň ýakyp barýan, janyňy alyp barýan ýiti täsiri. *Yşk oduna ýana-ýana, Köýer boldum ýar derdinden* (“Hürlukga – Hemra”).

YŞKY, *syp.* Yşka degişli bolan (yşky-liriki eser hakynda). *Ol heniz ýaşajykka, köp yşky kitaplary agtaryp çykypdyr* (“Nesil”).

YŞNAKLANMAK, *işl.* Açylmak, ýagtylmak, gel-sigine gelmek (ýüz, göz, keşp hakynda). *Çañjaraň ýadaw ýüzi ýşnaklandy* (B. Gurbanow).

YŞNAKLY, *syp.* Gelşikli, görmegeý, owadan. *Emma onuň gülümsireýän ýşnakly gözlerinde üýtgeşik bir zat saýgarmady* (B. Kerbabaýew).

YŞNAKSYZ, *syp.* Görmeksiz, gelşiksiz, owadan däl.

YŞRAMAK [yšyramak], *işl., gepl.d.* Ýagtylyp gitmek, şöhle düşüp, ýagtylmak; gün çykyp, maýylganlyk aralaşmak. *Uzaga çeken gara gýşdan ýadan adamlar günün ýşraryna sabysyzlyk bilen garaşýardylar.*

◊ **Dişin ýşramak (ýşramazlyk)** gowy gün görmek (görmezlik), hezil edip ýaşamak (ýaşamazlyk).

YŞYK, *at.* 1. Ýagtylyk, şöhle. 2. Daş-töwerege yş berýän ýagtylyk şöhesi, çyra, ot. *Garaňky gijede örän alysdan görüňýän ot yşyklary-da öçüşdi* (B. Gurbanow).

YŞYKLAMA, *iş ady.* Yşyklamak ýagdaýy.

YŞYKLAMAK, *işl.* Birine ýa-da bir zada og-rynça yşdan, yşgalaňdan we ş.m. seretmek, garamak, jyklamak. *Her haýsy yş tapan ýerinden yşyklajardy* (A. Gowşudow).

YŞYKLANDYRMAK [yšyklannyrmak], *işl.* Çyra, yşyk we ş.m. bilen ýagtylandyrmak, tok çekmek. *Olaryň yşyklandyryň meýdanlary has giňelýär* (B. Seýtäkow).

YŞYKLANMAK, *işl.* Yşyk bilen ýagtylmak.

YŞYKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup yşdan, yşykdan seretmek. *Olar işikden yşyklashyp durdular.*

YŞYKLATMAK, *işl.* Birine yşdan, yşgalaňdan seretdirmek.

YŞYKLY, *syp.* Yşygy bolan.

YTYGSAMAK [ytyğsamak], *işl., ser.* Tygsamak.

YZ [y:z], *at.* 1. Adamyň, haýwanyň, mör-möjekleriň aýagynyň we süýrenijileriň ýerde galdyryň şekili, sudury. *Batgalygyny gyrasynda ýekegapanyň zýy bardy.* 2. Bir zadyň täsiri netijesinde galan bellik, nyşan, çapyk. *Eşrebiň çep ýaňagyndaky ýaranyň çukur zýy-da hâzir*

çala saýgarylýardy (B. Kerbabaýew). 3. Giňişlikde yz-ky, arka tarap. *Ol yzdan gelyardı. Haýdap gelyän og-lanjyk birden yzyna seretdi.* 4. göç.m. Bir zatdan galan täsir. *Garaşsyzlygynyň kalbymda galdyran zýy öçmez.* 5. göç.m. Tohum-tiç, nesil. *Ogullynyň zýy ýitmez* (Ata-lar sözi). *Gyzy baryň özi bar, ogly baryň zýy bar* (Nakyl). *Ol goşundan dolanyp gelende, zýynyň sag-aman horlan-man ýaşandygyny gördi* (B. Seýtäkow). 6. Kömekçi sözüň hyzmatynda gelyär. *Agyzdan çykan sözüň zýyn-dan atly ýetip bilmersiň* (Nakyl).

◊ **Yz çalmak** zýyny yzarlamak, zýyny barlamak. *Öten kim bar, geçen kim bar, yz çalaly!* (“Görögly”). **Yz salmak** yz galdyrmak, ýöremek. *Ekiniň içinden yz salmaweri.* **Yzyna düşmek** 1) biriniň yzyndan ýöremek. 2) birini yzarlamak, aňtamak, ýanamak. *Soňky wagtlarda ol onuň yzyna düşüp başlady.* 3) birini halap, göwün bermek, biriniň göwnüni almaga meýil etmek, birini söýüp, zýynda selpemek. *Ol bir gyzyň yzyna düşüp ýördi.* **Yzyna eýermek** birinden görelde almak, alyp barýan ýoluna uýmak. **Yzyna it salmak** masgara edip kowup goýbermek. **Zýynda durmak (durup bilmezlik)** hôtde gelmek (gelmezlik), gaýratyň çatmak (çatmazlyk), başarmak (başarmazlyk). *Zýynda durup bilmejek bolsaň, hiç zady söz berme.* **Zýyňa ýel çalmanka gitmek** eglenmän, basym zýyňa dolanmak, gaýtmak.

YZA [yza:] *I. at.* 1. Ýiti agyry. 2. göç.m. Jebir, sütem, zulum, azap, azar. *Näçe gezsem, ýokdur dünýäň mazasy, Dildi bagrym aýralygynyň yzasy* (Baýly şahyr).

YZALY [yza:ly], *syp.* Ýiti agyryly, azarly. *Çoh yzaly, dertli şirin janymga, Ýa mustafa pahry-jahan şypa ber* (Magtymguly).

YZAN-ÇUWAN [yza:n-çuwa:n], *hal, ser.* **Yzan-da-çuwan.** *Göýä ýüregimden bir daş asylyp, Agram sal-ýar, artyp baryar yzasy* (M. Seýidow).

YZANDA-ÇUWAN [yza:nna-çuwa:n], *hal.* Gyky-lyk, howsala, zenzele, gyk-bak, yzan-çuwan. *Çagalaryny yzanda-çuwan edip kowmak.*

YZANDA-ÇUWANLYK [yza:nna-çuwa:nlyk], *at.* Köpçülikleýin eňşeşik, köpçülikleýin agy sesi gelyän galagoply ýagdaý. *Onuň içinde turan apy-tupan, yzan-da-çuwanlyk gara keçe ýaly bolup onuň depesini örtüp-di* (B. Seýtäkow).

YZARLAMA [y:zarlama], *iş ady.* Yzarlamak ýag-daýy.

YZARLAMAK [y:zarlamak], *işl.* 1. Bir zadyň zýy bilen ony agtarmak, zýyny ýitirmän, tapjak bolmak, yz çalmak, yzlamak. *Gel, men şu zýy yzarlap gideýin* (N. Gel-diýew). 2. Biriniň yzyna düşmek, birini aňtamak, nirede näme iş edýändigini bilmäge synanyşmak; ýanamak. 3. Bir zady barlamak, derňäp synag etmek, görmek. *Ol inçeden yzarlamagy gowy görýär* (“Edebiyat we sungat”).

YZARLAMAKLYK [y:zarlamaklyk], *işl. ady.* Yzarlamak ýagdaýy.

YZARLAMAZLYK [y:zarlamazlyk], *işl. ady.* Yzarlamak işini amal etmezlik.

YZARLANMAK [y:zarlanmak], *işl.* Kimdir biriniň yzyna düşülme, aňtalmak; ýanalmak. *Ol jenayätçy köp wagt bäre yzarlanýardy.*

YZARLAŞMAK [y:zarlaşmak], *işl.* 1. Yzarlamaga kömek etmek. 2. Bilelikde yzarlamak. *Asyl adat yzarlaşsaň hem men haklydyryn* (B. Kerbabaýew).

YZARLATMAK [y:zarlatmak], *işl.* 1. Yzyny, ugruny barlatmak. 2. Biriniň yzyna düşürtmek, aňtatmak; ýanatmak.

YZBA-YZ [y:zva-y:z], *syp., ser. Yzly-yzyna.* Hyrlylar yzba-yz atylýardy, duşman yzly-yzyna ýabysyndan, gatyryndan agyp düşýärdi (A. Gowşudow).

YZÇY [y:zçy], *at.* Birini ýa-da bir haýwany yzy boýunça tapyp bilýän adam, yz çalyjy adam.

YZÇYLYK [y:zçylyk], *at.* Yzçynyň kesp-käri, ýagdaýy, yz çalyp bilijilik. *Çerkeziň kakasy Çarynyň ýeke awçylykdan bolman, yzçylykdan hem habary bardy* (B. Kerbabaýew).

YZGAR [yzgɑ:r], *at.* Toprakda, diwarda, jaýda we ş.m. emele gelýän çyg, nem. *Yzgar bilen ganany ýer, Gurakçylyk çekmezdi* (B. Kerbabaýew).

YZGARLY [yzgɑ:rly], *syp.* Nemli, çygly. *Gijeki ýagyşdan soň gün parlap çykany üçin, yzgarly ýerden ýukajyk bug göterilýärdi* (B. Kerbabaýew).

YZGARLYLYK [yzgɑ:rlylyk], *at.* Yzgarly bolmaklyk, yzgary barlyk.

YZGARSYZ [yzgɑ:rsyz], *syp.* Çygly däl, nem, yzgar çekmedik, yzgary bolmadyk, yzgary ýok.

YZGARSYZLYK [yzgɑ:rsyzlyk], *at.* Yzgary ýokluk, çygssyzlyk, nemsizlik.

YZGYT [yzgÿ:t], *at.* Mähir, mylakat. *Biz şu nadan, adam yzgydy bolmadyk biriniň yzyna düşüp, ölüme gitmelimi?* (N. Saryhanow).

YZGYTSYZ [yzgÿ:ssyz], *syp.* 1. Gaharjaň, hyrsyz, ýakymssyz. *Ol mydama mylaýym, özünden kiçiler üçin bolsa hyrsyz we yzgytsyzdy* (G. Gurbansähadow). 2. göç.m. İçinden geçip barýan, ýalazy, gazaply (howa hakynda). *Gyşyň yzgytsyz günleriniň biridi.*

YZGYTSYZLYK [yzgy:ssyzlyk] *at.* 1. Gaharjaňlyk, hyrsyzlyk, mylakatsyzlyk, ýakymssyzlyk. – *Indi menlik näme işiň bar?* – *diýip, ol yzgytsyzlyk bilen sorady* (T. Taganow). 2. göç.m. Gazaplylyk, ýakymssyzlyk (howa hakynda).

YZKY [y:zky], *syp.* Yz tarapdaky, arka, art tarapy, soňundaky. *Ýaş çopan yzky iki atla ýüzlendi* (B. Seytäkow).

YZLAMAK [y:zlamak], *işl., ser. Yzarlamak.* Çandybilden yzlap gelen dildarym, Men seniň gözüne gurban bolayyn (“Görogly”). *Hany, nirde, o ýyllaryň yzlary, Şol yzlary yzlap geldim, eý, obam!* (G. Ezizow).

YZLAMAK, *işl.* Zaryn ses etmek; eňremek, aglamak.

YZLAMAZLYK [y:zlamazlyk], *işl.* Yzlamak işini amal etmezlik.

YZLAMAZLYK [yzlamazlyk], *işl. ady.* Yzlap durmazlyk, aglamazlyk.

YZLANMAK [y:zlanmak], *işl.* 1. Biri ýa-da bir zat gözlenmek, agtarylmak. – *Indi bir halal talap yzlanayşa gowy – diýip, Gurt hem alasarmyk gürrüň etdi* (A. Gowşudow). 2. Galdyran yzy boýunça agtarylmak, aňtalmak.

YZLAŞDYRMAK [y:zlaşdyrmak], *işl.* Gözläp tapşyrdyrmak, sorap-idäp gözleşdirmek.

YZLAŞMAK [y:zlaşmak], *işl.* 1. Yzarlamaga kömekleşmek. 2. Bilelikde yzarlamak.

YZLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup bile yzlamak. *Tokar guzuly goýunlar, hol ýapydan tozan turzup, yzlaşyp geldiler* (H. Derýaýew).

YZLAŞYK, *at.* Yzan-çuwanlyk, eňşeşik. *Goýunlar uly yzlaşykdy, goşa tarap gaýtmaýjak bolýardy* (B. Anna-geldiýew).

YZLATMAK [y:zlatmak], *işl.* Geçilen, galan yzy barlatmak, gözletmek, agtartmak.

YZLATMAK, *işl.* Yzanda-çuwan etdirmek, aglatmak.

YZLY-YZYNA [y:zl(y)-y:zyna], *hal.* Biri-biriniň yzyndan, yzly-yzyndan, gaýta-gaýta. *Men yzly-yzyna birnäçe aýdym aýtdym* (“Edebiyat we sungat”).

YZSYZ [y:ssyz], *syp.* 1. Yz-toz galdyrmadyk, yzy bolmadyk. 2. Soňy, ahyry ýok.

YZSYZ-TOZSUZ [y:ssyz-to:ssuz], *syp.* Nam-nyşansyz, atsyz-sorsuz, dereksiz.

YZ-TOZ [y:z-to:z], *at.* Nam-nyşan, derek. *Yz-toz bil-dirmeýän çarkandak ýerden yzçynyň ys alýan ýaly timisgenip barmagyna Bally haýran galdy* (B. Kerbabaýew).

YZYGIDERLI [y:zygiderli], *syp.* Biri-biriniň yzyndan bolup durýan, yzly-yzyna, üznüksiz, dowamly. *Önümler öndürýänler we telekeçiler yzygiderli höweslendiriler* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”).

YZYGIDERLILIK [y:zygiderlilik], *at.* Biri-biriniň yzyndan gelýän ýagdaýda bolmaklyk, yzly-yzynalyk, üznüksizlik, dowamlylyk.

YZYSÜRE [y:zysürö], *hal.* Biriniň ýa-da bir zadyň, işiň, hereketiň we ş.m. yz ýanyndan, yzy bilen. *Áý, zyýany ýok, olaram geldi, senem yzysüre gelip ýetişdiň* (B. Seytäkow).

YZZAT, *at.* 1. Hormat, sylag, hezzet, gadyr. 2. Og-lana dakylýan at.

◊ **Yzzat etmek (eýlemek)** hormatlamak, sylamak, hormat etmek, hezzet etmek.

YZZATLY, *syp.* Hormatly, abraýly, hezzetli, gadyrly.

Ý, Türkmen elipbiýiniň ýigrimi dokuzynjy harpy.

ÝA [ýa:] **I**, Aýdylýan zadýň haýsy-da bolsa biriniň boljakdygyny, ikuçlulygy görkezýän baglaýjy. *Ýa başyn biýr, ýa baş alar, Goç ýigit ýoldaş üstünde* (Magtymguly).

◊ **Ýa demrinden, ýa kömründen** haýsy-da bolsa birinden, ikiden biri. **Ýa haýyr, ýa şer** haýsy hem bolsa biri – ýa gowulyk, ýa erbetlik.

ÝA [ýa:] **II**, Keramatly, gudratly güýçlere ýüzlenmekde ulanylýan ümlük. *Ýa reb, maksadyma haçan ýeter men?* (“Zöhre – Tahyr”). *Ýa yklym eýesi, Ahmet Ýasawy, Meniň sahypjemalymny gördüňmi?* (Magtymguly).

ÝABA [ýa:va], *at. 1.* Köplenç, telpek ýaly zatlar asyp goýmak üçin iç işikde ýa-da daş işikde dikilip goýlan haçjaly agaç. *Birden bolsa edil işikdäki ýabadan asylygy duran haltalarynyň biriniň ýokdugyna Zypanyň gözi düşdi* (Ý. Mämmediyew). **2.** Ýandak ýyglanda, düýbüne diräp iter ýaly uýy haçjaly taýak. *Ol ýandak ýygmak üçin dört-bäs sany ýaba taýýarlady-da, oganlary yzyna tirkäp, ýandaklyga tarap ugrady.*

ÝABAK [ýa:vak], *at.* Ot-çöp, ýandak we ş.m. zatlary üýşürmek, götermek üçin ulanylýan birnäçe dişli, uzyn saply gural, çarşak. *Garbap aldym dulda ýatan Poslap giden ýabagymy* (K. Gurbannepesow).

ÝABALYK [ýa:valyk], *syp.* Ýaba etmäge ýaramly. *Ýabalyk agaç.*

ÝABAN [ýa:van], *at.* Meýdan, çöl. *Söwdügim ýabanda galmyş, Bile ýanally zarlanyp* (“Leýli – Mejnun”).

◊ **Ýabana gitmek** ayak ýoluna gitmek. **Ýaban ýatmak** başga ýerde ýatmak, gijesine öýünde ýatmazlyk. *Meniň känbir ýaban ýatarym bolmazdy* (A. Gurbanow).

ÝABANTOWUK [ýa:vantowuk], *at.* Sülgün.

ÝABANY [ýa:vany], *syp. 1.* Öý, adam bilen öwrenişmedik, meýdanda erkin ýaşap ýören (haýwanlar, guşlar hakynda). **2.** Ösdürilip ýetişdirilmedik, ekilmedik, özi gögerip ösen (ösümlük hakynda). *Ir-ýymişli ösümlükleriň ýabany bitýänleriniň-de sany ýok. Ýabany üzüm. Ýabany alma.*

ÝABANYLAŞMA [ýa:vanylaşma], *iş ady.* Ýabanylaşmak ýagdaýy.

ÝABANYLAŞMAK [ýa:vanylaşmak], *işl.* Ýabany bolup gitmek, ýabany hala öwürlmek.

ÝABANYLAŞMAZLYK [ýa:vanylaşmazlyk], *iş ady.* Ýabany bolup gitmezlik.

ÝABANYLAŞYS [ýa:vanylaşys], *iş ady.* Ýabanylaşmak ýagdaýy.

ÝABANYLYK [ýa:vanylyk], *at.* Ýabany halda bolmaklyk.

ÝABŞYRDYLMAK [ýavşyrdylmak], *işl.* Ýabşyrmak işi başga birine etdirilmek.

ÝABŞYRMA [ýavşyrma], **1.** *iş ady.* Ýabşyrmak ýagdaýy. **2.** *at.* Biçilen geýimiň bölekleriniň iki gyraň tarapyny deňrāk tutup depjāp, gyrasyny içine epip tirkmegiň bir görnüşi.

ÝABŞYRMAK [ýavşyrmak], *işl. 1.* Ýabşyrma tikini bilen tikmek, gyrasyny içine eplāp tikmek. *Köýnegiň etegini ýabşyrmak. 2.* Ýelmemek. *Nyşana alynjak derileri gaýanyň ýüzüne ýabşyryp goýupdyrlar.*

ÝABŞYRMAKLYK [ýavşyrmaklyk], *iş ady.* Ýabşyrmak işi, ýagdaýy.

ÝABŞYRMAZLYK [ýavşyrmazlyk], *iş ady.* Ýabşyrmak işini etmezlik.

ÝABŞYRTMAK [ýavşyrtmak], *işl.* Ýabşyrmak işini başga birine etdirmek. *Köýnegiň ýanyyny ýabşyrtmak.*

ÝABŞYRYBERMEK [ýavşyryvermek], *işl.* Ýabşyrmaga başlamak; ýabşyrmagy dowam etdirmek.

ÝABŞYRYLMAK [ýavşyrylmak], *işl.* Ýabşyrma tikini bilen tikilmek.

ÝABŞYRYŞ [ýavşyryş], *iş ady.* Ýabşyrmak ýagdaýy.

ÝABŞYRYŞMAK [ýavşyryşmak], *işl. 1.* Ýabşyrmaga kömek bermek. **2.** Birnäçe bolup ýabşyrmak.

ÝABŞYRYŞDYRMAK [ýavşyryşdyrmak], *işl.* Bir ýanyndan ýabşyryp çykmak; ýabşyrmaly ýerlerini ýabşyrmak.

ÝABY [ýavy], *at.* Iş, ulag maly hökmünde ulanylýan iri öý haýwany, gylýal. *Ýaby loňkuldamaga başlady* (A. Durdyýew).

ÝABYGORLY [ýavygorly], *syp.* Bolmalysyndan pes, ýaramaz, gowşak, ugursyz, ýagdaýly. *Aý, ýok, gözleýşiňiz ýabygorludyr.*

ÝADABERMEK [ýa:da:vermek], *işl.* Ýadap ugramak.

ÝA-DA [ýa:-da], *bagl., ser. Ýa 1.* *Ýa men barayýn, ýa-da sen gel.*

ÝADAGAN [ýa:dağan], *syp.* Çalt ýadaýan.

ÝADAGYÇ [ýa:dağyç], *syp.* Basym-basymdan ýadaýan, ýadagan. *Köp münülmeyän at ýadagyç bolýar.*

ÝADALMAK [ýa:dalmak], *işl.* Köp işläp, yöräp güýç-kuwwatdan gaçmak, armak. *Işleseň ýadalýan wagtlary-da bolýar.*

ÝADAMA [ýa:dama], *iş ady.* Ýadamak ýagdaýy. *Onuň işden ýadamasy ýok.*

ÝADAMADYKSYRAMAK [ýa:damadyksyramak], *işl.* Ýadasa-da, ýadamadyk bolmak.

ÝADAMAK [ýa:damak], *işl.* 1. Köp işläp, ýöräp, güýç-kuwwatdan gaçmak, ýadaw, argyn halda bolmak, armak. *Magtymguly ertirden bári köriügiň başyndan aýrylman, işläp oturanlygy üçin gaty ýadapdy* (T. Taganow). 2. *göç.m.* Bizar bolmak, irmek, ýürege düşmek. *Şu bolgusyz igençlerden ýadapdyryn.*

♦ **Ýadan bolmak** ýadamas-da, özüni ýadan şekilde görkezjek bolmak. *Az işlejek bolup, ýadan bolup oturma.*

ÝADAMAKLYK [ýa:damaklyk], *iş ady.* Ýadamak ýagdaýy.

ÝADAMAZAK [ýa:damazak], *syp.* Ýadawlygy duýmaýan, ýadamaýan, armazak, irmezek. *Ýadamazak ýigit.*

ÝADAMAZLYK [ýa:damazlyk], *iş ady.* Ýadaman ýörmek, ýadaman işlemek.

ÝADAŇKYRLAMAK [ýa:daňkyrlamak], *işl.* Ça-larak ýadamak, ýadap ugramak.

ÝADAŞMAK [ýa:daşmak], *işl.* Ýuwaş-ýuwaş-dan ýadamak (birnäçe adam hakynda). *Adamlar ýadaşypdylar.*

ÝADATMAK [ýa:datmak], *işl.* 1. Birini köp işledip, güýç-kuwwatdan aýyrmak, ýadaw, argyn hala salmak. 2. *göç.m.* Bizar etmek, irizmek, ýüregine düşmek. *Ejesiniň soraglary Myrady bir ýandan ýadatsa, ikinji ýandan onuň agyr oýuny güýçlendirýärdi* (B. Kerbabaýew).

ÝADATMAZLYK [ýa:datmazlyk], *iş ady.* Ýadamagyna sebäp bolmazlyk; ýadamak katdyna ýetirmezlik. *Kitabyň ýadatmazlygy mazmunyna, gyzyklylygyna bagly.*

ÝADAW [ýa:dow], *syp.* Köp işländigini sebäpli ýadan, argyn. *Garry awçy örän ýadaw gelipdi* (B. Gurbanow).

ÝADAWLYK [ýa:dowluk], *at.* Ýadaw halda bolmaklyk. *İki gününň ýadawlygy.*

ÝADAWRAK [ýa:dowra:k], *syp.* Birneme ýadaw.

ÝADAWSYZ [ýa:dowsuz], *syp.* Irmän-arman, ýadaman, irginsiz. *Ýadawsyz zähmet çekmek.*

ÝADAWSYZLYK [ýa:dowsuzluk], *at.* Ýadaw dälilik, ýadaw bolmazlyk.

ÝADAÝYŞ [ýa:daýyş], *iş ady.* Ýadamak ýagdaýy.

ÝADYGÄR [ýa:dygä:r], *at, ser.* **Ýadygärlik 1, 2.** *Taraşlap şaglatgyn köňle geleniň, Senden soňkulara ýadygär bolar* (Magtymguly). *Kimde-kim bir agaç ekse ýadygär, Dünýäň kitabynda onuň ady bar* (G. Seýitliýew).

ÝADYGÄRLIK [ýa:dygä:rlik], *at.* 1. Ýatdan çykarmazlyk üçin, ýatlap durar ýaly birine berlen zat, galan nyşan. *Ýadygärlik berlen surat.* 2. Biriniň ýa-da bir zadyň hatyrasyna bina edilen, dikeldilen bina, heýkel.

Ýunus Emrāniň ýadygärliki. 3. Gadymy medeniýetiň yzlary, galyndylary, häzirki wagta çenli saklanyp galan binalary. *Türkmen topragy gadymy ýadygärlikleriň mesgenidir* (T. Jürdekow Ata arzuwyny amala aşyrýan Agtyk).

ÝADYRGABERMEK [ýa:dyrga:vermek], *işl.* Ýadyrgap başlamak.

ÝADYRGAMA [ýa:dyrgama], *iş ady.* Ýadyrgamak ýagdaýy.

ÝADYRGAMAK [ýa:dyrgamak], *işl.* Ýat adamlaryň arasynda ýa-da nätanyş ýerde çekinjeňlik etmek. *Onuň bolup durşy ýadyrgaýan adamyň görnüşindedi* (B. Soltannyýazow).

ÝADYRGAMAKLYK [ýa:dyrgamaklyk], *iş ady.* Ýadyrgamak ýagdaýy.

ÝADYRGANMAK [ýa:dyrganmak], *işl., ser.* **Ýadyrgamak.**

ÝADYRGAŞMAK [ýa:dyrgaşmak], *işl.* Birnäçe adam bolup ýadyrgap durmak.

ÝADYRGAÝYŞ [ýa:dyrgaýyş], *iş ady.* Ýadyrgamak ýagdaýy.

ÝAG [ýa:g], *at.* 1. Kābir haýwanlardan, ösümliklerden alynýan azyk önümi. *Gury sözden palaw bolmaz, ýag bilen tüwüsi bolmasa* (Nakyl). 2. Maşynlar we enjamlar üçin ulanylýan suwuk madda. 3. *gepl.d.* Nebit; kerosin. *Çyranýň ýagy. Ine, çyrasyňa ýag damdy, indi ol senden öýkelemez – diýip ýylgyrdy* (B. Gurbanow).

♦ **Ýagdan gyl sogran ýaly etmek** hiç kime bil-dirmän, duýdurman almak, çykarmak, hereket etmek. **Ýag düşmek** ýanlykda gatyk ýaýylanda ýag peýda bolmak. **Ýag guýup ýalap oturmaly** arassa, tämiz. **Ýag iýip, ýalaňaç ýatmak** mätäçlik çekmän ýaşamak, hiç zady azar edinmezlik. **Ýag iýip, ýüpek geýmek** bolelinlikde ýaşamak, eliň uzadan ýeriňe ýetmek. *Ýag iýip, ýüpek geýerin diýseň, yhlas bilen zähmet çekmeli.* **Ýag ýaly adam** mylaýym sözlü, mylakatly adam.

ÝAGDAN [ýa:gda:n], *at.* Ýag guýmak üçin niýetlenen gap, ýag salynýan gap, ýag gaby.

ÝAGDAÝ [ýa:gdaý], *at.* 1. Biriniň, bir zadyň boluş, ýaşaýyş derejesi, hal-ahwal. 2. Jemgyýetçilik-syýasy gatnaşyklaryň jemi, jemgyýetçilik durmuşynyň barşy. *Halkara gatnaşyklarymyzyň ýagdaýy.* 3. Pursat, maý, wagt. *Indi bolsa ýagdaý diýbünden başgaçady* (Ş. Borjakow). 4. Adamyň beden, ruhy taýdan mümkinçilikleri. *Işlemäge ýagdaýym bar.* 5. Ýaşaýyş, durmuş akymynda döreýän şert.

ÝAGDAÝBAP [ýa:gdaýva:p], *syp.gepl.* Ýagdaýa düşüňýän, ýagdaýa görä hereket edýän. *Görsek, bir ýagdaýbap adam ekeni.*

ÝAGDAÝLAŞMA [ýağdaýlaşma], *iş ady.* Ýagdaýlaşmak ýagdaýy. *El kömegi gerek bolanda, ýegeniniň ýagdaýlaşmasy bardy.*

ÝAGDAÝLAŞMAK [ýağdaýlaşmak], *işl.* Ýagdaýa görä hereket etmek, ýagdaýa seredibräk iş görmek, eglşik etmek. *Ol işden galmajak bolýardy, ýolbaşçylaram onuň bilen ýagdaýlaşýardy.*

ÝAGDAÝLAŞMAKLYK [ýağdaýlaşmaklyk], *iş ady.* Ýagdaýlaşmak ýagdaýy.

ÝAGDAÝLAŞYŞ [ýağdaýlaşyş], *iş ady.* Ýagdaýlaşmak ýagdaýy. *Onuň ýagdaýlaşyşy şeýle: gerek bolanda, ogullary bilen gelip kömekleşýär.*

ÝAGDAÝLY [ýağdaýly], *syp. 1.* Onçakly ýeterlik däl, ýeter-ýetmez, azrak; hakyky bolmalysyndan pes. *Gün-güzeranlary hem ýagdaýly. 2. ser. Ýabygorly.* Hasly köpeltmek üçin gören çäreleriňizi ýagdaýly hasap edýän bolsaňyz, günübirin aladasyny etmeli.

ÝAGDAÝSYZ [ýağdaýsyz], *syp.* Mümkünçiligi bolmadyk, ýagdaýy ýok.

ÝAGDAÝSYZLYK [ýağdaýsyzlyk], *at.* Ýagdaýy ýokluk, ýagdaýsyz bolmaklyk.

ÝAGDYRMAK [ýağdyrmak], *işl. 1.* Ýagar ýaly etmek. *Emeli ýagyş ýagdyrmak. 2.* Yzly-yzyna zyňmak, yzyny üzmän keseklemek. *Öňünden taýynlanyp duran ýaş-ýeleňler atbaşçylaryň üstüne kesek ýagdyrdylar* (B. Kerbabaýew). *3. göç.m.* Ýerli-ýerden seslenmek, gygyryşmak. *Sorag baryny ýagdyrdylar.*

ÝAGDYRTMAK [ýağdyrtmak], *işl.* Ýagmagyna getirmek, ýagmagyna sebäp bolmak.

ÝAGDYRYLMAK [ýağdyrylmak], *işl. 1.* Ýagmağa başladylmak, ýagar ýaly edilmek. *Ekinlere suw endigan ýeter ýaly, meýdanlaryň içinden turba bilen getirilip, ýagyş ýaly ýagdyryldy. 2.* Yzly-yzyna zyňlymak.

ÝAGDYRYLYŞMAK [ýağdyrlyşmak], *işl.* Ýerli-ýerden ýagdyrylmak.

ÝAGJARMA [ýa:ğjarma], *iş ady.* Ýagjarmak ýagdaýy.

ÝAGJARMAK [ýa:ğjarmak], *işl.* Ýagy çykyp durmak, ýag ýokundysy bolmak. *Süzme haltanyň daşy ýagjaryp dur.*

ÝAGJARMAZLYK [ýa:ğjarmazlyk], *iş ady.* Ýagjaryp durmazlyk.

ÝAGJARTDYRMAK [ýa:ğjartdyrmak], *işl., ser.* Ýagjartmak.

ÝAGJARTMAK [ýa:ğjartmak], *işl.* Ýagjarar ýaly etmek, ýüzüne çykyp duran ýag ýokundysyny aýyrman goýmak.

ÝAGJYMAK [ýa:ğjymak], *syp.* Ýagjaryp duran, ýagy çykyp duran, ýag siňen. *Bu sabyn ýagjymak*

ýüzli adamlara peýdalý. Onuň ýüzi edil çirtibermeli bolup, ýagjymak ýañaklaryndan gan görünýärdi (B. Kerbabaýew).

◊ **Ýagjymak ses** örän mylaýym, asuda ses. *Onuň ýagjymak sesi bardy.*

ÝAGLABERMEK [ýa:ğla:vermek], *işl.* Ýaglap başlamak; ýaglamagy dowam etdirmek.

ÝAGLAK [ýa:ğlak], *syp., ser.* Ýagly.

ÝAGLAMA [ýa:ğlama], *iş ady.* Ýaglamak ýagdaýy. *Maşynlaryň enjamlaryny ýaglama.*

ÝAGLAMAK [ýa:ğlamak] **I**, *işl. 1.* Enjamyň, guralyň we ş.m. böleklerine ýag çalmak. *Tigriň okuny ýaglamak. 2.* Ýag çalyp arassalamak, ýag çalyp ýalpyldatmak. *Ädigi ýaglamak. 3.* Bir ýeriňe ýag degirmek. *Penjegiňi ýaglapsyň, seresap bolaýmazlarmy?*

ÝAGLAMAK [ýa:ğlamak] **II**, *işl.* Pyçak we ş.m. zat bilen eýlenmeli deriniň ýagyny aýyrmak. *Derini ýaglap eýlemeli.*

ÝAGLAMAKLYK [ýa:ğlamaklyk], *iş ady.* Ýaglamak ýagdaýy.

ÝAGLAMAZLYK [ýa:ğlamazlyk], *iş ady. 1.* Ýaglamak işini etmezlik. *2.* Bir ýeriňe ýag degirmezlik; ýag çalmazlyk. *Üsti-başyňy ýaglaýmagyn.*

ÝAGLANMAK [ýa:ğlanmak], *işl. 1.* Ýag çalynmak. *Ädik ýaglandy. 2.* Ýagy aýrylmak. *Deri ýaglandy.*

ÝAGLAŞDYRMAK [ýa:ğlaşdyrmak], *işl.* Bir ýan ujundan ýaglap çykamak. *Olar arabalarynyň tigirlerini ýaglaşdyrýarlar.*

ÝAGLAŞDYRYLMAK [ýa:ğlaşdyrylmak], *işl.* Bir ýan ujundan ýaglanyp çykylmak, hemmesi ýaglanmak.

ÝAGLAŞMAK [ýa:ğlaşmak] **I**, *işl. 1.* Ýaglamaga kömek etmek. *2.* Bilelikde ýaglamak. *Oglanlar tigriň topuny ýaglaşyp otyrdylar.*

ÝAGLAŞMAK [ýa:ğlaşmak] **II**, *işl.* Deriniň ýagyny gyryp aýryşmak. *Deri ýaglaşmak.*

ÝAGLATDYRMAK [ýa:ğlatdyrmak] **I**, *işl., ser.* Ýaglatmak.

ÝAGLATDYRMAK [ýa:ğlatdyrmak] **II**, *işl.* Deriniň ýagyny gyrdyryp aýyrtdyrmak. *Derini ýaglatdyrmak.*

ÝAGLATMAK [ýa:ğlatmak], *işl.* Ýaglamak işini başga birine etdirmek (*ýaglamak* işliginiň 1-nji, 2-nji manylary boýunça). *Tigriň topuny ýaglatdym. Köwşi ýaglatmak. Derini ýaglatmak.*

ÝAGLAW [ýa:ğlaw], *at.* Pyçagyň tygynyň sapa birigýän yeriniň iki gapdalyndaky ýasy tokga demir. *Pyçagyň ýaglawy.*

ÝAGLAÝYŞ [ýa:ğlaýyş], *iş ady.* Ýaglamak ýagdaýy.

YAGLY [já:gly], *syp.* 1. Ýagy köp. *Ýagly et.* 2. Ýaga bişirilen, ýag goşulan, ýag çalnan. *Ýagly çörek.*

◊ **Eli ýagly(ja)** jübüsi pulluja. *Eliň ýaglyja bolmasa, käbir adamlar ýüzüne seredýärmä näme?*

YAGLYJA [já:glyja], *at. ösüml.* Dagda bitýän gyrymsy ösümlük.

YAGLYK [já:glyk], *at.* Köplenç, kellä daňmak, başa atmak we ş.m. üçin ulanylýan dürli ululykdaky gülli dörtburç mata. *Gelniň başyna ýüň ýaglyk atdylar. Köne ýaglygyny atyp başyna, çykdy gahrymanym tamyň daşyna* (A.Kekilow).

◊ **Ýaglyga towusmak** adam boýundan has ýokarda asylygy ýaglygy (baýragy) böküp almak bilen bagly milli toý oýny. *Milli oýunlarymyz bolan göreş, at çapmak, ýaglyga towusmak adamlaryň saglygyny mäkämlendirýär* (“Edebiýat we sungat”).

YAGLYPETIR [já:glypeti:r], *at.* Ýaýylan hamyra ýag çalyp ýasalan petir çörek, gatlama petir. *Ýagly petirden dograma edýäris.*

YAGLY-YÜZLI [já:gly-ýüzlü], *at.* İçine et-ýag atylyp bişirilen nahar. *Indi ol bir hepdeden bäri ýagly-ýüzliniň garasyny görmädi* (“Edebiýat we sungat”).

YAGMA [ýağma] **I**, *iş ady.* Ýagmak ýagdaýy.

YAGMA [ýağma] **II**, *at, köň. s.* Çapawul, alaman.

YAGMAK [ýağmak], *işl.* 1. Sepelenip ýere düşmek, guýulmak, dökülmek (ýagyş, gar, doly hakynda). *Ýagyşyň tüýs gerek wagtynda ýagyp durmagy göwünleri galkyndyrdy.* 2. göç.m. Yzly-yzyna, zzy üzülmän gelmek. *Eli açyk, güler ýüzli, döwletli ýigidiň öýüne çar tarapdan myhman ýagýardy.* 3. Zzy üzülmän zyňylmak, atylmak (kesek, daş, ok we ş.m. hakynda). *Söweş barýan ýerde asmandan doly ýaly bolup ok ýagýardy.*

◊ **Ýüzünden gar ýagmak** – ser. **Ýüz.** Berdi aganyň ýüzünden gar ýagýar, serederligi yok (A.Durdyýew).

YAGMAKLYK [ýağmaklyk], *iş ady.* Ýagmak ýagdaýy.

YAGMALAMAK [ýağmalamak], *işl.* Çalarak ýagyp durmak, bir çişnäp, bir goýup ýagmak. *Ýagyş ýagmalap dur.*

YAGMEŞIK [já:ğmeşik], *at.* Ýag guýmak üçin geçi derisinden ýörite taýýarlanan gap.

YAGMYR [ýağmyr], *at.* 1. ser. **Ýagyş.** *Rehim eýleşip, ýagmyr ýagdyr, soltany* (Magtymguly). *Gara daşam wagtyň geçmegi bilen, Üýtgeýär ýagmyryň, ýelini güýjünden* (Ş. Borjakow). 2. Oglana dakylýan at.

YAGMYRLY [ýağmyrly], *syp., ser.* **Ýagyşly.** *Ýagmyrly gün.*

YAGNY [ýağny], Özünden öň gelýän sözlemi ýa sözi anyklamak ýa-da düşnükli etmek, aýdyňlaşdyrmak üçin ulanylýan baglaýjy.

YAGŞY [ýağşy], *syp.* 1. Göwne ýakymly, oňat, gowy. *Ýagşy söz ýylany hinden çykarar* (Nakyl). 2. Mazaly, düýpli, doly, ýeterlik derejede bolan. *Ýagşy dynç almak.* 3. “Bolýar; hoş” diýen manyda ulanylýan giriş sözi. *Ýagşy onda, sag-aman oturyň!* 4. Oglana dakylýan at.

◊ **Ýagşy gününe şarik** biriniň şatlygyna, gowy durmuşyna begenip aýdylyan aňlatma. *Biz-ä seniň ýagşy gününe şarik, Bagtyň üçin bolsun diýýäs tutaryk* (Ç. Gurbangylyjow).

YAGŞYDAN-YAMANDAN [ýağşydan-ýamannan], *syp.* Hiç hili, ne ýagşy, ne-de ýaman. *Wepa hakyn-da ýagşydan-ýamandan bir agyz söz hem aýtmady* (A. Gowşudow).

YAGŞYLANDYRMAK [ýağşylannymak], *işl.* Ýagdaýyny, hilini oňatlaşdyrmak, oňat hilli etmek, gowulandyrmak. *Tebibiň beren emi nähoşy birneme ýagşylandyrdy.*

YAGŞYLANMAK [ýağşylanmak], *işl.* 1. Hil taýdan gowulanmak, oňat hilli bolmak, oňatlanmak. 2. Daýanmak, ýagdaýy gowulanmak, bäri bakmak. *Syrkawyň haly ýagşylanýar.*

YAGŞYLAŞMAK [ýağşylaşmak], *işl.* 1. Birneme gowulaşmak, hil taýdan oňatlaşmak. 2. Birneme daýanmak, ýagdaýy gowulanmak, bäri bakmak. *Ýazgüň hem gün-günden ýagşylaşyp, aýak üstüne galdy* (N. Pomma).

YAGŞYLYK [ýağşylyk], *at.* 1. Tüýs ýürekden edilýän ýardam; rehimlilik bilen edilýän goldaw. *Ýagşylyga ýagşylyk her kişiniň işidir, ýamanlyga ýagşylyk är kişiniň işidir* (Nakyl). *Ol eden ýagşylygyňyz ýadyndan çykýan däl* (B. Pürliýew). 2. Oňat gylyklylyk, gowy häsiýetlilik, paýhaslylyk, asylylyk, gowulyk, gowy niýetlilik. *Ýagşylykda ile özüň tanadan, Alkyş alyp, derejesi zor bolar* (Magtymguly).

◊ **Ýagşylyk ýüzüni görmezlik** ýamanlykdan, bagtsyzlykdan gözüň açylmazlyk, edeniň ugur almazlyk. **Elim ýagşylyga ejir çekeniň zyýan gören ýeri özünde ýa-da başga biriniň bedeninde el bilen görkezilende aýdylyan aňlatma.**

YAGŞYZADA [ýağşyza:da], *at.* Adamlar üçin jan çekýän, olara ýagşylyk edýän sylagly-hormatly, keramatly adam. *Ýagşyzadalar ýoldaşyňyz bolsun!* (Dileg).

YAGTY [ýağty] **I**, *at.* 1. Daş-töweregi, älemi gözüň bilen aýyl-saýyl görmäge mümkinçilik berýän tebigy ýa-da emeli şöhle. *Aýyň ýagtysy. Şemiň ýagtysy.* 2. Köp şöhle düşýän, şöhleli. *Jayyň içi örän ýagtydyr. Ýüzüňi ýagta tutmak. Ýagtyda oturyp, kitap okamak.* 3. göç.m.

Şatlykly, bagtly, azat. *Biziň ilimiz ýagty durmuşda ýaşayar.*

◊ **Ýagty güne çykmak** 1) azat bolmak, azatlyga çykmak, gowy ýaşap başlamak. 2) çagany sag-aman dünýä indermek. **Ýagty jahan** şu dünýä; ýeriň ýüzi, häzirki ýaşayyş, durmuş. *Bu ýagty jahana bermenem seni* (“Saýatly – Hemra”).

ÝAGTYGÖZIN [ýağtygözün], *hal.* Gün ýaşmanka, irgözin, garaňky düşmänkä. – *Hawa, oglum, Öwez, ynha, indi bir ýigit çeni bolduň, sür, ýagtygözin beýik daglardan aşaly – diýdi* (“Görogly”).

ÝAGTYGÖZINDEN [ýağtygözünnön], *hal, ser.* Ýagtygözin.

ÝAGTYLANDYRMAK [ýağtylannymak], *işl.* Ýagty etmek, ýagtyltmak, öňki ýagdaýyndan köpräk yşyk bermek, yşyklandyrmak. *Häzirki zaman çyralary gijiki şäheri gündizlik ýaly ýagtylandyrýar.*

ÝAGTYLANDYRYLMAK [ýağtylanny-rylmak], *işl.* Ýagty edilmek, yşyklandyrylmak. *Ozalky garaňky köçeler ýagtylandyryldy.*

ÝAGTYLANDYRYŞMAK [ýağtylannyryşmak], *işl.* Ýagtylandyrmaga kömek etmek; bilelikde ýagtylandyrmak.

ÝAGTYLANMA [ýağtylanma], *iş ady.* Ýagtylanmak ýagdaýy.

ÝAGTYLANMAK [ýağtylanmak], *işl.* Ýagty bolmak, ýagtysy artmak, yşyklanmak; ýagtysy güýçlenmek. *Aýyň nurunyň barha ýagtylanmagy bilen ürgün çägeliğiň üstüne kümüş gyryndysy sepelenen ýaly bolupdy* (B. Seýtäkow).

ÝAGTYLANYŞ [ýağtylanyş], *iş ady.* Ýagtylanmak ýagdaýy.

ÝAGTYLMA [ýağtyлма], *iş ady.* Ýagtylmak ýagdaýy.

ÝAGTYLMAK [ýağtylmak], *işl.* 1. Ýagty bolup ugramak, ýagty ýaýrap başlamak, kem-kemden ýagty bolup başlamak; agarmak. *Daň atyp, jahan ýagtylyp başlady.* 2. *göç.m.* Şähdi açylmak, ýüzünde gaýgy-gam, alada-ünji aýrylyp, şatlyk, ruhubelentlik alamaty döremek. *Gyzyň ýüzi ýagtylyp gitdi.*

ÝAGTYLMAKLYK [ýağtylmaklyk], *iş ady.* Ýagtylmak ýagdaýy.

ÝAGTYLTMAK [ýağtyltmak], *işl.* Ýagty bolar ýaly etmek. *Daşyna ak mermer çekilmegi jaýlarymyzyň ýüzüni ýagtyltdy.*

ÝAGTYLYBERMEK [ýağtylyvermek], *iel.* Ýagtylyp başlamak, ýagtylyp ugramak. *Howa ýagtylyberende ýola düşdüler.*

ÝAGTYLYK [ýağtylyk], *at.* 1. Şöhle, yşyk. *Halal lukma ýagtylyk biýr gözler* (Magtymguly). 2. *göç.m.* Şähdaçyklyk, ruhubelentlik. *Adamlaryň ýüzlerinde bir hili ýagtylyk peýda boldy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Ýagtylyga çykmak** azatlyga çykmak, ajaýyp, azat durmuşda ýaşap başlamak.

ÝAGTYLYŞ [ýağtylyş], *iş ady.* Ýagtylmak ýagdaýy.

ÝAGY [ýağy], *at.* 1. Duşman, ýow. 2. *göç.m.* Azar, alada.

◊ **Ýaga depjek ýaly bolmak** näbelet bir işiňe girişmekden, tanamaýan adamyňa haýyş bilen ýüz tutmakdan we ş.m. howatyr etmek, çekinmek. *Ol köpçüligiň önünde çykyş etmeli bolsa, edil ýaga depjek ýaly bolarly.* **Ýagydan sypan ýaly** başly-barat, başa-gaý, elemtas (adamyň hereketi hakynda). *Aýu, bolup gelşiň dagy nätüýsli, ýagydan sypan ýaly-la?* (A. Soltanmyradow). **Ýagydan ýaý boýy** duşmanyňdan arañ daşrak bolsa kem däl. *Ýagydan ýaý boýy diýipdirler, onuň bilen şu wagta çenli iş salyşmaly bolmandygyma şükür edýän.* **Ýagysyny gören ýaly bolmak** ýüzi-gözi üýtgäp gitmek. *Maňa gözi düşenden, edil ýagysyny gören ýaly bolup, hyrra yzyna dolandy.* **Ýagy ýaly** gazaply. *Ine, gerek bolsa, ýagy ýaly gys!* (N. Saryhanow). **Ýzyňdan ýagy kowýan ýaly bolmak** gaty haýdap ýöremek, aldyranyň bar ýaly bolup gelmek, gitmek. *Näme, zýyňdan ýagy kowýan ýaly bolup gelýän?*

ÝAGYBERMEK [ýağyvermek], *işl.* Ýagyp başlamak, ýagmagyny dowam etdirmek.

ÝAGYÇYLYK [ýağyçylyk], *taryh, ser.* **Ýagylyk.** Ýagyçylykda atasynyň malyny alaman sürüp, biraz gurpdan düşüpdi (B. Kerbabaýew).

ÝAGYLYK [ýağylyk], *at.* Duşmançylyk, ýowluk, duşmançylyk ýagdaýy, ýagyçylyk.

ÝAGYN [ýağyn], *at.* Ýagýan ýagşyň, garyň umumy ady. *Ýagyn ýagmak.*

ÝAGYNLY [ýağynly], *syp.* Ýagyşly, ygally. *Iki günläp ýagynly howa boldy.*

ÝAGYNLYK [ýağynlyk], *syp.* Ýagyş, gar köp ýagýan, ygallyk. *Men ýalňyşmaýan bolsam, sen şol ýagynlyk ýazda bolansyň!* (B. Kerbabaýew).

ÝAGYR [ýağyr], *at.* Howudyň, gaňňanyň, eýeriň degmegi, sürtülmegi netijesinde iş malynyň arkasynda emele gelýän ýara. *Özem arkasy ýagyr, gulagy sagyr, maňlaýy şor, gözleri kör, guýrugy hem jonnuk tulparly* (“Görogly”).

◊ **Ýagra derlik görkezen ýaly** düýbünden gerek däl, artykmaç. **Ýagyr bolmak** halys irmek, ez-bez bolmak, ýadamak, irmek. **Ýagyr eşek bolmak** gaty köp işläp, arkaň bilen köp yük göterip halys bolmak. **Ýagyr**

etmek köp gaýtalap halys etmek. *Şu sözleri sen ýagyr etdiň ahyry!* (B. Kerbabaýew).

ÝAGYRNIÇLIK [ýağyrnişlik], *at.* Esasan, aýal köýneginiň ýagyrnysynyň iç ýüzünden tutulýan mata. *Her düýp gowaçany çaga saklan ýaly edip ýetişdirýän-çäň, ençeme köýnegiň ýagyrniçligi çüýreyär* (H. Garabaýew).

◊ **Ýagyrniçligini otlamak** gymmat satyp, işini görmek, çürkemek.

ÝAGYRNY [ýağyrny], *at.* 1. Adamyň egninden pilçe süňkleriniň etegine çenli bolan aralyk, arka. *Wüşi kel köýnegini ýokaryk çekip, ýagyrnysyny görkezdi* (A. Gowşudow). 2. Köýnegiň arkany örtýän bölegi. *Seň topraga ene diýýän ogullaň, Ýagyrnysy seňki ýaly derläp dur* (B. Hudaýnazarow). *Köýnegiň ýagyrnysyna der çykypdyr.*

◊ **Ýagyrnysyny gyzdirmek** ýagyrnysyna urup awundyrmak.

◊ **Ýagyrnysyny ýere bermek** – ýykamak, ýeňmek.

ÝAGYŞ [ýağyş] **I**, *iş ady.* Ýagmak ýagdaýy. *Ýagnyň ýagşy gowy.*

ÝAGYŞ [ýağyş] **II**, *at.* Owunjak suw damjajyklary görnüşinde sepelenip ýere düşýän ýagmyr, ýagyn. *Ýagşy daňdana golaý diňdi.*

◊ **Ýagşydan gaçyp, damja uçramak** eden işiň tersine düşmek, gowusyny isläp, beterine sataşmak, beterden-beterine duşmak. *Han küýli ýagşydan gaçyp, damja uçrady* (A. Durdyýew). **Ýagşy geçmek** ýagşy saklap bilmezlik, ýagşy tamyň içine dammak. *Tamymyzyň üsti saman suwag bolansoň, ondan ýagşy geçýärdi.*

ÝAGYŞLY [ýağyşly], *syp.* Ýagşy ýagyp duran, ýagmyrly, ýagynly. *Ýagşy gün ýat, ýelli gün ýort* (Nakyl).

ÝAHANA, *at.* Hurşy gyzyly balykdan taýýarlanýan palawyň bir görnüşi. *Jahana-ýa, jahana, Aş bişirdim – ýahana* (Küşdepdiden).

ÝAHNA, *at.* Gaýnadylan etden sowadylyp taýýarlanýan nahar. *Gara goýun ýahnasyndan önüne getirin* (“Gorkut-ata”). *Şüle, süzme, palaw, ýahna, kebab ýaly naharlardan her gün dokuz dürli nahary häzir etdi* (“Görogly”).

ÝAK [ýa:k], *at.* *haýwanat d.* Orta Aziýanyň beýik daglyklarynda ýaşaýan şahly süýdemdiriji, gäwüşeýän uly haýwan.

ÝAKA, *at.* 1. Köýnegiň, çabydyň, kürtäniň we ş.m. eşiğiň boýun töweregi we çäk ýa-da dik açylýan ön tarapy. *Ýakasyna hatarlap dakar tylla düwmesin* (M. Seyidow). 2. Bir zadyň kenary, gyrasy, boýy. *Derýanyň ýakasy. Ýoluň ýakasy. Ýanaşyk söwütleriň arasy bilen baryp bedrelerini ýabyň ýakasynda goý-*

dy (A. Gowşudow). 3. Tarap, töwerek, ýan. *O ýaka gitsek, biz sizden gaty uzaklaşarys.* 4. Bir ýeriň haýsy hem bolsa bir çeti, gyrasy. *Ol şu gumuň aňry ýakasynda oturyardy* (N. Saryhanow). 5. Bir zadyň etegi, başlanýan ýeri, başy. *Goýunlar ýakada otlaşyp ýördüler* (K. Işanow).

◊ **Ýakadan el çekmezlik** dyndarmazlyk, öz gününe goýmazlyk, sypdymazlyk. *Müň teňne alandan soň, ol meniň ýakamdan elini çekjekmi?* (B. Seytākow). **Ýakadan ilmek** biriniň üstünden düşmek, azar bermek, kösemek. *Sen-ä oňa kömek edýän, olam gelip ýakandan ilýär* (B. Öwezow). **Ýakaňa tükürmek** toba etmek, üýşenmek, gorkandygyňy hereket arkaly aňlatmak. **Ýakaňy çäk etmek** gaty gynanmak, horlanmak, perýat edip aglamak. *Ýazgydym ýat edip, ýakam çäk edip, Säher nalyş bilen boldum girýana* (Magtymguly). **Ýakaňy tanatmak** ile erbetlikde belli bolmak, kimdigiňi bildirmek, ile bellenmek. **Ýakaňy tutmak** akyla sygmajak, il götermejek zadyň edilendigini eşidip, görüp, toba etmek. *Ol: “Toba-toba” diýip, ýakasyny tutdy* (B. Seytākow). **Ýakasy gaýyşly** öz pikirini dogry hasaplap hereket edýän, öz eňegine tutýan, diýen etmezek. **Ýaka tutuşmak** sene-mene edişmek, biri-biriňe el garmak, uruşmak. **Ýaka ýyrtmak** dady-perýat etmek, nala çekmek, gaty aglamak, gaty ýalbarmak. *Ol ýaka ýyrtyp aglady. Ýaka ýyrtyşmak* tutaklaşyp uruşmak, ýakalaşyp dawalaşmak.

ÝAKAL, *at.* Adamlaryň, göwreli aýallaryň ýüzüne düşýän goňrumtyl tegmiller, menekler.

ÝAKALAMA, *iş ady.* Ýakalamak ýagdaýy.

ÝAKALAMAK, *işl.* Bir zadyň ýakasyny, gyrasyny syrly gitmek, gapdaly bilen gitmek. *Ýaby ýakalap gelýän takyrja ýoda olary göni Halap aganyň müniüp oturan teläriniň ýanyna getirdi* (N. Baýramow).

ÝAKALAŞMA, **1.** *iş ady.* Ýakalaşmak ýagdaýy. *Harmandäli bular ýaly ýakalaşmany hiç wagt görmändi* (“Görogly”). **2.** *at.* Milli göreşiň bir görnüşi. *Lebap toýlarynda ýakalaşma göreşi ýörgünli.*

ÝAKALAŞMAK, *işl.* Biri bilen ýaka tutup çekeleşmek, uruşmak.

ÝAKALAŞMAKLYK, *iş ady.* Ýakalaşmak ýagdaýy.

ÝAKALAŞYK, *at.* Iki tarap bolup edilýän uruş; çekeleşik. *Ara barha ýakynlaşýardy, gazaply ýakalaşyk ynha-ynha başlamalydy* (G. Kulyýew).

ÝAKALAYYŞ, *iş ady.* Ýakalamak ýagdaýy.

ÝAKALYK, *syp.* Ýaka etmek üçin niýetlenen, ýaka eder ýaly (mata).

ÝAKARLYK, *syp.* Ýakmak üçin niýetlenen, ýakar ýaly. *Ýakarlyk odun.*

ÝAKAR-ÝAKMAZ, *syp.* 1. Jana ýaramaýan, ýaramsyz (iýmit hakynda). *Ýakar-ýakmaz bir zat iýen bolaýma.* 2. Ýakymsyz, göwne degýän, gaty-gaýrym, ýokuş (söz, gürrüň hakynda). *Adama ýakar-ýakmaz söz diýmäň.*

ÝAKDYRMAK I, *işl.* 1. Birini bir zat ýakmaga sezewar etmek, ot berdirmek, otlatmak. *Oduny ýygana ýakdyr, malý gazanana bakdyr* (Nakyl). 2. Ýagtylandyrtmak, ýşyklatdyrmak.

ÝAKDYRMAK II, *işl.* Suw berdirmek, suwdan gandyrtmak. *Mallary suwa ýakdyrmak.*

ÝAKDYRMAZLYK, *işl.* Ýakmak işini etdirmezlik.

♦ **Ot ýakdyrmazlyk** birine gün bermezlik, azar ýamanyny bermek, gününe goýmazlyk.

ÝAKMA I, II, III, *iş ady.* Ýakmak ýagdaýy.

ÝAKMAK I, *işl.* 1. Üşüp duran oduna we ş.m. zada ot bermek, otlamak. *Beýik-beýik depeleriň üstünde, çolugyň geljek ugrunda ot ýakýardylar* (H. Derýaýew). 2. Ýşyk, ýagty berýän enjamlary işletmek. *Çyrany ýakýdylar.* 3. Bir zadyň gyzgyny güýçli täsir etmek. *Gün ýakyp barýardy.* 4. göç. m. Gynandymak, agyrtmak, zulum etmek, örtemek. *Yşk meni ýandyryp, ýakyp baradyr* (Magtymguly).

ÝAKMAK II, *işl.* Suw görkezip, gandyrmak, suw bermek (mal hakynda). *Ol guýynyň düýbüni görmän, bedresindäki suwy dökän-saçan edip, zordan ýabysyny suwa ýakdy* (A. Durdyýew).

ÝAKMAK III, *işl.* 1. Göwne ýaramak, halamak, söýmek, gowy görmek. *Seniň bu söziň göwnüme ýakýar.* 2. Jana oňaly täsir etmek, hoş ýaramak.

ÝAKUT [ýa:ku:t] **I**, *at.* Gök ýa-da ýaşyl reňkli gymmatbaha daş (kümüş şaýlarynyň yüzüne gaş edilip oturdylýar). *Göwher, ýakut ýar boýnunda, Pelek lertzandyr oýnunda* (Magtymguly).

ÝAKUT [ýa:ku:t] **II**, *at. ser.* **Ýakutlar.** *Ýakut edebiýaty. Ýakut dili türki dilleriň biridir.*

ÝAKUTLAR [ýa:ku:tlor], *at.* Ýakudystanyň ýerli ilaty.

ÝAKYLMAK I, *işl.* Ot berilmek, otlanylmak. *Uly oýlukda belent ot ýakyldy.*

ÝAKYLMAK II, *işl.* Mallara suw berilmek, suwarylmak. *Ýatakdaky mallar suwa ýakyldy.*

ÝAKYM, *at.* Jana ýaramlylyk, peýdalylyk. *Sörtük şemalyň ýakymy ýok.*

ÝAKYMLY, *syp.* 1. Göwne ýaramly, göwne hoş ýakýan, lezzetli. *Ýakymly şemallar öwser her günde* (Mätäji). *Ön görmedik ýerleriňi görmek has hem ýakymly* (T. Jürdekow “Ata arzuwyny amala aşyrýan Agtyk”). *Täze köwüş birbada ýakymly bolmaýar, köne öwrenişenje köwüşüni geýesiň gelyär* (B. Hudaýnazarow).

2. Mylaýym, sypaýy, mylakatly. *Obamyzda şondan gözel, şondan ýakymly gyz ýokdy* (B. Gulow).

ÝAKYMLYJA, *at. ösüml.* Boýy iki garyş çemesi köpýyllyk, otjumak, ýabany hem-de ekilýän görnüşleri bolan ösümlük.

ÝAKYMLYLYK, *syp.* Ýakymy barlyk, ýakymly bolmaklyk. – *Mundan beýläk alyp galmagyn – diýip, mugallym ýakymlylyk bilen gepledi* (N. Jumaýew).

ÝAKYMLYRAK [ýakymlyra:k], *syp.* Birneme ýakymly, az-kem ýakymly. *Okara-okara agaran içeňde gaňsyrawugyňy tütedýän ...çal Amanyň agzyna has-da ýakymlyrak degýärdi* (B. Kerbabaýew).

ÝAKYMSYZ, *syp.* 1. Ýakymly däl, ýakymy ýok. *Onuň göwnüne mylaýym şemal hem ýakymsyzdy* (A. Gowşudow). 2. Erbet, ýaramaz. *Ýetirýär ýakymsyz aýy sözlerin, Gaharly alardyp maňa gözlerin* (A. Kekilow). 3. Garagol, bezzat (çaga hakynda). *Men siziň ýaly mahalyň ýakymsyzdym* (A. Gowşudow).

ÝAKYMSYZLYK, *at.* Ýakymy ýokluk, ýakymly dällik, ýakymsyz bolmaklyk. *Emma munuň gylgy, tawus nähili owadan bolsa sesiniň ýakymsyzlygyna, çakyr aýaklarynyň gelşiksizligine çalyň edýär* (B. Kerbabaýew). *Bolsa-da, ol oglan bir ýakymsyzlyk edendir öýtdüm* (“Edebiýat we sungat”).

ÝAKYMSYZRAK [ýakymsyzyra:k], *syp.* 1. Ýakymly däl, ýakymy ýograk. *Ýakymsyzrak howa.* 2. Erbedrak, ýaramazrak (söz hakynda). 3. Garagolrak, bezadarak (çaga hakynda). *Ýakymsyzrak oglan.*

ÝAKYN [ýaky:n], *syp.* 1. Uzak bolmadyk, daş bolmadyk, golaý. 2. Golaý garyndaşlykda, aragatnaşykda bolan, ýürekdeş dost-ýar.

ÝAKYNDA [ýaky:nna], *hal.* 1. Ýakyn wagtda, ýakyn wagtyň içinde. *Şu ýakynda oglumyň harby gullukdan gaýdyp gelmegine garaşýaryn.* 2. Ýaňy-ýakynda, ýaňyrak, täzelikde, baýak, arada, golaýda.

ÝAKYNLAMAK [ýaky:nlamak], *işl.* 1. Bir zadyň, biriniň golaýyna, ýakynyna barmak. 2. Bir ýeriň golaýyna barmak, ýakynyna gelmek, ýakynlaşmak. *Otly şähre ýakynlaýardy.* 3. Golaýlamak, golaý gelmek, ýetip gelmek (wagt hakynda). *Goşa baýram ýakynlaýar.*

ÝAKYNLAŞDYRMAK [ýaky:nlaşdyrmak], *işl.* 1. Biri-biriniň ýakynyna eltme, eltip goýmak. *Çilimi benzine ýakynlaşdyrmak howpludyr.* 2. Ruhý taýdan biri-birine golaýlaşdyrmak, ysnyşdyrmak. *Bilelikdäki agzybir iş ýaşuly-ýaşkiçi – hemmesini ýakynlaşdyrdy. Şypahanada bile bolmaklary olary has ýakynlaşdyrypdy.*

ÝAKYNLAŞMAK [ýaky:nlaşmak], *işl.* Ýakynlap başlamak, golaýlap başlamak, golaýlaşmak. *Şol mahal oglanjyk elindäki pökgini özlerine ýakynlaşyp barýan*

Mährä zyňdy (A. Gowşudow). *Maşyn muzeýe ýakynlaşyp saklandy.*

ÝAKYNLATDYRMAK [ýaky:nlatdyrmak], *işl.* Ýakyn aralyga getirtmek. *Ogluňy bozuk çagalara ýakynlatdyrmagyn.*

ÝAKYNLATMAK [ýaky:nlatmak], *işl.* Ýakynyna eltmek, ýakyn getirmek, golaýyna süýşürmek. *Terje güli ýanyp duran bir oda ýakynlatsaň, gunçalary süllerer* (B. Hudaýnazarow).

ÝAKYNLAÝYŞ [ýaky:nlaýyş], *iş ady.* Ýakynlamak ýagdaýy.

ÝAKYNLYK [ýaky:nlyk], *at.* 1. Daş dällik, golaýlyk, golaý aralykda bolmaklyk. 2. Ýakyn hossarlyk, garyndaşlyk.

ÝAKYNSYRAMAK [ýaky:nsyramak] *işl.* Ýakyn garyndaşyň, ilen-çalanyň bolmasa-da, ýakyn boljak bolmak.

ÝAKYŞDYRMAK, *işl.* Bir ýan ujundan ýakmak, otlaşdyrmak, birnäçe ýerde ýakyp çykamak. *Ýigitler ýene-de ot ýakýşdyrypdyrlar* (A. Gowşudow).

ÝAKYŞMAK I, *işl.* 1. Ýakmaga kömek etmek. *Ot ýakýşmak.* 2. Bilelikde ýakmak.

ÝAKYŞMAK II, *işl.* 1. Mallary suwa ýakmaga kömek bermek. *Sen muny bakýşypmydyň, ýakýşypmydyň?! ("Görogly").* 2. Bilelikde ýakmak. *Oglanlar düýelerini suwa ýakýşyp durdular.*

ÝAL, *at.* 1. Ite berilýän iýmit. *Ite ýaly az berseň, gapyňdan garamaz* (Nakyl). *Gülruh eje-de şondan soň beýnisi sarssa-da, Alabaýyň sesine çydap, oňa ýal berip ýör* (O. Ödäýew). 2. *gepl.d.* Nahar, iýmit. *Ýaltanan ýal tapmaz, tapsa-da, bol tapmaz* (Nakyl).

◊ **Ýala gelmek** – köpege gelmek. **Ýal ýagysy** işlemän iýmäge ymtylýan, edýän işi iýenine degmeýän, iýenini ödemeýän; elinden zat gelmeýän, iş başarmaýan. *Ah, sizden hiç haçan abraý ýokdur, bir topar ýal ýagylary* (A. Durdyýew).

ÝAL [ýa:l], *at.* Käbir haýwanlaryň boýnunyň üstünde zolak bolup ösýän ösgün gyl. *Ýaman ata ýal bitse, ýanyna ýanlyk baglatmaz, ýaman kişä mal ýetse, ýanyna goňşy gondurmaz* (Nakyl).

◊ **Ýalyň agarmak** ýaşı bir çene ýetmek; garramak, sakgaly, saçy agarmak.

ÝALAK I, *at.* Ite ýal we suw berilýän gap. *Iti bolmadygyň ýalagy bolmaz* (Nakyl).

ÝALAK II, *at.* 1. Jykyryň dik okuny göterip durýan kese agaç. 2. Bosagada gabsanyň girip durýan ýeri.

ÝALAKÇA, *at.* 1. Degirmende doludan dökülýän bugdaýy gora kadaly guýmak üçin hyzmat edýän şeýtan agajy arkaly herekete gelýän ýalpak gap. *Ýalakçanyň erňekleri gädilipdir.* 2. Demir ussahanasynda suw guýlup goýulýan gap.

ÝALAMA I, *iş ady.* Ýalamak ýagdaýy.

ÝALAMA II, *at.* 1. Yssydan dodagyň ýanmagy netijesinde emele gelýän ýara. *Dodagy ýalama bolupdyr.* 2. *gepl.d.* Gysganç, gysyk.

ÝALAMA III, *at.* 1. Derýanyň içindäki öňe çykyp durýan ýer. 2. Tekiz, takyr. *Onuň süýr depesi bolsa ýylaksyz ýalama ýapa meňzeýärdi* (A. Gowşudow).

ÝALAMAÇ, *at.* Gök garylan bulamak. *Gaýnadyň ýan ýalamajyň düşerine howlugarlar* (R. Gelenow).

ÝALAMAK, *işl.* 1. Bir zadyň ýüzünden diliňi ýöretmek, bir zadyň daşyny diliň bilen arassalamak, bir zady diliň bilen syrmaq. *Bal tutan barmagyny ýalar* (Nakyl). 2. *göç. m.* Çala degip geçmek, gyltyz degmek, sypap geçmek. *Ok meniň hem egnimi ýalap geçdi* (N. Pomma). 3. *göç. m.* Iýmek, kertmek. *Boýuntýrygyň samaçawlaryndan hiç biri galman, käbir ýerini sarygarynja ýalapdyr* (B. Kerbabaýew).

◊ **Ýalap barmak** örän sowuk bolmak (howa hakynda).

ÝALAN, *syp.* Çyn däl, galp, nädogry. *Ýalan gürrüň. Ýalan sözleseň, tutlarsyň, düz sözleseň, gutlarsyň* (Nakyl).

◊ **Ýalana çykarmak** – puja çykarmak, hakykata dogry gelmeýändigini äşgär etmek.

ÝALANÇY I, *syp. 1.* Ýalan sözleýän adam, ili aldap ýören adam, aldawçy. *Ýalançy töre bir geçer* (Nakyl). 2. *gepl.d.* Hakyky däl, çyn bolmadyk. *Ýalançy atlatz.*

ÝALANÇY II, *at.* Şu dünýä, ýaşaýyş, durmuş.

◊ **Ýalança gelmek** dünýä inmek, eneden dogulmak. *Ýalançyga ýaňy gelen, Gany bilen söweş salan* (Baýram şahyr). **Ýalançy bilen hoşlaşmak** aradan çykarmak, dünýäden ötmek, amanadyňy tabşyrmak, ölmek. **Ýalançy ýagtylmak** daň atmak, howa ýagtylyp başlamak. *Soňra onuň önünde çay-çörek goýup, haýal etmän köçä çyksa, eýýäm ýalançy ýagtylan eken* (H. Derýaýew). **Ýalançy ýaryşdyran ýaly** tiz, çalt, dessine (bir zat howlukmaç ýerine ýetirilende aýdylýan aňlatma). *Edil ýalançy ýaryşdyran ýaly* (N. Saryhanow).

ÝALANÇYLYK, *at.* Ýalan, nädogry sözlemeklik, aldawçylyk, ýalançy häsiýetlilik.

ÝALANDAN [ýalannan], *hal.* Oýun edip, degşip, çyndan däl. *Ol ýalandan aglaýar. Bagyşla, men saňa ol sözi ýalandan aýtdym.*

ÝALANLYK, *at.* Hakykat dällik, çyn dällik. *Hany aýt, ýalanlygyny, çynlygyny derrew anyklarys* (B. Kerbabaýew).

ÝALANMAK, *işl.* Öz barmagyňy, tabagyňy ýalamak.

ÝALANYŞMAK, *işl., göç. m.* Bilelikde üýşüp iýmek, agzybir ýaşamak. *Ýalanyşan aýkalmaz, söýenişen ýykylmaz* (Nakyl). 3. *ser.* **Ýalaşmak.**

ÝALAN-ÝAŞRYK [ýalan-ýaşryk], *syp.* Hakykata dogry gelmeýän, bolar-bolmaz, nädogry. *Ýalan-ýaşryk gürrüň.*

ÝALAŇ I, *hal.* Kileň, esasan. *Üşmege ýalaň geý-nüwli baý adamlar gelipdir.*

ÝALAŇ II, *syp., ser.* **Ýalaňaç.** *Gezseň ak çägede aýagyň ýalaň, Dermandy; maňa çyn, size-de ýalan* (B. Hudaýnazarow).

◊ **Ýalaň ýüz** sakgal-murt çykmadyk. *Murty ýaňy taban, ýalaň ýüz, heniz eti-gany doluşmadyk, inçemik, orta boýly ýaş ýigit* (B. Kerbabaýew).

ÝALAŇAÇ, *syp.* **1.** Egni eşiksiz, geýim geýmedik. *Ýalaňaç suwdan gaýtmaç* (Nakyl). **2.** Gynsyz, gapsyz. *Soňra goltugyndan ýalaňaç gama çykaryp, ony ýokaryk galdyrdy* (N. Geldiýew). **3.** Düşek ýazylmadyk, düşek atylmadyk, düşeksiz. *Ýalaňaç ýerde oturmak.* **4.** Ýapraksyz, ýapragy dökülen. *Agaçlaryň hemmesi ýalaňaçdy* (A. Gowşudow). **5. at.** Garyp, hor ýaşayan adam. *Ýalaňaja ýaz ýagşy* (Nakyl). **6.** Howutsyz, eýersiz, gaňnasyz.

ÝALAŇAÇLAMA [ýalaňaşlama], *iş ady.* Ýalaňaçlamak ýagdaýy.

ÝALAŇAÇLAMAK [ýalaňaşlamak], *işl.* **1.** Eşiklerini çykarmak, egnindäki geýimlerini aýyrmak (adam hakynda). **2.** Howudyny, eýerini, gaňnasyny we ş.m. aýyrmak. *Gyraty ýalaňaçlap, eýerini, palanyny aýryp, täzedan eýerledi* ("Görogly"). **3.** Gynyndan, gabyndan çykarmak. *Göwni eýýäm ata çykdy, gyljyny ýalaňaçlady* (B. Seýtäkow). **4.** Ýapragyny aýyrmak, düşürmek. *Üzümiň çybyklaryny ýalaňaçlaýypsyň-la! Soňky uran sowuk agaçlary ýalaňaçlady.*

ÝALAŇAÇLAMAZLYK [ýalaňaşlamazlyk], *işl.* Ýalaňaç ýagdaýa getirmezlik.

ÝALAŇAÇLANMAK [ýalaňaşlanmak], *işl.* **1.** Özüni ýalaňaçlamak. *Olar ýalaňaçlanyp, suwa urdular.* **2.** Ýalaňaç hala getirilmek.

ÝALAŇAÇLATMAK [ýalaňaşlatmak], *işl.* Ýalaňaçlamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek.

ÝALAŇAÇLYK [ýalaňaşlyk], *at.* **1.** Geýimsizlik, eşiksizlik, ýalaňaç halda bolmaklyk. *Oglanjyk indi ýalaňaçlykdan utanjardy, daşaryk gitjek bolsa geýinjardy.* **2. göç.m.** Garyplyk, horluk. *Seň bolsa şol öňki ýalaňaçlygyň, Ine şýdip geçip barýar seneler* (M. Seýidow).

ÝALAŇGAT [ýalaňgat], *syp.* **1.** Ýeke gat, içliksiz, diňe ýüzli matadan ybarat. *Oda giräýjek bolup, ýalaňgat jalbaryny göwredere getirdi* (N. Atdaýew). **2.** Bir gat, ýeke gat (sapak, ýüplük we ş.m. hakynda). *Biçilen geýime ýalaňgat sapak bilen kök atdylar.*

ÝALAŇY, *syp.* Töňnesiz ownuk odun, çöp-çalam. *Gazanyň aşagyndaky ýalaňy ot labyrdap ýanjardy* (B. Kerbabaýew).

ÝALAŞDYRMAK, *işl.* Bir ýan ujundan ýalamak, ýalap çykamak, yzly-yzyna ýalamak.

ÝALAŞMAK, *işl.* Bile ýalamak.

ÝALATDYRMAK, *işl.* Ýalamagy başga birine etdirmek.

ÝALATMAK, *işl.* Ýalamaga mejbur etmek.

Tebip duzy çaga ýalatmagy tabşyrdy.

ÝALAW [ýalow] **I**, *at.* **1.** Örän güýçli hem ýiti ýagtylyk berýän enjam. *Birden şol wagt şäher tarapyndan oba gyzyl ýalaw tutuldy* (A. Durdyýew). **2.** Örän ýiti. *Munyň-a tüýs ýalaw bolajypdyr.*

◊ **Ýalaw ýaly** örän ýiti, ötgür.

ÝALAW [ýalow] **II**, *at. harb., kön. s.* Baýdak.

ÝALAWAÇ [ýalowa:ç], *at.* Allanyň resuly, pygamber.

ÝALAWUNÇ [ýalowunç], *at. ser.* **Ýalawaç.** *Ýalawunç urugly zatly ýaranlar* (Magtymguly).

ÝALAYYŞ, *iş ady.* Ýalamak ýagdaýy.

ÝALAZY, *syp.* Hiç zat bitmedik boşluk, ot-çöpsüz giňişlik. *Amanaly öýüni ýoldan sowarak, gumagrak ýalazy ýerde dikipdir* (S. Myradow).

ÝALBARMA [ýalvarma], *iş ady.* Ýalbarmak ýagdaýy.

ÝALBARMAK [ýalvarmak], *işl.* Bir zat hakda birine ejizläp ýüz tutmak, bir zady sorap haýyş etmek, özelenmek. *Dursun naýynjar bir garaýyş bilen ogluna ýalbardy* (B. Kerbabaýew).

ÝALBARMAKLYK [ýalvarmaklyk], *iş ady.* Ýalbarmak ýagdaýy.

ÝALBARTDYRMAK [ýalvartdyrmak], *işl., ser.* **Ýalbartmak.** *Çagaňy ýalbartdyrma, özüň öňüne düş-de, iş, ýol öwret.*

ÝALBARTMAK [ýalvartmak], *işl.* Ýalbarmaga mejbur etmek. *Ol köp ýalbardyp, ahyry kitaby berdi.*

ÝALBARYP-ÝAKARMAK [ýalvaryp-ýakarmak], *işl.* Bir zat hakynda gaty özelenip haýyş etmek. *Akja ikimiz ýalbaryp-ýakaryp, ony zordan raýyndan gaýtardyk* (G. Gurbansähedow).

ÝALBARYŞDYRMAK [ýalvaryşdyrmak], *işl.* Gören kişä ýalbarmak, köp adama ýalbarmak.

ÝALBARYŞMAK [ýalvaryşmak], *işl.* **1.** Ýerli-ýerden bilelikde ýalbarmak. *Çagalar ýalbaryşyp duran-soňlar dözmedim.* **2.** Ýalbarmaga kömek etmek. *Menem ýalbaryşdym, ol şol kitaby bererli däl.*

ÝALBAR-ÝAKAR: ýalbar-ýakar etmek birini rahatlandyrmak, köşeşdirmek üçin ýalbaryp görmek. *Çagajyk ýalbar-ýakar etsem-de, sesini goýman aglaýardy.*

ÝALBYRAMAK [ýalvyramak], *isl.* Lowurdamak, ýalbyr-ýalbyr etmek, ýaldyramak. *Akjagül ýaňy dogan aý ýaly ýalbyrap çykanda, jaýyň içi öňküsinden ýagtylyp gitdi* (B. Seýtäkow).

ÝALBYRAŞMAK [ýalvyraşmak], *isl.* Birnäçe zat bilelikde ýalbyramak.

ÝALÇAMAZLYK, *iş ady.* Gönençlik görmezlik. *Howlugaň gyz äre baryp ýalçamaz* (Nakyl).

ÝALÇARMAK, *isl.* Açyklykda mese-mälim görnüp durmak. *Sygryň maçjasy ýalçaryp ýatyrdy.*

ÝALÇARTMAK, *isl.* Açyklykda mese-mälim görner ýaly etmek.

ÝALÇY I, *syp.* Ýaly gowy görýän, iýermen (it hakynda). *Itim hem ýalçy, hem malçy.*

ÝALÇY II, *at.* Dagyň ot-çöp bitmedik, ýylmanak, ýylçyr ýüzi. *Mesgen tutar çarwadarlar, Ýalçysynda ýatar marlar* (Magtymguly). *At ýene birsalym ýöredi-de, bir bolgusyz öwürümjikde ýapgyt ýalçy daş gaýa dyrmaşyp ugrady* (A. Gowşudow).

ÝALÇY III, *at.* Jaryň ugrundaky oý ýerlerde ýygnanyp galan bölek suw.

ÝALDYRAK [ýallyrak], *at.* Awgust aýynda, tomus bilen güýzüň sepgidinde dogýan ýaldyrawuk ýyldyz. *Ýaldyrakda tün sowar, Üç ýyldyzda gün sowar* (Nakyl). *Ýaldyragyň ýangyny, Üç ýyldyzyň galgyny* (Nakyl). *Ýaldyrak-da dogdy, epgek ýatışdy, Indi gijelerne howa cigreýär* (M. Seýidow).

ÝALDYRAMA [ýallyrama], *iş ady.* Ýaldyramak ýagdaýy.

ÝALDYRAMAK [ýallyramak], *isl.* 1. Mese-mälim, güýçli öwşün atmak, ýalkym salmak, lowurdap durmak, ýalpyldamak. *Çaklaňrak börüginde, Gyzyl egme ýaldyrap dur* (K. Gurbannepesow). 2. Şöhle bermek, şöhle saçmak, yşyk salmak. *Uzadaky dag gaýalary ýaly bolup, seleňläp oturan gum depeleriniň üstünde tegelek Aý ýaldyrap göterildi* (B. Seýtäkow).

ÝALDYRAMAKLYK [ýallyramaklyk], *iş ady.* Ýaldyramak ýagdaýy.

ÝALDYRAŞMAK [ýallyraşmak], *isl.* Çar ýandan, ýerli-ýerden ýaldyramak. *Ýyldyzlar ýaldyraşýardylar.*

ÝALDYRATMAK [ýallyratmak], *isl.* 1. Ýaldyrap ýaly etmek. *Ýüzügi pamyk bilen süpürüp ýaldyratdym.* 2. Öwşün atdyrmak, lowurdatmak. *Saçyma ýag çalyp ýaldyratdym* (“Edebiýat we sungat”).

ÝALDYRAWUK [ýallyrowuk], *syp.* Ýaldyrap duran, şöhle saçyp duran, ýalpyldawuk. *Ýaldyrawuk ýüzük.*

ÝALDYRAÝYŞ [ýallyraýyş], *iş ady.* Ýaldyraşmak ýagdaýy.

ÝALHOR [ýalho:r], *syp.* Ýal ýagysy, ilin hasabyna ýaşaýan.

ÝALHORLYK [ýalho:rluk], *at.* Ýalhoryň ýagdaýy, ýalhor bolmaklyk. *Haçana çenli özüňe ýalhor diýdirip ýörjek?!*

ÝALKAMA, *iş ady.* Ýalkamak ýagdaýy.

ÝALKAMAK, *isl.* Ýagşylyk etmek, gowulyk bagyşlamak. *Ýalkasa – ýaz, gargasa – gys* (Atalar sozi).

ÝALKAMAKLYK, *iş ady.* Ýalkamak ýagdaýy.

ÝALKANMAK, *isl.* Allanyň rehimdarlyk etmegine mynasyp bolmak. – *Bir pire gol bersem, günämiň ötülmegine, ýalkanmagyma sebäpkär bol!* – diýip, ýalbarsam diýýän (“Myrally”).

ÝALKAW [ýalkow], *at, ser.* **Ýalkama.** *Gudraty güýçliniň ýalkawy.*

ÝALKAYYŞ, *iş ady.* Ýalkamak ýagdaýy.

ÝALKY, *syp., gepl.d.* Täk, ýeke. ýalňyz. *Sen bir ýalky dogan är sen, Orazym* (Kemine).

ÝALKYM, *at.* Ýagtylyk şöhesi, şöhle. *Çar tarapa ýalkym saçar yüzleri, Ak yüzüňize çöken nurmy, gelinler* (Baýram şahyr). *Gabsasyz açyk işikden dolan Aý üstümize ýalkym salýardy* (A. Gowşudow).

ÝALKYMLY, *syp.* Şöhle saçýan, şöhle salyp duran.

◊ **Ýalkymly salam** gadyr-gymmat bilen berilýän dabaraly, joşgunly salam.

ÝALKYMLYLYK, *at.* Ýalkymy barlyk.

ÝALKYMSYZ, *syp.* Ýalkym salmaýan.

ÝALKYMSYZLYK, *at.* Ýalkymy ýokluk.

ÝALLAKLAMA, *iş ady.* Ýallaklamak ýagdaýy.

ÝALLAKLAMAK, *isl.* Ýaranjaňlyk etmek, gülüm-ýalym edip ýaranjak bolmak.

ÝALLAKLAMAKLYK, *ş ady.* Ýallaklamak ýagdaýy.

ÝALLAKLAMAZLYK, *iş ady.* Ýaranjaňlyk etmezlik, ýaranjak bolmazlyk.

ÝALLAKLAŞMAK, *isl.* Ýerli-ýerden ýallaklamak. *Itleriň her haýsy hem Durdy çopanyň önünde ýallaklaşdylar* (A. Gowşudow).

ÝALLAKLATMAK, *isl.* Ýallaklamaga mejbur etmek.

ÝALLAKLAÝYŞ, *iş ady.* Ýallaklamak ýagdaýy.

ÝALLAMA, *iş ady.* Ýallamak ýagdaýy.

ÝALLAMAK, *isl.* 1. Ite ýal bermek, ýal berip naharlamak. *Çoluk itleri ýallady.* 2. *göç.m.* Birini öz garamagynda ekläp-saklamak (gödek äheňde aýdylýar). *Garnyň ýallap, iýdirip, Men sizi adam etdim* (Ş. Kekilow).

ÝALLAMAKLYK, *iş ady.* Ýallamak ýagdaýy.

ÝALLAMAZLYK, *iş ady.* Ýal bermezlik.

ÝALLANMAK, *isl.* Nahar edinmek (kinaýaly).

ÝALLAÝYŞ, *iş ady.* Ýallamak ýagdaýy.

ÝALLYK, *syp.* Ýal üçin niýetlenen. *Ol ite ýallyk baş-alty goşawuç arpa ununy-da getiripdi* (“Edebiýat we sungat”).

ÝALMAMA, *iş ady.* Ýalmamak ýagdaýy.

ÝALMAMAK, *işl.* Berlen naharyň, iýmitleriň we iýmiň hemmesini zat goýman, açgözlük bilen çalt iýmek, ýuwutmak. *Sygyr öňüne dökülen oty ýalmap goýberýärdi.* Döw: –*İki üzüp, bir ýalmardym* (Ertekiden).

ÝALMAMAKLYK, *iş ady.* Ýalmamak ýagdaýy.

ÝALMAN, *at, haýwanat d.* Öň aýaklary gysga, art aýaklary we guýrugy uzyn syçan, atýalman. *Ýalmanlar-da gaçyp-gaçyp, Hinlerine urýar kürsöp* (M. Seýidow).

ÝALMANDYRMAK [ýalmannyrmak], *işl.* Ýalmanar ýaly etmek, ýalmanmaga mejbur etmek. *Dillerini ýalmandyrýarlar; ýuwaşrak mallaryň otlaryny demlerine dartýyp barýarlar* (B. Kerbabaýew).

ÝALMANMAK, *işl.* Nahara ymsynyp, diliň bilen dodagyňy ýalamak, tamşanmak. – *Hawa, pirim, getirdim, hanha gapyda ýalmanyp ýatyr!* – *diýdi* (Keminäniň adyna aýdylan şorta sözlerden).

ÝALMANYŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden bilelikde ýalmanmak. *Garawuly görenden itler ýalmanyşyp başladylar.*

ÝALMAWUZ [ýalmowuz], *syp.* Näme tapsa, ýalmap-ýuwdup barýan, horan, doýmazak, hajymelik, iýermen (kinaýaly). *Ol naharlaryň baryny edil ýalmawuz açan ýaly, şol bada lak-luk atýar* (N. Pomma).

ÝALŇY, *at.* Öýüň üzügine goşmaça bolar ýaly ýeke gamyşa salnyp basylýan keçe önümi.

ÝALŇYŞ, **1. at.** Işde, pikirde goýberilýän nädogrulyk, hata. *Ol özüniň ýalňyşyny düzederin, arzuwma ýeterin hasap edipdi* (B. Kerbabaýew). **2. at.** Hasaplaýyş, ýazuw işlerinde we ş.m. ýagdaýlarda ýüze çykýan kemçilik, nädürslük. *Şu ikinji işi köpiňiz ýalňyş işläpsiňiz. Harp ýalňyşy.* **3. syp.** Nädogry. *Ýalňyş jogap.*

ÝALŇYŞDYRMAK, *işl.* Birini ýalňyşar ýaly etmek, ýalňyşmagyna sebäp bolmak.

ÝALŇYŞLYK, *at.* Işde, ýazuwda, pikirde goýberilýän nädogrulyk, nätakyklyk.

ÝALŇYŞMA, *iş ady.* Ýalňyşmak ýagdaýy.

ÝALŇYŞMAK, *işl.* **1.** Ýalňyş hereket etmek, ýalňyşlyk, nätakyklyk goýbermek. *Bibijemalym, indi sen meniň günämi geç, men ýalňyşypdyryn!* (A. Durdyýew). **2.** Biri ýa-da bir zat hakda nädogry pikir etmek. *Sen gaty ýalňyşýarsyň!* **3.** Azaşmak, ugruňy üýtgetmek. *Myhman ýalňyşandygyny soň duýup galdy.*

ÝALŇYŞMAKLYK, *iş ady.* Ýalňyşmak ýagdaýy.

ÝALŇYŞMAZLYK, *iş ady.* Ýalňyş hereket etmezlik, ýalňyşlyk goýbermezlik. *Adam bir çig süýt emen, ýalňyşmanam bolanok.*

ÝALŇYŞSYZ, *syp.* Ýalňyş bolmadyk, ýalňyş goýberilmedik. *Onuň çeper, çalasyn elleri her iki erşiň daşyndan dolap alan çitimlerini eltip, ýalňyşsyz öz ýerine gondurýar* (H. Derýaýew).

ÝALŇYŞYŞ, *iş ady.* Ýalňyşmak ýagdaýy.

ÝALŇYZ [ýalňy:z], *syp.* Ýeke, ýeke-täk, bir özi. *Ýeke-täğim, ýalňyzym, Türkmenistanym meniň!* (B. Hudaýnazarow). *Çagajyk aýylganç ýer titremesinde ene-atasyny ýitirip, ýalňyz galdy.*

ÝALŇYZLYK [ýalňy:zlyk], *at.* Ýalňyz ýagdaýda bolmaklyk. *Magtymgulynyň häzir hem il gözünden uzakda, ýalňyzlykda pikirini durlap, açyk howada göwnüne ýeňillik beresi gelyärdi* (G. Kulyýew).

ÝALP: ýalp etmek birden ýalpyldap gitmek, birden ýalpyldy peýda bolmak. *Uzakdan bir zat ýalp edip gitdi.*

ÝALPA: ýalpa gözüňi açmak gözüňi birden açmak, çaltlyk bilen açmak. *Ýatagan gözlerini ýalpa açanda, Görýär özün köne ýorgan içinde* (K. Gurbannepesow).

ÝALPAK, *syp.* **1.** Çuň däl, saý. *Ýalpak kenar.* **2.** Çukur däl, çuň bolmadyk, telper. *Ýalpak tabak.*

ÝALPAKLANMAK, *işl.* Suwy azalyp, ýalpak, saý bolmak. *Ýapdaky suw gitdigiçe ýalpaklanýardy.*

ÝALPAKLAŞMAK, *işl.* Kem-kemden ýalpak bolup başlamak, suwy azalyşmak. *Howdanyň suwy ýalpaklaşyp gidip otursa, balyklara zyýan ýetirmegi mümkin diýip, derrew çäresini tapdylar.*

ÝALPAKLATMAK, *işl.* Ýalpak bolar ýaly etmek.

ÝALPAKLYK, *at.* Çuň dällik, saýlyk. *Hazar deňziniň ýalpaklygy.*

ÝALPARMA, *iş ady.* Ýalparmak ýagdaýy.

ÝALPARMAK, *işl., gepl.d., ser.* **Ýalpaklaşmak.** *Ýabyň gyralary opurylansoň, suwy öňküsinden ýalparypdyr.*

ÝALPARMAKLYK, *iş ady.* Ýalparmak ýagdaýy.

ÝALPARTMAK, *işl.* Ýalparar ýaly etmek. *Käliň ugruna baş-alty ýyldan bäri pil agzy degmäni üçin, oňa gyрманça urup ýalpardypdy* (B. Kerbabaýew).

ÝALPARYŞ, *iş ady.* Ýalparmak ýagdaýy.

ÝALPOŞ [ýa:lpo:ş], *at.* Atyň boýnuna ýapylýan, ony çybyn-çirkeýden goraýan eşik.

ÝALPYLDAMA [ýalpyllama], *iş ady.* Ýalpyldamak ýagdaýy.

ÝALPYLDAMAK [ýalpyllamak], *işl.* **1.** Güýçli öwşün atmak, lowurdamak. *Onuň döşündäki medal ýalpyldaýardy.* **2.** Bezenip-beslenmek. *Ol ýalpyldap öýden çykdy.*

ÝALPYLDAMAKLYK [ýalpyllamaklyk], *iş ady.* Ýalpyldamak ýagdaýy.

ÝALPYLDAMAZLYK [ýalpyllamazlyk], *iş ady.* Güýçli öwşün atmazlyk, lowurdamazlyk. *Alan gülli köýnegiň aýdylyşy ýaly-ha ýalpyldanok.*

ÝALPYLDAŞMAK [ýalpyllaşmak], *işl.* 1. Ýerli-ýerden ýalpyldamak; hemme ýeri ýalpyldamak; bir-näçe zat ýalpyldamak. *Çäýnek-käseler ýalpyldaşyp dur.* 2. Birnäçe bolup bezenip-beslenmek. *Gyzlar ýalpyldaşyp, gülşüp-degşip gelýärler.*

ÝALPYLDATMAK [ýalpyllatmak], *işl.* Ýalpyldap durar ýaly etmek, ýalpyldamak derejesine ýetirmek. *Ol ýigit ýaglygyny çalt-çalt gezdirip, ädigiň gonjuny aýna ýaly ýalpyldatdy* (B. Kerbabaýew). *Näçe ýalpyldatsaň, mis ýene misdir, Ýüregi garanyň gözlegi pisdir* (M. Seýidow).

ÝALPYLDAWUK [ýalpyllowuk], *syp.* Hemişe ýalpyldap duran, ýaldyraýan. *Başynda sury telpek, aýagynda ýalpyldawuk gara ädigi bardy* ("Edebiýat we sungat").

ÝALPYLDAÝYŞ [ýalpyllaýyş], *iş ady.* Ýalpyldamak ýagdaýy.

ÝALPYLDY [ýalpylly], *at.* Öwsün atyp duran şöhle, ýiti şöhle berýän ýagtylyk, şöhle saçyp duran ýalkym. *Aýnanyň ýalpyldysy gözüni gamaşdyrýardy.*

ÝALT: ýalt etmek birine ýa-da bir zada birden öwrülip seretmek. *Nabat yzyna ýalt edip seretdi* (A. Durdyýew).

ÝALTA I, *syp.* Zähmet çekmegi halamaýan, iş ýakmaz. *Ýaltanyň eli uzyn, dili gysga* (Nakyl). *Aýtsam, ön wagtda iki sany ýalta bolanmyş* (A. Durdyýew).

ÝALTA II: ýalta seretmek (bakmak) *ser.* Ýalt. *Aşyr ýalta seredende, Aýnanyň ýegdekläp gelýänini gördi* (B. Kerbabaýew).

ÝALTAÇYLYK, *at., ser.* Ýaltalyk.

ÝALTAKLABERMEK [ýaltakla:vermek], *işl.* Ýaltaklap başlamak.

ÝALTAKLAMA, *iş ady.* Ýaltaklamak ýagdaýy.

ÝALTAKLAMAK, *işl.* Tiz-tizden o ýana, bu ýana öwrülüp, töwerege göz gezdirmek, garanjaklamak, ýalt-ýult etmek. *Ejesi daş-töweregine ýaltaklady, emma gyzyny görmedi* (A. Gowşudow).

ÝALTAKLAMAZLYK, *iş ady.* Ýalt-ýult etmezlik.

ÝALTAKLAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden bilelikde ýaltaklamak; köpçülik bolup ýaltaklamak. *Gyzlar suwa gelen jeren ýaly töweregine ýaltaklaşyp, Hatyjanyň daşyna halkalaýyn aýlanypdyrlar* (N. Pomma).

ÝALTAKLATMAK, *işl.* Ýaltaklamaga mejbur etmek. *Men pylan ýerdedirin diýip aýtmansoň, oglanjyk ejesini ýaltakladyp goýdy.*

ÝALTAKLAÝYŞ, *iş ady.* Ýaltaklamak ýagdaýy.

ÝALTALYK, *at.* Ýaltanyň ýagdaýy, zähmet çekmegi söýmezlik, iş ýakmazlyk, ýaltaçylyk.

ÝALTANMA, *iş ady.* Ýaltanmak ýagdaýy.

ÝALTANMAK, *işl.* Ýaltalyk etmek, bir işi etmegi goýbolsun etmek, soňa goýmak.

ÝALTANMAKLYK, *iş ady.* Ýaltanmak ýagdaýy.

ÝALTANMAZAK, *syp.* Ýaltanmagy bilmeýän, ýaltalyk etmeýän. *Ol ýaltanmazak adamdy.*

ÝALTANMAZLYK, *işl.* Ýaltanmagy bilmezlik, ýaltalyk etmezlik. *Işde ýaltanmazlyk gerek.*

ÝALTANYŞ, *iş ady.* Ýaltanmak ýagdaýy.

ÝALY [ýa:ly], "Meňzeş, kimin, dek" ýaly sözleriň manysynda gelip, deňeşdirmegi aňladýan sözsoňy kömekçi. *Atasy ýaly är ýigit bolsun!* (Alkyş).

ÝALYM-ÝULUM: ýalym-ýulum etmek biriniň ýüzüne gülümsirän bolmak, ýaranjaňlyk etmek.

ÝALYN, *at.* Ýiti howurly, çabyrap duran ot. *Onuň möwç urýan ýalny ýokaryk galyp, asmana dilini ýalmandyrýardy* (A. Gowşudow).

ÝALYNJA, *syp., gepl.d., ser.* Ýalynjaň. *Ile gülünji bolandan, äre ýalynja bol* (Nakyl).

ÝALYNJAŇ, *at, ser.* Ýaranjaň.

ÝALYNJAŇLYK, *syp., ser.* Ýaranjaňlyk.

ÝALYNLAMA, *işl.* Ýalynly ýanmak, ýalyn çabyrap ýanmak. *Gury palaç we gaýry süplük-saplyklar gowy ot düşen ýaly ýalynlap ýanmaga başlady* (N. Esenmyradow).

ÝALYNLY, *syp.1.* Ýalynlap ýanyp duran. *Elle-rindäki ýalynly kesindileri zyňdylar* ("Edebiýat we sungat"). **2. göç.m.** Gahar-gazaply, içi ýangynly, güýçli närazylyk bildirýän; bir zada örän gynanýan. *Hamsygyp ýalynly çykdy sözleri, Ýaşdan doldy onuň gara gözleri* (Ç. Aşyrow).

ÝALYNMA, *iş ady.* Ýalynmak ýagdaýy.

ÝALYNMAK, *işl.* Ýaranjaňlyk etmek, ýalym-ýulum etmek. *Jalataýa ýalnyp gün görebilmersiň* ("Görogly").

ÝALYNMAKLYK, *iş ady.* Ýalynmak ýagdaýy.

ÝALT-ÝULT: ýalt-ýult etmek edebi saklaman, barýan, oturan ýerinde hemme zady görjek bolup, eýläk-beýläk tiz-tiz öwrülüp garanjaklamak.

ÝAMA, *at.* Geým-gejimleriň, aýakgabyň we ş.m. zatlaryň ýyrtylan ýerine salynýan bölek mata, gaýyş.

◊ **Ýamasy bitmek** ýerini dolmak, öwezine gelmek, keminiň üsti ýetirilmek, durmuş ýagdaýy gowulanmak. *Pul bolsa, ýamasy bitjek ýalydy, Maksat-myradyna ýetjek ýalydy* (B. Kerbabaýew). **Ýamasy ýerinde** zyýany ýok, deregini dolsa bolar; öz-özünden biter. *Onuň goly ýaman dilnipdir, şeýle bolsa-da, ýamasy ýerinde, biter.*

ÝAMAÇ, *at. 1.* Derýanyň, çaýyň, ýabyň we ş.m. iki gyrasy, kenary. *Ala jaryň ýamajyndaky ýylgynlar ýyldyz bilen bäs edişýärdi* (Ş. Taganow). **2.** Ýapy. *Ýamaçlaryň üstünde harman ýerleri bolan.*

ÝAMAK, *at, ser.* Ýama. *Durluklaryna näçe ýamak basylan bolsa-da, deşiklerinden görüňýän yslyryň sany ýok* (B. Kerbabaýew).

ÝAMALMAK, *isl.* Ýama edilmek, ýama salynmak.

ÝAMALY, *syp.* Ýyrtygyna ýama salnan, ýama urlan. *Ol gelende, egninde bir köne ýamaly horjuny bardy* (A. Gowşudow).

ÝAMALYK I, *syp.* Ýamamak üçin gerekli, ýama etmek üçin niýetlenen (mata ýa-da gaýyş bölegi). *Gedaýa çaryk berseň, ýamalygyny hem dilär* (Nakyl).

ÝAMALYK II, *at, maldarç.* Düýe çökende, yzky aýaklarynyň ýere degýän gaty ýeri.

ÝAMAMA, *iş ady.* Ýamamak ýagdaýy.

ÝAMAMAK, *isl.* Geým-gejimiň, aýakgabyň ýyrtylan ýerine ýama salmak, ýama urmak.

ÝAMAMAKLYK, *iş ady.* Ýamamak ýagdaýy.

ÝAMAMAZLYK, *iş ady.* Ýama salmazlyk, ýama tikmezlik.

ÝAMAN I, *syp.* 1. Islenilýän talaby ödemeýän, kanagatlanarly däl, erbet. *Ýaman araba ýol bozar* (Nakyl). *Açlyk ýaman zat, az-owlak garbandy* (A. Gowşudow). 2. Örän, gaty, has, juda. – *Myradaly aga, bu gün ýaman irläpsiň-le – diýip, ondan ýuwaşlyk bilen sorap, onuň ýanynda oturdy* (N. Pomma). 3. *gepl.d.* Ederini bilýän, dogumly. *Ol gaty ýaman adam, hiç haçan hor bolar öýdemok.*

♦ **Ýaman ada galmak** ilin öňünde abraýdan düşmek, ýaman atly bolmak. **Ýaman ada goýmak** biriniň ýüzünü gara etmek, abraýyny gaçyrmak. *Başlan işini ahyryna ýetirip bilmedi diýen ýaman ada goýaýmasyn, gowy işläliň! Ýaman algyly ýaly* hemişe ary köýen ýaly. **Ýaman atly bolmak** gepe ýakyn bolmak, gara donly bolmak. **Ýamandan boýuňy satyn almak** erbet adamdan göwne degişmän, usul bilen araňy açmak, başyňy gutarmak. “*Ýamandan boýuňy satyn al*” diýipdirler, üzämek gerek, başga alaç ýok! – diýdi (A. Gowşudow). **Ýaman gözden saklasyn!** göz degmesin, betbagtçylyga uçramasyn, erbet niýetlä duçar bolmasyn. **Ýaman öwrenmek** ýeriň giňinde, mümkinçilik bar wagtynda bir zada halys endik etmek, endik bolmak (azajyk kinaýa bilen aýdylýar). *Eneň-ataň arkasyndan süýjüje zatlary saýlap iýmegi ýaman öwrenensiň.* **Ýamandan ýarty agyz** adamyň tabakda galdyran azajyk naharyny iýdirmek üçin aýdylýan durnukly söz düzümi. **Ýamanyň ýüzi aňryk bolsun!** erbet adam size ýamanlyk etmesin, sizi ýaman pällä duçar etmesin! **Ýaman ýerde gaý tutmak** gyssagara bir zerur zat ýüze çykmak. *Ýaman ýerde gaý tutdy diýleni boldy, ýanymyza ätiýaçlyk teker hem alaýmandyr.*

ÝAMAN II, *at, maldarç.* Düýäniň hamynyň ýuka ýerleriniň çişme keseli.

ÝAMANJA, *syp.* Etjek işini bilýän, dogumlyja, pikirlije. *Ol gyzjagaz özüni aldatdyrjak däl, gaty ýamanja eken.*

ÝAMANLAMA, *iş ady.* Ýamanlamak ýagdaýy.

ÝAMANLAMAK, *isl., gepl.d.* Kimdir birini başga biriniň ýanynda garalap, gürrüňini etmek. *Ýoldaşyňy mugallyma ýamanlasaň, onda özüň hakynda-da gowy pikir döremez.*

ÝAMANLAMAKLYK, *iş ady.* Ýamanlamak ýagdaýy.

ÝAMANLAMAZLYK, *iş ady.* Esassyz ýere garalap, gürrüňini etmezlik.

ÝAMANLANMAK, *isl.* Kimdir biriniň başga biriniň ýanynda garalanyp gürrüňi edilmek.

ÝAMANLAŞMAK, *isl.* 1. Biri-biriňi ýamanlamak. *Biri-birimizi ýamanlaşyp ýörmekden iş bolmaz.* 2. Bilelikde ýamanlamak. *Ikiňiz hemişe ony ýamanlaşyp otyrsyňyz.*

ÝAMANLATMAK, *isl.* Ýamanlamaga mejbur etmek, ýamanlanmagyňa ýol goýmak, mümkinçilik döretmek, ýol bermek. *Her ýetene özüňi ýamanladyp ýörmek bolmaz.*

ÝAMANLAÝYŞ, *iş ady.* Ýamanlamak ýagdaýy.

ÝAMANLYK, *at.* 1. Islendik erbet zat, zyýan ýetirmek üçin edilýän hereket (garşylykly manydaky söz: ýagşylyk). *Aý, ata, men saňa näme ýamanlyk edipdim?* (“Görogly”). *Ýagşylyga ýagşylyk her kişiniň işidir, Ýamanlyga ýagşylyk är kişiniň işidir* (Atalar sözi). 2. Ýamana mahsus häsiýetlilik.

♦ **Ýamanlyk ýüzüni görmäsiň** (*alkyş*) işiň şowuna bolsun, betbagtlyga uçrama, erbet ýagdaýa düşme, derde ulaşma.

ÝAMANMAK, *isl.* Öz zadyňy ýamamak, özüň üçin ýamamak. *Çokaý ýamanmak.*

ÝAMAŞGAN [ýamaşga:n], *hal, ser.* **Ýamaşgandan.** *Ahyrda ikisi bilelikde ýamaşgan gitmekçi bolýarlar* (“Türkmen halk ertekileri”). *Medet aga ýamaşgan aýbogdaşyny gurdy* (A. Nazarow).

ÝAMAŞGANDAN [ýamaşga:nnan], Tazedan, gaýtadan, ikilenç, ýañadandan, ýamaşgan. *Ol ýamaşgandan suwa tarap ylgady* (A. Gurbanow).

ÝAMAŞDYRMAK, *isl.* Hemmesini ýamap çykamak, bir ýanyndan başlap ýamamak; bolşuna görä ýamamak. *Öýüň ýyrtlyk ýerlerini howanyň mazaly guru gançylyk wagty ýamaşdyraýyn* (N. Saryhanow).

ÝAMAŞMAK, *isl.* 1. Ýamamaga kömek bermek. *Howut ýamaşmak.* 2. Birnäçe bolup bilelikde ýamamak. *Oglanlar tigriň çüý deşip ýeli giden içkillerini ýamaşyp otyrdylar.*

ÝAMATMAK, *isl.* Ýamamak işini başga birine etdirmek. *Köýnek ýamatmak.*

ÝAMAÝYŞ, *iş ady.* Ýamamak ýagdaýy.

ÝAMYZ, *at.* Buduň çatalba birleşýän ýeriniň iç ýüzi. *Ýat itiň guýrugy ýamzynda* (Nakyl).

ÝAN [ýa:n], *at.* 1. Adam ýa-da haýwan bedeniniň sag ýa-da çep gapdaly, böwri. *Ol eli bilen agyrýan sag ýanyny tutdy.* 2. Tarap, ugur. *Haýsy ýana ser salsañ, äpet-äpet depeler ýatyr* (“Edebiýat we sungat”). 3. Aýal-gyzlaryň köýneginiň aşyrysynyň goltuk tarapyna, köýnegiň etegine çenli urulýan uzyn mata bölegi. *Keteni köýnegiň ýany.* 4. Bir zadyň gapdaly, golaýy, ýakyny. *Sürüjiniň ýany boşdy. Men olaryň ýanynda oturdym.*

♦ **Ýan bermek** ýakyn adamyň ölümi, kesel we ş.m. sebäpli asgynlamak, ýata hassa bolmak. *Oglunyň öldi habary gelenden beýläk uzaklaşdyrman, ene ýan berdi.* **Ýan bermezlik** diýeniňi berk tutmak, öz gepiňi gögertmek üçin ýeň bermezlik (*ser. Ýeň: ýeň bermezlik*). *Emma ejesi ýan bermedi* (“Şasenem – Garyp”). – *Men muny hak gözünden eşitdim – diýip, Pirguly beg ýan bermedi* (A. Gowşudow). **Ýan janly** adam öleni sadaka diýip öldürilýän ownuk janly (goýun, tokly). **Ýan tazysy ýaly** biriniň yzyna düşüp ýören, biriniň ýanyndan elmydama aýrylmaýan, hemişe bile gezyän. *Ýan tazysy ýaly bolup, hiç Tyllanyň gapdalyndan aýrylanok* (T. Taganow). **Ýany-ny alyp durmak** biriniň ýanyndan aýrylmazlyk, durmak, garşysynda, önünde, gapdalynda, ýanynda köp wagtlap durmak. *Her kimiň öz işi-derdi bardyr; beýdip ýanyny alyp durmaň.* **Ýanyny ýere bermek** agyr syrkawlap ýatmak. *Eňkamy gidip, ýanyny ýere berdi* (H. Derýaýew). **Ýanyň ýere degmesin** esasan, pälwana “göreşde ýykylma” diýlen manyda aýdylyan dileg.

ÝANAGAÇ [ýa:nağaç], *at.* 1. Düyäniň howudy-nyň ikiýan gapdalyna kese berkidilýän pilsapy ýogynlygyndaky ýogyn ağaç (ýanagaç düýä odun ýüklenende howudyň ýyrtylmazlygy üçin goýulýar). 2. Gurçuk tutmak üçin telär edilende, iki tarapyna goýulýan ağaç.

ÝANALGA [ýa:nalğa], *at, deňizç.* Gämileriň gelip ýanalmagy, durmagy hem-de olara hyzmat edilmegi üçin, kenardan deňze tarap uzalyp gidýän desga.

ÝANALMAK [ýa:nalmak] **I**, *işl.* Bir zadyň gapdalyna getirilip goýulmak, golaýa getirilmek, ýanaşdyrylyp goýulmak.

ÝANALMAK [ýa:nalmak] **II**, *işl.* Nähak ýerden günä ýüklenmek, azar berilmek.

ÝANALMAK [ýa:nalmak] **III**, *işl.* Biriniň hatyrasyna at dakylmak. *Kakasynyň adyna ýanalyp, täze bolan çaga at goýuldy.*

ÝANAMA [ýa:nama] **I**, **1.** *iş ady.* Ýanamak ýagdaýy. 2. Ýanyň ýatyp, çagaňy emdirme.

ÝANAMA [ýa:nama] **II**, **1.** *iş ady.* Ýanamak ýagdaýy. 2. Dutarçynyň, tüdükçiniň sazyna goşup aýdym aýtma. *Ol ýanama aýdyma başlady.*

ÝANAMA [ýa:nama] **III**, **1.** *iş ady.* Ýanamak ýagdaýy. 2. Birini nähak ýere günäkärleme, şyltak, töhmet atma.

ÝANAMAK [ýa:namak] **I**, *işl.* 1. Bir zadyň gapdalyna getirip goýmak, golaý getirmek, ýanaşdyryp goýmak. ...*Gämini derýanyň gyrasyna ýanady* (“Edebiýat we sungat”). 2. Ýanyň ýatyp, çagasyny emdirmek. *Çagalaryny ýatyryp, kiçisini ýanap gýşaran aýaly: – Pökgen, göwnüme bolmasamy, seniň kelläňdäki öňki aklyň däl ýaly görýän! – diýende, Pökgen onuň sözüniň arasyna düşdi* (A. Gowşudow).

ÝANAMAK [ýa:namak] **II**, *işl.* Birini nähak ýerden günäkär etjek bolmak, birine azar bermek.

ÝANAMAK [ýa:namak] **III**, *işl.* Ene-atasynyň, doganlarynyň adyna ugurdaş at dakmak. *Onuň ogly bolanda, bäbejige atasynyň adyna ýanap at goýdular.*

ÝANAMAKLYK [ýa:namaklyk] **I, II, III**, *iş ady.* Ýanamak ýagdaýy.

ÝANAR: ýanar ot (oduň içinde) gaty gyzdýrýan (adam). *Ol ýanar oduň içinde.*

ÝANARDAG [ýanarda:ğ], *at.* Çür başyndaky kraterden wagtal-wagtal ot, gyzgyn läbik, kül atylýan ýa-da atylmagy mümkin bolan dag, wulkan. *Hereket edýän ýanardag. Sönen ýanardag. Ýanardag jisimleri.*

ÝANAŞDYRMAK [ýa:naşdyrmak], *at.* Biri-birine degrip, degişdirip goýmak, golaý goýup çykmak. *Ol ýerde tokaýyň uzyn agaçlaryndan iki sany pürsi ýanaşdyryp atypdyrlar* (A. Gowşudow).

ÝANAŞDYRYLMAK [ýa:naşdyrylmak], *işl.* Biri-birine degridip, golaý goýulmak. *Üzümiň saýasynda ýanaşdyrylyp goýlan iki kürsi bardy.*

ÝANAŞMA [ýa:naşma], *iş ady.* Ýanaşmak ýagdaýy.

ÝANAŞMAK [ýa:naşmak], *işl.* 1. Ýanaşyk durmak, golaý durmak, galtaşmak. *Şol wagt Öwez bilen ýanaşyp barýan Hoşgeldi ýuwaşlyk bilen pyşyrdady* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Aragatnaşyk açmak, biri bilen gatnaşyk edip başlamak, iş salyşmak. *Ol ýanaşjak adamsyny bilip ýanaşýar* (A. Durdyýew). *Ýanaşany çürkeýär; Buýra bilmän nebsine* (O. Täçnazarow). 3. Jyns aragatnaşygynda bolmak.

ÝANAŞMAKLYK [ýa:naşmaklyk], *iş ady.* Ýanaşmak ýagdaýy.

ÝANAŞYK [ýa:naşyk], *hal.* Biri-biriniň gapdalında, biri-birine golaý oturan; goňşy. *Ýetginjek golaýda ýanaşyk oturan goşa öýe bakan ýelk ýasady* (G. Kulyýew).

ÝANAŞYKLYK [ýa:naşyklyk], *at.* Ýanaşyk ýagdaýda bolmaklyk.

ÝANAŞYŞ [ýa:naşyş], *iş ady.* Ýanaşmak ýagdaýy.

ÝANATMAK [ýa:natmak] **I**, *işl.* Golaýa getirmek işini başga birine etdirmek. *Ulagy ýüke ýanatmak.*

ÝANATMAK [ýa:natmak] **II**, *işl.* Birine azar berdirmek. *Ýalan ýerden ýanatmak, şyltak atdyrmak nämä gerek boldy.*

ÝANAWUÇ [ýa:nowuç], *at.* Owuç; bir eliň içiniň sygymy, goşawujyň ýarysy. *Al, bir ýanawuç çayy onuň içine at. Adam gelmäňkä, aýy çayyň hözirini göreli – diýdi* (N. Pomma).

ÝANAWUÇLAMA [ýa:nowuşlomo], *iş ady.* Ýanawuçlamak ýagdaýy.

ÝANAWUÇLAMAK [ýa:nowuşlomok], *işl.* Ýanawuç bilen almak, ýanawujy dolduryp almak.

ÝANBAŞ [ýa:nmaş], *at.* **1.** But süňküniň çanaklyk bilen birleşýän ýeriniň gapdaly, ýanjyk. *Çyg bolsa, ýanbaşym agyryberýär.* **2.** Adamyň iki gapdaly, tarapy, ýany. *Mürze ýigit atlanar, Han gaşyna, ýar-ýar, Kesgir gylyç ýaraşar, Ýanbaşyna, ýar-ýar* (Toý aýdymy). **3.** Ýabyň derýadan baş alyp gaýdýan ýeri. **4.** Ahal welaýatynda bir obanyň ady.

◊ **Ýanbaşyňa almak** türkmen göreşinde garşydaşyň bir ýan gapdalyňa göterip ýykmaq usuly, emel. *Ýagşymyrat garşydaşyny ýanbaşyna alyp, ýere pylçap urdy* (Ç. Matalow).

ÝANBAŞLAMAK [ýa:nmaşlamak], *işl.* **1.** Tirsegiňe daýanyp, ýanyn gyşarmak; ýassygy tirsekläp gyşaryp ýatmak. *Goja bu çagda känbir daşda-içde görnüp ýörmeýärdi, mydama ogly Döwletiň içki tamynda ýanbaşlap, gök çay süzer ýatardy* (T. Gurbanow). **2.** Ke-se ýöräp, bir ýana gyşarmak. *Ýanbaşlap dükana girdi* (R. Gelenow).

ÝANBERMEZ [ýa:nmermez], *syp.* **1.** Her hili kynçylyklara hötdä gelip bilýän, ýeňilmeýän, sarsmaz, mizemez. *Taryhda her näçe kynçylyklara duçar gelse-de, ýanbermez halkymyz Altyn asyra başyny dik tutup geldi.* **2.** Örän güýçli, edenli, gaýduwsyz. *Ýanbermez pälwan.*

ÝANBERMEZLIK [ýa:nmermezlik], *iş ady.* **1.** Her hili kynçylyklara hötdä gelip bilijilik, ýeňilmezlik, sarsmazlyk, mizemezlik. *Watançy şahyryň ýanbermezligi.* **2.** Örän güýçlülük, edenlilik, edermenlik, gaýduwsyzlyk.

ÝANDAK [ýannak], *at.* Mal iýmiti, ýalaňy odun hem-de derman serişde hökmünde peýdalanylýan baldagy tikenli, ownuk gyzygylt gülli, kiçi ýaprakly ösümlik. *Ýandak bada-bat güwläp ýandy* (N. Saryhanow). *Ol küdelere köp ýandak çekdim* (A. Gowşudow).

◊ **Ýandak başynda çorba** mugt.

ÝANDAKGÜL [ýannakgöl], *at.* Nagyş ady.

ÝANDAKLYK [ýannaklyk], *at.* Ýandagyň köp bitýän, ösen ýeri, giden ýandak ösen meýdan. *Bir salym ýöränlerinden soň, bularyň önünden bir ýandaklyk, garaklyk meýdan çykdy* (“Türkmen halk ertekileri”).

ÝANDYRMAK [ýannymak] **I**, *işl.* **1.** Ot bermek, otlamak, ýakmak, ýanar ýaly etmek. **2.** Gaty gyzdymak, güýçli howur bermek. *Tomsuň ot ýaly howry onuň näzik ýüzüni ýandyrýardy* (N. Saryhanow). **3.** *göç.m.* Uly horluga, gynanja sezewar etmek, içini ýakmak, gam-gussa çekdirmek, örtemek. *Dilber, sen meni ýandyrdyň, Bir tükenmez köz biläni* (Zelili).

ÝANDYRMAK [ýannymak] **II**, *işl.* Wagtynda sagylmanlygy sebäpli, süýdünü yzyna çekmek (sagylýan mallar hakynda).

ÝANDYRYJY [ýannyrjy], *syp.* **1.** Ot beriji, ýangyn dörediji, otlaýjy. **2.** Güýçli gyzdýrýan, ýakyp-ýandyrýp barýan; epekli, howurly. *Ýasy ýapraklary bilen miwelerini ýandyrjy günden gorayarlar* (A. Gowşudow). **3.** *göç.m.* Gynandyryjy, gam-gussa çekdiriji.

ÝANDYRYLMAK [ýannrylmak] **I**, *işl.* **1.** Ot berilmek, otlanmak, ýakylmak. **2.** Gaty gyzdýrylmak, güýçli howur berilmek. **3.** *göç.m.* Horluga, gynanja sezewar edilmek, gam çekdirilmek.

ÝANDYRYLMAK [ýannrylmak] **II**, *işl.* Süýdünü yzyna çeker ýaly edilmek, süýdi çekiler ýaly ýagdaýa salynmak. *Gijä galyp, sygryň süýdi hem ýandyrlydy.*

ÝANGAZYK [ýa:nğazyk], *at.* Dokma ýüwürtmek üçin kakylýan dört sany gazyk. *Ýangazyklary oňatja kakýň.*

◊ **Ýangazyga degmezlik** päsgelsiz geçmek.

ÝANGYÇ [ýangýç], **1.** *syp., ser.* **Ýangyr.** **2.** *at.* Motorlary herekete getirmek üçin ulanylýan suwuk ýa-da gaz şekilli madda (nebit, benzin we ş.m.). *Maşyna ýangýç guýmak.*

ÝANGYN [ýangýn], *at.* **1.** Ýakmak üçin niýetlen-medik ýerlere, zatlara ot düşmegi netijesinde tutaşyp, daş-töwerege çabyrap ýanýan, weýran ediji uly ot. **2.** *göç.m.* Gaýgy-gam, hasrat, gussa. *Göroglynyň öňki ýangynynyň üstüne bu hem dag bolup degdi* (“Görogly”). **3.** *göç.m.* Jöwza, güýçli yssy, ösýän gyzgyn epek. *Ýaldyragyň ýangyny.*

ÝANGYNLY [ýangýnly], *syp.* **1.** Çendenaşa yssy, jöwzaly. *Ýangynly howa.* **2.** *göç.m.* Birinden ýa-da bir zatdan närazy bolup, jany ýanyp ýören. *Bu näme üçin meniň bilen ýangynly sözleşýärkä?* (B. Pürliýew).

ÝANGYNLYLYK [ýangýnlylyk], *at.* Birinden ýa-da bir zatdan ýangynly halda bolmaklyk, närazy halda bolmaklyk.

ÝANGYR [ýangýr], *syp.* Aňsatlyk bilen ýanýan, çalt ýanagan. *Ýangyr agaç.*

ÝANGYT [ýangýt], *at.* Aýdymyň belli bir böleginiň gaýtalamasy. *Ol ýaňky heňiň ýangydyň janagyrylyk bilen berdi* (N. Saryhanow).

ÝANJAMA, *iş ady.* Ýanjamak ýagdaýy.

ÝANJAMAK, *işl.* Birsyhly, üznüksiz gaýtalap, nygtap durmak, köp aýtmak. *Bu ýerde göze görnüp duran pikir garşylygynyň bardygyny ýanjap oturmagyň hajaty ýok bolsa gerek* (“Edebiýat we sungat”).

ÝANJAMAKLYK, *iş ady.* Ýanjamak ýagdaýy.

ÝANJAÝYŞ, *iş ady.* Ýanjamak ýagdaýy.

ÝANJYK [ýa:njyk] **I**, *at.* Köplenç, çopanlaryň çakmak, çakgy, otluçöp ýaly ownuk zatlaryny salyp, ýanlary bilen göterýän gaýyş gaby. *Hoşgeldi gaýyş ýanjygyny omzundan asyp, jaýa girdi* (A. Gowşudow).

ÝANJYK [ýa:njyk] **II**, *at, ser.* Ýanbaş.

♦ **Ýanjygy ýazmazlyk** bir işi ýerine ýetireniň bilen hiç zat bolmazlyk. *Et diýlenini edeniň bilen ýanjygyň ýazasy ýok.*

ÝANKEJEBE [ýa:nkejeve], *at.* İçine syrkawý ýa-da wepat bolany salyp, ulaga ýükläp getirmek üçin tagtadan gapyrjaga meňzeş edilip ýasalan esbap. – *Tizden bir ýankejebe bilen garry mamany ýeriň teýinde bolsa-da alyp geliň – diýdi* (“Nejep oglan”).

ÝANLYK [ýa:nlyk], *at.* Gatyk ýáymak, toşap guýmak üçin geçi derisinden ýörite taýýarlanan gap. *Aladaňdandan gatyklaryny ýanlyga guýan Zyba howa gyzýança gatygyny ýaýyp boldy* (Ý. Mämmediýew).

♦ **Ýanlyk atarmak** içi gatykly ýanlygy çatydan asmak.

ÝANMA, *iş ady.* Ýanmak ýagdaýy.

ÝANMAK, *işl.* **1.** Ot alyp tutaşmak. *Çopan ody şatyrdaý ýanyrdy* (“Edebiýat we sungat”). **2.** Ýagty bermek, yşyk bermek. *Ol ýanyp duran onluk çyranyň ýagtysyna kitap okaýardy* (A. Gowşudow). **3.** Gyzgyn zadyň täsiri bilen ýakylmak. *Ýag syçrap, elim ýandy.* **4.** Gyzgyn zadyň howry netijesinde garalmak, reňki üýtgemek. *Ýalap geçýär bu şemal, Ýanan ýadaw ýüzleri* (A. Nyýazow). **5.** Gaty yssy howada suwsuzlyk zerarly guramak, solup gitmek. *At jylawyny çekip alyp, güne ýanan gury ota agzyny urdy* (G. Kulyýew). **6.** *göç.m.* Horluk görmek, azap çekmek, kösenmek. *Şol gije öňem ukusyzlykdan ýanyan Dursun eje aýratyn horlandy* (T. Taganow). **7.** *göç.m.* Dogumlylykdan ýaña gözleri uçganaklap durmak. *Gözleri ýanyp duran ýigitler.* **8.** *göç.m.* Gyzmak, gyzgyny artmak. *Maňa azajyk wagt hem bolsa oturuw ýok, meniň dabanyň lowlap ýanyar* (A. Gowşudow).

♦ **Ýanyp duran ot** başarjaň, gujurly, edermen, dogumly. *Ol adam ýaşka ýanyp duran otdy.*

ÝANMAKLYK, *iş ady.* Ýanmak ýagdaýy.

ÝANMA-ÝAN [ýa:nma-ýa:n], *hal.* Biri-biriniň ýanynda, gapdalynda, ýanaşyk, ýakyn, golaý. *Olar ýanma-ýan ýöräp barýardylar.*

ÝANMAZLYK, *iş ady.* Ot almazlyk, otlanmazlyk.

ÝANPYÇAK [ýa:npyçak] Gyna salnyp, guşaga dakylp, ýanyň bilen göterilýän uly bolmadyk, çaklaňja pyçagyň (gezligiň) bir görnüşi.

ÝANÖRE [ýa:nö:rö], *at.* Jykyryň suw çykarýan çarhyny saklamak üçin dikilýän ýogyn agaç, sütün.

ÝANSALMA [ýa:nsalma], *at.* Ene ýapdan gapdala çekilýän kiçi ýap. *Kynçylyk bilen suw içýän alaňrak ýerlere bakan ýansalma çekmek üçin gelipdi* (B. Kerbabaýew).

ÝANTAMA [ýa:ntama], *iş ady.* Ýantamak ýagdaýy.

ÝANTAMAK [ýa:ntamak], *işl., gepl.d., ser.* **Ýanamak I.** *Abdy erkekleri suwly çekekler ýantap çöke rişdirdi: – Indi näme aňkaryşyp dursuňyz?! – diýip, ilki bilen çekekleri ýüklemäge durdy* (B. Gurbanow).

ÝANTAMAKLYK [ýa:ntamaklyk], *iş ady.* Ýantamak ýagdaýy.

ÝANTAŞMAK [ýa:ntaşmak], *işl., ser.* **Ýanaşmak 1.** *Onuň bilen ýantaşyp oturdy.*

ÝANWAR, *at.* Milady senenamasy boýunça ýylyň birinji aýy. *Daşarda ýanwar aýynyň aýazly agşamý bolsa häli düşüpdü* (N. Saryhanow).

ÝANYK, **1.** *syp.* Oda, gyzgyna we ş.m. zada ýanan, köýen. **2.** *at.* Bedeniň ýa-da başga bir zadyň ýanan ýeri, ýanmakdan galan tegmil, yz.

ÝANYN [ýa:ny:n], *hal.* Bir gapdalyň üstüne, bir tarapyna, keseligine. *Şagal diňe bir “hyk” edýär-de, ýanyň ýykylyar* (“Türkmen halk ertekileri”). *Özi hem ýanyň oturyp, tüýdügini zowladyp çalypdyr* (N. Pomma).

ÝANYNLAMA [ýa:ny:nlama], *iş ady.* Ýanynlamak ýagdaýy.

ÝANYNLAMAK [ýa:ny:nlamak], *işl.* Bir gapdalyňa ýöremek; bir gapdala sowulmak; bir ýanyňa gyşarmak.

ÝANYNLAÝYŞ [ýa:ny:nlaýyş], *iş ady.* Ýanynlamak ýagdaýy.

ÝANYP-BIŞMEK, *işl.* Bir zada gaty gynanyp, gam çekmek.

ÝANYŞ, *iş ady.* Ýanmak ýagdaýy.

ÝANYŞDYRMAK, *işl.* Edilen ýagşylyga ýagşylyk bilen jogap bermek, edilen kömegiň aşagyndan çykamak, ýagşylygy gaýtarmak. *Siziň eden ýagşylygyňyzy nädip ýanyşdyrjagymy bilemok.*

ÝANYÝODA [ýa:nýo:do], *at.* Uly köçäniň gapdalyndan pyýada ýöremek üçin edilen ýol.

ÝAŇ, *at.* Sesiň gaýa, boş gaba we ş.m. degip, serpilip gaýtalanmasy; dowamly ýaňlanyp çykýan ses. *Gije-gündiz olaryň sesi arlap, oba ýaň salýardy* (H. Garabaýew).

ÝAŇA [ýaňa:], **1.** Tarap, ugur görkezýän kömekçi söz. *Süri bir ýaňa dyzamagy meýil hem etmeýärdi* (B. Gurbanow). **2.** “Üçin, sebäpli, ötri” ýaly manylary

aňladýan kömekçi söz. *Ýoluň iki gyrasyndaky baglykdan ýaňa aňyrsyndaky ekin meýdanlary görünmeýär.*

ÝAÑADAN [ýaňada:n], *hal, ser.* **Ýaňadandan.**

ÝAÑADANDAN [ýaňada:nnan], *hal.* Ýamaşgandan, täzedən. *Ýagmyr ýolboýy gürrüň berip gelen habaryny ýaňadandan gaýtalady* (G. Kulyýew).

ÝAÑAK I, *at.* Çekge süňkleriniň aşak ýany. *Tegelek ak ýüzünde gyrmzy ýaňaklary gyzyl almany ýadyňa salýardy* (A. Gowşudow).

ÝAÑAK II, *at.* Owsara berkidilen, ýüzi dişli ýasy demirjik. *Ýaňak bet düýelere salynýar* (“Edebiýat we sungat”).

ÝAÑALAK: bir ýaňalak etmek (bolmak) bellisini etmek, bir ýüzli etmek, belli bir netijä gelmek. *Şu meseläni bir ýaňalak etmek gerek.*

ÝAÑKALAŞMA, *iş ady.* Ýaňkalaşmak ýagdaýy.

ÝAÑKALAŞMAK, *işl.* Her kim öz diýenini tutup, oňuşman, ownuk gürrüň edip durmak, ýaňka-ýaňka edişmek. *Biderek ýaňkalaşyp durmaly, işläli.*

ÝAÑKALAŞMAKLYK, *iş ady.* Ýaňkalaşmak ýagdaýy.

ÝAÑKALAŞYS, *iş ady.* Ýaňkalaşmak ýagdaýy.

ÝAÑKA-ÝAÑKA: ýaňka-ýaňka edişmek biri-biriniň sözüne jogap gaýtaryp, oňuşman oturmak.

ÝAÑLANDYRMAK [ýaňlannymak], *işl.* Ses düşürip owazlandyrmak, ýaňlanar ýaly etmek. *Bagşy säheri ýaňlandyryp aýdym aýtdy.*

ÝAÑLANMA, *iş ady.* Ýaňlanmak ýagdaýy.

ÝAÑLANMAK, *işl.* 1. Güýçli ses çykyp ýaýrap gitmek, ses düşüp ýaň bermek. 2. *göç.m.* Söz bilen beýan edilmek.

ÝAÑLANDYRMA [ýaňlannyma] 1. *iş ady.* Ýaňlandyrmak ýagdaýy. 2. *at, sazç.* Dutarda sazandanyň kakuwdaky eliniň tirsegi kädä ykjam direlip, eliniň ýazgyn aýasy gapagyň üstünde esli wagtlap hallanladylyp duran halatynda emele gelýän ses tilsimi.

ÝAÑLANDYRMAK [ýaňlannymak], *işl.* 1. Owaz gatyşykly güýçli ses çykaryp, daş-töwerege ýaýratmak.

ÝAÑLANYS, *iş ady.* Ýaňlanmak ýagdaýy.

ÝAÑRA, *syp.* Biderek köp gürläýän, geplemse. *Ol: – Iliň-güntüň gözünden, ýaňralaryň gürrüňinden çekinmeseňiz, özüňiz biliň – diýdi* (G. Gurbansähadow).

ÝAÑRALYK, *at.* Ýaňranyň gylyk-häsiýeti, kesbi. *Ylýas töre özüniň öwünjeň ýaňralygy bilen gürrüňe kellesini gyzdyryp, güni öýländen agdyrdy* (A. Gowşudow).

ÝAÑRAMA, *iş ady.* Ýaňramak ýagdaýy.

ÝAÑRAMAK, *işl.* Biderek gürrüň etmek, agzyňa gelenini aýdyp oturmak.

ÝAÑRAMAKLYK, *iş ady.* Ýaňramak ýagdaýy.

ÝAÑRAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden, birden köp bolup bilelikde ýaňramak.

ÝAÑRATMAK, *işl.* 1. Ýaňramaga mümkinçilik bermek. *Ony ýaňradyp oturma, goý tizräk gitsin.* 2. Bilgeşleýin gepledip, gerek maglumatyňy almak. *Ony birsaly ýaňratsaň, hemmesini özi aýdyp berer.*

ÝAÑRAYYS, *iş ady.* Ýaňramak ýagdaýy.

ÝAÑSY, *at.* Göwnüýetmezçilik etmek, gepi başga ýana sowmak ýa-da üstünden gülmek maksady bilen biriniň aýdan sözünü kesä çekip, oýna salyp edilýän gürrüň. *Ol bu sözden ýaňsy äheňini aňlady.*

◊ **Ýaňsa almak** kesä çekmek, üstünden gülmek, göwnüýetmezçilik etmek. *Atamyrat gotur gojanyň sözünü ýaňsa alyp, aýy ýylgyrdy* (B. Seýtäkow).

ÝAÑSYLAMA, *iş ady.* Ýaňsylamak ýagdaýy.

ÝAÑSYLAMAK, *işl.* Ýaňsyly gürrüň etmek. üstünden gülmek maksady bilen biriniň sözünü kesä çekmek.

ÝAÑSYLANMAK, *işl.* Ýaňsa sezewar bolmak. *Sen, Atajyk, ýeke özüň gidiberdiň, çöpden-çöre uruberdiň! – diýip, ýaňsylap gülüşdiler* (A. Durdyýew).

ÝAÑSYLAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden ýaňsylamak; birnäçe bolup ýaňsylamak. *Gaytam, onuň gürrüňini ýaňsylaşyp, gülşüp, her kim öýli-öýüne gitdi* (“Görogly”).

ÝAÑSYLATMAK, *işl.* Ýaňsa aldyrmak.

ÝAÑSYLAÝYS, *iş ady.* Ýaňsylamak ýagdaýy.

ÝAÑSYLY, *syp.* Ýaňsa alynýan, ýaňsylanýan. *Ýigidiň ýaňsyly sözleri hasapçy gyzlaryň çetine degdi* (N. Jumaýew).

ÝAÑY I, *syp., kön. s.* Täze. *Ýörişini ýalňys basdyr, Ýaňy don geýmän ýigide* (Magtymguly).

ÝAÑY II, *hal.1.* Az wagt mundan öň; ýakynda. 2. Bary-ýogy, diňe. *Onuň ýaňy on alty ýaşy bar.*

ÝAÑYJA, *hal.* Azajyk wagt mundan öň, ýaňyň özünde. *Çarwa mergen ýaňyja demlän tüňçesini bir-iki gezek agdardy* (B. Gurbanow).

ÝAÑYLMAK, *işl., k.d.* Ýalňysmak. *Bihap uçan guş gonan ýerini ýaňylar* (Nakyl). *Ýaňylmagaý sen, eý köňül* (Andalyp).

ÝAÑYLTMAÇ, *at, edeb.* İçinde birmeňzeş sözler, sesler gaýtalanyp getirilip, çagalaryň dilini ýençmek üçin hyzmat edýän halk döredijiliginiň bir görnüşi. *“Birje çemçe şorja serçe çorbasy” diýen ýaňyltmajy bir demde üç gezek gaýtalaň.*

ÝAÑY-ÝAKYNDY [ýaňy-ýaky:nna], *hal.* Mundan biraz öň, öňräk, täzelikde. *Ol ýaňy-ýakynda kyrk ýaşy-nyň toýuny toýlady.*

ÝAÑY-ÝAÑY, *hal.* Soňky döwürde, soňky wagtda. *Dodagy ýalama oglanyň herremsekligine ol ýaňy-ýaňy düşünýärdi* (B. Kerbabaýew). *Ol ýaňy-ýaňylaram aýak ýalaňaç ylgap ýören oglanjykdý.*

ÝAŇZYDYŞ, *iş ady*. Ýañzytmak ýagdaýy.

ÝAŇZYTMA, *iş ady*. Ýañzytmak ýagdaýy.

ÝAŇZYTMAK, *işl.* Gönüläp aýtman, çala duýdurmak, çala aňlatmak, ýatlatmak.

ÝAŇZYTMAKLYK, *iş ady*. Ýañzytmak ýagdaýy.

ÝAŇZYTMAZLYK, *iş ady*. Ýañzydyp aýtmazlyk.

ÝAP I: ýagdaýyny, ýapyny bilmezlik bir iş ediljek bolnanda onuň nähili edilişini, amala aşyrylyşyny bilmezlik. *Her bir işiň ýagdaýyny, ýapyny bilmesen, kynçylyk çeken ýeriň köp bolýar.*

ÝAP II, *ownuk b.* Başy “ýa” bilen başlanýan käbir hallaryň, sypatlaryň öňünden gelip, güýçlendiriji öwüşgin berýän bölek. *Ýap-ýagty jaý. Ýap-ýaşyl ýaprak. Ýap-ýaňy gördüm.*

ÝAP [ýa:p], *at.* Suw akdyrmak, goýbermek üçin çuň bolmadyk aryk, salma.

ÝAPAC, *at.1.* Pessejik, kiçijik ýatış telpegi. *2.* Pessejik ýapgyt ýer. *3.* Düşäniň örküç ýüňi.

ÝAPAGA [ýapağa], *at.* Ýaşajyk taý. *Eşek kürresini küle getir, ýaby ýapagasyňy – çöle* (Nakyl).

ÝAPAK, *at, ser.* **Ýapaga.** Baýtal ýapagyny çekermiş çöle, *Eşek kürresini küle getirmiş* (Magtymguly).

ÝAPASAŞAK [ýapaşa:k], *syp.* Eňňit, ýapgyt ýer. *Ýapaşak ýer.*

ÝAPASAŞAKLYK [ýapaşa:klyk], *at.* Eňňitlik, ýapgyt halda bolmaklyk. *Ol baýyrdan ýapaşaklygyna eňdi.*

ÝAPBAŞDYRMAK, *işl.* Içi boş zadyň üstünden basyp, ýere ýazmak, ýapbaşyk etmek.

ÝAPBAŞMAK, *işl.* Ýapbaşyk bolmak, ýapbaşyk hala öwürlmek.

ÝAPBAŞYK, *syp. 1.* Agyr zadyň aşagynda galyp ýapbaşan. *Ýapbaşyk bedre. 2.* Beýik däl, pes. *Gelen inçe uzyn, gaşlak, egni çäkmenli, ýapbaşyk telpeklidi* (B. Soltannyázow).

ÝAPBAŞYKLYK, *at.* Ýapbaşyk halda bolmaklyk, ýepbeşiklik, ýemşiklik.

ÝAPBYLDAK [ýapbyllak], *syp. 1.* Pes heň bilen aýdylýan (aýdym hakynda). *Bagşy ilki bilen Nowaýydan ýapbyldak heňlerden başlady* (B. Kerbabaýew). *2.* Çyp-laň, yeňil eşikli. *Aty ýapbyldak münmek. 3.* Öz maýdalyna, öz ýöreýşine. *Ol atyny ýapbyldak sürüp barýardy.*

ÝAPDYRMAK, *işl. 1.* Ýapmak işini başga birine etdirmek. *Ol ýel ýatýança penjireleri, gapylary ýapdyrdy. 2.* Ýasalan hamyry gyzan tamdyryň ýüzüne ýapmak işini başga birine etdirmek. *Oglunyň ýola gitjekdigi üçin, ejesi gelinlere iki tamdyr çörek ýapdyrdy.*

ÝAPGYT, *syp.* Birneme eňňit, dik däl, ýapaşak. *Gumuň bäre ýapgydynda hiç hili ösümlik yokdy* (B. Seýtäkow).

ÝAPGYTLAMAK, *işl.* Ýapgyt bilen ýöremek. *Ol baýyrdan ýapgytlaý aşak indi.*

ÝAPJA, *syp.* Birine garaşly, bagly bolup gün görýän (adam).

ÝAPJALYK, *at. 1.* Gün-güzerany birine garaşly halda bolmaklyk, birine baglylyk. *2. ser.* **Ýaranjaňlyk.** – *Belki, bu hem täze gelen ýigide ýapjalyk edip salam berýändir – diýip, kinayasyny ýetirdi* (B. Kerbabaýew).

ÝAPLAMA, *iş ady.* Ýaplamak ýagdaýy.

ÝAPLAMAK, *işl. 1.* Bir zady ikinji bir zada söýmek, diräp goýmak. *Ýykylmaz ýaly, bugdaýly çuwallary biri-birine ýaplap goýdy. 2. gepl.d., göç m.* Birine günä yüklemek, gara sürtmek, ýapmak. *Annadurdy oňa şyltak baryny ýaplap, hondon bärşi iş eden däldirin öýdenok* (N. Pomma). *3. gepl.d.* Urmak, ýelmemek, ýençmek. *Onuň kebzesine ýaplady.*

ÝAPLAMAKLYK, *iş ady.* Ýaplamak ýagdaýy.

ÝAPLAMAZLYK, *iş ady.* Ýaplamak işini amal etmezlik.

ÝAPLANMAK, *işl.* Bir zada söýenmek, agramyňy atmak. – *Geliber, Körpe, bärrik! – diýip, ýaşuly ýaplanyp ýatan yerinden gygyrdy* (N. Esenmyradow).

◊ **Ýaplanyp ýatmak** iş etmän ýatmak.

ÝAPLANMAZLYK, *iş ady.* Ýaplanman durmak, oturmak.

ÝAPLAŞDYRMAK, *işl. 1.* Bir ýan ujundan söýäp çykamak, hemmesini ýaplamak, söýmek. *Doly haltalary ýaplaşdyryp goýdy. 2. gepl.d., göç m.* Çem gelen ýerine urmak, saýgylamak, yzly-yzyna urmak. *Köse Bozdumanyň kä gapyrgasyna, kä kellesine ýaplaşdyryp gidiberdi* (“Görogly”).

ÝAPLAŞMAK, *işl. 1.* Ýaplamaga kömek bermek. *Çuwallary diwara ýaplaşmak. 2. gepl.d.* Çem gelen ýerine birnäçe bolup urup durmak.

ÝAPLATMAK, *işl.* Ýaplamak işini başga birine etdirmek.

ÝAPLAÝYŞ, *iş ady.* Ýaplamak ýagdaýy.

ÝAPLYK [ýa:plyk], *at.* Ýabyň köp ýeri, köp ýaply ýer.

ÝAPLYKMAK, *işl.* Üstünden basylmagy sebäpli, mäkäm ýapbaşmak, baslykmak (ýüň, pagta we ş.m.). *Ýaplygan ýüň.*

ÝAPMA I, *iş ady.* Ýapmak ýagdaýy.

ÝAPMA II, *at.* Lýmit önümlerini uzak wagtlaý saklamak üçin ýörite gaba salmaklyk, gaplamaklyk. *Ýapma hyýar.*

ÝAPMAK, *işl. 1.* Biriniň ýa-da bir zadyň üstünü örtmek, basyrmak. *Özi keltekçesinde galyp, içmegini onuň üstüne ýapdy* (B. Gurbanow). *2.* Çykdaýynyň ýerini doldurmak, öwezini dolmak. *3.* Baglamak, beklemek. *Onuň bir taý aýnasyny şemal ýapansoň, turup ony açdy*

(A. Durdyýew). 4. Bişirmek üçin tamdyryň ýüzüne ýelmemek. *Gyňaçlarynyň uýy bilen billerini berk guşap, aýallar tamdyra nan ýapýardylar* (N. Pomma). 5. İşlemegini goýbolsun edip, işini ýatırmak. *Kärhananyň ykbaly öz elimizde – gowy işleseň, gowy ýaşarsyň, gowy işlemeseň – ýaparlar*. 6. Bes etmek, tamamlamak. *Ýygnagy ýapmak*. 7. Sylap, hormatlap egnine halat atmak, peşgeş bermek. *Serpaý ýapmak*. 8. *gepl.d.* Urmak, çalmak. *Bardy-geldi, bir pişik gapdalynda daranaýsa, pişiğiň böwrüne eliniň tersi bilen ýapardy* (A. Durdyýew). 9. *göç.m.* Biriniň üstüne günä yüklemek, betgüman bolup töhmet atmak. *Men günäsiz adama günä ýapyp bilmerin. Birine ogurlyk ýapmak*.

ÝAPMAKLYK, *iş ady*. Ýapmak ýagdaýy.

ÝAPMAZLYK, *iş ady*. Ýapmak hereketini etmezlik.

ÝAPON [ýapo:n], *at, ser*. **Ýaponlar**. *Ýapon dili. Ýapon halky*.

ÝAPONLAR [ýapo:nlor], *at*. Ýaponiýanyň esasy ilaty, halky.

ÝAPRAK [ýapyrak], *at*. 1. Ösümlikleriň pudaklarynda we çybyklarynda ýazda açylyp, güýzde düşýän, dürli şekilli, ýaşyl reňkli ýasy bölegi. 2. Gelin-gyzlaryň köýnekleriniň önüne dakynýan ýapraga meňzeş gulply kümüş şaýy, apbasy.

ÝAPRAKLAMA [ýapyraklama], *iş ady*. Ýapraklamak ýagdaýy.

ÝAPRAKLAMAK [ýapyraklamak], *işl.* Ýaprak çykaryp başlamak, ýaprak emele gelmek.

ÝAPRAKLAMAZLYK [ýapyraklamazlyk], *iş ady*. Ýaprak çykarmazlyk.

ÝAPRAKLAÝÝŞ [ýapyraklaýýş], *iş ady*. Ýapraklamak ýagdaýy.

ÝAPRYK [ýapyryk], *syp.1.* Ýapyrylyp duran, pessejik. *Çep tarapymyzdaky ýapryk tamlardan bolsa şaňk-şaňk çekiş sesleri eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. *Pes boýly, gysga. Ýagyrynysy tüňňüräk, ýapryk bir adam sesini sandyradyň gepledi* (B. Kerbabaýew).

ÝAPY I, *at*. Depäniň we beýikligiň ýapgyt ýeri, aşak inýän ýüzi. *Ol jaý kiçiräk ýapynyň üstündedi*.

♦ **Ýapa degirmezlik** ýalan sözlemek, çypdyrmak. *Halypa, batyr, gaty görme, myçansyň, asyl ýapa-da degren dälşiň* (B. Kerbabaýew). **Ýapy ýaly** dolmuş, gerdenlek, daýaw, göwresi uly. *Annaguly söwedeň, garayagyz, burunlak, ýapy ýaly pyýada bolup ýetişdi* (A. Durdyýew).

ÝAPY II, *at*. 1. Bir zadyň üstüni, agzyny ýapmak üçin gerek bolan zat. *“Tamdyryň agzy ýapysyz galypdyr” diýip zeyrendi* (A. Gowşudow). 2. Ýara ýapylýan melhem, melhemli daňy. *Bu ýapylary näme üçin ýapdyňyz?*

ÝAPYK, *syp.* 1. Ýapylyp goýlan, ýapylan. *Ýapyk gapy*. 2. Gulply, bagly. *Häzir arakesme wagty, gazly suw satýan dükançalar ýapykdyr*. 3. Üsti örtülen, basyrylan. *Aşaky gatynda ýapyk bazar hem bardy* (“Edebiýat we sungat”). 4. Kesekiler üçin barmak gadagan edilen, gizlin.

♦ **Ýapyk bogun dil b.** soňy çekimsiz ses bilen gutarýan bogun.

ÝAPYKLYK, *at*. Ýapyk halda bolmaklyk. *Içeriniň dymyklygy aýnalaryň ýapyklygyndan eken*.

ÝAPYLMAK, *işl.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň üstü örtülme, basyrylmak. *Hyýarlaryň üstü ýörite örtgi bilen ýapyldy*. 2. Baglanmak, beklenmek. *Agşam sowug düşende, penjireler ýapyldy*. 3. Bişirmek üçin gyzan tamdyryň iç ýüzüne ýelmenmek. *Çörek ýapylmak*. 4. Kärhananyň, edaranyň işi bes edilmek. *Netijesiz işleýän kärhanalar ýapyldy*. 5. Tamamlanmak. *Ýygnak ýapyldy*. 6. Sylag-hormat edip, halat atylmak, peşgeş berilmek. *Egnine halat ýapylan, Gelende aty tutulan...* (Halk döredijiliginden). 7. *göç.m.* Biriniň üstüne günä yüklenmek, töhmet atylmak. *Bigünä töhmet ýapylsa, adama agyr deger. Kimdir birine ogurlyk ýapylmak*.

ÝAPYNJA, *at*. 1. Egne atmak üçin ýörite taýýarlanýan ýeňsiz daşky eşik; ýapynja edinilýän çäkmen, don. *Ýaz ýapynjaňy ýanyňdan goýma, gysda halanyň et* (Nakyl). *Çadyryň kölegesine ýapynja düşäp berdiler* (“Görögly”). 2. Ýorgan, üstüne ýapar ýaly zat. *Üstüniň ýeňil ýapynjasyny serpdi, yerinden turdy* (B. Kerbabaýew).

ÝAPYNJALYK, *syp.* Ýapynja etmek üçin niýetlenen.

ÝAPYNMAK, *işl.* 1. Üstüni basyrmak, örtmek. *Onsoň Hudaýberdi pälwan agşam possunyny ýapynyp ýatýar* (“Türkmen halk ertekileri”). 2. Özi üçin bişirmek. *Tamdyra kakmaç ýapyndym*.

ÝAPYR, *at. ösüml.* Gumda, dagda bitýän ýaprakly, sary gülli, ýere ýazylyp ösýän ot.

ÝAPYRMA, *iş ady*. Ýapyrmak ýagdaýy.

ÝAPYRMAK, *işl.* 1. Kellä geýilýän zatlary aşak basyp geýmek, çümürmek. *Telpeğini ýapyryp, tigrine mündi*. 2. Gulak gypmak, ýatırmak. *Gyrat agzyny açyp, gulaklaryny ýapyryp, yer peşeläp topulyň durýar* (“Görögly”). 3. *göç.m.* Bir ýanyndan gypırtmak, ýok etmek. *Ata çykyp, ynsy-jynsy ýapyryp, Bir ujundan baryn gyrdy-da gitdi* (Magtymguly). 4. Ýere ýykamak, egmek, ýazmak. *Aýagyndaky ägirt ädikleri bir çogmak gamşy basyp, ýere ýapyrypdy* (N. Jumaýew).

ÝAPYRYLMAK, *işl.* 1. Aşak basylyp geýilmek, çümre geýilmek. 2. Egilmek. *Çapyksuwar atyň uýanyňy deňläp ýapyryldy*.

ÝAPYRYLYŞMAK [ýapyrlyşmak], *işl.* Birnäçe bolup, ýerli-ýerden ýapyrylmak. *Kelleleri kiçijik papakly çapyksuwarlar bolsa ýapyrylyşdylar* (A. Gowşudow).

ÝAPYRYŞ, *iş ady.* Ýapymak ýagdaýy.

ÝAPYŞ, *iş ady.* Ýapmak ýagdaýy.

ÝAPYŞAK I, *at. ösüml.* Daşy tüýjümek, uzyn çogdam däneli haşal ot, bürmek.

ÝAPYŞAK II, *at.* Enesiniň ýatgysyna ýapyşyp ölüp galan çaga. *Emma aýal ýapyşagym bardy diýip, hilegärlik etdi* (B. Seýtäkow).

◊ **Ýapyşak ýaly** ýapyşyp ýatan, sypyrman ýören (adam hakynda).

ÝAPYŞALGA [ýapyşalga], *at.* 1. Ýapyşar, tutar ýaly zat, tutawaç. *Basgançagyň iki gyrasynda ýapyşalga bar*. 2. *göç.m.* Bir iş ýüze çykanda yüz tutulýan, kömegine garaşýan adam, kömek edip biljek adam. *Bar ýapyşalgam sensiň. Ol ýapyşalga tapmady* (B. Kerbabaýew).

ÝAPYŞDYRMAK, *işl.* Bir ýan ujundan zygiderli suratda ýapyp çykmak (hemme manysynda). *Ol gowy görýän zatlarynyň üstüni ýapyşdyrды* (N. Saryhanow). *Ol aýranly gaplaryň agzyny pugta ýapyşdyryp, işini birýüzli etdi-de, öýe girdi* (Ý. Mämmediýew).

ÝAPYŞMAK I, *işl.* 1. Ýapmaga kömek etmek. *Gonşyma kümesiniň üstüni ýapyşdym*. 2. Bilelikde ýapmak. *Gazanyň başynda iki sany aýal çelpek ýapyşyp dur*.

ÝAPYŞMAK II, *işl.* 1. Biriniň bir ýerinden, elinden we s.m. pugta tutup aslyşmak. *Eşek ýaly goýun itleri ala zenzele turzup, atlaryň guýrugyndan ýapyşyp, bir gapdala çekýärdiler* (B. Seýtäkow). *Çukurdan çykyp bilmeýän bolsaň, elimden ýapyş, çekeyin*. 2. Bir zady ýerine ýetirmäge çynlakaý girişmek, tüýs ýürekden ýerine ýetirmäge çalyşmak. *Tabşyrylan işe jogap-kärçilikli ýapyş*.

ÝAP-ÝAŇY, *hal.* Sähel wagt mundan öň, ýaňyň özünde. *Türkmen halky ýap-ýaňy Baýdak baýramyny belläp geçdi*.

ÝAR [ýa:r], *at.* 1. *k.d.* Ýoldaş, dost, medetkär. *Ähli türkmen halky saňa ýar bolup, seni goldar, oglum!* ("Görogly"). *Alla ýaryň bolsun*. 2. Iň eziz, mähriban, söýgüli, magşuk. *Birisiniň ýary zynda haýran, Gözleri ýoldadyr, bular gelmedi* (Magtymguly). *Gözel ýary wasp etmeýän ýekeje-de aýdym tapmarsyň* (B. Pürliýew).

◊ **Alla ýaryň!** hoşlaşylanda, ugradylanda edilýän dileg.

ÝARA, *at.* Teniň bir ýerindäki çiş, baş, sypjyryk, kesik.

◊ **Ýarasyna deglen ýaly bolmak** gaty ynjamak, güýçli täsir etmek. **Ýarasyna duz basmak (sepmek)** adamyň keýpini gaçyryň, gaty ynjdýan, mazasyny

alýan bir zady aýtmak, derdini gozgamak, derdiniň üstüne dert goşmak, könäni agtaryp, oduny ölçermek. **Ýarasyny gozgamak** ýatdan çykyp barýan ünjüsini, azaryny, gaýgy-gamyny ýatlatmak, köne derdini ýadyna salmak, geçmiş hasraty ýatlamak. **Ýarasy ýeňil** şeýle bir kyn zat däl. *Toýa bar äkitmeli zadyň bir goýun bolsa, ýarasy ýeňil-le*.

ÝARAG [ýarağ], *at.* 1. Goranmak ýa-da hüjüm etmek üçin ýaraýan gural, serişde. 2. *göç.m.* Bir zady amala aşyrmak üçin serişde. *Adam üçin iň güýçli ýarag bilimdir*.

◊ **Haram ýarag** elinden hiç bir peýdaly iş gelmeýän, hiç zat başarmaýan. – *Ola-a bir tüýs haram ýaragdyr-la – diýip, ýaş gelin jorasynyň ýanynda zeýrenmek zeýrendi*.

ÝARAGLANDYRMAK [ýarağlannymak], *işl.* 1. Birnäçe adamy, topary ýarag bilen üpjün etmek, ýarag şaýyny tutmak. 2. *göç.m.* Belli bir maksada ýetmek üçin, bir maksat ugrunda göreşmek üçin gerekli serişde bilen üpjün etmek.

ÝARAGLANMA [ýarağlanma], *iş ady.* Ýaraglanmak ýagdaýy.

ÝARAGLANMAK [ýarağlanmak], *işl.* 1. Ýarag, harby enjam edinmek, ýaragly bolmak. 2. *göç. m.* Bir işi ýerine ýetirmek üçin gerekli enjam, gural, bilim we ş.m. bilen üpjün bolmak.

ÝARAGLANMAKLYK [ýarağlanmaklyk], *iş ady.* Ýaraglanmak ýagdaýy.

ÝARAGLANYŞ [ýarağlanyş], *iş ady.* Ýaraglanmak ýagdaýy.

ÝARAGLANYŞYK [ýarağlanyşyk], *at.* Köpçülikleýin ýarag öndürmeklik we goşuny ýarag bilen üpjün etmeklik.

ÝARAGLY [ýarağly], *syp.* Ýanynda ýaragy bar bolan, ýarag bilen üpjün bolan, ýaraglanan. *Ýaragly goşun*.

◊ **Ýaragly çaknyşyk** ýaragly uruş, söweş.

ÝARAGSYZ [ýarağsyz], *syp.* Ýanynda ýaragy ýok, ýaragy bolmadyk. *Emma häzirki barýan atlylar ýaragsyzdy* (B. Kerbabaýew).

ÝARAGSYZLANDYRMAK [ýarağsyzlannymak], *işl.* 1. Ýaragyny almak, ýarag serişdelerinden mahrum etmek. 2. *göç.m.* Ýaragly göreş alyp barmak hukugyndan, mümkinçiliginden mahrum etmek, ýaragyny elinden alyp, göreşden çetleşdirmek.

ÝARAGSYZLANMAK [ýarağsyzlanmak], *işl.* 1. Köpçülikleýin ýaraglanmagy ýatyrmak, ýarag öndürmegi bes etmek. *BMG-niň Tertipnamasy ýaragsyzlanmak we ýaraglary düzgünleşdirmek işinde döwletleriň hyzmatdaşlygyny göz önünde tutýar*. 2. *göç.m.* Ýaragly göreş alyp barmakdan el çekmek.

ÝARAGSYZLYK [ýarağsyzlyk], *at.* Ýarag bilen doly üpjün dällik, ýaragy ýokluk.

ÝARADAN, *at.* Ähli barlyklary döreden, Alla, Hudaý, Taňry.

ÝARADAR [ýarada:r], *syp.* Tenine tyg, ýarag ýarasy düşen, ýaraly.

ÝARADYLMAK, *işl.* 1. Emele getirilmek, döredilmek. *Ýöne fizika üçin welin ol tüýs ýaradylan ýalydy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Ýarar ýaly edilmek, derege geçirilmek. *Hatda çagajyklaryň getiren odun-çöpleri-de derege ýaradyldy.*

ÝARAK [ýa:rak], *syp.* Adama, haýwana topulmak häsiýeti bolan, dişlek (it hakynda). *Ýarak it.*

ÝARAKLYK [ýa:raklyk], *at.* Ýarmak häsiýeti, gylygy barlyk, dişleklik.

ÝARALAMA, *iş ady.* Ýaralamak ýagdaýy

ÝARALAMAK, *işl.* Biriniň ýa-da bir jandaryň bedenine ýara salmak. *Emma ol art aýagynyň birini ýere basyp bilmeyärdi, möjekler ony ýaralapdyrlar* (A.Gowşudow).

ÝARALAMAKLYK, *iş ady.* Ýaralamak ýagdaýy.

ÝARALANMAK, *işl.* Ýara salynmak, ýaradar bolmak.

ÝARALAYÝŞ, *iş ady.* Ýaralamak ýagdaýy. *Gylyç mergen öz sygryny ýaralaýşyny we awçylykda gören başga gyzykly zatlaryny gürrüň berdi* (A. Gowşudow).

ÝARALY, *syp.* Ýara salnan, ýaradar, ýaraty.

ÝARALYLYK, *at.* Ýaraly halda bolmaklyk, ýarasy barlyk, ýaraly bolmaklyk, ýaradarlyk, ýaratylyk.

ÝARAM, *at.* Ýakym. *Ýagly-ýüzli naharyň adama kän bir ýaramy yok.*

ÝARAMA, *iş ady.* Ýaramak ýagdaýy. *Bu işlere ýarama gerek.*

ÝARAMAK, *işl.* 1. Peýda etmek, ýaramly bolmak, ýakmak. *Bu ýeriniň howasy maňa oňat ýaraýar* ("Edebiýat we sungat"). 2. Peýdaly bolmak, islegi kanagatlandyrmak, talabalaýyk bolmak. *Gowaça köp zada ýaraýan çig mal.* 3. Göwnünden turmak, gowy görmek, halamak. *Aýdym maňa gaty ýarady.* 4. Taby, gurby bar bolmak; bir zady ýerine ýetirmegi oňaryp bilmek. *Ol indi kömek etmäge ýaraýar.*

♦ **Yzyýarasyn!** merhumyň patasy alnanda aýdylyan dileg.

ÝARAMAKLYK, *iş ady.* Ýaramak ýagdaýy.

ÝARAMAZ, *syp.* 1. Amatsyz; bolmalysyndan pes. *Howa ýaramaz bolansoň, birneme eglenmeli bolduk.* 2. Hil taýdan pes, talabalaýyk däl. *Baglara ýaramaz ideg edilmeli däl.* 3. Gowy däl, erbet. *Ýaramaz he-reket. Ýaramaz gylyk.*

ÝARAMAZÇYLYK, *at, ser.* Ýaramazlyk 1.

ÝARAMAZLANMAK, *işl.* 1. Öňküsinden ýaramaz, erbet bolmak, ýaramazlaşmak. *Häsiýeti ýaramazlanypdyr.* 2. Hili pes bolmak, hil taýdan erbetlenmek. *Näme üçindir, öndürilýän önümiň hili ýaramazlanypdyr.*

ÝARAMAZLAŞMAK, *işl.* 1. Kem-kemden ýaramaz bolup başlamak, erbet bolup ugramak, gitdigiçe erbetleşmek. *Hassanyň ýagdaýy sagat saýyn ýaramazlaşýardy.* 2. Hili, ýagdaýy dura-bara peselip başlamak, hili pese gaçyp başlamak. *Üzümiň hili ýaramazlaşdy, şol sebäpden oňa ideg etmekde goýberilen kemçilikler düzedildi.*

ÝARAMAZLYK I, *at.* 1. Ýakymy bolmazlyk, ýaramaz gylyk-häsiýetlilik, dereksizlik, erbetlik. *Nurjahan hem öz doganynyň ýaramazlygy hakynda edilýän gürrüňi diňlemäge onçakly höwesli däl* (B. Pürliýew). 2. Hil taýdan pese düşen ýagdaýda bolmaklyk, gowy dällik. *Men ol matany hiliniň ýaramazlygy sebäpli almadym.* 3. Nähöşluk, gurat dällik, tapsyzlyk, ýarawsyzlyk.

ÝARAMAZLYK II, *işl.* 1. Nähöşlamak, ýarawsyz bolmak. *Ol ýaranok, şonuň üçinem okuwdan galdy.* 2. Gowy görmezlik, ýakmazlyk, halamazlyk, pisindin oturmazlyk. *Onuň bolşy, özüni alyp barşy maňa ýaranok.* 3. Talaby ödemezlik, talaba laýyk gelmezlik. *Seniň ýazan makalaň derde ýaranok.*

ÝARAMLY, *syp.* 1. Derde ýaraýan, peýdaly. *Enesine, atasyna, dost-ýaryna, iline-gününe ýaramly bolsun* (N. Pomma). 2. Derman häsiýetli, ýokumly, lezzetli. *Ýaramly içgiler.* 3. Bir zat üçin ýaraýan, amatly, oňaly. *Gaýraky gyryň eteginde ekine ýaramly, özleşdirip boljak ýer köp.*

ÝARAMLYLYK, *at.* Ýaramly bolmaklyk, ýaramsyz dällik. *Bayramalynyň howasynyň aýratyn ýaramlylygy sebäpli, bu ýerde böwrek şypahanasy guruldy.*

ÝARAMSAK, *syp.* Häsiýetinde ýaranjaňlyk alamatlary duýulýan, sözlände biriniň göwnünden turjak bolýan. *Ýaramsak adam.*

ÝARAMSAKLYK, *at.* Ýaramsak häsiýetlilik. *Keçjal gülüp ýaramsaklyk etdi* (H. Ysmaýylov).

ÝARAMSYZ, *syp.* 1. Zada ýaramaz, peýdasyz. *Biz ýaramsyz serişdeleri üzül-kesil suratda zyňyp taslaýarys.* 2. Ýokumsyz, lezzetsiz, biderek. *Ýaramsyz iým.* 3. Amatsyz, oňasyz. *Ekiş üçin ýaramsyz ýer.*

ÝARAMSYZLYK, *at.* 1. Zada ýaramazlyk, peýdasyzlyk. *Enjamlaryň işe ýaramsyzlygy köp zady bökdeýär.* 2. Ýokumsyzlyk, peýda bermezlik, oňasyz täsir etmeklik. 3. Oňasyzlyk, ulanar ýaly däl. *Bu zatlar işe ýaramsyzlygy sebäpli taşlandy.*

ÝARAN [ýa:ra:n], *at.* 1. Ýakyn gatnaşykda bolýan adam, ýoldaş, hemra. *Bimynasyp ýara ýaran eýle-*

diň (“Leýli – Mejnun”). **2.** Pikirdeş, duýgudaş adam, tarapyňy tutýan adam. *Ol öz ýaranlary bilen bir çukura tüýkürdi.* **3.** *göç.m.* Hemra, ýoldaş. *Size hemişe üstünlikler ýaran bolsun.* **4.** Iki tarap bolup oýnalýan çaga oýunlarynda bir toparda bolan çagalaryň biri-birine gatnaşygy. **5.** Oglana dakylýan at.

ÝARANJAŇ, *at, syp.* Ýaranmagy ýarag edinen, bähbit arap ýaranýan, ýalynjaň.

ÝARANJAŇLYK, *at.* Ýaranjaň bolmaklyk, bähbit arap ýaranmaklyk, ýalynjaňlyk. *Edil seniň ýaranjaňlyk edişiň ýaly, ol hem özüni gowy görkezjek bolýardy* (N. Jumaýew).

ÝARANLYK [ýa:ra:nlyk], *at.* **1.** Ýakyn dostluk, ýakyn ýoldaşlyk. **2.** Biriniň tarapyny tutmaklyk, tarapdarlyk, duýgudaşlyk.

ÝARANMA, *iş ady.* Ýaranmak ýagdaýy.

ÝARANMAK, *işl.* Biriniň göwnüni tapjak bolmak, biriniň göwnüne garap hereket etmek. *Neneň edip ýaranaýyn, ýar, saňa* (Halk aýdymyndan). *Walla, Nurtäç eje, men-ä size ýaranyp bilmedim* (A. Durdyýew).

ÝARANMAKLYK, *iş ady.* Ýaranmak ýagdaýy.

ÝARANMAZLYK, *iş ady.* Ýaranjak bolmazlyk.

ÝARANYŞ, *iş ady.* Ýaranmak ýagdaýy.

ÝARAR [ýa:ra:r], *syp., ser.* **Ýararly.** *Jigitler çuwallaryň ýarar goşlaryny dökmek bilen bile, Babahan arçyny agtardylar* (B. Kerbabaýew). *Mallylar howul-hara ýarar goşlaryny aldylar* (B. Kerbabaýew).

ÝARARLY [ýa:ra:rlý], *syp.* Derege ýaraýan, bir zat üçin gerekli, ýaramly. *Bu dükannda seniň ulagyňa ýararly zat ýok ýaly.*

♦ **Derde ýararly** bir zat üçin peýdalysy, bir zadyň gowuragy. *Ätiýaçlyk şaýlarynyň derde ýararlysyny ýa satyşdyrdy, ýa geregi çykaýmasyn diýip, özi ýygnap goýdy.*

ÝARAR-ÝARAMAZ [ýa:ra:r-ýaramaz], *syp.* Bir zadyň hil taýdan pesi, gowusy däl. *Ol ýygan garpyzlarynyň ýarar-ýaramazyny mala bererin-dä diýip, gyrada üýşürüp goýdy.*

ÝARAŞDYRMAK, *işl.* Tersleşen iki adamy barlyşdyrmak, biri-biriniň garşysyna duşmançylykly hereket etmez ýaly etmek. *Çagalar biri-biri bilen tersleşen wagtlarynda bolsa olaryň näme üçin tersleşendiklerini sorap bilerdi we ýaraşdyrardy* (A. Durdyýew).

ÝARAŞDYRYJY, *syp.* Iki tarapy barlyşdyryjy, ylalaşdyryjy. *Ýaraşdyryjy merkez.*

♦ **Ýaraşdyryjy kazyýet** taraplaryň özara erk-islegi esasynda hukuk ulanyş işini (raýat-hukuk jedellerini çözmegi) amala aşyryan öz-özünü düzgünleşdirýän raýat jemgyýetiniň instituty.

ÝARAŞMAK I, *işl.* **1.** Tersleşen, gatnaşygyňy kesen adamyň bilen barlyşmak, ylalaşmak, ýaraşyk etmek. *Men seniň bilen ýaraşmak üçin geldim.* **2.** Urşy ýatyrmak üçin ylalaşyga gelmek. *Taraplaryň ikisi hem ylalaşyga gelip ýaraşdylar.*

ÝARAŞMAK II, *işl.* **1.** Gowy gelişmek, gelişikli bolmak, gelişwli bolmak. *Ýoldaşyndan ýaraşyamy diýip gaýta-gaýta sorady* (“Görogly”). *Akja gelin eline akja bäbek ýaraşar* (Sanawaçdan).

ÝARAŞMAZLYK I, *iş ady.* Tersleşen, gatnaşygyňy kesen adamyň bilen barlyşmazlyk; ylalaşmazlyk, ýaraşyk baglaşmazlyk, ylalaşyga gelmezlik. *Iki ýoldaş az zadyň üstünde tersleşip, uzak wagtlap ýaraşmadylar.*

ÝARAŞMAZLYK II, *iş ady.* Gelişsiz bolmak, mynasyp bolmazlyk, gelişmezlik. *Tilki awun iýmek şire ýaraşmaz* (Zelili).

ÝARAŞYK I, *at.* **1.** Gatnaşyklary bozulan toparlaryň arasyndaky barlyşyk, düşünişmezlikleriň aradan aýrylan ýagdaýy. **2.** Söweşýän taraplaryň urşy ýatyrmak üçin gelişän özara ylalaşygy.

ÝARAŞYK II, *at.* Görk, görmek, owadanlyk, gelişik. *Dünýäniň ýaraşygy, durmuşyň gelişigi ynsandyr* (B. Hudaýnazarow).

ÝARAŞYKLY, *syp.* Ýaraşyp duran, gelişik berýän, gelişikli. *Inçe biliň, türpe näzik eliň bar, Ak ýüzünde ýaraşykly halyň bar* (Seýdi).

ÝARAŞYKLYLYK, *at.* Gowy gelişmeklik, gelişikli bolmaklyk.

ÝARATMAK, *işl.* **1.** Emele getirmek, döretmek. **2.** Bir zat üçin ulanmak, peýdalanmak. *Meni goşunçylyga ýaratsalar, dagy men zor edip ýaratdyraýynmy?* (A. Gowşudow). *Munça gumy nämä ýaratjak!*

ÝARATY, *syp.* Ok, gülle, ýyrtyjy degip, mejalsyz, gözgyny hala düşen, ýaraly (haýwanlar hakynda). *Garaguşlar on baş goýny zaýalapdyrlar, üç sanysyny bolsa ýaraty edipdir diýen habary getirdi* (A. Gowşudow).

ÝARAW [ýarow], *at.* Sagatlyk, sag jan, ýarawlyk. *Daş ýere gitmäge ýarawym ýok.*

ÝARAWLYK [ýarowluk], *at.* Sagatlyk, guratlyk, ýarawlylyk. *Bu gün meniň ýarawlygymyň ugry ýok* (A. Gurbanow).

ÝARAWSYZ [ýarowsuz], *syp.* Sagat däl, ýaraw däl, näsag, nähoş. *Ýarawsyz bolsaň, aýak üstünde gezmän, özüňe mazalyja seretdirmek gerek.*

ÝARAWSYZLYK [ýarowsuzluk], *at.* Saglygy gowy däl, näsaglyk. *Ýarawsyzlygy zerarly, esli wagtlap oýna gatnaşyp bilmedi* (“Edebiýat we sungat”).

ÝARDAM [ýa:rdam], *at.* Uly işe başlana, ýarawsyza, ýagdaşyza edilýän kömek, hemaýat, goldaw. *Ene ýardam edenlere alkyş okady.*

ÝARDAMÇY [ýa:rdamçy], *at.* Ýardam edýän, kömek edýän, maddy we syýasy taýdan goldaýan.

ÝARDAMLYK [ýa:rdamlyk], *at.* Ýardam eder ýaly serişde, goltgy bolar ýaly berilýän zat. *Aýlyk hakyňyzdan ýardamlyk iberjek-dä!* (G. Şamyýew).

ÝARDYRMAK [ýa:rdyrmak] **I**, *işl.* Ýarmak işini başga birine etdirmek. *Töňňäni ýardyrmak. Gawun ýardyrmak.*

ÝARDYRMAK [ýa:rdyrmak] **II**, *işl.* Ite dişletmek.

ÝAREMEZAN [ýa:remeza:n], *at.* Oraz aýy dogan agşamy çagalaryň remezan aýy bilen baglanyşykly aýdym şekilli sanawaç aýdyp, topar-topar aýlanmasy.

ÝARGAK [ýarğak], *at.* **1.** Etiň daşyndaky perde, ýary. **2.** *göç.m.* Pena, ýapynja, taşa. *Ýele – ýargak, aýaza – kiz* (Nakyl).

ÝARGANAT [ýarğa:nat], *at.* *haywanat d.* Garaňky gatlyşandan soň uçup gezýän syçana meňzeş, ýary ganatly süýdemdiriji jandar, körsyçan.

ÝARGYJAK [ýarğyjak], *at.* Şalynyň gabygyny arassalamak üçin daşdan edilen gural. *Hyzmatkär çorularymyz ýargyjagyny gatyрак darta bilmeyärdiler* (“Görogly”).

ÝARLY, *at.* *gepl.d.* Garyp. *Ýarly ýamanar-da, guwanar* (Nakyl).

ÝARLYK, *at.* **1.** *taryh.* Orta asyr hökümdarlarynyň käbir hukuklary berýän haty. **2.** Bir zadyň, harydyň ady, mukdary, taýýarlanylan ýeri, belgisi we ş.m. maglumatlar görkezilip, ýüzüne ýelmenen hat. *Harytlaryň ýarlyklary owadan, reňkli suratlar we ýazgylar bilen taýýarlanýar.*

ÝARLYKLY, *syp.* **1.** Ýarlyk dakylan, ýarlygy bar bolan. **2.** *göç.m.* Ýaşayyş-durmuşy has pese gaçan, garyp düşen.

ÝARMA [ýa:rma] **I**, *iş ady.* Ýarmak ýagdaýy.

ÝARMA [ýa:rma] **II**, *at.* **1.** Bugdaý, ak jöwen ýaly ekinleriň däneleri iri-iri ýarylyp döwlen önüm. *Ol degirmenden ýarma ýardyryp geldi.* **2.** Ýanan ýagyň içine et, sogan atylyp, gowrulandan soň suw guýlup gaýnadylýan we gaýnan suwa bugdaý ýarmasy atylyp bişirilýän nahar (ýarmany uzak wagtlap gaýnatmaly we bulap durmaly bolýar). *Bu ýigitler bir tabak ýarmany orta alypdyrlar-da, biri eýläk, birem beýläk çekýär* (“Görogly”).

ÝARMAGAPY [ýa:rmağapy], *at.* *gepl.d.* Iki taraply, iki tarapa açylyp-ýapylýan gapy. *Onuň jaýynyň ýarma gapysy bolmaly.*

ÝARMAK [ýa:rmak] **I**, *işl.* **1.** Bitin zady çapyp, kesip açmak, bölmek. *Garnyny ýaryp, içini, bagryny arassaladylar* (“Görogly”). **2.** Partlaýjy madda bilen weýran etmek, ýykmak, ýumurmak. *Gökdepe galasyny däri bilen ýarypdyrlar.* **3.** *göç.m.* Jaýyň içindeki zady ogurlamak. *Ogurlyk edene, öý ýarana biziň aramyzda*

orun ýok. **4.** *göç.m.* İçinden böwsüp çykmak, böwürmek. *Ýer göwsüni ýaryp çykan mawy ýangyç.*

ÝARMAK [ýa:rmak] **II**, *işl.* Dişlemek, dişläp ýara salmak (it hakynda). *It gudurasa, eýesini ýarar* (Nakyl).

ÝARMAKLYK [ýa:rmaklyk], *iş ady.* Ýarmak ýagdaýy.

ÝARMALYK [ýa:rmalyk] **I**, *at.* Gumda bitýän şaha-şaha baldakly ot. *Titir, köwreýik, akýowşan, guş-gözi, ýarmalyk, köjelik güberip tegelenip ugrapdy* (Ç. Matalow).

ÝARMALYK [ýa:rmalyk] **II**, *syp.* Ýarma etmek üçin niýetlenen (däne). *Ýarmalyk bugdaý.*

ÝARMAŞMAK, *işl.* Ýapgyt beýiklige çykmak, dyrmaşmak. *Oglanlar depäniň üstüne ýarmaşyp çykdylar.*

ÝARNA, *at.* **1.** Bir zada goşant bolar ýaly zat. *Mallaryna ot taýýarlaýar, çörege ýarna bolar diýip, el degirmeninde mellek ýerlerinden önen jöweni ýaryar* (A. Gowşudow). **2.** Urna, ýama. *Şonuň bilen garybyň garnyna ýokna, ýyrtygyna ýarna bolar diýip hasap edýärdi* (B. Kerbabayew).

ÝARPA [ýa:rpa:], *hal.* Eden işiň hakynyň, öndüren önümiň ýarysyny bermek şerti bilen, ýarpasyna. *Ýetim aşy ýarpa bişer* (Nakyl).

ÝARPASYNA [ýa:rpa:syna], *hal.* Düşýän haky deň paýlaşmak ýa-da ýarysyny almak şerti bilen ekilýän, ýerine ýetirilýän (ekin, iş we ş.m. zat).

ÝARPAÇY [ýa:rpa:çy], *at.* Ýarpasyna işleýän adam.

ÝARPY [ýa:rpý], *syp.* **1.** Bir zadyň ýary, ýarysy. **2.** Bitinden galan, ýarty, dolynyň ýarysyna ýeten. *Unumyz hem ýarpy bolupdy.*

ÝARPYLAMA [ýa:rpýlama], *iş ady.* Ýarpylamak ýagdaýy.

ÝARPYLAMAK [ýa:rpýlamak], *işl.* **1.** Işiň ýarysyny edip gutarmak, ýarpysyna ýetmek. *Halyçylaryň birentegi dokmalaryny ýarpylapdylar, birentegi bolsa gutaryp barýar* (“Edebiýat we sungat”). **2.** Bar bolan serişdäniň, puluň we ş.m. ýarysyny harçlamak, ýarpy etmek. *Ýanymyza göteren azygymyzy ýarpylapdyk.*

ÝARPYLANMAK [ýa:rpýlanmak], *işl.* **1.** Işiň ýarysy edilip gutarylmak. *Işimiz ýarpylandy.* **2.** Bar bolan zadyň, serişdäniň we ş.m. ýarysy harçlanmak.

ÝARPYLAMAKLYK [ýa:rpýlamaklyk], *iş ady.* Ýarpylamak ýagdaýy.

ÝARPYLAŞMAK [ýa:rpýlaşmak], **1.** *işl.* Işiň ýarysyna çenli edilmegine kömek bermek. *Jemal dokmany gelnejesine ýarpylaşdym edip, öz işine başlady.* **2.** Ýarysyna golaýlamak, ýarysyna ýetibermek. *Biziňem işimiz ýarpylaşyp baran bolsa gerek.*

ÝARPYLATMAK [ýa:rpylatmak], *isl.* Ýarpylamak işini başga birine etdirmek, ýarpylamak derejesine ýetirmek, ýarysy bolýança işletmek. *Men oglanlara döwek döwmegi ýarpylatdym.*

ÝARPYLAÝYŞ [ýa:rpylaýyş], *iş ady.* Ýarpylamak ýagdaýy.

ÝARPY-ÝALTA [ýa:rupy-ýalta], *hal.* **1.** Zordan, el ujundan, ýüzleý, doly däl-de, kem-käsleýin. *Işi ýarpy-ýalta edip taşlamak gelşiksiz.* **2.** Hemmesi däl, ýek-tük; çalak-çulak, ýüzleý, düýpli däl. *Bu mesele ylmy taýdan ýarpy-ýalta işlenen, ony ymykly işlemek gerek.*

ÝARSDYRMAK [ýaryssyrmak], *isl.* Ýarsmagyna sebäp bolmak, ýarsar ýaly etmek. *Ygal tagtalary ýarsdyrypdyr.*

ÝARSDYRMAZLYK [ýaryssyrmazlyk], *iş ady.* Ýarsdyrman saklamak.

ÝARSGYN [ýarysğyn], *at.* Ýarsyp, öňki durkundan üýtgän görnüşi. *Bu tagtanyň ýarsgynyny düzlejek bolsaň, suwa ýatyryp, daşa basdyrmaýy bolar.*

ÝARSGYNNA [ýarysğynna], *hal.* Ýarsgyn ýagdaýda. *Egri agaç ýarsgynna gider* (Nakyl).

ÝAR SMA [ýarysma], *iş ady.* Ýarsmak ýagdaýy.

ÝAR SMAK [ýarysmak], *isl.* **1.** Öňki durkundan üýtgemek; egrelmek. *Gapy gowy ýapylanok weli, ýarsypdyr öýdýän.* **2.** Bir sebäbe görä, ýüz keşbi, gelşiği üýtgemek. *Ol örän özgeripdir, dogrusy, gaty ýarsypdyr* (G. Gurbansähedow).

ÝAR SMAKLYK [ýarysmaklyk], *iş ady.* Ýarsmak ýagdaýy.

ÝAR SYŞ, *iş ady.* Ýarsmak ýagdaýy.

ÝARTMAÇ [ýa:rytmaç], *at.* Donuň, çäkmeniň, kürtäniň we ş.m. egne geýilýän, başa atylýan eşigiň eteginiň iki gapdalyndaky, zyndaky dilik ýer. *Donuň ýartmajyndan çykyp duran dutaryň dessesine bir mahaldan soň Harmandäliniň gözi düşdi* (“Görogly”).

ÝARTMAÇLY [ýa:rytmaşly], *syp.* Ýartmaç edilen, ýartmajy bar bolan. *Olaryň aşak etegi gadymy türkmen donlary ýaly ýartmaçly* (“Edebiýat we sungat”).

ÝARTY [ýa:rty], *syp.* **1.** Tutuş zadyň ýarysy, bitin zadyň deň ýary. *Ýarty garpyz.* **2.** Bir synasyndan jyda düşen, eliniň ýa-da aýagynyň ýarysyny aldyran, maýyp (adam hakynda). *Men indi öňki Garýagdy däl, men ýarty!* (H. Ýsmaýylow).

♦ **Ýarty tüýnük** keçäniň gyrasyna tüýnüge meňzedilip salynýan ýarym tegelek nagys, gül.

ÝARTYLYK [ýa:rtylyk], *at.* Maýyplyk.

ÝARTY-ÝURTY [ýa:rty-ýu:rty], *syp.* Ownuk-uşak, bölek-bücek. *Ýarty-ýurty kerpiç.*

ÝARY, *at. ser.* **Ýargak I.** *Ol gapyrjak tapyp, onuň agzyna ýary tutup, agaçdan sap etdi, gyjak ýasady* (“Edebiýat we sungat”).

ÝARY [ýa:ry], *hal.* Bir zadyň iki deň bölünen bir bölegi, ýarysy. *Onuň ýaryny maňa goý, ýaryny äkit* (“Görogly”).

ÝARYK [ýa:ryk], *syp.* Çat açan, jaýryk emele gelen, ýarylan. *Ýaryk gawunlary bir ýere, bitinlerini bir ýere üýşürdiler. At aýlanyp gazygyn tapar, suw aýlanyp – ýarygyn* (Nakyl).

ÝARYK, *syp., köň. s.* Ýagty; owadan, gözel. *Husny aýdan ýaryk, katdy nahaldyr* (“Seýpelmelek – Medhal-jemal”).

ÝARYKLY [ýa:rykly], *syp.* Ýarygy bar bolan.

ÝARYKLYK [ýa:ryklyk], *at.* Ýaryk ýagdaýynda bolmaklyk. *Gawunyň bu ýeriniň ýaryklygy onuň süýjüligindendir.*

ÝARYKLYK [ýaryklyk], *at.* Ýagtylyk; gowulyk. *Men jebir üçin ýarapdyryn, ömrümde ýaryklyk görmedim.*

ÝARYK-ÝARYK [ýa:ryk-ýa:ryk], *syp.* Köp ýeri ýarylan. *Oldurygy süýrenýär, Ökjesi ýaryk-ýaryk* (B. Kerbabaýew).

ÝARYLAGAN [ýa:rylağan], *syp.* Ýarylmaga ýakyn, ýarylmasy aňsat.

ÝARYLMAK [ýa:rylmak], *isl.* **1.** Çapylp, kesilip açylmak; bölünmek; bozulmak (bitewi zat hakynda). **2.** Partlaýjy madda bilen weýran edilmek, ýykylymak, ýumrulmak. **3.** Jaýyň içine girilip, gowy zatlar ogurlanmak. **4.** İçinden böwsülip çykamak, böwsülmek. *Pyntyklar ýarylýardy.* **5.** Bir zada urlup ýaralanmak. *Ol garaňkyda barýarka, büräp maňlaýy ýarylýpdyr.* **6.** *göç.m.* Biri ýa-da bir zat hakda gynançly zeýrenmek, ýangynly söze başlamak, içini dökmek. *Amanbibi eje onuň peýwagtyna gelmändigini oturyşyndan aňdy. Onýança Hydyrly aganyň özi ýaryldy* (“Edebiýat we sungat”). **7.** *göç.m.* Aýdylan sözi, edilen hereketi gaty görüp, öýkelemek, çişmek. *Kakasy gurjak getirmändigi sebäpli, bäs ýaşly gyz öýkeläp, tas ýarylýpdy.*

♦ **Ýaryljak çyban ýarylsyn-da dynsyn** howsala bilen garaşylýan zat, boljak iş, waka bolup gutarsyn, belli bir netije, anyklyk bolsun. *Gamşy gowşak tutsaň, eliňi gyýar. Iň ýagşysy ýaryljak çyban ýarylsyn-da dynsyn* (B. Kerbabaýew).

ÝARYLMAZLYK [ýa:rylmazlyk], *iş ady.* Çapylp, kesilip ýa-da öz-özünden darka bölünmezlik.

♦ **Ýarylmadyk garpyz ýaly** nämedigini belli däl, näbelli, gümana, ikuçly. *Hanym, ol şindi ýarylmadyk garpyz, näme boljagyny kim bilýä?* (B. Kerbabaýew).

ÝARYLYŞ [ýa:rylyş], **1.** *iş ady.* Ýarylmak ýagdaýy **2.** Partlaýjy maddanyň ýarylmak ýagdaýy. *Äpet uly ýarylyş bolup, gümmürdi turdy* (A. Gowşudow).

ÝARYLYŞMAK [ýa:rylyşmak], *isl.* Kem-kemden ýarylyp başlamak; yzly-yzyna ýarylmak. *Uzakda minalar ýarylyşýardy* (H. Ýsmaýylow).

ÝARYM [ýa:rym], *at.* Bir zadyň ikiden bir bölegi, deň ýarysy. *Ýarym kilo gant.*

◊ **Ýarym ada** üç tarapyny deňiz gurşap alan, bir tarapy bolsa gury ýere birleşýän ada. **Ýarym adam** bir aýagy ýa-da bir goly bolmadyk; umuman synasy bitin bolmadyk; maýyp. *Ýarym adam – ýeke golly biçäre* (B.Kerbabaýew). *Bu naýynjar görnüşdäki ýarym adamyny aldamak mümkin däl* (B. Seýtäkow). **Ýarym göwün** durmuşy, ýaşaýşy ýerbe-ýer bolmadyk, durmuşyň ajysyny dadan, göwni synyk. *Bu örän ýuka ýürekli, ýarym göwün adamdy* (B. Seýtäkow). **Ýarym ýalaňaç** egin-eşik bilen üpjün bolmadyk, ýyrtyk-ýirik eşikli.

ÝARYMLYK [ýa:rymlyk], *at.* 1. Ýarym litrik (gap, çüýşe). *Uly jamda ýagly çorba gelende, Gürgen ýarymlygyň dyksyny açdy* (M. Seýidow). 2. Ýarym kilogramlyk daş.

ÝARYMSAK, *syp., ser.* **Ýaramsak.**

ÝARYMSAKLAMAK, *işl.* Birine gowy görnüş bolmak, ýaramsaklyk etmek.

ÝARYMSAKLYK, *at.* Ýaranjaňlyk. *Gurt ýarymsaklyk edýän ýaly bir görnüşde ejizläp sorady* (A. Gowşudow).

ÝARYM-ÝALTA [ýa:rym-ýalta], *hal.* Ýarpy-ýalta.

ÝARYM-ÝAŞ [ýarym-ýa:ş], *syp.* Gözi ýaşly, gaýgyly, hasratly. *Soltan gyzyny bagryna basyp, ýarym-ýaş aglady* (“Edebiýat we sungat”).

ÝARYŞ [ýa:ryş] **I**, *iş ady.* Ýarmak ýagdaýy.

ÝARYŞ [ýa:ryş] **II**, *at.* Gatnaşyjylar ussatlykda, sungatda, gaty ylgamakda, suwda ýüzmekde we ş.m. biri-birinden ozjak bolýan, öndelige eýe boljak bolýan bäsleşik çäresi. *Biziň öz aramyzda ýaryşymyz bar* (A. Gowşudow). *Aýdym-saz boýunça geçirilen ýaryş tamamlandy. Sportuň dokuz görnüşi boýunça ýaryşlar dowam edýär.*

ÝARYŞDAŞ [ýa:ryşdaş], *at.* Ýaryşa bile gatnaşýan. *Olar ýaryşdaşlaryndan yza galmazlyk üçin, ähli tagallalary edýärler.*

ÝARYŞDYRMAK [ýa:ryşdyrmak], *işl.* Ýaryşa goýbermek. *Tigirçileri ýaryşdyrmak. Pagta ýygymçylaryny ýaryşdyrmak.*

◊ **Iki eliňi ýaryşdyrmak** irginsiz işlemek, köp işlemek.

ÝARYŞMAK [ýa:ryşmak] **I**, *işl.* Ussatlykda, sungatda, gaty ylgamakda, suwda ýüzmekde we ş.m. biri-birinden ozjak bolup, öndelige eýe boljak bolup ýaryşa gatnaşmak.

ÝARYŞMAK [ýa:ryşmak] **II**, *işl.* 1. Ýarmaga kömek etmek. 2. Ýarmakda güýç synanyşmak; bilelikde ýarmak.

ÝAR-ÝAR [ýa:r-ýa:r], *at.* Toý aýdymalarynyň bir görnüşi.

ÝAS [ýa:s], *at.* Aradan çykana ýa-da köpçülikleýin betbagtçylyga sezewar bolanlara gynanç bildirilip tutulýan matam. *Ýüze uýat gerek, dillere jähek, Ýasyňa märeke, toýuňa sähet* (G. Şagulyýewa).

◊ **Ýasa gelen ýaly** şatlanmaly, begenmeli ýerde ýüzüňi salyp oturmak. **Ýas tutmak** aradan çykana, betbagtçylyk zerarly heläk bolana gynanç bildirmegiň, hasrat çekmegiň alamaty hökmünde matam tutmak.

ÝASALMAK I, *işl.* Ýasy görnüşe eýe bolmak.

ÝASALMAK II, *işl.* 1. Bir zatdan başga bir zat emele getirilmek. 2. *dil b.* Söz ýasaýjy serişdeleriň kömegi bilen täze söz döredilmek.

ÝASALTMAK, *işl.* Ýasy görnüşe getirmek, ýasylamak. *Ussa simi gysaja salyp, çekiç bilen urup, ujuny ýasaltady.*

ÝASAMA, 1. *iş ady.* Ýasamak ýagdaýy. 2. *syp.* Hakyky däl, tebigy bolmadyk, emeli ýol bilen edilen, ýasalan, tebigy däl. *Şol ýasama güliň ýanynda bir nagyşlanan kagyza ýadygärlik diýlip ýazylan sözüň aşagynda goşgy ýazylypdyr* (A. Gowşudow). *Ýasama diş.* 3. *syp.* İçgin bolmadyk, ýürekden däl, il ýüzüne, emeli. *Ýasama ýylgyryş.*

◊ **Ýasama söz dil b.** söz ýasaýjy goşulmanyň kömegi bilen ýasalan söz.

ÝASAMAK, *işl.* 1. Täze bir zat döretmek, oňarmak, bejerip taýýar etmek. *Goňşymyz dutar ýasaýar.* 2. *dil b.* Söz ýasaýjy goşulmalaryň kömegi bilen täze söz döretmek. *Goşulmalar esasan söz ýasamaga we sözlemde sözleri biri-birlerine baglamaga hyzmat edýärler.*

ÝASAMAKLYK, *iş ady.* Ýasamak ýagdaýy.

ÝASAMALYK, *at.* Toslama häsiýetlilik, tebigylykdan daşlyk. *Beýan edilýän wakalar göwnējaý, eserde ýasamalyk ýok.*

ÝASANMAK, *işl.* Özi üçin bir zat ýasamak. *Bir agajyň üstünde guşuň özüne höwürte ýasanandygyny anykladyk.*

ÝASAŞDYRMAK, *işl.* 1. Bir görnüşdäki zatlaryň birnäçesini ýasamak. *Gapy ýasaşdyrmak. Gapak ýasaşdyrmak.* 2. El ujundan, bolşuna görä ýasap çykmak.

ÝASAŞMAK, *işl.* 1. Ýasamaga kömek bermek. *Myrat aga maňa äpişge ýasaşdy.* 2. Bilelikde ýasamak. *Agaç ussalary gapy ýasaşyp durdular.*

ÝASATDYRMAK, *işl., ser.* **Ýasatmak.** *Men ussa haýyş edip, gowy penjire ýasatdyrdym.*

ÝASATMAK, *işl.* Ýasamak işini başga birine etdirmek. *Hojanepes ogluna laýyk dutar ýasadyp berdi* (H. Garabaýew).

ÝASAW [ýasow] **I**, *at.* Her bir adamyň özüne mahsus daş görnüşi, sypaty, ýasalyşy. *Ol gözüniň gytagy bilen olaryň ýasawlaryny, hereketlerini synlaýardy* (“Edebiýat we sungat”).

◊ **Ýasaw tapmak** hereket tapmak. *Ol gün ýasaw tapar bary gyzlaryň* (Kemine).

ÝASAW [ýasow] **II**, *at.* Söweş nyzamy. *Ýasaw birle niçe kim desse-desse* (Abdysetdar Kazy).

◊ **Ýasaw dartmak** at-ýaragyňy jemläp ugramak, ýola düşmek. *Gylyç ursa, duşman bary gyrylýar. Ýasaw dartyp, biziň şirler ýetişdi* (“Görogly”).

ÝASAWUL [ýasowul], *at. 1.* Ýoly saklaýan atly, nöker. **2.** Tertip-düzgüne seredýän, hanyň, emeldaryň buýruklaryny ýerine ýetirýän adam. *Soltansöýüniň buýrugyna görä, ýasawullar Myralyny köşge alyp gelipdirler* (“Myraly”).

ÝASAWULBAŞY [ýasowulbaşy], *at.* Ýasawullaryň ýolbaşçysy, ýasawullaryň işine gözegçilik edýän adam.

ÝASAÝJY, *at. 1.* Bir zady ýasamak bilen meşgullanýan adam, bir zat ýasaýan ussa. **2.** *dil b.* Täze söz ýa-da onuň şekilini emele getirýän goşulma. *Söz ýasajy goşulma.*

ÝASAÝYŞ, *iş ady.* Ýasamak ýagdaýy.

ÝASGA [ýasga], *at. 1.* Suw akýan ýabyň raýyşynyň ýykylyp peselen ýeri, güzer. *Olar atlaryny ýasga eltip, suwa goýberdiler* (B. Seytäkow). **2.** Balkan welaýatynda bir obanyň ady.

ÝASGYNJAK [ýasgynjak], *syp.* Ýeňlenmän, egne ýelbegeý atylan. *Gara öýüň ortasyndaky ojakda alawlap ýanýan otdan nazaryny sowman oturan ýaşy elli çemesi, süňkbaşy iri, ýüzi nurana kişi egnine ýasgynjak atynan possunynyň ýakalaryny çekişdirip, syýyny ýygnap, has-da tijendi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”). *Märekäniň bir tarapynda gyrasy parawuzlanan bagana içmegi egnine ýasgynjak alan, gysga boýly, emma gapak ýaly ýasy döşli, agras gara ýüz, gür saggally bir adam durdy* (A. Gowşudow). *Berdi ýerinden çakgan turup, donuny ýasgynjak aldy* (B. Soltannyázow).

ÝASMYK, *at.* Bugdaýa düşýän açyk ýaşyl reňkli jöweniň bir görnüşi. *Muňa ýasmyk diýerler, bugdaýyň ganymydyr* (N. Esenmyradow).

ÝASSAMA, *iş ady.* Ýassamak ýagdaýy.

ÝASSAMAK, *işl.* Ýumruk, taýak, gamçy, saýgýç we ş.m. bilen gaýgyрман, batly urmak; endamynda urgudan yz galdyrmak. *Maral eje ertirden bari önüne alan ýüňüni ýassap oturyşyna ýuwaşja hiňlenýärdi.*

ÝASSAMAKLYK, *iş ady.* Ýassamak ýagdaýy.

ÝASSANMAK, *işl. 1.* Bir zady kelläň ýa-da tirsegiň aşagynda goýup, gýşaryp ýatmak, ýassyk edinmek. *Ol güpbüsini ýassanyp gýşaranda, nähili uklandygyny duýman galdy* (G. Kulyýew). **2.** Öň aýaklaryny uzadyp,

olaryň üstünde kellesini goýup ýatmak (it hakynda). *Daýaw goýun iti kölegäniň bir çetinde garysyny ýassanyp ýatyrdy.*

ÝASSANYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup bilelikde ýassanmak. *Çaga wagtlarymyz doganlarymyz bilen bir ýassygy ýassanyşyp ýatardyk. Esgerler garymyň gyra-syndaky guma ýassanyşdylar.*

ÝASSAÝYŞ, *iş ady.* Ýassamak ýagdaýy.

ÝASSY, *at. 1.* Aşamdan ep-esli wagt geçenden soňky wagtyň ady. *Men ýassynyň ön ýanynda öýe geldim. 2.* Ýslam dininde parz hasaplanýan baş wagt namazyň başinji iň soňkusynyň okalýan wagtyňyň we şol namazyň ady. *Ýassy namazy. Ýassymy okayyn diýip, içki jaya girdim.*

ÝASSYK, *at. 1.* Ýassanmak, kelläň aşagynda goýup ýatmak üçin dörtburç ýa-da süýri togalak edilip, içi ýelek ýa-da pagta bilen doldurylyp tikilen öý goşy. **2.** Üstünde demir ýenjilýän sandal.

◊ **Ýassygyň aşagynda ýylan saklamak** hüşgärligi ýitirmek, ätiýajy elden bermek.

ÝASSYKDAŞ, *at.* Är-aýalyň biri-birine gatnaşygy, ýanyoldaş. *Şu sypatyň bilen seni ekläp-saklan eneň-ataň hem, ýürekdeş ýassykdaşyň hem tanamaz* (A. Gowşudow).

ÝASSYKDAŞY, *at.* Ýassygyň daşyna geýdirmek üçin matadan tikilen daşlyk. *Maral ýassykdaşylary ýuwup-ütikläp goýdy.*

ÝASSYN [ýassy:n], *hal.* Ýassy wagty, giç aşam. *Iç işige baryp, köwşün çykaryp, Aňk bolup oturdy ýassyna çenli* (K. Gurbannepesow).

ÝASY, *syp. 1.* Üsti tekiz, ýazgyn. *It baryp çynaryň düýbündäki ýatan ýasy daşy ysgaşdyrdy* (A. Gowşudow). **2.** Inli. *Beýlekisi bili ýasy kemerli, aýagy ädikli epeý ýigitdi* (B. Kerbabaýew). **3.** *göç.m.* Semiz, ini-boýy des-deň. *Ol ýasy hem garynlak adamdy. 4.* Uly. *Ullakan gözli, ýasy ýüzli epeý pyýada.*

◊ **Ýasy ýanyň ýerde bolsun** arkaýyn bol, alada etme. *Hiç zady göwnüňe getirme, Batyr hakda ýasy ýanyň ýerde bolajsyn!* (R. Gelenow).

ÝASYDABAN [ýasyda:van] **I**, *syp.* Dabany ýasy, dabanyň aşagy tekiz. *Goňşymyzyň ogullarynyň hemmesi diýen ýaly ýasydabandy, ýöne şolardan ýüwrügimiz hem ýokdy.*

◊ **Ýasydaban bolmak** gije-gündiz gara zähmet çekip güzeran görmek.

ÝASYDABAN [ýasyda:van] **II**, *syp.* Ökjesiz, aşagy tekiz (köwüş hakynda). *Onuň aýagynda ýasydaban köwşi bardy.*

ÝASYLAMA, *iş ady.* Ýasylamak ýagdaýy.

ÝASYLAMAK, *işl.* Ýasy görnüşe getirmek, ýasy etmek. *Simiň ujuny ýenjip ýasylamak.*

ÝASYLAMAKLYK, *iş ady.* Ýasylamak ýagdaýy.

ÝASYLANMAK, *isl.* Ýasy görnüşe getirilmek; ýasy edilmek. *Çüýüň ujy çekiç bilen urlup ýasylandy.*

ÝASYLAŞMAK, *isl.* 1. Ýasylamaga kömek bermek. 2. Bilelikde ýasylamak. 3. Ýasy şekil alyp başlamak, ýazgyn hala öwrülip başlamak.

ÝASYLATDYRMAK, *isl., ser.* Ýasylatmak. *Simiň ujuny ýasylatdyrmak.*

ÝASYLATMAK, *isl.* Ýasylamak işini başga birine etdirmek.

ÝASYLAÝYŞ, *iş ady.* Ýasylamak ýagdaýy.

ÝASYLYK, *at.* Ýasy halda bolmaklyk, ýasy görnüşde bolmaklyk.

ÝASYN [ýa: sy: n], *at.* Gurhanyň süresi.

♦ **Ýasyn çykmak** Gurhanyň “Ýasyn” süresini tutuşlygyna daşyňdan sesli okamak.

ÝAS-ÝAŇY, *ser.* **Ýap-ýaňy.**

ÝAŞ [ýa: ş] **I**, *at.* Adamyň, haýwanyň, ösümliğin dörän, doglan gününden beýläk ömrüniň bir ýyla deň bolan döwri. *Ýigrimi ýaş ötdi menden, Hezl etmedim, dünýä, senden* (Magtymguly). *Ýaşlarynyň bir çene barandygyna garamazdan, olar oňat oýun görkezdiler* (“Edebiýat we sungat”). *On ýaşyndaky çaga.*

♦ **Ýaşy gaýdyşan** orta ýaşdan agan, gartaşan. *Sünňi haramylar gaýtmaz raýyndan, Ýaşy gaýdyp, sakgal agarmak bilen* (Zelili). **Bäbek ýaşy uzyn bolsun!** Çaga bolanda köp ýaşamagy arzuw edilip aýdylyan alkyş.

ÝAŞ [ýa: ş] **II**, *syp.* 1. Ýigit, garry däl. *Dogrudanam ol wagtlar Güljan ýaşdy* (“Edebiýat we sungat”). *Ýaş adam. Ýaş maşgala. Ýaş oğlan.* 2. Ösüp doly ýetişmedik, boý almadyk (ösümlikler hakynda). *Agaçlar entek ýaş, hasyla geljek ýyl dursa gerek.* 3. *göç.m.* Kemala gelmedik, kämillige ýetmedik. *Sen entek ýaş bolýaň* (A. Durdyýew).

♦ **Ýaş başyna (başyndan)** ýaş wagtyndan, ýaşlygyndan, çagalykdan. *Hakykatdan-da, garry ýaş başyna bu gyza keşde etmek, gaýma gaýamak, haly çitmek ýaly el işlerini öwretmek bilen, oňa edepli bolmak terbiýesini-de berip başlady* (A. Gowşudow).

ÝAŞ [ýa: ş] **III**, *at.* Ýaşajyk çaga, ýaňy bolan çaga.

♦ **Ýaş üstünden ölmek (gitmek)** çaga dogranda ýogalmak. *Gün geçdi, aý geçdi, möhleti ýetdi. Şonda ýaş üstünden gelin-de gitdi* (A. Kekilow). **Ýaşy bolmak** çagasy bolmak, çaga dogurmak.

ÝAŞ [ýa: ş] **IV**, *at.* Sogan, käşir we ş.m. ekinleriň ter yapragy, baldagy. *Soganyň ýaşyny ýumurtganyň içine dogrady.*

ÝAŞ [ýa: ş] **V**, *at.* Bir zada begenilende ýa-da gynanylanda gözden damja görnüşinde çykyan nem. *Begençden ýaňa onuň gözünde ýaş göründi.*

ÝAŞALMAK [ýa: şalmak] **I**, *isl.* 1. Şu dünýäde diri gezilip ýörülmek, ömür sürülmek. *Meniň gazçylaryň*

arasynda geçiren şu dört günüm ömrümiň iň manyly ýaşalan günleri boldy (B. Seytākow). 2. Güzeran görülmek. *Altyn asyrd a gowy ýaşalyar.* 3. Mekan tutulmak, oturmly durmuş gurulmak. *Ol ýaşaljak ýeri önünden baryp gördi.*

ÝAŞALMAK [ýa: şalmak] **II**, *isl., gepl.d.* Öňküsinden ýaş görünmek, ýigdelen ýaly bolmak.

ÝAŞAMA [ýa: şama], *iş ady.* Ýaşamak ýagdaýy. *Her halda ýaşamak gyzykly örän / Näçe ýaşa, / Ýaşamadan ganma ýok* (G. Ezizow).

ÝAŞAMAK [ýa: şamak], *isl.* 1. Şu dünýäde diri gezip ýörmek, ömür sürmek. *Ýüz ýaşan adam.* 2. Güzeran görmek, eklenmek. 3. Mekan tutmak, oturmly durmuş gurmak.

ÝAŞAMAKLYK [ýa: şamaklyk], *iş ady.* Ýaşamak ýagdaýy.

ÝAŞARMA [ýa: şarma] **I**, *iş ady.* Ýaşarmak ýagdaýy (adamyň daşky görnüşi hakynda).

ÝAŞARMA [ýa: şarma] **II**, *iş ady.* Ýaşarmak ýagdaýy (göz hakynda).

ÝAŞARMAK [ýa: şarmak] **I**, *isl., gepl.d.* Ýigdelmek, hakyky ýaşyndan ýaş, ýigit görünmek; ýaşalmak. *Tüweleme, dynç alyp ýaşarypsyň!*

ÝAŞARMAK [ýa: şarmak] **II**, *isl.* Gözünde ýaş peýda bolmak, gözünden ýaş çykmak. *Durdy aga özüniň aýaza ýaşaryp duran gözünden käýindi* (A. Gowşudow).

ÝAŞARMAKLYK [ýa: şarmaklyk] **I**, *iş ady.* Ýaşarmak ýagdaýy (daşky keşp hakynda).

ÝAŞARMAKLYK [ýa: şarmaklyk] **II**, *iş ady.* Ýaşarmak ýagdaýy (göz hakynda).

ÝAŞARMAZLYK [ýa: şarmazlyk], **I**, *iş ady., gepl.d.* Ýigdelmezlik.

ÝAŞARMAZLYK [ýa: şarmazlyk], **II**, *iş ady.* Ýaşaryp durmazlyk.

ÝAŞARTMAK [ýa: şartmak] **I**, *isl.* Adamy öňküsinden ýaş görnüşe getirmek, ýigdeltmek.

ÝAŞARTMAK [ýa: şartmak] **II**, *isl.* Gözüňe ýaş getirmek, ýaş aýlamak; gözüňden ýaş çykarmak. *Ýatlamalar şadyýan äheňde başlanan gürrüňi bozup, Dursun ejäniň gözlerini bada-bat ýaşartdy* (B. Kerbaýew).

ÝAŞARYŞ [ýa: şaryş] **I**, *iş ady.* Ýaşarmak ýagdaýy (göz hakynda).

ÝAŞARYŞ [ýa: şaryş] **II**, *iş ady.* Ýigdeliş ýagdaýy (adamyň daşky keşbi, ýüzi hakynda).

ÝAŞAŞMAK [ýa: şaşmak], *isl.* Bile ýaşamak; maşgala gurup ýaşamak. *Size agzybir ýaşaşmagy arzuw edýäris.*

ÝAŞATMAK [ýa: şatmak], *isl.* Ýaşamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Meni ýaşadyň, maňa aýak*

üstiinde gezmäge güýç berýän diňe sensiň, Akjagül! (B. Seýtäkow).

ÝAŞATMAZLYK [ýa:şatmazlyk], *işl.* Ýaşamaga goýmazlyk, ýaşamaga mümkinçilik bermezlik.

ÝAŞAÝYS [ýa:şaýys], **1.** *iş ady.* Ýaşamak ýagdaýy. **2.** *at.* Adamlaryň, haýwanlaryň maddy dünýädeki durmuşy, gün geçirişi. *Suw ýok ýerinde ýaşaýys hem ýok.*

ÝAŞDAŞ [ýa:şdaş], *at, ser.* **Ýaşyt.** Bularyň ikisi-de *ýaşdaş, ikisi-de goňşy, ikisi-de bir mekdepde okayar.*

ÝAŞKIÇI [ýa:şkiçi] **I**, *at.* Ýaşy kiçi.

ÝAŞLAMA [ýa:şlama], *iş ady.* Ýaşlamak ýagdaýy.

ÝAŞLAMAK [ýa:şlamak], *işl.* Gözüňe ýaş getirmek, ýaş aýlamak. *Zübeýdam, ýaşlasaň gözüň, Harytsyz dükanym galdy* (Magtymguly).

ÝAŞLAMAKLYK [ýa:şlamaklyk], *iş ady.* Ýaşlamak ýagdaýy.

ÝAŞLAMAZLYK [ýa:şlamazlyk], *iş ady.* Göze ýaş getirmezlik.

ÝAŞLAÝYS, *iş ady.* Ýaşlamak ýagdaýy.

ÝAŞLYK [ýa:şlyk], *at.* **1.** Ýetginjeklikden kämillege çenli bolan aralyk. **2.** Ýigitlik, jahyllyk, juwanlyk. *Ýaşlyk ýyllary.*

ÝAŞLAR [ýa:şlar], *at.* Ýaş nesil; ýaş adamlar.

ÝAŞMA, *iş ady.* Ýaşmak ýagdaýy.

ÝAŞMAK I, *işl.* Gözýetimden aňryk inmek, batmak (Gün, Aý we ýyldyzlar hakynda). *Gün ýaşdy, garaňky düşdi.*

ÝAŞMAK II, *at.* **1.** Aýallaryň, gelinleriň adamsynyň ýaşı uly dogan-garyndaşlaryna, özünden ululara hormat goýup, agzynyň üsti bilen aýlaýan gňajujusy. *Elinde çagasy – bar güýmenjesi, Ýaşmagyň astyndan eşdildi sesi* (A. Kekilow). **2.** Iki tarapa açylýan gapylar ýapylanda, arada galýan yşy ýapmak üçin kakylýan insizje uzyn tagta.

♦ **Ýaşmak uýy** aýal maşgalalaryň gňajynyň uýy we oňa dakylýan ildirgiçli kümüş şaýjagaz.

ÝAŞMAKLYK I, *iş ady.* Ýaşmak ýagdaýy.

ÝAŞMAKLYK II, *syp.* Gabsa, äpişgä ýaşmak eder ýaly (insizje uzyn tagta).

ÝAŞOWA [ýa:şowa], *syp.* Ýaş. *Ol wagtlar ýaşowarak oglandy.*

ÝAŞSYRAMAK [ýa:şsyramak], *işl.* Ýaş görünjek bolmak.

ÝAŞULY [ýa:şuly], *at.* **1.** Ýaşy uly, gartaşan (adam). *Ýaşuly adam.* **2.** Gepi-gürrüňi diňlenýän, diýenine-aýdanyna gulak asylýan, sylanýan, durmuş tejribesi uly adam. **3.** Ýaşy birçene baran adama ýa-da wezipeli adama ýüz tutulyp aýdylyan söz. *Bagyşlaň, ýaşuly, size kim diýerler?* (B. Japarow).

ÝAŞULULYK [ýa:şululuk], *at.* **1.** Ýaşulynyň ýagdaýy. *Ýaşululyga ýetmegem hemme kişä nesip edenok.*

2. Toýda-tomaşada we ş.m. märekede ýolbaşçylyk, bekewülçilik etmeklik. *Bu üýşmeleňde siz ýaşululyk etmeli bolarsyňyz.*

ÝAŞYL [ýa:şyl], *syp.* Otuň reňkine meňzeş reňkdäki, otuňky ýaly reňkli, şonuň ýaly-da şol reňkiň ady. *Ýaşyl baýdagyň ruhy baýdagyň baky buýsanjyň bolsun, agzybir, jepakeş halkym, Döwlet tuguň, takdyr tuguň hiç haçan synmasyn* (“Türkmenistan”).

ÝAŞYLBAS [ýa:şylbaş], *at.* *haýwanat d.* Ganatlarynyň üsti, boýunlary ýaşyl öwsüp duran ördek. *Bagynda saýraşar guşlar, Kölde ýüzer ýaşylbaşlar* (G. Ezizow).

ÝAŞYLJA [ýa:şylja] **I**, *syp.* Ýaşyl reňkije.

ÝAŞYLJA [ýa:şylja] **II**, *at.* Yara çalynýan ýaşyl reňkli suwuk derman, mawuja.

ÝAŞYLLYK [ýa:şyllyk], *at.* Ýaşyl reňkilik.

ÝAŞYLRAK [ýa:şylrak:k], *syp.* Reňki ýaşyla ýakyn; beýlekä görä has ýaşyl reňkli.

ÝAŞYLYMTYL [ýa:şylmytyl], *syp.* Ýaşyl öwüs-ýän, açyk ýaşyl reňkli, çalarak ýaşyl. *Ýaşylymytl mata.*

ÝAŞYMSY [ýa:şymşy], *syp., gepl.d., ser.* **Ýaş II.** *Ol gelin deň-duşlaryndan has ýaşymsy görünyär.*

ÝAŞYNDYRMA [ýaşynnyрма], *iş ady.* Ýaşyndyrmak ýagdaýy.

ÝAŞYNDYRMAK [ýaşynnyрмаk], *işl.* Agzyna ýaşmak aýlatmak.

ÝAŞYNDYRYŞ [ýa:şynnyryş], *iş ady.* Ýaşyndyrmak ýagdaýy. *Merjen ejäniň gelnini ýaşyndyryşy üýtgeşikdi.*

ÝAŞYNDYRMAZLYK [ýaşynnyrmazlyk], *iş ady.* Ýaşynmaga mejbur etmezlik, ýaşmagyny aýyrtmak.

ÝAŞYNMA, *iş ady.* Ýaşynmak ýagdaýy.

ÝAŞYNMAK, *işl.* Türkmenleriň könedan gelýän dāp-dessuryňa görä özüňden ululara hormat goýup, agzyňa ýaşmak aýlamak.

ÝAŞYNMAKLYK, *iş ady.* Ýaşynmak ýagdaýy.

ÝAŞYNMAZLYK, *iş ady.* Agzyna ýaşmak almazlyk. **ÝAŞYNYŞ**, *iş ady.* Ýaşynmak ýagdaýy.

ÝAŞYRMA, *iş ady.* Ýaşyrmak ýagdaýy.

ÝAŞYRMAK, *işl.* Ýaşyryn saklamak, gizläp saklamak, gizlemek, bukmak. *Aýybyňy ýaşyran aýňalmaz* (Nakyl).

ÝAŞYRMAKLYK, *iş ady.* Ýaşyrmak ýagdaýy.

ÝAŞYRMAZLYK, *iş ady.* Ýaşyryn saklamazlyk, gizläp saklamazlyk.

ÝAŞYRYN [ýaşyry:n], *syp.* Hiç kime bildirmän, assyrynlyk bilen, ogryn, gizlin. *Ýaşyryn iş.*

ÝAŞYRYNLYK [ýaşyry:nlyk], *at.* Ýaşyryn halda bolmaklyk, gizlinlik, assyrynlyk, ogrynlyk.

ÝAŞYRYŞ, *iş ady.* Ýaşyrmak ýagdaýy.

ÝAŞYT [ýa:şyt], *syp.* Ýaşlary bir, deň, doglan ýyllary meňzeş. *Ikimiz ýaşytdyr, ikimiziň ýylymyz goýundyr.*

ÝAŞYTDAS [ýa:şytdas], *syp., gepl.d.* Ýaşyt. *Seniň bilen ýaşytdaş oglum bar.*

ÝAŞ-ÝELEŇ [ýa:ş-ýeleň], *at.* Yetginjek, jahyl, ýaş-ýuş. *Gelin-gyzlar, ýaş ýeleňler hiňňildik uçýardy* (B. Kerbabaýew).

ÝAŞ-ÝUŞ [ýa:ş-ýu:ş], *at.* Ýaş oglan-gyzlar, ýaş-ýeleň. *Seň ýaly hünäri beýik adamyny tapyp duran gyzlar ýaş-ýuşa barjak gümany barmy?! (A. Durdyýew).*

ÝAT [ýa:t] **I**, *at.* Öň bolup geçen wakalary, täsirleri, duýgulary huşa getirip bilmek ukyby, huşda, pikirde saklap bilmek ukyby, hakyda. *Onuň ýady kütelişipdir.*

♦ **Ýada salmak** ýatlamak; ýada getirmek. *Sag kenaryň sümmülleri şemala adaja tolkun atyp, birgeňsi sary deňzi ýada salýar* (“Türkmenistan”). **Ýadyndan çykarmak** ýadyna düşmezlik, ýadyna salyp bilmezlik. *Tolgunmadan ýaňa ol birbada şeýle pursatlarda uzyn gije taýýarlanyp oturan etsem-petsemelerini-de ýadyndan çykardy* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Älem içre at gezer, 9 s.). **Ýat beklemek** *ser.* **Ýat tutmak.** **Ýat etmek** häzir ýok adamy ýatlamak. *Ýat edeyin, agam, seni* (“Görogly”). **Ýat tutmak** sözleri, goşgyny, aýdymy ýadynda galar ýaly derejede özleşdirmek.

ÝAT [ýa:t] **II**, *at.* **1.** Garyndaşlyk, ýakynlyk gatnaşygy bolmadyk, garyndaş däl; keseki. *Ýat illerde mysapyrlyk çekenden, Ursa, sökse, horlasa-da il ýagşy* (Magtymguly). **2.** Tanyş bolmazlyk. *Daýhançylyk, günlükçilik ýaly zatlar oňa ýatdy, pil-de, palta-da ýatdy* (B. Seýtäkow). **3.** *göç.m.* Ýassykdaş, ýanyoldaş. *Başyň ýassyga ýetende, ogul-gyzyň ýatça bolmaz* (Magtymguly). *Oglumyň ýanynda ot bar, gyzymyň ýanynda – ýat* (Atalar sözi).

♦ **Ýedi ýat** ýedi arkadan aňyrky, garyndaşlyk taýdan daşlaşan adamlar; bigäne, keseki. *Ol ýedi ýat bilen guda bolup, ogluny öýermegi ýüregine düwdi.*

ÝATA, *syp.* **1.** Akman duran, akaba bolmadyk, akmaýan. *Ýata suw.* **2.** Ýorgan-düşekli ýatan. *Munuň özi ýata hassa-da däl* (B. Kerbabaýew).

♦ **Ýata şarik bolmak** zähmet çekmän, hak aljak bolmak. *Şeýdip hasylyň ýarysyna ýata şarik bolýarlar.*

ÝATAGAN [ýatağan], *syp.* Köp ýatmagy halaýan, kän ýatmagy endik edinen, ukuçyl, ýatak. *Japbaklar bir obada ýatagan bar sesini eşitdiler* (B. Kerbabaýew). *Ýatagan gözlerini ýalpa açanda, Görýär özüň köne ýorgan içinde* (K. Gurbanpesow).

ÝATAGANLYK [ýatağanlyk], *at.* Ýataganyň gylyk-häsiýeti, ukuçylyk, ýataklyk.

ÝATAK I, *at.* **1.** Mallaryň saklanýan ýeri, gijesine olaryň ýatýan ýa-da saklanýan ýeri, agyl. *Ýataklara,*

öýleriň töwereklerine aýlaň-çaýlaň ederdi (Ý. Mämmediýew). **2.** Tebigy ýerasty gazylyp alynýan baýlyklaryň gözbaşy, toplanan ýeri, ojagy. *Nebit ýataklary.* **3.** *gepl.d.* Ýaşalýan ýer, jaý, öý. *Soňky wagtlarda ykmağa başlady welin, ol tä ýarygijä çenli ýatagyna köwlenenok* (A. Gowşudow).

♦ **Ýatagyňy çapmak** öz ilin, öýün zadyna el garmak, oba ogrusy bolmak. *Seret, ol haramzadanyň ýatagyny çapyşyny, hakyt, duzuňy iýip, nähili kast edýärler* (A. Durdyýew).

ÝATAK II, *syp., ser.* **Ýatagan I.** *İki ýatak ýol çalypdyr* (A. Gowşudow).

ÝATAKHANA [ýatakha:na], *at.* Okuwçylaryň, talyplaryň, hünär okuwyna gelenleriň umumy ýaşaýyş jaýy, ýatakjaý, ýatalga. *Ol ýolboýy Bossanyň pikirini edip, ýatakhana gelende, Wellek hor çekip ýatyrdy* (G. Gurbansähedow).

ÝATAKLAMA, *iş ady.* Ýatklamak ýagdaýy.

ÝATAKLAMAK, *işl.* Guzlajak bolmak, guzlajak bolup, ýatar ýaly ýer gözlemek, bimaza bolmak (mal hakynda). *Goýnumyz-a ýataklap başlady.*

ÝATAKLAÝYŞ, *iş ady.* Ýatklamak ýagdaýy.

ÝATALGA [ýatalğa], *at.* **1.** Deňizde harasat go-panda, gaçylyp atylýan asuda giňişlik. *Torlaryň baryny çekip almaly, Gaýdan çykyp, bir ýatalga barmaly* (A. Kowusow, N. Amanow). **2.** *ser.* **Ýatakhana.** *Ol institutyň umumy ýatalga jaýynda taýýarlanýar* (H. Ysmaýylov).

ÝATAŞÄRIK [ýataşä:rik], *syp.* Zähmet çekmegi halaman, işin netijesine şarik (adam hakynda).

ÝATAŞÄRIKLIK [ýataşä:riklik], *at.* Zähmet çekmän, işin netijesine şarik bolmaklyk.

ÝATDAN [ýa:tdan], *hal.* Ýazga seretmän, ýadynda galyşyna görä. *Ýatdan goşgy aýtmak.*

ÝATGY, *at.* Aýallaryň, urkaçy haýwanlaryň önel-geleriniň ösüp, ulalýan ýeri bolan içki agza.

ÝATKEŞ [ýa:tkeş], *syp.* Eşiden, gören zadyny köp wagtlap ýadyndan çykarmaýan, ýadynda berk saklaýan. *Çarwa aga zor yzçydy, örän tangyrdy hem diýseň ýatkeşdi* (B. Gurbanow).

ÝATKEŞLIK [ýa:tkeşlik], *at.* Ýatkeş bolmaklyk. *Siziň ýatkeşligiňize men-ä telpek goýdum* (A. Nazarow). *Diňe adamlaryň çyn ýatkeşligi Üýtgänok geçse-de ýyllar içinden* (Ş. Borjakow).

ÝATLAMA [ýa:tlama] **I**, *iş ady.* Ýatlamak ýagdaýy.

ÝATLAMA [ýa:tlama] **II**, *at.* **1.** Biri ýa-da bir zat barada hakydaň gelýän, ýadynda düşýän wakalar. *Bu meýdançanyň her daban ýeri ýatlamalardan dolý* (“Edebiyat we sungat”). **2.** Geçmiş hakyndaky ýazgylar ýa-da hekaýatlar. *Ýatlama ýazmak. Atly bagşylar hakyndaky ýatlamalar kitaby.*

ÝATLAMA [ýa:tlama] **III**, *at.* Bir zat hakynda gysga maglumatlar, düzgünler, görkezmeler ýazylan ýygyny, şeýle-de şonuň ýaly düzgünleriň ýygynyňyň öz içine alýan gollanma. *Sözleri we adalgalary millileşdirmek hem-de tertibe salmak boýunça ýatlama.*

ÝATLAMAK [ýa:tlamak], *işl.* **1.** Öň bolup geçen wakany, hadysany ýada salmak, hakydaňa getirmek. *Mergen öz düşbüje ogluny ýatlap köp oturdy* (Ç. Aşyrow). **2.** Ölen adamyň belli günlerini etmek, ýatlanylýp ys edilmek. **3.** *gepl.d.* Ýat tutmak.

ÝATLAMAKLYK [ýa:tlamaklyk], *iş ady.* Ýatlamak ýagdaýy.

ÝATLAMAZLYK [ýa:tlamazlyk], *iş ady.* Ýada salmazlyk.

ÝATLANMAK [ýa:tlanmak], *işl.* **1.** Ýada salynmak. **2.** Hatyrasy tutulyp, ýörite duşuşyk geçirilmek. *Da-barada alymlaryň ikisi ýatlandy.* **3.** Agzap geçilmek, ady tutulmak. *Işde ýatlanyp geçilen eserler dürli döwürlere degişli.*

ÝATLAŞMAK [ýa:tlaşmak], *işl.* Bilelikde ýatlamak. *Olar öteni-geçeni ýatlaşyp, esli oturdylar.*

ÝATLAŞYK [ýa:tlaşyk], *at.* Kimdir birini birnäçe bolup ýatlamaklyk. *Her gezekki ýatlaşykda-da söhbet: “Aý, olar ýaly gudrat indi döremez-le” diýlip tamamlanýar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”, 16 s.).

ÝATLATMAK [ýa:tlatmak], *işl.* **1.** Aýdyp ýadyna düşer ýaly etmek, ýadyna salmak. *Dostum maňa ertir gezelenje gitmelidigimizi ýatlatdy. Size töleg etmegiň möhletiniň geljek aýyň başına dolýandygyny ýatladýarys.* **2.** Birine meňzeş bolup görünmek. *Ol oglan gelneje-miň jigisini ýatladyp dur.*

ÝATLAÝÝŞ [ýa:tlayýş], *iş ady.* Ýatlamak ýagdaýy.

ÝATLYK [ýa:tylk] **I**, *at.* Garyndaşlyk, dostluk ýa-da ýoldaşlyk gatnaşygy ýokluk, kesekilik.

ÝATLYK [ýa:tylk] **II**, *at.* Gowlukdan bolan çaga.

ÝATMA, *iş ady.* Ýatmak ýagdaýy.

ÝATMAK, *işl.* **1.** Bütün bedeniň, göwräň bilen bir zadyň üstünde aýagyňy uzyn salyp süýnmek. *Çyg ýerde ýatmaň, onuň tutuş bedene zyýany bar.* **2.** Gozganman durmak. *Kitabyň, ynha, öňümde ýatyr.* **3.** Uklamak, uka gitmek. *Gije ýarymdan geçenden soň ýatdylar.* **4.** Kesilmek, togtamak. *Ýel birden turşy ýaly, birdenem ýatdy.* **5.** Süllerip gurap başlamak, guramak, ösüşden galmak. *Hyýaryň pazyly ýatypdyr.* **6.** Keselläp, syrkawlap ýorgan-düşekli ýagdaýda bolmak. *Giden gelsin, ýatan galsyn* (Alkyş, dileg). **7.göç.m.** Bir ýerde köp wagtlap bolmak, köp eglenmek. *Suw diýip gitdiň-de, ýataýdyň-la!*

♦ **Ýatan çöpi galdyrmazlyk** hiç iş etmezlik, bikär gezmek, eliňi işe urmazlyk. **Ýatanyň üstüne turan**

gelmegin parahatlyk bolsun, hiç zat, hiç başagaýlyk rahatlygy bozmasyn. **Ýatan ýeri ýagty bolsun!** pata barlanda, aradan çykan adamyň ady tutulanda aýdylýan dileg. **Ýatyp turmak** uklap oýanmak. *Gözümiň awusyny alayyn diýip ýatyp turanyma salym geçmänkä meni işe çagyrdylar.* **Bir (iki, üç...) ýatmak** *gepl.d.* bir (iki, üç...) gün bolmak, bir (iki, üç...) gijäni geçirmek. *Men şäherde bary-ýogy iki gün ýatdym.*

ÝATMAKLYK, *iş ady.* Ýatmak ýagdaýy.

ÝATUW I, *iş ady.* Ýatmak ýagdaýy.

ÝATUW II, *at.* Ýatyp dynç alyş, uky. *Ýatuw aladasy ýetişen mesgensiz serçeler öz dillerinde biri-birlerine habar gatýardylar* (B. Kerbabaýew).

ÝATYLMAK, *işl.* **1.** Tutuş bedeniň bilen bir zadyň üstünde kese süýnülme. **2.** Uklanmak. *Işläp ýadanymyzdan soň kân ýatyldy.*

ÝATYM, *at.* Ýüpek gurçugynyň nobatdaky ukusy. *Ýaňy oglanlaryň ýanyna baramda, ýüpek gurçugy şu ýatymdan soň, pile sarap başlar diýdiler.*

ÝATYMLAÝYN, *hal.* Giden ýerinde gijäni geçirip, ýatyp gelmek şerti bilen, günin däl, ýatymlaýyn, ýatyrlyýyn. *Biz obadan ýedi-sekiz kilometr daşlykda ýatymlaýyn işleýärdik* (R. Gelenow).

ÝATYMLYK, *hal.* Birnäçe gün bolmaklyk, birnäçe gün ýatyp gelmek şerti bilen, ýatymlaýyn. *Ol iş bilen ýatymlyk bir ýere gitmeli bolupdy.*

ÝATYRLAÝYN, *hal, ser.* **Ýatymlaýyn.** *Balyk tutmaga ýatyrlyýyn giderdik.*

ÝATYRMA, *iş ady.* Ýatymak ýagdaýy.

ÝATYRMAK, *işl.* **1.** Bir zadyň üstünde süýndürüp goýmak, uzynlygyna gysartmak, kesertmek. *Ynha, birini aýry jaýa getirip, Açdylar ýarasyn, arkan ýatyrp* (A. Kekilow). **2.** Düşek salyp, uka gidermek, uklamak. *Häzir dogrudan hem ejem sygrymyzy sagandyr, jigilerimi suwa düşürüp ýatyrandyr* (“Edebiyat we sungat”). **3.** Orup, ýygyp, çapyp duran ýerinde serip goýmak. *Ýorunja ýatyrmak. Ot ýatyrmak. Ýandak ýatyrmak.* **4.** Duruzmak, togtatmak. *Maşynyň bir ýerinde güwwüldi peýda bolandygyny aňyp, ony derrew açaryny towlap ýatyrdy.* **5.** Hereket etmegini bes etdirmek, güýçsüz hasap etmek. *Şertnamany ýatyrmak.* **6.** Öçürmek, söndürmek. *Radiony ýatyr.*

ÝATYRMAKLYK, *iş ady.* Ýatymak ýagdaýy.

ÝATYRTMAK, *işl.* Ýatymak işini başga birine etdirmek. *Ýorunjany ýatyrtdyk.*

ÝATYRYLMAK, *işl.* **1.** Bir zadyň üstünde uza-boýuna süýndürilip goýulmak, keserdilmek, gysardylmak. *Iki adam boýy pürsler ýatyrlyp goýuldy.* **2.** Düşek ýazylyp, üstüne geçirilmek, ukladylmak. *Çagalar ýatyrlydy.* **3.** Tä guraýança orlan, ýyglan, çapylan ýerinde serlip goýulmak. *Meýdanyň otlary ýatyrlydy.*

4. Durzulmak, togtadylmak (tok, ýangyç we ş.m. bilen işleýän enjam hakynda). *Ähli enjamlar ýatrylan soň, töwerek imi-salalyk boldy*. 5. Hereket etmegi bes etdirilmek, güýçsüz hasap edilmek. *Şertnamanyň ýatrylmagy*.

ÝATYRYS, *iş ady*. Ýatymak ýagdaýy.

ÝATYRYSDYRMAK, *işl.* Hemmesini ýatymak, ählisini ýatryp çykmak. *Çagalary ýatyrşdyrmak*.

ÝATYRYSMAK, *işl.* 1. Ýatymaga kömek etmek. *Men gelnejeme çagasyny ýatyrşdym*. 2. Bilelikde ýatymak. *Biz ot ýatyrşyp ýördük*.

ÝATYS, *iş ady*. Ýatmak ýagdaýy.

ÝATYSMAK, *işl.* 1. Hemmesi ýataňkyrlamak, ýatyp başlamak. *Adamlar ýatyşan eken*. 2. Köşeşmek, peselişmek, gowşasamak, kem-kemden ýatmak. *Ýel ýatyşdy. Howur kem-kemden ýatyşdy*.

ÝATYŞTELPEK, *at.* Ýatylanda geýmek üçin ýörite tikilýän telpejik, şypyrma, şyrdak. *Ýatyştelpegi, köplenç, garrylar geýýärler*.

ÝAÝ [ya:ý], *at.* 1. Uçlaryna dartdyrylyp kiris daňylan, berk, maýyşgak agaçdan edilen, ujuna peýkam geýdirilen ok atýan gadymy ýarag. *Ýaýyň iki baýy eplenip, biri-birine ýetip tapyşyp gelyär* ("Görogly"). 2. *zergärç*. Çaga kürtesiniň arkasyna dakylýan ujy düwme şelpeli, gyzyň çäýylan bezeg şaýy. 3. Toýnugyň iki ujuna rezin daňlyp, daş salnyp atylýan oýnawaç ýarag. 4. *dil b.* Daşky görnüşi ýaýa çalymdaş dyngy belgi [O]. *Ýaýyň içinde söze düşündiriş berlipdir*.

♦ **Ýaý bermek** gysarmak, egrelmek. **Ýaýdan sypan ýaly** çalt, tiz hereket edýän (adam ýa-da zat hakynda). *Ýaýdan sypan ýaly maşyn, Ýol tanapyn düýrüp geldi* (Ç. Gurbangylyjow).

ÝAÝAL, *syp.* Bir iş edende äwmeýän, alňasamaýan, howlukmaýan. *Ýaýalyň ýany ýarty, haly teň, töwegeliň nany bitin, işi oň* (Nakyl). *Beýle-de bir ýaýal adam bor ekeni* (Ý. Mämmediýew).

ÝAÝALLYK, *at.* Ýaýal häsiýetlilik, äwmezeklik, howlukmazaklyk.

ÝAÝAPLAMA, *iş ady*. Ýaýaplamak ýagdaýy.

ÝAÝAPLAMAK, *işl.* Ýaranyp gün görjek bolmak. *Çary onuň önünde sazanaklap ýaýaplady* (N. Pomma).

ÝAÝAPLAMAKLYK, *iş ady*. Ýaýaplamak ýagdaýy.

ÝAÝAPLAMAZLYK, *iş ady*. Ýaýaplaman gezmek, ýaýaplap durmazlyk.

ÝAÝAPLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup, ýerli-ýerden ýaýaplamak.

ÝAÝAPLAÝYS, *iş ady*. Ýaýaplamak ýagdaýy.

ÝAÝBAŇ [ýaývaň], *syp.* Içi ýazgyn, uly, ullakan, giň. *Ýaýbaň kümüş gap*.

ÝAÝBAŇLANDYRMAK [ýaývaňlannymak], *işl.* Işi giň möçberde alyp barmak, ýokary derejede ösdürmek, gerimini artdyrmak.

ÝAÝBAŇLANMAK [ýaývaňlanmak], *işl.* Giň möçberde alnyp barylmal, ýokary derejede ösmek, giň gerim almak. *Işler bütin ýurtda ýaýbaňlandy*.

ÝAÝBAŇLAŞMAK [ýaývaňlaşmak], *işl.* Belli derejede ýaýbaňlanmak.

ÝAÝDANA-ÝAÝDANA, *hal.* 1. Belli bir karara gelip bilmän, ikerjiňlene-ikerjiňlene, ýaýdanyp-ýaýdanyp. *Ol ýaýdana-ýaýdana maňa ýüzlendi*. 2. Ätiýaç ede-edede, çekine-çekine, gorka-gorka. *Ýaýdana-ýaýdana kakasyna ýüzlendi*.

ÝAÝDANDYRMAK [ýaýdannymak], *işl.* Ýaýdanmagyna sebäp bolmak. *Gelende açyk ýüz bilen garşy alyň, oglany ýaýdandyрмаň*.

ÝAÝDANJAŇ, *syp.* 1. Käbir ýagdaýlarda belli bir karara gelip bilmeýän, ederini bilmeýän. *Ol şeýle bir ýaýdanjaňdyr welin, diýip-aýdar ýaly däl* (A. Nazarow). 2. Ätiýaç ediji, çekinjeň. *Ýaýdanjaň adam*.

ÝAÝDANJAŇLYK, *at.* 1. Ýaýdanjaň halda bolmaklyk, ýaýdanjaň häsiýetlilik. *Ýaýdanjaňlygyň üçin, ulagdan gijä galdyň*. 2. Ätiýaç edililik, gorky etmeklik, çekinjeňlik.

ÝAÝDANJYRAMAK, *işl.* Çalarak ýaýdanmak, az-kem ýaýdanmak. *Ol birhili özüni ýitirip, näme diý-jegini bilmän ýaýdanjyrazy* (B. Gurbanow).

ÝAÝDANMA, *iş ady*. Ýaýdanmak ýagdaýy.

ÝAÝDANMAK, *işl.* 1. Ederini bilmän ikerjiňlenmek, belli karara gelip bilmän durmak. *Men-ä guzy ýaly myrlap ýatyşyna dözmänem ýaýdandym* (R. Gelenow). 2. Gorka hereket etmek, çekinjeňlik etmek. *Öýüñize baranymda welin ýaýdanyp bardym* (R. Gelenow).

ÝAÝDANYŞ, *iş ady*. Ýaýdanmak ýagdaýy. *Onuň ýaýdanyşy çakyň däl*.

ÝAÝDANYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup ýaýdanyp durmak.

ÝAÝDYRMAK, *işl.* 1. Iki tarapa gerdirmek, uzatdyrmak, açdyrmak. *Ýaraly leglegiň ganatyny ýaýdyrdylar*. 2. Köpe mälum etdirmek, aýan etdirmek, jar etdirmek. *Maglumaty ýaýdyrmak*. 3. Giňden ýazdyrmak. *Supra ýaýdyrmak*. 4. Örümini çözdürmek (saç hakynda). *Saç ýaýdyrmak*.

ÝAÝDYRMAK [ya:ýdyrmak] **I, II.** *işl.* Ýaýmak işini başga birine etdirmek. *Ýanlyk ýaýdyrmak. Pişmelik hamyr ýaýdyrmak*.

ÝAÝJYK [ya:ýjyk], *at.* 1. Döşüň ýokary tarapyny daky iki omza garşy aýrylyp gidýän süňk, bukaw süňki. 2. Burum-burum towlanan, maýyşgak, gysylýp-açylýan çeýe polat sim, puružyn. *Diwanyň ýaýjygy*.

ÝAÝKALMAK, *işl.* Çalarak ýaýkalmak.

ÝAÝKAMA, *iş ady.* Ýaýkamak ýagdaýy.

ÝAÝKAMAK, *işl.* Bir zady oňlamaýandygyny aňlatmak üçin bir-iki gezek başyňy ikibaka – bir sagyňa, bir-de çepiňe tarap öwürmek. *Gyz hyrçyny dişläp, başyny ýaýkady.*

ÝAÝKAMAKLYK, *iş ady.* Ýaýkamak ýagdaýy.

ÝAÝKANJYRAMA, *iş ady.* Ýaýkanjyramak ýagdaýy.

ÝAÝKANJYRAMAK, *işl.* Çalajadan bir enaýy näzli hereket etmek. *Gelin ýaýkanjyrap geçip gitti.*

ÝAÝKANJYRAMAKLYK, *iş ady.* Ýaýkanjyramak ýagdaýy.

ÝAÝKANJYRAÝÝŞ, *iş ady.* Ýaýkanjyramak ýagdaýy.

ÝAÝKANMAK, *işl.* Eýläk-beýläk yranmak, ikibaka çaykanmak. *Sona kimin ýaýkanar sen, Abat bolsun köller, Öwez* (“Görogly”).

ÝAÝKAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup ýaýkamak; yralamak, çaykamak. *Yrsaraşan bolan bolup, Kellelerni ýaýkaşýarlar* (K. Gurbannepesow).

ÝAÝKATMAK, *işl.* Ýaýkamagyna sebäp bolmak. *Geň, täsin habaryň bilen adamlaryň başyny ýaýkatdyň.*

ÝAÝKAÝÝŞ, *iş ady.* Ýaýkamak ýagdaýy.

ÝAÝKYLDAMAK [ýaýkyllamak], *işl.* Berk durman, ýykylaýjak-ýykylaýjak bolup, ikibaka yraň atmak. *Kenardaky gaýyk ýaýkyldap durdy.*

ÝAÝKYLDY [ýaýkyly], *at.* Ýaýkyldama hereketiniň ady.

ÝAÝLA [ýa:ýla], *at.* 1. Ýaz, tomus aýlary mal bakylyan otluk ýer, öri meýdan, ýaýlag. 2. Oturymly ýer-ýurt, sebit, etrap, oazis. *Mary ýaýlasy taryhy ýadygärliklere baýdyr.*

ÝAÝLAG [ýa:ýlağ], *at. ser.* **Ýaýla.** Dagtokga dagda bişer; Miweli bagda bişer; Owlak-guzy ýaýlaga Sü-rülýän çagda bişer (M. Garryýew).

ÝAÝLAMAK [ýa:ýlamak] **I**, *işl.* Ýazlamak. *Üstüňde ýaýlaýyp, myrada ýetsek, Lälezar gülleriniň bardyr, sen çölüň!* (Seýdi).

ÝAÝLAMAK [ýa:ýlamak] **II**, *işl.* Ýaý bilen atmak.

ÝAÝLAŞMAK [ýa:ýlaşmak], *işl.* 1. Biri-biriňe tarap ýaý atmak. 2. Bilelikde ýaýlamak. *Çagalar guş ýaýlaşyp ýördi.*

ÝAÝLATMAK [ýa:ýlatmak], *işl.* Ýaýlamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Guş ýaýlatmak.*

ÝAÝLYM I, *at.* 1. Süri agym berer ýaly öri meýdany, öri. *Şol ýaýlymly giň depäniň üstünde iki sany altyganat ak öý gümmezekläp otyrdy* (A. Gowşudow). 2. Oglana dakylýan at.

ÝAÝLYM II, *at.* Radio, telewideniýe arkaly geleşikleriň, habarlaryň howa tolkunlary arkaly ýaýradylýş giňişligi.

ÝAÝMA, *iş ady.* Ýaýmak ýagdaýy.

ÝAÝMA [ýa:ýma] **I, II**, *iş ady.* Ýaýmak ýagdaýy.

ÝAÝMAK, *işl.* 1. Iki tarapa germek, uzatmak, açmak. *Soňra ol hem ganat ýaýyp, howlynyň depesine çykdy* (B. Seýtäkow). 2. Uly ile mälim etmek, aýan etmek, jar etmek, ýaýratmak. *Her kime syrny ýaýanyň, Sözüňde iba bolarmy?! (“Şasenem – Garyp”).* 3. Giňden açmak, ýazmak, ýaýratmak. 4. Örümini çözüp, seçelendirip goýbermek (saç hakynda).

ÝAÝMAK [ýa:ýmak] **I**, *işl.* Gatygyň ýagyny almak üçin, ony ýanlyga guýup, pişek bilen aşak-ýokaryk hereketlendirip durmak. *Bir gün men ir bilen daşarda ýanlyk ýaýýardym* (H. Garabaýew).

ÝAÝMAK [ýa:ýmak] **II**, *işl.* Hamyry oklaw bilen iki ýana sozup ýukaltmak, tokga hamyry ýazgyn hala getirmek. *Ol çelpek ýaýmaga baryan diýdi* (A.urdyýew).

ÝAÝMAKLYK [ýa:ýmaklyk] **I, II**, *iş ady.* Ýaýmak ýagdaýy.

ÝAÝNAMA, *iş ady.* Ýaýnamak ýagdaýy.

ÝAÝNAMAK, *işl.* 1. Bolelinlikde erkana, azat ýaşamak. *Şat watanyň saýasynda, Ýaýnaýan – men, ýaýnaýan* (Aýdyndan). 2. *gepl.d.* Uzap, giňäp gitmek, giňemek, ýaýlyp ýatmak. *Gündogardan günbatara ýaýnap gidýän giň dere.* 3. *göç.m.* Hezil etmek, arkaýyn gezmek. *Kenarynda durmuş joş alyp gaýnar, Otluk ýaýlalaňda mallarmyz ýaýnar* (N. Annagylyjow).

ÝAÝNAŞMAK, *işl.* 1. Birnäçe bolup, köplük bolup ýaýnap ýörmek. *Ýabylar giň sährada peýwagtyna ýaýnaşyp ýördüler* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl.d.* Uzaşyp, giňeşip gitmek, ýaýlyşyp ýatmak. *Ekin meýdanlarymyz çar tarapa ýaýnaşyp ýatyr.* 3. *göç.m.* Hezil edişmek, arkaýyn gezişmek. *Çagalar ýaýnaşyp ýörler.*

ÝAÝNATDYRMAK, *işl.* Baýnatmak, gönendirmek, ýaýnatmak.

ÝAÝNATMAK, *işl.* Ýaýnamaga mümkinçilik bermek.

ÝAÝNAÝÝŞ, *iş ady.* Ýaýnamak ýagdaýy.

ÝAÝRABERMEK [ýaýravermek], *işl.* Ýaýrap başlamak.

ÝAÝRADYJY I, *syp.* Her bir zady köpçülige, ilata, daş-töwerege ýaýradýan. *Bilim ýaýradyjy adam.*

ÝAÝRADYJY II, *at.* Üşşüp duran zady ýaýratmaga ýaraýan gural, enjam. *Ýol işinde gum ýaýradyjylar ulanyldy.*

ÝAÝRADYLMAK, *işl.* 1. Ýaýraň ýagdaýa getirilmek, dagadylmak, pytradylmak. *Ekin meýdanyna çekilen dersler ýaýradyldy.* 2. Giň, arasy açyk ýerleşdirilmek, seýrekledilmek. *Märeke ýaýradylan soň, dem almak ýenilleşdi.* 3. Köpçülige mälim edilmek. *Habar köpe ýaýradyldy.* 4. Giň gerim berilmek. *Gowy görelda*

hemme ýere ýaýradyldy. 5. Howa goýberilmek. Howada hoştap ys ýaýradyldy.

ÝAÝRADYŞDYRMAK, *işl.* Bir ýan ujundan ýaýradyp ugramak, hemmesini ýaýratmak. *Ol elindäki hatlaryň bir toparyny biziň önümize ýaýradyşdyrdy.*

ÝAÝRADYŞMAK, *işl.* 1. Ýaýratmaga kömek bermek. *Gel, gum ýaýradyssaň!* 2. Bilelikde ýaýratmak. *Adamlar giden meýdana ders ýaýradyşyp ýördüler.*

ÝAÝRAMA, *iş ady.* Ýaýramak ýagdaýy.

ÝAÝRAMAK, *işl.* 1. Dagamak, pytrap, dagap ýatmak. *Otagyň bir künjündäki sekiniň üstünde dürli kitaplar ýaýrap ýatyrdy.* 2. Çაýylmak, saçylmak. *Ýaňy dogan Günüň şöhesi dünýä ýaýrady* (B. Gurbanow). 3. Ýaýraň, dagynyk halda bolmak. *Häli arkaýynlykda ýaýrap ýatýrlar* (“Görogly”). 4. Uzakmak, uzalyp gitmek. *Ynha, garpyzyň gollary çar tarapa ýaýrap başlady* (N. Esenmyradow). 5. Köpçüligе mälim bolmak, aýan bolmak, jar bolmak, hemmelere eşidilmek. *Bu agyr habar uly ile ýaýrady.* 6. Giň gerim almak, aralaşmak. 7. Uzalyp, ýaýlyp gitmek, giňemek. 8. Howa garylyp, goşulyp gitmek. *Gazyň ysy howla ýaýrady.* 9. Arkaýynçylykda keýpiňi kökläp oturmak. *Işden soň Garagumuň giň sähraşynda ýazylyp, ýaýrap otyrdyk.* 10. Giň meýdanda ornaşmak, giň meýdany tutmak, eýelemek. *Oguzyň nesli Aziýanyň köp ýerlerine ýaýrady.*

◊ **Köki ýaýramyş** “tohumyň ýaýrasyn” diýen manyly dileg.

ÝAÝRAMAKLYK, *iş ady.* Ýaýramak ýagdaýy.

ÝAÝRAŇ, 1. Dagynyk, pytraňňy. 2. Daş-töwerege uzalyp giden, gabarasy uly. *Ýol söküldigiçe, daglaryň başy golaýlaşýardy, dere daralyp, ýaýraň şahaly tal-daragtlar köpelýärdi* (G. Kulyýew).

◊ **Ýaýraň ýönekeý sözlem dil b.** baş agzalardan başga-da, aýyklaýjy agzalary bar bolan sözlem.

ÝAÝRAŞMAK, *işl.* 1. Dargaşyp, pytraşyp ýatmak. *Maral okalganyň içine göz aýlap, ýaýraşyp ýatan kitaplary tertibe salyşdyryp çykdy.* 2. Dürli tarapa ýaýrap gitmek, çar tarapa ýaýramak. *Başlaryny galdyrmän, ýaýraşyp otlap ýören sygyrlaryň çopany mendim* (A. Durdyýew).

ÝAÝRATDYRMAK, *işl.* Ýaýratmak işini başga birine etdirtmek.

ÝAÝRATMA, *iş ady.* Ýaýratmak ýagdaýy.

ÝAÝRATMAK, *işl.* 1. Dagynyk, pytraňňy ýagdaýa salmak, dagytmak. *Ahmet derýanyň ýakasyna baryp, gülebindini düşürüp, bu köne-sanalaryň hemmesini ýakyp, küliňi derýanyň gyrasyna ýaýratdy* (“Türkmen halk ertekileri”). 2. Howa ýaýramak derejesine ýetirmek. *Ähli miweler ýetişip, dört töwerege şeker-şerbet ysny ýaýradýardy.* 3. Paýlamak, bölüp bermek. *Harytlary dükanlara ýaýratmak.* 4. Ýazgyn hala getirmek, ýazmak.

Çyg ýüňi güneşde ýaýratmak. 5. Gürrüňi, habary köpçüligе mälim etmek, äşgär etmek. *Goý, güýçli ýel meniň guwanjymy, aýdyň pikirimi bütün dünýä ýaýratsyn!* (B. Kerbabaýew). 6. Ornaşdyrmak, giň gerim aldyrmak. *Bilimleri köpçüligе ýaýratmak.*

ÝAÝRAW [ýaýrow], *at.* Köplenç, bir adamyň nesliniň ýaýran ýeri. *Pylanylaryň ýaýrawy gaty giňdir.*

ÝAÝRAYYŞ, *iş ady.* Ýaýramak ýagdaýy.

ÝAÝYLMAK, *işl.* 1. Iki tarapa gerilmek, uzaldymak, açylmak. *Bürgüdiň ýaýlan ganaty ýere kölege salyp geçdi.* 2. Köpe mälim edilmek, aýan edilmek, jar edilmek. *Bu gün biziň at-abraýymyz, şöhratymyz dünýä ýaýyldy.* 3. Giňden açylmak, ýazylmak. *Sadakada supralar giňden ýaýyldy.* 4. Örümi çözülip seçelenmek. *Gyzyň sagrysyndan artyp duran saçy ýaýyldy.*

ÝAÝYLMAK [ýa:ýylmak] **I**, *işl.* Gatykdan ýag almak üçin, ýanlyga guýlup, pişek bilen aşak-ýokaryk hereketlendirilip durulmak. *Ýanlyk ýaýyldy.*

ÝAÝYLMAK [ýa:ýylmak] **II**, *işl.* Oklaw bilen ýazylmak, ýukaldylmak (hamyr hakynda).

ÝAÝYN [ýaýyn], *at.* 1. Ýazylyp ýatan, sergin. 2. Derýada, süýji suwda ýaşaýan teňňesiz, uzyn murtly balyk, lakga.

◊ **Ýaýyn suw** takyrlaryň pesräk ýerlerini tutup, köp wagtlap siňmän ýatan ýalpak suw.

ÝAÝYNMAK [ýa:ýynmak], *işl.* 1. Özüň üçin ýaýmak. *Ol ýanlyk ýaýyndy.* 2. Özüň üçin hamyr ýaýmak.

ÝAÝYN-ÝAJAK [ýaýyn-ýa:jak], *syp.* Çalam-çaş, dyr-pytrak, ýygnalman ýatan. *Gideýin. İçerim ýaýyn-ýajakdyr* (R. Gelenow).

ÝAÝYŞ, *iş ady.* Ýaýmak ýagdaýy.

ÝAÝYŞ [ýa:ýyş] **I, II**, *iş ady.* Ýaýmak ýagdaýy.

ÝAÝYŞDYRMAK [ýa:ýyşdyrmak], *işl.* Hemmesini ýaýmak, bir ýanyndan ýaýyp çykamak.

ÝAÝYŞMAK [ýa:ýyşmak] **I**, *işl.* 1. Ýanlyk ýaýmaga kömek bermek. 2. Bilelikde ýanlyk ýaýmak. *Ýanlyk ýaýyşmak.*

ÝAÝYŞMAK [ýa:ýyşmak] **II**, *işl.* 1. Hamyr ýaýmaga kömek bermek. 2. Bilelikde hamyr ýaýmak. *Gelinler çelpek ýaýyşyp otyr.*

ÝAZ [ýa:z], *at.* 1. Gyşdan soň gelip, mart, aprel, maý aýlaryny öz içine alýan ýyl pasly, bahar. *Gyş gutaryp, öz ornuny jaňyja ýaza beripdi* (B. Gurbanow). 2. göç.m. Eşretli, asuda, parahat durmuş, döwran. 3. Oglana dakylýan at.

◊ **Ýaz ýüňi** ýaz gyrkymynyň ýüňi.

ÝAZAN [ýa:zan], *syp.* Ilkinji ýyl gaýmadyk, höwre gelmedik (düýe hakynda). *Ýazan düýe.*

ÝAZDYRMAK [ýazzyrmak] **I**, *işl.* 1. Ýazmak işini başga birine etdirmek. *Men mugallymlarymyzdan hata ökdesiniň biriniň ýanyna baraýyn-da, hemmesini bolşy*

ýaly edişdirip ýazdyraýyn (N. Saryhanow). **2.** Ýazmaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Mugallym, tagtada maňa ýazdyrsana!*

ÝAZDYRMAK [ýazzymak] **II**, *işl.* **1.** Düşedip goýdurmak, düşetmek. *Düşek ýazdyrmak.* **2.** Ýaýradyp, açyp goýdurmak, pytratdyrmak. *Saçak ýazdyrmak.* **3.** Ýygrydyny, epinini düzletmek, ýazgyn etdirmek. **4.** Gatyny, düýrugini açdyrmak.

ÝAZDYRMAK [ýa:zymak], *işl.* **1.** Bir zady ildirilen ýerinden boşatmak, açmak. *Iliklerini ýazdyryp, gursagyny giň açyp, hat işi bilen meşguldy* (A. Gowşudow). **2.** Ýerinden çykarmak, birleşýän ýerinden bölüp aýyrmak. *—Onuň äňini ýazdyrdyňyz! — diýdi* (H. Ysmaýylov). **3.** Çözmek, daňydan boşatmak, daňydan aýyrmak. *Menzilme-menzil düşläp, ýük ýazdyrýars* (A. Gowşudow). **4.** *göç. m.* Ünsi başga ýana sowmak, başga ugurdan gopmak, başga tarapa üýtgemek (gep-gürrüň we ş.m. hakynda). *Oňa bir topar soraglar berip, gürrüňini gök ekinçilige ýazdyrdym* (N. Pomma).

ÝAZGARMA [ýa:zgarma], *iş ady.* Ýazgarmak ýagdaýy.

ÝAZGARMAK [ýa:zgarmak], *işl.* Nädogry hereketi, işi üçin berk käýemek.

ÝAZGARMAKLYK [ýa:zgarmaklyk], *iş ady.* Ýazgarmak ýagdaýy.

ÝAZGARYLMAK [ýa:zgarylma], *işl.* Nädogry hereketi, işi üçin berk käýelmek. *Munuň üçin men ýazgarylaryn* (N. Saryhanow).

ÝAZGARYŞ [ýa:zgaryş], *iş ady.* Ýazgarmak ýagdaýy.

ÝAZGY [ýazgy], *at.* **1.** Kagyza ýa-da başga bir zadyň ýüzüne ýazylan gysgajyk hat. *Bu ýazgy bizi çuň oýa batyrýar* (“Edebiýat we sungat”). **2.** Ses ýazýan enjam arkaly ýazylan ses.

ÝAZGYN [ýazgyn], *syp.* **1.** Ýazylyp ýatan, ýaýrap giden. **2.** Endigan ýazylygy, gyrađen, tekiz. *Ýazgyn matanyň ortasyna gowurga dökdü.*

ÝAZGYNLYK [ýazgynlyk], *at.* **1.** Ýazgyn halda bolmaklyk. *Olar duzlanan baganalary ýazgynlygyna üst-üstüne endiganlap goýýardylar.* **2.** *göç.m.* Az wagtlaýyn dync almak üçin berilýän pursat, wagt, arakesme, ýazylgançylyk.

ÝAZGYT [ýazgyt], *at.* Biriniň ýa-da bir zadyň durmuş wakalary bilen şertlenen ýagdaýy, durmuş ýoly; takdyr, ykbal. *Ýazgyt şeýledir diýip, ol Allanyň edenine şükür etdi.*

ÝAZLAG [ýa:zlağ], *at.* Ýaz aýlary goýun-geçi sagmak üçin göçülip barylýan otluk öri meýdany. *Ýazlagyna ýag döken, kábäm, Gyşlagyna gül eken, kábäm* (Halk döredijiliginden). *Eýläk atyp Garagumuň gýşyny, Ýazlag wagty görseň çopan goşuny* (K. Gurbannepesow).

ÝAZLAGÇY [ýa:zlağçy], *at.* Ýazlaga çykan adam, hojalyk. *Bu günki howa ýazlagçy gyz-gelinleriň ruhlary göterilip, ýelmik-ýuwa çöplemäge çykdylar* (H. Derýaýew).

ÝAZLAMA [ýa:zlama], *iş ady.* Ýazlamak ýagdaýy.

ÝAZLAMAK [ýa:zlamak], *işl.* **1.** Ýazlagda ýaşamak, ýazlag ýerine göçüp barmak. *Ýazlaýan çarwalaryň arasynda gezmäniň-de, aw yzynda ymtylmanyň-da aýratyn lezzeti bardy!* (B. Kerbabaýew). **2.** *göç.m.* Bolelinlikde ýaşamak, erkin ýaşamak. *Bir gün bular: “Pylan ýerde bir otluk meýdan bar, şoňa ýazlamaga gideliň” diýip, maslahat edýärler* (“Türkmen halk ertekileri”).

ÝAZLAMAKLYK [ýa:zlamaklyk], *iş ady.* Ýazlamak ýagdaýy.

ÝAZLATDYRMAK [ýa:zlatdyrmak], *işl.* Ýazlatmaga mümkinçilik berdirmek.

ÝAZLATMAK [ýa:zlatmak], *işl.* Maly ýazlagda bakmak. *Bu ýyl goýunlarymyzy gowy ýazlatdyk.*

ÝAZLAÝYŞ [ýa:zlaýyş], *iş ady.* Ýazlamak ýagdaýy.

ÝAZLYK [ýa:zlyk], *syp.* Ýazda ekilýän, ýaz paslynda ekilip, soň hasyly ýygnaýan. *Ýazlyk bugdaý.*

ÝAZMA I, II, *iş ady.* Ýazmak ýagdaýy.

ÝAZMA [ýa:zma], *iş ady.* Ýazmak ýagdaýy.

ÝAZMAÇA, *hal.* Ýazylyp beýan edilýän, hat üsti bilen. *Ýazmaça haýyş.*

ÝAZMAK I, *işl.* **1.** Kagyzyň ýa-da başga bir zadyň ýüzüne belgiler (harplar, sanlar we ş.m.) şekillendirmek. **2.** Eser döretmek. **3.** Birine bir zat hakda ýazmaça habar bermek, ýüzlenmek. *Ol hatynda basym bize myhmançylyga geljekdigini ýazypdyr.* **4.** Bir zat üçin biriniň adyny sanawa goşmak, girizmek. *Meniň adymy hem ýazyň!* **5.** *gepl.d.* Biriniň üstünden şikaýat edip, ýokary guramalara ýazmaça ýüzlenmek.

ÝAZMAK II, *işl.* **1.** Düşäp goýmak, düşek atmak, düşemek. *— Uly halymyzy ol tamymyza ýazdyk — diýip, ol garrylary ikinji otaga çagyrdy* (N. Saryhanow). **2.** Ýaýradyp goýmak, pytratmak. *Ol kaky teläriň üstüne ýazdy.* **3.** Ýygrydyny, epinini düzlemek, ýazgyn etmek, gatyny açmak. *Ol çermelgi ýeňini ýazyp, üst-başyny düzedişdirdi.* **4.** *göç.m.* Gaçmak, ökje götermek, ýazgyny bermek. *Gümmürdi çykan wagty men arkanlygyna ýazdym* (A. Gowşudow).

♦ **Penjäni ýazmak 1)** dyrnakly ýyrtyjy haýwanlar hakda: penjäni ýazyp gaçmak. **2)** *göç.m.* gaçmak. *Bagbany gören çagalar penjäni ýazdylar.*

ÝAZMAK [ýa:zma], *işl.* **1.** Ildirilen, gurlan ýerinden sypmak, boşamak. *Gapan ýazypdyr.* **2.** Duran ýerinden çykamak, bölünip aýrylmak, sypmak. *Eňeklerim ýazyp gelýär.* **3.** Başga ýana sowulmak, başga tarapa ugrukmak, üýtgemek. *Oturylyşygyň soňy aýdyma ýazdy.*

ÝAZMAKLYK I, II, *iş ady*. Ýazmak ýagdaýy.

ÝAZMAKLYK [ýa:zmaklyk], *iş ady*. Ýazmak ýagdaýy.

ÝAZMAZLYK, *iş ady*. Ýazmak işini ýerine ýetirmezlik. *Öýläñçi ýene turup ugrady, bu bizi asyl ýazmajakmyka?! (A. Gowşudow). İçiniň agyrysý Batyry ýazmady (B. Kerbabaýew).*

ÝAZSYRAMAZLYK, *iş ady*. Ýazy ýaza meňzemezlik, ýazy ýaz bolmazlyk. *Gyşy gyşsyramadygyň ýazy ýazsyramaz (Nakyl).*

ÝAZUW I, *syp., at*. Ýazmak bilen bagly (iş). *Ertesi irden ýazuw işlerini gutaryp, Şiriniň ýanyna gitdi (B. Pürliýew).*

ÝAZUW II, *at*. Ýazmak üçin ulanylýan belgiler ulgamy, ýazgy, hat. *Arap ýazuwy.*

ÝAZU-GYŞ [ýa:zu:-ğyş], *at*. Ýaz we gyş, ýaz hem gyş. *Bu bag ýazu-gyş gök salyp otyr.*

ÝAZUW-BOZUW [ýazuw-pozuw], *at*. **1.** Hat-ýazuw. **2.** *gepl.d.* Çeper döredijilik.

ÝAZY [ýa:zy], *at*. **1. köň. s.** Ýalazy meýdan. *Çyrag ýanmaz ýazy ýerde (Hoja Ahmet Ýasawy).* **2.** Oglana dakylýan at.

ÝAZYBERMEK [ýazyvermek], *işl.* Ýazyp başlamak; ýazmagy dowam etdirmek. *Şeýt-de düzmäniň yzynam ýazyber.*

ÝAZYJY, *at*. Çeper, edebi eserleri ýazmak bilen meşgullanýan adam. **2.** *gepl.d.* Şikaýat ýazmagy endik edinen.

ÝAZYJYLYK, *at*. Ýazyjynyň käri.

ÝAZYK [ýa:zyk], *at*. Nädogrulyk, ýalňyşlyk bilen edilen hereket, etmiş, günä, aýyp. *Gurban ýalbardy Näzige, Sütem etme men ýazyga (Ç. Aşyrow).*

◊ **Ýazygy ýaman** kysmaty ýaman, biçäre, pahyr, görgüli.

ÝAZYKLY [ýa:zykly], *syp.1.* Jenaýat iş eden, etmişli, günäli. *Sen meni ýazykly etjek bolýarmyň? (N. Pomma).* **2.** Aýyply, müýnli. *Onsoňam ol, näme üçindir, ýazykly ýylgyrýardy (“Edebiýat we sungat”).*

ÝAZYKLYLYK [ýa:zyklylyk], *at*. Ýazygy barlyk, ýazykly bolmaklyk.

ÝAZYKSYZ [ýa:zyksyz], *syp.* Ýazygy ýok, ýazygy bolmadyk. *Ony ýazyksyz ýere ýazgarýardy (G. Kulyýew).*

ÝAZYKSYZLYK [ýa:zyksyzlyk], *at*. Ýazygy ýokluk, ýazykly dälilik, ýazyksyz bolmaklyk.

ÝAZYLGAŇÇYLYK [ýazylğançylyk], *at, ser.* Ýazylanlyk.

ÝAZYLGAŇLYK [ýazylğanlyk], *at*. Arkaýynlyk, erkinlik. *Han küýli her ýere barsa-da, işlemese, özüne ýazylanlyk ýokdugyny bildi (A. Durdyýew).*

◊ **Ýazylanlyk bermezlik** öz gününe, erkine goýmazlyk.

ÝAZYLGY [ýazylğy], *syp., hal.* **1.** Kagyzyň we ş.m. zadyň ýüzüne ýazgy ýazylan, ýazgy geçirilen. *Onuň alanlarynyň bary mende ýazylgy durandyr (A. Durdyýew).* **2.** Düşek düşelen, düşek atylan. *Ol näme ederini bilmän, ýazylgy duran düşegiň üstüne özüniň ýadaw göwresini goýberdi (N. Saryhanow).*

ÝAZYLMAK I, *işl.* **1.** Kagyzyň, daşyň, agaç gabygynyň, deriniň we ş.m. ýüzüne bir zady aňladýan ýazgy şekillendirilmek. *Biziň ata-babalarymyz tarapyndan geçmişde daşlaryň ýüzüne uzynly-gysgaly ýazgylar ýazylyp galdyrylypdyr.* **2.** Beýan edilmek. **3.** Ýazmaça habar berilmek, ýüzlenilmek. *Ylmy maslahat geçirilýänligi hakynda ýerlere önünden hat ýazylyp habar berildi.* **4.** Bir zada goşulmak, almak we ş.m. üçin adyň berilmek. *Men “Türkmen dili” gazetine ýazylýdym.* **5.** *göç.m.* Biriniň üstünden şikaýat edilmek. **6.** *göç.m.* Nesip etmek, miýesser bolmak, duşmak. *Seniň ýaly maşgala meniň ogluma-da ýazylsyn-da hudaýym! (A. Durdyýew).*

ÝAZYLMAK II, *işl.* **1.** Düşelip goýulmak, düşelmek. *Ýere ilki palas düşelip, üstündenem uly, galyň keçeler ýazyldy, her keçäniň gyrasyna ikiden-üçden ýassyk taşlandy.* **2.** Ýaýradylýp goýulmak, pytradylmak. *Gök ýapraklaryň aralary bilen geçen gün şöhleleri ýol üstüne ýazylan apbasy-çapraz ýaly ýylpyldy bilen oýnaýardy (B. Kerbabaýew).* **3.** Ýazgyn edilmek, epini, ýygrydy düzedilmek. *Ütük basylandan soň, ýygrytlar ýazyldy.* **4.** Ýazzyny bermek, gaçylmak, ökje göterilmek.

◊ **Ýere ýazylmak ser.** **Ýer.** *Ol ylgaý gelşine aýagy bir zada büdräp, ýere ýazylyp gitdi.*

ÝAZYLMAK III, *işl.* Aýak ýoluna gitmek, ýazynmak, ýeňläp gelmek. *Ýazylaýyn hem odun alyp geleýin diýip, daş çykdy (N. Pomma).*

ÝAZYLYŞMAK [ýazlyşmak], *işl.* Biri bilen nikalaşmak. *Pökgen öz ýanyndan gyzy Baharyň söýşüp ýazylyşyny Hoşgeldidendir öýdüp pikirlenýärdi (A. Gowşudow).*

ÝAZYNMAK I, *işl.* Özüň üçin ýazmak. *Biz gum depesiniň üstünde aşagymyza oýluk ýazynyp otyrys (“Edebiýat we sungat”).*

ÝAZYNMAK II, *işl.* Aýak ýoluna gitmek, ýazylmak.

ÝAZYNYŞMAK, *işl., gepl.d.* Dynç almak, ýadawlykdan aýňalmak. *Aşyk Aýdyň pir hem: — Kerem jan, dem-dynç alyp ýazynyşyň – diýip, ýene baş-alty gün boldy (“Görogly”).*

ÝAZYŞDYRMAK I, *işl.* Hat işlerini edişdirmek. *Hat-petek işlerimi ýazyşdyrdym.*

ÝAZYŞDYRMAK II, *işl.* 1. Hemmesini ýere düşüşdirmek, ýere ýazyp çykmak. *Sen hol keçäni, ýorgan-düşekçäni, ýassygy al-da, gapynyň gündogaryndan ýazyşdyr* (S. Myradow). 2. Ýygirdyny, epinini düzedişdirmek, gatyny açyp, ýazgyn hala öwrüp çykmak. *Kagyzyň epinlerini ýazyşdyrmak*.

ÝAZYŞMAK I, *işl.* 1. Biri-biriňe jogap hökmünde hat alyşmak. *Biri-birine kân-kân hatlar ýazyşdylar* (N. Saryhanow). 2. Ýazmaga kömek etmek. *Ogly enesine hat ýazyşdy*.

ÝAZYŞMAK II, *işl.* 1. Ýazmaga kömek bermek. *Düşek ýazyşmak*. 2. Bilelikde ýazmak. *Olar düşek ýazyşyp ýör*.

ÝAZYŞMAK [ýa:zyşmak], *işl.* Ildirilen, gurlan ýerlerinden sypmak. *Petleler ýazyşypdyr*.

ÝAZZY: ýazzy maňlaý çat maňlaý, gabat oň tarap. *Gyzyň ýazzy maňlaýyna bardy* ("Görogly"). **Ýazzyň bermek** gaçmak, ökje götermek. *Emma ol birden turdy-da, ýykanda-sürän bolup ýazzyň beräýdi* ("Görogly").

ÝE [ýe:], Türkmen milli elipbiýiniň "Ý" harpynyň ady.

ÝEDI, *san.* 7 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany.

♦ **Ýedi arka** adamyň özünden başlap öten ýa-da geljek ýedi nesli. **Ýedi arka meňzemän, ýerden göterene meňzärin** ene-ata, nesliň beýleki adamlaryna çekmän, göbek enä meňzemek (çaga barada). *Çaga: "Ýedi arka meňzemerin, ýerden göterene meňzärin" diýermişin. Ýedi batman unuň hamyrmaýasy* ähli zadyň sebäpkäri, belanyň körügi. *Ýedi batman unuň hamyrmaýasy şu el ýaly garry aýal bolaýdymy? Ýedi bigäne ser. Ýedi ýat. Ýedi derýanyň suwuny içen* diýseň mekir, durmuş tejribesi uly, etjegi içinde, köpi gören, köp çarşenbäni başyndan geçiren. *Ol jansyzlaryň içinde hem ýedi derýanyň suwuny içen, köpbilmiş garry bardy* ("Görogly"). **Ýedi gapyda ýer tapmadyk** baran ýerinde ýüz tapmaýan, orun tapmaýan, hemme ýerden kowlup ýören; bozgak, ýaramaz adam. **Ýedi gat ýere salmak (sokmak) 1)** il masgarasy etmek. **2)** ýok etmek, öldürmek. *Päk adamy goýmaz ýaly azarda, Ony men ýedi gat ýere salardym* (B. Kerbabaýew). **Ýedi jynyň biri bolmak** gaty halamazlyk, ýigrenmek, ýekirmek. **Ýediň enesi ýaly** özüni gaty arkaýyn, erkin alyp barýan, özüne göwni ýetýän, janyňa agram salmaýan. **Ýedi ojagy düzlän** baran ýerine agzalalyk salýan, aýagy düşümsiz, oňsuksyz. **Ýedi ölçe (biç) bir kes** maslahatly, geňeşli bol, oýlanyşykly bol, çigini goýma. *Babalarymyzyň "Ýedi ölçe-de bir kes" diýen sözüni ýatdan çykarmalyň* (H. Derýaýew). **Ýedi pyşdyna ýetmek** biriniň tohum-tijine sögmek. **Ýedi pyşt ser. Ýedi arka.** *Men bu adamlaryň ýedi pyşdyna belet, gowy ýerdir. Ýedi uklaňda ýada düşmezlik* hiç ýadyňa gel-

mezlik, ýadyňda-oýuňda ýokluk. **Ýedi yklym** gadym zamanlarda Gündogar ýurtlarynyň ýaşalýan ýerleriniň ýedi sany şertli bölegi. *Ýedi yklymdan paç alyp oturan bir uly patyşa bardy* ("Görogly"). **Ýedi ýaşardan ýetmiş ýaşla çenli** uludan-kiçä hemme kişi, ýerden ýörär. **Ýedi ýoluň bendi** ýollaryň çatrygy. **Ýedi ýat** ýedi arkadan aňyryk, garyndaşlyk taýdan daşlaşan adamlar; bigäne, keseki. *"Dogan bilen guda boldum, Doganlykdan jyda boldum" nakylynyň ündeýän pikirine eýerip, ol ýedi ýat bilen guda boldy. Ýedi ýoluň üstünde* köpüň gözünüň önünde, hemmä äşgär. **Ýedi ýoluň üstünde irkilmek** wakalaryň bolup geçýän ýerindekän hiç zatdan habarsyz galmak.

ÝEDIÇILLE, *at.* 1. Tarada dokalýan matanyň inini kesgitleýän ölçeg birligi. 2. Ýediçille keteni dokalanda ulanylýan darak.

ÝEDIDAMAK, *syp.* Dürli-dümen iýmegi, köp iýmegi halaýan. *Ol bir ýedidamak adam ekeni*.

ÝEDIDÜRLI [ýedidürlü], *at.* İçinden ýedi dürli sapak geçýän, zol-zol çyzmykly elde dokalýan mata.

ÝEDIGAJAR [ýediğajar], *at.* Oýun ady, ýeditop.

ÝEDIGEN [ýediğen], *at.* Asmanyň demirgazyk tarapynda görünýän ýedi ýyldyzdan ybarat ýyldyzlar topary. *Ýedigenim ýedi ýyldyz, ýedi göçer, ýedi gonar, sanasam, sogaby bar* (Sanawaç).

ÝEDIGÖZ [ýediğöz], *at.* *haýwanat d.* Ýylan ýaly uzyn, böwri ýedi sany mese-mälim bildirip duran tegelek menekli balyk.

ÝEDILEME, *at.* *edeb.* Her bendi ýedi setirden düzülen köp bogunly sygyr.

ÝEDILIK, *at.* 1. 7 belgisi bilen aňladylýan haýsydyr bir zadyň ady. 2. Käbir zatlaryň ölçegini görkezýän san. *Ýedilik pelteli çyra içerini oňly ýagtyldyp bilmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

ÝEDINJI, *san.* 7 sanyndan ýasalan tertip san. *Goşgynyň ýedinji bendi*.

ÝEDISI, *at.* Ölen adama degsin edilýän ýedinji gün. *Öleniň üçüni, ýedisini, kyrkyny, ýylyny berýärdiler* (B. Seýtäkow).

ÝEDITOP, *at.* Iki tarap bolup, taýak bilen pökgi urlup oýnalýan milli oýun.

ÝEG [ýeğ], *syp.* Gowy, oňat, ýagşy. *Yssy beren köpek ýegdir Uýatsyz, kararsyz ärden* (Magtymguly).

ÝEGDEKLEME [ýeğdekleme], *iş ady.* Ýegdeklemek ýagdaýy.

ÝEGDEKLEMEK [ýeğdeklemek], *işl.* Eglibräk çalt ýöräp gitmek, çalt ädimläp ýöremek. *Düýesiniň çekmedik azygyny öz gerşine alyp, garader ýegdekläp gelýänler hem kändi* (B. Kerbabaýew).

ÝEGDEKLEŞMEK [ýeğdekleşmek], *işl.* Bir topar bolup ýegdeklemek.

ÝEGDEKLETMEK [ýeǵdekletmek], *işl.* 1. Ýegdeklemäge mejbur etmek. 2. Ýegdeklemegine sebäp bolmak.

ÝEGDEKLEÝİŞ [ýeǵdekleýiş], *iş ady.* Ýegdeklemek ýagdaýy.

ÝEGDENEKLEME [ýeǵdenekleme], *iş ady.* Ýegdeneklemek ýagdaýy.

ÝEGDENEKLEMEK [ýeǵdeneklemek], *işl., ser.* **Ýegdeklemek.** *Ýegdenekläp gelýär bir garry ene* (M. Seýidow).

ÝEGDENEKLEMEZLIK [ýeǵdeneklemeklik], *iş ady.* ýegdenekläp çalt-çaltan ýöräp gitmezlik.

ÝEGDENEKLEŞMEK [ýeǵdenekleşmek], *işl.* Bir topar bolup ýegdekläp gelmek, ýörmek. *Gazanyň ýa-nynda ýegdenekleşip ýörenler ady belli aşpezlerdi.*

ÝEGDENEKLETMEK [ýeǵdenekletmek], *işl.* 1. Ýegdekläp ýörer ýaly etmek, ýegdeklemäge mejbur etmek. 2. Biriniň ýegdeneklemegine sebäp bolmak.

ÝEGDENEKLEÝİŞ [ýeǵdenekleýiş], *iş ady.* Ýegdeneklemek ýagdaýy.

ÝEGDENEKLÄBERMEK [ýeǵdeneklä:vermek], *işl.* Hiç zada üns bermän, öz ugruňa ýegdeneklemegini dowam etdirmek.

ÝEGDÄNE [ýeǵdä:ne], *at.1.* Üzümiň bir göşnüşi. 2. Şol üzüm agajynyň ir bişýän ýeke däneli miwesi. *Ýegdäne üzüminden, köplenç, kişmiş serilýär.*

ÝEGEN [ýeǵen], *at.1.* Aýal doganyňdan bolan çaga. *Akar suwuň tolkuny, Aýyň, günüň ýalkymy, Bedew atyň uýany, Beg ýigidiň ýegeni* (Hüwdi). 2. Ýegen ugrundan bolan adam. 3. Oglana dakylýan at.

ÝEGENÇI [ýeǵençi], *at.* Aýal doganyňdan bolan gyz maşgala. *Ol hemişe geleninde, çagalaryma: – Ýegenjigim, ýegençim – diýip, gaty gowy görýärdi* (A. Durdyýew).

ÝEGESI [ýeǵesi], *at.* Jöwen ýa-da arpa unundan bulamak görnüşinde gaýnadylyp taýýarlanan nahar. *Ýer doňup, darka ýarylmasa-da, onuň ýüzi ýegesi ýaly kesmekläp gatapdy* (N. Pomma).

ÝEĞİŞMEK [ýeǵişmek], *işl.* Ýegşermek. *Agyr ýüküň aşagynda ýegşäýjek bolup, yhlasly ýorgalaýan daýaw eşek ýoly tozan edip, eýesinden ara açyp gitdi* (N. Jumaýew).

ÝEGMAL [ýeǵma:l], *at. ösüml.* Gumda bitýän ýasy yaprakly, garaja däneli ot.

ÝEGRE [ýeǵre]: **ýegre dost** ýürekdeş dost, jana-jan, ýakyn dost. *Olar ýegre dostdular.*

ÝEGRÄK [ýeǵirä:k], *syp. kön. s.* Gowurak, ýagşyrak.

ÝEGSAN [ýeǵsa:n]: **ýegsan etmek** ýok etmek, ýykan-ýumran etmek, düp-düz etmek, ýumurmak.

ÝEĞŞERIBERMEK [ýeǵşerivermek], *işl.* 1. Öz ugruňa ýegşerip ýörmek, gelmek, gitmek. 2. Ýegşerip başlamak.

ÝEĞŞERILMEK [ýeǵşerilmek], *işl.* Arkadaky ýüküň agyrlygyndan egilmek, biliň бүкүlmek. *Men şeýle bir ýegşerildim, edil bir gysym boladyymmykam öýtdüm* (R. Gelenow).

ÝEĞŞERIŞ [ýeǵşeriş], *iş ady.* Ýegşermek ýagdaýy.

ÝEĞŞERIŞMEK [ýeǵşerişmek], *işl.* Birnäçe bolup, bilelikde ýegşermek. *Olar arkasy ýükli ýegşerişip baryýardylar.*

ÝEĞŞERME [ýeǵşerme], *iş ady.* Ýegşermek ýagdaýy.

ÝEĞŞERMEK [ýeǵşermek], *işl.* 1. Agyr yük, agyrlyk zerarly ýapyrylmak, biliň бүкүmek. *Üstüne yük atylanda, eşekler bir az ýegşerýär* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Jepa, jebir, horluk zerarly, ruhy taýdan pese düşmek, süteme çydaman asgynlamak. *Agyr yük astynda galan dek ýegşerdi* (A. Gowşudow). *Ýegşerip oturmak.* 3. *göç.m.* Garrylyk zerarly biliň бүкүlmek, güýçden galmak.

ÝEĞŞERMEKLIK [ýeǵşermeklik], *iş ady.* Ýegşermek ýagdaýy.

ÝEĞŞERMEZLIK [ýeǵşermezlik], *iş ady.* Ýegşermän durmak, ýegşermän ýörmek.

ÝEĞŞERTMEK [ýeǵşertmek], *işl.* 1. Ýegşermäge mejbur etmek. *Agyr yük eşegiň bilini ýegşertdi.* 2. *göç.m.* Jebir, horluk, agyr zähmet ruhy taýdan pese düşürmek, güýç-kuwwatdan gaçyrmak. *Oslagsyz çykan waka Garajany ýegşertdi* (R. Gelenow).

ÝEK, *at, kön. s.* Melgun.

♦ **Ýek görmek** erbet görmek, ýaman görmek, ýigrenmek. **Ýek görünmek** erbet görünmek. **Ýek ýigrendigi (ýigreneni)** in erbet görýäni.

ÝEKATAR [ýekata:r], *syp., gepl.d.* Ýekenil. *Uzyn nilli ýekatar tüpeň.*

ÝEKE, *san.1.* Bir. *Bir otagda ýeke özi.* 2. Diňe bir, ýalňyz. *Ýeke gezen heder eder* (Nakyl).

♦ **Ýeke çykan** ile goşulmaýan, iliň ugruna gitmeýän, ýeke özüni bilýän. *Ýeke çykana ýeke kesek* (Nakyl). **Ýeke dikrar** ýeke-täk perzent, zürýat. **Ýeke elli 1)** ýeke, bir eli bar, golsuz (adam). 2) kömekçisi, gol-kömegi bolmadyk, ýok. *Ýeke elli bolsaň, bar işi özüň etmeli bolýaň.* **Ýeke gepli** bir diýeninden dänmeýän, öz diýenini edýän. **Ýeke görmek 1)** birini, bir zady bir gezek görmek. 2) ýeke, ýalňyz hasaplamak. *Näme, ony ýeke görüp, üstüne azgyrylyşyp durmalymy? Ýeke öýliniň horazy ýaly* özüni hondanbärsi tutýan, gopbamsy. *Ýeke öýliniň horazy ýaly, pat-patlap ugrady* (“Görogly”). **Ýeke özi** hiç kim bilen däl-de, diňe özi. *Garaňkynyň içinde gorkman ýeke özüň geldiňmi?*

ÝKEBARA [ýkeva:ra], *syp.* Hojalygyny özbaşdak dolandyryýan daýhan.

ÝKEBARAÇYLYK [ýkeva:raçylyk], *at.* Ýekebara hojalyk ýagdaýy.

ÝKEBARALYK [ýkeva:ralyk], *ser.* Ýekebaraçylyk.

ÝKEDABAN [ýkeda:van], *at.* Demir sozmak, daş owratmak, gazyk kakmak üçin ulanylýan ullaň çekiç. *Ol çym gyzyl bolup duran uzyn demri körükden çykaryp, ony ýekedaban bilen ýençgiläp durdy* (B. Pürliýew).

ÝKEDYZ [ýkedy:z]: **ýekedyz oturmak** bir dyzyňy üstünde oturmak. *Ol ýekedyz oturyp, galamyny, depderini eline aldy.*

ÝKEGAPAN [ýkeğapan], *at.* Ýabany erkek doňuz. *Ozalda biriniň ölemen gorkýan zady ýkegapan eken* (H. Garabaýew).

ÝKEGÖZ [ýkeğöz], *at.* Bir gözli. *Sagatçy aýnegini maňlaýyna goýup, ýkegöz dürbi bilen sagada sereýär* (B. Kerbabaýew).

ÝKEJE, *san.* Bary-ýogy bir; köpden bir özi galan. *Bu kitaplardan ýekejesi bar.*

ÝKE-IKI, *hal.* Bir ýa-da iki. *Garaňky düşenden soň ýke-iki bolup gezmejek boluň!*

ÝKELEME, *iş ady.* Ýekelemek ýagdaýy.

ÝKELEMEK, *işl.* 1. Gür gögeren ekinleriň gerekmezini sogrup selçeňletmek, seýrek etmek. *Olar gowaçalary ýkeleýärdi.* 2. Birini kemsidip, ony ýeke goýmak, ýeke galdyrmak, ýekirmek. 3. Birini köpläp urmak. *Ony ýekelediler.*

ÝKELEMEKLIK, *iş ady.* Ýekelemek ýagdaýy.

ÝKELENMEK, *işl.* 1. Gür gögeren kâbir ekinleriň gerekmezi sogrulyp selçeňledilmek. 2. Üstünden düşülme, ara alynmak, köpçülikden çetleşdirilmek, ýekirilmek.

ÝKELEŞDIRMEK, *işl.* Ýekeläp çýkmak, ýekelemek işini geçirmek, selçeňletmek.

ÝKELEŞMEK, *işl.* 1. Ýekelemäge kömek bermek. *Birine gämik ýekeleşmek.* 2. Bilelikde ýekelemek. *Gyzlar gowaça ýekeleşip yör.*

ÝKELETMEK, *işl.* 1. Ýekelemek işini başga birine ýerine ýetirtmek. *Gowaça ýekeletmek.* 2. Ýekelemäge mümkinçilik bermek. *Gämikleri maňa ýekeledermiň?*

ÝKELEÝIN, *hal.* Bir-birden, ýeke-ýekeden, ýekeden. *Gawun ýekeleýinem, bir ýerden lomaýam satylýar.*

ÝKELEÝIŞ, *iş ady.* Ýekelemek ýagdaýy.

ÝKELIK, *at.* Ýeke adamyň ýagdaýy, ýalňyzlyk, ýoldaşsyzlyk. *Ýekelik hudaýa ýagşy* (Nakyl).

ÝKELIKDE, *hal.* Aýratynlykda, aýry-aýrylykda. *Uçurymlar ilki ýeke-ýekelikde, soňam umumy surata düşdüler.*

ÝKELLI, *syp.* Hojalygynda işe ýaraýan, kömek edýän adamy, kömekçisi bolmadyk, hemme işi özi edýän (*ser.* **Ýeke: ýeke elli**). *Gülsoltan eje mydama ýekelli bolup, güzeranyň ähli hyllallaryny täk özüniň gerdeninde çekdi* (T. Gurbanow).

ÝKELLILIK, *at.* Ýekelli bolmaklyk, kömekçisizlik. *Ýekelliligiň özi gowy zat däl* (B. Kerbabaýew).

ÝKEMEN, *syp.* Garasöýmez, ýekeligi halaýan. *Ýekemen güjük.*

ÝKEME-ÝEKE *hal.* Ýeke-ýeke, ýeke-ýekeden, bir-birden, birin-birin. *Ol töweregindäkiler bilen ýeke-me-ýeke hoşlaşyp, daşary çykdy* (G. Kulyýew).

ÝKEN, *at. ösüml.* Ýasy baldaklaryndan örme zatlar edilýän, süýji kökli köpýýlyk ösümlik.

ÝKENIL [ýkeni:l], *syp.* Bir nilli ýeke ok atýan aw tüpeňi. *Ol ýekenil aw tüpeňini gözleýärdi* (A. Gowşudow).

ÝKENLIK, *at.* Ýeken ösümliginiň köp biten ýeri. *Ýekenlikde doňuz duş gelýärdi.*

ÝKEÑEK, *at.* Kürtäniň ýakasyna salynýan barmak nagsynyň bir görnüşi.

ÝKESIREME, *iş ady.* Ýekesiremek ýagdaýy.

ÝKESIREMEK, *işl.* Özüni ýeke duýmak, ýalňyzlykda ýürek gysmak, ýeke bolup darykmak. *Belki, bazardan alan goýnumyz ýekesireýändir. Ol ilki bada ýekesiredi.*

ÝKESIREMEKLIK, *iş ady.* Ýekesiremek ýagdaýy.

ÝKESIREMEZLIK, *iş ady.* Özüni ýeke duýmazlyk, ýalňyz duýmazlyk.

ÝKESIRETMEK, *işl.* 1. Birini ýeke, ýalňyz goýup, ýüregini gysdyrmak. *Sary aga, seni ýekesiredip bolmaz ahyry* (B. Kerbabaýew). *Men bu garrylary ýekesiredip gidip bilmerin.*

ÝKESIREÝIŞ, *iş ady.* Ýekesiremek ýagdaýy.

ÝKESIRÄBERMEK [ýkesirä:vermek], *işl.* 1. Ýekesiräp başlamak. *Näme, birden ýekesiräberdiň-le?* 2. Ýekesiräp oturmak.

ÝKE-TÄK [ýke-tä:k], *hal.* Diňe bir özi, ýalňyz, ýeke özi.

ÝKE-TÄKLIK [ýke-tä:klik], *at.* Ýekelik, ýeke-täk bolmaklyk, ýalňyzlyk.

ÝKE-ÝEKE, *hal.* Birin-birin, bir-birden, ýeke-ýekeden, ýekeme-ýeke, ýekän-ýekän, başdanaýak. *Ol alan zatlaryny ýeke-ýeke sanap gördi* (N. Pomma).

ÝKE-ÝEKEDEN, *hal, ser.* Ýeke-ýeke. *Perman tamdakylary ýeke-ýekeden gözden geçirdi* (G. Kulyýew).

ÝEKÄNME-ÝEKÄN [ýekä:nme-ýekä:n], *hal, ser.* **Ýekän-ýekän.** *Ýadymda hemmesi şu günki ýaly, Geçýär göz önümden ýekänme-ýekän* (M. Myşşyýew).

ÝEKÄN-ÝEKÄN [ýekä:n-ýekä:n], *hal.* Birini sypdyrman, bir ýan ujundan, hemmesini birin-birin. *Öý eýesi toýa gelen adamlar bilen ýekän-ýekän görşüp, güler ýüz bilen olaryň oturmaly ýerini görkezýärdi.*

ÝEKIRIBERMEK [ýekirivermek], *işl. 1.* Ýekirip başlamak. **2.** Ýekirip ýörmek.

ÝEKIRILMEK, *işl., ser.* **Ýekirmek.** *Ýekirildiň mähribanym, geregim, Ajydy seň gören günüň, ajydy* (B. Hudaýnazarow).

ÝEKIRIŞ, *iş ady.* Ýekirmek ýagdaýy.

ÝEKIRIŞMEK, *işl.* Başgalar bilen bilelikde ýekirmek.

ÝEKIRME, *iş ady.* Ýekirmek ýagdaýy.

ÝEKIRMEK, *işl.* Birini gysmak, ýanamak, çete çykarmak, ýekelemek.

ÝEKIRMEKLIK, *iş ady.* Ýekirmek ýagdaýy.

ÝEKIRTMEK, *işl.* Ýekirmek hereketini başga birine etdirmek, biriniň üsti bilen amala aşyrmak.

ÝEKSYRUN [ýeksyru:n], *syp., gepl.d.* Erbet, diňe öz bähbidini bilýän, ýaramaz (adam).

ÝEKŞENBE [ýeğşemme], *at.* Hepdäniň ýedinji gününüň ady, dynç günü, bazar günü. *Biz ýekşenbe günü şähre bararys.*

ÝEKTAÝ [ýekta:ý], *at.* Ýeke gat, ýalaňgat don, halat. *Nurjahan ak ýektaýy geýip, otaga giren wagty Myrat töweregine göz gezdirip ýatyrdy* (B. Pürliýew).

ÝEK-TÜK, *hal.* Örän az, ýek-ýarym, iki-ýeke, az-owlak, birlän-ikilän; seýrek. *Gije birçene ýeten hem bolsa, ýek-tük öýleriň çyrasy öçmändi.*

ÝEK-ÝARYM, [ýek-ýa:rym], Seýrek, ýek-tük. *Gijara öýüne gelen mahaly, Asmanda ýek-ýarym ýyldyz göründi* (A. Kekilow).

ÝEL, *at. 1.* Howanyň keseligine güýçli akymy, hereketi. *Dagy-daşy ýel bozar, adam arasyny – dil* (Nakyl). *Häkim bolsaň, halky Gün kibi çöýgül, Akarda suw ýa öserde ýel bolgul!* (Magtymguly). **2.** *lukmanç.* Ýeljikmek bilen geçýän kesel. **3.** *göç.m.* Batly gelen gahar-gazap. *Ol içiniň ýeline çydap bilmän azgyrlydy.* **4.** *göç.m.* Güýçli isleg, höwes, hyjuw, gylaw. *Ol işe ýaňy gelen adam, entek onuň ýeli bar.*

♦ **Ýel almak** gören zadyň, eşiden sözüň täsirinden gahar-gazaba münmek, gaharlanmak, çişmek. **Ýel berlen tulum ýaly çişmek (gabarylmak)** gaharyň örän gaty gelmek. **Ýel bermek** bir zatdan öýkeläp, gaharlanyp ýören adama meçew bermek, götergilemek, çişirmek, gop bermek. **Ýel çalmak 1)** akylyň üýtgemek, dälirän ýaly bolmak, ýeldirmek. **2)** yzgary gitmek, guraşmak. **3)** howasy täzelenmek. *Äpişgeleri açsaň, tama ýel çalyp*

durýar. **Ýele bermek** biderek etmek, näme bolsa şol bolsun etmek, püçege çykarmak, owarram etmek. **Ýele sowurmak** biderek ýere harçlamak, ýoklamak, derek tutdurmazlyk. **Ýele-yga sowurmak ser.** **Ýele sowurmak.** *Puluňy ýele-yga sowrup ýörme, gyssanaňda, ökünersiň.* **Ýele – ýelken, güne – galkan (bolmak)** yssy, sowuk diýmän zähmet çekmek, işlemek. *Bütün ömrüne ýele – ýelken, güne – galkan bolup, gün-güzeranyny dolapdy.* **Ýeli çykan (boşan) meşige, (sanaja) dönmek** sussuň peselmek, gowşap galmak, keýpiň gaçmak, göwnüň çökmek. **Ýeli düşüşmek ser.** **Ýeli ýatmak.** *Ýok, men entek ýelim düşüşýänçä size barmaýyn* (B. Kerbabayew). **Ýeli ýatmak** köşeşmek, rahatlanmak, gaharyň aýrylmak. **Ýel keseli** biçilmedik malyň eti iýlende, adamlarda ýarawsyzlyk, käte çiş döremek ýaly alamatlary ýüze çykarýan wagtlaýyn näsaglyk. **Ýel ösdürmek** dereginde hiç zat galdyrmazlyk, tozdurmak, dargatmak (*ser.* **Ýurdunda ýel ösdürmek**). **Ýel yürek 1)** sähel zada gahary gelýän, dargursak, gyzma. **2)** batyr däl, gorkak, ýöwsel. **Ýel yürek bolmak 1)** gaharjaň, dargursak bolmak, gyzma bolmak. **2)** gorkak bolmak, ýöwsellik etmek, howsala düşgüç bolmak.

ÝELAYAK, *syp.* Ýyndam, ýüwrük, çapgyr. *Ylgaşmakda şondan ökde ýok diýip, Ýelajak atdan hem galanok diýip, Obamyzda gürrüň edýärler käte* (D. Baýmyradow).

ÝELBADYÝAN [ýelva:dyýa:n], *at.* Şibit.

ÝELBAG [ýelva:ğ], *at.* Gara öýüň üzüginin aşaky etegine berkidilip, durlugyň üsti bilen tärimiň aşaky gözenegine baglanýan ýüpler. *Jumagül öýüň ýelbagyny çözüberdi* (O. Ödäýew).

ÝELBE [ýelve], *at.* *haýwanat d.* Guş ady. *Ýedi diýdim — ýelbe, sekiz diýdim — serçe* (Sanawaçdan).

ÝELBEGEÝ [ýelvegeý], *hal.* Ýeňilenilmän egne atylan, ýasgynjak. *Oraz aga-da garma donuny ýelbegeý alyp, bir ýerden peýda boldy* (B. Gulow).

ÝELDEN-YKDAN [ýellen-y:kdan], *hal. gepl.* Dumly-duşdan, çar tarapdan, ondan-mundan. *Ýelden-ykdan uçup-gonup gelýän guşlar şadyýandy.*

ÝELDIRGEME [ýellirgeme], *iş ady.* Ýeldirmek ýagdaýy.

ÝELDIRGEMEK [ýellirgemek], *işl.* Birneme akylyň üýtgemek. *Soňky wagtlarda ol edil ýeldirgän ýaly boláýypdyr* (A. Gowşudow).

ÝELDIRGEMEKLIK [ýellirgemeklik], *iş ady.* Ýeldirmek ýagdaýy.

ÝELDIRGETMEK [ýellirgetmek], *işl.* Ýeldirgär ýaly etmek.

ÝELDIRGEÝIŞ [ýellirgeýiş], *iş ady.* Ýeldirmek ýagdaýy.

ÝELE I, *at. 1.* Ýeliň ösýän, öwüsýän tarapy, şemal gelýän tarap, yk tarapyň garşylygy. *Gara taňkasyny doldurdy-da, oduň ýele ýanynda goýdy* (“Edebiýat we sungat”). **2.** Demirgazyk tarap. *Bulut ýelä geçse, ýagşy bolar diýýärler.*

◊ **Ýelesini bermek** çaşan, özünden giden adamyň ýele tarapyny açyp, köpräk howa ýeter ýaly etmek. *Adamlar, hany bu bendäniň ýelesini bereliň!*

ÝELE II, *at.* Kejebäniň tutusy. *Kejebäniň ýelesin, Ýel göterer, ýar-ýar* (Toý aýdymalaryndan).

ÝELEJIK, *at.* Kiçijik ýelek. *Guşuň ýelejigi.*

ÝELEJIREDIRMEK, *işl. 1.* Açyk howada gezmeledilmek, serginledilmek, şemalladylmak. *Jaylar wagtal-wagtal ýelejiredilmelidir. 2.* Howa çaldyrylmak (otag, geýim we ş.m. hakynda).

ÝELEJIREME, *iş ady.* Ýelejirmek ýagdaýy.

ÝELEJIREMEK, *işl.* Açyk howada gezmelemek. açyk howa çykyp, seleňlemek, şemallamak.

ÝELEJIREMEKLIK, *iş ady.* Ýelejirmek ýagdaýy.

ÝELEJIREMEZLIK, *iş ady.* Ýelejiremäge çyk-mazlyk.

ÝELEJIREŞMEK, *işl.* Bilelikde, birnäçe bolup ýelejirmek. – *Ile at berip, men ärimiň önünde jogapkär bolup bilmen – diýip, eltisi bilen ýelejireşip öýüne gaýtdy* (H. Derýaýew).

ÝELEJIREDIRMEK, *işl. 1.* Açyk howada gezmeletdirmek, seleňletdirmek. **2.** Jaýyň içini, howa degmeýän ýerleri, zatlary ýelejiretmegi başga birine ýerine ýetirtmek.

ÝELEJIRETMEK, *işl. 1.* Açyk howada gezmeletmek, seleňletmek, şemallatmak. *Geliň, sizi bir maşyna mündürüp ýelejiredip geleýin. 2.* Şemal çaldyrmak, şemallatmak.

ÝELEJIREÝIŞ, *iş ady.* Ýelejirmek ýagdaýy.

ÝELEJIRÄBERMEK [ýelejirä:vermek], *işl.* Ýelejiräp başlamak.

ÝELEK, *at.* Guşlaryň bedenini örtýän iki gapdaly sütüklige ösüntgi, per. *Tilkijik dişi bilen gargany gysyp, ýelejigi bilen iýýär* (“Türkmen halk ertekileri”). *Guşuň ýelegi. Towugyň ýelegi.*

◊ **Ýelek ýaly** örän ýeňil, agramsyz, ýeňiljek, guş ýaly.

ÝELEKE, *syp.* Şemal çalyan, şemal gelýän, şemal urýan (ýer). *Adamlar bu ýeri ýeleke, yga geçeliň!*

ÝELEKLEME, *iş ady.* Ýeleklemek ýagdaýy.

ÝELEKLEMEK I, *işl.* Ýelek çykarmak, ýelek bilen örtülme. *Guşuň çagajyklary ýelekläp başlapdyr.*

ÝELEKLEMEK II, *işl.* Çaga ok-ýaýynyň okuna ýelek dakmak.

ÝELEKLEMEKLIK I, *iş ady.* Ýeleklemek ýagdaýy (ýelek çykarmak hakynda).

ÝELEKLEMEKLIK II, *iş ady.* Ýeleklemek ýagdaýy (ýelek dakmak hakynda).

ÝELEKLEŞMEK, *işl.* Oka ýelek dakmaga kömek etmek.

ÝELEKLETMEK, *işl.* Oka ýelek dakdyrmak.

ÝELEKLEÝIŞ, *iş ady.* Ýeleklemek ýagdaýy.

ÝELEKLÄBERMEK [ýeleklä:vermek], *işl.* Ýelek çykaryp başlamak. *Jüýjeler ýelekläberdiler.*

ÝELEN, *at.* Kejebäniň tutusy.

ÝELESE, *syp.* Bolar-bolgusyz, kelç-külç. *Bolar-bolmaz ýelese gürrüň hem ýok.*

ÝELESINE-YGYNA [ýelesine-y:ğyna]: **ýelesine-ygyna düşüp bolmazlyk** gylgy durnukly bolmazlyk, ugruna düşünip bolmazlyk, haýsy tarapdan öwüsýändigini biler ýaly däl. *Biz-ä bilmedik, asyl seniň ýeläne-ygyna düşer ýaly däl.*

ÝELEÝÜPI [ýeleýüpü], *deňizç.* Ýelkeniň ýele tarapyndan gämä pugta baglanan ýüp.

ÝELGAMAK [ýelğamak], *at.* Ýukajyk tagtanyň her ujuna terslin-oňlyn ýelmenip, ortasynda çüý bilen taýajyga berkidilip, ýele tarap tutulyp pyrlandyrylýan çaga oýnawajy.

◊ **Ýelgamak ýaly** örän tiz hereket edýän, çalasyn. *Ojagaz oglanjyk edil ýelgamak ýaly bolup, göz açyp-ýumasy salymda getir diýen zadyňy getirýär, äkit diýen zadyňy äkidýär.*

ÝELGIN [ýelğın], *at. 1.* Bir zadyň badyndan, zarbyndan döreýän ýel, şemal tolkun. *Zymdyrylyp barýan uly maşynyň ýelginine ýoluň gyrasyndaky gyrymsy agaçlaryň başy yranýardy. 2.* Çiş, ýel. **3.** *göç.m.* Güýç, täsir, joşgun, meýil, hyjuw. *Ýetginjeklik ýyllarymyň ýelgini. 4.* *göç.m.* Güýçli täsir, güýç. *Puluň ýelginine göterilmek.*

ÝELGINLI [ýelğınli], *syp.* Bady ýokary, hyjuwly, badyhowa.

ÝELGINLILIK [ýelğınlilik], *at.* Ýelgini barlyk, bady ýokarylyk, hyjuwlylyk, badyhowalyk.

ÝELGUNÇ [ýelğunç], *at.* *lukmanç.* Adamyň çep böwründe ýel emele gelip, ýürege aralaşyp gusdurýan, iç geçirýän kesel.

ÝEL-GUZ [ýel-ğuz], *at.* Ýel, şemal. *Howada ýel-guz, yssy-sowuk bolman, diňe azajyk salkynlyk syzylýardy* (B.Kerbabaýew).

ÝELHARAZ, *at.* Ýeliň güýji bilen işleýän degirmen, ýel degirmeni.

ÝELI, *at. 1.* Köşekleri kökermek üçin iki gazygyň arasyna gerlen ýüp. **2.** *deňizç.* Iki uýy galtgaly, ortasyna birnäçe kiçi etlik düzülen balyk tutulýan enjam.

ÝELIGIBERMEK [ýeligi:vermek], *işl.* Ýelikmäge başlamak, ýelikmegi dowam etdirmek.

ÝELIGIŞ [ýeligiş], *iş ady.* Ýelikmek ýagdaýy. *Tutynyň ýeligşi ýeliň güýçludigini aňladýardy.*

ÝELIGIŞMEK [ýeligişmek], *işl.* Ýel ýöräp çişmek, pökgermek. *Gabaklary ýeligşişdir.*

ÝELIKME, *iş ady.* Ýelikmek ýagdaýy.

ÝELIKMEK, *işl.* Birneme çişmek, ýellenmek, ýel ýöremek.

ÝELIKDIRMEK, *işl.* Ýel çaldyrmak, şemallatmak.

ÝELIM, *at.* Ýelmek üçin ulanylýan suwuk madda. *Tulparyň endam-janyňa ýelim çalyň, ýene meýdana kowmakçy bolupdyr* (B. Kerbabaýew).

ÝELIMLEME, *iş ady.* Ýelimlemek ýagdaýy.

ÝELIMLEMEK, *işl.* Ýelim çalyň tutdurmak, ýelim bilen ýapşdyrmak. *Bukjany ýelimlemek.*

ÝELIMLEMEKLIK, *iş ady.* Ýelimlemek ýagdaýy.

ÝELIMLEMEZLIK, *iş ady.* Ýelimlemek işini amal etmezlik.

ÝELIMLENMEK, *işl.* Ýelim bilen tutdurylmak, ýelim çalyň ýapşdyrmak. *Dutaryň gapagy ýelimlendi.*

ÝELIMLEŞDIRMEK, *işl.* 1. Köp ýerini ýelimläp çykamak. 2. Bolşuna görä el ujundan ýelimlemek.

ÝELIMLEŞMEK, *işl.* 1. Ýelimlemäge kömek bermek. 2. Bilelikde ýelimlemek.

ÝELIMLETDIRMEK, *işl., ser.* Ýelimletmek.

ÝELIMLETMEK, *işl.* Ýelimlemek işini başga birine etdirmek.

ÝELIMLEÝIŞ, *iş ady.* Ýelimlemek ýagdaýy. *Ýelimleýşiň göwnejay däl.*

ÝELIM-ÝÜPEK: ýelim-ýüpek bolmak biriniň ugrunda ölüp-öçüp barmak, daşynda perwana bolup aýlanmak, biriniň üstünde kökenek bolup, gaty gowy seretmek. *Çagalaryna ýelim-ýüpek bolup seretdi, olara ýetimdiklerini bildirtmedi, adam etdi.*

ÝELIN, *at.* Süýdemdiriji haýwanlaryň süýt işläp çykarýan emzikli agzasy. *Meýdanda bakylyp getirilen sygyrlar ýelinlerini dyňzadyp, ýataklaryna sowulýardylar* (N. Baýramow).

◊ **Ýelni gozgamak** ýelnine süýt inip başlamak (ýakynda guzlamaly sygyr, goýun, geçi we ş.m. ha-kynda). *Geçiniň ýelni gozgapdyr.*

ÝELINLEK, *syp.* Ýelni uly, uly ýelinli. *Ýelinlek sygyr.*

ÝELINLEME, *iş ady.* Ýelne süýt inip başlama.

ÝELINLEMEK, *işl.* Malyň ýelni gozgamak, ýelnine süýt inip başlamak. *Sygrymyz ýelinläpdir.*

ÝELINLEMEKLIK, *iş ady.* Ýelinlemek ýagdaýy.

ÝELINLEÝIŞ, *iş ady.* Ýelinlemek ýagdaýy.

ÝELINLÄBERMEK [ýelinlä:vermek], *işl.* Ýelinläp başlamak.

ÝELINSE, *at.* Saglyňan mallaryň emişmezligi üçin, ýelnine geýdirilýän haltajyk.

ÝELINSELEME, *iş ady.* Ýelinselemek ýagdaýy.

ÝELINSELEMEK, *işl.* Ýelinse geýdirmek. *Köşegi emmez ýaly düýäniň ýelnini ýelinselediler.*

ÝELINSELEMEKLIK, *iş ady.* Ýelinselemek ýagdaýy.

ÝELINSELEMEZLIK, *iş ady.* Ýelinse geýdirmezlik.

ÝELINSELENMEK, *işl.* Ýelinse geýdirilmek. *Geçiler ýelinseledi.*

ÝELINSELEŞMEK, *işl.* Ýelinselemäge kömek bermek.

ÝELINSELETMEK, *işl.* 1. Ýelinselemek işini başga birine etdirmek. *Ol sygyrlary ýelinseletdi.* 2. Ýelinselemäge mümkinçilik bermek.

ÝELINSELEÝIŞ, *iş ady.* Ýelinselemek ýagdaýy.

ÝELINSELÄBERMEK [ýelinlä:vermek], *işl.* Ýelinläp başlamak, ýelinselemek işini dowam etdirmek.

ÝELJIK, *at.* Gazly suwlarda, saglyňan süýtde, ýañy galdyran agaranda, ýaýylyňan ýanlykda, deňiz tolkunlarynda we ş.m. emele gelýän köpürjik. *Ýanlykda gatyň ýaýylyp başlansoň, ozaly bilen ýagly ýeljik emele gelýär.*

ÝELJIKME, *iş ady.* Ýeljikmek ýagdaýy.

ÝELJIKMEK, *işl.* Ýeljik, köpürjik emele gelmek. *Pişegiň zarbasyndan ýanlyk ýarylara gelip, goýy gatyklar suwaşyp, aýrana aýlanyp, ýagy ýeljikläp, ýüzüne galmaga başlady* (H. Derýaýew).

ÝELJIKMEKLIK, *işl.* Ýeljikmek ýagdaýy.

ÝELK: ýelk ýasamak çalt gitmek, howlukmaç gitmek; ylgap gitmek. *Tilki hem olaryň birini tutup, öz sürenine baka ýelk ýasaýypdyr* ("Türkmen halk ertekileri").

ÝELKEN I, *at.* Diňe dabanyň aşagyny ýapýan, üç gulakly, aýagyňa daňar ýaly ýüpli tomus aýakgaby, çepek. *Aýagy ýelkenlidi, mytgaldan tikilen köýnek-ba-lagy täzedi* (B. Seýtäkow).

◊ **Ýelken gulak** uludan ýasy hem gaba gulak. *Japbagyň ýelken gulaklary gabardy* (B. Kerbabaýew).

ÝELKEN II, *at.* Bogaldaga aşagyndan hem ýokarsyndan berkidilýän we ýel düşüp, gaýygy, gämini herekete getirýän uly galyň mata. *Ýelkeni çekmek. Ýelkeni dartmak.*

◊ **Ýele – ýelken, güne – galkan (bolmak)** yssy, sowuk diýmän zähmet çekmek, işlemek. *Ejeleri bütün ömrüne ýele – ýelken, güne – galkan bolup, çagalaryny adam edipdi.*

ÝELKENÇEKER, *at.* deňizç. Ýelkeni ýokaryk galdyran we aşak goýberýän ýüp, sim.

ÝELKENLI, *syp.* Ýelkeniň kömegi bilen hereket edýän (*ser. Ýelken II*). *Derýanyň ýüzünde ýelkenli gämiler, ýelkensiz gaýyklar ýüzýär* (B. Kerbabaýew).

ÝELKILDEME [ýelkilleme], *iş ady.* Ýelkildemek ýagdaýy.

ÝELKILDEMEK [ýelkillemek], *işl. 1.* Ýelk-ýelk edip ýöremek, az-kem galgap çalasyn ädimlemek. *Ýene gelyär ol ýelkildäp...* (M. Seýidow). **2.** Ýeliň täsiri bilen galgamak.

ÝELKILDEMEKLIK [ýelkillemeklik], *iş ady.* Ýelkildemek ýagdaýy.

ÝELKILDEMEZLIK [ýelkillemezlik], *iş ady.* Ýelkildäp ýöremezlik.

ÝELKILDEŞMEK [ýelkilleşmek], *işl. 1.* Birnäçe bolup bilelikde ýelkildemek. *Ertir bilen nirä beýle ýelkildeşip barýarsyňyz?* **2.** Şemalyň täsiri bilen birnäçe ýeňilräk zatlar galgap durmak.

ÝELKILDETMEK [ýelkilletmek], *işl. 1.* Ýelk-ýelk etdirip ýöretmek, galgabrak çalt ýöretmek. **2.** Galgatmak, galkajaklatmak. *Çagany ýelkildedip barýaň-la.* **3.** Ýelkildemegine sebäp bolmak, galgatmak. *Güýçli şemal öýüň serpigini ýelkildedýärdi.*

ÝELKILDEÝIŞ [ýelkilleyiş], *iş ady.* Ýelkildemek ýagdaýy.

ÝELKILDÄBERMEK [ýelkillä:vermek], *işl.* Ýelkildäp başlamak; ýelk-ýelk edibermek.

ÝELKILDI [ýelkilli], *at.* Ýelk-ýelk edip ýöreyiş.

ÝELK-ÝELK: ýelk-ýelk etmek 1) keýpli ýagdaýynda aýagyň ýere degmän, bir ýerde durup bilmän towsaklaýan şekilde ýöremek. **2)** eýeriň üstünde atyň depginine görä galgap oturmak.

ÝELLENDIRMEK [ýellennirmek], *işl.* Ýel emele getirmek, ýel döretmek. *Sogan içimi ýellendirdi.*

ÝELLENIBERMEK [ýellenivermek], *işl.* Ýellenip başlamak.

ÝELLENİŞ, *iş ady.* Ýellenmek ýagdaýy.

ÝELLENİŞMEK, *işl.* Birneme ýellenmek. *Ol ýellenişen gabaklaryny owkalady.*

ÝELLENME, **1.** *iş ady.* Ýellenmek ýagdaýy. **2.** Ýel we ş.m. täsiri esasynda dag jynslarynyň, gury ýer bölekleriniň ýumrulmagy, tozma, ýumrulma. *Ýeriň daşky güýçleri netijesinde dag jynslary ýellenmä sezewar bolýar.*

ÝELLENMEK, *işl. 1.* Çişmek, pökgermek. *Ol ýellenen agyr gabaklaryny zordan açdy, kellesini haýal-lyk bilen göterdi* (N. Jumaýew). **2.** *göç.m.* Gaharyň gelip çişmek, ýel almak.

ÝELLENMEKLIK, *iş ady.* Ýellenmek ýagdaýy.

ÝELLENMEZLIK, *iş ady.* Ýellenmän durmak.

ÝELLI, **1.** *syp.* Köplenç, ýel ösýän, köp ýel bolýan (ýer, ýurt hakynda). *Ýelli gün. Ýelli howa.* **2.** *syp.* Çişen,

ýellenip pökgeren. *Ýaňaklary çişik, gabaklary ýelli gözleri çylpykly ýaly görüňýärdi* (B. Kerbabaýew).

3. *syp.* Ýel berlen, ýel berlip çişirilen. *Men bir ýelli topjagaz, Hemmä belli topjagaz* (K. Taňrygulyýew).

4. *at.* Oglana dakylýan at.

ÝELLIK, *syp.* Örän ýelli.

ÝELLI-YKLY [ýell(i)-y:kly]: **ýelli-ykly gürrüň** kinaýaly, gysyk gürrüň.

ÝELMAÝA [ýelma:ýa], *at.* Ertekilerde, rowaýatlarda, hekaýatlarda duş gelyän, göýä, ýörände aýagy ýere degmeýän maýa; ýyndam maýa. *Agayunusam ýelmaýa kejebe gurap gelsin* (“Görogly”).

ÝELMEK, *işl., kön. s.* Ylgamak, ýortmak, ýüwürmek. *Tükenmez derdiň zyzndan Ýeleýin diýseň, öýlengin* (Magtymguly). *Halal-haram diýmän, ýeldiň, ýüwürdiň* (Aşky).

ÝELMEME, *iş ady.* Ýelmemek ýagdaýy.

ÝELMEMEK, *işl. 1.* Ýelim çalyپ ýelmeşdirmek, ýelim bilen ýapyşdyrmak. *Ol ullakan surat depderiň içine paýtagtymyzda we welaýat merkezlerinde gurlan owadan ymaratlaryň suratlaryny ýelmeýärdi.* **2.** *göç.m.* Bat bilen urmak, çalmak, suňsuryp goýbermek. *Sakçy elindäki taýagy bilen ekine giren sygryň ýagyrnysyna ýelmedi.* **3.** *göç.m.* Jaý ýerinde degerli söz aýtmak, manyly, täsirli söz aýtmak. *Ol ony gaýtargysyz goýmadý, jaýdar-jaýdar sözler bilen ýelmäp goýberdi.* **4.** *göç.m.* Hile bilen bir zady birine satmak, dakmak. *Harydyny pullurak adama ýelmemek üçin gulagyny gabardyp jördi* (N. Pomma). **5.** *gepl.d.* İçip goýbermek, urmak. *Ol soňky bulgury hem ýelmedi.*

ÝELMEMEKLIK, *iş ady.* Ýelmemek ýagdaýy.

ÝELMENMEK, *işl. 1.* Ýelim bilen ýapyşdyrylyп goýulmak. *Ýelmenen bukjany emäý bilen açdy* (A. Gowşudow). **2.** Batly urulmak, çalynmak. *Ol ylgap barşyna agaja ýelmendi.* **3.** Jaýdar söz aýdylmak. *Ol özüniň söz bilen ýelmenendigini aňşyrmady.* **4.** Hile bilen satylmak. *Ol harydyny bir zat bilmeze ýelmedi.*

ÝELMEŞDIRMEK, *işl. 1.* Ýelmäp çykamak, ýelim bilen ýapyşdyryп çykamak. *Bildirişleri ýelmeşdiren talyplar edebi agşama taýýarlyk görüp başladylar.* **2.** Ýapyşyp durar ýaly etmek.

ÝELMEŞEGEN [ýelmeşeğen], *syp.* Oňat ýelmeşýän, derrew ýelmeşýän, ýapyşagan.

ÝELMEŞIK, *syp., gepl.d.* Ýelmeşip duran, ýelmeşýän, ýelmeşegen häsiýeti bolan, şepbeşik. *Wepanyň eline bir hili ýelmeşik zat degdi* (A. Gowşudow).

ÝELMEŞMEK I, *işl. 1.* Bir zada ýelmenip galmak, ýapyşmak, ýelim tutmak. *Ýüzüme, saçyma ýelmeşen külke agaç galyndylaryny kakysdyrdym* (“Edebiýat we sungat”). *Aýaga ýelmeşen toýun palçyklar edil ýelim ýaly aýrylmayardy.* **2.** *göç.m.* Biri ýa-da bir zat

bilen ýakyndan ysnyşmak. *Çünki ýüregimem, aňymam şol dutara ýelmeşdi. 3. göç.m.* Birine ýa-da bir zada daklyşmak, goşulyşmak. *Ol öz-öňünden ilkinji çykan maşyna ýelmeşdi.*

ÝELMEŞMEK II, *işl.* 1. Ýelmemäge kömek bermek. Birnäçe bolup ýelmemek. *Oglanlar bildirişleri ýelmeşip ýördüler.*

ÝELMETDIRMEK, *işl.* 1. Ýelmemek işini biriniň üstüne ýükläp etdirmek. 2. Başga birine özüni urdurmak.

ÝELMETMEK, *işl.* Ýelim çalyptutdurtmak, ýelimletmek. *Kitabyň ýyrtylan sahypalaryny ýelmetmek.*

ÝELMEÝİŞ, *iş ady.* Ýelmemek ýagdaýy.

ÝELMÄBERMEK [ýelmä:vermek], *işl.* Ýelmäp başlamak; ýelmemegi dowam etdirmek.

ÝELMIK, *at. ösüml.* Ýere ýaýrap, ýazgyn ösýän, inçe ýapraklyja iýilýän meýdan oty.

ÝELPELMEK, *işl.* Ýelpewaç ýa-da başga bir zat bilen ýelikdirilmek. *Yssylaýan bäbek ýelpeldi. Mergenini sypjyrylan ýerine ýaşylja derman çalyndy, ötmez ýaly ýelpeldi.*

ÝELPEME, *iş ady.* Ýelpemek ýagdaýy.

ÝELPEMEK, *işl.* Ýelpewaç ýa-da başga bir zady galgadyp ýelikdirmek, ýel çaldyrmak. *Ol içki syrny töwerekdäkilere duýdurmazlyk niýeti bilen, pyşdylýaka köýnegini ýelpedi (B. Kerbabaýew). Synladym men agşam Hazar kenaryn, Ýelpedi ýüzümi çygly şemaly (M. Seýidow).*

ÝELPEMEKLIK, *iş ady.* Ýelpemek ýagdaýy.

ÝELPEMEZLIK, *iş ady.* Ýelpäp durmazlyk.

ÝELPENMEK, *işl.* Öz-özüni ýelpemek. *Yssy alyp barýan ýaly ýelpendi ("Edebiýat we sungat").*

ÝELPESE, *at.* Uzyn saply uly ýelpewaç.

ÝELPESELEMEK, *işl.* Ýelpewaç, ýaglyk we ş.m. bilen ýelpemek.

ÝELPESELENMEK, *işl.* Ýeliň we ş.m. täsiri bilen tertipsiz galgamak. *Allahym ýetirsin şol däli başa, Elinde ýaglygy ýelpeselendi (Halk aýdymyndan).*

ÝELPESELEŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe zady ýelpeselemek.

ÝELPESELEŞMEK, *işl.* 1. Ýelpeselemäge kömek bermek. 2. Bilelikde ýelpeselemek.

ÝELPESELETDIRMEK, *işl., ser.* Ýelpeseletmek.

ÝELPESELETMEK, *işl.* Ýelpeselemek işini başga birine etdirmek; ýelpeselemek üçin mümkinçilik bermek.

ÝELPEŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe zady ýelpäp çykamak.

ÝELPEŞMEK, *işl.* 1. Ýelpemäge kömek bermek. 2. Biri bilen bile ýelpemek. *Syrkawyn ýüzüni ýelpişip otyrdylar.*

ÝELPETDIRMEK, *işl., ser.* Ýelpetmek.

ÝELPETMEK, *işl.* Ýelpemek işini başga birine etdirmek.

ÝELPEWAÇ [ýelpewa:ç], *at.* 1. Ýelpemek üçin eplenip-ýazylýan ýa-da ýarym aýlaw görnüşli enjam. *Ýüzüni ýelpedi ýüpek ýelpewaç, Säher ýeli degip, ülpüllendi saç (Ý. Nasyrly).* 2. Çaganyň ýüzüne siňek gonmazlyk we ýel çalyptutdur ýaly sallançagyň üstünde gerlen ýüpe atylýan ýaglyk, mata. 3. Jaýlaryň howasyny täzelemek üçin tok bilen işleýän, aýlanýan enjam. *Agyp-dönüp sowuk şemal öwürdirip duran ýelpewajyň gabat garşysyna geçdi-de, birsellem ýelejiredi.*

ÝELPEÝİŞ, *iş ady.* Ýelpemek ýagdaýy.

ÝELPEZEK, *at.* 1. Balygyň guýruk ýüzgüji. 2. Düýäniň burun boşlugu.

ÝELPÄBERMEK [ýelpä:vermek], *işl.* Ýelpäp başlamak; ýelpemegi dowam etdirmek.

ÝELÝYRTAN, *at.* Maňlaýa, kellä daňylýan gyzyl gülli ýuka nah ýaglyk.

ÝEMEK, *at, köň. s.* Nahar, iýmit.

◊ **Ýemek bolmak 1)** aş saýlamak. *Ol aýal ýemek bolýar. 2) öňkiniň üstüne goşant bolmak. *Onuň üstüne-de gelniniň ölmegi ýemek boldy (B. Kerbabaýew). Ýene onuň üstüne başga bir zat ýemek boldy duruberdi (R. Gelenow).**

ÝEMEKLENMEK, *işl.* Ýemek bolmak, üstüne goşulmak, urna bolmak. *Ýaňky görgüliniň körlügem-ä daş ýany bilen ýeterlikdi, garrylyk derdeserem üstüne ýemeklendi ("Nesil").*

ÝEMIK, *at.* Çaganyň kellesiniň üstündäki soň gataýan ýumşajyk ýeri.

◊ **Ýemigi (beýnisi) bekemedik** aga-gara düşümeýän (çaga).

ÝEMIRME, *iş ady.* Ýemirmek ýagdaýy.

ÝEMIRMEK, *işl.* 1. *gepl.d.* Bir zady ýemşertmek. 2. Ýüzüni gätmek, erňegini ýykamak, gyrasyny döwmek. *Pyçagyň ýüzüni ýemirmek.*

ÝEMIRMEKLIK, *iş ady.* Ýemirmek ýagdaýy.

ÝEMIRMEZLIK, *iş ady.* Ýemrip zaýalamazlyk.

ÝEMIRTDIRMEK, *işl.* Ýemşertdirmek.

ÝEMIRTMEK, *işl.* 1. Ýemirmek hereketini başga birine etdirmek. *Galayy gutynyň agzyny çalarak içine ýemirdip, üstüne gapak ýapdyk. 2. Ýemirmäge mümkinçilik bermek.*

ÝEMPEMEK, *işl.* Göwresiniň agramyny gysgarak aýagyna atyp ýöremek. *Ony başdanaýak gözden geçirdi we ýempäp ugrady. Ol indi çala ýempeýärdi.*

ÝEMPILDEMEK [ýempillemek], *işl.* Bir aýagy ýempik adam çalt-çaltdan ýempäp, ýemp-ýemp edip ýöremek.

ÝEMPILDI [ýempilli], *at.* Bir aýagy ýempik adam çalt ýörände döreýän şekiliň ady.

ÝEMP-ÝEMP, *s.ş. aňl. söz.* Bir aýagy ýempik adam çalt ýörände döreýän şekil. *Ýemp-ýemp etmek.*

ÝEMPI, *syp., ser.* **Ýempik.**

ÝEMPIK, *syp.* Ýörände bir aýagyny ýempäp alýan, çalarak agsaýan, keýtik.

ÝEMPIKLEMEK, *işl.* Ýempeýän ýaly ýöremek, ýempemek, keýtiklemek. *Agaçlaryň arasy bilen ýempikläp, ýokarlygyna bakan ugrady* (G. Kulyýew).

ÝEMRIK, *syp.* Gyrasy, erňegi ýemrilen, ýykylan, gädilen. *Köne galanyň köçäň üstüne abanyp duran ýemrik burçunyň üstünde bir gara peýda boldy* (A. Gowşudow).

ÝEMRILMEK, *işl.* İçine ýykylmak, ýüzi gaýtmak. *Piliň agzy daşa degip ýemrilipdi* ("Edebiýat we sungat").

ÝEMRIŞ, *iş ady.* Ýemirmek ýagdaýy.

ÝEMŞERILMEK, *işl.* İçine ýemşermek, gyrasy içine gysarmak.

ÝEMŞERİŞMEK, *işl.* Ýemşerip başlamak (köp zat hakynda).

ÝEMŞERME, *iş ady.* Ýemşermek ýagdaýy.

ÝEMŞERMEK, *işl.* Gyrasy iç tarapyna egilmek (demir ýaly gaty zatlar hakynda).

ÝEMŞERMEKLIK, *iş ady.* Ýemşermek ýagdaýy.

ÝEMŞERMEZLIK, *iş ady.* Ýemşermän durmak.

ÝEMŞERTDIRMEK, *işl.* Ýemşermegine ýol bermek. *Jamlarymyzyň ählisini ýemşertdiräýipsiň-le?*

ÝEMŞERTMEK, *işl.* Ýemşik etmek, iç tarapyna çökmek, içine epmek. *Maşynyň tigri bedrâni ýemşertdi.*

ÝEMŞIK, *syp.* 1. Maşşardylyp epilen, içine çöken, ýemrik. *Ýemşik bedre.* 2. Maşşaryp duran, maşşyk, ýapbaşyk, ýasy. *Burny ýemşik.*

ÝENÇDIRMEK [ýenişdirmek], *işl.* Ýençmek işini başga birine etdirmek.

ÝENÇGILEMEK [ýeniçgilemek], *işl.* 1. Usullyk bilen yzygiderli çekiçlemek, çekiçläp sozmak. *Ol çym gyzył bolup duran uzyn demri körukden çykaryp, ony ýekedaban bilen ýençgiläp durdy* (B. Pürliýew). 2. göç.m. Köp gaýtalamak, gaýtalap durmak. *Gep ýençgilemek.*

ÝENÇGILENMEK [ýeniçgilenmek], *işl.* Usullyk bilen, ýuwaş-ýuwaşdan çekiç bilen urulmak.

ÝENÇGILEŞDIRMEK [ýeniçgileşdirmek], *işl.* Birnäçe zady ýençgiläp çykmak, çekiçläp, sozuşdyryp çykmak.

ÝENÇGILEŞMEK [ýeniçgileşmek], *işl.* 1. Ýençgilemäge kömek bermek. 2. Birnäçe bolup ýençgilemek.

ÝENÇGILETMEK [ýeniçgiletmek], *işl.* 1. Ýençgilemek işini başga birine etdirmek. *Şu demri ussa ýençgiledip gelsene.*

ÝENÇME [ýeniçme], *iş ady.* Ýençmek ýagdaýy.

ÝENÇMEK [ýeniçmek], *işl.* 1. Yzygiderli urmak; birnäçe wagtlap urmak. 2. Çekiçläp sozmak, çekiçlemek. *Tejribeçiler demir kesmegi, gyzdymagy, sandalda ýençmegi öwrendiler.*

ÝENÇMEKLIK [ýeniçmeklik], *iş ady.* Ýençmek ýagdaýy.

ÝENÇMEZLIK [ýeniçmezlik], *iş ady.* Ýençmek işini etmezlik.

ÝENE, *hal.* 1. Ýamaşgan, täzeden, gaýtadan. *Bahar ýüregine düwen bir zadyny ýene soramakçy boldy* (A. Gowşudow). 2. Ikinji gezek, ikinji ýola, ýene-de. *Şu ýylyň bahary daýhanlaryň gaýratyny ýene bir gezek synlap gördi* ("Türkmenistan"). 3. Bolsa-da, diýseňem, gaýta. *Ýaltarak diýäýmeseň, ýene sonuň iş başarjaňlygy ýaman däl.*

◊ **Ýenän ýenesi bar** her bir zadýň gaýtargysy bardyr, her bir zadýň başgaçarak soňy-da bardyr. *Ýersiz ýere oňa igäni sürtüp durma, ýenän ýenesi bardyr.*

ÝENEKI, *syp.* Geljekki, indiki, soňraky. *Ýeneki aýlara, ýeneki günlere özi ýetirsin!* (Alkyş). *Galanyň bolsa ýeneki ýyllarda hasaplaşarys gideris* (B. Kerbaýew).

ÝENE-ÝENELER, *at.* Birentekler, birnäçeler, şuna meňzeş adamlar. *Ýene-ýeneler näme diýerlerkä diýip ýaýdanyp durma-da, işiň bilen boluber.*

ÝENJIBERMEK [ýenjivermek], *işl.* Ýenjip başlamak, birini urmaga başlamak; ýençmegi dowam etmek.

ÝENJIK, *syp.* Urlup ýemşerdilen, ýemşik-ýemşik bolan, ýenjilen. *Tüňçäniň ýenjik ýerini ussa düzetti.*

ÝENJILMEK, *işl.* 1. Yzygiderli urulmak, birnäçe wagtyň dowamynda urulmak. *"Gelniniň yzyndan giýewçilemäge baran ýigitler gaýyn obasynyň oganlary tarapyndan ýenjilerdi"* diýip, garry atam gürrüň bererdi. 2. Çekiçläp sozulmak, çekiçlenmek. *Ýenjilýän demriň sesi at gaýtarym ýerden eşidilýärdi.* 3. göç.m. Köp gezek maslahatlaşylyp, nähili bolmalydygy çözülen (iş, mesele we ş.m. hakynda). *Bu mesele ön hem köp gezek ýenjilipdi.*

ÝENJIŞDIRMEK, *işl.* 1. Birnäçesini ýenjip çykmak. 2. Çekiç bilen uruşdyryp, sozuşdyryp çykmak.

ÝENJIŞMEK, *işl.* 1. Ýençmäge kömek etmek. 2. Bile ýençmek. *Ussanyň kömekçileri dym gyzył bolan demirleri ýenjişip durdy.*

ÝEŇ, *at.* Ýeňli eşikleriň uzaboýuna el sokulýan bölegi. *Ýigitler bilini berk guşap, ýeňlerini tirsegine çenli çermäpdir.*

◊ **Ýeň astyndan** ogryn, gizlin. *Ýeň astyndan töweregine ser saldy, Kenara ýetmäge ara az galdy* (A. Kekilow). **Ýeň bermezlik** öz aýdanyňa boýun etdirmek üçin, öz gepiňi gögertmek üçin ýol bermezlik,

iliň diýenini unamazlyk. **Ýeň çermeşmek** biri bilen gaharlanyşmak, herrelişmek, urşajak bolmak, biri-birine dyzaşmak. *Bular şol dazarylyşyp barmaşa hatda ýeňlerini çermeşdiler* (A. Gowşudow). **Ýeňni dişlemek** haýran galmak, geň görmek; uýalmak. *Meňli hanym ýeňin dişläp, Bizden ki uýat eýleýir* (Magtymguly).

ÝEÑARA [ýeña:ra], *at, zergärç*. Ýaş gelinleriň kürtesiniň iki ýeňini birikdirýän dörtburç şekilli kümüş şaýy.

ÝEÑDIRMEK, *işl.* Özünü ýeňlişe sezewar etdirmek; ýeňilmegine mümkinçilik bermek. *Şol gopbam pyýada-da özüni ýeňdiräýdimmi?*

ÝEÑEGEN [ýeñegen], *syp.* Hemişe ýeňýän, köplenç, ýeňiji bolagan. *Ol küşde ýeñegendir.*

ÝEÑEÑKIRLEMEK, *işl.* Ýeňmäge az galmak, ýeňäýjek-ýeňäýjek bolup durmak.

ÝEÑIBERMEK [ýeñivermek], *işl.* 1. Ýeňmäge az galmak, ýeňip barmak. *Küşçi garşydaşyny ýeñiberende, garaşylmadyk göçüm ony haýran galdyrdy.* 2. Ýeňmegini dowam etdirmek.

ÝEÑIJI, *at.* Üstün çykyjy, ýeňiş gazanyjy. *Ýaryşyň ýeňijileri tomaşaçylaryň önünden geçdi.*

ÝEÑIJILIK, *at.* Üstün çykyjylyk, ýeňiş gazanyjylyk.

ÝEÑİL, *syp.* 1. Agyr däl, az agramly, agyr bolmadyk. *Guran gamak ýeňil bolýar.* 2. Köp zähmet talap etmeýän, kyn bolmadyk, aňsat. *Çarkandak ýerden ýöremek onuň üçin ýeňil düşmedi.* 3. *göç.m.* Agras däl, salyhatsyz. *Ol özüni ýeňil görkezmejek bolup, pikirlenip sözleýärdi.* 4. *göç.m.* Siňmesi aňsat, siňnitli, az hümmetli (nahar hakynda). *Ýeňil nahar.* 5. *göç.m.* Galyň däl, ýuka. *Ýeňil geýinmek. Eşigiň gaty ýeňil-le!* 6. Özünü alyp barşy agras däl, ýeňles.

◊ **Ýeňil geýinmek** howa ýagdaýyna garap, ýuka eşik geýmek, çyplak geýinmek. *Howa maýyl bolansoň, ýeňil geýindim* (K. Taňrygulyýew). **Ýeňil gopmak** eden işiňi oňaryp etmek, kynçylyk çekmän işlemek.

ÝEÑILJEK, *syp.* Agramy gaty ýeňil; ýerine ýetirmesi kyn bolmadyk. *Seniň-ä ýükün ýeňiljek ekeni. Ýeňiljek işim bar. Ýeňiljek çözülýän mesele.*

ÝEÑILKELLE, *syp.* Akyly az, akylsyz, kemakyl.

ÝEÑILKELLELIK, *at.* Akyly azlyk, ýeňilkellä has bolan gylyk-häsiýetlilik, kemakyllyk.

◊ **Ýeňilkellelik etmek** akyly azlyk etmek, kemakyllyk, akylsyzlyk etmek, bir işi çig etmek.

ÝEÑILLEŞDIRIBERMEK [ýeñilleşdirivermek], *işl.* Ýeňilleşdirip başlamak.

ÝEÑILLEŞDIRILMEK, *işl.* Aňsatlaşdyrylmak, sadalaşdyrylmak, ýönekeýleşdirilmek.

ÝEÑILLEŞDIRIŞ, *iş ady.* Ýeňilleşdirmek ýagdaýy. *Meseläni ýeňilleşdirişiňi haladym.*

ÝEÑILLEŞDIRIŞMEK, *işl.* Ýeňilleşdirmäge kömek bermek.

ÝEÑILLEŞDIRMEK, *işl.* Aňsatlaşdyrmak, sadalaşdyrmak, ýönekeýleşdirmek. *Zähmeti ýeňilleşdirmek.*

ÝEÑILLESMEK, *işl.* 1. Aňsatlaşmak, sadalaşmak, ýönekeýleşmek. *Indi ejemiň işi birneme ýeňilleşdi.* 2. Birneme azalyşmak, biraz ýeňlemek. *Iki bolsak, köp zada çydarys, derdimiz ýeňilleşer.* 3. *göç.m.* Gowulaşmak, oňatlaşmak. *Syrkawyň ýagdaýy ýeňilleşdi.*

ÝEÑILLIK, *at.* 1. Agyr dällik, agramy azlyk. *Reňkli metallar pugtalygy, ýeňilligi bilen tapawutlanýar.* 2. Berilýän kömek, ýardam. *Bize berilýän ýeňilligiň hetdi-hasaby ýok.* 3. Aňsatlyk; çalasynlyk, çaltlyk. *Juma çommalyp oturyşyna Magtymgulyňyň çekiji nähili ýeňillik bilen göterip-goýşuna çaga höwesini bilen nazaryny sowman tomaşa edýärdi* (G. Kulyýew). 4. *göç.m.* Agras dällik, salyhatsyzlyk. *Bu zatlar onuň ýeňilligi zerarly ýüze çykýar.* 5. *göç.m.* Asudalyk, arkaýynlyk. *Ol kalbynda ýeňillik duýdy.*

◊ **Ýeňillik etmek** bolgusyzlyk etmek, ugursyz bir iş etmek, ýeňilkellelik etmek.

ÝEÑILLIKLI, *syp.* Umumy kadalardan çykyp, birine ýeňillik berlen, ýeňil şert döredilen, ýeňilleşdirilen. *Ýeňillikli şertlerde işlemek ýaş çaga idedýän aýal maşgalalara zerur.*

ÝEÑILMEK, *işl.* Uruşda, söweşde, işde, ýaryşda asgyn gelmek, basylmak.

ÝEÑILMEZEK, *syp.* Ýeňilmeýän, diňe ýeňýän. *Ýeňilmezek pälwan.*

ÝEÑILRÄK [ýeñilirä:k], *syp.* Öňkä görä, beýlekä görä ýeňil.

ÝEÑIL-ÝELPAÝ [ýeñil-ýelpa:ý], *syp.* 1. Agyr bolmadyk. *Size ýeňil-ýelpaý iş buýurýarys ahyry, şonam başarmajak bolsaňyz aýdyň.* 2. Ýüzleý, düýpli däl, ýeňil. *Ynanylan işi ýeňil-ýelpaý ýerine ýetirmek bolmaz.* 3. Ýuka, galyň däl. *Şol gün bar adam diýen ýaly gş eşigini aýryp, ýeňil-ýelpaý geýindi* (“Edebiýat we sun-gat”).

ÝEÑIŞ I, *iş ady.* Ýeňmek ýagdaýy.

ÝEÑIŞ II, *at.* 1. Uruşda, söweşde gazanylan üstünlik. 2. İşde, durmuşda gazanylan üstünlik. 3. Oglana dakylýan at.

◊ **Ýeňiş düşüm dil b. kimi?, nämäni?, niräni?** diýen soraglara jogap bolup hem-de geçirýän işliklere baglanyp, -y, -i; -ny, -ni düşüm gosulmasyny kabul edip gelýän sözleriň şekili.

ÝEÑIŞDIRMEK, *işl.* Bir ýan ujundan ýeňip çykamak.

ÝEŇIŞLI, *syp.* Ýeňiş bilen gutaran, ýeňiş gazanylan, üstünlikli. *Ýeňişli günleriň dabarasy.*

ÝEŇIŞMEK, *işl.* Ýeňmäge kömek bermek. *Ol söweşde bize duşmany ýeňşen bolmady, özümiz ýeňdik.*

ÝEŇIÝOLUK, *at, gepl.d.* Ýetde-gütde güzeran görýän, garyp-pukara, ýoksul, garyp-gasar.

ÝEŇLAÝAK, *hal. gepl.d.* Tiz gopýan, çalasyn. *Ýeňlaýak oglan.*

ÝEŇLEME I, *iş ady.* Ýeňlemek ýagdaýy. *Onuň okjesiniň ýeňlemesiniň sebäbi belli boldy.*

ÝEŇLEME II, *iş ady.* Ýeň oturtma.

ÝEŇLEMEK I, *işl.* 1. Agramy kemelmek, agramy azalmak. *Yzygiderli maşk edelim bāri, üç kilo ýeňläpdirin.* 2. Aňsatlaşmak, ýeňilleşmek. *Maşyn köpeleli bāri ... işlerem ýeňledi* (B. Japarow). 3. Gowulaşmak, oňatlaşmak. *Ýagdaýlarymyz ýeňledi.* 4. Azalmak, gutaryp barmak. *Gyrkym nädýä, ýeňleýärm?* (B. Kerbabaýew). 5. *göç.m.* Aklyly çaşmak, üýtgemek. *Soňky wagtlarda onuň gürrüni birhili ýeňlän adamyň gürrüni meňzäp başlady.* 6. *göç.m.* Ynjalmak, köşeşmek, rahatlanmak, ýuregiň düşüşmek. *Ol Myrady görüp gaýdanda ýeňlän ýaly, ruhy göterilen ýaly bolup gaýdardy* (B. Seýtäkow). 7. *göç.m.* Çalt gopmak, çalasyn hereket etmek; ruhuň göterilmek, dogumlanmak, ruhlanmak. *Onuň güýji artan ýaly, bedeni ýeňlän ýaly boldy.*

ÝEŇLEMEK II, *işl.* Penjege, köýnege we ş.m. ýeň oturtmak.

ÝEŇLEMEKLIK, *iş ady.* Ýeňlemek ýagdaýy.

ÝEŇLENIBERMEK [ýeňlenivermek], *işl.* Ýeňlenmäge başlamak. *Ogluny parahat diňläp oturan jaşuly gürrüň gutararyna mähetdel donuny ýeňleniberdi.*

ÝEŇLENİŞ, *iş ady.* Ýeňlenmek ýagdaýy.

ÝEŇLENME, *iş ady.* Ýeňlenmek ýagdaýy.

ÝEŇLENMEK, *işl.* Eşiğiň ýeňine goluňy sokup geýmek.

ÝEŇLENMEKLIK, *iş ady.* Ýeňlenmek ýagdaýy (*Ýeňlenmek II* işligi boýunça).

ÝEŇLES, *syp.* 1. Agramy birneme ýeňil, ýeňil gelýän. *Ýeňles çekim.* 2. *göç.m.* Ýeňilkellek edýän, salykatsyz, agramly däl.

ÝEŇLESNIK, *at.* Ýeňilkellek, agras dällek, salyhatsyzlyk. *Indi ol ýeňlesligini goýdy.*

ÝEŇLESRÄK [ýeňlesirä:k], *syp.* Birneme ýeňles, az-kem ýeňles. *Ilki tanyş bolanymyzda, ol maňa ýeňlesräk ýaly görüldi* (H. Garabaýew).

ÝEŇLEŞMEK, *işl.* 1. Agramy kem-kemden azalmak. *Kakaşan etiň agramy birneme ýeňleşipdi.* 2. *göç.m.* Aňsatlaşmak, ýeňilleşmek. *Indi gözün-ýüzüni dolduryp tozaýan kirşen-de ýatyp, dem almak birneme*

ýeňleşipdi (B. Gurbanow). 3. *göç.m.* Gowulaşmak, oňatlaşmak. *Gün-güzeranyň ýeňleşmek.*

ÝEŇLETDIRMEK, *işl., ser.* Ýeňletmek.

ÝEŇLETMEK, *işl.* 1. Agramyny kemeltmek, agramyny azaltmak. *Jemagat, ýüküňizi ýeňlediň, horjundan özge goş-golamyňyzy taşlaň!* (G. Kulyýew).

2. Aňsatlaşdyrmak, ýeňilleşdirmek. *Saňa şerti biraz ýeňledeli.* 3. *göç.m.* Ruhlandyrmak, dogumlandyrmak.

4. *göç.m.* Gowulandyrmak, oňatlandyrmak. *Em nähoşuň ýagdaýyny biraz ýeňletdi.* 5. *göç.m.* Azaltmak, gowşatmak, peseltmek. *Günäsinini ýeňletmek.*

ÝEŇLEYİŞ, *iş ady.* Ýeňlemek ýagdaýy.

ÝEŇLIK, *at.* 1. Çörek bişirilende, tamdyryň howrundan, gyzgynyndan goranmak üçin gola geýilýän ýeň şekilli galyň golluk. *Dessegül tamdyryň başynda otyr, Golunda ýeňligi, bişirýär petir* (M. Seýidow). 2. *syp.* Geýimiň ýeňi üçin biçilen ýa-da niýetlenen (mata). *Ýeňlik mata.*

ÝEŇME, *iş ady.* Ýeňmek ýagdaýy.

ÝEŇMEK, *işl.* 1. Uruşda, söweşde üstün çykmak, basmak. *Olaryň sähelçe işi uruşda ýeňmegimize uly goşant bolar* (B. Seýtäkow). 2. Bir zat ugrundaky göreşde, işde üstünlik gazanmak. 3. Ýaryşda, göreşde, oýunda garşydaşyňdan üstün çykmak. *Ýaryşda meýdança eýeleri ýeňdiler.*

ÝEŇMEKLIK, *iş ady.* Ýeňmek ýagdaýy.

ÝEŇMEZLIK, *işl.* Ýeňip bilmezlik. *Pälwan öz janyndan garşydaşyny ýeňmezlik mümkin däl hasap etdi.*

ÝEŇNE, *at.* 1. Özüňden uly doganyň aýalyna bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, gelneje. *Ýapynjasyz ýaş ýigit, Buýup dur-la, ýeňne jan* (Halk döredijiliginden). *Ýeňnesi bolsa bulara nahar äberip, hemişekisi ýaly çagalary bilen öz otagyna girdi* (A. Gowşudow). 2. Özüňden ýaşy uly aýala ýüzlenilip aýdylýan söz. *Ýeňne, alma näceden?* 3. Öýlenýän ýigidiň, çykýan gyzyň gelnejesiniň toýdaky wezipesini aňladýan söz. *Gyzyň ýeňneleri bilen ýigidiň ýeňneleri aýdysyk aýdysdylar.*

ÝEŇSAPY, *at.* Aýal donunyň, çabydynyň, köýneginiň ýeňiniň ujuna urulýan üýtgeşik mata. *Hysy-wyşyň özi hakda, Gidýänini duýan gelin, Keşdelenen ýeňsapyly, Gyzy mahmal geýen gelin* (K. Gurbannepesow).

ÝEŇSAPYLYK, *syp.* Ýeňsapy üçin niýetlenen. *Ýeňsapylyk mata.*

ÝEŇSE, *at.* 1. Kelläniň yz, arka tarapy. *Utlaryň ýeňsesini gaşar* (Nakyl). 2. Bir zadyň arka, art tarapy. *Aýlaryň şatlygyna bilbil heň etdi, Şol wagt ýeňsedan bir göwre ýetdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Ýeňse (ýeňsäni) bermek** yza çekilmek, tesmek, gaçmak. **Ýeňse damaryň gatamak** gaharyň gelmek,

erbet görmek. **Ýeňse damaryňdan tutulmak** *ser.* **Ýeňse damaryň gatamak.** **Ýeňsesi ýapylmak** – durmuşa çykarylmal. **Ýeňsäňden tutulmak** *ser.* **Ýeňse damaryň gatamak.** **Ýeňsäňi gaşamak** 1) pikirlenmek, oýlanmak. *Ol ýeňsesini gaşap, ýarymgöwün halda howla girdi.* 2) müýnli bolmak. *Ol egnini gysyp, ýeňsesini gaşamaga durdy.* **Ýeňsäňi görkezmek** – gitmek, gaçmak. *Nurjahan ýaly gudaçylyga geläýse-de, tizräk ýeňsäňi görkez diýjek* (B. Kerbabaýew). **Ýeňsäňi el ýaly etmek** *ser.* **Ýeňsäňi görkezmek.** *Işleýşiňiz şu bolsa, ussa agalar, ýeňsäňizi el ýaly ediberiň!* (B. Gulow). **Ýeňsäňi tüňňertmek** närazylyk bildirmek, öýkelemek. *Ol ýeňsesini tüňňertdi, öýkeledi...* (B. Kerbabaýew).

ÝEÑSEKI, *syp.* Ýeňse tarapdaky, yz tarapdaky, art tarapdaky. *Ýeňseki uly ýoldan hatar bolup gelýän kerwen obanyň içine ala-zenzele salyp gelýärdi* (B. Gulow).

ÝEÑSELİK, *at.* 1. Gelin-gyzlaryň ýeňsesine dakylan şelpeli, gyzyň çäýylan kümüş şaýy. *Gyzyň ýeňseligi örän owadandy.* 2. Kellekiniň malyň gulaklarynyň syrtyndan aýlanyp geçýän gaýşy. *Uýanyň ýeňseligi üzülipdir.*

ÝEÑSIKÇI, *at.* Agzyny dolduryp öwnüp, diýen sözünüň zynda durup bilmeýän, sözünüň eýesi däl adam. *Ýeňsikçiki ýeke gün, ýetip barsa, ýedi gün* (Nakyl).

ÝEÑSIZ, *at.* Ýeňsiz, etegi guşaklyga ýetip duran daşky eşik, golsuz, golsuzja.

ÝEPBEKLEMEK, *işl.* 1. El bilen yzygiderli ýuwaşjadan tapbatlamak, tapbyldatmak. *Ejesi çagany ýepbekläp uklatdy.* 2. Bir zadyň üstüni, ýüzüni urup tekizlemek, düzlemek. *Palçygy ýepbeklemek.* 3. Tokga zady ýasy hala getirmek. *Palçyk ýepbeklemek.* 4. göç.m. Birini urmak, ýençmek. 5. göç.m. Tankyt etmek, berk tankytlamak, söz bilen urmak.

ÝEPBEKLENMEK, *işl.* 1. El bilen ýuwaşjadan yzygiderli tapbyldadylmak. *Ýepbeklenen çaga derrew uka gitdi.* 2. göç.m. Tankyt edilmek.

ÝEPBEKLEŞDIRMEK, *işl.* Bir ýan ujundan yzly-yzyna ýepbekläp çykmak.

ÝEPBEKLEŞMEK, *işl.* Ýepbeklemäge kömek bermek. *Jahan tamdyryň ýanynda oturyp, palçyk ýepbekleşýärdi.*

ÝEPBEKLETDIRMEK, *işl., ser.* **Ýepbekletmek.**

ÝEPBEKLETMEK, *işl.* Ýepbeklemek işini başga birine etdirmek. *Çagany ýepbekledip uklatmak. Oturyljak ýeriň gumuny tekizledip ýepbekletmek.*

ÝEPBERILMEK, *işl.* Ýepberip oturmak, kibtiňi gysyp, ýygrylyp oturmak. *Bar, Gurban, ýepberilip oturma-da, seret, gelýärimi?* (A. Durdyýew).

ÝEPBERIŞMEK, *işl.* Ýerli-ýerden ýepbermek. *Beýle ýepberişiň otýrsyňyz! Turuň-da, işli-işiňize ugraň!*

ÝEPBERMEK, *işl.* Büküdi oturmak, büküdi ýatmak. *Tur, ýepberip ýatma, ýatan öküze iým ýokdur.*

ÝEPBEŞDIRMEK, *işl.* Urup, basyp maşşartmak, ýapbaşdyrmak, ýemşertmek.

ÝEPBEŞIK, *syp.* Urlup ýa-da bir zada degip, basylyp epilen, ýemşik. *Ekinçi ýepbeşik galaýy gutulary bir sime düzüp, şakyrdyk ýasady.*

ÝEPBEŞMEK, *işl.* 1. Urlup, gysylyp, basylyp ýa-da bir zada degip maşşarmak, epilmek, ýapbaşmak. *Begenç ýerinden galanda, pagtaly ganaryň, hakykatdan-da, ýepbeşip gidenini gördi* (B. Kerbabaýew). 2. *ser.* **Ýepberilmek.**

ÝEPELEK, *at.* Däneliler maşgalasyna degişli bolup, boýy 20-30 sm. ýetýän ot (ol bogun-bogun baldakly, insizje uzyn ýaprakly, gül toplumu sübse görnüşli, başjagazlary köp däneli, uýy gylçykly ösümlikdir).

ÝEPILMEK, *işl.* Urlup, gysylyp, basylyp ýemşermek. *Kündügiň bir böwri içine ýepilipdir.*

ÝEPME, *iş ady.* Ýepmek ýagdaýy.

ÝEPMEK, *işl., gepl.d.* Urup, gysyp, basyp ýa-da bir zada degrip ýemşertmek.

ÝEPMEKLIK, *iş ady.* Ýepmek ýagdaýy.

ÝEP-ÝEÑİL, *syp.* Örän ýeňil, gaty ýeňil.

ÝEP-ÝEÑLES, *syp.* Örän ýeňles, gaty ýeňles. *Be, ol ýep-ýeňles eken-ay!*

ÝER, *at.* 1. Öz okunyň we Günün daşynda aýlanýan älem jisimi. 2. Suwly giňişliklerden galan uly giňişlik. 3. Topragyň üstki gatlagy. *Atlar aýaklary bilen ýer peşediler* (B. Kerbabaýew). 4. Ýurt, ülke, döwlet, mekan. 5. Biriniň garamagynda, ygtyýarynda peýdalanylýan mellek. *Men öz ýerimden ýylda üç hasyl alýaryn.* 6. Tomaşa jaýlarynda, otluda we ş.m. oturar ýaly orun. *Oturanlar ykjamlanysyp, oňa ýer berdiler* (B. Seýtäkow). 7. Bir zady goýmak, ýerleşdirmek üçin jaý. *Özleriniň ulaglaryna ýoldan sowulmaga ýer gözleýärler* (A. Gowşudow). 8. Ýatmak üçin ýorgan-düşek ýazylan orun. *Gelsem, ejem telärde ýer salypdyr* ("Edebiýat we sungat"). 9. Gulluk wezipesi, kär, orun. *Ol gowy ýerde işleýärdi.* 10. göç.m. Wagt, pursat, mahal. *Han küýli janyny emgemeli ýerinde tapylmaýardy* (A. Durdyýew). 11. göç.m. Bir zadyň galdyran, ýetiren şikesiniň yzy. *Elimiň ýanan ýeri agaryp dur.* 12. göç.m. Ýaryşlarda gazanylýan, eýelenýän orun. *Ýaryşda biziň oýunçylarymyz birinji ýeri eýeledi.* 13. göç.m. Nesil, maşgala. *Ol gyz gowy ýeriň maşgalasy eken.* 14. Ýaşayş-durmuş, hojalyk aýratynlyklary bilen tapawutlanýan ilatly nokatlar. *Oba ýeri. Şäher ýeri.*

♦ **Ýer açmak** ekilmän ýatan ýeri tekizläp, düzläp, ekmäge ýaramly etmek. *Ýer açmagam, önki ýerleriň hasyllylygyny ýokarlandyrmagam bolar.* **Ýer** – ala, **ýurt** – ala her bir ýeriň öz aýratynlygy bolýar. **Ýer**

almak makul görülmek, aýdan-diýeniň ýer tutmak, sana geçmek, makul bilinmek. **Ýer asty bilen** gizlin, ýaşyryn, ogryn. **Ýerden alyp, ýere salmak (sokmak)** örän erbet käýemek, berk utandyrmak, ýazgarmak. **Ýer bagyrtlap aglamak** bagryny ýere berip, gussa çekip aglamak. *Ýalňyz oglunyň uruşda öldi habary gelen ene ýer bagyrtlap aglady.* **Ýer bilen ýegsan etmek** ýok etmek, bolmadyk ýaly etmek, düp-düz, tep-tekiz etmek. **Ýer çalmak** 1) sesýetim öňden gidip, göçüň gitmeli ugruny kesgitläp gitmek. 2) öňünden ýurt tutuljak ýeri bellemek. **Ýere bakmak** 1) sustuň basylmak, utanmak, çekinmek. *Ol ýigit gireninden Gülälek utanjaň ýaşlyk joşgunynyň zarbyndan çym gyzyl bolup, barmagyny dişläp, ýere bakyp durdy* (H. Ysmaýyłow). 2) gaýgy-gama batmak, gaýgylanmak, oý-pikire çümmek, oýlanmak. **Ýer depip oturmak** aýdylana, diýlene gulak asmazlyk, öz diýeniňi etmeklik, razylaşmazlyk. *Näme bolsam, şu ýerde boljak diýip, ýer depip otyr* (B. Seýtäkow). **Ýer diňlemek** ýatmak, uklamak. **Ýer dyrmamak (dörjelemek)** belli bir netijä gelip bilmän, pikirlenip oturmak, çykgynsyz ýagdaýa düşmek. *Ýüzüni aşak salyp, ýer dyrmansoň, ýuwaşja seslendi* (B. Kerbabaýew). *Oragy bilen ýeri dyrmamaga oturdy* (“Edebiýat we sungat”). **Ýere girmek** 1) ýitirim bolmak, gizlenmek. *Ol indi ýere girseň, gulagyňdan çekip çykarar, asmana uçaň, aýagyňdan çekip düşürer* (B. Seýtäkow). 2) gaty utanmak, uýalmak. *Utanjymdan ýaña ýere girdim.* **Ýere-göge sygmaçlyk** zady, baýlygy gaty köp bolmak. *Onuň zady ýere-göge syganok.* **Ýere gurt düşen ýaly** çendenaşa köp, örän köp, mygyldy, örän köp adamly. *Iki-ýana gatnaşýan adamlar ýere gurt düşen ýaly bolup görünýärdi* (A. Durdyýew). **Ýere siňip barmak** keselçilik ýa-da ruhy dartgynlylyk zerarly gaty horlanyp, ysgyn-deramaty gitmek. *Özüme näme bolýanyny-ha bilemok weli, ýöne ýere siňip barýan, ýerden galasym gelenok.* **Ýere sokmak** 1) ýok etmek, öldürmek. 2) gaty käýemek, näletlemek, ýazgarmak. **Ýer etmek** ýerine barmak. *Gapy gaty jebis ýapylanok diýip alada etme, basym ýer eder.* **Ýere ýazylmak** bat bilen ýykylmak. *Ol ylgaý gelşine aýagy bir zada büdräp, ýere ýazylyp gitdi.* **Ýer garbamak** ýere ýüzin ýykylmak, ýere serilmek. **Ýer gaty-da, gök yrak** hiç zatdan dalda bolmazlyk, öz günüňi özüň görmeklik. **Ýer hopmak** ýer ýuwutmak, ýitirim bolmak, ýok bolup gitmek. **Ýeri gelmek** aýny pursady bolmak, amatly wagty gelmek, mümkinçilik döremek, çemesine düşmek. **Ýerinden gelme** “bolşy boluş däl, bolşuny diýip-aýdar ýaly däl” manysyndaky aňlatma. *Olam-a tüýs ýerinden gelme eken-ow, aga gara, gara ak diýip bilýän şeýle adama heniz duş gelmändim.* **Ýerine düşmek** jaýyna düşmek, garaşylandan-da gowy bolmak. *Şol söz ýerine düşen eken.* **Ýerine salmak** amatly wagt aňtamak; öwezini

ödemek. **Ýerine ýetirmek** 1) etmeli işi etmek. 2) has gowy edip amal etmek. **Ýerini tapmak** özünde bar puly harçlamak, başga zadyny özi ulanmak ýa-da birine berip ýok etmek. *Eline pul düşdügi, nädýänini bilmersiň, derrew ýerini tapýar.* **Ýerini tutmak** biriniň işini dowam etdirmek, özüňden öňkiniň göreldesine eýermek, biriniň öwezini, ornuny tutup bilmek. **Ýeri gelende** öz wagtynda, jaýynda, amatly pursadynda. **Ýerini üýtgetmek** bir örüden başga ýere geçirmek. **Ýeriň-göğüň diregi** hemme zadyň esasy, ilin bar daýanjy, ýeke-täk göz dikilýän hemaýatçy. **Ýeriň pesi bilen** assyrynlyk bilen, ýuwaşlyk bilen, ogrynça. **Ýeriň tanapyny külterlemek (dartmak)** çalt ýöremek, gaty gitmek. *Gyrat ýeriň tanapyny külterleýär* (“Görogly”). **Ýeriň teýinde (aşagynda) ýylan gäwüsesi-de bilmek** her bir gizlin, ýaşyryn zatlardan hem habardar bolmak, her bir zatdan habarly bolmak. **Ýeriňi üýtgetmek** başga ýere göçmek. **Ýeriň ol uýy** örän daş ýer. *Seniň öýüň ýeriň ol ujunda eken.* **Ýeriň ýüzi** 1) ýeriň üsti; ýeriň üstki gatlagy. 2) gaty köp adam, hemme kişi. *Toýda şeýle bir adam köp eken, ýeriň ýüzi süýşüp gelipdir diýdirýär.* **Ýer sermäp galmak** boş galmak. **Ýersiz ýere** hiç hili sebäp bolmazdan, biderek, geregi bolmasa-da, zerurlyk ýok ýagdaýynda. *Ýersiz ýere iki baka alajakamak.* **Ýer urup, ýerde galan** hossarsyz; elinde maly, emlägi galmadyk, garyp, pukara, ýarlykly garyp. **Ýerden ýeke çykan** hiç hossary, garyndaşy ýok adam, hossarsyz. **Ýerden ýörär** ýöräp bilýän bar kişi, bary, uly-kiçi hemmesi. **Ýer ýaly** ýuwaş, gep-gürrüň bilen işi ýok. *Ýer ýaly ýigit.* **Ýer ýarylmady, men girmedim** bir zat üçin gaty utanylanda aýdylýar, utanjyňdan ýaña girere deşik tapmazlyk, masgara bolmaklyk. **Ýer ýumruklamak** bütinleýin närazy bolup, garşylyk bildirmek. **Ýer ýuwudan (çeken) ýaly bolmak** zym-zyýat bolmak, ýitirim bolmak, gürüm-jürüm bolmak. **Ýer ýüzi** 1) ýer togalagynyň ähli ýeri. *Gadymy türkmen taryhynyň tebigatyndan we zähmetsöýer halkynyň aýratyn zehininden kemala gelen ahalteke bedewi özüniň gany bilen ähli münülyň atlaryň görnüşlerini yzda galdyryp, ýer ýüzüniň atçylyk sungatyny öz yzyna düşürüp alyp gitmegiň hötdesinden geldi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Ahalteke bedewi – biziň buýsanjymyz we şöhratymyz”, 3 s.). **Ýer ýykyp gözlemek (agtarmak)** jan edip gözlemek, tapjak bolup baryladyk ýer galmazlyk. *Ony köçeme-köçe ýer ýykyp gözlediler* (“Görogly”).

ÝERALMA, at. *ösüml.* Togalak kösükleri iýilýän gök ekin we şol gök ekinin özi, kartoşka. *Onuň suwunyň ýüzünde çüýrük ýeralmanyň gabyklary gaýýardy* (A. Gowşudow).

ÝERASTY [ýerassy], *syp.* Ýeriň aşagynda ýerleşen, ýeriň aşagyndaky. *Ýerasty suwlar. Ýerasty baýlyklar.*

ÝERBE-ÝER [ýerve-ýer], *hal*. Öz ýerinde, ýerli-ýerinde, jaýba-jaý, tertipli. *Men öz işlerimi ýerbe-ýer etdim.*

ÝERBE-ÝERLIK [ýerve-ýerlik], *at*. Ýerbe-ýer ýagdaýda bolmak. *Tekjede goýlan kitaplaryň ýerbe-ýerligi göwnüni göterýärdi.*

ÝERBITI [ýerviti]: **ýerbiti ýaly** örän kiçi, has kiçijik.

ÝERÇI, *syp, gepl.d.* Bolýan ýerine, gatnaýan ýoluna belet (mal hakynda). *Düýämiz bar-a, gaty ýerçi ekeni, obadan çykdy weli, göni alyp geläýdi* (“Edebiýat we sungat”).

ÝERÇILIM, *at*. Bir ujuna temmäki guýup, beýleki tarapyndan sormak üçin palçykdan lüle görnüşinde ýasalyan ýasy çilim. *Ýerçilim ýan ýoldaşy, ýanynda bir çakmak bolar* (Kemine)

♦ **Ýerçilim ýaly** kiçi göwreli, gabarasy kiçijik. *Ýerçilim ýaly bolup, onuň ile göwni ýetenok.*

ÝERÇÖREK [ýerçörök] *at*. Gora gömlüp bişirilýän çörek. *Durdy çopan ýerçörek bişirmäge girdi* (A. Gowşudow).

ÝERDEMİR, *at*. Ýer sürmek üçin azalyň kundesiniň ujuna geýdirilýän demir. *Onuň aşak ýanynda, ýerde iki sany posly ýerdemri ýatyr, başga-da çägä bulaşyp ýatan demir bölekleri kändi* (A. Gowşudow).

ÝERDEŞIK, *at*. Jaýyň düýbünde howa çykar ýaly goýulýan deşik.

ÝERDÖLE [ýerdölö] *at*. Mal saklamak ýa-da odur-budur goýmak üçin ýerden gazylyp, üsti basyrylýan döle. *Ekinçilermi, orakçylarmy, kimem bolsa, şol ýerde birtopar ýerdöle gazyp taşlap gidipdirler* (A. Gowşudow).

ÝERI, *ugrukd. s.* Ýüzlenilende “hany, göreli” manysynda ulanylýan söz. *Ýeri, oglum, bu gün näme getirdiň!*

ÝERINE, *köm. s.* Dereginе, ornuna, öwezine. *Ýoldaşyň ýerine işlemek.*

♦ **Ýerine ýetirmek 1)** berjaý etmek, amala aşyrmak, iş yüzüne geçirmek. **2)** saz çalmak, aýdym aýtmak. *Aýdymy ýerine ýetirmek. Sazy ýerine ýetirmek.* **3)** işi bolmalysy ýaly derejede etmek. *Palawy ýerine ýetirip ýydiler.*

ÝERKI: **ýerki dodak** ýalanyp-ýalanyp eti çykan ýaraly dodak, ýalama dodak.

ÝERKÜME [ýerkümö], *at*. Ýaşamak üçin ýerden gazylyp edilýän küme.

ÝERLEME, *iş ady*. Ýerlemek ýagdaýy.

ÝERLEMEK I, *işl.* Täze ýerde ýaşamaga öwrenişmek, uýgunlaşmak. *Biziň obamyzda seniň ýerlejiňe men şübhelenemok.*

ÝERLEMEK II, *işl.* Ýeri gyratlap uçmak, ýere golaý uçmak. *Gyrgy ýerläp uçýardy.*

ÝERLEMEK III, *işl.* Harydy satyp bolmak, ýerleşdirmek. *Harytlarymy ýerläp bildim.*

ÝERLEMEK IV *işl.* Ýere bermek, jaýlamak (merhum hakynda).

ÝERLEMEK V, *işl.* Durmuşa çykarmak. *Altyn ýaly gyzym bolsa, her wagt hem ýerläp bilerin* (“Edebiýat we sungat”).

ÝERLEŞDIRMEK I, *işl.* Harytlary satyp bolmak; gowşurmaly ýerlerine gowşuryp çykmak.

ÝERLEŞDIRMEK II, *işl.* Aradan çykany jaýlamak.

ÝERLEŞDIRMEK III, *işl.* **1.** Durmuşa çykarmak. *Onuň gyzy akylydy. Ýöne ol kemsiz ýetişdir-dä. Ony ýerleşdirmeli boljak-da* (R. Allazarow). **2.** Birini işe salmak.

ÝERLEŞDIRMEK IV, *işl.* **1.** Adamlary, kärhanalary we ş.m. belli bir ýerde ornaşdyrmak, mekan tutdurmak. **2.** Ýerbe-ýer goýmak, sygyrmak. *Ony jaýa ýerleşdirdim.* **3.** Orun bermek. *Gazetde şahyryň iki goşgusyňy ýerleşdiripdirler.*

ÝERLEŞIKLI, *syp.1.* Gowy ýerleşdirilip goýlan, jaýba-jaý, tagaşykly. **2.** Ornaşykly, jaýly. *Öýüň içindäki zatlaryň goýluşy örän ýerleşikli. Ýerleşikli oturmak.*

ÝERLEŞMEK I, *işl.* Täze ýere öwrenişmek.

ÝERLEŞMEK II, *işl.* Harydy satmaga kömekleşmek.

ÝERLEŞMEK III, *işl.* Aradan çykany depin etmäge gatnaşmak, bilelikde depin etmek.

ÝERLEŞMEK IV, *işl.* Gyzy durmuşa çykarmaga ýardam etmek.

ÝERLEŞMEK V, *işl.* **1.** Bir ýerde mesgen tutmak, orun tutmak. *Dermanhana şu ýerde ýerleşýär.* **2.** Sygmak, ornaşmak, jaýlaşmak. *Myhmanhanamyza segsen adam ýerleşýär.* **3.** Işe, okuwa girmek, kabul edilmek. *Işe ýerleşmek. Okuwa ýerleşmek.*

ÝERLETMEK I, *işl.* **1.** Ýerlemegini üpjün etmek. **2.** Ýerlemäge mümkinçilik bermek.

ÝERLETMEK II, *işl.* Harydy başga birine satdyrmak.

ÝERLETMEK III, *işl.* Aradan çykany jaýlatmak.

ÝERLI, *syp.* **1.** Ekin ekmäge ýeri bar bolan. *Ýerli adam özüni eklär.* **2.** Belli bir ýere, sebite mahsus bolan, degişli bolan. *Ýerli dāp. Ýerli gepleşik.* **3.** Ozaldan şol bir ýerde, sebitde ýaşap ýören, önüp-ösen. *Ýerli halk.*

♦ **Ýerli wagt** gije-gündiziň belli bir ýerde kabul edilen wagt hasaby. *Ýerli wagt bilen sagat on ikide Watana uçduk.*

ÝERLIK, *at.* **1.** Mata, haly dokar ýaly we ş.m. üçin erişlik, argaçlyk sapak, ýüp, ýüplük. *Ýerligiň bolsa,*

dokmany ýüwürdüymeli ekeniň-dä. 2. Ata-babasyň ýaşan ýeri, ýurdy.

ÝERLIKLI, *symp.* 1. Öz ýerinde, jaý ýerinde, öz wagtynda. *Iş wagtyndan ýerlikli peýdalanmak. 2. Değerli, esasly. Meniň pikirimçe, munuň birnäçe ýerlikli sebäpleri bar* (“Edebiýat we sungat”). 3. Gowy häsiýetli, parahat (adam hakynda). *Özi ýerlikli adam eken.*

ÝERLIKLIKLIK, *at.* Ýerlikli bolmaklyk. *Berlen jogabyň ýerliklikini hemmeler makullady.*

ÝERLIKSIZ, *symp.* Ýerlikli bolmadyk. *Ýerliksiz sorag.*

ÝERLIKSIZLIK, *at.* Ýerlikli dälilik, ýerliksiz bolmaklyk.

ÝERLI-ÝERDEN, *hal.* Hemme ýerden, dumly-duşdan, her kim bir ýandan, töwerek-daşdan.

ÝERLI-ÝERİNDE [ýerli-ýerinde], *hal., ser. Ýerbe-ýer.* Çopanlaryň oýluklary, tüňçe-käseleri, goş-golamlary ýerli-ýerinde rejeli durdy (B. Seýtäkow).

ÝERLI-SUWLULYK [ýerli-suwluluk], *at.* Ýeri-suwly barlyk, ýer we suw bilen üpjün edilen ýagdaýda bolmaklyk. *Ýerli-suwluluk bu hojalygy galkyndyrdy.*

ÝERLI-SUWLY, *symp.* Ýeri-suwly bar bolan, ýer hem-de suw bilen üpjün edilen.

ÝERSIZ, *symp.* 1. Ekin ýeri bolmadyk, ýerden mahrum. 2. Ýeri belli bolmadyk, görkezilmedik, orunsyz. *Hiý-de, bileti ýersiz satyp bormy?! 3. göç.m. ser. Ýerliksiz. Ýersiz gaharyň gowulygyň üstünden eltmeyänini saňa men öwretmelimi näme?* (B. Kerbabaýew).

ÝERSIZLIK, *at.* 1. Ekin ýeri bolmazlyk, ýerden mahrumlyk. 2. Bellenen orny bolmazlyk, orunsyzlyk.

ÝERSIZ-SUWSUZ, *symp.* Ýeri-suwly bolmadyk, ýerden-suwdan mahrum.

ÝERSIZ-SUWSUZLYK [ýersiz-suwsuzluk] **II**, *at.* Ýeriň-suwuň bolmazlyk, ýerden-suwdan mahrumlyk.

ÝERSIZ-ÝERE, *hal.* Nähak, biderek ýere, sebäpsiz, hiç hili esassyz (*ser. Ýersiz ýere*).

ÝER-SUW, *at.* 1. Ýer we suw. *Ata-baba ýer-suw arzuwyny edip, bagryny paralan daýhan bu gün mülk eýesi boldy. 2. symp.* Ýere we suwa degişli. *Ýer-suw paýlanyşygy.*

ÝERTUDANA [ýertu:dono] *at. ösüml.* Ekiýän ot-jumak ösümlik we onuň gyzyly tudana meňzeş miwesi.

ÝER-ÝESİR [ýer-ýesi:r], *hal.* Yzanda-çuwan, kynçylykly, horlukly (ýagdaý). *Ulagсызlar ýer-ýesir gol tutuşyp ýola düşdüler* (B. Kerbabaýew).

ÝERZEMİN [ýerzemi:n], *at.* 1. Köplenç, jaýyň aşagyndan gazylyp edilyän jaý. 2. *gepl.d.* Tussag saklanýan jaý, zyndan.

ÝESER, *symp.* 1. Özüne çekiji, täsirli. *Mätäji diýr, aldy huşum, Ýeser gara zülpuň seniň* (Mätäji). 2. *göç.m.* Mekir, hilegär, köpbilmiş. *Ýeseriň ýedi ýere*

kössi ýeter (Nakyl). 3. *göç.m.* Etjegi içinde, ýeserlik edýän (*ser. Ýeserlik* dogumly, ýaman (*ser. Ýaman 3*). *Mürzeweliň aty ýeser, gamçylasaň gaýra teser* (Halk döredijiliginden). *Ýeser adam.*

♦ **Ýeser ýerde gaý tutmak (turmak)** garaşylmaýan, islenmeýän wagtda päsgelçilik ýüze çykmak.

ÝESERJE, *symp.* Ýeser häsiýetlije. (*ser. Ýeser 3*). *Ýeserje oglan.*

ÝESERLENMEK, *işl.* 1. Dogumlanmak, başarnykly bolmak. 2. *göç.m.* Mekirligiň, hilegärligiň artmak, köpbilmişlik edip başlamak.

ÝESERLIK, *at.* 1. Başarnyklylyk, dogumlylyk. *Bu işde batyrlyk, gaýduwsyzlyk, edermenlik, cydamlylyk, ýeserlik hem başarjaňlyk – hemmesi hem birden gerekdir* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Mekirlik, hilegärlilik. *Olar örän ýeserlik bilen iş görenleri üçin, nireden, kimden ýeteni mälüm bolmandyr* (B. Kerbabaýew).

ÝESERSIREME, *iş ady.* Ýesersiremek ýagdaýy.

ÝESERSIREMEK, *işl.* Ýeser bolan bolmak, özüni ýeser görkezjek bolmak.

ÝESİR [ýesi:r], *at.* 1. Uruşda düşmanyň eline düşen adam, bendi. 2. *göç.m.* Bir zadyň höwesgäri, ölemen hyrydary, aşygy. *Däl men entek hiç bir gyzyň ýesiri* (B. Hudaýnazarow). 3. *göç.m.* Enesiz galan. *Atasyz – ýetim, enesiz – ýesir* (Nakyl). 4. *gepl.d.* Naçar, aýal-gyz. *Kakajan, öz ýesiriňe rehimiň gelsin.*

♦ **Ýesir etmek 1)** bendi etmek, tutup mejbury suratda alyp gitmek. 2) bir zadyň sergezdany etmek, aşygy etmek. *Men hünäri bilen bizi ýesir eden şol sazanda hakda gürrüň gozgađym* (“Edebiýat we sungat”). **Ýesiri bolmak** bir zadyň aşygy bolmak, sergezdany bolmak, höwesgäri bolmak.

ÝESİRÇILIK [ýesi:rçilik], *ser. Ýesirlik.*

ÝESIRLIK [ýesi:rlik], *at.* 1. Ýesir bolmaklyk, bendilik, ýesiriň hal-ýagdaýy. 2. *göç.m.* Bir zada höwes edijilik, hyrydarlyk, bir zada aşyklyk. *Söýgi ýesirliğine düşen jahyl-juwanlar üçin Gürgeniň kenary duşuşyk jaýydy, tapyşyk meýdanydy* (G. Kulyýew).

ÝETDE-GÜTDE [ýetde-ğütö], *symp.* Ýeter-ýetmez (gün-güzeran hakynda).

ÝETDE-GÜTDELIK [ýetde-ğütölik], *at.* Ýetde-gütde ýagdaýda güzeran görmeklik.

ÝETDIK: ýetdik hak (paý) paýlanyşykda, bölünüşde ýetýän, düşýän hak, paý.

ÝETDIRMEK, *işl.* 1. Ýaryşda, ylgawda zyndan ýeter ýaly etmek, ýetmegine mümkinçilik bermek. *Men nädip yzymdan ýetdirenimi bilmändirin. 2. göç.m.* Garyp düşmek, lüt galmak, güzeran görmegiň kynlaşmak. 3. *göç.m.* Garrylyk zerarly kuwwatdan düşmek, lagşamak. 4. *göç.m.* Miýesser bolmak, duçar bolmak, ba-

şartmak. *Men özüme ýazyjy bilen gürründeş bolmagyň ýetdirenine begenip, depäm göge diredi* (B. Gulow).

ÝETELIKLI, *syp.* Ýeter ýaly, ýetmän durmaz ýaly (nahar hakynda). *Ýetelikli bolar ýaly, palawy köpräk ataryň, myhman köp çagyrylandyr.*

ÝETEŇKIRLEMEK, *işl.* Ýetip barmak, ýetibermek. *Olaryň yzyndan ýeteňkirläberenimizde, maşyny-myzyň benzini gutaryp galdy* (A. Nazarow).

ÝETERLIK, *syp.* 1. Talaby, islegi kanagatlandyryp biljek, gerek bolan mukdardaky, kanagatlanarlyk. 2. *göç.m.* Bes, bolýar, ýetik.

ÝETERLIKLI, *syp.* Ýeterlik mukdarda bolan, talaby kanagatlandyryp bilýän, kanagatlanarlykly. *Ýeterlikli sowatly adamlar örän köpdür.*

ÝETERLIKSIZ, *syp.* Ýeterlik bolmadyk, ýeterlik däl.

ÝETER-ÝETMEZ, *syp.* 1. Çala ýetýän, zordan ýetýän. *Ýüpümüz ýeter-ýetmez boldy.* 2. Çala ýeter ýaly, zordan ýeter ýaly. *Gyz bir almany Temmeliň eli ýeter-ýetmez ýerde goýupdyr* ("Türkmen halk ertekileri"). 3. Az mukdarly, azlyk edýän, ýetjegi-ýetmejegi näbelli. *Halylyk ýüpümüz ýeter-ýetmez boldy.* 4. *göç.m.* Bolar-bolmaz, bolgusyz, ugursyz, bihepbe. *Her ýeter-ýetmeze ynanyň bolmaz.*

ÝETER-ÝETMEZLIK, *at.* Bolelin dälilik, ýeterlik bolmadyk, gyltyz kakmaklyk, gytçylyk.

ÝETESI, *syp.* 1. Özüne ýeterlik; özüne mahsus bolan. *Elbetde, bu zatlaryň özüne ýetesi sebäbi bardyr* (O. Gadamow). 2. Ol derejä ýetjek, ýetip biljek (iň bir islenilýän zat hakynda gürrüň edilende aýdylýar). *Dostlar bilen başymyzy jemläp, sähra ýere çyksak, dynç alsak, ýaz ýagşam aram-aram ýagyp dursa... Şeýle bolaysa, oňa ýetesi näme bolup biler?*

ÝETEŞIKLI, *syp.* Ähli etmeli işlerini etmäge ýetişýän (köplenç, aýal maşgalalar hakynda). *Dursunyň gelni gaty ýeteşikli maşgala, hem işine gidýär; hem öýüň hysyrdysyna ýetişýär.*

ÝETGINJEK, *at.* Ýaňy ýetişip barýan 10-15 ýaşly oğlan, heniz ýigit çykmadyk oğlan.

ÝETGINJEKLIK, *at.* Ýetginjek bolmaklyk, ýetginjek ýaşlarynda bolmaklyk, ýetginjegiň ýagdaýy.

ÝETIK, *syp.* 1. Bir zat hakynda habary bolan, anygyna ýeten, belet, habarly. 2. *ser.* **Ýeterlik.** *Onsuz-da olaryň dertleri özlerine ýetikdir* (B. Kerbabaýew). 3. Aýy-güni dolan, bolmaly wagty gelen (çaga hakynda). *Ýetik dogan çaga sagdyn ösýär.* 4. Köp, bol, ýeterlik.

ÝETIKLIK, *at.* Bir zat hakynda doly habarlylyk, bir zada beletlik. *Onuň bu meselä ýetikligi neneň?*

ÝETILMEK, *işl.* Barmaly sepgide barylmaq.

ÝETIM [ýeti:m], *syp.* 1. Ejesiz-kakasyz; ata-enesiz (çaga hakynda). *Ýetim oğlan öz göbegini özi keser* (Nakyl). 2. Enesi ölen (mal hakynda). *Ýetim guzy.*

ÝETIMÇILIK [ýeti:mçilik], *at.* Ýetimligiň görkez-ýän horluklary. *Ýetimçiligiň derdini çekmek.*

ÝETIMEK [ýeti:mek], *at., ser.* **Ýetim 1.**

ÝETIMKÖŞE [ýeti:mkö:şö], *at.* Çuwaly, torbany tutmak, götermek üçin iki gapdalynda goýulýan ýeke köşe.

ÝETIMLIK [ýeti:mlik], *at.* Ýetimiň ýagdaýy, ata-enesizlik, hossarsyzlyk. *Ah, ýetimligiň, sallahlygyň ýüzüne köz degin* (B. Kerbabaýew).

ÝETIMOLTAŇ [ýeti:moltoň], *at.* Çokaýyň dabanyň astyna ýamalýan bölek, oltaň, ýama.

ÝETIMSIREME [ýeti:msireme], *iş ady.* Ýetimsirmek ýagdaýy.

ÝETIMSIREMEK [ýeti:msiremek], *işl.* Ýetimlik ýagdaýyny duýup başlamak, ene-atasyzlyk ýagdaýyny duýmak. *Ony aljyraňňylyga salýan ýagdaý, ylaýta-da, Ballynyň dört ýaşly gyzynyň ýetimsiräp barmagydy* (B. Kerbabaýew).

ÝETIMSIREMEKLIK [ýeti:msiremeklik], *iş ady.* Ýetimsirmek ýagdaýy.

ÝETIMSIRETMEK [ýeti:msiretmek], *işl.* Ýetim hökmünde kemsitmek, ýetimligini biler ýaly ýagdaýa salmak.

ÝETIMSIRETMEZLIK [ýeti:msiretmeklik], *iş ady.* Ýetimligini duýdurmazlyk, bildirmezlik. *Ene urşuň yzynda galan atasyz çagalaryny ýetimsiretmedi.*

ÝETIMSIREÝIŞ [ýeti:msireýiş], *iş ady.* Ýetimsireme ýagdaýy.

ÝETIM-ÝESIR [ýeti:m-ýesi:r], *syp.* 1. *ser.* **Ýetim.** 2. *göç.m.* Degişli hossary bolmadyk, garyp-gasarlar, pakyr-pukaralar.

ÝETIM-ÝESIRLIK [ýeti:m-ýesi:rlik], *at.* 1. *ser.* **Ýetimlik.** 2. *göç.m.* Degişli hossarsyzlyk, garyp-gasarlyk, pakyr-pukaralyk.

ÝETIRILMEK, *işl.* Ýetmeli ýerine eltilmek, gowşurylmak. *Bu habar çopanlara-da ýetirilipdi.*

ÝETIRINMEK, *işl.* Gazanjyňyň öz eklenjiňe ýetirmek.

ÝETIŞDIRILMEK, *işl.* 1. Bellenen wagtyna taýýar edilmek. 2. Kemala getirilmek.

ÝETIRIŞDIRMEK, *işl.* Wagtynda habar berişdirmek, duýduryşdyrmak.

ÝETIRMEK, *işl.* 1. Habary we ş.m. belli bir aradaşlyga eşdirmek, mälim etmek. 2. Üleşikde, bölünüşikde hemmelere ýeter ýaly etmek, hemmelere paýyny berip çykmak. *Toý ýaglygyny hemmelere ýetirdi.* 3. Belli bir derejä eltmek, bir zadyň deňine eltmek, deňlemek.

ÝETIŞDIRMEK, *işl.* 1. Bilim-terbiýe berip ösdürmek, kemala getirmek. 2. Ideg etmek, ösdürip, boý aldyrmak, hasyla duruzmak. 3. Bellenen wagtynda taýýar etmek, öz wagtynda taýýarlamak. *Işimizi aýyň ahyryna çenli ýetişdireris.*

ÝETIŞEŇKIRLEME, *iş ady.* Ýetişenkirlemek ýagdaýy.

ÝETIŞEŇKIRLEMEK, *işl.* Ýetişip barmak, ýetişmäge az galmak.

ÝETIŞEŇKIRLEMEKLIK, *iş ady.* Ýetişenkirlemek ýagdaýy.

ÝETIŞEŇKIRLEÝIŞ, *iş ady.* Ýetişenkirlemek ýagdaýy.

ÝETIŞIBILDIGINDEN [ýetişivilliginnen], *hal.* Bar güýji bilen, çalt, aldygyna, haýdap. *Tüpeňň gündagy bilen eliniň ýetişibildiginden urýardy* (A. Gowşudow).

ÝETIŞIK, *at.* Okuw ýöleşdirip, bilim alyş derejesi. *Şeýle-de bolsa okuwa ýetişigim erbet däl* (R. Gelenow).

ÝETIŞIKLI, *syp.* 1. Hemme işine başarlaňlyk bilen ýetişýän, ýeteşikli. 2. Çalt dadyňa ýetýän (adam hakynda).

ÝETIŞIKLILIK, *at.* Ýetişikli bolmaklyk, her bir zada ýetişip bilijilik.

ÝETIŞIKSIZ, *syp.* Garabaşyna gaý, aljyraňny, işine ýetişip bilmeýän. *Diýdi: “Huş galmandyr meniň başymda, Hemişe-de ýetişiksiz işimde”* (A. Kekilow).

ÝETIŞIKSIZLIK, *at.* Ýetişiksiz halda bolmaklyk.

ÝETIŞMEK I, *işl.* 1. Barmaly ýeriňe aýny wagtynda barmak. *Hernä wagtynda ýetişäýdiň, ýogsa ol it meni gemirjek eken* (A. Gowşudow). 2. Geçilýän sapaklary doly öleşdirmek, talabalaýyk okamak. 3. Wagtynda gutarmak, tamamlamak, taýýar etmek. *Işi gutaryp ýetişdim.*

ÝETIŞMEK II, *işl.* 1. Kämilik ýaşyna ýetmek, kemala gelmek. *Ol (gyz) kemsiz ýetişipdir* (R. Allana-zarow). 2. Bişmek, iýer ýaly bolmak; doly boý almak. *Onuň miwesi ir ýetişdi* (“Edebiýat we sungat”).

ÝETLIŞMEK, *işl., ser.* Ýetişmek I.

ÝETME, *iş ady.* Ýetmek ýagdaýy.

ÝETMEK, *işl.* 1. Öňden barýanlar ýa-da öňdäkiler bilen deňleşmek. *Ol ylgap ýoldaşlarynyň yzyndan ýetdi.* 2. Belli bir ýere baryp ýetişmek, barmak. *Şähäre gün ýaýyberende ýetdik.* 3. Belli bir mukdarda ýetdik paýyň berilmek, paý düşmek. *Maňa ýeten şu ýaglyk boldy.* 4. Ýeterlik bolmak, geregiçe bolmak. *Beren kagyzlaryň ýazmaga ýetdi.* 5. Biriniň ýa-da bir zadyň täsiri bolmak, sebäp bolmak. *Bu işiň Göroglydan ýetenini aňlady* (“Görogly”). 6. Ýaşı, wagty, möhleti, sany belli bir mütdete barmak. *Ýigdekçäniň ýaşı on alta ýetdi.* 7. *göç.m.* Sanalgyň dolmak, kazaň dolmak. *Ýatan*

ölmez, ýeten öler (Nakyl). 8. Ölçeg, çäk boýunça belli bir möçbere deň bolmak.

ÝETMEZ, *at, ser.* Ýetmezçilik.

◊ **Ýetmezini ýetirmek** ýok zatlaryny tapyp bermek.

ÝETMEZÇILIK, *at.* 1. Bir işde, durmuşda ýüze çykýan nädogrulyk, kemçilik. 2. Ýeterlik bolmazlyk, azlyk, gytlyk etmeklik, bolelin dälilik.

ÝETMIŞ, *san.* 70 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany.

ÝETMIŞINJI, *san.* 70 sanyndan ýasalan tertip san.

ÝETNE, *at.* Bir zadyň üstüni ýetirmek üçin goşmaça, goşant. *Tikiljek geýim üçin ýetne almaly boldy.*

ÝETNELIK, *syp.* Üstüni ýetirmek üçin alynýan (mata, zat). *Ýetnelik mata.*

ÝEWREÝ [ýevreý], *at, ser.* Ýewreýler.

ÝEWREÝLER [ýevreýler], *at.* Taryhy gelip çykyş boýunça semit diller toparyna degişli bolan halk.

ÝEWRO [ýe:vro], *at.* Ýewropa bileleşigine giren döwletleriň täze ýeke-täk pul birligi.

ÝEWROPALY [ýe:vro:poly] *at, ser.* Ýewropalylar.

ÝEWROPALYLAR [ýe:vro:polular], *at.* Ýewropa doglanlar ýa-da ýaşaýanlar.

ÝEWROWIDENIÝE [ýe:vrovi:denýe], *at.* 1. Ýewropa döwletleriniň telekompaniýalarynyň arasynda yzygiderli suratda telewizion gepleşikleriň alyş-çalşyny amala aşyýan halkara guramasy. 2. Şol guramanyň kanallary boýunça görkezilýän telewizion gepleşikler.

ÝEZIT [ýezi:t], *syp.* 1. Ganym duşman, zalym, azgyn. *Kesýliň ýezidiň başyn, Han, Öwez, Töwriz gideli* (“Görogly”). 2. “Ýigrenji” manysynda gelýän gödek söz.

ÝEZITLIK [ýezit:tlik], *at.* Ýezide mahsus gylk-häsiýet.

ÝIGDEKÇE [ýigdekçe], *at.* Ýigit çykyp ugran ýetginjek.

ÝIGDELIŞ [ýigdeliş], *iş ady.* Ýigdelmek ýagdaýy.

ÝIGDELIŞMEK [ýigdelişmek], *işl.* Birneme ýigdelmek.

ÝIGDELME [ýigdelme], *iş ady.* 1. Ýigdelmek ýagdaýy. 2. Sagdynlaşma, yüzüň-gözüň gowulanma. *Kakalarynyň ýigdelmesi çagalaryny begendirdi.*

ÝIGDELMEK [ýigdelmek], *işl.* 1. Ýigit görünmek, ýaş bolup görünmek. *Onuň sag-aman gelendigine begenjinden birnäçe ýaş ýigdelene döndi* (B. Kerba-baýew). 2. *göç.m.* Daýanmak, kuwwatlanmak. *Ogly uruşdan gaýdyp gelen ene ýigdeldi.*

ÝIGDELMEKLIK [ýigdelmeklik], *iş ady.* Ýigdelmek ýagdaýy.

ÝIGDELTMEK [ýigdelmek], *işl.* Ýigit görkezmek, ýaş görkezmek; ýigit hala getirmek. *Gün-günden göterlip halkyň höwesini, Garryny ýigdeldýän ýyldyr*

ýylymyz (N. Pomma). *Ýöne seniň bu toýuň meni azyndan ýigrimi ýaş dagy ýigdeltdi* (B. Seýtäkow).

ÝIGIT [ýigit], 1. *syp.* Ýigitlik ýaşyna ýeten, jahyl çykan. *Ýigit adam.* 2. *at.* Ýigit ýaşyndaky adam. 3. *syp.* Oňat terbiýeli, syratly, ýetişen oğlan. *Ýaş ýigitler.* 4. Ýigdekçelere, ýetginjeklere ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Geliş niredendir, ýagşy ýigit?* (N. Saryhanow).

♦ **Ýagşy ýigit 1)** ýaş adamlara ýüzlenilende ulanylýan aňlatma. 2) asyly, edepli ýigit. **Ýagşy ýigit aş üstüne** naharyň üstüne gelen adama aýdylýar. **Ýigit çykamak** ýigitlik ýaşyna ýetmek, ýetişmek, kemala gelmek, kämillik ýaşyna ýetmek. **Ýigit synlamak** giýew boljak ýigidi gözden geçirmek.

ÝIGITLIK [ýigitlik], *at.* Adamyň ýaşynyň ýetginjeklik wagty bilen durguşan döwrüniň arasyndaky çagy. *Ne zowky-sapalar ýigitlik bilen, Bahar bolup geçdi, bizden daş galdy* (Magtymguly).

ÝIGITSIREMEK [ýigissirmek], *işl.* Ýigit däl halyna ýigit boljak bolmak.

ÝIGRENÇ [ýigrenç], *at.* Biri ýa-da bir zat barasynda döreýän ýakymсыз, erbet duýgy. *Molla Hoşlynyň ýüreginde kiçijik Wepa garşy ýangynly ýigrenç döredi* (A. Gowşudow).

ÝIGRENDIRMEK [ýigrennirmek], *işl.* Özüni yigrenen ýaly hereket etmek. *Özüni ýigrendirmek.*

ÝIGRENILMEK [ýigrenilmek], *işl.* Ýigrenji adam hasaplanmak, erbet görülmek. *Ýigrenilýän ýeriňe barmazlyk ýagşy.*

ÝIGRENJI [ýigrenji], *syp.* 1. Ýigrenç döredýän, nejis. *Çilim çekmek diýen ýigrenji endikden saplandym.* 2. Köplenç, ýaş gyzlaryň dilinde birine göwnü ýetmezçilik bilen aýdylýan söz. – *Ýok bol, gözüme görünme, ýigrenji* (B. Seýtäkow).

♦ **Ýigrenjiňi (pisiňi) aşyrmak** erbet görünmek, wejera bolup durmak. *Ýigrenjisini aşyryp, şol sögünip durşy* (“Görogly”).

ÝIGRENJILIK [ýigrenjilik], *at.* Ýigrenji bolmaklyk, ýigrenji görünmeklik, nejislik. *Umsagül Áýnanyň şol garaýşynda bir sorag, bir münkürlük, bir ýigrenjilik syzsa-da, oňa ähmiýet bermedi* (B. Kerbaýew).

ÝIGRENME [ýigrenme], *iş ady.* Ýigrenmek ýagdaýy.

ÝIGRENMEK [ýigrenmek], *işl.* Birine ýa-da bir zada ýigrenç bilen garamak, ýigrenji hasaplamak, erbet görmek, ýaman görmek, halamazlyk. *Ýylanyň ýigrenini narpyz, ol hem hininiň agzynda gögerer* (Nakyl).

ÝIGRENMEKLIK [ýigrenmeklik], *iş ady.* Ýigrenmek ýagdaýy.

ÝIGRENMEZLIK [ýigrenmezlik], *iş ady.* Ýigrenç bilen garamazlyk.

ÝIGRENTGI [ýigrentgi], *syp., gepl.d., ser.* **Ýigrenji.** *Aý, sen-ä bir ýoknasyz, ýigrentgi ekeniň.*

ÝIGRIMI [ýigrimi], *san.* 20 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany.

♦ **Ýigrimi başiň däljesi** ýigitligiň aýny wagty, diýen wagty. *Ýigrimi başiň däljesi yşky mestana geler* (Kemine).

ÝIGRIMINJI [ýigriminji], *san.* 20 sanyndan ýasalan tertip san. *Ýigriminji asyr.*

ÝIGRIMILIK [ýigrimilik], *at.* Käbir zatlaryň ölçeg birliğini görkezýän san. *Ýigrimilik tigr.*

ÝILIK, *at.* lukmanç. Kelle beýnisiniň we el, aýak süňkleriniň içini doldurýan madda (*ser.* **Ýülük**).

♦ **Ýiligini sormak** uzak wagtyň dowamynda horlamak, ezmek; zulum etmek.

ÝIP-ÝITI, *syp.* Örän ýiti.

ÝIRDİRMEK, *işl.* 1. Ýirmek işini başga birine etdirmek. 2. Ýirilmegine sebäp bolmak. 3. Ýirmäge mümkinçilik bermek.

ÝIRDİRMEZLIK, *iş ady.* Ýirdirmän saklamak.

ÝIRDIRTMEK, *işl., ser.* **Ýirdirmek.**

ÝIRIK, 1. *syp.* Bir zadyň gyrasy dilnen ýa-da ýyrtylan. 2. *at.* Burun, dodak ýaly agzalaryň dilnen, ýyrtylan ýeri. *Hür-hürüjik, burny ýirijek* (Matal. Jogaby: ik). 3. *göç.m.* İçinde gep ýatmaýan, geplemesiz zady gepläp ýören (adam).

ÝIRILMEK, *işl.* 1. Gyrasy dilnip ýyrtylmak. *Köwşüň erni ýirlipdir.* 2. *gepl.d.* Geplemesiz zatlary gepläp oturmak. *Ol näme beýdip ýirlip otyrka, ýa bolup bilşimikä?*

ÝIRIŞ, *iş ady.* Ýirmek ýagdaýy.

ÝIRIŞDIRMEK, *işl.* Hemmesini ýirik-ýirik etmek, dilik-dilik edip çykamak, dilişdirmek. *Suwçy ýabyň gýralaryny ýirişdirip, joýalara suw tutýardy.*

ÝIRIŞMEK, *işl.* 1. Ýirmäge kömek bermek. 2. Bilelikde ýirmek.

ÝIRJERIŞMEK, *işl.* Ýerli-ýerden, birnäçe bolup ýirjerip durmak. *Näme ýirjerişiş dursuňyz, halaşýan görmediňizmi?*

ÝIRJERMEK, *işl.* Agzyň bir tarapy bilen, erniňi gyşardyp gülmek, gülümsirmek.

ÝIRJERTMEK, *işl.* 1. Ýirjerer ýaly etmek. 2. Erniňi gyşardyp gülümsirmek. *Ernini ýirjerdip, gülen boldy* (R. Gelenow).

ÝIRME, *iş ady.* Ýirmek ýagdaýy.

ÝIRMEK, *işl.* Gyrasyny dilip ýyrtmak, ýirik etmek, dilmek. *Ol täzeje köwşüniň apgyrdyny ýiripdir. Tas onuň ernini ýiren bolsam nätjek* (B. Kerbaýew). *Birdenem agzyny ýirere getiren agyzyryk gowşady* (O. Ödäýew).

ÝIT, üml. Iti kowmak üçin aýdylyan söz. *Tirsegine galyp*, “ýit” diýip, *gygyranyna-da gulak asmady* (B. Kerbabaýew).

♦ **Ýit, ýok bol!** Şu ýerde görünme! Jähennem bol! Owarra bol!

ÝITELDILMEK, işl. Ýiti edilmek, kesgir, ötgür edilmek.

ÝITELDIŞMEK, işl. 1. Ýiteltmäge kömek bermek. *Birine pyçaklary ýiteldişmek*. 2. Bilelikde ýiteltmek. *Olar oraklaryny ýiteldişip otyrdylar*.

ÝITELIŞ, iş ady. Ýitelmek ýagdaýy.

ÝITELME, iş ady. Ýitelmek ýagdaýy.

ÝITELMEK, işi. 1. Ýiti bolmak, kesgir, ötgür bolmak. *Pyçak çalnansoň ýiteldi*. 2. Görşi gowulanmak. *Ol ýitelen gözlerini bir nokada dikip, şeýle pikir edip oturyşyna hemme zady ýadyndan çykarypdy* (B. Seýtäkow).

ÝITELMEKLIK, iş ady. Ýitelmek ýagdaýy.

ÝITELMEZLIK, iş ady. Çalynsa-da ýiti bolmazlyk.

ÝITELTDIRMEK, işl. Ýiteltmek işini başga birine etdirmek. *Keseri ýiteltirmek*. *Gyrkylygy ýiteltirmek*.

ÝITELTMEK, işl. Ýiti etmek, kesgir, ötgür etmek. “*Alyň, pyçak*” diýip, *ýiteldip goýan pyçagyňy uzatdy* (H. Derýaýew).

ÝITGI, at. 1. Çekilyň zyýan; bisarpalyk sebäpli çekilyň çykdajy. 2. göç.m. Ölüm, ölüm-ýitim. *Olar agyr ýitgä sezewar edilip, öňki duran sepgidinden has aňryk taşlanýar* (A. Geldiýew).

ÝITGISIZ, synp. 1. Zaýalaman, isrip etmän, zaýasyz, yrýasyz, isripsiz. 2. göç.m. Ölümsiz, ölüm-ýitimsiz. *Malyň baş sanyny köpelden, ýitgisiz, semiz saklan baýap gidýär*.

ÝITI, synp. 1. Gowy kesýän, kesgir, ötgür. *Ýiti gylyç*. *Ýiti palta*. 2. Ýakyp barýan, güýçli. *Günüň ýiti şöhesi*. 3. Ýaldyrap duran, ýagtysy güýçli. *Asmanyň ýiti ýyldyrlary kem-kemden ölügsilenip, gündogardan görterilen daň şapagy dünýä ýüzüne çalymtyk bolup çayýldy* (B. Kerbabaýew). 4. göç.m. Güýçli depgin bilen alnyp barylýan, aldym-berdimli, güýçli, gazaply. *Birinji tapgyrda örän ýiti, çekeleşikli oýunlar boldy*. 5. göç.m. Ýokary düşünjeli, üşüklü, örän zehinli. *Ýiti okuwçy*. 6. göç.m. Gowy görýän, görgür, içinden geçip barýan, göreji kütelmedik. *Soň Jeren ...ýiti gözünü doganyňa dikdi* (A. Durdyýew). 7. göç.m. Gowy eşidýän, eşitgir. *Ýiti bolar gulaklary, Ýaşyl öwser ýelekleri* (M. Garýýew). 8. göç.m. İçgin, ünsli, dykgatly, siňe-siňe. *Ol myhmana ýiti seretdi*. 9. göç.m. Güýçli duýulýan, güýçli täsir edýän (aýaz, agyry we ş.m. hakynda). *Ýalan süýji sözden dogry aýy söz*, *Gowudyr ýaksa-da, bolup ýiti köz* (A. Kekilow). *Maňa ýiti seredip, Bir zat diýýärler*

gölşüp (A. Kekilow). 10. göç.m. Açyk, dok, göze ilgiç (reňk hakynda). *Ýiti gyzyt tiz solar* (Nakyl).

♦ **Ýitä galmak** özüni hondanbärsi saýmak, beýik hasaplamak; ilden artykdyryn öýtmek. *Meniň başyma jayly bolup ýitä galypsyň* (A. Gowşudow). **Ýiti burç** 90 gradusdan az bolan burç. **Ýiti gözli** hüşgär, sak. **Ýiti söz** çuň manyly, täsirli söz.

ÝITIBURÇLUK [ýitivuruşluk], at. Burçlary ýiti üçburçluk.

ÝITIBURÇLY [ýitivuruşly], synp. Burçlary 90 gradusdan az bolan. *Ýitiburçly üçburçluk*.

ÝITIG [ýitiğ], at. 1. Ýitip, azasyp giden mal. *Hany myhman, ýitigiňden derek tapdymy?* (B. Seýtäkow). 2. göç.m. Gelin edinmek üçin gözlenýän gyz, gelinlik. *Meret garyndaşlaryny hem ýygnaman, hiç kime sala salman: “Ýitigiňizi başga ýerden gözläň” diýip, yzlaryna gaýtarypdy* (B. Kerbabaýew). 3. Köp wagtlaý görünmedik adama duşulanda aýdylyar. *Wi, ýitig, sen nireden çykdyň, gara bermeyärsiň-le*. 4. Urşa gidip ýiten. *Ýitigiň zynda galan maşgala*.

ÝITIGÇI [ýitiğçi], at. Ýitigini gözleýän adam. –*Düýäniň çep gözi körmüdi? – diýip, ýolagçy ýitigçilerden sorapdyr* (Ç. Aşyrow).

ÝITIGÖZLÜLIK [ýitiğözlülük], at. 1. Ýiti gözli bolmaklyk. 2. Hüşgärlik, eserdeňlik, duýgurlyk.

ÝITIGSI [ýitiğsi], synp. 1. Zordan görünýän, çala saýgarylyan, çala mälüm bolýan, öçügsi. *Gündiz çyra bilen agtarsaň-da, tapyp bolmajak ýitigsi ýodady* (A. Gowşudow). 2. Öçügsi ýanýan, çala yşyk berýän, öçügsi, şöhesiz, ölügsi. *Ala bulutly asmanda görünýän ýitigsi ýyldyrlary synlap ýatdylar* (A. Gowşudow).

ÝITIGSILENMEK [ýitiğsilenmek], işl. 1. Barha ýitip barmak, gitdigiçe öçügsi bolup görünmek. *Asmanyň ýüzi agaryardy, kölegeler ýitigsilenýärdi*. 2. Has öçügsi ýanyp başlamak. *Nebiti azalyp, ýagtysy barha ýitigsilenýän çyra öçüp galdy*.

ÝITILENDIRMEK [ýitilennirmek], işl., ser. **Ýiteltmek**. 2. Biz öz eserdeňligimizi ylaýta-da ýitilendirme (B. Kerbabaýew).

ÝITILENIŞ, iş ady. Ýitilenmek ýagdaýy.

ÝITILENME, iş ady. Ýitilenmek ýagdaýy.

ÝITILENMEK, işl. Ýiti bolmak, ýitelmek, güýçlenmek. *Çyranyň ýagtysy öňküden-de ýitilendi*. *Onuň akyl-paýhasy gitdigiçe ýitilenýärdi*.

ÝITILEŞDIRMEK, işl. Dartgynly ýagdaýy we ş.m. güýçlendirmek, çylşyrymlaşdyrmak. *Ýagdaýy has hem ýitileşdirmek*.

ÝITILEŞIŞ, iş ady. Ýitileşmek ýagdaýy.

ÝITILEŞME, iş ady. Ýitileşmek ýagdaýy.

ÝITILEŞMEK, *işl.* Dartgynly ýagdaý we ş.m. güýçlenmek, beterleşmek, çylşyrymlaşmak. *Ýaryş barha ýitileşýärdi.*

ÝITILIK, *at.* 1. Gowy kesýän ýagdaýda bolmaklyk, kesgirlik, ötgürlik. *Päkinini ýitiligi.* 2. Howry güýçlülük, gyzgyny artyklyk. *Häzir günün şöhlesinde ýitilik ýokdy.* 3. Has ýiti, güýçli yslyklyk. *Çyralaryň ýitiligi gözünü gamaşdyrýardy.* 4. *göç.m.* Akyly kesgirlik, ýiti pikirlik, zehinlilik, pähimlilik. *Pökgeniň daşky görnüşine seredeninde, beýle bir ýitilik çykmaýak ýaly görünýär, emma ol gaty ýiti ýatkeşdi* (A. Gowşudow). 5. *göç.m.* Güýçli täsirlilik, täsir edililik, ötgürlik (tagam, ys we ş.m. hakynda). 6. *göç.m.* Dartgynlylyk, agyr ýagdaýdalyk.

ÝITIM, *at.* Ýitmek ýagdaýy. *Oraz aga ölüm bar, ýitim bar diýip, ogluny ýanyna çagyryp, sargyt edişdirdi.*

ÝITIRÄK [ýitirä:k], *syp.* Öňküsinden ýa-da beýlekilerden birneme ýiti.

ÝITIRILMEK, *işl.* Galdyrylmak; gaçyrylmak; ýok edilmek; sarp edilmek (maliýe). *Indi etjek işini sähelçe soňa goýsaň hem ýitirilen wagtyň öwezini dolmak juda kyn bolar* ("Watan").

ÝITIRIM: **ýitirim bolmak** gürüm-jürüm bolmak, zym uçan ýaly ýitip gitmek, ýok bolup gitmek, nirädir gitmek, gaýyp bolmak. *Myrat hem giçden soň bir ýana ýitirim boldy* (A. Gowşudow). **Ýitirim etmek** güm etmek, ýok etmek. *Ýöne, enesiniň aýdyşy ýaly, aç-açan däl-de, hiç kime bildirmän ýitirim etjekdi* (H. Derýaýew).

ÝITIRIŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe zady ýitirmek, ählisini, hemmesini ýitirip ýoklaşdyrmak. *Kitaplary ýygnap goýmamsoň, olaryň käbirini çagalar ýitirişdiripdi.*

ÝITIRME, *iş ady.* Ýitirmek ýagdaýy.

ÝITIRMEK, *işl.* 1. Gaçyryp, ýatdan çykaryp gitmek, ýok etmek. 2. Zyýan çekmek, zeled görmek.

♦ **Ýitireni bar ýaly** gören kişini synlap çykamak, boýdan-başa gözden geçirmek. *Onuň dünýä ünjüsiz garaýan gara gözleri iş otagynyň içine ýitireni bar ýaly garady* (B. Kerbabaýew). **Ýitirip tapan ýaly** örän yhlasly, örän gadyrly. *Ýitirip tapan ýaly, onuň bilen içgin-içgin elleşip, sag-amanlyk soraşdy* (N. Pomma).

ÝITIRMEKLIK, *iş ady.* Ýitirmek ýagdaýy.

ÝITIRMEZLIK, *iş ady.* Ýitirmän durmak, saklamak. *Kitaby ýitirmezlige söz berseň, ony okamaga bir hepdelik bereýin.*

ÝITIŞ, *iş ady.* Ýitmek ýagdaýy. *Seniň goýnuň ýitişi üýtgeşik boldy.*

ÝITIŞMEK, *işl.* 1. Kem-kemden ýitip gitmek, öçügsilenip, gözden gaýyp bolup başlamak. *Ýylpyldaşýan ýyldyzlar uçýan uçgunlar ýaly ýitişip, söňsüp barýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Könelip, bozulyp, öçüşip

başlamak, öçüşmek, bozulýşmak. *Bu daşyň ýüzüniň ýazgylary ýitişipdir.*

ÝITI-ÝITI, *hal.* Dykgat bilen, üns bilen, siňe-siňe, içgin-içgin. *Bir maksatlygyň bardygyny ýaňy maňa ýiti-ýiti seredenindenem aňdym* (O. Ödäýew).

ÝITME, *iş ady.* Ýitmek ýagdaýy.

ÝITMEK, *işl.* 1. Gaçyp galmak, gürüm-jürüm bolmak, ýitirim bolmak, ýok bolmak. 2. Azaşyp başga ýere düşmek, azaşmak. *Men ýiten düýämizi gözläp geldim.* 3. Görünmez ýaly bolmak, bozulmak, öçmek. *Köp wagat geçmegi bilen, ýazylan hatlar kagyzyň ýüzünden ýitip gidipdir.* 4. Ýoga çykamak, puç bolmak.

ÝITMEKLIK, *iş ady.* Ýitmek ýagdaýy. *Toý boljak bolup durka, iş köpkä, beýle gara bermän ýitmeklik bormy?*

ÝITMEZLIK, *iş ady.* Ýitmän durmak, ýörmek.

ÝODA [ýo:do], *at.* Kiçijik pyýada ýoly. *Ýoda yzlasaň, ýola barar, ýoly yzlasaň – ile* (Nakyl).

ÝOGALMA [ýo:ğolmo], *iş ady.* Ýogalmak ýagdaýy. *Kakasynyň ýogalmasy ýetginjege agyr degdi.*

ÝOGALMAK [ýo:ğolmok], *işl.* Aradan çykamak, wepat bolmak, ölmek, aýrylmak, dünýeden gaýtmak. *Ejeň ýogalandy, sen ýaşaýa ýa ýetensiň, ýa-da ýeten dälisiň* (B. Kerbabaýew).

ÝOGALMAKLYK [ýo:ğolmokluk], *iş ady.* Ýogalmak ýagdaýy.

ÝOGALMAZLYK [ýo:ğolmozluk], *iş ady.* Ölmän galmak, ýaşamaklyk, bar bolmaklyk. *Onuň ýogalmadygyny eşidip begendik.*

ÝOGLA [ýoğlo], *at.* Deňizde asuda howa. *Gör-ýäňmi, bu bulut ýöne bulut däl, ynam ýokdur, howa bolsa-da ýogla* (Ş. Borjakow).

ÝOGNAMA [ýoğnomo], *iş ady.* Ýognamak ýagdaýy. *Birneme ýognamasy oňa gelsik beripdir.*

ÝOGNAMAK [ýoğnomok], *işl.* 1. Ýogyn bolmak, düýbi, göwrümi ulalmak. 2. Semröp, ýogyn bolmak, doluşmak, semremek. *Sen öňkiňden biraz ýognapsyň.*

ÝOGNAMAKLYK [ýoğnomokluk], *iş ady.* Ýognamak ýagdaýy. *Biraz ýognamaklyk oňa zyýan berjek däl.*

ÝOGNAMAZLYK [ýoğnomozluk], *iş ady.* Ýognaman durmak.

ÝOGNAS [ýoğnos], *syp.* 1. Birneme ýogyn, ýogynrak. *Ýognas pürs.* 2. Dolmuş, semiz, etli-ganly. *Ýognas adam.* 3. Ýogynrak, gödek çykýan (ses hakynda). *Şol wagat gapynyň daş ýüzünde biriniň ýognas sesi eşidildi* (B. Pürliýew). 4. Doly ýogyn däl-de, çalarak ýogyn (suw hakynda). *Içim suwy ýognasdy, özem uzakdan getirilýärdi* ("Edebiýat we sungat"). 5. Irinçik dokalan, nepis däl. *Ýognas dokalan haly.*

ÝOGNASLYK [ýoɣnosluk], *at.* 1. Birneme ýogynlyk, ýognas halda bolmaklyk. 2. Dolmuşlyk, semizlik, etli-ganlylyk. *Ýognaslyk ýaş adama gelişmeyär.*

ÝOGNASRAK [ýoɣnosura:k], *syp.* Öňküsine ýa-da beýlekilere garanda birneme ýognas. *Ýognasrak bir adam gapydan içerik ätledi.*

ÝOGNAS-ÝOGNAS [ýoɣnos-ýoɣnos], *syp.* Köpüsi, hemmesi ýognas. *Ýognas-ýognas pyýadalar gelip, howla girdiler.*

ÝOGNAŞMAK [ýoɣnoşmok], *işl.* 1. Kem-kemden ýognamak (birnäçe adam hakynda). *Öňki gören inçesagt ýigitlerimiz ýognaşyp gidipdir.* 2. Ýognas bolup başlamak (ses hakynda). *Ýigdekçäniň sesi ýognaşypdyr.* 3. Öňküsinden ýogyn bolmak, kem-kemden ýognamak. *Şahalary ýognaşyp başlan ýaş çynar owadandy, buýsançlydy.*

ÝOGNATMAK [ýoɣnotmok], *işl.* Ýogyn etmek.

ÝOGSA [ýoɣso], *bagl.* Garşylygy we şerti görkezýän söz. *Bilseň, nesihatdyr; ýogsa, pesihat* (Magtymguly).

ÝOGSAM [ýoɣsom/ýoɣsa:m], *bagl., ser.* **Ýogsa.** *Bir keçe ýazaýaly, ýogsam otuň üsti çygdyr.*

ÝOGURT [ýoɣurt], *at.* Sygryň, dowaryň süýdüne gönezlilik atylyp, uýadylyp alynýan önüm, gatyk. *Ýogurt içseň, ýoky galar* (Nakyl).

ÝOGYN [ýoɣuýn], *syp.* 1. Göwrümi, möçberi taýdan adadakydan ýokary, artyk, inçe däl. *Ýogyn saçly gyz.* 2. *gepl.d.* Etli-ganly, semiz, çişik, dolmuş. *Ýogyn pyýada.* 3. Zorruk we ýognas çykýan, gödek (ses hakynda). *Ýogyn gödek sesini basybrak, myhmanyna ýüzlendi* (B. Seýtákow).

♦ **Ýogyn çekimliler** *dil b.* yzky hatarda hasyl bolýan çekimliler (a, o, u, y).

ÝOGYNLY-INÇELI [ýoɣuýn(y)-i:nçeli], *syp.* 1. Arasynda hem ýogyny, hem inçesi bar bolan, ýogyn we inçe gatyşykly; her dürli. *Gurluşyk üçin ýogynly-inçeli agaçlar taýýarlandy.* 2. Kä ýogyn, kä inçe; hem ýogyn, hem inçe; belentli-pesli (ses hakynda).

ÝOGYNLYK [ýoɣuýnluk], *syp.* 1. Göwrümi uly bolmaklyk, inçe dällik, ýogyn bolmaklyk. *Munuň daşynda bilek ýogynlygynda bir turba bar, nebit şonuň içinden akýar* (B. Kerbabaýew). 2. Göwrümlilik derejesi. *Şu çynaryň ýogynlygy näçeräk bardyr?* 3. Etli-ganlylyk, semizlik, çişiklik, dolmuşlyk. *Aram ýogynlygyndaky adam içerik girdi.*

♦ **Ýogynlyk sazlaşygy** *dil b.* sözdäki çekimli sesleriň ýogynlyk taýdan sazlaşygy.

ÝOGYNRAK [ýoɣuýnura:k], *syp.* Öňküsinden ýa-da beýlekilerden birneme ýogyn.

ÝOGYN-ÝOGYN [ýoɣuýn-ýoɣuýn], *syp.* 1. Birsydyrgyn ýogyn. *Ýogyn-ýogyn gägirmek.* 2. Hemmesi ýogyn. *Ýogyn-ýogyn pürsler.*

ÝOK, *at.* Bir zatdan ýokup galan, degen çyrşak, hapa. *Gaplary ýuwanynda nahar ýokuny gowuja aýyrgyn.*

♦ **Ýok bolmazlyk** örän az bolmak; doýurmazlyk (nahar hakynda). *Onuň ýaly bolsa, sen hem kömek eden ekeniň, ýöne ikimiz iýjek bolsak, bize ýokam bolmaz* (“Türkmen halk ertekileri”).

ÝOK [ýo:k], 1. *ugrukd s.* Bir zat inkär edilende, biriniň ýa-da bir zadyň ýoklugy aňladylanda aýdylýar. *Çyn ýagşynyň gahary bar, ýamany ýok* (Nakyl). 2. Ýok zat, bolmadyk zat. *Baryna kanagat, ýoguna – sabyr* (Nakyl).

♦ **Ýoga çykarmak** ýok etmek, puja çykarmak, bar bolan zatdan dyndarmak. *Wiý, sen-ä bar edilen işi ýoga çykardyň oturyberdiň! Ýoguna ýanmak (köýmek)* 1) bir zady ýok etmek, ýitirim etmek, soňuna çykmak. *Olar mende gural goýmadylar, hemmesiniň ýoguna ýandylar.* 2) öldürmek, başyna ýetmek. **Ýoguny çekmek** ýok bolup gitmek, ýitirim bolmak. *Ol ýaňy hem bardy-la, nirä ýoguny çekdikä? Ýogy çekilmek* ýok edilmek, ýoguna ýanylmak. *Sen gazan çukuryňa özüň düşseniň, indi bu dünýäden ýoguň-a çekildi* (“Türkmen halk ertekileri”). **Ýok bolmak** 1) başyňy alyp gitmek, güm bolup gitmek, owarra bolmak, garaňy görkezmezlik. *Agaýunus peri bular bilen görüşmek isledi, emma olar Agaýunus bilen görüşmän, gaýra çekilip: – Sen bu jaýlara saýaňy salmagyn, yzyň ýitmänkä, ýok boluber – diýdiler* (“Görogly”). 2) arany açmak, uzaklaşmak. *Ol atyna bir gamçy basdy-da, ýok bolady.* **Ýokdan bar etmek** ýeter-ýetmez günde gerekli zatlary tapmak, tapyp oňnut etmek. *Ene urşuň haýhatly günlerinde hem ýokdan bar edip, atasyz galan çagajyklaryny hor etmän saklapdy.* **Ýok etmek** 1) ýitirim etmek, güm etmek, ýoklamak. *Sen kitaby nirä ýok etdiň?* 2) kemçiligiň, ýetmezçiligiň soňuna çykmak, olary düzetmek. *Şu görkezilen kemçilikleri tiz ýok ediň.* 3) derbi-dagyn etmek, çym-pyt-rak etmek. 4) tüketmek, sowup, harçlap gutarmak (pul hakynda). **Ýok ýaly** bary-ýogy bildirmeýän, tertipli hem ýuwaş. – *Pylankesiň ogly ýaly bolup bolaysa, edil ýok ýalydyr; azary-bizary bolmaz.*

ÝOKANÇ [ýokonç], *syp.* Ýokuşmak häsiýeti bolan (kesel hakynda). *Ýokanç keselleriň garşysyna göreşmek.*

ÝOKANÇSYZ [ýokonuşsuz], *syp.* Ýokuşmaýan, ýokanç däl (kesel hakynda). *Ýokançsyz kesel.*

ÝOKANJRAK [ýokonjura:k], *syp.* Birneme ýokanç häsiýetli. *Ýokanjrak kesel.*

ÝOKARDA [ýokordo], 1. Beýleki bir zada garanda belentde, beýiklikde. *Ýokarda ýerleşmek.* 2. *göç.m.*

Öňde, ilki başda (ýatlanylýan, bellenen, aýdylan we ş.m.). *Ýokarda bellenilişi ýaly, borçnamamyzyň ýerine ýetmegi üçin mümkinçilikler köp*. 3. Gündogar tarapda, ýokary tarapda, günün ýokary galýan ýerinde. *Garyndaşlarymyzyň köpüsi ýokarda ýaşaýar*. 4. Ýokary döwlet edarasynda. *Ol ýokarda işleýär*.

ÝOKARDAKY [ýokorda:ky], *at.gep.l.* Alla, Hudaý, Taňry. *Ýokardakyň özi gorasyn!*

ÝOKARKY [ýokorky] *syp.* 1. Belentdäki, beýikdäki, iň ýokardaky. *Iň ýokarky şaha eli ýetdi* (H. Derýaýew). 2. Gündogar tarapdaky, ýokary tarapda ýerleşen. *Welmyrat batyryň gelenini görüp, aksakgallar ýokarky derwezä ýygmandylar* (A. Gowşudow). 3. Garamagynda birnäçe edara bolan esasy ýolbaşçy (gurama). *Ýokarky guramalar bu meseläni hä diýmän çözdüler*. 4. *at, göç.m.* Alla, Hudaý. *Muny bir ýokarky biler*.

ÝOKARLAMA [ýokorlomo], *iş ady.* Ýokarlamak ýagdaýy. *Akyl zähmetiniň arzysynyň ýokarlamasy*.

ÝOKARLAMAK [ýokorlomok], *işl.* 1. Ýokary çykamak, belende galmak. *Uçar barha ýokarlandy*. 2. Bahasy galmak, gymmatlamak, artmak. *Maşynyň nyrhy ýokarlapdyr*.

ÝOKARLAMAKLYK [ýokorlomokluk], *iş ady.* Ýokarlamak ýagdaýy.

ÝOKARLANDYRMAK [ýokorlonnurmok], *işl.* 1. Ýokary galdyrmak, belende çykarmak. *Uçarman uçary ýokarlandyrdy*. 2. Tizligini artdyrmak, galdyrmak, çaltlandyrmak. *Tizligini ýokarlandyrmak*. 3. Bahasyny galdyrmak, gymmatlatmak. 4. Möçberini artdyrmak, köpeltmek. *Gowaçanyň hasyllylygyny ýokarlandyrmak ugrunda işläliň*.

ÝOKARLANMAK [ýokorlonmok], *işl.* 1. Barha ýokary galmak, beýgelmek, barha asmana göterilmek. *Uçar barha ýokarlanýar*. 2. Öňki derejesinden artyp başlamak, ýokary galmak. *Üzümiň hasyllylygy-da ýylyň-ýylyna ýokarlanýar*. 3. Gymmatlamak, nyrhy ýokary galmak. *Gawunyň nyrhy ýokarlandy*. 4. Gowulanmak, oňatlaşmak. *Daýhanlaryň hal ýagdaýy gün-günden ýokarlanýar*.

ÝOKARLAŞMAK [ýokorloşmok], *işl.* Birneme ýokary galmak. *Hil taýdan ýokarlaşmak*.

ÝOKARLATMAK [ýokorlotmok], *işl.* Ýokary galdyrmak, ýokary götermek. *Oglan batböregi gitdigçe ýokarladýar. Dükançy gandyň nyrhyny ýokarladypdyr*.

ÝOKARLYGYNA [ýokorlužno], *hal.* Ýokaryk, ýokary tarapa. *Agaçlaryň arasy bilen ýempikläp, ýokarlygyna bakan ýöredi* (G. Kulyýew).

ÝOKARY [ýokory], *at.* 1. Ýer bilen asman aralygyndaky giňişlik, ýerden asmana tarap bolan ugur. *Ejem howanyň ýagdaýynyň bozulýanyny görüp, ýokary seretdi*. 2. Aşakdan ýokarlygyna, ýokaryk. *Sen ýokary*

uçanymyzdan soň, meniň arkamdan süýsüp, ýykylyp ýörme ("Türkmen halk ertekileri"). 3. Artyk, köp. *Daşary ýurtlarda türkmen nebitine we gazyna isleg ýokarydyr* ("Watan"). 4. Gowy, görelde, artyk. *Ýokary netije gazanan gallaçylar az däl* ("Türkmenistan"). 5. Gymmatly, möhüm, belent. 6. Günün dogýan tarapy, gündogar (garşylykly sözi: *aşak*). *Obanyň ýokary çeti*. 7. Belent, inçe äheňli (ses hakynda). *Juma bu sapar şahyryň başga bir goşgusyny bir perde ýokary galyp, has joşup gygyrdy* (G. Kulyýew). 8. Güýçli, batly. *Kädiniň gögerijiligi ýokary*. 9. Derejesi boýunça ähmiýetli, uly. 10. Iň gowy, iň oňat, has ýagşy, has gowy. *Ýokary hilli haryt*. 11. *gepl.d.* Ýokarda durýan döwlet edarasy. *Mekdebimize ýokardan adam gelipdir*. 12. Bilim ulgamynda ýörite orta bilimden soňky (başgançak). *Okuwymyzy dowam etdirdik, ýokary bilim aldyk* ("Edebiýat we sungat"). 13. Öýüň töri, tör. *Ýokary geçip oturjak däl – diýip, iç işikde aýak üstünde oturdy-da, aman-esenlik soraşdy* (A. Gowşudow). 14. Her bir zadyň ýokary tarapy, üsti. *Jöwenlikleriň ýokarsynda entek serçe sürüleri güsürdeşip uçýardy*.

◊ **Ýokary basyş 1)** *lukmanç.* gan basyşynyň ýokarlanmasy. 2) howa basyşyndan ýokary bolan basyş. **Ýokary göteriliş** möwç alyş, ýaýbaňlanyş, ösüş, kuwaty, depgini artyş. *Zähmetde täzeden ýokary göteriliş başlandy*.

ÝOKARYK [ýokary:k], *hal.* 1. Ýokarlygyna, ýokary tarapa, asmana tarap. *Ol aşak seretdi, ýokaryk garady, mugallym bilen ikisi bileleşip gözledi* (B. Kerbaýew). 2. Gündogara, günün dogýan tarapyna. *Bular aşak tarapa barýan ýaly-la, biz ýokaryk gitmeli dälmi?* (B. Hudaýnazarow).

ÝOKARYLY [ýokorly], *syp., gepl.d.* Türkmenistanyň gündogar sebitleriniň ýaşaýjysy.

ÝOKDURMA [ýokdurmo], *iş ady.* Ýokdurmak ýagdaýy.

ÝOKDURMAK [ýokdurmok], *işl.* 1. Kir-kimir degirmek, tegmil galdyrmak. *Iki sany aýal göz monjugy ýalyjak çagalary terbiýeläp, ýüz-gözlerine kir ýokdurman ýörler* (A. Durdyýew). 2. Inäni siňdirmek. *Onuň iýenini ýokduranok* (B. Kerbabaýew). 3. Birinden beýlekä geçirmek, keselletmek. *Siz öz ýokanç keseliňizi olara-da ýokdurýarsyňyz* (B. Pürliýew).

ÝOKDURMAKLYK [ýokdurmokluk], *iş ady.* Ýokdurmak ýagdaýy.

ÝOKDURMAZLYK [ýokdurmozluk], *iş ady.* Ýokdurman durmak, ýörmek; hözirini görkezmezlik. *Alan köýnegiňe kir ýokdurmazlyk*.

ÝOKLAMA [ýo:klomo], *iş ady.* Ýoklamak ýagdaýy.

ÝOKLAMAK [ýo:klomok], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady ýat etmek, ýadyňa düşürmek; ýatlamak, küýsemek.

Ýanyndan aýrylsa, ogluň ýoklar meni (“Saýatly – Hemra”). **2.** Ýok etmek, güm etmek. – *Meniň düýäm barmy ýa-da ogrular ýokladylarmy? – diýip, palçydan sorayar* (“Türkmen halk erkeleri”). **3.** Sarp etmek, sowmak, harçlamak. *Düýnki giden puly sen eýýäm, näme, ýoklap ýetişdiňmi?* **4.** göç.m. Ýoguna ýanmak, öldürmek. *Iň soňunda ony ýoklamak küýüne düşüpdiler* (“Myraly”). **5.** Ýokdugyny ýüze çykarmak. *Çopan iki goýnuny ýoklady.*

ÝOKLAMAKLYK [ýo:klomokluk], *iş ady.* Ýoklamak ýagdaýy.

ÝOKLANMAK [ýo:klonmok], *işl.* **1.** Ýat edilmek, ýatlanmak, ýada düşürilmek, küýselmek. *Toýda ýoklanyp, ýasda ýatlanýan adamlar ilin diýýän adamlarydyr.* **2.** Harç edilmek, bolar-bolmaz sowulmak, bisarpa harçlanmak. *Ýoklanan pullaryň öwezi dolduryldy.* **3.** Ýokdugy ýüze çykarylmal. *Bir goç, bir urkaçy tokly ýoklandy.*

ÝOKLATMAK [ýo:klotmok], *işl.* **1.** Ýok etdirmek, pugta gizlemek. *Ol düýeleri derrew ýoklatdy.* **2.** göç.m. Ýok etdirmek, öldürtmek. **3.** Ýokdugyny ýüze çykartmak, ýokdugy bildirmek. *Süriniň öňüni çeken erkek özüni tiz ýoklatdy.*

ÝOKLAYYŞ [ýo:kloýuş], *iş ady.* Ýoklamak ýagdaýy.

ÝOKLUK [ýo:kluk], *at.* Biriniň ýanynda ýa-da bir ýerde ýok bolmaklyk, bar bolmazlyk, başga ýerde bolmaklyk. *Ýolbarsyň ýoklugy Durdy agany has-da kösendirdi* (J. Akyýew).

◊ **Ýokluk çalyşma dil b.** “hiç kim, hiç zat, hiç hili, hiç bir” sözlerinden emele gelýän çalyşmalar. **Ýokluk galyp dil b.** söz toparlarynyň belli bir goşulmalar, sözler (-ma, -me, -syz, -siz, ýok, däl) arkaly ýokluk aňladýan şekili.

ÝOKMA [ýokmo], *iş ady.* Ýokmak ýagdaýy. *Şu hekiň geýime ýokmasy bar.*

ÝOKMAK [ýokmok], *işl.* **1.** Kir-kimir degmek, kir, hapa ýokuşmak, tegmil galmak. *Gazana ýanaşsaň, garasy ýokar, ýamana ýanaşsaň – belasy* (Nakyl). **2.** Iniňe siňmek, ýokumy bolmak; ýaramak. *Miwe suwy maňa ýokýar.* **3.** Birinden beýlekä geçmek, ýokuşmak (kesel hakynda). *Gotur elden ýokar, bela – dilden* (Nakyl). **4.** Täsir etmek, sözüň ötmek, maslahatyň ýer tutmak. *It gargyşy gurda ýokmaz* (Nakyl).

ÝOKMAKLYK [ýokmokluk], *iş ady.* Ýokmak ýagdaýy.

ÝOKNA [ýokno], *at.* Terbiýe, edep-ekram; batnyk. *Adamyň özünde ýokna bolmasa, diýip-aýdyp adam edip bolmaz.*

ÝOKNASYZ [ýoknosuz], **1.** Gep-söz ýokmaýan, öwüt-nesihat almaýan, buýrup bolmaýan, terbiýesiz,

batnyksyz. *Ýoknasyz adam.* **2.** Bet, ýaramaz, görüm-görelde, edepsiz. *Özüniň ýoknasyz häsiýetleri bilen mekdebiň diwar gazetine hem düşdi* (A. Gowşudow). **3.** göç.m. Ýaramsyz, ýakymsyz. *Göwnüňe bolmasa, güýzüň ýoknasyzja çigregi-de gowşasan ýaly boldy* (“Edebiýat we sungat”). **4.** Ýakymsyz, erbet, batnyksyz. *Bolýandyр дүниýäde her zadyň çeni, Ýoknasyz sözleriň irizdi meni* (A. Kekilow).

ÝOKNASYZLYK [ýoknosuzluk], *at.* Ýoknasyz häsiýetli bolmaklyk, ýoknasyz bolmaklyk. *Onuň ýoknasyzlygy hemmeleriň lapyny keç etdi. Belkem, ony ýoknasyzlyk edip, ýürege düşgünç uwanlygy üçin, eýesi awundyrandyr* (“Edebiýat we sungat”).

ÝOKNASYZRAK [ýoknosuzura:k], *syp.* Öňküsinden ýa-da beýlekilerden birneme ýoknasyz. *Ýaşuly: “Oglunyň ýoknasyzrak häsiýeti bar” diýip, gönüsinden geldi.*

ÝOKSUL [ýo:ksul], *at.* Garyp, mätäç, barly bolmadyk, garyp-gasar.

ÝOKSULLYK [ýo:ksulluk], *at.* Ýoksul bolmaklyk, barly däl, ýoksulyň hal-ýagdaýy. *Ýoksullyk gurasyn.*

ÝOKSURATMAK [ýo:ksurotmok], *işl.* Bir zadyň, biriniň ýokdugy bildirmek, duýdurmak. *Aramyzda gyzyl-gyran güleşdirip oturan dostumyz barka başga kişini ýoksuradan dälirdi.*

ÝOKSURATMAZLYK [ýo:ksurotmozluk], *iş ady.* Bir zadyň, biriniň ýokdugyny bildirmezlik, duýdurmazlyk. *Düýäniň çal-agarany bilen mele-myssyk çörek tapdyrsa, başga zady ýoksuratmaz.*

ÝOKUM, *at.* Iýilýän iýmitleriň jana berýän peýdasý. *Üzümiň ýokumy köp.*

ÝOKUMLY, *syp.* Bedene ýaramly, gурp berýän, ýokýan. *Aslynda, gawun ýaly adama ýokumly iýmish bolmaz* (A. Gowşudow).

ÝOKUMLYLYK [ýokumluluk], *at.* Ýokumy barlyk, ýokumly bolmaklyk.

ÝOKUMLYRAK [ýokumlura:k], *syp.* Öňküsinden ýa-da beýlekilerden birneme ýokumly. *Daýaw boljak bolsaň, ýokumlyrak iýmitleri köp iýmeli.*

ÝOKUMSYZ [ýokumsuz], *syp.* Bedene ýaramsyz, gурp bermeýän, ýokumy bolmadyk.

ÝOKUMSYZLYK [ýokumsuzluk], *at.* Ýokumy ýokluk.

ÝOKUMSYZRAK [ýokumsuzura:k], *syp.* Birneme ýokumsyz.

ÝOKUNDY [ýokunny], *at.* Ýokup galan zat, ujypsyz galyndy. *Haltanyň düýbünde çalaja un ýokundysy bardy* (B. Seýtäkow).

ÝOKUŞ: ýokuş degmek ser. **Ýokuş görmek.** Çyn goçaklar öz-özünden eder joş, Kärsiz äre ýokuş deger zerre iş (Zelili). **Ýokuş görmek** gaty görmek, göwnüňe

ýaramazlyk, namys bilmek; kyn görmek. *Patyşa bularyň gudaçylyga gelmegini ýokuş gördi* (“Görogly”). **Ýokuş söz** erbet söz, göwne degýän söz.

ÝOKUŞDYRMAK [ýokuşdurmok], *işl., ser.* **Ýokdurmak.**

ÝOKUŞMAK [ýokuşmok], *işl.* **1.** Birinden beýle-kisine geçmek, ýokmak, degmek (kesel hakynda). **2.** *göç.m.* Geçmek, täsir etmek. *Bu ýagdaý meniň aýalyma-da ýokuşdy* (R. Allanazarow).

ÝOL [ýo:l], *at.* **1.** Ýöremek, gatnaw üçin hyzmat edýän ýer zolagy. *Ýol gadyryn ýortan biler, ýaý gadyryn – dantan* (Nakyl). *Türkmenistanyň hereket edýän we gurulýan demir ýollary öz ýurdumyzda taýýarlanýan pürsler bilen üpjün ediler* (“Türkmenistan”). **2.** Syýahat, sapar, ýolagçylyk bilen bir ýere ugraýyş. *Ýola çyksaň, ýoldaşyňy düzet* (Nakyl). **3.** *göç.m.* Belli bir usul, tär. **4.** *göç.m.* Çäre, çykalga, alaç, ugur. *Ussa bilen, ynha akyllaşyp göreris weli, bir ýol tapylar durubir* (H. Garabaýew). **5.** *göç.m.* Bir maksada gönükdirilen ýörelge.

♦ **Ýola atarmak** *ser.* **Ýola salmak.** *Oljasy Balynyň göwnün göterdi, Atylaryň baryn ýola atardy* (A. Köpekmergen). **Ýol açmak** bir işi etmäge, durmuşa geçirmäge mümkinçilik döretmek, baryş-geliş, gatnaşyk edip başlamak. *Tanyşlyk wagtynda iki obadaş, Ýol açdy bolmaga ömürlik ýoldaş* (A. Kekilow). **Ýol almazlyk** ýer almazlyk, başa barmazlyk, biderek bolmak. *Atabaýyň öz ömründe birinji gezek Akmaýany tabyn etmek islegi ýol almady* (B. Kerbabaýew). **Ýola düşmek** gidişi, barşy düzgünleşmek, kadalaşmak. *Işler ýola düşdi. Ýola getirmek* tertipli-düzgünli bolmagyny gazanmak, düzgüne boýun etmek. *Taýak bir dälini ýola getirmiş* (Magtymguly). **Ýola goýmak** tertip-düzgüne salmak, ugrukdyrmak, gönükdirmek, düzetmek, düzgünleşdirmek. **Ýola salmak 1)** *ser.* **Ýola goýmak.** *Sen bu işi ýola sal.* **2)** ugratmak, ugradyp goýbermek, ýola atarmak. *Ol şol mahal hat-petek işi bolup, gelenleriň işlerini düzedip, ýola salmak üçin eglendi.* **Ýol bermek** mümkinçilik döretmek, böwet bolmazlyk, garşylyk görkezmezlik, päsgel bermezlik. **Ýol bolsun** gidip-geljek, barjak ýerinde, ýolda-yzda işiň rowaç bolsun. *Agajunus bulara ýol bolsun aýdyp, ak pata berip ugratdy* (“Görogly”). **Ýol çalmak** yz çalmak, yzarlamak. *Şumroy kempir eger ýol çalan adam bolsa, özüni tapsyn diýip, otyrýeri bilen süýşüp, yz edip gitdi* (“Görogly”). **Ýoldan azaşmak** ters ýola düşmek, nädogry hereket edip başlamak, durmuşyň, ýaşayşyň düzgününden çykmak. **Ýoldan çykmak 1)** sandan çykmak, azmak, bozulmak, başyna gitmek. **2)** biwepalyk etmek, aýagyňy dürs basmazlyk, ahlak taýdan bozulmak. **Ýol görkeziji** etmeli işleri ugrukdyryjy, ýolbaşçylyk ediji. *Ýol görkeziji belgiler.* **Ýol görkezmek** maslahat

bermek, akyly bermek, ugrukdyrmak, öwretmek, salgy bermek. **Ýol gözlemek** çykalga, ugur agtarmak, çykalga gözlemek, tärini, ýoluny tapjak bolmak. *Ol çykalgasyz ýagdaýdan çykmak üçin ýol görkezdi.* **Ýol kesmek 1)** uzak ýolda ýadamaz ýaly, ýoluň gysgalan ýaly bolmagy üçin söhbet açmak, ondan-mundan gürrüň edip başlamak. *Hudaý berse, ap-aňsatdyr diýip, Ogusoltan eje tä öýüne barýança ýol kesdi* (R. Allanazarow). **2)** *ser.* **Ýol urmak.** **Ýol külterlemek** tizlik bilen ýol geçmek, ýol almak, ýol sökmek. *Ulag ýoly külterläp gidip oturandyr.* **Ýol salmak 1)** uçramak, sezewar bolmak, başyna düşmek. *Uruş başlanaly bäri, ençeme öýüň üstünden ölüm habary ýol salypdy.* **2)** köp gatnap ýol etmek, gidip-gelip durmak, bir ýere köp gatnamak, gatnaw etmek. *Onsoň ol özüniň tanalmaýan ýerine ýol saldy* (A. Gowşudow). **Ýol sökmek** köp ýöremek, ýöräp köp ýol geçmek. **Ýol tapmak** ugur, çykalga tapmak, tärini, ebeteýini gözlemek. **Ýoluna düşmek** bir zadyň ugruna çykmak, bir zadyň ugrunda hereket etmek, bir zadyň küýüne, kül-külüne düşmek. *Annaguly şony bilmegiň ýoluna düşdi* (A. Durdyýew). **Ýoluna seretmek** biriniň gelerine garaşmak, seredip durmak, intizar bolmak. *Tä gün batyp, garaňky düşýänçä, oglunyň ýoluna seretdi.* **Ýoluny kesmek** gidere ugur, barara ýer goýmazlyk, dalda gözlemez ýaly etmek. **Ýoluň açyk bolsun!** *ser.* **Ýoluň ak bolsun. Ýoluň ak bolsun!** ugran ugrunda işiň şow alsyn, päsgelçilige duş gelme! *Ýoluň ak bolsun, ýoldaşyň – hak* (Dileg). **Ýoluň düşmek** ýörite däl-de, ýüzüň ugruna degmek, bir söý bilen üstünden barmak. *Ýoluň düşen wagty bize-de baryp dur!* **Ýoluňy düzetmek** dogry ýola düşmek, ile goşulmak, hakyky ugur, durmuşyň düzgünü bilen gitmek. **Ýoluňy urdurmak** bozulmak, azmak, ýoldan azaşmak, ters ýola düşmek. **Ýol urmak** garakçylyk etmek, geleni-geçeni talamak, soýmak. **Ýoly köp** ugurtapyjy, mekir, hilegär.

ÝOLA [ýo:lo], *at.* Gezek, gaýta, sapar. *Ýaşuly bir-ki ýola ardynjyrady.*

ÝOLAGÇY [ýo:loğçy], *at.* Ulagly ýa-da ulagsyz bir ýere ugran, ýola düşen, gidip barýan adam. *Ýolagçy ýolda ýagşy* (Nakyl).

ÝOLAGÇYLYK [ýo:loğçuluk], *at.* Ýolagçynyň ýagdaýy, ýolagçy bolmaklyk. *Bu uzak ýolagçylyk oglanlary biri-birine has ýakynlaşdyrýar.*

ÝOLAÝRYT [ýo:laýryt], *at.* Ýoluň aýrylýan ýeri, ýoluň dürli tarapa bölünýän ýeri. *Hol ýolaýyrtida irden tapyşýardy biz* (R. Seýidow).

ÝOLBARS [ýolvors], *at.* **1.** Göwresi uly, berdaşly aýakly, sarymtyl tüýli ýyrtýjy haýwan; şir, peleň. *Bir bar eken, bir yok eken, ön zamanlarda bir ýolbars bar eken* (“Türkmen halk ertekileri”). **2.** Oglana dakylýan at.

ÝOLBAŞÇYLYK [ýo:lvaşşylyk], *at.* 1. Ýolbaşçynyň wezipesi, ýagdaýy. *Oňa uly kärhana ýolbaşçylyk etmek ynanyldy.* 2. Kärhana ýa-da edara işlerini dolandyryan guramalar. *Gowy işleýänlere ýolbaşçylyk tarapyndan sag bolsun aýdyldy.*

ÝOLBELET [ýo:lvelet] Ýolagçylar otlusynda wagonyň içiniň düzgün-tertibine gözegçilik edýän demir ýol gullukçysy.

ÝOLBOÝY [ýo:lvoýy], *hal.* Ýoluň bütin dowamynda, bir ýerden ikinji ýere barylýança, tükeniksiz, üznüksiz. *Ol rowaýaty ýol boýy gürriň berip geldi.*

ÝOLÇY [ýo:lçy], *at.* 1. Bir ýere ugramakçy bolup, ýola çykan. *Anka aýdar: “Ýolçyýam”, Hüt-hüt aýdar: “Ilçiýem”* (Magtymguly). 2. Ýol gurluşygynyň hünärmeni; ýol gurluşygynda işleýän işçi. *Ýolçular köçäniň zaýаланан yerini derrew bejerdiler.* 3. Demir ýoluň ugruny syrty, ýoly barlaýan demirýolçy. *Ol Duşaga gidýän ýolda ýolçy bolup işleýär* (B. Kerbabaýew).

♦ **Ýolçy mal** hemişe gatnaýan ýoluny tapýan mal.

ÝOLDAŞ [ýolloş], *at.* 1. Bir ugur bilen bile barýan, ýollary bir bolan ýolagçy, hemra. *Ýola çyksaň, ýoldaşyňy düzet* (Atalar sözi). 2. Özüniň garaýşy, pikiri, işi, durmuş şertleri we ş.m. boýunça biri bilen umumylygy, ýakynlygy bar bolan adam. *Ýürekdeş ýoldaş bilen göwün açyşmakdan gowy zat barmy näme?* (B. Kerbabaýew). 3. Çaga bolanda, çaganyň yz ýany bilen düşýän jansyz bir bölek agza, düşgi. 4. Aýalyň äri, adamsy (bu söz, köplenç, aýallar tarapyndan ulanylýar); ýanyoldaş. *Ýoldaşym ikimiz mekdepe işleýäris.* 5. *göç.m.* Bir ýere ugralanda sag-aman barmak üçin yrym edilip ýanyň bilen alynýan çörek we ş.m. mukaddes zatlar. *Ýoldaş bolar ýaly ýanyňa bir döwüm çörek al.* 6. Oglana dakylýan at.

♦ **Ak gyz ýoldaşyň bolsun!** öýlenmedik ýigide aýdylýan taňryýalkasyn, dileg.

ÝOLDAŞ [ýo:lloş], *syp.* Bir ýoldan bile barýan adam. *Ýol ýoldaşy ýoldaşyna söýener* (Magtymguly).

ÝOLDAŞLY [ýolloşly], *syp.* 1. Ýany adamly, hemraly, bile tirkeşýän adamly. *Eger onuň ýany ýoldaşly bolajsa, onda gije hem oňa zat edip biljek däl* (A. Gowşudow). 2. Dürli ynançlara görä, halatly, gudratly.

ÝOLDAŞLYK [ýolloşluk], *at.* 1. Ýoldaş bolmaklyk ýagdaýy, ýoldaşlarça aragatnaşyk, biri-biriňe edilýän ýakyn gatnaşyk. *Ýoldaşlykda, adamkärçilikde onuň taýy ýokdur.* 2. *göç.m.* Resmi ýaryşlardan daşgary geçirilýän, ýaryş hasabyna girmeyän, türgenleşmek üçin geçirilýän (dürli oýunlar hakynda). *Küştçüleriň ýoldaşlyk duşuşygy.*

ÝOLDURMAK [ýollurmok], *işl.* 1. Ýolmak işini başga birine etdirmek. 2. *gepl.d.* Aldyrmak, gidermek,

ogurlatmak (köplenç, öňünden *aldyrmak* işligi getirilip ulanylýar). *Aldyran, ýolduran zadym ýok, sag-aman geldim.*

ÝOLGUÇ [ýolguç], *at.* Sakgal-murt ýolmak üçin ulanylýan agzy ýasyja esbap, müçenek. *Aýnadyr ýolguy alyp, sakgalynyň kese eteklerini ýolmaga oturdy* (A. Durdyýew).

ÝOLHATY [ýo:lhaty], *at.* Ugry, ýerine ýetirmeli iş görkezilip, sürüjä edarasy tarapyndan berilýän resmi kagyzy.

ÝOLKA [ýo:lko], *at.* 1. Sowuga çydamly, gysyn-ýazyn gök öwsüp oturan arça meňzeşräk pürli agaç. 2. Täze ýyl baýramçylygynda şol agajyň her hili oýnawaçlar, jäjekler bilen bezelen görnüşi. *Çagajyklar el tutuşyp, bezelen ýolkanyň daşynda aýlanýardylar.*

ÝOLLAMA [ýo:llomo], 1. *iş ady.* Ýollamak ýagdaýy. 2. Belli bir ýere, dynç almaga, işe we ş.m. iberilýän adama berilýän resmi kagyzy.

ÝOLLAMAK [ýo:llomok], *işl.* Birini ýa-da bir zadany bir ýere ibermek, ugratmak.

ÝOLLAMAKLYK [ýo:llomokluk], *iş ady.* Ýollamak ýagdaýy.

ÝOLLAMAZLYK [ýo:llomozluk], *iş ady.* Ýollamakdan saklanmak, ibermän saklamak, ugratmazlyk.

ÝOLLANMAK [ýo:llonmok], *işl.* Bir ýere iberilmek; ýola düşülme. *Toý gününde arap atlar Durmaz, ýollanar, ýollanar* (Baýram şahyr).

ÝOLLANYLMAK [ýo:llonulmok], *işl., ser.* Ýollanmak.

ÝOLLAŞDYRMAK [ýo:llošdurmok], *işl.* Hemmesini iberişdirmek, ählisini ugradyşdyrmak, boldugyndan ýollap durmak.

ÝOLLAŞMAK [ýo:llošmok], *işl.* 1. Ýollamaga kömek bermek, ugradyşmak. *Şähre üzüm ýollaşmak.* 2. Birnäçe bolup ýollamak, ýola ugratmak.

ÝOLLATMAK [ýo:llotmok], *işl.* Ýollamak işini başga birine etdirmek. *Ol esgeriň hatyny öýlerine ýollatdy.*

ÝOLLAÝYŞ [ýo:lloýuş], *iş ady.* Ýollamak ýagdaýy.

ÝOLLY [ýo:lly] I, *syp.* 1. Ýöremek, gitmek üçin ýol edilen, öň yörelen, ýol salnan (ýer). *Ýolly ýerden ýöräň.* 2. Oglana dakylýan at.

ÝOLLY [ýo:lly] II, *hal.* Dogry, degerli, geçginli. – *Gaýta şu at üstünde oňa-muňa çykmagam maňa kem ýaranok, Gutlymyrat – diýip, öz işini ýolly tapdy* (A. Gowşudow).

ÝOLMA [ýolmo] I, *iş ady.* Ýolmak ýagdaýy.

ÝOLMA [ýolmo] II, *at.* Öldürilen goýnuň derisinden ýolnup alnan ýüň. *Ýolmaň hili pesräk hasaplanýar.*

ÝOLMAK [ýolmok], *işl.* 1. Bir zady sogrup aýyrmak, çirtip üzme, çekip, dartyp, üzüp almak. *Bagdan alma ýolmak.* 2. Çekip, dartyp üzme, gýrmak. *Ýüpi ýolmak.* 3. Müçenek, ýolguç bilen sogurmak. *Aýnadýr ýolgujy alyp, sakgalynyň gyllaryny ýolmaga oturdy* (A. Durdyýew). 4. Arasyny bölmek, böleklemek. *Ol hamyryny ýolýança, men tamdyra ot goýberdim* (H. Garabaýew). 5. *göç.m.* Aldap almak, ýonmak.

ÝOLMAKLYK [ýolmokluk], *iş ady.* Ýolmak ýagdaýy.

ÝOLMAZLYK [ýolmozluk], *iş ady.* Ýolmak işini etmezlik.

ÝOLMALAMAK [ýolmolomok], *işl.* 1. Ýolup-ýolup almak, çekişdirip ýolmak. *Öwez gyzaryp çişdi, ol yzly-yzyna telpeginiň tüýüni ýolmalady we nämedir bir zat diýmekçi boldy* (A. Gowşudow). 2. Biriniň ýüz-gözünü dyrnaçlamak, tüýtmelemek. *Ogulhan eje döşünden itip, ýüz-gözünden ýolmalasa-da, Töre çykarly däldi* (B. Öwezow).

ÝOLMALANMAK [ýolmolonmok], *işl.* Ýolnup-ýolnup alynmak. *Deriniň yüňi ýolmalandy.*

ÝOLMALAŞMAK [ýolmoloşmok], *işl.* 1. Ýolmalamaga kömek bermek. 2. Biri-biriňi çekelemek, eliňi hereketlendirip, çalarak uruşmak, dalaşmak. *Çagalar biri-biri bilen ýolmalaşyp durdular.*

ÝOLMALAŞYK [ýolmoloşuk], *at.* Biri-biriň bilen ýolmalaşyp edilýän basalaşyk, uruş, dalaşyk. *Boldy bir başagaýlyk, ýolmalaşyk* (A. Durdyýew).

ÝOLPOLIS [ýo:lpoli:s], *at.* Ýol hereketiniň howpsuzlygyna gözegçilik edýän polisiýa işgäri.

ÝOLUGRAK [ýoluğra:k], *syp.* Ýolunjak bolup duran. *Ýolugrak ýüp.*

ÝOLUGYŞ [ýoluğuş], *iş ady.* Ýolukmak

ÝOLUJY, *syp., gepl.d.* Iliň hakyny iýýän, ütüji.

ÝOLUK, *syp.* Ýolnup bölek bolan, üzük, gyryk, kesik. *Ýoluk sapak.*

ÝOLUKDYRMAK [ýolukdurmok], *işl.* 1. Biri-birine duşurmak, duçar etmek. *Ýolda ýolukdyrdym çeşmi-jadyny, Ölçerdim, el çoydum yşgyň oduna* (Magtymguly). 2. Sezewar etmek, uçratmak, sataşdyrmak.

ÝOLUKMA [ýolukmo], *iş ady.* Ýolukmak ýagdaýy.

ÝOLUKMAK [ýolukmok], *işl.* 1. Duçar bolmak, sezewar bolmak, sataşmak, duşmak. 2. Bir zat degmek, ýokuşmak (kesel), bir zada uçramak. *Kelläne gaýsar diýen bir dert ýolugypdyr* (“Görogly”).

◊ **Ýolda ýolukmak (ýolukdyrmak)** sataşmak, duşmak. *Ýolda ýolukdyrdy çeşmi-jadyny* (Magtymguly). *Aý, olam bir ýolda ýolugandyr-da, maňa bir zat boldy diýip, jany agyryp durasy ýok.*

ÝOLUKMAKLYK [ýolukmokluk], *iş ady.* Ýolukmak ýagdaýy.

ÝOLUM-ÝOLUM, *syp.* Gyrym-gyrym, üzüm-üzüm bolan.

ÝOLUNMAK [ýolunmok], *işl.* 1. Özüň üçin ýolup almak. *Ol ilki özüne waharman ternesini ýolundy.* 2. Öz-özünden sapagyndan tänmek; öz-özi üzülme (ýüp, sapak, sim hakynda). – *Bişenini tanamarsyň, indi ýolaýma.* – *Kaka, bu garpyzyň özi ýolnupdyr.* 3. Ýolguç, müçenek bilen sogrulamak. *Sakgalyň töweregindäki gyllar ýolundy.* 4. Arasy açylmak, böleklenmek, bölünmek. *Ýolnup goýlan hamyr.*

ÝOLUŞ, *iş ady.* Ýolmak ýagdaýy. *Gawuny ýolşuň nähili, pazylyny goparyañ!*

ÝOLUŞDYRMAK [ýoluşdurmok], *işl.* 1. Bir ýanyndan ýolmak, ýolup çykmak. *Tilki haýdan-haý garganyň tüýüni ýoluşdyryp başlaýar* (“Türkmen halk ertekileri”). 2. Ýolum-ýolum etmek, ýolup birnäçe bölek etmek, üzüşdirmek, gyryşdyrmak. *Ýüpi ýoluşdyrmak.*

ÝOLUŞMAK [ýoluşmok], *işl.* 1. Ýolmaga kömek bermek. *Ol deriniň yüňüni ýoluşdy.* 2. Bilelikde ýolmak.

ÝOL-ÝODA [ýo:l-ýo:do], *at.* 1. Pyýada, ulagly ýörelýän ýollar, ýodalar. 2. *göç.m.* İş usuly, täri, ugry. *Her bir işiň öz ýol-ýodasy bar.*

ÝOL-ÝOL [ýo:l-ýo:l], *syp.* Zolak-zolak, zol-zol. *Ýol-ýol matadan tikilen düşekçe.*

ÝOMAK [ýomok], 1. Ýiti sözli, şorta gürrüňli, gülküli degişme, şorta söz. 2. Halk döredijiliginiň bir görnüşi.

◊ **Ýomak atyşmak** biri-biriň bilen degişmek, gülküli degişmeler aýdymak. *Olaryň şadyýan gülküleri, biri-birine atyşýan ýomaklary düşelgäni ala-ýaz etdi* (N. Baýramow).

ÝOMAKÇY [ýomokçy], *at.* Ýomak atyjy, ýomak atmaga ökde adam. *Degişgen ýomakçy, diýseň keýpihon, Gara saçy sekil atan adamdyr* (A. Atajanow).

ÝOM-ÝOK [ýom-ýo:k]: **ýom-ýok bolmak** birden ýitirim bolmak, zym-zyýat bolmak. *Ol birden ýom-ýok boldy.* **Ýom-ýok etmek** harç etmek, бүтинleý ýok etmek, bolmadyk ýaly etmek.

ÝON [ýo:n], *at.* Bil oňurganyň iki gapdaly, ýan. *Olaryň içinde hyňny-syňny etjek bolanlaryňam ýonuna çekäýýärdi* (“Türkmen halk ertekileri”).

◊ **Ýon damar** bil oňurganyň iki gapdalyndaky ýogyn damar (*ser. Ýon damar*). **Ýon damaryndan tutmak** agyryly ýerinden tutmak, berk daramak.

ÝONA [ýo:no], *at.* Gaňňanyň ýa-da eýeriň gürlük berkidiýän iki kese agajynyň aşagyna goýmak üçin gat-gat edilip tikilýän keçe, teletin ýa-da gaýyş. *Mahmal derlik, gülnary ýona, tylla gaýyşly eýer salyp, Gyraty eýerläp, kemsiz bezedi* (“Görogly”).

ÝONAÇY [ýo:noçy], *at.* Ýona tikýän ussa. *Magtymgulynyň atasy kümüş ussasy we ýonaçy bolupdyr.*

ÝONAÇYLYK [ýo:noçuluk], *at.* Ýona ýasaýan ussanyň käri, ýonaçynyň işi. *Ol ýonaçylyk we kümüşçilik işi bilen meşgul bolýar.*

ÝONALYK [ýo:noluk], *syp.* Ýona tikmek üçin ýararly.

ÝONDAMAR [ýo:nnamar], *at.* Oňurgalaryň iki gapdaly bilen gidýän ýogyn damar. *Ýondamarlaryny tutup, arkasyny owkalamaga başlady* (“Görogly”).

ÝONDURMAK [ýo:nnurmok], *işl.* 1. Ýonmak işi ni başga birine etdirmek. *Tagta ýondurmak.* 2. *göç.m.* Aldaw, hile edýän adama puluň, zadyň bir bölegini gidermek, iýdirmek, aldyrmak.

ÝONGUÇ [ýo:nğuç], *at.* Agaç ýonmak üçin enjam, ýongy, sürgüç, rende. *Ýonguç bilen agaç ýonmak.*

ÝONMA [ýo:nmo] **I**, *işl. ady.* Ýonmak ýagdaýy.

ÝONMA [ýo:nmo] **II**, *syp.* Ýonulyp ýasalan. *Ýonma bezeg.*

ÝONMAK [ýo:nmok], *işl.* 1. Ýonguç ýa-da beýleki ýonuýy ýiti gurallar bilen tagtanyň ýüzüni tekizlemek, ýylmamak. *Agaçdan ýonup perzi, pil, ruh, şa, at ýasapdyrlar* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Birinden bir zady her hili ýol bilen almak. *Görogludan bir zat ýonup bolmazmyka?* (“Görogly”). *Ol bir zat ýonup bilse ýonjakdyr.*

ÝONMAKLYK [ýo:nmokluk], *işl. ady.* Ýonmak ýagdaýy.

ÝONUJY [ýo:nujy], *at.* 1. Tagta, demir we ş.m. zatlary ýonýan adam. 2. *göç.m.* Birinden bir zady hile bilen alýan, ýoluýy (adam hakynda).

ÝONULMAK [ýo:nulmok], *işl.* 1. Ýonuýy gurallar bilen ýylmanmak, tekizlenmek. *Indi daş ýonulmagynyň sesine agaç ussalarynyň rendeleriniň hem başga gurallarynyň sesi goşulýardy* (A. Gowşudow). 2. *göç.m.* Aldaw, hile bilen alynmak.

ÝONUŞ [ýo:nuş], *işl. ady.* Ýonmak ýagdaýy.

ÝONUŞDYRMAK [ýo:nuşdurmok], *işl.* Ýonup çykamak, kä ýerlerini ýonup düzetmek. *Tagtalary ýonuşdyrdym.*

ÝONUŞGA [ýo:nuşgo], *at.* Agaç, demir we ş.m. zatlar ýonulanda, olardan aýrylýan burum-burum ýukajyk, insizje bölekler. *Ol üýşüp ýatan agaç ýonuşgalaryny süpürüp aýyrdy.*

ÝONUŞMAK [ýo:nuşmok], *işl.* 1. Ýonmaga kömek bermek. *Agaç ýonuşmak. Pil saplaryny ýonuşmak.* 2. Bilelikde ýonmak.

ÝOŇ I, *at.* Sowuklama, üşeme we ş.m. netijesinde döreýän näsaglyk, dümew.

ÝOŇ II, *at.* Täze dörän, köpçülikleýin ürç edilýän zat, nysak (geým, köwüş, oýun we ş.m.).

♦ **Ýoň bolmak** giňden ýaýramak, bir zat nysak bolmak.

ÝOŇLAMA [ýoňlomo], *işl. ady.* Ýoňlamak ýagdaýy.

ÝOŇLAMAK [ýoňlomok], *işl.* Üşemek netijesinde näsaglyk tapynmak, dümewlemek, sowuklamak.

ÝOŇLAMAKLYK [ýoňlomokluk], *işl. ady.* Ýoňlamak ýagdaýy.

ÝOŇLAÝYŞ [ýoňloýuş], *işl. ady.* Ýoňlamak ýagdaýy.

ÝOŇSUZ, *syp.* 1. Göwrüm, möçber, mukdar taýdan köp; ep-esli, uly, gabarasy esli. *Bir atadan ýeke Taýmaz, Indi görseň, ýoňsuz ata* (K. Gurbannepesow). 2. Ep-esli; esli wagt. *Suw başynda ýoňsuz wagt güýmendi* (A. Kekilow).

ÝORDUM, *at.* Çeper eserde wakalaryň ösüşiniň, gahrymanlaryň suratynyň çekiliş, görkeziliş täri, ugry. *Pikir ýordumy. Sýužet ýordumy.*

ÝORDURMAK [ýordurmok], *işl.* Düýşi ýorup bilýän adama onuň ýorgudyny aýtdyrmak. *Düýş ýordurmak.*

ÝORGA [ýorgo], *at.* 1. Käbir atyň, eşegiň ortaça we iň rahat gezeri. *At ýorga ýöreýşini edende, oňki we yzky sag aýaklaryny bir wagtda, oňki we yzky çep aýaklaryny hem bir wagtda göterýär.* 2. Çapuw däl-de, münge aty. *Toý günü bagşy bilen ýorga dýnç ýok* (Nakyl). *Bular guşlaryny hem ellerine alyp, ýorga artlaşdylar-da gidiberdiler* (“Türkmen halk ertekileri”).

ÝORGALAMA [ýorğolomo], *işl. ady.* Ýorgalamak ýagdaýy.

ÝORGALAMAK [ýorğolomok], *işl.* 1. Ýorgasyna gitmek, ýorga gezeri bilen gitmek. *Dor alaşa kākilik ýaly ýorgalap barýar* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Kiçi ädimler bilen çalt-çalt ýöremek, gybyrдыklamak. *Ol ýorgalap barşyna: – Bolýar, bolýar, hökman geler – diýdi* (A. Nazarow).

ÝORGALAMAKLYK [ýorğolomokluk], *işl. ady.* Ýorgalamak ýagdaýy.

ÝORGALAMAZLYK [ýorğolomozluk], *işl. ady.* Ýorgalap gitmezlik.

ÝORGALATMAK [ýorgolotmok], *işl.* 1. Ýorgasyna sürmek, ýorga gezeri bilen ýöretmek. *Bagşy dor ýabysyny ýorgaladyp, dagyň etegini syryp, öýüne gaýdypdyr.* 2. *göç.m.* Ýetişibildiginden çalt ýöremäge mejbur etmek.

ÝORGALAŞMAK [ýorğoloşmok], *işl.* 1. Ýorga gezerinde birnäçe at ýorgalamak. *Ýorgalaşyp barýan atlaryň ýaňy ýola düşendigi bildirýärdi.* 2. Birnäçe adam çalt ýöremek. *Nirä ýorgalaşyp barýarsyňyz?*

ÝORGALAÝYŞ [ýorğoloýuş], *işl. ady.* Ýorgalamak ýagdaýy.

ÝORGALY [ýorğoly], *syp.* Ýorga münen, ýorga atlanan. *Ýorgaly bilen ýoldaş bolma, nadan bilen syrdaş*

(Nakyl). *Ikindinara bir ýorgaly dünýäni ala tozan edip, tumşugyny dik asmana tutup gelyärdi* (“Görogly”).

ÝORGALYK [ýorğoluk], *at.* Ýorga bolmaklyk. *Atyň gowy ýorgalygy äşgärdi.*

ÝORGAN [ýorğon], *at.* Ýatylanda ýapynmak üçin içine pagta, ýün salyp tikilýän ýapynja. *Ýorganyňa görä aýak uzat* (Nakyl).

ÝORGANÇA [ýorğonço], *at.* Kiçiräk ýorgan.

ÝORGAN-DÜŞEK [ýorğon-nüşök], *at.* Ýatylanda üstüne ýapynmak, aşagyňa düşenmek üçin gerekli ýorganlar we düşekler. *Bir böwürde bolsa üstüne ýorgan-düşek galdyrylygy demir sandyk durdy* (“Edebiýat we sungat”).

ÝORGANLYK [ýorğonluk], *syp.* Ýorgan üçin gerek bolan (mata, pagta, ýün we ş.m. zatlar). *Ýorganlyk gowy mata gelen ekeni* (R. Allanazarow).

ÝORGUDYKLAMAK [ýorğuduklomok], *işl., ser.* Ýorgalamak 2. *Gapyda bir guşjagaz nämendir bir zat kowalap, ýorgudyklap ýördi* (N. Geldiýew).

ÝORGUN [ýorğun], *syp.* Ýadaw, argyn.

ÝORGUNLYK [ýorğunluk], *at.* Ýadawlyk, argynlyk.

ÝORGUT [ýorğut], *at.* Düş ýorup bilýän adam tarapyndan görülen düşüş manysyna, nämäniň alamydygyna berilýän düşündiriş. – *Ýaşuly, bu düşüşüň ýorgudyny özüň aýdaýmasaň, menden-ä ýoran ýok* (N. Pomma).

ÝORKA [ýorko], *at.* Gözüň görejinini örtýän ýukajyk barda, perde. *Şunuň netijesinde gözüň görmek güýji kemelip, ahyrda görejiň ýüzünde ýorka peýda bolýar we oňa gül düşüp, gözi kör edýär* (S. Karanow).

ÝORKALAMAK [ýorkolomok], *işl.* Ýukajyk perde, barda bilen örtülme. *Onuň görejininiň öňi ýorkalapdyr.*

ÝORMA [ýormo], *iş ady.* Ýormak ýagdaýy. *Düş ýormanyň hem öz ugry-ýoly bar.*

ÝORMAK [ýormok], *işl.* 1. Görülen düşüş manysyny aýtmak. *Aman pälwan düş ýormaga, adamyň ýylyny öwürüp, ýaşyny anyklamaga ökdedi* (B. Seýtäkow). 2. Bir işi, hereketi başga bir zada ýanamak. *Möwsümiň şeýle şowly gelmegine biz gowulyga ýorýarys* (“Türkmenistan”).

ÝORMAKLYK [ýormokluk], *iş ady.* Ýormak ýagdaýy. *Düş ýormaklyk aňsat däl.*

ÝORTMA [ýortmo], *iş ady.* Ýortmak ýagdaýy.

ÝORTMAK [ýortmok], *işl., gepl.d.* Ylgamak, çalt gitmek. *Ýortan ozar, ýatan tozar* (Nakyl).

ÝORTMAKLYK [ýortmokluk], *iş ady.* Ýortmak ýagdaýy.

ÝORTUŞ, *iş ady.* Ýortmak ýagdaýy.

ÝORTUŞMAK [ýortuşmok], *işl.* Çalt ýöreşip, ylgaşyp barmak. *Ýapylarda ýortuşyp, Oýnadylar bu ýerde* (M. Myşşyýew).

ÝORULMAK [ýorulmok] **I**, *işl.* Düşüşüň ýorgudy aýdylmak.

ÝORULMAK [ýorulmok] **II**, *işl.* Ýadamak, armak. *Sen ýöne ýorlupsyň, ysgyndan düşüpsiň* (B. Kerbaýew). *Uzak ýoly söküp, ýorlan ýolagçy biziň şäherimiziň howaly baglaryna gözi düşende, argynlygy sowlan ýaly bolýar* (“Edebiýat we sungat”).

ÝORUNJA [ýorunjo], *at.* Mal iými üçin ekilýän uzyn, inçe baldakly, owunjak ýaprakly, mawy gülli köpýyllyk ot. *Gül açypdyr gowaçalar, Ýorunja geçipdir dyzdan* (Ç. Aşyrow).

♦ **Eşek ýorunja** kösükliler maşgalasyna degişli ak kökli, boýy 20-100 sm. ýetýän uzyn baldakly, gyralary kertik-kertik üç ýaprakly, iki ýyllyk otjumak ösümlik. Bu ösümliğin ownuk sary gülleri salkym görnüşlidir. Miwesi süýrgült kösük görnüşli bolýar.

ÝORUNJAÇYLYK [ýorunjoçuluk], *at.* Oba hojalygynda: ýorunja ösdürüp ýetdirmek, ondan iým taýýarlamak bilen meşgullanýan ugur. *Ýorunjaçylyk bilen giňden meşgullanylýar.*

ÝORUNJALYK [ýorunjoluk], *at.* Ýorunja ekilen giň meýdan. *Kaka, ýorunjalykdan aty tapmadym* (A. Durdyýew).

ÝORUŞMAK [ýoruşmok], *işl.* 1. Ýormaga kömek bermek. *Gel, maňa düş ýoruşsana!* 2. Bilelikde ýormak. *Aýallar agşam gören düşlerini ýoruşyp otyrdylar.*

ÝOW, *at.* 1. Duşman, ýagy. *Arkalaşan ýow gaýtarar* (Nakyl). 2. Biri-birine ýagy taraplaryň arasynda bolýan uruş, söweş, jeň. *Ýow günü gaýrata gatlan* (Magtymguly).

ÝOWAMAK [ýowomok], *işl., gepl.d.* Täsir edip bilmek, ýakyn gelip bilmek, ýakynlaşmak. *Arkayyn oýnaber, birem saňa ýowap bilmez. Oňa ýowan zat bolmaz.*

ÝOWAR [ýowor], *at.* 1. Biriniň hojalyk işine kömek bermek maksady bilen üşüp ýerine ýetirilýän iş. *Aşyr aga jaý salyşmak üçin goňsularyny ýowara çagyrdy.* 2. Dynç günleri bag ekmek, şäheri arassalamak we ş.m. boýunça geçirilýän köpçülikleýin jemgyýetçilik çäresi, işi. *Bu ýowar baýryň ýüzünde bag oturtmaklyga bagyşlandy.*

ÝOWARÇY [ýoworçy], *at.* Ýowara gatnaşyjy, ýowara gatnaşýan adam.

ÝOWMAK [ýowmok], *işl., gepl.d., ser.* Ýowamak.

ÝOWŞAN [ýowşon], *at.* Ownuk gülli, ýiti ysly, ajy tagamly, dagda, gumda bitýän pürli ösümlik. *Ak jerenli alalardan geçemde, Ýowşanlaryň ysy başym aýlasyn!* (B. Hudaýnazarow).

ÝOWŞANLYK [ýowşonluk], *at.* Ýowşanyň köp biten ýeri, ýowşanyň bol ýeri. *Obanyň golaý-goltumyndaky ýowşanlykda owlak-guzular bökjekleşip oýnaýardy* (“Edebiýat we sungat”).

ÝOWUK, *syp.* Daş däl, ýakyn, golaý. *Haýyr işlere ýowuk, şerden daş özüm* (Seýdi). *Razy boluňlar, görenler, Ýowukdyr zamana, begler!* (Hatam şahyr).

ÝOWUZ, *syp.* Ýaman, erbet; agyr, kyn, gazaply.

ÝOWUZLANMAK [ýowuzlonmok], *işl.* Gazaplanmak, gazaply bolmak.

ÝOWUZLYK [ýowuzluk], *at.* Ýowuz halda bolmaklyk, ýowuz bolmaklyk.

ÝOWUZRAK [ýowuzura:k], *syp.* Öňküsinden ýa-da beýlekilerden birneme ýowuz.

ÝOÝDURMAK [ýoýdurmok], *işl.* 1. Bolşundan üýtgetmek, bellenen kadany bozdurmak. *Dürs ýazuw kadasyny ýoýdurmaz ýaly, özleşdirmesi kyn kadalary aýratyn jikme-jik öwretmeli.* 2. Hakykaty üýtgetdirmek, bolşundan başgaça aýtdyrmak.

ÝOÝMA [ýoýmo], *iş ady.* Ýoýmak ýagdaýy.

ÝOÝMAK [ýoýmok], *işl.* Asyl keşbini, durkuny üýtgedip bozmak.

ÝOÝMAKLYK [ýoýmokluk], *iş ady.* Ýoýmak ýagdaýy.

ÝOÝMAZLYK [ýoýmozluk], *iş ady.* Ýoýman saklamak, üýtgetmezlik.

ÝOÝUJY, *at.* Ýoýýan adam.

ÝOÝULMA [ýoýulmo], *iş ady.* Ýoýulmak ýagdaýy. *Wakalaryň gidişiniň ýoýulmasy hekaýanyň akynlylygyna zeper ýetiripdir.*

ÝOÝULMAK [ýoýulmok], *işl.* 1. Asyl keşbi, durky üýtgedilip bozulmak. *Taryhy eserlerde geçmişiň ýoýulmagyna ýol berilmeýär.* 2. *gepl.d.* Aradan çykmak, aýrylmak, ölmek (ýaşajyk çaga hakynda).

ÝOÝULMAKLYK [ýoýulmokluk], *iş ady.* Ýoýulmak ýagdaýy.

ÝOÝUŞ, *iş ady.* Ýoýmak ýagdaýy.

ÝOÝUŞDYRMAK [ýoýuşdurmok], *işl.* Bir ýanyn dan birnäçe zady ýoýup çykmak.

ÝOZ, *at.* Gysyr we erkek dowarlar; ir guzlap, emdirmeyän dowarlar; sürä ýaraýan mallar. *Ýoz goýun.*

ÝOZULMA [ýozulmo], *iş ady.* Ýozulmak ýagdaýy. *Guzlaýan mallaryň ýozulmasy.*

ÝOZULMAK [ýozulmok], *işl.* 1. Iner, erkek mallaryň esremek döwri tamamlanmak. *Erkek ýozulypdyr.* 2. *göç. m., gepl.d.* Ýaş ulalyşyp, çaga dogurmakdan galmak (aýal hakynda).

ÝOZULMAZLYK [ýozulmozluk], *iş ady.* Ýozulman ýörmek.

ÝOZULYŞ [ýozulus], *iş ady.* Ýozulmak ýagdaýy.

ÝÖN [ýö:n], *at, kön. s.* Ugur, tarap. *Ugrum, ýönüm bilmeyen, ýol üstünde oturgan...* (Magtymguly).

◊ **Ugur, ýön (ugur-ýom) bilmek** azda-kände tärini, usulyny bilmek.

ÝÖNE [ýö:nö], *hal.* 1. Dereginе hiç zat alman, mugt, pulsuz. *Bu kitaby men saňa ýöne berýärin.* 2. Keýpine, peýwagtyna; biderek, sebäpsiz. *Ýöne oturandan her zat edenini gowy görýän Başım çendan çagalar bilen “kim dürtди” oýnaýardy* (B. Kerbabaýew). 3. “Emma, weli” diýen ýaly garşylygy görkezýän baglaýjy. 4. Birsyhly, yzly-yzyna, yzygiderli, häli-şindi. *Men işden çykjak, başarmaýaryn, ýüpler ýöne üzülip dur diýdi-de, lampa özüni aşak goýberdi* (“Edebiýat we sungat”). 5. Adaty däl, hemişekilerden aýratyn. *Bu gün ýöne bir gün däl, taryhy gün.* 6. Diňe, ýeke. *Ol gymyldy Çerkezi ýöne bir alada däl, ony iňkise goýdy* (B. Kerbabaýew). 7. Has beter, halys, barha, gitdigiçe. *Özüme näme bolýanyňy-ha bilemok weli, ýöne ýere siňip barýan, ýerden galasym gelenok.*

◊ **Ýöne ýerden (ýere)** sebäpsiz, bir zady göz önünde tutman. *Bu ýöne ýere aýdylýan sözler däl. Men bu zatlary ýöne ýerden aýdamok.* **Ýönesi bilen däl** etjek hereketini, işini bilýän, ýuwaş däl, betje.

ÝÖNEKEÝ [ýö:nököý], *syp.* 1. Çylşyrymly däl, sada. *Bu gadymy ýadygärlik ýönekeý bir iri oturymly ekerançylyk we ýaşajyk mesgeni däldir* (“Edebiýat we sungat”). 2. Ulumsy däl, kiçigöwünli, sada. *Ýönekeý adam.* 3. Beýlekilerden tapawutlanmaýan, üýtgeşik bolmadyk. *Menem edil özüňiz ýaly, ýönekeý dayhan gzyz bolup işläsim gelýär* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew). 4. Adaty, Jörgünli. *Meniň ýönekeý adymy tutayyň!* (B. Kerbabaýew). 5. Az ähmiýetli, ownuk-uşak. *Başlyk onuň bilen ilkişada ýönekeý zatlar hakynda gepleşdi* (A. Durdyýew).

ÝÖNEKEÝLEŞDIRMEK [ýö:nököýlөşdürmөk], *işl.* Ýönekeý etmek, ýönekeý görnüşe getirmek, sadalaşdyrmak. *Munuň özi hasabat işini ýönekeýleşdirer.*

ÝÖNEKEÝLEŞMEK [ýö:nököýlөşmөk], *işl.* Ýönekeý bolmak, has sadalaşmak, aňsatlaşmak. *Gowaça suwaryş usuly gitdigiçe ýönekeýleşýär.*

ÝÖNEKEÝLIK [ýö:nököýlük], *at.* Ýönekeý halda, ýagdaýda bolmaklyk, ýönekeý bolmaklyk, çylşyrymly dällik. *Hekaýadaky waka özüniň ýönekeýligi bilen tapawutlanýar.*

ÝÖNELIGE [ýö:nölögö], *hal.* Keýpine, peýwagtyna, ýöne ýere, ýöne ýerden (hereket, iş hakynda). *Durdy bagşy Mara ýönelige barmanmyş* (“Edebiýat we sungat”). *Ol gaty köp bilýär; ýönelige biz bilen giden däldir.*

ÝÖNELIŞ [ýö:nölüş], *iş ady.* Ýönelmek ýagdaýy.

◇ **Yöneliş düşüm** kime?, nämä?, nirä? diýen so-
raglara jogap bolup, -a, -e; -ä düşüm gosulmasyny kabul
edip gelýän sözleriň şekili.

YÖNELME [ýö:nölmö], *iş ady.* Ýönelmek ýagdaýy.

YÖNELMEK [ýö:nölmök], *işl.* Bir tarapa gidip
ugramak, bir tarapa hereket edip, bir ugra ýöräp ugramak,
gönükmek. *Gyzyl pürçük bolup gelýän gyz-gelinler gyz
çykýan öýe tarap yöneldiler. Biz oba bakan yöneldik.*

YÖNELMEKLIK [ýö:nölmöklük], *iş ady.* Ýönel-
mek ýagdaýy.

YÖNE-MÖNE [ýönö-mönö]: **yöne-möne däl**
eýle-beýle däl, kiçi-kirim däl, yönekeý däl.

YÖNTEM [ýö:ntöm], *syp.* 1. Emelsiz, sada, gow-
şak, el ujundan. *Işi yöntem edipsiňiz!* 2. Dogumly däl,
türkana. 3. Çala görýän, kütelişen (göz hakynda). *Garly
özünüň yöntem gözlerini on-on baş ädim aralykda duran
atla baka dikdi* (A. Gowşudow).

◇ **Yöntem iňne** ýörmemek, ýama ýamamak üçin
ulanylýan aralyk iňne.

YÖNTEMEK [ýö:ntömök], *işl., ser.* **Ýörmemek.**

YÖNTEMJE [ýö:ntömjö], *syp.* Yöntem häsiýeti
bilen belli bolan, o diýen ähmiýetsiz. *Kagyzy yöntemje
usul bilen ýasaýarlar.*

YÖNTEMLIK [ýö:ntömlük], *at.* 1. Ýüzleýlik, gow-
şaklyk, sadalyk. 2. Dogumy azlyk.

YÖNTEMRÄK [ýö:ntömürä:k], *syp.* Öňküsine
ýa-da beýlekilere garanda birneme yöntem.

YÖNTEM-YÖNTEM [ýö:ntöm-ýö:ntöm], *syp.*
Barysy yöntem häsiýetli. *Yöntem-yöntem usullar.*

YÖNKELMEK [ýöňkölmök], *işl.* Töhmät edilmek,
garalyk ýapylmak; bir iş, zat, söz birine degişli edilmek.
*Adamlar göýä bir günä yönkelip çagyrylýan ýaly
görünýär* (A. Gowşudow).

YÖNKEME [ýöňkömö] **I**, *iş ady.* Yöňkemek ýag-
daýy.

YÖNKEME [ýöňkömö] **II**, *dil b.* Bir zadyň kime,
nämä degişlidigini görkezmäge hyzmat edýän gram-
matik şekil, kategoriýa. *Yöňkeme goşulmasy. Işlikler
yöňkemedä üýtgeýärler.*

YÖNKEMEK [ýöňkömök], *işl.* 1. Bir zady, here-
keti birine degişli etmek. 2. Işiň ýaramaz netijesini
birine ýapmak. *Sen bu işleri maňa yönkeýärmiň?*

YÖNKEMEKLİK [ýöňkömöklük], *iş ady.* Yöňke-
mek ýagdaýy.

YÖR, Ümlük hyzmatynda gelip, “gideli” diýen ma-
nyny aňladýan düýp işlik.

YÖRDEM [ýördöm], *at.* Hereketiň, gymyldynyň
ýönelyän ugry. *Saz diýleniň hem öz bir yördemi bar*
 (“Edebiyat we sungat”).

YÖREDILMEK [ýörödülmök], *işl.* 1. Işe girizil-
mek, işledilmek, herekete girizilmek. *Bejerilmek*

üçin goýlan ulaglarynyň hemmesi yöredildi. 2. Alnyp
barylmaq, amala aşyrylmak, iş ýüzüne geçirilmek. *Ylmy
işde yöredilýän pikirler, esasan, şulardan ybarat.*

YÖRELGE [ýörölğö], *at.* 1. Öňden gelýän döp-des-
sur, kada-kanun, düzgün. *Ynsanperwerlik, açyklyk, din
erkinligi, beýleki halklaryň medeniýetine sarpa goý-
mak ýaly yorelgeler türkmen häsiýetiniň esasyňy düz-
ýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Garassyzlyga
guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr”). 2. Alnyp
barylýan ugurda, işde düzgünleşip giden usul, tär.
*Türkmenistanyň baştutanynyň sebitde parahatçylygy
we durnuklylygy gazanmak hakyndaky yorelgesi döwlet
baştutanlary tarapyndan goldandy* (“Türkmenistan”).
3. Yörär ýaly ýoda. *Olar yorelgeden gidip baryardylar.*

YÖRELMEK [ýörölmök], *işl.* Ädimlenip gidilmek.
Dogrudan hem, soňabaka diýseň haýal yöreldi
(B. Soltannyázow).

YÖREME [ýörömö], *iş ady.* Yöremek ýagdaýy.

YÖREMEK [ýörömək], *işl.* 1. Ädim ädip hereket
etmek, gadam urmak, ýol geçmek. *Olar torç edilen
kenar bilen saga yörediler.* 2. Herekete gelmek, işläp
başlamak, işlemek. *Oty ýuwaş-yuwaşdan yöräp ugrady.*
2. Görkezilen ugur, ýol, düzgün boýunça gitmek, hereket
etmek. 4. Tikin maşyny bilen tikip geçmek. *Köýnegiň
sökülen ýerini maşynda bir gezek yöräýin.* 5. göç.m.
Bedene güýçli täsir etmek, ýaýramak. *Halk arasynda:
“Içýanyň awusy sary adama gaty yöreyär” diýilýär.*
6. göç.m. Dolanyşykda ulanylmak. *Ýurdumyzda öz milli
manadymyz yöreyär.*

YÖREMEKLİK [ýörömöklük], *iş ady.* Yöremek
ýagdaýy.

YÖREMEZLIK [ýörömözlük], *iş ady.* Yöremän
durmak, saklanmak.

YÖREŞMEK [ýöröşmök], *işl.* 1. Yöremäge kömek
etmek. 2. Yöremekde ýaryşmak. *Men onuň bilen yöre-
şip gördüm, ol meniň çakym däl.*

YÖRETDIRMEK [ýörötdürmök], *işl.* Yöremek
işini başga birine etdirmek.

YÖRETME [ýörötmö], *iş ady.* Yöretmek ýagdaýy.

YÖRETMEK [ýörötmök], *işl.* 1. Yöremegini ga-
zanmak, öz aýagy bilen gider ýaly etmek. *Uludan bir
sojady-da, soňra yöredip gitdi* (A. Durdyýew). 2. Yö-
remegini gazanmak, yörär ýaly etmek. *Maşynyň yö-
redip bilýärmiň?* 3. göç.m. Dowam etdirmek, alyp bar-
mak. *Edaranyň işini yöretmek.*

YÖREYİŞ [ýöröýüş], *iş ady.* Yöremek ýagdaýy.

YÖRGÜN [yörgün], *syp., ser.* **Yörgünli.** Kagyz
puluň yörgüni ýok (B. Seýtäkow).

YÖRGÜNLI [yörgünlü], *syp.* Köp ulanylýan, köp
agzalýan. *Halk arasynda Kemine hakyndaky şorta
sözler hem yörgünlidi.*

ÝÖRGÜNLİLİK [ýörgünlülük], *at.* Ýörgünli bolmaklyk. *Ýöne-de bir ýaýramady, örän ýörgünlilik bilen agyzdan-agza ýaýrady* (N. Saryhanow).

ÝÖRGÜR [ýörgür], *syp.* Tiz, çalt ýöreýän, gitgir. *Ýörgür arap atlar, gör, hara döndi, Gymmatdan aýrylyp, ýaman pelekde* (Magtymguly). *Atyňyz ýörgür, gyljyňyz kesgir bolsun!* (B. Seýtäkow).

ÝÖRGÜRJE [ýörgürjə], *syp.* Gitgirje, çalt ýöreýän (ulag hakynda). *Aman aganyň ýabysy kiçi hem bolsa ýörgürjedi.*

ÝÖRGÜRLİK [ýörgürlük], *at.* Ýörgür bolmaklyk, gitgirlik, çalt ýöreýilik. *Bu atyň ýörgürligi haýran galdyryr.*

ÝÖRGÜRRÄK [ýörgürrä:k], *syp.* Öňküsinden ýa-da beýlekilerden birneme ýörgür. *Mundan ýörgürräk ulagyňyz yokmy?*

ÝÖRGÜR-ÝÖRGÜR [ýörgür-ýörgür], *syp.* Hemmesi ýörgür häsiýetli. *Olaryň ýörgür-ýörgür atlary bar.*

ÝÖRHÄ-ÝÖR [ýörhä:-ýör], *at.* Bir ugra köpçülikleýin githä-gitlik, gidişlik. *Il bähbitli işe ýörhä-ýör bolsa, ol ilkinjileriň hataryndadyr.*

ÝÖRIŞ [ýörüş] **I**, *at.* Aýak basyş, ädim uruş, hereket ediş, ýöreýiş. *Gyratýň ýigrimi dört dürli ýörişi bardy* (“Görogly”). *Han küýli elmydama bir ýörişde lep-lep edip ýöreýärdi* (A. Durdyýew). *Özüne seredilýänini görüp, ýörişini bozdy-da, ýüzüni sapajakladyp, biziň ýanymyza geldi* (N. Saryhanow).

ÝÖRIŞ [ýörüş] **II**, *at.1.* Harby sapar. **2.** Pyýada hereket, köpçülikleýin bir ýere gidişlik.

ÝÖRITE [ýörüýtö], *hal.* Aýratyn niýetlenen, aýratyn bir maksat üçin gönükdirilen; aýratyn.

ÝÖRITELEMEK [ýörüýtölömek], *isl.* Ýörite gelmek. *Men seniň ýanyňa ýöriteläp geldim.*

ÝÖRITELENMEK [ýörüýtölönmök], *isl.* Ýörite birine niýetlenmek. *Ýöritelenip tikilen geým.*

ÝÖRITELEŞDIRMEK [ýörüýtölöşdürmek], *isl.* Ýörite bir maksada gönükdirmek, aýratyn bir maksat, zat üçin niýetlemek.

ÝÖRJEN-ÝÖRJEN [ýörjən-ýörjən]: **ýörjen-ýörjen etmek (bolmak) 1)** ýaña aýak bitip ýöräp başlamak, patdyk-putduk edip ýörejek bolmak. *Ýörjen-ýörjen bolup başlanda çaga, Ala-galmagaldy öýnüziň içi* (Ş. Borjakow). **2)** işi ýola goýup başlamak. *Kärhananyň işi ýörjen-ýörjen bolup baryr.*

ÝÖRME [ýö:rmö] **I**, *at.* Sapak. *Ýören aýaga ýörme oralar* (Nakyl).

ÝÖRME [ýö:rmö] **II**, *at.* Goýnuň içegesine малыň ownuk dogralan bagyr-öýkeni, ýüregi dykylp taýýarlanýan iýmit, şöhlät.

ÝÖRME [ýörmö], *iş ady.* Ýörmek ýagdaýy.

ÝÖRMEK [ýörmök], *isl.* Baglanyp gelyän işligi bilen bilelikde dowamly hereketi aňladýar. *Işläp ýörmek. Gezip ýörmek.*

ÝÖRMEKLİK [ýörmöklük], *iş ady.* Ýörmek ýagdaýy.

ÝÖRMELEME [ýörmölömö], *iş ady.* Ýörmelemek ýagdaýy.

ÝÖRMELEMEK [ýörmölömek], *isl.* Gybyrdap ýörmek, gybyrdamak (mör-möjekler hakynda). *Onuň arkasyndan garynja ýörmelän ýaly boldy.*

ÝÖRMELEMEK [ýö:rmölömek], *isl., ser.* **Ýörmemek.**

ÝÖRMELEŞMEK [ýörmölöşmek], *isl.* Birnäçesi gybyrdap ýörmek.

ÝÖRMELEŞMEK [ýö:rmölöşmek], *isl.* Ýörmelemäge kömek bermek.

ÝÖRMELETMEK [ýö:rmölötmök], *isl.* Ýörmelemek işini başga birine etdirmek.

ÝÖRMELEÝIŞ [ýörmölöýüş], *iş ady.* Ýörmelemek ýagdaýy.

ÝÖRMELEÝIŞ [ýö:rmölöýüş], *iş ady.* Ýörmelemek ýagdaýy.

ÝÖRMELMEK [ýö:rmölmök], *isl.* Gyrazy gapjaly, üstaşyr sanjylap tikilmek (mata hakynda).

ÝÖRME [ýö:rmömö], *iş ady.* Ýörmemek ýagdaýy.

ÝÖRMEMEK [ýö:rmömök], *isl.* Matanyň gyrasy gapjap, üstaşyr sanjyp tikmek, gapjap, üstaşyr tikmek. *Ýorganyň döwürýanyny ýörmäp gutarmak.*

ÝÖRMEZLIK [ýö:rmömözlük], *iş ady.* Ýörmemek işini ýerine ýetirmezlik.

ÝÖRMEŞDIRMEK [ýö:rmöşdürmek], *isl.* Ýörmäp çykmak, üstaşyr tikişdirmek.

ÝÖRMEŞMEK [ýö:rmöşmek], *isl. 1.* Ýörmemäge kömek bermek. *Şu ýerini ýörmeşsene! 2.* Bilelikde ýörmemek. *Ýörmeşip oturmak.*

ÝÖRMETDIRMEK [ýö:rmötdürmek], *isl., ser.* **Ýörmetmek.**

ÝÖRMETMEK [ýö:rmötmök], *isl.* Ýörmemek işini başga birine etdirmek; ýörmemäge mümkinçilik bermek. *Köýnegiň zowwam tikişlerini gyzlara ýörmetdiler. Sen muny özüň ýörmejekmi ýa-da maňa ýörmedýän?*

ÝÖRMÜLDEME [ýörmüllömö], *iş ady.* Ýörmüldemek ýagdaýy.

ÝÖRMÜLDEMEK [ýörmüllömek], *isl.* Haýal hereket etmek, haýallyk bilen ýörmek (mör-möjek hakynda). *Ýörmüldäp baryan kekene bir säginjek ýaly etdi-de, uçup gitdi. Ädiktiker keçäniň üstünde ýörmüldäp baryardy.*

ÝÖRMÜLDEŞMEK [ýörmüllöşmök], *isl.* Birnäçesi ýerli-ýerden ýörmüldemek, çar tarapa haýallyk bilen ýöreşip gitmek. *Möýler ýörmüldeşip dargadylar.*

ÝÖRMÜL-ÝÖRMÜL: ýörmül-ýörmül etmek, *ser.* Ýörmüldemek.

ÝÖRÜLGEN [ýörülgön], *at.* Dyrnagyn düýbünden dömyňan irinli çykuw. *Ýörülgen örän agyryly çykuw bolar eken.*

ÝÖWSEL [ýöwsöl], *syp.* Gowşak, çekinjeň.

ÝÖWSELLEME [ýöwsöllömö], *iş ady.* Ýöwsellemek ýagdaýy. *Iş jygba-jyga gelende ýöwsellemäňiz näme?*

ÝÖWSELLEMEK [ýöwsöllömmök], *isl.* 1. Gowşap başlamak, gorkmak, çekinmek. *Biderek batyrlyk satanyna puşman edip, ýöwselläp başlady* (N. Pomma). 2. *gepl.d.* Azalyp başlamak, saýpallaşmak, sowlup başlamak, gidip, dagap başlamak. *Toý ýeriniň märekese ýöwselledi.*

ÝÖWSELLEMEKLIK [ýöwsöllömmöklük], *iş ady.* Ýöwsellemek ýagdaýy.

ÝÖWSELLEMEZLIK [ýöwsöllömmözlük], *iş ady.* Ýöwsellemän durmak, özüni batyrgaý alyp barmak.

ÝÖWSELLEŞMEK [ýöwsöllöşmök], *isl.* Birnäçe bolup ýöwsellemek.

ÝÖWSELLEÝIŞ [ýöwsöllöýüş], *iş ady.* Ýöwsellemek ýagdaýy.

ÝÖWSELLIK [ýöwsöllük], *at.* Ýöwseliň gylyk-häsiýeti, ýöwsel bolmaklyk. *Damja ýaş gözümde doňdy şo bada, Ýürek ýöwselligni zyňdy şo bada* (B. Hudaýnazarow).

ÝÖWSELRÄK [ýöwsölürä:k], *syp.* Bolmalysyndan birneme ýöwsel. *Bu gezek göreşýän oňlan ýöwselräk görüňärdi.*

ÝÖWZERME [ýöwzörmö], *iş ady.* Ýöwzermek ýagdaýy.

ÝÖWZERMEK [ýöwzörmök], *isl., gepl.d.* Halys ejizlemek. *Mamaj ýöwzerip, ýalbarmaga başlady* (A. Gowşudow).

ÝUBILEÝ [ýubileý], *at.* 1. Aýratyn adamyň ömür yolunyň ýa-da edaranyň işlemeginiň, hereket etmeginiň belenilip geçilmeli ýyllygy (adatça uly seneler hakynda). *Institutyn elli ýyllyk ýubileýi.* 2. Belenýän waka bilen baglanyşykly geçirilýän dabalary, çäreleri baýram etmeklik.

ÝUBILÝAR [ýubilýa:r], *at.* Ýubileýi belenýän, baýram edilýän aýratyn adam ýa-da edara, gurama.

ÝUGRARLYK [ýuğrorkluk], *at.* Ýugrar ýaly. *Bir ýugrarlyk un.*

ÝUGRULMAK [ýuğrulmok], *isl.* 1. Ýumruk ýa-da ýörite enjam bilen un bilen suw gowy garylyp, hamyr bolýança eýlenip, ýugrummy ýetirilmek. *Gowy ýugrulan*

undan bişen çörek. 2. *göç.m.* Belli bir gylyk-häsiýete, pikire we ş.m. eýe bolmak, belli bir ugra, maksada gönükmek. 3. Biriniň gepine ynanyň, şondan çykmazlyk. *Ol aýalynyň sözüne halys ýugrulan eken.*

ÝUGRULMAZLYK [ýuğrulmozluk], *iş ady.* Ýugrulamak işi ýerine ýetirilmezlik.

ÝUGRUM [ýuğrum], *at.* 1. Hamyryň ýugrulyş ýagdaýy, ýugrulma derejesi. *Ýöne bu sapar uludan demini alyp, hamyrynyň ýugrumyny ýetirmek bilen boldy* (H. Garabaýew). 2. Bir gezek ýugrarlyk mukdar. *Bir ýugrum un.*

◊ **Ýugrummy ýetmedik 1)** çala ýugrulan. *Bu hamyryň ýugrummy ýetmändir, petir edäýiň.* 2) *göç.m.* Çig-çarsy, ýeterlik işlenmedik, çala işlenen (iş, eser hakynda).

ÝUGRUMLYK [ýuğrumluk], *syp.* Ýugurmak üçin niýetlenen (un).

ÝUGRUNMAK [ýuğrunmok], *isl.* Özüň üçin ýugurmak. *Çopan hamyr ýugrundy, gömme edindi.*

ÝUGRUŞ [ýuğruş], *iş ady.* Ýugurmak ýagdaýy.

ÝUGURMA [ýuğurmo], *iş ady.* Ýugurmak ýagdaýy.

ÝUGURMAK [ýuğurmok], *isl.* 1. Uny suwa garyp, suwy gidýänçä, ýumruk bilen yzygiderli ýumruklamak. *Hamyryň içinde tokga un galmaz ýaly edip ýugurmalý.* 2. *göç.m.* Gowy işlemek, gutarnykly syntgylamak. *Çöpläp çeper sözleň göwher dänegin, Ony çäksiz söýgi bilen ýugrupsyň* (M. Seýidow).

ÝUGURMAKLYK [ýuğurmokluk], *iş ady.* Ýugurmak ýagdaýy.

ÝUKA [ýu:ko], *syp.* 1. Galyň bolmadyk. *Ýuka paçak garpyz.* 2. *at.* Ölen adamyň sadakasyna bişirilýän çelpek. 3. *göç.m.* Näzik, gelşikli, owadan. *Ýuka dodaklary bolsa ygtyýarsyz tirpildeýärdi* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Ýuka geýinmek** ýeňil geýinmek, galyň geýinmezlik, ýyly egin-baş geýmezlik. *Howa sowuk, emma sen ýuka geýnipsiň.* **Ýuka ýürek** dözümsiz, rehimdar, rehimli, durumsyz. **Eli ýuka** puly az, ýetmez. *Häzir gelin edinjek weli, elim ýuka-da.*

ÝUKAJYK [ýu:kojuk], *syp.* Ýukalygy bilen tapawutlanýan. *Ýukajyk kagyz.*

ÝUKALAMA [ýu:kolomo], *iş ady.* Ýukalamak ýagdaýy.

ÝUKALAMAK [ýu:kolomok], *isl.* Hamyry, tagtany, böwedi we ş.m. zady ýaýyp ýa-da gyryp, ýuka etmek. *Dayhan böwedi ýukalap başlady*

ÝUKALAMAKLYK [ýu:kolomokluk], *iş ady.* Ýukalamak ýagdaýy.

ÝUKALAMAZLYK [ýu:kolomozluk], *iş ady.* Ýukalamak işini amal etmezlik.

ÝUKALANMAK [ýu:kolonmok], *isl.* Ýuka bolmak; ýuka edilmek. *Gat-gat bulutlar ýeliň ugruna çalt süýşüp, birneme ýukalandy* (Ş. Borjakow).

ÝUKALATDYRMAK [ýu:kolotdurmok], *isl.* Ýuka etdirmek.

ÝUKALAÝYŞ [ýu:koloýuş], *iş ady.* Ýukalamak ýagdaýy.

ÝUKALMA [ýu:kolmo], *iş ady.* Ýukalmak ýagdaýy.

ÝUKALMAK [ýu:kolmok], *isl.* Köp ulanylmagy ýa-da başga bir sebäp bilen ýuka bolmak; sürlüp, iýlip, eräp we ş.m. sebäpli ýuka hala geçmek. *Gara bulut indi kem-kemden dargap, barha ýukalýardy* (B. Gurbanow).

ÝUKALAŞMAK [ýu:koloşmok], *isl.* Ýukalamaga kömekleşmek.

ÝUKALTMAK [ýu:koltmok], *isl.* Ýuka etmek, ýukalamak.

ÝUKALYŞ [ýu:koluş], *iş ady.* Ýukalmak ýagdaýy.

ÝUKALYŞMAK [ýu:koluşmok], *isl.* 1. Kem-kemden ýukalmak. 2. Birneme ýukalmak.

ÝUKARAK [ýu:kora:k], *syp.* Birneme ýuka. *Gandym kaka, elimiziň ýukarak wagty myhmanam üstimizi basady* (A. Gowşudow).

ÝUMAK [ýumok], *at.* Ýüp, ýüplük, eriş we ş.m. zatlaryň bir zadyň daşyna saralmagyndan emele gelýän togalak sargy.

♦ **Ýumak çözenmek** gürrüňiň, işiň, wakanyň beýany äşgär, aýan bolup, ýüze çykyp başlamak, uç tapylmak. *Çöşlensin bar ýumak, galmasyn düwün, Men size açygyňy aýdaýyň şu gün* (A. Kekilow). **Ýumak ýaly togalanmak (tigirlenmek)** 1) biriniň hyzmatynda bolmak. *Bossan-da onuň önünde ýumak ýaly togalandy* (B. Kerbabaýew). 2) daşynda pyrlanmak, aýlanmak, söýmek, gowy görmek. *Gyzyň daşynda ýumak ýaly bolup aýlansaňam, öýe salmarys* (B. Seýtäkow). 3) çalasyn, çalt hereket etmek. *Birdenkä açyk gapydan bir çagajyk ýumak ýaly tigirlenip geldi* ("Edebiýat we sungat"). **Ýumak ýaly bolmak** düýrlenmek, ýygrylmak, bir gysym bolmak.

ÝUMALANMAK [ýumolonmok], *isl.* Ýumak ýaly togalanmak, togalanyp gitmek, tigirlenmek, agdarylyp gitmek. *Ýumalanyp ýumak tapdym* (Sanawaçdan).

ÝUMJUK: ýumjugyňy ýummak geplemän oturmak (köplenç, aýallaryň dilinde). *Sen bir ýumjugyňy ýumup otursana.*

ÝUMJUK-ÝUMJUK: ýumjuk-ýumjuk etmek gözüňi açalak-ýumalak etmek.

ÝUMJUKLATMAK [ýumjuklotmok], *isl.* Gözüňi tiz-tizden açyp-ýumup durmak, gyrpyldatmak. *Ol jüý-jerilip duran gözlerini ýumjuklatdy* (K. Jumaýew).

ÝUMLUGYŞ [ýumluğuş], *iş ady.* Ýumlukmak ýagdaýy.

ÝUMLUKMA [ýumlukmo], *iş ady.* Ýumlukmak ýagdaýy. *Myhman gelende, bir ýerlere ýumlukmaň näme?*

ÝUMLUKMAK [ýumlukmok], *isl.* Yzyňa seretmän, çalt ýöräp gitmek, ýüzüň ugruna gitmek, sumat bolmak. *Atbakar oglan sesini çykarman, buýrugy berjaý etmäge ýumlukdy* (H. Derýaýew).

ÝUMLUKMAKLYK [ýumlukmokluk], *iş ady.* Ýumlukmak ýagdaýy.

ÝUMMA [ýummo], *iş ady.* Ýummak ýagdaýy. *Gözüňi ýummaň näme?*

ÝUMMAK [ýummok], *isl.* Gabaklaryň ýa-da doklaryň biri-birine degirmek. *Ýum gözüňi, gysyp gezgin dişiňi, Ýaza ýetseň, unutmagyn gysyňy* (Magtymguly).

ÝUMMAKLYK [ýummokluk], *iş ady.* Ýummak ýagdaýy.

ÝUMOR [ýu:mor], *at.* Çeper edebiýatda, sungatda: wakalary, gahrymanlary degişme äheňli, ýomak şekilli suratlandyrmaklyk.

ÝUMORIST [ýumori:s], *at.* Degişme äheňli, ýomak şekilli çeper eser ýazýan ýazyjy. *Ýumorist ýazyjy.*

ÝUMORISTIK [ýumori:stik], *syp., edeb.* Degişme äheňli, ýomak şekilli (çeper eser hakynda). *Ýumoristik hekaya.*

ÝUMRALMA [ýumrolmo], *iş ady.* Ýumr almak ýagdaýy.

ÝUMRALMAK [ýumrolmok], *isl.* Ýumry bolup durmak, ýumry bolmak, pökgermek. *Hatda taýlaryň-da göwüsleri, butlarynyň iç yüzleri çykyn-çykyn ýumralyp görünýärdi* (B. Kerbabaýew).

ÝUMRALMAKLYK [ýumrolmokluk], *iş ady.* Ýumr almak ýagdaýy.

ÝUMRALTMAK [ýumroltmok], *isl.* 1. Ýumry etmek. *Döşüňi ýumraldyp nirä gelýärsiň?* 2. Ýumralyp durar ýaly etmek, ýumry etmek. *Ol keçäniň aşagyna bir zat salyp, ýumraldyp goýdy.*

ÝUMRALYŞ [ýumroluş], *iş ady.* Ýumr almak ýagdaýy.

ÝUMRALYŞMAK [ýumroluşmok], *isl.* Ýumry bolup durmak, ýumry-ýumry görünmek (birnäçe zat hakynda).

ÝUMRUK, *at.* Barmaklaryň ýumlan, düwlen görnüşi. *Ýumrukdan symsyk ýaman* (Nakyl). *Gulakjynyňy ýumrugyna geýdirip pyrlady* (A. Nazarow).

♦ **Ýumruk iýmek** biri tarapyndan horlanmak, urulmak, ýenjilmek. **Ýumruk ýaly** uly bolmadyk, kiçijik. *Ýumruk ýaly çaga.* **Gyzyl ýumruga girmek** biri-biriňe ýumruk salyp uruşmak.

ÝUMRUKLAMA [ýumruklomo], *iş ady.* Ýumruklamak ýagdaýy.

ÝUMRUKLAMAK [ýumruklomok], *isl.* Birini ýa-da bir zady ýumruk bilen urmak, ýençmek, kakmak. *Kempir gapynyňy iki gaýta ýumruklady* (B. Soltannyazow).

ÝUMRUKLAMAKLYK [ýumruklomokluk], *iş* ady. Ýumruklamak ýagdaýy.

ÝUMRUKLANMAK [ýumruklonmok], *işl.* Biri tarapyndan ýumruk bilen urulmak. *Aradan biraz wagt geçenden soň, ýene gapy ýumruklanyp başlandy.*

ÝUMRUKLAŞMAK [ýumrukloşmok], *işl.* Biri-biriňi ýumruklamak.

ÝUMRUKLATMAK [ýumruklotmok], *işl.* Birini ýa-da bir zady ýumruk bilen urdurmak, ýençdirmek.

ÝUMRULMAK [ýumrulumok], *işl.* Ýykylmak, kül-peýekun edilmek.

ÝUMRULYK [ýumruluk], *at.* Ýumry halda bolmaklyk, ýumralyp, güberilip durmaklyk.

ÝUMRY, *syp.* Togalagrak görnüşde, ýumralybrak duran, tümmerip, galyp duran. *Göwsüňde goşa ýumrular, Almamydyr, nar, Hatyja* (Seýdi).

♦ **Ýumry ýuwutmak** gysganman iýmek, gazanç etmän iýmek. *Siziň bu ýumry ýuwduşyňyza hiç zat cydamaz.*

ÝUMRY-ÝUMŞAK [ýumru-ýumşok], *syp.* Hoşgylaw, buýrulan işe “ýok” diýmeýän. *Men bir ilgezik, ýumry-ýumşak oglan-da* (“Edebiýat we sungat”).

ÝUMŞADYLMAK [ýumşodulumok], *işl.* Ýumşak edilmek. *Göreş meýdany ýumşadylyp taýýarlanypdy* (Ç. Aşyrow). *Gowaçalaryň hatar aralary oňat ýumşadylypdyr.*

ÝUMŞAK [ýumşok], *syp.* 1. Aňsatlyk bilen basyp, gysyp, sykyp bolýan, gaty bolmadyk. *Ýumşak baldakly ot. Ýumşak ýer.* 2. *göç.m.* Ýakymly, mylaýym. *Ol süýji dilli, diýseň ýumşak oglan eken* (T. Taganow).

ÝUMŞAKDAN-ÝUMŞAK [ýumşokdon-ýumşok], *syp.* Örän ýumşak, gaty ýumşak. *Ilkinji söýgüsi ýumşakdan-ýumşak, Ilkinji gar bolup, inýärdi gökden* (G. Ezizow).

ÝUMŞAKLYK [ýumşokluk], *at.* 1. Ýumşak halda bolmaklyk, gaty dällik. *Bu agajyň ýumşaklygy sebäpli, ondan nähili şekil ýasasyň gelse, ýasap oturmalydy.* 2. *göç.m.* Ýakymlylyk, mylaýymlylyk. – *Geçiň, oturyň, çekinmäň – diýip, ýumşaklyk bilen sypaýyçylyk etdi* (H. Derýaýew). 3. *göç.m.* Howasy mylaýym.

ÝUMŞAMA [ýumşomo], *iş ady.* Ýumşamak ýagdaýy. *Agajyň ýumşamasy suwa-da, buga-da bagly.*

ÝUMŞAMAK [ýumşomok], *işl.* 1. Gatylykdan ýumşak hala geçmek, ýumşak bolmak. *Ýumşan ýer.* 2. *göç.m.* Howasy mylaýym bolup ugramak, köşeşmek, gowşaşmak. *Gijeki aýaz daňdanyň alagaraňkysynda biraz ýumşady* (B. Kerbabaýew). 3. *göç.m.* Gahary ýatyşmak, ýüregi düşüşip başlamak.

ÝUMŞAMAKLYK [ýumşomokluk], *iş ady.* Ýumşamak ýagdaýy.

ÝUMŞAŞMAK [ýumşoşmok], *işl.* 1. Kem-kemden ýumşak hala öwrülip başlamak. *Suwly bedrä atylan çörekler ýumşaşypdyr.* 2. *göç.m.* Gowşaşmak, peselişmek, ýatyşmak. *Şol gatysyna tutup duran howa Nowruz aýynyň ortalarynda badyny gowşadyp, ýumşaşyp ugrady* (“Edebiýat we sungat”).

ÝUMŞATMAK [ýumşotmok], *işl.* 1. Gaty zady ýumşak etmek. *Olar gowaçalary ýekeleşdirdiler, keşleriň arasyny kätmen bilen ýumşadýardylar* (B. Kerbabaýew). 2. *göç.m.* Gaharyny ýatyrnak, köşeşdirmek. *Ol äheňini birneme ýumşatdy.*

ÝUMŞAÝYŞ [ýumşoýuş], *iş ady.* Ýumşamak ýagdaýy.

ÝUMUK, *syp.* Biri-birine degip duran, ýumlan, ýapyk, açylan duran. *Gözleri ýumuk arslandan ýene ses çykmady* (G. Gurbansähedow).

ÝUMULMAK [ýumulumok], *işl.* Eliň barmaklary, gözün gabaklary, agzyň dodaklary gysylmak, ýapylmak. *Ýadawlykdan ýaňa gözlerim ýumlup barýar.*

ÝUMURMA [ýumurmo], *iş ady.* Ýumurmak ýagdaýy.

ÝUMURMAK [ýumurmok], *işl.* Ýykamak, dargatmak, weýran etmek, harabaçylyga öwürmek.

ÝUMURMAKLYK [ýumurmokluk], *iş ady.* Ýumurmak ýagdaýy.

ÝUMURTDYRMAK [ýumurturmok], *işl., ser.* Ýumurtmak.

ÝUMURTGA [ýumurtgo], *at.* Towugyň, guşlaryň, pşydyň we ş.m. guzlaýan daşy gabykly tohumy.

ÝUMURTGALAMAK [ýumurtgolomok], *işl.* Ýumurtga guzlamak, ýumurtga bermek. *Bu guş çölde beýik bir agajyň başynda höwürtege ýasap ýumurtgalapdyr* (“Türkmen halk ertekileri”).

ÝUMURTGALAÝYŞ [ýumurtgoloýuş], *iş ady.* Ýumurtgalamak ýagdaýy.

ÝUMURTGALYK [ýumurtgoluk], *at.* lukmanç. Tohumlanýan jyns agzasy (aýallarda).

ÝUMURTMAK [ýumurtmok], *işl.* Ýumurmak işini başga birine etdirmek, ýykdyrmak.

ÝUMUŞ, *at.* 1. Birine tabşyrylan iş, ýerine ýetirmeklige niýetlenen iş, tabşyryk. *Emma özüň erbet ýigit bolmanlygyň üçin, saňa bir ýumuş buýrup görmegi ýüregime düwdüm* (B. Seýtäkow). 2. Okuwçylara berilýän tabşyryk, gönükme. *Okuwçylar öýe berlen ýumuşlaryny doly ýerine ýetiripdirler.*

♦ **Ýumuş oglany** tabşyrygy ýerine ýetirýän oglan. *Biz bir ýumuş oglany. Ýumuş bilmezlik* iş hökmünde kyn görmezlik. *Ýumuş bilmeseňiz, sarjak zatlarym bardy.*

ÝUMUŞDYRMAK [ýumuşdurmok], *işl.* Ýumup çykamak; ýuman bolmak, göwünli-göwünsiz ýummak. *Bu gürrüňlerden soň, köşeşen Pökgen barmaklaryny*

ýumuşdyrdy, açyşdyrdy, hasaplady-da razylyk berdi (A. Gowşudow).

ÝUP-ownuk *b.* Başynda -ýu bogny bolan sözüň öňünden gelip, güýçlendiriji öwüşgin berýän bölek. *Ýup-ýuka, ýup-ýuwan, ýup-ýuwaş we ş.m.*

ÝUP-ÝUKA [ýup-ýu:ko], *syp.* Örän ýuka. *Ýup-ýuka mata.*

ÝUP-ÝUMŞAK [ýup-ýumşok], *syp.* Örän ýumşak. *Ýup-ýumşak oturgyç.*

ÝUP-ÝUWAN [ýup-ýumon], *syp.* Örän ýuwan. *Ýup-ýuwan gatyk bar içseňiz.*

ÝURDAGAÝDAR [ýu:rdoğaydar], *at.* Iner bilen kärderiden bolan düýe.

ÝURIDIK [ýuri:di:k], *syp.* Hukuga degişli, hukuk bilen baglanyşykly.

◊ **Ýuridik şahs** eýeçiliginde aýrybaşga emlägi bolan we öz borçnamalary boýunça bu emläk bilen jogap berýän, öz adyndan emläk we emläkleýin däl şahsy hukuklary edinip hem-de amala aşyryp bilýän, borçlaryny çekip bilýän, kazyýetde hak isleýji we jogap beriji bolup bilýän gurama (*ser. Şahs*).

ÝURIST [ýuri:st], *at.* Ýuridik bilimli adam, hukukçy, hukuk ugrundan tejribeli işgär.

ÝURISTLIK [ýuri:slik], *at.* Ýuristiň kesp-käri. *Ol bir edarada ýuristik edýär.*

ÝURT [ýu:rt], *at.* 1. Döwlet, belli bir araçägi bolan ýer giňişligi. 2. Ilatyň göçen ýa-da oturymly ýeri.

◊ **Ýurdunda ýel ösdürmek** hiç zatsyz galdyrmak, ýok etmek. **Ýurdunda ýel öwürmek** nam-nýşan almazlyk, hiç zatsyz galmak, ýurduň tozmak. **Ýurdunda ýumurtga togalabermeli etmek** derbi-dagyn etmek, ýumurtmak. **Ýurduny başgalamak** aradan çykmak, ölmek. **Ýurdy baglamak** baýlyk, mülk, güýç we ş. m. boýunça meşhur bolmak. *Çerkeziň syratyna, güýjüne garanda, ýurdy baglan pälwan bolaýmalydy* (B. Kerbabaýew). **Ýurdy bulamak** bozgakçylyk, erbetçilik, bimazaçylyk etmek, ýurdy çäýkamak. **Ýurdy çäýkamak** *ser. Ýurdy bulamak.* **Ýurt çalmak** täze ýurdy bellemäge gitmek, gonuljak, göçüp baryljak ýeri öňünden görmek. *Kimkä? Bagsymyka ýa-da ýurt çalyň ýörenmikä?* (N. Saryhanow). **Ýurt baştutany** döwletiniň ýolbaşçysy. **Ýurtda galan** ejiz, biçäre, ýalňyz, ýeke, hossarsyz. – *Neneňsi, şu ýurtda galan ýumruk ýaly oglana elini göterilýär?! – diýip, yzyna gaýtady* (H. Derýaýew). **Ýurt salyp gitmek** Watanyňy taşlap, başga bir ýurda gitmek, ilini terk etmek, oturymly ýerini taşlamak. *Ýurt salyp gitmäge ýeke gara başyňmy näme?* (Ý. Pirgulyýew). **Ýurt soramak** höküm sürmek, öz diýeniňi etdirmek. **Ýurt sökmek** aýlanmak, gezmek, syýahat etmek. **Ýurt tutmak** jaý gurunjak ýerini

bellemek. **Ýurt ýykan** 1) bet, kezzap, hilegär, ýaman; ýakymсыз. 2) ahlak taýdan bozulan, bozuk, ilden çykan.

ÝURTBASAR [ýu:rtbasar], *at.* Başgalaryň ýer-ýurduny zor bilen basyp alýan, basybalyjylykly syýasaty ýöredýän jeňbaz.

ÝURTDAŞ [ýu:rtdoş], *at.* Ýurdy, ýaşaýan ýeri bir, umumy bolan adam.

ÝURTDAŞLYK [ýu:rtdoşluk], *at.* 1. Ýurtdaş bolmaklyk. 2. Ýurtdaş, ildeş adamlaryň başga ýerdäki, başga ýurtdaky biri-birine raýdaşlyk etmek maksady bilen guralan birleşmesi.

ÝUWA [ýuwo], *at.* Ýaşyl sogana meňzeş, ajymtyk tagamly, iýilýän ýaz oty.

◊ **Ýuwan seçegi ýaly** syrdamdan uzyn boýly. *Obamyzyň ýuwan seçegi ýaly gyzlary, olara mynasyp naw ýaly ýigitleri bardyr.*

ÝUWAN [ýuwon], *syp.* 1. Duzy, çäýy az atylan, duzy kem. *Ýuwan nahar.* 2. Turşy däl, iýmäge mylaýym. *Ýuwan gatyk.* 2. *göç.m.* Ýuwnuksyz, edýän hereketi, aýdýan sözi batnyksyz.

ÝUWANAK [ýuwonok], *syp., gepl.d.* Özüni alyp barşy ýuwan, goýazy däl, salyhatsyz, agras däl. *Ýuwanak adamyň hereketleri-de maňzyňa batanok.*

ÝUWANJA [ýuwonjo], *syp.* Ýaňyja uýan, ýuwan (gatyk hakynda).

ÝUWANLYK [ýuwonluk], *at.* 1. Ýuwan bolmaklyk, duzy kemlik; atylan çäýy azlyk, ýeterlik dällik; turşy dällik. *Naharyň ýuwanlygy. Çäýiň ýuwanlygy. Gatygyň ýuwanlygy.* 2. *göç.m.* Goýry dällik, ýuwan adamyň gylk-häsiýeti. *Özüniň ýuwanlygy bilen daş-töweregindäki adamlary irizdi* (“Edebiýat we sungat”).

ÝUWANRAK [ýuwonura:k], *syp.* Bolmalysyndan ýa-da beýlekilerden birneme ýuwan. *Şu gatyk ýuwanrak.*

ÝUWAŞ [ýuwoş], *syp.* 1. Gowşak, pes çykýan, aramdan gowşak, çala eşidilýän. *Ýuwaş ses.* 2. Garagol däl, bet bolmadyk, sessiz-üýnsüz. *Ol bir ýuwaş çagady.* 3. Çalt däl, assa, haýal, asuda, howlukman (hereket hakynda). *Ýuwaş ädimläp gelýän ýaşuly dostumyň kakasydy.* 4. Ümsüm, sessiz-üýnsüz. *Ýuwaş oturyň!* 5. Sessiz-üýnsüz oturmak talap edilip aýdylýan söz. *Ýuwaş!!!*

ÝUWAŞAMA [ýuwoşomo], *iş ady.* Ýuwaşamak ýagdaýy.

ÝUWAŞAMAK [ýuwoşomok], *işl.* 1. Ýuwaş, bolmak, bady, hereketi, sesi we ş.m. gowşamak. *Birden onuň sesi ýuwaşady. Ýel ýuwaşady.* 2. Gymyldy-hereketini gowşatmak. *Maşyn ýuwaşady. Ýagyş ýuwaşady.* 3. Gylk-häsiýeti kadalaşmak, ýuwaşdan adam häsiýetine geçmek. *Durdynyň garagolja ogly birneme ýuwaşapdyr.*

ÝUWAŞAMAKLYK [ýuwoşomokluk], *iş ady.* Ýuwaşamak ýagdaýy.

ÝUWAŞAMAK [ýuwoşosmok], *syp.* Kem-kemden ýuwaşamak. *Goňşy öýdäki sesler dura-bara ýuwaşasyp, mähelle kem-kemden azalyşdy* (B. Hudaýnarow).

ÝUWAŞATMAK [ýuwoşotmok], *işl.* Gymyldy-hereketini we ş.m. gowşatmak. *Ol öňki gelşinden ädimini ýuwaşatdy* (B. Seýtäkow). *Meret inisini ýuwaşatjak boldy* (H. Derýaýew).

ÝUWAŞAÝÝŞ [ýuwoşoýuş], *iş ady.* Ýuwaşamak ýagdaýy.

ÝUWAŞDAŇ [ýuwoşdoň], *syp.* Ýuwaşrak häsiýetli. *Ýuwaşdaň adam.*

ÝUWAŞLYK [ýuwoşluk], *at.* 1. Güýçli ýa-da gaty dällik, peslik, gowşaklyk (hereket, ses hakynda). *Ýuwaşlyk bilen oňa habar gatdym.* 2. Bet dällik, sessiz-üýnsüzlik (gylyk-häsiýet hakynda). *Onuň ýuwaşlygyny näme bilen deňeşdirsemkäm?* 3. Çalt dällik, haýallyk, assalyk. *Onuň çigninden ýuwaşlyk bilen tutup, özüne garatdy* (B. Seýtäkow).

ÝUWAŞRAK [ýuwoşura:k] **I**, *syp.* Bolmalysyndan ýa-da beýlekilerden az-kem ýuwaş. *Şu at ýuwaşrak.*

ÝUWAŞRAK [ýuwoşura:k] **II**, *üml.* “Ýuwaş boluň!” diýen manyda ulanylýan söz.

ÝUWAŞ-ÝUWAŞ [ýuwoş-ýuwoş], *hal, ser.* **Ýuwaş-ýuwaşdan.** *Ýuwaş-ýuwaş ümsümlik aralaşdy.*

ÝUWAŞ-ÝUWAŞDAN [ýuwoş-ýuwoşdon], *hal.* Ýuwaşlyk bilen, assa-assa, kem-kemden, az-azdan, howlukman. *Ondan soňra çarkandaklygyň içi bilen ýuwaş-ýuwaşdan seňkildäp ugrady* (B. Kerbabaýew).

ÝUWDARHA [ýuwdorha:], *at.* Her bir zady ýuwdup barýan hyýaly jandar. *Ol özüni ýuwdarhadan kem däldirin öýtmeyärdi* (Ş. Borjakow).

♦ **Ýuwdarha ýaly** doýmaz-dolmaz; kän serişde talap edýän. *Näme öňüne goýulsa, ýuwdarha ýaly ýuwdup oturanmys* (“Türkmen halk ertekileri”).

ÝUWDULMAK [ýuwdulmok], *işl.* 1. Bogazyňdan aňry geçirmek (iýmit hakynda). 2. göç.m. Harç etmek, sowmak, öz hasabyňa geçirmek.

ÝUWDUM, *at.* Bir gezekde ýuwdar ýaly zat. *Her ýuwdumy ömür goşar ömrüňe, Düwmeleri jygyrdaşyp bökiüp dur* (M. Seýidow).

ÝUWDUNJYRAMAK [ýuwdunjuromok], *işl.* Yzly-yzyna ýuwdunmak, ýuwdunýan ýaly etmek, ýuwdunyp durmak. *Ol bir şatlykly zady habar berjek bolup, gepläp bilmän ýuwdunjyrady.*

ÝUWDUNMA [ýuwdunmo], *iş ady.* Ýuwdunmak ýagdaýy. *Sowuklan adamyň ýuwdunmasy agyr bolýar.*

ÝUWDUNMAK [ýuwdunmok], *işl.* 1. Ýuwutmak hereketini etmek. *Ýuwdunamda bogazymda bir zat*

galan ýaly bolup dur. 2. Aljyraňny ýagdaýda gepläp bilmän durmak. – *Hyzmatyňyza sag boluň! – diýip, Berdiýew ýene aýtjak zadyny aýdyp bilmän ýuwdundy* (A. Geldiýew). 3. Tagamly nahara göwnüň gitmek, ymsynmak. *Sen oglan-oglanjyk däl ahyry, süýji palaw görüp ýuwdunyp durma.*

ÝUWDUNMAKLYK [ýuwdunmokluk], *iş ady.* Ýuwdunmak ýagdaýy.

ÝUWDUNYŞMAK [ýuwdunuşmok], *işl.* Ýerli-ýerden birnäçe bolup ýuwdunmak. *Näme ýuwdunyşyp otyrsyňyz, geliň-dä, eliňizi ýuwuň!*

ÝUWDURMAK [ýuwdurmok], *işl.* 1. Ýuwmak işini başga birine etdirmek. *Bir oglan gelip, oturanlaryň ellerini ýuwdurdy* (Ö. Abdyllyaýew). *Ejeş ogluna miweleri ýuwdurdy. Çapyksuwar atyny ýuwdurdy.* 2. Ýuwmaga mümkinçilik bermek. *Şu garakölini iki bolup saklaýmasak, ýuwdurjak däl.*

ÝUWHA [ýuwha:], *at.* Rowaýatlara görä, adam sesini eşitmän, ýüzlerçe ýyl ýaşan azdarha. *Lors ýylan özüni saýarmys ýuwha* (“Görogly”).

♦ **Ýuwha ýaly (dek) 1)** betnyşan, geliksiz, görksüz. 2) reňk-peti ýok, gorkan. *Çekge süňkleri somalyp, Ak ýuwha dek boldy ýüzi* (Ç. Aşyrow).

ÝUWLUK, *at.* Çowlukdan bolan çağa. *Käsi çowlukdan soň ýuwluk diledi, Käsi dosty üçin saglyk diledi* (K. Gurbannepesow).

ÝUWMA [ýuwmō], *iş ady.* Ýuwmak ýagdaýy. *At ýuwma şeýle bir lezzetli iş.*

ÝUWMAK [ýuwmok], *işl.* 1. Hapany, kiri suw bilen arassalamak, suw bilen tämizlemek. 2. *gepl.d.* Biriniň durmuşynda bolýan oňaly wakany, üstünligi, şowlulygy we ş.m. bellemek, onuň şanyna oturyşyk guramak.

ÝUWMAKLYK [ýuwmokluk], *iş ady.* Ýuwmak ýagdaýy. *Nahardan oň we soň eliňi ýuwmaklyk arassagylyk üçin gowudyr.*

ÝUWMARLAMA [ýuwmorlomo], *iş ady.* Ýuwmarmak ýagdaýy. *Onuň ýagdaýy ýuwmarmamasy düşnükli, çünki dostunyň gaharyny getirip, utjak zady ýokdy.*

ÝUWMARLAMAK [ýuwmorlomok], *işl.* Biriniň ýaramaz hereketini ýumşadyp görkezmek, ýuwup-ýaýmak. *Annagylyç her niçik-de bolsa, ýoldaşynyň günäsini ýuwmarmamaga çalyşdy* (Ş. Borjakow).

ÝUWMARLAMAKLYK [ýuwmorlomokluk], *iş ady.* Ýuwmarmak ýagdaýy.

ÝUWMARLAMAZLYK [ýuwmorlomozluk], *iş ady.* Ýuwmarlap aklajak bolmazlyk.

ÝUWMARLANMAK [ýuwmorlonmok], *işl.* Gü-näniň, aýybyň üsti basyrylmak, aklajak bolunmak.

ÝUWMARLATDYRMAK [ýuwmorlotdurmok], *işl.* Başga birine ýuwmarlatmak.

ÝUWMARLATMAK [ýuwmorlotmok], *işl.*

Biriniň ýaramaz hereketini ýumşadyp görkezdirmek. *Ol günäsini ýuwmarlatjak bolup köp çalyşdy.*

ÝUWMARLAÝYŞ [ýuwmorloýuş], *iş ady.* Ýuwmarmak ýagdaýy.

ÝUWMAZLYK [ýuwmozluk], *iş ady.* Ýuwup arassalamazlyk. *Gök önümleri ýuwman iýmek bolmaz.*

ÝUWNUKSYZ [ýuwnuksuz], *işl.* Gepi-sözi ýerliksiz, ýerliksiz hereket edýän, batnyksyz, kelpen. *Hoşgeldi, ýaňky biziň ýanymyzda oturan ýuwnuksyz adam kimdi (A. Gowşudow).*

ÝUWNUKSYZLYK [ýuwnuksuzluk], *at.* Ýuwnuksyz häsiýetlilik.

ÝUWNUKSYZRAK [ýuwnuksuzura:k], *syp.* Bir-neme ýuwnuksyz.

ÝUWUDYBERMEK [ýuwduvermek], *işl.* Ýuwudyp başlamak.

ÝUWULMAK [ýuwulmok], *işl.* Suw bilen arassalanmak. *Täze ýuwan köýnek.*

ÝUWUNDY [ýuwunny], *at.* Gap-çanak ýuwlanda galýan hapa suw. *Ýaz ýuwundysy gyşa gatyk (Nakyl).*

ÝUWUNDYRMAK [ýuwunnurmok], *işl.* Ýuwup arassa etmek, tämizlemek; suwa düşürmek. *Çagany ýuwundyrmak.*

ÝUWUNMAK [ýuwunmok], *işl.* Suw bilen arassalanmak, suwa düşmek, endamyňy ýuwmak. *Ýüzi gyrawlan bedreden suw alyp, içki köýnegini-de çykaryp, tä guşaklygyna çenli buz ýaly suwa ýuwundy (B. Seýtäkow).*

ÝUWUN-ÝUWUN, *syp.* Hapa degendir, ýokuşandyr öýdüp, elini, gap-gaçlaryny häli-şindi ýuwup duran, gereginden artyk ýuwyýan, ýuwunýan.

ÝUWUP-ÝAÝMAK [ýuwup-ýa:ýmak], *işl.* Ýuwmarmak. *Ýuwup-ýaýanyň bilen onuň içigarylygyny ýaşıryp bilmersiň.*

ÝUWUSGA [ýuwusgo], *at.* 1. Öli ýuwan suw. 2. Öli ýuwan suwuň dökülen ýerinde galdyrylan tümmek.

ÝUWUŞ I, *iş ady.* Ýuwmak ýagdaýy.

♦ **Ýuwuş suwy** şorlan ýeriň duzuny azaltmak üçin tutulýan suw.

ÝUWUŞ II, *at.* Çalt köpelyän, gamşa meňzeş köpýyllyk ot.

ÝUWUŞDYRMAK [ýuwuşdurmok], *işl.* 1. Hemmesini, ählisini ýuwup çykmak. *Aýallar toýuň gap-gaçlaryny, gazanlaryny ýuwuşdyrdylar.* 2. Mümkünçilige görä, bolşuna görä ýuwmak.

ÝUWUŞMAK [ýuwuşmok], *işl.* 1. Ýuwmaga kömek etmek. *Olaryň kimsi şo gezek kir ýuwuşdy, kimsi içeriň arassaçylygy bilen gümra boldy* (“Edebiyat

we sungat”). 2. Bilelikde ýuwmak. *Ýabyň başyndaky gelin-gyzlar kir ýuwşup otyrdy.*

ÝUWUTDYRMAK [ýuwturdmok], *işl.* Ýuwutmağa mejbur etmek. *Dermany çaga ýuwutdyrmak.*

ÝUWUTMA [ýuwtmo], *iş ady.* Ýuwutmak ýagdaýy.

ÝUWUTMAK [ýuwtmok], *işl.* 1. Bogazyň beden muskullarynyň hereketi arkaly iýmiti gyzyldödegiň üsti bilen iteklemek. *Ol el ýaly çöregiň ýüzüne ýagy galyň çalyp, çeýnäp-çeýnemänkä ýuwutdy (B. Seýtäkow).* 2. Demiňe dartmak, içiňe sormak. *Dürli yslara gatyşan bahar howasyny çuňňurdan-çuňňur ýuwutdygyňça, ýuwudasyň gelýär (H. Derýaýew).* 3. Sözüňi, ynamyňy ýele bermek, ygraryňy gidermek. *Beren sözüňi ýuwutmak.*

♦ **Gaharyňy ýuwutmak** gaharyň gelen-de bolsa, özüňe erk edip, saklanmagy başarmak. *Gaharyny ýuwudan batyr (Nakyl).*

ÝUWUTMAKLYK [ýuwtmokluk], *iş ady.* Ýuwutmak ýagdaýy. *Gussa ýuwutmaklyk seniň ýaly aňly-aslyly ýigide uslybam däl.*

ÝUWUTMAZLYK [ýuwtmozluk], *iş ady.* Ýuwutman durmak, ýuwutmakdan saklanmak. *Çilim çekýäniň ýamynda oturyp, tüsse ýuwutmazlyk mümkin däl.*

ÝÜK, *at.* 1. Ulaga urmak, bir zada ýüklemek, ýanyň bilen götermek üçin taýýarlanan zat, haryt, goş. *Hatarda ner bolsa, ýük ýerde galmaz (Nakyl).* 2. Öýüň duluna galdyrylyp goýlan ýorgan-düşek. 3. göç.m. Jebir, azap, dert, alada, azar. *Ýöne Bibi ejäniň dertli janyna şol seýrek düşýän myhmanlar hem uly ýükdi (T. Gurbanow).*

♦ **Ýük bolmak** birine azar bolmak, asgynjak bolmak. *Ol ýolda öz başyny çarap bilmän, maňa ýük boldy.* **Ýük görmek** kyn görmek, ünji, alada bilmek. *Sen Mülkini ýük görseň, men ýük görmen* (“Edebiyat we sungat”). **Ýüki saman** iş oňarmaýan, elinden iş gelmeýän, derde ýaramaýan, pöwhe, boş. *Iş bilýän birini ibereweri, ýüki samanyň biri gelse, bu ýerde özi iş bolar.* **Ýüki ýeňlemek** gaýgy-gamy azalmak, derdi-aladasy egsilmek, işi ýeňlemek. *Ýüki ýeňlän Ajýahan uludan dem aldy (B. Gulow).* **Ýüki ýetmek** derdeseri artmak, alada-ünjüsi köpelmek; işi başyndan agmak. *Sähetliniňem ýüki ýetýär, Baky jan (H. Garabaýew).* **Ýüküňi tutmak** gerekli zatdan şaýyňy tutmak, alyp bileniňi almak. *Seniň demiň içiňde bolaýsyn, matadan ýüküňi tutaryn (A. Durdyýew).* **Ýük ýazdyrmak** ýolda düşläp, dem-dynç almak, düşlemek. *Aňyrdan ýadap gelýän kerwenler şu ýerde ýüklerini ýazdyryp, üç günläp dynç almagy makul gördüler* (“Türkmen halk ertekileri”). *Bu dünýä göýä bir kerwensaraydyr, Gelen ýük ýazdyryp geçip baradyr (Magtymguly).*

ÝÜKÇI [ýükçü], *syp., at.* 1. Ýük daşamaga gaýym, köp ýük göterýän, ýüke werdiş. *Dogrudan hem*

ýükçi arwanalaryň ýük çekmekden ýaňa örküjiniň gapdallary ýara bolardy (A. Gowşudow). **2.** Ýük ýüklemek, düşürmek bilen meşgullanýan adam. *Şu günler ol ýükçi bolup işleýär* (A. Atajanow). **3.** Tabşyrylan işi “ýok” diýmän, kyn görmän ýerine ýetirýän (adam hakynda). *Ol ýükçi adamdyr, tabşyran işiňi kyn görmän eder.*

ÝÜKLEMEK [ýüklömök], *işl.* **1.** Ulagyň, malyň üstüne ýük basmak, ýük urmak. **2.** *göç.m.* Birine bir işi ýerine ýetirmegi tabşyrmak, borçly etmek. *Bölüme wagtlaýyn ýolbaşçylyk etmek esasy ylmy işgäriň üstüne ýüklendi.* **3.** Kompýuteriň ýadyna bermek.

ÝÜKLEMEKLIK [ýüklömöklük], *iş ady.* Ýüklemek ýagdaýy.

ÝÜKLEMEZLIK [ýüklömözlük], *iş ady.* Ýüklemän durmak, ýüklemekden saklanmak, ýük urmazlyk.

ÝÜKLENMEK [ýüklönmek], *işl.* **1.** Ulagyň, malyň üstüne ýerleşdirilmek, urulmak. **2.** Ýüküňi tutmak, arkaňa ep-esli ýük ýüklemek. *Dogan, atyň boz bolsun, Ýükleneniň hoz bolsun* (Halk döredijiliginden).

ÝÜKLEŞDIRMEK [ýüklöşdürmek], *işl.* **1.** Ýükleri ulagyň üstüne uruşdyrmak, ýükläp goýuşdyrmak, hemmesini ýüklemek. *Sähet daň bilen turup, öz adamlary bile ýola düşmek üçin, azyk-suwluklaryny düýelere ýükleşdirmek işi bilen meşguldy* (A. Gowşudow). **2.** Mümkünçilige görä, bolşuna görä ýüklemek.

ÝÜKLEŞMEK [ýüklöşmek], *syp.* **1.** Ýüklemäge kömek bermek *Odunyňy-da ýükleşýin.* **2.** Bilelikde ýüklemek.

ÝÜKLETMEK [ýüklötmök], *işl.* **1.** Ýüklemek işini başga birine etdirmek. *Bu ýükler bize agsama çenli ýükletse gerek.* **2.** Ýüklemäge mümkinçilik bermek. *Siziň ýükümi maşynyňyza ýükledeniňiz gowy boldy, bolmasa ýükümi goýmaly bolardym.*

ÝÜKLEÝJI [ýüklöýjü], *at.* Ýük ýükleýän (adam, enjam). *Ýene bir gowy zat – kärhanada ýük ýükleýjiler köp.*

ÝÜKLEÝIŞ [ýüklöýüş], *iş ady.* Ýüklemek ýagdaýy.

ÝÜKLÄBERMEK [ýüklä:vermek], *işl.* Ýükläp başlamak; ýük urmagy dowam etdirmek. *Şeýdiň-de hemmesinem ýükläberiň.*

ÝÜKLI [ýüklü], *syp.* **1.** Üstüne ýük urlan, ýüklenen. *Ýükli maşynlar geçişip dur.* **2.** Kynçylykly, aladaly. *Ol günler geçdi, ýöne ýükli geçdi.*

ÝÜKSE [ýüksö]: **ýükse bolmak** *ser.* **Ýük bolmak.**

ÝÜKSÜNIBERMEK [ýüksünüvermek], *işl.* Ýüksünip ugramak.

ÝÜKSÜNME [ýüksünmө], *iş ady.* Ýüksünmek ýagdaýy.

ÝÜKSÜNMEK [ýüksünmөk], *işl.* Birini ýa-da bir zady ýük bilmek, agyr görmek, kyn görmek. “Şo-

ny ýüksünmän, ynjytman saklaýyn diýse, bararyn” diýdi (“Nejep oğlan”). *Men seni ýüksündimmi?* (B. Kerbaýew).

ÝÜKSÜNMEZLIK [ýüksünmөzlük], *iş ady.* Ýüksünip durmazlyk.

ÝÜLMEGRÄK [ýülmögürä:k], *syp.* Öňküsinden ýa-da beýlekilere garanda birneme ýülmek.

ÝÜLMEK [ýülmөk], **1.** *syp.* Sürölüp ýylmanak bolan, sürölüp ýukalan, ýylmanak. *Ýülmek kenek. Ökjesi ýülmek ädik.* **2.** *at.* Öýleriň içinde diwarlara, ýere düşmek üçin ulanylýan gurluşyk serişdesi, kafel. *Hammamyň içine ýülmek düşemek.*

ÝÜLMEME [ýülmөmө], *iş ady.* Ýülmemek ýagdaýy. *Aşyk ýülmeme.*

ÝÜLMEMEK [ýülmөmөk], *işl.* Ýüzünü, arkasyny gyryp, ýylmap ýukaltmak, sürüp ýylmanak etmek. *Bir bölejik almazy ýülmäp otyr hemişe* (A. Atajanow).

ÝÜLMEMEKLIK [ýülmөmөklük], *iş ady.* Ýülmemek ýagdaýy.

ÝÜLMENMEK [ýülmөнmөk], *işl.* Ýylmanyp te-kizlenmek. *Baş ujundaky adam boýundan belent haýbatly mermer daş sünnälenip ýülmenipdir* (“Edebiýat we sungat”).

ÝÜLMETDIRMEK [ýülmөtdürmek], *syp., ser.* **Ýülmetmek.**

ÝÜLMETMEK [ýülmөtmөk], *işl.* Ýülmemek işini başga birine etdirmek.

ÝÜLÜK, *at, ser.* **Ýilik.**

YÜŇ, *at.* Käbir haýwanlaryň bedenini örtýän ýumşak tüý örtügi. *Düýäniň yüňi.*

◊ **Yüň darak** goýun, düýe yüňi ýaly zatlary daramak, darap arassalamak üçin, aşagy üçburç tagta stanokly, ýokarsy iki setir uzyn dişli enjam. **Yüňi ýetmek** mazaly güýç-kuwwata gelmek, ýetişmek, ýigit ýetip gujurlanmak, daýawlanmak. *Yüňi ýeten goç ýigidiň ýanynda, Altмыш nedir, ýetmiş nedir, yüz nedir* (Magtymguly).

YÜŇSAKGAL [ýüňsakgal/ýüňsakal]: **ýüňsakgal bolmak** biriniň öňünde ýalançy bolmak, sözüňde, lebziňde tapylyp bilmezlik, garaşylany çykmazlyk. *Yüňsakgal bolarys-a öýdemzok* (“Edebiýat we sungat”). **Yüňsakgal etmek** ýalançy etmek, biabraý etmek, masgara etmek. *Özüni yüňsakgal eder, Bozulan ile baş bolan* (Magtymguly).

YÜŇJÜMEK [ýüňjümөk], *syp.* Tüýjerip duran, yüň pisint, yüň ýaly, yüňleç. *Yüňjümeк süýümli birýyllyk gowaça hem bolupdyr.*

YÜŇLEÇ [ýüňlөç], *syp.* **Yüňjümeк.** *Yüňleç sakgally Weldurdy aga berk garşylyk görkezdi* (N. Pomma).

YÜŇLEGRÄK [ýüňlögürä:k], *syp.* Birneme yüňlek.

YŮNLEK [yŮnlök], *syf.* Gür ösgün yŮnli, köp yŮn beryän, yŮnli. *Tamyň hemme yerini yŮnlek, galyň pendî halylary tutup ýatyrdy* (B. Seýtäkow). *Saryja goýunlary örän yŮnlek bolýar.*

YŮNLI [yŮnlü], *syf.* 1. YŮnlek. 2. İçine yŮn salnan, yŮn dykylan. *Içi yŮnli haltalaryň üstünde ýatyrtdylar* (B. Seýtäkow).

◊ **YŮnli ganar ýaly bolmak** gaty çişik bolmak (köplenç, kesel bilen baglanyşykly aýdylýar).

YŮNTŮYLI [yŮntŮylü], *syf., gepl.d.* 1. Dowaryň goýunugruna berilýän umumy at. *Süriniň içinde yŮntŮyli dowar azlyk edýär.* 2. *gepl.d.* Atly-abraýly, derejeli, aňrly-asyly.

YŮP, *at.* 1. YŮnden, çöpürden, kendir süýüminden we ş.m. işilip, yük, goş-golam, mal-gara daňmak üçin ulanylýan tanap, bag. *Käse döwen käse berer, yŮp üzen – tanap* (Nakyl). *Gulaç ýetmese – yŮpden, garyş ýetmese – ýigitden* (Nakyl). 2. Haly, palas dokamak üçin yŮnden egrilen argaçlyk, erişlik sapaklar. *Halyçylaryň elini, yŮpleriň reňkini, çitimini, gyrymyň nazaryndan sydyranok* (“Edebiýat we sungat”).

◊ **YŮpsüz baglamak (daňmak)** 1) bent etmek, bendiwan etmek, erkini almak. 2) bir zat wada edip, köp garaşdyrmak. **YŮp syrylyp, toýnukdan geçmek** iş-işden geçmek, boljak iş bolmak. *Her kim öz bilenini orta atdy. Iň soňunda yŮp syrylyp, toýnukdan geçdi* (“Görogly”). **YŮpüniň üstünde odun goýup bolmazlyk** bil baglap bolmazlyk, ynanyş bolmazlyk, belli gepi bolmazlyk, ygtybarsyz, ygrarsyz bolmak. *“Bu adam hemişe sözünüň üstünde tapylyan adam däl, onuň yŮpüniň üstünde odun goýup bolmaz” diýip, bütin oba gürrüň edýärdi* (A. Gowşudow).

YŮPEK [yŮpök], *at.* 1. YŮpek gurçugynyň pile-sinden alynýan inçe süýümlü önüm. 2. YŮpekden taýýarlanan, yŮpekden öndürilen. *YŮpek mata.*

◊ **YŮpegiň uçly bolsun!** yŮpek çekijä işiniň şowly bolmagyny arzuw edip aýdylýan dileg. – *YŮpegiň uçly bolsun! – diýlende: – Döwletiň güýçli bolsun! – diýip, jogap berilýär.* **YŮpek çekmek** piläni yörite gazanda gaýnadyp uç almak; piläni ilkinji gezek işlemek. *Gyzlar yŮpek çekmek işine türgenleşipdirler.* **YŮpek ýaly** örän gowy häsiýetli, mylaýym, adamsarkçilikli.

YŮPEKÇI [yŮpökçü], *at.* Gurçuk tutup pile hasylly almak işi bilen meşgullanýan işgär, yŮpekçilikden hünärmen.

YŮPEKÇILIK [yŮpökçülük], *at.* Oba hojalygynyň yŮpek gurçugyndan pile hasylly almak bilen meşgul bolýan pudagy. *Bize hökman gerek şu yŮpekçilik, Gowy zat şu yŮpek, söýýär köpçilik* (G. Seýitliýew). *YŮpekçilik hojalygy. YŮpekçiligi ösdürmek. YŮpekçilik bilen meşgullanmak.*

YŮPEKLI [yŮpöklü], *syf.* YŮpek garylan, yŮpek gatanjy bolan. *YŮpekli don.*

YŮPLŮK, *at.* Dokmaçylyk, tara we tikiň-çatyn işlerinde ulanmak üçin pamyk süýüminden egrilip taýýarlanan önüm, nah sapak. *Ak yŮplükden, gök erişden, Saçyna yŮpden bag eder* (Kemine).

◊ **YŮplük ýaly bolmak** gaty horlanmak, inçelmek. *Enesi görse, Zöhre yŮplük ýaly bolupdyr.* (“Zöhre – Tahyr”).

YŮP-SŮP, *at.* Baglamak, daňmak üçin gerek bolan yŮp, bag, yŮplük. *Aýnek yŮp-sŮp bilen saralyp, seplenmeginden başga-da, gurnalyp çenklenipdir* (A. Gowşudow).

YŮP-YŮZLEÝ [yŮp-yŮzlöý], *syf.* Örän ýüzleý.

YŮREK [yŮrök] 1, *at.* 1. Adamyň, haýwanyň döş boşlugynyň çep tarapynda ýerleşýän merkezi gan aýlanyş agzasy. 2. *göç.m.* Adamyň ruhy dünýäsini jemleýän agza. *Şeýle hem bolsa, her sapar ýola atlananda yŮregi ezilýärdi, narahat pikirler üstüni basýardy* (G. Kulyýew). 3. *göç.m.* Bir ýeriň, ýurduň ýa bir zadyň iň esasy ýeri, merkezi. *YŮrdumyzyň yŮregi Aşgabatda gurulýan binalar diňe bir başga şäherlileri däl, aşgabatlylaryň özünem haýran galdyrýar.* 4. *göç.m.* Güýç-kuwwat, gaýrat. *Tüweleme, bu işe hötde gelip bilen bolsaň, sende yŮrek bar!* 6. Mis kündügiň iki gapdalynda owadanlyk üçin güberçek edilip goýulýan yŮrek şekilli nagys.

◊ **YŮrege düşmek** halys etmek, irizmek, ýadatmak, bizar etmek. *Horazyň sesi baýyň yŮregine düşdi* (“Türkmen halk ertekileri”). **YŮrege dykyn bolmak** bir zatdan kine galmak. *Onuň aýdan sözleri yŮregime dykyn bolup dur.* **YŮreginden önen** özünden bolan perzent, çaga. **YŮregiňden turmak** göwnüňe, islegiňe görä hereket etmek, sözlemek, aýtmak, göwnünden turmak. *Edil meniň yŮregimden turupsyň, balam!* **YŮregiň dilinmek** gaty haýpyň gelmek, rehimiň inmek, gaty gynanmak. **YŮregiň dykylmak** işdäň zat alman, bir hili yŮregiň petiklenen, dolup duran ýaly bolmak. **YŮregiň ezilmek** gaýgylanmak, pikire batmak, ejizlemek. *Onuň her sapar ýola atlananda, yŮregi ezilýärdi.* **YŮregiňe daş baglamak** näme bolsa, şol bolsun edip, kesgitli karara gelmek, ölsem öleýine salmak. **YŮregiňe düşmek 1)** aýraçylykda halys göresiň gelmek. *Oglum, seni şeýle bir küýsedim, seni şeýle bir göresim geldi, şeýle bir yŮregime düşdün!* **YŮrege düşmek 2)** bizar-peteňniň çykarmak, inirdäp ýadatmak, irizmek. *Soňra ýene-de ýagsylyk edenine minnetdarlyk bildirip, halys yŮrege düşdi* (N. Jumaýew). **YŮregiňe düwmek** bir işi ýa-da bir zady ýerine ýetireýin diýip, önünden belli bir karara gelmek, belli bir pikire gelmek. **YŮregiňe galyp bolmak ser.** **YŮregiňe jüňk bolmak.**

Ýüregiňe howul düşmek ýürek daralyp, näme etjegini bilmez ýagdaýa düşmek. **Ýüregiňe jüňk bolmak** göwnejaý, makul bolmak, göwnüňe ýaramak, galyp bolmak. *Kulynyň bu aýdanlary Näzik ejäniň ýüregine jüňk boldy* (A. Durdyýew). *Ýigidiň aýdanlary gyzyň ýüregine jüňk boldy. Ýüregiň etmezlik* dözmezlik, dözmezçilik etmek. *Karz pul sorap geldi welin, ýene-de berdim-dä, ýüregim etmedi. Ýüregiň giňemek* ýüregiň aram tapmak, rahatlanmak, arkaýynlaşmak, ynjalmak. **Ýüregiň gobsunmak** janlanmak, gujur-gaýrat gelmek, höwes döremek. **Ýüregiň gopmak** bir zada juda begenip ýa-da bir zatdan gorkup, howsalaly ýagdaýa düşmek. **Ýüregiň gysmak** tukatlyk duýmak, keýpsiz ýagdaýa düşmek. *Dym-dyrşyk gabap alyp daşyny, Aýlaryň ýüregi gysyp başlady* (B. Kerbabaýew). **Ýüregiň gyým-gyým bolmak** ýüregiň awamak, örän gaty gynanmak. **Ýüregiň howlamak** ýüregiň içine sygman, sabyr-karar tapmazlyk. **Ýüregiň jiglemek** nämedir bir zady göreniňde ýa-da bir zat hakda eşideniňde gynanyp gitmek. *Ejesiniň zeyrenýändigini eşidip, Baharyň ýüregi jigledi* (A. Gowşudow). **Ýüregiň joşmak** ruhuň göterilmek, höwesiň artmak, möwç almak. *Garybyň ýüregi joşup, Şasenemi taryp edip, bir gazal aýtdy* (“Şasenem – Garyp”). **Ýüregiňi bire baglamak** uzak oýlananyňdan soň belli bir netijä gelmek. **Ýüregiňi (içiňi) dökmek** özüňi alada goýýan zatlaryň baryny aýtmak, gürrüň edip bermek. *Ýüregine dolan derdini dökiň, az-da bolsa ony ýeňledesini gelyärdi* (B. Seýtäkow). **Ýüregiň içine sygmazlyk** bir zady bilip, görüp-eşidip, dartgynly, aladaly ýagdaýa düşmek. *Göreniňi derrew aýt, oglum, bolmasa ýüregiň içine sygman, ýüregiň ýarylyp ölersiň* (“Görögly”). **Ýüregiňi eliňe almak** gaty howlukmak, gyssanmak, alňasamak. *Iň bärkije diýjegi: “Sen näme beýle ýüregiňi eliňe alýarsyň. Holha pylanynyň kätmenem ýatyr, goý-da gidiber” diýer* (A. Durdyýew). **Ýüregiňi giňlige salmak** dargursak bolman, giň bolmak, bir zada gaharyňy getirmezlik. *Ýene men ýüregimi giňlige saldym* (T. Gurbanow). **Ýüregiňi gopdurmak** begençden ýa-da gyançdan gaty gorkuzmak, gaty tolgundyrmak. **Ýüregiňi paralamak** jan-dil bilen aýtmak, yhlas bilen, tüýs ýürekden aýtmak. **Ýüregiň karar tapmak** *ser. Ýüregiň ýerine gelmek. Heý-de karar taparmy, Nurgeldiniň ýüregi, Her günde hamyr ýugrup, gora gömüp çöregi* (M. Seýidow). **Ýüregiň mynçgalamak 1)** ýürek agyrysyny duýmak, ýüregiň ezilmek. **2)** ýüregiň gysmak, darykmak. *Özüniň oňa bolan mähri ýüregini mynçgalady* (B. Kerbabaýew). **Ýüregiň posuny açmak** göwün açmak, aýdym-saz diňläp hezil etmek, şatlanmak. **Ýüregiň syrylmak** gaty ajymak, iýesiň gelmek. *Çaý içip, adamlaryň ýürekleri syryldy. Ýüregiň takat tapmazlyk* karar tapmazlyk,

ynjalmazlyk, rahatlanmazlyk. *Çaşyryýar, üýşürýär öýde her zady, Mundan-da ýüregi tapman takaty* (A. Kekilow). **Ýüregiň ýarylmak** gaty gorkmak, zähräň ýarylmak. *Men-ä: “Näme boladyka?” diýip, ýüregim hem ýaryldy* (H. Derýaýew). **Ýüregiň ýerine gelmek** rahatlanmak, ynjalmak, karar tapmak, arkaýynlaşmak. **Ýüregi urmak (gürsüldemek)** *ser. Ýüregiň gopmak. Emma ara näçe ýakynlaşdygyça, Berdiniň ýüregi urup, aýaklary saňnyldamaga başlady* (H. Derýaýew). **Ýüregi ýelli** howsala düşegen, göçgünli, sähel zada gahary gelyän. **Ýürek açmak** birine syryňy aýtmak, içiňdäki oý-pikiriňi gürrüň edip bermek. *Gel, şu gün ikimiz biri-birimiziň önümizde ýüregimizi açyşaly* (B. Seýtäkow). **Ýürek alyşmak** biri-biriňe ynam bildirmek, syr alyp, syr berişmek. *Maňa ýürek alyşmaga ýürekdeş dost gerek!* (H. Derýaýew). **Ýürek awamak** gaty gynanmak, ýüregiň gyýylmak, nebsiň agyrmak. **Ýürek awusy** iň ýakynyň ölümi bilen bagly ýüze çykýan gyanç, hasrat. *Ol öz töwereginde kimiň baryny-da ýada salman, ýürek awusy bilen hüňürdedi* (B. Kerbabaýew). **Ýürek bilen** yhlas bilen, höwes bilen, bar güýjüň-ukybyny gaýgyrman. *Ol ýürek bilen işleýärdi. Ýürek bökdürmek* şatlykly, guwançly ýa-da tolgundyryjy ýagdaýa salmak. *Şol habar onuň ýüregini bökdürmäge başlady. Ýürek bulamak* bolgusyz söz ýa erbet habar aýdyp gynandyrmak. *Her ýaman söz ýürek bular, Ýagşyny älem arzuwlar* (Magtymguly). **Ýürek bulanmak** ýakmaz zat iýilmegi sebäpli gaýtarjak ýaly bolmak. – *Dat, ördek dost, ýüregim bulanyp, başym aýlanýar – diýip gygyrýar* (“Türkmen halk ertekileri”). **Ýürek byjyklamak** bir zady ýerine ýetirjek, berjaý etjek bolup, gaty howlukmak, durup bilmezlik. *Gyzy görüp durmasa, ýigidiň ýüregi byjyklarap, üzülip baryr* (“Edebiýat we sungat”). **Ýürek çatlamak** gaty howlukmak. *Gözeliň sesini eşidenden bolsa onuň ýüregi çatlady. Ýürek çişmek* gaharyň gelmek. *Bu gürrüňe onuň kakasy bilen ejesiniň ýürekleri çişdi* (A. Gowşudow). **Ýürek daglamak** ýürekde dag galdyrmak, gynandyrmak. **Ýürekde arman galmak** edeýin diýen zadyňy edip bilmän ahmyrly bolmak. **Ýürekde dag galmak** bir zatdan ýürekde dert galmak. **Ýürekde dert (düwün) goýmak** *ser. Ýöne, Uzak elden gidäýse, meniň ýüregimde dert goýar* (H. Derýaýew). **Ýürekde mesgen tutmak** ýürekde ornaşmak, ýerleşmek. *Ýürekde beýle mesgen tutan söýgi, hiý-de, dänermi?* (H. Derýaýew). **Ýürek edip bilmezlik** batyrylyk edip batyrylyp bilmezlik, bogny ysmazlyk, ýöwsellik etmek. *Emma muny çürtkesik aýdyp oturybermäge ýürek edip bilmedi* (B. Seýtäkow). **Ýürek etden** adamyň dözmezlik, gyýmazlyk, rehimini inmek ýaly duýgulary oýananda aýdylýan aňlatma. **Ýürek sarsdyrmak** *ser. Ýürek gopdurmak.*

ÝÜREK [ýürök] **II**, *at.* İçinde aýal maşgala, çağa arkaýyn oturar ýaly palasdan, halydan we ş.m. düýäniň howudynyň üstünde edilýän aýlaw. *Oňa ýürek geýdirip, düýebaşlyk dakdylar* (R. Gelenow).

ÝÜREKBULANYJY [ýürökbulonjy], *syp.* Ýüregi-ñe jaý bolmaýan, ýaramaz, bolgusyz (gürrüň, habar we ş.m. hakynda). “*Aslynda şu ýürekbulanyjy gürrüňleri kimden eşitdiň? Şony gizleme-de, maňa aýt*” diýip, *ol Amangül ejäni gyssap başlady* (N. Pomma).

ÝÜREKDEŞ [ýürökdöş], *syp.* **1.** Biri-birine ynanyş-ýan, biri-biri bilen mähirli gatnaşykda bolan, syrdaş. **2.** Ýürekden turýan, pikirdeş.

ÝÜREKDEŞLIK [ýürökdöşlük], *at.* **1.** Ýürekdeş ýagdaýda bolmaklyk, mähirli gatnaşykda bolmaklyk, syrdaşlyk. *Onuň güler ýüzi, sypaýyçylygy, içki mede-niýeti, ýürekdeşligi ýurduň baştutany bolup duran adama aýratyn söýgi döredýär* (B. Hudaýnazarow). **2.** Ýürekden turujylyk, pikirdeşlik. *Duşuşyk ýürekdeşlik we birek-birege hormat goýmak ýagdaýynda geçdi.*

ÝÜREKLI [ýüröklü], *syp.* Batyr, gaýratly, gaý-duwsyz, gorkmazak, batyrgaý. “*Sen ýürekli batyrsyň, bar-da şol kelläni al-da, şu halta sal*” diýip, *özi gorkup, gaýra çekilip durdy* (“Türkmen halk ertekileri”).

♦ **Päk ýürekli** gowy niýetli, ýagşy gylykly.

ÝÜREKLIRÄK [ýüröklürä:k], *syp.* Birneme ýü-rekli.

ÝÜREKLILIK [ýüröklülük], *at.* Ýürekli bolmak-lyk, batyrylyk, edermenlik. *Ýola belet garry at guýrugyny şuwwuldadyp, göni şol aýyrdä tutdurdy, bu nähili ýüreklilik. Bu nähili mertlik!* (N. Saryhanow).

ÝÜREKSE [ýüröksö] **I**, *at.* Ýürek tutar ýaly sähelçe iýmit. *Muhammet ýürekse edinenden soň, haltasyny ýene-de düýrläp, goltugyna saldy* (K. Işanow).

ÝÜREKSE [ýüröksö] **II**, *at. ser.* **Ýürek II.** *Ony şol demde bada-bat ýüreksä salyp, Gaharguly hanyň garyndaşlarynyňka eltipdirler* (N. Pomma).

ÝÜREKSELİK [ýüröksölük], *syp.* Ýürekse bolar ýaly (iýmit, az-owlak iýilýän nahar). *Ýürekselek çörek iýmek.*

ÝÜREKSIZ [ýüröksüz], *syp.* Batyr däl, gorkak, gaýratsyz.

ÝÜREKSIZLIK [ýüröksüzlük], *at.* Batyr dälilik, gorkaklyk, gaýratsyzlyk. *Ol ýüreksizligi sebäpli, uly işe baş goşup bilmedi.*

ÝÜREKSIZRÄK [ýüröksüzürä:k], *syp.* Ýüreksiz häsiýetli bolmaklyk, ýürekli dälilik.

ÝÜWEL [ýüwöl], *syp.* Süwümsiz, ýeňil, duzsuz. *Arden galyp, äre gitjek aýallar; Ýüwel gültüp, saçyn ýaglamak gerek* (Baýly şahyr). *Ol gürrüň ýok ýerinden gürrüň tapyp, ýüwel gülküsi bilen ony aljyradyardy* (N. Pomma).

ÝÜWELRÄK [ýüwölürä:k], *syp.* Süwümsizräk, ýeňilräk.

ÝÜWRÜGRÄK [ýüwrügrä:k], *syp.* Öňküsine ýa-da beýlekilere garanda birneme ýüwrük.

ÝÜWRÜK, *syp.* Ýyndam, çapgyr, gaty ylgaýan, çalt ýüwürýän, çalasyn. *Güýçli bilen göreşme, ýüwrük bilen ýaryşma* (Nakyl).

♦ **Ýüwrük eller** işde çalasyn we çalt hereket edýän el. *Onuň bir eli keserli, bir eli ýüpli, ýüwrük elleri gözleriniň yzyny eýerýärdi* (B. Kerbabaýew).

ÝÜWRÜKLIK [ýüwrüklük], *at.* Ýyndamlyk.

ÝÜWSE [ýüwsö], *at.* Tikin tikilende süýem bar-magyň ujuna geýdirilýän gaýyşdan ýasalan enjam. *Altyn barmagyna ýüwsesini ötürip, keşde etmäge oturdy* (A. Durdyýew).

ÝÜWSELİK [ýüwsölük], *syp.* Ýüwse etmek üçin gerekli bolan, ýüwse edilýän. *Ýüwselik gaýyş.*

ÝÜWÜRDILMEK [ýüwürdülmök], *işl.* Dokmanyň iki kese agajynyň arasynda erişler gerilmek. *Öýüň gapböwründe ýüwürdilen düýphalynyň üstünde Aýna-nyň ýeke özi oturyp, başyny aşak salyp, dokma dokayar-dy* (B. Kerbabaýew).

ÝÜWÜRDIŞMEK [ýüwürdüşmök], *işl.1.* Dokma ýüwürtmäge kömek bermek. *A gyz Nurjahan, şu gün elin degse, maňa bir dokmajyk ýüwürdişeweri!* (B. Ker-babaýew). **2.** Bilelikde ýüwürtmek. *Olar haly ýüwürdi-şip oturdylar.*

ÝÜWÜRJI [ýüwürjü], *at.* Aýalyň öz adamsynyň kiçi erkek doganyna bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Ýüwürjim, ýüwrük atym, Ýüwürüp gelsin ýanyma* (Halk döredijiliginden). *Wah, sesiňden aýlanayn, ýüwürjim, ömrüň uzak bolsun, ak gyz ýoldaşyň bolsun!* (A. Durdyýew).

ÝÜZ I, *at.* **1.** Adamyň kellesiniň alyn tarapy, ön tarapy. *Ýüz otan yssy* (Nakyl). *Ýüzüniň nury dökülmesin* (Dileg). *Aý ýüzli gyzymdan, aýy ýüzli gelnim ýagşy* (Nakyl). **2.** Bir zadyň üst tarapy, ýokarsy, üst; alyn tarapy, öňi. *Çorbanyň ýüzi ýagşy, palawyň düýbi* (Nakyl). *Darajyk ýoda beýik gaýalaryň ýüzi bilen geçýär* (A. Gowşudow). **3.** Matanyň we ş.m. düzüw tarapy. *Ýüň matanyň ýüzi haýsy, çöwresi haýsy, saýgarmak kyn.* **4.** Ýiti zatlaryň kesýän tarapy. *Ýaş ötüşip, paltan ýüzi gaýdansoň, Çöpem oňa aňsat özün çapdyrmaz* (M. Seýidow). **5.** Bir zadyň, adamyň, haýwanyň we ş.m. özüne gönügen tarapy. *Ýamanlyk ýüzünü görme* (Dileg). *Ýamanyň joly aňryk, ýagşyň ýüzi bärlik bolsun* (Dileg). **6.** “Ýüzüne”, “ýüzünde”, “ýüzünden” görnüşinde söz-soňy kömekçi bolup gelýär.

♦ **Ýüz bermek 1)** gowy kabul etmek. *Ol biziň ýüz berenimize begenip, örän içgin gürleşdi* (N. Pomma). **2)** bolmak, bolup geçmek (waka hakynda). *Ýüz beren*

waka. **Yüz bermezlik** gadysyz garşylamak, sowuk-sala gatnaşyk etmek, özüňe öwrenişdirmezlik. **Yüz çytmak** gahar, öýke we ş.m. zerarly, nägileligiňi bildirmek. **Yüzden perdäni syrmak 1)** utanjy, utanç-haýany taşlamak; **2)** paş bolmak, aýan bolmak, syrynyň üsti açylmak. **Yüz döndermek** aragatnaşygy kesmek, birinden el çekmek, dänmek; boýun towlamak, ýüzüňi sowmak. *Sen üstüňe gelen bagtdan ýüz dönderme!* (B. Kerbabaýew). **Yüze çykarmak** äşgär etmek, aýan etmek, üstüni açmak, aýdyňlaşdyrmak. **Yüze çykamak** peýda bolmak, emele gelmek, äşgär bolmak, döremek. **Yüze tutarlygy ýok** derde ýaramaýan, ugursyz edilen, ýaramaz ýerine ýetirilen, ýaramaz. *Onuň alyp gelen zadynyň ýüze tutarlygy ýok.* **Yüz gören** öň durmuşa çykan (ýaş aýal maşgala). *Yüz gören diýmeseň, maşgala kemi ýok.* **Yüz görmek** hakyky zady dogry ýüzüne aýdyp bilmezlik, yüzden geçip bilmezlik. *Yüz göreniň ýüzi gursun* (Nakyl). **Yüz görşer ýaly bolmazlyk** *Olar şeýle bir gaty tersleşipdirler, o dünýe, bu dünýe yüz görşer ýaly bolmandyrlar.* **Yüz görüp, gapyrga syrma** adamdan yüz görüp, etjegiňi etmän oturma. **Yüzi açyk** açyk göwünli, mylakatly, güler yüzli, mähirli, ýakymly. **Yüzi açylmak 1)** köp adamlar bilen aragatnaşyk edip, çekinjeňligi, ýygralygy taşlamak. *Biraz ýüzi açyldy, sowalyny gaýtalady* (B. Kerbabaýew). **2)** özüni biynjalyk edýän zat ýok bolup, yüz-gözi ýagtylmak. *Mylaýym söze gamaşyp duran ýüzi açyldy.* **Yüzi ajan (turşan) hamyr ýaly** kineli. **Yüzi ak esgä dönmek ser. Yüzi ak tam bolmak** gorkmak, gaty gaharlanyp, ýüzi üýtgemek, yüzünde gan-pet galmazlyk. *Onuň şol wagtky bolşuny söz bilen aýdyp görkezmek hem aňsat däl, ýöne onuň reňki öçüp, ýüzi ak tam bolupdyr* (A. Gowşudow). **Yüzi boz-ýaz bolmak** duýdansyz bir ýagdaýda erbet utanmak, yüzüň bir agaryp, bir gyzarmak, utanmak, uýalmak. **Yüzi dalak ýaly** gaty üşän. **Yüzi durlanmak** owardanlanmak; sagadyna çykamak. **Yüzi galyň** aýdylany-diýleni yüzüne almaýan, utanmazak (adam). **Yüzi gamaşmak 1)** gaharly, nägile görnüşde bolmak, keýpiň uçmak. *Onuň ýüregi gahar-gazap bilen doldy, ýüzi gamaşdy* (A. Gowşudow). **2)** howa bulutlaşmak. *Howanyň ýüzi gamaşdy.* **Yüzi gara keçe ýaly** utançsyz, haýa-şerimsiz. **Yüzi gaýtmak 1)** ýüzi zaýalanmak, kütelmek (pyçak, palta we ş.m. hakynda). **2)** guramak, solmak (ot hakynda); *Heniz-ä otuň ýüzi gaýdar ýaly däl* (N. Pomma). **3)** alyjysy azalmak, kynlyk bilen geçmek, gadysyzlanmak (haryt hakynda). *Bazarda ol matalaryň hem ýüzi gaýdydyr, pes bahadanam alanoklar.* **4)** birneme gutulyşmak, gowulaşmak (garamyk, gyzamyk ýaly örgünli keseller hakynda). **Yüzi, gözi diýmezlik** yüzbe-yüz, garşyma-garşy bolmaklyk. *Ynha, özi bar, ýüzi, gözi diýemok, aýtsyn, munuň dilegini bitirmedik*

wagtym barmy? **Yüzi gyzarmak** utanmak. **Yüzi kölegesiz** juda sary, çypar (adam hakynda). **Yüzi salyk** gaýgyly, tukat görnüşli, öýkeli, gamly. *Onuň öňki şatlygy ýok, ýüzi örän salyk.* **Yüzi suwly 1)** täze, entek könelmedik. **2)** nurana. *Bu adam bir ýüzi suwly kethuda kişi ekeni.* **Yüzi täzelenmek** guratlanmak, sagdynlaşmak. *Ýüreklerine kuwwat gelip, damarlarynda gan ýöredi, adamlaryň yüzleri täzelendi* (A. Gowşudow). **Yüzi tuwakly (ýaly)** utanjaň, haýaly, edepli. **Yüzi üç ýuwan ak esgä dönmek ser. Yüzi ak tam bolmak.** *Onuň ýüzi üç ýuwan ak esgä döndi.* **Yüzi üýtgemek** utanmakdan, gaharyň gelmekden ýaña yüzüň reňki üýtgemek. **Yüzi ýagtylmak 1)** yüzünde şatlyk alamaty peýda bolmak, şatlanmak, begenmek. **2)** sagalyşmak, reňki kesikligi aýrylmak. *Dynç alyp gelenindenmi nämemi, onuň ýüzi ýagtylypdyr.* **Yüzi ýere berilmek** ýüzin ýykylmak. *Ol daşa büräp, ýüzi ýere berildi.* **Yüzi ýok 1)** biriniň ýanynda abraýy, hormaty, sylagy bolmadyk. *Oňa jogap berip bilere biziň yüzümüz ýok* (B. Kerbabaýew). **2)** bazarda satyn alynmaýan, onçakly geçginli bolmadyk. *Bu günler halynyň ýüzi ýok.* **Yüzi ýyrtlyk** utanyp-çekinip durmaýan. **Yüz öwürmek ser. Yüz döndermek.** *Gadyrdan dostuňdan yüzüň öwürme, Barsaň depesine täç eder seni* (Magtymguly). **Yüz saraltmak** boýun burup, dileg bilen yüz tutmak, ýalbarmak. **Yüz sowmak ser. Yüz öwürmek.** *Ýaşasardyk, yüz sowuşyp ýörmezdik, Hemişe ikimiz bileje gezdik* (M. Seýidow). **Yüz tapmak** hormatlanmak, gowy kabul edilmek, oňat garşy alynmak. *Görogludan yüz tapman gelen aga diýerler saňa* (“Görogly”). **Yüz tutmak** dileg, kömek, haýyş, sorag, maslahat we ş.m. bilen birine yüzlenmek. **Yüz tuwagy edinmek** birini gowy adam, gowy işgär we ş.m. hökmünde öňe tutmak, sizden kim bar diýlende, pylany bar diýip, şony görkezmek. *Onuň yüz tuwagy edinyňi ýeke sendiň.* **Yüz urmak** bir işe baş goşmak, bir kär bilen meşgul bolmak. *Aman arap bolsa söweşi düýbünden taşlap, sopuçylyga yüz uranyňy aýdýar* (“Görogly”). **Yüzünden gan damaýyn diýfär** semiz, ýüzi gyzyly, ýüzi jozzuk ýaly, sagdyn. **Yüzünden gar ýagmak** yüz-gözünde rehim-şepagat bolmazlyk, gaharly, örän gazaply bolmak. **Yüzünden yüz güjük doýjak** ýüzi-gözi hapa, çyrşak-çyrşak, hapa (ýaş çağa hakynda). *Yüzüne serediň, yüzünden yüz güjük doýjak* (A.urdyýew). **Yüzüne almak** sähelçe zat bildirip durmak, hapalamak. *Ak tam azajyk hapany-da yüzüne alýar* (N. Saryhanow). **Yüzüne almazlyk** aýdylan dogry söz täsir etmezlik, ondan utanmazlyk. **Yüzüne atanak dagyny çekmek** hiç derde, hiç zada ýaramaýar diýip hasaplamak, hasapdan çykarmak, peýdasyndan geçmek. **Yüzüne basmak** etmişini, kemçiligini, günäsini göni yüzüne aýtmak, yüzüne diýmek. **Yüzüne diýmek** näme

aýtjak-goýjak bolsaň, her kimiň özüne aýtmak. **Ýüzüne durmak** günäsine şaýat hökmünde, ýüzleşip aýtmak, ýüzleşmek. *Onuň para alandygy hakynda kazyýetde-de ýüzüne duraryn.* **Ýüzüne gara getirmek** öz hereketiň bilen deňişli birini masgara etmek. **Ýüzüne garany çekmek** ýaramaz hereketi bilen masgara bolmak. **Ýüzüne gelmek** bolmaýan hereketini ýüzüne aýtmak. *Ol ahyry onuň ýüzüne gelmeli boldy.* **Ýüzüne goýmak ser.** **Ýüzüne basmak.** **Ýüzüne köz degsin** bolşy, häsiýeti halanmaýan adam babatynda aýdylýan aňlatma. **Ýüzüne tüýkürmek** näletlemek. *Wadasyny üflän, lebzini ýuwudan adamyň ýüzüne tüýküriň dälmidir?! (B. Kerbabaýew).* **Ýüzüni almak** gaty-gaýrym söz aýdyp göwnüne degmek, azgyrylmak. *Adamyň ýüzüni alyp durmak edepsizlikdir.* **Ýüzüni alyp, ýüzüne goýan (salan) ýaly** meňzeş, edil özi. **Ýüzüni babaly görsün** göni manysy: ýüzüni öli ýuwyýan görsün (biriniň ýüzüni görmek islemeýän ýagdaýynda aýdylýar). **Ýüzüni gapan keçesi ýaly etmek** aýdylan sözi ýüzüne almazlyk, aýdylan söz täsir etmezlik. *Oňa näme diýeniň parhy ýok, ýüzüni gapan keçesi ýaly edip dur.* **Ýüzüniň bir gat hamy gopmak** gaty erbet utanmak, uýalmak. **Ýüzüniň gany gaçmak** gaharlanmak; gorkmak. **Ýüzüniň hamy galyň** utançsyz, aýdylan-diýleni ýüzüne almaýan, aýdylan söz täsir etmeýän. *Onuň ýüzüniň hamy galyňdy.* **Ýüzüniň perdesi syrylmak 1) ser.** **Ýüzi açylmak.** **2) paş edilmek, üsti açylmak, hemmelere äşgär bolmak.** **Ýüzüni kese sowmak ser.** **Ýüzüni sowmak.** *Ol henizem senden ýüzüni kese sowup ýörmi?* **Ýüzüniň ugruna 1)** bada-bat, şol bada, derrew. *Şol halatda ýeňňesi hem siltenjiräp turdy we içini hümedip, ýüzüniň ugruna daşaryk çykyp gitdi (N. Saryhanow).* **2)** gidip barşyna, ýol ugruna, gidişin. *Ýüzüniň ugruna ýegenlerine-de degip geçdi.* **Ýüzüni sallamak** närazy, öýkeli, kineli görnüşde bolmak, öýkelemek. *Obadan hem okuwdan araň ýoluk bolmaly – diýip, ýene Nurgeldi dymdy ýüzüni sallap (M. Seýidow).* **Ýüzüni sapajaklatmak** dogry garap bilmezlik, dogry gelip bilmezlik. **Ýüzüni sowmak** duşan wagty salamlaşman, gürleşmän, ýüzüni öwürüp geçmek. **Ýüzüni sypamazlyk** eden nädogry işini, hereketini ýazgarman goýmazlyk. **Ýüzüni turşatmak 1)** nägileligiňi ýüz çytyp mälim etmek, ýüz çytyp garşy almak. **2)** bulaşmak, gamaşmak, bozulyp başlamak (howa hakynda). *Gyş howasy kem-kem ýüzün turşatdy (D. Baýmyradow).* **Ýüzüni ýere basmak (salmak)** äsgermän, diýen etmän birini masgara etmek. **Ýüzüni ýuwmak 1)** biriniň etmişini delile getirjek bolmak, gowudyr diýmek. **2)** suwy süýjemek, bişip başlamak (üzüm hakynda). *Terbaş eýýäm ýüzüni ýuwupdy.* **Ýüzüň çydamazlyk** ynsabyň çatmazlyk, wyždanyň etmezlik. **Ýüzüň düşmek 1)** arzuw eden zadyňa ýetmek; bir zada

eýe bolmak, zat edinmek. *Meniňem agtyga ýüzüm düşsün-dä.* **2)** sataşmak, ýene-de duşuşmak, görüşmek. *Möwlam, ýetir mesgenime, ýurduma, Ýüzüm düşsün arslanyma, gurduma (Magtymguly).* **Ýüzüne almazlyk** aýdylan-diýlen täsir etmezlik, ýokna ýokmazlyk, utanmazlyk. **Ýüzüň ganyny gaçyrmak** gaharyň gelip, ganyň gyzmak. **Ýüzüň gyzarmak** örän utanmak, uýalmak. *Weziriň bolsa gaty gahary gelipdir we utanjyna ýüzi gyzarypdyr (“Türkmen halk ertekileri”).* **Ýüzüň gyzmak ser.** **Ýüzüň gyzarmak.** **Ýüzüne sylmak** iki eliňi ýazgyn ýagdaýynda ilki sylýan zadyňa baka tutup, soňra şonuň ýaly edip, öz ýüzüne degirmek. *Ene durup, barýan gelnalyjyny ýüzüne sylady.* **Ýüzüni aşak salmak** müýnlüdigini ýa-da närazylygyny bildirmek, nadyl bolmak. *Emma hiç bir zat aýdyp bilmän, ýüzüni aşak salyp otыр (H. Derýaýew).* **Ýüzüni garaňka tutmak** garaňkynyň oň ýanynda bir ýere ugramak. *Ýüzüni garaňka tutup gelen atlynyň kimdigini, nireden gelip, nirä barýandygyny soramagy soňa goýan Halyl aga myhmanyň atyny tutmagy inisine tabşyryp, sekiz ganat ak öýe tarap yöneldi (N. Gurbanmyradow).* **Ýüzüniň gyjakçyň ýüzi ýaly etmek** gürründeşiňe göwnüň ýetmän ýa-da onuň gürrüňine pisint etmän, äsgermezçilik bilen ýüzüni kese-kese sowmak. *Näme, ýüzüni gyjakçyň ýüzi ýaly edip otyrsyň?* **Ýüzüni sallamak ser.** **Ýüzüni aşak salmak.** **Ýüzüni sortdurmak** nägile bolmak, öýke etmek, torsarmak. **Ýüzüni ton ýarym edip oturmak** ýüzüni agryljyradyp, agrassyrap gomparyp oturmak. **Ýüzüni ýalap barmak** örän ýiti sowuk bolmak. **Ýüzüň üstünde burnuň bar diýmezlik** edenine däl diýmezlik, seniňki telek diýmezlik. *Näme etseň hem indi biz saňa “ýüzüň üstünde burnuň bar” diýmäli diýip, sözüne başlady (A. Gowşudow).* **Ýüzüni ýokaryk (göge) tutmak** ulumsylyk etmek, özüni hondonbärsi görkezjek bolmak, men-menlik etmek, gopbamsyramak.

ÝÜZ II, san. 100 belgisi bilen aňladylýan san we mukdar. *Ýüzden ýüwrük çykar, müňden – tulpar (Nakyl).* *Ýüni ýeten goç ýigidiň ýanynda, Altmyş nedir, ýetmiş nedir, yüz nedir (Magtymguly).*

♦ **Ýüz başly öý** yüz sany ukly öý. **Ýüz öwürmek** üýtgap durmak, belli bir pikirde bolmazlyk, durnuksyzlyk etmek.

ÝÜZBAŞY [ýüzvaşy], *at, taryh.* Ýüz adamdan ybarat goşun bölüminiň ýolbaşçysy.

ÝÜZBE-ÝÜZ [ýüzvö-ýüz], *hal.* Garşyma-garşy, ýüzleri biri-birine bakyp duran, pete-pet *Bir gün maňa ol gelin bilen ýüzbe-ýüz durup, gepleşmek hem miýesser boldy (T. Taganow).*

ÝÜZDEN [ýüzzön]: **ýüzden pylança göterim (bölek) 1)** birlik hökmünde kabul edilýän bitewi sanyň

ýüzden bir bölegi (% belgisi bilen bellenýär). **2)** bir zadyň ýüzden bir bölegi tertibinde ölçelýän hem-de birlik hökmünde kabul edilen mukdar.

ÝÜZDÜRMEK [ýüzzürmök] **I**, *işl.* **1.** Ýüzmek hereketini etdirmek. *Mugallym okuwçylary suwda ýüzdürmäge alyp gitdi.* **2.** Ýüzmegine sebäp bolmak, ýüz-mäge mejbur etmek. *Güýçli gelen doly oýtagy doldurdy, gawunlary ýüzdürdi.* **3.** Ýüzmage mümkinçilik bermek. *Suwda ýüzdürmek.*

ÝÜZDÜRMEK [ýüzzürmök] **II**, *işl.* Malyň derisini ýumruk bilen ýüzüp aldyrmak, soýdurmak.

ÝÜZGÖRÜJİ [ýüzgörüjü], *syp.* Ýüz görüp iş salyşýan, ýüzden geçip bilmeýän adam. *Ýüzgörüji adam.*

ÝÜZ-GÖZ [ýüz-göz]: **ýüz-gözbolmak** biri-biriňe ýüzbe-ýüz bolmak, biri-biriňi görüp durmak.

ÝÜZGÜR [ýüzgür], *syp.* Suwda ýüzmage ökte, ýüzmage örän türgenleşen, ýüzüji. *Ýüzgür oylan.*

ÝÜZGÜRLİK [ýüzgürlük], *at.* Suwda ýüzmage ökdelik, ýüzmage türgenlik. *Bu derýadan ýüzüp geçmek üçin, örän ýüzgürlük gerek.*

ÝÜZİN [ýüzüýn], *hal.* Ýüz, alyn, göwre tarapy ýere tarap, ýüzünü aşak edip. *Onuň dyzy hem bir zada degip, ýüzin ýykyldy* (A. Gowşudow).

◊ **Ýüzin salmak** ýüzüniň ugruna gaty çapyp gitmek, aýak aldygyna gitmek. *Arap zaňnar atyny ýüzin salyp gelyär* (“Görogly”).

ÝÜZLEGRÄK [ýüzlögürä:k], *syp.* Az-kem ýüzlek. *Ata-da bir ýüzlegräk adam-da.*

ÝÜZLEK [ýüzlök], *syp.* Birine bir zady göni aýtmaga utanyan, ýygra, çekinjeň, utanjaň.

ÝÜZLEKLIK [ýüzlöklük], *at.* Ýüzlek häsiýetlilik, ýüzlek bolmaklyk. *Ýüzlekligiň sebäpli özüňe agram saldyň.*

ÝÜZLEME [ýüzlömö], *iş ady.* **1.** Ýüzlemek ýagdaýy. **2.** Keçäniň nagşy salnyp bolanyndan soň, ýüzüne ak ýüň salma. *Keçäniň ýüzlemesi galdy.* **3.** Ýorganyň, düşekçäniň we ş.m. daşyna mata çekme.

ÝÜZLEMEK [ýüzlömök], *işl.* **1.** Ýorganyň, düşekçäniň, içmegiň we ş.m. daşyna, ýüzüne ýüzlük matasyny çekmek. *Ýorgan ýüzlemek. İçmegiň daşyny gara atlaz bilen ýüzlemek.* **2.** Gülli keçe salnanda nagşlaryň üstüne gowy ak ýüňden goýmak. *Ağşam keçe ýüzledik.*

ÝÜZLEMEKLIK [ýüzlömöklük], *iş ady.* Ýüzlemek ýagdaýy.

ÝÜZLENDIRMEK [ýüzlönnürmök], *işl.* Ýüzlenmage mümkinçilik bermek, ýol bermek.

ÝÜZLENME [ýüzlönmö] **I**, *iş ady.* Ýüzlenmek ýagdaýy.

ÝÜZLENME [ýüzlönmö] **II**, *at.* Ýurt baştutanyna, köpçülige ýa-da, umuman, halka ýüz tutulyp aýdylyan söz, haýyş, çagyryş.

◊ **Ýüzlenme belgisi** ýüzlenme sözleminden soň goýulýan belgi (!). **Ýüzlenme sözlemi** güýçli içki duýgyny (begenji, şatlygy, gynanjy, ökünji, arzuwy, islegi, haýran galmagy, buýurmagy we ş.m.) aňlatmak üçin ulanylýan sözlem.

ÝÜZLENMEK [ýüzlönmök], *işl.* **1.** Bir tarapa ugramak, yönelmek, gitmek, bir ugra hereket etmek. **2.** Ýüz tutmak, çagyryş, çykyş, haýyş bilen söz aýtmak. **3.** Ýüzüne mata çekilmek, tutulmak.

ÝÜZLENMEKLIK [ýüzlönmöklük], *iş ady.* Ýüzlenmek ýagdaýy. *Ýaşula ýüzlenmekligiňem, ýaşkiçä, aýal-gyza ýüzlenmekligiňem däplerini halkymyz kemsiz ösdüripdir.*

ÝÜZLENMEZLIK [ýüzlönmözlük], *iş ady.* Ýüzlenmän durmak, ýüzlenmekden saklanmak.

ÝÜZLERÇE [ýüzlörçö], *hal.* Ençeme ýüzden ybarat, birnäçe ýüz. *Daýhan birleşikleriniň ikisi, gallaça käredeçileriň ýüzlerçesi döwlete bugdaý satmak tabşyryklaryny artygy bilen berjaý etdi* (“Türkmenistan”).

ÝÜZLEŞDIRMEK [ýüzlöşdürmök] **I**, *işl.* **1.** Iki adamy ýüzbe-ýüz edip, meseläni çözmek, anyklamak, biri-biriniň ýüzüne duruzmak. **2. hukuk.** Günäkäri şaýat bilen ýüzbe-ýüz edip sorag etmek.

ÝÜZLEŞDIRMEK [ýüzlöşdürmök] **II**, *işl.* Hemmesini ýüzläp çykmak. *Keçeleri ýüzleşmek.*

ÝÜZLEŞME [ýüzlöşmө], *iş ady.* Ýüzleşmek ýagdaýy.

ÝÜZLEŞMEK [ýüzlöşmök] **I**, *işl.* **1.** Ýüzlemäge kömek etmek. *Men goňşyma ýorgan ýüzleşdim. Keçe ýüzleşdim.* **2.** Bilelikde ýüzlemek.

ÝÜZLEŞMEK [ýüzlöşmök] **II**, *işl.* **1.** Ýüzbe-ýüz goýup, meseläni anyklamak. *Olar biri-biri bilen ýüzleşipdiler.* **2. hukuk.** Şaýat ýa-da günäkär bilen ýüzbe-ýüz gürleşmek.

ÝÜZLEŞMEKLIK [ýüzlöşmöklük], *iş ady.* Ýüzleşmek ýagdaýy.

ÝÜZLEŞMEZLIK [ýüzlöşmözlük], *iş ady.* Ýüzleşmän durmak.

ÝÜZLETMEK [ýüzlötmök], *işl.* Ýüzlemek işini başga birine etdirmek. *Ýorganyň ýüzünü ýüpek mata bilen ýüzletmek.*

ÝÜZLEÝ [ýüzlöý], *syp.* **1.** Çuň däl, bir zadyň ýüzüne golaý, ýüzräginde. *Ýeriň ýüzi gapaklanda, ýüzleýje dyrmyklamaly.* **2. göç.m.** Düýpli däl. *Meselä ýüzleý çemeleşmeli däl.* **3.** Sowuk-sala, geleňsiz. *Işi ýüzleý gözden geçirmek bolmaz.*

ÝÜZLEÝIŞ [ýüzlöýüş], *iş ady.* Ýüzlemek ýagdaýy.

ÝÜZLEÝRÄK [ýüzlöýrä:k], *at.* Öňküsine ýa-da beýlekilere garanda birneme ýüzleý. *Meselä ýüzleýräk çemeleşilipdir.*

ÝÜZLÄP [ýüzlä:p], *hal.* Ýüze golaý, ýüz töweregi, ýüzlerçe. *Her çigitden ýüzläp goza öndürýär, Otap, dökün dököp, suwa ýakaňda* (N. Pomma).

ÝÜZLI [ýüzlü], *syp.1.* Ýüzi, ýüz tarapy bar bolan. *Ýüň matalar, köplenç, bir ýüzli bolýar. 2. göç.m.* Biriniň ýanynda sylagy, hormaty bar, sözi diňlenýän, abraýly. *Kömek özüniň ýanynda ýüzli bolan adamlara özüniň ahyrky jogabyny berdi* (N. Saryhanow).

◊ **Ýüzli bolmak** hormatly bolmak.

ÝÜZLÜRÄK [ýüzlürä:k], *syp.* Birneme ýüzli (*ser. Ýüzli 2*).

ÝÜZLÜK I, *at.* Ýüz manatlyk tutuş kagyz pul.

ÝÜZLÜK II, *syp. 1.* Ýorganyň, geýimiň we ş.m. ýüzüne tutmak, çekmek üçin (mata). *Ýüzlük mata. 2.* Keçe salnanda, ýüzüne goýmak üçin niýetlenen (ýüň). *Ýüzlük ýüň.*

ÝÜZLÜLIK [ýüzlülük], *at.* Biriniň ýanynda ýüzli bolmaklyk.

ÝÜZME [ýüzmö] **I**, *iş ady.* Ýüzmek ýagdaýy. *Suwda ýüzme.*

ÝÜZME [ýüzmö] **II**, *iş ady.* Ýüzmek ýagdaýy.

ÝÜZMEK [ýüzmök] **I**, *işl. 1.* Eliň, aýagyň kömegi bilen suwda her tarapa hereket edip bilmek. *Gurbaga hem suwa girip, beýleki gyrasyna tarap ýüzüp ugrapdyr* ("Türkmen halk ertekileri"). *Ýaryşa gatnaşýan ýaş oganlaryň suwda erkin ýüzmek boýunça çykyşlary boldy. 2.* Suwuň ýüzi bilen gitmek, suwuň ýüzi bilen hereket etmek (gämi, gaýyk, we ş.m. hakynda).

ÝÜZMEK [ýüzmök] **II**, *işl.* Malyň derisiniň aşagyna eliňi sokup, soýup aýyrmak, soýmak, derisini sypymak. *Goýny ýüzmek.*

ÝÜZMEKLIK [ýüzmöklük], *iş ady.* Ýüzmek ýagdaýy.

ÝÜZMEZLIK [ýüzmözlük], *iş ady.* Ýüzmek işini ýerine ýetirmezlik.

ÝÜZSÜZ [ýüssüz], *syp. 1.* Ýüzi, ýüz tarapy bolmadyk. *2. göç.m.* Biriniň ýanynda sylagy, hormaty bolmadyk, sözi diňlenmeýän, abraýsyz. *Ol özüni bu gelniň ýanynda ýüzsüz hasaplaýardy.*

ÝÜZSÜZLIK [ýüssüzlük], *at.* Biriniň ýanynda sylagsyzlyk, hormatsyzlyk, abraýsyzlyk.

ÝÜZUGRA [ýüzügro], *hal.* Bir ýere barylýarka, degip geçme görnüşinde; başga bir mesele garalýarka, ýüzüniň ugruna, gep ugruna. *Ýüzugra ýatlamak.*

ÝÜZÜGARA [ýüzügara], *syp.* Umumy, adaty, ýörelgäni, düzgüni bozany üçin aýyply, etmişli, günäli.

◊ **Ýüzügara bolmak** masgara, biabraý bolmak, aýyply, utançly bolmak. **Ýüzügara etmek** masgara, biabraý etmek.

ÝÜZÜGARALYK [ýüzügaralyk], *at.* Ýüzügara bolmaklyk, umumy ýörelgäni, düzgüni bozuýlyk, aýyplylyk, etmişlilik, günälilik. *Ot ýanar-öçer, ýüzügaralyk kömre galar* (Nakyl). *Ýüz goýun tükenەر, ýüzügaralyk tükenmez* (Nakyl).

ÝÜZÜJI [ýüzüjü], *at, ser. Ýüzgür.* *Ýüzüjiler suw howdanynyň erneginde taýýar bolup durlar. 2.* Suwuň ýüzünde ýüzüp ýören. *Ýakyn wagtlarda ýene-de bir ýüzüji köpri guruljak.*

ÝÜZÜJILIK [ýüzüjülük], *syp., ser. Ýüzgürlük.*

ÝÜZÜK, *at. 1.* Barmaga ötürilýän, kümüşden, gyzylan ýa-da beýleki zatlardan ýasalan, gaşly ýa gaşsyz halka. *Meňli gzyň ýüzüğine, Gaşlar goýsam kümüş bile* (Magtymguly). *2. göç.m.* Toýda çakgy, ýüzük we ş.m. zat gizlenip, iki tarap bolup oýnalýan oýnuň ady we şol gizlenýän zat, ýüzük bukdy, çeke-çeke, keçe-keçe. *Ýüzük oýunçylary bolsa baýrak hantamady* (A. Gowşudow).

ÝÜZÜKÇI [ýüzükçü], *at.* Ýüzük oýnuna gatnaşyjy. *Ýüzük şundan çykmasa, meniň ýüzükçi bolmadygym.*

ÝÜZÜNJI [ýüzünjü], *san. 100* sanyndan ýasalan tertip san. *Gazetiň ýüzünji sany.*

ÝÜZÜŞDIRMEK [ýüzüşdürmek], *işl.* Birnäçe malyň derisini ýüzüp, soýup aýryşdyrmak.

ÝÜZÜŞMEK [ýüzüşmek] **I**, *işl. 1.* Ýüzmekde ýaryşmak. *Ýaş oganlar güýç synanyşmak üçin suwda ýüzüşdiler. 2.* Bilelikde ýüzmek.

ÝÜZÜŞMEK [ýüzüşmek] **II**, *işl.* Ýüzmäge kömek etmek. *Men olara öküziň hamyny ýüzüşdim.*

ÝÜZ-ÝÜT: ýüz-ýütüň bolmazlyk biriniň ýanynda hormatyň bolmazlyk, sylanmazlyk.

ÝÜZÝYLLYK, *at.* Ýüz ýyla deň bolan wagt, asyr.

ÝYGALMA [ýygalma], *iş ady.* Ýygalmak ýagdaýy. *Ýolagcy ulaglarynyň gatnawynyň ýygalmasy irden we ikindin bolýar.*

ÝYGALMAK [ýygalmak], *işl. 1.* Ýygy bolmak, arasy ýakynlaşmak, biri-birine golaý bolmak, gürelmek. *2.* Ýygy-ýygydan bolmak, tiz-tizden bolup durmak, tizleşmek. *Hatar aralary ýygalyar. Kitap çykması ýygalyp ugrady.*

ÝYGALMAZLYK [ýygalmazlyk], *iş ady.* Ýygalmamak.

ÝYGALTDYRMAK [ýygaltdyrmak], *işl.* Ýygalar ýaly etdirmek. *Hatar aralaryny ýygaltdyryp ekdirmegiň hasyla uly peýdasy bar.*

ÝYGALTMAK [ýygaltmak], *işl. 1.* Arasyny ýakyn etmek, biri-birine golaýlatmak, gür etmek. *Hatarlaryň arasyny ýygaldyp ekip, ýokary hasyl almagy gazandy.*

2. Ýygy-ýygydan barmak, tiz-tizden geçirmek, tizleşdirmek.

ÝYGALYŞ [ýygalyş], *iş ady*. Ýygalmak ýagdaýy.

ÝYGDYRMAK [ýygdyrmak], *işl.* 1. Ýygmak işini başga birine etdirmek. *Pagta ýygdyrmak. Ot ýygdyrmak. Gül ýygdyrmak.* 2. Ýygmagyna sebäp bolmak. *Bişmedik garpyzy sen ýygdyrdyň.* 3. Ýygmaga mümkinçilik bermek. *Bu howada ot ýygdyrarmyka?*

ÝYGDYRTMAK [ýygdyrtmak], *işl., ser.* **Ýygdyrmak.** *Pagtany ýygdyrtmak. Bede üçin ot ýygdyrtmak.*

ÝYGJAM [ýygjam], *syp.* Arasy örän ýakyn,

ÝYGJAMLAMAK [ýygjamlamak], *işl.* 1. Bir ýere, bir zada golaýlaşmak, ýakynlaşmak, aralygy gitdigiçe ýakynlaşdyrmak. *Ikinji orunda gelyän at pellehana ýakynlaşdygyça arasy ýygjamlap barýardy.* 2. Tiz-tizden bolmak, hereketiň arasy gitdigiçe ýakynlaşmak, çaltlaşmak. *Tolkunşýan bulutlar çaknysyp, yzly-yzyna ýyldyrym çakyp, gögüň gürlemesi ýene ýygjamlady* (A. Gowşudow).

ÝYGJAMLANDYRMAK [ýygjamlannymak], *işl.* Ýygjamlanar ýaly etmek. *Howlugyp baryan ýigit gitdigiçe ädiminiň arasyny ýygjamlandyrdy.*

ÝYGJAMLANMAK [ýygjamlanmak], *işl.* Ýygjam häsiýete eýe bolmak, ykamlanmak. *Elbent bagsy rast oňaylap, syçana topuljak pişik ýaly ýygjamlasyp, ýygjamlasyp, birden ýorganyň üstüne zyňdy, eýeriň üstüne galyp boldy* ("Nejep oglan").

ÝYGJAMLAŞDYRMAK [ýygjamlaşdyrmak], *işl.* 1. Aralaryny ýakynlaşdyrmak, biri-birine golaýlaşdyrmak, ýygy etmek. *Doly haltalary ýygjamlaşdyryp goýmaly.* 2. Hereketiň arasyny ýygylaşdyrmak. *Ol öýüniň ýakynlaşdygysaýy barha ädimlerini ýygjamlaşdyrdy.*

ÝYGJAMLAŞMAK [ýygjamlaşmak], *işl.* 1. Arasy ýakynlaşmak, biri-birine golaýlaşmak. *Pellehana golaýlaşdygyça atlaryň arasy ýygjamlaşýardy.* 2. Ýygy-ýygydan bolup başlamak, hereketiň arasy ýygylaşmak, çaltlaşmak. *Şol günden başlap, olaryň duşuşygy ýygjamlaşdy* (G. Kulyýew).

ÝYGJAMLATDYRMAK [ýygjamlatdyrmak], *işl., ser.* **Ýygjamlatmak.**

ÝYGJAMLATMAK [ýygjamlatmak], *işl.* Ýygjam etmek.

ÝYGJAMLAÝYŞ [ýygjaýyş], *iş ady*. Ýygjamlamak ýagdaýy.

ÝYGJAMLYK [ýygjamlyk], *at.* Arasy örän ýakynlyk, ýygylyk, biri-birine has golaýlyk.

ÝYGJAMRAK [ýygjamyra:k], *syp.* Bolmalysyndan ýa beýlekilere görä ýygjam.

ÝYGMA [ýygma], *iş ady*. Ýygmak ýagdaýy. *Pagta ýygma. Ot ýygma.*

ÝYGMAK [ýygmak], *işl.* 1. Ýygym işlerini geçirmek, ýygnap hasylyny almak. *Pagta ýygmak, däne ormak dayhanyň bagry badaşan işleri.* 2. Gözläp tapyp almak, üşürmek. *Üç sany gyz meýdana ýuwa, kömelek we şulara meñzeş zatlar ýygmaga gidipdir* ("Türkmen halk ertekileri"). 3. Mal, mülk, pul we ş.m. zatlary ýygnamak, toplamak. *Gapyl adam ogly, saňa bu maldan, Ne peýdadyr, ýygar, ýygşyr gider sen!* (Zelili). 4. Ýygym almak. *Ýygymyny ýygmak.* 5. Saklamak; erkine goýbermezlik. *Nebsini ýygan soltan bolar* (Nakyl). *Diliňi ýyg!*

ÝYGMAKLYK [ýygmaklyk], *iş ady*. Ýygmak ýagdaýy.

ÝYGNAK [ýygnak], *at.* 1. Bir meseläni ara alyp maslahatlaşmak üçin guramanyň, edaranyň agzalarynyň umumy ýygnanyşygy, maslahat. 2. *syp.* Biri-birine ýakyn, ýygjam.

◊ **Ýygnak ýönekeý sözlem dil b.** diňe eýe bilen habardan ybarat bolan sözlem.

ÝYGNALMAK [ýygnalmak], *işl.* 1. Ýygnalyp alynmak; goýulmak, eýe çykylymak. 2. Üşmek, toplanmak, jem bolmak. *Bu ýerde dürli eýýamlara degişli tapyndylar ýygnalandyr* ("Türkmenistan").

ÝYGNAMA [ýygnama], *iş ady*. 1. Ýygnamak ýagdaýy. 2. Böleklerden ýygnalyp gurulýan, düzülýän. *Daýanç diregleri üçin kärhanalarda ýasalan ýygnama demir-daş binýatlary ulanylýar.*

ÝYGNAMAK [ýygnamak], *işl.* 1. Hasylyny ýygnap almak, hasylyny ýygnap toplamak. 2. Gizläp goýmak, ýygşyrmak, ýaşyrmak. *Me, muny öňki ýerinde ýygna-da goý!* (N. Saryhanow). 3. Bir ýere jemlemek, üşürmek, toplamak. *Adamlary ýygnamak.* 4. Ýygym almak, salgyt toplamak. *Hüşür-zekat ýygnamak.* 5. Hossarlyk edip, öz ýanyňa almak. *Atanyň uly agasy, Bizi ýygnady ýanyna* (A. Nyýazow). 6. Artdyryp, tygşytlap goýmak, beýläňe geçirmek, artdyryp toplamak (pul, mal, mülk hakynda). *Ýygnan – sygnar* (Nakyl). 7. *gepl.d.* Türmä salmak, tutmak, basmak. 8. Ýerli-ýerinde goýmak, tertibe salmak, dagaşyp ýatan zatlary tertipleşdirmek. *Içeri-daşaryny ýygnadyk.* 9. *göç.m.* Eýelik etmek, saklamak. *Her kim özüne degişli dogan-garyndaşyny ýygnady.* 10. Kem-kemden toplanmak, üşmek, iriň kültemek. *Ýara iriň ýygnaýar.*

ÝYGNANMAK [ýygnanmak], *işl.* Bir ýere toplanmak, jemlenmek, üşmek. *Adamlar ýowar geçiriljek ýere ýygnandylar.*

ÝYGNANYŞMAK [ýygnanyşmak], *işl.* Ýygnanmak, üşmek.

ÝYGNANYŞYK [ýygnanşyk], *at.* 1. Bir mesele, iş we ş.m. barada köpçülikleýin edilýän maslahat, mejlis,

ýygnak. *Tejribe geçýän talyplar öz ýygnanyşygynda gündelik ýöredişleri hakynda pikir alyşdylar. 2. Toý-to-maşa, oturylyşyk, çakylyk, üşmeleş. Ýygnanyşygy dynç gününde geçirmeli etdik.*

ÝYGNASDYRMAK [ýyğnaşdyrmak], *işl.* Bir ýere jemleşdirmek, tertipli edip, bir ýere goýuşdyrmak, ýerli-ýerinde goýuşdyrmak. *Içerini ýygnasdyrmak.*

ÝYGNASMAK [ýyğnaşmak], *işl.* 1. Ýygnamaga kömek bermek. *Hasyl ýygnasmak. 2. Bilelikde ýygnamak. Olar gaplary ýygnasyp ýör.*

ÝYGNATDYRMAK [ýyğnatdyrmak], *işl., ser.* **Ýygnatmak.** *Galla hasylyny öz wagtynda isripsiz ýygnatdyrmak.*

ÝYGNATMAK [ýygnatmak], *işl.* 1. Ýygnap aldyrmak. *Toýuň beýemçisi ýere ýazylan halydyr keçeleri ýygnatdy. 2. Gizletmek, ýaşyrtmak. Ene çagalar gelmäňkä, tikiňçilere iňňe-temenleri ýygnatdy. 3. Jemletmek, bir ýere üşürtmek. 4. Salgyt, ýygym we ş.m. toplatmak. Ýygym ýygnatmak. 5. Hossarlyk etdirmek, ugruna sereder ýaly etmek. 6. Pul, zat we ş.m. serişde üşürtmek. 7. gepl.d. Tertip-düzgüne seredýän guralara tabşyryk berip tutdurmak. 8. göç.m. Tertibe salmak, arassalamak. 9. Kem-kemden üşürtmek, toplatmak. Ýabyň öňüni bekläp, iki-üç günde birneme suw ýygnatdy.*

ÝYGNAÝJY [ýyğnaýjy], *at.* Toplaýjy, toplan bir ýere üşüräji, gurnaýjy. *Bu ýaşuly öň harp ýygnajy bolup işläpdir.*

ÝYGNAÝYŞ [ýyğnaýyş], *iş ady.* Ýygnamak ýagdaýy.

ÝYGRA [ýyğra], *syp.* Utanjaň, çekinjeň, uýaljaň. *Ýygra ýigit.*

ÝYGRALYK [ýyğralyk], *at.* Utanjaňlyk, çekinjeňlik, uýaljaňlyk.

ÝYGRARAK [ýyğrara:k], *syp.* Çalarak ýygra. *Bu ýigit dostlaryndan ýygrarak eken.*

ÝYGRYK [ýyğryk], *syp.* Ýygyrt-ýygyrt, epin-epin bolan, ýygrylan.

ÝYGRYKMA [ýyğrykma], *iş ady.* Ýygrymak ýagdaýy.

ÝYGRYKMAK [ýyğrykmak], *işl.* 1. Utanjaňlyk etmek, utanmak, çekinmek, uýalmak. *Ol öten agşam öýlerine aýsyz garaňky gijäniň sagat birlerinde geldi we özüniň şeýle giç gelmeginden birjik-de ýygrykman, gapylaryny gaty-gaty kakdy (N. Saryhanow). 2. Ýaýdanjaňlyk bilen hereket etmek, ätiýaç etmek. Durdymrat özüniň ýygrykmagyndan reňkini ak tam edip, derrew geldi (N. Saryhanow). 3. Ürkme, biri-birine gysmyljyraşyp gorkuly durmak, ýygrylmak (süri hakynda). Süri ýarygije ýygrykdy.*

ÝYGRYKMAKLYK [ýyğrykmaklyk], *iş ady.* Ýygrymak ýagdaýy.

ÝYGRYK-ÝYGRYK [ýyğryk-ýyğryk], *ser.* **Ýygyrt-ýygyrt.**

ÝYGRYLJYRAMAK [ýyğryljyramak], *işl.* 1. Utanjyramak, çekinjeňräk bolmak, uýaljyramak. *Emma ýygryljyrap, utanyň ýaly ýüzüni öwürýär. 2. Üşmek ýa-da näsaglyk zerarly birneme ýygrylmak, бүкүтmek. Näme beýle ýygryljyrap dursuň?*

ÝYGRYLMAK [ýyğrylmak], *işl.* 1. Ýygyrt atmak, gasyn-gasyn bolmak, gasyn atmak, epin tutmak. *Ol köýneginiň ýygrylan ýerlerini ýazyp başlady. 2. Üşmek ýa-da näsaglyk zerarly бүкүлmek, çugutdyrmak. Ogulgerek sowukdan gorkusyna ýorganyň içinden elini-aýagyny çykaryp bilmän, ýygrylyp ýatysyna, gijäniň bir wagtlyry oýandy (N. Saryhanow). 3. ser. **Ýygrykmak I.** Men bolsa düşnüksiz ýygrylyan kem-kem. ...Şeýle ajap adam bagta mätäçkä, Adam öz bagtyndan utanjak eken (K. Gurbanpesow). 4. Ürküp, biri-birine gysylyşyp durmak. Süri ýygryldy.*

ÝYĞSYRMA [ýyğşyrma], *iş ady.* Ýygşyrmak ýagdaýy.

ÝYĞSYRMAK [ýyğşyrmak], *işl.* Bir zady görünmez, bilinmez ýaly bukup goýmak, ýygnap goýmak, gizlemek, ýaşyrmak. *Sen ýygşyryp, maňa aýtmajak bolýarsyň, derrew tap! ("Türkmen halk ertekileri").*

ÝYĞSYRMAKLYK [ýyğşyrmaklyk], *iş ady.* Ýygşyrmak ýagdaýy.

ÝYĞSYRYLMAK [ýyğşyrylmak], *işl.* Gizlenip goýulmak, ýygnalmak. *Olarda ýygşyrylyp goýlan zat köp.*

ÝYGY [ýyğy], *syp.* 1. Aralary ýakyn, golaý bolan, gü. *Agaçlaryň arasy ýygy bolupdyr. 2. Tiz-tiz bolýan, tiz, çalt bolup geçýän. Ýolagçy ulaglary ýygy gatnaýar.*

ÝYGYJY [ýyğyjy], *at.* 1. Çaphanada harp ýygýan işçi. *Ol harp ýygjy bolup işleýärdi (B. Kerbabaýew). 2. ser. **Ýygymçy.** Her bir pagta ýygjy, Gurban aganyň ýa-da Jumagülüň ýanyndan ýygmak isleýärdi (A. Durdyýew).*

ÝYGYLAMAK [ýyğylamak], *işl.* Arasyny golaý, ýygy, ýakyn etmek. *Setirleriň arasyny ýygylamak gerek.*

ÝYGYLANMAK [ýyğylanmak], *işl.* 1. Arasy golaý edilmek, ýakyn edilmek. 2. Çaltlanmak, tizlenmek. *Sungat ussatlarynyň ýerlerdäki çykyşlary has-da ýygylandy.*

ÝYGYLMAK [ýyğylmak], *işl.* 1. Hasyly alynmak. *Bu ýerleriň üzümleri ýyglyp gutarypdyr. 2. Toplanmak,*

üýşmek, ýygňanmak. *Ýyglypdyr gyz-u juwan, Hak hemmäni kylsyn aman* ("Kasymoglan").

ÝYGYLYK [ýygylyk], *at.* 1. Ýygy halda bolmaklyk, aralary ýakynlyk, golaýlyk, gürlük. *Oturdylan miweli agaçlaryň arasyňyň ýyglygy olaryň hasylyna täsir edýär.* 2. Yrgyldylaryň, söz ulanyşyň we ş.m. gaýtalanyş tizligi.

ÝYGYM [ýygyım], *at.* 1. Hasyl ýygmak işi, hasyl ýygňamak möwsümi. *Pagta ýygymynyň ýaňy başlan döwürüdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Belli bir maksat, sebäp üçin ýygňalýan pul, zat, töleg. *Salgyt ýygmy.*

ÝYGYMÇY [ýygyımy], *at.* 1. Hasyl ýygnaýjy, hasyl ýygnaýan işgär. *Ýygymçylaryň gözi Annagula düşdi* (A. Durdyýew). 2. maliýe. Ýygym ýygnaýjy, töleg, salgyt toplaýjy.

ÝYGYMÇYLYK [ýygyımylyk], *at.* Ýygymçynyň käri, işi.

ÝYGYM-DÜÝRÜM [ýygyım-düýrüm], *at.* Ýygym möwsümi bilen bagly ähli işler. *Ýygym-düýrüm ýaly zat barmy! Onuň her hanasy bir teňňe-le* (B. Kerbabaýew).

ÝYGYN [ýygyın], *at.* 1. Bir ýere ýygňanan märeke, mähelle, üýşmeleş. *Şeýle agyr ýygnyň guruljagyny öý eýesi göz önüne getiripdir* (A. Gowşudow). 2. köň.s. Goşun. *Ýygyn gelip, sap-sap bolup durdular, Subh-säherden nagarasyn gurdular* ("Görogly").

ÝYGYNDY [ýygyındy], *at.* 1. Birnäçe eserler, goşgular, makalalar toplumu. 2. Dürli tarapdan ýa-da dürli ýerlerden ýygňalan adamlardan düzülen topar. *Daşoguz şäheriniň pälwanlarynyň ýygındysy göwnējaý çykyş etdi.*

ÝYGYNMAK [ýygyınamak], *isl.* Özüň üçin ýygmak.

ÝYGYRAK [ýygyıra:k], *syp.* Az-kem ýygy.

ÝYGYRMA [ýygyırma], *is.* ady. Ýygymak ýagdaýy.

ÝYGYRMAK [ýygyırmak], *isl.* 1. Büzüp kiçeltmek, daraltmak. *Telpegiň etegini ýygryp tikmek.* 2. Ýygirt-ýygirt etmek, epin tutdurmak, epin-epin etmek. 3. Bir-neme düýrmek, özüňe tarap çekmek. 4. Ýetip barmak, golaýlap barmak, golaýlaşmak, ýakynlaşmak. *Ol gaçanda zyk etdirmän, kowanda iki arany tiz ýygryýardy* (B. Kerbabaýew). 5. Süriniň bir tarapyny içine tarap kowmak. *Süriniň çepini-sagyny ýygryp, köprüden geçirdiler.*

ÝYGYRMAKLYK [ýygyırmaklyk], *is.* ady. Ýygymak ýagdaýy.

ÝYGYRT [ýygyrt], *at.* 1. Ýygrylyp emele gelen epin. *Köýnegiň ýygrydy.* 2. Ýüzde, maňlaýda we ş.m. ýerlerde emele gelýän gasyn, çyzmyk, çylgam. *Onuň ýüzüniň ýygrytlary mylaýymlyk bilen ýazyldy* (B. Seýtäkow).

♦ **Ýygirt atmak** ýygirt emele gelmek, epin emele gelmek. *Keteni köýnegiň käbir ýerleri ýygirt atypdyr.*

ÝYGYRTLANMA [ýygyrtlanma], *is.* ady. Ýygirtly görnüşe geçme, ýygirt atma.

ÝYGYRTLANMAK [ýygyrtlanmak], *isl.* Ýygirt bolmak, gasyn atmak, epin tutmak. *Gözüň daşky durý bardasynyň ýygirtlanmagy onuň möçberiniň kiçelmegine getirýär* (S. Karanow).

ÝYGYRTLANMAKLYK [ýygyrtlanmaklyk], *is.* ady. Ýygirtlanmak ýagdaýy.

ÝYGYRTLAŞMAK [ýygyrtlaşmak], *isl.* Ýygirt-ýygirt bolup başlamak.

ÝYGYRT-ÝYGYRT [ýygyrt-ýygyrt], *syp.* 1. Epin-epin bolan, köp ýeri epilip ýygrylan. *Ädigiň gonjy baldyrynyň ýumry etinden geçmän, edil gadymky demirçileriň körügi ýaly ýygirt-ýygirt bolup dur* (N. Pomma). 2. Gasyn-gasyn, gasyn atan. *Ýüzi güne ýanan, maňlaýy ýygirt-ýygirt... bir adam içini hümetledi* (B. Kerbabaýew).

ÝYGYŞ [ýygyş], *is.* ady. Ýygmak ýagdaýy.

ÝYGYŞDYRMAK [ýygyşdyrmak], *isl.* Ýygyp çykamak, hemmesini ýygmak. *Galan ýorunjany ýygşdyryp bedet etmeli.*

ÝYGYŞMAK [ýygyşmak], *isl.* 1. Ýygмага kömek etmek. *Pagta ýygşmak.* 2. Ýygmakda ýaryşmak. *Men Durdy bilen pagta ýygşdym.* 3. Bilelikde ýygmak. *Aýallar sogan ýygşyp ýörler.*

ÝYGY-ÝYGY [ýygy-ýygy], *syp.* 1. *ser.* **Ýygy-ýygydan.** *Ol gözüni açjak bolup, Demin aldy ýygy-ýygy* (R. Seýidow). 2. Ýakyn-ýakyn, golaý-golaý, gür. *Germew agaçlary ýygy-ýygy dikilipdir.*

ÝYGY-ÝYGYDAN [ýygy-ýygydan], *hal.* Çalt-çaltndan, tiz-tizden, basym-basymdan. *Magtymgulynyň golunyň zarby gitdikçe güýjedi, çekiç barha ýygy-ýygydan inip galdy* (G. Kulyýew).

ÝYKAJAN, *syp.* Gören zadyny ýykyşdyrýan, döwürşdirýän, döküşdirýän (garagol çaga hakynda).

ÝYKANDA-SÜRÄN [ýyka:nna-sürä:n]: **ýykanda-sürän bolmak** gyssanyp barşyna bir ýykylyp, bir galmak. *Emma ol birden turdy-da, ýykanda-sürän bolup ýazzyny beräýdi* ("Görogly").

ÝYKAN-ÝUMRAN [ýyka:n-ýumra:n]: **ýykan-ýumran bolmak** weýran bolmak, derbi-dagyn bolmak, agdar-düňder bolmak, ýykylyp, dargap gitmek. *Ol ýykan-ýumran bolan, ýöremesi kyn bolan köçe bilen barýarka, maşgalalary hem ýadyna düşdi* (N. Saryhanow). **Ýykan-ýumran etmek**, wes-weýran etmek, derbi-dagyn etmek, agdar-düňder etmek, ýykyşdyrmak. *Onsoň gyzlaryň hemmesi döwürüň öýüni ýykan-ýumran edip, gaçyp gidýärler* ("Türkmen halk ertekileri").

ÝYKAN-ÝUMRANLYK [ýyka:n-ýumra:nlyk], *at.* Ýykylyp, ýumrulyp giden ýagdaýynda bolmaklyk, agdar-düňder halda bolmaklyk.

ÝYKDYRMAK, *isl.* 1. Ýymak işini başga birine etdirmek. *Toýun palçykdan köne kepbämi ýykdyrdym, ýerine şarňyldap duran köşk ýaly jaý gurdurdym.* 2. Ýymak işi başartmak. *Bu öküzi ikimize ýykdyrarmyka?*

ÝYKGYN: ýykgyň etmek bir tarapa uýmak, bir ugra ýa-da bir zada göwnüni bermek, meýilli bolmak.

ÝYKGYNÇY, *at.* Ýykgyňçylyk, bozgakçylyk işlerine baş goşýan adam.

ÝYKGYNÇYLYK, *at.* Ýykgyňçy bolmaklyk, bozgakçylyk.

ÝYKMA, *iş ady.* Ýymak ýagdaýy. *Onuň uly-uly pälwany-da ýadadyp ýykmany bardy.*

ÝYKMAK, *isl.* 1. Sökmek, weýran etmek, berbat etmek, ýumurmak. 2. Ýenmek, üstün çykmak. *Armanym, ýok, pelek, bir söweş kysam, Ýa ýyksaň, basylsam, ýa seriň alsam* (Magtymguly). 3. Dik duran halyndan ýere ýaplamak, ýere ýatymak. *Güýçli ýel agaçlaryň birnäçesini ýykypdyr.* 4. Bir zadyň içine gaçyrmak, itekläp bir zadyň içine düşürmek. *Böwedi ýymak.* 5. *gepl.d.* Synagda kanagatlanarsyz baha goýmak.

ÝYKMA-ÝYKYLMA, *hal.* Bolşuňa görä, bir mydar edip, körmydar.

ÝYKMAKLYK, *iş ady.* Ýymak ýagdaýy.

ÝYKMAZLYK, *iş ady.* Ýymak hereketini etmezlik, ýykman durmak.

ÝYKYGRAK [ýykyğra:k], *syp.* Birneme ýykylan.

ÝYKYJAK, *syp.* Ýykyk ýagdaýdaky (kiçi zat hakynda). *Şol mahal edaranyň bir ýykyjak jaýy bar eken.*

ÝYKYK, *syp.* Abat däl, weýran, berbat bolan, ýykylan, ýumrulan.

ÝYKYK-ÝUMRUK, *syp.* Weýran bolup galan, berbat bolan, haraba öwürilen. *Uly ýol bilen gidip barşymyza ýykyk-ýumruk jaýlara gözümüz düşmedi.*

ÝYKYLMAK, *isl.* 1. Agdarylyp ýere düşmek, bir zadyň üstünden ýere gaçmak. *Düýeden ýykylmak.* 2. Dik oturan zat bir gapdala agmak, gaýtmak. *Demlengi demkeş ýykylady. Agaç ýykylady.* 3. Ýenilmek, asgyn gelmek. *Ýykylsaň, uludan ýykyl* (Nakyl). 4. Taýyp, büräp ýere ýazylmak. *Ýykylany ýer götär* (Nakyl). 5. *göç.m.* Keramatly hasap edilýän güýçlere kömek sorap ýüz tutmak. *Ak işana ýykylmak.* 6. Synmak, dargamak, ýaşamagyny bes etmek. *On ýedinji ýylda ak patyşa ýykylady.* 7. Synagda kanagatlanarsyz baha goýulmak, ikillik almak. *Sürmekden synag geçirilende ýykylady.*

♦ **Ýykylanyň ýeňsesinden depmek** ýoldaşlyk, hossarlyk etmezlik, kynçylyga düşülende goltgy bermezlik. *Ýykylanyň ýeňsesinden depmek biziň häsiýetimize mahsus däldir. Ýykylsaň dişiň döwüljek hiç zat bitmedik, şyr takyr, gaty (ýer hakynda). Ýykylyp ýatmak* gaty söýmek, gowy görmek, halamak. *Sen şol gyz diýip ýykylyp ýatyrşyň-la...*

ÝYKYLYP-SÜRÜŞMEK [ýykylyp-sürüşmök], *isl.*

1. Kä ýykylyp, kä aýaga galyp, kynlyk bilen ýol geçmek, öňe gitmek. *Ýykylyp-sürüşüp, haşlap, Barýar goşlaryň taşlap* (R. Seyidow). 2. *göç.m.* Durmuşda ýalňyşlyk goýberip, şowsuzlyga sezewar bolmak. *Ara şeytan düşürmejek bolmaly, birek-biregiň ýykylan-sürşen ýerinde maňlaýyndan direjek bolmaly* (G. Kulyýew).

ÝYKYLYŞMAK, *isl.* 1. Ýumrulyşyp, dargaşyp başlamak, çagşaşyp başlamak. *Tam ýykylyşypdyr, onuň suwaglaryny tazeläp, käýerlerini täzededen örmeli.* 2. Köp zat ýykylmak. *Üzümiň direg agaçlary ýykylyşyp ýatyr.* 3. Ýerli-ýerden, birnäçe bolup ýykylmak. *Oglanlar näme ýykylyşyp ýatýrlar?*

ÝYKYP-ÝUMURMAK [ýykyp-ýumurmok], *isl.* Ýykan-ýumran etmek, agdar-dünder etmek, ber-bibat etmek.

ÝYKYRDAMAK, *isl.* Ýykyr-ýykyr edip gülmek, ýykyrдыly gülmek. *Gyzjagazlar ýykyrdap gülüşdiler.*

ÝYKYRDAŞMAK, *isl.* Ýerli-ýerden köp bolup bilelikde ýykyrdamak. *Oturanlar ýykyrdaşýardylar.*

ÝYKYRDY, *at. gep.l* Çalarak çykýan şatlykly gülki sesi. *Öýüň içinden biriniň ýykyrdysy eşidilýärdi.*

ÝYKYRDYLY, *syp.* Ýykyrды bilen, ýykyr-ýykyr edip. *Ýykyrдыly gülüşmek.*

ÝYKYR-ÝYKYR, *s.ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna ýykyr-ýykyr edip gülnende çykýan sesler. *Ýykyr-ýykyr etmek.*

ÝYKYŞ, *iş ady.* Ýymak ýagdaýy.

ÝYL, *at.* On iki aýdan ybarat wagt birlihi.

♦ **Ýyla dönmek** köp wagta çekmek, belli bir wagt aralygy uzak bolup görünmek. *Her bir aýym ýyla döndi.* **Ýyl dönümi** adamyň, edaranyň, wakanyň we ş.m. doglan, dördilen, bolan senesiniň bellenilýän günü, ýaş toýy. **Ýylyny bermek** ýogalan, ölen adamyň hatyrasyna ony ýatlap, bir ýyldan ölen gününü etmek, sadaka berip ýogalan gününüň bir ýyllygyny bellemek. **Ýyl ýazuwy (ýazgysy)** her ýyldaky taryhy wakalaryň, ýerine ýetirilen işleriň ýazuwy, jemi.

ÝYLADYJY, *syp.* Ýylylyk beriji, ýyladyan. *Ýyladyjy desgalar.*

ÝYLADYLMAK, *isl.* 1. Ot ýakyp ýyly edilmek, gyzdyrylmak. *Bug bilen ýyladylýan ähli jaýlarda bir sydyrgyn howa saklanýar.* 2. Iýmezen öň oduň üstüne goýlup, birneme gyzdyrylmak. *Düýnki palaw ýyladyldy.*

ÝYLADYŞ, *iş ady.* Ýylatmak ýagdaýy. *Ýyladyş ulgamy.*

ÝYLAŞ, *at.* Gumda bitýän uzyn hem insizje ýaprakly ýaz oty. *Birnäçe ýyl mundan öň, boldumly ýaz günlerinde şu meýdanyň ýüpek ýaly gyrtýjy, ýylagy dyza çykardy* (A. Gowşudow).

ÝYLAŞLYK, *at.* Ýylagyň köp biten ýeri. *Çopan goýun sürüsini ýylaklyga tarap gaýtardy.*

ÝYLAMA, *iş ady*. Ýlamak ýagdaýy.

ÝYLAMAK, *işl. 1.* Çala gyzmak. *Oduň başynda goýlan kündügiň suwy ýylady. 2.* Maýlamak. *Howa ýylady.*

ÝYLAMAKLYK, *iş ady*. Ýlamak ýagdaýy.

ÝYLAMAZLYK, *iş ady*. Ýlamak derejesine ýetmezlik, ýylap bolmazlyk.

ÝYLAN [ýyla:n], *at.haýwanat d.* Egrem-bugram bolup suwlup hereket edýän zäherli we zähersiz süýreniji. *Ýylanyň ýigreneni narpyz, ol hem hininiň agzynda gögär (Nakyl).*

♦ **Ýylan garagy (garaçygy)ýök** ýagsyz, düýbünden ýagy bolmadyk (nahar hakynda). *Çorbada eger-eger ýylan garagy-da ýök eken* ("Edebiýat we sungat").

ÝYLANBALYK [ýyla:nma:lyk], *at. haýwanat d.* Ýylana meňzeş inçe, uzynja balyk.

ÝYLANBAŞ [ýyla:nmaş], *at.haýwanat d. 1.* Görnüşi ýylanyň kellesine çalymdaş, köplenç, süýji suwly akar suwlarda ýaşaýan kiçijik jandar. *2.* Içi diş-diş boşlukdan emele gelen ýylanyň akja kelle süňküne meňzeş, göz degmesin diýip yrym edilip, köplenç, çagalaryň egin-eşigine dakylýan tebigy ýa-da emeli bezeg daşy. *3. Kebelek ýa-da owadan älem atly äleme salynýan nagşyň goçağynyň tovlanyp duran ýylana meňzedilip çitilýän ýaşyl çitimi.*

ÝYLANÇYR [ýyla:nçyr] **I**, *at.haýwanat d.* suwulgandan ulurak, ýylpyldap duran hamly süýreniji.

ÝYLANÇYR [ýyla:nçyr] **II**, *at. 1.* Gaňyrçak görnüşli nagş. *2. zergärç. s. Şaý-sepleriň gyralaryna salynýan alagowurdaga meňzeş nagşyň ady.*

ÝYLANDODAK [ýyla:nno:dok], *at. Ýapraksyz, owadan ak gülli, gumda bitýän gol boýy ösümlik.*

ÝYLANMA, *iş ady*. Ýylanmak ýagdaýy.

ÝYLANMAK, *işl. Oda, peje we ş.m. çoýunyp, endamyňy ýylatmak. Pejiň oduna ýylanmak.*

ÝYLANMAKLYK, *iş ady*. Ýylanmak ýagdaýy.

ÝYLANMAZLYK, *iş ady*. Oda çoýunyp, endamyňy ýylatmazlyk; ýylanmakdan saklanmak.

ÝYLANYŞ, *iş ady*. Ýylynmak ýagdaýy.

ÝYLAŞMAK, *işl. Birneme ýylamak, kem-kemden ýylamak.*

ÝYLATDYRMAK, *işl., ser. Ýylatmak. Nahary ýylatdyrmak.*

ÝYLATMA, *iş ady*. Ýylatmak ýagdaýy.

ÝYLATMAK, *işl. 1.* Çala gyzdyrmak; iýer ýaly birneme gyzdyrmak, ýylytmak. *Suw ýylatmak. 2.* Mähir bermek, mähire çoýmak. *Ene mähri çagalarynyň ýüregini ýyladyardy.*

ÝYLATMAKLYK, *iş ady*. Ýylatmak ýagdaýy.

ÝYLAÝYŞ, *iş ady*. Ýylamak ýagdaýy.

ÝYLBА-ÝYL [ýylva-ýyl], *hal. 1.* Her ýylda, her ýyl. *Ýerlerden alynýan hasyl ýylba-ýyl artyr. 2.* Ýylyň-ýyllyna, ýylba-ýyldan, ýyl-ýyldan, ýyl geldikçe. *Önümiň özüne düşýän gymmaty-da ýylba-ýyl aşakladylyr.*

ÝYLBА-ÝYLDAN [ýylva-ýyllan], *hal, ser. Ýylba-ýyl 2.*

ÝYLBОÝY [ýyl-boýy], *hal. Bütün ýylyň dowamynda, ýylyň başyndan ahýryna çenli. Daýhanyň ýyl-boýy eden azabynyň reýgan bolmazlygynyň alajy görüldi* ("Türkmenistan").

ÝYLCYR, *syp. Üzi ýyldyrap duran, ýylmanak. Dagyň ýylçyr gaýasyndaky mumyýa gözün ýetip durka, şony ele salyp bilmeseň, nebsiň nähili agyrýar!* (B. Kerbabaýew).

ÝYLCYRAMAK, *işl. Ýylçyr görünmek, ýyldyrap durmak, ýag çalnan ýaly bolup görünmek, ýylmanak halda öwşün atmak. Gaýanyň ýüzi ýylçyrap durdy.*

ÝYLCYRATMAK, *işl. 1.* Ýylçyrap durar ýaly etmek. *Tamyň ýüzi soýlan goýnuň ýagy degip ýylçyrap durdy. 2.* Ýylçyraýan halda bolmaklyk, ýörmeklik. *Aman hem kellesini ýylçyradyp gelýär.*

ÝYLCYRLYK, *at. Ýylçyr halda bolmaklyk.*

ÝYLDYRAMA [ýyllyrama], *iş ady. Ýyldyramak ýagdaýy. Aýnanyň ýyldyramasy ýaňy ýuwlanyndan habar berýärdi.*

ÝYLDYRAMAK [ýyllyramak], *işl. Ýyldyr-ýyldyr etmek, ýylpyldyly şöhle salmak, ýylp-ýylp etmek. Dogrudan hem sagat ýyldyrap durdy* (A. Nazarow).

ÝYLDYRAMAKLYK [ýyllyramaklyk], *iş ady. Ýyldyramak ýagdaýy.*

ÝYLDYRAMAZLYK [ýyllyramazlyk], *iş ady. Ýyldyr-ýyldyr etmek, ýyldyrdysy bolmazlyk.*

ÝYLDYRAR [ýyllyra:r], *at. Altyn, kümüş şaý-sep. Garry ene uruş ýyllarynda bar şaý-sepini ýeňiş üçin bagyşlady, özünde ýeke ýyldyrary galmady.*

ÝYLDYRARSYZ [ýyllyra:rsyz], *syp. Şaý-sepi ýok, şaý-sepsiz. Aýna gelnalyjylara göz gezdirende, bir ýyldyrarsyz, ýönekeý sowsany köýnek, çaprazly çabyt bilen oturan gelnalyjylary-da gördi* (B. Kerbabaýew).

ÝYLDYRAŞMAK [ýyllyraşmak], *işl. Ýyldyr-ýyldyr edişmek, ýylpyldyly öwşün atyşmak, ýylpyldaşmak. Onuň ýyldyraşyp duran gara gözlerinde diňe haýyş alamaty uçganaklaýardy* (B. Gurbanow).

ÝYLDYRATMAK [ýyllyratmak], *işl. Ýyldyrar ýaly edip görkezmek. Dişlerini ýyldyradyp, ýüzüni göge tutup, uludan-uly demini alýar* (A. Durdyýew). *Ýüzügi keçä sürtüp ýyldyratdylar.*

ÝYLDYRAÝYŞ [ýyllyraýyş], *iş ady. Ýyldyramak ýagdaýy.*

ÝYLDYRDAMAK [ýyllyramak], *işl., ser. Ýyldyramak.*

ÝYLDYRAWUK [ýyllyrowuk], *syp.* Ýyldyr-ýyldyr edýän, ýylpyldyly, ýyldyraýan, ýylpyldawuk. *Eýeriň gaşyndaky ýyldyrawuk çüý bezeglerini dyrnaklary bilen dyrmalady* (“Görogly”).

ÝYLDYRDY [ýyllyrды], *at.* Bir zadyň şöhesiniň, ýsygyynyň, ýalkymynyň we ş.m. göze kaklyşýan ýagtysy.

ÝYLDYRYM [ýyllyrym], *at.* Gök gürlände howada birden ýüze çykýan ot şekilli ýylpyldy. *Daňdana golaý gök gübürdäp, ýyldyrym çakdy* (Gurbanguly Berdimuhamedow. “Älem içre at gezer”).

♦ **Ýyldyrym urmak** ýyldyrym degmegi, täsir etmegi zerarly, heläk bolmak, heläkçilige sezewar bolmak, hatardan çykmak. **Ýyldyrym ýaly (dek)** çakdanaşa çalt, tiz. *At ýyldyrym ýaly süýnýär. Othly ýyldyrym dek öňe gidip barýar.*

ÝYLDYZ [ýyllyz], *at.* 1. Gije ýokarda ýaldyrašyp görünýän asman jisimleri. *Ýyldyz ýygnanyp, Aý bolmaz* (Nakyl). *Ýow gününde agyr derde ulaşsam, Ýyldyzlara bakyp derdim dep bolsun* (G. Ezizow). 2. Baş burçly şekil. 3. *göç.m.* Iň meşhur, atly-owazaly adam, şamçyrag (esasan, sungatda). *Türkmen aýdym-saz sungatynyň ýyldyzy*. 4. Yryma görä, ýerde, öňünde ýyldyz bolsa, şol gün toý tutulmaýar, jaýyň düýbi tutulmaýar we ş.m. *Bu gün gitseň, ýyldyzdyr* (“Görogly”). 5. Halynyň gyrasyna ýyldyza meňzedilip salynýan, uçlary peýkam şekilli köp burçly nagys.

♦ **Ýyldyza toýnak salmak** keýpiň kök bolmak, wagtyň hoş bolmak, mes bolmak. *Nädersiň az salymdan ýyldyza toýnak salyberseň* (N. Pomma). **Ýyldyza ugran (ýörän) ýaly bolmak** işiň şowsuz bolmak, edeniň ters bolmak, işiň oň bolmazlyk. *Ol neresseler ýyldyza ýörän ýaly boldy* (B. Gulow). **Ýyldyz süňnen ýaly** gaty çalasyn, örän çalt, ýyndam (hereket hakynda). *Bu maşyn ýörände, edil ýyldyz süňnen ýaly bolýar*. **Ýyldyzy düşüşmezlik** gylyk-häsiýetiň deň gelmezlik, oňuşmazlyk (köplenç, ýaş çatynjalar hakynda).

ÝYLDYZSYZ [ýyllyssyz], *syp.* 1. Ýyldyz bolmadyk, ýyldyzy ýok. *Ýyldyzsyz asman*. 2. *göç.m.* Gözüňe gelmeýän, bolşy, gylyk-häsiýeti ýaramaýan (adam hakynda).

ÝYLGALLA [ýylgalla], *at.* Bir ýyla ýeterlik galla.

Ýurt boýunça bir günde alynýan hasylyň mukdary öňki zamandaky ýylgalladan hem köpdür (“Watan”).

ÝYLGAY [ýylgay] I, *at.* 1. Ýylgyna meňzeş gyrymsy agaç. 2. Oglana dakylýan at.

ÝYLGAY [ýylgay] II, *hal, gepl.d.* Elmydama, hemişe, birsyhly, mydama. *Ýylgay bir zady iýip ýörmek hem jana oňaly täsir etmeýär.*

ÝYLGYN [ýylgyn], *at.* Syrdam-syrdam inçe şahaly, pürlek, gyzylymtyl gabykly, topbak gögerýän gyrymsy

agaç. *Kimiň eli gaňrakly, kimiň eli pürli ýylgyn çybykly goýunlary seçmäge başladylar* (H. Derýaýew).

ÝYLGYNLYK [ýylgynlyk], *at.* Ýylgynyň köp biten, gögeren ýeri. *Meniň gapdalymdaky giden gök ýylgynlygyň içinden ullakan bazar ýoly geçýär* (A. Durdyýew).

ÝYLGYRJAKLAMAK [ýylgyrjaklamak], *işl.* Sessiz gülümsiremek, çalarak ýylgyrmak.

ÝYLGYRJAKLAŞMAK [ýylgyrjaklaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden, birnäçe bolup ýylgyrjaklamak. *Ýetginjekler işikden ýylgyrjaklaşyp girdiler.*

ÝYLGYRJAKLATMAK [ýylgyrjaklatmak], *işl.* 1. Ýylgyrjaklaýan halda bolmak. *Ol bir hili ýüz-gözünü ýylgyrjakladyp işikden girdi*. 2. Ýylgyrjaklar ýaly etmek.

ÝYLGYRJYRAMAK [ýylgyrjyramak], *işl., ser.* **Ýyljyramak.** *Dostum ýylgyrjyrady we aşak oturdy.*

ÝYLGYRJYRAMAKLYK [ýylgyrjyramaklyk], *işl.* Ýylgyrjyramak hereketi.

ÝYLGYRJYRAMAZLYK [ýylgyrjyramazlyk], *iş ady.* Ýyljyramamazlyk.

ÝYLGYRJYRAŞMAK [ýylgyrjyraşmak], *işl.* Bilelikde ýylgyrjyramak. *Onuň aýdanlaryna gyzlar ýylgyrjyraşdylar.*

ÝYLGYRMA [ýylgyрма], *iş ady.* Ýylgyrmak ýagdaýy.

ÝYLGYRMAK [ýylgyрмак], *işl.* Gülümsiremek, sessiz ýuwaşja gülmek.

ÝYLGYRMAKLYK [ýylgyрмакlyк], *iş ady.* Ýylgyrmak ýagdaýy.

ÝYLGYRMAZLYK [ýylgyрмазlyк], *iş ady.* Ýylgyрман durmak, ýylgyrmakdan saklanmak.

ÝYLGYRTMAK [ýylgyrtmak], *işl.* 1. Ýylgyrar ýaly etmek. *Lak atyp, çagany ýylgyrtmak*. 2. Ýylgyrmaga sebäp bolmak. *Sen meni ýylgyrtdyň*. 3. Ýylgyrmaga şert döretmek, maý bermek, mümkinçilik döretmek.

♦ **Dişini ýylgyrtmak** bir zat bilen begendirmek.

ÝYLGYRYS [ýylgyrys], *iş ady.* Ýylgyrmak ýagdaýy.

ÝYLGYRYSMAK [ýylgyрысмак], *işl.* Bilelikde ýylgyrmak. *Saglyk-amanlyk soraşyp, ata-ogul biri-biriniň жүзүне ýylgyrysyp seredişdiler* (A. Durdyýew).

ÝYLIJAK, *syp.* 1. Ýylysy gitmedik. *Ýyljak ýer*. 2. Sowuk ýer gowy ýyladylan, gyzdyrylan. *Ýyljak ýerde işläp otyrdym.*

ÝYLIJAJYK, *syp.* Ýylysy gowuja saklanyp galan. *Ýyljajyk çorba iýseň-ä şu wagt kem däl ýaly*. 2. Gowuja ýyladylan, gyzdyrylan. *Içeri ýyljajyk eken, heziller etdim.*

ÝYLIJYRAKLABERMEK [ýyljyrakla:vermek], *işl.* Ýyljyraklap ugramak.

ÝYLIJYRAKLAMA, *iş ady.* Ýyljyramak ýagdaýy.

ÝYLJYRAKLAMAK, *işl.* Gözüni güldürüp ýylgyrmak.

ÝYLJYRAKLAMAKLYK, *iş ady.* Ýyljyramak ýagdaýy.

ÝYLJYRAKLAMAZLYK, *iş ady.* Gözüni güldürüp ýylgyrmazlyk.

ÝYLJYRAKLAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden birnäçe bolup ýyljyramak. *Olar hiç zat bolmadyk ýaly ýyljyraklaşyp barýardylar* (R. Allanazarow).

ÝYLJYRAKLATMAK, *işl.* Ýyljyramak katdyna ýetirmek.

ÝYLKY, *at.haýwanat d.* Atyň ähli jynsyny öz içine alýan umumy ady, gylýal. *Müň boldy goýuny, ýüz boldy ýylky, Döwlet başa gelen jaýlar, hoş indi* (Hatam şahyr).

ÝYLKYBAN [ýylkyva:n], *at.* Ýylky çopany, ýylky bakýan adam.

ÝYLKYK, *at.* Bir ýyl üçin hasaplanan, bir ýyl möhletli, bir ýyl dowamynda bolýan. *Talyplar birinji-üçünji ýyllarda ýyllyk işlerini ýazýarlar.*

ÝYLMA, *iş ady.* Ýylmak ýagdaýy.

ÝYLMAK I, *işl.* Täze gaýan düýäniň düwen düwünçegi onuň patyrdyklar gitmegi sebäpli bozulmak. *Düýämiz ýylpydyr.*

ÝYLMAK II, *işl., gepl.d.* Sözüňde, ähdiňde tapylmazlyk, wadaňda durmazlyk.

ÝYLMAMA, *iş ady.* Ýylmamak ýagdaýy.

ÝYLMAMAK, *işl.* 1. Yüzüni endigan, tekiz etmek, бүдүр-сүдүрini аýyrmak. *Tagtanyň ýüzüni ýylmamak.* 2. *göç.m.* Timar bermek. *Oraz geýnip, saçlaryny ýylmady.*

ÝYLMAMAKLYK, *iş ady.* Ýylmamak ýagdaýy.

ÝYLMAMAZLYK, *iş ady.* Ýylmanak şekile getirmezlik.

ÝYLMANAK, *syp.* 1. Yüzi endigan, tekiz, бүдүр-сүдүрсиз. *Ýylmanak oklaw hamyryň içinde bir ýitip, bir görnüp gidýärdi.* 2. *göç.m.* Görmegeý, görmekli, syratly, owadan. *Ol iri süňkli, gara sakgally, ýylmanak ýüzli dayaw adamdy* (B. Seýtäkow).

♦ **Ýylmanak gürrüň (söz)** sypaýyçylykly, mylaýym söz, hoşamaý gürrüň.

ÝYLMANMAK, *işl.* 1. Tekizlenmek, бүдүр-сүдүри аýrylmak. *Ýylmanan dört goşma bilezigi etlek bileklerine dakynyp, kümüşli heýkeli ýanyn dakyndy* (B. Kerbabayew). 2. Özüňe timar bermek. *Näme beýle ýylmanýarsyň, bir ýere gitjekmi?* 3. *göç.m.* Belli bir tertibe, mazmuna salynmak, düzedilmek, yzygiderli beýan edilmek. *Şol hekaýadaky бүдүр-сүдүрlikler ýylmansa, ony okyjylar köpçüligine hödürlemek bolar* ("Edebiýat we sungat").

ÝYLMANYLMAK, *işl., ser.* Ýylmanmak 2.

ÝYLMANYŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden, birnäçe bolup ýylmanmak. *Gyzlar saçlaryny darap, sypanyşyp, ýylmanyşyp otyrdylar.*

ÝYLMAŞDYRMAK, *işl.* Bir ýan ujundan yzygiderli ýylmamak. *Soňra ige bilen onuň o taýyny, bu taýyny ýylmaşdyrdy* (G. Kulyýew).

ÝYLMAŞMAK, *işl.* 1. Ýylmamaga kömek etmek. *Ussa tagta ýylmaşmak.* 2. Bilelikde birnäçe bolup ýylmamak. *Olar şire suwag bilen gara suwagyň ýüzüni ýylmaşyp durlar.*

ÝYLMATMAK, *işl.* 1. Ýylmamak işini başga birine etdirmek. *Keseriň sapyny ýylmadanyň gowy bolaýdy.* 3. Ýylmamak başartmak, başa barmak. *Agaç gaty eken, zordan ýylmatdy.*

ÝYLMAÝJY, *at.* Ýylmaýan, tekizleýän işçi ýa-da ýörite maşyn.

ÝYLP, *s.ş. aňl. söz.* Birbada öçügsiräk ýanyp-sönen, ýylpyldan ýsygyň, oduň we ş.m. şekiliniň ady, öwüşgini. *Garaňkynyň içinde önümizde bir zat ýylp eden ýaly boldy.*

ÝYLPYLDAMA [ýylpyllama], *iş ady.* Ýylpyldamak ýagdaýy.

ÝYLPYLDAMAK [ýylpyllamak], *işl.* 1. Öçügsiräk ýylpyldyly şöhle, ýagty saçmak, ýylp-ýylp etmek. *Garaňky gijede al-asmanda çala ýylpyldap görinýän ýildyzlar meni pikirlenmäge mejbur etdi.* 2. *göç.m.* Häli-şindi göze kaklyşmak.

ÝYLPYLDAMAKLYK [ýylpyllamaklyk], *iş ady.* Ýylpyldamak ýagdaýy.

ÝYLPYLDAŞMAK [ýylpyllaşmak], *işl.* Yzly-yzy-na ýylpyldyly şöhle saçmak (köp zat hakynda). *Ýylpyldaşyp galan enaýy ýaşyl ýapraklar agaçlaryň heniz ýalaňaç endamlaryny бүтінлеý örtüp bilmändir* (B. Kerbabayew).

ÝYLPYLDATMAK [ýylpyllatmak], *işl.* Ýylpyldar ýaly etmek, ýylpyldamak katdyna ýetirmek.

ÝYLPYLDAWUK [ýylpyllowuk], *syp.* Ýylpyldap duran, ýylpyldyly öwüşgin atýan. *Ýylpyldawuk daş.*

ÝYLPYLDAÝYŞ [ýylpyllaýyş], *iş ady.* Ýylpyldamak ýagdaýy.

ÝYLPYLDY [ýylpylly], *at.* Arasy kesilip, yzly-yzy-na öçügsiräk ýylpyldaýan ýsygyň, oduň we ş.m. şekiliniň ady, öwüşgini. *Oduň ýylpyldysy. Çala görün-ýän ýylpyldy.*

ÝYLPYR, *at.* Gara daneli, bogun-bogun bolup ösýän arpa meňzeş ot.

ÝYLP-ÝYLP, *s.ş. aňl. söz.* Arasy kesilip, yzly-yzy-na ýylpyldaýan ýsygyň, oduň we ş.m. şekili. *Tamlaryň, kepbeleriň, öýleriň içinden ýşklar garaňkynyň içinde ýylp-ýylp edip görünýärdi* (A. Durdyýew).

ÝYLSAÝYN [ýylsa:ýyn], *hal.* Ýyl geçdigiçe, geldigiçe, ýyl-ýyldan; barha, gitdigiçe. *Bugdaýdan we pagtadan alýan hasylymyz ýylsaýyn artýar.*

ÝYLY, *syp.* 1. Çalaja gyzan, çala gyzgyny bar bolan, sowuk däl. *Ýyly suw.* 2. Sowuk däl, maýyl. *Ýyly jay.* 3. Sowuk geçirmeýän, gyzgyn saklaýan. *Ýyly geým.*

♦ **Ýyly mähir (duýgy)** rehimdarlyk duýgusy, yhlasly ýürek söýgüsi. **Ýyly nazar** örän mähirli, söýgi bilen garaýş. **Ýylysy bilen** derrew, gijä goýman, pursady elden bermän. *Ýylysy bilen işe girişmek gerek.*

ÝYLYLYK, *at.* Howanyň ýa-da bir zadyň gyzmagy netijesinde ýüze çykýan yssylyk. *Mekgejöwen ýylylyk söýüji we gurakçylyga çydamly ösümlikdir. Gün hem ýagtylyk, hem ýylylyk berýär.*

ÝYLYM, *at.* 1. Bir uýj kenarda berkidilip, beýleki uýj suwa alnyp girilip, aýlaw edip yzyna çykmak arkaly balyk tutulýan, ortasyna ýakyn ýerleri ownuk gözli, haltaly tor. 2. Guş tutmak üçin ulanylýan tor.

ÝYLYMSYRAMAK, *isl.* Ýylym-ýylym etmek, çala ýylgyran bolmak, ýyrşarmak, gülümsiremek. *Köçede duran yük maşynyň üstünde abşarylyp duran murtlak pyýada oňa ýylymsyrap seredýärdi* (N. Jumaýew).

ÝYLYM-ÝYLYM: ýylym-ýylym etmek dylym-dylym etmek, iki erni bir ýere gelmän gülümsiremek.

ÝYLYNDYRMAK [ýyllynyrmak], *isl.* 1. Ýylnar ýaly etmek. *Gar oýnan elleri buz ýaly çagalary öýe salyp ýylyndyrdyk.* 2. Ýylynmagyna sebäp bolmak. *Seniň meni ýylyndyranyň gowy boldy.* 3. Ýylynmaga mümkinçilik bermek.

ÝYLYNMA, *iş ady.* Ýylynmak ýagdaýy.

ÝYLYNMAK, *isl., ser.* **Ýylanmak.** Muny aňsatlar tutaşdyrybam bolmaz, ýyllybam bolmaz (N. Saryhanow).

ÝYLYNMAKLYK, *iş ady.* Ýylynmak ýagdaýy.

ÝYLYNMAZLYK, *iş ady.* Ýylynman durmak, ýylynmakdan saklanmak.

ÝYLYŇ-ÝYLYNA, *hal.* Ýyl-ýyldan, ýylyň-ýylynda. *Dilimiz ýylyň-ýylyna kämilleşip, barha ösýär we baýlaşýar.*

ÝYLYRAK [ýylyra:k], *syp.* Birneme ýyly.

ÝYLYSSY, *at.* Ýönekeý ýyly nahar.

ÝYLYTDYRMAK, *isl.* Ýylytmak işini başga birine etdirmek. *Nahary täzedan ýylytdyrmak.*

ÝYLYTMA I, *iş ady.* Ýylytmak ýagdaýy.

ÝYLYTMA II, *syp.* Ýyladylan nahar.

ÝYLYTMAK, *isl., ser.* **Ýylatmak.**

ÝYLYTMAKLYK, *iş ady.* Ýylytmak ýagdaýy. *Ja-ýy ýylytmaklyk işi talabalaýyk ýola goýlupdyr.*

ÝYL-ÝYLDAN [ýyl-ýyllan], *hal.* Ýylba-ýyl. *Bar-dykça, ýyl-ýyldan möwç urar gysyň, Dert ýamany garrylykdyr, ýaranlar* (Magtymguly).

ÝYMPYGRAK [ýympygyra:k], *syp.* Tagamy birneme ýympyk.

ÝYMPYK, *syp.* Duzsuz, duzy az atylan, ýuwan; tagamyna doly gelmedik (nahar hakynda).

ÝYMPYKLYK, *at.* Ýympyk bolmaklyk, ýuwanlyk, tursy dälilik. *Maňa naharyň ýympyklygy ýarap baranok.*

ÝYMSARMAK, *isl.* Ýerliksiz çekinjeňlik, utanjaňlyk sebäpli diýjegini diýip, aýtjagyňy aýdyp bilmezlik, gerek zadyňy, hakyňy talap edip bilmezlik. *Beýdip ýymsaryp durma-da, gerek zadyňy aýdyber!*

ÝYMSY, *syp.* Ýerliksiz çekinjeňlik, utanjaňlyk sebäpli diýjegini diýip, aýtjagyny aýdyp bilmeýän, gerek zadyny, hakyňy talap edip bilmeýän. *Senem gaty ýymsy bolýaň, gyssagly işiň çykan bolsa, başlygyňdan rugsat sorayarlar.*

ÝYMSYLYK, *at.* Ýymsy häsiýetlilik.

ÝYNDAM [ýynnam], *syp.* 1. Çalt çapýan, gaty gidýän. *Ýyndam at.* 2. Çalt ylgaýan, ýüwürük. *Durdy örän çalasyn hem ýyndamdy* (H. Derýaýew).

ÝYNDAMLYK [ýynnamlyk], *at.* Ýyndam bolmaklyk. *Pişigiň ýyndamlygy samanhana çenli* (Nakyl).

ÝYNDAMRAK [ýynnamyra:k], *syp.* Birneme ýyndam. *Indi-hä atyň ýyndamrak görünüär.*

ÝYP-ÝYLMANAK, *syp.* Örän ýylmanak.

ÝYP-ÝYLY, *syp.* Gaty ýyly, ýylyjak. *Jaýymyz ýyp-ýylydyr.*

ÝYRAK [ýyra:k], *hal.* Uzak, alys, daş. *Ýer gaty-da, gök ýyrak* (Nakyl). *Däli köňlüm, bir söhbetsiz kişiden, Daş ediban, ýyrak eýle özünni* (Magtymguly).

ÝYRAKLYK [ýyra:klyk], *at.* Uzaklyk, alyslyk, daşlyk.

ÝYRŞARMA, *iş ady.* Ýyrşarmak ýagdaýy.

ÝYRŞARMAK, *isl.* Çala ýylgyrmak, bir hili dylym-dylym etmek, ýüzünde ýylgyrma alamaty peýda bolmak. *Perman hem ýyrşaryp, öýlerine bakan tigirlenip ugrady* (A. Nazarow).

ÝYRŞARMAKLYK, *iş ady.* Ýyrşarmak ýagdaýy.

ÝYRŞARMAZLYK, *iş ady.* Ýyrşarman durmak, ýyrşarmakdan saklanmak. *Şeýle gülküli gürrüňe bu adamyň hatda ýyrşarmazlygy ünsi çekdi.*

ÝYRŞARTMAK, *isl.* Ýyrşarar ýaly etmek. *Ol saçlarynyň ujuny süýem barmagyna çolap, dodaklaryny ýyrşartdy* (B. Gulow).

ÝYRŞARYLMAK, *isl., ser.* **Ýyrşarmak.** Oraz ýyrşarylyp işikden girdi.

ÝYRŞARYŞ, *iş ady.* Ýyrşarmak ýagdaýy.

ÝYRŞARYŞMAK, *isl.* Ýerli-ýerden birnäçe bolup ýyrşarmak.

ÝYRTDYRMAK, *isl.* 1. Ýyrtmak işini başga birine etdirmek. 2. Ýyrtylmagyna ýol bermek, ýyrtyk ýagdaýa getirmek. *Köýnegiňi agajyň şahasyna ýyrtdyraýdyňmy?*

ÝYRTMA 1. *iş ady.* Ýyrtmak ýagdaýy. 2. *syp.* Ýylyň günleri görkezilýän we her gün ýyrtylyp aýrylýan (senenama hakynda). *Ýyrtma senenama.*

ÝYRTMAK, *işl.* 1. Kagyzy, mata we ş.m. ýuka zatlary çekip, dartyp bölmek. *Agşam oňa göwünlik berip ýazan hatyny ertir irden ýyrtyp taşlady* (B. Kerbabaýew). 2. Ýüzleý ýara salmak, sypjyryk-sypjyryk etmek. *Seniň ýüzüňi kim ýyrtdy?*

◊ **Geýip ýyrtmak nesip etsin** täze telpek, geýim, köwüş alan gutlananda edilýän dileg. **Egniňde ýyrtylsyn** täze geýim alana edilýän dileg. **Ýüzi ýyrtylmak** ýüzi açylmak, utanjaňlygy aýrylmak.

ÝYRTMAZLYK, *işl. ady.* Ýyrtmak işini, hereketini etmezlik. *Köýnegiňi çöp-çalam ýyrtaýmasyn.*

ÝYRTYGRAK [ýyrtygry:k], *syp.* Birneme ýyrtyk. *Ýyrtgyrak köýnek.*

ÝYRTYJY, *syp.* Käbir jandarlaryň wagşylyk häsiýeti, wagşy. *Şol döwürlerde ýyrtýjy haýwanlar hem süri-süri bolupdyr* (B. Annageldiýew).

ÝYRTYJYLYK, *at.* Ýyrtýjy, wagşy häsiýetde bolmaklyk.

ÝYRTYK, *syp.* 1. Ýyrtýlyp böleklere bölünen, para-para bolan, ýyrtylan. *Tanalar ol has bedewler; Köne ýyrtk jul biläni* (Magtymguly). 2. Köpçülikden sussy basylmaýan.

◊ **Ýyrtk elek** içinde syr saklamaýan, gep saklamaýan, aýtmagyn diýlen zady aýdýan (çaga hakynda).

ÝYRTYKLYK, *at.* Ýyrtk ýagdaýda bolmaklyk. *Geýimiň ýyrtklygy.*

ÝYRTYKÝAPRAK [ýyrtykýapyrak], *at.* Ýapraklary kertik-kertik ak üzüm.

ÝYRTYK-ÝIRIK, *syp.* Ýyrtýlyp-ýirliip duran, deşim-deşim. *Ýyrtk-ýirik düşek örtünji bolar; Dert ýamany garrylykdyr; ýaranlar* (Magtymguly).

ÝYRTYK-ÝYRTYK, *syp.* Köp ýeri ýyrtýlyp, bölek-bölek bolan, jyrym-jyrym bolan, eleşan bolan. *Kagyzlaryň gyrasy ýyrtk-ýyrtk, sahypalaryna el kiri düşüp, yz galdyryp gidipdir* (N. Saryhanow).

ÝYRTYM-ÝYRTYM: *ýyrtym-ýyrtym etmek* ýyrtyp bölek-bölek etmek.

ÝYRTYLMAK, *işl.* Ýyrtk hala gelmek, getirilmek. *Ýaka bolsa ýyrtlydy ...* (“Görogly”).

ÝYRTYLMAZLYK, *işl. ady.* Ýyrtk hala gelmezlik, ýyrtylan galmak, ýyrtylan durmak. *Köýnegiň matasy gaty berk eken, her näçe ýyrtjak bolsaňam ýyrtylanok.*

ÝYRTYŞ, *işl. ady.* Ýyrtmak ýagdaýy.

ÝYRTYŞDYRMAK, *işl.* Matany, kagyzy we beýleki ýyrtlyýan zatlary ýyrtyp çykmak, ýyrtym-ýyrtym, jyrym-jyrym etmek.

ÝYRYS-ÝYRYS: *ýyrys-ýyrys etmek* çala ýylgyrmak, dylym-dylym etmek, gülümsiremek. *Ýyrys-ýyrys edip, erni-ernine gelmedi* (R. Gelenow).

Z

Z, Türkmen elipbiýiniň otuzynjy harpy.

ZABT [zavyt], *at, ser.* Zarba 1.

◊ **Zabt etmek 1)** harby güýçleri toplam hüjüm etmek, çözmek. *Duşmanyň berkitmesini zabt edip almak.* 2) depgini güýçlendirmek, zor berip işlemek. *Gyzlar, şu günkimiz ýaly ertir hem pagta zabt etsek, birigün irden kerwen ugradarys* (A. Durdyýew).

ZABUN [zavu:n], *syp.* 1. Gaty rehimsiz, gazaply, zalym. 2. Örän güýçli, batly, gazaply. 3. Erbet, agyr, muşakgaty. *Dert zyýat düşüpdür, zabundyr hallar* (Magtymguly).

◊ **Zabun tutmak** gaty berk saklamak, berk tutmak.

ZABUNLAŞMAK [zavu:nloşmok], *işl.* 1. Zabunlygy artyp başlamak, zabun bolup başlamak, rehimsizligi, zalymlygy güýjap başlamak. 2. *gepl.d.* Güýjap başlamak, gazaplanyp başlamak, güýjemek. *Howanyň sowugy-da gidigiçe zabunlaşýar.*

ZABYRDABERMEK [zavyrda:vermek], *işl.* Wazlap çalt hereket edibermek, dazlap gidibermek, çalt-çalt gidibermek.

ZABYRDAMA [zavyrdama], *işl. ady.* Zabyrdamak ýagdaýy.

ZABYRDAMAK [zavyrdamak], *işl.* 1. Wazlap çalt hereket etmek, dazlap gitmek, örän çalasyn gitmek, dazyrdamak. *Maşynlar deňimizden zabyrdap geçýärdiler.* 2. *göç.m.* Agzy-agzyna ýetmän gürlemek, örän çalt geplemek, agzynyň ýetişpildigidinden geplemek. *Zabyrdama-da, haýalrak okaýsana!*

ZABYRDAMAKLYK [zavyrdamaklyk], *işl. ady.* Zabyrdamak ýagdaýy.

ZABYRDAŞMAK [zavyrdaşmak], *işl.* 1. *gepl.d.* Birnäçe bolup bilelikde zabyrdap gitmek, dazyrdaşmak, dazlaşmak. *Maşynlar zabyrdaşyp baryýardylar.* 2. *göç.m.* Birnäçe bolup örän çalt geplemek. *Olar goşgyny zabyrdaşyp okaýardylar.*

ZABYRDATMAK [zavyrdatmak], *işl.* 1. *gepl.d.* Bir zady örän çalt hereket etdirmek, dazlatmak, dazyrdatmak. *Ol elindäki daşy zabyrdadyp saldy.* 2. *göç.m.* Haty, ýazgyny çalt okamak, sözleri çalt aýtmak. *Ol haty zabyrdadyp okaýardy.*

ZABYRDAÝYŞ [zavyrdaýyş], *işl. ady.* Zabyrdamak ýagdaýy.

ZABYRDY [zavyrdy], *at.* 1. Çalt hereket netijesinde çykýan sesiň ady, dazyrdy. 2. Çalt okalanda, geplenende döreýän sözleýiş.

ZABYRT-ZABYRT [zavyrt-zavyrt], *s.ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna zabyrdyly çykýan batly ses.

ZADA [za:da], *at, k.d.* Käbir goşma sözleriň ikinji bölegi hökmünde gelip, “dogan, doglan, dörän, emele gelen” ýaly manyny aňladýar. *Hyzmat kylsaň, bolsun bir asylzada, Ata-babasyndan beýik begzada* (Magtymguly).

ZAG [za:ğ], *at, k.d.* Garga. Bilbil uçup, zaglar gondy güllere (“Saýatly – Hemra”). *Ol ne zagdyr – bilbil bilen hemhana* (Misgingylyç).

ZAGAMMYR [zağammyr], *at.* Ädik, köwüş tikilende, onuň üstki gaýşyny galyba çekip berkitmek üçin ulanylýan egri we küti agyzly atagzynyň bir görnüşi.

ZAGARA [zağara] **I.** *at.* Jöwen ýa-da mekke unundan bişirilýän kiçiräk tegelek çörek, tötek. *Gurak zagara bogazyndan zordan geçýärdi* (A. Gowşudow). *Zagara sähel gyzandan, ony arka ýüzüne öwürdi* (O. Ödäýew).

ZAGARA [zağara] **II**, *at.* Süýji suwlarda ýaşaýan, ýasyrak, togalak, gyzylymtyl teňňeli balyk.

ZAGPYRAN [zağpyra:n], *at, k.d.* Açyk sary gülli ýakymly ysly köpýyllyk otjumak ösümlik. *Keremiň reňki zagpyrana dönükdir* (“Asly – Kerem”). *Eý gyzym, seniň yüzün Hindistan almasy kibi erdi, zagpyran kibi solupdyr*. (“Seýpelmelek – Medhaljemal”).

ZAGYP [za:ğy:p], *k.d.* **1.** *syp.* Güýçsüz, ysgynsyz, ejiz, hor. **2.** *at.* Aýal. *Ýigidiň abraýy ýagşy zagypdyr* (Magtymguly). *Kişä halal dälidir kişi zagyby* (Zynhary).

ZAGYPLANMAK [za:ğy:planmak], *işl., k.d.* Güýçden düşmek, ysgyndan gaçmak. *Arhasana on iki ýerden ýara düşdi, zagyplandy* (“Görogly”).

ZAGYRDAMA [zağyrdama], *iş ady.* Zagyrdamak ýagdaýy.

ZAGYRDAMAK [zağyrdamak], *işl.* Bir zatdan gorkusyna titremek, sandyrap durmak, zagyrdyklamak. *Seniň sesiňi eşidende, zagyrdap dursa nädersiň!* (B. Kerbabaýew).

ZAGYRDAMAKLYK [zağyrdamaklyk], *iş ady.* Zagyrdamak ýagdaýy.

ZAGYRDAŞMAK [zağyrdaşmak], *işl.* Köp bolup zagyrdap durmak, sandyraşyp durmak. *Mallar möjek görenlerinden zagyrdaşyp başladylar.*

ZAGYRDATMAK [zağyrdatmak], *işl.* Zagyrdamak katdyna ýetirmek, zagyrdamaga mejbur etmek, bilelikde gorkmak.

ZAGYRDAÝYŞ [zağyrdaýyş], *iş ady.* Zagyrdamak ýagdaýy.

ZAGYRDY [zağyrdy], *at.* Gaty gorkup durmaklyk, güýçli gorky. *Bedenime elhenç zagyrdy aralaşdy.*

ZAGYRDYKLAMAK [zağyrdyklamak], *işl., ser.* **Zagyrdamak.** *Ozal aýdylanyňy etmän, zagyrdykla-da dur indi.*

ZAGYRDYKLAŞMAK [zağyrdyklaşmak], *işl., ser.* **Zagyrdaşmak.**

ZAGYR-ZAGYR [zağyr-zagyr], *s.ş. aňl. söz.* Gorkýan adamyňy gören wagtynda süňňüni gaplap alýan titreme duýgusy. *Zagyr-zagyr etmek.*

ZAG-ZAG [zağ-zag], *s.ş. aňl. söz.* Gaty üşäniinde ýa-da gorkuly bir zady göreniinde süňňüni gaplap alýan titreme duýgusy. *Sowukdan ýaña inim zag-zag edýär.*

ZAHYR [za:hy:r], *syp., k.d.* **1.** Aýan, äşgär, belli, görnüp duran, mälim. *Bularyň gül kimiň meňzini soldurmaýyn, kişä zahyr etmäýin diýip, çykyp gitdi* (“Zöhre – Tahyr”). **2.** Oglana dakylýan at.

ZAKGUN, [zakgu:n], *at.* **1.** Önden gelýän düşüňjä görä, dowzahda ösýän, miwesi zäherli agaç. *Ajysy, kekre bilen burç-a beýlede dursun, zakgundanam aýdy* (N. Pomma). **2.** *göç.m. syp.* Örän aýy zat, zäher, awy. *Zäherdir içenim, zakgun – iýenim* (Zelili).

ZAKYJA [za:kyja], *at.* Ýylpyldawuk gara ýelekli kiçijik gara garga.

ZALUWAT [za:luwa:t], *at.* Adamyň kimdir birine bolan içki duýgusyny ýüze çykarýan söz; ýeser, zaňňar. *Bu zaluwatlar özlerine gerekli zady aýawlyja saklaýan ekenler* (Ş. Borjakow).

ZAL [za:l], *at.* Köpçülikleýin sport we beýleki çäreleri geçirmek üçin ullakan giň jaý. *Ol dünýä standartlaryna laýyklykda enjamlaşdyrylan desgalaryň birnäçesinden – stadionlardan, açyk we ýapyk sport meýdançalaryndan we zallardan, basseýnlerden, welotrekden, tennis kortundan, lukmançylyk-sagaldyş merkezinden, myhmanhanalardan, bir söz bilen aýdylanda, sportuň dürli görnüşleri boýunça, şol sanda halkara derejesindäki ýaryşlary geçirmek üçin ähli şertleri göz önünde tutýan toplumdan ybarat bolar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Ahalteke bedewi – biziň buýsanjymyz we şöhratymyz).

ZALYM [za:lym], *syp.* Rehimsiz, doňýürek, adamkärçilik häsiýetini ýitiren, adamlary ezyňan, ejize ganym. *Zalymlar har bolar, galar aýakda, Garyp, sen ýyglama, şir dek bolar sen* (Magtymguly).

ZALYMLYK [za:lymlyk], *at.* Sütemkärlik, doňýüreklik, ýowuzlyk. *Heý, şeýle-de bir zalymlyk bolarmy?!* (G. Seýitliýew).

ZAMAN [zama:n], *at.* **1.** Döwür, zamana, eýýam. *Müň şükür, zaman ýagşylyga baryar* (“Watan”). **2.** Wagt, çag, mütdet. *Bir zaman diňle sözüمنى, Sen eşit arzymny bu* (“Gül – Bilbil”). *Bir zamanda bagt bilen akyl jedel edipdirler* (“Türkmen halk ertekileri”). **3.** *dil b.* Hereketiň öten, geljek we häzirki wagta degişlidigini aňladýan işlik şekili. *Işligiň öten zaman şekili. Işligiň häzirki zaman şekili. Işligiň geljek zaman şekili.* **4.** Oglana dakylýan at.

ZAMANA [zama:na], *at, ser. Zaman I.*

ZAMANABAP [zama:nava:p], *syp.* Öz döwrüne, zamanasyna dogry, bap gelýän, döwrebap. *Zamanabap bolmak.*

ZAMANDAŞ [zama:nnaş], *at.* Biri bilen sol bir zamanda ýaşan, biri bilen bir döwrüň adamy, döwürdeş. *Biz öz Watanymyzyň, öz halkymyzyň, öz zaman-daşlarymyzyň bagtyna guwanýarys.*

ZAMBUR [zammur], *at, k.d.* Ary. *Zambur deý ýapyşyp, tutar bilgeniň (Zynhary).*

ZAMÇA, *at.* Togalakdan ýumşagrak, daşy dilim-dilim gawunyň bir görnüşi.

ZAMUN [za:mu:n], *at.* **1.** Bir adamyň eden etmişini gaýtalamajagyna güwä geçip, onuň ähli jogapkärçiligini öz üstüne almaklyk, kepil. **2.** Güwä geçmeklik, şaýat bolmaklyk. *Şol dünäni dayhana paýlasaň, indiki ýyla çenli ölmän çykjagyna men zamun!* (B. Kerbabayew).

♦ **Zamuna almak** kepil bolup, garmatyny öz üstüne alyp azat etmek.

ZAMUNLYK, [za:mu:nluk], *at.* **1.** Bir adamyň eden etmişini gaýtalamajagyna güwälik, jogapkärçilik, kepillik. **2.** Güwälik, şaýatlyk. *Gepine zamunlyk üçin Omar Haýýamyň rubagylaryndan birini göwnügöçgünlik bilen ýatlady* (G. Kulyýew).

ZAMY [za:my], *at.* Zamçanyň bir görnüşi.

ZAND [zann], *at.* Ruhy binýat.

♦ **Zandyna guýulmak** Ýüreginde, özünde öňden haýsydyr bir zada höwes, isleg bar bolmak. *Adamyň zandyna guýlan bolmasa, her bir zady aýdyp etdirip bolasy ýok.*

ZANDYÝAMAN [zannyýaman], *syp.* Päli bozuk, niýeti ýaman (adam).

ZANDYÝAMANLYK [zannyýamanlyk], *at.* Zandyýaman gylyklylyk, zandyýaman bolmaklyk. *Ol özüniň zandyýamanlygyny äşgär etdi.*

ZAŇ, *at.* **1.** Jaň. *Sagadyň sesi uly zaňyň sesi ýalydy.* **2.** Jaň ýa-da ýörite gural arkaly döreýän ses. *Hemişelerim ýaly, sagadyň zaňyny turjak wagtyma deňläp goýupdym* (R. Gelenow). **3.** göç, m. Owaz, ses. *Şol gün beýik Garaşsyzlygyň şanly zaňy ýaňlandy.*

ZAŇLAMA, *iş ady.* Zaňlamak ýagdaýy.

ZAŇLAMAK, *işl., ser. Zaňnyrdamak.*

ZAŇLAMAKLYK, *iş ady.* Zaňlamak ýagdaýy.

ZAŇLATMAK, *işl., ser. Zaňnyrdatmak.*

ZAŇLAÝYŞ, *iş ady.* Zaňlamak ýagdaýy.

ZAŇŇAR, *at.* **1.** Ýeser, ýeserlik bilen iş görýän, zaluwat. *Heý zaňňar, agasynyň malyna el garyp başladyow* (“Görogly”). **2.** *syp., göç.m.* Başarjaň, tutanýerli (adam hakynda). *Göroglynyň kyrk zaňňary daşynda, Ýeňiş keýpi joş urýardy başynda* (G. Ezizow).

ZAŇŇYLDAMA [zaňňyllama], *iş ady.* Zaňnyldamak ýagdaýy.

ZANŇYLDAMAK [zaňňyllamak], *işl., ser. Zaňnyrdamak.*

ZANŇYLDASMAK [zaňňyllaşmak], *işl., ser. Zaňnyrdasamak.*

ZANŇYLDATMAK [zaňňyllatmak], *işl., ser. Zaňnyrdatmak.*

ZANŇYLDY [zaňňylly], *at, ser. Zaňnyrdy.*

ZANŇYRDAMA, *iş ady.* Zaňnyrdamak ýagdaýy.

ZANŇYRDAMAK, *işl.* Zaňnyrdyly seslenmek, zaňnyrdyly ses çykmak, zaňnyldamak. *Asmasagat zaňnyrdaýardy.*

ZANŇYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe zat bilelikde zaňnyrdamak.

ZANŇYRDATMAK, *işl.* Bir zada zaňnyrdyly seslenmäge mejbur etmek. *Sandygyň gulpuny zaňnyrdatmak. Jaňy zaňnyrdatmak.*

ZANŇYRDAÝYŞ, *iş ady.* Zaňnyrdamak ýagdaýy.

ZANŇYRDY, *at.* Demirden edilen gaplara urlanda ýaňlanyp çykýan sesiň we zaňyň sesiniň ady. *Uzakdan bir zaňnyrdy eşidildi.*

ZAR [za:r], *at.* **1.** Ahy-nala, zeýrenç, nalyş. *Zarym bar-da, zorum ýok* (Atalar sözi). **2.** Mätäç, zat tapmaýan, ýetirini bilmeýän. *Men iýmäge zar däldim, içmäge-de zar däldim* (“Görogly”). *Ilde ogluň dyrnagyna zar bolup ýörenler hem bar* (A. Durdyýew). **3.** Arzy-hal. *Senuber diýr budur zarym* (“Gül – Senuber”). **4.** Çyn ýürekden isleýän. *Senuberdir seniň zaryň, Gije-gündiz intizaryň* (“Gül – Senuber”).

♦ **Zar aglamak** *ser. Zar-zar aglamak. Zar çekmek* birini görmek arzuwyny edip, zarynlap aglamak, ahy-perýat etmek. **Zar etmek** mätäç etmek, garaşly etmek. *Mert tükenip, her namarda zar etse, şol gün hakyň beren ýaşı gerekmez* (Zynhary).

ZARBA [zarva], *at.* **1.** Urulýan urgynyň täsir edýän güýji. *Pişegiň zarbasyndan ýanlyk ýarylara gelip, goýy gatyklar suwaşyp, aýrana aýlanyp, ýagy ýeljikläp ýüzüne galmaga başlady* (H. Derýayew). **2.** Hүjüm edilip görkezilýän basyş. *Duşman goşunlary urulýan zarba çydam bermedi.* **2. göç.m.** Depgin, zor bermeklik. *Galla oragyny bir zarbada tamamlalyň.* **3.** Bir gezekde, birden, birbada. *Ol sowan çayy bir zarbada başyna çekdi.*

♦ **Zarba urmak** zabt etmek, hүjüme geçmek, çözmek, aýgytly hүjüm etmek.

ZARBYGYŞ [zarvyğyş], *iş ady.* Zarbykmak ýagdaýy.

ZARBYKDYRMAK [zarvykdyrmak], *işl.* Beterletmek, azdyrmak, agyrysyny güýjetmek. *Ýarasyna sowuk suw degrip, ol ony zarbykdyrypdyr.*

ZARBYKMA [zarvykma], *iş ady*. Zarbykmak ýagdaýy.

ZARBYKMAK [zarvykmak], *işl.* Zor görüp betermenek, zor görüp azmak, agyrysy güýjemek. *Aýagymyň ýarasý zarbygyypdyr.*

ZARBYKMAKLYK [zarvykmaklyk], *iş ady*. Zarbykmak ýagdaýy.

ZARK, *syp.* Gereginden artyk berk tutýan, pugta tutýan, özünden bidin hiç bir zat etdirmeyän. *Pylany gaty zark adamdy. Ol çagalaryny gaty zark tutardy.*

ZARLAMAK [za:rlamak], *işl. şahyr.* Ahy-zar çekmek, zaryny çekmek, nalyş etmek. *Ady ýagşy jan balam! Eneň zarlap galdy-la!* (Halk döredijiliginden).

ZARLANMAK [za:rlanmak], *işl.* Gynanmak, zar çekmek, ahy-perýat etmek. *Söwdügi ýabanda galmyş, Bile ýanally zarlanyp* (Andalyp).

ZARLYK [za:rlýk], *at.* Zar ýagdaýda bolmaklyk, zar-zelillik; mätäçlik. *Çörege zarlyk.*

ZARŇYLDABERMEK [zarňylla:vermek], *işl.* Zarňyldap başlamak, zarňyldyly ses çykarybermek.

ZARŇYLDAMA [zarňyllama], *iş ady*. Zarňyldamak ýagdaýy.

ZARŇYLDAMAK [zarňyllamak], *işl.* Zarňyldyly ses çykamak, zarňyldyly seslenmek, zaryň-zaryň etmek. *Örän gurat, kirişleri zarňyldap duran dutar, eliňe alyp çalybermeli* (N. Saryhanow).

ZARŇYLDAŞMAK [zarňyllaşmak], *işl.* Birnäçe zat zarňyldamak, bilelikde zarňyldamak.

ZARŇYLDATDYRMAK [zarňyllatdyrmak], *işl.* Zarňyldatmak.

ZARŇYLDATMAK [zarňyllatmak], *işl.* Zarňyldyly ses çykartmak. *Sandygyň agzyny zarňyldadyp açdy* (N. Saryhanow).

ZARŇYLDAÝYŞ [zarňyllaýyş], *iş ady*. Zarňyldamak ýagdaýy.

ZARŇYLDY [zarňylly], *at.* Uly jaňyň, diwar sagadynyň we beýleki owazlanýan metal zatlaryň güýçli täsir netijesinde çykarýan sesiniň ady.

ZARŇYL-ZARŇYL, *s.ş. aňl. söz.* Zarňyldap çykýan ses.

◊ **Zarňyl-zarňyl etmek.** *ser. Zarňyldamak.*

ZARP [zaryp], *at.* 1. Batly hereketiň ýokary tizligi, täsiri, güýji. *Ol ýapraklar bolsa, şemalyň zarbyna payraşyp dökülýärler* (B. Gulow). 2. Urgy, zarba. *Ölüm zarby üç tarapdan uruldy, Akylým dagylp, haýrana geldi* (Magtymguly).

ZARPÇY [zarypçy], *at.* Önümçiligiň öňdebaryjysy.

ZARPLANDYRMAK [zaryplannymak], *işl.* Güýçlendirmek, güýjüni artdyryp başlamak, batlandyrmak. *Sesiňi zarplandyrmak.*

ZARPLANMAK [zaryplanmak], *işl.* Güýçlenmek, güýji artyp başlamak, batlanmak.

ZARPLY [zaryply], *syp.* 1. Batly, güýçli, zarp bilen çykýan. *Onuň soňky sözi örän zarply çykdy.* 2. Bat bilen, batly, çalt, gaty. *Zarply kakylýan depleriň sesi çapyp barýan atyň aýak sesi ýalydy* (“Edebiýat we sungat”).

◊ **Zarply sesler dil b.** zarp bilen aýdylyan çekimsiz sesler. Mysal üçin, *bag, gar* sözleriniň başynda gelýän *b, g* sesleri zarply, *oba, dag* sözlerindäki *b, g* harplary [v], [g] ýaly aýdylyan süýkeş seslerdir.

ZARPLYLYK [zaryplylyk], *at.* Batlylyk, güýçlülük, zarby, güýji barlyk.

ZARPSYZ [zarpsyz], *syp.* 1. Batsyz, güýçsüz, çala çykýan. 2. Ýuwaş, çala, gowşak.

ZARYN [za:ry:n], *syp.* 1. Ýüregiňi gyýyp barýan, ýürek awadyjy, örän gynançly. *Magtymguly, gara ýüzüň, Diňlemezler zaryn sözüň* (Magtymguly). 2. Gaýgylý, naýynjar eşidilýän (ses hakynda). *Onuň bagryňy paralap barýan zaryn sesine hiç döz geler ýaly bolmady* (N. Pomma).

ZARYNLAMA [za:ry:nlama], *iş ady*. Zarynlamak ýagdaýy.

ZARYNLAMAK [za:ry:nlamak], *işl.* Zaryn ses bilen zeýrenip, ahy-nala çekmek. *Öňünden ylgap çykan çaganyň üznüksiz sowaly, häli-şindi gapa ylgamagy, zarynlamagy ejesiniň ýüregini has-da mynçgalady* (B. Kerbabaýew).

ZARYNLAMAKLYK [za:ry:nlamaklyk], *iş ady*. Zarynlamak ýagdaýy.

ZARYNLAŞMAK [za:ry:nlaşmak], *işl.* Bilelikde zarynlamak.

ZARYNLAÝYŞ [za:ry:nlaýyş], *iş ady*. Zarynlamak ýagdaýy.

ZARYNLYK [za:ry:nlyk], *at.* Adamyň gaýgylý, naýynjar hal-ýagdaýy, ýürek awadyjy ahwalat.

ZARYN-ZARYN [za:ry:n-za:ry:n], *hal.* Örän nalyşly, ýüregiňi gyýyp barýan. *Zaryn-zaryn aglamak.*

ZARYŇ-ZARYŇ, *s.ş. aňl. söz.* Zarňyldap çykýan ses.

◊ **Zaryň-zaryň etmek,** *ser. Zarňyldamak.*

ZARY-ZAR [za:ry-za:r], *hal, k.d., ser.* Zaryn-zaryn. *Görse bu halymny kimse, halyma zary-zar ýyglar* (Magtymguly).

ZARÝAD [zarýa:t], *a., 1.* Partlaýjy maddanyň partlatmak ýa-da oky atmak üçin kesgitli mukdary. 2. Bir zadyň düzümindäki elektrik energiýasy hakynda. *Elektrik zarýady. Zarýadyny ölçemek. Batereýiň zarýady gutarypdyr. Ownuk bölejikleriň položitel zarýady.*

ZAR-ZAR [za:r-za:r]: **zar-zar aglamak** zaryn-zaryn aglamak, zarynlap aglamak.

ZAR-ZELİL [za:r-zeli:l], *syp.* Bir zadyň ýoklugyndan gynançly halda bolmaklyk. *Beýdip zar-zelil bolup oturma, garyplygam geçer. Zar-zelil eýlär seni, Nebis ugrunda bolsaň mydam* (Seýdi). *Biz seni göresimiz gelip zar-zelil bolduk* (A. Gowşudow).

ZAT [za:t] **I**, *at.* **1.** Esasan, ýaşayş-durmuş, zähmet işleri we ş.m. ýagdaýlarda zerurlyk edýän her bir aýratyn önüm, her dürli çig mal serişdeleri, harytlar, goş-golam we ş.m. *Käbir adamlar näbelli bir zadyň netijesine garaşmagy gowy görýärler* (B. Seýtäkow). **2.** Bolan maddy närise, emläge eýelik edýän, ony peýdalanýan we oňa ygtyýarlyk edýän fiziki we ýuridik şahsyň emläginiň bir bölegi, raýat hukugynyň obýekti. **3.** Her hili ýagdaý, bolýan hadysa, waka, ahwalat we ş.m. *Arkaýynçylyk wagtynda-da seniň hemme zada akylýň hem ýetýärdi* (B. Kerbabaýew). *Onuň bolýan zatlardan habary barmyka?* **4.** Üýtgeşiklik. *Birneme köprük işläniň bilen saňa-da zat bolasy ýok.*

♦ **Zat diýmezzlik** birine gaty-gaýrym söz aýtmazlyk. *Oňa karz pul bermediň diýip zat diýäýmegin.* hiç bir söz. – *Sen maňa näme aýtjak bolduň?* – *Hiç zat. Men-ä oňa hiç zat diýemok.*

ZAT [za:t] **II**, *at, k.d.* Adamyň, bir zadyň asyl gelip çykyşy, asly, esasy, ýerligi. *Hasan ogluň münen aty, Ajap kandan bolan zaty* (“Görogly”). *Jöwher tuwulgany bozardy kürsi, Zaty jöwher paltam, indi gal indi* (Magrupy).

ZAT [za:t] **III**, **1.** Arap elipbiýiniň on başınjı harpynyň ady. **2.** Ebjet hasaby boýunça sekiz yüz (800) sany aňladýar.

ZAW [za:w], *at.* **1.** Dagda deräniň gutaran ýerindäki uçut, kert ýer. *Kimsi depäniň üstüne abanyp duran çalbaş dagyň mähnet zawlaryna haýran galyp bakýar* (A. Durdyýew). **2.** Köwek. *Ýeriň arkasynda, gençli daglarda, Aždarha eýelär zawuň ýagşysyn* (Magtymguly). **3.** Oba ady.

ZAYÁ [za:ýa], *syp.* **1.** Ynjamak, dymyljamak sebäpli ulanmaga ýaramaýan, isrip edilen, harap bolan. **2.** Biderek, manysyz. *Tohum sal, orar sen, geldiň bu jaýa, Ömrüňi geçirme beýhuda zaýa* (Magtymguly). *Zaýa geçen ömür haýsy?* – *diýip soradylar* (“Watan”). **3.** göç.m. Ahlak taýdan bozuk, ýoldan çykan, azan. *Zaýa adam özüňe belli.*

ZAYÁÇYL [za:ýaçyl], *syp.* Her bir zady zaýa edegen.

ZAYÁÇYLYK [za:ýaçylyk], *at.* Zaýa edilmeginiň netijesi, yrýa, isrip bolmaklyk. *Sähel bir ýalňyşlyk goýberseň, giden bir zaýaçylyk* (R. Gelenow). *Olar ylaýta-da aýallardan, çagalardan zaýaçylyk bolmagyndan ätiýaç edýärdi* (Ý. Mämmediýew).

ZAYÁLABERMEK [za:ýala:vermek], *işl.* Zaýalap başlamak.

ZAYÁLAMA [za:ýalama], *iş ady.* Zaýalamak ýagdaýy.

ZAYÁLAMAK [za:ýalamak], *işl.* **1.** Ulanmaga ýaramsyz etmek; harama çykarmak, yrýa etmek, isrip etmek. *Nahary zaýalamak bolmaz.* **2.** Hatardan çykarmak, uly zyýan ýetirmek; döwmek, bozmak. *Ýigitler biri-biriniň yzyndan ýerlikli usul tapyjylyk hem çalasyn hereket etmek bilen duşmanlaryň agyr ýygyny zaýaladylar* (A. Gowşudow). **3.** göç.m. Gyzlyk namysyna degmek, gyzlyk mertebesini basgylamak. **4.** Ýoldan çykarmak, ýaramaz ýola itermek. *Neşe öwredip, ýoldaşlary ojagaz oglany hem zaýalapdyrlar.*

ZAYÁLAMAKLYK [za:ýalamaklyk], *iş ady.* Zaýalamak ýagdaýy.

ZAYÁLAMAZAK [za:ýalamazak], *syp.* Zaýalap durmazak, zaýa etgiç däl, zaýalagýç häsiýeti bolmadyk.

ZAYÁLAMAZLYK [za:ýalamazlyk], *iş ady.* Zaýaçylyk etmezlik, zaýalap durmazlyk, zaýa etmezlik.

ZAYÁLANMAK [za:ýalanmak], *işl.* **1.** Öz-özünden zaýa bolmak, ulanmaga ýaramsyz bolmak. *Yssyda et zaýalanýar.* **2.** Biri tarapyndan zaýa edilmek. **3.** Zyýan ýetmek, hatardan çykamak, bozulmak, döwürlemek. *Agyr ýük maşynlarynyň geçmegi sebäpli, ýollar kem-kemden zaýalanypdyr.* **4.** göç.m. Etmesiz zatlara baş goşmak, ýoluňy urdurmak. *Onuň kiçi ogly zaýalanypdyr diýýärler, agzyny hapa urupdyr diýýärler.*

ZAYÁLAŞMAK [za:ýalaşmak], *işl.* Bilelikde zaýalamak.

ZAYÁLATDYRMAK, *işl., ser.* **Zaýalatmak.**

ZAYÁLATMAK [za:ýalatmak], *işl.* Zaýalamagyna, zaýa etmegine ýol bermek, zaýalanmagynyň önüni almazlyk.

ZAYÁLAÝYŞ [za:ýalaýyş], *iş ady.* Zaýalamak ýagdaýy.

ZAYÁSYZ [za:ýasyz], *syp., hal.* Zaýa etmän; içinde zaýasy bolmadyk, ýok. *Pagtany zaýasyz ýygnamak gerek.*

ZAYÝP [za:ýyp], *at,k, d., ser.* **Zagyp.** Zaýybyndan zat bolmanka kazasy ýetip, Adybeg soltan dünýäden ötdi (“Görogly”).

ZE [ze:], Türkmen milli elipbiýiniň “Z” harpynyň ady

ZEBERDEST [zeberdes], *syp., k.d.* Zor, başarjaň, çalasyn; güýçli.

ZEBERJET [zeberjet], *syp., k.d.* Altyn öwüşginli, sarymtyl-ýaşyl reňkli gymmatbaha daş. *Altyn, kümüş, zeberjet sen boýnuňa dakar sen* (Mollanepes).

ZEBUN [zevu:n], *syp., k.d.* Biçäre, pakyr, haldan düşen, ejiz, erbet, agyr. *Görse bu zebun halym bady-saba,*

daň-säher (Magtymguly). *Derdim zebun habar alsañ, Akgala soltan ederin* (Baýly şahyr).

♦ **Zebun bolmak** hor düşmek, horlanmak. *Zebun boldy meniň halym* (“Şasenem – Garyp”).

ZEBUR [zebu:r], *at. 1. kôn. s. Ýazgy. 2. Dawut pygamberiň dini kitaby. Zebur okap halka nesihat kyldy* (“Görogly”).

ZEHN [zehi:n], *at. Bir zada akyl ýetirmek üçin adamda bar bolan tebigy ukyp.*

ZEHNLI [zehi:nli], *syp. Zehini güýçli, ýiti zehini bar bolan.*

ZEHNLILIK [zehi:nlilik], *at. Zehini barlyk, zehinsiz dällik, zehini güýçlülük, zehini ýitilik, ukyplylyk. Bu ýetginjegiň düşbülighine, zehinliligine hemmeleriniň syny oturýar.*

ZEHINSIZ [zehi:nsiz], *syp. Zehini bolmadyk, zehini ýok, ukypsyz, körzehin. Öwez zehinsiz däl di* (A. Gowşudow).

ZEHINSIZLIK [zehi:nsizlik], *at. Zehinli dällik, zehini ýokluk, körzehinlik, ukypsyzlyk.*

ZEKAT [zeka:t], *at. Yslam dininiň kada-kannalaryna görä, hojalyga düşýän girdejiňiň kyrkdan biri möçberinde her ýylda berilýän salgyt. Kimseler döwletment, kimseler garyp, Kimseler haýyr edip zekatyn berip* (Magtymguly). *Allan-allan al beren, Salançaga sal beren, Zekadyna zer beren, Hüşürine ner beren* (Hüwdi).

ZELALAT [zela:lat], *at, k.d. Ýalňyşmaklyk, hakykatdan daşlaşmaklyk. Ýada salmaz haýyr işiň, tapgan zelalatdan nyşan* (Magtymguly).

ZELEL, *at, ser. Zyýan.*

♦ **Zelege çapmak** peýdasyz işe baş goşmak, zyýanly iş etmek, haýryna çapmazlyk.. *Düşünýän adam öz zelege line çaparmyka?*

ZELELKEŞ, *syp., ser. Zyýankeş.*

ZELELKEŞLIK, *at, ser. Zyýankeşlik. Köp zelegeleşlik heňin çalan gördüm, elhepus* (A. Salyh).

ZELELLI, *syp., ser. Zyýanly. – Aý, ol zeल्ली zat däl-le – diýip arkaýynsyrady.*

ZELELSIZ, *syp., ser. Zyýansyz. Zelelsiz derman. Zelelsiz adam. Zelelsiz zat.*

ZELIL [zeli:l], *syp. Hor-homasy, pakyr, biçäre, ejiz. Erenlerdir, zelil bolup sürünmez, Ol beladyr, gelse göze görünmez* (Magtymguly).

ZELLE, *at, k.d. Galyndy, sarkyndy, agyzdan galan nahar. Toydan, aşdan iýip-içip, Elter öýüne zelläni* (Gaýby).

ZELLET, *at, gepl.d. Iýmitiň, naharyň tagam-tag-syry; ýokumy.*

ZEMIN [zemi:n], *at, şahyr. Ýer, toprak.*

ZEMISTAN [zemissa:n], *at, k.d. Gyş. Zemistanda gezen zagy-zagçalar, Horram bolan täze güli begenmez* (Kätibi).

ZEMMIL, *at. Agramy bir puta çenli zatlary çekip bolýan el terezisi.*

ZEMMIREK, *at. Düýä ýüklenip äkidilýän kiçeň-räk top.*

ZEMZEM, *at. Kábäniň golaýynda ýerleşýän bir guýy.*

ZEMZEN, *at. Arkasy ownuk teňňeli, melemtil-saryrak reňkli, boýnunda, arkasynda we uzyn guýrugynda kese goňur zolaklary bolan, çölde we dag eteklerinde ýaşayan uly hažžyk sypatly süýreniji jandar. Muny gören zemzen hyşşyldap, onuň üstüne towusdy* (O. Ödäýew).

♦ **Zemzen haýbatyny urmak (etmek)** ugursyz haýbat atmak, gorka haýbat atmak. *Gayly aga nökere garap, zemzen haýbatyny urdy* (“Edebiyat we sungat”).

ZEN, *at, şahyr. Durmuşa çykan aýal maşgala (ärine gatnaşygy boýunça). Ýagşy zen barsa pis äre, Ömrüni ýakan ýalydyr* (Zelili).

ZENAN [zena:n], *at. 1. k.d. Aýallar (zen sözünüň köplük sanda gelen şekili). 2. Jynsy boýunça erkeklere garşylykly jynsdan bolan adam.*

ZENJEBIL [zenjevi:l], *at. Dagda bitýän, köki miweli, şibite meňzeş otjumak ösümlik.*

ZENZELE, *at. 1. Birnäçeselerniň goşulşmagyndan döran güýçli şowhun, güwwüldi; goh-galmagal, gopgun. Uzyn gije olaryň zenzelesi ýatmady-la? 2. k.d. Ýer titremesi, yer yranmasy. Nägehan bir ýere ýetenlerinde, kybla tarapdan bir tupan peýda boldy. Älem zenzeläge düşdi* (“Seýpelmelek – Medhaljema”).

ZENZELELI, *syp. Goh-galmagally, gopgunly.*

ZEÑ, *at, gepl.d. Yzgar çekme zerarly jisimleriň ýüzünde emele gelýän pos. Ol ne göwher, berseň ne kimse almaz, Ol ne altyn, külde hiç bir zeñ bolmaz* (Zelili). *Altyna zeñ ýokmaz, asla iýtgemez, Ýagşy çykamaz, bedasyldan bet galar* (Aşyky).

ZEÑLEME, *iş ady. Zeñlemek ýagdaýy.*

ZEÑLEMEK, *işl. Pos baglamak, zeñ baglamak, poslamak. Gazuw-agtaryş wagtynda zeñläp giden gadymy pullar tapyldy.*

ZEÑLEŞMEK, *işl. Bir topar zat kem-kemden zeñlemek, dura-bara zeñlemek, zeñläp başlamak, poslamak.*

ZEÑLETMEK, *işl. Zeñ baglatmak, zeñ aldyrmak, poslatmak.*

ZEÑLEÝIŞ, *iş ady. Zeñlemek ýagdaýy.*

ZEÑLI, *syp. Zeñ bilen örtülen, pos basan, posly.*

ZEPER, *at. Şikes; zeled, zyýan. Zeperim ýeter sizlere!* (“Seýpelmelek – Medhaljema”). *Şundan muňa*

zeper ýeter diýip, ýatsam-tursam kelläme gelenok (T. Gurbanow).

ZEPERLI, *syp., gepl.d.* Şikesli, şikes ýeten, kemli. *Halk oňa sagat mal bermän, zeperlisini bererdi* (N. Pomma).

ZER, *at, şahyr. 1.* Altyn, tylla, gyzył. *Aňla sözüň, ner zarbyny ner tanar, Har bakan har tanar, zergär zer tanar* (Magtymguly). **2.** Gyzył, kümüş suwy berlen ýaly reňkli sapak we şolar ýaly sapak bilen salnan nagyş. *Matanyň zer sapaklary altyn öwsüp durdy.*

ZERARLY [zera:rlý], “Sebäpli, ýaña, üçin, ötri” manyларында ulanylýan sözsoňy kömekçi.

ZERBAP [zerva:p], *at, k.d.* Zer bilen bezelen, zerli sapaklar goşulyp dokalan mata. *Ýüz müň ak otagly zerbap ýapylan, Ýüz müň hoşboý müşki-anbar sepilen* (Aşky)

ZERÇIBE [zerçive], *at.* Nahara atylýan yslyja ot. *Zerçibe çorbany tagamly edýär.*

ZERDALY [zerda:ly], *at, k.d.* Erik (agajy we miwesi). *Zerdaly saýasynda Mätäji taryp etse* (Mätäji).

ZEREŇ I, *at.* Kerkawlar maşgalasyndan bolan agaç.

ZEREŇ II, *syp., gepl.d.1.* Başarjaň, ökde, ýiti. *Ol zereň oglan. 2.* Çalasyn, çakgan ýüwrük. *Tüweleme, atyň-a zereň eken. 3.* Keýpi kök, saz. *Ýagşy ýoldaş bolsa, keýpiň zereňdir* (Zelili).

ZEREWŞAN [zeröwşa:n], *at, k.d. 1.* Zer-altyn pürkülän, altyn çayylan. *Gara gözli, zerewşan kākilli kenizler ony görüp, akyl-huşdan aýryldylar* (“Saýatly – Hemra”). *Badam gabak, ýakut saçly, Zülpi zerewşanym gelyär* (Zelili). **2.** Gülüň ady. *Sährada zerewşan güller açylypdyr.*

ZERGÄR [zergä:r], *at.* Kümüş ussasy, kümüşden, altynan saý-sep ýasaýan hünärli adam. *Zer gadryny zergär biler* (Nakyl).

ZERGÄRÇILIK [zergä:rçilik], *at, ser. Zergärlik.* Zergärçilik önümleri orta asyrlarda-da Türkmenistanyň çäklerinde giňden mälum bolupdyr.

ZERGÄRLIK [zergä:rlık], *at.* Zergäriň kesp-käri, zergärçilik. *Zergärlik senediniň täzeden güllemegi Garaşsyzlyk döwriä degişlidir.*

ZERLEME, *iş ady.* Zerlemek ýagdaýy.

ZERLEMEK, *işl. 1.* Zer çaymak, gyzył çaymak, gyzyllamak. **2.** *göç.m.* Zer, altyn çayylan ýaly owadan görkezmek. *Eýýäm gün ýaşypdy, emma onuň altyn nurlary, ýalňyz buludy mylaýymja zerleýärdi* (N. Ju-maýew).

ZERLEMEKLIK, *iş ady.* Zerlemek ýagdaýy.

ZERLENMEK, *işl.* Zer çayylmak, gyzył çayylmak, gyzyllanmak.

ZERLEŞMEK, *işl. 1.* Zerlemäge kömekleşmek. **2.** Bilelikde zerlemek.

ZERLETMEK, *işl.* Zerlemek işini başga birine etdirmek.

ZERLEYİŞ, *iş ady.* Zerlemek ýagdaýy.

ZERLI, *syp. 1.* Zer çayylan, zer bilen bezelen. *Baryň, tizden oglanyň egnine iki sany zerli don getirip ýapyň!* (“Nejep oglan”). *Ýurdumyzda her ynsany bezesin, Ýürekden dokalan zerli matalar* (M. Seýidow). **2.** Gyza dakylýan at.

ZERNIGÄR [zernigä:r], *syp., şahyr.* Altyn suwy berlen, gyzył çayylan. *Täji-tagty, lagly-göwher, Zernigär istär köňül* (Gaýyby).

ZERRE, *at. 1.* Bir zadyň iň kiçijik bölegi. **2.** *göç.m.* Sähelçe, hiç, hiç bir. *Men bilmedim, mende zerre günä yok, Hatam bolsa, geçgin günähim, Döndi* (Zelili).

ZERRIN [zerri:n], *syp., k.d.* Zer bilen bezelen, gyzyldan ýasalan (şay, bezeg hakynda). *Başynda karkara, zerrin otaga, Şasenem sypatly gyzlary bardyr* (Magtymguly). *Zerrin kemer.*

◊ **Zerrin bolmak** bir zatdan gowy doýmak, gerk-gäbe bolmak. *Süýji gaýnatmadan iýip zerrin bolduk.*

ZERUR [zeru:r], *syp.* Hökmany suratda gerek, möhüm, derwaýys bolan, gerekli, wajyp, derkar.

ZERURÇYLYK [zeru:rçuluk], *at, ser. Zerurlyk.*

ZERURLYK [zeru:rluk], *at.* Juda gereklilik, örän wajpylyk, möhümlilik, derkarlyk.

ZERURYÝET [zeru:rýet], *at, ser. Zerurlyk.*

ZERZAW [zerza:w], *syp.* Gaty agyryly, azary alyp barýan. *Onuň bütin ýagyrynysy zerzawdy* (B. Ker-babaýew).

ZERZAÝA [zerza:ýa], *syp.* Gaty harap bolan, juda zaýalanan, tutuşlugyna harama çykan. *Ýene-de bary zerzaýa bolar galar* (H. Garabaýew).

ZER-ZAÝAÇYLYK [zerza:ýačylyk], *at, ser. Zer-zaýalyk.* Zeraýačylyga ýol bermäliň.

ZER-ZAÝALYK [zerza:ýalyk], *at.* Bütinleý haraplyk, doly zaýačylyk, has zaýa edilmeklik.

ZEÝ, *at.* Ýerasty suwlarynyň gereginden köp bolmagy sebäpli ýokary çykýan yzgar, şor. *Zeý suwy.*

ZEÝBENT [zeývent], *at.* Zeý geçirmezlik üçin jaýyň binýadynyň üstünden goýulýan pürs, agaç.

ZEÝILLI, *syp., gepl.d.* Kimin, ýaly, dek. *Bize gereklişi şu zeýilli enjamlar.*

ZEÝIRDÄBERMEK [zeýirdä:vermek], *işl.* Zeýirdäp başlamak.

ZEÝIRDEME, *iş ady.* Zeýirdemek ýagdaýy.

ZEÝIRDEMEK, *işl.* Zeýir-zeýir etmek, zeýrenmek.

ZEÝIRDEMEZLIK, *iş ady.* Zeýirdäp oturmazlyk, zeýirdemekden saklanmak.

ZEÝIRDEŞMEK, *işl.* Bilelikde zeýirdemek.

ZEÝIRDETMEK, *işl.* Zeýirdemegine mümkinçilik döretmek, zeýirdemegine ýol bermek.

ZEÝIRDEÝİŞ, *iş ady.* Zeýirdemek ýagdaýy.

ZEÝYRDI, *at.* Zeýirdemek arkaly ýüze çykýan zeýrenç.

ZEÝİR-ZEÝİR, *s.ş. aňl. söz., at., ser.* Zeýrenilende çykýan zeýirdili sesler. *Seniň zeýir-zeýiriň galmady-la.*

◊ **Zeýir-zeýir etmek** zeýrenip gürlemek, zeýirdemek. *Ol zeýir-zeýir edip, bolan wakany gürrüň berdi.*

ZEÝKEŞ, *at.* Ýeriň artykmaç şor suwlaryny çekdirmek, akdyrmak üçin ýörite gazylýan uly ýap.

ZEÝKIR, *at.* 1. Goýun gyrkylanda, gyrkylyk agyrtmaz ýaly başam barmaga saralýan ýüň. 2. Barmaga geýdirilýän üç gaşly we üç sany kiçik şelpeli ýüzük.

ZEÝLEME, *iş ady.* Zeýlemek ýagdaýy.

ZEÝLEMEK, *işl.* Zeý almak, zeý çykamak, şorlamak.

ZEÝLEMEKLIK, *iş ady.* Zeýlemek ýagdaýy.

ZEÝLEŞMEK, *işl.* Birneme zeýlemek, zeýläp başlamak.

ZEÝLETMEK *işl.* Zeý aldyrmak, şorlatmak. *Şor suw ýeri zeýledipdir.*

ZEÝLEÝİŞ, *iş ady.* Zeýlemek ýagdaýy.

ZEÝLI, *syp.* Zeýi bar bolan, ýüzüne zeý çykan, zeý alan. *Zeýli çukur.*

ZEÝLILIK, *at.* Zeýi barlyk, zeý çekenlik, zeý alanlyk. *Ýeriň zeýliligi oba hojalygyna köp zyýan ýetirýär.*

ZEÝRENÇ, *at.* Bir zatdan dilgir bolup käýinmeklik, bir zada närazy bolup, söz bilen bildirilýän nägilelik.

ZEÝRENÇLI [zeýrenişli], *syp.* Zeýrenç bilen beýan edilýän, zeýrenç bilen syzdyrylýan. *Zeýrençli gürrüň.*

ZEÝRENÇSIZ [zeýrenişsiz], *syp.* Zeýrenç gatanjy bolmadyk, zeýrenmän. *Sen zeýrençsiz hem bir gürrüň etsene!*

ZEÝRENDIRMEK [zeýrennirmek], *işl.* Zeýrenmegine sebäp bolmak.

ZEÝRENIŞ, *iş ady.* Zeýrenmek ýagdaýy.

ZEÝRENIŞMEK, *işl.* Biri-biriň bilen zeýrenmek. *Japbaklar bir gün üýşüp oturyp, öz aralarynda zeýrenişdiler* (B. Kerbabaýew).

ZEÝRENJEŇ, *syp.* Mydama zeýrenip ýören, zeýrenip ýörmäge endik eden. *Zeýrenjeň adam. Zeýrenjeň bolmak gowy däl.*

ZEÝRENJIREMEK, *işl.* Zeýrenen bolmak, çalarak zeýrenmek. *Zeýrenjiräp gürrüň bermek.*

ZEÝRENME, *iş ady.* Zeýrenmek ýagdaýy.

ZEÝRENMEK, *işl.* Bir zatdan (durmuşyňdan, biriniň bolşundan, umuman, hal-ýagdaýyňdan we ş.m.) nägileligiň hakynda gürlemek. *Akylsyzlar akyl*

gözlär, zeýrener, Akyl bolan diýer: “Aklym köp bolsa” (Magtymguly). *Bu bagt üçin sen zeýrenmän, Alkys aýt kysmatyňa* (G. Ezizow).

◊ **Zeýrenmek zeýren(mek)** *gepl.d.* gaty zeýrenmek. *Ol ýanymda oglundan, diýip-aýdar ýaly däl, şeýle bir zeýrenmek zeýrendi, oňa özümiňem ýüregim awap gitdi.*

ZEÝRENMEKLIK, *iş ady.* Zeýrenmek ýagdaýy.

ZEÝTUN, [zeýtu:n], *at.* 1. Howasy yssyrak ýerlerde ösýän, hemişe gök salyp oturan agaç. *Dayhanlar kärendesine alan ýerlerinde zeýtun agajyny ekdiler.* 2. Şol ösümligiň miwesi.

ZÄHER, *at.* 1. Zäherlenme döredýän, öldürýän jisim, awy. *Ýylanyň daşy ýumşak, içi zäher* (Nakyl).

2. *göç.m.* Bir zadyň aýy, ýiti, ýaramaz täsiri, oňaýsyz täsir edýän zat. *Şekerlikden zäher boldy sözlerim, Zagpyran dek sargarypdyr ýüzlerim* (Magtymguly).

3. *göç.m.* Bir zada gahar bildirilip aýdylyan gargyş sözi. *Zäher etdiňmi, ýok bol gözümiň önünden, görünme* (A. Durdyýew).

ZÄHERLEME, *iş ady.* Zäherlemek ýagdaýy.

ZÄHERLEMEK, *işl.* 1. Janly-jandara zäher bermek; bir zada zäher gatmak, awy goşmak, bir zady awulamak. *Zyýanly mör-mojekleri zäherlemek.* 2. *göç.m.* Birine erbet söz bilen täsir edip, ters pikire uydurmak.

ZÄHERLEMEKLIK, *iş ady.* Zäherlemek ýagdaýy.

ZÄHERLEMEZLIK, *iş ady.* Zäher bermezlik; zäher goşmazlyk, zäher garmazlyk.

ZÄHERLENMEK, *işl.* 1. Bir zada zäher gatylymak, awy goşulmak, awulanmak. 2. Zäher berilmek; zäher berlip öldürilmek, awulanyp öldürilmek. 3. *göç.m.* Birine erbet söz bilen täsir edilip, ters pikire uydurylmak.

ZÄHERLEÝJI, *syp.* Zäherläp öldürýän, zäherleýän. *Zäherleýji jisimler. Zäherleýji gaz.*

ZÄHERLI, *syp.* 1. Düzümünde zäher bar bolan, awuly. *Zäherli ýylan. Zäherli jisim.* 2. *göç.m.* Erbet täsir edýän ýaramaz söz. *Zäherli sözi hergiz-hergiz diliňize almajak boluň!*

ZÄHERLILIK, *at.* Zäheri barlyk, awulylyk.

ZÄHERSIZ, *syp.* Düzümünde ýa-da özünde awusy, zäheri bolmadyk, zäherli däl. *Zähersiz ýylan.*

ZÄHIM, *at.* Kesel, şikes, azar. *Gyşyň zähmi bardyr, ýazyň howasy, Ol hem maňa degsin, ýara degmesin* (“Saýatly – Hemra”).

ZÄHMET, *at.* 1. Bellibir maksat üçin adamyň akyl hem-de beden güýjünü talap edýän iş. 2. *göç.m.* Azap, gorgi, jepa. *Ýeriň zähmetini çekmedik eşret görmez.* 3. Oba ady.

◊ **Zähmet bermek** birini azara goýmak, işden goýmak. *Size zähmet berdim. Zähmet çekmek* köp işlemek, köp güýç sarp etmek, azap görmek, jepa çekmek. **Zähmet depderçesi** gullukçynyň ýa-da işçiniň işlän döwrüniň

dowamlylygy, alan sylaglary hem-de işine degişli başga bellikler görkezilýän depderçesi. **Zähmet görmezlik** bir işi etmegi, ýerine ýetirmegi kyn görmezlik. *Sen, inim, zähmet görme-de, bazara gidip gel. Zähmet haky çekilen zähmet üçin tölenmeli hak, aýlyk. İşleýänleriň zähmet haky girdejiňiň hasabyna barha ýokarlanylýar. Zähmet okuwy* zähmet terbiýesiniň möhüm bölegi bolan okuw sapagy. **Zähmet öndürijiligi** çekilýän zähmetiň ýerine ýetirilýändigini, işiň netijeliligi, ykdysady taýdan görkezijisi. **Zähmet pälwany** işde uly üstünlige eýe bolan, zähmetde özüni görkezen adam. **Zähmet rugsady** işçilere we gullukçylara ýylda bir gezek berilýän birnäçe hepdelik dynç alyş. **Zähmet şertnamasy** işgär bilen edara ýolbaşçysynyň arasynda zähmet hakynda bellibir möhlete çenli baglaşylýan ylalaşyk.

ZÄHMETKEŞ, *at.* 1. Öz beden güýjüniň ýa-da akyl zähmetiniň haky bilen ýaşayan adam (işçi, daýhan, gullukçy). 2. *ser.* **Zähmetsöýer.**

ZÄHMETLI, *syp.* Köp zähmet talap edýän, zähmeti köp sarp etmeli bolýan, kyn. *Zähmetli iş.*

ZÄHMETSIZ [zähmessiz]. Köp zähmet talap etmeýän, aňsatlyk bilen amala aşyrylýan, ýeňil bitýän, kynçylyk döretmeýän. *Men seniň öýüňi hiç bir kynçylyksyz, zähmetsiz, aňsatlyk bilen tapdym.*

ZÄHMETSÖÝER [zähmessöýör], *syp.* Zähmet çekmegi halaýan, jepakeş, zähmetkeş.

ZÄHMETSÖYÜJILIK [zähmessöyüjülük], *at.* Zähmete bolan söýgi, zähmete berilmeklik, işi halamaklyk.

ZÄHRE, *at.* 1. Öt haltasy. 2. *k.d.* Takat, sabyr. *Ýok erdi zähresi toba kylara* (Sopy Allaýar).

♦ **Zähresi ýarylmak** birdenkä gaty gorkmak, allaniçigsi bolmak. *Annaguly muňa zähresi ýarylan ýaly arkan serpildi* (A. Durdyýew).

ZÄHRIMAR [zährima:r], *at.* 1. Ýylanyň zähri, ýylanyň awusy. 2. *göç.m.* “Bela, zakgun, awynyň sapy” ýaly manylarda gelýän käýinç söz. *Gap sesiňi! Sem bol, zährimar!* (A. Nazarow). 3. *gepl.d.* Zäher goşulan ýaly aýy zat, arak, neşe. *Şol zährimardan datsaň, maşgalanyň gününü bularsyň.*

ZÄK [zä:k], *at.* Alýuminiň, demriň, şonuň ýaly-da aşgarly metallaryň ikili kükürttürşy duzy. *Kümüş zäge mätäç, altyna – simap* (Mollanepes). *Gül tikensiz bolmaz, daglar gaýasyz, Ýüpiň hiç reňk almaz zäksiz, boýasyz* (Kemine).

♦ **Zäk ýaly** örän ýiti, turşumtyk aýy tagamly. *Suwuň tagamy edil zäk ýaly diliňi ýaryp barýardy* (B. Kerbaýew).

ZÄKLEME [zä:kleme], *iş ady.* Zäklemek ýagdaýy.

ZÄKLEMEK [zä:klemek], *işl.* 1. Ýüpek, ýün we ş.m. zatlary öz agramynyň başdan birine deň bolan zägiň ergininde gaýnatmak. *Ýüpegi zäklemek.* 2. Zäk atmak, zäk gatmak.

ZÄKLEMEKLIK [zä:klemeklik], *iş ady.* Zäklemek ýagdaýy.

ZÄKLENMEK [zä:klenmek], *işl.* Bir zada zäk gatylmak, goşulmak. *Bu ýüň zäklenipdir.*

ZÄKLEŞDIRMEK [zä:kleşdirmek], *işl.* Köp zady zäkläp çykmak.

ZÄKLEŞMEK [zä:kleşmek], *işl.* Zäkletmäge kömekleşmek.

ZÄKLETMEK [zä:kletmek], *işl.* Zäk atdyrmak, zäk gatdyrmak.

ZÄKLEÝIŞ [zä:kleyiş], *iş ady.* Zäklemek ýagdaýy.

ZIBIL [zivil], *at.* Taşlandy, hapa-hupa, galyndy, köne-sana, zir-zibil.

ZIBILHANA [zivilha:na], *at.* Zibil atylýan ýer. *Zibilhanalary ýaşayyş jaýlaryndan uzagrakda goýmaly.*

ZIBILLIK [zivillik], *at.* Köp hapa atylan ýer, zibilin köp ýyganan ýeri. *Zibillik ýer.*

ZIKGE, *at.* Metaldan ýasalan pul.

♦ **Zikge kakmak** pul ýasamak, pul çykarmak. *Zikge kakylýan ussahanalaryň tüýnüklerinden çykýan gara tüsse galanyň depesindäki gara keçe ýaly asylyp duran gijäniň içine siňip gidýärdi* (B. Seýtäkow). *Näme, men zikge kakýandyr öýdýärmiň?*

ZIKGEHANA [zikgeha:na], *at.* Metal pullary, şaýylyklary zikgelemek we döwletin metaldan ýasayan döşe dakylýan tapawutlandyryş nyşanlaryny taýýarlamak bilen meşgullanýan kärhana.

ZIKIR, *at, k.d.* 1. Ýatlama, ýat etme. 2. Hudaýyň adyny gaýtalama. *Ryzk üçin gam iýme, haka zikr eýle, Ezelde ýazylan senden daş bolmaz* (Magtymguly). 3. Küştdepdiniň bir görnüşi. *Toýlarda ýerine ýetirilýän zikire “Yşky zikir” diýlipdir* (A. Jykyýew).

♦ **Zikir çekmek** Hudaýyň, öwliýäleriň adyny tutup, köne dini kitaplardan sesli gazal okamak.

ZIL [zi:l], *at, gepl.d.* Tutuş. *Almalar zil gurçuklapdyr.*

ZILLE: zille bolmak 1. *kön. s.* hor bolmak, horlanmak. *Men bu ýolda şunça zille bolmuşam, Munda galyp, ejizligim bilmişem* (Magtymguly). 2. kimdir birine ýa-da bir zada garaşyp-garaşyp bizar bolmak, halys bolmak. **Zilläň çykmak** bizaryň çykmak, lütüň çykmak, halys ýadamak. *Garaşmakdan ýaňa zillämiz çykdy.*

ZILLEZAR [zilleza:r], *at, gepl.d.* Intizar. *Garaşyp-garaşyp zillezar boldum.*

ZINDE [zinne], *syp., k.d.* Diri, janly. *Imanyň bolsa, zinde sen, Sen hem öter sen ogulsyz* (“Hüýrlukga – Hemra”).

ZINET [zi:net] **I**, *at, kön. s.* Hormat, sylag. *On sekizgün at baýragy berildi. Günde ýüz mün zinet-de-şan ýetişdi* (Allahy).

ZIŇK: *ziňk etmek ser. Ziňkildemek 1. Ol ziňk edip tışgindi.*

ZIŇKIDIKLEMEK, *işl. Aagsaklap çalt ýöremek, leňkildäp çalasyn hereket etmek, ziňk-ziňk edip çalt ýöremek.*

ZIŇKILDEME [zinkilleme], *iş ady. Ziňkildemek ýagdaýy.*

ZIŇKILDEMEK [ziňkillemek], *işl. Birden tışginip gitmek, ziňk etmek. Ol edil böwrüne dürtülen ýaly ziňkildäp gitdi.*

ZIŇKILDEMEKLIK [ziňkillemeklik], *iş ady. Ziňkildemek ýagdaýy.*

ZIŇKILDEMEZLIK [ziňkillemezlik], *iş ady. Ziňkildäp durmazlyk.*

ZIŇKILDEŞMEK [ziňkilleşmek], *işl. Bilelikde ziňkillemek. Egniňi ziňkildetmek.*

ZIŇKILDEÝIŞ [ziňkilleyiş], *iş ady. Ziňkildemek hereketi.*

ZIŇKILDÄBERMEK [ziňkillä:vermek], *işl. Birden silkinibermek, tışginibermek.*

ZIRE [zi:re], *at. Däneli, otjumatk ösümlik.*

ZIREK [zi:rek], *syp., k.d. Ýiti pähimli, akyllý, başarjaň, önünden biliji adam. Ol pähimli we kemal tapyp, dana hem zirek boldy (“Asly – Kerem”). Onda Bany diýen bir akyllý zirek keniz bar erdi (“Saýatly – Hemra”). “Soltanyň zirek akylyna haýrandyryn!” diýipdir (B. Kerbabaýew).*

ZIRE-ZIRE [zi:re-zi:re], *syp. Däne-däne bolup duran, seçelenip duran, digir-digir. Gökje-gökje, zire-zire güllerden, Aýagyma zerrejikler gaçýardy (K. Gurbannepesow).*

ZIRK, *at. Sarytkeniň dym-gyzyl turşy miwesi.*

◊ **Zirk ýaly** gaty turşy, örän turşy. *Burçuňyz ajymy? – Datdaýyk göräý, edil zirk ýalydyr... (K. Gurbannepesow).*

ZIR-ZIBIL [zi:r-zivil], *at. 1. ser. Zibil. Köçeleri zir-zibillerden arassa saklamaly. 2. göç.m. Derde ýaramaýan, bolgusyz, ugursyz kişiler. Biziň aramyzda öňe gitmegimize päsgel berýän zir-zibiller bolmaly däldir.*

ZOB [zo:p], *at, lukmanç. Galkan şekilli mäziň agyryly ulalmagy; galkan şekilli mäziň ulalmagy bilen döreýän kesel.*

ZOGDURYLMAK [zoğdurulmok], *işl. 1. Batly akmak, zarply çogup çykamak. Nebit turbany dürtlen ýeriňden zogdurylyp durmukan öýdýärdik weli, beýle däl ekeni (B. Kerbabaýew). 2. Burum-burum bolup çykamak. Öýleriň depesinden burum-burum bolup, gara tüsseler zogdurylýardy (“Edebiýat we sungat”).*

ZOGULDAMA [zo:ğullomo], *iş ady. Zoguldamak ýagdaýy.*

ZOGULDAMAK [zo:ğullomok], *işl. Zoguldyly ses çykamak; zoguldyly ses çykarmak. Surnaýlar zoguldady.*

ZOGULDAŞMAK [zo:ğulloşmok], *işl. Köp ýerden zoguldap ses çykamak.*

ZOGULDATMAK [zo:ğullotmok], *işl. Zoguldyly seslendirmek. Çagalar tüýdüklerini zoguldadyň çalyrdylar.*

ZOK [zo:k], *at. 1. Gämilerde, otlularda, iri kärhanalarda we ş.m. ýerlerde batly signal berýän mehaniki enjam. 2. Zoguň sogup çykýan ýogyn sesi. Gämi özüniň ilkinji zoguny çalyň ýola düşdi.*

ZOK-ZOK [zo:k-zo:k], *s.ş. aňl. söz. Zoguň ýa-da üflenip çalynýan saz guralynyň bölünip-bölünip çykýan sesi. Zok-zok edip çalyber, ahýry öwrenersiň.*

ZOL [zo:l] **I**, *at, ser. Zolak. Mälikguly tomsda kümeçilik diýlip atlandyrylýan ýazlagda — derýanyň aýagyndaky zoluň* kepillinde – suwlary kepän tekiz meýdanlarda, kümäniň gapdalýnda asmana bakyp ýatmagy gowy görýär (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet guşy, 449 s.). Iki gumuň arasy zoluň ugrudy.*

ZOL [zo:l] **II**, *hal. Yzyny üzmän, gaýta-gaýta, öwran-öwran, birsyhly, garşy-garşy, häli-şindi. Zol men gürläp otyryn, sizem bir zat diýiň.*

ZOLAK [zo:lok], *at. 1. Matanyň we käbir haýwanlaryň, mör-möjekleriň bedenindäki zol-zol çyzyklar. Ol guşuň ganatlarynyň üstünde ak zolak bar. Gyzlar bazardan içinden zolak zer geçen mata aldylar. 2. Bir zadyň ýol-ýol bolup uzap gidýän ugry. Owadan zolaklarda dürli güller ekildi (“Mugallymlar gazet”). 3. Giňişligiň bir ugra uzap gidýän bölegi. Dagyň eteginde uzalyp gidýän aňaç zolaklary döredildi. 4. Meýdan, giňişlik, çäk.*

ZOLAKLY [zo:lokly], *syp. Zolaklary bar bolan, zolak-zolak. Onuň eginde zolakly nepis matadan tikilen penjek bardy.*

ZOLAK-ZOLAK [zo:lok-zo:lok], *syp., Birnäçe zolakdan ybarat bolan. Zolak-zolak matadan tikilen köýnek.*

ZOLLY [zo:lly], *syp., ser. Zolakly. Onuň aýagynda gara zolly köwüş bardy.*

ZOLY [zo:ly], *at, k.d. Howply tussaglaryň boýnuna salynýan uzyn zynjyrlý demir halka. Bendi edip zoly salsam boýnuňa (“Ýusup – Ahmet”).*

ZOL-ZOL [zo:l-zo:l] **I**, *syp., ser. Zolak-zolak. Ol ýazyna geýmek üçin özüne zol-zol matadan geým buýurdy.*

ZOL-ZOL [zo:l-zo:l] **II**, *hal, ser. Zol II. Ol zol-zol uludan demini aldy.*

ZOM [zo:m], *syp.*, *gepl.d.* Gödek, gödeksi. *Bir iş edende usul bilen gymyldaman, zomap bir zat etjek bolýan adama zom diýilýär.*

ZOMAMA [zo:momo], *iş ady.* Zomamak ýagdaýy.

ZOMAMAK [zo:momok], *işl.* Güýç bilen öňe omzamak, göwraňni öňe berip dyzamak, zor salmak. *Duşman aljak bolup, nebti, gallany, Öňe zomap, iýýär gyzgyn gülläni* (N. Annagylyjow). *Nobatda yzda duranlar zomap, öňe geçjek boldular.*

ZOMAMAKLYK [zo:momokluk], *iş ady.* Zomamak ýagdaýy.

ZOMAŞMAK [zo:moşmok], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde ýerli-ýerden zomamak, güýç bilen öňe omzaşmak.

ZOMAÝÝŞ [zo:moýuş], *iş ady.* Zomamak ýagdaýy.

ZOMP: zomp etmek bir ýerden duýdansyz çykmak, zompuldap birden peýda bolmak. *Onýança ol zomp edip, ýene-de guýrugyny şapyrdadyp gitdi* (A. Atajanow).

ZOMPA [zompo], *hal.* Garaşylmadyk ýagdaýda, duýdansyz, birden. *Zompa çykan alaka oganlary birbada arkan serpikdirdi* (N. Esenmyradow).

ZOMPARMA [zompormo], *iş ady.* Zomparmak ýagdaýy.

ZOMPARMAK [zompormok], *işl.* Depesi çürelmek, somalyp durmak. *Onuň telpeginiň depesi zomparyp durdy.*

ZOMPULDAMA [zompullomo], *iş ady.* Zompuldamak ýagdaýy.

ZOMPULDAMAK [zompullomok], *işl.* Birden çykmak, birden peýda bolmak, zompa çykmak. *Şol wagt gapdaldaky alaňyň üstünden üç-dört sany atly zompuldap çykdy* (Ý. Mämmediyew).

ZOMPULDAŞMAK [zompulloşmok], *işl.* Birnäçe bolup yzly-yzyna zompuldamak, yzly-yzyna zompa çykmak. *Suwa düşýän çagalar birden suwa çümüp zompuldaşyp çykýardylar.*

ZOMPULDAÝÝŞ [zompulloýuş], *iş ady.* Zompuldamak hereketi.

ZOŇK: zoňk etmek Bir sebäp bilen oturan ýeriňden zöwwe galmak. *Birden peýda bolan garadan gorkyma zoňk etdim.*

ZOŇKULDAMAK [zoňkullomok], *işl.* Zoňk-zoňk edip hereket etmek, ýöremek.

ZOŇK-ZOŇK: zoňk-zoňk etmek bir kada-da ýöremän, her ädim ädende göwresini galdyryp ýöremek, ziňkildäp ýöremek. *Zoňk-zoňk edip ýöremek.*

ZOŇNARMAK [zoňnormok], *işl.* Somalyp durmak, somalyp oturmak. *Öz boýun alan işiňi oňarmajak bolsaň, näme üçin ol ýerde zoňnaryp otyrsyň?* (B. Kerbabaýew).

ZOŇTAR [zoňtor], *syp.* Gödeksi, gödek, ýerliksiz. *Pökgeňiň zoňtar gürrüňleri Öweze gaty degdi*

(A. Gowşudow). *Olaryň ikisiniň hem ýeňsesinden çatybermeli zoňtar murtlary bardy* (N. Pomma).

◊ **Zoňтарыны oklamak** gürrüňçilikde ýerliksiz bir söz aýtmak.

ZOŇTARLYK [zoňtorluk], *at.* Ýerliksizlik, bijaý hereket. *Zoňtarlyk edip ýörme-de, edepli bol.*

ZOOLOGIÝA [zoolo:gyýa], *at.* Haýwanat dünýäsini, haýwanlaryň gurluşyny, ýaşaýşyny we olaryň ýaýraýşyny, ýaşaýan ýerine gatnaşygyny we ş.m. öwrenýän ylym.

ZOR [zo:r] **I**, *syp.1.* Güýç, kuwwat, gujur. *Ganymlardan aldyň ary, Kuwwatlandy goluň zory* (Durdy Gylyç). **2.** Güýçli, edenli, kuwwatly, gujurly. *Her ýerde zor adamlar bar-ow*. **3.** Oňat, gowy; ökde, gaýratly. *Dag göwsünden nebit alýan zor ogan* (G. Seýitliýew).

◊ **Zora düşmek** zorluk görmek, güýçlä sezewar bolmak. *Atam meni zora düşüp barýandyr hyýal etmesin* ("Görogly"). **Zor bermek** köp güýç sarp etmek, güýçli hereket etmek, bir işe janypkeşlik bilen ýapyşmak. *Araňyzda geleňsizlik bolmasyn, Zor berip işläliň ýygym wagtynda* (A. Salyh). **Zor etmek** zorluk etmek, güýç görkezmek. *Meni goşunçylyga ýaratsalar, dagy men zor edip ýaratdyraýynmy?* (A. Gowşudow). **Zor görmek** güýç görmek. *Aýgýtly söweşde gudrat görkezýär, Näçe zor görse-de, bermeyär ýeňse* (B. Kerbabaýew). **Zor salmak ser. Zor bermek.** *Biri-biriniň sesini basmak üçin bokurdaklaryna zor salyp gygyrdylar* (B. Seýtäkow).

ZOR [zo:r] **II**, *at, gepl.d.* Duz. *Naharyň zory ýetipdir.*

ZORAÝAKDAN [zo:raýakdan], *hal.* Zorluk bilen, güýç bilen, zora galyp, nalaç, bialaç.

ZORBAGY [zo:rva:gy], *at.* Hamydyň aşak uçlaryny birleşdirmek üçin ulanylýan bag.

ZORDAN [zo:rdon], *hal.* **1.** Kynlyk bilen. *Gözlerinden biygytyýar dökülen aýy ýaşı tiz süpürüp, zordan saklandy* (H. Derýaýew). **2.** Çala, çalaja. *Aýaklaram zordan hereket edýärdi* ("Edebiýat we sungat").

ZORLAMA [zo:rlomo], *iş ady.* Zorlamak ýagdaýy.

ZORLAMAK [zo:rlomok], *işl.* **1.** Güýç bilen bir zady etmek, zorluk etmek, bir zat etmäge mejbur etmek. *Sen özüň keýpihon gidýärmiň ýa agaň zorlap iberýämi?* (B. Kerbabaýew). **2.** Güýç ulanmak bilen aýal-gyzlaryň namysyna degmek.

ZORLANMAK [zo:rlonmok] **I**, *işl.* **1.** Zor edilmek, güýç bilen etdirilmek, zorluk edilmek, mejbur edilmek. **2.** Zorluk bilen namysyna degilmek (aýal-gyzlar hakynda).

ZORLANMAK [zo:rlonmok] **II**, *işl.* Suwy azalyp duzly bolmak, duzy artmak, güýçlenmek (nahar hakynda). *Çorba birneme zorlanypdyr.*

ZORLUK [zo:rluk], *at.* 1. Adama edilýän jebir-jepa, sütem, zulüm. 2. Güýç, kuwwat, güýçlülük, kuwwatlylyk.

♦ **Zorluk etmek** gynamak, horlamak, sütem, zulüm etmek, jebir çekdirmek. *Eger zorluk etjek bolsa, Ýumrugy birden salmaly* (Ç. Aşyrow).

ZORLURAK [zo:rlura:k], *syp.* Azda-kände zorly, duzlurak. *Nahar zorlurak bolupdyr.*

ZORLY [zo:rly], *syp.* 1. Duzy köpräk atylan, duzy artygrak düşen, duzly, güýçli (naharyň tagamy hakynda). 2. Güýç-kuwwaty bar bolan, edenli. *Ol güýç zorly ellerde, Polat, demir eredýär* (A. Kowusow).

ZORRUK, *syp.* 1. Ýogyn, güýçli, gödek (ses hakynda). *Zorruk ses.* 2. göç.m. Gorkak, bolgusyz, züwwetdin. *Aý, sen-ä bir zorruk ekeniň!*

ZORUGYŞ [zo:ruğuş], *iş ady.* Zorukmak ýagdaýy.

ZORUKMA [zo:rukmo], *iş ady.* Zorukmak ýagdaýy.

ZORUKMAK [zo:rukmo:k], *işl., ser.* **Zorlanmak** II. *Naharyň soňy zorugypdyr.*

ZORUKMAKLYK [zo:rukmokluk], *iş ady.* Zorukmak ýagdaýy.

ZORZEMIN [zo:rzemi:n], *at.* Ýylandodak atlandyrylýan derman otuň bir görnüşi.

ZOW: zow deşik *gepl.d.* öte sadalygy sebäpli içinde gep ýatmaýan adam, hazyk.

ZOWAL [zowa:l], *at.* 1. Päsgeçilik, garşylyk, bökdenç, zyýan. *Kylma sen men-menlik weli, Her dem ýeter ýüz müň zowal* (“Melike – Dilaram”). 2. Hasap, hasabat. 3. Betbagtçylyk, heläkçilik. *Çopan, amanadyň gel, al! Emma oguzyň başyna zowal getirdiň – diýdi* (“Kitaby dedem Gorkut”). 4. *gepl.d.* Igenç. *Şundan saňa zowal gelmez.*

ZOWALSYZ [zowa:lsyz], *syp., gepl.d.* Päsgeçiliksiz, garşylyksyz, bökdençsiz, zyýansyz. *Daýhanlar indi öz işini hiç bir zowalsyz ýöredip bilýärler.*

ZOWK, *at, kön. s.* Keýp, sapa, lezzet, eşret, hyjuw, höwes. *Zowkum köpdür nirde ýagşy zat bile* (Seýdi).

ZOWKY-SAPA [zowku-sapa:], *at.* Keýpi-sapa, aýşy-eşret, lezzet. *Gutarmagyl gelen zowky-sapany, Bikär gezip, ömrüň ýele sowurma!* (Mätäji). *Ahyr zowky-sapa süren Müminler ötdi dünýäden* (“Gül – Senuber”).

ZOWLADYBERMEK [zowloduvermek], *işl.* Bo-gazyňa sygdygyndan gygyryp başlamak, zowladyp başlamak. – *Aý, pylan çopan, how, goýnuňy gurt aldy, how! – diýip zowladyberýär* (“Türkmen halk ertekileri”).

ZOWLADYŞMAK [zowloduşmok], *işl.* Bir-näçe bolup zowlatmak, bilelikde zowlatmak, üşşüp gygyryşmak. *Ýogyn sesleri bilen zowladyşyp, aglaşmalaryny goýup, göz ýaşlaryny süpürdiler* (A. Gowşudow).

ZOWLAMA [zowlomo], *iş ady.* Zowlamak ýagdaýy.

ZOWLAMAK [zowlomok], *işl.* Ýogyn ses bilen dowamly seslenmek.

ZOWLAMAKLYK [zowlomokluk], *iş ady.* Zowlamak ýagdaýy.

ZOWLATMAK [zowlotmok], *işl.* Bokurdagyňa sygdygyndan gygyrmak, gaty sesli gygyrmak. *Ol aýdyma zowladyp ugrady.*

ZOWLAÝYŞ [zowloýuş], *iş ady.* Zowlamak ýagdaýy.

ZOWWAM [zowwa:m], *syp.1.* Bir ugruly, göni geçýän, gös-göni gidýän, dogry. *Bu gara ýol ilerligine zowwam geçip gidýär.* 2. Sogup çykýan, dowamly (ses hakynda). *Otlynyň zowwam owazyny her säher eşidýäris.*

ZOWWAM-ZOWWAM [zowwa:m-zowwa:m], *syp., ser.* **Zowwam 1.** *Anha, gyrasy derekli, garagaçly, tally, tutly zowwam-zowwam köçeler terslin-oňlyn geçişip kesişýärler* (N. Esenmyradow).

ZOWZANAKLAMA [zowzonoklomo], *iş ady.* Zowzanaklamak ýagdaýy.

ZOWZANAKLAMAK [zowzonoklomok], *işl., ser.* **Zowzuldamak.** *Ol zowzanaklap durşuna bir agyz hem söz gaýtarman çykyp gidi.*

ZOWZANAKLAMAKLYK [zowzonoklomokluk], *iş ady.* Zowzanaklamak ýagdaýy.

ZOWZANAKLAŞMAK [zowzonokloşmok], *işl.* Birnäçe adam bolup zowzanaklamak. *Näme beýle zowzanaklaşyp ýörsüňiz.*

ZOWZANAKLATMAK [zowzonoklotmok], *işl.* Alňasatmak, oda-köze düşürmek, ynjalyksyzlandyrmak.

ZOWZANAKLAÝYŞ [zowzonokloýuş], *iş ady.* Zowzanaklamak ýagdaýy.

ZOWZULDAMA [zowzullomo], *iş ady.* Zowzuldamak ýagdaýy.

ZOWZULDAMAK [zowzullomok], *işl.* Aýagyň bişen ýaly, oda-köze düşüp ýörmek, howsalaly, aladaly hereket etmek, ynjalyksyz ýagdaýda alňasamak, zowzanaklamak, sazanaklamak. *Girer, çykar zowzuldar, bel-libir iş bitirmez* (Mätäji).

ZOWZULDAMAKLYK [zowzullomokluk], *iş ady.* Zowzuldamak ýagdaýy.

ZOWZULDAŞMAK [zowzulloşmok], *işl.* Birnäçe adam bolup zowzuldamak, bilelikde zowzuldamak. *Olar nirede oturyp, nirede turýanlaryny bilmeýärdiler, zowzuldaşyp bir içeri girýärdiler, bir daşary çykýärdiler* (B. Seýtäkow).

ZOWZULDATDYRMAK [zowzullotdurmak], *işl., ser.* **Zowzyldatmak.**

ZOWZULDATMAK [zowzullotmok], *işl.* Zowzuldamağa mejbur etmek, zowzuldar ýaly ýagdaýa salmak.

ZOWZULDAÝYŞ [zowzulloyuş], *iş ady.* Zowzuldamak ýagdaýy.

ZÖHRE [zöhrö], *at. 1.* Gün sistemasyna degişli ýyldyzlaryň biriniň ady. *Dogdy asmanyň Zöhresi, Çyn aşyga döwran bu gün* (Magtymguly). **2.** Gyza dakylýan at.

ZÖMMEK [zömmök], *syp.* Ujy, depesi çürelip duran, dik, çüri. *Zömmek şypyrma.*

ZÖMMERILMEK [zömmörülmök], *işl.* Çürelip durmak, çürelip görünmek. *Indi şol jülgäniň goşa depesi, Bu ýerde zömmerlip galypdyr diňe* (A. Kowusow).

ZÖMMERİŞ [zömmörüş], *iş ady.* Zömmermek ýagdaýy.

ZÖMMERİŞMEK [zömmörüşmök], *işl.* Zömmek-zömmek bolup durmak, uçlary çürelişip durmak (köp zat hakynda). *Obanyň içindeki ululy-kiçili howlular zömmerişip görünýärdiler.*

ZÖMMERME [zömmörmö], *iş ady.* Zömmermek ýagdaýy.

ZÖMMERMEK [zömmörmök], *işl.* Ýokarsy çürelip durmak, dik görünmek, gitdigiçe çürelmek. *Uzakda bir zat zömmerip görnüp başlady.*

ZÖMMERMEKLIK [zömmörmöklük], *iş ady.* Zömmermek ýagdaýy.

ZÖMMÖRTMEK [zömmörtmök], *işl.* Zömmek edip goýmak, zömmek edip geýmek, dik geýmek. *Telpegiňi zömmerdip nira gelyärsiň?*

ZÖRLEDİŞ [zörlödüş], *iş ady.* Zörletmek ýagdaýy.

ZÖRLEDİŞMEK [zörlödüşmök], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde zörletmek.

ZÖRLETME [zörlötmö], *iş ady.* Zörletmek ýagdaýy.

ZÖRLETMEK [zörlötmök], *işl.* Möňňürüp aglamak, uly ilin bilen aglamak. *Öýüň şatyrdisy ýüregine düşen Nurjahan bogazyna sygdygyndan zörledesi gelyärdi* (B. Kerbabayew).

ZÖRLETMEKLIK [zörlötmöklük], *iş ady.* Zörletmek ýagdaýy.

ZÖWÜK, *at.* Bir çapraz yüplügiň ýa-da yüpegiň leklekide saralan altydan ýa-da sekizden bir bölegi. *Bir zöwük yüpek.*

ZÖWWE [zöwwö] : **zöwwe galmak (turmak)** birden ayak üstüne galmak, tarsi yerinden turmak. *Çary zöwwe yerinden galdy-da, yüzüme jüyjerip bakdy* (H. Garabayew).

ZÖWZÜLDEME [zöwzüllömö], *iş ady.* Zöwzüldemek hereketi.

ZÖWZÜLDEMEK [zöwzüllömök], *işl., ser.* Zowzuldamak.

ZÖWZÜL-ZÖWZÜL : **zöwwül-zöwwül etmek** *ser.* **Zöwzüldemek.** *Aladasy köp bolany sebäpli, bir yerde karary ýok, ýöne zöwzüL-zöwzüL edip girip-çykyp ýör.*

ZÖWZÜLDEME [zöwzüllömö], *iş ady.* Zöwzüldemek hereketi.

ZULMAT [zulmot], *at, k.d.* Tümlük, garaňkylyk. *Ýagty salar gider zulmat tününde* (Magtymguly).

ZULMAÝY [zulma:ýy], *syp.* Uzyndan inçe, näzik, gelşikli (barmak hakynda). *Zulmaýy barmak.*

ZULUM *at. 1.* Ynsana çekdirilýän ezýet, jepas, jebir, sütem. *Ne zulmatdyr, kamar şöhesin salmaz* (Magtymguly). *Kemine diýr, geler bir gün şum ölüm, Kimsäge toý-baýram, kimsäge zulum* (Kemine). *Ülkäni eýläpdir zulumdan halas* (K. Gurbannepesow).

◊ **Zulum etmek** horlamak, gynamak, jebir, sütem etmek. *Ejize zulum etmek namardyň işi* (Halk döredijiliginden). **Zulum görmek** horluga, süteme sezewar bolmak, jebir çekmek. *Aşyk olan geçmaz ança zulumdan* (“Gül – Bilbil”). *Aşyk bir zulum görmese, Aýra düşermi ýaryndan?* (Mollanepes). **Zulum çekmek** *ser.* **Zulum görmek.** *Zulum çekýänleri etjek bolsaň şat, Batyr işiň görsün bütün adamzat* (R. Seýidow).

ZULUMDAR [zulumda:r], *at, ser.* **Zulumkeş.**

ZULUMDARLYK [zulumda:rlyk], *at, ser.* **Zulumkeşlik.**

ZULUMKEŞ *syp.* Zalyım, zulumkär, jepa, sütem beriji, zulum ediji.

ZULUMKEŞLIK *at.* Zulumkärlik, zulum edijilik, jepa berijilik, sütemkeşlik, zalymlyk.

ZULUMLY *syp.* Zulum edijilikli, sütemli, horlukly, jebirli, jepaly. *Öňler halkymyz zulumly durmuşda ýaşayardy.*

ZUT [zu:t]: **zut gitmek** çalasyn, örän çalt gitmek. *Ol telpeğini eline aldy-da, jaýdan zut çykyp gitdi.*

ZUWALA [zuwa:la], *at.* Aş kesmek üçin hamyryň ujundan ýolnup alnan kiçiräk bölek. *Ol iki zuwala hamyry ýaýyp, aş kesdi.*

ZÜLAL [züla:l], *syp., k.d.* Päk, arassa. *Bolma hursant bu çagyma, Dil uzatma zülalyma* (“Tulum Hoja”).

ZÜLP I, *at.* Aýal-gyzlaryň iki çekgesinden towlap goýberýän saçy. *Seykin basyp, zülpin tutup, Geler sallana-sallana* (Kätibi). *Mährijemal dört yaşyny dolduran wagty yeňsesinden çokul, iki çekgesinden zülpe we alyn saç goýlupdy* (A. Gowşudow).

ZÜLP II, *at, gepl.d.* Gabsa, derwezä we ş.m. kakylýan halka görnüşli ildirgiç. *Ikinji gezek bat bilen*

depilende gabsanyň zynjyra zülpi jyňňyrdap zyňlyp gitdi (B. Kerbabaýew).

ZÜLPE [zülpö], *at.* Düýäniň öýken keseli. *Düýäni zülpe keselinden saplamak üçin duzly arpa berdiler.*

ZÜLPÜKAR [zülpüka:r], *at, kön. s. 1.* Hezreti Alynyň gylyjynyň ady. **2.** *Şahyr.* Kesgir gylyç. *Arap at, ýowly ýigide, Almaz zülpükar gerekdir* (Magtymguly).

ZÜMERRET [zümörröt], *at.* Açyk ýaşyl reňkli gymmatbaha daş. *Dokuz goýun, bir öküz, Toýluk geler, leýeran, Altyn-kümüş, zümerret, Boýluk geler, leýeran* (Toý aýdymy). *Bizdenki ýüzüň sowup, ka ýan, ka ýan bakar sen, Altyn-kümüş, zümerret dal gerdene dakar sen* (Kemine).

ZÜNNAR [zünna:r], *at, k.d.* Guşak. *Jigerin daglaý-daglaý, Zünnaryn baglaý-baglaý* (Magtymguly).

ZÜRRELIŞ [zürrölüş], *iş ady.* Zürrelmek ýagdaýy.

ZÜRRELME [zürrölmö], *iş ady.* Zürrelmek ýagdaýy.

ZÜRRELMEK [zürrölmök], *işl.* Depesi ýa-da bir uýj inçelip, çowlanyp gitmek, ýokarsy çüri bolmak. *Ýes-ýekeräk bir ýan çetde, Zürrelip dur garaja öý* (B. Kerbabaýew).

ZÜRRELTMEK [zürrölmök], *işl.* Depesini ýa-da bir ujuny inçeltmek, çüreltmek, zömmertmek.

ZÜRRÜK *syp.* Ýokarsy çüri, çowly, aşagy gabarak görnüşli. *Görseler, olaryň düşlän ýerine golaý çolaja bir yerde zürrüjek garaja öý oturan eken* (B. Kerbabaýew).

ZÜRÝAT [zürýa:t], *at.* Ogul-gyz, çağa, perzent.

ZÜWWETDIN [züwwötdüýn], *syp. 1.* Gorkak. *Annagula köpçüligiň ýene bir dakan ady züwetdindi* (A. Durdyýew). **2.** Baryp ýatan, tüýs. *Tüýs züwwetdin ýalançydy.*

ZÜWWETDINLIK [züwwötdüýnlük], *at.* Baryp ýatan gorkaklyk.

ZYBA [zy:va:], *syp. 1.* Görmegeý, gelsikli, owadan, gözel. *Zer geýip, zyba ýörişli, Sapaly jaýlara geldim* (Talyby). **2.** Gyza dakylýan at.

ZYBALYK [zy:va:lyk], *at.* Görmegeýlik, gelsiklilik, owadanlyk, gözellik. *Hulky-hoýuňy, bu husnuňy, bu zybagyny, Bir nazar görse, bolar Ýusuby Kengan sadaga* (Seýdi).

ZYBAN [zyva:n], *at, şahyr.* Dil, söz, sözleýiş. *Il-günüme bagş etdim, Zyban içre asalym* (Magtymguly).

ZYBRYM [zyvrym], *syp.* Sap, bütinleý, tükel, durşuna, tutuş. *Ol zybrym başlik okaýar.*

ZYBYK [zyvyk]: **zybyk jahyl** men diýen ýigit.

ZYBYRDAMA [zyvyrdama], *iş ady.* Zybyrdamak ýagdaýy.

ZYBYRDAMAK [zyvyrdamak], *işl. 1.* Sesli, çalt ýöremek, çalasyn hereket etmek, dazlap gitmek,

dazyrdamak. *Kimdir biri zybyrdap geçib-ä gitdi. 2.* Tiz, çalt geplemek.

ZYBYRDAŞMAK [zyvyrdaşmak], *işl.* Yzly-yzyna zybyrdamak, dazlaşyp gitmek, dazyrdaşyp gitmek.

ZYBYRDATMAK [zyvyrdatmak], *işl.* Tiz, çalt okamak.

ZYBYRDAÝYŞ [zyvyrdaýyş], *iş ady.* Zybyrdamak ýagdaýy.

ZYBYRDY [zyvyrdy], *at.* Çalasyn hereket, okgunly gymyldy, birsyhly çalt hereket.

ZYBYRTDA-ZYBYRT [zyvyrtda-zyvyrt], *s. ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çalt bolýan hereket. *Maşynlar deňimizden zybyrtda-zybyrt bolşup geçýärdiler.*

ZYGDYRYLMAK [zyğdyrylmak], *işl., ser. Zogdurylmak 1.* *Maşyn tigirleriniň astyndan çäge zygyrdylyp yza zyňylýardy* (“Edebiyat we sungat”).

ZYGYLDAMA [zy:ğyllama], *iş ady.* Zygyldamak ýagdaýy.

ZYGYLDAMAK [zy:ğyllamak], *işl.* Zyk-zyk edip seslenip durmak, zygyldyly ses çykarmak.

ZYGYLDAŞMAK [zy:ğyllaşmak], *işl.* Bilelikde zygyldamak, zyk-zyk edişip seslenişip durmak, zygyldyly seslenişip durmak.

ZYGYLDATMAK [zy:ğyllatmak], *işl.* Zygyldyly ses çykarmak, zygyldyly seslendirmek. *Gyjagyň zygyldadyp, dutaryň sesine sazlaýardy.*

ZYGYLDAÝYŞ [zy:ğyllaýyş], *iş ady.* Zygyldamak ýagdaýy.

ZYGYLDY [zy:ğylly], *at.* Zyk-zyk edip çykýan sesiň we käbir sazyň owazyna meňzeş sogup çykýan sesiň ady. *Gyjagyň zygyldysy.*

ZYGYR [zy:ğyr], *at.* Dänesinden ýag alynýan, baldagyndan bolsa süýüm önümleri öndürilýän, boýy 20-40 sm ýetýän birýyllyk ösümlük.

♦ **Zygyr ýagy 1)** zygyrdan alynýan ýag. *Zygyr ýagyna bişirilen palaw. 2)* *gepl.d.* Çigit ýagy.

ZYGYRÇY [zy:ğyrçy], *at.* Zygyr ösümligini ösdürip ýetişdirýän adam.

ZYGYRÇYLYK [zy:ğyrçylyk], *at. 1.* Oba hojalygynyň zygyr ösümligini ösdürip ýetişdirmek işi bilen meşgullanýan pudagy. **2.** Zygyr ekilen meýdan. *Şundan beýlesi giden zygyrçylykdyr.*

ZYGYRDKLAMA [zyğyrdyklama], *iş ady.* Zygyrдыklamak ýagdaýy.

ZYGYRDKLAMAK [zyğyrdyklamak], *işl.* Bir ýere yzyny üzmän gatnamak, yzly-yzyna, häli-şindi gatnap durmak, zygyr-zygyr gatnamak. *Ol mäşrik jüwürdüýän ýaly zygyrдыklyp, häli-şindi bize gelýär.*

ZYGYRDKLAMAKLYK [zyğyrdyklamaklyk], *iş ady.* Zygyrдыklamak hereketi.

ZYGYRDYKLAŞMAK [zyğyrdyklaşmak], *işl.* Köp bolup bir ýere yzyny üzmän gatnap durmak, bilelikde belli bir aralyga yzly-yzyna gidip gelmek.

ZYGYRDYKLAÝYŞ [zyğyrdyklaýyş], *iş ady.* Zygyrdyklamak hereketi.

ZYGYRLYK [zy:ğyrlyk], *at, ser.* **Zygyrçylyk.**

ZYGYR-ZYGYR [zyğyr-zyğyr]: **zygyr-zygyr gatnamak** *ser.* **Zygyrdyklamak.** *Bolasy, bir zygyr-zygyr, Gatnamaň bar diýýädim-le* (K. Gurbannepesow).

ZYK [zy:k]: **zyk etdirmezlik** yzyndan ýetdirmezlik, tutdurmazlyk, örän çalt ylgamak, ele düşmezlik. *Ol gaçanda zyk etdirmän, kowanda iki arany örän tiz ýygýrýardy* (B. Kerbabaýew).

ZYK-ZYK [zy:k-zy:k], *s.ş. aňl. söz. 1. ser.* **Zygyldy.** *2. gepl.d.* Gyjak. *Ugrubir zyk-zygyňy alyp gel!...* (B. Kerbabaýew).

ZYM, *at.* Çişirilip, uçurylyp oýnalýan çaga oýnawajy.

◊ **Zym uçan ýaly bolmak** ýom-ýok bolmak, ýitirim bolmak, gürrüm-jürüm bolmak, sumat bolmak. *Tylla ýüzügiň zym uçan ýaly bolanyňa, megerem, üç gün boldy* (T. Gurbanow).

ZYMDYRYLMAK, *işl. 1.* Gaty, tiz, çakgan ylgamak (adam hakynda). *Ol yzyny garaman zymdyrylyp barýardy. 2.* Ýokary tizlikde geçip gitmek (ulag hakynda). *Ýeňil maşyn deňimizden zymdyrylyp geçdi.*

ZYM-ZYÝAT [zym-zyýa:t]: **zym-zyýat bolmak** *ser.* **Zym uçan ýaly bolmak,** *Ol bir göründi-de, zym-zyýat bolýdy.*

ZYNA [zyna:], *at.* Biwepalyk, azgynlyk, bozuklyk. *Kaýsy weläýatda köpelse zyna, Zemin jümmüş eýläp, lerzana gelgeý* (Magtymguly).

ZYNA [zy:na], *at.* Merdiwanyň basgançaklary. *Şol wagt Jahan şa narbanyň ýokarky zynalaryny basyp barýardy* (“Görogly”).

ZYNAGÄR [zyna:ğä:r], *at, ser.* **Zynahon.**

ZYNAHON [zyna:ho:n], *at.* Zyna iş edýän adam, zynagär. *Zynahon sylamaz ilin-ýurduny, Gaýra teser görse äriň merdini* (Magtymguly).

ZYNAHONLYK [zyna:ho:nluk], *at.* Zynahon bolmaklyk, zynahonyň ýagdaýy, zynagärlik.

ZYNAT [zy:nat], *at. 1.* Bezeg, owadanlyk, serenjam, gelşik. *Gündize Gün zynat, gijäge magtap* (Kemine). *2.* Gyza dakylýan at.

ZYNATLAMA [zy:natlama], *iş ady.* Zynatlamak ýagdaýy.

ZYNATLAMAK [zy:natlamak], *işl.* Owadan görnüş bermek, serenjam berip bezemek, owadanlamak.

ZYNATLANMAK [zy:natlanmak], *işl.* Owadan görnüş berilmek, serenjam berlip bezelmek, owadanlanmak, gelşigine gelmek.

ZYNATLAŞMAK [zy:natlaşmak], *işl.* Owadanlaşmaga kömekleşmek; bilelikde zynatlamak.

ZYNATLATMAK [zy:natlatmak], *işl.* Owadan görnüşe getirtmek, bezetmek, owadanlatmak.

ZYNATLAÝYŞ [zy:natlaýyş], *iş ady.* Zynatlamak ýagdaýy.

ZYNATLY [zy:natly], *syp.* Owadan görnüşli, gelşikli, serenjamly, bezegli. *Paýtagtymyzyň zynatly binalaryny görmäge göz gerek.*

ZYNÇ, *at.* Şepbik.

◊ **Zynç bolmak** baslygyp berkişmek, baslykmak, demrikmek. *Suwarylan ýer basalanyp zynç bolupdyr. Zynç ýaly* örän gaty (öň ýumşak zat hakynda).

ZYNDAN [zynna:n], *at.* Tussag saklanýan jaý, tussaghana, gazamat, türme. *Patyşa zyndana girip, bendi ýatan adamlary hem: “Görogly türkmeni görseňiz tutuň” diýip boşatdy* (“Görogly”). *Ýa öler sen, ýa zyndana düşer sen* (“Gül – Bilbil”). *Dynç gabyr ýagşydyr, ýaman zyndandan, Daş gaçawer dost köňlüni bozandan* (Aşyky).

ZYNJYR, *at. 1.* Biri-biriniň içinden geçýän demir halkalaryň düzümi. *Zynjyr, künde bilen saklarlar seni, Azapda, hasratda – kände, çilimkeş!* (Magtymguly). *Derwezäniň agzynda zynjyryndan boşadylan gyňyr gara köpek ýatyrdy. 2.* Howply tussaglaryň aýagy, eli baglanýan enjam. *3.* Biri-birine ildirilen halka görnüşli keçä salynýan nagys.

◊ **Zynjyrdan boşan ýaly** guduz açan ýaly, örän gaharly, gazaply.

ZYNJYRA, *at. 1.* Şaý-sepleriniň aýry-aýry bölekleriniň arasyny birleşdirýän halkajyklar. *2.* Kiçijik inçe zynjyr. *...Gabsanyň zynjyra zülpi jyňňyrdap zyňlyp gitdi*

(B. Kerbabaýew). **3.** *zergärç*. Gelin-gyzlaryň bezeg şaýy hökmünde boýnuna dakynýan inçejik zynjyry. **4.** Gaýma, basma bilen elde bejerilýän önümlere, halynyň, keçäniň gyra nagşyna dürli reňkde gezekleşdirilip salynýan nagyş.

ZYNJYRLAMA, *iş ady*. Zynjyrlamak ýagdaýy.

ZYNJYRLAMAK, *işl.* Zynjyr bilen baglamak, zynjyr bilen daňmak, zynjyr salmak.

◊ **Zynjyrlaýmaly bolmak** dälirmek, akylyndan azaşmak. *Ýöne muny zynjyrlaýmaly bolaýmasa ýagşydyr* (A. Gowşudow).

ZYNJYRLAMAKLYK, *iş ady*. Zynjyrlamak ýagdaýy.

ZYNJYRLANMAK, *işl.* Zynjyr bilen baglanmak, zynjyr salnyp bent edilmek, daňylmak. *Aýagy zynjyrlanan at adam garasyny görüp, çalaja kişñedi* (G. Kulyýew).

ZYNJYRLAŞMAK, *işl.* Zynjyr bilen baglamaga kömekleşmek.

ZYNJYRLATMAK, *işl.* Zynjyr bilen baglatmak, zynjyr saldyryp bent etdirmek, daňdyrmak. *Ýarak itleri zynjyrlatmak*.

ZYNJYRLAÝYŞ, *iş ady*. Zynjyrlamak ýagdaýy.

ZYNJYRLY, *syp.* **1.** Zynjyr bilen baglanan, zynjyr salnyp bent edilen. *Boýny zynjyrlý özüne üýrüň duran ak iti gördi* (A. Durdyýew). **2.** Zynjyr arkaly hereket edýän. *Kärendeçi şu ýyl zynjyrlý traktor satyn aldy*.

ZYNHAR [zynha:r], *hal, k.d.* Asla, hergiz, hiç wagt, hiç haçan. *Gadam goýma taýýar ýerlere zynhar* (Sopy Allaýar). *Ýkmak ony bil, günählerniň başy, Mümin erseň, kylma zynhar bu işi* (Döwletmämmet Azady). *Adam ogly, zynhar häzir bolawer; Nebsi-şeytan saňa sürnüň durupdyr* (Magtymguly).

ZYNHARLAMA [zynha:rlama], *iş ady*. Zynharlamak ýagdaýy.

ZYNHARLAMAK [zynha:rlamak], *işl.* **1.** *gepl.d.* Bir zady özelenip haýyş etmek, zarynlap sargamak. – *Beýtmesene, meniň maslahatyma-da ýekeje gezek gulak salsana – diýip, Haýdar zynharlap ýalbardy* (N. Jumaýew). **2.** Zarynlamak, bir hili ejizlän ýaly bolmak. *Baý, Köse zynharlaýarsyň-ow* (“Görogly”).

ZYNHARLAÝYŞ [zynha:rlaýyj], *iş ady*. Zynharlamak ýagdaýy.

ZYŇDYRMAK, *işl.* **1.** Zyňmaga mejbur etmek, batly oklatmak. *Çüýşe döwürlerini zibilhana zyňdyrdyk*. **2.** *göç.m.* Ýaramaz endigini, gylyk-häsiýetini we ş.m. goýdurmak, bes etdirmek, taşlatmak.

ZYŇMA, *iş ady*. Zyňmak ýagdaýy.

ZYŇMAK, *işl.* **1.** Bir zady, mysal üçin, kesegi, daşy we ş.m. eliňi aýlap batly oklamak, atmak. **2.** Harap bolan, zaýаланан ýa-da derde ýaramaýan zatlary aýryp taşlamak. *Bu gün geler, erte geler bilen güllerine suw sepip, iki-üç günläp saklasa-da, ahyry zyňmaly boldy* (N. Pomma). **3.** Ýüz döndermek, bes etmek, goýmak, taşlamak. *Ýaltalygy zyňmak üçin, Kynçylygy ýeňmek üçin, Tutanýerli bolgun, inim!* (A. Salyh). **4.** Batly towusmak, bökmek. *Ol ýatan ýerinden aýratyn bir güýç bilen ýokaryk zyňdy. Olaryň näzik aýaklarynyň aşaklary ýaýly ýaly bolup, diriň-diriň her bökende, ýigrimi ädimden artyga zyňýana meňzedi* (B. Kerbabaýew). **5.** Ahyryna çenli ýetirmän, dowam etdirmän taşlamak, goýbolsun etmek. *Jaýyň boýuny ýetirmän zyňyp gidäydiler*.

ZYŇMAKLYK, *iş ady*. Zyňmak ýagdaýy.

ZYŇŇYLDAMA [zyňňyllama], *iş ady*. Zyňňyl-damak ýagdaýy.

ZYŇŇYLDAMAK [zyňňyllamak], *işl.* Zyňňyldyly ses çykmak, zyňňyldyly seslenmek. *Çybynyň zyňňyldysy*.

ZYŇŇYLDAŞMAK [zyňňyllaşmak], *işl.* Köp bolup zyňňyldyly ses çykaryşmak, bilelikde zyňňyldamak. *Çybynlar peşehananyň daşynda zyňňyldaşýardylar*.

ZYŇŇYLDATMAK [zyňňyllatmak], *işl.* Bir zady zyňňyldamaga mejbur etmek, zyňňyldyly ses çykartmak.

ZYŇŇYLDAÝYŞ [zyňňyllaýyş], *iş ady*. Zyňňyldamak ýagdaýy.

ZYŇŇYLDY [zyňňyly], *at.* Çybynlaryň çykarýan sesiniň ady.

ZYŇŇYRDAMAK, *işl.* Zyňňyrdyly ses çykmak, zyňňyrdyly seslenmek. *Olar ýöränlerinde şelpeleriň zyňňyrdysy çalaja eşidilýän ýaly bolýardy*.

ZYNNYRDAŞMAK, *işl.* Birnäçe zat zyňňyrdamak. *Telefonlar zyňňyrdaşdy*.

ZYŇŇYRDATMAK, *işl.* Metaldan bolan zatlary biri-birine degrip, zyňňyrdyly ses çykartmak.

ZYŇŇYRDY, *at.* Jaňjagazdan, metal gaplardan we ş.m. çykýan sesiň ady.

ZYŇYBERMEK [zyňyvermek], *işl.* Yzly-yzyna zyňyp başlamak.

ZYŇYLMAK, *işl.* **1.** Uzaga düşürmek üçin batly oklanmak, dazyrdadyp goýberilmek. *Ýabyň içinden çykarylyp, raýyşdan zyňlan palçyklar doňup, bir-biriniň üstünde dagyň daşy ýaly bolup ýatyrdy* (B. Seýtäkow). **2.** Atylyp goýberilmek, aýrylyp taşlanmak, aýrylmak. *Zaýalanan we ynjan zatlaryň hemmesi zibilhana zyňyldy.*

ZYŇYNDY [zyňynny], *at.* Derege ýaramaýanlygy üçin zyňlan zatlar, taşlandy. *Emma bu demir gyryndysy zyňyndy däl ekeni* (A. Atajanow).

ZYŇYS, *iş ady.* Zyňmak ýagdaýy.

ZYŇYŞDYRMAK, *işl.* Dumly-duşa ýaýradş-dyrmak, taşlaşdyrmak, oklaşdyrmak. *Ol elindäki pamyklaryny tertipsiz zyňşdyrdy-da, hiç kime, hiç zada seretmän, gapa tarap ylgady* (B. Seýtäkow).

ZYŇYŞMAK, *işl.* **1.** Zyňmaga kömekleşmek. *Jay gurýan ussa kerpiç zyňyşmak.* **2.** Bilelikde zyňmak, oklaşmak, taşlaşmak. **3.** Biri-biriňe zyňmak, oklamak. *Olar iki topar bolup, gar zyňşyp barýardylar* (B. Annageldiýew). **4.** Zyňmakda ýaryşmak. *Kesegi daşa zyňyşmak.*

ZYPDYRUN [zypduru:n], *at, gepl.d.* Ýalançy, aldawçy, kezzap. *Senä-ä bir barypýatan zypdyrun ekeniň.*

ZYR: zyrdäli 1) barypýatan däli, tüýs däli, dübläp duran däli. **2)** *göç.m.* örän garagol, gaty ýakymсыz. *Bu bir lälilik saklanan oglan, öz ugurragyna kowaymasaň, zyr dälidir.*

ZYRLADAN, *syp., gepl.d.* Aldawçy, ýalançy.

ZYRLAMAK, *işl., gepl.d.* Yzyna garaman, gaty gaçmak (çağa hakynda).

ZYRLATMAK, *işl., gepl.d.* **1. ser. Zyrlamak.** **2.** Aldamak, çypdyrmak. *Beýle-de bir zyrladaýmak bolarmy?*

ZYRMYLDAMA [zyrmyllama], *iş ady.* Zyrmyldamak ýagdaýy.

ZYRMYLDAMAK [zyrmyllamak], *işl.* Örän çalt geçip gitmek, çalasynlyk bilen hereket etmek, ýyldyrym çaltlygynda gitmek. *Zyrmyldap gitmek.*

ZYRMYLDAŞMAK [zyrmyllaşmak], *işl.* Yzly-yzyna zyrmyldap gitmek, bilelikde çalt ýöräp gitmek. *Ýaşlar biri-birinden galmajak bolup zyrmyldaşyp barýardylar.*

ZYRMYLDAÝYS [zyrmyllaýys], *iş ady.* Zyrmyldamak ýagdaýy.

ZYRP, *s.ş. aňl. söz.* Syçan, ýeňil maşyn gapdalyňdan çalasyn geçende emele gelýän ses. *Deňimizden zyrp edip geçen maşynyň sürüjisinem saýgarman galdyk.*

ZYRPYLDAMAK [zyrpyllamak], *işl.* Gapdalyňdan zyrp-zyrp edip çalasyn geçmek.

ZYRPYLDY [zyrpylly], *at.* Syçan gapdalyňdan çalasyn geçende emele gelýän sesiň ady.

ZYRP-ZYRP, *s.ş. aňl. söz.* Syçanlar yzly-yzyna eýläk-beýläk çalasyn geçende emele gelýän sesler. *Syçanlar eýläk-de-beýläk zyrp-zyrp edip geçýärdiler.*

ZYRRAJYM [zyrrajy :m], *syp.* Diýeniňden has beter, barypýatan, tüýs. *Zyrrajym ýalançy.*

ZYÝA [zyýa:], *at, köň. s. 1.* Ýagtylyk, nur, şöhle. *Kylyýn men hem ýüzün köňlüm zyýasy* (Sopy Allaýar). **2.** Oglana dakylýan at.

ZYÝADA [zyýa:da], *syp., şahyr. 1.* Gereginde artyk, artykmaç; oňat, gowy. *Ýa şeýle güýçlümi yşkyň zyýada...* (Magtymguly). *Güýçjagazy häli-hälem Seňkiden-ä zyýadadyr* (K. Gurbanepesow). **2.** Uzak, uzyn (ömür hakynda). *Sözle ýarym: ömrüň bolsun zyýada* ("Gül – Senuber"). **3.** Gyza dakylýan at.

ZYÝAN [zyýa:n], *at. 1.* Birinden ýa-da bir zatdan ýetýän zeň, zeper, şikes. *Tiliň ýyg sen, bardyr zyýan, Akyly onuň haýranydyr* (Magtymguly).

◊ **Zyýan görmek** zyýan çekmek, haýyr, peýda görmezlik (söwdada). **Zyýan ýetirmek** maddy taýdan zyýan bermek. *Hasaplap görsek, lomaýja zyýan ýetiren eken. Zyýanyňa çapmak* öz peýda görjegini bilmän nädogry hereket etmek. *Kim öz zyýanyna çapar? Zyýany ýok* aýby ýok, zeňli ýok, owarram. *Zyýany ýok, zyýany ýok, şemaldir bu, bir gün soldan öwser, bir gün sagdan* (T. Gurbanow).

ZYÝANKES [zyýa:nkeş], *at.* Ösümlüklere zyýan berýän mugthor mör-möjekler.

ZYÝANKESLIK [zyýa:nkeşlik], *at.* Zyýanly iş alyp baryjylyk.

ZYÝANLY [zyýa:nly], *syp.* Zyýany bar bolan, zyýan ýetirip bilýän, zyýan ýetirmäge ukyply, zyýan

berýän. *Bugdaý bişip, hasyly orulýan wagtlary ýagyş gaty zyýanlydyr* (A. Gowşudow).

ZYÝANLYLYK [zyýa:nlylyk], *at.* Zyýanly bolmaklyk, zyýany barlyk. *Agzalalygyň zyýanlylygyna düşünmelisiňiz.*

ZYÝANSYZ [zyýa:nsyz], *syp.* Zyýanly däl, zyýan ýetirmeýän. *Biz zyýansyz adam... diýip gygyrdy* (A. Gowşudow).

ZYÝANSYZLANDYRMAK [zyýa:nsyzlan-nyrmak], *işl.* Zyýan ýetmez ýaly etmek, zelesiz etmek, zelesiz edip goýmak. *Ýere gömlen minalary zyýansyzlandyrmak.*

ZYÝANSYZLYK [zyýa:nsyzlyk], *at.* Zyýansyz bolmaklyk, zyýanly dällik, zyýany ýokluk. *Iýilýän gök önümleriň zyýansyzlygyna aýratyn üns bermek gerek.*

ZYÝAPAT [zyýa:pat], *at, k.d.* Edilýän hezzet-hormat, meýlis, oturylyşyk. *Dürli zyýapatlar her şamu-saba* (Seýdi).

◊ **Zyýapat bermek** oturylyşyk gurap, hezzet-hormat etmek. *Sapar Köse muňa şady-horram bolup,*

myhmanhanasynda kyrk ýigidine zyýapat berip, giýewilik lybaslaryny geýip, bilini mäkäm guşap, gelniniň ýanyna girdi (“Görogly”).

ZYÝARAT [zyýa:rat], *at.* **1.** Keramatly ýerlere tagzym etme. **2.** Görme-görüş, baryş-geliş. *Hem zyýarat, hem tujarat* (Nakyl). *Sebäp bilen zyýarat, palçyk bilen ymarat* (Nakyl).

◊ **Zyýarat etmek** keramatly ýere aýlanmak, baryp görmek. *Käbä zyýarat edip, haj parzyny berjaý edip geldiler* (“Garagum”). **Zyýaratyňyz kabul bolsun!** Bir ýere zyýarata baryp gelen adama ýüzlenilip aýdylýan dileg.

ZYÝARATÇY [zyýa:ratçy], *at.* Zyýarata gidýän, zyýarat edýän adam. *Häzir zyýaratçylary gatnatmak üçin ýörite awtobus ugrayar* (“Watan”).

ZYÝAT [zyýa:t], *syp.* Bolmaly sanyndan, mukdaryndan artyk, köp (*ser. Zyýada*).

MAZMUNY

Şertli gysgaltmalar	7
Türkmen elipbiýi	8
K	9
L	69
M	82
N	126
Ň	143
O	144
Ö	173
P	201
R	237
S	244
Ş	345
T	374
U	434
Ü	453
W	465
Y	478
Ý	491
Z	579

TÜRKMEN DİLİNİN DÜŞÜNDİRİŞLİ SÖZLÜĞÜ

II TOM

K – Z

Jogapkär redaktor

Redaktorlar

Teh. redaktor

G. Kyýasowa

H. Sapargulyýew, K. Gurbanow,

O. Artykowa. O. Bäşimowa,

B. Hojagulyýew, A. Aşyrowa

O. Nurýagdyýewa

A-89301

Çap etməyə rugsat edildi 06.02.2016.

Ölçəgi 84x108^{1/16}. Edebi garnitura.

Çap listi 37,5. Şertli çap listi 63,0. Şertli rənkli ottiski 63,13.

Hasap-neşir listi 72,17. Sargyt № 254. Sany 20 000.

Türkmen döwlet neşirýat gullugy.
744000. Aşgabat, Garaşsyzlyk şaýoly, 100.

Türkmen döwlet neşirýat gullugynyň Metbugat merkezi.
744015. Aşgabat, 2127-nji (G. Gulyýew) köçe, 51/1.